

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT.

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIPUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADNOTATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA; DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET HERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATEAT, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERBUS, A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT. EDITIONE ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONDENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTINQUE INTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD BESSARIONEM

ACCURANTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri universæ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXLII

NICEPH. BLEMIDA, GEORGIUS CYPRIUS, ATHANASIVS, CP. PATRIARCHÆ.

PARISIIS

APUD CARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127.

1885

OCR ABK / FR

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULA XIII-XVI. ANNI 1253-1320.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ,

ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

N I C E P H O R I

B L E M M I D Æ

O P E R A O M N I A

THEOLOGICA, EXEGETICA, LOGICA, PHYSICA

Partimjam edita, partim huc usque anecdota;

PRÆMITTUNTUR

GREGORII CYPRII, ATHANASII,

CPOLITANORUM PATRIARCHARUM,

*SCRIPTA VARI ARGUMENTI, A BERNARDO MARIA DE RUBEIS ET ANSELMO
BANDURIO DISSERTATIONIBUS AC NOTIS ILLUSTRATA.*

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri Universæ

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS UNICUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA: AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127,

—
1885

OCR ABK / FR

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULA XIII-XIV. ANNI 1255-1320.

ELENCIUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLII CONTINENTUR

GEORGIUS CYPRIUS CPOLITANUS PATRIARCHA

NOTITIA EX LEONE ALLATIO DE GEORGIIS

<i>Georgii Cyprii vita, ab ipso scripta, et ex cod. Leydensi a Bernardo de rubeis. Col.</i>	9
<i>Edita et notis illustrata; accedunt Dissertationes duæ historico dogmaticæ.</i>	17
<i>Index nominum et rerum præcipuarum quæ in Georgii Cyprii Vita, in Notis et in Dissertationibus continentur.</i>	221
<i>Anselmi Bandurii in Georgii Cyprii scripta apologetica Monitum.</i>	227
<i>Georgii Cyprii Expositio fidei contra Veccum. Accedit Joannis Chilæ, Ephesi metropolitæ, Epistola ad imperatorem.</i>	238
<i>Contra Marcum, ex Judæo Christianum.</i>	247
<i>Apologia pro tomo suo, pravæ doctrinæ suspecto.</i>	251
<i>Epistola ad Andronicum imp.</i>	267
<i>(Huc usque Georgii scripta ab Anselmo Bandurio edita.)</i>	
<i>De processione Spiritus sancti, ex Dosithei Τόμου ἀγάπης.</i>	269
<i>Laudatio S. Georgii martyris, ex cod. Vatic. in Aprili Bollandiano.</i>	299
<i>Encomium Michaelis Palæologi, « novi Constantini », ex Boissonadii Anecdotis, cum interpretatione nostra.</i>	345
<i>Encomium Andronici Palæologi, ex eodem ibidem.</i>	387
<i>Chria, id est oratoricæ amplificationis specimen.</i>	417
<i>Georgii Cyprii Epistolarum Index.</i>	421
<i>Epistola ad amicum (exstat col. 125).</i>	
<i>— ad Andronicum imp. (col. 267).</i>	
<i>Encomium maris, sive de universa aquæ natura, ex ed. Fed. Morelli.</i>	433
<i>Proverbiorum collectio, ad calcem Apostolii.</i>	445

ATHANASIUS CPOLITANUS PATRIARCHA

<i>Notitia ex Anselmi Bandurii Imperio orientali.</i>	471
<i>Ordo Epistolarum Athanasii ex codice Regio.</i>	Ibid.
<i>Epistolæ.</i>	479

NICEPHORUS BLEMMIDA

<i>Notitia ex Bibliotheca Fabricii ed. Harles.</i>	527
<i>(Cf. not. Editoris Patrologiæ de Nicephori scriptorum quorundam editione quam Harlesius ignoravit.)</i>	
<i>De processione Spiritus sancti orationes duæ, ex Leonis Allatii Græc. orthod.</i>	533
<i>Sermo ad monachos monasterii ab ipso exstructi, ex Dosithei Τόμου ἀγάπης.</i>	585
<i>Epistola encyclica de Marchesina, imp. Joan. Ducæ pellice, quam templo ejecerat Blemmida.</i>	605
<i>Oratio de regis officiis. Præmittitur editoris Romani Monitum.</i>	611
<i>Ejusdem orationis textus alter.</i>	657
<i>Epitome logica, Græce an. 1605 Augustæ Vindel., Latine 1607 ibid., a Joanne Wegelino edita.</i>	675
<i>Epitome physica, ex ejusdem editione.</i>	1005
<i>Expositio in Psalmos ex tribus codd. Gr. Paris. 150, 810 et Coislin. 102 nunc primum edita.</i>	1321

GEORGIUS CYPRIUS

CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA

NOTITIA

(Leo Allat. *De Georgiis*, n. LXXIII, apud Fabric. ed. vet. tom. X, p. 805.)

Georgius Cyprius, postea Gregorius vocatus, ex diacono Ecclesiae Constantinopolitanæ patriarcha, quem modo Georgium, modo Gregorium Gregoras in Historia, et alii nuncupant. Pachymores lib. vii, de Arsenoitis: Ὁμολόγησεν δὲ τῶς τὸν Γρηγόριον πατριάρχην. Τοῦτο γὰρ ἦν ἐκείνου, καὶ τὸ ἐκ Γεωργίου μοναχικὸν ὄνομα. *Fatebantur eatenus Gregorium patriarcham; id namque erat illi nomen, quod a Gregorio, dum monachum induit, sibi sumpserat.* Primum pro Latinis una cum Vecco, Meliteniota, et Metochita sentit, Gregoras de Vecco lib. v: Καὶ λέγων, καὶ γράφων, καὶ δογματίζων, ἔχων συνεργούς, καὶ συλλήπτουρας τοῦ ἀγῶνος τὸν τε Μελιτηνιώτην, καὶ τὸν Μετοχίτην ἀρχidiaκόνους ὄντας τοῦ βασιλικῷ κλήρου, καὶ εἶτε Γεώργιον τὸν ἐκ Κύπρου. *Et dicendo, et scribendo, et dogmata statuendo; ejus certaminis adiutoribus Meliteniote, et Metochite imperatorii cleri archidiaconis, et insuper Georgio Cyprio.* Hoc etiam Latinorum iudicium Georgium indicat Pachymores lib. v: Τότε γοῦν καθισθέντων, τιμηθέντων δ' ἐπὶ καθέδρα καὶ ἀμφῶν τότεων ὡς συναγωνιζομένοι τῇ βασιλεῖ τοῦ τε ἀρχidiaκόνου Μελιτηνιώτου, καὶ τοῦ πρωτοποστολαρίου Κυπρίου, ὁ ῥήτωρ ὁ Ὀλόβωλος ἴστατο προσδουκῶν τὴν ἀπὸ βασιλείας ἐκχώρησιν. *Cum itaque sedissent, honoratiquæ essent cathedra hi ambo, inquam qui suffragarentur imperatori archidiaconus Meliteniota, et protopostolaris Cyprius, rhetor Olobolus stans ab imperatore licentiam exspectabat.* Qui lib. vii, cap. 34, refert eundem apud Italos natum, et adultum sese postmodum inter Græcos coniecisse. Τί παρόντες, ἔλεγεν, Veccus scilicet, ἐμὲ τὸν παρὰ Ῥωμαίοις καὶ ἐκ Ῥωμαίων γεννηθέντα τε καὶ τραφέντα συγκατὰς περιβάλλοντες λοιδορίαις, ἔπειτα φεύγετε; ἄνδρα δὲ παρ' Ἰταλοῖς γεννηθέντα, καὶ τραφέντα, καὶ οὐπω ταῦτα, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς στολαῖς καὶ γλώττῃ πρὸς τὰ ἡμέτερα παρεισφρήσαντα εὐφημοῦντες δέχεσθαι; *Quid passi, aiebat, me inter Romanos et ex Romanis natum, adultumque crebris conviciis lacessitis, postmodum fugitis; virum vero apud Italos natum, adultumque, neque hæc solum, sed qui indumentis ipsis et lingua ad vos irrepsit, collaudantes excipitis?* Postea Græcis adherens post Josephi Galesiotæ obitum, licet Veccus ipse viveret adhuc, et coram synodo causam suam diceret, per vim, ac nequitiam, ipsiusque etiam Georgii invidentiam pulsus, in patriarchale solium intruditur (a): cui justo Dei iudicio non solum hostibus, sed amicissimis, quibus potissima quæque in Ecclesia contulerat, invisus, cum injuriam ferre non possot, renunciat (b), et sese in Deiparæ Hodegorum dietæ monasterium confert, et non multo post prope divi Androæ monasterium moritur. Vir fuit acerrimi ingenii, facundus, eloquens et pæne dixerim disciplinis omnibus imbutus. Georgius Pachymores, lib. vii, de Andronico seniore: Ἐκλέγετα μὲν εἰς πατριάρχην τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον, ἄνδρα λόγις ἐντραφέντα, καὶ σφραγίδα τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ φέροντα, τὸ τοῦ πρωτοποστολαρίου εἰς ἀνακτόρων ἐπιφροῦμενον σημείωμα· καὶ τούτῳ μὲν δόξας Ἰωσηφίτας μὲν ἐκ τῆς σφραγίδος ὑποποιούμενος, Ἀρσενιώτας δὲ τῷ μὴ κατὰ τὰ διατεταγμένα τῷ Ἰωσήφ ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ συγχωρεῖν γίνεσθαι. *Eligit porro in patriarchum Georgium Cyprium, virum sermonibus inpulcritum, et ordinatum a patriarcha Josepho, protopostolarii dignitate in palatio condecoratum: in hoc etiam visus Josephitas ex ordinatione sibi conciliare, Arsenoitas etiam, quod non secundum præscriptum a Josepho in Ecclesia usu exsequi permetteret.* Gregoras lib. vi: Καὶ ἦν τῆνικαῶτα ἀνὴρ ἐν λόγοις ἐπίσημος τῷ βασιλικῷ συγκατελεγμένος κλήρῳ Γεώργιος ὁ ἐκ Κύπρου, ὃς τὸν ἐν ταῖς γραφαῖς εὐγενῆ τῆς Ἑλλάδος ῥυθμὸν, καὶ τὴν Ἀττικίζουσαν γλῶσσαν ἐκείνην πάλαι πολλὸν ἤδη χρόνον λήθης κρυβέντα βουλοῖς, φύσεως δεξιότητι, καὶ φιλοπονίᾳ τελειωτέρῃ πρὸς ὧς ἔγαγε, καὶ αἰονεῖ τινα ἐχαρίσατο ἀναδείξαι. Τοῦτον ἐμελέτησέ τε, καὶ προὔτεθύμνητο ἐς τὸν πατριαρχικὸν ἀναγαγεῖν θρόνον ὁ βασιλεὺς, ἄρτι καὶ τὸ μοναχικὸν

(a) A. C. 1283.

(b) A. 1289.

ἀλλὰ ζήλον στήματα πάλιν οὐχ ὑπ' οὐδενός τῶν ἀπάντων ἐβούλετο τὴν χειροθεσίαν αὐτὸν εἰληχέναι ὁπόσοι τῆ τοῦ ὀνόματος καινοτομίᾳ κεκοινωνήκασαν, ἀλλ' ὡς ἀκονιόνητον ἑαυτὸν συντήρησεν, ὡς κινυνεύειν πύρρον βραδύναεν τὰ τῆς σπουδῆς. Προσβλήθη μάλιστα παρὰ τοῦ βασιλέως μετὰ τὰς ψήφους, καὶ μαρτυρίας τὰς ἐφειλούσας, καὶ τὴν ποιμαντικὴν βλάβην ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ βήματος παρὰ τῆς τοῦ βασιλέως εἰληφει χεῖρος, κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος. καὶ ἦν διενεργῶν, καὶ δυνάμιον ἔστιν ἃ τῶν πατριαρχικῶν δικαίων ὅσα οὐχ ἱερωσύνης ἔδειτο. *Erat autem lum insigni vir facundia, ex imperatorii cleri collegio, Georgius Cyprius, qui elegantes Graecae litteraturae numeros, et Atticam illam linguam longo jam tempore oblivionis gurgite detraersum ingenii dexteritate, ac singulari studio in lucem produxit, ac velut ab inferis revocavit. Hunc cum non ita pridem monasticum habitum induisset, in animo habebat, et studebat imperator, ad patriarchicum solium evehere; a nemine tamen eorum illi manus imponi volebat qui novum illud dogma amplexi fuissent: ut periculum esset, ne res diutius differretur. Est tamen ab imperatore post debita suffragia, et testimonia designatus; et pastorale pedum in imperatorio suggestu, veteri more ab imperatore porrectum, accepit. Proinde negotiis intentus, patriarchicum jura, quae cum sacerdotio nihil conjunctum habebant, administrabat. De ejus patriarchatu Pachymerius, lib. vi: Eligit in patriarcham Georgium e Cypro, hominem eloquentia enutritum, a Josepho patriarcha ordinatum, et dignitate prolapostolarii in regni insignitum. In hoc etiam Josephus ex ordinatione, ut videbatur, sibi concilians; Arsenoitis vero quod non uti constituerat Josephus, in Ecclesia fieri permitteret. Et Ephremius in Chronico:*

Πάλιν Ἰωσήφ ἀπολαμύθει Ἐρόνον·
Ὅσπερ λιπόντος τὸν βίον καὶ τὸν ἠρόνον,
Σοφὸς τις ἀνὴρ Γρηγόριος Κυπρόθεν,
Λήγον σοφῶν μαθήματα, μουσικὴν ἔστιν,
Εἰς πατριαρχῶν ἀνεβιβάζθη ἠρόνον,
Ὅστις πατριῶς, καὶ πατριεῆς οἰκίας
Φυγὰς ὑπάρξεας πᾶσι ἔτι ἰσὺ τυχάνων
Παιδεύσεως ἔρωτι καὶ μαθημάτων

Ἰελοῖων κατοικῆ πρὸς πόλιν Κωνσταντινου.
Αὐτὸν δὲ μαθημάτων ἐνδοξὸς καὶ πόνοις
Ἀφίκετο πρὸς μέγα τι παιδείας βάθος.
Ἐἴτε κατὰ τὴν γνήσιμον στεφάνου,
Καὶ συνταγὰς κλήρων γε τῶν παλατίου
Ἀρχιούτης πέποινε τῆς Κωνσταντινου,
Τὰ τῶν μοναχῶν πρὶν τελεσθεῖς, ὡς ἔθος.

*Rursum Josephus thronum recipit, et cum vitam thronumque deposuisset, sapiens quidam vir Gregorius ex Cypro, sermonum sapientum alumnus, et Musarum sacrarium, in thronum patriarchalem enectitur, qui a prima aetate patriae puterumque domo extorris eruditionis ac mathematicum amore flagrans, ad Constantinam urbem se recipit: ubi, disciplinis et laboribus deditus, in magnam sapientiae culmen pervenit. Tandem imperatori innotuit, et clero palatii ascriptus, praesul Constantinopolitanus efficitur, cum prius, ut moris est, monasticum habitum induisset. Hinc mira Georgii Phranzae, lib. 1, cap. 7, oscitantia animadvertenda est, qui in serie patriarcharum nullum hunc Gregorium posuit, sed scribit: *Veccum patriarcham sua sede depulsum monachus quidam Athanasius nomine excepit.* Quod homini rebus saecularibus intento, nec ecclesiasticis multum dedito, quia infortunis ac mala valetudine fracto, excidisso nil mirum. Aristotelis Platonisque scriptis addictissimum, neque in illis excolendis oleum aut oporam perdidisse, tradit Joannes Veceus, orat. prima ad Constantinum: *Ὡς τὸ Ἀριστοτελικὸν τε καὶ μεγάλῃ Πλάτωνι ἐγκωμώμενον. At quam ratione Aristotelicum te, et maxime ob Platonem, jactabundum.* Et: *Εἰ μὴ πόσις Ἀριστοτελικῶς πεποιημένος δόγματιν ὁποῖον αὐτὸν τε εἶναι λόγῳ παριστῶσιν οἱ σοί. Nisi quis Aristotelicis visis placitis, qualem te commentationes luce demonstrant.* Pachymeres de ejus morte, lib. viii *Hist.*, cap. 16: *Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ μὲν πατριαρχὸς τῆς Γρηγόριος νόστον πολυημέρων κατεργασθεῖς, ὡς δὲ τινες ἔλεγον, καὶ διὰ τὴν παρόρασιν ἐκ μικροφυγίας μετ' οὐ πολὺν χρόνον τὸν βίον. Καὶ τὸ μὲν ἐν ψαλμοῦν ἠάπτου κατὰ τὸ εἶδος ἐδίδου, τὸ δὲ ὡς ἀρχιερεῖα, ὡςπερ ἡ κακίους ὤρετο τὴν ἱερωσύνην παρακατέχων συχνῶς ὁ κρατίων ἀποστέλλων ἀπέλασε, καὶ τῆ ἀναταξία ἐπίσταρπεν ἐπιτάττων, ἥτις ἦν ἡ Ῥοῦλαίνα, μὴ τε ποιοῦτον ἐπιτελεῖν, ὃ δὲ καὶ γίνεται. Hinc cum ita se haberent, Gregorius, qui ante patriarcha fuerat, morbo diutino confectus, ut vero nonnulli dicebant, quod contempni se videret, ex pusillanimitate non multo post vitam finit, et iusta illi, uti par erat, cum canticis fieri concedebant, at non ut pontifici, quemadmodum ille opinabatur, pontificatum sibi vindicans, sapius imperator nuntios mittens interdicebat, suaeque nepti, quae erat, Kaulaena, ne quid contra tentaret, munus jussu, quod et factum est. Et dixerat de eodem supra cap. ix: *Καὶ γε τῶ τῆς Ἀριστοτελικῆς μονοδρίῳ ἐχόμενῃ πρὸς καίμενῳ τῆς τοῦ ἁγίου Ἀνδρόν, τοῦ ἐν τῇ Κρίσει μονῆς, ἐκεῖ γὰρ ἡ πρωτοῦβεστιάριστα Ῥοῦλαίνα συνήγεν ἐξ ἑαυτῆς περιθάλπουσα τὰ μεγάλα, φέρων ἑαυτὸν ὀλίωσιν. Et in Aristeres monasterium non longe a S. Andreae, quod in Crisi est, monasterio, situm: ibi enim protoestiarissa Kaulaena de suo fovens opulentissime exceperat, sese deditus proripuit. Scripsit pleraque in omni genere scientiarum.***

1. Illius edita sunt, Ἐγκώμιον εἰς τὴν Θάλασσαν, εἴτ' οὖν εἰς τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν. *Encomium in mare, sive in universam aquarum naturam.* Graece a Bonaventura Vulcanio cum libello Aristotelis *De mundo*, Lugduni Batavorum apud Raphelungium, 1591, in 8. Meminit illius in Bibliotheca Robertus Constantinus.

2. Proverbia ab eo in unam collecta, et ordine alphabetico digesta Graece cum Pareniis Michaelis Apostolii a Petro Paulino Latino versis Lugduni Batavorum apud Elzovium, 1619, in 4. Na exsulare

dicit in bibliotheca Vaticana Gesnerus. Sed fallitur, cum hæret, an eadem sint quæ Aldus cum Græcis Æsopi Fabalis olim impressit. Sunt enim diversa, pauciora, detruncatiora, et fortasse non multi pretii. Robertus Constantinus in *Biblioth. Cyrum* mira oscitantia fecit, *Grægorius Cyrus Parvemiæ Græcas*.

Ejus sententiæ Græcæ seorsim in octavo Coloniae excusæ anno 1536. Epitomo Gesneriana, quæ item tradit, Gregorii opera Latine versa fuisse a Bonaventura Vulcanio, ni fallit nos. Inedita sunt.

Encomium in *Georgium logothetam Acropolitam* habuero Dousæ, ex quo ἀποσπασμάτιον cum Acropoli-
lita Georgio odiderunt (c-d). Utinam totum edidissent!

Fabulæ habentur in bibliotheca Bavarica, cod. 66.

Epistolæ CCIII (e) partim scriptæ, antequam onus patriarchatus suscepisset, partim postquam illius cura ipsi commissa fuit, in bibliotheca Anthonii Augustini cod. 69. Erantque in Lolliana, et Monachii Bavaricæ, sed sine titulis. In Ambrosiana leguntur CLXVI.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀεροπαγίτην. *Encomium in S. Dionysium Aeropagitam.* P. Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς λόγου δικαία, ἡ δὲ ἐπιχειρήσις τολμηρά. Διασκοπεῖται γὰρ Διονυσίου τοῦ πάντοτε τὸν ἔπαινον, In bibliotheca Vallicellana D. 23, et Palatina, codice 374.

Descriptionem et Encomium urbis Constantinopolitanæ. Eam habuisse in χειρῆλοις suis Bonaventuram Vulcanium refert Theodorus Dousa Notis ad Chronicon Georgii logothetæ.

Cyprii patriarchæ Constantinopolitani oratio in *Georgium martyrem, in Dionysium Aeropagitam, in Marinum martyrem, in S. Euthymium episcopum Madytenum, in Andronicum Palæologum imperatorem.* (In Palatina, cod. 372; Froherus in Chronologia, anno 1283). Sunt et *Theoduli cujusdam, et Cyprii declamationes panegyricæ in hunc Andronicum* (Seniorem nempe Palæologum, in bibliotheca Palatina). In *Michaelem item imperatorem.* (Robertus Constantinus in Bibliotheca). Gregorii patriarchæ de vita sua, et epistolæ 166 in Ambrosiana, licet paulo supra in eodem Indice legatur: *Gregorii Cyprii Epistolæ selectæ. Aliud item exemplar. Item de vita sua Epistolæ numero 166.* An opus hoc de vita diversum est ab Epistolis, vel Epistolis ipsis vitam suam exprimit? Mihi adhuc incertum est.

Georgii Cyprii contra Beccum Joannem Tomus sanctæ synodi, sive columnæ orthodoxiæ. De mensuris. De fide. De prædicamentis. Hanc inscriptionem legi in Græco Catalogo bibliothecæ Vaticanæ; nec satis scio, an omnia ad eundem auctorem referenda sunt. (Gesnerus). Possevinus ex eodem refert scripsisse adversus Vaccum Joannem librum, qui inscribitur sanctæ synodi, sive Tomus, sive Columna orthodoxiæ. De mensuris. De fide. De prædicamentis. *Et hic quidem Latinus versus fuit, sed ejus Sententiæ Græcæ excusæ fuerunt Coloniae anno 1536.* Ut verum fatear, male ut ex Possevini verbis extrico. Quid nos vero de hujus auctoris scripto adnotabamus? Multa in controversiis theologicis non cum Vacco solo sed aliis etiam, a quibus hæreseos insimulatus est ad satietatem conscripsit. Gregoras, Ἔδοξε γὰρ αὐτῷ μὴ ἀρκοῦσαν εἶναι τιμωρίαν κατὰ τοῦ Βέκκου τὴν ὑπερόριον δόξαν, καὶ ἀπαγωγὴν τῶν φίλων, καὶ συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ λόγους, καὶ γραφαίς, καὶ τοῖς δόγμασι, καὶ ἀντιπάλοις προβλήμασι τε καὶ δόγματι ἀντισυλλαγίζομενος. ἐν ὅσῳ γε μὴν ἐκείνῳ καὶ τοῦ ἐκείνου μαχόμενος οὗτος ἦν ἐλάνθανε τιτριωσόμενος ὑπὲρ ἄλλων αὐτός. Κἂν τούτοις καὶ αὐτὸς ἀλισσόμενος, οἷς ἄλλων ἐπελαμβάνετο· καθάπερ εἴ τις τοξεύων ἐχθρὸν, καὶ πολέμιον, ἐλάνθανε καιριώτερον αὐτὸς τοξεύομενος παρά πλευράν ἐκ τῶν ὁμοφύλων. Ἐπελάθοντο γὰρ αὐτοῦ ὡς βλασφημούντος τινὲς τῶν ἀρχιερίων, καὶ τῶν τοῦ κλήρου, καὶ παρῆνον ἕς τινὰς μετατιθέμενα τῶν λέξεων ἀκίνδυνον εἶναι καὶ λοιδορίας ἐκτός. Οὐ μὴν ἔδοξε τὰ τῆς παραινέσεως τούτῳ τυγχάνειν ὑγιᾶ καὶ ἀνύποπτα, ἐλλ' ὑποκαθήμενον ἔχειν, καὶ ὑφέρποντα φηόνον. Ταύτη ται καὶ ἐνίστατο, καὶ παρωξύνετο πρὸς ἀντιλογίας καὶ ἀπξδεξέων ἀποδείξεις, καὶ λόγοις λόγους συνείρων ἐπὶ πολὺ διατίλοι ἀποφράττοντάς τε τὰ τῶν ἐγκαλούντων, ὡς ἐδόκει, στόματα, καὶ ὑπερείδοντας, ὡς ἐνήν αὐτὸν, καὶ τὸ σταρβὸν τοῖς αὐτοῦ περιποιημένους λόγοις. *Becco enim non satis supplicii esse ratus, quod extorris ab amicis, et cognatis avulsus esset, verbis etiam et scriptis eminus illum feriebat, et ejus scripta et decreta refellebat, et contraria problemata et dogmata colligebat. Dum vero illum et sectatores illius oppugnat, imprudens et ipse ab aliis vulneratus est: et in iis captus, quibus alios captabat; non aliter quam si quis tela in hostes conjiciens, ipse a suis ex obliquo graviolem plagam acciperet. Quidam enim e pontificibus et sacerdotibus eum reprehenderunt ut blasphemantem, ac monuerunt ut, vocabulis nonnullis mutatis, periculum et conviciam mularet. Ea admonitio non sincera illi visa est, sed ab occulta invidia proficisci. Proinde rem urgebat, et ad contradicendum acuebatur, et probationes probationibus ac disputationes disputationibus cumulabat, quibus et accusatorum ora, ut pulabat, oblutaret, et suam sententiam pro virili tueretur.* Non tantum ergo hostium, sed amicorum etiam objectionibus vexatus Gregorius synodum Constantinopolim coegit, qua se a falsis criminatio-
nibus expurgaret, et aliorum erroribus detectis vera, quam ipse profitebatur, fidei ac dogmatum norma reliquis traderetur, quod non nisi scripto fieri posse ratus, *Tomum synodicum* exposuit. Quem ob res in

(c-d) Lugud. Batav. 1613, 8.

(e) In bibl. Cæsarea exstant Epistolæ CXCI, ex quibus centesima decima quinta et quæ eam sequuntur ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ πατριαρχίῳ, hoc est, scriptæ a Cyprio cum jam esset patriarcha; priores

CXIV, ante susceptum patriarchatum. Vide Lambecium VIII, p. 516 seqq. In bibliotheca Leidensi habentur Epistolæ ejusdem prope trecentæ. Vide *Diarium Belgicum Mucndelyke Vitricksels*, a. 1718 mense Septembri.

eo fidei traditas sinceris, nulloque contaminatus mendacio, ut ipse existimabat, sed confidenter nihil et proterve, nullis licet erroribus implicatum, infectumque blasphemias, *Columnam orthodoxiæ* æque ac Leonis summi pontificis Epistolam, Patres Chalcedonenses, at quam dispari conatu et cum potissimum in Veccum ipsum invehretur. *Tomum contra Veccum synodicum* nuncupavit. Et hoc est opus tantopere a Gesnero et Possevino conturbatum, non adversum a Tomo plena synodo promulgatum contra Veccum, cujus mentio fit in Epilome Gesneriana.

Et alia quoque contra Veccum scripsisse indicio sunt ipsius sermones contra eundem. *Gregorii Cyprii sermones contra blasphemias Vecci in 4° manuscrip. biblioth. imperatoris Viennæ.* Epilome Gesneriana. Quidquid autem adversus Veccum Georgius scripto commendaverat, non minori animi æstu, imo mascula eloquentia redarguens ipse Veccus passim refellere conatus est, et potissimum quatuor ad Constantinum libris, quorum illud est principium: *Φθάνω μὲν τάλας, καὶ οἷον διορισάμενος ἑμαυτῷ τὴν κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῆ ἀληθείαν.* De Tomo Georgii Cyprii et ut contra eum scripserit Veccus, plura Pachymerius, lib. viii, cap. 1. Et hac eadem occasione Cyprium pluro in Latinos et catholicam veritatem evomuisse, testis est inter alios Georgius Scholarius, qui ex schismate fuit, in Proœmio de processione Spiritus sancti contra Latinos. Cum enim de iis scriptoribus ageret, qui contra Latinos calumiam acue- rant, post iudicium de antiquioribus probatum subdit: *Τῶν δὲ ὑστέρων ἀπάντων βέλτιον μὲν καὶ ἰκανώ- τερον, καὶ τῷ μεγέθει τῆς ὕλης ταύτης συμμέτρως, μάλιστα μὲν ὅτε θεσπέσιος Νεῖλος, καὶ ὁ ἱερός Θεο- φάνης, μετ' αὐτοὺς δὲ καὶ τῶν ἱερῶν Γρηγορίων οἱ ὁμώνυμοί τε καὶ ἀκριβεῖς ὁπαδοὶ συνεγράψαντο. Posteriorum vero omnium melius quidem, et magis sufficienter, et pro materiæ huiusce dignitate satis congruenter divinus Nilus, et sacer Theophanes: post eos sacri Gregorii cognomines, et fidissimi socii conscripserunt.* Alter fuit Palamas Gregorius, qui plurima in Latinos oblatravil: alter Gregorius hic Cyprius patriarcha Constantinopolitanus, qui eandem spartam ad extremum usque spiritum coluere. Joannes item Veccus, orat. 3. ad Constantin. : *Οἶδας ὡς τινες μὲν τούτων ὑπ' ἀρχηγῶν Κυπρίῳ ταττόμενοι πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς φασὶ δόγματος, καὶ εἰς ὁμονομίαν διαβάλλουσι ἐκπόμενοι. Nosti non- nullos ex his qui ducem Cyprium sequuntur inter alia, quæ adversus primum dogma oblatrant, processionem tanquam æquivocam, condemnare.*

Scoriaci in biblioth. Regia legitur Gregorius patriarchæ Constantinopolitæως τοῦ Κυπρίου Ἀπολογία εἰς τὴν Ἐπιστολὴν Μάρκου τοῦ Ἐφέσου. *Gregorii patriarchæ Constantinopolitani Cyprii Apologia in Epistolam Marci Ephesii*, VI, num. 14, non sine, ut puto, exscriptoris mendo. Qui enim potuit respondere Cyprius sub Andronico seniore Marco Ephesio antistiti sub Joanne Palapologo, antiquior centum triginta ad minus annos juniori? Quare dolendum est illud Cyprii τοῦ Κυπρίου, et substituendum Πρωτοσυγγέλλου Protosyncelli (f); is enim in Marcum Ephesium scripsit, et calumniis illius in Romanam Eccle- siam respondit, ut ex edito jam opere post concilium Florentinum apparet.

Servatur pones me βίος καὶ πολιτεία, καὶ μερικὴ θαυμάτων εἰρήνησις τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ὁμῶν Λαζάρου, τοῦ ἐν τῷ Γαλησίῳ ὕρει ἀκησαντος, συγγραφεὶς παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου patriarchæ κυροῦ Γρηγορίου. *Vita et res gestæ, et peculiaris miraculorum narratio sancti et Deum ferentis Patris nostri Lazari, qui in Galesio monte vitam asceticam excoluit, descripta a sanctissimo patriarcha domino Gregorio.* Qui non alius erit, quam Cyprius. Namque post Romani Argyrophylī imperium sub quo florhat Lazarus ad direptam usque urbem, præter Gregorium Protosyncellum, ad quem referre minime potest, nullus alius Gregorius patriarchatum administravit. Baronius, *Annalium*, anno 960, non alienus ab hac sen- tentia, auctorem Vitæ Georgium vocavit: *Claruit hoc tempore in Oriente S. Lazarus monachus in Galesio monte juxta Ephesum, cujus vitam scripsit Georgius patriarcha.* Scriptio est satis elegans, et accurata, et rara.

(f) Gregorius Protosyncellus, patriarcha CPol. ab ann. 1445 ad 1453, de cujus scriptis addendus Petrus Arcadius in *Concordia utriusque Ecclesiæ* circa doctrinam de sacramentis, lib. ii, c. 15,

p. 112 seq., ubi etiam docet quinque capita in de- fensionem concilii Florentini ab eo scripta, diversa utique esse a totidem capitibus quæ Gennadio ab- judicare voluit Caryophyllus.

GEORGI
SEU
GREGORII CYPRII
PATRIARCHÆ CP.
VITA

*QUÆ EX CODICE LUGDUNO-BATAVENSIS NUNC PRIMUM GRÆCE IN LUCEM
PRODIT CUM LATINA INTERPRETATIONE ET NOTIS;*

ACCEDUNT

DISSERTATIONES DUÆ HISTORICÆ ET DOGMATICÆ, CUM EPISTOLA EJUSDEM
CYPRII AD AMICUM, ET MOSCHAMPERIS, EXCHARTOPIHYLACIS, AD IPSUM,
QUEIS BYZANTINA GEORGI PACHYMERIS HISTORIA ILLUSTRATUR;

AUCTORE

FR. JO. FRANC. BERN. M. DE RUBEIS.

ORDINIS PREDICATORUM

(Venetiis, MDCCLIII, typis Jo. Bapt. Pasquali, superiorum permissu ac privilegio.)

AD LECTOREM.

Operis elucidandi, qualecunque prodit in lucem, datam occasionem propositumque consilium paucis accipe, Lector benevole. Cum typis Venetis Byzantinæ Historiæ volumina anno 1729 recudi cœpta fuerint, nova hæc editio pretium aliquod ut haberet, nihil ab eo qui curam ejus assumpserat, prætermisum diligentia fuit, quo accederent cum emolumento opera, vel opuscula, si qua ad idem argumentum spectantia nondum edita forent. Ad amicos litteratosque viros intra et extra Italiam datæ litteræ sunt, quæ urgebantur ipsi, ut suas pro humanitate voluti symbolas conferrent ad novæ editionis amplificationem. Lugduno-Batavorum epistolæ plurimæ et opuscula argumenti varii quæ Georgius, seu Gregorius Cyprius, litterarum nomine clarus, ac patriarchæ Constantinopolitani dignitate conspicuus, tertiodécimo æræ Christianæ sæculo scripserat, transmissæ fuere, voluminibus manu exaratis comprehensa duobus, quorum alterum Græcum textum complectitur. Latinam versionem alterum ab anonymo quodam ejus loci concinnatam. Editioni Venetæ ita consulentem amicum, præ oculis habuisse putaverim Petri Lambacii, viri celeberrimi, adnotationem ad similem Casareo-Vindobonensem codicem, libro VIII Bibliothecæ recensitum: *Dignissimæ profecto sunt, inquit, omnes illæ epistolæ (Gregorii Cyprii,) ut tanquam eximium Corporis Historiæ Byzantinæ supplementum, Græcæ et Latine, in lucem proferantur, et quidem potissimum ob Georgii Pachymeris Historiam imperii Andronici Palæologi senioris, quippe quæ harum beneficio epistolarum (imo etiam opusculorum,) innumeris fere locis illustrari potest.* Hæc eadem est Danielis Nesselii animadversio in Catalogo parte V, num. CI. Manus ultima demum editioni Venetæ imposita fuit, quin Cyprii sive epistolæ, sive opuscula pro votis locum in ipsa habuerint. eam fortasse ob causam, quam mox aperiemus. Contigit post annos, ut quod Lugduno-Batavensis codicis transmissum fuerat apographum, neglectumque jacebat, singulari mihi dono daretur: statimque mihi mens insederat, ut patriarchæ Constantinopolitani lucubrationes, quas docti viri expetebant, aut omnes, aut majorem partem, publicam prodirent in lucem. Quominus vero compos votorum fierem, Latina versio, quæ transmissa fuerat, inhibuit, utpote quæ rudis admodum reperta sit, minusque consona textui Græco, imo certe repugnans: quæ fortasse causa fuerit, ne in editione Veneta Historiæ Byzantinæ locum obtinerent memoratæ Cyprii elucidationes. Præcipua spe deceptus,

haud operæ dispendium fore nihilominus existimaverim, si leve saltem istius codicis exhibeam specimen aliquod: epistolis nempe omnibus et opusculis, quæ in eo continentur, singillatim indicatis: ac binis etiam epistolis unoque opusculo nunc primum cum nova Latina interpretatione in lucem emis- sis. Illud inter opuscula selectum est, quod ab ipso Cyprio *De rebus suis* inscriptum, primum locum tenet, tum quia in Cæsareo-Vindobonensi codice mutilum exstat: tum etiam quod viri illustris, varioque fato celebris, diligentissime cum patria natales refert, genus, indolem; prima studia, ac itinera ad eximiam litterarum peritiam assequendam suscepta; ecclesiastica munia, principemque in urbe regia sacram dignitatem; partesque diversas ejus, itemque adversas in ea, quæ tunc utriusque Ecclesiæ inita concordia fuit: atque demum potissimum, quod inde mihi daretur ansa, ut Pachymerianam Michaelis Palæologi, et Andronici filii imperatorum historiam haud modico, ut putabam, emolumento illustrarem. Eam intelligo Historiæ a Pachymere scriptæ partem, quæ negotia Ecclesiarum spectat: sive quæ sub Michaelis Palæologo acta sunt in dogmatis discussione de processione Spiritus sancti a Patre, et a Filio, vel per Filium, ac inita utriusque Ecclesiæ in œcumenica synodo Lugdunensi unione, eademque postea rupta ac eversa sub Andronico successore: sive quæ pertinent ad patriarcharum successionem, qui pro vario partium studio promovebantur in Ecclesiæ thronum, ac throno detrudebantur, Hinc vero *Dissertationes dux, historicæ, et dogmaticæ*, quæ præcipuam operis partem conliciunt, olucubratae sunt, ac binis etiam locupletatæ epistolis Græcæ simulque Latine nunc primum editis. Gravissima pro catholico dogmate momenta a Pachymere, schismatico licet viro, indicata, ac æstu schismatico aliquando despecta, validissimo vindicantur: chronicaque difficultates plures, ad patriarcharum regiam urbis quod attinet successionem, in ejus occurrentes Historia, nec adeo feliciter a doctissimo interprete Petro Possino, aliisque post ipsum peritissimis viris expeditæ, novum revocantur ad examen, ac sano felicius (absit verbo invidia!) fortasse expediuntur. Hæc igitur mihi data olucubrandi opusculi occasio, Lector, benevole, hoc etiam propositum mihi in eo conficiendo consilium. Labores conatusque meos, tametsi exiles, pro tua excipias humanitate: si quidvo ipsi attulerint emolumenti, pro tua æquitate tuearis.

ΤΟΥ ΣΟΦΙΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΔΙΗΓΗΣΕΩΣ ΜΕΡΙΚΗΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΚΑΘ' ΕΑΥΤΟΝ ΠΕΡΙΕΧΩΝ

SAPIENTISSIMI AC DISERTISSIMI PATRIARCHÆ

CONSTANTINOPOLEOS

GREGORII⁽¹⁾ CYPRII

PARTICULARIS HISTORIÆ SERMO

RES SUAS CONTINENS (2).

¶ Cyprus insula ei patria fuit, qui librum hunc A concinnavit (3). Patres autem et avi (4) omnesque progenitores primas habuerunt in divitiis, et in patria, quousque Græcis non obligit ibi serviro Barbaris Latinis (5). Postquam vero servitutem subierunt, communis calamitatis et ipsi participes effecti sunt, mediocriter possidentes, et honorati, eaque habentes quæ nec pauperibus, et plebeis, et vilibus connumerabant ipsos, nec inter potentes ac ditissimos constituebant.

Πατρὶς μὲν τῶν συντάκχῳ τὴν βίβλον Κύπρος ἡ νῆσος· πατέρες δὲ καὶ πατέριον πατέρες, καὶ ὅλως ἡ ἄνω τοῦ γένους σειρά, οἱ πλοῦτου τε τὰ πρῶτα καὶ τῆς πατρίδος ἔχοντες, ἕως οὕτω βαρβάρους ἔλαχεν Ἰταλαῖς τὸ ἐκεῖσε δουλεύειν Ἑλληγνακόν. Ἐπειδ' ἐδούλευσαν, καὶ τῆς κοινῆς συμφορᾶς καὶ αὐτοὶ γε μετέσχον, μέτρια καὶ ἔχοντες, καὶ τιμώμενοι, καὶ ὅσα μὴτ' εἰς πόνητας αὐτοὺς, καὶ τοὺς πολλοὺς καὶ ἀδόξους ἐνέγραφε, μὴτ' εἰς τοὺς ἀδρόους καὶ βαθυπλοῦτους συνέταττε.

Γεννᾶται τοίνυν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ τρέφεται παρὰ τοῖς γονεῦσιν, ἕως αὐτὸν εἶναι φοιτᾶν εἰς γραμματιστῶν. Ὡς δὲ τῆς τούτων ἐπιστήμης παρήλθε τὴν χρεῖαν, παρήλθε δὲ ἐννέα πᾶν τῇ ἡλικίᾳ, δοκῶν εὐπεφυκέναι τὴν ψυχὴν πρὸς μαθήματα, καὶ ἄδικαίτ' (ἀδικοῖτο) ἂν μὴ τούτοις ἐμβιβαζόμενος, εἰς τὴν Καλλινικισίων πλείονος παιδείσεως ἕνεκεν πέμπεται, δοκοῦσάν τε ὡς τὴν πόλιν ἐκείνην ἀνδρῶν εὐτοχεῖν πολὺ πλεον εἰδότην παρὰ τοὺς ἐξ ἀρχῆς παιδεύτας, καὶ εὐτόχει ταῖς ἀληθείαις ἐνὸς οὐδενός. Καὶ γὰρ, ὡς τὴν ἀκούειν τῶν πρεσβυτέρων ἐξηγουμένων, ἐξηκαστὸν ἔτος εἰς αὐτοὺς εἶναι, ἐξ οὐπερ εἰς ἑτερογλώσσους τὰ τῆς νήσου κράτη μετέτεσε (μετετέθη), καὶ παρ' ὄλον τουτονὶ τὸν χρόνον μηδένα φανῆναι ἄλλο τι παρὰ τὰ συνήθη ταῦτα καὶ ταπεινὰ τῶν γραμμάτων ἀσχέσαντα· τὰ πρὸ τούτου δὲ εἰ ἄρα τις γέγονε τῶν λεγομένων σοφῶν, ἄδελον αὐτοῖς εἶναι, καὶ λέγειν μὴ δύνασθαι. Ὅθεν καὶ ὡς οὖν τὴν οὐδ' ἐνταῦθα ἀξιὸν τι τῆς φύσεως ἐκμελετᾶν, δεύτερος, ὅ φασι, πλοῦς καὶ εἰς παιδευτήρια Ῥωμαίων φοιτᾶ, γραμματικῆς ἐν τούτοις τῆς κατὰ τὴν πατριὸν Λατίνων παραδιδόμενης φωνῆν. Τούτοις μὲν οὖν ἐνδιέτριψε χρόνον οὐχὶ συχνόν, καὶ σκιᾶς γε ἔδοξε γραμματικῆς, ἀλλ' οὐκ αὐτῆς γε τῆς τέχνης ἀπόνασθαι. Λίτιον δὲ τῆς τε τοῦ χρόνου βραχύτης, καὶ ἡ τῶν διδασκάλων φωνῆ ἀλλόθρους τις οὕσα καὶ νόθος, καὶ τῷ νέῳ σὺν πολλῶ καὶ μεγάλῳ καταλαμβανομένη τῷ μόχθῳ, ἴς ἄνευ οὐδ' ἦν τῆς τέχνης ἀποπειράσασθαι. Ὡστε καὶ συνίθαινε, διπλοῦν ἀν' ἀπλοῦ τὸν πόνον ὑφίστασθαι, τοῦτο μὲν τὰς φωνὰς ὅτι δὴ καὶ σχημανοῖεν ζητοῦντι μαθεῖν, τοῦτο δὲ καὶ τὰς τῆς ὑποκειμένης τέχνης περινοίας καταλαβείν. Ὑπὸ δὲ τῆς αὐτῆς αἰτίας οὐδὲ τῆς λογικῆς Ἀριστοτέλους ἐνταῦθα διδασκομένης ἀξιὸν τι λόγου παρείληψε, πλὴν ὅσον τὰ εἰς εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος εἰδέναι, καὶ ταῦτά πως ἀμυδρῶς. Δυσχέρεια γὰρ ἐμβιβαθῆναι τοῖς λεγομένοις τοὺς καὶ τῶν φωνῶν αἰτῶν ὡς ἐλάχιστα ἐπείοντας. Ἀλλ' ὡς ἑαυτὸν οὐ κατ' ἐπιθυμίαν προβαίνοντα ἑώρα, αὐθάδους λαχῶν φύσεως, καὶ πονεῖν οὐκ ἀνεχομένης, ἡ γὰρ ἔδει τὸ πᾶν ἔχειν κατεληφυσίαν (ἰ. καταληφθῆναι), ἡ καθάπαξ ὀλιγωρεῖν τοῦ σπουδᾶσματος, προσκλαιπωρεῖν ἕκστα βουλομένην (βουλόμενος), ἐπὶ τὴν πατρίαν ἐστίναν ἄγων ἐκ γενέσεως ἔτος πεντεκαίδεκατον ἀναστρέφει.

Καὶ τοῦ λοιποῦ κωνηγεσιῶν μὲν αὐτῷ, καὶ τοιούτων τινῶν ἔμελε διατριβῶν· λόγων δὲ ἐπεθύμει μὲν, ἐπιστέφετο δὲ ὡς ἥκιστα τῷ μὴ ἔχειν αὐτοὺς τῇ Ἑλλήνων παραλαμβάνειν φωνῆ, δι' ἣς ἂν αὐτῷ καὶ ῥᾶπτη ἡ ἐκείνων ἐγένετο ἄσκησις. Καὶ τοίνυν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ταύτης ἤρεμειν οὐκ ἐπιτρεπόμενος, ὀχληρὸς ὁμοῦ καὶ λυπηρὸς τοῖς γονεῦσι καθίστατο, ἐφοδιάζειν ἐκ τῶν ἐνότων, καὶ τῆς πατρίδος ἐκπέμπειν ζητῶν, καὶ γε παρπέμπειν ἐς τὰς ἐν Νικαίᾳ διατριβὰς, ὅπου καὶ λόγος ἐκράτει, γενομένης τινὶ αὐτὰς ἐξεῖναι δοκεῖν τὰ γ' ἐς σοφῶν ἀνδρῶν ἀφουσίαν τὰς παλαιὰς Ἀθήνας ἄρᾳ. Οἱ δὲ φύσεώς τε καὶ ἰσχυροτέρως ἀνάγκης δεσμοῖς ἐχόμενοι τοῦ παιδός, οὐκ ἦν ἡ τι γένοιτο μεθήσειν ἔφασκον· καὶ

A In hac igitur insula natus est, et apud parentes educatus, donec ipsum ire oportuit ad grammaticæ, seu primarum litterarum institutores. Cum vero ipsorum disciplina opus non amplius habuit, ætatis suæ novem omnino excesserat annos (6). Cumque ingenio videretur ad disciplinas idoneo natus, et injuria affici, si iis non applicaretur, in Callinicensium urbem mittitur (7), majoris institutionis causa: quæ viris florere existimabatur doctioribus iis, qui primum fuere præceptores; tametsi revera florere nemine uno. Erat etiam seniores audire narrantes, sexagesimum ad eos usque fluxisse annum, ex quo insulæ dominatio in alterius linguae homines translata fuerat (8): ac per lotum istud tempus apparuisse neminem, qui præter consueta ac humilia litterarum rudimenta quidpiam doceret: nunc vero antea aliquis eorum exstiterit, qui dicuntur sapientes, ignotum eis esse, neque dicere posse. Qua de causa cum etiam ibi ingenio dignum suppeleret nihil, in quo se exerceret, secunda, ut aiunt, navigatione, Romanorum scholas adit, ubi grammaticæ tradebatur patria Latinorum lingua (9). In his tempus insumpsit non multum: et umbra grammaticæ videbatur, non ipsa ars potiri. Causa erat temporis brevis, et vox magistrorum extera, et spuria (10), et a juvene non sine multo et magno intellecta labore, sine qua neque possibile erat artis assecutionem tentare. Hinc eveniebat, ut duplicem pro simplici subire laborem deberet: una ex parte voces addiscere quærens, et quid ipsæ significarent: et ex altera, subjectæ vocibus artis sensus penetrare. Hanc ob causam neque logicæ Aristotelicæ, quæ ibi docebatur, aliquid memoratu dignum percepit præter ea quæ ad ipsius artis isagogen pertinent; et hæc quidem subobscuræ. Difficile enim est, ut profunde doctorum sensus assequantur, qui voces ipsas non intelligunt. Sed cum non ex voto se proficere videret, et indolem morosiorum sortitus esset, ac laboris impatientem (oportebat enim vel omne comprehendere, vel studium penitus negligere), nolens amplius adeo fatigari, et miserum esse, ad patrios lares reversus est, quindecim natus annos (11).

Exinde rei venaticæ operam dabat, similibusque exercitationibus. Liberalium quidem disciplinarum desiderio tenebatur (12): sed ut minimum curam de iis faciebat, quod eas Græcorum lingua percipere non posset, per quam facillimum ipsi fuisset sese in eisdem exercere. At hujusmodi ex desiderio cum quiescere non permitteretur (13), turbulenti simulque molestus parentibus evasit, quærens ex ipsorum bonis comæatum ad iter agendum, et emitti e patria, et Nicæam mitti ad scholas (14), ubi fama clamabat posse videri ei qui ibi diversabatur, ob sapientum virorum abundantiam, veteres videre Athenas. Puero adherentes illi, naturæ et fortioris necessitatis vinculis se di-

cebant, quidquid evenire posset, non dimissuros; et potius paratos esse, vitam auferre volenti permittere, quam sponte sustinere, ut tali in aetate in peregrinas terras filius mitteretur. Dissensio itaque utrinque erat: et in ea duorum annorum tempus (15) insumptum est, donec perspicuus adolescens, parentes semper victuros, si aperte cum ipsis loqueretur, deponere se sententiam simulat, quietam vitam agere, et quemadmodum qui domini erant et parentes, ἵκησθαι δarent, obsequi illis. Ita simulans, ac brevi aliquo tempore fictione acquiescens, ut opinionem de permansione sua confirmaret, ignorantibus domesticis et cognatis, discedens e patria, et navim conscendens, et in navigatione secundo vento usus, tertia die Ptolemaidem, quæ est in Palaestina, deducitur. Inde Ancam Asiæ altera navigatione difficili, ac valde periculosa, indeque Ephesum venit (16), hic cum audiret, in vicinia Blemmydam habitare (17), virum, ut dicebatur, non solum inter Græcos nostri temporis, verum etiam inter omnes sapientissimum, vehementi desiderio lerebatur ad eum proficiscendi, ut ipsum videret. Huius tamen desiderio obstabant viri Ephosii, dicentes, ut etiam verum erat, quod non solum philosophus ille videre ipsum juvenem, et peregrinum, et pauperem dedignaretur: sed is etiam, qui cum ipso sapientium chorus erat, ipsum appropinquare monasterio non permitteret. His addebant, perinde in ipsum [Blemmydam] dicentes, virum esse difficilem, rigidum, et elatum, et simplicitatem minime curantem: locum etiam inaccessum, ac discipulos ipsos præbere se difficiles ad eos advenientes, utpote qui istud ante aliud omne a præceptore documentum accepissent. Sapientissimo. Sic ab initio statim desiderio suo excidit, et videbatur hoc non bonum in futurum augurium. Postquam spe frustratus est, abibus Epheso (18), per totos sex menses, eosque fere hybernos, cum magnis miseriis, aliisque rerum necessariorum penuriis, Nicæam in Bithynorum metropolim venit. Insumpsit vero adeo multum interea tempus, non quod longissimum iter esset, nec tantum, ut conficeretur, temporis exigeret: sed quia prius in castra regis perveniens, et aliquos ibi potentium adiens, victum sibi, qui per totum disciplinæ tempus ad vitam sufficeret, pararet; eoque non invento, dictum tempus contrivit. Hellespontum simul cum exercitu transvectus, per Thraciam castra per otium sequitur, et Byzantium advenit: ubi tunc rex festinabat obsidere urbem, et oppugnare, ac etiam devastare quidem, si posset. At illi vero placuit Nicæam secedere, cum in eam, quæ ibi esset, intentum haberet animum, eruditionis miram præstantiam, amabilemque fontem; in quam etiam ex Cypro pergore anhelaverat. Sed hoc quam aliter accidit (19)! Etenim præter grammaticam, et poesim, et superficialias istas, reperit loci illius sapientes, qui nihil docere aliud scirent. Qualis enim gloria, disserentes audire quidem de rholo-

A πρότερον ἐτοίμως ἔχειν ἐνδιδόναι τῷ βουλομένῳ τὴν ζωὴν ἀφαιρεῖν, πρὶν ἐκόντας ἐν τοσοῦτῳ τῆς ἡλικίας εἰς ξένην στῆλλεσθαι τὸν υἱὸν συγχωρεῖν. Στάσις οὖν ἐκατέρωθεν ἦν. Καὶ τῇ στάσει δυοῖν ἐτέριον χρόνος ἐπρίϑετο, ἕως συνιδῶν ὁ νεανίας, ὅτι νικῶν ἂν οἱ τεκόντες ἀεὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ τῶν λόγων πρὸς αὐτοὺς γινομένων, σκῆπτεται μεθεῖναι τὴν γνώμην, ἡσυχίαν δὲ ἄγειν, καὶ καθ' ὅτι ἂν ἐκεῖνοι κύριοι καὶ γονεῖ, ὄντες κελεύοιεν, ἔπεισθαι. Οὕτω σκηψάμενος, καὶ τινα χρόνον τῷ πλάσματι ἐφυσυχάσας βραχὺν, ἵνα οὕτω τὴν τοῦ μένειν βεβαίωσθαι γνώμην, λατῶν πάντων πάντων αἰσθησιν οἰκείων τε καὶ συγγενῶν, ἀπαναστάς τῆς πατρίδος, νηὸς τ' ἐπιβάς, καὶ ἐπιφόρῳ παρὰ τὸν πλοῦν χρησάμενος πνεύματι, τριταῖος; ἐς Ἡπολεμαίδα τὴν ἐν Παλαιστίνῃ κατόγεται. Κ' ἐντεῦθεν εἰς Ἀναίαν τῆς Ἀσίας δευτέρῳ πλῆ χυλεπῷ τούτῃ καὶ λίαν ἐπικινδύνῳ, κακίῳθεν εἰς Ἐφέσον ἦκει. Ἐνθα καὶ ὡς ἐν γειτόνων οἰκῶν εἶπ' ὁ Βλεμμύδης πυθόμενος ἀνὴρ, ὡς ἐλέγετο, οὐ μόνον Ἑλλήνων τῶν ἐφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνδρῶν σοφώτατος, πολὺς γίτεναί πρὸς αὐτὸν κατὰ θέαν πορεύεσθαι τὴν αὐτοῦ. Ἐπέσχον δὲ ὁμοῦ ἀνδρες Ἐφέσιοι τῆς ὁρμῆς, εἰρηκότες, ὅπερ καὶ ἦν ἀληθές, ὡς οὐ μόνον αὐτὸν ἀπαξιώσοι ἰδεῖν ὁ φιλόσοφος νέον ὄντα, καὶ ξένον, καὶ πένητα, ἀλλὰ καὶ ὁ περὶ αὐτὸν χορὸς τῶν σοφῶν μοναστηρίῳ προσπελάσαι οὐκ ἂν συγχωρήσαιεν. Τοῖς γὰρ κατ' αὐτὸν ἐπίσης, ὅτι ἀνὴρ ἀπρόσιτος ἔφασαν, ἀκλινῆς ὢν, καὶ μετέωρος, καὶ ἤκιστα εὐτελείας ἐπιστρεφόμενος· ὃ τε χῶρος ἀνεπίβατος, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῖ ὡς λίαν δυσέντευκτοι, ἀντ' ἄλλου παντὸς μαθήματος τοῦτο πρὸς τοῦ καθηγεμόνος παρελιγφότες τοῦ μὲν σοφωτάτου. Ἐκ προομιλίῳν εὐθὺς οὕτως ἀποτυγχάνει, καὶ ἐδόκει τοῦτό γε οὐκ ἀγαθὸς πρὸς τὰ ἐξῆς οὐδ' ὄνός. Ἀλλ' ὡς ἀπέτυχεν, ἄρας ἐκ τῆς Ἐφέσου, δι' ὄλων μηνῶν ἐξ, καὶ τούτων σχεδὸν χειμερίων, ὁμοῦ μεγάλας τελευτωρίας, ἄλλαις τε καὶ ταῖς τῶν ἀναγκῶν στερήσειν, εἰς τὴν τῶν Βιθυνῶν μητρόπολιν Νίκαιαν ἔρχεται. Ἐποῖσι δὲ πολλὸν τὸν μεταξὺ τούτου χρόνον οὐ τὸ τῆς ὁδοῦ μήκιστον ὄν, καὶ τοσοῦτου βαδίζειν δεόμενον, ἀλλ' ὅτι πρότερον ἐς τὰ βασιλέω, ἀφειγμένος στρατόπεδον, ἐφ' ᾧ τισι τῶν δυνατῶν προσιῶν, τροφὰς ἑαυτῷ τὰς παρ' ὄλον τὸν τῆς μαθήσεως χρόνον τὴν ζωὴν ἱκανὰς συνέχειν πορίζεται: καὶ ταύτας παρὰ μηδενὸς εὐρηκῶς, τὸν εἰρημένον χρόνον κατέτριψε. Τὸν θ' Ἑλλησποντον ἅμα τῷ στρατῷ διαβαίνων, διὰ θράκης σχολαίως συμπορευόμενος, καὶ ἐς Βυζάντιον ἦκων, ὅπου τότε καὶ βασιλεὺς ἔσπενδε, περικαθιζόμενος αὐτὸ, καὶ πολιορκήσων, ἔτι γε μὴν καὶ ἐκπορθήσων, ἂν ἄρα δυνήσεται. Πλὴν ἔδοξε τὴν Νίκαιαν ἀναχορεύσαι, καταλαβὼν ὡς αὐτῇ γ' ἐπιστὰς τῇ τῶν λόγων θαυμασίῳ καὶ πολυεράστῳ πηγῇ. ἐφ' ἣν καὶ Κυπρόθεν ἠπεύγετο. Τὸ δὲ ὡς ἐτέρως συνέπιπτε. Καὶ γὰρ πλὴν γραμματικῆς τε καὶ ποιητικῆς, ἐπιπολαίων καὶ τούτων, εὖρεν αὐτοῦς ἐκεῖσε σοφοὺς ἕτερον διδάσκειν εἰδότες οὐδὲν. Πάσκειν δὲ ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα μαθήματα διαφερόντως μετεῖναι καὶ εἰδέναι ἀνθρώπῳ προσήκει, κλέος οἶον

ἀκούειν· γινώσκειν μέντοι αὐτοὺς ὅ τι ποτὲ εἰσιν, εἰ ἄρα καὶ εἰσιν, οὐδαμῶς. Ὡστε καὶ δυσθυμίαι διὰ ταῦτα εἶχον αὐτὸν καὶ μετάμελοι. Εἶχον δὲ καὶ μάλα δικαίως· εἰ πατρίδα μὲν κατέλιπε, στοργὴν δὲ γονέων ἠθέτησε, δάκρυα δὲ παρείδε, πελάγη δὲ διέβαλεν ὡς μὲν μακρὰ, ὡς δὲ χαλεπὰ καὶ κινδύνων μεστά· ἤπειρον δὲ τσαούτην διέδραμε, ζωῆς δὲ καθάπαξ ἠφείδησεν, εἴτ' ἀντὶ τούτων οὕτω μεγαλοφυῆ κομιεῖται μισθόν, κλίσεις ἀνομάτων ἐκμελητῆσαι, καὶ ῥημάτων σχηματισμοὺς καὶ κινήσεις, καὶ ὡς ἡ Τυνδάρω παῖς ἠρπάγη, καὶ ἡ Πριάμου πέπτωκε πόλις πολυετεί διὰ τὴν γυναῖκα καμυῦσα πολέμῳ, καὶ ὡς οἱ παῖδες Οἰδίποδος κατ' ἀλλήλους μανέντες ὑπ' ἀλλήλων ἀπώλοντο, καὶ τἄλλα ὅσα ὁ παιητικὸς χορὸς κατὰ τινὰ τῆς τέχνης αὐτονομίαν πλάττει τε καὶ μυθεύεται, ἥδονῆς μὲν τὰ πολλὰ στοχαζόμενος, ὀλίγα δὲ τῆς ἀληθείας φροντίζων.

Ταῦτά τοι καὶ δεινῶς αὐτὸν ἠνώχλουν οἱ τῆς εἰς πατρίδα ὑποστρωφῆς λογισμοί. Καὶ ὑποστρέφειν εὐθέως, εἰ καὶ τὸ βῆθιον ἐώρα προσὸν τῷ πράγματι, νυνὶ καὶ ἀπορώτατον ἦν. Πιεζῆ τε γὰρ ἔδει μέχρις Ἀναίας πόλιν βαδίζειν. Προσέτι δὲ καὶ ἀναλωμάτων ἃ μὴ μόνον οὐκ ἦν αὐτῷ πρὸς τὴν κατ' ἤπειρον καὶ θάλατταν πορείαν ἀντάρκη, ἀλλ' οὐδ' ἐφ' ἡμέραις ὄλαις τρισὶ γλίσχρως καὶ πενιχρῶς διατρέφασθαι, μὴ τινος ἐξώθεν χορηγήσαντος, καὶ τῆς δαπάνης προσβουθήσαντος. Εἶχον μὲν οὖν αὐτὸν αἱ τοιαῦται τῶν ἀποριῶν, καὶ κατεῖχαν παρὰ Νικαεῦσιν ὡσπερ δεσμά. Τὰ δ' ἐνταῦθεν οὐ πολλὸς χρόνος ὁ μετὰ ταῦτα, καὶ τὸ μέγα Βυζάντιον ἄστὸν Ῥωμαίοις αὖθις θεὸς τοὺς Λατίνους ἀφελόμενος δίδωσι. Καὶ τοῦ Ἀκροπόλεως τηνικαῦτα πλέον τῶν ἄλλων τὰ εἰς λόγους ὄντος σοφοῦ ὑπὲρ τῶν λόγων, ὅτι δὴ πολλὸς αὐτῶν αὐχμῶς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐκράτει ψυχαῖς δυσχεραίνοντες, τὴν τε ψυχὴν πάσχοντες, καὶ βοηθεῖν εἰς ὄναμιν θέλοντες, αἰσθόμενος βασιλεὺς, ἀνίησι τῶν δημυσίων φροντίζων, καὶ βοηθεῖν συγχωρεῖ, καὶ ὡς πρόθυμον ἑαυτὸν τοῖς βουλομένοις ἀκροᾶσθαι καθίζει διδάσκαλον, ἐξηγητὴν τῶν λαβυρίθων Ἀριστοτέλους· οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὰς ἐκείνου σοφίας, καὶ πλοκάς, αἷς τὰ ἑαυτοῦ περιδάλλων, ἐργώδη κατανοεῖν ἀπεργάζεται· ἐξηγητὴν δὲ καὶ τῶν Εὐκλείδου καὶ Νικομάχου ὅσα τεθειωρήκασιν οὗτοι, ὁ μὲν γεωμέτρως, Νικόμαχος δὲ ἀριθμητικούς ἐκδιδάσκοντες. Συνέρχοντο πρὸς αὐτὸν οὐκ ὀλίγοι ἔρωτι παιδείας ἐλκόμενοι. Ἰπείγετο καὶ ὁδε νεώτατος μὲν τοῦ χοροῦ, πλεονεκτεῖν δὲ αὐτοῦ ἐν τῇ μαθήματι καταλήψει οὐδὲ τῶν πρεσβυτέρων παραχωρῶν οὐδενί. Τῆς τοίνυν συλλογιστικῆς καὶ ἀναλυτικῆς καλῶς τῷ διδασκάλῳ σαφηνισθείσης, ὡς ἐπῆλθεν αὐτῷ καὶ εἰς τὰ τῆς ῥητορικῆς τοὺς ὀμιλητὰς ἐμβιβάζειν, πρὶν τινὰ δεῦτερον τῶν Ἀριστοτελικῶν βαθμῶν ἐπιχειρεῖν ἀναβαίνειν, ἐντανθα τούναντιον ἢ πρότερον περὶ τὸν ἐκεῖνοισι ἄριστον τουτονὶ ὑπῆρχεν ὄρῳ. Ἐν γὰρ ταῖς γυμνασιαῖς καθ' ἃς ἔδει γράφοντας ἐπιδείκνυσθαι τὴν περὶ τούδε τῆς ψυχῆς ἐπιτηδειότητα, πάντες μὲν αὐτὸν κρείτ-

A rica, et philosophia, aliisque disciplinis, quas maxime ambire ac nosse convenit homini; minime vero cognoscentes quid illæ sint, imo et si sint? quapropter tristitia et pœnitentia afficiebatur: et quidem justissima de causa, quoniam **6** patriam reliquerat, parentum amorem aspernatus erat, lacrymas eorum nihili fecerat, maria traxerat spatiosa, et difficilia, ac periculis plena, et tot terras percurrebat, et omnino contempserat vitam; ac deinde pro his omnibus tam magnificam tulerat mercedem, declinationes nominum callere, et vocabulorum formationes motionesque, et quomodo Tyndarici filia rapta fuerit, et Priami urbs ceciderit longo bello vexata propter amorem mulieris, et filii OEdipodis, in se invicem insanientes perierint, et alia quæcumque prolarum chorus quadam artis licentia fingit, et comminiscitur, ad voluptatem plerumque respiciens, parum autem veritatem curans.

Hæc, et cogitationes de reditu in patriam graviter ipsum turbabant. Et quidem redire statim, tametsi facile perspiceret suo conferre negotio, nunc illi erat difficillimum. Pedes enim oportebat usque Anaxam de novo iter agere. Præterea sumptus, qui non solum non erant illi ad iter per terram et mare, sed neque ad parvum et pauperem trium dierum victum, nemo foris suppeditabat, neque pro impendio auxilium præbebat. Itaque vexabat eum hæc inopia consilii, retinebatque ipsum Nicææ, uti vinculum. Deinde non multo post hæc tempore, magnam Byzantii urbem Deus Latinis auferens Græcis reddit (20). Cumque imperator intellexisset Acropolitam (21) (Georgium), qui tunc cæteris eruditione **7** præcellebat, moleste ferre quod litterarum squalor in hominum animis prævaleret, et hujus rei miseratione commotum velle pro virili operam suam præstare, civilibus ipsum curis liberavit, ac adjuvare permisit: seque ille paratum exhibuit iis omnibus, qui audire eum vellent, magistrum. Interpretabatur autem Aristotelis labyrinthos: sic enim obscuriora ejus dicta, et perplexitates appello, quibus documenta sua involvens, intellectu difficilem se reddit. Exponerebat etiam quæcumque Euclides et Nicomachus speculati sunt, quorum primus geometras, Nicomachus autem instruit arithmeticos: confluebantque ad ipsum non pauci, eruditionis amore pertracti. Festinavit igitur et iste chori illius novissimus, superari se in scientiarum assentione a provectiorum nemine permittens. Itaque syllogistica arte et analytica salis a magistro exposita, ut ei discipulos rhetorica imbuere in mentem venit, priusquam ad alium aliquem ex Aristotelicis gradibus (22) eos evehere inciperet, contrarium ac antea circa eum qui inter alios optimus erat, apparuit. In exercitationibus enim, quibus eos oportebat ingenii sui capacitatem scripto ostendere, omnes illo superiores erant, ipse vero nemini præstabat. Cujus rei fortasse causa erat,

quod is cum Aristotelicam philosophiam valde amaret, et huic se ipsum addixisset, Aristotelemque supra omnes alios philosophos honoraret, minus rhetoricam, industrius licet esset scriptor, audire curavit: adeoque ornate dicere, rhetoremque agere illi curæ non erat. Sed hoc illi curæ non fuit, donec ejus condiscipuli quiescerent, ac nondum apertis diceris morderent eum, ac veluti ad talia ineptum traducere. Postquam vero ii contra ipsum commoti sunt, et opprobrium ejus manifestum factum est, late sparso rumore; hunc non tulit ille insolentiam, seu potius contemptum, cum sui esset honoris amantissimus, et zelotypus. Huic studio se totum tradidit, sibi magistros constituens, non quos illi habebant, corrumpentes quod in rhetorica pulchrum est, et ipsarum dictionum gratiam, et atticismum, et venustatem, et quod est revera Græcanicum: sed antiquorum rhetorum clarissimos, et artis ipsius, ut ita dicam, inventores et patres. Brevi alios ex alio factus est, non amplius derisus ut antea, et contemptus ab iis quibuscum erat, sese in orationibus exercens, eas componens: ita ut multis videretur satis esse, pro omni alio istud exemplum æmulari. Si quid autem vere dignum laude et æmulatione huic auctori elucubrare circa eloquentiam contigerit, inquirere volentibus hæc syngrapha exhibebit: sic enim voco, qui præ manibus est, libellum. Cur vero operum numerum non auxerit, alii quidem aliam causam dicunt, et eam quilibet affert quam vult. Qui autem probe ipsam noverant, cum dicere vident tempus quietis revera brevissimum. Studia aggressus est, cum annum ageret vicesimum sextum; desiit vero natus annos tres ac triginta (23).

Postmodum vero hujusmodi opera elucubrare prohibuerunt partim de vita timores, quos illi et aliis multis intulerunt circa dogmata innovatio, et qui supervenit Ecclesiæ turbo (24), partim animi cura, in quas modo dicitur timoribus solutis, pertractus ei traditus est (25): secum reputans mirum fore, si vitam negotiis vacuum vivere possit, qualem philosopho, eique libero, convenire diceret. Ad summum patriarcharum conscendit thronum, seu, quod verius est dicere, pertractus est: hæc enim omnia præter ejus consilium circa ipsum peracta sunt. Et in tempora incidit dubia ex schismatiorum furore, et difficilia (26), qualia nunquam fuere, quibus metus omnis relaxatio cuique data (27) plerosque magnis malis affecit, suam singulis voluptatem, et gloriam, et beneplacitum querentibus pro eo, quod utile Deoque gratum est: et Ecclesiam omni tremore et perturbatione implevit, omnibus in ea imperare cupientibus, nemine autem se submittere, ac divinis parere legibus; ita ut verius esset illud Platonis dicentis, non omnibus expedire libertatem, utile vero esse aliquibus servire et vivere sub timore ad senectutem usque,

A τους ἦσαν, αὐτὸς δὲ ὑπέρτερος οὐδενός. Τὸ δ' ἴσως αἴτιον ὅτι τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας ἄγαν ἐρῶν, καὶ ταύτῃ ἑαυτὸν ἐπινοήσας, Ἀριστοτέλιν τε ὡς οὐδένα φιλοσόφῳν ἐκθειάζων τῶν ἄλλων, ἤρτων τὴν ῥητορικὴν δεξιὰς καὶ λογογράφος ἀκούειν ἐφρόντιζε· καὶ γε αὐτῷ διὰ ταῦτα κεκομψευμένα ἐξαγγέλλειν καὶ ῥητορεύειν οὐκ ἔμελεν. Ἀλλ' οὐκ ἔμελεν, ἕως καὶ τὰ τῶν συμφοιτητῶν ἠρέμει, καὶ οὐπω πλατέως αὐτὸν σκώπτειν, καὶ διασύρειν ὡς ἀφύῃ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐξήγαντο. Ἐπειδὴ κεκίνητο, καὶ ὁ ὄνειδος λαμπρὸς ἦν ἐπὶ πολὺ τοῦ λόγου διαδομένου, ἠδ' οὐκ ἠνείχετο τοῦ φρονήματος, τῆ μᾶλλον εἰπεῖν τοῦ καταρρονήματος, φιλότιμος ὢν ἐς ὑπερβολὴν, ἅμα δὲ καὶ ζηλότυπος. Ἐπαρήσιν ἑαυτὸν τῆ μελέτῃ ταύτῃ, διδασκάλους προσησάμενος οὐχ οὕς ἐκεῖνοι τοὺς διαφθείραντας τὰ ἄλλα ὅσα καλὰ τῆ ῥητορικῆ, καὶ μόντοι τῆς λέξεως αὐτῆς τὸ χάριεν, καὶ Ἀττικὸν, καὶ σεμνὸν, καὶ ὄντως Ἑλληνικὸν, τοὺς δ' ἐπιφανεστάτους τῶν πάλαι ῥητόρων, καὶ τῆς τέχνης, ὡς εἰπεῖν, ἐφευρετὰς καὶ πατέρας· θάττον ἕτερος γέγονεν ἐξ ἑτέρου, τοσούτου οὐ διαγελώμενος ὡς τὸ πρότερον, καὶ περιφρονούμενος ἐν οἷς ἐτύγγανε λόγους ἐπιτηδεύων καὶ συντιθείς· ὥστε καὶ πολλοῖς δοῦναι ἀνθ' ἑτέρου παντός παραδείγματος ζηλοῦντα τοῦ δὲ ἀρκεῖν. Εἰ μὲν οὖν καὶ ζήλου ταῖς ἀληθείαις ἄξιον καὶ λόγου περὶ τοὺς λόγους ἐξεγένετο καταρθῶσαι τῷ συγγραφεῖ, ἥδε που παραστήσει τοῖς ἐξετάζειν βουλομένοις ἢ συγγραφῇ. Καλῶ γὰρ οὕτω νῦν τὴν ἀνά χειρας πυκτίδα. Τοῦ δὲ εἰς πολὺν τὸν τῶν πονημάτων ἀριθμὸν μὴ ἐκτεῖναι ἄλλοι μὲν ἄλλῃν λέγουσιν αἰτίαν· καὶ γὰρ λέγουσιν ἦν ἕκαστος βούλεται· αὐτὸν δὲ φάσκειν φασὶν οἱ γ' ἀκριβῶς ἐκεῖνον εἰδότες, τὸν χρόνον εἶναι βραχύτατον ὄντα τὸν τῆς ἀνέσεως. Ἐπέθελε μὲν οὖν τῆ σπουδῇ ἕκτον καὶ εἰκοστὸν ἔχων ἔτος· ἔληξε δὲ τριακοστὸν ἄγιον καὶ τρίτον.

Τὸ δὲ ἐξῆς τοιαῦτα πονεῖν, τοῦτο μὲν οἱ περὶ τὸ ζῆν ἀπειρῆσαν φόβοι, οὗς αὐτῷ τε καὶ πολλοῖς ἑτέροις ἢ περὶ τὰ δόγματα καινοτομία, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἐπέστησε ζῆλος, τοῦτο δὲ καὶ ἡ τῶν ψυχῶν φροντίς, εἰς ἣν τῶν εἰρημένων αὐτίκα φόβων λυθέντων, ἔλκεται καὶ παραδίδοται· καὶ ταῦτα εἰδὼς ἐν ἑαυτῷ βίον ἀπράγμονα τοῦ λοιποῦ ζῆσεσθαι θαυμάστον, οἷον ὁποῖον ἂν καὶ φιλοσόφῳ εἴτου ἐλευθέρῳ φήσεις προσήκειν. Εἰς γὰρ τὸν ὑπέρτατον τῶν patriarchῶν ἀνεληλυθὸς θρόνον, ἢ τὸ γ' ἀληθέστερον εἰπεῖν ἀνελευθεῖς, πάντα γὰρ ταῦτα παρὰ πραγμασίαν τὴν αὐτοῦ ἐπράχθη περὶ αὐτὸν. Καὶ καιροῖς ἐντετοχτικῶς (ἐντετοχητικῶς) ἀνωμάλοις ἐκ τῆς τῶν Σχισματικῶν μανίας, καὶ δυσχερέσιν, ὁποῖοις ἄλλος οὐδέποτε, καθ' οὗς ἀνεσις δειλίας ἀπάσης παντὶ δοθεῖσα, τοὺς μὲν πλείστοὺς κακίαις μεγάλαις ὑπέξευξε, τὴν ἑαυτοῦ τινα ἕκαστον ἠδονὴν καὶ τιμὴν καὶ ἀρέσκειαν πρὸ τοῦ συμφέροντος καὶ τοῦ τῷ θεῷ δοκοῦντος ζητοῦντα, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν πίστεως ταραχῆς καὶ ἀταξίας ἐνέπλησε, πάντων ἄρχειν ἐν αὐτῇ, καὶ νομοθετεῖν ἀγαπώντων, ἄρχεσθαι δὲ καὶ θεοῖς νόμοις ὑποτάττεσθαι οὐδενός· ὡς συμβάλειν καὶ μάλα ἀληθὲς τὸ τοῦ Πλάτωνος εἶναι, μὴ πᾶσι

λυσitelῆ τὴν ἐλευθερίαν λέγοντος εἶναι, συμφέρειν δὲ τισι τὴν δουλείαν, καὶ ὑπὸ φόβον ζῆν μέχρι γήρωσ αὐτοῦ καὶ θανάτου. Ἄλλ' οὖν ἐν τοιαύτῃ συγχύσει πραγμάτων εἰς τὸ μίσην συνασθεῖς, εἴς τε τὴν ἀρχὴν, ὡς εἰς ἄλλην τινὰ δυστυχίαν, ἐξ εὐδαιμονίας καὶ μακαρίας ζωῆς ἀποπεπτωκώς, καὶ ἀφύκτοις ἀνάγκαις ὑποζυγεῖς, αἷς τὴν ὑποπεσοῦσαν ψυχὴν οὐκ ἂν ἐγὼ ποτε λόγους ἀξιόλην ἀποτίκτειν γενναϊότερους ὥσπερ οὐδ' ἀνθρώπων τὸν ὀρομικιώτατον τρέχειν σιδήρῳ πρὸς ἀσφάλειαν διειλημένον τοῦ πόδας. Καὶ ἄκων τοῦ συντάττειν ἐπέβαστο. Τοῦ μὲν τοίνυν μὴ πολλοὺς εἶναι τοὺς λόγους αὐτοῦ ταῦτα τὰ αἴτια. Καὶ πρὸς τοῦτοις αἱ ποικίλαι τοῦ σώματος νόσοι, καὶ μάλιστα γὰρ αἱ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς οἱ ἤσκησαν αὐτὸν, καὶ ἐς τὸ χαλεπώτατον ἤγαγον αἱ τε ἀρχῆθεν ὑδροποσίαι, ἐπειδὴ τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν ἐξ αὐτῆς γενέσεως ἀπεστρέφετο, καὶ οἱ περὶ τὸ μετεγγράφειν τὰ τῶν πάλαι σοφῶν ἐκπονήματα πόνοι. Ἔτυχε γὰρ ὁ ἀνὴρ καὶ πέντης εἶναι, καὶ τῶν βιβλίων κατακέρως ἐρῶν. Ἔτυχε δὲ καὶ περὶ τὸ γράφειν μετρίως, ἀγαθὰς ἔχων τὰς χεῖρας. Καὶ ἐπειδὴ περὶ χρήμασιν οὐκ ἦν τὰ φίλτατα κησασθαι, τοῖς ἰδίῳ ἰδρωσιν ἐκτῆσται. Καὶ βιβλίων ἀντιγραφῆς γέγονεν, ὅσον οὐδ' εἴς σχεδὸν ἕτερος τῶν λόγων φημί μετιόντων. Τοῦ δὲ μὴ πάντας τῆς αὐτῆς εἶναι σπουδῆς πρόδηλος οἶμαι ὁ λόγος. Καὶ γὰρ ὅπερ ἐπὶ τῶν βαναυσικῶν ὀρῶμεν, τοῦτο δὲ κἀνταῦθα λογιζέσθαι δεῖ. Ἐκείνους μὲν γὰρ προῖων ὁ τῆς ἀσκήσεως χρόνος βελτίω τῶν προηγησάμενων τὰ μετὰ ταῦτα δείκνυσιν ἔργα. Καὶ λογογράφους τοίνυν, καὶ ῥήτορας τὰ ἐν γήρῳ πονήματα γενναϊότερα ἂν εἴη τῶν ἐξ ἀρχῆς. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν ὑποκειμένων ἕσα μὲν σπονδαῖα, τῆ ἀκμῇ λογιστέα· ἂ δὲ μὴ τοιαῦτα, τῆ νεότητι προσνεμητέα, καὶ τῆ ἀτελεῖ τῆς ἀσκήσεως. Ἦ γὰρ μὴν εἶδη τοῦ λόγου εἶτ' ἀρίστα κέκριται παρ' αὐτῶν, εἶθ' ὡς ἑτέρως, καὶ ὡς ἀπανταχοῦ ἀγωνιστικός ἐστι, καὶ σχημάτων ἐξαλλαγῆς αὐτῶν μέλει, μέλει δὲ καὶ εὐκρινείας, μεγέθους, σεμνότητος, γοργότητος, καὶ τῶν τοῦ ἥθους καλῶν μετὰ τινος εὐρυθμίας, καὶ συνήχης οὐκ ἀγεννοῦς, ἐγὼ μὲν οὐκ ἐρῶ, μὴ καὶ εἰς μῆκος ἐκτείνω τὸν λόγον, μὴ καὶ τάνδρ', ἴσον δ' εἰπεῖν ἑμαυτῶν, χαρίζεσθαι δάξω. Ἐμαυτὸν γὰρ ἐκεῖνον ἠγῆμαι, καὶ καλῶ, τῆς ἄκρας ἡμῶν ἐνώσεως τοῦθ' οὔτιο καὶ λέγειν ἀσφαλῶς καὶ φρονεῖν δεδιωκυίας. Κἂν τις ἄρα περὶ τῶν ἐκεῖνου χρηστόν τι, ἢ καὶ θάτερον μαρτυρῆ, εἰς τὰ ἑμαυτοῦ καὶ τὸ σκῶμμα, εἰς τὰ ἑμαυτοῦ καὶ τὸν ἔπαινον φέρειν φημί· ὥστ' ἐμοί γ' οὔτω τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἔχοντι πρέπον ἢ εἶη, σιγῆν. Ἢ δὲ που πικρίας, ὅπερ καὶ ἀνωθεν ἔφην, καλῶς τὸν πατέρα τοῖς ἀναγινώσκουσι δείξει, ὥστε προσεκτεῖν αὐτῇ τοῦ λοιποῦ. Καὶ ὡς ἂν αὐτῇ δώσει κρίνειν, οὔτω καὶ περὶ τῶν εἰρημένων τὴν ψῆφον ἐξενεκτέον.

A **10** et mortem. Itaque in hac rerum perturbatione prodians in medium, et in principatum veluti in aliud quoddam infortunium, e felicitate et beatitudine vite excidit, et inevitabilibus necessitatibus subjectus est, in quas animus cum incidit, non posset, ut ego quidem puto, nobiliores promere orationes : quemadmodum neque homo, etsi ad currendum aptissimus, currere valet, pedibus ferro firmiter trajectis. Invitus cessavit a componendis orationibus. Et hæc est causa, quare non multi ejus exscent sermones (28). Adde varios corporis morbos et præsertim capitis (29), qui illum excucere : difficillimumque in statum adduxerunt eum potus aquarum a pueritia, quoniam a nativitate vini usum fastidiebat : et labores (*adite*) in transcribendis veterum sapientum lucubrationibus impensus (30). Erat enim vir, et pauper, et librorum cupidissimus : scribebatque satis concinne, optima ad id præditus manu. Et quoniam pecuniis non posset quæ sibi erant charissima possidere, propriis sudoribus acquirerebat. Unde evasit librorum exscriptor qualis nemo ferme alius inter eos fuit, qui litteras, inquam, liberales amant. Quod autem orationes ejus non omnes ejusdem essent studii ac diligentie, causa, ut puto, manifesta est. Quod enim in artibus mechanicis videmus, idem hæc etiam in re existimandum est : procedens enim in exercitatione tempus meliora **11** præcedentibus manifestat opera posteriora. Sic scriptorum et rhctorum seniles lucubrationes nobilitate præstant juvenilibus. Propterea ex subjectis opusculis (quæ in hoc volumine continentur) ætatis robori quæ probata sunt, ascribi debent : quæ vero non sunt talia, ea juventuli sunt tribuenda, et exercitationis defectui. Ad orationis formam quod attinet, sive optima penes ipsum judicata est, sive aliter, ea ubique veluti pugna est, et certatoria. Figurarum varietatem curat ille : curat distinctionem, sublimitatem, gravitatem, concitationem, et quod in affectibus decorum est cum quadam concinnitate, et vocum copulatione non ignobili. Ego vero non dicam, ne prolixius sermonem protraham, et ne viro videar æque ac mihi ipsi gratificari. Illum enim reputo me ipsum (31), et voco propter summam nostri unionem, quæ facit ut hoc necesse dicam, et cogitem. Si quis igitur de illo vel quid boni, vel contrarium perhibeat, in me ipsum et dieterium ferri et laudem dico : ita ut mihi, qui erga ipsum ita me habeo, tacere conveniat. Libellus hic autem, ut etiam superius dixi, patrem suum probe lectoribus ostendet (32) : unde quoad reliqua, ipse adeundus est. Et quemadmodum dabit ipse (libellus) ut judicetur, ita suffragium de hucusque dictis ferendum est.

12 NOTÆ HISTORICÆ,

CHRONOLOGICÆ ET CRITICÆ

IN SUPERIOREM GEORGII SEU GREGORII CYPRII VITAM.

(1) *Gregorii*. Hoc ille appellatus est nomine, cum monachum induit, antequam ad urbis regis patriarchalem thronum promoveretur: dictus vero sacris in undis *Georgius*. Pachymeres in Andronico Palæologo, libro 1, capite 22, sic ait: *Hoc Gregorii nomen Cyprio insederat, ex Georgio mutatum, cum professionem in præparatione patriarchatus assumeret monasticam.*

(2) *Res suas continens*: τὰ κατ' ἑαυτόν. Leo etiam Allatius in Diatriba de Georgiis ex Roberto Constantino sic refert: *Item de vita sua et Epistolæ numero 166. Addit Allatius: An opus hoc de vita, inquit, diversum est ab Epistolis, vel Epistolis ipsis suam vitam exprimit? Mihi adhuc incertum est. Jam certum vero, ab Epistolis diversam esse Vitam hanc Georgii, seu Gregorii Cyprii, ut ex nostro codice patet, et ex Vindobonensi apud Nesselium. Is in Catalogo bibliothecæ Cæsareæ, seu Vindobonensis parte v, codicem 101 recenset: « Epistolæ, inquit, centum nonaginta et una, cum incerti cujusdam auctoris synchroni, cujus nomen ob aliquot foliorum defectum ignoratur, Præfatione, continente Vitam, seu potius laudationem ejus. » Integra in nostro codice hæc prostat Præfatio, seu potius sermo *De vita sui ipsius*, pluribus opusculis plurimisque epistolis uno in volumine collectis præmissus. Dubitatio ingeri nulla potest, quin ejusdem sermonis ipse *Georgius*, vel *Gregorius Cyprius* auctor sit: inscribitur nempe *De vita sua, sive de iis quæ ad seipsum pertinent*. In calce opusculi hæc habentur de auctore: Μη καὶ ἀνδρὶ, ἴσον δ' εἰπεῖν ἑμαυτῷ, χριζεσθαι δόξω· ἑμαυτὸν γὰρ ἑκείνον ἠγγημαι, καὶ καλῶ τῆς ἰκρας ἱμῶν ἐνώπεως; *ne videar viro æque ac mihi ipsi gratificari. Illum enim repulo meipsum, et voco propter summam nostri unionem*. Ipse nempe Gregorius, qui vitam sui ipsius eoribebat, sequæ auctorem quodammodo eclaro voluit, manifesta tandem seipsum prodit.*

(3) *Ei qui librum hunc concinnavit, patria fuit Cyprus insula*. Hinc vero dictus ille *Cyprius*. Urbs insulæ, aut locus occurrit nullibi, ubi natales habuerit. In textu Græco legimus: Πατρις μὲν τῷ 13 συνταχόντι τὴν βίβλον Κύπρος ἢ νῆσος· *Cyprus insula fuit huic patria, qui librum concinnavit, coordinavit*. Librum intellige volumen, in quo Georgius opuscula sua plura, suasque plurimas epistolas una simul collegerit. Ad Epistolarum collectionem quod allinet, hæc idem Georgius habet in epistola ad magnam logothetam, quæ in codice numeratur 155: Ἐπιστολὰς τὰς ἑμαυτοῦ, ἀλλοθεν ἄλλην, ὡς ἂν οἷός

τε συλλέγων, καλλιγραφεῖν δίδωμι, βουλόμενος αὐτὰς εἰς ποικίον ἔχειν ἀθρόας, *Epistolas meas, aliam aliunde colligens, ut potis sum, eleganter describendas trado, eas volens in libello collectas habere*. Volumen istud, quo utor, et ea singula quæ in ipso continentur, diligentius infra recensenda sunt.

(4) *Patres vero et avi*, etc. Hæc verba, cum aliis conjuncta quæ sequuntur, ut postea adnotabimus, videntur satis indicare, ex illustri fuisse genere Cyprium, itemque Græcum hominem, et ex parentibus Græcis natum. Leo Allatius, *De Ecclesiæ Occidentalis atque Orientalis perpetua consensione*, lib. II, cap. 15, num. 12, Georgium Cyprium vocat *Latinum* scribentem contra *Latinos*. Id unum refert in Diatriba de Georgiis, *eundem apud Italos natum et adultum, sese postmodum inter Græcos coniecisse*. Sed iterum in Hottingero, capite 19, pag. 478, ipsum asserit, *Latinis parentibus ortum*. Nihil hæsitantes *Latinis* ipsum parentibus in *Cypro* natum, enarrant Guillelmus Cave in *Historia Litteraria* ad annum 1284: Casimirus Oudinus in *Commentario de scriptoribus ecclesiasticis* tomo III, ad annum 1280, et Michael Lequienus in *Oriente sacro*, tomo I, in patriarchis Constantinopolitanis. Nota mihi non sunt hujusce rei probata monumenta. Joannes Beccus, ex patriarchatu regis urbis exsul Prusam missus, contra Georgium vel Gregorium sic aiebat apud Pachymerem in Andronico, libro 1, capite 34: *Me Romanum (seu Græcum) hominem, e novæ Romæ (Constantinopolcos) civibus natum, aversumini: interim dum pro patriarcha veneramini ἀνδρα δὲ παρ' Ἰταλοῖς γεννηθέντα τε καὶ τραφέντα, virum apud Italos (seu Latinos), natum et adultum* (in insula scilicet Cypro, cui reges Lusiniani dominabantur). Petrus Possinus ea verba sic reddit: *Cyprium advenam, in ea Latinæ ditionis insula e Latinis genitum*. Sed, apud *Latinos*, verior est interpretatio. Ortus ejus, et educatio in Cypro, Latinæ ditionis insula, ansam dedit rumori, qui ex Latinis parentibus natum ferebat. Ex ea origine vulgares alias suspiciones prodixisse, adnotat Nicephorus Gregoras libro VII, capite 1, num. 7, *Ex prætextu*, inquit, quod *viginti natus annos, e Cypro ad Romanos mores se contulisset, et . . . locum dedisset vulgo suspicandi, lectoris ordinem ei collatum fuisse 14 a Latinis*. Textus Græcus, χειροθεσίαν παρὰ Λατίνων ἐδέξατο, redditur, *a Latinis*, ut diversa evincit constructio cum genitivo apud Grægoram, cum dativo apud Pachymerem.

(5) *Servire Barbaris Latinis*. Notum cuique, cæ-

teros populos vocari a Græcis consuevisse *Barbaros*. Ducangiam consule in ea voce Latina. Italos intellige Latinos, qui Cyprum insulam sub regibus Lusinianis incolebant. Montfauconius in *Diario Italico*, p. 14, codicem Leonis Sapientis recensens κατὰ Ἰταλῶν, vertit *contra Italos*, id est *contra Latinos*, ut Antonius Maria Salvinus adnotavit ad oram ejusdem Diarii, quo utebatur. Vide Symbolas litterarias Florentiæ editas vol. VI, opusc. vi, p. 44. Cyprii initium regni enarrat Guillelmus de Nangis in Chronico apud Dacherium in Spicilegio, tomo III, in fol. ad annum 1191, his verbis: *Richardus vero rex Angliæ cum ratibus et galeis post regem Franciæ de Sicilia movens, venit in Cyprum: ibique inventiens quemdam pseudo-imperatorem insulæ dominantem, ipsum cepit: Cyproque sic subjugata, gente sua eam munivit. Et ad annum 1192: Richardus rex Angliæ vendidit insulam Cypri Guidoni (Lusiniæ), quondam Jerusalem regi: qui rex fuit ibidem constitutus. Pseudo illum imperatorem, qui Cypro dominabatur, Isaacium Comnenum vocat Nicetas Choniata libro II *Annalium*, in fine. Quis ille fuerit, et quando insulam cepit, narrat idem Annalista, libro I: *Erat vir quidam nobilissimus, inquit, nomine Isaacius, Isaacii Sebastocratoris, quem fratrem fuisse Manuelis diximus, ex filii nepos. Is Armeniæ vicinisque locis Romanæ ditionis, et Tarso a majore patre Manuele præpositus, commisso cum hostibus Armeniis prælio captus, Manuele (imperatore), jam defuncto (anno 1180), in custodiam datur. In qua cum longo tempore fuisset... tandem redemptus commodum in patriam reditum habuit Andronico redemptionis adjutore (qui usurpatum Aloisio imperium solus anno 1183 administrare cœpit, et anno 1185 occisus obiit). Isaacius, cum Andronico cedere, ac in patriam redire nollet... sed imperare, quam imperio carere mallet... Cypro cum magna manu occupata, principio se pro legitimo præterea qui ab imperatore missus esset, gerit litteris ostensis imperatoris, quas ipse composuerat... verum non multo post se tyrannum professus est. Hanc itaque insulam, quam Andronicus imperator, ac successor ejus Isaacius Angelus, eripere tyranno non potuero, subjugavit Richardus rex Angliæ anno 1191, sibique venditam tenere reges Lusiniæ. Varias, quæ acciderunt, insulæ Cypro calamitates narrat Neophytus presbyter (monachus et inclusus apud Cotelerium in *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, tomo II, 15 pag. 457. Guidoni Lusiniæ primo Cypri regi anno 1194 successit Almericus. Hunc exceperit anno 1205, Hugo I; anno 1218, Henricus I; anno 1253, Hugo II; anno 1267, Hugo III; quos hoc loco satis est enumerasse.**

(6) *Novem omnino excesserat annos. Sua in patria grammaticæ rudimentis in Latinorum, ut videtur, scholis operam dedit Georgius, ut infra dicendum. Novem ætatis annos cum expleisset, alio missus est, nobilo et acre ingenium, cujus specimina dederat, excoltura. Id accidisse anno circiter 1250, adeoque*

anno circiter 1241 natales habuisse Cyprium, inferius dicemus. Insulæ dominabatur Henricus I.

(7) *In Callinicensium urbem militatur.* In Græco textu legitur: εἰς τὴν Καλλινικισίων. Vox ista Græca non occurrit in lexicis geographis quæ licuit evolvere. Intelligi Nicosiam puto, quæ et *Leucostia* nuncupata: civilem insulæ metropolim sub regibus Lusinianis: itaque ecclesiasticam, archiepiscopatu ex Salamina Famagustam, et ex hanc translato Nicosiam. Lequienum consule in *Oriente sacro*, tomo III, pag. 1202. Hanc primus archiepiscopalem tenuit sedem Durandus: tum anno 1211, vel ipse Durandus iterum legitime electus, vel Anonymus quidam: anno 1213, Eustorgius; anno 1240, Elias; et anno 1250 vel insequenti, Hugo. Sedente Hugone, statutum ab Alexandro IV, summo pontifice, anno 1260, latum est, quo indicebatur: post Germani Græci archiepiscopi obitum, sive cessionem, nullum deinceps metropolitam Græcum in ejus locum ordinandum esse: et quatuor solummodo episcoporum Græci ritus fore sedes, Soliensem in diocesi Nicosiensi, Arsinoensem in Paphensi. Carpasiensem in Famagustana, et Leucarensis in Nemosiensi. Quo Nicosiam appulit Georgius tempore, metropolim ecclesiasticam tenebat Elias, aut Hugo. Henricus Hilarius, in notis et additionibus ad Philippum Cyprii Chronicon Ecclesiæ Græcæ, adnotat. *Georgium e Cypro studiorum gratia in Italiam navigasse, et in Græciam postea rediisse.* Errore sine dubio captus est, verba illa non intelligens, quæ a Joanne Bece dicta legebat, Cyprium scilicet κατὰ Ἰταλοῖς, apud Italos, in est Latinos, adalium. Vide etiam infra notam 16.

(8) *Sexagesimum ad eos usque fluxisse annum, ex quo in alterius lingue homines insulæ dominatio transierat.* Eam scilicet anno 1191 subjugavit Richardus rex Angliæ: ibique regnum instituit Guido Lusiniæ anno insequenti. Hinc sexagesimus, qui hoc loco ab insula subjugata a Latinis numeratur annus cum anno vulgaris æræ 1250 concurrat. Cyprius novem tunc ætatis annos natus erat: unde suos anno circiter 1241 natales habuit.

(9) *Secunda, ut aiunt, navigatione Romanorum scholas auit, ubi grammatica tradebatur, patria Latinorum lingua. Παῖδες τῆς Ῥωμαίων, scholæ Romanorum, seu Romanorum.* Græcos ipsos, præcipue Constantinopolitanos, a nova Roma Constanti-nopoli frequentius dictos *Romæos* et *Romanos*, notum est. An ergo Cyprius in Græcorum disciplinam se Nicosiæ tradiderit? Repugnant aperte, quæ sequuntur. Scholæ dicuntur, in quibus *grammatica κατὰ τὴν πατριῶν Λατίνων φωνὴν, secundum patriam Latinorum linguam*, docebatur. Mediocris, aut ferme nullus in his gymnasiis profectus *causa additur τῶν διδασκάλων φωνὴ ἀλλόθρου, καὶ νόθου, magistrorum vox insuetu, et peregrina, seu spuria.* Hinc addiscendi maxima exponitur difficultas, cum opus esset, *vocabula primum intelligere.* tum quæ subjectæ vocabulis res essent. Nullus dubito, Latino-

rum scholas frequentare, cum Græcorum nullæ forent, coactum fuisse Georgium Cyprium. Quo utique sensu Joannes Beccus loco superius citato nota 4 niebat: ipsum κατ' ἰταλοῖς, apud Latinos natum esse, et adultum. Carolus Du Cange in Glossario ad scriptoris mediæ et infimæ Græcitalis, in voce Ῥωμαῖος adnotat: *Latinum* ea significari in *Glossis Græco-Latinis*: et *Latinam linguam* dici Romanam in Novella XXI Justiniani, capite 1, § 2, ac ipsius demum Justiniani ætate nondum invaluisse, ut Græci, maxime Byzantini, recepta appellatione Romani appellarentur. In hominis Cyprii vita Romani dici merito potuerant Latini, qui insulam incolebant. Hoc significato vocem illam, de ipso Cyprio agens usurpat Gregoras, libro vi, capite 1, num. 7: *Contendebant, inquit, quod viginti annos natus, Κοπροθεν τοῖς Ῥωμαίων ἐπιδημήσας ἦθετι, καὶ Ἀστυνικῶν ἰθῶν ἔστιν ἂ ἐπαγόμενος, R. Cyprio ad Romanos mores se contulisset, et ad Latinorum instituta adductus.*

(10) *Umbra grammatica videbatur, non ipsa arte potiri. Causa erat... et cetera magistrorum vox, et spuria.* Græcum hominem hæc sætis indicant, et Græce loquentem: qui Latinorum magistrorum patriam linguam magna cum difficultate intelligeret, eoque linguæ genere traditas disciplinas assequi non posset.

(11) *Ad Patrios laves, quindecim natus annos reversus est.* In Latinorum scholis Aristotelicam logicam nullo fere profectu audiverat: utpote qui ex illis esset, qui verba non intelligunt, quibus mathematica traduntur, τῶν φωνῶν ἀπὸ τῶν ὡς ἐλάχιστα ἐπὶ ζῶντες. Quod ipse propterea studium fastidians, neque meliora litterarum documenta sperans, redit in patriam anno ætatis decimo quinto, et ætæ vulgaris circiter 1255.

(12) *Liberatum disciplinarum desiderio tenebatur:* Λόγων δὲ 17 ἐπεθύμα: μὲν. Ab his verbis incipit Vindobonense mutilum opusculum apud Nesselium parte 5, codice 101. Vide notam 2.

(13) *Hujusmodi ex desiderio, cum quiescere non permetteretur.* Hactenus prima, ac levia, eruditionis et elegantis in scribendo, quam postea acquisivit, specimen. Ampliorem profectum cepit ex lectione antiquorum rhetorum (ut inferius narratur), et artis ejus inventorum ac patrum; dictionemque gratiam assecutus est, et atticismum, ac venustatem, et quod revera Græciticum est. Ob hæc ornamenta ipsum laudibus celebrat Nicephorus Gregoras, lib. vi, capite 1, num. 5, utpote qui elegantes Græcæ litteraturæ numeros, et Atticam illam linguam, longo jam tempore oblivionis gurgite demersam, ingenii deceleritate, ac singulari studio in lucem produxit, ac velut ab inferis revocavit.

(14) *Nicæam mitti ad scholas.* Proficiendi causa, iter cogitabat Nicæam in Bithynia. Ex sede, quam post captam anno 1204 a Latinis Constantinopolim, ibi locaverant imperatores Græci et patriarchæ Constantinopolitani, facile sibi suadebat doctissi-

mis viris ac magistris abundare urbem illam. Augusta re familiari, nimioque parentum amore, iter aggredi prohibitus est.

(15) *Duorum annorum tempus... Natum viginti annos discessisse Georgium e Cypro,* narrat Gregoras, lib. vi, capite 1, num. 7. Hunc ejus e patria discessum sub oculos habebat Ephræmius Constantinopolitanus, qui apud Allatium, in Diatriba de Georgiis, et apud Bandurium, lib. viii in *Antiquitates Constantinopolitanas*, tomo II, sic ait: *Patria paternaque domo a prima ætate extorris eruditiorum ac mathematicum amore flagrans, ad Constantinopolim urbem se (demum) recepit.* Discessum hunc et insequentes perigrinationes hiæ describit verbis Joannes Beccus apud Allatium in *Græcia Orthodoxa*, tomo II, oratione 1 num. 1: *Pestis hæc per mare antea vagans, et palans, ad nos tandem deflexit.* Post amissam anno 1187 a Latinis Hierosolymam, regnum Jerusalem sedes fuit Ptolemais, dicta etiam Acon, Italis Acri, Gallis Saint-Jean-d'Acree. Hanc Saraceni anno 1201 eripuerunt Christianis. In eam prima provehitur navigatione Cyprius. Cum viginti annos, teste Gregora, natus esset; id accidisse dicendum est anno æræ vulgaris 1500. Item sacram ibidem administrabat hoc tempore Florentius episcopus. Lequienum consule in *Oriente sacro*, t. III, col. 1335.

(16) *Inde Aneam Asiæ... et inde Ephesum pervenit.* Stephanus 18 Byzantius *De urbibus et populis*: Ἀνεα, Ἀνεα... urbs Carie e regione Sami. Hanc olim fuisse urbem, Thucydidi memoratum, in notis animadvertitur. An ergo Cyprius locum indicet, ubi olim Anea?

(17) *In vicinia habitare Blemmydam...* Nicephorum Blemmydam norunt omnes virum inter Græcos celeberrimum, apprime disciplinis excultum omnibus, et catholico de processione Spiritus sancti a Patre et Filio, seu per Filium, addictissimum dogmati. In *Ephesi vicinia*, ἐν γαστρῶν οἰκῶν, degisse ipsum in monasterio, testatur auctor. Vitæ quam illustramus. Diligentius alii discutiant, an idem monasterium dici debeat, quod ab ipso erectum sacrumque fuit Θεῷ τῷ ὄντι, Deo qui est, a Pachymere memoratum in Michael Palæologo lib. v, capite 2?

(18) *Abiens Epheso.* Paria sunt quæ Pachymeres narrat libro II, cap. 24: *Nisum opportunum imperatori est (Michaeli Palæologo), transmissio Hellesponto, in nuper captam Selybriam (urbem Thraciæ, Byzantio xxxv M. P. distantem in occasum) se conferre; ibique ex propinquo consilia capere, rationesque intrare urbis potiundæ (Constantinopoleos).* Et capite 20: *Copias multis variisque collectis in unum, Galatam (suburbium Constantinopolis) aggressus est.* Haud operæ dispendium fuerit Georgii Acropolitæ verba referre num. 83: *Imperator Michael Palæologus), appetente vere, Constantinopolim comit...* *Galatæ oppidum oppugnabat.* Et num. 84: *Hellespontum trans abiit... Cum*

vero ætas præterlapsa fuisset, necnon autumnus excurrens . . . inde discessit. Hæc anno 1260 acciderunt, ac etiam ineunte anno 1261. Hisce bellicis motibus se Georgius Cyprius interfuisse testatur : at regis castris relictis, Nicæam revertitur, ad quam e Cypro impulsus fuerat ut egregiam literis addiscendis operam ibi poneret.

(19) Hoc quomodo aliter accidit ! Sapientes viros, ac magistros, quos perquirebat, non invenit Nicææ : ita ut reditum in patriam cogitaret, ut infra narratur

(20) Deinde non multo post hæc tempore, magnam Byzantii urbem **19** Deus Latinis auferens, Græcis reddit. Receptæ urbis epocham accuratissime assignat Georgius Acropolita, vicissimam quintam diem mensis Julii indictionem quartam, et annum ab orbe condito $\alpha\psi\zeta\theta'$ sexmillesimum septingentesimum sexagesimum nonum. Annus est æræ vulgaris 1261, quarta prædicta insignitus indictione. Annum præcedentem 1260 exhibent Græci codices non pauci apud Joannem Boivinum in notis ad librum iv Nicephori Gregoræ : sed alii ab eodem Boivino ibidem recensentur, Acropolitæ consentientes. Epocham confirmat codex alius, quem ipse memorat vir doctissimus, ubi solemniter Michaelis Palæologi in urbem receptam ingressus intelligatur cum die 15 mensis Augustini anni sex millesimi septingentesimi sexagesimi noni, vulgaris æræ scilicet 1261. His adherentes refert Spondanus Latinos scriptores Guillelmum Nangium, monachum Patavinum, continuatorem Parisii, Marinum Sanutum, cognomento Torsellum. Celeberrima tamen in hac epocha constituenda mirum est, tam varias scripturam fuisse sententias, qui annum definiunt vel 1259, vel 1260, ac etiam 1262. Hunc annum constituit Sethus Calvisius in opere suo chronologico. Michael Lequienus in *Arsenio iterum* patriarcha Constantinopolitano refert chronicas notas solemniter in urbem regiam ingressus ; mensem Augustum, diem 15, indictione 4, et annum 669 (676) additque hæc verba, annum scilicet Christi 1262. Sed error typorum fuerit, quorum mendum aliud cubat in annis mundi 6669. Quin imo in *Pantuleone Justiniano*, Latino patriarcha, annum effert ille 1261, quo (inquiens,) juxta exactiores chronologos a Græcis recuperata est urbs regia.

Verum enimvero hæc anni 1262 epocha, quam ab aliquibus definiunt cum Spondano adnotavimus, oriri fortasse potuit ex ea methodo, quam ad annos æræ Constantinopolitanæ connectendos cum annis æræ vulgaris nonnulli tradunt chronologi. Hæc de re mihi liceat paulo fusius pertractare. Gulielmus Beveregius in Institutionibus chronologicis lib. ii, capite 11, sic docet ; Num. 9 : *Civilis Græcorum æra est, quæ a mundi primordiis ad Christi Nativitatem annos 5508 completos numerat. Num 10 : Annus hujus æræ 5509 incepit anno primo æræ Christianæ . . . a Kalendis Septembribus. Num 11 : Anno hujus æræ proposito, subtrahere 5508, residuus est annus æræ Christianæ, quo currente capit*

(a Kalendis Septembris propositus ejusdem æræ annus) Exemplo rem declarat : Si scire velim, in quotum annum Christi conveniat v. g. annus mundi 6428, ex 6428 subduco 5508, residuum est 920. Ergo anno Christi 920 annus hic mundi 6428 incipit a Kalendis Septembris, Porro si 6428 **29** partiatis per 15, residuum est octo : ergo indictio erit octava. Hanc igitur juxta regulam si anno proposito 6769, quo recepta fuit Constantinopolis, detrahas annos 5508, residuus 1261 est annus æræ vulgaris, quo currente dicendum foret, cœpisse a Kalendis Septembris annum illum 6769. Quoniam vero capta mense Julio fuit urbs regia, id omnino transferendum esset ad annum æræ vulgaris insequentem 1262, ad quem pertinet Julius mensis anni Græci qui a Kalendis Septembris in anno 1261 incepit.

Non ita se res habet. Exactiorem veramque tradit regulam Ricciolius, libro ii Chronologiæ, capite 2, inter canones pro usu tabularum, canone II. » Si anni sunt pauciores annis 5509, illos his subtrahere, et habebis annos ante Christum, inchoatos a Kalendis Septembris anni præcedentis. Exempli gratia : datur anni mundi Constantinopolitani 5508 ; hos subtrahere annis 5509, restabit annus 1 ante epocham Christi, inchoatus tamen a Kalendis Septembris anni ante epocham Christi, a quibus incipit annus 5509, concursurus per octo menses ultimo sui cum prioribus octo mensibus anni primi epochæ Christi. At si anni dati sunt 5509 vel plures, subtrahere illis annos 5508, et habebis annos Christi concurrentes a Kalendis Januariis usque ad sequentis Septembris Kalendas. Exempli gratia : datur annus mundi 5509, illis subtrahere 5508, restat annus primus Christi, concurrentem cum mundi anno 5509, usque ad diem primam Septembris : inde enim concurrunt cum anno 5510. » Itaque ab anno 6769, quo captam Constantinopolim referunt scriptores Græci, subtrahere annos 5508. Habes vero annum Christi, seu æræ vulgaris 1261, concurrentem videlicet cum anno Constantinopolitano 6769, usque ad diem primam Septembris, deinceps concursurum cum anno 6770, Itaque annus 6769 incepit a Kalendis Septembris in præcedenti anno Juliano 1260, et mensis Julius anni Constantinopolitani 6769, quo urbs regia recepta est, ad annum pertinet Julianum 1261.

Dubitationem removet omnem indictio quarta, qua insignitus procedebat annus Constantinopolitanus 6769, quæve notatur etiam annus æræ vulgaris 1261. Atqui eadem quarta indictio Romano, aut pontificia more incipit a Kalendis Januariis ejusdem anni 1261 ; inceperat vero juxta Græcorum morem a Kalendis Septembribus anni præcedentis 1260. Ab his ergo initium sumit annus etiam Constantinopolitanus 6769 cum sua indictione quarta, quam ipse videlicet annus 6769 per 15 divisus reddit, nulla facta additione aut subtractione : et ab eisdem demum Kalendis Septembribus anni Juliani 1260 incipit apud Græcos novus annus Incarnationis 1261. **21** Hanc hodieque

servant ipsi consuetudinem, ut colligere licet ex eorum *Ἡμερολογίαις*, quæ singulis annis eduntur. Hanc eandem servabant methodum Russi; quos altamen animadvertit Christianus Wollius in *Elementis matheseos universæ*, tomo IV, in Elementis chronologiæ, capite 5, num. 193, *ab aliquo tempore Kalendarium Julianum recepisse, hodieque annum auspiciari a Kalendis Januarii.*

Quod aio, illud ipsum disertissimis verbis expressum lego apud Pagium ad annum 1143, ubi de emortuali *Joannis Comneni* anno agens sic ait num. 9: *Codinus sive quisquis auctor est Chronici eidem subijuncti, prodit eum denatum anno mundi, scilicet*

Anni Dionysiani a Kalendis Januarii.	Anni mundi secundum Cp. a Kal. Sept.	Anni incarnationis secundum Cp. a Kal. Sept.	Indictiones a Kal. Sept.
Ante Christum 3.	5507.	Ante Christum. 2.	
2.	5507. 5508.	2. 1.	
1.	5508. 5509.	1. Christi. 1.	4
Christi 1.	5509. 5510.	1. 2.	4. 5.
2.	5510. 5511.	2. 3.	5. 6.
....	....	....	
1260	6768. 6769.	1260. 1261.	3. 4.
1261.	6769. 6770.	1261. 1262	4. 5.

22 Licuit in tabella sic annos disponere, ut statim vel oculi intuentium deprehendant, dali anni *Constantinopolitani*, sive *mundi*, sive *Incarnationis*, menses quatuor priores, quorum primus *September* est, alteri conveniri anno Dionysiano, et alteri menses octo posteriores quo etiam modo dispositas vides indictiones. Græcorum more computatas. Quorum vero hæc omnia cæteroque tritu ac vulgaria, iterum veluti recocta? Nimirum ut silentius asseram, regulas a Beveregio statutas aut abijciendas, aut aliquo corrigendas modo: Itemque ut omni salva erga viros doctissimos reverentia, de calculis eorum qui a nostris dissoni sunt, sententiam dicam.

Montfauconius *Palaographiæ Græcæ* libro 1, capite 6, veteres quamplures mss. codices Græcos recenset: notasque chronicas affert quæ in iis occurrunt. Pag. 45: *Is absolutus fuit anno 6594 (hoc est Christi 986). Mensis Novembris 27. Feria hebdomadis sexta.* Verba lincolis inclusa apposuit vir doctissimus. Annum ego 985 enuntiandum esse aio: idque colligitur ex die 27 *Novembris feria sexta*, Annus 986 cyclum solis habet xv et litteram Dominicalem G, quæ in Kalendario diem 27 *Novembris* ostendit esse *Sabbatum*: at cyclus solis xiv et littera Dominicalis D in anno 985, ad eadem *Novembris diem 27* referunt *feriam sextam*.

Pag. 52: *Mensis Novembris septima, feria quinta...*

A *Constantinopolitano*, 6651, qui *Kalendss Septembris superioris Christi anni (1142) inchoatur* Ab eodem anno 6651 delraolis annis 5508, habetur annus æræ vulgaris Julianus 1143: unde annus Constantinopolitanus 6651 non incipit a Kalendis Septembris ejusdem anni 1143, sed incepserat ab Kalendis Septembris anni superioris 1142, ab eisdemque initium etiam sumpserat *indictio sexta*, et ipse annus *Incarnationis 1143*, juxta morem Græcorum illico demum annorum connexionem evidentissime sub oculos offert initium tabulæ sequentis, quæ prostat in ejusdem Pagii *Dissertatione de periodo Græco-Romana*.

B anni 6571 (*Christi 1063*), *indictione prima*. Sed annum 1062 evincit *indictio prima*, quæ a Kalendis Septembris ejusdem anni 1062 incepit. Annus 1062 notatur littera Dominicali F et annus insequens 1063 littera Dominicali E. Illo vero, non ista *feriam quintam* illigat cum die *septima Novembris*.

Pag. 53: *Die 20 Novembris, feria sexta, anno 6634, (id est Christi 1126) indictione quarta.* Iterum *indictio quarta* annum exhibet 1126, incepitum more Græcorum a Kalendis Septembris anni præcedentis 1125. *Feriam vero sextam* cum die 20 *Novembris* indicat littera Dominicalis D anni 1124, non C anni 1126.

Pag. 61: *Ἡτελειώθη δὲ ἐν ἔτει τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου εἰκοστῷ, ἰνδ. α'. ἡλίου κύκλω β', σεληνῆς ζ', εἰς τὰς εἴ τοῦ Δεκεμβρίου, ἡμέρα ε'.* *Completus autem est anno a creatione mundi 6673 (Christi 1168), indict. 1, cycli solis X, lunæ VII, Decembris feria 4* Ubi *cyclus solis* ex Græco textu reddendus est xii, itemque *feria V* enumeranda, ac demum addenda *dies 14 Decembris*. Imprius mense *Decembri* anni Juliani 1168 jam a *Septembri* præcedenti currebat Constantinopolitanus annus 6677, quod etiam ad eundem annum *Sethus Calvisius* adnotat: *Annus Constantinopolitanus 6677 incipit Kalendis Octobris (lege tu Septembris)*. Consule Pagium in *Dissert. de Periodo Græco-Romana* 23 a num. 70 et num. 95. Itaque annus Constantinopolitanus 6676 a Kalendis Septembris anni Juliani 1167 incepserat, currebat-

que mense *Decembri* ejusdem anni. Rem confirmat *A iudicio primo*, quæ juxta Græcorum morem cum novo anno ab eisdem Kalendis Septembribus anni 1167 initium sumpserat. Accedit demonstratio ex *feria V*, quæ anno, non 1168, sed 1167 incidit in *diem 14 Decembris*. Annus 1168 insignitus procedebat littera Dominicali *GF*, unde dies Decembris *duodecima* fuit *feria quinta*. Anno præcedente 1167 currebat littera Dominicalis *A*, quæ *feriam quintam* connectit cum *die 14 Decembris*. Denique annus Dionysianus 1168 et annus Constantinopolitanus 6676 habent *cyclum solis*, ille *primum*, et iste *duodecesimum*, eandemque litteram Dominicalem *GF* a Kalendis Januariis : et anno præcedenti currebat *cyclus solis* Dionysianus XXVIII et Constantinopolitanus XI cum littera Dominicali *A*. Qua de re expende *Tabulam cyclorum solarium et lunarium in æris mundanis Græcorum* apud Pagiū in Dissertatione de *Periodo Græco-Romana*, ac numerum consule 70.

Alia non pauca ibidem apud Montfauconium similia occurrunt exempla. Præter attamen nonnulla prestare, quæ adversari videntur. Pag. 50 : Anno 6558 (*Christi 1050*), mense *Octobris 25*, *feria quinta*. Annum prædictum Julianum 1050 afficiebat littera Dominicalis *G*, quæ *feriam V* transfert in *diem 25 Octobris* ejusdem anni 1050. At error fortasse cubat in *feria*, vel in *die* : quemadmodum vitio laborat *indictio 12*, *ivz. β*, quæ legitur in textu Græco : currebat enim anno 1050 *indictio 3*, non 12. Vel etiam pro genio librarius annum 6558 a Kalendis Januariis numeraverit : quod a Russis hodie fieri cum *Wollio* adnotavimus. Ex hac dissertatiuncula haud parum emolumentum percipiendum est sequenti in Dissertatione I, capite 1, num. 4, in insigni quadam constituenda epocha, quam *Pachymeres* exprimit, ac perperam *Possinus*, *Bandurius* et *Bollaudianus* intelligunt. *Chronicæ* aliæ difficultates occurrent, quæ nostra computandi methodo adhibita, evanescunt.

(21) *Imperator . . . Acropolitam . . . civilibus ipsum curis liberavit : seque ille paratum exhibuit iis omnibus, qui audire eum vellent magistrum. Celeberrimum virum intellige Georgium Acropolitam, de quo latius agit Allatus in Diatriba de Georgiis. Plurimum valuit in aula imperatoria, fuitque Magnus Logotheta, reipublicæ administrationem cum imperatore gereus. Hanc dignitatem declarat Jacobus Guar in notis ad Codinum. Germanus III, patriarcha Constantinopolitanus, qui thronum Ecclesiæ anno 1266 24 vel insequenti conscendit, ac modico tenuit tempore, ut Acropolitæ substitueretur Holobolus, publicus mathematicum professor, his verbis exorasse Michaelē imperatorem inducitur apud Pachymerem lib. iv, capite 14 : Acropolita, et Magnus Logotheta Georgius, tuo dudum (Auguste) jussu vesutus in tradendis disciplinis, postquam multis jam annis insudavit ei opere, fractis demum viribus faliscit . . . Annue igitur orantibus nobis..*

veniam gratiorque erga Holobolum tuam permittens. Plures itaque annos Constantinopoli scholas rexit Acropolita. Is etiam est, qui sui temporis Historiam scripsit, cujus non pauca hactenus dedimus excerpta. Inter Cyprii Epistolas legimus inscriptam. Acropolitæ magistro suo.

(22) *Priusquam ad alium aliquem ex Aristotelicis gradibus, etc. Methodum animadvertit, quam in disciplinis tradendis Acropolita servabat. Tradebat primum Sylogisticam et Analyticam Aristotelis, tum Rhetoricam, ac deinceps profundiora Aristotelica Metaphysica, et de Physico auditu documenta.*

(23) *Aggressus est studia, cum annum ageret vicesimum sextum, itaque finem imposuit, cum ageret tricesimum tertium. Anno igitur Christi circiter 1264 in disciplinam Acropolitæ se tradidit Georgius. Anno 1273 litterarias reliquit exercitationes. Vide notas (6) et (8) et (11) et (16).*

(24) *Circa dogmata innovatio, et Ecclesiæ turbo. Hæc significant promotam a Michaelē Palæologo Ecclesiarum concordiam, initamque anno 1274 in concilio Lugdunensi, ac inde exortas in Ecclesia Constantinopolitana factiones. Eadem verba, τὸ δόγματος κοινότητι, usurpat schismaticus Gregoras libro vi, cap. 1, num. 5. Cyprius Michaeli imperatori studebat : quo defuncto, aut sententiam mutavit, aut quam intus in animo retinebat, deposita simulatione, palam fecit. Hac de re in Dissertatione sequenti.*

(25) *Animi curæ, in quas modo dictis timoribus solutis, pertractus et traditus est. Ecclesiasticos viros, aliosque ad concordiam Ecclesiarum inuendam, eidemque initæ consentiendum qua minis, qua exiliis, imperator vehementissime urgebat. Pachymerem lege libro v, a capite 11. Hinc animi curæ et sollicitudines in Georgio Cyprio ; quæ postea, Andronico 1282 capessente imperium, solutæ fuerunt. Tum vero aliis animi curis Cyprius affectus est, dignitate patriarchali ornatus.*

(26) *Ad summum patriarcharum thronum conscendit . . . Incidit etiam in tempora dubia ex schismaticorum furore, et difficultia. Georgium Cyprium ad patriarchalem dignitatem promovit Andronicus, hujus nominis imperator II, dictus etiam Senior respectu habito 25 ad Andronicum III nepotem. Annus Christiolvebatur 1283. Pachymeres in Andronico libro i, capite 14, Martium mensem enuntiat, quo Cyprius monasticam professionem emisit, novo assumpto nomine Gregorii, ac celebre *Palmarum festum* statuit, quo in patriarcham ordinatus est. Annus æræ vulgaris 1283 insignitus currebat *cyclo solis IV*, littera Dominicali *G*, et Aureo numero 11. Uinc sacrum Pascha in diem 18 Aprilis incidit : et die undecima ejusdem mensis illuxerat *Palmarum Dominica*. *Dubia ex schismaticorum furore, et difficultia* dicuntur ea tempora. Siquidem patriarchæ pro partium studio deludebantur, ac promovebantur : Joanni Bæcco injuste deposito Jo-*

sephus iterum substitutus fuerat : vigeant factio-
nes, quæ dicebantur *Arsenianorum* et *Josephitarum* :
dogma catholicum de processione Spiritus sancti
pro virili tuebantur gravissimi viri, rejiciebant alii.
Qui loco superius allato *schismatici* dicuntur a
schismatico scriptore, insignes intellige viros, qui
unioni cum Latinis constitutæ adhærebant. Hisce
de rebus latiore sermone agit Pachymeres.

(27) *Metus omnis relaxatio cuique data.* Factam
ab imperatore Andronico facultatem Joanni Becco,
ejusque assolis, Constantino Meliteniolar, et Geor-
gio Metochitæ facile intelligerem, ut suæ fidei ra-
tionem redderent in colloquio quod anno 1284
habitum fuit in Alexiæo Triclinio. Consule Pachy-
merem libro I, capite 34 et insequenti. Tunc enim,
metu omni veluti relaxato, scripta plura contra
Gregorium Cyprium edita pro dogmate catholico.
Hæc diligentius enarrantur sequenti in Dissertatione.
Superiore jam anno in synodo, quæ sub
Josepho iterum patriarcha celebrata fuit, adver-
sarii Becci causati fuerant, teste Pachymere libro
citato capite 8, *scandalum ortum, ut visabant, ex in-
tempesta ventilatione quæstionum, quas inexplora-
tus relinqui præstiterat.* Opera nonnulla a Becco elab-
orata numerat idem historicus in sequenti capite 9.

(28) *Invitas cessavit a componendis orationibus :
et hæc causa quare non multi ejus exstant sermones.*
Intellige oratorii generis lucubrationes, *Orationes,
Declamationes, Chrias, Fabulas,* similesque, ab Alla-
tio, Caveo, Oudino, Fabricio aliisque recensitas.
Eas nos infra enumerabimus, quæ in volumine
continentur.

(29) *Adde varios corporis morbos, et præsertim ca-
pitis.* Malam istam Cyprii valetudinem forsasse in-
dicat Pachymeres, qui libro II, cap. 17 obitum
ejus referens, *conjectum ait agilitudine animi ;
καὶ νόσῳ πολυμήρῳ, et morbo seu languore multo-
rum dierum.* De capitis dolore, quo laborabat,
sæpe ejus in epistolis mentio occurrit.

(30) *Labores in transcribendis veterum sapientum
lucubrationibus impensas.* Ex ipsis, quas ejus lauda-
vimus, non paucis epistolis, patet vehemens, quo
in veterum codices serbatur, ardor. Sibi dari ab
aliis viris doctis commodato curabat eos ad ex cri-
bendum.

(31) *Ne videar viro æque ac mihi gratificari. Ip-
sum enim me reputo.* Hæc Cyprium *Sermonis* auc-
torem manifeste produunt. Vide notam (2).

(32) *Libellus hic autem, ut etiam superius dixi,
patrem suum probe lectoribus ostendet.* Libellus ille
est, quem prima hujus Vitæ verba indicant : *Εἰ,
qui librum hunc concinnavit, patria.* Vide notam (3).
Nimirum Cyprius uno in volumine plura a se
scripta opuscula collegit, plurimasque epistolas :
quibus omnibus *Sermonem de Vita sua* præmiserat,
nostris annotationibus hactenus illustratum. Ex hi-
sco porro epistolis et opusculis ea confirmari posse,
quæ in *Vita* continentur, hoc loco admonemur.

Simile volumen servat bibliotheca Cæsareo-

Vindobonensis. Quæ lucubrationes in nostro con-
tinentur, haud fuerit opere dispendium diligentius
recensere.

1 *Λόγος τὰ κατ' ἐαυτὸν περιέχων.* *Sermo res suas
continens,* quem notis illustravimus. Mutilus est
in codice Vindobonensi. Vide notam (2) et (13).

(2) *In sanctum magnum martyrem et triumphato-
rem Georgium.* Incipit : *Ἦθος τοῦτο τῶν λόγων.*
Græce typis editum est Eucœmion apud Bollandi
Continuatores tomo III Aprilis, pag. XXV in fine,
et Latine, pag. 123.

3. *In sanctum Dianysium Areopagitam.* Incipit,
Ἦ μὲν πρόθεσις τῶν λόγων δικαία.

4. *In sanctum Euthymium episcopum Madytorum
in diocesi Thracica.* Consule Lequienum in *Orien-
te sacro* tomo I, eod. 441. Incipit, *Ἐπιτιμῶν
δικαίως.*

5. *In sanctam martyrem Marinam.* Incipit, *Καὶ
τὴν ἐκκλησίαν ἄρα.*

6. *Τοῦ αὐτοῦ βασιλικῆς, ejusdem sermo regalis,* si-
ve de rege. Incipit. *καὶνὸν οὐδὲν, θειότατε βασιλεῦ.*

7. *In regem dominum Andronicum Palæologum.*
Incipit, *Ἐχρῆν μὲν ὡς ἀληθῶς, μέγιστε βασιλεῦ.*

8. *Sermo antirrheticus contra Becci blasphemias.*
Incipit, *Ὅχι ἔγωγε θαυμάζω.* Novæ, quas Cyprius
invehit hæreses, refellit Joannes 27 Beccus in
oratione II, quæ exstat apud Allatum tomo II
Græciæ orthodoxæ pag. 252. Hæc de re in Dissertati-
one sequenti.

9. Tractatus incipiens, *Ἔσχε μὲν ἡ ἐπιστολῆσα.*
Editus exstat apud Bandurium tomo II, inter no-
las ad *Antiquitates Constantinopolitanas* libro VIII,
in Gregorio Cyprio. Hoc loco inscribitur *Ἐκθεσις
τοῦ τόμου τῆς πίστεως :* nostro in volumine, *Τόμος
περὶ ἀσθελας.*

10. Tractatus incipiens, *Ἦν μὲν υἱὸν τοῦ Θεοῦ
ὁ Ἰταλὸς.* *Filium quidem Dei Itali aiunt.*

11. Alius incipiens, *Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει.*
Apud Bandurium loco citato editus *Ὁμολογία,
Confessio ejusdem Gregorii.* Latiore calamo de hi-
sce lucubrationibus in sequenti Dissertatione di-
cendum.

12. *Sapientissimi Magni logothetæ Muzalonis An-
tirrheticus contra Becci blasphemias.* Incipit, *Ὅχι
οἶδα ὅ τι πρὸς.* Hunc Michael Palæologus in Ma-
gno logothetæ dignitatem loco Acropolis denati
promoverat. Odio in ipsum Michaelæum et patriar-
cham Beccum perductus, Andronico suadet resti-
tutionem schismatis. Vide Pachymere in Andro-
nico libro I, capite I, et 2, et 8, ubi narrat histori-
cus, *libellum a Muzalone pro dogmate catholico
prius datum, in ignem, ipso jubente, projectum
fuisse.* *Theodorus* vocabatur.

13. Cyprii *Chria.* Incipit, *Σωκράτους μὲν
ἐπανέντην.*

14. *Meditatio, Φιλαργύρου πατρὸς τοῦ πατρὸς.* *Filius
avarus Patris.*

15. *Potidiatæ (Polidzatus, populi) ab Atheniensibus
obsessi sese invicem comedebant.* *Athenienses*

improbitalis insimulant Corinthii (quorum Colonia A erat Potidaea.) Athenienses defensi. Incipit. Ἀνδρες Λακεδαιμόνιοι.

16. Φιλόσοφος ἀναλθὼν εἰς ἀκρόπολιν; *Philosophus, cum ascendisset in arcem, et tyranno persuasset, deponere principatum, etc.*

17. Ἐγκώμιον εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν τοῦ καθάλου τοῦ ὕδατος φύσιν, *Encomium muris seu in universam aquæ naturam.* Opusculum Græce edidit Vulcanius.

18. *Epistolæ, ac illæ primum quas ante dignitatem patriarchalem indeptam scripserat.* 1. *Neocæsariæ.* 2. *Magno logothetæ Acropolitæ.* 3. *Monacho Jasitæ.* 4. *Eidem.* 5. *Meliteniote.* 6. *Neocæsariæ.* 7. *Thessalonicensi D. Demetrio.* 8. *Mystico D. Joanni honorumulo.* 9. *Præsidi Ephesi D. Isaac.* 10. *Xiphilino.* 11. *Neocæsariæ.* 12. *Theognosto D. Joanni Medico.* 13. *Eidem.* 14. *Chartophylaci Thessalonicæ Stauracio.* 15. *Theognosto.* 16. *Neocæsariæ.* 17. *Eidem.* 18. *Eidem.* 19. *Stauracio.* 20. *Eidem.* 21. *Eidem.* 22. *Neocæsariæ.* 23. *Eidem.* 24. *Eidem.* 25. *Meliteniote.* 26. *Stauracio,* 27. *Athanasio Catzyce.* 28. *Scutariote.* 29. *Neocæsariæ D. Manuclii præfecto Cretæ.* 30. *Eidem.* 31. *Eidem.* 32. *Eidem.* 33. *Pelasimo chartophylaci.* 34. *Neocæsariæ.* 35. *Episcopo Prienes, in Cario sub Ephesino metropolitæ.* 36. *Logothetæ Acropolitæ.* 37. *Neocæsariæ.* 38. *Cuidam ex discipulis.* 39. *Eidem.* 40. *Quæstori D. Nicephoro Chumeno (al. Cumeno).* 41. *Neocæsariæ.* 42. *Eidem.* 43. *Eidem.* 44. *Eidem.* 45. *Diacono Callisto.* 46. *Ad seipsum, tanquam ab alio scripta.* 47. *Neocæsariæ.* 48. *Ad seipsum.* 49. . . . 50. *Neocæsariæ.* 51. *Logothetæ τῶν ἀγελῶν, rei pecuariæ.* 52. *Magnus Logotheta patriarchæ.* 53. *Magno Logothetæ.* 54. *Sine nomine,* 55. *Sine nomine.* 56. *Neocæsariæ et Chumeno.* 57. *Scutariote.* 58. *Neocæsariæ,* 59. *Magno Logothetæ.* 60. *Sine nomine.* 61. *Neocæsariæ.* 62. *Saponopolitæ.* 63. *Eidem.* 64. *Eidem.* 65. *Meliteniote.* 66. *Neocæsariæ.* 67. *Eidem.* 68. . . . 69. *Puschymeri.* 70. *Neocæsariæ.* 71. *Monacho Jasitæ.* 72. *Meliteniote.* 73. *Monacho D. Methodio.* 74. *Coresæ monacho Agathoni.* 75. *Meliteniote.* 76. *Stauracio.* 77. *Eidem.* 78. *Georgia Marmaro.* 79. *Theognosto D. Joanni medico.* 80. *Saponopolitæ.* 81. *Xiphilino.* 82. *Chartophylaci Thessalonico et Stauracio.* 83. *Theognosto D. Joanni medico.* 84. *Monacho Theodosio.* 85. *Eidem.* 86. *Saponopolitæ.* 87. *Neocæsariæ.* 88. *Meliteniote.* 89. *Coresæ monacho Agathoni, et Neocæsariæ.* 90. *Meliteniote.* 91. *Homiletis suis, Mazuloni D. Theodoro logothetæ τοῦ γενικοῦ, arurii publici, et aliis.* 92. *Rhetori Holobolo.* 93. *Supplicationum præfecto.* 94. *Eidem.* 95. *Eidem.* 96. *Rhetori Holobolo.* 97. *Meliteniote.* 98. *Supplicationum præfecto.* 99. *Stauracio.* 100. *Monacho D. Methodio.* 101. *Eidem.* 102. *Phacrasæ Joanni.* 103. *Meliteniote.* 104. *Ducæτæ* 105. *Cuidam ex Homiletis.* 106. *Stauracio.* 107. *Theognosto.* 108. *Supplicationum præfecto.* 109. *Magno logothetæ.* 110. *Meliteniote.* 111.

Acropolitæ Magno logothetæ. 113. *Monacho Jasitæ.* 114. *Theognosto D. Joanni Medico.*

115. *Epistolæ, ἐκδοθεῖσα: ἐν τῷ πατριαρχείῳ, scriptæ datæque tempore patriarchatus.* 115. *Magno logothetæ.* 116. *Magnus logotheta patriarchæ.* 117. *Patriarcha eidem.* 118. *Magnus logotheta patriarchæ.* 119. *Patriarcha eidem.* 120. *Ostridiensibus monachis Calo-Joanni, et Danieli.* 122. *Rhetori Holobolo,* 123. *Magno logothetæ.* 124. *Eidem.* 125. *Eidem.* 126. *Danieli Glycæ.* 127. *Magno logothetæ.* 128. *Eidem.* 129. *Eidem.* 130. *Eidem.* 131. *Sebastocratori D. Joanni.* 132. *Regi.* 133. *Regi.* 134. *Eidem.* 135. *Magno Logothetæ.* 136. *Eidem.* 137. *Regi.* 138. *Eidem.* 139. *Magno logothetæ.* 140. *Eidem.* 141. *Eidem, provestiario pro iterum consuli.* 142. *Regi.* 143. *Eidem.* 144. *Magno logothetæ.* 145. *Eidem.* 146. *Regi.* 147. *Monacho Athanasio Lependreno.* 148. *Eidem adhuc pacem colenti.* 149. *Magno logothetæ.* 150. *Eidem.* 151. *Eidem.* 152. *Monacho,* 153. *Magno logothetæ.* 154. *Eidem.* 155. *Eidem.* 156. *Magnus logotheta patriarchæ.* 157. *Patriarcha eidem.* 158. *Provestiariæ et sorori ipsius.* 159. *Magno logothetæ.* 160. *Eidem.* 161. *Prosebasto, et Provestiario.* 162. *Eidem.* 163. *Eidem.* 164. *Eidem.* 165. *Eidem,* 166. *Eidem.* 167. *Medico Theognosto.* 168. *Provestiario.* 169. *Logothetæ arurii publici Acropolitæ.* 170. *Magno logothetæ.* 171. *Monacho cuidam celebri.* 172. *Magno logothetæ.* 173. *Eidem.* 174. *Eidem.* 175. *Eidem.* 176. *Cuidam noto et familiari.* 177. *Magno logothetæ.* 178. *Ephesi filio.* 179. *Eidem.* 180. *Magno logothetæ.* 181. *Eidem.* 182. *Eidem.* 183. *Patriarcha provestiario.* 184. *Eidem pro Oenoto.* 185. *Eidem.* 186. *Provestiarius patriarchæ.* 187. *Raulæniæ.* 188. *Eidem.* 189. *Eidem.* 190. *Eidem.* 191. *Eidem.* 192. *Eidem.* 193. *Eidem.* 194. *Eidem.* 195. *Eidem.* 196. *Eidem.* De hac, quæ erat provestiariissa. plura Pachymeres in Andronico, 197. *D. Constantino Galesiote.* 198. *Sine nomine.* 199. *Magno logothetæ.* 200. *Sine nomine.* 201. *Sine nomine.* 202. *Sine nomine.* 203. *Sine nomine.* 204. *Prosebasto et provestiario, et magno logothetæ.* 205. *Sine nomine, sed eidem.* 206. *Medico Theognosto.* 207. *Magno æconomo Gemosto, ejusque filio.* 208. *Raulæniæ.* 209. *Eidem.* 210. *Eidem.* 211. *Eidem.* 212. *Eidem.* 213. *Eidem.* 214. *Eidem.* 215. *Cuidam antistiti.* Lambecius et Nesselius in codice Vindobonensi epistolas numerant tantum CXC1. Multo plures in aliis asservari bibliothecis, aduolat Casimirus Oudinus.

20 Ἀπόφασις, *sententia.* Decretum quoddam synodale videtur.

21 Ἐκ τοῦ ἁγίου Νεῖλου, *Fragmentum ex sancto Nilo.*

22 Τῶν φίλων τιτλ, *Amicarum cuidam.* Pollicetur se thronum abdicaturum post acceptum de innocentia sua testimonium. Integram in Dissertione sequenti Græce et Latine epistolam dabimus.

Moscamperis, τοῦ Μοσχάμπερ. Pachymeres in Andronico libro II. capite 3, sic habet: Quidam poro quod contigit circa exchartophylacem (nam et Moschampar paulo ante cesserat officio, et a patriarcha se removerat, quibusdam assensitunculis uersas; consortem quoque simulatis secum habens et Quinqueecclesiensem), auxil utriusque in patriarcham odium. Fides Gregorio datur de testimonio ejus

innocentiae reddendo. Græce prodit epistola apud Lambecium et Oudinum: quam nos Græce et Latine 30 dabimus. In codice Cæsareo — Vindobonensi inscribitur: Ἀνακλήρωσις τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ παρὰ τῶν ὑποσχόμενων αὐτῷ. Incipit. Εὐλογητός. 24. Παρατήρησις, Cessio, seu Libellus abdicationis throni a Gregorio datus. Exstat Græce et Latine apud Pachymerem loco citato capite 9.

DISSERTATIO PRIMA

HISTORICA ET DOGMATICA

De præcipuis Georgii seu Gregorii Cyprii gestis: deque Processione Spiritus sancti a Patre et a Filio, seu per Filium.

31 CAPUT I.

Nonnullorum patriarcharum notitia, qui Gregorio Cyprio præcesserunt, Annus expenditur quo Arsenius iterum patriarcha, depositus est; itemque annus quo dignitatem sumpsit, et abiecit Germanus: Possinus, Bandurius et Cuperus emendati. Annus etiam euecti ad sedem patriarchalem Josephi Galesiotæ. Arseniurum et Josephitarum factiones.

I. Theodorus Lascaris, quem tertium hujus nominis Græcorum imperatorem vocant, vita mortali anno ære vulgaris 1259 in autumnum vergente decesserat, ut ait Pachymeres in Michaelæ Palæologo libro 1, capite 13, id est mense Augusto. Imperium paternum accepit filius ejus, Joannes IV Lascaris, qui ætatis annum aut sextum, aut octavum, aut certe nonum, pro varia scriptorum chronographia, vix indeptus fuerat. Impuberi principi tutores erant Georgius Muzalo, proto-vestiarius, et Arsenius, cognomento Auctorianus, qui ab anno 1255 sedem tenebat patriarchalem. Pachymerem latius disserentem consule loco citato capite 15. *Protonestiarium* interpretatur Coarus in notis ad caput 2 Georgii Codini Europatæ num. 19. *Regii cubiculi Magistrum.*

Erupit de tutela principis contentio. Georgius et Theodorus Muzalones ab exercito in seditionem concitato trucidati: declaratusque pueri principis tutor Michael Palæologus, qui dignitate poliebatur *Contestauli*, seu *Conestauli*, id est *Comitis stabuli imperatorii*. Coarum vide loco citato num. 2, et Pachymerem cap. 17 et 21, et insequenti 22. Tam illo *Magni Ducis* titulo ornatus, renuntiatusque *despota*, ut narrat laudatus historicus cap. 23 et 27, majora moliri animo cepit, summum scilicet imperii honorem captare. Rem oblinuit pro votis: salutatus imperator, 32 seu *Collega* pueri imperatoris anno 1260, ipsis Kalendis Januariis, teste Pachymerem libro II, capite 4. Designata instabat duorum Augustorum coronatio juxta pacta a Michaelæ juramento firmata: sed pactis violatis,

B unus Michael, præterito puero despectoque, coronam accepit. Hæc latissime enarrata a Pachymere capite 7, et 8, satius fuit compendio contraxisse.

*Arsenius patriarcha, sive reputans sibi illusum, interversa coronatione pueri Augusti (verba sunt Pachymeris libro II, cap. 15), indigneque ferens, hærede imperii contempto, peneque in ordinem reducto, ad nutum unius Palæologi cuncta gubernari: sive indormivisse sibi conscius . . . seu quis alius urebat oculus dolor . . . ad portam urbis Nicææ (ubi tum imperatoribus post captam a Latinis Constantinopolim sedebant patriarchæ) progressus est: seseque contulit ad monasterium Paschusii, ad tranquillitatem quietem opportune situm. Hæc anno 1260 contigerunt. Mensem ejusdem anni Aprilem definit Petrus Possinus libro III Observationum in Pachymerem capite 5, num. 2. Annum illum incuntem statuit Asolmus Bandurios, in *Antiquitates Constantinopolitanas* lib. VII; Possini calculis acquisit Guiljelmus Cuperus in *Historia chronologica patriarcharum Constantinopol.* quæ tomo I Augusti inter Acta sanctorum prestat.*

Arsenio, secundum juris formulas minime deposito, substituerunt *Nicephoram*, hujus nominis II, qui tunc Ephesinam metropolim administrabat. Pachymere teste capite 22, videbatur *Nicephorus multis intrusus in patriarchalem thronum, non tam quod translatus ex Ephesina sede, quam quod legitimo adhuc vivente patriarcha translatus fuisset. Ipsum non integro anno patriarchatui præfuisse, diserte notat Georgius Acropolita in Historia num. 84. Mortem ejus cum mense Novembri ejusdem anni 1260 illigant Possinus, Bandurius, Cuperus.*

Pro Arsenii restitutione exoratur imperator: sed ea non statim admissa. Interim anno insequenti 1261 urbem Regiam Constantinopolim, Latinis ereptam, recuperat Michael die 25 mensis Julii: dieque 15 Augusti in eam ingreditur, pede currum sequens triumphalem. Rem narrat Paschy-

ueres libro II, capite 31: *Arsenius iterum patriarcha renuntiatur. Acropolitæ verba accipe num. 88: Quando vero et patriarchæ (Arsenio) inbrediendum erat Constantinopolim post nonnullorum dierum excursum (ab solomni imperatoris ingressu :) sermonibus suasionibusque adductus introit imperator in sacram regiam, ad cathedram pontifici consurgendum . . . Ibi imperator manum patriarchæ continens: Tene, inquit, thronum 33 tuum, domine: et a qua laudiu aberrasti, cathedra fuere. Hæc sollemnis nova Arsenii patriarchæ renuntiatio eodem Augusto mense anni 1261 peracta videtur. Allectus ille honoribus ab imperatore: Ecclesiæ proventus aduerti, sacrorumque ministrorum stipendia large collata. Hinc voco inductus est Arsenius (ut ait Pachymeres libro III, capite 2.) ad coronandum*

munificum largitorem, nulla prorsus facta mentione aut significata memoria Joannis pupilli. Pupillus infelicissimus Joannes, jubente Michale imperatore, excæcatus est, et in arcem Dacibyzae inclusus, ubi perpetuo custodiretur. Impium facinus eodem anno 1261 peractum, *Die omnium sanctissima (ut ait Pachymeres capite 10), et maxime festiva, Christi Salvatoris nostri natali.* Immane facinus dolens patriarcha Arsenius, convocata synodo anno 1262 ineunte, pronuntiato peccatum, et merita severitate obijungulo Michaelis Augusti scelere: ipsum prolata legitimi iudicii formula, spirituali seorsione a communione Christo credentium rite resecat. Hæc habet Pachymeres capite 14. Cur Possinus hanc differat imperatoris excommunicationem in annum 1263, ac si acerbus perpetrati sceleris nuntius nunciis post annum ad aures patriarchæ pervenerit, haud satis capio.

II. Frustra per longum spatium temporis solutio vinculi, quo tenabatur Augustus, ab eodem petita. Hinc sub initium Aprilis, sollemnis jejunii tempore (verba sunt Pachymeris lib, IV, cap. 3) dum festum ageretur, quod *Acahistum* vulgo vocant, libellus accusationibus plenus imperatori traditur contra patriarcham Arsenium, noctu post finem *hymnolizæ*. Possinus in Glossario Rituale Græcorum allert, in quo hæc habentur: *Ἀζαθιστον, Acahistum, celebratur Sabbato quintæ hebdomadis Quadragesimæ.* Quo ex festo die ita calculos in it ad annum indagandum lib. in Observationum chronologico, capite 5, num. 5. « Diximus in Glossario, Verbo *Ἀζαθιστος*, festum illud celebrati solitum fuisse *Sabbato quintæ hebdomadæ verni* jejunii quadraginta dierum, *sexdecim diebus ante Pascha.* Cum autem, ut est manifestum, non quolibet anno *Sabbatum* quintæ hebdomadis quadragesimalis in *Aprilis initium* (a Pachymere indicatum) incideret, apparet his verbis contineri characterem anni quem quærimus. Ordo rerum gestarum in Synopsi expansus ducit nos ad annum *Christi 1266.* Nam hic annus fuit periodi Julianæ 5979, *cycli solis 15, cycli lunæ 11.* Horum cyclorum certissimo indicio habemus Pascha illo anno fuisse Aprilis 18. Unde

retrocedendo ad *Sabbatum* quintæ hebdomadæ Quadragesimæ, ac festum *Acahistum*, reperimus id accidisse in *tertium Aprilis*: qui dies aptissime congruit in illam mentionem *ἰταχμένου Βοτδρομιῶνος, incipientis Aprilis.* » Calculos Possini approbat Cuperus loco citato num. 980.

Non sine maxima trepidatione, quam viri doctissimi ingorit auctoritas, eidem adversari cogor. Annus æræ vulgaris 1266, et Periodi Julianæ 5979, *cyclo solis 15 et littera Dominicali C* insignitus, utique currebat, minime vero *cyclo lunæ 11, sed 13.* Hinc luna paschalis eo cepit anno numerari ab undecima die Martii: inciditque luna quartadecima in diem 24 ejusdem mensis, *feriam quartam*: et sanctum Pascha die 28 Martii celebratum est. Id evincunt, calculis a me institutis ut præsidium auctoritatis adjiciam, *Tabulæ annorum*, quæ editæ prostant apud Ducangium in Glossario mediæ et infimæ Latinitatis v. *Annus*, et apud Pagium in Breviario historico chronologico critico Romanorum pontificum, aliosque. Addo Calvisium in Opere chronologico ad eundem annum 1266. itemque Cuperum loco citato num. 989, *Falsa hypothesis nititur Possinus, inquam, dum asserit Pascha anno 1506 in diem 18 Aprilis incidisse. Nam juxta omnes alios chronologos, et ex calculo astronomico constat, illo anno 1266 Pascha die 28 Martii celebratum fuisse.* Hinc vero efficitur demum festum τοῦ Ἀζαθιστου irritum conatu inquiri eodem anno inter dies Aprilis ἰταχμένου, incipientis. Ea græca voce Beveregius adnotat libro I Institutionum chronologicarum capite 13, num. 5. significari apud Græcos consuevisse *partem mensis primam*, decem priores dies complectentem. Dulresnium consule in notis ad Annæ Comnenæ librum I *Alexiados* ubi scriptores Latinos aliquos memorat, qui suis in chronicis *mensē stantem* accipiunt pro *mensē excurrente*. Auctorem chronici Barensis, Anonymum in serie comitum Capuæ, Romualdum Salernitanum, aliosque.

Chronicus character ex eodem Ἀζαθιστου festo deductus optime anno insequenti 1267 conveniret, quo sacrum Pascha celebratum est die 17 Aprilis: littera Dominicali B currente; sic enim festum illud incidit in diem 2 ejusdem Aprilis ἰταχμένου. Sed hunc vel ipse Possinus rejicit annum: ab eoque argumenta nos retrahunt, quæ dabimus infra. Rejici debet annus 1265, quo Pascha celebraverunt Orientales et Occidentales Christiani die 5 Aprilis; at præcedens convenit omnino annus 1264. *Cyclus solis* currebat 13, et *littera Dominicalis FE, et cyclus lunæ 11, unde luna 14* incidit in diem 15 Aprilis, *feriam tertiam*, et sacrum Pascha in diem 20 ejusdem mensis. Festum igitur Ἀζαθιστου celebratum fuit die 5 ejusdem 35 Aprilis, *Sabbato quintæ hebdomadæ* jejunii quadragesimalis. Nimirum septem hebdomadibus jejunium istud Græci agunt, ac incipit feria 2 nostræ Quinquagesimæ, quæ eodem anno 1264 fuit dies tertia Martii: adeoque heb-

numero sequenti dicendum, et anno 1267 acciderit eclipsis.

Hac submota difficultate, nihil utique obstat quominus Germanus III electus fuerit patriarcha mense Junio in festo sancti Spiritus, anno 1264, quo Arsenius mense Maio antialitum sententia e throno deturbatus fuit. Anno illo siquidem sacrum incidit Pascha in diem 20 Aprilis, et Pentecoste in diem 8 Junii. Sacrum Pentecostes festum tribus diebus celebratur: illudque vocant Græci Ἀρχὴν τριήμερον. Quod ergo Pachymeres festum appellat sancti Spiritus, intelligi fortasse prima dies potest, vel altera, aut tertia. Hinc post Arsenii depositionem tot dierum effluxit spatium, quot satis esse videntur, ut ea peragerentur, quæ narrat Pachymeres, omnia.

Regimen Germani intra brevissimum trium mensium spatium, a Junio ad diem 14 Septembris coarctari, intellectu difficile putat Cuperus ob ea plurima quæ narrat Pachymeres a capite xiii ad caput usque xxi. Annum vallem integrum et aliquot insuper menses numerandos esse, evincit gravissima difficultas, quam ipse Cuperus proponit a num. 991 insolutamque relinquit. Postquam Pachymeres diffusa oratione exposuit, quomodo plebs Germano patriarchæ adversaretur, ac ipse imperator abdicationem ejus occulte urgeret, libro iv, capite 18, subnectit sequentia: *Cæterum imperator . . . egregie perstitit in simulatione fovendi prolegendique ipsum. . . Instante (τῆς τῶν Παλιῶν ἑορτῆς) Palmarum festo, quo sollemnis ducis per urbem supplicatio consuevit. . . misit (ad Germanum imperator) magnam copiam æreis argentæque monetæ. . . quam jactari jussit in populum.* Græci quotannis festum Palmarum nobiscum circa finem Quadragesimæ celebrant, ut Leo Allatius in Dissertatione de Dominicis et Hebdomadibus Græcorum num. 20 testatur: ubi etiam notat, tunc ab imperatoribus et patriarchis Constantinopolitanis dona quedam populo distribui consuevisse. At quomodo Germanus patriarcha, 128 instante Palmarum festo, nummos dispersit in plebem, si duntaxat a festo Pentecostes usque ad medium fore Septembrem ejusdem anni 1267, tribus mensibus et aliquot diebus, cathedram Constantinopolitanam tenuerit? Quis eo temporis spatio inveniet festum Palmarum, quod in Ecclesia Græca æque ac Latina non diu ante Pascha celebratur?»

An objectæ difficultati satisfaciat Cuperus? Verba ejus sunt: « Nullum igitur hic video effugium, nisi quispiam ostendat, apud Pachymerem nomine Græco mensis Μαιου aliquando Maium significari, aut aperte edicat, mensem Junium ibi perperam pro mense Maio scriptum fuisse. In ea hypothesi utrumque Pachymeris testimonium inter se conciliari posset. Si enim Germanus a Pentecoste anni 1266 (quo illa in Maium mensem incidit), usque ad medium Septembrem anni 1267 in cathedra Constantinopolitana sedis-

sel, jam intra istud patriarchatus spatium anno Christo 1268 occurret festum Palmarum, quo patriarcha ille pecuniam spargere potuerit. Attamen circa alterutrum annum nihil absolute definitio. . . donec huic nodo extricando peritior manus adhibeatur. »

Peritior me adhibere posso manum, audacior fuerim, si dixerō. Attamen gratis omnino diceret quispiam, Junium Mensem pro mense Maio scriptum fuisse, cum nullus occurrat vetustus codex, qui varium aliquam suppeditet lectionem. Nomine Græco Μαιουακτηριῶνος aliquando significari Maium apud Pachymerem, imbecillior conjectura foret, quam constantissimus evertit usus ejusdem historici, menses anni proprio quodam more appellantis 1. Ἐκτομβαιῶνα, *Januarium*. 2. Λυγαῖῶνα, *Februarium*. 3. Χρόνιον, *Martium*. 4. Βοηδρομιῶνα, *Aprilem*. 5. Πυανεψιῶνα, *Maium*. 6. Μαιουακτηριῶνα, *Junium*. 7. Ἀνθεστηριῶνα, *Julium*. 8. Σεπτεμβριῶνα, *Septembrem*. 9. Ἐλαφοβολιῶνα, *Octobrem*. 10. Νοβουαριῶνα, *Novembrem*. 11. Σκιρροφοριῶνα, *Decembrem*. Pachymerianum mensis Augusti nomen non apparet toto in opere. Hæc singula illustrat nomina Possinus in Observationibus libro iii, capite 1.

Itaque nodum ego, nec secundum, nec solvendum, ullum video. Nostra namque chronographia, quemadmodum Germani patriarchæ inaugurationem ad annum refert 1264 et ad Pentecoston, quæ anno illo mense Junio celebrata est: ita duo exhibet Palmarum festa, anno 1265 primum, et anno 1266 alterum, quo acceptam ab imperatore pecuniam populo erogavit. Una superest difficultas de anno quo patriarchatum abdicavit ipse Germanus, ac indeptus est Josephus Galesiota: quem ego si demonstravero, definiendum esse annum æræ vulgaris 1266, in tuto jam erit hactenus constituta patriarcharum chronographia. Age vero.

IV. Narrantem audivimus Pachymerem libro iv, capite 21, suam in cellulas Germanum sese recepisse *Septembri mense, in festo venerandæ crucis, quod Exultationem appellamus, die quartadecima.* Historiam texere pergit ille capite 23: *Amoto, inquit, e sede Germano, idoneum qui patriarchali throno imponeretur, inquirebat imperator, Josephum Galesii præfectum, justo suffragiorum comprobatum numero, ad patriarchatum imperator evexit, μηνὸς Σκιρροφοριῶνος εἰκοστῆ ἡγδοήτης δεκάτης ἐπινημέσεως, τοῦ ἑβδόμου ἔτους, mensis Decembris die octava supra vicesimum, indictionis decimæ anni 6775. Ἐκτομβαιῶνος δὲ νομηνίᾳ χειροτονηθεὶς, Μὲν Καλendis Januاريis ordinationem idem episcopalem rite accepit.*

Possinus libro iii, citato capite 6, num. 2, sic ait: « Annus æræ mundi Græcorum reducitur ad vulgarem æræ nostræ Christi, detractioe 5508. Fuit ergo is annus Christi 1267, periodi vero Julianæ 5980. Qui numerus divisus in quindecim,

indical indictionem, ejus anni characteristicam, A decimam, prout Pachymeres notavit. Unde dubium esse non potest, quin patriarchatus Josephi Galesii a kalendis Januariis anni Christi 1268 procedat. » Paria sunt, quæ scribit Cuperus num. 997. « Annum mundi 6775, juxta Græcos recentiores, et indictio 10 cum utroque mense hic expresso (Decembri et Januario) finem anni Christi 1267 et initium anni 1268 certissime designant. » Ultra consentit Bandurius : *Successit in patriarchatu Josephus die vicesima octava mensis Decembris anni Christi 1267, et mox kalendis Januariis ordinatus fuit. . . . et die 2 Februarii anni 1268 solvit imperatorem anathemate.* Eadem habet Lequienus in patriarchis Constantinopolitanis tomo I *Orientis sacri.*

Iterum, trepidus licet ob virorum doctissimorum auctoritatem, vitio tamen calculos eorum laborare assero, perspicua rei veritate fidentior effectus. Dato anno Constantinopolitano 6775, subtractisque annis 5508, *habetur annus Christi 1267 concurrentis, (ut ait Ricciolius), a kalendis Januariis usque ad sequentis Septembris (ejusdem anni 1267) kalendas.* Itaque annus 6775 inceperat a kalendis Septembris anni præcedentis 1266, et finem habuit die postrema Augusti anni 1267, incepitque ab insequentibus ejusdem anni 1267 kalendis Septembris annus 6776. Igitur dies 14 Septembris, qua Germanus abdicavit patriarchatum, et dies vicesimus octavus Decembris anni 6575, qua Josephum in patriarcham promovit imperator, a Pachymere notati, ad Julianum æræ vulgaris 40 C annum pertinet, non 1267, sed 1266, et kalendas Januariæ, quibus ille sacra pontificali ordinatione initialus fuit, inchoant Julianum æræ vulgaris annum, non 1268, sed 1267. Regulam hanc certissimam ratiociniis et exemplis confirmavimus inter notas ad Vitam Gregorii Cyprii, nota scilicet (21).

Pagius in Dissertatione de Periodo Græco Romana, num. 63, admonet, *in conjungendis annis mundanis Græcorum cum annis Dionysianis (sive cum annis Julianis æræ vulgaris), faciliorem esse methodum, cæteris omnibus præferendam, quæ sumitur ex indictione.* Annum illum 6775 vere insignitum notat Pachymeres *indictione decima.* Atqui vero indictio decima, more pontificio aut Romano computata, afficit integrum annum 1267, D a kalendis Januarii usque ad kalendas Januarii exclusive anni 1268, quibus incepit indictio undecima. Sed eadem indictio decima, si more Græcorum computetur, initium sumpsit a kalendis Septembris anni præcedentis 1266, et a kalendis Septembris anni 1267 alia exorditur indictio, scilicet undecima. Rursum annus Constantinopolitanus 6775 divisus per 15, nulla facta sive additione, sive subtractione, indictionem reddit, cum qua incepit a kalendis Septembris. Reddit ille vero indictionem decimam, quæ Græcorum more a kalendis Septembris anni 1266 inceperat. Hæc

sunt omnia dubio procul peremptoria. Eadem confirmare liceat auctoritate Sethi Calvisii. His ad annum 1268 adnotat : *(Hoc anno) incipit annus Constantinopolitanus 6777 die 1 Octobris.* Legendum, *die 1 Septembris,* animadvertimus in nota (21) superius memorata. Itaque annus 6776 incepit anno 1267, et annus 6775 incepit anno 1266, adeoque Septembris ac December anni 6775 pertinent ad annum æræ vulgaris 1266. Sed hanc denique regulam ac methodum agnovisse tandem Possinum et approbasse, peritiorum factum, dicendum infra capite 5. num. 6.

Quo posito calculo, rectissime fuit chronographia nostra. Anno 1266, die 14 Septembris, thronum reliquit Germanus. Eodem anno 1266, die 28 Decembris, in patriarchalem thronum promotus est Josephus. Anno 1267, kalendis Januariis, sacram ille suscepit pontificalem ordinationem, Anno eodem 1267, die 2 Februarii, solutus est imperator anathemate a Josepho; eodemque demum anno 1267 contigit eclipsis solis a Nicephoro Gregora adnotata die 25 Maii. Methodo annos mundanos Græcorum computandi minus accurate adhibita, errare pro humana conditione viros doctissimos, necessum fuit.

V. Factio vigeat in Ecclesia Constantinopolitana, Arsenianorum 41 dicta, qui Arsenium bis e throno patriarchali depositum, pro legitimo patriarcha venerabantur, cæterosque rejiciebant, qui substituti fuerant. Recole Pachymeris verba, quæ descripsimus n. 3. Josepho Galesiote in sedem patriarchalem evecto, alia invaluit factio Josephitarum, qui pro eodem stabant Josepho contra Arsenium. Satis hocce de schismate pauca innuisse, ut quæ inferius dicenda sunt, facilius intelligantur.

CAPUT II.

Georgius Cyprius ordinatus lector a Josepho patriarcha, ascriptusque clero palatino, titulo protopostolurii. Unionem utriusque Ecclesiæ, Latinæ et Græcæ, constituendam curat Michael Palæologus imperator. Germanus controversiæ status de processione Spiritus sancti a Patre, et a Filio, seu per Filium. Motæ controversiæ tempera. Imperatori operam suam cum aliis præstat Cyprius contra Josephum patriarcham et Joannem Beccum chartophylacem.

1. Publicas regebat Constantinopoli scholas Georgius Acropolita, magnus logotheta. In ejus disciplinam traditus, proprioque maxime excultus labore Georgius Cyprius, pro summa qua pollebat ingenii vi, ad culmen sapientiæ pervenit, ut ait Ephremius Constantinopolitanus. Vide notas 21, 22 et 23. Fractis viribus fatiscenti Acropolitæ substitutus est rhetor Holobolus, agente Germano patriarcha. Rem narrat Pachymeres libro iv, capite 15. Litterarum commercia cum isto habuisse Cyprium, ex epistolis patet, quæ nostro exstant in apographo codicis Lugduno-Balavensis.

Idem Pachymeres, de patriarchi dignitate Cy- A
 priu collata agens in Andronico imperatore libro 1,
 capite 14, sic ait : Ἐκλέγεται μὲν εἰς πατριάρχην
 τὸν ἐκ Κύπρου Γεώργιον, ἄνδρα λόγους ἐντραφέντα,
 καὶ σφραγίδα τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ φέροντα, τὸ
 τοῦ πρωτοαποστολαρίου εἰς ἀνακτόρων ἐπιφερόμενον
 σέμνωμα. Quæ verba ita vertit Possinus : *Eligit*
igitur in patriarcham oriundum e Cypro Georgium,
virum doctrinis innutritum, quem commendaret
Josephitis a Josepho patriarcha benedictio accepta :
quippe illum ad functionem primarii ecclesiasticis
palatinæ concionis, consuetu sacris ritibus lati oc-
casione bene precandi formulâ palam a se delega-
tum, certo caractere suæ approbationis ac favoris
Josephus, dum viveret, insigniverat. 42 Id unum a
 Josepho hæc Possini interpretatio factum indicat,
 quod primarium in sacra æde palatina ecclēsia-
 sten, seu concionatorem designaverit Cyprium.
 Hinc vir doctissimus in Glossario, ad vocem σφρα-
 γίς, sic ait : « Ego hic σφραγίδα, benedictionem
 verti. Intellexi enim signum crucis manu expres-
 sum a patriarcha Josepho super istum Georgium,
 una pronuntiata certa verborum formula, qua is
 electus ad officium *primi ecclesiasticis palatinæ*
concionis (hoc enim sonat πρωτοαποστολάρχου),
 rite ad fungendum id ministerium missus fuis-
 set. »

Hæc prætermissa versione, quæ nimium para-
 phrastica, proque genio concinnata videtur, id
 presse ac vere significant Græca Pachymeris ver-
 ba : Andronicum Augustum in patriarcham ele-
 gisse Georgium Cyprium, virum sermonibus innutri-
 tum, et ordinatum a patriarcha Josepho, protoapo-
 stolarii dignitate in palatio condecoratum. Hæc ea-
 dem versio est Leonis Allatii in Diatriba de Geor-
 giis.

Existimaverim, verbis illis, *ordinatum a patri-*
archa Josepho, σφραγίδα τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ
φέροντα, ordinationem significari, qua Cyprium in
lectorem initiaverit Josephus. Hinc vocem illam,
σφραγίδα, meram benedictionem haud intellexerim,
sed manuum illam impositionem, qua lectores apud
Græcos initiabantur. Vocem eandem exponens
Jo. Gaspar Suicerus adnotat, Manuum impositionem
designari, quæ fiebat ad ordinationem, et consigna-
tio dicebatur; quia tum manum imponerent capiti,
tum signum crucis in capite consecrandi faciebant. D
 Favent Isaacii Habertii observationes, in libro
 Ponticali Ecclesiæ Græcæ. Docet nempe obser-
 vat. II ad partem iv Liturgiæ ordinum, non esse
 solitum apud Græcos quempiam tonsura insigniri
 ante lectorum ordinem : hanc tonsuram vocari
 σφραγίδα τῆς ἐπικουρίδος ordinari lectores per
 manuum impositionem : illis etiam tradi librum
 apostolicum, id est Pauli apostoli epistolas conti-
 nentem : eorumque demum officium præcipuum
 situm fuisse in prælectione Apostoli, aliarumque
 sacræ Scripturæ partium coram populo in sacra
 synaxi. Hinc lectores apud Græcos ab Epistolis

Pauli, quas prælegebant, dicti etiam aposto-
 larii.

Inter simplices lectores aut apostolarios non
 steil Georgius. Narrat Ephræmius Constantinopo-
 litanus apud Allatum et Bandurium : Εἶτα κατα-
 στας γνώριμος στεφηφόρω, καὶ συνταγεῖς κλήρω γε
 τοῦ παλατίου, ipsum denique Cyprium, ut impera-
 tori innotuit, clero palatii ascriptum fuisse. Hunc
 imperatorem libentius intelligerem Michaelem Pa-
 læologum, qui Cyprium ordinatum lectorem aut
 43 apostolarium a Josepho, clero palatino ascrip-
 serit, dixeritque Protoapostolarium. Primarium
Palatinæ concionis Ecclesiasten intelligit Possinus.
 Intelligam ego Epistolarum et Prophetiarum in
 sacro æde palatina lectorem. Codinus, *De officiis*
Palatii Constantinopolitani, capite vi, agens de
Feriis, quæ in Palatio feriari solent, ac primum de
Festo Nativitatis Domini, sic ait num. 14 : *Psalmos*
Horarum legit archidiaconus : Prophetiam, et Apo-
stolum Protoapostolarium : ex Evangeliiis primum
quidem legit protopapa, reliqua alii sacerdotes. In
 Nolis ad hunc locum Jacobus Gretserus hæc habet :
 » *Protoapostolarium.* Vides et hic nomen Græciani-
 cæ ambitionis : quod inter illos, qui apostolum
 Paulum publice legebant, hoc est inter Apostula-
 rios, voluerunt habere *Protoapostolarium.* Ab
 hocce munere diversum ergo videtur munus *Ec-*
clesiasticis, qui sive Apostolum, sive Evangelicæ expo-
 nebat. Codinus, capite 1, in tertio Quinario me-
 morat διδάσκαλον τοῦ Εὐαγγελίου, Doctorem Evan-
 gelii, qui interpretatur illud : et διδάσκαλον τοῦ
 C Ἀποστόλου, doctorem Apostoli, qui illius interpres
 est. Hinc vero, adnotante Ducangio in Glossario
 Græco : διδάσκειν, proprie est concionem habere ad
 populum in Ecclesia : ac ejusmodi concionato-
 res ab episcopo seligebantur ex ordine sacerdo-
 tum.

Cyprii munus patet, quoungebatur in clero
 palatino. Huic ab imperatore, στεφηφόρω, ascrip-
 tum fuisse, tradit Ephræmius : neque tamen ab-
 nuerim, formula quadam benedictionis adhibita,
 ad illud rite obeundum munus, missum fuisse a
 Josepho patriarcha. Hæc ita sese si habeant, de-
 relinquendi sunt Spondanus ad annum 1283, num.
 9, et Gulielmus Cave aientes : Cyprium a Latinis
 lectorem ordinatum fuisse. His etiam adversatur
 D Nicephorus Gregorus, datamque suspicionis hu-
 jusce occasionem aperit libro vi, capite 1, num. 7.
Ex prætextu, inquit, Cyprio nonnulli adversa-
 bantur, quod viginti natus annos, e Cypro ad Ro-
 manos mores se contulisset, et quibusdam Latinorum
 ritibus secum allatis, locum dedisset vulgo suspi-
 candi, lectoris ordinem ei collatum fuisse a Latinis ;
 sine id malevolus quispiam ante sparsisset, sive
 zelatorum improbitas ex tempore confinxisset. Quo
 demum circiter anno Cyprium in lectorem initia-
 verit Josephus, nota chronica nulla occurrit, quæ
 id satis indicet.

II. Annus æræ vulgaris 1271 volvebatur, quo

Thealdus, vicecomes Placentinus, archidiaconus Leodiensis, vir sanctus et religiosus, in Syria commorans in obsequium Christi, audito suæ in Romanum pontificem electionis nuntio, quæ eodem anno 1271 peracta est die 23 Augusti dum *e Syria ad hoc Romam profisceretur* 111 (verba sunt Pachymeris, libro v, capite 11), e re sua censuit *mittere ad imperatorem certos homines cum litteris, qui declararent, ingenti se ardere desiderio procuranda pacis Ecclesiarum, et firmæ inter eos conciliandæ concordie.* Ipse namque Thealdus, postea Gregorius X in pontificatu appellatus, *audierat, quid ab ipso (imperatore) moveri ceptum de hoc genere fuisset: quidve jam super ea re decessori suo (ipsius Gregorii) papæ Clementi nuntiandum a se curasset* Idem Augustus.

Summum pontificem Clementem IV intellige anno 1265 electum, maximeque præcessorem ejus Urbanum IV, ut ejus ex litteris patet, datis anno 1263, et anno insequenti 1264. Eas referunt Wadingus, et Raynaldus, et Laurentius Gozza, qui sua in Historia polemica de Græcorum schismate rem hanc diligentissime pertractat. Hæc in eo de negotio agi votis ardentioribus ceptum fuerat sub Joanne Duca, dicto Vatatzio, qui Orientale imperium anno 1222 cepserat: sedemque tenebat, capta a Latinis Constantinopoli, Nicææ in Bithynia. Vitam agebat hoc tempore vir celeberrimus Nicephorus Blemmida, qui plurima pro catholico de processione Spiritus sancti dogmate scripsit Scripta ejus elegantissima vulgari cepta, adnotat Spondanus anno 1233, sed ea ad annum 1261, vel potius ad annos insequentes sub Michael Paleologo differenda, putat Casimirus Oudinus in Elogio Blemmidæ ad annum 1250. Fallitur sine dubio homo apostata, imperitissimeque abutitur auctoritate Nicephorus Gregoræ, qui disertissime sic ait libro v, cap. 2, num. 6: « In mentem venit imperatori (qui Joannem Beccum unioni Ecclesiarum repugnantem carcere inclusum detinebat anno 1273 et in eunte sequenti), eandem rem a Latinis *ante annos quinque et viginti* (adeoque ante annum 1246), Joanne Duca rerum potente, agitatam fuisse: ac tum doctum exstitisse virum, Nicephorum Blemmidam, divinarum litterarum peritissimum, qui cum se in otium contulisset, *multa e sacra Scriptura testimonia, quæ dogma Latinorum confirmare vidrentur, colligere cepisset*, ac postea etiam de his scripsisset. » Jam patet sub Joanne Duca Vatatzio pro Latinorum dogmate Blemmidam laborasse. At scripta edidit etiam *clam quidem ille* (ait Gregoras), *propter vitandum multorum suspicionem.* διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὀπίληψιν. Quomodo vero id *clam* ab ipso factum fuerit, cum sua dirigeret scripta ad Theodorum Lascarium juniorem qui anno 1255, paternum suscepit imperium, et ad Jacobum Bulgaricæ archiepiscopum? Directæ ad eos prostant Orationes duæ in *Græcia orthodoxa*, tomo I, et apud Raynoldum, tomo XII. *Annalium* In calce.

A Opus utrumque memorat 115 Pachymeres, lib. vi, capite 28: *Inciderunt forte, inquit, in manus Becci (Michaelis imperatore transmittente) quæ sapientissimus Blemmida ad imperatorem Theodorum scripserat... et ad Jacobum Bulgaricæ.* Gravissimum virum, litteris ac moribus ornatissimum, quam suum laudatus Theodorus Lascaris præceporem habuerat, ad Constantinopolitanum thronum anno 1255 designaverat, teste Gregora: quod ipse recipere splendidissimum munus renuit. Mortem denique obiit anno 1272. Laudes ejus amplissimis verbis celebrat laudatus Pachymeres, libro v, capite 2.

B Propositionum a Thealdo de pace constituenda consilium lubentissime ab imperatore susceptum. Causam Pachymeres non aliam afferit, libro v, citato, cap. 11, nisi *pusillimitatem* ejus. *Metu namque consternatus apparatus Caroli, inquit, ad istud procurandæ pacis consilium appulit unicum, nullam unquam (absque hoc foret), rei talis cogitationem suscepturus.* Carolum Andogavensem intellige, Sicilia regem, quem cum aliis principibus Romani nominis, cruce etiam prædicata, magno excitaverat studio Urbanus IV contra Michaelem, Latini Constantinopolitani imperii destructorem. Hinc anno 1262, ac iterum anno 1264, ab eodem imperatore missi ad Urbanum Legati, qui Græcorum cum Latinis unionem peterent. Hinc etiam de ea sub Clemente IV actum: ac demum Thealdi in Romanum pontificem electi adhortationes excepta; rebus utique suis ut consuleret imperator, sed animi quoque propensione inductus.

C Romæ pontificiam thiam anno 1272, die 27 Martii accepit Thealdus, dictus Gregorius X. Ipso pontificatus initio, Kalendis Aprilis, concilium generale indixit, Lugduni celebrandum. Ex Urbe Veteri die 24 Octobris ad imperatorum Græcorum ac Josephum patriarcham missi legati, qui eos ad unionem invitarent, indictoque interesse vellent concilio, aut magnæ saltem viros auctoritatis dirigerent. Litteras referunt Wadingus et conciliorum collectores. Hos inter pontificios legatos Joannem quemdam Parastron memorat Pachymeres, libro v, capite 11, qui in Tractatu de pace constituenda habito ea verba protulerit: *Ut a Latinis dimisso, amotoque additionis ad Symbolum* (a Græcis videlicet exigentæ) *scandalo* (voce nempe usurpata, quam præ ore Græci habebant); simul etiam Græci *rationes non aspernarentur, quas pro addimento Latini allegarent: cæterum vero dogma idem omnibus commune foret.* Imperatoris operam, studia, curasque, ad pacem suos ut induceret Græcos, inferius narrabimus.

D III. Genuinus controversiæ, quæ tunc agitabatur, status exponendus 116 est. Qui Photiano olim injecto schismati, instauratoque a Michaelis Cerulario adhærebant, Spiritum sanctum procedere a Filio indicabantur: ipsum vero dari et mitti a Filio, ipsumque per Filium procedere a Patre, de

temporalium donorum elargitione intelligebant. A Motu iterum hoc ævo controversia : disputatum- que de æterna, ac substantiali, et hypostatica Spi- ritus processione non solum a Patre, sed etiam a Filio, sive per Filium.

Hanc Spiritus sancti originem ita Latini expo- nebant, ac viri doctissimi inter Græcos. Pater æ- ternus, principium sine principio, quæcunque ha- bet a se omnia, sua excepta personali paternitatis proprietate, divinitatem scilicet, ejusque attributa, adeoque et vim spirandi, seu spirationem acti- vam, Filio communicat gignendo ipsam : igitur quemadmodum Pater, et Filius duo sunt suppo- sita, quæ unam habent divinitatem, ita duo sunt supposita, quæ una potiuntur virtute spirandi, aut spiratione activa. Quemadmodum rursus Pater, et Filius ob unitatem divinitatis, tametsi duo sint supposita, sunt nihilominus unus Deus : ita ob unitatem spirandi virtutis, aut spirationis, tametsi duo sint supposita, sunt unum attamen Spiritus sancti principium. Itaque sicuti Spiritus sanctus procedit a Patre, quia in Patre spirandi virtus est : ita ipsum procedere a Filio dicendum est, quia in Filio una et eadem, sibi communicata a Patre, spirandi virtus reperitur. Sivo sanctus ergo Spi- ritus a Patre procedere dicatur et a Filio, sive a Patre per Filium, æquipollentes intelligi proposi- tiones debent, virtutem spirandi Spiritum sanctum enuntiantes, quæ una eademque Patri inest, ac Filio.

Quoniam vero eadem virtus inest Patri a se, ac inest Filio communicata a Patre, sive quoniam C inest Patri tanquam principio sine principio, et inest Filio tanquam principio de principio : ideo duo veluti in Patre, et in Filio distinguenda sunt : ipsa nempe spirandi virtus, quam habent ambo, ac modus eam habendi, quæ Patri inest a se, et inest Filio communicata a Patre. Hanc utique inex- sistentem Patri Filioque virtutem, illi a se, isti a Patre, significant voces illæ tum a Patre et a Filio, tum a Patre per Filium : sed posteriores videntur quoque aptæ ad ejusdem communicationem virtu- tis exprimendam, quam a Patre nascendo accipit Filius.

Hanc doctrinam eloquia divina satis indicant. Verba sunt Joannis evangelistæ, capite xvi, vers. 13 : Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos om- nem veritatem ; non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet loquetur. Vers. 15. Ille me cla- rificabit, 17 quia de meo accipiet (ἐκ τοῦ ἐμοῦ), et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt : propterea dixi vobis, quia de meo acci- piet. Et capite xvii, vers. 10 : Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt. Veterum Patrum ab Eccle- siæ initio traditione discussa, sensum germanum eliciunt theologî : quidquid Pater habet, expo- nentes, habere etiam Filium, sola excepta pater- nitatis relatione, qua Pater opponitur Filio, ab eoque distinguitur, ac ideo inter cætera omnia,

quæ cum Patre habet Filius, locum habere spiran- di vim. Ait vero Filius : De meo accipiet Spiritus. Quid vero de Filio accipiat ? Utiqve scientiam : Non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque au- diet, loquetur. Quomodo autem scientiam accipiat ? Accipiendo scilicet ab ipso naturam aut essen- tiam.

Num reponas, de Filio scientiam accipere Spi- ritum sanctum, quia nihil iis adversum docet, quæ docuit Filius ? Animadvertite, illud etiam dici, non loquetur a semetipso : quod (est aperte indicare, scientiam Spiritui sancto communicari a Patre, Filioque. Num illud præterea, De meo, exponas de meo thesauro, qui est Pater ? Ac si Filius dice- ret : Inde Spiritus accipiet, unde et ego accepi. Erras quam maxime. Scientiæ namque thesaurus non est persona Patris præcise ut persona, sed essentia divina, quæ est in Patre. Verum enim- vero hæc inest Patri a se, inest etiam Filio com- municata a Patre : unde Spiritus sanctus, qui de hoc thesauro accipit, accipit a Patre, et a Filio.

Ait rursus Filius : De meo accipiet ; quia pro- cedens de Filio Spiritus, non solum accipit id quod est in Filio, non enim accepit filiationem, sed essentiam, ex qua et filiatione, nostro concipiendi modo, constituitur Filius. Quod utique ipse Filius indicat : Omnia quæ habet Pater, inquit, mea sunt : ideo dixi vobis, quia de meo accipiet, id est accipiet, quæ mihi et Patri sunt communia. Dixerat Jesus Christus, capite xv Joannis, vers. 26 : Spiritum Paraclotum, quem ipse mittet a Patre, procedere a Patre. Ait vero capite xvi, vers. 14 : Ille (Spiritus veritatis) de meo accipiet. Hæc inter duo dicta repugnantiam adesse nullam, docet ille sequenti vers. 15 : Omnia quæcunque habet Pater, inquit, mea sunt ; propterea dixi, quia de meo accipiet. Hinc sine dubio efficitur, perinde esse, Spiritum sanctum procedere a Patre, et accipere de iis quæ sunt Filii, ac ipsum procedere ab utro- que, sibi ab utroque natura divina communicata, et iis communicatis omnibus, quæ relative non opponuntur. Tametsi vero hæc Spiritus sancti ac- ceptio sit æterna, et ab æterno : accipiet tamen, de illo dicitur, propterea quod omnes differentias temporum eminentissime includit 18 æternitas : ac varia tempora exprimit Deus in Scripturis, prout res postulat. Agitur hoc loco de Spiritu san- cto, tanquam legato, ad discipulos mittendo a Pa- tre et Filio : unde si donorum largitio spectetur, quæ postea discipulis effundi debueram, accipiet utique Spiritus sanctus, quæ substantialiter pro- cedendo ab utroque acceperat in æterna sua pro- cessione. Hoc sensu frequentius in Scripturis dici : Spiritum sanctum dari, et mitti a Filio ; ejusque temporaneam missionem æterna inniti ejus pro- cessione a Patre Filioque jam constat, ac uberius infra dicetur. Ac etiam innotescit : Spiritum proce- dere a Filio, dari etiam, et mitti ab eo perinde esse,

ac ipsum per Filium procedere, ac dari, et mitti, Cur ergo non dicamus (obvia ut præoccupetur difficultas) *Filium producere Spiritum sanctum per Patrem*, quemadmodum in creatis diei solet, tum *regem agere per ministrum, tum ministrum agere per regem*? Utrobique namque particula, *per*, sensu activo accipitur. Latissimo præsto est discriminis ratio apud sanctum Thomam, 1 p. quæst. 36, art. 3, ad 4, tum *ex unitate virtutis desumpta*, quæ inest utrique, Patri, et Filio: tum etiam *ex ordine, qui attenditur inter Patrem, et Filium, non quantum ad virtutem* (quæ una est in Patre a se, in Filio a Patre), *sed solum quantum ad supposita* (quæ duo sunt). Superiora, quæ sacræ Scripturæ indicavimus loca, egregie illustrat ac validissime vindicat Petavius, libro III *De sanctissima Trinitate*, capite 8, adversum Socinianos.

Paria omnino, quæ de Spiritu sancto, habito respectu ad Patrem et ad seipsum, docentem audivimus Jesum Christum, de seipso quoque affirmat ille, æternam seipsum generationem ex Patre significans, ac missionem ex consequenti. Ait nempe apud Joannem, capite VIII, vers. 26: *Qui me misit, verax est; et ego que audivi ab eo, hæc loquor in mundo*. Et vers. 28: *A me ipso facio nihil; sed sicut docuit me Pater, hæc loquor*. Et cap. XII, vers. 49: *Ego ex meipso non sum locutus: sed qui misit me Pater, ipse mandatum mihi dedit, quid dicam, et quid loquar*. Et capite XV, vers. 15: *Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis*. Hæc utique omnia Jesu Christi documenta evincunt, ipsum esse Deum de Deo, ab æterno genitum a Patre, communicata eidem per generationem natura, et sapientia, ac cæteris attributis omnibus; ac demum ab æterno genitum, assumpturum hominem in tempore, ac homines dociturum divinæ sapientiæ mysteria. Cum paria omnino sint de Spiritu sancto dicta, procedente a Patre, non loquente a seipso, accipiente a Filio, quia omnia quæ sunt Patris, Filii etiam **49** sunt, excepta paternitatis relatione; necessaria ratiocinatione colligendum est, a Patre Filioque Spiritum sanctum procedere verum Deum, largiturum in tempore hominibus dona gratiæ. Hoc loco hæc satis.

IV. Hæc sane germana ratio dogmatis: de quo nimium acres motæ sunt Latinos inter et Græcos **D** disputationes, edita frequentius pro Latinis decreta fidei in conciliis: unioque statuta cum Græcis, sed ab his etiam instaurata dissidia. Lis acta vero variis temporibus. Prima hujusce videtur controversiæ mentio apud Hilarium occurrere libro VIII *De Trinitate*, quem in exilio ante annum 360 absolverat. Sic enim ait num. 20: *Neque in hoc nunc columnior libertati (ul. libertatem) intelligentiæ, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum Paraclitum putent esse: non enim in incerto Dominus reliquit*. Aperta mens ejus est: incertum sibi non esse, quin a Patre Filioque sit Spiritus sanctus, quamvis

A de locutionis modo litigare nolit. Consule ipsum libro II, num. 4, ubi *Filium* appellat *Spiritus sancti largitorem et auctorem*.

Litem acrius intentasse videtur Theodoretus, Cyri in Euphratesia episcopus. Suo namque *Anathematismo IX*, quem cum aliis anno 430 ex Alexandrino concilio ad Nestorium transmiseral Cyrillus Alexandrinus, inquebat: *Spiritum sanctum, per quem divina signa edidit Jesus Christus, ejusdem (Jesu Christi) proprium esse*. Hæc verba Theodoretus in libro de Cyrilli Anathematismis ad Joannem Antiochenum, nimia excipiens morositate: « *Proprium autem Spiritum Filii*, inquit, si ejusdem quidem cum eo naturæ, et ex Patre procedentem dixit, simul confitebitur, et tanquam piam excipiemus hanc vocem: si vero, ὡς ἐξ υἱοῦ, καὶ δι' υἱοῦ τὸ ὑπαρξέν ἔχον, *tanquam ex Filio, aut per Filium existentiam habentem*, hoc ut blasphemum et impium rejicimus. » Durioribus, quæ videntur, Theodoreti verbis ne tamen hæreas. Adnotare in antecessum liceat, ea Theodoretum ratione dene-gasso, Spiritum sanctum habere, a Filio, aut per Filium existentiam; quia Macedonii et Apollinarij irropia commenta iis exprimi verbis arbitrabatur. Mentem hanc suam aperit in Epistola ad monasterium, quæ legitur collatione V, in synodo V œcumenica. Ait enim Ayrillianæ sententiæ inesse Apollinarij *seminum fructum*: qui adducto exemplo solis, radii, et splendoris, qui a sole per radium emittitur, Spiritum sanctum *magnum* assererat, *Filium majorem, et Patrem maximum*; et quemadmodum Filius minor esset Patre, quia natus a Patre, ita quoque Spiritus sanctus minor foret Filio, quia procedens ex Filio. Hæc de re diligentius agendum cap. 8, num. 5.

50 Puere Monothelitæ, qui sensum dogmatis, quo de agimus, primi oppugnarunt. Æternam ac substantialem Spiritus sancti processionem a Filio, aut per Filium inflicti sunt, equeque *processionem*, a Patribus omnis ævi passim assertam *per Filium*, intellexere temporalem; quod ipse nimirum per Filium innotesceret hominibus, ac dona spiritualia concederet. Rem evincit Michael Lequienus in Dissertatione I Damascenica, num. 48, ex confessione Macarii Antiocheni, hæretici Monothelitæ. Prostat ea in Actis concilii sexti œcumenici anno 681 celebrati, actione 8, ubi de Spiritu sancto hæc habentur: Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ δι' υἱοῦ πατρῆδος, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, *Et in Spiritum sanctum ex Patre procedentem, et per Filium micantem, seu manifestatum, videlicet hominibus*.

Motam etiam a Monothelitæ litem, novimus ex sancto Maximo, qui in epistola ad Marinum presbyterum sic ait: Latinos reprehendebant Constantinopolitani, scilicet Monothelitæ, quia dicerent, *procedere etiam ex Filio Spiritum sanctum*. Verum Latini « consonantia protulerunt testimonia Latinorum Patrum, necnon et Cyrilli Alexan-

drini de sacro ipsius opere, quod in sanctam A evangelistam fecit Joannem : ex quibus non αὐτίκ, causam Spiritus sancti Filium se facere monstraverunt. Unam enim norunt causam Filii, et Spiritus esse Patrem : alterius secundum generationem : et alterius secundum ἐκπόρευσιν, processionem : Ἄλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προῖεναι δηλώσωσι, καὶ τὸ τῆς συναφῆς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστῆσωσι ; sed ut hunc per eum prodire insinuarent : et hac (locutione) substantiæ communionem, et indissimilitudinem demonstrarent. » Animadvertite, Latinis consona sentire Cyrillum, inquam, Spiritum sanctum a Patre per Filium prodire, ut hac locutione substantiæ communitio demonstraretur. Insignia dabimus infra Patria Alexandrini testimonia. Agebatur ergo de naturali ac æterna Spiritus sancti processione. Rursum adnota Patrem dici causam Filii, et Spiritus sancti, illius per generationem, et istius per processionem : causam scilicet, veluti primariam et originalem, quæ habet a se vim generandi Filium, et spirandi Spiritum sanctum : eoque sensu Filium non esse causam Spiritus sancti. Animadvertite tandem, ita sanctum nihilominus procedere a Patre Spiritum, ut etiam per Filium prodeat, Filio scilicet virtute spirandi communicata a Patre, eodemque in unum cum Patre coalescente principium.

Sancti Maximi mentem eodem exposuit modo Anastasius Bibliothecarius in epistola ad Joannem diaconum, tomo XII Biblioth. 51 Patrum Lugdun. « Frustra causari contra nos inquit Græcos : cum nos non causam, vel principium Filium dicamus Spiritus sancti, ut autumant (causam scilicet, aut principium, cui a se insit virtus spirandi), sed unitatem substantiæ Patris et Filii (et unitatem spirandi virtutis in utroque) : non nescientes (imo reclusissime intelligentes), sicut procedit a Patre, ita eum procedere fateamur ex Filio, missionem nimirum (lege emissionem), processionem intelligentes. » Vox illa, emissio, in Anastasii textum restituta immunem reddidit censura Bibliothecarium, qua ipsum acerbo notat Pelavius, libro VII De Trinitate, cap. 17, num. 11. Combelsium consule tomo II Operum sancti Maximi, pag. 69 ; et Lequienum in Dissertatione Damascenica I, num. 10, et in Panoplia contra schisma Græcorum, sæculo XIII, capite 4, num. 16 ; quo etiam loco, pro eo quo pollebat ingenii acumine, vocem hanc emissionem animadvertit, passivo sensu, non activo usurpari, ut emissio ac emanatio significaretur ; ipseque Filius intelligeretur veluti medius, ex quo, et per quem Spiritus veluti emergit et emanat. Hanc Cyrilli, et Basilii, et Gregorii Nysseni, aliorumque Patrum genuinam esse doctrinam, suo loco dicendum. Pergit Anastasius : « Pie interpretans, et utriusque linguæ gnarus ad pacem erudiens, dum et nos et Græcos edocet (Maximus) : secundum quidam procedere,

et secundum quidam non procedere Spiritum sanctum. » Non procedere a Filio, ut a principio sine principio, a se virtutem spirandi habente ; procedere ab ipso, ut a principio de principio, a Patre per generationem accipiente virtutem.

Acrius, apertoque Marte, dogma istud impetere cœperunt Iconomachi, maximeque sub imperio Constantini Copronymi, octavo sæculo labente. Cum hærescos ipsi ab Occidentalibus insimularentur, Occidentales ipsos, vicem ut reponderent, hæreticos vocabant, Spiritum sanctum a Filio procedere asserentes. Tum ero, ac deinceps processio a Patre per Filium, quæ innumeri Patrum testimoniis asseritur, de temporali missione Spiritus sancti, ejusque temporali manifestatione per donorum spiritalium largitionem, passim intellecta a Photio, et Michaelo Cerulario, cæterisque schismaticis. Is ergo sub Joanne Duca Vatatzio, maximeque sub Michaelo Palæologo contentionum cardo erat, an Spiritus a Patre per Filium substantialiter procederet : quo admissio dogmate, consequens erat perinde esse, ac Spiritum sanctum a Patre procedere, et a Filio.

V. Hanc substantialem, ac æternam, et hypostaticam Spiritus sancti a Patre per Filium productionem promovobat imperator, ut 52 pax demum Ecclesiarum iniri posset. Suam Augusto præstabant operam viri Græci doctissimi, Theodorus Meliteniota, Georgius Metochita, rhetor etiam Holobolus, Georgius Cyprius : quibus postea aliisque sese adjunxit Joannes Beccus, catholici dogmatis vindex omnium nobilissimus. « Quadam igitur die (Pachymeris verba sunt libro V, cap. 12,) cum convenissent (anno 1273) apud imperatorem patriarcha (Josephus), antistes, et ex clero quidam ; instantius iis de pacis negotio imperator disseruit... Adjungebat, nihil esse periculi in assentiendo Latinis quod cuperent, multis id rationibus demonstrans. Habebat enim, qui talium ei argumentorum copiam suggererent, auctores studiosos ejus pacis, archidiaconum Melitenioteum, protoapostolarium Georgium Cyprium, et minus ardentior ac superliciarie rhetorem Ecclesiæ Holobolum. » Animadvertite, Cyprium hoc anno 1273 jam clero palatino ascriptum, dictumque protoapostolarium, ac dogmatis Latinorum vindicem.

Josephus patriarcha expectabat, ut chartophylax dicta pro Latinis refelleret. Is est Joannes Beccus, qui hanc anno 1264 obtinuerat dignitatem, ipso Pachymere teste libro III, capite 24. Dignitatis officia ac munera vide apud Goarum in Notis ad primum Codini caput. Jussus ille demum : Aliquos, ait, esse hæreticos, licet non dici, et in hanc classem redigendos Italos. Josepho patriarchæ magnam adjecit confidentiam ea libera voce, percussit autem imperatorem. Verum archidiaconus (Meliteniota), et protoapostolarius (Cyprius), in os illi

vehementer obstiteret. Hinc vero carceri mancipatus ipse Beccus.

Cœpto pergebat imperator. Scriptus, inscriptusque ejus nomine libellus, missus ad Ecclesiam : in quo ex variis historiis et testimoniis demonstrare conabatur, nullam inesse Latinis hærescos labem. Studium operamque conferebant docti homines (ut ait Pachymeres lib. v, cap. 14), quorum primi valentissimique erant prius memorati archidiaconus et protoapostolarius. In studio ergo pacis perseverabat Georgius Cyprius, vindicabatque dogma catholicum. An hæc fuerit sincera mentis persuasio, an simulatio, non ita facile dicta. Simulationem, si fuerit, diu sustinuit : mutavitque demum sententiam, aut simulationem abiecit.

Synodum celebravit Josephus patriarcha, ut quid agi oporteret circa scriptum imperatoris, decerneretur. Adfuit et soror ejusdem imperatoris Eulogia, quam memorare præstat : utpote quæ pacem a fratre initam violari ab Andronico successore, persuaserit. Negotio in synodo discesso, repulsam ab optatis tulit imperator.

53 CAPUT III.

Joannes Beccus, diligenter expensis Patrum testimoniis, mutat sententiam, pugnatque pro catholico dogmate : nonnullorum Patrum testimonia. Initia conventionis quadam, Josephus patriarcha tantisper secedit in monasterium. Missi ad concilium Lugdunense legati : Petavius emendatur. Ecclesiarum unio constituitur. Decretum fidei exponitur.

I. Ad Joannem Beccum, qui carcere detinebatur, Nicephori Blemmidæ scripta, imperatoris jussu, transmissa sunt. De his egimus capite superiore, num. II. His ille multa cum sagacitate perfectis (verba sunt Gregoræ libro v, capite 2, num. 6). sanctorum libros, e quibus Blemmides ea testimonia collegerat, postulavit. Quorum copiam cum imperator libentissime ei fecisset, in eo deinde occupabatur, ut diligenter illos legeret, expenderet, ad verbum conferret. Itaque brevi tempore eum testimoniorum acervum coegit, quæ integra volumina complere possent. Et qui dudum acerri-me Latinis adversabatur, mutata sententia, victoriam fuceret ambiguam (vel ad illos transferret).

Paria narrat Pachymeres, libro citato, cap. 16, schismatico scriptori si fides adhibenda, summam demum peccati Latinorum, Becco visum fuit, in additamento verbi unius ad Symbolum consistere. Hac de re in dissertatione sequenti diligentius mihi agendum. Ad ipsum quod attinet dogma, consentire Ecclesias pro certo Beccus habebat. Nonnulla refert Historicus testimonia Patrum, quibus quod aiebat ipse Beccus, confirmaret. Insignis occurrit locus sancti Cyrilli libro 1 De adoratione in spiritu et veritate : Mutabilis nullo modo Spiritus est... siquidem est Dei, et Patris, et Filii, ille, qui οὐσιωδῶς ἐξ ἀρχῶν, ἴσῳσιν ἐκ Πατρὸς δι' ἑαυτοῦ προχέμενος, qui substantialiter ex utroque,

A nimirum ex Patre per Filium profluit Spiritus. Temporalis emissio Spiritus sancti, seu donorum et charismatum largitio, dici nequit οὐσιωδῶς, substantialis. Agit ergo Cyrillus de æterna, ac hypostatica processione, per quam Spiritus sanctus ex Patre, et ex Filio suam accipit substantiam, æque immutabilem, sicut est Patris et Filii substantia. Ita vero οὐσιωδῶς ex ambobus procedit illa, sive profunditur : ut etiam ex Patre, procedat, sive profluat per Filium, spirandi aut profundendi virtute Filio communicata a Patre, ipsum gignendo.

B 54 Addebatur testimonium sancti Maximi in Epistola ad Rufinum (ad Marinum presbyterum) : ubi non principium (scu causam) se Unigenitum Spiritus ostenderunt Latini dicere, sed ut per ipsum procedere significarent, et ea ratione cohesionem inseparabilis substantiæ constituerunt. Idem ergo Latinis erat, Spiritum ex Patre Filioque procedere, ac ipsum procedere ex Patre per Filium. Huc rursus Spiritus a Patre processione per Filium exponebatur ejusdem Spiritus sancti cohesio inseparabilis cum utroque substantiæ : adeoque de substantiali ac æterna agebatur ejus processione ad existentiam. Attentius recole, quæ superiore capite, num. 3, lato sermone explanavimus. Georgium Metochitam addo. Imperatori Michaeli Paleologo is adhærebat. Fragmentum ex ejus libro iv De processione Spiritus sancti præstat apud Combelisium, post Historiam Monothelitarum, ubi sic habet : Quia universa, quæ insunt Filio... quin et ipse Spiritus, quem de ipso (Filio) et per ipsum docent ex Patre sunt, tanquam ex radice ac prima causa ; minimeque per eum modum sunt ex Filio, quod is non sit radix, nec causa omnino prima... juxta hæc utique (Maximus) apte congrueque Filium docuit, non esse causam, ac reliqui divini doctores crebro in Patrem referunt causam : non eo, ut ex Filio, ac per Filium Spiritus sancti divinum processionem tollant... Quocirca propria ratio est, juxta quam Filius non est causa : rursusque propria, juxta quam Spiritus sanctus est ex utroque, hoc est ex Patre per Filium (quia nempe a Patre Filius habet, quod sit productor Spiritus sancti). » Hanc totam tradit, et elegantissime doctrinam explanat sanctus Augustinus, libro iv De Trinitate, cap. 27, et tractatu 99 in Joannem, num. 8, quo loco posteriore sic ait : « Cur Filius dixit, de Patre procedit (Spiritus sanctus) ? Cur putas, nisi quemadmodum ad eum solet referre et quod ipsius est, de quo et ipse est ? Unde illud est, quod ait : Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me. Si igitur intelligitur hic ejus doctrina, quam tamen dixit non suam, sed Patris, quanto magis illic intelligendus est, et de ipso procedere Spiritus sanctus, ubi sic ait, de Patre procedit, ut non diceret de me non procedit ? A quo autem habet Filius ut sit Deus, est enim de Deo Deus ; ab illo habet utique, ut etiam de illo procedat Spiri-

lus sanctus; ac per hoc Spiritus sanctus ut etiam a Filio procedat, sicut procedit a Patre, ab ipso habet Patre.... Et simul de utraque procedit (num. 9), quamvis hoc Filio dederit Pater, ut quemadmodum de se, ita de illo quoque procedat. » Hæc vero jam satis hoc loco. Alia sunt 55 æquo solida ac præclara Græcæ nationis Patrum testimonia, quæ pro data a Pachymere occasione, inferius adducenda ac illustranda sunt.

II. Anceps erat patriarcha Josephus. Firmavit ipsum in pervicacia monachus Jobus Jasita. Roum narrat Pachymeres, libro v, capite 12. Ad hanc vero inductus ille est cum imperatore conventionem: *Ut patriarchali palatio egressus (capite 17), diversarentur in Periblepti monasterio. Quod si quæres obstaret ne legati (ad concilium delecti) negotium conficerent, rediret ille in patriarchales ædes. Sin cepta ex voto peragerentur, tum sane obsisteret honore, locumque alteri concederet.* De monasterio virorum, titulo τῆς Περὶβλέπτου, *Deiparæ* formosæ nuncupato, agit Ducangius in *Constantinopoli Christiana*, libro iv, sectione 2, numero 36.

Migravit ergo patriarcha, ἐνδεκάτῃ μὲν Ἐκατομβαιῶνος, δευτέρῃς ἐπιναμύσεως, τοῦ ςψηβ' ἔτους *die undecima Januarii, secundæ indicationis, anni 6782.* Annus est æræ vulgaris 1274, *secunda indicatione* insignitus.

III. Legatos ad concilium a Michaelē imperatore directos memorat Pachymeres eodem capite 17, *Germanum, qui patriarcha fuerat.* abdiravitque dignitatem anno 1266, *episcopum Nicææ Theophanem; itemque ex senatoriis viris, magnum logothetam Acropolitam, præsidem vestiario Panaretum, et magnum interpretem Berrhæotum.* His alii sese adjunxerant ecclesiastici viri. Iter eorum ita Pachymeres describit, capite 21, ut *παρὰ καιρὸν, aliædo tempore navigare orsi sint, sub initium videlicet Martii, κρονίος γὰρ ἀρχομένου μὲν ἠορρενδα procella jactati sunt, τῇ ἐνισταμένῃ τότε μεγάλῃ πέμπτῃ ἑσπέρῃς, quinta die Majoris hebdomadæ: comitumque nonnulli miserabile facere naufragium.* Correbat annus 1274, insignitus *littera Dominicali G, et cyclo lunæ 2.* Quarta decima Paschalis, a die 12 Martii numerata, incidit in diem 25 ejusdem Martii Dominicam: unde sacrum Pascha dilatum fuit ad *diem 1 Aprilis.* Fuit ergo illo anno *quinta dies majoris, aut magnæ hebdomadæ dies 29 Martii.*

Dionysius Pelavius, libro vii *De Trinitate* de his *Hecatombæonis, et Chronii mensibus, quos nominat Pachymeres, hæc habet capite 4, num. 9: « Legati Augusto mense ineunte solventes Constantinopoli ita enim κρονίος mensem interpreto apud Pachymere), aliena anni tempestate, naufragium fecerunt... Hæc anno mundi 6782, indicatione secunda, Hecatombæonis undecima, gesta esse refert Pachymeres, qui annus esset debet Christi 1274, 56 et Augusti, vel Julii dies undecima, cum in-*

ente mense legati Romani navigassent. Siquidem κρονίος, idem est cum *Hecatombæone.* Sed cum iidem illi legati ad concilium Lugdunense, quod anno illo eodem 1274 celebratum est, missi sint ab imperatore Michaelē, non bene cum historia et Actis illius synodi Pachymeri convenit. »

Imo cum Pachymeris Historia non bene convenit *mensium* assignatio a doctissimo et magno viro facta. Quomodo enim navigatio legatorum, quæ cepta dicitur Augusto mense ineunte, conveniat cum naufragio, quod paulo post navigationem inceptam accidisse dicitur *die quinta hebdomadæ magnæ, quæ nempe sanctum Pascha proxime præcedit?* Neque κρονίος mensem eundem esse Pachymeri atque Ἐκατομβαιῶνα, neque hunc eundem cum Augusto, jam certo et perspicue demonstravit Petrus Possinus in Michaelē Palæologo imperatore in Observationibus libro iii chronologico, capite 1. Namque illud primo constat, Pachymere *præter morem usumque cæterorum, sive veterum, sive recentium, in mensibus appellandis novasse: ac illud præterea patet, faciem præferentibus codicum, quibus ille usus est marginalibus postillis, Hecatombæonem eundem esse cum Januario, et Cronium cum Martio.* Hæc vero nomina Romana Græcis litteris ibidem scripta in marginalibus leguntur hoc modo: Ἰανουαρίου et Μαρτίου. Qua posita mensium apud Pachymere nomenclatura, positoque usu, *bene conveniunt omnia cum historia.* Superius vide caput 4, num. 3.

IV. Prima concilii Lugdunensis habita fuerat sessio eodem anno 1274, die 7 Maii, in ecclesia Sancti Joannis. Ad vicesimam octavam ejusdem mensis indicta erat sessio secunda. Ante illam litteras legatorum, quos pontifex miserat Constantinopolim, accepit nuntiantes, jam se prope esse, atque in comitatu habere legatos Græcorum. Hinc sessio dilata in diem septimam Junii. Eodem mense die 21 pervenerunt Lugdunum, redeuntes Constantinopoli nuntii pontificii, ac missi ad concilium Græci apocrisiarii.

Summo pontifici litteræ oblatæ, quas dederunt Michael Palæologus Augustus et Andronicus filius, quom collegam imperii anno 1272 nuncupaverat pater, et alii plures Ecclesiarum Græci antistites. Simul omnes die 29 Junii, apostolis Petro et Paulo sacra, ad mysteria divina convenerunt. Tum Latine inter missarum solemnitas Symbolum recitatum: ac Græcè a Germano olim patriarcha, cum processione Spiritus sancti *a Patre Filioque.* Litteræ a Græcis datæ, coram palamque lectæ die sexta Julii, in his quas scripserat imperator, professio fidei continetur cum sancti Spiritus **67** processione *ἐκ Πατρὸς Υἱοῦ τε.* Rogabat ille vero summum Pontificem: *ut Ecclesia Græca diceret sanctum symbolum, prout dicebat hoc ante schisma usque in hodiernum diem.*

Fidei definitio lata demum his verbis : « Fidei ac devota professione fatemur, quod Spiritus sanctus æternaliter ex Patre et Filio, non tanquam ex duobus principiis, sed tanquam ex uno principio, non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedit. Hoc professus est haecenus, predicavit, et docuit ; hoc firmiter tenet, predicat, profitetur, et docet sacrosancta Romana Ecclesia, mater omnium fidelium, et magistra. Hoc habet orthodoxorum Patrum atque doctorum, Latinorum pariter atque Græcorum, incommutabilis et vera sententia. Sed quia nonnulli, propter irrefragabilis præmissæ ignorantiam veritatis, in errores varios sunt prolapsi, nos hujusmodi erroribus viam præcludere cupientes, sacro approbante concilio, damnamus et reprobamus omnes qui negare præsumpserint, æternaliter Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere : sive etiam temerario ausu asserere, quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio, tanquam ex duobus principiis, et non tanquam ex uno, procedat. » Hanc fidem Græci apocrisarii juramento firmarunt, Græcum definitionis textum ex Manuele Caleca profert Possius in Notis ad librum 1 Pachymeris in Andronico imperatore capite 8 et 9. »

V. Errores in eadem fidei definitione damnari duos, animadvertite : tum negantium, æternaliter Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere : tum asserentium, ex Patre et Filio ipsum procedere, tanquam ex duobus principiis. Errorem primum Græcis impingebant Latini : in eoque sine dubio Græci versabantur, ac utinam non versarentur hodieque ! Latinis alterum imputabant Græci : quem illos ut tamen aliquando tenuisse, probari haud unquam poterit. E re sua censuit Gregorius X, sacro approbante concilio, errores ambos præscribere ; sive errantes fuerint, qui utrumque docuissent : sive aliqua tantum suspicione niteretur alter. Concordia Latinos inter et Græcos constituenda id exposcere videbatur.

Imperatoris legati, vere et insequenti æstate ibi exactis (verba sunt Pachymeris libro v, capite 21), extremo autumno mutuos ipsi adjectos a Papa legatos Constantinopolim perduxerunt. Tres illæ anni tempestates, ver, æstas et autumnus, quas imperatoris apocrisarii sua in legatione exegere, superiorem, de qua egimus, mensium Pachymeniorum interpretationem doctissimi Petavii rejiciunt. Pontificiæ litteræ in Collectionibus conciliorum prostant, ad Michaelem Augustum, et Andronicum collegam. Græcosque antistites, datæ v Kal. Augusti anno tertio.

58 CAPUT IV.

Josephus patriarcha sedem abdicat : eligiturque Joannes Beccus. Plura ab ipso edita scripta pro catholico dogmate, fidem rectam adhuc profitente, aut simulante Gregorio Cyprio. Fidem et obedientiam Romano Pontifici omisso juramento profitentur Michael imperator, et Andronicus collega, et Beccus patriarcha. Accusationes in Beccum delatæ ; eique jus stauropegii ereptum ab imperato-

re. Nuntii Pontificii ayunt pro voce, Filioque, adjicienda ad Symbolum.

I. Juxta pacta cum Josepho patriarcha pridem conventa, concordii suffragio Patrum, vacare sedem Constantinopolitanam, judicatum est. (Pachymeris verbis utor libro v, capite 22). Itaque mensis Januarii (Ἰαννουαρίου) undecima die (anno Christi 1275) primum sacra fieri cæpta sunt sine consuetudine Josephi, ut patriarchæ, mentione : et ipse ad Lauram prope Anaphum (suburbium Byzantii ad os Ponti) ex Periblepti monasterio migravit. Ejusdem porro mensis die sexta decima, Nicolao Chalcedonensi sacris operante in Palatii sacra sede, duplici lingua pronuntiata est, quam vocant, Epistola . . . Sacrum quoque Evangelium simili differentia linguarum, Græce pariter et Latine recitatum est. Et sic loco proprio, popæ etiam per diaconum solemnis mentio facta est ; et Gregorius summus pontifex apostolicæ Ecclesiæ et œcumenicus papa præclanatus.

De novi patriarchæ electione actum serio. In thronum evehitur Joannes Beccus. Notas chronicas affert Pachymeres cap. 24, diem sextum et vicissimum mensis Maii, Ἰουαννῆσφιωνος Festum sanctorum Nicænsium Patrum. Secunda vero Junii, Μαρτυρικῆσφιωνος, Dominica proxime secuta, illustri die Spiritus sancti. . . . rite inauguratus est in patriarcham, Annus æræ vulgaris 1275, currebat cum littera Dominicali E, et cyclo Lunæ III. Hinc sanctum Pascha incidit in diem 14 Aprilis, et Pentecoste in diem 2 Junii. Dominica scilicet erat proxime secuta præcedentem, quæ die 20 Maii illuxit. Tillemontius, in Historia concilii Nicæni, in Monumentis tomo VI, art. 20, adnotat, apud Græcos peculiarem fieri consuevisse Commemorationem trecentorum et octodecim Patrum synodi primæ Nicænæ vel die 29 Maii, vel Dominica præcedente Pentecostem : apud Syros mense Julio, et apud Ægyptios die 5 Novembris. 59 Hæc itorum confirmant, et ovineunt, mensem Ἰουαννῆσφιωνος non alium esse apud Pachymenem, nisi Maium.

II. Nicéphori Gregoræ libro v, capite 2, num. 7, verba sunt : Beccus, patriarchali sede conscensa, imperatori unus fuit omnia, et lingua, et manus, et velociter scribentis calamus, et dicendo, et scribendo, et dogmata exponendo : ejus certaminis sociis et adiutoribus, Meliteniote et Metochite imperatorii cleri archidiaconi, et Georgio Cyprio. Hunc habes catholici dogmatis, quoque demum animo, adhuc vindicem.

Cum Xiphilino viro gravi, magno tunc Ecclesiæ œconomio, fere pactum inierat Beccus, se haudquam commentariis pro dogmate contra schismaticos elucubrandis operum unquam daturum, ne motæ jam contentiones fierent acriores. Hæc habet Pachymeres capite 28 : Ea tunc ille dicebat, quoties in manus sumeret hærentium adhuc schismatici commentarios auctarum. Quos tamen cum deinde legeret, animadvertens multum eorum labem fraudemque, impetum interdum capiebat refutandi

splendide, quæ mendaciter affirmabantur . . . sed tenebatur ne id faceret ea, quam dixi, ratione. Quæ tamen excussus ad extremum est, venire coactus ad experimentum scripto disputandi adversus contra sententias. Hinc a Becco scripta plura hoc tempore ac deinceps prodire, quæ bibliographi recensent. Edita prostant nonnulla apud Allatum in Græcia orthodoxa, tomis I et II.

Paucis complecti liceat Epigraphas ejus, seu Præscriptiones in dicta ac sententias sanctorum Patrum, quas ipse collegerat. Prima Patres offert dicentes Spiritum sanctum a Filio, aliosque per Filium : quibus evincitur, præpositiones ex et per vires habere æquales. In altera colliguntur Patrum testimonia, quæ continenter et immediate Filium ex Patre esse commonstrant ; unde inferitur, Spiritum sanctum esse per Filium. Sententiæ congeruntur in tertia, quæ Filium vocant imaginem Patris, et Spiritum sanctum imaginem Filii : hunc faciem, et operationem Patris, illum operationem et faciem Filii. Quarta testimonia continet, quibus Spiritus enuntiatur per Filium Patri conjungi : ac ordo statuitur in Trinitate, Scripturarum testimonia, a patribus exposita, in quinta Epigrapha continentur. Exhibet sexta sententias, quæ equipollentiam demonstrant, sive dicatur Spiritus ex Patre procedere, sive ex Filio accipere. In septima prostant ea dicta, quæ decernunt, ex Patre progredi, profundi, emitti Spiritum sanctum in illis pericopis, in quibus illum ex Patre procedere dicendum erat. Agitur in octava contra eos qui, audientes Spiritum sanctum ex Patre esse (et ex Filio **60** aut per Filium), emanare, et egredi ; non divinam Spiritus naturam ex divina essentia et natura Filii emanare et effluere enuntiant : sed spirituale donum dignis adveniens. Testimonia colliguntur in nona, quæ essentialiter Patris et Filii qualitas, odor, flatus, halitus dicitur Spiritus sanctus : itemque Pater fons Spiritus, et Filius fons Spiritus ; decima sententias offert, quæ enuntiant, in Filium transire quæ sunt Patris, excepta paternitate. Eas vero undecima continet, in quibus quemadmodum proprius Patris dicitur Filius, ita Filii Spiritus sanctus. Agitur in duodecimo contra illos qui, audientes Spiritum ex essentia Filii esse, contendunt aliud esse ex essentia, et aliud ex hypostasi. Agit demum tertia decima adversum eos, qui audent dicere : Emanare, et progredi, et effulgere, et apparere ex Filio Spiritum, non indicare illum esse substantialiter, et in sua hypostasi ex Filio, sed spiritualium donorum ex ipso distributionem. Cedro ulique dignum opus. Hæc eadem vero, quæ in hoc Opere prostant, adhibet magnus Petavius arguente, confirmat, et illustrat libro viii De Trinitate.

III. Pro confirmatione unionis cum Latina Græcæ Ecclesiæ, legatos ad Michaelē imperatorem, et Andronicum, ac Joannem patriarcham anno 1276 designaverat Innocentius V. Adire Constantinopolim jussit eos Joannes XX, dictus XXI, co-

Adem anno 1276, electus die 15 Septembris, denasque xvii Kal. Junii anno insequenti 1277. Successit Nicolaus III, die 25 Novembris : quo sedente, Græci legati pervenerunt cum litteris Michaelis et Andronici imperatorum, et Joannis Becci patriarchæ : quibus ratum habebatur, quidquid ab eis in negotio pacis expetitur fuerat. Refert eas Laurentius Cozza ex Bzovio, et Raynaldo, parte iv, de Græcorum schismate, capite 33, a num. 1416. Datæ sunt mensis Aprilis, quintæ indictionis sexto millesimo septimo centeno octogesimo quinto anno, Christi videlicet 1277.

In ea quæ Beccus patriarcha scripserat, fidei professio continetur. Ad processionem Spiritus sancti quod attinet, sic aiebat : « Profunditur Spiritus sanctus (quod enim idem), procedit, quemadmodum a fonte Deo et Patre : profunditur autem et ab ipso Filio, quemadmodum a fonte, velut utique ex ipso Deo et Patre. Sed licet Pater fons Spiritus sancti sit, et Filius fons Spiritus sit : non tamen duo fontes Spiritus sunt Pater, et Filius, Unum enim fontem Spiritus, Patrem et Filium, fidelis et pia intelligentia tenet. Et propter hoc communem Patris, et Filii Spiritum sanctum Ecclesiæ luminaria et doctores theologizarunt. Sicut enim de substantia Patris naturaliter Spiritus est : sic et **61** ex substantia Filii naturaliter Spiritus est ; sicut secundum substantiam Filii existit, et (sic) proprius est essentialiter Patris, et non extra hanc procedit in esse. Naturalium enim bonorum Dei et Patris essentialiter existens Filius communicator, habet Spiritum. » Ad operis complementum novus Nicolaus III misit Constantinopolim cum litteris nuntios anno 1278. Quænam instructio a sede apostolica eidem data fuerit, numero sequenti dicendum.

IV. Becci patriarchæ erectus in promovendo firmandoque pacis negotio animos plurimorum in se concitaverat. Ipse imperator (Pachymeris verbis ulor, libro vi, capite 10), studebat nancisci modum hebetandi aciem nimii, quo dudum offendebatur, zeli patriarchæ. « Itaque evolutis annis quatuor, ex quo Joannes patriarchatus honore præcellerat, mense Februario, $\alpha\pi\tau\alpha\ \mu\epsilon\upsilon\alpha\ \lambda\epsilon\upsilon\alpha\iota\omega\upsilon\zeta$, septimæ indictionis, graves in eum accusationes a quibusdam a clero constantur : mendaces illæ quidem ac plures inanos, non tamen ejusmodi quas agre imperator admitteret. » Annum 1279 afficit indictio septima. Hujus anni die 2 mensis Junii quatuor integri patriarchatus anni explebantur : at mense Februario præcedente, accusationes contra Beccum delatæ.

patriarchalia, jura quæ $\sigma\tau\alpha\upsilon\pi\omicron\upsilon\tau\eta\gamma\iota\omicron\upsilon$, stauropegii appellantur, minueræ tentavit Michael imperator, Novella data, qua dæcebatur : ut quæ ubicunque, vel cujuscunque modi loca, vel monasteria patriarchæ uni subjecta, eatenus censebantur, ea deinceps episcopis quorum propriæ diocesis essent, jure ordinario subjacerent. De hocce stauropegii

jure agit eruditissime Jacobus Goar in Euehologio, ubi tum Martinum Crusium, licet Lutherianum, a Jacobi Gretzeri critica ulciscitur, tum etiam perstringit Meursii oscitantiam. Cum Goario Michael Lequienus in patriarchatu Constantinopolitano capite 16, a num. 7 docet : patriarchas Orientis omnes, unumquemque in suo patriarchatu, ea auctoritate potiri, ut *skawropegio*, quod est *crucis defixio*, suo prævio, condantur ecclesiæ, ac præsertim monasteria ; eaque propterea eorum regimini subsint omnino, ab episcopi ordinarii potestate libera. Jus istud patriarchis a Michaele detractum, soli postea *Constantinopolitano episcopo* in omnibus sui patriarchatus provinciis redditum fuisse evincunt viri docti ex Matthæo Blastaro ad litteram II, cap. 3, qui anno 1335 vitam agebat scribebatque.

V. Constantinopolim eodem anno 1279 pervenerant nuntii, quos anno præcedente Nicolaus III transmiserat. In ea, quam a 62 sede apostolica acceperant instructione, hæc etiam habentur : « Super eo, quod dictus imperator in præfatis suis litteris petit, ut *Ecclesia Græcorum dicat sanctum Symbolum, sicut dicebat hoc ante schisma*, respondendum est, quod unitas fidei non patitur diversitatem in professionibus suis . . . et maxime in *decantatione Symboli* . . . Et ideo deliberavit eadem Romana Ecclesia, et vult, ipsum cum adjec-tione illa, *Filioque*, tam a Latinis, quam a Græcis uniformiter decantari. »

Munere suo fungentes legati, serio imperatori et Græcis denuntiarunt : *initæ pacis pignus idoneum fore, si et ipsi Symbolam, sicut Latini, pronuntiarent*. Hæc Pachymeres narrat libro vi, capite 14. Episcopos et clerum universum convocavit imperator : quos certissimos reddit passurum se nunquam, Symbolo quidpiam inseri. Inter alia hæc in ejus allucotione habentur loco citato capite 15 : « Quoniam vero *nostrorum* quidam, quibus nimirum dissidium cordi est, nescio qua moti causa, cum *freribus* (fratribus pontificiis nuntiis), apud Peræam congressi, dixerunt : *nil nisi ludibrium et fraudem hanc pacem esse* ; et hoc imprudenti dicto Latinis occasionem præbuerunt exquirendi *plus aliquid*, ut experimento satis certo constet, serio ac verè rem peractam : unde hæc, quam audituri mox sumus, legatio nata est, cujus scopum præcipuum esse compari, hoc quod modo dixi a nobis exigere . . . Ego sancte polliceor . . . profiteor, et verissime promitto rigorem inflexibilem usque *ad exclusionem vel iota, vel apicis unius*, De hoc certi estote, in quod de vobis fidem plenissimam. »

63 CAPUT V.

Beccus patriarcha secedit in monasterium, ac paulo post in sedes patriarchales revertitur. Subdolis conficitur libellus, Romano pontifici offerendus. Scripta reponit Beccus, summa quorum assertur, ac illustratur : agiturque de Hoptotheca Andronici

Canateri. Genuinus anathematismorum sensus, quos publice in Ecclesia legendos instruxerat ipse Beccus. Mortem obiit Michael imperator : ubi de anno emortuali agitur. Succedit Andronicus, qui statutam Ecclesiarum pacem rumpit : iterumque secedit Beccus in monasterium.

I. « Duobus mensibus (verba sunt Pachymeris, capite 13) agitata *patriarchæ accusatio* fuerat : nec quidquam proficiebatur . . . Mense Martio, circa medium *Quadragesimæ jejunii*, *περὸς Κρονίου, μετὸς τῆς ὑστέρης*, me hujus Historiæ scriptorem (Pachymerem) jussit libellum abdicationis suæ conscribere : quem cum imperatori obtulisset, illo simulante se non accipere, continuo recedens in *Panachrontæ* monasterium se abdidit. » Anno 1279, sacrum Pascha *die 2 Aprilis* celebratum fuit, ut colligitur ex *littera Dominicali A*, et *cyclo lunæ vii*. Hinc patriarcha secessus accidit *mense Martio, circa medium Quadragesimæ jejunii*.

Rem pontificiis legatis, qui regia in urbe versabantur, gratissimam facturum se duxit Augustus, *si patriarcham liberæ suæ potestatis functioni restitueret*. « Eggit ergo cum Becco (ut ait Pachymeres capite 17) *rogans etiam atque etiam*, ut condonaret (accusatoribus suis) noxam. Non abnuit : et assensus, jam studiis cunctorum, *dis sexta mensis Augusti, Ἡσπεροσώριος*, ejusdem (septimæ) *indictionis*, splendido deductus comitatu senatorum, et Ecclesiæ procerum, in palatium patriarchale iterum solemniter invehitus est. » Annus æræ vulgaris 1279 habebatur.

II. Conficiendo elucubrandoque scripto operi impendebatur, quo summi pontificiis mandatis, per legatos renuntiatis, satisfaceret. Error cubat in texto Græco Pachymeris, ubi *Urbanus* legitur pro *Nicolao*. Eo in scripto studium fuit, ac præcipua cura, referente Pachymere citato capite 17. « Ut in expressione dogmatis *de Spiritu sancti processione*, numero ingenti congererentur variae, undecumque corrasæ, Patrum nostrorum (Græcorum) locutiones, aientium : *sanctum Spiritum ex Filio profundi, præberi, dari, exsplendescere, micare*, similesque quibus accumulandis id clam agebant, ut quasi obruerent *procedendi* usitatum Latinis verbum : et cum id aliorum istorum obtentu *tegeretur, tacite abrogarent*. » Libelli fraudem ipse Pachymeres aperit, schismati licet addictus.

III. Calamum strinxit patriarcha Beccus. Operum ejus summam, quam Pachymeres, libro vi, capite 23, indicat, latius in Andronico, libro I, capite 9, enarrat. Mihi eadem diligentius exponenda est.

(1) « Ego ille sanctorum scripta attentius perlegens, in horum plerisque sæpe dici observavi : Spiritum sanctum *ἐκ Πατρὸς ἢ Ἰϋοῦ προχέσθαι, ἐκλάμπειν, χαριγεῖσθαι, προϊέναι, ex Patre per Filium profundi, exsplendescere, præberi, prodire*. » Divinaram personarum, Filii, et Spiritus sancti, emanationes ex Patre, plerumque vocarunt ecclesiastici scriptores *essulgentias et exsplendescen-*

tias : ut frustra jam sint, qui hisce vocibus processionem aeternam Spiritus sancti ex Filio, aut per Filium rejicere contendant. Hæc latissime Beccus enarrat in Epigrapha xiii, Sanctus Basilius, lib. ii *Adversus Eunomium*, num. 25, ait opinionem omnibus Christianis communem esse, Filium videlicet φῶς εἶναι γεννητὸν ἐκ τοῦ ἀγεννητοῦ φωτός lucem genitam esse exingenta luce ἀπολάμπνυσα resplendentem. Sanctus Cyrillus in *The- sauro*, pag. 49, edit. Paris., 1638 : *Nemo recte sentiens dixerit, generationum Dei essentiam damnari ullum vel effluxum pati cum unus ac solus ἐξ αὐτοῦ ἐκλάμπσσαν, effulgebat Filius.* Stultitia in uno ex Gradualibus : *Spiritus sanctus*. . . *qui ex Patre simul eluxit, ἐκ Πατρὸς συνεκλάμπσσαν.* Hæc indicasse pauca, satis : plura dabimus infra.

(2) « *Procedere* quin etiam, affirmari reperit a sancto *Maximo*, deinde a summo quoque Theologo *Damasceno* : quibus consentaneæ magnum præterea *Tarasium*, cum universa septima synodo, in confessione fidei ad Orientales patriarchas, manifeste deprehendit disseruisse. « *Maximi* locum expendimus capite 2, num. 2. *Damasceni* testimonia accipere. Libro i *De fide orthodoxa*, capite 11 : *ipse quippe, (Pater) Verbi genitor, καὶ διὰ λόγου πρόβουλος ἐκφραστορικὸς ἡ ὁμολογία, Et per verbum manifestantis* (enuntiatorii, explendescens, *Spiritus productor.* Itemque *Filii quoque Spiritus dicitur, ὅτι ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύμενον. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ : non velut ex ipso, sed per ipsum ex Patre procedens Solus enim Pater auctor est ; eo nimirum 65 sensu, quo solus Pater ille est, a quo ὅστις omnis, ac τὸ εἶναι hoc est esse omne, profluit, tam increatum quam creatum. Profluit ergo a Patre in Filium sicuti natura, ita virtus spirandi : et ex hac virtute quæ una est in Patre et in Filio procedit Spiritus sanctus immediate : factaque suppositorum expressione, a Patre procedit per Filium.*

Aeternam hanc esse Spiritus sancti a Patre processionem per *Filium*, satis evincunt verba memorata, disertissimeque enuntiat locus alius in *Dialogo* contra *Manichæos* num. 5. *Pater semper Verbum suum ex se genitum, καὶ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐκπορεύμενον. Et per verbum suum habet Spiritum suum ex se procedentem.*

Paria sunt, quæ *Tarasius* patriarcha *Constantinopolitanus* profitebatur in confessione fidei, actione in concilio *Nicæni* ii, anno 787 celebrati. Sic ait : *Credimus . . . et in Spiritum sanctum, ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύμενον, a Patre per Filium procedentem, καὶ τὸν Θεὸν ὄντα καὶ γινώσκοντα, et ipsum Deum esse, et cognosci.* Hisce in locis de temporali per donorum concessionem Spiritus sancti missione sermonem esse, capta mentes fuerit qui contendat. Insigni *Damasceni* testimonio frequentius utebatur *Beccus* : de quo adhuc inferius agendum.

(3) « Ad hæc insuper invenit, ipsum *Photium*

laleri : *Ambrosium*, *Augustinum*, et *Hieronymum* processionem Spiritus sancti *ex Patre*, cum additione *ex Filio* docuisse. Cæterum *Photii* exceptio, eos Patres *ut Romanos*, non *ut Græcos*, additionem comprobasse ; nimium quam infirma *Becco* visa est. » Hanc partem, quæ *Latinorum Patrum* mentem exponit, luculentissime exsequitur *Petavius* libro vii, citato capite 8. *Photii* exceptionem elidunt *œcumenicæ synodi*, vel in ipso Oriente celebratæ, quæ *Latinis Patribus*, maximeque *Hilario*, *Ambrosio*, *Augustino*, *Leoni*, *Gregorio* multum se tribuere profitentur : et quæ dogmata statuunt, ex illorum etiam auctoritate decorant.

(4) « Ad nunc quidem invenit *Athanasium* dicentem : *Fieri autem non poterat in Trinitatis ordine cognosci Spiritum, non progressive existentem ex Deo per Filium ; sed efficienter, aut productivè, ut loquuntur.* Nunc *Magnum Basilium* : *Posteriorem quidem origine Filio Spiritum, tradit videlicet, vera doctrina.* » *Athanasii* testimonium exstat in *Refutatione* hypocrisis *Meletii*, et *Eusebii Samosatensis*. Opus istud inter dubia recenset *Monfalconius*. Loci allati vitidiorum interpretationem profero : *Atque impossibile esset, Trinitatis gloria Spiritum glorificari, μή προδικῶς ὅν ἐκ Θεοῦ εἶ Υἱὸς, ἀλλὰ ποτετικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς λέγουσι, si per processionem ex Deo per filium non esset, sique res effecta a Deo esset, ut aiunt ipsi.* De aeterna hoc loco Spiritus sancti productione sermo est.

Alia germana profert *Athanasii* loca duo. Primum legitur in libro de humana natura a Verbo suscepta, seu de *Incarnatione* num. 9. *Norat (David) παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱόν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος apud Deum Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti.* Alterum habetur in oratione 3 contra *Arianos* num. 21 : *Namque, ut dictum est, ipse (Filius) dat Spiritui : et quæcumque Spiritus habet, hæc a Verbo habet, καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει.* « Ergo quidquid habet Spiritus sanctus (*Petavii* animadversio est), id accepit a Filio. Habet autem in primis naturam et existentiam. Hoc enim Verbi (τοῦ Λόγου) vocabulum, cum personam et hypostasim significet, aperte demonstrat, ab ipsi Filii persona manere, et existere Spiritum sanctum : neque solum ab ipsa Dei essentia, quæ sit in Filio, ut *Græci* nugantur. Sed nec aliter vox accipiendi detorqueri potest ; quin id, quod ὁσπίως sit Spiritui sancto, communicari ac derivari in ipsum intelligatur a Verbo. Quippe non tantum accipere dixit *Athanasius* (ibi dem autem verba relata) a Verbo Spiritum sanctum quæcumque habet : sed habere ab ipso, quæcumque habet. At externa dona et *χαρίσματα*, quæ utenque dici possent a Filio, id est communi ab essentia seu fonte, proferri non habet Spiritus sanctus (nisi eminentissime in essentia divina propagata in ipsum) ; sed ea sola (proprie) habet, quæ in ipso manent, ac divina sunt, et ὁσπίως. »

Prolxiorem exscribere Basilii textum, opera pretium est. Sic habet ille libro III adversus Eunomium num. 1: « Cur necesse est, si dignitate, ac ordine tertius est Spiritus sanctus, natura quoque cum esse tertium? » Ita colligebant Eunomiani. « Dignitate quidem secundum esse a Filio (ut qui esse ab illo habeat et ab ipso accipiat et annuntiet nobis, et omnino ex illa causa pendet), pietatis sermo fortasse tradit. Verum tertiam usurpare naturam neque ab sacris Litteris edocti sumus, neque ex supradictis consequenter colligi potest. Nam ut Filius ordine quidem est secundus a Patre, quoniam ab eo est: et dignitate, quoniam principium et causa existendi ipsi Pater est . . . natura vero non est secundus, quia una est in utroque divinitas; eodem modo Spiritus sanctus, etsi posterior Filio est ordine ac dignitate, ut hoc omnino concedatur a nobis, non tamen perinde id **67** tanquam alienæ naturæ sit, habeat. » Tum Joannis Becci tempore, tum in synodo Florentina, codices afferebantur aliqui, in quibus verba non erant, quæ parenthesi inclusa sunt; erant vero, quæ sunt asteriscis utrinque stipata. Hac de re agit Beccus, lib. 1, ad Theodorum Sugdææ episcopum, ac latiore etiam sermone capite 1 de processione Spiritus sancti: ubi *verissimos ac sincerissimos* habet ille codices, qui verba parenthesi inclusa habent, non habent alia asteriscis notata. Pro hisce codicibus pugnat egregie Petavius libro VII, capite 3 u num. 14. Eruditam pro eisdem Dissertationem Parisiis typis anno 1721 edidit Ludovicus Vallee, bibliothecæ Sanctæ Genovesæ præfectus: quam compendio collectam exhibent monachi Sancti Mauri, tomo III Operum Basilii, in Præfationes §. 4.

Cur vero Basilii non fuerit parenthesis illa? Ait ille libro I, adversus Eunomium num. 20: Nos autem secundum *relationem causarum*, τῶν αἰτίων σχέσιν, *Patrem Filium præponi dicimus*. Ait rursus in libro de Spiritu sancto ad Amphiloehium capite 17, num. 43: *Quemadmodum se habet Filius ad Patrem, ita ad Filium sese habet Spiritus*: (ulique κατὰ τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσηιν.) Jam vero Basilii verba illa, *ut qui esse ab illo habeat, et annuntiet nobis*, utrumque Spiritus sancti ex Filio processionis modum declarant: *temporalem scilicet missionem, voces posteriores: prioresque, æternam emissionem ad existendum*.

Par in Cyrillo sententia occurrit in *Thesuro*, pag. 358: Necesse est, lateri Spiritum esse substantia esse Filii. Nam ut ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπέρχον, *ex ipso naturaliter existens, et ἐπὶ τὴν κτίσιν παρ' αὐτοῦ παραπέμπον, et in creaturam ab ipso missus, renovationem operatur, plenitudo et complementum nimirum sanctæ Trinitatis*. Quod si ita est, Deus itaque, et ex Deo est Spiritus, et non creatura. Quo loco naturaliter Spiritus sanctus *ex Filio dicitur existere*: et hæc existentia a *missione in creaturam* distinguitur; ac Græcorum cavillatio locum habeat, id maxime evincit consecu-

lio inde illata. « Probat enim (ait Petavius libro VII, capite 3, num. 8) Spiritum sanctum *Deum esse, et ex Deo*; quoniam *existit ex Filio*. Nam nullam ibi mentionem *Patris* expressit. Talis ergo sit oportet *existentia* illa, et illa *processio*; ut per eam, ejusque vi id habeat, ut sit *Deus*; hoc est, *Dei naturam et divinitatem* accipiat ab eo communicatam, a quo *existit*. Proorsus igitur a Filio oritur Spiritus sanctus. »

In Basilii loco vox illa *dignitas*, qua (et non solum ordine) Spiritus sanctus dicitur *secundus a Filio*, prætermittenda non est: **68** neque enim abstertere quemquam debet, quasi divinitatis immunitio sit in eodem Spiritu sancto. « Siquidem in *Filio* (verba sunt Petavii) utrumque Basilius admittit, et τάξις et ἀξιώματος: et ambo sic interpretatur, ut *ordine secundum sit a Patre Filius*, quoniam ab ipso oritur: *dignitate* vero, quoniam *principium, et causa essendi* sit ipsi. « Hæc sunt Græca verba: Ὁ υἱὸς τάξις μὲν δευτέρος τοῦ Πατρὸς, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, ὅτι ἀρχὴ καὶ αἰτία, τῶν εἶναι αὐτοῦ Πατέρων. » Quare demum, etsi nihil aliud (ad Spiritum sanctum quod attinet) expressisset Basilius; ac tametsi parenthesi clausa illa verba delerentur: sufficeret, ad Latini dogmatis auctoritatem, quod Spiritum sanctum τάξις *ordine et dignitate*, ἀξιώματι, *secundum numeraret a Filio*; cum ex eo illius ab hoc origo monstratur. »

(5) Alibi Myssenum invenit, in hunc modum diserte tradentem tenendas de Deo sententias: *Ut credatur in eo aliud causa, aliud ex causa. Tum ejus, quod ex causa existit, aliam differentiam intelligimus; ut aliud sit citra medium ex primo, aliud per id, quod citra medium ex primo est.* » Luculentissimum testimonium prolat in Epistola ad Ablavium. Id habes primo, non aliam in personis sanctissimæ Trinitatis esse differentiam, quam quod *altera principium sit, altera ex principio*: τὸ μὲν αἴτιον εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου. Cum ergo Spiritus principium esse Filii dici nequeat, necesse est, Filium esse principium Spiritus sancti. Ea rursus animadverto: *Aliud continenter (seu sine medio), ex primo, aliud per id quod continenter se primo est*: τὸ μὲν γὰρ προεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Primo Filius producitur modo a Patre: ab hoc vero Spiritus, interposito Filio, seu *per Filium*.

Impietas foret, si quisquam contenderet, solum Filium proxime produci a Patre: et a solo Filio deinde Spiritum sanctum proxime effundi. Hæretici sunt, qui putabant, adnotante Augustino tractatu C. in Joannem, num. 4: *Minorem esse Filio Spiritum sanctum: quasi Filius accipiat a Patre, et Spiritus sanctus a Filio, quibusdam gradibus naturarum*. Geminum Petavius sensum declarat citato VII libro, capite 11, num. 15: « Sed quod Pater prius originem de Filio, quam Spiritui sancto: atque inter Patrem et Spiritum sanctum necessario sit interponendus Filius; sine quo, quia

persona non esset (ut qui per paternitatem, et relationem ad Filium subsistit) neque Spiritum sanctum produceret, cum personæ propriam nullam functionem haberet. Nam quod ad ipsam emittendi Spiritus actionem attinet, tam ea proxime immediateque 69 est a Patre, quam a Filio : cum utriusque sit unica. » Brevi, clara, firma sententia complectitur omnia sanctus Thomas, 1 p. qu. 36, art. 3, ad 4 : *Ordo non attenditur inter Patrem et Filium, quantum ad virtutem, sed solum quantum ad supposita : et ideo dicitur quod Pater spirat per Filium.*

Exponere pergit dogma Nyssenus : « Porro cum causam, et quod est ex causa dicimus ; nequaquam iis nominibus φῶς, naturam, significamus : sed eam solum κατὰ τὸ πῶς εἶναι διαφορᾶν, quæ secundum existendi modum est, differentiam ostendimus. » Hæc palam evincunt, Spiritum sanctum non dici ex Filio, aut per Filium esse, ac si perinde foret ac ipsum esse de essentia Filii ; sed utique illum esse ex Filii persona, ac per Filii personam, veluti αἴτιον, causam, aut principium : ex eoque, aut per ipsum accipere cum existentia divinam naturam. Quæ postrema nomina duo, causæ, et principii memorata sancti Thomæ animadversionem suggerunt : parcius causæ vocabulo usos esse pro principio Latinos, ac processionis origine, sed utrumque Græcis perinde fuisse. Aquinalem consule in Opusculo 1, contra errores Græcorum, capite 1.

(6) « Epiphanium quoque deprehendit et nullis in libris, et sæpe in unoquoque eadem affirmantem. » Innumera sunt ac luculentissima Epiphaniæ testimonia. Pauca accipe. In *Ancorato*, n. 67 : *Jam vero cum Christus a Patre, Deus videlicet ex Deo, creditur : et Spiritus ex τοῦ Χριστοῦ, ex Christo ; ἢ παρ' ἀμφοτέρων, seu ab utroque : sicut ipse dicit Christus, qui a Patre procedit, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαΐεται, Et hic de meo accipiet.* Ubi voces illæ, de meo, personam Verbi respiciunt, non Patris. Ibidem, num. 71, *Filium vocat τὸν ἐξ αὐτοῦ, qui ex ipso (Patre) : Spiritum vero sanctum, τὸ παρ' ἀμφοτέρων, qui ex ambobus... Audi, quemadmodum Pater vere sit Filii pater, totusque lux ; et Filius vere sit Patris filius, lumen de lumine : Spiritus denique sanctus Veritatis sit Spiritus, φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, tertium a Patre, Filioque lumen.* Quis inficias iverit, agi hoc loco de productione substantiæ ac personæ Spiritus sancti ?

Insignes alias non prætermiserim in eodem *Ancorato* sententias. Num. 8 ait : *Inest ergo Deus in Patre, inest in Filio, inest in Spiritu sancto ; qui ex Deo pariter, et Deus est. Spiritus enim Dei, Spiritus Patris et Filii Spiritus : non compositione aliqua, quemadmodum in nobis anima corpusque conjungitur : sed ἐν μέσῳ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τρίτον τῆ ὀνομασίᾳ ; Inter Patrem et Filium medius est Patre Filioque, tertius appellatione.* Verba refero, quæ num. 73 habentur : *Igitur si a Patre procedit : et de meo, ait Dominus, ac-*

Accipit : quemadmodum nemo novit Patrem nisi Filius, neque Filium nisi Pater. Ita audeo dicere : neque Spiritum novit quispiam nisi Pater et Filius, παρ' οὔ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὔ λαμβάνει, a quo procedit, et a quo accipit, Neque Filium et Patrem novit aliquis, nisi Spiritus sanctus ; qui vere glorificat, qui docet omnia, 70 qui testatur de Filio, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ Υἱοῦ, qui a Patre et a Filio est. Patres, pluresque ex Epiphanio sententias luculentissimas congregabat Beccus, ac nostrates theologi afferunt, Græcorum commento de donorum et charismatum profusione omnino adversas.

(7) Hisce Patrum auctoritatibus, aliisque plurimis, quæ prostant in *Epigraphis*, instructus munitusque patriarcha Beccus, æternam ac substantialem ostendebat sancti Spiritus processionem a Patre per Filium : colligebatque, voces per et ex negotio in isto æquipollentes esse. Quod etiam diserte doceri uidebat (Pachymere loco citato adnotante), in *Opere cui Sacra Hoptotheca, sive Sacrum Armamentarium, nomen est : qui liber inter authenticos, et sane Ecclesiæ doctrinam declarantes, censeri solet.* Pro suarum partium studio hæc postrema Pachymeres adjecit verba. De auctore, ejusque opere judicium accipe Becci patriarchæ in *Refutationibus*, quæ exstant in *Græcia orthodoxa*, tomo II : « *Librum sub imperio Manuelis regis (ab anno 1143 ad annum 1180), Manuelis personam induens, Andronicus munere drungarii vigiliæ tunc fungens (sive præfectus vigilum), cognomento Camaterus, vir sapientia non ignobilis composuit : in quo catus ille vir, non prudenter certamen iniit, neque pro suæ sapientiæ dignitate ; quod vel proprium secutus sit arbitrium, vel dominantis jussa, vel temporis opportunitatem, vel aliquid aliud, quod mihi nondum liquet.* »

In ea libri parte quæ Spiritum sanctum spectat, quinque confictis dogmatum principiis, quorum nullum, (Becci verba sunt) licet quispiam divinorum Patrum Commentaria evolvendo delassetur, a quoquam unquam assertum reperiet, adversantium Græcorum excogitatio comprehenditur omnis. Refert ea ibidem sæpe laudatus patriarcha : *Primum ergo asserens : proprium Patris esse Spiritum producere. Imo spiratio activa, cum nec Patri nec Filio opponatur, utrique communis est. Dicitur solet proprietas, quia non est communis tribus personis, cum tantum conveniat Patri et Filio. Non est vero proprietas personalis, quia personam non constituit, sed personas duas constitutas afficit, ac refert ad tertiam. Secundum : quidquid de Trinitate asseritur, aut est unius, aut trium. 71 Id oppido falsum evincunt, quæ adnotata sunt. Spiratio activa, sicuti non opponitur paternitati et filiationi, ita opponitur spirationi passivæ ; unde spiratio activa non est unius, non est trium, sed est duarum personarum. Tertium : quidquid de divinis personis asseritur, aut est personale, aut est naturale. Atqui vero jam patet, spirationem activam non esse proprie naturale quid-*

piam, nec esse personale : esse tamen quid proprium, quod licet duabus conveniat personis, Patri et Filio, utpote neque paternitati neque filiationi oppositum, non est commune tribus, nempe sancto etiam Spiritui, cui scilicet relative opponitur. Hanc promit Doctor angelicus objectionem quæst. 10, de potentia artie. 4, eamque solvit ad 7, *duplex* distinguendo *proprium* : alterum, quod est simpliciter et absolute, et uni soli convenit, sicut risibile homini : alterum, quod non est simpliciter, sed ad aliquid ; ut si dicatur quod rationale est proprium homini in comparatione ad equum, licet et alii conveniat, scilicet angelo. Itaque personæ duæ, Pater et Filius, sua singulæ proprietate (quæ simpliciter et absolute dicitur proprietates) constitutæ sunt : ac sunt ἡ πατρική καὶ υἱική, paternitas et filietas, quibus integræ et invicem distinctæ Patris et Filii hypostases existunt. Hisce vero jam constitutis accedit alia, quæ est spirandi proprietates : eaque divinam essentiam, ac virtutem, et operationem, ut est in Patre et in Filio, sive ut est in Patre, et a Patre in Filio, consequitur et modificat : ac ita demum fit, ut unum fiat ex ambobus principium, et unus προβολὴς spirator ; non tamen una persona. Hinc consequens illud eliditur, quo Spiritum sanctum suæ processionsis auctorem fore deducunt ; quia et ipse eandem cum Patre et Filio essentiam, et virtutem, et operationem habet. Siquidem non id præcise operationi, aut virtuti, aut essentia, convenit, quæ essentia est, ut producat Spiritum sanctum : sed essentia, quæ paternitate ac filiatione affecta est, quibuscum spirandi proprietates est complexa. Quæ demum spirandi proprietates tametsi non differat secundum rem a paternitate et filiatione, ut egregie animadvertit Aquinas in Compendio theologiae cap. 65, *Hæc attamen differunt secundum ea ad quæ referuntur ; nam paternitate Pater refertur ad Filium, et communi spiratione ad Spiritum sanctum : et similiter Filius filiatione quidem ad Patrem, communi vero spiratione ad Spiritum sanctum.* Abunde Græci jam habent, quemadmodum hoc fieri possit, ut eum Pater et Filius duæ sint personæ, unicam tamen et singularem habeant accedentem proprietatem, in qua conveniant, et in qua unum sint idemque.

Assertum quartum est, quod insinuat Gamaterus : *Patrem, quæ 73 ex se veluti causa producit, ratione personæ, non autem naturæ ea producere.* Principium distingue, quod producit : et rationem, seu virtutem, quæ illud producit. Persona Patris producit Spiritum sanctum virtute spirativa ; quæ, cum eandem Filio insit communicata a Patre, ille etiam Spiritum sanctum producit. Sunt ergo duæ personæ, aut duo supposita, quæ una virtute producant Spiritum sanctum : adeoque sunt unum principium. Quintum denique, quod decernit : *Spiritum ex Patre esse contiguum et immediate.* Imo oppositum docentem audivimus Gregorium Nyssenum. Insigne testimonium ejus recole.

IV. Hujusmodi sententiarum indicatione, quibus ex veterum Patrum penam desumptis suam et Latinorum causam perorabat Beccus, egregiam pro eadem causa apologiam tenuit Pachymores. Pro eo tamen, quo laborabat schismatis morbo, vix intelligens quæ scribebat : *locum, ait, accusationi sui dedisse Beccum hanc sane contemnendam : ac si nempe, duplex ille ac Latini principium, aut duplicem Spiritus sancti causam, admitterent.* « Non levis, nec vulgaris error videbatur, præter vim principii et causæ, quæ in Patre a cunctis agnoscitur, respectu Spiritus sancti ; etiam Filio attribuere rationem principii et causæ erga Spiritum eundem. » Consequens istud ab adversariis inepte illatum illidebat Beccus argumento e Græcis ducto ipsis, quod ipse Pachymores afferit : *Annon (inquiens) vos quoque et dicitis, et recte dici solemini, Patrem esse perfectum Deum, perfectum item Deum esse Filium, denique Paracletum perfectum et ipsum esse Deum? Utrum igitur, quia inde tres esse deos videtur inferri, falso isto et respuendo corollario theologiam iniquabimus? Unitas ac identitas essentia divina, quæ tribus inest divinis personis, tres licet sint, eas efficit unum esse Deum. Par est exemplum in iis quæ ad extra vocantur operationes. Mundi conditor est pater, sed etiam Filius conditor mundi est, et est conditor mundi Spiritus sanctus : sed quia omnipotentia, quæ conditur mundus, una inest ac eadem tribus personis, non sunt tres mundi conditores, sed unus conditor. Verum enim vero una etiam est spiratio activa Patri et Filio communis : adeoque duo Patris, et Filii divina supposita sunt una causa, aut unum principium sancti Spiritus.*

Hæc doctrina Christiana documenta inconcussa scribit Pachymores. *ad subterfugium criminis astute a Becco adinventum.* Addit etiam *ut eundem finem, decretum fidei, legi solitum in Ecclesia die, quæ vocatur Ὁρθοδοξία, Orthodoxiæ (Dominica scilicet prima Quadragesimæ), tribus auctum capitulis ab eodem patriarcha 73 cum tribus anathematismis : « In eum, qui ut dogma fidei assereret, Filium esse causam Spiritus : Qui diceret, Filium esse cum Patre concusam Spiritus : Qui sciens communicaret, nec adjungi renueret quibusvis ita loquentibus, et credentibus. Hæc dicebat (Beccus), hæc scribebat, (ait Pachymores), illud quoque addens : si quis inesse contenderit prepositioni δὲ, per, notionem causæ, audax id dictum cogitatumque fuerit. »*

Subterfugium, criminis nullum, nec ulla subterfugii species in his latet anathematismis. His ita catholica accuratissime exprimitur veritas *unius et ejusdem spirationis activæ in Patre et Filio existentis.* Hinc Pater et Filius duo quidem supposita sunt ; sed una causa, et unum Spiritus sancti principium. Quo sensu vox δὲ apud Græcos, et per apud Latinos, cum indicet spirationem activam, unam eandemque Filio communicatam a Patre, gignendo ipsum, non indicat rationem ullam causæ, aut principii, quæ competat Filio

ab ea distinctam quæ inest Patri, quamque Pater A communicat Filio.

VI. Hæc docere palam coramque, hæc etiam scriptis progugnare, invicto crecloque pergebat animo Becons patriarcha, vitam agente Michaelis imperatore. Mortem is obiit, teste Pachymero in eodem Michaelis libro vi, capite 36, *undecima die decembris, Συροροπιόνας, die Parasceve... anni 6791*. Facta detractio 5508, residuus numerus est 1283. Nimirum habetur vulgaris æræ annus 1283, concurrentis cum anno Græcorum Constantinopolitano 6791, inchoato a Septembri mense anni præcedentis 1282. Vita igitur decessit imperator eodem anno 1282, mense Decembri. Insignitus annus ille procedebat *cyclus solis III*, ac littera Dominicali D, quæ Parasceven, seu feriam VI, indicat incidentem in diem undecimam Decembris. Eundem emortualem Michaelis annum mundi 6791 definiunt Nicephorus Gregoras, libro v. capite 7, num. 6, et Georgius Phranza prolovestiarius in Chronico, libro 1, capite 6.

Ex ea Parasceves die, seu feria sexta, quam Pachymeres notat, difficultatem promit Petrus Possinus libro iii chronologico, capite 9. Sibi nempe salia perspectam non fuisse prodit, methodum annos Græcorum Constantinopolitanos reducendi ad Julianos vulgares. Verba ejus sunt n. 2 : « Est annus æræ mundi Græcorum 6791, Christi 1283, hoc est periodi Julianæ 5996, quo fuit *cyclus solis iv*, aureus numerus xi, indictio pariter 14, *cyclus porro solis IV* litteram indicat Dominicalem C, quæ cum insigniat diem duodecimum Decembris, undecimus necessario fuerit 74 Sabbatum, non autem Parasceve, sive sexta feria. Qualem tamen illo anno (Michaelis emortuali) fuisse pro certissimo et vulgo notissimo tradit Pachymeres. Igitur anno Christi 1282, mori Michaelis Palæologum oportuit, quo *cyclus solis III* litteram Dominicæ indicem dedit D. Hæc enim littera diem tertium decimum Decembris efficiens, tertium retro, scilicet undecimum, fuisse sextam feriam demonstrat. Quid ergo dicemus, errasse Græcos historicos in anno mortis Michaelis, et pro 6790 sequentem 6791 indicasse? Ne cogamur hoc dicere, duplex hujus explicandæ perplexitatis suppetit ratio. Aut enim labentis jam anni 6790 et paucos duntaxat extremi Decembris dies reliquos trahentis, rationem non habendam populus et historici consentes, obitum ejus ex anno mox insequenti 6791, quo is videlicet innotuit, insigniendum palaverunt : neglecto discrimine nullius momenti ad civilem æstimationem. Aut (quod verisimilius reor) annorum mundi, et æræ suæ principium, item ut indictmentis, a Septembri Græci repetebant : unde jam tum annus mundi juxta ipsos 6791 ceperat a mense tertio, cum anni Christi 1282 mensis ultimus Decemberolvebatur. Ut vere dixerint Pachymeres, Gregoras et Phrantzes, obiisse Michaelis anno 6791. »

Postrema hæc solutio non est, *verisimilis*, aut *verisimilior* : sed verissima, ut colligitur ex methodo, annos Græcorum Constantinopolitanos convertendi in Julianos annos æræ vulgaris, quam denique ipse Possinus probe intellexit libro iii observationum chronologico in Historiam Andronici capite 1, num. 4 : « Ut anni æræ Græcorum, inquit, ad æram nostram vulgarem reducantur, perpetua methodo ex illis tollendi sunt anni solidi 5580. Tali subtractione facta, reperietur annus. Sed in his diligenter observare oportet *discrepantiam initii annorum*. Nam Græci annos suos a Septembri, sicut et indictmentem, inchoant : nos vero a Kalendis Januarii. Itaque quando per methodum modo indicatam comperimus annum Græcorum, v. g. 6829, respondere anno Christi 1321, intelligendum id est ex majori duntaxat parte, non autem, ut alter alterum perfecte adæquet. Concurrent enim in octo duntaxat mensibus, quorum orinus Januarius sit. Ab hoc enim inveniunt Christi anni (Juliani vulgares), quando jam a *Kalendis Septembris superioris* (anni 1320) inchoaverat annus *ære Græcorum*, qui respondere tali Christi anno creditur (diciturque). » Mirum est, in hujusce regulæ usu, quam demum novit optime, minus accuratum exercitumque 75 se præbuisse Possinum, incidisseque in errores qui venia digni non videntur, uti jam adnotavimus.

VII. Imperium solus cepessivit Andronicus. Anxie quærebat secum, num quæ nuper circa pacem Ecclesiarum inita fuerant, rescinderet acta. Id vero ut exsequeretur, suasit amita ejus Eulogia, quam memoravimus capite 2, num. 4. Datum ab ea consilium narrat Pachymeres in Andronico, libro 1, capite 2, ut ipse coram palamque *profitens, invitum se patris auctoritate ad ea probanda pertractum ; nunc damnare, proque infecto habere vellet quod perperam egisset*. In hanc ille sententiam concessit, pacemque violavit. Igitur *illucescente anniversaria die Christi Domini natali* (die 25 Decembris anni 1282), *cum illo festo de more oporteret prodire Augustum et mysticum sacrificium in arde sacra palatina ritu solenni celebrari, neutrum horum est factum* : ommissæque mysticæ oblationis vera fuerat ratio, *ne patriarchæ, quem novus Augustus extactorari volebat, in palatino recitaretur nomen inter sacra*. Hæc sunt Pachymeris verba capite 3.

Machinationes imperatoris noverat Beccus patriarcha. Consilium suum jussit ipsi renuntiari Augustus, *non contemptu aut odio ipsius patriarchæ, sed periculo reipublicæ, ac mera necessitate novi firmandi principatus*. Itaque cum aliunde rectus esset Beccus, quemque præterea *sutielus jam cepisset patriarchalis honoris* (historici verba sunt capite 4) *postridie festi* (die 26 Decembris anni 1282), *descendens patriarchio, in Panachrantis monasterium se contulit*.

76 CAPUT VI.

Josephus Galesiota iterum patriarcha promovetur ab Andronico; ac Prusam exsul mittitur Beccus, rem etiam consulente Georgio Cyprio. Sermone is Antirrheticum scribit contra Becci blasphemias, ut aiebat. Orationem Beccus reponit, quæ perperam inscripta videtur oratio secunda in Tomum Cyprii. Hujusce asserta cum Becci refutatione, nostrisque animadversionibus. Quid sit missio personarum, et in quo propria ejus ratio posita sit, latiore sermone enucleatur. Locus expenditur homiliæ de Spiritu sancto sub Joannis Chrysostomi nomine.

I. Cæptæ Pachymeres narrationi insistens, capite 5, sic ait: *Ejusdem mensis (Decembris anni 1282) post diem tricesimam, sub vesperam, impositus gestatorio Josephus tantum non exanimis, multis utrinque comitantibus, et certatim acclamantibus faustum reditum, cum hymnis et plausibus hominum, uter increbrescentes tinnitus campani æris, in sedes patriarchales reportatur.* Eum vero in ejusdem Josephi communionem recepti ecclesiastici viri, mensis Januarii quinta sub vesperam (anno 1283) imminente Theophanio festo, ut ait Pachymeres capite 7.

Sine mora synodus coacta, eodem adnotante capite 8, cui præsens aderat magnus logotheta (Theodorus) Muzato: præsens insuper Georgius Cyprius. et rhetor Holobolus: assidebatque præterea monachus Theodosius Saponopolus, qui ex ordine pratonotariorum imperatoris in vitam monasticam transierat: aliique demum assistebant plurimi. Ad hunc Saponopolum, et ad Muzalonem plures in Apographo, quod habeo codicis Lugduno-Batavensis exstant Cyprii epistolæ. Contra Beccum delatæ accusationes, et contra alios, præcipuos cum illo duarum Ecclesiarum concordia auctores. Beccus ipse in synodum advocatus: missusque demum Prusam exsul in Bithyniam.

II. Per hæc tempora Georgius Cyprius, aut priore mutata sententia, aut certe deposita simulatione, catholico dogmati, et patriarchæ Becco adversabatur. Memorato in codice Lugduno-Batavensi ejusdem Sermo exstat ἀντιρρητικὸς κατὰ τὸν τοῦ Βέκκου βλασφημιῶν, Antirrheticus contra Becci blasphemias. Hæc adduntur in codice Vindobonensi verba, Ἐκδοθεὶς πρὸ τοῦ ψήφου Θεοῦ εἰς τὸν πατριάρχικόν ἀναλθεῖν, ab ipso editus, priusquam thronum Constantinopolitanum 77 gratia Dei ascenderet. « Animadversione digna sunt Gregoræ verba libro vi, capite 2, num. 2: *Cum velut in humidioribus lignis vermes nascuntur, ita etiam in ambitiosis ingenii æmulationis et invidiae stimuli vulgo existant contra ejusdem professores artis, in eo præsertim genere in quo maxime elaborant: sic Gregorium patriarcham angebat virida illa ingenii et facundie vis, quæ in Becco erat; eique huud ferendum videbatur, si solus ipse (Cyprius) inter illius ætatis Græcos celebris, et inter patriarchas quoque eruditos celebrem se fore sperans, illius (Becci) in disputantibus eloquentiæ superatus, tanto honore fraudaretur. Qua de causa relegationem ejus non*

A *parum promovit.* Hæc anno 1284 contigerunt, promovente Becci relegationem in arcem sancti Gregorii ipso Cyprio jam patriarcha. Sed hæc eadem Cyprii invidia, qua is patriarcha initiatus ferebatur in Beccum, movisse videtur ipsum, ante dignitatem indeptam, ut eloquentiæ suæ vires, quibus nimium fidebat, contra insignem æmulum, experiretur in Sermone Antirrhético, quam memoravimus.

Incipit vero: Οὐκ ἔγωγε θαυμάζω, φιλότις. Ad amicum sermo directus est: quem circa finem vocat Demetrium. Verba sunt: Ταῦτά σοι, ὦ φίλε Δημήτριε, ἐσχεδίασται πρὸς τὰ προτεθέντα βραχέα μὲν, τοῦ καιροῦ κατεπεύγοντος. Hæc tibi, amice Demetri, ad proposita ex tempore facta sunt: breviter quidem, tempore urgente. Inter Epistolas ab e Cyprio nondum patriarcha scriptus occurrit Thessalonicensis D. Demetrius, itemque monachus D. Demetrius. Libelli scribendi causam verba illa aperire videntur, quæ leguntur sub initium. Οὐκ ἂν ἄλλοις τοῦ καθάπτεισθαί μου δικαίως παρέξω καιρόν. Non etiam aliis me juste perstringendi occasionem præbucro (ipse videlicet Cyprius),

Suo in opere totus est, ut sanctorum Patrum, præcipueque Cyrilli, ac Nysseni, et Basilii sententias, quas Beccus opponebat, suas traheret in partes: processionemque Spiritus sancti a Patre per Filium officii illis attenuabat, quas a Pachymere memoratas narravimus; eas a Patribus usurpatas voces opponens, φανέρωσιν, ἀνάδειξιν, χορηγίαν, πέμψιν τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Υἱοῦ, manifestationem, ostensionem, præbitionem, missionem Spiritus a Filio.

III. Diu hæc Joannem Beccum latuit opella. Illi sibi innotuit, eam refutavit oratione quæ tomo II Græciæ Orthodoxæ prostat, inscribiturque secunda in Tomum Cyprii et novas ejusdem hæreses. Theodororum, cui etiam prima nuncupata legitur oratio, sic admonet Beccus num. 1: *Quæ prius occurrerunt, illa prius (in oratione, quæ prima numeratur), oppugnavimus: quæ vero secundo in 78 nostram cognitionem venerunt, hæc posteriori contradictione rejicimus.* Et intra: *Quæ vero ipse... nova eructat dogmata, a Dei Ecclesia prorsus aliena, ex oratione (Antirrhética scilicet, de qua nunc agimus) quam ille primus nobis contradicens conceinnavit, præseantes in medium adducemus.*

In hac Becci oratione ea omnino refutantur quæ Cyprius habet in Sermone Antirrhético, eodem assertionum ipsius Cyprii asservato ordine, eisdemque verbis exscriptis, quæ prædict in sermone leguntur. Tomus ille, quem Andronico Augusto jubente confectum a Cyprio infra narrabimus, sancti Joannis Damasceni testimonia, quæ Beccus opposuerat, eorumque conciliationem maxime spectabat: qua de re nihil occurrit omnino in Sermone Antirrhético, neque in locis a Becco decerptis, ac secunda in illa oratione refutatis. Hinc evinci videtur, perperam prædictam inscribi orationem in Tomum

Cyprii. Hæc anonymus interpres cujus Latina versio Lugduno Batavorum ad nos transmissa est, si novisset, utilioreni ulique *Sermonis Antirrhælici*, subsidium Allatio præstante, Latinam interpretationem adornasset. Sed etiam doctissimus Allatius, Sermonem hunc si expendere eidem licuisset, diligentiore crisi de secunda illa, quam vulgavit oratione, judicasset.

IV. Georgii Cyprii asserta profero præcipua, quæ habentur in *Sermone Antirrhælico*, cum Becci refutationibus. His animadversiones addo, ex Thomæ Aquinatis doctrina plerumque desumptas.

(1) *Spiritus sanctus, cum dicitur ex essentia Patris, recte pieque et ex essentia Filii dicetur: una siquidem est, et uti essentia, nullam divisionem admittit. Et quod unum est, qui ex essentia Patris Spiritus esse affirmatur, et ex essentia Filii existere asseritur. Non propterea tamen Spiritus ex hypostasi Filii erit; licet asseveranter ex essentia, et hypostasi Patris dicatur.* « Magis ergo pium esset, te judice (verba sunt Becci), si et ex sua ipsius essentia Spiritus diceretur. Id enim si vero demonstratur, vere auditori suadebit, nullam ob aliam rationem, sed tantummodo ob unitatem essentia Patris et Filii, ex utriusque essentia Spiritum dici... Quare vero dicito, quæso, quod ex essentia Patris, et ex hypostasi illius dicitur? Quod vero ex essentia Filii ex hypostasi illius non dicitur? » Nicæni Patres, de Filio adversum Arianos agentes, utrumque expresserunt in Symbolo, Filium esse ex Patre, et ex substantia Patris: ac sane qui primum dicit, dicit et alterum, et e converso. Cur ergo non eadem militet de Spiritu sancto ratio, quem Patres docent esse ex Filio et per Filium, et esse ex substantia vel essentia Filii? Id in Filio assererent una voce Patres, ut Filium ostenderent verum Deum, minime a Deo factum ex non extantibus: id etiam de Spiritu sancto dici oportet, ut unus cum Patre et Filio Deus asseratur. Eo vel maxime demum, quod res una est, et simplicissima in Patre, et in Filio essentia, et hypostasis: ut nihil sit aliud persona, quam essentia subsistens; unde ex essentia non potest esse persona quæpiam, quin sit ex eadem persona, cujus est essentia. Sanctus Thomas, libro iv, *Contra gentes*, capite 24, num. 3, hanc refellit Græcorum objectionem, inquit: « Joannis XVI, dicit Filius de Spiritu sancto: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Non autem potest dici, quod accipiat id quod est Filii, non tamen a Filio: ut puta si dicatur, quod accipiat essentiam divinam, quæ est Filii, a Patre. Nam subditur: *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt: propterea dixi vobis, quia de meo accipiet.* Si enim omnia, quæ Patris sunt, et Filii sunt, oportet quod auctoritas Patris, secundum quam est principium Spiritus sancti, sit et Filii. Sicut ergo et Spiritus sanctus accipit de eo quod est Patris, a Patre: ita accipit de eo quod est Filii, a Filio (divinam scilicet naturam

A ab utroque). » Eadem habentur in Opusculo I' contra Græcorum errores.

(2) *Licet (ait Cyprius) divinam hypostasim dividimus ab essentia ut non carnea, crassaque divisione essentiam ab hypostasi partimur; neque alteri ab altero sejuncto proprium exhibemus existentiam. Tantummodo ea sola ratione sejungimus, quæ sejungi natura sua apta non sunt.* Ita sane. At si hæc non fuerit nisi per cogitationem distinctio; « Quomodo ergo progressus Spiritus sancti ex essentia Filii fuerit, si ex essentia absque hypostasi progreditur? » Persona namque, aut hypostasis Filii nihil aliud est, quam essentia subsistens in Filio, aut filiationis respectu affecta: quæ filiatio per activam spirationem refertur ad Spiritum sanctum. Vide caput 5, num. 3 (7).

(3) *Quod si causam in essentiam referas, et non in hypostasim; quomodo Pater potius duorum causa erit, et non etiam ipsa mutuo sui ipsius causa erunt, et Patris, cum unum æque sint prorsus secundum essentiam? »* Hic primum dicimus: si causam in essentiam quis non deferat, undenam aliunde eorum quæ ex causa sunt, cum causa consubstantiali colligetur?... Nulla cogit necessitas propter essentiam in omnibus similem horum trium, communem facere etiam causatis paternæ essentia fecunditatem: cum personarum proprietates et secundum essentiam singulis inesse creduntur, si nullum in illis accidens, neque deforis adveniens, et essentia per omnia simile non deperditur. » Rem sanctus Thomas mirifice illustrat in I, dist. xi, questione 1, art. 3: « Pater, et Filio spirant spiritum sanctum, in quantum sunt unum in potentia spirativa. Potentia autem spirativa dicit aliquid medium inter essentiam et proprietatem: eo quod dicit essentiam sub ratione proprietatis. Sic enim actus notionalis (vel generatio, vel spiratio activa) ab essentia egreditur: non sicut ab agente (quod agit), sed sicut ab eo, quo agitur. Generatio enim non egreditur ab essentia, in quantum est essentia, sed in quantum est paternitas. Et si ista duo, scilicet essentia et paternitas, differrent in divinis, egrederetur ab utroque generatio; sed a paternitate immediata, et ab essentia sicut a primo principio. Similiter dico, quod spiratio egreditur ab essentia, non sicut a spirante, sed sicut a principio spirationis: in quantum habet rationem alicujus notionis, quæ est communis Patri et Filio, quæ dicitur communis spiratio. Et ita spirativa potentia dicit essentiam sub ratione talis proprietatis. Et ideo dico, quod procedit Spiritus sanctus a Patre, et Filio: in quantum sunt unum in essentia, et in aliqua notione, scilicet communi spiratione. » Ita scilicet Beccus loco citato rem hanc intelligebat, exponebatque.

(4) *Multa sunt illius, ex aliquo significata... significat enim id quod ex aliquo subsistit, et essentiam consequitur... Notat etiam ex Consubstantiati manifestationem, et quasi ostensionem: qua ratione*

dicimus, Dominum naturam ex nobis assumpsisse, aut nobis consubstantialem. Veram enimvero quid ex aliquo essentialem productionem aptius repræsentabit manifestabit, ostendet), nisi illud (nempe), hoc quid ex hoc naturaliter existere, et essentialiter? Præterea aut commune est Patri et Filio, manifestari et ostendi ex utroque Spiritum sanctum; cur non etiam utrique commune fuerit, Spiritum sanctum ex utroque subsistere, et existere? Aut subsistendi et existendi notionem si solum ad Patrem referas; cur etiam ostendendi et manifestandi notionem soli Filio non adducas? Sed non concedes... Denique ex nostra natura facta Domini manifestatio, et ostensio prorsus innuit illius existentiam secundum hominem. Hæc itaque si ita se habent; etiam ex Filio Spiritus manifestatio et ostensio repræsentabit ejus ex Filio existentiam. » Superioro capite num. 3 (1), nonnulla Patrum testimonia indicavimus, quibus Divinarum personarum emanationes appellantur *effulgentia, captivitates, nempè ostensiones, et manifestationes.* Ilino frequentissimæ **81** Patrum sententiæ, quæ tum Verbum, tum Spiritum sanctum vocant lumina, imagines, sigilla, characteres, ac facies: Patri utique Filium, et Filii Spiritum sanctum, Germanum declarat sensum sanctus Thomas in Opusculo I, contra errores Græcorum.

(5) *Ex patre Cyrillus scribit, Spiritum progredi veluti ex ore, et fonte Patre.* Hæc vero sunt, quæ Spiritus sancti processionem etiam a Filio demonstrant. « Etenim si qui ex ore Patris progreditur Spiritus, et Pater os sit: ex Patre existentiam habet, a partem remanet, Spiritum sanctum, qui Spiritus ori Dei dicitur, ex Filio esse et existentiam habere... Si vero quia fons fons Spiritus est Pater, propterea ex Patre Spiritus est: quare non et a Filio, cum eadem Scripturæ (Patresque) fontem ejusdem Spiritus Filium deprædicant? » Præsto sunt Cyrilli a Cyprio laudati testimonia. Is enim libro in Joannis evangelium ad septimi capituli comma 38, Christum esse fontem docet, et Spiritum sanctum aquam interpretatur: idque ad ejusdem sancti Spiritus naturam referendum esse, adnotat dialogo VII, de sancta Trinitate circa finem. Alios enumerat Patres Pelavium libro VII, cap. 4, quibus ii accensendi sunt, qui Spiritus sancti processionem a Patre et a Filio verbis declarant, quæ aquæ de fonte manantis eruptionem exhibent: ejusmodi sunt ἀναβλύζειν, προχεῖσθαι, προῦναι, scaturire, profundi, prodire. Alias, plurimasque apud eundem Pelavium, capite 5, sententias consule, quæ odor, vapor et qualitas substantiæ Filii dicitur Spiritus sanctus, itemque flatus, et halitus oris; ac demum operatio ejusdem. Longe antea hæc vidit, et expendit omnia sanctus Thomas in Opusculo contra Græcos.

(6) *Non est propositum Nysseno, Patrem processionem Spiritus spoliare: spoliaret vero, si eum in Filium immutaret.* Nulla locum habet immutatio, quæ sit per divisionem: Scripturæ namque persua-

dent, quidquid ex Patre per Filium dicitur, ex uno Deo esse, et dici. » Virtus spirativa, quæ est in Patre, a Patre communicatur Filio, manens una et eadem in utroque.

(7) *Sed ex Filio Spiritus procedens, ex Patre non procederet: sed potius generaretur, si et Filius, ex quo Spiritus, ex Patre generatur.* Nondum intelligo quid ad veritatem ista faciant. Quid enim impedit nos contra oppositos dicere: Si per Filium procedit Spiritus sanctus, non ex Patre procederet, sed potius generaretur? » Difficultatem, si qua est, Thomas exhibet, (quæst. 10, de potentia, art. 4, num. 2. *Si Filius est principium Spiritus sancti, aut hoc habet a se, aut ab alio. A se non habet: non enim 82 Filio, in quantum Filius est, convenit esse principium, sed magis a principio. Si autem habet a Patre, oportet quod hoc modo sit principium, sicut Pater. Pater autem est principium per generationem: ergo Filius erit principium Spiritus sancti per generationem.* Egregium accipe Thomæ responsum ad 2. « Dicendum, quod Filius hoc habet a Patre, quod ex se Spiritum sanctum emittat: unde et eodem modo convenit si, sicut et Patri. Sed Pater non est principium divinæ personæ uno tantummodo, sed duobus: scilicet per generationem, et spirationem. Unde non potest concludi, quod Filius sit principium Spiritus sancti per generationem: sed est fallacia consequentis; et præcipue cum nec etiam Pater sit principium Spiritus sancti per generationem. »

(8) *Propter nominum constructionem solum, quæ post Filium appellationem Spiritus affert; et propter relativas appellationes, Patris et Filii, nullum medium inter sese admittentes: contiguus (Filius) et per contiguum (Filius Spiritus sanctus) a sancto (Nysseno in Epistola ad Ablavium) dictus est... non propter consequentiam existentie.* At enim Nyssenus talia sanciens (divinas nempe personas nulla re alia differre invicem, nisi ratione causæ sive principii, et ejus quod ex principio est; ac rursus ejus quod proxime est ex primo, et ejus quod est per illud quod proxime est a primo), adeoque Patrem a Filio dividens causa (seu ratione causæ, et ejus quod est a causa): Filium deinceps a Spiritu, quod contigue ipse, per illud quod contiguum est iste; manifeste demonstrat existentie consequentiam, non solum nominum constructionem. » Nysseni verba expendens Aquinas in Opusculo I contra Græcos: *Pater ergo, ait, quod per primam differentiam Spiritus sanctus, et Filius a Patre distinguuntur: per secundam autem distinguitur Spiritus sanctus a Filio; quia scilicet Filius a Patre procedit non per Spiritum sanctum, sed Spiritus sanctus per Filium.* Ullus vero ne irrepit error, præ oculis habenda ejusdem Thomæ doctrina in I, dist. 12, quæst. 1, artic. 3: « Dicendum, quod omne medium aliquo modo distinguitur ab his, inter quæ medium dicitur. Cum autem in Spiratione Pater et Filius sint duo spirantes, in quantum sunt unum in potentia

spirativa; possumus loqui de actu spirationis per comparisonem ad ipsos spirantes: vel ad principium spirandi, sicut virtutem ejus sit spiratio. Si autem consideremus ipsum principium, scilicet potentiam spirativam, cum in hoc non distinguantur Pater et Filius: non potest dici spiratio esse a Patre mediante Filio. Si autem consideremus ipsos spirantes, qui distincti sunt, et secundum hoc præbent § 3 suppositum spirationi: sic est ibi mediatio, secundum quod est ibi ordo naturæ; quia Filius est ex Patre, et Spiritus sanctus simul a Patre et a Filio. » Cur vero Nyssenus, cur alii Patres frequentius dixerint, Spiritum sanctum esse a Patre per Filium per eum qui proxime est a primo? Rationem sæpe dictam affert Aquinas ibidem ad 1: « Per hoc, inquit, quod dicitur Spiritus sanctus procedere a Patre per Filium, designatur, auctoritas in Patre respectu Filii: quia Filius habet a Patre, quod Spiritum sanctum spirat. Ex hoc autem non ponitur mediatio aliqua, nisi ex parte suppositorum, qui distinguuntur per hoc, quod unum est ab alio: ratione cujus in uno est auctoritas respectu alterius. »

(9) Sed esto: non existentiam ipsam sed per Filium Spiritus emicationem sive effulsionem in dictionem (per illud quod contigue est) doceat (Gregorius Nyssenus). Ego vero effulsionem, sive emicationem Spiritus ex Patre per Filium, fateri nunquam elligerim; dummodo illa naturalem existentiam notet. . . Si vero (Cyprius) voluntatem, et consilium intelligat, quemadmodum suppeditationes, missiones, dationes, et quidquid aliud ad convellendam existentiam ab eodem producit; sequantur hi, quibus hæc complacita sunt. » Jam sæpe adnotatum, divinarum personarum emanationes, utique ad existendum, vocari effusiones, et emicationes. Quæ namque persona procedit, personam exprimit, ac manifestat a qua procedit. Quo sensu Spiritus sanctus dicitur imago Filii. « Constat autem (verba sunt sancti Thomæ in opusculo citato), quod imago deducitur ab eo cujus est imago. Ex hoc ergo, quod Spiritus sanctus est imago Filii, sequitur quod Spiritus sanctus sit a Filio. Posset autem aliquis dicere: quod est imago Filii, in quantum assimilatur Filio secundum aliquem affectum, quem facit, sicut et Filius: vel quia est a Patre, sicut et Filius. Sed hoc excluditur per auctoritates sanctorum, qui Spiritum sanctum dicunt naturalem Filii imaginem esse. Non enim potest dici imago naturalis, Filii Spiritus sanctus, nisi in quantum secundum naturam Filio assimilatur, accipiens a Filio naturam. Semper enim oportet quod forma imaginis proveniat a forma ejus cujus est imago. » Veteres Patres, qui Spiritum sanctum vocant sinceram, exactissimam, naturalem Filii, itemque Patris imaginem, similitudinem, assimilationem, recenset sanctus Thomas ibidem capite 10, quo etiam loco germanum declarat sensum: Possumus dicere, in

A quiens, Spiritum sanctam esse imaginem Patris, et Filii; ita quod imaginem nihil aliud intelligatur, § 2 quam existens ab alio, et ejus similitudinem gerens. Si autem per imaginem intelligatur aliquid existens ab altero, et ex ipsa suæ originis ratione habens quod similitudinem gerat ejus a quo existit, in quantum ab altero, ut Filius genitus, velut verbum conceptum: et sic solus Filius dicitur imago. . . Sed hoc in Spiritu Dei verificatur propter divinæ essentia: unitatem, et simpliciter: ex qua oportet, quod quilibet est in Deo, sit Deus. Atqui vero satis est, qualemcunque rationem imaginis accommodari Spiritui sancto non posse, nisi ab illo naturam et existentiam accipiat, cujus imago dicitur.

(10) Hæc sunt præcipua in Antirrhelico Georgii Cyprii Sermone asserta, quæ Joannes Beccus patriarcha, sua in oratione citata expendit, ac refellit. Addere alia nonnulla licet, quæ ibidem Cyprius disserit. Illud primum profero: quod a Patre perfectus procedit Spiritus sanctus. Cur addi debeat etiam Filius? Hanc sæpius oppositam egregie solvit difficultatem Thomas. Sic ait in 1 dist. 11. quæst. 1. art. 1 ad 9: « Dicendum quod Pater perfecte spirat Spiritum sanctum. Sed quia omnis perfectio Patris communicatur Filio, quæ non repugnat suæ proprietati (cum ratio nulla distinguat inter eos, nisi originis relatio), oportet, quod sicut communicat sibi perfectionem divinitatis, ita etiam perfectionem spirandi. Unde non est propter imperfectionem Patris, quod Filius spirat: sed propter perfectionem Filii, qui habet totam perfectionem Patris. » Paria sunt, quæ habentur quæst. 10, de potentia, art. 4 ad 20. et I. P. quæst. 3, art. 2 ad 6.

(11) Multiplices Patrum locutiones, quibus processio Spiritus sancti exprimitur, ita passim jubet Cyprius interpretandas, ut Spiritus quidem consubstantialitas uti cum Patre, ita cum Filio intelligatur, sed una ex Patre origo: quo pacto duo fratres dicuntur consubstantiales, quorum tamen alter ab altero non oritur. Quinimo. Basilii sententia videtur in epistola 52, ad Canonicas: non dici consubstantialia, quæ fratrum inter se rationem habent, ut quidam existimant; sed cum causa, et id quod ex causa existentiam habet, ejusdem sunt naturæ, consubstantialia dici. In hujusque testimonii sensu enarrando theologi non conveniunt. Petavius lib. vii, cap. 4, num. 12, ita Basilii verba explicat: ut illum ea proprie consubstantialia dicere existimet, quæ originis habitudine junguntur; cætera vero minus proprio, ut duo fratres. Monachi Sancti Mauri, in Præfatione ad totum III, §. 5, num. 1, putant, hoc sanctum Patrem non inficari loco, quod alibi asseverat, homines esse inter se consubstantiales: sed eos tantum refellere, qui consubstantialis notionem rebus inter se fraterna cognatione junctis § 5 ita proprie attribuant, ut divinis aptari non posset. Utrouque sensu permissio, invidium stat argumenti pondus. Consule quæ latius ibidem disseruntur, § 4, num. 3.

(2) Alia demum est argumentatio Cyprii, quæ vocibus innitur. Docent Scripturæ (ait ille) Spiritum sanctum *procedere a Patre*: a Filio vero, aut per Filium *spirari, emanare, effluere, profundi, explendescere*, docent Patres. Nimirum ad ejus æternam originem, ait ille, pertinet processio: temporalem missionem ejus indicant aliæ voces. At hujusmodi etiam vocibus æternam ac substantialem exponi originem Spiritus sancti, quæ *processio* dicitur, evincit sanctus Thomas. Ejus accipe verba in opusculo I: « Ex præmissis (vocibus) *de necessitate sequitur*, quod Spiritus sanctus *procedat a Filio*. Verbum enim *processionis* inter omnia, quæ ad originem pertinent, magis invenitur esse commune, et minus modum originis determinare. Quidquid enim *quocunque modo* est ab aliquo secundum consuetum modum loquendi ab ipso *procedere* dicitur: sive sit ab eo *naturaliter*, sicut Petrus dicitur a suo Patre processisse: seu *emanasse*, sicut spiramen procedit a spirante: seu *effluxisse*, sicut fluvius procedit a fonte: sive *artificialiter*, sicut domus procedit ab artifice: seu *localiter* tantum, sicut sponus dicitur de thalamo procedens. Non autem quidquid *est ab alio quocunque modo*, potest dici *spirari, vel generari, vel fluere, vel mitti*: et propter hoc verbum *processionis* etiam origini divinarum personarum est magis accommodum; quia divina per omnia melius, quam per specialia designantur. Ex quocunque ergo eorum quæ sunt ostensa: scilicet quod Spiritus sanctus *existit a Filio, vel fluit, vel spiratur, vel emanat*; de necessitate concluditur, quod Spiritus sanctus a Filio procedit. » Nempe tum *processionis* vox, tum aliæ voces *emanationis, spirationis, effluxus, profusionis, exsplendescitæ*, similesque originem significant alicujus, quod procedit, emanat, spiratur, effluit, exsplendescit: at voces istæ posteriores modum quemdam originis determinatum exhibent, communiores significat vox prior *processionis*, quacunque contingat ratione. Origo Spiritus sancti proprio certe nomine caret, cujusmodi est *generationis* vocabulum, quo Filii originem appellant sacra Scripturæ. Hinc eam Scripturæ. Patresque vocibus variis circumscribunt: quæ demum id commune vocabulum *processionis*, ad originem in divinis explicandam aptissimum, rediguntur. Hinc vero cum passim Scripturæ Patresque doceant, Spiritum sanctum accipere de Filio, et a Patre, Filioque, sive per Filium emanare, spirari, profluere, profundi, exsplendescere; **§6** *ex his de necessitate concludendum* Aquinas admonet, quod Spiritus sanctus a Filio procedit.

V. Sed vel ipsa demum temporali ejusdem missione, qua nimium abutuntur Græci, æterna ac substantialis origo, seu processio Spiritus sancti a Patre et a Filio, vel per Filium ostenditur. In hac temporali missione *personam* distingue, quæ *mitti* dicitur: ac terminum, sive opus, donumque creatum, cujus ratione *missa* persona *novo quodam modo in eis incipit esse*, ad quos mittitur. Opus

A istud, donumque creatum communi quidem operatione efficit sanctissima Trinitas: sed ejus ratione specialem præsentiam obtinet persona, quæ mittitur: v. gr. persona *Filii* humanitate assumpta, et persona *Spiritus sancti* in anima per gratiam, ut paulo fusius infra dicendum. Hanc *missionem* referre totam ad opus externum, res est absurdissima: cum sacra Scripturæ passim et *Filium* mitti doceant, et *Spiritum sanctum*. Quatenus ergo *missio* refertur ad *personam* divinam, ea est æterna: et quatenus ad externum opus refertur, temporalis dicitur; unde futuro tempore dicebat Christus: Spiritum sanctum *mittam vobis*. Prior illa *missionis* consideratio non est *imperium*, quomodo servi mittuntur a dominis; non est *consilium*, aut simile quidpiam, quomodo ægroti mittuntur a medico ad sumendam medicinam, aut quomodo a sapientioribus mittuntur ad lectionem qui edocentur: erit ergo *naturalis productio*, quomodo arbores mittere dicuntur radices, emittere flores. Hoc sensu ab æterno Filius, quoad ejus incarnationem, mittitur a Patre, quia ab æterno nascitur, naturam hominis tempore statuto assumens: et a Patre Filioque mitti Spiritum sanctum nihil aliud est, quam ipsum ab utroque procedere, externum aliquod opus in tempore efficientem. Uno verbo, *missio* nihil aliud est, quam æterna productio, communicatioque naturæ: in qua illud est, ut in tempore opus aliquod externum appareat, quod personæ missæ tanquam peculiare ascribitur. Doctissimi Petavii verba usurpamus. Hæc utique vera ac propria est *missionis* notio, qua soli Filius, et Spiritus sanctus divinis in eloquiis *missi esse* dicuntur: ac *Pater nusquam legitur missus*, ut ait Augustinus, libro II, *De Trinitate*, capite 5. Hinc beatissimi Cyrillus, et Basilus temporalem Spiritus sancti missionem edisserunt, veluti ex æterna processione consequentem. Ait iste lib. III, *Adversus Eunomium*, num. 1: *Ut qui (Spiritus) esse ab illo (nempe Filio) habeat, et ab ipso accipiat: et annuntiat nobis*. Ait ille in *Thesauris*, pag. 358: *Ex ipso (Filio) naturaliter existens (Spiritus) et in creaturam ab ipso missus*.

§7 Quod si demum exteriori solummodo operi notio *missionis* alligetur: vel si in missione id unum consideretur, quod est esse principium effectus, cujus ratione persona aliqua mitti dicitur; hæc utique primum impropria, ac nimis late sumpta *missionis* ratio est: ac deinde propriam illam, quam enucleavimus, satis indicat; cum in hac etiam missione impropria nusquam Pater legitur missus, missi vero dicuntur Filius et Spiritus sanctus. Cur vero? Quia Pater a nullo est, ab alio Filius et Spiritus sanctus procedunt. Quo sensu Filius, cum carnem assumpsit, non a Patre solo, sed etiam a Spiritu sancto missus dicitur; quod hic una cum Patre, imo et cum Filio, externum illud opus elaboravit: ac cæteroqui Filius est persona procedens. Quo etiam sensu non dubitare Patres ita loqui, ut Filius a seipso, et etiam Spiri-

tus sanctus a seipso mittatur. At *missionem* accipientes Græci pro sola donorum largitione, sive pro sola operis externi efficientia, eludunt sine dubio Scripturas; quæ passim docent, Filium, hoc est *personam Filii*, mitti a Patre: et Spiritum sanctum, hoc est *personam ejus*, a Patre mitti, et a Filio. Ratio præterea haud unquam conveniens ac solida præsto illis fuerit, qua declarent, cur in divinis eloquiis ac tota Patrum traditione, non nisi persona procedens, ab alia, mitti enuntietur? Hæc docet omnia latissime Dionysius Petavius, libro viii, *De Trinitate*, ac brevi sententia Aquinas in prima Summæ theologicæ parte, quæst. 44, art. 8.

Missionem illam divinarum personarum proprio dictam ita demum accipe, ac intellige. Rebus omnibus inest, et adest intus *Deus per essentiam, et præsentiam, ac potentiam*; idque habet a Deo patre Deus Filius, et habet a Patre et Filio Deus Spiritus sanctus. Per charismatum largitionem novus consurgit veluti præsentia modus, qui magis minusque specialis est pro dati charismatis præsentia. Hinc Spiritus sanctus, a Patre et a Filio missus, novo modo *absolute et simpliciter* inesse dicitur et habitare in iis qui gratiæ sanctificantis charisma accipiunt: sed etiam novo aliquo modo per fidem est in fidelibus peccatoribus, et per dilectionem in pœnitentibus, *secundum quid*, ut inquirunt, *et imperfecte*. Verum omnino cum ipso Spiritu sancto, qui mittitur, communem habent Pater etiam et Filius novam ipsam præsentiam, et inhabitationem ratione doni concessi, quod simul ad extra tota operatur sanctissima Trinitas. At rursus in prædicta præsertim per gratiam sanctificantem inhabitatione justis in hominibus quidpiam etiam inveniri, quod proprium sit personæ Spiritus sancti, veluti specialis quidam substantiæ ejus animam justis applicatio, frequentius §§ docent theologi; ac luculentissime disserunt Sylvius in Primaui partem sancti Thomæ et Petavius loco citato.

Hanc missionem proprie dictam, in eaque præcipuo modo comprehensam divinæ personæ, quæ mittitur, productionem aut processionem ab altera, validissimis argumentis ætate sua contra suos gentiles tuebatur Joannes Beccus, pluribusque Patrum testimoniis confirmat in *Epigraphis, sive Sententiis*, capite 8, eos utique refellens, qui *cum audirent Spiritum, sanctum ex Filio etiam emanare utque prodire, non divinam Spiritus naturam ex divina substantia naturaque Filii oriri atque emanare insulse gurriebant: sed spiritali quoddam donum illius quæ digni sunt, supervenire*. Adversum hæc disputavit quidem postea Gregorius Palamas: sed hunc Bessario late refutavit in synodo Florentina sessione 23, capite 8. Pauca, eaque egregia ac disertissima, decerpo. « Quid tu tantem intelligis, cum audis a Filio Spiritum mitti? Perspicuum est enim, te vel invitum personam illius intelligere: neque enim non subsistens gratia mittitur. . . , Sed hoc ipsum, quod mittitur, divina natura est, et

A subsistens, ac Spiritus persona, quæ Trinitatem complet. . . Etenim Christum eundem se missurum dicit esse Spiritum, qui a Patre procedit: neque alium se missurum quidem ait, alium vero Patre esse missurum. *Cum enim, inquit, venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis qui a Patre procedit*. Hoc autem vel grammatici ipsi ita conceperint: *cum venerit Paracletus, qui a Patre procedit, quem ego mittam vobis*; ut perspicuum sit, eundem ipsum ab illo missum iri, qui a Patre procedit. Si igitur persona Spiritus sancti a Patre procedit, hanc et Filius mittit. Quod si *gratiam minime subsistentem* Filius mittit: etiam a Patre non Spiritus, sed gratia procedet. » Hæc Bessario luculentissime. Robur his adjicit Petavius de sanctissima Trinitate, loco citato, cap. 5, num. 19: *Est enim absurdissimum, inquit, unam Spiritus vocem eundem in sententiis sic ambigue usurpari, ut alteri junctum verbo personam ipsam significet: ad alterum relata, qualitatem et gratiam; hoc proprie simul usurpetur, ac tropice. Nam cum nomen ipsius Spiritus sancti proprie ac per se divinam ejus substantiam personamque significet, nec in plerisque locis aliter interpretari liceat: in cæteris, quæ bene multa sunt ubi diffundi, vel ad nos venire, atque in nobis habitare dicitur idem ille Spiritus sanctus figurate et improprie sumi putare, res est periculi plena: ne quod in istis Scripturæ testimoniis tibi permiseris, idem in aliis concedi suo tibi jure postulent hæretici. Sed in una, continentique Bessario refert, species est absurdi, argumentique firmitas major. Hinc vero exposcentibus Græcis, abinam Scripturarum habeatur Spiritus sancti processio a Filio, reponi tuto debet, hanc ees exprimere sine dubio locos, qui docent a Filio Spiritum accipere, ipsumque a Filio mitti, et dari. Vide caput 9, num. 8 (10).*

VI. Locum primo difficilem aspectu, quem sub Joannis Chrysostomi nomine afferunt Græci, veluti commento suo consonum, ad examen postremo vocare liceat. Sumitur ex homilia quadam de Spiritu sancto, quæ in editione Parisiensi Monfauconii præstat, tomo III, inter spuria. Ait auctor num. 7: « *De meo accipiet: ex iis quæ mihi suppeditavit soli homini Dominico, sumet sibi qui dedit, qui venit super me, et mansit in me, qui unxit me, qui sanctificavit me, qui duxit me in desertum, qui reduxit me victorem. . . De meo accipiet, et unntiabit vobis. Ut ostendat, quod non sancti Spiritus mentionem fecerit, sed donorum ejus; postquam dixit: De meo accipiet. adjicit: Omnia quæcumque habet Pater, mea, sunt; accepi ea de Spiritu sancto. Propterea dixi, De meo accipiet: quoniam Deus carnem sanctificavit Spiritu sancto, et emisit Pater donum Spiritus in carnem Christi. Venit autem gratia, et omnia dona indidit Christo. « En vero (inquirunt Græci). Chrysostomi auctoritas aperte commonstrat, secundum humanitatem Domini dici,*

ex ipso accipere Spiritum sanctum, quasi divina illius caro conceptaculum Spiritus factum esset, propter spiritualia dona: adeoque sancti Spiritus nomen non ad indicandam Spiritus sancti naturam, sed ad indicanda spiritualia dona accipi, in quocunque Scripturarum loco invenitur Spiritus emanans, effluens, et prosiliens ex Filio.

Inter opera spuria homiliani hunc ablegandam jubent Fronto Ducaeus, Savilius, Petavius, Montfauconius: ejus enim auctor totus strigosus est, coarctoque dicendi genere utitur; ut nullus unquam visus sit Chrysostomo assimilior. Genuinum solum putavit Photius in Bibliotheca codice 277, neque dubium movit Beccus capite 11, de Spiritu sancto apud Allatum in Græcia orthodoxa, tomo I. Num ergo Græcorum commento favet Chrysostomus, vel quisquis ejus homiliæ auctor est? Imo plura reperit in ea Beccus, quæ adversantur. Ac prima auctoris doctrina occurrit de sancti Spiritus nominibus, quorum alia Spiritus sancti naturam significant, et alia indicant dona ejus, quæ Spiritus appellantur. Doctrinam hanc longe lateque pertractatam hic compendio colligit verbis, num. 5: « Repeto igitur nomina ineffabilis naturæ: Spiritum sanctum, Spiritum Dei, Spiritum qui ex Deo, Spiritum Domini, Spiritum Patris, Spiritum Filii, Spiritum Christi, Spiritum qui excitavit Christum, Spiritum vitæ, Spiritum veritatis. Dein dona: Spiritus virtutis, Spiritus charitatis, Spiritus temperantiæ, Spiritus promissionis, Spiritus fidei, Spiritus, revelationis, Spiritus adoptionis filiorum Dei. » Hæc ille, quæ accuratissimum ut ad examen redigamus, locus non est. Jam vero ubinam sunt illi (ait Beccus), qui contendunt non naturam sancti Spiritus denolari sed semper spiritualia dona, in quacunque sacræ Scripturæ parte reperitur, Spiritum sanctum esse, emanare, et effundi ex Filio. Dubio procul nomen ineffabilis naturæ usurpat Christus, sive cum dicit; Cum venerit ille Spiritus veritatis. . . ille me clarificabit qui de meo accipiet, et annuntiabit vobis. . . Si non abiero, Paraclitus, non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos. . . Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit; sive etiam cum ait: Accipite Spiritum sanctum; sive cum paria effert Paulus Apostolus. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est vobis. . . Membra vestra templum sunt Spiritus sancti quem habetis in vobis. Ineffabilis naturæ nomina adhibentur: adeoque juxta mentem auctoris de sola non agitur in his locis largitione donorum, sed ipsa de persona Spiritus sancti.

Spiritum sanctum Macedoniani putabant inferiorem Filio, propterea quod divinis in eloquiis dicitur a se ipso non loqui, et accipere de filio; quod argumentum retellit homiliæ auctor verbis superioris relatis. Peculiarem invenit interpretationem: loco in illo, inquit, non fieri mentionem de natura quam Spiritus sanctus accipiat; sed de donis

A quorum homo Dominicus Jesus Christus repletus erat, ac de quibus Spiritus sanctus accipiens, distribuit cæteris. Imo verba sanctorum Patrum chorus de natura divina intellexit, quam accipit a Filio Spiritus sanctus, ipsi et Patri, a quibus procedit, æqualis. Locum habeat vero homiliæ auctoris interpretatio: quæ tum primo minimime excludit Spiritus sancti personæ missionem a Filio: tum etiam missum Spiritum sanctum distinguit a donis quæ suppeditantur. Hæc præstat omnia Joannes Beccus loco citato. Compendio collecta hæc sunt. Ac 1º eo in loco Spiritus sanctus ille est, qui accipit: neque tam absurda in Jesum Christum cadere locutio potest, ut de meo (dicat) accipit spiritualia dona. 2º Vim faciebant in ea vocis, accipiet veluti exilitate hæretici: ac si Spiritus sanctus de donis Christi mutaretur, quæ alite suppeditaret; non enim hæc elferri de persona divina possunt, C 3º Verum basilicæ falluntur illi: Spiritus namque sanctus, qui de Christi donis accipit, ille est qui Dominicum hominem unxit, sanctificavit, fecitque veluti conceptaculum omnium donorum quorum homines essent participes. 4º Jam vero ita dona sua plenissime homini Dominico dedit Spiritus sanctus, ut etiam ipse venerit super eum, et manserit in eo: adeoque pari ratione de donis Christi assumens Spiritus sanctus, ac ea cæteris distribuens, venire super eos dicendus est, et in eis manere, ad quos nimirum a Patre mittitur, et a Filio. Luculentius exponi missio Spiritus sancti non poterat, quam proprie dictam appellavimus

C Photius, citato codice 277, dignum animalversione in hac homilia censet: « Quod Chrysostomus dicit: missionem neque Filium, neque Spiritum sanctum minorem facere Patre: quod et ipse Pater mittatur a Spiritu, et a Filio. Dicit his verbis (n. 12): Si tibi ostendero, factorem cæli et terræ missum esse a Spiritu, et Filio, quid facies, etc. » Docum scilicet adnotavit Photius, quo suo commento colorem adderet. Dionysii Petavii verissima admonitio est libro viii. De sanctissima Trinitate, capite 1, num. 14: « Mihi Patrem in Scripturis nusquam, rarissime autem in sanctorum Patrum libris legitur, si tamen legitur: imo vero mitti negant expressis ac disertis verbis antiqui theologi. Unde nullo modo, ac ne improprie quidem usurpari debet, Patrem a seipso, vel ab alio mitti; quantumque extrinsecus sub imagine aliqua, et specie videndi sui copiam fecerit, quod inter theologos disputatur. » Hanc vero locutionem usurpavit hujus auctor homiliæ, qui non est Chrysostomus. De missione omnino impropria intelligendus est: neque ullum propriæ Filii et Spiritus sancti missioni, hujusque ex Patre Filioque æternæ processionis in ipsa ejus missione comprehensæ detrimentum irrogatur. Addit Petavius ibidem egregie, et vere, sua Photium opinionem falsam esse: ac illum factorem cæli et terræ, qui missus dicitur, non intelligi Patrem, sed utique Filium, ipsumque secun-

dum carnem, id est Christum. Cæterum auctor ille adversum *Macedonianos* agebat, quorum erat impium commentum, Spiritum sanctum donari ac mitti a Patre, veluti eo minorem. Quod ipse ut argumentum solveret, *missionem* admittit, in qua missum, vel emissum inferius est mittente: et hanc ad Spiritus sancti dona refert, non ad ipsam sancti Spiritus personam. Non erat eo loci, ut ratione doni dati divinam quoque personam Spiritus sancti dari, et mitti doceret, tanquam a Patre, ac etiam a Filio, sive per Filium procedentem, utique per omnia æqualem.

92 CAPUT VII.

Mortem obiit Josephus patriarcha; cui sufficitur Georgius Cyprius, in professione monastica sacræ ordinationi præmissa vocatus Gregorius. Synodus habita in Blachernis, et alia Adramyti in Mæsia Asiatica: Chronolaxis, Colloquium cum Becco, et sociis, Prusa revocatis, de processione Spiritus sancti: quod illustratur animadversionibus. Beccus ipse in arcem sancti Gregorii relegatus.

I. Labente anno 1283, vita migravit, morbo et senio consumptus Josephus patriarcha, mense Martio ineunte, ut ait Pachymeres in Andronico, libro 1, capite 43. Caput erigit *Arseniorum* factio: agebatque contra *Josephitas*. Mediam viam ingredi constitens Andronicus, ita ut neque *Arsenianos* contristarct (historici verba sunt capite 14), et *Josephitas* tamen amplecteretur; eligit in patriarcham oriundum e Cypro Georgium, virum doctrinis innutritum, a patriarcha Josepho ordinatum, et proto apostolarium in æde Palatino.

« Rem Nicephorus Gregoras his verbis enarrat, lib. vi, capite 4, num. 5: « Erat autem tunc insignis vir facundia ex imperatorii cleri collegio, Georgius Cyprius. . . Hunc, cum non ita pridem monasticum habitum induisset, in animo habebat, et studebat imperator ad patriarchicum solium evehere: a nemine tamen eorum qui participes fuissent *dogmaticæ novitatis* (ita dogma catholicum de processione Spiritus sancti, inibique Ecclesiarum unionem vocat: sed ab aliquo, qui parum se ab illorum *communione* servasset, manus ei imponi volebat. . . Est tamen ab imperatore post debita suffragia et testimonia designatus: et *pastorale pedum* in imperatorio suggestu more veteri ab ipso principe porrectum accepit. Eratque ex eo occupatus in administrandis rebus quæ etsi ad patriarchale munus pertinerent, sacerdotio tamen non indigebant. » Veterem præfatum morem, quo patriarchæ Constantinopolitani ab imperatoribus promovebantur, diligentissime exponit Lequienus in *Oriente sacro*, tomo 1, capite 17, a num. 7. Decreto designationis recitato, ad ipsum patriarcham designatum mittebantur pallium, ac theca sanctorum reliquiis plena collo appendenda. Tum ipse baculum pastorem aureum, quem lapilli et margaritæ ornabant, e manibus imperatoris accipiebat: ducebaturque demum solemnī pompa in basilicam pa-

triarchalem. 93 Cæremoniam omnem laudatus Lequienus recitat ex Georgio Phraulza, et Codino, ac Simeone Thessalonicensi.

Sacra nulla Cyprius initiatus fuerat consecratione præter eam qua initiantur lectores. Accidit vero, Gregora teste, ibid. num. 6, *Mozylem episcopum*, itemque *episcopum Debrorum* in Macedonia, Constantinopolim adventasse: *Quorum uterque animum semper alienum habuit a communione eorum qui dogmaticis novitatibus seipsos sponte subjecerant*. Episcopum *Dozylem ex Occidentis partibus* vocat Pachymeres, capite 14, scilicet episcopum fortasse *Acheloi* sub Naupacto metropoli, conjectante Lequieno, tomo II, in provincia veteris Epiri, num. 13. Idem itaque *Mozylenus* (Gregora verbis ulor), hortatu Gregorii Cyprii, Germanum monachum quemdam inaugurat metropolituum *Heracleæ Thraciæ*: hic enim antiquo privilegio jus habet consecrandi Constantinopolitanum patriarcham. Is ergo e lectore primo diaconum et sacerdotum, post et patriarcham consecravit Cyprium, duobus illis episcopis, *Mozyleno, et Debrano, adiutoribus*. De antiquo prædicto Heracleensis episcopi jure disserit Lequienus, loco citato, cap. 4, num. 4.

Diligentiorē Paschymoris historiam refero ex eodem quarto decimo capite. Ac primo episcopus *Cozyles*, mense Martio (anni 1283), Cyprium introduxit cum paucis in monasterium, a Prothomo et Petra nominatum: ubi consuetis cæremoniis monachum ex laico instituit, moxque diaconum e lectore ordinat. In ea monasticæ professionis cæremonia vocatum fuisse Gregorium adnotat idem Pachymeres, capite 22: *Cyprio, inquit, ex Georgio mulatum, cum professionem in præparatione patriarchatus assumeret monasticam, nomen Gregorii insederat*. Tum vero ab imperatore declaratus patriarcha, dato illi pedo pastorali. Denique Germanus, metropolita Heracleensis, paulo antea ordinatus, *initiauit ipsum sacerdotio: et in celebri Palmurum festo, cooperante antistite Cozyleb, et antistite*. Deorum patriarcham ordinavit. Annus 1283 insignitus eurrebat *cyelo solis 4, littera Dominicali C, et aureo numero 11*. Hinc sacrum Pascha incidit in diem 18 Aprilis: et *Palmarum Dominica* illuxerat die undecima ejusdem mensis.

II. *Feria secunda hebdomadis quam Διζκαιστήμων, Diaconesimam vocant, statim sequentis Αναστάσιον, diem Resurrectionis, edictum imperiale promulgatur*. Hebdomadam intellige, quæ diem Paschatis subsequitur, sic appellatam ob renovationem generis humani per Christi resurrectionem. Vide Carolum Ducangium. Eo plura imperiali constituebantur decreto. Synodus etiam convocabatur, teste Pachymere, capite 17, in *Blachernis* celebranda. 94 Deiparæ titulo sacra erat Blachernarum ædes. Situm ejus inquit ac statuit Ducangius in Constantinopoli Christiana, libro iv, § 2, num. 6. In hac synodo gradu dejecti antistites, qui unioni Ecclesiarum consenserant.

Ineunte mense Maio ejusdem anni 1283, sanguinis guttas e caelo destillasse perhibet Pachymeres, capite 18. In Orientem proleiscitur Augustus, motas ab Arsanianis turbas compositurus. Convenere omnes Adramytii in Mœsia Asiatica, ubi cunctis ad victum in totam hiemem necessarium, large imperator providerat ut ait Pachymeres, cap. 21. Synodus habita hoc in loco, assidente patriarcha Cyprio. *Statis quavis hebdomade diebus, per totam Quadragesimam perseveravit* imperator. Conventions etiam cum episcopis per ignem habitæ *Sabbato sancto, Paschæ vigilia*. Hunc possumus numerat annum 1283; sed annum insequentem 1284 evincunt memorata facta, quæ acciderunt *feria secunda hebdomadæ paschalis* anni scilicet 1283, guttas sanguinis e caelo decedentes *mense Maio, exacta Adramytii hiems tota, ibique plures habiti cum episcopis conventus per totam Quadragesimam*. Conventions ergo pactum de chartis in ignem injiciendis ad experimentum, accidit *Sabbato sancto* anni 1284. Numerabat hic annus *cyelum solis 5, et litteram Dominicalem BA et aureum numerum 42*, quibus Pascha in diem 9 Aprilis confertur: dieque præcedente octava fuit *Sabbatum sanctum*.

Quæ deinceps acciderunt varia ac multiplicia pergit narrare Pachymeres. Andronicus olim Sardensis episcopus ignominiosissime ejicitur, veluti reus læsæ majestatis (capite 23); Cotaniza, monachus ex latrone factus, Prusa fugit (capite 24); in occiduos tractus ab imperatore mittitur Tarchaniota protovestiarius cum exercitu (capite 25); classis Romana negligitur, ac sensim aboletur (capite 26); Michaelis principis, filii Joannis Sebastocratoris ardes incensæ (capite 27). Tempus notat historicus: *Hæc circa Decembris medium acta sunt*. Quo vero id acciderit anno, ignotum mihi; simul enim colligit Pachymeres rerum eventus qui per tempora varia acciderunt.

Insequente vicesimo octavo capite disserit ille de *pane consecrato*, qui corruptus in sacra pyxide repertus est in Magna Ecclesia Constantinopolitana. Hæc prima sunt capitis verba: *Hoc porro, ut ad intermissa me referam, tempore*. Tempus istud sistere intra annum 1284 nullus dubito. Verba animadvertite, quæ sequuntur: « *Dominica* illuxerat, proprio vocabulo dicta *Τετάρτη; Tyrine*, a casei tunc adhuc usu permissu: quæ ritus consuetus vocabat sacerdotem 95 ad præparandas in sacra pyxide tot oblationes consecrati panis, quot ad celebrandas juxta morem instantes liturgias ex præsanctificatis oportebat. Ubi ergo est, incruenti sacrificii peracta functione, aperta pyxis ad collocandos intra eam consecratos panes, inventa intus apparuit ex præsanctificatis oblatio, quam quis intuens suspicaretur unam ex iis esse, quæ *feria quarta hebdomadæ majoris* cum offerri debuisset, oblata minime fuerat ut indicatum est superius, *propter recessum ecclesiasticorum ex ecclesia*. Superius caput 15 indicatur, ubi de inauguratione Cyprii patriarchæ agitur. Hæc ibi habentur: *Ut quarta dies* (hebdomadæ

majoris) *supervenit*. . . *plerique clericorum*. . . *non statim expedire certum assensum, quid ad placita quædam exigebatur, valere: quidam etiam clare recusarunt, ut in his altercationibus hora legitima sacri, ex præsanctificatis tali die celebrari soliti, præterierit*. Hæc anno 1283 acciderunt feria quarta hebdomadæ majoris ante Pascha. Itaque ad annum insequentem 1284 pertinet *Dominica Tyrine*, cum sacer panis in pyxide corruptus repertus est. Hæc eadem est, quam nos *Dominicam Quinquagesimæ* vocamus: ac prima jejunii quadragesimalis apud Græcos hebdomada. Consuetum erat porro, tot in *Dominica Tyrine* consecrari oblationes, quot opus erant, ut sequentibus hebdomadæ diebus missæ præsanctificatorum celebrarentur. Sacer ego panis, qui corruptus in pyxide repertus fuit, una ex illis oblationibus credebatur, quæ anno superiore 1283 in pyxide relicta fuerat, *feria quarta hebdomadæ majoris, præsanctificatorum missa prætermissa*. Sacrum incidisse Pascha anno 1284 adnotavimus in diem 9 Aprilis: unde *Dominica Tyrine* illuxerat die 20 Februarii, currente littera Dominicali BA.

In urbem (Constantinopolim) *reversus imperator, nequitiam indormiebat* (ait historicus, capite 30), *negotio conciliandorum Ecclesiæ, qui se ab ea disciderant*. Signa edita sunt varia, quibus imperator perimotus vehementius *Arsenianorum*, et *Josephitarum* pacem urgebat. Jam vero cineres Arsenii, olim patriarchæ, regiam in urbem translati (capite 31); cladum etiam Christianorum initium in Syria (capite 32); captam Tripolim, captamque Ptolemaidem refert Pachymeres, sequentium videlicet annorum prævertens clades. At Marino Sanuto, dicto *Torsello*, teste libro iii, parte xii, cap. 19, obsidium castri *Margat* sub Soldano Babylonio accidit anno 1285, die 27 Aprilis, ejusque amissio post mensem. Denique secundæ ab imperatore celebrantur nuptiæ cum Irene, filia marchionis Montisferrati (capite 33).

96 Tum vero evocatus e Prusa Joannes Beccus cum sociis, Constantino Meliteniote, et Georgio Metochita, archidiaconis, ut fidei suæ rationem redderent. Indictum ergo colloquium in synodo ecclesiasticorum, quæ habita est in *Trictinio Alexiaco*. Aderat patriarcha Gregorius. Alexandrinus quoque Athanasius, quod forte tunc *ægyptians*, de cubens in lectulo portatur. Ordo universus antistitum convenit: nec clerici desunt, nec plerique monachorum, nec laicorum quique lectissimi. His præsidebat imperator, circum se habens summatum primores. In primis eminebat *logotheta* (Muzalo). Hanc synodum ad anni 1284 Maium mensem, aut Junium refert Possinus. Insequentem indicare annum videntur, quæ varia rerum interposita memorat Pachymeres eventa.

III. Præcipua colloquii capita refero, quæ processionis dogma spectant, ex ejusdem Pachymeris capitulo 35 (1). Gregorio patriarchæ, quid sentirent de dogmate percontanti archidiaconi reposuere: « Reperimus in scriptis authenticis, Spiritum san-

elium χορηγούμενον, διδόμενον, ἀποστελλόμενον, A προερχόμενον ἐκ Πατρὸς δι' Ἰσοῦ, *præberi, dari, mitti, prodire ex Patre per Filium*: interdum et a quibusdam Patrum dici, ἐκπορευόμενον *procedere*, ait autem et de Patre magnus Joannes Damascenus esse illum, προβολέα διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος, *productorem per Verbum euantiatorii Spiritus*. In voce autem *productoris* uolitionem principii activi (seu causæ, τῆς αἰτίας) agnoscimus. Causam igitur non dicimus Filium in sua ex Patre processione sancti Spiritus: ac neque *concausam*; qui anathematizamus et rejicimus sic loquentem. Sed Patrem *causam per Filium* sancti Spiritus dicimus: quandoquidem vocabulo προβολέας, *principii activi* (seu causæ) significatus subest. » Perpicuo patet, periude esse *Patrem per Filium esse causam Spiritus sancti*, ac Patrem, et Filium unam esse ejusdem causam, ob unam spirantem virtutem, quam Pater habet a se, a Patre communicatam Filius. Vide caput 5, num. 3, (2), et num. 4.

(2) Muzalo magnus logotheta inferebat, *Filium in processione ex Patre causam sancti Spiritus*. Non ita esse aiebant archidiaconi. Annon enim, *exempli gratia, dicimus: Pater est perfectus Deus, Filius item perfectus Deus, Spiritus quoque sanctus et ipse perfectus Deus. Unde quis non videt apparere inferendum, quum respiciamus, deorum trinitatem*. Ob unitatem Divinitatis, quæ inest eadem tribus in personis, tres personæ sunt unus Deus: ac pari etiam ratione ob unitatem spirantis virtutis, quæ a se est in Patre, et est eadem in Filio communicata a Patre. Pater et Filius ¶ una sunt Spiritus C sancti causa. Consule dicta numero 4 citato.

(3) Georgius Monsechampar, qui tunc erat *Ecclesiæ chartophylax*, spurium et suppositivum esse affirmavit allatum *Damasceni testimonium*. Moschampari adversatus est magnus logotheta: *Hoc dictum, inquit, a te rejectum ut apocryphum, diserte ac syllabis totidem existat in sacra Hoptotheca, libro, ut scis, auctoritatis omni exceptione majoris, adjuncto etiam clare nomine magni Damasceni, ejus auctoris*. Opus istud ab Andronico Camatero concinnatum fuisse, jam adnotavimus.

(4) « Admitto (logotheta Muzalo inquit) testimonium: et sancti esse vere Damasceni agnosco. Cæterum non assentiar, *Spiritum per Verbum et Filium originem ex Patre trahere*. Si enim dicens audacius loquerer, quam si qui affirmant: *ex Patre et Filio sanctum procedere Spiritum*. Quoniam in hoc Latinorum dicto communio præpositionis *ex*, pariter adaptatæ Patri Filioque, ad æqualitatem hypostasum inter se astruendam magis quadrans, audacie invidiam nisi plane diluit, emollire certe plurimum potest. In alia vero sententia, dum Spiritus ex Patre *per Filium* assertitur *procedere*, illa diversitas præpositionum emphasim nescio quam absonam differentię immiseret . . . velut subindicans, aliud esse sancti Spiritus principium activum Patrem, et aliud ejusdem principium activum Filium. » Repo-

nabant archidiaconi: *Quid ad nos ista dirigit? Joannem Damascenum incesse. Quod si tanti Patris sententiam erroris suspicione liberandam censes . . . cur nos hæreseos accusamur?* Paria docuerunt Nysseus, Cyrillus Alexandrinus. Maximus confessor. Nysseus in Epistola ad Ablavium docet, *Filium ex Patre προσεχώς*, continenter et sine medio: Spiritum vero sanctum *per Filium, qui continenter est ex Patre*. Cyrilli verba sunt libro 1 *De adoratione: Substantiialiter ex utroque, nimirum ex Patre per Filium profuit Spiritus*. Denique sanctus Maximus in Epistola ad Marinum: *Per Filium profuit Spiritus sanctus ex Patre*. Nulla vero laborat invidia sive præpositio *ex*, sive præpositio *per*. Indicat prior. *ex*, productionem Spiritus sancti, quæ æqualis, imo una et eadem est in Patre Filioque. Indicat altera. *per*, non ordinem in virtute, aut efficientia, ob ejusdem in Patre et Filio unitatem; sed ordinem inter personas Patris, et Filii, qui distincti sunt, et præbent suppositum spirationi: ita scilicet quod *Filius habet a Patre, quod spirat Spiritum sanctum*. Consule sanctum Thomam in I dist. 42, quæst. 4. artic. 3, et 1 p. quæst. 36, art. 2. Vel etiam eadem ¶ particula, *per*, clarus quodammodo exprimit, spirandi virtutem, quæ inest, Patri unam eandemque Filio communicari a Patre.

(5) Catholicam doctrinam exponebat Beccus exemplo Patribus familiari *solis, radii, et lucis, vel oculis, fontis, aquæ et fluvii*. Namque splendor, sive lux est a sole per radium: et fluvius per aquam, sive rivum est a fonte. Datum calumniabatur expositionem Gregorius patriarcha: ac si Beccus non confiteretur, *Spiritum sanctum continuum Patri esse, sicut et Filium*; quin imo doceret, *Filium quidem continuum Patri, Spiritum vero locali quadam separatione distare*. Calumniam depellebat Beccus: « Gregorius Nysseus, inquit, de Filio quidem ait, *esse illum continue ex Patre*, de Spiritu vero, *esse per eum, qui continue ex Patre est*. Vos vero locales distantias, aut spatia interjicientes temporum, absurditatem omnino inducitis. Enimvero generari *Filium ex Patre*, cum solum auditur, præbet animo nescio quam speciem quasi effluxus, localis egressionis distantiam inferentis. Sed corrigitur imaginatio, cum additur: *indivulse indistincteque generari*; vere sic *ex Patre* significans esse Filium, ut simul *in Patre* sit. Sic et mihi ratiocinari de Spiritu licet. Aut potius ad similitudinem superius adductam referatur sermo: *radiumque* dicimus *ex sole*, et lumen abscissum ex sole quidpiam non existimamus est radium. Lumen etiam dicimus *per radium ex sole*, et mediationem intelligimus, et continuari lumen soli per radii mediationem, non negamus, » Præmonerat vero doctissimus Beccus: *Rudes utique esse hujusmodi imagines processionum beatæ Trinitatis, quæ nullo pingi simulacro valent; et harum effigie formarum speciem divinæ Triadis insinuari, quoad licet humano captui*.

Hanc doctrinam paucis, ad luculentissimis declarat verbis sanctus Thomas, in 1^a dist. 12, quæst. 1, art. 3: « Si consideremus ipsum principium, scilicet potentiam spirativam (seu naturam divinam cum proprietate spirationis), cum in hoc non distinguantur Pater et Filius (sed sint unum), non potest dici spiratio esse a Patre mediante Filio (sed a Patre, et a Filio immediate procedit Spiritus sanctus). Si autem consideremus ipsos spirantes, qui distincti sunt, et secundum hoc præbent suppositum spirationi: sic est ibi mediator, secundum quod est ibi ordo naturæ; quia Filius est ex Patre, et Spiritus sanctus simul a Patre et Filio. » Paria sunt, quæ habentur ad 1: « Per hoc quod dicitur Spiritus sanctus procedere a Patre per Filium, designatur auctoritas in Patre respectu Filii: quia Filius habet a Patre, quod spiraret Spiritum sanctum. Ex hoc autem non ponitur mediatio aliqua, nisi ex parte suppositorum: quæ distinguuntur per hoc, quod unum est ab alio; ratione cujus in uno est auctoritas respectu alterius. »

Quid hæc vero Patri conferat auctoritas; quænam etiam sit differentia inter processionem a Patre per Filium Spiritus sancti, ac inter fluxum per rivum promanantem a fonte; quinam demum vocum usus apud Græcos: patet Aquinas omnia ibidem, art. 2, ad 3: « Spiritus sanctus dicitur esse principaliter a Patre; quia in Patre est auctoritas spirationis, a quo etiam habet filius virtutem spirativam: et non propter aliquem ordinem, vel gradum prioritatis et posterioritatis Patris et filii. Similiter etiam propter eandem rationem dicitur proprie procedere a Patre: maxime cum hæc præpositio, a, apud Græcos notat relationem ad primum originem. Unde apud eos non dicitur quod lacus sit a rivo, sed a fonte: et inde est etiam, quod non concedunt, quod Spiritus sanctus sit a Filio, sed a Patre. Nihilominus tamen non est dicendum, quin etiam a Filio proprie procedat, qui cum Patre est unum principium Spiritus sancti: non autem sic rivus, et fons sunt unum principium lacus: » sed utique duo, quorum alterum pendet ab altero; ac distinctam, si qua est, efficientiam habet. Græcos ab Aquinate memoratos intellige sanctos Patres, aliosque catholici dogmatis vindices.

(6) Hæc præcipua sunt, quæ circa dogmatis doctrinam in colloquio discussa fuerunt. Testamenti, quod morti proximus anno 1298 condidit Beccus, partem aliquam hinc licet loco exhibero, ut splendide pateat adversantium Græcorum sententia de Spiritu sancto. Integrum Possinus refert in Observationibus ad libri tertii caput 29. « In hoc hallucinantur illi quibuscum mihi controversia, quod ipsis vi argumentorum ex authenticis Scripturarum et Patrum testimoniis depromptorum ineluctabiliter pressis, nulla ostendebatur via declinandi, quin fatenda esset, ac pro certo dogmate habenda sancti Spiritus ex Patre per Filium processio. Aliunde vero, cum pari theologiarum ex Scripturis ratio-

cinationum evidentia constringi se putarent ad affirmandum, hypostaticam proprietatem personæ Patris esse originalem spirationem activam: concordare cum eo nequiverunt consortium in spirando Filii cum Patre. Inde in frivolam vanæ distinctionis cavillationunculam abstracti sunt, qua pernegant, idem esse processionem et exstantiam, Fatentur, procedere quidem Spiritum sanctum a Patre per Filium; dici tamen velant, Spiritum per Filium exstare. ¶ Transire spirationem activam lingunt per Filium, quasi per medium, et instrumentum inanime in nullo cooperans; ut ea ratione procedens Spiritus intelligatur consequens quiddam ad Filium sola cogitatione, cui nihil respondeat in re. » Hinc vero demum processionem pro efficientia sumptam referebant ad missionem Spiritus sancti temporalem per donorum et charismatum concessionem. Quod si eadem efficientia per Filium intelligi etiam debebat æterna, hanc Cyprius Gregorius ita interpretabatur, ut novam hæresim inveheret, de qua inferius agendum est. Laudatum Bessi testamentum diligentiore cura capite decimo ac postremo expendimus et illustramus.

IV. Ægerrime serebat Augustus, congressum longe contra quam speraverat, accidisse. Joannem Beccum, sociosque excepit Cosmili monasterium, sub fida habitos custodia. Idem est, ac monasterium sanctorum Cosmæ et Damiani, quod extra urbem ad freti litus exstabat. Ducangium consule in *Cypri Christiana* § 15, num. 10. Sed illos demum, qua minis, qua blanditiis frustra tentatos, jubet imperator, nave deportari in arcem, a dextris ingredienti sinum Astacenum sitam, cui nomen a sancto Gregorio est.

CAPUT VIII.

Gregorio Cyprio patriarchæ provincia imponitur, ut Joannis Damasceni testimonia exponat, et conciliet in loco, qui coram palamque in ecclesia legeretur. Graves in eo deprehensæ difficultates. Ipsum refellit Beccus: Cypriumque reum agit novæ hæreseos, quæ postea Palamitica dicta est. Tomum corrigere abnuil Cyprius: plures tamen scribit libellos apologeticos. Sancti Joannis Damasceni mens diligentius exponitur, Sancti Thomæ Aquinatis de Damasceno judicium. Itemque de Theodoro. Doctrinæ anacephalæosis contra Photii objectiones.

1. Adversariis suis (verba sunt Pachymeris lib. II, cap. 1), acrem reliquit curam Beccus inquirendi, qua ratione in orthodoxum (ita sentiebat ille), explicari sensum posset Damasceni Patris dictum, ita ut neque Bessi expositioni assentiri viderentur, et tamen ipsi suspensiones effugerent, quibus ipsorum doctrinæ, ex apparenti cum sententiâ tantæ auctoritatis conflictu, apud eruditos laborabat. « Animadvertentibus ipsi, non dici a Damasceno, theologiam explicante, procedere Spiritum ex Filio per Filium et Verbum. ¶ Addebant etiam, sancti verba ibidem legi: ex Filio autem Spiritum non dicimus. Hinc inferentibus, præpositiones ex et per non esse æquipollentes. » E re sua censebant, ut solo uterentur

Damasceni effato illo, quos is negabat se dicere *Spiritum ex Filio*: quærebantque expositionem, qua reliqua priora verba emollirent, et in concordiam reducerent. Itaque Gregorio Cyprio deman- data provincia, *Tomum* scribendi hac de re.

Imposito inuicem functus est Cyprius, editusque *Tomus*, in Ecclesia coram palamque lectus. Id ac- cibusse Possinus putat anno Christi 1288. Velat nihil, quominus id acciderit anno superiore 1287, vel etiam præcedente. Quæ plura ab Cyprio edita sunt apologetica scripta, quæ mox enumerabimus, id exposcere videntur. *Tomo lecto imperator rubrica subscripsit, deinde patriarcha, tum ordine præsules* Ecclesiastici viri luero plures, qui subscriptionem aperte negarunt.

II. Causam enarrat Pachymeres ibidem: « Eral enim inter alia in *Tomo*, qui subscribendus obtu- debatur, quædam expositio sententiæ prius memo- ratæ divi Damasceni, sic se habens: *Si vero a summo Theologo Damasceno reperiatur dictus Pater sancti Spiritus διὰ λόγου προβουλεύς, productor per Verbum: haud plane ista locutio significare vult sancti Spiritus εἰς αὐτὸ πρόσθον processionem in exstantiam; sed εἰς ἕκστατον αἰδίου, in æternam explendescentiam.* Hoc autem quid sibi vollet, ne- quaquam se capere aiebant: quærebantque mon- strari sibi discrimen processionis et æternæ ex- plendescentiæ; ut sic earum vocum alteram abji- cerent, alteram amplecterentur. Nunc enim plane apparere ipsis ista vocabula mutuo æquipollentia, nec plus minusve significare quidquam *processio- nem in exstantiam, quam processionem in æternam explendescentiam.* »

Animadvertite, minus accuratam falsamque jam Cyprio visam esse eorum interpretationem, qui *processionem sancti Spiritus a Patre per Filium* aut intelligebant *temporalem donorum et charismatum concessionem, aut celo processionis activæ transi- tum per Verbum, veluti medium, sine ulla ejus efficientia.* Perspicua scilicet Damasceni ac Patrum mens erat, æternam esse Spiritus sancti proces- sionem, qua dicitur *a Patre per verbum procedere.* Patebat etiam, hanc *processionem per Verbum* satis indicare Verbi efficientiam erga Spiritum sanctum quam interpretabatur Cyprius non *ad exstantiam, sed ad æternam explendescentiam;* cum attamen revera Spiritus sancti *æterna explendescentia* nil aliud foret, quam *ejus exstantia a Patre per Filium*

102 III. *Tomus* incidit in manus Becci carcere detonti *Multa* ille eodem in *Tomo reprehendebat* (verbis utor Pachymeris, cap. 2), *sed præsertim incusabat expositionem in eo traditam sententiæ Damasceni.* Prostat in *tomo II Græciæ orthodoxæ* ejus *oratio prima in Tomum Cyprii, et novas ejus- dem hæreses.* Novam Cyprii interpretationem pro- priis verbis allertum. 5. *Licet enim apud nonnullos sanctos per Filium procedere Spiritum sanctum astruatur; dictio hæc, in æternam effulsionem, non ad esse pure, significat progressum.* » Et primum

A quidem intelligere non valeo (reponit Beccus), qua ratione *effulsionem in æternum* Spiritus a *puro progressu ad esse* distinguat. 2. Gregorius Nyssenus duarum personarum causæ, seu principii differen- tiam declarans, non aliam esse docerat, nisi *hanc quidem contigue, aliam vero per illud quod a primo contigue est:* unde non capio, quænam alia sit in æternum per Filium Spiritus effusio, nisi ipsius ex Patre per Filium hypostasis progressus. 3. An fuerit Unigenitus, *hujusce Spiritus effulsionis per ipsum, ex Patre admittere?* 4. Quod si Spiritus *naturaliter* per Filium effulget, idem fuerit dicere, ac procedit ipse per Filium. » Hæc et alia quam- plura Beccus opponebat.

Inepta erat alia Cyprii sententia, quæ num. 10 habetur: *sed per Filium, et ex Filio φυσικῶς- ὑπάρχειν naturaliter existere: non vero per Fi- lium, et ex Filio εἰς ἕκστατον ἔχειν existentiam habere, qui ἢ ενυπίασαντες Patres, facti sunt.* « O argutum talia asserentium acumen!... Ego qui non ita curiosus sum, sed rudis hebesque, illud *ex Filio naturaliter Spiritum existere, pro existentia ex Filio* assumo: et præpositionem *ex*, loco præ- positionis *per*, ut scriptis mandata traditio intonat, *de Filio* semper accipiens; non *duas causas Spiritus, sed Patrem causam per Filium* deprædico. » Hæc vero germanam continent loci alterius inter- pretationem, ubi Damascenus ait, *se Spiritum ex Filio non dicere:* nimirum veluti ex causa a Patre distincta. Hæc de re diligentius infra.

Cum hæc fortasse præ oculis haberet doctissi- mus Franciscus Combefisius, frequentius adnotat in altera parte Novissimi Auctarii, Joannem Beccum *hæresim Palamiticam* damnasse. Iusanum scilicet invaluit delirium, quo a divina essentia distingue- batur æterna Dei actio, ac sempiternum quoddam lumen divinum: ac istud mentibus crealis com- municari dicebatur, ipsa penitus incommunicabili essentia, ac invisibili. Hæc videtur esse illa *explen- descencia*, in quam Cyprius tradebat ex Patre pro- cedere Spiritum sanctum per **103** Filium, *non in exstantiam.* Hoc igitur impium Palamæ dogma a Joanne Becco damnatum in *Tomo quodam*, adnotat laudatus Combefisius in *Observationibus ad Ma- nuelis Calecæ librum De essentia et operatione.* Michaelis Lequien verissimam affero animalver- sionem in dissertatione 1 Damascenica, num. 50, Palamæ quidem prævisse Cyprium, erraticumque dogma ab isto præformatum refutasse Beccum. cæterum Joannem illum patriarcham Constantino- politanum, qui Gregorium Palamam primus dam- navit, aut *Sozopotitam* fuisse circa annum Christi 1294, au certe *Clycyn* circa annum 1316.

In hanc absurditatem incidisse Cyprium, jam allata ipsius ad locum Damasceni interpretatio satis evincit. Accedit aliud ipsius dictum in suo *Tomo.* quod inde sumptum a Becco refertur in oratione citata num. 14: « Nihil novi est, neque ab usu Scripturarum alienum, si *spiritalis donum* æquivoce

Spiritus sanctus vocetur: et *actio* aliquando sibi *nomen agentis* admiscere videtur, uti solis splendor et lumen sæpenumero solis. » Quibus utique verbis (ait Lequienus loco citato) significabat æternam Dei actionem, quæ personis tribus communis est, Spiritum sanctum quandoque vocari: et hanc æterni luminis efficientiam, tribus communem personis, ipsam dei processionem Spiritus a Patre per Filium. Aliud idem Lequienus Fragmentum operi a Cyprio confecti ibidem affert: nempe, *divina gratia, effulgentiaque, et operatio συναΐδιος ἐστὶ τῷ Υἱῷ coæterna Filio est: et ex ipso scaturit velut etiam ex Patre, et ipsomet Paraceto*. Enormia commenta, quæ eudebant Græci, Patrum auctoritate pressi, diligentius infra explanabimus.

Joannis Becci *Commentarius per urbem Constantinopolim serpens* (Pachymeris verbis utor capite citato 2), *cupide lectus a plurimis est: et plerisque aculeum infixit*. Ad ipsius Tomi accusationem animum appulerunt *episcopus Quinquecelesiensis, et Georgius Moschampar*, qui cesserat officio *exchartophylaxis*, quibusdam offensiunculis jam a Cyprio aversus. Accusationes in Tomi doctrinam, a Becco expositæ, prætermissæ sunt, ne cum Becco sentire viderentur. Aliam igitur inire viam excogitarunt impugnandi Tomi, quam refert Pachymeres, capite 3: « *Culpantes videlicet, quod cum vox προβολῆς productor, proprie usurparetur a Patribus ad significandum principium activum ἀπὸ τοῦ, Spiritus sancti, sicut vox Genitor ab iisdem adhibetur ad designandum principium activum, Υἱῷ unigeniti Verbi; tamen scriptor Tomi, vocis προβολῆς significatum retulisset ad simplicem explendescentiam, non 104 autem ad emanationem Spiritus sancti e vero principio activo. Quam emanationem vocabulo processionis exprimeus, et processionem ab explendescentia distinguens, haud dubie adiungeret voci productor notionem ipsi tributam a Patribus, emanationis scilicet ut e principio activo; quod nihil minus esse contendebant, quam defectionem a fide catholice doctrinæ.* »

Hæc ut hæresis Cyprio tribueretur, ansam dedit libellus ejusdam Marci monachi, in quo tradebatur, ut ait Pachymeres, capite 4, *etiam clarius quam in tomo patriarchæ, damnabilis illa restrictio notionis in voce, productor; qua principii activi significatus contra manifestam Patrum auctoritatem ab ea excluditur*. Opus istud, ut eluobratum fuerat, oblatum Gregorio patriarchæ fuit: *Qui percurrrens, ut cæteras solebat discipuli scriptiunculas: quædam in hac quoque sibi minus probata, manu propria correxit, et sic emendatam reddidit*, Hinc impius error, eo in Marci opere repertus, etiam Gregorio ascribebatur.

IV. Hinc stimuli addebantur patriarchæ, ut ipse corrigeret, quod in Tomo suo emendari opus esset. Nihil esse in Tomo vitiatum, quod spongia indigeret, præfracte contendebat ille. Domum istum exhibet codex Vindobonensis 249, num. 3, a Lam-

A hecio recensitus libro v *Commentariorum*, sub hoc titulo: *Ὁ Τόμος τῆς ἀγίας συνόδου, ἤτοι στήλη ὀρθοδοξίας, Tomus synodicus, sive columna orthodoxæ*. Incipit: *Ἐσχῆ μὲν ἡ ἐπισυμβάσα πρὸ μικροῦ παραχῆ τε καὶ ζάλη τῇ Ἐκκλησίᾳ. Habet quidem turbatio, et procella Ecclesiæ superveniens*. Ab his etiam incipit verbis Opus a Banderio integrum Græce editum in Notis ad librum viii *Antiquitatum Constantinopol.* quod inscribitur: *Ἐκθεσις τοῦ Τόμου τῆς πίστεως κατὰ τοῦ Βέκκου, Expositio Tomi de fide contra Beccum*. Nostro demum prostat sine titulo in apographo codicis Lugduno-Balavensis, num. 9.

Ut ut intactum relinquere Tomum suum voluerit patriarcha, apologetica tamen scripta edidit non paucas. Adversum *Marci monachi* opus, et errata, quæ ipsi effugebantur, scripsit *Confessionem*, itemque *Apologiam pro Tomo*, ac etiam *Epistolam ad imperatorem Andronicum*; quæ Græce editæ exstant apud Bandurium loco citato. Post abdicationem patriarchatus a Gregorio factam, quam insequenti capite enarrabimus, irrito conatu Tomi ab eo confecti correctio tentata est. Hanc in rem cætus plures coactos, refert Pachymeres, capite 11, sed *continuis dierum multorum altercationibus, in nulum concordis de istius scripti correctione sententiæ desinentibus finem, tandem convenisse omnes, ut omnino tolleretur enarratio loci Damasceni: præstabilius ducentes in expositum relinqui 105 testimonium illud, quam eo exponendo adduci in periculum*, Ipse vero Gregorius sua in *Apologia*, novam quorundam inæccelatus est interpretationem, qui in eo Damasceni dicto, *Manifestantis Spiritus per Verbum productor Pater*, verba illa τὸν Λόγον, δι' Υἱοῦ, per Verbum per Filium ita accipiebant, ac si perinde foret, ac τὸν πῶ Λόγω, cum Verbo, μετὰ τοῦ Υἱοῦ, cum Filio, ἀπὸ τῷ Υἱῷ, una cum Filio. Nimirum præter Becci expositionem, quæ Latinorum degna offert, alia sincerior nulla occurrebat. Hæc eadem diligenter adnotata consule apud Bandurium, qui se a Michaelæ Lequieno edoctum fuisse, candide fatetur.

V. Diligentiore cura insignis locus ille Damasceni illustrandus est, quem Becco opposuisse adversarios, adnotantem Pachymerem audivimus, num. 1. Legitur vero libro 1 *De fide orthodoxa*, capite 8, in fine: « *Scire operæ pretium est, nos Patrem ex aliquo esse non dicere, sed ipsum Filii patrem appellamus. Filium item nec causam, nec Patrem dicimus, verum potius, eum ex Patre esse, ac Patris Filium esse. Denique Spiritum sanctum ex Patre esse, et Patris Spiritum nominamus: at vero eum ex Filio esse non dicimus, Filii tamen Spiritum vocitamus... Quin et eum nobis per Filium manifestum esse, et imperitari profiteamur... Perinde ut ex sole quidem est cum radius, tum splendor; ipse enim fons est radii, et splendoris: per radium autem nobis splendor communicatur.* » Eodem exemplo veteres Patres, ac Joannem Beccum, aliosque in catholice dogmate socios, usos

esse, ut Spiritum sanctum substantialiter a hypostatica a Patre per Filium, vel a Patre Filioque procedere ostenderent, jam frequentius adnotatum. Sed illud etiam exemplum adhibuisse Græcos adversantes, dubium nullum: ipsumque eorum nomine sanctus Thomas opponit quæst. 10 *De potentia*, art. 4, num. 22: *Filius est radius Patris; Spiritus autem sanctus est splendor. Splendor autem non est a radio: ergo nec Spiritus sanctus a Filio.* Solutionem accipe ad 22: *Dicendum, quod splendor est a radio; cum nihil aliud sit, quam reverberatio radii ad corpus clarum.* Itaque splendor non solum a radio habet, quod nobis communicetur: sed a radio habet id quoque, quod est. Quoniam vero radii virtus, qua splendor efficitur, a sole provenit: ideo et splendor, et radius a sole, tanquam a principe ac primaria causa, proficisci dicuntur. Ratione pari si res divinas modulo nostro metiri liceat, Spiritus sanctus, tametsi a Filio procedat spirante ipsum, peculiari tamen ratione procedere dicitur a Patre, quia a Patre virtutem habet Filius, qua spirat Spiritum sanctum. Hinc ratione duplici catholico 106 dici sensu potest, Spiritum sanctum non esse ex Filio: ac primo non esse ex illo, tanquam a causa, quam habet a se virtutem spirandi: deinde non esse ex illo, tanquam a causa, aut concursa, distincta a Patre. Itaque Spiritus sanctus non solum *temporali missione* a Filio et per Filium manifestatur, donaturque nobis: verum etiam *æterna, ac substantiali emissionem, aut processione* a Patre est Filioque, aut a Patre per Filium.

Cur vero Damascenus unam Filii efficientiam proferat in temporali sancti Spiritus missione, unam *per Filium memorans manifestationem* ejusdem ac donorum concessionem? Imo cum *Spiritum Filii proprium* appellat, satis indicat æternam originem ejus ex Filio quoad exstantiam. Cum vero expressiorem ejusdem Spiritus nobis per Filium manifestati mentionem ingerit, *procuratoricam* ac *primordiale* illam virtutem spectabat, quæ in operibus ad extra peculiari modo tribui Filio solet. Hac de re ipse Damascenus agit ibidem capite 12 in edit. Lequieni sub titulo *De divinis nominibus*. Ad eum: *Ne multa dicam, non est alia Patri ratio, sapientia, potentia, voluntas præter Filium, qui sola est Patris potentia, ἡ προκαταρκτική, τῆς τῶν πάντων ποιήσεως, rerum omnium creationis primordialis virtus.* Qua in illa comparatione ad res creatas, dicitur Spiritus sanctus ibidem, *omnium creationis consummator, τελειουργόν.* Pater vero, *bonitatis totius fons, et occulti in se boni scaturigo.* Hujusmodi personarum appellationes, dum ad res creatas ipsæ comparantur, alias afferi, ac modo quodam diverso sanctus Basilius in libro *De Spiritu sancto*, capite 16, num. 38: *In horum autem creatione, inquit, cogita προκαταρκτικήν, primarium causam, Patrem: θεμιουργικήν, conditricem, Filium; τελειωτικήν, perfectricem, Spiritum sanctum.*

A Sed eadem etiam voce, τῆς ἀρχῆς προκαταρκτικῆς, Beccus ubique Græci usi sunt, facta Patris comparatione ad Spiritum sanctum: ut id significarent unum, Patrem esse originem ac fontem, a quo esse omne profluit tam increatum, quam creatum: ac Filium habere a Patre, ut spiret Spiritum sanctum.

B Mentem suam perspicue Damascenus declarat loco citato: *Pater mens est, rationis abyssus, Verbi genitor, ac per Verbum προῦλεός ἐκφαντορικόσ Ἰνσῦρατος, manifestantis Spiritus productor.* Filius est *perfecta persona ex perfecta persona, quomodo ipse nonit, diciturque Filius.* Ac postremo Spiritus sanctus, *Patris potentia et divinitatis recondita declarans, ἐκφαντορικῆ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δόναμις, ex Patre per Filium procedens ἐκ Πατρὸς μὲν δι' Υἱοῦ ἐκπερνούμενη. . . quo fit etiam, ut Spiritus sanctus omnium creationis consummator 107 existat.* Animadvertite: 1. In his agi verbis, quæ exscripsimus, de mutuo personarum respectu *ad intra.* 2. Adeoque consequens esse, substantialiter ac hypostaticam Spiritus sancti productionem illis exprimi verbis, *Pater per Verbum Spiritus productor, ac illis etiam, ex Patre per Filium procedens.* 3. Verbis illis, ἐκφαντορικόσ Spiritus, seu ἐκφαντορικῆς virtutis aut potentia, manifestationem nobis factam, donorumque concessionem non significari: sed utique exstantiam Spiritus sancti, qui siculi procedit a Patre per Filium, ita latentem divinitatem Patris, quam ab ipso per Filium accipit, manifestat, exprimit, enuntiat, representat. 4. Ex hac demum substantiali ad intra manifestatione aliam sequi in temporali Missionem factam: unde ex eo, quod sanctus Spiritus potentia sit a Patre per Filium procedens, latentis divinitatis ejus enuntiativa, colligit Damascenus, ipsum ad extra esse omnium creationis consummatorem.

C Mentem hanc suam alia patofaciunt, quæ subjunguntur verba: *Pater fons est, et auctor tum Filii, tum Spiritus sancti: solius tamen Filii pater, et Spiritus sancti προῦλεός, productor. Filius autem est Filius patris, et ex Patre. Spiritus sanctus est Spiritus Patris, ut qui ex Patre procedat. . . Quin Filii quoque Spiritus dicitur, non velut ex ipso, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, sed per ipsum e. e. Patre procedens, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπερνούμενον.* Solus enim Pater ἀπτός, causa et auctor. Solus nempe Pater causa illa est, ex qua esse omne profluit tam increatum, quam creatum. Hanc juxta notionem non procedit *veluti ex Filio* Spiritus sanctus, cum a Patre habeat ipse, ut Spiritum sanctum spiret, sed *ex Patre procedit per Filium*, quia Filio virtutem, quam Pater habet, ipse Pater communicat, ac Filius per hanc communicationem non est sancti Spiritus causa distincta a Patre, sed una causa cum Patre.

Insignem locum istum Damasceni, veluti spurium, rejecit Gorgius Moschamper chartophylax

in colloquio de quo egimus capite 7, num. III (3). Sincerum illum, ac germanum probabat magnus logotheta Muzalo auctoritate Andronici Camaleri, qui integrum suæ inserueral Hophothecæ. Cur vero abjudicari a sancto Damasceno veluti parente debeat, cum parem eandemque doctrinam habeat in aliis dubio procul genuinis operibus? In Dialogo contra Manichæos, num. 5, sic habet: *Pater semper Verbum suum ex se genitum, καὶ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐκπορεύμενον, et per Verbum suum Spiritum suum ex se procedentem habuit.* Insipiens esto, qui neget his expressam verbis æternam, ac substantialem, et hypostaticam sancti Spiritus per Filium processionem ex Patre. In Epistola ad Jordanem archimandritam de hymno Trisagio, 108 num. 28, ait: *Ex Patre siquidem per Filium et Verbum procedens, non tamen filiationis modo.* Hujusmodi opus non erat exceptione, si hæc *per Filium processio* ad missionem temporalem donorumque largitionem referenda esset.

Difficilior videtur ejusdem Damasceni locus ille, qui habetur homilia in Sabbatum sanctum, num. 4: *Spiritus sanctus Dei, et Patris, tanquam ex ipso procedens: qui et Filii dicitur, ut qui per eum manifestetur, et creatis rebus impertitur, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχων τὴν ὑπάρξιν, non tamen ex ipso existentiam habens.* Similem jam expendimus sententiam ejus, ex octavo capite primi libri *De fide orthodoxa*, depromptam. Ac primo quidem ad Filium peculiari quadam ratione temporalem sancti Spiritus missionem refert Damascenus, ut *virtutem proclareticam* in eadem missione Filio competentem declaret. Negat ille deinde, Spiritum sanctum *ex Filio existentiam habere*: at ea plura loca subintelligenda sunt, quibus ipsum aperitissime docet *ex Patre procedere per Filium*. Negat vero, *Spiritum ex Filio existentiam habere*, quia Filius non est causa a Patre distincta; et quia Filius habet a Patre, ut Spiritum sanctum spiraret. Additur postrema ratio ex errore Apollinari Arianorumque desumpta, qui Spiritus sancti productionem in Filium præsertim refundebant: dicebantque ipsum *Filio minorem*, utpote ex Filio procreatum, sicuti et Filium minorem Patre, utpote natum ex ipso. Ab hac impietate caventes Græci mediæ præsertim ætatis doctores, ita negabant *ex Filio Spiritum existere*, ut illum tamen *per Filium procedere a Patre* constantissime docerent. Genuinum hunc sensum esse, evincit ejusdem Damasceni *Expositio fidei*, quam ex Arabico versam Michael Lequienus sua exhibet in editione. Hæc habentur, num. 2: *Pater absque principio est: et Filius est ex Patre per filiationem: et Spiritus sanctus est ex Patre per Filium, non per filiationem, sed per processionem.* Aptissimum exemplum est, quod additur: *Verbum gignitur ab intellectu: sed etiam ab intellectu critur Spiritus, qui manifestatur per Verbum, quod emanat ex abscondita scaturigine sua, splen-*

dorem suam naturalem explicans. Ex Patre oritur Spiritus: sed hocce in ejus orlu locum habet manifestatio ejusdem per Verbum. Sancti Spiritus ortus Patri attribuitur, qui totius Deitatis abscondita scaturigo est. Manifestatio ejusdem, eademque *naturalis* instar *splendoris*, Filio tribuitur, quia ex Patre natura divina per Filium communicatur Spiritui sancto.

Theologiam suam tradere Damascenus pergit ibidem: *Filius ad Patrem refertur, atque ex Patre est, quia natus est ex Patre: et Spiritus sanctus ad Patrem refertur, atque est ex Patre, quia est ex illo, non filiationis more, sed processionis. Itemque sanctus Spiritus est Filii, sed non est ex Filio. Est tamen ad Filium, quia emanat per illum, et ex illo: ac non est ex Filio, quia Pater una est causa tum Filii, tum Spiritus sancti.* Hæc postrema verba sensum declarant totius sententiæ. Pater una est causa tum Filii, tum Spiritus sancti: ea ratione quod in Patre, veluti in fonte, qui non est ex alio, virtus reperitur spirativa Spiritus sancti. Hæc utique una et eadem Filio etiam inest: sed a Patre communicata. Hinc Spiritus sanctus suam habet *exstantiam* ex Patre, tanquam ex fonte: quo eam modo non habet ex Filio. At quoniam in Filio spirativa virtus inest a Patre communicata: ideo *per Filium, et ex Filio* Spiritus sanctus *emanare* dicitur, non dicitur *esse*; tametsi illa emanatio sit *ad exstantiam*. Quo etiam sensu non inepte dici potest, splendorem, aut fluvium non esse ex radio, aut rivo, sed esse splendorem ex sole et fluvium ex fonte: ac nihilominus splendorem emanare per radium, et etiam ex radio: et fluvium emanare per rivum, et etiam ex rivo; solis ac fontis virtute radio ac rivo communicata. Hæc offert ibidem Damascenus exempla, quorum discrimen maximum a Spiritus sancti emanatione sumitur a principio activo, quod unum ex Patre communicatur Filio: diversum est in sole et radio, in fonte et rivo. Rem hanc igitur ab humano capta longissime alienam, verbis utique diversis, una tamen sententia, exposuerunt Ecclesie Patres.

VI. Primum Damasceni testimonium, quod hactenus pro virili illustravius, inter Græcorum objectiones offert sanctus Thomas in Sententiarum Commentario, in Questionibus disputatis, et prima parte Summæ Theologicæ. Loco prioris, scilicet in 1, dist. xi, quæst. 1, art. 1, hac utitur solutione ad 3: « Dicendum, quod Damascenus in hac parte non creditur: quia dicitur fuisse tempore illo, quo incepit controversia super hac questione inter Græcos et Latinos. Tamen non negat quia *sit ex Filio*, sed dicit se non concedere *quod sit a Filio*, quia adhuc apud eos in dubio vertebatur. » Ante sæculi septimi exitum natus fertur Damascenus, vitamque suam ultra annum Christi 754 agebat: quo tempore Spiritus sancti proces-

sionem a Patre Filioque a Latinis assertam inveniebant insequerenturque Ieonomachi.

Alia est Thomæ solutio, quæst. 10, *De potentia*, art. 4, ad. 24 : « Dicendum quod positio Nestorianorum fuit, quod Spiritus sanctus non sit a Filio. Unde in quodam Symbolo Nestorianorum condemnato in prima Ephesina synodo dicitur sic : Spiritum sanctum ¶ 110 neque Filium putamus, neque per Filium essentiam accepisse. Propter quod Cyrillus contra Nestorium in Epistola prædicta (Synodica ad Nestorium, a Thoma memorata ad 13), posuit Spiritum sanctum esse a Filio. Theodoretus vero in quadam Epistola ad Joannem Antiochenum sic dicit : Spiritus sanctus non est ex Filio, aut per Filium habens substantiam : sed procedens quidem a Patre, Spiritus vero Filii, eo quod et ei consubstantialis sit nominatus. Hæc autem verba Theodoratus prædictus imponit Cyrillo, tanquam ab eo dicta sint in epistola, quam ad Joannem Antiochenum scripsit ; licet in illa epistola hoc non legatur, sed dicitur sic : Spiritus Dei patris procedit quidem ex ipso : est autem et a Filio, non alienus secundum unius essentiæ rationem. Hanc autem Theodoretici sententiam secutus est postmodum Damascenus, quamvis dogmata ejusdem Theodoretici sint in quinta synodo condemnata. Unde in hoc non est standum sententiæ Damasceni. »

Denique I part., quæst. 36, art. 2, ad 3 : « Dicendum, quod Spiritum sanctum non procedere a Filio, primo fuit a Nestorianis introductum, ut patet in quodam symbolo Nestorianorum damnato in Ephesina synodo. Et hunc errorem secutus fuit Theodoretus Nestorianus, et plures post ipsum, inter quos fuit Damascenus : unde in hoc ejus sententiæ non est standum. Quamvis a quibusdam dicatur : quod Damascenus sicut non confitetur Spiritum sanctum non esse a Filio, ita etiam non negat ex vi illorum verborum. »

Minus æquus in Damascenum videtur Aquinas. Animadverto, vitam Aquinati eo tempore ducenti, quo pleraque sanctorum Patrum scripta adhuc latebant, nec videre, nec diligentius expendere Damasceni testimonia licuisse, quibus emanare Spiritus sanctus dicitur per Filium et ex Filio : ac Pater productor ejus per Filium, ipsumque D semper habere se apud se, per Filium ex se procedentem. Tam luculentæ sententiæ nuspium in Operibus Thomæ memoratæ inveniuntur : eoque Opusculi contra errores Græcorum in capite, ubi recensentur Patres qui Spiritum sanctum dixere a Patre procedere per Filium, afferuntur Cyrillus Alexandrinus, Basilus et Gregorius Nysseus, Damasceno prætermissis. Haud mirum fuerit ergo, ejusdem Damasceni doctrinam, quæ aliis quibusdam in locis minus accurate tradi videtur, suspectam fuisse Aquinati. Pro eo tamen, quo pollebat ipse ingenii acumine, vidit, admonuit-

A que : vi verborum, quibus usus est Damascenus, minime sancti Spiritus denegari processionem etiam a Filio.

¶ 111 VII. Cætera, quæ locis allatis ait ille, illustranda sunt. Adnotat, posuisse Nestorianos, quod Spiritus sanctus non sit a Filio : id legi in quodam Nestorianorum symbolo : ac istud in Ephesina synodo condemnatum esse. Nestorianorum, quod memoratur, Symbolum protulit Ephesinis Patribus Charisius presbyter, et Philadelphie œconomus in Lydia : legiturque actione 6 Ephesinæ synodi œcumenicæ anno 431 celebratæ, sub titulo *Exempli expositionis Symboli depravati*. Hæc ibi habentur verba : Sed (Spiritum sanctum) nec Filium putamus neque per Filium suam subsistentiam, ὑπαρξίν habentem. Tribui Symbolum istud Nestorio, tanquam auctori, ab aliquibus assolet : verius Theodoro Mopsuesteno ab aliis ; quod attamen Nestoriani aut instruendis in fide, aut ad fidem revertentibus tradebant. Contra Symbolum in Ephesina œcumenica synodo latum his verbis decretum est, quod actione citata prostat : « Simili etiam modo qui inventi fuerint vel episcopi, vel clerici, vel laici sive docere ea quæ continentur in oblata Expositione a Charisio presbytero *De Unigeniti Filii Dei Incarnatione*, sive scelerata et perversa Nestorii dogmata, quæ et subnexa sunt, subjaceant sententiæ sanctæ hujus et universalis synodi. » etc. Hocce decreto damnatos Aquinas intellexit, qui negarent per Filium suam habere subsistentiam Spiritum sanctum. Idem consent Bellarminus, Leo C Allatus, Garnerius, Petavius.

Atqui decreti verba damnatos indicant errores de Unigeniti Filii Dei Incarnatione, non alios. Et etiam tempore vigeant commenta Eunomii et Apollinarii : quorum iste gradus in Trinitate statuens Filium minorem Patre utpote ex isto natum effutiebatur, et Spiritum sanctum minorem Filio, utpote ex isto aut per istum procreatum, ut inquebat : ac ille Spiritum auferbat a Patre, uniceque tribuebat Unigenito, tum ipsum, cum Filium rejiciens inter creaturas, teste Basilio libro II *Contra Eunomium*, num. 34. Hinc vero de propositione illa, Spiritum sanctum habere per Filium subsistentiam negante, silent Ephesini Patres : qui probe noverant, Symbolo inseri potuisse ad sensum rejiciendum Eunomii et Apollinarii.

Constantinopolitani Patres, qui errorem impium anno 381 damnaverant, salios habere Spiritum sanctum definire ex Patre procedentem : adeoque verum Deum docere, quemadmodum docuerant Nicæni Patres, Filium esse verum Deum ac Patri consubstantialem, utpote natum genitumque ex Patre. Non solum ex Patre procedentem, ut Spiritum sanctum ostenderent verum Deum, sed etiam ex Filio ac per Filium, aut expressa locutione, aut verbis ¶ 112 æquipollentibus, Ecclesiæ Patres data occasione, catholico sensu longe diverso ab Eunomiano et Apollinaristico, docebant : idque

Dominum non in incerto reliquisse, profitebatur Hilarius, lib. viii *De Trinitate*, num. 20. Anathematismo nono inter alios, quos ex concilio Alexandrino, anno 430, ad Joannem miserat Cyrillus Alexandrinus. Spiritum sanctum docebat proprium Filii esse. Carpit hæc verba Theodoretus in Reprehensione duodecim Cyrilli anathematum, seu in Epistola ad Joannem Antiochenum episcopum: « *Proprium autem Filii Spiritum*, inquit, si quidem ut *ejusdem cum eo naturæ et ex Patre procedentem* dixit, simul confitebimur, et tanquam *piam suscipimus vocem*. Si vero tanquam *ex Filio*, aut *per Filium* existentiam habeat, hoc ut blasphemum et impium rejiciemus. » Erasse Theodoretum, adolat sanctus Thomas, ac viri docti consentiunt quos laudavimus.

Theodoretum arbitrantur alii, pro æstu quo laborabat Cyrillum carpendi, Cyrilli dictis imposuisse Eunomianum ut Apollinarianum sensum. Neque solum verba anathematismi vellicabat, verum etiam ejusdem anathematismi explanationem, in synodo Ephesina pronuntiatam: *Etsi unigenitum Dei Verbum*, inquit, *homo factum est, mansit tamen Deus, omnia præter solam paternitatem cum Patre communia habens: Spiritumque sanctum, qui ex ipso est, ipsique essentialiter inest, proprium habens*. Hæc in ea docebat explanatione Cyrillus contra Orientalium objecta: quibus hæreticum sensum affingebat Theodoretus nimium subitatus. Rem ita esse, ex ipso Theodoro addiscimus in Epistola ad monasteria « *Blasphemus* (inquirente), et sanctum Spiritum *non ex Patre ipsum procedere* dicens secundum Domini vocem: *sed ex Filio esse*. Iste vero *Apollinarii* sominum fructus est: propinquat vero *Macedonii* (et Eunonii) malignæ culturæ. » *Eunomianum* ergo et *Apollinarianum* sensum Cyrillo imponebat Theodoretus: ipsumque hoc titulo refutabat, ac si sanctum Spiritum *ex Filio esse* docuisset, *non etiam ex Patre*. Iniquam cenentur verba allata elidunt, quibus idem Spiritus *omnia dicitur præter solam paternitatem cum Patre communia habere*: ac innumera sunt in ejusdem Cyrilli operibus testimonia de Spiritu sancto a Patre procedente.

Intra limites istos non stetit Theodoretum, sed Spiritus processionem *ex Filio*, sive *per Filium* omnino negasse, viri docti colligere sibi videntur ex eodem in Epistola ad monasteria testimonio, quod ita in aliquibus codicibus scriptum legitur: *Blasphemus et in Spiritum sanctum, dum non ex Patre solo illum asserit procedere*. Sed ista caret exclusione, solo, eadem epistola a 113 Garnerio vulgata in Auctario ad librum Epistolarum Theodoretæ, et ejusdem fragmentum epistolæ in synodo v œcumenica collatione 5.

Contra fidem ipsius Theodoretæ opponi etiam verba solent, quæ habentur in Expositione Epistolæ ad Romanos, cap. 8, num. 11: *Docuit nos in his verbis unam divinitatis naturam: sanctum*

enim Spiritum et Dei appellavit, et Christi. Non quod, ut volent hæretici execrundi, ex Deo per Filium creatus sit: sed quia est ejusdem cum Patre et Filio substantiæ: ex Patre quidem procedit juxta evangelicam doctrinam, ejus autem gratia iis qui digni sunt per Christum suppeditatur. Quo loco minus accurate dissonantem fatemur Theodoretum pro temporis conditione, quo de Spiritus processione non agebatur: eoque præcipue mentem suam direxisse plane constat, ut Spiritum sanctum negaret a Filio factum, aut per Filium habere existentiam juxta execrandam hæresim Eunonii, Macedonii, Apollinariæ, Spiritum sanctum creaturam creaturæ, hoc est ab ipso Filio creatum volentium, ut ait Augustinus, libro *De hæresibus*, in *Arianis*.

Alia demum Theodoretæ afforuntur verba in Expositione primæ ad Corinthios Epistolæ, capite ii. § 12: *Dei nomen in nomen Patris commutat ad excludendam processionem a Filio: sed ipse, qui a Patre procedit, Spiritus occulta mysteria nos docuit*. Hæc non habentur verba in editione Garnerii, ubi sio legimus: *Ostendit Spiritum sanctum non esse rerum creatarum partem: sed suum habere a Deo substantiam... Sed ipse, qui a Patre procedit, etc.* Theodoretum ergo aperte Spiritus processionem ab utroque negasse, nondum constat.

Hunc denique redarguit Aquinas, ac si verba quadam Cyrillo affinxerit, veluti ab ipso scripta, cum alia scripserit longe diversa. In Epistola ad Joannem Antiochenum Theodoretus ait, se perlegisse *Ægyptiacas litteras*, a Cyrillo datas: in eisque dictum inveniri, *Spiritum sanctum non ex Filio, aut per Filium existantiam habere; sed a Patre procedere, propriumque Filii dici, quia consubstantialis est*. His ejusdem Cyrilli in Epistola ad Joannem per Paulum Emessæ episcopum missa, paria non sunt, quæ verba leguntur: *Non enim Patres ipsi locuti sunt* (inquit ille), *sed ipse Spiritus Dei, et Patris. Qui procedit quidem ex ipso: nec ob id tamen secundum essentiæ rationem alienus est a Filio*. Fatebatur Cyrillus, procedere Spiritum a Patre: discrete non expressit processionem ejus a Filio: sed ipsum tamen profitetur *non alienum a Filio*. Hæc ita referebat Theodoretus, ac si Cyrillus, ut iniret denique pacem, 114 negaret processionem Spiritus *ex Filio* aut *per Filium*: quod intellige juxta delirium, quod ipsi affinxerat, ab Eunomio, et Macedonio, et Apollinario excogitatum. Hanc inter eos unam agitatam fuisse controversiam, non aliam, verisimillimum est. Quo nihilominus hæretico sensu, quem voces *per Filium* objicere menti poterant non obstante, neque obstante facta Cyrillo reprehensione per Theodoretum, Spiritum sanctum confiteri Græci maxime Patres perreperunt, *ex Patre procedere per Filium*: quemadmodum etiam Latini *ex Patre ipsum, et ex Filio procedentem* docebant. Vocem *per* adhibere Græci, ut spirativæ virtutis unitas, quæ Patri inest

a se, et Filio communicata a Patre, adeoque unitas principii aut causæ, maxime innotesceret. In usu præpositionis *ex* Latini steterunt, pro certo habentes : quod sicut *Pater et Filius unus est Deus, et ad creaturam relative unus creator, et unus Dominus,* (ut ait Augustinus, libro v *De Trinitate*, cap. 14.) *sic relative ad Spiritum sanctum unum principium : ad creaturam vero Pater, et Filius) et Spiritus unum principium, sicut unus Creator, et unus Dominus.*

VIII. Operæ dispendium non fuerit, catholicam integram doctrinam, quod tribulam in partes hactenus explanavimus, compendio simul collectam postremo loco exhibere. In lucro fuerit, si summam hanc objectis iis accommodemus quibus victoriam altera sæculi noni parte contra Latinos nimia præsentia sibi Photius pollicebatur. Id vero cum egerit luculentissime Joannes Beccus in oratione de unione Ecclesiarum, a num. 36, ejus verba refutationesque satius fuerit exscribere. Id (1) opponit ille in epistola 2, in editione Richardi Montaculii : *Si simplex Spiritus est, ex Patre vero et Filio procedit; omnino hi una persona reputabuntur, indeque constructio Sabelliana, aut potius Semi-Sabelliana introducitur.* « Scimus communi sententia nostræ Ecclesiæ, (reponit Beccus), dici Spiritum ex Patre et Filio *procedi, profundi, provenire* : et illius simplicitatem conservari, nullamque inde Patris et Filii contractionem insinuari. Aparta hæc est demonstratio, quod tibi absurdum videtur non sequi, si *ex Patre et Filio Romani procedere* tradant. » *Pater, et Filius, tametsi duæ personæ, una potiuntur virtute spirandi* : unde unum sunt Spiritus sancti simplicissimi principium. Quo etiam modo *Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unum sunt* cujusque effectus ad extra principium ob unitatem virtutis et potentie.

(2) *Si ex Patre, et Filio procedit Spiritus sanctus : duplex omnino erit, et compositus.* « Quid hic ais, mi homo?... Eliamsi 115 ille ex Patre, et Filio existat naturaliter, et essentialiter, et in hypostasi, propriam tamen simplicitatem non amittit. » Est enim essentialiter simplex : ac præterea ex duabus personis, quæ non nisi unum principium sunt, simplex ejus hypostasis procedit.

(3) *Si ad duo principia refertur Spiritus sanctus : ubi erit tantumdem decantatus unus principatus?* « At ubi Italus deprehenditur, duo asserens in beata Triade principia? Id non ostendens, palam innotescis odio et non veritate ratiocinans et concludens. » Quid utique inconsideratius, cum palam Latini Patres profiteantur, *a Patre esse, et sua omnia habere Filium* : et hoc ipsum a Patre accipere, ut ab eo perinde ac a Patre, procedat Spiritus sanctus. Tum *primum principium, tum primam causam, tum Monarcham* non esset *Pater* apud Latinos, si ab illo non procederet Filius ; si ab illo non procederet Spiritus sanctus, sed a Filio

A solo ; si ab illo non acciperet Filius, ut ab illo quoque procederet Spiritus sanctus.

(4) *Si producit Spiritum Pater, producit vero illum et Filius ; erit Pater et contiguus productor Spiritus, et longinquus propter illius ex Filio productionem.* « An in aliis quoque, quæ tua Ecclesia palam confitetur? Nam si contiguas et longinquas productiones contingit, quia Latinus dicit, Spiritum ex Patre et Filio produci : jam tibi commodum fuerit, et contiguas, et longinquas *profusiones, emissiones, et suppeditationes* comminisci, quod ista omnia ex Patre et Filio asserantur. » In processione Spiritus sancti ab utroque, nulla est virtualis mediatio, sed suppositorum.

(5) *Si ex Patre processio Spiritus sancti perfecta est : supervacanea igitur ex Filio.* « Quid respondebis interrogantibus, si ex Patre Spiritus sancti *suppeditatio* perfecta est ; supervacanea igitur erit ex Filio. Verumtatem et perfectam esse ex Patre Spiritus sancti *suppeditationem*, et nihilominus non supervacaneam ex Filio, propter perfectionem quam ex Patre habet, indubitatum est. » Perfecta est, et perfectissima processio Spiritus sancti a Patre : sed usque adeo inde non abjudicanda est et processio ejusdem a Filio, ut inde potius confirmetur. Nam ex Scripturis, et ex Græcis Patribus, omnia Patris communia Filio sunt, præter privilegium ingeniti, et generandi Filii. At processio Spiritus sancti et ab ingenito differt, et a Filii generatione. Filio ergo communis esse debuit. Annon esset perfecta creatio orbis, quæ a Patre solo proficisceretur? Necur ergo tribuitur et Filio, et Spiritui sancto? Nempe communis tribus divinis hypostasibus sunt omnia præter paternitatem, et filiationem qua a Patre est Filius, et processionem 116 qua Spiritus sanctus a Patre est, et a Filio ; qui communia omnia cum Patre habet præter paternitatem.

(6) *Si producit quidem et Filius, Spiritus vero productione viduatur ; tenuioris esset facultatis, quam Filius.* « Sed neque Spiritus mittit, ac effundit aut seipsum, aut alium Spiritum, quemadmodum Spiritum mittere ac effundere dicitur Filius. Erat ergo ille propterea tenuioris facultatis, ac Filius? » Uno verbo, tota divina fecunditas ad intra quodammodo in Spiritu sancto expletur. Missionem vero a Becco memoratam intellige proprie dictam.

(7) *Si eandem Spiritus productionem habet Filius, atque Pater ; communis horum fuerit productionis proprietas. Et quomodo commune erit proprietas?* « Ego porro dico : quamvis ratione maxime absurdum tibi videtur, esse aliquod commune Patri et Filio, proprie in ipsis solis consideratum, quod non sit commune Spiritui? Est etenim commune Patri et Filio, quod Spiritui commune non est. Et quod non unius, sed duarum personarum hoc est commune dicitur et est : quod vero proprie in illis consideratur, et illius particeps Spiritus non est, dicitur eorum proprietas, ut eo dis-

tinguatur Spiritus ab illis... Nyssenus in Orationem Dominicam manifeste id ustruet... *κοινὸν δὲ ὄντος τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι, cum commune sit Filio, et Spiritui sancto non esse absque ortu, rursus est facie differentiam, quæ ἐν τοῖς ἰδιώματι, in eorum proprietatibus est, reperire.* Adverte animum ad hoc theologi Patris testimonium, et considera : quomodo proprietatem duarum tantum personarum vocavit, ex causa eas esse, et quomodo representavit, commune esse iisdem duabus personis, absque ortu non esse ?

(8) *Si ex una causa Pater Filius et Spiritus sanctus emanarunt : producit aulem rursus Filius Spiritum, producit et Spiritus Filium. Pares enim dignitate utrosque eduxit Pater.* « At manifestum est, non pares dignitate tantum produci Filium, et Spiritum ex Patre : sed et pares dignitate effundi, pares dignitate provenire, pares quoque dignitate emicare. Et ex Filio quidem effundi, qui pari dignitate ex Patre effunditur Spiritus ; et ex Filio effulgere, qui pari dignitate cum eo ex Patre effulget, Ecclesia fatetur : neque tamen admittit, effundi, provenire et effulgere et ex Spiritu Filium, quod eadem dignitate ambo ex Patre sint. » Quid præterea Photio infestius ? Ideo enim non potest esse Filius a Spiritu sancto, quia Spiritus sanctus a Filio est : uti a Filio ideo non potest esse Pater, quia Filius a Patre est. Si autem ex adverso Spiritus sanctus non procederet a Filio, quid **117** prohiberet, ne a Spiritu sancto gigneretur Filius ? Omnia enim Patris communia sunt Spiritui sancto præter vim illam ipsam, qua Spiritus sanctus a Patre procedit.

(9) *Si communis est Patri et Filio sancti Spiritus productio, utique illius quoque Spiritus sanctus particeps erit. Omnia siquidem, quæ sunt communia Patris et Filii, eadem etiam referuntur ad Spiritum sanctum. Hinc erit ille causa simul, et effectus.* » Propositio hæc : *Omnia, quæ sunt communia Patris et Filii, erunt etiam communia cum Spiritu sancto,* nullius est eorum Patrum, qui res theologicas nostræ Ecclesiæ tradiderunt... Qui attentius divinas Scripturas enucleant, agnoscunt quædam insita communia Patri et Filio, communia et Spiritui : bona duntaxat quæ naturaliter illis insunt, ut *justitia, bonitas, sapientia,* et similia. Agnoscunt etiam alia, quæ naturaliter insunt Patri et Filio, et non insunt Spiritui : non quod Spiritus non sit ejusdem naturæ, atque Pater, et Filius : sed quod naturales Patris ut Patris, et Filii ut Filii proprietates, non sint communes Spiritui... Itaque Spiritum una simul haberi a Patre et a Filio, naturale est bonum Patris et Filii, sed ut proprietates eorumdem naturalis. Non ideo ergo, quia communicat Filius cum Patre, quod ex utrisque Spiritus sit, communicabit cum eisdem Spiritus, ut et ipse sit ex se ipso. » Rursum ideo *esse Deum, Regem, et Creatorem,* quæ Photius adducit, communia sunt tribus personis, quod rela-

tiva non sint, sed absoluta. At spirari, et spirare, spiratorem esse et Spiritum seu spiratum, relativa sunt, non absoluta.

(10) *Egreditur a Filio Spiritus. Hoc unde fando factum accepisti ? A quibusnam Evangelistis hunc vocem habes ? Cujusnam synodi blasphemum hoc verbum ?* Hæc etiam furor peritus Photius aiebat. Latinos solos impetere se simulabat : at iisdem argumentis lacescebat et Græcos omnes, quorum adduximus testimonia. Affirmant illi sane, Spiritum sanctum a Filio accipere, a Filio mitti, a Filio exire, a Filio dari. Hæc non idem esse inquit illi, ac a Filio procedere. Atqui lotum hoc est a Filio procedere, ut ait Thomassinus, *De sanctissima Trinitate,* capite 31, num. 9. Ut enim Filius nascendo a Patre ita Spiritus a Patre et Filio procedendo accipit, mittitur, exit, datur. Nec enim postea, sed statim nascendo, vel procedendo, accipit quidquid accipit, et habet quidquid habet, Filius, et Spiritus sanctus, a fonte suæ originis. Frustra est ergo Photius, ubi rogat quibus ab Evangelistis habeamus, quod Spiritus procedat a Filio. Ab illis enim id habemus, a quibus habemus **118** quod ab ipso Christo de Spiritu sancto dictum est : *Ille de meo accipiet.* Non accipit enim, nisi procedendo : ut Filius a Patre non accipit, nisi nascendo. Unde et Pater solus a nullo quidquam accipit, quia a nullo est : a nullo mittitur, quia a nullo nascitur, a nullo procedit. Joannes Beccus, in oratione citata num. 57 Epiphaniæ testimonium affert, verba illa Evangelii, *Ille de meo accipiet,* eodem modo interpretantis in *Ancorato* : *Si vero Christus ex Patre creditur, Deus ex Deo, et Spiritus ex Christo ἐκ τοῦ Χριστοῦ, aut ex utrisque ἢ παρ' ἀπορρέπων, ut Christus dicit, qui a pulvere [procedit], et hic ex meo accipiet καὶ οὗτος ἐκ τοῦ Υἱοῦ λάψεται (seu) ex Filio accipiet.* Cætera demum Scripturarum et Patrum verba mitti Spiritum a Filio, dari, effundi, suppeditari, ad sola dona creata coartari, et ad ipsam non extendi sancti Spiritus personam, absurdum est ac insanum. Vide caput 6, num. IV (12).

(11) Pergit denique Photius in hunc modum : *Quidnam Spiritui, quæso, accedat ab illa de Filio processione : cum processio paterna ad essentiam sufficiat ?* Quid, si rogemus Photium (Thomassini verba sunt) ; quid accedat creaturæ a creatione per Filium, et Spiritum sanctum, cum creatio per Patrem abunde esset ? An dicet, omnia divinis hypostasibus esse communia præter relationes, quibus aliæ ab illis distinguuntur ? Reponemus et nos, omnia ex Scripturis et sanctis Patribus esse Patri, Filioque communia præter paternitatem et filiationem, qua Pater a Filio distinguitur : quia nemo sibi Pater, nemo sibi Filius esse potest. Exinde perspicue colligitur, vim producendi Spiritus sancti esse Patri Filioque communem ; cum ea nihil spectet ad paternitatem et filiationem. Hæc ille. Eadem vero, quæ præcipua Photii argumenta

vanissima refutavimus, in ejus etiam epistola leguntur ad archiepiscopum Aquileiensem, Latine edita apud Baronium, ad annum 883, num. 5, et apud Combesium Latine et Græce in *Auctario novissimo*.

119 CAPUT IX.

Gregorius Cyprius patriarcha secedit in monasterium. De abdicanda dignitate pertractat, dummodo testimonium de sua orthodoxia accipiat. Hac de re epistola ab ipso scripta, nunc primum Græce et Latine edita: ejusdemque Notæ chronice, Pollicitatio, a Georgio Moschampare facta datis litteris, quæ nunc primum Latine prodeunt. Sedem Cyprius patriarchalem dimittit, scripto libello abdicacionis, quem multiplici ex capite reprehendit Pachymeres. Athanasius monachus e monte Gano eligitur: mortem obiit Gregorius.

I. Gregorius Cyprius patriarcha, cum id emendare suo in Tomo recusaret, quod palam errasse deprehensus fesset; ac sua pertinacia labem inureret Ecclesie, multorum subiit indignationem. Quin imo his de causis (verbis utor Pachymeris, libro II, in Andronico, capite V), refrigerabat ardens prius imperatoris in eum affectus. Hujus etiam suam inductus Alexandrinus patriarcha, auctor fuit Gregorio patriarchalis dignitatis ultro abdicandæ. Datum consilium ægre tulit: at fractus animo, rebusque suis diffidens, (ut narrare pergit historicus, capite 6) quadam die Dominica, homilia ad populum perorata, multos insurrexisse adversum sese conquestus est: indicavitque, se velle cedere. Audiverat, Arsenios jactare, pacem ipsos amplecturos, Gregorius e medio si amoveretur: unde e re sua censuit, tantisper secedere, animo duntaxat explorandi, quid sint acturi, Denuntiavitque palam, nisi promissis illi steterint, et Ecclesiam turbare desierint, rediturum se, et quidem iratum, et ultorem.

Georgii Cyprii epistola ad amicum.

Τῶν φίλων τινί. Δέσποτα τιμιώτατε, ἐπειδὴ ἀσφαλῶς γινῶμαι ζητεῖς, ὡς ἔχει γνώμη; περὶ τὸ πατριαρχεῖον ἢ μετρούτης ἡμῶν, τοῦτο βεβαίως ἔσο εἰδῶς: ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἄλλως ἐδεξάμην πατριαρχεῖας γενέσθαι, ὅτι μὴ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ εἰρηνεύειν τὸν τοῦ Θεοῦ λαόν, καὶ τὰ μακρὰ καὶ ποικίλα τῆς Ἐκκλησίας σκάνδαλα παύσασθαι. Καὶ ὅτι ὡς γέγονα, ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ τὴν πᾶσαν ἑαυτοῦ εἰσῆγον σπουδῆν. Ὡς δὲ προϊόντας τοῦ χρόνου οὐδὲν πλέον εἰς εἰρήνην καὶ τὸν ἀρχῆθεν σκοπὸν ἑώρων γινόμενον, διανοησάμεν ἐκστῆναι τοῦ θρόνου, καὶ ἄλλῳ τοῦτον παραχωρῆσαι, ἵνα μὴ ἐμὲ πρόφρασι ἔχη ἢ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ πέρ τινος ἔλεγον, ταραχῆ, καὶ τὰ Χριστοῦ πρόβατα τῆς Θεῆς ποιμένης ἀποσκίρτην. Ὅθεν καὶ ὡσπερ προσομιᾶζόμενος, καὶ ἀρῆσθῶνα ὡς ἀπὸ τῆς τελείας ἐμῆς ὑποχωρήσεως τὰ τέως διδοῦς, τῶν πατριαρχικῶν κατέχειν, εἰς τὴν τῶν Ὁδηγῶν μονὴν κατεσχένωσα, τὴν τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν ἀλλῶν ἀδελφῶν σκάνδαλιζομένων συνάθροισιν ἐκδεχόμενος, ἵν' ὡς εὐπρεπέστατα καὶ εἰρηνικώτατα, καὶ ὡς φίλον Θεῶ, τῇ δι' εἰρήνην ἑαυτοῦ προθέσει, ἐκείνων συναελθόντων, ἐπιθήσω τὸ πέρας. Ἄλλ' ἐν τοσοῦτῳ ἀνέστησαν οἵτινες, καὶ ἀνέστησαν θρασέως καὶ ἀμαθῶς κατὰ τῆς ἐμῆς εὐ-

A In Hodegorum monasterium secessit: neque tamen functionibus cunctis patriarchalis dignitatis, ut lidem videbatur dedisse, abstinebat. Quin et convenientibus ad eum partibus ejus antistitibus, et clericis, synodi celebrabantur, et judicia exercebantur: adeo ut paulatim totam Cyprius Ecclesie administracionem reciperet. Constantinopolim adventaverat Cyrillus ex Tyri episcopatu ad Antiochenam patriarchalem sedem evectus. In eodem Hodegorum monasterio diversorium hospiti præsuli assignatum est: ex quo recedens Gregorius in hospitium sancti Pauli in Latro transmigravit. De loco agit Ducangius in *Constantinopoli Christiana*, libro IV, sect. 5, num. 22.

B II. Hocce in loco totus incumberebat (Pachymeres teste cap. 7). 120 in scriptitandas confutationes acusationum, quæ Tomo a se edito intentabantur. Hæc nos ejus opera recensuimus cap. 8, num. 4. Inter hæc scrupulo urgebatur imperator, an sacra quæ, adjuncta Gregorii patriarchæ publica commemoratione, celebrarentur, sibi ad sanctificationem prodesse. Hinc nomen ejus in Synaxibus silentio pressum est. Hæc habet Pachymeres capite 6, pergit que narrare capite insequenti: petisse Gregorium, dari sibi ab antistitibus et Augusto testimonium, omni auctoritatis firmitate ad fidem plenam munitum, quo illi profiterentur plane se comperisse, Gregorium patriarcham haud unquam in dogmate orthodoxo titubasse: eoque accepto, se vicissim daturum rite conscriptam throni cessionem.

C III. Pachymerianæ Historiæ apprime consonat ejusdem Cyprii epistola ad amicum data, quæ nunc primum ex nostro apographo codicis Lugduno-Batavensis in lucem prodit, Græce ac Latine.

D Quidam amicorum. Domine honorabilissime, quandoquidem certo cognoscere quæris, quænam sit nostræ mediocritatis circa patriarchatum sententia, id certo scias: quod etiam ab initio ut patriarcha sereni, non aliter admiserim, nisi spe adductus pacem afferendi populo Dei, et longis variisque Ecclesie scandalis finem imponendi. Et quidem ut factus sum, ita in hoc solo omnem adhibui diligentiam. Ut autem progressu temporis nihil ad pacem, et ad scopum ab initio propositum me proficere viderem; cogitavi throno cedere, ipsumque alii permittere, ne me Ecclesie turbatio, ut aiebant nonnulli, causam haberet, et oves Christi ab ovili divino recederent. Quapropter initium veluti faciens, ac pignus perfectæ cessionis jam dans, de patriarchalibus aedibus descendendo, in Hodegorum monasterio habitationem posui, antistitum et aliorum 121 fratrum, qui scandalum passi sunt, congregationem expectans, ut quam decentissime, et pacatissime, et sicuti Deo gratum est, huic meæ propter pacem intentioni, convenientibus illis, manuum ultimam imponam. Sed interim insurrexerunt quidam, et insurrexerunt audacter et imperite contra meam pieta-

tem moventes linguam : indeque ne mendaces, et vani sermones eorum mea secessione veluti confirmarentur (quandoquidem multis videbar quasi convictus, et propria conscientia reprehensus, throno cedere), me ipsum a dielo inhibui proposito, ac rursus principatum veluti de novo assumpsi. Neque certe litigiose, mea veluti pœnitentia ductus, tantam sublimitatem, et gloriæ magnitudinem non dimitto : sed veluti pro meæ stans pietatis nomine, cujus subjectum opus tam purum in me, gratia Christi, et incorruptum servatur, quam in oculatis etiam testibus, ac discipulis Jesu Christi Dei et Salvatoris nostri. Attamen hodieque rursus pro pace, et multorum salute, si eos qui contra meam orthodoxiam garrunt injustissima, pœniteret de hisce mendacibus accusationibus, et hæc tuæ pietati scribere, et fateri voluerint : nihil ultra requiritur, Verus est sermo, et mendacium non est in eo. Nihil, inquam, ultra requiritur, ut ego ascendam statim ad templum Dei maximum, et populum pro concione convocatum, Deo commendem, atque facultatem faciam **122** alium vocandi ad thronum, in eoque constituendi ; qui cum auxilio Dei pacificos illos erga Dei Ecclesiam faciat, et invicem concordet. Sic igitur intentio nostra est, id rursus faciendi ; si qui falso nos accusaverunt homines postulationem nostram, quæ justissima est, simulque facillima, adimplere prius voluerunt. Aliter impossibile est permittere, ut alii Ecclesiæ præsent. Maxime enim, et modis omnibus enitar, ac prohibebo, ne quispiam, me invito, thronum occupare audeat.

δὸν στήτομαι, καὶ διακωλύσω, εἴ τις ἄκοντος ἐμοῦ τοῦ

Mense Maio, indictione secunda, anni 6799, patriarcha dominus Gregorius.

Græca verba illa, εἴς τε τὴν τῶν Ὁδηγῶν μονήν, cum anonymus ille interpres, cujus Latina translatio cum Græco textu Venetius transmissa fuit Lugduno Batavorum, venterit, ut in apographo nostro legimus, *habitationem ducum viæ*, celeberrimum Constantinopolitanum ignorasse videtur ipse *Hodegorum monasterium* Deiparæ sacrum : illa dictum, ex eo quod imperatores Græci, expeditionem suscepturi in hostes, eandem prius deprecari Deiparam consuescerent, ut esset illis *viæ comes*, vel potius *ductrix*. Ducangium consule in *Constantinopoli Christiana*, lib. iv, sect. 2, num. 24. Hinc sacra illa ædes dicebatur etiam, *Deiparæ Hodegetræ*.

Annus 6799 est annus Christi 1291. Litteræ illæ vβ', vocem in ms. mutilam exhibent, quam scripta fuisse videtur, ἰνδ. β', vel ἰνδικτιῶν. β', hoc est Ἰνδικτιῶνος β', *indictionis secundæ*. Hæc vero *secunda* indictio non convenit anno Constantinopolitano 6799, qui divisus per 15 reddit *indictionem quartam*, qua etiam insignitus procedebat annus vulgaris Christi 1291. Annum ergo in codice expressum 6799 ita corrige, ςψλζ', 6797, Christi 1289,

Α σεβείας γλωτταν κινῶντες, Ἐνθεν τοι καὶ ὡς ἂν μὴ οἱ ψευδοὶς αὐτῶν καὶ μάταιοι λόγοι τῇ ἐμῇ βεβαιωθῶσιν ὑποχωρήσει, ἢ γὰρ ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς ὡς ἀλισκόμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ συνειδήτος ἐλεγχόμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ συνειδήτος ἐλεγχόμενος, τοῦ θρόνου ἐξιτάμενος, ἐπέσχον ἐμαυτὸν τῆς εἰρημένης προθέσεως, καὶ τῆς ἀρχῆς αὐθις ὡς ἐκ νέου ἀντελαθῆμην. Οὐ μὲν οὖν ἐριστικῶς, οὐδ' ὡς μετὰμελὸν λαθῶν, μὴ τοσοῦτον ὕψος καὶ δόξης μεγαλείον ἀποβαλοῦμαι· ἀλλ' ὡς ἰστάμενος ὑπὲρ τοῦ τῆς ἐμαυτοῦ εὐσεβείας ἠνόματος, οὐ τὸ ὑποκείμενον πράγμα οὕτως ἀκραιφνῆς ἐν ἐμοί, τῇ Χριστοῦ χάριτι, καὶ ἀνόθωτον σώζεται, ὅσον καὶ ἐν τοῖς ἀντόπταις καὶ μαθηταῖς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν. Πλὴν καὶ σήμερον αὐθις εἰρήνης ἐνικεν, καὶ τῆς τῶν πολλῶν σωτηρίας, ἐὰν οἱ τῆς ἐμῆς ὀρθοδόξιας ἀδικιώτατα κατειπόντες, μετὰμελοι ἐπὶ ταύταις γένοντο ταῖς ψευδέσι κατηγορίαις, καὶ τὰ αὐτὰ τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γράψαι καὶ ἀνομολογήσαι θελήσωσι, οὐδὲν λείπεται (ἀληθῆς δὲ ὁ λόγος, καὶ ψεῦδος οὐδὲν ἐν αὐτῷ), οὐδὲν λείπεται, μὴ ἀνιέναι αὐτίκα εἰς τὸν μέγιστον τοῦ Θεοῦ ναὸν, καὶ τὸν λαὸν ἐκκλησιασάντα τῷ Κυρίῳ παρπιθέναι, καὶ ἄλλον εἰπεῖν εἰς τὸν θρόνον προσκαλεῖσθαι, καὶ ἀναβιβάζειν, ὅς σὺν ἐπικουρίᾳ Θεοῦ εἰρηνικῶς αὐτοὺς εἶναι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιήσει, καὶ πρὸς ἀλλήλους συμβαίνοντες, οὕτω τῶν ἐχομεν γινώμεις καὶ αὐθις πράττειν, ἐὰν οἱ ψευδῆ κατηγορηκότες ἡμῶν ἄνδρες τοῦμὸν αἴτημα, ὅπερ καὶ δικαιοτάτον ἅμα καὶ βῆστον ἔστιν, ἐκπληροῦν ἐθελήσωσι πρότερον. Ἄλλως δὲ παραχωρήσαι τῆς Ἐκκλησίας ἄρχειν ἑτέροις ἀδύνατον. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πᾶσι τρόποις ἐμπού

Ορόνου ἐπιπηδῶν ἐθελήσειεν...

Μηνὶ Μαίῳ... vβ', ἐν ἔτει ςψλζ', πατριάρχης κῆρος Γρηγόριος.

cui *secunda* convenit *indictio*. Jam collige, labente *Maiō* ejusdem *anni* 1289 sedem adhuc patriarchalem tenuisse Gregorium.

IV. Disceptabatur, num quod patriarcha postulabat, scribendum foret testimonium de ejus orthodoxia. Canonicam judicium de **122** causa, et fide Gregorii ab Augusto liberis synodi suffragiis primo permissum, tum suspensum denegatumque, refert Pachymeres capite 7. Ejus ergo postulatio in deliberationem vocata. *Ephesinus* et *Cyzicenus* antistites non sustinebant (Historici verba sunt capite 8), *declarari eum orthodoxum : quod id nihil minus esse dicerent, quam confirmare in patriarchali throno, quem dejectum inde omnes vellent. (Quis enim non videret, simul purgata esset pravæ doctrinæ labes, quæ sola allegareur ratio depositionis ejus ; perstiburum illum quam optimo jure in dudum accepta potestate ? Favebat pars altera : Quid enim mali esset (inquirebat), consolari Gregorium, dando illi quod petebat, testimonium ; cum satis constaret, non tam ex ejus Tomo scandalum multorum ortum, quam ex scripto Murci monachi. Hæc fuerat opinio episcopi Philadelphiensis Theo-*

lepti, qui offensionem omnem ex solo Marci monachi libro protexere maluit, quam ipsum Gregorium novæ reum hærescos in tomo traditæ cum Joanne Becco agere, ac fateri. Vide caput 8, num. 4.

Theolepti opinio, ac factio prævaluit. Ad Gregorium mox epistola data, qua Diploma promittitur, quod ipse postulaverat, dummodo firmam reddat de abdicando patriarchatu cautionem. In codice

Moschamperis epistola.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι οὐδέποτε κακὴν ὑπόληψιν εἶχομεν περὶ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου, ὡς ἔστι βλάσφημος, καθάπερ τοῦτ᾽ εἶπες τῶν ἀμυγμάτων ὑπέλαβον. Ἄλλ' ὀρθοδοξότατον τοῦτον γινώσκομεν, καὶ εὐσεβέστατον. Μόνον δεόμεθα, τὸν πατριαρχικὸν παραιτήσασθαι θρόνον διὰ τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην. Καὶ ἐπιδή-
 παρ' ἡμῶν ζητεῖ τὴν τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ ἀνακήρυξιν ἐγγράφον γενέσθαι, καὶ αὐτίκα καταναθεῖ τὸν θρόνον παραιτήσασθαι, ζητοῦμεν καὶ ἡμεῖς τινα ἀσφάλειαν πρῶτον (πρότερον) γενέσθαι παρ' αὐτοῦ. Καὶ εἰ τοῦτο γένοιτο, αὐτίκα καὶ ἡμεῖς πάντες ἔτοιμοι ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐγγράφως καὶ ἀγράφως, παρόρησιά τε καὶ ἰδίᾳ, τοῦτον ὡσπερ καὶ τὸν ἅπαντα χρόνον ἦν, εὐσεβέστατον κηρύττειν καὶ ὀρθοδοξότατον, ἔπιτιμᾶν δὲ καὶ τοῖς ἀφρόνως καὶ ἀμαθῶς κατ' αὐτοῦ λέγουσι.

Compellatus ergo Gregorius a missis ab imperatore ad hoc ipsum de promisso abdicacionis dando (verba sunt Pachymeris capite 8), ille ad id scripto concipiendum haud promptus, omni verborum asseveratione, coram Deo confirmavit: non prius ipsos edituros scriptum, quo sibi decus incorruptæ in dogmate fidei assererent, quam ipse vicissim rite conscriptum abdicacionis patriarchatus libellum daret. Coactus apud Magnum palatium coactus, præsentibus imperatore, præsentibus universo senatu, clero insuper et monachis præsentibus. Aderat ipse Gregorius. Tum vero Theoleptus nomine omnium declaravit: Quem viderent coram adesse patriarcham, eum plane inculpatum circa fidem, et orthodoxum esse: quidquid autem circa eum offensionis existisset publicæ, secularæque ex hac ab illo secessionis, totum esse imputandum Commentario Marci, qui procellarum ea occasione concilatarum unica origo, et causa primaria fuisset. Quem Commenturium cum jam palam ipse patriarcha rejecisset, nullam restare de recta ejus fide inoffensaque doctrina dubitandi rationem: quare illum omnes pro recte sentiente, planeque orthodoxo se habere et profiteri. Ita scilicet iis illudebat Theoleptus, qui illud volebant.

V. Gratias Augusto, et universo cæli Gregorius egit. Abiit, scripsitque abdicacionis libellum, qui nostro in codice Lugduno-Batavensi asservatur. Offert illum Græce Pachymeres, capite 9, cujus Latina versio a Possino adornata, hæc est: « Me in thronum patriarchalem, et in hanc excelsam

Vindobonensi inscribitur: Ἀνακήρυξις τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ παρὰ τῶν ὑποσχομένων αὐτῷ. In nostro apographo codicis Lugduno-Batavensis legimus: τοῦ Μοσχάμπερ, *Moschamperis*. Epistola nempe est, quam ad patriarcham transmisit Georgius Moschampar, exchartophylax. Græce vulgavit eam ad Pachymerianam Historiam supplendam Lambecius et Oudinus: Latinam nos addimus versionem.

Benedictus Deus noster, quoniam malam nunquam de domino nostro patriarcha domino Gregorio suspicionem habuimus; ac si esset blasphemus quemadmodum quidam ex non initiatis opinati sunt. Ipsum agnoscentis maximo orthodoxum, et piissimum. Solummodo exoramus, ut patriarchalem thronum dimittat propter omnium pacem. Et quoniam a vobis quaerit de sua pietate scriptum fieri præconium, ac statim annuit thronum dimittere: nos etiam quaerimus, securam prius ab eo dari cautionem aliquam. Quod si factum fuerit, statim nos etiam omnes parati erimus in Christi nomine, scripto et non scripto, publice et private, ipsum sicut omni tempore erat, piissimum celebrare, et maxime orthodoxum: eosque punire, qui imprudenter et imperite contra ipsum loquuntur.

principalis sacerdotii dignitatem, non mea ipsius promoverunt studia, nec meorum suffragationes amicorum: sed conscendi, ut Deus solus novit. Postquam autem est hoc factum, atque ἔτος ἕκτον ἤδη καὶ πρὸς, annum jam sextum et quod excurrit, in hoc sum sacro ministerio versatus; omnia eo mea facta dictaque reluli, ut scandalum passos, et ab Ecclesia divulsos ad pacem reducerem, ipsique unirem. Sed studium hoc meum in contrariam, ac ego volueram, partem acceptum est: ita ut aliqui clamarent, nunquam successuram istam optatam pacem, nisi ego patriarchatu relicto e medio abirem. Non sustinui hæere in loco, sic commissam infestis factionibus cernens Ecclesiam: sed optabilius id duceas, malui fœderatos Ecclesiæ et invicem videre illos, qui prius offensi dissidebant, quam perstare in possessione, gaudereque honore tam illustris principatus. Itaque ad assequendam horum ipsorum in Deo pacem, et animabus nocentium cessationem scandalorum, cessionem facio throni, et principatus patriarchalis, dignitatisque, non tamen sacerdotii. Nam hoc, miserante me Deo, servabo mihi per quantum superest vitæ spatium. Quoniam propter solam multorum pacem et horum reconciliationem cum Ecclesia, facio talem cessionem: nec mihi sum conscius fecisse quidquam, quod me arceat sacerdotio. Quocirca de reliquo licet, cum Dei beneplacito alium eligi patriarcham, qui thronum in hunc patriarchicum, et principatum sacerdotii cvehatur: qui Deo adjuvante, ut rite

juxta canones ordinatus patriarcha, et legitimus sacerdotum princeps, disjunctas Ecclesiæ partes redigere in unum ac coagmentare poterit. Eveniat id utinam, miserationibus magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi exorati, purissimæ Dominæ nostræ Virginis et Dei Matris, ac omnium sanctorum precibus. »

Libellus erat propria patriarchæ manu exaratus: nulla vero firmatus subscriptione ejus. Id primum est, quod ibidem reprehendit Pachymeres. Cum præterea nihil alleget aliud Cyprius, cur cedendum loco putaret, nisi spem conciliandæ isto modo dissidentium pacis (alia reprehensionis capita prodit historicus), relinquebat sibi astute jus ad sedem integrum, si (quod omnino futurum opinabatur), post suum discessum certamina factionum non quievissent. Quilni enim, qui diserte professus esset, culpa privari, legitimum sibi putere ad sedem reditum contenderet? At imperator, et maximo tunc cuncta miscens Theoleptus, abdicationis libellum, qualis erat cumque, pro sufficientissimo acceperit.

Verba illa animadvertenda sunt, ἔτος ἕκτον ἡδὴ καὶ πρὸς, annum jam sextum et quod excurrit. Patriarchalem Gregorium conscendisse thronum anno 1283, mense Martio, initialumque sacra ordinatione eodem anno, dieque undecima Aprilis, Palmarum Dominica adnotavimus capite 7, num. 1. Sextus ergo sedis ejus annus complementum habuit Martio, aut Aprili mense anni 1289. Adhuc 126 supra sextum annum excurrentis tempore, sede sua potiebatur Gregorius; ipsumque mense Maio ejusdem anni 1289 de sua abdicatione tractatum habuisse, certissimos nos reddit ejus epistola, quam num. 3 descripsimus. Itaque aut cadente eodem mense Maio, aut iuvante seu labente Junio potuit abdicationis libellum dedisse Gregorius. Petrus Possinus, libro III chronologico in Observationibus, capite 2, num. 5, calculis suis institutis ait: Abdicationem ejus in annum Christi 1289, post medium Aprilem conferri oportere. Imo mense integro Aprili, ac Maii parte, sedem tenuisse illum patriarchalem, evincit Epistola num. 3 descripta. « Ponamus ergo licet (sequitur Possinus), abdicationem Cyprii, et secessum ejus in monasterium Aristinæ, mense Maio aut Junio anni modo memorati a Christo nato 1289 accidisse. » Id accidere potuisse, inquit ego: neque tamen posteriorum alium mensem certo rejici posse, satis patet, quæ mox dicenda sunt.

VI. Libello abdicationis dato, se abdidit Cyprius in monasteriolum Aristinæ, contiguum monasterio Sancti Andreæ in Crisi, viciniam in talis delictu loci sequens protovestiariæ Naubænæ, in eo Sancti Andreæ monasterio degentis: a qua Gregorius benigne fovebatur, large de suo subministrante quæ illi opus erant. Hæc Pachymeres narrat capite 10.

A De utroque, Sancti Andreæ monasterio, ac vicino monasteriolo Aristinæ, agit Ducangius in Constantinopoli Christiana, libro IV, sect. 5, num. 5, et sectione 7, num. 8. Ad Naubænæ protovestiariam plures in codice nostro exstant a Gregorio Cyprio datæ Epistolæ.

His defunctis curis, semel ac iterum, pluriesque conventus indicibat imperator, in quibus multorum conatus adhibitus est, irrito voto, ad correctionem Tomi a Gregorio editi. Dicta recole capite superiore, num. 4. Factiones in duas Arseniani discissi tumultuabantur: eorumque concordia synodis frequentibus collectis procurabatur: « Instabant illi, ut declaratio licet, Josephum nec verum legitimum fuisse patriarcham, Postulabant præterea, damnari dogma Ecclesiæ, quo sanctus Spiritus ex Patre per Filium procedere affirmatur. » Alia petebant plura, perplexitatem inextricabilem præferentia, summamque difficultatem. Dimissi rejectique sunt. De novi patriarchæ electione agebatur. Tres communibus electi suffragiis, quorum unus cæteris præferretur. Augusto placebat Athanasius, monachus in Monte Canso, qui tunc diversabatur Constantinopoli. Annuil ille vocationemque admisit. Varia sparsa in vulgus, quæ hinc in vituperium de ipso, illinc in laudem dicebantur. Hæc omnia serior expensa. Promotus ille denique 127 ab Andronico in patriarcha, se pedes contulit ad divinum templum die decima quarta Octobris: ac paulo post est ordinatus. Hæc narrat omnia Pachymeres capitibus 11, 12, 13, 14 et 15. In his altercationibus disquisitionibusque Possinus loco citato adnotat, duo tresve menses fluere debuisse. Viri docti animadversionem admittere liceat: quæ tamen id conficitur omnino, Cyprii Gregorii abdicationem non ita cum Maio Mense aut Junio illigari debere, ut ad ipsum Junium desinentem, aut ineuntem Julium referri non queat. Abdicationis mensem definire tamen non licet.

Diutius vivere Cyprio datum non est: Languore namque dierum multorum exhaustus, verbis utor Pachymeris capite 17, et ut quidam viebant, ægritudine animi confectus, quod ex olim tam honorato, tum se hodie contemptum cerneret; paulo post vivere desit. Infirmitatem gravemque sui corporis habitudinem testatur ipse in Vita sua. Vide notam 32.

CAPUT X.

Errores Græcorum varii de processione Spiritus sancti simul colliguntur: ac primo, Spiritum sanctum per Filium non procedere ex Patre. Aiebant alii, in ejusdem Spiritus processione ex Patre instrumentale ministerium præbere Filium. Præpositioni per, originis ordinem, ac omnem efficientiam quidam denegantes, procedere sanctum Spiritum per Filium, perinde esse affirmabant ac procedere cum Filio: Gabriel Severus refutatur. Efficientiam Gregorius Cyprius præpositioni restituens, eam referebat ad quantum Spiritus sancti æternam exsplendescentiam, a Deitate distinctam,

Frequentior error est, Spiritum sanctum sumi pro largitione temporali donorum: et hanc esse ex Filio, et per Filium, sicuti a Patre, ac ipso etiam Spiritu sancto. Acta nonnulla in Florentina synodo, ac Decretum unionis.

I. Dissertationi nostræ, partim historicæ, ac partim dogmaticæ, simul collectis Græcorum commentis de Spiritu sancti processione, ac veluti sub uno representatis intuitu, finem imponimus. Animadversione dignissimum occurrit *Arsenianorum* postulatam illud, quod inter alia refert Pachymeres libro II, sæpe citato in Andronico capite 12: Ἀθετεῖν δὲ καὶ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας, 128 τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι *aboleri dogma Ecclesiæ, quo sanctus Spiritus ex Patre procedere per Filium affirmatur.* Adeo scilicet vocem *ex* et *per* æquipollentia vexabantur Græci adversantes, ut processionem Spiritus sancti, ne cogerentur *ex Filio* fateri, etiam *per Filium* audacissime inficiali sunt ipsorum non pauci.

Novum non erat commentum ab *Arsenianis* excogitatum, sed jam dudum ab errantibus eusum. Rem docet Nicephorus Blemmyda in oratione oblata Theodoro Ducæ Lascari, qui Græcorum imperium anno 1255 assumpsit Nicææ in Bithynia. Prostat ea apud Allatum in *Græcia orthodoxa*, tomo I. Hæc habet ille, num. 2: « Καρὸς δὲ τὸ πολὺς, non diu est, ex quo nonnulli ridicule dicam, au misserrime affecti, dum vellent penitus *ex Filio* tollere, una cum eo sustulerunt *per Filium*: et tantorum Patrum documenta, si qua captionis dabatur ansa, perverterunt (ad temporalem largitionem charismatum cedem referentes); sin vero nulla apparebat, tum illa, quæ cum multis aliis non convenirent (aut non convenire ipsis videbantur), rejecerunt. »

Rejiciebant ergo ea Patrum documenta, in quibus ab æterna, ac substantiali, et hypostatica sancti Spiritus processione nullo divelli modo poterant voces *ἐκ Υἱοῦ* per *Filium*. Commentum istud, Becci et Cyprii patriarcharum, Andronici Augusti tempore, instaurarunt *Arseniani*, postulantes ut *Spiritus sancti ex Patre processio per Filium* aboleretur: quam scilicet perspicua Patrum Ecclesiæ Græcæ testimonia firmanant, *Jovannis Damasceni, sancti Maximi martyris, Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, Gregorii Nazianzeni, Cyrilli Alexandrini, auctoris refutationis hypocrisis Meletii, et Eusebii Samosatensis.* Patres istos, quamprimum prætermissis aliis, data ex Historia Pachymeris occasione, superioribus in capitibus laudavimus, eorumque sententias exposuimus et vindicavimus.

II. Postulatam *Arsenianorum* referens Pachymeres, illos ait postulasse, ut *Dogma Ecclesiæ* aboleretur. Pro dogmate igitur *Ecclesiæ* habebat sancti Spiritus processionem ita intellectam, ut *ex Patre Procederet ipse per Filium.* At schismaticus

A homo cum esset, non nisi erroneo aliquo sensu dogma illud *Ecclesiæ* intelligebat. Hunc patefacit Joannes Beccus, libro IV, ad Constantinum, n. 3: « Adversarii posse inquit, et *ex Filio, et per Filium* processionem dici, atque existentiam Spiritus sancti); sed eo significato κατὰ τὸ δῆξαι διὰ τοῦ Υἱοῦ, quasi *pertranseat per Filium.* Hujusce enim quoque dictionis formatores sunt, non quod *Filius cum Patre uniat in Causa Spiritus...* sed *Filium a Patre separantes, 129* ne videlicet *Pater, et Filius* reputentur *duæ causæ Spiritus,* quod nullus unquam pietatis sermo admisit; malitiose nimis, et admodum impie hoc, *pertransire,* efformantes, in Arianismum infelices præcipitantur: (ac si) *Filius* per hoc, *pertransire,* existimetur in processione Spiritus, *minister Patris, aut instrumentum servile* (sine vera efficientia).

In hanc quomodo Græci adversantes prolapsi fuerint impietatem, diligentius explanat Beccus in *Testamento.* Interpretatione Possini prætermittam, pressiore magisque litterali utor ea quam ab Allatio adornatam refert Raynaldus ad annum 1285, ac ipse Allatius vulgavit libro II *De perpetua consensione Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis capite* 15, num. 8, et tomo I *Græciæ Orthodoxæ*: « Illi quippe, qui a Scripturarum examine augustantur coguntur *per Filium processionem* affirmare Patrum esse sententiam: nec recte in *processionis ὁμωνυμίας, homonymia* ambulantes, a Scripturis arctati, *hypostaticum Patris proprietatem* edicunt (seu declarant) *processionem* (cum talis ea tamen non sit). Itaque *ex solo Patre* inverecunde nimis asserentes, *Spiritum ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, existentiam dabere,* omni necessaria demonstrationis vi contra *ipsam processionem* (quam cæteroqui *per Filium* falerentur), redarguuntur: cum idem sit dicere, *existentiam,* quam, ut ipsi aiunt, *ex solo Patre habet Spiritus sanctus, ὁργανικῶς δῆξον διὰ Υἱοῦ instrumentaliter transire per Filium.* Ac etiam redarguuntur) verbis tantum nudis *proprium Filii* constituere Spiritum sanctum, re lumen vera *alienum ab ipso*: cum nulla fuerit ratio, quæ suadere valeat, *proprium esse Filii quod ex ipso non est, aut per ipsum propriam existentiam non habet* (nec enim instrumento tribuitur effectus, sed causæ). Hæc itaque duo absurda ac impia dicta (sunt): *Instrumentuli Patri ministerium Filii in processione Spiritus, Ὀργανικὴ ὑπηρέσια τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, et Spiritus a Filio alienatio.* » Sunt enim Ariani commenta.

Hunc in errorem impigisse Gregorium Cyprium qui Damasceni textum quomodo eludere conabatur, nullus dubito. Ejus enim verba illa: *Pater est per verbum productor Spiritus enuntiatorii aut manifestantis,* ita exponebat in tomo; ut Patres docuerint *Spiritum per Filium, et ex Filio naturaliter existere; non item per Filium, et ex Filio existentiam habere.* Negabat, Spiritum sanctum

per Filium, et ex Filio *existentiam habere*, quia nullam in Filio vim latebatur activam ad exstantiam Spiritus sancti: sed hunc tamen ex Filio esse et *per Filium* aiebat, quia Filius **130** instrumentale quoddam in ejusdem processione ministerium præbere dicebatur; ac si per ipsum virtus spirativa Patris transiret. Hoc illud *Ecclesie dogma*, imo commentum iniquum, mihi videtur, quod Pachymeres in *processione æterna ac substantiali* sancti Spiritus *per Filium* cum aliis Græcis fortasse tenebat: unde Arsenianis adversum præbet sese, qui, processionem ejus *ex Patre per Filium* abolendam postulaverant. In hac hæresi non stetit Cyprius Gregorius: aliamque excogitavit ab eo, ut quomodo testimonium Damasceni exponeret, suisque fucum faceret, dictum jam est, et adhuc infra dicendum.

Ut vero *homonymia* sit in vocabulo *procedenti*, similibusque, nec eadem notione perpetuo sumantur illa; ubicunque tamen de *Spiritu* dicuntur, quando ad *Filium* idem Spiritus *refertur*, minime significant aliud, quam cum ipse ad *Patrem comparatur*. Etenim pleraque antiquorum Patrum allegavimus testimonia, ac multo plura præsto forent in quibus expressum est, *Spiritum sanctum esse a Filio, et prodire per ipsum*; vel *ab utroque procedere Patre et Filio*; vel *substantialiter ex ambobus esse, id est ex Patre per Filium profundi*. Petavium consule libro vii *De Trinitate*, capite 18 num. 5.

III. Eadem verba, *per Filium*, ad æternam ac substantialem sancti Spiritus referentes processionem, ita nonnullis ea intelligere placuit ac si idem denotarent, atque *simul*, seu *una simul cum Filio*. Errantibus hisce Cyprius ipse Gregorius opposuit sese in *Apologia*, quam recensuimus capite 8, num. 4. interpretationem evincit commentitiam Joannes Beccus libro iv, ad Constantinum num. 4. « Namque si *per Filium* procedere Spiritum sanctum, idem sit ac *simul cum Filio* procedere ipsum a Patre; qua ratione in illius processione Filius partes habet? . . . Quænam artis grammaticæ curiosa indagatio (firmaverit) earum præpositionum transumptionem? Nullum hujusce rei *apud profanos* reperiri poterit exemplum: sed nec apud nos, qui diviniorum philosophiam colimus, ullus est qui loco illius, *cum*, præpositionem *per* accipi tradat; quemadmodum (e contra) *ex* et *per* apud Basilium, Cyrillum, et Gregorium Nyssenum, magnos quidem viros, mutuum unius pro alia acceptionem invenies. Id vero concedatur: (in catholicum dogma nihilominus concedere adversarios oportet), Namquo dictio, *Productor per Verbum*, cujus divinus Damascenus auctor est, causam hac ratione *cum Filio Patrem* comprobat: adeoque comprobaverit *Patris, et Filii unionem in causa Spiritus*. Hinc vero (prædicta **131** non admissa Patris, et Filii unionem in causa Spiritus sancti), absurdum sequeretur omnium

A maximum; scilicet *Filium quoque procedere*. Etenim si *cum Filio* procedit Spiritus sanctus, fieri nequit, ut Filius quoque procedens non sit, et dicatur: veluti si quis *Filium generari cum Spiritu* diceret. *Spiritum ipsum generari* et intelligi et dici confirmaret. » Vim præpositionem duarum *dià per*, et *ἐξ* vel *ἐκ* amplissimo declarat Petavius citato libro vii, capite 17. a num. 2.

Ad hunc redigi locum potest Gabrielis Severi Philadelphensis objectio, quæ prætermittenda non est. « Si *per* præpositio (inquit) eandem vim et significantum haberet in divinis personis, quam habet *ex*, diceretur Spiritus sanctus *per Patrem, et ex Filio* procedere: sed hoc nunquam apparuit, neque auditum est, neque a divina Scriptura, neque a sanctis Patribus. Propterea *per*, præpositio in divinis personis non habet eandem significatum, et vires quas habet præposito *ex*; sed magna est earum differentia. » Ex Josepho Briennio desumpta hæc sunt in oratione 10 de Trinitate. Luculentissime objectionem convellit Leo Allatius in *Vindictis Ephesinæ synodi*, capite 64.

Hæc profero pauca. Ac primo præpositionem *per* locum habere in Patre et Filio, ac utriusque vim activam, aut efficientiam significare, cæteris antiquis Patribus brevitatis causa omissis, disertissime docet Cyrillus Alexandrinus, libro 1 in Joannis Evangelium, capite v; ad illa verba, *Omnia per ipsum, di' αὐτοῦ facta sunt*, sic ait: « Quod si existiment illud *di' οὗ* *per quem* de *Filio* dictum, substantiam ejus de æqualitate et naturali similitudine cum Patre dejicere; ita ut *minister* sit potius, quam *creator*: ad se redeant insani, et in medium prodeant nobis responsuri, quidnam de *ipso Patre* tandem cogitaturi simus, et quemnam ipsum suspicaturi; cum pateat verba illa, *per quem*, ipsi etiam (Patri) a Scriptura divina accommodari. *Fidelis enim Deus* (inquit 1 Cor. 1). *di' οὗ, per quem vocati istis in societatem Filii ejus*. Et (ad Ephes. 1.) *di' θελήματος Θεοῦ, per voluntatem ejus*. Et (ad Galat. iv) *Itaque jam non est servus, sed filius; quod si filius, et hæres di' Θεοῦ, per Deum*. Omnia quippe hæc referuntur ad personam Dei ac Patris: neque sano eo dementia quisquam venerit, ut *ministratonis* nomen, et rem etiam de ipsa *Dei et Patris* majestate consentance dici velit; ex eo quod etiam illud, *per quem, di' οὗ*, de ipso dictum est: « *Vides particulam per* (verba sunt Allatii), *Deo patri, et non tantum Filio attributam: neque ideo a naturali dignitate Patrem decidere. Dicit 132 Severus, hæc de operationibus ut extra pronuntiari. Quid tum? Ergone tum Pater unillit, ut si prima et absque principio causa rerum, adeo ut non possit de illo affirmari, ex Deo, et ex Patre? Minime gentium. Nam etiam tum illi non minus convenit præpositio, ex. Illud tantum concluditur, in divinis personis eundem habere significatum, et eandem vim, ambus hæc præpositiones *ex* et *per*.*

Quid? quod de ipsa Cyrillus æterna, ac substantiali agens processione, Spiritum sanctum æque *per Patrem, perque Filium* procedere, nos docet *de recta fide ad reginas*, tomo V, parte II, pag. 172: « Ipsa vivificatio (inquiens), vel exsuscitatio non ad ipsam corporis naturam, licet illud Verbo ex Deo genito proprium exstiterit, sed potius ad supremam illam virtutem, hoc est eam naturam jure merito referenda est, quæ omnem excedit creaturam, sicut in persona Dei Patris, ex quo πρῶτον proflit Filius per omnia illi æqualis, et consubstantialis: Πρῶτον δὲ ἐκ ἀρχῶν, procedit autem per utrosque et vivificus quoque Spiritus. » Perspicue patet, præpositionem *per* accommodatam Patri, eundem habere significatum cum præpositione *ex*: eundemque in loco Cyrilli habere significatum accommodatam Filio.

Cur ergo non dixere Patres *per Patrem ex Filio Spiritum*? Ne scilicet *medius Pater* inter Filium intelligeretur, et Spiritum sanctum: quemadmodum inter Patrem et Spiritum sanctum *medius est Filius*; unde *per ipsum* procedere *ex Patre* dicitur Spiritus sanctus. Insignem recole doctrinam Gregorii Nysseni in Epistola ad Ablavium, capite 5, num. III (5) illustratam: nimirum in Deo *aliud esse causam, et aliud ex causa: et in eo quod ex causa, aliud esse citra medium ex primo, et aliud esse per id quod citra medium ex primo est*. Adde sancti Thomæ sæpius memorata documenta, tradentis: Habito respectu ad principium activum, sive ad virtutem spirandi, *immediate Spiritum sanctum esse a Patre et a Filio, vel per utrumque*: habitoque respectu ad supposita duo, *Patris et Filii*, quibus una inest spirandi virtus, *mediationem* locum habere, qua Spiritus sanctus procedere dicitur, non *ex Filio et Patre*, neque *per Patrem a Filio*; sed *a Patre per Filium, vel a patre et a Filio*.

IV. In eo non stetit error Gregorius Cyprius, quo Spiritus sancti *processionem per Filium* ad ejusdem *Filii ministerium* quodammodo instrumentale referebat. Invecta præterea ejusdem sancti Spiritus per Filium *processione, non ad exstantiam, sed ad æternam exsplendescentiam*, sanctorum Patrum, maximeque Joannis 133 Damasceni testimonia interpretabatur, aut potius corrumpebat. Verba ejus ex tomo dedimus capite 8; num. 2. *Si vero, inquentis, a summo theologo Damasceno reperitur dictus Pater διὰ λόγου προβολεὺς, productor per Verbum; haud plane ista locutio significare vult sancti Spiritus εἰς τὸ εἶναι πρῶτον, processionem in exstantiam: sed εἰς αἰδίον ἔκστασιν, in æternam exsplendescentiam*. Hanc scilicet excogitavit *æternam exsplendescentiam*, a Deitate distinctam: eandemque, tametsi foret tribus divinis personis communis, nomine Spiritus sancti appellabat: *Quoniam nihil novi est, (inquiens), neque ab usu Scripturarum alienum, si spiritale donum æquivoce Spiritus sanctus vocetur;*

et actio aliquando sibi nomen agentis adsciscere videtur, ut solis splendor uul lumen sæpenumero solis.

Impium istud commentum nil esse aliud, nisi præformata Gregorii Palamæ hæresim, adnotavimus citato capite 8, num. 2 et 3. Hinc novæ hærescos Cyprium reum Joannes Beccus accusabat. Ipse Pachymeres nomine suo aliorumque schismaticorum aiebat, nequaquam se capere quid sibi vellet Cyprius: quærebatque, *monstrari sibi discrimen processionis, ac æternæ exsplendescentiæ*. Notum quippe, comperitumque erat, divinarum personarum emanationes ad exstantiam frequentius appellari a Patribus *exsplendescentius, et effusionibus*; utpote quibus divina natura a Patre in Filium, et a Patre Filioque propagetur in Spiritum sanctum.

V. Joannis Becci videlicet disputationibus nimium pressus exagitatusque Gregorius Cyprius, novas cuiebat hæreses, alienam a confessione catholici dogmatis mentem gerens pertinacissime. Sed ante hæc certamina communi Græcorum errori adhærebat ille, sancti Spiritus processionem *a Filio, aut per Filium* referens ad missionem temporalem, quam putam puramque donorum aut charismatum largitionem intelligebat. In eo *Antirrhético contra Beccum sermone*, quem a Cyprio scriptum fuisse ante indoptam patriarchatus dignitatem, capite 6. num. 2, adnotavimus, totus est, ut Spiritus processionem a Filio, vel per Filium in ejusdem temporali *manifestatione, ostensione, præbitione, ac missione* constituat; ac Spiritus sancti nomen pro dono effuso, pro gratia donata, pro operatione ad extra, quæ sanctissimæ Trinitati communia sunt, accipiendum suadeat.

Hujusce levitas interpretationis, ac falsitas, et absurditas vel ipsi innotescebat Gregorio Cyprio, qui Becci disputationibus coarctatus, ab ea recessit: novasque hæreses inducere coactus est, vel *ministerii instrumentalis*, quod in æterna processione præstet Filius: *vel æternæ cujusdam exsplendescentiæ, a Divinitate distinctæ, 134* quæ a Filio, sicut a Patre, et a Spiritu sancto, producat. Primos ejusdem interpretationis auctores diximus Monothelitas, qui *Spiritum sanctum ex Patre procedentem* aiebant, *et per Filium micantem, videlicet hominibus*. Paria verba occurrunt in genuina Gregorii Neocæsariensis brevi Expositione fidei: *Unus Spiritus sanctus, ex Deo existentium habens: καὶ διὰ Υἱοῦ πρῶτον, ὁδηγῶν τοῖς ἀνθρώποις, et qui per Filium apparuit, scilicet hominibus*. Falsalum locum pro certo habet Laquienus in dissertatione Damascenica I, num. 48, adjectis vocibus illis, *scilicet hominibus*. Rufinus in sua Eusebii Latina translatione, libro VII, capite 25, integram illam Expositionem refert sine additamento: *et qui per Filium apparuit*. Perinde est, atque *per Filium procedit*, veluti εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, *imago Filii*, ut ibidem ait Thaumaturgus, in qua exsplendescit

Filius; quemadmodum et Filius est imago Patris, quæ Patrem representat. Hinc verissime dictum, Filium per generationem, et Spiritum sanctum per processionem apparere, *essplendescere, effulgere*, salva imaginis ratione in Filio propria, minus propria in Spiritu sancto.

In hoc velusto Monothelitarum errore versabatur Photius. Ipsum Michael Cerularius amplexus est: eique frequentius inhæret schismaticorum factio. Duplicem igitur distinguere Græci solent *sancti Spiritus processionem*, ut Allatius declarat in *Vindiciis Ephesinæ synodi*, capite 47, alteram *sempternam*, et alteram *temporariam, et propter nos, et ad hanc vel illam creaturam*. Inquiunt vero, *secundum primum progressum eum, scilicet quo existentiam Spiritus habet, procedere ipsum ex solo Patre: secundum alterum, communicativum scilicet, non solum ex Patre dici Spiritum sanctum, sed etiam ex ipso Filio*. Et aiunt denique, *hanc communicativam gratiam non tantum communem esse Patris, et Filii, sed ipsius etiam Spiritus: et juxta illam dici tum ex Patre nulli Spiritum sanctum et a Filio, tum ipsum Spiritum sanctum ex se ipso venire*. Patrum testimoniis, quæ bene multa congesimus, repugnat error. Insipientia quoque fuerit, tot Ecclesiæ Patrum, scriptorumque clarissima verba, ac documenta luculentissima quæ Spiritum sanctum *progredi a Filio* enuntiant, figurate tantum ac improprie intelligere omnia: quo tamen sensu accipienda forent, cum revera ac proprie non nisi creata dona et charismata sint, quæ nomine sancti Spiritus præter fas omne insignita, *a Filio progrediantur*, simulque a Patre, ac ipso etiam Spiritu.

In concertationibus, quas cum Hæco et sociis habuere ejus ætatis Græci, testimonium sancti Cyrilli objectum video, veluti sumptum 135 ex ejus oratione de sanctissima Triade: quo Spiritus sanctus *procedere dicitur ex Patre, hoc est ex essentia Patris: non generatione, quemadmodum Filius: sed processione, ut dictum est, ex solo Patre, veluti ab ore; sed qui comparuit per Filium, locutusque est in universis sanctis apostolis, et prophetis: nihilominus, uti dicit, ex essentia Patris et Filii existens, et ejusdem cum Patre et Filio essentia*. Hanc Cyrilli sententiam diligentissime expendit Leo Allatius in *Vindiciis Ephesinæ synodi*, capite 65, Joannes Beccus et Constantinus Melitenota genuinam exstare Cyrilli *Orationem de Trinitate*, nihil hæsitantes indicati sunt: pro quo commentitia allatam pericopam rejecerunt. Hæc sane repugnantibus diebus confecta est. Dicitur nempe Spiritus sanctus *ex essentia Patris*, itemque *ex essentia Filii existens*: quomodo ergo *ex solo Patre procedit*? Verba illa, *ut dictum est, uti dicit*, quidpiam indicant, quod superius dictum, repetat auctor: at nihil hujusmodi in eo loco apparet. Dixerat prius, *procedere Spiritum a Patre*: repetit vero *ex solo Patre, veluti ab ore*; quæ aut scripto-

rem ignarum, aut manum interpolatricem satis produnt. Cujuscunque vero fuerit scriptoris ea oratio, utique verba illa, *ex solo Patre*, causam indicare possunt, quam Græci vocant *πρὸς τὸν πατέρα*; et causam etiam Filium, unam eandemque cum Patre, non excludunt. Sed illa demum quoque verba, *qui per Filium apparuit*, existentiam Spiritus sancti a Filio, vel per Filium sine dubio significant; cum in divinis *apparere, essplendescere, effulgere* perinde sint, ac Filium generari a Patre, et Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere.

Insignem addo Aquinatis animadversionem: qua divinae Scripturae silentium expenditur, a Græcis denique objectum. Sic enim ait ille i. p., quæst. 36, art. 2, ad 1: « De Deo dicere non debemus, quod in sacra Scriptura non invenitur, vel *per verba*, vel *per sensum*. Licet autem *per verba* non inveniatur in sacra Scriptura, quod Spiritus procedit a Filio: invenitur tamen quantum *ad sensum*, et præcipue ubi dicit Filius Joan. xvi de Spiritu sancto loquens: *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet*. Regulariter etiam in sacra Scriptura tenendum est, quod id quod *de Patre dicitur*, oportet *de Filio intelligi*, etiamsi *dictio exclusiva* addatur; nisi solum in illis, in quibus Pater et Filius secundum oppositas relationes distinguuntur. Cum enim Dominus Matth. ii dicit: *Nemo novit Filium, nisi Pater*, non excluditur, quin Filius seipsum cognoscat. Sic igitur cum dicitur, quod Spiritus sanctus a Patre procedit, etiamsi adderetur, quod 136 *a solo Patre procedit*: non excluditur inde Filius. Quia quantum ad hoc, quod est esse principium Spiritus sancti, non opponuntur Pater, et Filius: sed solum quantum ad hoc, quod *hic est Pater, et ille Filius*. » Ampliora superius jam dedimus.

VI. Errores varii, quos mediæ ætatis Græci circa sancti Spiritus processionem a Filio, vel per Filium excogitarunt, Græcos etiam ævi sequioris ac recentes traxerunt in partes. Locus est insignis, inter Acta synodi Florentinæ Græco-Latina, sessione 22. Basilii textum ex homilia de baptismo, sive de Spiritu sancto legebat Marcus Ephesius hoc modo: *Non enim accipimus a Spiritu aliqua, ὡς περὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, quemadmodum a Filio Spiritum*. Vocem Πνεῦμα in recto casu accipiendam contendebat Joannes de Monte Nigro, provincie Lombardias præfectus ordinis Prædicatorum, ipsi quoque textum ita Latino vertendum, *quemadmodum a Filio Spiritus*. De genuina Latina versione accuratius agere prætermitto; cum eam homiliam inter opera falso uscripta Basilio novissimus editor Julianus Garnier amandaverit.

Sensum, quo textum intelligebat Ephesius, validiori brachio ut rejiceret idem Joannes, quærebatur: *An Spiritum ipsummet sanctum hominibus communicari assereret, an dona duntaxat ipsius?* Respondit Marcus: *Dona concedi, quæ per subsistentiam non sint, veluti Filius, et Spiritus*: Instabat Joannes: *Num Spiritus iste, qui datur a Filio, creatorne*

sit, an creatura; num etiam dona ejus, et operationes sint creata, an ipse creator Spiritus? Conticuit Ephesius. Tum vero *imperator veritus, ne eius ἄλλο ὄμμα in aliud dogma sermo deliberetur, (scilicet) in quæstionem περὶ κτιστοῦ, καὶ ἀκτιστοῦ, de creato et increato, jussit hanc disputationem omitti.* Verissima Michaelis Lequienî animadversio est in Panoplia contra schisma Græcorum sæculo xiii, cap. 3, num. 12, et cap. 4, num. 20, in eam Græcos etiam recentes aliquos abiisse Cyprii Gregorii, ac postea Gregorii Palamæ absurditatem de *æterna extra Deum exsplendescentia, sive de Lumine quodam sempiterno, a divina essentia distincto: quod Spiritus sancti nomine appellantes, istud utique, non ipsam sancti Spiritus personam, proleisci a Filio, aut per Filium aiebant, æternam ejusdem Spiritus processionem, quam docebant Patres, absurdissimo commento eludentes. Alio steterunt, ac persistunt frequentius in errore Græci, qui temporalia sancti Spiritus dona pariter insigniunt ipsius divini Spiritus nomine, et hanc donorum temporalem largitionem intelligendam, figurate scilicet ac improprie, processionem arbitrantur, a Patribus perpetuo traditam, Spiritus sancti a Filio, sive per Filium. Silentium 137 ergo imposuit Græcus imperator. Cavebat enim, ne novis dissidiis differretur unio, aut impediretur: neve in disputationem Marci Ephesii advocatis, palam fieret, Ephesium, compluresque a suis ad absurda commenta rediisse utriusque Gregorii, Cyprii et Palamæ.*

Definitionem synodus Florentina denique tulit sessione 25, qua inter utramque Ecclesiam, *Occidentalem et Orientalem, concordia statuta est. Catholicum de sancti Spiritus processione dogma his verbis enuntiatur: « Convenientes Latini et Græci in hac sacrosancta œcumenica synodo, magno studio invicem usi sunt, ut inter alia etiam articulus ille de divina Spiritus sancti processione summa cum diligentia et assidua inquisitione discuteretur. Prolatis vero testimoniis ex divinis Scripturis, plurimisque auctoritatibus sanctorum doctorum Orientalium et Occidentalium: aliquibus quidem ex Patre, et Filio: quibusdam vero ex Patre per Filium procedere dicentibus Spiritum. Et*

*A*ud eandem intelligentiam aspicientibus omnibus sub diversis vocabulis: Græci quidem asseruerunt, quod id quod dicunt Spiritum sanctum ex Patre procedere, non hac mente proferunt ut excludant Filium: sed quia eis videbatur, ut aiunt, Latinos asserere Spiritum ex Patre et Filio procedere, tanquam ex duobus principiis, et duabus spirationibus; ideo abstinuerunt a dicendo, quod Spiritus sanctus ex Patre procedat et Filio. Latini vero affirmarunt, non se hac mente dicere, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere, ut excludant Patrem, quin sit fons ac principium totius deitatis, Filii scilicet ac Spiritus sancti: aut quod id, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, Filius a Patre non habeat: sive quod duo ponant esse principia, seu duas spirationes: sed unum tantum asserant esse principium, unicamque spirationem Spiritus sancti, prout hactenus asseruerunt. Et cum ex his omnibus unus et idem eliciatur veritatis sensus, tandem in infra-scriptam sanctam, et Deo amabilem, eodem sensu, eademque mente, unionem unanimiter concordarunt, et consenserunt. In nomine igitur sanctæ Trinitatis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, hoc sacro universali approbante concilio, definimus, ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur et suscipiatur, sicque omnes profiteantur: quod Spiritus sanctus ex Patre et Filio æternaliter est: et essentiam suam, suamque esse subsistentem habet ex Patre simul et Filio; et ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio, et unica spiratione procedit. Declarantes quod id, quod sancti doctores et Patres 138 dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum sanctum, ad hanc intelligentiam tendit: ut per hoc significetur, Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus sancti, sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem: hoc ipsum, quod Spiritus sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. » Multiplices errores, quibus laborabant Græci, silentio pressi sunt: quod est vero dogma fidei de Spiritus sancti æterna processione, erroribus cunctis adversum, œcumenica synodus definivit.

DISSERTATIO SECUNDA

HISTORICA ET DOGMATICA

De additione vocis, *Filioque*, ad Symbolum : deque vano inde sumpto Græcorum scissionis prætextu.

139 CAPUT I.

Joannis Becci patriarchæ Constantinopolitani iudicium de additione vocis, « Filioque, » expenditur contra Georgium Pachymærem. Hujusmodi additamenta vindicantur exemplo Symboli, quod apostolorum dicitur, eratque in usu in Occidentis et Orientis Ecclesiis. Itemque Symboli Constantinopolitani, quod est Nicænum additionibus auctum, ab aliis Ecclesiis usu receptum, non ab aliis.

I. Florentina synodus œcumenica in decreto unionis, constituto sancti Spiritus ex Patre Filioque processionis dogmata, hanc subjicit definitionem : *Definimus insuper, explicationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ causa, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter fuisse appositam.* Voce illa, *Filioque*, nullam proprie in Symbolo Constantinopolitanum inveciam fuisse additionem, Florentini Patres docent : ac unam in eadem, quam dicimus additionem, contineri aplissimam verissimamque expositionem articuli, quo credere Spiritum sanctum profitemur *ex Patre procedentem*. Latinos culpæ ob istud additamentum reos agere, sæculo octavo desinente, cœperunt Græci ex leonemachorum secta : ex eoque scissionis prætextum, utique vanissimum, sumpsero schismatici sequiores.

Joannem Beccum, quem strenuum catholici dogmatis vindicem superiori vidimus in dissertatione, veluti prædictæ additionis reprehensorem exhibet Georgius Pachymeres semel ac iterum. Sic enim ait in Michaelis Palæologo, libro v, capite 16 : « Inter hæc Beccus lectis libris observabat multa, quæ conventionem Ecclesiarum multo quam putarat, expeditiorem ostenderent : quippe cum inde constaret, summam demum peccati Latinorum in *additamento* verbi unius ad Symbolum consistere. » Possini hæc versio est. Textus Græcus habet : Ὡς μηδὲν πλέον τολμησάντων τῶν Ἱταλῶν ἕως, ἢ τὸ ἐπὶ τῷ Συμβόλιῳ προσθεῖναι ; *Nihil amplius causas 140 fuisse Latinos, quam ablere ad Symbolum, cognoscens.* Audaciæ crimen incusatur. Graviora sunt, quæ idem Pachymeres habet in Andronico libro 1, capite 9 : « Studebat persuadere (Beccus), solum se voluisse purgare crimen : non illud propriam Latinorum, in quod ipsos additione ad Symbolum prolapsos fatebatur, gravissime peccando contra disciplinam ; non tamen a fide aberrando. » In Græco textu legimus : Ἀλλ' οὖν τῷ D τολμησαι προσθεῖναι τῷ Συμβόλιῳ τὴν λέξιν ἔγγλη-

Α μα κείσθαι τὸ μέγιστον. Ita locutum fuisse Beccum in Disceptationibus, quæ suo tempore cum Græcis adversantibus habitæ sunt, adduci Possinus non potest in Notis, ut facile credat : putatque, aliquam fortasse in æstu disputationis pro dogmate concessionem, ut fieri solet, admissam, plus justo amplificatam referri abs schismatico historico.

Genuinam suis in operibus mentem suam aperit Beccus. In oratione 2, de injusta sui depositione apud Allatum in *Græcia orthodoxa*, tomo II, refert Petri Antiocheni patriarchæ ex ejus epistola ad Michaelis Cerularium, quam integram typis vulgavit Cotelerius, verba illa : *Si in additione Symboli corrigantur Latini, nihil præterea postulaverim.* Ait vero Beccus ibidem, num. 4 : « Ego plane cum (Petrum Antiochenum), quod videbatur in *additione delictum*, facili negotio neglecturum existimo, si vel pusillum pacis spiritum in eo, ad quem litteras dabat (Michaelis Cerularium) contineri prospexisset. » Nimium irato Cerulario indulgens Petrus, corrigendam proponebat Symboli additionem, quam ipse facile neglexisset, teste Becco.

In Apologia sui ipsius veterem, quæ medio circiter sæculo quarto orta est, controversiam memorat *de una, vel tribus in Deo hypostasibus*, ea demum ratione compositam, quod dissidium esset de verbis, non de veritate mysterii. Hocce Beccus exemplo utitur, et ait num. 4 : « Ego quidem opinor non esse pluribus opus ad demonstrandum, nos non male, sed tuto Romanæ Ecclesiæ defensionem suscepisse, in *dictionibus* discrepantium negligentes, et arripientes quæ in sententia est concordiam, propter pacem. » Hæc vero qui aiebat, minime *maximum* in additione, *Filioque*, nosse delictum poterat, quod veluti ab eodem Becco reprehensum narrat Pachymeres. Luculentiora sunt, quæ paulo infra disserit : « Nos etiam cum tutamur *Romanam Ecclesiam*, tantumdem tutamur, ut eos qui a principio ad hæc usque tempora in *fidei Symbolo* recitant, *ex Patre Filium procedere, μεταστῆσαι adducimus ut recitent, ex Patre Filioque procedere . . .* non dictioni, sed sententiæ totum negotium pacis indulgentes. »

141 Hinc sine dubio factum, ut in synodo Lugdunensi œcumenica, anno 1274 celebrata, nullius vinculo criminis propriam constringi censuerint conscientiam Germanus imperatoris Michaelis Palæologilegatus, ac pridem patriarcha Constantinopo-

leos, quive alii cum ipso erant Græci antistites, Symbolum alta voce, semel ac iterum, coram palamque recitantes inter missarum solemniam cum illis vocibus, qui a Patre Filioque procedit. Hujusce additamenti historiam texere, ejusdemque ab omni labe immunitatem demonstrare, vanumque inde sumpsum scissionis prætextum evincere operæ prælium est, chronologica rerum serie diligentissime servata. Laudati Becci sententiam præmitto : « Cælorum interea scio (inquietis oratione 2, de injusta sui depositione num. 6) nonnullos *additionem in Symbolo* culpæ obnoxiam facere ; non quod pietatis puritatem commaculet : sed quod utcumque facta sit, gravem peperit et periculosam offensionem. Et si quis altius curiosiusque res perpendet, *additionem hanc* nunquam offensionis causam originemque fuisse : sed inter alias, atque alias ex tempore varietatum atque eventuum causas offensionum, alio atque alio tempore, et variis rerum cursibus et perturbationibus enatas, *hanc quoque additionem*, veluti simultatis abortum, temere projectam reperiet. » Rem ipsam aggredior.

II. Commune illud occurrit Symbolum, dictum apostolorum, quo uno ante synodum Nicænam utebatur catholica Ecclesia in Occidente et Oriente Intemeratum illud, ut ab initio prodiit, ac nulla tametsi rectam fidem explicante auctum voce, ad sæcula plura servavit Romana Ecclesia. Illud est : *Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Christum Jesum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelos, sedet ad dexteram, Patris. Inde venturus est judicare vivos, et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.* Cum Symbolo Ecclesie Aquileiensis et Orientali communi comparatum a Rufino dabimus infra cum animadversionibus.

Pari formula utebantur aliæ in Italia Ecclesie. *Ravennatensem* profert Petrus Chrysologus in sermonibus quos habuit in Symbolum apostolorum : *Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris. Inde venturus est judicare vivos, 142 et mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, et remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.* Postremas duas voces adjunctas vides. Hæc minutam Ecclesie sue formulam exhibet Maximus *Taurinensis episcopus* Homilia in traditione Symboli ; nempe : *Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelum, sedet ad*

A dexteram Patris. Inde venturus judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.

Nonnullis aucto additamenti utebatur Symbolo Ecclesia *Aquileiensis*. Posteris illud servavit Rufinus in ejusdem Symboli Expositione. « Credo in Deum Patrem omnipotentem, *invisibilem, et impassibilem*. Et in Christum Jesum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus, *descendit in inferna*. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris. Inde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum ; sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum ; *hujus carnis resurrectionem.* » Addimenta Aquileiensia tria patent. Rufini animadversiones accipe. Ait primum : *Additur, invisibilem et impassibilem*. Quippe sciendum est, apud nos (et Orientales) *addita esse verba illa, hærescos causa Sabellii : illius profecto, quæ a nostris Patripassiana dicitur ; id est quæ Patrem ipsum vel ex Virgine natum dicit, et visibilem factum, vel passum affirmat in carne. Ut ergo talis excluderetur impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores : et invisibilem Patrem, atque impassibilem dixisse*. Alia est doctissimi viri animadversio : *In Ecclesie Romane Symbolo non haberi additum : Descendit ad inferna, sed neque in Orientalis Ecclesie haberi hunc sermonem : vim tamen verbi videri esse in eo, quod sepultus dicitur*. Adnotat demum : *Satis cauta et provida adjectione fidem Symboli ab Ecclesia Aquileiensi doceri ; quæ in eo quod a cæteris trahitur, Carnis resurrectionem, uno addito pronomine trahit : Hujus carnis resurrectionem*. Hisce tribus de additamentis ampliora scripsimus in nostris Aquileiensis Ecclesie, Monumentis, cap. vii, num. 4.

In eadem Symboli Expositione abs Rufino adornata, quæ prostat inter opera sancti Cypriani, a Stephano Baluzio, et uno ex monachis congregationis Sancti Mauri edita, alio diverso verba quædam efferruntur modo : videlicet, *Credo in Deo Patre omnipotentem 143 et in Christo Jesu, unico Filio ejus, Domino nostro : et in Spiritu sancto*. Ad ea verba : *In Deo Patre omnipotente*, nota appingitur : « Sic tres Mss. codices cum (editionibus) Rembolti, Erasmi, et Morelii : et sic in sequentibus articulis, *et in Jesu Christo*, etc. Pamelius his in locis *accusativum* posuit, tum quia sic invenit in Frobeiana, et in aliis duabus vetustis editionibus ; tum quia sic habent tria apud Hieronymum Symbola, et sic ipse Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos, uno loco excepto : sic etiam ubique Augustinus. Verum Pamelii rationes probant illud quidem in plerisque Symbolis dici solere, *Credo in Deum* : at minime probant, sic etiam existisse in Symbolo Ecclesie Aquileiensis. Quin etiam quo usitatior erat *accusativus* in Symbolis, eo minus proba-

bile est librariorum vel incuria, vel de industria *ablative* in hoc Symbolo posuisse. At minime mirum si, cum reperirent *ablative*, novitate offensi, accusativum inseruerint. Quamobrem codices, in quibus legitur, *Credo in Deo*, etc., et *in Christo*, etc., et *in Spiritu sancto*, videntur mihi accuratius consuetudinem Ecclesiæ Aquileiensis retinere, quam qui *accusativum* usurpant. Hæc autem Symboli pronuntiandi ratio non videtur ab hac Ecclesia ascita sine consilio fuisse: sed ut trium personarum divinarum clarior esset distinctio ab articulis sequentibus, *sanctam Ecclesiam*, etc. » Vereor, ne quam invehit diligentissimus adnotator, Symboli pronuntiandi ratio in Ecclesia Aquileiensi unquam vigerit. Clariorem trium personarum divinarum distinctionem ab aliis articulis alio ex capite Rufinus desumit ibidem, num. 36: » *Sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, hujus carnis resurrectionem*. Non dixit: *In sanctam Ecclesiam, nec in remissionem peccatorum, nec in carnis resurrectionem*. Si enim addidisset *in* præpositionem, una eademque vis fuisset cum superioribus. Nunc autem in illis quidem vocabulis, ubi de divinitate fides ordinatur: *in Deo Patre* dicitur, et *in Jesu Christo Filio ejus*, et *in Spiritu sancto*; in cæteris vero ibi non de divinitate, sed de creaturis ac mysteriis sermo est, *in* præpositio non additur, ut dicatur *in sanctam Ecclesiam*, sed *sanctam Ecclesiam* credendam esse, non ut *in Deum*, sed ut Ecclesiam Deo congregatam: et *remissionem peccatorum* credendam esse, non *in remissionem peccatorum*: et *resurrectionem carnis*, non *in resurrectionem carnis*. Hac itaque præpositionis syllaba Creator a creaturis scernitur, et divina separantur ab humanis.» Hæc potissima Rufini ratio, quam solam affert ipse, locum habet, tametsi *Divinæ personæ*, accusativo usurpato casu, pronuntiantur.

141 Interim additamenta *Aquileiensa* (quod ad rem nostram maxime pertinet) postulavit nemo de crimine. Litem adversum ea moverunt nullam, quæ aliæ Ecclesiæ non eadem amplexabantur: neque ipsa demum Ecclesia Romana, cujus se Aquileiensis profitebatur filiam, rejicienda præscripsit. Cur enim unitas violanda foret, cum una eademque esset fides omnium, etsi eam alii atque alii paucis aut pluribus vocibus offerrent? Erant quippe clariiores duntaxat communis rectæ fidei declarationes; quæ necessariæ alicubi visæ fuerant, ut communi Symbolo insererentur, ad surgentes pro tempore hæreses procul abigendas a mente Christianidelium. Eodem in *Africana* Ecclesia consilio simpliciores viguisse primum, auctioresque postea in usu positas esse Symbolorum formulas, addiscimus ex Cypriano et Augustino. Ille in epistola ad Magnum, 69 in editione Oxoniensi, et juxta Pamelium 76, hæc habet: « Si aliquis illud opponit, et dicat: Eandem Novatianum legem tenere, quam Ecclesia catholica tenet,

A eodem Symbolo quo et nos baptizare, eundem nosse *Deum Patrem*, eundem *Filium Christum*, eundem *Spiritum sanctum*...; sciat quisquis hæc opponendum putat, primum non esse nobis, et schismaticis unam Symboli legem, neque eandem interrogationem. Nam cum dicunt, *Credis remissionem peccatorum, et vitam æternam per sanctam Ecclesiam*, mentiuntur in interrogatione, quando non habeant Ecclesiam. » Eadem scribit in epistola 70 his verbis: *Nam cum dicimus, Credis in vitam æternam, et remissionem peccatorum per sanctam Ecclesiam*... Additione *vite æternæ* carebat Symbolum *Romanum*. Hinc Rufinus ait, *sermonem, qui Resurrectionem carnis pronuntiat, summam totius perfectionis succincta brevitate concludere*. Ipsius vero *Resurrectionis* clariorem verbis illis, *Vite æternæ*, expositionem afferri, docet Augustinus in sermone, seu libro 1 *De Symbolo ad catechumenos*, num. 16: *Ne carnis resurrectionem futuram, inquit, putet aliquis, quomodo Lazari; ut sciamus non sic esse, additum fuit: In vitam æternam*. Quo loco animadverto præpositionem, *in*, aliquibus in Ecclesiis perinde divinis personis affixam, ac cæteris articulis.

Integrum *Africanum* Symbolum, pluribus auctum vocibus, quod suo vigeat tempore, idem Augustinus profert in sermone 212, ac tribus insequentibus quos habuit *in Traditione Symboli*, itemque libro *De fide et Symbolo*, ac sermone de Symbolo ad catechumenos. Illud est: *Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine. Passus 145 est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in cælum, sedet ad dexteram Patris. Inde venturus judicare vivos, et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, Remissionem peccatorum, Carnis resurrectionem, Vitam æternam.* » Quinque adjectæ voces enumerantur.

Veterem *Hispanicarum* Ecclesiarum Symboli formulam, quam majores tradiderant, recitant *Etherius* episcopus Uxamensis, et *Beatus* presbyter ejus, libro 1, *Adversus Elipandum* archiepiscopum Tolitanum, anno Christi 785 confecto: « Surgamus ergo cum ipsis apostolis, et fidei nostræ Symbolum, quod tradiderunt nobis brevi compendio, recitemus. Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, *Deum*, et Dominum nostrum. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, et sepultus. *Descendit ad inferna*. Tertia die resurrexit *vivus* a mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram *Dei* Patris omnipotentis. Inde venturus est judicare vivos, et mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam *catholicam*, remissionem *omnium* peccatorum, carnis resurrectionem, et vitam æternam. Amen. » Ecclesiam

instituit Jesus Christus, omni patentem nationi, ad omnia tempora protensam et ad omnia loca: unde vox *catholica* simplicem continet explicationem. Carent ea antiquiores formulæ: additamque postea fuisse, satis indicat Augustinus libro *De fide et Symbolo: Sanctam Ecclesiam*, inquit, *utique catholicam*.

Hæc in Occidente innocue usurpabatur, aut simplicior, aut auctior Symboli apostolorum formula. Par erat Ecclesiarum *Orientis* consuetudo. Quod ibi frequentius in usu erat Symbolum, Rufinus exhibet loco citato: « Credo in *unum* Deum Patrem omnipotentem. Et in *unum* Dominum nostrum Jesum Christum, unicum filium ejus. Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelos, sedet ad dexteram Patris. Indo venturus est judicare vivos, et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem. » Rufini animadversiones accipe. 1. *Orientis Ecclesie fere omnes ita tradunt: « Credo in uno Deo Patre omnipotente. » Et rursus in sequenti sermone, « Et in Jesu Christo unico Filio ejus Domino nostro, » ita illi tradunt: « Et in uno Domino nostro Jesu Christo unico Filio ejus. » Unum scilicet Deum, et unum* 146 *Dominiun secundum auctoritatem Pauli apostoli profitentes: sed de hoc in sequentibus locis repetemus. 2. Sciendum sane est, quod in Ecclesie Romanæ Symbolo non habetur additum, Descendit ad inferna; » sed neque in Orientis Ecclesie Symbolo habetur hic sermo. Ba-* C *luziana utimur editione. Animadvertite verba illa: Credo in uno Deo Patre omnipotente, itaque illa: et in Jesu Christo unico Filio eius: quæ ab Orientis Ecclesie fere omnibus tradi dicuntur. Jam colligo, modum illum enuntiandi, si vignerit unquam, perperam ab adnotatore dictum fuisse Ecclesie Aquileiensis peculiarem. Colligo deinde, veriorum lectionem esse, in Deum Patrem, in Jesum Christum, in Spiritum sanctum: cum Græca Symbola habeant εἰς Θεόν, εἰς Χριστόν Ἰησοῦν, εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα.*

Non omnibus, sed *fere omnibus* Orientis Ecclesiis hanc fuisse communem Symboli formam, Rufinus docet. Additamento unius caret illa, quam Julio Romano pontifici obtulit *Marcellus Ancyranus* D apud Epiphanium, hæresi 72, num 3: *Credo in Deum omnipotentem. Et in Christum Jesum, ipsius Filium unigenitum, Dominum nostrum, genitum de Spiritu sancto, et Maria Virgine, Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus. Et tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in caelum, et sedet ad dexteram Patris. Unde venturus est judicare vivos, et mortuos. Et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam. Quæ postrema duo verba non apparent in Orientali communi Symbolo.*

Veluti peculiarem *Alexandrinæ Ecclesie* formu-

lam existimat eam *Jacobus Usserius* in Dissertatione de Symbolis, quam Constantino imperatori obtulerunt Arius, et Euzoius, presbyter illo, ac iste diaconus ejusdem Ecclesie. Referunt eam Socrates, libro 1, capite 26, et Sozomenus, libro 2, capite 27. « Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem. Et in Dominum Jesum Christum, Filium ejus, qui ex eo factus est (al. genitus est), ante omnia sæcula, Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, quæ in caelo et quæ in terra. Qui descendit et incarnatus est. Qui passus est, et resurrexit et ascendit ad caelos, et iterum venturus est ut judicet vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. In carnis resurrectionem, et in vitam venturi sæculi. Et in unam catholicam Dei Ecclesiam, quæ a primis cardinibus ad ultimos usque terrarum lines porrigitur. » Nullus ego dubitaverim, hanc fidei formulam ab Ario instructam: ab eoque Nicæni Symboli, quod jam editum fuerat, assumpta quædam additamenta, non omnia fuisse, quæ scilicet hæresim ejus clarius profligabant.

147 *Orientale commune adhibitum in Ecclesia Hierosolymitana Symbolum, colligi posse ex Rufino videtur, qui cum sedem habuerit tot annos, discrepantias utique adnotasset si quæ fuissent. Nemo nescit, Liturgiam Jacobi fratris Domini, qui Ecclesiam illam administravit, genuinam ad nos non pervenisse. At suppositivum totum, et omnino spurium scitum esse, quod sub Jacobi titulo fertur liturgicum opus, contendunt sane heterodoxi, minime probant, ut ait Eusebius Renaudotius, tomo I Liturgiarum, in Dissertatione capite 4. inter-* C *polata dixerit prudens nemo, quæ Symboli verba ibi traduntur: nempe, Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem caeli et terræ. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei. Et reliqua Symboli fidei. Dolendum, hæc excidisse. Quæ vero fuerint, paulo superius indicantur: « Deinde leguntur Iusissime oracula Sacra Veteris Testamenti, et Prophetarum: et Filii Dei incarnatio demonstratur, Passio, Resurrectio ex mortuis, Ascensus in caelum, secundus præterea adventus ejus cum gloria. » In his Orientale Symbolum commune nemo non videt.*

Hierosolymitanam aliam profero formulam, quam ex Cyrilli Hierosolymitani catechesibus collectam Antonius Augustinus Tullæe subiicit Catechesi quintæ: *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei unigenitum: qui ex Patre genitus est Deus verus ante omnia sæcula, per quem omnia facta sunt. Qui in carne advenit, et inhumanatus est, ex Virgine et Spiritu sancto. Crucifixus, et sepultus. Resurrexit tertia die. Et ascendit in caelos, et consedit a dextris Patris. Et venturus est in gloria judicare vivos, et mortuos: cujus regni non erit finis. Et in unum sanctum Spiritum Paraclitum, qui locutus est in prophetis. Et in unum baptisma*

pœnitentiæ, in remissionem peccatorum. Et in unam sanctam catholicam Ecclesiam. Et in carnis resurrectionem, et in vitam æternam. Sumptam formulam istam putat Casimirus Oudinus, *De scriptoribus ecclesiasticis*, tomo I, ex *Symbolo, quod anno 381 adoptarunt Constantinopolitani Patres*. Hinc Cyrillo Hierosolymitano suppositas inferi Catecheses. Vel una hujusce Symboli cum Nicæno, et Constantinopolitano, de quibus infra agendum, comparatio luculentissime evincit, formulam prædictam dici veterem posse, quæ in Ecclesia Hierosolymitana erat in usu, quibusdam verbis ex Nicæno Symbolo desumptis auctam. Laudatum editorem doctrinissimum consule.

148 Unitate Ecclesiarum intacta, singulis hisce, earumque præsidibus fas erat pro temporum circumstantiis, aut majoris explicationis gratia, aut emergentes propter hæreses, vocibus augere quibusdam Symbolum apostolorum, quod ab initio acceperant. In eam denique formulam devenit est, quæ hodieque viget. Integram eam exhibent sermones 240, 241 et 242, qui prostant in Appendice ad genuinos Augustini sermones in editione monachorum sancti Mauri: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ. Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum. Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus. Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Inde venturus est judicare vivos, et mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.* Ab Augustino Sermones eos abjudicant laudali editores: auctoremque conjiciunt illum, qui sermones confecit Eusebio Emiseno suppositos, aut Casarium Arelatensem, aut Eucherium Lugdunensem, aut Faustum Regiensensem. Vitam agebant illi quinto Ecclesiæ sæculo: unde prædictæ Symboli formulæ ætas innotescit.

Intemeratam pristinam brevioris formam retinebat Ecclesia Romana. Dignissimam, et honoris ac veritatis plenam, reddit rationem Rufinus in sua Expositione; *Commonendum puto* (inquiens) *quod in diversis Ecclesiis aliqua in his (Symboli) verbis invenitur adjecta: in Ecclesia tamen urbis Romæ hoc non reprehenditur factum. Quod ego propterea esse arbitror, quod neque hæresis ulla illi cœsumpsit exordium: et nos ibi servatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt, publice, id est fidelium populo audiente, Symbolum reddere; et uti adjectionem unius saltem sermonis eorum qui præcesserunt in fide, non admittit auditus. Ita nempe Rufini ætate a pristina non recesserat disciplina Romana Ecclesia; quæ tamen ævo insequentis postremam formulam, quam descripsimus apud alias Ecclesias jam vulgatam, et ipsa demum amplexata est. Quo tempore, ignotum.*

Quemadmodum vero adjectas hujusmodi voces admisit, ita vocem *Unius*, quæ Symboli Orientalis propria erat, non adjecit unquam. Hac de re agit Vigilus Tapscensis in Byzacena Africa provincia episcopus, sæculi sexti scriptor, libro IV *Contra Eutychem*: ubi nescio cujus temeritatem castigans, qui capere ea verba sancti Leonis ad Flavianum ausus fuerat, *Fidelium universitas profitetur credere in 149 Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum, ea ratione, quia non dixerit: In unum Deum, et: In unum Jesum Christum; sic habet: Sed Romæ, et antequam Nicæna synodus conveniret, a temporibus apostolorum usque nunc, et sub beata memoriæ Cœlestino... ita fidelibus Symbolum traditur.* Sive paucioribus, sive pluribus vocibus recitaretur apostolorum Symbolum, pax Ecclesiarum integra semper permansit, ac inviolata in Occidente et Oriente.

III. Nicæno fidei Symbolo conficiendo, quod est apostolorum Symbolum, pluribus ad rectam fidem luculentius illustrandam, luendamque aptissimis auctum vocibus, dedere ansam hæreses, quæ tribus primis Ecclesiæ sæculis emergerant. Eas enumerat Gelasius Cyziceus in volumine Actorum concilii Nicæni, libro II, capite 26. « Hæc est fides, inquiens, quam exposuerunt Nicææ sancti nostri Patres orthodoxi episcopi: primum quidem adversus Arium blasphemantem, et dicentem creaturam Filium Dei: et contra Sabellium, et Photinum, et Paulum Samosatenum, et Manichæum, et Valentinum, et Marcionem, et adversus omnem hæresim quæ orta est in catholica et apostolica Ecclesia. » Formulam accipere: *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, ex Patre natum, unigenitum, id est ex substantia Patris: Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt tam quæ in cœlo, quam quæ in terra. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, et homo factus est. Qui passus est, et resurrexit tertia die. Et ascendit ad cœlos. Et iterum venturus est judicare vivos, et mortuos. Et in Spiritum sanctum.* Reliqui subintelliguntur articuli. Verba illa, *Descendit ad inferos*, non habentur: quibus ea ætate carebant Romanum etiam, et Orientale Symbolum. Vulgaris æræ anno 325 Nicæna synodus celebrata est.

Peculiares quas hætenus usurpaverant in colatione baptismi, reliquerunt Symboli formulas Ecclesiæ plures, Nicænam adoptantes. Voces solummodo paucas receperunt aliæ, quibus proprium auxere Symbolum: imo Symbolo Nicæno plures dictiones addiderunt aliæ: aliæque demum in vetusta sua formula manserunt; simul Nicænam fidem corde, et ore profitentes omnes. Apostolorum Symbolum in baptismate retinuerunt Romana e

Occidentis Ecclesiæ. Vocibus quibusdam Nicænis auxit illud Ecclesia Hierosolymitana, ut superius num. 2 adnotavimus. Hujusmodi esse puto, quo Ecclesia Antiochena medio 150 circiter sæculo quinto adhuc utebatur. Illud avertit Cassianus libro vi De Incarnatione Domini, capite 3, ubi Nestorii hæresim refellit: « Nunc ad fidem Antiocheni Symboli, inquit, virtutemque veniamus: in qua cum ipse (Nestorius) baptizatus sit ac renatus, suis eum professionibus argui... oportet. Textus ergo, ac fides Antiocheni Symboli hæc est: *Credo in unum et solum verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium creaturarum. Et in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum, et primogenitum totius creaturæ, ex eo natum ante omnia sæcula, et non factum, Deum verum ex Deo vero, hominison Patri, per quem et sæcula compuginata sunt et omnia facta. Qui propter nos venit, et natus est ex Maria Virgine. Et crucifixus sub Pontio Pilato, et sepultus. Et tertia die resurrexit secundum Scripturas. Et in cælos ascendit. Et iterum venit judicare vivos, et mortuos. Et reliqua.* » Hujusmodi formulæ auctores perquirat Alardus Gazæus in Notis. Non aliam originem ejus existimamus, nisi quam indicavimus. Similes aliæ in aliis vigebant Ecclesiis formulæ Symbolorum.

Fuere nonnulli in Sardicensi concilio, quod anno 347 celebratum chronologi frequentius adnotant: qui Symbolo Nicæno quidpiam adjici oportere contendebant. Rem narrat, decretumque synodi adversum, avertit sanctus Athanasius in synodo Alexandrina anno 362, « Quamvis certi homines, inquit, nonnulla quasi quæ deessent, Nicæno concilio ascribere vellent (utique orthodoxa) idque acriter contenderent; sancta tamen synodus quæ Sardicæ convenit, indigne id tulit, decretoque sancivit: *Ne quid ulterius de fide scriberetur, et sese contentos esse Nicæno fide declaraverunt; ut cui nihil deesset, et quæ pleni pietatis esset; neque edendam esse aliam professionem fidei, ne illa quæ Nicæne scripta est, imperfecta crederetur; neve illis occasio hujusmodi suppeditaretur, qui sæpenumero volunt de fide definire et scribere.* »

An hæc nobis opponant Græci in præsidium suæ causæ adversum vocem, *Filioque*, Symbolo adjectam? Noverint ipsi, decretum illud Sardicense impedimento non fuisse, quominus in Ecclesia Orientali prolixior ederetur formula in baptismo tradenda. Profert eam Epiphanius in Ancorato, num. 120: « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia sæcula: 151 hoc est ex Patris substantia, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæ cælo terraque continentur; qui propter nos homines, et

A propter nostram salutem descendit de cælis, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die secundum Scripturas. Et ascendit in cælum, sedet ad dexteram patris. Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Et in Spiritum sanctum, Dominum, et vivificantem: qui ex Patre procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et in unam, sanctam, catholicam, et apostolicam Ecclesiam. Confitemur unum baptisma in remissionem peccatorum. Et expectamus resurrectionem mortuorum, et vitam futuri sæculi. » Hanc vero licet adilitamentis auctam, vocat nihilominus Epiphanius: *Fidei formulam a sanctis apostolis traditam et in Ecclesia in sancta urbe ab omnibus sanctis episcopis, qui supra trecentos et decem fuerunt.* (Nicænos videlicet), præscriptam. Quidni apostolica et Nicæna dicenda foret, cum voces duntaxat, quibus enucleatæ magis articuli declarantur, adjectas afferat? Argumentum hinc elicitor, quod Græcos jugulat, favetque Romanis et Occidentalibus.

Adhuc aliam magis prolixam ibidem refert, num. 121. Verbi divini incarnatio, ac Spiritus sancti divinitas luculentiore sermone exponuntur. Cæteris prætermisissis, quæ eadem sunt in Symbolo Nicæno, hæc profero: *Et homo factus est: id est perfectum assumpsit hominem, animam, corpus, mentem, et quidquid aliud homo est, excepto peccato: non e virili satu, nec ita ut in homine duntaxat inesset, sed in seipsum effectum illam carnem transtulit, et in unam ac sanctam singularitatem conjunxit: non ad eum modum quo prophetis aspiravit, et in illis locutus est, effecitque quidpiam, sed homo perfectus esse voluit: Verbum quippe caro factum est; neque aut mutationem ullam est expertum, aut divinitatem suam in naturam convertit hominis, sed in unam sanctam perfectionem divinitatemque copulavit. Unus est enim Dominus Jesus Christus, non duo: idem Deus, idem Dominus, idemque Rex. Qui passus est in carne, et resurrexit: et cælum cum eodem corpore conscendit: et ad dexteram Patris gloriose consedit: et cum eodem corpore venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos, cujus regni non erit finis. Credimus et in Spiritum sanctum, qui locutus est 152 in lege, et per prophetas prædicavit: ad Jordanem descendit, in apostolis locutus est, et in sanctis habitat. Ita porro nos in ipso credimus: Spiritum esse sanctum, Dei Spiritum, Spiritum perfectum, Spiritum Paraclitum, increatum, a Patre procedentem, accipientem a Filio. Hæc postrema verba animadvertenda sunt, quæ particule *Filioque* æquipollent. Textus Græcus habet: *Ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον.* Al. *λαμβάνοντα.**

Dignasunt etiam animadversione, quæ ibidem præmiserat Epiphanius verba: « Verum quoniam sætate nostra aliæ post alias hæreses emergerunt, id est

temporibus Valentiniani et Valentis imperatorum, quorum jam *decimus annus* agitur, et Gratiani *sextus*, a Diocletiano vero Tyranno *nonagesimus* : propterea tam vos, quam nos ipsi, et orthodoxi omnes episcopi et uno ut verbo dicam tota Ecclesia catholica, adversus prodeuntes identidem hæreses, consentaneæque cum exposita paulo ante sanctorum Patrum fidei formula, iis præsertim qui *baptismo initiandi sunt*, dicimus ut hoc modo profiteantur, ac dicant : Credimus, etc. » Collige duo : prædictas *fidei formulas* in usu fuisse aliquibus in Orientis Ecclesiis ante annum 373, quo *decimus annus* Valentiniani et Valentis, et *sextus* Gratiani inceperunt : sibi que fœs fuisse Græcæ linguæ Patres existimasse, Nicænam Symboli formulam explicatioribus augere vocibus propter hæreses emergentes. Cur eadem facultas pro rerum circumstantiis, emergentesque propter hæreses, non conveniat Occidentis Ecclesiis ?

Emererat vero hæresis *Anomæorum*, auctoribus Aetio et Eunomio, qui Theodoro teste libro *iv Hæreticarum Fabularum*, dicebant : *Filium quidem primum creaturam Patris, præcipuamque esse : Spiritum vero sanctum a Filio ante alia opera creatum esse.* Ipsius Eunomii verba sunt apud sanctum Basilium, libro *ii*, contra eundem hæreticum, num. 33 : *Ingeniti quidem creatura Filius : Unigeniti vero Puractetus.* Hanc vocat sanctus Augustinus hæresim *Arianorum*, num. 49, qui *Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum nolunt esse unius, ejusdemque naturæ, atque substantiæ, aut essentiæ : sed esse Filium creaturam, Spiritum vero sanctum creaturam creaturæ, hoc est ab ipso Filio creatum volunt.* Macedonius, episcopus Constantinopolitanus, Filium *consubstantialem* Patri negabat, similem illi per omnia fatebatur : *Spiritum vero sanctum* (verba sunt Theodoreli loco citato), *sicut Arius, et Eunomius, blasphemare persistit. Unde qui ejus sectæ dicebantur, Pneumatomachi cognominati sunt.*

Hæresim damnat Damasus papa in synodo Romana anno 379 **153** celebrata : « Anathematizamus Arium, atque Eunomium, qui pari impietate, licet sermone dissimili, Filium et Spiritum sanctum asserunt esse creaturas. Anathematizamus *Macedonianos*, qui de Arii stirpe venientes, non perfidiam mutaverunt, sed nomen . . . Si quis non dixerit *Spiritum sanctum de Patre esse vere ac proprie, sicut Filium de divina substantia, anathema sit . . . Si quis dixerit Spiritum sanctum facturam, aut per Filium factum, anathema sit.* » Hæresim pariter damnarunt Orientales Patres anno 381 in synodo Constantinopolitana collecti. Canone *i* sic habent : Fidem non violandam *Patrum trecentorum decem et octo*, qui apud Nicæam Bithyniæ conveniunt : sed manere eam firmam, et stabilem. Anathematizandam omnem hæresim, et specialiter *Eunomianorum, vel Anomianorum, et Arianorum, vel Eudoxianorum, et Macedonianorum, vel Spiri-*

A tui sancto resistentium. » Satis id erat. Fides ut tamen catholica ut facilius innotesceret cunctis, ac firmiter animis omnium inhæreret, consultius duxere Patres illi Constantinopolitani, ut formulam Symboli, *Nicæna* prolixiorem, Ecclesiis proponerent : eamque adoptarunt, quæ prior est superius descripta *Epiphaniæna* ; additis etiam vocibus illis, *Deum de Deo* : aliis prætermisissis, nempe, *et quæ in caelis, et quæ in terra* ; et illis etiam, *hoc est, ex substantia Patris* : quæ in alia voce, *consubstantialis*, comprehenduntur.

Iterum regiam in civitatem anno insequenti 382 convenere Patres, ac Synodicam Damaso pontifici, cæterisque Occidentis episcopis dederunt. Inter alia sic habent : *Quæ igitur ad fidem attinent, quam aperte prædicamus, in summa sunt hujusmodi* (quæ præmissa sunt). *De quibus amplius animis vestris satisfacere poteritis, si totum synodi Antiochenæ, et eum qui superiori anno (381) Constantinopoli a synodo universali est editus, inspicere dignamini. Ubi et fidei confessionem uberius exposuimus : et in recens adinventus hæreses anathematibus sententiarum perscripsimus.* Postremis verbis *Canones* editos intelligunt : *Fidei vero confessionem, quam uberius expositam aiunt, indicant Symbolum, quod vulgo Constantinopolitanum appellatur : ac tomus ille demum synodi Antiochenæ Symbolum continebat, superius ex Cassiano descriptum, quod in usu apud se positum ad synodum Constantinopolitanam transmisere Patres Antiocheni.* Id vero demum perspicue constat, *Nicænum Symbolum* vocibus quibusdam, synodo *Constantinopolitana* approbante, auctum fuisse propter eas quæ emergerant, *Eunomianorum et Macedonianorum hæreses*, pro ea qua pollebant Græci Patres potestate, **154** quæ cæteras non caruisse, neque carere in Occidente Ecclesias, maximeque Romanam, dilhibetur nemo sapiens.

CAPUT II.

Tempore Damasi papæ, et synodi Constantinopolitanæ, Symbolo adjecta non fuit particula, « Filioque. » Eam tamen passim docent, ac tuentur Ecclesiæ Patres, divinitatem Spiritus sancti vindicantes. Decretum synodi œcumenicæ Ephesinæ : quo novæ Symboli formulæ velantur. Vocis, « Filioque, » adjectioni, quæ postea facta est non obstat. Insigne Cyrilli Alexandrini testimonium expenditur. Hæc pertinet adjectio, vel ommissio ad Ecclesiæ disciplinam : synodi Chalcedonenensis acta. Peculiore aliquæ fidei confessiones instar Symboli editæ, et in synodis œcumenicis approbatæ.

I. Fuerunt Latini et Græci scriptores, qui vocem, *Filioque*, a Damaso Romano pontifice, et ab ipso *Constantinopolitana synodo* adjectum Symbolo, scilicet *Constantinopolitano*, dixere. Leo Allatius, in opere adversus Hottingerum, capite 20, nonnullos Græcos refert, qui Alexii Aristeni. Ecclesiæ Constantinopolitanæ sæculo duodecimo chartophylæis, auctoritate ducti, Damaso pontifici adjectionem attribuunt. Errant omnino. Quæstio facti est. Rem namque silent vetusta hujus ævi monu-

menta omnia. Caret voce, *Filioque*, Symbolum ipsum, quod *Constantinopolitanum* dicimus, tum in conciliorum Collectionibus, tum ab Ephemiano antea relatum in *Ancorato* : idque traditur unum, quod Eunomiani negabant, *Spiritum* scilicet *sanctum procedere ex Patre*. Hanc unam fidem Damasus papa proposuit in synodo Romana anno 379, *Anathema*, dicens *si quis non dixerit Spiritum sanctum de Patre esse vere ac proprie* : itemque *si quis dixerit Spiritum sanctum facturum, aut per Filium factum*.

Inter Opera sancti Hieronymi vulgatum prostat Damasi Symbolum. Hæc ibi legimus : *Spiritum sanctum, non genitum, neque ingenitum : non creatum, neque factum : sed de Patre, Filioque procedentem, Patri et Filio cœternum, et cœqualem*. Perperam in præsidium Alexii Aristeni hæc advocaretur auctoritas : agitur namque de vocis *Filioque* additamento ad *Symbolum Constantinopolitanum*. Atqui rursus idem *Symbolum* legitur in Quinquagesima inter Latinas Gregorii Nazianzeni Orationes : itaque sermone 235 155 inter Augustinianos in Appendice, et in codice *Canonum Ecclesie Romanæ*, quem vulgavit Quesnellius. In sermone citato apud Augustinum sic legimus : *Sed de Patre procedentem, et Filio, Patris et Filii Spiritum*. Hæc solum posteriora, non prima verba habent quinquagesima Nazianzeni Latina oratio, et caput tricesimum nonum laudati codicis. Athanasii operibus olim insertum prostabat idem Symbolum : unde satis jam patet genuinum dici Damasi opusculum non posse. Vigilio Tapsensi illud attribui volebat Chiffetius : tribuendumque Quesnellius putat

II. Quamquam vero Damasi papæ, et concilii Constantinopolitani tempore, particula *Filioque* Symbolo pariter *Constantinopolitano* adjecta non tuit ; hæc nihilominus passim tradunt Ecclesie Patres, aut particulam ipsam *a Filio*, sive *per Filium* exprimentes, aut æquipollentia sane verba. Æquipollentes aïo voces, quæ in prædicta fidei formula, cujuscunque tandem sit, occurrunt : *Spiritum sanctum Patris, et Filii* : itemque illa, quæ in Ephemiana prolixiori secunda habentur, *a Patre procedentem, accipientem a Filio*. Prostat etiam inter Acta Latina synodi Florentinæ, collatione 21, *Confessio fidei catholicæ*, quæ *a papa Damaso missa dicitur ad Paulinum Antiochenum episcopum* : ubi Spiritus sanctus his asseritur *de Patre Filioque procedens*. Eadem est cum *regula fidei*, quam ex præscripto Leonis Magni editam ab Hispanis episcopis, capite sequente dicendum est, n. 4.

Suos de Trinitate libros conficiebat Hilarius, Pictavorum episcopus ante exortam Macedonii hæresim, ut putat Petrus Constantius : dicebatque libro viii num 20, se *in hoc non calumniari libertati intelligentiæ, utrum ex Patre, an ex Filio Spiritum Paraclætum pulent esse* (hoc est nolle se

de loquendi ratione plusculum litigare) ; sibi tamen proorsus videri, hanc *in incerto* rem non *reliquisse Dominum*. Verba refert Jesu Christi ex Joanne, capite 13, num, 12 : *De meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt : propterea dixi, De meo accipiet, et annuntiabit vobis*. Tum vero argumentationem instruit : « A Filio igitur accipit (inquiens), qui et ab eo mittitur, et a Patre procedit. Et interrogo, utrum id ipsum sit *a Filio accipere*, quod *a Patre procedere*. Quod si differre credetur inter *accipere a Filio*, et *a Patre procedere* ; certe id ipsum etque unum esse existimabitur, *a Filio accipere*, quod sit *accipere a Patre*. Ipse enim 156 Dominus ait : *Quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt : propterea dixi, De meo accipiet, et annuntiabit vobis*. Hoc quod accipiet (sive potestas est, sive virtus, sive doctrina), Filius *a se accipiendum* esse dixit ; et rursus hoc ipsum significat, *accipiendum esse de Patre*. Cum enim ait : *Omnia quæcunque habet Pater, sua esse* ; et ideo dixisse se, *de suo accipiendum esse*, docet etiam, *a Patre accipiendum, a se tamen accipi* : quia omnia quæ Patris sunt, sua sint. « Hilario perinde erat, Spiritum sanctum *procedere a Patre*, et *accipere a Filio*, atque ipsum *a Patre et a Filio procedere*. De vocibus lilo prætermissa, negari non posse ait, tum *a Patre*, tum *a Filio accipere* Spiritum sanctum doctrinam, virtutem, potestatem, adeoque et ipsam existentiam : quod est ipsum catholicæ fidei dogma, dictione *processionis ex utroque* expressum.

Ad scriptores eos, quibuscum litem de vocibus Hilarius habere non vult, fortasse respiciebat Rusticus, Romanæ Ecclesie diaconus, in Disputatione contra Acephaloe, medio circiter sæculo sexto scripta : *Pater genuit, inquiens, et non genitus est, et ab aliquo alio non est, sicut ex eo sunt alii. Filius vero genitus est, et nihil consempternum genuit. Et Spiritus sanctus a Patre procedit : nihil consempternum procedit, vel genitum est ab eo. Quidam vero Antiquorum et hoc proprietatibus adjecerunt : quia sicut Spiritus sanctus cum Patre Filium sempiternum non genuit, sic nec procedit Spiritus a Filio sicut a Patre. Ego vero, quia Spiritus quidem non genuit sempiternæ, profiteor : nec enim duos diximus Patres. Unum vero a Filio eodem modo, quo ex Patre, procedit, non perfecte habeo satisfactum. Antiqui illi, quos memorat, procedentem a Patre Spiritum fatebantur, negabant procedentem a Filio. Lis erat de voce, quoniam Spiritum a Filio accipientem credebant. Rusticus inficiari non audet, Spiritum a Filio procedere. Acceps erat, num hæc vox, quæ in ordine ad Patrem adhibetur, usurpari debeat in ordine ad Filium. Hæc prima obscuri loci interpretatio, Rustici dubium refert altera ad processionis modum : an eodem modo a Filio procedat Spiritus, quemadmodum a Patre. Distinctione opus est :*

eodemque modo procedit ab utroque Spiritus, si consideretur *spirandi virtus*, quæ una est in utroque : non eodem modo procedere dici potest, quia hoc, quod est spirare Spiritum sanctum. Pater non habet ab alio, a Patre habet Filius. Quæcunque vero hæc fuerit demum difficultas, inane dubium suum agnoscere Iusticus poterat, cum ejus ævo simpliciter et absolute *Spiritum sanctum a Patre et a Filio procedere* scriptores docerent, Gennadius, in 157 libro *De dogmatibus* ; Avilus Viennensis, *De divinitate Spiritus sancti* ; Fulgentius in libro *De fide* ; Paschasius Diaconus, libro *De Spiritu sancto*, aliique.

Voces easdem, *a Patre et a Filio*, vel *a Patre per Filium* adhibere ante ac post synodum Constantinopolitanam Latini et Græci scriptores, ejusdem Spiritus sancti divinitatem contra *Eunomianos* et *Macedonianos* vindicantes, Superiori in dissertatione testimonia dedimus ac illustravimus Epiphani, Basilii, Gregorii Nysseni, Cyrilli Alexandrini. Hujusce sententias luculentissimas protulimus. Eam profero, quæ in ejus habetur ex synodo Alexandrina epistola ad Nestorium, in œcumenico Ephesio concilio lecta : « Quamvis in sua sit subsistentia Spiritus, et ejus intelligatur, in persona proprietas, juxta id quod Spiritus est, et non Filius : attamen *alienus non est* (a Filio). Ab illo enim (Filio Jesu Christo) *Spiritus* appellatus est *veritatis* : et veritas Christus est : *Καὶ προχέεται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Et prodit per istum, quemalmodum certe ex Deo et Patre.* » Motas hæc de re lites a Theodoreto qui nimium animo in Cyrillum commotus erat, enarravimus.

III. Interim Symbolo in baptisate utebantur in Oriente Ecclesiæ, simplici *Nicæno* aliæ, aliæque *Constantinopolitano* et aliæ *Nicæno* aliquibus vocibus aucto. Hujusmodi fuisse adnotavimus *Hierosolymitanum* tempore Cyrilli Hierosolymorum episcopi ac *Antiochenum*, in quo Cassianus aiebat baptizatum fuisse Nestorium in synodo Ephesina damnatum. An hæc refero classem *Ecclesiæ Philadelphiensis* Symbolum quod in eadem synodo Ephesina prostat, actione 6 a Charisio presbytero oblatum : *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, Creatorem omnium, visibulum et invisibulum factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium ejus unigenitum, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, consubstantiallem Patri. Qui propter nos, et nostram salutem descendit de cælis, et incarnatus est, et ex sancta Virgine natus, et homo factus est. Crucifixus pro nobis, mortuus est. Resurrexit tertiu die. Ascendit cælos. Et iterum venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum veritatis, Paraclitum, Patri et Filio substantialem. Et in sanctam catholicam Ecclesiam. In mortuorum resurrectionem. In vitam æternam.*

Symbolo Nicæno utebatur Nestorius, in ea maxi-

me parte depravato, quæ fidem incarnationis proponit. Hujusce depravati Symboli Nestorianam expositionem simul attulit Charisius, quam plures decepti subscripserant. Quodnam foret articuli *De incarnatione* 158 depravati vitium, ex eadem colligi potest expositione, *De incarnatione nosse oportet*, inquit, *Dominum Deum Verbum assumpsisse hominem secundum naturam perfectam, ea humana carne et anima rationali consistentem... Quem secundum nostram naturam, nobisque similem hominem existentem, Spiritus sancti virtute in utero Virginis formatum... inexplicabili quodam modo sibi conjunxit... Unum igitur Filium, et Dominum Jesum Christum, per quem facta sunt omnia, esse dicimus : primo quidem ac præcipue Deum Verbum, qui secundum essentiam Dei Filius et Dominus est, mente concipientes ; simul vero etiam quod assumptum est, hoc est Jesum a Nazareth, animo complectentes.* Ita scilicet verborum involucris tectum propinabat Nestorius de duplici in Jesu in Christo *persona* impium errorem.

Nestorii facinus, qui corrupto depravatoque Symbolo proposito, simplices fideles deceperat. Ephesina synodus, anno 421 celebrata, detestatur : tulitque decreta in hæc verba : « Ilis igitur perlectis statuit sancta synodus, *alteram fidem* nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus, qui in *Nicæa* cum Spiritu sancto congregati fuerunt. Qui vero ausi fuerint aut componere *fidem alteram* aut proferre, vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis ; hos quidem si sint episcopi, aut clerici, alienos esse ab episcopatu, et clericos a clericatu decrevit : si vero laici fuerint, anathemati subjici. » Tam Nestoriani symboli formulam et expositionem damnat.

IV. Prohibente, ne *alteram fidem* liceret ulli proferre, aut conscribere, aut componere, *præter definitam a Nicænis Patribus*, Ephesino decreto bellum Græci agunt adversum Latinos, qui vocem *Filioque* Symbolo Constantinopolitano addiderunt. Pugnam pugnent, quam volunt : certissima clades instat illis. Ac primo statuit sancta synodus, *alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus, qui in Nicæa cum Spiritu sancto congregati fuerunt.* Itaque verbis tenuis si hæreamus, neque Symbolum Constantinopolitanum proferre liceret. Haud me lætet. Symbolum idem Constantinopolitanum dici *Nicænum* maxime post synodum Chalcedonensem consuevisse : at eo in Ephesino decreto agitur sine dubio de *formula Nicæna*, qua ut summum aliquibus vocibus aucta, non omnibus quæ in Symbolo Constantinopolitano habentur, Ecclesiæ plures in baptisate utebantur.

In libellis a Charisio presbytero Philadelphensi oblati, Symbolum 159 depravatum continebatur, ac ejus Nestoriana expositio. Utrumque speciali decreto damnant Ephesini Patres. Alia etiam

Symboli formula *Ecclesiae Philadelphiensis* continebatur, quæ neque *Nicæna* est, neque *Constantinopolitana*, utique tamen consona, ac interpolata *Nicæna* dici potest. An ergo decreto *Ephesino* proscripta hæc fuerit? Non adeo insani *Græci* fuerint, qui id affirmant. Quomodo ergo juxta *Ephesinum* decretum nec alteram a *Nicæna* fidem conscribere, et componere, nec alteram proferre liceat? Nempe non ea *Ephesino* decreto intelligentia, aut vis inest, quam sibi fingunt *Græci*.

Eadem ætate variæ in *Ecclesiis* vigebant formulæ Symboli, quæ verbis tenuis a simplici *Nicæna*, et a proximiore *Constantinopolitana* differabat. *Hierosolymitanam* memoravimus, et *Antiochenam*: aliasque usu receptas existisse, dubium nullum. Liberum earumdem in *Ecclesiis* usum reliquisse Patres *Ephesinos*, neque vetasse quin ipsæ proferri possent, synodus *Chalcedonensis* evincit actione 5, in definitione fidei: ubi *Symbolum Nicænum* cæteris præfulgere dicitur, decerniturque servari debere *Symbolum Constantinopolitanum*, ac aliæ demum legitimæ *Ecclesiarum* formulæ confirmantur. Verba sunt: » Decernimus igitur, ordinem, et omnes formulas quæ de fide sunt constitutæ, custodientes et nos, sanctæ synodi quondam in *Epheso* factæ: præfulgere quidem rectæ, et immaculatæ fidei expositionem sanctorum et beatissimorum trecentorum decem et octo Patrum, qui in *Nicæa* temporibus piæ memoriæ *Constantini* imperatoris congregati sunt: Servari autem et ea, quæ apud *Constantinopolim* a sanctissimis centum quinquaginta Patribus decreta sunt, ad expellendas quidem hæreses quæ eo tempore germinaverant. et ad confirmationem ejusdem catholicæ et apostolicæ nostræ fidei. »

Itæ postrema verba sensum declarant germanum *Decreti Ephesini*: symbolorum scilicet formulas maxime damnari, in quibus quidpiam minuat, aut mutetur, aut adjiciatur, quod a recta fide alienum sit. Id invictis demonstrarunt argumentis in synodo *Florentina* Latini doctores. Acta et insertas disputationes consule.

V. Sed omnis ut pravus hominibus ansa eriperetur, minutionibus, additionibus mutationibusque *Symbolum* corrumpendi, inficiari nolim, suo vetasse decreto *Ephesinus* Patres novas, quæ impostorum symbolorum formulæ euderentur. Hunc ejus decreti sensum declarare *Cyrillus Alexandrinus* videtur in epistola ad *Acacium Melitinensem*. Hanc scripsit ille, occasione data cujusdam 160 explicatioris fidei professionis, quam *Orientalis* episcopi ad impactum elucendam *Nestorianismi* labem composuerant, Cum vero professionem eandem *Decreti Ephesini* pretextu redarguerent *Nestoriani* homines, vindicet eam *Cyrillus*, quod *Orientalis* illi fidem suam professi sunt, nihil *Symbolo* addentes, sed extra *Symbolum* necessariam offerentes declarationem.

Locum integrum affero. Volebant enim (*Nestorianæ* factionis homines) ea omnia aboleri, quæ vel

A epistolis, vel tomis, vel libris evulgaveram: et soli fidei, quæ a sanctis Patribus nostris *Nicææ* edita fuerat, consentire. Dogmata in epistolis ac tomis declarata a *Cyrillo* rejiciebant illi, ac si *Nicæni* *Symboli* metas transivisset. Alia in ipsum hæc erat querela. Intelligo vero, et hoc quoque illos nobis objicere: nempe quod fidei expositionem, ἥτοι Σύμβολον καινόν, sive novum *Symbolum* receperimus; quasi vetus illud, venerandumque (*Nicænum*) aspernati. Fidei expositionem ab *Orientalibus* transmissam receperat. Reponit ille: Verum dicimus, nos neque novam fidei expositionem ab ullo exegisse, neque ab aliis innovatum admississe. Novum aliud *Symbolum*, aut *Symbolum* additamentis innovatum sibi transmissum, inficiatur. Sufficit enim nobis divina Scriptura, sanctorumque Patrum prudentia, et fidei *Symbolum* (*Nicænum*), ad omnia recta dogmata apte riteque concinnatum.

Quid egerint, quidve transmissent *Orientalis* episcopi, enarrat. Quia vero sanctissimi *Orientalis* episcopi cum *Ephesi* essent, a nobis dissentiebant, eaque de causa quasi blasphemiarum *Nestorii* laqueis irretiti tenerentur, suspecti erant: ut eo crimine se liberarent, inculpatæque fidei amatoribus per omnia satisfacerent, ac *Nestorianæ* impietatis se expertes esse ostenderent, περιεργαται τὴν ἀπολογία, apologiam composuerunt. In ea rectam fidei expositionem dabant. Et id quidem admodum prudenter. Tantum abest, ut hoc istorum factum aliqua omnino nota aut reprehensione dignum videatur. Quid enim si ipse *Nestorius* eo tempore quo a nobis omnibus illi proponebatur oportere, ut sua ipse dogmata condempneret, veritatemque amplecteretur, ἔγγραφον ἐποιήσατο τὴν ἐπὶ ταύταις ἡμολογίαν, scriptum is de rebus confessionem exhibuisset (quin scilicet *Nicænum* *Symbolum* clariori aliqua auxisset explicatione), quisnam dicturus erit, illum πίστεως ἡμῶν καινοτομήσαι σύμβολον, novum fidei *symbolum* nobis conscripsisse? Quid igitur temere conviciis insectantur sanctissimos *Phœnicæ* episcopos, eorum consensum appellantes ἐκθεσιν Συμβόλου καινῆς, novam *Symboli* expositionem quem illi utiliter et necessario ediderunt, ut nimirum se purgarent.

161 *Ephesinum* decretum assert *Cyrillus* quod ita declarat: Sancta quippe, inquit, et œcumenica synodus quæ *Ephesi* convenerat, necessario providit non oportere πλετεως ἐκθεσιν ἐπιρῶν, aliam fidei expositionem in *Ecclesias Dei* inferre præter eam quæ jam exstabat: quam beatissimi Patres nostro sancto Spiritu locuti defaiverant. *Nicææ*). Satis innotescere videtur ita *Cyrillum* intellexisse *Ephesinum* decretum, ut novum impostorum non liceret *Symbolum* edere, aut ipsum *Nicænum* innovare additamentis auctum. At illi tamen (*Orientalis*) ab hac (*Nicæni* *Symboli* fide) dissentire visi, et quod neque recte sentirent... in suspicionem adducti; nunquid taciturnitate ab hac ignominiosa nota se liberassent, an plena potius satisfactione, suæque sententiæ declaratione? Quæ

utique intelligitur a Symbolo Nicæna distincta. *Qui hoc vult facere καινουργεῖ μὲν οὐδὲν, nihil novi molitur : οὐδὲ πίστεως ἔκθεσιν ὁρᾷται καινοτομῶν, nec fidei expositionem innovare deprehenditur.*

Hanc decreti Ephesini, ac Cyrilli mentis interpretationem confirmat tum ipsa Orientalium declaratio *Epistolæ* inserta Joannis Antiocheni tum ejusdem Joannis disertissima sententia. Hujusmodi epistolæ prostant inter opera Cyrilli, tom. V. part. II, et part. IV concilli Ephesini, capite 20 : « De Virgine autem Dei Genitricæ Maria quomodo sentiamus et loquamur, deque unigeniti Filii Dei incarnatione, necessario, οὐκ ἐν προσθήκῃς μέραι, non additamenti loco sed plena satisfactionis forma (aut confirmationis specie), dicimus breviter, sicut ab initio ex divinis litteris sanctorumque Patrum traditionibus hausimus : οὐδὲν τὸ σύνολον προσπιθέμενος τῆ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ἐκθέσει πιστεύομεν. Nihil prorsus fidei in Nicæa a sanctis Patribus expositæ adjectives. Illa enim, ut antea diximus, ad omnem pietatis cognitionem, omnisque hæreticæ pravæ doctrinæ depulsionem, abunde sul est... Habet vero nostra Expositio in hunc modum : *Confitemur igitur Dominicum nostrum Jesum Christum unigenitum Dei Filium esse Deum perfectum, et hominem perfectum ex anima rationali et corpore : ante sæcula quidem ex Patre secundum divinitatem genitum, postremis vero temporibus eundem ipsum propter nostram salutem ex Maria Virgine secundum humanitatem natum.* » Symbolum ergo Nicænum, sive formulam fidei spectes, sive fidem ipsam in formula contentam, intactam servari debuisse juxta legem Ephesinam, censebat Cyrillus. At ipsum Alexandrinum antislitem animadvertit haud illicite judicasse *fidei confessiones, aut expositiones* alias, a Symbolo Nicæno distinctas, quæ fides ipsa Nicæna luculentius exponeretur. 142 Id vero validissimum argumentum est, quo infra adversum Græcos agemus.

VI. Jam vero decreti Ephesini sensus fuerit, quem ipsi Græci volunt. Suis tandem præjudiciis exuli concedant et ipsi, quod negari nullo modo potest : rem hanc ad ecclesiasticæ disciplinæ caput spectare, quæ pro temporum circumstantiis, ac urgente necessitate, variationem subit. Insigne præbet exemplum *synodus œcumenica Chalcedonensis*, quæ abs legis Ephesinæ rigore sine dubio recessit. Hæc de re agendum mihi latiore sermone. Decreti Ephesini reverentia ducti, sibi temporandum censere aliquandiu Patres Chalcedonenses ab ulla conscribenda *Expositione* quæ finem Nicænam et Constantinopolitanam quod attinet ad articulum *Incarnationis Filii Dei*, ullo modo novis adjectis vocibus declararet, Hinc initio actionis secundæ, anno 451 celebratæ, *Judicibus et amplissimo senatui* una voce reposuerunt episcopi : *Expositionem alteram nullus facit... in scriptis expositionem non facimus. Regula est, quæ prædicat sufficere, quæ sunt exposita. Regula vult, aliam expositionem non*

fieri. Patrum statuta valebant. Alteram hoc loco fidei expositionem intellige, quæ sit vel novum quodammodo Symbolum a Nicæno et Constantinopolitano distinctum, vel quæ ad eadem duo Symbola, vel ejusdem Symboli duas formulas quidpiam addat. Utamque formulam in eadem actione legendam præscripserunt Patres, ac una omnium acclamatione confirmarunt. At Carosus, et Dorotheus, et alii archimandrite et monachi, qui Eutychis ac Dioscori causam tuebantur, unam contendebant sufficere *formulam Nicænae fidei*: abnebantque Symbolo Constantinopolitano subscribere, et amplexi Leonis epistolam ad Flavianum : omnemque rejiciebant, quæ fieri ad Nicænum Symbolum posset, additionem, decreto Ephesino inherentes. In eorum libello *S. synodo* oblato actione 4, hæc habentur : *Pissimus imperator... pollicatus est nobis confirmari tantum expositionem fidei trecentorum decem et octo Patrum : et nihil aliud ante hoc moveri, vel fieri... Ad integriorem autem probationem, quod nihil nos contrarium τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως Symbolo fidei sapiamus... subdidimus et ipsum Symbolum ; et definitionem, quæ hoc supersignavit, prolatum a sancta et universali synodo quæ Nestorium condemnavit.* Hæc rursus iudicibus et senatui reposuit Carosus : *Fidem trecentorem decem et octo Patrum, qui convenerunt apud Nicæam, in qua et baptizatus sum, novi : nam ego aliam fidem nescio* Et Dorotheus : *Permaneo in fide sanctorum Patrum trecentorum decem et octo, qui apud Nicæam convenerunt, in qua baptizatus 163 sum : et in constituto*

corum, qui apud Ephesum Nestorium damnarunt. Collige, Alexandria in Ecclesia simplicem Nicænam formulam retentam esse : neque hoc ævo Symbolum Constantinopolitanum receptum fuisse. Nicæno vero abutebantur Symbolo Eutychiani : eorumque dolum aperit Diogenes, Cyzici episcopus actione 1 ejusdem synodi Chalcedonensis. Verba ejus sunt : « *Dolose* (Eutyches) præposuit *synodum* sanctorum Patrum, quæ in Nicæa facta est. Accepit namque *Addimenta* a sanctis Patribus (Nicænis), propter perservum intellectum Appollinaris, et Valentini, et Macedonii, et qui eis similes sunt. Et *additum* est in Symbolo sanctorum Patrum (Constantinopoli) : Qui descendit, et incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Hoc autem prætermisit Eutyches, sicut Apollinarista. Nam etiam Apollinaris suscipit sanctam synodum, quæ in Nicæa facta est ; secundum propriam perversitatem intelligens verba : et effugit de Spiritu sancto ex Maria Virgine, ut ne omnino unionem carnis confiteretur. Etenim sancti Patres, qui in Nicæa convenerunt, quod *incarnatus est*, dixerunt. Sancti autem Patres, qui post ipsos fuerunt, explanaverunt (Constantinopoli) dicentes : *De Spiritu sancto ex Maria Virgine.* » Legimus in Aclis : *Aegyptios Eutychi faventes clamasse : Nemo suscipit adjectionem, nemo diminutionem : Quæ in Nicæa constituta sunt, teneant. Malo dolo*

Symboli Constantinopolitani additamenta rejiciebant: ut illud vero constat, nondum apud illos formulam Constantinopolitanam invaluisse.

Subdola istorum indole denique perspecta, illi ipsi Chalcedonenses Patres, qui diu negaverant definitionem ullam *Nicænae formulæ et Constantinopolitanæ* alexandam, consueverunt denique haud ita legi Ephesinæ obstringi sese, quin uti facultate possent, fidem *de incarnato Verbo* explicandi peculiari appendice. Recitari jubent actione 5, primo *Symbolum Nicænum*, tum *Symbolum Constantinopolitanum*. Aiunt vero: *Sufficeret* quidem ad plenam cognitionem et confirmationem pietatis hoc sapiens et salutare divinæ gratiæ Symbolum (Nicænum et Constantinopolitanum). Sed *omnem machinationem* (hæreticorum) *contra veritatem* claudere volens præsens nunc sancta, et magna et universalis synodus... decrevit ante omnia, fidem integram et intemeratam permanere *trecentorum decem et octo sanctorum Petrum*. Confirmat doctrinam, quæ de substantia Spiritus sancti a *Patribus centum quinquaginta* postea congregatis in regia civitate 164 tradita est propter illos qui Spiritui sancto repugnabant: quam illi omnibus votam fecerunt, *non quasi aliquid deesset prioribus, utjicientes*: sed suum de sancto Spiritu intellectum Scripturarum testimoniis declarantes. » Suscipit etiam contra Nestorium et Eutychem Epistolas Cyrilli et Leonis Magni. Quibus demum sanctis Patribus adhærens, *Incarnationis articulum* diligentius exponit, docens: *Unum eundemque Dei Filium Dominum nostrum Jesum Christum, perfectum in Deitate, et eundem perfectum in humanitate*, etc. Hæc ad Symbolum Nicænum, et Constantinopolitanum *Appendix* a Patribus Chalcedonensibus condita fuit. Hæc sine dubio quædam est *decreti Ephesini* relaxatio, quæ ad ecclesiasticam disciplinam pertinet. Hæc demum synodi Chalcedonensis agendi ratio importunos Græcorum conatus frangit, qui legis ejusdem Ephesinæ rigore contra Latinos pugnant.

Adnotare tamen hoc loco operæ pretium fuerit, prædictam *Chalcedonensem Appendicem*, aliasque conditas in aliis conciliis contra emergentes errores, locum non habuisse unquam in publica *Symboli Constantinopolitani* recitatione, sive in baptisate, sive in Liturgia, ut capite insequente dicemus; ne prolixior quam par esset, confessio fidei aut baptizandis traderetur, aut legeretur inter Missarum solemnias: cum *Nicæna fides*, additamenti *Constantinopolitani* aucta, per sese *sufficiens ad plenam cognitionem et confirmationem pietatis* habita semper esset.

Solutam ergo, contritamque difficultatem, si quæ sumi ex *Ephesino decreto* potest, nemo non videat qui sapit. Rem hanc maxime confirmat *Symbolum ipsam Constantinopolitanam*, quod in communem totius Ecclesiæ usum non nisi synodus Chalcedonensis deduxit. Recole superius dicta num. 4, ita videlicet *synodum Ephesinam* confirmasse *Nicænam*

A fidei formulam, alteramque condi fidem inhibuisse, ut alias orthodoxas, quæ in Ecclesiis particularibus usu receptæ erant, non rejecerit. Nicæna simplici utebatur *Alexandrina* Ecclesia. Nicænam vocibus aliquibus auctam adhibebant *Antiochena et Phaladelphiensis*: ac in aliis *Constantinopolitanam* viguisse, perspicue colligitur ex verbis Diogenis Cyziceni jam allatis. Hinc patet, formulam eandem *Constantinopolitanam* ea minime ante synodum Chalcedonensem potitam fuisse auctoritate, ut ipsa una in quibusque Ecclesiis particularibus in usu foret. Tum vero sine dubio factum, ut Orientales Orthodoxæ Ecclesiæ, singularibus formulis prætermisissis, quibus utebantur pro libertate, paulatim *Constantinopolitanam* adhibere cœperint in baptismalis collatione; idemque Symbolum nihilominus in monumentis 165 ecclesiasticis appellari *Nicænum* consueverit, cum revera sit *Nicænum* aliquibus vocibus, tum claritatis causa, tum propter hæreses emergentes, auctum. Unde jam denique patet, legis *Ephesinæ* rigori derogatum fuisse, quæ *fidem alteram* a Nicæna simplici aut *proferri*, aut *conscribi*, et *componi* vetabatur.

Marcus Ephesius in synodo Florentina, sessione 5, hæcce vidit, ac præoccupare argumentum conatus est: « Statutum quippe fuit (inquiens), a Patribus Ephesinis, nulli deinceps patere licentiam immutandi quovis modo *Symbolum Nicænum*: quod idem est ac dicere *Constantinopolitanum*; virtute enim continetur in illo, amboque pro uno sunt habita. » Ephesinis Actis hæc repugnat interpretatio. Recitatum quippe actione 1 legimus *Nicænum simplex Symbolum*. Synodica ibidem legitur Cyrilli epistola ex synodo Alexandrina data ad Nestorium, ubi simplex eadem prostat Nicæna formula: ac una in Patrum acclamationibus *Nicæna fides* memoratur, *exposita in trecentis decem et octo sanctis Patribus*. Uterum actione 6, coram palamque recitatur *Nicæna fides*: affectur *Christiana*, quæ vocibus aliquibus adjunctis differt a Nicæna: additurquo demum corruptum Symbolum Nestorianum, *Constantinopolitana* additamenta apparent nullibi: decretumque Ephesini Patres ferunt, quo præscribitur *alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus, qui in Nicæna cum Spiritu sancto congregati fuerunt*. Lubens fateor, *Constantinopolitanam* formulam dici posse *Nicænam*: ut istam sine dubio, non illam præ oculis habebat synodus Ephesina. Fateor etiam, Patres Ephesinos decreto suo non rejecisse formulam *Constantinopolitanam*, aliasque orthodoxas in Orientalibus Ecclesiis usu receptas: at inde argumentum sumitur contra Marcum Ephesium, suosque Græcos, legem Ephesinam tam rigide interpretantes, eaque abutentes. Aio demum, synodi Chalcedonensis auctoritate factum, ut *Symbolum Constantinopolitanum*, Nicæno prætermisso, ac aliis prætermisissis peculiaribus, in communem usum

Ecclesiæ deduceretur : quod est a rigore legis Ephesinæ recedere.

VII. Hanc sibi convenire auctoritatem in eo, quod est *ecclesiasticæ disciplinæ* caput, synodi posteriores, et Ecclesiæ particulares, et Ecclesiarum antislites minime dubitarunt. Professiones aliquas fidei profero, quæ instar *Symboli* editæ fuerunt, ac dici possunt *Symbolum* idem *Nicænum*, et *Constantinopolitanum* additamentis auctum. Hujusmodi est *Expositio fidei*, superius laudata, quam Cyrillo Alexandrino obtulerunt Orientales. Hujusmodi dici debet **166** formula illa, quæ in sexta synodo œcumenica anno 680 celebrata legitur actione 4, in epistola 2 *Agathonis papæ*, his verbis : *Credentes in Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ*, etc. Libellos fidei suæ Petrus episcopus Nicomediæ, et Georgius presbyter monachus obtulere actione 10. Hic vero eorum libellus ipsissimum est *Symbolum Constantinopolitanum*, cum additamentis hæresi Monotheliticæ adversis. Incipit : *Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ*, etc. *Symbolum* istud reclamante nemine susceptum est : imo *Constantinus* (Pogonatus) *piissimus imperator, et sanctum concilium dixerunt, ut ipsi libellos, quos polliciti sunt propriæ fidei, jurantes offerunt.*

In synodo œcumenica septima, Nicæna II, anno 787 habita, Basilius Ancyranus, et alii cum ipso episcopi, Iconomachorum antea polluti hæresi, fidem orthodoxam profitentur actione 1 oblata formula, quæ *Symbolum Constantinopolitanum* continet, et alia plura additamenta. Incipit : *Credo, et confiteor in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unum Dominum Jesum Christum*, etc. Pares sunt, quæ habentur actione 3 formulae fidei a Tarasio patriarcha Constantinopolitano, et a Theodoro Hierosolymorum patriarcha oblatae, pluribus additamentis formulam vulgatam *Constantinopolitanam* augentes. His vel hodiernum Græcorum usum addo, qui in episcopi consecratione servatur. Ac primum clara voce dicit ipse *Symbolum sanctum hoc pacto : Credo in unum Patrem omnipotentem* ; scilicet *Constantinopolitanum*. Tum alium libellum fidei instar *Symboli* pronuntiat, qui incipit : *Credo in unum Deum tribus personis distinctum*, etc. Ac denique tertiam professionem legit, quæ ipsum *Constantinopolitanum Symbolum* est adjectionibus pluribus locupletatum. Euchologium ad, et exponit hujusmodi demum formulam in ordinatione episcoporum, ac Romani pontificis in usu positas fuisse Romæ, et in Occidente, dicemus infra, notumque facit Liber diurnus Romanorum pontificum a Garnerio vulgatus.

Repeti contra Græcos augmentatio potest. Decreto suo synodus Ephesina velat, ne altera fides præter *Nicænam*, proferatur, aut conscribatur, aut componatur. Atqui tot allatae formulae *Symbolum* exhibent, quod est alterum a *Nicæno* et *Constantinopolitano*, additamentis videlicet longe pluribus

auctum. Cur ergo *Ephesinam legem* Græci violarunt? Sed altera fides illa, quam vocant Ephesini Patres, vel intelligitur catholicæ fidei adversa doctrina : quo utique sensu novis illis fidei formulis prolatis et conscriptis, utpote orthodoxis, violata dici nequit Ephesina lex. Sed neque addita, **167** *Filioque*, voce violatur ipsa. Vel altera eadem fides intelligitur fidei formula, quæ a Nicæna, aut Constantinopolitana nullo modo differat. Id si contendant Græci, sese primum crimine purgent, cum post Ephesinam synodum tot alteras protulerint formulas : aut nobiscum fateantur, rem hanc quæ ad *ecclesiasticam disciplinam* pertinet, mutationes pro variis emergentium hæresum circumstantiis, quas Ecclesia pro sua auctoritate expendit, subire potuisse, ac debuisse.

Ad *Spiritus sancti originem* quod attinet, dignissimum est animadversione additamentum, quod in laudato *Symbolo Turusiano* legitur in synodo Nicæna in œcumenica actione 3 : *Et in Spiritum sanctum, Dominum, et vivificantem, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἑῦν ἐκπορευόμενον, ex Patre per Filium procedentem, et eundem Deum esse et cognosci.* Hæc est Latinorum additio, *Filioque* : quam in professionibus fidei extra *Symbolum Constantinopolitanum* jam exprimebant superiori et hac ætate Romani pontifices, ut infra dicendum.

CAPUT III.

Fidem alteram, quæ scilicet rectæ fidei orthodoxæ adversatur, proferri, aut conscribi velant synodus œcumenica Chalcedonensis, et synodi posteriores. Constantinopolitanum Symbolum post eandem synodum Chalcedonensem passim vocari Nicænum consuevit. Illud fecere Liturgiæ partem Ecclesiæ orthodoxæ Orientales. Regula fidei expenditur, quæ synodo Toletanæ i adsuta reperitur. In concilio œcumenico particula, Filioque, addita non est ad Symbolum ; sed illam passim extra Symbolum adhibebant Patres.

Decreta fidem alteram inhibentia, quemadmodum Ephesina synodus, ita posteriores etiam tulere synodi œcumenicæ : alteramque fidem intellexerunt, quæ fidei rectæ adversatur. Sensus est, qui vocis *Filioque* adjectionem non excludit, crimenque amolitur Latinis impactum. Synodus œcumenica Chalcedonensis actione 5 statuit, *Symbolum Nicænum* permanere integrum ac intemeratum : *Symbolum Constantinopolitanum etiam confirmat ; additque Appendicem*, qua contra Eutychianos articulum de incarnatione Domini nostri Jesu Christi declarat. Tum vero decretum his verbis edit : *His igitur cum omni undique exacta cura, et diligentia a nobis dispositis, definiit sancta et universalis synodus : alteram fidem nulli licere proferre, aut conscribere, vel componere, 168 aut sentire, aut alios docere. Eos autem, qui audent componere fidem alteram, etc.* An fidem alteram ita intellexerint Patres Chalcedonenses, ut formulam quamcumque *Symboli* inhibuerint, quæ a *Nicæno*, et *Constantinopolitano*, una etiam, vel paucis vocibus adjectis, differret ? Hunc rejiciunt sensum tot

Symbolorum formulæ superius indicatæ, quas œcumenica posteriora concilia susceperunt, et approbarunt. An ita *fides altera* inhibita intelligatur, ut in posterum non liceret, aliis uti verbis in articulo *Incarnationis*, nisi quæ synodus eadem Chalcedonensis usurpavit? Hunc etiam sensum remouent memoratæ Symbolorum formulæ. Non abnuerim, inhibere synodum potuisse, ne voces aliquæ minuerentur, aut adderentur illæ, eo inductam consilio, ut errores procul arceret omnes, quos imperiti, aut imprudentes, aut errantes homines, *addendo* vel *minuendo*, inchoero possent: at præcipuum jam constat mentem fuisse, *minutiones* et *additiones* vetare illas, quæ rectam fidem orthodoxam labefactarent.

Prudentissimum innotescit idem consilium in synodis posterioribus. In œcumenica vi, prostat actione 4 epistola 1 *Agathonis* Romani pontificis, ubi non longe ab initio hæc habentur: *Quæ regulariter a sanctis atque apostolicis prædecessoribus, et venerabilibus quinque conciliis definita sunt, cum simplicitate cordis, et sine ambiguitate a Patribus traditæ fidei conservamus: unum, ac præcipuum bonum habere semper optantes, atque studentes: ut nihil de eis quæ regulariter definita sunt, minuat, nihil mutetur, vel augeatur: sed eadem verbis, et sensibus illibata custodiantur.* Hanc epistolam ibidem sequitur ejusdem *Agathonis* alia ex synodo Romana data, in qua *fidei professio* instar *Symboli* inseritur, utique Symbolo Nicæno, et Constantinopolitano, ac definitioni Chalcedonensi consona, verbis tamen pluribus ac prolixis additamentis locupletata.

Synodalis definitio contra *Monothelitas* edita legitur actione 18. Symbolum *Nicænum*, et *Constantinopolitanum* recitantur; et hæc *sufficere*, inquit Patres, *ad perfectam orthodoxæ fidei cognitionem.* Nihilominus *incarnationis* mysterium, quod attinet ad *voluntatem et operationem in Christo duplicem*, prolixa Appendice declarant. Definiuntque demum: *Aliam fidem nulli licere proferre, aut conscribere, componere, aut sapere, vel etiam aliter docere.* Aliam scilicet intellige fidem, quæ non sit recta orthodoxa fides, sed errantium commentum prædictæ definitioni adversum. Interim coacti in hac synodo Patres actione 4 et 10, *fidei professiones*, instar *Symboli* editas, susceperunt et approbarunt, 169 quæ differunt vocibus a *Nicæna* et

Constantinopolitana fidei formula.

Hujusmodi varia *Symbola*, quæ lecta in synodo *Nicæna* ii, et approbata fuere, jam memoravimus. Fidei definitionem contra *Iconomachos* continet actio septima: scilicet *Symbolum Constantinopolitanum*: anathemata contra hæreses, *Arianam, Macedonianam, Nestorianam, Eutychianam, et Monotheliticam*: ac demum *Appendicem* contra *Iconomachos*: *Eos ergo*, inquit Patres, *qui audent aliter sapere, aut docere, aut secundum scelestos hæreticos ecclesiasticas traditiones spernere, et novitatem quamlibet excogitare, vel projicere aliquid ex his quæ sunt Ecclesiæ*

A deputata, etc. Synodi Ecclesiæque consilium perspicuo jam vides: quod obstatæ adjectæ particulæ, *Filioque*, insanus esto qui contendat.

II In usum Ecclesiæ communem, auctoritate synodi Chalcedonensis œcumenicæ, deductum fuisse *Constantinopolitanum* Symbolum, dubium nullum. Recole dicta capite superiore num. 5. Animadversiones addere nonnullas, mihi liceat. Origo *Symboli Constantinopolitani* ad particularem aliquam Ecclesiam, privatosque scriptores referenda est, tempore inter *Nicænam primam* synodum mediante, ac inter *primam Constantinopolitanam*. Illud primus vulgavit *Epiphanius*: idemque amplexati sunt *centum et quinquaginta Patres*, qui anno 381 contra *Macedonium* synodum Constantinopoli celebrarunt. Synodum istam generalem fuisse, utpote *Damasi* suavis pontificis auctoritate coactam, censet *Baronius*. *Ex post facto*, ut inquit, eidem accessisse synodi œcumenicæ auctoritatem, arbitrantur alii: vel *Damaso* papa eam confirmanle, ut aliquibus placet; vel saltem *Leone Magno* in synodo Chalcedonensi; aut certe *ipsa synodo* priorem Constantinopolitanam, cum decretis fidei, ac Symbolo prædicto, suscipiente, et approbante.

In utramlibet sententiam disserit *Christianus Lupus* tomo I, in Scholiis ad eandem synodum, cap. 4; et tomo V, in Scholiis ad dictatum *Gregorii VII*, canone 21, quæst. 3. *Litterarum confirmationis*, quas diderit *Damasus*, nullibi mentio: sed neque ulla mentio ejusdem *Constantinopolitanæ* synodi, in eaque editi *Symboli*, in œcumenica synodo *Ephesina*.

C Ignoram sibi eam synodum, ignotumque Symbolum testati sunt episcopi in conciliabulo, quod in causa *Eutychetis* Ephesi celebravit *Dioscorus*. Id *Eutychianos* ignorare potuisse, negat *Evoptius* *Cyzicenus* cum suis comprovincialibus episcopis in epistola, quæ prostat in codice encyclico: simulque modum indicat, quo synodus illa Constantinopolitana, 170 ejusque symbolum auctoritatem obtinuerint in Ecclesia. Verba sunt: *Hanc synodum... præ omnibus quidem veritas confirmavit: eademque tanto tempore robur accepit.* Ut ut denum sese res habeat. Certum sit comperitque *Symbolum* idem *Constantinopolitanum*, non nisi post synodum Chalcedonensem, communi Ecclesiarum usu receptum fuisse: ac synodum etiam, quam centum et quinquaginta Patres in urbe Regia anno 381 celebrarunt, connumerari inter œcumenicas passim cœpisse.

Ea vero auctoritas, ac reverentia prædicto Symbolo accessit, ut absolute *Nicænum* vocari consueverit. In synodo Constantinopolitana, quæ anno 536, sub *Mena* celebrata fuit, exstat actione 5 synodica alterius Constantinopolitani concilii anno 518 celebrati epistola ad *Joannem* patriarcham suum, ubi hæc habentur: « Tertium capitulum in petitione continebatur ut pro majori Scripturarum auctoramento, sancta et magna synodus trescentorum decem et octo Patrum congregatorum in *Nicæa*, qui sanctum *Symbolum fidei*

definierunt et exclamarunt, *In quo baptizati sumus, et baptizamus* : et quæ in Constantinopoli sub Neclario sanctæ memoriæ congregata est, et prædictum sanctorum *Symbolum trecentorum decem et octo Patrum confirmavit*, apponantur in sacris diptychis. » Patet *Symbolum Constantinopolitanum*, licet additamentis auctum, dici *Symbolum Nicænum*, in synodo regie urbis confirmatum. Paria sunt, quæ monachi ibidem scribunt sua in epistola : *Petimus, inquierentes, ut sanctæ synodi pro tempore congregatæ pro fide, ponantur in sacris libris : hoc est, Nicænum, quæ exclamavit Sanctum Symbolum in quo baptizati sumus, et baptizamus : et Constantinopolitana, quæ ipsum confirmavit* : Et Ephesina, quæ similiter confirmavit, atque etiam Chalcedonensis, quæ similiter signavit. Eadem verba frequentius repetentur in libello, qui loco citato refertur inscribiturque, *Quomodo prædicatæ sint synodi* ; ac demum in *Rescripto* habentur, quod subicitur, *Joannis Hierosolymitani, et episcoporum qui sub eo sunt, ad Joannem Constantinopolitanum*. Hæc vero evincunt omnia, Ecclesiam, quæ sine crimine, simplici relicta *Nicæna Symboli forma*, in usum communem *Symbolum Constantinopolitanum* additamentis auctum adduxit, pari gaudere potestate, ut ipsam etiam *Symboli Constantinopolitani formulam* pro temporum circumstantiis, ac necessitate adigente augere potuerit.

III. Additamenta *Constantinopolitanum* pertinacissime rejiciebat Eutyches in synodo Chalcedonensi, ac rejicere perrexerunt Eutychiani, seu Monophysitæ. Recole dicta capite superiore num. 5. Eiusdem 171 contemplum *Symboli* ut coram palamque ostenderent Petrus Fullo Antiochenus, et Timotheus Constantinopolitanus, Chalcedonensis concilii hostes, *Nicænum simplex Symbolum* fecere sacra Liturgiæ partem. Theodorus lecto, libro II, refert : Petrum Fullone n, seu Cnaphæum, cum rursus episcopatum recuperasset Antiochenum, excogitasse ut in singulis collectis *Symbolum* diceretur. Nicænum fuisse, hæc alia ejusdem Theodori verba evincunt : *Timotheus* (episcopus Constantinopolitanus) *Symbolum fidei trecentorum et octodecim Patrum in singulis collectis recitari præcepit, in odium scilicet Macedonii, quasi ille non susciperet id Symbolum*. Secundam Cnaphæi irruptionem in sedem Antiochenam ad annum 476 pertinere, docent Lequienus, in *Oriente Christiano*, continuatores Bollandi, tomo IV Julii, Antonius Pagius. Macedonio hujus nominis secundo anno 511 in exilium pulso, Monophysita Timotheus sullectus est in sedem Constantinopolitanam, rexitque Ecclesiam illam septem annos. Invecti novi ritus auctor fuit in Antiochena Ecclesia Petrus Fullo : ipsumque imitari in Ecclesia regie urbis Timotheo placuit.

Verba illa, in *odium Macedonii*, expendens Natalis Alexander, colligere sibi visus est : agi eo loci de *Symbolo Constantinopolitano*, tametsi dicatur illud *trecentorum et octodecim Patrum* ; Macedonium

A scilicet intelligens, Spiritus sancti divinitatis hostem, in synodo Constantinopolitana damnatum. Ita ille sæcula IV dissertatione 37, art. 1, in fine. Fallitur vir doctus. Macedonius est, non *primus*, qui Spiritus sancti impugnavit divinitatem : sed hujus nominis *secundus*, immediatus ipsius Timothei præcessor, catholicæ fidei in Chalcedonensi concilio statutæ professione clarus. Hanc ob causam ab Anastasio imperatore in exilium anno 511, pulso, ipse Timotheus hæreticus, et synodi Chalcedonensis impugnator, sullectus fuit. Plurimum egit homo, Theodoro lectore teste, contra ipsum Macedonium : ac inter alia *Symbolum fidei trecentorum et octodecim Patrum* (Nicænum) in singulis collectis recitari præcepit, in odium scilicet *Macedonii* (præcessoris), quasi ille non susciperet id *Symbolum* (nempe Nicænum).

B Ritui porro, quem pravo consilio invexerant hæretici Monophysitæ, ritum opposuerunt orthodoxi, quo palam eorumque in sacra Liturgia reclam et catholicam incarnationis Dominicæ fidem profiterentur, *Symbolo Constantinopolitano*, quod rejiciebant illi, adhibito. Præsto est ecclesiasticum monumentum, quod ad annum 518 pertinet : quo maxime constat, jam tum in usu fuisse apud orthodoxos, ut in divina Liturgia *Symbolum fidei* recitaretur. 172 In libello superius memorato. *Quomodo prædicatæ* (seu promulgatæ) *sint synodi*, anno 518 scripto, Justino seniore catholico post Anastasium regnante, hæc habentur verba prope finem : *Post lectionem sancti Evangelii, cum Missa ex more celebraretur, et clausis januis, et sacro Symbolo* (τὸ ἅγιον μυστήριον) *ex more recitato, (κατὰ τὸ νόθηον, ubi ventum est ad Diptycha, etc. Symbolum fidei jam anno 518 ex more lectum recitatum que ab orthodoxis fuisse, perspicue patet.*

C At illud erat *Symbolum Constantinopolitanum*. Id utique satis indicant monumenta, quæ numero superiore adduximus ex concilio sub Menna. Accedit luculentissima confirmatio ex Chronico abbatis Joannis Biclarenensis Lusitani, qui sæculo sexto florebat. Verba sunt : *Romanorum* (imperator) *III, Justinus junior annis undecim. (qui Justinus anno primo regni sui (Christi 566), ea quæ contra synodum Chalcedonensem fuerant commenta, destruxit, Symbolumque sanctorum 150 Patrum Constantinopoli congregatorum, et in synodo Chalcedonensi receptum, in omni Ecclesia catholica a populo concinendum intromisit, priusquam Dominica dicatur Oratio. Quæ nempe Justinio seniori conveniunt, et anno 518 facta sunt, deceptum Biclarensem tribuisse Justinio juniori, et ad annum 566 retulisse, latiore ostendimus oratione in nostra dissertatione de fide auctoris operum, quæ vulgo Arcopagitica dicantur, capite 13. Hæc numeratur Dissertatio nona inter eas, quas vulgavimus simul collectas, De gestis et scriptis et doctrina sancti Thomæ Aquinatis. Communem usum, in quem Symbolum Constantinopolitanum cum suis Additamentis dedu-*

xit pro sua auctoritate Ecclesia, videant Græci, ac attentius expendant.

IV. Ad particulæ *Filioque*, adjectionem proximius pertinent, quæ sequuntur. Synodo Toletanæ i quæ ad annum 400, in Collectionibus conciliorum refertur, *Regula fidei* subjicitur *contra omnes hæreses, et quammaxime contra Priscillianos*. Ea dicitur *ab episcopis Tarraconensibus, Carthaginensibus, Lusitanis, et Bælicis facta: et cum præcepto papæ urbis Romæ Leonis ad Balconium episcopum Galliciæ transmissa*. Formula est instar *Symboli* edita, ac incipit: *Credimus in unum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum*, etc. De sancto eodem Spiritu hæc habentur: « Spiritum quoque Paraclitum esse, qui nec Pater sit ipse, nec Filius: sed a Patre *Filioque* procedens. »

Romanam sedem anno 400 conscendit sanctus Leo Magnus: unde Toletanæ synodo primæ tribui *Regula* illa non potest. Ad annum 447 refertur *concilium Hispanicum generale*, suavis Leonis 173 pontificis indictum in causa Priscillianistarum. Præter *fidei regulam* superius memoratam, nihil *existare*, adnotant conciliorum collectores. Hinc vero edita illa videtur in hac synodo. Rem hanc, et synodi locum certo addiscimus ex synodo Bracarense anni 563: « Lucretius episcopus dixit: ... Credo, vestræ beatitudinis fraternitatem nosse, quia eo tempore quo in his regionibus nefandissima Priscillianæ sectæ venena serpebant, beatissimus Papa urbis Romæ Leo. . . . per Turibium notarium sedis suæ ad *synodum Galliciæ* contra impiam Priscilliani sectam scripta sua direxit. Cujus etiam præcepto Tarraconenses, et Carthaginenses episcopi, Lusitani quoque, et Bælici, facto inter se concilio, *Regulam fidei* contra Priscillianam hæresim, cum aliquibus capitulis conscribentes, ad *Balconium* tunc hujus Ecclesiæ Bracarensis præsullem direxerunt. » Memoratum Leonis Magni *præceptum* legitur in ejusdem epistola apud Quesnellium 14, ad annum 447 pertinente, ad *Turibium episcopum Asturicensem* directâ, quæ his verbis clauditur: « Dedimus itaque litteras ad fratres, et coepiscopos nostros *Tarraconenses, Carthaginenses, Lusitanos, atque Gallicos*: eisque consilium *synodi generalis* indiximus. Ad tuæ dilectionis sollicitudinem pertinebit, ut nostræ ordinationis auctoritas ad prædictarum provinciarum episcopos deferatur. Si autem aliquid, quod absit! obstiterit quominus possit celebrari *generale concilium*, Galliciæ saltem in unum conveniant sacerdotes. »

Hanc eandem *Regulam fidei*, quam memorati episcopi inter se convenientes ediderunt, exhibet integram sermo 129, inter eos *de tempore*, quos Augustinus concinnavit. Exstat in Parisina monachorum Sancti Mauri editione in appendice num. 233, et in codice canonum Ecclesiæ Romanæ, num. 40, sub titulo *Libelli Augustini de fide catholica contra omnes hæreses*. In isto sanctus Spiritus dicitur *a Patre procedens*: in illo, *a Patre Filioque*.

A Hanc esse genuinam lectionem, conjici potest ex laudata Leonis magni epistola, qui veram contra Priscillianistas fidem episcopis Hispanis tradens, ait, capite 1: « Primo itaque capitulo demonstratur, quam impie sentiant de Trinitate divina; qui et Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam, tanquam idem Deus nunc Pater, nunc Filius, nunc Spiritus sanctus nominetur: nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui *de utroque processit* » Ex hac demum fidei regula vocem *Filioque* in ipsum *Constantinopolitanum Symbolum* transtulisse insequenti sæculo vi Ecclesiæ Hispaniarum, capite sequente dicendum.

B 174 V. Sæculo septimo Ecclesiam omnem Occidentalem legisse *adjectionem* in eodem Symbolo Constantinopolitano, narrat Manuel Calecas. Is natione Græcus, ante annum 1400 clarebat litteris Constantinopoli, ibique nomen ordini Prædicatorum dedit in Cœnobio Petræ pridem erecto. Salutis gentilium suorum studio flagrans, plurima scripsit quibus eos revocaret ab erroribus. De prædictæ *Additionis* tempore sic habet libro iv *Contra Græcos*: « Indicat enim et beatus Maximus in Epistola ad Marinum: *Additionem hanc*, non quando Ecclesiarum scissura facta est, sed longe ante additam esse, et forlassis ante sua tempora. Fuit autem eo tempore, quo sexta synodus conlata est. Propterea, rebus urgentibus, cum *quosdam Occidentalis Ecclesiæ* hæc pestis paulatim ac sensim indiceret, conveniens synodus, *ex Filio etiam Spiritum sanctum procedere*, Symbolo adjecit: ad quod Romani Pontificis sufficisset auctoritas, quæ etiam synodos reliquas corroborat. »

C Sextam synodum œcumenicam anno 680 celebrare coeperunt Patres. Longe ante, scilicet anno 662, vita migraverat Maximus: sed ipse Martinum Papam anno 649 impulit ad celebrandum Lateranense adversus Monothelitas concilium: eique præsens adfuit. Orationem suam perorare contra Græcos pergunt Calecas ibidem: « Neque sane mirandum, Romanum episcopum, *convocato Occidentali episcoporum concilio*, illud decrevisse. Nam si provinciæ sæpe singulæ concilia celebraverunt, eisque auctoritas derogata non est: multo sane magis hoc ille potuit cum omnibus circum se episcopis, qui pastor primus, et Ecclesiæ totius Pater est. . . . Si quis interroget, quid sit: quod cum ista *additio antiqua sit*, non etiam *ab Orientalibus* Symbolo inserta sit: primum quidem, debita subjectione ac reverentia Romano Pontifici ejusque Ecclesiæ reddita, nihil ex hoc (ex omissione particulæ *Filioque*), in fide vel differre, vel contra sentire putabantur. . . . Deinde necesse non fuit reclam et congruam de Filio, et sancto Spiritu intelligentiam habentes, *cum additione Symbolum legere*, etc. . . . Si quis objiciat, oportuisse Græcos etiam vocari, et Synodo de sententia omnium communicare: primum quidem *cum nota omnino res esset* (cum scilicet processio Spiritus sancti a

Patre et Filio seu per Filium in ore jam ævo illo foret Patrum Græcorum ac Latinorum), necesse non fuit, omnibus hanc conveniendi molestiam indicere, etc. . . . Nam si (demum) *additionem impiam* existimant : cur sancti Maximi temporibus, atque ante hunc, quando *Symbolum ita omnis Occidentalis Ecclesia* 125 *legebat*, Oriens totus hanc impietatem non redarguit, neque ab Ecclesia Romana abscissus est? At id quidem illi non fecerant. Imo coacta *sexta et septima synodo*, adjectionem hanc *ut piam* liquido comprobaverunt : neque quia vocati non sunt, graviter tulerunt. « Bona mista malis (lubens fateor), propinat Calecas.

In hanc *additionis* chronicam totam consentire videtur Joannes Beccus, oratione 2 de injusta sui depositione, num. 6 : *Veluti primam*, inquit, *contradictionis principium de additione relate sancti Maximi offendimus*. Annalium parens Baronius, ad ann. 680, num. 32, sic ait : « In ea que a sancta Synodo (Romana sub Agathone papa) in synodali epistola scribitur, catholicæ fidei sincera confessione (que legitur actione 6 Synodi vi œcumenicæ), stylus scribarum mendax operatus est falsitatem. Dum enim ibi legeretur : *Credimus et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, ex Patre Filioque procedentem* ; abrado nomine, *Filioque*, a Patre procedentem tantum, relictum est. Detecta fuit ejusmodi impostura Græcorum, in concilio Florentino a Juliano S. R. E. cardinali in disputatione, quam habuit contra Græcos. »

Deceptus hæc narrat Baronius. In synodo Florentina sessione 5, post alias constitutas ævo superiori *definitiones fidei*, ea etiam referuntur, quam edidit Patres in *synodo septima, seu Nicæna secunda œcumenica*. In Actis hæc habentur : « Ea definitio cum a nobis recitaretur, prolatus est alter codex a Latinis antiquus manuscriptus, in quo eadem hujus synodi definitio continebatur. Inventumque est, ubi de Spiritu sancti divinitate agitur, iis verbis *ex Patre procedentem*, additum et *ex Filio*. » Hinc mota Græcos inter et Latinos controversia. Julianus S. R. E. cardinalis hæc ad imperatorem habuit verba : « Serenissime imperator, prolatum a nobis *Symbolum* in *septima synodo*, scriptum est in vetustissimo codice : et impossibile est suspicari, aliquam in eo factam esse mutationem. » Agebatur ergo de *Symbolo Constantinopolitano*, quod insertum legitur definitioni *synodi septimæ œcumenicæ*, non *sectæ*. Ac de re iterum capite insequenti. Additione porro illa caret in conciliorum Collectionibus definitio sextæ synodi.

Auctum voce illa, sancti Maximi confessoris ætate, *Symbolum Constantinopolitanum*, non ego admisserim. Ex ejus epistola ad Marinum Cypri presbyterum ulique constat, Monothelitæ Constantinopolitanos in eo etiam Romanum pontificem reprehendisse : quod 176 *dixerit*, *Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere*. Quod impactum orimen ipse Maximus his amolitur verbis : *Et*

A primo quidem consonantia Latinorum Patrum testimonia protulerunt (Romani, quos Romæ consulebat Maximus), *præterea etiam Cyrilli Alexandrini* (testimonium proferebant). Hæc evincunt, juxta Maximi mentem, et auctoritatem in ore scriptisque Latinorum Patrum Spiritus sancti processionem offerri *ex Patre Filioque*, ac etiam Græcos Patres consentire : minime tamen in *Symbolo Constantinopolitano* adjectam legi particulam *Filioque*. Rem verissimam Maximus referebat. Sancti Leonis Magni textum superius descripsimus ex Epistola ad Turribium Asturicensem anno 447 data : *Spiritus sanctus, inquit, qui de utroque processit*. Consona verba in sua *Regula fidei* eodem anno inseruerunt Hispani episcopi : *Sed a Patre, inquit, Filioque procedens*. Anno 521, ad Justinum Seniores Augustum scripserat Hormisdas Papa deoretalem epistolam, quæ in Collectionibus conciliorum numeratur 79, in eaque hæc habentur, quæ a Græco imperatore, Græcisque aliis minime reprehensa fuerunt : *Proprium Spiritus sancti est, ut de Patre et Filio procederet sub una substantia Deitatis*. In fidei quoque professione, quam sanctus Gregorius Magnus anno 590, in solenni suæ inaugurationis ritu emiserat, hæc habentur apud Joannem Diaconum in ejus Vita : *Spiritum vero sanctum, nec genitum, nec ingenitum, sed coeternum, de Patre et Filio procedentem*.

Synodum convocasse Romanum Pontificem, invehit Calecas : in eaquo factam *additionem ad Symbolum Constantinopolitanum*, refert. Loco citato ex ejus libro iv *Contra Græcos* hanc nominat synodum, inquit : *Quapropter Damasus, qui tunc erat Romanus episcopus, coacto concilio, Symbolo adiecit, ex Filio procedere Spiritum sanctum*. Ecclesiastica repugnantia documenta certa, quæ capite superiore expendimus num. 1.

177 CAPUT IV.

Hispaniarum Ecclesiæ sexto sæculo additamentum ad Symbolum Constantinopolitanum recipiunt : ipsamque canere ceperunt inter Missarum solennia. Id etiam sæculo octavo ab Ecclesiis Gallicanis factum : causa et occasio exhibetur, vindictæque afferuntur Paulini Aquileiensis. Definitio consilii Nicæni u œcumenici expenditur : ac Baronii asserta quædam refelluntur. Ab eodem Additamento alienum se præbet Ecclesia Romana : Collationis acta cum Leone III illustrantur. Imo neque Symbolum hæc ætate in eadem Romana Ecclesia aut canebatur, aut legebatur in Liturgia.

1. Particulares Ecclesiæ fuere, quæ in synodis suis pro temporum circumstantiis adversum hæreses particulam, *Filioque*, addiderunt *Symbolo Constantinopolitano* : quod etiam sacrae Liturgiæ partem fecere. Prima adest synodus Toletana in, anno 589 celebrata : in qua *Gothi, Arianae hæreses perfidia abjurata, orthodoxam fidem profiterentur*. Recaredus rex lato sermone synodum aperit. Dogmata fidei prolitentur, ac inter alia *Spiritum sanctum a Patre et Filio procedere, et cum Patre et Filio unius esse substantiæ*. Nicæna Symboli formula recitatur. Additur *Symbolum Constantinopo-*

litatum, in quo additio facta legitur : *Credimus et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, ex Patre et Filio procedentem, cum Patre et Filio adorandum, et glorificandum, qui locutus est per prophetas. Canone 3, anathema dicitur, quicumque Spiritum sanctum non credit, aut non crediderit a Patre et Filio procedere, eumque non dixerit, coæternum esse Patri et Filio, et coequaltem.* Hæc nos docent Arianos, qui jugo suo Hispanias subdidicant, impia commenta, quæ contra sanctissimam Trinitatem didicerant in Oriente, illuc transtulisse, fidemque catholicam pluribus invecis erroribus labefactasse. Processionem Spiritus sancti ex solo Patre profitebantur illi : quod habuerunt Hispani Patres pro impio dogmate.

Capitulo II hæc constituta leguntur : « Pro reverentia sanctissimæ fidei, et propter corroborandas hominum invalidas mentes, consultu piissimi et gloriosissimi Domini nostri Reccaredi regis, sancta constituit synodus, ut per omnes Ecclesias Hispaniæ, vel Galliciæ (ul. Galliæ, scilicet Narbonensis), secundum formam Orientalium Ecclesiarum, concilii Constantinopolitani, hoc 178 est 450 episcoporum *Symbolum fidei* recitetur : ut priusquam Dominica dicatur oratio, voce clara, a populo decantetur ; quo et fides vera manifestum testimonium habeat. » *Symbolum* intellige particula *Filioque* ad ductum. Hanc additionem retinere, ac propagarunt Hispanicæ sequiorum temporum synodi, *Toletana VIII* anno 653 ; *Emeritensis* anno 666 ; *Bracarensis III*, anno 675 ; *Toletana XII*, anno 681 ; *XIII*, anno 684 ; *XV*, anno 688 ; et *XVII*, anno 694. Præter *Symbolum Constantinopolitanum* aliæ prostant prolixiores, instar *Symboli* formulæ, cum additamento, in synodo *Toletana XI*, anno 675, et in *Toletana XVI*, anno 693. His addo formulam, quæ legitur in Anglico generali concilio, sive *Huethfeldensi* anno 680, de qua mentionem agit Beda, libro I *Historiæ gentis Anglorum*, capite 17.

II. Contra sancti Spiritus processionem ex Patre *Filioque* bellum acre moverunt *Iconomachi* sub imperio maxime Constantini Copronymi, qui anno Christi 719 natales habuit, et anno insequenti dictus est imperator. Solus regnare cœpit anno 741, post obitum Leonis Isauri patris, cujus impietatem contra sacras imagines pro hereditate habuit. Græci, qui pro hæreticis traducebantur, ab Occidentalibus, Occidentales ipsos de processione Spiritus sancti, quam ex Patre et Filio asserebant, ut redderent par pari, veluti de crimine insimulabant. Hinc frequentes hæc de re synodi celebratæ habitæque disputationes.

Prima quæ reperitur, synodus est *Gentiliacensis* sub Pipino Francorum rege anne 767 celebrata. Occasionem dedit Constantini Græcorum imperatoris legatio ad regem. Hæc de re admonitus Paulus summus pontifex, litteras ad eundem Francorum regem reposuit, quæ in codice Carolino habentur

num. 26, verba sunt : « Direxit nobis excellentiæ vestræ Christianitas, significans de missis nostris, vestrisque, atque Græcorum qui a regia urbe reversi sunt, eos apud vos esse detentos. Interim quod aggregatis vestris sacerdotibus atque optimalibus, conjicere seu perpetrare valeatis : quid de his, quæ vobis directa sunt, respondendum sit. Et quidem nobis hæc de re aliter confidendum non est a vobis responderi, nisi quæ ad exaltationem sacrosanctæ spiritualis Matris vestræ *Romane Ecclesiæ*, atque *Orthodoxæ Fidei* pertinere noscuntur. » Legationis caput alterum spectabat Italiae regiones a Pipino Romanæ Ecclesiæ attributas. Spectabat alterum dogma processionis ex Patre *Filioque*. Ado Vicunensis in Chronico sic ait : *Facta est synodus anno Incarnationis Domini 769, et questio ventilata inter Græcos, et Romanos de Trinitate : et utrum 179 Spiritus sanctus sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio ; et de sanctorum imaginibus, utrumne fingendæ, aut pingendæ erant in Ecclesiis.* Locum designant *Annales Francorum villam Gentiliacæ*. In *Berlinianis* hæc habentur : *Pipinus celebravit Pascha in Gentiliaco anno Domini 767. Tunc habuit in supradicta villa synodum magnam inter Romanos et Græcos de sancta Trinitate, vel de sanctorum imaginibus.*

Gallicanas Ecclesias, hæc data occasione, *Symbolum Constantinopolitanum* particula *Filioque* auxisse, verisimillimum est. Rem colligo ex *Korojulensi* Paulini Aquileiæ patriarchæ synodo, quam alii anno 791, verius alii anno 796 celebratam narrant. In insertum actis legitur cum additamento *Symbolum Constantinopolitanum*. Additionem vindicat Paulinus his verbis : « Scio quibusdam in synodalibus foliis esse sancitum... præsertim propter fraudulentam sicutique Nestorii, vel Eutychie perfidiam, non licere cuiquam alterius fidei *Symbolum* docere, vel componere. Sed absit a nobis, proculque sit ab omni corde fidei, alterum, vel aliter quam illi instituerunt, *Symbolum* vel fidem componere, vel docere ! Sed juxta eorum sensum ea fortasse, quæ propter brevitatis compendium, minus quam decet, a simplicibus vel indoctis intelliguntur, exponenda decrevimus tradere, ipsi quoque *textum Symboli* retinere... Enimvero non est in argumento fidei addere, vel minuire ea quæ a sanctis Patribus bene salubriterque sunt promulgata : secundum eorum sensum recte sentire, et exponendo eorum subtile supplere ingenium ; sed addere vel minuire est, subdole contra sacrosanctum eorum sensum, aliter quam illi, calida tergiversatione diversa sentire : et confuso stylo perversum dogma componere... Plurimorum etenim Catholicorum virorum, Ecclesiarumque Dei cultorum, sacra fidei compositum venerabile legitur opus, aliis quidem verbis, dissimilique calamo resonante, sed eundem sensum, eundemque ingenii intellectum concorditer inviolatæ fidei uno assertionis redolere probantur documento. »

Fidei formulæ indicantur, quæ a Symbolo Nicæno et Constantinopolitano distinctæ sunt, frequentius ab Ecclesiis, et ecclesiasticis viris editæ, et a nobis superius memoratæ. Ipsa etiam exprimitur *Formula Nicæna*, quam vocibus aliquibus adjectis supplevere *Constantinopolitani* Patres. « Nam si recensatur *Nicæni symboli* series veneranda, nihil aliud de Spiritu sancto in ea, nisi hoc modo, reperiri poterit promulgatum : *Et in sanctum, inquit, Spiritum*. Quid est ergo dicere, *et in Spiritum sanctum*? Quomodo **1845** accipienda est tam brevissima eorum professio, nisi ut patenter detur intelligi mentium eorum integræ fidei religiosa devotio : *et in sanctum Spiritum, sicut et in Patrem et in Filium* probabiliter credidisse. Quemadmodum postea a sanctis Patribus *centum quinquaginta*, qui contestati sunt Symboli fidem Nicæni concilii *involutam* perenniter permanere, *suppleverunt* tamen, quasi *exponendo eorum sensum* : *et in Spiritum sanctum* consententur se credere *Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum, et conglorificandum*. Hæc enim, et cætera quæ sequuntur, in Nicæni Symboli sacro dogmate non habentur. Sed et postmodum, *propter eos videlicet hereticos, qui susurrant Spiritum sanctum solum esse Patris, et a solo procedere Patre*, additum est : *Qui ex Patre Filioque procedit*. Et tamen non sunt hi sancti Patres culpandi : quasi *addidissent aliquid, vel minuissent de fide trecentorum decem et octo Patrum*; quia non contra eorum sensum diversa senserunt, sed immaculatum eorum intellectum sanis moribus **C** supplere studuerunt. Diligerant itaque *centum quinquaginta* (Patres) qui intulerunt *a Patre procedentem*, evangelista testante, repromississe discipulis ipsum Unigenitum de suo Spiritu : *Spiritus qui a Patre procedit*. Legerant nempe *ii sequentes* (Patres) qui *addiderunt* : Qui ex Patre Filioque procedit, ipsam eandem veritatem in Evangelio. » Quam utique veritatem evangelicis dictis perspicue demonstrat Paulinus.

Validissima sunt adversum Græcos argumenta. Hæc eadem in synodo Florentina adhibere Patres : eademque nos compendio collegimus capite 2, num. 4, et cap. 3, num. 1, symbolo Constantinopolitano jam additam fuisse aetate Paulini particulam *Filioque* in Ecclesiis regni Italici, quod **D** Carolus Magnus moderabatur, et in Ecclesiis Gallicanis, allata Paulini verba suadent. Tempus solat et occasionem : *Postmodum propter eos videlicet hereticos, qui susurrant Spiritum sanctum solum esse Patris, et a solo procedere Patre, additum est : Qui ex Patre Filioque procedit*. Id sexto sæculo inficiabantur *Ariani* in Hispaniis : dissidia septimo sæculo moverunt *Monothelites* Constantinopolitani : et insequenti octavo bellum irrupit apertum sub *Iconomachis*. Hinc additam in Hispaniis vocem illam sexto sæculo, certo scimus : idemque factum esse in Gallicanis verisimillimum est

A tempore synodi Gentiliacensis, in quo cum Græcis hocce de fidei dogmate disputatum est.

Confirmationem suppeditant amplissimam, quæ ad synodum pertinent *Aquisgranensem* anno 809 celebratam. Innotescit quippe, **181** in Ecclesiis Gallicanis, et alibi in more jam positum fuisse, ut inter missarum solemnia *Constantinopolitanum symbolum*, additamento auctum, caneretur. Eginhardus, in *Vita Caroli Magni*, sic ait : *Imperator de Arduenna Aquisgrani reversus, mense Novembrio, concilium habuit de processione Spiritus sancti : quam questionem Joannes quidam monachus Hierosolymis primo commovit*. « Hujus controversiæ occasio (verba sunt Mabillonii præfatione 1, in sæculum iv Ordinis sancti Benedicti, § 2) petita est *ex more Gallorum*, qui cum in Symbolo Constantinopolitano addidissent vocem *Filioque*, in quorundam reprehensionem incurrere, præcipue Joannis monachi Hierosolymitani. Is quippe anno jam dicto in Galliam missus ad Carolum, controversiam hæc de re movit, quæ ad Romani Pontificis iudicium delata est. »

Veram occasionem narrat in sua Dissertatione prima Damascenica Michael Lequienus ex Litteris quibusdam ineditis, quas ipse receperat a Stephano Baluzio, ac is postea inter Miscellanea Lypis vulgavit, tomo VII. Ad *Leonem III* summum Pontificem scribunt *monachi peregrini, in monte Oliveti habitantes* : « Notam tibi facimus tribulationem nostram, quam hic palimur. *Joannes qui fuit de monasterio Sancti Sabæ...* levatus est super nos dicendo, quod *Franci*, qui sunt in monte Oliveti, heretici sunt : et dixit nobis quia Omnes *Franci* heretici estis... Die sancto Dominico (post Natalem Domini) congregati sunt sacerdotes cum clero et populo, et interrogaverunt nos, *qualiter crederemus Symbolum*. Nos autem dicendo, quod sic credimus sicut sancta Ecclesia Romana ; diximus, et dicimus in nostra lingua, quæ vos non dicitis in Græca. Et in *Gloria Patri* non dicitis *sicut erat in principio* ; et in *Gloria in excelsis* non dicitis *Tu solus altissimus* ; et *Pater noster* alio modo dicitis ; et in *Symbolo* nos dicimus plus, quam vos : *Qui ex Patre Filioque procedit*. Unde dicit iste Joannes, inimicus animæ suæ : propter *hunc sermonem* (quod ex Patre Filioque procedit), quod heretici sumus. » Turbas ergo non in Galliis Joannes ille monachus excoiverat, sed Hierosolymæ contra Latinos montis Oliveti monachos, qui propterea præsidium et opem summi Romani Pontificis petunt ac implorant.

Inquunt vero : « Ego *Leo* servus vester (unus ex eisdem montis Oliveti monachis, ut infra in subscriptionibus), dum essem ad sancta vestigia vestra (Romæ), et ad pia vestigia Domini Karoli piissimi imperatoris, *Filioque* vestri, audivimus in **182** *Capella* ejus dici in Symbolo fidei, *Qui ex Patre Filioque procedit*. Et in homilia sancti Gregorii, quam nobis filius vester, dominus Ka-

rolus imperator dedit, in parabola Octavarum Paschæ, ubi dixit, *Sed ejus missio ipsa processio est, qui de Patre procedit et Filio.* Et in Regula sancti Benedicti, quam nobis dedit filius vester dominus Karolus, quæ habet fidem scriptam de sancta et inseparabili Trinitate dicitur: *Credo Spiritum sanctum, Deum verum ex Patre procedentem et Filio.* Et in Dialogo, quem nobis vestra sanctitas dare dignata est, similiter dicit. Et in fide sancti Athanasii eodem modo dicit. » His Latini monachi vindicabant documentis particulam *Filioque*, quam *Symbolo Constantinopolitano* insertam legebant, canebantque; eamque eodem in *Symbolo dici* consuevisse in capella Caroli Magni imperatoris, testantur.

Summum Pontificem enixe rogant: ut digneris (inquiunt), tam in *Græco* quam in *Latino* de sanctis Patribus, qui *Symbolum* composuerunt, inquirere sermonem istum, ubi dicitur *Ex Patre Filioque procedit.* Et in *Græco* non dicunt, sicut nos: sed dicunt, *Qui ex Patre procedit*; et rident istum sermonem gravem, quem nos dicimus in *Latino.* Et mandare digneris domino Karolo imperatori filio vestro, quod nos istum sermonem in *ejus capella* audivimus: *Qui ex Patre Filioque procedit.* » Epistolæ subscriptos legimus *Domnicum Theodorum, Arimundum, Gregorium, Joannem, Leonem, et omnem congregationem de monte sancto Oliveti.* Addiscimus primo *Symbolum Constantinopolitanum* eam consuevisse in regio Caroli Magni sacello auctum particula, *Filioque*: hujusce additionis originem ignorasse monachos illos in monte Oliveti, moremque Gallicanum suo in monasterio servasse: adeoque longe ante concilium Aquisgranense voce illa *Symbolum Constantinopolitanum* Gallicanis in Ecclesiis auctum fuisse.

Quam Leo III acceperat a monachis, ad Carolum Magnum transmisit epistolam. Fidei etiam confessionem subjunxit, ad eosdem monachos referendam: hæc habentur omnia apud laudatum Baluzium: « Domino piissimo et serenissimo victori ac triumphatori filio amatori Dei et Domini nostri Jesu Christi Carolo Augusto, Leo episcopus servus servorum Dei... Presenti anno direxerunt nobis epistolam monachi qui in *sancto monte Oliveti* morantur, fidei contentionem continentem, quam inter se habebant. Nos vero *Symbolum orthodoxæ fidei* illis misimus, quatenus omnes secundum hanc nostram sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, rectam et inviolatam teneant fidem, quam vero epistolam vestræ imperiali potentie misimus relegendam. » Tum Carolo impensius commendat monachos. Quod *Symbolum orthodoxæ fidei* vocat, ibidem subjunctum legitur. Non est *Symbolum Constantinopolitanum*, sed alia formula, quæ prædicti *Symboli* articulos huius explanat. Incipit: *Credimus sanctam Trinitatem, id est Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, etc.* in eaque dicitur *Spiritus sanctus plenus Deus, ex*

A Patre et Filio procedent. Animadvertite, *processionis* ex utroque dogma confirmari: de *adjunctione* ad *Symbolum Constantinopolitanum* nullam ingeri mentionem.

Habita vero Aquisgrani synodus a Carolo Magno de *processione Spiritus sancti.* Tum legali Romano missi, ut *mola quæstio definiretur*, ut ait Eginardus. Putat Baronius ad annum 809, num. 53: « Tractatum non fuisse, num Spiritus sanctus a *Patre Filioque* procederet: sed quod tum apud Hispanos, tum apud Gallos additæ fuerunt *symbolo* quatuor illæ syllabæ, *Filioque*; num id bene factum esset, ut et ita *auctum Symbolum* in Ecclesia caneretur. » Ino de ipsa Spiritus sancti processione, utrum a *Patre tantum*, an a *Patre Filioque* procedat, notam esse a Græcis quæstionem, eamque discussam, pro certo habent Gointius, et Pagius, alique viri docti. Evangelicis documentis instructa, ac Patrum traditionibus munita docuit semper Romana Ecclesia Spiritus sancti processionem ab utroque. Nondum eam *addimentum* recepisse ad *Symbolum Constantinopolitanum*, certo evincunt quæ hæctenus disseruimus. Num illud hac ætate approbaverit, receperitque, infra dicendum.

III. Anno 787 coacta ac celebrata fuit *Nicæna secunda*, ac septima œcumenica synodus. Edictam contra Ieonomachos definitionem fidei continet actio 7, in qua *Symbolum Constantinopolitanum* insertum legitur. Textus Græcus hæc tantum habet verba: *Τὸ ἐκ τοῦ Ὑπερῶς ἐκπορευόμενον, ex Patre procedentem.* Versio Latina, quæ e regione prostat, sic habet: *Qui ex Patre Filioque procedit.* Nota appingitur in Collectionibus conciliorum apud Labbeum, et Harduinum, vocem illam omitti in *codice Jolyano*, et in alio quem vocat *nostrum* Harduinus. Alia exstat apud laudatum Labbeum Latina versio hujusce synodi septimæ, quam vocat ipse *vulgatam et antiquam*: sed perperam ita vocari adnotat Harduinus, cum auctor ejus fuerit Gybertus Longolius, qui eam Colonia primo edidit anno 1540. In hæc verba illa loco citato habentur: *Et in Spiritum sanctum Dominum, vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit.*

¶ In Latinis concilii Florentini Actis, quæ Horatius Justinianus collegit, disposuit, et notis illustravit, hæc habentur collatione vi: « Cum septimæ synodi legeretur *Symbolum*, cardinalis (Julianus) *librum Latinum* exhibuit antiquissimum, ubi in *Symbolo* illius concilii erat, *Filioque.* Et adjunxit, quod ex *Chronica Martiniana* habetur, in illo concilio dogma illud fuisse explicatum. » Iterum Julianus ait: *Quia Symbolum septimi concilii per eos (Græcos) lectum non habet dogma, Filioque; et nos habemus cum illo verbo: videtur, ut ex nostro more legatur, prout habemus.* Consonant Acta Græco Latina sessione 5: « Ea vero definitio (synodi septimæ) eum a nobis (Græcis) recitaretur, prolatus est alter codex a Latinis antiquis

manuscriptus, in quo eadem hujus synodi definitio continebatur. Inventumque est, ubi de Spiritu sancti divinitate agitur, iis verbis: *Ex Patre procedentem, additum et cō Filio*, sicut ipsi dicunt. Atque hac de re multum habuere sermonem, *librum nobis ostendentes quasi antiquum*: sequē de illo jactantes, et cum nostro codice illum conferentes... Nos igitur nihil ad hoc respondimus, quod non liceret per tempus. Tantum eos (quod ipsi postularunt) hortati sumus, ut recitarent hujusmodi expositionem, sicut in libro scriptum habebatur. »

Martini Poloni, cujus utebatur auctoritate Julianus cardinalis, verba sunt in Chronico: *Horum (Constantini et Irenes) imperii anno 8 facta est secunda synodus in Nicæa, ubi adfuerunt trecenti et quinquaginta Patres: in qua affirmatum est Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere*. Hæc videntur prædictum vocis *Filioque* additamentum indicare. Addit Baronius ad annum 787. num. 38, id haberi *in vetere translatione Anastasii Bibliothecarii ad Joannem VIII papam conscripta, et in Græco textu*. At in synodo Florentina loco citato non agebatur de *Græco textu* additionem habente, verum de *libro Latino antiquissimo*. Ad Anastasii Bibliothecarii translationem quod attinet, Petrus Pithæus in sua Historia Controversiæ veteris de processione Spiritus sancti, quæ exstat in *calco Codicis Canonum veteris Ecclesiæ Romanæ*, adversum Baronio perhibet testimonium: *Anastasio R. E. Bibliothecarii, inquit, qui eodem fere tempore vixit, paulo post sub Joanne VIII eandem synodum (Nicænam) Latine interpretatus est, codex apud nos antiquissimus nihil tale continet*.

Alio pugnat argumento Annalium parens pro additione. Inquit numer. 39: « Cæterum liber ille dictus, *Capitulare ulversus Nicænam synodum*, missus a Carolo Magno ad Adrianum (I) 805 Romanum Pontificem (idem Opus est cum libris, qui *Carolini* vocantur), quænam germana fuerit lectio ejus textus (in Symbolo Constantinopolitano) edocet: utpote quia ab auctore reprehendatur (libro: III, capite 3), quod *Tarasius non recte sentiat, qui Spiritum sanctum non ex Patre et Filio secundum Nicæni* (imo Constantinopolitani interpolati *Symboli* *filium, sed ex Patre per Filium profiteatur*. Si ergo hoc ipsum scriptum fuisset in totius synodi *fidei professione*, quæ in hac septima habetur actione, *Spiritum sanctum scilicet a Patre per Filium procedentem*, certe quidem ab adversario non *unus Tarasius* in crimen vocatus esset, sed ipsa *synodus universa*, quam acriter impugnabat. » Symbolum Constantinopolitanum, quod in hac Nicæna definitione continetur, non habet *Spiritum sanctum a Patre per Filium procedentem*. In Græco textu legitur idem, *Spiritus a Patre procedens*: eademque, non plura verba exhibebat Latina Anastasii Bibliothecarii versio, teste Pithæo. Cur ergo adversarius sub Caroli Magni nomine hanc

A synodi universæ definitionem reprehendisset, in qua sanctus Spiritus non dicitur *a Patre per Filium procedere*? Hæc utique habentur verba actione 3 in fidei professione a Tarasio patriarcha Constantinopolitano edita instar Symboli, ubi ait ille: *Et in Spiritum, Dominum, et vivificantem, ex Patre per Filium procedentem, et eundem Deum esse et cognosci*. Hæc ita cum sese habeant, nondum liquido, ac certo constat Symbolum Constantinopolitanum cum vocis *Filioque* additione in synodo Nicæna recitatum fuisse.

Græcis attamen, qui processionem ab utroque rejiciunt, allata verba Tarasii maxime adversantur: cum Spiritum sanctum *ex Patre procedere per Filium* perinde esse, ac ipsum *ex Patre et Filio procedere*, invictis Patrum testimoniis demonstratum sit in priore dissertatione. Contra adversarium vindicat *Tarasiana* verba Adrianus I, in epistola ad Carolum regem, quæ apud Labbeum prostat post Latina ejusdem synodi Nicæne Acta, congestis quampluribus sanctorum Patrum testimoniis. *Hæc vero si attente considerentur* (adnotat Lequienus, dissertatione 4 Damascenica num. 12), *nihil aliud pro majori parte enuntiant, nisi Spiritum sanctum a Patre per Filium hominibus concedi*. At quamplura nos priore in dissertatione expendimus, quæ æternam Spiritus sancti *a Patre et a Filio, vel a Patre per Filium* originem probant. Id etiam evincunt, quæ Spiritum sanctum a Patre et a Filio, seu a Patre per Filium *mitti* enuntiant. Cur non vero, cum in *Missione* proprie dicta duo concurrant, *externa aliqua productio effectus*, cujus 186 ratiōne specialiter inhabitare persona dicitur, quæ mittitur, sed etiam ejusdem personæ *missæ sempiterna processio*? Itaque cum Spiritus sanctus mittatur a Patre et a Filio, ab utroque pariter procedit.

Verba quædam habentur, in Epistolis a Leone III datis ad Carolum Magnum, vulgatisque ut adnotavimus a Baluzio, quæ dignissima sunt animadversione: *A Hierosolymis detulerunt* (missi ad ipsum Leonem monachi Montis Oliveti) *nobis epistolam Thomæ Hierosolymorum patriarchæ: quam relegentes reperimus, ut per nostram precatorium epistolam vestræ pietati eos (monachos) commenderemus*. Hæc evincunt apertissime *Thomam Hierosolymitanum patriarcham*, ejusque Græcos presbyteros criminationi ab Joanne, Græco monasterii sancti Sabæ monacho, contra Latinos impactæ ob confessionem *processionis ab utroque*, ejusque *additionem ad Symbolum*, minime consensisse. De Thoma patriarcha lato disertoque calamo Lequienus agit in suo *Oriente Christiano*, tomo III.

IV. Agitatam vidimus quæstionem de Spiritu sancti processione *a Patre et a Filio* in synodo Aquisgranensi anno 809 celebrata *Mense Novembrio*. Legatos, *Bernhardum episcopum Vormaciensem*, et *Adethardum abbatem monasterii Corbeix*, ad summum Pontificem Leonem III missos a Carolo

Magno, ut eadem demum *definiretur*, tradit Eginardus in *Chronico*, eique consentiunt cæteri annalists. Ad ipsum pontificem data a Carolo Magno exstat epistola in Labbeana conciliorum collectione, quæ incipit: *Quæstio, quæ de Spiritus sancti processione est nuper exorta, jam dudum est diligentissime a sanctis Patribus ventilata. Testimonia Patrum recensentur.*

Acta ibidem extant, et apud Baronium, ad ann. 809, num. 54 *Collationis*, quam Legati habuere cum Leone. Actum vero primum de *fidei dogmate*: tum quæstio invecata de lectione, sive cantu *Symboli Constantinopolitani inter missarum solemniam*, maximequo cum vocis *Filioque* additamento. Titulus est: *Ratio, quæ habita est de Symbolo fidei in secretario sancti Petri apostoli inter dominum Leonem sanctissimum et coevangelicum papam urbis Romæ, et Bernarium atque Jesse episcopos seu Adalardum abbatem, missos domni Caroli imperatoris, per indictionem secundam. Apud annalistas laudatos nulla Jesse episcopi mentio ingeritur. Suspicionem invehit *indictio secunda*. Dicitur enim eam *Collationem* scripsisse, aut edidisse Smaragdus, abbas sancti Michaelis ad Mosam: qui *Novembrium* mensem anni 809 sine dubio notasset *juxta morem 187 consuetum indictione tertia*. Addendum postremo legationem prædictam post eundem mensem *novembrem* a Carolo Magno directam, non ita facile compleri ante annum 810, et indictionem tertiam potuisse. Hinc censent viri docti, titulum ab aliquo sciolo appositum esse, de sinceritate *Collationis* nihil hæsitantes.*

Primo loco *lecta sunt a prædictis missis per ordinem testimonia (Patrum), atque a domino Apostolico diligentissime audita* Ait ille vero: *Ita sentio, ita teneo cum his auctoribus, et sacra Scripturæ auctoribus. Si quis aliter de hac re sentire, vel docere voluerit, desento (seu inhihero); et nisi conversus fuerit, et secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sentientem funditus ejicio.* In libro Diurno Romanorum pontificum prostant *fidei professiones tres*, quas sua in ordinatione ipsi emittebant pontifices Romani hæc ætate, ac ævo sequiori: et in altera quidem hæc habentur: *Spiritum Dei, Filius de suo accipere perhibet . . . et insufflando discipulis, Accipite Spiritum sanctum utpote de se procedentem annuntiat.* In tertia vero. *Spiritum sanctum nec genitum, nec ingentum, sed de Patre Filioque procedentem.* Hæc erat Leonis fides.

Tum dictorum nonnullorum occasione data, quæ colloquendo potius, quam disputando exciderant, in quæstionem abiit *Collatio de symboli Constantinopolitani interpolati cantu inter missarum solemniam*. Tria nos Acta docent: 1. In Ecclesia Romana nondum obtinuisse symboli cantum inter missarum solemniam, nec additamentum vocis *Filioque* ad Symbolum. 2. Additionem hanc, a Gallicanis Ecclesiis factam, nimium agræ tulisse Leonem pontificem. 3. Indicasse quoque modum ipsam

A tollendi additionem, symboli videlicet cantu in palatio. primum Regio, deinde in aliis Ecclesiis prætermisso.

Collationem ipsam liceat diligentius expendere, Fide Romanæ Ecclesiæ *de processione Spiritus a Patre et Filio* abs Leone III exposita de additamento ad symbolum sermonem legati instituunt: *Si ergo ita est (inquietes), cur non licet cantare, vel cantando docere. Imo licet docendo, cantare (reponit pontifex), et cantando docere. Sed illicite in prohibitis: nec scribendo, nec cantando licet inserere.* Sensus est, sancti Spiritus processionem a Patre et a Filio tenendam, docendamque esse, sive cantando id fiat, sive legendo, sive scribendo: ut *inseri eam symbolo, in prohibitis esse. Prohibitionis, quam Romana custodiebat Ecclesia, causas et leges intellexere legati: quia illi, quidem Symbolum condiderunt, non indiderunt: et sequentes principales synodi, Chalcedonensis quarta, Constantinopolitana quinta, et sexta, ut novum ultra symbolum . . . condere, 188 et in veteribus tollendo, addendo, mutandoque quicquam inserere, prohibuerunt.* Mirum est lati in Ephesina synodo œcumenica tertia, decreti non ingeri mentionem! Hujusmodi legum rigorem servabat Ecclesia Romana, antiquitatis tenacissima. At quia *id credere bonum est* (aiunt legati), *bonum hodie sicut ad credendum, ita ad cantandum tunc esset, si ab eis insertum fuisset.* Utique bonum id credere, et valde bonum (verba sunt pontificis), *utpote tam magnum filii sacramentum, quod non licet non credere . . . Non audeo dicere non bene fecisse* (Symboli conditores, aut synodi œcumenicæ quæ Symbolum confirmarunt), *si fecissent aut particulam Filioque adidissent): scientes utique . . . perpendisse eos, cur dimiserunt.*

Temporis qualitatem exhibent legati, et imbecillitatem fratrum, ac necessarium de tanto mysterio instructionem: unde *melius nobis visum fuit (inquiet), cantando tantos instruere, quam tacendo indoctos relinquere. Si enim sciret paternitas tua, quanta sunt hodie millia id scientium (in Gallia, in regno Italiae, in Germania), qui cantatur, qui nunquam sciluri essent, nisi cantaretur: fortasse nobiscum teneres, et id tuo etiam consensu ut cantaretur, acquiesceres.* Necessariam hujusce mysterii, aliorumque instructionem quis non videat? Nunquid vero universa hujusmodi fidei mystica sacramenta (ait pontifex), sine quibus quisque, qui ad hoc pertinere potest, catholicus esse non potest, symbolis inserenda; et propter compendium minus intelligentium, ut cuique libuerit, addenda sunt? Modi patent multiplices, quibus extra Symboli formulam, instrui fideles queant, in dogmaticis libris, in Catechesibus, in Concionibus.

Nunquid (legati reponunt) *non a te id ipsum Symbolum est data in Ecclesia cantandi licentia? Nunquid a nobis huc usus ille cantandi processit? Pontifex: Ego licentiam dedi cantandi: non autem*

cantando quidpiam addendi, minuendi, seu mutandi . . . Quoad vobis in hoc satis fuit, in hujusmodi (Symbolo) cantando, vel celebrando (in) sacrosanctis mysteriis (cantare et celebrare), quomodo sancta Romana tenet Ecclesia (quæ symbolum custodit sine additamento); nequaquam aut nobis in talibus laborare, aut aliis laborandi occasionem necesse fuit ingerere. Quod vero asseritis ideo vos ita cantare, quoniam alios in istis partibus, nobis priores, audistis cantasse, quid ad nos? Nos enim idipsum non cantamus (hoc scilicet additamentum), sed legimus (nempe extra Symbolum, in scriptis, et in aliis fidei professionibus), et legendo docere nec tamen legendo aut docendo addere, quidpiam eidem Symbolo 189 inserendo, præsumimus. Quæ vero prædictis Symbolis . . . deesse cognoscimus: non ut dictum est, inserere præsumimus: sed locis temporibusque opportunis, quibus competit ministrare curamus.

Facultatem cantandi inter missarum solemniam symbolum abs sese factam, annuit pontifex. Datæ facultatis epocham indicare videtur Walafrius Strabo. Is enim, de rebus ecclesiasticis, cap. 22, sic ait: « Ab ipsis (Græcis) ergo ad Romanos ille usus (cantandi Symbolum post Evangelium) creditur pervenisse. Sed apud Gallos et Germanos, post dejectionem Felicis hæretici, sub gloriosissimo Carolo Francorum rectore damnati, idem Symbolum latius et crebrius in Missarum cæpit officiis iterari. » Felicis et Elipandi error de Filiatione Christi adoptiva damnatus est anno 792, in synodo Ratisponensi, maximeque anno 794, in pleniori concilio Francofordensi, cui Galliarum, et Germaniæ episcopi interfuere, itemque regni Italici. Potuit ergo Leo III, qui anno insequente 795 regere Ecclesiam Romanam cæpit, facultatem fecisse ut in eisdem provinciis inter solemniam missarum caneretur Symbolum Constantinopolitanum. Hunc ritum Hispaniarum Ecclesiæ jam dudum amplectatæ fuerant. Ipsum fortasse in Gallicanis aliquibus Ecclesiis pridem invexerint antistites: at Leonis III ætate latius et crebrius ritus idem invaluit. Verisimillima sunt hæc Strabonis dicta: taliturque tamen, cum narrat a Græcis ad Romanos ritum illum pervenisse, Ecclesiam Romanam si intellexerit. Hinc vero colligendum videtur, id eo consilio permissum a summo pontifice fuisse, ut naturalis divina Jesu Christi filio, quam Felix et Elipandus oppugnabant, coram palamque in Symboli cantu inter missarum solemniam enuntiaretur: adeoque ne cogitasse ipsum quidem de Additamento vocis Filioque. Aiebant legati, se in partibus istis alios, ipsis priores, additamentum cantantes audivisse. Fortasse partes istas intelligebant in regno Italiæ: quæ de re satis obscura diligentius disserere, non valet. Romanam certe Ecclesiam intelligere nullo modo licet, ut ostendere pergitur.

Symbolum interpolasse Gallicanas Ecclesias con-

A jectavimus circa tempora synodi Gentiliacensis anno 757 celebratæ. Facta sibi postea illud canendi facultate in Liturgia, cum Additamento ipsum canere prædictæ Ecclesiæ cœperunt. Additamentum tolli, optabat Leo pontifex: modumque præscripsit, quem cautiolem putabat: ut scilicet ipsa Symboli decantatio paulatim intermitteretur, ac ommitteretur, in palatio priorem, ac cæteris deinde in Ecclesiis. Inquirebant ergo legati: *Ut video, illud a paternitate vestra decernitur, ut primo illud, de quo questio est, de sæpefuto Symbolo 190 tollatur (additamentum): et tunc demum a quolibet licite ac libere sive cantando, sive tradendo discatur (idem additamentum extra Symbolum), et docentur: Pontifex: Ita procul dubio a nostra parte decernitur: ita quoque ut vestra assentiatur, a nobis omnimode suadetur.* Legati: *Sublati his quæ vultis bonum est ut idem Symbolum cantetur (inter missarum solemniam). Pontifex: Bonum sane. Quod tamen non imperando, sed ut prius permittendo dicimus: quia illud sicut tunc, ita et nunc utile indigentibus esse posse non ignoramus.* Facultatem Gallicanis Ecclesiis fecerat Leo post synodum Francofordensem, cantandi in Liturgia Symbolum permittendo. Legati: *Symbolum in Liturgia canere si pergamus, omittamusque adjectionem vocis Filioque; sermo iste ab omnibus, acsi contra fidem sit, condemnabitur. Quale ergo dabis consilium?* Pontifex: *Si prius quam ita (cum additamento) cantaretur, interrogatus essem ne insereretur utique, respondiissem. At nunc (quod tamen non affirmando, sed vobiscum pariter tractando dico), quantum menti occurrit, ita mihi videtur posse utrumque fieri: ut paulatim in palatio (quia in nostra sancta Ecclesia non cantatur), cantandi consuetudo ejusdem Symboli intermittatur . . . si dimittatur a nobis, dimittetur ab omnibus.*

Plura innotescunt: 4. Romana Ecclesia, antiquitatis tenacissima, rigorem legis Ephesinæ servabat; nec ullo Constantinopolitanum interpolari Symbolum modo passa est. 2. Symbolum idem neque privatim, neque publice apud ipsam cum additamento aut scribebatur, aut legebatur, aut cantabatur. 3. Imo neque Symboli sine additamento cantum sua in Liturgia adhuc admiserat. 4. Hæc vero ecclesiasticæ disciplinæ capita esse probe noverat: unde tum Gallicanis ecclesiis cantum Symboli intersolemniam missarum permiscerat: tum etiam invectum ab illis additamentum tolli suadebat, non affirmando, aut jubendo; sed tractando præbendoque consilium.

V. Sua abs consuetudine haud recessisse Ecclesiæ Gallicanæ videntur: hæsit Romana Ecclesia antiquitati, ac legis rigori. Id putant viri docti intelligendum esse de addita voce, Filioque: secus de publica Symboli recitatione in Officio Liturgico. Dixerat Mabillonius, libro 1 De Liturgia Gallicana, capite 2, num 6, Symbolum post Evan-

gelium Romanos nullo modo cecinisse usque ad tempora divæ memoriæ Henrici imperatoris, scilicet primi teste Bernone abbate Auyensi. Laulati testis hæc scilicet verba sunt capite 2 de quibusdam rebus ad Missam spectantibus: « Symbolum post Evangelium usque ad hæc tempora divæ memoriæ Henrici imperatoris 1191 (inceplumque sæculum undecimum) nullo modo cecinerunt. Ab eodem (Henrico) interrogati, cur ita agerent, me coram assistente: audivi hujusmodi responsum reddere, videlicet quod Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæresos fece infecta: sed secundum sancti Petri doctrinam, in soliditate catholice fidei permaneret inconcussa: et ideo magis his necessarium esse illud Symbolum sæpius cantando frequentare, qui aliquando ulla hæresi potuerunt maculari. »

Hanc descripsisse videtur vir doctissimus opinionem in Commentario in Ordinem Romanum, capite 5, num. 3, ubi ait: *Verum longe ante id tempus Symbolum in missa pontificali decantari mos erat, ut fidem facit libellus secundus de Ordine Romano.* Hunc Ordinem, aliosque infra ad examen vocabimus. In hanc sententiam totus abit Edmundus Martene. De antiquis Ecclesie ritibus. lib. 1, capite 4, art. 3, num. 11, et in Præfatione ad tomum IV et V Amplissimæ Collectionis. Illi monacho consentire maluit Franciscus Pagijs, in Breviario Romanorum pontificum, tomo II, in Benedicto VIII, num. 8, quam Antonii Pagi patris sententiam sequi. Non eandem tamen viam pergunt illi. Bernonis auctoritatem, quæ repugnare videtur, ut elevet Mabillonius, existimat. *Symboli recitationem a sæculo nono ad undecimum intermissam a Romanis in Missa fuisse, iterumque resumptam.* Conjunctione solidam aliquam rationem nec profert Mabillonius, nec dare potuisset unquam

« Nos vero (inquit Martene loco primum citato) et Bernonis admittimus auctoritatem, et nihilominus asserimus *Symboli in missa recitationem longe antiquiorem in Ecclesia Romana existere, quam existiment illi auctores (Baronius, Bona, Menardus, alique).* Nam primo illorum præjudiciis obstant antiqui Ordines Romani, II. V et VI, ex vulgatis a Mabillonio *Musæi Italici* tomo II. Et ne quis aliquam in his interpolationem irrepsisse suspicetur, omnem suspicionem removet Amalarii abbatis Ecloga in Ordinem Romanum, edita a Baluzio in Appendice ad Capitularia regnum Francorum in qua agit de Symbolo. » In Ordine Romano II, hæc habentur verba, pag. 46: *Post Evangelium candelæ in loco suo extinguuntur: et ab Episcopo. Credo in unum Deum, cantatur.* In Ordine. V. pag. 66: *Perfecto Evangelio, dicat episcopus Pax tibi: et elevat; Credo in unum Deum.* In Ordine VI, pag. 75: *Alta voce incipiat canere, Credo in unum Deum.* Antiquitatem secundæ Ordinis colligimus ex Amalario Metensi, noni sæculi scriptore qui laudatam in eundem Ordinem scripsit Eglo-

gam; 192 in eaque de *Credo in Deum*, sive de Symbolo agit, quod in missa pontificali recitabatur.

Causam suam perorare pergit Martene: « Deinde Walafrius libro De rebus Ecclesiasticis, capite 23, postquam rationes protulit, cur Græci Symbolum Constantinopolitanum, potius quam Nicænum in Missa decantarent, addit: *Ab ipsis ergo ad Romanos ille usus creditur pervenisse.* His accedit omni exceptione majus Leonis Papæ III testimonium in præcitata Collatione cum legatis concilii Aquisgranensis. Nam cum sumum pontificem urgerent legati, ut Gallicanis ecclesiis permitteret symbolum decantare cum additione, quæ mentionem facit *processionis Spiritus sancti a Filio* perinde ac a *Patre*, respondit pontifex, *satis esse illud decantare quomodo in hujusmodi decantando, et celebrando sacrosanctis mysteriis sancta Romana tenet Ecclesia.* His addo Joannis Papæ VIII (qui anno 872 ad summum pontificatum erectus est) auctoritatem in epistola 217, ad Spheutopulerum, comitem Moraviæ, ubi hæc habet: *Methodium venerub, archiepiscopum vestram interrogavimus, coram positis fratribus nostris episcopis, si orthodoxæ fidei Symbolum ita crederet, et inter sacra missarum solennia caneret, sicuti sanctum Romanam Ecclesiam tenere, et in sanctis et universalibus synodis a sanctis Patribus secundum evangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promulgatum, atque traditum esse constat.* Ille autem professus est se juxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicut *sancta Romana Ecclesia docet, et a Patribus traditum est, tenere et psallere.* Ex his omnibus conicitur toto sæculo nono Symbolum in missa apud Romanos dictum fuisse.

Quid ergo dicemus ad Bernonis testimonium? Sæculo decimo intermissam Romæ hanc consuetudinem (cum Mabillonio)? Hæc responsio tolerari utique posset, si solidiorem aliunde non haberemus hujus difficultatis solutionem. Nam si Bernonis verba attenta mentis consideratione perscrutemur, non negat absolute apud Romanos Symbolum in missa dictum fuisse, sed *decantatum* quia revera solemniter modulatione, ut in aliis Ecclesiis, non cantabatur, sed solum recitabatur. Hujus responsionis testem profero Leonem III, in præcitata Collatione cum legatis concilii Aquisgranensis: *Quod vero (inquit pontifex), asseritis ideo vos ita cantare Symbolum, quoniam alios in istis partibus vobis priores audistis cantasse, quid ad nos? Nos enim id ipsum non cantamus, sed legimus: et legendo docere, nec tamen legendo aut docendo addere, quidpiam eidem Symbolo inserendo præsumimus.*

193 Non adeo charissimi viri mihi robusta videntur argumenta, ut pro solidiori haberi debeant testimonii ex Bernone desumpti solutione. Verbum *cantari*, quo idem utitur Berne, ipse Martene fatetur loco citato, apud plerosque auctores pro, *recitari*,

usurpari. Cum igitur narret ille, *ut usque tempora* A
Henrici primi Symbolum non cecinisse Romanos,
 potuit utique inficiari simplicem ejusdem Symboli
 apud eos recitationem. Hanc negavit sine dubio,
 ut Romanæ consuetudinis ratio evincit, quam ad-
 ducit: *Videlicet quod Romana Ecclesia, inquit, non*
fuisse aliquando ulla hæreseos fecit infecta, sed
secundum sancti Petri doctrinam in catholica fide
permaneret inconcussa: et ideo magis his necessarium
esset illud Symbolum sæpius cantando frequentare,
qui aliquando ulla hæresi potuerunt maculari. Aut
 momentum inest nullum prædictæ rationi: aut
 illa certe æque simplicem Symboli recitationem
 rejicit, atque cum cantu et modulatione. Verbum
 idem, *cantare*, apud ecclesiasticos hujus ævi scri-
 ptores accipi non raro pro *simplici recitatione* do-
 cet etiam Mabillonius, præfatione ad sæculum II B
 Ordinis Sancti Benedicti num. 36, ubi adnotat:
Missam cantare non esse modulata voce sacris ope-
rari, sed recitare. Eundem consule in Disquisi-
 tione de cursu Gallicano, et Ducangium verbo *Can-*
ture, et Decanture.

Tibi, tuæque solutioni lavere Leonem III reponis
 in Collatione cum legatis concilii Aquisgranen-
 sis habita. Imo tuum elidit *solutionem*, quam vo-
 cas, summus pontifex in eandem Collatione. Mul-
 tam post discussionem inquebant legati: *Subla-*
tis his quæ vultis, bonum est ut idem Symbolum
cantetur, sublato scilicet Additamento. Reponit
 Leo; *Bonum sane: quod tamen non imperando,*
sed ut prius permittendo dicimus. Hæc ulla sine
 ambage significant, Romæ nondum recitari Sym-
 bolum, etiam sine additamento, consuevisse: id
 vero Gallicanis ecclesiis permissum. Cur enim
 Symbolum, si Deo pontifex ipsum legisset in Li-
 urgia, *cani solum permiserit* Gallicanis ecclesiis?
 Ratio solida apparet nulla. Pergunt Legati: *Quia*
vero, ut dicitis, bonum est cantare id ipsum Symbo-
lum, nunquid si sermo (Filioque) tollatur, idem
sermo ab omnibus ac si contra filium sit, condemna-
bitur? quale ergo dabis consilium? Modum expen-
 de, quem suggerit pontifex, ut sine ulla offensione
additamentum de Symbolo tollatur. Dat nempe
 consilium, ut Symboli cantus in missa omittatur,
 primum in Palatio, deinde paulatim aliis in ec-
 clesiis. Expende verba: *Ita mihi videtur posse*
utrumque fieri, et additamentum tolli, et offensionem
fidelium vitari: Ut paulatim in palatio, quia
in nostra sancta Ecclesia non cantatur, cantandi
consuetudo ejusdem Symboli intermittatur, Exemplo
 194 Romanæ Ecclesiæ suadebat Leo, ut primum
 in palatio Symbolum intermitteretur in missarum
 officio. Ut Symboli cantus (reponis), non ut *ejus-*
dem recitatio intermitteretur, suadebat pontifex.
 Reponam ego, consilium a pontifice suggeri ad
 offensionem evitandam, quam particulæ *Filioque*
 prætermisso ingenerare potuisset: hanc porro
 contingere offensionem potuisse sive Symbolum
 caneretur sine additamento, sive solum recitare-

tur: adeoque ex Leonis consilio Symboli sive can-
 tum, sive recitationem prætermitti in Missa de-
 buisse.

Negotium nullum facessunt, quæ tu verba oppo-
 nis. Ea sunt: *Quod vero asseritis ideo vos ista*
cantare, quoniam alios in istis partibus, vobis prio-
res, audistis cantasse, quid ad nos? Nos enim id-
ipsum non cantamus, sed legimus, Et legendo do-
cere, nec tamen legendo aut docendo addere, quid-
piam eidem Symbolo inserendo, præsumimus. Agi-
 tur hoc loco de *Additamento*, quod cum Symbolo
 inter Missarum solemniam canebant Gallicanæ Ecce-
 siæ, et Germanæ, ac Italianæ in regno Caroli. Ro-
 mæ *ut ipsum* (additamentum scilicet) *non cantari,*
sed legi testatur Leo. Hæc igitur si lectio intelli-
 geat Symboli in Liturgia, jam admitti necesse
 foret, Romæ Symbolum in missa lectum recita-
 tumque fuisse cum *additamento*. Illud enim lege-
 batur Romæ, ut ais quod alibi cantabatur; sed
 alibi canebatur *additamentum* cum Symbolo, igitur
 id ipsum Romæ legebatur, quod Leonis dictis
 in Collatione omnino repugnat.

Genuinus verborum sensus est: neque *Symbo-*
lum, neque *additamentum* cum Symbolo cantari,
 aut publice legi inter Missarum solemniam Romæ
 consuevisse: illud attamen *additamentum*, seu
 doctrinam *de processione a Patre et a Filio*, legi,
 et doceri, ac tradi fidelibus extra Symbolum in
 scriptis, in catechesibus, in concionibus. Hunc
 sensum offerunt verba, quæ sequuntur: *Et legendo*
docere, nec tamen legendo, aut docendo addere
quidpiam eidem Symbolo inserendo, præsumimus,
 Sensum confirmant, quæ ibidem alia Pontifex ad-
 dit verba: *Quæ vero prædictis Symboli,* Nicano
 et Constantinopolitano, *desse cognoscimus, non, ut*
dictum est, inserere præsumimus, sed locis tempo-
ribusque opportunis, quibus compellit ministrare cu-
ramus. Hæc illa additamenti *Filioque* lectio est, de
 qua Pontifex agit: utique extra Symbolum, in Ca-
 techesibus, quæ locis temporibusque opportunis
 fiebant.

Pro tua opinione, peremptoria putas ea demum
 Pontificis verba: *Satis esse* (inquentis, ut refert)
decantare Symbolum (scilicet sine additamento),
 quomodo id *ejusmodi decantando, et celebrando*
 195 *sacrosanctis mysteriis sancta Romana tenet*
Ecclesia. Integrum textum exhibere, pretium est
 operæ: *Ego licentiam dedi cantandi: non autem*
cantando quidpiam addendi, minuendi, seu mutan-
di. Et ut expressius aliquid, quia vos cogitis, lo-
quar, quantum vobis in hoc satis fuit, quomodo in
hujusmodi cantando, vel celebrando, sacrosanctis
mysteriis sancta Romana tenet Ecclesia, nequaquam
aut nobis in talibus laborare, aut aliis laborandi
occasionem necesse fuit ingerere. Ait pontifex, *li-*
centiam se Gallicanis Ecclesiis dedisse, vel potius
 id illis *permissum* a se (quo infra utitur verbo),
 ut Symbolum inter solemniam Missarum ipsæ de can-
 tarent. Non ergo illud canere Romana Ecclesia

adhuc consueverat. Implexa quæ sequuntur verba A sensu carent, eademque ita videntur construenda : *Quandiu vobis salis fuit (sive fuisset) in hoc. in hujusmodi (scilicet) cantando et celebrando (Symbolo) in sacrosanctis mysteriis, quomodo sancta Romana tenet Ecclesia, neque nobis, neque aliis hanc patiendi inolestiam, occasionem dedissetis. Animadvertite verbum illud, Tenet. Non ait pontifex : quomodo Romana cantat sine aditamento Symbolum in Liturgia : sed quomodo tenet ipsa, atque custodit Symbolum sine prædicta adiectione.*

Quo utique sensu scripserat etiam Joannes VIII ad Moraviæ comitem, abs se Methodium archiepiscopum interrogatum esse : *Si orthodoxæ fidei Symbolum ita crederet, et ita inter sacra Missarum solemnia caneret (hunc enim morem servabant Moraviæ Ecclesiæ); sicut sanctam Romanam Ecclesiam tenere, et in sanctis conciliis promulgatum et traditum esse, constat. Quo loco verbum tenere, non est Ecclesiam Romanam cantare Symbolum, aut legere inter missarum solemnia; sed illud integrum incorruptumque custodire, sicut a sanctis conciliis promulgatum est traditumque. Hinc vero Walafridus Strabo, deceptus rumore vulgi, scripsit : a Græcis ad Romanos ritum istum credi pervenisse : certa namque Historia narrat Hispanicæ Ecclesiæ, in synodo Tolctana in anno 587 celebrata, decrevisse, ut secundum formam Orientalium Ecclesiarum in missa recitaretur Symbolum Nicænum, aut Constantinopolitanum.*

Ad Romanos demum Ordines, quos opponis, reponi plura possunt. Ac primo si quid eorum evinceret auctoritas, non solum legi Symbolum apud Romanos inter Missarum solemnia consuevisse demonstraret; sed etiam cantari, aut voce modulata dici : quod Martene inficiatur. In Ordine siquidem secundo hæc habentur verba : *Ab episcopo : Credo in unum Deum, cantatur. In quinto : Elevat, Credo in unum Deum. In sexto : Alta voce incipit canere. Credo in unum Deum.*

196 Amalarii Metensis auctoritati repugnant ex diametro Micrologus, et Berne Augiensis. Ordinem Romanum secundum illustrat ille in Ecloga sua, quam protulit in lucem Baluzius : ac Symboli in missa dicti mentionem ingerit. At suis in Observationibus ecclesiasticis, quas vulgavit Micrologus undecimo sæculo inclinato, ea in parte, quæ prædictum Ordinem secundum exponit, nimirum capite 9 et 10, de Symbolo in missa dicto nihil habetur. Agit vero de illo, capite 46, veluti quod juxta canones in omni Dominica, et in omnibus Dominicis solemnitatibus, item in festis Sanctæ Mariæ, et Apostolorum, et Sanctæ Crucis, et Omnium Sanctorum, et Dedicacionis, debent cantari. Hæc indicat agendi ratio, Micrologum ritum spectasse decantandi in Liturgia Symbolum, in Ordine illo secundo minime præscriptum; sed in aliis ecclesiis, itemque in Romana ævo suo receptum. Bernonis Augiensis auctoritas accedit, quæ nulla ele-

vari solida unquam poterit solutione. Ea repeto verba : *Symbolum post evangelium usque ad hæc tempora divæ memoriæ Henrici imperatoris (inceptum scilicet curreat sæculum undecimum), nullo modo cecinerunt Romani.*

In hac Scriptorum pugna, inquies, cur non prævalcat antiquioris Amalarii auctoritas? Cur, inquit ego, Micrologi, maximeque Bernonis, qui de re suæ ætatis testimonium ferunt, cedere auctoritas debeat? Hic enim testatur, nonnisi Henrici I ætate Romanos in Liturgia canere, aut legere Symbolum Constantinopolitanum incepisse : ac ille Commentario suo Ordinem Romanum exponens, decantati dictique Symboli mentionem ingerit nullam, Antilogiam removel omnem solutio, quæ sumitur ex invecta in Ordinem interpolatione : si tamen hæc recte intelligatur. Nempe Romanus Ordo in ea parte, quæ Symboli decantationem offert, sequiori ætate interpolatus fuit, cum ritum istum sæculo undecimo Romana recepit Ecclesia. Amalarius autem, qui sæculo nono Ordinem illustrabat, agit de ritu Symboli, non quem in eodem Ordine legeret, sed quem ab aliis Ecclesiis Hispanicis, Gallicanis, Germanicis, ac Italicis (in regno Italiæ, noverat in usu positum. Pars prima pendet ex altera. Hanc ego certissimam teneo : propterea quod Amalarius passim et constanter in Ecloga offert Romani Ordinis verba, eademque subinde exponit : ubi vero de Symbolo agit, ne verbum habet, quod ex ipso Ordine sumptum sit.

Utriusque, et Ordinis, et Eclogæ, specimen ponere sub oculos liceat, ut quod aio, splendidissime innotescat. In Ordine verba sunt : « Ipse vero Diaconus stat versus ad meridiem... Post lectum Evangelium, candelæ in loco suo extinguuntur. Et ab **197** episcopo, *Credo in unum Deum, cantatur...* Deinde salutat episcopus populum dicens, *Dominus vobiscum...* Ganitur Offertorium... Tunc venit subdiaconus, ferens in brachio dextro patenam, et sinistro calicem. » etc. Amalarium hæc exponentem attentius consideremus : « *Diaconus pronuntians verba Evangelii, ad meridiem stat versus : quoniam illis loquitur, de quibus dicebat Paulus, »* etc. Priora sunt Romani ordinis verba ; quæ sequuntur, Amalarii expositionem continent : « *Post lectum Evangelium, candelæ extinguuntur : per candelas signantur doctores Ecclesiæ, »* etc. Verba sequuntur in Ordine : *Et ab episcopo, Credo in unum Deum cantatur.* Hæc non habentur in Amalario, qui tamen sic ait : « *De Credo in Deum. Postquam Christus locutus est populo suo, fas est ut dulcius et iutentius profiteatur (populus) credulitatem suam, »* etc. Quis non videat nihil de Symbolo in Romano Ordine reperisse Amalarium : quæve in Ecloga habentur, de suo ipsum adjecisse? Hinc sequitur ille : « *Post lectum Evangelium (non vero, post lectum, aut cantatum Credo) venit subdiaconus ferens in brachio sinistro calicem...* Dominus Jesus ipse est

subdiaconus, et diaconus, » etc. Ad *Ordinem* scilicet spectant verba priora : ad Amalarium exponentem, alia. Caecitiam oportet, qui non videat ab ipso Amalarium invecum sermonem de *Symbolo*, cujus nulla in Ordine mentio erat : adeoque ipsum Ordinem sequiore ætate interpolatum verbis illis adjectis, *Et ab episcopo Credo in unum Deum cantatur.*

Animadvertite in ea verba, quæ habentur in Ecloga, *Post lectum Evangelium venit subdiaconus ferens in brachio sinistro calicem* : quæ satis indicant, in Ordine genuino nullam post Evangelium prescriptam fuisse Symboli recitationem. Jam collige argumentum pro Symboli recitatione apud Romanos nono et octavo sæculo usitata, ex Ordinibus desumptum, sive ex illis quos vulgavit Mabillonius, sive ex aliis ab Hittorio vulgaris, levissimum esse, nullamque vim habere : cum sint Ordines ætate posteriori interpolati. Rem hanc Josephi Mariae Thomasi verbis tandem absolvo, inter ejus *Scholia* in Antiphonarium Gregorianum : « *Ordo Romanus* (inquietis), antiquitus non commo, quo apud nos editus est, circumferebatur. Discretis namque libellis continebatur, quibus posteriora per annum explicabantur Officia... Cæterum Ordo ille Romanus, editus ab Hittorio, farrago potius est diversorum rituum secundum varias consuetudines : ita ut antiquiores germanioresque Romanos ritus in tanta varietate discernere sine eorum libellorum ope pene sit impossibile. » Sed 198 et ipsi libelli, quos Mabillonius edidit, diligentiori crisi expendendi sunt, ne ritus ævo illo Romanæ Ecclesiæ tribuamus, quos minime adhuc receperit : qua de re adhuc infra agendum capite sequenti.

CAPUT V.

Sæculo nono, Photiano tempore, Symbolum voce, Filioque, non auxerat Romana Ecclesia : Photii fraudes, et commenta. Altera sæculi undecimi medietate, invecloque per Michaelem Cerularium schismate, interpolatum in eadem Ecclesia Romana Symbolum in usu erat : schismatis vera causa. Incepto eodem sæculo, Symbolum ipsa in Liturgia canere, aut recitare cepit. An eodem tempore additamentum admiserit, an antea, opiniones varice : quæ expenduntur. An demum Symbolum Constantinopolitanum, illudque interpolatum, adhibuerit unquam in baptismatis administratione : Aquileiensis Ecclesiæ ritus exhibetur.

I. Diu siluere, quæ mota fuerant de *Processione Spiritus sancti* dissidia, sive contra ipsam divinæ tertiæ personæ originem a *Patre et a Filio*, sive contra vocis *Filioque* additionem ad *Symbolum*. In fide dogmatis immota consistebat Ecclesia Romana, cum omnibus Occidentis Ecclesiis, perenni Patrum, etiam Græcorum, traditione munita : quod aliæ vero Ecclesiæ *additamentum* receperant, nondum admiserat toto sæculo nono eadem Romana. Item evincunt Photiana litigia.

Romana in synodo anno 863 celebrata proscriptus Photius a Nicolao I, veluti sedis alterius,

A Ignatii scilicet qui Constantinopolitanam regerat Ecclesiam, injustus ac violentus inuasor, vindictæ cupidus, percitusque bile, plures quas potuit emota mente excogitare, Romanam in Ecclesiam projecit calumnias. Eas continet omnes *Encyclica Epistola*, quam dedit ad *archiepiscopales thronos per Orientem obtinentes*, secunda in editione Montacutii. Hanc etiam integram Latine refert Baronius, ad ann. 863, n. 34. Dissidium innovat contra sancti Spiritus a *Patre Filioque* processione, ejusque vocis *Filioque* additamentum ad *Symbolum* improbat, damnat, exsecratur. Verba sunt, quæ juxta Latinam Montacutii versionem profero : *Præter memoratas absurditates, sanctum et sacrum Symbolum, quod ab omnibus œcumenicorum conciliorum calculis confirmatur, et vim obtinet irresistibilem, sensibus spuris, verbis ascititiis (quæ summa fuit ipsorum audacia), conabuntur : lullerare. O machinationes diabolicas ! Spiritum sanctum novo more comminabantur non de solo Patre, sed etiam Filio procedere.* Dogma reprobat levissimis ac sutilibus argumentis, quorum præcipua refutata lege in dissertatione 1, capite 8, num. 7.

Hæc Photius cum scriberet, Bulgaros nuper conversos ad fidem spectabat : eaque incusabat sine dubio, quæ geri apud eosdem Bulgaros resciverat, in fide catholica a Latinis presbyteris, et episcopis institutos. Dubitare non sinunt, quæ ibidem promiserat Photius, hæc verba : « *Barbara Bulgarorum gens, et Christo invisita et infesta, in tantam mansuetudinem, et Dei cognitionem convertitur, ut a patris diabolicisque orgiis recedentes, et paganice superstitionis errorum excutientes, præter omnem expectationem in fidem Christianam insiti transierunt. Sed o improbum, invidum Deo, invisum consilium, et incautum ! . . . Nondum enim gens illa per biennium rectam Christianorum religionem (Græcorum opera) amplexabatur : cum impii quidam homines, et exsecrandi . . . exorti ab occidentis partibus . . . a sanis et puris dogmatibus et a fide inculcata Christianorum eos subdolo deducere, et corrumpere conabantur. Imprius contra Ecclesiæ canones illicite ad Sabbatorum jejunia traduciebant . . . Sanctum et sacrum Symbolum sensibus spuris, et verbis ascititiis conabantur adulterare.* » Contra processionis dogma imperitissime pugnat, ac subdit : *Hanc impietatem tenebrarum illi episcopi (ex Occidentis partibus) una cum illicitis, et illegitimis aliis apud gentem Bulgaricam disseminabant. Harum rerum fama pervenit ad aures nostras. Episcopos, ac presbyteros Latinos, qui Bulgaros erudiebant in fide, Photius incusat de addita voce *Filioque* ad *Symbolum* : neque tamen inficiari ausim, quia ipse inde colligeret, *additamentum* illud apud alias Occidentales invaluisse Ecclesias, ac etiam Romanam. Sed hanc de Romana suspicionem brevi deposuit.*

Laudatos Bulgarorum Latinos catechistas veluti

de facie cognoscere maxime præstat. Annales Bertiniani ad annum 866 sic habent: « Rex Bulgarorum, qui præcedente anno. . . Christianus fieri meditatus fuerat, sacrum baptismum suscepit. . . Mittens ad Ludovicum regem Germaniæ, qui ei scedere pacis conjunctus erat, episcopum et presbyteros postulavit. . . Ludovicus autem ad Carolum fratrem suum mitteas, in ministerium clericorum, apud fratrem suum vasa sacrata sacrasque vestes ac libros petiit. Unde Carolus ab episcopis regni sui non parvam summam accipiens, ei ad dirigendum regi Bulgarorum misit. » Ex Gallicanis, 200 aut Germanicis Ecclesiis clericos in Bulgariam missos, constat. Anastasius Bibliothecarius Romanos etiam episcopos illuc directos memorat in Vita Nicolai: accepta Michaelis gentis Bulgarorum regis legatione mense Augusto, indictione quarta decima, inquit, Paulum Populoniensem, et Formosum Portuensem, magnæ sanctitatis episcopos. . . ad prædicandum genti illi ire, decrevit Annalium Puldensium addo verba, quæ digna sunt animadversione, ad annum 866 et insequentem: « Legati Bulgarorum Hadesponam ad regem venerunt, dicentes: Regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum, simulque petentes, ut rex idoneos prædicatores Christianæ religionis ad eos mittere non differret. Rex Ludovicus, Bulgarorum petitionibus annuens. Ermenricum episcopum cum presbyteris, et diaconibus ad propagandam fidem catholicam prælatæ genti destinavit. Sed cum illuc pervenissent, episcopi a Pontifice Romano missi totam illam terram prædicando, et baptizando jam tunc repleverant: quapropter isti accepta a rege licentia, redierunt in sua.

Latini episcopi, et clerici innotescunt, qui Bulgarios in fide catholica erudiebant, gravissime a Photio reprehensi ob traditam doctrinam de Processione Spiritus sancti a Patre et a Filio et ob ejus vocis Filioque additionem ad Symbolum. Sunt nempe Gallicani clerici, aut Germani a Ludovico Germaniæ rege, et Caroli dicti Calvi regis Franciæ Occidentalis ac postea imperatoris fratre, in Bulgariam missi. Sunt etiam alii, quos in eandem regionem miserat Nicolaus I, summus pontifex. Miratio subeat nulla, Germanos illos aut Gallicanos Constantinopolitanum Symbolum tradidisse Bulgariis, pro ut ipsi habebant, additione vocis Filioque interpolatum. In hanc additionem consentire, primum erat episcopis a Nicolao missis: tum quia Occidentis Ecclesiæ fere omnes eam receperant, tum quia ut id Bulgari expressius crederent maxime consentaneum erat, quorum fidem schismatici Photiani vitare conabantur.

Hinc vero hisce Photii litteris nimium leviter permotus Natalis Alexandersæculo iv, dissert. 38, art. 3, existimavit. Nicolai primi temporibus, factum fuisse hanc additionem in Romana Ecclesia. Hanc epocham non confirmant, neque indicant verba, quæ profert idem auctor ex Itatramno Corbeiensi Mo-

nacho in libro iv contra Græcos, Photiano tempore scripto: *Dein Ariana repullulante vesania* (inqui-ente), *volenteque confirmare non esse rectæ fidei, Spiritum sanctum dicere a Patre procedere; hoc quia videretur esse blasphemum, quoniam duorum profiteretur Pater 201 esse, id est Filii, et Spiritus sancti; hunc quoque blasphemiam propellendam decernentes Ecclesiæ doctores, superaddidere symbolo; Spiritum sanctum a Filio quoque procedere, ne si de Patre tantum procedere diceretur, putaretur Filius, nec diceretur Spiritus Filii. Non ait, a Romana Ecclesia Symbolo superadditam vocem, Filioque: sed ab Ecclesiæ doctoribus, quos hactenus non alios reperire datum est, nisi Hispanos, Gallicanos, Germanos, et Italicos in regno Italæ.*

Summus Pontifex Nicolaus in epistola anno 867, mense Octobri, indictione prima a septembri præcedenti incepta, ad Hincmarum data, et cæteros episcopos in regno Caroli, reprehensam a Photio de processione Spiritus sancti a Patre et a Filio Romanam Ecclesiam narrat, nulla additamenti ad Symbolum mentione ingosta Conular, inquit, *tam nostram specialiter, quam omnem generaliter quæ lingua Latina utitur, Ecclesiam reprehendere: quod . . . Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere dicamus, cum ipsi hunc tantum ex Patre procedere fateantur.* Pontificis, ac episcoporum Galliæ volis annuens Aneas qui Parisiensem regobat Ecclesiam, librum edidit adversum Photii, et Græcorum calumnias: deque re, quæ de agimus, hæc tantum habet in præfatione *Infert* (Photius) *Romanis auribus: Quare Spiritum sanctum a Patre et Filio profiteamur procedere et non a solo Patre? Quid? quod Photius ipse adjectionem ad Symbolum nondum Nicolai pontificis ætate receptam in Romana Ecclesia, satis indicat in tractatu de processione Spiritus sancti; ex quo Leo Allatus fragmentum profert Exercitatione xiv in Gregylitonum, pag 231. Sed nec tremendum fidei* (Symbolum), *in ore omnium circumducit solitum, sententiæ suæ* (de processione ab utroque) *tegumentum præterens. . . attouit vel læsit* (Nicolaus).

In sedem Constantinopolitanam restitutum Photium confirma anno 879, Joannes summus pontifex, hujus nominis dictus Octavus. Ne Romanam Ecclesiam injuria lacerasse ipse putaretur, epistolam sub ejusdem Joannis nomine veluti ad se scriptam confinxit: in eaque ab omni additamento pontificem alienum exhibet, paratumque ad ejus expunctionem apud eos urgendam, qui idem in Symbolis admisissent. Vel hæc Photii fabula evincit, nondum ea ætate interpolatum apud Romanos viguisse Symbolum. Memoratas refert Epistolas Baronius ad annum 879, num. 54. Verba sunt: « Novit etiam tua fraternitas, quod cum nuper ad nos accessit is, qui a te missus est, et de sancto Symbolo nos consuluit, quomodo invenit nos illud inconcussum, sicut nobis ab initio 202 traditum est, conservare: neque aliquid addidisse, vel delru-

xisse cum recte noverimus quod eos, qui talia facere audent, gravis condemnatio expectat. Reverentia itaque tuæ iterum significamus, ut de hac *additione* in Symbolo, ex *Filio* scilicet, tibi satisfaciamus : quod non solum *hoc non* dicimus, sed etiam quod eos qui *principio hoc dicere* ausi sunt, quasi transgressores divini verbi condemnamus. . . *Ut reliqui nostri episcopi* nobiscum idem sentiant, totis viribus contendimus. . . Rationi congruum mihi visum est, ne violenter aliquis cognatur a nobis *additionem illam* dimittere, quam ipse adiecit in Symbolo noverit : sed potius mansuetudine aliqua huiusmodi homines admonere, et paulatim a *blasphemia* revocare. » Commento suo firmat Photius, vocem *Filioque* ab Ecclesia Romana nondum in Symbolo receptam : invidiamque simul Joanni pontifici creat, dum ipsam inducit, veluti *blasphemam*, repudiantem *adjectionem* Antiquitatis, et rigoris tenacissima Romana Ecclesia *adjectionem ad Symbolum* non admittebat ; fidem processionis etiam *a Filio* constantissime profitebatur, vindicabatque : adeoque et illud additamentum cæteris in Ecclesiis, quæ illud receperant, cum id ad ecclesiasticam pertineret disciplinam, tolerabat, easque *transgressionis contra divinum verbum* condemnavit nunquam. Confictæ Photianæ epistolæ consonat *conciliabulum Constantinopolitanum* eodem anno 879 celebratum, ut fertur : quod attamen ab eodem Photio pariter confictum, aut certe falsatum, invicte demonstrat singulari in Opere Allatius. Legatorum concilii Aquisgranensis collationem cum Leone III pontifice recole capite superiore num. 4 C et 5.

Ludum eundem Photius ludit in epistola ad archiepiscopum *Aquileiensem*, qua ad aliam veluti sibi ab eo datam respondet. Refert eam Latine Baronius, ad annum 883, num. 5 ; Latine et Græce Conbesisius in *Auctario novissimo*, pag. 527, Latiore nos egimus de ea sermone in *Monumentis Ecclesiæ Aquileienseis*, capite 50, num. 5, deque Photii vaferrimi hominis fraude suspicionem ingessimus. Ut ut sese res habeat, pontifices Romanos ita ab *additamento* alienos exhibet, ut eos etiam processionis a solo Patre vindicari faciat ; aliosque Latine Ecclesiæ episcopos indicat tum processionis a *Patre et a Filio* professores, tum auctores *additamenti*. Id vero colligitur inde, Romanam Ecclesiam Symbolum cum voce *Filioque* eæ ætate, ipso Photio teste, non recitasse. Photii verba refero : « Pervenit ad nostras aures, quod nonnulli Occidentalium, divinum ac sanctissimum Spiritum *non solum e. c. Deo et Patre*, verum etiam **203** *ex Filio* procedere *novo dogmate* introducunt, (Ita scilicet ait mendacissimus homo.) Leo, Romanus pontifex, tum senior (II) tumque rursus qui illum secutus est Leo junior (III)... Hic pietatis fervens imitator, ut nullo pacto, barbaro idiomate, intemerata nostræ fidei regula corrumpere-
tur, Græca lingua, ut et a principio dictata fuerat

atque lecta, per eam Occidentalibus laudandam ac predicandam divinam sanctamque Trinitatem tradidit. Neque id verbo solum ac jussione, verum etiam quibusdam *ancilibus* velut titulis, columnarum more, inscribens ad fores Ecclesiæ affixit. . . ne unquam via esset. . . alteram præter Patrem, Spiritus causam, Filium invenendi. » Nova non ere ætate Photii invecta ab Occidentalibus de *Spiritus sancti a Patre et a Filio* processione sententia : imo dogma est fidei catholicæ, Spirituum auctoritate munitum, ac perenni Patrum traditione. Leo III, quod a majoribus acceperat, *sine additamento* Symbolum custodiebat : ferebatque ægro animo, voce illa adjecta Symbolum decantari a Galicanis episcopis ; neque tamen illos, ac Hispanos. Italicosque in regno Italiæ reprehendit unquam, veluti *intemeratæ nostræ fidei regulæ corruptores*. Ad ecclesiasticam disciplinam res pertinet : placuissetque Pontifici, ut rigor legis, quem Romana sequebatur Ecclesia, in aliis quoque vigeret.

De memoratis a Photio *ancilibus* certiore suppeditat notitiam Anastasius Bibliothecarius in Vita Leonis III. num. 410, in editione Francisci Blanchini : Hic vero (inquiens), *pro amore et cautela orthodoxæ fidei*, fecit scuta argentea duo, scripta utraque Symbolo, unum quidem *litteris Græcis*, et aliud *Latinis*. » Magister Sententiarum *Petrus Lombardus*, quem Baronius laudat ad ann. 809, num. 62, rem hanc his verbis narrat libro *Sententiarum*, dist. 41 : « Addunt Græci ad assertionem suæ opinionis. . . quod Leo III Romæ transcriptum (Symbolum) in tabula argentea, post altare beati Pauli posita (imo in Basilica sancti Petri), posteris reliquit *pro amore*, ut ipse ait, *et cautela fidei orthodoxæ*. In quo quidem Symbolo, *in processione Spiritus*, solus commemoratur *Pater*. » Cautelam fidei orthodoxæ non ita intelligas, ac si Leo pontifex dogmati catholico dissonam crederet processionem a Patre et a Filio. Quin imo in Collatione cum synodi Aquisgranensis legatis profitebatur : *Ita sentio Spiritum a Patre et a Filio* procedere, inquiens ; *ita teneo cum omnibus auctoribus, et sacræ Scripturæ auctoritatibus. Si quis aliter de hac re sentire vel docere voluerit, desento* (inhibeo) *Et nisi conversus fuerit, et secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sentientem scilicet abjicio.* **204** *Se funditus abjectum* noverit Photius, *funditusque abjectos* noverint sese Græci Photiani, ab ipso Leone III, quem veluti sibi faventem nobis opponunt. Eo sensu *cautelam fidei orthodoxæ* expressit Anastasius, ut Leonis mens foret, liberum cuique non esse ad Symbolum addere quidpiam, vel quidpiam ex eo minuere ; ne huiusmodi additionibus, aut minutionibus quidpiam aut irreperet, aut tolleretur, quod *fidem orthodoxam* læderet, et corrumpere.

II. A sæculo nono ad alteram transco undecimi sæculi medietatem : *interpolato Symbolo Constan-*

inopolitano, sive particula *Filioque* aucto, sine dubio utebatur hoc tempore Ecclesia Romana: indeque schismatis innovandi pretextum sumpsit Michael Cerularius. Thronum is patriarchalem Constantinopolitanum anno 1043 conscendit. Dissidii, quod incenderat Photius, manebant scintillæ inter Græcos: crumpebatque ignis datis occasionibus. De Spiritus sancti processione disceptatum fuisse decimo sæculo inchoato, docet nos Herivens, Remensis archiepiscopus; in provinciali concilio Trosleiano anno 909 celebrato, capite 14 hæc habentur: Innotuit (significavit) nobis sancta sedes apostolica, adhuc errores blasphemiasque ejusdam vigere Photii in partibus Orientis in *Spiritum sanctum*, quod *non a Filio, nisi a Patre tantum procedat*, blasphemantis. Hortamur vestram fraternitatem, ut secundum admonitionem domini Romanæ sedis (Sergii) singuli nostrum, perspectis Patrum catholicorum sententiis, de divinæ Scripturæ pharetris aculas proferamus sagittas potentis, ad confodiendam belluam monstri renascentis, et ad conterendum caput nequissimi serpentis.»

Sedem Constantinopolitanam anno 1024 regerat Eustathius: tenebatque summum Ecclesiæ pontificatum Joannes XIX. Titulum *universalis patriarchæ* requirebat ille, erecto animo negavit iste. Hugo abbas Flaviniacensis hæc habet in *Chronico Verdunensi* ad eundem annum apud Labbeum in *Nova Bibliotheca*, tomo I: *Joannes (XIX) ordinatus est. A quo cum requisisset Constantinopolitanus antistes, ut sua Ecclesia, sicut et Romana, universalis diceretur; et donis eum, Romanosque qui curiæ præerant, innumeris flecteret, ita ut clanculo tentarent concedere quod rogabatur: omnis ob hoc vehementissimis commota est Italia. Sed Galliarum episcopi et abbates his obviare conati sunt. . . Sic confutata Græcorum præsumptio est.* Eadem ex Glabro narrat Baronius num. 5. Animadvertit Ecclesiam regis urbis Constantinopolitans eo tempore divisam ab Ecclesia Romana non fuisse, sine ejus consensu sumere antistes ille titulum *œcumenici patriarchæ* non audebat.

205 Denegatum titulum iniquo ferebat animo Cerularius, qui postea successit: Ecclesiamque suam, et alias Orientales a Romana disjungere satagit. Socios habuit Leonem Achridæ archiepiscopum, ac Nicetam Stethatum, seu Pectoratum monachum. Prædictum *œcumenici* titulum propria ab ipso auctoritate assumptum, novimus ex Leone IX in epistola ad ipsum Cerularium data, quam Baronius recitat ad annum 1054, num. 12; *Qualis vero, et quam detestabilis atque lamentabilis est illa sacrilega usurpatio, quate universalem patriarcham iactas ubique, et scripto, et verbo!* Scissionis pretextum primo tempore neque dogma processionis *a Patre et a Filio*, neque vocis *Filioque* adjectionem ad Symbolum obtendit, sed alios Romanæ Ecclesiæ ritus, maximeque usum *azymi* panis in consecratione corporis Domini. In ejus Cerularii et Petri

Achridani Epistola ad Joannem Tranensem (in Apulia) episcopum calumniæ, quæ Romanam in Ecclesiam feruntur, usum *azymi* spectant, et *jejunium Sabbati* itemque *suffocatorum comestionem*, et *Alleluia in Quadragesima non decantulum*. Integram Baronius epistolam refert ad annum 1053, num. 23. Scriptum etiam ediderat Niceta monachus, in quo *sedem apostolicam* incusabat *de azymo, de Sabbato et de nuptiis sacerdotum*. Concule Commemorationem rerum a legatis apostolicæ sedis Constantinopoli gestarum in Labbeana Conciliorum collectione. Hinc Wilbertus in Vita Leonis IX, apud Mabillonium inter *Acta Sanctorum* ordinis Benedictini mota ab hisce Græcis dissidia narrans, libro II, capite 9, sic ait: *Ea tempestate orta est hæresis Fermentaceorum, quæ calumniatur sanctam Romanam sedem, imo omnem Latinam et Occidentalem Ecclesiam, de azymis vivificum Deo offerre sacrificium. Quam calumniam etiam scripto ediderunt episcopi, Michael Constantinopolitanus, et Leo Achridanus. . . ad Tranensem episcopum directo.*

Romanæ sedis legatio in urbem regiam Constantinopolim directa est. Legati fuero Humbertus, cardinalis episcopus *Silvæ Candidæ*; Petrus, *Amalphanorum archiepiscopus*; et Fridericus, *diaconus et cancellarius*. Niceta monachus ad frugem rediit: stetit sua obduratus in pervicacia Cerularius. Anathema in ipsum latum, quod in laudata Commemoratione prostat. In eo inter alia crimina refertur: *quod, sicut Pneumatomachi vel Theomachi, absciderunt a Symbolo Spiritus sancti processionem a Filio*. Hæc anno 1054 accidere, mense Julio.

Bile percitus Michael, suorum synodo coacta, calumnias in apostolicam sedem instaurat, doctrinamque de *Spiritus sancto*, ac præsertim **206** *Symboli interpolationem* cepit impugnare, Synodi acta refert Allutius, dissertatione II *De libris ecclesiasticis Græcorum*, ubi hæc habentur, pag. 172: « Ad hæc, quod *sacrosanctum Symbolum* quod omnibus synodalibus et œcumenicis decretis in concussum atque inexpugnabile robur habet, spuris cogitatis, et sermonibus adulterinis et audaciæ excessu adulterare nolumus; nec ut illi, *ex Patre et Filio Spiritum*, sed *ex Patre* dicimus procedere. » Hujusmodi rerum eodem anno 1051 notitiam ad Petrum Antiochenum patriarcham transmittit data Epistola, quam Baronius recitat Latine, num. 28; Latine et Græce Colelerius in *Ecclesiæ Græcæ Monumentis*, tomo II inter alia multa, de *symbolo interpolato* accusationem invenit, *In sancto Symbolo*, inquit, *tale additamentum recitant ex male periculosaque sententia*. Jam patet Symboli interpolati usum hac ætate in Romana Ecclesia viguisse.

Dignissima sunt animadversione Petri Antiocheni diela in sua Responsione, quæ apud laudatum Colelerium prostat Græce et Latine: « Malum vero [inquentis num. 11]. et malorum pessimum es adjectio ad Symbolum hæc; *Et in Spiritum sanctum,*

Domnum, et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit [num. 22], ut equidem meam promoto sententiam; si in *additione Symboli corrigantur* nihil præterea postulaverim. » Hæc Joannes Beccus pro animi sui candore expendens, oratione 2. de injusta sui depositione, num. 4; « Attente considera, inquit, *dictionem*, qui hæc æquo animo dijudicas: si in *sancto Symbolo factam additionem correxerint* Non vero, si inde impietatem obliteraverint, aut inde adversus Deum blasphemiam eiecerint. » Intactam ergo Antiochenus relinquebat de *professione a Filio doctrinam*. At *malum et malorum pessimum* [inquis], ipsam vocat *adjectionem ad Symbolum*. Beccum audire præstat Ibidem; « Ego plane cum [Petrum Antiochenum], quod *videbatur in additione delictum*, facili negotio neglecturum existimo: si vel pusillum pacis spiritum in eo (Michaele Cerulario), ad quem litteras dabat, contineri prospexisset. Idque colligo, nec male, ex illis quæ in alia Epistolæ parte (num. 14) verbis hisce digere: *Bonum enim est nos ad aequitatem propensos, et potissimum ubi neque Deus, neque fides in periculo vertitur* (cujusmodi apud Antiochenum erat Spiritus sancti processio etiam a Filio a Latinis asserta), *semper ad pacem et fratrum amorem inclinari.* »

III. Hocce temporis intervallo, quod a *Photiano schismate* excurrit ad Michaelem Cerularium schismatis instauratorem, epocha 207 diligentius perquirenda est admissi receptique in Ecclesia Romana *cum interpolatione Symboli*. Ac primo Symbolum Constantinopolitanum cœpisse Romæ inter Missarum solemnia decantari anno 1014 sedem apostolicam tenente Benedicto VIII, ac imperante Henrico I, extra dubium ponit Bernonis abbatis Augiensis auctoritas. Romæ interfuit ille ipsius Henrici coronationi eodem anno 1014 celebratæ.

In libello, quem de quibusdam rebus ad Missæ officium pertinentibus composuit, hæc habet capite 2: « Romani usque ad hæc tempora *divinæ memoriæ Henrici imperatoris nullo modo recinerunt*. Sed ab eisdem interrogati, cur ita agerent, me coram assistente, audivi eos hujusmodi responsum reddere; videlicet quod Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæreses fæce infecta, sed secundum sancti Petri doctrinam in soliditate catholicæ fidei permaneret inconcussa: et ideo magis his necessarium esse illud Symbolum sæpius cantando frequentare, qui aliquando ulla hæresi potuerunt maculari. At dominus imperator non antea desiit, quam *omnium consensu* id domino Benedicto Apostolico persuasit, *ut ut publicam Missam illud decantarent*. Sed utrum hanc consuetudinem servent adhuc, affirmare non possumus, quæ certum non tenemus. » Obiit Berno anno 1045.

Num ergo hæc data occasione, qua *omnium consensu* annuit summus pontifex Benedictus VIII ut inter Missarum solemnia Symbolum Constantinopolitanum caneretur, admissum etiam prima vice

fuere vocis *Filioque* additamentum? Verisimillimum id videtur. Cur enim antea tametsi a sexto sæculo desinente Ecclesiæ Hispanicæ, et a sæculo octavo Gallicanæ, et Germanicæ, ac Italicæ in regno Italiæ publice Symbolum idem in Liturgia recitarent, aut canerent, morem istum Romana Ecclesia recepit nunquam? Videlicet *quod Romana Ecclesia* (Henrico imperatori reponebant Romani) *non fuisset aliquando ulla hæreses fæce infecta, sed in soliditate catholicæ fidei permaneret inconcussa*. Atqui hæc ratio non solum Symboli tantum, qui prius in more fuerit, sed jure potiori *Symboli interpolationem* rejicit. Hanc etiam suo tempore causam Rufinus reddebat, cur Symbolum apostolicum cum aliquibus additamentis cæteræ Ecclesiæ recitarent, sine illis intemeratum custodiret Romana: *Quod ego propterea esse arbitror*, inquit, *quod neque hæresis ulla illic sumpsit exordium*, Itaque cum demum Benedictum VIII petitioni Henrici Augusti, habito *omnium consensu*, indulgendum esse censuerit, Symboli Constantinopolitani cantu inter Missarum solemnia recepto, Symbolum etiam recepisse videtur 208 cum interpolatione, quam cæteræ jam totius Occidentis Ecclesiæ amplexatæ fuerant, publiceque in Symboli cantu profitebantur.

IV. Hac tamen de re variæ sunt vigentque adhuc scriptorum opiniones, quas referre præstat et expendere. Sanctus Thomas I part., quæst. 38, art. 2, ad 2, ait: *Postea insurgente errore quorundam, in quodam concilio in Occidentibus congregato, expressum fuit* (quod etiam a Filio procederet Spiritus sanctus). *auctoritate Romani Pontificis: cujus auctoritate etiam antiqua concilia congregantur et confirmantur*. Paria scribit contra gentes, libro iv, capite 23: *Processio Spiritus sancti a Filio implicite continetur in Constantinopolitana synodo in hoc quod ibi dicitur, quod procedit a Patre: quia quod de Patre intelligitur, oportet et de Filio intelligi. Et ad hoc addendum sufficit auctoritas Romani pontificis, per quam etiam inveniuntur antiqua concilia esse confirmata*. Occidentale, quod Aquinas memorat, a Romano pontifice congregatum, concilium habet. Quidni vero pro *Occidentali concilio* intelligi queat, Henrici imperatoris petitio, *omniumque maxime consensus*; quo habito Benedictus VIII indulserit, publice cani Symbolum in missa, prout Hispanicæ, et Gallicanæ, et Germanicæ et Italicæ in regno Italiæ illud canebant, cum vocis *Filioque* interpolatione?

Hugo Hierianus, in opere, quod Alexandro III Romano pontifici nuncupavit, *De hæresibus, quas in Latinos Greci devolvunt*, libro iii, capite 16, hæc habet: « Nulla calumnia notandus est antiquioris Romæ antistes, quod *causa interpretationis* dictionem unam, dico autem *ex Filio* procedere Spiritum, *sanctorum plurium episcoporum, scientissimorumque cardinalium consensu habito*, apposuerit. » Hæc mihi videntur verba illum *omnium consensum* indicare: quo habito Benedictum VIII petitioni Henrici im-

peratoris annuisse, testatur Berno Augiensis abbas.

Humbertus cardinalis, episcopus Silvæ-Candidæ, cum sociis, in sententia anathematis contra Michaelen Cerularium lata, ipsum suosque Græcos accusat, quod absciderunt a Symbolo Spiritus sancti processionem. In eorum scilicet videtur ille opinione fuisse, qui ante Monotheliticam hæresim, ne fortasse in Constantinopolitana contra Macedonium synodo, adjectam vocem *Filioque* ad Symbolum putabant. Quomodo vero eidem cardinali et episcopo Silvæ-Candidæ, prædicta anno 1054 profertur, non innotuerit, quod ante quadraginta annos sub Henrico imperatore factum constitutum? At Humbertus, in Tullensi diocesi monachus Mediani monasterii 209 in Lotharingia, Symbolum interpolatum canebat, audiebatque eam suis in provinciis juxta morem ab antiquo obliuentem, veramque ignorabat ejus originem. Vulgari, quæ apud suos ferebatur, præoccupatus opinione. Romanus profectus est cum Leone papa IX ab eoque creatus cardinalis et episcopus Silvæ-Candidæ. In eo, quod Cerularius dissidium moverat pro semel hausta opinione, Græcos putabat particulam *Filioque* detraxisse Symbolo, quos acerrimos noverat processionis ab utroque hostes. In viro ceteroqui doctissimo accuratior hac in re perquisitio frustra expetenda.

Minus accuratam temporum, quibus Romana Ecclesia interpolationem admisit, notitiam exhibet Andreas Rhodiensis episcopus in Actis Græco-Latinis Florentinæ synodi sessione 7: « Instante necessitate additum est propter quosdam Nestorianos, apud Occidentalem Ecclesiam disseminantes, Spiritum sanctum non esse ex ipso filio, nec suum esse ab illo accipere. (Quod ipse colligit ex Nestoriano symbolo, ac Theodoretum inter et Cyrillum Alexandrinum litigio.) Hac ratione coacta fuit Romana Ecclesia, cum magnum videret imminere periculum: Jam enim canebatur in Galliis et Hispaniis. » Miscentur omnia. Lux autem sub lucet aliqua in postremis verbis, quæ satis indicant Romanam Ecclesiam adjectam illam non recepisse explicationem, nisi longe post consuetudinem, Symbolum in missa canendi, ab Ecclesiis Hispanicis sexto et septimo sæculo, et a Gallicanis octavo et nono inventam.

Accuratiora ipsi Græci non habent, quæ profertur: « Anonymus Græcus auctor (verbu sunt Baronii, ad annum 883, num. 35), qui inter alia Græcorum monumenta positus habetur in Vallicellana bibliotheca, id primum factum a Christophoro papa tradit: atque affirmat, usque ad illud tempus omnes qui præcesserunt Romanos pontifices, in ipsorum fidei professione asseruisse absque ullo additamento, Spiritum sanctum a Patre procedere. Aitque post recensitos prædecessores pontifices: Qui vero ipsam secuti sunt Formosum, Bonifacius, Stephanus, Romanus, Theodorus, Joan-

nes, Benedictus, Leo, successores novæ hujusmodi doctrinæ Formosi, in omnibus fuerunt ipsi discordes: qui secreto, a Filio quoque procedere Spiritum sanctum assererat, cum tamen in epistola ad sedes patriarchales missa de solo Patre fecerit mentionem. Post quos cum Christophorus papa Romanus creatus fuisset, in fidei confessione, quam misit ad Constantinopolitanum patriarcham, nempe in Symbolo, 210 a Filio quoque Spiritum sanctum procedere, ausus est dicere. Qua de causa postea a Sergio patriarcha, qui præcessit Cerularium, e diptychis ipse Christophorus expunctus est. » Græco anonymo si credimus, neque processionis ab utroque dogma tenere, neque Symbolum interpolarent Romani pontifices usque ad Formosum, qui ab anno 891 sedit ad annum usque 896. Hic vero Formosus fuit, qui novam doctrinam invexit, si fides anonymo, secretoque assererat, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere. Haud ipsi consenserunt, qui Romanam tenere sedem usque ad Christophorum. Pontificatum invasit iste anno 903, circa finem Novembris, dejectusque anno insequente fuit circa initium mensis Junii a Sergio hujus nominis tertio. Symbolum adjecta voce *Filioque* ipse Christophorus interpolasse dicitur, eam ob causam a Sergio patriarcha Constantinopolitano expunctus e diptychis. Hæc ille.

Rimas agit quaquaversum excogitata fabella. Spiritus sancti processionem a Patre *Filioque* non invexit primus Formosus: quam præcessores Romanos pontifices omnes tenuisse, sæculorum omnium traditione, Græcæque ac Latine lingue omnium Patrum auctoritate nunitos, jam ostendimus. Hæc, a majoribus accepta, fides erat Christophori, et Sergii successoris, qui Herveum Rhemensem archiepiscopum, ejusque synodum Trosleianam anno 909 celebratam admonuit, ut singuli nostrum (ipsius Hervei verba sunt), perspectis Patrum catholicorum sententiis, de divina Scripturæ pharetris oculus proferamus sagittas potentis, ad confodiendas blasphemias ejusdam Photii, vigentes in partibus Orientis in Spiritum sanctum, quod non a Filio, nisi a Patre tantum procedat, blasphemantis. Sed hanc fidem, interpolato Symbolo, professum esse palam coramque Christophorum pontificem, indicant nulla vetusta probata monumenta: neque sane tribui ista possunt, quæ narrantur, eidem Christophoro, ut ait Baronius: utpote qui invasor apostolicæ sedis, mox sede depulsus, per brevi tempore eam tenuit tumultuose. Enormem denique quis ferat anonymi Græci anachronismum asserentis, e sacris diptychis Christophorum Romanum pontificem expunctum a Sergio patriarcha Constantinopolitano, Michaelis Cerularii decessore, ad eandem urbis regie sedem anno 909 evecto, adeoque integro fore sæculo post Christophorum? Quid? quod Petrus Antiochenus in Epistola ad Michaelen Cerularium apud Cotelerium in Monumentis Ecclesiæ Græcæ, tomo II, num. 5, testatur

se ante hos annos quadraginta quinque Constantino-
polim ingressum reperisse, sub sanctæ memoriæ
patriarcha domno 211 Sergio prædictum papam
(Joannem XVII vel XVIII) in sacra Missa cum
aliis patriarchis referri.

Memoratum Sergii III pontificis aut præceptum,
aut monitum, quo Gallicanos episcopos in Tros-
leiana congregatos urgebat, ut solide adversum
Græcos vindicaretur processio Spiritus sancti a
Filio, cojectandi dedit ansam Gerardo Joanni
Vossio in dissertatione III De tribus Symbolis,
num. 41, additam ab eodem Sergio fuisse Sym-
bolo vocem Filioque. Judicium hoc (inquit ille)
timidius profero, quia priorem auctorem laudare
possim neminem. Gallicanos utique eos præules
vehementer hortari potuit ad propugnandum fidei
dogma, quin ullam ipse ad Symbolum fecerit ac-
cessionem. Ea igitur verisimilior tandem apparet
sententia, quæ ad illud tempus adjectionem in
Romana Ecclesia admissam refert, quo Benedi-
ctus VIII publice cani Symbolum inter Missarum
solemnia consensit. Dicta recole num. 3.

V. • Castorum fateri interest (verba sunt Mi-
chaëlis Lequien in Panoplia contra schisma Græ-
corum sæculo XII, capite 4, num. 24), tametsi
non nisi initio sæculi VI, Benedicto VIII pontifice,
Symbolum Romæ in Missa cani ceptum sit; dudum
tamen antea Symbolum Constantinopolitanum,
quarta Feria hebdomadis quartæ Quadragesimæ,
neon Sabbatho sancto, in ecclesia super electos
catechumenos recitari solitum, Græce quidem ma-
sculis, Latine vero feminis, ut habetur in altero
Ordine Romano, qui in Bibliotheca Patrum (scilicet
Lugdunensi, tomo XIII, pag. 677) excusus
typis fuit. Verum in Græco Symbolo sine adje-
ctione de Spiritu sancto legitur, τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκ-
πορευόμενον; in Latino vero, qui ex Patre Filio-
que procedit. Quod discrimen Latinorum librario-
rum oscitantia attribui possit: nisi forsan Symbo-
lum Græcorum, ut a secunda synodi Patribus
editum erat, ab omni additamento purum, Ro-
mani servandum consueverint; cum interim ejus
latinam translationem una vocula augeri posse
minime dubitarent. Quod tamen dubium post
Leonis III tempora factum erit. Quanquam minime
prætermittam, ordinem hunc Romanum De divinis
officiis ad usus et mores Gallicanæ Ecclesiæ ac-
commodatum videri. • Hisce viri doctissimi anim-
adversionibus satis evincitur, nihil inesse in hu-
jusmodi Ordine solidæ auctoritatis, quæ vetustam
probet in Ecclesia Romana accessionem vocis Fi-
lioque ad Symbolum.

Dixerim præterea, neque Symbolum ipsum Con-
stantinopolitanum tradi electis consuevisse in Ec-
clesia Romana, sed simplex ac purum vulgatum
apostolicum. Id colligi posse ex brevi, quæ sequi-
tur, 212 eodem in ordine expositione Symboli
mibi videtur: in qua ejusdem apostolici Symboli
tantum verba indicari videntur: « Hæc summa

A est, dilectissimi nobis, fidei nostræ: hæc verba
sunt Symboli, non sapientiæ humanæ sermone
facta, sed veræ divinitatis ratione disposita. Quibus
comprehendis atque servandis nemo non
idoneus, nemo non aptus. Hic Dei Patris et Filii
una æqualitas pronuntiatur atque potestas. Hic
unigenitus Dei de Maria Virgine et Spiritu sancto
secundum carnem natus ostenditur. Hic ejusdem
crucifixio, et sepultura, ac die tertia resurrectio præ-
dicatur. Hic ascensio ipsius super cælos, et conces-
sio in dextera paternæ majestatis agnoscitur: ventu-
rusque ad judicandos vivos et mortuos declaratur.
Hic Spiritus sanctus in eadem, qua Pater et Filius,
Deitate indiscretus accipitur. Hic postremo Ecce-
siæ vocatio, peccatorum remissio et carnis resur-
rectio perdocetur. »

B Haud iverim infitias, hæc Symbolo Constanti-
nopolitano aptari potuisse expositionem: at ea
Symbolum potius indicari apostolicum simplex,
nullus dubitaverim. Codex asservatur in tabulario
capituli canonicorum Forojuliensis, in quo vetu-
stus continetur ritus, catechumenorum scrutinia
peragendi. Atatem hæc verba subindicant: Huic
mysterio pontifex interesse debet, sicut mihi Luponi
visum est, Ecclesiæ sanctæ Aquileiensi pontifici.
Patriarchæ duo, Lupi seu Luponis nomine appel-
lati, recensentur in Catalogis Aquileiensibus.
Primus Tentinaro successit post annum 855,
rexitque Ecclesiam sub Ludovico II rege et im-
peratore. Sedebat alter anno 944, sub rege Hu-
gone et Lothario filio ejus. Quinam memoratus
in codice nostro dici debeat Lupo, an primus, an
alter, non constat. Id vero compertum, ritum
Scrutiniorum eo exhiberi in codice, qui nono sæ-
culo aut decimo in usu erat apud Aquileienses.
Apostolicum Symbolum porro electis catechumenis
traditum, docet codex: eidemque Symbolo præ-
fata explicatio subjungitur. Ritus hujusce partem
accipe, quæ sequitur.

C « Incipit Præparatio Symboli. Antequam dicus Symbo-
lum, his verbis prosequere: Dilectissimi nobis in Chri-
sto, etc. Post hæc accipiens acolythus unum ex ipsis
infantibus masculum, tenens in sinistro brachio, po-
nendo manum super caput ejus: et interroget presby-
ter: Qua lingua confitentur Dominum Jesum Chri-
stum? Respondet acolythus. Latina. Et dicat presbyter:
D Annuntia fidem ipsorum, qualiter credunt. Et ille
cantat Symbolum: Credo in Deum Patrem omni-
potentem (Symbolum est apostolorum). Et dum hoc
cantat, manum super caput teneat. Hoc 213 finito,
iterum accipiat alter acolythus ex ipsis infantibus femi-
nam, sicut supra. Et interroget presbyter sicut antea.
Et ipse acolythus cantet Symbolum, ut supra scri-
ptum est. Hoc expleto, sequitur presbyter his verbis.
Fili charissimi, audistis vocem Patris, etc.

« Et annuntiat diaconus, dicens: Signate vos
omnes, et audite Symbolum. Et dicunt excelsa voce
presbyter, et diaconus et idem repetit chorus:
Credo in Deum Patrem . . . vitam æternam.

Amen (Symbolum est apostolorum : quod etiam integrum exponitur). *Sequitur expositio Symboli. Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Si credidisti, noli dubitare. Noli facere de credulitate perfidiam. Noli vitium sociare virtuti. Dixisti : *Credo in Deum Patrem.* In unum Deum totam confessus es Trinitatem. *Et in Jesum Christum,* Jesus Salvator, Christus unctus mystice nuncupatur. Salvator dicitur, quia ipse sua: Salvator factus est creaturæ. Sicut etiam reges oleo, ita plenitudine est divinitatis infusus. *Filium ejus unicum Dominum nostrum.* Quia esse illi, esse domini acceperunt alii per gratiam : ipse autem, quod est Filius, quod est Dominus, hoc suum possidet per naturam. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine.* Virgo et Spiritus sanctus commercium virtutis est celeste consortium majestatis insigne. Quod ergo generat Virgo, divinum est, non humanum. Mundus non capit, ratio non habet : sapit fides, non sapit sæculi inquisitor. Dicitur : *Sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus.* Audisti nomen judicis, ne tempus persecutionis ignores. Audisti crucifixum, ut scias vitam rediisse per lignum. Audisti sepultum, ne mortem perfunctoriam suspiceris. Mortem fugisse timoris est, viciasse virtutis. *Tertia die resurrexit vivens u mortuis.* Quia quod passus est, solius est carnis ; quod resurrexit totius gloria Trinitatis. *Ascendit in caelum.* Nos ferens, non se referens, qui non decrat caelo. *Sedet ad dexteram Patris.* Totum tenendo quod potestatis est et honoris. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Quos aut mittat ad gloriam, aut damnat ad penam. *Credo in Spiritum sanctum.* Sicut credimus in Deum Patrem, ita credimus in Spiritum sanctum Spiritus sanctus quomodo putabitur minor esse divinitate ? Patrem, et Filium et Spiritum sanctum manifestatos vocabulis, non divisos substantia sentiamus : et perfectos personis, non minoratos ordine fateamur. *Sanctam Ecclesiam catholicam.* Quia ipsa est corpus Christi, et ipsius caput est Christus. Christum ergo in sancta Ecclesia confitemur. **211** *Remissionem peccatorum.* Qui sibi credit dari regnum cæli, quomodo sibi dimitti peccata non credat ? Cælum innocentes recipit, non nocentes. Credimus enim, nobis omnia remittenda esse peccata ; quia nisi sancti, sancta non possumus possidere. *Carnis resurrectionem.* Resurret ergo caro nostra, ut quæ fuit particeps aut virtutis, aut criminis, vel præmii particeps esse possit vel panæ Credimus et *vitam ætornam.* Quia homo tunc vivere incipit, quando se nesciet mori.

• *Iterum annuntiat diaconus : Signate vos omnes, et dicite Symbolum. Et dicent Symbolum, ut supra. Credo in Deum.* (Occurrit semper Symbolum simplex apostolicum.) *Et tractat presbyter his verbis : Idcirco hujus Symboli ratio omni brevitate connexa est. etc. Item diaconus dicat : Signate vos omnes, et audite Symbolum (simplex apostolicum.) Et dicant : Credo in Deum. Et tractat presbyter his*

verbis : Hæc summa est fidei nostræ, dilectissimi. Hæc verba sunt Symboli, » etc. Eadem est expositio prout in *Ordine Romano* legitur ; quæ superiorem Symboli apostolici, non *Constantinopolitani*, expositionem compendio collectam exhibet.

Præter Ordines Romanos, editum alterum ab Hittorio, alterumque a Mabillonio, num 7, in quibus traditum catechumenis legitur Symbolum *Constantinopolitanum* : Symbolum item Græce et Latino prolatum in Sacramentario Gelasiano, num 35, apud Muratorium in Liturgia Romana veteri tomo I. At brevis illa occurrit expositio, quæ potius *apostolicum* indicat Symbolum : ac in utroque præterea, Græco et Latino, vox *Filioque* desideratur. *Scriptum codicem in Francia*, pro certo habet Joseph Maria Thomasius, qui Sacramentarium istud *Gelasianum* primus vulgavit : ibique pro more Gallicane alicujus Ecclesiæ interpolatum fuisse, nihil ego dubitaverim. Christianum Lupum sequor, qui in dissertatione de Symbolo apostolico et Nicæno, capite 3, quæstione 3, sic habet : « Respondeo hujusmodi *Ordines* non esse vere ac pure Romanos, sed multis Francorum addimentis transformatos. . . Quapropter non sunt Carolo Magno antiquiores. Sub illius enim imperio aut regno Francorum episcopi ceperunt Symbolum cantare ad missam, et ipsi inserere illud Hispanicum (vocis *Filioque*) additamentum, Neque tamen baptizarunt in illo Symbolo. Lucet ex hujusmodi *Ordinum* ibidem ad catechumenos verbis, quæ in Alequilensi etiam ritu habentur : *Intentis itaque animis Symbolum discite : et quod vobis sicut accepimus, tradimus, non alicui materię quæ corrumpi potest, 215 sed paginis vestri cordis inseribite.* At quodnam hoc Symbolum ? *Evangelicis Symboli sacramentum a Domino inspiratum, ab apostolis institum. Cujus pauca quidem verba sunt, sed magna mysteria. Sanctus enim Spiritus, qui magistris Ecclesie ista dictavit, tali eloquio, talique brevitate salutariter condidit fidem, ut quod credendum vobis est, semperque profitendum, nec intelligentium possit latere, nec memoriam falligare,* Palam laudatur apostolicum Symbolum, affirmaturque cunctos in ipso baptizari. (Animadvertendum est) *Constantinopolitanum* Symbolum non per ipsos catechumenos, sed super ipsos juberi (in Ordinibus memoratis) per acolythum recitari. Qui ritus nec apostolicus est, nec Romanus, nec antiquus apud Gallos : sed noviter indictus per Francos magni Caroli episcopos. Ob easdem causas, ex quibus voluerunt cantari ad missam, recitari istud Symbolum voluerunt super catechumenos. »

Verisimillimum jam vero, ubique fere comperitum videtur, Romanam Ecclesiam neque *Symbolo Constantinopolitano* neque vocis *Filioque* additamento, ullo nunquam tempore, usam esse in baptismatis administratione ; id utamen in Gallia et in Germania factum aliquibus in Ecclesiis. Edmundus Martene *De Antiquis Ecclesie ritibus libro 1, capite 1, atti-*

culo 11, num. 10, docet: *Constantinopolitanum A* notari in Pontificali Salisburgensi, in vetustissimo codice Remensi annorum 900, et in primo ordine Scrutinii codicis Gellonensis. Orientalem demum quod attinet ad Ecclesiam, Lupi animadversio est loco citato, quæstione 1, in ea statim a Nicæno Nicænum, et statim a Constantinopolitano concilio cæpisse baptizandis tradi Symbolum Constantinopolitanum. Quæ ibi copiosa dissoritur cum cruditione, legenda sunt.

216 CAPUT VI.

Vanus Græcorum scissionis ab Ecclesia Romana ex additamento vocis, Filioque prætextus desumptus, Objecta refutantur.

1. Ex hac vocis Filioque additione, cujus hæcenus historiam narravimus, prætextum sumpsit Cerularius, quo inter utramque Ecclesiam, Latinam et Græcam, schisma inveheret, illudque firmaret. Veram causam superiore capite aperuimus, tum reprehensam damnatamque tituli, quo patriarcham œcumenicum vocabat sese, usurpationem, tum latum in ipsum a legalis pontificis anathema. Bile percitus, vindictam sumpsit, Romani pontificis nomine e sacris diptychis expuncto. Idem ut agerent, Data encyclica epistola, urgebat Petrum Antiochenum aliosque patriarchas. Prostatea apud Baronium ad annum 1054, num. 28, et apud Cotelarium Græce et Latine in Monumentis Ecclesiæ Græcæ tom. II, Consilii sui polebat ipsum: unde figmentum excogitans ait num. 9, Rumorem insonusse auribus suis, quod papam [Romæ, ipse Petrus in sacris diptychis referat, itemque Alexandrinus et Hierosolymitanus antistes (cum id attamen minime fieret Constantinopolitana in Ecclesia). Nosti enim, a tempore sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi ac deinceps, relationem papæ in sacris diptychis, apud nostrum videlicet sanctas ecclesias, excisam fuisse: propterea quod Vigilus tunc Romæ papa ad eam synodum venire noluerit, nec anathema dicere Theodoriti scriptis, ac epistolæ Ibe; atque ex eo tempore usque ad præsens abscissum esse papam a nostra sanctissima et catholica Ecclesia. Schismaticum facinus ut persuaderet, errores aut penitus contictos, aut certissime falsos, quos antea Romanæ impegerat Ecclesiæ, iterum numerat: additque nunc primum num. 12, ablationem ad sacrum Symbolum.

Cerularii inscitiam invehæque commenta, quod attinet ad nominis papæ excisionem e diptychis, ferre non potuit patriarcha Antiochenus. Verba sunt ejus in epistola apud Baroniam et Cotelarium num. 4: Vigilus tempore quintæ synodi vivebat, in qua agita fuerunt quæ ad Origenem pertinebant, Evagrium, Didymum, aliosque, Petrum, Severum Zooram, necnon scripta Theodoriti: non vero tempore sextæ synodi. Inter quas synodos intercessere anni 120 (ab anno Christi 533 ad annum 653), 217 Contigit autem, ut ad breve tempus Vigilus a Relatione resocaretur propter con-

lentionem, quam habuit cum sanctissimo patriarcha Menna, quodque hunc deposuisset: donec iterum, pace inter ipsos constituta, reconciliati sunt pontifices. At sanctæ sextæ synodi temporibus papa erat sacer Agatho, vir venerabilis ac in divinis sapiens. Lege sexti hujus concilii acta, quæ recitari solent Dominica consequente exaltationem venerandæ pretiosæque crucis, invenies dictam Agathonem a sancta ea synodo gloriose prædicari. » In Typico, quod sancti Sabæ dicitur, hæc habentur capite 12 apud Ducangium in Glossario medicæ et infirmæ Græcitatibus: Κοριαζή μετὰ τὴν ὑπόστασιν ἀναγινώσκεται τὸ συνοδικὸν τῆς 6 συνόδου.

« Ad hæc ego quoque testis sum omni exceptione major aliique mecum plures eorum qui in Ecclesia præcellunt: quod sub beatæ memoriæ patriarchæ Antiochiæ domno Joanne (III apud Bollandi Continuatore ut Lequienum, sæculo exeunte decimo, inchoatoque undecimo), papa Romanus, ipse etiam Joannes (XVII) nominatus, in sacris diptychis referretur. » Vox illa Antiochiæ apud Baronium desideratur: legitur vero in textu Græco et versione Latina emendatiore apud Cotelarium. Deceptus Baronius Joannem illum patriarcham putavit Constantinopolitanum, numeravitque Sisinnium inter, ac Sergium: sed hunc binominem fuisse censuit Pagi ad annum 1019, deceptus et ipso. Veram exhibet historiam Græcus Patri Antiocheni textus, a Cotelario vulgatus: « Constantinopolim præterea ante hos annos quadraginta quinque (anno scilicet æræ vulgaris 1000) ingressus, reperi sub sanctæ memoriæ patriarcha (Constantinopoleos) domno Sergio (secundo hujus nominis) prædictum papam (Romanum Joannem XVII) in sacra missa cum aliis patriarchis referri. » Refutata sic habes aperlissima mendacia, quæ Cerularius invehæbat, ut scissioni suæ prætextum daret.

Data posterioribus Græcis nonnullis liceat Sergium Constantinopolitanum (post annum scilicet 1000), Romani pontificis expunxisse nomen e sacris diptychis. At primum causa quærenda cal schismatis inveci: deinde perquirendum, num idem schisma perduraverit. Euthymius Zigabenus in Græco textu Panopliæ apud Lequienum dissertatione I Damascenica, num. 25, missum scribit a Romanis pontificibus ad Orientis patriarchas Constantinopolitanum Symbolum, nulla admixtum interpolatione, usque ad Sergii tempora: ut scilicet innuat, dissidium eodem sub Sergio Constantinopolitano incepisse ob vocis Filioque additionem. Hanc Sergiani 218 schismatis, si quod certe fuit causam ignorabat Nicetas Nicænus chartophylax, qui apud Allatum De synodo Photiana capite 10 sic ait: Sub Sergio... schisma dicitur renovatum: Ηαὐτὸν δὲ αἰτίαν, ἀγνοῶ· δοκεῖ μὲντο: διὰ τοῦς ἑρῶντος· quam ob causam ignoro, puto tamen causa scilicet. Patia scribit Græcus alius anonymus apud eundem Allatum: nescire se, num Sergius a Romanis deloceret propter errores, an propter jurium

et privilegiorum subreptionem. Sed hocce, quod admittimus, schisma Sergii diu non perduravit: quo factum, uti Græcus anonymus auctor libelli. *De translationibus episcoporum* asserat apud laudatum Allatum, septemdecim patriarchas, qui Pholio successere ad Cerularium usque, cum *Italis communionem habuisse, κοινωνίας εἶχον τοὺς Ἰταλούς*: nimirum *Ignatium iterum, Stephanum I, Antonium II, Nicolaum I, Euthymium I, Nicolaum iterum, Stephanum II, Tryphonem, Theophylactum, Polyuctum, Basilium I, Antonium III, Nicolaum II, Sisinnium II, Sergium II, Eustathium, Alexium*. Eorum gesta et chronologiam expende apud Bollandi Continuatores, et Michaëlem Lequienum et Anselmum Bandurium.

Hoc temporum intervallo, nulla ex dogmate de sancti Spiritus processione *ex Patre Filioque* sumpta scindendæ Ecclesiæ occasio. *Sisinnius* patriarcha accusari solet qui encyclicam epistolam, quam in Latinos *Photius* exaraverat audaciæ plenam, titulo tantummodo immutato, suoque nomine supposito, ad reliquos patriarchas transmiserit. In ea *Processio Spiritus sancti a Patre et a Filio* ineptissimis argumentis oppugnabatur: eamque rejiciebat *Michael Cerularius* cum suis, hæc etiam de causa condemnatus a legatis pontificiis. Schisma instauravit ipse: primoque tempore errores longe diversos Romanæ Ecclesiæ affungebat, sumpsitque demum ex additione *Filioque* prætextum.

Prætextus vanitatem quamplura evincunt, quæ superioribus capitibus posuimus argumenta. Simul collecta hæc sunt. Primis Ecclesiæ Christianæ sæculis tribus, unum erat in ore præque manibus Symbolum fidei, quod *Apostolorum* dicebatur. Intemeratum illud servabat Romana Ecclesia, prout ab initio traditum fuerat: ipsamque Orientales antistites auxerunt aditamentis, quibus alia adiecit *Aquilensis* in Italia Ecclesia. Hanc vetustam, quæ primo Ecclesiæ Christianæ tempore oblinebat, latiore sermone consuetudinem exposuimus capite 1, num. 2 quia ulla tamen scissionis occasio aut data fuerit, aut accepta Orientalem inter et Occidentalem Ecclesiam, itemque inter Aquileiensem ac Romanam, cæterasque Italiæ.

219 Aditamenta scilicet erant, quæ vel clariorem dumtaxat communis rectæ fidei declarationem complectebantur, vel dogmatis professionem præstabant contra surgentes novas hæreses, quas aliquibus in locis procul arceri a mentibus fidelium necessarium ducebatur. Prævium morem istum Ecclesiarum secuta est quarto incepto sæculo *œcumenica Nicæna prima* synodus, quæ primum et alterum Symboli apostolici articulos, quibus fides proponitur *in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum unicum Filium ejus Dominum nostrum*, pluribus adjectis vocibus auxit ad ipsam fidem luculentius explicandam, eoque tutandam præsidio adversum hæreses *Arii, Sabellii, Photini, Pauli Samosatani, Manichæi* et *Marcionis, et ad-*

A *versus omnem hæresem* (ut ait *Gelasius Cyzicenus*), *quæ orta fuerat in catholica et apostolica Ecclesia*. Nicænam hanc fidei formulam adoptarunt in baptismatis administratione Orientales Ecclesiæ: stetit in apostolica simplici ac breviori Occidentalis: ipsamque Nicænam non eodem prorsus modo Orientalis Ecclesiæ usurparunt. Num variæ hujusmodi consuetudines, quas citato capite 1, num. 3, indicavimus, pacem et unitatem perturbaverint? Minime gentium.

Fuere cerli homines in Sardicensi concilio, quod anno 347 celebratum dicitur, qui *nonnulla, quasi quæ desessent, Nicæno concilio* (ac Symbolo) *uscribi* postulabant. At *ne quid ulterius de fide scriberetur, etsese contentos esse Nicæna fide*, decreverunt Patres, Athanasio teste in synodo Alexandrina anno 362 celebrata. Fuere tamen in Ecclesia Orientali sanctissimi præsules, qui Nicænam formulam, sæculo quarto labente, amplissimis additionibus auxerunt *adversus prodeuntes identidem hæreses*, mandaveruntque, ut *qui baptismo initiandi sunt, interpolatas formulas eas profiterentur*. Rem narrat sanctus Epiphanius, in *Ancorato*, num. 120 et 121, ibique formulas fidei duas profert, alteram altera prolixiorem, utraque sine dubio Nicænam, sed vocibus pluribus auctam. Hæc de re loco citato nos egimus: idque maxime constat, scissionis inter Ecclesias nullum inde prætextum sumptum fuisse: ipsasque novas formulas pro *Nicæno*, imo etiam *apostolico* Symbolo habitas esse, utpote aditamentis auctas, Nicæno et apostolico Symbolo *consentaneis*. Insignem locum Epiphanii recole et expende.

Sardicense quod memoravimus decretum, eo sensu intellectum, quod *Nicæna formulæ* nihil adijci temere debeat quod Nicænam fidem labefaceret, firmitate pollet quæ ipsius fidei firmitati par est. De ipsa formula, *fidem Nicænam* complectente, si decretum idem **220** intelligatur, ad ecclesiasticam pertinet disciplinam, quæ mutationem subire potest. Hinc formulam eandem Nicænam adversum prodeuntes hæreses augere Orientales aliqua Ecclesiæ necessarium duxerunt, *Epiphaniæ* prædictis *formulis* duabus invecitis, quæ iis traderentur qui baptizandi sunt. Epiphaniæ formulam, quæ minus prolixa est, quibusdam exceptis vocibus, adoptarunt *centum et quinquaginta Orientalium Ecclesiarum Patres* anno 381 in synodo Constantinopolitana congregati, quæ postea synodi œcumenicæ auctoritatem obtinuit. Hinc *Symbolum*, dictum *Constantinopolitanum*, invaluit, nullo inde scissionis prætextu desumpto.

Imo sua ævo illo potiebantur libertate particulares Ecclesiæ in Oriente: aliaque in baptisate utebantur *Constantinopolitano* Symbolo, simplici *Nicæno* alia, et alia *proprio quodam*, quod a Nicæno et Constantinopolitano, ad voces aliquas quod attinet, differabat. *Antiochena* scilicet. *Hierosolymitana, Philadelphensis*, caput 2. Vide num. 3. Hæc

libertate scelesti quidam homines abusi sunt, particulares quæ usurpabant, injectis erroribus, formulas interpolantes. Depravatum hujusce generis Symbolum ad synodum Ephesinam œcumenicam anno 431 detulit Charisius Philadelphiensis. Remedium ut afferret malo sanctissima synodus, lato decreto statuit: *Alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus, qui in Nicæa cum Spiritu sancto congregati fuerunt.* Legitimum decreti sensum ut habeas, animadvertite inhibitu sibi haud credidisse Ecclesias, quominus jam receptas fidei formulas adhiberent in baptismo, aut *Nicænam simplicem, aut Constantinopolitanam, aut alias ab utraque differentes, illæsa inter eas pace ac unitate*: quo etiam tempore catechumenis in Occidente tradebatur *Symbolum apostolorum*, quod aliquibus additamentis in aliis primum Ecclesiis auctum, suum denique fecit etiam Romana.

Fidem alteram, quam proferri præter Nicænam, aut conscribi, aut componi, velut decretum Ephesinum, intellexere plerique doctrinam fidei Nicæne adversam. Ipsam formulam, quæ sit alia præter formulam fidei Nicæne, intelligendam esse putarunt alii. Sensum priorem addita voce, *Filioque*, aut alio simili rectæ fidei consono additamento, violari dixerit nemo, nisi qui vortigine hæreseos aelus processionem Spiritus sancti a Patre et a Filio, sive per Filium, pertinacius abneget. Hujusce farinae heterodoxos homines dissertatione prima insecuti sumus.

Num vero formula fidei Nicæne, ut primum a Patribus instructa fuit, debuerit intemerata deinceps retineri, an eam augeri quibusdam **221** verbis liceat, sive majoris declarationis causa, sive propter hæreses prodeuntes, totum, est disciplinae ecclesiasticæ negotium. Pro additamentis, quæ gravissimæ postulent emergentes circumstantiæ, insigne exemplum præbet œcumenica synodus Chalcedonensis, anno 451 celebrata. Citatum caput 2 recole, num, 4 et 5. Admonente Diogene Cyziceno episcopo, animadvertenter Patres, *Nicæno simplici* abuti Symbolo Eutychianos, ab eisque catholica rejici additamenta, quæ in Symbolo *Constantinopolitano* continebantur. Opus esse censuram ipsi, ut, *machinationem omnem hæreticorum contra veritatem claudere volentes, abs rigore legis Ephesinæ abscederent*: *Decernentes ante omnia, fidem integram et intemeratam permanere trecentorum decem et octo sanctorum Patrum* (id est Nicænam): *ac doctrinam confirmantes, quæ, de substantiâ Spiritus sancti a Patribus centum quinquaginta postea congregatis in regia civitate* (Constantinopoli) *tradita est propter illos qui Spiritui sancto repugnabant.* Hæc habentur actione 5 Constantinopolitanos Patres commendat synodus Chalcedonensis ob ea quibus Nicænum auxere Symbolum additamenta *propter illos qui Spiritui sancto repugnabant*; ipsumque Symbolum in communem titius Ecclesiæ Chri-

stianæ usum eadem sancta synodus deducit, scæ Eutychianis opponens, qui, *additionibus Constantinopolitanis* rejectis, Nicæno simplici utebantur. Vindicias habent, quibus hoc etiam ex loco sumptis vocem illam, *Filioque*, Symbolo Constantinopolitano adjectam, validissime tueantur Latine Occidentales Ecclesiæ.

Summa post Chalcedonense decretum veneratione *Symbolum Constantinopolitanum* susceperunt Ecclesiæ Orientis: quod etiam *Nicænum* dictum est. Tradebant illud in baptismo electis catechumenis, peculiaribus prætermisissis formulis, quas hactenus adhibuerant: ipsumque fecere sacræ Liturgiæ partem. Antiquis moribus Romana cæteræque Occidentales Ecclesiæ hærebant, *apostolorum Symbolo* baptizandis tradito, prætermisissaque inter misarum solemnità fidei formula. Cum varia disciplina, sive *brevioris* in Occidente Symboli, sive in Oriente *prolixioris*, sive lecti decantatique in Liturgia, sive omissi, una consistebat fides omnium ac firmissima pax.

Legem Ephesinam instauravit *synodus Chalcedonensis*, actione 5 *definiens*: *alteram fidem nulli licere proferre, aut conscribere, vel componere, aut sentire, aut alios docere.* Invexere tamen audaces homines plurium hæreseon monstra, *Monotheitæ* et *Iconomachi*. eos ut cohiberet, deque aliorum mente ab erroribus aliena ut certior **222** fieret Ecclesia, sive in synodis congregata, sive etiam extra synodos, methodum servavit, qua *legis Ephesinæ* atque *Chalcedonensis* rigorem neque omnino sequeretur, neque ab ea omnino abscederet. Symbolum scilicet *Constantinopolitanum* in baptismatis administratione et sacra in Liturgia intactum servatum est: usu vero receptum, ut cum novi errores condemmandi forent, aut fidei professio edenda esset, vel ipsum Symbolum Constantinopolitanum additamentis augeretur, aut prolixè instruerentur fidei professiones instar Symboli. Prostant hujusmodi *formulæ* in œcumenica synodo sexta anni 680, in actione 4 et 10, et in synodo œcumenica VII, Nicæna II, anni 787, in actione 1 et 3. Moris hujusce ac discipline jam pridem exempla præbuerunt Athanasius in sua *fidei expositione*, Cyrillus Alexandrinus in ea quam inseruit *Synodicæ Epistolæ* in synodo Alexandrina datæ anno 430, et Joannes Antiochenus in ea quam per *Emisenum episcopum Paulum* anno 432 ad Cyrillum transmisit. Sequiore tempore in conciliis et actis Ecclesiæ occurrunt innumere instar Symboli formulæ, quæ vel fidem sinceram profiterentur alii, vel injectas amolirentur alii suspiciones. Recole quæ latiore calamo disseruimus capite 2 et 3. Quorsum vero hæc omnia? Nimirum ut notum compertumque fiat, perperam, ac vano conatu, irritoque certe voto, contra particulæ *Filioque* adjectionem opponi a Græcis Ephesinæ legis rigorem.

Symbolo Constantinopolitano non utebatur, neque unquam illud usurpavit Ecclesia Romana in bapti-

smato : ipsumque nondum admiserat inter *sacræ Liturgiæ* partes. Mores orientales primæ in Occidente imitatur sunt *Hispaniarum Ecclesiæ*, quæ Symbolum idem sexto desinente sæculo inter missarum solemniam canere cœperunt, simulque voce addita *Filioque* auxerunt. Ansam dedere Gothi, qui Hispanias subjugarunt. Ex Oriente secum ipsi detulerunt Ariana dogmata, et Macedoniana, et Eunomiana : *Filium minorem Patre, ac Filio minorem Spiritum sanctum, factumque a Filio* profitentes. Ejuratis sub Recaredo rege impiis commentis, Nicæna fidei formula suscepta est, itemque Constantinopolitana. Fides integra sanctissimæ Trinitatis ut coram palamque profiterentur omnes, tum inter Missarum solemniam cani ceptum *Symbolum Constantinopolitanum*, tum ipsum una illa voce *Filioque* adauctum. Cur hanc fidei partem, quam hactenus Gothi denegabant, publico Symbolo non addidissent Hispaniarum Ecclesiæ, cordibus fidelium uti frequentius, ita profundius inscribendam? Jampridem *episcopis Tarraconensibus, Carthaginensibus, Lusitanis atque Gallicis* anno 447 epistolam dederat sanctus Leo Magnus : ipsosque cap. 1, de eorum 223 impietate admonet qui sentiebant, *non alium esse qui genuit, alium qui genitus est, et alium qui de utroque processit*. Eodem anno *Regulam fidei* scripsere instar *Symboli* Hispani Patres : dicebantque in articulo Spiritus sancti, ipsum a *Patre Filioque* procedere. Decretalem ad Justinum seniore Augustum, anno 521, transmiserat Epistolam Hormisdas papa, ubi legimus : *Proprium Spiritus sancti esse, ut de Patre et Filio procedat sub una substantia Deitatis*. Vide caput 3, num. 5, et caput 4, num. 1. Vocem hanc, *Filioque*, prolixioribus fidei formulis jam insertam, ad *Symbolum Constantinopolitanum*, quod inter missarum solemniam canebant, sibi transferre putarunt fas esse Hispaniarum Ecclesiæ, disciplinam sectantes quæ convenientior visa fuerat ad fidem rectam docendam, ac tutelam, servandamque. Fides earum non erat altera, hoc est Nicæna fidei et Constantinopolitanæ aduersa neque fides altera, hoc est formula fidei articulos continens, quæ a formula Nicæna et Constantinopolitana differret : sed hæc eadem prorsus, cum unius vocis orthodoxæ additamento, ad Arianorum hæresim eliminandam.

Alio inuesto Spiritus sancti originem viliarunt *Monothelitæ* errore, quem longe lateque propagarunt *Iconomachi* in Oriente. Filium excludebant a consortio spirativæ cum Patre virtutis : deque hæresi incusabant Latinos, *procedentem ab utroque Spiritum sanctum* profitentes. Mota quæstio cum Francis discussa est anno 767, in synodo Gentiliacensi : proque dogmate fidei latum decretum. Fidem hanc, temere a Græcis violatam, ut coram palamque profiterentur Gallicanæ Ecclesiæ, sumpto ex Hispanicis exemplo, sacræ Liturgiæ partem fecere *Symbolum Constantinopolitanum* cum additamento. Hæreseos censuram inculcabant Græci. Res

A demum delata ad Leonem III summum pontificem. Romana Ecclesia, quæ doctrinæ depositum ab initio acceptum servabat intemeratum, hærebaturque tenacissime moribus antiquis, in eo quod erat *dogma fidei*, immota permansit : in eoque, quod *ecclesiasticam ad disciplinam* spectabat, publicum inter missarum solemniam permisit *Symboli Constantinopolitani* cantum, invecumque tolli additamentum optabat. At illud Hispaniarum Ecclesiæ sexto æræ Christianæ sæculo receperant retinebantque : ipsumque amplexatæ sunt sæculo octavo et nono Gallicanæ, itemque Germanicæ, ac Italianæ in regno Italiæ, ad rectam fidem tuendam adversum Græcorum molitiones præsidium inde accersentes.

B Hæc varia in Occidente disciplina, ad rigoris aspiciem in Romana Ecclesia custodita, in cæteris pro variis regionum circumstantiis paululum laxata, schismatis inter eas præbuit ansam nullam. Florebat 224 summa pax, vigeatque integra communio. Quia imo Romana demum Ecclesia *Symboli Constantinopolitani*, ejusdemque interpolati cantum admisit sæculo undecimo inter missarum solemniam, moribus aliarum sese conformans pro ea qua potiebatur in ecclesiasticæ disciplinæ negotio facultate. Consule capita superiora duo, 4 et 5. Argumenta vero jam collecta sunt, quæ Græcorum scissionis prætextum funditus evertunt ac profligant.

C II. Sed hanc vocis, *Filioque*, adjunctionem veluti illicitam incusant illi, eamque ingeminant *Ephesinæ synodi* decreto adversam. Ipse Leo III, Romanus pontifex (inquiunt), in Collatione cum Gallicanis episcopis aiebat : *Licet docendo cantare, et cantando docere : sed illicite in prohibitis, nec scribendo nec cantando licet inserere*. Legis nimirum Ephesinæ rigori hærebat eo tempore Ecclesia Romana : sed ipsum rigorem legis pro variis temporum circumstantiis, utpote intra limites disciplinæ ecclesiasticæ consistentem, temperari posse jam noverat. Optabat, *additamentum* tolli a Gallicanis episcopis : deque modo consilium dabat, *non affirmando, sed tractando*. Cæterum vero Orientales etiam ipsæ Ecclesiæ ab ejusdem Ephesinæ legis rigore recesserant, quæ licet in baptismo, et in sacra Liturgia *Constantinopolitano symbolo* non interpolato uterentur ; in more semper habuere, formulas *alterius* prolixiores instruendi, quæ aut fideles rectam fidem profiterentur, aut suspecti seipsos expurgarent. Hinc Florentina in synodo, Græcis consentientibus, definitum : *Explicationem verborum illorum, Filioque, veritatis declarandæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter Symbolo fuisse appositam*.

Ephesinam legem, tametsi ad ecclesiasticam disciplinam, spectet, nullo solvi debuisse modo, nisi saltem synodi generalis auctoritate accedente, iterum instant eadem semper oberrantes chorda. Litteræ, quæ occidit, plus nimio inhærent. Formulam

fidei in *Nicæna synodo* constitutam spectat *lex Ephesina* : qua nihilominus non obstante, vigebant avo illo peculiare formulæ *Antiochena, Hierosolymitana, Rhiladelphiensis* ac *Constantinopolitana*. Præcipuum ergo Ephesinæ legis consilium effulget, quam maxime, ut hominum scelestorum cohiberetur fidentia, novas in dies condendi formulas Nicænæ fidei adversas. Utramque formulam, *Nicænam* et *Constantinopolitanam*, approbavit Chalcedonensis œcumenica synodus : eaque approbatione factum, ut *Constantinopolitana* formula, relicta *Nicæna*, passim uterentur in baptismo ac sacra etiam in Liturgia Orientales Ecclesie. Id vero peractum pro sua Ecclesiarum libertate, non synodi alicujus œcumenicæ jussu. Lex attamen **225** *Ephesina*, ac etiam *Chalcedonensis*, aliquo modo servata, propterea quod simplex illa Constantinopolitana adhiberetur in baptismo et inter Missarum solemnitas : at sibi licitum duxerunt Orientales, formulas proferre, aut conscribere, aut componere peculiare, a Nicæna et Constantinopolitana differentes, quibus prolixioribus verbis rectam fidem profiterentur, aut sese ab omni erroris suspitione purgarent. Prostant ipsæ in œcumenica synodo sexta et septima. Digna est animadversione, quam a *Tarasio episcopo Constantinopolitano* ad alios transmissa fuit patriarchas, ubi verba habentur *addimento* Latinorum similia : *Et in Spiritum sanctum Dominum vivificantem, qui ex Patre per Filium procedit.*

Reponerent Græci in synodo Florentina, formulas istas fidei particulares esse, non communes. Verum enimvero *legi Ephesinæ*, si verborum ad hæreas rigori, adversantur ipsas : eaque nihilominus, pace et unitate salva, ad se mutuo transmittabant episcopi, neque synodi œcumenicæ ad se delatas rejiciebant. Minus ulique contra legem Ephesinam piaculum videtur, si quod esset, quod nullum est, *una voce*, rectæ fidei consona, ac temporum circumstantiis convenienti, Symbolum Constantinopolitanum auxisse. Sed piaculum amolitur omne, quæ vigere potest in Ecclesiis disciplinæ variabilis ratio, quam summa postulet ipsius fidei confirmandæ tutandæque causa.

Agi denique inquirunt de Symbolo, quod est in Ecclesia *commune* : adeoque non ipsi quidquam adjici a Romano pontifice debuisse, prætermissa cæterorum patriarcharum consilio. At primis Ecclesie sæculis, *apostolorum Symbolo*, quod intermeratum servabat Romana Ecclesia, voces plures

A propter hæreses prodeuntes inseruerunt Orientales, inconsulta sine dubio sede apostolica. Formulam *Nicænam* privati in Oriente episcopi aliquibus additamentis auxere, eamque sic auctam approbaverunt *centum et quinquaginta Orientales antistites*, in concilio Constantinopolitano, quin Romanum pontificem aliosque Occidentis episcopos consulerent. Prævio nullo cum Occidentalibus consilio, tradi in Oriente primum cepit in baptismo Symbolum *Nicænum*, relicto *apostolico*, ac deinde *Constantinopolitanum*, relicto *Nicæno* : quod etiam inter sacræ Liturgiæ partes relatum est. Hæc agere Orientalibus licuit, sede Romana inconsulta : neque tamen sales ipsa Romana suam ipsis communionem negavit unquam. Cur pari jure Occidentales Ecclesie non uterentur ? Cur *voculam unam* rectæ fidei consonam, quæ pari jure pro rerum circumstantiis adjici poterit, ac deinceps poterit, scissionis prætextum fecere Græci ?

226 At Romanus demum pontifex volis annuit *Latinorum* episcoporum, ut in Occidentis duntaxat Ecclesiis vox *Filioque* recitaretur in Symbolo : adjectamque vocem ipsa Romana admisit sua in Ecclesia, prisco more relicto : decretoque nullo, ut idem peragerent, Græcos aliosque Orientales atraxit. In synodo Lugdunensi œcumenica, anno 1274 celebrata, Latini simulque Græci intra Missarum solemnitas cecinere quidem, *Qui ex Patre Filioque procedit*, ut unam utriusque Ecclesie concordiam in fide profiterentur : at Michaeli Palæologo imperatori non abnuit Romanus pontifex, postulanti ut Ecclesia sua (Orientalis) Symbolum *semper dicat, prout dicebat illud ante schisma usque in hodiernum diem*. Dixerunt quoque in synodo Florentina Græci sessione 25, repugnante Latinorum nomine : *Additionem nequaquam omnino nos recipimus : sed concedimus vobis, ut eam habeatis in Ecclesiis vestris*. Quæ sequuntur, affero demum ipsorum Græcorum verba : « Dicimus, Symbolum a vobis (Latinis) explicatum necessitate cogente : et vocem illam, *ex Filio*, non esse *aliam fidem*, aut aliquod additamentum (fidei adversum), sed piam, et nostri Symboli explanationem : et esse utrumque Symbolum piis, et ejusdem sententiæ, ut in Ecclesia Romana recitetur sicuti vos dicitis, et in Orientali ut nos dicimus ; atque ita faciendam unionem. » Faxit Deus, ut inconcussam fidei dogma docili demum mente excipiant Græci, et innoxiam ad Symbolum additionem intelligant ac profiteantur.

INDEX NOMINUM

ET RERUM PRÆCIPUARUM

QUÆ IN GEORGII CYPRII VITA, IN NOTIS ET IN DISSERTATIONIBUS CONTINENTUR.

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui insertos.

A

Acathistum, festum apud Græcos, 33. Celebratur Sab-
bato quintæ hebdomadæ quadragesimæ, *ibid.* Fideles
noctis in Matutinis gratiarum actionis Cantica stultos
exsolvebant, 35.

Aeropolita Georgius, Logotheta, disciplinas tradit
Constantinopoli, 23. Legatus ad concilium Lugdunense
œcumenicum, 55.

Æneas Parisiensis episcopus scribit contra Photium,
201.

Alexander Natalis, emendatus, 171, 200 *et seq.*

Allatus (Leo), qui non vidit Gregorii Cyprii Antirre-
theticum contra Joannem Beccum, 78. Orationem Becci
contra Antirretheticum perperam inscriptam vulgavit in
Tomum Cyprii, *ibid.*

Amalarius abbas, et ejus Ecloga in Ordinem Roma-
num, 191, 196 *et seq.*

Anastasius Bibliothecarius sententiam sancti Maximi
de processione Spiritus sancti exponit, 51. Exponitur
ipsæ, *ibid.* Ejus Latina interpretatio synodi Nicænæ II,
184.

Andreas Rhodiensis in synodo Florentina, 209. Ejus
de vocis *Filioque* additamento sententia, *ibid.*

Andronicus, Michaelis Paleologi filius, collega impe-
rii, 56. Solus imperat, 75. Ecclesiarum unionem rumpit,
ibid. Detruso patriarcha Joanne Becco, ad thronum pro-
moveret iterum Josephum Galesiolum, 76. Post hunc di-
gnitatem confert Gregorio Cyprio, 92. Ejus gesta plura,
94 *et seq.* Beccum deportari jubet in arcem sancti Grego-
rii, 100. Cyprio mandat, ut Tomum fidei scribat, 101.
Se ipsi adversum præbet, 119. Eligi patriarcham curat
Athanasium monachum a monte Gano, 126.

Anonymus Græcus fabulas miscet plures circa vocis,
Filioque, adjectionem ad Symbolum, 200. Anachronis-
mus, 210.

Annus mundi Constantinopolitanus, quomodo ad
annum Julianum reducendus, 19.

Antirretheticus sermo Gregorii Cyprii refutatus, 76.

Apostolarius quis apud Græcos, 42.

Apostolorum Symbolum. Vide Symbolum Apostolorum.

Aquileiensis Ecclesia, ac ejus vetustum Symbolum
apostolorum, 142. An in casu ablativo ea verba promit-
tiaret, in Deo Patre, in Christo Jesu, etc., 146. Ritus in
baptismate, 212.

Aquisgranensis synodus, 180. In ea de processione ab
utroque habita discussio, 184. Item de additione vocis,
Filioque, ad Symbolum, 182, 183. Ejus legati Romam
misi, 183.

Aristeuus Alexius, chartophylax, emendatus quod at-
tinet ad tempus additæ vocis, *Filioque*, ad Symbolum,
154.

Arsenianorum factio, 40 *et seq.*

Arsenius patriarcha Constantinopol., 31. Deponitur,
32. In sedem restituitur, *ibid.* Anathema fert in Michae-
lem Paleologum, 33. Accusatur in festo Acathisti, *ibid.*
Iterum throno deturbatur, 34. Quo anno, *ibid. et seq.*

Athanasius monachus de monte Gano eligitur patriar-
cha Constantinopol., 126.

B

Baronius Cæsar, Annalium parens, emendatus, 175,
183, 184, 185.

Beccus Joannes, chartophylax, unioni Ecclesiarum ad-
versus, 52. Carceri mancipatus, *ibid.* Sententia mutata,
valide pugnat pro dogmate catholico, 53. Patriarcha
eligitur, 58. Scripta ejus pro dogmate, 59, 64. Ejus fidei
professio, 60. Michaellem imperatorem sibi infensum ex-
peritur, 61. Jure stauropegii spoliatur, *ibid.* Secedit in
monasterium, remigratque in sedes patriarchales, 63.

Ejus anathematiemi vindicati, 72. Throno patriarchali
deturbatus, exsul mittitur, 76. Scribit contra Antirre-
theticum Gregorii Cyprii, 78. Vocatus in colloquium de fide
cum Cyprio aliisque, 96. In arcem sancti Gregorii de-
portatus, 100. Tomum Cyprii patriarchæ refellit, 102.
Judicium ejus de voce, *Filioque*, ad Symbolum addita,
139 *et seq.* Item de tempore, 175. Ejusdem testamen-
tum, 99, 129. Obitus, 99.

Berno Augiensis, et ejus sententia de tempore, quo
Romani legere aut canere Symbolum cœpere intra mie-
sarum solemnia, 191. Sensus ejus genuinus, 192, 196.

Bessarion cardinalis, ac solida ejus argumentatio contra
Græcos, 88.

Beveregius Guillelmus errat in computatione æræ
mundi Constantinopolitanæ, 19.

Bielarensis Joannes, abbas, gesta sub Justino seniore
refert ad juniorem, 172.

Blachernarum cædes, 94.

Blemmida Nicephorus, 18. Pro catholico processionis
Spiritus sancti dogmate plura scribit, 44. Ad sedem
Constantinopolitanam designatus, 43.

Bulgari ad fidem conversi, 199. Ad eos erudiendos
missi episcopi et clerici a sede apostolica, et a regibus
Francorum, 200. Symbolum docentur cum additione vo-
cis *Filioque*, *ibid.*

C

Calceas Manuel, et ejus opinio de tempore, quo vox,
Filioque, ad Symbolum addita est, 174. Emendatus,
ibid. et seq., 176.

Calvisius Selsius recte computat mundanos æræ Con-
stantinopolitanæ annos, 22, 40. Quorum initium non ab
Octobri mense sumendum, sed a Septembri, *ibid.*

Camaterus Andronicus Hoplotheæum scribit, 70. Ejus
refutatio, *ibid. et seq.*

Cantare sæpe ævo medio sumptum pro simplici lectio-
ne, 193.

Caroliui libri, ut vocantur, 185. Eorum etiam titulus
capitularis adversus Nicenam u synodum a Carolo Ma-
gno missi ad Adrianum I, *ibid.*

Carolus Audegavensis, Siciliae rex, 45.

Cerularius Michael, patriarcha Constantinopolitanus,
schismatis instaurator, 46. Aegre fert, sibi negatum a
Romano pontifice titulum patriarchæ universalis, 205.
Ejus inscitia, 216. Refutatus a Petro Antiocheno, 206,
217.

Christophorus papa, vocem, *Filioque*, ad Symbolum
non adjecit, 210. Non expunctus e sacris diptychis, *ibid.*
Anonymi Græci enormis anachronismus, *ibid.*

Chryostomus S. Joannes non est auctor homiliæ de
Spiritu sancto, 89. Germanus auctoris sensus, 90. Per-
peram intellectus a Photio, 91.

Clemons IV, papa, promovet unionem utriusque Ec-
clesiæ, 41.

Clerus Palatinus Constantinopoli, 41 *et seq.*

Cuaphæus (seu Fullo) Petrus, patriarcha Antiochenus,
Nicænum Symbolum recitari jubet in sacra Liturgia,
171.

Collatio legatorum Caroli Magni et synodi Aquisgra-
nensis cum Leone III papa, de cantu vocis, *Filioque*, in
Symbolo, 186. Acta ejusdem, 186, 187 *et seq.* Sincera,
licet titulus vitio laboret, *ibid.* Referuntur, et expen-
duntur, *ibid. et seq.*

Combesius (Franciscus) emendatus, 102, 103.

Concilium œcumenicum, Nicænum primum, voces ad-
dit ad Symbolum apostolorum contra Arianos, 149. Con-
stantinopolitanum secundum voces addit ad Symbolum
Nicænum, 152, 153. Ephesinum tertium alteram fidei
formulam scribi aut proferri præter Nicenam vetat, 158.

Chalcedonense quartum appendicem addit ad articulum Incarnationis Jesu Christi, 162 *et seq.* Varias approbat fidei formulas a Nicæna distinctas, 164. Constantinopolitanaum tertium, et œcumenicum sextum, fidei professiones, quæ a Symbolo Constantinopolitano distinctæ sunt, suscipit, 166. Itemque synodus œcumenica septima, Nicæna secunda, *ibid.*

Constantinopolis a Latinis capta, 17. Latinis erepta a Michaelis Palmologo, 19, 20. Epochis variæ apud scriptores, *ibid.*

Constantinopolitanus synodus Macedonianos, divinitatis Spiritus sancti hostes, damnat, 153. Auctoritatem synodi œcumenicæ quomodo et quando obtinuit, 169, 170.

Constantinopolitanum sub Photio conciliabulum, 202.

Cuperus Guillelmus refellit Petrum Possinum, 31. Chronologicas promovet difficultates, quas insolutas reliquit, 36, 37. Emendatus, 38.

Cyprius Georgius, seu Gregorius vitam sui ipsius scribit, 12. Natus in Cypro insula, *ibid.* In baptismate vocatus Georgius, *ibid.* Ex parentibus Græcis, 13. Nicosiam mittitur in scholas, 15. A Latinis magistris instruitur, 16. Domum reveritur, *ibid.* Nicæam proficiat, ac itine-ria varia fata, 17, 18. Se tradit in disciplinam Georgii Acropolitæ post captam a Græcis Constantinopolim, 23, 24. Michaeli Palmologo operam præstat, concordiam utriusque Ecclesiæ promovendo, 24. Lector ordinatus a Josepho patriarcha, et clero palatino ascriptus, 42. Pergit unionem Ecclesiarum promovere, 45, 52. Mutata sententia, aut simulatione deposita, Joanni Becco adversatur, 76. Antirrheticum scribit contra ipsum, 76, 77. Qui refutatur a Becco, 78 *et seq.* In thronum Ecclesiæ Constantinopolitanæ elevatur, 92. Quo ritu, 92, 93. Monachus antea effectus, vocatusque Gregorius, 12, 93. Diaconus et sacerdos ordinatus, consecratusque patriarcha, 93. Colloquium ejus cum Becco, et sociis, 96. Munus eidem impositum, ut Tomum scribat, in quo testimonia sancti Joannis Damasceni exponat et conciliet, 100. Invehit novum errorem æternæ conjunctionis expleudentiæ, a Deo distinctæ, *ibid.* Tomus ejus reprehensus a multis, et a Becco refutatus, 102. Palamiticæ hæresis ab eodem Cyprio præformata, 102, 103. Tomum suum corrigere abnuit, 104. Apologética ejus scripta, 104, 105. Indignationem subit Andronici Imperatoris, 119. Secedit in monasterium Hodegorum, *ibid.* Testimonium postulat de sua orthodoxia, antequam throno cedat, 120. Quod id anno factum, 122. Illud ipsi conceditur, 123. Abdicat se patriarchatu, 124. Abdicationis libellus reprehensus a Georgio Pachymere, 125. Secedit Cyprius in monasterium Arisinae, 126. Tomus ejus corrigendus proponitur, irrito conatu, *ibid.* Mortem obit, 127. Ejus opuscula varia rhetorica, 25, 26. Sacre orationes, 26. Scripta contra processionem Spiritus sancti a Patre, *Filioque*, 27. Epistole, *ibid.* *et seq.*

Cyprus insula, capta a Richardo rege Angliæ, 14. Vendita Guidoni Lusitano, *ibid.* Subest latinis regibus Lusitania, 15.

D

Damascenus S. Joannes, ejus doctrina de Spiritu sancti processione diligentius expenditur, 105 *et seq.*

Damasus papa, damnat Anomæos et Macedonianos, divinitatis Spiritus sancti hostes, 152. Non addit vocem *Filioque* ad Symbolum, 154. Docet tamen processionem Spiritus sancti a Patre, et a Filio, 155.

Diacœnesima feria, eadem ac feria secunda paschalis, 93.

Diplycha sacra, 216. Ab his Romanos pontifices expunctos fuisse in Ecclesia Constantinopolitana a tempore synodi quintæ œcumenicæ usque ad Michaelum Cerularium, hujusce argumentum est, 216 *et seq.*

Dominica Orthodoxiæ apud Græcos dicta, eadem ac prima Dominica Quadragesimæ, 72.

E

Ecclesiastes palatinæ concionis Constantinopoli, 43. Eclipsis solis Constantinopoli, 36. Non præcessit abdicationem Germani patriarchæ, sed secuta est, 36, 37.

Ephesium decretum, ne fides altera præter Nicænam scribatur aut proferatur, quo sensu intelligendum, 158. Doctrina fidei Nicænsis adversa intelligitur, 159. Item formula intelligi potest, quæ sit altera a formula Symboli Nicæni, 159, 160. Non favet Græcis particule *Filioque* ad Symbolum adjectæ hostibus, 158 *et seq.* Ad ecclesiasticam disciplinam spectat, 162, 170, 190. Ejusdem legis Ephesinæ relaxatio multiplici modo, 159, 160, 162. Iterum ejusdem legis germanus sensus, 166, 168, 179, 180. Ejusdem rigorem sequitur Romana Ecclesia, antiquitatis tenacissima, 187 *et seq.* 190.

Errores Græcorum, dogmati de processione Spiritus sancti adversi, 127. Primus: non solum non procedit a Patre et a Filio, sed neque per Filium, 128. Secundus: procedit per Filium, Filio instrumentale ministerium præstante, 128, *et seq.* Tertius: procedit per Filium, id est simul cum Filio, 130 *et seq.* Quartus: procedit per Filium; non ad exstantiam, sed æternam quandam expleudentiam, 132 *et seq.* Quintus: processionem Spiritus sancti a Patre et a Filio, seu per Filium ad temporalem missionem, aut largitionem charismatum refert, 133.

Eterianus Hugo. Vide Hugo Eterianus.

Eulogia, soror Michaelis imperatoris, 52. Schisma promovet, 75.

Eustathius patriarcha Constantin. sibi titulum dari expetit patriarchæ universalis, 204.

Expleudentia æterna, a Deo distincta, a Gregorio Cyprio invecata, et nomine Spiritus sancti donata, 101. Ad hæresim Palamiticam pertinet, 132 *et seq.*

F

Festum Acathisti. Vide Acathistum.

Festum sanctorum Nicænsium Patrum, 58.

Filioque, particula. Vide Vox *Filioque*.

Florentina synodus, et ejus decretum unionis, 137 *et seq.* Item definitio de voce, *Filioque*, ad Symbolum addita, 139. Codex vetustus oblatus, in quo Symbolum cum voce, *Filioque*, 175, 184.

Formosus papa, perperam ac falso de novitate doctriinæ a Græcis incensatus, 210.

G

Galesiota Josephus patriarcha Constantinopolitanus, 39. Quo anno, 39, 40. Solvit anathemate Michaelis imperatorem, *ibid.* Unioni Ecclesiarum adversatur, 52. In schismate obfirmatus a Joho Jasita, 55. Recedit ab ædibus patriarchalibus, *ibid.* Unionem in concilio Lugdunensi constitutam improbat, et abdicat sedem, 58. In sedem revocatur ab Andronico imperatore, 76. Mortem obit, 92.

Gentiliacensis synodus, sub Pipino Francorum rege, dogma processionis Spiritus sancti a Patre et a Filio vindicat, 178. Addita ad Symbolum vox *Filioque*, 178, 180.

Georgius Cyprius. Vide Cyprius Georgius, seu Gregorius.

Germanus patriarcha Constantinopol., 35. Abdicat dignitatem, 36. Quo anno, *ibid.* *et seq.* Legatus ad concilium Lugdunense, 55.

Gothi Ariani occasionem præbent, ut in Hispaniis vox *Filioque*, Symbolo adderetur, 177.

Gregorius papa X indicit concilium Lugdunense, 45. Quod etiam celebrat, 56 *et seq.* Vide Thealdus.

H

Henricus I imperator suadet Benedicto papa VIII ut Symbolum in sacra Liturgia canat aut recitet, 190, 193, 196.

Hispaniarum Ecclesiæ vocem, *Filioque*, addunt ad Symbolum, 177. Idemque Symbolum faciunt sacre Liturgiæ partem, 177, 178.

Holobolus, rhetor, post Georgium Acropolitam scholas regit Constantinopoli, 41.

Hugo Eterianus opus invenit Alexandro III, ubi de additione vocis, *Filioque*, 208.

Humbertus, episcopus Sylvæ candidæ, missus Constantinopolim legatus contra Michaelis Cerularium aliosque, 205. Ipsum Cerularium damnat, *ibid.* De tempore additionis vocis, *Filioque*, minus edoctus, 208.

I

Iconomachi hæretici processionem Spiritus sancti a Patre et Filio negant et impugnant, 50, 178.

J

Joannes VIII papa, et ejus epistola ad comitem Moraviæ, 192. Sensus germanus ejus, 195. Quis sub ejus nomine fertur epistola ad Photium, ab ipso Photio ficta, 201 *et seq.*

Joannes XX papa, dictus XXI, legatos Constantinopolim dirigit, 60.

Joannes Beccus. Vide Beccus Joannes.

Joannes Ducas Vatatzius imperator, 44.

Joannes Laecaris IV, filius Theodori, 31. Prætermisus in coronatione Michaelis Palmologi, 32. Excusatur, et in arca includitur, 33.

Joannes, monachus sancti Sabæ, adversatur Latinis

monachis in monte Oliveto, Symbolum recitantibus cum additione vocis *Filioque*, 181, 186.

Josephitarum factio, 41.

Josephus Galesiota. *Vide* Galesiota Josephus.

L

Lectores, quomodo apud Græcos ordinati, 42.

Legati Græcorum ad concilium Lugdunense verno tempore solvunt Constantinopoli, 53, 57.

Legali sedis apostolicæ agunt apud Michaellem Palæologum imp. ut vox *Filioque* Symbolo addatur, 62. Irrito voto, *ibid.*

Leo papa III, 181. Legationem suscipit monachorum montis Oliveti, *ibid.*, 182. Ejus epistola ad Carolum Magnum, 182, 183. Ægre fert, in Gallicanis Ecclesiis eam Symbolum cum vocis *Filioque* additione, 187. Facultatem ipse fecerat, Symbolum canendi in Liturgia, et quomodo, 188 *et seq.* Non solum non eam, sed neque legi suo tempore Symbolum consuevisse in Ecclesia Romana inter missarum solemnias tradit, 192 *et seq.* Symbolum jubet in tabulis Græce et Latine scribi sine additione, 203.

Leo papa IX legationem dirigit Constantinopoli ad Michaellem Cerularium, 203. Cerularium anathemate feriunt legati, *ibid.* Schismatis ipse prætextum sumit ex additione vocis *Filioque*, 206. Scribit ad Petrum Antiochenum, *ibid.*

Logotheta magnus, quis, 23.

Lugdunense concilium œcumenicum, 45. Græcorum legati ad ipsum, 55. Symbolum hi recitant cum voce *Filioque*, 56. Definitio fidei, 57. Eadem explicata, *ibid.*

Lupo, aut Lupus, patriarcha Aquileiensis, 212.

Lusitani reges in insula Cypro, 14, 15.

M

Mabillonius Joannes, emendatus, 181, 191. Ejus opinio de tempore, quo Romana Ecclesia Symbolum canere aut legere cepit in liturgia, *ibid.*

Marcus Ephesius in synodo Florentina, 136. Palamitico errore infectus, *ibid.*

Marcus monachus libellum scribit scitentem erroribus, quem aliqua ex parte corrigit Gregorius Cyprius, et approbat, 104.

Martene Edmundus perperam putat, Symbolum in Ecclesia Romana, tametsi non decantatum, lectum tamen antiquitus in liturgia, 191 *et seq.*

Melitiniota Constantinus pugnat pro dogmate catholico, 96.

Menses anni, quomodo vocali a Pachymere in Historia, 38. Ineuntes, stantes, exeuntes, 34.

Methodius archiepiscopus Moravorum, 192, 195.

Melochita Georgius pugnat pro catholico dogmate, 54, 96.

Michael Palæologus, tutor Joannis IV, Lascaris, 31. Coronatur imperator, neglecto puero Joanne, *ibid.* Latine Constantinopoli eripit, 32. Unionem utriusque Ecclesie promovet, 32. Carceri mancipat Joannem Becum Chortophylacem, *ibid.* Hunc, catholici dogmatis vindicem factum, promovet ad patriarchatum, 58. Eadem se præbet adversum, 61. Additionem vocis *Filioque* ad Symbolum rejicit, 62. Mortem obit, 73. Quo anno, *ibid.*, *et seq.*

Micrologus exponit Ordinem Romanum, 196.

Missæ præsanctificatorum, 95.

Missio Spiritus sancti, 86. Divinæ personæ missio, alia proprie dicta, alia impropria, 86, 87. Nullo modo miti Pater dicitur, *ibid.* Missio propria æternam consequitur personæ divinæ processionem ab alia, *ibid.* In missione Spiritus sancti per gratiam sanctificantem, specialis adest divinæ personæ applicatio ad animam justi hominis, 87.

Monachi Latini montis Oliveti exagitantur a Græcis ob additionem vocis *Filioque*, 181. Scribunt ad Leonem III, *ibid.*

Monasterium S. Andreae, 126. Aristinae, *ibid.* Cosmidii, 100. Hodegorum, 119. Lauræ prope Anaphum, 58. Panachrantæ, 63, 75. Paschasii, 32. Periblepti, 53.

Monotheliticæ hæreticæ processionem Spiritus sancti a Filio oppugnant, 50.

Mons Oliveti. *Vide* Monachi Latini montis Oliveti.

Montanigro, Joannes de, in synodo Florentina disputat cum Marco Ephesio, 136.

Montfauconius Bernardus annos Constantinopolitanos in codicibus notatos minus accurate reducit ad Julianos aut Dionysianos, 22 *et seq.*

Mochampar Georgius genuinum tuetur Damasceni testimonium, 97. Gregorio Cyprio adversus, 103. Ejus epistola ad ipsum Cyprium, 123.

Muzzalo, magnus logotheta, dogmati catholico adversus, 97.

N

Nestorius Nicæno Symbolo depravato utebatur, 137. Damnat illud synodus Ephesina œcumenica, 158.

Nicæna, sedes imperii Græci post captam a Latinis Constantinopoli, 17, 32.

Nicænum symbolum. *Vide* Symbolum.

Nicephorus patriarcha Constantinopol., 32. Obitus ejus, *ibid.*

Nicolaus papa I et ejus epistola ad Hincmarum Remensem, 201. Ejus orate nondum Symbolum auctum voce *Filioque*, *ibid.*

Nicolaus papa III excipit legatos Græcorum, 60. Alios dirigit Constantinopoli, 61, 62. Vocis *Filioque* additionem urget, 62.

Nicosia, sedes regum e Lusitana stirpe in insula Cypro, 15. Metropolis etiam ecclesiastica Latini archiepiscopi, *ibid.* Græci ritus episcoporum sedes quatuor in insula, *ibid.*

Nicosienses archiepiscopi Latini in insula Cypro, 15.

O

Ordines Romani, 191. Ætate posteriori interpolati, 196 *et seq.*, 211, 214.

Oudinus Casimirus refutatus, 44, 147.

P

Pachymeres Georgius schismaticus, 53, 72. J. Bacci libellum abdicacionis scribit, 63. Emendatus, *ibid.* Anathematis Bacci carpit, 72 *et seq.* Res gestas plurimum annorum confundit, 94, 95. Spiritum sanctum procedere a Patre per Filium tenet hæretico sensu, 129 *et seq.* Additionem vocis *Filioque* ad symbolum improbat, 159 *et seq.*

Pagius Antonius accuratissime disserit de methodo, anno seræ mundi Constantinopolitane reducendi ad Dionysianos, 21. Regula facilis ac tuta, 40.

Palamitica hæresis a Gregorio Cyprio præformata, 103 *et seq.*, 133.

Palmarum festum, 37, 38.

Paris consecratus pro missa præsanctificatorum, corruptus in sacra pixido inventus, 94. Quo anno, 95.

Paschasius diaconus, 156. Rusticus diaconus, *ibid.*

Patriarcha Constantinopolitana, quo ritu designatus et promotus, 92. Titulum universalis patriarchæ sibi arrogat, 204.

Paulinus Aquileiensis patriarcha additionem vocis *Filioque* ad Symbolum tuetur, 179.

Paulus Romanus pontifex, et ejus epistola ad Pipinum Francorum regem, 178.

Petavins Dionysius, mensuris nomina a Pachymere usurpata non intellexit, 53.

Petrus Antiochenus patriarcha, et ejus epistola ad Photium, 206. Alienus est a schismate, *ibid.*

Photius emendatus, 91. Plura congegit contra Spiritus sancti processionem a Patre, et a Filio argumenta, quæ refutantur, 114 *et seq.* Damnat in synodo Romana, 198. Calumnias projicit in Romanam Ecclesiam, *ibid.* Dissidium innovat de processione Spiritus sancti a Patre *Filioque*, 198, 199. Bulgarorum Latine catechistas insequitur, Symbolum tradentes cum additione vocis *Filioque*, *ibid.* Epistolam fugit sibi scriptam a Joanne papa VIII, 201. Et ab archiepiscopo Aquileiensi, 202.

Possinus Petrus, minus accurate in anno computando depositionis Arsenii patriarchæ, 33, 34. Item in anno, quo Germanus abdicavit dignitatem, 36 *et seq.* In anno etiam, quo successit Josephus Galesiota, 39, 40. Gregorio Cyprio perperam manus ecclesiasticæ concionis palatine attribuit, 42. Anceps est de anno Michaelis Palæologi emortuali, 74. Seipsum corrigit, *ibid.* Veram denique agnoscit ac tradit methodum, annos mundi Constantinopolitanos reducendi ad annos Julianos seu Dionysianos, *ibid.* Iterum emendatus, 94, 96.

Processio piritus sancti a Patre et a Filio, seu per Filium, 45. *Vide* *Errores Græcorum*. Geminus controversiæ status, 46. Sacre Scripturas, quæ eam docent, 46 *et seq.* Prima controversiæ mentio apud S. Hilarium, 49. Deinde mole quæstio videtur a Theodoro Cyri, *ibid.* Tum vero a Monothelitis et Iconomachis, 50. Docent eam Græci Patres, Athanasius, 65, 66. Basilii, 66, 84, 136. Chrysostomus, seu alius auctor homiliæ de Spiritu sancto, 89. Cyrillus Alexandrinus, 50, 53, 64, 81, 132, 135, 157. Damascenus, 64, 65, 98 *et seq.*, 105, 108. Epiphanius, 69, 70. Gregorius Neocesarensis, 134. Gregorius Nyssenus, 68, 81 *et seq.* Maximus, 50, 54, 54. Tarasius patriarcha Constantinopol., 65. Item Patres La-

ini, Avitus Viennensis, 156 *et seq.* Damasus papa, 154, 155. Gennadius, 156. Gregorius Magnus, 176. Hilarius Pictaviensis, 155, 156. Hispani episcopi, 172, 173. Hormisdas papa, 176. Leo Magnus, 173. Leo III, 187.

Professiones fidei, aliæ Symbolum Constantinopolitanum auctum continentes, aliæ iuxta Symboli editæ, Agathonis papæ in synodo sexta œcumenica, 166, 168. Basilii Aucyrani in synodo septima œcumenica, 166. Gregorii Magni, 176. Leonis III, 182, 183. Orientalium episcoporum ad Cyrillum Alexandrinum, 161, 165, 167. Petri Nicomediensis episcopi, 166. Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, 166. Theodori Jerosolymitani, *ibid.* Aliæ in ordinatione episcopi Græci, 166. Et in Libro diurno Romanorum pontificum, 187.

Protoaspostolarius, quis apud Græcos, 43.

Protovestiararius, 31.

Protovestiarissa, 126.

Ptolemæis urbs, 17.

Q

Quadragesimale jejunium Græci agunt septem hebdomadibus, 35.

R

Reccaredus rex additionem vocis, *Filioque*, ad Symbolum in Hispania promovet, 176.

Ricciolus J. Baptista, veram et accuratam regulam tradit, annos mundi Constantinopolitanos reducere ad Julianos, 20.

Romana Ecclesia additionem vocis *Filioque* non recipit, 187 *ac deinceps*.

Romani et Romæi dicti Græci, maxime Constantinopolitani, 16. Latinos non raro ipsi Græci vocant Romanos aut Romanos, *ibid.*

Russi annos ab aliquo tempore computant a Kalendis Januarii, 21.

S

Sardicense concilium vetat aliam præter Nicenam edi fidei formulam, 150. Quo sensu, 151. Ulque Græcis adverso, *ibid.*

Schisma Græcorum sub Michaelæ Cerulario, et ejus vera causa auditio, ac de jurisdictione dissidium, 204, 217 *et seq.* Prætextus, 205 *et seq.*, 218 *et seq.*

Sergius III papa, vocem *Filioque* non adjecit ad Symbolum, 211.

Sergius patriarcha Constantinopolitanus, 216 *et seq.*

Sisinnius patriarcha Constantinop., 217.

Stauropegi jus, 61.

Symbolum apostolorum Africanum, 144. Ancyranum, 146. Aquileiense, 142, 143. Hierosolymitanum, 147. Hispanicum, 145. Orientale, *ibid.* Ravennatense, 141. Romanum, 141, 148. Taurinense, 142. Vulgatum, seu commune, 148. Nicenum, 149. In baptismatis administratione usurpatum, *ibid.* Magis minusque aliquibus vocibus auctum in Ecclesiis, Alexandrina, 163; Antiochena, 150; apud Epiphanium, quod postea dictum est Constantinopolitanum, 150, 151; Hierosolymitana, 149; Philadelphicensi, 157. Hæreticis additamentis auctum a Nestorio, 157. Constantinopolitanum, 153. Origo ejus, 154, 169. Usus ejusdem in baptismate, 157. Dictum Nicenum, 158, 164, 165, 170. In usum Ecclesie commune, cæteris prætermissis formulis, deductum maxime post syno-

dum Chalcedonensem, 164, 169 *et seq.* Inter partes sacre Liturgie ab Orientalibus orthodoxis, et ab Occidentalibus assumptum, 171, 172, 177. Sæculo nono, Leonis III ætate ac deinceps, Romana in Ecclesia non canebatur in Liturgia Symbolum Constantinopolitanum, 187 *et seq.* Eoque minus cum additione vocis *Filioque*, *ibid.* Imo neque legebatur in eadem Liturgia sine cantu, 191 *et seq.* Legi aut cani coeptum sæculo undecimo sub Benedicto VIII, 207, 211. An antea traditum catechumenis in Ecclesia Romana, *ibid.* Aliud est, Symbolum Constantinopolitanum super catechumenos, et per illos recitari in baptisurte, 215.

T

Thealdus vicecomes, postea Gregorius papa X, 43. Michaelem Paleologum hortatur ad unionem Ecclesiarum, 44. Romæ coronatur, e Syria redux, 45. Indicit concilium Lugdunense, *ibid.* Legatos dirigit Constantinopolim, *ibid.* Concilium Lugduni celebrat, 56.

Theodorus Lascaris III imperator vita decedit, 31.

Thomas Hierosolymorum patriarcha favet Latiniis monachis montis Oliveti, 186.

Timotheus patriarcha Constantinopol. Nicenum Symbolum recitari in Liturgia jubet, 171.

Toletana synodus III prima, que Symbolum particula, *Filioque*, auxit Ecclesia sæculo sexto cadente, 177.

Tomus a Gregorio Cyprio scriptus et reprehensus, 40. A Joanne Becco refutatus, 102.

Triclinium Alexiacum, 25, 95. Colloquium de fide ibi habitum, *ibid.*

Troasiana synodus, sub Heriveo Remensi episcopo, de processione Spiritus sancti a Filio, 204.

Tyrina, Dominica, eodem atque quinquagesima apud Latinos 95. Dicta a caso adhuc permisso apud Græcos, *ibid.* In ea oblationes paratæ pro missa præsanctificatorum, *ibid.*

V

Vossius Gerardus Joannes emendatus, 211.

Vox *Filioque* addita ad Symbolum Constantinopolitanum, 139. Joannis Becci judicium, 140, 141. Mens etiam Petri Antiocheni, *ibid.* Non addita ad Symbolum tempore Damasi papæ et synodi Constantinopolitanæ, 154. Neque ætate sancti Maximi et synodi sextæ œcumenicæ, 175. Neque lecta in synodo septima œcumenica, 175, 183, 184, 185. Addita vero primum in Ecclesiis Hispanicis sæculo vi cadente, 177. Tum vero in Gallicanis et Germanis Ecclesiis, et in regno Italie sub Carolo Magno, 178 *et seq.*, 188, 189. Hæc additio vindicata a Paulino Aquileiensi patriarcha, 179, 180. Cum hac additione Symbolum legebant, aut canebant in liturgia monachi Latini montis Oliveti: hinc a Græcis exagitati, 181, 182. Additio eadem nec legebatur, neque canebatur, in Ecclesia Romana, Caroli Magni tempore ac deinceps, 187 *et seq.* Neque toto Pholinno tempore, 198 *et seq.* Addita vero sæculo undecimo, 204. Benedicto VIII scilicet sedem tenente, et imperante Henrico I, 207 *et seq.*

W

Walafridus Strabo Symbolum in liturgia frequentari coeptum refert, post Felicis et Elipaudi damnationem, 189, 190. Emendatus, 190, 195.

IN SEQUENTIA

GEORGII CYPRII SCRIPTA MONITUM.

(Aus. Bandurius in *Imperio Orientali*, tom. II, p. 939).

Nicephorus Gregoras perstringit paucis, nec satis enarrat, que causa fuerit, qua Georgius, seu Gregorius Cyprius, Byzantino patriarchatu cedere cogeretur. Cuncta vero fuse et ad longum Georgius Pachymeres recitat libro primo et secundo Historiæ Andronici Palæologi: quorum hæc summa est: Convocato propter quasdam de patriarcha Cyprio Joannis Becci expostulationes, episcoporum

clericorum et monachorum, necnon procerum imperii, coram imperatore eodem seu concilio, cui Gregorius ipse Constantinopolitanus et Athanasius Alexandrinus præerant, accessiti Beccus ejusque socii Constantinus Melitiniota et Georgius Metochita, deo Spiritus sancti processione disputaverunt. Cumque præter quemdam Nysseni Gregorii locum, quo Spiritus διὰ τοῦ προτεχῶς, *per illum qui proxime et contigue est ex Patre procedere* dicitur, alterum ex Joanne Damasceno protulissent, quo asseritur Pater διὰ λόγου προβολῆς ἐκφαντορικῶ Πνεύματος, *per Verbum esse manifestantis Spiritus productor*; hincque genuinus et sincerus esset agnitus, neque de processione alia quam de sempiterna intelligendus veniret, in miras ambages schismatici conclusi sunt. Conventu soluto ne Beccus cum suis vicisse videretur, patriarchæ Gregorio data provincia est libelli eundem, quo Damasceni dictum a Becci et Latinorum sententia alienum ostenderetur, conciliareturque eum istis aliis ejusdem doctoris verbis, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, *Ex Filio autem Spiritum non dicimus*. Scriptus a Cyprio tomus, in ecclesia lectus fuit, quem imperator, et ipse patriarcha, nonnullique alii subscriptionibus suis munierunt; nullis tamen refragantibus, qui nec unius nec tormentis adduci potuerunt ut subscriberent. Quorum renitentia hæc causa erat, quod in tomo euantiaretur, priore Damasceni loco significari Patrem esse Spiritus per Verbum productorem, non ut Spiritus per Verbum existat, sed ut per illud effulgeat. Verba quippe tomi hæc erant, quæ refert Leo Allatius in *Vindiciis Syn. Ephes.* cap. 60, ex orat. 4 Josephi Bryennii de Trinitate: Εἰ καὶ γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τισὶ τῶν ἁγίων ἐκπροαέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄλιον εἴρηται, τὴν εἰς αἰδίον ἐκφανεῖν ἢ λέξει ἐνταῦθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται. *Licet enim apud sanctos aliquos per Filium procedere Spiritum sanctum affirmetur, dictum hoc progressum in æternam effulsionem, non ad hoc ut sit pure et proprie significat*: alia libelli ejusdem excerpta post Bryennium Allatius addit in eundem sensum convenientia. Plura vero legi possunt apud Beccum, qui Cyprii tomum opusculis duobus confutavit, quæ exstant in secundo volumine *Græciæ orthodoxæ* (1). Qui patriarchæ tomum improbabant, non capiebant, inquit Pachymeres, quid tandem discriminis esset inter productionem Spiritus sancti ad existentiam, et processionem ad sempiternam exsplendescentiam: eo maxime quod Ecclesiæ doctores divinarum personarum Filii et Spiritus sancti emanationes ex Patre seu processiones ἐκφάνσεις *effulgentias*, plerumque vocitarent: unde illi concludebant, datam a Gregorio expositionem Latinorum causæ favore magis, quam nocere. Editum igitur contra se tomum, ubi primum Beccus accepit, calamum adversus illum strinxit, ac, præter Byzantinorum spem, qui nihil nisi inconditas furentis animi voces ab eo præstolariantur, solidissima confutatione crucem adversariis lixit, tantamque patriarchæ schismatico constavit individiam, ut omnes illum in ipsius Joannis Becci, ejus olim socius fuerat, sententiam conspirasse arbitrarentur. Nec ab re quidem; quippe eum, præter illa quæ post Allatium attuli, alium sensum non reddant altera hæc tomi verba quæ apud Beccum leguntur oratione. Ἰ ἀλλὰ δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ φυσικῶς ὑπάρχειν, οὐ μόνον δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν οἱ εἰρηκότες Πατέρες τὸ Πνεῦμα ἔφησαν. *Patres dixerunt Spiritum per Filium et ex Filio naturaliter existere: non item per Filium et ex Filio existentiam habere*. Quasi vero *per Filium ex Filio existere* non idem sonet, atque, *per Filium et ex Filio existentiam habere*, etc., vice versa. Quid distinctione ista stolidum magis excogitari possit? Legatur Beccus l. II, *Græc. orthod.*, pag. 232. Alia vero rursum ex eodem tomo pessimæ doctrinæ plena strenuus iste rei catholice defensor et patronus carpit, quorum hoc præ cæteris minimo prætermittendum censi. Scilicet aiebat Cyprius: Μηδὲν καινὸν εἶναι μηδὲ τῆς τῶν Γραφῶν συνθέσεως ἀλλότριον, ἐὰν τὸ πνευματικὸν χάρισμα ἅγιον ὁμολογῶμεν Πνεῦμα καλεῖται. καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔστιν ὅτι οὐκ αἰτιοῦσθαι τὴν τοῦ ἐνεργούντος κλήσιν, ὡς ἡ τοῦ ἡλίου λαμπρότητι καὶ αἰτὴ πολλῶς τὴν τοῦ ἡλίου. *Nihil esse novi, neque a Scripturæ consuetudine alienum, ut spirituale donum Spiritus sanctus appellatur: quia imo actionem aliquando sibi nomen agentis asciscere, veluti splendor et radius sol sæpenumero nuncupatur*. Quibus verbis significabat æternam Dei actionem, sempiternum lumen divinum, quæ tribus personis communia sunt, *Spiritum sanctum* quandoque appellari. Id quod explicatius ipse declarat in fragmento alterius, ni fallor, operis *Contra Beccum*, quod mihi suppeditavit codex regius 2953, et ejus magnam partem alibi recitavi in dissertatione critico-historica *De processione Spiritus sancti*. Atqui hæc præambulam Gregorii Palamæ impietatem continebant, divinam operationem, quam θεότητι *Deitatem*, appellabat, re a Dei essentia distinctam, deoque et personis tribus coæternam esse, ipsamque creaturis ratione præditis communicari contendentis. Quocirca Beccus æmuli sui erratum arguit allato capite integro Theodori Abucaræ, quod inter edita vicesimum septimum est, et quo nihil disertius Palamiticæ insanie opponi possit. Hanc autem divini luminis et operationis a divina essentia distinctionem tunc primum, cum ante audita non fuisset, auctore Cyprio invectam fuisse his verbis Joannes Beccus testatur: Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας, ὡς φησι, γεννητὸς ἐκδικητῆς συκοφάντας ἡμᾶς καὶ τῶν ἁγίων ἀποστό-

(1) Et in superiori tomo nostro. EUNT. PATR.

λων ὑόριστὰς, τοὺς οὕτω τὴν θεολογικὴν μετιόντας ὁδὸν, τί ἂν παρ' ἡμῶν κληθεῖη αὐτὸς ὁ οἶκος καὶ ἀπὸ κολίνας νέας ἄρτι δογματῶν φωνὰς τῆ τοῦ Θεοῦ εἰσρηγόμενος ἐκκλησίᾳ. *At veritatis, qualem se ipse dicit, præclarus vindex, qui calumniatores et sanctorum conviciatores nos vocat, qui hac ratione res theologicas tractamus, quinam a nobis ipse compellabitur, qui ex propriis suis, et nunc primum e ventre novellus placitorum voces in Ecclesia Dei proferre aggreditur?* Testimonium istud Becci obiter attuli, quo evincerem, nequaquam eum, dum patriarcha Constantinopolitanus esset. Palamam ejusque errores proseripsisse, tametsi id Combefisio nostro, quando secundam novissimi sui Auctarii partem edebat, persuasum fuit: quia potius Palamæ Cyprium prævisse, ejusque hæresim suis in scriptis contra Beccum præformasse. Quamobrem Joannes ille patriarcha, a quo Gregorium Palamam primum fuisse damnatum Cyparissiotus tradidit, aut Joannes Glycos fuit, aut potius Joannes Calecas Aprenus, Esake successor, quod cum historiis Caulacuzeni et Nicophori Gregoræ consentaneum prorsus est. Joannis Becci adversus tomum lucubrations animos adversariis Gregorii addiderunt, ut ardentioribus studiis contra illum insurgerent. Horum præcipuit erant Joannes Chilas, metropolita Ephesinus, Daniel Cyzicenus, et Theoleptus Philadelphiensis, cum quibus se Musalo magnus logotheta adjunxit. Leo Allatus lib. II De consens., cap. 11, col. 513, libellum Græce Latineque edidit, quem Chilas imperatori contra tomum obtulit. Quod in causa fuit ut Cyprius tomum sui expositionem scriberet, quæ nunc primum prodit ex cod. Reg. 3442. In ea expositione contendere pergit, aliam esse personam divinæ Spiritus sancti processionem ad existendum, et aliam ad effulgendum: primam inquit a Scriptura et Patribus, quando Spiritus dicitur a Patre procedere; secundam, quando a Patre per Filium. Cæterum Joannem Beccum perjurii accusat, et libellum recitat, quem ille, ad offeratos adversum se pleboculæ animos placandos, Josepho patriarchæ dederat, subscripseratque, ceu Latinorum dogmati abrenuntiaret et abdicationem suam approbaret. Qua vero mente Beccus id gessisset, ipsemet declaravit initio disputationis suæ, quam in concilio coram imperatore ipsum habuisse narravi, quæque horum omnium motuum causa existit. Insuper vero Theoleptus Cyzicenus patriarchæ Gregorio objecit, in tomo vestigia reperiri impiæ doctrinæ Marci Monachii, qui librum nuper divulgaverat, in quo nomen προβολεύς *productor*, ambiguo perinde sensu usurpatum narrat Pachymeros, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμωνομίζει τὴν λέξιν προβολεύς. Hunc Marcum alienigenam fuisse, non Græcum, idem historicus tradit, et quantum ex inscriptione confessionis Gregorii, de qua mox dicitur, colligitur, ex Hebræo Christianus factus fuerat, ac subinde monachus. Ex quo revincitur amplius error viri illius alioqui doctissimi, qui Marcum hunc eundem esse putavit ac Marcum Ephesium qui post centum et quinquaginta annos contra Latinos disputavit in synodo Florentina. Ejus quidem errori favere videtur, quod in indice Bibliothecæ Scoriacensi legatur, Γρηγορίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κυπρίου ἀπολογία εἰς τὴν ἐπιστολὴν Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, *Gregorii patriarchæ Constantinopolitani Cyprii apologia in epistolam Marci Ephesii*. Verum librarii oscitantia vel impostitia actum est, ut vox τοῦ Κυπρίου *Cyprii*, interjecta sit: cum hoc opus reddendum sit Gregorio protosyncello, qui postremus Byzantinorum patriarcharum fuit, ante captam a Turcis civitatem: nisi tamen pro Μάρκου τοῦ Ἐφέσου scribendum fuerit, Ἰωάννου τοῦ Ἐφέσου *Joannis Ephesii*, Chilo scilicet adversarii Gregorii Cyprii; quod obiter a me dictum sit. Atqui Marcus ille monachus exiguum volumen quod scripserat, emendatum jaclabat, et approbatum a patriarcha, cuiusmodi arctissima necessitudine jungebatur. Qua re factum est, ut statim atque Marci liber emissus in publicum fuit, Gregorius Cyprius ejus auctor censitus sit. Quam criminationem patriarcha ut repelleret, *Confessionem*, quam dixi, *fidei* condidit, qua Marci dogmata execratus est. Id quod etiam in altero supplice ad Andronicum imperatorem libello prestitit. Interim qui pro Gregorio stabant, Athanasium Alexandrinum, imperatore annuente, compellant ut tomo subscribat: quod tamen ille facere noluit; causatus sibi satis otii et facultatis non esse ad singulas ejus voces explorandas, eo maxime quod Constantinopolitanorum mores et sensus perspectos non haberet. His commotus imperator, ardens suum erga Cyprium studium temperare cepit, eique colloquium publicum exoranti, in quo mentem plausius suam explicaret, annuit primum, mox vero mutata sententia abnuitt veritus ne idem accidere quod in anteriore cum Becco disputatione, ex qua res Ecclesiæ nihilo paciores evaserant. Quin imo Andronicus misit, qui sedis abdicationem ab ipso poscerent. Jam enim Cyprius e patriarchali domo in Hodegorum monasterium migraverat, in quo scribendis pro sua defensione libris vacabat. Posthac autem, ne patriarcha inauditus damnaretur, publicum conventum imperator edixit, in quo lecta est illius *Confessio fidei*, et ab omni pravæ doctrinæ suspicionem immunis judicata. Nihilominus Ephesinus metropolita et Cyzicenus palam protestati sunt, minimo se in communionem posse venire cum homine qui certis de causis hæresis invidia aspersus esset. Cui sententiæ quia pertinaciter adhererebant, nec imperatoris monitis et adhortationibus cesserant, in separatas custodias uterque missus est, e quibus non nisi post annos aliquot, et vix ægre educti sunt. At Theoleptus Philadelphiensis omnem offensionem hanc ex solo Marci libro acceptam prætexens, Cre-

gorium rectæ fidei alumnorum iudicatum iri dixit, si Marci doctrinam detestaretur (disertius utique quam in confessione et in libello ad imperatorem). Quod quidem a Cyprio præstitum fuisse, Pachymeres non narrat: sed, cum hæc ille audisset, gratis actis imperatori, postera die cessionis libellum dedisse. Rursum vero imperator, collectis iterum synodis, operam ponebat, ut tomus saltem emendaretur et exponeretur: id quod tamen selecti ad hoc operis viri conficere nullatenus potuerunt, cum de germano Damasceni sensu tradendo inter eos nequaquam conveniret. Τέλος, inquit sæpe laudatus Pachymeres, ἐπεὶ οὐκ ἔην συμφωνεῖν ἐπὶ τῇ τοῦ γράμματος διορθώσει, ἀπεξείλον τέλειον τὴν ἐξήγησιν, κρείττον ἡγησάμενοι μὴ ἕλωσ τὸ βῆτον ἐξηγεῖσθαι, ἢ ἐξηγουμένους ἀναρόβιπτων κίνδυνον. Ad consilio prorsus: nam præter Beccii expositionem, qua sincerior altera non occurrebat, ut, positis præiudiciis, sentiunt omnes qui in libris ejus legendis operam ponunt. Cyprius, in Apologia quam pro suo tomo iterum scripsit, illos adversarios refellit, utique schismaticos, nec a Joanne Ephesio, Daniele Cyziceno, et Theolepto Philadelphensi diversos, qui Joannis Damasceni dictum, *προβαλεῖς διὰ λόγου ἐκφαντορικοῦ ἡνεύματος, manifestantis Spiritus per Verbum productor*, sic interpretarentur, ac si διὰ λόγου, *per Verbum*, δι' υἱοῦ, *per Filium*, apud sanctos Patres idem sonaret, aliquo σὺν τῷ λόγῳ *cum Verbo*, μετὰ τοῦ υἱοῦ *cum Filio*, ἅμα τῷ υἱῷ *una cum Filio*: quam quidem postremam interpretationem tum Patrum sententiis, tum grammaticæ legibus et usui contrariam pluribus ostendit et evincit. Interim vero Joannes Beccus, præter libros adversus Gregorij Cyprii tomum quos citavi, quatuor alios ad Constantinum, Melitiniotam utique, scripsit, quibus ejusdem tomi expositionem a Cyprio adoratam, consulavit. Hos etiam Leo Allatus cum aliis edidit t. II *Græciæ orthodoxæ*. Gregorii vero Cyprii opuscula, quæ in codicibus Regiis, ac præsertim 3442, reperi, hic subicienda censui, quo rerum gestarum series melius a studioso lectore percipiatur.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ

ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ,
ΟΥΤΙΝΟΣ ΕΠΗΛΑΒΟΝΤΟ ΤΙΝΕΣ, ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΕ ΠΡΟΣ ΕΚΕΙΝΟΥΣ Η ΑΙΔΑΝΤΗΣΙΣ ΙΣΧΥΡΑ.

Ἔσχε μὲν ἡ ἐπισυμβῆσα πρὸ μικροῦ παραχῆ τε καὶ ζάλη τῇ Ἐκκλησίᾳ πατέρα υἱὸν καὶ ἀρχηγὸν αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἀντικείμενον φθόνῳ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας αἰεὶ βαλλόμενον, καὶ τὰ ταύτην ἀπείργοντα ζητοῦν τὴν πραγματεύεσθαι οὐδέποτε ἀφιστάμενον. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπους ἔσχε εἰ καὶ μὴ ἀρχηγούς τε πρώτᾳ τ' αἰεὶς ἔχοντας, ὑπερίτας δ' οὖν ὕμνος καὶ ὄργανα τοσαῦτα ἐκ προαιρέσεως εἰς αὐτὴν τελείσαντας. ὅποσα δὲ κἀκείνος ἐβούλετο. Εἰρήνη μὲν οὖν τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ οἰκονομία τις ἀκίνδυνος καὶ ἐπὶ συμφέρουσι δῆθεν τῷ ἡμετέρῳ οὐκ οὐσα τοιαύτη ταῖς ἀληθείαις, ἐπιφημίζετο σκοπὸς τῇ πράξει. Καὶ προτείνεται τοῦτο καθάπερ τι ὀλέκρον ἀνθρώπων ἐφέλεκον πρὸς τὸ κρυπτόμενον. Προτείνετο δὲ μεθ' ὑποσχέσεων καὶ ἄρων τῶν φρικωδεστάτων, καὶ λόγων ἐνόρκιων τοῦ μὴ ἂν αὐτοῖς ἄλλο τι βούλεσθαι τὴν θείαν, ἢ ὅπερ αὐτὰ ταῦτα μετὰ τοῦ ἀξιμίου καὶ ἀκινδύνου εἶπον ἀναμαρτήτου δευλοῦ. Εἶτα βραχὺς ὁ μετὰ ταῦτα χρόνος, καὶ ἅμα μὲν ἐκεῖνοι καὶ ὄρκοι ὡσπερ εἰ ἐπιπαντὶ μᾶλλον ἑτέρῳ δὲ τῇ δὲ συνέσταστον ἀμελοῦνται. Καταδύεται δὲ οὖν εἰς γῆν τὸ τῆς εἰρήνης καὶ οἰκονομίας ὄνομα, καὶ τῆς τέως αὐτοῖς ἐκείνης δοκούσης κρείττονος πραγματείας: ἀνακύπτει δὲ τὰ τῆς κακουργίας βήματα τε καὶ πράγματα: καὶ τολμᾷ τις ἐν ἡμῖν λέγειν, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ τὸ

Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ὡσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς: ὅτι καὶ ὁ Μονογενὴς αἴτιος αὐτοῦ, καθὰ δὴ καὶ ὁ τὸν Μονογενῆ γενήσας Πατὴρ. Κάντεσθην ἀρχὴν ἢ παραχῆ λαμβάνει, καὶ ὁ μέγας λοιπὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀναρόβιπτος πόλεμος. Ὅτι μὲν οὖν τὸ προσφάτως διαταράξαν ἡμᾶς ἐκφυλὸν τοῦτο δόγμα οὐ πρόσφατόν ἐστι τὴν γένεσιν, καὶ παρ' ἄλλοις ταύτην ἐσχηκόσ, οὐχ ἡμῖν, πάντες τε ἴσασι σχεδὸν, καὶ ἀναδιδάσκειν οὐ χρεῖ: πλὴν μετονήνεται αὐτοῦ οἷά τις ὑπερήριος λύμη, καὶ ἤκιμπε χρόνον ἐφ' ἱκανόν. Ἰσχυρὸν δὲ αὐτῷ ἐνακμάζειν τοσοῦτον ἰωάννης παρέσχεν ὁ Βέκκος ὑποδοχέος αὐτῷ καὶ οὖν ἄρουρά τις οὐκ ἀφύης ἐκθρέψαι γενόμενος, ἀρδόμενος, ὡς μὲν ἐγὼ φαίην, ἐκ τοῦ πονηροῦ καὶ τῶν τῆς ἀνομίας χειμάρρων, ὡς δὲ ἐκεῖνος ψευδόμενος ἔλεγον, ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἱερῶν, κακούργως ἀνελίπτων αὐτῶς, καὶ σπερμολογιῶν ἐκεῖθεν καὶ ἱεροσυλῶν, καὶ τῶν νοῶν ἅμα μὲν τῆς Γραφῆς κλέπτων, ἅμα δὲ καὶ τῶν ἐπιπολαίως ἀκραιωμένων αὐτοῦ, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖνου χρυσοῦς ἀφορώντων. Πλὴν ὕψου μὲν τῇ κακῷ τῆδε ἰσχύοντι: καὶ ἐμπολιτωσθιμένοι τοῖς ἰῶδε σχεδὸν ἠνύετο ἔτος. Τοσοῦτον δὲ κακῶς τὴν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἄλλον τῆς οὐ καλῆς ἐπικαρπίας εἶχεν ἐνίδρυσιν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παρ' ὄλον τοῦτον τὸν χρόνον θεοῦ συγχωροῦντος δι' ἁμαρτιῶν πάντων πλήθος, ὧ δὴ

μόνη τὸν ἀπαθὴ παροργίζομεν ἀλλήως ἔχον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ καρτερεῖν τὰ δεινότερα. Τὸ δὲ μετὰ ταῦτα παρακαλεῖται θεὸς ἐφ' ἡμῖν τοῖς δούλοις αὐτοῦ, καὶ ἴλεων ἐνυρᾷ, καὶ ἀνίστησι βασιλέα, τούτῳ δὲ μόνῳ δοκῶντα ζῆν, ὥστε πράττειν τὰ δοκῶντα Θεῷ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς περ πάλαι τὴν πεπτιοκυῖαν καὶ κατεσκαμμένην σκιανὴν Δαβὶδ. ἀνίστησι δὲ αὐτοῦ. Καὶ γίνεται μὲν ἐκ τοῦ μέσου ὁ τὴν πονηρίαν καὶ τὰ ζιζάνια ὑποδεξάμενος καὶ ἀξέησας ἄνθρωπος, παρῤῥησίαν δὲ τὸ γνήσιον τοῦ Πνεύματος λαμβάνει δόγμα, καὶ ἄδεια τοῦ λοιποῦ τοῖς ὄντως μετατιθέ- ναι τὴν θεοφιλεῖ πολιτείαν ἐθέλουσιν ἐπὶ τῇ τῆς πί- στειως ἀίκοδομεῖν Θεμελίῳ. Ἀλλὰ γὰρ καλὸν καὶ σωτήριον, καὶ κρείττονος ἔργον οἰκονομίας φροντίσαι καὶ τῆς ἐξῆς ἀσφαλείας τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τὸ ἀκλύ- νητον αὐτῇ πᾶσι τρόποις περιποιήσασθαι, ἐν οἷς αὐτὴν καὶ αἰῶνι θεοστυγῆς ἀνθρωπος διασταλεύειν ἐπιχειροῖ, μάταιος ἀπελέγχεται, τῷ στερῶν λόγῳ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας ἀποκρουόμενος. Ἔνοιτο δ' ἂν ἰκανῶς τοῦτο, εἰ οὐ ταῦτα ἐπέβλη πράττειν ἡμῖν, τὸ ἡμέτερον καὶ ὀρθόδοξον δηλονότι διατηρῶσαι δόγμα, καὶ οἶονεῖ ἐφ' ὑψηλῆς καθάπερ τινὰ εὐσε- βείας ἐνιδρύσαι στήλην, ὡς εἴη πᾶσι κατάδηλον, πόρρωθεν ὀρώμενον, καὶ εἰς ἑαυτὸ τοῦς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἐπιστρέφον, καὶ δεύτερον τὸ πονηρὸν καὶ ὀλέθριον, εἴτουν ἀλλότριον, γνώριμον καταστῆσαι, ὅπως ἐμφανὲς καὶ τοῦτο γενόμενον ἀποστρεφόμε- νους αὐτὸ τοῦς πάντας τὸ γε ἐξ ἡμῶν ἔχη καὶ βδε- λυτομένους καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ σπουδῆ διαφεύγοντας κίνδυνον.

Ἡμεῖς τοίνυν οὕτω γλώττῃ ὁμολογοῦμεν ὡς καὶ τῇ καρδίᾳ πιστεύομεν. Πιστεύομεν δὲ ὡς ἄνωθεν καὶ ἐκ Πατέρων ἐδιδάχθημεν. Ἐδιδάχθημεν δὲ καὶ πι- στύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποι- ητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἀναρχον μὲν καὶ ἀγέννητον καὶ ἀνάκτιστον, ἀρχὴν δὲ φυσικὴν καὶ αἰτίαν τοῦ Πνεύματος. Πιστεύο- μεν καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν ἀχρόνως καὶ ἀρρέυστως ἐξ αὐτοῦ ὁμοούσιον αὐτῷ γεννη- θέντα, οἷ οὐ τὰ πάντα ἐγένετο. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐκ- πορευόμενον, τὸ συμπροσκυνούμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς συναΐδιον καὶ σύνονον, καὶ ὁμοούσιον, καὶ ὁμόδηλον, καὶ τῆς κτίσεως συνδημιουργόν. Πι- στεύομεν τὸν ἕνα ταύτης τῆς ὑπερουσίου καὶ ζωαρ- χικῆς Τριάδος, τὸν μονογενῆ Λόγον καταβάντα ἐκ τῶν οὐρανῶν δι' ἡμᾶς τοῦς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαι, τού- τῃ ἐστὶν τέλειον ἄνθρωπον γενέσθαι μένοντα Θεόν, καὶ μηδὲν μεταβιβάλλοντα τῆς Θείας οὐσίας διὰ τὴν πρὸς σάρκα κοινωνίαν, ἣ ἀλλοιωσάντα, ἀλλ' ἄνευ τροπῆς προσειληφῶτα τὸν ἄνθρωπον. Ἐν αὐτῷ τε πάθος καὶ σταυρὸν ὑπομῖναι τὸν παντὸς πάθους κατὰ τὴν Θεῖαν φύσιν ἐλεύθερον, καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνε- ληλυθῶτα, ἐκ δεξιῶν καθῆσαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Πιστεύομεν κατὰ τὰς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν πα- ραδόσεις τε καὶ εἰσηγήσεις, τῆς μιᾶς καθολικῆς καὶ

ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτι- σμῳ εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν, προδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἔτι δὲ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου μίαν ὑπόστασιν ὁμολογοῦν- τες, καὶ ἕνα πιστεύοντας τὸν αὐτὸν καὶ κηρύττοντες Χριστὸν ἐν οὐσίᾳ οἴδαμεν μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ταῖς φύσεσι, τὰ ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς καὶ ἅ πέφυκε σώ- ζοντα. Ἀκολουθῶντες δὲ καὶ ὅσο ἐνεργείας αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ ὁμοπροσεύομεν θελήματα, ἐκάστης τῶν φύσεων τὸ ἴδιον θελημα καὶ τὴν οἰκείαν σιωζούτης ἐνεργείαν. Προσκυνηταὶ ἐσμεν σχετικῶς, καὶ οὐ λατρευτικῶς, καὶ τῶν Θεῶν καὶ σεπτῶν εἰκότων αὐτοῦ τε Χριστοῦ καὶ τῆς πανάγιου Θεομήτορος, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἐπὶ τὰ προκείμενα τὴν πρὸς ταύτας διαβιβάζοντες τιμῆν. Τοῦς δὲ ἄλλως ἢ οὕτω φρονούντας ὡς ἄλλο- τριόφρονας ἀποβάλλομεθα. Ἀποβάλλομεθα δὲ καὶ τὴν πρὸ μικροῦ γεγονυῖαν εἰρήνην, ὡς τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῖν προξενήσανσαν ἔχθραν. Ἐπειδήπερ ὡς ἐν πλάσματι οἰκονομίας τὴν Ἐκκλησίαν κατέτιμε καὶ ἐλυμήνατο, πείθομαι αὐτὴν διὰ τῆς ἀβελτηρίας καὶ φρενῶν παρατροπῆς τῶν τὴν ἰδίαν, ἀλλ' οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ στήσαι δόξαν ζητούντων ἀποκλίνει μὲν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ὑγιᾶς τῶν Πατέρων διδασκα- λίας, εἰς κακοδοξίας δὲ καὶ βλασφημίας ἀπολιθῆ- σαι κρημνόν. Ἀθετοῦμεν τὰς ἐπικινδύνους περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως λαληθείσα; αὐτοῖς φωνάς. Τὸ γὰρ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πα- τρὸς ἐκπορεύεσθαι παρ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου μαθόντες, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ὁμολογοῦμεν, καὶ αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐσιαστικῶς ἀρχεῖν αἴτιον, ὡς περ ὄψα καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός. Τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ Πατρὸς μὲν οἴδαμεν καὶ πιστεύομεν, καὶ αἴτιον ἑαυτοῦ καὶ ἀρχὴν φυσικὴν τὸν Πατέρα πλουτεῖν, ὁμοούσιον δὲ καὶ συμφύεον τὸ ἐκ Πατρὸς ἔχειν Πνεῦ- μα. Οὐ μὲν δὲ καὶ αἴτιον αὐτὸν τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν ἢ μόνον ἢ μετὰ τοῦ Πατρὸς. Ὅτι μηδὲ ὑπαρξίς τῷ παναγίῳ Πνεύματι διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὰ δὲ καὶ ἐνόησαν καὶ ἐδογματίσαν οἱ εἰς ἀπίθειαν ἑταροῦς καὶ Θεοῦ μακρυσμὸν ἐκθιά- ζοντες. Οὗς δὲ καὶ ὡς οὐ περὶ τὴν ὑγιᾶ πίστιν ὀρθο- δοξοῦντας, ἀλλ' ἁριδῆλως βλασφημοῦντας, καὶ διε- στραμμένα καὶ φρονούντας καὶ λέγοντας ἀποστρεφόμε- θα, καὶ τῆς ἡμῶν ἀποκόπτομεν κοινωνίας, τὸ δεινοτάτης καὶ μύχρης αὐτῆς ἀφόρητον ἀκοῆς δια- πεπραγμένους. Τοῦ γὰρ ἡμετέρου γένους καὶ δόγμα- τος ἄνωθεν ὄντες, καὶ εἰς τῆς τὴν Ἐκκλησίαν τελούντες, ὅμως ἐπανέστησαν κατ' αὐτῆς, καὶ ἠθέ- τησαν τὴν καὶ ἀιδιότητάς αὐτοῦς πνευματικῶς καὶ ἐκθρέψαν, καὶ κίνδυνον αὐτῇ τὴν ἔσχατον περι- ἔστησαν, τέκνα μωμητὰ φανέντες, υἱοὶ ἀλλότριου χωιάναντες ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν· γενεὰ πονηρὰ καὶ διεστραμμένη, οὐ καλὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ, οὐδέ γε τῇ μητρὶ Ἐκκλησίᾳ ἀποδόντες ἀναποδόματα. Δέον γὰρ πάντα κίνδυνον ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τῶν αὐτῆς ὑπομένειν δογματικῶν, καὶ μηδὲ αὐτὸν ἀπαναίνεσθαι θύνατον. Οἱ δὲ καὶ χεῖρον ἢ ἄνθρωποι φύσει πολέ- μιαι διετέθησαν πρὸς αὐτὴν, μελαγχολίαν νοστήσαντες ἀντικρυς, καὶ τὴν τῶν πολεμίων καὶ φίλων καθά- παξ ἀποσέβληκότες διάγνωσιν. Ἐν, ὡς εἴρηται, τὰ

πρῶτα Ἰωάννης ἔσχεν ὁ Βέκκος, ὅς, ἐπειδὴ τὸν ἐαυτοῦ Ἐκκλησίαν Χριστὸς ἐπισκέψατο, καὶ τὴν ἐναντίαν αὐτῷ τε τούτῳ καὶ τῷ πονηρῷ ἐκινήθη συντάγματι, καὶ καθαρῶς εἰς ἀνάβυσσον ἐχώρησεν, ἐξ οὗ καὶ τῆς ἐαυτοῦ γλωσσταλγίας τὰς ἀξίας ἐμελλεν εἰσπράττεσθαι δίκας, ὁδὸς ἐσχηκίνα μετὰ μελόν ἐφοῖς λυττήσας κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεανιεύσαστο, λίβελλον συνθέμενος εὐσεβῆ, καὶ τοῦτον τῇ εὐθυνοῦτη τὰ κατ' αὐτὸν ἐγχειρίσας συνόδῳ, οὐκ ἐβῆ φιλανθρωπίας γευσάμενος, καὶ τῆς καταδίκης ἐκτὸς γευσάμενος, καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀθύρις τῆς βλασφημίας ἔμετον ἐπιστρέφει. (1)

Ἄλλ' ἐκθετέον καὶ αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν λίβελλον, ἵνα πάντες ἀκούσαντες δοκιμάσῃσιν εἰ μὴ δικαίως ἐκεῖνος καταδεδίκασται. Εἶχε τοίνυν ἐπ' αὐτῆς τῆς λέξεως οὕτως· « Ἐπιέπερ ἐπὶ τῇ προθέσῃ ἐπισφαλῶς οἰκονομίᾳ τῆς δόξης ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ὥστε συναπαγαγεῖν με πάντας εἰς τὴν τοιαύτην εἰρήνην, συνέδη λαλήσαί με καὶ γράψαι περὶ δογμάτων ἐκκλησιαστικῶν, ἐν οἷς εὐρέθησαν καὶ τινὰ ῥηθέντα παρ' ἐμοῦ ἀπῆθοντα τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις δόγμασι, καὶ ἐπισφαλῶς ἔχοντα, ἕπερ οὕτοις ἔχοντα καὶ ἡ θεία καὶ ἱερὰ σύνοδος ἐφωράσατο ἡγῶν τὸ λέγειν με ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κ' εἶον ἔχει τῆς ἐαυτοῦ ὑπάρξεως τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν· καὶ εἰς τοῦτο φέρεται καὶ συμφωνεῖ καὶ ἡ λέξις ἡ λέγουσα τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευθῆναι, ἦθεν καὶ ὁμοῦ ἀναφαιίνεται τοῦ Πνεύματος αἷτις, καὶ ἡ προσηγορία, καὶ ἡ πρόβῳθεν ἀρχὴ ἐντεῦθεν ὑπονοεῖται· καὶ τοσαύτῳ ἔστι καὶ ὁ Υἱὸς αἷτις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος, ὅσον ἦκει εἰς τὴν διὰ ταῦτα πάντα ἐπεὶ ἐν τοῖς ἐμαυτοῦ συγγράμμασι καὶ λόγοις ἐμπερόμενα εὐρίηται, ἐμοῦ ταῦτα καὶ οὐκ ἄλλου φρονήσαντας καὶ γράψαντας. Καὶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ λέγειν αἷτιον ἐν τοῦ Πνεύματος τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐξ ὧν ὡς ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς καὶ πηγῆς ἔχει τὸ εἶναι. Ταῦτα πάντα, καὶ εἴ τι ἕτερον εἰς τὴν τοιαύτην ἀτοπίαν φέρεται τοῦ δόγματος, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν φροδερῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἐνώπιον τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου ἐκ ψυχῆς μέσης, χωρὶς τινος δουλοῦτος, καὶ τοῦ ἄλλῃ μὲν κρύπτειν, ἄλλα δὲ λέγειν ἀποτρέπομαι, καὶ ἀθετῶ, καὶ ἀποβάλλομαι, ὡς εἰς ἔσχατον ψυχῆς ὀλεθρον φέροντα. Ὁμολογῶ δὲ καρδίᾳ καὶ στόματι, καὶ φρονῶ καθὼς ἀνωθεν ὁμολογεῖ ἡ ἀγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία, τὴν ἀγίαν Τριάδα, τὸν ἕνα Θεόν, οὕτως ὅτι ὁ Πατὴρ οὐτε ἐξ ἑτέρου, οὐτε ἐξ ἐαυτοῦ τὸ εἶναι ἔχει, ἀλλ' ἀναρχὸς ἐστὶ καὶ ἀνάιτιος. Ὁ δὲ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν γεννητῶς καὶ αἷτιον ἔχει τὸν Πατέρα. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογῶ καὶ πιστεύω, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχει ἐκπορευτῶς. Καὶ ὁ Πατὴρ κατὰ τὰς ἱερὰς τῶν διδασκάλων φωνὰς αἷτις ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· τῆς « διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευθῆσθαι, » φωνῆς μετ' ὅλιως εἰσπερούσης τὸν Υἱόν αἷτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ κατ' ἐαυτὸν, ἢ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς εἶναι τὸν Υἱόν καὶ τὸν Πα-

(1) Μαργ. : Ἀὐτῆ ἡ τοῦ Βέκκου μετάνοια καὶ ἀποβολὴ τῶν βλασφημιῶν αὐτοῦ δογμάτων κ' ἐν πάλιν

ἄτερξ κατὰ τὴν ἐπισφαλῆ τινῶν καὶ ἀλλοκότων ὑπόληψιν ἐν κ' εἶον καὶ μίαν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα μὲν οὕτω φρονῶ, καὶ εὐχομαι μέχρι καὶ τελευταίας ἀναπνοῆς οὕτω με φρονούοντα εὐρίσκεισθαι, καὶ ἐν πᾶσι δόγμασιν ὁμοφρονεῖν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ τὴν ἀναγεγραμμένην ὁμολογίαν. Πάντας δὲ τοὺς μὴ οὕτω φρονούοντας, ἢ καὶ εἰς τὸ μᾶλλον φρονήσαντας, ἀκωνιωνήτους ἔχω καὶ ἀποβλήτους, καὶ πρόβῳ τῆς τῶν Χριστιανῶν θεοδόξου πίστεως. Οὗτός ἐστιν ὁ τῆς ἐμῆς ὁμολογίας καὶ πίστεως λίβελλος, δι' οὗ καὶ πᾶσιν ἀνομολογῶ καὶ διαμαρτύρομαι καὶ τρανῶς παριστάνω, ὅπως ἔχω τῆς πρὸς τὸν Θεὸν εὐσεβείας, καὶ ὅπως ὀλοσχερῶς ἐξέχομαι τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν καὶ πατρικῶν δογμάτων καὶ διδαγμάτων. Ἐπεὶ δὲ ἐνεκεν τῆς πόλμης τῆς ἐπισφαλῶς κατατόλμυσα εἴ τινα τῶν εἰρημένων θεῶν δογμάτων καταδικάσθην καθάρεισιν τῆς ἀρχιερωσύνης παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου δεσπότη καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τῆς περὶ αὐτὸν θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου, ἐν ἣ ἐπιθήμῃ καὶ ὁ ἁγιώτατος πάππας Ἀλεξάνδρειας καὶ πατριάρχης, δέχομαι καὶ τὴν τοιαύτην καθάρεισιν, ὡς ἐνθέσμιως καὶ κανονικῶς γεγονυῖαν, καὶ στέργω τὴν τοιαύτην ψῆφον, ὡς δικαίαν καὶ ἔννομον, μηδέποτε πειρασόμενος ἱερωσύνην ἀνακαλέσασθαι. »

Ταῦτα ἐκεῖνος ἐκθέμενος, καὶ οἰκείᾳ χειρὶ γράψας καὶ ὑπογράφας, ὡς ἄνεσιν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου, καθάπαξ ἐβλήθη. Καὶ πάλιν βιβλία συντάττει, καὶ πάλιν βλασφημεῖ, καὶ πάλιν δόγματα νόθη, καὶ λόγων ἄλλων παρεισαγωγαί, οὓς οὐκ ἤδρασαν οἱ Πατέρες ἡμῶν. Φιλωνεικῆσας γὰρ ἐαυτὸν τῶν ταύτης τῆς κακίας ἐγκλημάτων ἀνώτερον ἀποδείξαι, καὶ θεῶν τοῦτο μόνη μετανόια καὶ ἀθετήσῃ ὧν κακίως συνέθετο πράξαι, ὁ δὲ τὴν ὁδὸν ἀγνοήσας ἐκτρέπεται τοῦ εὐθέος, καὶ τοσαύτον μᾶλλον ἢ πρότερον εἰς ἀδόκιμον ἐκπίπτει· νοῦν ὡς εἰκάζων μὲν αὐτοῦ πρὸς μικρὸν τῆς πλάνης ἀποχωρήσαι πνεῦμα, ἐπιδραμεῖν δὲ αὐθις αὐτῷ μετὰ πλείονος τῆς παρασκευῆς, οὐχ ἑπτὰ μόνον συμπαρειληφὸς, ἀλλ' ὅλον λεγαῖονα πνευμάτιον, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν τῆς ψυχῆς χώραν καὶ κατασχεῖν καὶ πληρῶσαι. Οὗ δὲ χάριν καὶ αὐθις μετακαλεῖται, καὶ λόγους τῆς καλῆς ταύτης μεταβολῆς ἀπαιτεῖται. Μετακαλεῖ δὲ αὐτὸν τις ἕτερος ἢ ὁ ζηλῶν Θεῷ παντοκράτορι βασιλεύς, ὁ καὶ πρὸς τὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ εὐσεβείας ἀνοικοδομήν, ὅτι καὶ χειρ' αὐτῷ τῷ Ἰψίστῳ γενόμενος, ὃν καὶ Μωσῆν νέον ἐγὼ καλοῖην ἡδέως καὶ Θεοῦ θεράποντα κατ' ἐξάρητον, Αἰγύπτου καὶ δουλείας, οὐ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκεῖνην αἰσθητὴν, ἀλλὰ τινος μακρῶ χαλεπωτέρας τὸν κατ' ἡμᾶς Ἰσραὴλ ἐξαιρούμενον, πλὴν τὸν μὲν βασιλέα τῆς υπερεσίας ἐνεκεν ταύτης χεῖρες μὲν ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἐξωγραφημένον αἰ τοῦ Θεοῦ, βίβλοι δ' ἐκεῖνου φέρουσι γεγραμμένον. Καὶ ἡμᾶς οὐ δεῖ πολλὰ γράφειν περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ γε Βέκκος παρὰ τε τῆς ἱερᾶς συνόδου λόγους ἀπαιτούμενος, ὅτι χάριν ἐπαινετῆς μετὰ μικρὸν παλίμβουλος ὢν πρὸς αὐτὰ, καὶ ὡσπερ κῶλον ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐπέστρεψεν ἔμετον.

μεταμελείας ἀψάμενος, καὶ τὴν χεῖρα εὐαγγελικῶς εἰπεῖν ἐπ' ἄφροτον βαλὼν, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ συνθίμενος ἔπεσθαι, ἐστράφη πάλιν εἰς τὰ ὑπίτω καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν οὐκ εὐθετος γέγονε βασιλείαν, τὸ βλάσφημον τοῦ ὀρθοῦ προτιμήσας, τσοῦτον οὐκ ἐφθέγγαστο ἐπεικῆς, καὶ οἷον ἂν αὐτὸν τοῦ μὴ κακὸν φανῆναι συνόστειλεν, ὥστε καὶ τὴν καὶ αὐτὰ μάλλον γέγονε δῆλος, ὅτι σφοδρῶς ἐνέχεται τῇ κηκοδόξῃ, ὅτι καὶ αὐτὸν αὐτῆς ἀποστῆναι πείθειν οὐδὲν λόγος ὀνήσεται. Ὅθεν καὶ ὁ τῶν εὐσεβῶν ἄπας σύλλογος ἐγγύθι δικαίῳ χρησάμενος κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν οἷος αὐτῶς τὴν γνώμην ἐστίν, ὥδε καὶ οἱ πάλαι λευῖται κατὰ τῶν οὐκείων ἀδελφῶν υἱὸν Ἰσραὴλ τῶν ἀθετησάντων ἐχρήσαντο, τὴν ἀπόφασιν ἀποφαινόμεθα.

α'. Ἰωάννη τῷ Βῆκκω καὶ τοῖς ἐξακολουθήουσιν αὐτῷ, Κωνσταντίνῳ δὲ φημι τῷ Μελετινιώτῃ καὶ Γεωργίῳ τῷ Μετοχίτῃ, ὅτι ἐξ ἡμῶν γεγονάσι, καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐνεστράφησαν ἕως τε καὶ δόγμασι, καὶ οὐκ ἐνόμωσαν τούτοις, ἐγγενέσιν οὖσι καὶ πατρῷσι αὐτῶν, καὶ διὰ παντός βεβαιωθεῖσι τοῦ χρόνου, ἐξ οὗ λριστῆς ἤρξαστο καταγγέλλεσθαι καὶ ἐς θεῦρο, ἀλλὰ τούτων, καθ' ὧν οὕτω ᾄδου πύλας ἴσχυσαν, οὕτω μὴν ἰσχύουσιν, ὑπερεῖδον, οὐκ οἶδ' ὅτι καὶ καταγνῶναι ἢ μὴ ἐπαινεῖν αὐτῶν ἔχοντες, δόξαν δὲ ἀντεισήγαγον ἄγνωστον παντάπαστι τοῖς Πατράσιν αὐτῶν μήτε τὸ ἀπὸ χρόνου τῶν κειμένων αἰθεσθέντες πρесоεῖν, μήτε μὴν τοὺς τούτων ἐκφάντορας, οἳ καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἄλλως ἐλάλουν ἢ πλήρεις γεγονήτες τοῦ Πνεύματος. Τούτοις οὖν ὅτι, διαφθαρέντες τσοῦτον, ἕκτοπα καὶ πόρρω τῶν παρὰ τοῦτον ἐπὶ λύμῃ καὶ καταστροφῇ τῆς Ἐκκλησίας ἐφρόνησαν· εἶτα τῆς μανίας ταύτης χρόνον δὴ τινα μετεβάλλοντο, ἑαυτοὺς ἐπαράτους ἐρεσθαι λόγους καὶ γράμμασιν ἐπὶ μυρίας καὶ ὄψεως καὶ ἀκοῆς ἀποφηνάμενοι, εἰ μὴ ὀλοσχερῶς ἐβρίκωντο τοῦ λοιποῦ τὰ πάτρια στέργοντες, καὶ εἰς οὐδὲν ἀλλότριον τῆς Ἐκκλησίας ἐξελεγκόμενοι φρονήσεως, καὶ οὐδὲ τοῖς ἑαυτῶν ἐπὶ ταύτῃ τῇ μετανοίᾳ χειρογράφοις ἐνόμωσαν, ἀλλὰ μετενόησαν, ὅτι δὴ καὶ μετέγνωσαν, καὶ πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἀποστασίαν ἐξέκλιναν, ὥσπερ φύσει ἀποστάτιδος λαχόντες, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς πατρικούς ἀσυνθέτου· τούτοις ἀποστραφεῖν ἀποστρεφῆναι πονηρὰν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας μακροσμὸν ἀγαπήσασιν, ἣν αὐτοὶ ἑαυτοῖς εἰς τοῦτό ποτε τολμήσουσιν, ἀποτέμνοντες αὐτοὺς οὕτως ἔχοντας τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὀλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

β'. Τῷ αὐτῷ σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ τσοῦτον πρὸς τὴν ἀποστολικὴν ἀποθρασυνομένους ὀμολογίαν, ὥστε παρεμβάλλειν ἐν αὐτῇ, ἢ μὴθ' οἱ διδάκταλοι τῆς Ἐκκλησίας παρέδοικαν, μὴθ' ἡμεῖς παρ' αὐτῶν παρελάθουμεν τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφον καὶ καταδικῆν ἐπάγοντες ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὀλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

γ'. Τοῖς αὐτοῖς λέγουσι μὲν ὅτι ὁ Πατὴρ αἴτιός ἐστι τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μὴ ἄλλως

αὐτὸν αἴτιον εἶναι νοοῦσι τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως εἰ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν καὶ τῷ εἶναι παρέχει τῷ Πνεύματι, ἐξ οὗ καὶ συναίτιος κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς συνάγεται τῷ Πατρὶ, καὶ εἰς τὸ εἶναι τοῦ Πνεύματος αὐτῷ συμβαλλόμενος, πίστιν δὲ τοῦ λόγου τούτου κομίζουσι τὴν τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ βῆσιν, τὴν, ὅτι προῦλοεῖς ἐστὶν τοῦ ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἤτις καὶ οὐδαμῶς εἰς τοῦτον φέρει τὸν νοῦν, ἀλλὰ βούλεται τρανιῶς τὴν δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος παριστάνειν φανέρωσιν ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχοντος· ἐπεὶ ὁ αὐτὸς Δαμασκηνὸς οὐκ ἂν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῇ κεφαλαίῳ μόνον αἴτιον ἐν τῇ Τριάδι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἐδίδοσκει, καὶ διὰ τῆς τοῦ μόνου φωνῆς ἀφῆραῖτο τὴν αἴτιαν τὰς λοιπὰς ὑποστάσεις, οὐδ' ἐν ἑτέροις πάλιν, Υἱοῦ μὲν πνεῦμα λέγομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔφασκαν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ αὐτὸ οὐ λέγομεν, συμβαίνει γὰρ ἀλλήλοις ταῦτα οὐ δύναται, πλὴν τούτοις οὕτω μὴ πρὸς τὸν πατρικὸν σκοπὸν τὰς πατρικὰς θεομῆνοις φωνὰς, πρὸς δὲ τινα ἕτερον καθάπαξ ἀπηγορευμένον τοῖς Πατράσιν αὐτοῖς, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφον τε καὶ καταδικῆν ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὀλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

δ'. Τοῖς αὐτοῖς διαβεβαιουμένοις, ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Παράκλητος, καὶ εἰς πίστιν πάλιν τοῦδε προβαλλόμενοις τὴν, « ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχει » ἐνίον γραφὴν, ἢ γε καὶ δηλοῖ μὲν τὴν ἐκείθεν αὐτοῦ ἐκλαμψίν καὶ φανέρωσιν· δι' Υἱοῦ γὰρ ὀμολογουμένως αὐτὸς αἰθέριος ἐκλάμπει καὶ ἀναδύκνεται ὁ Παράκλητος, ὥσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν καὶ ὄψιν καὶ ἀποστολήν· οὐ μὲν δὲ καὶ ὅτι οὐρανοῦ δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ νὰ εἶναι δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει, ἐπειδήπερ εἶχεν ἂν ὅπως καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν αἴτιον καὶ ἀρχτῆν, ὥσπερ δὴ καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ λέγωι καὶ μάλλον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, ὥσπερ ἐξ οὗ τὴν ὑπαρξίν ἕκαστον ἔχειν λέγεται, ἕκαστο καὶ ἀρχτῆν πλουτεῖν καὶ αἴτιον τοῦ εἶναι πισπίστευται· τούτοις τὰ ταιαῦτα καὶ φρονοῦσι καὶ λέγουσι, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφον τε καὶ καταδικῆν ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὀλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

ε'. Τοῖς αὐτοῖς φάσκουσιν, ὡς ἡ διὰ πρόθεσις ἀπανταχοῦ τῆς θεολογίας ἰσοδύναμός ἐστι τῇ ἐκ, καὶ διὰ τοῦτο διεγχορίζομενοις μηδὲν διαφέρειν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, κἀντεῦθεν ἀναμφιδόλως καὶ ὑπαρξίν τῷ Πνεύματι ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐσίωσιν νέρουσι· καὶ ἡ τὸ διττὸν τῆς αἰτίας συνάγουσιν, ἢ τὸ ἐνιαῖον μὲν· πλὴν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατ' αὐτὸν δὴ τοῦτον τὸν τῆς αἰτίας λόγον συνάπτουσιν, ἅπερ ἀμφότερα πάσης βλασφημίας ἐπέκεινα· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ Τριάδι ἑτέρα τις ὑπόστασις παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ἐξ ἧς ἂν εἴη τοῖς ὀμολογίοις ὑπαρξίς

καὶ οὐσίωσις· κατὰ δὲ τὴν κοινὴν τῆς Ἐκκλησίας δόξαν, καὶ τοὺς εἰπόντας ἁγίους, βίβλα καὶ πηγὴ Ἰησοῦ καὶ Πνεύματος ὁ Πατήρ, καὶ μόνη πηγὴ τῆς θεότητος ὁ Πατήρ, καὶ μόνος αἴτιος· εἰ γὰρ καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ παρὰ τισι τῶν ἁγίων ἐκπηρεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηται, τὴν εἰς αἰδίον ἔκρυσιν, ἢ δὲ Ἰησοῦ λέξις ἐνταῦθα οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρὸς σημαίνει βούλεται πρῶτον τοῦ ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχοντος Πνεύματος, ἐπεὶ ἀφρηαῖτο ἂν τὸν Πατέρα τὸ μόνον αἴτιον εἶναι, καὶ μόνην πηγὴν τῆς θεότητος, ἀπ᾿ ἡλεγχθη δὲ καὶ τὸν φάσκοντα θεολόγον, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Ἰησοῦ πλὴν τῆς αἰτίας, οὐκ ἀληθῆ θεολόγον· τούτοις οὕτω φάσκουσι τὴν ἀναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδίκην ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

ς'. Τοῖς αὐτοῖς δυσχυριζομένοις ὡς ἡ μία οὐσία καὶ θεότης Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως ἐστὶν αἰτία, ὅπερ οὐδεὶς τῶν νοῦν ἔχόντων οὐδέποτε οὐδὲ εἰρηκῶς, οὔτε φροντίσας ἐφάνη· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἡ κοινὴ οὐσία καὶ φύσις ὑποστάσις αἰτία, ἐπεὶ μηδὲ γεννητικὴ ποτε, οὐδὲ προβλητικὴ, αὕτη ἡ κοινὴ οὐσία πέφυκε τῶν ἀτόμων, ἢ δὲ μετ' ἰδιωμάτων οὐσία, ἣτις σαφῶς κατὰ τὸν μέγαν Μάξιμον αὐτὴν ὀηλοῖ τὴν ὑπόστασιν· ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸν ὁ τὸν μέγαν Βασίλειον· κάκεινος γὰρ ὑπόστασιν ὀρίζεται εἶναι τὴν τὸ κοινόν τε καὶ ἀπερίγραπτον ἐν τῇ τινι πράγματι διὰ τῶν ἐπιφανομένων ἰδιωμάτων περιστάσαν καὶ περιγράφουσαν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἄτομον ἀεὶ προβάλλεται τὸ ἄτομον, ὡς τὸ γεννιόμενον εἶναι καὶ τὸ προβάλλον, ὡς τὸ προβαλλόμενον, Πατρὸς δὲ καὶ Ἰησοῦ, ἡ οὐσία μία, καὶ οὐχ ὡς ὅλως ἄτομον· τούτοις οὕτως ἄτοπα βλασφημοῦσι τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδίκην ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

ζ'. Τοῖς αὐτοῖς, ὅτι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Ἰῆσος τῆς αἰτίας κοινωνοῦσι τοῦ Πνεύματος δογματίζουσι, οὐχ ὡς ἀρχαὶ δύο καὶ αἴτια δύο· καὶ ὅτι κατὰ τασούτων κοινωνοῖ ὁ Ἰῆσος τῷ Πατρὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἕκον εἰς τὴν διὰ, κἀντεῦθεν διαφορὰν τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν τῶν προθέσεων τούτων διαφορὰν τε καὶ δύναμιν ἐπεισάγουσι, καὶ ἄλλως μὲν αἴτιον ὡς ἐκ τοῦ λόγου τὸν Πατέρα, ἄλλως δὲ τὸν Ἰῆσον, καὶ φρονοῦσι· καὶ λέγουσι, καὶ ἀριθμὸν αἰτίων τοῦ λοιποῦ καὶ πλῆθος τοῦ Πνεύματος ἐπιφέρουσι, κἀν μεριάτικῃ τούτο ἀπαχρεύσωσι, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδίκην ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

η'. Τοῖς αὐτοῖς διατεινομένοις, ὅτι ὁ Πατήρ αἴτιος τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ τῆς λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, τῆς δὲ λόγῳ τῆς φύσεως, καὶ ἐκ τούτου καὶ τὸν Ἰῆσον ἀναγκαίως αἴτιον ἀποφανομένοις τοῦ Πνεύματος, τὸν αὐτὸν ἔχοντα τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως λόγον, καὶ μὴ συνορῶσιν ὅσον τὸ ἐντεῦθεν ἐπόμενον ἄτο-

πον· δεῖ γὰρ ἄρα τὰ μὲν καὶ αὐτὰ τὸ Πνεῦμα αἴτιον εἶναι, τὸν αὐτὸν τῷ Πατρὶ τῆς φύσεως δεχόμενον λόγον, δεύτερον δὲ καὶ εἰς πλῆθος προχωρεῖν τῆς αἰτίας· ὅσαι γὰρ τῆς φύσεως μετέχουσιν ὑποστάσεις, καὶ τῆς αἰτίας μεθεξουσιν· καὶ τρίτον τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ φύσιν ὑποστάσεως αἰτίαν εἶναι, ὅπερ ἄκως ἀπαχρεύεται λόγος, καὶ αὐτῇ γε μετὰ τοῦ λόγου ἡ φύσις· τούτοις οὕτω ἔκτοπα φρονοῦσι καὶ τῆς ἀληθείας ἀλλότρια, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδίκην ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμνῆς ποιούμεθα.

θ'. Τοῖς αὐτοῖς λέγουσιν, ὡς ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἢ διὰ τοῦ Ἰησοῦ φωνῇ ἐγένετο μὲν τῆς προκαταρκτικῆς αἰτίας ἔχει, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸν Ἰῆσον διαιρεῖ τοῦ δημιουργοῦ καὶ αἴτιον εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων κτισμάτων, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς θεολογίας αὐτῆς, εἰ καὶ ἀρχικόν αἴτιον Ἰησοῦ καὶ Πνεύματος ὁ Πατήρ λέγεται, καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν αἴτιον, οὐκ ἂν διαιρηθεῖ τοῦ Πατρὸς ὁ Ἰῆσος ἐπὶ τῇ προόδῳ τοῦ Πνεύματος· ταῦτα δὲ λέγουσι, καὶ τῷ Πατρὶ παραλόγως τὸν Ἰῆσον ἐπὶ τῷ τοῦ Πνεύματος αἰτίῳ συνάπτουσιν· οὐδὲ γὰρ εἰ δημιουργὸς ὁ Ἰῆσος τῶν δι' αὐτοῦ γεγονότων ὡςπερ καὶ ὁ Πατήρ, ἤδη καὶ τοῦ Πνεύματος αἴτιος, ὅτι προβολὴς τοῦ Πνεύματος δι' αὐτοῦ ἐστὶν ὁ Πατήρ, οὐδὲ πάλιν ὅτι προβολὴς τοῦ Πνεύματος δι' αὐτοῦ Ἰησοῦ ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἤδη καὶ δι' αὐτοῦ αἴτιος ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· τὴν γὰρ εἰς ἔκφασιν ἐνταῦθα καὶ ἐκλάμψιν οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι πρῶτον ἢ « δι' Ἰησοῦ » ῥῆσις παρίστησιν· ἢ γὰρ ἂν οὐκ εὐαρίθμητα ἐτόλχανον ὄντα, ὅσα ἐντεῦθεν συνάγεται ἄτοπα· πλὴν τούτοις ἀλογίτως ταῦτα λέγουσι, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ῥήμασιν ἐπιφουμένοις, καὶ βλασφημιῶν ἐντεῦθεν ἀνακινουσίαν ἐσμὸν, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδίκην ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ ποιμνῆς ποιούμεθα.

ι'. Τοῖς αὐτοῖς ὅτι καθ' ὃν τρόπον πηγὴ ζωῆς ἡ Παρθένος καὶ θεοτόκος ὀνομάζεται, οὕτω δὲ καὶ ὁ Ἰῆσος πηγὴ ζωῆς ὀνομάζεται, λέγουσιν· ἢ δὲ Παρθένος οὕτω λέγεται διὰ τὸ τῆς μονογενεῖς Λόγου ἐμφυγον σάρκα ἐκνεῖσαι ψυχῆ, λογικῆ τε καὶ νοερῆ, καὶ αἴτια αὐτοῦ τοῦ μετὰ Χριστὸν ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ ὁ Ἰῆσος ἄρα τοῖς τὴν ζωὴν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνουσι, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον εἰρησθαι πηγὴ ζωῆς νοηθήσεται· τούτοις ἐξ ἀνοικείων οὕτως ὁμοιωμάτων τε καὶ ὑποδειγμάτων τὰς ἀποδείξεις τοῦ κοινωνοῦν τῷ Πατρὶ τὸν Ἰῆσον ἐπὶ τῇ ὑπαρξί τοῦ Πνεύματος ποιουμένοις· καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἡ Παρθένος πηγὴ ζωῆς εἴρηται, οὕτω δὲ καὶ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος πηγὴ ζωῆς ὀνομάζεται, εἴπερ ἐκείνη μὲν ὅτι ἐξ αὐτῆς ἡ ὄντως ζωὴ, αὐτὴ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ θεὸς ἀληθινὸς ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ αὐτῇ γε τῆς θείας αὐτοῦ σαρκὸς ὑπῆρξεν αἰτία, ὁ Ἰῆσος δὲ πηγὴ ζωῆς, ὅτι τοῖς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας νεκρωμένοις ἡμῖν αἴτιος ὑπῆρξεν ζωῆς, καὶ ὡςπερ τι ρεύμα ταύτην ποταμοῦ τοῖς

πάντων ἐπήγαγεν· καὶ ἔτι ταῖς αὐτῶν πιστεύουσιν ὡς ἀπὸ πηγῆς αὐτῆς καὶ δι' αὐτοῦ χορηγεῖται τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὴ γε ἡ χάρις ἀναβλύζει τοῦ Πνεύματος, ἥτις οὐδὲν καινόν, οὔτε τῆς τῶν Γραφῶν συντηθείας ἀλλότριον, ἐὰν ἅγιον ὁμωνόμως καλεῖται Πνεῦμα· οἰκεινῶται γὰρ ἔστιν ὅτι καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν κλήσιν· ὡς περὶ ὅτι καὶ ἔλιον πολλάκις τὴν ἑλίον αὐγὴν καὶ λαμπρότητα λαβεῖν οὐκ ἀναινόμεθα· τούτοις οὕτω συμπεραίνειν καὶ συμβιβάζειν τὰ μηδόλως πεφυκότα φιλονεικοῦσι τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδικήν ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμένης ποιοῦμεθα.

ἰα'. Τοῖς αὐτοῖς τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς οὐ πρὸς τὸν ὄρθον τῆς Ἐκκλησίας σκοπὸν ἐλαττωθῆναι, οὐδὲ θεραπεύουσι τὸ δοκοῦν προσίστασθαι κατὰ τὰς πνευματικὰς παραδόσεις, καὶ τὰς κοινὰς περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν ὑπολήψεις, ἀλλὰ πρὸς τινα νοῦν ἀπέδοντα τῶν προκειμένων αὐτὰς ἐκδιδάσκουσιν, ἢ φιλαίς αὐταῖς προσέχουσι, καὶ πρὸς δόγμα ἐντεῦθεν ἐκφερομένοις ἀλλότριον, τὴν προαναγεγραμμένην ψῆφόν τε καὶ καταδικήν ἐπάγοντες, ἀποτέμνομεν τῆς τῶν ὀρθοδόξων ὁλομελείας, καὶ ἀποκηρύκτους τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς ποιμένης ποιοῦμεθα.

Ἄλλὰ τὰ μὲν τῶν ἀναγεγραμμένων καὶ ἤδη ἐκκεκρυγμένων ἀνθρώπων δόγματα οὕτως ἔχει βλασφημίας, οὕτως ἔχει κακίας, οὕτω τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ παντάπασι ἐκπίπτει φρονήματος, κἄν ὁ τοῦτων πατήρ Βέκκος, κἄν ἐπερὸς τις τῶν σπουδαστῶν, τῶν ἁγίων φρονήματα ταῦτα εἶναι δυσχυρίζηται, συκοφάντην αὐτὸν ἀληθῶς τῶν ἁγίων καὶ ὁρίστην ἡγητέον. Ποῦ γὰρ οἱ Θεοφόροι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ αἷτιον τοῦ Πνεύματος ὕψασαν; Ποῦ τὸν Παράκλητον εἶπον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξίν; Ποῦ δὲ πάλιν αὐτὸν τὸν Παράκλητον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξίν; Ποῦ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ θεότητα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ αἷτιαν τῆς ὑπαρξέως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδογματίσταν; Τὴν δὲ πατρικὴν ὑπόστασιν τίς ποτε καὶ ἐν ποίῳ αὐτοῦ συντάγμασι τοῦ μὴ μόνον αἷτιαν εἶναι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀπηγόρευσε; Τίς καὶ τὸν Πατέρα αἷτιον φρονεῖν τοῦ Πνεύματος, οὐ τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῷ λόγῳ τῆς φύσεως ἐδογματίσταν; καὶ τούτου αὐτὸ οὐκ ἀπένειμεν ὡς ἰδιώμα τῶν ἄλλων δύο χωρίζον ὑποστάσεων; Τίς τάλλα ἄπερ αὐτὸς ψευδόμενος ἐφ' ὕψους τῶν Πατέρων, τῶν Πατέρων εἶναι φησι; δύο κακῶν οὐδῆτερον ποιεῖν ἀφιστάμενος. Καὶ γὰρ αὐτῶν καὶ αὐτὰ παραφθεῖρει τὰ ῥήματα ἔστιν οὐ, καὶ οὐδ' ἂν ἀπραποιήτοις τοῖς ῥήμασι χρῆσθαι, τὴν γνήσιον ἡμῶς οὐκ ἔτι τῶν ῥημάτων ἀσπάξεται νοῦν. Οὐδὲ βλέπει πρὸς τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν καὶ ὁ τῶν ῥημάτων ἀφειώρα Πατήρ, ἀλλὰ τὴν πρόθεσιν καὶ τὴν χρῆσιν, καὶ αὐτὸ γε τὸ βούλημα ὑπερηφάνως τῆς Γραφῆς παρετρέχων σφοδρῶς ἐπιφέστα· τῇ λέξει, καὶ τὴν σκίαν ἀντὶ τοῦ σώματος ἀπενεγκῶν, βιβλία συντάττει. Ἰσον δ' εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἐκ ψάμμων σχοινία πλέκει, καὶ οἰ-

κίας ἐντεῦθεν οἰκοδομεῖ, οὐκ οἶδα τί ἕτερον ἐσομένως, εἰ μὴ τὴν στήλην φαίη καὶ τρόπιον, τὴν μὲν τῆς ἀφροσύνης αὐτοῦ κήρυκα, τὸ δὲ δῆλωσιν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ, ὃν κατὰ τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας ἠγωνίσσεται. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ τὰ δόγματα τοῖς ἑαυτῶν Πατέρι συγκυκατοδικάζοντες, κρίνομεν ὡς ἐκείνων, οὕτω δὲ καὶ αὐτῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μνημόσυνον ἀπολέσθαι μετὰ ἔχου. Ἀκανθὰι γὰρ εἰσιν οἶονεὶ καὶ τρίβουλοι, ἐκ οὐσίας παραγορήσεως τῆ ζωηφόρου τῆς Ἐκκλησίας ἀναφυσίσαι χιώρα· ἢ καὶ ζιζάνια πονηρὰ ὅποια τῷ καθαρῷ τοῦ Ευαγγελίου σέμψ ἐχθρῶς ἐνέσπειρεν ἄνθρωπος, τὴν ἀνοχὴν τοῦ ἐκδικούντος Θεοῦ εἴθετον εὐρηκῶς τῆς κακουργίας καιρόν. Κι δὲ βούλει, ὃ καὶ μᾶλλον τῇ πονηρίᾳ προσέεικεν, ἐχιδνῶν εἶσι θανατηφόρα γεννήματα, καὶ κατὰ τὴν Γραφὴν ἔργονα βασιλίσκων, θάνατον ἀπάση τῇ προσπελαζούσῃ ψυχῇ ἐπιφέρουσι, παρὰ τοσοῦτον σώζεσθαι ἄξια, παρ' ὅσον μὴδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ εἰς γένεσιν καὶ γινῶσιν ἀνθρώπων ἐλθεῖν, ἃ καὶ πύρι καὶ σιδήρῳ, καὶ πᾶσι τοῖς δυνατοῖς ἀφανίζουσιν, ὅποια ταῦτ' ἂν εἴη τῇ Ἐκκλησίᾳ κατεργαστέον, καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι παραπαμπτόν, καὶ τὸν ἔσχατον ὄλεθρον, καὶ γε πᾶσι τοῖς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας οἰοῖς, σπουδῇ φεύγειν αὐτὰ παραινοῦμεν, καὶ μὴδ' ὅσον παρέργως ἀκούται τὰς ἀκούας ὑπόχειν αὐτοῖς. Οὐ μέγρι δὲ παραινέσεως τὸν λόγον ἰστώμεν, ἀλλ' ἤδη τι καὶ ἀπειλῆς, καὶ φόβου, καὶ τῆς ἀσφαλείας ἕνεκεν τοῦ μέλλοντος προστιθέμεν. Τίς οὖν ἡ ἀπειλή, ἐπειδὴ περὶ τὴν πρὸ μικροῦ χρόνου συμβεβηκυῖα πράξις τὴν Ἐκκλησίαν συγγέασα, εἰς τέλος κατελυμήνατο, ἦν καὶ οἰκονομίαν τάναντία δυναμένην οὐκ οἶδ' ὅπως ὠνόμασαν; Ἡ δ' αὐτὴ καὶ τὰ προανατεταγμένα ἀλλοκυττα δόγματα, ἃ τὸν Βέκκον Ἰωάννην προστάτην ἐπλούτησεν, ἐπισφαλῶς καὶ λίαν ἐπιζινδύνως εἰσήνεγκε. Τοῦτο δὲ τρανέστατα τοῖς πᾶσι διοριζόμεθα, ὡς εἰ τις τῶν νῦν τε ὄντων ἀνθρώπων, καὶ τῶν ὕστερον ἐσομένων, τυλμήσειέ ποτε τὴν τότε μνημονευθεῖσαν πρᾶξιν καλῶς ἐσθεσμένην ἀνανεῖσαι, τὰ τε κατῳρηθέντα λυσιτελῶς ἤδη δόγματα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀναγορεύσει, ἢ λάθρα ἢ κακούργως ὑποβάλει, ἢ εἰσήγησιν τοῦ ταῦτα φρονεῖν ἢ ἐπαινεῖν, εἰσνεγκεῖν, ἢ τι ὅλως μετιέναι ὑπὲρ τῆς ἐν ἡμῖν καὶ αὐτοῖς αὐτῶν παρρησίας παρὰ φεῦλον τῆ γνήσια τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἴμενος δόγματα, καὶ τὰ νῦν αὐτῆς κατὰ τῶν νόθων καὶ ἀλλοτρίων, ἔτι δὲ καὶ τῆς δι' ἦν ταῦτα οἰκονομίας καὶ πράξεως παρειστεροῦσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ προστάγματα. Τοῦτον καὶ τὸν ὅλως τοῦς ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔγοντας τέως ἀμεταθέτως ἐφ' οἷς ἀνωθεν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἐνεκλήθησαν, δι' ἃ καὶ τὸ μεταξὺ ἐπισυμβεβήκατο σχίσμα δεξασθαι ποτε συνθησόμενον, καὶ δεξασθαι πλέον καὶ γνησιώτερον ἢ περ εἰώθειμεν πρότερον, πρὸ τῆς πεπλασμένης δηλαδὴ ταύτης οἰκονομίας, καὶ τῆς ἀποθλίπτου καὶ τῷ καλῷ πολεμίας εἰρήνης, τοῦτον τὸν τῷ ἀποκήρυκτον ποιῆσαι τῆς Ἐκκλησίας, ἐκκόψαι τε καὶ ἀλλοτριῶσαι τῆς ἡμῶν τῶν εὐσεβῶν ἐπισυναγωγῆς τε καὶ κοινωνίας, καὶ τῷ τοῦ ἀναθέματος ἐπιτιμίῳ φρικώδει καθυποβάλλομεν. Ἐπεὶ μὴδὲ συγγνωστὸς ἔν ἀνθρώποις ἐκείνως,

εις μηδὲ μετὰ τσσαύτην πῶρην τοῦ προλαθόντος κακοῦ, μηδὲ μετὰ τὴν ἀρτίως ἐπενηνεγμένην καταδίκην πεπαιδευταὶ μὴ ἐπιτολμῶν τοῖς τοιούτοις, μηδ' ἐγνωκε τοῖς καιμένοις τῶν Πατέρων ἐπιτεχνάζεσθαι ὕβρις, μηδὲ μαθητῆς μὲν τῆ Ἐκκλησίᾳ διὰ παντός καὶ ὑπέγκος. Καὶ ταῦτα φθεγγόμεθα καὶ διαπρατόμεθα, τοῦ τε ἀνεπηρέαστου, καθὼς περ ἔφημεν, ἕνεκεν, καὶ τῆς κοινῆς τῶν ψυχῶν ὠφελείας πάντων, ὅσοι τε νῦν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν εὐσευῆ Ἐκκλησίαν τελοῦσιν.

Ἄλλὰ μένετε, οἱ γνήσιοι τοῦ Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι καὶ βδελυγτόμενοι τὰ τε ἄλλα τῆς ἀληθείας πολέμια δόγματα, καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ βέγκου γεννήματα. Ἀποστρεφόμενοι δὲ οὐχ ἴπτον καὶ αὐτὸν, καὶ ὡς ὁ λόγος ἀνώτερον ἐμνήσθη κατ' ὄνομα, τὰ βλάσφημα σὺν αὐτῷ ἀπερευξαμένους, καὶ μέχρι τοῦδε οἰκειομένους αὐτῶ, καὶ ἀμεταμέλητα στέργοντας. Καὶ οὕτως ἐχόντων μενεῖ ἐν ἡμῖν ὁ Παράκλητος, οὐ μόνον τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπὸ τῶν παθῶν κρείττους διαφυλάττειν λύμης ὑμᾶς ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καὶ τῆς τοῖς δικαίοις ἡτοιμασμένης μακαριότητος. Καὶ ὑμεῖς μὲν οὕτως ἔχετε καὶ σχοίητε· ἡ δὲ ἀναγεγραμμένη ψήφος τε καὶ ἀπόφασις νῦν μὲν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀποστασιῶν καὶ ἀθετητῶν ἐξευνήνεκται, μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ παρὰ τοῦ μεγάλου κριτοῦ, εἰ μὴ πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν αὐτοῦ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ, μετανόῃ καὶ δάκρυσι καὶ ἀσχέτῳ πένθει φθάσουσιν ἑαυτοῦς ἐξελόντες. Καὶ

Ἄ γὰρ εἰ μεταβληθῶσονται καὶ πρὸς τὸ τῆς μητρῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας φῶς γενεσίους καὶ πάλιν τοῖς τῆς ψυχῆς ἐνδίοισιν ὀφθαλμοῖς, ὡς περ ἔξω τὸν πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον οὐκ ἐκβάλλει Χριστὸς, ἐπιστρέφεται δὲ μάλλον ἐπιστρέφοντος, καὶ ἐνχαλιζέται, κἂν ἄσιωτος ἦ καὶ τὴν πατρῶν οὐσίαν καταπαγῶν, κἂν ἀπολωλὸς πρῆψατον καὶ τῆς σωζούσης μάνδρας ἀποσιρτήσαν, κἂν ἄλλο τι τῶν πόρρω γεγονότων τῆς χάριτος· οὕτω δὲ καὶ αὕτη συνάξει καὶ οἰκειώσεται, καὶ εἰς τὴν τῶν τέκνων μοῖραν καὶ τάξιν αὐτῆς ἐγκαταστήσει, μόνον εἰ θρηνησουτί ποτε, καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς ὃ νῦν ἡμεῖς πάσχουμεν πάθωσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡμῶν ἀποκόπτομεν, εἰ καὶ τῆς τῶν εὐσεδῶν ἐξορίζομεν Ἐκκλησίας, εἰ τῆ φουερᾶ καὶ μεγάλη τῆς ἀκωνιωνησίας καὶ ἀλλοτριώσεως τῶν ὀρθοδόξων καθυποβάλλομεν καταδίκη, οὐχ ὡς ἐφηδόμενοι τοῖς αὐτῶν παθήμασι τοῦτο θρώμεν, οὐδ' ὡς τῆ ἀποβολῆ τῶν ἀνδρῶν ἐπιχαίροντες, τούναντιον μὲν οὖν καὶ ἀλλοῦμεν, καὶ ὡς ἀηδῶς τὴν διάζευξιν φέρομεν. Πλὴν ἀλλὰ τίς ἡμᾶς ἀνάγκη ἐπὶ τὴν πράξιν τήνδε κινεῖ; Δυστὴν πάντως ἕνεκεν, τοῦ τε ὀδυνηθέντος αὐτοῦς ταύτη καὶ πικρανθέντος ἐπανελθεῖν διὰ μετανοίας, τῆς ἀπονοίας κατεγνωκότας, καὶ τῆ Ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦς ἀνασώσασθαι, τοῦ τε σιωφρονισθῆναι καὶ παιδευθῆναι τοὺς ἄλλους ἐντεῦθεν, μὴ ἐπιτολμῶν ποτε τοῖς ἡμοῖσις, μηδ' ἐπιχειρεῖν κατὰ τῶν ἀθίκτων, μηδὲ κατὰ τῶν ἀγίων νεανιεύεσθαι, μήπως οὕτω θρασυνοῦμενοι τῶν αὐτῶν ἀμοιδῶν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τύχωσιν.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΕΙΛΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ.

Τὴν ἐκπόρευσιν ἀκίνητον ιδιότητα τοῦ παναγίου Πνεύματος οἶδεν ἡ κοινὴ δόξα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ μόνον τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς φυσικὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ παριστάνουσιν. Τὸ γοῦν δοξάζειν καὶ γράφειν τὴν ἐκπόρευσιν ταύτην, νῦν μὲν ἐπὶ τῆς Θεολογίας τὴν ὑπαρξιν σημαίνει αὐτὴν, νῦν δὲ αὖ τὴν ἐκφασιν τὴν αἰδίον, ἢ τὴν ἐκλαμψιν, ἢ τὴν φανέρωσιν βλάσφημον, καὶ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων ἀλλότριον, καὶ παρὰ τοῦτο, καὶ ἀντιθέματος ἄξιον, πάλιν τὸν προβούλεα τοῦ παναγίου Πνεύματος αἴτιον, ὡς καὶ τὸν γεννήτορα τοῦ Υἱοῦ αἴτιον, ἢ κοινὴ τῶν Πατέρων οἶδεν ἕνωσια καὶ ὁμολογία. Πρὸς δὲ καὶ τὴν προβολὴν ταυτὴ τῆ ἐκπορεύσει ὀνομασθῆναι, καθάπερ οἱ πάντες γινώσκουσιν. Ὁ μὴ τοίνυν οὕτως, ἀλλ' ἐτέρως φρονῶν, δογματίζων τε καὶ γράφων, ὡς ποτὲ μὲν ὁ προβούλεος τὸν αἴτιον σημαίνει τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ ἡ προβολὴ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ φυσικὴν ὑπαρξιν, ποτὲ δὲ ἐκεῖνος μὲν τὸν φανερωτὴν, αὕτη δὲ τὴν αἰδίον ἐκφανσιν, ἢ τὴν ἐκλαμψιν, εἴτ' οὖν τὴν φανέρωσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος, πρῶτος βλάσφημος οὕτως ἡμῖν καὶ περιφανῆς παραδειγματιστής, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀποβολῆς καὶ βδελύγματος ἄξιος. Ἐσαύτως καὶ τὴν πρόθεον πάλιν ἐπὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος εὐρισκομένην, καὶ παραστατικὴν μόνως τῆς

ὑπάρξεως τοῦ παναγίου Πνεύματος οἱ Θεοφόροι Πατέρες αἰεὶ καὶ νοοῦσι, καὶ ἐκλαμβάνουσι, καθάπερ ἄρα καὶ τὴν ἐκπόρευσιν αὐτὴν καὶ τὴν προβολὴν. Οἱ γοῦν καινοτομοῦντες καὶ ταύτην ὀνομασθῆναι, καὶ δογματίζοντες ἅμα καὶ γράφοντες, ὡς ποῦ μὲν τῶν Γραφῶν τῶν ἀγίων ὑπάρξεως ἔστιν αὕτη παραστατικὴ, ποῦ δὲ πάλιν φανερώσεως, καὶ ἐκφάνσεως, καὶ ἐκλαμψιως, τῶν ὀρθῶν παραχράκτα: καὶ οὗτοι δογμάτων λογιζονται, καὶ τῆς ἀληθείας πόρρω φερόμενοι, καὶ παρὰ τοῦτο μίσους τῷ ὄντι καὶ ἀπιστροφῆς ἄξιοι. Ταῦτα οὕτως οἶδεν ἄνωθεν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγία Ἐκκλησία φρονεῖν, οὕτω δογματίζειν, οὕτω διδάσκειν, οὕτως ὁμολογεῖν· ταῦτα καὶ ἡμεῖς οὕτω φρονεῖν, οὕτω δογματίζειν, οὕτω διδάσκειν, οὕτως ὁμολογεῖν ἀνεκαθεν καὶ ἐς δεῦρον παρ' αὐτῆς παρελάθομεν. Ταῦτα καὶ οἱ μέχρι τῆς νῦν διαφερόμενοι πρὸς ἡμᾶς, εἰ οὕτως ὁμολογήσαιεν, ὁμοῦ μὲν καὶ ἀπὸ στόματος, ὁμοῦ δὲ καὶ διὰ γραμμάτων, τὰ μὲν ἐνστερνιζόμενοι ὡς ὀρθὰ δηλονότι, τὰ δὲ ὡς βλάσφημα νεθέματι: παραπέμποντες, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, γνήσιοι ἔσονται ἡμῖν τὸ ἀπὸ τοῦδε ἀδελφοὶ καὶ ὀρθοδόξοι, καὶ τὴν μετ' αὐτῶν ἐντελεῆ καταλλαχὴν καὶ εἰρήνην ἔχουσιν ἀπὸ καρδίας ἀσπαζομένους ἡμᾶς· εἰ δὲ μὴ, ὅπερ μήποτε γένοιτο, οὐδαμῶς οὐδαμῶς.

ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΓΕΓΟΝΙΑ ΟΠΟΤΕ Η ΕΠΙΣΤΑΣΙΣ ΓΕΓΟΝΕ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΚΑΠΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΙΝΩΝ
ΑΡΧΙΕΡΕΩΝ ΔΙΑ ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΕΞ ΕΒΡΑΙΩΝ ΜΑΛΑΘΩΝ Δ' ΙΟΥΔΑ ΜΑΡΚΟΥ.

Μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει, φησὶ, τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὲ ἀκούσῃ πρότερον καὶ γινῶ τί ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ εἶνα λόγων δικαιούσθαι, καὶ οὐ ἐκ τούτων αὐτὸν κατακρίνεσθαι, τῶν αὐτῶν Εὐαγγελίων κρίσις τε καὶ δικαίωσις. Καὶ ὑμᾶς τήνουν τοὺς ὡδε συνθεδραμυχίτας ἐν' ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς τῆς πίστεως ἐμὲ κρίνητε λόγοις, μαθητὰς ἀρχόντας εἶναι τῶν σωτηρίων καὶ θεῶν λόγων ἐκείνων, ἀξιοῦν πρῶτον βούλημα: διακούσαι τῶν ἑμῶν τούτων λόγων ἐν πραύτητι πνεύματος, ὡς καὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἐπὶ ἡρόνου κρίσιως καθημένους ὑφείλεται, ἐξαιρέτως δὲ τοῖς περὶ τῶν τηλικούτων δικάζουσιν, ἔπειτ' αἰ τὴν ψῆφον ἐπενεγκεῖν, ἐκεῖνο ἐνθουσιάζοντες ὡς ὑποκίψ τις κρίματι κρίνεται κριθήσεται, καὶ ὅ μῆτρον μετρήσει, ἀντιμετρηθήσεται αὐτῷ. Γινέσθ' ἔμοι οἱ λόγοι περὶ ὧν ὑμεῖς ἀξιώ πρῶτος ἔχοντες ἀκούειν, ὁμοῦ δὲ καὶ πρυτέροντας, οἱ περὶ τῆς πίστεως αὐτῆς, οὐς καὶ πάλα μὲν κοπιώμεθα πρὸς ὑμᾶς καὶ τὴν τῆς ὀρθότητος αὐτῶν οὐκ ἀγεννή μαρτυρίαν ἐκομισάμεθα, καὶ νῦν δὲ ποιούμεθα, ἐπειδὴ τισιν ἄλλως ἔδοξε δόξαι περὶ ἡμῶν, τῆς περὶ ἡμᾶς κρείττονος διαδεβλημένοις δόξης, οὐχ ἡμῶν μεταπέθεντων, μὴ γένοιτο, τῆς περὶ Θεοῦ, τοῦ γὰρ ἰσχυρῆσαι τῆ εὐσεβείᾳ ὄντινά τις βούλεται καὶ αὐθις ἀποκρίναι αὐτῆς, τοσαύτη ἰσχυρῆσαι ὡστ' εὐσεβείας καὶ κακοδοξίας κριτήριον μὴ τὸ Εὐαγγέλιον ἰσχυρῆσαι καὶ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογίαν καὶ παράδοσιν, ἐὰν δὲ μίση τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς φιλίας. Εὐσεβείας μὲν γὰρ τίς τινι σήμερον ἂν τῶν κεχαρισμένων ἔπραξεν, οὐ τοιοῦτος δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου προσκέρουκε. Ποιούμεθα δὲ τοὺς αὐτοὺς οὐ μόνον ὅτι περὶ τῆς αὐτῆς πίστεως εἰσιν, ἀλλ' ἵνα καὶ τούτω γριώριμον ἅπασι γένοιτο, ὡς οὐ νῦν πρῶτως τοῦ ὀρθοῦ γεγονάμενον φρονήματος, εἰς ἐπηρεῖαι τινῶν εὐφρονισθέντες, ἀλλ' ἀνωθεν ἐκκλησιαστικῶς τε εἴχομεν, καὶ περὶ τὰ τῆς εὐσεβείας καὶ εὐσεβείας διεκείμεθα, καθὰ δὲ καὶ τὸ τῆς θεογνωσίας διδασκαλῶν ἢ τῶν πιστῶν μήτηρ ἐξεπέδουσαν Ἐκκλησίαν. Ἔχει τοίνυν τὰ τῶν λόγων τῆς πίστεως ἡμῶν ὡς κάλι εἴχεν, ὅτε καὶ παρ' ὑμῖν αὐτοῖς ὀρθόφρονες ἰκαίμεν, καὶ ὡς εὐσεβεῖς ἐπινοούμεθα. Καὶ ἔχει γε οὕτως.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὑρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων, ἀναρχὸν μὲν καὶ ἀγέννητον καὶ ἀνάκτιστον, ἀρχὴν δὲ φυσικὴν καὶ αἰσίαν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Πιστεύω καὶ εἰς τὸν ὁμογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν ἀρχόντως καὶ ἀφρόστως ἐξ αὐτοῦ ἡμοούσιον γεννηθέντα

δὲ οὐ τὰ πάντα ἐγένετο. Πιστεύω καὶ εἰς τὸ πανάγειον Πνεῦμα, τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ συμπροσκυνούμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὡς συναϊδίον καὶ σύνηρον καὶ ἡμοούσιον καὶ ἡμῶδον καὶ τῆς κτίσεως συνδημιουργόν. Πιστεύω τὸν ἕνα ταύτης τῆς ὑπερουσίου καὶ ζωαρχικῆς Τριάδος τὸν μονογενῆ Λόγον, κατελλόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, σαρκωθῆναι ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαι, τουτέστιν ἄνθρωπον τέλειον γενέσθαι, μένοντα Θεόν, καὶ μηδὲν μεταβάλλοντα τῆς Θεῆς οὐσίας διὰ τὴν πρὸς σάρκα κοινωνίαν, ἢ ἀλλοιωσάντα, ἀλλ' ἄνευ τροπῆς προσειληφῆτα τὸν ἄνθρωπον, ἐν αὐτῷ τε πάθος καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπομείναι, τὸν παντὸς πάθους κατὰ τὴν Θεῆαν οὐσίαν ἐλεύθερον· καὶ ἀναστῆναι τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεληλυθῆτα ἐκ δεξιῶν καθῆσαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Πιστεύω κατὰ τὰς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν παραδόσεις τε καὶ εἰσαγγέσεις τῆς μιᾶς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφωτον ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἔστι δὲ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ Λόγου μιᾶν ὁμολογῶν τὴν ὑπόστασιν, καὶ ἕνα πιστεύων τὸν αὐτὸν καὶ κινῆτων Χριστόν, ἐν δυοῖν οἰδοῖς μετὰ τὴν ἐνανθρωπήσιν ταῖς φύσεσιν τὰ ἐξ ὧν καὶ ἐν οἷς καὶ ἂ πίφκε σῶζοντα. Ἀκόλουθον δὲ καὶ δύο ἐνεργείας, αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ δύο προσδύω θελήματα, ἐκαστηςτῶν φύσεων τὸ ἴδιον θέλημα, καὶ τὴν οἰκαίαν σοφούσης ἐνεργείαν. Προσκυνετῆς εἰμι σχετικῶς, ἀλλ' οὐ λατρευτικῶς, καὶ τῶν Θεῶν καὶ αἰστων εἰκότων, αὐτοῦ τε Χριστοῦ καὶ τῆς πανάγειου Θεομήτορος, καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ἐπὶ τὰ πρωτότυπα τὴν πρὸς ταύτας διακρίστων τιμῶν· τοὺς δὲ ἄλλως ἢ οὕτω φρονούντας ὡς ἀλλοτριόφρονες ἀποβάλλομαι. Ἀποβάλλομαι δὲ καὶ τὴν πρὸ μικροῦ γεγονυῖαν ψευδώνυμον εἰρήνην, ὡς τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῖν προσενοῦσαν ἔχθραν. Ἐπειδὴ περὶ ὡς ἐν οἰκονομίας πλάσμαι τὴν Ἐκκλησίαν κατέτεμε καὶ ἐλυμήνατο, πείθουσα διὰ τῆς ἀβελτηρίας καὶ φρενῶν παρατροπῆς τῶν τὴν ἰδίαν, ἀλλ' οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ στήσα: ὀξῆσιν ζητούντων, ἀποκλῖναι μὲν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ὁγιῶς τῶν Πατέρων διδασκαλίας, εἰς κακοδοξίας δὲ καὶ βλασφημίας ὑπολισθῆναι κρημνόν. Ἀθετῶ τὰς ἐπικινδύνους περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως λαληθείσας· αὐτοῖς φωνάζ. Τὸ

γὰρ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγου μαθὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ὁμολογῶ, καὶ αὐτὸν τοῦ εἶναι οὐσιωδῶς ἀρχεῖν αἴτιον, ὡσπερ ἤρξα καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός. Τὸν δὲ Υἱὸν ἐκ Πατρὸς μὲν οἶδα καὶ πιστεύω, καὶ αἴτιον ἑαυτοῦ καὶ ἀρχὴν φυσικὴν, τὸν Πατέρα πλουτεῖν, ὁμοούσιον δὲ καὶ συμφυῆς τὸ ἐκ Πατρὸς ἔχειν Πνεῦμα· οὐ μὲν δὲ καὶ αἴτιον αὐτὸν τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν, ἢ μόνον ἢ μετὰ τοῦ Πατρὸς· ὅτι μηδὲ ὑπαρξίν ἔχει τὸ πανάγιον Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθὰ δὴ καὶ ἐνόησαν καὶ ἐδογματίσαν οἱ εἰς ἀπώλειαν ἑαυτοῦ καὶ Θεοῦ μακρυσμὸν ἐκδιόζοντες. Ἄθετῶ καὶ τὰς ἐξηγήσεις ὅσας οἱ παραχαράκται τοῦ τριούτου δόγματος κακοσκόλως τοῖς πατρικοῖς ἐπάγοντες ῥήμασι, σύμφωνα τὰ τῶν ἁγίων δεικνύοναι ταῖς βλασφημίαις ἑαυτῶν ἐπειρήσαντο. Ὡς γὰρ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία περὶ Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν φρονεῖν παραδέδεικεν, οὕτω δὴ καὶ φρονῶ, καὶ ὁμολογῶ, καὶ διδάσκω ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ προήρημαι. Πᾶσαν βεβήγλον κενυρωσίνην ἐπὶ ἀθετήσαι τῆς ὑγινοῦς εὐρημένην πίστει ἢ εὐρεθησομένην ὡς ψυχῆς ἀπιστρέφουμι ὕληθρον καὶ ἀπὸ Θεοῦ ἀλλοτριώσιν. Δέχομαι καὶ τὰς ἐπτὰ οἰκουμένης ἁγίας καὶ Θείας συνόδους. Δέχομαι καὶ τῶν τοπικῶν ὅσας ἡ Ἐκκλησία ἐδέξατο. Δέχομαι τὰ ἱερὰ τούτων Θεσπίσματα, ὅσους οἱ ἀπεδέξαντο, ἀποδέχομαι, καὶ ὅσους αὐ κατέκριναν καὶ ἀπεβάλλοντο, κατακρίνω καὶ ἀποβαλλόμενος. Ἐπειδὴ καὶ ρῶμος ἱεροὶ παρά τινων προστρίβεται, ὅτι μοι ἐμφανισθὲν κακὸν ὄν οὐκ ἐφορέθη κακὸν εἶναι, οὐδ' ὡς βλάσφημον ἀπειροῦσθη, τὸ τοῦ Μάρκου φλόχρον χαρτίον πρῶτον μὲν ἀναθέματι καθυποβάλλω, αὐτὸ τε καὶ τὰς ἐν αὐτῷ βλασφημίας. Δεύτερον δὲ καὶ ὑπόδικον ἑμαυτὸν ποιῶμαι ταῖς παλαμναιστάταις καὶ φρικωδέσταταις ἀραῖς, εἴπερ ἐγὼ ποτε τοιοῦτόν τι αὐτῷ ἢ τινὶ τῶν ἀπάντων ἑτέρῳ γράφειν εἰσηγηράμην. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ γράφω τὸν τόμον καὶ ὅσα γε ἕτερα ὑπὲρ τε τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κατὰ τοῦ Βέκκου, εἰς οὐδὲν τοιοῦτον ἐκπεπτωκότι νόημα σόνοιδά ἑμαυτῷ, ὁποῖον συκοφαντοῦντες ἐμὲ καὶ διακῶλλοντες λέγουσι, τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς σαφῶς ἐκ τούτων βλάπτουτες, οὐκ ἐμὲ. Καὶ γὰρ ἐγὼ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συμπληρωτικὸν εἶδος τῆς ἁγίας Τριάδος, Θεὸν οἶδα τέλειον, ὡς αὐτὸν τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Υἱόν, ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τέλειον ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὸ εἶναι, ὁμοούσιον τε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται, καὶ τῷ ἐκείθεν ἀφράστως γεννηθῆντι Υἱῷ, ὃ καὶ συνάπτεται παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ συμπρομαρτεῖ, καὶ δι' οὗ πέφησε καὶ ἐκλάμπει καὶ φανεροῦται, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τέλειον ἐκείθεν ἔχον τὴν ὑπαρξίν, καὶ τὴν θεῖαν τε καὶ ἀόρατον ἐκ Πατρὸς ἐκπύρουσιν αὐτοῦ τρόπον εἶναι μυταγωγηθεῖς αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως, οὐθ' ὁμιονομον φωνῆν ἐννεόηκα, οὐνε ποτὲ καὶ ταῦτα πολλὰ συγγραψίμενος γέγραφα. Τὸ δὲ Μάρκου χαρτίον ἔστιν κατὰ τοῦ γεγραφύτου, οὐκ ἐμῷ γε αἰτίᾳ καὶ κατηγόρημα, ὅς γε μηδὲν προσχεῖν ἐπιμελῶς αὐτῷ

κατηξίωσα, ὡς ἀνδρὸς ἀγροίκου καὶ ἰδιώτου πονήματι, ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἐν καιρῷ μοι ἐδόθη, ὅτε οὐδὲ τῶν πάντων σπουδαίων δυνατὸν ἦν ἐμὲ κυκλούμενον ὑπὸ πᾶσιν καὶ θορυβοῦμενον ἐπιστρέφειν. Ἄλλ' ὅμως ἵτι παντάπασιν ἀπόβλητον ἔχον τὸν νοῦν, ἐμὲ τότε παρέδραμε τοιαῦτα φέρων κακὰ, τῷ ἀναθήματι αὐτῷ, ὅπερ καὶ ἄνω εἴρηται, παραδίδωμι.

Ἐπεὶ δ' αὐτὸν καὶ τὸν τόμον αἰτιᾶσθαι πυνθάνομαι, ἢ μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο ταῦτό μου ὅπερ φησὶν ἡ « δι' Υἱοῦ » λέξις ἐνταῦθα, τὴν εἰς αἰδίου ἐκλαμψίν, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρῶς σημαίνειν βούλεται πρόσθον, τοῦ ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχοντος Πνεύματος. Τὸ γὰρ ἐνταῦθα κείμενον, φησὶν, ἐν τῷ μέσῳ συναρπάσαι τε αὐτὸν, καὶ εἰς ὁμιονομίαν ἐξῆσαι, οὐδὲ τούτου κρίνω ἀθεράπευτον, παραδραμεῖν τὴν μέμψιν ἐγῷ. Ὅθεν καὶ ἀποστραφεὶς πρὸς αὐτὸν, τὸ ταῦτό μου ἐνταῦθα φημί, ὃ σύ γε κατατιᾶ, καὶ δι' ὃ φῆς εἰς τὰς ὁμιονομίας ἐκπεπτωκῆναι τὰς τριούτου πόρρω τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἡμετέρου διεστηκυίας φρονήματος, καὶ σφόδρα καλῶς τε καὶ εὐσεβοῦς. Ναὶ μὲν καὶ ἀναγκαίως, οἷς πρόσκειται πρόσκειται, οὐχ ἵνα σὺ κακουργῶς καὶ ἀμαθῶς τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος τρόπον οἶσαν αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως, καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο σημαίνειν νοήσης, ὅπερ οὐθ' ἡμεῖς, οὐθ' ἕτερος εἴρηκε τῶν ἀπάντων· ἀλλ' ἵπειδὴ τὴν « δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα » φωνὴν Βέκκος μὲν ὑπαρξίν δι' Υἱοῦ τοῦ παναγίου νενόηκε Πνεύματος, βύθουον βλασφημίας ἀνορύσσειν ἐντεῦθεν· ἡμεῖς δὲ οὐδαμῶς οὕτω νοοῦμεν, ἀλλ' ὅτε μὲν τὴν δι' Υἱοῦ αἰδίου αὐτοῦ ἔκφανσιν καὶ ἐκλαμψίν καὶ φανέρωσιν ἴσμεν σημαίνειν παστὰ τοῖς ἁγίοις, ὅτι δὲ τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν καὶ πέμψιν καὶ δόσιν. Τί φησὶν ὁ τόμος; Τῆ ῥήσιν ἐπιστὰς τῆ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λεγούσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὅτι τὸ « δι' Υἱοῦ » ἐνταῦθα οὔτε καθὰ φησι Βέκκος διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν τοῦ παναγίου Πνεύματος σημαίνει, ἐπεὶ μηδ' ἀλλαχοῦ σημαίνει, οὐ γὰρ ἐστὶν ἐτέρωθεν ὑπαρξίς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὅτι μὴ ἐκ Πατρὸς, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, οὔτε τὴν εἰς ἡμᾶς χορηγίαν καὶ πέμψιν καὶ δόσιν, εἰ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο σημαίνει, ἀλλ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν διὰ τοῦ Υἱοῦ αἰδίου ἔκφανσιν, συντρέχουσαν καὶ συνεπινοουμένην τῆ ἐκ Πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι προῦθον.

Ὅτι δὲ τοιοῦτον ἀρχήθην ἡμῶν τὸ φρόνημα, καὶ τῶν τοῦ Μάρκου φρονημάτων τε καὶ δογματίων πλείστον ἀφιστηκῶς, μαρτυροῦσι, καὶ ὅσα πρὸ τοῦ τόμου πολλοῖς ἔτεσιν ἐκδέδοται μοι, καὶ ὅσα μετὰ τὸν τόμον, ἐν οἷς ἅπασιν οὐδ' ἂν σκιάν εὐρήσει τις ὁμοιότητος. Μαρτυρεῖ δ' οὐχ ἥκιστα, καὶ ἡ πρὸς τὴν τοῦ Βέκκου ἀπορίαν ἀπάντησις, δι' ἣς ἀπορίας ἐκεῖνος ἡμᾶς συναλαύει. Ἐδόκει ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ ἀμέσως ὁμολογεῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὃ καὶ τκοπὸς αὐτῷ καὶ πρόθεσις ἦν, ἢ τὰς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ προτεγῶς κηρυττούσας αὐτὸ τῶν ἁγίων φωνὰς παραγράφεσθαι. Ἦξει δὲ τὰ τῆς ἀπαντήσεως αὐταῖς λέξεσιν οὕτως·

(1) Ἡμεῖς φάμεν καὶ ἀμέσως ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα τις καὶ ὅπως τὰς διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ

(1) Marg. : Εἰ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας λέγει προσεχῶς, βραχὺς ἡμῖν καὶ τὰ τοιαῦτα λόγος.

ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ οὕτε κατὰ τοὺς ἀντιθέτους ὑπεῖν, ἀμέσως αὐτὸ λέγοντες, τὸ δι' Υἱοῦ καταργούμεν, οὕτε τὸ δι' Υἱοῦ ἀναμολογούμεντες, τὸ ἀμέσως ἀρνούμεθα. Καὶ γὰρ ἀμέσως ὁρμηματίζομεν, ἐπειδὴ περὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ὑπαρξιν, καὶ ὅλως αὐτὸ δὴ τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἢ γὰρ ἂν καὶ αἴτιος οὕτω τοῦ Πατριάρχου ὁ Υἱὸς ὑπῆρχεν ἀναμφηρίτως, ὑπὲρ οὗτ' εὐσεβείας ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε τῶν ἁγίων οὗτ' εἰπὼν, οὕτε γράψας ἐφάνη. Διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ φαρμὸν τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν ἀμέσως ὁμολογίαν ἡμῶν μὴ λυμαίνεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἀφιστάμενον, ἐξ οὗ δὴ καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, δι' αὐτοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται καὶ ἐκλάμπει, τέλειον πλὴν ἔχον τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς· καθ' ὃν δὴ τρόπον καὶ τὸ φῶς εἴρηται διὰ τῆς ἀκτίνος ἐκ τοῦ ἡλίου, ἔχον μὲν πηγὴν καὶ αἰτίαν τοῦ εἶναι τὸν ἡλίον ὡς ἀρχὴν αὐτοῦ φυσικὴν· διὸν δ' ἡμῶς καὶ προῖόν καὶ ἐκλάμπον διὰ τῆς ἀκτίνος, ἐξ ἧς οὐχ ὑπαρξίς τῆς φωτὸς, οὐδ' οὐσίωσις· ἀλλ' ἦκει μὲν αὐτῆς, ὡς εἴρηται, ἔχει δὲ ἀρχὴν τοῦ εἶναι δι' αὐτῆς ἢ ἐξ αὐτῆς οὐδαμῶς, ἀλλὰ καθαρῶς καὶ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἡλίου, ἐξ οὗ δὴ καὶ αὐτὴ ἢ ἀκτίς, δι' ἧς περὶ τὸ φῶς φαίνεται προϊόν.

Πλὴν τὰ τῆς ὁμολογίας ἐμοὶ οὕτως ἔχει· καὶ καθὼς περὶ τοῖς χεῖλεσιν ὁμολόγησα, οὕτω καὶ τῆ καρδίᾳ πεπίστευκα, καὶ ὡς ἀληθεύω ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν μηδὲν ἂν ἀτύμφωνος κατὰ ταῦτα πρὸς τὰ ἐνδόν τῆς διανοίας κινήματα, γένοιτό μοι σωτηρία ψυχῆς, καὶ ἀμέμπτῃ παραστῆναι τῆ τοῦ Σωτῆρος

Ἰησοῦ Χριστοῦ βήματι, τοῦ τὰς συνειδήσεις ἡμῶν κρινούντος καὶ ἐκάστην κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀποδώσοντας. Εἰ δὲ πλάττομαι καὶ μὴ κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ τὸ τῆς ἐμῆς ψυχῆς ἐστὶ φρόνημα, ἀλλότριος εἴην Χριστοῦ καὶ τοῦ τῶν ἐκλεκτῶν κλήρου ἐκπέσοιμι. Καὶ ταῦτα μὲν αὐτὸς ἐγὼ περὶ ἐμαυτοῦ, "Ὅστις δὲ με τῶν ἀπάντων μετὰ ταύτην μου τὴν ὁμολογίαν τὴν οὕτω κατασφαλισμένην ἐπι συκοφαντῶν ἐμμένει καὶ διαβάλλον, καὶ οὐκ εὐσεβέστατον Χριστιανὸν τὸν ἀληθῶς αἰεὶ τοιοῦτον ἐμὲ καὶ ἡγεῖται καὶ ὁμολογεῖ, ἐκεῖνος ἀληθῶς τῆς εὐσεβείας ἀλλότριος, ἐκείνος πύρρῳ τῆς ὀρθότητος, καὶ τῆς Χριστιανῶν ἀνωμότητος πίστεως πολέμιος· ἐκεῖνος καὶ ὑπόδικος εἴη ταῖς ἀραῖς ἅς διαγέγονα ἐπαριώμενος ἐμαυτῆρ, εἰ μὴ ταῖς ἐμαῖς ταύταις περὶ πίστεως φωναῖς καὶ τὸ τῆς ψυχῆς συμβαίνει φρόνημα, λογισθεῖη τῆς μερίδος τῶν θύου συκοφαντῶν, ὅτινος ἐπὶ Καίσαρα κρινόντος Χριστὸν ἐξανέστησαν καταμαρτυροῦντες Χριστοῦ. Εἴη μετὰ τῶν εἰρηκότων πλάνον Χριστὸν αὐτὸν τὸν ἀληθῆ θεὸν καὶ Σωτῆρα, τὴν αὐτοαλήθειαν, ὅς ἄλλα λέγειν ὑμᾶς καὶ ἄλλα φρονεῖν ὑπέληψε, καὶ τοὺς ἄλλους οὕτως ὑπολαμβάνειν προτρέπεται, καὶ μὴ δάκρυα, μὴ νηστεία, μὴ σκληραγωγία καὶ μὴ τῆξις σώματος, μὴ πένθος διηνεκὸς καὶ οὐδὲν ψυχῆς, μηδὲ τις ὅλως τρόπος μετανοίας τῆς τοιαύτης αὐτὸν ἐξελέσθαι καταδίκης ἰσχύσειεν. Ἀλλ' ὡς Χριστιανῶν ἐπηρειαστῆς καὶ συκοφάντης κατηγορος, τῆς τῶν Χριστιανῶν μερίδος ἀλλοτριωθεῖη, καὶ παραπεμφθεῖη ταῖς ἀτελευτήτοις βασάνοις, τὰς τῆς Χριστιανοκατηγορίας εὐθύνας ὑφέξων εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΜΕΜΨΙΝ ΙΕΣΧΥΡΟΤΑΤΗ.

Ἄει μὲν ἐγὼ πρότερον τοὺς πολλὰ περὶ Θεοῦ φηγεγομένους ἀνδρας ἐθαύμαζον, τί ποτε αὐτοῖς τὸ τῶν λόγων πλῆθος ἠΐσάλετο, ἔξόν εἰπόντας βραχέα, καὶ ταύτη τὸν εὐσεβῆ νοῦν ὑμφήνυντας ἐαυτῶν, σιγᾶν ἀγαπᾶν τοῦ λοιποῦ, ὡς μόνου δὴ πολλοὺς οὐ προστεμένου τοῦ περὶ ἐαυτοῦ λόγου Θεοῦ, ὑπὲρ οὐσιῶν ὄντος καὶ λόγον καὶ πᾶσαν κατάληψιν· νοῦν δὲ μετὸ περὶ τῶν οὕτω τρυφολογηκῶτων οὐδαμῶς ἔχει θαύμα. Καὶ γὰρ τοὺς πολλοὺς ἐκείνων ἀνάγκη δὴ τινι προσενηνεγκα λόγους, ἀλλ' οὐ φιλοτιμίᾳ κατελέγησα. Ἐκείνοι μὲν οὖν εἰς τασοῦτον καὶ ἡ τῶν αἰρετικῶν φιλόνοιος γνώμη, ἀντιθέσεις αἰεὶ τῆ ὀρθῆς λόγῳ ἄλλας ἐπ' ἄλλαις ὡσπερ θάλασσα κύμασιν ἐπιφέρουσα κύματα· ἐκίνοι δὲ ἴσως καὶ τῶν ἄλλων σκαιῶν ἀνθρώπων καὶ βλαπκῶν ἐπήρειαι, πεφυκότων αἰεὶ τὰς καλὰς ἐπιμύμφεσθαι, καὶ τῶν πρὸς εὐσεβείαν εἰρημένων ὡς μὴ τοιοῦτων ἐπιλαμ-

βάνεσθαι· ὥστε, οὐσης ἀνάγκης πρὸς ἀμφοτέρους στρέφεσθαι τε καὶ ἀπαντᾶν, εἰκότως καὶ μῆκος τοῖς περὶ Θεοῦ λέγουσιν ὁ λόγος ἐλάμβανε, βουλομένοις ἐκινῶς ἀμφοτέροις ἐπεξιέναι τοῖς μέρεσι. Τούτο συμβῆν ἴδοι τις ἂν ἀτεχνίως ἐν τῆ παρόντι καὶ ἐφ' ἡμῖν. Σιγᾶν γὰρ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων αἰεὶ διὰ παντὸς ἀγαπήσαντες, τοῖς τε ὑπὸ τῶν τοῦ Πνεύματος ἀνθρώπων εἰρημένους, ὡς οὐκ ἦν βέλτιον ἄλλως εἰρησθαι, ἀρκούμενοι, καὶ ἄκοντες ὁμως εἰς αὐτοὺς ἐληλύθαμεν, καὶ μηδὲ βραχεῖς τὴν ἀρχὴν εἰπεῖν ἔννοοῦντες εἰς μῆκος αὐτοὺς ἐκτείνειν, ὡσπερ τινὸς ὑπ' ἀνάγκης ὑπέχθημεν. Καὶ τίνα τρόπον; Ἀνέστη πρῶτον Ἰωάννης ὁ Βέκκος λαλῶν τε καὶ γράφων διεστρημμένα. Ἔδει πάντως ἀπαντᾶν πρὸς ἐκεῖνον. Ἔδει μὴ τὴν χεῖρα ἐπὶ στόματος θεῖναι, μηδὲ χῶραν διὰ τῆς σιωπῆς διδόναι αὐτῷ τὴν λύμην ἐκτείνεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ τὸ τῆς σιωπῆς ἀκίνητον εἶναι

γράφας ἀκούομεν, μιᾶς δὲ ταύτης ὁμοίως σιωπῆς ὁ καρπὸς οὐκ ἀκίνδυνος. Ἀπηντήκαμεν οὖν ὡς ἐντὶν, καὶ τὸν ἀνθρώπου Θεοῦ συνεργούσης βραχέσι τοῖς ῥήμασι τῆς μακρᾶς δογματικῆς ἀστοχίας ἐπέσχομεν. Ἀνέστη μετὰ τὸν Βέκκον ἕτερος, συντάττων καὶ οὗτος ἐκ φιλοτιμίας βιβλία, λεξιθίων οὐκ οἶδα τί βουλομένων σημαίνειν καὶ ῥηματίων μεστά. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ ἡμῖν ἐπανέστη, ἔγκλημα ποιούμενος, ὅτι τὴν ἀρχὴν ἀνταίρειν τῆ Βέκκῃ ἡμεῖς τεταλιμέκαμεν, καὶ οὐκ αὐτῷ δὲ μόνῳ τὸ κράτος ἐν λόγοις ἔχοντι τοῦ παντὸς πρὸς ἐκείνον λόγου παρεχωρήσαμεν. Διὰ τοῦτο καὶ τῆ κατὰ τοῦ Βέκκου πρὸς ἡμῶν ἐκτεθειμένῃ κατὰ γνώμην τέως τῆς Ἐκκλησίας ἐπιφέρεται τόμῳ, καὶ ὡς οὐ καλῶς ἔχοντα βλασφημεῖ, ὃν οὐ μόνον τὰ πρὸ τοῦ ἐκθειάζων καὶ ἐπαινῶν διαγέγονεν, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς αὐτὸν οὐδὲν ἕτερον ὄντα ὅτι μὲν εὐσεβείας τόμον ὑπέγραψεν, ἔλκοντος ἐπὶ τούτου καὶ ταῦτα ἢ συναναγκάζοντος οὐδενός. Ἐὰ μὲν οὖν πρὸς Βέκκον ἐν ἄλλοις καὶ αὐτῷ δὲ τῆ τόμῳ ὑπὸ Θεῶ Σωτήρι καὶ βοηθῷ τέλος ἡμῖν ἔσχηκε τὸ πρυσήκον. Φέρε δὲ λοιπὸν ταῦτα πρὸς τούτον ἐν βραχέσιν, ὡς οὖν τε ἀντιλαμβανόμενου καὶ αὐθις Θεοῦ διαηιώμεθα, τὰς τε κατὰ τοῦ τόμου μέμφεις αὐτοῦ αὐτῷ μὲν προσηκόν τῆ μειψιζήσῃ, οὐ μὲν δὲ καθ' οὐ κενήνται ἀποδείξομεν. Καὶ ὁ βούλομαι μικρὸν ἐνεγκεῖν εἰς τινὰ τε προσήκουσαν ἀρχὴν τὸν λόγον ἀναγαγεῖν, ἵν' ἅμα διευκρινημένος εἴη, καὶ καθ' οὐδὲν προβαίνων ἡμῖν. Προῦκειτο τῆ Βέκκῃ φρονήσαντι τὰ τῶν Ἰταλῶν, κατόπιν τε τῆς ἐκείνων περὶ Θεοῦ δόξης ἀκολουθήσαντι, ἑαυτὸν τε κἀκείνους μὴδὲν ὕλως ἀπεμφαῖνον φρονούντας δεικνύοναι, μὴδ' ἐκπεπτωκότας τῆς ὀρθότητος· ἦν μέντοι τὰ τῶν Ἰταλῶν, ὡς ἐν κεφαλαίῳ φάναι, φρονήματα· ἐν μὲν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ἐν δὲ ὅτι καὶ ἐξ ἀμοιβῶν ἔχει τὴν ὑπαρξίν, τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁμοειδέῃ· καὶ τρίτον γ' ἕτερον ὅτι καὶ ἀμφὶ ταῦτα τὰ πρόσωπα ἐν εἰσιν αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως αἷτιον. Ἦν δ' αὐτὰ ταῦτα κατὰ τὸ ἀπαράλλακτον καὶ τοῦ Βέκκου φρονήματος, ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ὀρθῶν τῆς Ἐκκλησίας φρονημάτων καὶ δογμάτων. Ὅθεν μὲν οὖν καὶ ὅπως εἰς ταῦτα προήχθησαν Ἰταλοὶ, τίνες τε πατέρας ἔσχον τοῦ δόγματός, οἶδισαν ἂν αὐτοὶ καὶ οἷς ἐξετάζειν τὰ ἐκείνων σχολή. Ἀλλ' ὅ γε Βέκκος ἐρωτώμενος ὅτου χάριν ουγὰς ἐκούσης τῶν Πατέρων γενόμενος, αὐτόμυλος προσέειπε τοῖς ἄλλοις, καὶ εἰς τὴν οὖν δὲ βάρβαρον ἀπολισθῆναι βλασφημίας ἠγάπησε, τοὺς ἁγίους ἀπερυθριάστως τε καὶ ἀμαθῶς ἐπὶ ταῦτα συναλάσαι αὐτὸν ἀποκρίνεται. Τίνες ἁγίους; Μάξιμόν τε τὸν σοφὸν ὁμολογητὴν, Ἰωάννην τὸν πᾶν, ὁμοειδέῃ τὸν ἐκ Δαμασκῶ, καὶ οὐ πολὺ κλέος ἐν ἀρχιερεῦσι Ταράσιον. Τρεῖς γὰρ οὗτοι φησὶν, οὗς καὶ διδασκάλους εὐσεβείας ἢ τ' Ἐκκλησίᾳ πεπλούτηκε, καὶ αὐτὸς ἔχειν τὸν πάντα γράνον ἠγάπησε. Τρεῖς αὐτοὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα θεολογοῦντες τὸ ἅγιον, ὁμοειδέως πως παύουσι ἐκ μιᾶς αὐτῶν ταύτης φωνῆς μετέπειτα καμὲ καθ' ἑμᾶς τὴν Ἰταλικὴν ἀτιμάζειν εὐσεβείαν, προσέειπε δὲ μᾶλλον καὶ στέργειν ὡς Πατέρων ἁγίων εὐσεβείαν. Οἱ δ'

αὐτοὶ μοι δοκοῦσι καὶ ἑμᾶς προέχειν μᾶλλον ἐθέλοντας καλῶς ἂν εἰς αὐτὴν ὁδηγήσιν, πᾶσαν τῶν ὁμοειδέων ἀμφιβολίαν ἐξελόντες ψυχῶν. Καὶ γε τὸν τῆς ὁδηγίας τρόπον ἐντεῦθεν καλῶς πᾶς ὁ μὴ ἐλλοκωφεῖν βουλόμενος εἴσεται, οἶμαι, πάντας ἐφῆκεν ἀνομολογήσαι ἑμᾶς. Καὶ γὰρ ἀνομολογήσετε, μηδεμιᾶς οὐσίας παρὰ μηδενὸς ἀντιρρήσεως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, τὴν ἐκπόρευσιν οὐκ ἄλλο δηλοῦν, ἢ τὸν τρόπον αὐτοῦ τῆς ὑπάρξεως βούλεσθαι. Καὶ ἐπειδὴ περὶ δηλοῖ, καὶ ἡμεῖς γε συντίθεσθε, ὁρᾶτε δὲ καὶ ὅσα κατ' ἀνάγκην ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ φασὶν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μὴ ὀρθῶς εἰρηκόναι, δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τὸ δὲ γ' ἐκπορεύεσθαι τρόπος ἐστὶν ὑπάρξεως, παντὶ πρόκειται συναγαγεῖν, ὡς ὑπαρξίν εἶναι δι' Υἱοῦ τῷ Πνεύματι οἱ δὲ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι φάσκοντες αὐτὸ δογματίζουσιν. Εἰ δὲ δι' Υἱοῦ ὑπαρξίς ἐστὶν αὐτῷ, καὶ ἐξ Υἱοῦ δηλονότι ὑπαρξίς ἂν εἴη αὐτῷ, οὐ μόνον ὅτι ἐπαλλαττεῖν ἀλλήλαις ἐνίοτε καὶ ἀδιαφόρως ἔχειν αἱ προτάσεις αὐτὰ καταλαμβάνονται, θατέρως εἰς τὴν τῆς ἐπίρας χρῆσιν παραλαμβανόμενης, ἀλλ' ὅτι καὶ κατὰ φύσιν ὑπαρξίν προσώπου τελείου διὰ τινος ὁμοφυοῦς, καὶ αὐτοῦ γε προσώπου τελείου ἀμήχανον καὶ νοῆσαι, εἰ μὴ κυρίως ἐξ ἐκείνου εἴη, δι' οὐπερ ἔχειν καὶ τὴν ὑπαρξίν λέγεται. Καὶ οὕτως ἡμεῖς, φησὶ, τῆς τῶν ἁγίων φωνῆς ὁμοειδόμενοι, εὐσεβεῖς καὶ μάλα δικαίως κατανοοῦμεν τοὺς Ἰταλοὺς· τὸ τε κατ' ἐκείνους δόγμα ὡς Πατέρων Θεῶν οὐκ ἀναινόμεθα ὀρόνημα, ἐκπορεύεσθαι λέγοντας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα καὶ πάλιν ἐρῶ τὰ αὐτὰ σαφηνείας μείζονος, ἔνακεν, καὶ τὴν ὑπαρξίν τῆς ὑποστάσεως ἔχειν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν ἔχειν αἷτιον. Δῆτιον μὲν γὰρ, ὅτι τὴν ὑπαρξίν ἐξ αὐτοῦ· ἐξ αὐτοῦ δὲ τὴν ὑπαρξίν, ὅτι καὶ φυσικῶς δι' αὐτοῦ, τέλειον ὂν διὰ τελείου, ἢ περ εἴρηται προσωπική· δι' αὐτοῦ δὲ τὴν ὑπαρξίν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐκπορεύεται, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι τρόπος ἀντιρρήτως ὑπάρξεως. Ἐπεὶ δὲ τοῦ αὐτοῦ καθ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν λόγον αἷτια δύο καθεστάναι μὴ θεμιτὸν, ἐν ἂν πάντως ὁ Πατὴρ τι καὶ ὁ Υἱὸς εἶεν τοῦ Πνεύματος αἷτιον, συνάγοντος τὴν ἐνότητα τοῦ ἀπαράλλακτου τῆς ἐκατέρας ὑπάρξεως.

Ἀμὲν οὖν ὁ Βέκκος φησὶ, δικαίων ἑαυτὸν ἀνομήσαντα, καὶ δι' ὧν τοὺς ἄλλους οἶεται λέγων σε ἀπὸ στόματος καὶ γράφων συμπεῖθειν, ταῦτά ἐστι καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα, καθάπερ καὶ μικρὸν ἀνωθεν εἴρηται, τόμος ἐκτέθειται, καὶ τὴν ἀνθρώπου ῥύμην τε καὶ λύμην φερούμενος ἀκρατῶς ἱκανῶς ἀνεχαίτισεν, ὥστε οὐκέθ' ἡμῖν πρὸς αὐτὸν λοιπὸν ὁ λόγος, ἀλλ' ὁ πᾶς ἡμῖν τοῦ λοιποῦ πρὸς τὸν ἐπιχεράζοντα τῆ τόμῳ γένοιτο ἂν.

Ἐὰ μὲν τοῖνον ἄλλα, φησὶν οὗτος, τοῦ τόμου, σκαιῶς ἂν εἴη καὶ γέμιον ἀμαθίας ἀνθρώπος, εἰ μὴ ἐπικινῶν εἴη, καὶ ὡς ἀριστα ἔχει ὁμολογητῆ· ἐν δ' ὁμοίως μηκέτι δοκεῖν αὐτῷ ἀνεπίληπτον κατὰ τὰλλα, μὴδ' ἀκατηγόρητον μένειν, μάλιστα δὲ καὶ πολλῆς τῆς διορθώσεως χρῆζειν. Ἐντι δὲ τοῦτο, ὅτι Βέκκου φάσκοντος, ἐκ Πατρὸς λεγόντων τῶν ἁγίων δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ἀνάγκην εἶναι κατ' αὐ-

τούς καὶ δι' υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, τοῦτ' αὐτός τε ἄναιρων ἐν τῷ τόμῳ, ἢ ὑμοῦ καὶ πάντα συναναρτήσης τὰ ἐπόμενα βλάσφημα, τὴν εἰς αἰδιον ἔκφρασιν ἢ δι' υἱοῦ, ὡς ἔφησθα, λέξεις ἔνταυθα, οὐ τὴν εἰς τὸ εἶναι καθαρίως σημαίνειν βούλεται πρόουδον τοῦ τελείαν ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχοντος Πνεύματος. Ἐοικας γὰρ, φησὶ, ταῦτα λόγων, μὴ τρόπον ὑπαρξείως νομίζειν αἰεὶ τὴν ἐκπέρευσιν, ἢ ἀνωθεν εἰς δεῦρο πάντες οὕτω νομίζουσι. Καὶ τοῖον ταῦτα ἐπιτιμιώμενον ἡμῶς καιρὸν ἔχειν μοι φάναι, τὸν δ' ἐρωτήσεως τρόπον καὶ ἀποκρίσεως προσανεχθῆναι αὐτῷ οὐκ ἄλλου εἴη τινος ἢ τοῦ σαφούς ἕνεκα τῶν ἐλόγιων, καὶ τοῦ εὐλήπτου τῶν ἀποδείξεων. Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου.

Πιστεύουκας, ὧ οὗτος, εἰς Πατέρα, υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον; Καὶ βεβήπτισμαί γε, φησὶν, εἰς ἕνα ταῦτα Θεόν, εἰς ἕνα ταῦτα καὶ μόνον. Οὐ γὰρ φημι παρὰ τὴν μακαρίαν ταύτην Τριάδα Θεὸν ἄλλον εἶδέναι. Ἐπεὶ δὲ οἶδας καὶ καλῶς γε οὕτως, ὅπως κὰν τοῖς ἐξῆς πρὸς λόγον ἀποκρινῆ. Λέγοις ἂν μόνον, φησὶν, ἀναρχον, ἀναίτιον τε καὶ ἀγέννητον τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὁμολογεῖς. Ἢ πῶς ὁμολογῶ, φησὶς τὸν δὲ δὴ υἱόν, τὸ τε Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀνάιτια. Φησὶ οὖν ἕκ τινος εἶναι; Ναί, ἐκ τοῦ Πατρὸς. Μόνος ἄρα τούτων αἴτιον, καὶ ἀρχὴ, καὶ ρίζα ὁ Πατήρ; Οὐκ ἄλλος, ἀλλ' ὁ Πατήρ. Πότερον οἷς ἢ κτίσις; Οὐχ ὡς ἡ κτίσις. Πῶς οὖν, πῶς; Ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα αὐτοῦ, καὶ φύσεως διὰ ταῦτα τῆς αὐτῆς αὐτῷ. Καὶ συναϊδίᾳ γε ταῦτα φησὶ τῷ Πατρὶ, ἢ πρότερον καθ' ὑπαρξίν τὸν Πατέρα; Συναϊδία ἔγωγε. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ μὴ αὐτοῦ. Πνεῦμα δὲ πῶς τὸ μὲν προσαγορεύεται καὶ πιστεύεται, τὸ δ' υἱὸς καὶ οὐκ ἄμωρον ἕτερον εἴπερ ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἄμωρον Πατρὸς; Ὅτι τοι, ἔφη, καὶ ὁ τρόπος τοῦ ἐκ Πατρὸς εἶναι ἕτερος ἐκατέρου. Πνεῦμα μὲν γὰρ τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι μεμαθήκαμεν, υἱὸν δὲ γεννησθαι. Καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι δὲ οὕτω καὶ γεννησθαι τὸν μὲν υἱὸν ὀνομάζειν ἀνῆκε, τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον. Εἶεν δὲ ταῦθ' οὕτως, ἐπειδὴ καὶ καλῶς ὁμολογῆται. Ἀλλ' ἄγε μοι καὶ τότε πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἀποκρίναι. Τέλειον ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννησθαι τὸν υἱὸν ὁμολογεῖς, ἢ τινος ἐτέρου φήσεις εἰς τελειότητα θεῖν τῷ Μονογενεῖ; Ἀποπίστατος ἂν εἴην, εἰ μὴ καθάπαξ τέλειον ὁμολογῶν εἴην. Τὸ δὲ δὴ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄρά σοι καὶ αὐτὸ δοκεῖ κατὰ τὸν ἴσον τῆς τελειότητος λόγον ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἢ πῶς ἐτέρως; Οὐχ ἐτέρως, ἀλλὰ τελείως. Οὐκ οὖν ἰσοτίμως ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὁ υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα; τί μὴν; Θεὸς οὖν ὁ υἱός; Θεός. Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα; Θεός. Ὡς ὁ Πατήρ; Εἴπερ τέλειον, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Θεὸς ἄρα καὶ Θεός καὶ Θεός; Οὕτως. Τρεῖς οὖν θεοὶ; Οὐδαμῶς, εἰς δὲ, παντός μᾶλλον εἰς. ἢ πῶς γε μὴ, ὅπου μία γε φύσις, οὐσία, δύναμις, ἐνέργεια, βούλησις, καὶ τὸ παραλλάττον ἐν τοῖς τοιούτοις οὐδὲν; Τί δέ; Καὶ ὅπως μὴ ἐπανερωτώμενος ἀχθασθῆς, τῷ πανηγύμῳ Πνεύματι οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ ὑπαρξίως ὡσπερ καὶ τῷ υἱῷ. Ἐφῆν,

ἔφη, πρότερον ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ νῦν αὐθίς φημι. Ἥ πόθεν ἐτέρωθεν; ἐκ δὲ τοῦ ἰοῦ τί φησὶ εἶναι αὐτῷ; Οὐχ ὑπαρξίν ἔγωγε, ἐπεὶ τέλειον οἶδα κατὰ τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτὸ ὑφ' ἑστάναι. Καὶ ὁ Πατήρ διὰ ταῦτα μόνος αἴτιος καὶ μόνη πηγὴ τῆς θεότητος. Καὶ αὐτὸ ἀρχὴ καὶ ρίζα υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καὶ πάντα ὅσαπερ ἔχει τοῦ υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας. Ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ μὲν ἴσως μηδαμῶς, δι' αὐτοῦ δὲ. Οὐκ οὖν οὐδὲ δι' αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τέλειον τὸ Πνεῦμα ὑπόστασις, καὶ τέλειον ἐκ Πατρὸς ἔχον τὸ εἶναι. Τέλειον δὲ καὶ ὁ υἱός. Ὡστε ὅσπερ ἦν δι' αὐτοῦ τῷ ὁμοουσίῳ τε καὶ ὁμοουσίῳ Πνεύματι ὑπαρξίως, ἦν ἄρα καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Πνεύματος αἴτιος, καὶ οὐκ ἂν σόσειθως εἶχεν ἡμῖν μόνον αἴτιον τὸν Πατέρα ὀυξάζειν, οὐδὲ μόνην πηγὴν θεότητος, οὐδὲ ἀρχὴν, οὐδὲ ρίζαν, οὐδὲ ὅσαπερ ὡς αἰτίῳ μόνῳ πρόσεστιν αὐτῷ. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστιν ἐξ αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα οὐδὲ δι' αὐτοῦ ἄρα. Καὶ εἰκότως γε μὴτ' ἐκ τοῦ υἱοῦ τῷ Παρακλήτῳ, μὴτε διὰ τοῦ υἱοῦ ὑπαρξίως εἶναι. Ἐοικεν ἐκ τοῦ λόγου. Ἀλλ' εἴπερ μηδύττερον, ὡς ἂν μηδὲ τὰ ἀτοπώτατα ἔψεται, πῶς ἄλλὰ τις τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα φωνὴν μὴ τὴν εἰς τὸ εἶναι δι' υἱοῦ φάσκον σημαίνειν βούλεσθαι πρόουδον τοῦ τελείαν ἐκ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχοντος Πνεύματος, ἀτοπάζει καὶ τῆς ἀληθείας ἐκ διαμέτρου λέγειν νομίζεται, καὶ οὐκ ἂν μᾶλλον αὐτὸς ἀτοπος εἴη τὴν μὲν διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν μὴδὲ μέχρις ἀκοῆς προσείμενος, ἐκείνῳ δὲ τὴν φωνὴν ταύτην μὴ διὰ υἱοῦ τὴν εἰς τὸ εἶναι τοῦ Πνεύματος σημαίνειν πρόουδον φάσκοντι, ὡς οὐ προσέχοντα φεγγαγομένῳ ἐπιμεμψόμενος; ἐπισφαλῶς δι' υἱοῦ τῷ Πνεύματι τὴν ὑπαρξίν εἶναι ὁμολογεῖν καταδέξῃ, καὶ εἰς βλασφημίαν ἐντεῦθεν βούλον κυβίστησις, ἢ μὴ καταδεχόμενος ἐκ τοῦ τὸν μέγιστον τούτων κίνδυνον δεδιέναι, οὐτ' ἐκεῖνο πάντως ὁμολογήσεις, οὐθ' οἷς ἐγκέκληκας τοῦ λοιποῦ, ἐγκαλεῖν ἀξιώσεις. Θατέρῳ γὰρ θατέρῳ ἔπεται. Καὶ ναί, φησὶ, παντάπασιν εἰκότως ἀληθέστατα λέγειν. Ὅτι μὲν οὖν ἐνταῦθα οἱ δι' υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι φάμενοι Πατέρες τῷ Πνεύματι δι' υἱοῦ οὐκ ἐνενόησαν ὑπαρξίν, ἰκανῶς, αἴμαι, δεδήλωται. Οἱ γὰρ αὐτοὶ καὶ μόνον αἴτιον ἔφασαν τὸν Πατέρα, καὶ ρίζαν, καὶ πηγὴν, καὶ ἀρχὴν υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν αὐτῶν, καὶ ὅσα γε ὅτ' πῶς ἕτερα, τὴν μὲν ἐξ υἱοῦ, καὶ δι' υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν ἀναρξίν, τὸν δὲ Πατέρα ἐκείνῳ πάντῃ (1) υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος διατροναῖ. Καὶ χωρὶς γε τούτων διὰ τοῦ υἱοῦ μὲν ἐκπορεύεσθαι ἔφασαν ἐκεῖνοι, οἱ γε καὶ εἰρήκεσαν, καὶ ἡμεῖς ἴσμεν εἰπόντες· ὅτι δὲ καὶ ὑπαρξίως τῷ Πνεύματι διὰ τοῦ υἱοῦ οὐκ ἔστιν, ὡς τις αὐτῶν λεγόντων ἀκήκοε. Τούτου μὲν οὖν ἔφη τοὺς Πατέρας ἐννοῆσαι καὶ δεῖξαι ταῖς φήσεσι ταύταις ὑπαρξίν διὰ τοῦ υἱοῦ νεῖμαι τῷ Πνεύματι, οὐκ ἔστιν ὅπως συνθήσομαι τοῦ λοιποῦ. Ἐπεὶ δὴ γὰρ γε καὶ παισὶν, ὡς αὐτοὶ γε ἑαυτοῖς καὶ ἀληθείᾳ πολυμαῦντες ἂν εἴσαν. Πλὴν τὴν μοι δεῦρο λέξον σαφῶς, τί λοιπὸν ἕτερον ταῦτι

(1) Deest hic aliquid, ut puta, αἴτιον εἶναι.

τὰ ῥήματα βούλεται τοῖς αἰποῦσι σημαίνειν. Τίς ἄλλὰ πρότερον ἢ τὰ δοκούντα εἶπειν, σκέψασθαι θέον ὡς ἔχει καὶ τὰ ὑμέτερα, ὅσπερ ἐξηγούμενοι τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα φασε. Ἐκείνα δὲ πάντως φασε, ὡς ἢ διὰ πρόθεσις ἀντὶ τῆς σὺν ἐνταῦθα, ἀντὶ τῆς μετὰ, ἔσται νοουμένη προθέσει, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τε τοῦ ἁμα καὶ ὁμοῦ ἐπιρρήματος, ἢ ἢ καθ' ἑμᾶς τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτὸ γε δηλοῦν τὸ, σὺν τῷ Γίῳ, ἢ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἁμα τῷ Γίῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τοῦτο δ' ὡς μὲν γελοῖον, ὡς δὲ κομιθῆ δυσσεβῆς εἰς τὸν Ἰσὺν, ἢ καὶ χεῖρονα τῆς τοῦ Βέκκου βλασφημίας φέρων ὄλισθον, οὐ πολλοῦ τινος οἶμαι λόγιον δηλώσαι. Γελοῖον μὲν γὰρ ἂν εἴη διὰ τὴν ἀλλόκοτον καὶ ξένην καὶ παντάπασιν ἀγνωσμένην τῇ συνηθείᾳ μετάληψιν, ἣν οὔτε γραμματικῶν παιᾶνες ἴσασιν, οὔτε οἱ τὴν φωνὴν ἀπλῶς ἐλληνίζοντες κέχρηται. Ἐκαὶ τοῦ σὺ μαθῶν ἔχεις τὴν διὰ πρόθεσιν εἰς τὴν σὺν μεταλαμβάνομένην, καὶ τὴν μετὰ καὶ τὰ σύστοιχα; Δυσσεβῆς δὲ, οἷς ὅτιπερ ἐκ τῆς ποιούτης ὑμῶν ἐξηγήσειος καὶ ὁ γεννώμενος Υἱὸς ἐκ Πατρὸς συνάγεται τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς συνεκπορευόμενος. Συνάγεται γὰρ, ἔπει δὲ τὰ τοιαῦτα προσρήματα, καὶ ὅσα συναπτικὰ καὶ συλληπτικὰ, τὰ πολλὰ τῶν ὑποκειμένων πρῶτων τοῖς ἐπιφερομένοις πέφυκε συναρμύζειν ῥήμασιν, εἴτε τελείῳ, εἴτε ἔν ἐστι τὰ ἐπιφερόμενα. Οἶονεὶ τρέχειν τις λέγεται σὺν τῷ θεῖνι, τοὺς ἀμφοτέρους τρέχειν ἐκ τοῦ λόγου καταλαμβάνομεν, τοῦ προσρήματος, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τὴν τοῦ ῥήματος κοινωνίαν ἄγοντος, τὰ ὀνόματα. Κἂν μετὰ τοῦ θεῖνος τὸν θεῖνα ἐσθλῆν ἀκούσης, ὅτι ἁμῶ ἐσθλῆν νοήσεως ἂν. Εἰ δὲ καὶ ἁμα τῷ θεῖνι τὸν θεῖνα φιλοσοφῆν, ὡσθ' ὅτε σὺν τῷ Γίῳ, ἢ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ ἁμα τῷ Γίῳ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν ἕτερον εἴης λέγων, ἢ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπερ ὡς συγχυτικὸν ἐστὶ τῶν θεῖων χαρακτήρων, καὶ σφόδρα μεγάλης πρόξενον ἀπωλείας, οὐκ ἂν ἀγροῦκος τασούτων εἴης, ὡστ' ἀγνοεῖν. Πλὴν βουλόμενος τουτὶ παραπεύειν τὸ βλάστημον, εἰς δευτέραν μετατόξιν ἐξήγησιν, εὐηθείας ἐπιστοιβάξωιν ταῖς εὐηθείαις, καὶ τινὰ ὀνομάτων χώρην οὐκ ἐχόντων ἐνταῦθα ἐξῆθεν συναθροίσας ἐσμὸν, κελύσεις ἡμῖν ὡς τις ὦν τῆς τῶν λόγων τέχνης δεσπότης, τὸ ἀπὸ σοῦ δὲ καὶ μόνον ἠργημένον ἀξίωμα. Λέγω τὸ σὺν τῷ Γίῳ καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀντὶ τοῦ σὺν τῷ Γίῳ καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ὑφιστάναί τε λέγεσθαι, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο δὲ καὶ σὺν τῷ Γίῳ λέγω, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁμα τῷ Γίῳ ὑφιστάναί τε τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἐκ τοῦ Πνεύματος, οὐδαὶς οὕτω μέμνην, οὐδ' ἐπ' ἀσθενεῖα διαδύητος γέγονεν, ὡστε μὴ ὁμολογεῖν. Καὶ γὰρ ἐστιν ἀληθέστατον. Καθ' ἑαυτὸ μέντοι ἀληθέστατον, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κειμένων ἐπόμενον, οὐδ' ἐκ τῶν σὺν ὑποθέσεων καὶ ἐξηγήσεων ἀναφανόμενον. Ὅστ' ἀληθὲς μὲν καὶ παναληθὲς τουτὶ τὸ ἔσχατον εἴρηκας, ἀνακόλουθον δὲ καὶ τῶν κειμένων πλείστον ἀπηρητημένον.

Φιλονεικίς, οἶδα, πρὸς ταῦτα, καὶ περὶ ἡνιόν σου τὸν οὐδαμῶς παύσεις τῇ λόγῳ ἄθρει δὲ λοιπὸν τὴν θαυμαστὴν φιλονεικίαν εἰς οἶον φέρει τὸ τέλος. Τὸ δι' τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἕτερον κατὰ σε ἢ τὸ σὺν τῷ Γίῳ καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁμα τῷ Γίῳ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφιστάναί τε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὴν γὰρ διὰ πρόθεσιν ἐνταῦθα τὴν σὺν λέγεις ὀνομάσαι, καὶ τὴν μετὰ καὶ τὸ ἁμα ἐπιρρήμα. Τί σὺν κέμεις, εἰς ταῦτα μετατιθεῖς τὴν διὰ; Ἔπτω δὲ ἔχουσα ὡσπερ ἔχει, καὶ ὀνομάσαι ὅσπερ ὀνομάται παρὰ σοί. Ἐνταῦθα σὺ ἄριστον ταύτη ἐκείνα δυναμένη, ἅπερ κάκεῖνοις ἐρήρμοξες, καὶ τὴν ἀμαθίαν ἁμα καὶ ἀστοίαν κατανόησεις καὶ μισήσεις τὴν σὴν. Ἡ γὰρ οὐκ αὐτίκα συνελαθείς ὁμολογεῖν, ὅσπερ ἀνόπιν τοῦ λόγου διομολογεῖν ἐκπέφυγας βλάστημα. Εἰ γὰρ τὸ δι' τοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, τοῦτο ἔστι, τὸ σὺν τῷ Γίῳ καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁμα τῷ Γίῳ ἔχειν τὴν ὑπαρξίν, τήρησον ὅτι μοι ἀμετάδολητον τὴν διὰ, καὶ τοῖς ἴσοις κατὰ τοὺς γεωμέτρους πρόσθετες τὰ ἴσα, καὶ ὄψει γε, ὡς οὐράνιον ὅσον ἀμαρτάνεις, δι' τοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὑφιστάναί τε ὁμολογῶν, ἅπερ παντὸς μᾶλλον ὁμολογεῖν ἀπιγόρευσας. Τὰ μὲν σὺν ὑμέτερα τοιαῦτα.

Ἄλλὰ σκόπει λοιπὸν καὶ τὰ δοκούντα ἡμῖν Ἡρώτων σὺν ἐκείνῳ δῆλον εἶναι φημι τοῖς μάσιν, ὡς εἰ καὶ μηδὲν ἔχοι τις λέγειν τίς ποτε τοῖς Πατράσι σημαίνουσα ἔστιν ἡ φωνή, ἀλλ' ἀρκεῖν γε καὶ οὕτως ἐλέγχειν τὸν Βέκκου, ἐπὶ ψευθεῖ τῇ πρώτῃ συλλογίζομενον ὑποθέσει. Οὐδὲ γὰρ τὸ δι' τοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ταυτὸν τῷ δι' τοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸ ἅγιον. Ὅπερ ἐκείνος ὡσεὶ θεμέλιον τοῖς ἐκ τοῦ λόγου ὑποθαλῶν, τὸν ὑψηλὸν τῆς αὐτοῦ βλασφημίας πύργον ἐπιρροδόμησε. Καὶ τούτου δὲ οὕτω μὴ σημαίνοντος τὴν ταυτότητα, ἀναρεῖται μὲν ἡ μεγίστη τῶν προτάσεων, καὶ τῶν συλλογισμῶν ἢ χρητῆς· συναναρεῖται δὲ ἡ καὶ ὅσα ἐπιρροδόθησεν ἄτοπα. Καὶ οὐ πολλὴ τις ἀνάγκη τὸν νοῦν ἀνεγκέσειν τῆς ῥήσεως ἐξόν καὶ χωρὶς τούτου τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἡμετέρου κατατυγχάνειν σκοποῦ, ὅς ἐστιν ἡ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Βέκκου κατάλυσις. Ἐπειτα δὲ καὶ τούτου ζητοῦντί σοι ἔξεστι, φαίην, τῶν ἁγίων τοῖς τῷ χρόνῳ προειληφόσι συγγεγονόσι, καὶ πῶς θεολογία μέγα κληρωσάμενοις ὄνομα, παρ' ἐκείνων μακρῶν τῶν ἀγνωσμένων τὴν δόξασιν πρὸς τὴν διάνοιαν τῶν πρῶτων, καὶ τῶν ὑστέρων ἐκδοχομένων φωνάς.

Εἶπον μὲν οὖν κάκεῖνοι, παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐλλαμφομέντες, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκπορεύεσθαι μέντοι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ ἡλθεν εἶπειν οὐδὲν, ἀλλ' ἐκλάμπειν, φανεροῦσθαι, περηνέναι, προῖέναι, γνωρίζεσθαι, τὰλλα ἴσα φανέρωσιν ἀπλῶς, εἴτοις ἐκφανοῖν διὰ τοῦ Υἱοῦ περὶ ἡλθεν, ἀλλ' οὐκ ὑπαρξίν, ἣν μόνως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν ὁμολογεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ζητεῖς τούτων τὰς ἀποδείξεις; ἐγὼ σοι παρατεῖν ἔτοιμος. Δύτικα γὰρ ὁ πολὺς καὶ μέγας βασίλειος ἐν λόγῳ τατάρῳ τῶν Ἀντιόχων τὰδε κατὰ ῥήμα φησι «Τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἐκήρυξεν ὁ Ἀπόστο-

λος λέγων, ὅτι: « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν. » καὶ τὸ δι' Ἰησοῦ πεφηνότα σαφῶς πεποίηκεν, Ἰησοῦ ὀνομάσας αὐτό. καὶ τῆ πρὸς Γρηγόριον δὲ τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, περὶ διαφοράς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως τὸν λόγον ποιούμενος, οὕτω γράφει: « Ὁ δὲ Ἰῶς ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἐαυτοῦ καὶ μεθ' ἐαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμπει, οὐδὲ μίαν κατὰ τὸ ἰδιόζων τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένους σημείοις μόνος γνωρίζεται. Ἐξούτοις ἂν αὐτὸν καὶ πρὸς τὰς κανονικὰς ἐπιστέλλονται ἰσθὲ πῶς λέγονται. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐδὲν γὰρ μέσον Ἰησοῦ καὶ Πατρὸς. Εἰ δὲ μή ἐστιν ἐκ Θεοῦ, διὰ Χριστοῦ δὲ ἐστιν, οὐδὲ ἐστὶ τὸ παράπαν. Ἀκόλουθα τῷ Βασιλεῖ καὶ ὁ ἀδελφὸς ὁ τοῦδε φησι. Καὶ ἄγε φησὶ, πολὺ παρὰ πάντα τὰλλα πλουτεῖ τὴν ἐνέργειαν. φησὶ δὲ ὅμως. Τὸ ἀπαράλλαντον τῆς φύσεως ὁμολογούντες τὴν κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἷτιον εἶναι πιστεύειν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἷτιου, καὶ τοῦ ἐξ αἷτιας ὄντος. Πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. » Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τῇ πρὸς Ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, ἐν εἰκοστῷ δὲ καὶ δευτέρῳ κεφαλίῳ τῶν κατ' Εὐνομίῳ, καὶ αὖ ἐν ἑκτῷ καὶ εἰκαστῷ, καὶ ἑκτῷ καὶ τριακοστῷ τῶν αὐτῶν, « Πρὸς τὸν Ἰῶν, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸ ἀκτιστον συναρτῶν συναρτῶμενον, καὶ ἐν τῷ τὴν αἷτιαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφίσταται πάλιν ἐν τῷ ἰδιόζοντι, ἐν τῷ μήτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ πεφηνέναι. Καὶ πάλιν, Πατὴρ μὲν ἀναρχος καὶ ἀγεννητος καὶ ἀεὶ Πατὴρ νοεῖται. Ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχῆς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Ἰῶς τῷ Πατρὶ συνεπινοεῖται. Δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενόν τε καὶ ἀνοπόστατον διὰ μέσου παρεμπεινὸν νόημα, εὐθὺς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεπινοεῖται καταλαμβάνεται· οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὑπάρξιν μετὰ τὸν Ἰῶν, ὥστε ποτὲ καὶ τὸν Μονογενῆ διὰ τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὴν αἷτιαν ἔχον τὸ εἶναι. Ὅθεν καὶ τὸ μονογενὴς ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμπει, οὕτε διαστήματι, οὕτε φύσεως ἐτερότητι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἀποτεμνεται. Καὶ πάλιν αὖ ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου, ἄλλον ἡλίον ἐννοοῦμεν, ὁμοῦ τῆ τοῦ πρώτου ἐπινοία γεννητῶς αὐτῷ συνεπιλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κάλλει, δυνάμει, λαμπηδόνι, μεγέθει, καὶ πᾶσιν ἅπασι τοῖς περὶ τὸν ἡλίον θεωρούμενοις. Καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον φῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι, τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπει, τὴν δὲ τῆς ἐποστάσεως αἷτιαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς. » Ὅσοι μὲν οὖν ποσαῦτα. Γρηγόριος δὲ ὁ ἡνωματωργός, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀθανάσιος, ὁ μὲν τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πίστεως ἐκτιθέμενος, « Γὰ τ' ἄλλα, καὶ

ἐν Πνεύμα ἁγίον, φησὶν, ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπάρξιν ἔχον, καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ πεφηνός, δηλαδὴ, τοῖς ἀνθρώποις. » καὶ ἐν ἄλλοις. « Τελειὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ χορηγούμενον τοῖς υἱοθετούμενοις. » καὶ ἐν ἑτέροις αὐθίς: « Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τῷ Ἰησοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, τοῦ δὲ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Ἰησοῦ αἰδιῶς ἐκπεμφθέντος. » Ἀθανάσιος δὲ τοῦτο μὲν ἐν τῇ ἐλέγχῳ τῆς ὑποκρίσεως τῶν περὶ Μελίτιον καὶ ζὸν Σαμουστῆα, τοῦτο δὲ καὶ πρὸς Σεραπίωνα γράφων, ἔκει μὲν ὢν, φησὶν, ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προοδικῶς ὢν ἐκ Θεοῦ δι' Ἰησοῦ· ἐνταῦθα δὲ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, παρὰ τοῦ Ἰησοῦ διδόμενον καὶ περιπόρμενον, αὐτὸ ἐν ἐστὶ, καὶ οὐ πολλά, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἐν, ἀλλὰ μένον τὸ Πνεῦμα. Ἐνός γὰρ ὄντος τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὐσαν ἐνεργεῖαν αὐτοῦ καὶ ζωεῖαν, ἥτις γ' ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορευέσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ παρὰ Πατρὸς ὁμολογουμένως ἐκλάμπει, καὶ ἀποπέλλεται καὶ δίδοται. καὶ κυρίλλου δὲ τὰς ταῦτα βεβαιούσας ῥήσεις οὐσας τῶσαύτας τίς ἀριθμήσει; φησὶ μὲν γὰρ ἐν τῷ πρὸς Ἑρμεῖαν συντάγματι: Ἅγιον Πνεῦμα προσερεῖς, τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ προχόμενον φυσικῶς. καὶ αὐθίς φησὶν ἐρωτῶν· Ἰῶς ἴδιον εἶναι φημεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἰότερον δὲ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ γον αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ; ἢ ἀνά μέρος ἑκατέρου καὶ ἀμφοῖν, ὡς ἐν ἐκ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ, διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας; καὶ τοῖς εἰς τὸν Κύριον ἐξηγητικῶς Ἰωάννην, καὶ καὶ πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἔρχεται δι' Ἰησοῦ, καὶ ἴδιον ἐστὶν αὐτοῦ. καὶ τοῖς αὐτοῖς πάλιν, Ἀραρότως, φησὶ, πιστεύομεν ὡς οὐκ ἀλλότριον τοῦ Ἰησοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐστὶν, ἀλλ' ὁμοούσιον αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ πρῶτον ἐκ τοῦ Πατρὸς. »

καὶ μακρὸν ἂν εἴη τοῦδε καὶ κείτων ἐξῆς τὰς μακρυρίας τιθέναι, ὅσαι διὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα διδάσκουσι, πλὴν ἐκπορευέσθαι μὲν καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἔφησεν οὐδὲς, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐκλάμπειν, καὶ ὅσα εἴρηται. Οἱ δὲ γ' ἐκπορευέσθαι καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ τεταλμηκότες εἰπεῖν τῇ σφῶν διανοίας εἰλικρινεῖα θαρτῆσαι δοκούσιν εἰπεῖν, καὶ τῷ πάντα τοῖς προλαβοῦσι τῶν διδασκάλων ἑαυτοῖς παρέχειν συμβάλλοντας. Ὅθεν οὐδ' ἐτέρωθεν ἀνέμειναν ἐξηγητὰς αὐτοῖς ἐπιστῆναι τῶν λόγων τούτων, αὐτοὶ δὲ ἑαυτοῖς καὶ μάλα γυγνῶσιν ἀξιόχρη, τῆς μὲν παρηλλαγμένης φωνῆς οὐδὲν παραμεψαντες, τρόπον δὲ ἐτέρω τὸν πατρικὸν τε καὶ ὀγιαίνοντα νοῦν ἑαυτοῖς παραστήσαντες. Ἄλλον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν ἱερῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. καὶ γὰρ ἐν τοῖς κεφαλαίοις Μάξιμος ὁ σφῶς, « Εἰς, φησὶ, Θεός, ἐνός Ἰησοῦ γεννητῶρ καὶ Πατῆρ, καὶ Πνεύματος ἁγίου πηγῆ, μόνος ἀσύγχυτος, καὶ Τριάς ἀδίσίρετος, νοῦς ἀναρχος, μόνου μόνος οὐσιωδῶς ἀναρχοῦ Λόγου γεννητῶρ, καὶ μόνος αἰδίου ζωῆς, ὡς Πνεύματος ἁγίου πηγῆ. καὶ τοῖς εἰς Διονυσίον τὸν μέγαν Ἀρεοπαγίτην σχολίοις τὰ περὶ τῆς ἀφθάρτου Τριάδος φησὶ, λέγων περὶ Διονυσίου, μέχρι τριῶν ὑποστάσεων προόδου

νὸν θεολογεῖ, ὅτι περὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ κινήσει ἀχρόνιος καὶ ἀγαπητικῶς προήλθεν εἰς διάκριτον ὑποστάσεων, ἀμερῶς τε καὶ ἀμεϊώτως μείνων ἐν τῇ ὀλότητι: ὑπερηνωμένως καὶ ὑπερηπλωμένως τοῦ οὐκαίως ἀπαιτήσματος εἰς ὑπαρξίν προελθόντας, ὡς εἰκόνος ζωῆς, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος προσκυνητικῶς καὶ ὑπερκεννάως ἐκπορευομένου ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς μυστηγῶγαι ὁ Κύριος. Ἀγαθότητι δὲ ἐπληθύνθη ἐπὶ τρισυπόστατον θεαρχίαν ἡ αἰτία πάντων καὶ πηγὴ. Ἀλλὰ τὴν, Πάτερ ἡμῶν, προσευχὴν ἐρμηνεύων, οὕτως ἰσως λέγων καταλαμβάνεται: Ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ συνυφεστήκασι, ἐξ αὐτοῦ τε ὄντα καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον. Μάξιμος μὲν οὖν οὕτως. Τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ πολὺ γε τιῶν τοῦ μακαρίου Μαξίμου μακρότερα, ἅμα δὲ καὶ σαφέστερα. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶ, καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Φησὶ δὲ ἐν κεφαλαίῳ ταῦτα, τῷ περὶ τῆς διακκριτέως καὶ ἡνωμένης θεολογίας, καὶ μετ' ὀλίγα ἐν τῷ αὐτῷ. Ἄμα δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις, καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι. Καὶ μεθ' ἕτερα: Ὁ τρεῖς Θεοὺς λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἐνα δὲ μᾶλλον Θεὸν τὴν ἁγίαν Τριάδα, οἷς ἐν αἰτίῳ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, ἢ συναλειφομένων. Καὶ μεθ' ἕτερα αὐθις: Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐ λέγομεν Πατέρα, οὐδὲ ἀνάτιον, λέγομεν δὲ αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν, καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν: ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν. « Εἰ τις γὰρ, » ὁ Ἀπόστολος φησὶ, « Πνεῦμα οὐκ ἔχει Χριστοῦ. » Καὶ δι' Υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδυσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν: ἐνεφύτησε γὰρ καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς, « Λάθετε Πνεῦμα ἅγιον, » ὡς περὶ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἦ τε ἀκτίς καὶ ἡ ἑλλάμψις. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς τε ἀκτίνος καὶ τῆς ἑλλάμψεως. Διὰ τῆς ἀκτίνος ἡ ἑλλάμψις ἡμῖν δίδεται, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὐτε μὲν ἐκ Πνεύματος. » Ταῦτα μὲν ἐν κεφαλαίῳ τῷ εἰρημένῳ. Ἐπειτα δὲ τούτοις ὡς περὶ ἀληθῶς τοῦ αὐτοῦ νοῦς ὄντα γεννηματα καὶ ἅπερ ἐν τῷ περὶ Θεῶν ὀνομάτιω φησὶν, τῇ τε πρὸς Ἰορδάνην ἐπιστολῇ, καὶ εἰτι γε ἐν τῷ λόγῳ τῷ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὴν θεόσωμον ἐπιδεχομένῳ τοῦ Κυρίου ταφῆν. « Ὁ Πατὴρ, φησὶν ἐν τῷ περὶ Θεῶν ὀνομάτιον, πηγὴ καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Πατὴρ μόνου Υἱοῦ, καὶ προθυλῆς Πνεύματος. Ὁ Υἱὸς Υἱὸς, Λόγος, σφῆρα, καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτήρ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ἰσὺς δὲ τοῦ Πνεύματος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Οὐδεμία γὰρ ὄρμη ἀνευ Πνεύματος. Καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ

ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον: μόνου γὰρ κτίσε ὁ Πατὴρ. Ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ, Πμῖν, φησὶν, εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Λόγος αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ: Λόγος δὲ ἐνυπόστατον γέννημα, διὸ καὶ Υἱὸς. Καὶ Πνεῦμα ἐνυπόστατον ἐκπόρευμα καὶ πρόβλημα, ἐκ Πατρὸς μὲν, δι' Υἱοῦ δὲ, καὶ οὐκ ἐξ Υἱοῦ, ὡς πνεῦμα σιόματος αὐτοῦ, λόγον ἐξαγγελτικόν. Καὶ τὸ πνεῦμα πνοῇ λυομένῃ, καὶ διαχεομένη, ὡς δὲ καὶ μνημονοῦνται λόγῳ, Τοῦτο, φησὶν, ἡμῖν λατρευόμενον, Πατὴρ Υἱοῦ γεννητῶν ἀγέννητος. Ὁ γὰρ ἐκ τινος. Υἱὸς τοῦ Πατρὸς γέννημα, ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Πνεῦμα ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον, ὑπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ μὲν λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον, καὶ τῇ κτίσει μεταδιδόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. »

Ὁμοίως ἐγὼ φημι, καὶ αὐτὰ γε τὰ πράγματα μαρτυρεῖ ἐμφύχως ὡς ἂν εἴποι τις μαρτυρίαις: λέγω δὲ νῦν τοὺς τῶν μακαρίων λόγους ὡς πράγματα, τοὺς ὡς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι εἰρηχότας τὸ Πνεῦμα μηδὲν ἄλλοῖον ἐννοῆσαι: μᾶλλον μὲν οὖν, καὶ κατὰ τὸν νοῦν συνενεχθῆναι τοῖς πρώτοις, μαθηταῖς ὄντας ἐκείνων καὶ ὑπαδούς. Πῶς γὰρ ἄλλοῖον, ἢ που μόνον αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἴσασι τὸν Πατέρα, καὶ μόντην πηγὴν τῆς θεότητος, καὶ ρίζαν, καὶ ἀρχὴν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν διαρρήθην ἀπαγορεύουσιν;

Ἦθεσαν μὲν γὰρ σαφῶς, ἵνα καὶ πειράτωμαι σὺν Θεῷ τὰ περὶ τὴν βῆσιν τρανότερον καταστήσαι: ἤθεσαν μὲν καὶ Μάξιμος ὁ μέγας, καὶ ὁ Θεῖος Γαρίσιος, εἰτι καὶ ὁ ἱερὸς Ἰωάννης, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἐξ οὐπερ ὑφέστηκε, καὶ τὴν τῆς ὑποστάσεως, καὶ τὴν τοῦ εἶναι αἰτίαν. Ἦθεσαν δὲ τοῦτο ἅμα καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ προῖον καὶ φανερούμενον καὶ ἐκλάμπον, καὶ πεφηνός, καὶ ἔχον, καὶ γνωριζόμενον: ὅθεν καὶ εὐροῖς ἂν αὐτοῦς, διερχόμενος ἐπιμελῶς τὰ ἐκείνων, ὅτε μὲν ἐκ Πατρὸς λέγοντας ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ πέφηνε καὶ πρόεισι, καὶ ἐκλάμπει, καὶ φανεροῦται, καὶ γνωρίζεται: ὅτε δὲ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὅπως σὺ, ἅπερ οὐ γέγραπται, οὐτε ἔστιν ἐντεῦθεν νοῆσαι, λέγω δὲ τὸ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς καὶ αἰτίαν ἐκ τούτου προσάπτειν καὶ τῷ Υἱῷ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑποστάσεως: ἀλλ' ἵνα ἐκπορευέσθαι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ αἰτίου, ὅθεν καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔχει, μνησθεῖς, τοῦ τῆς ὑπαρξίως τρόπου ἐκεῖσε καλῶς φέροντος, ὅθεν καὶ ἡ ὑπαρξίς, ὁμοῦ δὲ καὶ δι' Υἱοῦ προέρχεται καὶ ἐκφάνεσθαι, καὶ ὅσα παρὰ τοῖς αὐτοῖς τούτοις καὶ τοῖς ἄλλοις θεοφύροις τεθολόγηται διδαχθῆς: τῇ γὰρ ἐκ Πατρὸς εἰς τὸ εἶναι προῖον τοῦ Πνεύματος, οὐ γὰρ ἀφέξομαι τα αὐτὰ πολλάκις στρέφειν περὶ τῶν αὐτῶν, τὴν εἰς δύναμιν σαφήνειαν ἐργαζόμενος τῷ εὐσεβεῖ τῶν Πατέρων νοήματι τῇ προῖον τῆς κτύτη, ἡ δι' Υἱοῦ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος συντρέχουσα ἐκφανσις, καθ' ὃν τρόπον τῇ ἐξ ἡλίου τοῦ φωτὸς ἐκλάμψει ἡ διὰ τῆς ἀκτίνος τοῦ αὐτοῦ φωτὸς πρόεισις καὶ φανέρωσις. Πῶσαι δὲ μοι δοκεῖ τοὺς θεολόγους τούτους ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι εἰπεῖν τὸ

Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁμοῦ μὲν ὅτι ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ ὑφέστηκεν ὡς ἐξ αἰτίου τὸ Πνεῦμα διατρανοῦντας, ὡς αὐτὸν τρόπον τῆς ἐκ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος τῆς τοῦ ἐκπορεύεσθαι σημαίνουσης φωνῆς, ὁμοῦ δὲ ὅτι καὶ δι' Ἰησοῦ ἐκφάνεται καὶ φανερούται· τὸ αὐτοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον παριστώντας, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς φανερώσεως ὁμοῦ ἐνταῦθα πρόσκειται ῥήμα, τὴν χώραν πεπληρωμένης τοῦ τρόπου τοῦ θελωτικοῦ τῆς ὑπάρξεως. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἐν ἑτέροις ἐκλάμπειν λέγοντες καὶ προΐεναι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δι' Ἰησοῦ, θελωτῶν μὲν ἐθέλομεν ὁμολογουμένως τὴν τοῦ Πνεύματος φανερώσειν δι' Ἰησοῦ. Ὁ νοῦς δὲ ὅμοιως εἰς τὴν εὐσεβῆ ἀναφερόμενος ἔνοιαν, συνεπινοεῖ ἐκ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν αἰτίαν πᾶσαν τοῦ εἶναι, τὸ δι' Ἰησοῦ ἐκλάμπον τε καὶ φανερούμενον Πνεῦμα, εἰ καὶ μὴ σημαντικῆ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου ἢ τοῦ προΐεναι ἢ ἐκλάμπειν ἐστὶ φωνή. Οὕτω δὲ καὶ ἐκπορεύεσθαι δι' Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντες, τὴν μὲν δύναμιν τῆς τοῦ ἐκπορεύεσθαι σημασίας τῶ μόνῳ πατρὶ Πατρὶ προταρμύζομεν, καὶ τὸ σημανόμενον κἀνταῦθα ὀρθῶς συντηροῦμεν τῆς λέξεως κατὰ τὴν τοῦ Σιωτῆρος θεολογίαν, οὐκ ἐπὶ κοινωνίᾳ δὲ ὅμοιως τῆς ὑπάρξεως τῆ δι' Ἰησοῦ φωνῆ ἀποχρώμεθα, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ὑγιουῶς τῶν Πατέρων ὁδηγούμενοι διδασκαλίᾳς ὑγιῶς ἅμα τοῦτ' αὐτὸ συνεπινοοῦμεν καὶ ἀσφαλῶς, ὑπερ ἐκείνοις αὐτοῖς ἐν ἑτέροις πετρᾶνται· ὅτι τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα ἐκφάνεται καὶ δι' Ἰησοῦ καὶ φανερούται, καὶ ἐκλάμπει, καὶ πρόεισι. Καὶ γε τοῦτ' αὐτὸ ἐναργέστερον κατανοήσεις, τῆ μεγάλης φωστῆρι Γρηγορίῳ τῶ τῶν Νουσαέων ποιμένι προσχών. Τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος, φησὶν κείνος, ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ ἐπροσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰῶν φησὶν εἶναι. Πάντως γεννητῶς, φησὶ, νοουμένου καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως ἅμα τρόπου, εἰ καὶ μὴ διαῤῥήδην ταῖς λέξεσι πρόσκειται. Τὸ δὲ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ πρώτου, φησὶν. Ἐκπορευτῶς δὲ πάντως καὶ τοῦτ' φησὶν, ὡς τὸν τῆς ὑπάρξεως κἀνταῦθα νοεῖσθαι τρόπον, καὶ μὴ τῆ λέξει πρόσκειμενον. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πνεύματος φησὶ τὸ Πνεῦμα. Τί σοι, πρὸς Θεοῦ, κἀνταῦθα δίδωσι νοεῖν τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς; Μὴ ὅτι ὑφίσταται καὶ ἔχει τὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Ἰησοῦ; Οὐκ ἔρως οὕτως· ἀλλ' ὅτι ἐκλάμπει, ἤπερ ἀλλοχουῶ φησὶν αὐτὸς, καὶ φανερούται· καὶ πρόεισι.

Πλὴν ἄρχει ὁ ὡς τῶδε τῶ θεολόγῳ ἐπὶ πάσαις ταύταις ταῖς ἐνοιαῖς οὕτως οὕτως διαφόροις μία τις ἀπεδύθη θεολογία, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο ἢ εὐσεβῆς διάνοια διαστέλλειν κεκόλυται, ὅτιπερ διάφορον ὄν διακρίνειν θέον, ὅμοιως συνῆψεν ὁ λόγος, καὶ οἷς ἐν ἐν τῆ ἐξγγελίᾳ συνήγαγεν. Οἶδε γὰρ ὁ θεολογικός νοῦς τὸν Ἰῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκότα. Καὶ καλῶς εἴρηκε, προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Οἶδε καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκότα. Οἶδεν ἅμα τοῦτ' αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡς ὑφίσταμενον καὶ ὑπαρξίν ἔχον διὰ τοῦ Ἰησοῦ, εἰ καὶ συνημμένην οὕτω τὴν ῥῆσιν ἐπήγαγε, διὰ τοῦ προσεχῶς

Α εἰπὼν ἐκ τοῦ πρώτου. Διὰ ταῦτα οὐδὲ συνέχεν ὁ νοῦς, οὐδὲ τι τῶν μὴ προσηκόντων ἐνόησε, καίπερ τῆ σφόδρα συνεσπειραμένῳ τῆς ἐξγγελίας στενοχωρούμενος, μάλιστα δὲ καὶ ἐθρόνῳ καλῶς καὶ διέκριν. Καὶ οἷς ἐκ τοῦ πρώτου τὸν Ἰῶν ἤκουσε καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἐξ αἰτίας ἐνόησε, καὶ μετὰ τοῦ τρόπου τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ἐκάτερον. Οἷς δὲ διὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα, εἰς τὴν ἐκφάνσιν ἀπειθεῖν αὐτίκα, καὶ τὴν ἐκλαμψίν καὶ φανερώσειν, καὶ ὅσα γε ὀρθῶς δι' Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα λέγεται παρὰ τοῖς ἄλλοις θεολόγοις, καὶ τῶ Νύστης αὐτῆ. Ἦς οὐκ ἐνταῦθα τῆς εὐσεβείας ἢ δυνάμει διακρίνειν θίδωσι, καὶ οὐ συγχωρεῖ πύρρῳ φέρεσθαι τῆς ὀρθότητος, κἂν μυρὶς στενοχωρήται ταῖς λέξεσιν, οὕτω καὶ τὰ περὶ τὴν ῥῆσιν ἄξιον καταστήσαι τὴν λέγουσαν, ἐκ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ μὴ τῶ τῆς ἐρμηνείας συνεστραμμένῳ εἰς σύγχυσιν ἐκπίπτειν βιάζεσθαι. Ἐκπορεύεται γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἐκείθεν ἔχον τὴν ὑπαρξίν καὶ αἰτίαν τοῦ εἶναι. Διὰ δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τί γ' ἕτερον κἀνταῦθα νοήσεις, ἢ ὡς αὐτὸ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐννενοήσας, ὑπ' αὐτῆ γε διδασκαλίᾳ τῆ ἀληθείᾳ, καὶ τῶ Νύστης χειραγυγόμενος; ἐννενοήσας δὲ θεῶ, οὐχ ὡς ὑπαρξίν καὶ τὸ εἶναι διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Πνεύματος ἔχοντος, ὡς δ' ἐκλάμποντος δι' αὐτοῦ καὶ πεφηνότος, μόνῳ δικαίως ἐκ τούτων τὴν αἰτίαν ἀνατιθέμενος τῶ Πατρὶ. Φέρει μόντοι σαφῶς εἰς τοῦτο, καὶ ὑπερ αὐτὸς οὕτως ὁ Νύστης Γρηγόριος ἐν ἐτέρῳι φησὶν. Οὐκ ἀνάγκη πᾶσα τῆ εἰκόνι δουλεύοντας ὁρῶναι τοῖς συκοφανταῖς λαθῶν ἐν τῆ τοῦ ὑποδείγματος ἀτυπία. Οὐχὶ ἀκτίνα ἐκ τοῦ ἡλίου νοήσαμεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἥλιον τὸν Ἰῶν, ὅμοιως τῆ τοῦ πρώτου ἐπινοήσας, γεννητῶς αὐτῶ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, κάλλει, δυνάμει, λαμπρότητι, μεγάλῃ, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς περὶ τὸν ἥλιον θεωρουμένοις. Καὶ πάλιν ἕτερον τοιοῦτον ὅως τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὐ χρονικῶν τιν' διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτός ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. Ὡσ' εἴπερ λίαν πατρικῶς ταῦτα καὶ εὐσεβῶς ἔχει, καὶ γὰρ ἀληθῶς ἔχει, τὸ εἶ γε εἰ Ἰησοῦ ἀνομολογεῖν ὑπαρξίν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. βλασφημοῦντες, καὶ πάντῃ τῆς εὐσεβείας Ἐκκλησίας ἀλλότριον, ποῦ δίκαιον δι' Ἰησοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, παρὰ τισι τῶν ἁγίων εἰρημένων ἀκούοντας, μὴ παρὰ χρέμα λαγίζεσθαι, οὐχ ὡς ὑπαρξίν οἱ τῆς φωνῆς ταύτης Πατέρες διὰ τοῦ Ἰησοῦ τῆ ἁγίᾳ διδόασι Πνεύματι, κἂν ὅτι μάλιστα εἰς ὑπάρξεως τρόπον ἢ ἐκπόρευσις εἴληπται; Οὐ γὰρ πάντως αὐτοῦς τοῦτ' εἰρηκίτας ἐξοστραχίσομεν τοῦ τῶν ἁγίων χοροῦ, οὐδ' αὖ αὐτῶν τὰς φωνὰς ὡς οὐκ εὐσεβῶς ἢ ἡσυχῶς διαγραφόμεθα, ἢ ἤπερ τις ἔσθι τῶν πάντων τοῦ μιντων ἐξ ἀγνοίας καὶ πράττειν καὶ φημίγεσθαι. Ἀλλ' καὶ αὐτοὶ γε ἅγιοι ἡμῶν ἔσονται, ἀπ' εὐσεβείας καὶ πάντων διδάσκαλοι τῶν καλῶν· καὶ πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς σφῶν διανοίας ὀρῶντες ἡμεῖς, οὐδὲ τὰς φωνὰς αὐτῶν ἀθετήσομεν, διὰ πάντων τοῖς Πατράσι φυλάττοντες τὸ σεβάσμιον. Ἀπαρκαποιήτους τοιγαροῦν

διὰ ταῦτα προφέρομεν αὐτὸν τὰς φωνάς, ἀνοθεύ-
 τους καὶ τὰς διακρίσεις φωνημάτων. Οὐδὲν καὶ λεγόν-
 των ἐκαίνων, Δι' Υἱοῦ τοῦ Ἰουδαίου τὸ ἅγιον ἐκ Πα-
 τρός ἐκπορεύεται, λέγομεν καὶ ἄλλοι ὡς ἔκρινται,
 Δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Νοούμενοι
 δὲ πάλιν ὑπάρχον τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ πρόσθεν
 εἰς τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἐκφανσιν δὲ, φανέρω-
 σιν, ἐκλαμψιν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ, οὕτως νοούμεν καὶ
 φρονούμεν ἡμεῖς, καὶ οὕτως αὐτὸν φρονούμεν, τῇ
 τῆς ἐκπορεύσεως ῥήσει, τῷ ἴσθμῳ τῆς ἀπέρξεως ση-
 μαινούσῃ, λυμαινόμεθα. Τὸ ἰσθμὸν δὲ Υἱοῦ ἐκπο-
 ρεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, ὑπερ τοῦτον τίθει, οὐκ ἔτι εἴη
 τὸ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν σημαίνον. Εἰ δὲ γε
 σημαίνει φασὶ, τί μὴ δόγμα τίθειται τῆς ἡμεῶν πόλεως
 τῆς Ἐκκλησίας, λέγω δὲ, οὐκ ἔτι δι' Υἱοῦ τὴν εἰς τὸ
 εἶναι πρόσθεν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; τί δὲ καὶ
 Ἰταλούς τε καὶ Βέλκων ποδοῦ τε καὶ ἄλλα κατ' ἀνάγκη
 τῶνδ' ἐπακλουθεῖ φρονούμενός τε καὶ κηρύσσον.
 τὰς ἐκκηρύττομεν; Π γὰρ φιλονεικούντες, τὴν δι'
 Υἱοῦ ὑπαρξίν τὸ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι
 τὸ Πνεῦμα σημαίνον βούλομαι, προσήσειθε καὶ
 τούτους, ὡς καλῶς τε καὶ εὐταῖῶς φρονούντες καὶ
 λέγοντας ἢ μὴ προσείμενοι, οὐδ' ἐκείνο δίκαια
 ποιούντες προσήσειθε. Τὰ γὰρ ἀμφότερα πράττειν,
 ἔργον ἐρεῖ πῶς σιγῆ, οἴμαι, ὅ γε φρονῶν, οὐχ ἑτέρων
 εἶναι ἢ τῶν μὴ εἰδότην, ὅσον ἀλλήλων κόναντία
 διόκισται.

Ἐρχαι μὲν οὖν, τσαυτά περὶ τῶν προκειμένων
 εἰπόντας, ἐνταυθαί καταπαύεται τὸν λόγον. Ὅσοι δὲ
 οὐδὲ τὴν τῆς ἐκφάνσεως ἀνεπηρέτατον ἴσασιν φωνήν,
 ἀλλὰ τι καὶ ταύτης οὐδὲ ὕψους ἰσχύσεως ἐπιλαμβάν-
 νονται, ἄνθρωποι ὀρμήμονες ἐκ κοίτης οὐκ οἶδα τῶν
 λόγων παρασκευῆς, οἳ γὰρ εἴπερ ἐκείτων ὄντες ἐτίγ-
 χανον ἐπιγνώμονας, τοσαύτου ἂν ἑαυτοὺς ἐμάτησαν
 λογογραφεῖν ἐπιβάλλοντες ὄνον οὐδὲ ἐκ κοίτης ἑτερος
 ἑτερον, ἐπιλαμβάνονται οὐκ εἰς ἄλλα, καὶ ὅτιπερ
 αἰθίον αὐτῶν φασίν. Ἐνταυθα γὰρ ἢ φασὶν οὕτως
 γε παρ' αὐτοῖς σημαίνει τὴν ὑπαρξίν, καλῶν εἶ-
 μικρὸν τῶν λόγων ἀποδοτέον τῆς ἀπασης ὡς
 εἰκὸς ἀποτρέψασθαι μίμνην. Ὅτι μὲν οὖν ἡμεῖς οὐχ
 ὑπαρξίν λέγομεν ἐν τῷ τῆς φωνῆς ἐκφάνσει, ἀλλὰ
 φανέρωσιν, ἢ ἐκλαμψίν, ἢ ὅτι τούτων ἰσχύσεως, τίς
 οὕτως ἀμαθής, ὥστε μὴ νοεῖναι, διατρέχόμενος τὸ
 πυκτίον; Ἀναίρει μὲν γὰρ ἀφανίζον τὴν δι' Υἱοῦ
 τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν ἐκφανσιν δὲ ὅμως οὐ παρ-
 ατεῖται τοῦ Πνεύματος λέγειν ὅτι τοῦ ἰσθμοῦ. Πῶς
 οὖν παρ' ἐκαίνων ταντῶν ὑπαρξίς τε καὶ ἐκφανσις,
 εἴπερ, ὡς βλασφημώμενον λέγειν, ἐξάγει τὴν ὑπαρ-
 ξίν, ὡς δ' οὐδὲ τῆς ἡμεῶν ἔχουσαν, οὐκ ἀποδοκιμάζει
 τὴν ἐκφανσιν; Ὅτι δὲ καὶ εἰς ἐκφανσιν παρὰ τισιν
 εἰς τὴν τῆς ὑπαρξέως ση. τῶν παραλαμβάνομε-
 νης, τότε μέντοι παραλαμβάνεται, ἐπειδὴ ἀλη-
 θεύειν ἢ ὑπαρξίς ἀποδοκίμασι, ἀλλ' ἢ παρὰ γε τῆς
 φωνῆς ἀνάπτουσι αὐτῶν μάλιστα ὁμοῦ τῆς φανέρω-
 σιν, ἐνταυθα γίνονται ἐκφάνσεις. Ὅμοῦ γὰρ καὶ
 ὑπαρξίς ὁνομάται μὲν ὅτι ἐκείνη εἰς φανέρωσιν, ἐκ
 δὲ ῥημάτων ὁνομάται, οὐ μὴ ἐκείνη φωνή, τὸ δὲ τοῦ
 ὑπάρχου, γινώσκου. Καὶ γὰρ ἐπιπέσει τις ἰσθμὸν παρὰ
 τοῦ ἐν τοῖς παιδαγωγείοις καλῶς τοῦ εἶναι ῥημα-

τικτίον ἕνεκεν ἐταξομένους, εἰ μὴ τὸ ἐκφάνειν,
 αὐτὸ γὰρ προχείρως τὸ φανερῶ, οὐχὶ δὲ τὸ ὑπάρχου
 σημαίνει γινώσκουσι, ὡς ἀντίον καὶ οἴεσθαι μόν-
 νου, ἀλλὰ τι παρ' αὐτοῦ γὰρ σημαίνειν, τάχα γε μὴν
 προσφιλοτιμούμενα μισθία καὶ ἐν ὄνομα γινώ-
 σκειν εἴποιεν ἐν τῶν ῥημάτων τούτων ὡσπερ ἀρ-
 χήν. Εἶναι δὲ τὴν ἀρχήν καὶ τὴν τὸ φῶς αὐτὸ, ἐξ
 οὗπερ ταῦτα τὴν ἀρχήν κακόνται. Τίτι λοιπὸν
 τέχνη τις κηρύσσουσι τὴν ἐκφανσιν ὡς ὑπαρξίν ἀεὶ
 νοεῖν ἡμῖν ἐπιτάξει; Ἰσχυρήσαντο μὲν οὖν, οἶδα,
 τινὲς ἀνθ' ἑτέρου Πατέρου καὶ ὑπαρξίν λέγειν βου-
 λόμενοι, τὴν ἐκφανσίν ὡς ὑπαρξίν ἔφασαν. Ἀλλ'
 ἔστιν ἡμεῖς καὶ πού, ἔφη θελονότι, οὐ γὰρ ἀφείδηται
 τὰ αὐτὰ λέγειν πολλάκις, ἐξὴν ἀληθεύειν ἐκάτερον
 καὶ μεταλαμβάνειν ἐν τῆς συνδρομῆς τὰς φωνάς,
 οὐ μὲν ὅ ὁπανταχοῦ καὶ αἰεὶ. Ὅσοι δὲ, λέγω δὲ
 τοῦς ἐπανατιτάτας νοεῖ λέξιθῆρας, ἐκ τοῦ ποί καὶ
 ποτὲ τὸ ἀπλῶς ἀμαθῶς συμπερινοῦσιν, ὡς εἴπερ
 ἐξ ἑνὸς καὶ ὅσιν ἀνθρώπων λευκῶν τοῦς παντας
 ἡμῖν ἀνθρώπους λευκοῦς ἰσχυροῦσι συνελγίζοντο
 καὶ μηδὲ τὰς ὕψεσιν ἰσχύου πιστεύειν μὴ πάντας
 ὁρώσας τοιούτους. Πλὴν ἐγὼ μὲν ἐν τῷ τόμῳ τὴν
 ἐκφάνσιν, ὡς φανέρωσιν, ἢ ὅ τι βούλει τῇ φανερῶ-
 σαι ταντοῦνομον εἴρηκεν οὐ μόνον διὰ τὸ παρα-
 πλησίως ταύτας σημαίνειν διακρίν τὰς φωνάς, ἀλλ'
 ὅτι οὐδ' αὐτοῖς γε τὸ πρότερον οἱ τῶν Θεῶν δογμα-
 των ἐκφάνσεως λαμβάνουσι τε καὶ νοεῖν τὴν φων-
 νήν ἀπηξίωσαν, ὡσπερ αὐτὸς μεθ' ὑπερὸν ἐκλαμύ-
 μενος φαίνουμι. Καὶ θεοδικα μὴ εὐηθεῖς ὁμοῦ καὶ
 ὑπεργέλοιον ἢ πίστις κομίζεσιν τοῦ τὴν ἐκφανσιν
 θελοῦν βούλομαι καὶ τὴν φανέρωσιν παρ' αὐτοῖς.
 Κι γὰρ μηδαίς ἑτερος ταῦθ' οὕτως ἐτύγγανε λέγων,
 ἀλλ' εἰ τὴν εἰς τὴν προφητικὴν Ζαχαρίου λυχνίαν, οὐ
 πολλάκις ἐρνήσθημεν Μαξίμου ἀνεγνώσας, εἰ τὴν εἰς
 τὴν θεολογικὴν ῥῆσιν τὴν, διὰ τοῦτο τοῦτο μόνος
 ἀπ' ἀρχῆς, ἐνέκωσιν, οὐδέποτε ἂν τῆσδε χάριν
 ἔγροξας τῆς φωνῆς.

Ἀλλὰ τούτων, γασί, καὶ αἰθίον ἐφρησθαι. Τρίτη
 τις ἔφη τοῦτο μίμνην ἡμῖν. Ὅτι δὲ ἄρα ὅστις ὁ λέγων
 εἰ, οὐ λέγεις αἰθίον τὴν δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκ-
 φανσιν, καὶ ἐκλαμψίν, καὶ φανέρωσιν. Καὶ πῶς ἂν
 ὅ τι καὶ λέγοις αἰθίως; Κορηγείται μὲν γὰρ διὰ
 τοῦ Υἱοῦ καὶ ὁνομάται, καὶ ἀποστέλλεται, ὁπηνίκα
 θελονότι ἐπιτηθεῖς ἂν ἔχουσι θεῖσθαι οἱς ἀποστέλ-
 λεται, καὶ χρηγείται καὶ δίδεται ἐκφάνεται δὲ
 καὶ ἐκλαμψί αἰθίως, καὶ φανερῶσται. Τοῦτό σε ὁ
 μέγας ποιθίτω βασιλείας τοῦτο καὶ ἀδελφός ὁ τού-
 του Προγῶριος τοῦτο καὶ ὁ Θεοματουργός καὶ Ἀθα-
 νάσιος, καὶ ὁ σοφός Ἰωάννης, ἐξ ἧν μικρὸν ἔνωθεν
 ἐμνήσθημεν ῥῆσιον. Τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύ-
 μενον Πνεῦμα δὲ ἑαυτοῦ, φασὶ βασιλείας, καὶ μεθ'
 ἑαυτοῦ γνωρίζουσι ἑαυτὸ ὁ Υἱός ἔστι εἴπερ αἰεὶ μετὰ
 τοῦ Υἱοῦ γνωρίζουσι, ὅμοῦ οὐδ' ἐκλείπει ποτὲ,
 ὡσπερ ἀνεγνώσας καὶ αἰεὶ δι' αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ τί ποθ'
 ἑτερον παριστάσειν ἢ τὸ αἰθίον βούλεται; Προγῶ-
 ριος δὲ μετὰ τὴν ἰδίως προσήσειον τῷ Πνεύματι, καὶ
 Πατρός καὶ Υἱοῦ διακρινόντων, καὶ τὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ
 αὐτὸ κηρύσσουσι καὶ ἐκλαμψίν συνάπτει. Ὅθεν εἰ
 μηδέποτε τὸν Παράκλητον τῶν ἐαυτοῦ ἰδιομάτων

οἷος χωρὶς, οὐδὲ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ πορηθέναι, ὡς ἴδιον αὐτῷ τῷ ἀϊδίῳ πρῶτον, νοῦν ἔχων, ἔρως ποτε οὐκ ἀϊδίον. Σφαιρότερον δὲ τοῦτο ἔτι· ὁ θαυματουργὸς γὰρ διεπράτισεν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' ἱεροῦ ἀϊδίως ἐκπεμφθὲν τὸ Πνεῦμα διδάσκων. Ἀθανάσιος καὶ Ἰωάννης, καὶ εἰκόνα κατὰ τὸ δυνατόν τῆς ἀκταλλήπτου καὶ ἀσάτου Τριάδος τιθέντες, καὶ ἡμᾶς ὡς ἐνὸν διὰ ταύτης εἰς ἐπίγνωσιν τῆς μακαρίας χειραγωγούντες καὶ ἀνάγοντες φύσεως, ὁ μὲν Ἰλιον, ἀπαύγασμα καὶ φῶς, ὁ δὲ Ἰλιον, ἀκτὴν καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἔκλαμψιν, καθυπέδειξαν. Τί τοίνυν ἄρα σοὶ δοκῶσιν οὗτοι τὸ φῶς καὶ τὴν ἔκλαμψιν διὰ τοῦ ἀπαυγίσματος αἰεὶ καὶ τῆς ἀκτῆνος προϊόντα εἰδέναι, ἢ ἔστιν ὅτι καὶ μὴ δι' αὐτῆς; Ἐπὸν δὲ καὶ ἱεροῦ τὸ Πνεῦμα ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον ἀκούεις εἶναι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔχον τὴν ὑπαρξίν ἐξ αὐτοῦ, τί καὶ φῆς πρὸς αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος; Μὴ ἐγχρόνως καὶ ποτὲ νοεῖν τοῦ ἱεροῦ καὶ οὐκ ἀϊδίως εἶναι τὸ Πνεῦμα; Ἀπαγε, οἷδα, ἔρως. Ἀϊδίως δὲ καὶ αἰεὶ. Εἰ δ' ἀϊδίως Πνεῦμα ἱεροῦ τὸ Πνεῦμα, εἴρηται δὲ τοῦ ἱεροῦ, ὅτι δι' αὐτοῦ φανεροῦται, καὶ ἀϊδίως ἄρα διὰ τοῦ ἱεροῦ φανεροῦσθαι οἷον αὐτὸ ὁ τοῦ ἱεροῦ Πνεῦμα τῷ δι' αὐτοῦ ἱεροῦ φανεροῦσθαι εἰρηκῶς αὐτό. Παύτῃ τοιγαροῦν, ὦ οὗτος, πρὸς τὸν τόμον ἀπομαχόμενος τοῦ λοιποῦ, ἢ καὶ ἔτι τὴν γλωτταν ἐπαρῆσαι αὐτῷ, καὶ ταῖς μέμψεσιν ἐπιδαψιλεύσεις, ὡς ἂν ὁμοῦ καὶ σαυτῷ τὰς παρὰ τὸν φρονίμων ἐπισημόνων ἐφελέσσης ἀνθρώπων. Οὐκ ἂν, οἶμαι, τοσοῦτον ἀφιλόκαλος εἴης ἀνθρώπος καὶ νοῦν ἐκτενφυλωμένος, ὥστε καὶ σαυτῷ οὕτω φρόνιμος εἶναι, ἢ δοκεῖν τοιοῦτος βλασκάνειν.

Πιττάκιον τοῦ ἀγιωτάτου καὶ σφωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου τῆς ἀπὸ εἰς Κύπρου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ γαλινότατον βασιλέα κυρὸν Ἀνδρόνικον Δαῦκαν Ἀγγελοῦ Κυμνηνὸν τὸν Παλαιολόγον, ἀποσταλὲν αὐτῷ ὁτιδήποτε ἢ ἐπιστάσεις γέγονε κατ' αὐτοῦ, τοῦ Ἐφότου χρηματίσαντος Ἰωάννου τοῦ Χειλᾶ, καὶ τινων ἀρχιερέων καὶ κληρικῶν, διὰ τινὰς ῥήσεις τοῦ τόμου τοῦ γεγονότος παρὰ τοῦ τοιοῦτου πατριάρχου κατὰ Βέκκου ἐκείνου τοῦ χρηματίσαντος πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἀσέβων δογματῶν αὐτοῦ. Ἄς δὲ ῥήσεις ἠρμήνευκεν ὁ τοιοῦτος ἀγιώτατος πατριάρχης κυρὸς Γρηγόριος εὐσεβέστατα ὀρθοδόξους οὕτως καὶ εὐσεβεῖς, καὶ τὸ τοῦ Μάρκου βλάσφημον γράμμα ἀνεθεμάτισεν, ὡς οὐ κατὰ τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν τοῦ τόμου παρ' αὐτοῦ συντεθὲν, ἀλλὰ πρὸς ἀπάδουσαν καὶ βλάσφημον ἐννοίαν ἀπαγόμενον. Ὅθεν καὶ τὸν κατ' αὐτοῦ γεγονότα μιαινότατον Χειλᾶν Ἰωάννην τὸν χρηματίσαντα Ἐφόσου κατήσχευε, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀρχιερεῖς πρὸς μετάνοιαν ἐξενάλεσται, ἅμα καὶ τοὺς κληρικοὺς, τὴν αὐτοῦ συνθεῖς ἐγγράφως ὁμολογίαν.

Κρατιστε, θεοπρόβλητε, θεόστεπτε, θεοδόξαστε,

ἀγίε μου δέσποτα βασιλεῦ, δέχομαι τῆς κραταιᾶς καὶ ἀγίας βασιλείας σου, ἐν προσοχῇ τοῦ παρόντος ἀκοῦσά μου γράμματος. Ἀξιῶ καὶ τοὺς ἐνταῦθα συνειλεγμένους ἱερωτάτους ἀρχιερεῖς κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκροῦσασθαι τρόπον. Τινὲς τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ἐμῶν ἀδελφῶν εἰς ἔγκλημα προφέρουσιν ἐμοὶ τὸ φλύαρον τοῦ Μάρκου χαρτίου. Ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σύνειδα ἐμαυτῷ βλάσφημα οὔτε γεγραφότι, οὔτε φρονήσαντι, οὔτε τινὶ ἑτέρῳ γράφειν ἢ φρονεῖν ὑπερηγασμένῳ. Τὸ δὲ χαρτίον τοῦτο τοσοῦτον οὐδοτιοῦν ἐμοὶ προσήκει, ὥστε καὶ ἀναθέματι καθυπηθῶ ἄλλω τὰς ἐν αὐτῷ βλασφημίας ἀπάσας.

Ἀνάθεμα λέγω καὶ πάσαις ταῖς αἰρέτεσι καὶ βλασφημίαις, ἕσαι ἀνοήθην καὶ εἰς δεῦρο γεγονάσι, καὶ μετὰ ταῦτα γενήσονται. καὶ βούλομαι τε καὶ εὐχομαι παρὰ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων, καὶ παρὰ παντός τοῦ μυστηρίου τῆς ἀνωμότητος τῶν Χριστιανῶν ἡμῶν πίστεως, ἣς ἄνευ οὐκ ἔστι σωτηρία, οὕτω πιστεῖν, οὕτως ὁμολογεῖν, καθὼς κελεύει Θεός, ὡς τὴν περὶ αὐτοῦ γνώσιν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ ἀπεκάλυψε, καὶ ὡς ἡμᾶς αὐτοὶ ἐκείθεν ἐλλαμφοθέντες ἐμυσταγώγησαν. καὶ πιστεύω δὴ βεβαίως οὕτω καὶ ὁμολογῶ, πάντα μὲν ἕσα γνήσια τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας δόγματα ἐξ ἁγίας ψυχῆς ἀπασχόμενος, καὶ τὰ ταύτης ἀλλότρια ἀποσειόμενος καὶ ἀπιστευόμενος. Εἰ δὲ τινὲς νοῦς ἀσθενεία οὐκ ἐνελάμψθη, οὐδὲ κατεῖληρα ἔστιν οὗ τῶν ἁγίων Γραφῶν τὸ βούλημα, οὐκ ἀγαπῶ, τῷφιν ματαίῳ νικώμενος, τῇ ἀνοιῆ ταύτῃ ἐμμένειν· ζητῶ δὲ ταύτης μᾶλλον ἀπαλλαγῆναι, ὡς ψυχῆς χαλεπωτάτου νοσήματος, καὶ ἔτιμὸς εἶμι παντὶ τῷ διδάσκειν με δυναμένῳ, πόρρω δὲ πάτης εἰρωνείας ὁ λόγος, ἐμαυτὸν παρέχειν εἰς μάθησιν. Προστίθηναι δὲ καὶ τοῦτο· εἰ τοιοῦτον εἶχον στυγερὸν γράφον τὸν τόμον, ὁπλοῦν τὸ φλύαρον τοῦ Μάρκου χαρτίου ἔχον καταλαμβάνεται, ὁ καὶ φιλονεικῶν τις, οὐκ οἶδα τί κερδέτην, σαφῆναιαν λέγει τοῦ τόμου, ἡσθολημένην ἀντικρὺς χύτραν τῷ οὐρανῷ παραβάλλων ἢ καὶ περιβάλλων αὐτὸν, εἰ ἐπὶ νοῦν τὸν ἐμὸν ἐπῆλθεν ὁμώνυμον φωνῆν γράφειν τε καὶ κηρύττειν τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν, καθὼς ἡμᾶς οἱ περὶ Βέκκου πάμπρωτα ἀντικαθιστάμενοι πρῶτον τόμον συκοφαντοῦντες διέβαλλον, ἔπειτα μετ' ἐκείνους ἕτεροι τὴν συκοφαντίαν ταύτην ἐκείθεν διαδεξάμενοι, ἐπάρατος εἴην. Εἰ δὲ μὴ, σκοπεῖται ὁ συκοφαντῶν ἐμὲ τὰ τοιαῦτα, καὶ καταλιμπάνων ἅπερ ὀφθαλμοὶ ἀναγιγνώσκων καὶ νοῦν αὐτῷ ὑποδεικνύουσιν, εἰς δ' ἀλλοκότους φαντασίας καὶ εἰκασίας ὁμοίων χωρῶν, ὅπως τὰς τῶν Χριστιανοκατηγόρων τιμωρίας ἐκφεύξεται, ὅπως τε νῦν αὐτοῖς κανόνες ἐπάγουσιν ἱεροὶ καὶ ἁγίων Πατέρων. θεσπίσματα, καὶ ὅπως τὸ μετὰ ταῦτα ἢ δικαία τοῦ θεσποτικῆ καὶ φρικτοῦ βήματος ἀποδίδωσι ψήφους. Ἐγὼ γὰρ, δέσποτά μου ἀγίε βασιλεῦ, ἕσαν αἰεὶ διαγέγονα πόρρω τῶν τοῦ Μάρκου φρονιμάτων τε καὶ γραμμάτων μαστουροῦσι, καὶ ἕσα πρὸ τοῦ τόμου πολλοῖς ἔτεσιν ἐκδέδουτά μοι, καὶ ἕσα μετὰ τὸν τόμον, ἐν αἷς ἕκασιν οὐδ' ἂν σκίαν εὐρήσοι τις ὁμοιότητος. Ἔστι μὲν τι τῶν ἀρχηθέν μοι συνταγμάτων, ἐξ ὅπερ τὰς πατρικὰς ὁ Βέκκος ἐπεχείρησε χρή-

σεις παρεξηγήθησι καὶ τὸ κάτωθεν γεγραμμένον δογματικὴν χωρίον. Οἷός τοῦτο καὶ ὁ μέγας λογοθέτης, γινώσκει καὶ ὁ φιλαδέλφιος, ὁ δὲ Ἐφέσου, δοκεῖ μοι, καὶ μεταγράψας ἔχει παρ' ἑαυτῷ. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὑπὸ τοῦ ὁρθοῦ δόγματός ἡμετέροις πονήμασιν ἀπαθῶς ὀφίοντες οἱ βουλόμενοι τὴν τοῦ τόμου σαφῆσαι κατανοήτωσαν, καὶ μὴ ἐν τῷ μηδὲν ἡμῖν προσήκοντι Μάρκου χαρτίῳ, κατανοήτωσαν, λεγῶ, καὶ παυσάσθωσαν τοῦ

λοιποῦ ζήτας φωνὰς καὶ φρονήματα ἐπιφριμίζειν ἐμοί. Ἐχέτω καὶ ἕλεος αὐτοῦς τῆς κκκῶς σπαρασσομένης Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀπολλυμένων ψυχῶν, ἃς οὐκ ἐπὶ τοῦτο ὁ δημιουργήσας θεός, ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίᾳ αἰωνίῳ παράγαγε. Κοπασάτω ἢ τοιαύτη θρασύς τῆς φιλονεικίας ἡμῶν καὶ φιλονικίας αἰτίαν ἔχουσα, καὶ δέσμαί κοπασάτω. Ἐπειδὴ οὐ χρονιεῖ κύριος τοὺς τῶν τριούτων σκανδάλων ἐπόπτας ἐπόψομαι.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

(ΤΟΜΟΣ ΑΓΑΠΗΣ, ἐν Γασιφ τῆς Μολδολχίας, 1698, pag. 387.)

Οὐκ ἔγωγε θαυμάζω, φιλότιμος, εἴ τις ἀγροῖκος ὢν, ὑπὸ λόγων ἐχόντων μέχρι τοῦ φαινομένου τὸ πιθανὸν παρασύρεται. Τὸ γὰρ μηδὲ θέλοντα δύνασθαι στροφαῖς λόγων καὶ αἰνίγμασι συμβαλεῖν ἱκανὸν εἰς παραίτησιν· ἀλλ' ὅπου καὶ πειπαιδευμένος τις εἶναι δοκῶν, καὶ τὴν σῖναι σιθαρὸς, ὡστε καὶ ἄλλους καταρτίζειν ἰσχύειν, εἴτ' οὐδὲν ἄμεινον ἰκείνων πρὸς διάκρισιν ἀληθείας καὶ ψεύδους διάκειται, τοῦτ' ἐμοὶ τοῦ μὴ κακὸν δοκεῖν οὐκ ἂν ἔχη παραίτησιν, γνώμης σαφῶς ὅν ἀμάρτημα, ὅκνη φιλοπνίας τὴν ἀλήθειαν παραδιδοῦσης. Καὶ περὶ μὲν οὗ τῶν ἄλλων οἱ δίκην ἡρεμμάτων ἀπίσω τῶν νῦν λεγομένων φέρονται, ἀλγῶ μὲν ἐγὼ πλὴν τί ἂν τις ποιότη ἐχόντων τὰς σφῶν διανοίας ἐγχειριζόντων; φερέσθωσαν· σοῦ δὲ ὅταν τυσοῦτον καὶ συνέσει καὶ λόγοις κρατῆς τῶν πολλῶν, λέγης τε γνησίως ὁρᾶν πρὸς ἡμᾶς, εἰς ἀμφιβολίας ὅπως ἐμπεπτωκότες, πῶς μὴ καθαρῶς ἰκανῶς, οὐκ ἂν ἄλλοις τοῦ καθαρῶς μου δικαίως παρέξω καιρὸν; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὕτως ἔσται, ἔσται δὲ μετὰ ταῦτα· τὸ δὲ νῦν ἔχον ἐπ' ἄλλῳ τρέψομαι. Ἐμοὶ δὲ τοῦτο τοῖς παρὰ σοῦ μοι προβαλλομένοις, δι' ὧν καὶ γενέσθαι ἀμφίβουλος μαρτυρεῖς, τὴν ὡς ἔχω δυνάμειως λύσειν ἐπενεγχεῖν.

Ἠρῶτον τὸ πρῶτον τῶν προβαλλομένων ἐκθέμενος, τίς ποτε, φησὶ, λόγος, οὐσίαν μὲν μὴ δεξάξιν ἀνωπύστατον, μηδ' αὐ ὑπόστασιν ἀνωπύσιον, λέγοντας δὲ ὅμως τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, μὴ λέγειν ἐθέλειν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, καὶ ταῦτ' ἐπὶ τοῦ Πατρὸς μηδ' ἕτερον δεξάξιν ἀναγνωμένους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας λέγοντας καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως προσθεμένους; καὶ ὁ μὲν ἐκ προσιμίων προτείνεται τοιοῦτον.

Ἀδίας δὲ πρὸς τοῦτο κυριωτάτη μάλιστα γένοιτ' ἂν καὶ ῥαδίᾳ, εἴ ὡδὲ πως μικρὸν ἀνωτέρω βουληθεῖη τις τὸν λόγον ἀναγαγεῖν. Μοναρχία τὸ τιμώμενον ἡμῖν, ὅτι καὶ εἰς Θεὸς ἀληθῆς· μοναρχία δὲ οὐχ ἔν

ἐν περιγράφει πρόσωπον. Ἰουδαϊκὸν γὰρ τοῦτο, ἢ καὶ Σαβέλλειον· τρία δὲ, ἃ καὶ ὑποστάσεις καλεῖν οἶδεν ὁ λόγος, ὡς εἶναι ἡμῖν τὸ προσκυνοῦμενον μοναχὰ ἐν Τριάδι, τῷ μὲν ταυνίῳ καὶ ὁμοτίμῳ τῆς φύσεως, τῷ τε ἐνισίῳ τῆς οὐσίας, καὶ τῇ ταυτότητι τῆς κινήσεως καὶ δυνάμειως καὶ ἐνεργείας, καὶ τῇ πρὸς ἕν συμπνοίᾳ καὶ συνουσίᾳ μονάδα· μάλιστα δὲ καὶ πρῶτον ἕν καὶ αὐτὸ ἕν ὡς καὶ πηγὴν παντὸς ἑνὸς, καὶ μόνον ἕν ταῖς ἰδιότησι δὲ καὶ ὑποστάσει Τριάδα. Ὁ Πατὴρ ταῦτα ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβουλεύς, ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνιος, τῶν δὲ τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα. Τρεῖς ὑποστάσεις, τέλειαι καὶ ὑπερτέλειαι καὶ καθ' ἑαυτὰς ὁφειστέσαι, τρισὶ χαρακτῆρσιν, ἀμερίστως καὶ ἀδικαστάτως ἐν τῷ τῆς οὐσίας ταυτιῷ μεριζόμεναι. Εἰς Θεὸς τὰ τρία, ὅτι μία θεότης· μία οὐσία, φύσις καὶ κυριότης. Ὅθεν καὶ πᾶσα ἀνάγκη, τὸ τε κατ' οὐσίαν ἕν τῇ μακαρίᾳ φύσει τῇ ὁμολογίᾳ τηρεῖν, τὰς τε τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν· μήτε τῷ τῶν ὑποστάσεων ἀριθμῷ ἀτόμῳ καὶ ἀμερεῖ τῆς οὐσίας λυμαινομένους, μήτε αὐ διὰ τοῦτο τὸ τῶν ὑποστάσεων τριαδικὸν συγγέροντας. Καὶ γὰρ οὐτε συμεριζοῖτο ἂν ταῖς χαρακτῆρσιν ἢ ἀνωπύτω οὐσία, ἀληθῶς μία καὶ κυρίως ὑπάρχουσα, οὐτε μὴν αἱ ὑποστάσεις διὰ τὸ ἕν τῆς οὐσίας συστολήν δεχόμεναι, εἰς ἀριθμὸν ἐλάττονα τῶν τριῶν ἀναχωροῖεν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ἐπειδὴ δὲ οὕτω, πανεὶ που δῆλον ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς οὐσίας λεγόμενον τοῦ Πατρὸς, καλῶς ἂν ἔχη καὶ εὐσεβῶς καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι. Μία γὰρ, καὶ ὡς οὐσία οὐκ ἔστιν ὅπως ποτὲ διαίρεσιν δέχοιτο. Εἰ δὲ δέχοιτο, καὶ πληθύνοιτο, καὶ πῶς ἄρα τὸ ἕν αὐτῇ κατὰ πάντα λόγον καὶ τρόπον σωθήσεται; Ἴν' οὖν μὴ ἀναιρητὰ τὸ ἕν, διαίρεσις οὐδεμία κατ' οὐσίαν, οὐδὲ διαφυρὰ, οὐδὲ πλῆθος. Διότι δὲ μία, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὁμολογούμενον τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὑπάρ-

χον ὁμολογεῖται. Πλὴν οὐ διὰ τοῦτ' ἦν, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τὸ Πνεῦμα, κἄν ἔτι μάλιστα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς οὐσίας λέγεται τοῦ Πατρὸς. Οὐδ' ὁ ταῦτ' ἀξίων οὕτως ἔχειν δόξαι ποτὲ τοῖς καλῶς ἐσκεμμένοις τῆς ἀληθείας ἐράπτουσαι, καὶ γε τοῦτο οὐ μακρὸς τις ἦν οὐδὲ γρη῏νος δόξειε λόγος. Ἔπει μὲν γὰρ ἡ πατρικὴ ὑπόστασις πηγαια θεότης, καὶ ἀρχὴ φυσικὴ καὶ ἦν τοῦ καὶ Πνεύματος· τὰ δ' ἐκείθεν ἔχοντα εἶναι, ὁ μὲν Υἱὸς κατὰ γέννησιν, τὸ δὲ Πνεῦμα κατ' ἐκπόρευσιν. Διὰ τὸ τοῦτ' εἶναι καὶ αὐτὰ κατ' οὐσίαν ὑπερ ὁ Πατὴρ, καὶ τὸν αὐτὸν καὶ ἓνα λόγον ἔχειν τοῦ εἶναι, ἐκ τῆς οὐσίας λέγονται τοῦ Πατρὸς καὶ ὁμοούσια τῷ Πατρὶ καὶ ἀλλήλοισ· τῷ μὲν Πατρὶ ὅτι οὐσιωδῶς ἐκεῖθεν ὡς ἐκ φυσικῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας, ἀλλήλοισ δὲ, ὅτι τὰ τῷ αὐτῷ ταῦτ' καὶ ἀλλήλοισ ταῦτ'. Ἄλλ' ὥσπερ ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ λέγεται, ὅτι ἄμφω τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον, οἷτω δὴπου διὰ τὸ ταῦτ' τῆς οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λεγόμενον τὸ Πνεῦμα ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ῥηθεῖη ἂν εὐσεβῶς καὶ ἐν τῆς τοῦ Υἱοῦ. Ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας, πῶς ἂν λόγος ποτὲ παραστήσειεν, ἔγωγε οὐχ ὄρω, ἕως ἂν μόνη πηγὴ τῆς ὅλης θεότητος καὶ θεογονίας θεότης ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις κηρύττεται παρ' ἡμῖν καὶ αὐτῇ τὸ Πνεῦμα ἐπίσης τῷ Υἱῷ πεπλούτηκεν αἴτιον· κί μὲν γὰρ ἦν ἐνέξεσθαι καθ' ὑπόστασιν, ὥσπερ δὴ καὶ κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἦν ἂν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ἢ δὴ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ φυσικῶς· ἐπεὶ δὲ κατὰ ταῦτ' καὶ μόνην διαίρειται, καὶ θυάζεται ὡς εἰπεῖν, τἄλλα πάντα ὁ αἰσῶς ὢν, καὶ τὸ τῆ ὑποστάσεως ἢ ὑπόστασις ἐνθεωρούμενον, ἡμισυ χωρὶν ἔχει καὶ τῆ ὅλη· οὕτω ἐνηρωρεῖσθαι, ὥσπερ καὶ τὸ ἐνοπάρχον τῆ κοινῇ φύσει, τοῦτο καὶ ταῖς ὑποστάσεσιν ἐνοπάρχειν ἀνάγκη· ποῦ προτήκον, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, μία δὲ οὐσία Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογεῖσθαι αὐτῷ; ἐκ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὅτι μία ἐστὶ τῆ τοῦ Πατρὸς ἀνάγκη, ἐκ δὲ τῆς ὑποστάσεως ὅτι μὴ, μία οὐκ ἀνάγκη· ἄλλη γὰρ ὑπόστασις ἢ πατρικὴ, ἄλλη δὲ ἢ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὸ αἴτιον εἶναι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τῆς πατρικῆς ἐστὶν ὑποστάσεως ἢ τοιαύτη. Ὅθεν καὶ Θεογόνος θεότης καὶ πηγαια θεότης, καὶ μόνη πηγὴ τῆς ὅλης θεότητος παρὰ τοῖς τὰ θεῖα σοφοῖς ὀνομάζεται. Καὶ γανθ' ὁ, καὶ προβάλλει, ἐξ αὐτῆς τελεία οὐσα καὶ ὑπερπλήρης, καὶ καθ' ἑαυτὴν το-
D λείως ὑποστάσις ὑπερπλήρης, καὶ κατ' ἑαυτὴς ὑπεσταχυίας, τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιους καὶ ὁμοφυεῖς ἐαυτῆς, ἐπειδὴ ὁ κατ' οὐσίαν ὁ Πατὴρ, τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτῷ λόγος τοῦ εἶναι ἔχει διὰ τῶν τριῶν. Καὶ μὴ μαι πάλιν ἐνταῦθα τις τὰ σοφὰ ταῦτα λέγῶσι, ὡς ἄπιστα οὐσία ἐνοπάρχεις ἐστὶ, καὶ ἐκείσεσι πᾶσα ἐνοούσιος· ἐστὶ μὲν οὖν, καὶ ἡμεῖς κηρύττομεν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ τρεῖς οὐσίας ἢ κατὸν ἐπὶ θεοῦ, ὅτι καὶ τρεῖς ὑποστάσεις· μηδὲ πάλιν μίαν ὑπόστασιν, ὅτι καὶ μία οὐσία, τὴ γὰρ μεταφέρειν ἐπὶ τῆν οὐσίαν τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν, ἢ ἐπὶ τὰς ὑποστάσεις

A τὸ ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐνιαῖον μεταχόν, πρὸς τῷ σοφισματι εἰσικέναι, οὐδὲ τὴν τοῦ Μαθελίου ἐκφύγιον ποῦ δόξαν ποτὲ, ὅτι ὁ ταῦτου ἐπαῖρος, ῥίξαν καὶ πηγῆν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν Πατέρα διδάσκων, ἐκείσε αἰτίας ἐσθήξεται, ἵνα τοῖς ἄλλοις ἀποσταλάς ἔλθω καὶ διδασκάλους καὶ Χριστὸν αὐτὸν, οὐκ ἐπίσταται δὲ τῆς ταῦτου παραγραφόμεθα, καὶ πρὸς ταῦτας ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἦν εὐλογον οὐδαμῶς θεωρησάι. Ὁ γὰρ ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐλλέγομεν τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴν αὐτὸν καὶ αἰτίαν ὁμολογοῦμεν· ἀλλ' ὅτι ἀρχὴν φυσικὴ καὶ αἰτία τῶν οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ ἐνοουεῖντων, ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνιος, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνη αὐτοῦ. Ἦνα τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ θυγματίσομεν, ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ; Καὶ χωρὶς τούτων καὶ παραλογισμὸς τις εἶναι δοκεῖ, οὕτω προβαίνων ὁ λόγος, τὸ μὴ ἐπόμενον τιθεῖς ὡς ἐπόμενον, καὶ κλίπτων, ἀλλ' οὐχὶ περὶ τὸν ἀκροῦμενον, φημὲν γὰρ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα, ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχον αὐτοῦ. Ὅτι οὐ πάλιν οὐχ ὑπὲρ οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, μία δὲ καὶ ἡ οὐσίη, ἀναγκαίως καὶ ἐκ ταύτης ὁμολογοῦμεν τὸ Πνεῦμα. Ὅτι δὲ ἐκ τῆς οὐσίας, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, οὐδαίς ποτε λόγος ὁμολογεῖν ἀναπαίσειεν, ἕως ἂν μὴ θεικῶς οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν ἔν τι κατὰ τὸν λόγον ὄντα, μηδὲ τὰ ταῖς ὑποστάσεσιν ἐνοπάρχειντα, ταῦτα καὶ κοινῇ τῇ ὅλη των ὁμοουσίον ἐνοπάρχει· οὕτω, μηδὲ τοῖς εἰρηκότας μόνον αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα διαψευδομένους. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἴσως ἀρκούτως ἔχει τὰ εἰρημμένα, καὶ προσαίσθω γε εἰς πίστιν τοῦ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τινὸς λεγόμενον μὴ πάντως καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως, ὥσπερ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι λέγεται, λέγεσθαι. Καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπος ὁμοούσιος μὲν ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐκ τῆς ἡμῶν οὐσίας καὶ φύσεως, εἶναι λεγόμενος, τὴν δ' ὑπάρχειν οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἡμῶν ἐκείτου, ἐκ δὲ τῆς Παρθένου μητρὸς ὑπάρχων, ἐξ ἧς καὶ τὸ κατ' ἡμᾶς ἀνελάθε-
C κω. Σὺ δὲ μαι καὶ τὰ ἐξῆς τῶν ἀπορρήτων προστίθει.
 Τὸν ἐν ἀγίοις, εἰσί, ἐβρίλλων τῆς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως προβάλλοντα μάρτυρα· οὐ καὶ ἰσχυρὸς αὐτοῖς ἐστὶ σύμμαχος ἐκείνα λέγων, ἴδιον τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐκ ἐξωθεν ὑπεσταχὸν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς ὑπάρχων, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν θεοαμῖαν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχον, οὐσιωδῶς ἐξ αὐτοῦ, ἔτσι ἐκ Πατρὸς ὁ' Υἱοῦ προχέομενον. Ἦ τούτων πρὸς ταῦτα ῥητέον ἐπὶ; Ἦ; ὅτι οὐ σύμμαχος ὁ μέγας αὐτοῖς, οὐδὲ ταῦτα λέγων πρὸς αὐτῶν ἐστὶ. καὶ τοῦτό γε δέξιον ἐνταῦθα· ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τὸν Υἱόν ὑποστῆναι ὁμολογοῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδέποτε ὁμοφυετικῶς ἀλλὰ τὸ μὲν γανθῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτικῶς, πάντα ἔχοντα κατ' οὐσίαν ὅσα καὶ ὁ Πατὴρ. Διὰ τοῦτο καὶ ἄμφω ἐκ τῆς οὐσίας κηρὲν τοῦ Πατρὸς. Ἔτσι καὶ ὑπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἀρχῆς καὶ αἰτίας φυσικῆς εἶναι ὁμολογεῖται, γυνώρισμα τῆς ἐκεῖθεν ὑπάρξεως, δυοῖν τούτων ἀναγκαίως θέταρον ὡς ἐπόμενον ἔχει· ἢ τὸ

τοῦ Υἱοῦ, Θεός ἐστι φύσει, καὶ τὸ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα διδοῦς αὐτὸς τοῖς ἀξίοις, καὶ ὡς ἰδίᾳ δυνάμει τῇ παρ' αὐτοῦ χριόμενος. Καὶ τοῦτο διακρίσει· Ὅτι ὁμοούσιον, φησὶν, ἔστιν αὐτῷ, καὶ ὑπερ ἂν γενέσθαι λέγεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτο πάντως ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ἀλλ' ὅπως ὁσὶν ἀκούων μὴ ἀλλότριον τι τῆς τοῦ Πνεύματος νοήσεως μεγαλειότητος, τὰ τῆς συγκρατατόσεως καὶ οἰκονομίας ῥήματα εἰς αὐτὴν φέρων τιθεὶς τὴν τοῦ Παρακλήτου οὐσίαν, βούλει καὶ ἐτέραν αἰτίαν ἰκονῆται πῶς οὐσιωδῶς; Ὅτι, φησὶν, ἡ τοῦ Πατρὸς ἰδιότης, ἀλλὰ μὴ, τὴν τῆς ὑποστάτως ἐνταῦθα χαρκατηριστικὴν ἰδιότητα νοήσεως, τὸ δὲ τῆς φύσεως οἰκεῖον καὶ γνήσιον ἐνυπάρχει ἐν κατὰ φύσιν καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθόντι Λόγῳ. Ὅτι ζητῆσαι δικαί; Ὅτι, φησὶ, τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται τῷ Υἱῷ πρὸς ἕνωσιν, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ πάλιν, ὅτι ἐκπορεύεται, φησὶν, ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ δὲ ἡμῶς οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον· καὶ ὅτι πάλιν ἀρρήτως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ χορηγεῖται τῇ κτίσει. Οὕτως ὁ μέγας φησὶ Κύριλλος. Καὶ σὺ γε πέμπεσθαι, χορηγεῖσθαι, προχεῖσθαι, δίδουσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐστὶ δὲ καὶ ὑπάρχειν καὶ προῖναι· τὸ Πνεῦμα ἀκούων, μὴ καταφέρου, μηδὲ κατὰπιπτε, ἀλλὰ ταῖς ὑψηλαῖς καὶ θεωρητικαῖς μάλιστα περὶ τοῦ Πνεύματος ἐνοιαῖς ἐρηρσιμῶς, καὶ τὸν Πατέρα μόνον πηγὴν τῆς θεότητος εἰδὼς καὶ αἰτίαν, καταλλήλως τοῖς προσώποις τὴν θεολογίαν ἐκλάμβανε, μηδὲ τοὺς καιροὺς παρατρέχων ἀνεξετάτως, μηδὲ τὰς περιστάσεις, αἱ τούτους λόγους ἐκίνησαν. Ταῦτα τοι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν πίστευε ὅτι ἀρχὴ φυσικὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, προχεῖσθαι καὶ χορηγεῖσθαι καὶ ὑπάρχειν ὡς ἐξ αἰτίας τοιαύτης, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁμοουσίου καὶ ὁμοφυοῦς, ὡς ἐξ ἐκείνου ἢ συνάπτεται τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ, ἐν ᾧ ἀναπαύεται καὶ ἰδρύεται, καὶ ἀνεκροῖται τὴν μονὴν ποιεῖται, ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ὑπάρχει ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, Κύριλλος εἶρηκεν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν οὐσίωσιν, ἐκ μόνου γὰρ αὐτῆ τοῦ Πατρὸς, διὰ δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ συναπτομένου τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν αὐτῷ μένοντος ἀπόλαμψιν καὶ φανέρωσιν· ἐκφαίνεται γὰρ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκλάμπει ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, Ὑπάρχει ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὅταν ὡς φανερούμενον νοῶμεν, ὅταν διδόμενον, πεμπόμενον, ἐμφυσώμενον, ὅταν ἐπὶ τὸ ἀνακαινίσαι τὴν κτίσιν ἐρχόμενον καὶ διδόμενον ὅτῳ τὸν Υἱὸν ἔχει δοτῆρα, καὶ χορηγούμενον χορηγόν, καὶ πεμπόμενον πέμποντα νοουμένων δεῖ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τούτου καὶ τῶν τοιαούτων, ἀντὶ τῆς εὐδοκίας αἰεὶ καὶ συγκρατατόσεως, ἐπεὶ καὶ κυριώτερον ἢ λέγοιτο αὐτὸ πάντα διδόναι, πάντα χορηγεῖν καὶ ἡκῆν, οὐ πέμπεσθαι ὡς περὶ καὶ ἐνεργεῖν πάντα λέγεται, καὶ πνεῖν ὅσον, καὶ ἔτε καὶ ἐρ' οὕς βούλεται, πάντα ὅν μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πλὴν τῆς πατρύτητος καὶ υἰότητος. Μὴ δὲ αὐτὸ λέγο, ὡς ἐπειδὴ ὑπάρχει, φησὶν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐκ τοῦ Υἱοῦ

ἔχει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀπανταχοῦ καὶ αἰεὶ σώζουσι δυνάμει καὶ φωναί. Ἄκουε Μαξίμου τοῦ πάνου λέγοντος, Ἀλλὰ μηδὲ παραγωγὸς τινος καὶ σχηματισμῶς πάλιν ἐπινοεῖν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ ὁνόμασι Βασιλῆως ὁ μέγας διακελεύεται σοι· μηδὲ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν λέγει τοῦ Πνεύματος, ὃ μηδεὶς εἶρηκεν. Οὐδὲ Κύριλλος· εἰ γὰρ ἦθαι, οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ δεῖσαν εἶπειν τὸ Πνεῦμα, τοσαῦτα προσδιορίζεται, ὡς περὶ θεοῦ μὴ τις ἐκ τούτου τοιαύτην σγυλὴν ὑπόνοιαν, δι' αὐτοῦ προχεῖται, χορηγεῖται, ἀλλ' ἴδιον καὶ οὐκ ἐξωθεν ὑποστατὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον. Ἀλλ' ἐκπορεύεται μὲν ἐκ Πατρὸς, ἐστὶ δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ, ἐξ ἀμοιβῶν οὐσιωδῶς, ἢ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον. Τί σοι, ὦ πρὸς Θεοῦ, δακοῦσιν οἱ μερισμοί, αἱ προσδιορισμοί, τὸ ἐφερμηνεύειν, τὸ θεραπεύειν, τὸ κεκολασμένον, ἢ ἐπιδιόρθωσις; Ἄρα σοι μάτην ἐπεσωρεύθη μηδὲν σημαίνοντα, ἀλλὰ μὴ διδασκαλίαν ἐναργῆ εἶναι τοῦ τὸν Υἱὸν μηδαμῶς οἰηθῆναι τοῦ Πνεύματος αἴτιον; Ἐγὼ μὲν οἶμαι. Ἡ τί ποτε ἄρα προσίστατο, ὡς περὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς οἶδε καὶ κηρύττει, οὕτω πῶς ἐμφανῶς λέγειν ἐκπορεύεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ταῦτα τὸν Πατέρα καὶ εἰδὼτα καὶ ὀνομάζοντα; ἢ πάντως ἠπίστατο τὸν λόγον εἰς δυαρχίαν φέροντα. Καὶ κελῶς μοναρχίαν αὐτὸς προσκυνῶν καὶ διδάσκων εὐσεβῶς, ἐκεῖνον ὡς ἀπολαίας διέφυγε πρόξενον. Σὺ δὲ φιλονεικίης καὶ ἔτι, καὶ ὀξύνας ἱκανῶς τὴν φωνήν, τὰς ἀφύκτους σου ἐρωτήσεις καὶ καρτερὰς, ὡς οὔτι, ὡς δ' ἐγὼ φημι, σαθρὰς καὶ μετράκιώδεις προσάξεις. Καὶ πῶς φησὶν ἐκείνος ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς, πῶς προῖναι, πῶς τὸ καὶ τὸ ἐρωτήσεις; Ἀλλ' ἀντερήσομαι σε καὶ γὰρ, πῶς μόνος καὶ κυρίως αἴτιος ὁ Πατήρ τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ ὁ Υἱός; πῶς ἀρχή; πῶς μόνη πηγὴ; Ναὶ φησὶν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἀρχῆς. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ὑπάρχει ὡς εἰς ἀνάβροντον ἡμῶν ὁ σεμνὸς τῆς αἰτιολογίας λόγος χωρεῖ. Πλὴν ἄπερ ἔχρησεν ἡμᾶς διὰ μακρῶν πρὸς ταῦτα εἶπειν, μετὰ ταῦτα εἰρήσεται· νυνὶ δὲ ὡς ἐκ προχειροῦ Κύριλλον καὶ τῶν λογίων ἐπίους αὐτοῖς ἐπιστήσαντες τοῦ τοιούτου ἀπαλλαγησόμεθα. Τί φησὶ, ὦ οὐτος; τοῦ Κυρίλλου ἔχεις τοιαῦτα τῶν δογματικῶν λαθῶν ποῦ ποτε εἰρηκότος, ποῦ γράψαντος; Κύριλλος σοι ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὴν τὸ ἐνυπτόν ἐκεῖνος βυβλ'· Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, συνάπτεται τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ κατ' ἕνωσιν τῷ Υἱῷ. Καὶ αὐθις, Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἐστὶ δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ. Καὶ αὐθις, Ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τῇ κτίσει. Καὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὡς ἀπὸ στόματος, καὶ ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς. Καὶ μακρὸν ἂν εἶτ' πάντα τὸν ἐξ ἐκείνου ἔλεγχον φέροντας, τοὺς συκοφαντας ἐκεῖνον κατὰ προσώπου βεβίβειν. Ἀλλὰ τὰ πρὸς Θεοδόρητον, λέγω δὲ τὴν περὶ τούτου ἀπολογίαν, πῶς διακρούονται; τίσι μηχαναῖς καὶ στροφαῖς λόγων; Οὐχὶ κατηγορίαν οὖσαν κατ' αὐτῶν ἀποδείξουσιν; Ἐφη γὰρ Κύριλλος πρὸς τὸν Νεστορίον ἀποτεινόμενος, ὡς αὐτὸς φησὶν, ἴδιον

εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ἐπιλαμβάνεται δὲ τοῦ λόγου Θεοδώρητος, ἔρωτά, διαίρει καὶ φησὶ· Ἰὴ μὲν διὰ ταῦτα ἰδίον ἔφησε τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ὁμοφυῆς καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, συνομολογήσομεν· αἱ δ' ὅτι ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχει, ὡς βλάστησιν τοῦτο καὶ δυσσευδὲς ἀπορρήψομεν. Καὶ πρὸς τοῦτο Κύριλλος, ἐπειδὴ οὐτ' αὐτὸς ἐδόξαζεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, καὶ Θεοδώρητον καλῶς ἐπιτιμῶντα ἐγίνωσκεν, εἴ τις οὕτω δοξάζει, οὐτ' ἐφιλονείκησε, καὶ παρήλασε τέως αἰγῆ, δῆλον ἐκ τούτου ποιῶν, μηδ' αὐτὸν τοὺς οὕτως οἰομένους ἀποδιχῆσθαι. "Ὅτι δ' ὁμοῦς ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, κἄν οὐκ ἔχη αὐτὸν τοῦ εἶναι ἀρχήν, τὴν δὲ Πατέρα ὄθεν καὶ ἐκπορεύεται, σφοδρῶς ἀγωνίζεται δεικνύσαι, καὶ τοῦ λόγου ποιεῖται τὸν Ἀπόστολον μαρτυρα, εἶναι δὲ εἰπεῖν ὅτι καὶ Θεοδώρητον συναγωνίζεσθαι. "Ὅθεν καὶ εἰπόντος ἐκείνου, Ἰδίον δὲ φησὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, αἱ μὲν ὡς ὁμοφυῆς καὶ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, συνομολογήσομεν, καὶ ὡς εὐσεβῆ δεξιόμεθα τὴν φωνήν· ἀλλ' οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ, καὶ Κύριλλος μὲν αὐτοῖς περὶ τούτου τισιν αὐτὰ καὶ ἐπιπλεῖω.

Τί δὲ Διονύσιος ὁ μέγας, καὶ Ἀθανάσιος; τί δὲ Βασιλείος, καὶ ἀδελφὸς ὁ τούτου Γρηγόριος; Πῶς δὲ καὶ τὸν Χρυσόρρημον ὑποίσταται, καὶ τὸν μέγιστον Μάξιμον, κατ' αὐτῶν ἐπειγομένους; Καὶ παραλείψω τὴν οὐρανόθεν βροντῶσαν φωνήν Γρηγόριον, καὶ τὸ λῆμμα Θεοδώρητου. Παραλείψω καὶ Νεῖλον τὸν μέγαν ἐν ἀσκήσει καὶ ἐν σφίγγι ἀγυμνάτων. Παραδραμοῦμαι καὶ τὴν πολλὴν ἐπιστήμην ἐν τε τοῦ Πνεύματος καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους λόγοις τὸν Διαμασκόθεν· οὐδὲ αὐτῶν αὐτοῖ, τοὺς ἀντιθέτους λέγω, οὐδὲ μνήμη ἤξιωσαν· τὸν μὲν ἴσως, ὅτι παλαιὸς ἦν θεολόγος, ταπεινά τινα φησέσθαι, καὶ τῆς προφάτου θεολογίας ἀνόξια, τοὺς δὲ ἦτι οὐδὲν αὐτοῖς τῶν οἰκείων κἄν ἔκροισι δυνάξαι παραξίπαι παρέχουσι. Πάντας δὲ τούτους ὅτι ἐν λόγοις ἐμιμέτροις, ἐν κεφαλαίοις, ἐν ἔτιμασι, σφοδρῶς κατ' αὐτῶν ἀκοντίζουσι.

Ἀλλὰ πῶς ποτε, ὦ οὗτοι, πρὸς Διονύσιον φιλονεικήσετε; Μόνη πηγὴ, φησὶν ἐκείνος, τῆς θεότητος ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν, Πηγὰς θεότητος ὁ Πατήρ· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς Θεογένου θεότητος, εἰ οὕτω χρὴ φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι, καὶ οἶον ἀνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα. Καὶ πάλιν, Ἐκ τοῦ ἀύλου καὶ ἀμερούς ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα. Ἐκεῖνος ταῦτα. καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς;

Ἀθανάσιος, ἔκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον εἶναι φησὶ, καὶ παρ' αὐτοῦ διδύσθαι τοῖς μαθηταῖς, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ἀθανάσιος ἐξηγούμενος τίς ἐστὶν ὁ κόσμος, ὁ μὴ δυνάμενος χωρῆσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶ τοὺς ἀρνούμενους αὐτὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Χριστῷ. Ὁ δ' αὐτὸς πῶς ἴδιόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα διδάσκων, "Ὅτι, φησὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἀθανάσιος, τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου, φησὶν, ἐν ἀπαυγέσματι φῶς, καὶ πῶ ἀνατρέ-

λαιν ἡμᾶς διδάσκεις, καὶ λαμβάνοντας ἐκ τοῦ ἀπὸ τοῦ πῶ ἀπὸ χωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῆς πηγῆς. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο τῶν Ἀθανασίου παραδειγμάτων.

Πῶς δὲ τις καὶ Βασιλείον ἀκούων, ἔστι μὲν Πατήρ, τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνευδὲς, λέγοντος, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἶτα προΐοντος καὶ λέγοντος, καὶ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῆς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐν ἑτέροις ἐκ τοῦ Θεοῦ εἶναι λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ προελθόν, οὐ γεννητῆς ὡς ὁ ἴος, ἀλλ' ὡς Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ ὑκλειωμένον κατὰ φύσιν αὐτῶν· πῶς τις ταῦτα λέγοντος ἐκείνου ἀκούων οὐχὶ τῆς ἐπινοίας ὑμῶν καταγελάσεται; Ὅταν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀθετήτε μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ κακῶς παίζητε ἐν οὐ παικτοῖς τοῖς ἐκείνων, τὰ μὲν παρατρέχοντες, τὰ δὲ παρεξηγούμενοι, καὶ ἀπορρήγνυντες τοῦ καλῶς ἀνωθεν ἐξυφασμένου χιτῶνος, κακῶς ὑμῖν αὐτοῖς, εἴθε δὲ μόνους, ἢ μὴ δὲ μόνους ὑμῖν αὐτοῖς χιτῶνα κάτωθεν ῥάπτετε, οὐ μόνον λάττον κατὰ τὸν ἀρχαῖον λόγον τοῖς σώμασι, ταῖς δὲ ἀπλουστέραις ψυχαῖς δίκτυον καὶ παγίδα, ἢ καὶ φάρμακα πρὸς πωτηρίαν ἴντα ταῖς ἐκ τῆς διανοίας δηλητηρίοις ἐγκαταμιγνύοντες, θανάτου κερνάτε ποτήριον. Πῶς ταῦτα ποιῶντας, οὐκ ἀλλήσει τις ὄρων, οὐ δεχθήσεται, οὐ θρηνησά τῆς ἀπογνωσεως; Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ τοιοῦτου δόγματος αὐτῶν καὶ αὐθις Θεοῦ γε βουλομένου βηθήσεται· νυνὶ δ' ἐπειδὴ πρὸς αὐτῶν οὐκ ἂν οἶονται τὴν τὸν Υἱὸν θύναμιν τοῦ Πατρὸς καὶ ἐνέργειαν φέσκουσιν ῥῆσιν, τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα φέρε καὶ περὶ τούτου βραχέα διαληψόμεθα· ἐνέργειαν τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα οἱ μὲν τῶν Πατέρων ὀνομάζουσιν οὐ βούλονται, σαφῶς τῆς φωνῆς τὸ ἐν ἑτέρῳ καὶ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκὸς σημαίνουσης, οἱ δὲ φαίνονται τὸν λόγον καταδεχόμενοι. Φαίνονται δὲ, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοιοῦτου σημαίνοντος, οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς περὶ Θεοῦ φθεγγόμενους, ἀλλ' ὡς ἂν μὲν καὶ τοῦ Πατρὸς ἅπασαν ἐνέργειαν θεωροῦμένην κατὰ τὸ ἀκαράλλακτον ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι, καὶ πληρουμένην παραστήσωσιν· ἐνεργεῖ γὰρ, φησὶ, δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ὁ Πατήρ· ἵνα δὲ καὶ τοῖς συνημμένον καθάπαξ καὶ πάντη τὸ συνημμένον ἀδιάστατον ἀπ' ἀλλήλων γνωρίωσι. Καὶ γὰρ ὑπερτρίπον ἢ φωτικὴ τινος ἐνέργεια ἀχώριστος ἐστὶν οὐ τινος ἐνέργεια λέγεται, ἀχώριστος δὲ τῆς οἰκείας ἐνεργείας καὶ ἡ φύσις αὐτῆ, οὐ γὰρ ἀπολιμπάνεται τὰ τοιαῦτα ἀκλήλων, ἀνεστὶ δὲ μᾶλλον αἰεὶ καὶ συνθεωρεῖται· οὕτω ποῦ, μάλιστα δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο καὶ πῶσιν κατέληψιν, καὶ τὸν λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπολείπεσθαι ποτε τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸν Πατέρα τοιοῦτον διίστασθαι παντῆρος ἀδύνατον. Αἰεὶ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι ὁ Πατήρ, καὶ ὁ λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ, ὡς ἔφη Διονύσιος, ἐκ τοῦ ἀύλου καὶ ἀμερούς ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐκφύοντα φῶτα τοῖς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίῳ τῇ

ἀναδραστήσει τῆς μονῆς ὑποκειμένην ἀνεκρά-
 τητα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα ἐνεργεῖται καὶ
 δύναμιν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα οἱ Πατέρες φαίνον-
 ται νοήσαντες ὀνομάσαι, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς τινὸς αὐ-
 σίας δύναμιν καὶ ἐνεργεῖαν, ὅπως ἴσως φηθήσονται
 τούτοις δικαιούμενοι, ἴσον δ' ἵππων οἱ τοῖς τομῶσθε,
 κόσιν ἐπεριδόμενοι. Τί γὰρ ἄλλος; ἐπὶ τὸ ὑπεράλλ-
 λικτον τῆς φύσεως ὁμολογούτους, τὴν κατὰ τὸ αἴ-
 τιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ὀφθαλμοῦμεθα, ἐν ᾧ
 μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕκαστον τοῦ ἑτέρου καταλαμ-
 βάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον εἶναι πιστεύειν, τὸ δὲ ἐκ
 τοῦ αἰτίου. Καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλαν
 διαφορὰν ἐννοούμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ
 πρώτου, τὸ δὲ διὰ τὸ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου.
 Ὅστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβουλον εἶναι τοῦ Υἱοῦ
 μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ
 ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ
 μονογενὲς φυλακτούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς
 πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. Ἐ-
 μὲν οὖν ῥῆσις ταύτη· τοῦ δὲ ἐκαστοῦ αἰτίου ὁ
 Υἱός; ποῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Διακρίνεται μὲν
 γὰρ, φησὶ, τοῦ Πατρὸς τῷ αἰτιατῶς εἶναι, καὶ
 τούτῳ ζῆνεται τῷ Πνεύματι, καὶ αὐτῷ αἰτιατῷ ὄντι
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐ μὲν ὅτι καὶ τοῦ Πνεύματος
 αἰτίας, οὐ δὲ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἵν' οἷς διακρίνε-
 ται τοῦ Πνεύματος συνάπτηται τῷ Πατρί· ἢ γὰρ
 ἂν ταῦτα λέγοντι ἀπάντα σύγχυσις ἐκ διακρίσεως,
 ὅπερ ἐκεῖνος μὴ καλῶς ἔχον εἰδὼς, οὐ ποιῶν ἐφυλά-
 ξατο, αἰτιατὸν μόνον εἰρηκῶς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ
 Πνεῦμα δι' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ὡς περ διὰ
 πατέρου κατασκευαζόμενος; ἄλλοτερον, τῷ τε εἰρηκέ-
 ναι τῷ αἰτιατῷ διακρίνεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς,
 αὐτὸ τὸ μὴ αἴτιον εἶναι ὡς ὁ Πατὴρ καὶ, τὸ μὴ ἐξ
 ἐκεῖνου εἶναι τὸ Πνεῦμα, τῷ τε δι' ἐκεῖνου τὸ Πνεῦ-
 μα, αὐτῷ τε τὸ μὴ ἐξ ἐκεῖνου, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἴ-
 τιον ἄλλ' αἰτιατὸν. Ὅθεν οὐδ' αἴτιον ἔχει ἢ διαί-
 ρεσις τὸν Υἱὸν, οὐδὲ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αἰτιατὸν καὶ δι'
 αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ ἦν τοῦτο τῆς εὐαγγελικῆς διδα-
 σκαλίας τὸ δόγμα οὐδὲ Βασιλείου ὑπόληψις· οὐδὲ
 Γρηγόριος ἀδελφός, οὐχ ἔπειτα τῆ ὁδοῦ τῆς ἀληθείας
 ἢ τῷ σώματι. Τοῦτ' ἡμεῖς βιβλίοι πεύθουσαν αἰ τούτων,
 τοῦτο τὰ ἱερά τῶν ἁγίων συντάγματα, καὶ ὁ κοινὸς
 τῆς Ἐκκλησίας θεσμός, εἰ μὴ σφραγίσαν ἢ φθόνον
 τὸ πρῶγμα καλεῖται. Τί γὰρ ἄλλο; εἴπερ ἐξὸν βραχέα
 προσθεῖναι καὶ ἀληθῶς εἰπεῖν, ἔκρυπτον, καὶ ἕτερα
 ἀν' ἑτέρων εἰς διδασκαλίαν προὔφερον οἱ μακά-
 ριοι ἄλλως ἡμᾶς ἐκπαίδεύοντες, ἢ ὡς ἢ πρόσφατος
 βούλεται τοῦ Πνεύματος κήρυξις, οὐκ ὡς συμρω-
 νίαν εὐρισσομένη τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἰς σύγχυ-
 σιν καὶ κατατομήν καὶ διαίρεσιν. Τί γὰρ ἦν, ᾧ πρὸς
 Θεοῦ, ἐμπδὼν διακρινόντι τῷ Νόου αὐτῶν ταύτην
 ἐμφάνει τὴν ὑμετέραν θεολογίαν, τοῦ ἐκ τῆς αἰτίας
 τὸ μὲν αἴτιον, τὸ δὲ αἰτιατὸν μόνως, τοῦ αἰτίου τὸ
 μὲν ἀναρχὸν καὶ ἀγεννητὸν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀναρχοῦ
 καὶ ἀγεννητοῦ; Ὅστις μέγα ἦν καὶ ἐργώδες τὸ
 πρῶγμα, καὶ πολλὰ κέρως τῷ διδασκάλῳ τῆς ἀλη-
 θείας ἀμείψαι καὶ μεταθέσθαι, ἢ καὶ προσθεῖναι τῶν
 συλλαβῶν. Οὐχ ἄρτις ὡς τῷ αἰτιατῷ μόνῳ διασείλαι
 τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, καὶ συνάπτεσθαι τῷ Πνεύματι;

Α τῷ δὲ αἰτίῳ οὐκ τῷ Πατρί συνάπτεται, καὶ οὐ δια-
 στέλλεται τοῦ Πνεύματος; εἰ οὐ οὕτω δοκεῖ, καὶ τί
 ἔστι; ἢ οὐ σφραγὶς τῆς ὁμοεικείας περικόπτει προ-
 φηταίς, καὶ οὐ τὸν οὐκ αἴτιον ὁ Υἱός, ἢ ἐξ αὐτοῦ τὸ
 Πνεῦμα; τὸν μὲν δὲ μακρὰν ἐκείνου Μεσιτεῖαν τὰ
 μὲν τὸν προσεχῶς ἔχοντα, καὶ δὲ προσθεῖναι λέγε-
 ται τοῦ κατὰ τὸν ἕκαστον καὶ οὐχ ἑαυτὸν τῷ κενῷ
 προσάφεται, καὶ δὲ οὐκ οὕτω ἔχει, ἀλλ' ἢ μὲν
 βῆσις τῆς προσεχῆς ἐκείνου μόνου ἔχει, ἢ δὲ
 νοῦν ὑπεθέσθαι, ὡς ὅτι οὐκ οὐδέποτε, ταῦτα καὶ νοεῖ-
 ται καὶ προσεχῶς τῷ προσεχῶς γὰρ μὴ καταδε-
 ξαμένου, ἀλλ' ἀναρχῶς σαφῶς, μὴτ' αἴτιον λέ-
 γον τὸν Υἱόν, μὴτ' ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, οἱ δὲ ἂ μὲν
 ἠσπάζοντο κηρύττων ἐκαλθόντες, ἢ δ' ἐμφανῶς
 ἐξέκλινον ἀσπαζόμενοι ὅτι περ πάντων ὕπνον βαθύν
 καὶ ἀνεκδοθησίαν καταγενεαίτες εἰς ἐκεῖνον τοῦ δόγ-
 ματος τὴν αἰτίαν ἀναφέρουσι. Τί ταῦτα ποιεῖτε, ὡ
 οὗτοι; τί ποιεῖτε δυνάμεις, τῆς ἀληθείας πάντως
 κρατούσης, καὶ ἑμὸν ἡμεῖς ταπεινότεροι καὶ λόγως
 καὶ χειρῶν κρότοι κατόνομοι; Ὅ τούτ' ἡμεῖς βού-
 λεται ὁ Νόουτος Γρηγόριος, οὐδὲ σαφῶς αὐτῷ ἀφε-
 λίσθαι τὸν Πατέρα, καὶ τὴν ἐκείνου καὶ τὴν
 αἰτίαν τοῦ Πνεύματος. Ἀραιροῦτο δ' ἂν εἰς Υἱὸν
 μεταθεῖσθαι ταῦτα. Ὅτε γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐκ ἂν ἐκπο-
 ρεύοντο. Πνεῦμα δὲ μᾶλλον ἔπερ καὶ ὁ Υἱός ἐξ οὐ
 καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς. Οὐδὲ γὰρ
 εἰκόσ; ἄλλως μὲν τὸν αἴτιον τοῦ Πνεύματος, ἐκ τοῦ
 Πατρὸς εἶναι λέγειν, ἄλλως δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὁμολο-
 γοῦν, εἰ μὴ εἰς αὐτὸν ἐλθεῖν ἐκ τοῦ λόγου ἀί-
 ρουθε, τὸ γεννητῶν ἐκ τοῦ Πατρὸς μὴ νομίζον
 αἴτιον τοῦ ἐκείνου ἐκπορευόμενον καὶ γεννητῶ οὐκ
 ἐνεργεῖται κατὰ τὸ εἶκος, δυνάμει δὲ. Καὶ μὴ μοι τὸ
 δυνάμει λέγω χόρην οὐκ ἔχειν ὑποθέσθαι, τὸ τῆς
 ὑπάρξεως αἰτιώμενος συνάπτεον. Ἦσται γὰρ καὶ μὴ
 χρόνος, τὸ προσεχῶς καὶ πόρρω, τὸ ἐμμέσως καὶ
 ἀμέσως τῇ κατὰ τὴν θεολογίαν συνειφερόμενον.
 Καὶ οὕτω μὲν ὁ Πατὴρ οὐκ ἂν προὔλλοι, ἀλλ' οὐδ'
 αἴτιος ἂν εἶη κυρίως, ὅτι τὸ γὰρ ἄλλο τι παρὰ τοῦ
 Πατρὸς ἔχον αἴτιον, οὐκ ἂν εἰς ἐκεῖνον ὡς εἰς κυρίως
 αἴτιον ἀναφέρουτο. Ὅ γὰρ τὸ δυνάμει κυρίως, οὐδὲ
 τὸ πόρρω, ὡς τὸ δ' ἕτερον ἢ δι' ἑτέρου, τὸ δ' ἐνεργε-
 γία καὶ προσεχῶς, καὶ δι' αὐτὸ ἀπαντα πρὸς τὸ
 Πνεῦμα, μόνῳ προσεχῶς τῷ Υἱῷ, καὶ ταιούτων συμ-
 παρασμέτων τε καὶ θεομείων τίς ἂν ἔχοι τὴν αἴ-
 τιαν; Ἠτέρον Γρηγόριος τοῖς ἀποστολικαῖς ὅροις
 ἐμμένον, ἢ οἱ χρησμολογούνας ἐπὶ τοῖς ἐκείνου καὶ
 τὰ ἀλλόκοτα ἀπεφθέρουνοι λέξιματα; Χωρὶς δὲ
 ταύτου, διατὶ μᾶλλον οὐχὶ γεννητὸ Πνεῦμα πρὸς
 τὰς ὑμετέρας ὑποθέσεις, ἀλλὰ προβάλλων δικαιοτέ-
 ρος ὁ Υἱός; εἰ γὰρ κυρίως Υἱός, καὶ μόνος Υἱός
 ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ὅστις γὰρ, ὅτι δὲ κατὰ φύσιν, τὸ
 ὑμέτερον λέγω, ὑμέτερος ὑποστάσεως αἴτιος. Τί λέγεις
 οὐ πολλὸ μᾶλλον πρὸς λόγον, ὡς αἴτιος ὁ Πατὴρ τοῦ
 Υἱοῦ αἴτιος καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον εἶναι τοῦ Πνεῦ-
 ματος, καὶ ὡς οὕτως αἰτιατῶς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ αἴ-
 τιατῶς; εἰ γὰρ οὕτως αἴτιον ὄντα καὶ αἰτιατὸν καθ'
 οὐκ αἴτιον μὲν, εἰς ὃ αἴτιος ὅθεν εἶναι εἶναι· ὃ δὲ
 ἐκ αὐτοῦ αἴτιον, καὶ οὕτως αἰτιατὸν. ἢ γὰρ ὁ

Πατήρ, καὶ κυρίως Πατήρ καὶ προβάλεως, οὐ γὰρ ἀφέξομαι πολλακίς ἐν τοῦτοις σφραγισμένοις εἰς τὸν ἔστιν ἀμειότερα, καὶ κυρίως. Ἡ δὲ πατήρ ἐγέννησαν, οὐχ ἢ ὡς προβάλεως, καὶ οὕτω τὸ γέννημα κατὰ πρόβλησιν, οὕτε τὸ πρόβλημα κατὰ γέννησιν. Ἐπὶ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθῆναι εἴπερ αἴτιον ὁθεὶς κατὰ φύσιν εἶναι τοῦ Πνεύματος, οὐ μαλλον ἢ κρίπειν κατὰ γέννησιν εἶναι ἢ κατὰ πρόβλησιν. Εἰ δὲ τοῦτο μὴ συγχωρεῖται εἰ ποίων, θεοῦς μὴ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἐν ἣ Πατήρ εἰς καὶ κυρίως, καὶ Υἱὸς εἰς καὶ κυρίως, οὕτως ἐξ οὐκ, καὶ πατέρας ἐκ πατέρων εἰσάγεις τὰ γνωρίσματα τῆς κάτω γενέσεως, εἰ ὁ τοῦτο τοῦ πολὺ πλέον ἀνοικειότερον, ἠμολογεῖν καταδέχῃ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ; εἰ βούλει καὶ ὡς γεννηθῆναι ἢ ἐκπορεύεσθαι; ὡς ἔγωγε οὐκ ἔχω εἰ καὶ ὀνομάτω, σοὶ προσέχειν βουλούμενος. Πῶς δὲ μηδὲ κούειν Υἱὸν ἐξ Υἱοῦ ἀναχόμενος, ἐξ Υἱοῦ Πνεῦμα νομοθετῆς, μηδένα λόγον, μὴ τῆς Θεοπνεύστου Τριαδῆς, μὴ τῆς τοῦ θεόματος κακίτητος, μὴ αὐτοῦ δὲ τοῦ εὐλόγου ποιούμενος, ὁπότεν καὶ τούτοις νομοθετῶν αὐτίκα καὶ τὸ καθ' ὁμῶν ἐπαγόμενον τῆς δουραχίως ἐγκλημα βεβαιούς. Καὶ πῶς, φησὶ, βεβαιῶ, εἴπερ εἰς ἐν τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν συνάγωμεν αἴτιον; καὶ γὰρ ἵπτιν αἴτιος παρ' ἡμῖν ὁ Πατήρ, ἔστι δὲ καὶ ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' εἰς αἴτιος καὶ οὐ δύν. Καίτοι τοῦτο ὡς καλῶς ἔχον ἔστι, σαφέστατα ἐν καὶ βραχίως ἀποδείξειε λόγος. Δημιουργός ἐστι τε καὶ λέγεται ὁ Πατήρ. Δημιουργός καὶ ὁ Υἱός, ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο. Δημιουργός καὶ δημιουργός, ἀλλ' εἰς δημιουργός. Τούτῳ φησὶ καὶ ἐπὶ τοῦ αἵτιου, καὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μεταγενέτων, καλῶς ἡμῶν τὸ ἐν αἴτιον καὶ τὴν μοναρχίαν εὐρή-
σεις. Αὐτὰ μὲν οὖν ταῦτα.

Πρὸς δὲ ταῦτα ἄλλος μὲν ἂν τις ἴσως ἔσχε σιγή βύσας καὶ τὰ ὦτα, μὴ θ. μιστὸν κρήνας πρὸς ἄνδρας, οἱ τὴν τοῦ ποιητοῦ τῆς κτίσεως ὑπαρξίν καθ' ἑμαυ-
ότητα τῶν ποιημάτων τροπολογούτων, ἢ αὐτὸν φθέγγεσθαι, ἢ φθουγγόμενος ἀκούειν. Πλὴν ἵνα μὴ τις ἴσχον τοῦ κατ' αὐτοῦ λόγου τὴν σιγὴν οἴσεται, φησὶ, ῥητέον εἶναι τι καὶ πρὸς τοῦτο. Περὶ γὰρ μὲν οὖν ὁτιῶν τῶν γινόμενων ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ μίαν δημιουργικὴν τῶν ὄντων ἀρχὴν πιστευόμεν, ὅμως καὶ τὸν Πατέρα φημὲν δημιουργὸν καὶ αἴτιον εἶναι, καὶ τὸν Υἱὸν ὡσπύτως, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα, τῆς Τριαδῆς ἡμᾶς πάντο καλῶς καὶ ἐν ἕκαστον δημιουργὸν διδασκούμενος, καὶ αἴτιον τῶν ὄντων ὁμολογεῖν καὶ αὐτὰ τρία εἰς ἓνα Κύριον εὐσεβῶς καὶ Θεὸν συνάπτειν καὶ δημιουργὸν τῶν ταυτῶ τῆς φύσεως καὶ ἐνεργείας καὶ δυνάμεως, ἔστι τε βουλήσεως τοῦ μοναρχικοῦ τῆς αἰτίας συναγ-
μένου. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως πῶς τοῦτο θεωρητέον ἐστίν; Ἐρῆται μὲν οὖν διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, αἴτιος δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἔρῆται, οὐδὲ ῥίζα, οὐδ' ἀρχή, οὐδὲ πρόβλησις. Ὁ δὲ Πατήρ ταῦτα πάντα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν δημιουργός μὲν ἴδιος καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς αἴτιος δὲ οὐκ ἴδιος οὐκ. μετὰ τοῦ Πατρὸς, φησὶν ἡ Γραφή, οὐκ ἔρα καθ' ἑμαυότητα τοῦ δημιουργοῦ καὶ δημιουργοῦ εἰς ἓνα συναγόμε-

Α νων καὶ τὰ ἑμέτερα τοῦ Πνεύματος αἴτια εἰς ἐν συναγόμεται. Ἐρῆτην γὰρ πρὶν ἢ συναγαγεῖν, καὶ ὅτι καθ' αὐτὸν ὁ Υἱὸς αἴτιος λέγεται δεικνύοντι, μάρτυρας ποιησάμενον ἢ τοὺς πάντας ἀνθρώπων, ἢ τῶν πάντων κινῆς. Ἄλλ' οὐκ ἔστι δοῦξαι. Ἄλλ' οὐδ' ἡμεῖς ἀνεξήμηθα τῶν μεθ' αὐτοῦ εὐρισκομένων φωνῶν. Οὐδ' ἂν κέραιον αἴτιον οὐδεὶς τοῦ Πνεύματος, περὶ τῶς ἅμα καὶ λίαν ἐπισφαλῶς συνάπτοντες μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἐρῆμεν τοῦ Πνεύματος αἴτιον, εἴπερ πάντα ἀνάγκη ὅσα μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τε καὶ λέγεται ὁ Υἱός, ταῦτα καὶ καθ' ἑαυτὸν λέγεσθαι, τέλειον ἂν θεός, καὶ τελείως ἔχων πάνθ' ὅσα Θεολογούμενος λέγεται. Βασιλεὺς μὲν γὰρ μετὰ τοῦ Πατρὸς εἰς, καὶ Θεός εἰς, καὶ δημιουργός εἰς, καὶ μία τῶν γεγονότων ἀρχή. Πῶς οὖν καὶ καθ' αὐτὸν ἀρχή καὶ αἴτιος τοῦ Πνεύματος, ἵνα καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ταῦτα λέγηται καὶ ἐν αἴτιον, καὶ μία ἀρχή ὅσα τῆς πολυαρχίως συνάγηται; Οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἔστιν, οὐδὲ συναχθήσεται, οὐδὲ τις ὁμῶν πειθήσεται ταῦτα λέγουσιν, ἕως ἂν καὶ ἄλλως παύθουσαν τὴν Θεόπνευστον εὐρίσκη Γραφήν.

Ἄλλὰ τούτοις πρὸς τοῖς εἰρημίνοις σκεπτέον. Δημιουργός μὲν καὶ αἴτιος καὶ ποιητής εἰς ἡ Τριάδος, οὐκ ἑκείδη ὁ μὲν Πατήρ ἐστίν, ὁ δὲ Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα ἕγιον· οὐ γὰρ δὴ ταῦτα τὸ ἐνιαῖον τοῖς εἰρημίνοις ἐποίησεν παρὰ τῶ Θεῶ· ἵνα δὲ μάλλον Θεός εἰς ἡ Τριάδος, ἐν ἀπανταχοῦ θέλημα, μίαν ἐνεργείαν δεικνύμενος, ἢ γ' ἐν ταῦτοις ἐνόητος ἐν καλῶς τῆς δημιουργίας δεικνύσιν αἴτιον, καὶ γὰρ νοεῖν ὁ Πατήρ, καὶ ἐβόλαιον λέγεται, λέγεται δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖν, τελειοῦν δὲ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοήματος καὶ τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς καὶ ὁ Υἱὸς κινεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ αὐ ἐνεργεῖ ὅσα Υἱὸς μετὰ τοῦ Πνεύματος ὁ Πατήρ, καὶ ἂ τοῦ Πνεύματος ἐστὶ τελειοῦται, ταῦτα καὶ ὁ Πατήρ σὺν τῶ Υἱῶ τελειοῖ, οὐ διαφοράς αἰτίων τῆ τῶν φωνῶν εἰσαγομένης ἀναλλαγῆ, διακρίσεως δὲ μόνης τῶν ὑποστάσεων, ἦν καὶ τοῖς σφύδρα ἠνωμένοις σφύδρα διὰ σπουδῆς ἔργων τοῖς διδασκάλους ἐμφανίειν, βουλούμενος ὡσπερ τὸν ἓνα Θεὸν τηρεῖν, οὕτω δὴ καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν. Ἐνταῦθα ὅτι ποία τις ἐνόητος τὸ ἐν τῆς αἰτίας παρῆσι; Ἄλλ' ἐπὶ τῆς οὐσίας; καὶ πῶς ἐν κατ' οὐσίαν Πατρί τε καὶ Υἱῶ τὸ Πνεῦμα Θεολογούμενον οὐκ ἂν καὶ αὐτὸ προβλητικὸν ἔσται καὶ ἐκπορευτικόν; Ἄλλ' ἢ τῆς ἐνεργείας καὶ δυνάμεως καὶ βουλήσεως; Ἄλλὰ Θεὸν ἓνα καὶ δημιουργὸν ἓνα, καὶ ποιητὴν καὶ Κύριον, καὶ βασιλέα γνωρίζει τὴν Τριάδα ταῦτα ἡμῖν, οὐ μὲν καὶ ὡς αἴτιος εἰς τῆς ὑπάρξεως ἐμφανίει τοῦ Πνεύματος. Ἐπὶ γὰρ καὶ ἐνεργείας ἀπάτης καὶ βουλήσεως, ὡσπερ ἡ τοῦ Μονογενοῦς ἐκ Πατρὸς γέννησις, οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς κατανοεῖν ἐκ τούτων τὸν γεννηθῆναι καὶ προβάλλοντα. Ὡςτε καὶ μάταιαι ἔμοιγ' οὖν οἱ τὴν πέμψον καὶ θέσιν καὶ χορηγίαν, σαφῶς θελήματος ὄντα πληρώσεως, θελήματος δεύτερα, τρόπον τοῦ ἓνα τοῦ Παρακλήτου ἐκ παραλλήλου τιθήμενοι, ὡσπερ αὐτὴν γέννησιν καὶ αὐτὴν ἐκπορευοῖν, ὡς

ἂν ἐντεῦθεν συγκίως τε καὶ ἀμαθῶς ἐκείθεν ὑπαρ-
ξιν τῆρ Πνεύματι νεύωσιν, ὅθεν ἐκχεῖσθαι καὶ
χορηγεῖσθαι καὶ πέμπεσθαι λέγεται, ὡπερ ὅθεν
καὶ ἐκπορεύεται, τὸν οὐρανὸν εἰς γῆν κλίνοντες καὶ
μιγνύοντες ἅ μὴ πρόφυκε, καὶ πάντα φέροντες καὶ
συγχέοντες. Πλὴν οὐκ ἂν ποτε ἢ τῶν εἰρημένων
ταυτότης τὸ ἐν τῆς αἰτίας συναγάγη τοῦ Πνεύματος.

Ὁμοῦν ἐπίλοιπον ἂν εἴη σκοπεῖν, μή ποτε κατὰ
τὸ τῆς ὑποστάσεως ταυτὸν ἐν αἴτιον ὁ Πατὴρ καὶ ὁ
Υἱὸς τοῦ Πνεύματος λέγεται. Καὶ παντὸς μὲν μάλ-
λον ἀτοπον ταῦτο καὶ ἀπεῖς· ἀλλ' ἢ γε σὺναψις
τῶν αἰτίων οὐκ ἔστιν, ὡς οὐκ εἰς ταῦτα φέρεται.
Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ, ἀρχὴ καὶ
ρίζα Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Πάντα ὅσα ἔχει τοῦ
Υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας. Θεολόγων ταῦτα φωναί. Που-
γούν τὸ μόνον πάντα ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἀποκλείον
καὶ τὸ ἡμέτερον συγκίτιον καταδέχοντο; ἢ γὰρ
καταδεχόμενον οὐκ ἂν ἀληθεύῃ τὸ μόνον εἶναι,
ἢ ἀληθεύον, οὐκ ἂν καταδέξεται. Εἰ δ' ἀμφότερα,
δεῖ κρατεῖν πάντως, καὶ ἐν πρόσωπον εἶναι δεῖ τὸ
τῶν αἰτίων συναγιογόν, κἂν ταῖς κλήσεσι πλείω δο-
κῆ. Τοῦτο δὲ Σαβέλλιοι μὲν κακῶς ἐφρόνησαν πά-
λαι κακῶς σεσηπότες, νῦν δὲ καὶ μνημονεύεται κἂν
δαίμονες ἔφριξαν. Ἀλλ' ἀνακτέον πάλιν ἐπὶ τὴν
ῥῆσιν, καὶ τὸ προσηχῶς καὶ τὸ διὰ τοῦ προσηχῶς, ὅ τι
ποτέ βούλεται τῷ διδασκάλῳ κεψόμεθα.

Περσυσθέντες, φησὶν ὁ Κύριος τοῖς ἀποστό-
λοις, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες
αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ
καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ ἐπυρεῦοντο, καὶ
μαθητεύοντες πρῶτον εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον
Πνεῦμα πιστεύειν, ἀληθινὸν Θεόν, καὶ μόνον Θεόν,
παντὸς σεβάσματος ἀποστάντας, οὕτως εἰς τὸ ὄνο-
μα τοῦτο ἐβάπτιζον. Αὐταὶ τοίνυν αἱ κλήσεις τὸ τῆς
ὁμολογίας ἡμῶν γνώρισμα. Αὐταὶ δι' ὧν σφραγι-
ζόμεθα, καὶ τὰ δηλούμενα γνωστῶς ὁμολογοῦντες
εἰς οὐρανὸς ἀναγόμεθα. Ταῦτας οὕτω προσφέρειν
οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἄνθρωπος ἐδίδαξεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ
Κύριος. Διὰ ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἡ χρῆσις πολὺ
τὸ Πατὴρ ἔχει ὄνομα καὶ Υἱὸς καὶ ἁγίου Πνεύμα-
τος, καὶ ἔχει γε αἰωνίως εὐσεβῶς προσκυνούμενα.
Διὰ ταῦτα καὶ Θεὸν ἕνα τις εἰδῶς τὴν μακρῆσαν
φύσιν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ διὰ τῶν κλήσεων
τῆς Τριάδος εἰς τὴν ὁμολογίαν χωρεῖν, οὐκ ἂν
ἄλλως ἢ προσηχῶς τῆρ Πατρὶ ὁμολογοῖη τὸν Μονο-
γενῆ, ὁμολογοῖη δὲ οὐχ ἔτι τὸ εἶναι μᾶλλον τοῦ
Πνεύματος ἐγγίζον ἐστὶ τῆρ Πατρὶ, συναϊθῶς γὰρ
ἀμφω καὶ ὁμοτίμως ἐκείθεν, κἂν μόνη τῆ συν-
τάξει τῶν ὀνομάτων μετὰ τὸν Υἱὸν ἢ τοῦ Πνεύμα-
τος κλήσις προσφέρεται. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντο-
λὴν μὲν καὶ τὸν παρὰ τοῦ Σωτῆρος τύπον τῆς ἐκ-
φωνήσεως, καὶ διὰ τὴν τῶν κλήσεων δύναμιν, λέγω
τῆς Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, αἱ γε σχετικαὶ ὄψεις, καὶ
ἀλλήλων ἐφελευστικαί, οὐδὲν τι τῶν ἀπάντων με-
ταξὺ καταδέχονται, διὰ τοῦτο προσηχῶς ὁ Υἱὸς τῆρ
Πατρὶ. Τὸ δὲ Πνεῦμα εἶργει μὲν προσηχῶς εἰπεῖν
ἢ τῶν ὀνομάτων δύναμις, Υἱὸν ἀμέσως συνάπτου-
σα τῆρ Πατρὶ, εἶργει δὲ καὶ ἡ πρόεδρος τοῦ ἀριθμοῦ,
οὐδέποτε εὐθὺς τῆρ ἀριθμῶντι μετὰ μίαν ὄψιν προ-

δεδεικνῶσα μονάδας. Ἐκ μίαις δὲ εἰς ἕτεραν προά-
γουσα, ἀλλ' οὐχὶ τὸ ὑπερῖζειν τοῦ Μονογενοῦς,
οὐδὲ τὸ διατειχίζεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι
προσιώπων τινί, καὶ γὰρ καὶ τρίτον ἐκφέρεται, οὐ
διὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ εἶναι οὕτως ἐκφέρεται, μόν-
νην δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, ὡς φησι Κύριλλος,
σύνταξιν. "Ἢ τε γὰρ τοῦ Σωτῆρος φωνῆ μετὰ Πα-
τρὸς καὶ Υἱοῦ συντάττουσα ἕμεις τρίτον ὀνόματι,
καὶ ἡ προσηγορία τοῦ Πνεύματος οὐχ οὕτως ὡς
ἢ Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὴν πρὸς ἕτερον ἀναγκάζει
συνάφειαν, εἰ μὴ τις βούλεται τὸ Πατὴρ ὄνομα
εἶς προβούλεα μεταλαθεῖν, τότε γὰρ προσηχῶς οὐ τὸν
Υἱὸν ἂν ἴδῃς, αὐτὸ δὲ τὸ πρόβλημα ἐφελευόμενον.
Τοῦτο δὲ ἄρα οὐκ ἂν ἔν ποτε, εἰ τὸ εἶναι ἐκ Πα-
τρὸς μὲν εἰς Υἱὸν, ἐξ Υἱοῦ δὲ εἰς Πνεῦμα τελευ-
ταῖον προέβαινε. Καὶ τὸ μὲν ὀμῆ προσηχῶς ὡδέ
πως ἂν λέγοιτο. Δεῖ δὲ καὶ διὰ τοῦ προσηχῶς καὶ
ἕλως διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπισκεψασθαι. Ἀλλ' οὐ ταῖς
ἐμπροσθε ἐνταῦθα φωναῖς κεχρησάμεν, ἢ ἐπ' ὀλί-
γων, ταῖς δὲ τῶν Πατέρων αὐταῖς, ὡστ' ἔξεστι ταύ-
τας ἀναλεγομένους ἐκείθεν καλῶς τὸν τῆς λέξεως
ἐκδιδάσκεισθαι νοῦν. Εἴη μὲν ἂν οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον καὶ διὰ τῶν τῶν ἑαυτοῦ χαρισμάτων διανο-
μῆν καὶ μεταδόσιν ἐκ Πατρὸς αὐτὸ λεγόμενον διὰ
Υἱοῦ. "Α γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα ἐκάστηρ χορηγεῖ
παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου χορηγεῖται· εἴη
δ' ἂν νοούμενον, καὶ ὡς τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου ἐν τῆρ
ἀπαυγασματι, καὶ διὰ τοῦ ἀπαυγασματος φῶς, τοῦτο
γὰρ ἔχει μὲν θελοῦν καὶ τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξ
αἰθίου τοῦ Πνεύματος πρὸς Υἱὸν συνάφειαν· γνω-
ρίζοι δ' ἂν καὶ τὴν δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἐκφανσιν
ὅπως ποτὲ σοὶ τὴν ἐκφανσιν βούλει νοεῖν, εἴτε τὴν εἰς
ἡμᾶς διὰ τῶν εὐεργεσιῶν φανέρωσιν, εἴτε τὴν οἶον
ἐκλαμψιν καὶ ἀδιάκριτον ὡς εἰπεῖν διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ
Πνεύματος διακρίσιν, καθ' ἣν τὸν ἄλλον Παράκλη-
τον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὡς οἶον τε νοεῖν ἐκλαμ-
πόμεθα. Ἀλλ' εἰ τοῦτόν γε τὸν νοῦν καὶ οἱ τὴν φωνὴν
εἰς τὴν Θεολογίαν εἰσάγοντες ἔσχον, ἄλλος μὲν εἰ
μαρτυρήσει, οὐκ ἂν ἡ μαρτυρία πιστεύοιτο, οὐδεὶς
γὰρ, ἐρεῖ τις τῶν ἀντιπάλων, οἶδε τὰ τοῦ ἑτέρου,
αὐτοὶ δ' εἰ μαρτυρίαν ἡμῶν ὀσουςιν οἱ τῆς φωνῆς
Πατέρες, ἀναντιρρήτον ταῖς ἀληθείαις τὸ πρᾶγμα
ποιήσουσιν, ὡστ' αὐτοῖς ἐκαίνοις τοῦ λοιποῦ προση-
εκτέον τὸν νοῦν.

Ὁ τοίνυν ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος ἐν τῆρ κατὰ
Ἀρείου τρίτῳ λόγῳ τάδε φησὶν· Ὁ τρεῖς ἀρ-
χᾶς, οὐδὲ τρεῖς Πατέρας εἰσάγομεν, ἐπειδὴ οὐδὲ
τριῶν ἡλίων ὑπεθέμεθα τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἥλιον καὶ
ἀπαύγασμα, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἡλίου ἐν τῆρ ἀπαυγά-
σματι φῶς. "Ὡστε ἔξεστὶ σοὶ σκοπεῖν, ὡς οὐ τὴν
ὑπαρξιν αὐτὴν ὁ μέγας διδάσκει διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὴν
δὲ φανέρωσιν, καὶ, ὡς εἴρηται, τὴν ἀπόλαμψιν, ἢ
καὶ ὡς ὁ μέγας Βασίλειος ἔφησε τὸν γνωρισμὸν.
Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῆρ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῆ· Τοῦ
τοίνυν Πατρὸς ὄντος φωτὸς, τοῦ δὲ Υἱοῦ ἀπαυ-
γασματος αὐτοῦ, ἔξεστιν ὁρᾶν καὶ ἐν τῆρ Γίῳ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ φωτιζόμεθα. Καὶ μεθ'
ἕτερα· Τοῦ Πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ Υἱοῦ πο-
ταμοῦ, λεγόμεθα πίνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ

αἰσῶν· Πέμψω ὑμῶν τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα, τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὃς ἐστίν, οἱ ἀρνούμενοι αὐτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Χριστῷ. Εἰ τοίνυν ἐστὶν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Χριστῷ, τί ἂν εἴη τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ μὴ ἐν γε τῶν προειρημένων; οὐ γὰρ ἂν νοοῖτο καὶ αἰσῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξῆς, ὡσπερ οὐκ ἀρκούσης, ἢ ἀτελοῦς οὔτις, τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ οὗ καὶ ὁ λόγος τῆς εἰρημένης εἰκόνας, ἐκ τοῦ ἡλίου, φησὶν, ἐν τῷ ἀπαυγάζματι φῶς. Εἰ τοίνυν ἐκ τοῦ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαυγάζματι φῶς ὑπαρξῆς, καὶ διὰ τοῦ ἀπαυγάζματος τὸ φῶς λέγει τις, οὐκ ἂν πάλιν ὡς ἐκείθεν ὑπαρξῆς λαμβάνον δικαίως λέγοι· εἰ μὴ τις τὸ ἐκείθεν ἐκλάμπειν (ἐπειδὴ σύγκρατόν ἐστι διόλου τῷ ἀπαυγάζματι) οὐσίωσιν καὶ ὑπαρξῆς νομίζοι, ὅπερ οὐκ ἐστὶν ἀληθές. Μᾶλλον γὰρ φκνέρωσις τοῦτο ἢ περ ὑπαρξῆς. Ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ ὕδωρ, εἰ ἐκ τοῦ ποταμοῦ ὡς ἐξ αἰτίας τοῦ εἶναι οἴεται τις, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐκ τῆς πηγῆς θαυμάζοιμ ἂν ἐγώ. Ἀλλ' ἐκ τῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ᾧδὲ πως ἂν ἔχοι τῆ τοῦ προκειμένου διανοῖα συμβαλεῖν.

Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος, ὅτι οὐκ ἄλλο νοήσας ἢ τοῦτο, ἐχρήσατο τῇ διὰ, ἀκούσον, λέγοντος· Ἐξ ἀγεννήτου ἡλίου ἄλλον ἡλίον νοῶμεν, ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοῖα γεννητῶς αὐτῷ συνεκκλῆποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα, καλλεῖ δυνάμει, λαμπηδόνι, μεγέθει, φαιδρότητι, καὶ πᾶσιν ἀπαξ τοῖς περὶ τὸν ἡλίον θεωρουμένοις. Καὶ πάλιν· Ἔτερον ἐκλάμπαν οὔτε διαστήματι, οὔτε φύσει ἑτερότητι, τοῦ Πατρὸς ἢ Μονογενοῦς ἀποτεμένεται. Καὶ ἐν τῷ εἰς τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον ἐγκωμίῳ. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Πατρὸς, φησὶ, τουτέστι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ τῷ ἐκείθεν ἐκπορευομένῳ, τὸ μονογενὲς καθορᾶται φῶς, διὰ τοῦτο προκαταυγασθεὶς τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁρᾶς ὡς ἀπανταχοῦ σύμφωνός ἐστιν ἑαυτῷ ὁ διδάσκαλος, τὴν μὲν ἐκπόρευσιν καὶ ὕλως τὴν ὑπαρξῆς τοῦ Πνεύματος τελείαν διδάσκων ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκλάμπειν δὲ μόνον λέγων διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ οἷον προλάμπειν ὡσπερ τῆς ἀκτίνος τὸ φῶς. Ἀλλὰ σὺ γε εἰ μὴ τελείαν ὁμολογεῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξῆς, προσαναπλήρων διὰ τῆς δι' υἱοῦ ἐκλάμψεως, ἵνα πεμνότερον ἢ τὸ δόγμα καὶ θεωρηπίστερον· ἐγὼ δὲ τέλειον τὸ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογήσω τῷ Πνεύματι. Διδάσκουσι γὰρ με οὕτω λέγειν οἱ τὰ θεῖα σαφοῖ ἔκ τε δὲ τῶν ἄλλων λόγιον, καὶ ἐκ τῶν παραδειγματικῶν αὐτῶν, νοῦν λέγοντες καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, ἡλίον, ἀκτῖνα, καὶ φῶς, πηγὴν, ποταμὸν, καὶ ὕδωρ. Καὶ περιττὸν ἂν εἴη πάντων ἐξῆς μηχανονεύειν, δι' ὧν ἐστὶν ἀσφαλῆ τὴν περὶ τούτου κοκτῆσθαι πίστιν. Ταύτη τοι καὶ Βασιλείον μόνον μάρτυρα ἐπιστήσας ἐπὶ τὰ ἐξῆς μεταβήσομαι.

Ὅτι μὲν ὁ μέγας οὗτος τῆς οἰκουμένης φωστῆρ οὐδαμῶς λέγων ἐστὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχὶ ἐτέριον, αὐτοῦ γὰρ ἐκείνου τοῦτο φωνή, καὶ πηγὴν καὶ ρίζαν τίθει τὸ Πατέρα, καὶ αἴτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. τί χρῆ λέγειν;

ἴσασιν πάντες. Πλὴν καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ περηνέναι φησὶν. Ἀλλ' ἐκείνος ἡμῶν καὶ οὐχ ἕτερος ἢ τῶν οἰκείων ἐξηγητής. Ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, φησὶ, δι' οὗ τὰ πάντα, ἢ πάντως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀχωρίστως συνεπινοεῖται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν περινοῖα τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι, μὴ προκαταυγασθέντα τῷ Πνεύματι. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν εἴρηται, ἢ ἀδιαπτάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημῶνον ἔχει τὸ εἶναι ὄθεν καὶ ἐκπορεύεται· τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημείον ἔχει, τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑψοστάναι. Ὁ δὲ υἱός ὁ τὸ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωनीαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις μόνους σημείοις γνωρίζεται. Ὁ δ' ἐπὶ πάντων θεός, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶπα σὺ μοι χρησμούς πόθεν ἀνασπάσας δείκνυε ἡμῶν ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ ἑτέρων τοῦ Πνεύματος ὑπαρξῆς, τὴν καὶ τοῦ υἱοῦ λέξιν, οὐχ ὡς ὁ πολὺς οὗτος τὴν θεολογίαν Βασιλείου, ὡς ὁ ἐθέλων ἐξηγητούμενος. Καὶ πάλιν τὸ προσεχῶς καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς εἰς μέσον ἀγαθῶν, εἰ μὴ δέχομαι τὸν Νύσσης ἐρίωτα, εἰ μὴ αὐτὸν ἰγνοῦμαι εὐσεβείας διδασκαλον, εἰ μὴ σαφώτατα διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὑπάρχειν ἐνταῦθα λέγει τὸ Πνεῦμα. Ἀλλ' ὦ τὴν, φαίην ἂν ἐγώ, σὲ λέν οὐκ ἂν δεξαίμεν ποτὲ, οὕτως ἐξηγούμενον τὰ ἐκείνου· ἐκείνον δὲ καὶ τὰ ἐκείνου τιμῶν οὐκ ἂν παραιτησαίμεν καὶ ἄνω φέρειν τῆς κεφαλῆς. Ὅθεν ἀκούων λέγοντος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καὶ τὸ εἶναι ἔχειν τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Πατέρα αἴτιον ἔχειν, οὐ τὸν υἱόν, ταῦτα ὁμολογῶ καὶ αὐτός, καὶ ὁμολογεῖν, οὐκ ἂν παυσαίμεν. Λέγοντος δὲ πάλιν καὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι, καὶ ἴδιον τοῦ υἱοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκλάμπειν καὶ φανεροῦσθαι καὶ γνωρίζεσθαι καὶ πέμπεσθαι καὶ διδοσθαι τοῖς ἀξίοις λαβεῖν, συντίθεμαι τῇ διδασκαλίῃ, καὶ τὸ διὰ τοῦ προσεχῶς τοῦτο τὴν ὑμετέραν ἀκρόπολιν ὑπ' ἐκείνῳ διδασκαλίῳ χειραγωγούμενος, εἰς ἐν ὁποιοῦνδήποτε τοῦτων φέρων τίθημι. Φησὶ γὰρ ἵνα τὸ μονογενὲς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ μένη, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλοιτο τῆς τοῦ υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς ρολαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης. Προσεχῶς, φησὶν, ὁ υἱός, οὐχ ἴν' αἴτιος, ὡς, ὑμεῖς φατέ, εἴη τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐπειδὴ μονογενὴς ἐστὶν υἱός, ἐστὶν εὐθὺς συνεπινοούμενος τῷ Πατρὶ. Οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκός ἐκ τοῦ Πατρὸς ὄντος τοῦ εἶναι καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι. ἐπειδὴ βουλευθῶμεν εἰς ὁμολοῦσιν τῆς αἰτίας καὶ τῶν ἐκ τῆς αἰτίας χωρῆσαι. ἀλλ' ὅτι συντάττειν πρὸ τοῦ υἱοῦ τῷ Πατρὶ, ὅτι γε οὐδ' ἢ τῶν κλήσεων ἰσχύς τυγερῆσαι ποτὲ παρεμβάλλειν. Ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκυλούθησιν προσεχῶς τῷ Πατρὶ ὁ υἱός μᾶλλον ἢ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο

ο κ υδὲ διακόπτει τῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως. Οὐ γάρ ἐστιν αὐτὸς αἴτιος τοῦ Πνεύματος, ἴν' εἰς αὐτὸν μὲν ἔχη τὴν σχέσηον τὸ εἶναι ὅμοιον, εἰρηγῆται δὲ τοῦ Πατρὸς, μηδὲ αὐτοῦ τὸ πρῶτον ὡς ἀπεινὸν, καὶ διὰ τοῦ προερχοῦς παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὸ εἶναι, ἐκείτε καὶ ὡς αὐτεπὶν ἀναμφέρταται.

Εἰ δὲ τις καὶ ἐπιπλέον περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ μετατείσε ἐνίσταται, καὶ ὅπως τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ προερχοῦς παράγωον βούλῃται καθῆναι ἡμῶς, ἢ μὴ ἀμέσως ὁμολογεῖν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς τιμιῶντας τοὺς εἰρηκίτας, ἢ μὴ ὁμολογεῖν εἰσεῖν αὐτὸ τε τὸ δόγμα καὶ τοὺς εἰπόντας, βραχὺς ἡμῖν ὁμοῦ δὲ καὶ σαφῆς καὶ ὁ πρὸς κατὰ καὶ τὰ ποιῶντα λόγος Ἰμαῖς τοίνυν καὶ ἀμέσως φαίμεν ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγειν οὐκ ἀνανόμηθα. καὶ οὔτε κατὰ τοὺς ἀνεπίστους εἰπεῖν, ἀμέσως αὐτὸ λέγοντες τὸ δι' Υἱοῦ μεταργουμένον, οὔτε τὸ δι' Υἱοῦ ὁμολογοῦντες τὸ ἀμέσως ἀρνούμεθα. Καὶ γὰρ ἀμέσως μὲν δογματίζομεν. ἐπειδὴ περ τὴν καθ' ὑπόστασιν ὑπαρξίν, καὶ ὅπως αὐτὸ δὴ τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· οὐδὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ γὰρ ἂν καὶ αἴτιος οὕτω τοῦ Παρακλήτου ὁ Υἱὸς ὀπῆρχεν ἀναμφέρστως, ὅπερ οὐκ εὐσεβῆς ἔστι, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε τῶν ἀγίων οὐκ εἰδὼν οὔτε γράψας ἐφάνη. Διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ φαίμεν ὑπάρχειν τὸ Πνεῦμα καὶ τὴν ἀμέσως ὁμολογίαν ἡμῶν μὴ λυμαινεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ὑφίσταμενον ἐξ οὗ δὴ καὶ ὁ Υἱὸς γεννάται, δι' αὐτοῦ δὴ τοῦ Υἱοῦ προέρχεται καὶ ἐκλάμπει· τέλειον πλήρ ἔχον τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, καθ' ὃν δὴ τρόπον καὶ τὸ φῶς εἴρηται διὰ τῆς ἀκτίνας ἐκ τοῦ ἡλίου, ἔχον μὲν πηγὴν καὶ αἰτίαν τοῦ εἶναι, καὶ προερχόμενον κατὰ φύσιν τὸν ἡλίον ὡς ἀργὴν αὐτοῦ φυσικὴν, οὗτον δὲ ὅμοιος ἢ καὶ καὶ προῖον καὶ ἐκλάμπον διὰ τῆς ἀκτίνας, ἐξ ἧς οὐκ ὑπαρξίς τῷ φωτὶ οὐδ' οὐσίωσις. Ἀλλ' ἔχει μὲν δι' αὐτῆς, ὡς εἴρηται, ἔχει δὲ ἀρχὴν τοῦ εἶναι δι' αὐτῆς, ἢ ἐξ αὐτῆς οὐδὲ μὴ, ἀλλὰ καθαρώς καὶ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἡλίου, ἐξ οὗ δὴ καὶ αὐτὴ ἢ ἀκτίς δι' ἧς περ τὸ φῶς φαίνεται προῖον. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Ἐκεῖνο δὲ μεθ' ὧν τῶν ἀπάντων θεωρεῖται, τὸ προεπιτελεῖσθαι τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱόν, κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, ὃ προφέρουσι τῶν τοῦ Πνεύματος Ἀντιφῆτικῶν ἀποστόλων· παραπλήσιον γὰρ τοῖς εἰρηκίταις ἔχει τὸν νοῦν. ἔχει δὲ οὕτως. Ἐκείπερ αἴτιος μὲν Υἱὸς καὶ Πνεῦματος ὁ Πατήρ, τῷ Πατρὶ δὲ ἢ Πατρὶ εὐθὺς συνεπινοεῖται ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν τῶν πρὸς τι φύσιν ὑπ' ἀλλήλων συναγομένον τῷ λόγῳ, φησὶ, τῆς αἰτίας, ἦται τῆς πρὸς τὸν Πατέρα τὸν αἴτιον σχέσεως, προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν τοῦ εἶναι πρόθεσιν, οὐδὲ τῷ αἰτίαν αἰτίον ὑπάρχειν τοῦ Πνεύματος. Καὶ μοι δοκεῖ ἀπεριμερήμως ἐνταῦθα τὸν λόγον τῆς αἰτίας ἀντὶ τοῦ πρὸς τὸν αἴτιον διὰ τὴν σχέσιν λόγου εἰπεῖν, μὴ φοβηθεῖς ἐκ τούτου τὸν Υἱὸν δόξει τοῦ Πνεύματος αἴτιον δογματίζον, διὰ τὸ πανταχοῦ φησῖαι βεβαίως ὁμολογεῖσθαι ἀμφοῖν αἴτιον τὸν Πατέρα. Τῷ γὰρ ἔδει πολλοῦς ὁμολογουμένως θεασθῆ-

σας, ἀνεκδοκίως ἐχρήσατο τῇ φωνῇ, τὸ εὐκρινεῖς ἀξιῶσαι διὰ τὸ μὴ περιπεσεῖν ταυτολογία ἐνταῦθα παρατηρητέον. Εἰ δὲ μὴ τούτο δοκεῖ τισι, βραχὺς ὁ λόγος· δείξαντες πρότερον ποῦ τῶν ἐαυτοῦ ὁ Προφήτης οὕτως, ἢ Βασίλειος, ὃ παραμαρταί Προφήτης, τοσοῦτον εἰρήκασι περὶ τοῦ Υἱοῦ ὡστ' αὐτὸν καὶ ἀνέξασθαι τοῦ Πνεύματος αἴτιον, καὶ τούτο ποιήσαντες τῶν λόγων ἐκείνων εἴθ' εἰς ἔστιν, εἴτε πλείους, συμπέρασμα ἐχέτωσαν τὴν νικῶσαν. Εἶν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ γ' ἔσχατον ἐκεῖνου ἀντιλαμβάνεται ὡς πινος τῶν λίαν ἰσχυρῶν, καὶ πρὸς ὃ λόγος οὐκ ἔστι ταῖς ἀντιλέγουσιν, ὃ πρὸς Συραπίωνα γράφων ὁ ἐν ἀγίοις, Ἀθανάσιος, τὸ Πνεῦμα, λέγων, παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἐν ἔστι καὶ οὐ πολλὰ, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἐν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζωὴν, οὔσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ θεωρεῖν, ἦτις γ' ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορευέσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁμολογουμένως ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται· καὶ ἐπειδὴ τὸ πᾶν ἐντεῦθεν ἔχειν οἴονται, ἐρωτάσθησαν διὰ ποῖον ἄρα τῶν ἐν τῇ ῥήσει κατὰ τοσοῦτον φρονούσης Πότερον ὅτι, Ἐκλάμπει, λέγει, καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται; Ἐκὶ μὴν αἱ μὲν ἐκφάνσεως ἀπεφάνθησαν οὔσαι φωναί, αἱ δὲ εὐδοκίας καὶ συγκρατηθείσεως. Ἀλλ' ἴσως δεῖ θεωρεῖν τὸ Πνεῦμα; Καὶ τί παρὰ τούτου; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀγιασμός, καὶ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ ἀπαλήτρωσις παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ, οὐχ ὡς αὐτοῦ ὄντος ταῦτα, ἀλλ' ἐνεργήσαντος. Καὶ τὸ Πνεῦμα ἄρα τοῦτον τὸν τρόπον, ἐπειδὴ παρ' αὐτοῦ πᾶν ἀγαθὸν εἰς ἡμᾶς ἔχει, καὶ ἴσαι εἰς ἀνθρώπους ἐνεργεῖσθαι, θεῶθεν, αὐτοῦ εἶναι ἐνέργειαι καὶ θεωρεῖν, εἰκότως ἐνέργεια κέκληται καὶ θεωρεῖν. καὶ τοῦ Υἱοῦ δὲ, ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἔργα, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲν, φησὶν Ἀθανάσιος, ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι σελειοῦται. Ἀλλ' ἐκεῖνο, φησὶν, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Λόγου ἐκλάμπει καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται, διὰ τούτου λέγεται ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι. Ἀλλ', ὡ σοφώτατε, οὐκ αἰτιολογικῶς ἐνταῦθα παραλήθηται τὸ ἐπειδὴ, ἀλλ' εἰς σημείου λόγον παραλαμβάνεται, ὅπου ἂν ἀντικρως θεωρηθῆται καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τῶν σημείων λεγόμενον συλλογισμῶν. Πῶρ φαίμεν καθῆναι, ἐπειδὴ περ τέσσαρα ὄραται, καὶ ἐπειδὴ πηλὸς ὄχρου λῦσις ἐγένετο. Ἔς οὖν ὅτι πηλὸς ἢ τέσσαρα, πρὸς τῇ χύσει ὄχρου σημείον μόνον, οὐκ αἰτία, ἐκεῖνα δὲ μᾶλλον τούτων, οὕτω κἀνταῦθα οὐ τὸ κἀμπεσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ δίδεσθαι τῆς ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ἐκπορευόσεως αἴτιον, ἀλλ' ὅτι ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέται καὶ ἀδιαπτῶς συνάπτεται τῷ Υἱῷ, καὶ συλόμενος ἔστιν αὐτῷ καὶ ὁμοιούσιον, διὰ τούτου ὁ Υἱὸς αὐτὸ χυρῆγει, καὶ δίδωσι καὶ ἀποστέλλει. Εἰ μὴν γὰρ ἐκεῖθεν, πῶς, ἂν αὐτὸς ἐχρήσθαι, ἢ πόθεν ἔχων δέναμε τοῖς ἀγίοις; Εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔχει, ἔχει δὲ δίδόναι τὸ Πνεῦμα καὶ ἀποστέλλειν, παρὰ τοῦ

Πατρός ἔχει. Ὡστε οὐ τὸ τὸν Υἱὸν ἀποπέλλειν ἄ
 τὸ Πνεῦμα αἴτιον τῆς ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος
 ὑπάρξεως καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ
 προβάλλεται τὸ ὁμοούσιον Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς αὐτὸ
 χορηγεῖν λέγεται καὶ ἀποπέλλειν, ἔχον τοῦτο συμ-
 φωνῆς αὐτῷ καὶ ἀδιαστάτως συνημμένον παρὰ τοῦ
 Πατρὸς. Χορηγεῖν μὲν καὶ ἀποπέλλειν ὡς εἰκὸς
 ἐκδέχεσθαι ταῦτα παρὰ τῆς μόνης ἀκινήτου καὶ
 ἀκίβητου, ἢ οὐδ' ὁ κόσμος χωρῆσαι δύναται. Ὅτι δὲ
 συνήθως ὁ τρόπος οὗτος τῇ Θεοπεπόνητῃ Γραφῇ, ὄχι
 ἐκείθεν. Τοῦτο δὲ ὄλον, φησὶ τὰ ἱερὰ Ἐβραϊκά,
 ἐγένετο ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου
 Ἠσαΐου καὶ, Ἴνα πληρωθῶσιν αἱ φωναὶ τῶν προ-
 φητῶν καὶ, Οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν ὅτι εἶπεν
 Ἰσαΐας, Γετόφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς
 καὶ, Ἴνα ἡ Γραφή πληρωθῇ. Οὐ γὰρ δὴ τοσοῦ-
 τον διὰ τὸ πληρωθῆναι τὰς τῶν προφητῶν φωνὰς
 ἀκονόμενται, ἀλλ' ὅτι ἀκονόμενται, κάκειναι πι-
 πληρῶνται τῆς τῶν ἔργων ἐκθέσεως αἰτίας γεγενη-
 μένης τῆς ἐκείνων πληρώσεως, οὐ τὸ ἀνάπαλιν.
 Οὐκοῦν οὐδ' ἡμῶν ἐνταῦθα αἰτίαν παρίστησι τὸ ἐπει-
 δὴ, ἀλλὰ τεκμήριον εἴληπται, ὡς εἶναι τὸ λεγόμε-
 νον, εἰ μὴ τι ἕτερον γνώρισμα ποιεῖται τῆς ἐκ Πα-
 τρός τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ τὸ γὰρ ἐκ τοῦ
 Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς γεννηθέντος ἐκλάμπειν, ἀπο-
 στέλλεσθαι, καὶ δίδουσθαι ἐνεργῶς ἐχέτω τοῦ τοιοῦ-
 του τεκμήριον, ὅταν καὶ τὰ ἐξῆς εἰς τοῦτο τείνει.
 Καὶ γὰρ οὕτως τῆς ὅλης ἀγωγῆς τοῦ Λόγου ὡς ἐν
 τύπῳ περιλαβεῖν τοιαύτης, ὑμεῖς, ὡ τρωπικοί, κατὰ
 γὰρ τοιοῦτων ὁ λόγος αὐτῶν, ἐπειδὴ τὸν μὲν Υἱὸν
 ὁμοούσιον πιστεύετε τῷ Πατρὶ καὶ Θεῶν, τὸ Πνεῦμα
 δὲ οὐδαμῶς, εἶπερ ἦντινα τάξιν ἔχων ὁ Υἱὸς πρὸς
 τὸν Πατέρα καταλαμβάνεται, ταύτην ἔχον καὶ τὸ
 Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐρεθήσεται τί ποτ' ἔρεϊτε;
 οὐκ ἂν δικαίως συνθήσεσθε, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ
 Υἱῷ ὁμοούσιον καὶ Θεός; Οὕτω γοῦν τῆς προτά-
 σεως ἔχον δοκῶστος τὸ ἰσχυρὸν ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς
 ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῶν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐνήργησεν, ἐπάγει τὰς ἀποδείξεις, ἐκ τῶν
 δευτέρων μὲν, ὅμως δὲ μᾶλλον γνωρίμων τοῖς τα-
 πεινοῖς καὶ χαμαιπετέσι ἡμῶν τὰς ἐπιχειρήσεις
 ποιούμενης. Διὸ καὶ ταῖς τῆς οἰκονομίας καὶ σωφ-
 καταστάσεως χρησάμενός ἐστι φωναῖς, αἷς οὐ θέμις
 ἐπιπηδᾶν αὐτίκα, οὐδὲ ἀρπάζοντας μεταφέρειν εἰς
 ἄ μὴ χροῶν, τὸ δὲ χροῖαν ἐξυπάζοντας μετὰ τῆς
 προσηκούσης διακρίσεως δέχεσθαι. Εἰ δὲ μὴ, ἀλλ'
 ὡσπερ ἐμπεφυκῶς ἐνέχη τῶν ῥημάτων, ὦρα σοι
 συνάγειν ὅποσα σοι αὐτίθι τὰ ἄτοπα ἔφαται. Πῶς
 φησὶν, ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ ἐκ
 τοῦ Λόγου τοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁμολογουμένως
 ἐκλάμπει καὶ ἀποπέλλεται καὶ δίδουται, διὰ τοῦτο,
 εἰπέ μοι, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα,
 ἔτι ἐνεργεῖα ἐστὶ τοῦ Λόγου καὶ θεωρεῖα; Καὶ πῶς
 ἡ θεωρεῖα τῷ θεωρουμένῳ ὁμοούσιος ἐστὶ ποτ';
 Πῶς κατὰ φύσιν αὐτῷ συνταχθήσεται; Πῶς ἡ
 ἐνεργεῖα τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει τῆς οὐσίας ἢ ἐστὶν
 ἐνεργεῖα; Πῶς δὲ καὶ αὐθεντότατον, εἶπερ ἐνερ-
 γεῖα; οὐ γὰρ παραδέχεται τοῦτο τῆς ἐνεργείας ὁ
 λόγος. Χωρὶς δὲ τούτων, τί καὶ ὀνομάσκει τὸν Πα-

τέρα; Ἦτον; Ἀλλὰ τὸ γινώσκον. Τοῦ δὲ Πνεύματος
 τίνα δογματικῶς πῶτον καὶ ἀρχὴν; οὐ τὸν προσηγοῖ,
 οὐ τὸν κυρίως, οὐ τὸν καθ' ἑαυτὸν καὶ δι' αὐτὸν
 τὸν Υἱὸν ἀγαθῶν; Ταῦτα καὶ σὺ ποτ' τῆς Γραφῆς
 εὐχάρως καὶ πρὸς τούτους εἰ θεωρεῖς ἵτι καὶ ἐνερ-
 γεῖα αὐτῆ ἢ τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας οὐτίκα,
 μίσηται δὲ τῆς θεωρεῖας ἡμεῖς πρὸς οὐκ ἡ θεωρεῖα
 καὶ ἡ ἀλλοτρίως ἐνεργεῖται, αὐτῆς ἄρα μετέχομεν
 τῆς οὐσίας καὶ μεταλαμβάνομεν; Καὶ τίνα λοιπὸν
 τὴν ἀλήθειαν ἔχει ὁ λόγος ἐνεργείας μόναις καὶ
 ἐλλάμψεσι τὸ ὄλον ἡμῶν μεθεκτόν; Τὸ δὲ τοῦ με-
 γάλου τοῦδε λαθνοῦ, ὅτι ἐνεργείας καὶ δυνάμε-
 ος ἡ ἐπέλευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος γίνονται, ποῖός
 τις θεωροῦνται ἐστὶ λόγος; Ἦτις οἶμαι, οὐδαμῶς,
 εἶπερ ὑμεῖς ἀληθεύετε. Ταῦτά σοι ἰσχεδίασται πρὸς
 τὰ προτελλέντα, βραχέα μὲν τοῦ κενῶ κατεπαί-
 γοντος, ἔχρη γὰρ μᾶλλον ὀλίγα εἰπόντως τὴν με-
 τάλλειον προτελλέντα, ἢ μακρὰ βραχυθέτηστας
 ὑπερίσταν τῆς χροῖας, καὶ τοῦ σκοπῶσματος ἐκπε-
 σεῖν πλὴν ἰκανῶ γε, εἰ μὴ ἡμέρας ἀνθρώπου ἵπε-
 θόμενται, καὶ εἰς ματαιότητας ἐπεβλήθη καὶ μα-
 νίας ψευδαῖς, περιτρεπόμενον στῆσαι, καὶ τοὺς
 τῆς ἀμφιβολίας ἀνεκρούσασθαι λογισμοὺς. Καὶ γένοιτο
 Θεοῦ συναγορεύοντι, τοὺς μὲν ἀποκρουσθῆναι, σὲ δὲ
 τῶν ἁγίων ἐν τάχαθ' αὐτῶν ἐρηρησμένον, ὑπὸ μηδενοῦς
 σκλαυόμενον.

15' τῆς προτελλέντα ἵτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς
 δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται, καθὼς τισι τῶν ἁγίων εἴρηται
 αὐτίθι.

16' ἔχον ἂν εἰπεῖν ὁ τῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ συνθέσθαι
 βουλόμενος, ὅτι ἐκ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεται τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν
 καὶ παράδοσιν τέλειον ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφιστάμενον,
 κάκεινον ἔχον ἀρχὴν τοῦ εἶναι καὶ αἰτίαν. Εἴρηται
 δὲ καὶ τῶν ἁγίων ἐπίσης δι' Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεσθαι, καὶ ὡςθεοῦς εἴρηται, οὐχ ὅτι ἀταλῆς
 ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξας, οὐδ'
 ὅτι ὅπως ἔχει τὸν Υἱὸν αἴτιον, ἢ μόνον, ἢ μετὰ
 τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὅτι ἐκείθεν ἐκ τῆς Πατρικῆς
 τουτέστιν οὐσίας ὑφιστάμενον, ὡς εἴρηται, τέλειον
 συμπρομαρτυρεῖ τῷ Λόγῳ κατὰ τοὺς εἰρηκῶτας θεη-
 γόρους, καὶ ἔχει δι' αὐτοῦ καὶ ἀπολάμπει καὶ πέ-
 φως κατὰ τὴν προκλήσειν αὐτοῦ καὶ αἰδίον ἐκλαμ-
 ψον, ἢ ὅτι τῆς γὰρ λόγον κυριώτερον ἄλλο τὸν τὰς
 ἱερὰς ἀναρροῦντα Γραφὰς, καὶ ἐπιστημαινόμενον
 ἐκείθεν τὸ ὄνομα τὸ ἐφ' ἑαυτῶν. Εἶτα ὡς
 17' καὶ ὡς ἐν λόγῳ ἴδιον αὐτῷ παρὰ Πατρὸς Πνεῦ-
 μα καὶ ὡςθεοῦς καὶ ὡςθεοῦς χορηγεῖται παρ' αὐ-
 τοῦ καὶ ἀποπέλλεται τῇ κτίσει, καὶ δευποτικῶς ἐπι-
 φανῆς τοῖς ἁγίοις, καὶ ὡςθεοῦς βούλεται ποιεῖ, καὶ και-
 νοποιεῖ τοὺς ὑποδχομένους καὶ ἀγιάζει καὶ τελειοῖ
 θεοποιεῖ κατὰ χάριν, Θεός οὐτὸ τυγχάνον κατὰ
 φύσιν, καὶ ἀμπληροῦστος τῆς ἐν Τριάδι Θεότητος.
 Ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν οὐκ ἔχει ταῦτα τὰ ὅσα μέρη τῆς
 ἀσχεδίας ἐκείνου δ' ὑπερ ἐπιπέφωται ἄμα τῷ τοῦ
 Λόγου κατάρχεσθαι, ὅτι ἔφη προτελλόμενος τὴν
 πύξιν, ὡς εἰ μὴ δι' Υἱοῦ συναγορεύεται τῆς τὸ
 πανάγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 ἀνάγκη πάντα τῷ ἑτέρῳ μέρει συνθεῖσθαι τῆς διαι-

ρίτως, ὅτι προσεχῶς ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ δι' Υἱοῦ, υποκρύπτειν ἤγηται τὸν λόγον οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅτι γε εἰ σύνθροιστό τις δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, αὐτίκα δῶσει, ὡς οὐ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ τοῦτο μόνον, ὅτι διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὁ καλῶς ἔχον, ὡς παρὰ τοῦ σοφωτάτου Νύστης ῥηθὲν, καὶ ἡμεῖς ἀσπαζόμεθα, εἰ ἀπαρνέται τις καὶ τοῦ πρώτου τὸ προσεχῶς. Ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας οὗτος Πατήρ προσεχῶς ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰρηκῶς, οὐκ εἶπεν ὡς οὐ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς. Ἐντεῦθεν δὲ οὐδὲν ἀπεφάνητο, οὐδ' εἴρηκεν ὅτι οὐ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· εἰ ἄρα διὰ τοῦ προσεχῶς, ἐκ τοῦ πρώτου. Ὁ δὲ μὴ τετόλμηκεν ἐκεῖνος εἰπεῖν, μήτε τις ἄλλος τῶν ὑποψητῶν τοῦ παναγίου Πνεύματος σοφίζόμενος, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ ἀσθάδης, νῶ τε ἐννοῆται, καὶ πρυέσθαι διὰ γλώσσης τὸ ῥῆμα;

Ἀναλαμβάνω δὲ τὴν διαίρεσιν, ἵν' ὑπερ δεῖξεν προσθέμενη, ἀποδείξω σαφῶς. Προεθέμενη δ' ὅτι οὐ καλῶς ἐκεῖνος προήνεγκεν, ἀλλ' ὡσπερ σοφίζόμενος καὶ πρὸς ἓν τι τῶν ἀτόπων συνελάντων ἀναγκαίως ἐκ τοῦ λόγου τὸν πρὸς τὴν πύσιν ἀπαντήσαι ἠρημένον, καὶ δυοῖν τῶν προβληθέντων ἀποκρίνασθαι θάτερον. Τὸ δ' ἦν ἡ παντελῶς τὸ δι' Υἱοῦ ἀπαρνήσασθαι, ἢ εἰ μὴ διαπιστεῖν ἐν τῷ τοῖς λέγουσιν ἀγίοις, τὸ οὐ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀποφύνασθαι. Ποῖαν τοῦτο ἐκ τῆς ἀληθείας ἔχον ἀνάγκην, εἰ μὴ ἐκ τῆς ἀτόπου μᾶλλον καὶ σοφιστικῆς ἐρωτήσεως; Κιθῶς γὰρ συναληθεύοντα αὐτῶ ἀμφοτέρω τὰ μέρη τῆς διαίρεσεως, ἢ ἄμφο μᾶλλον τὰς προτάσεις ὅτι μὴδ' ἀντίκεινται ἀλλήλαις, μηδ' ἔστιν ὅλως ἐναντίον καὶ μαχόμενον οὐδὲν ἐν ἀμφοτέροις, εἰ οὕτω προὔτεινε τὸν λόγον, ὅτι ἔστι γε τὸ δυοῖν ἀρῶς εἰ ἄρα ἐκ Πατρὸς φρονεῖ τις ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ μὴν παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Ὁ δὲ σχηματισάμενος τὸ πρῶτον ἰτέρως τοῦ προσεχῶς παρὰ τὴν προκειμένην εἰληφῶς ζήτησιν καὶ παρενοεῖς ἐν τῇ προτάσει, ἔδοξε μὴ μόνον διαλλάττοντα ποιούμενος τὰ μέρη, τῆς καινῆς αὐτῶ διαίρεσεως, ἀλλὰ καὶ ἐναντία καὶ ἀξυμβάτα ἀλλήλοις καὶ τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενα. Πῶς γὰρ οὐ; Ἐπειδὴ περ τῶ προσέχοντι τὸν νοῦν τοῖς εἰρημένοις ἐκατέρωθεν ἀμφίχρημος ὁ λόγος, καὶ πρὸ ἓνα πάντως διωθῶν ὄλισθον, ἢ γὰρ ἀίρηται τις ἐκφυγεῖν τὸ μὴ προσεχῶς παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ διαγράφει τοῦ χοροῦ τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν τοὺς εἰρηκῶτας ὅτι δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὡς ἂν εἴη ἐκ Πατρὸς προσεχῶς, ἀλλ' οὐ δι' Υἱοῦ, ὡς ὁ ἐκεῖνου λόγος φησὶ ἢ μὴ πάντῃ τοὺς εἰπόντας μεμφόμενος, τοῦναντίον μὲν οὖν ἕπαν καὶ πιστευῶν εἴρηκῆναι καλῶς, εἰ κατὰ τὸν νοῦν αὐτῶν τὸν νοῦν τῶν εἰρημένων ἐκλήθηται, ταῦτα δεδωκῶς καὶ τῇ ἀξιοπιστίᾳ τούτων συνδύμενος οὐδὲ οὕτω διαδράσει τὸν κίνδυνον. Ἡ γὰρ ἂν ἐλόμενος ἐκεῖνος, ὅτι δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ προσεχῶς παρὰ

Α Πατρὸς ἐκπορεύεται. Οὐκ οὕτω δὲ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ προσεχῶς γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ δι' Υἱοῦ παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὅτι ἕμα ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱὸς τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁμοδόξως, ὡς ὁ μέγας εἶπεν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος.

Κάν τῶ πρώτῃ τῶν Ἀναβήρητικῶν ὁ Νύστης φησὶ Πατήρ μὲν ἀναρχος καὶ ἀγέννητος, καὶ αὐτὸς Πατήρ νοεῖται, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ τὸ προσεχῶς ἀδιαστῆτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς συνεπινοεῖται· δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ πρὶν τι κενὸν καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα εὐθὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐκ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὑπαρξίν μετὰ τὸν Υἱὸν, ὥστε ποτὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν δέχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μονογενὴς ἔστι φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν, ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὸ προσεχῶς ἀδιαστῆτως συνεπινοεῖσθαι τὸν Υἱὸν ἀνεφώνησε, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ συγκαταλαμβάνεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Μετ' αὐτοῦ, φησὶν, εἰ καὶ δι' αὐτοῦ. Εἰ μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν ἔχει τοῦ εἶναι, πῶς οὐ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ Υἱοῦ; Ὅτι προσεχῶς ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ταῦτα δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ καταλαμβάνόμενον συνημμένως, πρὶν τι κενὸν καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα. Εἰ δὲ μὴ κενὸν καὶ ἀνυπόστατον παρεμπίπτει νόημα, ποῦ σοι χώρον ἔξει τὸ μὴ προσεχῶς; Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιτοσοῦτον, καὶ, οὐμκι, ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται, πῶς τε οὐκ ἀσφαλῆς τοῖς οὕτως προτείνουσιν ἢ ἐρώτησις, τίς τε ὁ πρὸς αὐτοὺς ἐλεγχος, ὅλα τε καὶ ὅθεν ἡ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις.

Κάκεινο δὲ ἀσύμφωνον αὐτῶ καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ δοκεῖ γὰρ διαπαντὸς τοῖς μὲν λέγουσιν ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ τελῶς ὅθεν συνείθεσθαι, ἀποδέχασθαι δὲ μᾶλλον τοὺς εἰρηκῶτας ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, καλῶς ποιῶν, εἰ ἄρα γε ὁρθῶς τῶν τευτῶ γε φαιμένων ἐκλαμβάνει τὸν νοῦν. Πλήν ἔστιν ἔπου καὶ ἐν πλείστοις αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν δοκεῖ διαφέρεσθαι. Τί δὲ λέγων; Νῦν μὲν ὁ καὶ πρὸς τῶ τέλει μᾶλλον εἴρηκε τοῦ λόγου, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγούμενος λεχθεῖν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Χρεῖον γὰρ, φησὶν, ὁμολογεῖσθαι τὴν πατρικὴν ἐπάστασιν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ ἂν εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ Υἱὸς. Μέχρι τούτων ἡγίε ἴσως ὁ λόγος αὐτοῦ, εἰ μὴ τις τὸ ἀρχικὸν αἴτιον ὑποπεύσειε, κάκεινο δὲ, ὅτι οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγούμενος λεχθεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τὸ μὲν γὰρ τὸ πρῶτον εἰ μὴ καθ' ἑαυτὸ, καὶ αἰονεῖ πως ἄσχετον καὶ ἀτύχρητον, νοεῖτο ἂν αὐτῶ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον, οὕτω δὲ λέγοντι, καὶ ὡς μηδὲν ὑπεραναβεβηκῶς ἔχον ἕτερον, ἀλλ' ὅτι μετ' αὐτοῦ αἴτιον ὁ Υἱὸς, ἐν μὲν μετ' αὐτοῦ, ἵνα μὴ δύο νομίζοιτο αἴτια. φεύγοντί γε οὕτω τὸ προδήλωσις κακὸν, οὐ μὴν δὲ τὸ ἀρχικὸν, μόνος γὰρ οὗτος αἴτιος ὁ Πατήρ.

Ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ ταῦτε φησὶν, ὅτι ὡς ἐκ πρώτης αἰτίας καὶ ἀρχῆς τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,

καλῶς ἂν λέγων, εἰ κατ' ὄν διεσπειλάμεθα νῦν τὴν A σημασίαν τῆν ἐφερημενῶν τῶν λέξεων. Πλὴν οἱ μὴ κατὰ τὸ ἀσχετον ἐκεῖνος· ὡςπερ ἔφην, καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀσύγκριτον, ἀλλὰ κατὰ τὴν παρὰ τοῦτο εἰρημένον ἐκλαμβάνει τὴν δὴλωσιν τοῦ ἀρχικοῦ καὶ πρώτου αἰτίου· ὅτε λέγει· τοῦτο εἶναι τὸν ἀγέννητον Πατέρα ἐπὶ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, βλάβημον ἡγοῦμαι παντελῶς τὴν διάνοιαν. Οὗτο γὰρ τὸ, μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ, ἔχων σιωθήσεται, οὐδὲ γὰρ ὁ εἰρηκῶς ἅγιος διεσπείλατο ὅτι μόνος ὁ Πατήρ αἴτιος, ἀρχικὸν καὶ τῆς αἰτίας μόνον ἔδειξεν αὐτὸν αἴτιον.

Κάκεινο δὲ, ὁ μὴ τοῦτο ἔχειν οὕτω δεχόμενος, πῶς ἂν παραλογεῖται ὁ ὁ μέγας εἶπεν ἐν Θεολογίᾳ Γρηγορίου; Πάντα, λέγων, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας. Ἐκ τούτου δὲ πεφώραται κάκεινο ὡς οὐκ ὀρθῶς ἴσως ἐβλήθη. Ποῦον δὲ κάκεινο. Τὸ ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγουμένως λεχθεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ ῥηθεῖν ὅλως ὡς ἐξ αἰτίας αὐτοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς τέλειον ἔχον τὸ εἶναι, καὶ μόνον αὐτὸν αὐχούν αἴτιον, κάκειθεν ἅμα δὲ συμπεριόν τῶν Υἱῶν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ιδιότητα, ἅρα τε ἦκον διὰ τούτου, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκλάμπον, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς σὺν τῇ ἀκτίνι, καὶ διὰ τῆς ἀκτίνος, ἢ καὶ τῆς ἀκτίνος, ἀπολάμπον τε καὶ φαινόμενον, οὐδὲ γὰρ ἀποσταίην ἂν τοῦ ὑποδείγματος τούτου, καὶ αὐτὸς σύμφημι, κατὰ ταύτην γὰρ πολλακίς τὴν εἰκόνα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχειν τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς Πνευματοφόροις εἴρηται ἀνδράσι, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τούτου προΐναι τε καὶ προέρχεσθαι καὶ ἀναβλύζειν καὶ πηγάζειν καὶ προχεῖσθαι, κἀλλα τε ὅσα τὴν ὁμοίαν δὴλωσιν ἔχει· εἰ δ' ὡς ἐξ ἀρχικῆς καὶ πρώτης αἰτίας κατὰ τὴν προειρημένην ἐρμηνείαν ἐκ Πατρὸς προηγουμένως λεχθεῖν, εἰθ' ὁμοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ ὡς ὅλως αἰτίας, παντελῶς ἀλλότριον τὸ δόγμα, καὶ τῇ ἀληθείᾳ πολέμιον. Οὐ πᾶν γὰρ τὸ ἐκ τινος ὑπάρχον ἤδη ἔχει καὶ τὴν ὑπαρξίν ἐκεῖθεν· ὑπάρχει δὲ ἅπαν μάλιστα ἐκεῖθεν ὅθεν καὶ τὴν ὑπαρξίν ἔσχηκεν.

Πλὴν κάκεινο περιεργάζομαι, καὶ δικαίως ἴσως περιεργάζομαι· ἠὲ εἰπὼν ὅτι χρεῖον ὁμολογεῖσθαι τὴν Πατρικὴν ὑπόστασιν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ ἂν εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ Υἱὸς ὄντος αὐτῷ αἰτίου, εἶτα ἐπήγαγε, Μίαν γὰρ ἀρχὴν τὸν Πατέρα τὸν ἀναρχον δογματίζομεν, καὶ κτίσεως καὶ θεότητος, τῆς κτίσεως ποιητικὴν, φυσικὴν τῆς θεότητος. Οὐδὲ γὰρ ταῦτά γε τελῶς ὑποψίας ἐκτός. Ἐρεῖ γὰρ ὁ διευθύνων τὸν λόγον, καὶ δικαίως ἴσως ἐρεῖ· Τί δὲ βουλούμενος ἐντεῦθεν; Τὴν μὲν ἀπόδοσιν περὶ τῆς Θεολογίας ἐποιεῖτο τοῦ Πνεύματος, ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ . . . . δὲ τοῦ Πατρὸς ἀρχικὸν καὶ πρῶτον αἴτιον, καὶ μόνος ἀρχὴ καὶ αἰτία Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, μετενήνοχε δὲ ὡςπερ ἐξέπιτηδες τὸν λόγον ἐπὶ τὴν κτιστὴν οὐσίαν καὶ τρεπτὴν, καὶ ὑπὸ χρόνον κινουμένην ἢ μένουσαν. Τὸ γὰρ ὑπόδειγμα τοῦ λόγου, ὅτι, φησί, ταῦτα λέγοντες ὡςπερ ἐβλήθη, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγουμένως λεχθεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Χρεῖον γὰρ ὁμολογεῖσθαι τὴν Πατρικὴν ὑπόστασιν

ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ ἂν εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ Υἱὸς, ὄντος αὐτῷ αἰτίου τοῦ Πατρὸς. Φαμὲν δὲ ταῦτα, φησὶν, ἐπειδὴ μίαν ἀρχὴν τὸν Πατέρα τὸν ἀναρχον δογματίζομεν καὶ κτίσεως καὶ θεότητος· τῆς κτίσεως ποιητικὴν, τῆς θεότητος φυσικὴν. Ἄλλ' οὐδὲν ἀρμόζον τῷ σκοπῷ τῶν εἰρημένων ὁ λόγος. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατήρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, τοῦ μὲν κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν. Τὰ δὲ αἰτιατὰ καὶ ἅμφοι ἐκ τοῦ Πατρὸς· Οὐδὲν δὲ ὅλως αἴτιον ὑάτερον ὑατέρου, οὔτε μόνον, οὔτε μετὰ τοῦ Πατρὸς. Οὐκ ἄρα κοινωνεῖ ὅλως ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον ἐπὶ τῇ ἐκπορεύσει καὶ ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος. Οὗτος ὁ τῆς ἀληθείας λόγος. Ταῦτα ἂν εἴχε συμπεραίνουσα καλῶς ἢ ἀπόδοσις. Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ποιητικὴν αἰτίαν μεταβάλλει. Μεταβάλλει δὲ οὐκ οἶδ' ὅ τι βουλούμενος. Πλὴν ἀπειλή δὲ τὸ βλάβημον τοῦ λόγου.

Χρὴ μὲν οὖν διερευνηθῆναι πῶς ἄρα λέγει δογματίζειν τὸν ἀναρχον Πατέρα ἀρχὴν μίαν καὶ κτίσεως καὶ θεότητος· πρητικὴν τῆς κτίσεως, φυσικὴν τῆς θεότητος. Εἰ μὲν κατὰ ταύτην κτίσεως καὶ θεότητος, λέγω δὲ ὅπερ οὐκ αὐτὸς διεσπείλατο, εἴη δ' ἂν ὡς καθάπερ ἐπὶ τῆς θεότητος οὐδὲν ἕτερον τῶν τριῶν προσώπων ἀρχὴ Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μόνος· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως, Ὁ Πατήρ μία ἀρχὴ καὶ μόνη ἀρχὴ. Βαβαί τῆς βλασφημίας! ἐξεῖλε γὰρ ὁ λόγος τῆς ποιητικῆς αἰτίας τῶν κτισμάτων τὸν Υἱὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα. Καὶ πῶς δημιουργὸς ὁ Υἱὸς; πῶς δὲ συνδημιουργὸς ὁ Παράκλητος; πῶς δὲ διὰ τοῦ Λόγου πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν ᾧ γέγονε; Πῶς αἰώνων ποιητῆς ὁ Υἱὸς; Δι' αὐτοῦ, γὰρ, φησὶ, καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε. Πῶς τε τῇ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστρεψώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος; Μᾶλλον δὲ πῶς ὁ Πατήρ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι· ἀγίῳ πᾶσαν τὴν κτιστὴν ὑπὸ τῆς φύσιν, ὅση ὕρατὴ καὶ ὅση ἀόρατος, ἐξ οὗ καὶ δημιουργὸς εἰς ἡ Τριάς, καὶ ἀρχὴς; . . . τὸν λόγον τοῦτον, μία καὶ αἰτία τῇ ταυτῷ τῆς ἐνεργείας καὶ βουλήσεως καὶ δυνάμειος, εἰ ταῦτα οὕτως, καὶ οὐδεὶς ἄλλως ἐρεῖ, ὡς τις ἀληθείας κρυσκυνητῆς τῆς ἀγίας Τριάδος, δὴλον, ἐπὶ μὲν τῆς Θεολογίας ἀσχετον· ἐν ὁμοίως αὐθις ἐρεῖ καὶ καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἀσύγκριτον, τὸ ἀρχικὸν καὶ πρῶτον ἐκλαμβάνεται αἴτιον, ἀσχετον δὲ λέγων ἐπὶ τὸ αἰτιατὸν νῦν ὁ λόγος ὀρθῶς φησὶ, σχέσεως γὰρ ναῦτα μᾶλλον ὀνόματα, ἀλλ' ὅτι μὴ πρὸς ἄλλο λέγεται αἴτιον πρῶτον αἴτιον καὶ ἀρχικὸν λεγόμενον αἴτιον. Ἐπὶ δὲ τῆς κτιστῆς καὶ ὑπὸ γίνεσι φύσεως, οὐχ ὅτι δεῖ τῆς ποιητικῆς αἰτίας τὸν δημιουργὸν ἐξάγειν Υἱὸν, καὶ τὸ συνδημιουργὸν καὶ τελειουργὸν Πνεῦμα, μόνον ἂν ῥηθεῖν ὁ Πατήρ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἀρχικὸν πρῶτον αἴτιον ὁ Πατήρ· ὅτι παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ πάντα δὲ τὰ τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος εἰς αὐτὸν τῇ πρώτῃ ἀναφέρεται αἰτίαν, ἀλλήν σὺν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, ἀρχὴ, μία καὶ αἰτία τῆς τῶν ὄντων παραγωγῆς καὶ συστάσεως. Ὅτι ὡςπερ αὐ μεμέρισται τῇ φύσει· τὰ τρία, οὔτε τῇ

δυνάμει, οὔτε τῇ βουλῇ. οὔτε μὴ τῇ ἐνεργείᾳ μεμέρισται. Κάνταυθα ἐν ἑνὶ τὰ τρία καὶ ἀσφύμενα αἷτιον, εὐσεβῶς καὶ νοηθῆσεται καὶ βῆθῆσεται, ἐπειδὴ τὸ ἐν οὐχὶ συγχέει τὰ πρόβια. Ἴκαί δὲ εἰ συμπαραλήφεται ὁ λόγος τοῦ Πατρὸς καὶ τὸν γῆν αἷτιον ἐπὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσει οὐ λέγω ὅπως ἀπελθὴ τὴν ἐκ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος δηλώσαν ὑπαρξίν, ἐπαὶ καὶ ὁ γῆς αἷτιος. Λέγω δὲ οὐ καὶ εἰς ἓν συνέλοι τὰ δύο, καὶ οὐκ ἔσται δῆλον εἰ Πατὴρ καὶ γῆς, ἢ Πατὴρ μόνον ἀρχότερα, ἢ μόνον γῆς, εἰ μὴ τὸ τῆς αἷτιας καὶ ἀρχῆς κωλύσαιεν ὄνομα, καὶ εἰς Πατέρα μάλλον ἀναλύσει ἢ γῆν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Μονογενοῦς ὄνομα, ὅτι πῶν οὐν οὐχ ὅτι χρῆ καὶ ἐπὶ τῆς φυσικῆς αἷτιας διανοεῖσθαι, καθ' ἣν ὁ μὲν γῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῆς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἀρχικὸν μὲν καὶ πρῶτον αἷτιον νοεῖν τὸν Πατέρα, συμπαραλαμβάνειν δὲ ὅλους καὶ τὸν γῆν αἷτιον ἐπὶ τῇ ὑπάρξει τοῦ Πνεύματος, καθ' ὅν, ὡς φασιν ἐκεῖνοι, τρῶκεν καὶ ἐπὶ τῆς ποιητικῆς αἷτιος ἀρχικὸν καὶ πρῶτον αἷτιον βῆθῆσεται ὁ Πατὴρ οὐκ ἀκονξενούντες τὸν ἴον καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς δημιουργικῆς αἷτιος τῶν κτισμάτων, σαφῶς ὁ λόγος καὶ μετὰ ἀληθεύς ἀπέδειξε.

Ποῦ γὰρ ἂν εἴη ἄλλως ἀρχικῆ καὶ πρῶτη αἷτιος τοῦ Μονογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ προάναρχος Πατὴρ καὶ ἀνάτιος, εἰ μὴ καθ' ἣν ὁ μόνον ὁσημηνάμεθα ὀφείλοισιν; Τὸ δὲ ἔστιν ὡς οὐκ ἔστιν ἄλλη πρὸ αὐτῆς ὑπεράρχιος ἢ γὰρ ἂν ἐκείνη ἦν ὁ Πατὴρ. Οὐ μὴ ὅτι κατὰ τοῦτο ἀρχικῆ τε καὶ πρῶτη, ὡς ἂν τις ἄλλη μετ' αὐτοῦ ἢ σὺν αὐτῷ ταῖς ἐπινοήσις συντάττοιτο. Ἐστω δὲ ὁ γῆς, καθὲν τις τῶν ἄλλοτέρων ἐφρόνησιν, ἐπὶν παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα ἐκπορευθῆσθαι λέγοισι, ἢ παρὰ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα δι' γῆς, οὕτω γὰρ ἂν, ἢ ὡς ἐκ δύοῖν αἷτιων Πατρὸς καὶ γῆς, ἢ ὡς ἐκ μιᾶς ἀμφοῖν τὸ πανάγιον ἔσται Πνεῦμα, φέρει δὲ εἰς μιᾶν βλασφημίαν ἀμφοτέρων, κἂν ἐν τοῖς ἐναντίοις εὐρίσκηται. Μόνος ὁ Πατὴρ, φησὶν αἷτιος, εἰ καὶ ἐκ Πατρὸς δι' γῆς τὸ πανάγιον ἐκπορευθῆσθαι Πνεῦμα. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ γῆς, πλὴν τῆς αἷτιας, τῆς φυσικῆς αἷτιος δηλονότι. Τῆς γὰρ ποιητικῆς οὐδὲ οἱ τὴν ὁμοτιμίαν ἀθετοῦντες τῆς φύσεως ἐτόλμησαν φθέγγασθαι. Ὅ δὲ οἱ Θεολόγους Πατέρας καὶ ὑποφῆται τοῦ Πνεύματος παρ' αὐτοῦ ὑπεχθόντες, ἢ καὶ μνηθόντες τοῦ Πνεύματος, σαφῆσιν οὕτω καὶ προδηλοῖς ὀνόμασι τε καὶ ἐπινοήσις παρέδουσαν, τίς ἔσται τοιοῦτον ἐναργῶς τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς καὶ σωτηρίας ἐκβούλος, ὡς τοῦτο μὲν περιθεῖν, εἴτ' ἀρέμενος ἐκείνος τε καὶ τοῖς ἐκείνων ὡς ἀληθεῖσι πάντο βεβαίως θαρραῖν, τὸν νοῦν ἐπιθῶναι τῇ τῶν νέων διδασκάλων πλάνῃ συμφέρεσθαι.

Συμφέροισι δ' ἂν τῇ πλάνῃ τῇ ἐκείνων ὅς παρὰ τῶν ἱερῶν Ἐξαγγελίων ἐν τε τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἀναμαθῶν παρὰ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴτ' ἐπινοῖς τῶν ἁγίων ἐναυγῆσαν δι' γῆς παρὰ Πατρὸς ἐκπορευόμενον λέγουσι, προχρησθῆσθαι τε οὐσιωδῶς καὶ περιφρονῆσαι, ἢ καὶ προεῖναι καὶ ἐκλάμπειν ἐξ ἀμφοῖν, ἢ μὴ παρὰ Πατρὸς δι' γῆς, οὐ πρὸς τῆς ὀρθῆν ἐκδέχεται τὰς βῆσεις διάνοιαν, οὐδὲ

ἄ παύσεται οὕτως ἐκείνους εἰρηκόσιν, ἄλλοις τε ὅπως τοῦ αἷτιου μετέσχον πληρώματος ὅτι μόνος ὁ Πατὴρ αἷτιος ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ γῆς πλὴν τῆς αἷτιας. Οὐδὲ γὰρ ἀφῆρματι τῶν Θεῶν τούτων τῆς θεολογίας φωνῶν ὅτι πρὸς ἓν αἷτιον τὸν Πατέρα, ὁ γῆς καὶ τὸ πανάγιον ἀναφῆται Πνεῦμα ὅτι βῆς καὶ πηγῆ γῆς καὶ Πνεύματος ὁ Πατὴρ ὅτι μόνος ἀρνητῆς καὶ μόνος πηγῆ τῆς ἁλότητος ὁ Πατὴρ καὶ τὰ κλειῖα κωλύσαιεν ὁ λόγος τὸ ἀσφύματρον ὑπερώμενος πλὴν ταῦτα πάντα περιστῆσαι σαφῶς τῷ τῆν ἀλήθειαν ἀπεριέργως βουλόμινω ζητηῖν οἷα ἴχονται ἐπινοήσις εἰ ἀνατεταγμένω τῶν ἁγίων φωνῶν, ἐπὶν ἐβῆθη τοῦτοις δηλονότι ὅτι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα δι' γῆς ἐκπορευθῆσθαι ἢ ὑπάρχει, καὶ ἐκλάμπει καὶ προχρησθῆσθαι καὶ πῶν εἰ τε τοιοῦτόροισιν ἕτερον.

Σημαίνει δὲ αὐτὰ δὴ ταῦτα ἂ τρανῶς ὁ μέγας ἐρμηνεύει Βασίλειος, οὕτωσι φάσιν ὅτι ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀφ' οὗ πᾶσι ἐπὶ τῆν κτίσιν ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγῆσθαι πηγάζει, τοῦ γῆς μὲν ἤρτηται ὅτι ἀδυσπῆτως συγκαταληθῆσθαι, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἷτιος ἐρμηνεύων ἔχει τὸ εἶναι, ὅλον καὶ ἐκπαρεῖσθαι, τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τῆν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημείων ἔχει, μετὰ τοῦ γῆς καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφασθῆσθαι ὁ δὲ γῆς ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἐαυτοῦ καὶ μεθ' ἐαυτοῦ γνωρίζων μόνος μονογενῆς, ἐκ τοῦ ἀγενήτου φωτῆς ἐκλάμπει, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον ἢν κοινωνίαν τῶν γνωρισμάτων ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένωσι σημείοις μόνος γνωρίζεται.

Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης. Τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκείστον συναπτόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πάλιν αὐτῷ τῷ μὴ Πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκείνος διαχωρίζεται. Τῇ δὲ πρὸς τὸν γῆν κατὰ τὸ ἀκείστον συναφῆ, καὶ ἐν τῇ τῆν αἷτιον τῆς ὑπάρξεως ἐκ Θεοῦ τῶν ὅλων ἔχειν, ἀφῆσθαι πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μῆτε μονογενῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆσθαι καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ γῆς περιφρονῆσαι καὶ ἐν τοῖς ἀνοσιπῆσι βῆσθαι. Ἄλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ τῆν αἷτιον ἔχον τοῦ εἶναι ὅλον καὶ τὸ μονογενῆς ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινῶς φωτῆς ἐκλάμπει οὔτε διαστήματι οὔτε φύσεις ἐκπέρεσθαι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Μονογενοῦς ὁπατῆμεται.

Ὁ αὐτὸς αὐτῶς συγγραφομένος τὸν βίον τοῦ ὁμωνόμου καὶ Θεολογοῦ Γρηγορίου, καὶ τῆν ἀποκλήψιν τῆς πίστεως ἐκτεθῆμενος, ἦν ὁ μέγας εὐαγγελιστῆς. Ἰωάννης ἐπιστολῆς ἐκείνων δι' ὀπτασίαις ἐδίδαξεν ὅτι ὅτι ἐστὶν, εἰς Θεὸς Πατὴρ Λόγος ζῶντος σωφῆς ὑπεροχῆς καὶ δυναμείας καὶ χαρακτῆρος ἁγίου, πάλαιος ἐκείνου γεννητῆρ, Πατὴρ γῆς μονογενοῦς, εἰς ἐκείνος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ, χαρακτῆρ καὶ ὁκὸν τῆς θεότητος, Λόγος ἀναρχος, τῆς τῶν ὅλων συστάσεως περιεκτικῆ, καὶ δυναμείς τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικῆ, γῆς ἀληθινῶς ἀληθινῶς Πατρὸς, ἀόρατος ἀόρατος, καὶ ἀφῆρτος ἀφῆρτος, καὶ ἀθάνατος ἀθάνατος, καὶ ἀδίδως, ἀδίδω. Ἐν Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Θεοῦ τῆν ὑπαρξίν ἔχον. Καὶ οὐδὲ εἰς ἔγνω

τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός. Καὶ ἡ Τριάς ὑφ' ἑαυτῆς ἄ
μόνης γινώσκεται. Νοῦν δὲ, φησὶ. Κυρίου τίς ἔγνω;
ἐπὶ δὲ τὰ ἔσχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τίς ἀρίστω;
Καὶ εἰ σοφίαν ἀγνοοῦμεν Θεοῦ, καὶ πρὸ ἡμῶν ἄγγε-
λοι οἱ τῆς ὑψηλοτέρας καὶ νοσητέρας ὄντες θεωρίας
καὶ γνώσεως, πῶς ἂν αὐτοῖς τοῖς τοῦ Θεοῦ ἐμβαστεύ-
σωμεν; Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν πατρικῶν ὄρων ἰστάμε-
νοι μηδὲν τι πλεον τῶν τοῖς Πατράσιν εἰρημένων
ἐπιζητήσωμεν. Εἰρήκασι μὲν γὰρ κακῶνοι, ἀλλ' ἀφ'
ἑαυτῶν μὲν οὐδὲν, ὅσα δὲ ἐκ τῆς Θεοπνεύστου Γρα-
φῆς ἐδιδάχθησαν, ἢ παρὰ τοῦ παναγίου ἐμνήθησαν
Πνεύματος. Ἦ δ' ἄλλα ἔθετο, φησὶ, σκότος ἀποκρυ-
φῆν αὐτοῦ· καὶ τίς τῶ ὑπερβάλλοντι φωτὶ τῆς δό-
ξης ἀπενίστασ, καὶ μηδὲ τῆ πέτρα σκεπασθεῖς τὸν Θεό-
πτῆν ὑπερῆρε Μωσῆν, μόλις κατοπτρῶσαντα τοῦ
Θεοῦ τὰ ὀπίσθια;

Οἱ δὲ καὶ πρὸς τὸ μόνος ἐνίστανται, καὶ τί καινόν,
φασίν, ἀπὸ τοῦ λόγου, εἰ μόνον οὕτω τὸν Πατέρα
παραδίδωσιν αἷτιον; Μόνον γὰρ καὶ τὸν Σωτῆρα
χορηγόν τοῦ Πνεύματος ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἶρηκεν,
οὐχ ὅτι μὴ καὶ ὁ Πατὴρ χορηγός ἐστι τοῦ Πνεύμα-
τος. Λέγει δὲ καὶ ἐν Ἐξαγγελίοις ὁ Κύριος περὶ τῆς
ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας, μηδὲνα εἰδέναι, μηδὲ
τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, εἰ μὴ τὸν Πατέρα μόνον, οὐχ
ὡς ἀγνοοῦντος πάντως τοῦ Υἱοῦ, ἢ μὲν τοῦ πανα-
γίου Πνεύματος. Καὶ αὖθις ὁ Υἱός πρὸς τὸν ἑαυτοῦ
Πατέρα φησίν, Ἄυτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ ἵνα γινώ-
σκωσι σὺ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας
Ἰησοῦν Χριστόν. Εἰ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Πατὴρ,
πῶς Θεὸς καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα; Λέγεται δὲ,
φασίν, ἐκεῖ μὲν ὅτι πᾶσά τις ἑτέρα γνώσις τῶν γεν-
νητῶν ἐξαργεῖ, ἐνταῦθα δὲ ἵνα πᾶς τις ἑτεροφυῆς
Θεὸς ἀποπέμπηται. Καλῶς μὲν ἐπὶ τούτων, οὐκ
ἀσφαλῶς δὲ ὅταν περὶ αὐτῶν ποιῆται τῶν ἰδιωματίων
τὴν διδασκαλίαν ἢ Θεολογίαν ὁ λόγος τῶν Θεαρχικῶν
ὑποστάσεων. Μόνος ὁ Πατὴρ ἀγέννητος, ὅτι ὁ Υἱός
γεννητός, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορευτός. Μόνη πηγὴ καὶ
ρίζα Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ὁ Πατὴρ, ὅτι μὴ πηγὴ
μηδὲ ρίζα τῆς Θεότητος ὁ Υἱός, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Ἀρχὴ γὰρ ὅλης τῆς Θεότητος ὁ Πατὴρ, καὶ
μία ἀρχὴ καὶ μία αἰτία. Ταῦτα λεγόμενος ὁ Πατὴρ,
τούτοις καὶ τῶ ἀγεννητῶ τε καὶ ἀναίτιῳ τοῦ Υἱοῦ
καὶ τοῦ Πνεύματος διαστέλλεται, οὐ τῶν ἀντιθέων ἢ
καὶ ψευδομένων θεῶν. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ, φησίν,
ἀναίτιος καὶ ἀγέννητος, οὐ γὰρ ἔκ τινος, οὐδὲ ἐξ αὐ-
τοῦ τὸ εἶναι ἔχει· ὁ δὲ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννη-
τός. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητός, ἀλλ' ἐκπορευτός. Καὶ
αὖθις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ὡς
ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα,
οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορευόμενον, μόνος γὰρ αἷτιος ὁ Πατὴρ. Μόνος,
ὅτι μὴ καὶ ὁ Υἱός αἷτιος.

Πρώτος δὲ ἡ τῶν λεγομένων ἀκολουθία. Εἰπὼν γὰρ
ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὴν ὑπόψιν πᾶσαν ἀνεῖλεν.
Εἰ καὶ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορευ-
θεῖσι λέγεται, ἀλλὰ γε δὴ, φησὶ, μὴ γὰρ ὅπως ὅπως εἰς
νοῦν αἷτιον τυγχάνειν τὸν Μονογενῆ τῶ Παρακλήτω
ἐπὶ τῆ τοῦ εἶναι πρῶτον, ἢ μόνον, ἢ μετὰ τοῦ Πα-

τρὸς. Οὐ μόνον, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενος οὐ
μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὅτι μόνος αἷτιος ὁ Πατὴρ. Ὡσπερ
ἐκεῖ ρίζα καὶ πηγὴ μόνος λεγόμενος ὁ Πατὴρ τοῦ
Υἱοῦ καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος διαστέλλεται τὸν
αὐτὸν ἐνταῦθα τρόπον μόνος αἷτιος εἰρημένος τοῦ
Υἱοῦ διαστέλλεται· οὔτε δὲ ἐκεῖ ἑτεροουσίου, μᾶλλον
δὲ μηδὲως οὐσης ἀντιθέου Θεότητος, οὔτε δὲ ἐν τού-
τοις ἑτεροφυῶς καὶ ἀλλοτριῶς προσώπου. Ἐκείνο
δὲ πιστὰ τὰ λεγόμενα, μηδὲν ἥττον καὶ αὐτὰ ἐξ ἑαυ-
τῶν τὴν πίστιν παρέχοντα. Ἐβρόβηθη δὲ καὶ ἀνωτέρω
ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας. Τίνος
ἄλλου χάριν τὴν διαστολήν ταύτην πεποιήται; Οὐδε-
νός ἢ πάντως, ἢ τοῦ ἔχοντος τὰ πάντα Υἱοῦ, ὅσα ὁ
γεννησας Πατὴρ, πλὴν τῆς αἰτίας. Αἰτίας δὲ τίνος;
Τῆς ποιητικῆς, ἀλλὰ χωρὶς τῶν εἰρημένων ὁ Πατὴρ
διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἅγιῳ τὰ πάντα ποιεῖ, ὡς
ὁ μέγας ἔρη τῆς ἀθανασίας ἐπιώνυμος. Ἀπίπεται δὲ
τῆς φυσικῆς ἐννοεῖν, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ
τούτου δῆλον, προῆλθε γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὅθεν γενν-
νηται. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ τοῦ Πνεύματος. Ἄμφω γὰρ
ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὁ μὲν γεννητός, τὸ δὲ ἐκπορευτός,
ὡς πολλάκις εἶρηκεν ὁ λόγος, τῶ συνεχῆ τῆς μνήμης
ἀγιαζῶν τῶν λεγόντων ἢ καὶ ἀκουόντων τὸν νοῦν.

Ἀλλὰ τὰ ὁμώνυμα αὐτίκα τῶν λέξεων, πέρηνεν
ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, πέφηνεν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προῆλθεν ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱός, τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξέλαμψεν ἐκεῖθεν τὸ μονογενὲς
φῶς, ἐξέλαμψεν ἐκεῖθεν τὸ παράκλητον φῶς, καὶ τὰ
ἐνεστώτα καὶ αἰδίων τὴν δῆλωσιν ἔχοντα ἐκ Πατρὸς
ἀμφότερα πρόεισιν, ἐκ Πατρὸς προέρχεται, ἐκλάμπει
ἐκ Πατρὸς, καὶ τὰλλα ὅσα ἡ Γραφὴ ἐν διαφόροις
παρίστησι. Τούτων δὲ οὕτω γε κοιμένων καὶ λεγο-
μένων ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ὅτι τις ἐθέλει δηλοῦν ὅτι ἐξ
αὐτοῦ ὁ Υἱός καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα καὶ τὴν ἐκεῖ-
θεν τούτων σημαίνοντων ἐναργῶς ὑπαρξίν, τίς ὁ
λόγος εἰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται; ὅτι δηλονότι ἐξ
ἀμφοῖν εὔρηται ἐνίοις εἰρημένον τῶν ἁγίων προῖον
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
ἢ μὲν παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ἢ καὶ πεφηνός, καὶ ἐκ-
λάμπων καὶ προερχόμενον, ἢ καὶ τῆς οὐσίας ἀμφο-
τέρων ὑπάρχον· ἢ πάλιν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, οὐχ
ὡσπερ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὕτω δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ
ἔχειν ὁμολογεῖσθαι τὴν ὑπαρξίν.

Ἔστω δὲ παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Πρῶτον μὲν οὐ
μὴ τὸ ἐκ τινος ὑπάρχον ἤδη ἔχει καὶ τὴν ὑπαρξίν
ἐκεῖθεν, εἶρηται γὰρ ἀνωτέρω, ἀλλ' ὅτι τὰ τὴν ὑπαρ-
ξίν ἔχοντα ὑπάρχει γε ἐκεῖθεν, ὅθεν ἔσχιον εἰληφῶτα
τὴν ὑπαρξίν. Ὑπάρχει γὰρ καὶ τοῦ ποταμοῦ τὸ
ἀρῶμενον ὕδωρ, ὑπάρχει δὲ καὶ τὸ φῶς ἐκ τῆς
ἀκτίνος· ἀλλ' οὐδέτερον αὐτῶς οὐδεμίαν ἐξ ἑνὸς τῶν
εἰρημένων τὴν αἰτίαν ἔχει τοῦ εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ
τῆς πηγῆς, λέγω δὲ πηγῆν, ὅθεν ὑποστάν τὴν πρῶ-
την ἐκρεῖ, τὸ δὲ τὸ φῶς ἐκ τοῦ ἡλίου, ὅθεν ἀπουγά-
ζον συνεχλάμπει τῆ ἀκτίνι· καὶ δι' αὐτῆς πρόεισι.
Τὰλλα δὲ ὁ τῆς ὁμωνυμίας λόγος ἤρπυσεν ἐκείνοις
συμπαρηγορηθεῖς παρ' αὐτῶ τῶ κεφαλαίῳ τῶν ἀπο-
ριῶν, βραδίως ἐπιλύσαι πᾶσαν τὴν ἐξῆς ἀμφισβήτη-
σιν. Ὅπου γὰρ ἡ σημασία τῶν φωνῶν κοινοτέρα καὶ
διάφορον τὴν δῆλωσιν ἔχουσα, τίς ἐστὶ πόνος ἢ κίν-

δυνος ἐφ' ἐκάστου τὸν ὀρθὸν ἀναλαμβάνοντα νοῦν, ἅπαντας ἀρμόζουσαν προσάγειν τῆ σκοπῇ τῶν προκειμένων καὶ ἀνόθευτον ἔννοιαν; Εἰ γὰρ τις πεφηνέναι λέγων καὶ ἐκλάμπειν καὶ ὑπάρχειν παρὰ τοῦ προανάρχου Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὰλλα τε ὅποσα σεσημείωται ἤδη, κἂν εἰ μηδὲν διαστίλαιο, οὐκ ἔστιν ὅμως ὡς οὐκ εὐθὺς διανίστησι πάντα τὴν τῆς εὐσεβείας τρέψιμον θυγμάτων κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀπταιστον τὰς λέξεις ἐρμηνεύων ὑπόληψιν, κάκεινα λέγειν διαιρουῦντα καλῶς, ὅτι ταῦτα ὁ Υἱὸς παρὰ Πατρὸς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ παρὰ Πατρὸς γέννησιν· ταῦτα δὲ καὶ τὸ παράκλητον Πνεῦμα, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἰδιάζοντα τρόπον τῆς ἑαυτοῦ ἐκείθεν ὑπάρξεως. ἄλλου δὲ ὡς καθ' ὃν αὐτὸ φάμεν παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Εἰ ταῦτα οὕτως καὶ σαφῆς τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, τί ἂν ἀκολουθήσειεν ἄτοπον εἰ ὡς περ τὰς αὐτὰς φωνὰς ἐκεῖ λεγόντων ἡμῶν καὶ διαιρούντων τὴν ἔννοιαν, καὶ ταῦτα δὴ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ προσώπου ὅτι ἐξ ἑνὸς τοῦ πρώτου καὶ αἰτίου πηγυμένων τὸν λόγον, οὕτω καὶ περὶ ἑνός; ἢ ὅτι ἐξ ἀμοιβῆς ἢ μὴν διὰ τούτου παρ' ἐκείνου, λέγω δὲ τοῦ Παρακλήτου ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἢ μὴν, παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, οὐ τὸ κοινὸν ἀποπλανήσει τῆς λέξεως, ἀλλὰ τὸ τῆς ἐννοίας αἰτίας ἰδιάζον πρὸς τὸν ὀρθὸν καθοδηγήσει σκοπὸν.

Ὁδηγήσει δὲ, εἰ τῆ εὐσεβείᾳ τῶν Πατέρων ἐπὶ

ἅπαντας ἐψόμεθα, καὶ τὰ μὲν ἐροῦμεν ὅσα περ ἐκείνοις ἐρρέθη, σιωπήσομεν δὲ ἅ ἐκείνοις σιωπήσαι ἀσφαλῆς ἔδοξεν. Ἐδοξε δὲ τὸν μὲν Υἱὸν οὐδὲ ὅπως ἀνειπεῖν τοῦ Πνεύματος αἴτιον· ἀπανταχοῦ δὲ τὸν Πατέρα ἀνεκήρυξαν αἴτιον καὶ μόνον αἴτιον ὡς περ τοῦ Μονογενοῦς, οὕτω γε καὶ τοῦ παρακλήτου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος.

Πέφηνε τοίνυν καὶ ὑπάρχει καὶ ἐκλάμπει ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐξ αἰτίας ταῦτα πάντα τοῦ Πατρὸς λέγεται. Πέφηνε αἰτίας καὶ ὑπάρχει καὶ ἐκλάμπει ἐξ Υἱοῦ, ἢ μὴν παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, οὐχ ὡς ἐξ αἰτίας ὅπως τοῦ Υἱοῦ, ἢ μόνου, ἢ μετὰ Πατρὸς, ἀλλ' ὅτι ὑφιστάμενον ἐκείθεν ἐκ τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως, τῶν γὰρ αὐτῶν οὐκ ἀποστήσομαι φωνῶν ὡς θεοπνεύστων, μένει ἐν Υἱῷ, καὶ συμπαραμαρτεῖ τῆ Λύγῃ. Δι' αὐτοῦ δὲ καὶ προῖον ἀδιαστάτως καὶ ἀνεκφοιτήτως ἐκφάνεται καὶ ἀπολάμπει αἰδίως. Ἐἴτα χορηγεῖται καὶ τῆ κτίσει παρ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ παρὰ Πατρὸς μεταδίδεται, Πνεῦμα ὃν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁμοφυῆς ἀμοιβῆς καὶ ὁμόδοξον. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς, καὶ εἰ μὴ ἱκανῶς, ἀλλὰ μετρίως ἴσως τὰς τῶν ἀντιθέτων διελύσαμεν ἐνοστάσεις. Εὐθέτου δὲ τετυχηκότες καιροῦ, τάχ' ἂν καὶ τελειώτερον διαλύσαιμεν τοῦ Παρακλήτου συμμαχοῦντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν ἐνισχύοντος.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΝ

ΓΕΩΡΓΙΟΝ

SAPIENTISSIMI ET BEATISSIMI PATRIARCHÆ CPOLIS

DOMNI GREGORII CYPRII

LAUDATIO SANCTI MAGNI MARTYRIS ET TRIUMPHATORIS

GEORGII

(Ex cod. Vatic. in Aprili Bollandiano, tom. III, p. 123-XXV.)

PROLOGUS.

1. Solent oratores sere singuli æquum censere, ut labores sui magni videantur, quia expedita illustres simul et difficiles; idque ut vel in eo quod deliquerint, veniam, vel ex eo quod recto peregerint, laudem sibi demercentur. Ego autem, ora-

α'. Ἔθος τοῦτο τῶν λόγους ἀγωνιζομένων σχεδὸν ἐκάρτη, τοὺς καθ' ἑαυτῶν ἀγῶνας μεγάλους οἶσθαι ἀξιῶν, καὶ λαμπρῶς καὶ δυσχερεῖς ἀνῆσαι, συγγνώμην ἑαυτῶ τῆς ἤττης ἢ τὸν τοῦ κατορθῶσαι ἔπαινον ἐντεῦθεν κατασκευαζομένων. Ἄλλ' εἰς Γεώρ-

γιον ἔμοῦ τὸ μέγα τῶν ἀθλητῶν ὄνομα βλέποντος ἂν τῷ λόγῳ, καὶ τοσοῦτον ὑποθέσειας μέγεθος τὴν αὐτοῦ εὐφημίαν ἄρασθαι πειρωμένου, οὐκ οἶδα τίς ἂν γένοιτο δικαιότερος, περὶ ἄλλης ὑποθέσειας καθιστάμενος τὴν σπουδὴν, καὶ προκαταγγεῖλαι μίαν εἶναι τὸν ἀγῶνα, καὶ δεῖσαι προσελθεῖν, ἢ καὶ συγκώμην αἰτήσασθαι. Ἐγὼ γ' οὖν τοσοῦτον ἔχω χαλεπὸν ἐν τούτῳ κατανοήσας, ὥστε μοι ὁμοῦ μόνον ἀφαιμένῳ, παραπλήσιόν τι παπονθέναι τοῖς ἐξ ἀπειρίας ἐπιθυμοῦσι μὲν ἐπιβαίνειν θαλάσσης, ἐπιθεσθῆναι δὲ ὁμοῦ εἰς τὸν ἄντικθον τὰ τῆς ἐπιθυμίας χωρεῖ, δυσχέρειαν πελάγους καταμαθοῦσι, καὶ σάλον καὶ κλύδιονα καὶ ὅσα πολὺ μᾶλλον εὐχεσθαι καταναγκάζει τὴν ἐκείθεν ἀπαλλαγὴν· ὅθεν καὶ ἀπέστην ἂν αὐτίκα, εἰ μὴ μέ τις ἀνάγκη ἐκ προηγησαμένης εὐχῆς κατασχοῦσα τὴν, μὴ ποτε τὸν λόγον ἐξυφάναι τῇ Μάρτυρι βιαίως ἐνταῦθα συνήλασεν.

β'. Ἄλλ' ἐπειδὴ μοι ἀνάδοτις οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀποφυγὴ τοῖς ἐμαυτοῦ περιειλημμένοις δεσμοῖς, ἐπιβοῶμαι κατὰ τῶν ἀποριῶν τὴν μαρτυρικὴν χάριν, καὶ διὰ τὸ σύνηθες ἐπὶ τῆς ἐπιπλήσεως καὶ τὴν ἀεισυναίσθησιν τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας, μάλιστα δὲ καὶ τὸ οἰκτεῖον τῆς ὑποθέσειας, ὅτι ὄρωρον αὐτῇ τὸν λόγον προσάγομεν. Εἰ γὰρ καὶ ὁμοσπονδῶν ἐπιπνεύσεις ταύτης ἐμοί, ἢν πλουτήσας ἐκείνοισι παρὰ θεοῦ χάριν, ἐκαρτέρει μὲν πάσχων ἢ μὴ πέφυκε στέγειν ἢ φύσει, εἰργάζετο δὲ ὄρων ὅσα μὴ οἶδεν ἢ φύσει· οὐκ ἐνδοιάσω περὶ τοῦ ἐγγειρήματος, εἰ εἰς τέλος ἀφίξομαι, οὐδὲ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα προήσομαι. Ἄλλ' ἀρκτέον ἤδη τοῦ λόγου τῇ ἐκείνου ἐπικουρίᾳ ὁρμήσαντας.

tionem habiturus de Georgio, magno illo athletarum nomine, lanquamque argumentum, quanta est ipsius laudatio, assumpturus, nescio utrum justius aliquis, alieni materiam suam applicaturus studium, praefari possit, magnam esse laborem, quem aggredi timeat, et cujus suscepti postulet sibi veniam dari. Igilur animum in eam intendens sic plane angor, ut mihi videar, cum vel primis attingendo digitis, idem pati, quod ii qui ex imperitia cupiunt mare conscendere, conscendentes autem in adversum litlus protendunt, desideria, experiendo discentes saevitiem pelagi, ejusque procellas et tempestates et quaecumque alia solent cogere, ut quis optet inde abesse longius. Quod sane haud multum abest a me, nisi ab ejusmodi voto faciendo prohibens necessitas quaedam violenter huc traxisset, ad orationem aliquando tandem Martyri pertexendam.

2. Quoniam vero neque solutionis spes neque effugii locus mihi est, propriis constricto vinculis, inclamo, ut solent in angustiis deprehensi, Martyris gratiam; tum quia consuevi ipsum invocare, tum quia semper ipsius promptum auxilium sum expertus, maximo autem, quia cum hoc argumentum ipsi sit proprium, ipsum hunc sermonem muneri loco eidem afferimus. Si enim quolibetque aspirat mihi eam, cujus ipse apud Deum dives est, gratiam, toleraret aliquid ea patiens quae non posset sustinere natura, aut ejusdem naturae fines deberet transgredi operando, tamen ne sic quidem dubitarem ad finem adducere quod proposui, neque fiduciam bonam dimitterem: quanto magis nunc, cum sufficiat, si nobis in ipsius auxilio confidentibus loquendi tribuat facultatem?

CAPUT I.

Sancti Gregorii patria, parentes, oblatio sui ultronea et prima coram tyranno Iormenta.

γ'. Εἰ μὲν οὖν ἔξῃν μοι ἢ περὶ ἐγὼ βούλομαι διαμέσθαι τὴν λόγον, ἀλλὰ μὴ, πρὸς τὸν κεκατηκτότα παρὰ τοῖς πολλοῖς νόμον, οὔτε πατρίδος μνημονεύσα, ὡς ἔχει κάλλους τε καὶ μεγέθους, οὔτε τινὸς ἄλλου τῶν ἕξωθεν ἐκείνοισι ἂν ἐπέβαλλον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἢ πρὸς τὴν εὐφημίαν ἄντικθον φέρει. Καὶ γὰρ μοι πάνυ τι μικρολογουμένων ἔργον εἶναι δοκῶ, ἔχοντας ἐγκωμίων τὰς πάντων μεγίστας ὑποθέσεις, διεξιέναι ζητεῖν, καὶ τῶν ἐλαχίστων τὴν εὐφημίαν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ οὐκ ἂν δυνατῶς ἐχούσης ἀνευ τούτων συστήναι, ἢ ἐχούσης μὲν, οὐ τελείως δὲ, θεούσης γὰρ τῆς μὲν παρὰ θεῶν εὐχῆς τῇ Μάρτυρι, τῆς δὲ παρ' ἀνθρώποις. Εἰ μὲν ὁποῖον θῆτινα τούτων ἐμέλλομεν μέζονα ποιεῖν ἐκ τοῦ πλείονα εἰπεῖν, ἄτοποι παντελῶς ἤμεν, μὴ πάντα προσθέντες εἰς μέσον, καὶ πάντα ζητήσαντες· ἐπεὶ δ' ἢ μὲν, λογισμαῖς ἡμετέροις οὐχ ὑποπίπτουσα, οὐδ' ἂν ἐξ ἡμῶν ὁτιδήποτε τρόπῳ πράξασιν δεχοίτο· ἢ δὲ προκατειλημμένη ταῖς ἀπάντων οὐσα ψυχαῖς, οὐδ' ἂν τινος ἐξηγητοῦ δέουτο, ὥστε παραδεχθῆναι (οὔτε γὰρ ἡλιακοῦ φωτός, ὡς εἴη φῶτων

3. Si liceret mihi pro arbitrato orationem disponere, non obligato ei quae ut plurimum observatur legi; non utique patriam vellem meminisse, velut magnae atque speciosae, neque externorum quorumcumque decorum, sed statim a principio ea apprehenderem, quae ad laudationem praecipua sunt. Etenim minutulorum opus mihi esse videtur, in eis argumentis, quae omnem superant commendationem, digredi ad infima, ex hisque captare encomiorum materiam, lanquam sine his subsistere non possent, aut saltem minus perfecta foret gloria Martyris apud Deum hominesque. Ex quacumque enim parte hanc velimus dicendo majorem facere, rem egerimus inconcinnam, omnia requirendo, nec tamen in medium adducendo. Nam ea quae ex Deo est gloria, cum ratiocinio nostro subjecta non sit, nullo modo potest augmentum quaecumque a nobis accipere; quae autem ab hominibus provenit, cum jam pridem in omnium animis perfecta sit, non eget expositore aliquo, ut recipi possit. Sicut enim non expectant homines

luminis solaris cognoscendi magistrum, utpote quod lumen omnium est clarissimum; ita nec de istius claritate, ut quæ sermonem omnem cogitanturque excellat, indiget quis aliunde doceri. Quod igitur erit operæ in talibus ponendæ pretium, quando congruè omitterentur illa, quæ dixi, externa, nisi aliorum quoque auribus oratio subserviret?

4. Si tamen tanti Sancti patriam omnino vellem in sermonem inducere, cælum utique inducerem, felicem illam et incommutabilem regionem, angelorum, inquam, patriam: nec enim aliam in ipso laudare convenit, qui istuc conversationem suam immaculatam sic transtulerat, ut neque parum quid distare ab angelis videretur. Quoniam nihilominus omnes fere cum quoque requirunt, quæ in terris nascendo obliuiscuntur; et æstimant sermonem ab ea ductum sua ire via: hæc etiam ei fuit haud facile cuiquam alteri cessura in claritate, et quam sine multa admiratione nec percurrere valeat aliquis. Cappadocum enim regionem, quæ Sanctum hunc tulit, merito quidem laudavit quispiam ex hoc capite, quod situm nacta opportunum, et a confinium regionum aliena excessibus, valet ad omnem genituram, proferens pulcherrima quæque terræ gemina, idque minime parce, sed quam multa ad vitam humanam conducunt. Nihilominus juste commendaverit aliquis, quod incolas habeat ab origine Græcos, genus hominum peculiari polens dicendi facultate, et propter continuam ejus rei exercitationem, egregie ornans matrem naturam, ipsiusmet fines supergrediendo. Sed non tam hoc omnium ejus decorum præstantissimum quis dixerit, quam quod pietatis fundamentum habeat præ cæteris solidum, unde et martyrum et magistrorum veritatis consuetudo semper abundavit proventu etenim superiori ætate, cum persecutiones ferverent, nulla plures aut illustriores pugiles objecit errori; postea autem, cum turbo hæreseon incubuit, et tota peno Ecclesia eidem timeretur involvenda; sola inter omnes et supra omnes excelsus communis fidei propugnatores, per ipsos totius universi inundationem repressit. Quæ cum sint præclara, quomodo non possint illam non idonee exornare? Laudum tamen ejus omnium præcipua et universus speciei ornatus is est, quem modo prædicandum suscepimus.

5. Nunc vero cum ad gloriam conferre ducam, si qui parentes habuit, eosdem fuerit æmulatus; proponere convenit quod ejus genitores nobiles quidem fuerint genere, sed nobiliores pietate; opibus transeuntibus divites, sed manentibus opulentiores, cum presentia recta dispergendo futura sibi compararunt. Ex his pater suæ secundum Deum conversationis adeptus est præmium, quod vitam martyr consummavit: mater vero, pares viro coronas consecuta, incruentus tamen, eandem quidem quam vir suus habuit voluntatem, ad pugnam autem admissa non est, imbecilliori sexui parentibus

Λ ἀπάντων λαμπροτάτον, ἔξωθεν διδάσκαλον ἀναμενομεν ἄνθρωποι· οὗτ' αὖ περὶ τῆς τοῦδε λαμπρότητος, ὡς εἶη λόγον ὑπερβάλλουσα καὶ διάνοιαν, ζητήσει τις ἐτέρωθεν διδαχθῆναι· τί λοιπὸν ἐκ τῆς περιεργίας τὸ κέρδος, ὥστε παρέλιπον ἂν ἄπερ ἔφην θεόντως, εἴπερ μὴ ἀκοαῖς ὁ λόγος ἀλλοτρίαις ἐδούλευεν;

Δ. Εἰ πατρίδα πῶς εἰσάγειν τοῦ τοσοῦτου βουλούμενος, τὸν οὐρανὸν εἰσῆγαγον ἂν, τὴν ἀνώλεθρον καὶ εὐδαίμονα κατοικίαν, τὴν τῶν ἀγγέλων πατρίδουδὲ γὰρ ἄλλην εἰκὸς ἐπιφημιζειν αὐτῷ, ἐκεῖσε μεταθεμένῃ καθαρῶς τὸ πολίτευμα, καὶ μηδὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένῃ. Ἐπεὶ δὲ πάντες σχεδὸν καὶ τὴν κάτω παροικίαν ἐπιζητοῦσι, καὶ τὸν λόγον ἐντεῦθεν ὀρμημένον οὕτως ἐδίῳ χωρεῖν ἀξιοῦσιν ἐπὶ τὰ πρόσω· ἔστι τοίνυν καὶ αὕτη, οὐ βραδύως ὑτέρῃ τῆς ἐπιφανείας παραχωροῦσθαι, οὐδ' οὐα καὶ παραδραμεῖν αὐτὴν τινα μὴ σφόδρα θαυμάζοντα. Τῆς Καππαδοκίῃν χώρας, ἣ τὸν τοσοῦτον ἐξήνεγκεν, ἐπαινεῖται μὲν ἂν τις, καὶ τοῦτο δικαίως, ὅτι θέσεως λαχούσα εὐκαιροῦ, καὶ τὰς τῶν ὀρώντων ὑπερβόλας διαφεύγουσα, ἔρρωτο πρὸς ἀπάσας γονὰς ἃ κάλλιστα γῆς ἐστὶ γεννήματα, καὶ ἀφθονα πάντα προῖσχει ὅποσα πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον τελεῖ· ἐπαινεῖται δ' οὐχ ἥττον, ὅτι καὶ οἰκίτορας ἐφάνη πλουτήσασα τὸ ἀνέκαθεν Ἑλληνας, γένος ἀφωσιωμένον τῇ τῶν λόγων φύσει, καὶ διὰ τὴν ἐν τούτοις καὶ μετὰ τούτων κίνησιν καὶ ζωὴν, τὴν μητέρῃ φύσιν τὰ εἰκότα τετιμηκὸς τῷ τοῦ ἔρους ἐπιθεῖσθαι αὐτῇ. Οὐ μὴν δὲ τοσοῦτον ἀξίως, ὅσον εἰ καὶ εὐσεβείας ἔδαφος λέγοιτο, πάντων ἀστῆ τῶν ἄλλων ἐπισημότερον, καὶ τελεῖν μὲν αὐτῇ συνήθη τὴν τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας φορὰν, συνήθη δὲ καὶ τὴν τῶν διδασκάλων. Ἦν γὰρ τοῖς ἄνω καιροῖς τῶν διωγμῶν ἀκμαζόντων, οὐκ οὐν ἄλλῃ τις πλείους ἢ λαμπροτέρους ἀγωνιστὰς κατὰ τῆς πλάνης προβάλλετο· κἂν τοῖς μετὰ ταῦτα δὲ χρόνοις τοῦ τῶν αἱρέσεων κλύδωνος ἐπιόντος, καὶ πᾶσιν ἄρδην Ἑκκλησίαν ἀπειλοῦντος ἐντὸς καταλήψεσθαι, μόνῃ τῶν ἄλλων καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων τοῖς κοινοῦς ἀνιστώσα προβόλους, ἐν αὐτοῖς τὴν τῆς οἰκουμένης ἐπίκλυσιν περιέθραυε. Καὶ λαμπρὰ μὲν αὐτῆς ταῦτα καὶ ἐπιεικῶς ἔχει· κοσμεῖν· πῶς γὰρ οὐ; ἀλλὰ τό γε κοφάλαιον τῶν ἐπαίνων καὶ ὁ σύμπαρ τῆς φιλοτιμίας κόσμος ὁ νῦν ἐστὶν εὐφρημούμενος.

Δ

Ε'. Πατέρων μὲν γενόμενοι, καὶ ἀποχρῆναι αὐτοῖς εἰς φιλοτιμίαν ἤγημαι, ὅτι τοῦδε πατέρες ἦσαν νομὶ δὲ ἔστι προσθεῖναι, ὅτι καὶ εὐγενεῖς τὴν κάτω γέννησιν, εὐγενέστεροι δὲ τὴν εὐσεβείαν, πλούσιοι τὴν βίουσαν κτίσιν, πλουσιώτεροι δὲ τὴν μένουσαν, διὰ τοῦ τὰ παρόντα σκορπίζειν καλῶς τὰ μέλλοντα κατακτιώμενοι· πατήρ μὲν, γέρας τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας εὐράμενος τὸ τὸν βίον σφραγίσαι τέλει μαρτυρικῷ· μήτηρ δὲ τῶν ἴσων τῇ ἀνδρὶ στεφάνων ἐπιτυχοῦσα, εἰ καὶ ἀνάμακτος ἦν στεφανίτις, τὴν αὐτὴν μὲν προθυμίαν τῷ ἀνδρὶ ἔχουσα, ἀποτυχοῦσα δὲ ὅμως τῆς ἀθλήσεως, τῆς τοῦ θύλακος ἀσθενείας

φειταμένων τῶν διωκτῶν· ἀμφότεροι καὶ παραδείγματα προδείξαντες τῷ παιδί, καὶ σπέρματα παρασχόντες εὐσεβείας, φιλοπτωχίας, τῆς μέχρι αἵματος πρὸς τὴν εἰδωλολατρειαν ἀντικαταστάσεως· ἃ δὴ παρειληφώς αὐτός, ὡς περ ἄλλον τινὰ κληρὸν πατρῶν, καὶ καλῶς τῆ γεωργίᾳ τοῦ Πνεύματος προσεξεργασάμενος, οὐχ ὅσον μόνον εἰς ἕκαστον ἐξ ἐνός προύθηναι καὶ πληθυνθῆναι πεποίηκεν, ἀλλὰ τινα λόγον ἐπιδόσεως ἀνυπέροβλητον δέξασθαι. Πάντα γὰρ, ὡς τις ἄριστος τῶν καθ' ἑαυτὸν οἰκονόμοις, μετατίθεται πρὸς οὐρανῶν ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ μετασκευάζεται οὐδ' αὐτοῦ φειτάμενος σώματος, μὴ καὶ τοῦτο καρποφορῆσαι Θεῷ· καὶ ὁ τρόπος, οἷος; Οὐ γὰρ μόνον δι' ἀγνείας καθαρότητος, ἀλλὰ καὶ δι' αἵματος, καὶ οὐκ ἀνευ τῶν μεγίστων κινδύνων.

ε'. Ἐστρατεύετο μὲν οὖν ἤδη τῷ κάτω βασιλεῖ καὶ ἔδορυφόρει, νεανίας μέγας ἰδεῖν καὶ καλὸς, φοβερὸς συμπλακῆναι, γενναῖος, ἀκαταγόνιπτος, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ὀριωμένους ἐχθρούς· δαίμοσι δὲ, ὡς περ ὄραν εἰς αὐτοὺς πεφυκῶς καὶ πάθος ἐκείθεν οὐ προσιέμενος, ἔτι μᾶλλον ἐμδριθῆς καὶ ἄμαχος καὶ ἀπρόσιτος. Ἀλλὰ μεταπάττεται, καὶ τὴν στρατείαν ἀντι· Καίσαρος ποιεῖται Χριστοῦ· ὧν μὲν δὴ καὶ πρῶτον Χριστοῦ, ἀλλὰ νῦν τελειώτερον, ὅτι οὐδὲν ἐδίδου κόσμῳ οὐδὲ τῷ κοσμοκράτορι, ἀλλὰ πάντα φέρων προσανέθιθαι Θεῷ, ὅτε οὐ κρύπτων διετέλει τὸν Χριστιανισμόν οὐδὲ τρόπον τινὰ σοφιζόμενος, ἀλλὰ δημοσιεύων καὶ πρῆξιαζόμενος. Καὶ τὰ μὲν δὴ προσίμια τῆς παρρησίας αὐτῷ, ὄρων τὸν διωγμὸν ὡς περ καταγιγῶσα σφοδρῶς φερόμενον, καὶ πάντας πλὴν ὀλίγων καταλαμβάνοντα καὶ τῶν διωκόντων ποιούντα, τὴν τε εὐσεβειαν τυραννουμένην καὶ τοὺς διώκτας φιλονεικούντας, ὡς περ τῶν σωματίων οὕτω δὴ κρατεῖν καὶ ψυχῶν, αἷς Θεὸς αὐτονομίαν γνώμης παρέσχετο, (οὐμοῦ δικαίου καὶ ζήλου πληροῦται· καὶ πάντα μεγαλοψύχως ἑαυτοῦ, καθάπερ καὶ οἱ πυγμαῖν ἢ παγκράτιον ἀγωνιζόμενοι, ἀποῤῥίψας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διὰ τῶν πενήτων εἰς οὐρανούς παραπέμψας, μόνον ἑαυτῷ καταλείπει τὸ σῶμα, ἵφ διενεγκεῖν τὸν πόλεμον ἔμελλεν.

ζ. Εἶο' ὡς ἂν ἑαυτῷ μεγαλοπρεπέστερον τὸ θέατρον γένηται, καὶ μᾶλλον περιφανῆς ὁ ἀγὼν, ἡμέραν ἐπιτηρήσας ἐν ἣ δημοτελίως ἐορτάζειν ἔδει, ἔδει δὲ καὶ Διοκλητιανὸν αὐτὸν παρεῖναι τοῖς πλήθεσι συνεορτάζοντα, ὡς περ λέων πάντα προδεικνύμενος σοβαρὰ, εἶδος, φρόνημα, βᾶδισμα, πῦρ τε πνέων, καὶ βλοσυρότερον περιβλέπων, εἴασισιν, ἀπτοχίτη γνώμη, λαμπρᾶ τῆ τωνῆ, ἀνακηρύτων Χριστὸν, μυκτηρίζων τοὺς δαίμονας, ἢ ψυχῆς ἐκείνης ζήλου Θεοῦ κατεσθιομένης! ὦ Θεοῦ ἔρατος, οὕτω φλέγοντος καὶ οὕτω κινουντος τοὺς ἐραστὰς! Τίς ποτε τοσοῦτον ἐξετάκη βλέπων ἀσυνετοῦντας; τίς τοιοῦτον φρόνημα κατὰ κριτὸν ἐπιδείξατος τίς κατὰ λόγον ἠνδραγαθήσατο; Οὐδὲν τότε τὸν τῶνον ἐγάλασεν, οὐ τὴν προθυμίαν ἠμόλυνεν, οὐκ ἀπειλαὶ φρικώδεις αἱ κατὰ τῶν εὐσεβεῖν ἠρημένιων ἐφέροντο, οὐκ

A persecutoribus: uterque autem exempla reliquit filio, semina præbens religionis erga Deum, misericordiae in pauperes, et constantiæ usque ad sanguinem contra idololatriam pugnaturæ. Quæ ille suscipiens, velut meliorem hæreditatem, et omni spiritus disciplina probe excultus, non solum centum ex uno amplificans protulit, sed quamdam incrementi rationem suscepit, cui superaddi nihil posset. Omnia enim sua, tanquam optimes dispensator, e terris in cælum transtulit; nec ipsi quidem parcens corpori, quominus ex hoc fructificaret Deo; idque non tantum per castitatem puritatemque, sed etiam per sanguinis effusionem, inter multa maximaque discrimina.

B 6. Militabat ille primum terreno regi et arma ferebat, juvenis aspectu grandis atque decorus, congressu formidabilis, insuperabilis hostibus visibilibus; contra dæmones vero, ubi cum iis rem habere cepit, nihil ab eis patiens, multo adhuc magis constans et invictus apparuit. Tandem tamen militiae genus mutavit, sequæ a Cæsareis castris ad Christi signa transtulit: non quasi ab initio non fuisset eisdem addictus, sed tunc perfectiori longo modo id fuit, quando nihil mundo, nihil mundano imperatori donans, omnia detulit obtulitque Deo. Itaque Christianitatis titulum non habebat occultum, aut quadam ratione dissimulatum; sed publice enim vulgans, fidenter profitebatur. Principium autem experiendæ constantiæ ipsi fuit, quod videns persecutionem instar procellæ ferri vehementius, et paucis exceptis omnes pene ab ea comprehendi atque persecutoribus subjici, pietatem vero per tyrannidem premi, idque agi ut non tantum corporibus vis inferretur, sed etiam mentes, quas sui arbitrii esse voluit Deus, pertraherentur in servitutem, indignatione justa ac zelo impletus sit: quapropter, velut luctam pugnamve ingressurus, magno animo cuncta abiecit externa, aut verius per manus pauperum transmisit in paradysum, ut solum sibi corpus servaret, quod nudum erat expositurus certamini.

7. Deinde ut theatrum quoque se dignum haberet et magis illustre stadium, observavit diem, qua oportebat publicum agi festum, ipsumque Diocletianum adesse multitudini, festivæ hilaritatis participem. Tunc scilicet leonis instar fronte, oculis, incessu magnanimitatem ostentantis atque ignem spirantis et lorve circumspiciantis, ingressus est mente imperterrita, et clara voce Christum prædicans, dæmonesque subsannans. O animam divino astuantem zelo! o amorem Dei sic urentem, sic moveentem amantes! Quis unquam ita elatus est videns idololatrarum amentiam? quis talem pro tempore protulit sapientiam? quis pro ratione egit tam generose? Nihil erat quod animi laxare intentionem, nihil quod aciem posset obtundere: non horribiles minæ contra pietatis

sectatores promulgatæ; non species varietate tormentorum, oculis objectæ; non memoria cruciatuum adversus sanctos antehac excogitatorum, qui etiam ipsi erant subeundi; non ipsa eorumdem tolerantia; non mortes diversimodæ, quibus fideles ab hac vita expellebantur violenter: omnibus enim istis alius mentem extulit, velut si extra corpus positus, adversus culturam dæmonum initum esset generosum certamen. Hanc animi fortitudinem exhorruerunt dæmones, et omnes dæmoniorum cultores; in hac sibi complacuerunt de caelo angeli, et desuper spectatores agonis ejus facti beatorum prædicaverunt; hæc Diocletianum confudit, qui fiduciam tantam suam esse despectam interpretatus, furore et indignatione repletus est.

8. Quæ porro conscoula sunt, majoris cujusdam quam humanæ virtutis eguere, ut certamen suum posset Sanctus usque ad finem exsequi. Quis enim verbis sufficienter explicaverit aut inmanitatem torquentium, aut fortitudinem Martyris, qua obfirmabatur ad pericula, iisque resistebat supra naturæ communis mensuram? Beatus Job prædicatur tanquam hominum patientissimus generosissimusque: sed tentatio contra quam depugnavit fuit involuntaria; requisitus enim et traditus fuit: qui autem ista sustinuit, seipsum in manus tortorum dedit, inventus et oblatas neque querentibus neque petentibus cum. Ad extremum vero laborum ejus non paulatim inflicta est plaga, veluti si ad patientiam præliis levioribus exerceretur; sed tanquam generosissimus atque expertissimus miles, maximis statim a principio discrimenibus est objectus; ut inde experimentum sumeretur, utrum homo esset vel communis nobiscum naturæ particeps.

9. Diocletianus vero intra se habebat dæmonum incitantium legionem, a quibus, licet Martyris constantiam ipsimet obstupescerent, furiosius commovebatur, ut suspendi eum et dirissima quæque juberet perpeti: quidquid autem jussit, continuo executioni mandatum est. Suspendebatur in conspectu omnium, verberabatur, laniabatur; conto denique per ventrem acto vulnerabatur: quorum ista quidem eo faciebant ut dolores incuterentur Martyri, hoc vero etiam ut mors subsequeretur; non enim intendebant eum de medio tollere per necem, cui brevis esset cruciatus conjunctus. Sed neque ista, quantumvis vehementia, potuerunt eum contristare, prohibente id Deo; neque contus quidquam omnino nocuit, tanquam a solidiori materia, ferrea videlicet aut adamantina, repulsus atque reclusus, fortassis et Martyris corpus reveritus, et insensibilitatem tyranni redarguens: siquidem ipse, ferreus existens, absterrebat ab inferenda noxa; ille autem, animum habens rationalem, non erat placabilis; uti nec placatus fuit, nec

Α εἶδη, κολαστηρίων ἐν ὀφθαλμοῖς παντοῖα προκείμενα, οὐ μνήμη βασάνων αἱ τοῖς προεληφύοσι τῶν ἀγίων ἐπήχθησαν καὶ αὐτὸν διαδέχεσθαι ἔμελλον, οὐ τὰ ἐκείνων κατήχηματα, οὐχ οἱ θάνατοι δι' ὧν τῶν παρόντων βιαίως ἐξέστησαν· πάντων δὲ ὑπεράνω στήσας τὴν γνώμην, ὅστις τῶν ἔξω σώματος, ἀνδρικιώτατα ἐπαποδύεται κατὰ τῆς τῶν δαιμόνων τιμῆς. Τοῦτο τὸ φρόνημα δαίμονες ἐφριζαν καὶ πάντες οἱ δαιμόνων θεραπευταί: τοῦτο οἱ ἐν οὐρανοῖς ἠδέεσθαι ἄγγελοι, καὶ ἀνωθιν θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος προκύπτοντες ἐμκκάρισαν· τοῦτο καὶ Διοκλητιανὸς αἰσχυρθεὶς, καὶ καταφρόνησιν ἑαυτοῦ τὴν παρρησίαν ὑπειληφώς, ἀθυμίας ἐμπέπλαται καὶ θυμοῦ.

Β ἦ. Ἐὰ δὲ ἐντεῦθεν μείζονός τινος ἔδει δυνάμειος ἢ ἀνθρωπίνης, ὥστε διὰ τέλους ἀξίως ἰσχυῖσαι διεξιέναι τὴν ἀθλήσιν. Πῶς ἂν τις ἱκανῶς ἐξείποι τῇ λόγῳ ἢ τῶν κολαζόντων τὴν ἀγριότητι, ἢ ἐκείνου τὴν καρτερίαν, μεθ' ἧς ἐβόρωτο κατὰ τῶν κινδύνων, καὶ ἀντεῖχεν ὑπὲρ τῆς μέτρας τῆς φύσεως; Τὸν μὲν δὲ μακκάριον ἰσχυρτατόν ἀνθρώπων καὶ καρτερικιώτατον ἀναγράφουσιν· ἀλλ' ὁ πειρασμός, πρὸς ὃν ἐπάλαυνεν, ἀκούσιος ἦν (ἐξαιτεῖται γὰρ καὶ παραδίδοται)· ὁ δὲ φέρων ἑαυτὸν παρέδωκεν ταῖς βασανισταῖς, μὴ ζητοῦσι μηδ' ἐπερωτῶσιν εὐρισκόμενος καὶ ἐμφανιζόμενος· εἰς τε τὸν ἔσχατον ἐκείνου τῶν ἀθλων τὴν πληγὴν οὐ κατὰ μικρὸν προῆλθε, τὴν καρτερίαν οἶον ἐν τῆς ἐλάττωσι προπαυδευόμενος, ἀλλ' ὡς εἴ τις γενναιώτατος ὁμοῦ καὶ ἐμπειρότατος ὀπλιτων τοῖς μεγίστοις κινδύνοις ἐκ προοιμίων ἐνήλατο, ὅ τε πειράζων ἐνταῦθα, εἰ καὶ ἄνθρωπος ἦν, καὶ τῆς καθ' ἑμῆς φύσεως.

Γ ὁ. (1).... ἀλλὰ λογεῶνα πνευμάτων εἶχεν ἐνδύονεν διερεθιζόντων, ὅφ' ὧν δὴ τότε πληγέντων πρὸς τὴν παρρησίαν τοῦ μάρτυρος, μανικώτερον ὑπεκινεῖτο, καὶ ἀναρτῶσθαι καὶ δεῖνὰ πάντα πάσχειν διεκελεύετο, καὶ πάντα εἶχεν εὐθὺς ὡς διεκελεύετο. Ἄνηρ ἔατο πάντων ὀρώντων, ἠκίετο, ἐξέετο, καὶ τελευταῖον κοντῶ κατὰ τῆς γαστρὸς ἐτιτρώσκετο· τοῦτο μὲν ἵνα καὶ ὀδύνας γένωντο, τοῦτο δὲ ἵνα καὶ θάνατος ἐπιγένοιτο· οὐ γὰρ ἐσκόπουσαν αὐτὸν μετελοθεῖν βραχεῖαν ἔχοντι τὴν ὀδύνην θανάτω. Πλὴν οὔτε ἐκεῖνα, ὡς ἄρα καὶ σφοδρότητος εἶχε, λυπεῖν εἶχεν, ἀνείργοντος τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ κοντός παντάπασιν ὑπράκτει, ὥσπερ ἐκ στερότερας τινὸς φύσεως σιθηρᾶς ἢ ἀδαμαντίνης ἀντιωρούμενός τε καὶ ἀποκρούμενος, τάχα καὶ τοῦ τυράννου τῆς ἀναισθησίας κατηγορῶν· εἶπερ ὁ μὲν, σιθηρός ἦν, ἀπέσχετο, ὁ δὲ, λογικὴν ψυχὴν ἔχων, οὐκ ἔμελλε δυσωπεῖσθαι· ὥσπερ ἄρα οὐδ' ἐδυσωπεῖτο οὐδὲ ἀνεκώπτετο τῆς ἐπὶ τὸ κολάζειν ὀρμῆς, τούναντίον μὲν οὖν καὶ βαρὺς ἔτι μᾶλλον ἦν καὶ σφοδρὸς ἐπὶ τούτῳ, οἶονε!

(1) Hanc periodum recognoscens, existimo plus aliquid deesse quam nomen Diocletiani, quod interpretando addidimus: videtur enim instilui compa-

ratio inter unum illum dæmonem, qui Jobum exercebat, et multos illos, qui Diocletianum adversus Georgium stimulabant.

μεζονος κακίας εις ἀφορμὴν τοῦ θαύματος αὐτοῦ γεγονότος (τῶν γὰρ ἀνιάτως ἐχόντων αὕτη δῆπου φύσις εἰς βλάβην μετατρέπειν οἰκέειν ἐκ τῆς ἐνούσης κκοηθείας, ὅπερ ἂν τις καὶ προσενέγκη σωτηρίας φάρμακον)· διὰ τοῦτο καὶ ἔτοιμος ἦν αὐτίκα τότε, χαλεπωτέραις ταῖς τιμωρίαις ἐκτρέθειν αὐτόν· ὥστε καὶ, ὅτι μὴ σέλας ἦν, ἀδειαν παρέχων ἐκείνῳ κατὰ τοῦ μαρτυρικοῦ νότου τεταίνειν.

vioribus semper suppliciis conterere; adeo ut nec dorsum Martyris, ut Psalmista loquitur, fabricare.

ι'. Ἄλλ' εἶργε τῆ ἐπιχειρήσειος νύξ ἐπελθοῦσα. Δεινότατα ἔφερε βάσανον ἑαυτῷ τὴν βρυτάτην οἰόμενος τὸ καὶ μετρίως ἀνακωχῆς ἐκείνον τυχεῖν. Οὐ μὴν δὲ καὶ παντάπασιν ὑπὸ προθυμίας ἡμέλει διὰ τὴν ὥραν, οὐδ' ἀνεβάλλετο τὰς κυλάσεις, ὅτι μηδὲ τῆς θηριώδους ἦν ἐκείνου ψυχῆς εἶκριν εἰδέναι τοιοῦτον καιρῷ· ἀλλὰ τινι φρουρᾷ, καὶ αὐτῇ δυσχερεστάτῃ τῶν ἀπασῶν, ἥτις καὶ δυσώδης, ἦν καὶ ζοφώδης καὶ σκιᾷ θανάτου παρεΐαστο, δοθῆναι κελεύει. Καὶ ἦν τοῦτό γε παραχρῆμα τοῦτον ἔχον τὸν τρόπον, εἰ μὴ τι δεῦτερον καὶ τρίτον ἐξῆς ἐπετίθει, ὥστε ἀναβαμρὸς κακῶν τιθέμενος· ἦν ἂν τὸ μέχρι τούτου διανυκτερεύειν, ὡς ἐν παραβολῇ κακῶν φάναι, μετρία φιλανθρωπία. Νυνὶ δὲ καὶ ξύλον πιστήριον, αὐτοῦ κατασφαλίζον, τοὺς πόδας; συνέθλιβε· καὶ λίθος μέγας, ὃν οὐκ ἂν χεῖρες, εἰ μὴ καὶ μηχανήματα προσείη, κινήσαιεν, ὑπτίου προσανακλιθέμετος κατὰ τῶν στέρνων ἐτίθετο, βάρους ὑπερβολῇ συνθλῶν ἅπαν τὸ ὑποκείμενον, καὶ συντριβὴν ὁμοῦ καὶ ῥῆξιν ὑποστήναι καταναγκάζων· κἂν ἐκείνος, ὥστε τὴν ψυχὴν οὐδέξασθαι τι τῶν ἀσεβῶν προσταγμάτων, οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα ἀνένδοτος ἦν, τὸ μηδὲν εἶκριν βία ἐκεῖθεν ἀναδεξάμενον. Ἐν γὰρ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν ἡ τῶν σωμάτων βίωσι σαφῶς ἀρτᾶσθαι δοκεῖ τῆς γεννιότητος τῆς ψυχῆς· ὡς ἐκείνη πρὸς ἐνστάσιν προθυμίας ἔχει, καὶ τάδε πρὸς τὸ πάσχοντα φέρειν ἰσχυρῶς· μᾶλλον δὲ, ἵνα βέλτιον διέλῳ, ψυχῆς μὲν σθένος ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐμπνεῖ Θεός, σώματι δὲ ψυχῇ, καὶ ἀμφοτέροις Θεός, παρ' οὗ δὲ καὶ τότε ῥωννύμενος καὶ τόνδε τὸν κίνδυνον ὑπερέσχε.

A impeditus, quo minus eum amplius vellet torquere; sed e contra impensius etiam vehementiusque in id incubuit. Itaque auctior semper illius malicia præbuit Martyri majoris miraculi occasionem: incurabilium enim est, quod ipsa natura ex insita malignitate in proprium convertat nocumentum, si quod applicetur salutare pharmacum: et propterea nihilbatur Martyrem gravioribus ac gra-

10. Sed tamen superveniens nox coegit ab incepto desistere; quod Diocletianum ægerrime habuit, qui maximum sibi reputabat supplicium, si illa vel modicis frueretur induciis. Non tamen neque pertale tempus remisit propositum, neque cruciatus differre sustinuit (non enim patiebatur effera ejus anima ut tempori tantisper obsequeretur), sed Sanctum includi jussit carceri, eique omnium mollestissimo, ut qui foetidus esset et tenebrosus, atque umbræ mortis assimilandus. Atque hoc quidem ad istum modum se habuisset, nisi et secundum et tertium addidisset, velut quosdam malorum gradus disponens; humanitas enim quædam fuisset, usque dum nox transiret, videri supplicia divisisse. Ergo et ligno pedes usstringente cruciatus est; et lapis magnus, quem vix machinæ, nedum manus, movere poterant supino jacenti supra pectus est positus, nimio pondere comprimens subjectum corpus illudque oogens simul et contritionem carnis et contractionem ossium anstinere; quamvis ispe, sicut quoad animam nihil suscipiebat impiorum mandatorum, ita et quoad corpus insuperabilis erat, nullam omnino exinde patiens violentiam. Minusvero in certaminibus illis, quæ pro pietate excipiuntur, corporis firmitas manifeste videtur ab animi generositate pendere; ut quantum hæc sibi per promptam constat voluntatem, tantum huic robur ad patiendum conferat; aut potius animæ quidem robur Deus inspirat, anima autem corpori, et utrique Deus; a quo confirmatus Sanctus etiam istud periculum superavit.

CAPUT II.

A supplicio rotæ et vivæ calcis fossa illæsus exit sanctus Georgius.

ια'. Τὰ μὲν οὖν τῆς νυκτός ἐκείνης αὐτῷ τοιαῦτα, κατ' οὐδὲν οἶμαι τῶν ἡμερινῶν ἀνεκτότερα, ἃ δ' εὐθὺς ἦν ἡμέρας ἐπιλαβούσης, ἐπειδὴ περ ὡς ἐν θαλάσσει, τρικυμία κακῶν ὑπῆρχεν· καὶ τὸ μὲν αὐτόν εἶχε κύμα, τὸ δὲ κατελάμβανε, τὸ δ' ἐμελλεν, ὡς παρὰ πολὺ τῶν προεληφύτων ποικιλίᾳ τε καὶ δυνάμει τοῦ κακῶσαι δεινότερα· ὡστ' ἔμοιγε καὶ εὐχῆς ἔργον ἂν εἴη, κἂν μετρίως διελθεῖν δυναθῆναι τῷ λόγῳ. Ἐξήγετο μὲν τῆς φρουρᾶς, μηδ' ὄλιως ζῆν ἐλπίζομενος· ἀλλ' ἐπειδὴ παρὰ δόξαν ἔζη, καὶ ἀπαθῆς κακῶν ἐωρᾶτο. Ὅσα μὲν οὖν ὁ τύραννος ἠθύμει καὶ διεπρίετο, μηδενὶ τρόπῳ περιγενέσθαι δυνάμενος, λόγους τε αὐτῷ πρὸς ἐκείνον οὕς διελέεσται, τοῦτο μὲν ἀπειλῶν, τοῦτο δὲ θωπείας καὶ

11. Tali fuerunt noctis illius certamina, nisi, ut arbitror, leviora diurnis: quæ vero, mox ut dies illuxit, sunt secuta, fuerunt tanquam in mari tempestas quædam, quando quem fluctus unus habuit, comprehendit alter, et imminet tertius: sic enim illa fuerunt graviora prioribus, tam varietate quam virtute nocendi; adeo ut votum mihi sit ea posse vel mediocriter dicendo explicare. Educatur ergo e custodia, quem nec vivum illi sperabant se inventuros; et quoniam vivere præter spem deprehensus est, videbatur impassibilis omnino esse. Quomodo indignabatur dissecabaturque tyrannus, non valens eum ulla ratione vincere; quos item sermones ad eum habuerit, nunc quidem commi-

nans, nunc palpans et blandiens, dicere supersedeo : A sed ut vidit, omni sua industria effectu frustrata, repulsam se risuque expositam ; tunc, velut in turrim firmissimam et immobilem, magnam illam et precipuam diaboli machinam crexit, rotam videlicet. Hæc vero (dicendum est enim ad explicandum tormenti genus, quamvis nec hoc facile explicatu sit), hæc, inquam, ex lignis componebatur, dorsum quidem circumferentiæ habens modice latum, latitudinem vero maximam in eo quod circa centrum erat spatium ; introsum discretæ quatuor radiis, a summo ad summum sibi occurrentibus, seque invicem utrinque per medium directâ intersectantibus : axis porro, inter radios trajectus, utrinque procurrebat, habens universum rotæ circulum, non circum se ducendum, sed secum versatilem : duo denique crura hinc et hinc aptabantur arte fabrilî, quorum summitas axem sustinens, ita ipsum sublimem faciebat pendere, ut posset rota circumferri celerime. Et in hunc quidem modum composita erat rota : subtilis vero sternebantur tabulæ, accurate compactæ ad invicem, sic ut simul omnes junctæ unica tabula viderentur : quæ firmiter affigebantur pavimento, ut essent undequaque immobiles, uncis violenter et fabrilî industria impactis : tum iisdem infligebantur acutæ cuspides, et cultri, et enses, et quæcunque species gladiatorum ; quorum acies erant conversæ ad circumferentiam rotæ ; quas hæc propemodum attingere debebat, sed non prorsus contingere cum vertebatur, nisi aliquo exterius alligato.

12. Talis erat machina universa, terribilis auditu, visu vero longe terribilior ; qualis autem fuerit experienti, quid opus est dicere ? Mihi sane videtur multos præsentium exanimis corruisse, ex eo solum quod tantos cruciatus intueri cogebantur. Non tamen generosus ille atque, ut ita loquar, adamantinus despondit animum, sed totus divino amore plenus, mentemque et animam, atque ipsos etiam quodammodo sensus beatæ applicans pulchritudini, seque signo crucis muniens, omnibus audientibus invincibilem Christi potentiam precibus invocabat, cum Davide canens : Non timebo mala, quoniam tu mecum es, etsi ambulavero in medio mortis. Itaque decore omni ornatus veniebat gradu decenti ad machinam, quasi eam non expecturus, sed contemplaturus duntaxat ; sicut olim D

ἀνελευθερίας πείραν εἰσάγων, λέγειν ἔω· ἀλλ' ὡς ἀπεκρούσθη καὶ γύλωτα ὄφλειν ἐδόκει, πάσης εἰς γῆν αὐτοῦ πεσοῦσης τῆς ἐπινοίας, τότε, ὡς ἐπὶ πύργον ἀρράγῃ τε καὶ ἀσειστον, τὸ μέγα τοῦτο καὶ πρόσφκτον ἴστησι τοῦ διαβόλου μηχανήματα, τὸν τροχόν. Ὁ δὲ τὴν (λεπτεῦν γὰρ εἰς ἐνδειξὴν τῆς βασιάνου, κἂν οὐχ οἷός τ' ἐστὶν εὐκόλως φηθῆναι) ἐκ ξύλων μὲν κατασκευάσαστο, μετρίως μὲν τὰ νῶτα τῆς περιφερείας εὐρύς, εὐρύτετος δὲ τοῖς ἀπὸ τοῦ κέντρου διαστήμασι, κνήμας τε τέσσαρσι καὶ κανόνι τὰ ἐνθὸν διεληγμένους, ἀπ' ἄκρου τε εἰς ἄκρον ἀπαντῶσι, καὶ ἀλλήλους εἰς ὀρθὸς παρ' ἑκάτερα τοῦ μέσου τήκνουσιν· ἄξων δὲ αὐτοῦ διὰ τούτων ἐληλαμένος, ἐφ' ἑκάτερα προεβέβλητο, ἔχων τὸν σύμπαντα κύκλον, οὐ περὶ αὐτὸν στρεφόμενον, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ· σκέλη δὲ δύο ἐνθα καὶ ἐνθα τεκτόνων μηχαναῖς ἀνεστηκότα, ἐξ ἄκρων ἀνεῖχε τὸν ἄξωνα, καὶ τῶ μετέωρον τοῦτον τὸν τρόπον ἐργάζεσθαι, ὡς ὀξύτατα παρείχε τῶ τροχῷ περιφέρεισθαι. Ὁ μὲν οὕτως εἶχε· σκελετοὶ δὲ κάτωθεν ὑπεστρώνοντο, ἀκριθῆ μὲν τὴν πρὸς ἀλλήλας ἀρμογὴν ἔχουσαι, ὡς καὶ μίαν ἀπάσας τῆ συνεχεῖα δοκεῖν, ἰσχυρὰν δὲ καὶ τὴν ἐπ' ἐδάρους προσήλωσιν, ὅπως ἀκίνητα παντάπασιν ἔχοιεν, βίβ' τε γόμφιον ἐνισχημένα καὶ ἐπιστήμη δημιουργῶν. Ἐπὶ δὲ τούτων ἐπήγνυτο μὲν ὀξεῖς ὀβελίσκοι, ἐπήγνυτο δὲ καὶ κοπίδες καὶ μάχαιραι, καὶ πάντα εἶδη ξιφῶν ἀπάντων, τετραμμένας ἐχόντων πρὸς τὴν τροχοῦ περιφέρειαν τὰς ἀκὰς, ὧν καὶ παραψάθειν μὲν εἶχεν, οὐ μὲν δὲ καὶ ἀκριθῶς ψάθειν κυκλούμενος, μὴ τινος ἐξωθεν προσδεθόντος.

C

ιβ'. Τὸ μὲν δὴ μηχανήματα τοιοῦτον, φοβερόν μὲν τοῖς ἀκούουσι, τοῖς ὀρώσι δὲ πολὺ φοβερώτερον· τὸ δὲ καὶ εἰς πείραν ἔχουσιν τί χρεὴ καὶ λέγειν ; Ἐμοὶ δοκεῖ καὶ πολλοὺς ἂν τῶν παρόντων ἀποθανεῖν ἐκ μόνου τοῦ τυχεῖν τηλικούτους θεωμένους ἀγῶνας. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἐκεῖνος, ὁ πολὺς τὴν καρτερίαν καὶ ἀδαμάντινος, ἐπὶ ταῦτα χωρῶν διετίθετο τὴν ψυχὴν· ἀλλ' ὄλος ὕλου τοῦ θεοῦ ἐμφορηθεὶς ἔρωτος, ἐνθους τε γεγονῶς καὶ μετέωρος, νοῦν τε καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν τοῦ μακαρίου κάλλους ἐξάψας, εἶη δὲ εἰπεῖν καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτὰς, σημείω τε σταυροῦ φραζόμενος, καὶ δι' εὐχῆς πάντων ἀκούοντων τὴν ἄμαχον Χριστοῦ ἐπιχειλημένους ἰσχύον, μετὰ Δαυὶδ τε κατὰ καιρὸν ᾄδων, Οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ, κἂν ἐν μέσῳ θανάτου πορεύσωμαι·

D

ἐχώρει φαιδρὸς φαιδρῶς ἐπὶ τὸ μηχανήματα, ὡς εἰς θεωρίαν ἐκεῖνου, ἀλλ' οὐ πείραν ἴμενος· μόνος ἔσως Ἥλλας οὕτως ἠθέως τοῦ παρίνου ἐπέβαινεν ἄρματος κἂν ὁ μὲν εἰς οὐρανὸν τὴν ἀνοδὸν ἐποιεῖτο, ὁ δὲ τὴν πορείαν ἀποθανούμενος. Ἐντεῦθεν ἐπιγυμνοῦται, ἱπικυρτοῦται τῶ τροχῷ, λεπτοῖς ἄμα καὶ ἰσχυροῖς τοῖς ἱμάσι στρεβλοῦται. Ἐντεῦθεν (ὅ τίς ἀκούσας ἀπαθῶς ἀκούσεται ; ποῖος ἀδακρυτῆ ταῦτα παρέλθοι ;) φέρεται κατὰ τῶν ξιφῶν, ὀξύτερον τοῦ τροχοῦ ποιούμενος τὸν ὄνον, καὶ χερσὶ διερεθίζόντων δημίμων, καὶ μηχαναῖς κατατεινόντων. Ἐνταῦθα ἦν, καὶ πάντα ἐνήργει ξιφῆ, καὶ πάντα ἀναρρήγνυτο μέλη, καὶ κρουνοὶ αἵματος ἔβρεον,

καὶ πάντα ἐδεύετο, τροχός, ἔδαφος, ἀνὴρ, σάρκες τε καὶ νῆρα καὶ ὄσπᾶ, ἐπίσης πάντα τῆ βίῃ καὶ σπαρττόμενα καὶ ξαινόμενα.

ιγ'. Καὶ τὰ μὲν ὡς εἰς ἀέρα ἐφέρετο· ὁ δ' οὕτως ἱερῆου δίκην κατατεμνόμενος καὶ σπενδόμενος, οὐκ ἤφειε φωνήν, οὐ στεναγμὸν ἀνέπεμπεν, οὐχ ἕτερον οὐδὲν ἐδείκνυ τῶν ὀδύνην ὑποσημειόντων ψυχῆς· οὐ γὰρ ἐφύκει πάσχοντι, οὐδὲ σιδήρῳ μᾶλλον τὴν διαρτίαν λυομένην τοῦ σώματος ἢ βλαθυτάτῳ ὕπνῳ κατεχομένην. Πλὴν ἀλλ' ἐκ τούτου δόξας ἀποθανεῖν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὅσον τῆς ἀσεβείας σπουδαταῖς εὐφρανθῆναι παύσυχου, πνεύματι ἀτεχνῶς τὸν ἐκείνου θάνατον ἠγνοούμενος. Ὅμως δὲ τότε τελετὴ καλῶς τοῖς λογιζομένοις τεκμηράσθαι, ἔσπευδον πρὸς βασιλέα πολλοὶ, ὡσπερ τινὲς ἄγγελοι τῶν κρειττόνων ἐσόμενοι, ἄλλος ἄλλον προφθάνοντες, Νενικήκαμεν, λέγοντες, περιγεγενήμεθα, κατείργασται, τέθνηκεν, ἀξίαν τῆς κατὰ τῶν κρειττόνων παρουσίας ἔχει τὴν ἀμοιβήν. Ὁ δὲ, ἔσπευ καὶ διαφερόντως τῶν ἄλλων τῶν μαρτυρικῶν ἀιμάτων ἐδίψα, καὶ μᾶλλον τηνικαῦτα τῶν ἄλλων ἔγειμεν ἰδούνης, ἔχαιρε, διανίστατο, ἑαυτὸν ὑπ' εὐφροσύνης κατέχειν οὐκ εἶχεν· τοῖς τε πλήθεσιν· ὡς ἐπὶ παραδόξῳ τινὶ καὶ ἀπίστῳ τῆ νίκῃ, ἑορτὰς παρήγγειλε καὶ θυσίας, καὶ αὐτὸς γε ὁμοίως ἐποίησεν ἐπὶ βωμοὺς ἐβάδιζε καὶ ἱερά, ἐπινικίους τελέσων τοῖς δαίμοσιν.

ιδ'. Οὕτω παντάπασιν ἄτοπος ἐκείνος ἐπὶ τοιούτοις ἠδόμενος, κἂν οὐκ ἔμελλε χαιρήσειν ἐπὶ πολὺ οὐδὲ τῆς ἀλόγου ταύτης τελετῆς ἀπολαύσειν, τοῦ μὴ κατασχυνθῆναι προσητικῶς εἰπεῖν, καὶ ἀποσθῆναι ἐκ τῶν θυσιαστηρίων αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις ὄντος, θαυματοργεῖ καὶ πάλιν Χριστὸς ἐνταῦθα τὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ πάντα τὴν ὁμοῦ τὰ φρικιώδη τότε, ἐκ νεφῶν καταγίδεις, ζόφωσις ἀέρος νυκτερινὸν σκότος ἐν μεσημβρίᾳ, κλύονος γῆς, μυκήματα οὐρανοῦ, βολίδες ἀστραπῶν, τὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν πληγῶν πολλῶν φουέρωτερα· οὐκ ἀκολουθίᾳ φύσειως τότε συμβάντα, οὐδ' ἐκ τινος συντυχίας καὶ ταυτομάτου (ἤπερ ἴσως ἔδοξε τοῖς ἀθέοις τυφλώττους τὴν διάνοιαν), Θεοῦ δὲ προστάγματι συνδεδραμηκότα, ὁ δὲ ἀζώντος τὸν οἰκεῖον θεράποντα, ὡς καὶ Μωϋσῆν ἐν Ἀσσυρίοις, καὶ ἄλλον ἀλλοχτοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀνεξιχνίαστον βούλησιν· ὅς καὶ τότε φύλακας μὲν καὶ ὅσος ἄλλος ὁμοῦ τῆν τοῖς δαίμοσι διασκεδάσας, ἀγγέλιον φωτὸς παρεμυθεῖτο τὸν ἀθλητήν, ὁμοῦ μὲν ἀνεῖς τῶν δεσμῶν, ὁμοῦ δὲ εἰς ὀλοκληρίαν αἰθῆς συσφίγγων καὶ θεραπεύων τὰ τραύματα, ὁμοῦ δὲ καὶ τῆν τυράννῳ εἰς ἐκπλήξιν καὶ μαρτύριον ἐμφανισθῆναι προστάτων, δύναμιν καὶ βοήθειαν νῦν τε καὶ εἰς τὸ ἕξτερον ἐγγυώμενος.

ιε'. Καὶ ἦν τοῦτό γε βαρεῖά τις ἐκείνῳ καὶ ἀφόρητος ἀκοή, καὶ τῆ προτέρῃ φήμῃ ἀντίρροπος· τοῦτο τὰς ἠδονὰς ἐκλύει, τὰς ἑορτὰς καταργεῖ, καὶ τὰ ἐπινίκια καὶ χαριστήρια περιτρέπει θύματα· τοῦτο καὶ ἀπίστον εἰκότως ἐδόκει διὰ τὸ μέγεθος. Καὶ γὰρ ὄντως ἦν ὀσπαράδεκτον, εἰ μετ' ἐκείνου τὴν διάλυσιν ἐτι μετὰ τῶν ζώντων περινοσσεῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἦδη περὶν, καὶ ὀρώμενος, ἐρωτώμενος, ἐπαφώμενος, Γεώργιος ἦν πανταχοῦ, κἂν

Atque ossa ipsa, eadem violentia divulsa ac laniata, in aerem quadamtenus spargebantur.

13. Ipse vero, instar victimæ sic concisus laniatusque, nec vocem, nec gemitum emittit, nec aliud ullum signum dolentis animi; neque enim cum ferrum dissolveret compagem corporis, magis pati aliquid videbatur, quam qui profundo somno teneatur. Quoniam autem propterea credebatur jam obiisse, haud facile dictu est quantum de se præbuerit gaudium impietatis studiosis, mortem ejus pro re festivissima habentibus. Itaque statim atque satis clara necis indicia se habere crediderunt, festinarunt certatim ad imperatorem, alius alium prævertentes, dicentesque: Vicimus, superiores evasimus, victus est, extinctus est: dignam pro illata rebus optimis contumelia retributionem accepit. Ille autem quanto præ cæteris magis Martyria sanguinem sitiebat, tanto majori præ aliis replebatur gaudio, exultabatque, ipsum se continere nequies; et tanquam super admirabili quadam incredibilique victoria festum et sacrificia populo indicens, ad fana, ad aras properabat, oblaturus daemonibus triumphales hymnos.

14. Ita jucundabatur demens ille super re acta, quamvis haud ille gavisurus aut fruiturus morte insipienter credita, quid confunderetur juxta Prophetam, et repelleretur ab altaribus suis. Dum enim hæc ageret, rursus Christus mirificavit crucis suæ mysteria, et omnia subito versa sunt in horrorem; cum procellæ nubium, caligo aeris, nocturna: medio die tenebræ, motus terræ, mugitus cæli, fulminum jactus, multo terribilius quæ Ægyptiacis plagis concurrerent; idque non ex ordine naturali aut casu aliquo (quomadmodum forsitan visum est impiis, excæcatum habentibus intellectum), sed ex Dei mandato, glorificantis famulum suum signis atque prodigiis, quemadmodum in Ægypto, Moysen, et Danielem inter Assyrios, et alios alibi, secundum inscrustabilem voluntatem suam. Quin etiam custodes et quotquot aderant alii cultores daemonum dispergens, missolucis angelo consolabatur athletam, simulque et vincula dissolvit, et corporis integritatem restituit curatis vulneribus, jubens ut se tyranno sisteret, ad stuporem testimoniumque, et robur atque auxilium, ut nunc, sic et in posterum pollicens.

15. Fuit profecto grave Diocletiano atque intolerabile hoc nuntium, priori famæ contrarium; hoc gaudia dissolvit, festa cohibuit, triumphalia et gratulatoria sacrificia everlit; quin etiam propter miraculi magnitudinem incredibile videbatur; et vere non erat ulla ex parte verisimile, quod post ejusmodi dissolutionem adhuc in vivis Martyr ageret. Cum autem præsens astitit, et videri, interrogari, audiri loquens potuit, seque per omnia Georgium

probavit sensibus atque responsis; tunc credi cepit miraculum, multique ad Christum transierunt: quorum aliqui latitare volentes satis habebant corde credere: aliqui non dubitaverunt etiam ore confiteri fidem, et e vestigio confidentius agere: qui gladio percussæ ad mortem, suæ tam publicæ confessionis mercedem receperunt. Sed neque Alexandra imperatrix spectaculi novitati resistere potuit, quin ipsam quoque miraculum tangeret, persuaderetque idolorum ac dæmonum culturam abominari, atque ad Christum transire.

16. Solum Diocletianus antiquo isæi Pharaoni propter animi perversitatem similis fuit obdurando cor magis etiam quam ille: quoniam hic quidem flagellantem se virtutem confitebatur, et respiciebat, et surgebat mane, et rogabat Deum ut cessarent plagæ, donec tandem animum obstinavit: iste vero neque respiciebat neque sentiebat majoris eo dominatum: et virtutem quamdam rationis expertem ad torquendum accendens (quam scimus æqualem igni ad urendum esse, et glaciæ ad frigefaciendum), nec ad modicum quidem cohiberi poterat, quin suæ obsecundaret malitiæ semper ad tormenta respiciendo, novaque suppliciorum genera conquirendo, et vero etiam adinveniando: erat enim ad malefaciendum sapiens, bene autem facere omnino nil noverat. Itaque exhibetur tormenti genus, absque cujusquam opera aut labore, sed suo ipsius motu peragendum; idque omnium gravissimum, et quale nec multa quidem industria potest a quoquam elaborari: neque scio an alius quispiam omnibus retro sæculis tale quid sustinuerit; nihil certe unquam simile audivimus. Jeremias enim in lacum coniectus est, sed lutosum: Daniel in lacu fuit, sed leonum. Georgius autem etiam in lacum est missus, sed igneum: erat enim plenus viva calce, quam desinens tunc primum urere ignis, ignem in eo reliquerat alium, tanto efficaciorum quam est flamma ad animalium corpora destruenda, quanto plus materialis crassilicæ et soliditatis habebat admistum: quæ enim sunt talia, hæc et ratione et experientia probantur etiam esse ardentiora; cum non contineant ignem accensum et in transitum urentem, sed quodammodo permanentem, et iis quibus approximatur adhærentem. Imitatus est utique Diocletianus Babylonium Nabuchodonosor, quoad fornacem quam accendit sociis Azariæ, recusantibus adorare creaturam contra mandatum Creatoris. Præcepit autem jaci Georgium tyrannus, quia sicut illi, Deo vivo appropinquare.

17. Tunc ille dixit verba hæc Davidis ad Deum: Ne longe facias miserationes tuas a me, quoniam circumdederunt me mala quorum non est numerus: usurpavit etiam verba puerorum, in animo contrito et spiritu humilitatis pronuntiata simili occasione: Ne tradas nos in perpetuum, et erue nos in mirabilibus tuis. Quod autem petit consecutus est, neque confusus in expectatione sua;

Α ταῖς αἰσθήσεσι κἀν ταῖς ἀποκρίσεσι· τότε καὶ τὸ θαῦμα πιστεύεται, καὶ πολλοὶ πρὸς Χριστὸν μετατίθενται· οἱ μὲν μετὰ τοῦ λαθάνειν ἐθέλουν καὶ μόνῃ πιστεύειν καρδίᾳ, οἱ δὲ καὶ τοῦ στόματι ὁμολογεῖν καὶ αὐτίκα παρρησιάζεσθαι, οἱ καὶ τῷ διὰ ξίφους τιμῶνται θανάτῳ, μισθὸν τοῦτο τῆς εἰς προὔπτον ὁμολογίας εὐχόμενοι. Οὐδὲ Ἀλεξάνδρα τότε ἡ βασίλισ, οὐδ' αὐτὴ τῷ παραδόξῳ τῆς θείας ἀνάλωτος ἔμεινεν· ἀπτεται δὲ κακείνης τὸ θαῦμα, καὶ πείσαν τὴν εἰς εἰδῶλα καὶ δαίμονας ἀτιμάσαι πίστιν, πρὸς Χριστὸν μετεβίβασε.

ιβ'. Μόνου τοῦ πλάσι ψυχρῶ ἴσως ἦν καὶ Διοκλητιανῶ τῆς πονηροτάτης ψυχῆς τὸ πρὸς τοσοῦτον σκληρύνεσθαι· τοῦ δὲ καὶ μᾶλλον, ὅσον ἐκεῖνος μὲν καὶ ἀνωμολόγει τὴν μαστίζουσαν δύναμιν, καὶ ἐπέστρεψε, καὶ ὠρθηριζε, καὶ ἀνείναι τὰς πληγὰς ἠντιβόλει Θεόν, καὶ ἐπὶ τέλος λιθοκάρδιος ἔμεινεν· ἡ δὲ οὐδὲ ἐπιστρέφετο, οὐδ' ἠσθάνετο τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ τινα περὶ τὸ κολάζειν, οἷον ἄλογον ἐναψάμενος δύναμιν, ἦν δὴ καὶ τὴν πυρὸς φύσιν ἔχειν ἴσμεν περὶ τὸ καίειν καὶ περὶ τὸ ψύχειν τὸ κρύσταλλον, οὗτ' ἀνεκώπτετο κἀν ἐπὶ ποσὸν ὑπὸ μηδενός, καὶ προσετίθει τῇ ἐαυτοῦ κακίᾳ, ἀεὶ πρὸς βασάνους ὄρων, καὶ καινότερα ἐπινοῶν κολαστήρια, καὶ μέντοι πρυσευρίσκων, ἐπειδὴ καὶ σοφὸς ἦν τοῦ κακιοῦσαι, τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἔγνωκεν. Ὅμως μηδὲν τοι· τότε πεπονηκῶτι, μηδὲ περιειργασμένῳ, αὐτόματός τις ἀναφαίνεται τιμωρία· ἡ δὲ καὶ βαρυτάτη τῶν ἀπασῶν ἐτύγγανε οὔσα, οὐδ' ἂν τις, καὶ σφόδρα φιλοπυρήσας, οὕτως ἐποίησε χαλεπήν· καὶ οὐκ οἶδ' εἴ τις ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος τοσοῦτον ὑπέμεινεν, οὗ γὰρ ἀκοῆ παρελήφαμεν. Ἱερεμίας γὰρ ἐν λάκκῳ ἐρέριφῃ, ἀλλὰ βορβοῦρου· καὶ Δανιὴλ ἐν λάκκῳ, ἀλλὰ λεόντων· ἐν λάκκῳ μὲν οὗτος, ἀλλὰ πυρός· ἐτύγγανε μὲν γὰρ πλήρης ἀσβέστου, ἦν ἄρτι· τότε διαλελοιπῶς καίειν τὸ πῦρ, πῦρ ἀφῆκεν ἄλλο, τοσοῦτῳ φλογὸς ἐνεργέστερον ζώων κατεργάσασθαι σώματα, ὅσῳ γε δήπου καὶ μεθ' ὕλικῆς παχύτητος ἦν καὶ στέρβότητι παρεμέμικτο· τὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ καυστικώτερα λόγος ἡμῶν καὶ πείρα παρέστησε, μηδὲ ἱπτάμενον τὸ πῦρ ἔχοντα, μηδ' ἐν παρόδῳ καίον, μένον δὲ τρόπον τινὰ, καὶ τοῖς ἐγγίζουσι προσφύμενον. Κατὰ τοῖνον τούτου μισθόμενος Ναβουχοδονόσορ τὸν Βαβυλωνίον, καθ' ἣν ἐκεῖνος τοῖς περὶ Ἀζαρίαν, μὴ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύειν ἀνεχομένοις, ἐξέκαυσε κάμινον, πρυστάττει τόνδε βίφῃναι, ὅτι ζῶντι κατ' ἐκείνους πρυσανεῖχε Θεῶν, καὶ κωφοῖς καὶ ἀνισθητοῖς οὐ προστίχεν ἀγάλλασιν.

adhærens, mutis et insensatis simulacris nolebat

ιβ'. Καὶ τὰ ἐξῆς φθέγγεται μὲν τὰ τοῦ Δαυὶδ πρὸς Θεόν, Μὴ μακρόνης τοὺς οἰκτιρμοὺς σου, λέγων, ὅτι· περιέσχον με κακά, ἵδὼν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· φθέγγεται δὲ καὶ τὰ τῶν παιδίων ἐπὶ τῆς ὁμοίας φλογός, ἐν ψυχῇ συντετριμένῃ καὶ πνεύματι ταπεινώσεως· Μὴ παραδώης ἡμᾶς εἰς τέλος, καὶ ἐξελοῦ ἡμᾶς κατὰ τὰ θαυμάσιά σου. Ἐπιτυγγάνει δὲ τῆς εὐχῆς, καὶ τῆς προσδοκίας οὐ κατασχύνεται· καὶ

σώζεται μὲν σὺν τῷ Ἰωνᾷ, σώζεται δὲ μετὰ Ἱερεμίου καὶ Δανιὴλ, ὅς τῃς ἀσινεῖς ἐκείνοι δυνάμειος ἐν γαστρὶ κήτους, καὶ βαρβάρου λάκκῳ, καὶ λεόντων φυλάττονται, καὶ αὐτὸς φυλαττόμενος. Ὡς πόσα θεὸς λόγοις ἀρρήτοις οἰκονομίας κινουτομοῖ, καὶ δοξάζων τοὺς ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἀπίστους ἢ ἐντρέπων ἢ πρὸς ἑαυτὸν ἐκκαλούμενος! Ὡς πόσα μετατρέπει καὶ μετασκευάζει, σωτηρίαν ἐν ἀνθρώποις οἰκονομῶν! Πῦρ σθένους, ἴσθησιν ὕδατος βῦσιν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πυρὸς ἐνέργειαν εἰς τὴν τῶν ὑδάτων μεθίστησι, καὶ δύνάμιν αὐτῶν ὑδάτων εἰς τὴν τοῦ πυρὸς μεταμείθει· ὁπλοποιεῖ εἰς ἀμυναν ἐχθρῶν τὴν κτίσιν· ἀλλὰ καὶ μεταστοιχειοῖ, θεῆσαν τοὺς οἰκείους θαυμαστῶσαι θεράποντας· ὃ δὴ καὶ νῦν ποιεῖ.

ιη'. Ἡδὴ μὲν γὰρ ὁ λάκκος ἐκλείετο, ἔνδοθεν ἔχων τὸν ἀσθητήν, καὶ ἐσφραγίζετο, καὶ ὁ κατ' αὐτὸν δρόμος τέλος ἔχειν ὑπελαμβάνετο, καὶ τί γὰρ ἄλλος τοῖς γε φύσειος ἀκολουθίαν μετροῦσι, θεοῦ δὲ μὴ λογιζομένοις ἰσχύον. Τρίτη λοιπὸν παρῆν ἐξ ἐκεῖνου, καὶ ἦσαν ἐντολαὶ τὴν τίτανον ἐκφορῆσαντας ἀφανίζεσθαι, καὶ εἴ τί τῶν ὕπτων περιλείπεται· Μὴ τισι καὶ τοῦτο, φησὶν, ὀπίσω εἰς ζῆλον εἴη τοῦ θεοῦ ἀθεταῖν. Παρῆσαν οἱ ἐπὶ τούτῳ, παρῆν καὶ ἕμιλος ἄλλος, ἐξεφόρου, ἐξεκάθειρον, ἔχοντες ἐν νῷ πράξει· καὶ τὸ λειπούμενον· καὶ τηνικαῦτα τὸ μέγα θαῦμα κατάδηλον γίνεται. Ὁρθίως ἴστατο, ἀνω βλέπων, ὡς ἐν εὐχομένῳ σχήματι, σπινθῆς, τότε μᾶλλον ἢ πρότερον ἐξαστράπτων, κρείττονης τινος φύσειος, οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀγλαμα, ὡς περ εἰς τοῦτ' ἀναχωνεῦσαι, ἀλλ' οὐκ ἀφανίσαι τοῦ πυρὸς δευγμένου. Ἐπὶ γοῦν τοῦτο πόσαι παρὰ τοῦ δήμου βοαὶ, θεὸν ἀνευφημοῦντων καὶ μέγαν καὶ μόνον ἀποκαλούντων τὸν Γεωργίου Χριστόν! πόσαι διὰ ταῦτα τῷ τυράνῳ πληγαί· οὐ λέγω τὰς μετὰ ταῦτα διαδεξομένας, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι διὰ τὴν τῆς ἡττης αἰσχύνην· πόσαι δυσθυμίαι καὶ κακίαι ψυχῆς ἐνὸς ἀνδρὸς τοσαῦτα φιλονεικοῦντι περιγενέσθαι, καὶ τοσαῦτα ἀποτυγχάνοντι;

A salvatus cum Jona, Jeremia, Daniele; ipsum quoque custodiens eadem virtute, qua illi indemics in ventre celi, in lacu canis et leonum sunt custoditi. Quam multa nova designat Deus, ineffabilibus dispensationis supernae rationibus, aut Sanctos suos glorificans, aut infideles confundens, vel ad sese vocans! Quam multa transverlit et transmutat, hominum saluti prospiciens! Ignem exstinguit, fluxum aquae sinit, aut, ut verius dicam, operationem ignis in operationem aquae transfert, ut cursum aquarum virtutem in virtutem ignis commutat: armat in ultionem inimicorum creaturam; et elementa convertit, volens servos suos admirabiles reddere, quemadmodum et nunc fecit.

B 18. Jam lacus, intus habens alleclam, clausus erat atque signatus; jam cursus ejus putabatur consummatus (quid enim aliud?) ordinem naturae inelientibus, et Dei potentiam non recogitantibus. Denique tertius dies adfuit, ex quo illuc immissus erat Sanctus: praecipuumque est ut exportata calce dissiparetur, si quid ossium erat super: Ne vel haec ipsum, inquebat, postea animos daret aliquibus ad rejiciendum deorum culturam. Aderant igitur quibus id mandatum, aderat et multitudo ingens alia: egerebant calcem, expurgabant lacum, et quae insuper imperata erant perficere meditabantur, quando manifestari coepit miraculum ingens. Stetit Georgius erectus in pedes, sursumque veluti orabundus oculos extulit, illaesus omnino, et tunc magis quam prius refulgens, tanquam si fuisset melioris alicujus naturae quam humanae simulacrum; et ignis illum non perdendum, sed reformandus suscepisset. Exinde quanta conclamatio populi, collaudantis Deum, magnum et unicum, et Christum Georgii invocantis! quanta ex hinc tyranni plagae non dico in futurum recipiendae, sed et in praesenti, propter verecundiam irriti conatus! quanta animi desperatio et aegritudo, cum vir unus superaret tantopere salagentem vincere, suaque exspectatione frustraret!

CAPUT III.

Crepidus ignitis calceatus Georgius tyrannum redarguit.

ιθ'. Δεινὸν μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ, ἐπειδὴ καὶ ἀσύνηθες, τὸ μὴ πείσαι δυνηθῆναι, μηδὲ τῆς ἐκείνου γνῶμης κρατῆσαι· δεινότερον δὲ τὸ μηδὲ θανατώσαι ἰσχύσαι· καὶ ταῦτα ἐν χερσὶν ἔχοντα, καὶ τῶν μεγίστων καθεκίστην ἐντὸς ποιοῦντα κινδύνων. Ἄλλ' ὀπηνίκα καὶ τοὺς ἰδίους Ἑλληνας πρὸς Χριστόν μετατιθεμένους εἶδρα, τί λέγεις; Οὐ θανάτου τοῦτο πικρότερον ἀνδρὶ, τοσοῦτον πρὸς ζῆλον εἰδωλολατρίας ἐκκασιόμετον; Ἠγγέλετο μηδὲ αὐτοῦ μηδὲ τούτῳ ἀτύσαι τὴν βίασανον, ἐκείνον περιεῖναι ὡς περ χρυσὸν ἐκ πυρὸς, φαιδρότερον ἑαυτοῦ καὶ καλλίω γεγεννημένον· τὰ πλῆθη τῆς πατρίου δόξης σαλεύεσθαι· καὶ καθὲν τούτων, ὡς περ οἱ βροντῆς ἤχη πληττόμενοι, ἐξίστατο καὶ εἶχε σιγῆν, καὶ ἀναφέρων οὐκ ἀπέστρεψε τὸν θυμὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ὕψη-

D 19. Grave erat Diocletiano, quia insolens, nec persuadere posse Georgio, nec a proposito dimovere: gravius tamen nec occidere quidem posse, cum id in manibus suis habere videretur, et maximis periculis quotidie illum committeret. Sed quando proprios suos gentiles ad Christum transiisse videbat, quid dices? Nunquid non ipsa morte acerbius hoc fuit homini, usque adeo intensum pro idololatria zelum habenti? Nuntiabatur neque hoc supplicio actum esse quidpiam: superstitem illum vivere; seque ipso pulchriorem ac lucidiorem, velut aurum ex igne prodisse; multitudinem autem vacillare in avila religione. Hinc tanquam tonitru percussus, obstupuit obmutuitque; non tamen resipiscens abstulit indignationem

suam ab eo, sed adhuc manum extentam habens, eandem ad nova supplicia armavit. Rursum autem eum jubens coram se statui, eidem loqui voluit, licet nil haberet quod rationabiliter diceret, omni recti sermonis facultate destitutus. Et primum quidem ad interrogationes, nihil omnino ad rem facientes, convertebatur: Unde, inquam, tot tantasque incantationes didicisti? quibus utens tormenta effugis, quæ tibi per leges et per nos inferuntur: et imprudentiores partim in admirationem rapis, partim etiam seducis; Christum quemdam prædicans unicum esse Deum, et novum hoc insolensque præconium habens pro velamento beneficiorum tuorum.

20. Postquam autem indignum responso Georgius censuit, quem ipsa opera sapientiores non facerent; minatus est Diocletianus per seipsum experimentum sumere, utrum non esset illa magicæ artis portentosa. Dixit: et cruciatum cruciatu conjungens, atque duo simul supplicia congerens, eo quod iis sigillatim uti judicaret temerarium esse, ignem accendit, ferreas crepidas eidem iniecit, ipsasque longis et acutis clavis transfixit; his, tanquam perfectissimis mortis laqueis, Martyrem induens. Ipse autem, nihil ad hæc confertus (quod nobis vel ex solo auditu usuvenit, quamvis ab experientia tam longe remotis), neque ab ea confidentia, quam in principio pro pietate monstraverat, quidquam desiscens, sed quæstioni applicitus, verberatus, pulsatus, magis ulacer quam advenerat in carcerem rediit; nequaquam interim in his omnibus desistens ab oratione ad Deum faciendâ. In solo enim illius intuitu, qui solus immobilis est, alienationem animi a cruciatibus naturæque depravationem sistingebat; et intra seipsam inordinate commotam, periclitantemque ne deficeret, reducebat; manifeste demonstrans, quod licet tyrannus, imo homines universi, superare eum contenderent, in vanum laborantes refutarentur, quando eum liberare vellet virtus a Deo procedens.

21. Atque ita se habuerunt ea quæ circa Martyrem acta sunt: graviora sine quodam cruciatu, et plus quam graviora: quis enim non dixerit vel auditu intolerabilia esse? Sed majora e contra oportet fuisse ea, quæ pro ipsius defensione sunt gesta, ut nec vestigium quidem injuriæ in ejus corpore, post visitationem divinam, remaneret. Quoniam, si non magnum mihi est vel sic contendere, valuit malitia adhuc amplius in iis quæ partium suarum erant; sed nunquam tantum nocere potuit, quantum voluit benefacere Deus. Diocletianus vero neque hic sublitit, neque in his finem fecit suppliciorum, quamvis omnes tormentorum species exposuisset: sed, quemadmodum qui circum globum currunt; ad idem semper principium redeunt; sic et ipse, cum amplius ei non superesset quod ageret, non despondit animum, tormenta congerinans; sed rursus ad flagella rediit, impietati impietatem ap-

λὴν εἶχεν ἔτι τὴν χεῖρα, καὶ πρὸς τιμωρίας ἐφώπλιζε. Καὶ μένται πάλαι ἑαυτῷ παραστήτας ἐκείνον, ἐδούλετο μὲν τοι εἰπεῖν, μὴ ἔχων δὲ ὁμῶς ὄθεν εὐλόγως, παντὸς αὐτὸν ἐπιλελοιπότης δικαίου, πρῶτα μὲν πρὸς ἐρωτήσεις, μηδὲν τὸ παράπαν προσηκούσας, ἐτρέπετο· καὶ, Ποῦ, φησὶ, τὰς τοιαύτας καὶ τηλικαύτας μαγγανείας ἔχεις μεμαθηώς; αἷς καὶ χρώμενος ἐκδιδράσκεις μὲν βασάνους ὅπως σοι νόμοι καὶ ἡμεῖς ἐπηγάγομεν, ἐξιστᾶς δὲ καὶ τοὺς ἀφελεστέρους, τοὺς δὲ καὶ παράγεις, Χριστὸν τινα μόνον καταγγέλλον θεὸν, ἐπίκρυψιν σαφῶς γουτείας τὸ πρόσφατον τοῦτο καὶ ἀήθεος εὐράμενος κήρυγμα.

κ. Εἶθ' ὡς οὐδὲν ἐκεῖνος, πρὸς ὃν οὐδὲ τὰ πράγματα διδάσκειν εἶχεν, ἡξίου δοῦναι ἀπόκρισιν αὐτὸν· ἀπειλεῖ δι' ἑαυτοῦ λήψεσθαι πείραν, εἰ μὴ μαγγανεῖαι ταῦτα καὶ τερατεῖαι, ἔφη, ταῦτα· καὶ βασάνον βασάνῳ παραξυγνίει, καὶ σόνδυο προσφέρει, τὸ κατὰ μίαν ὡς ἀνόητον ἀποδοκιμάτας. Ἄνηπτε πῦρ, καὶ κρηπίδας σιδηρᾶς προσέφερε τῇ περὶ, τούτων ὡς ἐπιμήκεις καὶ ὕξεις διήλαυνεν ἦρους, καὶ ταύταις παγίσιν ἤδη συντελεσθείσαις θανάτου προσῆγε τὸν Μάρτυρα. Καὶ ὡς πρὸς ταῦτα δὴ βλέπων, μὴ πεφρικῶς ὁ νῦν ἡμεῖς κακὴ μόνης πάσχομεν ἀκοῆς, καὶ περ τοσοῦτον ἀφροστηκότες τῆς πείρας, μὴ καταπλαγείς, μὴ τῆς παρρησίας ἑαυτῶν μὴ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑπὲρ εὐσεβείας μεμψάμενος λογισμῶν· ἀλλὰ παντὸς μᾶλλον πρόθυμος ὡς εἶχεν ἐναρμοσάμενος, τυπτόμενος, ὠλοῦμενος, ἐλκόμενος, καταλαμβάνει τὸ δεσμοτήριον, οὐδὲ τῆς πρὸς θεὸν ἐν πᾶσι τούτοις ἐπιλελησμένος εὐχῆς. Ἐν γὰρ μόνῳ δὴ τούτῳ, τῷ βλέπειν δηλαδὴ πρὸς μόνον ἀκίνητον, τὴν ἀπὸ τῶν ἀληθύνων ἔκστασιν καὶ παρατροπὴν τῆς φύσεως ἴσθη, καὶ εἰς ἑαυτὴν ἀτάκτως σαλευομένην, καὶ μὴ εἶναι κινδυνεύουσαν ἐκανῆγε. Τοῦτο σαφῶς ἐνδεικνύμενος. ὅτι κἂν ὁ τύραννος, κἂν πάντες ἄνθρωποι, περιγενέσθαι φιλονεικῶσιν, ἀπέραντα πονοῦντες ἀπελεχθήσονται, ῥύεσθαι γὰρ βουλομένης τῆς ἐκείθεν δυνάμεως.

κα'. Τὰ μὲν δὴ κατὰ τὸν Μάρτυρα οὕτως εἶχε· δεινὰ μὲν τὰ τῶν βασάνων, καὶ πέρα δεινῶν, τίς γὰρ οὐκ ἂν εἴποι, καὶ ἀκουαῖς ἀφόρητα; μείζονα δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰ τῶν ἀντιλήψεων, ὡς μηδὲ κακώσεως ἔχους μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν μένειν· ἐπειδὴ εἰ μὴ μέγα ἐμοὶ καὶ οὕτω παρεξετάζειν, ἰσχύει μὲν τοι κακία, καὶ πάνυ πολὺ εἰς τὸ ἑαυτῆς παῦ δὲ ὁμῶς τοσοῦτον, ὅσον ἀγαθῶναι θεός; Διοκλητιανὸς δὲ οὐ μέχρι τούτων ἔσθη, οὐδ' ἐνταῦθα τὰ τιμωρίας ὠρίσατο, ἐπειδὴ καὶ πάντα μετῆει βασάνων εἶδη· ἀλλ' ὡσπερ οἱ σφαῖραν περιτρέχοντες, αἰεὶ τὴν περιφορὰν πληροῦντες τὴν αὐτὴν ποιοῦνται ἀρχὴν, οὕτω πῶς καὶ αὐτὸς, ὡς οὐδὲν ἦν αὐτῷ τι πλέον γεγεννημένῳ, οὐκ ἀπείρηκε κολάζων· ἀρξάμενος δὲ καὶ αὐθις ἐκ τῆς αἰκίας ἴη, ἀνομίᾳ προστιθεῖς ἀνομίαν, καὶ αἵμασι μίσγων αἵματα. Ὡς γὰρ ἐνὸς τούτου μεγίστου τε καὶ ἀναγκαιοτάτου πάντων ἀγῶνων τυγχάνοντος, τῶν

ἄλλων ἐαυτὸν ἀποστήσας, καίτοι πολλῶν σφοδρῶς ἀ-
ἐπιχειμένων καὶ πρὸς ἑαυτὰ μεθελκόντων, οὐ δη-
μοσίας καθιστῶν διοικήσεις, οὐ πολιτικὰς διορθού-
μενος πλημμελείας, οὐ στάσεις καταπραΰνων, οὐ
πολέμους εὖ διατιθέμενος, πρὸς μόνον τόνδε συνή-
θηροισεν ἑαυτὸν, πάντα καιρὸν ἐνταῦθα καταναλί-
σκων καὶ πᾶσαν ἐπίνοιαν.

κβ'. Τοῦτο δὲ δῆλον θεωροῦσι: τὸ συνεχὲς ὄμοῦ
καὶ ἐπιτεταμένον τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς· ἡμέραν
γὰρ ἐκείνην οὕτω παρέπειμψεν εἰς τὸ δεσμωτήριον,
τῆ δ' ἐπιγενομένη, νυκτὸς ὡς εἶκεν ἀνομίαν ἐπὶ
τῆς νυκτὸς αὐτοῦ διαλυγισάμενος, εὐθὺς ὡς ἡμέρα
διεφαίνετο, δημοσίᾳ προκαθεσθεῖς, πολλοῖς ὄμοῦ
τοῖς περιεστῶσιν ἐπὶ καταλήψει τῶν ἐντυγχανόντων
καὶ ὀροφυροῦμενος καὶ περιϋλεπόμενος, πρεῖναι
κελεύει. Ὁ δὲ παρῆν, ἀμφότερα ὡς ἐξῆρωμένος
ποιούμενος, καὶ στάσιν ὀπηνίκα δεήσοι, καὶ κίνησιν
ἄπο παρήκοι, μηδὲν συνόλωσ ἐκ τῆς τῶν κρηπίδων
ἀνάγκης παρεμποδίζόμενος, πρᾶγμα τοῦτο πᾶρα
πᾶσαν τότε προσδοκίαν φάνεν. Τίς γὰρ ἂν φήσῃ
ὅπταν εἰ καὶ μὴ τέλεον ἀπέλιπε τὴν ζωὴν, ἀλλ' οὖν
οὕτως ἑαυτῷ ποτε χρήσασθαι δυναθῆναι; Νυνὶ δ'
ἐκέχρητο, ἐπικουρίᾳ Θεοῦ, πληγὴν πάντως προστρί-
βοντος Διοκλητιανῆ, καὶ ὧν ἐπήνεγκε μοῖζονα.
Ἄλλ' ἐπειδὴ γε παρῆν, Ἄρα τί σοι, φησὶν, ἡδονὴν
τινα καὶ χάριν ἐσχήκασιν αἱ κρηπίδες; ἢ τί φῆς;
καὶ τὸν (1) ... πῶς γὰρ οὐχ ἡδονὴν, ὦ βασιλεῦ,
φάναι, μεθ' ὧν ἐγὼ τὴν πρὸς Θεὸν ἐστειλόμην;

κγ'. Τὸ δὲ δὴ θράσος, αἱ τε μαγγανεῖαι, τί, φησὶ,
βούλονται; ἢ οὐ ταῖς μὲν χαίρειν ἐρεῖς, τὸ δὲ κατα-
βαλεῖς, ὅψε δὴ μαθὼν, ὅση μὲν ὄνησις σωφροσύνης,
ὅση δὲ θρασυτέτος βλάβη; Καὶ ποῖον, εἰπεῖν, τὸ
θράσος καλεῖς; ἢ τὴν παρῆσιαν ἴσως τῆς ἀλη-
θείας; Τὴν δὲ οὐδεὶς οὕτως ὀνομάσας ἔχει ποτὲ,
ὅτι μὴ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρίαν, καὶ ὅτι κάλλιστον
ἐν ἀρεταῖς· τὸ γὰρ μὴ καθάπαξ ἀληθείας ἀφανίζο-
μέντις ἀνέχεσθαι· ψεῦδος εἰς μέσον ἵνα πᾶντὸς
μάλιστα ἀρετῆ, τὴν οὐδέποτε Γεώργιον τὸ ἑαυτοῦ
μέρος καταβαλεῖν, οὐδὲ τῆ πρὸς ταύτην ὀλιγωρίᾳ
τὸν νομοθέτην ταύτης ὑβρίζειν Θεόν· δεῖ γὰρ,
μᾶλλον δὲ πᾶσα ἀνάγκη, Θεῷ πειθαρχεῖν ἢ ἀνθρώ-
ποις. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε καὶ τὸ δεῦτερον μαγγανείας
ἐμνήσθη, ἢ μὲν δὴ παρουσία καὶ νηπίοις ἀλιεῦσιν
ἐκ πρώτης πληγῆς δίδωσιν οὖν· σὺ δὲ ποῦ ποτε
καὶ μετὰ τίνων τάττειν ἔξεις σαυτὸν, μετὰ μυρίαν
πεῖραν τοῖς αὐτοῖς περιπίπτων προσκόμμασιν;
Ἀκούων μὲν γὰρ λόγους περὶ ἀληθείας, ἐλεγχον
τὸν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπιζητεῖς· τοῦτον δὲ ἡδὴ
λαμβάνων, ὡς ἐπὶ μόνους διδασκάλους τοὺς λόγους
μεταπηδᾷς. Τίς λοιπὸν βοηθήσει τῆ συντριβῆ σου;
τίς σου τὴν τοσαύτην φιλονεικίαν ἀποκρούσεται
λόγος; Χριστὸν μὲν δὴ, βασιλεῦ, τί λέγω Χριστόν;
Χριστοῦ κλήσιν οὐ φέρουσ· δαίμονες, δεδίασι δὲ
καὶ τρέμουσι, καὶ μόνον ἀκούσαντες ὡσεὶ κενὸς
ἐκλείπουσιν· ἃ δὲ γούτων ἐστὶν ἔργα δαιμόνων

ponens, et sanguini sanguinem commiscens. Tan-
quam enim si unus hic labor præ cæteris omnibus ei
maximus esset, et ante omnes necessarius; tantis-
per abstinens ab aliis negotiis, quicquid gravius in-
cumbentibus et ad se trahentibus; non publicas cu-
rans administrationes, non politicas dirigens sollici-
tudines, non seditiones coercens aut bella apte
ordinans, totum se contra unum collegit Georgium,
omne in eo tempus, omnem industriam consumens.

22. Hoc autem manifestum fiet considerantibus
assiduitatem et intentionem studii rebus istis im-
pensi. Illa enim die in carcerem eum misit; noctu
autem, ut assolet, iniquitatem in cubili
suo, mox ut dies illuxit pro tribunali sedens, multis
circumstantibus ad eorum qui advenirent susceptio-
nem, stipatusque satellitio et omnium in se oculos
conjectos habens, adesse Georgium jubet. Adfuit
autem, et stationem, quando opus fuit, et inces-
sum, quando conveniebat faciens; in utroque
fortis, et nihil omnino impeditus crepidarum mo-
lestia. Quæ res præter omnem expectationem fuit.
Quis enim existimasset, si non omnino privaretur
vita, fore ut ita libere aliquando posset seipso uti?
Nunc vero ita se habebat, auxiliante Deo, et ipsi
Diocletiano vulnus faciente majus, quam quæ pu-
tabat se intulisse. Quoniam tamen astabat, Forte,
inquit, lætitiā et gratiam crepidæ attulerunt? aut
quid ais? Cui Georgius, Quomodo, inquit, o im-
perator, non afferrent lætitiā, cum quibus iter
ad Deum ingressus sum?

23. Hæc vero audacia, inquit Diocletianus, et
hæc magicæ artes quid tandem sibi volunt? Nun-
quid his valedices, et istam depones; vel sero
edoctus quantum bonum animi moderatio, malum
autem contumacia afferat? Qualem tu, reponit
Georgius, contumaciam appellas? an forte tuendæ
veritatis fiduciam? Hanc vero sic nemo appellave-
rit, sed justitiam, et fortitudinem, et si qua alia
virtutum pulcherrima. Maxima enim virtus est,
nolle pati ut falsitas in medium adducatur exstincta
veritate: quam suam partem nunquam videlicet
deserere Georgium; aut ex animi circa eam pusil-
lanimitate injuriam irrogare Deo, illam servare
præcipienti. Necesse enim omnino est potius Deo
quam hominibus obedire. Quoniam vero etiam ma-
gicarum artium meministi, vulgari quidem pro-
verbio dicitur, pueris et piscatoribus ex primo
jactu dandum: tu vero ubi aut inter quos teipsum
debes censere, in eadem offendicula impingens
post milleas experientias? Et non sermones de
veritate audiens, eorum certitudinem quæris ipsis
rebus experiri: ab his autem sumpta experientia,
recurrens ad verba, tanquam sola idonea ad ma-
gisterium. Quis demum medehitur contritioni tuæ?
quæ oratio refellet tantam tuam pervicaciam?
Christum, o imperator, (quid autem Christum dico?)
Christi nomen non sustinent dæmones, sed formi-

(1) Exciderunt hoc loco verba aliqua, ad com-
plendum sensum necessaria: quod ut intellige-

retur, dispunximus quæ erant in egrapho nostro
male conjuncta.

dant illud et contremiscunt, eoque vel leviter audito tanquam fumus deliciunt. Veneficorum opera dæmonum sunt illusiones; quæ vero nobis accidisse nosti, Christus est operatus; quid igitur ipsi et dæmonibus? quid nobis Christianis et magis commune est? Quomodo non rebelles Deo ac procerus fatui æstimandi sunt, qui his impudenter ascribunt virtutem in nobis ostensam?

24. Quod si magna tibi illa ideoque incredibilia videntur; et in tua persistens incredulitate, perseveras etiam in voluntate loquendi cruciandique me, majora etiam videbis. Quid enim impossibile ei, qui quæ non sunt, vocal sicut ea quæ sunt? Quid timeamus nos ei servientes? An vulnera? an mortem? Abunde ea sanat, et ab inferno inducens vitam donat æternam. Quæ autem mors allinget nos, ipso non permittente? aut quocumque eorum, quos tu sæpe adhibes, modorum inferretur? Nunquid non sustinuimus unguulas, lapides, rotas, gladios, ignes? mortifera quidem omnia, sed per Christum reludimus ipsa et vicimus; itaque per omnia ostensa est salva religio et firma spes nostra. Sed quid ego hæc tibi, auditu gravia? Admove aurum igni, et rursus aurum videbis educi; applica nos iterum iterumque torturis, et videbis quantum Christianorum opera superent virtutem magorum dæmonumque.

25. Hæc quidem Georgius: Diocletianus vero quoniam, secundum quod scriptum est, veritas non erat in eo, et volebat intelligere, vim autem verborum non magis sustinebat, quam debilis oculus solarium radiorum incursum, multo magis corde exæstuans, assurgebat in iracundiam. Et primum quidem, ut non videretur tormenta innocenti inferre, petulantis linguæ peccatum esse dixit, quod ipso jubente nollet veritatem adulando obumbrare. Deinde os contunditur Martyr, postea suspenditur, ad principia toleratorum hactenus tormentorum reductus: tum flagellatur et nervis cæditur. Fluebant per terram rivi sanguinis, et carnes cum ipsis miscebantur: gratiosissimum autem in his omnibus erat, quod pateretur Georgius, doleret autem Diocletianus, cum videns absque dolore manere. Jucundus lætusque et sereno vultu erat Georgius, ea quæ maximis beneficiis affecti solent cum gratiarum actione ad Deum loquens atque ostendens: Diocletianus vero amaro erat mœrentique animo, veluti si ab illo in ipsum transirent verbera, et furor cum recentior circumdederat, cum carnifices, velut inter se commissi, invicem se viderentur devorare, ipse vero, alienas carnes palam conficiens, seipsum sentiret dirissima perpeli. Ergo consilii inops ac desperabundus, id quod canibus usuvenit patiebatur, atque ad proprium redibat vomitum; rursus veneficium nominans quod fiebat, non animi generositatem, non fortitudinem, non divinæ opus virtutis, iterumque maleficas magorum artes in erin. en adducens.

Λ εἰς τὴν ἀπάτην. Ὅσα δὲ περὶ ἡμᾶς ἔγνωσιν συμβάντα Χριστῶς εὐργάτατο· τί τοίνυν αὐτῷ καὶ δαίμοσιν ἢ γόησι καὶ ἡμίην; Πῶς αὖ θεομαχοῦντων ἀτυχῶς ἔστι· καὶ παραπαιόντων ἀνθρώπων ἐκείνοις ἀναίσχύντως ἐπιφτημίξιν τὴν καταργοῦσαν αὐτοῦς δύναμιν;

κδ'. Εἰ δ' ὅτι σοι μεγάλα ταῦτα, διὰ τοῦτό που καὶ δυσπαράδεκτα, εἶπερ ἐμμένεις ἔτι τῇ ἀπιστίᾳ, εἰ τῇ τοῦ κολάζειν γνώμῃ προσκνέχεις καὶ τιμωρεῖν, καὶ μείζω τούτων ὄψει. Τί γὰρ ἀδύνατον τῇ τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα καλοῦντι; Τί δὲ καὶ ἡμεῖς δειλιάσωμεν αὐτῷ δουλεύοντες; Τραύματα; Θάνατον; Ἄλλ' ἴσται πολλῇ τῇ περιουσίᾳ, ἀλλ' ἀνάγει ἐξ ἄδου, καὶ ζωὴν αἰώνιον δίδωσιν. Εἴτε καὶ ποῖος ἡμῶν ἀψεται θάνατος, μὴ παραχωροῦντος ἐκείνου; καὶ διὰ τίνος γινόμενος, ὧν σὺ προσφέρεις πολλάκις; Οὐ ξεσμούς ὑπιμύναμιεν; οὐ βάρη λίθων; οὐ τροχόν; οὐ ξίφη; οὐ πῦρ; καὶ γὰρ ταῦτα πάντα θάνατοι. Ἄλλὰ διὰ Χριστὴν καὶ ἀπεκρουσάμεθα, καὶ νενικήκαμεν· οὕτω διὰ πάντων ἀσφαλῆς ἡμῶν τὸ σῆμα, καὶ βεβύλια ἢ ἐλπίς ἀποδέδεικται. Ἄλλ' οὐκ ἀπόχρη σοι ταῦτα· βραχὺς ὁ λόγος. Προσάγαγε τῷ περὶ τὸν χρυσόν, καὶ ἴδοις πάλιν χρυσόν· προσάγαγε καὶ αὐθις καὶ πολλάκις ἡμᾶς ταῖς βασάνοις, καὶ ἴδοις πάλιν τὰ Χριστιανῶν ὑπόσυν γοητειῶν καὶ δαιμονίων ἔργων διώκισται.

κε'. Ταῦτα ὁ μὲν εἶρηκεν· ὁ δὲ, ὑπειδὴ κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀλήθεια οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ καὶ ἐπίγνωσιν ἀπώσατο, οὔτε τὴν ἰσχὺν τῶν λόγων ὑφίσταται, οὐδὲ ὑφθαγμὸς ἀσθενῆς ἡλιακῶν ἀκτίων ἐπιβολὴν· καὶ πολὺ πλέον ἐκκαεῖς τὴν καρδίαν, διανίσταται πρὸς ὀργὰς. Καὶ πρῶτα μὲν ὡς ἂν μὴ τὰς κολάσεις ἀνατίσις ὑπομένειν ἡσυχίᾳ, θρασυστομίας ἔγκλημα ἦν αὐτῷ, οὕτω τὸ μὴ θεοπευτικῶς τὴν ἀλήθειαν συσκιάζειν καλοῦντος αὐτοῦ· εἶτα ἐτύπτετο κατὰ τοῦ στόματός· εἶτα ἀνηρτάτω, ἐπὶ τὰ προσώμια τῶν κολάσεων ἀνεληλυθῶς· εἶτα ἠκίζετο καὶ βουνεύροις ἐξάινετο. Ἐφόρεον δὲ αἵματα κατὰ γῆς, καὶ σάρκες σὺν τούτοις ἐφέροντο, καὶ τὸ θεῖον χαριέστατον, ὡς ἐν ταῖς τριστάσις ὁ μὲν ἐπασχεν, ὁ δὲ ἐδυσφόρει, ἀνάλγητον ἐκείνον κατανοῶν· ὁ μὲν σεμνὸς ἦν, φαιδρὸς καὶ ἠδὺς, τὰ τῶν εὐχαρίστων ὡς ἐπὶ μεγίσταις εὐεργεσίαις πρὸς Θεὸν καὶ λέγων καὶ δεικνύμενος· ὁ δὲ σκυθρωπὸς καὶ κατώδυνος, ὡς περ ἐκαίθεον εἰς αὐτὴν τῶν τρουμάτων διαδόπνόντων, καὶ τὸ τῶν μαινομένων πάθος αὐτῷ καινότερον περιίστατο. Οἱ μὲν γὰρ ἑαυτῶν ἀπτόμενοι ἐτέρους κατεπύθιν νομιζουσιν· ὁ δὲ σαφῶς ἀλλοτρίως κατεργαζόμενος σάρκας ἑαυτοῦ δεινὰ πάσχοντος ἠθάνετο· ὥστε καὶ ἀμηχανῶν ἐκ τούτου καὶ ἐξαπορούμενος τὸ τῶν κυνῶν ἔπασχεν, ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἀνέστρεψε, καὶ γοητεῖαν πάλιν ὠνόμαζε τὸ πρᾶγμα, οὐκ οὐκ ψυχῆς γενναιότητά, οὐδὲ καρτερίαν, οὐδὲ θείας ἔργον δυνάμεως· καὶ πάλιν εἰς μαγικὴν κακοτεχνίαν διέβαλλε.

CAPUT IV.

Veneficia separata, mortui suscitati.

κς'. Καὶ οὐκ ἂν ἐπαύσατο ταῦτα κεκραγὼς τε A καὶ διατεινόμενος, εἰ μὴ μετακληθεὶς ἄνθρωπος μαγικὴν εἰς ἄκρον ἐξησκημένος, λήρον ταῦτα βοῶντα καὶ συκοφάντην ἀπήλεγχεν, οὐκ ἐπὶ τούτῳ κληθεὶς οὐδὲ παραγενόμενος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τοῦ Βαλαάμ τρόπον τινὰ κἀνταῦθα συνέβαινε, μετεπέμφθη δὲ ἄρα τῶν τῶν Μωαβιτῶν βασιλεῖ καταρασόμενος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· καὶ σπεύδων ἦν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἂν τις ἀντικρούουσα δύναμις. ἀντὶ καταρωμένου εὐλογοῦντα ἰδεῖν. Ὡς δὲ καὶ γόης ἦκων μάγος ἐλέγξων Γεώργιον, καὶ καθαίρων δῆθεν τὰς μαγανείας, παντοῖαν τε φέρων ἐπὶ τῶνδε σπουδῆν, ὁμοίως τούναντιον ἵπαισι, ἄνθρωπον αὐτὸν ἀπειδείκνυ θεία σαφῶς χειρὶ κυβερνώμενον, παρὰ τοσοῦτον οὐ δίκαιον γοητείας ἐγκλημα φέρεσθαι, παρ' ὅσον καὶ τῶν τῶν σκότει προτόντων ἀτιμαμάτων οὐκ ἂν δικαίως κληρονομοῖη τὸ φῶς· B ἐδείκνυ δὲ, οὐ λόγῳις ἀντικρὺς ταῦτα βοῶν (εἰ καὶ τοῦτο τῶ μετὰ ταῦτα συνέβαινε), ἔργῳις δὲ, ὃ καὶ τῶν λόγων πολὺ ἰσχυρότερον.

κς'. Ἦδη μὲν γὰρ ἦκεν οὗτος, καὶ ἀγώνισμα μὲν αὐτῷ προετέθη, πείσαι τὸν Μάρτυρα θυνηθῆναι ἢ ἀποκτεῖναι· πείσαι μὲν θεοῖς τῶν Ἑλλήνων ἀντὶ Χριστοῦ προσελθεῖν, ἀποκτεῖναι δὲ μὴ πείσαντα, ὡς ἂν μὴ καὶ τοῖς ἄλλοις τὸ κατ' αὐτὸν βλασφημίας, φησί, καὶ ἀπειθείας παράδειγμα γένοιτο. Ἄθλων δὲ τούτων τετελεσμένων, δωρεαὶ κατηγγέλλοντο, καὶ χάριτες, καὶ τιμαί, καὶ ἕσα πρὸς βασιλέως διδόμενα ψευδῶς μακαρίους τοὺς δεχομένους ποιεῖ· ἅ δει καὶ ὑποστὰς δράσειν ἐκαῖνος, καὶ ὡς εἴ τι ἕτερον ῥαδίως, αὐτὸς μὲν ἐπὶ ζητήσεσι δηλητηρίων καὶ σκευασίας ἐτρέπετο, εἰς νέωτα τὸν τῆς τέχνης C ἔλεγχον δώσειν ἐπαγγειλάμενος, ὃ δὲ ἀνεχώρει, διελύετο δὲ ὁ σύλλογος, τὸν δὲ καὶ πάλιν εἶχε τὸ δεσμωτήριον. Ἄλλ' ἦκεν ἡ προθεσμία, καὶ πάντες αὐτίκα παρήσαν· παρῆν ὁ φαρμακὸς ἐπὶ θυσι πομάτων εἶδεσι γαυριῶν, ὡς τὸ πᾶν εὐθὺς τότε τοῦ ἀγῶνος περιγραφόμενος· παρῆν ὁ Μάρτυς, ἀποθιλούμενος κατ' αὐτοὺς εἰπεῖν· Διοκλητιανὸς εὐέλπις διὰ ταῦτα παρῆν, καὶ ὁ δῆμος, μετέωροι πάντες τὴν τοῦδε ὑπὸ τὴν ἔξει ἀπεκδεχόμενοι τελευταίην. Ἐνθεν τοι τὸ μὲν αὐτῷ προσήγετο φάρμακον· ἦν δὲ ἵνα πιῶν, ἔκφρων γενόμενος, ἑαυτὸν ἐπιτρέψῃ ἔχειν τε καὶ φέρειν, ὅποι τις βούλεται· τὸ δὲ, σκεῦος ὑπάρχον θανάτου, δευτέρα πόσις ἐτραμύετο. Ἄλλ' οὔτε ἐκαῖνο ἐξίστα ποθὲν, καὶ τὸ θανάσιμον μέχρι τοῦ πειθῆναι θανάσιμον ἦν. Ἐπεὶ δ' ἐπέποτο, ἐψεύσατο D τὴν προσγορίαν, οὐδὲν μᾶλλον εἰς ἐκεῖνον ἢ τοὺς μὴ πιόντας ἐνηργηκόσ· ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἀμρότερα ἔκστασιν καὶ ἀφωνίαν εἰργάσατο, οὐκ εἰς τοὺς προσσηκαμένους καὶ γευσασμένους, τοὺς δὲ προσνεγκόντας καὶ γεύσασθαι πείσαντας. Ἐξίστατο μὲν γὰρ παραχρῆμα ὡς ἐσκεύασε μάγος, καὶ ἐννεὸς ἦν· ἐξίστατο Διοκλητιανὸς καὶ διηπαρεῖτο· οὐδὲ ὁ δῆμος ἄρα καὶ οἱ παρόντες τῆς συγκλήτου βουλῆς ἐκτός ἦσαν θαύματος καὶ ἐκπλήξεως.

26. Neque quicquid hæc clamans asseveransque, donec accersitus homo in arte magica versatissimus ineanum et calumniarum esse talia affirmantem convicit, non ad hoc vocatus neque adductus. Sed idem quadamtenus hic accidit quod olim Balduino, quem a rege Moabitarum accersitum excerrari filios Israel, idque agere studiose volentem, contraria quædam virtus pro maledictione coegit benedictionem inferre. Nam adveniens veneticus magus ad convincendum Georgium, ejusque incantationes dissolvendas, et in his omnem operam collocans, prorsus contrarium fecit; demonstrans quod Georgius esset homo divina manu gubernatus, cui tantum aberat ut posset merito veneficii crimen impingi, quantum absunt crimina tenebris gaudentia ut jusse possint lucem hæreditare. Demonstravit autem non verbis ista, ex opposito clamans (quamvis etiam hoc postea fecit), sed operibus, quorum longe major est quam verborum vis.

27. Mox enim ut advenit, suscepit in se, vel persuadere Martyri et gentilium deos pro Christo adoraret vel persuaderi renitentem occidere, ne aliis quoque in exemplum esset, ut aiebat, infidelitatis et blasphemie: quibus peractis promittebantur ei munera, gratiæ atque honores, eaque omnia quæ ab imperatore data falso putantur beatorum facere. Et hæc quidem se facturum recipiens tam facile quam quidquam aliud, ad quærenda præparandaque veneficia se convertit, in diem proximum pollicens dandum suæ artis experimentum, et abiit: dissolutus vero est conventus, et sanctum denovo carcer excepit. Venit ergo explendæ sponsionis dies, et omnes rursus præsentem adfuere. Comparuit veneticus, duplici portione fretus velut qui paucis totum certamen circumscripsit: comparuit et Martyr, ut ipsi dicebant, morti tradendus. Diocletianus quoque magna spe plenus advenit, et populus multus; omnes suspensi expectatione futurorum, quem ea essent exitum habitura. Ex una ergo parte producitur pharmacum, quod erat tale, ut ipsum bibens extra usum fieret rationis, seque præberet agendum ferendumque prout quis voluisset: alterum vero vas mortiferum erat pro secunda portione paratum. Sed neque istud epotum, mentis statum commovit; et quod potatum dicebatur esse letiferum, haud vero nomine se appellari probavit, nihilo plus Georgio nocens quam iis qui ipsum non biberant: aut potius utraque potio obstupescere et obmutescere fecit non qui gustaverat, sed qui propinquant. Obstupuit enim qui pharmaca præparaverat magus obstupuit et Diocletianus: populus autem et qui forte ex senatu tunc aderant, non erant admirationis consternationisque expertes.

28. Et hæc quidem sic acta sunt : Diocletianus autem festinavit inire tormentorum rationem (omnes enim cruciatus suos exsuperabat rabie) ut aliquod inveniret, quod non afferret etiam mortem. Postquam autem vidit defecisse frameas suas in finem, et jacula esse exhausta, et quæcunque facta erant non magis profecisse, quam si contra statuam vel umbram fuissent adhibita ; mutata pugnandi ratione, voluti priorem improbens, inivit aliam : ne tunc quidem ab immanitate sua quidquam deflectens, sed eam industrie malitiosæque dissimulans. Cogitabat enim intra se, quod si quis generosioribus animis sævitiam admoverit, eo ipso fidentiores eos reddat, si vero mansuetudine quadam ac lenitate temperati sermones lucriant, emolitos illos tandem sibi habebit obsequentes : nam etiam ferrum oleo lævigari, quamvis hoc mollissimum, istud durissimum sit. Quid igitur ? Larvam assumit lenitatis ; ex severissimo in mellissimum blandumque transformatur ; tum benignius solito cum intuitus et vocis feritatem dimittens : Tu, inquit, o homo, difficultates difficultatibus innotens, ad extremam nos desperationem adduxisti. Quousque autem ista ? et quando quiesces ? An ergo nos oportet lassari per omnia molestiam tibi ex ignorantia facescentes, et tibi alias conciliari volentes ? Doce quæ sit illa tibi assistens virtus, per quam tot tantaque evasisti discrimina. Doce, inquam, vel nunc, licet ante nolueris : et nos a perplexitate exime, teipsum ab inquietudine et tumultu. An existimas nos provocandos ad iracundiam audita veritate, tibi que eam exponenti graves futuros ? Ne tibi, quæso, hoc persuaseris : audiemus te quam clementissime jucundissimoque, quin et gratificabimur tibi quantum fas erit, si nos ab inveterato errore abduxeris.

τοῦτο νομίσας· ἀλλ' ἀνεξικακῶς μὲν ὡς ἐνὶ μάλιστα καὶ μόλις ἡμᾶς τῆς μικρᾶς ποτε ἀπαγαγόντι περιπλανήσεως.

29. Hæc ille, mentem verbis occultans, non veritatem requirens : jam enim milies et palam ei dictum erat a Martyre, Christi virtutem adesse iis qui ipsum confitentur esse Deum ; atque ita eos fieri omni periculo fortiores, potentesque ad facienda signa atque omnigena miracula in demonstrationem veritatis. Verum simulatio hæc erat atque adulatio, et via quædam, ut aptius loquar qua ipsum in suam pelliceret voluntatem pertraheretque ; ut ei, qui tam comiter familiariterque agebat secum, pari quoque familiaritate se conjungeret Georgius, gauderetque ab ipso honorari : nesciebat autem quod seipsum deciperet, magnam veritatis propugnatores iis verbis aggressus, quibus mancipia demulcentur. Quomodo enim posset illius sapientia talibus sermonibus decipi, aut tantus pro religione zelus aliud quidpiam pati, quam quæ decet in hac causa et cogitare et loqui ? Amorem vero illius, quo anima ejus ardebat ad Christum

Λ κη'. Τοῦτο μὲν οὖν οὕτως εἶχες καὶ τὸ μέχρι τούτου ὁξὺς ἦν ὁ Διοκλητιανὸς τὴν διὰ τῶν βασάνων κατ' ἐκείνου χωρῶν· τὰς γὰρ ἀπάσας αὐτῷ κολάσεις λύττης ὑπερβολῆ ὡς τινα μίαν ὑπήνεγκε, μηδὲ θοὺς ἀναπνεῦται τῇ συνεχείῳ· ὑπεὶ δὲ τὰς ἐαυτοῦ βρομφαίας εἰς τέλος ἐκλελοιπούσας ἑώρα, τὰ τε βέλη συντετελεσμένα, καὶ τι γινόμενον αὐτῷ πλέον οὐδὲν, ἢ ὅσον πρὸς ἀνδριάντα ἢ σκιάν τὴν ἐκείνου καθισταμένον τὴν μάχην, ὡσπερ ἐκείνην ἀπαγορεύσας, ἄλλην τρέπεται· καὶ οὐδὲ νῦν ἀποθνήσκων τὸ θρησκῶδες τοῦ τρόπου καὶ μηχανῶν, πανούργως δὲ πῶς αὐτὸ καὶ κακοήθως συστρίλας. Διελθὼν γὰρ παρ' ἐαυτῷ, ὡς εἰ μετὰ τινὸς τις τοῖς γενναϊοτέροις προσφέροιστο γαλεπότητος, τοῦτ' αὐτοῖς αὐθάδεια ἀπεργάζεσθαι, εἶκειν βίᾳ μεγαλοφυῆ ψυχῆς μὴ καταδεχομένοις· ἂν δ' ἄρα τινὲ πραότητι καὶ ἐπιεικείᾳ τοὺς λόγους κεράννουσι τέγγοντας ἡδῶ, τότε καὶ ὑπέκρουσι (καὶ γὰρ καὶ σιδηρὸς ἐλαίῳ, τρόπον τινὰ ὁ σκληρότατος τῷ μαλθακωτάτῳ, λεαίνεται), τί ποιεῖ ; Ἀναλαμβάνει τι προσωπεῖον ἐπιεικείας, καὶ πρὸς τὸ μειλίχιον καὶ πρυττανὲς ἐκ τοῦ ἄγαν αὐστηροῦ μεταρμύζεται. Ταύτη τοι καὶ ἡμῶν τὸ συνθήκου ἐμδλέψας ἐκείνῳ, καθυφαίς τε καὶ τὴν ἀγριότητα τῆς φωνῆς, Σὺ, φησὶν, ἄνθρωπε, ἀπορίας συμπλέκων ἀπορίας, εἰς ἀμηχανίας ἡμᾶς τὰς ἐσγᾶτας ἐμβάλλεις. Ἀλλὰ μέχρι τίνος ἔσται ταῦτα ; καὶ πότε παύσεται ; Ἡ διὰ παντὸς κάμνειν ἡμᾶς διῷ, πράγματα ἐξ ἀγνοίας ἔχοντας, καὶ σοὶ ἐτέρωθεν προξενούντας ; Δίδαξον τίς ἡ συνοῦσά σοι δύναμις, δι' ἧς ἔχεις τοὺς τοσούτους καὶ τρηλικούτους κινδύνους ἐκπεφυγώς, δίδαξον νῦν γούν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, καὶ ἀπῆλλαξον μὲν ἐκ τοῦ [θάρβους] εὐθέως ἡμᾶς. Ἐπαλλάξον δὲ καὶ σπαντὸν θορύβου καὶ ταραχῆς. Ἡ τάχα πρὸς ὀργὴν οὔει ἀκουσομένους ἡμᾶς, καὶ σοὶ δυσχερανοῦντας τὴν ἀλήθειαν διεξιόντι ; Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔσται, μὴ ἱλαρῶς ἀκουσόμεθα· χαρισόμεθα δὲ σοὶ καὶ τὰ εἰκότα

κθ'. Ταῦτα δὲ ἄλλως ἐφθέγγετο, οὐκ ἀλήθειαν ἐρευνώμενος· πάλαι γὰρ αὐτῷ ὀφθόν ἦν, μυριάκις πρὸς τοῦ Μάρτυρος εἰρημένον, ὡς ἡ Χριστοῦ δύναμις συνοῦσα τοῖς θεῶν ὁμολογοῦσιν αὐτὸν, τοῦτο μὲν ἰσχυροῦς κατὰ παντὸς κινδύνου ποιεῖται. τοῦτο δὲ καὶ σημείων αὐτουργῶν καὶ παντοίων θαυμάτων πρὸς τὴν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν. Ἀλλ' ἦν πρόφασις τοῦτο καὶ κολακεία, ἢ οὐδὲ εἰπεῖν οὐκ ἐπιεικτέρον κατὰ τῆς ἐκείνου γνώμης, εἰ πῶς ἡδυνάει λόγους, ταύτη παρασυρίε ἱλαρῶς αὐτῷ προσενεχθέντα ἀνθιαρτῆσαι φιλοτιμήσασθαι· ἡμῶς ἐλάνθηνεν ἐαυτὸν ἀπατῶν, λόγοις· οἷς ἀνδράποδα κηλοῦνται· τῷ μεγάλῳ τῆς ἀληθείας προσφύρων ἀγωνιστῇ· ποῦ γὰρ ἔδει τὴν ἐκείνου σοφίαν ἔττηθῆναι τοιοῦτου ; τοῦ δὲ τὸν τοσοῦτον ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον ἄλλο τι παραχωρήσει, ἢ ὅσα ὑπὲρ εὐσεβείας ἔχειται, καὶ διανουθῆναι καὶ φθίγγασθαι ; τὸν δ' ὑπὲρ Χριστοῦ τοῦ μόνου καλοῦ οὕτως ἐκείνου φλέγοντα τὴν ψυχὴν ἔρωσα, πῶς ἦν εἰκὸς ἐτέρου τινὸς

(3) Malem legere διαλέγων.

ἐπιθυμία τῶν κάτω δοῦναι παρῖσθυσιν. Οὐτε γάρ ποτε ζῶα τὴν πυρὸς χώραν παρ' ἑαυτοῖς τρέφειν οὐδὲν τε, ἢ τι ἕτερον δέχεσθαι τῶν κάτω τε καὶ γῆινων· οὐτε τὴν ἐκείνου ψυχὴν, πρυτανεῖον μείλου γεγεννημένην πυρὸς, λογισμὸν τινα προῖεσθαι, βλέπειν ὅτω δῆποτε τρόπῳ εἰσηγούμενον πρὸς τὴν ὕλην. Δῆλον δὲ τοῦτο, οἷς τε εἰργάζετο, οἷς τε ἐκαρτέρει, καὶ οἷς τότε πρὸς τὸν τύραννον ἔλεγεν.

λ'. Ἦ που σύ, φησὶ, βασιλεῦ, καινότερα τῶν πρότερον καὶ χθὲς εἰρημένιον ἀκούσεσθαι προσδοκῶν, τὴν αὐτὴν ἀεὶ περὶ τῶν αὐτῶν προτείνεις ἐριότησιν; Οὐ μὴν καὶ ἀκούσῃ, εἴπερ εἰς ἕστιν ὁ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος καὶ ἀπλοῦς καὶ σύντομος καὶ σαφής, εἴπερ καὶ ἡμεῖς τοῦ παντὸς τιμᾶν ἴσμεν ἀλήθειαν καὶ οὐ παρὰ μέλος φησιγγόμεθα, οὐδὲ νῦν μὲν ταῦτα τοῖς πονθάνοις φασκόμεν, τῷ μεθαυριζομένῳ πρὸς ἐκείνους τὰ ὄντα παραχαράττοντες. Εἰ δ' ὅτι αὐτὸς ἐρωτᾷς, τί τοῦτο διοίσει τοῖς μίαν αὐτὴν τὸν αἰεὶ πρεσβεύουσι χρόνον, καὶ κοινὴν εἰδῶσι πρὸς ἅπαντας, ἵνα πεῖθειν μεταβάλλειν αὐτὴν; Οὐδὲν πάντως, οὐκ οὐκ, οὐδὲ μεταβαλοῦμεν. Ἄλλ' εἴπερ ὄντως τῆς ἀληθείας λόγους ἔραβν, ἰδοῦ σοι παρ' ἡμῶν ἀληθείας ῥήματα, καὶ πάλιν σοι καὶ πολλάκις τὸν αὐτὸν λόγον ἐροῦμεν· Χριστὸς ἡμᾶς ἐνισχύει, Χριστὸς ἡμᾶς ῥύεται, Χριστὸς δι' ἡμῶν σημεῖα ἐργάζεται. Εἰ δὲ τινα πῖστιν ἐκ τῶν ἔργων ζητεῖς, ἡδὴ μὲν καὶ πρότερον εἴληψας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐθις λαβῆσιν ἔξεστιν· οἶδε γὰρ αὐτοὶ ἡμεῖς ἔτοιμοί σοι πάντα παθεῖν· καὶ πάλιν ἐπὶ ἔργα χῶρει, καὶ χεῖρ ταῖς χερσὶ, καὶ φεῖδου μηδὲν, ἵνα καὶ πάλιν γνῶς, ὅτι μετ' ἡμῶν ὁ θεός, διασε-

δάζων τὴν καθ' ἡμῶν ὑμετέραν βουλὴν.

λα'. Ταῦτα δὲ εἰρηκότος αὐτοῦ, οὐκ ἦν ἐκείνος σοφὸς ὥστε συνιέναι, οὐδὲ ἐκζητῶν τὸν θεόν, ἀνθρώπος ἦν ἀπολωλεκτὸς βουλῆν, ἐπιστήμην θεοῦ οὐτε ἔχων οὐτε δεχόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ μισεῖται τοὺς πάλαι Ἰουδαίων παῖδας· ἔβλεπον μὲν γὰρ ἐκεῖνοι παρ' ἑαυτοῖς, ἴκουσαν παρ' ἑτέροις Χριστῶν θαύματα ἐκτελοῦντα, σημεῖα, δυνάμεις· καὶ ὡς μηδὲν ἰδόντες, μηδ' ἀκηκούτες, τὰ αὐτὰ ζητοῦντες προσήρχοντο. Ἐμβρόντητοι, ἄρτι βλέπατε, χθὲς ἐωρᾶκατε, πρὸ τῆς χθὲς καὶ ἐπέκεινα ὡσπότως οἶδτε, εἴτα εἰς τὰς αὐτὰς ἀποτελεωτῶντες ἀπορίας ἴκατε; Τούτῳ δὲ μιμούμενος καὶ αὐτὸς, ἀπέδειξεν τῆς Χριστοῦ δυνάμεως πολλάκις λαθῶν, καὶ πάλιν ζητεῖ· ζητεῖ μὲν οὖν, οὐχ ὅπως εἴληψας κατενόησεν τὴν καρδίαν ἑαυτοῦ, καὶ πιστὸς γένηται (ἢ γὰρ πάλαι λαθῶν ἐγεγόνει; ἢ γὰρ πάλαι κατενόησεν;)- ἐκπειράζων δὲ μόνον αἰτεῖ, ὅτι καὶ κατ' ἐκείνους γενεὰ τις ἦν σχολιὰ καὶ παραπικραίνουσα, πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον.

λβ'. Ἦνθεν τοι καὶ παριδῶν μὲν τὰλλα ὅποσα θαυμάτων εἶδον, ἀναδραμῶν δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ μέγιστον τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν, τοῦτ' αὐτὸ οὐκ οὐκ ἕτερον ἐνεργηθῆναι κελεύει, ὡς τὴν παλινοζωΐαν, καὶ ἐφ' ἐνὶ τινὶ τῶν πάλαι τεθνηκότων ἡδὴ τετελεσμένην, ἀποχρῶν ἡγεῖσθαι μαρτύριον τῆς ἐπὶ λαοῖς δυνάμεως Χριστοῦ καὶ θεότητος ἀγνωσθῶν

A unice formosum diligendum, quomodo alterius cuiusdam cupiditatis causa possibile erat precipitare deorsum? Neque enim animalia unquam alia consueverunt per se vivere in regione ignis; neque possibile erat, ut anima illa jam facta divini ignis receptaculum, cogitatum admitteret, quacumque ratione ad terrena inducentem: idque tum operibus patuit, tum tolerandis tormentis, tum verbis ad tyrannum productis.

30. Quomodo, inquit, o imperator, his quae a triduo inno ante dies duos audivisti, oblivione praeteritis, eandem semper de eisdem rebus interrogationem praetendis? siquidem et nos omnino novimus veritatem tenere, neque eam per partes edicimus, membratim eam loquentes; neque modo sic, modo aliter interrogantibus respondemus, ut nos illis accommodemus, veritatem adulterantes. Si vero et tu eam amas, quomodo tantum discrepas ab illis, qui ipsam solam colunt omni tempore, et eandem erga omnes esse sciunt, ut evades ab ea discedere? Non profecto, non discedimus. Si tamen vere dicis quod veritatem amas, audi ex nobis verba veritatis; iterum et iterum eandem sermonem loquimur: Christus nos confortat. Christus nos liberat, Christus per nos signa operatur. Id si velis operibus comprobatum, quamvis experimentum jam sumpseris, aliud tamen rursum sumere licebit. Ecce enim paratos nos pati omnia: veni rursum ad opera, et manibus utere, nihil formidans; ut cognoscas iterum quia Deus nobiscum est, tua contra nos consilia dissipans.

31. Haec eo dicente, non erat ille intelligens aut requirens Deum: homo erat consilio privatus, notitiam autem Dei nec habens nec suscipiens, similis factus Judaeis antiquis: nam illi quidem per seipsos videbant audiebantque ab illis Christum facientem miracula, signa et virtutes: et tanquam si nihil vidissent audivissentque, veniebant eadem requirentes. O stupidi! Adhuc videtis, et heri vidistis, et nudius tertius et diu antea cognovistis eandem; et in eadem consilii ambiguitate desinentes, venitis? Hos igitur imitatus Diocletianus, post demonstratam sibi saepius Christi virtutem, rursum quaerit: quaerit autem, non ut accepta demonstratione reedificet cor suum et fidelis efficiatur; sed tentandi dumtaxat causa quaerit, quia, sicut et illi, generatio erat prava et exasperans, spiritus vadens et non rediens.

32. Ergo, caeteras omnes miraculorum species praetermittens, et ad id quod omnium est maximum mortuorum resuscitationem transiens, hoc ipsum, non aliud, operari jubet; velut regenerationem, in uno aliquo mortuorum factam, habiturus pro testimonio totius virtutis et divinitatis Christi; ignorans tamen quam parum utilis sibi futura esset

hæc experientia, qui statim a patrato miraculo replendus esset indignatione. Qui enim priora miracula fuerat circa martyrem operatus, circa hoc unum nihilominus erat polens: quamvis non ita judicaret Diocletianus, neque sibi id persuaderet, certo credens impossibile fore quod imperaverat. Quare monumentum demonstravit, et in eo defunctum ab annis multis, ipsumque jubet excitari: Age, inquit, vivum hunc siste, ambulantiem, sentientem, et alia quæcunque nos facimus facientem; et abi, nobis de veritate persuasis, nihilque de cætero habituris circa alia dubitare, postquam id factum fuerit, quod majus est omnibus. Quis enim tergiversari et refragari vellet amplius, tam evidens argumentum habens sibi oppositum? Sic ille. Quæ autem secula sunt, quomodo digne quis explicet? aut potius, quomodo salis miretur? nec enim vel hoc est facile, eo quod rei magnitudinem capere nequeat intellectus.

33. Sustulit Georgius in cælum oculos tam mentis quam corporis, et audientibus universis Dei magnalia glorificans atque concelebrans, simulque eum commonefaciens mirabilium suorum, et maxime illius triumphum quem duxit de morte per suscitationem vita factorum; oravit, ut quod propositum nunc erat miraculum, ad finem adducere dignaretur. Etenim fidenter poterat ejusmodi petitiones et facere et sperare: facere quidem, quia fidem habebat montes transficientem; sperare autem, tum propter discrimina quæ illius causa subierat, tum propter infallibilem Christi promissionem, qua fidelibus suis firmiter est pollicitus, quæcunque petierint accepturos. Factæ in hunc modum orationi annuit Deus, et desuper vox grandis erupit, quantam ægre suslinere aures poterant, suaque vehementia cunctos allouit. Tum invisibilis quædam virtus sepulcri operimentum abstulit, et aridis illis ossibus spiritum vitæ infudit, simulque et mortuus surrexit, et totius populi exclamatio, magnificentis, laudantis, glorificantis Christum, eumque verum Deum confitentis. Denique qui a mortuis resurrexit confitori cepit ac prædicare in omnium auribus, atque apostolice fungi munere; nunc ad sequendum Christum exhortans, nunc idolorum cultum dissuadens, utque se susciperent dignum testem, qui corporea exsultus caligine didicisset, quantum in Christo sil-

34. Scio miraculum hoc non suscipi ab auribus incredulorum, nihil enim eorum quæ pulchra sunt ipsis videtur fide dignum: sed eam facile apud pios inveniet. Si enim verax est Christus, promittens quod majora signa quam faciebat ipse, faceret credentes in se; Christus autem ejusmodi signa millena fecit; quis Christianorum unquam de illo dubitaverit, audiens primum Elium et

Λώς οὐ λυσιτελῶς ἑαυτῷ τὴν πείραν ταύτην μετέρχεται, αὐτίκα τοῦ θαύματος καὶ τελεσθητομένου καὶ πάσης αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἀθυμίας πληρώσωντος. Ὁ γὰρ ἐκεῖνα τὰ πρῶτην τερατουργήσας περὶ τὸν Μάρτυρα οὐδὲ περὶ τοῦτο πάντως ἀδύνατος ἔσται· κἂν οὐχ οὕτως ἐλογίζετο Διοκλητιανός, οὐδὲ ἑαυτὸν ἔπειθε, τῷ ἀδυνάτῳ τοῦ ἐπιτάγματος πεποιθώς. Ὅθεν καὶ λέρονκα ἐπεδείκνυ, καὶ πολυετῇ νεκρῶν κατήγγειλεν ἐν αὐτῇ, καὶ ἀνεγείρειν κελεύει· ἴθι, λέγιον, ζῶντα τόνδε, κινούμενον, αἰσθανόμενον τάλλα δείκνυε πράττοντα καθ' ἡμᾶς, καὶ ἀποθιπίσας ἡμᾶς, μηδὲν σοι τοῦ λοιποῦ περὶ τῶν ἄλλων ἔχοντας ἀμφιβάλλειν, τοῦ μείζονος ἤδη γεγεννημένου· ἢ τίς ἂν εἴπε περιεργαζέσθαι βούλοιο καὶ πολυπραγμονεῖν, τοσοῦτον ἔχων ἐξ ἐναντίας ἰστάμενον ἔλεγχον, οὕτως ἔλεγε· τὰ δ' ἐντεῦθεν τίς ἂν ἀξίως ἐρεῖ; μᾶλλον δὲ τίς εἰκότως θαυμάσει· οὐδὲ γὰρ τοῦτο βέλτιον, τῆς διανοίας μὴ χωρούσης τὸ τοῦ πράγματος μέγεθος.

λγ'. Ἐκείθεν εἰς οὐρανοὺς σὺν τοῖς νοερῶν ἀφθελμοῖς ἀνέτεινε τοὺς τοῦ σώματος, καὶ ὁμοῦ μὲν εἰς ἐπήκουον τὰ τοῦ θεοῦ μεγαλεῖα ἐκθειάσας τε καὶ ὑμνήσας, ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν αὐτοῦ τερασιῶν αὐτὸν ἀναμνήσας, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ θανάτου τροπαίου καὶ τῆς ἐκεῖθεν τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως, δεῖται καὶ τοῦ προκειμένου τοῦδε τὴν τελείωσιν ἐπινεῦσαι· καὶ γὰρ εἶχε θαρρῆναι τὰ τοιαῦτα τῶν αἰτημάτων καὶ λαμβάνειν ἐλπίζειν· τοῦτο μὲν ὅτι καὶ πίστιν εἶχεν, ὄρη μεθισταμένην ἰσχύουσαν· τοῦτο δὲ καὶ τῶν ὑπὲρ ἐκείνου κινούντων καὶ τῆς ἀψευδοῦς ὑποσχέσεως, πάντα τοῖς σικελοῖς βεβαίως ἐπαγγελ-
C λομένης, Ὅσα ἂν αἰτήτησθε, λήψεσθε. Καὶ ὁ, τῆς ἰκεσίας οὕτως καθαρῶς περιεχούτης, ἐπινεύει θεός, καὶ βέγγυται τις ἀνωθεν ἤχος μέγας, οἷον οὐκ ἂν βραδίως προσίημι ἀκοή, καὶ πάντες ἐξέπληξε τῷ στερέθῳ τῆς ἡχοῦς· καὶ τις ἀόρατος ἐπὶ τούτῳ δύναμις ἄρα τὸ κάλυμμα τῆς σοφοῦ, καὶ ἐπὶ τούτῳ τοῖς ξηροῖς ὕστερος αἰδῶται πνεῦμα ζωῆς. Ἐπὶ δὲ τούτῳ, ταχὺς ἀνίσταται ὁ νεκρός· καὶ ἐπὶ τούτῳ βουή παντὸς ἐν τοῦ δήμου, μεγαλυνόντων, εὐφημούντων, δοξαζόντων, Χριστὸν ἀληθινὸν θεὸν ὁμολογούντων. Ἐξῆρχε τῆς ὁμολογίας ταύτης ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, ἐκήρυττε πάντων ἀκούοντων, τὰ τῶν ἀποστόλων ἐφθέγγετο, καὶ νῦν μὲν προτρέπων εἰς Χριστὸν, νῦν δὲ τῶν εἰδώλων ἀπάγων, αὐτὸν ἡξίου δέχεσθαι μάρτυρα δι' ἀποθέσεως τοῦ σωματικῆς ζώου, ὅσον ἐν Χριστῷ τὸ κέρδος καταμα-
D θόνειν, ὅσον ἐν δεισιδαιμονίᾳ ὁ κίνδυνος, πυρός ἀτελευτήτου, καὶ σκότους καὶ σκιάτικος, καὶ παντὸς εἶδους κακοῦ διαδέχεσθαι μείζοντος τοὺς προσανέχοντας δαίμοσι.

λδ'. Τοῦτο τὸ θαῦμα ἀκοαῖς μὲν ἀπίστων οἶδ' ὅτι δυσπαράδεκτον, οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς τῶν καλῶν ἀξιόπιστον· εὐσεβέσι δὲ καὶ λίαν ὁμολογούμενον. Εἰ γὰρ ἀψευδὴς Χριστός, ὁ ἐπαγγελιάμενος, καὶ ὅν αὐτὸς σημείων ἐργάζεται μείζονα ποιήσειν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, Χριστὸς δὲ μυρίων αὐτουργῶν τοιούτων· τίς ἄρα ποτὲ τῶν τῆς ποιμνῆς Χριστοῦ ἀμφιβαλεῖ περὶ τούτου, ἀκούων μὲν Ἑλίαν καὶ

Ἐλισσαῖον τὸ πρότερον, ἀκούων δὲ καὶ τοῦ Χριστοῦ μαθητὰς ὕστερον τοιαῦτα ἐνηργηκότας; Τοῦτο καὶ αὐτοὶ δὲ πούθεν Ἕλληνες, πολλὰ περὶ τῶν σφετέρων δαιμόνων τε καὶ θεῶν ὡς δύνανται ληροῦντες, ὁμῶς κρείττον ὁμολογοῦσι τῆς ἐκείνων δυνάμεως· τοῦτο καὶ τοῖς πλῆθεσιν ἰσχυρότερον πάντων τῶν ἄλλων δόξαν, καὶ ἰσχυρότερον ἀψάμενον, ὀξύτερον τοῖς πλείστοις μεθείλωσεν εἰς Χριστὸν, κατὰ δέμους πείσαν αὐτῆν προσιέναι, καὶ οὐ κατ' ἀριθμὸν τινα γνώριμον, οἷς δὴ παραχρῆμα καὶ τῶν μεγάλων τῆς ὁμολογίας ταύτης μισθῶν ἀρξάδωνες ἐφορτίων. Τίς γὰρ ἂν ἀριθμοῖ τὰ ἐπὶ τοῦτοις θαύματα, ὅσων τε νοσημάτων χρονίων λύσις ὑπῆρχεν, ὅσων τε χειρῶν παρεμίων ἰσχύς καὶ κατὰ φύσιν ἐνέργεια; ὡς βλέποντες ἦσαν τυφλοὶ, ἐκ τοῦ βλέπειν πρὸς τὸν νοσητὸν ὀφθαλμὸν; ὡς χωλοὶ τοῖς πόδεσσι ἐβρῶννοντο; ὡς πᾶν εἶδος νοσήματος ἐδραπέτευετο; κἂν τὴν τῶν δαιμόνων εἴπησιν ἐπήρειαν, οὐδ' αὐτῆι τότε τοῦ μὴ ἐκποδῶν γενέσθαι ὑπέμεινε, καὶ μόνον τις τῆ πίστεϊ προσήρχετο.

λε'. Ἀλλὰ τὸ Γλυκερίου πῶς ἂν τις παρέλθῃ θαῦμα; Γεωργὸς ἦν οὗτος, καὶ περὶ γῆν τὸν ἀεὶ χρόνον ἔχων, καὶ γε ἀρυτρίων ἐν βουσί. Καὶ ὁ Πατέρου τῶν βοῶν ὑπὸ ζυγὸν ὠλισθηκότος καὶ τεθνηκυτός, οὐκ ἀθέατος ὢν τῶν τότε θαυμάτων, ἦκε ὄρομαῖος, ἐξαγγέλλει τὸ πάθος, καὶ ἀναβιβῶναι τὸ κτηνὸς αἰτεῖ. Τυχῶν οὖν ὡς ἤτησε, καὶ πολλὰ ὢν τὴν εὐγνωμοσύνην, ὡς καὶ πάντα λόγον αὐτῆι, ἰδίᾳ, δημοσίᾳ, ἄνω, κάτω, Χριστὸν εὐρημούμενον ἔχειν καὶ τὰ Χριστοῦ θαύματα, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται, οὕτω τοῦ τυράννου προσταξάντος, καὶ μάρτυς πρὸς Χριστὸν παραγίνεται. Δεύτερος τούτῳ προστίθεται ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, ἐβρῶμενος ὄρου καὶ φθεγγόμενος, διδάσκαλος εὐσεβείας γενόμενος. Καὶ τρίτος τὴν αὐτὴν ἄπεισιν τοῦ μαρτυρίου ὁδὸν ὁ χθὲς καὶ πρότερον μάχος, νυνὶ δὲ κήρυξ Χριστοῦ, αὐτομολήσας τῆι πίστει, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων ὡς ἀπολλύουσιν ἀτιμάσας θρησκείαν. Καὶ ἅ μὲν οὖν γέγονε, τοῦ περὶ τὸν νεκρὸν τεραστίου προδεδηκός, τὰ μὲν εἴρηται, τὰ δὲ παρήκεν ὁ λόγος, τὸ μῆκος ὑφορώμενος· ἅ δὲ ἦν μετὰ ταῦτα καὶ ἀναγκᾶν εἶπεῖν.

altera prolixitatis vitandae causa involuta silentio : quae vero postmodum consecuta sunt necesse etiam est enarrare.

CAPUT V.

Extrema Georgii de idolis victoria : capitis supplicium toleratum.

λε'. Ὀρῶν ὁ Διοκλητιανὸς τὸν Χριστιανισμὸν εἰς πυρρὸν ἀναφθόντα ἤδη, ὡς ἐκ σπινθῆρος τοῦ μάρτυρος ἀρξάμενον, καὶ πολλῶν μὲν ἐπιλαθόμενον, πολλῶν δὲ μέλλοντα, κἂν μὴ τις φθᾶσθι κατασχῶν, ταχέως ἂν ἐπιλαθεῖν κάκεῖνα, καὶ δυσχερέστατον ἔσσοθαι τοῖς ἀπειργεῖν βουλομένοις· τοῦτο δὲ ὁρῶν, τὸ μὲν ἐκποδῶν ποιῆσαι, εἴπερ τι ἕτερον, προθύμως ἦν, ὑπώπτευσεν δὲ ὁμῶς τὴν διαμαρτίαν καὶ κατωρρώθει, δειλῆς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν ἐκ πρώτης πείρας γενόμενος· τὸ δ' αὖ ἀνετον ἔλασας περινοστεῖν, οὐτ' ἔφερε (πῶς γάρ; Διοκλητιανὸς γε ὢν,

Elisæum, deinde Christi discipulos talia esse operatos? Ipsi autem gentiles, quantumvis de diis daemoniisque suis quanta possunt deliria commenti, eorum virtute majus hoc esse confitentur. Itaque et multitudini majorem de Christianæ religionis veritate aslinationem miraculum hoc ingessit, quam cætera omnia; et quamplurimos traxit ad Christum, persuadens turmatim et absque certo numero accedere ad illum: quibus etiam continuo date sunt arrhæ maximorum præmiorum, tali confessioni propositorum. Quis enim recensuerit quanta post hæc secuta miracula sint, quam multi quamque diuturni morbi sanati, et quantum sese exseruerit virtus naturæ ordinem supergrediens? Quomodo cæci videre cœperint, post receptum interioris oculi lumen? quomodo claudis confirmati sint pedes? quomodo genus omne ægritudinum curatum? quod autem ad dæmonum violentiam attinet, hæc quoque non poterat ulla ratione subsistere, si quis dimittat cum fide accedebat.

35. Sed quomodo præterierit, quod factum est Glycerio, miraculum? Agricola hic erat et circa terram semper occupabatur, quam junctis ad aratrum bobus tunc proscindebat: cumque non esset expertus miraculorum a sancto Georgio patratorum, et suorum subjugalium alter deficiens mortuus esset, confestim cucurrit; et quid accidisset annuntians, bovem quoque suum suscitari petiit. Obtentis autem eo quod postulaverat, gratus admodum pro beneficio, cum nullum alium quam de Christo sermonem haberet, eumque privatim ac publice, sursum ac deorsum prædicandi finem nullum faceret; capite plexus fuit, jubente tyranno, et Martyr ad Christum accessit. Hic appositus est secundus, ille qui fuerat suscitatus a mortuis, et pulam loquens factus erat magister pietatis. Tertius denique eandem martyrii viam ingressus est, is qui heri et antea magus, nunc præco Christi, fidem confessus erat, et dæmonum culturam tanquam perniciosam ejurarat. Atque hæc ea sunt quæ circa patratum in mortuo miraculum acciderunt, quorum quidem pars memoriæ tradita est,

quæ vero postmodum consecuta sunt necesse etiam

36. Conspiciens Diocletianus Christianismum instar ignis jam accensura, tanquam ex scintilla a Martyre profecta, eumque a multis jam susceptum, a multis suscipiendum, nisi quis impediret; hoc autem futurum difficillimum. Hæc, inquam, videns, nihil sibi prius faciendum judicavit, quam ut de medio tolleret Georgium: verebatur tamen ne frustraretur proposito; et formidabat rem agredi, meticulosus effectus priorum experientia: rursus autem, ut liber abire permitteretur, pati non poterat; cum utique Diocletianus esset, et

suam ipsius fore calamitatem crederet, si idola spernerentur. Media igitur via ingressus, carceri inclusit Georgium, existimans impediendam miraculorum frequentiam, quando nemo auderet ad vincetum accedere, ilaque cessaturam propensionem multitudinis ad religionem. Potuit hanc executioni mandare consilium quod ceperat; traditus enim in custodiam est sanctus: sed id cuius causa hoc factum est, effectum tyrannus dare non potuit; Verbum enim Dei, ut Paulus loquitur, non est alligatum, quin imo jam magis libero quam antea miracula sequelantur, et audientium fiduciamque quotidie augebatur numerus.

37. Interea dicitur, et dicitur vere, quod a Christo acceperit Martyr suæ ad eum dissolutionis signum. Accepit autem hoc modo. Apparuit ei per somnium Christus, multaquo ei dixit ex quibus magno gaudio fiduciaque repletus sit: proximam autem migrationem indicare volens coronis quibusdam splendidissimis, incomparabilem decorem habentibus, ornavit caput Martyris, quod oral signum ejus quam apud ipsam accepturus erat claritatis; promisit autem eum victurum et regnaturum secum quoniam sui causa mortificatus fuerat tota die, factus velut agnus occisionis. Sic ista narrantur. Diocletianus autem audiens, contrarium prorsus quam sibi promiserat, exitum habuisse suum circa Martyrem consilium, haud diu persilit in sententia ipsum captivum detinendi: sed pro tribunali sedens, assidente magno numero senatorum, et inulto populo circumstante, iuduci eum ad se jussit.

38. Rursum igitur simulatio assumitur, personaque clementiæ et mansuetudinis: rursus dolosa scena et comædia instruitur, neque enim aliud agere poterat, repulsus in omnibus, et omnia tormentorum genera frustra expertus, tanquam si cum immortalium aliquo rem habuisset. Instruxit autem ridicule scenam, quasi crederet per eam omnia conficienda: cui enim, tanquam cum viro congressus cum omni sua potentia, victoriam de se reliquerat, huic, tanquam cum juvenulo acturus, cum blanditiis appropinquans (vide, obscuro, nequitiam hominis, quali quantoque artificio usus non est? Primum igitur laudes ejus, qualibus humanæ mentes maxime capiuntur, efferre cepit, et quis dixerit quantas? Nobilitatem extollebat, admirabatur corporis decorem et pulchritudinem cum fortitudine atque animi generositate conjunctam, tum ingenii acumen ac prudentiæ firmitatem. Neque enim, inquebat, vel in extrema senectute talem facile inveniet aliquis, nedum in corpore tam delicato et ætate tam tenera. Deinde sibi ipsi conviciabatur, quod non pudisset, nec misertus illius esset, nec mansuete humaniterque illo usus, sed instar feræ bestiae crudeliter immaniterque. Post hæc supplicabat, et ignosci sibi omnia postulabat, tanquam filium pater. Quid enim, inquebat, attinet me dicere quam multa alia tibi sint ex me

Α καὶ ζημίαν ἐκντῆ ἄλλως ἔσθθαι καταφρονουμένων εἰδῶλων)· διὰ τοῦτό γε δῆπου καὶ μέσθν βαδίσας, δεσμοτηρίῳ καθείργουσι· τὰ τε θαύματα ἐπισχεῖν ἐκ τούτου διανοούμενος, μηδενός θαρσήσοντος προσιέναι· δεσμώτῃ, καὶ τοῦ μετακλίνειν τὰ πλῆθη πρὸς εὐσέθειαν ἀποπαῦσαι. Καὶ τὸ μὲν ἔσχυσε δρᾶσαι (παρέδωκε γὰρ δεσμοτηρίῳ)· οὐ δὲ χάριν τοῦτ' ἔδρασε, τελύσαι οὐκ ἔσχυσε· καὶ γὰρ ὅτε λόγος τοῦ θεοῦ, ὡς φησι Παῦλος, οὐκ ἐδέδετο, ἔτι δὲ πολὺ μᾶλλον ἐλευθέρως τότε τὰ τε θαύματα ἠκολούθει, πολλῶν προσιέναι τολμώντων, καὶ τῶν πιστῶν καθεκάστην ὑπῆρχεν ἐπίδοσις.

Β λζ. Ἐνθα ἢ λέγεται, ἀληθῶς δὲ λέγεται, παρὰ Χριστοῦ τὸν Μάρτυρα τὸ σύνθημα λαβεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀναλύσεως· λαβεῖν δὲ ἴδω, αὐτὸν αὐτῆ Χριστὸν καθ' ὕπνου ἐμφανισθῆναι, πολλὰ τε εἰπεῖν, ἐξ ὧν χαρᾶς τῆς μεγίστης καὶ θάρσους πληρωθῆται, καὶ οὐ, καὶ τὴν ἐκδημίαν στήμηνασθαι, στεφάνοις τε αὐτοῖς λαμπροτάτοις ἀμύχανον ἔχουσι· τὸ κάλλος τὴν μαρτυρικὴν κεφαλὴν καταστέψαι, σύμβολον τοῦτο τῆς μετὰ ταῦτα διαδεξομένης λαμπρότητος· καὶ μέντοι συζήσειν αὐτῷ καὶ συμβασίλευσαι ἐπαγγείλασθαι, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἔνεκεν ἔθνασσοῦτο ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὡς πρόβατον σφαγῆς ἐλογίζετο. Οὕτω ταῦτα λέγεται· Διοκλητιανός δὲ ἢ βεβούληται περὶ τὸν Μάρτυρα, τούναντιον προβαίνειν ἀκούσας, οὐκ ἐπὶ πολὺ τῆ τοῦ δεσμώτην αὐτὸν ἔχαιν ἐνέμεινε γνώμη· ἀλλὰ τινος ἐπὶ βήματος καθίσας, ἄλλον τε δῆμον συγκλήτου βουλῆς καθίσας, ἄλλον τε δῆμον ἑαυτῷ περιστήσας, εἰσκαλεῖται πρὸς ἑαυτὸν.

Γ λη. Καὶ πάλιν ὑπόκρισις ἐνταῦθα, καὶ ἡμερότητος καὶ ἐπιεικειᾶς προσποιήσις, καὶ πάλιν δουλοπρεπὸς ἐπὶ τὰ δράματα μεταβαίνει, καὶ τὴν σκηνὴν (οὐ γὰρ εἶχεν ἄλλως) προσενεχθῆναι, πάντα τιμοριῶν διελθλυθῶς εἶδῃ, καὶ διὰ πάντων ἀποκρουσθεῖς, ὡς περ ἀθανάτω τινὶ προσφερόμενος, μεταβαίνει μέντοι γελοῖως, εἴπερ ταύτῃ τοι τῶν ἀπάντων ἀνύσσειν ὤσσο· ᾧ γὰρ ὡς πρὸς ἀνδρα μετὰ πάσης προσιών τῆς ἰσχύος τασσοῦτον ἠττάτο, πὼς ἔρη οἷά τινι μακραίῳ μαλακῶς πρυσερχόμενος, ἐλεῖν ποτε εἶχεν; Ὅμως σκοπεῖτε τὴν ποιηρίαν, μεθ' ὅσης καὶ οἷας τῆς τέχνης εἰσέρχεται. Πρῶτον μὲν ἐπαίνους κατέλεγεν ἐκείνου, οἷς μάλιστα ἀνθρώπων θηρεύονται γυνῶμαι· τίς ἂν διεξῆρε ὅσους; Εὐγένειαν ἐπῆναι, σώματος εὐφουίαν καὶ κάλλος, βίωμα καὶ ἀνδρείαν ἐθαύμαζε, καὶ σύνεσιν πρὸς τούτοις, καὶ φρονήματος σταθερότητα. Οὐδ' ἂν, φησί τις, καὶ ἐν ἐσχάτῃ πολιά τοιαύτην εὐρήσει, μήτοι γ' ἐν οὕτως ἀπαλῆ τῆ σώματι, καὶ νέφ τῆ ἡλικία. Δεύτερον ἐκντοῦ φόγον ἐποίητο, μὴ φειδῶ λαβόντος, μὴ οἰκτερήσαντος, μὴ ἡμέρωσις ἢ ὄλω ἀνθρωπίνως χρησιμῆν αὐτῷ, ἀλλὰ τινος θηρίου τρόπον αὐστρηῶς καὶ ἀγρίως. Ἐπὶ τούτοις ἦντιβόλει, καὶ συγγνώμην πάντων ἕτει, ὡς παῖδα πατήρ. Καὶ γε ὡς ἡμεῖς ἐγνωκῶς εἶναι, τί χρῆ καὶ λέγειν ὅσα σοι ἄλλα προσέσται; ἀλλ' ἐν υἱοῦ μοῖρα τῆ βασιλεῖ τῷδε γενέσθ, καὶ τιμῆς ἀπολαύων τῆς

μεθ' ἡμᾶς οὐδενὶ πλὴν ἡμῶν καταλείψεις ὑπερβολὴν· τὸ δὲ τοσοῦτον τυχεῖν, οἶδας καὶ πόττος, ὡς εὐδαιμον παρ' ἀνθρώποις καὶ μακάριον εἶναι νομίζεται.

λθ' Ταῦτ' ἔλεγε, καὶ ταῦτα παγίδες ἦσαν, καθ' οὗ μὲν ἐπινενόηται οὐδαιμῶς, κατ' αὐτοῦ δὲ ὅς ἐπενόησεν· ἀλίπκεται γὰρ ἐν τούτοις, ὡς ἐν ἰδίῳις πτεροῖς, ὡς φησὶν ἡ παροιμία· καὶ σοφὸς ὢν τοῦ κακουργεῖσθαι, ἀντισοφίζεται· καὶ ὁ φησὶν ὁ Ἡρακλῆος, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ (τοσοῦτον γὰρ μετάρροστέον, τῶν δὲ βουλευμάτων) ἀμαρτωλὸς ὢν συλλαμβάνεται. Πῶς δὲ τοῦτο; Ἀρπάξει τοὺς λόγους ὁ Μάρτυς, καὶ τινὰ καινοτέρων ἐντεῦθεν ὁδὸν κατὰ δαιμόνων μελετήσας τραπήναι, καὶ τελευταῖον δὴ τοῦτο περισανέστατον τρόπον στήσαι, προσποιεῖται τοῖς λεγομένοις προσσχεῖν, πᾶσαν ἐνστάσιν ἀποθέμενος· καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ βούλεσθαι παραχρῆμα κοινῇ μετ' αὐτοῦ βαδίζειν εἰς ἱερὰ, καὶ τὴν πρὸς θεοὺς ἐπισπεύδειν πορείαν. Καὶ τοῦτο μὲν ἴσως ἔχει τινὰ ὁλόγον καὶ μηχανήν, ἀλλ' οὐκ ἀπαίρηται μετὰ στρεβλοῦ διαστρέφειν, οὐδὲ πρὸς τὸν πλαγίως ἐρχόμενον μὴ πλαγίως ἀντεπιέναι. Καὶ ταῦτα περὶ τοιοῦτων καὶ γὰρ ἄσας τρόπος, ὅπερ ἂν τις κακίαν ἐκφύγη, εὐθύτητος τρόπος ἐκεῖνος, καὶ πᾶσαν ἢ ἂν τις μετὴν κατὰ δαιμόνων ἐπίνοιαν, ἀρετῆς ὁδὸς αὕτη, ἀναμφηρίστως φέρουσα πρὸς θεόν.

μ'. Καὶ τὰς μὲν ἐπὶ τούτῳ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν ἡδονὰς, καὶ κρότους, καὶ εὐφρημίας, καὶ δημόσια κερύγματα, πάντα ἐπὶ τὴν τότε συγκαλοῦντα θυσίαν, τί τίς ἂν λέγοι; Ἀλλ' ὡς πλήρης ἦν ἡ πανήγυρις καὶ προύκειτο θύειν, τότε μάρτυρι πάντες ἐνητένιζον θυσιμένῳ· ἐνταῦθα δὴ, ὡσπερ ἀναρρίφεντος κύβου δευτέρου, πάντα ὡς ἐν ὀστρακοῦ περιτροπῇ, τὸ τῆς παροιμίας, γίνεται· καὶ καταλύονται μὲν εὐφροσύναι πᾶσαι, καταλύονται δὲ ἱορταί, καὶ πένθος τὴν χαρὰν διαδέχεται, ὡς καὶ ὁύξει τὴν πρότερον ἡδονὴν ὀνειράτος εἶναι σαφῶς ἡδονήν. Οὐκ ἔφερε τὴν Μάρτυρος παρουσίαν τὰ ἀγάλματα, οὐχ ὑπέμεινεν ἐγγὺς ἰόντα, τὸ τῆς σκιάς ἔπαθε προσιόντος ἡλίου. Πρῶτα, εἰ θεοὶ εἰσι· καὶ σχήματι ἀνένευον καὶ φωνῇ, ὅτι, οὐκ ἐσμὲν, ἔλεγον. Θύειν προσεποιεῖτο, καὶ οὐκ ἐδέχοντο, ἀλλὰ στένοντα καὶ τρέμοντα ὑπεχώρουσαν καὶ ὑπεστέλλοντο. Καὶ ταῦτα μὲν πρὶν ἢ αὐτοῖς ἐμβριμήσασθαι· ἐπεὶ δὲ καὶ ἐνεθριμᾶτο, οὐκ ἔτι ὑπόστασις αὐτῶν, ἀλλὰ τις θροῦς διηγείρετο καὶ ἦχος θρηνώδης οἰμωζόντων θεῶν, καὶ ὡσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ, ἢ διαπληκτισμῶ μεθούτων συνέπτυσσον ἀλλήλοις καὶ προσήρασσον, ἀγάλμασιν ἀγάλματα, καὶ θεοὶ θεοῖς, χρύσειοι χαλκείοις, καὶ λιθίνοις ἀμφότεροι, καὶ τούτοις οἱ ἐξ ἀργύρου καὶ ξύλων, καὶ συγκατεφέροντο καὶ συνετρίβοντο, καὶ τὴν ὁμοῦ πάντα χρήματα θεῶν καὶ θρασμάτα ἀναπερυσμένα, ὡμῶς ξυλίνῳ χαλκῆς δεξιᾶς ὡς ἐνυχε προσπηγνυμένης, καὶ χρυσῇ κεφαλῇ λιθίνων ἐπικειμένων σκελῶν· τάχα δὲ, ὡς ἐν τοιαύτῃ συγχύσει θεῶν μελῶν (4), τῶν τοῦ Ἄρεος καὶ τοῦ Ἡφαίστου

(4) Perturbatio haud minor vocum quam rei, quae describitur in eodem eographo, haec est, τῶν Ἀρεῶν

A parata? Non tam quam familiariter notus haberis, sed filii loco mihi eris; et honores recipies, quibus nulli praeterquam nobis inferior eris: haec autem quanta apud homines esse reputetur felicitas, quis ignorat?

39. Haec verba illius, imo laquei erant, non quidem ei contra quem laudabantur, sed ipsimet qui ea excogitaverat. Captus enim in illis est tanquam in propriis retibus, ut habet parcaunia: callidusque ad faciendum male, pari calliditate deceptus fuit, et sicut Psalmista loquitur, in operibus manuum suarum (quod tantum valet, ac si transferas in consiliis suis) comprehensus est peccator. Id autem quomodo? Arripuit verba tyranni Georgius, et novam quamdam adversus daemones pugnandi rationem meditatus, qua sibi perfectum clarissimumque de illis trophaum constitueret, simulavit se acquiescere dictis, omni deposita mentis constantia, usque adeo ut vellet statim cum ipso ad delubra progredi, et ad honorandos deos festinare. In quo quidem dolus aliquis et calliditas fuit: sed non est alienum a ratione cum versuto oblique agere, et dolose incedenti in dolo quoque obviare: omnis enim modus quo quis iniquitatem effugit, rectus censeri debet, et quamcumque quis contra daemones inierit viam, virtutis via est, absque diverticulo ductura ad Deum.

40. Quis posset explicare verbis Diocletiani et idololatrarum super hisce laetitiam, plaususque et gratulationes ac praeconia publica, quibus omnes convocabantur ad sacrificium? Cum autem plenus esset conventus, et esset tempus sacrificandi, atque omnes in Martyrem sacrificaturum intenti, tunc subito conversa est alea, et omnis illa laetitia, festivitas omnis, dissolutae sunt, et gaudio luctus successit, ut appareret quod prior illa voluptas non nisi merum fuisset somnium. Non enim praesentiam Martyris sustinebant simulacra, sibi que appropinquantem non tulerant, sed tanquam umbræ evanuerunt sole transcunte. Interrogavit eos num essent dii: et illi gestu ac voce responderunt: Non sumus. Sacrificari eis iussit, at non susceperunt sacrificia; sed gementes trementesque daemones subterfugiebant ac subtrahebant se. Et haec quidem antequam eis comminaretur: ut autem comminari eis coepit, non erat amplius subsistendi locus, sed tumultus quidam excitabatur, et lamentabilis sonus deorum quiritantium, ac veluti in nocturna pugna vel ebriorum conflictu, collidebantur cumulabanturque sibi invicem simulacra simulacris, et dii diis, aurei aeneis, et utrisque lapidei, cum hisque miscebantur argentei ac lignei, simul prostrati atque contriti. Erat autem videre commista deorum quacunque ex materia formalorum fragmina, humero scilicet ligneo aeneam dexteram fortuito compactam, aureumque caput cruribus ligneis incumbens. Forsitan autem (tanta erat membrorum divinorum confusio) Martis Vulcanique partes alicui τοῦ Ἡφαίστου καὶ παρεμμένων τῇ τοῦ Διὸς, quod modica mutatione correximus.

Jovis parti committebantur, adeo ut mancorum crurium basis fieret caput aureum, quo totus Olympus juxta poetas convertitur. Ita tunc membratim complodebantur dii, miserabile spectaculum idololatriis facti; et chorus ille in luctum est mulatus, simulacris ipsorum inutilibus redditus.

41. Hinc porro manifeste apparet quam dilluculter superabilis malitia sit atque inexcusabilis, cum semel animam inhabitatam possidet, adeo ut sui illa potens non sit, amisso rationis freno, facta mancipium pravitatis. Quomodo enim ad Christum non transierunt gentiles, statim atque ex istiusmodi signo tum eximium ejus potentiam, tum demeritorum summam imbecillitatem didicerunt? Quomodo non crediderunt? Numquid non levissimum hoc est, quodque vel irrationalis natura agere posset? Quomodo igitur mortuorum idolorum impotentiam cognoverunt, et cognoscentes non repudiarunt? An forte insensibiles erant aut rationis usu privati? qui non cognoscebant ea quæ in suis ipsorum oculis gerebantur? Sed, ut dixi, cum malitia in eos tantum obtineret dominatum, nulla boni cognitio prodesse iis potuit, usque adeo obstrictis pejorum servituti. Oportebat enim omnes tunc presentes infirmitatem erroris cognoscere: illi autem prorsus contrarium fecero. Incensi zelo, propter idola prostrata, insurgunt in vindictam: et alii quidem verberabant Georgium, et alii trahabant, alii invicem contra eum exhortabantur: nec deerant qui parati essent suis eum dentibus laniare; fecissentque, nisi ab ipso tyranno profectum mandatum, ipsorum repressisset impetum; sanctum vero coram illo stilisset, non ut patienti parceretur, sed ut majoribus tormentis et morto gravioribus afficeretur.

42. Igitur rursus agones, rursus certamina exantlatis paria subeunda fuissent; nisi Deus adfuisset, athletam suum ad se evocans. Sed hoc paulo post; nunc autem primum eidem, velut ingrato, illudebat tyrannus, quod in risum ac jocum convertit suam erga ipsum humanitatem; deinde impium audacemque vocabat, nulli in eum convicio abstinens. Quæ cum omnia frustra essent, et Martyr idolorum impotentiam eadem e contra exprobraret; quodque dii non essent, qui suam sustinere nequiverant presentiam, addens coram eodem planctum et casum et contritionem; ac denique obdurationem animi, per quam lignis lapidibusque insensatior esse perseverabat, quamvis externis sensibus uteretur. His, inquam, reprehensionibus vehementissime pulsato tyranno fel draconum accensum est, et venenum aspidum insanabile, symbota cordis supra modum aestuantia. Aspectus ejus, ut cum divino Nahum loquar, quasi lampades ignis et quasi fulgura discurrentia; vox autem erat quasi ferarum truculentior; qua lictores adesse jubens, tormenta, manicas et compedes allerre; ignoni,

Α πρρειμένων τινὶ τοῦ Διὸς, ὡς εἶναι βάσιν τῶν πεπτωγμένων κνημῶν τῆν τὸν ἕλον Ὀλυμπον παρὰ ποιηταῖς συστρέφουσαν κεφαλὴν. Οὕτω τότε παρὰ μέλος ἐκρότουν θεοῖ, πικρὸν τοῦτο θέαμα τοῖς εἰδωλολάτραις γινόμενοι· οὕτω καὶ ὁ χορὸς ἐκεῖνος εἰς πένθος μετεστράφη, ἀχρειαθόντων τῶν σεβασμάτων αὐτοῖς.

μζ'. Ἐνθα τοι καὶ σαφῶς διαδείκνυται, ὡς δυσ- ἀπάλλακτόν τι πρᾶγμα πονηρία καὶ δυσἀπόνητον, ἀπαξ εἰσοικισθεῖσα καὶ κατασχυρῶσα ψυχὴν, ὡς οὐκ ἔσ' ἂν εἴη, τότε ψυχὴ ἐαυτῆς τὰς ἡνίας προδοῦσα τῶν λογισμῶν, καὶ γενομένη κακίας ἀνδράποδον. Ἴπ πῶς εἰς Χριστὸν οὐ μετετέθησαν Ἕλληνες, αὐτίκα τότε ἐν ταύτῳ καὶ τὸ περιὸν αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ τὸ τῆς δαιμονικῆς υπερδόλλον ἀσθενείας κατακλιθόντες; Πῶς οὐκ ἐπίστευσαν; Ἴπ τὸ γε φαυλότατον, καὶ ἕπερ κἄν ἄλογος φυσικὸς ἴσχυσε καταπρᾶξαι; Πῶς οὐκ ἀσθενείαν τῶν νεκρῶν εἰδωλῶν κατέγνωσκον, καὶ καταγνόντες ἀπέσχοντο; Μὴ γὰρ ἀναισθητῆς εἶχον; οὐδ' ἐλογίζοντο; οὐδὲ γινῶσιν τῶν ἐν ὕφθαλμοῖς δρωμένων ἐλάμβανον; Ἄλλ' ἕπερ ἔφην, τοῦ κακοῦ παρ' αὐτῶν τὴν σφῶν ἐπιτραπέντος κυρεῖαν, οὐδ' ἡ τάχα τοῦ γινῶσις εἶχεν ὄνηναι, τοσοῦτον καταδεδουλωμένου τῷ χεῖρονι. Δέον καὶ γὰρ τότε συνιέντας τῆς ἀσθενείας καταγῶναι τῆς πλάνης· οἱ δὲ τούναντίον ἅπαν ποιῶσι, ζηλοτυποῦσιν ὑπὲρ αὐτῶν κειμένων, καὶ πρὸς ἄμυναν διεγείρονται· ἦσθ' οἱ μὲν ἔτυπτον ἀπολαμβανόμενοι, οἱ δὲ εἶλκον, οἱ δ' ἀλλήλους διεκελεύοντο· ἦσαν δὲ οἱ καὶ τοῖς ὁδοῦσι ἔτοιμοι διασπαράττειν· ἦσαν, καὶ οὐκ ἂν ἀπέσχοντο, εἰ μὴ πρόσταγμα τοῦ τυράννου φθάσαν, ἐκείνων μὲν τὴν ὁρμὴν ἔστησεν, αὐτὴν δ' ἐκείνῳ παρέστρεψεν, οὐ φεισαμένῳ πάσχοντος, ἀλλ' ἐπὶ μείζουσι τιμωρίαις καὶ θανάτου χαλεπωτέραις.

μβ'. Καὶ τὰχ' ἂν ἀγῶνες ἦσαν καὶ ἀθῆσι καὶ ἄθλων δευτέρα περίοδος, εἰ μὴ θεὸς ἐπίσχε, πρὸς ἑαυτὸν μετακεκλημένος τὸν ἀθλητὴν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν μικρὸν ὕστερον· τὸ δὲ νῦν εἶναι πρῶτα μὲν ἔσκωπεν εἰς ἀγνωμοσύνην ἐκεῖνον ὁ τυράννος, ἐμπαιγμῶ καὶ γέλωτι τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν ἀμειψάμενον· εἶτα ἀνόσιον ἐκάλει, πάντολμον, οὐδὲν ὅ τι μὴ τῶν ὕψρων προῦφερε κατ' αὐτοῦ. Ὡς δὲ πάντα λιθορροῦμενος ἐνεφορήθη, καὶ ὁ Μάρτυς τὴν τῶν εἰδωλῶν ἀσθενείαν ἀντωνεῖδισε, καὶ τὴν ἀρησιν τοῦ μὴ εἶναι θεοῦς, καὶ τὸ μὴ ὑπομείναι παρόντα, καὶ τὸν θρηῖνον, καὶ τὴν πτώσιν, καὶ τὴν συντριβὴν, καὶ τελευταῖον τὴν πύρωσιν αὐτῆς τῆς ψυχῆς, δι' ἧς καὶ λίθων ἀναισθητέτερος καὶ ξύλων διακεμήνηκε, κἄν ταῖς ἐξωθεν αἰσθησῆσιν ἐνεργῇ. Τότε δὲ σφοδρότατα τοῖς ἐλέγχοις μωλωπισθῆντι, θυμὸς δρακόντιον ἀνήπτετο, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνιάτος, καὶ σύμβολα τῆς τισαύτης καρδίας ἐκκαύσεως· ἢ τε ὕρασις ὡσεὶ λαμπάδες πυρὸς (τοῦτο δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ Ναοῦμ) καὶ ὡς ἀσπραπαὶ διατρέχουσαι, ἢ τε φωνὴ θηρίων ἀγριωτέρα ὑπάρχουσα, δι' ἧς δημίους παρτεῖναι, στρέβλας παρτεῖναι, χεῖρας σιδη-

ρᾶς, κρηπίδας σιδηρᾶς, πῦρ, ξίφος, τροχόν, πάντα

μαγ. Ἄ οὐ καὶ εἰς μέτρον ἴονται, καὶ αὖθις διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ χρωτὸς ἐξετάζεσθαι μέλλοντα, περιτρέποναι θεὸς, καὶ ἀπρακτα θεῖνυσι· περιτρέποναι δὲ, οὐκ ἀνορία τὸν τύραννον πλῆξας, οὐδὲ κεραυνῶ βαλὼν ἐνωθῆεν, ὃν πάλαι τυχεῖν ἄξιός, ἦν, ἀλλ' εἰς ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ διὰ τοῦ μάρτυρος τὴν ἐκείνου προσκεκλημένος γυναῖκα, καὶ τὰς ἐκείνου πάσας ἐπ' αὐτὴν τρέφας φροντίδας. Ὅν γὰρ τρόπον παλαχόθεν τις βαλλόμενος, ἀεὶ πρὸς τοὺς βᾶλλοντας μετὰγει τὰς χεῖρας· οὕτω καὶ ἐκεῖνος, ἐτέρωθεν τότε νύξαντος τοῦ θεοῦ, ὄλος εὐθὺς ἐκαίσε μετέστη, καὶ ὄλος ἐγένετο τοῦ τὴν γυναῖκα ἑαυτῶ ἀνασώσασθαι. Καὶ πολλὴ μὲν ὑπῆρχε αὐτῶ πρὸς τοῦτο σπουδὴ, πάντα ποιοῦντι καὶ λέγοντι· πλὴν οὐδ' ὑπαγαγίσθαι ἠδύνατο, καὶ ἅπαν ὃ προσῆγε πειθοῦς φάρμακον, ἐμπόδιον ἦν εἰς πειθῶ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἐφόδιον εἰς Χριστὸν, πάντων αὐτῶ καὶ τῶν ἐναντίων εἰς εὐσέθειαν συναργυρόντων, ὃ καὶ Παῦλός φησιν περὶ τῶν ἐργαζομένων τὸ ἀγαθὸν ὥστε κἀντιῶθεν ἀποκρουσθεῖς, καὶ συλλογισάμενος ὑπὲρ ὕψων ὡφλετῶ μάρτυρι αἰσχύνῃν καὶ γέλωτα, τοῦτο μὲν διὰ παντός τοῦ ἀγῶνος ἦττων φανεῖς, τοῦτο, δὲ ἐμπαιχθεῖς, τοῦτο δὲ καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων καὶ αὐτὴν γε τὴν γυναῖκα ἀφαιρεθείς· μὴ ἐρωτήσεως τοῦ λοιποῦ, μὴ ῥήματος ἀξιῶσας (ἐπειδὴ καὶ τὸ δεσποτικὸν ἥμα περὶ τῆς ἐκδημίας συνήλαυσε πρόστυχμα) ἔγνω, τὰλλα παριδῶν, τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν ἐξενεγκεῖν κατ' αὐτοῦ· ἢ δὲ ἦν ἀφαιρεθῆναι τὴν κεφαλὴν. Καὶ ταύτην ἐξήνεγκεν, οὐ μᾶλλον αὐτὸν ἐξιστῶν τῶν παρόντων, ἢ ἑαυτὸν πραγμάτων ἀπαλάττων, καὶ ἄλλους καὶ ὀδύνης ψυχῆς, ἃ προσῆν αὐτῶ ἐκ τοῦ μὴ κρείττονι φανῆναι δύνασθαι· καὶ ταῦτα πάντας σχεδὸν ἀνθρώπους ἔχοντι ὡσπερ ἀπὸ νεύματος ὑπηρετοῦντας αὐτῶ.

μαγ. Καὶ γίνεται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ πέρας τῶν ἀγῶνων τῶ μάρτυρι· καὶ οὕτως ἀγωνισάμενος, καὶ οὕτω θεᾶτρον καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους γενόμενος, οὕτω πρὸς Χριστὸν τὸν μέγαν ἀγωνισθῆναι καὶ στεφανοδότην ἀνέρχεται, οὐ καὶ τὰ στίγματα βραστάζων καὶ προδεικνύς, σύμφυτος τοῦ πάθους γνωρίζεται καὶ συγκληρονόμος τῆς θόξης ἀναγορεύεται. Τοῦτου τὴν καρτερίαν ἐφρίξαν δαιμόνες, ἠττήθησαν, ἠσχύνθησαν, ὑπεχώρησαν· ὥστε μέμφεσθαι ἑαυτοῖς, ὅτι τῶ ἀττήτῃ προσέβαλλον τὴν ἀρχὴν, μέμφεσθαι δὲ καὶ Διοκλητιανῶ, ὅτι ὄργανον αὐτοῖς γενόμενος ἐπ' αὐτὸν, ὄργανον μᾶλλον, τοῖς χρυσαμένοις ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐσπούδαζον, ἦττης καὶ ἀδοξίας ἐγένετο, καὶ τοσούτῳ γε πλέον, ὡσπερ καὶ πλέον καθυπουργῆσαι ἐφίλονεῖκετε. Τοῦτου τὴν ὑπομονὴν ἐξεπλάγησαν ἄγγελοι, εἰ ἐν σώματι ὧν ἄνθρωπος, εἰ συνδεδεμένος ἔτι τῇ ὄλῃ, εἰ τὸ βάρος οὐκ ἀποθέμενος, οὐκ ἐνάρκησε πρὸς τὰς βασάνους, οὐκ ἐδειλίασεν, οὐκ ἐνέδωκε τὰς οὐδύνας, οὐκ ἔπαθε τὸ τῆς ὄλης, οὐκ ἐλλοιώθη, οὐ μεταβάλετο, οὐκ ἐπ' ἀμφοτέρα εἶδε, οὐ πρὸς τὸν χροῦν

gladium, rotam, et omnia suppliciorum genera jubebat exponere.

43. Sed hæc omnia cum essent adducta in medium, et in corpus Martyris denovo exserenda, evertit Deus et inutilia reddidit : idque non caecitate tyrannum percitens, non fulmen desuper in eum jaciens, quibus supplicis jam pridem dignus erat ; verum ad sui agnitionem adducens per Georgium propriam illius uxorem, omnesque ejus curas contra ipsam convertens. Non enim, quemadmodum plerumque is qui impellitur, manus convertit in impetentem, sic et Diocletianus ; sed, stimulos eidem aliunde suggerente Deo, totus a proposito raptus est, totusque in eo esse cepit ut suam sibi servaret uxorem. Magnum sane studium huic rei impendit ; sed omnia facienti dicentique nihil prodesse potuit : quodcumque autem pharmacum adhibebat, impedimentum erat ad persuasionem, aut potius incitamentum ad Christum, cum adversantia omnia piæ mulieri cooperarentur in bonum, quemadmodum Paulus loquitur de diligentibus Deum. Igitur ex hac etiam parte repulsus, nec nisi confusionem ac risum referens ex omnibus quæ Martyri debebat, hinc in omni certamine victus, inde illusus, atque multis suis familiaribus ipsaque uxore privatus, non amplius interrogatione Martyrem dignabatur vel alloquio. Quoniam vero jam emanarat edictum de discessu, cæteris omnibus prætermisissis, extremam contra Georgium sententiam protulit : videlicet ut capite plecteretur. Protulit autem illam, non magis ipsum fugiens quam præsentem, planeque desperabundus præ dolore et amaritudine spiritus, ex eo quod superare non potuisset Martyrem, ipso se qui omnes ferme homines habebat sibi ad nutum famulantes.

EPILOGUS.

44. Hoc modo finem acciperunt agones sancti Georgii : sicque decertans et spectaculum angelis atque hominibus factus, excessit coronandus ad agonothetam et Christum ; ejus stigmata portans ac palam ostentans, socius exstitit passionis, et cohæres gloriæ nominatus est. Constantiam ejus exhorruerunt demones, victique et confusi recesserunt, adeo ut seipsos culparent, quod a principio essent cum in invicem congressi ; culparent quoque Diocletianum, quod ipsis instrumentum factus contra Martyrem, per ea quibus usus erat ad eorum intentum, factus esset ipsis instrumentum cladis et ignominie ; idque tanto magis, quanto magis vincere contendebat. Patientiam ejus obstupuerunt angeli, quod, cum homo esset corpore materiali circumdatus, et grave hoc onus necdum deposuisset ; non tamen elanguit ad tormenta, non formidavit, non tradidit seipsum doloribus, nihil materic consonum passus est, nec a proposito alienatus abductusque ; non hesitavit in partem alterutram, non humi respexit formatus ex humo.

non denique suum unde sumptus erat requisivit locum, sed totus in eorum quibus fruuntur ipsi angeli contemplatione defixus, ipsisque assimilari contendens, vim sibi intulit, veluti si naturam communemque massam ejurasset.

45. Admiratus est cum Sanctorum chorus, medium excipientium considerantiumque singulos se ab uno illo superatos, ipsumquo reveriti haecum prædicaverunt. Agnovit in eo Abraham fidem suam, per quam salvatus et amicus Dei factus est. Agnovit Job et plagam et patientiam; uterque autem ejus erga pauperes liberalitatem laudavit. Consideravit in eo Moyses amorem erga proximum, sed longe quam habuerat ipse sublimiorem divinioremque: æstuavit enim zelo Martyr pro animabus tyrannidem patientibus, non pro corporibus in luto et latere ærumnose occupatis; signis autem flagellavit, non Ægyptum, sed corda impiorum; et invisibilem Pharaonem, cum omni sua virtute, non in aquis marinis, sed in suo demersit sanguine; labores vero et prælia alia, non adversus terræ hujus potentes pro modico sustinuit hereditate, ut in eam induceret carnalem Israel; sed pro regno cœlesti, adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum. Elias zeloten eum agnovit, æque ac scipsum, in eurguenda impietate: sed quando propius cum aspexit, non potuit visum intendere in eum. Non enim fugit Martyr a facie persequentium, non in solitudine abditus privalim lamentabatur impietatem Israelis: sed media in pericula sese inferens, illata sustinuit, secundum promptitudinem spiritus corpus suum illis exhibens. Socii Azariss, et Daniel, in laeu non nisi comprehensionem et circumstantem ignem in scipsi inventientes, reliqua omnia in ipso superiora confitebantur. Quid vero attinet commemorare ceteros? Discipuli Christi, qui totum mundum Evangelio complexi sunt, magnam hoc suæ confessionis germen involutes, sic ferentem Christi nomen coram regibus et tyrannis, coram millibus hominum, in maximo theatro; sic fidenter prædicantem, tantoque erga eum quem prædicabat amore incensum, ut minime cunctaretur aut ambigeret amori obsecundare per omnia; deinde propterea patientem solum ipsum, quantum simul omnes passi fuerant; exsultabant gaudio, et veluti suarum coronarum atque beatæ jucunditatis incrementum accipiebant, ex tanta plenitudine; discipuli gloriam, suam esse existimantes.

αὐτὴν, ὡσπερ καὶ τῶν στεφάνων καὶ τῆς μακαρίας τοῦ μαθητοῦ ποιούμενοι.

46. Sic ille, et cum tantis beatæ mortis monumentis apparuit, post apostolos prophetasque et Veteris Testamenti justos, princeps in eboro Martyrum, primamque pulchritudinem facie ad faciem, non jam per speculum in ænigmati, contemplans, vivit eorum Domino. Impletur enim in eo Isaiæ vaticinium in dicentis: Et mundabitur plaga ejus, et vivet, et misericordiam consequetur, et gloria-

Α ἐκινήθη ὁ ἐκ χορῶς, οὐ τὴν οἰκείαν ἐξήτησε χώραν· ἀλλ' ὅλος ἦν πρὸς τὰ ἐκείνων βλέπων, καὶ ἐσωθῆναι φιλονεικῶν, ἐκδιέζων ὡσπερ τὴν φύσιν, καὶ τὸ κρῖμα ἀρνούμενος.

με'. Τοῦτον καὶ χορῶς ἁγίων ἐθαύμασε, καὶ μέσον περιλαβόντες, τὸ ὑπέρημα ἕκαστος ἑαυτοῦ ἐν ἐνὶ τούτῳ πεπληρωμένον κατανοοῦντες, ἠδέσθησαν καὶ ἐμακάρισαν. Εἶδεν Ἀβραάμ ἐν τούτῳ καὶ τὴν οἰκείαν πίστιν, δι' ἧς ἐδικαιώθη, καὶ τὸ φιλόθεον. Εἶδεν Ἰὼβ καὶ τὴν πληγὴν, καὶ τὴν καρτερίαν, καὶ ἀμφοτέροι τὴν φιλοπτωχείαν· εἶδον δὲ καὶ τῶν οἰκειῶν ἐπέκεινα τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον. Κατενόησε Μωϋσῆς ἀγάπην περὶ τοῦς ὁμοφύλους ἐν τούτῳ, ἀλλ' ἡς αὐτὸς ἐτχηκεν ὑψηλότεραν καὶ θειοτέραν μακροῦ· ὑπὲρ γὰρ ψυχῶν ἐπερούτο τυραννοῦμένον ὁ Μάρτυς, οὐ σωματίων πηλῶ καὶ πλινθίῳ ταλαιπωρούμενων· σητείοις τε, οὐ τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ καρδίας ἀθέων ἐμάστιξε, καὶ Φαραὼ τὸν νοσητὸν μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεως, οὐκ ἐν ὕδασι θαλάσσης, ἐν αἵμασι δὲ τοῖς ἑαυτοῦ κατεπόντισε· πόνους τε καὶ μάχας ἄλλας, οὐ πρὸς τοῦς κρτουόντας τῆς κάτω γῆς, καὶ περὶ μικρῶς ἐνεδείξατο, ἵνα κατακληρονομηθῇ ὁ ἐκ σαρκὸς Ἰσραήλ, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οὐρανίων, καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ σκότους, πρὸς τὰς ἐξουσίας καὶ τὸν κοσμοκράτορα. Ἠλίας ἐγνωκε μὲν ζηλιωτὴν, καὶ τόνδε ὡς ἑαυτὸν καὶ ἀνομίαν ἐλέγχοντα· ὁ δ' ἐπέκεινα ἐβεῆτο ἐν τούτῳ, οὐκ εἶχεν ἐν αὐτῷ κατιδεῖν. Οὐ γὰρ ἔφευγεν ἀπὸ προσώπου τῶν διωκόντων ὁ Μάρτυς, οὐδ' ἐρημιά γενόμενος καὶ καλυψάμενος, ἡσυχῇ τὴν ἀσέβειαν ἐβρήνει τοῦ Ἰσραήλ· ἀλλ' εἰς μέσους ὠθῶν ἑαυτὸν τοῦς κινδύνους, τὰ ἐπιόντα ὑφίστατο, κατὰ τὴν προθυμίαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ὁρμὴν δεικνύων τοῦ σώματος. Οἱ περὶ Ἀζαρίαν καὶ Δανιήλ, τὴν ἐν λάκκῳ κάθειρξιν καὶ τὴν πάρισχυοῦσαν αὐτοῖς φλόγα μόνον ἑαυτοῖς συνειδότες, τ' ἄλλα μόνον προσημαρτύρουν αὐτῷ. Τί χρὴ τοῦς καθ' ἕκαστα λέγειν; Ἀλλ' οἱ Χριστοῦ μαθηταί, οἱ τὴν σῴζουμένην τῇ Εὐαγγελίῳ περιλαβόντες, τοῦτον τὸν μέγα τῆς ἑαυτῶν ὁμολογίας θρέμμα ἰδόντες, οὕτως ἐναντίον βασιλέων καὶ τυράννων, καὶ ἐπὶ θεάτρου μεγίστου καὶ μυριάδιων ἀνθρώπων τὸ Χριστοῦ βαστάζοντα ὄνομα, οὕτω μετὰ παρρησίας κηρύττοντα (καὶ μεθ' οἴου πρὸς τὸν κηρυττόμενον ἔρωτος; ὡς μίτ' ἐνεστώτα, μίττε μέλλοντα τῆς διακονίας, ἢ τῆς ἀγάπης χωρίζειν) παθόντα τε διὰ ταῦτα μόνον αὐτὸν, ὅπασα ἑαυτοῖς ὁμοῦ παθοῦσι συνήδεσαν, ἐγγάλλοντο, καὶ ὡς ἐπὶ μεγίστη καρποφορίᾳ προσοθή- υψροσύνης ἐδέχοντο, ἰδίαν ἑαυτῶν εὐδοκίμῃσιν τὴν

με'. Οὕτως ἐκεῖνος καὶ μετὰ τοιοῦτων τῶν γνωρισμάτων τῆς μακαρίας ἐπιφαίνει λήξεως, μετὰ ἀποστόλων, μετὰ δικαίων καὶ προφητῶν, τοῦ τῶν μαρτύρων ἐξάρχων χοροῦ, καὶ δι' εἶδους τοῦ πρώτου κάλλους, οὐκ ἐν ἐσόπτρῳ οὐδ' ἐν αἰνίγμασιν ἐμφορούμενος, οὕτω συνάγεται ἐναντίον Κυρίου. Συμπληροῦται γὰρ Ἠσαίας τὴν εὐφημίαν· Καὶ καθαρίζεται ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ ζῆ καὶ ἐλεεῖται,

καὶ δοξάζεται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐπέκεινα· καὶ γίνεται αὐτῷ Κύριος φῶς αἰώνιον, ἀναπληρῶν τὰς ἡμέρας τοῦ πένθους αὐτοῦ. Διὰ ταῦτα καὶ ἄνω μὲν εὐρίσκεται τὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἡμῶν μεσίτης καὶ διαλλακτής· κάτω δὲ καὶ τῆς παρρησίας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν ἰκεσίας, ἐναργῆ παρέχεται τὰ γνωρίσματα. Τίνοι γὰρ οὐ συναντιλομβάνεται ἀρετὴν μετιόντι, καὶ τοὺς πόνους οὐ συνεπικουφίζει; Τίνοι κινδυνεύοντι· μόνον ἐπικληθεὶς οὐ παρίσταται βοηθός; Ποίων ἐξ ἀναγκῶν οὐ φύεται, τίνοι ἐκ περιστάσεων; ἰατροὺς ἐν νόσοις, ἐν θαλάσῃ κυβερνήτης, πρόραχος ἐν πολέμοις, ἐν συμφοραῖς παρακλήτωρ· ἐνὶ λύγῃ, κοινὸς ῥατὰ Θεοῦ τὸν ἅπαντα χρόνον ἕκκων εὐεργέτης τῷ βίῳ, κοινὴν εἰς ἡμᾶς ἀεὶ καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ τῆς Γραφῆς πάρεστιν ὄραν σαφῶς ἐπ' αὐτὸν ἐκπληρούμενον, Βασιλεὺς ὄρωντες αὐτὸν, καὶ ἐν εἰκόνι τοσοῦτον προσμετόν, ἀνίστανται, ἅτε τὰ μέγιστα ἑαυτοῖς παρ' αὐτοῦ συνειδότες βοηθούμενοις. Ἄργοντες προσκυνοῦσιν αὐτόν· ἔθνη ἃ οὐκ ἤδεισαν αὐτὸν ἐπικαλοῦνται, καὶ λαοὶ οἳ οὐκ ἐπίστανται ἐπ' αὐτόν καταφεύγουσιν ἕνεκεν τῆς δόξης, τῆς αὐτὸν ὁ πάντων Δεσπότης ἐδόξασεν, ὅτι Ἄμην.

bitur in sæcula. Ac postea : Et erit ipsi Dominus in lucem sempiternam, et complebuntur, dies luctus ipsius. Propterea etiam in cœlis et noster apud Deum mediator et pacificator ; in terris autem. suæ apud Deum gratiæ atque intercessionis præbet indicia luculenta. Cui enim ad virtutem anhelanti non subvenit, laborem sublevans ? cui periclitanti auxiliator non adest, invocatus ? Ex quibus necessitatibus non eruit ? quibus in occasionibus cuiquam defuit ? medicus in morbis, in mari gubernator, propugnator in bellis, in adversis consolator : uno verbo communis apud Deum omni tempore benefactor in hac vita, communem erga nos gerit sollicitudinem. Quapropter etiam istud Scripturæ in eo manifeste cernitur impleri : Reges vident ipsum vel in imagine propositum, et consurgunt, conscii sibi maximorum auxiliorum per eum obtentorum : gentes quæ eum non noverunt, eum, ad ipsum confugiunt : propter gloriam, qua ipsum omnium Dominus glorificavit : quia decet eum gloria in sæcula sæculorum. Amen.

αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν ζώντων.

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ

ΚΥΡΟΝ ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΝ

ΚΑΙ ΝΕΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ¹.

SANCTISSIMI DOMINI

GREGORII CYPRII

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

ORATIO LAUDATORIA

IN IMP. D. MICHAELEM PALÆOLOGUM

NOVUM CONSTANTINUM

(Boissonad., Anecdota Græca. tom. I, p. 313. Paris. 1829 ex Typographeo Regio.)

Καινὸν οὐδὲν, θεϊότατε βασιλεῦ, εἰ τοιοῦτός τε ὢν, καὶ οὕτως ὑπ' ἀπορίας κατειλημμένος καὶ ἀσθενείας, μέρος τῶν σῶν ἐπαινετῶν καὶ αὐτὸς ἐγε-

Nil mirum, divine imperator, si pro indolis meæ mediocritate numerum panegyristarum tuorum auclurus venio. Non enim dissimulanter egi ejus-

¹ Ex codice regio, 3010, p. 71.

modi certamen obeundo, quod Hermes ille discretissimus subire forsitan hæsitasset. Non sane mihi ipsi confisus, qui omnibus forte ingenio interior sum, opus tam arduum inchoavisse, sed tui fiducia, imperatorum quotquot sunt, imo omnium qui nunc existunt, mortalium longe humanissime! Cum enim eorum qui mali aliquid commiserunt, pœnitentiam ab indulgentia tua præverti, eos autem qui hæsitabundi trepidant, a morum tuorum urbanitate vinci, animum mihi addidi ipsi, atque sic in arenam descendi. Nemo igitur levitatis et nimis audaciæ accuset; e contra inceptum meum opportunum judicando, rationem habeat liberalitatis qua ductus opus aggressus sum, quod, per se quidem grande et arduum, non nisi exiguis indicis manifestatur; quo enim animo inter laborandum commotus fuerim, cum dignitate ostendere non valco. Hæc enim tanta sunt ut verbum, nec opus aut quidquid sensibus percipitur ea satis manifesta reddere possit. Si vero David quoque, rex et propheta, ex quod secundum carnem Christus ortus est, non solum angelorum naturam, non solum homines, non solum cœlestem et supercœlestem mundum; si, inquam, hæc omnia Deum collaudantia introducit, sed vult ut hymnus a rebus inanibus quoque pendeat, non quod Creator sic digne prædicetur, sed quod credit officium sibi incumbere Deum per omnia liturgice celebrandi: quæ autem causa me, qui cogitare didici, impediatur quo minus imperatoris mei pro viribus laudes canam? Quicumque enim bene cordati sunt nihil antiquius habet quam ut hoc officio sanctissimo fungantur. Id hæc latendum nihil præsentis Panegyrico justius declarari posse. Et cum apud me statui morem athletarum sequi hoc ipso momento, quo certamen idque maximum inchoabo, ad humanitatem tuam, imperator, appello, ut mihi propitius esse et me loquentem animare velis: ubi quid vero non secundum dignitatem dictum fuerit indulgere et ubi per imperitiam circa hujusmodi certamen hæsitaverim, manum conciliatricem porrigere digneris. Hæc enim cum spe verba facere ab initio assumpsim. Nam si spe frustror, conatus mei irriti erunt, iterque sterile transegero. Cur autem longius supplex asto? Jam enim petitioni meæ ultro annuere et verba mea benigne auscultaturus videris. Auguror hæc ex oculis tuis quorum radii mire splendentes me ad loquendum excitant.

καὶ συνήθει ἐπαναλαμβάνειν χρηστότητα, ἔπει καὶ ὑπὸ τοιαύτῃ ταῖς ἐλπίσι τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον τεθάρρηκα· ὡς, εἰ μὴ τὰ τῶν ἐλπίδων προβήσεται, κενὴν τρέχων ὀφθήσομαι, καὶ ἀτελεσφόρητά μοι τὰ τῆς ὀρμῆς καὶ ὁ λόγος οὐκ εὐοδός. Καίτοι τί πρὸς πάντα ἐπιμηκύνω τὴν αἴτησιν; ὅρῳ γὰρ ἤδη σε καὶ πρὸ τῆς αἰτήσεως ἐπινεύοντα, καὶ συγγνωμόνως ἀκούειν καθυπισχυρόμενον, καὶ τούτου διδάσκαλον ὄψιν ποιῶμαι τὴν σὴν, ἠπίως ἐπιφρυκτωροῦσάν μοι ταῖς ἀκτίσι καὶ πρὸς τὸ λέγειν παραθάρρύνουσαν.

(1) Eadem ulitur metaphora in maris laudatione p. 4: Κἂν εἴ τις συγγινώσκῃ τοῖς εἰς τοὺς περὶ ταύτης λόγους ἑαυτοῦς καθιεῖσι, μᾶλλον τῆς προθυμίας ἀγαπήσας ἢ καταγνοῦς τῆς θρασυτητος, οὐκοῦν τὴν τοῦ μὴ τὰ δόξια πεποιθέναι δόξαν

ἀ νόμῳ καὶ οὐχ ὀπιστάλῃν, οὐδ' ἐθελίεσσ, πρὸς τοσοῦτον ἑμαυτὸν καθιεῖς τὸν ἀγῶνα (1), ὃν ὡς ἀληθῶς καταδύναται καὶ Ἐρμῆς ἐκεῖνος ὁ λόγιος, καὶ εἴ τις ἕτερος κατ' αὐτὸν, θεόντως ἀνεθάλετο ἂν καὶ ἀπίωνησεν, ὅτι μὴδ' ἑμαυτῷ τεθάρρηκῶς ἔγνω τὸ τοσοῦτον, ἐνδεῖξασθαι τέλειμα (τῆ γὰρ ἂν καὶ παντός ἠττώμεν φρονήσῃ), ἀλλὰ σοῖ, ὦ βασιλέων ἀπάντων εἶπω δὲ καὶ ἀνθρώπων ὅσοι νῦν εἰσι, πρὸς συμπάθειαν ἐπιρρέπεστατε. Τῇ γὰρ εἰδέναι σε καὶ τὴν τῶν ἐπταικότων μετάνοιαν τῇ συγγνώμῃ προφθάνειν, καὶ εἴ πού τις ἀπορία κατελήπται, τρόποις ἀναλαμβάνειν χρηστότητας, θάρρος ὅσον ἀνελάβομεν, καὶ, ὡς οἶόν τ' ἔην, ἑμαυτὸν ἐπιβρώσας, κατέδυν τὸ στάδιον. Μὴ γοῦν μοι διὰ τοῦτό τις ὀρμὴν προφερέτω παράλογον καὶ προπέτειαν, τὴν δ' ἐπιχείρησιν ὡς ἐλλογιωτάτην οὔσαν ἀποδεχόμενος, αὐτὸ τε τὸ πρόθυμον καὶ τὸ ἀφθόνον ἐπαίνεῖτω τῆς προαιρέσεως, ἅπερ δὴ μεγάλα τε ὄντα καὶ μεζόνος ὑπ' εὐνοίας κινούμενα, σφόδρα διὰ μικρῶν τῶν ἔργων ἐμφαίνεται, ἐπειδήπερ ὡς ἔχοι μοι τὰ τῆς ἔνδον προθέσεως ἔργοις παραστῆσαι ἀμήχανον. Οὐδὲ γὰρ οὐ λόγος, οὐ πρᾶξις, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἴσα τις δι' αἰσθήσεως ἔχοι καταλαθεῖν, ταῦτα δύναιτ' ἂν ἐμρῆναι πρὸς ἰκνήν καὶ παραδηλώσαι τὸ μέγεθος. Κι δὲ καὶ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης, τὸν θεοπάτορα λέγω ἔξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς οὐ μόνον ἀγγέλων φόβῳ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐδ' ὅσον οὐράνιον καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, οὐ μόνον δὴ ταῦτα ὕμνοῦντα παράγει θεὸν (2), ἀλλ' ἔδῃ τὸν ὕμνον καὶ τῶν ἀψύχων βούλεται καταρτίζεσθαι, οὐχ ὡς ἀξίως ἐντεῦθεν ἐπαινεθῆσομένου τοῦ δημιουργοῦ (πῶς γὰρ); ἀλλ' ὡς ὑπειλομένως ἔχοι τὰ πάντα δεικνύοντα λειτουργοῦντα θεῷ, ἐμὲ τίς ἂν εἴη ἀπάγουσα πρόφασις, φύσεως ὄντα καὶ ταῦτα τῆς λογικῆς, μὴ τὸν κατὰ δύναμιν ἐπαινον ἀποδιδόναι τῷ ἐμῷ βασιλεῖ κατὰ τοὺς εὐγνωμονεστέρους τῶν εὐπαθόντων ἀνθρώπων, καὶ χρέος ἐντεῦθεν ἀπάντων χρεῶν εὐνοιώτατον καὶ δικαιοτάτον διαλύσασθαι; Ἢ σχολῇ γ' ἂν ἄλλο τι φανείη τῶν δικαίων ὑπάρχον, εἰ μὴ τοιοῦτος καὶ ὁ παρὼν ἐπαινος οὕτω νομισθῆσεται. Καὶ δὴ οὖν τρόπον ἀγωνιουμένων καὶ αὐτῶν μοι ἀποδυσάμενον τε ἄμα καὶ ἀπογραψάμενον, ὡς εἰς ἀγῶνα χωρήσονται καὶ ἀγῶνων τὸν μέγιστον, σὸν ἂν εἴη τῆς ἡμέρου ψυχῆς ἔργον, ὦ βασιλεῦ, ἔλεόν μοι φανῆναι, καὶ διὰ τῶν ἐκτός καὶ θάρσος ἐνέοντι τοῖς λόγοις, πρὸ δὲ πάντων, εἴ τι μὴ

κατ' ἀξίαν λελέξεται, συγγνώμην λαμβάνειν, καὶ πού καὶ ἀναγκαιῶς περιτρεπομένῃ μοι δι' ἀπειρίαν τοῦ ἀεθλεύειν προτείνειν τε σωτήριον δεξιάν, ἀποίσταται. Sententiam plane turbat illud οὐκοῦν, pro quo scribendum οὐκ οὐν, quod tenent codices 2629 et 2040.

(2) Psalm. cxlviii.

Ἔμοι μὲν οὖν, βασιλεῦ, εἰ μὲν τὴν σκοπούμενην Ἀ
 ἐξ αὐτῆς κρηπίδος τῶν πραγμάτων εἰπεῖν, καὶ ἄς
 ἀρήτως τὰς ἀφορμὰς ἀρχῆθεν τῶν περὶ σὲ ἡ προ-
 ορίζουσα πάντα σοφία Θεοῦ κατεβάλετο, ἐπὶ μήκι-
 στον ἂν ἐξετάθη μοι τὰ τοῦ λόγου, καὶ συγγραφὴν
 ἔδοξε μᾶλλον ἢ περὶ ἐγκωμίων μεταχειρίζεσθαι· νυνὶ
 δὲ τοῦτο, καὶ μὴ τὴν συγγραφὴν, πεποιημένῳ σκο-
 πόν, ἀπορεῖν καὶ οὕτω συμβῆναι ὅθεν δεῖ τοῦ λέ-
 γειν ἀπαρχεσθαι. Ὁ γὰρ τοῦ λόγου ἐν μέσσοις τοῖς
 σοῖς καλοῖς ὡς ἐν λειμῶνι περιλαμβανόμενος τερπνῶν
 καὶ εὐώδων, ποικίλῳ μὲν τὴν βλάστην, ποικίλῳ δὲ
 καὶ τὴν ὄψιν, ὁμοίωμα δὲ προθυβίλῳ μὲν τὰ πάντα
 καὶ κατ' οὐδὲν θάτερον θάτερου ἡττημένον, ὅπου
 μὲν ἀφεται πρῶτον, ὁποῖον δὲ καὶ καρῆλθαι, τίσι δὲ
 χαρίσεται, ἀπορεῖ τε καὶ ἐπιδοιάζει, καὶ ἴσταται
 ὑποθέσεων εἰς ξένην ἔνδειαν αὐτῷ περιίσταται.

Οὐ μὲν ἀλλὰ, καίπερ οὕτω τοῦτων ἐχόντων, ὁ θρα- Β
 σὺς καὶ πάντα τολμῶν ἐγὼ τὴν σὴν πατρίδα περὶ-
 μαι τιθέμαι τοῖς ἄλλοις ἀρχῆν, καὶ πρῶτον ἐν τοῖς
 ὁμοίμοις τάττειν καὶ δεῦτερον. Τῇ γὰρ ἀνάγκῃ
 ἐξάγομαι πρὸς καινοτομίαν καὶ τὰ μὴ προσήκοντα
 πράττω τῇ ἀπορίᾳ στενούμενος. Τοιγαροῦν καὶ τὴν
 σὴν ἐκ προγόνων πόλιν, ὃ βασιλεῦ (ἀβττ, γὰρ ἔστω
 μοι τοῦ λέγειν ἀρχή), ὑμνοῦσι μὲν οἱ κατ' ἡπειρον,
 ὑμνοῦσι δὲ καὶ ὅσοι τὰς περιβόητους ἔχουσι νήσους,
 καὶ πᾶς ὅστις ἀνθρώπων κυρίαν ἡγεῖται καὶ ὀνομά-
 ζει, καὶ, τὸννομα μόνον ἀκούσας εἰ τύχοι τῆς Κων-
 σταντινου, τὴν κρατούσαν αὐτίκα πόλιν νεότηκα-
 τοσοῦτον αὐτῇ ἀξιώματος, τοσοῦτον περίεστι καὶ
 λαμπρότητος, ὥστε τῷ ταύτης ὀνόματι καὶ τὸ τῆς
 ἀρχῆς συνεισάγεσθαι, καὶ αὐθις τῷ τῆς ἀρχῆς τὸ
 τῆς πόλεως συνεισφέρεισθαι, ὅν τρόπον καὶ τὰ ἴδια C
 φασὶν ἀντιστρέφειν οἱ περὶ ταῦτα σπουδάζοντες. Αὕτη
 καὶ γὰρ, τὴν ἐς ὕστερον εὐκλειαν ὡσπερ καλῶς
 μεμαντευμένου τοῦ οἰκιστοῦ, ἐν καλῷ τῆς οἰκουμέ-
 νης θέσειως εἴληχε, καὶ χώρον κάλλιστον τῶν ὑπὸ
 σελήνην οὐκ ἔστιν οὐδένα, ἢ τὴν Βύζαντος, προσει-
 πεῖν. Μέση μὲν γὰρ κεῖται τῆς γῆς ἔσχατα μὲν
 ἔχουσα τῆς Εὐρώπης, Ἀσίαν δὲ λέγεσθαι οὐδὲν
 ἀποδέουσα, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης,
 καὶ εἴ τι ἕτερον τμήμα γῆς (3), ἐντεῦθεν ἀρχῆ
 προθύβληται δὲ προμήκης ἐξ ἡπείρου εἰς θάλατταν,
 ὡσπερ ἀνίσχοντι τῷ φωσφόρῳ πρώτῃ προσαπαν-
 τῶσα, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ πελάγους πρὸς αὐτὴν κατιού-
 σιν, ἐν σχήματι εὐεργέτου, χεῖρα ὀρέγουσα. Μικρότις
 τε θάλαττα καὶ ὁ Εὐξείνουσ διὰ στενωπὸν εἰς αὐτὴν ἀπο-
 θλίβονται καὶ τὰ παρ' ἐαυτῶν ὡς εἰς δεσπότην τὴν
 πόλιν χρεωστικῶς παραπέμπουσιν. Ἐλλάσποντος δὲ, D
 τὸν Δ'γαῖον καὶ πάντα κόλπον θαλάττης πληρῶν,
 ἐντεῦθεν ἀπάρχεται, ὡς αἰ ἀπὸ καρδίας τοῦ ζώου
 δυνάμεις μέχρι καὶ τῶν ἄκρων προήκουσαι. Καὶ
 πάρυστιν ἐντεῦθεν καὶ ἐν ἡπείρῳ τάττειν τὴν πόλιν
 καὶ μετὰ τῶν νήσων καταριθμεῖν· καὶ, τὸ δὲ χρει-
 στατον, ἑκατέρων καὶ ἡπείρων καὶ νήσων πλουσίας
 ἀπολαβούσα τῶν καλῶν, τῶν ἐν ἀμφοτέραις λυπη-
 ρῶν ἡλλωτριῶται. Μεγέθους δὲ τοσοῦτον τῇ πόλει

Si disserendi materiam ab initiis tui regni ag-
 gressus eorum rationem habere voluisses quæ
 divina sapientia tibi suppeditavit, oratio mea in
 nimiam longitudinem excrevisset, et tractatum
 potius quam panegyricum conscripsisse vixis es-
 sem. Sed cum panegyricum tibi dicere mihi pro-
 posuerim, nihilominus unde initium te laudandi
 capiam hæsito. Oratio omnia quæ ad te spectant,
 occupando, sicut in prato floribus multicoloribus
 consisto qui visum et olfactum delectant, dubia
 hæret circa delectum habendum, ne uno neglecto
 alteri nimium favcat. Sic ab initio abundantia ma-
 teriarum animum oratoris mira conturbat.

δὲ τρόποις καὶ πάντα περιλήψεται, ἐπεὶ μηδ' ἔχει τίσι
 σκοπῶν περὶ τῆς ἀρχῆς· καὶ γε ἡ περιουσία τῶν

Ipse omnia animum meum non deprimunt, imo
 suadent ut primum de patria tua referam. Neces-
 sitate enim et rerum angustiis coactus rem novam
 aggredior. Urbem quidem quam a majoribus hæ-
 reditate suscepisti (hinc enim incipiam) carmini-
 bus celebrant quotquot continentem aut etiam
 insulas incolant, et ne unus quidem mortalium
 hæsitat urbem dominam Constantini nuncupare.
 Solo enim nomine audito potentem declarabit,
 quippe cujus tanta est auctoritas, tantus splendor,
 ut solum nomen familiam regnatricem ob oculos
 ponat. Nam quasi fundator gloriam futuram præ-
 vidisset, Constantini urbs situm sortita est infra
 lunam amœnissimum inter medias terras, inter
 confina Europæ, ubi ab Asia vix secernitur, aut,
 ut melius dicam, Europæ et Asiæ inædificata
 videtur. Longo eadem tractu in mare procurrat,
 et soli orienti quam maxime propinqua, ex alto
 adnavigantibus sub matris benelicæ specie manuum
 porrigit. Mæotis quoque palus et Pontus Euxinus
 versus eam exeunt, et quæ peculiaris habent eo,
 quasi rem debitam facientes important. Hellespon-
 tus qui mare Adriaticum et omne fretum implet, inde
 initium habet venarum instar quæ a corde
 in corporis extremitates exeunt. Hinc mos obti-
 nuit, eam continenti æque ac insulis accensere.
 Quod autem omnium jucundissimum est: omnibus
 quæ continens et insulæ offerunt, commodis frui-
 tur, incommodis autem vexatur nullis. Magnitudo
 deinde orbis est tanta quanto proximi maris. Sic-
 ut enim hoc mole fluviorum maximorum qui
 continenter irruunt, minime eoarctatur, ita nec
 urbs nostra ab incolentium multitudine molaretur,
 cui nihil antiquius est quam ut tibi, imperator,
 dignum idemque ornatissimum domicilium præ-
 beat. Et quemadmodum terra omnia portat, sic
 urbs omnium nationum homines numerat. Græcos,
 Barbaros qui in ea victum aut curiositati materiam
 quærent. Aere quem ibi respirant, nihil dulcius,
 nihil purius invenitur. Ætatis enim tempore
 (codd. δ') Εὐρώπης, ἔτερα δὲ Αἰθίως, καὶ ἄλλα ἐτέ-
 ρου κλίματος γῆς.

(3) Libya enim a multis veterum Europæ pars esse putabatur. Disertus tamen ipse Gregorius Encom, maris p. 11, Τὰ μὲν Ἀσίας ἐχούσης, τὰ δὲ

nimii calores zephiri ac bores flatu minuuntur, nec nisi nomen æstatis ibi deprehenderis. Per hiemem terra non debiscit, et frigoris vehemenciam evitare facultas est et exercitia equestria facere sine periculo, quia ibi minor est hiemis asperitas. Cum enim anni tempora dulci sibi in hac urbe mixtura succedant fastidium non creant, alia alius jucunditati adjicit. Talis igitur apparatus urbs quoad aërem, anni tempora et loci naturam: magna ex parte continentem occupans, et mari incumbens, aedificiis innumeris insignis, eivæ nobilitate quadam præfulgentes alit, et, ut brevi dicam, urbium quotquot regina est ac vocatur.

ἀφικνουμένων τῆς πόλεως. Τὸν δὲ γ' ὑπὲρ κεφαλῆς αἴερα τῆς πόλεως καὶ αὐτὸν εἴ τις σκοπεῖν βούλοιοτο, ὡς ἡδὺς τε καὶ καθαρὸς καὶ παντὸς ἀναπνεῖν ὀνησιμώτερος! Οὐτε γὰρ θέρους λυπεῖ, ἀμβλυτέρας τὰς τοῦ φωστῆρος ἀκτῖνας βορέου καὶ ζεφύρου πνοαῖς ἐργαζόμενος, ὡς ὀνόματι μόνον παρ' ἡμῖν εἶναι τὸ θέρος δοκεῖν· οὐτε χειμῶνος μυχοὺς ζητεῖν ἐστὶ γῆς καὶ καταδύσεις φροντίζοντας τὴν τοῦ καιροῦ διαδρᾶναι δριμύτητα, μετ' ἀδείας δὲ καὶ περιπολεῖν ἔξεστι ἱππάζεσθαι, καὶ πᾶν ὕτιον ποιεῖν ἡμῶς μεγάλη βραδύτη, μηδενὸς ἐκ τῆς ὥρας προσισταμένου τῶν λυπηρῶν· αἱ γὰρ ὄφραι κατὰ τὴν πόλιν ἑπίως ἀλλήλαις ἐπιμιγνόμεναι καὶ ἀναγεόμεναι μεταβάλλουσι λανθανόντως, ὥστε καὶ μίαν αὐτὰς τῇ ἀνακράσει δοκεῖν, καὶ συμφρονίζονται δι' ἀλλήλων, ἐκάστη τὰ παρ' ἑαυτῆς ταῖς ἐτέραις εἰσφέρουσα. Οὕτω τοίνυν ἡ πόλις καὶ ὄρων καὶ ἀέρων καὶ θέσεως ἔχουσα, πολλὴ μὲν οὖσα κατ' ἔπειρον, πολλὴ δὲ καὶ μέσση θάλατταν σχίζουσα, ποικίλη δὲ καὶ ἄφατος τοῖς οἰκοδομήμασι, δόμιον δὲ πρὸς τούτοις καὶ πολιταῖς τοῖς κρείττοις καθ' ὑπερβολὴν λελαμπρυσμένη τῶν ἄλλων, δικαίᾳ ψήφῳ παντὸς τῶν πόλεων βασιλεὺς καὶ ἐστὶ καὶ ὀνομάζεται.

Talis hæc urbs celeberrima omni esset, majores tuos regio ut fructum sese dignum tulit et decus suum in imperatores rejecit et proprio se ornamento magnificavit, nihil alieni decoris admittendo, Ideo urbs tantas in melius vicissitudines experta est, ut se ipsam superasse et e senectute ad novam juventam emersisse videatur, sicut aliquoties in singulis corporibus evenire videmus. Quanto enim imperatores nostri eos qui idem honoris alibi fastigium consecuti sunt, facile superant, sic etiam patria ipsa ob illos maxima prosperitate fruebatur: ac porro quantum urbs nostra caeteris civitatibus distabat (ei enim utpote reginæ caeteræ omnes cedebant), sic dominatores nostri æqualibus suis præstabant et immane quantum rerum gestarum gloria post se relinquebant, felicitate æque ac virtutibus adjuti. Quod autem maxime mirandum, fortunæ inconstantia qua nihil communius, imperatores, filios ac nepotes nunquam deseruit, imo perpetuo magnificavit, necdum humiliavit. Quo enim tempore terra communi calamitate premebatur, et patria ipsa variis modis vexabatur, et res funditus mutabantur, unum hoc genus gloria sua minime destitutum est. Sors enim voluit per te omnia nobis bona reparti, arboris frugiferi sic munere fungentem, in quo poma dulcia ac utilia enascuntur. Si autem sceptrum quoque per aliquod tempus a majoribus ad minores elapsum est, nil mirum. Aliquandiu enim regnum tuum familiam tuam delicit, ut postea præparatum

Ἄυτη, βασιλεῦ, τοιαύτη τε οὖσα καὶ εἰς τοῦθ' ἤκουσα κλέους, τοὺς ἱεροὺς σου προγόνους καὶ ὡς καρπὸν ἀνῆκε μάλα πρόσχοντα ἑαυτῇ καὶ, ὡς κόσμῳ διαφερόντως ἐπαινουμένῳ εὐτυχῶς αὐτοὺς πλουτήσασα βασιλεῖς (4), τούτοις ἐκαλλωπίσασα, ὥσπερ καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὀρώμεν ταῖς ἰδίαις γοναῖς κοχρημένην εἰς κόσμον οἰκεῖον, καὶ κάλλος οὐδαμῶς προσιεμένην ἀλλότριον. Καὶ τοσοῦτω πρὸς τὰ κρείττοι διὰ τούτων τὸν κόσμον ἡ πόλις ἐπέδωκεν, ὥστε καὶ ἑαυτῆς βελτίῳ φανῆναι πολλῶ καὶ πρὸς ἀκμὴν ὥρας ἐκ γεγηρακυίας ἐλθεῖν καὶ ἀνηθῆν θύξαι, ὃν τρόπον καὶ ὅσα τῶν σιμμάτων ἐξ ἐπιμελείας ὀρώμεν τρεφόμενα. Καὶ γὰρ ὅσον ἐκεῖνοι τῶν πώποτε εἰς τούτων αὐτοῖς ἀξιώματος ἀφιγμένων κρατεῖν ἐνομιζοντο, τοσοῦτον καὶ ἑαυτὴν τῇ πατρὶς δι' ἐκείνους εὐδαιμονοῦσα παρέδραμε· καὶ αὖθις ὃν λόγον πρὸς τῶν πόλεων τὰς λοιπὰς ἔσχηκεν αὐτῇ (ἦττηνται γὰρ ταύτης αἱ πᾶσαι καὶ τῶν πρεσβείων ἐξίστανται), τὸν αὐτὸν δῆτα κἀκεῖνοι λόγον πρὸς ἅπαντας τοὺς προκεκρατηκότας διέσωζον, πάντων ὑπερκείμενοι τῶν λοιπῶν, καὶ παρὰ πάντας, ὅσον πλεῖστον ἐνῆν, ἀρίστη νόχῃ καὶ ἀρεταῖς ἐπαιρόμενοι. Καὶ τὸ δὲ θαυμασιωτάτον τε καὶ κράτιστον, τὸ τῆς εὐδαιμονίας καλὸν, ὅπερ φιλοῦν αἰεὶ μεταπίπτειν καὶ μεταδιώκειν ἄλλοτε ἄλλῃ, αὐτοῖς τε καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἐκ τούτων πᾶσι δι' ἀρετὴν πάντως οὐτ' ἤλαττόθι τοῦ μεγέθους, καὶ τὰ μέγала ἐπέδωκε. Τοῦ γὰρ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης συστάντος πάθους καὶ τῆς πατρίδος κίνησιν κινήσεισθαι ἦν οὐκ ἔδει (5), παντῶν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ μεταβολὴν δεδεγμένων, ἀλλ'

(4) Michaelēm Palæologum et Andronicum senioreν — Sic Georgius Acropolita Histor. 4ῶ, de Manuele Andronico: Τὸν τοῦ μεγάλου δευσετίκου πρῶτον υἱὸν τὸν Κομνηνὸν Μιχαῆλ, ὃν μετὰ χρόνους

τινάς τῇ τῶν Ῥωμαίων πεπλοῦτήκεν εἰς εὐτυχίαν ταύτης καὶ εὐδοξίαν.

(5) Iunuil. puto, Byzantii expugnationem a Latinis factam.

ἦν οὐκ ὄφελον, μόνῃ τῷ τοιοῦτῳ γένει θεός τὸν ὄλβον τῆς δόξης τετήρηκεν ἀμετάπτωτον, μέλλων σε πάντως τὸ κοινὸν ἡμῖν ἀγαθὸν ἐντεῦθεν παραγαγεῖν, ὡς περ ἐκ δένδρου ἐρρωμένον τε τοῖς πᾶσι καὶ ὑγινοῦς καρπὸν μάλα ἡδὺν καὶ ὠφέλιμον. Εἰ δὲ καὶ τὰ σκῆπτρα πρὸς μικρὸν μεταθέσθην (6), οὐ χρὴ θαυμάζειν πρὸς τοῦτο· πρὸς ὀλίγον γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ σοῦ γένους ἐξέστη, εἰ καὶ ὄλως ἐξέστη, ἴσ', ὡς περ παρασκευασμένη καὶ χρόνῳ προσχρησαμένη, τινὲς πρὸς ἀνάρρωσιν, αἰθίς σοι μετὰ πλείονος τῆς δυνάμεως ἔλθη καὶ προσδράμη μετὰ λαμπρότητος. Δι' αὐτὴν καὶ διάδοχος τῆς πατρικῆς εὐτυχίας ὁ σὸς πατήρ, καὶ κληῖρος αὐτῆς πατρῶος τὰ ἐκ γένους καλὰ μετὰ πλείστης ὁσῆς τῆς ἐπιδόσεως περιστάται, καὶ κρεῖττον ἢ κατ' εὐχὴν, ἦν πατέρες τοῖς τέκνοις ἐπέσυχονται, εἰ χρὴ τὰ δεόντα λέγῃν, κατὰ τὰς πράξεις ἐκλάμπαντι. Εἴ τις ἐκείνον οἶδε τὸν πολλὸν καὶ μέγαν Ἀνδρόνικον (7), οἶδεν ὃ λέγω καὶ τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ ἀνδρός ἐπιγινώσεται. Καὶ γὰρ τούτου πολλαὶ μὲν κατ' ἐχθρῶν νίκαι, αἱ μὲν ἐπὶ τῆς ἐφίας, αἱ δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐσπέριον λῆξιν γενόμεναι (8), πολλὰ δὲ καὶ τὰ τρόπαια ἀνυποστάτῳ ῥώμῃ δεξιᾶς ἀνιστάμενα· ἡ φρόνησις δὲ καὶ ἡ πρὸς ὑπερβολὴν φιλανθρωπία τὰ ἐπιστημότατα, ἐξ ὧν θαυμαστός μὲν καὶ παρὰ βασιλεῦσι καὶ τὰ πρῶτα τῶν ἀξιωματῶν φερόμενος, θαυμαστός δὲ καὶ παρὰ τῆς γερουσίας, ἔργων αὐτοῖς ἀγαθῶν χρηματίζων παράδειγμα, ἀξιεράτος δὲ καὶ παντὶ τῷ δημοτικῷ, χρηστότητος τρόποις ἀναρλέγων αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐνοίαν. Ἐξ καὶ κοινωνῶν βίῳ Θεοῦ τὴν θαυμαστὴν σου παρέσχε μητέρα (9), ἄθλον, εἰ (οὐκ ἔχω (10) πῶς ἄλλως εἰπεῖν) ἀρετῆς τῆς ἐκείνου, καὶ γέρως διαφερόντως τοιοῦτῳ προσήκον ἀνδρὶ, ἦν, εἴ τις τὸ πᾶν ὡς ἑμίσραχον βούλοιο λέγειν, καὶ μὴ τὴν γλώτταν, κατὰ Πίνδαρον εἰπεῖν, τέγγειν ἐν φούδῃ (11) (ἀγαλμα τοῦ θήλεος εἴποι καὶ κόσμον ὠραῖον τῆς γένει, ὡς μόνην γυναικῶν ἀπασῶν ἰδέαν ἀπασαν ἀρετῆς τῆς ἐν τῷ θήλει πλουτήσαται. Ἐχρήν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιαύτην προκαεθεῖσθαι σου τοῦ γένους κρηπίδα, καὶ τοκέας ἔχειν, πατέρα μὲν ὃν ἡ νίκη πολλακίς ἐγνώρισε, τικοῦσαν οὐ θαυμάζομένην ἐξ ἀρετῶν ὅσαι δὲ, γυναικῶν εἴσι, καὶ τὰς λοιπὰς ἀποκρύπτουσαν.

Ἄλλὰ τί μοι μακρηγορεῖν τὰ τῶν πατέρων διέξ-
 ἰόντι, ἐνὸν ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκειν
 καὶ τοῦ φερομένου νόματος τὴν πηγὴν; Σὺ, βασι-
 λεῦ, ὁ γλυκὺς τῷ ὄντι καρπὸς καὶ παντὶ τῷ γένει
 σωτήριος, σὺ προῦκυφας ἐξ ἐκείνων. Καὶ τίς παρὰ
 ταύτην μεζῶν εὐδαιμονία; ἢ τίς ἂν (12) ἔχοι ἐφ'
 ὧς περ μάλλον καυχῆσαιτο; Ἀρκεῖν μὲν οὖν αὐτοῖς
 οἶμαι μόνον τὸν σὸν τύκον πρὸς εὐφημίαν, καὶ τούτῳ
 μόνῳ μάλιστα πάντων θαυμάζεσθαι, κἄν εἰ μηδὲν
 αὐτοῖς ἄξιον ἐπαίνου ἐξ ἀρετῆς ἰδέας ἐτύγγανεν. Οἷς
 γὰρ πρόσσεστιν ἐκ τῶν τελειτέρων θαυμάζεσθαι,
 τούτοις ἥμισυ λόγος καὶ τῶν μικροτέρων χάριν
 καρποῦσθαι τὸν ἔπαινον.

Ἄλλ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος καὶ τῶν προ-
 ούρων ἤδη τῶν κατὰ δὲ πλεονεκτημάτων ἀφάμενος,

(6) Sceptra scilicet a Græcis imperatoribus ad
 Latinos translata, quod evenit anno 1204.

(7) Andronicum Comnenum Palæologum, de quo
 Cangius *Famil. Byzant.* p. 231.

(8) Quem sic laudat G. Acropolita *Hist.* 46: Τὸν
 μέγαν ἡμιόστινον τὸν Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον τὸν
 Παλαιολόγον... τὰ πρῶτα φέροντα τῶν ἐν στρατη-
 γίαις τεταγμένων, ἀνδρα συνετώτατον καὶ πρῶτα-
 τον, καὶ εὖ εἰδότα καὶ μάχην ὑπλίσαι καὶ διευθῆναι
 λαὸν καὶ ἐν πολεμικοῖς καὶ εἰρηνικοῖς τοῖς καιροῖς.

Ac roboratum eodem cum majori splendore ac
 robore reverteretur. Idcirco pater tuus successor
 atque heres avitæ felicitatis fulget, idque ultra
 prosperitatem quam parentes liberis augurantur,
 si fas est secundum facta alicujus futura prædi-
 cere. Is qui magnum atque illustrem vidit Andro-
 nicum, me comprehendet, et verborum veritatem
 e rebus a viro gestis agnoscet. Multæ enim sunt
 ejus de hostibus victoriæ in Oriente et Occidente
 reportatæ, multa tropæa dextræ invictæ fortitudini
 debita. Ingenii porro acumen et humanitas quam
 in regibus et præcipuis magistratibus, senatuque
 admiramur rerum honestarum exempla suppedi-
 tando et multitudinem ipsam ad bene agendum,
 ad morum honestatem excitant. Deus tibi vitæ co-
 mitem matrem egregiam velut præmii loco pro
 virtute tua et te in primis dignissimam dedit;
 quam si quod uno verbo, et non, sicut dicit Pin-
 darus lingua mendacibus procudendo laudare
 velit, unicum sexus feminini exemplar et orna-
 mentum quodque omnes omnium mulierum vir-
 tutes in se una exhibet, omni jure dixerit. Re-
 vera hæc te origo decebat familiæ; pater multis
 victoriis illustris, mater omni virtutum laude cu-
 mulata et eximia modestia ornata.

καὶ παρὰ τῆς γερουσίας, ἔργων αὐτοῖς ἀγαθῶν χρη-
 ματίζων παράδειγμα, ἀξιεράτος δὲ καὶ παντὶ τῷ
 δημοτικῷ, χρηστότητος τρόποις ἀναρλέγων αὐτοῦ
 πρὸς τὴν εὐνοίαν. Ἐξ καὶ κοινωνῶν βίῳ Θεοῦ τὴν
 θαυμαστὴν σου παρέσχε μητέρα (9), ἄθλον, εἰ
 (οὐκ ἔχω (10) πῶς ἄλλως εἰπεῖν) ἀρετῆς τῆς ἐκείνου,
 καὶ γέρως διαφερόντως τοιοῦτῳ προσήκον ἀνδρὶ,
 ἦν, εἴ τις τὸ πᾶν ὡς ἑμίσραχον βούλοιο λέγειν, καὶ
 μὴ τὴν γλώτταν, κατὰ Πίνδαρον εἰπεῖν, τέγγειν
 ἐν φούδῃ (11) (ἀγαλμα τοῦ θήλεος εἴποι καὶ κόσμον
 ὠραῖον τῆς γένει, ὡς μόνην γυναικῶν ἀπασῶν
 ἰδέαν ἀπασαν ἀρετῆς τῆς ἐν τῷ θήλει πλουτήσαται.
 Ἐχρήν γὰρ ὡς ἀληθῶς τοιαύτην προκαεθεῖσθαι σου
 τοῦ γένους κρηπίδα, καὶ τοκέας ἔχειν, πατέρα μὲν
 ὃν ἡ νίκη πολλακίς ἐγνώρισε, τικοῦσαν οὐ θαυμάζο-
 μένην ἐξ ἀρετῶν ὅσαι δὲ, γυναικῶν εἴσι, καὶ τὰς
 λοιπὰς ἀποκρύπτουσαν.

Sed cur parentum elogia profero dum arborem
 e fructibus cognoscere et ex aqua fontis naturam
 perspicere licet? Tu, imperator, fructus sane
 dulcis et omni hominum generi salutaris ex illis
 prognatus es; quod quid felicius, quid gloriosius?
 Equidem illos magnum opus fecisse judico te pro-
 creando et omni admiratione dignos censeo, etiam
 si nullum propriæ virtutis speciem aliud edidis-
 sent. Qui enim magnarum rerum gloria excellunt,
 ii non opus habent ut ex parvis laudem compare-
 mus.

Sed dum de rebus a te gestis proloqui tento, vi-
 rium, mearum debilitatem sentio, similis iis qui

(9) Filia fuit Irenes, filie imperatoris Alexii An-
 geli, et Alexii Andronici: vide Niceph. Gregor. iii,
 4, 2.

(10) Codex ἢ οὐκ ἔχω. Forsan ἄθλον ἢ... (οὐκ
 ἔχω π. ἄ. ε.) : ut videatur orator aliud nomen
 post ἄθλον querere; ac, non invento, οὐκ ἔχω,
 ait, πῶς ἄλλως εἰπεῖν.

(11) Pindar. Ol. iv, 28.

(12) Forsan ἢ τί τις ἂν.

exiguum tantummodo magnarum rerum, quibus interfuerunt, testimonium exhibere valent; unde fit ut ingenium meum a magnitudine laudum quibus dignus es, superetur. Hinc metus, hinc sudor, antequam te laudandi opus arduum aggrediar. Quod enim fundamenti cælestis contemplatoribus accidit (stupent de iis quæ vident, nec visa digno modo dicere aut meditari valent), id ego quoque expertus sum. Dum res a te gestas atque humanitatem perpendo, mens laciturna stupescit, idque fortasse minus ob ineloquentiam quam ob rerum laudandarum magnitudinem quæ impedit quominus rite exponantur. Sed cur hæsitam? Periculum rei faciendum mihi; laudandus tu mihi es, et si minus bene facio, rei difficultas me excusabit. Ubi enim res aliqua mentem et facundiam transcendit, oratori vel minus idoneo venia aderit.

τοῖς ἐπαίνοις προσιτέον, ὡς δὴ ναίεις, αὐτῶν ἡμῖν νῶν· οἷς γὰρ καὶ διάνοιαν ταύθ' ὑπερβαίνει καὶ οὐδαμῶς, εἰ μὴ τῆς ἀξίας ἐφίκετο, ἀπογνώσαν, οἶμαι, τὴν

Deus, qui te, imperator, populi tui dominatorem designavit omnia quæ ad regnandum conducibilia sunt, bona corporis animique ita tibi impertivit, ut nulla re egeas, quippe qui non ita magni facias ea quæ cæteri tanto cum studio ambiunt. Natura igitur sibi ipsi congratulari potest de iis quibus te majorem in modum dotavit. Formæ namque excellentiæ præstas ut vel minus formosi quam tu ipse es in admiratione ferent. Membrorum corporis tui harmonia, partium mirificus ordo citra vituperium; analogiæ omnia ita respondent ut nihil in te cerni possit quod naturæ principis contradicat aut perfectæ musicæ regulas impugnet. Huc adde quod formæ robur adsit, et quicumque te viderit, cum Platone clamabit te pulchritudinis ideam et archetypum exhibere. Hinc etiam te aspicientis oculi saluari nunquam possunt, tuumque vultum contemplari pro jucundissimo est spectaculo. Quod si sirenes, ut poetæ fabulantur, cantu audientium aures rapuerunt, tu non aures, sicut istæ, sed oculos ipsos sensum tutiorem, incantabas; corporis enim tua forma plus quam illarum cantus animos demulcebat; nec denique in perniciem deliciis captos, ut illæ, trahebas, sed voluptate ac admiratione plenos dimittebas. Dum de futuris meditaberis, multi tibi fatidici D clare videntes astabant quia homo qui oculorum mentis lippitudinem abjecit, rerum futurarum quasi præsentium præsigio fruitor. Cur autem vates solos tibi esse dico mentis oculis puros? Nonne multitudo clare videns unanimi te concentu hymnis, licet furtim celebrant, quæ nos nunc oculis videmus? Fortia enim ingenia invisibilium quoque rerum imagines ad vivum expriment. Quem-

(13) Lucutionem θαυμάζειν ἰστάμενος ἄφρωνος adhibet Gregorius Cyprius initio maris Laudationis. Homerus: Ἡμεῖς δ' ἰσχυρότερος θαυμάζομεν.

Ἄ μᾶλλον ἐμαυτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος αἰσθάνομαι ἐπ' αὐτοῖς ἔργοις, ὡς περ οἱ διὰ τῆς πείρας προσημιλοῦντες τοῖς πράγμασιν, ὅσον μὲν ἐμοὶ ἀπορίας καταμαθῶν, ὅσον δὲ τοῖς σοῖς ἐγκωμίοις τὸ μέγεθος ταύτη τοι καὶ δέδοικα, πρὶν ἢ σαφῶς παρακλύψαι τοῖς ἐνδοῦν, καὶ περιβραίνομαι ὑπὸ τῆς ἀγωνίας ἰδρῶσι, καὶ ὅστις γένομαι ἀπορῶ. Καὶ γὰρ, ὁ περὶ τοὺς τὸν οὐρανὸν βλέποντας ἐστὶν ἰδεῖν (ἴστανται γὰρ θαυμάζοντες (13) μὲν ἐφ' οἷς ὀρῶσιν, ἀξίον δὲ τῶν ὀρωμένων οὐτ' εἰπεῖν, οὐθ' ὄλως νοῦσαι ἰσχύουσι), τοῦτ' αὐτὸ καὶ αὐτὸς ἀτεχνῶς ἐπεπόνθειν· ἀφρονίᾳ κατελιγμμαι τοῖς σοῖς προσβλήψαι χάρισμασι, καὶ μοι τὰ τοῦ λόγου πρὸ τῆς πείρας ἐλέγχεται· καὶ τοῦτ' ἴσως οὐ παρὰ τὴν τοῦ λέγοντος μᾶλλον ἀπθένειαν ἢ τὴν τῶν πραγμάτων ὑπερβολὴν, καὶ τὸ μὴ καθάπαξ φύσιν ταῦτ' ἔχειν ὑποπίπτειν λόγῳ διὰ τὸ μέγεθος. Πλὴν τί χρὴ παθεῖν; τυλιμητέον καὶ οὕτως ἔγοντι μοι τὴν πείραν, καὶ ἰκανῶς τῶν πραγμάτων τὴν συγγνώμην ἐξαιτουμένων τῇ γλώττῃ περιλήπτα, καὶ τῇ λέγοντι πάν-

Σοὶ μὲν οὖν θεῶς, βασιλεῦ, ἀνωθέν σε τοῦ οἰκείου λαοῦ γραφάμενος ἄρχοντα, πάντα πρέποντα τῇ ἀρχῇ ἐχαρίσατο, τὰ ἐκ τοῦ σώματος, τὰ ἐκ τῆς ψυχῆς, τὰ ἐκ τῶν ἐξώθεν, ὡς οὐδενὸς ἐν οὐδενὶ λείπεσθαι, μάλιστα δὲ καὶ κάτω τιθέναι πάντα καθ' ὅσα τις ἔχει φιλοτιμησάσθαι· ὥστ' ἐμοὶ δοκεῖν καὶ αὐτὴν ἐπὶ σοὶ τὴν κοινὴν ἡμῶν φύσιν κομπάζειν ἔχειν, οἷς τοιοῦτος καὶ μετὰ τοσοῦτων καὶ τηλικούτων τῶν χαρισμάτων ἐξέθερος. Καὶ γὰρ ὄρα μὲν αὐτίκα καὶ κάλλει διέφερες σώματος (14), καὶ ὅστις κατὰ ταῦτα δεύτερος μετὰ σὲ τῶν ἄλλων καθ' ὑπερβολὴν κρατίων ἐνομιζέτο· παρεῖχες μελιῶν συμμετρίαν πρὸς ἄλληλα, καὶ πρὸς σύττασιν τοῦ ὄλου εὐφροῦς τὰ μέρη συνέτροχον, ἐτήρουν δ' ἐν ἀλλήλοις ἀρίστην ἀναλογίην, καὶ τὴν ἀρμονίαν ὡς κάλλιστα ἔσωζον. ἀσύμμετρον δὲ τι ἢ καὶ ἀνάρμοστον ἦν ὄλως ὄρα οὐδαμῶς, διὰ τῆς ἴσης ἀναλογίας, τῆς ἐξ ἀρχῆς, κινουμένης ἀεὶ σε τῆς φύσεως, καὶ κρείττογ ἢ καθ' ὄντιναοῦν μουσικῆς ἐπιστήμονα. Ἐντεῦθεν τοίνυν καὶ ἰσχύς ἐπηκολούθει τῷ κάλλει καὶ ῥώμῃ τῷ εὐρυθμίᾳ τοῦ σώματος. Καὶ ποῦ τις τάχα τῶν θεωμένων, κατὰ Πλάτωνα λόγων, εἶπεν ἦν σε κάλλους ἰδέαν καὶ πάσης ἀρχέτυπον ὡραιότητος· δι' ὃ καὶ θεώμενος ἀπόριστον ὑπῆρχες ὕψει χρῆμα, καὶ πᾶς τις βλέπων εἰς σὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς μεταφέρειν οὐκ ἠθέλεν· ἤρκει γὰρ ἀντὶ παντὸς ἡδίστου θεάματος μόνος αὐτὸς καθορώμενος. Καὶ Σειρήνας μὲν ποιηταὶ φασὶ τοὺς πρὸς τὴν ᾠδὴν αὐτῶν ἐπαίοντας ἀναρτῆν ἐκ τῶν ὠτων· σὺ δὲ οὐ τὴν ἀκοὴν ἐγοήτεες, ὡς ἐκείναι, ἀλλὰ τὰς ὕψεις αὐτῆς, τὴν ἀσφαλεστέρην αἴσθησιν ἔθελγες, μείζονα δύνασθαι πρὸς τὸ θέλγειν τῆς ἐκείνων φιδῆς τὴν καλλονὴν παρέχων τοῦ σώματος· καὶ οὐκ ἀπόλλυς οὐμενοῦν τοὺς ἀλόντας ἐπὶ τέλους ὡς περ ἐκείναι, παρῆπεμπες δὲ μεθ' ὅσης τῆς ἡδονῆς

(14) Nicephorus Greg. iii, 4, 1, de illo Michaelo Πολλὴν ἐπὶ τοῦ προσώπου φέρων ἰλαρότητα. Nicephorum Phrantzes describit Chronici initio.

καὶ τοῦ θαύματος. Μάντεις δὴ σοι τῶν τότε περὶ τῶν μελλόντων πολλοὶ ( ), ὅπουσιν ὁ ἔνδον ὀφθαλμὸς ἐκαθαίρετο, ὅτι καὶ ἀνθρώπος τὴν λήμην περιηρμένος τῶν ὕψων τῆς ψυχῆς καὶ τῶν οὐπὼ γεγονότων ὡς ἤδη παρόντων αἰσθάνεται. Καὶ τί δὴ λέγω εἶναι σοι μάντεις μόνους τοὺς καθαρὸς τὴν διάνοιαν, ὅπου καὶ τοῖς πολλοῖς πρὸς σὲ θεωμένοις καθίστατο δῆλα, καὶ πάντες ἔψαλλον μὲν, ὑπὸ τοὺς ὀδόντας δ' οὖν ὅμως, ἅπερ νυνὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρώμεν ἡμεῖς; αἱ γὰρ μεγάλαι φύσεις ἐναργεῖς καὶ τῶν ἀφανῶν τὰς εἰκασίας παρέχουσι καὶ ὡς περ αἱ τοῦ φωστῆρος ἀκτῖνες, μήπω καὶ ταῦτα τὸν ὀρίζοντα ὑπερβάντες, κατ' οὐρανοῦ ἐξαπλούμενοι μηνύουσι τὴν ἀνατολήν, τὸν αὐτὸν δὴ τὰ τρόπον καὶ αὐτὸς, βασιλεῦ, μάλα ἐναργῆ τὰ σύμβολα προῦφαινας τῆς ἀρχῆς, καὶ προχαράγματα τῶν μελλόντων πρὸ τοῦ καιροῦ καθυπέφαινας. Οὕτω, βραβιλεῦ, ἄξιον εὐθὺς ἐκ παιδῶν καὶ ἀκοῆς καὶ λόγου καὶ θαύματος ὑπῆρχες διήγημα, λεγόμενος, ἀκουόμενος, μετ' ἐκπλήξεως θαυμαζόμενος.

Μὴ ξένοις δὲ παραδείγμασι, γνησιωτάτοις δὲ μάλιστα σουτοῦ καὶ τοῖς ἐκ πατέρων ἀκολουθῶν, ἰδιόδασκου τὰς μὲν χεῖρας εἰς πύλεμον, τοὺς δακτύλους δὲ, κατὰ τὸν θεῖον φάνκι Δαυὶδ, εἰς παράταξιν, ἀσπίδα κουφίζων, καὶ ὄρου κραδαίνων, καὶ τόξα καὶ βέλη καὶ ξίφη, ὡς ἐνῆν δεξιότατα, μεταχειριζόμενος· ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἔδει σοι πρὸς ταῦτα διδασκαλίας οὐδὲν, οὐκ ἔσθην, καὶ κρεῖττον ἢ περ ἐστὶν εἰπεῖν, κατορθοῦντι τὰ πάντα, καὶ, μεγέθει φύσεως, πόνων ἄτερ ἐργαζομένῳ ἢ τοῖς πᾶσιν ἀπλῶς κατορθοῦνται χρόνῳ πολλῶ καὶ ἀσκήσει τῆ μείζονι.

Ἄρετιῶν δὲ ὡς εἶχες καὶ παραστήματος ψυχῆς καὶ παγίων ἠθῶν καὶ φρενῶν ἐπιθύλων, καὶ ταῦτα μήπω παραγγείλας τὸν μείρακα, ἀλλ' ἐν ὑγροτέρῳ τῆ σώματι, πῶς ἂν τις εἰπὼν ἰκανῶς ἐσεῖται εἰπῶν; Εὐσέβεια γὰρ ἐκ σπαργάνων αὐτίκα τὸ πάμμεγα χρῆμα παραλαβούσά σε, ὁ ἐκ προγόνων σοι κληρὸς καὶ ἀναφαίρετος θησαυρὸς, κράτιστα δὴ πρὸς τὰς κατ' αὐτὴν ἀρετὰς ὑπὸ καθηγεμόνι τῶ πατρὶ ἐξεπαίδευεν· ἢ, τό γε ἀληθέστερον, οὐδὲν ἔδει σοι οὔτε τοῦ ρυθμίσοντος, οὔτε τοῦ παιδεύοντος· οὐ γὰρ ἦσαν αἱ ἀρεταὶ παρὰ σοὶ διδασκαί, κἂν ὅτι μάλιστα διδάκτας αὐτὰς οἱ πάλαι ἐπέθεντο· ἀλλ' ὡς περ ὠδίνων ταύτας ἐν τῇ ψυχῇ, ἀπαλόττι δὲ σώματος μὴ ἔχων ἀθρόως ἀπάσας προνευκεῖν, ἐν χρόνῳ δέονται καὶ ἡλικίᾳ προπούση, ὡς περ τινὰ τόκον εὐγενῆ τε καὶ ὄριμον, εἰς φῶς κατὰ μίαν προήνεγκας. Καὶ πρῶτα μὲν δὴ ὡς ἐπὶ κρηπίδι τῆ εὐσεβείας τὴν ἀνδρείαν ἐπέθηκας, εἴθ' ἐξῆς ἐπέτιθεις τὴν φρόνησιν, σωφροσύνη δὲ ἐφείπετο ταύταις, βραδύως καὶ δικαιοσύνη προσέτρεχες· σειρὰν ἂν εἰπέ τις ταύτας χρυσῆν τε καὶ ἱερὰν καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοκον. Καὶ δὴ καλῆ μὲν καὶ ἡ τῆς πίστεως πρὸς τὰ ἔργα συνέλευσις, καὶ ἡ τῶν ἔργων αὐ πρὸς τὴν πίστιν ἀνάγκασις καὶ ἀνάγκυσις, ὡς οὔτε τῆς εὐσεβείας ὠφελούσης μηδὲν, εἰ μὴ καταλλήλους ζωπουροῦτο τοῖς ἔργοις, καὶ τῶν πράξεων αὐ νεκρουμένων, ἂν μὴ τῇ ὀρθότητι τῶν θυγμάτων στηρίζοντο· οὐδὲ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ μετ' εὐσεβείας, ἀρετῆν καὶ εἶναι· καὶ ὀνομάζεσθαι· οὐχ ἥκιστα δὲ καλῆ καὶ ἡ τῶν ἀρετιῶν πρὸς ἀλλήλας συνδρομή τε καὶ σύνθεσις. Ἐπεμείμικτο γὰρ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ φρόνησις, χα-

Admodum enim solis nondum orti radii solem orientem annuntiant, ita tu quoque, imperator, regni symbola clarissima prosignificabas, ejus quod futurum esset, tyrum prænuntiando. Sic, imperator, inde a puero in admiratione positus eras, et quivis te audire, te admirari in volis habebat.

Non alienis autem exemplis usus, sed paterna et propria secutus, manus tuas ad prælium, digitos, secundum Davidis divinum carmen, ad bellum formasti, clypeum tollendo, hastam vibrando, arcum, sagittas, enses solerter tractando; aut, ut verius dicam, magistro ad discenda ea opus non habebas; melius enim quam quis crediderit, tu omnia felici indole et nullo sudore peregisti, quæ cæteris multo labore ac sudore majori constant.

Quomodo quis porro salis digne laudabit animi tui constantiam, morum et ingenii firmitatem, quæ omnia in te non adolescentem, sed virum maturum indicabant? Te in ipsis fasciis pietas, te hæredites et thesaurus inamissibilis majorum amplexus, patre duce in omnem virtutem iniliavit; aut, ut verius dicam: non directoris, non institutoris opus habebas. Virtutes enim apud te non doctrina erant, etsi majores nostri eas docendas discendasque autumabant; imo eas in animo quasi parturiens, tempore et ætate opportunis ut partum generosum et maturum singulas in lucem edidisti. Pietati utpote fundamento fortitudinem superimposuisti, dein prudentiam cum modestia ac justitia qua excellebas. Catenam quis auream, sacram quis dixerit. Et profecto pulchra est fidei cum operibus connexio: et iterum operum cum fide conjunctio et societas, ita ut nihil proficiat pietas nisi congruis vivificetur operibus, et item opera mortua simul, nisi rectitudine dogmatum confirmentur; nec enim potest, non potest sine pietate, virtus esse et nominari: non minus pulchra est virtutum cum alterutris concentus et cognatio. Consociata est enim cum strenuitate prudentia, frenum, ut ita dicam, et disciplina, quæ solerter nimium coercent impelum. Sapientiæ vero decorum ornamentum insecuta est prudentiam, illius potissimum corona et consummatio. Quomodo enim quis mentem aut intellectum habere videbitur, sapientia non exornatus? At in istis perfectionem nisi adesse videretur, non morum

Non alienis autem exemplis usus, sed paterna et propria secutus, manus tuas ad prælium, digitos, secundum Davidis divinum carmen, ad bellum formasti, clypeum tollendo, hastam vibrando, arcum, sagittas, enses solerter tractando; aut, ut verius dicam, magistro ad discenda ea opus non habebas; melius enim quam quis crediderit, tu omnia felici indole et nullo sudore peregisti, quæ cæteris multo labore ac sudore majori constant.

(15) Mominiit Nicephorus Gregor. iii, 4, 4, τῶν προλαληθέντων περὶ αὐτοῦ εἴτ' ἐξ ὀνειρῶν καὶ κληθόνων τινῶν.

rectitudo comitetur et subsequatur justitia. Accessit ergo meo regi justitia, qua compleatur perfectio et pateat integritas.

λίστα δὲ ταύτης ἐπισφράγισμα καὶ συντήρησις. Ἡ πῶς ἂν τις εὖ λογισμῶν καὶ συνέσεως ἔχων φανήσεται, σωφροσύνη μὴ τεμνωόμενος ; Ἄλλ' οὐ μὴν οὐδ' ἐν τούτοις ἂν εἶναι δόξαι τὸ τέλειον, ἂν μὴ καὶ τρόπων εὐθύτης συνομαρτῆ καὶ δίκῃ ἐφέπεται. Παρῆν γοῦν ἐπὶ πάσι καὶ ἀκεραιότητα ἐπιγράφουσα.

Et hæc quidem a puero per te incepta indolenter aucla remanent ; nunc vero nobis in initium quodammodo sermonem revocantibus paulo altius repetendum est.

Habebas ergo corporis, habebas et animi dotes, et ita ut melius tibi contingere non poluerit ; juvenis et hæc perficiebas et corporis mollitiora quæque repudiabas ; cum vero oportuit in rerum curriculum prodire, et exponendo cognoscere quæ, etiam antequam expertus sis, animi magnanimitate noveras (non enim oportebat te satis scientia per prudentiam locupletatum in experiendo claudicare, ut illi qui habent generalem rerum cognitionem, errant vero circa singula, eo quod illis per sensum non fuerunt manifestata), inter principes versatus es, illis egregie in politiam perveniens, inter quos prædestinatus eras brevi imperium occupare.

Maxime quidem mirabatur te patruus ille tuus et rex, propter corporis dotes quibus et pulchritudine æquales et fortitudine majores natu vincebas : mirabatur te etiam propter animi dotes, præsertim mentem et animi præsentiam, quibus ille videbatur cæteros superare, omnes vero superare te solo impeditus erat. Non enim in his tantum est pueri tibi ætate compares, sed etiam ut Homericus senex te ostendebas, et ut alius quivis, si sit, sapientia præstantior. Etenim non modo artibus quæ stuporem incutiebant ornatus eras, sed et lingua sola omnium rerum cogitatarum congruenti, flexibili et canora, tu ait Aristonis filius Plato, et nihilo aberranti, ita ut nullus tecum possit conferri, nec poetici quidem seniores quos Homerus, propter vocis canoritatem, comparat cicadis super arboros insidentibus, ut Homericæ loquar, et suavem cantum fundentibus.

Et non ex illis tantum quæ te inter principes innotuerunt laudum materiam et primitas hausisti ; sed etiam per hæc quæ in bello exhibuisti admirationem es consecutus, cum ad opportuna expedienda et matura et sacra deliberatione Themistocle excellentior exstiteris. Non jam multum elapsum est tempus ex quo bellum erat ante portas et res postulabant propugnatorum, et tu juvenis eras singularissimum quemdam inter duces (juvenem aliquis dicet in Macedonibus Alexandrum) ; hic magis aperte quam antea ingenium tuum significasti. Exercitui enim quam solertis-

(16) Theodora Michaelis uxor neptis erat fratris imperatoris ; erat ergo imperator Joannes Ducas Vatacius, Michætis θεῖος, id est, patruus, imo pro-

Α λινός, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ παιδαγωγία, θεξιῶς ἄγαν τὸ πολὺ τῆς κινήσεως ἀναγκρούουσα· τὸ δὲ τῆς σωφροσύνης καλὸν κόσμος τῇ φρονήσει συνείλετο, μάλιστα ἂν τις εὖ λογισμῶν καὶ συνέσεως ἔχων φανήσεται, σωφροσύνη μὴ τεμνωόμενος ; Ἄλλ' οὐ μὴν οὐδ' ἐν τούτοις ἂν εἶναι δόξαι τὸ τέλειον, ἂν μὴ καὶ τρόπων εὐθύτης συνομαρτῆ καὶ δίκῃ ἐφέπεται. Παρῆν γοῦν ἐπὶ πάσι καὶ ἀκεραιότητα ἐπιγράφουσα.

Καὶ ταῦτα μὲν, ἡργμένα σοι ἐκ παιδός, μέχρι παντός διαμένει· ἐπιειδόμενα· νυνὶ δὲ μικρὸν ἄνωθεν ἀρκτέον ἡμῖν ὡς εἰς ἀρχὴν τὸν λόγον ἀναγκρούουσιν.

Β Εἶχες μὲν οὖτω σώματος, εἶχες δὲ καὶ ψυχῆς ἀρετῶν, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἑτέρως ξυνέβητε βέλτερον, νέος καὶ ταῦτα τελῶν καὶ ἀπαλώτερα τὰ τοῦ σώματος προβαλλόμενος· ἐπεὶ δὲ καὶ πραγμάτων ἔδει πρὸς γυμνάσιον καταστῆναι, καὶ πείρα γινῶναι ἄπερ καὶ πρὸ τῆς πείρας ψυχῆς μεγαλοφυΐα ἐγνώρισας (οὐδὲ γὰρ ἔδει σκάζειν τῇ ἐμπειρίᾳ ἀποχρώντως τὴν ἐκ τῆς γνώσεως ἐπιστήμην πλουτοῦντα, κατὰ τοὺς ἔχοντας μὲν τὸ καθόλου δι' ἐπιστήμης, παραλογιζομένους, δὲ τοῖς καθ' ἕκαστα, τῇ μὴ ἐπιστήσῃ· τούτοις καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως), ἐν ἀνακτόροις διέτριβες, καλῶς εἰς γνῶσιν ἐκείνων ἱκνούμενος, ὧν μετὰ βραχὺ τὴν ἀρχὴν ἐγγχειρισθῆναι προώρισσο.

Γ Ἀμέλει σοι καὶ τῶν τοῦ σώματος προτερημάτων ἐθαύμαζέ σε ὁ θεῖος (16) ἐκεῖνος καὶ βασιλεύς, οἷς ὄρσιότητι μὲν τῶν ὀμηλικῶν, ἰσχύϊ δὲ καὶ τῶν ὑπερηλικῶν ἐκράτει· ἐθαύμαζε δὲ σε καὶ τῶν τῆς ψυχῆς, μάλιστα δὲ τῆς τε συνέσεως καὶ τῆς ἀγχινοίας τῶν λογισμῶν, καθ' ἃς ἐδόκει μὲν ἐκεῖνος τῶν ἄλλων κρατεῖν, ὑπὸ σοῦ δὲ μόνου τῶν πάντων κρατεῖν ἐκωκύνετο. Παῖδας γὰρ ἐπὶ τούτοις οὐ μόνον τοὺς κατὰ τὸν αὐτὸν σοι χρόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὀμηρικὸν ἐδεικνυες γέροντα (17), καὶ εἰ τις ἄλλος ἐπὶ συνέσει διέφερε· καὶ γὰρ παρῆες οὐ μόνον νοήματα πρὸς ἐκπληξίν προκαλούμενα, ἀλλὰ καὶ γλῶτταν μόνην τῶν ἀπασῶν τοῖς νοηθεῖσι συμβαίνουσαν, εὐστρουφόν τε καὶ λιγυρὴν κατὰ τὸν Ἀρίστωνος Πλάτωνα, καὶ πρὸς οὐδὲν ὀλισθαίνουσαν, ὡς μηδὲν εἶναι παραβάλλεσθαι πρὸς σέ, μηδὲ τοὺς τῆς ποιήσεως δημογέροντας, οἷς καὶ τέττιξιν Ὀμηρος εἶκασε διὰ τὸ τῆς φωνῆς λιγυρὸν, δεινῶς ἐφεξομένους, ἵνα καθ' Ὀμηρον εἴπω, καὶ ἦπα πέμπουσι λειριδέεσαν.

Δ Καὶ οὐ μόνον οἷς ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐφαίνου ποιῶν ἐπαίνων ὑποθέσεις παρῆες καὶ ἀφουρητὴν, ἀλλὰ πρὸς καὶ οἷς κατὰ πόλεμον ἐπεδείκνυσσο καὶ τούτοις πρὸς ὁπῶμα διήγειρες, κράτιστος καὶ ὑπὲρ τὸν Θεμιστοκλέα γενόμενος φύσεώς τε δυνάμει καὶ μελέτης βραχύτητι ἀποσχυδιάζειν τὰ δέοντα. Ὡς γὰρ οὐ συχνὸς παρερρύη χρόνος καὶ πόλεμος ἦν ἐπὶ θύραις, καὶ τὸν ἀμυνόμενον ἐκάλει τὰ πράγματα, καὶ σὺ μείραξ παρῆς στρατηγῶν τὸ καινότητων (γένον ἂν τις εἴπεν ἐν Μακεδόσιν Ἀλέξανδρον), ἐνταῦθα ἐκδύλως μᾶλλον ἢ περ τὸ πρότερον τὴν σαυτοῦ φύσιν οἷος ἔβησθαι τοῖς πᾶσιν ἐγνώρισας· Ἐστρατήγεις μὲν γὰρ ὡς

patruus.

(17) Id est, Nestorem.

οὐδὲν τ' ἦν δεξιώτατα, καὶ οὐδὲν ἀπὴν ὅσα τῆς ἀγα-
 θῆς στρατηγίας· ἐμάχου δ' ἐν τοῖς προμάχοις, ὡς
 μόνον ἐπὶ τούτῳ ταπτόμενος καὶ μηδὲν φροντίζων
 περὶ τῶν τάξεων, ἦ' τό γε ἀληθέστατον φάναι, γά-
 λαγγας κατὰ ταυτὸν ἐκόςμεις καὶ παρῆς ἰππεῦσι
 μαχόμενος, πεζοὺς παρήθηγος εἰς τὴν συμπλοκὴν
 καὶ πολέμιον ἔβαλλες κατακάρδια, καὶ καθύπερ
 παρ' Ὀμήρῳ μανθάνομεν τὸν ἐν θεοῖς μαχιμώτατον
 νῦν μὲν ἔμπροσθεν ὁρμῶντα τοῦ Ἑκτόρος, ἄλλοτε δ'
 αὐτὸν ἔπισθεν εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων κατάπληξιν, τοι-
 οῦτος καὶ αὐτὸς παρῆς τῷ πολέμῳ περωτὸς ὥσπερ,
 παντοίως ἐν ταῖς συμπλοκαῖς καὶ μετὰ πάντων γι-
 νόμενος, καὶ ἄλλως Ἄρης μακρῶ τοῦ ποιητικοῦ φε-
 βριώτερος κατὰ τῶν ἐναντίων φερόμενος. Ἐνθα καὶ
 στρατιώτης, ῥαθύμως ἔχων τῆς συμπλοκῆς, ἐν λήθῃ
 τῆς ῥαθυμίας, πρὸς σὲ βλέπων, καθίστατο, καὶ ὅλας
 τῆς μάχης ἰγίνοτο, καὶ ὁμῶς κατὰ τῶν πολέμιων
 ἐφέρετο, καὶ ὁ σὺ καθὲν πρόθυμος μάλλον διὰ σὲ τὴν
 προθυμίαν ἐπέτεινε. Εἰ δὲ ποῦ τις καὶ μαχόμενος
 τετραμαχίστο, οὐδὲν ἦν αὐτῷ τὸ τρυμα τοῦ πολέ-
 μεῖν ἐμποδῶν. ἤρκει γὰρ αὐτὸς, ἀντὶ φαρμάκου
 παντός καὶ ψυχχιωγίας ἀπάσης, ὁριόμενος. τῷ γὰρ
 οὕτως ἔχοντα προθυμίας βλέπειν πρὸς σὲ πᾶς τις
 ἑαυτοῦ βέβηκεν ἐδόκει καὶ πρὸς τὰ δευρὰ ἀκμαιώτερος.
 φίλον γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῖς ἀρχομένοις πρὸς
 τὴν τοῦ ἀρχόντος ἔξιν μάλιστα διατίθεσθαι, εἴτε κα-
 λῶς, εἴτε καὶ ὡς ἐτέρως φαίνοντο ἔχουσα. Καὶ διε-
 τέλεις ὁ πάντα καλῶς τότε μὲν στρατηγός, νυνὶ δ'
 ἐπ' ἀγαθῇ τύχῃ Χριστιανῶν βασιλεὺς, ἐξ οὗ πρῶτον
 ἱούλον εἶλες μέχρι τῆς τρίτης τοῖς κατὰ πόλεμον
 κινδύνοις καὶ μάχαις παραβαλλόμενος. Καὶ ἄλλοις
 μὲν κωνηγεσίων ἔμελε καὶ θήρας καὶ τῆς καθ' ἡδὴ
 νῆν ἰππικῆς, καὶ ὅποσα περιουσίᾳ ῥαστώνης ἐργά-
 ζονται ἀνθρωποι· σοὶ δὲ τούτων οὐδὲν· ἀγαπητὸν
 δὲ καὶ εἰ μετ' ἀδείας μετεῖχες τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ
 μὴ νόκτας ὅλας διῆγες ἀγρύπνους. Καὶ γὰρ καὶ
 τοῦτ' ἐφαίνου πάσχιον ἢ ποιῶν ἢ (οὐκ ἔχω πῶς εἶ-
 πεῖν ἄλλως), ἔνα τὰ μετ' ἡμέραν σχολῆ καλῶς, καὶ
 ὁ πᾶσιν εἰς ἀνάπαυσιν ἀναιμένος καιρὸς σοὶ καὶ μόνῳ
 οὐδὲ μίαν ἐδίδου ταῖς φροντίσιν ἀνάπαυλαν. Ἡμέ-
 ρας δὲ πρὸς ἀκμάς ἐχώρεις δοράτων καὶ συνεπλέ-
 κου τοῖς πολέμοις, κἂν τοῖς πρώτοις τῶν κινδύ-
 νουμένων ἐτέλεις ἀναστρεφόμενος, τοῦτ' ἀνθ' ἡδονῆς
 ἀπάσης αἰρούμενος, τὸ μηδένα πολέμιον μίθ' ἑλοῖς
 εἶναι τῷ ἡμετέρῳ γένει, μήτε μὴν ἀνομάζεσθαι.
 Ἐπράττετο δὲ σοὶ κατὰ τὰς μάχας αὐτοσχέδιον οὐ-
 δὲν, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀπροδούλευτον, γνώμη δὲ τις αἰεὶ
 καὶ προδοῦλευμα τῶν πραττομένων ἰγίνοτο· ὡς ἔδει
 γε καὶ νῦν τοῖς στρατοῦ προὔβλημένους ὑπὸ τοιοῦτον
 στρατηγεῖσθαι τῷ λογισμῷ! Ἢ γὰρ ἂν καὶ σφάλλε-
 σθαι μὲν συνέβαιεν οὐδαμῶς, μάλα δὲ δεξιὸν τοῖς
 δεδογμένοις τὸ πέρας συνέβαιεν. Σὺ δὲ, βασιλεῦ,
 οὕτω πάντα ἐκείεις, καὶ πάντα ῥαδίως ἐνίκας, τοῖσι
 δὲ σοὶ ἐπιτάρβηθος ἦεν Ἀθῆνη, Ὀμηρος (18) ἂν εἶπεν,
 ἢ ἐκ τοῦ μετεώρου καὶ ὕψηλοῦ σου νοῦ ὀπλισμένη
 καὶ δύσμαχος ἀπογεννωμένη φρόνησις. Εἰ δὲ ποῦ καὶ
 τύχης βασκανία, οἷα πολλὰ κατ' ἀνθρώπους συμβαί

A sine præcras, nullius inops ex omnibus quæ bono
 conveniunt imperatori; pugnabas in prima acie,
 quasi ad hoc constitutus et nihilo intentus ad or-
 dines, aut, ut verius loquar, agmina disponebas
 simul ac dimicans inter equites ulcras, in aciem
 abripiebas milites et ictus dirigebas ad hostium
 pectora; et quemadmodum, ut ob Homero disci-
 mus, deorum bellicosissimus nunc ante Hectorem
 advolabat, nunc post illum ad Græcos ferendos,
 talis et tu eras in bello, ubique in acie et cum
 omnibus præsens, et alter Mars poetico Marte
 longe terribilior irruebas in hostes. Propterea
 miles ignavus in prælio, te intuens ignaviam de-
 discebat et totus in pugna versabatur et una tecum
 convolabat ad hostes, et miles suapte ingenio stre-
 nuus per te strenuitatem adaugebat. Si quis forte
 esset vulneratus, nihilo vulnus erat illi pugnandi
 impedimentum: satis erat enim, omnis medica-
 minis vice et omnis solatii te vidisse: nam te ita
 alacrem inspiciens, quisque scipso videbatur
 sanior et adversus pericula validior. Amant enim
 plerumque subjecti ad imperatoris præsertim ha-
 bitum sese componere, sive male sive aliter sese
 gerere videatur. Et tunc dux bonæ militiæ per-
 manebas, modo autem rex in bonam fortunam
 Christianorum, ex quo primo emicuit barbula
 usque ad tres proximos dies in hosti periculis et
 certaminibus versatus. Cæteri quidem indulgent
 venationi sive cum canibus, sive in equo, et omni
 turbæ oblectamentorum quibus operam dant ho-
 mines; tu autem nulli eorum, felix si cum libertate
 necessariis vacares, et noctes totas non duceres in-
 somnes. Etenim te hoc tolerasse constat aut fecisse
 aut... (non habeo quod aliter dicam), ut quæ die ges-
 seras feliciter cedant; et omnibus ad quiescendum
 addictum tempus nullam cogitationibus dabit cessa-
 tionem. Die hastarum oppetebas mucrones, et cum
 hostibus manus conserebas et inter primos peri-
 cilantes pugnabas versatus, illud omni voluptati
 anteponens, quod nullus hostis neque omnino
 sit nostræ genti, neque etiam nominetur. Nil
 præproperum a te in præliis agebatur nec evenie-
 bat quidquam improvisum, sed semper in agendo
 erat consilium aliquid et deliberatio. Quam
 oportebat milites qui te conspexerant talibus ar-
 gumentis dimicare! Nunquam enim nimirum te
 falli contigit, sed felicissimus exitus propositis
 tuis adorat. Tu, rex, sic omnia agebas omnia fa-
 cile superabas, auxiliante tibi Minerva, ut Home-
 rus diceret, illa scilicet ex alta et sublimi mente
 orta armata et inexpugnabili sapientia. Si forte
 invidia fortunæ, ut sæpe apud homines accidit,
 partes tuæ victoria orbarentur, facile damna resti-
 tuebas, et tecum rursus apparebat potestas. Et
 itaque sic feliciter simul ac callide exercitum duce-
 bas, ut tuorum militum promptissimos quosque
 ad aliquid strenuum agendum, et ignavissimos ad

(18) Iliad. ε, 808.

οὐδὲ παραχωρῆσαι τῇ πονηρίᾳ ἐς ἅπαν παρρησιάζεσθαι, ἵνα μὴ ἀπρονοήτως φέρεσθαι ὑβρίη τὰ καθ' ἡμᾶς κατὰ τοὺς ἐξ αὐτομάτου τὰ πάντα γεννῶντας, καὶ κακίαν δίκαιοι μεταμάθωσι.

Περσὶς δὲ λοιπὸν ἔργε σε (21), νεύουσι τοῦ Κρείττονος τὴν ἐπιβουλὴν διαδράντα, καὶ ἡ βάρβαρος γῆ (ἴστε δὲ πάντες ὃ λέγω καὶ τοῦ διδάσκοντος οὐκ ἀνέχεσθε), καὶ αὕτη καλῶς ἔσωξε τὸν φύσει πολέμιον. Θειμιστοκλῆν εἶπεν ἂν τις ἕτερον παρὰ Πέρταις, ἢ, μάλιστα γὰρ αἰκείωτερον, παρὰ Σκύθαις Ἀστέραι, τὸ τῆς παροιμίας. Ἄλλ' οὐδ' ἐνταῦθα γενόμενος τῶν συνήθων ἡμέλεις, οὐδ' ἤδεις κρόπτειν τὸ φρόνημα, καὶ συστέλλειν τὰ ἔργα, καὶ σχῆμα φαυλότερον δεικνύσαι, καὶ τὸ ἀσθενὲς ὑποκρίνεσθαι· οὐδὲ γὰρ μέχρι μιμησῶς τὸ ἀγεννὲς ἐφιλοεῖτό σοι· ἀλλὰ καὶ ταύτης (22) ἀπανταχῇ ἀνέστησας τρόπαια, καὶ παρέρχει εὐδαιμονῆσαι τοῖς Πέρταις, καὶ τοὺς προσησπέρων δίκην ἐπιόντας Μασσαγέταις ἐρρόδισσας (23), καὶ οὐδενὸς οὐδέποτε τὸ μέχρι σοῦ ἐναντιωθέντος αὐτοῖς, αὐτὸς τε στρατηγίας μεῖζονι ἐπιστήμη καὶ ἀνδρείας ὑπερβούλῃ κατὰ πρόσωπον ἔστης, καὶ ἀνδρικῶς ἠγωνίσω, καὶ κράτιστα δὴ πάντων ἀνθρωπῶν τὴν ὄρμην ἐκείνων ἀνέκοψας. Καὶ οὕτω λοιπὸν ἡ πατρίς, οὕτω δὲ καὶ ἡ ἀλλοδαπὴ, ἔσχον ἀπολαῦσαι σου τῶν καλῶν, καὶ τὴν σχεδὸν οὐδεὶς ὅστις ἀνθρώπων ἀπάντων τῆς σῆς φήμης ἀνέκοπος. Πρὸς ταῦτα καὶ Μιλτιάδην τὸν ἐν Μαραθῶνι παρῆλθεσ τῶν ἔργων, καὶ Θειμιστοκλῆν καὶ Κίμωνα καὶ Περικλῆν, τοὺς καθ' ὃ τι ἂν εἴποι τις διαβουημένους, συνέσαι τε καὶ ἀνδρεία καὶ καρτερίαν ψυχῆς, μακροῦ τῶν μέσων παρέδραμες, καὶ τὸν ἐν Πύλῳ καὶ Σφακτηρίᾳ κατὰ Λακεδαιμονίων ἀριστεύσαντα Δημοσθένην (24) σὺ καλῶς ἀριστεύων ἀπέκρουσας. Πυρσανίας δὲ ὁ Λακεδαιμόνιος (καὶ τούτου μάχαι κατορθοῦμεναι τὰ γνωρίσματα καὶ πόλεις ἀλίσκόμεναι τύσαι καὶ τύσαι, καὶ Περσῶν ὑποχωροῦσα δύναμις, καὶ θυμὸς καὶ φρόνημα τῆς Σπάρτης ἀπόζοντα), ἀλλὰ καὶ οὗτος παῖς παραβιάλλειν πρὸς σέ. Βρασιδᾶν δὲ τὸν Σπαρτιάτην μέγαν οἶδε καὶ αὐτὸν ἡ συγγραφή Θεουκυδίδου, καὶ Ἀμφιπολίταις δι' ἀρετὴν Ἄγωνος προτετιμημένον τοῦ οὐκιστοῦ (25)· οὐ μέντοι γὰρ καὶ μεγάλη λέγειν ἐξὸν τὰ ἐκείνου, εἰς μνήμην ἐρχομένων τῶν σῶν. Σκηπίωνος καὶ Ἀντίθεος καὶ τοὺς Ἰπαμινιώνας (26), καλοὶ, φησὶν ὁ λόγος, καὶ οὗτοι γεγονῶσιν ἄνδρες καὶ στρατηγεῖν δεξιοί· πλὴν καὶ τὰ τούτων μέχρι σοῦ θαυμαστά· ἐπειδήπερ ἠγάπων ἂν, εἰ ἔτι μετὰ τῶν ζώντων ἐτέλουον, καὶ εἰ μὴ πολλῶν σου κατόπιν βαδίζουσιν. Οὕτω καὶ συνιστοῦς καὶ ἀνδρείους ἀπέκρουσας, καὶ κατὰ τῆς ἀρετῆς ἀπάντων ἡγείρας τρόπαιον· τούτου ἡμῖν τὰ δεύτερα τῶν πρώτων ὁ χρόνος βελτίω ἐξένεγκε.

Καὶ ταῦτα μέντοι μάλα σοι προσήκοντα τῆς βασι-

(21) Fugisse Michaelē ad Iconii sultanum, sibi a Theodoro Lascari imperatore meluentem, quem malevoli et invidiosi inimici adversus se inflammasabant, narratur a Nicephoro Gregora, Histor. III, 2.

(22) Ταύτης referendum ad superiora, ἡ βάρβαρος γῆ.

(23) Eo ipso tempore quo ad sultanum Michael

A libere omnia dicere, ne quae apud nos evenerunt improvisa esse videantur, ut qui fortuito omnia ginunt, et pravitalē justī dediscant.

Persa quidem postea habuit te, Dci uulū insidias effugientem, et barbara tellus (scitis omnes quod dico et me narraturum non toleratis), et illa te, natura licet inimicum, optime servavit. Themistoclem allerum apud Persas diceres, aut quod potissimum rectius est, Astera apud Scythas, ut est in proverbio. Sic autem a consuetudine non discerebas et nesciebas celare scrociam, et ab operibus abstinere, utque habitum ostendere humiliorē, et debilitatem simulare: non enim eo usque a te amabatur ignobilitas, ut eam imiteris: sed in illa terra usque quoque exexisti tropaea, et Persas in prosperitate constituisti, et cum turbo igneus irruentes terruisti Massagelas, et, quibus nemo unquam usque ad te adversatus esset, illis tu ipse cum maxima scientia militari et inaudita strenuitate a fronte restitisti et viriliter pugnasti, et omnium hominum acerrime illorum retundisti impetum. Et ita demum patria, ita et extranea gens ex praeclearis facinoribus fructum percipere potuerunt, et vix erat aliquis qui tuam famam non audierit... Quin Miltiadem apud Marathonem gestis praegressus es: et Themistoclem et Cimonem et Periclem, quantum quis diceret celebratos, prudentia et strenuitate atque animi patientia, longe superasti; et Demosthenem Pylo et Sphaeteriae adversus Lacedaemonios strenuitate conspicuum, ipse tua egregia strenuitate obscurasti. Pausanias autem Lacedaemonius (cujus decora: certamina prospere gesta, et tot ac tot urbes captae, atque dejecta Persarum potestas, et prudentia atque fortitudo quibus Sparta revixit), ille etiam puer est si locum conferatur. Brasidam equidem Spartanum ut magnum etiam laudat historia Thucydidis, utpote quem Amphipolitani Agnoni conditori preposuerunt; attamen illius gesta magna appellare non fas est, cum memorie tua obversantur. Scipiones et Annibales et Epaminondas fama praedicat; illi enim in re militari administranda solertes et clari exstiterunt; et ideo illorum facinora usque ad te mirata fuerunt; nunc autem hoc satis ducerent, si etiam inter vivos numerarentur, non nullum post te incedere. Sic et sapientes et strenuos obscurasti et in omni virtute retulisti palmam: adeo nobis secunda primis tempus meliora attulit.

Haec sunt equidem maxime tibi congrua regni

proficisceretur, Tartari, quos Massagelas vocat, Nicephorus Seylins, in Phrygiam cum magno exercitu irenebant. Selectam suorum manum Michael sultanus parere jussit. — Vide Niceph. loc. c.

(24) Res nota e Thucydide ac Diodoro.

(25) Vide Thucyd. iv, c. 102.

(26) Sic codex, loco forsitan integro, cum possit esse prepositionis ellipsis.

procemia, et decorum ex operibus testimonium, quod non indigne imperium ingressus es.

Cum autem oportebat te tot ac tantarum rerum mercedem a Deo accipere, et per te erigi res Romanorum (etenim duplici jure regnum tibi tribui videbatur), et ut virtutis premium, et ut plebis universæ gratia, aliquid evenit quam maxime notandum et mirum et revera opus Dei. Transiit invidiæ procella, tempus illud oblectationis; et tu e superiore regione lentissimo gradu regressus conversans inter nos, ver nostræ salutis præsignificans, et in nobis constitisti, quos fatuum erat ut splendore tuo viridantes et fructiferos efficeres. Et te cum tanta virtute simul ac benevolentia in patria reducens exercitus et bella iterum habebant, et iterum res nostras victoriis illustrabas. Non erat enim tempus ubi ab his requiesceres: sed, quasi ex natura tua sortitus esses semper in discriminibus versari et in vita pericula experiri tum a nobis tum a Barbaris, tum a quibuslibet hominibus inter quos conversatus es, certamina tibi observantur, et, rem incredibilem! quod fortuito contingere solet cæteris (non enim semper periclitantur homines), hoc tibi semper obtigit, et non frustra, ut arbitror, nec absque Providentia quæ omnia prænoscit et ordinat. Oportebat enim, oportebat te multis in caminis versatum esse, ut sic probatus appareres et super aurum sincerum fulgeres.

Dum ergo circa te ita se res habent, concedit naturæ, atque migrat e rebus caducis, qui tunc temporis in throno potestatis insidebat. Oportebat autem plebem in hac necessitate adductam, ductore mortuo, visitatione ex alto utique visitari, et in meliore statu constitui. Et non nos sublevare tardat, nec moratur qui omnia videt; festinans autem, facit per te visitationem, et visitat quos oportebat visitatione divina, sicut oppressos Iuli et lateris operibus per Moysen (visitavit), sicut eosdem extra terram sanctam commemorantes per Josue, ut per David Israel ab aliis populis vexatum, et te regem sancit et ungit caput tuum oleo exsultationis præ omnibus filiis hominum ejusdem consortibus naturæ; et salvatorem Romanorum et liberatorem, et si quid aliud salvatoris nomen dari potest, te, rex, præbuit, ex ipsis operibus tibi cognomen consecutum.

Hæc fuit nobis prima urbium serenitas et rerum instauratio et omnis vitæ ad meliora conversio: hinc posita sunt fundamenta nostræ prosperitatis,

(27) Innuitur simultatum inter Michaellem et imperatorem finis. Vide Niceph. Greg. III, 2, 3.

(28) Ex Phrygia scilicet.

(29) Nota in margine γρ. τῆ βάρει.

(30) Theodorus Lascaris.

(31) Auctor Epist. ad Hebr. 1, 9; Ἀνὰ τοῦτο

λέλας προοίμια, καὶ τῶν ἔργων πρέπουσα μαρτυρία μὴ ἂν ἀναξίως ἐπιβῆναι σε τῆς ἀρχῆς.

Ἔπει δὲ σε τὸ γέρας πρὸς Θεοῦ τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων ἔδει λαθεῖν, καὶ Ῥωμαίους διὰ σοῦ ἐπανατωθῆναι τὰ πράγματα (καὶ γὰρ φαίνεται σοι δι' ἀμφοτέρω ἢ βασιλεία χορηγηθεῖσα, καὶ ὡς ἄθλον τῆς ἀρετῆς, καὶ ὡς εὐεργεσία παντὸς τοῦ λαοῦ), γίνεται τι ὡς λίαν ἐξαίρετον καὶ θαυμασίον καὶ ὡς ἀληθῶς ἔργον Θεοῦ. Παρήλθεν ὁ τοῦ φόβου χειμῶν (27), ὁ καιρὸς ἐκεῖνος τῆς βασιλείας· καὶ σὺ κινούμενος ἄνωθεν (28) σχολαιτέρω τῆ βολίσει (29) ἐνδῆμείς πρὸς ἡμᾶς, ἕαρ προφαίνων σωτήριον, καὶ στηρίζεις παρ' ἡμῶν ἐνταῦθα, οὓς ἐμελλες ἔσον οὐπω ταῖς εὐλογηθεῖσαι τεθηλότας καὶ γονίμους ἐργάσασθαι. Καὶ δὴ σε μετὰ τοιαύτης τῆς ἐνεργείας ἡμεῖς καὶ τῆς χάριτος ἐπιδομηκότα ἐκστρατεῖται πάλιν καὶ πόλεμοι πάλιν εἶχον παρ' αὐτοῖς, καὶ πάλιν νίκαις ἐκύσμις τὰ κατ' ἡμᾶς. Οὐδὲ γὰρ ἦν καιρὸς ὅτε τούτων ἠσχύαζες· ἀλλ', ὡς περ τῆ σῆ φύσει κεκληρωμένου τοῦ ὀμιλεῖν ἀεὶ τοῖς δεινοῖς καὶ διὰ βίβου τοῖς κινδύνοις παρεξετάζεσθαι, παρ' ἡμῶν, παρὰ βαρβάρους, παρ' ὁποιοῦντοτε τύχοις ἀνθρώπων, τὰ τῆς μάχης συνήντα σοι, καὶ τὸ παράδοξον, ὑπερ τυχαίως συμβαίνειν εὐθόθει τοῖς ἄλλοις (οὐ γὰρ αὐτοῖς κινδυνεύουσιν ἀνθρώποι), τοῦτ' ἔστι σοι διὰ παντὸς ἐξεγένετο καὶ οὐκ ἀσυμφερόντως, ἐμοὶ δοκεῖν, οὐδ' ἔξω προνοίας καὶ προμηθείας τῆς διοικούσης τὸ πᾶν. Ἔδει γὰρ, ἔδει σε πάντως πολλοῖς πρότερον ὀμιλήσαντα τοῖς χωνευτηρίοις, οὕτω δόκιμόν τε φανῆναι καὶ ὑπὲρ τῶν ἀκλίβητων λάμψαι χρυσόν.

Τοιγαροῦν καὶ οὕτω πως ἐχόντων τῶν περὶ σέ, λειτουργεῖ τὰ ὑφελόμενα τῆ γενέσει, καὶ μεθίσταται τῶν βέοντων ὁ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐπὶ τοῦ Θρόνου τῆς ἀρχῆς καθιζόμενος (30). Εἰς τοῦτο δὲ τύχης τὸν λαὸν ἀφιγμένον, καὶ τοῦ δημαγωγοῦ παρελθόντος, ἔδει πάντως ἐπισκοπῇ ἐπεσκέσθαι ἐξ ὕψους καὶ πρὸς βέλτιον γενέσθαι κατάστασιν. Καὶ δὴ οὐ μέλλει πρὸς τὴν χρείαν, οὐδ' ἀνασάλλεται ὁ πάντ' ἐρορῶν· ταχύνει δὲ, κοιεῖται διὰ σοῦ τὴν ἐπισκοπὴν (καὶ ἐπισκέπτεται οὓς ἔδει ἐπισκοπῇ Θεοτέρω, ὡς τοὺς τῶ πηλῶ καὶ τῆ πλινθελῆ ταλαιπωροῦντας διὰ Μωσέως, ὡς τοὺς αὐτοὺς τούτους δι' Ἰησοῦ ἔξω τῆς ἀγίας διατρίβοντες γῆς, ὡς διὰ Δαυὶδ τὸν Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων καλούμενον), καὶ βασιλεύει σε, καὶ χρεῖαι σου τὴν κεφαλὴν ἀγαλλιάσεως ἐλαίω παρὰ πάντας ἀνθρώπων υἱὸς τοὺς τῆς αὐτῆς μετασχόντας φύσεως (31), καὶ σωτήρα Ῥωμαίων καὶ ῥύστην καὶ κτηνόμενα, καὶ εἴ τι τούτου σωτηριωδέστερον ὄνομα, σέ, βασιλεῦ, ἀναδοίκανυσιν, ἔργοις αὐτοῖς τὴν ἐπινομίαν κυρώσας σοι.

Αὕτη τοίνυν ἡμῶν πρώτη πάλειον εὐήμερις καὶ κατάστασις πραγμάτων καὶ βίου παντὸς πρὸς τὸ βέλτιον μεταποίησις· ἐντεῦθεν κρηπὶς κατεβλήθη

ἔχριτό σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως πρὸς τοὺς μετόχους σου. Notandum Gregorium, scriptorem accuratum et doctum, respuisse pravam syntaxim χρῆσαι ἔλαιον, et dativo legitimo esse usum.

τῆς ἡμετέρας εὐδαιμονίας. Τοῦτο γεγονός τὴν καθ' ἡμῶν στρατευομένην Τύχην, ὡσπερ χειμάρρου φορᾶν, ἀνεχρίτισεν. Ἐφάντης γὰρ ὁ μόνος ἱκανὸς ἀντιβῆναι τοῖς δυστυχήμασι, καὶ λόγος ὑπῆρχε τῶν λυπούντων οὐδεὶς. Ἀνέσχεε, ὦ μέγα φαισφόρε, καὶ τὰ τῶν ἐχθρῶν νέφη, ἅπερ συνίστατο καθ' ἡμῶν, διελύθη τε παραχρῆμα, καὶ οὐδ' εἰ τὴν ἀρχὴν συνέστη γινώσκεται. Οὕτω κοινὴ δόξα Ῥωμαίοις ἢ σὴ δόξα γεγένηται, οὕτω καὶ τῆς σῆς τύχης καλῶς τὰ πάντα ἀπήλαυσε.

Καὶ δὴ λαμπρὰ μὲν σου καὶ ὅσα τις ἔχει λέγειν πρὸ τῆς ἀρχῆς· πολλῶν δὲ καλλίω καὶ περιφανέστερα καὶ λόγον οὐδένα λείποντα ὑπερβολῆς, τὰ μετὰ τὴν ἀρχὴν. Τίνα δὲ λέγω τὰ πρὸ τῆς ἀρχῆς; Ἰὰ σεμνὰ στρατηγήματα, τὰ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγωνίσματα, τὰς περιφανοῦς νίκας, τὰπίδοξα τρόπαια, τὰλλα ὅσα καὶ οἷα διαπέπραχαι ἀγωνιζόμενος, βουλευόμενος, ἐν νυκτὶ, ἐν ἡμέρᾳ, ἐν χρόνῳ παντὶ καὶ τόπῳ. Ἄλλ' ἐπεὶ κατέστης ἐπὶ τῶν ἀκήπτρων, τοσοῦτον ὑπερηκόντισας (πῶς ἂν εἴποιμι εὐπρεπῶς;), ὅσον μοναρχοῦντος καὶ στρατηγοῦ τὸ διάφορον (32)· οὐ γὰρ ἔφερες, εἰς τὸ μέγιστον τῆς τιμῆς ἀνηγγέλιος ὑπὸ θεοῦ, καὶ ὄνομα εὐλαφῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν ἐν ἀνθρώποις ὄνομα, μὴ πολλῶν τῶν μέτρῳ τὰ πρόωγα παρενεγκεῖν, καὶ καταλλήλως τῷ ἀξιόματι τοῖς πλεονεκτήματιν ἐπιδοῦναι, ὥστε μὴ ἐλάττω φαίνεσθαι ταῦτα παρέχειν τοῦ σχήματος. Οὐκ οὖν καλὸν ἂν εἴη καὶ λίαν προσήκον μικρὸν ὅσον καὶ τούτων ἐφάψασθαι, καὶ τοῖς κοινοῖς ἡμῶν εὐτυχήμασι πρὸς τοσοῦτον εὐωχῆσθαι, ὅσον ὁ παρῶν ἡμῶν παραθήσεται, λόγος, εἴ γε μὴ τὰ μείζω καὶ τελειώτερα παραθεῖναι δυναίηται. Οὐδὲ γὰρ, οὐ τοῦτο καθουσισχνεῖται (νεμεσάτω μηδεὶς), ἐπεὶ τοῖ γε οὐ μόνον κατὰ μίαν ἐρχομένας τὰς ἀπάντων φωνὰς οἶδεν ὑπερβαίνειν τὰ τοῦ βασιλέως· ἀλλ' οὐδ', εἰ πάσαι συνήλθον εἰς ταυτὸν ὡς ἀπὸ συνθήματος, εἶπον ἂν ὥστε τὴν ἀξίαν σῶσαι· ὁ καὶ τούτω παντὸς θεόματος ἀξίον, μηδὲ δύνασθαι λέγειν τῇ γλώττῃ ἅπερ τοῖς ἔργοις αὐτὸς πράττων διωμολόγηται. Καὶ ταμῆριον τοῦ λόγου· πολλοὶ μὲν περὶ ταύτων καὶ πρώτων εἰσὶν εἰπόντες, καὶ νῦν ἄνδρες καλοὶ κάγαθοὶ καὶ περὶ τὸ λέγειν δεινοὶ· οὐδεὶς δ' ὅμως εἰς τέλος τῶν προκειμένων ἐξίκετο. Μάλιστα μὲν οὖν ἀπεχρήσαντο τοῖς λόγοις ὡς ἐνὴν προσηκόντως, καὶ διὰ πάσης ἔλθον τῆς ἀκριθείας, ὅσον ἀνθρώπων δύναμις τέταται, πληρῶσαι δὲ τὴν ἀξίαν οὐδεὶς οὐδέπω δυνατὸς κατεφάνη, ὑπερκειμένων ἀεὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ λόγου χαμρὸν βρῖναι ἐόντων. Ὅσον γὰρ ἐκεῖνα δυσέφικτα, τοσοῦτον καὶ τῷ λέγοντι τὸ ἀσθενὲς περιγίνεται. Χωρὶς δὲ τούτων, ὦ θεῖος τῶν παρεστιώτων χορὸς, μικρὰ μὲν ὅταν εἴπω (33) τὰ ῥηθησόμενα, συγκρίνων αὐτὰ πρὸς τὴν ὅλην ἡλλάσαν τῶν καλῶν, λέγω μικρὰ· ἐπεὶ καὶ ταῦτ', εἰ καθ' αὐτὰ θεωροῦντο, μεγάλα τέ ἐστι, καὶ μέγας τούτων βραχὺ, μὴ ὅτι γε τὰ πάντα συνηθροισμένα, καὶ τοῦ μάλιστα φιλοτιμουμένου ἤρκεσεν ἂν εἰς ἔπαινον

A illud fortunam adversus nos pugnans, sicut torrentis impetum repressit. Solus exististi qui rebus adversis obstare possis, et nullus de calamitatibus jam sermo fuit. Apparuiti, o magne sol, et inimicorum nubes, quæ adversum te coacervatæ fuerant, exemplo dissipatæ sunt, nec si prius conspiraverint cognoscitur. Sic tua gloria omnium Romanorum gloria facta est, sic et tuam fortunam bene omnia participaverunt.

Præclara sunt nimirum omnia quæ aliquis habet dicere antequam imperes, multo vero pulchriora et magis conspicua et omni sermone longe excelsiora, quæ dum imperabas egisti. Quæ antequam imperes dico? Honestæ ducis facinora, adversus hostes certamina, præclaras victorias, insignaque tropæa, et cætera quæcumque egisti tum pugnando, tum deliberando, nocte dieque, in omni loco et tempore. Postquam autem sceptrâ tenuisti, tantum alios superasti (quomodo congruenter dixerim?), quantum iacer imperatorem et ducem exercitus discrimen: non enim tolerasti, ad tantum honorem per Deum adductus, nomine super omne nomen inter homines accepto, te magno intervallo antea non superare et conjunctam dignitatem et decora non amplificari, ita ut ista non ipso habitu minoræ esse videantur. Pulchrum ergo esset hæc quoque panulum allingere et tantum prosperitates nostras gustare, quantum in medium præsens sermo afferret, siquidem majora et perfectiora afferre non poterit. Non autem non hoc pollicetur (nemo succenseat), si quidem non tantum singularem prodientes omnium voces regis facinora superare valeant; sed neque, si omnes quasi ex signo in unum convenerint, dixissent ita ut dignitatem lucantur: illud est omni miratione dignum, quod non possim dicere lingua, quæ quidem operibus ille in agendo constitetur. Et verborum in testimonium: multi quidem de hisce rebus antea, et nunc viri clari bonique et dicendi solertes dixerunt: nullus autem rerum sublimitatem assecutus est. Maxime nimirum congrua, prout in illis erat verba fecere, et cum omni diligentia processerunt, quantum contendit humana facultas, dignitati vero adæquandæ nemo unquam idoneus existit, factis nempe semper præcellentibus et verba humi repere cogentibus. Quantum ista sunt recessus difficilia, tantum et sua dicenti innotescit imbecillitas. Præter his, o divina ascendantem coronam, exilia esse cum dixi quæ narraturus sum hæc conferendo cum toto decorum flamine, pauca dico, cum illa, si seorsim examinentur, magna etiam sunt, et minimam illorum partem, non dico omnia congregata, nemo est qui perfecto laudare studeat: itaque non illud metuo, ne rebus audiendis, indigentes (non hoc cogilabit quisquam), sed potius ne cum

(32) Videtur nomen decesse, quod fuerit verbi ὑπερηκόντισας regimen. Chrysostomi Homil. iv,

lom. 1, p. 46.

(33) Respicit quod modo dixit.

stupore, vertigine laborantes, abeatis nausea et turbatione correpti.

Tu ergo, divinissime rex, ubi cum tali ac tanta gloria clarus clare perrexeris ad regulem speculam et imperium servaveris, imperium non minus propter te quam ex natura sua mirandum, non judicavisti te oportere deinceps a laboribus abstinere et auctoritatem ad vite facillioris institutum usurpare, neque etiam que tibi licebant aut agere aut expetere: hæc enim pusilli et animi et mentis esse existimasti; sed ex primordio res maxime regie intuitus, peragis opus revera tue sapientiæ et gratiæ cœlestis, quod et regi ulique facere congruebat: sursum enim oculos anime attollens et omnem regionem quam Romanorum auctoritatis circumscribant circuli diligenter, quantum in te erat, circum amplectens, non illos salis duxisti nec dixisti in illis tantum tuam sortem contineri, hoc et contentus, ut plerique ex his qui imperium occupaverunt, quod non etiam vicina gentibus urgerentur; sed nisi quam maxime regnum dilatares et oppugnare vexatores imperii, discrimen et discriminum maximum esse censuisti.

Hinc ergo aspicias Peloponnesum, aspicias Bœotiam, Bœotiam illam, Atticam, antiquam Græciam; illinc ad Mysiam convertis oculos, gnarus aliquid nostrorum apud illos esse. Convertis rursus oculos super Asiam, Vides Ismaelis gnatos sævissime dominantes et valde opprimentes novum Israel, urbemque illam (sed ambignum est an tunc temporis urbem nominari deberet) Scytharum deserti præbentem speciem, et cognovisti quomodo erat, et videns ingenuisti, excogitans ad quantam necessitatem nostra devenerint, et nos esse plerisque portentum, ludibrium omnibus qui nobis circumstabant, et fabulam in gentibus. Vindictam non distulisti, illorum qui tibi erant adversaturi numerum statim suspicatus, nec tolerasti amplius tuam hereditatem ab aliis videre occupatam, etiam si tempus res ita se habere quam maxime coegerit, sed Deo confidens et simul pleraque negotia non tam numero quam prudentia et animi latitudine dijudicari ratus, adversus omnes viros convertisti et commune redintegristi bellum, tria pulcherrima omnibus nominibus hinc significans, sapientiæ præstantiam, strenuitatis excellentiam, et, quod omnibus superest, confidentiæ in Deum reverentiam. Sed quot urbes subiecisti, alias lege belli, alias statim deditioem facientes, quomodo expurgasti Pelopis terram, quomodo in ditionem Iaconiam adduxisti et Achaia potius es, et Italos sicut petras limidas presidia relinquere conatus es, cæteri dicunt et celebrant quicumque

ἔπελῃ· ὥστ' οὐχ ὅπως ἀκουσμάτων ἐνδύως ἔχοιτε, τοῦτ' ἐγὼ ὀξέοικα (μὴ τοῦτο νομίση τις), μάλιστα δ' ὅπως μὴ, μετ' ἐκπλήξεως ἰλιγγιάσαντες, ἀπίητε ναυτιασμῶν καταληγμένοι καὶ ταραχῆ.

Σὺ μὲν οὖν, θειότατε βασιλεῦ, ὡς μετὰ τοιαύτης καὶ τοσαύτης τῆς χάριτος σεμνὸς σεμνῶς πρὸς τήνδε τὴν βασιλείον ἀνέδραμεν σκοπιᾶν, καὶ διωξώσω τὴν ἀρχὴν, τὴν οὐχ ἥττον διὰ σὲ ζηλωτὴν ἢ τῷ εἶναι ἀρχὴν, οὐκ ὥφθη δεῖν ἐνταῦθά τε στήναι τῶν πόνων καὶ τῇ ἐξουσίᾳ εἰς ἑφαπτόντας ὑπόθεσιν χρήσασθαι, παρὰ δὲ τῶν ἐνόοντων μήθ' ὀδεῦσαι μήτε μὴν προθυμηθῆναι· ἀγεννοῦς γάρ ταῦτα καὶ ψυχῆς ὑπέλαδες καὶ φρονήματος· ἀλλ' ἐκ προαιμίῶν μάλα βασιλικῶς διασκεψάμενος, ποιεῖς ἔργον τῆς σῆς σοφίας τῷ ὄντι καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος, ὃ καὶ βασιλεῖ παντὸς πράττειν ἁρμοδιώτατον· ὑψοῦ γὰρ τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα διαράς, καὶ πᾶσαν ὄσσην οἱ τῆς Ἰωμαίων ἡγεμονίας περιγράφουσι κύκλοι ἀκρίβως, ὡς οὐδὲν τ' ἦν, περιελιγῶς, οὐκ ἠγάπησας τοῦτοισι οὐδ' εἴπας μέχρι τούτων ἐπεκτείνεσθαί σου τὴν κληρονομίαν, ἀσπαζόμενος καὶ τοῦτο, κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἐπειληγμένων ἀρχῆς, εἰ μὴ ἔτι τὰ πᾶριξ στενοῖντο τοῖς ἔθνεσιν· ἀλλ', εἰ μὴ ἐπὶ πλεῖστον ὄσσην ἐπεκτείναιο καὶ κατὰ τῶν ἀρχῆς ἐπέξλεις ἐπηρεαστῶν, δεινὸν καὶ πέρα δεινῶν εἶναι νομόμικας.

Ἐνθεν τοι καὶ βλέπεις Πελοπόννησον, βλέπεις Βοιωτίαν, τὴν Εὐβοίαν ἐκείνην, τὴν Ἀττικὴν, τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα· ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ τῶν Μυσῶν μετατίθης (34) τὸ ὄμμα· ἔγνωσ εἶναι τι τῶν ἡμετέρων καὶ παρ' ἐκεῖνοισι. Τρίποις πάλιν ἔνθεν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν τοὺς ὀφθαλμοὺς· ὄρξας τοὺς ἐξ Ἰσματῶν ἐμβριθέστατα ἐπικειμένους καὶ μάλα τὸν νέον συνθλίβοντας Ἰσραήλ· πόλιν δὲ ταύτην (ἀλλ' ἀμυρῶσολον εἰ καὶ πόλιν ἔδει ὀνομάζειν τῷ τότε) τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν (35) ἐμφανούσαν, καὶ ταύτην ἔγνωσ ὡς εἶχε, καὶ ἰδὼν ἔλγησας ἀναλογιζόμενος εἰς οἶον τέλος κατήνητσε τὰ ἡμέτερα, καὶ ὡς ἐγενήθημεν τέρας τοῖς πολλοῖς, μακτηρισμὸς τοῖς κύκλοις ἡμῶν, καὶ παραβολὴ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἐνθεν τοι καὶ οὐκ ἀνεβάλλου τὴν ἀμύναν, τῶν ἐναντιωθησομένων αὐτίκα ὑφορούμενος τὰς πληθῆς, οὐδ' ἔρρερες ἐπὶ πλεόν τὰ τῆς σουτοῦ κληρονομίας ὑφ' ἑτέρων ὄρξας κατεχόμενα, κἂν ὅτι μάλιστα οὕτως ἔχειν ὁ καιρὸς κατηνάγκασεν, θεῖον δὲ πύθησας (36), καὶ ἅμα ὡς οὐ τοσούτον τοῖς πλήθεσιν, ὅσων φρονήματι καὶ καρτερία ψυχῆς, τὰ πλείω κρίνεται τῶν πραγμάτων διανοηθεῖς, κατὰ πάντων ἐξέπειρες τὰς δυνάμεις καὶ κοινὸν ἀνεξήρησας πόλεμον, τρία τὰ κάλλιστα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνταῦθεν παραδεικνύς, τὸ περιὸν τῆς σοφίας, τὸ τῆς ἀνδρείας μέγεθος, καὶ, ὃ πάντων τῶν ἄλλων ἐπέκεινα, τὸ ἀσφάλεις τῆς πρὸς θεὸν πεποιθήσεως. Ἄλλ' ὄσας μέντοι πόλεων παρεστῆσιν τοῦντεῦθεν, τὰς μὲν Ἄρρεος νόμιον, τὰς δὲ καὶ προσπεσοῦσας αὐτίκα, ὡς ἐκίθησας τὴν τοῦ Πύλοπος, ὡς προσπονήσω τὴν Λακωνικὴν, καὶ τῆς Ἀχαΐας ἐκράτη-

(34) Quam innuat Michaelis expeditionem non bene comperi. Cæterum Mysi Byzantini sunt plerumque Bulgari.

(35) Notum vel ex Apostolio proverbium.

(36) Sic codex. Scripsit, pulo, πεπειθήσας αὐτοῦ, nisi voluerit poetice loqui, quod nunc intempertivum.

σας. Ἰταλούς δὲ τὰ φρούρια, ὡς πῶκας τὰς πύ-
 τρας, ὑπελθεῖν παρεσκευάσας, λεγόντων ἕτεροι καὶ
 ὑμνούστων, ὅποσοι καὶ γλώτταν ἱκανοὶ, ὑπόστας καὶ
 τὸ λέγειν ἐπέκεινα τῶν ἄλλων δεδωρήται. ἔμοι δὲ
 πρὸς τοσοῦτον πραγμάτων διανήξασθαι πέλαγος,
 βραχὺ καὶ τοῦτα περιφερομένων τοῦ λόγου ἀκάτιον,
 περιφανῶς αὐθαδέες τε δοκεῖ καὶ ἔργον γέρον Ὀρασύ-
 τητος. Πλήν ἐκεῖθεν ἡμῖν εὐφροσύνης ἡμέρα καὶ
 πανηγυρίς ἄπας ὁ βίος, καὶ διαμένει μέχρι τῆς δεῦρο
 αὐξόμενα τὰ ἡμέτερα, τὰ δὲ τῶν βαρβάρων εἰς
 ἀνάρρουν χωρεῖ, καὶ ἀκμάζει τὰ κατ' ἐκείνων δεινά-
 διὸ καὶ σπεύδουσιν ὡς ἐν νυκτι θάγειν τὸν βίον, μὴ
 ἔχοντες πρὸς τὰς σὰς ἀντοφθαλιμίζειν φαιδρότητας. Ἡγῆρας ἂν εἴποι τις ἀνημέρους, μὴ φέροντας ὕρην τὴν
 ἡμέραν αὐγάζουσας, πρὸς δὲ τὰ βάλθη, τῆς ὕλης καὶ τὰς καταδύσεις ἐπαιγμένους.

Καὶ γνοίη δ' ἂν τις τὸ ἀληθές, μένον εἰ προσέχου
 τὸν νοῦν. Ἡέρσαι, Λατῖνοι, Μυσοὶ, πρὸς τούτοις καὶ
 Σκύθαι, καὶ ἕσα τῶν ἔθνων μαχιμώτατα, ὅτε μὲν
 ἰδίᾳ ἕκαστον ἔθνος, ἦν ὅτε καὶ οἱ πάντες ἀθρόον ἐξ
 ἀνατολῶν, ἐκ δυσμῶν, ἐκ γῆς, ἐκ θαλάττης, ἐκ παν-
 τὸς μέρους, προσβάλλοντες, κατὰ πολλὴν ἀδειαν τὴν
 ἡμετέραν κατέτρεχον, καὶ ὥσπερ πληγὴ τις δυσία-
 τος ταύτη ἐνέκειντο λυμαινόμενοι τὸ δὲ κακὸν ἐπι-
 μένον, τῷ χρόνῳ καὶ κραταιούμενον, τάχα, εἰ μὴ
 ἔσθηςας σὺ τοῦτο ἰσχύον εἰληφώς ἐκ Θεοῦ, ἐς ἔσχατον
 ἂν ἀφανισμοῦ παρήλας τὰ ἡμέτερα. Ἀλλ' ἦν μέ-
 χρι τῆς σῆς ἀναδέξεως ταῦτα, καὶ ἡ νόσος μέχρι
 τότε κρατοῦσα ἐφαίνετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνέσχης, καὶ πρη-
 στήρας μάλα φοβεροῦς ἀπανταχόσε ἠφίεις, οὗτ'
 ἔσχον ἀντην ἰδεῖν, καὶ ἡ ὑπόστασις αὐτῶν πρὸ πρυσ-
 ῶπου σου καλάμη τις ἦν πρὸς σπινθῆρα καὶ ἀνε-
 μον (37). Τὴν δὲ σεμνὴν ταύτην πόλιν τὴν βασιλεύ-
 ούσαν, καὶ ταύτην (ἀλλὰ οἰκαιον ἂν εἴη μικρὸν
 ἀναχωρήσαντα περὶ ταύτης εἰπεῖν· ἐντεῦθεν γὰρ
 ἔστα· κατιδεῖν ἐναργέστερον ὡς θαυμάσιον τῷ
 ἡμετέρῳ βασιλεῖ τὰ τῆς ἀνωθεν ἦκει ῥοπῆς, ἀνθ' οὗ
 καὶ τὰ μεγάλα δρᾶσαι ὡς ῥᾶστα ἐργαζόμενος φαί-
 νεται), καὶ ταύτην τῆς ὑπ' οὐρανὸν οὐκ οἶδ' εἰ καλλι-
 στήν εἶδεν ὁ ἥλιος, βασιλείων οὔσαν ἐστίαν, ἢ μᾶλλον
 Θεοῦ τε χωρίον ἐξαίρετον καὶ τέμενος ἱερὸν, συνέστη,
 κατὰ νόμον τῆς ἀνθρωπίνης τύχης, ὑπὸ χειρῶν βαρ-
 βάρων ἐλθεῖν.

Καὶ γε μηδεὶς ὑπ' αἰτίαν τοὺς πατέρας ποιεῖτω,
 μηδὲν ἰσχύσαντας φυλάξει τοιαύτην, οὔσαν τὴν
 ἑαυτῶν· οὐδὲν γὰρ πρὸς ἐκείνων τῶν θυμῶντων,
 οὐδὲν, οὐδ' ἡ τῶν ἐνοικούντων ἀθένεια πρόξενος
 τοῦ δυστυχῆσαι τὴν πόλιν ἐγένετο. Ἀλλὰ πᾶς τις
 εἰς ταύτας ἐννοίας ἐρχόμενος, εἰδὼς ὡς οὐδὲν τῶν ἐν
 ἀνθρώποις ἀκίνητον οὐδὲ βέβαιον, ἴδιον δὲ τοῦ θνη-
 τοῦ γένους αἰ μεταβολαί, καὶ παγιότης τὸ μηδὲν
 εἶναι πάγιον, καὶ ἀνθρωπῶς Θεοῦ παίγνιον, εἰ θέμις
 εἴπειν κατὰ Πλάτωνα, στρεφόμενός τε καὶ μετα-
 στρεφόμενος ὡς τῷ στρέφοντι βουλήτων, τυγγνόμενῳ
 τε τοῖς προγόνοις ἐχέτω, καὶ ὡς ὀλισθητικὰ ποτε καὶ
 ταύτην ἔδει ἀναγκαῖον εἶναι δεχέσθαι ἀνθρώπου
 γὰρ ὄντας μὴ πείραν λαβεῖν ποτε καὶ τῶν μὴ κατὰ
 γνώμην ἀδύνατον. Τοιγαροῦν καὶ κάμπτεται ἀναγ-
 κείως ἡ βασιλεία, καὶ γίνεται χειρῶν βαρβάρικῶν

(37) Respicere potuit Ρβαλιμ. lxxxii, l3 : 'Ο Θεός
 μου, Θεοῦ αὐτοῦ ὡς τρυχὸν, ὡς καλάμην κατὰ πρὸς-

A lingua pollent et eloquentia super omnes exor-
 nantur: mihi autem circa hæc sermones parvum
 cymbalum circumferenti, tantum rerum flumen
 perlustrare manifeste videtur opus insolens ac ple-
 num temeritatis. Præterea nobis lætitiæ dies et
 tibi laus omnis vita, et hæcenus res nostræ auctæ
 manent, Barbarorum vero res in præceps ruunt, et
 augescunt illorum angustia; itaque quærent quasi
 in nocte degere vitam, quia tuos non possunt
 respicere splendores: foras diceres nocturnus,
 quæ non tolerantes diem illucescentem videre,
 in acta nemoris et latebras recedunt.

Ἡγῆρας ἂν εἴποι τις ἀνημέρους, μὴ φέροντας ὕρην τὴν
 ἡμέραν αὐγάζουσας, πρὸς δὲ τὰ βάλθη, τῆς ὕλης καὶ τὰς καταδύσεις ἐπαιγμένους.

B Et cognosceret aliquis veritatem, si tantum ani-
 mo intendat. Persæ, Latini, Mysi et insuper Scy-
 thæ, et quæcunque gentes bellicosissimæ, sive sin-
 gula natio privatim, sive omnes conjunctæ ex
 oriente, ex occidente, e terra, e mari, ex omni re-
 gione irruentes, magna securitate terram nostram
 oppugnaverunt, et, veluti aliqua plaga insanabilis,
 illi adhæserunt infestis: quod vulum stabile qui-
 dem ac tempore roboratum, celeriter, nisi tu ad
 illud inhibendum viros a Deo suscepisses, ad ex-
 tremam perniciem nostra adduxisset. Hæc erant
 usquedum electus fueris, et morbus invalescens
 videbatur. Postquam autem apparueris, vexatores
 maxime timendos plane dimittens, non poterunt
 te contra intueri, et illorum audacia, ante faciẽm
 tuam, erat quasi stipula ad scintillam et ventum.
 C Præclaram autem illam civitatem, in quam regnas,
 et illam (sed æquum esset paululum digredi ut de
 ea loquar: exinde enim videre erit apertissime
 quam copiosiora ex cælo meo regi occurrerant
 præsidia, propter quod et in magnis faciendis in-
 cumbere facillime videtur) et illam, qua sub cælo
 an sol pulchriorem videat nescio, cum sit regnum
 sedes et præsertim Dei oppidum electum et san-
 ctum sanctuarium, accidit juxta humanæ sortis le-
 ges in manibus Barbarorum cecidisse.

Et ne quisquam illud crimini vertat patribus,
 qui eam, cum illis erat servare, non valuerunt:
 nihil enim ex his quæ eis evenerunt, nihil, ne in-
 colarum quidem imbecillitas auctor fuit urbem
 D infirmam existisse. Sed quicumque hoc sibi in
 animum induxit, reputans nil esse incommutabile
 nec firmum, proprium vero mortalis generis esse
 mutationes, et stabilitatem nil esse stabile, atque
 hominem Dei ludibrium, si Platonicis verbis uti
 liceat, quod vertitur et convertitur, prout vertenti
 libeat, veniam dei majoribus, et illam quandoque
 cecidisse necessariam fuisse censeat: homines
 enim non aliquando res contra voluntatem expe-
 riri nullo pacto fieri potest. Itaque necessarie fa-
 tiscit regina civitas, et sit Barbarorum supervacua
 merces et obscuratione læditur orbis oculus, aut, ut

ὡπον ἀνέρου Est etiam ὑπόστασις αὐτῶν locutio
 in Bibliis frequens.

rectius loquar, vertex terræ quæ sub cælo jacet A
ejicitur, et pereunt omnes civitates sive in conti-
nente, sive in medio mari, quæcumque incolunt
homines: et perturbatio et confusio et innovatio,
et si quid aliud præter opinionem sit, invalida om-
nia; et cælum ex alto, ut opinor, eruentas mittit
stellas, et gemit astrorum chorus, et tenebras lu-
na, silentium more, subit, et sol frigidus super ter-
ram radios emittit, aut, ut rectius loquar, non
emisit omnino, commotus et ipse clade civitatis:
insuper mox terra immugit, aer quasi tristis alle
infuscatus est, et mare extra solitum aestuavit,
quasi calamitatem nostram non sustineat, conten-
dens ad alium locum ac quem occupat transmi-
grare: non enim tolerabile erat terræ ornamen-
tum tali fortunæ esse obnoxium, nec videbatur, B
civitate periclitante, aliquid et quod inter homines
solita sunt, evenire: cæterum oportebat illud et
rem impellebat quædam necessitas, qua nil dicunt
esse violentius; et re ipsa accedit. Postquam in
desolationem subito, juxta Psalmi verba, civitas
incidit, et nihil ex his quæ in ea orant mansit,
ubi fuit, perturbatione qua illam in pejus egit
perturbata est; et illa templa, quibus pulchriora
nec oculi unquam videre, nec auditus audire, imo
nec animus fingere non valerent, directa ferunt;
ædes publicæ ac populares, quæ animum spectatoris
splendore præcebant, stratae fuerunt; lavacrorum
luxuria et varietates porticum qui undique urbem
dividebant, atque septa et fori species humi
corruerunt; nihil reliquum est videre nisi rudo-
rum tumulos, qui inducunt hic fuisse civitatem co-
gitare. Postquam ita se res habuerunt, tuum opus
erat a cælo destinatum, et honor urbem primum
instaurare et ad pristinum reddere statum. Opor-
tebat sane in regaliū rerum ditionem venisse, et
throno regio insedisse qui ante tempora innume-
rabilia ad hoc prædestinatus est, et simul quod nu-
per in sermone dixi, scilicet le regie potestatis
unguento unicum fuisse, ut non quilibet homo,
manifestum bene est et saluum veritate.

ρων εις τουτο προωρισθη και αμα ο προ μικροῦ μοι λόγος ρηθεις, σε τῷ τῆς βασιλείας μύρω χρισθηῖναι
ὡς οὐδεις ἀνθρώπων οὐδέποτε, δῆλός ἐστιν ἔχον καλῶς και ἀληθεία σωζόμενος.

Et præterea ipsa facta verborum confirmarunt
veritatem. Regum enim qui priusquam tu existi-
terunt, alii incolebant civitatem, atque divitiis et
copiis innumeras et omnibus quæ ad bellum in- D
serviunt diffluentes, invasiones faciebant et incur-
siones, et in ditionem aliquam gentem redigebant;
et quidam hæc agebant qui maxime omnium ope-
ribus inflati sunt: alii vero, habitabant et illi
eamdem ac ei civitatem, sed non volebant quid-
quam aut agere aut excogitare, illud satis esse

(38) Respectu, puto, ad Homeri locum *Iliad.* π.
458: Οὐδ' ἀπίσθησε πκτήρ ἀνδρῶν τε θιῶν τε,
Αἱματοέσσας δὲ ψιάδας κατέκτανεν ἔραζε, Παῖδ' ἐφίλον
τιμῶν

(39) Sic codex. Locus non est integer. Suppleri
potest, dum codex melior reperiat, πρὸς τὴν συμ-
φορὰν ἰδεῖν. Conjecturam firmant quæ sequuntur.

παρανάλωμα, και πῆρωςιν ὁ τῆς οἰκουμένης δέχε-
ται ὀρθολμός, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἢ κορυφή τῆς ὑπ'
οὐρανὸν ἀφαιρούται, και νεκροῦται ὅσα τῶν πολισμά-
των εἴτε κατ' ἤπειρον, εἴτε και κατὰ μέστην θάλατ-
την ἔχουσιν ἄνθρωποι, και ἀταξία και σύγχυσις και
κινουτομία, και εἴ τι ἕτερον τῶν παραδύξων, κατα-
λαμβάνει τὸ πᾶν και οὐρανὸς ἀνωθεν, ὡς οἶμαι,
αἱματοηράς πέμπει σταγόνας (38), και χορὸς ἀστέ-
ρων θρηναί, και σκότος ἢ σελήνη νόμιον πενθούτων
ὑπέρχεται, και ὁ φωσφόρος στουγνάς κατὰ γῆς ἀκτι-
νας ἀφίησιν, ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, οὐδ' ἀφῆκεν ὄλως,
πεπονθῶς και αὐτὸς πρὸς τὸ πάθος τῆς πόλειος·
ἔφ' οἷς τάχα και γῆ μὲν ἐμυκήσατο, ἀήρ δὲ ἴσπερ
κατηφιῶν ἐς βᾶθος τεθόλιωτο, και θάλασσα παρὰ τὸ
εἰωθὸς ἐπωρίνετο, ἴσπερ μὴ δυναμένη πρὸς τὴν
συμφορὰν (39), πρὸς δὲ τύπον ἕτερον, ἀνθ' οὐπερ
ἔχει, μεταναστεῦσαι φιλονεικοῦσα· οὐδὲ γὰρ τὴν ἀνα-
σχετὸν τὸ ἀγαλμα τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τριάνθης τύ-
χην ὀρᾶν, οὐδ' ἐδοῦκε τι τῶν κατ' ἀνθρώπους εἰωθό-
των συμβαίνειν, ἀλισχομένης τῆς πόλειος· πλὴν ἔδει
γενέσθαι, και ἀνάγκη τις ἐκίνει τὸ πρᾶγμα, τῆς
οὐδὲν φασὶ βριαότερον· και μέντοι και γέγονον.
Ἐπει δ' ἐγένετο και εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα, ψαλμι-
κῶς εἰπεῖν, τὰ τῆς πόλειος ἤλιθε, και οὐδὲν τῶν ἐν
αὐτῇ μεμένηκεν ἐφ' ὅπερ ἐτύγχανε, κίνησιν δὲ τὰ
πάντα κέκίνητο τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον, και ναὶ μὲν
ἐκεῖνοι, ὧν καλλίω οὐτ' ἀρβαλλοῖ· οὐκ ἔσχον ἰδεῖν
οὐδαμοῦ, οὐτ' ἀκοῆ ἀκοῦσαι, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς ἀναπλά-
σασθαι, κατεστράφησαν, οἰκοδομαὶ δὲ δημόσιαί τε
και δημοτικά, ἐστρωσται και τὸν θεατῆν τῇ φαιδρό-
τητι, κατεβλήθησαν, λουτήρων δὲ ἀδρότητα και
C ποικιλίαι στοῖν ἀπανταχοῦ μεριζομένων τοῦ ἄστεος,
και περιβόλοι, και ἀγορᾶς σχῆμα, κατὰ γῆς ἔχθη-
σαν, ἀπολέλειπτο δὲ μόνον ἐρειπίων ὕρῃν κολω-
νοῦς (40), πόλιν εἶναι ποτε ταῦτα συλλογίσασθαι·
παρεχομένους· ἰπαιδῆ οὕτω ταῦτ' ἔσχε, σὸν τὴν ἔργον
ἀνωθεν ἀποτετραμειυμένον, ἀξίωμα τε τὸ πρῶτον
τὴν πόλιν ἀναλαβεῖν και πρὸς τὴν ἀρχαίαν γενέσθαι
κατάστασιν. Ἐχρήν γὰρ ὡς ἀληθῶς και τῶν βασι-
λείων ἐν κατασχέσει γενέσθαι και τοῦ θρόνου καθ-
ζῆσαι τῆς βασιλείας (40), ὅς και πρὸ χρόνων ἀπαί-
ρητος λόγος ρηθεις, σε τῷ τῆς βασιλείας μύρω χρισθηῖναι

Και δὴ αὐτὰ μοι τὰ πράγματα τῶν λεγομένων
ἐπικυροῖ τὴν ἀλήθειαν. Βασιλεῖς γὰρ οἱ πρότερον ἢ
σε φανῆναι, οἱ μὲν τὴν πόλιν κατεῖχον, και πλούτι-
D και στρατευμάτων μυριάσι, και τοῖς ἑσα πρὸς πό-
λεμον τελεῖ, βρίζοντες, ἐξελεύσεις ἐποιοῦντο και
καταδρομάς, και κατεδουλοῦντό τινα τῶν ἐθνῶν, και
ταῦτ' ἐποίουν οἱ μάλιστα τῶν ἀπάντων ἐπ' ἔργοις
φρονήσαντες· οἱ δὲ, ὅκουν μὲν και οὗτοι τὴν αὐτὴν
ἐκείνοις πόλιν, ἦσαν δ' ὁμοῖος παρὰ τοῦτο μηδὲν μήτε
πρότερον μήτε διανοεῖσθαι δυνάμενοι, ἀγαπῆτὸν

(40) Similia de eadem re verba Nicephori Greg.
iv, 2: Ἦν μὲν οὖν ἰδεῖν τὴν βασιλεύουσαν τῶν
πόλειων πεδίον ἀφανισμοῦ, μεστὴν ἐρειπίων και κολ-
ωνῶν.

(40) Dubito de hac voce an bene eam legerim.
Forssan, βασιλίδος Codex, ut videtur, βασιλίας.

ἡγούμενοι καὶ τοῦτο, εἰ μὴ τῶν ἐνότων ἐκπίπτειν. ἦσαν δ' οἵτινες (τρίτη τάξις αὕτη τῶν τῆς βασιλείας κεκρατηκότων), οἳ οὐδ' αὐτὸ τοῦτο φυλάξαι δεδιόντων, ἐφ' ὧν ἦλθε τὸ κεφάλαιον τῆς ἀρχῆς, καὶ κατεχόμενοι βάρβαροι τινες καὶ Ἀσσύριοι τῆς νέας Σιών, καὶ ἐκπτωσιν ἡμεῖς ἀπρεπῆ ἐπεπόνθειμεν. Οἱ δὲ μετ' ἐκείνους ἄνδρες ἀρετικοὶ γεγονότες, καὶ πολλοὺς πολλαίαις διενεγκόντες πολέμους καὶ ὑπερσχόντες, ὡσπερ ἐν ὑπερορίᾳ κρατεῖν μὴ ἀνεχόμενοι, πολλὰ μὲν διεπύκτευσαν πρὸς τὴν καταγωγὴν στρατευόμενοι, μηχανώμενοι, ἐπιχειροῦντες, ἐκ γῆς, ἐκ θαλάσσης, ἐκ τόπου παντὸς καὶ τρόπου, ὄρᾳται δὲ τέως τῆς προθυμίας ἐπάξιον οὐδὲν οὐδὲως ἐξίσχυσαν. Τὸ δὲ σὺν, ὅποιον; Ἐκπληξίαι ἀτεχνῶς καὶ πέρα θαύματος τὸ γενόμενον, ὡστ' οὐδ' ἔχει πρὸς ὑπερᾶν καὶ συγκρίνοιτο. Παρεστήσω πόλιν, μεθ' ὀπλων μὲν, πλὴν αἱμάτων χωρὶς, καὶ πόλιν ἣν οἱ μὲν τῶν ἄνω βασιλείων κατέχειν, οἱ δὲ κατασχέειν (41) οὐκ ἠδύναντο, καὶ κρατεῖς ἄριστος ὑπὲρ ἐκεῖνοι ἀπώλεσαν, καὶ δίδως παρ' ἐλπίδα Ῥωμαίοις τρυφῆν τὰ τῆς βασιλείας καλὰ, ὧν ἐξόριστοι πολλῶν ἤδη χρόνων ἐτύχχανον.

Καὶ οὐ μόνον γε τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιον σχῆμα καλῶς τῆ σῆ προνοία ἢ πόλις ἀνέλαβε, καὶ ὁ περίουλος μάλιστ' ἀνεσιόθη, καὶ μονοῦ, « Πόλις εἰμι καὶ αὐθις διὰ σέ, » βροῦ βασιλῆς, « ὅν ἀπώλεσα κόσμον ἀναλαβούσα φαιδρότερον, καὶ τὴν στεφάνην ἐπιθεῖσα τῆ κεφαλῇ, τὴν ὁ χρόνος ὁμοῦ καὶ χεῖρες ἀνόμων εἰς ἐδάφη κατήρειψαν. » "Ὅθεν καὶ, εἰ μὴ τῶ ἑτέρῳ, ἐν γε τέως τῆ βασιλείᾳ μυρία σου τῆς μεγαλοφυχίας γνωρίσματα. Τῆς δὲ σου περὶ τὸ θεραπεύειν τὸ θεῖον θερμότητος πολλὰ μόντοι καὶ ἄλλα τεκμήρια, θεῖων ναῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαίων ἀνοικουομαί, ξένων καταγωγῶν, νοσοῦντων ἐπιμελῆσαι, ἀθηνῶν ἰατρῆσαι, κάπὶ τῆ σφῶν θεραπειᾶ πρόσδοιο ἀφοσιούμεναι, οὐχ ἦτον δὲ δὴ που καὶ τῶν φροντιστηρίων καὶ ἀσκητηρίων, ὅσα γε δὴ καὶ κατὰ πόλεις καὶ ἐν ἐρημίαις ἀνήγειρας, τὰ μὲν ἀνδράτιν ἀνεμμένα θεῶ καθιερωθεῖσι καὶ ἀποστᾶσι τῶν ὑλικῶν, τὰ δὲ γυναίξιν νομφεθεῖσαις Χριστῶ ὡς τὸ ψυχῆς προκοπὴν καὶ παρηγενίας συντήρησιν, καὶ δὴ πον καὶ κόσμου καὶ τῶν ἐν κόσμῳ ἑαυτὰς ἡλλοτριώσαν. Ἐῶ δὲ λέγειν ἀντιλήψεις ἀπωρητισμένων, παρθένων ἀπύρων προικοδοτήσεις, ἐνδεῶς ἐχόντων βίου πλουτισμοὺς, καὶ τᾶλλα ὅσα καὶ οἷα εἰς ἀπαλλαγὴν παντὶ τῶν λυπούντων οἰκονομεῖται, καὶ ὅπως μὲν ἐπ' εὐποιᾶ ἐαφιλέστερον νάυσιν οἱ ποταμοὶ σου τῶν θεσαυρῶν, ὅπως δ' ἐντεῦθεν πᾶς τις ἐντυγχάνειν διεγείρεται ὑπὲρ σου τῶ θεῶ, τὴν δὲ περὶ τὸ ὑπήκουον ὅπως τὸ σώζοιτο πρόνοιαν, τὴν δὲ σπουδὴν ὅπως μὴ παρὰ τῶν ἐχθρῶν πολλῶν ἄντων λυμαίνοιτο, τὴν κατὰ πάντα χρόνον φροντίδα καὶ μέριμναν ὅπως τ' ἐπιδηλοῖη καὶ προκόπτει ἐπὶ τὸ βέλτιον, ἀνθ' ὧν καὶ οὐ δίδως ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, δι' ἐρέουης τὴν ἡμετέραν ἔχων ἀνάπαυσιν.

Καὶ ταῦτα δὴ πάντα τίς ἂν εἴη λόγων πρὸς ἀξίαν εἰπῶν, ἢ ποίας ναῦς, ἐς θεῖον περιλαβῶν, ἀποχρῶν-

(41) Subtilius aliquid discriminis ponit nunc inter κατέχειν et κατασχέειν, quorum illuc esse vi-

A rati, quod non a potentia exciderent, erant autem quidam (tertius ordo ille est eorum qui res regere civitatis occupaverunt), qui non hoc ipsum servare potuerunt, quibus caput imperii ereptum est, et exsultaverunt Barbari quidam et Assyrii novæ Sion, et eversionem indignam nos passi sumus. Qui post illos viri bellicosi exstiterunt et multa sustinuerunt prælia et vicerunt, quasi non tolerantes in exilio imperare, multa ad reditum tentaverunt, tum militando, tum machinando, tum moliendo, ex terra, ex mari, et omni loco et modo, facere vero quidquam dignum eorum alacritate utique non valuerunt. Tuum vero opus, quale est? Stupor certe incutit et est supra admirationem, ita ut nihil habeat cui conferatur. Subegisti civitatem, per arma quidem, sed sine sanguine, et civitatem quam pristinorum regum alii retinere, alii occupare non potuerant, et das præter existimationem Romanis splendoribus delectari reginæ civitatis, e quibus extorres longo abhinc tempore fuerunt.

Et non hoc solum quidam sed etiam propriam speciem tua providentia urbs eximie resumpsit, et septum gloriosissime restitutum est, et fero « Urbs per te sum rursus, » clamat regina civitas, « decore ornata quam perditum splendidiore, et positam capiti habens coronam, quam tempus simul ac manus iniquorum humi dejecerant; » itaque, etiamsi non alias forent, in Urbe-regina millia sunt tuæ magnanimitatis indicia. Tui vero in Deo colendo ardoris exstant et cætera multa testimonia, templa divina ubique Romanorum terræ restituta, extraneorum hospitia, ægrotantibus curæ datæ, infirmi sanati, non minus ac conventus et monasteria quum in urbibus, tum in desertis erecta, quorum alia commisisti viris Deo consecratis et a terrestribus alienis, alia autem mulieribus nuptis Christo ad animam perficiendam et custodiendam virginitatem; quæ a mundo et rebus mundanis seipsas segregaverunt. Quillo autem dicere orphanorum adoptiones, virginum inopum dotationes, victu indigentibus facultatum condonationes, et cætera omnia quæ ad vitæ conversionem afflictis omnibus distributa fuerant, et quomodo per beneficentiam copiosius manant divitiarum tuarum flumina, quomodo exinde pro te Deum deprecari quisque movetur, tuam ad populum servandum providentiam, tuam ne a multis inimicus sit infestatus sollicitudinem, cogitationes et curas diuturnas ut ad meliora augescat et proficiat, propter quæ non das somnum oculis, nostram perquirens tranquillitatem.

Et hæc omnia quis enarrans condigne enarraret, aut qualis mens, salis inmensa, convenienter

datur occupare, hoc retinere, vel illud retinere, hoc occupare. Forsan locus est leviter corruptus.

lingua exprimere daret, cum te regnante, nostrâ ad tantam potestatem pervenerunt, ut bellum exoptent milites; bellum autem videre nequeant, et, si oporteat illud quandoque sustinere, super terra hostium non super nostra sustinatur. Nonne agmina nostra in hostili terra? nonne exercitus qui eam nuntu ferunt et agunt? Nonne Romanis præsidia quæ stant in Barbarorum plaga, quæ et illorum usquequaque retundunt impetus? Ex hoc fit ut non quomodo tibi adversabuntur sicut prius attendant, sed quomodo in agendo te benevolo et clementi utentur. Et ergo videre est Latinos, pro illorum superbia et arrogantia, in civitate obsessos et captos et nihilo humiliores, Scythas subiectos, Moysos deditos, Persas et Medos ad exorandum venientes et genibus procumbentes, cum servili et habitu et animo, omnem gentem et hominum genus tibi morem gerentes et, quasi meliorem quamdam fortunam, sub te vivendo occasionem accipientes. Quapropter gens nostra, quasi unico ore uleretur, vehementius quam turba dicit et celebrat felicitatem, et tuum imperium, per quod ad illam proventus est, æternum munere deprecatur: non enim necessitate, rex, sed amore tibi obtemperat, nec coacta curvatur, sed tui tui studio vincita, nului tuo obsequitur. Itaque munera et ab omni dolo tuta tibi asservatur regia potestas: non enim potest, non potest imperium firmiter inveniri quam imperium amore fundatum; et salis magna est custodia regi subjectorum amor. Ideo nimirum omnia quæ vis, jussu tuo, conficiantur et multo expeditius, ut est in proverbio, quam si quis chordam præstringeret, et siquid fieri oporteat, indicare salis est, et factum est: hinc ostendant quonam modo et cum quanto amore imperiis oportet subjacere.

Sic, rex, pulcherrimo et congruentissime tu illorum perfrueris obedientia, illi vero felice tua fortuna et cæteris quæcunque, ex alto roboratus. quotidie videris facere, dicere, agere, deliberari, consulere, omnia operari. Non enim alia est tibi opera quam ut nostra bene habeant invigilare, nec gaudium extra subjectorum felicitatem, nec post eam lætitia, et fere operibus clamus: Propria regis virtus, negligere et sua, si oportuerit ad subjectorum utilitatem. »

At cum eo usque sermonis progressus sum, desidero rem in memoriam reducere, quod regis sollicitudinis maxime est indicium, et in omne sermone ac scripto ostendi et recenseri æquum foret.

Cum periculo conjuncta erat eruditio, et (o periculum ingens) ipsa jam perierat eruditio: quæ res post hominum memoriam non evenerat hactenus. Omnis ars, accurata disciplinarum cognitio, humanum reliquerat genus. Imperitia invaserat hoc

Α τως τῇ γλιώττη διηγείσθαι παρέχοι, ὅποταν ὑπὸ σοὶ προμηθεῖ ἐς τοσοῦτον ἰσχύος ἔχε τὰ καθ' ἡμᾶς, ὥστε πολέμου μὲν ἐρῶν τοὺς τῶν ὀπλων, πόλεμον δὲ μὴ ἔχειν ἰδεῖν, κἄν δὲ τούτῳ ποτε χρόνῳ συστήναι, ἐπὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας συνίστασθαι. Ἢ οὐχὶ λόχοι ἐπὶ τῆς πολεμίας ἡμέτεροι; οὐ στρατεύματα φέροντα τάτην καὶ ἄγοντα κατὰ βούλησιν; οὐ φρούρια Ῥωμαίοις ἐπὶ τῆς τῶν βαρβάρων ἰστάμενα, πανταχόθεν αὐτοῖς τὰς ὀρμὰς ἀποκλείοντα; ἐφ' οἷς οὐχ ἥπως ἐκείνοι μαχέσονται καθὰ καὶ πρότερον σκέπτονται, ἀλλ' ὅποις τι πράξαντες εὐμενοῦς σου καὶ ἕλωσι τύχῃσι. Καὶ γοῦν ἡρῶν ἔστι Λατίνους ἀντὶ τῶν μεγαλόχων ἐκείνων καὶ ἀγερωγῶν πολιορκουμένους καὶ πορθουμένους καὶ τίνος οὐ ταπεινοτέρους, Σκύθας ὑπείκοντας, Μυσσοὺς προσερχομένους, Πέρσας καὶ Μήδους εἰς ἰκετείαν βαδίζοντας καὶ γονυπετοῦντας μετὰ δουλικοῦ καὶ σχήματος καὶ φρονήματος, πᾶν ἔθνος καὶ γένος ἀνθρώπων ὑποπίπτοντας καὶ, ὥσπερ ἄλλο τι χρηστότερον ἔρμαιον, τὸ ὑπὸ σοὶ τελεῖν καθαρπάζοντας. Ὑπὲρ ὧν τὸ ἡμέτερον φῶλον, ὡς ἐνὶ κεχρημένῳ τῷ στόματι, χορῶ ἀκριβέστερον φθέγγεται καὶ πανηγυρίζει τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὴν σὴν ἀρχὴν, δι' ἣν ἐς ταύτην ἀπήντηκε, μένειν εἰς αἰῶνα ἐπεύχεται. οὐ γὰρ ἀνάγκη, βασιλεῦ, ἀλλ' εὐνοίᾳ τυγχάνει δουλούμενον, οὐδὲ καταδυναστευόμενον ὑποκλίνει, ἀλλὰ πόθῳ σοὶ δεδεδυμένον ὑπηρετῆ σου τῷ νεύματι. Ἄνθ' οὗ σοὶ καὶ ἐχυρὰ καὶ δόξα παντὸς ὑπεράνω τὰ τῆς βασιλείας φυλάττεται. οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἀρχὴν ἰσχυροτέραν εὑρεῖν τῆς εὐνοίᾳ τειχιζόμενης, καὶ ἀποχρῶσα φυλακῇ βασιλεῖ τῶν ὑποτεταγμένων ἢ εὐνοίᾳ. Δ' ἂν δὴ καὶ τελεῖται πᾶν ὃ θν ἢ βουλομένη σοὶ ἐξ ἐπιτάγματος, εἴτε καὶ νεύματος, καὶ πολλῆ γε ῥῆσιν ἢ, κατὰ τὴν παροιμίαν, ψήλοισι τις χορῶν, κἄν δὲ τινι γενέσθαι, ἀπόχρη δόξαι, καὶ πύπρακται, ἐν τούτῳ δεικνύντων τίνι ποτὲ τῆ τροπῆ καὶ μεθ' ὅσης χρὴ τῆς εὐνοίας ταῖς ἀρχαῖς ὑποτάσσεται.

Οὕτω, βασιλεῦ, κάλλιστά τε καὶ ἀρμοδιότατα σὺ μὲν ἐκείνων ἀπολαύσεις τῆς εὐπειθείας, ἐκείνοι δ' αὖ τῆς ἀγαθῆς σου τύχης, καὶ τῶν ἄλλων ὅποσα ῥωννόμενος ἀνωθεν καθ' ἐκάστην φαίνη ποιῶν, λέγων, πράττων, συμβουλεύων, σκεπτόμενος, πᾶν ὕτιον ἐργαζόμενος. οὐ γὰρ ἄλλο τι σὴν ἔργον, ἢ ὅπως ποτὲ πάθῃ καλῶς τὸ ἡμέτερον, οὐδ' εὐφροσύνη παρὰ τὴν εὐημερίαν τῶν ὑπηκόων, οὐδὲ τις μετὰ ταύτην διάχυσις, καὶ μνηστοῦ τοῖς ἔργοις βούσ.

Δ « Ἐστὶ βασιλεύοντος ἀρετὴ, ἀμελεῖν καὶ τῶν καθ' αὐτὸν, εἰ δεήσεις, πρὸς τὴν τῶν βασιλευσμένων ὠφέλειαν. »

Ἄλλ', ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, ποθῶ τίνος εἰς μνήμην ἔλθεῖν, ὅπερ καὶ τῆς κηδεμονίας ἔτι μάλιστα τοῦ ἀτυχεύοντος γνώρισμα, καὶ παντὶ τῷ περὶ λόγους καὶ γραφῆ διδόναι καὶ διηγῆσασθαι δίκαιον.

Κίνδυνος (ὦ! πῶς ἂν εἴποιμι τοῦτ' ἀνεκτῶς;) κίνδυνος εἶχε τοὺς λόγους, καὶ ὁ κίνδυνος ὅσος! Παίδουσις κατελύετο, πρᾶγμα οὐπω γεγονὸς ἐξ αἰῶνος. τέχνη καὶ μαθημάτων ἀκριβεία ἐξ ἀνθρώπων ἔσαν. ἀνεπιστημοσύνη κατεῖχε τὸ πᾶν, καὶ τύχη

τις ἄλλοις ἐπεχόμενος· λόγων δὲ σπέρματα καὶ σπινθήρα, ὡς εἰπεῖν, μαθημάτων ἢν ὄραν σωζόμενα οὐδαμοῦ, ὅτι μὴ παρὰ τῷ σῶ λογιστῇ (42), οὐ μὲν δ' εἰπεῖν, καὶ καθ' ἡμᾶς Ἀριστοτέλει, εἴτε καὶ Πλάτωνι, ἢ ὅπως ποτὲ τούτοις παραπλησίως τὸν ἄνδρα βούλοισι τις καλεῖν, ἢ, ἵνα διέλω σαφέστερον, ὅν Ἀριστοτέλην νομίζουσιν χρῆσθαι, οὐδὲν ἐκείνου ἀπολειπούμενον, ὅταν τι δέη τῆς λογικῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τῶν φυσικῶν ἀποφύνασθαι, Πλάτωνα δὲ θεολογοῦντα καὶ κατὰ μῦθον φθεγγόμενον Ἀττικῶν, παρ' ὧ μόνον, καὶ κατ' αὐτὸν Πλάτωνα φάναι, σαφῆ τε καὶ στρογγύλα καὶ ἀκριβῶς ἕκαστα τῶν ὀνομάτων ἀποτετόρνυται (43). Οὗτος καὶ γὰρ μόνος ἐλείπετο, ἢ τῶν ἄλλων καλῶν ἐκ Θεοῦ, ἔσχατος μὲν τῷ χρόνῳ μεθ' ὅσων σοφοὶ πεφηνῶς, τοῖς πρώτοις δὲ συνεισάγεσθαι δίκαιος, παιδεύσεως εἰς τὸν (4.) ἄπαν εἶδος συναγησάμενος, καὶ διὰ πάντων εὐδοκίμων, ὡς ἐν οὐδενὶ πρὸς οὐδένα καταδέχεσθαι σύγκρισιν.

disciplinarum pariter conjunxerat genus, et in omnibus tenebat primas, ut in nullo cum alio conferri possit.

Ὡς οὖν ἐν οὗτω στενῷ κομιδῇ τὰ τῶν λόγων φθάσαντα ἐθαύσω, καὶ ὅτι τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ἰδιαιτάτον ἀνθρώπων χρῆμα οἴχεται, μικροῦ δεῖν, κατὰ τὴν Ἡσιόδου Δίκην (45), ἐκ γῆς ἀποπετάμενον, εἰ μὴ σὺ ὑπέροσχος τῆν δεξιάν· ὡς οὖν οὕτω ταῦτ' ἔχοντα ἦν, σὺ δὲ ἰδίως, οὐκ ἔνεγκας ὁ κοινὸς εὐεργέτης τὸ πάθος, οὐδ' ἀνιβάλου πρὸς τὴν βοήθειαν, οὐδ' ἐμέλλησας πρὸς τὴν χρείαν, ἀλλὰ ζηλοῖς ὑπὲρ τῶν λόγων, ἀνίστασαι, θείας κινούσης βοήθης, ἀνθίστασαι κατὰ τῆς ἀλόγου τύχης, ἀντιπαρτάττη πρὸς τὴν ἔσχατον ἐκείνην φορὰν, σπουδῆν ἔχων καὶ ταῦτα καταβαλεῖν, ὡσπερ ἐχθρῶν μυριάδας, καὶ τῆς ὑψηλῆς φιλοσοφίας ἐχέγγυος καθίστασαι πρόμαχος. Ἐνθα καὶ τὸν σὸν Ἑρμῆν τέως σιγῶντα διεγείρεις χρῆσθαι τῇ γλώττῃ, ἢ, καθ' ἡμᾶς εἰπεῖν, Μωσῆς ἄλλος φανεῖς, ὡς ἐκ πέτρας, τοῦ σιγῶντος σοφίας κινεῖς ποταμοὺς, καὶ μάννα ἐξ ὑψηλῆς φρενὸς ἐκτίξεις, καὶ ψυχὰς ἐμπιπλῆς ἀγαθῶν, πεινώσας πολὺν ἤδη χρόνον οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψης ὕδατος, τῶν εὐώνων καὶ εὐπορίστων καὶ χαμαὶ ἐρχομένων καὶ τροφῶν καὶ ποτῶν, ἀλλὰ σοφίας ξηρανομένης ἀύχμῳ καὶ δίψει παιδεύσεως, ἢ καὶ λόγον σώζει πρὸς τὴν ψυχὴν ὄνπερ πρὸς τὸ σῶμα ψυχῆ· ἢ ἐξ ὧν τί γίνεται; Πλατυσμὸς ἐπιστήμης, ἀναθήλωσις, ὡς εἰπεῖν, λόγων, ἀναθήλωσις τε χοροῦ λογικῶν, ἀνάληψις μαθημάτων, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα γνώριμα τὸ πρὸ τοῦ· οὕτως ἔδει πολλοῦ τοῦ ταῦτα ἐπίστασθαι καὶ, συνελόντι φάναι, πᾶς τις λόγων ἐγκύμων καὶ μαθημάτων ἀνάπλευρος. Καὶ τοῦτό σοι, βασιλεῦ, τὸ ἔργον, οὐκ ἔλαττον, ἐμοὶ δοκεῖν, τῶν μεγάλων

A univcrsum, dominabaturque fortuna omnis experta rationis, ubique exsulabant scientiarum semina, et, ut sic dicam, fomites disciplinarum, nusquam erant reliqui, unum logothetam excipio (absit dicto invidia), sive quis Aristotelem cum, sive Platonem, sive alio simili appellare velit nomine; aut, ut planius distinguam, quem recte Aristotelem vocaveris, ut qui nulla in parte quidquam huic concessit, quoties in logica physiceve aliquid exponendum esset; scientia; Platonem vero, quoties theologum ageret Atticæque elegantiam exprimeret musæ: apud quem unum, ut cum ipso loquar Platone, verba singula et perspicua et rotunda, et ad amissum quamdam quasi facta sunt. Solus enim hic tum superabat, aut, ut loquar verius, cum

B bonis aliis tibi a Deo quasi promicondo datus erat: tempore quidem, omnium quotquot fuere sapientes, ultimus; qui cum primis tamen jure merito certare possit. Quippe qui cum unus esset, merito certare possit. Quippe qui cum unus esset,

Cum igitur vidisti ita in arcto litteras esse et pulcherrimum simul ac singularissimum hominis decus migrare, et parum abest, ut Hesiodi Justitia, a terra evolare, nisi tu dextram porrigas; cum igitur ita se res habere conspexisti, non tulisti malum qui in omnes beneficus eras, et opem ferre non distulisti, nec moratus es necessitati consulere, sed ardes litterarum studio, te impellente Dei numine, oppugnans insipientem fortunam, colluctaris adversus illam propensionem inordinatam, contendens huc quoque evertere ut inimicorum millia, et altæ sapientiæ caulis existis propugnator. Tunc tuum Mercurium hactenus silentem lingua uti incitas, aut, ut nos dicimus, Moyses alter evasisti, quasi ex rupe, silentis sapientiæ eliciens lumina et manna ex celsa mente pluens, bonis saturans animas esurientes abhinc multo tempore, non quidem fame panis, nec siti aquæ et velut communium et humi jacentium esculentorum et potulentorum, sed arescentes siti et fame doctrinæ, quæ eadem rationem habet ad animam quam ad corpus anima. Ex his quid sit? Scientias propagari, suscitari ut ita dicam litteras, iterum eloquentiam vigere, iterum unumquemque incumbere disciplinis, quarum nec nomina antea decori fuerant; et, ut breviter dicam, quemque litteris plenum esse et scientiis refoctum, Et illud, rex, non minus est opus, ut opinor, quam ista facinora, per quæ domasti principes, et terræ metum et pavorem incussisti; quippe enim amo-

p. 423.

(43) Plato, cujus verba describit Gregorius, habet, Phædro c. 23, ἀποτετόρνυται.

(44) Niceph. Gregoras x, 2, in laudatione Metochitæ: Πάντα γὰρ εἰς ἀνὴρ οὗτος ἦν.

(45) Respicit, puto, Hesiodi locum de Pudore et Nemesei, seu potius Arati de Justitia, et lapsus est in nomine poetæ scribendo: cf. Arati Phæn. 134.

(42) Georgio Acropolita, de quo præter alios vid. Allatius Diatr. de Georgiis. In testimoniis ante Dusianam Acropolitæ Historiæ editionem apposita fuerunt Gregorii eum laudantis verba, ab ἐκείνου εἶχε ad σύγκρισιν, quorum maximam partem Allatius l. c. p. 354 repetiit. Qui putavit Gregorium integram de laudibus Acropolitæ orationem scripsisse, et totam a Dusis etiam non fuisse queretur, Allatius insigniter erravit, quem corrigas l. c.

vere cladem quæ animam impugnat, et inter res rationis experies, eam rationis participem redigere contendit, quam hostes foras perturbantes prosternere nullo modo magis dedecorum est. Sic per te bonorum flumen inter nos deluxit, et omnia salutaria contigerunt, et manifeste tuam fortunam nostra subsecuta est prosperitas. Quamobrem inspicienti cuique cum quibus oporteat tua conferre, inopia simul ac difficultas occurrunt. Nec enim quisquam ex antiquis animo observatur quem æquum sit tecum conferre, et si quis esse offerat, vereor ne omnino dissonam comparationem faciam, non cum majore, nec cum æquali, ut par est, cum faciendo: Nam omnes video tibi dotibus esse minores, ut omnia astra soli, et illud tanquam honorem ducere, quod aliquis primus post te censatur. Ergo et Cyrus, Darios, Alexandros et Augustos, et qui Barbaris atque Romanis imperarunt et ad maximam gloriam proveci sunt, illos, quicumque sunt, tum in medium afferre iniquum arbitror. Quodnam cum tenebris solis consortium, sive cum fortuna rationis et prudentiæ sive cum somnis veritatis? aut quæ virtus in rege effulgeret, nisi a Deo dirigatur? aut quæ gloria si absit Creatoris cognitio? Illos autem qui secundum Dei præceptum regnaverunt si quis in medium adducat, solus etiam ex iis bona quæcunque ad virtutem et Deum pertinent complexus es: si vero aspiciam omnia in quibus titubaverunt, justitia decerrantes, virtutes suas maculaverunt, tantum ab illis distas (quomodo id apto dixerim?) quantum inter terram et lunam intervalum. Tu Moysis, tu et Josue, alterius gratia cœlesti et magnorum effectrice potentia, atque adversus exacerbantes longaniminatus, alterius militiam imperandi et populum gubernandi peritia, et munere deducendi, ut ille, populum ad terram optatam locupletatus es. Davidis æmulatus es mansuetudinem, et potissimum a natura adversus eos qui sibi illudebant habuisti clementiam, et, non minus quam illi, timendus aliis gentibus exististi: genuinam enim lenitatem solis subjectis ad illos delectandos præbui. Salomonis sapientiam et latitudinem cordis amplexus, ab aliis ejusdem aversatus es; et, ut omissis illis qui gratiam præcesserunt, ad tuum cognominem veniam, qui primus inter Christianos regnavit, illius quoque lubens ad cultum Dei alacritatem, et cruce vincis hostes, et videris, aut potius existis in pugna invictus, et ut magis accuratum imaginem præbere possis, ædificas civitatem, quam ille conditor nominavit. Et quidquid Theodosii magnis et cæteris, atque Justinianis et cis qui cum illis ad maximam gloriam pervenerunt, inerat pietatis, charitatis in Deum, et adversus pericula strenuitatis et justitiæ, in rebus gerendis et providendis excellentiæ, et quidquid

Ἀ ἐκείνων, δι' ὧν πόλεις καὶ ἄρχοντας ἐθνῶν τοὺς μὲν παρεστήσω, τοὺς δὲ καθεῖλες, δι' ὧν πρίγκιπας (46) ἐδουλώσω, καὶ τρόμου καὶ ταραχῆς τὴν ὑπὸ ἡλίον ἐπληθασ, παρ' ὅσον καὶ πᾶθος καθελεῖν κατὰ ψυχῆς στρατευόμενον, καὶ μετὰ τῶν ἀλόγων τάττειν λογικὴν οὐσαν φιλονεικοῦν, τοῦ τοὺς ἐνοχλοῦντας ἐξήθον καταβάλλειν ἐχθροὺς οὐδὲν ἀτιμότερον. Οὕτω διὰ σὲ θάλασσα καλῶν ἡμῖν ἕξεχύθη, καὶ πᾶν ὀτιοῦν σωτήριον ἐπεγόνετο, καὶ τῇ σῆ τύχῃ ἐναργῶς ὁ ἡμέτερος ἐπηκολούθησεν ὄλθος. Δι' ἧ δὲ καὶ σκοποῦμένοις πρὸς ἃ δεῖ καὶ παραβάλλειν τὰ σὰ ἕως τε ἅμα καὶ ἀπορία προσγίνεται. Οὔτε γὰρ εἰς μνήμην ἔκει τις τῶν πάλαι πρὸς σὲ παρεξετάζεσθαι δίκαιος, καὶ, εἰ ἔλθοι τις, θέδοικα μὴ πάντως ἀπέδωσαν ποιήσωμαι τὴν ἐξέτασιν, μὴ πρὸς μείζονα, μηδὲ πρὸς ἴσον, ὡς θέον, ἀλλὰ πρὸς ἐλάττονα ταύτην ποιούμενος. Β πάντας γὰρ ὁρῶ σου τῶν καλῶν ἠττωμένους, ὡσπερ ἡλίου τοὺς πάντας ἀστέρας, καὶ τοῦθ' ἡγουμένους φιλοτιμίαν, ὅστις πρῶτος τάττειτο μετὰ σὲ. Μέντοι γε καὶ (47) Κύρους ἐκείνου, Δαρείου, Ἀλεξάνδρου, καὶ Λυγούστου, καὶ οἷτινες Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων ἢ Ῥωμαίων ἐκράτησαν κάπῃ πλεῖστον προῆκον ὀνόματος, τούτους, ὅποιοί τινές εἰσιν, ἔμοιγε καὶ φέρειν ὄλως εἰς μέσον ἀθέμιτον. Τίς γὰρ πρὸς σκότους κοινωνία ἡλίου, ἢ τύχης λόγου καὶ πρηνότητος, ἢ ὑνεύρατων καὶ ἀληθείας, ἢ τίς ἂν ἀρετῆ βασιλείας φανεῖη, μὴ Θεοῦ χειραγωγομένης χειρὸς; ἢ τίς εὐκλεία, ἐπιγνώσεως ἀπούσης τοῦ κτίσαντος; Τοὺς δὲ κατὰ νόμον βεβασιλευκότας Θεοῦ εἴπερ εἰς μέσον παράγοι τις, καὶ τούτων, βασιλεῦ, ὅσα μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ πρὸς ἀρετὴν καὶ Θεὸν φέροντα, μόνος συλλαβῶν ἔχεις, καὶ οὐδενός, ἐν οἷς εἶχον φρονεῖν, φέρων φαίνῃ τὰ δεύτερα· τὰ δ' ἐφ' ὅσοις ὀλισθαίνον καὶ τοῦ θεόντος ἐκπορευόμενοι τὰς προσούσας διέφθειρον ἀρετὰς, τοσοῦτον ἀπείχεσ (πῶς ἂν εἴποιμι ἱκανῶς;), ὅσον γῆς καὶ σελήνης τὸ μεταξύ. Σὺ Μωυσέως, σὺ καὶ Ἰησοῦ, τοῦ μὲν τὴν ἐξ ὕψους χάριν καὶ τὴν τὰ μεγάλα ἐνεργούσαν δύναμιν, καὶ τὴν κατὰ τῶν παραπικραϊνόντων μακρόθυμον, τοῦ δὲ τὴν ἀγαθὴν στρατηγίαν, καὶ τὴν δημαγωγίαν, καὶ τὸ τὸν λαὸν Κυρίου πρὸς τὴν ἐπιθυμητὴν, ὡς ἐκεῖνος, κατάγειν, ἐπλούτησας. Δαυὶδ ἐξήλωσας τὴν πραότητα. μᾶλλον δὲ πρὸς φύσεως ἔσχησας, καὶ τὸ ἀνεξίκακον πρὸς τοὺς παροινούντας· καὶ φοβερός οὐχ ἥττον ἐκείνου τοῖς ἀλλοφύλοις καθέστησας· τὴν γὰρ φυσικὴν ἡμερότητα μόνους εἰς τρυφήν τοῖς ὕπηκόοις παρέσχησας. Δολομῶντος τὴν σύνεσιν καὶ τὸ τὴν καρδίας πλάτος δεξάμενος, τᾶλλα τούτου μεμίσησας. Καὶ ἵνα, τοὺς πρὸ τῆς χάριτος παραδραμῶν ἐπὶ τὸν σὸν ὑμῶνυμον (48) ἔλθω. τὸν πρῶτον ἐν Χριστιανοῖς βασιλεύσαντα, καὶ τούτου φέρεις τὸ περὶ τὸ σέβας θερμὸν, καὶ σταυρῶν νικῆς τοὺς ἐχθροὺς, καὶ φαίνῃ, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπάρχεις ἐν πολέμοις ἀήττητος, καὶ ἵν' ἀκριθέστερον ἔχῃς τὴν εἰκόνα δεικνύναι, τειχίζεις πόλιν, ἥς ἐκεῖνος πολιστής ἐχρημάτισε. Θεοδοσίω τῶν μεγάλων καὶ τῶν ἐπέ-

(46) Hæc voce barbara Latinorum duces præcipue significat.

(47) Deest forsitan quid ante μέντ.

(48) Voluit scilicet Michael imperator vocari Novus Constantinus, quo titulo et in fronte hujus orationis ornatur.

ρων, καὶ Ἰουστινιανῶν, καὶ τῶν ἕσοι κατ' αὐτοὺς ἐπὶ πλείστον ἤλασαν οὐξῆς, καὶ τούτων μὲν ὅσον εὐσεβῆς καὶ φιλόθεον, γενναῖόν τε πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ τρόπων δικαίων ἐχόμενον, πρὸς δὲ κηδεμονικόν τε καὶ προνοητικόν καὶ μετέχον χρηστότητος, καὶ τούτων ὅσον τοιοῦτον, ἐπλούτησας· καὶ μὴ ὅστις τῆς ἐπιδόσεως ἢ ὅσον δὲ πρὸς θυμὸν ἀλόγιστον ἔκλινε καὶ ἀφιλόνητον ἦθος, καὶ τρόπους ἀνημέρους, καὶ τῆς ἐναντίας μερίδος ὅν διεβάλλετο, ἔχεις ἀποπέυσας καὶ σαυτῆρ λογισάμενος.

Τοιοῦτος ἡμῖν ἐκ Θεοῦ θεδωρήσαι, βασιλεῦ τοιοῦτος διὰ τῆς πείρας ἐφάνης, ὁποιόους οὐδ' ἡ φήμη, τοὺς πρώτων λαμπροὺς παρέπεμψεν εἰς ἡμᾶς, τοῖς κεφαλαίοις τῶν ἀρετῶν, ἵνα κεφαλαιωδέστερον εἴπω, ὑπὲρ πάντας κοσμούμενος, νικῶν μὲν τοὺς κατὰ σὲ βασιλέας, νικῶν δὲ καὶ τοὺς ὅσοι μάλιστα ἐξ ἀρετῶν ὀνομάσθησαν. Καὶ δὴ τειχίζεις ἀρετῆ τὴν ἀρχὴν, τειχίω τοῦ βαβυλωνίου στερρότερον καὶ ὑψηλότερον μακρῶν. Καὶ τὸ ὑπήκρον αἰδοῦ τῆς ἀρετῆς συστελλόμενον ἀγεται σου πρὸς τὴν γνώμην καὶ ταχύνει πρὸς τὸ νεῦμα, καὶ δεικνύται πᾶν ὅτι ἂν ἢ βουλομένη σοι, ἐπεὶ καὶ, ἵνα σε καθομηρίσω, πατήρ ὡς ἦπιος (49) πρὸς αὐτοὺς διατίθεσαι· ἐπειδὴ περ ἀρετῆ μὲν τῶν οἰκείων οὐδὲ κρατεῖν, τῶν βαρβάρων δὲ καὶ τοῖς ὅπλοις, καὶ τὸ πρᾶον μὲν ἐφ' ἡμῖν ἀμιγῆς τούναντίου τηρεῖς, τοῖς ἔχθροῖς δὲ παρέχεις καὶ ἀπὸ τοῦ σχήματος καταπλήττεσθαι. Ἄνθ' ὅν καὶ δὶς καὶ τρίς καὶ πολλάκις μακάριος. ὅς τῆς μερίδος τῶν ὑπὸ σὲ τεταγμένων τελεῖ, καὶ, ὅσα παῖς παρὰ πατρός, εὐμενείας βασιλικῆς ἀπολαύει καὶ χάριτος· ὅστις δ' ἀφηνιάζει καὶ ἀποσιέεται σου τὸν ζυγόν, εἰ μὴ ἄκων ταῦτα, ἔλεεινός οὗτος ἐμοὶ τῆς τύχης, μηδ' ἐπὶ ποσὸν εὐημερεῖν συγχωρούμενος· εἰ δ' ἐκὼν ταῦτα πράττει καὶ πρὸς βουλήσεως ἀποσκιρτῆ, ἄθλιος τῶ ὄντι τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ φρονεῖν, καὶ τῆς προύσεως τοῦ νοῦς, καὶ δικαίως ἂν δυστυχυῖη, τοὺς ὀφθαλμοὺς.

Ἄλλ', ὦ βασιλεῦ, δι' ὃν τὸ σὸν γένος θεῖον ὡς ἀληθῶς, σὲ μὲν ἐπαινεῖν ἄθλιον ὁ μέγιστος· καὶ εἴ τις ἀνύειν ἐπιχειροῖη, γινώσεται διώκων τὸ ψεύγοντα, οἷον καὶ οἱ τὰ πικραμῶν ρεύματα κατόπιν διώκοντες. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἰδεῖν οὐ μένονον τὰ σὰ καταρθώματα στάσιν λαμβάνοντά ποτε προκοπῆς· αἰεὶ δὲ προκόπτει καὶ συμπαρεκτείνεται ταῖς ὥραις, καὶ τὴν διάνοιαν ἀποδιδράσκει. Κάμοι πειραθέντι, μηδὲν ὃ ὅμως ἀνῶσαι δυναθῆντι, συγγνώμη· πᾶς γὰρ ἂν τοῦτο πάθῃ, πειράσθαι τοῦ παρόντος ἀγῶνος σκεπτόμενος.

Νυνὶ γοῦν ὡδὲ πη παύσασθαι σκεπτομένω ἐσχῆ μοι κατακλειέτω τὸν λόγον. Ὁ τούδε τὸ πᾶν ἀρχῆθεν συστησάμενος καὶ κινήσας, Θεὸς καὶ Κύριος, ζωὴν διδόναι καὶ θανατοῦν γινωσκόμενος, εἰδούη τήνδε τὴν ἀρχὴν, τὸν τε ἐμὸν βασιλέα, καὶ παῖδας τοῦδε, καὶ πόλιν τήνδε, ἡλλάειν δι' αἰῶνος, ὥστ' εἶναι καὶ παρ' ἡμῖν ἀφρονόων τῶν ἀγαθῶν, ἐξώλεις δὲ καὶ προώλεις ὄλεσθαι, ὅσοι τῆς τοῦ βασιλέως γνώμης ἀπ' ἐναντίας εἴτε νυνὶ φρονούσιν, εἴτε ποτὲ μετὰ ταῦτα φρονῆσαι νοήσουσιν.

[49] Hom. Od. β, 47 : Πατήρ δ' ὡς ἦπιος ἦεν.

A illis hujuscemodi erat, lucratus es ; et cum quanta ubertate ? quidquid aulem ad iram insipientem aut ad indolem inhumanam inclinavit, ad inopes immiles, ad anulationem ac per minuscula corruptionem, et quidquid contrarium reprehondebatur, avorsatus es et a te amovisti, illud cuilibet magis quam tibi adesse convenire ratus.

καλάζειν ὡμῶς καὶ τὸ ἠττάσθαι λημμάτων, καὶ ὅσον ἀπορρίψας σαυτοῦ, παντὶ μᾶλλον πρέπειν ὑπάρχειν ἢ

Talis, rex, nobis a Deo donatus es, talis experientia evasisti, quales nunquam antea claros inter nos famam immisit, virtutum summa, ut summarie dicam, prae omnibus ornatus, cum superans coevos reges, tum superans qui maxime virtutis causa fuerunt celebrati. Et virtute imperium aedificas, fundamento quam Babylonium longe validiore et excelsiore. Et subjecti, tuam in virtutem veneratione coacti ex sententia tua ducuntur et ad vulum properant, et quodcumque vis efficiunt, quia, ut de te Homericè loquar, ut pater mitis erga illos existis : tuos enim virtute regere nosti, Barbaros autem armis, et nobis meram servas lenitatem, hostes vero ipso habitu percellis, Quocirca et his et ter et milies felix qui in numero subditorum tuorum recensetur, et, ut puer apud patrem, benevolentia et clementia regis perfruitur. Quicumque aulem jugum tuum conculit et exiit, siquidem hoc invitatus egit, mihi ex parte fortunæ miserandus videtur et nullo modo res illi prosperus contigisse : quodsi libens hoc fecerit, et consulto recalcitraverit, infelix est revera recto sensu amisso et mentis aberratione, et juste infestus esset, cum sit malevolus homo et oculus ad radios connivens.

ἔθελουσκίων ἀνθρώπος καὶ πρὸς τὰς ἀκρίνας ἐπιμύων

C Sed, o rex, quia profecto divinum est tuum genus, te laudare certamen maximum est ; et si quis illud perficere contenderet, se fugientia persequi comperiet, non secus ac qui fluminum fluctus retro insectantur. Nullo modo enim videre est praelura hæc facinora finem capessere ; semper vero augescunt et progrediuntur, et mentem effugiunt. Et mihi periclitanti, nihil autem peragere valenti, venia : quilibet enim illud pateretur, si hujusce certaminis periculum facere iudicaret.

Nunc autem, quoniam loquendi finem facere intendo, sermonem claudat deprecatio. Qui omnia ab initio constituit et movit Deus et Dominus, vitam et mortem dare sciens, concedat ut illud imperium, meusque rex et ejus filii atque hæc civitas indesimenter floreat, ita ut sit apud nos bonorum copia, et penitus extincti et delicti pereant quicumque contra voluntatem regis sive nunc cogitant, sive postea intenderent cogitare.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΥΡΟΝ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΝ

ΤΟΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΝ

EJUSDEM

ORATIO LAUDATORIA IN IMPERATOREM

D. ANDRONICUM PALÆOLOGUM.

Oportuisset revera, maxime rex, ad loquendum de te non ita imperitum, ut ego, oratorem accedere, sed qui dicendo superaret omnes quotquot oratoriam artem excoluerunt; aut potius, ille etiam, cum in eo jam esset ut ad loquendum procederet, rei magnitudinem intuens, diceret, non secus ac ego perterritus, majore quam se oratore certamen indigere, quia inceptum non est hujusmodi ut facile initum perficiatur, nisi quoddam desuper divinum superveniat auxilium: quoniam vero rei excelsitas, perinde ac cælum, omnes qui in illum inspiciunt pariter infra se relinquit, non audacia nostra, etiamsi ex dignitate decidere audeamus. spud æquos iudices absque venia remaneat, si quidem post multos et inaximos viros qui hactenus hanc rem tractaverunt, hoc experiamur. Et vero, si ipsa facta vocem haberent, nemo profecto periclitare tentaret, sed istis polissimum de seipsis loquendi cura permitteretur; quod si autem ista nil otioso loquantur, nobis autem loquentibus aliquid de his dicere supersit, cur non de illis, quantum facultas est, verba faceremus, et non auderemus tentare? ne memoria elapsa et oblivionis obruta gurgite citius pereant et exolescant; et equidem injuriam paterentur, si transmittente ea sermone frustrata forent, et eo magis quod illud dignis co gestis. qualia sunt tua, rex, obtingeret; injuria autem et detrimento afficeretur per hæc vita, nisi per sermonem ista fiant monumentum, et admiratio et honor illi in omni tempore imper-
tiantur.

Nuper equidem, rex, cum meæ in dicendo facultatis periculum facerem, illi supponebam minores materias, quas facile quandoque edisserere mihi videbatur, et ita expedite rem peragebam, et,

A Ἐχρῆν μὲν, ὡς ἀληθῶς, μέγιστε βασιλεῦ, εἰς τὸν σὸν λόγον οὐχ οὕτω φαῦλον, αἷος ἐγὼ, ῥήτορα παρ-
έναι, ἀλλ' ὅς ἂν καὶ ὑπερβαίνει λέγων τοὺς ἄλλους,
ὅσοι ποτὲ λόγων ἤψαντο τέχνης, μᾶλλον δὲ κάκεινος,
ὅστις ἄρα καὶ ἦν μέλλων ἑαυτὸν προσάγειν τῷ λόγῳ,
εἴθ' ὁρῶν τοῦ προκειμένου τὸ μέγεθος, ἔφησεν ἂν,
παραπλησίως ἐμοὶ καταδείξας, μείζονος ἢ κατ' αὐ-
τὸν ῥήτορος τῷ ἀγῶνι: προσδεῖν' ὡς οὐκ ὄντος τοῦ
ἐγχειρήματος οἷον ἂν τινα καὶ ῥαδίως ἀψάμενον
ἀνάσαι, μὴ τινος ἄνωγον καὶ θείας προσσφαμένης
ἐπικουρίας: ἐπεὶ δὲ τὸ τοῦ πράγματος ὄψηλδον, κα-
θ' ἅπερ οὐρανός, τοὺς περὶ αὐτὴν βλέποντας κάτω
πρὸς ἑαυτοῦ πάντα ἐπίσης ἔξ, οὐκ ἂν ἡμῖν τὸ τολ-
μήσαι, εἴτ' ἀποπετεῖν τῆς ἀξίας τολμήσαντας, παρ'
εὐγνώμοσι κριταῖς ἀσύγνωστον μένοι, μετὰ πολλῶν
καὶ μεγάλων, ἡμιμένων τέως τοῦ προκειμένου, τοῦτ'
B ἂν πεπονηῶσι. Καὶ γὰρ εἰ μὲν αὐτὰ φωνὴν εἶχε τὰ
πράγματα, οὐκ ἂν ἴσως ἤρμωτε παρακινδυνεύειν,
αὐτοῖς δὲ μᾶλλον ἐκείνοις τοῦ περὶ ἑαυτῶν λόγου
παραχωρεῖν: εἰ δ' ἐκεῖνα μὲν οὐδὲν οὐδέποτε φθύ-
γεται, τοῖς δὲ φθεγγομένοις ἡμῖν περὶ ἐκείνων τι
λέγειν λείπεται, πῶς οὐχ' ἤχρηστέον τοῖς λόγοις ἐπ'
αὐτοῖς, ὡς ἄρα καὶ ἐγχωρεῖ, καὶ τολμητέον τὴν πεῖ-
ρην; ἴνα μὴ, τῆς μνήμης ἔξω γενόμενα, οἰχθήσεται
θῆτον καὶ διαφθαρήσεται, λήθης ἐναπνικρυθέντα
βοθοῖς, καὶ ἀδικα μὲν αὐτὰ πάθοι, τοῦ ἐπιβάλλοντος
ἀμοιροῦντα λόγου, καὶ τοσοῦτον γε μᾶλλον ὄση καὶ
ἀξία τούτου καταλαμβάνεται, οἷα δὲ μάλιστα καὶ
τὰ σά, βασιλεῦ: συναδικουῖτο δὲ καὶ ὁ βίος αὐτοῖς καὶ
ζημιουῖτο, εἰ μὴ, στήλη ταῦτα ὑπὸ τοῦ λόγου γεγε-
νημένα, ὁπῶμα καὶ ῥηλοτιμίαις ὑπόθεσις αὐτῇ κατὰ
C παντὸς τοῦ χρόνου δοθείη.

Πρῶτον μὲν οὖν, βασιλεῦ, τῆς ἑμαυτοῦ περὶ λό-
γους δυνάμειος πείραν ποιούμενος, εἴτ' ἀφορμὰς
αὐτῇ καὶ τὰς ἤτρον ἔση' ὅτε δοκῶσας ἔχειν τὸ εὐ-
λογον ὑποβάλλον, ἤνυστον εὐπετῶς τὸ προκείμενον,

* E codice regio 5010, p. 91, cum 831 collato.

καὶ τὸν ἔλεγχον ἐκεῖθεν ἦδη τῆς ἰσχύος λαμβάνων, ἄ-
 ὡς τι δεδυνημένον προσέχαιρον ἐμαυτῆρ' ἐλάνθανον
 δὲ ἄρα τῶ μεγίστῳ τῶδε περιπεσούμενος ἀγωνίῃ καὶ
 τούναντίον ἢ τότε πεισόμενος, ἀδυναμίαν μὲν ἑμαυ-
 τοῦ κατεγνωκῶς, ἀνθ' ἡδονῆς δὲ τῆς πρότερον λύπην
 κεκομισμένος. Τῶ γὰρ πελάγει τῶν σῶν καλῶν,
 ἐλπίσας, ἔπαρσις τὴν γλῶτταν, λεμπρότῳ τὰ τινα
 περιάψαι τοῖς λόγοις ἐντεῦθεν, ὡς εἰς τοῦτ' ἦδη
 κατέστην, ἀμηχανίας ἐνέκυρσα πελάγει, καὶ νῦν
 ἐξαπορούμενος ἵταμαι ποῖ ποτε τὴν πρώτην ὑρμή-
 σασ, καὶ τίνας ἐπειλημμένος ἀρχῆς, γενοίμην εὐ-
 θυδρομήσας καὶ ἀκινδύνως περάνας τὴν πρόθεσιν.
 Ὡστ' εἰ μὲν ἦν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰρηκότα τὴν ἀπο-
 ρίαν ἱακῶς παραιτήσασθαι οὕτως, μηδὲ βραθυμίαν
 καταγνησοῦσθαι καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι, καὶ ἀνέστρεφον
 ἐντεῦθεν τοῦ λόγου, ἀνεπιχειρήσα τὰ ἐξῆς κατα-
 λείψας, δεῖ τοῦ μὴ αὐτοῖς παρὰ τὴν ἑμαυτοῦ σμι-
 κροφωνίαν λυμήνασθαι. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστιν ὅπως οὐ
 ταῦτα κατακριθῆσομαι, μηδ' ὡς οὐ σκῆψιν ποιῆ-
 σθαι τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀπορίας ἀκούσομαι, τολμῶν
 μὲν ἀνάγκη, ὡς ἄρα καὶ ἔχομεν, θεοῦ δ' ἔργον ἂν
 εἴη ὀρέγειν ἡμῖν εἰς τὸν λόγον καθισταμένοις χροῖα,
 καὶ σαφῶς ἀποροῦμένων ἀντιλαμβάνεσθαι.

Πατρίδα καὶ γένος τῶν ἑγκωμίων ὑποβάλλειν
 κρηπίδα ὃ τῆς τέχνης θεσμός ἡμῖν ὑποβάλλει. Τοι-
 γαροῦν καὶ τὴν σὴν πατρίδα, μέγιστε βασιλεῦ, ἅπας
 ὁ τοῦ ἐκτότος λόγος, ἵνα μὴ λέγω καὶ συγγραφικῶς
 ἅπας καὶ γεωγραφικῶς, ἀρίστην τῆς ἕστην οἰκοῦσιν
 ἀνθρώποι, παραδίδωσι. Τριῶν γὰρ ὄντων, οὐκ οὐκ
 πλειόνων, εἰς ἃ διαιροῦσι τὴν γῆν, Λιβύη μὲν περὶ
 ἐλαχίστου τοῖς σοφοῖς γέγονε λόγου, οὐδὲν ἄξιον
 λόγου προέσχουσα Ἀσία δὲ καὶ Εὐρώπη, περὶ
 πρωτείων ἄνωθεν ἀλλήλαις ἐρίζουσαι, τὸ νεῖκος
 οὐδέπω καὶ νῦν διελύσαντο, ἀλλήλων ἐν τῶ μέρει
 κρατοῦσαι καὶ ὑπ' ἀλλήλων κρατούμεναι. Σοῦ δ' ἡ
 πατρίς (λέγω δὲ σὴν, ὄσης καὶ ἄρχαις, ὡ βασιλεῦ),
 καὶ Ἀσίας ἐπειλημμένη, καὶ Εὐρώπης (1), καὶ ἀρχῆ
 γε τούτων ἀμροῖν νομιζομένη καὶ οὖσα, οὐκ οἶδα
 πῶς οὐκ ἂν καὶ βελτίστη τοῖς ὄλοις ὁμολογοῦτο, ἀρχῆ
 γε διαφανῶς αὐτῆς καὶ τὸ προκεκριμένον ὑπάρχουσα.
 Ἐπεὶ μὴδ' ἔπρεπε τῶ τὴν ὑπερτάτην ἐκ Θεοῦ λα-
 χόντι τιμὴν ἐτέρας ἢ τοιαύτης πατρίδος τυχεῖν, ἦς
 τὸν σύμπαντα κόσμον καὶ ὑπόσα ὄλ' ἔστι καθ' ἃ τῶν
 ἄλλων πλεονεκτεῖ (τοῦτο μὲν οἷς ὄραν πεδία κάρ-
 πιμά τε καὶ κάλλιστα, καὶ μεῖζον ἢ ἀφθαλμὸς ἐξι-
 κνοῖται, παρόχεται, τοῦτο δ' οἷς ὄρη μῆκιστα καὶ
 εἰς αὐτὸν ἦκοντα τὸν αἰθέρα προέχεται, τοῦτο δὲ
 καὶ οἷς ἀέννα ποταμῶν βέρυμα καὶ λίμνας καὶ
 πηγὰς καὶ παντοίας ὑδάτων ἀφῆσις προβάλλεται,
 ἄφρονον τὸ τῆς ζωῆς χρήσιμον ἐκ τε τούτων καὶ
 τῆς ἐν μέσῳ θαλάσσης χορηγοῦσα τοῖς τῆδε ἀνθρώ-
 ποις), ταῦτά τε καὶ τὸν τῶν πόλεων ἀριθμὸν τῶν

inde virium jam hauriens argumentum, quasi ali-
 quid potuisse mihi congratulari : me autem lu-
 gēbat in hoc maximo certamine esse versaturum
 et aliter passurum fore, ita ut meam agnoscens
 imbecillitatem; loco prioris gaudii luctu afficerer.
 Flumini enim dolum tuarum os immitens, spe-
 rabam aliquem splendorem verba circumdare, in
 hoc quidem persistebam; quare in difficultatum
 mari collapsus sum, et nunc anceps hæreo quonam
 modo primam fecerim aggressionem, et initium
 dicendi ceperim, ut felicem cursum peragam et
 absque discrimine propositum adimpleam. Itaque,
 si statim ab initio verba inopiam allatim excusare
 videantur, non oportet ignaviam arguere aut de-
 fectum voluntatis, et, quamvis a dicendo jam inde
 aversurer, insuperabilibus cæteris relictis, opus
 est ut ista non ex vocis imbecillitate quidquid
 patiantur. Quoniam autem fieri non potest ut in
 his non condemner, neque pro excusatione inopiæ
 confessionem haberi sperem, audeamus, pro nostra
 facultate; Dei autem esset nobis sermonem ineun-
 tibus dextram porrigere, et manifesto in angustiis
 versantes adjuvare.

Patriam et genus principium laudationum ponere
 norma artis nos commonet. Patriam tuam igitur,
 rex, laudativus quisque sermo, ne dicam et histo-
 ricus quisque atque geographicus, excellentissimam
 omnium quam incolunt homines prædicant. Cum
 enim sint tres partes, neque plures, in quibus ter-
 ram dividunt, Libya primum, de qua doctis raro
 sermo fuit, quia nihil præbet sermone dignum;
 Asia dein et Europa, quæ jampridem de primatu
 invicem decertant et disceptationi nunquam huc
 usque finem imposuerunt, vicissim invicem domi-
 nantes et invicem dominatæ. Tua autem patria (dico
 tuam qualicunque imperas, o rex) quæ Asia et Eu-
 ropæ continens est, ambarumque principium existi-
 matur et est, cur non universarum (1) pulcherrima
 prædicaretur nescio, cum illarum aperte sit prin-
 cipium et pars præstantior. Non enim decebat illum
 qui a Deo acceperat excellentissimam dignitatem,
 aliam ac talem nancisci patriam, cujus universum
 decus, et omnia quibus alias antecellit (hinc enim
 frugiferos et pulcherrimos atque majores quam
 perlustrat oculus exhibet, illinc præbet montes quæ
 ad ipsum æthera assurgunt, illinc perennes flumi-
 num undas et portus et fontes et unde quoquo
 modo aquæ educantur producit, ex his et e mari
 quod in medio fluit suppeditans copiose quæcum-
 que ad illius incolarum victum commoda sunt),
 hæc et numerum civitatum quæ, cum pleræque et
 pulchræ et magnæ sint, regioni sunt ornamento

(1) Tractavit eundem de Byzantii laudibus lo-
 cum in præcedente oratione paulo post initium.
 Dusa, notis ad Acropolitæ Hist. p. 287, Vulcanium
 ait habere Gregorii Cyprii descriptionem et enco-
 mium urbis CPol., quod, post Dusam, dixerunt
 Allatius Diatr. de Georg. pag. 423, Fabricius Bibl.
 Gr. l. VIII, p. 62. Sed fore crediderim excerpta
 tantum ex hac vel illa oratione loca de Byzantio

Vulcanium possedisse.

(1) Malim ὄλης quam ὄλοις, ut exhibent mss., quia
 melius cum αἰτέρι concordat. Tamen potest subaudi
 γῆς post τοῖς ὄλοις: cujus rei exempla ex probatis-
 simis auctoribus depropta possem proferre: sed
 satius est, ut opinor, ut τῆς ὄλης, verbo τοῖς ὄλοις
 opponatur.

atque præsidio, nemo, ut opinor, etiamsi propriam historiam scribere intendat, nedum pars sermonis brevissima, valis enarrare suppeditaret. Si autem quis de his merito verbis indigeat, quid dicet de magna et admirabili civitate, quæ tuum, potissime rex, aurum tulit genus? quæ et in media sede terræ prorsus collocata, illius umbilicus jure diceretur, cum ad illam termini tendant et ab illa proficiscantur, et colluctantur adversus omnes simul orbis civitates virtutibus? Situm enim omni qui sub cælo est situ pulchriorem, et, ut diximus, media terræ sede prorsus locatum, et qui altis urbibus potissimum convenit, sortita est; limitima est mari, quod cum maxima copia et ubertate quæcumque maris sunt hominibus suppeditat. Hinc freta habet, quibus peno omnino circumdatur, cum dulcissima navigatu, tum visu jucundissima, tum accoli commodissima, quæ amnes dicas illorum arcum intuens alveum et fluxus motus æquabilitatem, et mare nominares, si alio sensu judices, illinc maria jacent, ibi, ad meridiem Ægeus, qui ab Hellesponto et urbis fluente oriri videtur, ibi, ad septentrionem boreamque ventum, Euxinus qui oritur ex Mæotide et Tanaide fluvio, et omnes fluctus ante eam evomit; ambo quidem quasi urbi reginæ munera ferunt et omnia illic navibus, impellentibus ventis, adducunt. Et magnitudo urbis tuæ tanta ut non æquiparet alia civitas, cum sit ampla in continente, ampla et in mare quod medium dividit, ita ut ambiguum ejus potissimum sit civitas, utraque nempe quasi certante sibi eam vindicare, et illa vehementer obsistente. Quod autem de Asia dicendum est, mari secata divolli ab urbe, quæ tamen illius amorem nec dissolvit, nec aversatur, sed quæ prope et ante amatam stare contendit. Ipse suam exsuperans magnitudinem, diligenter attendentibus triplicem statum offert; primum subterranea est illi sedes, superficiem dein occupat, denique illius supra solam altitudo suadet ut post alia propter quæ urbs nuncupatur, audeam et æriam urbem nominare. Aer autem qui super caput meum, purissimus et jucundissimus spirari, est etiam saluberrimus, nec hieme præter modum mordax et asper, sed innocuus ac mitis et corporibus tolerabilis, nec æstu fervidus et suffocans, sed temperatus quodam frigore, boreis flatibus et aura zephiri, non sinit radiorum acie omnino dominari: alia vero tempora quomodo immisceantur memorare supervacuum est, cum hoc manifesto per extrema innotescat. Et illa tute magnitudine præditum, potius pulchram quam magnam diceres, exprimere enim valeas excellentiam, id quo alias urbes antecellit civitas, quantum vero pulchritudine antecellit dicere nefas, et non potest inveniri intervalli numerus aut mensura.

(3) Byzantium facit terræ umbilicum ac centrum, ut antiquitus Græci Delphos, ut Judæi Jeru-

πολλῶν καὶ καλῶν καὶ μεγάλων, αἱ δὲ καὶ ἀντ' ἀγάλματός εἰσι καὶ προῦρά τῆ χώρᾳ καθίστανται, οὐδ' ἂν τις, οἶμαι, καὶ ἰδίαν ὑπόθεσιν ἱστορίας ποιούμενος, μὴ τί γὰρ μέρος λόγου βραχυτάτου, ἀρνέσειεν ἱκανῶς διελθεῖν. Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα τις εὐκρίτως τοῦ κατ' ἀξίαν ἀπαρήσειε λόγου, τί περὶ τῆς μεγάλης καὶ θαυμασίας ἐρεῖ πόλεως, ἢ κατ' ἐξαιρετικὸν τὸ σὸν, βασιλεῦ, καὶ χρυσοῦν ἠνιγκα γένος; ἢ καὶ, τὸ μεσαιτάτου λαχοῦσα τῆς γῆς, κέντρον μὲν ἂν εὐκρίτως αὐτῆς λέγοιτο (3), εἰς αὐτὴν τῶν ἄκρων τεινόντων καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀρχομένων, ἀνθαμιλλῶτο δὲ πρὸς ἀπάσας κοινῶς τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις ταῖς ἀρεταῖς; ὅσπερ μὲν γὰρ τῆς ὑπ' οὐρανὸν καλλίστης καὶ, ὡς ἔφαμεν, τῆς μεσαιτάτης, καὶ ἢ μάλιστα ταῖς ἀκροπόλεσι πρέπει, τετύχηκε· γινόμενῃ δὲ θαλάσῃ καὶ ταύτῃ γονιμωτάτῃ καὶ ὕδα παρὰ θαλάσσης τοῖς ἀνθρώποις χορηγεῖν ἀφρονωτάτῃ· τοῦτο μὲν πορθμοὺς ἔχουσα σχεδὸν περὶ πᾶσαν ἑαυτὴν, ἡμεριωτάτους μὲν ἐπιπλεῖν, ὠραιωτάτους δὲ βλέπειν, λυσιτελεστάτους δὲ προσοικεῖν, οὐκ καὶ ποταμοὺς ἂν εἴποις πρὸς τὸ στενὸν ὁρίων καὶ τὴν κατὰ κίνησιν ὀμαλύτητα, καὶ θάλασσαν ὀνομάσαις κρίνων ἀπὸ τῆς ἄλλης αἰσθήσεως, τοῦτο δ' ἐπιχειρέμενα πελάγη, ἔνθεν μὲν, πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Αἰγαῖον, ἀφ' Ἑλλησπόντου ἀκούοντα καὶ τοῦ τῆς πόλεως ῥοῆς ἀρχεσθαι, ἔνθεν δὲ, πρὸς ἀρκτον καὶ βορρῶν ἀνεμον, τὸν Ἰούξεινον, ἐκ Μαιώτιδος μὲν ἀρχόμενον καὶ τῆς λίμνης Τανάϊδος, ὅλον δὲ τὸ ρέυμα πρὸ αὐτῆς ταύτης ἀπερευγόμενον, ἄμφω δὲ ὡς βασιλίῳ τῆ πόλει δωροφεροῦντα καὶ πάντα δεῦρο ταῖς ὀκλάσι κατὰ πᾶσαν πνευματικὴν κίνησιν παραπέμποντα. Καὶ μεγάλως δὲ τῆς σῆς πόλεως ὄσον οὐκ ἄλλης πόλεως, πολλῆς μὲν οὐσης κατ' ἤπειρον, πολλῆς δὲ καὶ μέσης σχιζούσης τὴν θάλασσαν, ὡς ἀμφίβουλον εἶναι εἶνος μᾶλλον ἢ πόλεως, ἑκατέρως ὡσπερ ἀγωνιζομένης αὐτὴν οἰκισθῆναι, καὶ σφουδρῶς ἀνταχομένης αὐτῆς. Ὅ δὲ καὶ περὶ τῆς Ἀσίας εἰπεῖν ἐνι, θαλάσῃ μὲν τυραννιθεῖσας ἀποβράχῃ τῆς πόλεως, τὸν ἔριστα δὲ μὴ καταλελυκίαις μηδὲ πόρρω ἀφεστηκυίας, ἀλλὰ καὶ οὕτω φιλονεικούσης σύνογγος καὶ ἀπαντικρὺ τῆς ἐρωμένης ἰστέναι. Καὶ ὑπερβάλλουσα δὲ μεγέθει αὐτῇ ἰωνικῆς, τριπλασία τοῖς ἀκριβῶς σκοποῦσιν εὐρίσκειται τὰ μὲν γὰρ αὐτῆς κατάγκιός ἐστιν οἰκισια, τὰ δὲ τὴν ἐπιφανείαν πληροῦ, ἄλλο δὲ τῶν μέσων ἐπάνω φερόμενα πέθει, μετὰ τῶν ἄλλων ὧν τὴν πόλιν καλοῦσι, τελεμαχὸν καλέσαι καὶ ἀερόπολιν. Ἐν δὲ αὐτῆς ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς, καθαρῶτατος ὢν καὶ ἡδύτατος ἀναπνεῦσαι, εἶτι καὶ ὑγιεινιώτατος ἐστίν, χειμῶνος μὲν οὐκ ἄγριος ὢν οὐδὲ ὀριμὸς ἐς ὑπερβολὴν, ἀλλ' ἄλυπος καὶ προσηνῆς καὶ τοῖς σώμασιν ἀνεκτός, θέρους δὲ οὐ καυσίῳ καὶ πνιγίῳ, ἀλλὰ τινι σύγκρατος φύχει, βορείαις πνεύμασι καὶ ζύραις ζεφύρου ὑπὸ τῆς τῶν ἀκτίνων ἀκμῆς κρατεῖσθαι καθάπαξ μὴ συγκριτούμενος· τῶν δ' ἄλλων ὠρῶν περὶ τὸν καὶ μνησθῆναι ὡς κέρανται, τούτου σαφῶς ἐκ τῶν ἄκρων γινωσχομένου. Καὶ μὲν μέγεθος

salem. Vide quæ notavi ad Planudeus Quidii Metam., p. 430 et 689.

ἔχουσαν τηλικούτον, μᾶλλον ἢ αὐτὴν εἴποις κελὴν ἢ μεγάλην· τοῦ μὲν γὰρ, εὐραία ἂν λόγον τῆς ὑπερ-
οχῆς, ἢ τῶν ἄλλων διενήνοχεν ἀστέρων ἢ πόλεως, κἀλλεὶ δὲ ὅσον διήνεγκεν ἄρρητος ὁ λόγος, καὶ μέ-
τρον οὐκ ἔστιν εὐρεῖν οὐδ' ἀριθμὸν τῆς μεσότητος (3).

Ἄλλ' ἢ μὲν πατρὶς τοῦ βασιλέως πόλις τριαύτη, A
καὶ κατέλιπον τὰ μεγάλα ταύτης γνωρίσματα, εὐ-
σέβειαν οἰκητόρων, εὐνομίαν, δικαιοσύνην, φιλάν-
θρωπίαν, ἀνδρίαν, τὰλλα ἐξ ὧν δικαίως καὶ τὸ τῆς
οἴκουμένης ἀνεζώσατο κράτος· τὸ δὲ γένος ὑπόιον·
τὸ ἐπιστημότατον Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων τῶν τῆδε,
ὃ καὶ εἰς κόσμου προσθήκην καὶ λαμπρότητα γέγονε
τῇ πατρίδι, αὐξὸν παρ' ἑαυτοῦ τὰς αὐτῆς φιλοτιμίας,
ἀλλ' οὐχ, ὃ τοῖς ἄλλοις συνέβαινε, τοῖς τῆς ἐνεγκού-
σης πλεονεκτήμασιν εἰς οἰκίαν φιλοτιμίαν προσ-
χρώμενον. Τὰ μὲν γὰρ πατρώθεν Παλαιολόγοι πρό-
γονοὶ τῆ βασιλεῖ, γένος καὶ τῆ Θεῶ δι' εὐσέβειαν
καὶ τὴν ἄλλην παντοίαν ἀρετὴν ἀνακείμενον, καὶ
ἡρωϊκὸν ἄλλως καὶ ἀρεϊκὸν, μεγάλα γεννησιότητος
δείγματα ἐν τε πολεμικοῖς ἀγῶσι καὶ παντὶ τῆ πα-
ριστώτι ἐξενεγκόν· τὰ δ' ἂν μητρὸς εἰς Δούκας ἀνα-
φέρει τὸ γένος (4), ἐξ ὧν καὶ βασιλεῖς καὶ οἱ τὰ με-
γάλα παρὰ βασιλέων δυνυθέντες προήλθοσαν (5)
αὐτὸς δ' ὁ πατήρ βασιλεὺς, καὶ βασιλέων τὸ μέγι-
στον ὄνομα, τοῦτ' εἶναι λαθῶν καὶ τῶν τροπαίων, ἃ
πολλὰ καὶ μεγάλα κατ' ἐχθρῶν ἐστήσατο, οὐχ ἴστων
δὲ καὶ διὰ τὸ σὸν αὐτὸν ὑπάρχει γενέτην. Τοῦτο
γὰρ ὑπὲρ τὴν βασιλείαν αὐτὴν, ὑπὲρ τὰς νίκας, ὑπὲρ
πᾶν μέγα κατόρθωμα, ἐπίσημον ἔδειξε· καὶ γὰρ καὶ
Φίλιππος, μέγας ὢν, ἔτι μείζων δι' Ἀλέξανδρον γέ-
γονε. Τοῦτο δὲ καὶ καυχῆσεως αὐτῶ γέγονε στέφα-
νος, καὶ εἰς τὸν τῆς εὐδαιμονίας ἀνεβίβασε κολο-
φῶνα, ἐπεὶ καὶ παραυτὰ τῆς σῆς γεννήσεως ἐπιστη-
μαίνεται Θεός, καὶ Ῥωμαῖοι τοὺς σοὺς γεννήτορας,
οὕτως αὐτοῦ κελεύσαντος καὶ τὰ μήπω πρότερον
αὐτοῖς διὰ σὲ χαριζομένου, βασιλεῖς ἀνεῖπον, καὶ
τὰ μεγάλα διαπράξασθαι τῶν ἔργων τῆ πατρί καὶ C
βασιλεῖ αὐτίκα ἐπηκολούθησεν, ὡς μὴ χρησμολόγων
μηδὲ τινῶν ἐξηγητῶν τῶ πράγματι δεῖν, ἀλλ' εἶναι
δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι σου τὴν βασιλείαν καὶ τὰ παρόντα
πρόφωθεν κυδαίνων Θεός, καὶ ἅμα πάντας ἐπιστρέ-
φωιν πρὸς σὲ, μεγάλοις σου τὰ γενέθλια καὶ δεξιῶις
τοῖς συμβόλοις ἐδόξασεν. Ἰταλῶν γὰρ ἴτται (6) πε-
ριφανεῖς καὶ οἶαι οὐπω πρότερον, καὶ Περσῶν ἐτέ-
ρωθεν τινικαῦτα συμβῆσαι παρέσχον μὲν Ῥω-
μαίοις τὴν ἀμείνονα τῶν σφετέρων πανηγυρίζειν
μεταβολὴν, παρέσχον, δὲ ὡς ἐναργέστατα προορῶν
καὶ τὴν παροῦσαν κατάστασιν. Καὶ μοι δοκεῖ ὡς, εἰ
ποιηταὶ καὶ τῶ καθ' ἡμᾶς ἴσαν χρόνῳ καὶ τοῖς τότε
γενομένοις παρήσαν, παρήκων μὲν ἄδειν τὸ καθ'
Ἡρακλέα, ὅτι δράκοντες αὐτῶ ἄρτι γεννηθέντι προσ-
τιόντες ἀπέθανον, ἦδον δ' ἂν μόνον τὰ κατὰ σὲ, θαυ-
μάζοντες ἐκτόπως αὐτὰ καὶ τὴν ὕλην μουσικὴν ἐπ'
αὐτοῖς ἀναλίσκοντες, ὅτι σοὶ πρὸς τοῖς σπυργάνοις
ἔντι προσῆει μὲν δύο τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν σκοποῦντα βλάπτειν σου τὴν ἀρχὴν, προσιόντα δὲ κακῶς
παραπώλετο, τῆς ἀγαθῆς σου τύχης διὰ τῆς πατρικῆς χειρὸς ἀντιταξαμένης αὐτοῖς.

At patria regis est ista civitas, et omisi magna
illius ornamenta, pietatem incolarum, æquitalam,
justitiam, humanitatem, strenuitatem, et cætera
quibus jure orbis imperium recuperavit; et quale
genus? ineignissimum Græcorum atque Romano-
rum hic incolentium, quod ad decoris incrementum
et splendorem patriæ occupat, ex ipso adaugens
illius gloriam, sed non, quod aliis contingit, ad
propriam gloriam insumens patriæ decora. Nam
ex Patre Palæologi sunt regis proavi, genus et
Deo propter pietatem et alias multiplices virtutes
addictum, et aliunde heroicum atque strenuum,
quod magna strenuitatis pignora in bellicis cer-
taminibus et in quaque re significavit. Ex parte
matris inter Ducas transfertur genus, ex quibus
reges, et hi apud reges magna valentes, instite-
runt; ipse pater rex, et regum maximum nomen
suscepit et ea tropæis, quæ multa et magna ad-
versus hostes statuit, et non minus, quia ille patri
tuo esse contigit. Illud enim, magis quam ipsa re-
gia potestas, magis quam victoriæ, magis quam
quæcumque prosperitas præclarum exhibet:
nam et Philippus, licet magnus, major etiam,
Alexandri causa, evasit. Hoc nimirum gloriæ illi
fuit corona, et ad felicitatis fastigium evexit, cum
ipso nativitatis tempore signa dedit Deus, et Ro-
mani tuos genitores, ita illo jubente et quæ nun-
quam antea istis gratificante, reges creaverunt, et
magna gesta peragere illud cœpit pater et rex, ita
ut neque vaticiniis neque interpretibus res indi-
geat, sed inde patcat Deum, a longinquo tuum re-
gnum et res præsentibus illustrando simul ad omnes
ad te convertendo, magnis et faustis signis natalia
glorificasse. Manifestæ enim Italorum clades et
quales antea nunquam fuerant, et Persarum quæ
tunc temporis evenere in hoc Romanos adduxe-
runt ut meliorem suorum celebrent conversionem,
in hoc etiam adduxerunt ut evidentissime præno-
scant præsentem prosperitatem. Et mihi videtur
quod si poetæ in nostra ætate viverent et rebus
quæ tum contigerunt adessent, neglexissent qui-
dem celebrare illud Herculis, quod dracones, qui
ad eum vix natum accesserunt, perierint, sed tua
tantum natalia celebrassent, præter modum illa
mirantes et illis omnes carmina impendentem,
quoniam te ab incunabulis duæ maximæ gentes
aggrediebantur, regno tuo officere molientes, ag-
gressæ autem pessime perierunt, cum fausta tua
fortuna per manum paternam illis obstitorit.

D
βλάπτειν σου τὴν ἀρχὴν, προσιόντα δὲ κακῶς
παραπώλετο, τῆς ἀγαθῆς σου τύχης διὰ τῆς πατρικῆς χειρὸς ἀντιταξαμένης αὐτοῖς.

(3) Est hic mesότης intervallum quo quid ab
aliqua re alia separatur. Aliis verbis: Οὐκ ἔστι
μετρεῖν οὐτ' ἀριθμεῖν τὸ μέσον, οὕτω πολὺ ἔστι.

(4) Theodora enim ejus mater lilia fuit Joannis

Ducæ. Vide Cangii Familias Byzant. p. 234.

(5) Nolim verbum tale excidisse oratori elegan-
tissimo.

(6) Niceph. Gregoras iv, 1, 2.

Proavorum equidem virtutes et ipsorum regum qui nuper exstiterunt sigillatim recensere et ostendere qualis ex quibus ortus es magis scriptoribus et iis quæ historiam componunt quam nobis proprium opus esse profiteor: cum præsens ille sermo non est historicum opus, hoc tantum præteriens dico, quod, magna jampridem una cum tuo genere adorsa gloria, dum alii mutatione succubuerunt et in deterius dilapsi sunt, solum genus tuum mutationi non fuit obnoxium; sed contra ut amplitudine proficit, ita et gloria profecisse videtur, et progrediendo majus seipso factum esse, nature instar fluviorum, qui eo magis incrementum suscipiunt, quo magis in terram proeunt et majorem plagam perlustrant. Sed tu, cum Oceanus decorum nobis ab ipsa nativitate potius quam flumina apparueris, tanto magis avitæ gloriæ fluctu ad proprium honorem non indigebas, etiam si superadditur tibi non indigenti, ut proavis gloriæ coronam et felicitatis cumulum per tua ipse imposueris, et quod honestum erat amplius honestando, et quod clarum erat seipso clarius exhibendo. Quæ illis major esset gloria, quæ dignitas, quale splendidius et magnificentius ornamentum quam te, magnum ac divinum proæus ingenium, ex illis exstitisse? Quem vix natum omnibus quæ imperio congruunt Deus exornavit, ut sit nihil in te, quod non regem manifesto ostendere videatur, etiam in puerili corporis gracilitate. Quemadmodum enim non potest non lumen esse quod a lumine abscondas, sic nec in te, rex, quidquid nullo modo poterat inveniri, quod non aperte imperatorium esse et genuisse regium aliquis dixerit; ideo et omnium naturam de seipsa superbire arbitror, cum tot præditus donis exstiteris.

Sed enim membrorum cujusque corporalium formositatem et illorum cum invicem concentum et congruentiam, nitorem pulchrum tui coloris, ex quibus tibi mirabilis utpote non feminea, sed virilis et heroica pulchritudo constitit, multis verbis valeo consequi; sed non secus ac qui dubitant an pulchrum sit ingens astrum oculis, visu debent insoletæ mederi, non autem verbis, ita fere de hoc decet ratiocinari: omittere quidem verba, utpote in hac re inutilia, sensus autem audientium ad fidem assumere, et illis suadere ut per seipsum firmum judicium conperiant. Etenim quam in rege nunc licet intuentibus videre formositatem, ipsa tibi etiam discere cupienti quæ illi primum erat præsto est; cum nec præter eam alia sit, sed est plane ista, quæ cum cæteris pulchri corporis partibus adolevit et in hoc quod videmus constitit, illam simili et æquali ratione ab initio augente natura.

Cæterum vis hujus natura habilis corporis for-

A Προγόνων μὲν οὖν τῶν σῶν ἀρετὰς καὶ αὐτῶν δὴ τῶν προσεχῶς γεγεννηκότων βασιλέων κατὰ μέρος διεξίεναι, καὶ σε τοῖς πᾶσιν ἐμφάναι ὅς ἐξ οὓων γεγέννηται, συγγραφεῦσι καὶ τοῖς ἱστορίαν συντάττουσιν ἢ περὶ ἡμῶν οὐκ εἶναι ἔργον εἶναι φημι· ἐπεὶ δ' οὐ συγγραφικῆ σπουδῆ τὰ παρόντα, ἐκεῖνο μόνον εἰπὼν μεταθήσομαι, ὅτι, μεγάλης ἀνωθεν τῷ σὶφ γένει συνηργμένης εὐκλείας, τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑποπεσόντων μεταβολῇ καὶ τὴν ἐπ' ἔλαττον κινήθωντων, τοῦδε μόνου τοῦ γένους οὐχ ἤψατο μεταβολῆ· τούναντίον μὲν οὖν προβαῖνον ὡς περ τῷ πλήθει, ὅτῳ δὴ καὶ δόξῃ προβεδήκως φαίνεται, καὶ μείζον ἐαυτοῦ γεγονὸς ταῖς προόδωσι κατὰ τὴν φύσιν τῶν ποταμῶν, οἱ τοσοῦτον ἀξήσεως πρυσλαμβάνουσιν, ὑπόσον δὴ τῆς γῆς προΐασ· καὶ χῆρον πλείονα παραμείθουσιν. Ἄλλὰ σὺ γε καὶ θάλασσα ἰκαλῶν ἡμῶν ἐξ αὐτῆς γενέσεως μᾶλλον ἢ ποταμὸς ἀναπέφηναι, τοσοῦτον τοῦ τῆς προγονικῆς εὐκλείας βεῦματος εἰς οἰκίαν οὐ προσχρήζων φιλοτιμίαν, κἂν πρόσσεσι καὶ μὴ χρήζοντι, ὅσον καὶ τοῖς προγόνοις τὸν τῆς δόξης στέφανον καὶ τὸ τῆς εὐδαιμονίας τέλειον ἐκ τῶν παρὰ σεαυτοῦ προσεπέθηκας, ὑπερδοξάτας τὸ δεδοχασμένον καὶ πολὺ μᾶλλον ἐαυτοῦ λαμπρότερον τὸ λαμπρὸν ἀπορήκας. Τίς γάρ αὐτοῖς γένοιτ' ἂν μείζων φιλοτιμία, τίς σεμνότης, ποῦτος εὐκλεέστερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος κόσμος, ἢ τῇ ἐξ αὐτῶν σε, τὸ μέγα καὶ θεῖον ὄντως χρῆμα, φανῆναις ἢ καὶ παραχρῆμα γεννωμένῳ πάντα τῇ ἀρχῇ πρέποντα θεὸς ἐχαρίσατο, ὡς εἶναι μηδὲν ἀπλῶς τῶν σῶν, ὃ μὴ βασιλεὺς σε σαφῶς ἐδόκει δεικνύναι, κἂν τῇ βρεφικῇ τοῦ σώματος ἀπαλότητι. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι μὴ φῶς εἶναι ὃ τι ἂν τοῦ φωτὸς ἀποτεμῖαι, οὕτως οὐδὲ τῶν σῶν τι, βασιλεῦ, οὐκ ἔην οὐδὲν εὐρεῖν, ὃ μὴ ἀρχικὸν ἔφησέ τις ἐκδήλωσις εἶναι καὶ γνησίως βασιλικὸν, ἐφ' ἧ καὶ τὴν κοινὴν μέγα φρονεῖν ἐφ' ἐαυτῇ φύσιν ὄλμαι, οἷς εὐθὺς οὕτως ἔχων χαρίτων προῆλθες.

B Ἄλλὰ γὰρ μελῶν ἐκάστου τῶν σωματικῶν εὐφῶν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα τούτων εὐαρμοστίαν καὶ συμφωνίαν, καὶ τὸ ἐπανθαῦν σοι καλὸν τῆς χροιάς, ἐξ ὧν δὴ σοι καὶ θαυμάσιον ὡς οὐ μαλακὸν, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀνδρῶδες καὶ ἡρωϊκὸν, τὸ κάλλος συνίστατο, οὐδ' ἂν τις καὶ παριστάνειν ἰκανὸς ἔσται λόγος· ἀλλ', ἂν τρόπον τοῖς περὶ τοῦ μεγάλου φωστῆρος, εἰ καλὸς ἐστι, διαπορουμένους ὑφθαλμῶν δεῖ καὶ ὕψους θεραπεύειν τὴν ἀπορίαν, οὐχὶ δὲ καὶ λόγου, οὕτω δὴ περὶ καὶ περὶ τούτου προσῆχον λογιζέσθαι· παραδραμεῖν μὲν τὸν λόγον ἅτε μηδὲν πρὸς τοῦτο δυνάμενον, παραλαβεῖν δὲ τὰς αἰσθήσεις τῶν ἀκουόντων εἰς πίστιν, καὶ δὲ, ἐαυτῶν αὐτοῦς πείσαι· ἀναμφίλεκτον λαβεῖν τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ ἔην τῷ βασιλεῖ νῦν ἔξεστιν Ἀτενίζοντας ὄραν ὡραϊότητα, αὐτῇ σοι τῷ μαθεῖν αἰρουμένῳ καὶ τὴν ἐνοῦσαν ἀρχῆθεν παρίστησιν, οὐκ ἄλλῃ τις οὔσα παρ' ἐκείνην, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη, συνεπιδημιουσία τοῖς λοιποῖς τοῦ καλοῦ σώματος μέρσει καὶ οἷς ὃ νῦν ὄραται καθεστηκυῖα, οἷ' ὁμαλοῦς αὐτῇ καὶ ἴσης ἀναλογίας τῇ ἐξ ἀρχῆς κινήσεως τῆς φύσεως.

Ἦλθον ἔργον τοῦ κατὰ φύσιν εὐαρμόστου τοῦδε

καλοῦ, οὐχ οἶον Ἑλλήνων παῖδες τὸ τῆς Ὀρφείως
 κιθάρας φασί, δι' ὑπερβολῆς τὸν λόγον πρὸς τὸ μω-
 θῶδες, ἐξάγοντες, οὐδ' οἶον αὐτὸ τῶν Σειρήνων
 ποιῶσιν. Ἐκείνη μὲν γὰρ θηρία θέλγειν ἠδύνατο,
 καὶ λίθους καὶ ξύλα, καὶ τὴν ἄλλην ἄψυχον φύσιν,
 ἀνθρώπους δὲ, καὶ τὰ δυνάμενα θέλγεσθαι, ἀγριαί-
 νειν μᾶλλον ἔποιε: καὶ χαλεπαίνειν, ὡς ἔδειξαν αἱ
 θρᾶσαι γυναῖκες αὐτὸν Ὀρφέα αὐτῇ μουσικῇ δια-
 φθεῖρασαι· Σειρῆνες δὲ, κρατοῦσαι τῶν ἀκούοντων
 τῇ μελωδίᾳ καὶ θέλγουσι, ὅμως αὐτοὺς ἐπὶ τέλους
 ἀπώλλουσι, τῆς σφετέρως ζωῆς ἀνοήτως τὴν ἐκείνων
 ἠδὴν ὠνοσμένους. Τοῦ δὲ σοῦ κάλλους ἔργον κηλεῖν
 τὰς ἀπάντων ὄψεις καὶ δι' αὐτῶν τὰς ψυχὰς, καὶ
 πείθειν πόρρωθέν σοι προστρέχειν καὶ πόθῳ συν-
 δεῖσθαι, καὶ τῆς ἐπὶ σοὶ καλλιτεχνίας τὸν ἀρμοστὴν
 θαυμάζειν θεόν.

Καὶ γοῦν οὕτω χαρίτων τῶν ἐξωθεν, οὕτω καὶ
 κάλλους ἔχων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἔτι μᾶλλον τὰ τῆς
 ψυχῆς παρεδείκνυς θαυμασιώτερα, κρυπτόμενα μὲν
 τέως καὶ συσσελλόμενα τῷ τῆς φύσεως ἀτελεῖ, δια-
 λάμποντα δ' ὅμως καὶ τότε, καθάπερ δι' ἐσόπτρου
 τοῦ ὀριωμένου καὶ οὐκ ἀμυδρῶς ἐμφανιζόμενα. Οὐ
 γὰρ σθένει διὰ τέλους τὸ μεγαλοφυῆς τῆς ψυχῆς
 ἠρεμεῖν, οὐδὲ χρένους δουλεύειν τακτοῖς συσσελλό-
 μων, ἀλλ' ἔστιν οὐ βίβ τὸ ἐπιπροσηοῦν ἐκτινάσσειν,
 καθάπερ δὴ θερινὸν νέφος ἥλιος διαχυάξει τοῖς μὴ
 πάντῃ τεθολωμένοις τὸν νοῦν, καὶ τῆς τελειότητος
 ἐναργεῖς τὰς εἰκασίας, καὶ πρὸ τοῦ τὸν καιρὸν τῆς
 τελειότητος ἔχειν, παρέχεται. Τοιγαροῦν καὶ τοῖς
 βρεφικοῖς κινήμασιν ὄραν ὑπῆρχε συνόντα καὶ τὰ
 πρεσβυτικά, καὶ τοῖς ἀθύρμασιν, ἃ δὴ ὁ χρόνος
 ἀπῆται, σπουδῇ συνεκέκρατο, καὶ τὸ ψέλλισμα βα-
 θέος πᾶσι πάσι οὐκ ἠμιόρει νοῦς, ἐν πάσῃ δὲ φορᾷ
 τὸ εὐσταθὲς ἐκράτει, κατὰ πάσης ἐνεργείας καὶ
 πράξεως ἐνίκα τὸ συνετον, ἀπανταχοῦ τῶν ἐνδόν
 πλεονεκτημάτων προαλλομένων τῆς ἡλικίας. Ὅθεν
 οὐδὲ διδασκάλου σοι Χείρωνος ἔδει τὰ πολεμικὰ ἐκ-
 παιθεύοντος, οὐδὲ γέροντος ἄλλου παρομαρτοῦν-
 τος. Ὑφηγητοῦ μὲν τῶν λόγων, Ὑφηγητοῦ δὲ τῶν
 ἔργων, ὁποῖον Ὀμηρος ἐκ τῆς Ἑλλάδος (7) τῷ
 Ἀχιλλεῖ φησι συνεκπλεῦσαι τὸν Φοίνικα· ἦν δὲ σοι
 παιδευτῆς καὶ διδάσκαλος ἀποχρῶν, αὐτὸ δὴ τὸ εὐ-
 πεφυκέναι, ὁξέως μὲν εἰς εὐρέσειν καθίστων σε τοῦ
 δέοντος, ὁξέως δ' αὐ καὶ μετιέναι τοῦτο καὶ ἀνύειν
 παρτακτεύζον. Εἰ δ' ἄρα ποτὲ καὶ διδασκάλου
 ἐδέησε, τίς ἄλλος οὗτος ἦν, εἰ μὴ ὁ μέγας βασιλεὺς
 καὶ πατήρ, ὃν ἔφη ἂν ἐγὼ καὶ ἀσφαλῶς εἶπον πάν-
 τας ὑπεραίρειν μεγαλονοῖα καὶ ἀγχινοῖα τοὺς κατ'
 αὐτὸν, εἰ μὴ τὸ σὸν προσίστατο, παρὰ τοσοῦτον
 ἐκνικῆσαν, παρ' ὅσον ἐκείνος (πῶς ἂν εἶποιμι με-
 τρώως ἅμα καὶ εὐπρεπῶς;) προήκων ἦν χρόνῳ καὶ
 τῷ βίῳ πλείουσιν ἡμέραις ὠμίληκός, ὥστ', ἄλλων
 ἄλλο τι τῶν τῆς σῆς νεότητος θαυμαζόντων, τῶν
 μὲν τὴν ξένην καὶ χάριτος γέμουσαν τῆς ἡλικίας
 διαθέσειν, ὄνατρέχουσαν οὐ μόνον πρὸς ὕψος ἔρνεϊ,
 καθ' Ὀμηρον ( ), ἴσην, ἀλλὰ καὶ πρὸς λόγον τοῦ

(7) Phœnicem Peleus filio comitem et magistrum
 dederat, Μόθων τε ῥητήρ' ἔμειναι πρηκτιῆρά τε ἔργων,
 ut est in *Iliad.* I.

mæ, non erat sicut ea quam Græcorum gnati Or-
 pheos citharæ tribuunt, prætermodum sermonem
 ad lybulam desolando, aut quam rursus Sirenis
 esse fingunt. Hæc enim seras demulcere potuit, et
 petras et ligna et aliam inanimam naturam, ho-
 mines vero et quæ demulceri queunt, efferrari po-
 tuit et succenseri incitavit, ut ostenderunt Thra-
 ciæ mulieres a quibus ipse Orpheus suam ob musi-
 cam necatus est; Sirenes quæ vincebant audientes
 suavitate cantus et demulcebant, illos simul mer-
 cedis vice mactabant, propria vita sultos earum
 cantus ementes. Tuæ vero formosilatis vis est de-
 lectanti omnium oculos et per eos animas, et im-
 pellendi longe ad te recurrere, et capi desiderio,
 atque eximii quod in te est operis Deum artificem
 admirari.

B Et igitur ita dotibus externis, ita et formositate
 primis ab annis ornatus eras, multo etiam in ani-
 ma ostendens mirabiliora, quæ abdita primum et
 occulta præ imperfecta natura, etiam tunc tamen
 præfulgentia, quasi in speculo non obscure eluce-
 bant. Non enim potest omnino magnitudo animi
 quiescere, et temporibus fixis abdita deservire,
 sed est ut per vim impedimenta discutens, quem-
 admodum sol æstivas nubes, eorum perfulgeat ocu-
 lis quorum mens non plene obscuratur, et matu-
 ritatis claræ imagines, antequam veniat tempus
 maturitatis, offerat. In puerilibus ergo ipsis mo-
 tibus dotes quibus præditus eras et senile ingenium
 videre promptum erat, et jocis, quæ postulabat
 ætas, labor misceretur, et prima verba alta mente
 non vacabant, sed in omni impetu constantia
 regnabat, in omni ælo et opera præstabat pru-
 dentia, cum dotes animæ ætatem prægredirentur,
 Ideo nec tibi Chirone magistro ad bellicam ac-
 tem ediscendam opus erat, nec alio scne ad te
 comitandum, ductore in dicendo, ductore et in
 agendo, qualem Homerus ex Græcia una cum
 Achille ait navigasse Phœnicem: erat enim tibi
 præceptor et magister idoneus, ipsa ingenua na-
 tura. Quæ te acriter ad indagaciones justæ consti-
 tuebat, acriter rursus hoc omittere aut perficere
 impellebat. Si autem aliquando magistro indigueris,
 quis alius ille erat, nisi magnus rex et pater,
 quem dicerem, et merito dicerem, omnes coævus
 magnanimitate et solertia superare, nisi tu menti
 occurreris, qui tantum non antecessisti, quod ille
 (quomodo dixerim æque simul ac congruenter?)
 proventus erat ætate et in vita longioribus a die-
 bus versatus; ita ut, aliis aliud quid in juventute
 tua mirantibus, his equidem singularem et gratia
 plenum ætatis habitum, qui non tantum in altitu-
 dinem assurgebat plantæ, ut ait Homerus, similis,
 sed etiam pro ratione altitudines alias subibat con-
 versiones, cum natura, prout quæ videmus testan-
 tur magno studio te educat et omne artificium

(8) Homerus *Iliad*, Σ, 56, de Achille: Ὁ δ' ἀνέ-
 δραμεν ἔρνεϊ ἴσοι.

conferat; illis robur et magnas vires, utpote insolita et mirabilia, atque ætatem exsuperantia; illis tuam in telis ac jaculis adversus feras et omnia quæ ferire opus erat injiciendis dexteritatem, alteris tuam in equitando, in vibrantis spiculis et in clypeo ad tutamentum armis objiciendo ac in hostibus lægre inter aciem sternendo solertiam, hæc aliis merito celebrantibus et mirantibus, non est quidam cui majorem ego admirationem impertiar, quam tuæ ingenitæ sapientiæ beneficio. Solomonis equidem, etiam pueri, miramur sapientiam et æquitatem, atque in quibusdam questionibus intricatis enodandis prudentiam: etenim præ cæteris scriptores sedulos sortitus est, omnium illius gestorum quasi ephemerides facere gestientes; tibi autem si adesset impiger scriptor, dum etiam multo delicatius haberes corpus quam cum Solomoni istas his dijudicavit, mox sermones et sententias illius historia superaret, res conscribens, quæ numero atque perfectione essent præstantiores.

μᾶλλον εἶχες τὸ σῶμα ἢ ὅτε ἐκεῖνα Σολομῶν ἔκρινε, τάχ' ἂν παρῆλθε τοὺς ἐκεῖνου τῆ συγγραφῆ λόγους τε καὶ νοήματα, πλήθει τε καὶ ἀκριβείᾳ νικῶντα ἀπογραφόμενος.

Ita quidem se res habebant priusquam ad juventutis gradum devenisses: postquam autem illam adeptus eras, deudabatur animi magnanimitas, et rationis robur plane effulgebat, et simul crescebat de te admiratio et animos potissimum invadebat et ardens amor, spes Romanorum confirmabantur, et omnis naturæ tristitiam magna futurorum consolabatur expectatio. Præter his omnibus videbaris humanitatem et viscera misericordiam induisse; et revera induebas et commovebaris generis calamitatibus, quantum non ipsi qui in illis inciderant; et si accidisset aliquem in pœnas incurrere, cum liberatus erat a damnatione, majore de hoc lætitia affectus et gaudio plenus eras quam ipsi illi sanguine conjuncti.

Hæc Romanorum spes erigebant et amplificabant; hæc et præterea prudentia et mirabilis sapientia quibus maxime omnium tuum genus præditum erat incitabant illos pro te deprecari. Non enim erat ut patri assidens, consilio proposito de bellicis certaminibus aut alia necessitate, seniorum ducum peritiam et sapientiam aliunde senatorum prudentiam non superaveris, atque optimam protuleris sententiam, et quæ potissimum rebus publicis consulere potuit. Unde et tropæorum et victoriarum, quas ubique Illyriorum terræ et Peloponnesi et Acarnaniæ et iterum Asiæ et Phrygiæ et versus Mæandrum Cariæ, Romanorum manus patravimus, regem et patrem tuum, post Deum, dicet aliquis auctorem fuisse; sed tibi potissimum, divinissime rex, non minus quam patri illorum causam ascribet, si hæcine percipiat: ille dies transigebat deliberando? et tu transigebas; noctes totas præterea consumebas consulendo? tu quoque pernoctabas; negotiis distractus erat? Pariter et eras distractus, et tantum

A ὕψους τὰς λοιπὰς διαστάσεις λαμβάνουσαν, ἐνταῦθα δὴ τῆς φύσεως, καλὰ δὴ παρὰ τὸ ὀρώμενον μαρτυρεῖ, φιλοτιμότερον κινουμένης καὶ πᾶσαν εἰσφερομένης φιλοτεχνίαν, τῶν δὲ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴ σφόδρα ῥωμαλέον τοῦ σώματος ὡς ὑπερφυτῆ τε καὶ θαυμαστὰ καὶ πρὸ τῆς ἡλικίας ἀπηντηκότα, ἐτέρων τὴν περί τόξα καὶ ἀφῆεις βελῶν κατὰ θηρίων καὶ τοῦ ἐν χρεῖᾳ παντοῦ βληθῆναι παρὰ σοῦ δεξιότητα, ἄλλων τὴν περί ἵπποσύνην, καὶ τὸ τινάσσειν αἰχμὴν καὶ ἀσπίδα προβάλλεσθαι καὶ φράτσεσθαι ἄπλοισι, καὶ πολέμιον ἐπὶ παρατάξεως οὐ χαλεπῶς καταΐλαειν, ἐπιστήμην, ταῦτα τῶν ἄλλων δικαίως ὀμνούντων καὶ θαυμάζόντων, οὐκ ἔστιν ὅστις μᾶλλον ἐγὼ θαύματος νέμωι τοῦ ἐν σοὶ τῆς αὐτόθεν σοφίας χαρίσματος. Σολομῶντος μὲν γὰρ θαυμάζεται καὶ παιδὸς ὄντος σοφία καὶ εὐθυδικία καὶ σοφὴ τινων ἀπύρων προ-
B ἑλημάτων διάκρισις· καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ συγγραφέων προθύμων ἐτύγγανε, πάντα βουλομένων τὰ ἐκεῖνου ὡσπερ ἐφημερίδας ποιεῖν· σοὶ δ' εἰ παρῆν ἄσκητος συγγραφεὺς, ἤνικα καὶ ἀπαλώτερον πολὺ

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἦν καὶ πρὸ τοῦ ἐς μέτρον ἦθης ἔλθεῖν. ἐπεὶ δ' εἰς τοῦτο προήεις, παρεγυμνοῦτο μὲν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές καὶ τὰ τῶν λογισμῶν ἰσχυρὰ διεφάνετο, συνεπεδίδου δὲ καὶ τὸ περί σέ θαῦμα καὶ μᾶλλον ἤπτετο τῶν ψυχῶν, ἀνήπτετο δὲ καὶ λαμπρὸς ὁ ἔρωσις, τὰ δὲ τῶν ἐλπίδων Ῥωμαίοις ἐπλατόνετο, καὶ πᾶσα δυσχεροῦς φύσις τῆ μεγάλης τῶν μελλόντων ἐπεκουφίζετο προσδοκίᾳ. Φιλανθρωπίαν γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ἐδόχεις καὶ σπλάγγνα οἰκτιρισμῶν ἐνεδεδύσθαι, καὶ ἐνεδέδυσσο, ἐκάμπτου τε συμφοραῖς τοῦ γένους, ὅσον οὐδ' ἂν οἱ περιπεσόντες αὐτοῖ· κἂν ἔτυχέ τις ὑπ' εὐθύνην γενόμενος, εἴτ' ἐρβύσθη τῆς καταδίκης, μᾶλλον ἐγεγύθεις ἐπ' αὐτῶν καὶ ἡδονῆς ἐπληροῦ ἤπερ οἱ γένει προσήκοντες.

Ταῦτα τὰς Ῥωμαίων ἐλπίδας ἀνύψου καὶ μεγάλας ἐποίη· ταῦτα πρὸς εὐχὰς αὐτοῦς τὰς ὑπὲρ σοῦ διανίστα, καὶ παρὰ ταῦτα ἡ προμήθεια καὶ τὸ μέγα τῆς συνέσεως χρεῖμα, ὧν ἐν ταῖς μεγίσταις τὸ σὸν γένος ἀπώνατο. Οὐ γὰρ ἦν ὕψου τῶν πατρὶ παρεδρεύων, καὶ σκέψεως περί πολεμικῶν προκειμένης ἀγόνων ἢ τινος ἐτέρου τῶν ἀναγκαίων, οὐχὶ καὶ γερόντων στρατηγῶν ἐμπειρίαν καὶ σοφῶν ἄλλως βουλευτῶν ἐνίκας φρόνησιν, καὶ τὴν καλλίστην εἰσέφερες τῶν γνωμιῶν καὶ ἡ μάλιστα τοῖς κοινοῖς βοήθειν εἶχε πράγμασιν. Ὅθεν καὶ τρόπαια καὶ νίκαις ἐκείνας, ἃς ἀπανταχοῦ τῆς Ἰλλυριῶν γῆς, καὶ Πελοποννήσου καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ αὐτῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ τῆς πρὸς Μαιάνδρον καρίας, αἱ χεῖρες Ῥωμαίων εἰργάσαντο, ἔρει μὲν ἂν τις αἴτιον μετὰ γε θεῶν τὸν βασιλεῖα καὶ πατέρα τὸν σὸν αὐτὰς ἐσχέκενα· οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ σοὶ γε, θεῖε βασιλεῦ, οὐδαμῶς ἕττον ἢ τῶν πατρὶ τὴν αἰτίαν τούτων προσεπιγράφεται, σκοπῶν οὐτως· διημέρευε βουλευόμενος ἐκεῖνος; συνδιημέρευες· νύκτας ὅλας προσεδάπανα τῆ σκόψει; προσεπκινύχιζες· ἐμερίζετο ταῖς φρον-

τίσι; συνεμερίζου· καὶ τοσοῦτόν γε δὴ τῆ νεότητι φαρτίωνης ἐδίδου. ὁπίσθον οὐδεὶς ἐκίον ἑαυτῷ τὰ μέγιστα ταλαιπωριῶν τε καὶ πόνων προσνέμοι.

Οὐ μέχρι δὲ τούτων ὑπὲρ Ῥωμαίων καὶ τοῦ θεοῦ σου κλήρου τὸ κηδεμονικὸν ἐπεδείκνυτο, οὐδὲ μόνον, ἐν τοῖς βασιλείαις καθήμενος, διὰ πολλοῦ τοῦ μέσου τὴν ἐπικουρίαν παρεῖχες τοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπαίρων, καὶ πολλάκις ἀπαίρων, καὶ τοῖς καθ' ἕκαστα καὶ μάλιστα τοῖς ἐν χρεῖα οὔτι βοηθείας ἐφιστάμενος, παρεῖχες μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὴν ἀρωγὴν, καὶ ὡς Ἰκανῶς ἀνελάμβανες. Ἔχει πολλά σου τῆς προνοίας καὶ παρουσίας ἡ τοῦ ἄστεος Φιλαδελφείας (9) περιχώρος κατορθώματα διηγεῖσθαι· ἔχει δὲ καὶ Μυσία καὶ Μηονία καὶ τὰ ἄνω Λυδίας, οὐκ ἐλάττω δὲ καὶ Ἰωνία καὶ ἡ περὶ ταύτην Ἄσια· οὐ γὰρ ἐστίν, οὐ πόλις, οὐ χώρα, οὐ τόπος τις ἄλλος ὅς, ἀπολαύσας σου παρόντος, οὐχ ἅμα καὶ τῶν καλῶν ἐνός συναπολαύσας ἐφάνη. Ἡ γὰρ φεύγοντας τοὺς ἐμόρους εἶδε βαρβάρους, ἢ στρατιομένους ἢ ἀλισκομένους, ἢ τι παραπλήσιον πάσχοντας, καὶ τὴν ἐκείνων ἐπανηγύρισε συμφορὰν, ἢ πόλισμά τι ἐδέξατο καὶ τῆς καταδρομῆς ἀπὸ πλάγῃ, ἐχυρύτερος ἐκτοῦ καὶ ἀσφαλέστερος γεγονώς, ἢ στρατιώτης περιελήφθη (10) φρουραῖς, καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἐπὶ λύμῃ προσιέναι· φοβερώσερος γέγονεν, ἢ τι ἕτερον σωτηρίας ἐχέγγυσον ἔσχε, καὶ τὴν θυμαστὴν περὶ πάντα κηρύττει σου πρόνοιαν. Καὶ γὰρ ὅπερ αἱ σκιαὶ πάσχουσι, προσιόντος ἡλίου, τοῦτ' ἀτεχνῶς, ὡς μόνον προσήγγιζες, πᾶσα βαρβαρικὴ σύστασις ἐφαίνεται πάσχουσα, σκεδαζομένη καὶ λυομένη καὶ τὴν παρουσίαν οὐ φέρουσα.

Ἄλλὰ τὰ μὲν εἰρημένα ταῦτα τῆς τοῦ βασιλέως, τοῦτο μὲν ἀνδρίας, τοῦτο δὲ κηδεμονίας, τεκμήρια πόρρω τοῦ νῦν ἐστίν, καὶ εἰ μὴ πολλοῖς πρότερον ἔτεσι γέγονεν ἂ δ' ἐγγύτερόν ἐστι καὶ τῶν ἀκούοντων ὡσπερ ἐν ὀφθαλμοῖς, ἐβουλόμην (11) τὸ τῶν ποιητῶν ἅπαν σύνταγμα περιεῖναι τῷ βίῳ, κάκιστοις συμφορήσασσι καὶ μίαν ἀρμοσαμένους φωνὴν παραχωρηῆσαι περὶ τούτων εἰπεῖν· τάχα γὰρ ἔδοξαν ὁπωσοῦν τῆ φύσει προσιέναι τῶν ἔργων, ὡσπερ ἑράνου φορὰν ποιησάμενοι καὶ συνεισενεγκόντες τῷ λόγῳ, ἄλλος ἄλλο τι τούτις μεγαληγορίας ἐμπεπνευκότες ποιητικῆς καὶ δυνάμεως. Ἐμοὶ δ', ὀπότερον ἄρα καὶ δράσαιμι, οὐκ ὀλίγον φοβεῖσθαι παρίστανται. Δέδοικα γὰρ μὴ, φθεγγάμενος, θρασύτητος ἐγκλημα καὶ ἀπονοίας, ἔτι δὲ καὶ ἀμαθίας, ἀπίστομαι, εἰ σμικρῶ καὶ χαμαιπετεῖ λόγῳ ἔργον ὑπερῷλλον ἀξίωμα ταπεινώσω, θεόν τοῖς ὑψηλοῖς τὸν ὑψηλὸν προσιέναι, οὐ μὴν καὶ τὸν ἄλλως ἔχοντα καὶ ὅς, εἰπεῖν τολμήσας, εἰς ἀδοξίαν τῶν προκειμένων ἐρεῖ. Δέδοικα πάλιν, σιγήτας, τὰς τῆς ἀγνωμοσύνης ἐτέρωθεν ἀναπηδῶσας αἰτίας· ἀγνωμοσύνη γὰρ ἀληθῶς, εἴ τις καὶ ὁπωσοῦν φθέγγεσθαι δύναται, εἴτα σιγῇ παρέρχεται ἂ μὴ θέμις σιγᾶν. Τῶν οὖν δύο τοῦλαττον ἐλόμενος φοβερόν (μέγα γὰρ ἀγνωμοσύνη

A juventuti laxamenta dabas, quantum nemo sibi libens maximas calamitates et pœnæ assumeret.

Non eatenus super Romanis et hæreditate a Deo data sollicitudine ostendebas, non tantum, in regibus æsicens, longo intervallo rebus afferebas auxilium, sed etiam discedens et sæpe discedens, et unicuique atque præsertim præsidio indigentibus astans, magnæ cum ubertate præstabas subsidium, et maxime reficiebas. Habent multa tuæ providentiæ et opitulationis facinora enarrare circumjecta Philadelphiæ; habent et Mysia et Meonia et Lydia superior, nec minora Ionia et quæ circumdat eam Asia: non est enim aut civitas, aut regio, aut alius quis locus, qui te præsentem fructus, non simul aliquo beneficio perfructus evaserit. Sive enim fugatos viderit propinquos Barbaros, sive trucidatos, sive captos, sive aliud quid patientes illorum celebravit cladem, sive aliquod oppidum acceperit et ab incursionibus fuerit liberatus, factus ipso munitior atque tutior, sive copiæ relictæ fuerint ubique in præsidiis, et ad nocendum prodire volentibus terribilior extiterit, sive alium quemvis salutis habuerit obsidem, admirabilem tuam prudentiam in his prædicavit. Etenim quod tenentur, adveniente solo, experiuntur, illud proprusus ubi tantum appropinquabas, omnis barbaræ coitio experiri visa est, cum dissipata fuerit ac dissoluta, atque præsentiam non toleraverit.

C Sed hæc quæ dixi tum regiæ strenuitatis, tum sollicitudinis testimonia a tempore præsentem procul absunt, et nisi multis abhinc annis innotuerint. De his autem quæ propinquiora sunt et audientium quasi ante oculos, omne poetarum agmen superesse velim, et eis consensientibus et unam optantibus vocem dicenda permittere: mox enim ad naturam rei quocumque modo videretur attingere, quia unusquisque tribulum daret et conferret dicendo, cum alius aliud quid ex magniloquentia de robore puerosc inspiraret. Mihi vero, quomodocumque egerim, non parum timere superest. Metuo enim ne locutus temeritatis vituperationem et dementiæ et etiam ignorantiæ sustineam, si parvo et humi serpente sermone facinorum præstantiorem dignitatem imminuam, cum oporteat excelsis excelsum aliquem consonare, non autem illum qui aliter sese habet et qui dicere ausus, ad rerum dedecus loquitur. Metuo revisus ne, silendo, injustitiæ orimen aliunde in me redundet; illud enim injustitia est, si quis, cum loqui quocumque modo possit, silentio prætercat quæ silere nefas est. Quorum ergo ex duobus minus timendum eligens (magnum enim malum

(9) Moschopolus Π. σγ. ρ. 131: Φιλαδέλφεια πόλις, τὸ φει δὲ φθογγὸν· φιλαδέλφεια δὲ, ἰώτα.

(10) Malim περιελήφθη· « Milites relictii sunt in

castellis ac præsidiis. »

(11) Post ἐβουλόμην perisse ἔν videtur.

injustitia est et magna sunt illius poenæ (sermonem faciam: omnino autem ignoscatur, si, omne conferendo studium ut verba facili excoquandæ proferam, in vilis in propositum delinquam.

Jam ergo res Asiaticas meus rex recte componebat, atque, parum abest, recte composuerat cum pater et rex ad se ipsum et Europam illum convocavit, res maxime necessarias deliberandas et agendas, quales sæpe regium imperium circumveniunt causas prætendentes convocationis. Convocatus est igitur, et etiam illa orbis excelsa et magna civitas habuit. Et tunc per decessum regis, erigitur Persarum genus, in nostra Asia circumfusum, Deo fœdistragum, fœdistragum et in homines legitime Deo confidentes, et evectum congregatur, et congregatum recepit animum, et arma capit nunc latrocinia, nunc incursiones faciens cumque numero ingens esset et undique aggrederebatur, turbulentum si unquam fuerit et nefarium in Asia se constituit. Sed contra illos procedis et cursus, o rex, vehementior subito, sicut cæli fulmina, juxta ira impellente, in illos irruis: tum propriam perniciem agnoscunt, tunc (1), quod in eorum capitis exitium arma tua tentare ausi fuerint.

οἰκείον ἐπιγνώσκουσιν ὄλεθρον, καὶ τότε ὡς ἐπὶ κελῶν τῶν σφετέρων κεφαλῶν τὴν πείραν τῶν ὀπλῶν ἐτόλμασαν.

Multa vero ex his quæ in intervallo egisti silentio prætermittam, consilio, cogitata, proposita neque die neque nocte remissa, armorum comparationes, apparatus belli, concursationes ad auxilia petenda, machinationes, insidias, incursiones, nunc apertas, nunc occultas, prout aggredientibus videbatur conferre, suasiones de bello componendo, et rursus adhortationes ad bellum et cætera quæcumque testantur te ducem optimum atque perfectissimum exstitisse. Illud autem magnum specimen amoris erga nos, fiducia in Deum, et etiam magnanimitatis, strenuitatis, et incitamenti dicere non aversabor, te scilicet nunquam deseruisse milites, sed ipsum duxisse eos more ducis, et, sicut militem in pugna et in acie interfuisse, et prælii locum sanguine Persarum imbuisse. Hoc ipsum facinus regio inter Lydiam et Ioniam sita cognovit; aliud vero clarissimum, et illud non multo hisce diebus posterius, circa Laodicæam patratum est: et ante ista non inferius eis aliud Philadelphi civitas prope seipsam factum esse conspexit. Perfruita est quoque talibus non exiguis citra Mæandrum Caria; et media maxime Ionia multis perfruita est, et vidit magnum flumen Caystrum fluctus sanguine Persarum tinctos; et sita versus Olympum Phrygia et etiam Mysia quæ ingentes Persarum copias excepit, magnam apud illos vidit regis victoriam; denique, ne longior sita, in Asiam progrediendo et eam mundando a Barbaris, rex illam alio modo contaminatam reddit, cruore scilicet Barbarorum.

Bellica ergo hæc regis facinora (et nonnulla

κακῶν καὶ μεγάλα ταύτης τὰπει(μια), τοῦ λόγου γενήσομαι: πάντως δὲ συγγνωσθήσομαι, εἰ, πᾶσαν εἰσφέρων σπουδὴν ἐραμίλλους τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις ἐνδείξασθαι, ἄκων διαμαρτάνω σκοποῦ.

Ἦδη, μὲν οὖν τὸν ἐμὸν βασιλεῦσα τὰ κατὰ τὴν Ἀσίαν εὖ διατιθέμενον καὶ, μικροῦ δεῖν, εὖ διατιθέμενον, ὁ πατήρ καὶ βασιλεὺς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν Εὐρώπην μετεκαλεῖτο, σκέμματά τινα τῶν ἀναγκαιοτάτων καὶ πράξεις, οἷα πολλά καὶ πολλακίς τὴν βασιλείων ἀρχὴν περιστάται, πρόφασιν ἔχων τῆς μετακλήσεως. Μετεκαλεῖτο γαῦν, καὶ αὐτὸν ἡ τῆς οἰκουμένης ἀκρόπολις ἦδε καὶ μεγαλόπολις εἶχε καὶ τότε πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως διάδοσιν ἐπαίρεται τὸ τὴν ἡμετέραν Ἀσίαν περικαθήμενον Περσικὸν γένος, ἔκσπονδον τοῦτο Θεῶν, ἔκσπονδον δὲ καὶ ἀνθρώπων τοῖς γησίως Θεῶν προσανέχουσι, καὶ ἐπηρμένον συνίσταται, καὶ ἀναβαρσεῖ συστάν, καὶ ὄπλων ἀπτεται, καὶ τοῦτο μὲν ληστείας, τοῦτο δὲ καὶ ἐκδρομαῖς χρώμενον, πολὺς τε ἦν ἀριθμὸς, καὶ πολλαχόθεν πρυσβάλλον, ὀχληρὸν εἶπερ ποτὲ καὶ λυπηρὸν τοῖς ἐν Ἀσίᾳ καθίσταται. Ἀλλὰ διαβαίνεις πρὸς τούτους, καὶ πάλιν, ὦ βασιλεῦ, σφοδρότερος τοῦ συνήθους καὶ οἷόν τι τῶν ἐξ οὐρανοῦ βελῶν, θυμοῦ δικαίου κινουόντος, ἐμπίπτεις αὐτοῖς. καὶ τότε τὸν κελῶν τῶν σφετέρων κεφαλῶν τὴν πείραν τῶν ὀπλῶν ἐτόλμασαν.

Ἀλλὰ γὰρ πολλά σου τῶν ἐν μέσῳ σιωπῇ παρελεύσομαι, βουλὰς, ἐπινοίας, φροντίδας, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν οὐ διαλείπουσας, ἀπλῆσεις, παρασκευὰς, μεταβάσεις πρὸς τὸ χρῆζον αἰεὶ βοήθειας, ἐνέδρας, λόχους, ἐπιθέσεις, τὰς μὲν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, τὰς δ' ἐκ τοῦ προφανοῦς, ὡς ἂν ἐδόκει: συνενεγκεῖν μετιούσιν, εἰσηγήσεις τοῦ πῶς μετιτέον τὸν πόλεμον, καὶ αὐτὸ παρακλήσεις πρὸς πόλεμον, τὰλλα ὅσα σε στρατηγῶν τὸν ἀριστον παριστάνειν εἶχε καὶ τελεώτατον. Ἴκεῖνο δὲ μέγα σύμβολον ἦν ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς, ἐλπίδος τῆς πρὸς Θεὸν, καὶ ἐπιγενναιότητος, ἀνδρίας, παρακλήσεως, ἀπάντων τῶν καλλίστων, λέγειν οὐ παραιτήσομαι, ὅτι καὶ τὴν στρατιάν οὐκ ἐξέπεμψες, ἀλλ' αὐτὸς ἡγες στρατηγοῦ νόμῳ, καὶ τῆς παρατάξεως στρατιωτικῶς καὶ τῆς μάχης μετεβίβησας, καὶ τὸν τῆς συμπλοκῆς τρόπον ἀπὸ Περσικῶν αἰμάτων ἐμέθυσσας. Τοῦτο μὲν οὖν σοῦ τὸ ἔργον ὁ μεταξὺ Λυδίας καὶ Ἰωνίας ἐγένετο τόπος: ἄλλο δὲ περιφανέστατον καὶ αὐτὸ ἡμέραις ὕστερον οὐ πολλακίς περὶ πού Λαοδικεῖαν πέπρακται, καὶ πρὸ τούτων οὐκ ἔλαττον τούτων ἕτερον ἡ Φιλαδέλφου πόλις ἀγγιστά περὶ ἑαυτῆς γεγεννημένον εἰώρακεν. Ἀπὸ γὰρ οὐκ οὐκ ὀλίγων καὶ τῆ πέραν Μαιάνδρου Καρίας καὶ Ἰωνίας δὲ τὸ μεσαίτατον πολλῶν ἄλλων ἀπήλαυτεν, ὅπου καὶ πολὺς βέων ὁ Κᾶυστρος ὕμῳ τὸ βόθιον ἐξ αἰμάτων ἔβαψε Περσικῶν: ἡ δὲ γε πρὸς Ὀλυμπον Φρυγία, εἴτουν Μυσία, μέγα Περσῶν στρατεύμα δεξαμένη, μέγα καὶ τὸ κατ' αὐτῶν τοῦ βασιλέως εἶδεν ἐκνίκημα. Συνελόντα δὲ φάναι, διαβάς εἰς Ἀσίαν, καὶ καθάρων ἐκ Βαρβάρων ταύτην, ὁ βασιλεὺς χρανηθῆναι τρόπον ἄλλον αὐτὴν βαρβαρικῶς λύθροις πεποίηκε.

Πολεμικὰ μὲν οὖν πράξεις αὗται τοῦ βασιλέως,

καὶ τὰς πλείους παρῆκεν ὁ λόγος, τὸ μῆκος ὑφορώ-
μενος· αἱ δ' αὐτὰ καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν προνοίας
ἐναργεῖς ἀποδείξεις. Ἐχεται δὲ τῆς αὐτῆς προνοίας
καὶ ἡ περὶ τὰ φρούρια πράξις, οἷς δὴ παμπόλλοις
τὰ κείρια διειληφώς τῆς γῆρας, τὰς ἐφόδους Περ-
σῶν ἀπετείχισε. Πρὸ δὲ τούτων ἐκεῖνο μέγα κηδε-
μονίας τεκμήριον καὶ τοῦ πᾶν ἀγαθῶν Ῥωμαίων τὸν
βασιλέα καὶ βούλεσθαι καὶ εἰς δύναμιν πραγματεύε-
σθαι, ὃ με (πῶς; οὐκ οἶδα) μικροῦ καὶ διεδραμεν,
ὄν γε καὶ ταῦτα τοσοῦτον, λέγω δὴ ὁ τῶν μεγάλων
Τράλλεων τειχισμός.

Ἦσαν μὲν (12) οὖν αἱ Τράλλεις πόλις ἐν καλῶ
τῆς Ἀσίας κειμένη, μεγέθους τε μελίζονος ἢ κατὰ
τὰς πόλεις ἀπολαύουσα, καὶ περιφανῆς ἐν ταύταις
ὑπάρχουσα· ἦσαν δὲ πάλαι ποτὲ, πρὶν δευλονότι τὸν
πάντα μεταβάλλοντα χρόνον καὶ αὐτὰς φθεῖραι με-
ταβαλόντα καὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἐξῶσαι τῶν πόλεων,
τείχη τε καθελόντα, οἰκίας τε ἀνατρέψαντα, καὶ
τῶν ἐρειπίων μόνων γνωρίζεσθαι καταλείψαντα.
Ἀλλὰ μέχρι σοῦ, βασιλεῦ, ταῖς Τράλλεσιν ἡ φθορὰ
καὶ τῶ χρόνῳ ἡ καύχησις· νυνὶ δὲ διὰ σοῦ πάλιν ἐν
πόλεσιν ἐκεῖναι, οὐ κατὰ φιλοτιμίαν τοῦ πόλεως
τοσαύτης οἰκιστὴν ἀκούεσθαι βούλεσθαι (οὐδὲ γὰρ
ἐραστὴς γε σὺ κενῆς δόξης, οὐδ' ἐθέλεις ἐπὶ γῆς,
κατὰ τοὺς μὴ ἔχοντας ἐλπίδα, μέγα κτήσασθαι
ὄνομα), ἀλλὰ κατὰ χρεῖαν φρουράς τῇ Ἀσίᾳ καὶ
τοῦ μόνου ταύτῃ συμφέροντος. Ἀνιστᾶς οὖν αὐτῇ
καὶ, δι' αὐτῆς, τῇ πάσῃ σχεδὸν Ἰωνίᾳ λαμπρὸν τὸν
περίβολον ἀποδίδως, καὶ τὴν ἄλλην ὅση πόλεως ἐστὶν
εὐπρέπεια, καὶ οἰκῆτορας αὐτῇ πλῆθος ἀποχρῶν
ἀπονέμεις, ἀριστίνδην τούτου τὴν ἐπιλύγην οὐκ ἐκ
μίας πόλεως, ἐκ δὲ πολλῶν ποιησάμενος, οὐχ ἕνα
μόνον τῆς δεχομένης, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκπεμφατῶν
ὡς φύλακες.

Ἀρετῶν μὲν οὖν τῶν ἄλλων τοιαῦθ' ὁ βασιλεὺς
ἐξενήνοχε δεῖγματα καὶ εἶτι γε τελεώτερον ἐξενέγκοι
προῖων τῶ χρόνῳ καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιούμενος
ἐν θεῶ· τί δὲ περὶ τῆς πρώτης καὶ μεγίστης τῆς
κατ' αὐτὸν, εὐσεβείας δὴ λέγω, τί περὶ ταύτης
ἔρεῖς; ἔχεις ὑπερβολὴν ταύτης δεικνύουσι; ἔχεις
εἰπεῖν ὡς ἦν ποτε τοῦδε τοῦ ἀγαθοῦ ἢ φύλαξ ἀκρι-
βέστερος, ἢ ζηλωτὴς θερμότερος, ἢ κήρυξ τρανότε-
ρος; καὶ τίς ὁ ἐπαναγαγὼν σε παρασυρόμενον πρὸς
ἄ μὴ θέμις εἰπεῖν (13); Τίς ὁ πρὸς Βαβυλωνίαν καὶ
τοὺς Ἀσσυρίους αἰχμαλωτὸν ἀπαγόμενον εἰς Ἱερου-
σαλήμ ἀνασώσας; μάλιστα δὲ τίς ὁ ἐξ Ἐφῶς πρὸς
Δυσμὰς καὶ τὸν ἐκεῖ ζόφον βία φερόμενον μεταβα-
λεῖν ποιήσας ἐξαίφνης τὸν δρόμον, τὴν πρὸς φῶς
καὶ πάλιν κινεῖσθαι σοὶ δοῦς καὶ τὴν ἀκίνητον ἐν
αὐτῷ χαρισάμενος Ἰδρυσιν; Οὐχ ὁ νέος οὗτος Ζορο-
βάβελ (14), ὁ τὴν ἀλήθειαν καὶ φιλήσας καὶ τιμήσας

(12) De Trallibus ab Andronico instauratis vide
Nicephor. Gregoram Hist. v. 5, 8, ubi in notis Boi-
vinus hunc Gregorii locum, ab ἦσαν μὲν ad ἐν πό-
λεσιν ἐκεῖναι, e codicibus protulit. Quadriennio
pondum elapso urbs, mala ave restituta, fuit a
Turcis expugnata; de qua enim orator loquitur ut
inter civitates numeranda, manifestum est hanc
orationem circa a. 1282, vel 1283, fuisse habitam.

A præmittit sermo, numerum ubi suspicatur) hæc
illius super nos sollicitudinis manifestæ sunt
significationes. Sollicitudinis istius pignus est,
factum pertinens ad præsidia, quibus numerosio-
ribus opportuna regionis loca intercludens, ag-
gressus Persarum prohibuit: sed ante ista illud
quod maxime testatur regis sollicitudinem, et
illum Romanis prospera quæque aptare et pro
viribus operari, me (quomodo? nescio) pene fugit,
quamvis non alius impar sit, magnarum dico Tral-
lium instaurationis.

Erant equidem Tralles urbs in pulchro Asiæ situ
collocata et maiore quam quæ urbibus est gloria
perfruens, et inter illas præclara: erant autem
ita quondam, prinsquam scilicet omne ad quod
B servat et tempus illas subnectendo diruerit; et ab
urbium numero amoverent mœnia disturbando,
damosque evertendo et nisi ruderibus agnoscendum
relinquendo. Atusque ad te Trallibus erat exitum et
tempori triumphus; nunc autem per te rursus
sunt inter civitates, non quia tantæ urbis aucto-
rem dici studeres (non enim amabas tu vanam
glorium, non volebas, super terra, sicut qui spem
non habent, magnum nomen adipisci), sed pro-
pter necessitatem Asiæ tuendæ et solam illius utili-
tatem. Postquam ergo illam instaurasti et per
illam dedisti universæ fore Ioniæ clarum muni-
mentum, et restitisti novam quæ congruit urbi
dignitatem, incolas numero sufficiente tribuis, opti-
mos quosque non ex una civitate, sed ex multis
C seligendo, non ideo tantum ut acceptam urbem,
sed etiam ut relictas custodiant.

Virtutum aliarum similia rex protulit exempla,
et perfectiori modo protulit tempore progrediendo
et apud Deum invalescendo: quid autem de
prima et maxima illius virtute, pietate scilicet,
quid de ea dicis? Potesne illius præstantiam osten-
dere? Potes dicere boni virtutis custodem illo
fuisse solertiolem, æmulum flagrantiolem, et
præconem manifestiolem? Et quis reduxit te, va-
gantem ad ea quæ dicere nefas est? Quis captivum
ad Babylonem et Assyrios adductum ad Jerusalem
revocavit? Quis præsertim ex Oriente ad Occiden-
tem ferentis hic invito rege tenebras cursum mu-
tare compulit, et dedit, ut rursus ad lumen venias,
et præstitit in illa firmiter confirmare? Nonne
ille ille Zorobabel qui veritatem dilexit et coluit
atque fortem sese rursus significavit, atque ma-
gnam Jerusalem, videlicet Ecclesiam, restituit? Et

(13) Innuit Gregorius tempus quo opinionem
Latinorum de processione S. Spiritus, turbatur.
Huc etiam sequentia adludunt, et in primis ubi
ἐξ Ἐφῶς πρὸς δυσμὰς καὶ τὸν ἐκεῖ ζόφον φερόμενον
se ait.

(14) Notum ex libro primo Esdræ Zorobabel
præcipuum Israelitarum ducem eos e captivitate
Babylonica Jerusalem reduxisse, atque ibi tem-

quis arcem confessionis tuæ labefactam et humi corruere imminuentem, ac pene corruam stabilit et rursus stare jussit, et recte ad cœlum erexit, superbum tuum eversorem eiecit et abstulit, et illius instrumenta (a) igni ingenti tradidit? Fudus equidem percussimus, et non per Deum, et pactum, sed non per Spiritum ejus (opportune divinus Isaias loquatur), et decem annis continuis in adversum sententiæ nostræ ambulavimus, et exinde et fabula et opprobrium et ludibrium et subannatio his qui sunt in circuitu nostro facti sumus; et fœdus (proh pudor!) erat bona instituta mutare et transgredi terminos, quos posuerunt patres nostri, ut quid fiat? ut terram firmiter teneamus, nos ad cœlum impellere jussi! Allamen, cum hoc non successerit, satis docendum est si, postquam miserat nos Deus et humiliaverat et illum quærere edocuerat nos calamitatibus flexos et castigatos, secunda fuerit audaciæ aggressio: in vanum enim delinquere videbantur, ut, quemadmodum ait, simus deinceps in cultu puriores et in adoratione irreprehensibiles; quinam sanæ fidei, da mihi, seclatores et in omnibus gentibus doctores? quinam rectorum dogmatum patres? Quinam tribuerunt illis ad quos transmigrare coacti sumus non modo legum divinarum accuratam cognitionem, sed et disciplinarum utique notitiam, et illorum mentem atque linguam litterarum beneficio atque consilio nobilitaverunt? Sed præterea ita videbatur, et secundum quod visum fuit, actum est. Et tu illie mecum regem inspicias; vide quomodo zelus legis Domini et despecti testamenti eum comedeat; quomodo, cum nec auxilium terre posses, nec reprimere cladem libere vulgatam et in omnes animos grassantem, mœstus et tristis, quomquam non videbatur vitam degebat, ita ut ignem in visceribus succendi et ab illo curripi cor ejus videretur.

ἔδοκει, τὸν βίον διήγεν, ἐπεὶ καὶ πῦρ ὑποσφύζειν ἐν καρδίᾳ ἀλίτρωσθαι.

Quæ et unde rerum istarum fides? Ex ipsis quæ nunc videmus. Ubi enim auxiliandi facultatem habuisti, quale studium et alacritatem! Non tulit scire respirare antequam pietatem prædicaverit, nec de rebus suis cogitare, neque quidquam ex rebus internis componere, nec de externis curare, nec alia verba proferre, nisi « festinemus novus

plum edificasse. Et esse scriptoribus Christianis Jerusalem Ecclesie symbolum quis ignorat?

(15) Ille πορθητὴς fidei Gregorium est Vecci, puto, allegoria, qui, cum Latinis faveret, fuit ab Andronico missus in exilium. Interpretationem confirmat glossa in cod. 1310: Κατὰ τοῦ Βέκκου καὶ τῆς τότε ἐνώσεως.

(16) Igni traditum fuit Vecci volumen: vide Veccum Oral. de injusta sui depositione p. 29.

(17) Illa non plane intelligo. Vultne immerere se rerum terrenarum causa Latinis fuisse, scilicet ut Michaeli Palæologo, cui placebant, placeret?

(18) Cod. 3010, σί, si bene legi. Locus est vitiat. Forsan, ἢ οἶ, ut ἢ sit comparativi καθαρώτεροι

καὶ ἰσχυρὰν ἀνομολογήσας, καὶ τὴν μεγάλην Ἱερουσαλήμ, εἴτουν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνοικοδομήσας; ὁ τὸν πύργον σου τῆς ὁμολογίας διασειόμενον, καὶ εἰς γόνυ πεσεῖν κινδυνεύοντα καὶ μικροῦ γε πετόντα, ἔδρασας πάλιν καὶ ὀρθὴν στῆναι ποιήσας, καὶ ἀκλινωῶς πρὸς οὐρανὸν ἀνατείνας, τὸν μέγαλχυχόν σου πορθητὴν (15) διασεῖσας καὶ καθελὼν, καὶ αὐτοῦ τὰ σκεύη μεγάλη φλογὶ (16) παραδοῦς; Βουλὴν μὲν οὖν ἐποιήσαμεν, καὶ οὐ διὰ Θεοῦ, καὶ συνθήκην, καὶ οὐ διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ (εἰς καιρὸν ὁ θεῖος Ἰσαίας λεγέτω), καὶ δέκα ἐξῆς ἔτη ὀπίσω, τῆς διανοίας ἡμῶν ἐπορεύθημεν, ἐξ οὗ καὶ παραβολὴ καὶ ὄνειδος καὶ χλεύη καὶ μωκῆρισμὸς τοῖς ἔθνεσι καὶ κύκλῳ ἡμῶν ἐγεγόνειμεν· ἢ δὲ βουλὴ (φεῦ τῆς αἰσχύνης!) τὰ καλῶς κείμενα κινεῖν καὶ ὄρια μεταίρειν ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες ἡμῶν, ἵνα τί γένηται; ἵνα τὴν γῆν βεβαίως οἰκήσωμεν (17) οἱ πρὸς οὐρανὸν ἐπέγεισθαι κελεύθημεν. Εἴθ', ὡς οὐ τοῦτο προέβαινεν. ἀγαπητὸν δὲ καὶ εἰ μὴ τούναντίον, ἐγγελίωντος ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ σμικρύνοντος καὶ αὐτὸν ζητεῖν ἐκπαθεύοντος ὑπὸ τῶν συμφορῶν νοθετουμένους καὶ καμπτομένους, δευτέρα τῆς τόλμης ἀφορμὴ· ἔδοκει γὰρ ἤδη καὶ διὰ κενῆς ἀνομεῖν, ἵνα φησὶ, καθαρώτεροι τὸ εἶθας ὦμεν τοῦ λοιποῦ καὶ τὴν λατρείαν ἀμώμητοι· οἱ (18) τῆς ὀγιανούσης, εἶπέ μοι, πίστεως ἀκριβιωταὶ καὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη διδάσκαλοι; οἱ τῶν ὀρθῶν θυγμάτων πατέρες; οἱ παρασχόντες τοῖς πρὸς οὐς ἐξεδιαζόμεθα μετατεθῆναι, οὐ μόνον δὲ νόμων τῶν θεῶν ἀκρίβειαν, ἀλλὰ καὶ παιδείας ὅλως γινώσκοντες, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἅμα καὶ γλιώττης βάρβαρον τῇ εὐεργεσίᾳ ταύτῃ καὶ μεταουσίᾳ τῶν λόγων ἐξευγενίσαντες; Πλὴν οὕτως ἔδοκει, καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ἐτελεῖτο. Κάνταῦτα σύ μοι σκόπει τὸν βασιλεῖα· ὄρα πῶς ὁ ζῆλος τοῦ νόμου Κυρίου καὶ τῆς οὕτω παρεωραμένης διαθήκης κατήσθιε, πῶς, ὅτι μὴ βοηθεῖν εἶχε, μηδὲ τὸ κακὸν ἀναστῆλιν ἀκάθεκτα φερόμενον καὶ ψυχῆς ἀπάσης ἀπτόμενον (19), πενηθῶν καὶ σκυθρωπάζων, κὰν μὴ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ἔδοκει, καὶ αὐτὴν ὑπ' αὐτοῦ τὴν

B

C

D

τίς καὶ πόθεν τούτων ἡ πίστις; ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν νῦν ἠρωμένων. Ὡς γὰρ τοῦ βοηθεῖν κύριος γέγονε (20), βαβαὶ τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ τάχους (21)! Οὐκ ἤνεγκε σχεδὸν ἀναπνεῦσαι πρὶν τὴν εὐσίθειαν κηρύξαι, οὐ φροντίσαι τῶν κατ' ἑαυτὸν, οὐ τῶν ἐντός τι διαθεῖναι, οὐδὲ περὶ τῶν ἐκτός διαστῆλαι, οὐ λόγον ἄλλον προσεγοχεῖν, ἢ ὅτι, « Σπεύδω-

consequentia. Sententia erit ironica et cum interrogatione pronuntianda, ejus signa, quæ apposui, codices exhibent. Φησὶ indicare videtur appositas esse voces adversarii, Vecci forsitan.

(19) Veros animi sensus, vivente Michaeli Palæologo, celaverat Andronicus: cf. Nic. Gregoras vi, 1, 2.

(20) Morle, scilicet, patris, Michaelis Palæologi.

(21) Glossa in cod. 1310: Σημείωσαι τοὺς ἐπίνοους οὐς γενῶσι τὰ σχίσματα. Glossator erat Λατινόφωνος.

(a) Libros ejus scilicet.

μεν Ἰσραὴλ ὁ νέος, ἐπαναγώμεθα πρὸς Θεόν, ἐπιστρεφώμεθα, τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐπιλαμβάνομεθα καὶ πρὸς τὴν λάμψιν τοῦ φωτὸς αὐτῆς πορευώμεθα. » Οὐχ οὕτω ποτὲ σφοδρὸν ὕδατος ῥεῦμα, ῥέον κατὰ πρηνούς, εἰτά τισι μηχαναῖς ἀνισχόμενον, ὀξέως ἂν φέροιτο, τοῦ κωλύοντος ὑποσπασθέντος καὶ ἀνακοπέντος, ὡς ὁ βασιλεὺς, δραζόμενος αὐτίκα καιροῦ, ὀξὺς ἦν ἐπείγων ταῦτα καὶ λέγων καὶ διαπραττόμενος. Εἶ γὰρ εἰδὼς ὡς ἦδε τάξις ἀρίστη καὶ λασιτελεστάτη, παντὸς ἀρχομένοις καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι καὶ εἰς Θεὸν ἀναπέεσθαι, καὶ αὐτὸς τῆς εὐσεβοῦς αυτοκρατορίας εὐσεβῆ κρηπίδα πηγνύμενος, αἴρει μὲν ἅπαν σκῶλον καὶ πρόσκομμα τῆς θείας αὐλῆς, καὶ τοὺς λίθους τῆς εὐθείας καὶ βασιλικῆς καὶ μόνης πρὸς οὐρανὸν φερύσης ὁδοῦ διαρρίπτει, ἀνούθευτον δὲ καὶ καθαρὸν τὸ σέβας ἕδηλον αὐτὸ ποιοῦντας μακρὰν ποιησάμενος (22).

Καί γε πρὸς τοῦτό σου τὸ ἔργον, ὦ βασιλεῦ, οὐδὲν βαρβαροκτονίαι, καὶ ἀνδραποδιῶν καὶ ἐκδουλώσεις ἐθνῶν, καὶ νίκαι κατὰ πάσης ἀντιστρατευομένης δυνάμεως, οὐδὲν ἐκπορθήσεις πόλεων καὶ ἀλώσεις καὶ κατασκαφαί, οὐδ' αὖ ἀνεγέρσεις καὶ τειχισμοὶ καὶ συνοικισμοί, καὶ ὅ τι ἂν εἴποι τις τῶν μεγάλων πάντων γὰρ ὑπέρεται τῶν τοιούτων. Τοῦτο δὲ σοὶ καὶ οὐρανομήκης στήλη, τοῦτό σε καὶ βασιλεύτατον δείκνυσιν, ὅτι καὶ ὅποσπ δὲ βασιλέων ἔργα βασιλικῶ τῷ πήγει τοῦτο νικᾷ. Ἐκεῖνο δὲ μόνον συμπαραμετρεῖται τούτῳ, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἐκεῖνο βλέπον τοῦτο κατώρθωται, καὶ ἀκριβῶς ἐξίσωται, ὃ γε Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑμῶν βασιλέων πατήρ, διαπεπραγμένος ἐψάνη, τὴν βασιλείαν ἀναμίξας τῇ εὐσεβείᾳ, μάλιστα δὲ ὑποτάξας, καὶ μέγας οὐκ ἐκ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ τοῦ τῆς οἰκουμένης κράτους ἀναδειχθεὶς, ἐκ δὲ τοῦ τὴν ἀλήθειαν καταλιθῆναι, καὶ πρὸς Χριστὸν μετακλίνας, καὶ τὴν τῆς Τριάδος μίαν ἐπιγνώσασθαι θεότητα· οὐ καὶ σὺ, βασιλεῦ, υἱὸς καὶ διάδοχος ἀληθῆς, κατ' ἔχων τῆς αὐτοῦ βεβηκῶς προαιρέσεως, τὸ μετὰ Χριστοῦ ζῆν, ὡς ἐκεῖνος, ὡς κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἀγαπήσας καὶ πάντων προσημύσας τῶν ἄλλων. Τὰ ἐκεῖνου δὲ μόνον καὶ τὰ σὰ συνέρχεται καὶ συμβαίνει, καὶ εἰς ἓν ἀκριβῶς συναρμόζεται, ὡς νέον ἐκεῖνον (23) μὴ χρῆναι, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἕτερον ἢ τὸν ἐκεῖνου σύμφρονα σὲ καὶ ὁμότροπον ὀνομάζειν.

Καὶ μὴν οὕτω λαμπρῶς ἐχούσης τῆς εὐσεβείας τῷ βασιλεῖ, ἐτι κάκεινό που θαυμάσιον ἐνοῆσαι, ὅτι καὶ ὅσαι τῶν ἀρετῶν ἀκολουθοῦσαι ταύτῃ τυγχάνουσι, ζῶσαν ὡσανεὶ καὶ ἐνεργῶν καθίστασαι, καὶ ταύτας ὁ ἐμὸς βασιλεὺς προσκτισάμενος φαίνεται. Καὶ μοι σὺ συμπαθείας καὶ φιλανθρωπίας καὶ οἴκτου ζητῶν ἀποδείξεις, μὴ ταύτας διὰ λόγου λαβεῖν ἀναμείνης. Βάδιζε δὲ πρὸς τὰ δεσμωτήρια, κάκει τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ ζητούμενον καταμάνθηνε· ἴδε δεσμίους

(22) Glossator orthodoxus in eodem codice: Μάττην, ὦ Πάτερ, κατὰ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας καὶ ἀλογίστων εἰρηκῶν εὐσεβείᾳ γὰρ ζῶσι καὶ κατὰ Θεὸν πολιτεύονται, τὸ περὶ θεολογίας μηδὲν λυπηνάμενοι.

A Israel ad Deum redeamus, convertamur, legem illius apprehendamus, et ad splendorem luminis ejus ambulemus. » Non itaque vehemens unde cursus præceps fluens, postquam aliquandiu quibusdam machinis fuerit inhibitus, citius ferretur ob hoc remoto et avulso, cum rex, qui accepta statim occasione hæc urgebat, dicebat et agebat. Cum enim sciret illud ordinem optimum ac utilissimum esse, ut qui dicere et agere incipiunt a Deo incipiant et desinant, ipse piæ auctoritatis pium struens fundamentum, aufert omne offendiculum et scandalum ab aula divina, et petras a recta et regia et sola quæ ducit ad cælum via eiecit et sincerum atque purum cultum Deo adhibuit, cum adulterantes eum et corrumpentes auoverit.

B Et vero præ isto tuo facinore, o rex, nihil sunt Barbarorum cædes, servitutes et famulatus gentium, et victoriæ adversus singulas potestates oppugnantes. nihil urbium direptiones et excidia ac eversiones, aut iterum extruções et murorum et domorum constructiones, et quidquid ex rebus tuis præclaris aliquis dixerit: omnia enim hujusmodi exsuperat. Hoc sane tibi columna ad cælum erecta, hoc et te regem potissimum exhibet et omni regum facinora hoc antecellit. Cui solum illud confertur (siquidem hoc ad illud spectans feliciter successerit et accurate æquiparatum fuerit) quod Constantinus Magnus, nostrorum regum orthodoxorum pater, exsecutus exstitit, regnum pietate conjungendo, imo subjiciendo; et magnus non propter purpuram, aut dialema, aut orbis imperium evaserit, sed propter quod veritatem amplexus sit, et ad Christum inclinaverit, atque Trinitatis unam agnoverit divinitatem; cujus et tu, rex, filius et hæres veritatis, ejus propositi vestigiis insistens, eum Christo vivere, ut ille, quasi caput bonorum satius duxisses, rebus cæteris anteposuisti. Sola illius facinora atque tua inter se conveniunt atque concurrunt, et in unum apte concipiunt, ita ut novum Constantinum non oporteat nuncupare, ut opinor, alium a te cujus mens et indotes compares existunt.

Et equidem, dum ita ellulget in meo rege pietas, illud mirabile etiam animadvertendum est quod contingat omnes virtutes illi, comitari, et eam quasi vividam atque efficacem reddere, et illis meus rex ornatus esse videatur. Et tu bonitatis, humanitatis et misericordiæ quærens specimina, ne illas sermone comprehendere perseveres. Sed vade ad carceres, et ibi ex oculis quod quæris edisce: vides vinctos a vinculis liberatos,

(23) Tangit Michaelē Palæologum qui Κωνσταντῖνος ὁ Νεὸς fuerat cognominatus, quemque illo cognomine ipse appellavit. Glossa in cod 4340 Ὅρα καλαχείας! τὸν Νεὸν Κωνσταντῖνον!

vide in feno et in mendicitate jacentes et vulneratos, dimissos esse in libertatem et consolatos. Tunc præterea exsules revocatos, et illos redeuntes qui præ timore in deserta in via depulsi fuerant. Fec jam angustiores (a) sunt custodiæ ædes nec cohabitantes cum feris qui patriam fugiunt, nec parvæ Ægei insulæ quas nullus homo propter incommoditatem incoluit, ab hominibus qualiscumque damnationis causa demissis occupantur. Aspice mecum et facultatum largitiones et liberales condonationes; non equidem adulantibus aut alio modo corruptis hominibus factas, sed indigentibus et dignis qui eas accipiant. Aspice mecum, si iustitiam illius exploratam habere velis, publicanorum inhumanitatem, et exactorum asperitatem fuisse abolitam. Aspice etiam, si vis, scripta iniusta et libellos dilacerata: nullus ex his qui iniqua scribunt libere loquitur; nullus prodit hypocrita, et, si forsitan audeat, non lætabitur. Nullus exitiosus homo ad munera publica abreptus, nec emit divitiis sibi in seipso jus peculatum faciendi, ut, quemadmodum ait Scriptura, plebe spoliata ex publicis calamitatibus proprium lucrum faciat; quoniam ille solus audeat ad regem appropinquare et ei ministrare, qui, ut psalmi verbis utar, in via immaculata ambulat, qui veritatem in corde loquitur, et non habuit dolum in lingua sua, atque proximum non detraxit; qui autem in viis ejus perversus est et iniqua simul agit atque loquitur, non direxit in conspectu oculorum ejus, nec unquam dirigit. Ita rex per misericordiam et iudicium proprium thronum paravit et dedit illi prosperitatem: itaque et populus miser illi benedixit et urbes iniquorum hominum celebrant.

Regem autem præter alias dotes, disciplinas etiam colere, quis ignorat? Sapientiæ enim fervidus est amator et propterea philosophus. Non equidem per ea quæ dicit (et profecto mirando dicit, cum altam in suæ senectutis prudentiam volubili et expedita lingua apte simul ac clare exhibeat), sed per hæc quibus navat operam sese philosophum aperit, in sapientia vivendo, iræ imperando, in prosperitate sibi temperando, in adversis confidendo, magnanimum in calamitatibus, se præstando, nullo potius de talibus virtutibus oportere gloriari ratus, quam de regia potestate et orbis imperio sese jactare. Meliorem reddendum esse delinquentem, non autem perimendum erat quidem Spartanæ Agesilai dictum, tuum vero opus. Non enim animas pœnas et damnum inferri, si quis deliquerit et lapsus fuerit, sed beneficiis convertis, sed violentiam removes et non pœnarum timore coerces. Juvenem regem sapientem, magnanimum, gratum, mitem, docibilem et strenuum, cæteros eligere ac illi dare poscit, filius Aristonis Plato, quæ invenire

καὶ δεσμῶν ἀνειμένους, ἴδε τοὺς ἐν σιδήρῳ καὶ πτωχεῖα καθομένους καὶ τετραυραμένους, ἀπεσταλλένους ἐν ἀφέσει καὶ παρακκλημένους. Ὅρα πρὸς τοῦτοις καὶ ἀνακλήσεις τῶν ἐν ὑπερυρίῳ, καὶ καθύδους τῶν πρὸς ἐρήμους διὰ φόβον ἐξωσθέντων ἀδάτους. Οὐκ ἔτι στενοχωροῦνται φυλακῆς οἴκοι, οὐδὲ συνδαιτυνῶνται τινες θηρίοις φεύγοντες τὰς πατρίδας, οὐδὲ, ἃ μηδεὶς ᾤκησε δι' ἀχριστίαν, τοῦ Ἀγαίου νησιδία τοῖς ἐκ κατακρίσεως οἰασθῆναι περιφθεῖσιν ἀνθρώποις πολίζονται. Βλέπε δὴ μοι καὶ χρημάτων διανομὰς καὶ χορηγίας ἀφρόνους οὐ κόλαξι καὶ ἄλλως διεφθαρμένοις ἀνθρώποις, τοῖς δὲ που χρῆζουσι διδομένοις καὶ ἀξίοις λαθεῖν. Βλέπε μοι, ἐάν γε καὶ δικαιοσύνης πίστιν ἐθέλης λαθεῖν, τελωνίων ἀπανθρωπίαν καὶ φορολόγων καταργηθεῖσαν ὀμότητα. Βλέπε καὶ συγγραφὴν ἀδικῶν, εἰ δὲ βούλει, καὶ ἀναγραφὴν διασπασθεῖσαν· οὐδεὶς γράφων ἄνομα παρρησιάζεται· οὐδεὶς προσέρχεται συκοφάντης, κἂν τολμήσῃ ποτὲ, οὐ χαίρησει. Οὐδεὶς λυμῶν ἄνθρωπος εἰς λειτουργίαν δημόσιον παραδύεται, οὐδ' ἐαυτῷ χρημάτων εἰσπράξεις ἀνεῖται, ἢ ὁ φτισιν ἢ Γραφί, τὸν λαὸν καλαμῶμενος, κέρδος ἴδιον ποιῆται τὰς κοινὰς συμφορὰς, ἐπεὶ μόνος τολμῶ τῷ βασιλεῖ προσιέναι καὶ λειτουργεῖν, ὅστις, κατὰ τὸν ψαλμὸν, ἐν ὁδῷ ἀμύμων πορεύεται, ὅστις ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ πλησίον οὐ κατελάλησε· ὁ δὲ διαστρέφων ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ἅμα πρᾶττων καὶ φθεγγόμενος ἴδικα, οὔτε κατεύθυνεν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, οὔτ' οὐ μήποτε κατευθύνῃ. Οὕτως ὁ βασιλεὺς δι' ἐλέου καὶ κρίσεως τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ οἰκείου ποιεῖται θρόνου καὶ τὴν κατορθώσιν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ λαὸς αὐτὸν ὁ πτωχὸς εὐλογεῖ καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων αἰνοῦσιν.

Ὅτι δὲ καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καλοῖς καὶ τιμῶν λόγους διαφερόντως ὁ βασιλεὺς, τίς ἀγνοεῖ; σοφίας γὰρ διάπυρος ἐραστὴς ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο φιλόσοφος. Οὐκ ἐξ ὧν δὴ λέγει (καίτοι γε θαυμαστῶς λέγει, τὸ βαθύ τῆς πολιᾶς αὐτοῦ (23*) νύτμα εὐτρόχιμ καὶ ἀνεμπόδιστῳ γλώττῃ διαρκῶς ἅμα καὶ καθαρῶς ἐρμηνεύων), ἀλλ' οἷς ἐπιτηδεύει τὸ φιλόσοφον ἐνδεικνύμενος, σωφροσύνην συζῆν, κρατῶν θυμοῦ, ματριάζων ἐν εὐπραγίαις, εὐθαρσῶν ἐν τοῖς ἐναντίοις, μεγαλοφυχῶν ἐπὶ τοῖς δυσφόροις, κἂν ταῖς τοιαύταις τῶν ἀρετῶν πολὺ μᾶλλον οἰόμενος δεῖν φρονεῖν, ἢ ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ καὶ τῷ τῶν ὄλων κράτει σεμνόνεσθαι. Ἀμείνονα τὸν ἁμαρτάνοντα χρῆναι ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφανίζεσθαι, Ἀγησιλάου μὲν λόγος τοῦ Σπαρτιάτου, σοῦ δὲ, βασιλεῦ, ἔργον· οὐ γὰρ φιλεῖς γέ πως ἀμύνεσθαι καὶ βλάπτειν, ἂν τις ἠδίκηκεν ἢ προσέκρουκεν, ἀλλ' εὖ ποιῶν περιγίνη τῆς πονηρίας, καὶ μεταποιεῖς εὐεργεσίαις τὴν γνώμην, τὸ δυσμενὲς μεταβάλλων, οὐχὶ συστέλλων φύβου κολάσεων. Νέον τὸν βασιλέα σώφρονα, μεγαλοπρεπῆ, μνήμονα, πρᾶον, εὐμαθῆ καὶ ἀνδρείον, Πλάτων ὁ Ἀριστωνος τοὺς ἄλλους ἐκλέξασθαι καὶ αὐτῷ διδο-

(a) Vide, si libet, Synesium in oratione *De Regno*, ubi philosophiam regi esse perutilem statuere conatur.

(23*) Πολιὰ dictum est respectu prudentiæ ac sapientiæ. Erat enim Andronicus juvenis: conf. quæ mox dicit orator, νέος μὲν γὰρ οὗτος...

ναι ζητεῖ, ὡς ὄντος εὐρεῖν δυσχεροῦς παντάπασιν καὶ ἀπόρου τοῦ πράγματος· ὁ δ' αὐτὸς καὶ τὰς πόλεις τότε φησὶ κακῶν παύσεσθαι καὶ πείραν εὐδαιμονίας λήψεσθαι, ἐπειδὴν ἡ βασιλεὺς φιλοσοφῆσωσιν, ἢ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν· οὐκοῦν, ὦ Πλάτων, πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς ἐζήτησας, καὶ ἀκριβῶς φιλόσοφον ἔγεις τὸν βασιλέα· ὧρα λοιπὸν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπακολουθῆσαι ταῖς πόλεσι. Σοῦ μὲν γὰρ εὐγενεῖς πάντες λόγοι καὶ τοῦ Πλάτωνος ὀνόματος ἄξιοι· πλὴν τοῦδε μᾶλλον ἀληθείας μετέχειν οὐκ ἔστιν ὅστις συγχωρηθήσεται· ἡ γὰρ οὐκ ἔστι οὐδέποτε πόλιν εὐδαιμονῆσαι, ἢ εὐδαιμονήσουσαν ἀνάγκη πᾶσα ὑπὸ τοιοῦτῳ βασιλεῖ τε καὶ πολιτάρχῃ τῆς εὐδαιμονίας αἰσθῆσθαι. Νέος μὲν γὰρ οὗτος· ἀλλὰ πολὺ γήρως ἢ τοῦδε νεύτης οὐ κρείττων, τοῦτο μὲν τῷ σώφρονι τῆς διαίτης καὶ τῷ περὶ πᾶσαν κίνησιν κρατεῖν ἑαυτῆς, τοῦτο δὲ τῷ γονίμῳ καὶ αὐτάρκει καὶ βεβαίῳ τῆς γνώσεως, ἀφ' ὧν καὶ περὶ τὰς πράξεις ἀυστική καὶ πλήρης ἢ φρόνησις ἦκει καὶ ἡ εὐβουλία περὶ τὰ σκέμματα; Εὐμαθῆς ἔστι καὶ μνήμων, ὁξέως μὲν τοῖς ἐτέρων συμβάλλων νοήμασιν, ἀσφααῶς δὲ κατέχων, καὶ μηδὲ τὸ φυλότατον τῇ λήθῃ φέρειν παραχωρῶν, οὐκοῦν ὅσα γε χρήσιμα καὶ τοῦ μνημονεύεσθαι ἄξια· ἀλλ' ἅμα καὶ πρᾶός ἐστι καὶ ἀνδρίας πλεῖστον αὐτῷ καὶ γενναϊότητος μέτεστιν, ἅπερ ἐκείνοις ὡς ἐλάχιστα συμβαίνειν φιλεῖ. Εὐμαθῆ γὰρ ὄντα, μὴ καὶ ὄξιν εἶναι, τῶν χαλεπῶν εὐρεῖν· ὄντα δὲ τοῦτο, πρᾶον αὐθις εἶναι καὶ ἀνδρείον, ὀρθῶν λογισμῶν πρὸς τὰ δεινὰ καὶ ὀρμῶντα καὶ ἀναδύομενον, ἔτι πολὺ χαλεπώτερον. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς, ταῦτά τε βεβαίως τοῦ δημοουργοῦ τοῦτον τὸν τρόπον ἀρμόσαντος, καὶ προσέτι μεγαλοπρεπῆς ἔστιν, ὡς ἰδόντα καὶ τὸν πόρρωθεν ἤκοντα καὶ ἰδόντα μηδέποτε πρότερον, κἂν ἐν μέσοις τύχη μυρίοις ἰστάμενος καὶ αὐτὸν οὐδὲν τῶν ἀρχικῶν συμβόλων μνηρῆ, ἀναβοῆσαι, τῷ ἡρωικῷ καὶ θεῖῳ τοῦ εἶδους ἐνατενίσαντα· « Ὡς ἐπιεικῶς ἀνδρὶ βασιλεῖ οὗτος ἔοικεν! » Ὡστ' εἰ μὲν ζητῶν, ὡς εἴωθας, παράδειγμα καὶ ἰδέαν βασιλείας ἀρίστης, ἐφεῦρες, ὅρα τοῦτον, εἰ μὴ ἀκριβῶς πρὸς τὸ παράδειγμα ἰδέαν τίθει, καὶ ὧδε βλέπειν νομοθέτει τοὺς ἄλλους ὡς εἰς εὐδαιμόνων βασιλείων ἀρχέτυπον.

Ἄ μὲν οὖν ἐκ πολλῶν ὀλίγα τῶν τοῦ βασιλέως καλῶν οἷός τε γέγονα τῇ διανοίᾳ περιλαθεῖν καὶ διεξιέναι τῷ λόγῳ, ταῦτα· ἐπεὶ δὲ τῷ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται καὶ προστεθήσεται, ἰδῶμεν τί δέδοται καὶ προστέθειται τοῖς ἐνοῦσι τῷ βασιλεῖ. Τί δὲ ἄρα; εἰ μὴ τὸ τῶν ὄψεων ἀκόρεστον θέαμα, τὸ τερπνὸν τῆς θαυμασίας ῥίξης φυτὸν, ἢ αὐθωραιότης, τὸ τῶν χαρίτων συμφόρημα, ἢ νέα καὶ μεγάλη τοῦ παντὸς γένους ἐλπίς, ὁ παῖς ὅδε (24) καὶ βασιλεὺς, ἄξιός μὲν τοῦ παρασχόντος Θεοῦ, ἄξιός δὲ καὶ τοῦ διὰ Θεοῦ γεγεννηκότος πατρὸς· οὗ θαυμασία μὲν ἡ γέννησις, τὴν σεβασμιωτάτην καὶ φαιδροτάτην καὶ βασιλῖδα τῶν ἀπασῶν ἡμέραν κληρωσαμένην, (25), καθ' ἣν ἐνεργήσας τὴν τῆς φθορᾶς κατάλυσιν ὁ δεσπότης τὸ

24. Aderat videlicet ille Andronici filiulus, Michael Palæologus.

A perarduum est ac difficillimum: idem inquit etiam urbibus malorum finem fore, et felicitatem illas esse experturas, tum cum reges philosophabuntur, aut philosophi regnabunt. Certe, o Plato, præter aliis quæ quæsiuisti, etiam regem plane philosophum habes: vide cæterum urbes asæculas esse felicitatem. Omnia quidem tua verba nobilia sunt et Platonis nomine digna; nullum tamen est cui detur maiorem quam illud nancisci veritatem iis; aut enim civitas felix esse nequit, aut se felicem sub tali rege et imperatore sentiat omnino necesse est. At enim iste juvenis est: sed cujusnam senectus illius juventute est excellentior, tum per sapientiam vitæ et motuum temperationem, tum per ubertatem et sufficientiam et firmitatem scientiæ, ex quibus in propositis oritur perfecta atque plena prudentia et sapientia? docibilis est et gratus: cum aliorum sententiis communicat, caute se habet, et ne minima quidem oblivione patitur extinguere etiam res nullo modo utiles ac dignas quæ meminerit; sed simul mitis est atque majore strenuitate et magnanimitate præditus est, quam quæ iis maxima donatis contingere solet. Aliquem enim docibilem et simul non acrem, difficile est invenire: aliquem autem mitem et una strenuam, recta mente ad pericula volantem atque properantem, multo etiam difficilior. Sed rex, creatore firmiter illa hoc modo componente, est præterea magnificus, ita ut qui videt et a procul venit et nunquam prius vidit, etiamsi in medio millium virorum fortuna stet et nullum ex dignitatis insignibus illum patefaciat, conclamet, oculis in heroico et divino vultu defixis: « Quam eximie illi homini regi similis est. » Itaque si, quærendo, de more, exemplar et imaginem optimi regis, illud invenieris, inspice si ille accurate in exemplar non formatus sit: quod si nondum conveniri potueris, illum ut imaginem statuas, et in illum aspicere jubeas, ut in fortunatorum regum archetypum.

D hæc igitur, ex multis paucæ, regis dotes, quantum eas in me est mente comprehendere et sermone explicare, tales sunt; quoniam vero *omni habenti dabitur* et adjicietur, videamus quid datur, et adjicietur his quæ in rege sunt dotibus? Quid ergo, nisi spectaculum, quo non saturantur oculi, jucundus mirabilis radicis stirpes, illa præsens gratiarum concursatio, illa nova et magna totius generis spes, ille puer et rex, dignus Deo qui dedit, dignus et illo qui per Deum hunc infantem genuit patre; cujus miranda natalis, venerabilissimum et clarissimum et regalem ex omnibus diem sortita, in quo Dominus, facta nostræ damnationis dissolutione, magnum contra mortem tropæum, sta-

(25) Inde discimus diem Paschæ illi fuisse natalem.

tuit; magna unde illi cum Christo tropæa necnon hostium everio clare prænuntiantur; cujus etiam miranda est ætatis progressio singularis, prompta ac prope, idoneamque prægressa ætatem. Miratio quoque digna est, tam constans et bene compacta ut stabilis corporis illa consensus; talis denique ut præsentires in illo intelligentiam imperii illi pertinentis natura inductam, quæ nunc a excellenter, fortiter, regaliter disponere compellit, et in lucem quidquid regali est proferat, quemadmodum et videmus leonum cutulos omnino leoni ex ingenta ipsorum natura existere, tum ille animæ habitus, quem gratum et serenum visu præbet, quia illi commescet prudentiam, quasi virile et nobile et non fallax firmitatis animæ testimonium; itaque neque omnibus naval operam, neque impellitur ad omnia quæ infantibus conferunt, sed seipsum continet veluti infantia impatiens; et quoniam quodammodo propria gloriæ magnitudinem agnoscit, indignum seipso existimat inter pueros numerari, quamvis illa ætas propter suam temeritatem cura et reprehensione careat.

Sed plura volens dicere in iterationem devenio, quæ minime laudatoribus congruit. Etenim illa quæ de te puero, maxime rex, dicere me inducebas, eadem de seipso, tuus delectus, meus vero rex me dicere inducit. Cum enim sit expressa tua imago movens et vivida, naturæque dotibus participes egregis, nescio quomodo peccam, si laudes de te in pari infantie gradu constituto ad istum filium referam. Verum enimvero ne rursus in necessitatem jam dicta referendi deveniamus, tales tibi natus, a Deo donatus, qualem tibi dare precatus es, imo vota tua superat, dum ætate proficit, tecum regio munere fungens, in curis communibus tibi socius, in consiliis adiutor egregius, in bello præpotens, virtutibus præclarus et in omnibus negotiis miratus, lætitiâ quidem ex his tibi patri afferens, lætitiâ cæteris hominibus, lætitiâ et mihi oratori, qui, si tantum fas est satis vita frui, quamvis sim jam ætate proventus, permittam nullum ex iis præclare gestis præteriri, quem illud laudibus efferam. Tu vero, cui nemo conferri potest (non habeo enim cujus gesta facile tuis componam), tamen vince teipsum, virtutes virtutibus semper astruendo (si quid superest, quod adhuc pristinis adjicias), præclaraque præclaris. Vince etiam oratorum ardorem, quos apud te tempus convocabit et sane multis conferet, adjuvante Deo simul, et illa tua optima facultate deligendi, quæ tibi bonorum oratorum, necnon et aliorum sanctorum hominum copiam suppeditat. Est enim talium abundantia sicut et disparium, sceleratorum duo et adulterorum et perditorum, quæ utroque principis secum facere celebrat, copia bonorum bonum illum esse, copiam malorum malam: altare enim, aiunt, templo convenire et subjectum regenti. In-

μέγα κατὰ θανάτου τροπαίον ἔστησε, τῶν μετὰ ταῦτα σὺν Χριστῷ μεγάλων αὐτοῦ τροπαίων καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν καταλύσεως σαφῶς προδηλουμένων ἐν τεύθειν· θαυμασία δὲ ἡ τῆς ἡλικίας πρόοδος καὶ ὑπερφυῆς, ἰθυτενῆς οὕσα καὶ προήκουσα, καὶ χρόνον φθάνουσα τὸν προσήκοντα. "Ἔτι δὲ θαύματος ἄξιον τὸ ἐναρμόνιον καὶ βεβηκὸς καὶ εὐπαγὲς καὶ στάσιμον, τοῦτο μὲν τοῦ σώματος, ὡς εἰκάζειν αἰσθησὶν τὴν φύσιν τῆς προσηκούσης αὐτῷ βασιλείας λαβοῦσαν πάντα πρὸς τὸ ὑψηλόν, καὶ ἀρχικόν καὶ ἀβρένωπὸν, συναρμύζεσθαι διαπλάττουσαν, καὶ προαγαγεῖν εἰς φῶς ὅλον βασιλικόν, ὁποῖους δὴ καὶ τοὺς τῶν λεόντων ὁρῶμεν σκύμνους ἡλους λεοντώδεις ἐξ αὐτῆς προϊόντας γενέσεως, τοῦτο δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς καταστήματος, ὃ γ' ἐπίχαρ· καὶ φαειρὸν ὄρῳ παρεχόμενος, ἔστιν ὡς καὶ συννόλας αὐτῷ παραμύγνουσιν, ὡς ἀνδρικόν τοῦτο καὶ γενναῖον εἶναι καὶ ἀψευδὲς τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τεκμήριον· ὅθεν οὐδὲ πάντων ἄπτεται, οὐδὲ πρὸς πάντα κινεῖται· ὅσα δὲ καὶ παιδίοις οὐσι προσίκει, ἀλλ' ἑαυτὸν κατέχει, ἐμβριμώμενος ὡσπερ τῇ νηπιότητι, καὶ τῷ ἐπιγινώσκειν οἶονεὶ τὸ τῆς ὑπερκειμένης τιμῆς ὑπερέχον, ἀνάξιον ἑαυτοῦ κατὰ παιδίας φέρεσθαι κρίνων, εἰ καὶ ἄλλως δὲ ἀπαλότῃ ἀνεύθυνον τοῦτο καὶ ἀνεπίληπτον.

Ἄλλὰ γὰρ πλείω βουλόμενος περὶ τούτου λέγειν, εἰς δευτερολογία ἀφίξομαι τοῖς ἐγκωμιαστικοῖς ἤμισσιν πρέπουσαν. Ἄ γὰρ σὺ περὶ σοῦ, μέγιστε βασιλεῦ, παιδὸς ὄντος παρεῖχας εἰπεῖν, αὐτὰ δὲ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν καὶ ὁ σὺς μὲν φίλτατος, ἐμὸς δὲ προβάλλεται βασιλεύς· ἀκριβῆς γὰρ σου τυγχάνων εἰκῶν κινουμένη καὶ ζωσα καὶ τῶν φυσικῶν αὐχημάτων μετέχουσα, οὐκ οἶδα πῶς οὐκ εἰκότως καὶ τοὺς ὡς ἐν ἡλικίας μέτρῳ τοσοῦτῳ περὶ σοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐφελεζύσεται λόγους. "Ἰν' οὖν μὴν καὶ αὐθις εἰς ἀνάγκην τοῦ ταυτὰ λέγειν ἔλθοιμεν, ὁ μὲν οὖν υἱὸς τοιοῦτός σοι παρὰ Θεοῦ δεδωρηται, βασιλεῦ, ὁποῖον ἠὔξω δεδῶσθαι σοι, καὶ νικῶν τὰς εὐχὰς προβαίνων τῷ χρόνῳ, τὴν βασιλείῃν σοι συνδιέπων ἀρχὴν καὶ τὰς κοινὰς συνδιαφέρων φροντίδας, διαπρέπων ἐν βουλαῖς ἀριστεύων ἐν πολέμοις, δοξαζόμενος ἐν ἀρεταῖς, καὶ ἐπὶ πᾶσι πράγμασι θαυμαζόμενος, εὐφροσύνην μὲν διὰ τούτων σοι τῷ πατρὶ, εὐφροσύνην δὲ καὶ τῷ λοιπῷ γένει διδούς, τῷ δὲ λογογράφῳ τῷδε (εἰ ἄρα τοσοῦτον συγχωρηθεῖν ἀπολαύειν τοῦ βίου) γλυκείας φροντίδος πειρωμένῳ, καίπερ ἦντι γε τῆνικαῦτα πρεσβύτη, μηδεμίαν τῶν μεγάλων αὐτοῦ πράξεων παρῆναι λόγοις ἀγέραςτον. Σὺ δὲ, ἀσύγκριτος ὢν πρὸς τοὺς ἄλλους (οὐ γὰρ ἔχομεν ὅτου ῥαδίως πράξεις παραβάλλειν ταῖς σοῖς), ὅμως νίκα σαυτὸν, ἀρετὰς ταῖς ἐνούσαις ἀεὶ προστιθεῖς, εἴ γε ὃ τι προσθήσεις κατέλιπες, καὶ ἀριστείας ταῖς ἀριστελαῖς. Νίκα καὶ τὴν τῶν ῥητόρων σπουδὴν, οὗς ἂν ὁ κατὰ σέ χρόνος ἐνέγκοι, πολλοὺς δὲ πάντως ἐνόησει, Θεοῦ σοι καὶ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ τὴν τούτων φορὰν, κατὰ δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἐνεργήσοντος. Ἔστι γὰρ καὶ τῶν τοιοῦτων φορὰ, βασιλεῦ, ὡσπερ δὴ καὶ τῶν ἐναντίων, τῶν λυμεῶνων λέγω καὶ ὀλέθρων, αἰτίαν ἑκατέρα τὴν τοῦ κρατοῦντος

αὐχοῦσα ψυχὴν, ἢ γε ἀγαθὴ τελοῦσα τὴν ἀγαθὴν, ἢ δ' αὖ φαύλη τὴν φαύλην· ὁ γὰρ βιωμὸς, φασι, πρὸς τὸν ναὸν, καὶ τὸ ἀρχόμενον πρὸς τὸ ἄρχον ἀρμόζεται. Καὶ τίκα τὴν φύσιν τῶν λόγων, τοῖς ἔργοις ἐλέγχων ὡς οὐκ ἄρα λόγος, κατὰ τὸν ἀρχαῖον λόγον, ὡς ὁ γενέτης νοῦς πάντα περιλαμβάνειν ἔχει· καὶ περιδράσασθαι· ἀλλ' ἔστιν οὐ καὶ ἡττηται, τῶν εἰς ἐξέτασιν προκειμένων πραγμάτων μὴ ἐφικνούμενος. Οὕτω νίκα· καὶ ζῆθι· ὅσον μάλιστα ἔστιν ἀνθρώπῳ, ἀγοντός σε διὰ πάσης τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, διὰ τῶν εὐθυμωτέρων καὶ βελτιόνων, καὶ ἐμδιδάσκοντος ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, τῆς ἐλάττονος δηλαδὴ πρὸς τὴν μείζονα, καὶ ἀπὸ δυνάμεως ἐπὶ δύναμιν (26).

(26) Absoluta hujus encomii editione, in codicem regium 2629 indicii, quo cum aliis aliorum opusculis continetur, cumque contuli, majore quidem cum labore quam utilitate (a), cum ab eo ipso fuerit librario descriptus qui et codicem 831 descripsit, quo sum in edendo et in conciliando textu usus. Hic quidem ista est in ipso fine librarii nota insignitis: Ἡ παρούσα πολυειδής τε καὶ χρυσοεπίς βίβλος ἐγράφη μὲν ὑπὸ χειρὸς Ἰωάννου

A super vince verborum naturam, factis probans: non equidem, sermonis, sed animæ quæ est illius parens, omnia inspicienda et comprehendenda esse; sed illa aliquando deficit, cum rebus ad investigationem sibi propositis non sufficiat. Sed vince; et vive quam diutissime fas est homini vivere: Deus te per totam vitam ad opera generosiora et meliora te dirigat, ita ut de gloria in gloriam, de minore scilicet ad majorem, de potestate in potestatem proficias.

ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, τῆς ἐλάττονος δηλαδὴ πρὸς τὴν μείζονα, καὶ ἀπὸ δυνάμεως ἐπὶ δύναμιν (26).

Β τε τοῦ φιλοπόνου, φέρων δὲ γε καὶ ἐπίκλιον Ναθανάηλ, ὁ μὲν στραγγερόμενος ὑπὸ τῆς δευνῆς πενίας ἐξέγραψεν, διὰ τε δαπάνης καὶ ἀναλώματος τοῦ εὐγενεστάτου περιβοήτου τε καὶ καλλίστου ἀρχοντος κυρίου Ἀντωνίου τοῦ Καλιέργου ἐν Γαρτόνῃ ἐλαφροβελιῶνος ἐπὶ ὄξυ ἰσταμένου, τοῦ αὐτοῦ φοῦ μάου ἔτους ἀπὸ τῆς Θεογονίας (a scilicet 1541). In codice autem 2629, p. 65, hunc reperi notam: θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἰωάννου πόνος Ναθανάηλ.

(a) Idem dicendum de codice Reg. 1310 cujus varietates collegit Boissonad. in Præloquio ad tom. II.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΧΡΕΙΑ

GREGORII CYPRII

CURIA

Σωκράτους μὲν ἐπαινέτην οἶμαι πάντα πρόθυμον εἶναι γενέσθαι, ὅστις οἶδε, λέγω, τὸ τοῦδε ὀπόσον ἐπὶ σοφίᾳ προῆκε, γενέσθαι δὲ ὁμῶς κατ' ἀξίαν οὐδένα. Ἐπεὶ τί τις ἂν ὑπὲρ ἀνδρὸς ἔχει λέγειν, ὃν ἡ Πυθία προλαβοῦσα οὐ μόνον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐρηκεν εἶναι σοφόν, ἀλλὰ καὶ μόνον τόνδε σοφόν (1); Καὶ εἰκότως. Τῶν γὰρ ἄλλων πάντων περὶ τὸ φαινόμενον καὶ τὸ δοκεῖν σπουδαζόντων, ἀμελοῦντων δὲ κατὰ πάντα λόγον τοῦ εἶναι, ὁ δὲ τῆς ἀληθείας ἐφρόντισεν, οὐ μέγχι τῶν ὀρωμένων τῇ φιλοπραγμοσύνῃ σταθεῖς, ἀλλ' ὑπερβὰς καὶ εἰς ψυχὴν καὶ νοῦς ἄδυστα παρακύψας, ἅτε μὴ τῇ αἰσθήσει, κατὰ τοὺς ἄλλους, ὁδηγῶ πρὸς τὴν σκέψιν, ἀλλὰ τῇ νῦν κεχρημένος, ἧ γε μόνῃ ἢ τῶν ὄντων ἀκριβῆς κατάληψις γίνεται.

(1) Pythiæ oraculum exstat in scholiis ad Nubes 145: Σοφὸς Σοφοκλῆς· σοφώτερος δ' Εὐριπίδης· ἀνδρῶν δὲ πάντων Σωκράτης σοφώτατος.

(a) E codice 1310, pag. 107. Est quidem id opusculum anonymum in eo codice, sed variis Gregorii libellis interpositum, ut de auctoris nomine facilis sit conjectura. Tribuitur et Gregorio Cyprio in codice Bibliothecæ Leidensis: vide Fabric. Biblioth. Gr., t. VIII, p. 62.

* *Chria*, teste Quintiliano, erat enjuedam sententiæ celeberrima oratoria amplificatio, quæ in rethorum scholis fuit usitatissima.

Et sane Socratis istius acta et sermones, quibus pulcherrimum vitæ philosophorum exemplar existit, et eos qui illi adhæserunt meliores duplici modo produxit, tum quam optimo se gerendo, tum de rebus divinis et humanis, ut non quispian, philosophice edisserendo, evolvoe nimis longum esset aut extra nostrum præsens propositum : nunc autem nobis hæc prætereuntibus (nec enim aliter fieri potest) unam ex omnibus in animo est præclaram proferre sententiam, quæ est sapientiæ Socraticæ non incertum specimen : ea est quæ de ratione, qualem et quantum illius rem in animam, quamdiu ejus regimen habet, philosophico disseruit.

Et quid dicit? « Aliis equidem alia sunt ornamenta : animæ vero proprium ornamentum sola ratio, per quam ista sane seipsa pulcherrima effulget ; ita ut, nisi illa hoc ornamentum admittat, periculum est ne quocunque sit anima turrior. »

Hæc sunt quæ de ratione Socrates habet : viro autem et illius sapientia digna esse quisque accurate perspiciet, si his sequentibus intendat.

Ratio animæ coercet impetum, et malorum concupiscentia ratione fugatur : potissimum vero ista per rationem in virtutum naturam abeunt. Scimus enim enasci virilitatem, cum ratio impetum animæ comitatur ; et aliquam rem ratione concupiscentem nemo ul malum objurgaret ; iusti habentur homines, sed cum his quæ faciunt, rationem adhibent ; et sapientes non quis nominabit, sed quos novit rationem maxime prosecutos ; scientia per rationem anima instruitur, et notitiam rerum quæ sensu effugiunt ex ratione homines asequimur ; mirationem habet solus homo super terram sed nimirum propter rationem, et supra terrena stat illud animal rationis manu ductum ; inventa, artes et artificia omnia, ratione gignuntur ; sapientiæ mater ratio, et omnis virtus rationem genetricem oblinuit. Non locum habet malum, ubi illa tenet imperium, et omnis virtus adducitur per rationis libertatem.

Hæc et plura etiam in anima per rationem efficiuntur, cum illius gubernationem arripuit : si autem aliud pro illa animam dominatur, quot et quanta mala ! Statim in ea perturbatio, ac malorum resurrectio, et cæterorum appetitus et concupiscentia, quibus illaqueata in sapientia non consisteret, motus rationi contrarii et inordinati, atque nihil dignum ac decorum. Nam, quoniam quæcunque mala, præsentem rationem, absunt, hæc, si non permaneat ratio, adesse necesse est : eodem fere modo ac mox est defectus luminis, quo dies efficitur, et morbus advolat, cum recedit a corpore sanitas.

Quæ omnia profecto conspiciens, Sophronisci filius Socrates rationem bonarum animarum pro-

A Καὶ τοίνυν Σωκράτους μὲν τοῦδε πράξεις τε καὶ λόγους τοὺς ἄλλους, δι' ὧν κάλλιστον ἀρχέτυπον τοῦ φιλοσόφου ἐγένετο βίου, καὶ βελτίους τοὺς γ' ἐκείνῳ προσεσχηκότας ἐκατέρωθεν ἔδειξεν, ἐξ ὧν τε ὡς ἄριστα ἐπολιτεύσατο, καὶ ὧν περὶ τε θείων περὶ τ' ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὡς οὐδέ τις ἐφιλοσόφησε, διεξιέναι μακρότερον ἢν εἴη ἢ κατὰ τὸν παρόντα τοῦ λόγου σκοπόν· νυνὶ δ' ἀφέντας ἐκεῖνα (οὐδὲ γὰρ ἄλλως οἶόν τε), ἐν ἐξ ἀπάντων ἡγοῦμαι προθεῖναι καλὸν, ὅν γε καὶ τοῦτο οὐκ ἀμυδρὸν τῆς Σωκράτους σοφίας τεκμήριον· τὸ δὲ ἐστίν, ὅγε περὶ τοῦ λόγου, οἶόν τι καὶ ὅσον οὗτος δύναται εἰς ψυχὴν, ὁπηνίκα τὴν ταύτης κυβέρνησιν ἔχοι, ἐφιλοσόφησε.

B Καὶ τί φησι ; « Ἄλλοις μὲν ἄλλα κοσμεῖται· ψυχῆς δὲ κοσμήτωρ οἰκεῖος μόνος ὁ λόγος, δι' οὗ δὴ καὶ κάλλιστη αὐτῆς ἐαυτῆς καταφαίνεται· ὡς, εἰ μὴ οὕτως γε κοσμήσει παραλαβὼν, κινδυνεύει τοῦ παντὸς αἰσχίῳ εἶναι ψυχὴν. »

Καὶ ἂ μὲν περὶ τοῦ λόγου Σωκράτης, ταῦτα· ὡς δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἀξία καὶ τῆς ἐκείνου σοφίας ἀκριβῶσαιτ' ἂν τις καλῶς, προσέχων τοῖς ματὰ ταῦτα.

C Λόγος τῆς ψυχῆς ἐξορίζει θυμὸν, καὶ κακῶν ἐπιθυμία φυγαδεύεται· λόγῳ μάλιστα δὲ μετὰ λόγου καὶ ταῦτα εἰς τὰς τῶν ἀρετῶν μεταβαίνουσι φύσεις. Γίγνεσθαι γὰρ ἴσμεν ἀνδρίαν, μετὰ τοῦ λόγου τοῦ θυμοῦ γιγνομένου καὶ κατὰ λόγον ἐπιθυμήσας τις οὐκ ἂν ὡς κακῶς διαβάλλοιτο· δίκαιοι νομίζονται ἄνθρωποι, ἀλλ' ὅταν, ἐφ' ὧν κρᾶττουσι, τὸν λόγον προσβάλλωνται· καὶ φρονίμους οὐκ ὀνομάσει τις, ἀλλ' οὗς οἶδε μάλιστα κεχρημένους τῷ λόγῳ· ἐπιστήμη διὰ λόγου προσγίνεται τῇ ψυχῇ, καὶ γινώσκιν τὴν ὑπὲρ αἴσθησιν μόνῳ τῷ λόγῳ θηρούμεν ἄνθρωποι· θαυμάζεται μόνος ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἐνεκά γε τοῦ λόγου, καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω γίνεται τοῦτο τὸ ζῶον τῷ λόγῳ χειραγωγοῦμενον· ἐπίνοιαί, τέχναι τε πᾶσαι καὶ μηχαναί, τοῦ λόγου γεννήματα· σοφίας πατὴρ ὁ λόγος, καὶ ἀρετῆ πᾶσα γεννήτορα τὸν λόγον πεπλούτηκεν. Οὐκ ἔχει χῶρον κακία, ὅπου τὸ κράτος ἔχων ἐστὶν αὐτός, καὶ ἀρετῆ δὲ πᾶσα τῇ τοῦ λόγου παρρησία εἰσάγεται.

D Ταῦτα μὲν δὴ καὶ τὰ τούτων ἔτι πλείω διὰ λόγου γίνεται τῇ ψυχῇ, ὅταν ἔχη ἐγχειρισθεὶς τὴν ταύτης κυβέρνησιν· ἂν δ' ἕτερον ἀντὶ τούτου κρατῆ τῆς ψυχῆς, οἷα καὶ ὅσα τὰ χαλεπά ! Ζάλη περὶ αὐτὴν αὐτίκα, καὶ κακῶν ἐπανάστασις, τῶν τε ἄλλων καὶ δὴ καὶ θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας, ὑφ' ὧν κατεχομένη οὐδ' ἂν ἔτι σαφῶς μένοι ψυχῇ, τὸ οἰκεῖον ἀπολέσασα εἶδος, κίνησις παρὰ λόγον καὶ ἄτακτος, καὶ οὐδὲν μετὰ κήσμου καὶ τοῦ προσήκοντος. Ἐπειδὴ περ καὶ πάνθ' ὅσα, τοῦ λόγου παρόντος, ἀπὴν τῶν δεινῶν, ταῦτα παρεῖνα· ἀνάγκη, τοῦ λόγου μὴ παραμένοντος· ὡς περ δῆτα καὶ νόξ ἐστὶν ἀπουσία τοῦ τὴν ἡμέραν ποιούντος φωτὸς, καὶ νόσος ἐπιτρέχει, τῆς ὑγείας ἀποδημούσης τοῦ σώματος.

Ἄ δὲ πάντα συνορῶν ὁ Σωφρονίσκου Σωκράτης πλάστην ἀγαθῶν τῶν ψυχῶν τὸν λόγον ἐδίδαξε.

Καὶ γὰρ ὃν τρόπον ἐν οἴκῳ τῷ δεσπότῃ μὲν προστατούμενῃ, ἀνάγκη πάντα τε ὡς εὐπρεπῶς διατίθεσθαι καὶ κατὰ κόσμον γίνεσθαι τὴν διοίκησιν, μὴ ἐκείνου δὲ, τῶν δὲ δούλων κρατούντων, ἀπαντ' ἄνω καὶ κάτω μεταπίπτειν τῇ ἐπικρατείᾳ τοῦ χειρόνος· εἰ δὲ βούλει, ὡσπερ ἐν σώματι τῆς συμμετρίας κρατούσης καὶ τοῦ ἄνωθεν λόγου, κατὰστασις τε πᾶσα περὶ ἐκεῖνο καὶ δὴ καὶ ὑγεία ὡς ἀκραιφνῆς, ἐκείνων δὲ διαλυθέντων εἰς τ' ἀσυμμετρίαν καὶ ἀταξίαν τῆς κράσεως, ἀνωμαλῖαι τε ἄλλαι συμβαίνουσι, καὶ νόσοι καὶ φθίσεις, καὶ ὅσα τῆς ἀταξίας γεννήματα, οὕτω δῆτα καὶ λόγος παρὼν πρὸς τὸ βέλτιον οἷδε μεταπλάττειν ψυχὴν, ἀπὼν δὲ πρὸς τὸναντίον ἵνα παραχωρῆν, καθὰ δῆπου συνέβη ἂν καὶ πλεούσῃ νηϊ, μὴ τοῦ κυβερνήσαντος κατ' ἐπιστήμην παρόντος.

Διὸ δὴ καὶ πάντες οἱ ἐγένετο καλῶς ἀναπληῆσαι τὸν βίον, ἔργοις αὐτοῖς καὶ λόγοις τῷ λόγῳ μαρτυροῦσι Σωκράτους, δι' ἀμφοτέρων βρωῖντες περιφανῶς, ὡς οὐκ ἂν ἦν αὐτοῖς τῶν δεόντων οὐδὲν ἀνύσαι, εἰ μὴ ὁ λόγος ἐχειραγώγῃ οἷον καὶ προύπουρεύετο, ὄντινα δὴ σφίσι καὶ (2) παντὸς τοῦ βίου προύστησαντο. Ἄλλ' ἵνα τὰ γε τῶν ἄλλων παρέλθῃ, ὅσα τε εἶπον, ὅσα τ' ἔδρασαν, εἰς ταυτὸν γνώμης Σωκράτει ἐρχόμενοι, τίς οὐκ οἶδε τὸν Εὐριπίδην ἔστιν ἐν οἷς τῶν ποιημάτων εὐχόμενον, μὴ θέλειν ποτὲ ζῆν, μηδὲ γενέσθαι οἱ τοῦτο συνόλιος, ἂν μὴ καὶ λόγος προσῆ τῇ ζωῇ (3)· δηλοῦντος διὰ τούτων, ἦν γε δι' ἄλλων Σωκράτης ἐζήνεγκε γνώμην, ὡς οὐκ ἔστιν εὐκτὴν εἶναι ζῶν, μὴ τοῦ λόγου τὴν ψυχὴν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν πρὸς τὸ βέλτιον μεταπλαττοντος, ὥστε καλὴν (4) ἔχειν αὐτὴν, μηδὲν ἐπίμωμον ἐξ αἰσχροῦτος ἐπιφέρουσαν.

Καὶ οὕτω μὲτ' Σωκράτης ἀξίως ἑαυτοῦ περὶ τοῦ παρόντος ἐφιλοσόφησεν· ἀξίως δὲ καὶ τοὺς ἐπαύτους λαβεῖν ἔχει παρ' εὐδενός.

(2) Forsan διὰ pro καί.

(3) Respectu forsā ad nobilem in Hercule Furante chorū : Οὐ πάύσομαι τὰς χάριτας Μούσαις

A creatricem esse docuit. Etenim quemadmodum in domo cui præest dominus, necesse est omnia convenientissime disponi et rite exerceri gubernationem, et, si contra pro illo servi impudent, omnia sursum deorsum in potestatem peioris devenire : aut, si mavis, veluti, quandiu in corpore regnant concordia et sana ratio, omnis constitutio in eo et sanitas est prorsus integra, et cum in eorum vicem subeunt discordia et confusio temperationis, æliæ perturbaciones conveniunt et morbi, atque tabes, et singuli discordiæ fetus : sic profecto et prævens ratio ad meliora scit animam convertere, discessu vero eam in adversum ire permittit, ut videlicet accidit in navi fluctuanti, si non adsit peritus gubernator.

B Itaque et omnes quibus contigit bonam navigare vitam, in agendo et dicendo verbum testantur Socraticum, ex utroque modo clamantes, quod non poterant quidquid ex his quæ decent peragere, nisi illos ratio quasi manuduceret et eis præesset, ut reipsa ipsis in omni vita præposita fuit. Sed ut alios præteream, qui tum in dicendo, tum in agendo de hac sententia Socrati conveniunt, quis nescit Euripidem in quibusdam locis præmature precantem, non velle unquam vivere, nec sibi hoc plane fieri, quod ratio non vitæ præsit : per hæc ostendit, quam alio modo Socrates protulit sententiam, nempe vitam non esse exoptandam, si ratio natura sua non animam ita ad meliora conformaret, ut, nihil dedecorum ex turpitudine haurires, pulchra appareat.

C Sic equidem Socrates de re præsentī, ut illi decebat, philosophatus est : nemine vero, ut decet, potest ille prædicari.

συγκαταμιγνύς Ἠδίσταν συζυγίαν· Μὴ ζῶην μεταμουσίας.

(4) Forsan καλῶς.

GEORGII CYPRII

EPISTOLARUM INDEX

(Apud Lambecium Comment. de Biblioth. Vindobon., lib. viii.)

Sexagesimus septimus codex manuscriptus Historicus Græcus ecclesiasticus est chartaceus antiquus et bonæ notæ in quarto, sed negligentia eorum qui ante me augustissimam bibliothecam Cæsaream administrarunt aliquot foliis in principio mutilus, constatque nunc foliis centum quadraginta octo. Continentur eo Gregorii Cyprii, qui ante monachatum Georgius appellatus fuit et anno Christi 1285 circa initium Aprilis ab imperatore Andronico Palæologo seniore patriarcha Constantinus creatus est atque in ea dignitate permansit usque ad annum Christi 1289 (non eam circa manserit Junium propte

varias adversitates sponte sua abdicavit quique proximo sequenti anno 1290 obiit epistolæ centum nonaginta et una, cum incerti cujusdam actoris synchroni, cujus nomen ob supra memoratum aliquot foliorum defectum ignoratur, Præfatione, Vitam seu potius Laudationem ejus continente; quæ inutilis incipit hoc modo: . . . . λόγων δὲ ἐπεθύμει μὲν, ἐπιστρέφετο δὲ ὡς ἤκιστα, etc. Desinit autem his verbis: Κἂν τις ἄρα περὶ τῶν ἐκείνου χρηστὸν τι ἢ καὶ θάτερον μαρτυρῆ εἰς τὰ μαυτοῦ καὶ τὸ σκῶμμα, εἰς τὰ μαυτοῦ καὶ τὸν ἔπαινον φέρειν φημί, ὥστε μοί γ' οὕτω τὰ πρὸς ἐκεῖνον ἔχοντι πρέπον ἂν εἴη σιγῆν. Ἡ δὲ που πυκτὴ, ὑπερ καὶ ἄνωθεν ἔφην, καλῶς τὸν πατέρα τοῖς ἀναγινώσκουσι δείξει· ὥστε προσεκτῶν αὐτῇ τοῦ λοιποῦ, καὶ ὡς ἂν αὐτῇ δώσει κρίνειν, οὕτω καὶ περὶ τῶν εἰρημένων τὴν ψῆφον ἐξενεκτῶν. Sequuntur deinde ipsæ epistolæ; quarum prima ad Protosecretarium Manuelem Neocæsareensem inscribitur atque incipit hoc modo: Ἐπιστολαὶ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου Γρηγορίου. Δ'. Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Φασὶ τινες λόγον ἐκ τῆς πέραν ἠπέριον ἀφ᾽ ἑχθαι, ἀνδρὸς πόνημα οὐ πολὺ κλέος ἀρχῆθεν ἐν λόγοις φασὶ καὶ τὸν λόγον εἶναι οἶον ἀνανεῶσαι καὶ ἀξῆσαι τὸ τοῦ πατρὸς κλέος παλαίθην ἔδῃ, οὐκ ἐλαττώσαι. Οὐκὼν ἐγὼ περὶ τοῦ προτέρου πυνθάνομαι, εἰ βεβαίως ἀφίκετο· ἀφίκετο γάρ, etc. Centesima autem nonagesima prima inscribitur atque incipit hoc modo: Τινὲ τῶν ἀρχιερέων ρλα'. Ὡς διετέθησαν οἱ πολεμεῖν αἰεὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων βουλόμενοι, καὶ ὡς αὔξει καθ' ἐκάστην ἐκ τῆς τούτων ἐπηρείας τὰ σφάλματα περιττὸν ἴσως ἐν τοῖς νῦν διηγεσθαι, ἐπεὶ, etc. Dignissimæ profecto sunt omnes illæ epistolæ, ut tanquam eximium Corporis Historiæ Byzantinæ supplementum Græcæ et Latine in lucem proferantur et quidem præcipue ob Georgii Pachymeris Historiam Jusserii Andronici Palæologi senioris, quippe quæ beneficiis harum epistolarum impueneris fere locis potest illustrari. Sunt enim inter eas multæ ad ipsum illum imperatorem Andronicum; item ad Georgium Acropolitam quædam suam appellat διδάσκαλον sive magistrum, ad Melidenistam archidiaconum qui socius fuit expatriarchæ Joannis Becci in carcere ad Holobolum rhetorem qui synodo contra Beccum interfuit ad Theodorum Muzalonem magnum logothetam et protovestiarium ad Nicëphorum Chumnum Muzalonis successorem Theodosium Saronopolium ad Raulaniam protovestiarissam, quæ ipsum jam expatriarcham in monasterio liberaliter sustentavit et ad complures alios, quorum supra memoratus Pachymeres in Historia sua frequenter meminit. Raperi quoque ibi unam, nempe sexagesimam novam ad ipsum illum Gregorium Pachymerem cujus titulus et principium: Τῷ Παχυμέρη. Δέσποτά μου σοφώτατε, ἀνέγνων τὸν λόγον πλεῖν ἢ τετράκις· ἔγνω δὲ οὐδ' εἰς ἀπαξ, etc. Varias etiam ob causas operis pretium fuerit omnes illarum epistolarum inscriptiones Græcas hic singulatim exhibere una cum earumdem initiis; nec me pigebit istius laboris, utpote cum is quoque mihi ea et ipsi in sacra et profana eorum temporum Historia recognoscenda et illustranda posthac possit esse usui. Earum igitur ordo est talis: Epistola prima: τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Φασὶ τινες λόγον, etc.; secunda: τῷ λογοθέτῃ τῶν γενικῶν τῷ Ἀκροπολίτῃ. Ὁ μὲν κανὼν, etc.; tertia: τῷ μοναχῷ Ἰασίτῃ. Ὁ ἐμὸς καὶ σὸς Κλήμης, etc.; quarta: τῷ αὐτῷ. Ἰδέως μὲν τοὺς ἰχθῦς εἶδομεν, etc.; quinta, τῷ Μελιτηνιώτῃ. Ἐμὸν πάθος, etc.; sexta, τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ὑγιαίνειν σε, etc. septima: τῷ Θεσσαλονικεῖας Δημητρίῳ τῷ Βεάτκῳ. Ἐνέτυχον, ἀδελφῆ, etc.; octava: τῷ μυστικῷ κυφῷ Ἰωάννῃ. Ἀδελφῆ ποθεινότητε, παροιμιάζεσθαι, etc.; nona: τῷ προέδρῳ Ἐρέσου κορῷ Ἰσαάκ. Ἡνίκα εἰς μνήμην ἔλθω, etc.; decima: τῷ Ξιφιλίῳ. Μάνθανε τὸν ἡμέτερον, etc.; undecima: τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ὀρμηθένον τε τὴν χθῆς, etc.; duodecima: τῷ Θεογνώστῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ ἱατρῷ. Στομάχου κατάψυξις, etc.; decima tertia: τῷ αὐτῷ. Τὰ τε χρειωδέστατα, etc.; decima quarta: τῷ χαρτοφύλακι Θεσσαλονικεῖ τῷ Σταυρακίῳ. Εὐχόμαι ὑγιαίνειν, σε, etc.; decima quinta: τῷ Θεογνώστῳ. Λευκὸς μὲν ὁ σὸς οἶνος, etc.; decima sexta: τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Πρὸς ἄλλον μὲν, καὶ etc.; decima septima: τῷ αὐτῷ. Δι' ἡμᾶς οὐχ ἔχεις, etc.; decima octava: Τῷ αὐτῷ. Βιβλίον οὐκ ἔστι παρ' ἡμῖν, etc.; decima nona: Τῷ αὐτῷ. Εἰ τοῖς πόθῃ κάμνουσιν ἡμέρα μία βίος ἄλλος, etc.; vicesima: Τῷ Σταυρίῳ. Ἀλλὰ τί σιγᾶς, etc.; vicesima prima: τῷ αὐτῷ. Καὶ πρώην μὲν ὁ Γεώργιος, etc.; vicesima secunda: Τῷ αὐτῷ. Μάνθανε, ὡς ὁ νεανίσκος οὗτος, ἡμέτερος, etc.; vicesima tertia: Τῷ αὐτῷ. Ἐμὸς ὁ παρεστὸς σοι, καὶ ἔχει πρὸς σε, etc.; vicesima quarta: Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Τετράμηνον (sic) βλον, etc.; vicesima quinta: Τῷ αὐτῷ. Ἰδλωμά σου, etc.; vicesima sexta: Τῷ αὐτῷ. Εἶθε μηδὲ τὴν ἀρχὴν βιβλίων ὑπῆρξεν ἡμῖν Ἀρστείδου, etc.; vicesima septima: Τῷ Μελιτηνιώτῃ. Πολλὰ μὲν εἰ καυχᾶ, etc.; vicesima octava: Τῷ Σταυρακίῳ. Ἄντ' οὐδενὸς ἄλλου, etc.; vicesima nona: Ἀθανασίῳ τῷ Χατζύγῃ. Τιμιώτατε, πάλαις ἤτησας, ὅπερ ἤτησας, etc.; tricesima: Τῷ Σκουτρωίτῃ. Τὴν βιβλίον τῶν Προφητῶν ἀπαυτῶν νῦν ἔδῃ, etc.; tricesima prima: Τῷ Νεοκαισαρείτῃ κυρῷ Μανουήλ τῷ πρωτασκηρῆτῃ. Πάντες σε πλὴν ὀλίγων οἴονται ἀλγθεύειν ἐν λόγοις, etc.; tricesima secunda: Τῷ αὐτῷ. Ἦν ὅτε λέγων, etc.; tricesima tertia: Ὁ πατριάρχης τῷ αὐτοῦ φοιτητῇ πρωτασκηρῆτῃ κυρῷ Μανουήλ τῷ Νεοκαισαρείτῃ, νέαν ἄγων τὴν ἡλικίαν, πρὸ τοῦ τὸν μονῆρῃ βίον ὑπελθεῖν. Εἰ μὲν κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν, etc.; tricesima quarta: Ὁ πατριάρχης τῷ αὐτῷ, ἔτι νέαν ἄγων τὴν ἡλικίαν, καὶ πρὸ τοῦ μοναδικὸν ἐπαμφιάσασθαι σχῆμα. Ὡς ἡδὺς εἶ, ὦ λῶστε, εἰς τὸ ἐπιὸν θέρος, etc.; tricesima quinta: Τῷ Πεδισίμῳ, χαρτοφύλακι Ἀρχιείδου. Καὶ ψιλίαν οἶδα τιμῆν ἐγὼ, etc.; tricesima sexta: Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Λόγος πρὸς τὸν σοφώτατον λογοθέτην, etc.; tricesima septima: Τῷ ἐπισκόπῳ Πριήνης. Ὅποτε μὲν δεσπότης ἦτο: παππᾶς, νῦν δὲ ἱατρὸς καὶ μικρὸν μετὰ τῶν νῦν ἀρχιατρὸς, etc.; tricesima octava: Λογοθέτῃ τοῦ γενικοῦ τῷ Ἀκροπολίτῃ. Πολλὰ μὲν ἔσχον, etc.; tricesima nona: Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Χάρτης οὐκ ἔστι μοι, etc.; quadra-

gesima : Τινὲ τῶν ὁμιλητῶν. Οὐ μέμφομαι σοῦ τῆν ἐπιστολῆς, etc.; quadragesima prima : Τῷ αὐτῷ. Ἐμεμφάμην, ὁμολογῶ· λαγέσθω γὰρ μέμψις, etc.; quadragesima secunda : Τῷ κοιμιστοῦ κυρῷ Νικηφόρῳ τῷ Χούμνῳ. Ὅτε συνταξόμενος ἡμῖν, etc.; quadragesima tertia : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ὁρμημένον με γράφειν πρὸς σέ, etc.; quadragesima quarta : Τῷ αὐτῷ. Ἔοικεν ὁ τοῦ λόγου πατήρ, Ἀριστοτέλει μὲν πλημμελῶς, εἰμ.; quadragesima quinta : Τῷ αὐτῷ. Ἐγκαλεῖν οὐδὲν σοι βούλομαι, etc.; quadragesima sexta : Τῷ αὐτῷ. Ἐμὲ τις πάλαι μὲν εἶπεν ὁμιλητῶν, εἰμ.; quadragesima septima : Διακόνῳ τῷ Καλλίστῳ. Δέσποτά μου ποθεινότατε, πολλῶν ἤδη τῶν ἡμερῶν Ἀριστοτέλους ἠθικὰ ζητοῦντί μοι, etc.; quadragesima octava : Τοῦ αὐτοῦ πρὸς ἐαυτὸν ὡς ἀπὸ ἄλλου. Λόγουσι μὲν ἡρὸν θήραμα, εἰμ.; quadragesima nona : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Τί τοῦτο ἐπέστης, εἰμ.; quinquagesima : Τοῦ αὐτοῦ ὡς πρὸς ἐαυτὸν ὑφ' ἑτέρου. Οἶδα καὶ τὴν ἐμαυτοῦ περὶ λόγους ἀθύνειαν, οἶδα καὶ τὴν εἶν περὶ τούτους ἀκρίθειαν, εἰμ.; quinquagesima prima : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Τί μὲν τοῖς ἄλλοις, εἰμ.; quinquagesima secunda : Τῷ λογοθέτῃ τῶν ἀγγελιῶν τῷ Παπαχοιμένῳ. Ἄλλων μὲν λόγους ἡγοῦμαι τὰ πράγματα, εἰμ.; quinquagesima tertia : Ὁ μέγας λογοθέτης τῷ πατριάρχῃ. Ἐγὼ δὲ ἡσυχνόμην ἐπιδείξειν, εἰμ.; quinquagesima quarta : Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Οὕτ' ἐπαινεῖν κρίνω τὸν λόγον, εἰμ.; quinquagesima quinta : Τῷ αὐτῷ. Δέχου τὸν λόγον, πολλάκις ὑφ' ἡμῶν ἀναγνωσθέντα καὶ θαυμασθέντα, etc.; quinquagesima sexta : Τῷ αὐτῷ. Ἐγὼ σοῦ τὸν λόγον ἀναγνούς, etc.; quinquagesima septima : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ καὶ τῷ Χούμνῳ. Κηκόπιδας μὲν οἶδα, etc.; quinquagesima octava : Τῷ Σκουταριώτῃ. Ἐβουλόμην μὲν λέγειν, etc.; quinquagesima nona : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ὑποσχόμενος ἀποστείλαι τὴν βιβλίον, etc.; sexagesima : Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Ἄρτι πρῶτος ἡμᾶς ἢ περὶ τοῦ σοῦ φιλότου πικρὰ κατέλαβεν ἀγγελία, εἰμ.; sexagesima prima : Τῷ αὐτῷ. Νῦν ἡ χροσία κινεῖ, etc.; sexagesima secunda : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ἐκ πολλοῦ σοι διανοοῦμενοι ἐπιστεῖλαι, etc.; sexagesima tertia : Τῷ Σαπυνόπλῳ. Τοὺς ἐν χερσὶ τούτου λόγους, etc.; sexagesima quarta : Τῷ αὐτῷ. Ὅτι περ ἀληθῆ, οὕτω δὴ σοι καὶ πιστὰ λέξωσιν οἶδα, etc.; sexagesima quinta : Τῷ αὐτῷ. Οὐ πρόβριον τοῦ τῶν σοφιστῶν πάθους, εἰμ.; sexagesima sexta : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Καιρὸς ἦν ὅτε οὐ πολυθρόλλητος βασιλικὸς σίτος, εἰμ.; sexagesima septima : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ἴσως ζητεῖς τινα καιρὸν ἔλθειν πρὸς ἡμᾶς, etc.; sexagesima octava : Τῷ αὐτῷ. Ἰσὺ πολλῶν ἡμερῶν, εἰμ.; sexagesima nona : Τῷ Παχυμέρῃ. Δέσποτά μου σφοδρώτατε, ἀνέγνω τὸν λόγον πλεῖον ἢ τετράκις, εἰμ.; septuagesima : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Ἀνήρ ἐκείνος γράμματα ἔδοξε πέμπειν ἡμῖν, etc.; septuagesima prima : Τῷ μοναχῷ Ἰασίτῃ. Ὅς σοι τὴν ἐπιστολὴν ἐγχειριζει, εἰμ.; septuagesima secunda : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Εὐχουμαι εἰς Θεόν, ἵνα κἄν αὐτὸς ὑγιαίνῃς, etc.; septuagesima tertia : Τῷ μοναχῷ κυρῷ Μεθοδίῳ. Ἐρωτᾷς τί ἡμῖν ἢ ἀφέλεια τῶν πρὸς σέ βούλεται γραμμάτων, etc.; septuagesima quarta : Τῷ Κορέτῃ μοναχῷ Ἀγάθωνι. Ἐτι περιττῶς ἔχομεν τῶν ἀνιαρῶν, etc.; septuagesima quinta : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Ἰδοὺ σοι πέπομα καὶ ἕτερον Ἀριστείδου βιβλίον, εἰμ.; septuagesima sexta : Τῷ Σταυρακίῳ. Ὁ μὲν καιρὸς ἐξότου σε τὴν σεβασμίαν ἐμοὶ κερζαλῆν, etc.; septuagesima septima : Τῷ αὐτῷ. Ἄνω καὶ κάτω σοῦ τῶν ἐπιστολῶν, εἰμ.; septuagesima octava : Γεωργίῳ τῷ Μαρμαρᾷ. Ἐξότου τὰς μεμβράνας εἰλήψεις, etc.; septuagesima nona : Τῷ Θεογνώστῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ ἱατρῷ χρηστὰ πάντα ἢ ὅπως ἀνεκτά, etc.; octogesima : Τῷ Σαπυνόπλῳ. Ἐπινύω καὶ σὲ τῆς ἐπιστολῆς, etc.; octogesima prima : Τῷ Ξεφιλίνῳ. Τὸ μὲν βιβλίον ἰδοὺ σοι εἰς χεῖρας, etc.; octogesima secunda : Τῷ γρατοφύλακι Θεσσαλονίκῃς τῷ Σταυρακίῳ. Ὅν σὺ περὶ ἡμᾶς πόλλον σαυτῷ μαρτυρεῖς, εἰμ.; octogesima tertia : Τῷ Θεογνώστῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ ἱατρῷ. Ἐντιμότητε δέσποτα, οὐκ οἶμαι σε τὸν ἐμὸν ἀγνοεῖν τρόπον, etc.; octogesima quarta : Τῷ μοναχῷ Θεοδοσίῳ. Παχὺς ὑμῖν ὁ παμπεθεὶς σῖτος, εἰμ.; octogesima quinta : Τῷ αὐτῷ. Ὅτι μὲν χερσὶν αὐτίκα μετὰ, etc.; octogesima sexta : Τῷ Σαπυνόπλῳ. Εἰ δεῖ τι ἀκοῦσαι ἡμᾶς παρὰ σοῦ, etc.; octogesima septima : Τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Τὸν μὲν καιρὸν, ὅτι χαιμέριος, ὄρξας, etc.; octogesima octava : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Καινῶν τινων, ὅτι γεγονάσιν, ἀκουσθέντων μοι, εἰμ.; octogesima nona : Τῷ Κορέτῃ μοναχῷ Ἀγάθωνι καὶ τῷ Νεοκαισαρείτῃ. Περὶ οὗ τὴν σήμερον εἰρήκατε βιβλίου εἶναι παρ' ὑμῖν, etc.; nonagesima : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑγιαίνῃς, τοῦτ' ἔστω μοι τῆς ἐπιστολῆς τὸ προσίμιον, etc.; nonagesima prima : Τοῖς ἐαυτοῦ ὁμιληταῖς, τῷ τε Μουσάλωνι κυρῷ Θεοδώρῳ λογοθέτῃ τῶν γενικῶν, καὶ τοῖς λοιποῖς. Ἀνδρες φίλοι, Ἐρμού τρόφιμοι καὶ Μουσῶν, εἰ μὲν, etc.; nonagesima secunda : Ῥήτορι τῷ Ὀλοβόλῳ. Κόρος τῶν πάντων, etc.; nonagesima tertia : Τῷ ἐπὶ τῶν δεήσεων. Ἠρᾶτε ὡς ἂν ἐθέλητε, etc.; nonagesima quarta : Τῷ αὐτῷ. Χάριν οὐδὲ μίαν ἢ πρότριτά σοῦ τοῦ ἵππου εἶχεν ἀποστολή, etc.; nonagesima quinta : Τῷ αὐτῷ Ἐφάνῃ τὸ δεύτερον τοῦτο, εἰμ.; nonagesima sexta : Ῥήτορι τῷ Ὀλοβόλῳ. Ἔτινι μὴ φιλοτιμίας μέλει, βλάξ ἐκαίνος, φασίν, etc.; nonagesima septima : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Εἰ μὲν τι νόσου μεταξὺ καὶ ὑγείας ἔχεις, etc.; nonagesima octava : Τῷ περὶ τῶν δεήσεων. Σήμερον ὀρθρίσαντί μοι, εἰμ.; nonagesima nona : Τῷ Σταυρακίῳ. Τῶρον ἡμῖν ἐγκαλεῖς, ὦ ἀγαθὲ, κλί, etc.; centesima : Τῷ μοναχῷ κυρῷ Μεθοδίῳ. Ὑγιαίνῃς, ἐν Χριστῷ τιμιώτατε, ἐξ εὐχῆς μοι τὸ τοῦ γράμματος ἔστω προσίμιον. Ἄ δέ, etc.; centesima prima : Τῷ αὐτῷ. Ἐπινύκαμεν ἐκ τῆς ἐκότητις, εἰμ.; centesima secunda : Τῷ Φακρατῇ Ἰωάννῃ. Βαυβαλίνας ἐκ μόνης Πατέρας τῶν ἐπιφανειῶν γογγυμένης πέπεισμα οἴκου σοι παρεβρίθηναι πολλάκις· σὲ δὲ σοι μὲν εἰς οὐδὲν χρήσιμα, εἰ μὴ ἄρα λέγαις εἰς ἕξωτον φλογὸς ταμιεύειν αὐτάς, ἐμοὶ δὲ εἰ πέμψεις, εἰμ.; centesima tertia : Τῷ Μελιτινιώτῃ. Ἴσως μὲν γράφεις, etc.; centesima quarta : Τῷ Δουκαίτῃ. Λόγος ὅτι πάντα ἐνήσαν τῷ γράμματι, etc.; centesima quinta : Τινὲ τῶν ὁμιλητῶν διὰ τινος αἰτιώμενον, ὅτι μὴ πρὸς ἡδονὴν γράφει. Ἐπιμαρτυρεῖν οὐκ οἶδα πρὸς ὀργάνων φωνάς, etc.; centesima sexta : Τῷ Σταυρακίῳ. Τὸ μὲν

πρὸς ἡμᾶς σου γράμμα λακωνικόν· ἐγὼ δὲ ἀρχὴ πολυλόγος τις, καὶ, ὡς Ὀμηρος εἶπε ἀμετροσπής, etc.; centesima septima: Τῷ Θεογονώστῳ. Εἶθε ὡς περ ἠξέσκατος εἰ πράξει, etc.; centesima octava: Τῷ ἐπὶ τῶν δεξασίων, καλῆ καγαθῆ Μανουήλ, ὑγιαίνουσιν. Τοῦτό μοι τῆς ὀμιλίας καὶ εὐχῆ καὶ προσήμιον. Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο ὁ ἡμέτερος Γεώργιος, etc.; centesima nona: Τῷ τρωπιάτῳ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Οἴμαι, πολλοὺς τινὰς ἴσχειν, etc.; centesima decima: Τῷ Μελιτινιώτῳ. Ὅτι οὐδ' ἦντινασὺν ἡμῖν χρεῖαν τὸ τοῦ βαλανίτου παρῆχε βιβλίον, etc.; centesima undecima: Τῷ Ἀκροπολίτῳ μεγάλῳ λογοθέτῳ κυρῷ Γεωργίῳ, διδασκάλῳ αὐτοῦ χρηματίσαντι. Κύριέ μου καὶ διδάσκαλε, ἐπεὶ πρὸς τοῦ κρείττονος ὁδηγηθεὶς ὑπέσχου δοῦναι τὴν βιβλίον, etc.; centesima duodecima: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Οὐκ ὀλίγοι τῶν φίλων τὸν λόγον αἰτοῦσιν ἡμᾶς τοῦτον δὲ, λέγω τὸν προσφάντως ἡμῖν ἐπὶ τῷ μεγάλῳ συντεθειμένον Διονυσίῳ, etc.; centesima decima tertia: Τῷ μοναχῷ Ἰασίτῳ. Γενώσκει τὸν ἑμὸν τρόπον, etc.; centesima decima quarta: Τῷ Θεογονώστῳ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ ἱατρῷ. Τροφῆς οὐκ ἠφάμην τὴν χθὲς, etc.; centesima decima quinta: Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου ἐπιστολῆ, ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ πατριαρχείῳ. Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Εἶδες οὐκ με ὁ Θεολογίτης διέθιξεν Ἰωάννης ὁ Μακεδονίας καὶ Θράκης κατὰ μὲν τινὰς ἄλλους ἀπογραφούς, etc.; centesima decima sexta: Ὁ μέγας λογοθέτης τῷ πατριάρχῳ. Ἐγὼ δὲ καὶ χάριν ὁμολογῶ τῷ ταλασιπῶρ Θεολογίτῳ, etc.; centesima decima septima: Ὁ πατριάρχης τῷ αὐτῷ. Τῆς ἀρετῆς τῆς χθὲς μοι παμφορέσεις ἐπιστολῆς, etc.; centesima decima octava: Ὁ μέγας λογοθέτης τῷ πατριάρχῳ. Παχύνθη ὑπὲρ ἑκατοῦ δεξασίων τὴν ἐπιστολῆν, ὅτι με τοσοῦτον ἐπήγει, etc.; centesima decima nona: Ὁ πατριάρχῳ τῷ αὐτῷ. Εὐουλόγηται ἐκ τῶν ἐπὶ Ὀμήρου τῶν ἐπιστολιμακίων τούτων· κατάρξασθα· συλλαβῶν, etc.; centesima vigesima: Τῷ αὐτῷ. Οἱ δὲ Περταεῖς πόστα δοκεῖς ἐνώπιον ἡμῶν πράττουσιν τε καὶ λόγουσιν; Ἐγὼ μὲν οὐδ' ἀκούειν ἀνέχομαι τῶν ἀνδρῶν, αἶμαι δέ, etc.; centesima vigesima prima: Τοῖς ἐν τῷ Ὀστρεϊδίῳ μοναχοῖς τῷ Χειλῷ Ἰωάννῃ καὶ τῷ Δανιήλ. Εὐστράτιος τὸ ἀδιδάκτον, ἑαυτὸν δι' αἰτίαν, ἣν αὐτὸς εἰδείη, τῆς ἡμετέρας ἀδελφότητος ἀπορρήξας, ἦκε πρὸς ἡμᾶς, etc.; centesima vigesima secunda: Ῥητορι τῷ Ὀλοβόλιῳ. Γεναιτό σοι, σοφώτατε καὶ τιμιώτατε, πᾶν ἐκ Θεοῦ ἀγαθόν, etc.; centesima vigesima tertia: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Ἡμῖν ἀξεί τὴν ὑπέρθεσιν ἡμέρα ἐκάστη, etc.; centesima vigesima quarta: Τῷ αὐτῷ. Πρὸς τὸν Ἀντιοχείας πατριάρχῃν μὴ πέμπειν ἡμᾶς γράμμα, etc.; centesima vigesima quinta: Τῷ αὐτῷ. Ὁ παρῶν Ἰρτακηνὸς οὐκ ὦν Ἰρτακηνὸς τὸ ἀνεκαθεν, ἀλλὰ Κύπριος, δεῖξάν αὐτῷ εἰς πόλιν παραγενέσθαι, ἦκε καὶ ἐς ἡμᾶς, etc.; centesima vigesima sexta: Δανιήλ τῷ Γλυκεῖ. Κατέλαθες ἐνταῦθα, etc.; centesima vigesima septima: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Ὁ τῆς ἐν νήσῳ Χίῳ μονῆς, τῆς νέας λεγομένης, καθηγητάμενος, etc.; centesima vigesima octava: Τῷ αὐτῷ. Οὐδ' ὁ τὸν βίον ἀπολιπὼν Χατζύνης, etc.; centesima vigesima nona: Τῷ αὐτῷ. Χρυσοκομπᾶς τις στρατιώτης, τὴν Παρτακίαν χώραν οἰκίῳ, υἱὸν ἔχων ἐκ πρώτης γυναικὸς καὶ συνοικίῳ δευτέρῃ, ἐπειδὴ, etc.; centesima trigesima: Τῷ αὐτῷ. Ἔστα· μὲν ἀληθῶς κρίσις τῷ Θεῷ πρὸς ἀπαντας ἀνθρώπους κοινῶς, etc.; centesima trigesima prima: Τῷ σεβαστοκράτῳ κυρῷ Ἰωάννῃ. Πανετοχέστατε σεβαστοκράτορ, τόνον ἐν Κυρίῳ τῆς ἡμῶν μετριότητος· καλοῦμεν γὰρ τε καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ὀνόμασιν, εἰ καὶ τὰ προσφάντως παρὰ σοῦ γεγεννημένα, καὶ εἰς ἀκούας τῆς ἡμετέρας ἐλθόντα οὐχ οὕτω σε καλεῖν ἡμᾶς ἀναπέθει. Ἐθεῖ σε Χριστιανόν τε ὄντα, καὶ, etc.; centesima trigesima secunda: Τῷ βασιλεῖ. Εἰκοστὴν εἶχεν ὁ Δεκέμβριος μῆν, καὶ ἡμεῖς τῆνικαῦτα τὴν βασιλεύουσαν πόλιν κατελαμβάνομεν. ἐντίμου τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοχόντες· καὶ μέχρι μὲν τούτων προῆλθεν ἡμῶν τὰ τερπνά, τὰ δὲ ἐξῆς ὕσων παραχῶν, ὅσων θορόδων καὶ ἰλίγγων μεστὰ! Ἀνασσοθημένους γὰρ τοὺς πλείους εὐρίσκομεν ὑπὸ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν ὁ Βέκκος συνθέμενος καὶ ἐγκύκλιον ὀνομάσας, εἰς πολλὰ τε ἐγγράφας, διαδοθῆναι πρὸς πάντας, εἰ δυνατόν, ἐξαπέστειλε, καὶ εὐρίσκομεν εἰς δύο διηρημένους τοὺς μὲν, etc.; centesima trigesima tertia: Τῷ βασιλεῖ. Κράτιστε, θεόστεπτε, ἀγιέ μου δέσποτα βασιλεῦ, εἰσακούσαι Θεὸς τῆς φωνῆς τὴν δεήσεώς σου, καὶ πάσας τὰς εὐχὰς σου ἀποδοίη σοι εἰς σωτηρίαν, ἐχθρὸς νοσητὸς καὶ υἱὸς ἀνομιᾶς, etc.; centesima trigesima quarta: Τῷ αὐτῷ. Ἀλλ' ἡμεῖς γε, ἀγιέ μου δέσποτα καὶ κράτιστε βασιλεῦ, οὔτε τῶν πρώτων ὀχλήσεων ἀπηλλάγημεν, etc.; centesima trigesima quinta: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Περὶ τοῦ ἀρχιερέως τοῦδε ἤδη ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἀξιώσας οἶδα, καὶ νῦν δὲ πάλιν ἀξίω καὶ παρακαλῶ γε πρὸς (sic). Πτωχός ἐστιν αὐτός· μοναχὸς γὰρ ἀνωθεν, etc.; centesima trigesima sexta: Τῷ αὐτῷ. Ἡμεῖς ὡς τὴν Κωνσταντίνου κατελάθρομεν πόλιν, ἀσθενεῖα οὐ πᾶν τοι περιπτώκαμεν χλωπῆ, οὐδ' etc.; centesima trigesima septima: Τῷ βασιλεῖ. Κράτιστε Θεοστεφές ἀγιέ βασιλεῦ, νίκας κατὰ τῶν ἀφανῶς ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν, τρόπαια κατὰ τῶν ὀρωμένων, καὶ ἡμερῶν πλήθος μετ' εὐφροσύνης ἀλίχτου χαρίζοιτό σου τῇ ζωῇ Κύριος, ἵν' εἰ μήποτε πρότερον, etc.; centesima trigesima octava: Τῷ βασιλεῖ. Ἐγὼ σου τῶν καλῶν, ἀγιέ δέσποτα βασιλεῦ, εἰς μνήμην ἦκω συνεχέστερον, etc.; centesima trigesima nona: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῳ. Ὅτι πρὸ ἡμερῶν οὐκ ὀλίγων συγχωρηθῆναι ἡμῖν ἀπαίρειν εἰς Βυζάντιον ἐδεόμεθα, etc.; centesima quadragesima: Τῷ αὐτῷ. Ἰγίανέ μοι καὶ χάρη, ὁ πολὺς τὴν κατὰ πάντα ἀρετὴν εὐδοκίμησιν μέγας καὶ σοφὸς λογοθέτης, etc.; centesima quadragesima prima: Τῷ πρωτοβυστιάρχῳ..... ὁ ἡμέτερος Πιμάτριον ἔχων βίβλαμον καὶ ἀνδρᾶ βαθίως αὐτῷ μὴ δυνάμενος ἐκ πηνίας ἀγαγέσθαι. Ὀλυμπὸν ἀντικρὺς ἢ Παρτασόν, ἢ τι (sic) τῶν μεγάλων ὀρῶν δοκεῖ φέρειν ἐπὶ τῆς κερκλῆς, τούτων, etc.; centesima quadragesima secunda: Τῷ βασιλεῖ. Κράτιστε, ἀγιέ μου δέσποτα βασιλεῦ, ἄλλους μὲν ἄλλα τέρπει τῶν πραγμάτων, ἐμὸς δὲ τὸ τὰ μέγιστα εὐνομαχοῦμενον ἀνωθεν κατορθοῦν· δοῦναι, etc.; centesima quadragesima tertia: Τῷ βασιλεῖ. Ἀγιέ μου δέσποτα, κράτιστε βασιλεῦ, ἐπὶ τοὺς θλίβοντας τὴν

κληρονομίαν σου, ἢ θλίβειν διανοουμένους, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπιβάλλοι Θεός. etc.; *centesima quadragesima quarta*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Ἐπι μὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ πόλει καὶ ἄλλα δὲ τινα μοναστήρια ὑπὸ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν τελοῦντα, ἔστι δὲ καὶ τὸ τοῦ Γερουτίου λεγόμενον οὐκ ἄνδρες ἐν αὐτῷ, μόναχαι δὲ γυναῖκες οἰκοῦσιν ἐκ δὲ τούτου πρό τινων οὐ πάνυ πολλῶν ἡμερῶν ἔχει μοι γράμμα, ἔχον μὲν ἐπιγραφὴν, Αἱ ἅπασαι μόναχαι τῷ πατριάρχῃ, ἔχον δὲ καὶ τὴν κατηγορίαν ὅση ἂν εἴποις κατὰ τῆς Προυμένης πολλήν. Τί οὖν δέ, etc.; *centesima quadragesima quinta*: Τῷ αὐτῷ. Ὅνπερ κατὰ τῶν τοῦ Βέκκου ἀδολεσχιῶν ἢ οὐτινοσοῦν ἄλλον λόγον ἐκδεδοκέναι τὴν σὴν οἶδα σοφίαν, etc.; *centesima quadragesima sexta*: Τῷ βασιλεῖ. Παράδηλοῦν μὲν τῇ κ Θεοῦ βασιλείᾳ σου, etc.; *centesima quadragesima septima*: Τῷ μοναχῷ Ἀθανασίῳ τῷ Λεπενδρητῷ. Ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ θαυμαστὸν σπεύδοντά σε, etc.; *centesima quadragesima octava*: Τῷ αὐτῷ ἔτι: εἰρηνεύοντι. Προσθέγγομαί σε καὶ πάλιν, σεδασμιώτατα, etc.; *centesima quadragesima nona*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Σοφώτατα, γυνῶναι παρέστω σοι, ὡς οἱ ἐν Περὶνθῳ Δωριεῖς τε καὶ Πελοποννήσιοι ἐς Βυζάντιον συνθεδραμηκότες, etc.; *centesima quinquagesima*: Τῷ αὐτῷ. Ὁ τῆς Ἰκονιῶν πόλειως μητροπολίτης οὐτοσί, etc.; *centesima quinquagesima prima*: Τῷ αὐτῷ. Οἱ τὸ Πευκίων ἐπίγειον οἰκοῦντες Παρθόπουλοι ἔλασινά προσίαισι ἡμῖν κλαίοντες ὁμοῦ καὶ τὰς ἐαυτῶν ἀναγγέλλοντες συμφοράς, etc.; *centesima quinquagesima secunda*: Τῷ Μοναχῷ. Ἡμεῖς, ὡ Θεσπέσια, κατὰ τὸ δοκούν τῷ Θεῷ ταῖς κοιναῖς τῆς Ἐκκλησίας παραδεδομένοι φροντίσιν, etc.; *centesima quinquagesima tertia*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Οὐδὲν ἡμῖν περὶ τῆς Πρωτοῦς ἀπατηλῆς ὁμιλίας τὴν παρελθούσαν ἐπέρχῃ δεδῆλωται, etc.; *centesima quinquagesima quarta*: Τῷ αὐτῷ. Ἄρα γε πλατὺ γελάσεις, ἀκούσας, ἄπερ, etc.; *centesima quinquagesima quinta*: Τῷ αὐτῷ. Ἀκούσας, οἶμαι, ὅ τι δὴ καὶ ποιῶν, φιλοτιμίαν καλέσεις τὴν προᾶξιν, etc.; *centesima quinquagesima sexta*: Ὁ μέγας λογοθέτης τῷ πατριάρχῃ. Ὁ συμθαίνει πάσχειν πολλάκις τοὺς ἀσθενῶς τῶν ὄψεων ἔχοντας, etc.; *centesima quinquagesima septima*: Ὁ πατριάρχης τῷ αὐτῷ. Ἐβουλόμην μὲν ἐγὼ τὰς πάσας τῶν ἐπιστολῶν χάρτας ἐναπογραψόμενος, διαμένειν εἰς τὸν μετέπειτα βίον ἀφιέναι, etc.; *centesima quinquagesima octava*: Τῇ πρωτοβεστιαρίστῃ, καὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς παραμυθητικῇ. Σὺ μὲν ἴσως, κυρία καὶ θύγατερ ἐν Χριστῷ, οὐκ ἀπεικότως ἡμᾶς εἰ φίλους ἠγήσῃ καὶ διαθήσειας τῆς κατὰ πνεῦμα, ἀμνή μονάς, etc.; *centesima quinquagesima nona*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Τὰ τοῦ Πέρσου παιδία, etc.; *centesima sexagesima*: Τῷ αὐτῷ. Καὶ τὴν χθὲς καὶ τὴν νῦν οὔσαν ἡμέραν, etc.; *centesima sexagesima prima*: Τῷ πρωτοσεδάστῳ καὶ πρωτοβεστιαρίῳ. Τὸ τοῦδε τοῦ πένητος αἶτημα οὐκ Ἀρκαδία ἐστίν, ὃ φησιν ἡ παροιμία, etc.; *centesima sexagesima secunda*: Τῷ αὐτῷ. Τὸ ταλαίπωρον γόναιον ἢ Καρυστηνὴ, etc.; *centesima sexagesima tertia*: Τῷ αὐτῷ. Τὸ ἐν Ῥόδῳ μοναστήριον Ῥοδίην αὐτὸ ἐγγωρῶς καλοῦσιν οἱ Ἱεροσολύμων ἤκοντες οὗτοι ἠτήσαντο λαθεῖν εἰς μετόχιον, ὡς οὖν, etc.; *centesima sexagesima quarta*: Τῷ αὐτῷ. Συμειὼν τις, ἔμπορος ἄνθρωπος, Σύρος τὸ γένος, Πτολεμαῖδος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ πολίτης, φίλος ἐμὸς οὐ πάνυ δὲ παλαιός, ἀλλ' ἐξότουπερ ἐς Βυζάντιον ἦκε, etc.; *centesima sexagesima quinta*: Τῷ αὐτῷ. Ὅτι μὴ μόνον πρὸς Θεὸν τὴν εὐχὴν, etc.; *centesima sexagesima sexta*: Φραγκόπουλος, ὃ τὴν οἴκησιν, etc.; *centesima sexagesima septima*: Τῷ ἱατρῷ Θεογνώστῳ. Τὸν πρὸ μικροῦ κομητήτην, νῦν δὲ ἀτίμω κουρᾷ ἀποβεβλημένον τὰς τρίχας, τὸν μαστιγίαν καὶ ἐκβεδομημένον Φραγκόπουλον, δεσμώτην ὄντα, etc.; *centesima sexagesima octava*: Τῷ πρωτοβεστιαρίῳ. Ἐπ' ἀληθείας ἐστίν, ὃ φασί τινες, εἴτε καὶ μή, etc.; *centesima sexagesima nona*: Τῷ λογοθέτῃ τῶν γενικῶν τῷ Ἀκροπολίτῃ. Ὁ ποτε τὸν Ἀτζωνᾶν ἐκείνον εἶχε δεσπότην Ἀριστείδου βιβλίον νῦν δὲ σὴν εὐτυχῶς εὐρίσκεται κτῆμα, etc.; *centesima septuagesima*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Ἐαυτῷ τι προσίχειν ἢ δεῖνα ρητορικῆς εὐγλωττίας διόμενος ἔργον τῆς δοκούσης ποιεῖται δυνάμειος διὰ συχνῶν ἐμοῦ καθάπτεσθαι τῶν ἐπιστολῶν, ὡσπερ οὖν ἄλλοθεν ἔχων ταῖς ἐαυτοῦ λόγοις ὕλην ἢ ἐκ τῶν ἡμετέρων ψύγων ὑποδαλεῖν, etc.; *centesima septuagesima prima*: Μοναχῷ τιμῃ γνωρίμῳ. Πρώτην εἶχον τὴν εἰς ἀσθενεῖαν κατακλίσειας ἡμέραν, etc.; *centesima septuagesima secunda*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Γεώργιον τινα Ξιφιλίνου, ἄνδρα Θεῶν καὶ ὑπὲρ τοῦς κατ' αὐτὸν ὄντα ἀρετῆν, ὅτι γέγονε πατριάρχης ἀκήκωας, οἶμαι, γέγονε δέ, etc.; *centesima septuagesima tertia*: Τῷ αὐτῷ. Ἄλλ' ἐμοίγε τοσοῦτον φέρει τὴν αἰσχύνην, etc.; *centesima septuagesima quarta*: Τῷ αὐτῷ. Εἰπέ τις, μᾶλλον δὲ κατεῖπεν ἐπὶ τῆς σῆς τελειότητος, ὡς εἴη ὁ πρόεδρος Δένου τὰ καὶ τὰ ποιῶν, etc.; *centesima septuagesima quinta*: Τῷ αὐτῷ. Κοικον ὁ θαυμάσιος τοῦ φροστάτου κριτῆς ὁ πανσέβαστος παλαιᾶν τινα πρὸς τὸν τροπαιοφόρον τρέφειν δυσμένειαν, etc.; *centesima septuagesima sexta*: Τινὶ γνωρίμῳ. Πανσέβαστε, ἄνθρωπος εἰ, καὶ ἀνθρώπου πατρὸς υἱός· γνωθι τοῖνον σαυτὸν, καὶ μὴ φρόνει μείζον τῆς φύσεως, μικρὰς, etc.; *centesima septuagesima septima*: Τῷ αὐτῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Τετράς ἦν ἢ τῆς ἐνεστώτης ἐβδομάδος, etc.; *centesima septuagesima octava*: Τῷ Ἐφέσου (sic). Δεδῆλωταί σου τῇ ἱερότητι δεῦρο παραγενέσθαι καὶ ἐξούπερθε δεδῆλωται, μᾶνές εἰσί που τρεῖς τάχα ὄς, etc.; *centesima septuagesima nona*: Τῷ αὐτῷ. Ἐπράπε πάντως σε, Θεσπέσια δεσποτα, etc.; *centesima octogesima*: Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ. Καλεσπὸν, φησὶν ἡ παροιμία, κῶν μαθηῶσα σκυτοτραχεῖν, οὐ μὴν γε ὅσον ἀκίρρεκόμενος Φραγκόπουλος, ἐριώτων μανίας ἀλόως. Ἐπήρα μὲν οὖν τινα πᾶρῆνον, etc.; *centesima octogesima prima*: Τῷ αὐτῷ. Διονύσιος οὐτοσί Ἀρκάς ἐστίν ἐκ Πελοποννήσου ἡμέτερος δέ, etc.; *centesima octogesima secunda*: Τῷ αὐτῷ. Ὁ θαυμαστὸς ἐπὶ τῶν θεῶν, etc.; *centesima octogesima tertia*: Ὁ πατριάρχης τῷ πρωτοβεστιαρίῳ. Ἐμοὶ μὲν τοῦτὶ τὸ πόνημα παποῖηκον οἶον ὄρξας ἀφελὲς πάντη καὶ ταπεινόν, etc.; *centesima octogesima quarta*: Τῷ παρόντι ν. σ. ἰ. κ. καὶ πένητι ὄντι καὶ ἡμετέρῳ, etc.; *centesima octogesima quinta*: Τῷ αὐτῷ. Ἐπερᾶλη τῷ δεῖνι ὡς ἐξαι,

καὶ ἦν ἂν ἔτος ἐν ἀκριδῶς, εἰς. ; centesima octogesima sexta : Ὁ πρωτοῦσεσιάρως τῶ πατριάρχῃ. Παναγιώτατε καὶ θεϊότατε δεσποτά μου, οἰκουμηνικῆ πατριάρχῃ· ἐγὼ δὲ τὴν ἐπὶ τὸν Ἄθω φυγὴν τοῦ πονηροῦ θεοδουσίου μαθὼν, εἰς. ; centesima octogesima septima : Τῇ Ῥαουλαίνῃ. Ἀφελῆ σοί τινα φῆς εἶναι γράμματα καὶ ἐκδήλως πρεσβυτερικά, ἢ πρὸς ἡμῶν σοι πέμπεται γράμματα· εἴτ' οὐχ ἴστας ἀχρι τοῦδε τὸ πρῶγμα, εἰς. ; centesima octogesima octava : Τῇ Ῥαουλαίνῃ. Ὅτι μὲν ἐγὼ ἀπὸ τῆς ἐν πατρίδι παλαιῆς συνθηλας φίλην ἐμαυτῷ τὰ συκάμινα βρώσιν, εἰς. ; centesima octogesima nona : Τῇ Ῥαουλαίνῃ. Ἄπερ ὄρας πεμπόμενά σοι συκάμινα μὲ, διὰ τινα φιλοτιμίαν πέμπεσθαι νόμιζε, ἀλλά, εἰς. ; centesima nonagesima : Τοῦ ἀγνωστότου πατριάρχου. Εἰ μὲν ἐκ τῆς ἐνταῦθεν ψήφου ἐδεδαιούτο, εἰς. ; centesima nonagesima prima : Τινὲ τῶν ἀρχιερέων. ὡς διετέθησαν οἱ πολεμεῖν ἀεὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων βουλόμενοι, εἰς.

Hucusque igitur perlingunt omnium illarum Gregorii Cyprii epistolarum inscriptiones et initia ; ex quibus, ut ego opinor, non minus elegantia earum quam varietas abunde apparet ; simul etiam multiplex editionis earundem Græco-Latinæ utilitas. Certe H. P. Petrus Possinus S. J. qui utramque Georgii Pachymeris historiam, nempe imperii Michaelis Palæologi et imperii Andronici Palæologi senioris ex eminentissimi et doctissimi cardinalis Francisci Barberini instructissima bibliotheca primum Romæ typis Barberinis a. 1666 et 1669 Græce et Latine et cum eruditissimis observationibus duobus tomis in folio edidit, si harum epistolarum notitiam et usum habuisset, minime dubium est quin multa inde potuisset haurire necessaria et tam difficilis operis obscuritatem magis illustrare. Quod etiam ipse monumentorum Græciæ recentioris curiosissimus et dignissimus perscrutator Leo Allatius, primarius Bibliothecæ Vaticanæ custos, haud sufficientem earundem epistolarum habuerit notitiam, ipse satis clare indicat in amplissima diatriba sua de Georgiis ; ubi de eodem Georgio sive Gregorio Cyprio valde prolixè agens, pag. 423, sic scribit : Epistolæ CCIII Gregorii Cyprii partim scriptæ antequam onus patriarchatus suscepisset, partim postquam illius cura ipsi commissa fuit, exstabant in Bibliotheca Antonii Augustini, cod. 69 ; erantque in Polliana et Monachii Bavarix, sed sine titulis. In Ambrosiana leguntur CLXVI. Robertus Constantinus in Bibliotheca : Gregorii patriarchæ de Vita sua et epistolæ 166. In Ambrosiana, licet paulo supra in eodem Indice legatur, Gregorii Cyprii epistolæ selectæ, aliud item exemplar : item de Vita sua epistolæ numero 166. An opus hoc de Vita diversum est ab Epistolis vel Epistolis ipsis Vitam suam exprimit ? Mihi adhuc incertum est. Hæc ibi Allatius. Quod tandem restat, maxime notandum est supra enumeratis epistolis in eodem codice manuscripto Cæsareo a fol. 146, pag. 2 usque ad fol. 148 pag. 2 instar appendicis subjungi ejusdem patriarchæ Gregorii Cyprii decretum aliquod synodale : cujus titulus et principium : Ἀπόφασις. Ἡ μετριότης ἡμῶν τὸν κῆρα τῇ περὶ αὐτὴν ἰσότητι τῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρει, ἰσρεῖς τε καὶ διακόνους, τοὺς ἐν τῷ κερῖν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συγχύσεως διώκτας ὁμολογουμένως ἀναφανέντας, &c. Quo finito decreto sequitur formula solemnis, qua eidem patriarchæ Gregorio adversarii ejus promiserunt, ipsum publice declaratum in orthodoxum, et prorsus liberum ab omni labe et suspitione pravæ doctrinæ, si is prius scripto polliceretur, se, post acceptum illud innocentie suæ testimonium publicum, sine mora throno patriarchali se abdicaturum esse. Narrat quidem totam illam rem prolixè et accurate Georgius Pachymeres in Historia imperii Andronici Palæologi senioris libri secundi quinque integris capitibus, nempe sexto, septimo, octavo, nono et decimo, adeo ut etiam integram formulam abdicationis e Gregorio conscriptam et adversariis traditam jam memorato capituli nono ad verbum inseruerit ; formula tamen promissionis adversariorum, quæ in codice hoc manuscripto Cæsareo exstat, ibi omissa est, ideoque supplenda Historiæ Pachymerianæ causa totam hic publico. Hæc igitur cum inscriptione sua est talis : Ἀνακέρυξις τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ παρὰ τῶν ὑποσχόμενων αὐτῷ. Εὐλογητός ὁ θεὸς ἡμῶν, ὅτι οὐδέποτε κακὴν ὑπόληψιν ἔσχομεν περὶ τοῦ δεσπότου ἡμῶν τοῦ πατριάρχου κυροῦ Γρηγορίου, ὡς ἔστι βλάσφημος, καθάπερ τοῦτό τινες τῶν ἀμνητῶν ὑπέλαβον· ἀλλ' ὀρθοδοξότατον τοῦτον γνώσκομεν καὶ εὐσεβέστατον. Μόνον δεόμεθα τοῦ πατριάρχου παραιτήσασθαι θρόνον διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην· καὶ ἐπειδὴ παρ' ἡμῶν ζητεῖ τὴν τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ ἀνακέρυξιν ἔγγραφον λέγεσθαι, καὶ αὐτίκα κατανεύει τὸν θρόνον παραιτήσασθαι, ζητοῦμεν καὶ ἡμεῖς πάντες ἔτοιμοι ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔγγράφως καὶ ἔγγραφως καὶ ἀγράφως παρέρησιά τε καὶ ἰδίᾳ τοῦτον, ὡσπερ καὶ τὸν ἅπαντα χρόνον ἦν, εὐσεβέστατον κηρύττειν καὶ ὀρθοδοξότατον, ἐπιτιμῶν δὲ καὶ τοῖς ἀφρόνως καὶ ἀμαθῶς κατ' αὐτοῦ λέγουσιν. Hucusque formula ista promissionis quam, æque ac formulam abdicationis ab ipso Gregorio compositam et adversariis præscriptam fuisse existimo. Clauditur denique totus ille codex hæc subscriptione : Τέλος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ πατριάρχου. Καὶ τῷ θεῷ δόξα.

GEORGII CYPRII EPISTOLÆ

I.

EPISTOLA AD AMICUM

Vide supra col. 125.

II.

EPISTOLA AD ANDRONICUM IMP.

Vide supra col. 267.

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΑΛΑΣΣΑΝ

ΕΠΙΘΥΝ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΟΥ ΤΟΥ ΓΑΛΤΟΣ ΦΥΣΙΝ.

SANCTISSIMI PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLIS

DOMINI GEORGII CYPRII

ENCOMIUM MARIS

SIVE

DE UNIVERSA AQUÆ NATURA.

(Franquemont, 1797, ex ed. Fed. Morelli.)

Θαυμάζειν μὲν τῶν πραγμάτων ὅποσα ὑπερφυῆ **Α**
καὶ μεγάλα οὐ πολλοῦ τινος ἔργου φαίνεται ἔν,
εἴ τις τοῦτό γε μόνον ποιεῖν βούλεται ἰστάμενος
ἄφωνος· ἀπόχρη γὰρ αἰσθανθέντα εἰς θαῦμα
τρέπειν τὴν ἀσθησίν· αὐ δὲ καὶ λόγῳ τις σκοπῆται
τῶν τοιούτων ἄξιον εἰπεῖν τι καὶ διηγῆσασθαι, τοῦτ'
ἤδη τοῦ παντός ἐργωδέστερον. Ἀφαιρεῖται γὰρ λό-
γων ἰσχὺν τῶν θαυμάτων ἢ φύσις, καὶ ὅσῳ ταῦτα
τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐκπληξίς, τοσούτῳ μᾶλλον ἀπο-
ρία τοῖς λόγοις καὶ τὸ μηδαμῶς ἑαυτοῖς δύνασθαι
χρῆσθαι. Διὸ καὶ πολλή τις γένοιτ' ἂν συγγνώμη
δικαίως τοῖς περὶ τούτων λέγειν τολμῶσιν, ἔν παρὰ
πολὺ τῆς ἀξίας ἐλλίπωσι, καὶ μάλιστα πρὸς τῶν
τοιαῦτα πεπαιδευμένων ἀνθρώπων, ὅσῳ καὶ τῶν
ἄλλων μᾶλλον εἰδότες εἰσὶν, ὡς μὲν χαλεπὸν τοῖς
τοιούτοις ἐπιχειρεῖν, ὡς δ' ἀνάγκη καὶ τοὺς λόγους **Β**
ἥττους αἰεὶ τῶν πραγμάτων συμβαίνειν. Ἐπεὶ δὲ

Admirari equidem res quascunque natura insi-
gnes et magnas, non magni alicujus operis esse
videtur, si quis id facere tantum velit tacitus
subsistens. Sufficit enim contemplanti in admira-
tionem convertere contemplationem. Sin praelerea
quis animo proponat dignum quid talibus dicere
et enarrare, illud jam videtur omnium operosis-
simum. Natura enim rerum admirandarum minuit
vim rationis. Et quanto majori hæc admirationi
sunt iis qui in eas incidunt, tanto major hæsitatio
oritur in sermonibus, et nullatenus sibi com-
potes sunt. Multaque propterea venia digni sunt
merito, qui de his orationem instituere conantur,
si sæpe a rerum dignitate defecerint; et maxime
apud homines, qui hæc edocti sunt et quidem
quanto aliis sunt peritiores; uti enim difficile est
talibus rebus manum adhibere, ita necesse est

sermones quoque rebus imparces evadere. Quoniam autem hoc ita se habet, hinc eum etiam qui de mari dicit, nihil satis aptum dicturum esse existimo. Si quid enim inter cæteras res admirationem meretur, mare est; quia inter prima elementa est. Et si quis veniam concedat iis qui se in sermones de illo demittunt, magis diligentiam amans, quam audaciam improbens; sane et gloriam, etiamsi satis proba non præstiterit, reportaturus est. Sed qualis et quanta sit utilitas maris, et qua ratione sit præ cæteris universi rebus præstantissimum, his quis, si attendat, clare perspiciet. Cæterum convenit hic parvis magna componere et veritatem ex umbris seclari rationum.

Nunc itaque omne quod est et quod non est, nullo modo prius initium cepit ut esset, quin et mare confestim exstiterit cum ipsis primis quæ sunt rebus productum et primam ac præcipuam vim adeptum. Nam veluti ad omnem rem quæ fit materiam aliquam præsto esse oportet et deinde ex illa generationem effici; sic et mare simul cum primis subsistentiam accepisse rebus videmus, ut esset elementum rerum postea futurarum, et quodammodo principium mixtionis; adeo ut si quis contemplando admiraretur dispositionem universi, admirationis initium ex aquæ natura ipsi faciendum est: et profecto cum conditor mare voluerit esse antiquissimum, non dissimile vero et primas ipsi in magnitudine attribuisse. Adeo enim magnum est mare, ut nullam sciamus continentem ipsi in conceptaculum sufficere: sed esse quidem tantum illud mare quod intra Gades est, ut homines quasi vertigino laborantes de universo illo dicere se quid posse negent et fere immensi rationem ei applicent. Cæterum hoc circumscriptum esse et comprehendi a terra liquido novimus; sed majus esse illud, quod extra Gades est, et nulla ratione comparari posse cum eo quod apud nos est; quapropter et nulla in eo instituitur navigatio; immensitas enim aquæ prohibet scire ubinam quis posset trajicere; et terminos ipsius si omnino aliqui sint, nemo valet assignare. Et non sine ratione ac utilitate tantum obtinuit mare magnitudinem; sed quoniam natura aquæ non modo mater aliis rebus, sed et nutrix futura esset, et ad factam in initio rerum productionem quam plurimum conferret et ad permanentiam uniusque rei naturæ convenientem conduceret.

Atque ita cum ob magnitudinem suam admirationi sit, non minus etiam ob pulchritudinem admirari, illud oportet, utpote quam maximam semper et perfectissimam exhibet contemplantibus. Figura enim maris profecto est pulcherrima, quali et cælum cum fieret ornatum esse novimus. Oceanus enim universam in circuitu ambit terram; et rursus illud quod aqua plenum est a terra tanquam in circulo constringitur. Et situs quidem ipsius,

Α τοῦθ' οὕτω καὶ θαλάσσης περὶ τὸν λέγοντα, οὐδὲν ἐς ἱκανὸν ἐρεῖν οἶμαι· καὶ γὰρ θαύματος ἐν τοῖς οὕσιν, εἶπερ καὶ ἄλλο τι, μετέχουσά ἐστι θάλαττα· ὅτι καὶ στοιχεῖόν ἐστι τῶν πρώτων, κἂν εἴ τις συγγινώσκοι τοῖς εἰς τοὺς περὶ ταύτης λόγους ἑαυτοὺς καθιεῖσι, μᾶλλον τῆς προθυμίας ἀγαπήσας, ἢ καταγνοὺς τῆς θρασύτητος, οὐκοῦν (1) τὴν τοῦ μὴ τὰ δίκαια πεποιηκένας δόξαν ἀποίσειται. Ἄλλ' ὁποῖόν τε καὶ ὅσον τὸ χρῆμα θαλάττης, καὶ ὡς αὕτη τὸ κρᾶτιστον τοῦ παντός, ὧδὲ τις σκοπούμενος σαφῶς εἴσεται. Πλὴν εἰκάξειν ἐνταῦθα προσήκει μικροῖς τὰ μέγαρα καὶ τὴν ἀλήθειαν ταῖς ἐκ τῶν λόγων θηρᾶσθαι σκλαῖς.

Β Πῶς μὲν οὖν τὸ πᾶν τούδε μὴ ἔν προτέρων οὐδαμῶς ἀρχὴν ἐλάμβανεν εἶναι καὶ τότε αὐτίκα ἐπήρχε καὶ θάλαττα, σὺν τοῖς πρώτοις τῶν ὄντων φανεῖσα, καὶ δύναιμι σχοῦσα τὴν πρώτην. Ὡς γὰρ ἐπὶ παντός χρημάτων γιγνομένου ὕλην εἶναι τινα δεῖ, εἴτ' ἐξ αὐτῆς τὴν γένεσιν ἐνεργεῖσθαι, οὕτω θείπου καὶ θαλάσσαν ἡμῶς τοῖς πρώτοις ὑποστάσαν ὁρῶμεν, ὡς εἶναι στοιχεῖον τῶν μετὰ τοῦτ' ἐσομένων, καὶ ἀρχὴν τοῦ συγκρίματος τρόπου τινά. Ὡστ' εἴ τις θεώμενος θαυμάζοι τὸ τοῦ παντός σχῆμα ἐκ τῆς τοῦ ὕδατος φύσεως, δεῖον τὰ πρώτα τοῦ θαύματος ἀρχεσθαι· καὶ δὴ πρεσβυτάτην αὐτὴν δεῖξας ὁ δημιουργὸς, οὐκ ἀπεικόντως καὶ τὰ πρώτα μεγέθους ἀπένειμε. Μεγάλη γὰρ τοσοῦτόν ἐστι θαλάσσα, ὡς μηδὲ ἦν ἴσμεν ἠπειρὸν ἀποχρῆναι εἰς χώραν αὐτῆ· ἀλλ' εἶναι μὲν πολλὴν τὴν ἐντὸς Γαδείρων, ὡς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἰλιγγιῶντας ἀπαγορεύειν πρὸς πᾶσαν, καὶ μικροῦ τοὺς τοῦ ἀπειροῦ λόγους ἀρμύζειν αὐτῇ, καὶ τῶθ' ὀριζομένην σαφῶς καὶ κύκλῳ περιλαμβανομένην τῇ γῆ, πλείονα δὲ τὴν ἐκτός. Καὶ μηδ' εἶναι παρξέταξεν αὐτὴν πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς κατ' οὐδένα λόγον, οὐ γὰρ χάριν οὔτε πλοῦς ἐν αὐτῇ γίγνεται, ἀπειρία γὰρ ὕδατος εἴργει, καὶ τὸ μὴ εἰδέναι ὅσοι τις ἂν ἔχοι κατάραι· τὰ τε ἴσμεν αὐτῆς, εἰ καὶ ἄλλως εἴσιν, οὐκ εἶναι εἰπεῖν οὐδενός. Καὶ τοῦτ' εἰλήφει τὸ μέγεθος οὐκ ἔξω λόγου, οὐδὲ τοῦ χρησίμου χωρὶς· ἀλλ' ἐπεὶπερ ἔμελλεν ἡ τοῦ ὕδατος φύσις οὐ μόνον δὴ μήτηρ τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ τιθήνη φανῆναι· εἴς τε τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν ὅτι πλείστον τελευτᾶ, εἴς τε τὸ διαμένειν ἐς ὅσον ἐκάστῳ ἡ φύσις ἐξήκει.

Οὕτω δ' ἐκ τοῦ μεγέθους θαυμαζομένη, οὐχ ἔκιστη καὶ διὰ τὴν ὄραν θαυμάζοιτ' ἂν, ἣν ὡς πλείστην ἀεὶ καὶ τελευτάτην παρῆχεται τοῖς ὁρῶσι. Σχῆμα γὰρ αὐτίκα θαλάσσης τὸ κάλλιστον, ὁποῖον δὴ πρῶθεν καὶ τὸν οὐρανὸν ἴσμεν γιγνόμενον κεκοσμησθαι. Ἰῆν τε γὰρ ἅπασαν ὠκεανὸς περιδεδρύμε κύκλῳ, καὶ αὐθὺς ὡς ἐν κύκλῳ τῇ γῆ, ὃ δὴ ὕδατος πλεόμενον ἐστι, περισφίγγεται. Καὶ θέσις δὲ αὐτῇ, ὡς ἐκ τῶν εἰρημένων εἰκάσαι, τὸ μεσαί-

(1) Legendum οὐκοῦν monet Boissonadius *Anecd. Gr. t. I, p. 314*, quod tenent codd. Reg. 2629 et 3010.

τατον τοῦ πάντος, εἶπερ καὶ τῆς γῆς τὸ μέσον ἀπονενέμηται τῇ θαλάττῃ. Καὶ κινδυνεύει τῷ λόγῳ μὴ κέντρον τὴν γῆν, τὴν δὲ θάλασσαν εἶναι. Τὴν γε μὴν ὄραν καὶ χάριν ἣν ἐν αὐτῇ τῇ θέσει παρέρχεται, καὶ ὡς κύκλος τὴν αὐτὴν τῷ γε τὴν ὅλην κατανοοῦντι, καὶ πάντα σχήματα δείκνυσιν ἐν τῇ πρὸς γῆν συνελύσει καὶ μίξει, κόλπους μὲν πολυεῶσις ἀνελίσσουσα, νήσους δὲ αὐτὴν ἐκ μέσης μικρὰς καὶ μείζους ἀναδιδοῦσα, καὶ πορθμοὺς ἐν στενῷ ἐκ μέγιστον διήκοντας ἀπεργαζομένη, τίς ἂν λόγος μετρίως εἰπεῖν ἀποχρήσει; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς ἐκ τῆς περιγραφῆς καὶ τῆς θέσεως καὶ ὕψους τῆ γ' αἰφθῆσαι καταλαβεῖν· λογισμῶν δὲ τις τοσοῦτον δισχυρίσασθαι τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἶναι καλὴν, ὅπως καὶ ἀρχὴ τοῖς ἄλλοις ἀ τοῦ καλοῦ μετέσχε γνωρίζεται. Οὐ γὰρ ἂν ἦν εἶδος τὰ τὴν ὑπερξίν δεύτερα τοιοῦτου μετέχειν τινὸς μὴ τῶν πρώτων μετεσχηκότων, ἀφ' ὧν δὲ καὶ ταῦτα συνέστη. Ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ πηγαί, λίμναι τε αὐτὴν καὶ νυμφῶν νάματα καὶ ὅσα τὴν γῆν ὑποτρέχει, ἐκ θαλάσσης τὰ πάντα καὶ αὐθις εἰς θάλασσαν καταβρέει τοῦτο μὲν, ὡς ἐν μητρὸς τοῦτο δ' αὐτὴν, ὡς εἰς κοινὴν τινὰ τοῦ πάντος ὑγροῦ χώραν. Εἴη δὲ καὶ τοῦτο τὴν μίαν εἶναι ταύτην ἀρχὴν τοῦ πάντος ὕδατος σημεῖον οὐκ ἀμυδρόν. Ἐνθα γὰρ ἅπαν ἀνακάμπτον ὀρώμεν καὶ ἀποκαθιστάμενον, ἐκεῖθεν καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν τοῦ εἶναι εἰληφέναι πιστούμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἐκ γῆς ἅπαντα εἰς γῆν ἀναλύοντα τὴν γῆν πρώτην σφίσι μητέρα εἶναι δηλοῖ. Ἡ δὲ, ἀπάντων ὑδάτων εἰς αὐτὴν εἰσρέοντων, καὶ πάντ' ὑποδεχομένη διὰ μεγέθους περιουσίαν, οὕτω πλείων τῆς οὐσίας ὀραται, οὕτω ἐλάττω τινὲς φαίνεται οὕτω. Οὐ γὰρ που πλέον οὐ δέδωκε γῆθεν λαμβάνει· καὶ αὐθις δίδωσι γε τοσοῦτον, ὅπως καὶ εἰσεδέξατο· καὶ ἅμα οὐκ ἐπιδίδωσι τῶν ἐκ γῆς τυμβαλλομένων, ἐπεὶ μηδ' ἀτελής ἐγένετο, οὐδὲ προσθήκης δευμένη κινδὸς ἐξ ἀρχῆς. Τῷ ὄντι δὲ τελεία καὶ πλήρης, πάντος μᾶλλον ἀνευδής. Ὀμβροὶ δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ὄροισι καὶ νιφετοῖς, νεφέλαι τε αὐτὴν αἰ τοῦτους γεννώσασθαι, καὶ ὕδατα πρῶτον εἰς τὸν ἄνω συνιστάμενα τύπον, εἰς ἐκεῖθεν εἰς γῆν κάτεισιν, ἐπι γε μὴν ἀνέμων φύσεις καὶ παντοῖαι πνοαί, τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ ὕδατος ἔχουσιν. Εἰ δὲ βλάσται φυτῶν, ἐκρούσεις τε καὶ αὐξήσεις, ἀναθηλήσεις τε καὶ καρποφορίαι ἐξ ὑδάτων ὡς ἐξ ὕλης, οὐ γὰρ ἄλλως οἶόν τε προκύπτειν τῆς γῆς, μήτηρ δὲ τοῦ πάντος ὕδατος, προσκείσθω δὲ καὶ πάντος ὑγροῦ, θάλασσα, εὐδῆλον ὡς καὶ τούτων οὐκ ἄλλη τις αἰτία τὸ μέρος τοῦτο ὅτι μὴ θάλασσα.

florumque productiones et fructuum proventus aliter fieret ut in terram inclinent. Mater enim Satis clare enim patet quod et horum nulla alia sit

Οὐ δὲ μόνον ταῦτα τὴν ὑγρὰν ὡς μητέρα κατὰ τὸν εἰρημένον κέκτηται τρόπον, ἀλλὰ καὶ παντοῖα γενῆ τῶν ζώων, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲν τῶν ἀπάντων ὃ μὴ τῇ τοῦ ὑγροῦ μετοχῇ τῆς ἐπιωνυμίας ταύτης μετέσχοι. Τοῦτου δ' ἐναργῆς γνώρισμα· ἐπειδὴ περ συναποβάλλει καὶ τὸ ζῶα εἶναι, καὶ

ut e dictis conflare licet, est medium universi, siquidem et medium terrae mari attributum est. Et ex ratione consequi videtur terram non esse centrum, sed mare. Nam profecto pulchritudo et gratia quam in ipsa sua positura exhibet, ipsa est instar circuli, siquis illud universum consideret, omnesque figuras ostendit in suo ad terram accessu et cum ea commixtione. Sinus enim variae formae quasvolvendo aperit, rursusque insulas ex medio sui parvas et magnas quas producit, et freta inter angustias longissime transeuntia quae efficit, quænam oratio, ut par est, dicere sufficiat? Atque hæc quidem ex circumscriptione et positura et quasi ipso sensu deprehendere licet. Ratiocinatione autem quis confirmare poterit adeo pulchram esse aquæ naturam, ut reliquis rebus quæ pulchritudinis participes sunt, principium esse, certe cognoscatur. Non enim verosimile est ea quæ quoad existentiam posteriora sunt, talis alicujus rei participare, de qua prima, per quæ ipsa posteriora consistunt, non participant. Fluvii enim omnes et fontes, porro et lacus et aquarum fluxus et lympharum latices, et quæcunque cursu suo terram subeant, omnia ex mari eunt et rursus in mare refluunt; et illud quidem tanquam ex matre, hoc autem tanquam in commune quoddam omnis humidi receptaculum. Adco ut hoc sit signum non obscure, mare esse unicum omnis aquæ principium; eo enim omnem reverti aquam et tanquam in pristinum locum redire videmus, et illinc primam suæ essentiae causam suscepisse credimus.

Nam ita et quæcunque ex terra sunt in terram resolvuntur, et terram illis primam matrem esse manifestum est. Mare autem, cum omnes in illud confluant aquæ easque omnes excipit, propter ingentem magnitudinem nec majus conspicitur nec minus apparet quam ante erat: nihilo enim plusquam dedit recipit a terra; et denuo tantum reddit, quantum in se receperat; et inter ea simul non augetur, dum a terra quadam ipsi conferuntur; quoniam nec imperfeculum factum est neque additamenti ab alio quodam principio indiget; quoniam revera consummatum et perfectum nec ullius magis indignum est. Præter dicta vero et imbres et ros et nix et nubes insuper quæ illa generant et quæcunque primo in sublimi consistunt loco et deinde illinc in terram descendunt, insuper sane ventorum qualitates et omnis generis flatus ex aqua principium obtinent. Plantarum quoque propagines et germinationes et incrementa ex aqua velut ex materia proveniunt; non enim

causa quam pars illa, quæ est mare.

Nec profecto hæc sola humidum tanquam matrem, eo quo dictum est modo, sortita sunt, sed et cujuscunque generis animalia; quia nullam datur ex omnibus quod non ob humidam participationem ejusdem originis et nominis particeps sit. Et hujus rei evidens est indicium, quod simul

coincidal ut et animalia et omnino animata sicut, A si humiditate carent. Sed præter cætera maris tanquam maxime proprium factum dico esse piscium et natalitium omnia genera; quod qua ratione etsi digne quis admiraretur, intelligat? Nam quod ad alia attinet animalia præterquam quod de humido participant: pisces autem pure ex aquis sunt, in iis primum generantur et crescunt et ad finem usque nutriuntur, ingenti quidem multitudine: adeo ut si eorum numerus animalia terrestria non excedat, minorem tamen esse nemo utrique dixerit, et minime is qui satis peritus est. Ut plurimum insuper pisces hominum generi conducunt quibus et nutrimentum sunt et valde quidem congruum tum corporibus ipsis, tum iis quibus necesse est ab hisce se saturare. Quod sermone exprimere etsi minus liceat, sola experientia docet.

Nec sane tantum propter ea quæ dicta sunt apparet utilitas aquæ et maris, expedit enim utrumque affirmare (nec aliter sentio), minime horum tantum gratia mare admiratione dignum esse, sed et propterea quod nos ipsi illo usi simus cum vitæ nostræ utilitate. Prætermitto etiam dicere quomodo aqua animalibus reficiat corpora et dum eam hiberni et dum ea abluuntur; et quomodo panis illa miscetur et quomodo pene non sit cibus nisi cum aqua cogatur; et non sales non aliunde habemus, nisi ex hac concretus, et insuper, quomodo illa quasi animetur cibus et suavitatis quam maxime participat et hominibus prorsus gratus sit, et præter dicta, quod sordes purget aqua et maculas eluat et inquinamenta removcat et factores; hæc enim manifestissime nota sunt. Et sane alia sunt ad quæ nobis aqua opus est; nam qua ratione aliquis brevi tempore enarret ea quibus universa vita humana non sufficeret, si vellemus sigillatim exponere quæcumque hominibus ex mari accedunt? Sed, uti par est, accipere debemus et tanquam obscuram quandam adumbrationem existimare sermonem illud qui de his instituitur. Et quoniam multa sunt quæ ad humanam vitam conducunt, nec omnis terræ pars omnia ferat, neque omnis multitudo omnium utilium ibidem proveniat loci, sed illa quidem Asia habeat, hæc autem Europa, alia vero Africa et alia terræ regio alia, nisi distantes continentes conjungeret mare et homines qui undiquaque sunt, per illud commercium haberent cum aliis qui ubicunque terrarum sunt, licet paucis necessariis satis abundaret aliqua natio, deficerent tamen plurima: nunc autem per mare alii aliis quæ necesse habent, suppeditant; et admiranda quaedam communio hominibus et ubertas victus est; quoniam ea quæ vitam nostram sustentant undequaque per hoc elementum apportantur; et existimare oportet mare non divisas nec a se invicem distantes facere continentes; nam non accedo illis ex veteribus qui hoc

ὄλω ἔμψυχα τὴν ὑγρότητα ἀποβαλόντα. Ἄλλα μὴν τὴν γε παρὰ τὰλλα θαλάσση αἰκισιότατην φορὰν, τὰ τῶν ἰχθύων λέγω καὶ νηκτῶν πάντα γένει, πῶς ἂν τις κἂν ἀξίως θαυμάσοι περινοῶν; Τὰ μὲν τοίνυν ἄλλα τῶν ζώων, πρὸς τῇ τοῦ ὑγροῦ μετέχειν, ἔστιν οὐ καὶ τῶν ἄλλων πρώτων σωμάτων μετέχει· ἰχθύες δὲ καθαρῶς ἐκ θαλάσσης, ἐν αὐτῇ τὴν ἀρχὴν καὶ γεννώμενοι καὶ ἀξέόμενοι, καὶ διὰ τέλους τρεφόμενοι, πολλοὶ μὲν τὸ πλῆθος ὡς εἰ καὶ τὰ χερσαῖα μὴ ὑπερβάλλει τὸ κατ' αὐτοὺς, ἐλαττωσθαι πλὴν οὐδεὶς ἔρει, οὐκοῦν ὃ γ' ἐπιεικῶς ἐπιστάμενος, πλεῖστα δὲ καὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων χρήσιμοι γένει, οἷς τε τροφή γίνεται, καὶ μάλα κατάδηλος τοῖς σώμασιν ἐντεῦθεν αὐτοῖς, καὶ οἷς αὐτὴν ἄλλην χρεῖζεν ἔστιν ἐκ τούτων ἀποπληροῦν, ἣν λόγῳ μὲν εἰπεῖν οὐκ ἂν οἶόν τ' εἴη, πείρα δὲ μόνον διδάσκαλος.

Ὅ δὲ μόνον τῶν εἰρημένων χάριν τὸ τοῦ ὕδατος χρῆμα ἢ τὸ τῆς θαλάσσης, ἔξεστι γὰρ ἀκούειν ἐκάτερον, οὐ διαφέρομαι, οὐχὶ τούτων ἕνεκα μόνον θαύματος ἀξίον, ἀλλὰ καὶ ὧν ἡμεῖς κεχρήμεθα αὐτῇ συμφερόντως τῇ βίῳ. Καὶ ἀφήμι λέγειν ὡς ἀναγκάζει τὸ ὕδωρ τοῖς ζώοις τὰ σώματα, τοῦτο μὲν πίνουσι, τοῦτο δὲ καὶ λουομένοις· καὶ ὡς ἄρτος φέεται ὕδατι, καὶ ὡς οὐκ ἔστιν οὐδὲν σχεδὸν εἰς βρώσιν, ὃ τι μὴ μεθ' ὕδατος χρηματίζουσι, καὶ ὅτι τοὺς ἄλας οὐκ ἔλλοθεν ἔχομεν ἢ ἐκ τούτου συνιστάμενος, μεθ' ὧν οἶον ἔμψυχοῦται τροφή, καὶ ἡδονῆς ὡς πλεῖστον μετέχει, καὶ ἀνθρώποις καθάπαξ ἔστιν, αἰρετῆ, καὶ πρὸς γε τοῖς εἰρημένοις, ὅτι καὶ ῥύπους καθαίρει τὸ ὕδωρ καὶ κηλίδας ἐκπλύνει, καὶ μολυσμῶν ἀπαλλάττει καὶ δυσωδίας γνώριμα γὰρ ταῦτα περιφανῶς· τὰ δὲ γε μὴν ἕτερα εἰς ὅσα ἡμῖν ἀναγκάτως ἔχον ἔστι τὸδε, πῶς ἂν τις ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διέλθοι; Οὐ γὰρ ἂν βίος ὅλος ἀνθρώπινος ἀποχρήσοι, βουλομένοις καθέκαστον διελθεῖν, ὅσα τοῖς ἀνθρώποις ἐκ θαλάττης προσγινοῦται. Πλὴν ἀψασθαι χρὴ μετρίως καὶ ὅσοι ἀμυδρὰν τινα σκιαγραφίαν τὸν περὶ τούτων οἴεσθαι λόγον. Πολλῶν τοίνυν ὄντων ἃ γε εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον τελεῖ, οὐχ ἅπαντος δὲ μέρους γῆς τὰ πάντα φέροντος, οὐδ' ἀθρόον τῶν χρησίμων ἀπάντων ἐν ταυτῷ ἀναδιδομένων, ἀλλὰ τὰ μὲν Ἀσίας ἐχούσης, τὰ δὲ Εὐρώπης, ἕτερα δὲ Λιβύης, καὶ ἄλλα ἐτέρου κλίματος γῆς, ἂν μὴ συνάπτουσα ἦν τὰς διεστώσας ἠπείρους θάλασσα, καὶ ἀνθρωποὶ διὰ ταύτης ἐπεμίσγοντο οἱ ἀπανταχόθεν τοῖς ὁποῖδήποτε γῆς, κἂν ὀλίγων μὲν τῶν ἐπιτηδεῶν εὐπόρει τὸ γένος, ἀπελείπετο δὲ τῶν πλείστων· νυνὶ δὲ διὰ θαλάττης ἀλλήλοις τὰ πρὸς ἀλλήλων διδύασι καὶ θαυμασία τις κοινωνία τοῖς ἀνθρώποις ἐντεῦθεν, καὶ ἀφθονία βίου, ἐπεὶ καὶ τὰ συνεχτικὰ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἀπανταχοῦ διὰ τοῦδε τοῦ στοιχείου κομίζεται, καὶ γε μὴ διαιρεῖν, μηδὲ ἀποιστῶν ἀλλήλων τὰς ἠπείρους νομίζειν προσήκει τὴν θάλασσαν· οὐ γὰρ τοὶ συντίθεμαι οἷς τῶν πάλαι ταῦθ' οὕτως ἐδόκει, τουναντίον μὲν οὖν συνάπτειν καὶ

εἰς ἄκραν ἔνωσιν ἰέναι ταύτας ποιεῖν, οὐ μόνον δὲ τὴν μέσιν εἰκηφυῖα χῶραν δεσμὸς τῶν ἄκρων ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπικοινωνεῖν ἀλλήλας τὰ τμήματα τῆς διαδόσε· καὶ ἐπαλλάττειν ποιεῖ. Ἴδους γὰρ ἂν εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἐπιφοιτῶντες Κελτὸν καὶ Γαλάτην, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων αὐτῆς Ἰνδοῦς τὴν θάλατταν διαπεραιουμένους· οὐ γὰρ ἄλλως οἶόν τε· καὶ Αἰθῦες αὖ διατρίβουσιν ἐν Εὐρώπῃ χρησάμενοι τῆς θαλάσσης, καὶ Ἀσίαν τοὺς ἐξ ἑκατέρας γῆς δέχεται, τῆς αὐτῆς τύτης παραπεμφάσης· διὸ καὶ οὐκ ἔστι μὴ καὶ τῶν ἄλλῶν νομίζεσθαι εἶναι φορὰν τὴν τῆς ἑτέρας τῶν ἡπειρῶν φορὰν· οὐδὲ κατὰ τῆς Σκυθῶν γῆς Ἀραβία κομπάζει· οὐδ' ἢ τῶν Αἰθιοπίων κατὰ τῆς Ἑλλάδος, οὐδ' αὖ ἑτέρα τις καθ' ἑτέρας· ἐπεὶ τὰ γε δοκουῦντα ἑκάστης ἴδια κοινὰ ταῖς ἀπᾶσαις διὰ τὴν θάλασσαν γέγονα. καὶ τὸ γε τὰ αὐτὰ εὐρίσκειν ἀφ' ὅνα πανταχοῦ τῆς γεννησάσης ἰδίως τάξιμα καταβάλλει.

communis facta sunt. Et hoc quidem quod pretium illius proventus qui in propria regione natus est.

Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, κέρδη τοῖς ἀνθρώποις ἐκ θαλάσσης μυρία, χρημάτων τε ἀπειρία καὶ ἄλλων ἀγαθῶν ἀφθονία, οἷον αὐτὸς τι ἑαυτοῦ ὁρᾶται περιφανέστερος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως οὐ πολλοῦ τινοσ λόγου τοῖς γε φιλοσοφωτέροις, καὶ τὴν διάνοιαν ὑμῶν τοῖς πολλοῖς. Τὸ γε μὴν κράτιστον κερδῶν ἀπάντων καὶ πᾶσιν ἐπίσης θαυμάζομενον ἢ τῶν μακρὰν ὄντων κατὰληψις ἐντεῦθεν προσγιγνομένη, καὶ πραγμάτων ἀκρίβεια καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐμπειρία. Ἀπαντὰ συλλέγομεν κατὰ μικρὸν, πολλοῖς μὲν ἔθνεσι, πολλοῖς δὲ ἤθεσιν ὀμιλοῦντες καὶ καινότερα αἰεὶ μαθαίνοντες ἐκ τοῦ καινότεροις ἐντυγχάνειν αἰεὶ καὶ ἀνδράσι καὶ πόλεσι καὶ νομίμοις καὶ πᾶσι πράγμασι, ἐξ ὧν ὡς ἐμπειρικώτατοι τῶν ἄλλων καὶ φρονιμώτατοι, εἴπερ καὶ ἐμπειρικώτατοι οἱ τῆς θαλάσσης κεχρημένοι γινώσκονται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καρτερικούς ἴδους ἂν καὶ ἀνδρείας ὡς πλείστον ἦγοντας τοὺς αὐτοὺς τούτους· ὅτι μὴδ' ἔσθ' ἢ γε παρὰ τὴν θαλάσσαν ἱκανῶς τοῖς κινδύνοις παραμένειν διδάξει καὶ ἀναπείσει ὡς εὐφύχως φέρειν τὰ ἐπιόντα. Ἔμοι μὲν γὰρ εἰς ἑκπλήξιν θαλάσσης καὶ πόρρωθεν ἰσταμένῳ καὶ ἀπὸ τῆς θέας ἔχει, καὶ τῶν ἤχων τὸ φρικῶδες καὶ φοβερόν· τὸ δὲ γε καὶ τολμᾶν ἐπιθάνειν καὶ παρασκευάζεσθαι πρὸς κλύδωνα καὶ ζάλην καὶ τρικυμίαν καὶ πάσας μεταβολὰς καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος, τοῦτ' ἤδη μέτρον ἅπαν ἀνδρείας ὑπερβάλλει καὶ καρτερίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς ἐκ μικρῶν τὸ ὑπερβάλλον τοῦ στοιχείου γνωρίζαι· παρεῖται δὲ τὰ μείζω καὶ τελειότερα περὶ τοῦδα λέγειν ἡμῖν, ἀπορίαν ἐκυτοῖς συνειδῶσιν ὥστε περὶ τοῦ κράτιστου τῶν ὄντων ὑψηλοτέρων ἀπτεσθαι λόγων. Καὶ γὰρ ἀρχὴ τις τὸ ὕδωρ τῆς ὑγρᾶς οὐσίας νομίζεται καὶ συνεκτικὸν τῶν λεγομένων παρὰ τοῦτο στοιχείων· ἐπειδὴ καὶ πᾶσιν ἐκείνοις εἰς τὸ εἶναι συμβάλλει. Τῷ τε γὰρ ἀέρι μεταδίδωσι τῆς ὑγρότητος, καὶ οὐκ ἄλλοθεν

opinabuntur; sed e contra judico, mare continentes conjungere et facere ut in summam unionem illæ convenient; non tantum quod medium mare locum adeptum extremorum partium vinculum sit, sed quod insuper portiones terræ sibi invicem distributione communicare et inter se permutare faciat. Videre enim licet in Indicam adventare regionem Gallum et Galatam et in horum rursus regionem trajicientes mare Indos; nec alia ratione fieri potest. Et Africam etiam in Europa versantur usi mari. Et Asia ex longinqua terra incolas recipit, ipso mari trajecto. Et idcirco non est existimandum aliarum terræ regionum aliam esse proventum quam continentium. Neque adversus Scytharum regionem Arabia gloriatur; neque ea quæ est Æthiopum adversus Græciam neque porro alia quæpiam adversus aliam; quoniam ea, quæ cujusque propria esse videntur, ob mare omnibus eadem ubique copiose reperire licet, minuit

Præter dicta vero, innumera hominibus lucra ex mari. Res enim innumerae aliorumque honorum uberius exinde est; ob quæ quis scipso præcellentior videtur. Sed hæc fortasse non magis alicujus momenti videbuntur iis qui in sapientiæ studio magis versati sunt et qui intellectu vulgo præcellunt. At hoc sane omnibus lucris præstantius et æquo ac cætera omnia admiratione dignum, quod earum quæ procul sunt rerum cognito exinde adveniat et actionum ac causarum agendarum accurata exploratio et scientia et experientia, quæ omnia colligimus brevi, cum multis gentibus et multis moribus conversantes, et meliora semper addiscentes eo, quod in novos et alios semper incidamus et homines et urbes et leges et res omnes. Unde tanquam magis experti et prudentiores aliis evadimus, siquidem experientia maxime præstare deprehenduntur illi qui mari uti solent. Nec profecto id tantum, sed et robustos et fortitudine præpollentes eosdem videre solemus; quoniam nihil est quod præter mare sufficienter in periculis perseverare doceat, et persuadeat animose ferre quacunque incidunt. Nam mihi equidem, etiamsi e longinquo constitutus sim, vel solo aspectu terrorem inculit mare, et frementes illi sonitus et tremendi. Quod vero et quis audeat ingredi et navigare per æstum et turbineum et decumanos fluctus et omnes vicissitudines aeris et aquæ, hoc sane omnem strenuitatis et tolerantie mensuram excedit.

Atque ita tanquam o parvis eminentiam hujus elementi cognoscere licet. Adferunt autem majora et magis eximia quæ de illo dicenda sunt hæsitantem nobis ipsis, utpote consciis nos de præstantissima rerum sublimium sermonem ordiri. Nam aqua etiam tanquam principium quoddam humidæ naturæ esse censetur, et continere ac in statu suo conservare ea quæ præter ipsum sunt elementa; quoniam et omnibus illis, ut subsistant, confert;

nam aeri dat de sua humiditate; nec aliunde talis aer nisi ex communione aquae, igni autem alimentum est humidum et hoc manente manet et ipse; et hoc dum consumitur, ipse simul consumitur, et ubi plano defecerit, ipse deficit. Dantur etiam qui stellis ex aqua alimentum suppédiant; cujus causa et ignis et stellarum subsistentia quodammodo ex aqua est; unde enim aliquid nutritur, inde et in subsistendo permanentiam habere eroditur. Terra autem et reliqua quae ex ea facta sunt, manifesto ex aqua; non enim aliter quam hujus communione frigida est. Etiam si rursus abstuleris a terra omnem humiditatem, videbis ipsam infirmam et non subsistentem, aliaque susistere non posse, sed quibusvis ponderibus usque et usque cedere. In promptu autem est et illud arcanum contuenti cognoscere; quae utique terra est, si ablata sit quae eam cogit et continet humiditas. Et quidem illos, qui aquam unicam et solitarium omnium rerum principium esse dixerunt, non puto ob aliud quid quam haec inductos fuisse ut hoc dicerent, non sine ratione hac opinione de aqua suscepta. Propterea nihil est, cur quis majoris momenti res velit minoris paria aestimare et prima in iis quae posteriora sunt; reliquis enim elementis, quae et ipsa prima rerum aiunt esse, tantum praecellit aqua, ut de illis quae sua sunt, aliis communicet, ipsa vero nullatenus illis indigeat. Nam terrae equidem (ut iisdem rationibus denuo utar) de frigiditate communicat, sed nihil ab illo recipit: aeri autem de humiditate, ipsa autem eorum quae aeris sunt non est indiga: igni vero aliquatenus in nutrimentum est. Cum autem oportet ut quasi ad pugnam veniant aqua et ignis, omnino necesse est, ut aut aqua robore inferior sit et cedat, aut aqua illius potentia tentata plane exstinguatur et nulla ratione inter res exsistentes supersit. Mare itaque tale est, ubique in omnibus imperium obtinens multa cum utilitate. Nobis autem non est facultas de illo pro dignitate dicendi neque etiam illud, ut par est, admirandi. Oportet itaque magnitudinem hujus negotii percipientem, silentium magis quam verba amplecti, ne admirationis magnitudinem orationis debilitas evertat.

A τοιοῦτος ἀήρ ἢ τῇ μετουσίᾳ τοῦ ὕδατος. Πυρὶ δὲ τροφή γίνεται τὸ ὑγρὸν, καὶ μένοντος τούτου, μένει κάκεινος, καὶ δαπανῶμένου συνδαπανᾶται, καὶ τελέως ἐκλελοιπότης ἀπομαραίνεται. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ τοῖς ἀστρασι τροφήν ἐκ τοῦ ὕδατος παρεσκεύασαν, οὗ γε χάριν καὶ πυρὸς καὶ ἀστέρων ἡ σύστασις ἐκ τοῦ ὕδατος τρόπον τινά. Ὀπόθεν καὶ γὰρ ἕκαστον τρέφεται, ἐκεῖθεν καὶ τὴν εἰς τὸ εἶναι διαμονὴν ἔχειν πισταύεται. Ἰῆς δὲ καὶ αὐτῆς ἕτερα τῶν ποιότητων περιφανῶς ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ γὰρ ἐτέρως γε ἢ τῇ μετουσίᾳ τοῦδε αὐτῆ ψυχρά, καὶ αὐθις ἀφέλης τῆς γῆς τὴν πᾶσαν ὑγρότητα, ἀσθενῆ τε ἴδοις καὶ ἀνυπόστατον, τὰ τε ἄλλα μὴ στέγουσαν καὶ παντοίοις βάρεσιν ὑποχωροῦσαν ἀεί. Πάσεσι τοῦτο καὶ τὴν ψάμμον ὀρῶντα κατανοεῖν, ἧτις γῆ μὲν ἔστι, πλὴν ἀφρημένη τῆς εἰς ταυτὴν συναγωγῆς καὶ συνεχούσης ὑγρότητος. Καὶ γε τοὺς μίαν ἀρχὴν καὶ μόνην τῶν ὄντων εἰρηκότας εἶναι τὸ ὕδωρ οὐκ οἶμαι δι' ἄλλο ἢ ταῦτα προαχθέντας εἰπεῖν οὐκ ἔξω λόγου ταυτηνὶ τὴν δόξαν περὶ τοῦ ὕδατος εἰληφοτας. Διὸ οὐδ' ἔστιν ὅτι τις τὸ στοιχεῖον τοῦτο παραβαλεῖ, εἰ μὴ βούλεται τοῖς ἐλάττωσιν ἀντεξετάζειν τὰ μείζω, καὶ τὰ πρῶτα τοῖς μετὰ ταῦτα. Στοιχείων μὲν γὰρ τῶν ἄλλων, ἢ γε καὶ αὐτὰ πρῶτα τῶν ὄντων φασὶν εἶναι, τοθοῦτον ὑπεραίρει τὸ ὕδωρ, ὡς τῶν ἑαυτοῦ μεταδιδόναι κάκεινοις, αὐτὸ δὲ τῶν ἐκείνων δεῖσθαι μηδέποτε. Ἰῆ μὲν γὰρ, ἵνα καὶ αὐθις χρῆσιμῶσι τοῖς αὐτοῖς, μεταδίδωσι τῆς ψυχρότητος, οὐδὲν δ' ἐκεῖθεν λαμβάνει· ἀερί δὲ τῆς ὑγρότητος καὶ τῶν παρὰ τοῦ ἀέρος ἐστὶν ἀνευδής. Τῷ πυρὶ δὲ εἰς τροφήν γίνεται πως· πλὴν δεῖσαν συνελθεῖν ὡς εἰς μάχην ὕδωρ καὶ πῦρ, ἀνάγκη πᾶσα ἢ τῷ ὕδατι, παραχωρήσαι τοῦ κράτους καὶ ὑπεκστῆναι ἢ περαθὲν τῆς ἐκείνου δυνάμεως, τελέως τε ἀποσβῆναι καὶ εἶναι μηδαμῶς ἐν τοῖς οὐσι. Καὶ θάλασσα μὲν οὖν τοιαύτη, ἀπανταχοῦ ἐν πᾶσι κρατοῦσα μετὰ πολλοῦ τοῦ χρησίμου, ἡμῖν δὲ περὶ αὐτῆς οὐχ ὅπως ἐρεῖν πρὸς ἀξίαν, ἀλλ' οὐδὲ προσηκόντως θαυμάσαι ἰσχύς. Δέον τοιγαροῦν τοῦ μεγέθους τοῦ πράγματος αἰσθημένους ἀντὶ τῶν λόγων ἀσπάσασθαι τὴν σιγὴν, ἵνα μὴ τὸ πολὺ τοῦ θαύματος τὸ ἀσθενὲς τῶν λόγων ὑφέληται.

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΣΥΛΛΕΓΕΙΣΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΚΥΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΑΛΦΑΒΗΘΙΟΝ.

PROVERBIA

COLLECTA PER SANCTISSIMUM PATRIARCHAM

D. GREGORIUM CYPRIUM

JUXTA ALPHABETUM (a).

Ἄττη ἢ μῆρινθος οὐδὲν ἔσπασεν. Ἀπὸ τῶν ἀλιευτῶν Ἀ τῶν μῆδὲν ἐλκυσάντων εἶρηται.

Ἄφροδίσιος ὕρκος· Οὐκ ἐμποίνιμος.

Ἄγορὰ Κερκώπων. Ἐπὶ τῶν πονηρῶν καὶ κακοήθων. Κέρκωπες γὰρ τινες ἀπατεῶνες ἀγίνοντο ἐν Ἐφέσῳ.

Ἄετοῦ γῆρας, κορύδου νεότης.

Ἄγρθὸς Κίλικιον. Ἐπὶ τῶν οὐ καλῶς πλουτούντων. Προδότης γὰρ Κίλιξ τις Μίλητον προδοῦς ἐπόρησεν.

Ἄγροίκου μὴ καταφρόνει ῥήτορος.

Ἄδιωνίδος κῆποι. Ἐπὶ τῶν ὀλιγοχρονίων καὶ ἀώρων.

Ἄλλοτε δ' ἄλλοιον τελέθειν καὶ χώρα ἔπρεσθαι. Ὅτι προσήκει τι γὰρ ἐξομοιοῦν ἑαυτὸν τοῖς ἦθεσι τῶν πόλειων καὶ τύπων ἐν οἷς ἦν γένοιτο. Εἶρηται δὲ ἀπὸ τῶν πολυπόδων.

Ἄλλην ὄρνιν βαλάνιζε. Ἐπὶ τῶν ἀπαγορευόντων δώσεις ἐτι τὴν ἀΐτησιν εἰώθασι λαμβάνειν.

Ἄδεις ὡσπερ εἰς Δῆλον πλέων. Ἐπὶ τῶν ἀφροντίστως καὶ φιληδόνως βιούντων.

Ἄλα καὶ κῶμον. Ἐπὶ τῶν μὴ εἰδόντων καὶ

(1) Nempe quod aquila etiam vetula præstantior sit hac avicula, licet juvene. Dicitur autem aquila vilam amittere, quando rostri pars superior quæ adunca est, ad partem inferiorem cum tempore incurvatur.

(2) Propterea enim quod Adonis, ut est in fabulis, Veneris amore captus, ante pubertatem periit, ideo viri mulieresque, orgia Veneris celebrantes, hortos in vasis seu receptaculis quibus-

Ipsæ funis prorsus attraxit nihil. De piscatoribus successus destitutis usurpatum.

Venericum juramentum. Impune.

Serum Cercopum. De improbis et inorum pravorum, Cercopes enim Ephesi sacre quidam impostores.

Aquilæ senectus, corydi juvenus (1).

Cilicon bona. In eos qui unde minime oportebat, ditescunt. Proditor enim quidam, Cilicon nomine, Mileto ab se hostibus tradito, ad magnam opulentiam pervenit.

Agrestem ne contemnas oratorem.

Adonidis horti. De hortis parum durantibus et præmaturis (2).

Interdum varius regio ut quæque exigit, esto. Quod locis, in quibus quis veretur, se adaptare debeat. Sumptum a polypodibus (3).

Aliam quercum excute. In illos qui indesinenter aliqui petunt, aut qui ab iisdem semper mutantur (4).

Canis tanquam Delum navigans. De iis qui voluptatibus abiecti et absque sollicitudine sunt.

Salem et sublim. De iis, qui se quidem scire rem

dam plantabant. Qui cum radices non haberent, celoriterque emarcescerent, Adonidis horti illi appellabantur.

(3) Qui cuicunque petreæ adhæserint, timore incitati, in ejus speciem se transformant.

(4) Veteres enim glandibus vicitabant; illis ergo, qui quercus circumspiciebant, plerumque an inanes essent. *Aliam quercum excute*, dicebant.

(a) Primæ tantum litteræ ratione habita. — Ad pleniorẽ intelligentiam explicationes subjecimus ex Apostolio petitas. Edit.

aliquam simulant, quam tamen ignorant. Vales enim salem et fabam opponunt (1).

Tollere axillam. Dei De iis qui rustice admodum tripudiant.

Capra gladium præbens (2).

Sine lacrymis bellum et dormientis tropæum. De iis qui facillime et præter spem negotia sua recte conficiunt (3).

Monedulæ semper monedula assidet (4), et, *Patrem semper cum pari Deus conjungit.*

Amathææ cornu. Quod Jupiter nutrici suæ Amalthææ, quæ ex capra ipsum nutrierat, ejusdem capræ cornu dederit, ex quo proveniebat ipsi quidquid petiisset.

Aquilam volare doces.

Semper Jovis feliciter tali cadunt. De iis qui digne honorantur.

Certamen excusationem non admittit neque amicitia.

Aquila in nubibus. De rebus captu difficilibus.

Molita vita. De iis quæ sine labore præsto sunt.

Anagyrum moves. De iis qui sibi ipsismet mala accersunt. Heros enim fuit quidam Anagyrtus nomine, qui vicinos vexabat.

Tales me semper persequantur hostes. De iis qui contemnuntur et parvi fiunt.

Aquila thripus videt. De iis qui quospiam contemnunt.

Non est salsugo in illo. De homine inveni.

Vulpes non corrumpitur donis. De iis qui muneribus facile non corrumpuntur.

Semper Africa aliquid fert mali. In eos qui semper aliquid novi mali comminiscuntur.

Sursum versus fluminum ferentur fontes. De iis quæ contrario dicuntur.

Mæchus semper mæchum sapientem dicit.

Argentii fontes loquuntur. De iis qui propter nimias opes in ostentatione et deliciis vivunt.

Majorem vitato virum. Est Ionicum.

Arabius tibicen. Drachma canit, sed quatuor composesitur.

(1) Unde factum, ut qui rerum secretarum quempiam participem reddebant, circa salem et fabam esse dicerentur.

(2) Famæ est, Corinthiis Junoni Ascreæ, cui Medea statulum posuisse fertur, sacrificantibus, eos qui in vicinia habitabant, mercede conductos cultum occultasse, modisque omnibus ut lateret annexos: quem tamen capra pedibus fodiendo eruit.

(3) Oraculum enim Lacedæmonis datum fuit, fore ut pugna sine lacrymis essent superiores: unde nec quisquam illorum tum temporis occubuit.

(4) De iis, qui cum sui similibus versantur. Veneti qui ad mare Adriaticum accolunt, cum jam tempus aratri et sementis faciendæ adesset monedulis dona mittebant, placentas et libas: quibus quidem donis hoc agebatur, ut velut placamenta quædam essent et induciarum pacta con-

προσποιουμένων. Οἱ γὰρ μάντις ἄλλα καὶ κόσμον τιθέασιν.

Ἄφρειν ματράλην. Ἀντὶ τοῦ εὐωχεῖσθαι. Εἴρηται ἀπὸ τῶν ἀγροικικῶς ὀρχουμένων.

Αἰξ θυσα τὴν μάχαιραν.

Ἄδακρος πόλεμος καὶ καθεύδοντας τρόπαιον. Ἐπὶ τῶν ῥῆσται καὶ παρ' ἐλπίδα κατορθούντων.

Ἄει κολοῦς πρὸς κολοῖον. Καὶ, Ἄει τὸν ὁμοῖον ἄγει θεὸς πρὸς ὁμοῖον.

Ἄμαλθειας κέρασ. Ὅτι τῇ τραφῆ αὐτοῦ Ἄμαλθειας ὁ Ζεὺς ἐξ αἰγὸς τρεφούσης αὐτὸν παρέσχε κέρασ ἀγῶσ δι' οὗ ἐπέβλυζεν αὐτῇ πᾶν ὃ ἂν ἤτησατο.

Ἄετὸν ἵτασθαι διδάσκεισ.

Ἄει γὰρ εὖ πίπτουσιν οἱ Διὸς κύβοι. Ἐπὶ τῶν ἀξίως τιμωμένων.

Ἄγων πρόφασιν οὐκ ἐπιδέχεται οὐδὲ φιλία.

Ἄετὸς ἐν νεφέλαισ, Ἐπὶ τῶν δυσαλιώτων.

Ἄλληλεσμένος βίος. Ἐπὶ τοῦ ἐτοίμου καὶ ἀπόνοου.

Ἄνάγυρον κινεῖσ. Ἐπὶ τῶν προξενούντων ἑαυτοῖσ κακά. Ἄνάγυρος γὰρ τις ἤρωσ ἐκάκου τοὺσ γείτονασ.

Ἄει με τοιοῦτοι πολέμοιο διώκοιεν. Ἐπὶ τῶν καταπεφρονημένων καὶ οὐδενὸσ ἀξίων.

Ἄετὸσ θρίπασ ὄρξ. Ἐπὶ τῶν καταφρονούτων τινῶν:

Ἄλμη οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ. Ἐπὶ τοῦ ἀηδοῦσ.

Ἄλώπηξ οὐ διοροδοκεῖται. Ἐπὶ τῶν οὐ ῥαδίωσ ἀλισκουμένων.

Ἄει φέρει τι Αἰθούτ, κακόν, Ἐπὶ τῶν ἀει ἐξευρισκόντων τι νέον κακόν.

Ἄνω ποταμῶν χωροῦσι πηγαί. Ἐπὶ τῶν ἐναντίων λεγομένων.

Ἄει ὁ πόρνοσ λέγει τὸν σὺφρονα πῆρνον.

Ἄργύρου κρηναί λαλοῦσιν. Ἐπὶ τῶν διὰ πλοῦτον ἐμφανιζομένων ἢ εὐημερούντων.

Ἄπὸ μελζονοσ ἀνδρὸσ ἄλευ', ἤτει φυλάττου, Ἰωνικῶσ.

Ἄρχινοσ ἀυλητήσ. Ὅσ ἔβλει μὲν δραχμῆσ, ἐπαύετο δὲ τεττάρων.

venia, ne illæ Cereris fructum terræ commissum effluerent sublegerentque: quo facto illi quidem discedunt; cæterum monedularum nubes, duas aut tres juxta morem legatorum qui ex urbibus mitti solent, hospitalium munerum copiam inspecturus ex suis amandant. Quibus inspectis, redeunt, atque illas qua voce inter se uti atque invicem intelligere innatum est, accersunt. Venientes autem nubium instar, si quæ diximus gustaverint intelligunt Veneti sibi cum volucris illis confederationem esse: sin illa contempserint, et tanquam vitia cum dedecore despozerint, minimeque gustaverint; credunt indigenæ, talem illarum despectum famem sibi pro mulcta allaturum. Quippe jejuna monedulæ quæque, ut ita loquar, muneribus illis scæe corrumpi non permiscerunt, ad æva convolantes, majoremque salorum partem acerbissime iracundæque ellodientes indagantesque deprædantur.

Ἄγδος κονῆ.
 Ἄκριφ ἀψασθαι δακτύλῳ.
 Δῖματι κλαίειν. καθ' ὑπερβολὴν ἐπὶ τῶν σφόδρα
 θαυραδόντων.
 Αἱ Κάριτες γυμναί. Ὅτι δεῖ δωρεάν εὐεργετεῖν.
 Ἄκόντην σιτίζεις. Ἐπὶ τῶν τρεφομένων, καὶ οὐκ
 ἐπιδοδόντων.
 Ἄλλοι κάμον, ἄλλοι ὤναντο. Ἐπὶ τῶν παρ' ἐλπίδα
 τὰ ἀλλότρια κληρονομοῦντων.
 Ἄλλο γλαῦξ, ἄλλο κορένη φθέγγεται. Ἐπὶ τῶν μὴ
 συμφωνούντων ἀλλήλοις.
 Ἄλωπεκίζειν πρὸς ἐτέραν ἀλώπεκα. Ἐπὶ τῶν
 ἐξαπατῶν βουλομένων τοὺς ὁμοίους.
 Ἄλλοισι μὲν γλῶσσα, ἄλλοισι δὲ γόμφιοι. Ἐπὶ τῶν
 λόγων καὶ φάγων.
 Ἄνδρὸς γέροντος σταφίς τὸ κρανίον. Ἐπὶ τῶν εἰς
 οὐδὲν χρῆσιμεῶντων.
 Ἄλλα μὲν Λεύκων, ἀλλὰ δὲ Λεύκωνος ὄνος. Ἐπὶ
 τῶν ἐχόντων τοῖς λόγοις ἀσύμφωνα τὰ ἔργα.
 Ἄλλην μὲν ἐξαντλοῦμεν, ἢ δ' ἐπεισφέρει. Ἐπὶ
 τῶν μάτην πονούντων.
 Ἄμας ἀπήτουν, οἱ δ' ἀπηρεοῦντο σκάφας.
 Ἄμ' ἠλέηται καὶ τέθηκεν ἡ χάρις. Ἐπὶ τῶν
 ἀχαρίστων.
 Ἄν μὴ παρῆ κρέας, ταρίχιρ στερακτόν. Ὅτι δεῖ τοῖς
 παροῦσιν ἀρκεῖσθαι.
 Ἄμμες ποτ' ἔμεις. Ἀεὶ τὰ πέρυσι βελτίω.
 Ἄνῆρ ὁ φεύγων οὐ μένει κτύπον λόρας. Ἐπὶ τῶν
 ταχέως ὑφειλούντων ἕκαστα πράττειν.
 Ἄνδρὶ Λυδοῦ πράγματα οὐκ ἦν, ἀλλ' αὐτὸς
 ἐλθὼν ἐπρίατο. Ἐπὶ τῶν κακὰ ἑαυτοῖς ἐπισπιωμέ-
 νων.
 Ἄπληστος πῖθος.
 Ἄνεμους γεωργεῖν. Ἐπὶ τῶν πονούντων, καὶ
 μηδενὸς μεταλαγχάνοντων.
 Ἄνάγκη οὐδὲ θεοὶ μάχονται.
 Ἄντ' ἐπέκρης σαρπηδόν. Ἐπὶ τῶν τὰ χεῖρω αἰ-
 ρουμένων.
 Ἄλιεὸς πληγῆς νοῦν οὔτει. Παθὼν δὲ τε νή-
 πιος ἔγνω.
 Ἄλλοι σπείρουσιν, ἄλλοι δ' ἀμύσσονται.
 Ἄρκτου παρούσης, ἔχνη ζητεῖς. Ἐπὶ τῶν προ-
 δήλων.
 Ἄετὸν λάνθαρὸς μαιεύεται. Ἐπὶ τῶν ὑπὸ τινῶν
 εὐτελεῶν πασχόντων· ὁ γὰρ λάνθαρὸς τὰ τοῦ ἀετοῦ ὠὰ
 ἀφανίζει κυλίων.
 Ἄνδρὸς γέροντος αἰ γνάθοι βακτηρία.

A *Orci galea (1).*
Summo digito attingere.
Sanguine flere. Hyperbolice de iis qui multum
 luctuantur.
Nudas gratias. Quod oporteat gratis benefacere.
Novaculum saginus. De iis qui multo alimento
 utuntur, nec inde proficiunt.
Alii laborabant, alii autem fruebantur. In illos
 qui præter spem aliorum bona consequuntur.
Aliud noctua, aliud cornix sonat. De iis qui inter
 se discordant.
Cum vulpe vulpinari. In eos qui sui similes fal-
 lere atque decipere elaborant.
Aliis lingua, aliis vero molares. In garrulus et
 voraces.
B *Viri senis infirmum est cranium.* In illos qui nulli
 plane rei utiles sunt.
Fert aliud leucon, aliud Leuconis asellus. De iis
 quorum sermo a facili dissentit (2).
Aliam exhausimus, aliam rursus affluit. De iis qui
 frustra laborant.
Falces petebam, at hi ligones denegant (3).
Simul atque miseret, gratia omnis occidit. De in-
 gratis.
Si caro non adsit, salsamentum adhibendum.
 Quod oportet nos iis quæ adsunt contentos esse.
Nos olim fuimus. Semper superior annus melior
 sequenti (4).
Vir qui fugit, lyre sonitum haud moratur. In illos
 quibus celeriter quid faciendum incumbit.
C *Viro Lydo non erant negotia, sed ipse veniens sibi
 coemit.* De iis, qui sibi et ipsis mala accer-
 sunt (5).
Dolium inexplebile (6).
Ventos colere. De iis qui e suis laboribus nihil
 emolumenti capiunt.
Necessitati nec dii repugnant.
Pro percu scorpionum. De iis qui deteriora eligunt.
Piscator ictus sapiet. Imprudens experimento
 sapit, veluti etiam piscator semel percussus, post
 vulnus caute deinceps pisces tractat.
Alii serunt, alii metent.
Ursa presente vestigia quaerit. De rebus manifestis.
Aquila scarabæus obstetricatur. In eos qui dan-
 num et injuriam ab aliis accipiunt. Scarabæus
 enim aquilæ ova evertendo perdit.
Maxillæ ad instar scorpionis sunt seni (7).

(1) De iis, qui se arte quadam tegunt et occul-
 tant. Tali enim Plutonis galea Perseus usus, Gor-
 goni caput amputavit.

(2) Leucon enim rusticus melle utres plenos in
 sportulis impositos Athenas ferebat: sed qui minora
 tributa aut vectigalia ab ipso exigebantur, hordei
 parum superimposuit. Verum cum forte asinus
 collapsus fuisset, publicani, auxilio esse volentes,
 mel illud esse deprehenderunt.

(3) In eos qui alia postulant ab illis qui alia se
 habere negant.

(4) Laconicum proverbium, pro eo ac si dice-
 retur, ἔμεις. Tres enim diversi chori vel ordines

cum apud eos in publicis solemnitatibus haberentur,
 primus, qui ex senibus maxime constabat,
 incipiens, illa dicebat. Deinde juniorum et virile
 robur jam consecutorum hæc erat cantilena: *Æt
 nos tales modo: quod si lubet, experite.* Adolescen-
 tiorum vero, neque adhuc adultorum, ista: *At nos
 præstantiores futuri aliquando sumus.*

(5) Croesus enim sui sibi culpa Cyrum hostem
 attraxit.

(6) In ventri deditos, seu de impossibilitibus:
 pertusum enim apud inferos dolium erat.

(7) De iis qui in senectute multum edaces sunt,

Viro bene habenti amici adsunt.

Viro malis afflicto amici sunt procul.

Vulpes bovem incitat. De statua et mole quidem exiguis, sed dolosis, qui magnos, sed umentes, expugnant.

Ipsa dies quandoque parens, quandoque nocera. De iis qui interdum faustos, interdum infaustos dios ducunt.

Simul da, simul accipe. Quando cum eo cui fides habenda non est negotii aliquid transigimus.

Carbones thesaurus. De iis qui spei suæ successu falluntur.

A tardigradis asinis equus prosiliit (1).

Omnia sapientibus facillima. De iis qui prudentia res etiam difficiles superant.

Argenteis hastis pugna, et omnium victor eris (2).

Omnis echinus asper est.

Utrem exorias. In eos qui insipienter quid agunt.

Tibicinis vitam vivis. In eos qui de alieno vivunt.

Lues, porcelle, acinos vineceos. Nempe quæ edisti reddes.

Supremam pravi jactus pervenit ad Aten. De iis qui factis suis digna perpetiuntur.

Athos obumbrat Lemniæ latus bovis (3).

A remo ad suggestum. In eos qui res magnas subito aggrediuntur.

Teipsum non alens, canes alis. In eos qui, cum ipsi versentur in paupertate, aliis se alimenta præbituros gloriantur.

Salis medimum devorans. In ingratos.

Currus bovem trahit. In præpostere quid agentes.

Plaustralia verba. Hoc est, ingentes jaclantiæ.

Homo euripus : anima euripus : mens euripus : ratio euripus. In homines lubricæ fidei.

Pertit sus, et talentum, et maxilla (4).

Convivæ amicis non vocati amici eunt. Simile huic : *Sponte bonis mos est convivium adire bonorum (5).*

Apertæ Musarum fores (6).

Magistratus virum demonstrat (7).

Sal ubiit illuc unde dimanaverat. De robis male D acquisitis et amissis. Mercatore enim salem in navi vehente fluctus supervenientes salem in mari iusserunt.

(1) De iis qui ab exiguis ad majora progrediuntur.

(2) Quasi dicat, Auro omnia subiges. Philippo autem id oraculi dictum ab Apolline, hoc indicante, ipsum per prodigionem omnium fore victorem.

(3) Quod in Lemno bos esset ex albo confectus lapide, quem Athos mons obumbrat. Dicitur autem in illos qui molestia aut damno aliquos afficiunt.

(4) In eum qui quæ speraverat non est assecutus. Dictum porro est de nupliis non factis.

A Ἄνδρὸς καλῶς πράσσοντος ἐγγίττα φίλοι.

Ἄνδρὸς κακῶς πράσσοντος ἐκποδῶν φίλοι.

Ἄλώπηξ τὸν βοῦν ἐλαύνει. Ἐπὶ τῶν θυλερῶν καὶ μικρῶν, ὅμως εἰς μεγάλους καταγωνιζομένων ἄφρονας.

Ἄλλοτε μητρική πέλει ἡμέρα, ἄλλοτε μήτηρ. Ἐπὶ τῶν ποτὲ μὲν εὐημερούντων, ἄλλοτε δὲ δυστημερούντων.

Ἄμα δίδου καὶ λάμβανε. Ὅταν πρὸς ἄπιστον συναλλάσσωμεν.

Ἄνθρωπος ὁ θησαυρὸς γέγονεν. Ἐπὶ τῶν ἐφ' οἷς ἤλπισαν διαψευθέντων.

Ἄπὸ τῶν βραδυσκελῶν ὄντων ἵππος ἄφρονεν.

Ἄπαντα τοῖς σοφοῖς εὐκόλα. Ἐπὶ τῶν διὰ φρόνησιν πάντων περιγενομένων.

B Ἀργυραῖς λόγχαις μάχου, καὶ πάντων κρατήσεις.

Ἄσπας ἐχίνος τραχύς.

Ἄσπὸν δέρεις. Ἐπὶ τῶν ἀνοήτοις τι ποιούντων.

Ἀύλητοῦ βίον ζῆς. Ἐπὶ τῶν ἐξ ἀλλοτρίων βιούντων.

Ἄποτίσεις, χοῖρε, γίγαρτα. Ἴπτοι, ἃ ἔφαγες ἀποδώσεις.

Ἄπληγτῆσε κακοῦ βουλή πρὸς ὑπερτάτην Ἄτην. Ἐπὶ τῶν πασχόντων ἄξια οἷν ἔδρασαν.

Ἄθως καλύπτει πλευρὰ Λημνίας βοός.

Ἄπὸ κώπης ἐπὶ βῆμα. Ἐπὶ τῶν ἀθρόως μεγίστοις ἐργειρούντων.

C Αὐτὸν οὐ τρέφων, κύνας τρέφεις. Ἐπὶ τῶν ἀπορούμενων μὲν ἑαυτοὺς τρέφειν, ἄλλους δὲ ἐπαγγελλομένων.

Ἄλῶν μέδιμνον ἀποφαγών. Ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων.

Ἄμαξα τὸν βοῦν ἐλαει. Ἐπὶ τῶν ἀντιστρόφως τι ποιούντων.

Ἄμαξιαῖα ῥήματα. Ἐπὶ τῶν μεγάλων λόγων.

Ἄνθρωπος εὖριπος, καὶ ψυχῆ, καὶ διάνοια, καὶ τρόπος. Ἐπὶ τῶν ῥᾶστα μεταδιδωμένων.

Ἄπόλωλεν ἡ ὄς, καὶ τὸ τάλαντον, καὶ ἡ γνώσις.

Ἄκλιτῆ κωμάζουσι εἰς φίλους φίλοι. Ὅμοιον καὶ τὸ, Αὐτόμαχοι δ' ἀγαθοὶ ἀγαθῶν ἐπὶ ὄαίτα ἴασι.

Ἄνοργμῆντι Μουσῶν θύρῃ.

Ἄρχῆ ἄνδρα δείκνυσιν.

D Ἄλῶν οἷ εὖριπος, ἐνθῆεν ἔλθεν, ἐνθ' ἔβη. Ἐπὶ τῶν κακῶς κτηθέντων καὶ ἀποκτηθέντων. Ἐμπορος γὰρ ἄλας ἐπιφερόμενος ἐν νηϊ, κλύδωνος ἐπιγενομένου, τοὺς ἄλας ἐν τῇ θαλάσῃ ἀπέβαλε.

(5) De iis qui non vocati alicubi se imminiscunt.

(6) De iis qui prompte et alacriter suaque sponte, priestantissima in quaquo disciplina associantur.

(7) De iis qui antequam ad magistratum admoti sunt, moderati esse videntur, in illo autem jam consiluti, improbi apparent. Theophrastus in opere *De risu*. Alii autem dicunt Solonis esse apophthegma.

Ἄργαλέον φρονούντα παράρροσι πόλλ' ἄγυ- A
ρεύειν.

Ἄνῃ λειοντῆ μὴ ἐξίληται, τῆ ἄλωπεκῆ πρόσ-
αφον. Ἐπὶ τῶν φανερώς μὲν βλάπτειν μὴ δυναμέ-
ων, πανουργία δὲ χρωμένων.

Ἄρῳτρω ἀκοντίζεις. Ἐπὶ τῶν ἀσκήπτως τι
ποιούντων.

Αὐτὰρ ἡ πάγη ἔοικε λήψασθαι πάγην.

Αὐτοῦ Ῥόδου, αὐτοῦ πύθημα.

Βοιωτίος νοῦς (1). Ἐπὶ τῶν ἀπαιδέων. Εἰς
τοῦτο γὰρ αἰὶ ὤνεδίζοντο οἱ Βοιωτοί.

Βοιωτίος νόμος. Ἐπὶ τῶν κατ' ἀρχὰς ἡρέμούν-
των, ὕστερον δὲ παρασπόντων.

Βάσανος λίθος. Ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων ἐν λό-
γοις παρόντων, ἢ Λυδία λίθος τὴν χρυσόν.

Βοιωτῖα αἰνίγματα. Ἐπὶ τῶν ἀσυνέτων. Βοιωτῆ
γὰρ ἡ Σφίγγξ.

Βοῦς ἐπὶ γλώττης. Ἐπὶ τῶν δωροδοκουμένων,
διὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων νόμισμα βοῦν ἔχειν.

Γόνου κνήμης ἔγγιον. Ἐπὶ τῶν ἑαυτοῦς μᾶλλον
ἑτέρων ἀγαπώντων.

Γέροντα δ' ὀρθοῦν φλαῦρον ἢς νέος πέση.

Γλυκεῖα ὀπίωρα, φύλακος ἐκλελοιπότης. Ἐπὶ τῶν
ἀνευ μόχθου τὰ ἀλλότρια καρπούμενων.

Γραῦς βακχεύει. Ἐπὶ τῶν παρ' ὄραν τι δια-
πραττομένων.

Γραῶν ὄβλοι.

Γαστέρα μοι προφέρεις κάλλιστον ὄνειδος C
ἀπάντων. Ἡ πλήρης μὲν ἐλαφροτέρα, κενεὰ δὲ
βαρεῖα.

Γῆς βάρος. Ἐπὶ τῶν ἀχρήστων.

Γλυκὺς ἀπείρη πόλεμος.

Γραῦς ἀνακροτήσασα πολὺν κονιορτὸν ἐγεί-
ρει. Ἐπὶ τῶν δι' ἐμπειρίαν πολλὰ πράγματα κι-
νούντων.

Γόγου δακτύλιος. Ἐπὶ τῶν πολυμηχάνων.

Γυμνότερος πατάλου.

Γυνὴ στρατηγεῖ καὶ γυνὴ στρατοπεδεύεται. Ἐπὶ
τῶν παραδόξων.

Γυναικὶ μὴ πίστευε μηδ' ὅταν θάνῃ.

Γέλωις Ἰωνικός. Ἐπὶ τῶν ἐκλελυμένων. Εἰς τοῦτο
γὰρ Ἴωνες διεδᾶλλοντο.

Γέρον ἀλώπηξ οὐχ ἀλίσκεται.

Γλαῦκα εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τῶν ἐπιδοσεύων
πρὸς τοὺς εἰδύτας ἀπερ ἄμεινον αὐτοῦ ἴσασι. Ὅτι
πολλὰ εἰς Ἀθήνας γλαῦκες.

Γέριον βοῦς ἀπένθητος ἐν δόμοισιν.

(1) Ὑς sus, apud Apostolium, cent. v, n. 80.
Ebn.

(2) In eos qui de re quamvis sese jaclant; a
Rhodio quodam qui ob saltum gloriosius sese ef-
ferebat.

(3) Dictum in ventri deditos.

(4) De iis qui ex imperitio se in pericula præci-
pitant.

Durum apud amentes prudenti multa profari. In
indoctos dici possel.

Si leonina pellis non sufficit, vulpinam adsume.
In eos qui cum palam ulcisci non possunt, dolo
uluntur.

Aratro jacularis. In eo qui inconsiderate ali-
quid agunt.

Cæterum laqueus laqueum capturus videbatur.

Hic Rhodus, hic saltus (2).

Bæoticus intellectus. De stupidis. Hoc enim Bæo-
tis semper vilio versum.

Bæoticus mos. De iis quæ initio quidem quieta
sunt, sed postea turbulenta evadunt.

Lydius lapis. De iis qui in litterarum disciplinis
sunt probati. Simile huic: *Lydius lapis aurum dis-*
criminat.

Bæotica ænigmata. De obscuris et intellectu
difficilibus. Sphinx enim Bæotica fuit.

Bos in lingua. De iis qui donis se corrumpi si-
punt, quia apud Athenienses nummus bove erat
insignitus.

Geni crure propius. De iis qui seipsos potius
quam alios diligunt.

Discenti assidue nullu senecta venit.

Jucunda roma, si procul custodia. De iis qui sine
labore alienis fruuntur.

Anus bacchatur. In eos qui intempestivo aliquid
faciunt.

Aniles fabulæ.

Ventrem mi objectus quo probrum laud pulchrius
ullum. Plenus is est levior, gravis idem, ubi pendet
inanis. (3).

Terræ onus. De inutilibus.

Dulce bellum inexperio (4).

Pulverem anus pedibus plaudens multum excitat
omnis. In illos qui propter peritiam multas res
movent.

Gygis annulus. De impostoribus.

Nudior clavo.

Dux ipsa belli femina et miles cluit. De inopi-
natis.

Ne femina quid credas, vel mortua.

Risus Ionicus. De dissolutis: eo enim nomine
Iones reprehenduntur.

Annosa vulpes non capitur.

Noctuan Athenas. In eos qui aliquos docent,
quæ doctoribus ipsi suis melius norunt; quod
Athenis multæ sint noctuæ (5).

Senex bos non lugetur in domibus (6).

(5) Noctua porro viro ad rem quampiam quæ
studio indiget festinanti, si adsit atque assistat,
non probum esse indicium aiunt. Universa in Creta
non gigni noctuan ferunt, sed et illatam emori.
Cum femina maris pugna superavit, præ lætitia
collum ejus inflatur, barbam demittit, magnis ani-
mis replatur, et altius ingreditur.

(6) De iis qui suo tempore obierunt.

Litem sub ibit, vel si asinus mordeat canem. De A iis qui ob parvas res calumniis divebantur.

Litem parit lis noxa item noxam parit. In litigandi cupidus quique lites libibus nectunt, et quibus res plerumque male succedunt.

Turpe est eundem bis ad lapidem impingere.

Dodonæum æs. De loquaci (1).

Per anulum trahi te oportet. De iis qui ob mœstiliam seu morbum inacilem facti sunt (2).

Cum divi s flectunt venerandos muneru reges.

Nectunt stupendus machinas Aegyptii (3).

Contigit et ignavis præda ex venatu (4).

Allera navigatio (5).

Delphinum patina non capit.

Epimenidis somnus. In eos qui multum dormiunt: quinquaginta enim annos dormivit.

In antro Trophonii valicinatus est. In severos et risus plane expertes.

In area te abscondis. De iis qui latere non possunt.

Sil quæstor, atqui cætera, si lubet, canis. In eos qui præter meritum feliciter agunt: maxime vero in eunuchos.

Ex omni ligno cyphon fieri quiverit. Dicitur autem de rebus in specie quidem vilibus, sed ad usum necessariis.

In vetera præsepia. De iis qui ad ea redeunt quæ reliquerant.

In duobus tria conspicis. De iis qui alia pro aliis vident.

Effugere seu clabi. De iis animalibus quæ venatores effugiunt.

Elephantem ex musca facis. De iis qui res minimas oratione extollunt.

Ad imbeciles imbecilis utceus. In eos qui eisdem malis sunt affecti.

Dormienti sagena capit. De iis qui feliciter res suas perficiunt.

Inest et formicæ sua bilis. Nec parvos esse contemnendos.

Mercurius non initiatus (6).

Ex contracto calice bibere. De amicis infidis.

Melle teipsum legis. In eos qui mollitiem voluptatemque sectantur.

Leoninam pellem induitur (7).

Eudymionis somnum dormit. De iis qui nimis somno indulgunt (8).

(1) Demos quidem refert, Dodonæ plurimos, atque inter se contiguos fuisse constitutos lebetes: adeo ut si quis unum pulsaverit, omnes ordine confestim sonum ederent. Cæterum Aristoteles id tanquam figmentum explodens atque confutans, duas ait columnas esse, et in una quidem esse lebetem, in altera autem puerum cum flagello, cujus lora etiam ferrea sint, eaque si vento agitata in lebetem impingant, ejusmodi sonitum reddere.

(2) Aristophanes in *Pluto*,

Δίκην ὑρέξει, κἄν ὄνος δάκνη κύνα. Ἐπὶ τῶν ἐπὶ μικρῶν συκοφαντούμενων.

Δίκη δίκη ἐτίκτε, καὶ βλάβη βλάβη. Ἐπὶ τῶν φιλοδίκων καὶ συναιροῦντων δίκαις δίκαις, καὶ ἐπὶ τῶν πυκναῖς προσπιπτόντων συμφοραῖς.

Δίς πρὸς τὸν αὐτὸν αἰσχρὸν προσκρούειν λίθον.

Δωδιοναῖον χαλκεῖον. Ἐπὶ λάλου.

Δακτύλιον δεῖ τε ἐλκυσθῆναι. Ἐπὶ τῶν διὰ νόσον ἢ λύπην ἰσχυρῶν γενομένων.

Δῶρα θεοῦς πεῖθει καὶ κίδοίους βασιλῆας.

Δεινοὶ πλέκειν μηχανὰς Αἰγύπτιοι.

Δέδοται καὶ κακοῖς ἄγγρα.

Δεύτερος πλοῦς.

Δελφίνα λακένη οὐ χωρεῖ.

B Ἐπιμενίδου ὕπνος. Ἐπὶ τῶν πολλὰ κοιμωμένων. Πεντήκοντα γὰρ ἔτη ἐκάθευθεν.

Ἐς Τροφώνιου μαμάντευται. Ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν καὶ ὠχρῶν.

Ἐν ἄλλῳ ὄρασκάσεις, ἢ κρύπτη Ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων λαθεῖν.

Ἔστιν ταμίαις, τᾶλλα δ' εἰ βούλει κύων. Ἐπὶ τῶν παρ' ἀξίαν εὐημεροῦντων, καὶ μάλιστα εὐνοῦχιον.

Ἐκ παντός ξύλου κύφων ἂν γένοιτο. Λέγεται ἐπὶ τῶν τὸ εἶδος εὐτελῶν, εἰς χρείας δὲ ἀναγκαίων.

Εἰς ἀρχαίας φάνας. Ἐπὶ τῶν ἐλθόντων εἰς ἄπερ πρότερον ὄντες ἐξέπεσον.

C Ἐν δυοῖν τρία βλέπεις. Ἐπὶ τῶν ἄλλα ἀντ' ἄλλων ὄρώντων.

Ἐκπερδικίαι καὶ ἐκκλίνας. Ἐπὶ τῶν διαδι-ὄρασκόντων τοὺς θηρευτάς.

Ἐλέφαντα ἐκ μύικς ποιεῖς. Ἐπὶ τῶν τὰ μικρὰ ἐπαυρόντων τῷ λόγῳ.

Εἰς ἀσθενούντας ἀθενῶς ἐλήλυθας. Ἐπὶ τῶν ὁμοια πασχόντων.

Εὐδόντι κέρτος αἶρεῖ. Ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων.

Ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή. Ὅτι μηδὲ τοῦ μικροῦ δεῖ καταφρονεῖν.

Ἔρμης ἀμύητος.

Ἐκ τετραμένης κύλικος πιεῖν. Ἐπὶ τῶν ἐφευσιμένων φίλων.

D Ἐν μέλιτι σαυτὸν κατακρύπτεις. Ἐπὶ τῶν συζώντων ἠδουπαθείαις.

Ἐνδύεται τὴν λεοντῆν.

Ἐνδουμίωνος ὕπνον ὑπνώττει. Ἐπὶ τῶν πολλὰ κοιμωμένων.

(3) In maxime maleficos: tales enim Aegyptii.

(4) De iis qui præter meritum feliciter agunt.

(5) Cum quis secundis ventis destitutus, remis navem impellit.

(6) De valde expertis in re quapiam. Irrisoria parcemia, similis huic, *Jace in illum telum, qui habet scientiam.*

(7) De iis qui magna aggrediuntur.

(8) Eo quod Eudymion, a Somno adamatus, etiam nunc ab illo detineri dormiens dicatur.

Ἐίληφεν ἡ παγίς τὸν μῦθον. Ἐπὶ τῶν ὀξέως ἀλι- A
σκομένων.

Ἐν τριόδῳ εἰμὶ λογισμῶν. Ἐπὶ τῶν ἀπορού-
των.

Ἐν μὲν τῷ φάει σκοτεινός, ἐν δὲ τῷ σκότει
φωτεινός.

Ἐν φρέατι κυσὶ μάχεσθαι.

Ἐκδεδαρμένον ὄφεις. Ἐπὶ τῶν μάτην πονούν-
των· βέλτιον δὲ ἐπὶ τῶν κακούντων τοὺς ἐν συμφο-
ραῖς.

Ἐπειτα πλουτῶν οὐκ ἔσθ' ἡδέεται φακῆ. Πρὸ τοῦ δ'
ὕπὸ τῆς παγίας πάντ' ἔσθιεν.

Ἐν θέρει τὴν γλακίαν κατατρέβεις. Ἐπὶ τῶν μὴ
καθ' ὄραν ταῖς ἀναγκαίους χρωμένων.

Ἐνθ' οὔτε πλεῖν ἄνεμος, οὔτε μίμνειν ἔξ. Ἐπὶ τῶν
δυσχορήστοις περιπεσόντων.

Ἐλέφας μὺς οὐκ ἀλεγίζει.

Ἐκτὸς πηλοῦ πόδα ἔχεις. Ἐπὶ τῶν ἔξω κινδύνων
όντων.

Ἐκ τριχὸς κρέμνεται. Ἐπὶ τῶν κινδυνεύοντων.
Ὅμοιον τῷ, Ἐπὶ ξυροῦ.

Εὐγενὴς ἐκ βαλαντίου. Ἐπὶ τῶν διὰ πλούτου
τιμωμένων.

Ἐγχοῦς ἐπὶ τῇ ἔγχει. Γραῦν φασὶ τοῦτο εἰπεῖν,
καπήλην ἐνεχυράζουσαν ἔγχοῦς.

Ἐλευθεραὶ αἰγες ἀρότρου. Ἐπὶ τῶν βάρους
ἀπυλλαγμένων.

Εἰς κόλπον πύεις. Ἀντὶ τοῦ, Οὐ μεγαλοῦρτυμο-
νεῖς.

Ἐν πῖθῳ τὴν κεραμεῖαν. Ἐπὶ τῶν μὴ κατὰ τρόπον
τοῖς μαθήμασι προβαίνοντων.

Ἐν σκότει δρχεῖσθαι. Ἐπὶ τῶν ἁμαρτύρως μο- C
χθούτων.

Ζωὴς γενήσῃ κρομμύου μοῖραν λαθίων. Ἐπὶ τῶν ἐκ
μικρᾶς αἰτίας μεγάλῃν ὀφειλὴν καρπούμενων.

Ζῶμεν οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα.

Ζητῶν γὰρ ὕψον θοιμάτιον ἀπώλεσα. Ἐπὶ τῶν
ἀτυχιστάτων.

Ἴλος τὸν ἥλον, καὶ πάτταλος τὸν πάτταλον
ἐξέκρουεν. Ἐπὶ ἰωμένων δι' ἁμαρτημάτων ἁμαρ-
τήματα.

Ἡ κύων ἐν τῇ φάτνῃ. Πρὸς τοὺς μῆτε ἑαυτοῖς D
χρωμένους, μῆτε ἄλλους ἑώντας. Παρόσον ἡ κύων
κρίθην οὐκ ἔξ μένουσαν ἐν φάτνῃ· καὶ τὸν ἵππον οὐκ
ἔξ.

Ἦσαν ποτ' ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.

Ἰλιθιώτερος Ἀδωνίδος τοῦ Πραξιτέλους.
Ἀδωνίς γὰρ τις Πραξιτέλους υἱὸς ἀποθανών, καὶ
ἔρωτηθεὶς πρὸς τῶν ἐν ἄδου, τί κάλλιστον ἄνω κατ-

(1) Quod qui in trivio est constitutus, qua sit
ingrediendum, ignorat.

(2) In eos qui inutiles sunt et ad res ad quas
minime oportebat; metaphora ducta a noctua.

(3) De iis qui cum improbo quoriam pugnant,

Cepit murem iugucus. In eos qui cito compre-
hensi sunt.

In trivio syllogismorum versor. De iis qui in du-
bio sunt (1).

In luce tenebrosus, in nocte vero splendens (2).

In puteo cum canibus pugnare (3).

Excoriatum excoriat. In eos qui operam ludunt.
Melius vero de iis qui calamitatem lapsos male
habent.

Postea, quando dives erit, lente jam non gaudet.
Ante omnia indiscriminatim edebat.

In aestate laxam dateris, In eos qui non tempore
necessariis utuntur.

Ventus manere aut solvere hinc non sinit. De iis
qui in res impeditas inciderunt (4).

Elephas de mure non curat (5).

Extra lutum pedes habes. De iis qui extra peri-
culum sunt constituti.

Ex pilo pendet. De iis qui periclitantur. Simile;
In acie vel cuspide novaculae constitit.

Nobilis ex marsupio. In eos qui propter divitias
magni sunt.

Ensis ensi. Velulam quamdam mulierem aiunt
hoc dixisse quae caproni onsem oppignoraverat.

Liberæ sunt capræ ab aratro. De iis qui ab onore
quoriam sunt liberati.

In sinum despis. Quasi dicit, Magna non lo-
queris.

A dolio figulinam auspicaris. De iis qui in stu-
diis modum non observant.

In tenebris tripuliare. De iis qui sine testa la-
borant.

Eris saluus capre diuitiarum sumpta. In eos qui
ex parva causa magnum gloriae fructum perci-
piunt.

Vivimus non ut volumus, sed ut possumus.

Obsonium quaerens, tunica amisi. De infortuna-
tissimis.

Clavis clavum, et palus palum excussit. De iis
qui peccatum peccato sanant.

Canis in praesepe. In eos qui bonis suis nec ipsi
utuntur, nec aliis uti permittunt. Eo quod canis
in praesepe nec ipse avenam comedere praesumit,
neque equo devorandam concedit.

Fuere quondam strenui Milesii (6).

Stupidius Adonide Praxiteles filio. Adonis enim
quidam Praxiteli filium jam mortuus, interroga-
tus ab Orci habitatoribus, quid pulcherrimum in

nec possunt evadere.

(1) Philoctet. ap. Aeschylum.

(2) De iis qui parva exiliaque despectui habent.

(3) De iis qui aliquando facultatibus praesti-
terunt.

terra reliquisset, respondit, Solem, lunam, ficus. A poma. Hinc stupidus habitus, quod ista cum sole coequasset

Herculis sacrificium. De iis qui frustra sacrificia offerunt.

Aphya ignem. De rebus quæ cito perficiunt et consumuntur eo quod aphyra cito coquitur.

Ira postremo senescit. Ob senes dicitur: quo enim magis ætate provehuntur, eo iracundiores evadunt.

Maris aquam ex caverna. De iis qui rebus minus exiguas et viles ambitiose comparant.

Thasus bonorum. De iis qui se quempiam divitem reddituros promittunt splendidumque.

Sacra anchora, Magnum auxilium (1).

Æqualitas amicitia (2).

Æqualitas bellum non parit.

Ilias malorum (3).

Hippolytum imitabor. De iis qui caste vivunt.

Equites in campum provocas. Hoc est felices ad ea opera in quibus sunt felices.

Mali corvi malum ovum (4).

Exornu spurtam quam sortitus es. Quod oportet sorte quæ obtigit contentum esse et in illa acquiescere.

Cadmea victoria. Quæ in victoris damnum cedit.

Cygnea cantio. De iis, qui morti jam sunt vicini. Cygni enim, quando jam se morituros sentiunt, vanere solent.

Cornix scorpionem. De iis qui rebus noxiis operam dant.

Cilicij hirci. Hoc est, villosi: unde etiam cilicium nomen accepit, quod ex villosis ejusmodi pilis contexatur.

Cretizare. Hoc est, decipere: deceptores enim Cretenses,

Nutricum instar male cibus (5).

(1) Sacra anchora in navi vocatur, quæ quando maximum periculum imminet, extrema jactur.

(2) Æqualitate amicitiam conciliari, et hoc dictum antiquum esse ac verum, Plato ait libro sexto *De legibus*.

(3) In eos qui maximis in malis jactati sunt, usurpatur.

(4) Corax prudens admodum erat homo, et qui se rebus optime norat accommodare; ut pote qui probe perspectum habebat, se non posse simul et tyranno inservire et placere populo. Peregre itaque profectus, composuit de proximis, narrationibus, contentionibus, et epilogis, quo populum sibi conciliavit, ac deinde prodiit, inclamans atque adhortans, si quis artem discere vellet, indicta mercede mille drachmarum: cui Sitas discipulus accessit. Qui cum artem addidisset, mercedem negabat. Ejus ergo rei gratia iudices in concilium sunt convocati: quibus jam convenientibus, Corax dilemmate usus, sic ait: Si vicerit Sitas, merce-

ἐλίπεν, ἀπεκρίνατο "Πλιον, σελήνην, σῦκα, μήλα. "Ἐδοξε γοῦν ἡλίθιος ταῦτα ἐξισῶν ἑλίψ.

"Ἡρακλέους θυσία. Ἐπὶ τῶν εἰκῆ ταῖς θυσίαις χρωμένον.

"Ἡ ἀφύη τὸ πῦρ. Ἐπὶ τῶν ταχέως λαμβανόντων παρόσον ἢ ἀφύη ταχέως ἐψεῖται.

Θυμὸς ἕσχατον γηράσκει. Δέγεται διὰ τοὺς πρεσβυτέρους. "Ὅσον γὰρ γηράσκουσι, τὸν θυμὸν ὑβρίζον ἐνέτερον ἔχουσι.

Θαλάττης ἐκ χαράδρας ὕδωρ. Ἐπὶ τῶν τοῖς μεγάλοις τὰ μικρὰ προσφιλοτιμουμένων.

Θάσος ἀγαθῶν. Ἐπὶ τῶν εὐδαίμονα καὶ λαμπρὸν ἀποδείξαι τινα ἐπαγγελλομένων.

B

"Ἱερὰ ἄγκυρα. Ἡ μεγάλη βοήθεια.

"Ἰσότης φιλότης.

"Ἰσος πόλεμον οὐ ποιεῖ.

"Ἰλιὰς κακῶν.

"Ἰππόλυτον μιμήσομαι. Ἐπὶ τῶν σωφρόνως βιούντων.

"Ἰππέας εἰς πεδίον προκαλεῖ. "Ὅπερ ἐστὶ, τοὺς εὐδοκίμοῦντας, εἰς ἅπερ εὐδοκίμοῦσιν ἔργα.

Κακοῦ κόρακος κακὸν ὄν.

Κόσμιε σπάρταν ἦν ἔλαχες. "Ὅτι δεῖ στέργειν τῇ δεδομένη τύχῃ καὶ ἀνέχεσθαι.

Καδμεία νίκη. Ἡ ἐπὶ κακῶ τῶν νενικηκῶτων.

Κύκνειον ἄσμα. Ἐπὶ τῶν ἐγγὺς θανάτου ὄντων. οἱ γὰρ κόκνοι θνήσκοντες ἔθουσιν.

Κορώνη τὸν σκαρπῶν. Ἐπὶ τῶν βλαβεραῖς ἐπιχειρούντων.

Κιλίκιοι τράγοι. Οἱ θασεῖς. "Ὅθεν καὶ τὰ ἐκ τριχῶν ἱμάτια κιλίκια λέγονται.

Κρητίζειν. Ἐντὶ τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀπατᾶν.

Καθὼς περ αἱ τίθησι σπιτίζεις κακῶς.

dem reddere tenetur; debet enim: si non vicerit vel sic quoque reddere debet, quod victus sit. Ad quæ sic respondit Sitas: Si vicerō, reddere non debeo; vici enim. Si non vicerō, non teneor reddere; neque enim debeo. Cumque iudices dubii distraherentur, tandem exclamarunt: Mali corvi malum ovum. Sive quod Corax (corvus) animal sit, ovumque ejus ad vescendum inutile: sive quod corvus ubi jam ad senectulem pervenit, cum pullos suos alere non possit, scipsam illis in pabulum det, adeoque illi parentem devorent. Unde et παρρημία.

(5) De Cleone dictum est: qui cum in paucissimis populo gratificaretur, multa ipsomet in lucrum suum convertibat. Usurpatur autem quando quis alicujus rei gratia acceptam cujuspiam pecuniam consumit. Nam nutrices nutrimenta mandentes, ore suo extrahunt, et puerorum imponunt: unde contingit, ut illis pauci pueris dent, plura autem ipse edant.

Κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον.
 Κἄν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ κερθαίνειν.
 Κατόπιν ἑορτῆς ἔκεις. Ἐπὶ τῶν καλοῦ πράγ-
 ματος ἀπολιμπανομένων.

Κολοφῶνα ἐπέθηκας. Ἦτοι τὸ τέλειον καὶ πλῆ-
 ρες.

Κατὰ βροῦν φέρεται.

Καρκίνος λαγῶν αἶρει. Ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.

Κενοὶ κενὰ βουλευόνται.

Κεστρεὺς νησιεύει. Ἐπὶ τῶν λαϊμάργων· ἀπληστων
 δὲ τὸ ζῶον.

Κριὸς τροφεῖα ἀπέτισεν. Ἐπὶ τῶν ἀχαρίτων.
 Οἱ γὰρ κριοὶ καὶ τὰς φάτνας πλήττουσι καὶ τοὺς
 θρέψαντας.

Κακὰ μὲν θρίπες, κακὰ δ' ἴπες. Ἄμφω γὰρ λυ-
 μαντικοί. Καὶ οἱ μὲν τὰ ξύλα, οἱ δὲ κέρατα ἐσθίουσιν. **B**

Λήμνια κακὰ. Ἀπὸ τῶν ἐν Λήμνῳ γυναικῶν, αἱ
 τοὺς ἄνδρας αὐτῶν ἀπέκτειναν.

Λαγωδὸς περὶ προῶν. Ἐπὶ τῶν κινδυνευόντων
 καὶ ἀγωνιζομένων· ἐπειδὴ κάκεινος περὶ τῶν ἐαυ-
 τοῦ κρεῶν τρέχει.

Λύκος μάτην χανιόν· ἢ Λύκος περὶ ὄρεα χο-
 ρεύει. Ἐπὶ τῶν μάτην πονούντων.

Λύκου πτερόν ζητεῖς. Ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.

Λίνον λίνῳ κλώθεις. Ἐπὶ τῶν τὰ αὐτὰ πραττόν-
 των ἢ λεγόντων, ἢ τῶν κατάλληλα.

Λύκος ἀετὸν ψεύγει. Ἐπὶ ἀφύκτων.

Λύδιον ἄρμα. Ἐπὶ τῶν τραχυτάτων. Καὶ, Παρ
 Λύδιον θέεις.

Λουκίῳ λίθῳ λευκῇ στάθμῃ.

Μία λόχημα δύο ἐριθακοὺς οὐ τρέφει.

Μηδικὴ τράπεζα.

Μέλιτος μύστρον. Ἐπὶ τοῦ ἀγαν ἠδέος.

Μηδὲ μέλι, μηδὲ μελίτσα. Ἐπὶ τῶν παραιτου-
 μένων ἀγαθὸν τι παθεῖν διὰ τὸν κίνδυνον τὸν ἐν
 αὐτῷ.

Μὴ πρὸς λέοντα δορκὰς ἀψωμα· μάχη.

Μουσῶν λεία. Οἱ γὰρ περλοικοὶ τοὺς Μουσούς
 ἐλήϊζον.

Μὴ κίνει Καμάριναν. Λίμνη ἦν ἀπηγόρευεν ὁ
 χρησμός μεταχτεῦσαι· οἱ δὲ χρησάμενοι παρακού-
 σαντες ἐβλάθησαν.

Μωμήσεται· μᾶλλον ἢ μιμήσεται. Ἐπὶ τῶν ἀπαι- **D**
 δεύτων.

Μὴ παιδὶ μάχαιραν.

Μὴ τοῖς ἀπείροις ἐγχειρίζειν πράγματα.

Μία χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μελίτσα μέλι.

Νεκρῷ μῦθον εἰς οὐρανὸν ἔλεγεν. Ἐπὶ τοῦ μὴ ἐπαίοντος·
 καὶ ἐπὶ τῶν ἀναισθητῶν.

(1) De iis qui prospere navigant, aut feliciter
 agunt.

(2) In eos qui obscura per æque obscura decla-
 rant. Aut de iis qui nihil intelligunt.

(3) In eos qui ex re parva lucrum affectant. Eri-

A *Canis ad suam vomitum.*

De mortuo etiam lucrifacere.

Post festum venis. De iis qui præstanti quapiam
 re sua conelatione frustrantur.

Colophonem imposuisti. Rem perfecisti et absol-
 visti.

Secundo æstu fertur (1).

Cancer leporem tollit. De impossibilibus.

Inanes inania consultant.

Mugil jejuna. In valde voraces. Inexplebile enim
 hoc animal.

Aries mercedem nutritionis persolvit. De ingratis.
 Arietes enim præsepia, quique illos nutriunt, fe-
 rire solent.

Mala res thripes, malu res ipes. Auro enim ver-
 mes noxii : nam illi ligna, hi cornu exedunt.

Lemnicia nulla. Ex Lemnicis mulieribus quæ ma-
 ritos suos occiderunt.

Lepus pro carnibus. De iis qui periclitantes for-
 tititer interim certant ; lepus etenim pro suis car-
 nibus currit.

*Lupus frustra inhians, vel Lupus circum puteum
 saltat.* De iis qui frustra in re quapiam laborant.

Lupi alas quæris. De impossibilibus.

Linum lino ronnectis. De iis qui eadem per eadem
 agunt seu dicunt.

Lupus aquilam fugit. De iis quæ effugi non pos-
 sunt.

Lydius currus. De maxime rudibus. Et, *Præter
 Lydum curris.*

C *Albo lapidi amussis alba (2).*

Unum fruticetum duos erithacos non alit (3).

Medica mensa (4).

Mellis medulla. De rebus valde dulcibus.

Nec mel, nec apes. De iis qui nolunt bonum quid
 experiri ob periculum inhærens.

Non cum leone capra decertem (5).

Mysorum præda. Populi enim vicini Mysos depræ-
 dabantur.

Ne moveas Camarinam. Palus erat, quem alio
 deflectere oraculum vetuerat ; qui autem consulue-
 rant responso non obtemperantes, damnum sibi
 contraxerunt.

Facilius carpet quam imitabitur. De indoctis.

Ne puero gladium.

Imperitis non sunt credenda negotia.

Una hirundo non facit ver nec apis unu mel.

Mortuo fabulum in aurum narrabat. De nihil au-
 diente, et de stupidis.

thacus autem avicula est solitaria.

(4) De luxuriosis : delicata enim mensa Medi
 utebantur.

(5) De iis qui sunt viribus impures.

Nebulas cordis. De impossibilibus.

Navis supplicat petris. De vultu stupidis (1).

Novacula in cotem (2).

Lignum curvum nunquam rectum. De incorrigibilibus.

Non citra aram consilio locus. Quod ante res consultandum sit, non in ipsis rebus. Sicut qui hostias aris admovent, non facto jam sacro consultant.

Non iterum vulpes. Deest, capietur. Illa enim ubi semel laqueos effugit, non iterum capitur.

Asinus gestat mysteria. De iis quibus indigne res aliqua creditur.

Asini maxillæ. In voraces.

Ubi cervi cornua abjiciunt loca inaccessa. De iis qui occupationes arduas reddunt.

Domi Milesia, non autem hic. De iis qui ubi non oportet mores et instituta parva laudabilia ostentant. Milesius enim quidam apud Lacedæmonios orationem habens et domesticas delicias commemorans, hoc audivit.

Vinum, o filii, verum.

Asinus in paleas.

Neque compluitur, neque sole uluritur. In stultos.

Non lauderis, ne in parentalibus quidem. De hominibus improbis et nullius pretii. Solebant enim in parentalibus defunctos laudare, licet improbis vixissent.

Testi domo petitus. De iis qui contra seipsos testes producunt.

Asinus inter apes. De iis qui in mala inciderunt.

Asinus lyram audiens. De insipientibus.

Asino quis fabulam narrabat, ille autem aures movebat.

Ex multis paleis parum fructus reportavi (3).

Corum surdo disseris.

Ad sepulcrum novercæ plorat. De illis qui aliquid ficte agunt.

Multis ictibus domatur quercus. De rebus quæ difficulter capiuntur.

Antequam pisces ceperis, murium mīscēs. De iis qui tempora antevertunt.

Canis masculi multa cubilia. De iis qui in res venereus præcipiles aguntur.

Sæpe etiam est stultus vultu opportuna locutus.

(1) Ut et illud : Ἀνδριάντι πρεσβυτέρω, *Statua supplicemus.*

(2) De iis quæ aliquibus conveniunt. Seu in eos, qui quæ volunt, assequuntur. Similis illi : *Asinus*

Α Νεφέλας ξάλνεις. Ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.

Ναῦς ἰκετεύει πέτραν. Ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀναισθητῶν.

Ξυρὸς εἰς ἀκόντην.

Ξύλον ἀγκύλον οὐδέποτε ὀρθόν. Ἐπὶ τῶν ἀδιορθῶτων.

Ὁὐ παρὰ βωμῶν δεῖ τὰς ἐπινοίας. Ὅτι πρὸ τῶν πραγμάτων δεῖ βουλευέσθαι, καὶ μὴ ἐν αὐτοῖς, ὡς περ καὶ οἱ τὰ ἱερά προσάγοντες, οὐ μετὰ τὸ θῆσαι βουλεύονται περὶ αὐτῶν.

Ὁὐκ ἂν αὔθις ἀλώπηξ. Λεῖπει τὸ, ἀλώσεται. Αὕτη γὰρ ἀπαξ διαφυγούσα τὰς πάγας, οὐ δεύτερον ἄλίσκται.

Β Ὅνος ἄγε μυστήρια. Ἐπὶ τῶν ἀναξίως τι ἐμπεπιστευμένον.

Ὅνου γνάθοι. Εἰς πολυφάγον.

Ὅπου ἔλαφοι τὰ κέρατα ἀποβάλλουσι, τόποι δύσβατοι. Ἐπὶ τῶν ἐργῶδες εὐρεῖν τὰς διατριβὰς ποιουμένων. Οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔσ' εἶσιν, οἱ δ' ὄντες κακοί.

Ὅνοι τὰ Μιλήσια, μὴ γὰρ ἐνθάδε. Ἐπὶ τῶν ὅπου μὴ προσήκει ἐπιδεικνυμένων τὰ ἤθη, ἢ ἐπιτηδεύματα διαβέβλημένα. Μιλήσιος γὰρ παρὰ Λακεδαιμονίοις δημηγορῶν, καὶ τὴν οἴκοι τροφὴν ἐπαίνων, ἤκουσε ταῦτα.

Ὅνος, ὦ παῖδες, ἀλήθεια.

Ὅνος εἰς ἄχυρα.

Ὅθ' ἔεται, οὔθ' ἠλιούται. Ἐπὶ τῶν ἀναισθητῶν.

Γ Ὅκ ἐπαινεθεῖς οὐδὲ παρὰ δεῖπνα. Ἐπὶ τῶν φαυλοτάτων καὶ οὐδενὸς ἀξίων. Εἰώθασιν γὰρ ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν ἀποθανόντων δεῖπνοις αὐτοὺς ἐπαινεῖν, καὶ ἔτυχον ὄντες φαυλότατοι.

Ὅϊοθεν ὁ μάρτυρ. Ἐπὶ τῶν καθ' ἑαυτῶν φερόντων μάρτυρας.

Ὅνος ἐν μελίσσαις. Ἐπὶ τῶν ἐν κακοῖς περιπεσόντων.

Ὅνος λύρας ἀκούων. Ἐπὶ τῶν ἀξυνέτων.

Ὅνη τις ἔλεγε μῦθον, ὃ δὲ τὰ ὦτα ἐπέσειεν.

Πολλῶν ἀχύρων ὀλίγον καρπὸν ἀνήγαγον.

Παρὰ κωφῶ διαλέγη.

Δ Πρὸς σῆμα μητροῦς κλαίει. Ἐπὶ τῶν προσποιουμένων.

Πολλαῖσι πληγαῖς ὄρως δαμάζεται. Ἐπὶ τῶν δυσσαλιῶτων.

Πρὶν τοὺς ἰχθῦς λαθεῖν, τὴν ἄλμην κυκᾶς. Ἐπὶ τῶν τοὺς καιροὺς προλαμβάνόντων.

Πολλαὶ κυνὸς ἀφρονος εὐναί. Ἐπὶ τῶν καταφερόντων εἰς τὰ τῆς Ἀφροδίτης ἔργα.

Πολλάκις μωρὸς ἀνὴρ κατὰ καιρίον εἶπε.

in paleas.

(3) De iis qui plurimum laborant et parum proficiunt.

Πολλὰ μεταξὺ κύλικος καὶ χεῖλος ἄκρου.
Πλίνθον πλύνεις. Ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.
Πτωχῷ πῆρα οὐ πλεμπλάται. Ἐπὶ τῶν ἀπλή-
στων.

Ποικιλότης ὕδρας. Ἐπὶ τῶν δολερῶν.
Πολλοὶ σε μισήσουσιν ἂν σαυτὸν φιλήσῃς.
Πῦρ ἐπὶ θαλῶν ἐλθόν.
Πολλ' οἶδ' ἀλώπηξ, ἀλλ' ἐχῖνος τὸ μέγα.
Πολλοὶ τοὶ ναρθηκοφόροι, παῦροι δέ τε βᾶκ-
χοι.

Πρὸς κέντρον λακτίζειν.
Προφάτως δεῖται μόνον ἢ πονηρία.
Πρὸ τῆς νίκης ἔθεις ἐγκλιόμενον.
Πολλὰ ψεύδονται αἰδοί.
Ποταμὸς πρὸς θάλατταν ἐρίζει. Ἐπὶ τῶν ἀδυνά-
των.

Πολλῶν ἐγὼ θηρίων ἀκήκοα ψόφους.
Πεινώσαν ἀλιόπεπα ὕπνος ἔρχεται.
Πενίη σοφίην ἔλαχεν.
Πάντα πέτρον κινήσω, πάντα κάλιον.
Πρὸς λέοντα δορκάδες συνάπτουσι μάχας.

Ῥόδιοι τὴν θυσίαν. Ἐπὶ τῶν ἐν ἱεροῖς βλασφη-
μούντων.

Ῥαχίας λαλλίστερος. Ἐπὶ τῶν ἀδολέσχων. Ὅφρον
γὰρ ἀποτελεῖ βλλυμένη τοῖς κύμασιν.
Ῥαδαμάνθιος κρίσις. Ἡ δικαιοσύνη.
Ῥόδον παρελθὼν μηκέτι ζήτει πάλιν.
Ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω.
Ῥηγίνων δειλόστερος.

Σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει.
Συνῆλθεν Ἀτταγᾶς Νουμηνίῳ.
Σύμβουλος ἐστὶν ὁ χρόνος τῶν πραγμάτων.
Συγγνώμη πρωτοπειρή. Ἐπὶ τῶν ἐν πρώτοις
ἀμαρτανόντων.

Σαρδόνιος γέλως. Ὁ προσποιητὸς, καὶ μὴ ἐκ
χαιρούσης καρδίας.

Σικελικὴ τράπεζα, καὶ Συβαριτικὴ.
Σοφία μοιροῦ. Ἐπὶ τῶν ἀσύνετα λαλοῦντων.
Σὲ δ' οἰωνίσειτ' ἂν τις ἰδίων. Καὶ τὸ, τὸν δὲ ἴ-
νεόττης ἐμίσουν τε καὶ οἰωνίζοντα.

(1) De iis quæ longo post tempore eventura sunt.
Cum enim vineam quidam plantaret, quidam fa-
mulorum hunc versum recitavit. Diogenianus au-
tem ait quod cum Anceus vineam plantans
famulis suis gravis immineret, quemdam eorum
dixisse illum de vite non gustaturum; cuiusque
fructus jam ex ea provenissent, famulo illum suo
ut sibi vitum misceret jussisse, cuiusque calicem ori
admoveret, huius versus illum admovuit. Quibus
dictis alius famulus intravit renuntians regionem
illam ab apro devastari. Relicto igitur calice An-
ceus in aprum incurrens ab eodem interficitur.

(2) Ferunt Nymphas hoc Narcisso dixisse in fon-
tē aspicienti, et suammet formam amanti.

(3) De rebus quæ cito fiunt.

(4) De iis qui sibi persuadent se splendidas esse,
non sunt autem.

(5) In eos qui semetipsos lædunt.

(6) De iis qui in rebus gerendis sunt exercitatis-

A *Multa cadunt inter calicem supremæque labra (1).*
Laterem lavas. De impossibilibus.
Mendici perui non impletur. Contra insatiabiles.

Hydræ astutia. De dolosis.

Multi te odio habebunt, sit eipsum ames (2).

Ignis ad litionem veniens (3).

Scit multa vulpes, magnam echinus.

Multus thyrsigeros, paucos est cernere Bacchos (4).

Contra stimulum calcitrare (5).

Malitiæ soli prætextus necessarius.

Ante victoriam cantas triumphum.

Multa mentiuntur poetæ.

Fluvius mare irritat. De impossibilibus.

B *Mallarum ego belluarum strepitus audiavi (6).*

Vulpem esurientem somnus invadit.

Pauperius sapientiam nacta est.

Omnem lupidem movebo, omnem rudentem (7).

Adversus leonem danææ pugnam ineunt.

*Rhodiæ sacrificium. De iis qui in sacrificiis blas-
phemant.*

*Caute loquacior. De loquacibus; fluctibus enim
verberata strepitum edit.*

Radamanthi iudicium. Iudicium æquum.

Quam præteristi ne amplius quæras rosam.

Factum autem stultus cognovit (8).

Rheginensibus timidior (9).

C *Cum Minerva etiam manus move (10).*

Convenerunt Attagus et Mumenius (11).

Tempus rerum lessera.

*Primum experienti venia danda. De iis qui in re
eujusprimò aggressi erant.*

*Sardonius risus. Risus personatus et non ex ani-
mo benevolo.*

Sicula mensa et Sybaritica.

Sapientia stulti. De his qui vultu loquuntur.

*Te conspecto omen quis capiat. Vel.... Hunc ado-
lescentes ut omnem oderunt (12).*

simi; aut de iis qui minime timent.

(7) Polyerati Thebano hoc oraculum redditum
fuit cum locum in quo Mardonius tabernaculum
suum habuerat, Persis fuga dilapsis, emisset; ubi
aurum invenit. Alii adagii originem a venatoribus
ducunt.

(8) De incipientibus. Homeri.

(9) De supra modum timidis. Et *Timidior prospici-
ente.* Anarchus enim Sophronis filius in Rhegi-
nensium timiditatem comico sale lusit, a Dionysio
tyranno persuasus.

(10) Quidam oraculum accepit, ut admodum manu
Deum invocaret.

(11) De duobus furibus.

(12) De deformibus. Quod veteres ex eo quem pri-
mum in via obvium habebant, sive formosus es-
set, sive nigra veste sive candida indutus, omen
caperent.

Tale quid Themistocles nunquam excogitavit. Quod A sapientiae laudem ferret (1).

Typhone multiplicius (2).

Talenti talenta. De valde divitibus.

Colophonem imposuisti. De magnis rebus, et efficaci suffragio (3).

Quod est in corde sobrii, est in lingua ebrii (4).

Fumum fugiens in ignem incidit (5).

Canis delictum sus luit (6).

Cerebrum excussum esse mihi videris.

Scabentem mutuo scabere. De iis, qui se mutuo aut ledunt aut juvant. Translatione ducta ab asinis qui se invicem scabunt.

Cræsi Filio taciturnior (7).

Quare te non suspendisti, ut Thebis hero fias? B Thebis enim qui sibiipsis mortem intulerant, honore afficiebantur.

Hipparchi murus. Hipparchus enim Pisistrati filius, circum Pythia murum construxit, in quem Athenienses multum sumptus facere coegit.

Cerebrum excussum esse mihi videris.

Consilium quidem Dei fuit, factum autem meum. Ποε enim lepidiori sermone reipuh. prælecti utebantur, ac si dicerent, Deus quidem rem suggestit, ego autem confeci.

Apio indiget. De periculose ægrotantibus. Solitum enim apio monumenta vestire.

Simius tragicus. In eos qui, nullius alioqui dignitatis, gravitatem sibi adfingunt.

Injuria ex injuria, ex probro probrum.

Super usini umbra. De iis qui super re nullius C momenti deficiunt (8).

(1) Themistoclea vafrities etiam proverbio celebrata. Sic Eunapius Sardianus: Ὀδύσειόν τινος καὶ θεμιστόκλειον παρεληλυθὸς πανουργίαν. Eluxit autem potissimum quando spuriorum et legitimum discrimen sustulit; de quo Plutarchus et paræmia eis Κουόστργγς. Uero, quando Xerxem astutia sua in fugam convertit. Aristoph. in Equilib. proverbio usus, quod Piræum muro circumdari voluit. Sapiens vero habitus propter interpretationem oraculi Delphici de muro ligneo. PANTINUS.

(2) Paræmia est ex Phædro Platoni, qui est de pulchro: quem locum etiam Plutarchus descripsit libro Adversus Colotem. Verba Platoni sunt: Σκοπῶ οὐ ταῦτα, ἀλλὰ ἐμαυτὸν, εἴτε τι θηρίον ὄν τυγχάνω Τυφῶνος πολυπλοκώτερον, καὶ μᾶλλον ἐπιτετυφωμένον, εἴτε ἡμιρότερόν τε καὶ ἀπλούστερον ζῶον θείας τινὸς καὶ ἀτόφου μοίρας φύσει μετέχον. Non ista, sed meipsum considero, num bellua quædam sim Typhone multiplicior jactantiorque, sive mansuetius aliquod et simplicius animal diviniæ cujusdam ab omni fastu alienæ sortis naturæ participes. Quæ Socratis verba non ad subvertendam vitam, sed ad fastum stuporemque molestasque et nimias illas hominum de seipsis opiniones atque jactantiam inde expellendas Plutarchus facere ait: quæ ipsa quoque hanc paræmiam satis explicant. De Typhone, seu, (ut Latini poetæ, eorumque princeps semper appellant, Τυφῶν quoque Τυφῶς Pindari Pythiæ. O. d. l. i.) Typhæo ἐκατοχραβάλλω, quodammodo Τελλῶ, ob eandem gigantum irata, Jovem apud Jononem calumniata sit: illaque rem Su-

τοιούτον θεμιστοκλής οὔ ποτ' ἐνόησε. Σοφίας γὰρ δόξαν οὗτος ἀπηνέγκαστο.

Τυφῶνος πολυπλοκώτερον.

Ταλάντου τάλαντα. Ἐπὶ τῶν σφόδρα πλουσίων.

Τὸν κολοφῶνα ἐπέθεκας. Ἐπὶ μεγάλων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ βεβαίου ψήφου.

Τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ μεθύοντος.

Τὸν καπνὸν φεύγων εἰς τὸ πῦρ ἐνέπεσεν.

Τὸ κυνὸς κακὸν ὅς ἀπέτισεν. Ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτόντων, ἄλλων δὲ δόντων δίχην.

Τὸν ζῶοντα ἀντιζῶειν. Ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ὄνων. Ἀλλήλους γὰρ ἀντικνηθουσιν. Ἐπὶ ὀφελούτων ἢ ἀντιβλαπτόντων ἀλλήλους.

Τοῦ Κροίσου πιδὸς σιγηλότερος.

Τί οὐκ ἀπήγγειο ἵνα θήῃσιν ἥρωες γίγη; Οἱ γὰρ ἐκυτοῦς διαχειρίζοντες ἐν θήβαις ἐτιμῶντο.

Τὸ Ἰππάρχου τειχίον. Ἰππαρχος ὁ Πεισιστράτου παρὰ τὴν Πυθίαν τεῖχος ἐκδομήσασε, πολλὰ τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὰναλώματα ἀναγκάσας.

Τὸν ἐγκέφαλον κατασεσείσθαι μοι δοκεῖς.

Τὸ μὲν νόημα τοῦ θεοῦ, τὸ δὲ κλέμμ' ἐμὸν. Οὕτω γὰρ οἱ δημαγωγοὶ ἀστεϊζόμενοι ἔλεγον. Ὁ μὲν θεὸς ὑπέβαλεν· ὁ ἐργασάμενος δὲ ἐγώ.

Τοῦ σελίνου δαίται. Ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶς νοσοῦντων· εἰώθησι γὰρ στεφανοῦν σελίνοις τὰ μνήματα.

Τραγικὸς πύθηκος. Ἐπὶ τῶν παρ' ἀξίαν σεμνουμένων.

Ἵδρις ὕβριν ἐτίετε, καὶ φόγος φόγον.

Ἵπὲρ ὄνου πικρᾶς. Ἐπὶ τῶν ὑπὲρ μηδὲν πονούντων.

turno aperuerit, et ille duo ova ei dederit terra consultanda, unde nasceretur qui Jovem regno detrunderet, aliaque id genus ληρώδη, longa est fabula; quam vide apud Eustathium in Iliad. β, ejusque allegoriam sensum. Mallim autem legi Τυφῶνος πολυπλοκώτερον θηρίον, Typhone multiplicior bellua, ex Platone et Plutarcho: quo usus et Sextus Empiricus lib. 1 contra Logicos, cap. de homine, aut Τυφῶνος πολυπλοκώτερος, et Τυφ. ποικιλώτερος, Typhone multiplicior et magis varius. Id.

(3) Duodecim civitates Ionie conveniebant de re communi consilium capturas, et si quando suffragia æqualia esse contingebat, Colophonii reliquum quod cætera vinceret apponebant. Smyræenses enim advenas secum commorantes in sua potestate habebant: pro quibus etiam suffragium ferebant. Unde paræmia de potentissimo ac firmo suffragio usurpatur.

(4) Huc pertinet paræmia Ἐν οἴνῳ ἀλήθεια: et Senarius ille ab Athenæo et Euripide citatus:

Κατόπτρον γὰρ εἶδος χαλκῆς ἐστ', οἶνος δὲ νόος.
Forma ante lucet, vinu produnt pectora.

PANTIN.

(5) De iis qui cum leviora mala fugiant, in majora inducunt.

(6) Cum ob malum ab aliis commissum alii pœnas dederunt.

(7) Mutum enim filium Cræsus habuit.

(8) Ferunt Demosthenem pro reo quodam peri-

Ἰπὸ παντὸς λίθου σκορπίος εὐδῆι. Ἐπὶ κακῆ-
θων.

Ἰπὲρ τὰ ἑσκαμμένα πηδᾶν. Ὅμοιον τῷ, Ἰπερ-
βάθμιον πόδα τείνεις.

Ἰπὲρ τῶν ὄλων ἀναβρίπτεις. Οἷον ὑπὲρ τῶν ὄλων
ἀγωνίῃ καὶ κινδυνεύεις.

Ἰπηνέρια τίχτει. Ψευδῆ καὶ ἀβίβαια.

Ἰδρῶν τέμνεις. Ἐπὶ τῶν ἀμνηχάνων.

Ἰς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

Ἰς ὑπὸ ρόπαλον. Ἐπὶ τῶν ἑαυτοὺς εἰς ὄλεθρον
ἐμβαλλόντων.

Φρύξ ἀνὴρ πληγεὶς ἀμείνων καὶ διακονέστερος.
Νωθροὶ γὰρ δοκοῦσιν οἱ Φρύγες οἰκέται.
Φρυωνόδας ἄλλος. Ἐπὶ τῶν πονηρῶν. Λέγεται δὲ καὶ
ἐπὶ μάγων.

Χαλεπὸν χορίου κόνα γεύειν.

Χρήματ' ἀνήρ' πενιχρὸς δ' οὐδέποτε' ἐσθλός.

Χωρὶς τῶν Φρυγῶν καὶ Μυσῶν ἠρίσματα.

Χροὺ δῆλα. Φασὶ Φερεκύδην τὸν σοφὸν φθειριστῆ
τελευτῆσαι· εἰπεῖν δὲ πρὸς Πυθαγόραν περὶ τούτου
πυθιανόμενον προβαλόντα τὸν δάκτυλον, Χροὺ δῆλα.

Χύτραις λημᾶν καὶ κολοκύνταις. Ἐπὶ τῶν ἀμ-
βλυωπούντων.

Χρυσῶν καταπάτων ἡμέας οὐ γινώσκεις. Ἐπὶ τῶν
τῶν εἰκῆ λοιδορουμένων. Ἐπιφέρει γὰρ. Νῦν δὲ κό-
σμος τοῦτ' ἐστὶ μοι.

Ὡς ἦρωε ἐν ἀσπίδι ξενίσαι βούλομαι. Λέγεται
ἐπὶ τῶν τοὺς φίλους τοῖς ἑαυτῶν ἔργοις εὐεργετούν-
των.

Ὡστὶν ἐστῶσιν.

Ὡδινεν ὄρος, εἶτα μῦν ἀπέτεκεν. Παρατόξευσις ἢ
ἔξω τοῦ σκοποῦ.

clitante defensionem habiturum, iudicibus non satis
attentis dixisse, Audite, viri, narrationem lepidam.
Juvenis quidam Athenis Delphos usque asinum
conduxerat; meridie autem jam instante, onus
dissolvens, sub umbram asini subiit; repulsus au-
tem ab agasone, illum non etiam umbram condu-
xisse dicente, ipse cum altero in iudicium venit.
Quo dicto Demosthenes ex suggestu descendit. Ro-
gantibus autem iudicibus ut finem iudicii istius
discere possent, conscenso iterum suggestu, De
asini, inquit, umbræ, viri optimi, audire cupitis, D
homine autem de vita periclitante, ne vocem qui-
dem nostram audire sustinetis. Quo dicto, tactis
iudicibus, reum servavit.

Sub omni lapide scorpius dormit. De improbis.

*Ultra fossas saltare. Simile huic: Ultra gradum
pedem extendis (1).*

*Super summa rerum aleas jactis. Quasi dicas, de
universis ceclamen inlicitis ac periclitaris.*

Subjectanea parit. Hoc est falsa et imbecillia.

Hydrum secus. De rebus difficillimis.

Sus in cœni volutabro lota.

*Sus sub fustem. De iis qui seipsos in perniciem
præcipitant.*

*Phryx cæcus melior atque ad serviendum prom-
ptior. Quia pigri esse videntur. Phryges servi.*

*Atter Phrynondas (2). De improbis dicitur et de
B magis.*

*Periculosum est, canem sælus involucrum gu-
stare (3).*

*Pecuniæ virum faciunt: pauper autem nunquam
bonus (4).*

Phrygum procul sunt et Mysorum termini (5).

*Ex cute manifestum. Aiunt Pherecyden sapien-
tem, morbo pediculari periisse, Pythagoræ autem
quomodo se haberet interroganti, digito extenso
dixisse, Excute patet.*

Ollis lippire et cucurbitis. De cœotientibus.

*Inaurare te nos non animadvertis. In eos qui te-
mere corripiuntur. Infert enim, Mihi hoc orna-
mento est.*

C

*Ut heros in sculo haberi volo. De iis qui in ami-
cos officia conferunt ex proprio.*

Arrectis auribus.

*Mons parturivit, deinde murem enixus est. Jacula-
tio extra scopum.*

(1) Dicitur a Crotoniata quinquertione, qui cum
fossæ antea essent pedum quinquaginta, primus
illas saltu superavit.

(2) Aristophanes in Amphiarao: *Impure tu Phry-
nonda tu, et mœrum scelus.*

(3) In eos, qui a parvis malis ad majora proce-
dunt. Χορίον sælus involucrum appellatur; quo
canes gustato, etiam infantibus præ aviditate in-
sidiuntur.

(4) De iis qui propter opulantiam suaviter vivunt,
Est autem apophthegmatica parcemia.

(5) De rebus inter se contrariis, Huic simile:
Sejuncta sunt Mirrhæ et Siloes flumina.

ATHANASIUS

CPOLITANUS PATRIARCHA

NOTITIA

Ex Anselmi Bandurii *Imperio Orientali*, tota. II, in not.)

Abdicato patriarchatu Gregorio Cyprio circa mensem Junium anni Christi 1289, in ejus locum sufficitur Athanasius monachus e monte Gano; cujus promotionem celebravit Andronicus ad magnum palatium in Triclinio Justiniano congrua tali functioni magnificentia, sed cum sinistro augurio terræmotus, ut scribit Pachymeres, lib. II, cap. 15, et die quarta decima mensis Octobris ejusdem anni ordinatur Athanasius, ut tradit idem scriptor citato loco. Hic autem cum sese rebus temporalibus vehementius immisceret, a populo ejicitur, ut scribit Nicephorus Callisti; quod quidem confirmatur ex Pachymere qui pluribus res ab eo in patriarchatu gestas, ac ejus mores describit. Coactus autem fuit patriarchatum abdicare postquam quadriennium sedisset, nimirum die decima sexta mensis Octobris, ut tradit idem scriptor, cap. 21: Τοῦτο δὲ τις καὶ μόνον παρατηρήσειεν, ὅτι τέσσαρσιν ἐνιαυτοῖς τὴν Ἐκκλησίαν κατέχων, αὐτὴν σχεδὸν ἡμέραν εἶδε τῆς ἐξουλιῆς, ἣν δὴ καὶ τῆς ἀναθέσεως ἔγνωκιν, ἣτις καὶ Ἐλαφηβυλιῶνος ἐκαταδέκατῃ ἦν. *Unum tamen ad ea illud non de nihilo quis observans adjunxerit, sic exacte quadriennium in patriarchatu Athanasium explevisse, ut eandem ferme inili relictiſque regiminiſ Eccleſiæ numeraverit diem sextum decimum Octobris.* Sic Pachymeres; ex quo quidam patet Athanasium patriarchatum abdicasse die decima sexta mensis Octobris anni Christi 1293, cum sedisset annis quatuor, et duobus præterea diebus, cum ejusdem consecratio contigerit die quarta decima mensis Octobris anni 1289. Fallitur igitur Georgius Pbrantzæ, qui Athanasio annos octo integros assignat. Quam vero fuerit Athanasius hominum regendorum ignarus, quamve sævus et inhumanus, facile quispiam cognoscere poterit non solum ex Pachymere, qui plura de eo (nam Gregoras schismaticorum hominum laudator in Athanasium valde propensus fuit), sed etiam ex ipsius Athanasii epistolis, quas ad imperatorem Andronicum et ad alios complures conscripserat. Quarum quidem epistolarum habetur codex chartaceus in bibliotheca regia, quem huic donavit III. D. Carolus Maurilius Tellerius, archiepiscopus dux Remensis, ut scribit doctissimus Boivinius in notis ad Gregoram, ubi de hoc codice ac epistolis et aliis opusculis Athanasii patriarchæ loquitur. Libet autem nobis (quoniam sex abhinc annis omnes Athanasii epistolas ac opuscula ex laudato codice Regio exscripsimus et in Latinum vertimus hic integrum indicem prædictorum operum exhibere, quem cum ex schedis Boivinii, tum etiam proprio labore adornavimus. Sic igitur se habet:

1. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν ἐδοκίμων ὡδὲ. *Epistola ad imperatorem, de episcopis, qui hic reperiuntur.*

2. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα γράμμα. ἱστοροῦν αὐτὸν προύδους ποιῆσθαι συχνότερον καὶ μᾶλλον περὶ τῆς τεύχῃ καὶ πόλεως τῆς πόλεως, καὶ μὴ εἰσέρχεσθαι εἰς τὴν πόλεωσ μεθ' ὁπλῶν τινά. *Epistola ad imperatorem, narrans frequentes incurſus maxime circa urbis muros et portas fieri; neque permittendum esse quempiam cum armis in urbem introire.*

3. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ἕνα

ἀναγκαιζῶνται οἱ κακοπραγοῦντες, καὶ μὴ ἀναρτᾶν εἰς τὸ μέλλον, καὶ μᾶλλον ἐν κύκλῳ τῆς Ἁγίας Σοφίας. *Epistola ad imperatorem; quod abjiciendi sint qui nefaria agunt, nec differendum in futurum, maximeque in circuitu Sanctæ Sophiæ.*

4. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ὀρθοῦ δόγματος. *Epistola ad imperatorem, de recta fidei doctrina.*

5. Γράμμα πρὸς τὸν ἀποστείλαντα βιβλίον χάριν κενιαίου, καὶ στρέψαντα ταῦτα ἐξοπίσω. *Epistola ad eum, qui librum dono miserat; cui postea remissus fuit.*

6. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τοῦ γαμήμου τάχῃ συνοικισίου. *Epistola ad imperatorem, de legitimo connubio.*

7. Γράμμα περὶ τοῦ συναχθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ἐν τῇ Χώρα ὅπως κοινῶς ἀπελθεῖν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα χάριν ὠφελείας κοινῆς. *Epistola, de congregandis in Choræ monasterium pontificibus, ut ad imperatorem communis utilitatis causa simul conveniant.*

8. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα γράμμα περὶ ἐλεημοσύνης, ζητῶν βουλήν περὶ τῶν αἰχμαλώτων. *Epistola ad imperatorem de elemosyna: consilium rogat circa captivos.*

9. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τινῶν ὑποθέσεων μὴ διὰ μηνυτῶν στέλλεσθαι, ἀλλὰ στόμα πρὸς στόμα. *Epistola ad imperatorem, de non mittendis per nuntios certis negotiis, sed os ad os significandis.*

10. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν ἀρχιερέων, ἵνα τῇ λαχούσῃ ἀποκαταστῆ ἕκαστος. *Epistola ad imperatorem, ut singuli episcopi suis sedibus restituantur.*

11. Γράμμα πρὸς τὸν μέγαν διοικητὴν, ἵνα τὰ ἀδικήσαντα ἀποδοῖ. *Epistola ad magnum ducem, ut per injuriam ablata restituat.*

12. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὰ χρυσόβουλλα. *Epistola ad imperatorem propter chryso-bulla ubi de rebus temporalibus monasteriorum administrandis.*

13. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἀπέλθῃ πρὸς τῇ λαχούσῃ αὐτῇ. *Epistola ad imperatorem, ut singuli episcopi in suam Ecclesiam concedant.*

14. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα τηρηθῶσιν ἀσάλευτα δικαιοσύνη, καὶ σωφροσύνη καὶ ἔλεος. *Epistola ad imperatorem, ut justitia, temperantia et misericordia immutabiles serventur.*

15. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν ἀρχιερέων, ἵνα ἀπέλθῃ ἕκαστος εἰς τὴν λαχούσαν αὐτῷ, ὅπως διδάσκῃ τὸν λαὸν αὐτοῦ. *Epistola ad imperatorem, ut singuli episcoporum ad suam Ecclesiam redeant, ut doceant populum suum.*

16. Γράμμα περὶ τοῦ μὴ τις ποιμῆν ἀποστειρεῖν ποιμνιον. *Epistola, ne quis pastor ovile deserat.*

17. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἕκων ἢ ἄκων τῇ λαχούσῃ ἀπελθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς. *Epistola ad imperatorem, ut episcopi, vel sponte vel invitati, redeant ad Ecclesiam suam.*

18. Ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι γράμμα πρὸς τὸν βασιλέα κῶρον Μιχαήλ, ἵνα πρὸς τῶν μυρίων φροντίδων μελέτημα ἔχειν καὶ τί ὑπεσχέθημεν. *Epistola ad imperatorem dominum Michaelem, ut inter centenas curas de iis quæ in sancto baptismo promissimus, solliciti simus.*

19. Γράμμα πρὸς τὴν θεσπίζουσαν κῶραν Μαρτίαν. *Epistola ad dominam Mariam imperatricem.*

20. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα παιδεύῃ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀρεστά, καὶ πᾶν τὸ

ὑπέκρουον. *Epistola ad imperatorem, ut instituat liberos et subditos omnes secundum Dei beneplacita.*

21. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ ἐπιστροφῆς πρὸς Θεὸν, καὶ ἵνα ἐπιγνῶ ἕκαστος τὰ οἰκεία καὶ τὰ κοινὰ, καὶ περὶ τοῦ τετριγύτος κτύπου ἐκείνου. *Epistola ad imperatorem de conversione ad Deum, et ut cognoscat unusquisque privata ac publica, et de strepitu facto.*

22. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα πολιτεύεται δικαιοσύνη, καὶ ἔλεος, καὶ ἀλήθεια. *Epistola ad imperatorem, ut administretur justitia, miseratio et veritas.*

23. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα μὴ ἀναβῆλλῃ ποιεῖν τὰ καλά. *Epistola ad imperatorem, ne bona facere differat.*

24. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ τῶν θεοκτόνων Ἰουδαίων, ἵνα ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως. *Epistola ad imperatorem, de Deicidis Judæis, ut ex urbe discedant.*

25. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῆς ὀφείλουσιν ἐπιμελείας ἐνδείκνυσθαι οἱ βασιλεῖς πρὸς τὸ ὑπέκρουον ἐν ἀρχαῖς τῶν ἱερῶν καὶ ἁγίων νηστειῶν, Ἰνδ. δ'. *Ad imperatorem, quantum subditorum curam imperatores gerere debeant in principio sanctorum jejuniorum. Indict, IV.*

26. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ αὐτοῦ καὶ αὔθις, Ἰνδ. ε'. *Ad imperatorem, de eadem re iterum, Indictione V.*

27. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῆς τῶν Χριστουγέννων ἑορτῆς, ζητῶν χορηγηθῆναι σεπτὸν κτήσασμα προστάσσει, ἐξ ὥρας ἑσπερινῶν Σαββάτου, καὶ βασιλικῆς ἑορτῆς βαλανεῖο, ἢ καπτελεῖο μὴ εἰσαχθῆναι πρὸς πότον τινά. *Ad imperatorem de festo Nativitatis Christi, rogans venerandum emitti decretum, ne quis a vespera Sabbati et regis festivitatis in balneum aut tabernam ad libandum intronittatur.*

28. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, προσκαλούμενος αὐτὸν ἐν τῇ πανσέπτῃ κοιμήσει τῆς πανυπεράγνου Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος. *Ad imperatorem, invitans ipsam ad Dormitionem intemeratæ et Deiparæ Dominiæ.*

29. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα διανοητῶν αὐτὸν πρὸς ἔλεον. *Ad imperatorem, excitans eum ad misericordiam.*

30. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι μὴ πρὸς εὐχὰς οἱ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τοῖς κατηγουμενείοις συνελθόντες, πρὸς δὲ τρυφῆς ἐβλήσαν. *Quod ii qui cum imperatore in catechumeneis conveniunt, non ad preces, sed ad voluptatem respiciunt.*

31. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι μὴ προστάσει ἀπελθεῖν ἕνα ἕκαστον τῶν ποιμένων εἰς τὴν λαχούσαν αὐτῷ ποιμνιον. *Ad imperatorem, cur non jubeat pastores singulos ad gregem suum pergere.*

32. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα μὴ δι' ὑπέρθεσιν μένωσιν ἀθεράπευτα ὅσα ἄττα μικρὰ ἀναφέρωμεν, καὶ μὴ τῇ θυρίδι ἐπιπέσω μόνον τὰ γράμματα. *Epistola ad imperatorem, ne per dila-*

tionem illa minima delicta, quæ referuntur, sine remedio maneunt, neu litteræ solum per fenestram proiciantur.

33. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν ἐγγιζουσῶν ἠνωμένων οἰκιῶν μετὰ τῶν θείων καὶ σεβασμιῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως ἐν τούτῳ λίαν ἐφάρμακτον. *Ad imperatorem, de domibus quæ divinis ac venerabilis Ecclesiis proximæ et conjunctæ sunt. Quod in hoc sit grave delictum.*

34. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, συμπάθειαν ἐξαίτιον τοῖς ἀπολύσασι ἐξ ἔρακτῆς τὸν Παζῆν. *Ad imperatorem ut commiseretur iis qui Pazen ex carcere eduxerunt.*

35. Περὶ τοῦ ὅπως δεῖ συνῶραμεῖν ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπαντας ἐνταφιασμῷ. *Quod oporteat omnes ad Salvatoris sepulturam concurrere.*

36. Πρὸς τὸν λαὸν ἅπαντα, παρακαλῶν συνῶραμεῖν ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἐνταφιασμῷ. *Ad universum populum, cohortans eum ut ad Domini sepulturam concurrat.*

37. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ αὐτοῦ. *Ad imperatorem de eadem re.*

38. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, προκαλούμενον αὐτὸν ἐν τῇ ἐνταφιασμῷ τοῦ Σωτῆρος. *Epistola ad imperatorem, invitans eum ad celebritatem sepulture Salvatoris.*

39. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρυσυαλούμενον ἐν τῇ πανσέπτῳ κοιμήσει τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. *Ad imperatorem, invitans eum ad festum Dormitionis sanctissimæ Deiparæ.*

40. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ ἐλευθερίας τοῦ καταπολεῖσαι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ. *Epistola ad imperatorem, de asserenda in libertatem Ecclesia Christi.*

41. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ οὗ ἀναφέρομεν, οὗ διὰ τι ἀνθρώπινον, ἀλλὰ μόνως χάριν ἀγάπης. *Epistola ad imperatorem. Quod non ex humano affectu, sed tantum charitatis causa hæc referamus.*

42. Γράμμα πρὸς τὸν βασιλέα περὶ τῶν διψόντων ἐν θρώσει ἄρτου καταφαγεῖν τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ συναλλαγῆναι αὐτὸν ἐν τοῖς ἀπορημένοις ἀναροῖς, ὑπὲρ φίλων καὶ συγγενῶν. *Epistola ad imperatorem, de iis quibus sitiunt populum Dei devorare sicut escam panis, et quod ipse condoleat plusquam amici et cognati, de arumnis quæ accidunt.*

43. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ δωρεᾶς τῆς αὐτοῦ ἀπολαύσεως μὴ ἀνεχέσθω τῷ τὰ τοιαῦτα χαρισμένῳ Θεῷ, μὴ ἀξίους ἀποτινύειν καρπούς. *Epistola ad imperatorem. Ne omittat pro dono sibi collato, conferenti Deo dignos referre fructus.*

44. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ἀναγκάζειν τοὺς ἀρχιερεῖς προσκαρτερεῖν τὴν ποιμαντὴν αὐτῶν, καὶ ποιμαίνειν κελῶς τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ. *Epistola ad imperatorem, de cogendis episcopis ut cum grege suo assidue commorentur, et recte populum Dei pascant.*

A 45. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ τῶν ἀρχιερέων, ἐνδαιτυθῆναι ἕκαστον τῇ λαχούσῃ, καὶ μὴ ποιεῖν πλεόν ἐξαμηναιῶν ἐκτός, ὡς τοῖς νόμοις δοκεῖ καὶ κανόσι, καὶ μὴ κατοικεῖν τῆς βασιλείδος ἐντός. *Ad imperatorem, quod debeant singuli episcopi in Ecclesiis suis manere, neque ab iis plus sex mensibus abesse, ut legibus et canonibus statutum est: et ne habitent in regia urbe.*

46. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, παρακαλῶν εὐεργεσίας τυχεῖν τὸν Οὐναυότην. *Ad imperatorem, quem hortatur ut Oenacotæ beneficium impertiat.*

47. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως τυχεῖν φιλοτίμημα τὸν τερετίσαντα ἐν τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ τὸ συνοδικόν. *Epistola ad imperatorem. Quæ merces ei danda, qui in sancta Dei Ecclesia synodicum retulerat.*

B 48. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν αἰσχροκερδῶν καὶ τῶν προνομίων τῆς Ἐκκλησίας. *Epistola ad imperatorem, contra turpis lucri cupidos, et de privilegiis Ecclesiæ.*

49. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν θείων ναῶν τιμῶν, καὶ λαμπρόντων καὶ ὀρατῶν, καὶ μὴ ἰμμένειν τινὰ κατηγουμενεῖσι, καὶ μὴ οἴκους τινῶν ἐγκολλᾶσθαι τοῖς θείοις ναοῖς. *Epistola ad imperatorem, de honorandis et exornandis divinis templis; quod neminem deceat in catechumeneis habitare; neque domos quorumpiam divina templi contingere par sit.*

50. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως μὴ παντὶ βουλομένῳ λέγειν πιστεύῃ, μηδὲ κωλύειν τοὺς καλλιεργουῦντας τὴν γῆν. *Ad imperatorem, ut ne cuivis loquenti aurem præbeat, nec colonos ab agris colendis coerceat.*

51. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, περὶ τῶν Ἰταμῶν καὶ αἰμοχαρῶν καὶ πλουτουόντων πολὺ τὸ κακόβουλον. *Epistola ad imperatorem, de impudentibus, sanguinariis, et in malitia locupletibus.*

52. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, πρὸς τοὺς χειρισθέντας φορεῖν μάχαιραν πρὸς Θεοῦ, καὶ μὴ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ χειρίσαντος ἀνασεύοντες αὐτήν, ὅσα εἰς γόλον Θεοῦ παρρηῶν, καὶ ζημίαν ψυχῶν. Καὶ περὶ τοῦ Τύρου καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας, ὅπως ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως. *Epistola ad imperatorem. Quod ii quibus gladius a Deo traditus est, non ad tradentis placitum illo utantur; quod ad Deum ira inflammandum, et ad animarum perniciem vergit. Et ut Tyrius et Alexandrinus episcopi ex urbe discedant.*

53. Νεαρὰ. Εἰρησικ (1) τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀθανασίου, καὶ τῆς περὶ αὐτὸν ἱερᾶς συνόδου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα κύρον Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον περὶ τινῶν κεραλαίων νομίμων, τύπον ἔχουσα Νεαρᾶς, ἣτις καὶ ἐστέρχηθη τότε παρὰ τοῦ αὐτοῦ εὐσεβέστατου βασιλέως. *Novella, seu relatio patriarchæ domini Athanasii, et congregatæ apud eum synodi, ad religiosissimum imperatorem dominum Andronicum Palæologum; de quibusdam juris*

(1) Exstat et in codice Regio 2525.

capitibus, in modum Novellæ, quam imperator approbavit.

54. Γράμμα συγκαλῶν βασιλεῖς τε καὶ ἄρχοντας, ἵνα γυμνῶ τῶ πωδὶ ἐξέλθωσι μετὰ τῶν θείων εἰκότων λιτάζοντες. *Epistola qua cohortatur imperatores, principes, sacerdotes et monachos, ut nudis pedibus cum divinis imaginibus processionem obeant.*

55. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, παρκαίνων ἔλθειν ἐν τῶ ἐνταφιασμῷ τοῦ Σωτῆρος. *Ad imperatorem, cohortans eum ut ad Salvatoris sepulturam accederet.*

56. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ γεγονότος εἰς τὸν λαὸν λιμοῦ. *Ad imperatorem de fame qua populus laboravit.*

57. Πρὸς τὸν αὐτὸν, περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ αἰθῆς, καὶ μὴ πωλεῖν τινα σίτον ἀνευ εὐδήσεως καὶ τοῦ πατριάρχου. *Ad eundem, de eadem re, ac ne inscio patriarcha frumentum vendat.*

58. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ μὴ τιμιουλκεῖν. *Epistola ad imperatorem de eadem re, et ne pretium augere liceat.*

59. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ παρ' ἐλπίδα συμπεπόντος τῆς δεσποίνης ὁ θάνατος. *Falsa inscriptio. Inscribi debet: Γράμμα πρὸς τὴν βασίλισσαν περὶ τοῦ θεῖν αὐτὴν ἁμνοεῖν τῶ συζύγῳ. Epistola ad imperatricem, quod oporteat eam cum conjugis moribus convenire. Pertinet ad dissidium quæ fuerunt inter Andronicum imperatorem et uxorem ejus Irenen, de quibus Gregoras, etc.*

60. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ὅσα θεοφιλῆ καὶ ποθοῦντες ὑποτίθενται καὶ βιάζουσι, κέρδος οἰκεῖον ὀφείλουν εἶναι λογιζομένους. *Epistola ad imperatorem. Quod ii qui amore ducuntur Deo placita suggerant, et magna vi perficere nitantur, id sibi lucro esse rati.*

61. Γράμμα πρὸς τὸν βασιλέα περὶ τοῦ ὀρθοδόξοις καλῶς κριθέν ἀνεγείρειν θείους ναοὺς, εἶτα τῶ κατὰ τόπους φροντίζειν λαχόντι καταπιστεύειν, οἷς οἱ θεοὶ κινύοντες διαγορεύουσιν. *Epistola ad imperatorem. Quod orthodoxis recte statutum et propositum sit, ut divina templi excelsa: iis qui in diversis locis ad hoc deputati sunt concedenda: ut divini canones enuntiant.*

62. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ πρόνοιαν προνοῆται τὸν πατριάρχην ἀνάγκην ἐφεῖν (sic) περὶ τῶν πτωχῶν καὶ ζητῆσαι ἕβλα τὰ τὸ πῶρ τρέφοντα. *Epistola ad imperatorem, ut curet combustibilia ligna suppeditari, quo possit patriarcha pulmentum pauperibus coquere.*

63. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων τῇ λαχούσῃ προσκαρτερῇ, καὶ περὶ τῶν κλήρου ἀφηνιαζόντων ἕνεκεν ὁφθαλμῶν καὶ βλάβας. *Epistola ad imperatorem ut quisque episcopus in sua Ecclesia resideat. Et de clericis qui officiorum ei rogæ causa contumaces sunt.*

64. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ἂ ἀναφέρειν οὐχ ἕνεκεν φίλων, ἢ συγγενῶν, ἢ δούρων, ἢ δόξης. *Epistola ad imperatorem, de ea quæ refert,*

non amicorum, cognatorum, munerum, aut gloria causa referre.

65. Γράμμα τοῦ πατριάρχου στηλιτευτικὸν περὶ Ἰωάννου τινὸς Δριμῶς τὸ ἐπίθετον, πρηνεταρισμένου συμμορίαν ἐπάρατον κατὰ τε τῆς ποιμνῆς Χριστοῦ, κατὰ τε τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ Θεοστυφῶς αὐτοκράτορος. *Epistola patriarchæ, qui insipientia voluit Joannes quidam Drimys, qui exsecrandam sibi societatem conciliaret contra gregem Christi, contra ecclesiam, et a Deo coronatum imperatorem.*

66. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, διεγείρον αὐτὸν εἰς σύστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνόμου ζωῆς πᾶν τὸ ὑπῆκον. *Epistola ad imperatorem, excitans eum ut Ecclesiam componat, et subditos ad vitam secundum leges deducat.*

67. Γράμμα πρὸς ποιμένας, μὴ προσκυροῦσθαι πρὸς τινὰς μονὰς τὰς ὑπὸ χεῖρα αὐτῶν, ἢ πιπράσκειν, ἢ καὶ καταχαρίζεσθαι, εἰ μὴ ὡς νενομοῦσται ἕγκαιρῶς. *Epistola ad pastores, ne monasteria subdita quasi propriam possessionem attribuant, aut vendant, aut aliis tradant, nisi prout canonice statutum est.*

68. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ περιποθήτου δεσπότης υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. *Epistola ad imperatorem, de despotâ Joanne suo filio.*

69. Πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως ἡ δεσποινὰ βαρέως ἔσχεν κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τοῦ πανευτυχιστάτου δεσπότης. *Ad imperatorem, quomodo imperatrix graviter succenseat filio suo felicissimo despotæ.*

70. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ δεσπότης καὶ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐξόδους καὶ τοῦ ἱερωμάτος ἔχαιν τὰς οἰκονομίας. *Epistola ad imperatorem, de domino et filio suo Joanne, ut pro sumptibus et pro dignitate necessaria ipsi subministrarentur.*

71. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ προτρεψαμένου λαχόντος διενεργεῖν τὰ δεημῶδη, ἀναγαγεῖν τινα, λαξευτηρίῳ πατάξει πρὸς καταστροφὴν ἐκτυπώματος τοῦ Σωτῆρος καὶ περὶ τοῦ ἀθλαδισθέντος ἀρπάσαι τὸν σίτον. *Titulus mendosus. Epistola ad imperatorem, de publicanum rerum administratione, qui quemdam induxit ut securi imaginem Salvatoris percuteret ac dejiceret: ac de eo qui frumentum abstripere ausus est.*

72. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν μὴ θελησάντων, ἵνα ἐκτελεσθῆ ἡ εορτὴ τῶν θείων ἀποστόλων. Αὐτὸς δὲ μὴ ἀνασχόμενος ἔχσαι, ἀπέστειλε καὶ προσαγωγὴν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ τὸν πολυτίμητον καὶ κοινὸν ποδῆρη. *Epistola ad imperatorem de iis qui volebant festum divinarum apostolorum celebrari: et quod ipse imperator non passus sit, ut id prætermitteretur, et sacræ liturgiæ in donum miserit pretiosam ac pulchram tunicam talarem.*

73. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ κυρτοῦ Νιφῶνος ὄντος Κυζικίου, ὃς τὰς κατηγορίας τὰς ἀκουσθείσας περὶ αὐτοῦ. *Epistola ad imperato-*

rem de domino Niphone, Cyziceno episcopo, et de A accusationibus ipsi oblati.

74. Γράμμα εὐχαριστήριον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὄντος ἐν ταύτῃ τῇ φροντίδι τοῦ κόσμου, μὴ τῶν πρωτείων ἐτέρῳ παραχωρεῖν, περὶ τοῦ ἀκουσθέντος αὐτῇ ἀπολωλότος προβάτου. *Titulus inconcinnus. Epistola in gratiarum actionem ad imperatorem. Quod cum in tanta mundi cura constitutus sit, non alteri primas detulerit, in reducenda one quam perisse audierat.*

75. Γράμμα περὶ μοναχῶν τῶν καταπάτημα τῶν θείων κανόνων ἔκοντι ἀρετισάντων, καὶ ἀποσυγόντων τῆς σκελῆς μονῆς. *Epistola de monachis, qui arbitrio suo sacros canones conculcarunt, et a monasterio suo aufugerunt.*

76. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, τὸ ἀνηρτήσθαι μετὰ Θεὸν ὅσα δὴ δεξιὰ καὶ εὐώνυμα τὰ κατὰ πνεῦμα πατρὸς. *Epistola ad imperatorem, ut post Deum sive in dextris sive in sinistris u spiritualis patris nutu pendeat.*

77. Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τοῦ ἀνθεωρεῖσθαι τὰ τῶν γεννημάτων καὶ ἄρτων εἶναι εἰς δικαίαν ἐξίωησιν. *Epistola ad imperatorem, ut provideat fructuum et panis venditionem justam esse.*

78. Γράμμα διεγείρον βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας καὶ πᾶν τὸ ὑπήκοον πρὸς ἐπιστροφὴν πρὸς Θεὸν καὶ μετάνοιαν. *Epistola qua imperatores, principes et omnes subditi ad conversionem et ad penitentiam excitantur.*

Ex illis autem duodecim epistolis ad imperatorem, quas paulo superius recensuimus, de residendi necessitate omnibus episcopis imponenda, tres editæ fuere a Turriano, Latine tantum, Florentiæ post librum de residentia pastorum; nam quinque aliæ Athanasii epistolæ ejusdem argumenti, quas ibidem edidit Turrianus Latine tantum, non reperiuntur inter epistolas Athanasii in laudato codice Regio. Turriani autem Latinum trium illarum epistolarum, verius dixeris paraphrasim quam versionem. Abdicationem prioris patriarchatus Athanasii, necnon παραίτησιν τῆς δευτέρας πατριαρχίας αὐτοῦ habes editas a Boivinio in Notis ad Gregoriam Græce tantum, ubi etiam reperitur editum fragmentum illius Epistolæ Athanasii, περὶ τοῦ πῶς καὶ διατί τὰ τῶν παραιτήσεων, τῆς πρώτης, φημί, καὶ δευτέρας, ἐγένοντο. Nos autem tres epistolas ejusdem Athanasii de *Judæis urbe pellendis* supra lib. II, Græce tantum edidimus. Libet autem nobis hic describere abdicationem prioris patriarchatus Athanasii, cum nostra Latina versione; nam ex ea apparet, Athanasium abdicasse patriarchatum indictione septima, hoc est, anno Christi 1293, ut supra ex Pachymere diximus; qui præterea scriptor subjungit id factum die decima sexta mensis Octobris. Refert et Pachymeres παραίτησιν prioris patriarchatus Athanasii, sed in multis diversa est ab hac, quæ sic habetur in codice Regio olim Telleriano:

Abdicatio prioris patriarchatus.

Cum Ecclesiæ Christi curam, eo quo novit ipse iudicio, suscepimus; cum iis Ecclesiam ejus scindere volebant contumeliosis hominibus ulciscendis, tum depellendis iis qui in impuritate, adulterio et fornicatione deprehensi fuerant, non frustra operam posuimus. Ignoravimus autem improbos quosdam mala pro nobis rependere iis qui principatum obtinent, quia se ad vitam secundum legem agendam compellent: illi enim immanes homines arrepta occasione ipsos in jus veeant, de administratione sua. Cum tamen ii qui hodie publicas res administrant, non tales in administratione sua ad-

(1) Ipse scilicet Athanasius.

(2) Pro ἀναγκάζουσι: vel ἀναγκάζονται.

79. Παραίτησις τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ. *Abdicatio prioris patriarchatus.*

80. Παραίτησις τῆς δευτέρας πατριαρχίας. *Posterioris patriarchatus abdicatio.*

81. Τοῖς ἱερωτάτοις ἄρχιερεῦσι Θεοῦ, καὶ τοῖς ἐνδοξοτάτοις τοῖς τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ τοῖς ἐντιμοτάτοις τοῦ κλήρου ἱερεῦσι καὶ μονάζουσι, τοῖς τε στρατευομένοις, καὶ τοῖς τῆς πολιτείας πλουσίοις τε καὶ πενομένοις καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖξι πᾶσι διτνεκῶς χορηγεῖσθαι τὸ τοῦ Θεοῦ ἐπέγχεμα ἔλευς. *Sanctissimis Dei præsulibus, gloriosissimo senatui, et honoratissimis e clero sacerdotibus et monachis; iis etiam qui militiam exercent, ac civibus divitibus pauperibusque viris et mulieribus omnibus Dei misericordiam conferri supplico.*

82. Γράμμα σταλὲν τῶν ἐπὶ τῶν δεύσεων περὶ τὰς ψήφους, ἃς πεποιθήκασι διὰ τὸν Κοζίκου, ὅπως ποιούσιν αὐτὸν πατριάρχην. *Epistola ad magistrum libellorum supplicum, de electione qua creatus patriarcha fuerat episcopus Cyzici.*

83. Γράμμα ἀνεπίγραφον, seu fragmentum, in quo accusatus (1) pontifex provocat ad synodum, ut si crimina objecta vera esse pateat, deponatur et ignominiose ejiciatur; sin iniquus, delatores puniantur.

84. Γράμμα περὶ τοῦ πῶς καὶ διατί τὰ τῶν παραιτήσεων, τῆς πρώτης, φημί, καὶ τῆς δευτέρας, ἐγένοντο. *Epistola. Quomodo et quare prima et secunda patriarchatus abdicatio facta sit.*

C Παραίτησις τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ.

Τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας οἷς αὐτὸς οἶδε κρίμασι τὴν φροντίδα θεξιμένοι, οὐκ ἐξησφαλίσθημεν, τοῦ μήτε τοὺς σχιζομένους τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ καὶ ὑβριστὰς αὐτοῦ τιμωρεῖν, μήτε τοὺς ἀκαθαρσίας, μοιχείαις τε καὶ πορνείαις ἐαλωκότας ἀναχαιτίζειν. Ἦγνούσαμεν δὲ ὅτι καὶ τὰ πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀντιστρόφως οἱ φαῦλοι ἀνταποδιδόναι τοῖς ἀρχουσιν, ὡς ἐνόμιος ζῆν ἀναγκάζοντας (2). Καίρου δρασάμενοι, ἀπηνεῖς εἰσπράττονται δίκας αὐτοῦς ἐν οἷς ποτε διωκθήκασι καὶ ταῦτα μὴδὲ τοῖς ἐνεργούσι (3) σήμερον τὰ δημόσια, τοιαύτας ἐν οἷς ἐνήργησαν ὑπεχόντων εὐθύνας, ὅσα ἢ κακοτρόπων γνώμη, ἢ

(3) Pro τῶν ἐνεργούντων.

ἀγνοία κατὰ τοῦ δικαίου πεπαρηγήκασιν. Ἄλλ', ὡς τῶν ἐμῶν κακῶν, ὡς μετὰ κἄν ἴσα τούτοις ἐξισωθῆναι καὶ τὰ ἡμέτερα! Καὶ εἰ καὶ πόθεν τὰτα ἐπῆλθεν ἡμῖν ἀδηλα τοῖς πολλοῖς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς Θεῆς. Ὁ γὰρ εἰπὼν παρῥησιασάμενος πρὸς Θεόν, « Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με, » εἶπε καὶ τὸ, « Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. » Οὐδὲ γὰρ ἡμετέρων μόνον ταῦτα σφαλμάτων ἀντέκτισσε. Καὶ χάρις Θεῶν· καὶ ἡμεῖς μὲν ἀδικούμενοι οὕτως, οὐκ ἀδικούμεθα· ὅτι τὸν μὴ ἑαυτὸν ἀδικοῦντα οὐδεὶς δύναται παρὰβλάψαι· ἡ Ἐκκλησία δὲ πάλιν ὑβρίσθη καὶ ἐζημιώθη. Τίς δὲ ἡ ζημία; Τῶν μοναχῶν καὶ μοναζουσῶν, καὶ τοῦ λοιποῦ Χριστιανύμου λαοῦ, τῶν μὲν λόγῳ, τῶν δὲ καὶ βίᾳ βλεψάντων πρὸς τὸ σεμνότερον, ὡς καταιγὶς ἀγρία ἀθρόον ἐπεισεσοῦσα, ἡ κατ' ἡμῶν ὑβρις πρὸς τὰ σεμνότερα ἔτραψεν. Ἢ δὲ ὑβρις καὶ τὸ ἀπείρητον λυπηρὸν, τὸ μὴ κατὰ τῆς αὐτῶν (1) ὑπολήψεως μόνον, καὶ τὸ λίθους κφατῆσαι βαλεῖν ἡμῶν, καὶ ἀναθεματίσαι, καὶ ὅσα σωματικῆς ἐστὶν ὑβριως ἐπειπεῖν, ἀλλ' οἱμοὶ! κατ' αὐτοῦ τοῦ σεβάσματος. Διὸ καὶ φημί· Εἰ ἐφρόνησα πῶποτε, ἢ φρονῶ, ἢ φρονήσω τῆς ἀγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἀλλότριον φρόνημα, ἀνάθεμά μοι ἀπὸ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ παντανάθεμα, καὶ κατανάθεμα. Εἰ δὲ ὡς οἱ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ ἐδογματίσαν καὶ παραδεδώκασιν ἅγιοι μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τούτων διάδοχοι Θεοφόροι Πατέρες, καὶ ὡς ἡ ἀγία Ἐκκλησία Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐδόξατο, πιστεύω καὶ προσκυνῶ καὶ ἀρχομαι καὶ ἀσπάζομαι καὶ κηρύττω. Εἴ τι δὲ ταύτης ἐχθρὸν καὶ ἀλλότριον, παραπέμπω τῷ ἀναθέματι· οἱ κατ' ἐμοῦ ἀκονήσαντες γλώσσας, καὶ τριαύτης ἀθέτους φωνὰς ἐξερευζάμενοι διαβολῆς καὶ σκυφαντίας, ἐκκήρυκτοι οἱ τοιοῦτοι Ἐκκλησίας Χριστοῦ, καὶ ἀλύτῳ ἀφορισμῷ ἐκ τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος, καὶ ἡμεῖς αὐτοὺς ὑποβάλλομεν καὶ ἀρξὴ ἀναθέματος. Ἐπεὶ δὲ νόμος τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ ἐκόντας ἄρχειν ἐκόντων, ἡμεῖς δὲ δυναστικῶς ἐδόξαμεν ἄρχειν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπίσαντο, ἀποσάμενοι τοῦ ποιμαίνεσθαι ὑφ' ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ποιμαίνειν αὐτοὺς παραιτούμεθα, κατὰ τὸν εἰπόντα· « Κλήρω ἀνυποτάκτῳ καὶ λαῶ ἀπειθεί ἀποτάσσομαι, » δεόμενος ἐκ ψυχῆς ἡμῖν τε καὶ αὐτοῖς ἵλεων ἕσσεσθαι τὸν Θεόν. Τὰ δὲ ἡμέτερα ἄγοιτο ὕπου καὶ βούλοιτο ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος Κύριος προσεύχαις τῆς Θεομήτορος, τῶν νοερῶν Θεοῦ λειτουργῶν καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος ἁγίων ἡμῶν. Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, εἰ μὲν κανονικῶς εἶπαν καὶ ἔπραξαν, καὶ δικαίως μοι ἀπεκόπησαν, ἵλεως οὕτως ὁ Θεὸς εἴη καὶ αὐτοῖς· εἰ δὲ μὴ, τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπιτιμίοις ὑπεύθυνοι ἕστωσαν, καὶ αὐτοὶ, καὶ οὐς ψευδῶς ὑποσύρουσι, καὶ ὑφ' ὧν παρεσύρησαν. Εἶχε δὲ καὶ Ἀθανάσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰνδικτ. ζ', εἶχε καὶ μολιούδλην βούλλαν πατριαρχικὴν, καὶ κάτωθεν ταῦτα· Τούτοις στοιχῶ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· τούτοις ἐμμένω. Εἴ τι δὲ ἄλλο εἶπω

A
cusandi causas dederint; quales illi sive ex improbo animo sive ex ignorantia, contra jus fasque et cum furore objiciunt. Sed, o meum infortunium, quod nostra illic nec paria nec comparanda sint! Ac etiamsi multis ignotum sit unde hæc nobis acciderint; ut non Deo. Nam qui Deo cum fiducia dicere ausus est, «Zelus domus tuæ comedit me,» is ipse dixit « Et opprobria exprobrantium tibi acciderunt super me. » Non enim delictorum meorum tantum hæc ullio fuerit, qua de re gratias ago Deo; namque nos ita lesi nihil lædimur; quia ei qui se ipsum non lædit, nemo nocere valet; verum Ecclesia contumelia et damno iterum affecta est. Quodnam illud damnum? in monachos et moniales, ac reliquum Christianum populum, quorum alii sermone, alii vel inviti ad honestiora spectant, seu sævæ procella confertim ingruens, contumeliam nostram in venerabiliora convertit. Contumelia porro illa et tristitia hinc consecuta, non contra famam solum nostram vergit, neque tantum eo devenit, ut arreptis lapidibus nos impeterent et anathematizarent, ac quamlibet in corpore injuriam pati cogèrent; sed etiam, viæ mihi! contra nostram de religione sententiam vertitur. Quamobrem dico: si unquam tenui, vel jam teneo, vel in posterum tenebo, aliquam a sancta Christi et Dei Ecclesia alienam sententiam, anathema sit mihi a Christo Deo; imo omne anathema, et dirum anathema: si vero quemadmodum sancti discipuli et apostoli Domini mei Jesu, et eorum successores Deiferi Patres, et sancta Ecclesia Christi Dei nostri, docuerunt et tradiderunt, ita credo, hæc adoro, hæc recipio et amplector et prædico: et si quid illi inimicum alienumve est, anathemati trado; ii qui linguas suas contra me exaeuerunt, et impias voces calumnia et sycophantia plenas evomuerunt, proscripti sunt ex Ecclesia Christi, atque eos insolubili excommunicationi a vitæ principe Trinitate, ac maledicto anathematis nos subjicimus. Quoniam vero ea lex Ecclesiæ Christi, ut lubentes lubentibus imperent, nos vero cum auctoritate visum sumus imperare, atque ideo nos illi abjecerunt; abjecti nos ab illis ac pastoris officio depulsi, illos vicissim pascere recusamus, secundum eum qui dixit: « Sorti non obsequenti et populo rebeli renuntio. » Nobis tamen et ipsis propitium esse Deum precor. Nostra vero quo voluerit deducat qui in Trinitate celebratur Dominus, precibus Dei Matris, spiritualium Dei ministrorum, et omnium qui a sæculo fuerunt sanctorum nostrorum. Pontifices vero siquidem canonicè dixerint et fecerint, et jure sese a me segregarint, propitius illis sit Deus; si minus, prædictæ ultioni subjaceant tam illi, quam ii quos fallacibus verbis abducunt, et a quibus vicissim abducti sunt. *Sequebatur deinde*, Athanasius misericordia Dei archiepiscopus Constanti-nopoleos novæ Romæ et œcumenicus patriarcha.

(1) Ἡμῶν legendum ut apud Pachymerem.

Indictione vii : *Habebat autem et plumbeam bullam patriarchalem et inferius hæc scripta erant* : In his incedo coram Deo, in his permaneo. Si quid vero aliud fecerim aut dixerim præter ea quæ hic scripta sunt, irritum habeo ac violentia tyrannideque plenum ; nec tamen mihi segnitiei crimen, gratia Christi, hæerere conscius sum. Indictione vii.

Placet hic etiam subjungere rescriptum ejusdem Athanasii patriarchæ cum nostra Latini versione, quo infamia notatur Joannes quidam Drimys, qui societatem cum execranda factione iniverat contra gregem Christi, contra Ecclesiam et a Deo coronatum imperatorem. Hujus autem Joannis ineminere Gregoras et Pachymeres, sed paucis omnino verbis ; unde loca illa Gregoræ, et Pachymeris, ubi de hoc Joanne agitur, non parum lucis accipere possunt ex hoc rescripto Athanasii, quod sic habet :

Rescriptum patriarchæ, quo infamia notatur Joannes quidam Drimys qui societatem cum execranda factione iniverat contra gregem Christi, contra Ecclesiam et a Deo coronatum imperatorem.

Beatæ naturæ gratias agimus eum pro reliquis divinis muneribus, tum qui Ecclesiam sacerdotio et imperio pulchre coronavit, ut ambobus hisce moderatoribus rite ac studiose gubernata, pullulantes uvas ad maturitatem deducat, plenasque ac divinis dignas torcularibus constituat, et quidquid in labruscam degenerat ab se eliminat : ut ex hoc negotio cognoscere licebit. Nam Christi Ecclesia cum reliquis divinis muneribus, quæ large hominibus præbita sunt, pontificum dextera magnam mirabilemque sacerdotum dignitatem [constituit], quorum officium est primo ut rectam de Deo doctrinam teneant, et ad sanguinem usque defendant ea quæ Deus defendi jubet, fideles religiosi imperatoribus manent, et pie et caute justitiæ, temperantiæ et veritati dent operam, ut opere et verbo omnibus, ad institutionem utiles sint, et salis lucisque instar reliquo populo fiant : ac præcipue, ut dixi, auctores populis sint ut benevolentiam erga imperium conservent, quia Deus pacis dixit respicere se mansuetos, morigeros et fideles, supplicationes, gratiarum actiones orationesque frequentes pro imperio, pro magistratibus, pro seipsis et pro toto mundo, ut par est, edant ; ut tranquillam agentes vitam, instar speculi fidelibus exhibeant, quo viæ instituto opus est iis, qui se vero, viventi et uni Deo servire gloriantur ; atque æquitate condecoranti Christianum eorum ad bonum omne operum exemplo compellant. Verum, in his, seu in vinea, subortum rubum esse audivimus : unumquæ ex magni Salvatoris Christi discipulis profana quadam subversione et torva sententia, proflitorem factum esse comperimus ; Joannes scilicet quidam hoc tempore, Drimys cognomine, se unum ex sacerdotali ordine esse professum, magnam malitiæ vim effudit, ac reipublicæ fidelium perniciosam : et hæc sacro presbyteri nomine occultatus callidius aggressus est : ac si quis ovis pelle lupum oblegeret. Nescio quibus ex barathris et triviis emersus ad maturandam sibi pernecem prodierit ; in eum multis sibi obsequentibus filiis perditionis, quos hæc occasio patefecit, regiam quasi rubigo adit, ad imperatoris conspectum venit, a quo bonique,

Γράμμα τοῦ πατριάρχου στηλιτευτικὸν περὶ Ἰωάννου τινός, Δριμύς τὸ ἐπίθετον προσεταιρισάμενος συμμορία ἐπάρατον κατὰ τὴν πόλιν Χριστοῦ κατὰ τὴν ἑκκλησίαν καὶ τοῦ θεοστυφούς αυτοκράτορος.

Χάρις καὶ τοῦτο σὺν τῇ λοιπῇ ἀγαθοπροεσί θεωροῦν τῇ φύσει τῇ μακαρίᾳ ὅτι τὴν ἑκκλησίαν ἰερωσύνη καὶ βασιλείᾳ ἀρμοζόντως κατέτεψεν ὡς ἂν ὑπ' ἀμφοῖν ἐκ ζήλου κρατούμενι κυριζόντας βίβλους περὶ ἀξίους καὶ πλήρεις τῶν θεῶν ληνῶν, ἅσ' ἑαυτῆς ὀμφακίζον ἅπαν ἀπυρόσπιζουσα, ὡς τοῦτο κἀντεῦθεν εἰσόμεθα. Τῆς γὰρ Χριστοῦ ἑκκλησίας σὺν ταῖς λοιπαῖς θεϊκαῖς δωρεαῖς ἐπιδαψιλευμένης ἀνθρώποις, ἐκ δεξιᾶς ἀρχιερατικῆς, καὶ τὸ μέγα τούτῳ καὶ πανάγαστον τῆς ἰερωσύνης ἀξίωμα, οἷσι τισιν ὀφειλῆ τὸ πρῶτως ὀρθοδοξεῖν εἰς θεόν, καὶ αἵματος μέχρις ὀφειλέειν, ἧσα φίλον αὐτῷ, καὶ ὁ καὶ τηρεῖσθαι πιστοῦς τοῖς θεόφροσιν αυτοκράτοσι, καὶ εὐλαβῶς καὶ πεφυλαγμένως δικαιωσύνη καὶ σωφροσύνη, καὶ ἀληθεῖα βιωτέειν ἐπέγεισθαι, ὡς ἔργῳ καὶ λόγῳ παντὶ εἰς παιδεύμα κείσθαι χρηστόν. Καὶ ἄλλας καὶ φῶς τυγχάνειν τῷ λοιπῷ λαῷ, καὶ μάλα πρὸ τῶν λοιπῶν τὸ εὖνον ὑποτιθέναί τῃ βασιλείᾳ, ὡς ἔφην, τηρεῖν τοῖς λαοῖς, ὡς ἐπιβλέπειν λελαληκότος τοῦ τῆς εἰρήνης Θεοῦ, πράξει καὶ παιθηγίαν ἂν (sic) καὶ πιστοῖς δεήσεις αὐτῶν καὶ ἐντελέξεις εὐχαριστίας καὶ προσευχῆς πυκνὰς αὐτοῦς ποιουμένων ὀφειλομένως, ὑπὲρ γε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ ἑαυτῶν, καὶ τοῦ κόσμου παντός, ὡς ἂν ἐν ἡμέρῳ ἐκείθεν ζωῆς εὐχὴν ἐσόπτρου πιστοῦς ὑπερμαίνοισιν ὑποίας ὅσοι ἀναστρουφῆς τοῖς ἀδύοσι λατρεύειν τῷ ἀληθεῖ καὶ ζῶντι καὶ μόνῳ θεῷ, καὶ ἐπιεικῆς σεμνοπροεσί τὸ Χριστῶνον σὺνταγμα εἰς πᾶν ἀγαθὸν ἐξ ἧν ἐνεργοῦσιν αὐτοὶ συνελαύνουσιν. Ἀλλὰ γε κἀν τοῖς τοῖς ὡς ἐν ἀμπέλῳ φύεσθαι βάλτων ἠκούσαμεν, καὶ ἕνα προδότην τῶν τοῦ μεγάλου Σωτῆρος Χριστοῦ μαθητῶν βεβήλην (sic) γεγεννημένον ἴσμεν παρατροπῆ, γνώμη τινὶ σκαιοτρόπῳ. Καὶ τις Ἰωάννης τανῶν Δριμύς τὸ ἐπίθετον, τοῦ βήματος ἕνα προσμαρτυρῶν ἑαυτὸν κακίας ἐκβλύσαι ἐξήχθη, πολὺ τὸ δριμύ καὶ ἐπίζον (sic) τῇ πολιτείᾳ πιστῶν καὶ ὀλίθριον καὶ ταῦτα κλέσει τῇ ἱερᾷ ὑπεκρυπτόμενος πανουργότερον ὡς ἂν τις κωδῆν καὶ λύκον περικλύψειεν, οὐκ οἶδα ἐκ ποῖων βαράθρων τε καὶ τριόδων ἀνασωθεῖς πρὸ χειροῦ ἐπ' ἀπώλειαν τῆ ἑαυτοῦ. Καὶ ὅσους υἱὸς ἀπώλειας καὶ τούτῳ καταπειθεῖς ἐπίδειξεν ὁ καιρὸς τῆν βασιλείᾳ καταλαμβάνει, οἷά τις ἐρυσθεῖ, καὶ βασιλεῖ τῷ ἀγίῳ ἐμφανισθεῖς

καὶ εἰσδεχθεὶς, δεξιῶς, ὡς δὴθεν εἶναι τῶν εὐλαβῶν, καὶ φιλοτιμηθεὶς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν. Διὸ ἐπιφθίμιζεν ἑαυτῷ ἱερωσύνης οἴμκι ἀξίωμα, ἔλκειν σκοπτόμενος διὰ τούτου πολλὴν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀναδοχὴν, εἰωθότος τιμᾶν τὰ θεῖα, καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ, μεγάλας ἀναδοχαῖς καὶ βασιλικαῖς τοῦ ἁγίου μου αὐτοκράτορος ἀπὸ γε φιλοθείας καὶ εὐσεβείας καὶ εὐλαβοῦς καὶ ἡμέρας ψυχῆς, ὡς οὐ ποτε τῶν ἀνέκαθον βασιλέων ἄλλω τινὶ ἐν τοῖς θελαῖς· κἂν τούτῳ τὸ εὐλαβὲς μεμαρτύρηται· ὡς τοῦτο τούτου τῷ κράτει περὶλοφρόνηται ὑπερβολῇ καλοκαγαθίαις καὶ ἡμερότητας, ὡς ἵνα κἂν τούτῳ συνζῶν εἴη τῇ μεγάλῃ Δαυὶδ· « Δίαν ἐμοὶ ὁ Θεός, οἱ φίλοι σου ἐτιμήθησαν. » Ἄλλ' ὡ ψυχῆς ἀνκισχύντου καὶ πάντῃ σκιάς! ἀπὲρ γὰρ ὀφειλούσης εὐγνωμοσύνης τῇ εὐποιᾷ, ἐξ ἧς καὶ θῆρας ἴσμεν μεταβεβλήσθαι, τὸν θεῖον φόβον καὶ ἔρκους ἀποφράπτεσας ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Δίαν ὀριμὸς καὶ δυσθιάνατος, καὶ ὁμοίους αὐτῷ προσεταιρισάμενος κατὰ τε τῆς ποιμνῆς Χριστοῦ, κατὰ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ θεοστεφεοῦς αὐτοκράτορος βεψώδημα ὄθλου καὶ τυραννίδος συνθέμενος. Φεῦ τῆς ἔρεσχελίας! ὁ ἄθλιος ἀπογόνος εἶναι τῶν πώποτε βεβασιλευκότων τινός· ὃν οὐδὲ γεννηθῆναι, οὐδὲ παρά τινος θεαθῆναι ἢ ἀκουσθῆναι ταῖς ἀληθείαις καὶ μέχρι σήμερον ἀνθρώπος ἔγνωτίσθη ποσῶς. Τραγέλαφος οἴμα! τις ἀνυπόστατος, ἢ καθά που τὰ λόγια, « Ὅτε ἡ θάλασσα ἐμαιοῦτο, σὺ ἐτήρησας τραγελάφων τακετοὺς ἀκηκοῦς. » Ἐνθεν πρεσβύτερα μὴ ὀκνεῖν διακηρυκεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μεζονα, γέλωτος κωμωδῖαν ἀξίαν ἢ μᾶλλον δακρύων πολλῶν ἑαυτῷ καταχαριζόμενος, καὶ τοῖς προχείροις ἐκ μυχοθηρίας τοιαῦτα πιστεύουσι καὶ κρατύνουσιν. Ὅθεν καὶ μᾶλλον μυρμηκολέων εὐρέθη κακὸς κακῶς ὀλεσκόμενος ἀποτυχῶν τῆς βοράς, ὅς μετ' ἐκείνου τοῦ θεῖναι τοῖς ἄστροις τὸν θρόνον βατταρίσαι τετολυμηκότος τὰ τοιαῦτα προσουειροῦξαι οὐκ ἔοριξε, μεθ' οὗ καὶ συνηριθμῆσθαι καὶ συντετάχθαι διὰ τὴν μέμησιν, ὡς ἐξ ὧν εἰργάσατο ἀποδείκνυται. Κακείθεν ὁμόφροσι τούτῳ τισὶ τὰ τῆς πλάνης αὐτοῦ καὶ ἀποστασίας καταπιστεύσαντα, καὶ ἀκοαῖς πονηραῖς λόγους διακομίσοντα πονηροὺς, τὰ αὐτοῦ βδελυρὰ σκαιωρήματα ἐν τῇ πόλει καὶ παῦτα τοῦ κράτους ἐνσπείρας ὁ δειλαῖος συμμορίαν ποιεῖται ἐπάρατον· οἳ καὶ μήπω διακορεῖς τῇ τοσαύτῃ μανίᾳ γενόμενοι, ἔτι ὠδίνοντες τὰ κακὰ, τοῦ μόνου ἐνταῦθα λυτῶν μεθ' ὧν ὀκειώσαντο μικρὸν λογιζόμενοι, μεζόνως ἐν κακουργίᾳ ἔραμετῖν συνέλαβον πόνον τοῦ ἀνομίαν ἀποσκεῖν, ὡς ἂν μεζόνως ἐκπολεμώσαι αὐτοὺς καὶ θεῶν ἐπισπεύδοντες τοὺς κύκλιον ἡμῶν ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς, εἰς ἄσπονδον μάχην τὴν κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ ὅλου συντάγματος Χριστιανώμου, συγκαλέσαι ἐπ' ἀπωλείᾳ κοινῇ εἰς ἀντίληψιν τὴν ἑαυτῶν ἐψηφίσαντο. Καὶ τοῦτο ἐξήγυσαν ἂν, εἰ μὴ συνέχει τούτων τὰς μηχανὰς ὁ Θανάτου ἐκτρέπων σκιάν εἰς ζωὴν τοῖς ἐλπιδας βεβασίας ἀναθεμενοῖς αὐτῷ· ὅς καὶ τὸν πόνον αὐτὸν ταῖς αὐτῶν κεφαλαῖς ἰνδίκως ἐπέδαλε,

A quasi scilicet ex piorum numero esset, cum honore præter meritum exceptus est. Nomen autem sacerdotii, ut æstimo, simulavit; magnam sibi inde dignitatem conciliare studens apud eum qui divina et Dei homines honorare consuevit; magnis, inquam, et regis observantiam significationibus admissus a sancto imperatore meo, pro insita animo ejus religione, pietate ac ea qua præditus est mansuetudine; ita ut nulli antehac quantumvis pio, tantum benevolentiam a superioribus imperatoribus exhibitum fuerit; qua etiam in re ejus pietatem testificari liceat: ibi etiam probitatis et mansuetudinis magnitudinem demonstravit; ita ut ea in re magno Davidi similis, dicere possit ut ille: « Mihi nimis honorati sunt amici tui Deus. » Sed, o animam impudentem et tenebrosam! Nam pro debita tantis beneficiis grati animi significatione, eum in feræ naturam versum conspicimus, et Dei timore ac juramentis posthabitis et abjectis, Drimys ille ac exitiosus homo, cum alios sui similes sibi conciliasset, contra gregem Christi, contra Ecclesiam et contra divinitus coronatum imperatorem machinamentum doli et tyrannidis plenum struxit. Proh nugamentum! Miser ille se ex aliquo prisorum imperatorum ortum gloriatur, quem ne natum quidem, neque ab aliquo visum, auditumve hactenus ullus scivit. Hircocervum esse pulo, nulla substantia præditum et fictum; sive cum hæc Scripturam alicubi dicentem audiisset: *Quando mare obstetricabatur, tu observasti partus hircocervorum* (1); inde sibi antiquitatis et generis sui magnitudinem prædicandi occasionem impigne accipiens, comædiam risu, imo potius lacrymis multis dignam edidit, tum sui causa, tum eorum qui temere ex improbitate talia crederent et confirmarent: quare facilius ille *myrmecoleon* deprehenditur, ac malus male peribit, cum nihil quod devoret, habeat, qui cum illo qui thronum suum in astris ponere volebat, talia ellulire et somniare ausus non exhorruit: cum quo adnumerandum et constituendum eum esse ob imitationem, ex operibus ejus commonstratur. Inde vero cum quibusdam sibi consentientibus erroris et defectionis suæ secreta concredidisset, et improbis auribus improba verba dedisset, itemque execranda et perversa machinamenta sua in civitate imperatoria disseminasset, abominandam sibi manum collegit hominum, qui cum nondum tanta stultitia saturi sint, mala parturientes, rati parum esse si in illa prima quam amplexi sunt stultitia furant, majoris in nequitia cursus laborem susceperunt, ut pariant iniquitatem; ita ut majoris belli Deo inferendi studio incensi, finitimos nostros atheos et impios, ad inexpiabile bellum adversus Dominum et adversus Christum ejus, et adversus totum Christianorum cœtum ad communem perniciem et sui auxilium evocare constituerint. Et hoc sane perfecis-

(1) Job xxxix, 4. Sed multum diverse.

sent, nisi qui mortis umbram in vitam convertit in gratiam eorum qui spem in ipso firmam posuerunt, illud compressisset : qui etiam ipsorum laborem in capita eorum immisit, ita ut ipsi lapidem in suam perniciem voverint : quibus illa eveniant precor (o Christe rex et Deus, qui gregis tui misericorditer recordatus es, quem possidisti sanguine tuo) quæ acciderunt illis Oreb et Zebee et Salmata, ac eorum principibus qui superbe fremuerant ; eo prorsus modo (2) quo isti adversus sanctuaria Dei se gerunt. Ille autem nullo jure, nulla occasione sive generis sive morum, regnum affectans, acerbissimus hominum, ac vere Dei osor, sui oblitus, ac ea quæ ne per somnium quidem assequi poterat, attingere, ac instar procellæ et diri turbinis omnia miscere ac in profundum infidelitatis demergere aggressus ; quotquot e populo perditos homines ac imperio, imo potius Deo infestos reperit, maximeque ex lignariis sibi conciliavit ; nulla rationabili occasione ductus, nisi quod perinde atque ille in Scriptura memoratus insipiens, una cum gregalibus suis, mente delusus ac deceptus execranda homo hoc senserit ac dixerit. « Non est Deus. » Unde abominabilis factus ac delusus, velut miserabilis et vilis passer perit, qui sese vel Deo terribiliorem exhibituram somnians speraverat, ac si mus pino se conferret. Quare una cum iis quos sibi amicitia improbe devinxerat, hoc prophético sermone deridetur : « Regnarunt, enim, inquit, sibi, non per me ; imperarunt et non noverunt me. » Neque secum reputarunt illi stupor percussi homines, necnon imperitissimus ille dux eorum, qui cum se hesternæ die ex sacerdotali ordine esse prædicasset, hodie gladio instructum se ostentare expetit, curruque vectus et sceptrum tenens apparet. O justitia ! qui audaciæ impietate apud sui similes conspicua redimitus est, solis stupidæ vanæque calumniæ fallacis confusus, ne cogitabat non sine Deo regi nostra, ac durum esse contra stimulum calcitrare, neque illam nobis traditam doctrinam considerabat : « Per me reges regnant. » Quæ sane non intellexerunt miseri homines, neque cogitarunt capillos capitis sui numeratos esse ; quod item eorum signifer non animadvertit. Adversus homines hujusmodi hæc fortasse precabatur divinus David his verbis : « Decidant a cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos ; » et si non penitentiam agere maturent, a fidelium certe cultu decidant ; « et comprehendantur in superbia sua, et de execratione et mendacio usque ad consummationem annuntiabuntur ; » scientes (siquidem velint ipsi qui corde perierunt) quomodo Deus dominetur, conservet, curet, foveat et protegat, pium, religiosum, cruciferum, mansuetum, Christi amantem imperatorem nostrum, menti que ipsius hæc divinitus inspiret : « Si vuleris in viis meis ambulare, inimicos tuos ponam

καὶ λίθον κυλίειν ἐφ' ἑαυτῶν αὐτοῖς ἐξεγένετο . Οἷς καὶ ἐπέλθοι μεθ' ὧν συμμάχων καὶ εἴλοντο, Χριστὲ βασιλεὺς καὶ Θεὸς, τῆς ποιμανῆς εὐσπλαγγνῶς, μνησθεῖς, ἧς ἐκτέθειται τῶ πάθει σου, οἷα καὶ ὅσα τῶ Ὁρθῶ ἐκείνῳ καὶ τῶ Ζεβεὲ καὶ τῶ Σαλμανάν, καὶ τοῖς ἀρχαῖσι τοῖς ἐκείνων φρουραζαμένοις ὑπερηφάνως, οἷα καὶ οὗτοι τοῦ Θεοῦ τὰ ἁγιαστῆρια, ἐκ μηδενὸς τοῦ δικαίου ἢ ἀφορμῆς ἢ γένους, ἢ τρόπου βασιλείωντος (sic) ὀριμυτάτου ὀριμίας, καὶ ὄντως θεοστυγῶς ἐπιλησιέντος καὶ ἑαυτοῦ καὶ ἃ μηδ' ὄναρ ἰδοῦν ἐφικτὸν, διακένως ἐπὶ τὸ ὑράξασθαι κατασπουδάσαντος, καὶ δίκην οὐδέλλης ὡς ἐκ τυφῶνος δεινοῦ διαταράξαι καὶ καταδύσαι πρὸς ἀπιστίας βυθόν, ὅσον ὑπόσκαθρον εἶρε καὶ δόξουσαν τῇ βασιλείᾳ ἐκ τοῦ λαοῦ Θεῶν δὲ καὶ πρότερον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν ξυλωτῶν ἐξ ἀφορμῆς εὐλόγητου οὐδεμιᾶς εἰς τοῦτο ἐλθόν, ἢ ἐκ τοῦ φρονιματῆσθαι καὶ μόνου, καθά που ὁ τῇ Πραφῆῃ προσφθόμενος ἄφρων μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῶ φρεναπατηθεὶς ὁ ἐξάγιτος ὡς ὅτι οὐκ ἔστι Θεός· ἐξ οὐπερ καὶ διεφθάρη βδελυγθεὶς καὶ διαπαιχθεὶς ὡς στρούθειον οἰκτρὸν, ὁ φαντασθεὶς ἐμφανίζειν ἑαυτὸν, ὡς ἦτο, ὑπὲρ Θεοῦ φρονηώτατον, οἷα πίπτου ἀπτόμενος μὴς σύναμα καὶ οἷς περιεάλω κακῶς προσεταιρισάμενος, ἐκεῖθεν μωκτηρισθέντας καὶ ἀναφωνήσαι προφητικῇ. Ἐδοκίλευον γὰρ, φησὶν, ἑαυτοῖς καὶ οὐδ' ἐμοῦ, ἤρξαν, καὶ οὐκ ἐγνώρισάν με, μηδὲ τούτων λαβόντες εἰς νοῦν οὐ ἐμδρόντητοι, καὶ ὁ τούτων ἀπαυδουτότατος προεστώς· ὁ χθὲς τοῦ βήματος ἕνα φημιζῶν ἑαυτὸν, καὶ σήμερον ξιφηφῶρος διεψάσας φανῆναι καὶ φαντασθεὶς ἀρματηλατεῖν, σκηπτουχός, ὃ ὄλιγη, ὁ πολυματίας (sic) ἀναδθεῖς (sic) ἀθωρόν τοῖς ὁμοίσις αὐτῶ τὴν ἁυσσίθειαν, μόνῃ θαρρήσας ἀπάτη κωφῆς καὶ ματαίας διαβόλης, ὡς ὅτι τῶν ἡμετέρων οὐδὲν ἄθεεῖ, καὶ ὅτι σκληρόν τὸ πρὸς κέντρα λακτίζειν αὐτοῦς καὶ (sic) ἐκ τοῦ, « Δι' ἐμοῦ βασιλεῖς βασιλεύουσι, » διδασκόμεθα, ἃ καὶ μὴ συνιέντες οἱ ἀλιτήριοι, οὐδ' ὅτι ἡμῶν καὶ αἱ τρίχες ἠριθμημέναι ἐκείθεν τῆς κεφαλῆς ἢ καὶ αὐτῶν πρωτοουργός . Περὶ τούτων γὰρ τάχα κλητύξαστο καὶ ὁ Θεὸς Δαυὶδ, « Ἀποπεισάτωσαν, » λέγων, « ἀπὸ τῶν διαβουλιῶν αὐτῶν, κατὰ τὸ πλῆθος τε τῶν ἀσεβειῶν καὶ ἀπιστιῶν αὐτῶν αὐτοῦς ἐξώσουν » καὶ εἰ μὴ μετάνοιαν ἐπιδηξίνονται ταχινῆν, δηλαδὴ τῆς τῶν πιστῶν ὁμηγύρειας, « καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐξ ἀρῆς καὶ ψεύδους μέγχοι καὶ συντελείας διαγγελήσονται, » γνόντες, εἰ βούλοιντο, οἱ ἀπολωλεκότες καρδίαν, πῶς ὁ Θεὸς δεσπόζει καὶ συντηρεῖ καὶ φροντίζει καὶ περιέπει ὑπερασπίζων τὸν εὐσεβῆ καὶ θεόφρονα καὶ σταυροφόρον ἡμῶν καὶ πρᾶῃ καὶ φελοχριστον ἄνακτα, εὐηχῶν εἰς νοῦν αὐτῶ Θεϊκῶς, τὸ, « εἰ βούλοιο ταῖς ὁδοῖς μου πορεύεσθαι, τοὺς ἐχθραίνοντάς σοι ἠήσομαι ἐν τῇ μηδενί, καὶ χεῖρα ἐπιθάλω τιμωρόν μαχομένοις σοι. » Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐνόσταξαν οἱ ἐπιθεδύκότες τοῖς ἵπποις, οἱ τῶ ὀριμαῖ συνεκῶακχευθέντες ἦτο· τῇ ἀλογίᾳ, οἱ καὶ ἀλόγων

(2) Seriem mire perplexam sic divinaudo vertimus.

αὐτῶν ἀλογώτεροι, ἀλλ' ἦδη καὶ ὑπνώσαν ὑπὸν αὐτῶν καὶ οὐχ εὖρον οὐδὲν, ἀπὸ ἐπιτιμῆσεως πάντως τῆς θείας ὀργῆς παραδειγματιθείσης τῆς ἀνομίας αὐτῶν, ὡς μάτην χανόντων (sic), καὶ πρὸς γε τῆ ἀμαρτίᾳ καὶ ἀπωλείᾳ ἢ αὐτοὺς ἐμβεβλήκασι, καὶ διηγεκῆ ἀφλήστουσι γέλωτα. Οἷς οὐδὲ δυνατόν παρ' ἀνθρώπου ἀξίαν συμψυχοσπῆσαι τὴν τιμωρίαν, ἢ παρὰ μόνου Θεοῦ πρὸς τὸ τοῦ ἔργου τούτου ὠμὸν καὶ ἀσύγνωστον, καὶ ἀθεώτατον καὶ ὀλέθριον. Ἐῖ τις ἡμῶν νουνεχῶς τὸ τοῦ ἀθέου ταλαμῆσαντος διασκέπεται ἀποτέλεσμα, ὧν καὶ ἡμεῖς ἐνδίκως ὁμῶς καὶ ἐνθέσμιως μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς τῶν ὡδὲ λαχόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου τοῦ Σάρδεων καὶ ὑπερτίμου, τοῦ Χαλκηδόνος καὶ ὑπερτίμου, τοῦ Περγᾶμου καὶ ὑπερτίμου, τοῦ Μιτζύνης καὶ ὑπερτίμου, τοῦ (sic) Ἀχυράνου καὶ ὑπερτίμου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστουπόλεως καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Δίρκου, συμπαρόντων καὶ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων τοῦ Ῥαιδεστού, πρὸς δὲ καὶ τοῦ Χαριουπόλεως, τὸ πῶλημα μυστηθέντες τὸ ἀθεώτατον καὶ ἀνάσχυοντον, πάσης ἀπαγορευομένη ἱεροσύνης αὐτῶν τὸν θῆρα τὸν δυτικὸν καὶ ριμὸν, σπορῶν φρικτῶν ζιζανίων ὑπάρξαντα τοιοῦτων, εἰ καὶ ποτε ταύτης ἠξίωτο, ἀλλὰ μὴ μάτην ταύτης κατεπράττει ἐν λόγῳ μόνῳ φιλιῶ πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλοστέρων, τιμὴν χάντεσθαι ὁ ἀτιμὸς ἐκαστῶ περιζόμενος, ὡς ὁ τρόπος ἀπέλεγεῖν ἑαυτῶ ἀθεῶς τὰ ὑπὲρ ἑαυτῶν φημιζόμενος, σὺν τούτῳ καὶ τὴν ἀκόλουθον ὅτι ἡ Μύρα Λυκίας προήνεγκεν, οἷα λόγον ἀτυμπαλή τοῖς προβάτοις Χριστοῦ προτενεχθῆναι ὀρηθήσαντα. Πρὸς δὲ καὶ ἀλύτῳ καὶ τούτῳ μετὰ τοῦ πρωταίτιου ὀρομέου σὺν πάσι τοῖς ἀκριχῶς εἰδῶσι τὸ φόνιον βούλευμα, καὶ μὴ σπεύσαντι εἰς φανερώσιν ἐνδισμύμεν ἀφορισμῶν. Ἀλλὰ καὶ οἷς ἀπὸ γε τοῦ νῦν φωραθῆ, λύσσης τοιαύτης καὶ ἀθείας καὶ ἀπιστίας ἐγγεῖρημα, τούτῳ τῷ φρικτῶ τούτῳ μὴ ἐξστράχσιν ἐμπεδοῦμεν ἀφορισμῶν, ὅτι μὴδ' ἄλλο ὀριμότερον ἢ πικρότερον τῷ ὀριμῶ Ἰωάννῃ, καὶ τραυλάφῳ καὶ τῷ αὐτοῦ ἀκολούθῳ Σαρδαναπάλῳ, καὶ τοῖς ὀμόφροσι τούτων ἐν λόγῳ ξενίου δὲ ἢ κατεπράξαντο. Ἦθεξε τῆ συνόδῳ παρασχεθῆναι τούτοις τῆ ἱερῆ, ἀξίως τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ὡς πτέρναν ἐπάρασι τολμηκότων κατὰ τε τῆς Ἰκκαλησίας κατὰ τε τῆς βασιλείας, καὶ κατὰ τοῦ ὀμορφόλου παντός. Μηδὲ γε ἐπόπτῃν οἱ δειλαῖοι σωτηρίας αὐτῶν καὶ ζωῆς ἔχον τὸν παντεπόπτῃν θεὸν δοκιμάσαντες, ἀλλ' ὄντως συκίνῃν ἐπικουρίαν ἐπὶ κεναῖς καὶ ματαλαῖς ἐλπίσιν αἰωρηθέντες καὶ κερποθέντες ἐλευθῶς, καὶ τῷ ἀρχαίῳ συναπυστάτῃ Σατᾶν ἑαυτοὺς ἀναθέμενοι, κήκσινου τῶν συμβούλων πληρωθέντες, ὡς καὶ εἰς ἔργα φενακισθῆναι προβῆναι τὰς φλυαρίας αὐτῶν αἱ ἐπάρατοι πᾶσαν γῆν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχῆν, ὅ τῆς ἀπάτης! ὡς νοσιᾶν καταλειμμένην διακένως ἐλπίσαντες καταλήψασθαι (sic), καθ' ἃ πῶν καὶ τούτων ὁ εἰσηγήτωρ Σατᾶν ποτε φαντασθῆς τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἔλαθεν ἑαυτὸν καὶ σῆτος ἀντὶ τοῦτο κερπηματικῆ, καὶ στάσεως τῆς ἐπουρανίου ὁ βόλευρός ἀξίως τὰ ὑποχθόνια ἀντηλλάξατο. Ἄπαρ καὶ τοῖς φηθεῖται τῶν αὐτοῦ ὀπαδοῖς σπουδαίως ἐξείργασται, ἐλπιδῶν

A in nihilum, et ultricem manum in impugnantibus innititam. » Et enim non modo dormitaverunt qui ascenderunt equos, qui una cum versuto illo bacchico furore sive insania agebantur; qui vere brutis ipsis irrationabiliores sunt: « sed et jam dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt. » idque plane ab increpatione iræ divinæ: cum eorum iniquitas palam traducta sit, utpote qui frustra os aperuerint ad peccatum et ad perniciem in quam prouerunt; ita perpetuo risu digni habeantur: quibus non sane potest ab homine promeritum decerni supplicium, sed solum a Deo, ob opus scilicet illud crudele, venia indignum, impiissimum et perniciosum quod susceperunt. Si qui nostrum impij hominis audax facinus prudenter consideret [is certe putabit opus esse], ut nos cum sanctissimis archiepiscopis qui hinc in sacra et divina synodo coacti sunt: Sardensi scilicet hypertimo, Chalcedonensi hypertimo, Mitynensi hypertimo, Ancyrano hypertimo, et archiepiscopis Christopoleos et Dirci, presentibus item religiosissimis episcopis Bedesta et Charitopoleos, in scelus impiissimum et impudentissimum odio incensi, hanc feram occidentalem et valram sacerdotio proesus spoliemus, quæ tanta iam horrenda zizania disseminavit, etiamsi illo gradu dignatus aliquando fuerit. Verum in illo tyrannidem exercuit nudo tantum verbo usus ad simplices circumvenientes, et ad honorem sibi conciliandum, etsi vere infamis homo, ut ipsi mores ejus per se arguunt ac predicant; cum illo item sequace ejus quem Myra Lyciæ protulit, qui quasi lupo immisericos in gregem Christi irrupit. Cum hoc autem et primo illo sceleris auctore ac prodromo, eos omnes qui in nefarii et sanguinarii consilii notitiam venerunt nec statim indicarunt, excommunicatione alligamus. Sed etiam eos qui ex hoc tempore rabiei impietatis et infidelitatis hujusmodi rei deprehensi fuerint, nisi resiliant, hac tremenda excommunicatione alligamus. quia nihil acrius et acerbius, acerbo illo Joanne hircocervo fuerit, et sequaci illius Sardanapalo; necnon eos qui cum ipsis, muneribus corrupti, ratione hospitii consenserunt propter facinora eorum damnanda. Visum est sacræ synodo ipsis condignam facinorum pœnam infligere, utpote qui calcaneum contra Ecclesiam, contra imperatorem, et contra contribules omnes extollere ausi sint, Qui miseri certe homines non cogitantes se Deum omnium inspectorem salutis et vitæ suæ exploratorem habere: sed vere ficulneum auxilium sibi in vana et futili spe reponentes ac miserabili levitate ducti, sese antiquo illi apostate Satane addixerunt, ejusque consiliis repleti eo decapti sunt ut frustra sperarent execrandi homines vana commenta sua totum Romanum imperium pervasura; ac se illud, o erroneam mentem! ceu nidum derelictum comprehensuros esse; quemadmodum eorum magister Satan, cum olim se totam orbem subacturum esse comminisceretur, nescius tene-

bras pro luce naclus est, et ecclestem stationem abominandus ille, cum inferis ut meritis est, commutavit. Quæ jam memoratis illis ejus sequacibus obvenerunt? nam spe divina dejecti, spem suam in canibus impiis impii homines posuerunt: nam impia nudatione magnæ Christi hereditatis, orthodoxæ doctrinæ despectu, turpi contribulium suorum prodicione, impiis Amalecitis, Italis et iis qui circa Istrum incolunt legatos miserunt: ac necio an dum eos evocarent, aliquid ex Christi rebus amplexi sint quare una cum sacra synodo id unum postulamus ab optimo, sereno, et ad beneficia, non supplicia inferenda nato, potentissimo et sancto meo imperatore ut ad malitiam comprimendam fidenter legibus utatur; utque mali artifices, et ii qui aliqua ratione in turpibus actis deprehensi fuerint, aut postea deprehendantur, se legum indignationi subjiciendos noverint: divino ac Dei præcone Paulo declarante, vindicem in iram ei qui malum agit, et eum qui non sine causa gladium portat, iater Dei ministros computari. Ubi enim metus, ibi divinorum humanorumque præceptorum observatio est: ut nobis recta instituta, quæ ad gloriam Christi justis iudiciis vergunt, servantibus, imperium ille totumque populum Christianum divina sua manu ab insidiis tutum, sanctis Deiparæ precibus confirmet: cui gloria, imperium honor et magnitudo in sæcula. Amen.

Gregoræ, lib, vii, cap. 9, causam cur Athanasius secundo patriarchatum abdicaverit, pluribus narrat ubi doctissimus Boivinios ad marginem monet, id factum anno Christi 1310, unde apparet Athanasium secundo patriarcham sedisse annis sex et aliquot mensibus. Cæterum Athanasii abdicatio secundi patriarchatus, licet edita sit Græce tantum in Notis ad Gregoram pag, 762, uti supra monuimus, nobis tamen iterum eam hic ederecum nostra Latina versione placet. Sic igitur se habet:

Abdicatio secundi patriarchatus.

Cum Ecclesiæ Christi curam (eo quo novit ipse iudicio) secundo gerendam suscepimus, Deus Ecclesiæ iis qui nos ad id muneris cohortati sunt episcopis (vos enim estis qui nobis meliora providistis), mercedem retribuatur, cum primis autem imperatori meo qui a Deo coronatus est; is enim ab initio suum erga Ecclesiam cum scientia conjunctum studium, sollicitudinem et patrocinium exhibuit, exhibetque in dies, optima mente præditus, qua nostri curam gerere non destitit, ac nos laudibus et præconiis celebravit, stolis sacerdotalibus, sacris imaginibus probe ornatis, et incomparabilibus beneficiis Ecclesiam ditavit; ita ut nemo decessorum nostrorum patriarcharum ab orthodoxis et piis imperatoribus qui præidem fuerunt tanta obtinuerit, nisi fortasse illum quispiam cum magno illo qui secundum spiritum pater ejus est, et apostolis æquali, Constantino contulerit, ob honores quos ille sanctissimo Silvestro detulit: tametsi tanta intercapedo est inter illum et nos, quanta inter solarem radium et intuentes illum. Quamobrem uberrimum ipsi præmium ab universorum rege conferatur; quemadmodum et magno

A ἀπορράγέντων θεϊκῶν, καὶ ταύτας ἀθέους κατὰ ἀναρτησάντων τῶν δυσσεβῶν, ἀπεμπλήθει φρικιῶδει ἕσον τὸ κατ' αὐτοὺς τῆς μεγάλης κληρονομίας Χριστοῦ καὶ ἀθετήσαι ὀρθοδοξίας, καὶ προδοσίᾳ τοῦ ὁμοφύλου αἰσχρᾶ ἐν ἀθέοις πρεσβυσημένους Ἀμαλικίταις καὶ Ἰταλοῖς τοῖς τε περὶ τὸν Ἴστρον οἰκοῦσιν, οὐκ οὔσα εἰ τάχα πρὸς τῆ κλήσει ἀσπαζομένους κατὰ τὴ τῶν Χριστοῦ. Ἐν τούτοις σὺναμα καὶ τῆ συνόδῳ τῆ ἱερᾶ, μίαν τὴν αἴτησιν ἐξαιτούμεν τῆ κρατίστῳ καὶ γαληνῇ, καὶ πρὸς εὐεργεσίαν γεγεννημένῳ τὰς ἀνθρωπιείας σὺ τιμωρίας κρατίστῳ καὶ ἀγίῳ μοι αὐτοκράτορι τοὺς νόμους εἰς συστολήν τῆς κακίας ἀπάρτι παρρησιασάσθαι· αὐτοὺς τε τοὺς κακεργάτας καὶ τοὺς ἄλλως ἐαλωκότας αἰσχροῖς ἢ καὶ μετέπειτα ἄλωσίμους, γνωρίζειν ἑαυτοὺς τὴν νόμιμον ἀγκυλίτησιν, τὸν ἐνδικὸν εἰς ὕργην τῆ πράσσοντι τὸ κακόν, καὶ εἰκῆ μὴ φουροῦντα τὴν μάχαιραν τετάχθαι ἐν διακόνις Θεοῦ, ἀποφνησμένου Παύλου τοῦ Θεοῦ καὶ Θεοκλήρου· ἔνθα γὰρ φόβος ἐκεῖ συντήρησις ἐνταλμάτων, τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων φημί, ὡς ἂν τηροῦντων τὴν εὐνομίαν ἡμῶν, εἰς δόξαν οὕσαν Χριστοῦ τοῦ δικαίου κριτοῦ. Τὴν βασιλείαν ἀνεπιβούλευτον κρατνεῖ παλάμη τῆ Οὐκίῃ λιταῖς ἀγίαις τῆς Θεομήτορος καὶ πάντα λαὸν τὸν χριστιάνουμον, ᾧ δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ μεγαλωσύνη εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Deiparæ precibus confirmet: cui gloria, imperium

C Παράκλησις τῆς δευτέρας πατριαρχίας.

Τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, οἷς αὐτὸς οἶδε κρίματι, καὶ δευτερόπρωτον τὴν φροντίδα διακείμενοι, τοῖς εἰς τοῦτο προτρεψαμένοις ἀρχιερωσὶν ὑμῖν (ὅμοις γὰρ ἐκεῖνον) ὡς καὶ περὶ ἡμῶν προνοησαμένοις τὰ κρείττω, ὃ τῆς Ἐκκλησίας Θεὸς ἀνταμείψαιτο, καὶ μάλιστα τῷ Θεοστυφεῖ βασιλεῖ καὶ ἀγίῳ μοι αὐτοκράτορι, ἀρχήθην περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνδειξαμένῳ τὸν κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλον καὶ σπουδὴν καὶ ἀναδουγίην, καὶ καθ' ἐκάστην ἐνδεικνυμένην ἀρίστη φρονί· δι' ἣν καὶ ἡμῶν οὐ διελίπε κήδεσθαι, ἐπαίνοις καὶ εὐφημίαις καταγεραίρειν (1), καὶ στολκίς ἱεραρχικαῖς, καὶ ἱεραῖς εἰκότι ταῖς μετὰ κόσμου, καὶ εὐεργεσίαις ἀσυγκρίτως τὴν Ἐκκλησίαν καταπλουτῶν. Ἔτι οὐποτε τῶν πατριαρχούντων τούδ (2) τοιούτων ἐπαπολαύσαι πρὸς τῶν ἀνέκαθεν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων αὐτοκράτορων· εἰ μὴ που καὶ τὴν παρίσωσιν πρὸς τῆ τούτου πατρὶ κατὰ πνεῦμα, τῆ μεγάλῳ φημί καὶ ἱσαποστόλῳ, εἰκάταιν ἄν τις, ἐν ταῖς κατὰ τὸν ἐν ἀγίοις ἐκεῖνον τιμαῖς ἱερώτατον Σίλβεστρον, εἰ κάκεινου τὸ μέσον πρὸς τὰ ἡμέτερα, ὅτον ἀκτινὸς ἡλιακῆς τοὺς πρὸς αὐτὴν ἀτενίζοντας. Δι' ἧ καὶ πλουσιοπαρόχως ἀνταμειφθεῖη πρὸς τοῦ παντάνακτος, καθὼ τῆ μεγάλῳ ἐκεῖνῳ ἐν βασιλεῦσι τὰ

(1) Forte καταγεραίρων

(2) Forte, τινά.

γέρα, καὶ πρότιμ ἐν ὀρθοδόξοις ὑπολασθῆντι πηλῶν A πλατειῶν· ἐν δὲ γε τῇ βασιλείᾳ Χριστοῦ ἐκείνω συνουχεῖσθαι, καὶ ἐν Θεῷ γάνυσθαι. Ἄλλ' ὑπερκαὶ λέγειν ἐξώριμαίμι, πρὸς τὸ τῆς ἱεραρχίας ἀνατεθέντες ἡμεῖς ὑψηλόν, οὔτε διηγωνίσμεθα πρὸς τὸ μέγα πρεπόντως, οὔτε ἐδόξαμεν τοῖς πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ δύσχρηστοι πλέον παρ' ἕσσαν καὶ εὐρισκόμεθα· καὶ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις οἷς καὶ προσωνειδίζασι τὸ ἐν ὑποκρίσει βιοῦντας ἡμᾶς, οὐδὲ κατὰ τῆς ἀγίας καὶ ἀμωμήτου ὑμῶν πίστεως συκοφαντῆσαι ἐφείσαντο. Οἷς, Θεὸς τοῦ παντός, ὁ ἐλθὼν εἰς τὸ πλάνης καὶ ἀσθεῖας βροτοῦς ἐκλυτρίσασθαι, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ἀντιμέτρησον· καὶ ἡ βρομφαια αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὰς καρδίας κλιῶν, εἰ ἐγὼ ἐπὶ σὲ ἐπεβρίφην ἀπὸ γαστρῆς· καὶ μᾶλλον τοῖς περὶ τὸν Ἰακωβόν, τοῖς ἐπαράτοις καὶ πάντῃ θεοστραγῆτιν. Οἷ καὶ καθάπερ ἀπεχθανόμενοι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, V δικαιοῦσαντι καὶ ἡμᾶς καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ μὴ ἔχοντες ὅπως ἐκείνων ἀμύνονται, κατὰ τῆς ἱερᾶς ἐκείνου Θεανδρικής καὶ προσκυνητῆς εἰκόνας, τῆς ἐρημώσεως τὰ βδελύγματα, ὡς τῶν ἐμῶν κακῶν! λυττῆσαι οὐκ ἔφριξαν, πρὸς δὲ καὶ τῆς παναχράντου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ τοῦ τύπου τοῦ θείου καὶ ζωηφόρου σταυροῦ. Δι' οὗς καὶ ἀνάθεμα πᾶσιν αἰρετικοῖς ἐκθῶ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος, καὶ χριστιανοκατηγόρου παντί, τῷ μὴ ἀξιοχρέως μετανοήσαντι. Διὰ ταῦτα καὶ τῆς ἡμῶν (1) ἱερότητος δέομαι, μὴ πρὸς ἐμποδισμόν ἐνστῆναί τινα δι' αὐτὸν τὸν Χριστόν. Ὅτι μὴδὲ δυνατόν ἄλλο τι φρονῆσαι ἀπάρτι ἡμᾶς, εἴ τι καὶ γένοιτο, ὅτι καὶ γήρα καὶ ἀσθενεία τελευτωροῦντες, οὐδὲ αὐτὰ τὸ ὄρῳν ἔχομεν. Ἄλλὰ (κίς) πρόσσιτε, ἀξιῶ, τῷ ἀγίῳ μου ἀντοκράτορι, ἐκδοτωπῆται κάκεῖνον ὑπὲρ ἐμοῦ, πλέον ἀπάντων τῆς Ἐκκλησίας τὴν μέριμνάν τρέφοντι, συγκροτεῖν ἔξαιτουόντες καὶ συντρέχειν ὑμῖν ἐν παντί, καὶ μᾶλλον εἰς ἐρεῦντης πνευματικῆς ἀναζήτησιν· ὡς ἂν τὸν ἀρμόδιον ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς καταπέμψῃ τῇ ποιμνῇ Χριστοῦ εἰς ἐπίσκαψιν ἱερῶν καὶ μοναζόντων, καὶ λαοῦ Χριστιανόμου τοῦ σύμπαντος. Πρὸς δὲ τούτοις, ἐπεὶ τὸν ἐν μέσῳ οὐκ εὐρισκόμενον μὴ λυπεῖν καὶ λυπεῖσθαι παρὰ τινῶν, τοῖς λυπήσαντας ὅπωςδὴποτε, καὶ τοῖς ὑφ' ἡμῶν λυπεθέντας, συγχωρήσεως ἀξιῶσαι (2) καὶ ἀμωρότερος ὁ ἐπὶ τὸ σῶσαι τὸ πλάσμα (3) φιλανθρώποις παραγενόμενος, καὶ κρατνεῖ (4) τὰ τῶν ὀρθοδόξων, καὶ σκαιωρίας περιφυλάξοι παντοίας καὶ ποιμένας καὶ ποιμνία, ἕως τὴν γῆν ἢ ἥλιος ἐρορᾷ, πρὸς τῆς ἀλήκειος τῆς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης σωματωσάσης Θεόν.

Τοῖς ἱερωτάτοις ἀρχιερεῦσι Θεοῦ, καὶ τοῖς ἐνδοξοτάτοις τοῖς τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ τοῖς ἐντιμωτάτοις τοῦ κλήρου ἱερεῦσι καὶ μονάζουσι, τοῖς τε στρατευομένοις, καὶ τοῖς τῆς πολιτείας πλουσίοις τε καὶ πενυμένοις, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖξι, πάσι διηνεκῶς χορηγεῖσθαι τὸ τοῦ Θεοῦ ἐπεύχουμαι ἔλεος. Εἶτα καὶ πᾶσιν ἀντιδόλω μὴ ὡς ἐτυχε πρὸς ἀλαμπωρεῖν κοπιῶντας τῇ ἐν ἧ παροικουμένῃ ἐσχάτῃ,

(1) Legendum ὑμῶν.

(2) Pro ἀξιῶσαι.

A illi inter imperatores, et primo inter orthodoxos preemia contulit, qui antea solo platearum illius fuerat: concedatque ipsi ut in regno Christi una cum illo epuletur et in Deo latetur. Sed ut dicere excoeram, nos ad episcopatus fastigium eVecti, ad magnam illam rem non quantum decebat laboravimus, ut permultis visum est; imo etiam admodum inutiles deprehendimur: ac præterquam quod exprobrarunt nos cum hypocrisis vitam agere, ne quidem sanctam et inculpalam lidem nostram calumniis vacuum reliquerunt. Quibus, o Deus universorum, qui venisti ut mortales ab errore et impietate liberares, in justitia tua vice rependas, et gladius eorum intret in corda ipsorum, si ego, et quidem plusquam ipse Jacobus, *in te projectus sum ex utero*: qui execerandi homines ac Dei ososores, quasi inimicitias gerentes adversus Deum universorum, qui nos per Christum vocari dignatus est, neque ipsam aggredi valentes, contra sacrum Dei viri et adorandam imaginem, quasi in abominatione desolationis (o meam calamitatem!) debacchari non exhorruerunt. Ad hæc vero similia perpetrarunt in purissimam Dominam nostram Deiparam, necnon in divinam et vivificam crucis imaginem. Quare ex Dei auctoritate universos hæreticos illos anathema esse a Deo omnipotente alta voce dico, necnon omnes Christianorum accusatores, nisi penitentiam egerint. Propterea ne in ipsius Christi causa obicem quempiam afferant; quia fieri nequit ut alia jura sentiamus, quidquid tandem eveniat: nam senectute et infirmitate debilitati, ne quidem oculorum usum habemus. Sed, quæro, imperatorem meum adite, ac pro me rogate eum qui plus omnibus Ecclesiam sollicitudinem gerit et fovet, ut vobiscum concurrat, vos adjuvet in omnibus maximeque ad examinis spiritualis perquisitionem; ut vestris precibus episcopum dotibus instructum mittat ad ovile Christi, qui sacerdotibus, monachis et universo Christiano populo prospiciat. Ad hæc vero par non est ut is qui jam in munere versatur aliquos offendat, vel a quibusdam offendatur; cum iis qui me aliquando læserunt, tum iis qui a me læsi sunt, utrisque scilicet veniam concedat qui peramanter ad opificium servandum advenit; idemque orthodoxorum res confirmet, atque pastores et ovilia, quamdiu sol terram respiciet, omni malitia vacuum conservet, precibus assiduis ejus qui Solem justitiæ Deum corpore intruxit.

Sanctissimis Dei præsulibus gloriosissimo senatui, et honoratissimis e clerico sacerdotibus et monachis, iis qui militiam exercent, ac civibus divitibus pauperibusque viris et mulieribus omnibus Dei misericordiam conferri supplico. Deinde universos rogo ut ne prorsus afflictioni se dedant, fracti animo ob extremam in qua versamur calamitatem: cum sapientia supra montem posita sit,

(3) Πλάσμα apud Bovinium.

(4) Pro κρατνεῖ.

ac illustret eos qui illuminationis causa ad eam concurrunt. Ceterum vobis a Deo charitatis retribuatur, quidquid laboris propter charitatem suscepistis, et utrisque nostrum raeros conferatur: quandoquidem et nos insolubili amoris vinculo astricti, non levi de causa a vobis nos segregavimus, sed ut ille magnus præco vit, « Quæ sanctus Deus consilia inicit quis dissipabit? Nam cum ille et conspectu et alloquio charissimorum nos indignos judicaverit, id solum vobis suadere convenit ut pro nobis preces fundatis: ne etiam hæc in parte a vobis dilectis et amicissimis meis sejungar; cum quibus, « Filii Dei vitæ largitor, nobis in caelestibus illis exercitiis choreus agere concedat, Matris intercessione quam le peperit, necnon apostolorum, martyrum et omnium sanctorum (uorum).

At pluribus idem Athanasius in una ex epistolis a nobis supra recensitis causam abdicationis primi ac secundi patriarchatus exponit; quam quidem epistolam hic integram cum nostra versione exhibere libet.

Epistola quomodo et quare prima et secunda patriarchatus abdicatio facta sit.

Cum Christi Ecclesiam primum quadriennio reliquis, o homo Dei, quando ea de re nos interrogasti, quo tempore sanctus meus imperator in regina urbium non morabatur, sed in Oriente urgente bello degebat, quod Deus castigationem orthodoxis ob contemptum evangelicorum præceptorum et divinarum legum immisisset: immancem illam videlicet Barbarorum irruptionem et impetum; unde non aderat qui tunc in dirigenda Christi hæreditate ad evangelicas et legales voces et ad pascua, mihi patrocinaretur; attamen gratia Salvatoris mei juvante ad Dei placitum pro iudicio et facultate mea subditos compellere non segnis eram; laicos videlicet, sacerdotes, episcopos et monachos; atque adversantibus undique plurimis et clam publiceque insidiantibus, ac Suiatica malitia offendicula mihi in via parantibus, sermonesque multos iniquos adversum me configentibus, una in Deum spe ejusque solo patrocinio juvabar expectans num inimici mei pœnitentia, timore Dei ac veritate flecterentur, ac linem facerent mendaciorum et calumniarum, quas mendacii pater in animabus eorum inspergebat: maximeque si potentissimus imperator meus ad imperatoriam urbem citius accederet, hicque ex studio veritatis et justitiæ secundum Deum examen haberetur; ita ut imperatoria permotus prudentia non impios perderet, sed solum omnia lobia dolosa frenaret, imo etiam ut ea quæ ex diabolica suggestione vane vulgabantur, quasi ab igne animalcula alata consumerentur: ac non solum præteritorum viudictam faceret: sed etiam perfectum, assiduum et immobile patrocinium præberet pro futuris eventibus: ac omnino contidebam me ad Dei placitum acturum

(1) Legendum ὑμῶν.

(2) Ἄν ἡμεῖς ὑφείλομεν.

τῆς σοφίας Θεοῦ ἐπάνω ὄρους κειμένης, καὶ τηλαυγούσης τοὺς ἕνεκεν φωτισμοῦ πρὸς αὐτὴν ἐπιτρέχοντες: πλὴν καὶ ἡμῖν ἀντιμετρηθεῖν, πρὸς τοῦ τῆς ἀγάπης Θεοῦ ὅσον καὶ δι' ἀγάπην κεκοπιᾶκατε, καὶ ἡ ἀντάμειψις ἀμφοτέροις δαψιλευθείη. Ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῇ περὶ ὑμᾶς ἐλύτῳ συνδούμενοι πόθῳ, οὐχ ὡς ἐτοχε δισετίσαμεν αὐτοὺς ἀφ' ὑμῶν (1), ἀλλ' ὡς που ὁ μεγαλοφυωνότατος ὑποτίθεται: « Ἄ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; » Ἐκεῖνου γὰρ κριναντος ἀναξίους ἡμᾶς καὶ θέας καὶ ὁμιλίας αὐτῆς τῶν φιλετάτων, προηαρχειν καὶ ὑμᾶς ὑφειλούμενον (2) ὑπερεύχεσθαι μόνον ὑμᾶς ἐξαιτουῦντες, μὴ κάκειθεν ἀποζευχθεῖν (3) πρὸς Θεοῦ φιλουμένων καὶ φιλετάτων ὑμῶν μετ' ὧν, Ἰῆ Θεοῦ ζωοδότα, ταῖς στρατιαῖς καὶ ἡμᾶς συγχωρεῦσαι ταῖς οὐρανίαις εὐδόκησον προσθείαις τῆς σε τοκοῦσης μητρὸς, καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν μαρτύρων, καὶ πάντων ἁγίων σου.

Γράμμα, περὶ τοῦ πῶς καὶ διατί τὰ τῶν παραιτήσεων, τῆς πρώτης φημί καὶ δευτέρας, ἐγένοντο.

Τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας τὸ πρῶτον ἐπὶ μὲν τετραετία γενόμενοι, ἀνθρωπῶ τοῦ Θεοῦ, ἐγκρατεῖς ὡς ἠρώτησας, τοῦ ἁγίου μου αὐτοκράτορος μὴ ἐνδημοῦντος τῇ τότε τῇ βασιλίῳ τῶν πόλεων ἀλλὰ περὶ τὴν Ἐὐ τὰς διατριβὰς ποιουμένην ἰσχυρατείας κατοπειγούσης ἕνεκεν τῆς ἀπολυθείσης παιδείας ἀπὸ Θεοῦ ὀρθοδόξοις δι' ἀθέτησιν προσταγμάτων εὐαγγελικῶν καὶ ἁγίων νόμιων, τῆς ἀνυποστάτου φημί βαρβαρικῆς ἐκδρομῆς καὶ κινήσεως. Ἐνθεν μὴ ἔχων τὸν ἀντιλαμβανόμενον εἰς τὸ τὴν κληρουχίαν ἰθύνειν Χριστοῦ πρὸς τὰς εὐαγγελικὰς καὶ νομίμους φωνὰς καὶ νομᾶς, ὅμοις ὡς δυνατόν μοι διωρεῖ καὶ χάριτι τοῦ Σωτήρος μου πρὸς τὸ δοκοῦν μοι θεάρεστον καταναγκάζειν οὐ κατενάρχουσαν λαϊκοὺς, ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ μονάζοντα, καὶ ταῦτα πληθύνοντων ἐκάστοτε τῶν ἀντικειμένων μοι, καὶ ἐνευθευόντων ἀφανῶς τε καὶ προφανῶς, τιθέντων μοι σκάνδαλα ἐχόμενα τρίβους σκαιοῦσα σατανικῆ, καὶ λόγουσ ὅτι πολλοὺς παραινόμεους κατ' ἐμοῦ τεκταινόντων, μὲ καὶ μόνῃ τῇ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐτρεφόμενῃ ἐλπίδι καὶ ἀντιλήψει ὡς ἂν τοῖς ἀνθισταμένοις κακῶς μεταμέλεια ἐπικάμψῃ, καὶ φόβος Θεοῦ καὶ ἀλήθεια παυσανέτους ψευδολογιῶν καὶ διαβολῶν, ὧν ὁ τοῦ ψεύδους πατήρ ταῖς αὐτῶν ἐνσπείρει ψυχαῖς: καὶ μᾶλλον εἰ καὶ ὁ κραταῖος αὐτοκράτωρ μου πρὸς τὴν βασιλεύουσαν ἀναξούζει τυχότερον, κἀντεῦθεν ἐξεταστικὸς φιλαλήθης καὶ φιλοδίκαιος καὶ φιλόθεος, καὶ ταῦτα πρὸς βασιλείου περιωπῆς ἐκφερόμενος, οὐκ ἀσβεῖς ὀλέσει: καὶ μόνον καὶ πάντα τὰ χεῖλη τὰ ὄβλια φημιωθήσονται, ἀλλὰ καὶ τὰ θρυλλούμενα (sic) μάτην δαίμονιῶδες ὑπόδολῆ, ὡς ἀπὸ πυρὸς ζωῦρα πτερωτὰ φλογισθήσονται. καὶ τὴν ἐκδίκησιν εὐ μόνον τῶν παρῆλυ-

(3) Forte ἀποζευχθείην vel ἀποζευχθείημεν.

θόστων ἐκείθεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίληψιν πρὸς τὰ πρόσω ἐντελέη καὶ διηνεκῆ καὶ ἀκράδαντον, πρὸς ἅπαν ἐθάρσυν, καὶ ἔγχειρσιν καὶ καταπλουτεῖν με θεάρεστον. Καὶ τὴν μυγίσσασαν πρὸ πολλοῦ εὐαγγελικὴν καὶ κανονικὴν τῶν νομίμων ἀγίων θεσμῶν, λαϊκοῖς καὶ μονάζουσι καὶ παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι· ἐξ ὧν εἰς ἀγχλωσίαν, ὡς ἔφη, καὶ ὑβριν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν ζημίαν ὑπεριούσις ἐξεδόθη λαός. Ἦν ἀλλοτρόπως ῥυσηῖνα· καὶ τῆς πρὶν εὐτυχίας, ὡς ὅτε ἠῤῥαξεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ κεφαλὴν τῆς τῶν πιστῶν κληρουχίας, ἐξυψωθῆναι καὶ εὐημερῆσαι καὶ κραυνοθῆναι δι' ἐπινοίας καὶ ἐπιχειρήσεως ἀνθρωπίνης παντοίας ἀδύνατον εἶ μὴ διὰ μετανοίας εἰλικρινοῦς καὶ ἀνοθεύτου ἐπιστροφῆς πρὸς Θεόν, καὶ συντηρήσεως τῶν θείων Εὐαγγελίων καὶ νόμων, ὡς ὑνειδιζόμεθα πρὸς τῆς Θείας Γραφῆς. « Αὐτοί, » φησὶν, « οὐκ ἔμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ γὰρ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. Καὶ ὁ λαός οὐκ ἀπεστράφη ἕως ἐπλήρη. » Καὶ, « Εἰ ὁ λαός μου ἤκουσέ μου, ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπείνωσα. » Καὶ, « Ἐπιστράφητε πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς. » Καὶ, « Μὴ φητίνη οὐκ ἔστιν ἐν Γαλααθ, ἰατρός οὐκ ἔστιν ἐκεῖ; Διὰ τί οὐκ ἀνέδθη ἴασις θυγατρὸς λαοῦ μου; » καὶ ὅσα τοιαῦτα θεσπίζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἐξυπνισμόν καὶ ποιμένων καὶ ποιμνίων, καὶ ἀπειλὴν καταφρονητῶν. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, ἀλλ' οὐ τὴν φροντίδα τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ καὶ αὐτὸς ἀναδέδαγμα, εἰ μὴ τὰ τοιαῦτα καὶ φρονεῖν καὶ διδάσκειν καὶ ὑπὲρ τούτων προκινδυνεύειν, καὶ ὡς ἐγένετο; Ἀλλὰ τὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πρὸς τῆ ὀρθοδοξίᾳ ἦσαν τὸ κατ' ἐμὲ, καὶ ῥυτίδος καὶ σπίλου παντὸς ὑπερέτερον ὁρᾶσθαι τῷ νομφίῳ αὐτῆς καὶ Δραπέτῃ· ὃ καὶ ποιμεῖν παντὶ, ἀλλ' οὐ μισθωτῷ ἀναπολόγητον ὄφλημα. Ἀλλὰ βαθαί! συμπτωμάτων τῶν παρ' ἐλπίδα τινῶν, ὡς ἔοικεν, ἐρηθοῦζῳ κλήσει σεμνονομένων. Χεῖλη, δὲ δόλια ἐν καρδίᾳ ἀναδύζονται κακὰ καὶ πόρρω Θεοῦ. Καὶ γὰρ ὅτι τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν ἐπιλάμψαι, διὰ τῆς τῶν θείων θεσμῶν ἐκζητήσεως καὶ ἀνανεώσεως εὐελπίς ἡμῶν τῇ ἐπελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἐκ τῶν συκοφαντικῶν ἀρρήτων ἁγίων ἀναπνεῦσαι, τότε μάλλον τὰ θεοστυγῆ τῶν διαβολῶν κεκραταίνονται κατ' ἡμῶν, ἀπορράγντων μου οὐ μόνον τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν διὰ τὸ ζηλότυπον, ἡεὶ μὴ, πρὸς τὰς ἠρέξεις διεκείμην ἐκάστου, πρὸς δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸς μαρτυρήσει μοι· ὅθεν καὶ σύνοδον καθίσαντες τῆς ἐκκλησίας ἐντὸς κατ' ἡμῶν, καὶ ζητήσεις σκεψάμενοι, ὡς εἰ πρὸς ταῦτα μὴ κατανεύοντα εὐρωσι, μηδὲ αὐτοὶ πατριάρχου εἰς ὁμολογήσωσιν. Ἡμῶν δὲ τὰ τούτων ζητήματα μὴ ἀγνωσάντων ματαίαν πρόφασιν εἶναι, κάλυπτον ἀπωσαμένου αὐτοὺς τοῦ μὴ ἀνελεῖν πρὸς ἡμᾶς, τοῦ ἀκόμματος ἀστοχῆσαντες πρὸς τὸ ἔργον χωρὶς ἀφορμῆς τοῦ ἐξῆσαι ἐχώρησαν παρὰ πᾶσαν ἀλήθειαν τῆς Ἐκκλησίας ἡμᾶς, ἀπροσνάγγον ὀφείμενοι τὸν πλησιάζειν καὶ συλλαλῆσαι ἡμῶν ἐξ αὐτῶν συμφωνήσαντες. Ἔτι μὴδὲ βασιλεὺς τὸ τυ-

Λ ac divitias cumulatoremi mihi et disciplinae evangelicæ canoniceque qua jamdiu multum laborabat, necnon laicis, monachis et toti Ecclesiæ plenitudini : ex quo populus peculiaris, ut dixi, in captivitatem, in animæ contumeliam, et corporale damnum traditus : qui alio modo redimi, et in primam felicitatem, quam habebat cum lucerna Dei luceret supra caput hereditatis fidelium, restitui, erigi et confortari non poterat, nisi per sinceram pœnitentiam, et puram conversionem ad Deum, ac per observationem divinorum Evangeliorum et legum : qua ratione a divina Scriptura exprobalur nobis. « Ipei, ait, non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus ; » et : « Populus conversus non est donec percuteretur ; » et : « Si populus meus audisset me, si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliasset ; » et : « Convertimini ad me, et convertar ad vos ; » et : « Numquid resina est in Galad, et medicus non est ibi ? quare non ascendit curatio filia: populi mei ? » et quæcunque similia Spiritus sanctus valiciniatur ad suscitacionem pastorum et ovium, et ad comminationem despicientium. Qua de causa enim Ecclesiæ Christi curam susceperim, nisi ita sentiam et doceam et pro iis periclitari, quod accidit, utque curem ea quæ Jesu Christi et Ecclesiæ ejus sunt ad sanam doctrinam statuendam pro viribus meis, quo ipsa omni macula et sorde superior sponso suo et Domino appareat, quod indispensabile officium est cujuslibet pastoris nisi mercenarius sit. Sed o inexpectatam calamitatem ! a quibusdam inductam qui de orthodoxa vocatione palam gloriabantur, sed intus et in corde labia dolosa proferebant et procul a Deo erant. Cum enim per divinarum legum perquisitionem et renovationem, mutationem in melius fore speratam in adventu imperatoris, ac me a sycophantiis et calumniis respiraturum esse confiderem, tunc maxime Deo odiosæ illæ calumniæ invaluerunt contra me, avulsis a me ob invidiam non modo fratribus et comministris, quia non pro singulorum cupiditatibus affectus eram, sed secundum veritatem et justitiam Dei, ut ipse mihi testis erit. Quare coacta est in ecclesia contra me synodus, ac quæsitæ conditiones sunt, ut si secundum eas munus patriarchæ obire nollem, me illi patriarcham esse negarent. Cum nos vero has quæstiones vanum prætextum esse non ignorarem, ac ideo ipsos repelleremus ne nos convenirent, cum a seopo suo lapsi essent, sine prætextu ad nos pellemos et abdicandos processerunt præter omnem veritatem, neque extra Synagogam suam fecerunt, atque uno consensu me a colloquio suo cohibuerunt. Et adhuc quidem neque imperator neque aliquis comministrorum mihi subveniens eorum consilio obstitit. Tunc res humanas deslebamus, quo pacto nos homines Deum ob oculos non ponimus in quibus contra veritatem agimur ; iis qui nos oderant in regia congregatis cum lætitia,

ut calumnias et approbria mea confirmarent et abdicacionem illam iniquam quasi pro more factam et legitimam ostenderent : qua de re ipsa veritas dicit, « Ut omnis qui occidet vos arbitretur obsequium se præstare Deo ; » cum nemo tunc eo accedere auderet, nisi solum ii qui vana et mendacia tuebantur, lignariis ecclesie intus indique confluentibus, ac magna voce contumeliis, probris et anathematis contra nos utentibus : vel sero tandem unus ex senatoriis ad nos accessit, ac clamorem episcoporum, eaque que contra famam nostram evulgata fuerant, que sane consistere non poterant utpote vana et mendacia, ut novit is qui cum justitia judicaturus est universam terram, acerbè renuntiavit, nos forsasse perterritificare curans, ac si certo scivisset nos objectorum scelerum reos esse, et quasi miseratus calamitatem nostram, et veritus ne condemnationem pateremur, abdicacionem a me postulabat, ut tolerabiliorem : ac si quis quempiam occidere gestiens, ex specie commiserationis, caput ejus præcidendum esse pronuntiet. At nos diximus : Præstantissime domine, cum injuste nobiscum agatur, atque horum criminum nobis conscii non simus, sententiam expetimus judicam qui Deum præ oculis habeant. Et quomodo abdicacionem dabimus ? Quod si auctoritate compulsi dare cogamur, in communi tribunali veritas non confutabitur, quando Deus ullionum libere aget : unum certe ex oblatis contra nos, ut dicis, criminibus, non modo sufficit ad unum et solum, sed etiam ad totum episcoporum cœlum ex Ecclesia pellendum ; si quidem auditores mendacium veritati præponant. At periculum est, inquit ille, ne te condemnato, qui a te ordinati sunt inter laicos abjiciantur. Nos vero contra. Hæc vera simulatio est, diximus, nam qui a nobis lædendis non abstinuerunt, quomodo aliis parcent ? Ut autem ille vir privarius nihil perfecit, etiamsi bis et sæpe exierit, nemine comministrorum vel clericorum vel hegumenorum his omnibus diebus ad nos accedere audente, excepto tantum episcopo Gangrorum, quicum rem communicavi ; ac hieromonachi assidue hortabantur, utpote qui viderent hujusmodi incendium contra nos ab omnibus excitatum, ut a cœpto desisterem et abdicarem. Nam dicebant : Si quidam tecum reperirentur ex episcopis qui veritatem propugnarent, et si mandatum canonicè accepisses, tu insistere deberes ac judicium postulare iis qui abdicacionem peterent ; at quando a senatorio viro id præstatum, considera quæso, quis eorum qui ante te ab Ecclesia ejecti sunt, quique et verbo et vita magni viri fuerunt, teque præstantiores, canonicè, et non ex auctoritate sæculari dejectus fuerit ? Quamobrem Deo tua committens, qui venturus est res nostras judicare, abdicæ et recede, ne quidam ex conjuratis ad graviores syeophantias progressi multorum animabus et suis etiam damnum inferant. Hæc Deo teste causa fuit cum prioris tum posterioris abdicacionis, hæc conspiratio

Αχόν, μηδὲ τις τῶν συλλειτουργῶν ὑπάδων τὸ βούλευμα τοιοῦτον κρίνας ἀντέστη. Ἐκατανίσταμεν τὰ ἀνθρώπινα, πῶς μὴ πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἄνθρωποι τιθῆμεθα καὶ θεὸν ἐν οἷς κατὰ τῆς ἀληθείας φερόμεθα, τῶν μισούντων τὰ ἀνακτόροις ἀθροισζομένων ἐν εὐφροσύνῃ, εἰς τὸ τοὺς ἐκ διαβουλῶν καθ' ἡμῶν μώμους συστήσαι καὶ κραταιῶσαι, ἵνα τὴν ἀδικον ἐκδόλῃν ὡς συνήθη, καὶ νόμιμον ἀποδείξωσι, καθὰ περὶ ἴων ἢ αὐτοαλήθεια, « Ἴνα πάς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς δόξῃ λατρεῖαν προσφέρειν τῷ θεῷ, » μηδενὸς πλησιάζουσι τολμῆσαντος ἔκτοτε, μόνον δὲ τῶν φυλασσομένων τὰ μάτια καὶ ψευδῆ ξυλωτῶν τῆς ἐκκλησίας ἐντὸς συντρέχόντων ἐκάστοτε καὶ λοιδορίας καὶ ὕβρισι καὶ ἀναθεματισμοῖς καθ' ἡμῶν χρωμένων μεγάλη φωνῇ ὑψὲ δὲ καὶ μόλις ἐνδὸς συγκλητικῶν πρὸς ἡμᾶς ἀνελθόντος, καὶ τὰ τῆς κραυγῆς τῶν ἀρχιερέων καὶ τὰ ψημιζόμενα κατὰ τῆς ἡμῶν ὑπολήψεως ἀνοπήσασα καὶ μάτια γαί ψευδῆ, ὡς οἶδεν ὁ μὲλλον κρίναι πᾶσαν τὴν γῆν ἐν δικαιοσύνῃ, ἐμβριθῶς διεξεσχομένου καταπλήξαι τάχα ἡμᾶς καὶ φοβῆσαι, ὡς εἴπερ ἐργάτην ἀναμφιβόλως ἠπίστατο τῶν ψημιζομένων ἀνομημάτων τῆ ὑπολήψει ἡμῶν, καὶ ὡς οἰκτεῖρων τάχα τῆς συμφορᾶς μὴ καθαίρεισιν πάθωμεν, ἀπήτες παραίτησιν τὸ τάχα κρυφότερον, ὡς, εἴ τις κτεῖναι τινα σφαδάζων θυμῷ συμπαθείας προσχίματι δῆθεν, μόνον τούτου τὴν κεφαλὴν ἐκτεμεῖν ἀποφύνηται. Ἄλλ' ἡμεῖς, κυρὸς ὁ μεγας, εἰπόντες τῷ ἀρχοντι, ἀδικούμενοι, ὡς μηδὲν τῶν συκοφαντουμένων εἰδότες, κρίσιν ζητοῦμεν παρὰ κριτῶν θεῶν ἐχόντων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ πῶς παραίτησιν δώμεν ; Εἰ δὲ δώμεν δυναστεύμενοι, ἐν τῷ κοινῷ κριτηρίῳ οὐκ ἐλεγχθήσεται ἡ ἀλήθεια, ἥνίκα παρῶσιάσασα θεὸς ἐκδικήσῃ, ἐνδὸς τῶν ψημιζομένων ἀτόπων παρὰ πολλῶν, ὡς μανθάνομεν, ἀπὸ σοῦ καθ' ἡμῶν, οὐχ ἕνα καὶ μόνον, ἀλλ' ὅλων ἀρχιερέων δυνάμενον ὀρμηθῆν τῆς Ἐκκλησίας ἐξῶσαι, εἴ γε τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος οἱ ἀκροαταὶ προσιμῆσουσιν ; ἀλλὰ μὴ τῆ σῆ καθαίρεισι, φησί, καὶ οἱ ὑπὸ σοῦ χειροτονηθέντες τοῖς λαϊκοῖς κριθῶσιν ἀπόβλητοι. Σκήψις ταῦτα, ἀντείπομεν. Οἱ γὰρ ἡμῶν μὴ φειδόμενοι ἀδικεῖν ἑτέρων πῶς φείσσονται ; ὡς δὲ ὁ ἀρχὸν μηδὲν λαθῶν, καὶ δις καὶ πολλαῖς ἀπήλασε, μηδενὸς τῶν συλλειτουργῶν μηδὲ τῶν τοῦ κλήρου, μὴ ἡγνουμένου πρὸς ἡμᾶς παραβάλλειν τολμῶντος ἐπὶ τοσούταις ἡμέραις ἐκτὸς τῶν ἀρχιερέων ἐνδὸς τοῦ τότε Γαγγρῶν ᾧ κοινωσάμενοι περὶ τὴν παραίτησιν δι' ἴν καὶ ἠναγκαζόμεθα καὶ ἱερομονάχων προσκαρτερούντων δι' Ἐκκλησίας, καὶ τὴν ἐξαφθείσαν ὀρώντες ἐξίφνης τοσαύτην πυρκαϊάν καθ' ἡμῶν παρὰ πάντων καὶ ἐκπληττόμενοι ἐνδοῦναι ἡμᾶς τῆς ἐνστάσεως συνεβούλευσαν. Εἰ μὲν εὐρίσκοντο λέγοντες καὶ τινὲς μετὰ σοῦ ἀντεχόμενοι τῶν ἀρχιερέων ὑπὲρ ἀληθείας θεοῦ καὶ κανονικῶς ἐδέχου μηνύματα, καὶ αὐτὸς ἐνίστασθαι ὄφειλες καὶ κρίσιν ζητεῖν τοῖς ἀπαιτούσι παραίτησιν. Ἐπεὶ δὲ παρὰ συγκλητικῶν, ὄρα τις τῶν ἐκδιωχθέντων ἀδικῶς τῆς Ἐκκλησίας πρὸ σοῦ, καὶ ταῦτα λόγιφ καὶ βίφ μεγάλων, καὶ ὑπὲρ σὲ ἀσυγκρίτων, κανονικῶς ἐξεδίχθη, ἀλλ' οὐχὶ ἐξυυσιαστικῶς. Διὰ τοῦτο θεῷ

πιστεύσας τὰ κατὰ σὲ καὶ αὐτὸς τῷ ἐρχομένῳ τὰ ἡμέτερα δικαιῶσαι παραιτησάμενος ἕξει, μὴ καὶ πρὸς βαρυτέρας τινὲς τῶν μηχανορραφῶν συγκοφαντίας χωρήσαντες, πολλῶν ψυχῶν καὶ τὰς ἑαυτῶν καταβλάψωσι. Αὕτη ἐπὶ Θεοῦ μάρτυρ τῆς παραιτήσεως τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἢ συσκευῆ καὶ ὑπόθεσις· εἰ καὶ τὰ τῶν κατηγορουμῶν ποικίλα καὶ ἄνισα. Ἐπεὶ δὲ (1) οὐ δημοσία νόμιμον, ἀλλὰ καὶ οἴκοι τοῦ ἐράσθαι (2) καὶ εὐλογίαν διδάσκον τοῖς τυχοῦσιν ἀπαίρειν ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἅπερ οὐδὲ τῷ θυσσεῖ καὶ τῷ τῶν φυλασσομένοις (3) τὰ μάταια καὶ ἀκαταστάτους (4) πυστῶς ἐπετίμησαν. μὴ ἑαυτοὺς ἀπαρτύνειν καὶ ἀθεσμα, τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ ἀνθρώπων ἀιθούμενοι ἀπειριπίσειν θαρρόυσι τῷ ἀκανόνιστον. Ἐπεὶ δὲ πρὸς τῶν θείων Θεσμιῶν ἐπαράτοις καὶ ἀκαταστάτους ἑκκλησίας Χριστοῦ, τὰς κεφαλὰς καὶ κανόνα δεξάμενοι, καὶ τὸν ἀκατάστατον μνήμη πατριάρχην τῆς ἑκκλησίας ἐμολογητὴν κῦρον Ἰωσήφ παρανόμως ἀποκαταστήσαντες τῆς μανίας τῶν σχιζομαχῶν καὶ ἀκαταστάτων νοι, καὶ ταῦτα μετὰ τῆς ἐκκλησίας εἶδεν ὁ ἥλιος. Ἀναμείναντες ἐπὶ τῆς ζητήσεως τινὰ τῶν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὄντων καὶ πόρρον τὸσαῦτα καθ' ἡμᾶς ἐκτελέσαντες καὶ μεθ' ἡμῶν τὸν συλλυπούμενον Θεὸν ἐκτελέσαντες, ἵνα καὶ κρίσιν αὐτὸς τοῦ δι' ἐμὲ ἐκτελέσει καὶ κρίσιν μου, καὶ ἵνα καὶ ἡμῶν καὶ μᾶλλον ὡς ἐκτελέσει καὶ κρίσιν μου, καὶ ἵνα καὶ ἡμῶν καὶ μᾶλλον ὡς ἐκτελέσει καὶ κρίσιν μου.

exstitit : etiamsi accusationes varix et dissimiles essent. Quia vero non publice solum, sed domi etiam ab interrogando, benedicendo et docendo nos coerceri jubent episcopi, quo neque impium Georgium, neque lignarios vana et mendacia tuentes prohibuerunt, nihil veriti quod contra canones et leges agant, neque iudicium Dei formidantes, nec homines reveriti, verum illi nos audent de violatis canonibus accusare, qui hominibus secundum divinas leges execrandis et alienis ab Ecclesia Christi capita submiserunt, et ab iis legem acceperunt : et qui felicis memoriæ patriarcham Ecclesiæ Christi et confessorem dominum Joseph, quoad facultas et insania eorum tulit, schismaticis illis traducendum dimiserunt : etiam post mortem eius, quod nunquam antea sol viderat : cum tanto tempore perseveremus quærendo quempiam eorum qui Deum ante oculos habent, ut conquiramus quomodo tantum contra nos infremuerint, ac nomen inveniamus condolentem vel consolantem, ut iustum iudicium exquiramus : effundam ego in conspectu ejus qui pro me crucifixus est orationem meam, et tribulationem meam ipsi renuntiabo ; cum maxime malitia augeat, ac impudenter nobis vel respirationem intercludat, ut ita dicam, ita ut neque celebrare, neque benedicere, neque docere quempiam ea quæ ad salutem spectant concedat. Nostra itaque, Domine Deus universorum qui in Trinitate cognitus es et celebraris, quo volueris procedant, intercessionibus ejus quæ ineffabiliter et immaculate corpus præbuit uni ex sanctissima Trinitate, et omnium a sæculo Dei cultorum qui similia passi sunt.

ἄσποτα καὶ θεῖ τοῦ παντός ἐν Τριάδι γνωσκόμενος τῆς ἀρρήτως καὶ ἀρρύπατως σωματωτάτης τὸν ἐκτελέσει καὶ κρίσιν μου, καὶ ἵνα καὶ ἡμῶν καὶ μᾶλλον ὡς ἐκτελέσει καὶ κρίσιν μου.

patriarchatus Athanasii non... Chumnus, in... sede...

ποιουμένοις, ἐξέτασιν ἔνθεν ὡς ἂν καὶ φροντίδας καὶ ἀμαρτίας ἐκλυτρωθῶμεν. Τῶν γὰρ λίαν βιβίων τὰ ἀκουσθέντα ἄπειρ καὶ πρώην ἀνέφερον ζητῶ καὶ τανὺν τηρηθῆναι τῶν δύο ἓν ἢ τηρηθῆναι παρὰ τῆς ἐκ Θεοῦ βασιλείας σου τῶν ἀμφοτέρων τοῦ κατηγοροῦ καὶ καθ' οὗ ἡ κατηγορία, ἢ ἐμπιστεύσασθαι τοῦτο ἡμῖν ὀλίγων τινῶν παρουσίᾳ κατακοῦσαι τῶν ἀμφοτέρων. Ἀναχωρῆσαι γὰρ ἄλλως ἐν τῇ λαχούσῃ κάκειν ἀτύμφορον καὶ ἡμῖν.

Γράμμα σταλὲν τῶν ἐπὶ τῶν δεήσεων περὶ τὰς ψήφους ἃς πεποιθήκασι διὰ τὸν Κυζίκου ὅπως ποιοῦσιν αὐτὸν πατριάρχην.

Ὁ συνεχῶς στελλόμενος πρὸς ἡμῶν εἰς προσκύνησιν, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ τοῦ κρατίστου καὶ ἀγίου μου αὐτοκράτορος, ὡς ἔθος ἐλθὼν πρὸ καιροῦ καὶ προσκυνήσας, καὶ ἐξεληθὼν ἀνέμωθε πρὸς τινῶν ζητησάί σε τὸν ἀγιὸν μου αὐτοκράτορα φωνηθῆναι τοῦ ὑποστρέψαι τὸν ἀδελφόν, ἕνεκεν τοῦ ἐρωτησῆαι πῶς τὰ περὶ τῶν ψήφων ἐράνη ἡμῖν, καὶ εἰ ἀπεδοίχθη, καὶ τί ἐλάλησαμεν περὶ τούτου καὶ τὸ μὲν ψήφους προδοῦναι ἢ μὴ προδοῦναι, ἡμεῖς ἕως νῦν ἐπὶ μάρτυρι τῶ Θεῷ οὔτε ἠκούσαμεν, οὔτε εἰπεῖν πεφροντίκαμεν. Τί τοίνυν εἰ καὶ τὸν τῆς ἀντιλήψεως σου μὴ ἴσμεν σκοπὸν, τίνος χάριν ὀρέγη μαθῆναι, τοῖς ἡμῖν τὰ περὶ τῶν ψήφων δοκεῖ ἐν καρδίᾳ, καὶ τί καὶ λαλήσομεν; Ἀλλὰ γὰρ ὡς περὶ σοῦ λογιζόμενοι πάντῃ καλὰ θεῖα ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπινα, καὶ τοῦτο τῶν τι συνοισόντων εὐρεῖν, ἔραν τοῦ εἰς γινῶσιν ἐλθεῖν κεκρίκαμεν καὶ μᾶλλον παρορμηθέντες πρὸς τῶν λογίων τοῦ Πατρὸς, ἐτοίμους εἶναι διδόναι ἡμᾶς θεσπιζόντων (sic) λόγον αἰτοῦντι παντὶ περὶ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐν ἡμῖν περὶ τῆς ἅπας λόγος καὶ ἄπειρ μυστήριον, ἐν καὶ τοῦτο καὶ τῶν τιμιωτέρων τὰ τῶν ψήφων φημί λογιζόμενοι. Τῆς πρὸς αὐτοὺς πνευματικῆς δωρεᾶς καὶ εὐεργεσίας καὶ ἐλπίδος καὶ χάριτος ὡς ὀρεγόμεθα καὶ φρονοῦμεν καὶ εὐχόμεθα περὶ τούτου, καὶ λέγομεν ἀριδύλως γνωρίσαι σοι τὸ ἐφετὸν καὶ ἡμῖν λογισθῆναι, ὡς ἐνὸν ἰδιωτικῶς ἐχαράξαμεν. Καὶ εἰ προτραπῶμεν, καὶ πέμψομεν, ἃ τῇ ἐνούσῃ σοι ἀξιούμεν παιδεύσει τε καὶ συνέσει διεξελθόντα, εἰ μὲν συναντήσαν τῷ μεγαλείῳ τῶν ψήφων, τὴν ὑμετέραν εὐρήσεις συναίνεσιν καὶ διὰθεσιν καὶ διακρίσιν, δηλώσεις ἀπεριφάνως· εἰ δὲ πῆρῶ τοῦ πρέποντος, οὐ γὰρ πάντων ἡ γνώσις, ἐν ἀγάπῃ τοῦτο ἡμῖν γνωρισθῆναι, κἀντεῦθεν ἡμῖν καὶ συντηρηθείης πρὸς τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγάπης, ὕγιης τε καὶ πολυχρόνιως, ὃ δεξάμενος καὶ ἀναγνώσας, ἰσπότην ἐκπέμψας μετὰ σπουδῆς, λαμβάνει καὶ ὅσον ἡμῖν ἐφάνη πρὸς τὰς ψήφους ἀρμόδιον ἔχον οὕτως.

Ἔδει τοῖς τὴν ἐκλογὴν ποιουμένοις πιστοῖς (1) τοῦ, ὃν εἰς τύπον ἔχειν Χριστοῦ, οὗ κατηξίωνται μόνου καὶ πρώτου ἀρχιερέως καὶ θύματος, μὴ ὅλως ὀρέξει καὶ διακρίσει ἀνθρωπίνῃ ἐπιχειρεῖν, νέμεισιν ὡς εἰδότας τὴν ἀνω « Ἐθασίλευσαν γὰρ ἑαυτοῖς καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, τῆρξαν καὶ οὐκ ἐγνώρισάν μοι »

(1) Vitium.

A gligenter agunt, culpas et cogitationes redimendas curat. Valde dolens audita montis instar sustinuit, et nunc cupio ut ex duobus alterum cures : vel per divinum imperium tuum hæc duo, et reum et accusationem de eo audire eligas ; vel nobis coram paucis quibusdam hæc duo querendi curam committas ; aliter versaberis in incertis et illi et nobis noxiis.

Epistola ad magistrum libellorum supplicum de electione qui patriarcha creatus fuerat episcopus Cyzici.

Vir a nobis perpetuo in venerationis officium missus, o homo Dei omnipotentis ac sancti mei imperatoris, ex more ad tempus progressus, acque veneratione, egressus a quibusdam audivit te sanctum meum imperatorem adire curavisse, ut fratrem moreris, ad audiendum modum quo nobis quæ ad suffragia spectant apparuerint, an etiam innoverint, ac quid de hoc dixerimus. Et suffragia quidem processisse vel non processisse, nos usque adhuc, teste Deo, minime audivimus, nec aliquid dicere curavimus ; cum autem mentis tuæ scopum non noverimus, nescimus cujus gratia audire cupias, quoniam modo nobis quæ ad suffragia spectant in corde videantur, sive etiam quæ dixerimus. Attamen, utpote de te cuncta honesta sive divina sive humana sentientes, illud etiam ex utilibus aliquid inveniri, quod sic ad agnitionem venire cupias, dijudicavimus. Et aliunde patris præceptis moniti paratos esse nos reddere jubentibus cuicumque petenti rationem de spe quæ est in nobis : de qua omnis sermo et omne mysterium, et in unum in primis observandum dico in his quæ ad suffragia spectant, de his spirituale donum et benevolentiam et spem et gratiam a nobis exoptari, et sentimus et jactitamus, palamque dicimus nos agnovisse a te mandatum et a nobis excogitatum, quantum licet privatim inscripsimus. Quod si jussis obtemperaverimus eaque miserimus quæ scientiæ ac prudentiæ tuæ digna reputamus, si quidem suffragiorum magnitudini accomodentur, tuum adaperies assensum, consiliumque ac mentem palam ostendes ; sin autem extra congruum, non nobis enim cunctorum scientiæ, illud in charitate nobis speries, et unde nobiscum maneat ex Dei charitate salvus et longævus, qui re accepta notaque, studiosè equitem misisti ut quidquid nobis visum est de suffragiis sese congruenter habere suscipiat.

Oportebat viris electionem agentibus discipulis ejus, quem exemplar habebant, Christi, quem solum et primum pontificem et hostiam digne arbitrantur, ullo omnino modo consillis judicisque humanis inniti, utpote superne vindictæ haud inscii : Sibimetipsis regnaverunt, non autem per

me, imperaverunt ac mihi non innotuerunt : sed corde uno et anima una, quem ex pia assiduaque prece a Deo electum judicaverunt, a Dei viris fidenter accipi, et tunc perfectam et ab omni jurgio immunem esse acceptationem a nobis cogitari, et a Deo electionem, ipsi soli duplicis salutis spes etiam committentes et non fluctuantes; illud vero revera fidei finis prudentiaque ac humilitatis. Ut enim a verbi præconibus, utpote novimus, statutum est, nonne illud lucramur tunc, nos electioni a Deo factæ, ab humanis immunem vacuumque cogitationibus et consiliis non contradicentes, prudenter fugientibus, etiam iis quibus divina statuere contigit, nempe conscientia non carpi, falsos etiam Dei ministros sive repellentes sive accipientes? Quod enim nescierunt ipse Deus pro merito accipit vel repellit. Quis enim mentem Domini novit unquam, aut fuit ejus consiliarius? Opere ostendentes nos credere quod in omni terra judicia Dei, quod etiam, non sicut videbit homo, ita videbit Deus. Sic autem placato, ut dixi, magno illo ac mirando sibi in gloria complacente Deo, minime vero incertis quorundam consiliis paulisper commoto, omnino autem hac agendi ratione. Sive autem deinceps ex omnibus qui a Deo gratiam susceperunt fidelibus, veluti ex terra veritate orta, nullus contradixerit quod e caelo justitia prospiciet, aut etiam quod, omnem utilitatem præbente Christo, fidelibus omne donum indeficientis benedictionis scaturiet, ex precibus a Deo jussis supplicationibusque ab ipso datis perpetuo incrementis; sive potea alicubi quæcun- que nefanda et infausta adversus pastorem proferri acciderit (ab injuriis enim immunem esse solius Dei, qui dicere volenti non dat), ex his viri potestate fruente talia spernant, utpote incredulitatis perditionisque xizania, sive ignominie damnationisque æternæ, sive etiam corruptorum membrorum quibus Ecclesiæ corpori incurabilis putredo communicatur, pro iis qui a tam fædo turpique tabo semper audire gestiunt. Ita vero, ut judicio non ad alium spectante nisi ad illum qui omnem terram in justitia palam, æquæmagis- que cum potestate est judicatorus : coacto igitur a præposito totius Ecclesiæ cœtu, veluti vidente Christo et audiente, clarum atque manifestum peragendum est judicium, ac si interea condemnationis acta, extra leges et statuta, Dei in facie processisse videntur, et rigore et inflexibiliter repellenda, ullo omnino modo. Ecclesia excusationes accipiente, posteris tuitionis salutaris utilitatem stabiliri expedit. Quoad autem virum ejectum, nisi etiam insanuerit, emendationis suæ habenda est ratio; sin autem Dei misericordia contrarium acciderit, ac qui olim justum et verum et honestum et Deo gratum prosequutus est Satanas, exinde in cordibus penitus ingressus calumniatorum, turpe labum adversus pastorem, nec non injurias et infaustas inanesque voces emovere

ἀλλὰ καρδίᾳ μιᾷ καὶ ὁμοφροσύνῃ καὶ ἰκεσίᾳ εἰλικρινεῖ καὶ ἀόκνῳ τὸν θεοκρίτως ἐκεῖθεν κριθέντα ἀναμφιβόλως τοὺς τοῦ θεοῦ ὑποδέχεσθαι. Καὶ τότε πολλὴν καὶ ἀσύγκριτον εἶναι νομίζου ἡμῖν τὴν ἀποδοχὴν πρὸς θεοῦ καὶ ἀντιλήψιν, ἐπ' αὐτῷ τὰς ἐλπίδας καὶ μόνῃ τὰς τῆς διπλῆς σωτηρίας καὶ πιστεύοντας καὶ οὐ σαλεύοντας. Καὶ ὄντως πίστεως (σίε) πέρα καὶ συνέσεως τὰ τοιαῦτα καὶ ταπεινώσεως καθὰ καὶ τοῖς ὑπερέταις τοῦ λόγου, ὡς ἔσμεν, διεπέπρακτο, ὡς πλουτοῦντας τῇ τότε ἀναντιρρήτως ἡμᾶς τὴν ἐκλογὴν θεοπαρόχου, ἀνθρωπίνων ἐξηρημένῃ καὶ ξένῃ ἐπινοῶν καὶ ὀρέξεων, συνετῶς ἀποδιδρασκόντων, καὶ τῶν τὰ θεῖα λαχόντων οἰκοδομεῖν, τῷ μὴ ἀλῶναι ἐν συνειδήσει καὶ θεοῦ ψευδομάρτυρας ἀποκρίνοντες καὶ ἐγκρίνοντες; οὐ μὴ ἠδούσαν καὶ θεὸν ἐγκαίνειν ἢ ἀποκρίνειν πρὸς τὸ ἀξιόμα. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ποτὲ, ἢ αὐτοῦ ἐγένετο σύμβουλος; πιστεῖν ἐν ἔργῳ δεικνύοντες τὸ ἐν πάσῃ τῇ γῆ τὰ κρίματα τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ, οὐχ ὡς ἕψεται ἄνθρωπος, οὕτως ἕψεται καὶ θεός. Οὕτω δὲ καὶ παραιτούμενου, ὡς ἔσμεν, τούτου τοῦ μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ καὶ θαρρέτου εἰς δόξαν θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐπινοῖαις ἐπισφαλῆσι κραδαινομένου πιστῶς πρὸς τινῶν, πάντως ἐν τούτῳ. Εἴθε δὲ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐκ θεοῦ χαρισθεῖσι πιστοῖς, ὡς ἀληθείας ἀνατειλάτης ἐκ γῆς, οὐδούεις ἀντιρεῖ ὡς καὶ δικαιοσύνη ἀνακύψει ἐξ οὐρανοῦ, καὶ οὕτω χριστοῦ χρηστότητα χορηγοῦντος καὶ πιστοῖς πηγᾶσει πᾶν ἀγαθὸν εὐλογίας ἀνελλιπούς, θεοπειθῶν ἐξ εὐχῶν καὶ ἰκεσιῶν τῶν θεοπαρόχων πλουτιζομένης διηγεκῶς. Εἰ δὲ που ὄψε κατὰ τοῦ ποιμένου λαληθῆναι συμβῆ τῶν ὄσα τῶν ἀπευκταίων καὶ ἀπαισιῶν, τὸ γὰρ ἀνάλωτον πάθει μόνου θεοῦ, οὐχ ὑπερόντα τῷ βουλομένῳ λαλεῖσθαι. Ἐξ ὧν τοὺς κρατοῦντας ἐξ ἂν τὰ τοιαῦτα, ὡς ἀπιστίας καὶ ἀπολείας ζιζάνια, ἀτιμίας καὶ καταγνώσεως ἀπερᾶντου, καὶ μελῶν ψωριῶντων τῆς Ἐκκλησίας τῷ σώματι ἐνιέντων τὴν ἀθεράπευτον σῆψιν τοῖς ἀεὶ κνηθομένοις τὴν ἀκοῆν ἐν τοιαύτῃ ἀτίμῳ καὶ ἐφ' ἀμάρτη διαφθορᾷ. Ἀλλ' ὡς τῆς δίκης οὐκ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος οὕσης κρίναι πᾶσαν τὴν γῆν ἐν δικαιοσύνῃ, φανεράν καὶ δικαίαν καὶ δυναστείας μακρᾶν συγκαλουμένου παντός τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος παρὰ τοῦ κρατοῦντος ὡς ὁρῶντος χριστοῦ καὶ ἀκρωμένου ἐξάκουσον καὶ λαμπρὰν τὴν κρίσιν καθίξιν, καὶ εἰ μεταξύ τὰ τῆς καταδίκης θεημοῖς καὶ κανόσι θεοῦ κατενώπιον γυμνασθόντα ἐπικρατότερα δόξης ἐξωθεῖσθαι καὶ ἀφειδῶς καὶ ἀπαραιτήτως, μηδὲ τῆς Ἐκκλησίας ἀσμενιζούσης τὰς ὀπισσθήποτε παραιτήσεις, ὄνησιν τοῖς μετέπειτα ἀσφαλείας σωτηριώδους ποιῶν τῷ δ' ἐκβλήθῃντι, εἰ μὴ που καὶ μέμνη, μνωμένοις τρόπου μετάνοιαν. Εἰ δὲ ἐλέει θεοῦ τούναντιον ἐκβῆ, καὶ ὁ πάλαι ἐξαίτησάμενος τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ ἀμεμπτον καὶ θεοσεβῆ Σατᾶν, κἀνταῦθα ἐν ταῖς καρδίαις ἄλλοις εἰσδὺς τῶν συκοφαντῶν, τὴν δυσιώδη ὁδὴν κατὰ τοῦ ποιμένου ἠρεῦξάτω, τὰς ὕβριστικὰς καὶ δυσφήμους καὶ φληναφῶδεις φωνὰς, μὴ μαλακῶς τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δικαιότερον ἐπεξεργαζόμενοι ὡς ἐπὶ ὑβρεῖ θεοῦ, καὶ φειδῶς ἀπάσης ἀποστερή-

σομεν. Καὶ καθ' ἕσπον ἀγάπης καὶ ζήλου τοῦ πρὸς Θεὸν ἀπαράιτητος ὑπερλήτῃ τῆς πίστεως, ὡς ὅτι τὸν τυχόντα ἀρχιερέα, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῆς Ἐκκλησίας Θεὸν τὸν ἀνύψιστον ἐμωμίσατο καὶ ἐξύψρισεν, ἐκείθεν ἀναμφιδόλου καὶ τῆς φωνῆς, τὸ « Ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ, » καὶ τὸ ἔμπαλιν ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων τῶν ἐν ἀληθείᾳ φημί καὶ δικαιοσύνης καὶ πίστεως καὶ φρόνιμ Θεοῦ πρὸς ἡμῶν γινομένων. Ἀναλόγως συντηρηθῶμεν καὶ φρουρηθῶμεν καὶ ἀναχθῶμεν, ὡς καὶ ὄντας ἐν πάσιν ἡμᾶς Χριστοῦ, καὶ ἀκούοντες τοῖς ἔργοις τὴν πίστιν δεικνύοναι, καὶ τὴν σπουδὴν, ἐπαμάρτου διπλόης ἀπηλλαγμένους, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀνθρωπίνων ὁρέξεων, κἀντεῦθεν ἐνδίκῃ καὶ θεαρέστῃ θυμῷ τὰ ἡμῶν καὶ τὰ τῶν πέλας δικάζοντας.

Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα περὶ τῶν θεοκτόνων Ἰουδαίων, ἵνα ἐξέλθωσι τῆς πόλεως.

Ῥαψίκου τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως Συναχηρεῖμ στρατηγῶ ἰσχυροῦ ὀνειδισμοῦ κατὰ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ ἐμέσαι τολμήσαντος, ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Ἐζεκίας οὐ τὰ ἱμάτια μόνον διέβροξε, ζήλων ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλικὴν ἀποδύς ἐσθῆτα, ἡμφιάσατο σάκκον. Ὅθεν ἐπικαμφθεὶς ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τὰς ἑκατὸν ὑδροήκοντα πέντε χιλιάδας ἀνείλε τῶν Ἀσσυρίων. Πρῶτος δὲ, ἅγιε βασιλεῦ, πῶς ἀντιλήφεται ὁ Θεὸς Σαββαῖθ, ὅτι τὴν θεοκτόνον συναγωγὴν μὴ μόνον μέσον καθέζεσθαι παραχωροῦμεν τῶν ὀρθοδόξων, μωκτηρίζοντας τὰ ἡμέτερα, τὴν προσκύνησιν λέγω καὶ λατρείαν καὶ πίστιν τὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὰς εἰκονικὰς ἡμῶν εὐσεβεῖς προσκυνήσεις, καὶ ὅσα ἡ ἀγία καὶ ἁμωμος τῶν Χριστιανῶν πίστις πλουτεῖ μυστήρια· ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ δώρων πολλὴν αὐτοῖς τὴν ἰσχύον παρεῖχεν ὁ Βασιλεὺς, ὅτι εἰ τολμήσῃ τις τὴν Χριστιανῶν ἀπὸ ζήλου λαλῆσαι, τίς ὁ τῆς φυλακῆς ἐκείνου λυτρώσων; Περὶ δὲ τὴν Ἀρμενίων ὅσα ποιοῦσι τοὺς πλησιάζοντας ὀρθοδόξους, ἀισχύνομα: διηγήσασθαι, οἷδε Θεός· πλὴν ὅτι καὶ συναγωγὴν ἔχειν εἰς προσευχὴν οὐ κωλύονται. Εἰ δὲ τις τῶν κωλύοντων ὀρθοδόξων κἀκεῖ τολμήσῃ λαλῆσαι, οἱ ὀλίγων βασιλικῶν πολλὰ δυνήσονται οἱ Ἀρμένιοι. Ὅτι δὲ καὶ διὰ τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας τῶν Χριστιανικῶν ἄρξαντες πόλεων Ἰσμαγλίται, οὐδὲ σημαντῆρος ἤχον παραχωροῦσι Χριστιανοῖς, οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα χάριτι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν Χριστῷ βασιλείαν πλουτοῦντες κατεφρονήσαμεν, οὐ μόνον ποιεῖν ὅσα ἐποίησαν οἱ τῶν Ἰσμαγλιτῶν πρέσβεις, καὶ ταῦτα οὐδαμηνοὶ καὶ παρὰ τοιούτων ἀπεσταλμένοι, ἀλλὰ καὶ φανερώς ἐπ' ὑψηλοῦ ἀναβαίνοντες, ὡς εἶθις ἔχουσιν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν τὰ μυστῆρά αὐτῶν ἐκφωνοῦσι μυστήρια. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τολμώμενα, σσοκιάζουσιν οἱ ὀρώντες, καὶ οὐ γυμνῶς ἀναφέρουσι τῇ βασιλείᾳ σου, ἵνα τὸν ἑνθρόνον σου ζήλον ἐνδείξῃς διὰ ταῦτα. ἅγιε βασιλεῦ. Πῶς εἰσακούσεται ὁ Θεὸς τῶν εὐχῶν ἡμῶν, εἰ καὶ ὅλως εὐχόμεθα; Πῶς ἐτι

A tentaverit, nedum talia negligenter accipiamus, e contra fortius enitentes utpote spreto Deo, cum clam exultantius indulgentiam, in quantum charitas et studium Deo ab omni fidei ineluctabiliter debetur, veluti non jam pontificem, sed ipsum inviolabilem Ecclesie Deum irriserit ac contempserint, unde etiam illa clara vox: Qui vos spernit me spernit; quibus verbis illa intelligo quæ contrarium sunt iis et similibus quæ a nobis in veritate et justitia et fide et Dei limore sunt. Quapropter non servemus nosque tueamur et erigamus, veluti in omnibus nos ad Christum pertinentes, et operibus fidem præbere discantes, studiosæque, a turpi duplicitate (præcipue vero in his quæ ad Deum spectant), ab omni quoque humano consilio exuli, et inde æquo gratoque Deo animo nostra et ea quæ proximi sunt dijudicantes.

Epistola ad imperatorem de deicidis Judæis, ut ex urbe discedant.

Rabsaces Assyriorum regis Sennacherib satrapa, cum multa probra in omnium Deum jactare ausus fuisset, piissimus rex Ezechias non scidit tantum vestimenta sua ex zelo magni Dei, sed et regie potestatis ornamenta deponens, opertus est sacco: quapropter miseratione commotus Deus exercituum, centum octoginta quinque millia percussit Assyriorum: nos vero, pie rex, quoniam modo patietur Deus Sabaoth, cum deicidam synagogam, non solum in medio sedere fecerimus orthodoxorum, postea illudentem, et adorationem dico, et latrariam, et fidem in Dominum et Deum nostrum Jesum Christum, et communes nostras pius adorationes, et illa omnia, quibus sancta ac irreprehensibilis Christianorum fides locupletatur, mysteria; sed etiam ob tot præclara dona tantamque virtutem quæque eis concessit Hocalas, quod si auderet aliquis Christianorum ex zelo vocem attollere, quis erit illum a carcere redimens? Quoad Armenios quantis vexationibus crucient cohabitantes orthodoxos, horresco referre, scit Deus; equidem synagogam agere precum non velant, sed si quis, velantibus orthodoxis, ibi audeat sermocinari, ex quibusdam regis, multa possent Armenii. Quod et pro peccatis meis Christianorum potiti sint oppidis Ismaelitæ, nec liberator adfuerit cedentibus Christianis, nemo ignorat. Nos vero et hæc in gratia Christi Dei, et in Christi imperio locupletati contemnimus, non solummodo agere quæcunque egerunt antiquiores Ismaelitarum, hæc parvi reputantes, etsi de similibus missi, sed et palam in altum ascendentes, quod insuper tractent in regione sua scelestas quæque, mysteria nuncupent; ista et similia non erubescens, quæ videntibus occultant, et non nisi velata præbent majestati tuæ, ut divino studio illa prosequaris, pie rex, si pateremur, quomodo exaudiet Deus preces nostras, dum in communi deprecamur? Quomodo iterum te vocante dicet, Ecce ego? Quomodo loquetur

pacem super populum tuum? Propterea ut his tuis sermonibus aliquid proficiam, melo, oro, obtestor majestatem tuam, surge; accipiant injusti pœnas, improbi jugum, tu vero justitiae et veritatis gloriam et honorem. Accingere gladio tuo super femur tuum cum Deo in omnibus æquis, et interfice, et iter prosperum age, et regna propter veritatem et justitiam, studio divino accensus et recta sentiens, ut te dextera Dei mirabiliter ducat, et glorificeris. Glorificantes me glorifico, ait enim Dominus. Novi ego quod glorifices Deum in corde, sed pariter lex Dei est, in abscondito eum glorificantes in abscondito glorificare; qui vero coram hominibus, et ipse coram hominibus. Quicumque enim, inquit, me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego. In his si partes Dei susceperis, hæc divina tua potestas perficitur, nec aliud timendum aderit de cæteris: tibi igitur thesauriza apud Deum clarum et sanctum nomen; studio vere accendaris non quidem verbo, sed opere; non enim sermones, sed opera exhibere oportet in tempore exitus. Enitere Phinices: placa Deum propter mala acta, ut corruentis imperii ruinam compescat, ac Christianorum fines extendat, ut copiam omnium commodorum et præset pro bis, ut pugnet tecum, et scabellum pedum tuorum ponat omnia adversum et hostile pulveris instar, ut felicem tibi largiatur vitam, et imperium filiis et posteris, ac in mercedem laboris benedictione benedicat tibi, Dominus et cum terrestri regni gloriam concedat cælestem.

Epistola ad imperatorem ut instituat liberos et subditos omnes secundum Dei placita.

Quia filios non doces quæ acceptabilia sunt apud Dominum; quia honestum non curas, quemadmodum bonus debet paterfamilias; quia polluta et contaminata est Ecclesia, ita ut non tantum arceantur digniores, sed etiam audiantur indigni sermocinantes in concionibus; quia non solum ignarus relictus est vulgus, sed etiam ignorantiae veritatis omnia vana Judæorum et Armeniorum admista fuerunt; quia laborantes non dijudicaverunt, sed in corruptionibus et injustitiis corruerunt; quia occulta est veritas et justitia et æquitas; quia populus Domini ab Ismaele in adulteria incestuosa traditur, et in pravas bestiarum cupiditates, et in infandam blasphemiam et magiam et injustitiam; quia nuptium concessa est mortis impunitas solitariis et monachis; quia dum possent et communia et propria propter Dominum et cum Domino agere nec non colere contempserunt, potius inutile ectantes; quia missis copiis, non est a quo reprehendantur, et iter agere cum Christo reformidant; in adulteriis vero, et cædibus rapiuntur, et furtis, et omnibus unde victoriam consequantur; quia scientes Judæorum

λαλοῦντός σου λέγει, Ἴδού πάρειμι; Ἡὼς λαλήσει εἰρήνην ἐπὶ τὴν λαὸν αὐτοῦ: Διὰ ταῦτα, ἵνα τοῖς σοῖς λόγοις χρήσωμαι, παρακαλῶ, παρακαλῶ, παρακαλῶ τὴν βασιλείαν σου, διανάστηθι. Ἐχέτωσαν οἱ ἀδικούμενοι κρίσιν, οἱ κακοπραγούντες τὴν ἀναχαίτισιν, σὺ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀληθείας τὴν ἀποδοχὴν καὶ τὸν ἔπαινον. Παρίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου μετὰ Θεὸν ἐν παντί τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ ἔντεινε καὶ κατευοῦ καὶ βασιλεύε ἐνεκεν ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης καὶ ζήλου θεικοῦ καὶ φρονήματος, ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ δεξιὰ θαυμαστῶς ὑψηλῆσέ σε, ἵνα δοξάτῃ. «Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με δοξάζω,» φησὶν ὁ Θεός. καὶ οἶδα ὅτι δοξάζεις αὐτὸν ἐν καρδίᾳ. Ἀλλ' ἡμῶς νόμος ἐστὶ Θεοῦ, τοὺς κρυφίως αὐτὸν δοξάζοντας κρυφίως ἀντιδοξάζειν· τοὺς ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ «Ὅστις ὁμολογήσειεν ἔμοι ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ.» Ἐν τούτοις εἰ σπεύσῃ μετὰ Θεὸν ἢ ἐκ Θεοῦ βασιλεύει σου πρὸς ἐκπλήρωσιν, οὐκ ἀκνήσομεν ἀναξέρειν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν. Κέρδησον οὖν διὰ τὸν Θεὸν τὸ καλὸν καὶ ἅγιον ὄνομα. Ζήλωσον ἀληθῶς μὴ λόγῳ, ἀλλ' ἔργῳ. Οὐ γὰρ λόγους ἐν καιρῷ ἐξόδου, ἀλλ' ἔργα χρεῖα ἐνδείξασθαι. Γενοῦ φινεές. Ἐξέλσασαι ὑπὲρ τῶν κακῶς γενομένων, ἵνα ἡ θραῦσις κοπάσῃ, ἵνα τὰ τῶν Χριστιανῶν ὄρια πλατύνῃ ὁ Θεός, ἵνα εὐθηνίαν τῶν χρειωδῶν παρέξῃ πρὸς τὸ ὑπήκουον, ἵνα ὑπερμαχήσῃ σοι, ἵνα ὑπὸ τοὺς πόδας τοὺς σοὺς καταλεάνῃ πάντα ἔχθρὸν καὶ πολλέμιον εἰκὴν κονιορτοῦ, ἵνα μακραίωνά σοι παρέξῃ ζωὴν, ἵνα τὴν βασιλείαν παισὶ καὶ ἐγγύνοις σου διὰ τὰς σὰς ἀρετὰς παραπέμψῃ γενεαῖς γενεῶν, ἵνα τὸν τῇ ἐπιγαίῳ βασιλείᾳ παρέξῃ σοι καὶ τὴν οὐράνιον.

Γράμμα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα παιδεύῃ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀρεστὰ, καὶ πᾶν τὸ ὑπὲρ σου.

Ὅτι μὴ τοὺς υἱοὺς παιδεύεις εἰς τὰ τῷ Θεῷ ἀρεστά· ὅτι τοῦ ὑπηκόου μὴ προνοῆ ὡς πατρὸς πατὴρ· ὅτι ἐβιβλωθή καὶ κατεβλήθη ἡ Ἐκκλησία, ὡς μὴ μόνον οὐς ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ οὐς οἶδασιν ἀναξίτους εἰσάγειν τῷ βήματι· ὅτι οὐ μὴ μόνον ἀδιδάκτος κατελείφθη, ὁ κοινὸς λαός, ἀλλὰ καὶ τῇ εἰσαγωγῇ ὡς οὐκ ὤφειλεν Ἰουδαίων καὶ Ἀρμενίων καταμιαινεταί· ὅτι οἱ ἐνεργούντες οὐκ ἀνακρίνονται, ἀλλ' ἐν ἀκαθαρσίᾳ καὶ ἀδικίᾳ πορεύονται· ὅτι ἐκρύβη ἡ ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη καὶ κρίσις καὶ ἔλεος· ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ λαός ἐξ Ἰσμαὴλ παρεδόθη διὰ μοιχείας ἀμοιχείας, καὶ κτηνῶν καὶ ἀρρένων μανίαν, καὶ τὴν ἀνοπόστατον βλασφημίαν καὶ γοητείαν καὶ ἀδικίαν· ὅτι οὐδέποτε ἄδεια ἀπωλείας ἐδόθη τῷ σαύτῃ μοναζούσαις καὶ μοναχίαις· ὅτι νυνάμενος καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια διὰ Κυρίου καὶ μετὰ Κυρίου ποιῆσαι καὶ κτᾶσθαι ταπεινώσιν τὴν ὑψοποιάν, πρὸ ἐκρίνας τὸ ἀσύμβολον· ὅτι ἐκπεμπομένου στρατοῦ οὐκ ἔστιν ὁ νοσητῶν τούτους καὶ ἐκροσῶν ὀδεύειν μετὰ Χριστοῦ· ἀλλὰ μοιχείαις καὶ ἀρπαγαῖς πρόσκεινται καὶ κλοπαῖς. καὶ πόθεν ἔξουσι τὸ νικᾶν· ὅτι καταγινώσκοντες τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπειθειαν καὶ παρνομίαν, δι' ἣν ὠλοθρυσήθησαν, ἀπειθοῦμεν ἡμεῖς καὶ

παρανομοῦμεν μειζόνως ὅσον συνδούλων ἐκείνοι κα-
ταφρονούντες, τοῦ δὲ δεσπότης καὶ βασιλείως ἡμεῖς
καὶ μεγάλου Θεοῦ. Εἰ οὖν τούτου μετὰ Θεοῦ ὡς δυ-
νατὸν σπουδάσεις τὴν ἀμείψιν, οὐ μόνον τῆς ἀπειλῆς
ὑπέρτερος ἔσῃ, μετὰ σοῦ δὲ καὶ τὸ ὑπῆκουον, ἀλλὰ
καὶ πρὸς ταύτη τῇ βασιλείᾳ ἀρπάσει καὶ τὴν οὐ-
ράνιον.

Γράμμα περὶ τοῦ συναχθῆναι τοὺς ἀρχιερεῖς ἐν
τῇ Χώρα ἡπικὸς κοινῶς ἀπελθεῖν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα
χάριν ὁφειλέας κοινῆς.

Ἐπεὶ ἕκαστον τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων πρὸς
λαχοῦσαν πρόκειται ἀπελθεῖν, εἰσὶ δὲ τινα κοινῆς
δεόμενα ἰκεσίας πρὸς τὸν κρατοῦντα, οἷον τὰ τῶν
Λατίνων· καὶ ἡπικὸς ἀδεῖως διδάσκειν τούτους ἀκούο-
μεν, καὶ καταβλάπτειν τῶν ἀστηρίκτων πολλούς·
οὐ δέον ἡμᾶς ἀθεράπευτον τοῦτο καταλιπόντας ἀνα-
χωρεῖν· καὶ ὁμῶς καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀρμε-
νίων, ὅπως ἐξέλθωσι καὶ ὅσα τοιαῦτα ἔργα θεοφιλεῖ
ἰκεσίας κοινῆς δεόμενα· πρὸς δὲ καὶ διὰ τὴν κατ-
επίγουσαν ὥραν τοῦ θέρους· διὰ ταῦτα κελεύ-
σατε, μετὰ τὸ γεύσασθαι ἡμᾶς τῇ Κυριακῇ συνα-
χθῆναι καὶ ὁμοῦ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοκράτορα. Οὐ
γὰρ οἶμαι τοῦτον παρόψεσθαι τὸ λυσιτελές τῆς αἰτή-
σεως. Μὴ οὖν διὰ τὸν Κόβριον δι' ὄκνον ἀπολυσιφθῆ
τις. Εἰ οὖν κρίνατε δέον, συνέλθωμεν ἐν τῇ Χώρα,
κάκειθεν ὑμῶς τοῖς βασιλεῦσιν ἐντόχοιμεν.

A cæcilitatem ac prævaricationes ex quibus perierunt,
iis abutuntur, fidem amissimus nos et prævarica-
tione majori prævaricali sumus, hi cœquales
servos contemnentes, nos vero Dominum et regem
nostrum magnum Deum. Quapropter in his si
Deum quantum fieri potest querere studueris, in
mercedem laboris, non solummodo errores debel-
laveris, sed etiam locum, honestum, ac post hoc
regnum lucraberis et cœleste.

*Epistola de congregandis in Choræ monasterio pres-
byteris ut ad imperatorem communis utilitatis
causa simul conveniant.*

Nunc unumquodque præstantiorum presbyte-
rorum juxta sortem mittere expedit; sunt enim
quædam de quibus publicæ preces agenda sunt
apud imperatorem, utpote de Latinis; ut sacre
patiantur docere audientes, et plurimos redar-
guere imbecillum. Non enim præstaret nos negle-
cta hæc relinquentes abire; sed e contra et de
Judæis et Armeniis, ut prolificiscantur; et alia si-
milia apud Deum acceptabilia, de quibus prece
publica opus est, agamus, ob properantem diem
messis. Quapropter hæc dijudicasti, studium ex-
meriri in Dominicis, et congregare, et una mittere
ad imperatorem. Non certe censeo hanc contem-
nendam utilem postulationem; et ideo per Do-
minum, timidus quisque derelinquatur, ac dum-
modo expediens putastis, coadunemur in regioni-
bus, ibi una cum imperantibus colloquium acturi.

ATHANASII

CP. PATRIARCHÆ

DE NECESSARIA EPISCOPORUM RESIDENTIA

EPISTOLÆ OCTO.

(Latine edidit Turrianus ad calcem libri *De residentia pastorum*, 4°, Florentiæ 1557.)

EPISTOLA I.

*Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, episcopo
Cretæ, volenti proficisci ad episcopatum suum.*

Charissime mi frater et comminister, gratia tibi
et pax a Deo. Consilium istud tuum ac voluntas
quæ ad aures meas perlata est, fortis virilisque
animi, ac sursum tantum aspicientis, verique pa-
storis, vere ac legitime certantis, et nomini, ac vo-
cationi suæ respondentis visa est: non autem
mercenarii et fugientis non solum si lupum videat,
sed si vulpem; unde gregi Christi, principis pasto-
rum, dominum creet, et animæ suæ infinitos præ-

C paret cruciatus. Cur enim iste non potius vitam
privatam vivere maluit, si cogitabat succumbere,
neque, non oves pascere, pro quibus sanguinem
suum Christus profudit? Quemadmodum non venit
huic in mentem, ejus qui maledicto eum affecit,
qui *opus Domini facit negligenter*¹: quamvis fa-
cere nomine simulet, in oues alioqui insidet,
quod de insipiente scriptum est, qui *dixit in corde
suo, non esse Deum*²: neque enim Deum ponunt,
qui hæc in conspectu ejus facere audent. Ex quo-
rum numero et ordine laxit Deus ne simus, ascri-
batque nos inter fideles dispensatores, concedat-
que benigne ut præsto simus Principi pastorum,

¹ Jer. XLVIII, 10. ² Psal. X, 13.

ad perficiendum quæ oportet; ponamusque animas pro ovibus ejus qui simul et demonstravit et edicto sanxit, quod omnibus pastoribus (si quando alias) hodie maxime convenit, cum non solum lupi graves, impij, inquam, et hæretici, in gregem Domini irruunt; sed ex nobis ipsis, ut Apostolus ait, viri et mulieres non verentur Christianos a Christo distrahere et avellere. Quamobrem veris pastoribus non est tutum non vigilare, et non circumquaque omnia lustrare, ovesque errantes solum quærere, ac non magis sollicitos esse pro iis quæ non errant, perterritos horum temporum tenebris quæ justo Dei permissu ac judicio nobis illatae sunt; quia scilicet non ita vivimus, ut eum decet qui nos vocavit. Sed, o animarum nostrarum detrimentum! o ingentes penas, nobis ob nostras libidines et perturbatas voluntates, quæ hoc malum pepererunt, infligendas! hoc, inquam, malum, ut gens sancta, per omnes campos et montes vitio pastorum absentium dispersa ac dissipata erret. Quare, quo celerius istud tuum debitum tibi inspiratum persolveris, sanctumque propositum perfeceris, tanto cum majore lucro perfeceris. Debent hoc facere omnes boni pastores, quicumque hoc nomine digni sunt; ita qui cessarit, non sit impune cessaturus. Etenim si quisque pastor in diœcesi quæ illi obtigit, vel biduum moretur, experiri liceat, permulta peccata et damna non esse futura in populo. Perinde namque esse videtur, gregem abesse a pastore, ut cæcum ducem carere. Sane augentur oves et in tuto sunt, cum præsumunt veri pastores: non autem qui solum ebibant lac et lana tegantur, omnique studio et arte seipsos, non oves pascant. Quod malum Deus ab ovili nostro avertat, multiplicetque in eo potius quidquid divinum Deoque gratum. Etenim si quod de te auditum tantum est a multis, de tuo ad diœcesim reditu (quod alioqui ab omni episcopo fieri debet) continuo visum est omnibus laudabile: nempe oves ablatas fortiter recuperare, non ablatas conservare viriliter: interdum etiam alienas adjungere ad nostras, tum errantes et amissas, quoad fieri possit, quærere ac vestigare, et inventas in hincrum magno conatu imponere ad ecclesiasque reducere in numerum eorum qui ab errore alieni sunt; hæc, inquam, quam grata Deo et Deo deditis fuerint! Idcirco quod voluisti, quia honestissimum erat, laudaverunt cordati et prudentes omnes, et in primis imperator ipse, qui non solum approbavit, sed magnifica verba fecit, nactus hanc occasionem Ecclesiæ utilem, imitatus eloquentissimum illum virum, cum quo (quoties pro Ecclesia illi dicendum est ad utilitatem multorum) nemo orationis suavitate, copia et elegantia certare potest, et usque adeo, ut dixi, propositum consiliumque tuum aptum et congruens visum imperatori est, ut synodicis litteris et edicto

A suo decreverit, ut ex episcopatu, metropoli Monembasiensi subjecto, ducenti aurei annis singulis tibi redderentur, quo etiam beneficio nos obligavit, ut non solum propter religionem imperatorem laudemus, et pro eo omnes ecclesiastici preces adhibeamus, sed propter variam multiplicemque beneficentiam atque providentiam. Hoc exemplo factum est, ut episcopus Sardensis, præ studio et cupiditate eundi celeriter ad requirendas oves suas, non excuserit pericula, impedimenta itineris, senectulem, temporisque incommoditatem, quas omnes difficultates viri animus ipsius promptus. Quem imperator cum laude dignum judicaret, et ad debitum ac salutare munus excitare vellet, providit ut esset, unde illi necessaria commodo suppeterent: scilicet suo consilio et auctoritate perfecit, ut decreto synodi et edicto regis, Metymnensis metropolis ei adjiceretur, ut tibi hactenus adjecta fuit: idque duplici nomine et causa, et ut metropolitæ præsidio septus esset ad regendum, et ut populus ipse Metymnensium commodius faciliusque regeretur, ac propter vicinitatem oves scabiosæ curari possent opportunius, tum bene valentes conservari et excitari ad honesta opera. Utrumque enim vestrum maledicto allicit Scriptura sancta, si cum sitis pastores, non usque ad sanguinem, in iis quæ diximus efficiendis persistatis; donec, ut confidimus, Deus nobis propitius, pacem, tranquillitatem ac salutem cujusque pastoris gregi restituat; quod ut faciat, placandus flectendusque nobis est, et nostris recte factis, obedientia et vita Christiana implorandus. Ita enim fiet, ut legem divinam servantes, quæ turpiter viventes juste amisimus, precibus beatæ Mariæ restituantur. Vale in Christo.

EPISTOLA II.

Athanasius patriarcha Constantinopolitanus episcopo Sardensium.

Nosti, quemadmodum Sapientia discipulos suos doceat: *Ne (inquit) reprehendas sceleratos, ne te oderint*³, tanquam sapientes tantum reprehendere oporteat, ut quicumque fratres amant, vicissim amentur. Opportune hinc principium sumpsisse videbor, qui ad te, virum sapientem et in litteris sanctis eruditum, scribam. Scio te non ignorare quæ sanctis apostolis de constitutione rerum ecclesiasticarum sancita sunt, ex quibus unum est, ut quisque pastor intra suos fines insistat propter pacem et charitatem, quarum est Jesus arctissimum vinculum, quod solvi non potest. Scis præterea, ut quales non essemus, apparet; quibus notis verum pastorem designantibus, magnus ille pontifex Christus, munus pastoris diffinivit: nempe mutua in illum charitate. Deinde non ignoras ornamentum probi pastoris, qui sit animas gregis sui evidenter cogniturus, de quo scriptum est: *Bonus pastor unum suam ponit pro ovibus suis*⁴. Et

³ Prov. ix, 8. ⁴ Joan. x, 15.

quod Gregorius cognomento Theologus edisserit : **A** cum reliquis malis non est ambiguum et incertum quin iram Dei nobis augeat : quandoquidem tolerasse Deum mundi peccatum didicimus, crœmi vero peccatum nequaquam. Similiter verissimum est, neque pastores qui gregem negligunt impunitos; multosque discessuros, tametsi fortasse non ita videatur iis qui sponte velamen obtendunt, ne limatam Evangelii veritatem aspiciant; sicuti cum Moyses legitur populo Israel, quos quidem existimabam, sublato jam velamine, revelata facie videre. Sed, o calamitatem et miseriam, ut tempore ipso facile mala subeant! quale est hoc monstri quod nunc ortum est ut reperiantur episcopi qui tantum dent consilium, suamque dicant sententiam; non autem qui decreta sententiamque majorum tum private tum publice confirmant et sanciant, ita ut jam in causis pauperum nobiscum quidem sentiant qui pariter judicant, non tamen in causis divitum atque nobilium; quamobrem non convenit mihi cum his consessoribus iudicibus judicare. Si pax munere Dei consecuta fuerit, et consilium frequens cogi contigerit, corrigentur hæc omnia : quod si secus evenerit (quandoquidem nescimus quid proximus dies sit allaturus), Judex ille qui falli non potest, Ecclesiæ suæ consulat. Hoc te scire volui, ne molestum esset venire. Vale.

quod Gregorius cognomento Theologus edisserit : **A** Non unumquemvis discipulum ad Evangelium mitti, neque qui mittitur, quomodocunque mitti, sed qui veritatis virtutisque studio tantum intentus sit, vacuus et expeditus omni cura, omnique impedimento liber, sine ære, sine virga, una tunica, nudis etiam pedibus, tanquam non possint aliter *speciosi esse pedes evangelizantium pacem, et cætera bona*⁵. Intellexisti etiam quis sit mercenarius et qualis, de quo pudet me tum dicere tum tacere, cum satis ipse status temporum et rerum eum ostendat atque coarguat. De quo si attente audiam prophetas, cum in mei similes pastores his verbis invehuntur : *Pastores pascunt seipsos, non oves*⁶; et illud : *O pastores, qui perditis oves pascuæ*⁷; item : *Pretio respondent sacerdotes, sacerdotes legem Domini occularunt, et legem meam violarunt, et sancta mea profanarunt*⁸; item illud : *Lanis ovium indui, mactare quod pingue est, lac bibere*⁹ : hæc, inquam, attente audiens, quid faciam, ne metuam eos qui me redarguant, et clare ob oculos mihi ponunt, qualis sim? quæ si fabulæ putat qui in ignem illum extremum non intuetur, tibi certe non fabulæ, sed ita horribilia omnia esse videntur, ut horrore exedant consumantque medullas. Neque tamen curamus facere pro viribus ne propter aliquod ex his vitium ac scelus constricti vinculis arctissimis, pœnis sempiternis afficiamur, sed potius damus operam vanis contentionibus iudiciisque ad libidinem nostram corruptis, aut ab eo quod fieri oportuit, abducimur. Quæ enim facere solent, qui statum Ecclesiæ perturbare noliuntur, hæc isti quæstus gratia faciunt : scilicet cum a principio constitutum esset, ut his quoque anno synodus haberetur, postea vero commodius videretur haberi semel, ne oves propter crebram absentiam pastorum, facile a lupis invadi possent, nostra nunc ætas, nescio an aliquid prudentioris consilii providens an corruptius iudicans, hoc quoque sustulit : unde gravia et nova mala suscitavit, et eorum pastorem in pecunias pauperum corradendas contulit, grege lupis relicto : magna vero diligentia et vigilantia locum episcopi ornarunt, ut desertis suis gregibus apud reginam Constantinopolim accubarent. Denique maluerunt, brevi voluptate contenti, carni indulgere, quam cum populo Dei laborare, contemptis legibus divinis quæ prohibent, ne paulisper quidem impune a grege abesse. Ac nisi, ut Apostolus ait, *inimicus viderer verum eloquens*, passem aliquid vere dicere. Quid, quæso, juvat istos episcopos et pastores in urbe morari, nisi (omittam alia) ut patriarchas alios moveant, alios eligant; ne si idem diu sit patriarcha, res omnes ecclesiasticæ compositæ sint : quod præclarum facinus ex eo tempore læcere isti consueverunt, ex quo Constantinopoli potiti sumus. Quod quidem

B Existimo te non ignorare quid Basilus ille magnus ad Gregorium scripserit, de eo ut excluderet mulierculam quam domi habebat; et quemadmodum jusserit, ut nisi statim excluderet, cessaret ab officio sacerdotali, redditurus Deo rationem cessationis, futurusque cuncto populo anathema si non cessaret, sed potius absque reverentia Deo offerret : quibus verbis demonstravit, quantum damni et jacturæ faceret, qui dignitatem adeptus non exerceret ministerium recte et assidue. Sunt itaque facta sanctorum Patrum exempla nobis, ut quæ nobis faciendæ sunt, cum iis comparemus quæ gratia sanctorum per eos aspiravit in quæ aspiciendum est, ut in solem aspicere solent, qui lumen desiderant. Quamobrem tibi hoc exemplar inculpimus, ut quandoquidem Ecclesiam tibi commendari voluisti, gregem Christi ad pascua viridia et salubria omni studio agas et ducas, defendasque eum a bestiis non quibuscunque, sed Arabicis, tum corporalibus quæ cernuntur, tum spiritualibus quæ non cernuntur. Et (ut debet verus episcopus) resideas sancto ad sanctam aram, de qua tibi participandum est, sicuti Dominus pronuntiavit *dignum esse operarium mercede sua*. Quamobrem non est existimandum, licere tibi diu quavis de causa abesse, quia potius faciendum tibi

EPISTOLA III.

Gratia et pax tibi a Deo omnipotente. Athanasius patriarcha Constantinopolitanus episcopo Apamæ.

C Existimo te non ignorare quid Basilus ille magnus ad Gregorium scripserit, de eo ut excluderet mulierculam quam domi habebat; et quemadmodum jusserit, ut nisi statim excluderet, cessaret ab officio sacerdotali, redditurus Deo rationem cessationis, futurusque cuncto populo anathema si non cessaret, sed potius absque reverentia Deo offerret : quibus verbis demonstravit, quantum damni et jacturæ faceret, qui dignitatem adeptus non exerceret ministerium recte et assidue. Sunt itaque facta sanctorum Patrum exempla nobis, ut quæ nobis faciendæ sunt, cum iis comparemus quæ gratia sanctorum per eos aspiravit in quæ aspiciendum est, ut in solem aspicere solent, qui lumen desiderant. Quamobrem tibi hoc exemplar inculpimus, ut quandoquidem Ecclesiam tibi commendari voluisti, gregem Christi ad pascua viridia et salubria omni studio agas et ducas, defendasque eum a bestiis non quibuscunque, sed Arabicis, tum corporalibus quæ cernuntur, tum spiritualibus quæ non cernuntur. Et (ut debet verus episcopus) resideas sancto ad sanctam aram, de qua tibi participandum est, sicuti Dominus pronuntiavit *dignum esse operarium mercede sua*. Quamobrem non est existimandum, licere tibi diu quavis de causa abesse, quia potius faciendum tibi

⁵ Nahum, 1, 15. ⁶ Ezech. xxxiv, 8. ⁷ Ibid. 18. ⁸ Jerem. vi, 19. ⁹ Isa. lv, 1.

est, ut celeriter ire possis ad eam Ecclesiam quæ tibi addita est et commendata, ut ei præsis; hoc autem facies, si prius restitui feceris quæcunque sive te conscio sive non conscio subrepta esse constiterit; ut benigne Deus sua cuique nostrum tribuere velit, quod erit suo tempore jucundissimum. Quæ quidem sublata sunt ab iis qui hanc labem episcopis aspergere volunt, ut dum ipsi aliis insidiantur et injurias ingerant, culpa in eos qui mali pastores sunt, transferatur, alioqui quemadmodum ire licebit in aspectum eorum quorum damna et injurias inhumane contempseris: a quo tamen omni se injuria liberandos esse sperabant, aut quemadmodum cogemus eos ut magistratum ferant, nisi quod Zacchæus faciebat, hoc idem nos fecerimus? Ille enim si quid aliquem defraudabat, reddebat quadruplum. Et Dominus pius omnes jubet ab avaritia abstinere: quod quidem qui non fecerit et docuerit, quemadmodum non erit anathema populo? Est enim pejus non facere hoc, quam quod Gregorius ille quem dixi, fecit. Quanto facilius et levius id mali potes corrigere? alioqui utrumque, imo quicumque non emendantur, a Christo principe pastorum punientur. Ergo postquam hoc perfeceris, veni ad nos, ut litteris acceptis a nobis absolvaris, et confirmatus eas bona conscientia ad munus pastorale administrandum. Quandiu enim non vereberis hæc quæ facis facere, nos quidem, te a diocèse tua absente, rei non erimus tuæ vacationis eorumque malorum quæ ex absentia et vacatione nasci necesse est; neque eorum bonorum interceptores, quæ si ades, opere et sermone facere poteras et debebas. Concedat tibi cunctisque fidelibus Deus, quod commodum est.

EPISTOLA IV.

Athanasius patriarcha episcopo Apamense.

Tertio jam ad te scribo, mi frater et comminister, quandoquidem binis meis litteris superioribus, quas ad te misi, non stetit verbum velut in ore duorum testium, sicut ait Scriptura sancta. Hortamur ergo te, quia hoc jus postulat ut quæ subrepta sunt, iis quibus subrepta esse constat restituantur: ut cum restituta fuerint, ipse Ecclesiam tibi commendatam adire possis, cumque honorare a quo cuncta sunt ita justis et mirificis modis disposita atque distributa ut vel grues suo tempore cantant, neque sint omni tempore neque omni loco graculi. Ego vero cui grex Christi commissus est, si dignitatem muneris norit, iniquum esse arbitror, non usque ad sanguinem assidue ei studere et incumbere. Nisi forte ignoratis Deum esse, qui dixerit: *Petre, amas me? pascere oves meas.* Sed, heu mihi! non jam pastores oves pascunt, sed ovibus tanquam pane pascuntur. Jam horribilia illa mala malorum pastorum, quæ propheta Ezechiel descri-

bit, summa licentia irrepsorunt. Quæ si talia tamque gravia vobis videntur, age, optime vir, contentus esto tua diocesi; permane in ea; hæc sis cum ovibus tuis usque ad sanguinem illis affixus; quas quidem nunc in myrtetis, inter flos et rosas, atque in montibus divina providentia custodit. Neque enim, quod certissimum est, virga et baculo tuo pastorali sit, ut in pascuis virentibus pacis et bonorum cœlestis Jerusalem eæ sint. Scis enim, qui amplius sex mensibus a diocèse abfuerint, nisi eos gravis morbus teneat, canonibus et legibus firmatum esse, ut sacerdotium et gregem amitterent. Verum, novum consilium et sceloratum hic a nostræ ætatis hominibus excogitatum est: scilicet, mittitis aliquem qui sciat mulgere gregem; ipsi vero in urbe Constantinopoli expectatis propter præfecturas civiles, subscriptiones, intempestivas ordinationes, adde etiam bullas et decreta: et tanquam impune sit vobis futurum, ita procul a diocesi vobis commissa receditis, et alia hujusmodi, ut cuique libet, committitis. Oportebat potius, cunctis episcopis undique in unum congregatis, suam cuique diocèses funiculo distributionis circumscribi, atque ita patriarchæ partem suam a vobis assignari, aut vos a patriarcha privari. Et quid prodest, laborasse vos in deligendo ac constituendo patriarcha, ac postea insultare et efferri in eum, et vita ipsa atque factis irridere? nulla, ne ad breve quidem tempus, canonum et legum ratione habita: quem si vestris fortasse libidinibus resistere videatis, continuo crimina fingitis, et eum cum infamia utque dedecore ejicere contenditis. Ad quid vero necesse est, ad suam quemque diocèses ire (propriam dico, aut sibi commendatam) nisi ut lupos inde arceatis? Quod si fortasse huc vos incitat et trahit tum studium atque desiderium consulendi multorum saluti, idque vobis propositum est; tum scientia tam multa ut hinc possitis, etiam quæ extra lines vestrorum diocèses posita sunt, gubernare: ad extinguendam solum hanc hujusque studii ardorem, veniat in mentem illius cui plurima sanctarum litterarum scientia Theologi cognomentum dedit, illiusque parvæ Sozimorum diocèses; ita ut vel propter reverentiam illius excellentis viri, vel propter æqualitatem honoris quo contenti esse debetis, quisque vestrum intra suos se fines contineat. Quamobrem existima, frater, deberi a te hoc usque ad sanguinem, ut cum ovibus tuis sis et vivas. Hoc idem cæteris episcopis studium esto, ipsis quidem et eorum gregibus salutare. Neque enim, hoc præsertim tempore, supplicia ellugiet pastor qui cum grege non laborat; in quem profecto conveniat quod Dominus ait: *Videt lupum venientem, et relinquit oves, et fugit, et lupo rapit eas*¹⁰, quæ qui non audit, sententiæ hujus auctorem contemnit. Etenim nisi hoc fiat, quorsum iste

¹⁰ Joan. x, 12.

vester conventus; quid commodi affert? aut si quid boni hic agitis, dicite. Ego enim, nisi sacerdotio labem aspergeret oratio, multa demonstrarem indecora et ab Ecclesiæ constitutione aliena, quæ ex isto vestro in hanc urbem conventu proficiscuntur.

EPISTOLA V.

Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, episcopis ad dioceses suas proficiscentibus.

Si quid est aliud necessarium, idque omnibus, maxime est, fratres et compastores mei, necessarium præsertim magistris Ecclesiæ, sanctam Scripturam revereri, meluere, et diligenti perscrutatione examinare; atque ad perficienda quæ in ea mandata sunt, promptos expeditosque esse cunctos Christianos, nisi prorsus insaniant; Dominus enim est qui hortatur perscrutari Scripturas; et ex eis, tum præterita, tum pleraque in posterum futura discere et docere. Unde salutis suæ cupidis semper studium fuit Mosem et prophetas audire. Verbum enim judicat nos, ut is qui mentiri non potest docuit. Quare omnis Scriptura divinitus inspirata salutaris et utilis est ad examinandum quod conveniens est et honestum, et ad erudendum atque corrigendum. Utilis, inquam, non solum iis qui turpiter vivunt, sed magis iis, qui sobrie et continenter; iis vero qui pastoralis dignitate et gradu qualicumque præditi et ornati sunt, est ipsa vita æterna, et lucerna pedibus eorum, viæque carissima ad faciendas Dei justitias. Ex ea enim discimus, per quem et a quo facti, et ad quem tendamus: quibus quidem injunctum est munus docendi; et non utcumque, sed ita pascendi, ut eum qui pascere dedit vicissim amemus, scientes quis est qui venit, et iterum venturus est ad judicandum vivos et mortuos: et scientes quod pastores qui Dei præcepta, vel propter reverentiam et metum vel propter charitatem animo servarint, ad dexteram positi incredibili splendore fulgebunt: qui vero non servarint, ad sinistram erunt ad omne genus cruciatuum damnati: et, quod est omnium intolerabilissimum atque acerbissimum, procul a conspectu Dei ejeti, et perpetuo conscientiaæ morsu exagitati; rursus vero qui munere pastoralis recte defuncti fuerint coram angelis et hominibus laudabuntur, utpote probi, fideles et prudentes atque grati, quique sal et lumen fuerint hominibus, nihil quod utile atque commodum esset prætermittentes: qui non verbis solum, sed factis et virtutes tradiderunt, et vitia expulerunt, cunctis præcipientes ut declinarent a malo et facerent bonum. Ad quod quidem bonus Deus legem non scriptam nature insculpsit gratis: deinde servos mittere non destitit, qui nuntiarent Dei voluntatem non solum invitatis ad cœnam et nuptias, sed iis etiam qui erant in viis et sepibus cum ornatu nuptiali: ceteros enim non sic ornatos, vincula et tenebras manere. Rogo, quicumque pastores appellamur, demus operam, ut in eorum

numero reperiamur, quos Deus occulto suo iudicio, quod ipsi notum est, ad vocandum invitatos miserit; obsecro et obtestor, ne obliviscamur, neve jussa mandataque ejus qui misit abiciamus ac negligamus, sicut ii qui corda habent crapula et sollicitudinibus mundi gravata et depressa. Qui quidem vigilare et orare jussi sumus, tanquam non aliter futura tormenta vitare possimus, neque aliter coram Deo sisti innocentes, ostensuri utrum, minus datis ad mensam negotiati fuerimus, an potius in fundo atque sudario occultaverimus, ut quidam præ nequitia et ignorantia fecisse accusati sunt. Horribiles profecto sunt minæ nobis pastoribus propositæ, nisi vigilaverimus: quibus mandatum commissumque est, tradere conservis, tum verbo tum factis, vera dogmata et vitæ perfectæ normam; tum reposcere rationem progressus spiritualis, vigilanter tuba canere, ne romphæa animam alicujus corripiat, alioqui ex manibus nostris repetendam, denique incessanter explanare quæ sit Dei voluntas: et cum olim ad hoc opus multi missi fuerint, nostrum est timere ne in labores eorum ingressi, pœnas demus si minus laboremus. Quod, utinam ne nobis eveniat quibus donata sunt non solum quæ typis et symbolis designata sunt, quæque prophetae atque justi expetierunt, sed etiam gratiæ dispensatores facti sumus. Quare nisi aperto capite munera Dei, quæ neque oratione consequi, neque mente comprehendere licet, perpetuo prædicaverimus, quicumque hujusmodi dignitate pastoralis præditi sumus, haud dubie in manus Dei incidemus: nisi, inquam, prædicaverimus quemadmodum ex nihilo cuncta Deus effecerit, quum admirabilia existant ex omni parte universitatis rerum in hominem beneficia, quæ nobis promissa si mandata Dei perlecerimus; quæ rursus minæ suppliciorum propositæ si non perfecimus; et nisi prædicaverimus quod qui male vixerunt, irato Deo ab hac vita recedent, donum pœnas daturi sempiternus. Præterea repetere voces prophetarum, quas illi ad revocandum a vitiis hominum genus adhibuerunt: item commemorare adventum Domini, et bona inde profecta: tum mortem probrosam, sepulturam et reditum ad vitam, ascensum ad cœlos, missionem Spiritus sancti tributumque hominibus Spiritum sanctum, apostolos missos in universum mundum ut baptizarent ac docerent quæcumque ipse servare præceperat; quibus se Christus promisit semper adiuturam. Adhæc instare diem illius magnæ iræ et calamitatis, propter multitudinem scelerum; quando draco ille, ex improvise, ad corrumpeudos omnes aderit. Item Eliæ et Enoch reditum ad incumbendum salutis hominum adversum diabolum, quem Dominus præsentia adventus sui destruct. Præterea dicemus de rapiendis obviam Christo, quando cœli magno impetu transibunt, terra autem et quæ in ipsa sunt opera exurentur. Quæ quidem cum expectentur, quales, quæso, ac quam sanctos nos

esse oportet! Debemus etiam commemorare iudicium extremum, subsellia apposita, præsentem iudicio Antiquum dierum, libros apertos, fluvium ignis: deinde, eos qui ad dexteram erunt, commendatos bonis operibus processuros in resurrectionem vitæ; eos vero, qui ad sinistram, processuros in resurrectionem iudicii. Hæc sunt, quæ a nobis sunt semper populis inculcanda, et honestæ vitæ exemplo commendanda, atque consulenda quæ quidem cum Deo nos copulant. Hoc est illud Evangelii, bonos fidelesque dispensatores dare conservis suis in tempore mensuram tritici: confirmare, inquam, fratres, ut contemptis bonis terrenis, soli virtuti et Deo adhereant. In his vigilare, et hæc meditari debemus, fratres; si magno ministerio, cui præsidemus, satisfacere velimus: ac non potius illos imitari proscriptos profligatosque dispensatores; qui, dum, ut illis videtur, moram Dominus facit, edunt et potant: quos, cum venerit, idem, ut minatus est, dividet. Quæ omnia non solum nos inelamare debemus, sed etiam fidelibus hominibus commendare, qui possint et alios docere; ita ut nihil sit faciendum, quod a sacra Scriptura alienum sit. Debemus præterea eos qui peccaverint, penis et locis ad eas solvendas descriptis, secundum canones Patrum afficere, distinguentes sanctum a profano: impie enim agunt quidam, qui multos eorum violant, neque meminerunt quod scriptum est: *Impii transierunt fines*¹¹; et illud: *Maledictus qui terminos a patribus positos transgreditur*; et quod est in Evangelio: *Qui solverit unum ex mandatis, minimus vocabitur in regno cælorum, qui autem fecerit et docuerit, magnus*¹². Omni itaque studio laborandum est ut concupiscentias carnis quæ militant adversus animum, superent omnes fideles: admonendique subinde, quemadmodum clamat Paulus vas electionis, neminem eorum qui peccatis operam dant, possessurum regnum cælorum. Qui eum nos hortetur ut eum imitemur, sicuti ipse Christum, beatos pastores qui eum secuti imitatique fuerint. Tametsi enim non sint imitabiles illius excellentissimæ virtutes (quæ sumus ignavia et inertia), illud, inquam, vivere ex manibus, et Evangelium sine sumptu exponere: nobis tamen satis est si præbeamus nos operarios cibo dignos, ac non potius bona pauperum hianti ore devoremus. Hortandi præterea, ut arrectis, quod aiunt, auribus, et vigilantibus, clamorem illum mediæ noctis, improvisum et subitum expectent, ne nihil cogitantes et in scelere occupati, aut voluptati vel somno indulgentes, adventum illum illustrissimum pulcherrimi Sponsi non sentiant. Ut enim admoneremur vigilandum esse, horam noctis appellat Dominus, illuminatissimum illud tempus. Utinam nunquam nati essent quibus claudendum est, et frustra standum atque pulsandum, quibus tolerabilis le-

viusque fuisset igne consumptos esse, quam audire illud: *Non novi vos*¹³. Quamobrem Paulus: *Ne eratis*¹⁴, inquit; enumerans scilicet quæ a regno Christi arcent et excludunt; quæ omnia nisi vobis discipulis ejus nos commemoraverimus atque denuntiaverimus, vae nobis! Caveamus ergo ne debito quod commune est omnium pastorum, populos fraudemus; debito, inquam, fungendi *pro Christo legatione*¹⁵, Deo per nos hortante, ne qui semel baptizatus committat ut ad nuptias intrare prohibeatur. Eos vero qui alios decipiunt, tanquam falsos apostolos, impostores, adhibitæ sanctis Scripturis redarguamus ac prodamus, commemorato exemplo decem virginum, sagenæ missæ in mare, illius induli sordide, aliisque hujusmodi. Hæc nocte dieque debent singuli pastores gregibus suis inculcare: quæ tam necessaria sunt, quam est respirare animanti. Necessarium, inquam, omnia iudicia et testimonia Dei denuntiare, ita ut ab hoc officio neque eos superbia et elatio retrahat, neque altitudo diei, *id est*, prosperitas et opulentia: quin potius, si tempus postulet, pro legibus, et statutis divinis sanguinem fundere, quoniam non possit aliter pastor Christum amare, qui magistrum finibus charitatis circumscripsit, cum dixit Apostolus: *Quis nos separabit a charitate Christi*¹⁶? Deinde cavendum nobis est, ne ulli cito manus imponamus, non ante justam ætatem, non sine titulo, non extra fines diocesis. Testimonium dicant non quivis, sed graves homines, qui educationem ejus et mores norint, an sit iracundus, an superbus, an ebrius, an avarus, an pugnax, an dicax, an percussor, an petulans, an illiteratus. Post ordinationem vero curandum est ut sacra reverentur ac religiose tractare et administrare discant, mysteria præsertim Eucharistiæ ac baptismi: ne, quæ sanctissima sunt, ab aliquo deliro indecore et temere administrare doceantur. Ad hæc providendum, ne cuius pateat ascensus in suggestum, neque docere liceat in ecclesia nisi ei qui castitate etiam et temperantia atque pietate præditus sit. Item ut nihil eorum quæ ad edendum idonea sunt, offerantur in ecclesia, præter oleum, ceram et thus. Nemini sine probatione, aut pro munere Eucharistia detur, nisi permissu et concessu Patris spiritualis. Ne liceat impune non vacare in festo Resurrectionis, neque ingredi in fines alterius: in conjugis, caveatur puerilia, propinquitas sanguinis, adoptio et susceptio in baptismo. Videndum est etiam, ut conjugium non solum licitum sit et concessum, sed decorum quoque: ne, inquam, puella seni nubat, neve ante benedictionem una cubent. Jejunia Quatuor temporum ne solvantur, neque jejunia quartæ et sextæ feriæ. Elcemosyna, temperantia, justitia et veritas ab omnibus fidelibus colantur. Solvere Ecclesiis decimas et primitiæ, celebrare memoriæ sancto-

¹¹ Prov. xxii, 28. ¹² Matth., v, 19. ¹³ Matth. vii, 23. ¹⁴ I Cor. vi, 9. ¹⁵ II Cor. v, 20. ¹⁶ Rom. viii, 35.

rem, meminisse propinquorum in precibus, abstinere a fornicatione, sanguine et suffocato, a præstigiis, incautionibus, observationibus superstitionis, ab omni specie divinationum; non comprehendere cum hærelico, nisi sit sponsor qui canones servare non didicit, eum neque baptizari neque monachum fieri liceat. Monachum qui a monasterio aufugerit, qui receperit aut ordinavit, puniatur. Denique repetenda sunt et commemoranda frequenter a magistris Ecclesie, quæ fideles facere debent; et quæ tanquam pestes, abominari. Commemorandus etiam ignis ille, in consummatione sæculi expectandus. Tum execrabilis illa mundi lucis, nefarii, inquam, Antichristi adventus, ne si ex improvise, nihil præmeditatis, adfuerit iniquus ille atque superbus, qui extollitur supra omne quod dicitur Deus, multi in errorem inducantur, cum eodem in flammam ignis conjiciendi. Hoc, precor, pastorum opus sit; hæc cura et studium, ut quæ Patribus visa sunt quæque illi accurate tenuerunt, illa ad temperandos regendosque fideles adhibeamus: et qui ea non servarint, quæ servare, non solvere jussi sumus, hos maledictis gravissimis anathematibus afficiamus. Ante omnia vero baptizatos omnes hortari debemus, ut usque ad sanguinem integerrime servant. quæcumque Christus præcepit: affirmantes absque operibus mortuam esse fidem, et quod non omnis qui dicit, *Domine Domine, intrabit in regnum cælorum*¹⁷; et illud: Qui non amat me, sermones meos non servat. Hæc et alia hujusmodi ex sanctis Scripturis, nisi iis qui ea ignorant exposuerimus, quemadmodum erimus fideles dispensatores? Ne, quæso, oscitanter atque negligentem, sed cum timore potius atque tremore, sine ulla cunctatione, Evangelia sancta edisseramus, docentes cælum et terram transitura, verba autem ejus nequaquam. Dicamus frustra fortasse dictum esse in Scriptura: *Nemo errat*: nemo inquam neque eorum qui antea fuerunt, neque eorum qui postea erunt. Est autem nobis primum, qui pastores sumus, navandum virtuti, docendumque omnino, quod est in sanctis Scripturis, eos qui Christum ejusque sermones reverenter observaverint, eos, inquam, ab eodem Christo confirmandos, declarandos et coronandos, ac gloria sempiterna esse honorandos; qui eum corpore et spiritu honorarunt, nunc, inquam, jam fideles atque prudentes declaratos, ad nuptias et immortales illas delicias admittendos, ut cum pulcherrimo illo sponso Ecclesie Domino nostro Jesu Christo semper sint; cui honor, et imperium in sæcula.

EPISTOLA VI.

Ejusdem, ad imperatorem, ut jubeat episcopis ire ad suas dioceses.

Si urbes in Oriente vastari et funditus interire scis, quod malum Deus avertat, cur non jubes, qui

A curam omnium a Deo suscepti, urbes deserere, et ad nos venire habitatores earum; imo potius, in gratiam episcoporum hoc prohibes. Sin autem, per gratiam Dei, hoc tua prudentia et judicio assequeris, puniri nos a Deo, non ut pereamus, sed ut convertamur: cur non jubes pastoribus illarum civitatum, ut quisque eorum cum grege suo sit, ut tum precibus Deo adhibendis, tum admonitionibus et objurgationibus suos a peccatis servant; atque ita Deum placent, ut minas aliquando remittat. An si tu oves pastori committeres, deinde illas quidem derelictas cerneres, illum vero quieti suæ suisque cupiditatibus indulgere et servire, dic obsecro, relinqueresne pastorem impunitum? non patimur oves, pecudes, impune negligi, et patiemur pastores animarum impune seipsos pascere, non oves? quid, quæso, apud Deum excusabimus? ulinam ne illud nobis exprobetur: *Omnes quærent quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi*¹⁸. Quod enim preces et vigiliis præ ignavia non curant, et nos quia his vacamus, vident, plane ostendit nihil eos malle, neque aliud eis esse propositum, quam patriarchas movere, et munera accipere in judicio, et cætera alia committere quæ ipse status temporum docuit. Aut igitur juge singulis quibusque ad dioceses proficisci suas, aut sinant me ad unum e suis gregibus ire; et me jurjurando obstringam nunquam ab eo discessurum, ipsi vero urbem Constantinopolim sibi inter se dividant. Quid enim infelicius esse potest, quam in cæteris civitatibus licere cuique pastori suos, quantum potest et jus est, regere atque gubernare; in sola vero hac urbe judicem esse quicumque velit; verum si mihi credis, religiosissime imperator, fac ut hos potius tristitia afficias, quam Deum. Et enim, si quando alias, nunc maxime episcopos cum gregibus suis mori oporteret. Quod si nolueris, propter tuam erga eos reverentiam, cogere ut faciant quod facere debent, ego suscepta causa, velint nolint, ex urbe pellam, reddamque audaciæ hujus rationem Deo.

EPISTOLA VII.

Ejusdem, ad eundem imperatorem, de eadem re.

Si verum est quod dici solet qui gregem pastore privat, utrique periculum creare, profecto prave supplicium manet cum qui pastorem arcet ab ovili; debetque qui pastor est, usque ad sanguinem pro grege Christi non relinquendo labores perferre, nisi cum opus fuerit in synodo singulis annis ad agendum de rebus necessariis paulisper abesse. Quibus conclusis, celeriter redeundum illi sit, si credit se redditurum rationem summo pastori Christo, et si dignus est nomine pastoris: nisi forte etiam propter necessitatem, ad utilitatem animarum pertinentem, ab imperatore aut a patriarcha statim redditurus vocetur. Quod si aliter

¹⁷ Matth. vii, 21. ¹⁸ Philippe, n, 21.

episcopis aut imperatori videatur, sive quid secus fiat, minime ipse sequar neque assentiar ullo modo : neque enim rationem habebit Deus causationum nostrarum et cupiditatum, sed rationes repositet de veritate, justitia, divinisque legibus et statutis.

EPISTOLA VIII.

Ejusdem, ad eundem, de eadem re.

Memento Scripturæ, quæ jubet contristare potius homines quam Deum. Tibi vero, imperator, cur grave videatur, justitiam, temperantiam, mi-

sericordiam, populis tuis sancire, et inde non modo nullum incommodum reportare, sed potius operibus bonis conciliare Dei misericordiam? quid justius, quam si episcopus quisque jubeatur, velit nolit, ad diocesium suam redire? Annon hoc debitum solvere tenentur, idque canone sancitum est? nonne pastorum presentia potest, hoc præsertim tempore, populum ad preces excitare? Quæ enim alia spes Christiani est nisi quæ in precibus posita est? Quod si cupiant in hac urbe habitare, dividant illam inter se, etc.

NICEPHORUS BLEMMIDA

NOTITIA.

(Fabr. Bibliotheca Græca ed. Harles, tom. VII, p. 670.)

Nicephorus Blemmida, abbas, circa annum Christi 1255 designatus a Theodoro Lascari imperatore patriarcha Constantinopolitanus, munus non adiit, sed presbyteri dignitate et monastico habitu contentus vixit. Confer de illo Bovinium ad Niceph. Gregoram, pag. 728, et Allatium contra Creyghonum, p. 611 seq., et ad Georgium Acropolitam, pag. 254, et *De consensu* lib. II, cap. 14, § 4, ubi *epistolam ejus encyclicam* de pellice imperatoris Michaelis Palæologi, Marcesina, in Gregorii Thaumaturgi monasterium irruente et a Blemmida, abbate, repulsa [alii aliter narrant hanc historiam] Græce edidit et Latine (qua lingua etiam apud Odoricum Raynaldum tom. XIV *Annal.* (a) ex Allatii versione legitur (b). *Libros Blemmidæ duos de Spiritu sancto* laudat Manuel Caleca libro IV contra Græcos. *Indicio*, inquit, *nobis sunt Nicephori Blemmidæ, monachi et presbyteri, cujus in omni virtute et sapientia nomen insigne apud omnes est, duo ad Theodorum (Ducam) Lascarim, regem, libri de Spiritu sancto conscripti, quibus indicatur ex Filio et per Filium substantiam habere, a sanctis Patribus traditum* (c). In oditis prior horum librorum Jacobo, Bulgariae archiepiscopo, posterior imperatori, Lascari, inscriptus est. Prodierunt Græce et Latine ad caleem tom. XIII *Annal.* ab Raynaldo editi cum versione Allatii Rom. 1646 fol. et in ejusdem Allatii *Græcia orthodoxa*, tom. I, pag. 1-60, ibid. 1652, 4. Ad eundem Ducam Lascarim scripsit librum (d) *De imperatoris institutione* Ὅραζον δεῖ εἶναι τὸν βασιλέα, qui in variis bibliothecis occurrit ms. Etiam in bibl. Vindobonensi (e), sic uti fuit interpolatus a Georgio Galesiota, Magnæ Eccles. CP. diacono et Georg. OEmiota : *De quæstionibus quibusdam dogmaticis* ad eundem Lascarim, et *orationem de fide* (1) ad monachos monasterii, a se extracti, ejus inde κτήτορα se vocat, atque

(a) Ad, an. 1255, num. 76.

(b) Add. G. Cayo, *Hist. litt. de SS. Eccl.* tom. II, p. 303 seq.; Cas. Oudin, *Comm. de SS. Eccl.* t. III, p. 221; Hamberger, in *Z. N.* IV, p. 398, Saxium in *Onom.* II, p. 312 seq. et alios, quos hic et ego in *Introd. in Hist. L. Gr.* II, part. 1, pag. 520, laudavimus. (HARL.)

(c) Nic. Blemmidæ, *De processione Spir. sancti*, ad imper. Ducam Lascarim, in cod. Escorial. teste Pluero in *Itiner. per Hispan.* p. 182. Fragmentum in cod. Medic. Laurent. 12, n. 3, plut. 6, uti videtur Bandin. *Cat. codd. Gr.* 1, p. 121. — In cod. bibl. publ. Paris. 1303, n. 10, de proces-

sione Spir. sancti a Filio per Filium, et n. 11, de quæstionibus quibusdam ad imp. Theodorum Ducam Lascarim. (HARL.)

(d) Locum exinde producit Allatius, *De libris ecclesiasticis Græcor.* p. 121.

(e) In cod. Vindob. 125, n. 5. Plura de eo dabit Lambec. *comment.* VII, p. 480 sqq. et de Georgio Galesiota laudat idem Allatium, *De Georgiis*, p. 383. — In bibl. Paris. publ. cod. 3030. Reliquorum opusculorum codd. omissis iis, quos Montfaucon in bibl. biblioth. mss. memoravit, paulo post simul, ut chartæ parcam, indicabo. (HARL.)

(1) Blemmidæ operum, sed non omnia, Lipsiæ prodierunt anno 1784, sub hoc titulo : Νικηφόρου μοναχοῦ καὶ προσευτέρου τοῦ Βλεμμίδου Ἐπιτομὴ λογικῆς. Ἐυγενεῖα Ἰωάννη Δουκί τε καὶ βασιλεῖ τῆ βασιλείᾳ περὶ τοῦ ἀτλβ' ἔτος τὸ σωτήριον, κατὰ δὲ τὸ χρι' ἐν Ἀθηνῶν τῶν Βυζαντινῶν τυπωθεῖσα, ἤδη εἰς τούτοις β' ἐκδόθεισά μετὰ τῆς Ἐπιτομῆς αὐτοῦ φυσικῆς ἐπέβη δὲ ὅτε περὶ σώματος καὶ περὶ ψυχῆς ἐκτεθεῖτα. τοῦ αὐτοῦ λόγος μεθ' ἧς ὁ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τῆς ψυχῆς, θεοφάνους τε τοῦ Μηδέας καὶ Γεννησίου τοῦ Σχολαρίου, καὶ τελευταῖον ὅτε περὶ πίστεως καὶ ἀρετῆς καὶ ἀσκήσεως τοῦ αὐτοῦ Βλεμμίδου, προσηγουμένως τούτων τῆς καθολικώτερης αὐτοῦ ἐπιστολῆς..... Ἰμπρῆσις Ἰωαννίτου τοῦ Κατῆ, Νίκου Lips. Breitkopf, 1784. 8°. At hujus editionis exemplaribus omnibus in Orientem transmissis, nullum jam in partibus nostris invenire est. Hanc autem editionem ab Harlesio, qui circa annum 1800 Fabricii Bibliothecam novis curis auctam edebat, ignoratam fuisse eo magis nobiscum mireris, quod Breitkopfius iste qui Blemmidam ediderat, idem ille typographus sit quo Harlesius usus est in recusione Bibliothecæ Fabricii, ut ex titulo in fronte voluminum posito appareat.

libros tres instructionis ad monachos memorat Labbeus, pag. 88 seq, et 94 bibl. nov. ms. *Encomium Greg. Nazianzeni, et expositionem versuum ejus* pag. 111. *Isagogen in Ariste, de curlo et quod mundus non sit ab æterno*, pag 114. *Historiam de S. Paulo et Patribus, qui in Lutro monte solitariam vitam egerunt*, elegantissime et ad antiquum succum conscriptam habere se testatus est Allalius, p. 244, ad Georg. Acropolitam. In Vaticana, ut ab eodem Allatio discimus, ms. legitur λόγος, ὃς ἐπεστάλη τῷ βασιλεὶ βασιλῆος κληθεὶς ἀνδριάς· ἔστι δὲ καὶ μονασταῖς καὶ παντὶ σπουδαίῳ λυσitteλής Incipit: Νόμος ἀρχῆθεν συμβαίνων τοῖς πράγμασι τοὺς ὑπάρχουσ εἰσπρέπειν τῷ βασιλεὶ. *Logicam* (f) e quatuor, et *Physicam* e duobus ms. bibl. Augustanæ (g) Græcè (non simul etiam Latine, ut a Caveo (h) traditum) edidit Joh Wegelinus, Augustanus. Augustæ Vindel. 1805, 8. Utraque junctim (*Logica* enim πρῶτον βιβλίον dicitur in *Physica*. p. 32) scripsit Blemmidas in gratiam Joannis Ducæ, et *Physicæ* p. 264 seq, inseruit Fragmentum suæ *exegeseos in Psalmos* (i), ejus alia apospasmata servantur mss. in bibl. Vindobo-

(f) Blemmidæ *De quinque vocibus* Latine prodit Joach. Perionio interprete Basil. 1542, 8, et *Ratio de compendiaria arte disserendi et de Astrolabio*, una cum aliis aliorum scriptis, interprete Georgio Valle, Venet. 1498, fol. Hoc de Astrolabio ad Nicephorum Gregoram sunt, qui referant. (FABRIC.) De Georg. Vallæ opere v. supra de Nic. Gregoræ scriptis ad n. 31. — Nic Blemm. *De quinque vocibus*, cur sint hæc solum, pars est et quidem caput 9 logicae, ut ex indice capp. apud Iriarte. l. o. pag. 498 cognoscere licet. Græcè illa particula est edita cum Pselli *Introduct. in sex philosophiæ modos*, ejusd. compendio quinque vocum et decem prædicamentorum philosophiæ: cum Georg. Pachymer. *De sex philosophiæ definitionibus*, etc. Venet. in 8. V. Catal. bibl. Leidensis, p. 163 et 165, Exemplo illius bibl sunt quædam Græcè adscripta. (HARL.)

(g) Nicephori Blemmidæ *Epitome logica* e quatuor mss. tam primum Græcè edita a J. Wegelino Augustæ Vindel. 1805, 8 — Eadem e Græco idiomate in Latinum versa a J. Wegelino. ibid. 1807, 8. Heum. — Goetz dedit in Mem. bibl. Dresd. II, p. 393 seq. plenos titulos Wegelin, edit. Niceph. Blemm. *Epitome logicæ*. etc. 1805, 8; et ejusdem *Epit. physica*, 31 gravissim. capitum, cum fragm. insuper exegescos in psalmum viii, quibus non tantum *physica*, sed etiam *geographica* — pertractantur, etc. Aug. Vind. 1803, 8. — Fabric, in emendandis notavit: quod separatim deinde utraque Latine etiam Wegelin vulgavit *Physicam* quidem Blemmidæ a 1806 et *physicam* [quod vero vitium esse videtur, et scribendum fuisse *logicam*]. 1807, 8. — Atque de edit. et versione Th. Wegelini ann. 1806 Aug. Vindel. vid. Brucker in *Hist. crit. philos.* tom. II, p. 545, qui ex dedicat. Wegelini quædam excerpit, notat hanc *physicam* jam editam esse inter opp. Damasceni a Jac. Billio, Paris, 1577 et 1603; cum vero hoc Blemmidæ *physicum* compendium non integrum referre, sed 17 tantum capita. Idem Weg. notat inter G. Vallæ opp, ejus esse *physiologiam*, totam ad verbum ex Blemmidæ, sed hujus nomine suppresso, transcriptam, sed obscure, etc. — In bibl. August. Vindel, sunt, teste Reisero in Cat. p. 77. n. 5, Nic. Blemmidæ, *De sophisticis elenchis*, n. 5; Nic. Blemm., et Georgii Pachymeræ *Epit. philosophica*, complectens *logicam*, *ethicam*, *physicam*; n. 6 et 7 Niceph. *logica*, exemplari duplo, altero autem alicubi mutilo; ex hoc duplici codice edidisse cum versione Latina, analysi, argumentis et adnotationibus, J. Wegelinum, annotat Reiser., qui pag. 91 alios August. Vindel. codd. nominat; n. 71, Nic. Blemm. *Epitom. isagogicæ de logica*; et libr. ii, *elementorum physicorum*; n. 72, *logica et physica*, addita nota: «Codex prior antiquior et correctior, nec nisi pagella deest initio, quamvis prioribus pagellis non parum arrosio.» — Dresdæ in bibl. Elect. *Epitome logica*, de quo cod. v. Goetzii Mem. bibl. Dresd. II, p. 293. Monachii, in bibl. elect. cod. 108 *Introductionis dialecticæ et physicæ libri ii.* — In

A cod. 151 *Logica* et commentarii in sex posteriora prædicamenta (Catal. codd. Gr. p. 42. et 60). — In bibl. Cæsarea Vindob. cod. 44, n. 5, *Logica*. (V. Lambec. *Comm.* VII. p. 183, ibique notum Kollarii.) — In cod. 93, *Epitome physica*, divisa in capp. 32, et in cod. 94, tribuitur Nicephoro Blemmidæ *logica*, in capp. 36 divisa: perperam vero eidem attribuitur *syntagma philosophicum*: de quare plura scripsi supra ad Catal. *Scriptorum Nicephori Gregoræ*. n. 10. V. Lambec. *lc.* p. 305, n. 2, 375 sep. et 382. — In cod. 95, n. 1, Nic. Blemm. *logica*; n. 2, *physica*: e quibus cod. Wegelini edit. posse haud mediocriter emendari ac suppleri, monet Lambec. p. 376. — In codd. 96, 97, *logica*, in cod. 98, pars *logicae* et in cod. 99, fragmenta quædam illius. V. Lambec. *l. c.* p. 383, 386, 387. — Florentiæ, in bibl. Laurent. Niceph. Blemm. *logica* in cod. 8. plut. 71, et cod. 16, n. 16. plut. 87, *Isagogicæ epitomes libri i*, qui *logicam*, et liber ii, qui *physicam* continet. — in cod. Escorial. *de logica, philosophia, anima, et de duobus elementis, quibus mundus constat*: ejusdem aut alterius Nicephori, monachi Polemitæ, *De Logica*. V. Pluer. *Itinerar. per Hisp.* p. 183. — In bibl. publ. parisi. *de animæ facultatibus* in cod. 1999. — *Logica* in cod. 2099, 2100, 2102, 2103 et 2104. — Opusculum ineditum *De sophisticis elenchis*. in codd. 1937 et 1938. — *Introductio ad philosophiam* in cod. 1998, continet *logicam* et *physicam* 1999, *physicam*, 2000, iterum *physicam* comprehendit, et 2001, lib. ii, *De dialectica Physica* in cod. 2099, 2100, 2101, 2133, et 2134; in cod. Naniano 266. Venet. V. Cat. codd. Gr. Nan. p. 454. — In bibl. Regiæ Thaurinensi. *Epitome physices*, in cod. 261. — *Expositio logicae*, et *De physica nusculatione*, in cod. 262. (Cat. codd. Gr. pag. 371. — In bibl. Regiæ Matrit. cod. 59, *Epitome isagogica et logicae et physice*, lib. ii, de quo cod. copiosus est Iriarte, Cat. codd. Gr. p. 197 seq (HARL.)

(h) In priorē ed.; nam in ed. Basil. 1745, p. 305, est correctum. (HARL.)

(i) Conf. Ondin. tom. III, p. 223, de codice potissimum Vindobonensi. In codice modo memorato *Matritensi* sunt ex Nic Blemm. *explanatione in octavum Psalmum* cap. 32, aut potius in h. cod. 31, Iriarte tamen, p. 199, observat, primum Nesselium discrete tradidisse in parte iv. Catalogi, in cod. 382 Vindob. librum eundem divisum esse in cap. 32, tum contra Fabric. nostrum monet, Blemmidæ fragmentum exegescos suæ in Psalmos *physico* libro non inseruisse, sed potius *subiecisse* propter argumenti cognationem, quippe cum Blemmidæ in memorata exegesi, ut in toto fere *physices* libro, de ratione colorum, quorum supremi Artificis magnificentiam regius vates in Psalmo viii mirifice prædicat, discernisset. — In eccl. Coisl. 102. *Nic Blemmidæ expositio in Psalmos*; commentarium in illos excipit *expositio in Cantica canticorum*; quæ quidem num ejusdem sit auctoris, necne, non exprimitur, teste Montfaucon in *Bibl. Coisl.* p. 178. — idem commentarius est in

nensi, in qua etiam reperitur λόγος περὶ τῆς ἀγίας Τριάδος, que modo Ingalstadiensis et Vaticana habent ejus *Encomium in S. Joannem evangelistam*, et λόγος *De anima et corpore*, atque *De fide, virtute ac religione* opuscula. In Vindobonensi præterea sunt περὶ οἰσίων ποίημα τοῦ λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου Βλεμμίδου incipit: Τῶν ἀσθενῶν δέλτα μάθη τρισκαίδεκα: libri περὶ αἱμάτων, sive κανὼν εἰς τὰς κρίσεις τῶν αἱμάτων τῆς φλεβοτομίας τῶν ἀσθενῶν (quæ duo carmina in alio codice tribuuntur Maximo Planudæ). Vide Lambertium, lib. vi [part. ii, p. 249, Koll.]. Præterea εἰδησις τῶν ἰατρικῶν μέτρων, et Διαγνώσεις καὶ θεραπείαι τῶν ἀνθρώπων. Denique geographicum περὶ οἰκίσεων opusculum Γεωγραφίαν συνοπτικὴν vocat Salmasius pag. 276 Epist. *Demonstrationem quod individuis vita non sit præfinita*, memorat in Apparatu Possevinus. Vide et infra, *Nicephorus Monachus* (FABR) Reliquorum opusculorum codd. h. l. simul indicabo. In bibl. Cæsar. Vindob. exstant: in cod. 20, n. 2, opuscula quatuor medica, a Fabr. modo Græce designata: 1) Notitia mensurarum medicarum; 2) Canticum s. carmen de judicando de sanguine phlebotomiæ ægrotorum; 3) Canticum de urinis ægrotorum; 4) Cognitiones et curationes morborum humanorum in 130 divisæ. (Lambec. VI. part. ii, pag. 249 seq.) Cantica tamen n. 2 et 3 in cod. Cæsar. Vind. 269, n. 9, tribuuntur Maximo Planudæ, teste Lambec. V, p. 450 Eadem vero duo opuse. *De urinis* et *De sanguine phlebotomiæ* Nic. Blemm. tribuuntur in cod. 40, n. 5, et 42, n. 2. V. Lambec. VI, pag. 355 et 359. — In eadem bibl. Cæs. cod. 42, n. 19, exstat Nic. Blemm. *Fragmentum geographicum*. (Lambec. VII, p. 179.) *Geographiæ compendium* est in codd. bibl. Taurin. 232 et 244 (Cat. codd. Gr. p. 318 et 373). — Mediolani, in bibl. Ambrosiana, teste Montfaucon, in *Diario Ital.* p. 14. — Matriti, in bibl. Escor. *Geographiæ compendiaris*; ordo et canon in 13 signa, quæ videntur in hominis ægrotudinibus; et de cognitionibus illarum, maxime de illarum curatione, auctore Plero, l. cit. — In cod. bibl. Paris. 1414, (secundum auctorem Cat. codd. ii, p. 316.) 1) Nic. Blemm. *Geographiæ compendium*, sive potius Dionysii Alexandrini Orbis Descriptio, soluta oratione explicata. 2) ejusdem aliud *Compendium*, ubi de terra, illius magnitudine et climatibus dissecritur: opus regi cuidam orthodoxo inscriptum. — In bibl. Coislin. 388, Nic. Blemm. *Geographiæ synoptica*. Sed Montfaucon, in *Bibl. Coisl.* p. 599, « Hæc, ait *Geographia* ab homine imperito et insulso descripta fuit, ac vix credam, esse Nic. Blemmidæ, viri, ut sua ætate, docti. Hic regiones, flumina, urbes, non quales erant et vocabantur tempore scriptoris, sed quales ex velustioribus geographis perperam et indocte consarcinatæ sunt, repræsentantur. » Gætz tamen in *Men. bibl. Dresdensis.* II, p. 394 ait caput physicæ epitomes tricesimum in Wegelin. edit. agere περὶ οἰκίσεων, quod Fabr. tanquam opusculum geographicum ex Lambecio landasset. — In cod. Coislin. 208, Scolia Niceph. Blemm. in *Odis Mosi et aliorum*, cum paraphrasi et manu Tinerilli scr. ann. ab incarnatione 1656. V. Montfaucon. *Bibl. Coisl.* p. 267. — Florentiæ, in cod. Laur. Medic. orat. *De regno*, (Bandin. I, p. 121, n. 31) et libel *De fide ad monachos monasterii a se extracti*. (Bandin. III, p. 399, cod. 16. plut. 87, n. 17.) — In bibl. publ. Paris. orat. *De custodia cordis*, in codd. 1091, n. 11; 1101, n. 11.; 1145, n. 4. — Orat. in laudem S. Joannis Theologi, in codd. 1225, n. 1. — *Vita Pauli Latrensis*, in cod. 1195, n. 19. — *De animi facultatibus*, in cod. 1999, n. 3. — *De celo et quod mundus sit æternus*, (quod est cap. 24 lib. physic.) in eodem cod.; et in codd. 2999, ac n. 4. *De vacuo* (h. e. cap. 50 ejusd. operis) et in 2100, n. 5. *De celo, sole, luna, sideribus et diebus* — Opusc. ab aliis Maximo tributum) *De urinis*, in codd. 2220, n. 6. — 2303, n. 3; 2315, n. 5; 2671, n. 6. — *De uuri conficiendi ratione* in cod. 2529, n. 10. ac 2509, n. 9, cum scholiis marginis adjectis; — *Methodus inveniendi Paschalis*, in cod. 1050, n. 1. p. 199, tom. II, catal. — In bibl. Reg. Taurinensi, *Serm. de animæ necessitate et de cognitione hominum*, in cod. 331, quorum duorum opusculor, neque Caveus facit mentionem, neque Fabricius, V. Catal. codd. G. Taur. pag. 414 ut 415. — In cod. Matrit. 59, ex orat. Nic. Blemm. ad monachos instruendos, sive ex ejus typico, orat. *De fide* cum duplici scholio, et *De virtutibusque exercitatione*. V. Iriarte, l. c. p. 499. — In codd. Escorial. *De fide*, cum variis; *De nomine et verbo*; *Introductoris* in Aristot. *Physicam* Epitomes liber xv, secundus, teste Plero l. cit. — Monachii, in bibl. elector. Bavar. cod. 108. Nic. Blemm. encomium in Joannem evangelistam; oratio *De anima*; or. *De corpore*; *Enarrationes in aliquot psalmos*; *De fide*; *De virtute et vita religiosa*. — In cod. 152. Nic. *De celo* (cat. codd. gr. p. 42 et 60.) Add. supra vol. IV, pag. 206, sub fin. et p. 220, et infra, vol. XII, ubi de medicis et chemicis agitur, etc., et Kollar, in *Supplem. ad Lambecii comm.* pag. 663 seq. (HARL.)

cod. bibl. publ. Paris. 155 (in quo etiam Comm. in *Cantica canticorum*, eidem Nicephoro attributus.) — In cod. 810 (in Psalm. i-x, xiv, l, LXXIII.) — in codd. 2099 et 2100, in Psalmum viii, comm. etiam subjectus est capp. physices. — In cod. Escorial. Expositio in illud Psalmogr. *Lunam et stellas, quas tu fundasti*, teste Pinero, in *Isin, per Hispan.* p. 183. — In codd. bibl. Taurin. 105,

idem comment. in Psalmos. V. Cat. codd. Gr. pag. 214. — Ib. in cod. 130, Nic. interpretatio titulorum Psalmorum, et quam ob causam dictus quilibet fuerit, quam a Nicephoro commentario suo Psalmorum forte præmissam fuisse suspicatur auct. catal. mem. p. 230. — In cod. 311 ejusd. bibl. lin. sunt Nic. Blemmidæ et aliorum scriptor. eccl. hyumi et preces. (HARL.)

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΔΗΜΟΔΕΙΚΝΥΩΝ ΔΙΑ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ, ΔΙ' ΥΙΟΥ, ΚΑΙ ΕΞ ΥΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΕΙΣΘΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟ ΑΓΙΟΝ.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ ΙΑΚΩΒΟΝ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

ORATIO PRIMA

DEMONSTRANS SANCTORUM TESTIMONIIS PER FILIUM, ET EX FILIO SPIRITUM SANCTUM DICI.

AD JACOBUM BULGARIE ARCHIEPISCOPUM.

(Ex Leonis Allatii *Græcia orthodoxa*, tom. I.)

α'. Ἔστι μοι πάθος, ὑπερ ἑξαγγελῶν· καὶ γὰρ ὁ λόγος πρὸς ἀκέστορα ἱερῶν, καὶ ἕσσι τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης αὐτῶν. Ἐγὼ τοῖς σοφοῖς παρῥήσιζ λαλῶ, καὶ οὔτε μοι δέος ἑκαλύπτουσι τὴν διάνοιαν· ἢ γὰρ βεβαίωσιν, ἢ διήρθωσιν ἢ ἀπταιστος κρίσις ἐπαγάγοι τοῖς λεγομένοις. Ἄσφοις δὲ διαλεγόμενος ὑποστέλλομαι, καὶ μάλισθ' ὅτε περὶ Θεοῦ φθέγγομαι· δέδοικα γὰρ τὸ μὴ ξυγιέναι αὐτοῦς, ὡς ἐντεῦθεν ἐπισηφάτῃ πρὸς τὸν λόγον ὑπόνοιαν ὑφορώμενος. Εἰ δὲ τῶ ἀσφῶν συνέλθοι τὸ φίλερι, τότε καὶ πρὸς τὸ λέγειν ὄλωσ ὁκνῶ τε καὶ ἀνχόδομαι. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἀποδεχτὸς ὁ θρασείως καὶ ἀπερισκέπτως θεολογῶν (τὴνιοχεῖσθαι γὰρ τὴν θεολογίαν φέβει χρεῶν, ὡς ἂν μὴ πρὸς ἀπωλείας ὥσειεν ὀλισθήματα), παραπλησίως καὶ ὁ φιλονεικῶς ἀκροώμενος, καὶ τρόπιον παντὶ πρὸς τὸ ἀντιλέγειν ὑρῶν, ἀποπειμπταῖος καὶ ἀποτρόπαιος. Ἐρις γὰρ κακόχαρτος ταράττει καὶ συγγεῖ τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ καὶ γλιῶσαι πολλαὶ εἰσιν αἱ συρῥυεῖσαι πρὸς τὸ αὐτὸ, πῶς οὐκ ἂν ὀξείαν τοῖς πολλοῖς περιγινόμεναι μιᾶς ἐτερορρέπους; εἰ δὲ καὶ ἰὼν αἱ ὑπεροχαί, πῶς εἰς ἀγαθὸν ἀποβαίη τῶ ἀσυμφῶν τὸ ἀληθευτικόν, κατὰ γε δὴ τούμφανές; εἰ eorum fuerint, qui in dignitatibus sunt, qua sentit, in conspectu aliorum vertetur?

β'. Οὕτως ἐν τούτοις ἔχων, οὕτω πάσχων ἐπεὶ πρὸς σοφοῦς νῦν ὁ λόγος, καὶ εἰρήνην ζητοῦντας τὴν ἐν Χριστῶ καὶ διώκοντας, πεπαρῥησιασμένως ἔρω περὶ τοῦ πρακτικῶν ζητήματος· τὸ δὲ ἐστίν, εἰ δι' Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς, ἢ μὴν ἐκ Πατρὸς προσεχῶς, ἀλλ' οὐ δι' Υἱοῦ. Καὶ ὅτι μὲν τὸ πρῶτον πολλοὶ τῶν ἱερῶν διδασκάλων παρίδοσαν, οὐδεὶς δὲ τὸ δεύτερον, οἶμαι δὴ πάντα μαρτυρήσειν ἄνδρα θειογραφικὸν εὐθύτητι διοικου-

A 1, Morbum, quo afficior, in lucem proferam: ad medicum enim sacrum oratio dirigitur, et omnes alios, qui iisdem ac ille disciplinis præditi sunt. Ipse cum doctis palam libereque sermones confero: nullusque me uensa aperientem timor invadit: namque infallibile iudicium dicta vel corriget, vel comprobabit. Cum vero sciolos alloquor, reprimo me, et potissimum cum de Deo verba facio; vereor etenim, ne dum ipsi rem capiunt, falsi mihi suspicionem appingant. Quod si imperito contentionis studium accedit, tum loqui detrecto, et de circulis subducor. Quemadmodum enim nullo modo admitti debet, qui audacter et inconsiderate de rebus divinis loquitur (necesse quippe est, Theologiam timore dirigi, ne in excidium præcipites agat), pari ratione, qui contentiose aures exhibet, et modis omnibus contradictionem ambit, ejiciendus est, et exsecrandus. Contentio siquidem malis gaudens confundit, turbatque veritatem. Quod si et sermones pierique in idem una simul concurrant, quomodo non videbuntur multis unius, qui in alteram partem inclinat, potiores esse? Et ratione veritas ipsa in bonum illi, qui contraria

2. Cum ita me habeam, et ita officiar, et ad peritos oratio sit, eosque, qui pacem in Christo quaerunt, et procurant, libere aperteque de proposita quaestione edisseram, quæ erit: an per Filium Spiritus sanctus a Patre procedit, an vero ex Patre absque medio, et non per Filium. Et primum quidem a multis sanctis doctoribus traditum fuisse, secundum a nemine, existimo omnes homines, qui in sacris litteris exerciti sunt, et æquitate dirigunt-

tur, suo testimonio comprobatur. Et nos item non minus hanc rem tribus epistolis, jam percussimus

3. Quod vero in Evangeliiis plane vox illa inserta non est, quod plerique ad contradicendum, arripiunt, dogmati nihilominus non officere probatur eorum fide digno testimonio, qui res theologicas pertractarunt; quando nec in nostra potestate esset Deiferorum Patrum dictis non credere, sed eorum auctoritatem dicti demonstrationem esse, facultate omni logica et contradictoria validiorem, cui a theologia nomen est, in invectivis adversus Julianum decernat. Qui enim evangelistis inspiravit, ille idem et aliis divinitoquis verba dictavit, et Dei voces sunt sanctorum omnium sacrosancta monumenta.

4. Et dicere eadem ab illis qui Spiritui adversantur, corrupta fuisse, stultum est ac fatuum. cum nihil id omnino ad hæresim conferat, per Filium Spiritum sanctum fieri a Patre procedere, sed penitus eam rejicit ac refellit. Hæc etenim Spiritus creatura impie admodum asseritur, illo ex ipsa Filii essentia prædicatur, et ejusdem cum Patre et Filio essentia. Et quamnam probabilitatem habuerit, simile facimus in universos totius orbis sacros libros sanctorum simul deserviisse, et corruptelam adeo universalem fuisse. nullumque ante nos tantam noxam indicasse? Non fuit unquam, non est: mentis miseræ, ac infelicis commentum id est.

3. Quamnam item ratione quicumque adversus Latinos post dissidium et schisma, quæ in dissidio erant, conscripserunt, ex Filio Spiritum sanctum esse essentialiter, pro viribus adversari sunt; per Filium vero a Patre nequaquam, imo potius inter eos peritiores, veluti patroni illius causam susceperunt. inde argumenta sumentes ad refellendum et illud: *Ex Filio*. Idque ita se habere ex libro, cui *Sacrum Armamentarium* nomen est, discimus. Librum porro tunc temporis doctorum virorum præcipuis in veneratione fuisse, postea ab aliis magno studio conquistum, nostra hæc ætate maxime celebratum, atque in honore habitum, et neminem unquam, etiam eorum, qui pudore deposito omnia inverecunde tentant, adversum cum linguam movere ausum esse, cum et violentius Spiritus processioni ex Filio adversetur, res ipsæ satis luculenter clamant. In eo Latini, uti in dialogis fieri amat, introducuntur. sapientissimi Cyrilli dictum ad propriam opinionem corroborandam proponentes; verba Cyrilli sunt: *Mutabilis vero minime est Spiritus; nam si mutationi esset obnoxius, ipsi divina nature defectus ascriberetur, siquidem Dei. et Patris, nec non et Filii est qui essentialiter ex utroque, ex Patre scilicet per Filium, Spiritus profluit*. Expendamus porro quænam ad eos qui Roma convenerant, responderunt: *Beatus hic Pater Cyrillus nullus nostrarum rationum*

μενον. Οὐχ ἴττον δὲ καὶ ἡμεῖς ἐν τριτῇ Ἐπιστολῇ ψήφισαντες ὑπεμνήσαμεν.

γ'. "Ὅτι δὲ τὸ μὴ τοῖς Εὐαγγελίοις σαφῶς τὴν φωνὴν ἐντεταχθῆαι, τοῦτο δὴ τὸ πρόχειρον εἰς ἀντιλογίαν πολλοῖς, οὐτι ποῦ τοῦ δόγματος ἀφαιρεῖται τὸ εὐπαράδεκτον, ἢ τῶν θεολογησάντων ἀξιοπιστία πρὸς τῶν, ἐπεὶ μὴδ' ἐξαινεῖ ἀπιστεῖν τοῖς ὑπὸ τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν εἰρημένοις, ἀλλ' ἀπόδειξιν εἶναι τοῦ λόγου τὸ ἐκείνων ἐξέπιστον, πάσης δυναμῶς λογικῆς καὶ ἀντιλογικῆς ἰσχυρότερον ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐν τοῖς Σηριτικαῖς ἀποφαίνεται. Ὁ γὰρ τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐμπνεύσας, αὐτὸς ἐκεῖνος καὶ τοῖς λοιποῖς θεηγόροις ἐνέπνευσε, καὶ θεοῦ φωναὶ τὰ τῶν ὅλων ἁγίων ἅγια συγγράμματα.

Β

δ'. τὸ δὲ λέγειν αὐτὰ νεοθεῖσθαι παρὰ τῶν Πνευματομάχων, ἡλίθιον, ἐπεὶ κατ' οὐδὲν ἄλλως τῇ χιρέσει συμβάλλεται τὸ δι' υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογεῖσθαι προδικῶς εἶναι παρὰ Πατρός, εἰ μὴ τὸν ἀντίον ἅπαν, καὶ καταβάλλει αὐτήν, καὶ ἀναίρει. τῇ μὲν γὰρ κτίσμα βλασφημεῖται τὸ Πνεῦμα, τῷ δ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς κηρύττεται τοῦ υἱοῦ, καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ υἱῷ. τίνα δ' ἂν ἔχοι καὶ λόγον τὸ τὴν τοιαύτην κακουργίαν ταις ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἱεραῖς ἐνσκήψαι βίβλοις τῶν τρισούτων ἁγίων ὁμοῦ, καὶ τὴν παραφθορὰν οὕτω γενέσθαι παγκόσμιον τοῖς τῶν μεγάλων Πατέρων συγγράμμασι, καὶ μηδένα τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν λόμπην ἐπισημῆσθαι; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· διανοίας τὸ τοιοῦτον ἀνάπλασμα κακοδαίμονος.

Γ

ε'. Πῶς δὲ καὶ ὅσοι κατὰ Ῥωμαίων γεγράφασι τὰ τῆς ἐρήθους μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν διάστασιν, πρὸς μὲν τὸ, ὅτι τοῦ υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι οὐσιωδῶς, ὡς εἶχον, ἀντέστησαν, πρὸς δὲ τὸ, δι' υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐδαμῶς, μᾶλλον μὲν οὖν οἱ λογιώτεροι, καὶ συνηγοροῦντες αὐτῷ καταφάνησαν. Κάντεῦθεν ἐπιχειροῦντες ἀνασκευάζειν τὴν, ἐκ τοῦ υἱοῦ. καὶ ὅτι τοῦθ' οὕτως ἔχον ἔστιν, ἐκ τῆς ἱερᾶς Ὀπλοθήκης μανθάνομεν. Ὅποις δὲ ἡ βιβλος αἰθέσιμας ἦν τοῖς τότε τῶν λογίων ἀνδρῶν λογάσι, καὶ περισπούδαστος εἰσέπειτά τε καὶ ἕως ἡμῶν περίπυστος καὶ ἐξάίρετος, καὶ οὐδεὶς ποτε κατ' αὐτῆς, οὐδὲ τῶν πάντη ἀπηναιδευμένων κινήσαι γλώσσαν ὅλως τετόλημκεν, ἐπεὶ καὶ βιαιότερον ἐνίσταται πρὸς τὴν νόσον τοῦ Πνεύματος πρόσθεν, αὐτὰ βοᾷ ὁμοπρυσίως τὰ πράγματα. Ἐν ταύτῃ Ῥωμαῖοι διαλογικῶς νόμοις εἰσάγονται βῆσιν τοῦ σοφωτάτου Κυρίλλου προτεινόντες εἰς σύστασιν τοῦ σφῶν αὐτῶν δόγματος, οὕτως ἔχουσαν· Τρεπτόν δὲ οὗτοι ποῦ τὸ Πνεῦμα ἐστίν· ἢ εἴπερ τὸ τρέπεσθαι νοσεῖ, ἐπ' αὐτὴν ὁ μῶμος τὴν θεῖαν ἀναδραμεῖται φύσιν, εἴπερ ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμοιβῶν, ἥως ἐκ Πατρὸς δι' υἱοῦ προερχόμενον Πνεῦμα. τίς οὖν ἢ ἀπολογία πρὸς τοὺς ἐκ Ῥώμης κατανοήσωμεν. Ὁ μακάριος οὗτος πατήρ Κυρίλλος τὰς πολλὰς τῶν ἡμετέρων λόγων προσφάσεις προαναιρῶν σύντομον εὐθὺς τῇ τῶν ἀσαρῶν συλ-

λαβῶν προφορᾷ προσήνεγκε τὴν σαφήνειαν. Εἰ-
 πῶν γὰρ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν τὸ Πνεῦμα προέρ-
 χεσθαι, τὸ, ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, συντόμως
 ἐπιγίγχει. Τὸ δὲ διὰ τῆς τοιαύτης ἐπαγωγῆς συν-
 αγόμενον οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πα-
 τρὸς τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἂν τῆς τοιαύτης
 τῷ ἀγίῳ προσθήκης ἐδέξασεν. Οἱ ἐκ Ῥώμης πρὸς
 ταῦτα· Τοῖνον οὐδ' ἡμεῖς σφαλλόμεθα, ἀκολού-
 θως τῷ θεῷ τούτῳ Πατρὶ ἐκ Πατρὸς μὲν καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, ἐπὶ
 τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐξ, ἀντὶ τῆς διὰ, καὶ νοοῦντες καὶ
 ἐρμηνεύοντες· ἀλλ' ὁ, καὶ, σύνδεσμος, φασὶν οἱ
 πρὸς ἔλεγχον χωροῦντες αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ παρ'
 ὑμῶν προστιθέμενος οὐκ ἐὰν τοιαῦτα λέγειν, ὑμᾶς
 προφανῶς, ἐλέγχων, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, καθ'
 ὁποῖον σημαϊνόμενον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐξ
 ἐκλαμβάνεσθε κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ
 νοεῖτε ταύτην καὶ λέγετε. Τοῖνον ἢ καὶ ἐπ' ἀμ-
 φοῖν τῷ Πατρὶ δηλαδὴ καὶ τῷ Υἱῷ τὴν ἐξ πρό-
 θεσιν κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν τιθέατε καὶ
 πῶς οὐκ ἐναντιοῦσθε τῷ θεῷ Πατρὶ, τὴν μὲν ἐξ
 ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, τὴν δὲ διὰ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκφωνή-
 σαντες, ἢ καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ἀντὶ τῆς διὰ, τὴν ἐξ
 λαμβάνετε, διὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, καὶ ὁδὸτε λοιπὸν
 ἡμῖν ἕτερον, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα διὰ τῶν δύο τού-
 τῶν ἐκπορεύεσθαι λέγεται. Κατ' ἄλλην γὰρ ἐπὶ
 τοῦ Πατρὸς, καὶ κατ' ἄλλην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ σημα-
 σίαν τὴν αὐτὴν καὶ μίαν πρόθεσιν ἐκλαμβάνε-
 σθαι, παρὰ τοῦ συμπλεκτικοῦ τούτου συνδέσ-
 μου βιαίως κωλύεσθε, καθὼς προειρήκαμεν. Τὸ
 γὰρ ἀσυνδέτως λέγειν, ἢ γράφειν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ
 ἀποφεύγετε. Ταῦτα μὲν ἐκ τῆς ἱερᾶς Ὑπλοθῆκης.

ς'. Ἄλλος δὲ τις τῶν ἐκκρίτων δηλαδὴ καὶ κῆτος
 τοῖς ἐκ Ῥώμης διαλεγόμενος, ἐπειδὴ προεἶπτο δεῖ-
 ξαι, μὴδ' ὑπωσοῦν ἀλλήλοις ἐναντία ὄντα κατὰ γε τὸ
 ἀληθές τὰ παρὰ τῶν ἁγίων λεγόμενα, κἂν δοκῆ τοῖς
 ἀπερ σκέπτοις. Ἦν ἄν, φησὶν, ἐναντία, εἰ πρὸς τὸ
 αὐτὸ, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ, καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντα
 σημαντικὰ, παρὰ μὲν τῶν, ἀπεδιάλλοντο, παρὰ
 δὲ τῶν, ἐνεκρίνοντο. Οὕτω γοῦν καὶ ἐν τούτοις
 ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἔφη, τὸ Πνεῦμα ἐκπο-
 ρεύόμενον. Καὶ τάχα πάντα ἀναφέρων πρὸς τὸν
 Πατέρα ὡς πρὸς πρώτην αἰτίαν, καὶ τὴν τοῦ
 Πνεύματος ἐμπόρευσιν αὐτῷ ἀνατίθησι. Καὶ ὁ
 μὲν μέγας Ἀθανάσιος οὕτως εἶπε· Τὸ Πνεῦμα
 ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς ἐκπορευόμενον. Ὁ δὲ Νύσσης εἰπὼν, τὸν
 Υἱὸν εἶναι προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τουτέστι τοῦ
 Πατρὸς, ἐξῆς λέγει, τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ προσεχῶς
 ἐκ τοῦ πρώτου. Ὁ Σοφὸς Κύριλλος προφανῶς εἴ-
 ρηκεν, ἐξ ἀμφοῖν, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ,
 ἀλλ' ἐφερμηνεύων, πῶς τὸ ἐξ ἀμφοῖν, εἶπεν,
 ἐπιγίγχειν, ἥως ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Ὁ μέντοι
 Δαμασκηνὸς Ἰωάννης τὸ ἐκ Πατρὸς λέγων ὡς
 ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ πρώτης αἰτίας, οὐκ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ, φησὶν, ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἀπη-

A tergiversationes præcedens, compendiosam illico ob-
 scurarum syllabarum enuntiationi addidit expositionem.
 Cum enim dixisset, essentialiter ex utroque
 Spiritum profluere, illud ex Patre nempe per Fi-
 lium, concise subiecit, At quod ex simili induc-
 tione colligitur, nihil aliud, infert quam ex solo
 Patre Spiritus processionem, non autem ex Filio.
 Num si id esset, similis additionis opus non fuisset.
 Ad hæc, qui Roma advenerunt; Neque non itaque
 fallimur dictis divini hujusce Patris inherentes,
 cum asserimus ex Patre, et ex Filio Spiritum pro-
 cedere: attamen in Filio ex propositionem loco il-
 lius per intelligimus, et interpretamur. Sed conjun-
 ctio et, inquit, qui eos refellere conabatur,
 Filio a vobis annexa, ea quæ dicitis, manifesto con-
 fulat, cum ex Patre et ex Filio Spiritum procedere
 dicitis in quo significatu in Patre præpositionem
 ex assumetis, in eodem et in Filio vos eam accipitis
 et fatemini. Quare, aut in utroque, in Patre nempe
 ex Filio, ex præpositionem in eodem significatu as-
 truitis, et quomodo divino Patri non adversamini.
 qui ex in Patre, per autem in Filio dicitur; aut
 in utroque, loco illius per, ex præpositionem assumi-
 tis, per Patrem, et per Filium Spiritum asserentes
 procedere, et assignate nobis alium, ex quo Spiritus
 per hos duos procedere dicatur. Secundum enim
 unum significatum in Patre, et secundum alium in
 Filio unam eandemque præpositionem accipere con-
 junctione illa copulativa, ut jam diximus, impedi-
 mini. Nam absque copula essuri, aut scribere, ex
 Patre, ex Filio, vos quoque veluti barbarum et inco-
 gitabile vitatis, Et hæc quidem ex divino arma-
 mentario.

6. Alius etiam vir eximius et præstans cum La-
 tinis, sermonem conserens, cum sibi proposuisset
 demonstrare nullo modo, si veritas attendenda
 est, sibi, quæ a sanctis dicuntur adversari, licet
 id videntur imperitis, *Adversarentur utique, inquit,
 si de eodem, et secundum idem, idem significantiæ
 ab his quidem rejicerentur, ab aliis approbarentur.*
*Sic itaque in similibus Christus asseruit, Spiritum
 ex Patre procedere, et omnino forte Patri referens
 tanquam primæ causæ, illi quoque Spiritus proces-
 sionem ascribit. Et magnus quoque Athanasius ita
 locutus est: Spiritus ex Patre, quemadmodum
 ex Verbo, quod ex Patre est, procedens. Nysenus
 autem cum dixisset, Filium esse immediate ex
 primo; Patre scilicet, subdit, Spiritum per eum qui
 immediate est, ex primo. Sapiens Cyrillus pulum
 fassus est, ex utroque, Patre nempe et Filio, sed
 modum enarrans, quomodo ex utroque, addidit, ex
 Patre scilicet per Filium. Et Joannes Damascenus,
 ex Patre affirmans tanquam e primo principio, et
 prima causa, non ex Filio, tanquam ex primo
 principio, nec prohibuit dici ex Filio, tanquam ex eo
 qui immediate, vel per eum qui immediate est;
 idem enim valet ex, et per præpositio: idque sole-*

mne est divinis litteris, nec fuit a sanctis Patribus ignoratum. Et si ex Filio, veluti ex Patre per Filium; et, si ab utroque, similiter. Et si ex prima quidem causa Patre, ex eo, qui immediate est Filio. Nec sane contra hisceret sapiens Damascenus ad ea, quæ habent magnus Athanasius, magnus Cyrillus, et Nyssenus Gregorius, sed diceret et ipse omnino hoc modo, et ex filio Spiritus, quando et ipse per Filium dicit, ac si eundem vim haberent per, et ex præpositiones. Quod si tanquam ex prima causa et ex Filio quispiam astrueret, quod nullus unquam ex Patribus affirmavit, contradicet ille certe, vocemque efferet. Et de his quoque satis.

πρώτης αἰτίας, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοι τις, ὅπερ μέγξ βοήσσει. Ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ταῦτα.

7. Multos præterea alios ex recentioribus illud, *ex Filio*, summo nisu oppugnantes, admodum vero valido illud, *per Filium* comprobantes, ostendimus secundum eam quam ante attulimus, expositionem; quare nescio unde iam dueli hac ætate nonnulli, non sustinent dici: *Spiritum per Filium procedere ex Patre*. Sed videamus, quæ de hoc argumento Serapionem episcopum per epistolam edoceat, dignus, qui habeat ex immortalitate nomen, Athanasius: *Quemadmodum germen unigenitum Filius est, sic et Spiritus, qui a Filio datur et mittitur, et ipse unus, et non plures, neque ex pluribus unus, sed solus ipse Spiritus; nam cum unus sit Filius, vivens Verbum, unum oportet esse perfectum, completamque sanctificantem, et illuminantem vitam, quæ operatio ipsius et munus est; quæ ex Patre dicitur procedere, quando a Verbo, quod ex Patre est, sine ulla hæsitatione elucet, mittitur et datur.*

8. Elucendi verbo quidam mordicus inhaerent, traduntque eo promulgationem indicari, non existentiam: namque per *procedere* antea positum existentiam manifestari. Si itaque Spiritus procedere dicitur ex Patre, quoniam a Verbo manifestatur, cum non manifestatur, neque ex Patre procedere dicitur. An igitur ante res conditas, sive sensiles, sive intellectuales, quibus a Verbo manifestatus est Spiritus sanctus, non dicitur ex Patre procedere? Quemadmodum enim quoriam dicente hominem essentiam animatam, sensilem, quandoquidem animal est, si alius causam evertere possit, inductionem etiam evertet: eadem ratione talium hominum suppositione submota, quod inde colligitur, quantum in ipsis est, destruetur.

9. Et hi quidem adhuc, propter quod dicitur, Spiritus ex Patre procedere, quærent. Nos verum dictionis significatum assumentes, hunc in modum argumentemur. Spiritus ex Verbo, per Verbum scilicet profluit ex Patre, quemadmodum ex sole per lumen illuminans splendor. Id cum ita sit, et Verbum ex Patre confitemur; propterea et Spiritus ex Patre procedere dicitur. Usurpat vero dictionem *elucet*, ad similitudinem vitæ illuminantis; ideoque et Verbi operationem, vivam scilicet et

γόμευσε τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ προσεχοῦς, ἦτο: διὰ τοῦ προσεχοῦς. Ταῦτὸν γὰρ δόναται: ἢ διὰ πρόθεσις καὶ ἢ ἐξ. Καὶ τοῦτο σόνηθες καὶ αὐτῇ τῇ Γραφῇ, καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν οὐκ ἀγνοούμενον. Καὶ εἰ μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ εἰ ἐξ ἀμφοῖν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἐκ πρώτης μὲν αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ προσεχοῦς δὲ τοῦ Υἱοῦ, ἄπερ φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Κύριλλος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος, οὐκ ἂν ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἀντιφθέγγεαιτο, ἀλλ' ἐρεῖ καὶ αὐτὸς ὅτι, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα. Διὰ τοῦ Υἱοῦ γὰρ, φησὶ καὶ αὐτὸς, ὡς ἰσοδυναμούσης τῆς διὰ καὶ τῆς ἐξ. Εἰ δὲ ὡς ἐκ εἶπε τῶν ἁγίων οὐδεὶς, καὶ ἀντιφθέγγεται, καὶ

ζ. Παλλοὺς δὲ καὶ ἄλλοις τῶν νεωτέρων εὐρίσκομεν ἐνισταμένους μὲν πρὸς τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, κατασκευάζοντας δὲ καὶ μάλα γενναίως τῇ, δι' Υἱοῦ, καθ' ἣν προδιεσημνάμεθα δήλωσιν. Ὅθεν οὐκ οἶδ' ὅ τι παθόντες ἀρτίως τινὲς οὐκ ἀνέχονται τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ προσέρχεσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλ' ἴδωμεν οἷα περὶ τούτου διδάσκει τὸν ἐπίσκοπον Σεραπίωνα δι' ἐπιστολῆς ὁ τῆς Ἀθανασίας ἀξιόνομος: Ὡσπερ γέννημα μονογενὲς ὁ Υἱὸς ἐστίν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ περιεπόμενον, καὶ αὐτὸ ἓν καὶ οὐ πολλὰ, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἓν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη τὴν ἁγιαστικὴν ζωὴν, οὕσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ ὁμοειδῆ, ἥτις γε ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογουμένως ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδοται.

η'. Ἐπιφύονται τῇ ἐκλάμπειν τινὲς, καὶ φανερώσεως εἶναι φασὶν αὐτὸ δηλωτικόν, οὐχ ὑπάρξεως: τὸ γὰρ ἐκπορεύεσθαι προδεδηλωκέναι τὴν ὕπαρξιν. Εἰ τοίνυν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου φανεροῦται, μὴ οὕσης τῆς φανερώσεως, οὐδ' ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγοιτο ἂν ἐκπορεύεσθαι. Τί γοῦν πρὸ τοῦ γεγονέναι τὴν κτίσιν, εἴτε τὴν νοητὴν, ἔνθα παρὰ τοῦ Λόγου πεφανέρωται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν αὐτὸ λεχθεῖν ἐκπορεύεσθαι ἐκ Πατρὸς; Ὡσπερ γὰρ εἴ τινας τὸν ἄνθρωπον λέγοντος οὐσίαν ἔμφυχον, αἰσθητικὴν, ἐπειδὴ ζῶον ἐστίν· εἶπερ ἔχει τις ἕτερος τὸ αἷτιον ἀνελεῖν, συναλίλοι καὶ τὸ συμπέρασμα, τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς αὐτῶν ὑποθέσεως ἀνατετραμμένης, τὸ δῆθεν συναγόμενον, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, διεσχέδαται.

θ'. Καὶ οὗτοι μὲν ἔτι δι' ὃ λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ζητεῖτωσαν. Ἡμεῖς δὲ τὴν ἀληθῆ προσλαβόμενοι σημασίαν τῆς λέξεως, οὕτως συλλογισάμεθα. Τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου, τούτῃ, διὰ τοῦ Λόγου πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ὡσπερ ἐξ ἡλίου διὰ τοῦ φωτὸς φωτιστικῆ λαμπηδῶν. Καπειδὴ τοῦτ' ἐστίν, ὃ δὲ Λόγος ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογῆται: διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται. Κέχρηται δὲ τῇ ἐκλάμπειν ὃ διδάτκαλος λέξει, καταλλήλως τῇ φωτιστικῇ ζωῇ.

Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Λόγου ἐνέργειαν, σῶσαν δηλο-
νότι, καὶ ὑφειστώσαν τὸ ἅγιον ὀνόμασι Πνεῦμα, τὸν
Λόγον καὶ Υἱὸν εἰδῶς Θεοῦ δύναμιν ἐνυπόστατον.
Ἐπεὶ δὲ διὰ τῆς δυνάμεως ἢ ἐνέργεια, ἢ δὲ δύνα-
μις ὁμολογουμένως ἐκ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο ἐκ Θεοῦ
ἢ ἐνέργεια. Τοῦτο γὰρ βούλεται τῆ διδασκαλίᾳ τὸ,
λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ὡς τῆς τοῦ Πνεύματος
ἐκπορεύσεως λεγομένης καὶ κηρυττομένης ἐκ Πα-
τρὸς διὰ τὴν πρὸς τὸ πρῶτον ἀναφορὰν. Ἦς μὲν
οὖν ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον αἰδίως ἐκλάμπει παρ' αὐτοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν,
δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὡς δὲ δωρεὰ καὶ
ἀποστέλλεται, καὶ δίδοται φυσικῶς.

1. Ὅτι δὲ τὸ ἐκλάμπειν ἐν θεολογίᾳ παραστατι-
κὸν ἐστὶ τῆς ἀπαθοῦς καὶ ἀχρόνου ὑπάρξεως, καὶ ὁ
μέγας Βασίλειος δείκνυσιν οὕτω λέγων ἐν δευτέρῳ
τῶν Ἀντιρρήτικῶν· Κοινὴ πρόληψις πάντων ὁ-
μοίως Χριστιανῶν ἐνυπάρχει τοῖς γε ὡς ἀληθῶς
τῆς προσηγορίας ταύτης ἁγίοις, περὶ τοῦ φῶς
εἶνα: τὸν Υἱὸν γεννητὸν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός
ἀπολάμπαντα. Καὶ πάλιν· Ἀγαθοῦ μὲν Πατρὸς,
ἀγαθὸς Υἱὸς, φωτὸς δὲ τοῦ ἀγεννήτου φῶς ἐξέ-
λαμψε τὸ αἰδίον. Καὶ Γρηγόριος δὲ τῶν Νυσσαίων
ὁ σοφὸς ἱεράρχης, οὕτω φησὶν ἐν τῇ πρώτῃ τῶν
Ἀντιρρήτικῶν· Πατὴρ μὲν ἀναρχος, καὶ ἀγέν-
νητος, καὶ αἰὶ Πατὴρ νοεῖται. Ἐξ αὐτοῦ δὲ κατὰ
τὸ προσηγῆς ἀδιαστάτως ὁ μονογενὴς Υἱὸς τῷ
Πατρὶ συνεπινοεῖται. Δι' αὐτοῦ δὲ, καὶ μετ'
αὐτοῦ πρὶν τι κενὸν τε καὶ ἀνυπόστατον διὰ
μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον συντημμένως καταλαμβάνεται. Οὐχ ὅστε
ρίζον κατὰ τὴν ὑπάρξιν μετὰ τὸν Υἱὸν, ὡς ποτὲ
τὸν μονογενῆ δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι,
ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, καὶ αὐτὸ τὴν
αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶνα: ὅθεν καὶ τὸ μονογενὲς
ἐστὶ φῶς· διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός ἐκλάμπαν,
οὔτε διαστήματι, οὔτε φύσεως ἑτερότητι τοῦ
Πατρὸς, ἢ τοῦ μονογενοῦς ἀποτεμνεται. Πάλιν
πρὸς αὐτὸν ὁ μέγας Βασίλειος περὶ διαφορᾶς οὐ-
σίας καὶ ὑποστάσεως· Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ ἐκ τοῦ Πα-
τρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ'
ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεν-
νήτου φωτός ἐκλάμπας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιά-
ζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς
τὸν Πατέρα, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἰωάν-
νης ὁ σοφὸς ποιητῆς ἐν Ἑμνοῖς πρὸς τὴν ὑπέραγνον
θεομήτορα. Σὺ μήτηρ Θεοῦ ἀσυνδυάστως γεγέν-
νησαι τοῦ ἐξ ἀκηράτου Πατρὸς ἐκλάμπαντος.
Ἐν τούτοις ὁ ἐξηγούμενος, ὁ πολλοῖς θαυμαζόμε-
νος, ὁ καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων πρῶτος σαφηνιστῆ,
τὸ ἐκλάμπαντος, φησὶν, τὴν ἄνω γέννησιν τοῦ
Υἱοῦ ἀπαθῆ παρίστησιν. Ὡς γὰρ ἡ λαμπηδὼν
ἐκ τοῦ ἡλίου ἀπαθῶς ἔξεισιν, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς
ἀπαθῶς γεγέννηται τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ ἄχρονον δὲ
τοῦ Υἱοῦ, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναρχον, διὰ τοῦ ἐκ-
λάμψαι διδάσκει ὁ ποιητῆς. Ὡς γὰρ ἅμα φῶς,
καὶ ἅμα ἢ ἐξ αὐτοῦ λαμπηδῶν, οὕτως ἅμα νοη-
θεῖη Πατὴρ, ἅμα παρέπεται νοεῖσθαι καὶ τὸν Υἱόν.

A subsistentem Spiritum sanctum compellavit. Ver-
bum, et Filium noscens Dei virtutem enypostatam.
Quando vero per virtutem operatio, virtus autem
ex Deo nemine contradicente, propterea ex Deo
operatio est, quod Magister insinuat illis verbis,
dicitur procedere, cum Spiritus processio dicatur;
et prædicetur ex Patre propter relationem ad pri-
mam causam. Uti itaque operatio filii, et Dei
verbi Spiritus sanctus perpetuo elucet ab ipso,
quod idem est, ac dicere, per ipsum a Patre. Sed
tanquam donum et mittitur, et donatur natura-
liter.

10. *Elucere* porro in rebus divinis existentiam
neque passioni obnoxiam, neque tempori subjacen-
tem inducere, magnus Basilius ita probat, oratione
secunda antirrhethica: *Communis*, inquit, *prænotio*
omnibus æquæ Christianis innata est iis, qui tuli ap-
pellatione digni sunt, lumen esse Filium generatum
ex ingenito lumine illucescentem. Et rursus: *Boni*
Patris bonus Filius. Luminis vero ingeniti lumen
eluxit sempiternum. Gregorius quoque Nyssaensium
doctus antistes in prima antirrhethica hæc habet:
Pater quidem sine principio, et ingenitus, et semper
Pater intelligitur; ex eo vero immediate, et indivise
unigenitus Filius cum Patre simul intelligitur; per
hunc autem, et cum ipso, antequam inanis, et non
subsistens in medio perceptio incidat, non post Filium
tus sanctus junctim concipitur, non post Filium
existentia subsistens, ut aliquando unigenitus absque
Spiritu concipiatur; sed ex rerum omnium Deo, et
ipse suæ essentiae causam habens, unde et unigenitum
lumen oritur, per verum autem lumen elucescens,
neque distantia, neque naturæ diversitate a Patre,
sive ab unigenito dividitur. Rursus ad eundem ma-
gnus Basilius de differentia essentiæ, et hypostasis:
Filius ex Patre procedentem Spiritum per semeti-
psum, et una secum cognoscens, solus unigenite ex
ingenito lumine elucens, nullum secundum propri-
tatem notarum communionem habet cum Patre, aut
cum Spiritu sancto. Joannes poeta sapientissimus
in Hymnis ad immaculatissimam Virginem: *Mater*
Dei, absque conjunctione peperisti eum, qui ex in-
corrupto Patre eluxit. Ad hæc interpres, qui multis
in admiratione est, et qui sacros canones primus
exposuit: *Eluxit*, inquit *supernam Filii absque*
passione generationem denotat. *Quemadmodum enim*
splendor ex sole sine passione effluit, ita et Filius
sine passione genitus est a Patre, et Filium absque
tempore, et secundum idem sine principio per Ver-
bum elucere poeta edocet. *Sicut enim simul lumen,*
et simul qui ex eo est, splendor; sic cum primum
mente concipitur Pater, simul subsequitur et Filium
intelligi. Et hæc plusquam opus erat, adduximus.
Ubi enim sententiæ mens prudens, multumque re-
bus adaptata videtur, si ita verbum accipiatur; sin-
minus in alium sensum distrahatur, multum im-
probabilitatis, atque inconcinnitatis præsefert, quid

inde magis ad veritatem comprobendam emendandam est?

φαίνεται, τοιουτοτρόπως ἐκλαμύχνομένης τῆς λέξεως· ἄλλως δ' ἔχειν ὑπονοουμένης, πολὺ τὸ ἀλόγιστον φέρουσα καὶ ἀνάρμοστον, τί χρῆ πλεόν ἐκείσε ζητεῖν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας παράστασιν;

I. Illud autem dicere, ne quis existimet, principium Spiritus Filium, manifestare Spiritum per doctrinam suam, et veluti sibi cognatum exhibere, ideoque dici ex Patre procedere, curiosum quidem est, sed quod facile deprehendi potest. Quam enim suspicionem principii hujusmodi manifestatio atque exhibitio inferet? et quam ratione veluti cognatus Filius Spiritum sanctum exhibens, non a cognato sibi exhibebitur? et quomodo Verbo sine controversia ex Patre comparente, non habebit sine controversia quidquid habet a Patre? et qua ratione in posterum Spiritus principium Verbum reputabitur? Apage has pravas expositiones, tu quoque omnino dices, nec fallor, ei, quocum tibi litigium est. Verumtamen Spiritum ex Patre per Filium procedere, magnus Basilius pluribus in locis, et in antirrhelicis potissimum decernit: *Quomodo itaque, inquit, separabuntur ea quæ separari nequeunt, Verbum Dei, et Spiritus ex Deo per Filium. Si Spiritus non creditur, et Verbum quoque non creditur De hoc eodem perspicacissimus Epiphanius in Ancyroto hunc in modum discurret: « Ait itaque beatus Petrus his, qui cum Anania erant: « Cur tentavit vos Sathanus, mentiri Spiritui sancto? Et ait: Non homini mentiti estis, sed Deo. » Deus ergo ex Patre et Filio Spiritus, cui mentiti fuerunt, qui de pretio fraudarant. Et rursum: Pater veri Filii Pater est, lumen totus, et Patris veri Filius, lumen de lumine, non ut res factæ, aut creatæ, nominatione sola Spiritus sanctus, Spiritus veritatis est; lumen tertium a Patre et Filio: reliqua alia positione, vel appositione, vel appellatione. Hæc perspicacissimus Epiphanius, ex Patre et Filio usurpans, loco illius, ex Patre per Filium. Quemadmodum et sapientissimus Cyrillus in Thesauris his verbis enuntians: Quod beatus Moyses homini a Deo inflatum fuisse contendit, id Christus post resurrectionem a mortuis renovans inflavit suis discipulis, dicens: Accipite Spiritum, ut rursus reformati in imaginem, quam a principio habuimus, conformes fiamus Creatori per Spiritus participationem. Cum itaque Spiritus sanctus ad nos veniens, conformes nos efficit Deo, profluit vero et ex Patre et Filio, manifestum est eum divinæ essentiæ esse, essentialiter in ipsa, et ex ipsa profluens. Profluit, inquit, ex Patre et Filio. hoc est per Filium ex Patre. At Nyssaensium orbisque lumen, quod ille in locis palam confirmat, per Filium Spiritum sanctum ex Patre esse? sed potissimum in prima Antirrhelica hæc de Spiritu tradit: Patri secundum quod increatus est conjungitur, rursusque ab eo, quod quemadmodum ille Pater non est, separatur: conjungitur et Filio secundum quod increatus est, et quod causam existentiae ex omnium Deo habet; sejungitur rursus proprietate, quod non tanquam*

A Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ὑπὲρ τὴν χρεῖαν. Ὅπου γὰρ ἢ τοῦ λόγου διάνοια λελογισμένη καὶ λίαν ἤρμωσμένη ἢ τοῦ λόγου διάνοια λελογισμένη καὶ λίαν ἤρμωσμένη καὶ ἀλόγιστον φέρουσα καὶ ἀνάρμοστον, τί χρῆ πλεόν ἐκείσε ζητεῖν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας παράστασιν;

α'. Τὸ δὲ λέγειν, ἵνα μὴ τις νομίῃ, ὡς ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός, ἐπιφανεροὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, καὶ δίδωσιν ὡς συγγενές, διὰ τοῦτο λέγεται ἐκ Πατρὸς αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, περιεργὸν μὲν, ἀλλ' εὐφώρατον. Ποῖαν γὰρ τὸ φανεροῦν καὶ δίδοναι τοιουτοτρόπως ὑποψίαν εἰσαγάγει ἂν ἀρχῆς; ἢ πῶς ὡς συγγενές διδοὺς Λόγος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἀντιδοθεῖη παρὰ τοῦ συγγενούς; ἢ πῶς τοῦ Λόγου πεφηνότος ὁμολογουμένως ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχὶ καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Λόγος, ὁμολογουμένως ἐκ τοῦ Πατρὸς; καὶ πῶς ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος νομισθεῖη λοιπόν; Ἀπαγε τῶν τοιούτων παρεξηγήσεων, οἷδ' ὅτι φαίης ἂν καὶ αὐτὸς τῆ ἐριστικῇ. Τὸ μὲντοι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ Βασίλειος ὁ μέγας πολυλαχοῦ, καὶ δὴ καὶ τοῖς Ἀντιρρήτικοῖς ἀποφαίνεται. Πῶς ἂν οὖν, φάσκων, χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα Λόγος Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, εἰ Πνεῦμα ἀπιστεῖται, καὶ Λόγος συναπιστεῖται. Περὶ τούτου καὶ ὁ διορατικώτατος Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἀγκυρωτῇ διέξεισιν οὕτως· Φησὶν οὖν ὁ μακάριος Πέτρος τοῖς περὶ τὸν Ἀνανίαν· Ἦ ὅτι ἐπειράσεν ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, ψεύσασθαι ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; καὶ φησὶν, Οὐκ ἀνθρώπων ἐψεύσασθε, ἀλλὰ Θεῶν. Ἄρα Θεὸς ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὃ ἐψεύσαντο οἱ ἀπὸ τοῦ τιμήματος νοσησάμενοι. Καὶ πάλιν· Ὁ Πατὴρ ἀληθοῦς Υἱὸς ἐστὶ Πατὴρ, φῶς ὄλος, καὶ Υἱὸς Πατρὸς ἀληθοῦς. Φῶς ἐκ φωτός, οὐχ ὡς τὰ ποιητὰ ἢ τὰ κτιστὰ, προσηγορέῃ μόνη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ· φῶς τρίτον παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, τὰ δὲ ἄλλα πάντα, θέσει, ἢ παραθέσει, ἢ κλήσει. Ταῦτα καὶ ὁ διορατικώτατος Ἐπιφάνιος τῶν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ κεχρημένους ἀπὸ τοῦ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Καθὰ καὶ ὁ σοφώτατος Κύριλλος ἐν τοῖς Θεσσαυροῖς λέγων οὕτως· Ὅπερ ὁ μακάριος Μωϋσῆς ἐμπεφυσῆσθαι παρὰ Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων δυσχυρίσατο, τοῦτο Χριστὸς ἀνκνεῖν ἐν ἡμῖν κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ἐνεφύσθησε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς λέγων, Λάβετε, Πνεῦμα, ἵνα πάλιν ἀναμορφωθέντες εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς εἰκόνα σύμμορφοι φαινώμεθα τῶν πεποιηκότι διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος μετοχῆς. Ὅτε τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἡμῖν γινόμενον συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδεικνύει Θεοῦ, πρόεισι δὲ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, πρόδηλον ὅτι τῆς θείας οὐσίας ἐστὶν, οὐσιωδῶς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξ αὐτῆς προῖόν. Πρόεισι, φησὶν, ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· τουτέστι δι' Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ὁ δὲ γε τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστήρ, ἐν πόσοις παρίστησιν ἐναργῶς, ὅτι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς, τέως γοῦν ἐν τῶν πρώτων τῶν Ἀντιρρήτικῶν τάδε λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος· Τῶ Πατρὶ κατὰ τὸ ἀκτιστον συναπτόμενον πάλιν αὐτοῦ, τῶ μὴ Πατὴρ εἶναι καθάπερ ἐκεῖνος διαχωρίζεται. Τῇ δὲ πρὸς

τὸν Υἱὸν κατὰ τὸ ἄκτιστον συναρξεία, καὶ ἐν τῷ Ἀ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἐκ τοῦ Θεοῦ τῶν ἄλλων ἔχειν ἀφίσταται πάλιν τῷ ἰδιάζοντι, ἐν τῷ μῆτε μονογενῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι, καὶ ἐν τῷ δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι. Πάλιν δὲ τῆς κτίσεως διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποσνάσκει, ὡς ἂν μὴ κοινότητά τινα τὸ Πνεῦμα νομισθῆι πρὸς ταύτην ἔχειν, ἐκ τοῦ διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι, ἐν τῷ ἀτρέπτῳ καὶ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀπροσδεεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος, διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως.

ιβ'. Διαπορούσι περὶ τοῦ πεφηνέναι τινές. Μὴ β ποτε, λέγοντες, φανερώσεως αὐτὸ δηλωτικόν ἐστιν, οὐχ ὑπάρξεως. Καίτοι γ' ἐχρῆν αὐτοῖς, εἰ μὴ τῷ ἐνεργητικόν εἶναι τὸ ῥῆμα κατὰ τὴν προφορὰν καὶ δηλώσειν ὁμοῦ προεσχήκεσαν, κἄν γοῦν ἐξ ἄλλων ῥήσεων Πατρικῶν τὴν σημασίαν κατανενοηκέναι τῆς λέξεως, καὶ μὴ τῆς ἀληθείας ἐπιρραστὰς καθεστῆναι διακενῆς. Αὐτίκα γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ταῦτα λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος· Οὐδὲν ἔχον ἑαυτῷ ἐπίκτητον, ἀλλ' αἰδίως πάντα ἔχον ὡς Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός. Ὁ δὲ σοφώτατος Κύριλλος περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ἦν Θεοῦ μεσίτην καὶ ἀνθρώπων κατὰ τὰς Γραφὰς συγγεῖσθαι φαρῆν, ἐκ τε τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, τελείως ἐχούσης κατὰ τὸν ἴδιον λόγον, καὶ ἐκ τοῦ πεφηνότος ἐκ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, τουτέστι, τοῦ μονογενοῦς. Καὶ πάλιν· Ἰδιόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὔτοι πῶν μόνον ἢ Λόγος ἐστὶ, πεφηνῶς ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοοῖτο καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος γεγονώς. Πρῶτον δὲ ἠκούσθη ὡς Θεὸς μὲν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐξ οὐ κυρίως ἔχον καὶ φυσικῶς ὡς Θεός, τὰ δ' ἄλλα ποιήματα κατὰ χρηστικώτερον ὡς ἐκ ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ πεφηνότα, ἐξ οὗ λεγόμενα. Ὅστε σημαντικόν ὑπάρξεως ἀριδῆλως τὸ πεφηνέναι, τῆς Γραφῆς δὲ διαγορευούσης οὕτω περὶ τοῦ Πνεύματος· Ὡς οὖν ὁ δημιουργὸς Λόγος ἐσσερέωσεν τὸν οὐρανόν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, τουτέστιν, ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ πάλιν, Οὔτε ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀρρήτου στόματος ἀρρήτως πεφηνός. Οὐ ταῦτον ἐπὶ τοῦ Πνεύματος δεῖκνυται φανερώς τὸ πεφηνέναι, καὶ ἐκπορεύεσθαι;

ιγ'. Τοιγαροῦν ἔδει καὶ τοὺς ἐνταυθοῖ περὶ τοῦ πεφηνέναι διαπορούοντας, ἀλλοχούθεν, ὡς ἔφαμεν, ἐκ τῶν ἀναμφιλέκτων τὴν τῆς λέξεως πορίσασθαι δηλώσειν, ἢ μὲν ἐκ γὰρ τῆς τοῦ λόγου συμφράσεως συναρξεία τὸ ἀληθές, καὶ μὴ παραλογίζεσθαι σφᾶς αὐτοῖς. Ποίαν γὰρ ἂν ἔχειν ὑποπεσούθη πρὸς τὴν κτίσιν κοινότητα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκ τοῦ, τὴν μὲν διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὑποστῆναι, τὸ δὲ δι' αὐτοῦ πεφανερωθῆναι αὐτῆ; ἢ πῶς ἐν ἄλλοις διακρινόμενον τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως, οὐ μᾶλλον ἂν διακρίνεται προχειρότερον, ἐκ τοῦ, τὴν μὲν διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἔχειν τὸ εἶναι, τὸ δὲ μὴ δι' αὐτοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς; ἀλλὰ τοῦτό ἐστι δι' Υἱοῦ τὸ εἶναι τῷ Πνεύματι παρὰ Πατρὸς φυσικῶς δι' Υἱοῦ, καὶ τῆς κτίσεως, ἀλλὰ δημιουργικῶς. Τρεπτὴ γὰρ αὕτη διὸ καὶ ἀλλοιωτῆ, καὶ τῆς ἐκ Θεοῦ ἀγαθότητος ἐπιδοῆς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐτρέπη ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι μεταβαλόν· ἦν γὰρ αἰεὶ, διὸ οὐδὲ

unigenitus ex Patre subsistit, et quod per ipsum Filium apparuit. Rursus cum creatura per Filium subsistisset, ne cum ea communionem Spiritus habere existimaretur, quod per Filium appareat immutabilitate, firmitate, ac bonitatis, quæ extranea sit, nulla indigentia, a creatura Spiritus secernitur.

12. De verbo illo *apparere* plerique dubitant. Anns inquirunt, illud manifestationem et non existentiam notat; cum oporteret eosdem, praterquam quod verbum illud cum pronuntiatione, tum expressione activum esse, saltem ex aliis Patrum sententiis vocis significatum colligere, neque veritatem calumniantes frustra tempus terere. In promptu enim sunt, quæ Basilus Magnus tradit de Spiritu: *Nihil habens in se ipso ascititium, sed ab æterno omnia possidens, ut Dei Spiritus, et ex ipso apparens.* Sapientissimus Cyrillus de Christo: *Mediatorem Dei et hominum, ut divinæ tradunt Litteræ, componi dicimus, et ex nostra humanitate seculum propriam rationem perfecta, et eo, qui a Deo apparuit, secundum naturam Filio, hoc est, unigenito.* Et rursus: *Proprius est Spiritus Fili, non ea ratione tantum, qua Verbum est, apparens ex Patre, sed etiam, qua a nobis concipitur homo factus. Manifestum Deum esse Spiritum, illud ex alio proprie possidens, et naturaliter ut Deus: alias vero creaturus magis improprie, tanquam quæ a Creatore et opifice apparuerunt, ex quo dicuntur. Quare manifestissime verbum apparere existentiam denotat, Scriptura verbo hæc asserente de Spiritu. Quemadmodum itaque opifex Verbum cælum firmavit, ita et Dei Spiritus, qui ex Patre procedit, hoc est ex ore ejus.* Et rursus: *Neque a Dei gloria alienus Spiritus ex ineffabili ore ineffabiliter apparens.* An non manifesto de Spiritu evincitur idem esse apparere, et procedere?

13. Oportebat itaque eos qui hic de hujus verbi significato hæsitant, aliunde, ut diximus, et ex indubitatis dictionis sententiam expiscari, vel saltem ex ipsa dicendi structura veritatem comprehendere, et non seipsos falsis ratiocinationibus decipere. Quid enim cum creatura habere commune existimaretur Spiritus sanctus ex eo quod illa quidem per Unigenitum subsistit, Spiritus vero per ipsum illi manifestatus est? Annon cum in aliis Spiritus secernatur a creatura, magis et faciliori quodam modo secerneretur ex eo quod illa per Filium, quod sit, habeat: ille autem non per ipsum, Unigenitum nempe? Sed hoc est per Filium Spiritui, quod sit ex Patre naturaliter per Filium, et creaturæ, sed ut ab opifice productæ. Hæc enim haud firma est, ideoque et mutabilis, et divinæ bonitatis indigens. Sed Spiritus sanctus minime mutatus est, ex eo quod non est, ad id quod est,

gradum faciens. Erat enim semper : propterea neque creatura est ; etenim si creatum mutabile est, non creatum immutabile erit. Creatura mutabilis est, progressu sanctificationem acquirens, imo etiam a meliori desciscens et ad pejora retro commeans. Spiritus absolutissimam sibi sanctitatem ab æterno vindicat. Ergo si creatum mutabile est, quod immutabile est, creatum non est. Creatura secundum participationem bonum ex Deo habet, Spiritus vero ex seipso bonus est. Quod itaque alienæ bonitatis non indiget, et immutabilitate, atque firmitate Spiritus a creatura secernitur. Quæ si inficiæ ierint, aliquid cum creatura commune Spiritum habere existimare necesse est, ex eo quod per Filium a Patre apparuit.

14. Quibus statim obijcimus Dei manus, quæ in Psalmis sunt, radios, cum consimilibus fluviis apud theologos, a Deo natos surculos, et bina viscera, et lumina Patris, et quidquid hisce haud dissimile est ; neque norunt qui hæc proponunt, hypostaseon inconfusum, et primam causam inde nobis insinuari. Tandem in rebus divinis pertractandis consultissimus Athanasius, oratione de unigeniti Verbi incarnatione, de eodem Unigenito hæc scribit : *Dum commendat in manus Patris spiritum suum, ut homo, semetipsum sibi ut Deo commendat. Ipse enim est manus Patris.* Sapientia quoque Joannes in Ecclesia laudans eum qui extendit manus in cruce : *Propter me immaculatis illius manibus, prædicat, factum fuisse meam in principio creationem ex terra, creandi vim ipsam Verbi et operationis efficientiam manus symbolice exemplo nostri nuncupans.* Si quis vero et Filium et Spiritus manus Dei velit appellare, causam habeat neque improbabilem, neque intempestivam : et cum audit Filium brachium, et dexteram Dei, digitum vero Spiritum sanctum, tunc summam Filii et Spiritus unitatem speculetur, et per Filium Spiritum a Deo Patre procedere. Filium autem et Spiritum manus Dei intelligens, inconfusum inde, et per se subsistens Filii et Spiritus simul mente concipiat, non quod per Filium Spiritus non procedat ex Patre, quemadmodum neque quod hi inter se non connectantur, sicuti manus dextera, et læva : sed quod unus ex una parte est, alius in alia, non in seipsis confusi.

15. Ideo in Theologicis præstans Gregorius aliquando radio assimilat Filium, lumini Spiritum, et hunc quidem fluvio, illum fonti : aliquando eorumdem minime confusas Deitatis hypostases, et in descensu ad homines non separari a Patre explanans, uti binos radios eos ex uno sole mitti, et duos fluvios ex uno fonte longe lateque procurrentes, illique semper adhærentes, unde emanant, vocat. Aliquando unum indivisumque Triadis, nec non eundem omnium honorem astruens, unam eam margaritam appellat. Et Dionysius re-

A κτίσμα. Εἰ γὰρ τὸ κτιστὸν τρεπτόν, τὸ μὴ τρεπτόν, οὐ κτιστόν. Ἡ κτίσις ἀλλοιωτὴ κατὰ προκοπὴν, λαμβάνουσα τὸν ἀγιασμόν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποροϊκῶσα τοῦ κρείττονος, καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ὑποπαδίζουσα. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν ἀκροτάτην ἀγιωσύνην αἰδίως αὐχεῖ. Τοιγαρὸν, εἰ τὸ κτιστόν καὶ ἀλλοιωτόν· τὸ μὴ ἀλλοιωτόν, οὐδὲ κτιστόν. Ἡ κτίσις κατὰ μέθεξιν ἔχει τὸ ἀγαθὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα αὐτάγαθον. Ἐν ἄρα τῷ ἀπροσδεεῖ τῆς ἐτέρωθεν ἀγαθότητος, καὶ τῷ ἀναλλοιωτῷ, καὶ τῷ ἀτρέπτῳ διακρίνεται τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τῆς κτίσεως. Εἰ μὴ, ταῦτα γὰρ ἐνομήσθη ἄν τινα πρὸς τὴν κτίσιν ἔχειν κοινότητα, τῷ δι' Υἱοῦ πεφηνῆναι παρὰ Πατρός.

B εἰ. Ἄλλ' εὐθὺς αἱ ψαλμικαὶ τοῦ Θεοῦ χεῖρες, αἱ θεολογικαὶ ἀκτῖνες, σὺν τοῖς ὁμοίοις ποταμοῖς, οἱ θεόφυτοί τε βλαστοί, καὶ τὰ δίδυμα σπλάγχνα, καὶ φῶτα τοῦ Πατρὸς, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἀντιπροτείνεται, καὶ οὐκ ἴσασιν οἱ ταῦτα δὴ προβαλλόμενοι, τὸ τῶν ὑποστάσεων ἀσύγχυτον, καὶ τὸ πρῶτον αἴτιον ἐντεῦθεν παραδηλούμενα. Τέως δ' οὖν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Λόγου ἐνανθρωπήσεως, τοιαῦτα φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς· Ὅτε παρατίθεται τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς ὡς ἄνθρωπος, ἑαυτὸν παρατίθεται ἑαυτῷ, ὡς Θεῷ, αὐτὸς γὰρ ἡ χεὶρ καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Πατρὸς. Ἡ δὲ σοφὸς Ἰωάννης ἐπ' Ἐκκλησιαστικῶν ὁμνῶν τὸν διαπετάσαντα τὰς χεῖρας ἐν τῷ σταυρῷ. Δ' ἐμὲ, τὰς ἀχράντους αὐτοῦ χεῖρας κηρύττει· γεγονέναι τὴν ἐμὴν καναρχῆς διάπλασιν ἐκ χορῆς, τὸ δημιουργικὸν τοῦ Λόγου, καὶ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀνυστικόν, χεῖρας ὀνομάζων, συμβολικῶς ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς. Εἰ δὲ τις καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα χεῖρας αἰρούτο καλεῖσθαι Θεοῦ, τὴν προσήκουσαν αἰτίαν συνεχέχουσιν καὶ εὐλογον. Καὶ ὅτε μὲν ἀκούσει τὸν Υἱὸν βραχίονα καὶ δεξιάν τοῦ Θεοῦ, δάκτυλον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τότε τὴν ἄκραν συμφύταν θεωρεῖτω τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τὸν Υἱὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα χεῖρας νοῶν τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀσύγχυτον ἐντεῦθεν συνεπινοεῖτω, καὶ ἰδιοῦπόστατον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ τὸ μὴ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρός, ὡς περ οὐδὲ τὸ μὴ ἀλληλουχεῖσθαι ταῦτα κατὰ τὴν δεξιάν χεῖρα καὶ τὴν εὐώνυμον, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔνθεν εἶναι, τὸ δ' ἔνθεν οὐκ ἐν ἀλλήλοις.

Γ εἰ. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας ἐν Θεολογίᾳ Γρηγόριος ποτὲ μὲν ἀκτῖνι παρεικάζει τὸν Υἱὸν, φωτὶ δὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸν μὲν πηγῇ, τὸ δὲ ποταμῷ, ποτὲ δὲ τὸ τῶν εἰρημένων τῆς θεότητος ὑποστάσεων ἀσύγχυτον παραδηλώσει· πρόθεμενος, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἀχώριστον ἐν τῇ καθόδῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς, ὡς περ ἀκτῖνας δύο πέμπεσθαι ταύτας ἐξ ἐνὸς ἡλίου φησὶ, καὶ δύο ποταμοὺς ἐκ μιᾶς πηγῆς, προβαίνοντας μὲν πολὺ τε καὶ εἰς μακρὸν, ἐχομένους δὲ τοῦ ὕθου διαπαντός δὲ τὸ ἀδιαίρετον τῆς Τριάδος παραστήσαι βουλόμενος, καὶ ὁμότεμον, ἓνα μαργαρίτην

ταύτην ἀποκαλεῖ. Καὶ Διονύσιος μὲν ὁ θεωρητικώ-
 τατος δίδυμα σπλάγχνα τοῦ Πατρὸς, καὶ φῶτα, καὶ
 ἀνθη, καὶ βλαστοὺς θεοφύτους προσαγορεύει τὸν
 Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, τὸ τῶν ὑποστάσεων ὑπεμφαίνων
 ἀσύγχυτον, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν καὶ ἄμφο
 τὸ εἶναι γνησίως καὶ ἀκραιφνῶς. Ἄτεροι δὲ τῶν
 ἱερῶν ἀνδρῶν ῥίζαν μὲν ὀνομάζουσι τὸν Πατέρα,
 κλάδον τὸν Υἱόν, καὶ καρπὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς ὑποδεικνύοντες ὑπαρξίν. Ἀκούω δὲ καὶ τι-
 νος θεολήπτου καὶ θεοσόφου καθηγητοῦ περὶ τῆς
 ὑπερθέου Τριάδος οὕτως με διδάσκοντος· Τὴν μὲν
 ἀνωτάτω ῥίζαν, ἧς ἐπέκεινα τὸ σύμπαν οὐδὲν,
 ἐννυήσεις τὸν Πατέρα· τὸν δὲ γε τῆς ἀνωτάτω
 ῥίζης ἐκπεφυκότα καὶ γεγεννημένον, παραδέξῃ
 τὸν Υἱόν, οὐκ ἐν ἴσῃ τάξει τοῖς πεποιημένοις,
 τὴν ἐν χρόνῳ λαχόντα γέννησιν, οὔτε μὲν ἐν
 ἐλάττωσιν, ἢ ἐν οἷς ὁ Πατήρ, τὸ τῆς ἰδίας φύ-
 σεως ἐκφαίνοντα κάλλος, ἀλλ' ἅμα τε καὶ τον-
 αῖδιον, πᾶν ὅτι οὖν ἰσόμετρον ἔχοντα, δίχα μό-
 νου τοῦ τεκεῖν. Προσθήκαι γὰρ ἂν τοῦτο μόνῳ τῷ
 Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἅγιον δὲ Πνεῦμα προσερεῖς τὸ
 ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχέομενον φυσι-
 κῶς, καὶ καθάπερ ἐκ τύπῳ τῆς ἐκ στομάτιον
 διαπνοῆς τὴν ἰδίαν ἡμῖν ὑποσημαῖνον ὑπαρξίν.
 Οὕτω τε σαφῆ καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν τριῶν
 ὑποστάσεων ἐν ἰδικαῖς ὑπάρξεσιν ἰδιότητα τη-
 ρῶν, μίαν τε, καὶ ὁμοούσιον τὴν ἀπάντων βασι-
 λίδεα προσκυνήσεις φύσιν. Τί τὸ προχεῖσθαι φυ-
 σικῶς; Αὐτὸ δὴ τὸ ἐκπορεύεσθαι τοῦ Πνεύματος,
 ὑπαρξίς ἰδικὴ καὶ ἰδίωμα, καθὼς τοῦ Πατρὸς τὸ
 ἀνωτάτω εἶναι, καὶ οὐ ἐπέκεινα μηδὲν, τουτέστι τὸ
 ἀναρχον· καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς γεγεν-
 νῆσθαι. Περὶ τούτων γὰρ ἡ σύμπασα ῥῆσις διέξεισι,
 τοὺς τῆς ὑπάρξεως τρόπους εἰλικρινῶς διορίζουσα τῶν
 μακαρίων τῆς θεότητος ὑποστάσεων.

ἰς. Ἀλλὰ τί χρὴ περὶ τῶν τοιούτων μακρηγορεῖν;
 Εἰ μὲν οὐδέπω σαφῶς οὐδεὶς τῶν ἁγίων ἐδίδαξε, τὸ
 δι' Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσιν εἶναι παρὰ
 Πατρὸς, οὐδ' ἡμεῖς ἀνάγκην ἔχομεν ὀρύσσειν φρέαρ
 καινόν. Εἴ δ' ἔκπαλαι τοῦτο τὸ φρέαρ ὀρώρυκτο,
 Φιλιστιαίου δὲ χεῖρ ἐνέφραξεν, ἢ συνέχισεν, οὐκ
 ἀνακαθαριεῖ τις αὐτό ποτε, καὶ τὸν γοῦν ἐκφορή-
 σας τὸν πολλὸν τῆς ἀγνοίας, εὐρήσει· τὸ ζῶν ὕδωρ,
 καὶ τῶν τῆς νομῆς προβάτων τὸ σύνταγμα διατμη-
 θέν οὐ καλῶς, εἰς μίαν πάλιν πυλινῆν διὰ τοῦ κοι-
 νοῦ ποιμένος ἐπισυνάψει τῷ μονογενεῖ καὶ ἀγαπητῷ,
 ἔστιν οὐ καὶ τὴν ἀποῦ δὲ τοῦ καλοῦ ποιμένου ἐκμι-
 μησάμενος συγκατάβασιν; Φέρε δὲ μετὰ τῶν ἄλλων
 παίδων τοῦ Πατρὸς τοῦ κληρονόμου, καὶ χάριτι πα-
 τρὸς τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸν μέγαν πάλιν κἀναρχὸν
 παραγάγωμεν Ἀθανάσιον, καὶ ἴδωμεν αὐθις ὅσον ὦν
 καὶ αὐτὸς τῇ τοῦδε φρέατος ἀνορυγῇ συνβάλλετο.
 Τί γοῦν κατ' Εὐσεβίου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Μελε-
 τίου τῶν ἀλλοφύλων τῆς πίστεως ἠκροθόλισεν ὁ τοῦ
 Δεσπότου οἰκογενῆς, ὁ τῆς Ἐκκλησίας ὑπέρμαχος·
 Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ
 Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδικῶς ἢ ἐκ Θεοῦ
 δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονὸς, ὡς

rum divinarum speculator et venator acerrimus
 hinc Patris viscera, et lumina, et flores, et ger-
 mina a Deo prognatos Filium et Spiritum indigi-
 tat, minime confusas eorum hypostasos commou-
 strans, et ex Patre habere utrumque, quod vere
 et proprie sit. Alii ex sanctis Patribus radicem
 nuncupant Patrem, ramum Filium, et fructum
 Spiritum sanctum, Spiritus sancti per Filium ex-
 sistentiam demonstrantes. Audio præterea quem-
 dam numine afflatum, et divina doctrina imbutum
 præceptorem de divina Triade hæc ad amussim
 differentem: *Supremam omnium radicem, ultra
 quam, quidquid est, nihil est, intelligite mihi Pa-
 trem, e suprema vero radice enatum, prognatumque
 accipite Filium, non eodem modo, ac ceteræ res
 creatæ, generationis temporariæ modum sortitum,
 neque in paucioribus, quam Pater propriæ naturæ
 pulchritudinem monstrantem; sed universa coæ-
 terna, et æque atque Pater mensura possidentem,
 unum si excipias, parere; namque id soli Deo et
 Patri convenit; Spiritum autem sanctum dicitis, qui
 ex Deo Patre per Filium effunditur naturaliter, et
 veluti, ut exemplo hoc utar, ex oris spiratione pro-
 priam existentiam indicantem. Sic planam et in-
 confusam trium hypostasos in singularibus exsi-
 stentiis proprietatem conservans, unam et consub-
 stantialem reginam omnium naturam adorabis.*
 Quid est effundi naturaliter? ipsa processio Spi-
 ritus, existentia singularis, et proprietas, quem-
 admodum Patris supremo loco esse, et ultra
 quem, nihil hoc est absque principio; et Filii a
 Patre esse genitum. De his enim allata supra verba
 agunt, existentie modos perspicue determinantia
 beatarum Deitatis hypostasos.

16. Verumtamen quid opus est de his plura
 dicere? Siquidem si nullus ex sanctis plane nos
 Spiritus processionem per Filium ex Patre esse
 docuisset, neque nobis effodiendus puteus novus
 esset: sed si jam olim puteus hic effusus est, et
 Philistæi manus obturavit, atque opplevit, non eum
 aliquando quispiam expurgaverit, immanisque
 ignorantia: luto egesto, vivam aquam invenerit, et
 ovium, quæ pascuo huic destinatae sunt, agmen,
 malisque artibus divisum in unum rursus germen
 per communem pastorem unigenito, et dilecto in
 nonnullis ejusdem boni pastoris demissionem imi-
 tatus conjunxerit? Age igitur eum aliis filiis Pa-
 tris et hæredis, et gratia patris gentium, magnum
 huic adducamus Athanasium, rursusque contem-
 plumur, quæ ipse in hujusce putei effossione præ-
 stiterit. Quid itaque adversus Samosatenum Euse-
 bium, et Meletium a fide alienos, Domini verna et
 Ecclesie defensor ejaculavit? *Fieri minime poterat,
 ut in Triadis gloria Spiritus glorificaretur, nisi ille
 proflueret ex Deo per Filium, sed ut reliquæ creatu-
 ræ ex Deo factus fuisset, ut asserunt.* Quid sit pro-
 flueret. Oratione de dogmatibus et ordine episco-

porum, qui theologi cognomen habet, paucis interpretatus est: *Si tu, dicens, curiose inquiris Filii generationem, et Spiritus effluxum, et ego quidem a te inquirō animæ et corporis mistionem. Et rursus: Ne curiose nimis Spiritus effluxum perquirito. Secunda Oratione de pace: Sed ibi relinques pulchrum fetum, et admirabilem effluxum. Item: Ipsi vero unam ac eandem nascere naturam Deitatis, quæ absque principio, generatione et effluxu cognoscitur. Quam itaque rationem in Patre, sine principio, et in Filio, genitum, eundem habet in Spiritu, effluere, quod idem est, ac procedere.*

17. Aliquando etiam ipse aliquos hunc in modum disserentes audivi: Si est per Filium Spiritus, quomodo in rebus theologicis pertractandis celeberrimus Gregorius dixit: *Volo Patrem majorem dicere, ex quo, ut æquales sint, æquales habent, et sunt. Hoc enim ab omnibus concedetur, vereorque ne principium, inferiorum principium faciam, et prælutione injuria afficiam?* Si Verbum, et Spiritus sanctus æqualia sunt, æqualem utique habebunt et existentiam, cum eam uterque habeat æqualiter a Patre. Hæc sunt recentiorum dubia, nullam scilicet æqualitatem cum unigenito Spiritum habiturum, si per ipsum procederet: et tamen ab eadem Patris sententia, quæ in ipsa objectione assumitur, facilis sese offert solutio. *Vereor enim, ait, ne principium, inferiorum principium faciam;* vult itaque magnus hic divinitoquus Pater principium æquale esse cum iis qui ab eodem emanant, cum in nullo principium ab æqualitate illa vulneretur, quæ eundem honorem eandemque naturam constabit, quemadmodum idem magister secunda oratione de pace plenissime asseverat, *Trias, dicens, verissime Trias est, o fratres, Trias non inæqualium rerum enumeratio, sed æqualium, et æque honoratarum comprehensio.* Quemadmodum itaque trium æqualitas non violat unius principium, sic et eorum qui ex principio sunt, æqualitas non tollit Spiritum per Filium ex Patre procedere. Hæc ergo æqualitas in Triade ante omnia servanda est, longeque mittenda confusio, ut excessus, et ut defectus inæqualitas, hoc est alienatio. Quid enim opus est Deum, aut insulse contrahere, aut inæqualitate concidere? rursusque non est contrahenda Deitas, aut impie dissolvenda, aut inæqualibus, vel naturæ, vel magnitudinis disjunctionibus discoindenda. Sed si, inquirunt, per Filium Spiritus dicetur, Filius quoque Deum generaret, quæ Patris proprietates est. Compartietur ergo Filius cum Patre hanc proprietatem. Et Deipara facultate spoliatus Spiritus sanctus, an non de magno deitatis gradu decidet, si una cum facultate, essentia quoque privari necesse sit? Etenim si quod ejusdem est essentiæ, ejusdem etiam potentia est, quod ejusdem potentia non est, neque ejusdem essentiæ erit.

λέγουσι. Τί τὸ προσδικῶς ἐν τῇ περὶ δογμάτων καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων ὁ τῆς θεολογίας ἐπινομος συντόμως ἑρμηνεύσεν· εἰ πολυπραγμονεῖς, εἰπὼν, Υἱοῦ γέννησιν καὶ Πνεύματος πρῶτον, καὶ σώματος. Καὶ πάλιν, Μηδὲ Πνεύματος περιεργάζου τὴν πρῶτον. Ἐν δευτέρῳ δὲ τῶν Εἰρηνικῶν· Ἄλλ' ἐκείσε ἀνοίσεις τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν ἰουμασίαν πρῶτον. Καὶ πάλιν· Αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος ἀνάρχου καὶ γεννήσει καὶ πρῶτον γνωριζομένην. Ὅν οὖν ἔχει λόγον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ ἀνάρχως, ἐπὶ τε τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητῶς, τὸν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος τὸ προσδικῶς, ταυτὸν δ' εἰπεῖν ἐκπορευτικῶς.

ζ. Ἐγὼ δ' ἀκήκῳ ποτε καὶ οὕτω διαπορούτων τινῶν. Εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, πῶς ὁ θεολογικώτατος Γρηγόριος εἶρηκε, θέλω τὸν Πατέρα μείζω εἰπεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἴσους εἶναι τοῖς ἴσους ἐστὶ, καὶ τὸ εἶναι. Τοῦτο γὰρ παρὰ πάντων δοθῆναι, καὶ δέδοικα τὴν ἀρχὴν, μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω, καὶ καθυβρίσω διὰ τῆς προτιμῆσεως. Εἰ λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἴσα, ἴσων ἂν ἔχοιεν καὶ τὴν ὑπαρξίν, ἔχοντα καὶ ἄμφω ταύτην ὡσαύτως παρὰ Πατρὸς. Ταῦτα τῶν καινότερων ἀπορημάτων, ὡς οὐκ ἂν πρὸς τὸν Μονογενῆ τὴν ἰσότητα τοῦ Πνεύματος ἔχοντος, εἰ δι' αὐτοῦ ἐκπορεύοιτο καὶ μὴ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν τῇ ἐνοστάσει παρελημμένης ῥήσεως Πατρικῆς ἢ λῦσις προφαίνεται. Δέδοικα γὰρ, φησὶ, τὴν ἀρχὴν μὴ ἐλαττόνων ἀρχὴν ποιήσω· ὥστε θέλει καὶ τὴν ἀρχὴν ὁ μέγας θεηγόρος ἴσων εἶναι τοῖς ἐξ αὐτῆς, μηδὲν τὸ ἀρχικὸν παραβλαπτομένην ἐκ τῆς ἰσότητος, ἥτις ὁμοτιμίαν δείκνυσι, καὶ ταυτότητα φύσεως, καθὼς ὁ αὐτὸς πάλιν διδάσκαλος ἐν δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν διαγορεύει σαφέστατα, *Τριάς, λέγων, ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί, Τριάς δὲ οὐκ ἀνίσων πραγμάτων ἀπαρίθμησις, ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτίμων σύλληψις.* Ὡς περ οὖν ἡ τῶν τριῶν ἰσότης οὐκ ἀφαιρεῖται τοῦ ἑνὸς τὴν ἀρχὴν, οὕτω καὶ ἡ τῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἰσότης, οὐκ ἐστὶν ἀναιρετικὴ τοῦ, τὸ Πνεῦμα δι' Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. Τούτην μὲν οὖν ἐν τῇ Τριάδι τηρεῖν τὴν ἰσότητα, τῶν ἀναγκασιότατων ἐστίν, ἀποπειμαπτεῖον δὲ πῶρῳ τὴν σύγχυσιν ὡς ὑπερβολὴν, ὡς ἔλλαξιπν τε τὴν ἀνισότητα, ταυτέστι τὴν ἀλλοτριώσιν. Τί γὰρ δεῖ θεὸν ἢ συναλείφειν κακῶς, ἢ κατατέμνειν εἰς ἀνισότητα; καὶ πάλιν, ἢ συστέλλειν θεότητα καὶ ἀναλύειν ἀθείας, ἢ κατατέμνειν ἀνίσους ἀλλοτριότητα ἢ μεγέθους ἢ φύσεως. Ἄλλ' εἴπερ φασὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λεχθεῖν, θεογόνος ἂν εἴη καὶ ὁ Υἱὸς· τοῦτο δὲ τοῦ Πατρὸς ἰδίωμα. Τῆς δὲ θεογόνου δυνάμεως μόνον ἔρημον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ κινδυνεύσει μεγάλῳ βαθμῇ τῆς θεότητος ἐκπεσεῖν, εἴ γε τῇ δυνάμει καὶ τὴν οὐσίαν ἀνάγκη συνοφαιρεῖσθαι; Εἰ γὰρ τὸ ὁμοούσιον, ὁμοδύναμον, τὸ μὴ ὁμοδύναμον οὐδ' ὁμοούσιον.

τη. Βαβαί, πόσον ἔμοι φέροι τὰ εἰρημένα τὸ
 δύσληπτον. Εἰ γὰρ ὁ Πατήρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν μὴ, ἔκ
 τινος τοῦτο λαβῶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἔχει τὸ Πνεῦμα λα-
 βῶν αὐτὸ φυσικῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννιόμε-
 νον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πα-
 τρὸς, οὐκ οἶδα ποῖον ἐντεῦθεν ἰδίωμα πατρικὸν ἔξειν
 φάσκουσιν τὸν Υἱόν. Πῶς δὲ καὶ Θεογόνον τὸν Πα-
 τέρα κατονομάζουσιν; Εἰ μὲν οὖν Θεὸν γεννᾷ τὸν
 Υἱόν, ἀληθῶς τοῦτο τῆς Πατρικῆς ἐξείρετον ὑπο-
 στάσεως, ὁ δὲ Υἱὸς οὐ Θεογόνος, Υἱὸν μὴ γεννῶν.
 Εἰ δὲ τὸ γεννᾷν καὶ προβάλλειν καὶ ἄμφω συνάγον-
 τες εἰς ταῦτόν, Θεογόνον οὕτω τὸν Πατέρα φασίν,
 ἰδοὺ Θεοῦ γόνος καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ πῶς μονογενῆς
 Υἱός; Εἰ δ' ἀπαρακαλύπτως τὸ προβάλλειν εἰσάγον-
 τες ὡς ἰδίωμα Πατρικὸν, ἐντεῦθεν κατασκευάζουσι
 τὸ μὴ δι' Υἱοῦ πεφηγῆναι τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς,
 ἔκ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐκχεῖσθαι σοφίζονται. Τὸ γὰρ ἐκ
 Πατρὸς μὴ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ἰδίωμα εἶναι
 Πατρικὸν τὸ προβλητικὸν, ἀντικρυς ταυτὸν. Ποία δὲ
 Γραφὴ τὸ τοιοῦτον ἰδίωμα παραδίδωσιν; Ἐπειτα
 πῶς τὸ πρῶτον τῷ Πατρὶ καθάπερ ἀρχῇ προβλητι-
 κὸν συμμερισθῆσεται; τῷ Υἱῷ ἔκ τοῦ δι' αὐτοῦ εἶναι
 τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 τὸ Πνεῦμα λέγει τις ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ἔσται δὴ
 καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τὸ ἀρχικὸν κοινωνὸς τῷ Πατρὶ.
 καὶ πῶς Υἱός; ἀνακόλουθον τοῦτο καὶ ἄτοπον. Εἰ
 δὲ καὶ αὐτῇ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἐκ τοῦ
 Πατρὸς διαρρήδιον κηρύσσεται, καθὼς καὶ πάντα
 ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, προδήλως σκιαμαχῶσαν οἱ ἀντι-
 τείνοντες· ἐν δὲ γε τοῖς ἐπενηνεγμένοις προσλαβώ-
 μεθα καὶ τὸν Υἱὸν ἡμεῖς, καὶ ἀντεπενεγκόμεν τῆς
 Θεογόνου δυνάμεως ἔρχομεν ὅν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 ἔρχομεν ὡν καὶ ὁ Υἱὸς, οὐ κινδυνεύουσι κατ' αὐτοῦ
 τῆς Θεότητος ἐκπεσεῖν;

tus sanctus careat, carcatque et ipse Filius, annon
 tur?

τη. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω καὶ τῆν αὐτῶν σὺν ἀντι-
 θέσει ἀντιστροφῆν, δι' ἧς μὴ εἶναι κωκυτεύουσι
 τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον. Εἰ γὰρ τὸ μὲν ὁμο-
 ούσιον ὁμοδύναμον, τὸ δὲ μὴ ὁμοδύναμον μηδ' ὁμο-
 ούσιον, ἢ ὁ Υἱὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, καὶ διὰ τοῦτο
 καὶ ὁμοδύναμος, τὴν ὑπέθετο δύναμιν, καὶ γεννήσει
 πάντως Υἱόν, ἢ οὐχ ὁμοδύναμος τὴν τοιαύτην γεν-
 νητικὴν δύναμιν, καὶ κατ' αὐτοῦς, οὐδ' ὁμοούσιος
 τῷ Πατρὶ. Καὶ πῶς, φασίν, εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ Κεισαρεῖας Λεόντιος ἔλεγε κατὰ
 Νίκαιαν, ὡς ἐκ τῆς ὅλης συνόδου πρὸς τὸν Φιλόσο-
 φον· Δέχου μίαν Θεότητα τοῦ Πατρὸς τοῦ γεν-
 νήσαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκφράστως, καὶ τοῦ Υἱοῦ
 τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς,
 ἰδίου δὲ ὄντος τοῦ Υἱοῦ; Πῶς δὲ καὶ αὐτῶς ὁ Κό-
 ριος ἐν Εὐαγγελίῳ φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι, μὴ προστεθείς τὸ, διὰ
 τοῦ Υἱοῦ; Πρὸς ταῦθ' ἡμεῖς οὕτως ἀνθυπογράφομεν.
 Διὰ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἴδιον εἶπεν ὁ Λεόντιος
 τοῦ Υἱοῦ, μὴ μέντοι καὶ τὸν Υἱὸν ἴδιον εἶναι τοῦ
 Πνεύματος, εἰ μὴ τὸν μὲν ᾄδει ἁμείψως ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς, τὸ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς; Εἰ

18. Patre, quam mihi comprehensu difficilia
 sunt, quæ dicuntur! Etenim si Pater generat Fi-
 lium, a nullo id accipiens, et Filius habet Spiritum,
 eum a Patre naturaliter accipiens, non genitum,
 sed per eundem procedentem ex Patre: prorsus
 non capio, quomodo paternam proprietatem habi-
 turum autumant Filium. Et quomodo Dei genito-
 rem Patrem indigitant? Si quod Deum generat
 Filium, vere hoc est paternæ hypostases præci-
 puum, at Filius non Deum generans est, cum
 Filium non generet. Si vero generare, et produ-
 cere, et utraque in unum colligentes, hac ratione
 Deum generantem Patrem appellant, ecce et Dei
 scelus est Spiritus; et quam ratione unigenitus
 Filius erit? Si item producere aperte insinuantes,
 tanquam proprietatem paternam, inde compro-
 bant, non per Filium apparuisse Spiritum ex Pa-
 tre, ex eo quod in principio effundatur, subdole
 arguantur. Namque ex Patre non per Filium Spi-
 ritum, et proprietatem esse paternam vim produ-
 cendi plane idem est: quænam autem Scriptura
 talem proprietatem tradit? Deinde quomodo, qui
 inest Patri veluti principio facultas effundendi,
 dispartietur cum Filio, propterea quod per ipsum
 est Spiritus ex Patre? Siquidem si quis ex Filio
 Spiritum, ut ex primo principio asserat, commu-
 nicabit utique Filius Patri, secundum quod ille
 principium est, et tunc quomodo erit Filius? sed
 consequens id absurdum est, nec convenit. Quod
 si et ipsa Spiritus processio ex Patre palam edi-
 citur, quemadmodum et omnia quæ habet Filius,
 manifesto adversarii inaniter cum umbra depu-
 gnant. Veruntamen in adductis nos Filium assu-
 mimus, et objicimus, facultate Deipara cum Spiritu
 secundum ipsos de deitate dejecti periclitantur?

19. Ego porro admiror eorundem cum opposi-
 tione conversionem, per quam Filium non ejusdem
 esse cum Patre nature astruunt. Etenim si id
 quod ejusdem essentia est, ejusdem facultatis est,
 et quod non est ejusdem facultatis, neque ejus-
 dem essentia est, aut Filius ejusdem cum Patre
 essentia, ideoque et ejusdem facultatis, quam
 ipsi supponunt, omnino generabit Filium; aut
 non est ejusdem facultatis, generativa scilicet, et
 secundum eandem non erit ejusdem cum Patre
 essentia. Et quomodo, inquit, si per Filium
 est Spiritus sanctus, Leontius Casariensis nomine
 Nicænae synodi ad philosophum respondet: *Accipe
 unam Deitatem Patris, qui genuit Filium ineffabili-
 ter et Filii ex eo geniti, et Spiritus sancti ex eodem
 Patre procedentis, qui et proprius est Filii?* Quo-
 modo etiam et ipse Dominus in Evangelio dicit,
 Spiritum sanctum a Patre procedere, non addito,
 per Filium? His nos ita objicimus: Quare Spiritu-
 lum sanctum proprium dixit Leontius Filii, non
 item et Filium proprium esse Spiritus, nisi quod
 agnosceret hunc quidem immediate ex Patre, Spi-
 ritum vero per Filium ex eodem Patre? Et si

placuerit, assumatur illud, *solo*, loco illius, *eodem*. ut objectio ipsorum magis ac magis urgeat, diciturque, Spiritum sanctum, qui ex Patre solo procedit. Qui præterea? Cum dicit divinus Athanasius, oratione prima *contra Arianos*, Patrem solum Spiritum sanctum suppeditare, annon dabimus Filio ejusdem Spiritus sancti suppeditationem? Aut cum dicit Dominus, de die illo, aut hora neminem scire, neque angelos cælorum, nisi suum Patrem solum, an similem cognitionem Filio denegabimus? vel cum ad Patrem dicit: *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum*, annon asseremus Deum verum Spiritum sanctum? Sed quemadmodum cum Pater scire solus dicitur, omnis alia cognitio, mortalium nempe, cessat: et cum solus verus Deus comprobatur, omnis externus Deus amandatur: ita et cum a solo Patre Spiritus sanctus emanare dicitur, omne aliene essentiae principium longe fugabitur. *Solum* etenim inter Deitatis hypostases divisionem necessario non inferit, ut ipse rursus divinissimus Athanasius in congressu cum Ario commonstrat. Sic itaque nec dictio *in eodem*: discernit enim potius illa, quam dividit.

20. Et si placet una simul comprehendantur, et *solo*, et *eodem*; quis dummodo compos animi sit, non fulchitur ex eodem solo Deo et Patre Spiritum sanctum, tanquam ex primo principio procedere? et quæcumque habet Filios, ex Patre ea habere? Ipse vero hinc veretur, ne quis et meram impotentiam divinæ potentie, et vitæ privationem vitæ, quæ per seipsam vita est, et per se subsistentis Verbi irrationabilitatem attribuat, hæc eadem sibi tribuere Dominum contendens: *Non possum, dicentem, facere ex me ipso quidquam; et: Per Patrem vivo; et, Verbum quod auditis, non est meum, sed ejus, qui misit me, Patris*. Hæc Domino enuntiante propter Patris honoraria, et ad primam causam respectum, et ne videatur Deo adversari, et alia auctoritate sermones serere: *Verbum, ait, quod auditis, non est meum, sed ejus, qui misit me, Patris*.

21. Ambigit nescio quis, ex iis etiam qui pleno pectore sapiunt, quam ob causam a Patre dixit Spiritum veritatis procedere, non addens illud, *per me*, cum tamen *Spiritum veritatis* dicens, proprium sui esse Spiritum sanctum confessus sit: *Ego enim*, inquit, *sum veritas*. De proprio, autem verbo quid? non dicit, Verbum meum a Patre est, sed *Verbum, quod auditis, non est meum, sed ejus, qui misit me, Patris*. Quid igitur fuisset si Dominus dixisset, Spiritus sanctus non est meus, neque procedit per me? Et tamen candidas prudentesque aures, neque hic sermo vulnerasset, propter eas causas, quas adduximus.

Α βουλευτὸν δὲ τὸ μόνου παρελήφθαι ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ, ὡς ἂν ἡ ἔνστασις ἐπὶ πλέον ἔχη τὸ βίαιον, καὶ εἰρησθῶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐκπορευόμενον. Τί γοῦν ὅτε φησὶν ὁ τῶ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος ἐν τῇ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῃ, τὸν Πατέρα μόνον εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγόν, οὐ δώσωμεν τῷ Υἱῷ τὸ εἶναι χορηγῶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος; ἢ ἔταν λέγῃ ὁ Κύριος περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἢ τῆς ὥρας μηθένα εἰδέναι, μηδὲ τοὺς ἀγγέλους τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ τὸν αὐτοῦ Πατέρα μόνον, οὐ δώσωμεν καὶ τῷ Υἱῷ τὰύτην τὴν εἴρησιν; ἢ ὅτε πρὸς τὸν πατέρα φησὶν. Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν, οὐκ ἐροῦμεν Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Χριστόν; οὐκ ἐροῦμεν Θεὸν ἀληθινὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἄλλ' ὡσπερ ἔταν ὁ Πατὴρ εἰδέναι λέγεται μόνος, πᾶσά τις εἴτερα γινώσκεις, τουτέστι τῶν γηγενῶν ἐξαργεῖ. Καὶ ὅταν μόνος ἀληθινὸς μαρτυρῆται Θεός, πᾶς τις ἑτεροφυῆς Θεός ἀποπέμπεται, τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ὅτε παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς λεχθεῖη τὸ Πνεῦμα προσέρχεσθαι, πᾶσά τις ἑτερουούσιος ἀρχὴ πόρρω φεύξεται. Τὸ γὰρ μόνον, οὐκ ἐξ ἀνάγκης ποιεῖται διαίρεσιν τῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων, ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ θεῖος Ἀθανάσιος ἐν Διαλέξει τῇ πρὸς Ἀρειον ἀποδείκνυσιν. Οὕτως οὖν οὐδὲ τὸ αὐτοῦ διακρινητικὸν γὰρ μᾶλλον τουτό ἐστιν, ἢ διαιρετικόν.

Κ'. Εἰ δοκεῖ δὲ συμπαραλήφθαι καὶ τὸ μόνου, καὶ τὸ αὐτοῦ· τίς οὐχ ὁμολογεῖ τῶν φρονούντων ὀρθῶς, ἐξ αὐτοῦ μόνου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐκ πρώτης ἀρχῆς ἐκπορευέσθαι; καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, ἐκ τοῦ Πατρὸς ταῦτ' ἔχειν αὐτόν; Ἐγὼ δὲ τὸ λοιπὸν εὐδοικῶ, μή τις καὶ τελείαν ἀδυναμίαν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος, καὶ ζωῆς ἐργαμίαν τῆς αὐτοζωῆς, καὶ ἀλογίαν τοῦ ἐνοποστάτου Λόγου καταψηφίσαιτο, πρωςμαρτυρεῖν τὸν Κύριον ἑαυτῇ ταῦτα διακρινόμενος, οὐ δύναιμαι, λέγοντα, ποιεῖν ἀπ' ἑαυτοῦ οὐδέν· καὶ, διὰ τὸν Πατέρα ζῶν καὶ, Ὁ Λόγος, ὃν ἀκούετε, οὐκ ἐστὶν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς τιμὴν, καὶ τὴν εἰς τὸ πρῶτον αἴτιον ἀναφορὰν, διὰ τὴν τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι ἀντίθεος, καὶ ὡς ἀπ' ἄλλης τινὸς ἐξουσίας ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, ὅτι Ὁ Λόγος, ὃν ἀκούετε, οὐκ ἐστὶν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς.

ΚΑ'. Ἀμφιβάλλει τις ὅπως τῶν νοῶν ἐχόντων. Τί ἔχποτε παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐργακεν ἐκπορευέσθαι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ δι' ἐμοῦ μὴ προσθεῖς, καίτοιγε τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, εἰπὼν, ἑαυτοῦ μεμαρτύρηκεν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησὶν, ἡ ἀλήθεια. Περὶ δὲ τοῦ οἰκείου λόγου τί φησὶν; οὐχ ὅτι Ὁ Λόγος ὁ ἐμὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι Ὁ Λόγος, ὃν ἀκούετε, οὐκ ἐστὶν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Τί ἂν οὖν ἐργάσθαι λοιπὸν, εἰ πῶς εἰρήκει ὁ Κύριος, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐστὶν ἐμὸν, ἢ οὐκ ἐκπορευέσθαι δι' ἐμοῦ; καίτοιγε τὴν εὐγνώμονα καὶ συνετὴν ἀκοὴν οὐδ' οὗτος ἂν ὁ λόγος παρέδραψε, δι' ἧς αἰτίας ἀποδεδωκαμεν.

αβ'. Πῶς δ' ἐπιβάλλουσιν εὐστοχότατα, καὶ τῷ A
 Πάσαν ὁρίσιν ἀγαθὴν, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον,
 ἄνωθεν εἶναι παρὰ τοῦ τῶν φώτων Πατρὸς ;
 φῶτα λέγουσιν ἐνταυθοῖ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα,
 Πατέρα δὲ αὐτῶν τὴν Θεὸν μὴ συνιέντες, ὡς εἰ Πα-
 τὴρ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεὸς, ἐξ ἀνάγκης τὸ Πνεῦμα
 Υἱός. Ὁ Πατὴρ γὰρ κυρίως Υἱοῦ Πατὴρ. Καὶ πῶς
 ὁ Λόγος μονογενῆς, εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱός ; Ἀλλ'
 ὡσπερ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν ὁ Θεός, ὡς αἴτιος καὶ
 δοτὴρ οἰκτιρμῶν, οὕτως καὶ Πατὴρ τῶν φώτων ἐστὶ
 τε καὶ ὀνομάζεται. Φῶτα δὲ πάντες οἱ ἐκ Θεοῦ φω-
 τισμοί, πᾶσαι αἱ ἐλλάμψεις, πάντα τὰ οὐράνια χα-
 ρίσματα, καὶ λαμπρὰ ταῦτα, καὶ δόσεις εἰσὶν ἀγα-
 θαί, καὶ δωρήματα τέλεια, πάντων δὲ τούτων γενέτης
 καὶ παροχὸς ὁ Θεός, οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ
 καὶ ταῖς ὑπερκοσμίαις ἀπασταῖς δυνάμεσι. Χρὴ τοί-
 νον ἀπανταχοῦ τῆς Γραφῆς παραρρητὴ τῷ βῆτῳ τὴν
 διάνοιαν ἐκζητεῖν, καὶ σονηρημένην ἑαυτῇ καὶ
 συνάδουσαν, καὶ τὸ αἴτιον ὄντως αἴτιον ἀρροδοῦντα-
 τον, καὶ μὴ πρὸς ἀνοδίαν καὶ κρημνὸς ἐκταπίζεσθαι,
 τὴν εὐθεΐαν ἐΐωντας καὶ ἀπλανῆ.

αγ'. Ἀλλὰ καὶ τὸ τελευταῖον αὐτῶν καὶ δυσάντη-
 τον, τύθε· Πῶς εἰ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστίν, ὁ
 σοφὸς Ἰωάννης φησὶν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα
 μὴ λέγεσθαι, καὶ ὅτι μόνος αἴτιος ὁ Πατὴρ ; Εἰς
 ταυτὸ γὰρ συνάγουσιν, ὡς ἔοικε, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
 καὶ τὸ, δι' Υἱοῦ. Ὅτι μὲν οὖν ὁ αὐτὸς, εἴ καὶ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς οἶδα τὸ Πνεῦμα, πλὴν ἀλλὰ δι' Υἱοῦ, ὁ δὲ
 ἕξ ὧν ἐν ἄλλοις φησὶν αὐτὸ Πνεῦμα Υἱοῦ, οὐχ ὡς
 ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
 ρεούμενον, ἐξ ὧν τε πρὸς Κύριον ἐν ὕμνοις βοᾷ,
 Ἰλεων νέμοις ἡμῖν Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθῶ- C
 τητος, ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ παρερχόμενον. Λέγο-
 μεν δὲ καὶ ἡμεῖς ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγα-
 μένως λεχθεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ· χρείων γὰρ ὁμολογεῖσθαι τὴν
 Πατρικὴν ὑπόστασιν, ἀρχὴν καὶ αἴτιον καὶ τοῦ
 Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ
 Πατὴρ, καὶ οὐκ ἂν εἴη αἴτιον ἀρχικὸν ὁ Υἱός, ὧν
 ἀποαιτίας ὁ Πατὴρ. Μίαν γὰρ ἀρχὴν τὸν Πατέρα
 τὸν ἀναρχον δογματίζομεν καὶ κτίσεως καὶ θεότη-
 τος, τῆς κτίσεως ποιητικῆν, φυσικὴν τῆς θεότητος.
 Ὁ μὲν οὖν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγων, ὑποφίαν
 παρέχει τοῦ, τὸν Υἱόν δογματίζειν ἔχοντα τὸ προ-
 βλητικόν, ὡς ὁ Πατὴρ τὸ γεννητικόν. Καὶ διὰ τοῦτο
 φησὶν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ, ἔτι Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ
 Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Ὁ δὲ λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς D
 τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, προδήλως ὁμολογεῖ, τὸν
 Πατέρα μόνον αἴτιον εἶναι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκ-
 πορεύσεως. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, οὕτως ἔχει
 λαβὼν αὐτὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐσιωδῶς διελονότι,
 καὶ φυσικῶς, ὡς κυρίως Υἱός ἐκ κυρίως Πατρὸς.

αδ'. Εἰ δὲ καὶ τῷ ἱερῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐκ
 ἐμπεριεληφταὶ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ὀνομάζει οὐ χρὴ. Καὶ
 ἕτερα γὰρ τῶν ἀναγκαίων οὐ περιέχει τὸ Σύμβο-
 λον, καὶ τὸ δὲ ἀναγκαϊότατον, ἔτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα

22. Quomodo etiam recte illud conjiciunt :
*Omne datum bonum, et omne donum perfectum de-
 super est ex Patre luminum?* Lumina hic vocant
 Filium, et Spiritum, Patrem vero eorum Deum ;
 nec capiunt, quod si Deus Spiritus Pater est, ne-
 cessario Spiritus esset Filius, Pater enim proprie
 Filii pater : et quomodo Verbum unigenitum, si
 Spiritus etiam Filius est ? Sed quemadmodum Pater
 miserationum Deus est, veluti causa miseration-
 um, et dator, sic et Pater luminum est, et dici-
 tur : Lumina vero universæ illuminationes ex
 Deo, universæ illustrationes, universa cœlestia
 munera, et præclara quæque, data sunt bona, et
 dona perfecta ; eorumque omnium genitor, et
 claritor Deus non hominibus tantum, sed super-
 mundanis omnibus virtutibus. Sententia itaque
 locis in omnibus sacre Scripturæ dicto consona ;
 et sibimetipsi coherens, respondensque, et causa
 vere causa, familiarissimaque quærenda est, dede-
 celique rectam viam inerrantemque deserentes
 ad prærupta, confragosaque nosmetipsos conjice-
 re.

23. Postremum eorumdem, ac plane difficile ar-
 gumentum est : Quomodo si per Filium Spiritus
 sanctus est, sapiens Joannes inquit : *Ex Filio Spi-
 ritum non dici, et Patrem solum causam esse.* Idem
 enim sentur, ut apparet, ex Filio, et per Filium.
 Joannem itaque licet ex Patre Spiritum dicat, ni-
 hilominus per Filium agnovisse, ex illis quæ aliis
 in locis dicit, manifesto colligimus. Namque Spi-
 ritum ait Filii non tanquam ex ipso, sed tanquam
 per ipsum ex Patre procedentem ; tum ex illis, qui-
 bus ad Dominum in hymnis clamat : *Propitium
 exhibeas nobis Spiritum, qui bonitatem largitur, ex
 Patre per te procedentem.* Nos quoque asserimus
 nunquam ex Filio antecederet dici posse Spiritum
 sanctum, sed ex Patre per Filium ; namque asse-
 rendum est Paterna hypostasis principium et causa
 et Filii et ipsius Spiritus. Solus enim Pater causa
 est, Filiusque nunquam dicitur prima causa eo-
 rum quorum ipsa causa Pater est. Unum enim
 principium Patrem, qui sine principio est, decer-
 nimus, et creaturæ, et divinitatis, effectivum
 creaturæ, divinitatis naturale. Qui itaque ex Filio
 Spiritum astruit, suspicionem injicit, ne Filium
 asserat vim producendi in se habere, quemadmo-
 dum habet Pater vim generandi. Proptereaque di-
 vinus hic vir ait : *Ex Filio Spiritum non dicimus.*
 Qui vero dicit Spiritum ex Patre per Filium, pa-
 lam fatetur Patrem solum causam esse processio-
 nis Spiritus. Quæcumque enim habet Filius, ita
 habet ut accipiens ea a Patre, essentialiter scilicet,
 et naturaliter, tanquam proprie Filius ex
 proprie Patre.

24. Etiam si vero in sacro Symbolo fidei non
 comprehendatur per Filium Spiritum sanctum a
 Patre procedere, non est, cur admiremur. Nam et
 alia ex necessariis Symbolum non continet, et id
 quod maxime omnium necessarium est, Spiritum

scilicet sanctum Deum esse, ejusdem cum Patre et Filio essentialis. Propter quid enim Filium assererat Dei Filium, et ante sæcula omnia genitum ex Patre, neque hoc solum, sed Deum rursus verum, et Patri consubstantialem, et de Spiritu sancto nihil tale prosequitur; sed postea cum de illius essentia et divinitate multi fuissent agitati sermones, tum Dominum ipsum vocat, et cum Patre, et Filio simul adorari, et conglorificari declarat. Annon exinde jam manifeste constebimus Spiritum sanctum Deum esse? etiamne, si consubstantialem prædicemus illis, quibuscum adoratur et conglorificatur, de innovata fidei professione judicium subibimus? et quis sanæ mentis hoc dixerit? Hoc igitur modo nihil præter fas in eoque accidit, si et processione ejusdem Spiritus illi quidem Patres, qui tum floruerunt, suas ob causas enucleatius explicatiusque non tradiderunt. Vos autem præsentis temporis occasione ad multas gentes ad unionem in Christo pertrahendas provocati dilucidius eandem exponetis; vos, inquam, ejusdem Spiritus, et perfecte Patrum sapientia sanctitateque illustrium, et fama clarissimorum dogmata sequentes, quæ ab ipso initio ad hæc usque tempora culpæ reprehensionem, et calumniarum aculeos omnino effugerunt. His Tarasius sanctissimus et rerum divinarum scientissimus fullus ac confirmatus, ex Patre per Filium procedentem Spiritum sanctum, libello synodico jam multo ante palam aperteque professus fuit; atque

25. Quamvis nonnullis nostri temporis sapientibus non defuerit solertia, quin etiam hic contradicendi ansas invenerunt; dicunt enim Orientales ea quæ in libello erant, silentio suo improbasse, cum in sua fidei professione illud, *per Filium*, omiserint. Verumtamen, quis vis inde contradictioni fuerit, si beatissimi Sophronii locum illi tenentes, miserunt sine ulla immutatione, ut par erat, conservatum; cum nulla urgeret necessitas interpolandi, contradicentique his quæ ipsi receperant. Hoc quisquam ostendat, in aliquam saltem vel levissimam reprehensionem patriarchæ scriptum incurrisse. Id si non possunt, dicant interim, annon laudibus multis maximisque illud dignum duxerunt, speculativa et divina scientia instructissimæ considerationis sacrarium id esse consistentes, quod exactam et divinitus inspiratam rectæ fidei traditionem, clarissimamque apostolicorum, ac patrum dogmatum explanationem uti solis radios emittit. Quis itaque dicit eos existimasse aliquid reprehensione dignum in scripto contineri, quod tot præconiis ab eisdem exceptum fuerat? Sed hi quidem sic. At œcumenica synodus audiens turbatane est? edidit strepitum? novam auditionem exhorruit? prohibuit, ut fieri amat in absurdorum dogmatum traditionibus? Minime gentium. Peterem ipse quoque non importune a tua multa

Α Θεός, καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Υἱῷ. Διὰ τὸ γὰρ τὸν μὲν Υἱὸν ἀναγορεύει Θεοῦ Υἱὸν, καὶ γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐ τὰυτα μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεὸν ἀβῆτις ἀληθινόν, καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν τοιοῦτον διεξείσιν, ἀλλ' ὕπερον, ὅτε περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καὶ θεότητος λόγος ἐγεγόνει πολὺς, τότε Κύριον αὐτὸ καλεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον, καὶ συνδοξαζόμενον ἀποφαίνεται. Πότερον ἐντεῦθεν οὐχ ὁμολογήσομεν οὕτω σαφῶς, Θεὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ἢ καὶ ὁμοούσιον κηρύττοντες, οἷς συμπροσκυνεῖται καὶ συνδοξάζεται, λόγους καινοτομίας εἰς τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν ὑφέρομεν; καὶ τίς ἦν εἶποι τοῦτο φρονῶν ὑγιῶς; Οὕτως οὖν οὐδὲν ἔξαισιον, εἰ καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος οἱ τότε μὲν Πατέρες διὰ τινὰς αἰτίας οὐ διεκρίνησαν. Νῦν δὲ καιροῦ καλοῦντος ἡμᾶς ἐπὶ πολλοὺς λαοὺς εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ὁμολογίαν ἐρελκύνεσθαι διαρθρώσατε ἡμῖς οἱ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος ἐντελῶς τοῖς τῶν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀγιότητι περιόπτω καὶ περιπόστῳ Πατέρων ἐπόμενοι δόγμασιν, οἷς ἀρχῆθεν καὶ ἕως ἡμῶν τὸ πάντη ἀνεπίληπτον συντηρήθη. Οἷς καὶ Ταράσιος ὁ ἀγιώτατος, καὶ τὰ θεῖα σοφώτατος ὠχυρωμένος καὶ ἠδρασμένος, ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προανεκήρυξε διὰ λιθέλλου συνοδικοῦ. Καὶ τὸ ἀκρατήριον οἰκουμενικὸν καὶ παγκόσμιον, καὶ οὐδεὶς τῶν ἀπάντων τῆς αὐτοῦ Θεολογίας ἐπιλαθέσθαι τετόλμηκεν.

id in universali totius orbis terrarum auxilio;

Κ καί. Εἰ καὶ τινες τῶν ἄρτι σοφῶν οὐδ' ἐνταῦθα τρόπος ἀντιλογίας ἡμετηράνησαν ἐξευρεῖν. Φασὶ γάρ, ὅτι κατὰ τὸ συνωπώμενον ἐπελάθοντο τοῦ λιθέλλου οἱ Ἀνατολικοὶ, τὸ δι' Υἱοῦ παρέντες ἐν τῇ σφῶν αὐτῶν ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. Καὶ τοι ποῖον ἐντεῦθεν ἢ ἀντιλογία φέρει τὸ κραταῖον, εἰ τὸν τοῦ μακαριωτάτου Σωφρονίου Τόμον ἐκεῖνοι τυχόντες ἔχειν, ἐστάλασσιν, ἀπαραποίητον αὐτὸν, ὡς εἶδει, τηρήσαντες, ἐπεὶ μηδ' ἀνάγκην εἶχον μετεγγράψειν καὶ ἀντιπέμπειν, ἅπερ ἐδέξαντο. Διὸ τοῦτο θεῖάτω τις, εἴ τινα μέμφιν κἄν γοῶν μετρίαν τῷ τοῦ πατριάρχου προσήψαν γράμματι, καὶ εἰ μὴ τοῦτο τέως εἰ μὴ ἐπὶ τῶν, καὶ τούτων πολλῶν καὶ μεγάλων αὐτὸ κατηξίωσαν, θεωρητικῆς, καὶ θεοφρονεστάτης διανοίας ἀνομολογήσαντες εἶναι πανίσρον, θεόπνευστον τὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἀκρίθειαν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ Πατρικῶν ὁγμάτων τὴν διαφανεστάτην ἐξάπλωσιν. ὡς ἀκτίνας ἡλιακᾶς προδαλλόμενον. καὶ λέγει τις ἐπιλήψιμόν τι φέρειν αὐτοὺς ἠγῆσθαι, τὸ τοσαύτης τετυχηκὸς πρὸ αὐτῶν ἀναβρέσεως; Ἄλλ' οὕτοι μὲν οὕτως ἢ δ' οἰκουμενικῆς σύνοδος ἀκρυσταμένη τετέρακται; τεθεορῶθηκε; τὸ καινὸν ἀπυγόμενον ἀκουσμα, καθὼς εἰώθει συμβαίνει ταῖς τῶν ἀλλοκότων δογμάτων εἰσαγωγαῖς; Οὐδαμῶς. Ἐρομένη δ' ἦν πρὸς φόρως καὶ τὴν σὴν πολλὴν ἀγιότητα, τῷ τούτῳ ἰλαρῶ, καὶ ἀτύφῳ, καὶ πρὸς ἀνοχὴν ἐτοίμῳ τεθαρρήκως. Εἴ τινα ποτε προ-

ἤνεγκας εὐξάν οὐχ ὑγιαίνουσας, ἀπέλη δὲ καὶ γνώμης οὕτως ἔφασκας, οὕτω φροναίν, οὕτω πιστεύειν διατεινόμενος, πότερον ἂν ἡρεμαίως εἰ πλησίον σου τὴν τοῦ δυσφήμου προσήκοντο πάροδον; Οὐκ ἂν ἀντείπων; οὐκ ἂν ἐξ ἐναντίας σου ἕστησαν; Ἐγὼ μὲν οἶμαι, μηδὲ τὸν οἰκεῖον σφᾶς αὐτοὺς ἐπεγνώκηναι καθηγεμόνα, πρὶν αὐτὸν ἀποσκευάσθαι τὸ ἀπόδλητον, καὶ ταῖς τοῦ ἀναθήματος ἀραῖς ἐνδικιώτατα καθυποβαλεῖν· ἐκεῖ δὲ τοῦναντίον ἄπαν. Οἱ γὰρ τῆς οἰκουμενικῆς συνελεύσεως, καὶ μάλιστα ὅσοι τὴν ἱερὰν Γραφὴν ἐπιστημονικώτεροι καὶ σοφώτεροι τῶν λιθέλλων καὶ ἀμροτέρων εἰς ἀκρόασιν ὑπανεγνωσμένων κρινῆν, ὡς ἓνα τούτους κεκρίκασι, τῷ μὴ θατέρου θάτερον παραλλάττειν τι κατ' εὐσέβειαν. Ἦδεισαν γὰρ ἀκριβῶς τοὺς τῶν θεοφόρων Πατέρων προέχοντας, δι' Υἱοῦ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσιν εἶναι τεθεολογηκότας ἐκ τοῦ Πατρὸς, τοὺς τε παρὰ Πατρὸς διεγγεγκότας αὐτὸ ἐκπορευόμενον, οὐκ ἀνηναμένους τὸ δι' Υἱοῦ. Εἰ τοίνυν τοῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰρηκόσι τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον οὐκ ἀπέστηται ὅλως τὸ δι' Υἱοῦ. τοῖς δὲ γε διαρῳῶσαι τὴν ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύσιν τοῦ Πνεύματος παρ' αὐτοῦ κεκινήμενοις τοῦ Πνεύματος προσαφρέθη, τὸ δι' Υἱοῦ, εὐδελον ὅτι σύμπαντες οἱ τοῦ Πνεύματος, οὐκ ἄλλως ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ πεφρονήκασι ἐκπορεύεσθαι, εἰ μὴ δι' Υἱοῦ, μηδεμίαν παρελθούσιν ἔχοντες τοῦ ἐναντιολογεῖν ἐν αὐτοῖς, ἀκρας δὲ μάλλον συμφωνίας οὕσης ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τὸ αὐτὸ τῶν ὄλων πεπαιδευμένων φροναίν, καὶ τῆς ἁγάπης καὶ εἰρήνης, καὶ ὁμονοίας ὄντων ἐν Πνεύματι, καθὰ δὴ καὶ οἱ τὸ ἱερὸν μάθημα παραδεδοκότες συνοδικῶς. Κάκεινοι γὰρ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐννοίαν ἱερογραφικῶς τὸ τοιοῦτον ἐξέθεντο, λόγοις οἰκονομίας τὴν φωνὴν παρασιωπήσαντες, τῷ τε πρὸς ἄλλα σπεύδειν ἐπείγοντα, καὶ τῷ τῶν ἀρετιζόντων τὸν θόρυθον ἀποσεῖσθαι. Δι' ἣν αἰτίαν οὐδὲ θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σαφῶς οὕτω καὶ καθαρῶς προσηγόμευσαν, τῷ μὴ ἔχειν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἐτοίμως τὴν προσηγορίαν πιστώσασθαι. Ἦ δ' ἔδει πρὸς διαλέξεις καὶ ὑπὲρ τῶν τοιοῦτων φωνῶν χωρεῖν αὐτοὺς, καὶ λογομαχεῖν, καὶ τὸν πολὺν κλονεῖσθαι λόγον, ἐὸν καὶ ἄλλως ἀναντιρρήτως τὴν εὐσεβῆ κρατύνεσθαι καὶ ὀρθόδοξον ἐννοίαν;

κς': "Ὅτι δὲ τὸ ἐκ Πατρὸς λέγειν ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ταυτὸν κατ' ἐννοίαν, οὐ διάφορον, ἐκ τῶν τῆς αὐτῆς ἐβδόμης συνόδου πρακτικῶν ἐναργέστατα καταφαίνεται. Τῶν Ἰόμων γὰρ ὑπανεγνωσμένων συνοδικῶς, τοῦ τε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διασαφούντος ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ, αἰδίως ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαγορευόντος, ὁ μὲν τῶν τῆς συνόδου σεπτῶν Πατέρων, οὕτως ἔχουσαν τὴν γνώμην ἐξήνεγκεν. Ἐν μηδεμίᾳ ἐννοίᾳ παραλλάττοντα καὶ τὰ νῦν ἀναγνωσθέντα ἐκ τῆς Ἀνατολῆς πεμφθέντα πρὸς Τρασίον τὸν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην, τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προσημολυγηθέντος ὅρου τῆς πίστεως εὐρών, κἀγὼ ὁ ἀνάξιος τούτοις συντίθεμαι. Ὁ δὲ τοιαύτην ὡ

A sanctitate, illius hilaritati, et dejectioni et ad tolerandum facultati maxime fidens. Si quam aliquando opinionem non sanam in medium attulisti et te ita tenere contenderes, ita sentire, ita credere obnixè affirmares, an qui audiunt propinqui tacite blasphemam opinionem persentiscerent? Annon contradicerent? Annon adversum te omnia facerent? Ego sane existimo neque proprium ductorem eisdem velle recognoscere, ni prius rejiculam opinionem abjecerit, et anathematis diris iustissime subjecerit. Ibi vero totum contrarium contigit. Nam qui in universalem congressum convenerant, et potissimum in sacris litteris scientiores, et sapientiores, cum uterque libellus aliis audientibus legeretur tanquam unum iudicarent, cum unus ab alio in nullo, quod ad pietatem faceret, discreparet. Plane siquidem callebant, inter Deiferos Patres præcipuos, per Filium Spiritus processionem esse a Patre asseverasse; eosque qui illum ex Patre pronuntiassent, non respuisse per Filium, Si itaque ab iis qui ex Patre affirmaverunt Spiritum procedere, non rejicitur omnino, *per Filium*: ab iis vero, qui enucleate tradiderunt Spiritum ex Patre processionem, ab eodem Spiritu excitatis, additum fuit, *per Filium*, manifestum est universos, qui e Spiritu sunt, non aliter ex Patre eum procedere, quam per Filium sensisse, cum nulla in illis ratio contradicendi interveniat; imo summe inter se sancti conveniunt, doctique omnes hoc idem sentiunt, amorem, pacem, atque unionem amplectentes in Spiritu: quemadmodum et qui sacram hanc doctrinam plena synodo tradiderunt. Ille etenim eodem sensu sacris innixi Litteris hoc exposuerunt e prudentiæ legibus vocem obliquescentes; tunc ad alia procuranda, et sectariorum strepitus comprimendos intenti: ideoque neque Spiritum sanctum plane et clare Deum pronuntiarunt, cum non haberent in promptu quibus id ex Evangeliiis comprobarent. Et quid opus erat eos pro his vocibus, disputationibus verbisque decertare, turbasque eiere in populo, cum possent alia ratione irrefragabiliter piam orthodoxamque sententiam constabilire?

26. Verum ex Patre asserere procedere Spiritum sanctum, et ex Patre per Filium sensu idem esse, nec diversum, ex actis ejusdem septimæ synodi apertissime evincitur. Nam cum tomi in synodo lecti fuissent, ille videlicet, qui Spiritum sanctum ex Patre per Filium procedentem affirmat; tum alius, qui ab æterno procedentem ex Deo et Patre eundem Spiritum asserit, unus ex synodi venerandis Patribus sententiam ita se habentem protulit: *Cum scripta, quæ nunc lecta, et ex Oriente missa sunt ad Tarasium sanctissimum archiepiscopum et œcumenicum patriarcham in nullo sensu discrepare a definitione fidei ab eodem emissa comperiam, ego quoque indignus assentior.* Alius eorum quæ audiit, sententiam hanc dedit: *Scripta Tarasii sanctissimi archiepiscopi et œcumenici patriarchæ*

quæ lecta et ab Orientali diœcesi ab illius præsulibus missa sunt, talem conformitatem cum scriptis uniliteris Constantinopolitani habere existimo, ut nulla diversitas inter ea sit, sed perfecta identitas : ita ut unum utraque sint, plena scilicet omni orthodoxia. Alius ita determinavit : (quibus pietas curæ est, iis utique et orthodoxe oratio resplendet. Jure itaque merito mea parvitas lectis sacris, ac synodicalis litteris sanctissimi et beatissimi Regiæ urbis archipræsulis Tarasii, quas ad Orientales transmisit : necnon et his, quæ ab eis ad ipsum directæ sunt, animum diligenter advertens, per omnia sanctorum Patrum fidei orthodoxæ concordantes legens cognovi. Alius has voces emisit : Consentientes intuens synodicalis litteris Tarasii sanctissimi et œcumenici patriarchæ et rescripta eorum ab orientibus præsulibus transmissa, illis consentio. Alius ibi pronuntiavit : Sicut unum sentientes convenimus, ita et unum dicere edocti sumus; quoniam itaque synodici apices Tarasii sanctissimi œcumenici patriarchæ ad sanctissimos Orientis præsules per eundem transmissi, et rescripta per eundem ad ipsum directæ, de sancta et orthodoxa fide seu universalium synodorum inter se recte convenient, ita et ego credo. Reliqui sanctissimi episcopi hæc conclamarunt : Tota, quæ per gratiam Christi veri Dei nostri, et piam tranquillissimarum, et orthodoxorum nostrorum imperatorum sanctionem congregata est synodus, relationem ab Adriano papa senioris Romæ ad maxime orthodoxos imperatores nostros, et chartam nunc lectam, quæ rectam orthodoxamque definitionem sanctissimi, et beatissimi œcumenici patriarchæ Tarasii complectitur, atque litteris ad beatitudinem ejus ab Orientis præsulibus missas, recipientes confirmamus, et veneramur. Hinc indagatores veritatis astruunt, sanctissimum Tarasium processionem Spiritus sancti ex Patre per Filium in germana synodo cum examinasset, approbassetque, ita pie admodum, et divino instinctu tradidisse, multorum judicio stabilientem illud, et confirmantem, et per epistolam ad universas Christi Ecclesias promulgationem universalem transmittentem.

ἀναγνωσθέντα χάριεν, ὄρον ὀρθοδοξίας τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Ταρασίου ὄντα, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἀναπεμφθέντα πρὸς τὴν αὐτοῦ μακαριότητα παρὰ τῶν ἀρχιερέων γράμματα ἀποδεχόμενοι, στοιχοῦμεν, καὶ ἀσπάζομεθα. Ἐντεῦθεν οἱ τὸ ἀληθὲς ἐκζητοῦντες πορίζονται, καὶ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι μετὰ τῆς οἰκείας συνόδου κατεξετάσας καὶ δοκιμάσας ἡ ἀγιότατος Ταρσίας, οὕτω θεοπνεύστως ἐξέθετο, κρίσει πολλῶν κυρωσάμενος αὐτὸ, καὶ βεβαιωσάμενος, καὶ κήρυγμα παγκόσμιον δι' ἐπιστολῆς εἰς πᾶσαν διαπρυιτηκῆς ἐκκλησίαν Χριστοῦ κηρύσσας.

27. Quod si fidei symbolum, quod a Patribus in synodo secunda expositum fuit, etiam et illi in septima postea definitionem fidei esse decreverunt, non est cur miremur. Maluerunt enim publice cognitam omnibus, approbatamque definitionem robur adhuc habere, ne viderentur novam professionem sine ullo emolumento tradere cum eo tempore universa Ecclesia Christi unionis vinculo colligatur. Nec ullus tunc temporis ex his omnibus patriarchæ contradicere ausus est. Esset enim

ἡκρότατο τὴν κρίσιν πεποίησε· τὰ ἀναγνωσθέντα γράμματα Ταρασίου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τὰ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς διωικήσεως παρὰ τῶν αὐτόθι ἀρχιερέων, τοιαύτην οἰκειότητα ἔχειν πρὸς τὰ τοῦ αὐτοῦ ἡγοῦμαι ἀρχιερέως Κωνσταντινουπόλειος, ὥστε μηδεμίαν ἑτερότητα ἐν αὐτοῖς εἶναι, ἀλλὰ τελείαν ταυτότητα, ὡς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τὸ ἄρω εἶναι, ἥως πεπληρωμένα πάσης ὀρθοδοξίας. Ἄλλος οὕτως ἀπεφήνατο· Οἷς ὁ τῆς εὐσεβείας μεμελέτηται τρόπος, τούτοις δήπου πάντως καὶ ὁ τῆς ὀρθοδοξίας διαλάμπεται λόγος. Εὐλόγως τοίνυν καὶ ἡ ἐμὲ βραχύτης, τοῖς ἀναγνωσθεῖσιν ἱεροῖς καὶ συνοδικαῖς γράμμασι τοῦ ὁσιωτάτου καὶ μακαριωτάτου τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων ἀρχιεπισκόπου Ταρασίου, ἃ πρὸς τοῦς τῆς Ἐφῆρας ἐξαπέστειλεν, ἐτι γε μὴν καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν πρὸς αὐτὸν ἀποσταλείσι νουνοχῶς τὸ τῆς διανοίας ἐνεργήσας ὄμμα, κατὰ πάντα τῆ τῶν ἁγίων Πατέρων συμφωνοῦντα ὀρθοδόξῃ πίπτει, διὰ τῆς ἀναγιώσεως ἔργων. Ἄλλος ταύτας εἶρηκε τὰς φωνὰς· Σύμφωνα ὄρον τὰ συνοδικὰ γράμματα Ταρασίου τε τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τὰ ἀντίγραφα αὐτῶν τὰ ἀπὸ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερέων, συντίθεμαι αὐτοῖς. Ἄλλος οὕτως ἐφθόγγετο· Ὡσπερ ἐν φρονούντες ἐγγλύθαμεν, οὕτω καὶ ἐν λέγειν ἐδιδάχθημεν. Συμφώνων τοίνυν οὕτων τῶν ὑπανγνωσθειῶν συνοδικῶν κεραιῶν Ταρασίου τοῦ ἁγιωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, τῶν σταλαίων παρ' αὐτοῦ πρὸς τοῦς τῆς Ἐφῆρας ἁγιωτάτους ἀρχιερεῖς, καὶ τῶν ἀντιγράφων τῶν παρ' αὐτῶν πρὸς αὐτὸν πεμφθέντων, πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ὀρθόδοξον πίστιν τῶν ἐξ οἰκουμενικῶν συνόδων, οὕτω κἀγὼ πιστεύω. Οἱ λοιποὶ τῶν ὁσιωτάτων ἐπισκόπων ταῦτ' ἐξεφώνησαν· Πᾶτα ἡ κατὰ χάριν Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὰ φιλευσεβῆς θέλημα τῶν γαληνοτάτων καὶ ὀρθοδόξων ἡμῶν βασιλέων συναηρυσθεῖσα ἅγια σύνοδος, τὴν γενομένην ἀναφορὰν παρὰ Ἀδριανῶν πάπα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πρὸς τοῦς ὀρθοδοξοτάτους ἡμῶν βασιλεῖς, καὶ τὸν νυνὲ

κῆ. Εἰ δὲ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον, ὃ παρὰ τῶν τῆς δευτέρας συνόδου Πατέρων ἐκτίθειται, καὶ ὁ τῆς ἐβδόμης ὄρον τῆς αἵσεως καὶ αὐθις εἶναι κερικάσιν, οὐδὲν θαυμαστόν. Ἡρετίσαντο γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῶν πᾶσιν ἐγνωσμένον καὶ καθωμολογημένον λόγον, καὶ εἰσέτι κρατεῖν, καὶ μὴ δοκεῖν νέαν ὁμολογίαν ἐπὶ μηδενὶ κέρδει παραδιδόναι αὐτοῦ, ἡνωμένης οὐσης τῷ τότε τῆς ἐκκλησίας ἀπάσης Χριστοῦ· τέως τῶν ἀπάντων οὐδεὶς ἀντιθέγγεσθαι τῷ πατριάρχῃ τετόλμηκεν. Ἦν γὰρ ἂν τοῖς πρακτικοῖς

έντεταγμένη καὶ τῇ ἀντιβόησις. Ἄλλ', ὡς ἔσικε, νῦν ἅ
 σύμπασα γνῶσις, σύμπας ζῆλος, τότε δὲ γε καὶ
 ἐφεξῆς τοιοῦτον οὐδέν. Πῶς γὰρ ἔν τῷ τῆς ὀρθοδο-
 ξίας ἀλλότριον, εἴπερ ἦν ὄλιγος, ἀνεπιστήμαντον, ἔως
 δεῦρο παρεωράθη, καὶ ἀστυλίτευτον; Ἰσοῖον τῶν
 ἐκρύβλων δόγματων οὐ διεφασίθη πολυτρόπως πα-
 ραδειγματισθέν; Ἰσοῖος ἀρχὴς τῆς νίασῶν αἰρέ-
 σεως, ἢ συνήγορος, οὐκ ἐκκήρυκτος; Τὸ δὲ Ἰσοῦ
 παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 τίνες ἀποβάλλονται; Καὶ τοὺς τὸ δόγμα θεμένους
 ἀνάγραπτον οἰκειῶνται, καὶ Πατέρας ἀποκαλοῦσι,
 καὶ διδασκάλους, καὶ ἁγίους θεῶν, καὶ φωνᾶς εὐφή-
 μοις ἐπ' Ἐκκλησίας γεραίρουσι, καὶ τὰς εὐχὰς
 αὐτῶν αἰτοῦνται, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιχορηγίας
 ἱκετεύουσιν ἐπιτεύξασθαι; Καὶ πῶς ταῦτα τῆς
 συμφωνίας; Ἄλλ' ἔγωγε τέως τῶν ἁγίων ἀνδρῶν
 ὕγι' πέπεισμαι εἶναι τὰ δόγματα, καὶ ὧν οὐχ ὕγι' **B**
 τὰ δόγματα, τούτους οὐκ ἂν εἶποιμι ἁγίους ποτὲ,
 οὕτως ἀφελῶς ἔχω καὶ ἀπραγμόνως. Οὐδὲ γὰρ δέν-
 δρον ἀγαθὸν ἐωράκειν ποτὲ καρπὸν πονηρὸν προ-
 δαλλόμενον, ἀλλὰ τοῦ σαπροῦ δένδρου καρπὸν ἐκείνον
 εἶναι πεπειράμαι πονηρὸν, τοῦ δ' ἀγαθοῦ δένδρου καλὸς
 ἀναπότως καὶ ὁ καρπός.

utique et contradictio in actis inserta. Sed, ut
 videtur, hoc tempore omnis scientia, et omnis
 zelus abundat; tunc vero et subseculis temporibus
 nihil simile fuit. Quomodo enim quod erit ab or-
 thodoxa fide alienum, si quid fuerat, omnino ad
 hæc usque tempora sine ulla nota, atque reprehen-
 sione neglectum delitisset? Quodnam de extraneis
 dogmatibus reprehensioni non paluit, multis modis
 palam traductum? Quis cujuscunque hæreseos
 auctor, sive patronus proscriptus non fuit? Per
 Filium a Patre procedere Spiritum sanctum, qui-
 nam condemnant? Annon eos qui simile dogma
 scripto tradiderunt, sibi associant, Patresque nun-
 cupant, et præceptores, sanctosque Dei, et vocibus
 bene omniatis in Ecclesia colunt, et precibus
 eorum imploranti, eorumque subsidia consequi
 contendunt? Et quænam in his consensio? Ego
 vero sanctorum Patrum dogmata sana esse existimo,
 et quorum dogmata sana non sunt, eos nunquam
 ipse sanctos compellari. Ita sum simplex, et mi-
 nime curiosus: neque enim arborem bonam un-
 quam conspicatus sum fructum malum producere,
 sed arboris putridæ fructum illum malum esse
 experientia ipsa cognovi; bonæ vero arboris bonus,
 ut et convenit, fructus est.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΔΟΓΜΑΤΙΚΩΝ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ,

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ ΒΑΣΙΛΕΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΝ ΔΟΥΚΑΝ ΤΟΝ ΛΑΣΚΑΡΙΝ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

ORATIO SECUNDA

DE NONNULLIS DOGMATICIS QUÆSTIONIBUS,

AD PIUM IMPERATOREM CONSTANTINOPOLITANUM, THEODORUM DUCAM
 LASCARIUM.

α'. Ὁ αἰτῶν ἐν οὐ καιρῷ, καὶ λαμβάνων ἐν καιρῷ, **C**
 παρίσσει τεκμηριωδῶς τὴν αἴτησιν εὐκαιρον, εἴ γε
 προηγουμένη τῷ μὴ κατὰ καιρὸν ἔποιε' ἔν τῷ κατὰ
 καιρῶν. Εἰ δὲ τις τῆ τοῦ παρέχοντος ἐπιγράφουτο προ-
 μηθεῖα τὸ ἀποτέλεσμα, κἀντεῦθεν οὐχ ἴστων τὸ τοῦ κα-
 τάρξαντος δείκνυται νονεχές, ὅτι τε καλῶς ἤδει καὶ
 λίαν ἐπιστημόνως, ἢ προκαταβάλλει τὰ σπέρματα,
 καὶ ὅτι τότε πάντως ἐχρῆν, ἔν ὅτε δέοι μεταλῆψαι τοῦ
 καρποῦ, προὑποθεμένης τῆς τοῦ ἐφίεσθαι
 συνεπίσεως. Οὕτω καὶ γεωργός, οὕτω καὶ φουραρ-
 γός, κἀν μὴ παρὰ πόδας αὐτοῖς ἢ ἀπόλαυστις, προ-

1. Qui intempestive poscit, et tempestive accipit,
 perspicuis argumentis tempestivam petitionem
 ostendit, si, cum id quod intempestivum erat, præ-
 cesserit, subsequatur illud quod opportunum est.
 Si vero quis rei assecutionem ejus, qui eam exhibet
 providentiæ ascribat, inde non minor illius
 prudentiæ monstratur, qui eidem principium dedit,
 scivit enim cate et solerter quemnam in locum se-
 mentem projiceret, ut cum opus esset, postmodum
 fructum percipere posset, præhabita, scilicet so-
 lerti cognitione illius quod appeteret. Eadem ra-

tione et agricola, et salor, licet tum nullum ipsis A emolumentum sit, ob eventum nihilominus labores præsumunt, spe meliore corroborati, quidquid illis adversari posset excutientes, tenentesque nihil illis evenire posse, quod spem frustretur, vel minuat. Propterea tu quoque sapientiae lætus, atque alumnus, nondum hæc in urbe mota, quæ jam eruperat, dogmatica quæstione, de ea providus rationes exposcis ab iis quos tibi futuros morigeros existimasti, licet aliis studiis tam temporis occuparentur, et petitio illa non tantum molestiæ secum, quantum providentiæ affererat, et in capite sapientis illis, qui res concipere poterant, oculos illius prænuntiabat, ea quæ nondum erant, melius prævidentis, quam eorum quæ jam sunt, existentiam capiant illi qui ea tantum quæ ante pedes sunt, intelligunt. Cum vero nunc rebus illa poscentibus, vocemur, non dicam, sed compellamur, licet infirma atque ægra valetudine simus, ad petitionis exactionem atque solutionem, veluti cujusdam præscripti vectigalis, et satis jam dilati debiti, habes opportune fructus eorum quæ antea projeceras; habes quantum nobis imbecillitas carnis mentisque permittit.

2. Ante omnia itaque scito processionem in Spiritu sancto modum existentie esse, et hypostaticeam proprietatem, quemadmodum est in Filio nascibilitas, et in Patre inascibilitas. Illud etenim ingenitum esse, et genitum, et procedere, hunc quidem Patrem, illum Filium, hunc vero, de quo dicitur, Spiritum sanctum nuncupavit, ut in rebus theologiceis pertractandis eximius Gregorius ait. Qui C vero τὸ procedere in Spiritu sancto homonymum affirmant, assignent aliam vocem, quæ proprie existentiam Spiritus sancti notet; sin minus, inascibilitatem, et nascibilitatem in aliis divinis hypostasibus eodem stupore homonymon astruant. Etenim τὸ procedere cum rebus aliis annexum, eorum quibuscum constructur, conjunctionem significabit, verbi gratia: *Fluvius ex Eodem procedit*; et hoc: *Procedebat foras, et loquebatur in idipsum*; veruntamen Spiritu sancto annexum, ipsam et solam Spiritus sancti existentiam significat, ut in Evangelis, qui solus sapiens est, tradidit. Progredi vero, et effulgere, et si quid simile est, aliis rebus connexa alios sensus præseferunt; veluti: *Progreditur Rex*; et: *Iusti fulgebunt sicut sol*, quæ in divinis assumpta, in Spiritu quidem Spiritus sancti existentiam significant, in Filio autem Filii; et testimonia, quæ plurima sunt, ex sacris litteris, in promptu sunt perquiranti.

Υἱοῦ, τὴν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰς μαρτυρίας εὐχερῆς τῆ ἀναλέγεσθαι

3. Verumenimvero Spiritus sancti processionem ex Patre per Filium esse nullo jam antea in confessis erat, et usque ad hæc nostra tempora a piis hominibus asseritur, et veluti commune dogma Ecclesie recipitur. Sed non diu est, ex quo nonnulli ridicule dicam, an miserissime affecti, dum vel-

μοχθοῦσιν ὁμῶς διὰ τὴν ἑκδοτικὴν. τῷ κρείττονι τῆς ἐλπίδος νευρούμενοι, τὸναντίον ἀποσειόμενοι, καὶ ὡς ἐπ' ἑλαττον οἶα μηδέποτε ἐσόμενον λογιζόμενοι, τῷ τοι καὶ τὸ σοφίας μαίευμα καὶ τιθήνημα, μήπω κεκινήμενης ἐνταυθαί τῆς ἤδη συνερρήγμενης δογματικῆς συζητήσεως, φθάνεις ἐξήρημένος λόγους περὶ ταύτης, ἐξ ὧν τεθάρρηκας ἐτέρους ἐνασχολουμένων τρινηκαῦτα σπουδάσμασι, καὶ ἦν ἡ αἴτησις οὐτόπον ἐαυτῇ συνεπαγομένη, τὸ φορτικόν, ὅσον δὲ τὸ προοπτικόν, κὰν τῇ κεραλῇ τοῦ σοφοῦ τοῖς γε ξυνιέναι δυναμένοις τοὺς ὑφθαλμοὺς αὐτοῦ καταγγέλλουσα τὰ μήπω ὄντα προορωμένου πλέον, ἢ τὴν τῶν ὄντων ὑπόστασιν, οἱ κατανοεῖν ἴσχυμένοι μόνα τὰ ἐν ποσίν. Ἐπεὶ δὲ νῦν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, οὐκ ἔν φαίημεν, ὅτι κεκλήμεθα, μᾶλλον μὲν οὖν ἀλλ' ἠπεύγμεθα, καὶ τοι τὸ σῶμα νοσηλευόμενοι, πρὸς τὴν τοῦ αἰτήματός εἰσπραξίν καὶ ἀπότισιν οἷά τινος ὠρισμένου φόρου καὶ ἰκανῶς ἀφωσιωμένου ὀφλήματος, ἔχεις τοῦ προκαταθεβλημένου τὴν ἐπικρπίαν κατὰ κειρόν. Ἐχεις δ' ὑπόσπην ἢ ἐν ἡμῖν ἀσθένεια τῆς σαρκὸς ἅμα καὶ τῆς διανοίας παραχωρεῖ.

β'. Πρῶτον μὲν οὖν ἴσθι τὴν ἐκπόρευσιν ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τρόπον ὑπάρξεως, ὑποστατικὴν ἰδιότητα, καθὼς ἐστὶν ἡ γέννησις ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡ ἀγεννησία ἐπὶ τοῦ Πατρὸς. Αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ γεγενῆσθαι, καὶ τὸ γεγενῆσθαι, καὶ τὸ ἐκπορευέσθαι, τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱόν, τὸ δὲ τοῦθ' ὅπερ λέγεται Πνεῦμα ἅγιον, προσηγόρευσεν, ὡς φησὶν ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος. Οἱ δ' ὁμώνυμον ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τιθέντες τὸ ἐκπορευέσθαι, ὁτίωσαν ἑτέραν ὠωνὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπάρξεως ἰδίως σημαντικὴν, ἢ μὴν καὶ τὴν ἀγονησίαν, καὶ τὴν γέννησιν ἐπὶ τῶν ἄλλων τῆς θεότητος ὑποστάσεων μετὰ τῆς αὐτῆς παραπληξίας ὁμοιουμείωσαν. Μεθ' ἑτέρων μὲν γὰρ πραγμάτων τὸ ἐκπορευέσθαι συνταττόμενον, οἷς ἂν συντάττειτο, δηλώσειε τὸ κατὰλληλον, ὡς τὸ, *Πυταμὸς ἐξ Ἐδέμ ἐκπορεύεται, καὶ ἔξεκπορεύεται ἔξω, καὶ ἐλάλει ἐπὶ τὸ αὐτὸ. Κατὰ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εὐρισκόμενον, αὐτὴν καὶ μόνην σημαίνει τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπάρξιν, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις ὁ μόνος σοφὸς παραδείδωκε. Τὸ δὲ γε προέρχεσθαι, καὶ τὸ ἐκλάμπειν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, ἄλλοις μὲν καὶ αὐτὰ συντιθέμενα πράγμασι, ἄλλας ἐννοίας εἰσάγουσιν, ὡς τὸ, *Προέρχεται ὁ βασιλεὺς, καὶ, Οἱ δίκαιοι ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος, ἐν θεολογίᾳ δὲ παραλαβανόμενα, τῇ μὲν περὶ τοῦ Πνεύματος τὴν τοῦ Πνεύματος σημαίνουσαν ὑπάρξιν, τῇ δὲ περὶ τοῦ βουλομένου πολλάς γε οὔσας ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς**

γ'. Τὸ δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν οὐ Υἱοῦ εἶνα: πρὸς Πατέρα ὁμολογούμενον ἦν ἀνεκαθεν, καὶ ἕως ἡμῶν τοῖς εὐσεβέσι καὶ πρεσβυτέρον, καὶ οὐα δόγμα κοινὸν ἀνατεθειμένον τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Καιρὸς δ' οὐ πολὺς, ἐξ οὗ τινες ἔπαθον τι γελοιώτατον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἀβλιώτατον,

βουλόμενοι γὰρ ἐκ περιουσίας ἀνελεῖν, τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, συνανεῖλον αὐτῷ καὶ τὸ, δι' Υἱοῦ, καὶ τὰ διδάγματα τῶν τοσοῦτων ἁγίων, ὅπου μὲν ἦν τις λαθῆ δοκοῦσα, διέστρεψαν, ὅπου δ' οὐκ ἦν οὐδαμῶς, ὡς ἀσύμφωνα δῆθεν τοῖς πολλοῖς διεκρούσαντο. Καὶ ὅπου μὲν ἦν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶτε προχεῖσθαι, εἶτε προέρχεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως παρεδέξαντο τὰ ὀνόματα· ὅπου δὲ τὸ δι' Υἱοῦ προσέκειτο, τὴν πρόχυσιν ἐκεῖ καὶ τὴν πρόοδον, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἀντὶ τῆς δωρεᾶς ἐξειλάφασιν.

δ'. Σύνεσις δὲ οὐδεμία συνεωρακέναι, πρῶτον μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐδογματίσαν καὶ λίαν σαφέστατα τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, τὸ δὲ μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τῶν ὄλων οὐδεὶς τῆ θεολογίᾳ προσέθετο, πλὴν εἴ μὴ τις εἰσάγει τὸ τοῦ Θεοδιωρήτου φιλόνοιον. Δι' ὃ καὶ καθήρητο, καὶ ἀποκεκρύφθη, καὶ ὑστερον κατεγνωκῶς καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς οἰκείους λόγους, ὅσοι τῆς θεαστογοῦς ἐριδῆς, ἀποσκευαστάμενος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ ἀναθέματος ἀραῖς καθυποδαλῶν, μόλις οὕτω προσδέδεκτο.

ε'. Δεύτερον δὲ, τὸ πῶς ἂν ἔχοι ὁ Υἱὸς χορηγεῖν τὸ Πνεῦμα, μὴ κατὰ τινα σχέτιν ἑτέραν τῆς ὁμοουσιότητος ἐκκειωμένον αὐτῷ; Εἰ γὰρ τὸ ὁμοούσιον ἀΐτιον τῷ Υἱῷ τῆς χορηγίας τοῦ Πνεύματος, ἢ τινὸς τῶν ἄλλων, ὧν ἔχειν λέγεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἐπεὶ ὡσπερ ὁ Υἱὸς τῷ Πνεύματι ὁμοούσιον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ, χορηγεῖ δὲ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, χορηγήσει ἂν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν. Ἴδιον τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ἴδιος ἂν λέγοιτο καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος. Ἀποπέλλει ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ αὐτὸς ὡς θεὸς ἀνταπισταλείη, παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνα λαλεῖ τὸ Πνεῦμα, ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐκεῖνα λαλήσει, ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, λήψαιτο καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα συνάπτεται τῷ Πατρί, καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος συνάπτεται τῷ οἰκείῳ Πατρί. Ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει, καὶ ὁ Υἱὸς ὅσα ἔχει, ταῦτ' ἂν ἔχοι παρὰ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ἐνεργεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ. Εἰκὼν ἔστι τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἂν εἴη τοῦ Πνεύματος. Τοιαύτην τάξιν καὶ φύσιν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ὅταν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα· τοιαύτην ἂν ἔχοι καὶ ὁ Υἱὸς πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ τάξιν καὶ φύσιν, οἷαν αὐτὸ πρὸς τὸν Πατέρα. Πολλὰ τὰ τοιαῦτα· τέως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀπηριθμημένων ὄγε μὴ πάντῃ ἀπηναιδευμένος, καὶ ἀπονενομημένος τῆ ἀληθείᾳ κατάθοιτο.

ς'. Ζητεῖς μαρτυρίας, ὧν ἄρτίως εἶρήκαμεν; Πλεῖστας ἐναγχὸς σοι προκεκομίσκαμεν. Τόμον ὄλον ἐγκεχειρικότες τοιοῦτων μεσθόν. Ὅμοιος ἂν ἐξ ἐκείνων κἀνταῦθα βραχείας τινὰς παραθήσομεν. Ὁ τοίνυν τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, ἐν μὲν τῇ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῃ τάδε φησὶν· Ὁ δὲ Σωτὴρ τὸ ἔμπαλιν θεὸς ὢν, καὶ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς

lont penitus ex Filio tollere, una cum eo sustulerunt et per Filium, et tantorum Patrum documenta, si qua captationis dabatur ansa, perverterunt, sin vero nulla apparebat, tum illa, tanquam quæ cum nullis aliis non convenirunt, rejecerunt. Et ubicunque erat ex Patre sive effundi, sive emanare Spiritum sanctum, de processione voces acceperunt, ubicunque vero per Filium annexum erat, effusionem ibi, et emanationem, et si quid aliud simile, pro dono, et munere dici contenderunt.

4. Neque ulla illis prudentia adfuit discernendi. Primum quidem multos sanctos Patres et apertissime omnino sancivisse per Filium Spiritum sanctum ex Patre procedere, at per Filium non procedere nullum, dum de rebus divinis ageret, affirmasse, nisi quis hoc a Theodoro contentionis vitio dictum in medium afferat, propter quod depositus et proscriptus est; licet postea semetipsum condemnans, sermonibus propriis quos execrandæ contentionis studio effulcerat, ablegatis, et anathematis diris subactis, vix tandem receptus sit.

5. Secundo vero, quonam modo posset Filius Spiritum largiri, nisi esset {cum eo aliqua alia habitudine, quam consubstantialitatis conjunctus? Etenim, si consubstantialitatis causa in Filio esset suppeditationis Spiritus, sive alterius cujuscumque ex iis quæ Spiritus habere dicitur a Filio, quando quemadmodum ejusdem essentiæ est cum Spiritu Filius; ita et Spiritus cum Filio, largitur vero Filius Spiritum, suppeditaret quoque Filium Spiritus: proprius est Filii Spiritus, proprius diceretur et Filius Spiritus; mittit Filius Spiritum, et ipse ut Deus contra mitteretur a Spiritu; loquitur Spiritus, quæcumque a Filio audit, et Filius loqueretur quæcumque a Spiritu audiret; ex Filio accipit Spiritus, acciperet et ex Spiritu Filius; per Filium Spiritus conjungitur Patri, et Filius per Spiritum proprio Patri conjungeretur; quæcumque habet Spiritus, a Filio habet, et Filius quæcumque habet, ea haberet a Spiritu; per Spiritum Filius operatur, et Spiritus per Filium operaretur; imago est Filii Spiritus, et Filius imago Spiritus esset: talem ordinem, naturamque habet Spiritus ad Filium, qualem Filius habet ad Patrem, talem haberet et Filius ad Spiritum et ordinem, et naturam, qualem ipse Spiritus ad Patrem. Nulla his similia sunt. Interim autem, et ex his quæ numerata jam sunt, qui omnino vercundiam non deposuit, et prorsus oblitus sui non est, veritati assensum præbebit.

6. Testimonia jam dictorum exposcis? Plurima paulo ante obtulimus, cum totum traderemus horum referentissimum; nihilominus ex iis et hic nonnulla apponemus. Divinissimus Athanasius contra Arianos Oratione hæc habet: *Rursum vero Salvator Deus existens, dominatu Patris perpetuo imperans, et Spiritum sanctum unicus ipse largiens.*

Item : *Neque enim ex seipso Spiritus lequitur, sed Verbum est, quod illum dignis subministrat : Item : Denique quemadmodum ante incarnationem Verbum cum esset, sanctis veluti proprium Spiritum elargiebatur, sic et homo factus Spiritu sanctificat omnes. Et tertia oratione : Si Spiritus scilicet, multo magis scilicet Verbum, qua Verbum est, ex quo et Spiritus accipit. Rursum : Quicumque habet Spiritus, eu habet a Verbo. Illud autem : Quicumque dixerit contra Filium hominis, remittetur ei, exponens ait de Christo : Ipse Verbum Dei cum sit, ipse per Spiritum omnium operatur. Et ad Serapionem episcopum : Imago Filii dicitur, et est Spiritus. Item : Filius a Patre quidem mittitur, ipse vero Spiritum mittit ; et Filius quidem Patrem glorificat, dicens : « Pater, ego te glorificavi. » Spiritus autem glorificat Filium : « Ille enim, » ait, « me glorificabit. » Et Filius inquit : « Que audivi a Patre, hæc et loquor mundo. » Spiritus scilicet a Filio accipit : « De meo enim, » inquit, « accipiet, et annuntiabit vobis. » Et Filius in nomine Patris venit : « Spiritus autem sanctus, » ait, « quem mittet Pater in nomine meo. » Talem ordinem et naturam cum habeat Spiritus ad Filium, qualem habet Filius ad Patrem, quomodo hanc creaturam vocat, non idem et de Filio necessario sentiet ? Etenim si Spiritus est creatura Filii, subsequens omnino fuerit affirmare eosdem, et Verbum Patris esse creaturam, Magnus tum in agendis, tum in mediis Basilus, de fide tractans in Anecliticis : Patre mittente Filium, Filio mittente Spiritum sanctum. Item : Spiritus sanctus, qui docet, et memoria suggerit, quicumque a Filio audierit. Et ad Amphilo-
 C
 lochium scribens : Unus vero est et Spiritus sanctus, qui et ipse singulariter enuntiatur, et per unum Filium uni Patri conjungitur. Et ad fratrem suum inter sanctos sapientissimum Gregorium de differentia essentia et hypostasis : Quemadmodum, ait, in catena, qui unam extremitatem arripit, et aliud extremum una cum ea attrahit, sic et qui Spiritum traxit, per eum et Filium simul traxit ; et si quis Filium vere susceperit, habebit ipsum utraque ex parte, hæc Patrem, illa proprium Spiritum una secum ducentem. Neque enim a Patre, qui semper in Patre est, præscindi potest ; neque a Spiritu unquam dissociabitur proprio, qui omnia in ipso operatur. Et in Antirrheticis : Unus Deus cum sit, Deus Filius paterna natura et paterno nomine ; unus cum sit Dominus Filius, Dominus Pater, imaginis nomine vocatus, tanquam exemplar illius et genitor, sic et Spiritus Dominus a Domino nomen habet, a quo subministratur, et Dominus ab imagine Spiritus, quando et Deus Spiritus ab eodem cognominetur. Sapientissimus Cyrillus, ad imperatorem Theodosium de Christo : Liberans enim a peccatis eum qui ipsi adhæret, proprio deinceps ungit Spiritu, quem immittit ipse tanquam ex Deo Patre Verbum ; et ex propria natura nobis emittens, et tanquam rem incarnationis, dispensatione communem ponens propter unionem etiam, ut homo corporaliter insufflatur,*

ἀεὶ βασιλεύων, τοῦ τε Πνεύματος τοῦ ἁγίου αὐ-
 τὸς ὢν χορηγὸς μόνος. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα λαλεῖ, ἀλλ' ὁ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦτο διδῶνς τῆς ἀξίως. Καὶ αὖθις· Ἀμέλει ὡσπερ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγος ὢν ἐχορηγεῖ τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδιον τὸ Πνεῦμα, οὕτω καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ἀγιάζει τοὺς πάντας τῷ Πνεύματι. Ἐν τῷ τρίτῳ δὲ τῶν αὐτῶν· Εἰ τὸ Πνεῦμα οἶδε, πολλῶν μᾶλλον ὁ Λόγος, ἢ Λόγος ἐστὶν, οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνει. Καὶ αὖθις· Καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει. Τὸ δ', Ὅς ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Γίου τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ, διερχομένων, φησὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι, αὐτὸς Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα. Πρὸς Σεραπίωνα δὲ τὸν ἐπίσκοπον· Εἰκὼν τοῦ Γίου λέγεται, καὶ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ πάλιν· Ὁ μὲν Γίος παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποπέλλεται, αὐτὸς δὲ τὸ Πνεῦμα ἀποπέλλει· καὶ ὁ μὲν Γίος τὸν Πατέρα δοξάζει, λέγων, Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα, τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Γίον. Ἐκεῖνος γὰρ, φησὶν, ἐμὲ δοξάζει. Καὶ ὁ μὲν Γίος φησὶν, Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλώ εἰς τὸν κόσμον, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Γίου λαμβάνει. Ἐκ τοῦ ἐμοῦ γὰρ, φησὶ, λήψεται. Καὶ ὁ μὲν Γίος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν, ὃ πέμπει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντας τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Γίον, οἷαν ἔχει ὁ Γίος πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων, οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Γίου ἐξ ἀνάγκης φρονήσει ;
 C
 Εἰ γὰρ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Γίου κτίσμα, ἀκόλουθον ἂν εἴη λέγειν αὐτοῦ καὶ τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς εἶναι κτίσμα. Ὁ μέγας ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει βασιλεὺς περὶ τῆς πίστεως διαλαμβάνων ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς· Τοῦ μὲν Πατρὸς πέμποντος τὸν Γίον, τοῦ δὲ Γίου πέμποντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ πάλιν, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διδάσκον, καὶ ὑπομιμνήσκον πάντα, ἧσα ἂν ἀκούοι παρὰ τοῦ Γίου. Ἐπιστέλλον δὲ πρὸς Ἀμφιλόχιον. Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, φησὶ, καὶ αὐτὸ μοναδικῶς ἐξαγγελλόμενον, καὶ δι' ἐνὸς Γίου τῷ ἐνὶ Πατρὶ συναπτόμενον. Πρὸς δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν σοφὸν ἐν ἁγίοις Γρηγόριον, περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, Ὅσπερ, φησὶν, ἐξ ἀλύσειας, ὁ τοῦ ἐνὸς ἄκρου ἀψέμενος, καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπεσπάσατο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἐλκύσας, δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Γίον συνεφελύσατο, καὶ εἰ τὸν Γίον ἀληθῶς τις λάβοι, ἔξει αὐτὴν ἐκατέρωθεν, πῆ μὲν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, πῆ δὲ τὸ ἴδιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. Ὅστε γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ Πατρὶ ἀποσηθῆναι δύναται, οὕτε τοῦ Πνεύματος ποτὲ διακευχθήσεται τοῦ ἰδίου, ὁ πάντα ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν. Ἐν δὲ τοῖς Ἀντιφρήτικαῖς, Ἐνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ Γίος, Πατρικῆ φύσει, καὶ Πατρικῶ ὀνόματι. καὶ ἐνὸς ὄντος Κυρίου τοῦ Γίου, Κύριος ὁ Πατὴρ, τῷ τῆς εἰκόνης ὀνόματι καλούμενος, ὡς πρωτότυπος αὐτῆς καὶ γυνήτωρ, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα Κύριος

ἀπὸ τοῦ Κυρίου τὴν ἐπωνυμίαν ἔχει, ἀφ' οὗ καὶ μεταδίδοται· καὶ ὁ Κύριος ἀπὸ τῆς εἰκόνης Πνεῦμα, ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς Πνεῦμα ἀπ' αὐτοῦ προσηγορεύεται. Ὁ σφωτάτος Κόσμιλος πρὸς τὴν βασιλέα Θεοδόσιον περὶ τοῦ Χριστοῦ· Ἀπολύων γὰρ ἁμαρτίας τὸν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ λοιπὸν καταχρίει Πνεύματι, ἕπερ ἐνέχσι μὲν αὐτὰς ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ἐξ ἰδέας ἡμῶν ἀναπηγάζων φύσεως, κοινὸν δὲ ὡσπερ τὸ χρῆμα τιθεὶς τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ διὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ ὡς ἀνθρώπος ἐνέπνει σωματικῶς. Ἐν δευτέρῳ βιβλίῳ τῶν ἑθασυρῶν· Ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα τῆς οὐσίας ὑπάρχειν ὁμολογεῖν τοῦ Υἱοῦ. Ὡς γὰρ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν παρ' αὐτοῦ πεμπόμενον, τὸν ἀνακαινισμόν ἐργάζεται. Καὶ πάλιν, ὡς ἀλλότριον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὡσπερ ἐνέργειά τις φυσική· Πρὸς δὲ Νεστορίον περὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν, αὐτὸς ἐνεργῶν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔρασκεν, ὅτι ἔκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἀλλ' ἐκ τούτων μὲν φανερόν, ὅτι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς.

ζ. Ἡ δὲ καὶ τινὰς ἐνστάσεις τῶν ἀντιφερομένων τὰς γε βιαυτέρας ἐπισκαπτέον, ὅπως ἂν ἐξεταζομένων αὐτῶν ἢ τῆς ἀληθείας ἀστάσις ἐπιπλέον ἰσχυροτέρα φανείη τῇ τῶν τῆς ἀπάτης συστροφῶν διελκυσίαι συντρέχουσα, καὶ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα πεψηθέναι παρὰ Πατρὸς ἐκραίνουσα τρανότερον καὶ κρατύουσα. Πῶς οὖν εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; φασίν. Εἰ τοῦτο ἐστὶ, τῷ Υἱῷ κατὰ πάντα παρισωθήσεται, καὶ ἔξει παρ' ἑαυτῷ τὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ γνωριστικὰ ὑποστάσεως. Πῶς οὖν οὐκ ἐστὶ γέννημα τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ πρόβλημα; ἢ πῶς οὐ τοῦ Υἱοῦ μὲν Υἱός, ἔγγονος δὲ τοῦ Πατρὸς, εἴπερ εἰς τὸν Υἱὸν ὡς εἰς ἀρχέτυπον ἀναφέρεται; Πρὸς ταῦτα καὶ μὴ πρὸς ἡμᾶς ἢ μάχη, πρὸς γὰρ τοὺς εἰρηκότας εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἡμεῖς οὕτω φασίμεν. Πᾶσα εἰκὼν ἐξ ἀνάγκης διαφέρει κατὰ τι πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Διαφυρᾶς γὰρ οὐκ οὐσης τινὸς ἐν αὐτοῖς, εἴην ἂν αἱ εἰκόνας ἀρχέτυπα· διὸ καθάπερ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ὑπάρχων Πατρὸς διενήνοχε τοῦ πρωτοτύπου τῷ ἰδιώματι. Υἱὸς γὰρ οὐ Πατήρ, γεννητὸς, οὐκ ἀγεννητος, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὄν καὶ λεγόμενον Πνεῦμα ἐστίν, οὐχ Υἱός, προβλητὸν, ἀλλ' οὐ γεννητὸν. Ἡ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητός ἐστιν ἐκ τοῦ ταύτην ἔχοντος· ἢ πῶς ἂν ἰδιότης μένοι κοινουμένη, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς ἕτερον μεταπίπτουσα; Τὸ γὰρ ἐν δυσὶν ἢ πολλοῖς θεωρούμενον, κοινότης, ἀλλ' οὐκ ἰδιότης ἐστίν.

η. Ὅθεν οὐδὲ Υἱὸς ὅλως ἐκλήθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἂν εἴη μόνος Υἱός, ὁ Υἱὸς καὶ μόνος Υἱός, οὐ μὲν καὶ Πατήρ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμα μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ Υἱός, καθὼς καὶ ὁ Πατήρ μόνον Πατήρ. Διὸ καὶ ὁ μέγας ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει Βασιλεὺς οὕτω φησὶ πρὸς ἐκδύμιον ἀποροῦντα· Διὰ τί μὴ καὶ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα τὸ Πνεῦμα Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἀπειρον οὐσίας ἐξ οὐσῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἔχειν ὑποπτουθεῖσα. Ἀλλὰ λέγεις, εἰ Θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ Υἱός, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰ Θεοῦ μὲν Λόγος ὁ Υἱός, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ

A Secundo *Thesaurorum* libro : *Necessario Spiritum ex natura Filii existere salendum est : namque ut ex eo natura existens, et in creaturas ab eodem missus renovationem efficit. Item : Non est alienus ab essentia Filii Spiritus sanctus, sed in ipso, et ex ipso, et veluti operatio quædam naturalis. Item ad Nestorium de Christo : Ipse operans per Spiritum sanctum dicebat : « De meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Aliquo ex his quidem manifestum est, per Filium esse Spiritum a Patre.*

B 7. Sed jam adversariorum objectiones aliquæ, et validiores considerandæ sunt, ut iis examinatis, veritas magis, fraudum machinis dissolutis, elucescat, per Filium Spiritum existere ex Patre, planius confirmans, atque stabiliens. Quomodo itaque imago Filii Spiritus est? *inquirunt.* Si id fuerit, Filio in omnibus exæquabitur, habebitque apud semetipsum per omnia hypostases Filii notas. Quomodo itaque non erit generatus a Patre, sed procedens? et quomodo non erit Filius Filii, et Patris nepos, si in Filium tanquam ad exemplar transferatur? Ad hæc, licet contentio contra nos suscepta non sit, sed contra eos qui Filii imaginem Spiritum sanctum asseverant, nos ita occurrimus: Omnia imago necessario ab exemplari suo in aliquo differt. Nam si nulla esset inter ea differentia, essent plane imagines exemplaria. Quapropter, quemadmodum Filius imago Patris cum sit, differt tamen ab exemplari proprietate; Filius enim est, non Pater; generatus, non ingenuus: sic et Spiritus sanctus imago Filii cum sit, et dicatur, Spiritus, est non Filius; effusus, sed non generatus; proprietas enim ab eam possidente avelli non potest; vel quomodo proprietatis, si communicaretur, et ab uno in alium transferretur? Quod enim in duobus, aut pluribus conspicitur, communitas est, non proprietatis.

D 8. Hinc neque Filius prorsus vocalus est Spiritus sanctus; et solus Filius esset Filius, et tantummodo Filius, et non Pater: et Spiritus sanctus Spiritus solum, non item et Filius, quemadmodum et Pater solum Pater. Propterea magnus tum agendis, tum meditandis Basilus Eunomio hesitanti, quare non et Spiritus Filius Filii? respondet: *Non quod non sit ex Deo per Filium, sed ne Trius infinitam multitudinem, Filios scilicet ex Filiis, ut in hominibus solet, in se habere existimaretur. Sed ais: Si Dei imago est Filius, Filii vero Spiritus; et si Dei quidem Verbum Filius, Verbum vero Filii Spiritus, quare non et Filius Filii Spiritus dictus est?*

hoc siquidem validissimo argumento ad tuam impietatem astruendam usus es. Aut enim Filium, aut creaturam jubes non tenere: et quod Filius nuncupatus non est, ideo creaturam esse impie asseris illum qui creaturæ causa est, qui creaturam sanctificat, et deificat, qui Domini, Deique appellatione glorificatur, qui divinus complet operationes. Cum itaque appellatione Filii indignus tibi iudicetur, tanquam a Patre et Filio alienus, considera quam ratione Filios efficit eos qui sanctificantur. Quod si tu per Spiritum Filius Dei es, quomodo Spiritus a filiatione alienus est? Item: Dicimus itaque affirmare Filium ex Filio Tridem in multitudinis deitatum suspicionem homines, qui id nullo modo, adduxisset; in promptu namque erat suspicari, sicut Filius ex Filio generatus est, ita ex hoc rursus alium progenitum esse, et rursus alium, et sic item plures alios unum post alium. Propterea ex Deo quidem esse Spiritum, paulum Apostolus edixit, dicens: « Spiritum, qui ex Deo est, accepimus. » Et per Filium apparere plane demonstravit, cum Spiritum illum vocasset uti Dei et mentem Christi insuper asserens, quemadmodum et Dei Spiritum ut hominis. Filium vero Filii dicere cavet, ut unus quidem Pater et Deus, qui semper Pater perseverat, et est ab æterno quod est: unus vero Filius sempiterna generatione generatus qui sine principio est cum Patre, et Filius verus Dei semper est, qui est Deus Verbum et Dominus: unus et Spiritus sanctus vere Spiritus sanctus.

9. Et quare, inquit, Spiritus descendit ad Filium in specie columbæ, si omnino ex Filio erat? Qui ita sentit, modis omnibus in duo Christum unum dividit, ut ex Filio Dei Spiritum sanctum descendere dicat in filium hominis. Dicimus utaque non aliunde quam de caelo in Dominum Spiritum descendere decuisse, unde etiam vox Patris advenit, ut caelestem esse confirmaret, et Filium vere Dei, qui in terra abluebatur. Deinde ut in hominem propter dispensationem super Filium Spiritus descendit. Hoc et sapientissimus docuit Cyrillus, prophetam Joel exponens: Quia enim est, ait, Deus et ex Deo secundum naturam Filius (generatus enim vere est ex Deo Patre) proprius ejus et in eo Spiritus est: quemadmodum et de ipso Deo et Patre intelligitur. Quia vero factus est homo, et modo nostro apparuit, ascitilius illi esse Spiritus dicitur; descendit enim super ipsum in specie columbæ, cum secundum nos factus, ut dixi, tanquam unus ex nobis per dispensationem baptizaretur. Tum et proprius ipsius Spiritus donatus ipsi dicitur propter humanitatem: et hæc est exinanitio. Cum itaque ut homo propter dispensationem accipiebat Spiritum suum, undenam illum nisi de caelo in sui gloriam debebat accipere? Post passionem vero, et resurrectionem, jam dispensatione perfecta, non accipit Spiritum sanctum, sed elargitur, et ex semetipso transmittit per insufflationem, facto ipso edocens, per eum a Patre procedere. Interim itaque

Α Πνεῦμα, διατί μὴ γίός Τίου τὸ Πνεῦμα εἴρηται; Τοῦτω γὰρ ἰσχυροτάτῳ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήστω. Ἦ γὰρ γίόν, ἢ κτίσμα κελεύεις νοεῖν. Καὶ ὅτι μὴ γίός ὀνόμασται, διὰ τοῦτο κτίσμα εἶναι, βλαπφημεῖς, τὸ τῆς κτίσεως αἴτιον, τὸ τῆς κτίσεως ἁγιαστικὸν καὶ θεοποιὸν, τὸ Κυρίου καὶ Θεοῦ δοξαζόμενον ὀνόματι, τὸ τῶν θείων ἐνεργειῶν πληρωτικὸν. Ἐπεὶ οὖν ἀνάξιόν σοι φαίνεται τῆς τοῦ γιού προσηγούρας ὡς ἀλλότριον Πατρὸς καὶ γιού, σκέψαι, πῶς υἱὸς ἀπεργάζεται τοὺς ἁγιαζομένους. Εἰ δὲ σὺ διὰ τοῦ Πνεύματος γίός Θεοῦ, πῶς τὸ Πνεῦμα ξένον υἰότητος; Καὶ αὖθις· λέγομεν οὖν ὅτι τὸ εἶπαι γίόν ἐξ γιού, τὴν Τριάδα τῆς θεότητος εἰς πλήθους ὑποψίαν προσῆγεν ἀνθρώποις, ἀκούσασιν. Ἔτιμον γὰρ ἦν ὑπολαβεῖν, ὡς εἴπερ γίός ἐξ γιού γεγονῆται, καὶ ἐκ τούτου πάλιν ἕτερος ἂν εἴη, γεγοννημένος, καὶ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ πλήθος ἐξῆς. Διὰ δὲ τοῦτο τὸ μὲν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι, τρανῶς ἀνεκέρυξεν ὁ Ἀπόστολος, λέγων, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάθομεν, καὶ τὸ δι' γιού πεφηνέναι· σαφὲς πεποιθήκει γιού Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτὸ καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προσειπὼν, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου, γίόν δὲ τοῦ γιού προσειπεῖν ἐφυλάξατο, ἵνα εἰς μὲν Πατὴρ καὶ Θεός, ὁ αἰεὶ Πατὴρ διαμένων, καὶ ὢν αἰδίως ὃ ἐστίν. Εἰς δὲ γίός ἀεὶ ἄνθρωπος γεννηθείς γεγοννημένος, ὁ ἀναρχος σὺν τῷ Πατρὶ, γίός ἀληθινός Θεοῦ, αἰεὶ ὢν, ὃ ἐστίν, Θεός Λόγος καὶ Κύριος, ἐν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀληθῶς ἅγιον Πνεῦμα.

Γ. Οἱ. Καὶ ἵνα τι, φησὶ, τὸ Πνεῦμα κατήλθεν ἐπὶ τὸν γίόν ἐν εἴδει περιστερῆς, εἴπερ ἦν ὅλως ἐκ τοῦ γιού; Πάντως ὁ οὕτω φρονῶν, εἰς δύο διαίρει τὸν ἕνα Χριστόν, ἵνα ἐκ τοῦ γιού τοῦ Θεοῦ καταβάλλον εἴπῃ τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τὸν γίόν τοῦ ἀνθρώπου. λέγομεν οὖν, ὡς οὐκ ἄλλοθεν ἐχρήν κατεῖναι τὸ Πνεῦμα ἐπὶ τὸν Κύριον, ἢ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὅθεν καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἂν οὐράνιον εἶναι πιστώσῃται, καὶ γίόν ὄντως Θεοῦ τὸν ἐπὶ γῆς βαπτιζόμενον. Ἐπειτα καὶ ὡς εἰς ἄνθρωπον διὰ τὴν οἰκονομίαν ἐπὶ τὸν γίόν τὸ Πνεῦμα κατέρχεται. Τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος εἰδὼς δαξὲ Κύριλλος, τὸν προφήτην Ἰωὴλ ἐξηγούμενος. Ἦ μὲν γὰρ ἐστίν, εἰπὼν, Θεός καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ γίός (γεγέννηται γὰρ ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς), ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἦ δὲ γεγονός ἀνθρώπου καὶ πέφηνε καθ' ἡμᾶς, ἐπακτὸν αὐτῷ εἶναι τὸ Πνεῦμα λέγεται. Καταπεφάθη γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἐν εἴδει περιστερῆς, ὅτε καθ' ἡμᾶς γεγονώς, ὡς ἔφην, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν οἰκονομικῶς ἐβαπτίζετο. Τότε καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Πνεῦμα ὁσὸν αὐτῷ λέγεται, διὰ τὸ ἀνθρώπινον· καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ κένωσις. Ἐπεὶ γοῦν ὡς ἄνθρωπος διὰ τὴν οἰκονομίαν ἐδέχετο τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, πόθεν εἶδει τοῦτο δεχέσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν εἰς δόξαν αὐτοῦ; Μετὰ δὲ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστα-

σιν ἤδη τῆς οἰκονομίας τετελεσμένης, οὐ δέχε-
ται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ δίδωσι καὶ ἀφ'
ἑαυτοῦ προίγῃ δι' ἐμφυσήσεως, πρακτικῶς ἐκδι-
δάσκων, ὅτι δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
ρεύεται. Τίως δ' οὖν ἐπεὶ ἀπερίγραπτος ὁ Λόγος
καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ μετὰ σώματος ἦν, οὐ προσ-
εληφθε, καὶ ἀσωμάτως ἐν οὐρανῷ καθῶς καὶ
ἀπανταχοῦ. Αὐτὸς οὖν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ὡς
θεὸς πέμπει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ εἰς ἑαυτὸν ὡς εἰς
ἄνθρωπον. Διὸ καὶ ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, ἐν
οἷς περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ μονογενοῦς Λόγου
διέξεισιν, εἰπὼν ὅτι, ὡς περὶ περιστερὰ ὄφθη τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταβαῖνον καὶ μένον ἐπὶ τὸν Κύριον,
ἐπάγει λοιπὸν· Αὐτὸς γὰρ ἀνωθεν αὐτὸ ἔπεμ-
πεν ὡς θεός, καὶ αὐτὸς αὐτὸ κάτωθεν ὑπεδέχεται ὡς
ἄνθρωπος. Ἐξ αὐτοῦ οὖν εἰς αὐτὸν κατῆει,
ἐκ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ.

ι'. Πάλιν ἐνίστανται γενναίωτερον οὕτω προτεί-
νοντες. Πᾶν ὃ περὶ Θεοῦ λέγεται, ἢ κοινόν ἐστι τῆς
Τριάδος, ἢ μιᾶς ὑποστάσεως ἴδιον ὥστε καὶ τὸ ἐκ-
πορευτικόν, ἢ καὶ τῶν τριῶν εἴη ἂν ὑποστάσειν, ἢ
μιᾶς ἐξ αὐτῶν μέσον γὰρ τι φυσικοῦ καὶ ὑποστα-
τικοῦ ἰδιώματος, οὐ γινώσκωμεν. Ἐπεὶ δὲ παρὰ
τοῦ Πατρὸς ὁμολογουμένως ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα,
παρ' ἑαυτοῦ δὲ ἀδύνατον ἐκπορεύεσθαι, οὐδὲ παρὰ
τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, καὶ ἔσται τῆς Πατρικῆς ὑπο-
στάσεως ἴδιον τὸ ἐκπορευτικόν. Οὕτω γὰρ καὶ Γρη-
γόριος ἐν βιβλίῳ τῆς Θεογνωσίας διδάσκει τῶν Νου-
σαέων ὁ πρόεδρος, Πνεῦμα λέγων, τὸ τῆς Πατρι-
κῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον, τοῦ δ' ἕνεκα
γὰρ καὶ Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ Λόγον στό-
ματος εἴρηκεν ὁ Δαβὶδ, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν
ιδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώ-
σῃται.

ια'. Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς ταῦτα φαρμέν; Πρῶτον
μὲν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καθά-
περ ἐκ πρώτης ἀρχῆς δογματίζομεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ
Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐπειτα καθῶς οὐ δύναται
παρ' ἑαυτοῦ ἐκπορεύεσθαι πάντως, οὐδ' ἀποστέλλε-
σθαι παρ' ἑαυτοῦ δύναται ἂν, ἵνα μὴ τὸ αὐτὸ καὶ
ἀποστέλλον εἴη κατὰ ταυτὸν, καὶ ἀποστελλόμενον.
Ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ Πατρὸς ἀποστέλλεται, καὶ παρὰ
τοῦ Υἱοῦ, καθῶς αὐτὸς ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ἐν Εὐαγ-
γελίοις ἐδίδαξεν, ἐγνωμεν, ἰδοὺ τὴν ἀποστολὴν τοῦ
Πνεύματος, μέσην ὑποστατικῆς τε καὶ φυσικῆς ἰδιό-
τητος. Ὅθεν ὁ τῆς ἐνστάσεως θέμεθλος διασείσεται
καὶ σεσάθρωται. Τί δ' ἂν φαῖεν καὶ κατ' αὐτὸ τὸ
τοῦ Πνεύματος ὄνομα τοῦ ἀγνωστοῦ μέσου γινωσκο-
μένου; Πνεῦμα γὰρ Πατρὸς, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ, τὸ
ἅγιον Πνεῦμα λέγεται, καὶ ἐστίν, ἑαυτοῦ δὲ Πνεῦμα
οὐτ' ἔστιν, οὔτε λέγεται, καθῶς οὐδὲ ὁ Πατὴρ ἑαυ-
τοῦ Πατὴρ, ἢ ὁ Υἱὸς ἑαυτοῦ Υἱός.

ιβ'. Ἀλλ' ἐξεταστὸν λοιπὸν, εἴπερ ὀρθῶς τε καὶ
ἀσφαλῶς τὸ τοῦ σοφοῦ Γρηγορίου ῥητὸν παρενένε-
κται, λέγοντος, ὡς αὐτοὶ φασί, τὸν Δαβὶδ τούτου χά-
ριν εἰρηκέναι τὸ Πνεῦμα στόματος πνεῦμα, καὶ μὴ
τὸν Λόγον στόματος λόγον, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν
ιδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται.
Πῶς οὖν εἰ τὸν Λόγον εἴρηκεν στόματος λόγον, καὶ
τινι μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐτέρῳ τὴν τοιαύτην ἂν ἐκπο-
ρευτικὴν ἰδιότητα ἐκοινώσατο; Πόσαν ἔχει τὴν

A *Verbum incircumscriptum cum esset, in Jordane erat
cum corpore, quod assumpserat, et sine corpore, in
caelo, ut et ubique. Ipse igitur de caelo ut Deus mittit
Spiritus suum in semetipsum ut hominem. Quapro-
pter in rebus divinis praestans Athanasius, in iis
quae de incarnatione unigeniti Verbi per tractat,
postquam dixisset tanquam columbam visum fuisse
Spiritus sanctum descendantem manentemque
super Dominum, subdit: Ipse enim superne demit-
tebat ut Deus, et inferne ipse eum suscipiebat ut
homo. Ex eo igitur in eum descendebat, ex ejus deitate
in humanitatem ipsius.*

B 10. Adhuc validius instant atque objiciunt: Quid-
quid de Deo dicitur, aut Triadi commune est,
aut uni hypostasi proprium; quare id quod est
emittere, aut tribus hypostasibus conveniet, aut
uni; nihil enim medium inter naturalem et hypo-
stalicam proprietatem agnosceimus. Quando vero ex
Patre, nemine haesitante, Spiritus procedit, et
fieri nequit ut a semet aliquid procedat neque ex
Filio procedet, et sic vis emittendi erit propria
hypostasis paternae. Sic etenim et Gregorius in
libro qui *De Dei cognitione* inscribitur, Nyssaen-
sium antistes docet: *Spiritus, inquit, ex paterni
hypostasi procedens; hanc etiam ob causam, et
Spiritus oris, non aulem Verbum oris David ap-
pellavit, ut proprietatem procedendi Patri soli
astrueret.*

C 11. Quid itaque nos ad haec dicimus? Primum
quidem nos Spiritum sanctum non ex Filio tan-
quam ex primo principio asseveramus, sed per
Filium ex Patre. Deinceps, quemadmodum non
potest ex seipso procedere omnino, neque a semet-
ipso mitti poterit, ne idem et mittens sit secun-
dum idem et missum. Cum autem et a Patre mit-
tatur, et a Filio, sicut ipse Patris Filius in Evan-
gelio docuit, novimus, missionem Spiritus me-
diam inter hypostaticam, et naturalem propieta-
tem. Quare instantiae fundamentum disjectum
plane emareuit. Quid porro dicerent de ipso Spi-
ritus nomine, quod in iis in quibus medium non
agnoscunt, medium tamen esse cognoscitur. Spi-
ritus enim Patris, et Spiritus Filii sanctus Spiritus
dicitur et est; sui ipsius vero Spiritus neque est,
neque dicitur; quemadmodum neque Pater sui
ipsius Pater, neque Filius sui ipsius Filius.

D 12. Caeterum illud examinandum est, utrum
recte tutoque sapientis Gregorii dictum adductum
sit, dicentis, ut ipsi aiunt, Davidem ideo dixisse
spiritum oris Spiritum, et non verbum oris Ver-
bum, ut proprietatem emittendi soli Patri asse-
reret. Quomodo itaque si dixisset verbum oris
Verbum, aliquem una cum Patre hujus emittendi
proprietatis participem fecisset? Quam oratio ne-
cessitatem arguit? Sed, ut videtur, Scripturarum

subita, nec salis accurata lectio, non minus quam mores contentiosi, et quæ inde subsequitur, facinorosa astutia absurda hæc in medium protulit. Cum enim tribus elementis, et apice superposito vox *Spiritus* exaretur, dum abbreviatur, et pari modo etiam vox *Patris* medio elemento tantum discrepante, medii corruptio atque immulatio, quod facile fieri potuit, in fraudem parum consideratos deduxit, qui quod proprium erat *Spiritus*, *Patri* adaptarunt.

13. Sed oportebat porro considerare ἐκπορευέσθαι: *procedere*, passive quidem formari, sed sensum præferre activum; ut potius sit *Spiritus* sanctus ἐκπορευτικός *procedens*, quam ἐκπόρευτος *emanatus*, aut profusus, ut ita dicam: agere enim est, et non pati, progredi et procedere. Quapropter sapiens hic vir opportune interpretans ait: *Ileo Spiritum oris, non vero Verbum oris David dicit, ut procedendi proprietatem soli Spiritui vindicaret: non vero et ipsi Verbo, quia verba oris procedere dicuntur: Quæ enim procedunt, ait, per labium meum, non faciam irrita. Propterea vobis dixit: Verbo Domini caeli firmati sunt, et non verbo oris Domini, ne dicendo Verbo oris astrueret Filio et Verbo vim procedendi. Subnexuit autem: Et Spiritui oris ejus, ut inde Spiritui et soli processionem vindicaret. Procedendi porro proprietatem tanquam propriam Spiritus notionem agnovisse Nyssæensium, et totius orbis splendorem, ex his quæ subdit, manifeste colligimus: sic enim infert: *Ut cum Verbum diceret, veluti ex intellectu Dei, et Patris nullis passionibus obnoxium, atque ineffabilem Filii generationem haberemus; cum vero Spiritum oris, sanctificantem et essentialem facultatem, et vivificantem Spiritus hypostasim intelligeremus, processivæ proprietatis nomine, quasi nota signalum. Sanctus quoque Pater Anastasius proprietatem Spiritus processionem agnoscit Namque decimo sexto capite libri, cui *Duci* vix nomen est, hæc habet: *Neque enim ingenui Patris personam carnem assumpsit, neque procedens sancti Spiritus hypostasis. Et a paterna hypostasi Spiritum sanctum procedere nullo modo impedit, quin etiam per Filium, ut sapiens hic Antistes de sancta Trinitate ad Ablabium pertractans palam clamat: Immutabilitatem, dicens, naturæ consilientes, non imus inferioris secundam causam et causatum differentiam, in qua sola discerni aliud ab alio deprehendimus, cum hoc quidem causam credamus esse, illud ex causa. Et illius etiam, quod ex causa est, rursus aliud discrimen observamus: hoc etenim est immediate ex primo, hoc vero per id, quod contiguum atque immediatum est, ex primo; ut et unigeniti proprietatis absque ambiguitate in Filio maneat, et ex Patre Spiritum esse nulli dubium sit, Filio, qui medius est, sibi ipsi unigeniti proprietatem conservante, et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine minime arcente. Idem de Spiritu sancto agens, et adversus Macedonium disserens, ita et Filii gene-***

ἀνάγκην ὁ λόγος; Ἄλλ' ὡς ἔοικεν ἡ παροδικὴ τῶν Γραφῶν διεξέλευσις, οὐχ ἦπτον ἢ τὸ τοῦ τρόπου φίλσφι, καὶ τὸ ἐντεῦθεν κακούργον τὰς τοιαύτας ἀτοπίας εἰσήνεγκε. Τριπλὴ γὰρ στοιχείοις μετ' ἐπιθέσεως κεραίας τῆς Πνεύματι λέξεως διαχαραττομένης συγκοπτικῶς, κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τῆς Πατρὸς, τοῦ μέσου μόνου γε διεντυνοχότος, ἢ τοῦ μέσου παραφθορά τε καὶ μεταποίησις (καὶ γὰρ εὐχερῆς) τὴν ἀπάτην τοῖς μὴ ἐπισκευμένοις προὔξενησε τὸ τοῦ Πνεύματος ἴδιον τῷ Πατρὶ προσαρμόσασιν.

ἢ. Ἄλλ' ἐχρήην ἐννοῆσαι τὸ ἐκπορευέσθαι παθητικῶς μὲν ἐσχηματισμένον, φέρον δὲ δῆλωσιν ἐνεργητικῶν, ὡς εἶναι μᾶλλον ἐκπορευτικὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢπερ ἐκπόρευτον· ἐνεργεῖν γὰρ, ἀλλ' οὐχὶ πάσχειν ἐστὶ τὸ πορευέσθαι τε, καὶ ἐκπορευέσθαι. Διὸ καὶ ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ καιρῶς ἀπαγγέλλων φησὶ· Τοῦ δ' ἕνεκα Πνεῦμα στόματος, ἀλλ' οὐχὶ λόγον στόματος εἶρηκεν ὁ Δουδίδ, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα μόνῃ προσυῦσαν τῷ Πνεύματι πιστώσῃται· μὴ μὲν τοι δηλαδὴ καὶ τῷ Λόγῳ. Καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ τοῦ στόματος ῥήματα ἐκπορευόμενα λέγεται· Τὰ γὰρ ἐκπορευόμενα, φησὶ, διὰ τῶν χειλέων μου, οὐ μὴ ἀθετήσω. Τούτου χάριν εἶρηκεν ὁ προφήτης· Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν, ἀλλ' οὐχὶ. Τῷ Λόγῳ τοῦ στόματος Κυρίου ἵνα μὴ διὰ τοῦ εἰπεῖν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος, προσμαρτυρήσῃ τῷ Ἰῷ καὶ Λόγῳ τὸ ἐκπορευτικόν. Ἐπιέλαγε δὲ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὡς ἂν ἐντεῦθεν τῷ Πνεύματι καὶ μόνῃ πιστώσῃται τὸ ἐκπορευτικόν. Ὅτι δὲ τὴν ἐκπορευτικὴν ἰδιότητα χαρακτηριστικὴν εἶδε τοῦ Πνεύματος ὁ τῶν Νυσσαίων καὶ τῆς οἰκουμένης φωστήρ, ἀριδῆλως ἐξ ὧν ἐπιφέρει, παρίστησι· λέγει γὰρ οὕτως· ἵνα διὰ μὲν τοῦ, Λόγον εἰπεῖν, τὴν οἷς ἐκ νοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς ἀπαθαστάτην καὶ ἀρρήτον τοῦ Ἰοῦ παραδεξιόμεθα γέννησιν· διὰ δὲ τοῦ εἰρηκέναι Πνεῦμα στόματος τὴν ἀγιαστικὴν καὶ οὐσιώδη δύναμιν, καὶ ζωαρχικὴν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν ὑπολάβωμεν, τῷ τῆς ἐκπορευτικῆς ἰδιότητος ὄνοματι διηλονότι χαρακτηρισμένην. Καὶ ὁ ἐν ἁγίοις δὲ Πατὴρ Ἀναστάσιος, ἰδίωμα τοῦ Πνεύματος γινώσκει τὸ ἐκπορευτικόν. Ἦν γὰρ ἕκτη καὶ δεκάτη κεφαλαιῶ τῆς αὐτοῦ βιβλίου τῆς Ὁδηγοῦ κεκλημένης, οὕτω φησὶν· Οὐ γὰρ τὸ ἀγέννητον τῷ Πατρὶ πρόσωπον ἐσαρκιώθη, οὔτε μὲν ἢ ἐκπορευτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστασις. Τοῦ δὲ γε παρὰ τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευέσθαι, κωλυτικὸν οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς τὸ διὰ τοῦ Ἰοῦ. Καθὼς καὶ ὁ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος πρὸς Ἀθλάδιον Θεολογῶν, διαβρέβηδην βόξ· Τὸ ἀπαρταλακτον, λέγων, τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα. Ἐν τῇ μόνῃ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν. Τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου. Καὶ τοῦ ἐξ αἰτίου δὲ ὄντος, πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν. Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου. Ὡστε καὶ

τὸ μονογενὲς ἀναμφίδολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἑαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργουσίας. Ὁ αὐτὸς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαμβάνων, καὶ κατὰ Μακεδονίου φερόμενος, οὕτω διατυποῖ τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος πρόοδον· Ἐφ' ὧν ἡ κατὰ τὸ ἄγαθὸν ἐνέργεια, φάσκων, οὐδεμίαν ἐλάττωσιν, ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἔστιν εὐλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν, ἐλαττωσικῶς τινος τῆς κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἴεσθαι σημεῖον εἶναι; Ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένῃν βλέπων τὴν φλόγα· αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φωτὸς αἰτίαν ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν), ἔπειτα κατασκευάζει πλεονάζειν ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δ' ἐφεξῆς ὑποθεθῆκεναι καὶ πρὸς τὸ ἐλάττω ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην, μηδὲ πῦρ εἶτι λογίζεσθαι, καὶ παραπλησίως καί τι καὶ φαίνῃ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζεται. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἀντιρόρητικῶν τάδε φησὶ· Οὐκ ἀνάγκη πάσῃ τῇ εἰκόνι δουλεύοντας δοῦναι τοῖς σκυφάνταις λαβὴν ἐν τῇ τοῦ ὑποδείγματος ἀτυπία. Οὐχὶ ἀπτόια ἐξ ἡλίου νοήσομεν, ἀλλ' ἐξ ἀγεννήτου Ἡλίου ἄλλον Ἡλίον τὸν Υἱὸν ὁμοῦ τῇ τοῦ πρώτου ἐπινοίᾳ γεννητῶς αὐτῷ συνεκλάμποντα, καὶ κατὰ πάντα ὡσαύτως ἔχοντα κάλλει, δυνάμει, καὶ λαμπρόνι, μεγέθει, φαεινότητι, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς περὶ τὸν ἥλιον θεωρουμένοις. Καὶ πάλιν, Ἐτερον τοιοῦτον φῶς τὸ Πνεῦμα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οὐ χρονικῶς τινι διαστήματι τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἀποτεμνόμενον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Ἐκλάμποντα εἶργκε τὸν Υἱὸν, ἐκλάμπον εἶργκε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὰ τοῦ ἐκλάμπειν ἐδήλωσε τὴν ὑπαρξίν τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ ἐκλάμπειν ἐδήλωσε καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίν, τὸ ἀπαθὲς, καὶ ἄχρονον, τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορευσεως σημενόμενος δ' οἰκειότητα δνόματος τοῖς πράγμασιν, οἷς ἐχρήσατο τῷ ἡλίῳ καὶ τῷ φωτί· προσμαρτυρήσας δὲ γε τῷ διὰ τοῦ γεννητοῦ φωτὸς ἐκλάμποντι, τὴν αἰτίαν τῆς ὑποστάσεως ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτὸς, ἐδήλωσε καθαρῶς καὶ εἰλικρινῶς, ὅτι δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρός. Τοιοῦτον χράται τῷ ὑποδείγματι περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ὁ τοῦδε τοῦ Πατρὸς ὁμῶνυμος καὶ τῆς θεολογίας ἐπιώνυμος, ἐν οἷς διαγμρτίζει περὶ τοῦ Πνεύματος. Ἀμέριστος γὰρ, φησὶν, ἐν μερίστοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης, καὶ οἷον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχομεναις ἀλλήλων. Μία τοῦ φωτὸς σύγκρισις· οὐκ εἶπεν, ἀπτομέναις ἀλλ' ἔχομεναις. Οὕτω δ' ἂν ἔχοισιν οἱ ἥλιοι τὰ εἶναι καὶ φαίνεσθαι, ὁ μὲν ἀρχικῶς, ὁ δ' ἀχρόνως ἐκ τῆς ἀρχῆς· οὗ φημι μετὰ τὴν ἀρχὴν οὐδαμῶς· καὶ ὁ μὲν αὐτῶν ἀμέσως ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὁ δὲ διὰ τοῦ μέσου παρ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Οὕτως ἔστιν ἐννοῆσαι τὸ συμμρτες τοῖς ἡλίοις καὶ ἀπειρον· οὕτω τριῶν ἀπείρων ἄπειρος συμφυῖα θεωρηθήσεται.

ιδ'. Μὴ γὰρ διὰ τοῦ Λόγου παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευομένου τοῦ Πνεύματος, μέσος ἂν εἴη ὁ Πατήρ,

rationem, et Spiritus processionem exprimit: *In quibus, quæ seculum hominum operatio est, nullam immutationem aut immutationem habet. Quomodo rationi consentaneum fuerit, ordinem secundum numerum immutationis alterius, aut secundum naturam immutationis signum esse existimare. Quemadmodum si quis in tribus lampadibus subdivisum flammam conspiciens (causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam ex communicatione cum medio extremum inflammantem), postmodum astrueret in prima flamma abundare calorem; eam vero, quæ subsequitur, immutari et paulatim imminui; tertiam nec ignem amplius censendum esse, licet æqua ratione ulurat, et splendet omnique ignis operetur. Rursus ipse in primo Antirrhelicorum hæc ait: Non oportet imaginari servientes præbere calumniatoribus usam in exempli imbecillitate. Non radium ex sole intelligimus, sed ex ingenito Sole utium Solem, Filium scilicet simul cum primi intellectione per generationem una cum ipso effulgentem, eademque per omnia æqualem pulchritudine, virtute, splendore, magnitudine, claritate, et uno verbo omnibus, qui soli inesse cernuntur. Et rursus: Aliud simile lumen Spiritum eodem modo, non temporis aliquo intervallo a genito lumine dissectum; sed per illud splendens, ac hypostaseos causam habens ex primo illo, ac exemplari lumine. Effulgentem dixit Filium, splendentem dixit et Spiritum sanctum, per splendorem existentium Filii, per splendorem Spiritus quoque existentiam manifestavit; nulli passioni obnoxium, nulli temporis subjacentem Filii generationem, et Spiritus processionem indicans per nomen rebus affine solis, et luminis, quibus usus est: suo testimonio constabiliens, illius qui per genitum lumen splendet, causam hypostasis ex prototipo lumine, pure planeque commonstravit, per Filium esse Spiritum ex Patre. Hoc idem exemplum usurpat de iisdem Pater hujusce nominis, et cui Theologo cognomen est, in his quæ de Spiritu docet: *Indivisa enim, nil, in distinctis, si breviter nos expeditre volumus. Deitas, et veluti in tribus solibus sibi invicem coherentibus est. Una est luminis comparatio; non dixit, se mutuo tangentibus, sed coherentibus: hac enim ratione soles habent et esse, et illuminare; hic quidem principaliter, illi sine tempore ex principio; non inquam, post principium omnino; et unus quidem ex ipsis immediate ex principio, alius per medium ab ipso principio. Et hac ratione possumus intelligere, quod solibus cognatum est, et infinitum: hoc modo trium infinitorum infinita cognatio conspicietur.**

14. Nam si per Verbum a Patre non procedit Spiritus, medius Pater erit, utraque ex parte fo-

rans Verbum et Spiritum. In confesso porro est, esse principium; et si lanquam a principio Patre Verbum et Spiritus, et non alius per alium, Deitatis divisio introducitur, præterquam quod Verbum et Spiritus ab invicem non distinguerentur. Quomodo enim unum esset Trias? Et si id non fuerit, quomodo incircumscripita? Quoniam modo cum Filio Spiritus, quemodmodum Filius cum Patre secundum eundem Theologum: *Omnia quæcunque Pater habet, sunt Filii, præter ingentem rationem; omnia quæ habet Filius, sunt Spiritus, excepta generatione; dedecebatque omnino deficere aliquando aut Filium Patri, aut Spiritum Filio; et unam gloriam Patris agnoscimus, æqualem cum eo Unigeniti honorem: unam Filii et Spiritus gloriam. Neque sustinet Pater Filio privari, neque Filius Spiritu sancto; et secundum inaguum Basilium: Quemadmodum se habet Filius ad Patrem, ita Spiritus ad Filium? et plane secundum divinum Athanasium: Eundem unitatem habet Spiritus ad Filium, quam habet Filius ad Patrem?*

15. Quid porro impediēt aliquando effari, quæ ex altera parte respondent? penitus nihil. Sed si Filius generatur a Patre, Spiritus per Filium ab eodem Patre procedit, omnino absurdum, atque improbabile longe sit: namque ostenditur Deus principium, et medium, et finis, per seipsum, et per ea quæ ex ipso sunt; et necessario Deitas Trinitas. Unum etenim medium ratio novit, quod si plura supponantur, medium omnino nullum erit: *Propterea unitas in dyadem mota in Triadem stetit.* Sic itaque et principium proprie principium; et quæ ex principio, et in principio erunt, in seipsis summam unionem, summamque consociationem sibi et inter se vindicantia, et ad principium unam vim indivisam præferentia atque infinitam. Ubi enim medium vere medium est, ibi et unum, et ubi unio est, ea secundum unius participationem gignitur in tantum namque, quæ unita sunt, uniuntur, in quantum vere unius participant. Hoc et externi subobscurè imaginati sunt. Unde et tria omnia, et ter ubique secundum summam ac mutuam cohærentiam philosophantur. Hinc infinitum nonnulli hoc universum asseverantes, aberrarunt a veritate, cum nullum discernent inter creaturam et Deitatem discrimen, neque caperent quid sit id quod natura, et quid quod participatione est, et quantum quod productum est, a productrice causa et principio differat. Demonstratum est itaque, etsi succinete, abunde nihilominus ei qui veritatem dijudicare novit, nulla alia ratione Spiritum sanctum ex Patre procedere nisi per Filium, quemadmodum eodem Spiritu afflati tra-

πρὸς ἑκάτερα φέρων Λόγον καὶ Πνεῦμα. Ὁμολόγηται δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ, καὶ εἴπερ ὡς ἐξ ἀρχῆς τοῦ Πατρὸς Λόγος καὶ Πνεῦμα, μὴ διὰ θατέρου θάτερον, διαίρεσις εἰσάγεται τῆς θεότητος. Ἀπειρὸν δὲ καὶ τὸ ἀντιδιηρημένα εἶναι Λόγον καὶ Πνεῦμα. Πῶς γὰρ ἓνας ἢ Τριάς; Εἰ μὴ τοῦτο δὲ, πῶς ἀπερίγραπτος; Τίνα δὲ τρόπον μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸν αὐτὸν θεολόγον; Πάντα ὅσα ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, πλὴν ἀγεννησίας. Πάντα ὅσα ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, πλὴν γεννησεως· καὶ οὐκ ἔπρεπεν ἐλλοίπειν ποτὲ, ἢ Υἱὸν Πατρὸς, ἢ Πνεῦμα Υἱοῦ. Καὶ μίαν μὲν δόξαν Πατρὸς γινώσκουσαν, τὴν ὁμοτιμίαν τοῦ Μονογενοῦς, μίαν δὲ Υἱοῦ, τὴν τοῦ Πνεύματος. Καὶ οὐκ ἀνέχεται Πατὴρ Υἱὸν ζημιούμενος, οὐδὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ πῶς κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον. Ὡς ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα ἔχει, οὕτως τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν; καὶ κατὰ τὸν τὰ θεῖα πολλὸν Ἀθανάσιον, τὴν αὐτὴν ἐνότητα ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς τὸν Υἱόν, ἣν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα:

εἰ. Τί δὲ καὶ τὸ ἀπειρὸν λέγεσθαι πῆ καὶ τὰ ἀντίστροφα; πάντως οὐθέν· ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ γεννωμένου παρὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ δὲ Πνεύματος ἐκπορευομένου δι' Υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, πᾶν ἀτοπον, πᾶν ἀδύνατον ἀπειλήσεται. Δείκνυται γὰρ ἀρχὴ καὶ μέσον καὶ τέλος ὁ θεός, δι' ἐξουτοῦ καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἀναγκαίως ἡ θεότης Τριάς. Ἐν γὰρ μέσον οἶδεν ὁ λόγος· πλειόνων δ' ὑποτιθεμένων, οὐδὲν τὸ μέσον ὄντως ἐστὶ. Διὰ τοῦτο μονὰς εἰς δυάδα κινήσεισιν μέχρι Τριάδος ἐστὶ. Οὕτως οὖν καὶ ἡ ἀρχὴ κυρίως ἀρχὴ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἐν τε τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν ἀλλήλοις, ἄκραν καὶ τὴν ἐνωσιν, ἄκραν καὶ τὴν συμφύσιν ἀύχουντα καὶ πρὸς ἀλλήλα, καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν, ἐν κράτους ἀδιαίρετον παριστώντα, καὶ ἀπειρον. Ὅπου γὰρ τὸ μέσον ὄντως μέσον, ἐκεῖ καὶ τὸ ἐν, καὶ ὅπου ἐνωσις, κατὰ τὴν μεταχῆν γίνεται τοῦ ἑνός. Κατὰ τοσοῦτον γὰρ ἐνωῦνται τὰ ἠνωμένα, καθόσον μετέχει τοῦ ὄντως ἑνός. Τοῦτο καὶ οἱ θύραθεν ἀμυδρῶς ἐφαντάσθησαν. Ὅθεν καὶ τὰ τρία πάντα, καὶ τὸ τρις πάντη, κατὰ τὴν ἄκραν ἀλληλεουχίαν ἐφιλοσόφησαν. Ἐντεῦθεν ἀπειρον ὑπελήφθη: τινὲς τὸ πᾶν ἐπλανήθησαν, μὴ διακρίναντες οὐσίαν κτίσεως καὶ θεότητος, μηδὲ συνιδόντες τί τὸ φύσει, καὶ τί τὸ μεθέξει, καὶ πόσον τὸ παρηγμένον τῆς παρακτικῆς αἰτίας καὶ ἀρχῆς ἀπολείπεται. Δέδικται λοιπὸν, εἰ καὶ διὰ βραχείων, ἀλλ' οὖν ἱκανῶς τῷ γε κρίνειν ἐπισταμένῳ τὸ ἀληθές, ὡς οὐκ ἄλλως πέφυκεν ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς εἰ μὴ δι' Υἱοῦ, καθὼς ἐθεολόγησαν οἱ τοῦ Πνεύματος.

Filium, quemadmodum eodem Spiritu afflati tra-

MONITUM

Opusculum subsequens edidit Dositheus, Hierosolymitanus patriarcha schismaticus, in ΤΟΜΩ ΔΓΑ-ΠΗΣ, lassie 1698, qui totus scriptis heterodoxorum placitis faventibus conflatus est. Certe doctrina de processione Spiritus sancti in hoc sermone tradita cum ea quam Blemmides in opusculis superioribus propugnavit conciliari omnino non potest. Sub eodem titulo sermonem istum exstare ait Bandinius (n. 399) Florentiæ in biblioth. Mediceo-Laurent., cod. 16, plul. 87, n. 17.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΜΟΝΑΧΟΥΣ

ΤΟΥ ΑΝΕΓΕΡΘΕΝΤΟΣ ΠΑΡ' ΑΥΤΟΥ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΥ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΒΙΒΑΙΟΥ ΠΕΡΙ ΗΙΣΤΕΡΩΣ

ΛΟΓΟΣ.

SAPIENTISSIMI MONACHI

NICEPHORI BLEMMIDÆ

AD MONACHOS MONASTERII AB IPSO EXSTRUCTI

EX TERTIO IPSIUS LIBRO DE FIDE

SERMO

Τοῖς ὁσίοις τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ τοῦ ὄντος, καὶ Ἀ ἐκλεκτοῖς φοιτηταῖς ὁ κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ καὶ χρη-
στότητα κτήτωρ τοῦ κατ' ἱεροῦ φροντιστηρίου, Νι-
κηφόρος ἐν μονάζουσιν ἱερεὺς γηραιὸς ἀσθενής, τῶν
τῆς ὑμῶν ἐσιότητος εὐχῶν ἐπιδοτής, τὴν παροῦσαν
ὑμῶν ὑπόμνησιν ἐξ ἀγάπης ὑπαγορεύω, πάσης αὐτὴν
ὑποτυπώσεως ἐτέρας προεκτιθέμενος.

Ἐπειδὴ γὰρ πρῶτιστον τῷ Χριστιανῷ καὶ πάν-
των ἀναγκαιότατον εἶδέναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ ταύτην
ἀσπάζεσθαι καὶ ταύτῃ συζῆν, καὶ ζωῆς τῆς παρού-
σης συνεχῶς μεῖν, ἀξιόν ἐστι πιστεύειν καὶ ὁμολο-
γεῖν καὶ κηρύττειν ἡμᾶς, ὅτι θεὸς εἷς ἐστίν, ἕξων
οὐσία μία θεότητος, ἀκατάληπτος καὶ ἀπρόσιτος, ἐν
τρισὶ τελείαις ταῖς ὑποστάσεσι τῇ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ
καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἄκτιστος ὁ Πατήρ, ἄκτιστος
ὁ Υἱός, ἄκτιστον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ Πατήρ ἄ-
γέννητος, ὁ Υἱὸς οὐκ ἀγέννητος· ἐγέννησε γὰρ τὸν
Υἱὸν ὁ Πατήρ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων θεοπρεπῶς τῷ

Sanctis Heri Christi viventis, et electis discipulis,
qui secundum ejus placitum et bonitatem domi-
nus sum sacrali monasterii, Nicephorus inter
monachos sacerdos, senex, debilis, sanctitatis ve-
stræ precum indigens. præsentem vestri memo-
riam ex churitate suggero, eam præ omni demon-
stratione exponens.

Cum revera primum est Christiano homini et
ante omnia maxime necessarium, pietatem noscere,
amplecti, cum ea conversari et præsentem vitam per-
eigrinari, dignum est credamus et confiteamur et
predicemus quoniam unus est Deus, hoc est, unica
substantia divinitatis, incomprehensibilis, inaccessi-
bilis, in tribus perfectis personis, Patre, Filio et
sancto Spiritu. Increatus Pater, increatus Filius, in-
creatus Spiritus sanctus. Ingenitus Pater; non inge-
nitus Filius, genuit enim Filium Pater ante omnia sæ-
cula divinitus; nec genitus nec ingenitus Spiritus

sanctus, sed procedens substantialiter a Patre. Semper erat Pater, et semper erat Filius, et semper erat Spiritus sanctus. Et quemadmodum concipere non datur unquam solem absque suo lumine, ita nec Patrem omnino quis concipere potest absque Filio; Pater enim semper erat Pater, manifestum igitur quod semper haberet Filium. Ideo quoad initium in tempore, ut Pater principio caret, ita et Filius principio caret; semper enim erat Filius, et semper Filius; divinum enim nec est mutationem. Quoad autem principium naturale seu causale, principio non caret Filius, principium enim eius est Pater, substantiale, non creans. Solus igitur, quoad principium naturale, principio caret Pater, nullam utpote habens causam sui, propter quod sane et Dominus Patrem suum glorificans dicebat: *Pater meus major me est*¹; major ut principio carens, ut causa carens, ut principium naturale et causa substantialis Filii. Et rursus, quemadmodum sol naturaliter et absque ulla affectione vel sequitibus emittit lucem, nec separatur a luce; lux enim et ex ipso et in ipso est; simili fere modo Pater substantialiter absque passione, extraque tempus gignit Filium, nec ullo modo separatur a Filio; est enim Filius et ex Patre semper et in Patre semper, et Pater in eo semper. Et Spiritus sanctus ex Patre procedit semper, et in Patre Filioque semper est. Monas igitur et secundum illud constituitur sancta Trinitas, et secundum omnia quidem, repositis proprietatibus, Pater et Filius et Spiritus sanctus unum sunt. Perfectus Deus est Pater; perfectus Deus Filius; perfectus Deus Spiritus sanctus; sed unus Deus, non tres dii. Tres autem homines, vel etiam et duo, unum hominem dicere non licet, etsi unius sint natura omnes homines, ab invicem enim in re distinguuntur, et unusquisque, inter eos, propriam habet formam in spatio; sed etiam et tempore, et voluntate, et potentia, et gloria, et multis aliis alter ab altero differt. Aliquid simile et de angelis suscipiendum est, horum enim quisque suo loco spiritaliter circumscribitur; quia omnes finiti, et aliis alii, obtingit gradus, et unus alium splendorem accipit; et alius quidem prius, alius vero posterior; alius immediate, alius non immediate, sed sive per unum sive per plures interpositos. Et alius alio mittitur; et, in summa, multa sunt quæ eos ab invicem discriminant. Solas autem tres personas summæ divinitatis nec locus ab invicem separant, quia non finitæ, et quia ubique et omnino in invicem circuminecitant absque confusione; nec tempus, ante enim sæcula pariter sunt tres personæ, et extra tempus; nec alia quidem prior, alia vero posterior. Sed etiam et una tribus est deliberatio et voluntas, una potentia omnipotens, una operatio operans omnia, una dominatio omnibus dominans; gloria, splendor, supergloriosa, superfluentia eadem tribus; ejusdemque substantia, et honoris,

A Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ γεννητὸν, οὐκ ἀγέννητον, ἀλλ' ὑπορουόμενον οὐσιωδῶς παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ὁ Πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν ἀεὶ. Καὶ ὡςπερ οὐκ ἔστιν ἐγνωστὸν ποτε τὸν ἥλιον ἄνευ τοῦ οὐρανοῦ φωτός, οὕτως οὐδὲ τὸν Πατέρα ἄνευ τοῦ οὐρανοῦ φωτός, οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν. Πατὴρ γὰρ ἦν ὁ Πατὴρ ἀεὶ. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ Υἱὸν εἶχεν ἀεὶ· διὸ κατὰ τὴν χρονικὴν ἀρχὴν, ὡςπερ ὁ Πατὴρ ἀναρχος, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἀναρχος· ἀεὶ γὰρ ἦν ὁ Υἱὸς, καὶ ἀεὶ Υἱὸς, τὸ γὰρ θεῖον τροπὴν οὐ προσέτι· Κατὰ δὲ τὴν φυσικὴν ἀρχὴν, εἴτουν τὸ αἴτιον, οὐκ ἀναρχος ὁ Υἱὸς, ἀρχὴ γὰρ ἔστιν αὐτοῦ ὁ Πατὴρ, οὐσιωδῆς, οὐ θεματοργικῆ. Μόνος τίνων κατὰ τὴν φυσικὴν ἀρχὴν ἀναρχος ὁ Πατὴρ μὴ ἔχων τινὰ αἴτιον ἑαυτοῦ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ

B ἐβόησε τὸν αὐτοῦ Πατέρα τιμῶν ἔλεγεν· Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἔστι. Μείζων ὡς ἀναρχος, ὡς ἀνάκτις, ὡς ἀρχὴ φυσικὴ, καὶ κατ' οὐσίαν αἴτιος τοῦ Υἱοῦ. ὡςπερ δ' αὖ ὁ ἥλιος φυσικῶς καὶ ἄνευ κινήσεως πείθους, ἢ βραδύτητος ἐκπέμβει τὸ φῶς, οὐκ ἀποτέμνεται τοῦ φωτός, ἔστι γὰρ τὸ φῶς καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ· παρὰπλησίως ὁ Πατὴρ οὐσιωδῶς καὶ ἀπαθῆς καὶ ἀχρόνιος γεννήσας τὸν Υἱὸν, οὐδ' ὑποσῶν διάσει, τοῦ Υἱοῦ. Ἔστι γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀεὶ, καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ἀεὶ. Καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ ἀεὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀεὶ ὑπορουέται· καὶ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ἕσται ἀεὶ, καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀεὶ. Μόνος οὖν καὶ κατὰ τοῦτο καθέστηκεν ἡ ἅγια Τριάς. Καὶ κατὰ πάντα δὲ, πλὴν τῶν ἰδιωτήτων ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἓν εἰσι. Θεὸς τέλειος ὁ Πατὴρ, Θεὸς τέλειος ὁ Υἱὸς, Θεὸς τέλειος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀλλ' εἷς Θεός, οὐ τρεῖς Θεοί. Τοὺς μὲν γὰρ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλὰ οὐ καὶ τοὺς δύο, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου ἓνα, καὶ ἄνθρωπος ὡς ἀνθρώποι πάντες μίαι· Ἀπὸ ἀλλήλων γὰρ διακρίνονται πραγματικῶς, καὶ ἕκαστος αὐτῶν ἴδιαν ἔχει περιγραφὴν τοπικὴν, ἀλλὰ καὶ χρόνον καὶ βούλησιν, καὶ δυνάμει, καὶ οὐσίᾳ, καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἕτεροις ἐτέρου διαίρεται. Παραπλήσιον τι κατὰ τῶν ἀγγέλων ὑποληπτίον. Κάκειντων γὰρ ἕκαστος ἴδιον τόπον νοερίαι περιγράφεται, διότι πάντες περιγραπτὸι, καὶ βελήθης ἄλλος ἄλλω κεκλήροται, καὶ ἄλλος ἄλλω ἐλλαμψὴν δέχεται. Καὶ ὁ μὲν πρότερον, ὁ δ' ὕστερον· καὶ ὁ μὲν ἀμέσως, ὁ δ' οὐκ ἀμέσως, ἀλλ' ἢ ὁ δ' ἕσται, ἢ ὁ δ' ἀπὸ πλείονων αἰῶν μεταξὺ. Καὶ ἄλλος ἄλλω ἀποστέλλεται, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πολλά ἔστι τὰ ἐξ ἀλλήλων αὐτῶν διατέμνοντα. Μόνα δὲ τὰ τρία πρόσωπα τῆς ὑπερτάτου Θεότητος οὐτε τόπος ἀπὸ ἀλλήλων ἀπέστησιν, ὅτι ἀπερίγραπτα, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἐν ἀλλήλοις παρεχωρήκασιν ἄτερ ταχέως· οὕτω χρόνος. Προαιώνια γὰρ ὄντων τὰ τρία καὶ ὑπέρχονα, καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μίαι τοῖς τρισὶ βούλησις τε καὶ θέλησις, μίαι δυνάμις πανσθενής, ἐνέργεια μίαι παντοουργικῆ, μίαι καρῆτης παντοκρατής, ὁδῶς, λαμπρό-

¹ Joan. xiv, 28.

της, ὑπέρδοξος, ὑπέρλαμπρος, ἡ αὐτὴ τοῖς τρισίν. Ὁμοουσίως τε τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁμοτίμως τὸ ὑπερούσιον. Ὅθεν τοὶ τὰ τρία ἐν ἀρρότοις εἰσὶν ἀσύγχυτα ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησι, καὶ ὄντα καὶ πιστευόμενα.

Ἰδιότης δὲ καὶ ἰδιώμα καὶ ἴδιον λέγεται τὸ μιᾶς ἐκάστης χαρακτηρηστικὸν ὑποστάσεως γνώρισμα, διὰ τὸ ἰδικῶς ἐκείνῳ μόνῳ προτεῖναι, τῷ οὐ ἔστιν ἴδιον, οὐ μὴν καὶ ἄλλῳ τινί. Τὸ γὰρ καὶ ἄλλῳ τινὶ προστὸν, τοῦτο κοινὸν καὶ οὐκ ἴδιον. Οἶον ἴδιον τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦτο ἰδικῶς μόνῳ πρόσειπται, τῷ Πατρί. Μόνος γὰρ ὁ Πατὴρ ἀγέννητος, ἐπεὶ καὶ μόνος Πατὴρ. Ἰδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητὸν. Ἰδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορεύεσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ὅτε δὲ τὸ Πνεῦμα γεννᾶται τὸ ἅγιον, οὕτως ὁ Υἱὸς ἐκπορεύεται. Τὸ μέντοι ἄκτιστον καὶ ἀπερίγραπτον καὶ ὑπερούσιον καὶ τὰ τοιαῦτα κοινὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· διὰ τοῦτο καὶ τῆς θείας φύσεως ἰδιώματα λέγονται· τῆς θείας μὲν φύσεως ὅτι φυσικὰ καὶ οὐκ ὑποστατικὰ ταῖς τρισίν ὁμοτίμως προσόντα τῆς θεότητος ὑποστάσεσιν ἰδιώματα δὲ, ὡς ἄλλη πάση φύσει πλὴν μόνῃς τῆς θείας οὐσίας πάντων ἀμέθεκτα, μήτε ἀνθρώποις, μήτε ἀγγέλοις ὅλως ἐνθεωρούμενα.

Καλεῖται δὲ καὶ ἡ οὐσία καὶ φύσις καὶ μορφή, κοινῶς, ἡ τῶν ἰδικῶς ὄντων περιουχικὴ οὐσία, ὡς οὕτως ἀπὸ φύσεως δὲ, ὡς φύουσα τὰς ὑποστάσεις· μορφή δὲ, ὡς ἕλιων τῶν μορφωμάτων τῶν ὑπὸ αὐτῆν ἦτοι τῶν χαρακτηρῶν συλληπτικὴ. Ἐὰ δὲ περιεχόμενα λέγονται καὶ ἄτομα καὶ ὑποστάσεις, καὶ πρόσωπα. Καὶ ἄτομα μὲν διὰ τὸ μηδὲν αὐτῶν τομῆν ἦτοι διαίρεσιν ἐπιδέχεσθαι· τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης οὐσίας, ταυτὸν δ' εἰπεῖν ἀνθρωπότητος, εἰς τοὺς κατ' αἰσθησιν ἀνθρώπους διαιρουμένης, οὐδεὶς αὐτῶν εἰς ἄλλους ἀνθρώπους τέμεσθαι δύναται, ζῶα λογικὰ καὶ θνητὰ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὰ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον οἱ ἐπὶ μέρος ἅπαντες, ἄτομα. Ὑποστάσεις δὲ ὡς ὑπὸ τῆν φύσιν ἐστῶτα καὶ μένοντα καθόλου ταύτης οὐσίας καὶ θεωρουμένης ἐννοηματοειδῶς, τῶν δὲ μερικῶν ὄντων, καὶ τὸ εἶναι ἐχόντων πραγματικῶς. Πρόσωπα δὲ, διότι ἕκαστον αὐτῶν οἰκεῖον ἔχει χαρακτηρὰ τοῖς λοιποῖς ἀκωνώνητον. Τοιγαροῦν ἐπὶ τῆς θεότητος μίαν οὐσίαν, φύσιν μίαν, καὶ μίαν μορφήν δογματίζομεν. Ἄτομα δὲ τρία, τρεῖς ὑποστάσεις, τρία πρόσωπα χαρακτηρῶν καταλλήλοις, εἴτουν ἰδιώμασι, γνωριζόμενα. Χαρακτήρ δὲ λέγεται τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ὁ Υἱός, οὐκ ὅτι αὐτὸς ἔστι τὸ ἴδιον τοῦ Πατρὸς, τίς γὰρ ἂν τοῦτο ὑπονοήσαις λόγου μετεσχηκῶς; ἀλλ' ὅτι καθὼ πατὴρ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ ἔχειν Υἱὸν χαρακτηρίζεται καὶ γνωρίζεται, καὶ ὅτι πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ὁ Υἱὸς ἐν ἑαυτῷ μένῳι Υἱὸς δείκνυσι τὸν ἐξ οὗ, καθάπερ εἰκὼν αὐτοῦ φυσικὴ καὶ ἀπαράλλακτος· διὸ καὶ φησιν· Ὁ ἰωρακῶς ἐμὲ εἰώρακε τὸν Πατέρα. Νοῦς δὲ ὢν ὁ ἄναρχος φύσει Θεὸς ὁμοφουδῶς ὑπάρχει· Λόγον πραγματικῶς· Πατὴρ δὲ ὢν, γεννητικῶς ἔστιν ὁμοουσίῳ Υἱοῦ· διὰ τοῦτο καὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος

A iisdem est supersubstantiale. Sic sane tres personæ unum aple sunt inconfusæ, personalibus proprietatibus, et sunt et creduntur.

Proprietas vero et idioma et proprium dicitur uniuscujusque personæ, signum peculiare, propterea quod huic tantum conveniat proprie, cuius est proprium, nec tamen alii cuiquam. Quod enim alii cuiquam convenit, id commune est et non proprium. Ut Patris proprium est esse ingentum, quod proprie Patri solum convenit, solus enim Pater est ingentus, quia et solus Pater, Filii proprium est esse genitum; et Spiritus sancti, procedere a Patre: nec enim gignitur Spiritus sanctus, nec Filius procedit. Attamen creatos non esse nec similes, sed esse supersubstantiales, et alia hujusmodi communia sunt et Patri et Filio et Spiritui sancto, proptereaque dicuntur divinæ naturæ idiomata: divinæ quidem naturæ, quia naturalia et non personalia: tribus æque convenientia Divinitatis hypostasibus, idiomata vero utpote cuilibet alii naturæ, excepta solu divina substantia, omnino non participanda, nec in hominibus nec in angelis omnino inspecta.

Vocatur autem essentia (substantia) et natura et forma communiter; essentia includens ea quæ sunt propria, utpote quæ est semper; natura vero utpote producens personas, et forma utpote omnes formas sub ipsa et signa comprehendens. Quæ autem includuntur, dicuntur et individua, et hypostases et personæ. Individua quidem, cum nullum eorum sectionem vel divisionem admittere possit. Essentia enim humana, et ut ita dicam, humanitate in hominibus sensibilibus divisa, nemo horum in aliis hominibus dividi potest; sunt animalia rationalia et mortalia, intelligentia et scientiæ capacia, et juxta hanc rationem omnes singuli sunt individua. Hypostases vero, quasi sub natura stabilia manentiaque hæc ipsa existente considerataque in specie, partibusque existentibus et esse habentibus in re. Personæ autem, quia unumquodque horum proprium habet characterem, cæteris non communem. Sic igitur de Divinitate, unam essentiam, unam naturam, unam formam dogmatizamus; individua tria, hypostases tres, personæ tres quæ characteribus convenientibus, id est, idiomatibus noscuntur. Character quidem paternæ hypostaseos dicitur Filius, non quod ipse sit proprium Patris, quis enim illud suspicaretur mentis compos? sed quod Pater ut pater distinguitur et nescitur ex eo quod Filium habet, et quia omnia Patris habens Filius, in se manens Filius, monstrat unde sit, tanquam imago ejus naturalis nec discrepans; ideirco et ait: *Qui vidit me, vidit Patrem?* Spiritus cum sit ille, qui natura absquo principio est, Deus sors est verbi ejusdem naturæ; Pater cum sit, gignit Filium ejusdem

^a Joan. xiv, 9.

essentiæ. Ipse Dei Verbum et Patris Filius idem est. Hic est Filius et Verbum Dei et Patris, per quem omnem creationem ut per propriam sapientiam potentiamque creavit Pater; ipse enim est Patris sapientia et potentia, hic propter nos, benevolentia genitoris semel incarnavit. In Patre existens, et nobiscum factus, nam non est finitus, et carnem, animam, mentem, rationem, voluntatem, vim, omnia homini quæ natura conveniunt, assumpsit, nec ipsarum, quæ post primam culpam in nos inductæ sunt passiones, quas non attingit exprobratio, expertus mansit, sed et ista propter magnam (indulgentiam) condescensionem admisit, ut reformaret in melius omnem humanitatem, et ne plura dicam, perfectus homo factus est non secundum phantasiam aut opinionem, sed vere et evidenter homo factus, sicut et nos, et supra nos. Sicut et nos: quia conceptus in utero mulieris, in eo formatus, gestatus quantum ei quomodo lex naturæ juberet, more infantium est partus. Supra nos: quia conceptio ex Spiritu sancto fuit sine copulatione, extra carnalem voluptatem, extra (inveniem) cogitationem turbidam; corporis compaginatio ex purissimis fuit virgineisque sanguinibus; perfectioque formationis operis ex primo principio, ex ipsa conceptione; sic enim decebat quia sine semine; partus absque parienti pœnis parientis virginitatem non viliavit; mansit enim ipsa virgo et post partum, sicut erat et ante partum et ante conceptionem, quæ et per totam vitam semper virgo fuit puraque et immaculata, talem enim decebat esse quam Deum pareret. Sicut nos: quia corpus de limbo assumpsit et corruptibile ex quatuor compositis humoribus, vivificatum anima trina, calore innato et naturalibus viribus habitum, fami et siti et aliis innocentibus vitæ infirmitatibus subjectum. Supra nos: quia non mere homo erat, sed homo una et Deus, non enim e Deo conversus in hominem suam incarnationem perfecit; sed manens Deus quod erat, factus est homo quod non erat; non in divinam naturam mutans humanam quam assumpsit, sed in propriis limitibus constantem hanc deificans summa unione: quemadmodum enim ferro ignis unitus, illud ex omni parte quidem concalescit nec lumen a natura ferri separat; ipsum enim, et post calefactionem, manet ferrum ignitumque et est et dicitur; eodem modo mortali naturæ unitus Dei Filius et Verbum et Deus, hanc quidem deificavit nec a statu mortali separavit; manet enim ipsa mortalis et post deificationem natura, mortalisque est et dicitur deificata natura, deificata caro cum anima spirituali, rationabili volanteque et sperante.

Cum autem spurium sit et contra naturam peccatum, forinsecus (a foris) enim nobis, si quando non, vigilemus (abstineamus), supervenit, hoc et merito Deus Verbum non admisit, cum rursus assumptam naturam totam deificavit, inaccessa juste mansit deificata, et omnimodo intacta peccato.

καὶ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὁ αὐτός. Οὗτος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δι' οὗ πᾶσαν τὴν κτίσιν ὡς δι' οἰκείας σοφίας τε καὶ δυνάμεως ἐδημιούργησεν ὁ Πατήρ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις· οὗτος δι' ἡμᾶς εὐδοκίᾳ τοῦ γεγεννηκότος αὐτὸν ἐνανθρώπησεν. Ἐν τῷ Πατρὶ ὢν καὶ μεθ' ἡμῶν γεγονώς, ἀπερίγραπτος γὰρ, καὶ σάρκα, ψυχὴν, νοῦν, λόγον, θέλησιν, ἐνέργειαν, πάντα τὰ κατὰ φύσιν τῷ ἀνθρώπῳ προσόντα προσεἴληψε, μηδ' αὐτῶν τῶν μετὰ τὴν πρώτην ἀμαρτίαν ἐπεισαχθέντων ἡμῖν παθῶν· ὢν οὐ καθικνεῖται μῖσθος, μείνας ἀπείρατος· ἀλλὰ καὶ ταῦτα διὰ πολλὴν συγκατάθεσιν προσηκόμενος, ἵνα μετασκευάσῃ πρὸς τὸ κρεῖττον πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τέλειος γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ κατὰ φαντασίαν, ἢ ὀόκησιν, ἀλλ' ὄντως καὶ ἐναργῶς ὑπάρξας ἄνθρωπος, καθ' ἡμᾶς ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς· καθ' ἡμᾶς ὅτι συλληφθεὶς ἐν μήτρᾳ γυναικὸς, ζωοπλασθεὶς ἐν αὐτῇ, κορυφωθεὶς ἐφ' ὅσον καὶ καθὼς ὁ τῆς φύσεως ἐδίδου νόμος ἐτέχθη βρεφοπρεπῶς. Ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι περ ἡ σύλληψις ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ἄτερ συνδυασμοῦ, σαρκικῆς ἐκτὸς ἡδονῆς, χωρὶς τινος ἐμπαθοῦς ἐννοήματος, ἡ τοῦ σώματος σύμψηξις ἐκ πανάγων αἱμάτων παρθενικῶν, ἡ τελεσιουργία τοῦ σχήματος ἐκ πρώτης ἀρχῆς ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως· οὕτω γὰρ ἔπρεπε τῷ δίκῃ σποράς. Ὁ τέκος ἄνευ ὠδίνων τὴν τῆς γειναμένης παρθενίαν οὐκ ἐλυμήνατο. Μεμένηκε γὰρ αὕτη παρθένος καὶ μετὰ τέκον, ὡσπερ ἦν καὶ πρὸ τέκου καὶ πρὸ συλλήψεως, ἢ καὶ διὰ βίου παντός ἀειπαρθένος, ἄχραντός τε καὶ ἀκηλίδωτος. Τριαύτην γὰρ ἔπρεπε εἶναι τὴν τεκοῦσάν Θεόν. Καθ' ἡμᾶς ὅτι σῶμα χοϊκὸν ἀνελάβετο καὶ φθαρτὸν ἐκ τῶν τεσσάρων συντεθειμένων χυμῶν, ψυχῇ τριμερεῖ ζωοποιούμενον, ἐμφύτῳ θερμῷ καὶ δυνάμει φυσικαῖς διοικούμενον, πείνη καὶ δίψῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνεγκλήτοις τῆς φύσεως ἀσθενήμασιν ὑποκείμενον. Ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅτι οὐ φιλοῦς ἄνθρωπος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ὁμοῦ καὶ Θεός· οὐ γὰρ τραπεῖς ἐκ τοῦ εἶναι Θεός, εἰς τὸ γενέσθαι ἄνθρωπος τὴν οἰκειαν ἐνανθρώπησιν ἐξετέλεσεν, ἀλλὰ μείνας Θεός ὑπὲρ ἦν, γέγονεν ἄνθρωπος ὑπὲρ οὐκ ἦν, οὐκ εἰς θεῖαν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μεταβαλὼν, ἦν προσεἴληφεν, ἀλλ' ἐν τοῖς οἰκείαις ὅροις μείναςαν, θεώσας αὐτὴν διὰ τῆς ἄκρας ἐνώσεως· ὡσπερ γὰρ τῷ σιδήρῳ τὸ πῦρ ἐνούμενον ὀλικιῶς ἐκपुरοῖ μὲν αὐτὸν, τῆς δὲ τοῦ σιδήρου φύσεως οὐκ ἐξίστησι, μένει· γὰρ οὗτος καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν σιδήρεος, καὶ πεπυρωμένος σιδήρεός ἐστι τε καὶ λέγεται, τοιοῦτοτρόπως τῇ βροτείᾳ φύσει ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός ἐνωθεὶς, ἐθέωσε μὲν αὐτὴν, τοῦ δὲ βροτεῖαν εἶναι φύσιν αὐτὴν οὐκ ἐξέστησε. Μένει γὰρ αὕτη βροτεῖα φύσις καὶ μετὰ τὴν θέωσιν. Καὶ θεωμένη σὰρξ μετὰ ψυχῆς νοεράς, λογικῆς, θελητικῆς, ἐνεργητικῆς.

Ἐπεὶ δὲ νόθον ἡ ἀμαρτία καὶ παρὰ φύσιν, ἐξωθεν γὰρ ἡμῖν ὅταν μὴ νήψωμεν ἐπεισερχεται, ταύτην εἰκότως ὁ Θεός Λόγος οὐ προσελάβετο. Πάλιν ἐπεὶ τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν ὅλην ἐθέω-

σεν, ἀνεπιβατος δικαίως ἢ θεωθεῖσα καὶ ἄφαστος· ἀ
κατὰ πάντα τρόπον τῇ ἀμαρτίᾳ μετένηκεν. Ἄλλ'
οὐδὲ προαιρέσεις ἢ ἀμφιβρίεπής τῆν ἐν Χριστῷ.
Προαιρετικὸς μὲν γὰρ τῆν ὡς αὐτεξούσιος καὶ
κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὁ Χριστὸς, ὅτι καὶ λογικός.
Πᾶν γὰρ λογικὸν αὐτεξούσιον. Πᾶν δ' αὐτεξούσιον
προαιρετικόν. Βουλῆς δὲ καὶ σκέψεως καὶ γνώμης
καὶ προαιρέσεως, ὡσπερ ἡμεῖς, ἔχρηξεν οὐδ' αὐτῷ,
ὡσπερ αὖ οὐδὲ νήψεως. Θεὸς γὰρ τῆν κατ' ἄμφω τὸ
μὲν φύσει, τὸ δὲ θεώσει. Διὸ δὴ καὶ κατὰ τοῦτον
τὸν λόγον πάσης ἀμαρτίας ἀνώτερος τῆν· ἢ γὰρ ἐξ
ἐπισηλοῦς προαιρέσεως τὸ ἀμαρτάνειν, ἢ καὶ παρὰ
προαιρέσιν ἐξ ἀπρησεξίας ἡμῶν ἐπιγίνεται. Μᾶλλον
δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἀπροσεκτεῖν ἀμαρτία ἐστίν, ἢ τέως
γούν ἀμαρτίας ἀρχή· διὰ τοι τοῦτο καὶ τῶν ἀκου-
σίων ἀμαρτημάτων εἰσπραττήμεθα δίνας. Ὅθεν δ'
ἀπίδρα τὸ αἴτιον, ποίαν ἐκεῖ τὸ αἰτιατὸν εἶχε παρ-
είσδουσιν;

Προαιρέσεις μὲν οὖν ἀπλῶς ἐστὶ πρόοδος πρὸς τὸ
ἀρετῶν, ἢ γούν αὐτεξούσιος ἄλογος ὄρμη πρὸς τὸ
βελητὸν, ἢ τις πρόοδος κατὰ φύσιν παντὶ λογικῷ.
Προαιρέσεις λέγεται πάλιν ἢ πρὸ ἐτέρου σῆρσις,
ἢ τις γίνεται βουλήσ προηγησαμένης, εἴτα κρίσεως,
μεθ' ἧν ἢ πρὸς τὸ ἐκ βουλῆς κριθὲν διάθεσις ἔπεται,
καὶ λέγεται γνώμη, ἢ νῦν δηλουμένη προαιρέσεις,
εἴτουν ἢ ἐπιλογῇ τοῦ δόξαντος καλοῦ, διαδέχεται.
Τῆν τοιαύτην προαιρέσιν οὐκ ἂν εἴπη τις ἐξ φρονῶν
ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ. Ποίας γὰρ τῆν βουλῆς ἐνδεής; ἢ
τίνας τῶν ἐκ βουλῆς ἐθαυμαστὸς σύμβουλος, ἢ σο-
φία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός; ἢ πῶς ἂν προσαφθεῖη
προαιρέσεις ἢ ἐν ἡμῶν τῷ πρὸς ἐκλεξομένην τὸ ἀγαθόν,
καθὼς μεμαρτύρηται; καὶ γὰρ Ἡσαίας προανακέ-
κραγεν, ὅτι πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι πο-
νητῶν, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· τουτέστιν οὐτ' ἂν προ-
έλοιτο, τὸ δ' ἀγαθόν ἐκ πρώτης ἀρχῆς ἐκλέξεται.
Καὶ αὐθις, πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν
ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἦγούν
πρὸ πάσης γνώσεως τὸ παιδίον, ἐν ἄκρα νηπιότητι
πρὸς τὸ πονηρὸν ἀπειθῶς ἔχον καὶ ἀβρίεπῶς, τὸ
ἀγαθόν οἰκειώσεται. Τὸ δὲ, « πρὶν ἢ γινῶναι » κατὰ
τὸ φαινόμενον ἐρρηται. Πότε γὰρ τῆν μὴ γινῶσκον
τὸ παιδίον, ἐν ᾧ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ
τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ κληρονομίαν καίροισ ἐφ'
ἧσον ἐχρῆν φανερούμενοι; Τοιοῦτόν ἐστὶ καὶ τὸ
σοφία καὶ χάριτι προκίπτειν μετὰ τῆς ἡλικίας τῶν
Ἰησοῦν, κατὰ τὸ φαινόμενον δηλαδὴ. Τῆς μὲν γὰρ
ἡλικίας ἐπίδοσις τῆν αὐξομένου τοῦ σώματος φυσί-
κῶς, σοφίας δὲ καὶ χάριτος τῶν πρωτίστων καὶ
ἀκροτάτων οὐκ ἐπίδοσις, ἀλλὰ φανέρωσις εὐχαριτος.
Τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς Θεὸς ἰδὼν ἡνωμένος τῇ ἀνθρω-
πίνῃ οὐσίᾳ καθ' ὑπόστασιν, τῆν ἀγαθῶς ὡς Θεός.
Εἶχε δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος αὐτεξουσίως τὸ ἀγαθόν
κατὰ φύσιν ὅν· ὡσπερ γὰρ τὸ κακόν καὶ ἢ ἀμαρ-
τία παρὰ φύσιν, οὕτω δὴ τὸ ἀγαθόν ἢ ἀρετὴ κατὰ
φύσιν ἐστὶ· διὰ τοῦτο καὶ ἢ ἀμαρτία τοιαύτην ἔσχε
προσηγορίαν, ὡς ἀποτυχία τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀγαθοῦ.

Οἱ μὲν οὖν ἄγγελοι δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακόν καὶ
λέγονται καὶ εἰσι, τῇ περὶ Θεὸν προσεδρεύει, καὶ τῇ
ἐλλάμψει τῇ συνεχεῖ βοηθούμενοι· ἢ δὲ τοῦ Κυρίου

A Sed nec prælatio incerta (æquillibrans) erat in Chri-
sto, prælationis erat capax ut pote sui juris vel
secundum humanitatem Christus, quia rationalis ;
omne enim rationale est sui juris, et omne quod
est sui juris, prælationis capax est. Consilio autem
et consideratione et iudicio et prælatione, sicut nos
nullo modo egebat, quemadmodum rursus nec abs-
tinentia) vigilantia : Deus enim erat secundum
duo, naturam quidem et deificationem ; propterea
sane et secundum hanc rationem longe superior
erat omni culpa ; vel enim ex prælatione incerta
culpa venit, vel præter prælationem ex inconside-
rantia : imo quidem et ipsa inconsiderantia culpa
est, vel saltem aliquatenus initium peccandi : quam-
obrem sane et de involuntariis peccatis penas
solvere debemus, Unde fugit causa qualem ibi in-
troitum habebat quod allegatur ?

B Prælatio quidem est igitur simpliciter processus
ad volitum, scilicet liber incogitatusque ad volitum
impetus qui natura, est omnis creaturæ rationaa
bilis. Rursus dicitur prælatio præ alio electio, quæ
fit præeunte deliberatione, postea iudicio, postea-
que sequitur dispositio ad iudicatum ex delibera-
tione tendens, et dicitur sententia ; nunc demon-
strata prælatio, seu selectio ejus quod videtur bo-
num, succedit. Talem prælationem nemo recte
sentiens diceret de Christo. Quali enim deliberatione,
vel quo, eorum quæ ad hanc pertinent, egeat mi-
rabilis consiliarius, Sapientia Dei et Patris ? Vel
quomodo prælatio ut in nobis est et aptaretur qui
bonum præeligit ut testatur (propheta) ? Etenim
Isaias ante elamavit quia priusquam cognoverit
ille, vel malum prætulit, bonum eligit. Hoc est,
nec præferret, sed bonum a principio primum eli-
get. Et rursus priusquam cognosceret puer bonum
vel malum, non confidit malitiæ, eligendi causa
boni : id est, ante omnem cognitionem puer, a te-
nera infantia nec decilem nec proclivem ad malum
se habens, bonum sibi assumet ; quod autem dici-
tur, « Priusquam cognosceret. » ex specie dicitur.
Quando enim nesciens erat puer in quo omnes the-
sauri sapientiæ et scientiæ absconcliti sunt, aptis tem-
poribus, quantum opus erat, apparentes ? Illud est
quod dicitur Jesum proficere sapientia et gratia
cum aetate, in specie scilicet. Aetatis enim accretio
erat corporis naturalis accretio ; sapientiæ vero et
gratiæ accretio non auctio erat eorum quæ prius
summaque fuerat, sed apparitio opportuna. Sic igitur
Christus jam Deus humanæ substantiæ unitus
hypostaticæ, bonus erat ut Deus ; habet autem et
ut homo libere quod secundum naturam est bo-
num. Quemadmodum enim malum et culpa sunt
contra naturam, sic sane bonum et virtus secundum
naturam sunt ; propterea etiam nomen habet culpa
(defectus) quasi defectio, ab eo quod est secundum
naturam et quod est bonum.

Angeli quidem propterea tardi ad malum
dicuntur et sunt, eo adjuti quod Deo assent, et
continua exinde luce illuminentur. Sed Domini

amma omnino ad malum non prona erat, in se ipsa ipsum habens Deum Verbum, non possessione sed unione; et illa quidem imperium exercebat in corpore, Deus vero Verbum ejus erat dux, quem libere sequebatur, dum divinæ voluntatis implementationem ipsa, summa sanctitate, valde appetere. Propterea et Dominus, Patrem orans in tempore passionis, ut homo dicebat: *Non sicut ego volo, sed sicut tu; fiat voluntas tua*³. Et vero hic sermo est animæ Domini unam scientis voluntatem sic uniti Dei Verbi et Patris. Habebat igitur Herus ea qua sunt servorum propter servos, sed supra servos; herus enim erat licet servilem induisset formam; nunquam vere sicut nos, esuriebat, soporem sustinebat, defatigabatur, mœrebat, lacrymabatur, timebat, sed libenter. Quando volens ipse humanitati suæ dabit propriam patienter agere, et id supra nos, rursus comedebat, bibebat, dormiebat, colloquebatur sicut nos, sed omnia hæc sancte et supra nos. Quis enim inter nos in naturalibus innoxii inveniretur prorsus innocens? Patiebatur pro nobis, in cruce fixatione et tensione (algebat) dolebat. Demum mortuus est sed libenter; ulcerant et passio et dolor et mors; patiebatur caro, naturaliter dolebat anima propter societatem; ex ea enim carni sensus. Attamen divinitas in utraque non patiebatur, non dolebat; longe enim supra hæc est Divinitas, anima separata est a carne, sed Divinitas indivisa ab utraque erat. Passus Dominus et mortuus et sepultus corruptionem excussit, et quæ sunt corruptionis, et postquam ad incorruptionem disposuisset, propriamque animam ex potestate ut Deus assumpsisset surrexit tertia die. *Ego*, enim, ait, *pono animum meam ut iterum eam sumam; nam potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum eam sumendi*⁴. Si autem et post resurrectionem Dominus comedit, id certe ex dispositione fecit, cum suis prandans discipulis, quasi is surrexisset qui prius erat cum eis. Quanto autem dico ex dispositione, excludo phantasiam; etenim vere comedit, cibum vero novo quodam decenti modo ut ipsi visum est, digessit. Propterea quoque signa vulnerum ostendit, quæ fuerant quidem et jam non erant, præsentia ea reddens ut omnipotens. Cum enim corpus illud omni penuria, omni repercussu superius factum sit, neque cibis, neque contrectationem admittebat, idcirco oculiam non secundum carnem bene esse Dominum dicimus, ut pote qui carnalia deposuit, oïli appetitum, somnum, laborem et alia hujusmodi, prætereaque et renisum; ejus enim corpus excussa corruptione, nihil egens factum est, et impassibile, intactile, et immortale; non tamen increatum, neque infinitum, hæc enim solius Divinitatis sunt; et ut verba contraham, quantum erat cupax divinarum honorum humanitas Christi, ex ipso Verbo per unionem habuit, per quam et veneranda et ado-

A ψυχὴ παντελῶς πρὸς τὸ κακὸν ἀκίνητος ἦν, αὐτὸν ἔχουσα τὸν θεὸν Λόγον ἐν ἑαυτῇ, οὐ κατὰ σχῆμα, ἀλλὰ καθ' ἑνωσιν. Καὶ ἡ μὲν τὴν ἡγεμονίαν ἐνήργει τοῦ σώματος, ὁ δὲ θεὸς Λόγος ἦν αὐτῆς ἡγεμῶν, αὐτεξουσίως ἐπομένης αὐτῷ, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ θελήματος αὐτοῦ καὶ λίαν ἐπιποθεύσης ἐκ πλήρωσιν, τῇ τῆς ἀγιότητος ὑπερβάλλοντι. Διὸ καὶ ὁ Κύριος πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα πρυσευχόμενος ἐν τῇ καιρῷ τοῦ πάθους ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν, Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· γεννηθήτω τὸ θέλημα σου. Καὶ γὰρ οὗτος ὁ λόγος τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς, ἐν εἰδυίας θελήματι τοῦ ἡνωμένου ταύτῃ Θεοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς. Εἶχε μὲν οὖν ὁ Δεσπότης τὰ τῶν δούλων διὰ τοὺς δούλους, ἀλλ' ὑπὲρ τοὺς δούλους. Δυσπότης γὰρ ἦν, εἰ καὶ δουλικὴν εἰλῆφε μορφὴν· ἐπίνακα γὰρ ἀλήθειαν ὡς ἡμεῖς, ἐδίψα, νυσταγμὸν ἔφερε, κοπιῶν ἦν, λυπούμενος ἦν, θακρύων, δειλιῶν, ἀλλ' ἐκουσίως. Ὅτε θέλων αὐτὸς ἐνεθίδου τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι τὸ ἴδιον ἀμέμπτως ποιεῖν, καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἡμᾶς, πάλιν ἤσθιεν, ἔπινεν, ἐκάρηυδε, διελέγετο καθάπερ ἡμεῖς. Ἀλλὰ πάντα ἀναμαρτήτως, καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἦν γὰρ ἂν ἡμῶν ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀδιάρητοις εὐρεθείη διόλου τὸ ἀμέμπτων; Ἐπάσχειν ὑπὲρ ἡμῶν, ἔλγει τῇ ἐν σταυρῷ προσκλιῶσαι καὶ διατάσει· τέλος ἀπέθανεν. Ἀλλ' ἐθελουσίως ἦν αὐτῷ καὶ τὸ πάθος καὶ τὸ ἄλγος, καὶ τὸ θανεῖν. Ἐπάσχειν ἡ σὰρξ. Πλγει φυσικῶς ἡ ψυχὴ διὰ τὴν συνάρθειαν, ἐξ αὐτῆς γὰρ ἡ αἰσθησις τῇ σαρκί, πλὴν ἡ θεότης ἡ ἐν ἀμφοῖν οὐκ ἔπασχει, οὐκ ἔλγει. Τῶν γὰρ τοιούτων τὸ θεῖον ὑπέρτερον. Ἡ ψυχὴ διήρητο τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ἡ θεότης ἐξ ἀμφοῖν ἀδιάρητος ἦν. Παθῶν ὁ Κύριος καὶ θανῶν καὶ τασθεῖς ἀπετινάξατο τὴν φθορὰν καὶ τὰ τῆς φθορᾶς. Καὶ κατασκευάσας αὐτοῦ τὸ σῶμα πρὸς ἀσθαρσίαν, καὶ τὴν οἰκειάν ψυχὴν κατ' ἐξουσίαν ὡς θεὸς προσλαβόμενος ἀνάστη τριήμερος. Ἐγὼ γὰρ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, φησὶν, ἵνα λάβω πάλιν αὐτήν. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λάβεῖν αὐτήν. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Κύριος ἔφαγεν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν τοῦτο πεποίηκε, τοῖς ἰδίως παριστῶν μαθηταῖς, ὡς αὐτὸς ἦν ἀναστάς, ὁ πρότερον ὢν μετ' αὐτῶν, Ὅταν δὲ λέγω κατ' οἰκονομίαν τὴν φαντασίαν ἐκρούομαι· καὶ γὰρ ἔφαγεν ἀληθῶς, τὴν τροφὴν δὲ καινοπρεπῶς ὡς οἶδεν αὐτὸς διωκόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ τύπος ὑπεδείκνυτο πληγῶν, τὰ γεγονότα μὲν, μὴ ὄντα ὁ, παρόντα ποιῶν ὡς παντοδύναμος. Ἐπίει τοῖς γὰρ τὸ σῶμα ἐκείνο πάσης ἐνδεΐας, πάσης ἀντιτυπίας ὑπέρτερον γεγονός, οὔτε τροφᾶς οὔτε ψηλαφῆσις προσέτετο. Διὸ καὶ μὴ κατὰ σάρκα νῦν ἵνα τὸν Κύριον λέγομεν, ὡς τὰ τῆς σαρκὸς ἀπαρτιμένον, τροφῆς ἔφυσιν, ὕπνον, κόπον καὶ τὰ τοιαῦτα πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ἀντίτυπον. Τὸ σῶμα γὰρ αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπεκδόσεως τῆς φθορᾶς ἀνενηδὲς ἀπετέλεσθη καὶ ἀκαθῆς, καὶ ἀναψῆς, καὶ ἀθάνατον, οὐ μὴν καὶ ἀκτιστον, οὐτ' αὖ ἀπερίγραπτον, ταῦτα γὰρ μόνως θεότητος· καὶ ἵν' εἴπω συνελθὼν, ὅσον μὲν ἦν δεκτικὸν θεῖον ἀρχιμάτων τὸ ἀνθρώπινον τοῦ

³ Luc. xxvi, 39. ⁴ Joan. x, 18.

Χριστοῦ, μετέσχον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου διὰ τὴν ἑνωσιν, ἧ' ἦν καὶ σεπτὸν ἔστι, καὶ προκωνιζόν ὄσον ἧ' οὐκ ἦν δεκτικὸν οὐ μετέσχον, ἵνα κληθεῖσθαι τὸ τε διάφορον τῶν φύσεων τοῦ Χριστοῦ, τὸ τε μοναδικὸν τοῦ προσώπου γινώσκωμεν.

Προσθεύομεν τοίνυν ἐπὶ Χριστοῦ μίαν ὑπόστασιν σύνθετον, ἐκ δύο συντεθειμένων φύσεων, θεότητος δηλονότι καὶ ἀνθρωπότητος, ἀλλήλαις ἠνωμέναι κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν τοιαύτην ἑνωσιν καθ' ὑπόστασιν λέγομεν, ὅτι μίαν ὑπόστασιν ἐκ τῶν τριῶν τῆς θεότητος ὑποστάσεων, ἧτις ἐστὶν ἡ τοῦ Υἱοῦ, τὰς δύο φύσεις ἀλλήλαις ἠνωσεν ἀσυγχύτως ἐν ἑαυτῇ τε καὶ καθ' αὐτήν. Οὐ γὰρ ἐπέστη καθ' αὐτὸ, καὶ ἀκαριαίως τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνθρώπινον ἰὼς ἢν ὑπόστασιν τοῦτο λέγοιτο. Καὶ γὰρ οὐκ ἐχρήν τί γὰρ ἦν τὸ κέρδος ἡμῖν τὸ θεωθῆναι μίαν ὑπόστασιν; ἀλλὰ τὴν φύσιν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν ἑαυτῷ προσιλάβετο πᾶσαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἵνα θεώσῃ πάντας ἡμᾶς. Ὅθεν μᾶς ὑποστάτως κηρύττομεν τὸν Χριστὸν, καὶ δύο φύσεων ἠνωμένων ἀλλήλαις ἀσυγχύτως ἑνωσιν ἄκραν, ἀδιαιρέτων μενουσῶν ἀϊδίως, ἐκ τε ἀλλήλων καὶ τῆς ὑποστάσεως καθ' ἣν ἠνοῦνται. Τῶν δὲ φύσεων ἔχουσῶν τὸ ἀσύγχυτον καὶ τὰ προσήντα ταύταις ἀσύγχυτα, τὰς θελήσεις καὶ τὰς ἐνεργείας φημί. Μίαι γοῦν ἡ θεϊκὴ θελήσις θεϊκὴ, καὶ ἡ ἀνθρωπικὴ πάλιν ἀνθρωπικὴ, πλήν τεθεωμένη, διὰ τὴν ἑνωσιν. Τοῦτο καὶ ταῖς ἐνεργείαις γινώσκεται. Δύο τοίνυν θελήσεις ἐν τῷ Χριστῷ. Θέλων ἧ' καὶ κατ' ἄμφω τὰς θελήσεις, κατ' ἄμφω τε τὰς ἐνεργείας ἐνεργῶν, εἰς ὁ αὐτὸς ὁ Θεάνθρωπος, μὴ διαιρούμενος εἰς θεὸν ἰδικῶς, καὶ εἰς ἀνθρώπον ἰδικῶς, ἀλλ' εἰς ἀμείριστως ὑπάρχον θεὸς καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτὸς, ταυτὴν δ' εἰπεῖν θεὸς καὶ ἀνθρ' ὅθεν θεανδρικὴν ἐνεργείαν ὁ εἰπὼν οὐ σύγχυσιν ταῖς φυσικαῖς ἐνεργείαις εἰσήγαγεν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἄκρον αὐτῶν παρίστασιν ἑνωσιν καὶ τὸ θεωῶσθαι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεργείαν. Ὅσπερ γὰρ ἐν Χριστῷ διὰ τῆς ἐνώσεως ἡ ἀνθρωπίνη θεώετο φύσις, οὕτω δὲ καὶ ἡ θελήσις συντεθείετο καὶ ἡ ἐνεργεία. Διὸ καὶ τερατουργούντος αὐτοῦ τοῖς θεϊκοῖς ἐνεργήμασι τὰ ἀνθρωπικὰ συνεζεύγνυτο, καὶ τῶν ἀνθρωπικῶν ἐνεργημάτων, λόγου δηλονότι καὶ ἀφῆς καὶ τῶν τοιοῦτων, αἱ θεσημεῖαι προέβαινον καθάπερ σιδήρου τμητικοῦ πυροθέντος καὶ τέμνοντος καὶ καίοντος ἐν ταυτῷ, καὶ ἡ τομὴ μετὰ τῆς καύσεως γίνεται, καὶ ἡ καῦσις ἀχώριστος ἐστὶ τῆς τομῆς καὶ ἡ τῶν δύο ἐνεργειῶν συνδρομὴ τὸ ἐνιαῖον εἰσφέρει ταύταις οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ καθ' ἑνωσιν. Ὁ τοίνυν θεανδρικὴν φύσιν ἐνεργείαν διὰ μὲν τῆς ἐνικῆς προφορᾶς τὸ τὰς δύο ἐνεργείας εἶναι τῇ συνελεύσει καὶ μὴ διακεκρίσθαι ταύτας πρῆγματικῶς ἀπ' ἀλλήλων θεολόγηκεν. Ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν θεανδρικὴν, θεῖαν δηλονότι καὶ ἀνδρικὴν, τὸ τῶν ἐνεργειῶν τῇ φύσει διάφορον καὶ μετὰ τὴν ἑνωσιν ἔδειξεν. Ἄλλως δὲ οὐδὲ οὐδὲ ὁηλοῦντος τοῦ τῆς ἐνεργείας ὀνόματος, ἐνεργεία γὰρ φυσικὴ ἐστὶν ἡ τῆς ἐνοικουούσης τῇ φύσει δυνάμεως πρόβησις εἰς ἔργου τινὸς ἐκπλήρωσιν, ἧτις ἐν τῷ ἐνεργεῖν ἔχει τὸ εἶναι, καθὼς ἡ δυνάμις ἐν τῷ πεφυκέναι καὶ

A randa est; quantum autem non erat capax, non participavit, ut exinde quoque differentiam naturarum unitatemque personæ cognoscamus.

Veneramur igitur in Christo unam hypostasim compositam, duobus compositam naturis, divinitate scilicet et humanitate sibi invicem unitis secundum ipsam Verbi hypostasim; ideo enim hanc unionem dicimus secundum hypostasim, quia una hypostasis, inter tres divinitatis hypostases, quæ est hypostasis Filii, duas naturas inter se invicem univit inconfuse in seipsa, et secundum ipsam; non enim substulit secundum se, vel unum momentum, humanitas Christi, ita ut illa hypostasis diceretur, et revera non oportebat. Quid enim lucrari nobis si delicata fuisset una hypostasis? Sed Deus Verbum in seipso assumpsit totam naturam humanitatis ut nos omnes deificaret, unde unius hypostaseos esse Christum prædicamus, et duarum naturarum inter se summa unione unitarum inconfuse, in æternumque manentium indivisarum ab invicem atque hypostasi secundum quam ununtur. Naturis vero habentibus esse inconfusas, et inconfusa sunt quæ eis convenient: voluntates dico et operationes: manet igitur divina voluntas divina, et rursus humana humana, excepto quod et per unionem deificata sit, quod et operationibus cognoscitur. Duo sunt igitur in Christo voluntates. Volens autem secundum duas voluntates, operans secundum duas operationes. Unus idem est Deus homo, non divisus in Deo proprie et homine proprie, sed unus modo indivisibili Deus et homo idem est, aliis verbis, Deus et vir. Unde divino virilem operationem dicens, non confusionem in naturales operationes induxit, sed earum in summa unionem proposuit, et deificationem operationis humanæ. Quemadmodum enim in Christo, per unionem deificata est humana natura, ita sane et voluntas una deificata fuit, et operatio; ideoque et miracula edens Christus, divinis operationibus humanas conjungebat et ex humanis operationibus Verbi evidenter, tactoque et aliis hujusmodi, Dei manifestationes prodibant; quomodo ferrum acutum ardensque, et secat et urit idem, et fit cum ustione sectio et ustio inseparabilis est a sectione, et duarum operationum concursus unitatem hic inducit, non secundum naturam, sed secundum unionem. Qui igitur dixit divino virilem operationem, unica enuntiatione ostendit duas operationes unum quid esse concursu, nec in re illas ab invicem discriminari, sed quia dixit divino virilem, divinam scilicet et virilem, operationum naturalem differentiam vel post unionem ostendit. Aliter vero duo quedam indicante operationis homine, operatio enim naturalis, est nature inhærentis potentie processio ad alicujus operis impletionem, quæ in operandum habet esse, sicut potentia habet esse in eo quod sit a natura et possit, dicitur rursus

operatio operis impletio, ipsum operatum, operis perfectio, actio ipsa, hoc igitur posterius significatum operatione, aptandum est operationi divino virili; Deus homo enim cum est Christus, et omnis ejus operatio divino-humana est, et divino-virilis. Sic autem loqui non infert confusionem operationibus naturalibus, sed unum et eundem esse demonstrat qui divino et humane operatur: nec divina secundum Deum, nam est homo; nec humana secundum hominem, nam est Deus. Similiter qui dixit unam naturam Dei Verbi adjiciens incarnatam, hanc abstulit suspicionem; alia enim est Verbi natura, scilicet divina, aliaque rursus natura carnis, scilicet humana; et synecdochice, alia voluntas naturæ divinæ, et alia humanæ. Voluntatem dicimus actum volendi, ipsam potestatem volentem, quæ est voluntas naturalis. Voluntatem igitur humanæ naturæ Dominus postquam assumpsisset deificassetque ipsam servavit quæ eral secundum naturam humanam. Et illud cum evidenter proponere vellet, domum ingressus in regionibus Tyri et Sidonia, a nomine cognosci voluit nec potuit latere; ex dispositione latere volens, nequivit, docens nos ex ipsis operibus, voluntatem his quæ sunt humanæ naturæ debilem, ab omnipotente non recusatam, sed essentialiter ipsam ei dispositam, dum nostram totam naturam cum omnibus quæ sunt secundum naturam accepit.

Dicitur quidem igitur voluntas actio volendi quæ est voluntas naturalis, ut monstratum est; dicitur autem voluntas etiam ipsam volitum quod in hominibus est subjiciens non ididem omni naturæ conveniens. Alii enim hominum solum vivere placet, alii quidem libere loqui, alii terram exercere, alii navigare, et rursus alii aliud est in mente. Plerumque autem eidem et uni diversum, et aliud aliudque est volitum. Vocatur autem hæc voluntas subjiciens (moralis, ex more, juxta morem, sententiam). Cum igitur duarum esse naturarum Dominum constituentur, creditur et duas habere voluntates naturales, divinam et humanam, scilicet duas potentias volentes ab invicem distinctas ratione naturæ. Cum igitur cum unius esse hypostasos cognoscitur, non tantum est dicere de eo diversas voluntates morales. Volitum enim unum est quia et volens unus, voluntate ejus humana ad proprium volitum inclinata, quando hoc ejus volitum, et in quantum erat volitum, voluntati divinæ erat. Dupliciter autem dicitur (mos) sententia; dicitur enim et merus motus ad volitum ut sapienter existens et cum cognitione in creaturis rationalibus; dicitur etiam sententia, et ex deliberatione prævia judicioque dispositio ad aliquid. Non tantum est sive sententiam sive voluntatem moralem dicere de Christo, secundum posterius sententiæ sensum; quia cum his inducitur ignorantia; etsi enim ignorantem naturam sumpserit

δύνασθαι, λέγεται πάλιν ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ ἔργου ἐκπλήρωσις, αὐτὸ τὸ ἐνεργητὸν, ὁ τοῦ πράγματος ἀποτελεσματὸς, ἡ πρᾶξις αὐτῆ. Τοῦτο δὲ τὸ δεύτερον σημαίνοντον τῆς ἐνεργείας πρὸς ἀρμωστέον τῆ θεανδρικῆ. Θεανθρώπου γὰρ ὑπάρχοντος τοῦ Χριστοῦ καὶ πᾶσα πρᾶξις αὐτοῦ θεανθρωπινὴ καὶ θεανδρικῆ. Τὸ δ' οὕτω λέγειν οὐ φέρει σύγχυσιν ταῖς ἐνεργείαις ταῖς φυσικαῖς, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι διασπαρῆ τὸν ἐνεργουῦντα καὶ θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπικῶς, οὔτε τὰ θεῖα κατὰ θεὸν, ἀνθρώπος γάρ, οὔτε κατ' ἀνθρώπον τὰ ἀνθρώπινα, θεὸς γάρ. Ὡσαύτως καὶ ἡ μίαν φύσιν εἰρηκῶς τοῦ θεοῦ λόγου σαρκομένην προσθεῖς τὴν τοιαύτην ἀνεῖλεν ὑπόνοιαν. Ἐτέρα γὰρ ἡ λόγου φύσις, ἤγουν ἡ θεῖα, καὶ ἕτερα πάλιν ἡ τῆς σαρκὸς ἦτοι ἡ ἀνθρωπικῆ, συνεχδοχικῶς ἕτερον θέλημα τῆς θεῖας φύσεως, καὶ ἕτερον τῆς ἀνθρωπικῆς. θέλημα δὲ τὴν θέλησιν λέγομεν, αὐτὴν τὴν δύναμιν τὴν θελητικὴν, ἥτις ἐστὶ θέλημα φυσικόν. Τὸ τοίνυν τῆς ἀνθρωπίνης θέλημα φύσεως ὁ Κύριος προσλαβόμενος, καὶ θεώσας αὐτὸ διετήρησεν ὑπὲρ ἧν κατὰ φύσιν ἀνθρώπινον. Καὶ τοῦτο πρᾶσθηνα βουλόμενος ἐναργῶς, εἰσελθὼν εἰς οἶκον ἐν τοῖς μέρεσι Τύρου καὶ Σιδῶνος, οὐδένα ἠθέλησε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνάθη λαλεῖν οἰκονομικῶς γὰρ θελήσας λαθεῖν οὐ βεβύνητο, διδάσκων ἡμᾶς διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι τὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θέλημα τὸ ἀσθενὲς ὁ πανθενῆς οὐκ ἀπέδοκίμασεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἰφκειώσατο καὶ αὐτὸ, τὴν ἡμετέραν ἄλτην φύσιν μετὰ πάντων τῶν κατὰ φύσιν ἀναλαβὼν.

λέγεται μὲν ἐν θέλημα προηγουμένως ἡ θέλησις, ἥτις ἐστὶ θέλημα φυσικόν, ὡς δεδήλωται. λέγεται γὰρ θέλημα καὶ αὐτὸ θελητὸν, ὅπερ ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν ὑποτακτικόν οὐ τὸ αὐτὸ πάση τῇ φύσει προσόν. Τῶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων τὸ ἰδιάζειν τυχόν τεθέληται, τῶ δὲ τὸ παρῆρσιάζεσθαι· καὶ τῶ μὲν τὸ γεηπονεῖν, τῶ δὲ τὸ ναυτίλλεσθαι· καὶ ἄλλω πάλιν ἄλλο τι κατὰ γνώμην ἐστὶ. Πολλάκις δὲ τῶ αὐτῶ καὶ ἐνὶ διαφόρον, καὶ ἄλλοτε ἄλλο τὸ θελητὸν. Καλεῖται δὲ τὸ τοιοῦτον ὑποτακτικὸν θέλημα γνωμικόν. Τοιγαροῦν ὁ Κύριος ἐπεὶ δύο φύσεων ὁμολόγηται, δύο κακτήσθαι καὶ θελήματα πιστεύεται φυσικὰ, θεῖον τε καὶ ἀνθρώπινον· ἤγουν δυνάμεις δύο θελητικᾶς ἀλλήλων διαφερούσας τῶ λόγῳ τῆς φύσεως. Ἐπεὶ δὲ μίας ὑποστάσεως ἔγνωσται, σφαλερὸν εἶπειν ἐπ' αὐτοῦ διάφορα θελήματα γνωμικὰ. Τὸ γὰρ θελητὸν ἐν, ὅτι καὶ ὁ θελὼν εἰς, τῆς ἀνθρωπικῆς αὐτοῦ θελήσεως πρὸς τὸ οὐκ εἶναι θελητὸν κινουμένης, ὅτε τοῦτο τῇ θεῖκῃ θελήσει αὐτοῦ θελητὸν ἦν, καὶ ἐφ' ἧσον ἦν θελητὸν. Διχῶς δὲ τῆς γνώμης λεγομένης, λέγεται γὰρ γνώμη καὶ ἡ ἀπλῶς ῥυπὴ πρὸς τὸ θελητὸν, ὡς ἐλλόγιως γινομένη καὶ μετὰ γνώσεως ἐν τοῖς λογικοῖς, λέγεται γνώμη καὶ ἡ ἐκ προβουλεύσεως καὶ κρίσεως περὶ τι διαθέσις. Οὐκ ἀσφαλὲς ἡ γνώμην ἢ θέλημα γνωμικὸν εἶπειν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ τῆς γνώμης δεύτερον σημαίνοντον, διὰ τὸ συναισάγεσθαι τούτοις τὴν ἄγνοιαν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀγνοῦσαν ὁ Κύριος φύσιν ἀνέλαβεν, ἀλλὰ τῶν θεῶν εὐχρημάτων ταύτη μετέδωκε. Καὶ ἦν τοῦ Κυρίου

ψυχὴ πάσαν ἔχουσα σοφίαν, θεῖαν ἅμα δὲ καὶ ἀνθρωπικὴν, πᾶσαν γινώσκουσα, τῶν γεγονότων, τῶν ὄντων, τῶν ἐσομένων, οὐ φύσει, οὐ χάριτι, διὰ δὲ τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν μόνον σοφόν, καὶ πάντα καὶ πρὸ τῆς αὐτῶν γενέσεως εἰδὼτα προαιωνίως καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ποίας οὖν ἔχρηξεν αὕτη βουλῆς; τίνας τῶν μετὰ τὴν βουλὴν ἢ πάντα γινώσκουσα, καθὼς ἔφαμεν;

quæ sunt post deliberationem egeret ea quæ omnia

Εἰ δὲ ποτὲ πεινῶντα τὸν Κύριον εἰσεῖν γέγραπται πρὸς συκὴν καρπὸν οὐκ ἔχουσαν, εἰ ἄρα εὗρήσεται ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ εὗρεν, εἰ μὴ φύλλα, καθ' ὑπόνοιαν ὁ ποιητὴς τοῦ λόγου σχηματοποιήσας, καθὼς ἂν ὑπενόησεν ἴσως ὁ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν συκὴν κατιδὼν ἔλευσιν, μὴ μόντοι τὸν τῆς οἰκονομίας λόγον εἰδώς. Τίτι γὰρ ἂν καὶ τῶν τυχόντων ἠγνοήθη τὸ πρόδηλον; ἔπειτα καὶ καιρὸς συκῶν οὐκ ἔν, ἀλλ' ὡς ἂν ὁ τὸ πᾶν ἰσχύων ἐνδείχεται κατὰ καιρὸν ὅτι μὴ μόνον εὐεργετικὴν ἔχον δύναμιν, ἀλλὰ καὶ τιμωρητικὴν, καὶ ὡς εἴπερ ἰσχυροὶ λόγοι μόνον τοὺς σταυρώσαντας ἀποξηρανεῖ, τὴν πείναν καὶ τὴν πρὸς τὴν συκὴν ἔλευσιν προσηγορεύμενα τίθησι τῆς τοιαύτης ἐνδείξεως ὁ σοφὸς καὶ φιλόανθρωπος· διὰ τοι τοῦτο καὶ παρὰ τὸ εἰωθὸς ἢ πείνα προῖκας οὕσης, καθὼς τελέλητο. Τοιγαροῦν ἢ πρὸς τὴν συκὴν ἀφίξις, ὡσαύτως καὶ ἢ περὶ τοῦ Λαζάρου πεῦσις, ὅπου τέθειτο θανάτων ἐκεῖνος, καὶ εἴ τι παραπλήσιον, οὐκ ἀγνοίας, ἀλλ' οἰκονομίας καὶ προσφύρου συγκαταβάσεως. Κατὰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον τῆς γνώμης καὶ τῆς προαιρέσεως σημαινόμενον οὔτε γνώμην, οὔτε προαίρεσιν εἴπομεν ἂν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ· κατὰ δὲ τὸ πρῶτον καὶ κατὰ γνώμην Θεοῦ τὸδε τι διαπραχθεὶ φαμεν· τουτέστι θελητὸν τῇ Θεῷ καὶ ἀποδεκτὸν τὸ πραχθῆναι. ὡς εἰ λέγομεν τὸν Δαυὶδ βεβασιλευκέναι κατὰ γνώμην Θεοῦ, καὶ προαιρετικῶς μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, προαιρετικὸν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴρηται. Δέον οὖν ἐρευνηθῆαι τὴν λέξιν ἐν ἅπασιν, εἰ πλείον δηλοῖ τοῦ ἑνὸς, καὶ μετ' εὐκρινείας τοὺς λόγους προβαίνειν πρὸς τὰ δηλούμενα. Πολλὴ γὰρ ἢ ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ἀπάτη, καὶ πρῶτος αὕτη τρόπος ἐν τοῖς σοφίσματιν. Οὕτω τοι καὶ τὸ Θεὸς ὄνομα, καὶ τὸ ἀνθρώπος ποτὲ μὲν φύσιν σημαίνει, ποτὲ δ' ὑπόστασιν. Ἡ δὲ Θεότης ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνθρωπότης φύσιν ἀεὶ μόνην, ἀλλ' οὐποτε καὶ ὑπόστασιν. Τὸ δὲ Χριστὸς ἐηλοῖ σύνθετον ἐκ θεότητος τε καὶ ἀνθρωπότητος. Καὶ τὸ χρίσμα μὲν ἡ θεότης, ἡ ἀνθρωπότης δὲ τὸ χρισθῆν. Χρίσιν δὲ νοητέον τὴν ὅλου τοῦ χρίσματος εἰς ὅλον τὸ χρισθῆν περιχώρησιν. Οὕτω γὰρ ἂν εἴη τὸ τὴν χρίσιν δεδεγμένον ταῖς ἀληθείαις ὅλον Χριστόν. Τὸ γὰρ ἐπιπολαίως χρισθῆν ἐκ μέρους Χριστόν, ἀλλ' οὐχ ὅλον, ἔθεν οὐδὲ κυρίως Χριστόν. Διὸ βασιλεῖς τε καὶ ἀρχιερεῖς τῷ ἐλάτῳ χρισόμενοι, καὶ τὴν ἐπιπόλαιον δεχόμενοι χρίσιν, οὐ κυρίως Χριστοὶ. Εἰ δὲ ἡ χάρις εἰς βάθος διὰ τοῦ χρίσματος, οὐ κυρίως Χριστοὶ, χάριτι γὰρ καὶ ἐπίκληροι. Μόνος τοίνυν ὁ Κύριος κυρίως Χριστός, ὡς ὅλος διόλου, καὶ οὐ χάριτι. Τῇ δὲ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσει καὶ ἀδίδως Χριστός. Τὸ δὲ Θεὸς ὄνομα σημαίνει μὲν καὶ τὸ

A Dominus hanc saltem participem reddidit divinæ gloriæ (divinorum honorum), et erat Domini anima omnem habens sapientiam, divinam simul et humanam; omnem scientiam præteritorum, præsentium et futurorum non natura, non gratia, sed unione secundum hypostasim, cum ipso solo sapiente et omnia vel antequam fiant cognoscente. Qua igitur deliberatione hæc egeret, vel quo eorum cognoscat, ut diximus?

Si quando quidem scriptum est: Dominum esurientem venisse ad ficum non habentem fructum, si forte aliquid inveniret in ea nec invenit nisi folia, secundum conjecturam is est sermonis molus ut forsitan conjecisset qui eum vidisset ad ficum venientem nec tamen dispositionis rationem scivisset, a quo enim et accidentium ignorata fuisset evidentia, cum tempus ficorum non adesset; sed ut omnipotens ille ostenderet secundum tempus, quod non solum habeat potentiam quæ beneficiat, sed etiam quæ castiget, et quod, si velit verbo solo cruciungentes siccabit; famem et accessum ad ficum exempla ponit talis demonstrationis sapiens et hominum amator; ideo sane et contra morem fuit iames mane sicut placuerat. Idcirco sane ad ficum accessus, sicut et de Lazaro interrogatio: ubi positus fuisset mortuus ille? et si quid simile, non ignorantie sunt sed dispositionis et condescensionis aplice. Secundum igitur posteriorem sententiam et prælationis sensum, neque sententiam neque prælationem diceremus de Christo; secundum vero priorem, (et) secundum sententiam Dei aliquid factum fuisse dicimus, hoc est, voluit, factum gratumque habuit Deus, ut si dicamus, Davidem regnasse secundum sententiam Dei. Et quidem Verbum Dei (sui juris et sui juris Spiritus sanctus dicuntur) prælationis capax et capax prælationis Spiritus sanctus dicitur. Oportet igitur scrutari enuntiationem in omnibus, si plura uno significet, et cum discretionem verba procedere ad ea quæ significantur. Nullus enim ex homonymia error, et præcipuus ea mos est in sophismatibus. Sic sane et nomen « Deus » et nomen « homo: » modo enim naturam significat, modoque hypostasim. Divinitas quoque sicut et humanitas naturam semper solam, sed nunquam et hypostasim; Christus autem præbet compositum ex Divinitate et humanitate. Unguentum quidem Divinitas, unctum humanitas, unctionem vero intelligere est (transitionem, transfusionem) circumincessionem totius unguenti in lota uncto; sic enim qui unctionem accepisset, vere foret totus Christus (unctus), nam summam tantum unctus ex parte Christus est, non vere totus unde nec regie Christus. Ideo reges et sacerdotum principes oleo uncti, et summam unctionem accipientes, non regie Christi sunt, et si gratia in profundo per unctionem, non regie Christi sunt, nam vel cum gratia caduci. Solus igitur Dominus regie Christus est utpote totus omnino; non vero gratia, sed unione secundum

hypostasim perpetuo Christus. Nomen quidem Deus θεός indicat quidem quod agendi, quod creandi capax est; fecisse enim est posuisse γενῆαι: et qui fecit est qui posuit. Θεός evidentissimum quoque est quod proponat operationem (spectantem) θεατικῆς (qua spectatur) spectando idoneam. Nam ipsorum quæ nondum facta sunt quasi sub oculis jacentium spectator est Deus, et inspector omnium universim. Omniumque nominum aptissimum et qui principio carens, immensus est, et quæ non erant ipse est, et quia (τοῦ εἶναι) existentia fons ipse solus.

Qui in sanctis est Nicephorus Blemmides a rege Joanne Duca de processione sanctissimi Spiritus interrogatus: Utrum recte sentiunt Latini necne, sic respondit: eos etsi lingua duas causas inducere vel duo principia recusent, dum rursus ex Filio Spiritum procedere dicunt, in eo præcipue mente falli, et quod verbis refugiant in idipsum operibus converti, eadem enim agunt ac si quis « hominem » dicens intendat (includat) ipsum et animal esse non dicere; et quomodo, quaque ratione eos conversos inveniamus in id quod refugiant ex eo patere: si gigni Filium, et procedere Spiritum inveniuntur propria differentia hypostaticæ utriusque, quatenus gignitur Filius causam habet, quoad id, Patrem; quatenus procedit Spiritus de Filio quoque causam habet, quoad id, Filium quomodo. Si Pater gignens Filium causa ejus est, emittens Spiritum causa ejus est; sed et Filius emittit Spiritum. Spiritus igitur causa est et Filius. Si, secundum veritatem, et traditionem pietatis, et Patrum doctrinam, (τό) procedere et processio de Spiritu sancto dicta, ea inveniantur quæ significant quomodo sit a Patre, et hypostaticæ differentia erga Filium discretivæ propriam admittitur, non tamen quod indicet cum eo conjunctionem, sive connaturam, seu consubstantialitatem. Hujus autem causa Pater est, sed id habet ille juxta ipsos, et ex Filio quid nihil aliud dat (igitur) illud, et positum de Filio, sed quam potius ut ex Patre. Sic sane etiam de Filio Spiritum sanctum procedere proponitur. Duo igitur cause Spiritus, scilicet ejus quæ et obtingit hypostaticæ proprietatis, id est, processionis, omni modo conducuntur. Qui dicit igitur Filium a Patre gigni, non autem hunc ejus causam esse contendit, omnino mentitur. Si enim gignitur, causam habet etiam id unde gignitur. Et qui dicit Spiritum procedere de Patre, nec ejus causam et hunc esse, mentitur, nam per processionem indicet et hunc ejus causam esse, cum ex hoc procedit. Qui dicit Spiritum procedere et de Filio, non autem et causam ejus hanc esse dicit, mentitur. Concludentes igitur declaramus ita quod naturaliter, in his quæ dicunt, blasphemant et propter blasphemiam reprobatorum judicabuntur. Etsi enim additio concederetur, quod naturaliter est malum adest, et etsi admitteretur non esse ma-

ποιητικόν, καὶ τὸ δημιουργικόν, θεῖναι γὰρ τὸ ποιῆσαι, καὶ θεός ὁ ποιήσας, ἀριεθλοῦτερον δὲ τῆς θεατικῆς ἐνεργείας ἐστὶ παραστατικόν. Καὶ αὐτῶν γὰρ τῶν μήπω γενομένων ὡς ὑπὸ ὄψιν κειμένων θεατικῆς ἐστὶν ὁ θεός, ἔφορός τε τῶν ἄλλων ἀποξάπλωσ. Πάντων δὲ τῶν ὀνομάτων οὐκ αἰετὲρον τῶ ἀνάρχῳ καὶ ἀπείρῳ καὶ παραγωγῆ τῶν ποτὲ μὴ ὄντων τὸ ὄν· ὅτι τὸ αἰεὶ ἐστὶ μόνος αὐτός, καὶ ὅτι πηγὴ τοῦ εἶναι μόνος αὐτός.

educit, est: (ens) « qui est » et quia semper solus

Ὁ ἐν ἁγίοις Νικηφόρος ὁ Βλεμμίδης παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Δούκα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἐρωτηθεὶς, εἰ καλῶς φρονούσι Λατίνοι ἢ οὐ, ἀπεκρίθη ὅτιως ὡς εἰ καὶ τῇ γλώσσῃ τὸ δύο εἰσάγειν αἴτια, ἢ δύο ἀρχὰς ἀπορεύουσιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκπορεύεσθαι εἰς τοῦτο μᾶλλον τῶ νοῦ ἐκπίπτουσι (1). Καὶ ὁ διὰ λόγων ἀποδιδράσκουσιν εἰς τοῦτ' αὐτὸ διὰ τῶν ἔργων περιτρέπονται. Ταυτὸν γὰρ ποιούσιν, ὡς εἴ τις ἄνθρωπον λέγων, ἐνίσταται καὶ ζῶον μὴ λέγειν εἶναι αὐτόν. Καὶ ὅπως καὶ τίνι λόγῳ περιτρεπομένους αὐτοὺς εὐρίσκωμεν εἰς ὅπερ ἀπαγορεύουσι, ὁδὸν ἐντεῦθεν εἰ τὸ γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τῆς ὑποστατικῆς διαφορᾶς ἐκατέρων τογγάνουσι ἴδια, καθὼ γεννᾶται ὁ Υἱὸς κατὰ τοῦτο αἴτιον ἔχει τὸν Πατέρα· καθὼ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, κατὰ τοῦτο αἴτιον ἔχει καὶ τὸν Υἱόν. Εἰ ὁ Πατὴρ γεννῶν τὸν Υἱὸν αἴτιος αὐτοῦ ἐστίν, ἐκπορεύσει δὲ τὸ Πνεῦμα αἴτιος αὐτοῦ ἐστίν, ἐκπορεύσει δὲ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός, αἴτιος καὶ ὁ Υἱός ἔργῳ τοῦ Πνεύματος. Εἰ κατὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας παράδοσιν καὶ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν τὸ ἐκπορεύεσθαι καὶ ἡ ἐκπόρευσις ἐπὶ τοῦ ἁγίου λεγόμενα Πνεύματος τοῦ πῶς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι τογγάνουσι θεολογικῶς, καὶ τῆς ὑποστατικῆς διαφορᾶς τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν γνωριστικῆς ἴδιον ὁμολογῆται, οὐ μόνον τῆς πρὸς αὐτὸν συναφείας, εἴτῳ συμφύσεως ἢ ὁμοουσιότητος δεικτικόν. Τοῦτου δ' αἴτιος ὁ Πατὴρ. Ἐχει δὲ τοῦτο κατ' αὐτοὺς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι μηδὲν ἄλλο δίδωσιν ὄν τὸ καὶ τιθέμενον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οὕτω δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι παριστᾶν. Δύο ἄρα τὰ αἴτια τοῦ Πνεύματος, εἴτῳ τῆς ἀποκληρωθείσης αὐτῷ ὑποστατικῆς ιδιότητος, τῆς ἐκπορεύσεως δηλαδὴ κατὰ πάντα τρόπον συνάγεται. Ὁ λέγων γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, μὴ καὶ αἴτιον δὲ ἀπισχυριζόμενος τοῦτον αὐτοῦ, ψεύδεται πάντως. Εἰ γὰρ γεννᾶται, καὶ αἴτιον ἔχει τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννᾶται. Καὶ ὁ λέγων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, μὴ καὶ αἴτιον δὲ αὐτοῦ τοῦτο λέγων, ψεύδεται. Συνεισάγει γὰρ διὰ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ τὸ αἴτιον αὐτοῦ εἶναι· ἐπειπερ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται. Ὁ λέγων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μὴ καὶ αἴτιον δὲ αὐτοῦ τοῦτον λέγων, ψεύδεται.

(1) Hæc qui poterit conciliet cum iis quæ extant supra col. 531.

Συμπεριλαμβάνοντες δὲ ἀποφαινόμεθα οὕτως· ὅτι φυσικῶς εἰς ἃ λέγουσι βλασφημοῦσι καὶ διὰ τὴν βλασφημίαν τῶν ἀποβλήτων· κριθήσονται. Ὅταν γὰρ ἡ προσθήκη συγχωρηθῆ, τὸ καὶ φυσικῶς κακὸν εἶνα προσίσταται· καὶ ὅταν δοθῆ τὸ μὴ κακὸν εἶναι, τὸ τῆς προσθήκης ἐπισφαλές· οὐ συγχωρεῖ τὰ κατὰ διαδοχὴν· καὶ οὕτως ἀμφοτέρωθεν ἀλληλουχεῖται τὰ τῆς κακότητος, καὶ κατὰ τοὺς ἐπιμειβλημένους τῶν κρίτων ἀλλήλοις συνδέδονται.

lum. Additionis periculum non admittit quæ secundum traditionem sunt, et sic utrobique connecluntur quæ sunt malitiæ et sicut incerti circuli alia aliis colliguntur.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΜΟΝΑΣΤΟΥ ΚΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΗΜΑΘΙΑ ΗΣΤΥΧΑΣΤΗΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΩΤΕΡΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΠΟΛΛΟΥΣ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

MONACHI ET PRÆSBYTERI QUOD IN EMATHIS EST MONASTERII

EPISTOLA UNIVERSALIOR ET AD MULTOS

De Marchesina, imp. Joannis Ducæ pellicæ, quam templo ejecerat Blemmida.

(Ex Leonis Allatii libro *De consensu* p. 717.)

Ὅτε ἡ ἀρχόντισσα ἡ Μαρκεσίνα, ἡ ἐξόχως ἐρω-
μένη τῷ βασιλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πάντων ὑπερτε-
ροῦσα, καὶ αὐτῆς τῆς Αὐγούστης πρωτεύουσα
τυραννικῶς, εἰσέβρησεν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς σεβασμιᾷ
μονῇ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ἐν
ἐκείνῃ τῇ μονῇ τῷ τότε διαγιγναισκόντων ἡμῶν· εἰσῆλθε
δὲ καὶ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, τελευτημένης τῆς
λειτουργίας, καὶ ἀπεκλείσθη παρ' ἡμῶν τῆς ἱερᾶς
ἀκροάσεως, καὶ ἀπεδιώχθη μετ' αἰσχύνης, ὑδρυ-
μένη, τὸ γεγονός ἐπὶ αὐτῇ· πάλιν ἡμεῖς ἐν πνεύματι
τολμητίας, καὶ πάλιν ἡμῶν ἀπειλαὶ καὶ περιστάσεις
καὶ κίνδυνοι. Ἐτι τὴν κοσμικὴν ἔσμεν σοφίαν
ἀπαίδευτοι, καὶ στυγητοὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀποτρό-
πιοι. Πάλιν ἀντιφερόμεθα ταῖς ἀρχαῖς, καὶ εἰκότως
ἀπελεγχόμεθα δύσχηστοι. Μικρὸν τῆς τῶν θεινῶν
ἐπιφορᾶς ἀνεψύξαμεν, καὶ ὁ Σατὰν ἠγάγειν ἕως ἡμᾶς
τὴν ἀσελίην τε, καὶ φαρμακὸν, τῆς οἰκουμένης τὸ
πρόσκομμα, τὸ παρκόσιμον σκάνδαλον, μετὰ τοῦ
αὐχένος καὶ τῆς ὀφρύος καὶ τοῦ φρυάγματος τάχα
μὲν καταπλήξων καὶ καταπαλαίσειν ἡμᾶς, ἤδη ταῖς
τῶν ἀλγεινῶν ἐκδειματωθέντας καὶ προκατασι-
σθέντας ἐπαγωγαῖς. Τοῦτο γὰρ φήθη, πτωχῶς τὴν
διάνοιαν, καὶ τὸν τῆς ψυχῆς τόνον παρεϊμένους
εἰδῶς, ἕντως δὲ τῷ μόνῳ σοφῷ τε καὶ ἰσχυρῷ
κατασοφισθησόμενός τε καὶ ἐκνευρισθησόμενος.

Principem Marcesinam, effictim ab imperatore
adamatam, ideoque reliquos alios superantem, et
ipsi Augustæ prælatam, tyrannice in venerandum
Sancti Gregorii Thaumalurgi monasterium, ubi eo
tempore nos degebamus, irrepsisse; introisse
etiam in Dei templum, cum sacrificium missæ
fieret, et exclusam fuisse per nos a sacra audi-
tione, atque cum dedecore fugatam, dum interim
illa de hoc facinore lamentaretur, et dolenter fer-
ret; iterum nos spiritu audaces, confidenter lo-
quimur, et agimus; rursumque minæ, angustiae,
et pericula. Adhuc nos mundanam sapientiam non
edidicimus; ideoque et odiosi sumus et execrandi.
Rursus potestatibus obsistimus, meritoque inutiles
redarguimur. Haud diu est, cum, a malorum im-
petu emergentes, nos recreavimus, et Satan ad
nos traduxit impudicam et veneticam, orbis offen-
diculum, universale scandalum, cum cervicæ et
supercilio ac fastu forte nos attonitos redditurus,
ac prostraturus, infortuniorum atque incommodo-
rum crebris occursationibus jam perterritos con-
cussosque. Id enim sibi proposuerat, facile inopes
nos mente et animi viribus delassatos agnoscons,
seilicet vere a solo sapiente et valido decipiendus et
enervandus. Repentina, effrenis, projectaque mæ-

nas ista ad venerandum nostrum hospitium, cum gravi ingentique pompa, non sine cæco impetu, instar rapidi varioque aquarum decursu tumidi torrentis, irruit. Nostri, qui fores custodiebant, et quicumque alii intra templum aderant, intuiti obriquerunt; nec una omnes sententia tenebat. Cum omni apparatu et in ipsum templum, dum divinum ac mysticum sacrificium conficiebatur, execrabilis illa influxit. Nos, rei inexpectatæ novitate, quid ageremus, nescientes, statim adulteram a sacra audicione, communi concordique fidelium oratione ac hymnodia repellimus, aversamur impudentem, maximeque Christi legibus injuriosam, et injuriam palam profitentem; totis conalibus e sacris locis profanum ejicimus; infirmitate carnis trementes et timidi, sed Dei inconcusso timore hominem exuentes, ducentesque mortem improbitate impietateque ipsa multo optabiliorem; et cum ea, cujus cum Christianis nullum consortium est, simul in ecclesia commorari, execrabilius æstimantes, quam pessima morte ex hoc corpore separari, verbera simul et carceres et famem, et si quid his pejus excogitari poterit, per totam vitam sustinentes. Presentium enim malorum violentissimum atque longissimum in ævum perdurans, non ultra vinculi abruptione extantum cum marcida hac vita convolvitur, maximorum et nunquam dissolvendorum præmiorum copiam retribuens. At leges Dei contemnere, et quod sensum oblectat, Dominicis sanctis præferre, trudi etiam, ex se inæmorem affert intolerabilem, et nullis terminis circumscriptam infamiam. Oportet itaque nos invocationem, quam inter orandum ellundimus, veram ostendere, et veluti illius boni filii bonum operari; et licet pulvis subtrahat, intente nosmelipso ad superiora propter erga Patrem altissimum reverentiam compellere, et conversationem, tanquam in patria, in cælis habere, salvere jussu, ante etiam ipsam solutionem, quidquid in nobis terreni conspicitur. Quod si ad primum ordinem non pervenerimus, saltem ad delectationes, quæ verbis exprimi nequeunt, et quæ veluti victoriæ præmium iis, qui virtutibus insudarunt, præparatæ sunt, animum intendere, et propter sempiternam beatitudinem afflictiones omnes perferre. Neque enim sunt hujusce temporis passiones, quotcumque illæ et quantæcumque sint, illius, quam speramus, retributionis condignæ. Quod si e mercenariorum costu exciderimus, saltem in postremo eorum, qui salvantur, ordine annumerari, et præceptorum Domini causam defensionemque suscipere, neglectus poenam, in gehenna scilicet condemnationem, timentes; proptereaque, si opus fuerit, eorum causa vitæ discrimen adire. Quandoquidem quante dementiæ est pusillis castigationibus majores, et exiguis tormentis perenniora præponere; eoque potissimum, si breviores sobrietatem et sapientiam conciliant, hominemque expurgant (quis enim, dummodo vixerit, non deliquit? et quis ab immunditia mun-

A ἄλλοις ἀνάθεκτος ἡ μαινᾶς τῷ ἡμεδαπῷ σεμνεῖψ προσέβραξε, μετὰ βαρῆας ὕτα, καὶ σφοδρᾶς τῆς πομπῆς, ὀξυρότων δίκην χεῖμάρβου πολυμιγοῦς τε ἐωρακότες αὐτὴν οἱ περὶ τὰς πύλας ἡμέτεροι καὶ ὅσοι τῶν ἐντὸς πεφρίκασιν, διαπεφρονήκασιν. Εἰσέβροβη πανετοίμως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν νεῶν, τῆς θείας καὶ μυστικῆς ἐπιτελουμένης θυσίας, ἐναγῆς. Ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτ' ἐν ἀμηχανίᾳ γεγυνοῦτες τῷ ἀδοκῆτῳ τοῦ πράγματος ἀπείργομεν εὐθὺς τὴν μαιχαλίδα τῆς ἱερᾶς ἀκροάσεως, τῆς κοινῆς καὶ συμφώνου τῶν πιστῶν εὐχῆς τε καὶ ὑμνῳδίας, ἀποτροπιαζόμεθα τὴν ἀσχήμονα, τὴν ἐκτόπως τοῖς νόμοις τοῦ Χριστοῦ ἐνουβρίζουσαν, καὶ τὴν ὕβριν δημοσιεύουσαν. Ὀλίγαι ὄρμαϊς ἐξοστρακίζομεν τῶν ὁσίων τόπων τὴν βέβηλλον, περιδεεῖς μὲν ὄντες τῇ ἀσθενείᾳ τῆς σαρκὸς καὶ ὑπότρομοι, τῷ τοῦ Κυρίου δὲ κρατίστῳ φόβῳ τὸν ἄνθρωπον ἐκκρούμενοι, καὶ τοῦ παρανομήσαι τὸ θανεῖν μᾶλλον αἰρούμενοι, καὶ τῇ τῇ ἀκραιωνήτῳ συνεκκλησιασάσιν τῶν ἀπευκταίων πλέον ἠγούμενοι τοῦ πικρίας ἀπαλλαγῆναι τοῦδε τοῦ σκίνους, πληγὰς ἐν αὐτῷ καὶ καθείρξεις, καὶ λιμῶξεις, καὶ εἴ τι ἄλλον τῶν ἀπειλούμενων ὑπενεγόντες διὰ βίου παντός. Ἰῶν μὲν γὰρ παρόντων ἀδρῶν τὸ βιαϊότατόν τε κπὶ μονιμώτατον μὴ περαιτέρω τῆς τοῦ δεσμοῦ διαβρόχῆς ἐξισχύσαν, τῇ ἐπικήρῳ συγκατεστράφῃ ζωῇ, μεγίστων ἀντιφιλοτιμησάμενον καὶ ἀκαταλότων ἐπάθλων ἔσμῶν τὸ δ' ἀλογῆσαι νόμων θεοῦ, καὶ τι τῶν θελγόντων τὴν αἴσθησιν προκρίνασιν τῶν τοῦ Κυρίου θεσμῶν τὸ ἀπεβρίφθαι προξενεῖ ἐξ αὐτοῦ πικρίαν ἀνύποιστον, αἰσχύνην ἀπέραντον. Χρὴ μὲν οὖν ἡμᾶς τὴν ἐν πρυσευχαῖς ἀληθίζειν ἐπίκλησιν, καὶ οἷα τέκνα τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀγαθὸν ἐνεργεῖν, εἰ καὶ ὁ χόος ὑποσύρει, συντόνως ἀνθέλκειν ἑαυτοῦς πρὸς τὰ ἄνω διὰ τὴν πρὸς τὸν ὕψιστον Πατέρα αἰδῶν, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχειν ὡς ἐν πατρίδι ἐν οὐρανοῖς, ἔρρειν ἀφέντας πᾶν γερῶν καὶ πρὸ γε τῆς ἀναλύσεως. Εἰ δὲ τῆς πρώτης οὐκ ἐφικνούμεθα τάξεως, πρὸς τὰς ἀνεκφράστους ἀπολαύσεις τέως ὄραν, αἱ δὲ βραβεία τοῖς ἐν ἀρετῇ καμνοῦσι προητοιμάσθησαν, καὶ πᾶσαν ὀλίψιν ὑποφέρειν διὰ τὴν αἰωνίζουσαν εὐκληρίαν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὄλως τοῦ νῦν καιροῦ τὰ παθήματα, καὶ ἂν ὑπόσχ, καὶ ἂν ὑποῖα ποτ' ἂν εἴη πρὸς τὴν ἐλπίζομένην ἀντιδοῦσιν ἄξια. Εἰ δὲ καὶ τῆς τῶν μισθωτῶν διαμαρτάνομεν ὀμηγυρεως, καὶ γοῦν τῇ ἐσχάτῃ μοίρᾳ τῶν σωζομένων ἐγκαταλέγεσθαι, καὶ τῶν δεσποτικῶν προσταγμάτων ἀντέχεσθαι, δεδουικότας τὸ τῆς περιφρονήσεως ἐπιτίμιον, τὴν ἐν γεένῃ κατάκρυσιν, καὶ διὰ τοῦτου καὶ προκινδυνεύειν αὐτῶν, εἰ δολοῦσιν. Ἐπεὶ πόσης ἀνοίας ἐστὶ μικρῶν τιμωριῶν τὰς μείζους, καὶ παυροτέρων βασάνων τὰς διαρκεστέρας ἀλλάξασθαι, καὶ μᾶλλον εἴπως αἱ μὲν αἱ βραχεῖαι σωφρονίζουσι, καὶ καθαίρουσι, τίς γὰρ ζήσας οὐχ ἤμαρτεν; ἀπὸ ῥύπου δὲ τίς καθάρης; αἱ δὲ λάχος εἰσιν ἀναφαίρετον; ὡσπερ γὰρ τίς ὀπισσοῦν ἐπταικῶς, ἐκλογῆς αὐτῷ προκειμένης κολάσεων, εἰ τῶν τήμερον κουφοτάτων, μετρίων ἴσως τινῶν ῥαπισμῶν, προέλοιτο τὰς ἐπιπονωτέρας εἰς τὸ ἐξῆς, οἷον στρεβλώσεις, ξέσεις, μελῶν ἐκτομὰς,

ἀφρονέστατος κρίνοιτ' ἂν δίκαιος καὶ ἀλογώτατος οὕτως ὁ τῶν ἄρτι προελόμενος δυσχερῶν τὰς ἐσομένας ἀλγηδύνας ἐν αἰῶνι τῆς ἐκτίσεως, ὅταν ἐκάστου τὸ ἔργον, ὁποῖόν ἐστι, δοκιμάσῃ τὸ πῦρ ἀνοητότατός τε καὶ ἀθλιώτατος παραπλησίως καὶ ὁ τῆν τῶν ἀνθρώπων ἀπάτην ὑπὲρ τῆν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἡγαπηκός. Καὶ οὗτος γὰρ ὄντως τετύφλωται, καὶ σκιᾶς ἐπειλημμένος, ἢ νηὸς ἰχνους ἐν ὕδασι, αἰεταί τι ἔχειν ἔχων οὐδέν. Ἐπεὶ τοί γε εἰ φιλοδοξῆ, ζητεῖτω δόξαν τῆν ἀληθῆ τε καὶ μένουσαν, μὴ τῆν ψευδομένην καὶ παραβρέουσαν, ἀνθρώποις προσκείμενος, καὶ Θεοῦ ἀφιστάμενος. Ὁ γὰρ ἀνθρώποις σπεύδων ἀρέσκειν οὐκ ἐστὶ δούλος Χριστοῦ, καὶ οἷς πάντες ἄνθρωποι λέγουσι καλῶς, τοῦτοις ὁ ἀληθὴς λόγος ἀποκληροῦ τὸ, οὐαί. Κἂν οὐχ οἱ πολλοὶ τῆς Ἰσθης γνώμης ἡμῖν, ἀλλὰ μήτ' ἐν πονηρευομένοις παραζηλοῦν διδασκόμεθα, μήτε τοὺς τῆν ἀνομίαν ποιοῦντας ζηλοῦν. Κἂν οὗτοι πατέρες εἴεν, ἀφιέναι προσῆκον αὐτοῖς, καὶ ἀκολουθεῖν ὁπίσω Χριστοῦ, τῶν ἰχνῶν αὐτοῦ δεδράχθαι, τῶν αὐτοῦ δικαιομάτων ἐξέχουσθαι. Μὴ οὕτως γὰρ τις παιῶν, ἄξιός οὐκ ἐστὶ Χριστοῦ. Τοῖς τοιούτοις ἐπειγόμενοι λογισμοῖς, ἀπελαύνομεν παραυτίκα τῶν θείων σηκῶν τῆν ἀνόσιον, οὔτε τὸν ἅγιον ἄρτον τῆ ἀναιδεῖ καὶ ἀκαθάρτῳ δοῦναι τολμήσαντες, οὔτε μὴν ἔμπροσθεν τῆς καλινδουμένης τῆς τῆς μοιχείας βορβόρω τοὺς λαμπροὺς βαλεῖν καὶ μαργαρώδεις λόγους τῆς ἱεράς τελετῆς. Ὅθεν ἐν Κυρίῳ καρτεροῦμεν τὰ ἐπερχόμενα.

œdibus impiam pellimus, neque sanctum panem neque ante volutantem sese continuo in cœno ac adulterii sordibus, splendida et instar margaritarum candida sacrosancti sacrificii verba mittere. Quare in Domino, quæ nobis inferuntur danturque, sustinemus.

DE NICEPHORI BLEMMIDÆ

ORATIONE POLITICA

EDITORIS ROMANI MONITUM^(a).

Scriptis politicis, quæ in hoc meo volumine multa sunt, bonam mantissam mihi attexere videor, edendo Nicephori Blemmidæ de arte regnandi luculento libello, quem hactenus invulgatum tum Vaticana bibliotheca tum aliæ etiam nonnullæ possidebant. Quo super scripto illud in primis adnotandum est, duplex ejus esse exemplar, alterum purum et originale, quale scilicet e Nicephori ingenio manuque prodit; alterum metaphrasi ad planiorem electionem translatum; quam diserte nos docet Vindobonensis codex apud Lambecium ed. nov. tom. VII, p. 481: Τοῦ σοφωτάτου κερου Νικηφόρου τοῦ Βλεμμίδου λόγος περὶ βασιλείας, μεταφρασθεὶς πρὸς τὸ σαφέστερον παρὰ τοῦ σκελλίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διακόνου κερου Γεωργίου τοῦ Γαλησιώτου, καὶ τοῦ Οἰναιώτου κερου Γεωργίου, τῶν λογιωτάτων ἀνδρῶν καὶ ῥητόρων. *Nicephori Blemmidæ oratio de regno, ad clariorem stylium translata a domino Georgio Galesiota Magnæ Ecclesiæ (id est Constantinopolitanae) diacono, et a domino Georgio Oinaiota, viris sapientissimis et rhetoribus.* Ergo codex Vindobonensis transformatam habet non primigeniam, orationem; sicuti etiam codex regius Parisiacus a Gaudio laudatus, ut nos infra dicemus in scholiis ad capitulum orationis octavum. Eadem oratio sic, ut diximus

(a) Ang. Maii *Script. Vet.* tom. II, p. 609.

transfigurata occurrit etiam in duobus Vaticanæ bibliothecæ codicibus, quorum recentior ab altero vetustiore descriptus est, bona quidem calligraphia, sed mala interdum Græcorum nexuum intelligentia, ut identidem conferens ego agnovi.

Reliquum ergo erat, ut Nicephori primigenia illa, ante Georgiorum metaphrasin, oratio vestigaretur; quam item, etsi sine multatam, in uno Vaticano codice feliciter offendi (1) lectam autem, paulo abstrusiore atque interdum poetico prope stylo constare sensi; ita ut bene de hoc libello meriti sint Georgii illi duo, a quibus molliore syntaxi verbisque communioribus Nicephorus convestitus est. Quæ cum ita se haberent, ego quoque de lectoribus meis bene me credidi meriturum, si hæc potius metaphrasim quam originalem ipsam lucubrationem in Latinam linguam transferrem, ac politicorum hominum principumque commoditati exhiberem. Ne tamen ipsum Nicephori purum scriptum ingratis tenebris premerem; id quoque si non præmittendum metaphrasi, certe adjiciendum, in hæc mea editioe putavi: præsertim quia non semper metaphrasis lucem originali scripto adfert; sed hoc potius illam illuminat aliquando et corrigit.

Nicephori Blemmida, inter monachos dignitate abbatis, scripta plurima, eruditionem multiplicem, virtutem non vulgarem, ex historia satis cognoscimus. Ætas quoque ejusdem apprime constat; vixit enim sub Græcis Caesaribus Nicææ regnantibus propter Byzantium a Latinis occupatum; circaque annum 1255 Constantinopolatini patriarchatus dignitatem a Theodoro Lascare imp. sibi delatam recusavit. Jura neque metaphrastes Georgius Galesiota ab eadem ætate multum abest: fuit is enim Gregorii Cyprii (qui anno 1289 patriarchatum Constantinopolitanum abdicavit) familiaris (2). Denique etiam participem metaphraseos faciendæ Georgium Olææotam, æqualem Galesiotæ fuisse patet: quanquam hæc postremum inter Georgios Allatius oblitus est.

Oratio hæc inscripta fuit a Nicephoro Βασιλικὸς Ἀνδρὶς *Regia Statua*; quia videlicet regis optimi imaginem sibi effingere conatus est; veluti Polycliteum aliquod signum omni arte laboratum atque pulcherrimum, ut ipse loquitur cap. 6. Et sane hinc patet quantum conferat ad civilem philosophiam Christiana doctrina; quæ nisi adsit, omnis propemodum disputatio politicorum inanis esse videtur et infructuosa. Ecce enim in uno Christiani Nicephori libello plus fortasse utilitatis est quam in multis veterum ethnicorum. Auctor in priore operis parte capitalia vitia persequitur et virtutes cardinales commendat: in postrema vero parte pietatem adversus Deum et ecclesiasticorum dogmatum observantiam, proposita præsentis ac multo magis futuræ vitæ beatitudo, eloquenter suadet.

(1) In eodem codice præmittitur orationi politica illa Nicephori epistolæ de alio argumento (id est de pellice Joannis Ducæ imp. a Nicephoro templo ejecta) quam jamdiu vulgavit Leo Allatius in opere *De consensu*, p. 747 sqq. Est autem hic codex Vati-

canus auctori suppar, nempe inter XIII et XIV sæculum scriptus.

(2) Vide Allatium *de Georgiis*, cap. 54; Lequinium *Or. Christ.* tom. I, p. 289.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΟΠΟΙΟΝ ΔΕΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ

SAPIENTISSIMI

NICEPHORI BLEMMIDÆ

ORATIO

QUALEM OPORTEAT ESSE REGEM.

1. *Rex sermonem sapientium audiat.* — Vetusta quædam lex vim oblinuit, publico regimini con-

Α'. Παλαιὸς τις νόμος ἐπεκράτησε τοῖς πράγμασι συμφωνῶν, ὥστε τοὺς δούλους διδόναι τῷ βασιλεῖ.

ὅπερ προξενεὶ πολλὴν τοῖς τοιοῦτοις δούλοις ὠφέ-
 λειαν· οὕτως γὰρ μέλλουσι πληροῦσθαι τὰ πρέ-
 ποντα· ὁ γὰρ ἐμπιστευθεὶς τὴν τῶν πάντων διοί-
 κησιν, ἐκείνος ἔχει τὴν προμηθειαν· διὰ τοῦτο ἀπ' ἐ-
 αυτοῦ τὸν βασιλέα μηδὲν ἔχοντα ἴδιον (1), πρέπει
 εἶναι ἐκ τῶν κοινῶν λαμβάνειν, καὶ κοινὰ τὰ τῶν
 ὄλων ποιεῖν· ὡς ἂν ἐντεῦθεν οἰκονομῇ πάντας
 ἀσφαλῶς ἔχειν τὰ ἴδια, συγκροτοῦντας καὶ συμβου-
 θούντας ἀλλήλοις, καὶ διὰ παντὸς ἐπιμελουμένους
 ἵνα φυλάττωνται ἀδιαχώριστοι, ὥσπερ ἐν σώμα
 ὄντες· οὕτω δὲ καὶ ζῶον ἀκαταμίχρητον ὄντατι
 εἶναι, ἐὰν πάντα τὰ ἐαυτοῦ μέλη καὶ μέρη τὰς
 ἐαυτῶν ἐνεργείας πληρῶν· ὁ γοῦν βασιλεὺς κε-
 φαλή καὶ νοῦς τῶν ὄλων ὑπάρχων, ἔχει δίκαιον
 λαμβάνειν ἀπὸ πάντων τελέσματα, εἰς τὴν αὐτῶν
 κατοχύρωσιν καὶ ἀσφάλειαν· ἀπὸ μὲν οὖν τῶν
 πραγματευομένων, καὶ καρδαινόντων ἠρμόζει λαμ-
 βάνειν τὸν βασιλέα μερίδα· ἀπὸ δὲ τῶν ἔχόντων
 λογιστῆρα καὶ σοφίαν δεχέσθαι τὴν διὰ τῶν λόγων
 εὐφημίαν καὶ τοὺς ἐπαίνους· ὅπερ ἐστὶ χρησιμώ-
 τερον παντὸς ἄλλου τελέσματος, τόσον ὅτι καὶ οἱ
 λόγοι τῶν ἄλλων τεχνῶν εἰσι τιμιώτεροι· εἰ γοῦν
 ἀπάντων ἀνθρώπων ὑψηλότερος ὁ βασιλεὺς, ἢ δὲ
 φιλοσοφία τῶν ἄλλων τεχνῶν χρησιμώτερα, τί
 ἄλλο ἀρμοδιώτερον εἰς βασιλέα τοῦ διὰ τῶν λόγων
 ἐπαίνου; ἐπειδὴ τὰ μεγάλα τοῖς μεγάλοις ἀρμόζει,
 καὶ τὰ ὑψηλὰ πάντων τοῖς ὑψηλοῖς· τοίνυν ἡ βασι-
 λεία μὲν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἔχει Θεοῦ (2), ἢ δὲ
 φιλοσοφία εἰκόνα τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας· ὥστε ἡ
 βασιλεία ἢ μὴ ἀγαπῶσα τὴν σοφίαν μακρὰν ἐστὶ
 τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο πρέπει τῷ βασιλεῖ οἱ ἀπὸ τῆς
 σοφίας καρποί.

Β'. Ἀναγκαίως τοίνυν ἐστὶ πρῶτον εἰπεῖν τὸν
 ὄρον τῆς βασιλείας· ἐστὶ δὲ αὕτη λαοῦ σταχυερῶς
 ἀμετακίνητος οὐκ ἐν ὑπακρίσει καὶ ἀπάτη, ἐναντία
 τὰ ἔργα δεκνύουσα, καὶ τῇ ὑψηλῷ ἀνύματι ἀντιλέ-
 γουσα· πῶς δὲ ἐδραῖωμα καὶ σύστασις μέλλει ὁ
 βασιλεὺς δικαίως ἀνομάζεσθαι, ἐὰν εἰς ἀλόγους
 ἐπιθυμίας ἐπιπίπτῃ καὶ ὁμοῦς ἀττήμονας καὶ
 ἀτάκτους; Μᾶλλον μὲν αὖν ταραχῆς καὶ ἐμποδισμοῦ
 γίνεται πρόξενος, ὡς παράδειγμα τοῦ ὑπερήκου
 λαοῦ, ἀντιγαστρομένου καὶ σπουδάζοντος μιμεῖσθαι
 αὐτόν· ὥστε ἠρμόζει τὸν βασιλέα, ἵνα πρῶτον
 ἐαυτοῦ βασιλεύῃ, καὶ μετὰ ταῦτα παντὸς τοῦ
 λαοῦ. Ὁ δὲ μὴ θυνάμενος μιᾶς οἰκίας τῆς ἰδίας
 κατάρχειν πῶς ἀληθῶς αὐτοκράτωρ πόλεων καὶ
 λαῶν ἀνομάζεσθαι δίκαιος; Κι δὲ ὁ τοιοῦτος λαί-
 μαργος ὑπάρχει καὶ δούλος τῶν ἀσχηρῶν ἡδονῶν,
 ἄξιός ἐστι μισεῖσθαι καὶ ἀποστρέφεσθαι· πρὸς τῆς
 ὑπερτάτης τιμῆς καὶ τοῦ ὕψους τῆς βασιλείας· τίς
 γὰρ οὐκ ἂν ἀσχηρῆσθαι καὶ μόνον ἐνθουσιεῖσθαι βα-
 σιλικὴν σεμνότητά εἰς ἀισχυράς καὶ ἀπρεπεῖς πρά-
 ξεις ἐπιπίπτουσαν, καὶ παρόμοια πάσχουσαν, ὥσπερ
 τινὲς ὑπὸ τῆς μυθουμένης μαγικῆς κίρκης ἐκείνης

A sententia, ut subditi mortales tributum regi pen-
 dant : quae res ipsamet subdilis nullam exhibet
 utilitatem. Sic enim officium quisque suum exse-
 quitur. Nam rex, cui omnia administranda com-
 missa fuerunt, providendo invigilat : ideoque ipsum
 nihil proprium habentem decet de publico acci-
 pere, et quodammodo publicas efficere omnium
 facultates. Sic enim is curaverit, ut rem quisque
 suam tuto possideat, dum invicem homines con-
 spirant et adjuvant, omnique ope nituntur ut
 unius corporis instar inter se cohaerant. Quippe
 animal inviolabile est, quoad ejus membra par-
 tesque unguibus quoque suis defanguntur. Jam
 vero rex, cum sit omnium civium caput et mens,
 tributa ab omnibus jure meritoque capit, quibus ad
 eosdem protegendos conservandosque utatur. Ab
 B iis igitur qui negotiantur lucrisque dant operam,
 aequum est regem particulas accipere : ab iis au-
 tem qui sapientiam litterasque profitentur, ver-
 borum elogio laudamque referre : quod quidem
 tribulorum omnium pretiosissimum est : quatenus
 nimirum litterae reliquis artibus sunt praestantio-
 res. Igitur si aliis hominibus celsior rex est, philo-
 sophia autem caeteris artibus excellentior, quidnam
 regi convenientius est, quam litterarum praeco-
 nium? quandoquidem magna magnos decent, su-
 blimia sublimes. Regnum quidem imago quaedam
 similitudoque Dei est : philosophia autem provi-
 dentiae divinae representatio : ita ut si quod ali-
 quando regni genus a sapientia abhorret, id longe
 a Deo recedat. Igitur regi convenienti sunt sapientiae
 C fructus.

II. *Rex vitet impudicitiam.* — Sed cuim quid sit
 regnum ante omnia definiendum est. Regnum ser-
 monem Graeco significat populi basim. Est ergo res
 constans, non quae per hypocrisiam atque fraudem
 contraria opera exhibeat, nominisque excelsitati
 repugnet. Cur autem basis firmamentumque juste
 appelletur rex, qui absurdis cupiditatibus, inho-
 nestis scilicet inordinatisque animi motibus, ob-
 noxius sit? Imo vero scandalii perturbationisque
 occasio sit, quandoquidem ipse propositus ad
 exemplum est, cui se conformare subjectus populus
 vel invitus vel sponte solet. Rex ergo oportet se
 ipsum primum, deinde populum universum, regat.
 Jam qui ne uni quidem proprie domui moderari
 D potest, quomodo is, inquam, populorum et urbium
 jure meritoque imperator appellabitur? Quod si is
 avidus servusque turpium voluptatum est, in
 odium publicum merito incurret, et de summa sua
 dignitate regulique fastigio periclitatur. Quem
 enim paululum cogitantem non pudeat majestatis
 regiae ad indecoros scotosque actus se deprimentis,
 idemque patientis, atque illi homines, quos nota

(1) Sic optimus imperator Antoninus Pius ai-
 cebat : *Postea quam ad imperium transivimus, et
 illud quod habuimus ante, perdidimus.* Capitolin.
 sup. 4. Contra irridebatur Vespasianus imp. qui
 de suo impensas facere identidem dicebat. *Ex-*

cerpt. Val. p. 219.

(2) *Loque Petri Magistri fragmenta politica,*
 lib. v [ap. Maium tom. eodem *Script. Vet. se-*
cundo].

in fabulis saga Circe in sues canesque transformabat? Et illi quidem sues effecti fuerunt, quia voluptatum in cœno sese volutabant; canes autem, quia rabie quadam atque insaniam conciti ad impudicos amores ruebant. Itaque regi valde idoneum est rationali sapientis doctrinæ a Mercurio inventum pharmacum, quod petulantes voluptatis vires compestat, tanquam illa in fabulis herba diela *moly*. Imo regi opus est gladio accipite, qui non sine sapiente consilio bonum deteriore discriminet; ita ut virtutem sibi vindicet atque adserat, vitium repellat atque castiget. Sic enim et Ulyxes non solum ipse Circes incautamta vilavit, verum etiam socios, qui in id malum incurrerant, liberavit. Similiter regis officium est non solum ut ipse ab omnibus voluptatum illecebris liber immunisque sit, verum etiam ut alios homines ab his expediat tum oratione sua tum exemplo: ita ut sacris hymnis perpetuo celebrari se iuvet. Jam si cordati prudentesque homines magnopere dolent, cum a rege subditus aliquis in captivitate apud hostes detentus negligitur; quanto tristius molestiusque est, si forte rex sponte sua pudendis voluptatibus servit, sequæ risui atque convitiis adpetendum exhibet? qui effamsi in tenebris facinora sua continere satagat, verum tamen conscientia suæ testimonium effugere nequit, Deique præsertim omnividentem oculum, qui secretis quoque turpitudinis opera odio prosequitur. Præterquam quod homines quoque pleraque observant, risuque et maledictis differunt; eaque irrisio in futurum quoque tempus propagatur. Ecce enim multos videmus in historicis libris infamia conspersos: plurimos item propter suum honestorum operum studium laude mactatos, atque æternam posterorum memoriæ perenni cum fama tradidos. Rex Græcorum Alexander post devictum Dariam, filias hujus pulchritudine mira conspicuas, seu maximum victoriae præmium sibi oblatas, ne videre quidem passus est; atque, turpe fore, si is qui viros vicisset, a feminis vinceretur. Cyri Medorum Persarumque regis præ virtus fuit. Nam et hic superatis acie Assyriis, atque ab exercitu suo, manubiæcum nomine. Susiorum regina donatus, quæ insigni forma præstabat, reginae is quidem magnam curam gessit; ceteroquin ipsam aspicere recusavit, dicens, opus esse ut pudicitia regem custodes fiant, non insidiatores; tum quia id supremam dignitatem decet, tum quia pudicitia fortitudinem prudentiamque conservat et copulat. Revera qui se voluptatum famulatio addicunt, ac furiosum feminarum amorem præ se ferunt, effusisque habenis ad

A εἰς χοίρους καὶ κύνας μεταβάλλοντο; χοῖροι μὲν γινόμενοι, ὡς κυλιόμενοι ἐν τῷ βορβόρῳ τῶν ἡθῶν· κύνες δὲ, ὡς λυσσῶντες καὶ ἐκμαινόμενοι πρὸς τοὺς ἀσελεγεῖς ἔρωτας· τῷ δὲ βασιλεῖ καταπυλὸν ἐστὶν εὐπρεπὲς τὸ παρὰ τοῦ Ἑρμοῦ τῆς τοῦ λόγου σοφίας φάρμακον λογικόν, ἐναντιούμενον πρὸς τὰς ἀκολάστους δυνάμεις τῆς ἡδονῆς, ὡς περ ἐν τῷ μύθῳ βοτάνης τῆς λεγομένης μῶλυ (3)· ἀλλὰ δὴ καὶ δίστομον ἕξρος τὸ χωρίζον μετὰ συνετέρας γνώσεως τὸ καλὸν ἐκ τοῦ χείρονος· καὶ τὸ μὲν καλὸν ὡς ὠφέλιμον προκρίνον καὶ συνιστιῶν, τὸ δὲ ἐναντίον, ἀποδιώκον τε καὶ μεμρόμενον· οὕτω γὰρ καὶ Ὀδυσσεὺς οὐ μόνον ἐξέφυγε τὰς γοητείας τῆς Κίρκης, ἀλλὰ καὶ τοὺς παθόντας ἠλευθέρωσε φίλους καὶ τὸν βασιλέα πρόπει, ἵνα οὐ μόνον αὐτὸς ὑπάρχη ἀσώβλιτος καὶ πεφυλαγμένος ἀπὸ πασῶν ἡθῶν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐλευθεροῖ καὶ διὰ λόγου καὶ ὑποδείγματος, καὶ ὕμνων ἱερῶν ἀκούειν ὁμοιωτῶς (4). Εἴ γοῦν μεγάλην προξενεῖ λύπην εἰς τοὺς νοουεχτεῖς καὶ φρονίμους ἀνθρώπους τὸ παρορῶν τὸν βασιλέα ἀίχμαλιωτὸν τὸ ὑπήκοον, πόσῳ μᾶλλον ἔστι λυπηρὸν καὶ ὀδυνηρὸν, ἐὰν ὁ βασιλεὺς οἰκτιροβελῶς ἀίχμαλιωτὸς γένηται ὑπὸ τῶν αἰσχυρῶν ἡθῶν, καὶ εἰς ὕνυδος καὶ γέλωτα καταστῆ; καὶ γὰρ κρύπτεται καὶ σπουδάζει, λανθάνειν, ἀλλὰ διαφυγεῖν οὐ δύναται τὸ τῆς συνειδήσεως ἀληθές, καὶ μάλιστα τὸν τὰ κρυπτὰ βλέποντα παντεπόπτην ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τῆς αἰσχύντης ἔργα μισθῶντα· ἔπου τὸ πλεῖονα καὶ οἱ ἄνθρωποι βλέποντες καταγελοῖσι καὶ διασύρρουσι, καὶ ὁ γέλωσ παραπέμπεται καὶ εἰς τοὺς ἐφεξῆς χρόνους· πολλοὺς γὰρ βλέπομεν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς βιβλίοις ὑβρίζομένους, καὶ πλείστους ἐπαινούμενους διὰ τὴν περὶ τὰ καλὰ σπουδὴν αὐτῶν, καὶ εἰς αἰωνίαν καὶ διηνεκὴ μνήμην περιλαλουμένους καὶ παραπεμπόμενους· Βασιλεὺς Ἑλλήνων Ἀλέξανδρος, νικήσας Δαρειὸν, καὶ τὰς ἐκείνου θυγατέρας ὡς προτίμησιν τῆς νίκης διὰ τὸ ὑπερβολικὸν τοῦ κάλλους προσαγομένης αὐτῶν, οὐδὲ ἰδεῖν κατεδέξατο· εἰπὼν αἰσχύνης ἄξιον εἶναι νικῆσαι μὲν ἄνδρας, ὑπὸ γυναικῶν δὲ ἠττηθῆναι. Ὅμοιον δὲ τοῦτον ἐποίησε Κύρος ὁ τῶν Μήδων καὶ Περσῶν βασιλεὺς· νικήσας γὰρ τὸν πόλεμον Ἀσσυρίων, καὶ παρὰ τοῦ στρατεύματος τὴν τῶν Σουσίων βασιλίδαν (5) ὡς λάφυρον λαθὼν διὰ τὴν τοῦ κάλλους ὑπερβολὴν, πολλὴν μὲν αὐτῆς ἐποίησατο ἐπιμέλειαν, ἰδεῖν δὲ οὐδὲν ἠξίωσεν, ἀπορηνόμενος φύλακας εἶναι χρὴ τῆς σωφροσύνης τοῦ βασιλεῖς, ἀλλ' οὐκ ἐπιθύλους, διὰ τὸ τὸ μέγεθος τῆς ἀξίας, καὶ ὅτι σωφροσύνη ἀνδρείαν καὶ φρόνησιν συνέχει τε καὶ συνάπτει· τὸ γὰρ δουλοθῆναι ταῖς ἡδοναῖς καὶ γυναικομανῆ φαινεσθαι, καὶ ὡς περ διὰ χαλινῶ πρὸς τὰ αἰσχυρὰ φέρεσθαι

(3) *Odys.* x, 305.

(4) Hymnus ræapse laudativus a Phocio scriptus, atque ore Ecclesiae dictus ad Basilium imperatorem, exstat in melodorum ineditorum codice Barberino, de quo locutus sum in prioris voluminis præfatione, p. 44. Videtur ergo in Græcorum more positum fuisse, ut principes suos sacris etiam,

hymnis celebrarent. Nisi forte Nicephorus respicit potius ad hymnos illos, de quibus Plato *Leg.* vii, p. 800 sqq. ed. Serr. Vel explicandum est, *tum sacris hymnis perpetuo audiendis.*

(5) Lege Xenophontem *Cyrop.* lib. v, 1. Addere licebat Africani majoris exemplum, quod est apud Polybium, x, 19.

ἔργα, καὶ δειλοὺς ποιεῖ τοὺς τοιοῦτους καὶ ἄφρονας· κἄν ῥωμαλέος λογίζηται εἶναι, δειλός ἐστι καὶ ἀθλιώτερος ἀρρώστου παντός, ἐπειδὴ τὴν δύναμιν παρέλυσεν τῆς ψυχῆς· καὶ εἴ τις τὴν κατάλυσιν τῶν ιστορουμένων βασιλέων ἐξετάσει, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν λαγνείαν τὴν εἶχον, εὐρήσει τὸ αἴτιον· καὶ γὰρ ὁ Ἀσσύριος Σαρδανάπαλος πόθεν ἀφηρέθη τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ Μήδου Ἀρσάκου, καὶ ταῦτα πλοῦτον ἔχων τοσοῦτον, καὶ τρηλοῦτον πλῆθος στρατεύματος ἐπαγόμενος; Πάντως ἀπὸ τοῦ ἐκμανῆναι τὰς αἰσχίσταις ἐπιθυμίαις, καὶ τῆς οἰκείας δειλίας καὶ γυναικώδους ψυχῆς, ἧτις ἄνανδρον ἐποίησε καὶ τὸ στρατεύμα· τῆς γὰρ κεφαλῆς παθαινομένης, ἀνάγκη καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συμπίσχειν· Ἔως μὲν οὖν διὰ τῆς σωφροσύνης ὥπλιζεν ἑαυτὸν, ἰσχυρὸς τὴν καὶ ἅπασιν φοβερὸς· ἀπ' οὗ δὲ τῶν ἡδονῶν θυλὸς ἐγένετο· ὑπὸ πάντων καταπατεῖτο· καθὼς τις τοῦτο προεμαντεύσατο (6). Ὁ δὲ Λαρξίος ὁ Ἀστυάγου υἱὸς (7), τὴν Βαβυλωνίων ἀρχὴν μετὰ πάσης εὐκουλίας κατέλασε, μέχρις ἂν τὴν σωφροσύνην ἐτίμα· ὕστερον δὲ εἰς ἀσέλγειαν ἐμπεσὼν, οὐ μόνον τὴν βασιλείαν ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ ζωῆς ἐστερήθη παρὰ κύρου τοῦ Πέρσου ὃς εἶχε τὴν σωφροσύνην. Τί δὲ κατέβαλε τὸν τοῦ Ἀρτάμου Δαρξίου καὶ πάντων κατέλασε τὴν ἀρχὴν τῶν Περσῶν; Πάντως ἡ περὶ τὰς ἀκολασίας ὀρεξίς καὶ ἐπιθυμία. Καὶ ἵνα τοὺς μὲν παλαιούς καταλείψωμεν, τῶν δὲ νεωτέρων μνησθῶμεν, ἐρῶ· Τί ἄλλο τὴν μεγάλαν ταύτην αἰχμάλωτον τοῖς Λατίνοις παρέδωκε, καὶ πάσης συμφορᾶς τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν, ἢ ἡ ἐπίψυγος τῶν τότε κρατούντων διαγωγὴ, καὶ ἡ ἐντεῦθεν χαύνωσις καὶ δειλία (8); καὶ γὰρ ἕτερον οὐδὲν τι καὶ τοὺς ἄνδρας γυναικώδεις ποιεῖ, ὡς ἡ πρὸς γυναῖκας (9) ἄλογος ὀρμὴ καὶ ἐμπάθεια· ἐκ τούτων γὰρ σαθροῦται καὶ σῶμα καθήλου· σωφροσύνη μὲν γὰρ ἐνδυναμοῖ σῶμα καὶ ψυχὴν ἰσχυροποιεῖ, ἀκολασία δὲ καὶ ἀμφοτέρω βλάπτει καὶ ζημιοῖ· κἄν γὰρ δοκῇ ὁ ἀκόλαστος ὑγείαν εἶχειν καὶ εὐκράσιαν σωματικὴν, οὐδὲν διαφέρει τῶν μωθευομένων τοῦ Ἀδώνιδος κήπων, οἵτινες καὶ ἐπάνω τῶν λίθων πεφυτευμένοι πολὺν ἐλάμβανον γέλωτα (10). Οἷα δὲ τὰ σπουδάσματα τῆς πορνικῆς ἐργασίας, τοιαῦτα καὶ τὰ τῆς ὑγείας τῆς ἐξ αὐτῆς ὀνείρου παντός ἀσθενέστερα· φθείρει γὰρ τὴν ζωὴν, καὶ τὸν τῆς ἀνδρίας θεμέλιον ἀνατρέπει. Τὴν δὲ φρόνησιν εἰς τὸ ἐναντίον καὶ τὸ μηδὲν γινώσκειν παρασκευάζει· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ματαίως ποιεῖ φέρεσθαι ὡς

A turpia opera praeuunt, timidi mox demonesque evadunt: hinc etiam si robustis viribus praediti existimentur, nihilominus formidolosi sunt atque aegroti quolibet miseriores, postquam animi vim fregerunt. Profecto qui regum in historiis ruinas investigaverit, nullam fere ejus rei causam, praeter illorum lasciviam, deprehendet. Namque et Assyrius Sardapalus eurnam regno ab Arbace Medo spoliatus fuit, cum caeteroqui tantis opibus tantoque exercitus numero esset succinctus? Prorsus ob turpissimas, quibus deditus erat, cupiditates, atque ob suam ignaviam effeminatumque animum, qui militares quoque ejus copias corruptit. Nam si caput languet, reliquum quoque corpus compati necesse est. Quandiu igitur honestis moribus semet ille communiuit, validus fuit ac nemini non formidabilis: postquam autem voluptatibus succubuit, cuncti eum gravi pede presserunt: quam rem vates quidam praecinauerat. Jam et Darius, Astyagis filius, Babyloniorum imperium facile deleuit, cum adhuc ipse probitatem coleret: verum ubi, ad luxuriam dellexit, non regnum tantummodo amisit, veram etiam vitam a Cyro Persa, Irugi homine, orbatus fuit. Praeterea eurnam Arsami filius Darius cum universo Persarum imperio concidit? Sine dubio propter intemperantis libidinis effrenem cupiditatem. Atque ut, veteribus omissis, recentiora tempora commemoremus, quid, inquam, aliud magnam hanc urbem captivam Latinis tradidit, orbataque omni calamitate inuntavit, quam culpabilis illorum qui tunc imperabant vita, ex eaque manans ignavia atque timiditas? Nihil mehercule aeque viros effeminat, quam erga mulieres caecum studium atque proclivitas. Etenim hinc etiam corpus penitus flaccescit. Secus vero pudicitia et corpus roborat et animo vires suppeditat: intemperantia autem utrique nocet perniciemque creat. Etiam si enim libidinosus homo videatur recta valetudine bonaque corporis temperatione praeditus, nihilominus a fabulosis Adonidis hortis non differt, qui in saxeo solo plantati magnopere deridebantur. Jam qualis meretriciae operae substantia est, talis item quae inde consequitur valetudo, quovis nimirum somnio fragilior: dissolvitur enim vita, et virilitatis fundamenta quatuntur; lumenque ingenii in contrarias tenebras inscitiae convertitur. Tum vero regii status fortuna temere circumagitur, veluti otiosa materia fictore suo de-

(6) Intellige Belesyos vaticinium, ut dicerte ait in genuino scripto noster Nicephorus: et confer Diodorum Siculum lib. II, 24.

(7) Darium hunc Graeci Cyaxarem appellant (nominatum Xenophon), ut dicerte ait Polychronius a me nuper editus in Comm. ad Dan. Coll. Vat. tom. I, part. II, p. 131. Jam Cyrum Cyaxari et Astyagi successisse exploratum est; utrum vero haereditario et pacifico jure, an armorum vi, historici discrepant. Lege citatum locum p. 154, Xenophonem, etc.

(8) Lege Nicetae Choniatae historiam ed. Paris. p. 393 sqq., de Graecorum principum, qui fugam capessiverunt, solutis moribus, deque Balduini Flandri, qui in imperium successit, castitate verba sunt. Capta esta Latinis Constantinopolis anno 1204, recepta a Graecis anno 1291. Ergo intra id intervallum scripta est haec oratio.

(9) Codd.

(10) Scilicet id evasit in proverbium apud Graecos. Legesis Zonob. I, 49. Diogen. I, 14; ne alia testimonia, quae multe sunt, congeram.

stituta. Quæ cum ita se habeant, hummopere necesse est ut rex voluptatum victor sit, easque regat.

III *Rex ne sit iracundus.* — Age vero iracundiæ quoque vesaniam ad latrones rex amandabil; quorum furor instar serpentium est; crudelitas autem et immitis animus a malorum dæmonum adversus homines odio non differt. Poro virum, quem Deus legatum veluti suum orbi præfecit, et cui creaturarum suarum, id est subditorum hominum, curam commisit, tranquillitas decet, mansuetudo atque clementia; reputantem scilicet, oportere a se hominibus subditis eandem curam impendi, quam cognatis suis, quam sibi met ipsi impertiri solet. Incolumes igitur prudenter reget; infirmis unni ope consultum volet, et quolibet providentiæ studii quoque genere subveniet eosdemque beneficiis et comitate sibi devinciet. Quod si quos forte, quantumvis benefactis ac largitionibus sæpenumero ornatos, refractarios adhuc minimeque benevolos experietur, cum his sane severius agendum est; ita tamen ut huiusmodi quoque hominibus, veluti membris nostris modo aliquo laborantibus, compatiamur. Sic enim rex benignitatem sibi Dei conciliabit; sic firmum regnum inconcussumque lenibile, sic in omnium amore erit, atque ab omnibus uno ore quaquaversus prædicabitur. Nimirum his laudibus homines coronam regi contexent, dum concordii voce iterabunt: Hic temperantissimus, hic mitissimus, hic Deus similis est. Secus vero qui levis cujuslibet delicti causa dure atque inhumaniter servos homines plectit, is nihil ab eo differt qui diabolico instinctu percitus carnes proprias forte voraret. Sicuti enim in ejusmodi insaniam vincit dolorem furor, sic indomita ira inexorabiles ad expellendas poenas facit eos qui commoti sunt; neque cogitare sinit quantus illorum dolor futurus sit qui puniuntur; et quod homogeneæ naturæ sit qui cruciatur homo, quantumque mœrorem contrahat; et quod miserator alienæ calamitatis Deus magnam pareo sævo homini poenam atque vindictam. Acerbe aliquis, puta, aliquem virgis caedit, aut alio modo plagas imponit injusta ira commotus: ecce idem repercutitur vicissimque pulsatur, febrili puta, dolore capitis, paroxismi horrore, aliisve gravibus infirmitatibus: et quanto molestior aliis fuit, tanto graviores talionis poenam a Numine refert. Quod si minus cito vindictam experitur, attamen insperato tempore poenas luet. Quippe sacris divinisque oraculis admonemur, alio nos tempore peccare solere, alio facti mercedem recipere, veluti propter cæcus Gabaonitas faciem deinceps coortam scimus. Quod si quis forte per huius temporis lapsum impunis fuerit, idem tamen in vitæ termino multo

Α τῶν ἀναγκαιοτάτων τῷ βασιλεῖ κρατεῖν καὶ βασιλεύειν τῶν ἡδονῶν.

Γ'. Τὸ δὲ ὀργιλὸν καὶ μανικὸν παραπέμπειν εἰς τοὺς ληστὰς (11): τούτων γὰρ ὁ θυμὸς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν ἐστὶ τοῦ ὄφρατος· καὶ τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀσυμπλήρητον κατὰ τὴν τῶν πονηρῶν θαυμάσιον μισανθρωπίαν. Ὁ δὲ ταχθεὶς κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ πλάσματος αὐτοῦ, ἔχουσι τῶν δούλων τὴν ἐπιμέλειαν πιστευθεὶς, τὸ γαληνὸν ὑφείλει ἔχειν καὶ ἡμέρον καὶ φιλόανθρωπον· γινώσκων καλῶς ὅτι χρεωστῆί περιέπειν ὡς συγγενὲς τὸ ἀρχόμενον καὶ καθὼς ἐαυτὸν· καὶ τῶν μὲν ὑγιαίνόντων ποιεῖσθαι προμηθεῖαν, ἐπισκέπτεσθαι δὲ παντοίως τοὺς ἀβροστοῦντας, καὶ θεραπεύειν κατὰ πᾶσαν πρόνοιαν καὶ σπουδὴν, καὶ οἰκειοῦσθαι τούτου δι' εὐεργεσίας καὶ ἰλαρότητας. Εἰ δὲ τινὰς ἴδοι μετὰ τὸ εὐεργεσιῶν τε καὶ δωρεῶν ἀπολαύειν συχνῶν, ἀνυποτάκτους καὶ μὴ εὐνοίαν ἔχοντας, καὶ αὐστηρότερον ἀνάγκη τούτοις προσφέρεισθαι· πλὴν καὶ οὕτως ὡς οἰκεῖοις αὐτοῦ μέλεσι συλλυπεῖσθαι ταῖς πάσχουσιν· οὕτω γὰρ ὁ βασιλεύων εἰς ἐαυτὸν ἔλκει τοὺς οἰκτιρμῶδες τοῦ Θεοῦ· οὕτω τὴν βασιλείαν ἔχει μόνιμόν τε καὶ ἀκτάλυτον· οὕτω παρὰ πάντων φιλεῖται, καὶ παρὰ πάντων ὡς ἀφ' ἑνὸς στόματος εἰς πάντα τρόπον διασημαίνεται· τοιοῦτοις ἐπαίνους πλεόντων καὶ στεφανούντων τὸν βασιλέα, καὶ ἀπὸ συμφωνίας λεγόντων, Οὗτός ἐστιν ὁ σωφρονέστατος· ὁ πραότατος, ὁ ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ· τὸ δὲ δι' ὀλίγον τι πλημμέλημα ἀπηνῆδες καὶ ἀπανθρώπως τοὺς δούλους κολάζειν οὐδὲν διαφέρει τοῦ διὰ μανίαν θαιμονικὴν τὰς ἰδίας κατατρώγοντος σάρκα· καὶ γὰρ ὡς περ ἐν τῇ τοιαύτῃ μανίᾳ ἢ ταύτης ὄρμηι κατισχύει τῶν ὀδονῶν, οὕτω καὶ τὸ τοῦ θυμοῦ ἀκράτητον ἀνασθετεῖν τοὺς βουλομένους (12) παρασκευάζει πρὸς τὰς κολάσεις, καὶ οὐδὲν ἀφήσει νοεῖν ὅσῃν ἔχουσι λύπην οἱ κολαζόμενοι· καὶ ἔτι τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως ὁ κολαζόμενος ἄνθρωπος, καὶ πόσῃν ὑπομένει τὴν λύπην, καὶ ὅπως ὁ συμπαθὴς Θεὸς μεγάλην ἐπάγει κατ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν τε καὶ ἐκδίκησιν· εἶον ἔτι τίς τις καὶ ἔδειρέ τινὰ πικρῶς διὰ ῥάβδου, καὶ τρόπον ἕτερον ἐμαστιγῶσεν ὑπὸ ἀλόγου θυμοῦ κινήσεις· ἀντετύθη, ἀντεπλήγη ὑπὸ πυροῦ τυχόν, ὑπὸ κεφαλῆς ἄλλου, ὑπὸ ῥίγους καὶ ὑπὸ ἑτέρων μεγάλων ἀσθενειῶν· ὅτε δὲ πλέον τι ἐκακοποιήσῃ, καὶ πλείονα τιμωρίαν καὶ ἄμυναν ἀπέλαβεν ἀπὸ Θεοῦ. Εἰ δὲ τὰ τῆς δίκης οὐ παρεῖθες, δώσει τὴν τιμωρίαν καθ' ὅν οὐ γινώσκει καιρὸν· ὡς περ ἐν τοῖς θείοις καὶ ἱεροῖς λόγοις ἀκούομεν καὶ διδασκόμεθα, ὅτι ἐν ἄλλοις παύομεν καιροῖς, ἐν ἄλλοις ἀπολαμβάνομεν· ὡς περ οἴδαμεν ὑπὸ λιμοῦ παθόντας καὶ τοὺς Ἰαβωνίτας (13). Εἰ δ' ἴσως τοῦ χρόνου παρατρέχοντος ἀτιμώρητος φαίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς πολλαπλασίονα ὑποστήσεται καὶ

(11) Quanto perire virum principem iracundia dedecet, sapienter disputat Cicero in insigni illa epistola ad Q. fratrem, 4; necnon Tusculi IV, 22, et De rep. II, 41.

(12) Ita cold. pro ὀργιζομένους, uod est in genuina oratione.

(13) Male explicavit Metaphrastes Nicephorum, qui recte habet ὁ ὑπὲρ τῶν Ἰαβωνιτῶν λιμοῦ; consentiens videlicet cum sacra Historia II Reg. XXI, I. Ego igitur in interpretatione Nicephorum malui quam Metaphrastem sequi.

δώσει τὴν τιμωρίαν. Τέως γε μὴν οὐ δύνατον διαφυγεῖν αὐτὸν τὸ παρὰ πάντων μισεῖσθαι· κἄν διὰ δειλίαν οἱ μισοῦντες οὐ δεικνύουσι τὸ μῖσος, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῇ τῆς ψυχῆς καὶ ἐν ταῖς διαλογισμοῖς ἔχουσι κατ' αὐτοῦ. Καταπολὺ δὲ ἐστὶ καλλίων καὶ ὀφελιμώτερος ὁ διὰ τὴν χρηστότητα τῆς γνώμης καὶ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀπὸ κοινῆς γνώμης ἀίρετός βασιλεὺς τοῦ διὰ τὸ κολαπτικὸν καὶ τὸ βίβιον φοβεροῦ φαινομένου· τὸν μὲν γὰρ ἀπὸ διαθέσεως καὶ γνώμης κοινῆς ἀίρετόν βασιλέα καὶ ἀγαπᾶσι καὶ μετ' εὐνοίας φροῦνται· τὸν δὲ κολαπτικὸν ἐπιθυμοῦσι σφόδρα ἐκφύγειν. Πῶς δ' ἂν τις δύνατο λέγειν, πόσῃ ἔχει τὴν ἀσχημοσύνην ὁ βασιλεὺς, εἴπερ θυμοῦται ἀκρότητα, καὶ οὐ συνήθη ποιήσει τὴν φυγὴν αὐτοῦ ὑπομένειν καὶ κατέχειν τὸ πῦρ τοῦ θυμοῦ; ἢ ὅποτε ἡ τούτου φλόξ ἀνάπτει τὴν καρδίαν καὶ ἀναρλόγει, τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος περιζέοντος καὶ ταραττομένου. ἐν γὰρ τοῖς ἀγγείοις τοῦ σώματος τὸ αἷμα στενοχωρούμενον, καὶ πρὸς τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν βιαζόμενον τρέχειν, τὸ μὲν πρόσωπον ὠγκωμένον ποιεῖ, καὶ ἀπὸ ἀνκιδείας ἐρυθρόν· εἶτα καὶ μέλαν, τοῦ λοιποῦ σώματος κλονουμένου τε καὶ ταραττομένου· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς πυρροειδεῖς καὶ φλογώδεις, καὶ οἴους τῶν ὄρακόντων ἀκούομεν, ἀτάκτως καὶ συνεχῶς κινουμένους τε καὶ ἀναπηδῶντας, καὶ τοὺς οἰκέλους ἤρους ἐκφυγεῖν βουλομένους· τὴν δὲ φωνὴν ἐπὶ μίγα ἐξάγει καὶ τοὺς λόγους ἀτάκτους καὶ μὴ ὀηλοῦντας ποιεῖ σαφῶς τὰ λεγόμενα, διὰ τὸ παλὺ τῆς ὀργῆς. Βασιλέως τοίνυν οὕτω διακειμένου, ποταπὴν οὐδέποτε τις τὴν κατάστασιν τῆς τούτου ψυχῆς; Ὡς εὐστόχως ἄρα καὶ καλῶς εἶπεν ὁ Σολομὼν, ἔτι θυμώδης ἀνὴρ οὐκ εὐχίμων (14)· διὰ τοῦτο καὶ ἀπρόπες καθόλου καὶ ἀνάξιον τὸ τοῦ θυμοῦ πάθος τῆς βασιλικῆς κοσμιότητος.

Δ'. Λαῶν κοσμητορες οἱ βασιλεῖς ἐκπαλαί παρὰ τῶν σοφῶν ὠνομάσθησαν, καὶ ποιμένες λαῶν (15). Ὁ δὲ προτιμηθεὶς εἰς καλλωπισμὸν λαοῦ, ὡς περ ἐν πολέμοις ὁ στρατηγός, κατὰ πρῶτος ἀρχηγός καὶ διόχσκαλος τῶν ἡθῶν, πόσῃν πλέον τῶν ἄλλων ὀφείλει ἔχειν οὐτως τὴν κοσμιότητα; πόσῃν δὲ ἐπιμέλειαν καὶ περὶ τὰ πρόβατα ὁ ποιμὴν ἐνδεύεται; ἄγων μὲν ἐπὶ νομάς ἀγαθὰς, τέρπειν δὲ καὶ εὐοραίνων αὐτὰ μετὰ αὐλῶν καὶ ἄτμάτων· οὐ καταδυσμεύων, οὐδὲ πείζων, οὐδὲ ὀλίβων, οὐδὲ λυπῶν, διὰ πρόφατιν αἰτιῶν· ταῦτα γὰρ οὐ καλοῦ εἰσι ποιμένοις, οὐδὲ κατὰ τὸν εὐαγγελικὸν ὀρισμὸν τιθέσθαι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς ποιμνῆς πεπειθεμένου. Τὸ δὲ μὴ λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ ταλαιπωρίᾳ καὶ τῇ συντριβῇ τῶν ἀρχομένων, τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας φύσεως ἡξιωμένων παρὰ θεοῦ, ἀλλὰ τέρπεσθαι καὶ χαίρειν ἐπὶ τοῖς ἐτέρων κακοῖς, ἡμιόν ἐστι τῆς ὁμοιότητος καὶ ὀηρωδίας τοῦ διαθεσσομένου ἐκείνου Ἐχέτου (16). Ὁ Σέσωστρις ὁ τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἀσσυρίων ἀναστῆς, βασιλέας πολλοὺς ὑπολωπόμενος, σχεδὸν γὰρ

A majus supplicium subihit. Interim vero haud effugere potest universale odium: quamvis enim inimici ejus relincentur metu quominus odium declaret, in animorum tamen arcano mentiumque latebris iram foveant. Valde ergo praestat opportuniorque est leni animo praeditus rex, qui ob suam prudentiam atque virtutem communi suffragio creatus fuerit, quam qui supplicii ac violentia tremendum se fecerit. Item enim regem ex animi sententia communique voto delectum amant omnes, et cum benevolentia verentur; saevum regem magnopere aversantur atque devitant. Quis autem satis dicere queat, quam turpe sit regem sine modo irae indulgere, neque animum suum ad patientiam consuefacere atque ad cohibendas iracundiae flammis? videlicet cum hujus ardor viscera incendit atque perurit; cumque sanguis circa cor fervet ac tumultuatur. Quippe in corporis vasis compressus sanguis atque ad cutis superficiem concurrere adactus, vultum quidem tumidum efficit impudenterque rubentem; tum etiam nigros colores trahit, et corpus reliquum qualitur et tremiscit: oculi ignei flammisque, quales serpentium esse audimus, incompositae perpetuoque moventur, vel potius agitantur, suisque sedibus exsilire videntur: vox magnopere intenditur: sermo neque verborum sententiam aperte significans, neque ordinatus, ira nimium impediens. Cum ergo rex ita se habet, quinam erit animi ejus status? Recte igitur atque egregie dixit Salomon, virum iracundum non esse venustum. Quamobrem irae perturbatio indigna prorsus est majestate regia eamque dedecorat.

IV. *Rex sit clemens.* — Populorum compositores dicti sunt olim a sapientibus reges, itemque pastores populorum. Jam qui recte instruendo populo praepositus est (haud aliter quam in exercitu est imperator), ut morum scilicet antesignanus sit atque magister, quantam is quamque praecipuam moris proprii compositionem praese ferre debet? Age sis considera quantam gregis sui curam pastor exprimit: an pastiones uberes ducit, fistula cantuque oblectat et recreat; neque porro vinculis impedit, neque vexat, neque illi culparum oblatu gravis molestusve est. Non enim id boni pastoris officium foret, neque ejus qui ex evangelica norma pro grege animam ponere edoctus fuit. Porro rex qui calamitatibus angoribusque subditorum humanum non commovetur, quos Deus homogenea natura donavit, immo etiam alienis letatur malis: hic, inquam, rex ab illius famigerati Ecbati saevitia moribusque ferinis non abest. Aegyptiorum Assyriorumque rex Sesostriis, multis devictis regibus

(14) Proverb. xi, 25, ed. Gr.

(15) Utraque appellatio occurrit apud Homerum. Tum etiam in Creta publici rectores voca-

bantur *cosmox*. Aristot. *De rep.* ii, 10; item Cic. *De rep.* ii, 33.

(16) *Odysseus*. xviii, 84.

(maximam enim propemodum orbis partem perdomuit) in tantum impudentiæ protervieque venit, ut captos ab se reges curru subjunxerit, multaque dementia tumulus, desuper sublimis residens, brutorum animantium loco regibus abuteretur, eaque re stultissime oblectaretur ac superbiret. Tum vero cum unus de subiectis curru regibus tardius incederet, causamque a Sesostride rogaretur, ideirco se ait demoratum, quia ad rotarum conversiones mentem intonderet. Sesostri autem probe intelligens, id ab eo sibi dictum, ut fortunæ inconstantiam volubilitatemque significaret, melior in posterum clementiorque fuit. Hiero Syracusanus, quanquam invitis Siculis imperium arripuerat, nulli tamen adversariorum molestus fuit, postquam imperio potitus est; quia immo perpetuis eos beneficiis ornavit, atque ut patris pater cum populo versatus est. Ergo imperium annos quatuor et quinquaginta retinuit, pacem patrie conservavit. sibi vero quietem imperturbatamque securitatem, Nam et non semel conatus imperium deponere, communibus populi precibus vetitus fuit. Tantus erat erga eum subditorum omnium amor! propterea quod temperantissimus esset et beneficentissimus, summaque præsertim clementia præditus. Similis huic Alcimus Lydus fuit: atque ideirco in pace rerumque omnium copia subditus illi populus vitam traduxit. Septimo videlicet regni ejus anno, celebratis ab universa gente comitiis, ut vita regis prorogaretur omnes conceptis votis precati sunt. Igitur ille diuturno ævo incolumis, Lydis felicitatem, sibi gloriam nomenque illustre ad nostram usque ætatem peperit. Laoco inter reges inclytum Constantinum illum Magnum, propterea quod in legibus suis loco tituli *Majestas mea decernit*, scribebat *Tranquillitas mea mandat*: quo vocabulo significabat, tranquillitatem mansuetudinemque singulariter regum esse propriam, ipsosque ab ea magis ornari quam a purpura atque diademate. Hæc enim, ut reor, tyranni quoque habent; sola vero tranquillitas securus est dignitatis regie thesaurus nullique direptioni obnoxius. Quamobrem multi olim reges super hac virtute tum re tum verbis philosophati sunt: Trajanus in primis, qui patri Nerva principi bono successit, eumque æmulatus est. Is adeo modestus, clemens atque incomparabili virtute fuit, ut cuilibet dolenti compareretur atque adgeneret: offensas æquo animo ferret, dicens, oportere regem Deo parem esse atque erga peccantes famulos indulgentem. Igitur ipse quoque veniam a Deo consecutus est, non peccatorum tantummodo, verum etiam paganitalis

(17) Revera in obelisco quodam Aegyptio sacris litteris et hieroglyphicis inscriptum erat: *Rex Aegypti. Sesonchosis orbis potens*. (Est autem Sesonchosis Sesostri). lege Julium Valerium a me editum. *De rebus Alexandri Maced.* lib. 1, 31, et Diodorum 1 55.

(18) lege Diodorum Siculum 1, 58.

A τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κόσμου ὑπεποιήσατο (17). ἐπὶ τοσοῦτον ἀναδείας καὶ ἀνασχυντίας ἐχώρησεν, ὥστε τοὺς κρατηθέντας ὑπ' αὐτοῦ βασιλεῖς ὑποζεύξαι ἐν ἄρματι, μετὰ πολλῆς ἀπονοίας τε καὶ ἐπάρσεως ἐπάνω καθίσας αὐτῶν, ἀντὶ ἀλόγων ζώων ἐχρήτητο τοῖς βασιλεῦσι, τερπόμενος ἀλογίστως καὶ θρασυνόμοτος (18). Ἐνὸς δὲ τῶν ὑποζευγμένων βραδύνοντος πρὸς τὴν κίνησιν, τὴν αἰτίαν ἐρωτήσας ὁ Σέσωστρις, ἤκουσε παρ' ἐκείνου, διὰ τοῦτο βραδύνειν, ὅτι τὸν λογισμὸν εἶχε βλέποντα τὴν κίνησιν τῶν τροχῶν. καταλαβὼν δὲ ὁ Σέσωστρις ὅτι τὸν τοιοῦτον λόγον εἶπεν αὐτῷ, τὸ τῆς τύχης δηλῶν ἄσφατόν τε καὶ μετὰβολόν, πραότερος εἰς τὰ ἐξῆς καὶ συμπαθέστερος ἦν. Ἰέρων δὲ ὁ Συρακούσιος, καὶ ταῦτα μὲν βουλομένων ἄρχας τῶν Σικελῶν, οὐδένα τῶν ἀντιμαχομένων καὶ πολεμίων ἐλύπησεν ἐπιλαβόμενος τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ μᾶλλον εὐηργέτει τούτους διὰ παντός, καὶ ὡς πατήρ Ἰλαρὸς πρὸς ἅπαν τὸ πλῆθος διέκειτο· ἄρχας οὖν ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, διεφύλαξε μὲν τῇ πατρίδι τὴν εἰρήνην, ἑαυτῷ δὲ τὸ ἀτάραχόν τε καὶ ἀνενόητον· καὶ τολλάκις δὲ βουληθεὶς παραιτήσασθαι τὴν ἀρχὴν, κοινῇ παρακλήσει τοῦ πλῆθους διεκωλύθη· ἐπὶ τοσοῦτον ἠγαπάτο παρὰ πάντων τῶν ἀρχομένων, σιυφρονικότατος ὢν καὶ εὐεργετικώτατος, καὶ μᾶλλον ἡμερώτατος. Ὁμοίως αὐτῷ ἦν καὶ Ἀλκιμος ὁ Λυδός· διὰ τοῦτο ἐν γαλήνῃ καὶ ἀφθονίᾳ τὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐποίησε ζῆν· μετὰ δὲ παρέλευσεν ἑπτὰ χρόνων τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ συναχθέντες πάντες ὁμοῦ οἱ λαοὶ παρεκάλουν τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως ἀξάνεσθαι· γενόμενος δὲ πολυχρόνιος, τοῖς μὲν Λυδοῖς εὐδαιμονίαν κατέλειπεν, ἑαυτῷ δὲ κλέος καὶ ὄνομα μέχρι καὶ τοῦ νῦν χρόνου (19). Ἐπαινῶ τὸν ἐν βασιλεύσειν αὐδιδίμον Κωνσταντῖνον τὸν Μέγαν ὅτι ἐν τοῖς ἐκείνου προστάγμασιν ἀντὶ τοῦ γράφειν, Ἡ βασιλεία μου διορίζεται, Ἡ γαληνότης (20) μου παρακελεύεται, ἔγραψε· δηλῶν ὅτι τὸ γαληνὸν καὶ ἡμέρον ἴδιον ἐξαιρέτως τῶν βασιλέων, πλεον κωσμοῦν αὐτοῦ καὶ καλλωπίζον τῆς ἀλουργίδος τε καὶ τοῦ διαδήματος· αὐτὰ γὰρ ἴσως καὶ τύραννοι ἔχουσι. Γαληνότης δὲ μόνη τῆς βασιλικῆς ἀξίας ἐστὶν ἄστυλος θησαυρὸς καὶ ἀνεπίδούλευτος· διὸ πολλοὶ τῶν πάλαι βασιλέων ἔργοις καὶ λόγοις ἐφιλοσόφησαν περὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς· οὐκ ἔλαττον δὲ τῶν ἄλλων Ἰρατιανὸς ὁ βασιλεὺς τὸν πατέρα Νερουάν διαδεξάμενος, καλῶς καὶ αὐτὸν βασιλεύσαντα ἐμιμεῖτο· τοσοῦτον γὰρ εἶχε τὸ ταπεινὸν καὶ συμπαθὲς καὶ ἀπρόσιτον ὡς καὶ παντὶ λυπούμενῳ συμπίσχειν, καὶ συνάγειν· καὶ πρὸς τοὺς πταίοντας ἀνεξίκακον εἶναι, λέγων, Ἄρμύζει τῷ βασιλεῖ ἐξισυῦσθαι θεῷ καὶ τῶν πταισάντων τῶν δοῦλων ἀνέχεσθαι· διὰ τοῦτο καὶ συγγνώμης ἔξιώθη παρὰ θεοῦ οὐ μόνον τῶν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀσεδείας

(19) lege Suidam voc. Ξανθός.

(20) Interpretor potius *tranquillitas* quam *serenitas*. Cæterum de utroque hoc titulo in Cæsareis decretis usitato legis Jureti doctas observationes ad Symmachi epistolas lib. 11, 8, p. 54; lib. x, 46, p. 290.

αὐτοῦ, τὸ μέγιστον καὶ παράδοξον, τῆς θεήσεσι τοῦ Ἀ θαυματουργοῦ (21) Γρηγορίου, οὗ ὁ διάλογος (22) τῆς γὰρ φιλανθρωπίας καὶ συμπαθείας ἣς ἐκεῖνος πλουσίως μετεδίδου τοῖς πταίοισιν, ἔτυχε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῆς ζωῆς τέλει παρὰ Θεοῦ, τῶν ἀποδοχομένων μὲν τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάνθρωπον, μισοῦντος δὲ τὸ ἀπηνὲς καὶ ἀπάνθρωπον· καὶ τοὺς πρὸς ὁμόφυλον ἀκαμπεῖς καὶ ἀσυμπαθεῖς καταξίαν κολάζοντος· ἔδειξε γὰρ ὅτι συνεργούσης εὐχῆς δικαίου νικᾷ τὸ συμπαθὲς καὶ αὐτὴν τὴν ἀσέβειαν. Ὅτι δὲ καὶ σωφροσύνην εἶχεν ὁ Τραϊανὸς ὁ βασιλεὺς κοσμοῦσαν αὐτῷ, πρόδηλον· ἐπειδὴ οὐδεὶς κἄν τὰς λοιπὰς ἀρετὰς ἔχη, χωρὶς αὐτῆς σωφροσύνης τὸν Κύριον ὄψεται (23)· καὶ γὰρ ἀδύνατον ἄνευ σωφροσύνης ἔχειν τινὰ ἀρετὴν ἐτέραν ἀνόθευτον· ἀνδρείον γὰρ πῶς ἂν τις εἴπῃ κατὰ τῶν σαρκικῶν παθῶν ἀνανδριζόμενον; ὁ γὰρ ἑαυτὸν τε καὶ τὴν μεθ' ἣς ἀσελγαίνει μὴ παραιτούμενος ἀδικεῖν πάντως οὐδὲ δίκαιός ἐστιν ὁ τοιοῦτος, ἀλλ' οὐδὲ φρόνιμος ὁ μὴ ζητῶν τὸ φέρον ὄνησιν αὐτῷ καὶ ὠφέλειαν τὴν ἀρίστην, λέγω δὴ καὶ τὸν ἀγιασμόν· ἀλλὰ καὶ τὸν ἡγεμόνα νοῦν δοῦλον ποιῶν ἀκαθάρτων ὀρέξεων, καὶ διὰ τὴν μυσσάρην καὶ βδελυκτὴν ἡδονὴν τῶν ἀβρόχτων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἀποστερῶν ἑαυτὸν.

natura reginam, impurarum cupiditatum famulam causa summis bonis ac sempiternis semet excludit.

Ε. Ἔστι δὲ καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἔριος ἀπρεπὴς μάλιστα τῷ βασιλεῖ καὶ ἀνάρμοστος· τέσσαρα γὰρ ἀπὸ τῆς φιλοχρηματίας γεννῶνται τὰ κάκιστα· τὸ μικροπρεπὲς καὶ φειδωλὸν ἐν ταῖς ὁδοῖσι· τὸ καπηλικὸν καὶ πλεονεκτικὸν ἐν τῇ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν αὐτῷ· τὸ μὲν γὰρ μηδόλως ἢ μετὰ βίας καὶ ὀλίγοις εὐεργετεῖν δουλικόν· δοῦλος γὰρ οὐ δίδωσιν· εἰ δ' ἴσος δώσει, καὶ τοῦτο πάνυ μικρὸν καὶ ὀλίγον, καὶ ἀπὸ κλοπῆς τῶν τοῦ δεσπότητος πραγμάτων. Ὁ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα δεδουλωμένος πῶς ἂν ἔχη δίδοναι; τὸ δὲ πολλοῖς μὲν δίδοναι πλὴν μετὰ μικρολογίας, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀξίους πολλῶν, τοῦτο εὐτελοῦς τινος καὶ οὐδαμινού, οὐ μὴν τοῦ εἰς βασιλικὸν καὶ ὑψηλὸν θρόνον ἐγκαθημένου. Τὸ δὲ τοῖς ταπεινοῖς πράγμασι συναναμίνυσθαι, καὶ τοὺς τῶν κοινῶν ἀνθρώπων πορισμοὺς ἀνελευθέρως μηχανᾶσθαι καὶ οἰκονομεῖν, ὥστε μεταφέρειν εἰς τὸ δημόσιον καὶ ὑποκλέπτειν καὶ ὑπαρπάζειν τὴν τοῦ

(21) Falli mihi videtur Metraphrastes scribens θαυματουργοῦ pro μεγάλου, sive quia non satis intellexit vim vocabuli πολὺς, quod utitur Nicephorus: sive quia cogitavit incautus de Græco Gregorio Θαυματοργο, pro Magno Gregorio Romano. Scimus tamen Gregorium quoque Romanum prodigiis in-

(22) Fabulam hanc, qua Trajanus imp. dicitur precibus magni Gregorii ex inferorum pœnis liberatus, jamdiu refutarunt docti theologi, quos enumerat Carolus Sardagna, *Theolog.* tom. IV, ed. Rom, p. 253. Ea narratur in Vita magni Gregorii a Paulo diacono, qui tamen hac super re ut nemo discutiat suadet. Rursus eadem narratio occurrit in Vita pariter sancti Gregorii a Joanne diacono scripta, qui, rem intra arctiores limites cogens, Trajanum a cruciatibus quidem resolutum, sed neque ex inferorum clausuris eductum, neque certo

(quæ maxima perque mira res fuit) precibus scilicet magni Gregorii, cujus est ille dialogus. Nimirum clementiam misericordiamque, quam erga offensores suos vel calumniosos copiose expronperat, vidissim ipse post mortalem hanc vitam a Deo impetravit; qui ut benignitatem charitatemque plectitur ita hævitiam inhumanitatemque aversatur, duosque et inexorabiles erga homogeneam naturam homines pro dignitate ac merito ulciscitur: demonstravitque aliquando, justis hominis intercedentibus precibus, paganitatis ipsum crimen misericordia posse superari. Quod autem temperantia quoque Trajanus præditus fuerit, vel inde patet, quod nemo etiamsi cæteris ornatus virtutibus, absque tamen temperantia Deum visurus est.

Et quidem fieri non potest ut homo intemperans virtutem ullam haud lucratam possideat. Quomodo enim fortis erit, qui carnalibus adfectibus semel debilitat? Sed ne justus, quidem erit, qui se et illam, cum qua luxuriam exercet, injuria afficit. Postremo is procul prudentia est, qui rem nullo sibi pretiosissimam et utilissimam negligit, animæ scilicet sanctificationem, quique mentem suam facit; qui scelestæ denique detestandæque voluptatis

V. *Rex ne sit avarus.* — Insuper pecuniæ amor dignitate regis maxime abhorret. Est enim ex hac cupiditate quatuor pessima gignuntur vitia; scilicet in dando, lenitas et difficultas: in accipiendo cauponium et ingluvies. Et nihil omnino vel difficulter raroque largiri, servile est: nihil enim dat servus; vel si forte dat, id plane tenue minutumquo est, ac de domini patrimonio furtim detractum. Quam enim is habebit dandi copiam, cujus ipsum corpus in mancipio est? Porro autem multis dare, sed tenuiter, præsertim si multa meriti sunt, hoc vilis hominis est et contemptibilis, non ejus qui regalem sublimemque thronum insideat. Tum humilibus negotiis semet immiscere, et vulgarium hominum lucra illiberaliter sectari atque tractare, ut in fiscum transferas subtractum ereptumque subdito homini victum, hoc cauponarium est. Exigere autem tributa insolita præterque subditorum vires

in paradiso repositum, ait. Verum tamen Maurini Patres in ejusdem S. Gregorii Vita copiosius doctiusque scripta, lib. III, cap. 49, sabellam hanc evidentibus argumentis explodunt, citatis præsertim Gregorii Dialogis, in quibus justa (ideoque contraria) sententia semper legitur. Adeo fallitur Græcus Nicephorus, dum erroris hujus testimonium e Gregorii noscio quo Dialogo aversit, sive revera spurius aliquis apud Græcos exsisterit sive lapsus memoria Nicephorus est. Quod autem Paulus diaconus narrationem suam ex Anglorum sacris libris haurire se ait, recte est: nam in ejus gentis aliquot liturgiis process quoque pro damnatorum minuenda pœna leguntur; qui error a fabula illa Trajani inanuisse videtur, sicuti a spuria Damasceni quadam oratione, quæ Trajani pariter fabulam habet migravit ejusdem rei commemoratio in Græcorum Euchologium.

(23) Matth. v, 8.

impudens atque iniqua avaritia est. Quamobrem avaritiæ morbus pessimus, qui animæ decus infringit atque obscurat, regiam dignitatem humiliat atque imminuit, totis animi viribus detestandus est. Quippe huic avaritiæ rex Perseus deditus, regnum suum ac dignitatem amisit: captusque a Romanis, vinculis onustus in triumpho ductus est; cumque sua pecunia in cæcum carcerem coniectos, vitam misere clausit: magnopere et lano obi stultam suam avaritiam irrisus, atque ad nostram usque ætatem ludubrio habitus. At vero Alexander admirandus rex, avaritiæ victor, dum hoc vitium odio et contemptui habet, universi prope orbis brevi tempore dominium obtinuit. Is quia thesaurorum apud se locum tenere dicebat familiares suos, quos defensores in omni bello atque auxiliares circumferebat, a nemine non laudatur, multisque regibus major evasit atque ad hunc usque diem præconiis celebratur. Eodem animi habitu Cyrus quoque fuit: qui opes universas amicis suis largiens, cunctas se possidere putabat; qui dum suos ditos faceret atque exornaret, letabatur ipse atque gestiebat. Dicente autem nescio quo, Tu vero, Cyre, equando temet ornabis? Vel maxime, respondit, ornatus sum, dum vos omnes ornatos aspicio. Rursus alio rogante, Curnam tibi opes non sumis? Atqui, inquit sum ditissimus, quia meos omnes divitiis affluentes video. Ejusmodi cum esset Cyrus, patris nomen ob suam clementiam obtinuit, quia videlicet omnem dabat operam ut qui in ejus ditione degebant, beatissimi essent. At Cambyses, qui contrariis moribus præditus fuit, asper acerbisque dominus vocitatus est. Darius avarus, sordidus, turpisque lucri studiosus, qui acervandæ pecuniæ causa nullum lapidem non movebat, caupo dicebatur. Jam et Thebanorum dux Epaminondas hunc tantopere pecuniæ morbum oderat, ut observato aliquando milite, qui captivum suum vendebat, scutum illi eripuerit, eundemque albo militari expuixerit, dicens: Mibi quidem scutum restitue; tu vero cauponium tuum exerceo. Cato Romanorum imperator cum cum legali Britannici amicitia charitatisque in eundem causa convenissent, multamque vim auri offerrent, homines quidem hilariter benevoleque admisit, postulatumque amicitiam libenter largitus est; aurum laqueo remisit, dicens: servos emi solere, amicos eligi. Adco hic etiam pecuniæ contemptor fuit! quam ob rem late per orbem prope universum nomen ejus inclaruit. Jam qua Cyrus et Epaminondas, hac virtute ac prudentia insignes, splendide patravissent, alii scilicet narrent, qui historicis illorum legendis tempus contulerunt. Etenim Alexandri, Cyri atque Epaminondæ res præclare gesta ingenti face splendidiore relucet: nemoque eas ignorat, nisi qui forte plane socors est atque omnis honestatis incuriosus. Sunt

ὕψηλόν ζῶν, τοῦτο κατηλικόν. Τὸ δὲ ἀπαιτεῖν τέλη παράλογα καὶ ὑπὲρ τὴν τῶν ἀρχομένων δύναμιν ἀναίδεστάτης πλεονεξίας καὶ ἀδίκιας ἐστίν. Ὅθεν τὴν τῆς φιλοχρηματίας κακίστην νόσον ἀμαυροῦσαν μὲν καὶ σκοτιζούσαν τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος, τὴν δὲ βασιλείαν ἐλαττούσαν καὶ ἀκρωτηριάζουσαν, δεῖ μισεῖν ἐξ ὕλης ψυχῆς· ταύτην γὰρ τὴν φιλοχρηματίαν ὁ μὲν βασιλεὺς Περσεὺς ἀγαπήσας (24), ἐξεδίληθη καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ τιμῆς· καὶ κατασχέθεις ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἦγετο δέσμιος· καὶ μετὰ τῶν χρημάτων εἰς σκοτικὸν λάκκον ἐνεβλήθη, καὶ τὴν ἐκείνου ζωὴν ἀθλίως ἀπώλεσεν· πολλὰ δὲ τὴν ἀφροσύνην καὶ φιλοχρηματίαν καταγελασθεῖς, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος χρόνου καταγελάττει. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Θεταμάτιος βασιλεὺς, τὴν φιλοχρηματίαν νικήσας, καὶ τὸ ταύτης πάθος μισήσας καὶ βδελυξάμενος, σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐν βραχείῳ χρόνῳ γέγονε βασιλεὺς· Θεσσαροὺς γὰρ οὕτως τοὺς φίλους ἠγοῦμενος, οὓς συνασπιστάς εἰς πάντα πόλεμον εἶχε καὶ βοηθοὺς, παρὰ πάντων ἐπαινεῖται, πολλῶν βασιλέων μείζων γινόμενος, καὶ μέχρι τοῦ νῦν θαυμάζομενος. Ταύτης τῆς γνώμης καὶ Κύρος ἐτύγχανε· πάντα γὰρ χρήματα τοῖς φίλοις δωρούμενος, τὰ πάντων ἔχειν ἐνόμιζε· καὶ πλουτίζων τοὺς αὐτοῦ καὶ κοσμίῳ, αὐτὸς ἠγάλλετό τε καὶ ἐφαιδρόνετο. Τινὸς δὲ εἰπόντος αὐτῷ, Σὺ δὲ, ὦ Κύρε, πότε κοσμήσεις σαυτόν; καὶ μὴν ἐξόχως, εἶπε, κεκόσμημαι, πάντας ὑμᾶς κεκοσμημένους ὕρῳ. Ἄλλου δὲ τινος ἐρωτήσαντος αὐτόν, Διατί οὐ πλουτεῖς; καὶ μὴν, εἶπε, τοῦτο μέγας πλοῦτος ἔμολι, ὅτι βλέπω πλουτοῦντας πάντας τοὺς ἡμετέρους. Ὁ τοιοῦτος Κύρος πατήρ ἐκαλεῖτο (25) διὰ τὸ συμπαθὲς, καὶ τὸ κατὰ πάντα τρόπον ἐπιμελεῖσθαι, ἵνα πάντα τὰ κάλλιστα ἔχωσιν οἱ ὑπὸ τὴν ἐκείνου ἀρχήν. Ὁ δὲ Καμθύσης διὰ τὸ τὰ ἐναντία ταύτῃ πρᾶξιν, χαλεπῶς καὶ πικρῶς θεσπότης ἰλέγετο. Ὁ δὲ Δαρεῖος φιλοχρηματός ὢν καὶ φιδοῦλος καὶ αἰσχροκερδῆς καὶ τρόπους ἐπινοῶν χρημάτων συναγωγῆς, κάπηλος ὠνομάζετο (26). Ἀλλὰ καὶ Ἐπαμινώνδας ὁ Θεθαίων στρατηγὸς οὕτως ἀπὸ ψυχῆς ἐμίσει τὴν τοιαύτην νόσον περὶ τὰ χρήματα, ἵσπε ὡς εἶδὲ ποτέ τινα τῶν στρατιωτῶν ἀπεμυλήσαντα ὃν εἶχεν αἰχμηλίωτον, ἀφελόμενος τὴν ἀσπίδα, τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος αὐτόν ἀπέδιωξε, εἰπόν, Ἐμοὶ μὲν ἀντίστρεφον τὴν ἀσπίδα· σὺ δὲ σὺ τῶν κατήλων εὐτρέπιστον. Κάτων δὲ ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατηγὸς τοὺς ἐλθόντας εἰς αὐτόν πρόσβεις ἀπὸ βρετανίας ἕνεκεν φιλίας καὶ ἀγάπης, καὶ πολλοὺς χρυσοῦ κομίσαντας Θεσσαροὺς, ἐκείνους μὲν ἐθέτως καὶ μετ' ἀφροσύνης ἐδίξατο, καὶ τὴν φιλίαν ἣν ἐζητοῦν ἀποθεξάμενος ἕσταξε· τὸν δὲ χρυσὸν ἀπεπέμφατο [εἰπόντων] ὡς οἱ δοῦλοι μὲν εἰσιν ὠνηταί, οἱ δὲ φίλοι αἰρετοί. Τασοῦτον δὲ καὶ οὗτος καταφρονητῆς ἐγένετο τῶν χρημάτων· διὰ τοῦτο καὶ πανταχοῦ σχεδὸν τῆς οἰκουμένης γέγονε περιθώσιμος. Ὅσα δὲ ἀμφοτέροι οὗτοι οἱ στρατηγοὶ ἢ τε Κύρος καὶ ὁ Ἐπαμινώνδας

(24) Lege Diodori ac Polybii Vaticana excerpta, p. 73, 129.

(25) Ita diserte testatur Diodorus Siculus ed.

Wessel. tom. II, pag. 553. Conf. Cic. *De rep.* 1, 28.

(26) Ex Herodoto iii, 89.

τοιούτοι φανέντες τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σύνεσιν κατ-
 ὤρθωσαν μεγαλοπρεπῶς, λεγέτωσαν ἄλλοι, ὅσοι τὰς
 περὶ αὐτῶν ἱστορικὰς βίβλους ἀνέγνωσαν Ἀλε-
 ξάνδρου γὰρ καὶ Κύρου καὶ Ἐπαμινώνδου κατορ-
 θήματα μεγάλου πυρσοῦ φαίνει λαμπρότερον· καὶ
 μόνος εἰσὶν ἄγνωστα τοῖς βιβλίως καὶ ἀμελῶς
 ἔχουσι περὶ τὰ καλὰ· καὶ οὐδέποτε συντελεσθήσονται
 ταῦτα, μέχρις ἂν ὁ ἥλιος περιουγάξῃ τὴν γῆν·
 καὶ εἰς οἶον δὲ ἕτερον τὰ τρία ταῦτα συνέλθωσι, τό
 τε σωφρονικόν, τὸ πρᾶον, καὶ τὸ φιλότιμον, ἐκεῖ
 πάντως ἀκολουθοῦσι τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ ἡ δόξα·
 σωφροσύνη μὲν γὰρ ἀνδρίας ἐστὶ παιδεύμα καὶ με-
 λέτημα, προξενῶν τρυποῦσθαι τοὺς πολεμίους τε
 καὶ ἐχθρούς· πραύτης δὲ καὶ τὸ ἀνεξίκακον γυμνά-
 σιόν ἐστὶ μεγαλοψυχίας τε καὶ ὑπομονῆς, καὶ ἀντι-
 κρυσ πρόξενος τοῦ παρὰ πάντων στέργεσθαι καὶ
 φιλεῖσθαι· τὸ δὲ γε φιλότιμον καὶ εὐεργετικὸν καὶ
 τοὺς συμμάχους καὶ φίλους ἐνδυναμοῖ, καὶ τοὺς
 ἀρχένας τῶν ἐχθρῶν καταστρέφει· καὶ τὸ οἰκεῖον
 κατωχυρωμένον ποιεῖ, καὶ τὸ ἀλλότριον καὶ ξένον
 δουλοῖ, καὶ ἀνοίγει πᾶν στόμα, καὶ πᾶσαν γλῶσσαν
 διερεθίζει πρὸς ἔπαινον· ὥστε τὰ τρία ταῦτα τὰ
 πρωτεθέντα, ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, νίκης καὶ λαμπρῆς
 δόξης εἰσὶ πρόξενά τῆι τούτοις κεκοσμημένῃ. Μῦθος
 ἐστὶ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὴ μῆλα χρυσᾶ ὁ Ἑρακλῆς
 ἀφελόμενος ἀπὸ τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀτλαντος Ἐσ-
 περιδῶν, ὅτε ἀπέκτεινε καὶ τὸν ποικιλόμορφον καὶ
 ἑκατοντακέφαλον δράκοντα· δοκεῖ γοῦν ἀπὸ ἀλλη-
 γορίας, ὅτι μῆλα μὲν λέγονται διὰ τὴν νίκην (27),
 χρυσᾶ δὲ διὰ τὴν δόξαν· ὁ γοῦν τὰ τρία ταῦτα μι-
 σήσας, ἤγουν ἡδονὴν, ὀργὴν καὶ χρημάτων ἔρωτα,
 εἰς ἃ ὡς ἐπὶ πολὺ περιπίπτουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἔχον-
 τες ἐπὶ τούτοις, ὡς Ἀτλαντα, τὸν ἀνένδοτον λογι-
 σμόν, οὗτος ὁ ταῦτα νενικηκώς, τέλειός ἐστι καὶ
 ἀξιοθαύμαστος, προλαμβάνων ἐν τῇ νεότητι τὰ ἐν
 γῆρᾳ πρέποντα κατορθώματα, καὶ τὸ τῆς ἀμελοῦσης
 ψυχῆς θηρίον μετὰ σπουδῆς καταβάλλον, καὶ βρ-
 θύμως διακειμένης περὶ τὰς λογικὰς κατὰ φύσιν
 ὀργὰς, αἵτινες τὰς παρὰ φύσιν καὶ ἀλόγους κινήσεις
 καταβάλλουσι· πρὸς γὰρ τὸ ἰσχυρόν τε καὶ ὑψηλὸν
 τοῦ ἡγεμονικοῦ θειλίᾳ καὶ νεκροῦται τὸ ἀπηλλοτριωμένον καὶ παρὰ φύσιν· καὶ πᾶσχει πλέον ἢ αἰ-
 λουρος ὠρουμένου λέοντος· ὥσπερ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀπὸ τοῦ βρθημεῖν καὶ ἀμελεῖν, καὶ ἀγαπᾶν
 ὑπνοῦς πλέον τοῦ δέοντος, ἰσχυροποιῶνται τὰ πᾶθη καὶ θράσος λαμβάνουσι· καὶ παραλαβόντα τοῦτον ὡς
 αἰχμάλωτον τὰ τοιαῦτα πᾶθη, ἀπυτυφλοῦσιν ὥσπερ ἡ Δαλιδᾶ τὸν ἀνδρικώτατον ἐκεῖνον Σαρμῶν, τὰς ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς τρίχας ἐκκόψασα· καὶ γίνεται εἰς ἐμπαιγμόν καὶ τυφλὸς καὶ ἀνάσθητος.

Ζ. Ἔστιν ὅτε καὶ ὑπὸ ματαίας ἐπάρσεως δόξαν ὁ
 τὴν αἰσχρότην ἡγούμενος· ἂν δὲ καὶ κόλακας αὐτὸν
 οἱ κατάρτοι καὶ ἐπίτριπτοι καὶ φθορεῖς πλησιάζον-
 τες κολακεύωσι, καὶ τὰ πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν λέ-
 γωσιν, ὡς γνησίους τούτους φίλους ἀσπάζεται, μὴ
 δυνάμενος διακρίνειν ὅσῃν ἔχουσι τὴν διαφορὰν φίλοι
 καὶ κόλακες· οἱ μὲν διὰ παντός, ἤγουν οἱ κόλακες,
 ἐπιχειροῦσι τὰ πρὸς ἡδονὴν λέγειν, καὶ βλάβῃς εἰπὶ
 πρόξενον· φίλοι δὲ πρὸς τὸ λυσitteλὸς καὶ ὠφέλιμον
 βλέπουσιν, εἰ καὶ πρὸς τὴν αἰσθησιν οἱ τούτων λό-
 γοι φαίνονται λυπηροί· οἱ μὲν γὰρ πρὸς μόνον
 σπουδάζουσι τὸ λαμβάνειν, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς ὠφελείας

(27) Poeta nobilis ait : *Et come quel fantin che
 corre al pome*. Non ergo est aquid poelam pome pro

aniam res ejusmodi, quarum fama nunquam con-
 ticescet, quandiu Plœbi radius tellurem collustra-
 bit. Profecto ubicunque tres hæ virtutes conven-
 riant, temperantia, mansuetudo et liberalitas, ibi
 præclara facinora gloriamque existera neesse est.
 Etenim temperantia, fortitudinis magisterium est
 atque exercitatio, eaque vires suppeditat ad priva-
 tos publicosque hostes vincendos. Mansuetudo ac
 patientia magnitudinem animi constantiamque nos
 docet, et universalem nobis conciliat benevolentiam
 atque amicitiam. Denique liberalitas et benedic-
 tia socios nobis amicosque acrius devincit, et ini-
 micorum fastum humiliat propria firmat, aliena
 atque externa perdomat : omnium ora resolvit,
 linguasque ad præconium excitat. Ut verba ad
 compendium conferam, tribus his virtutibus orna-
 tus homo splendidam gloriam victoriamque referet.
 Græcorum fabulæ narrant, Herculem aurea mala
 abstulisse Hesperidum Atlantis filiarum, postquam
 draconem multiformem centicipitemque interfecit.
 Videntur autem dici per allegoriam mala quidem
 propter victoriam, aureo vero propter gloriam. Qui
 tria hæc igitur vitia devicerit, voluptatem, iram,
 avaritiam, in quæ plerumque homines incurrunt,
 ibique atlantica voluti firmitate hærent ; talis, in-
 quam, viator, et perfectus vir est admirabilis ;
 atque adhuc juvenis digna senilibus annis fa-
 cinora perpetrat : idemque pigri animi monstrum
 impigre perimit ; pigri inquam, animi ad rationales
 dignosque natura sua aclus, quibus alieni a ratione
 naturaque motus cohibendi sunt. Nam coram forti
 excelsaque mentis potentia formidare solet atque
 torpere quidquid spurium præterque naturam est :
 graviusque timet, quam leone rugiente feles. Se-
 cus autem ex ignavia, incuria, somnique super-
 flui studio, corroborantur vitia atque audaciam
 sumunt, moxque hominem irretitum excæcant ;
 ceu fortissimum illum Sampsonem Calida, post-
 quam ei caput capillis nudaverat : denique oculis
 sensuque orbatus, ludibrio habetur.

VI. *Rex caveat ab inani gloria*. — Aliquando vero
 contingit, ut inani elatione abreptus rex, gloriam
 esse existimet que reapse ignominia est : neque
 cum cum maledicti et scelesti exitiosique adulate-
 res circumstant, qui ad gratiam voluptatemque
 aurium loquuntur ; atque hos ille ceu fideles ami-
 cos implœctitur, neque potis est discernere quan-
 toperere ab amico differat adentator. Hoc ergo ho-
 minum genus blanda semper verba connectit, per-
 niciemque propinat. At amici ad regis utilitatem
 juvenemque spectant, etiamsi forte oratio eorum
 molesta videatur. Adentatores habendo inhiant ;

Gallico *paume (la palma)*, ut quidam ingeniosus
 amicus meus arbitrabatur.

amici vitam quoque suam pro rege prodigere non recusant. Denique adscutores corvis peiores sunt; hi enim corporum oculos effodiunt; illi animam excæcant. Ast amicus amici tanquam altera persona est. Nonnulli igitur sæpenumero levitate quadam clati hoc morbo urgentur, atque a palponibus mancipiorum instar circumaguntur: nonnulli etiam ob insaniam mentis atque superbiam. Aiunt Hipponum Corinthium qui, præter victorias ceteras, de Amazonibus quoque triumphaverat. cum inani fastu tumidus. Pegaso conscenso, per ærem quoque ferri voluit, lacrymabili ex ea celsitate casu cuisse: quo excæcatus, errabat incertis gressibus, ne viæ quidem ducem habens. Similiter humana quoque mens, etiamsi adversus voluptatem gloriabunda decertans primo vicerit, flammamque harum extinxerit, tum etiam iracundiam profligaverit, et avaritiæ pondus a se depulerit, egregiis triumphis partis propterea quod res omnes humiles proculcaverit; si, inquam, homi elationem suam hactenus non stiterit, sed sublimius adhuc evehi voluerit, neglectaque officiorum cura, prudentium quoque admonitorum consilia respuerit, non solum lapsu improviso corruet, verum instar carenalis lumine errabit, nullo honestatis sensu retento, turbine veluti ventorum atque fluctuum in intemperantiæ pelulantisque mare submersus. Nam qui superbus, fuit quia mediocritatis oblitus, idcirco vim animi volatilem, fabulosi instar leari, amisit. Millo Lyconidas, qui ob vanum tumorum suum fulminibus cum duce proprio deflagraverunt, qui ipsis potissimum antesignanus superbiæ fuerat. Præterea illum Salmonem, qui eo vesania prorupit, ut tonitrua quæque bovinis pellibus imitaretur: cuius superbiæ causa cum nova urbe sua ejusdemque incolis deletus est. Sileo denique fabulosos illos Huloadas, eorumque humi lapsum, postquam celso quodam conisi fuerant Pelio monte conscenso caelum adpetere. Expedit igitur lumidas clatasque cogitationes animo expellere, quæ casus atque ruinæ ministræ sunt; sectari autem atque omni studio complecti modestiam, quæ parens firmitatis est. Ergo opus est inhonestas animi perturbationes bello persequi atque amputare. Atque ut ille inclytus Persens, accepta a Mercurio falce, tria Gorgonis capita abstulit, nullum ipse detrimentum ab ea passus; ita oportet regem rationis ope fretum primos suborientum cupiditatum motus animo deliberato præcidere? tum etiam humilitate ac modestia diversorum vitiorum capita amburere, velut ille Hercules fabulosæ hydrae capita amputavit. Regem quippe thronus deest flammeus simul et igneus,

Α τοῦ φίλου ἔτοιμοι θοῦναί καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν· καὶ ὅτι κόλακες μὲν, καὶ τῶν κοράκων εἰσὶ χειρόνες; ὡς περ ἐκεῖνοι τῶν σωμάτων τοὺς ὀφθαλμοὺς (28), οὕτω καὶ οὗτοι τὴν ψυχὴν ἐκτυφλοῦντες· φίλοι δὲ ἀντὶ ἄλλων εἰσὶν ἑαυτῶν· πολλάκις μὲν γὰρ ὑπὸ χανότητος πάσχουσι τοῦτό τινες, καὶ ἄγονται ὡς ἀνδράποδα ὑπὸ τῶν κολάκων· πολλάκις δὲ καὶ ἐξ ἀπονοίας τε καὶ ἐπάρσεως· λέγουσι γὰρ καὶ Ἴππὸν τὸν Κορίνθιον (29), πολλάς καὶ ἄλλας νίκας νικήσαντα, καὶ αὐτὰς Ἀμαζόνας κατατροπωσάμενον, ἐπεὶ ἐξ ἐπάρσεως ἐβουλήθη καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αἰθέρα διὰ τοῦ Πηγάσου ἵππου δραμεῖν, πεσεῖν πτώμα δακρύων ἄξιον· τοὺς ὀφθαλμοὺς γὰρ ἐκτυφλωθεὶς, περιεπάτει πλανώμενος, μηδὲ χειραγωγὸν ἔχων τὸν ὁδηγοῦντα. Ὁμοίως καὶ ὁ ἀνθρώπινος λογισμὸς, εἰ καὶ μετὰ τῶν ἡδονῶν ἀλαζνευσάμενος νικήσει πρότερον, κατασόεσει τε τὴν αὐτῶν φλόγα, καὶ τὸν θυμὸν πατάξει, καὶ τὸ τῆς φιλοχρηματίας βάρος ἀποβύψει, κατορθώσας νίκην ἀρίστην, ὅτι πάσας χαμαὶζήλους πράξεις ὑπερ ανέθη, ἐὰν μὴ μέχρι τούτου στήσῃ τὸ ὑπεροπτικόν, ἀλλ' ἔβῃ καὶ εἰς τὰ ὑψηλότερα κτεπαρθῆ, ἀμελήσας τοῦ φροντίζειν τοῦ δέοντος, καὶ τοῦ τὰς τῶν φρονίμων ἀνθρώπων δέχσθαι συμβουλὰς, οὐ μόνον πτώμα πίπτει παράδοξον, ἀλλ' ὡς περ τυρῆλος περιπλανᾶται, μηδενὸς καλοῦ ἀισθανόμενος· καθάπερ ὑπὸ ταραχῆς πνευμάτων καὶ κυμάτων τῆς τῆς ἀκολασίας καὶ ἀδιαφορίας πελάγει καταποντιζόμενος, ἐκ τοῦ ἐπαρθῆναι καὶ πλέον φρονῆται τοῦ δέοντος, τὸ ὑξύπτερον τῆς ψυχῆς ἀπολέσας, ὡς περ ὁ μυθεύμενος Ἴκαρος· ἐπὶ γὰρ λέγειν τοὺς Λυκαονίδας, οἱ διὰ τὸν μάταιον τύφον αὐτῶν κεραυνοῦ γεγονασί παρανάλωμα μετὰ καὶ τοῦ στρατηγῶ ἀτύτων, ὅς ἐπὶ μάλλον καὶ τῆς ἀπονοίας αὐτῆς ἐτόγγχανε στρατηγός (30). Ἀπίτηι δὲ τὸν Σαλμωνέα (31) ἐκεῖνον, ὅς εἰς τοσοῦτον ἤλθεν ἀπονοίας, ὅτι καὶ βροντὰς ἠθέλησε ποιεῖν ἐκ βοσείων δερμάτων (32)· καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἔπαρσιν ἐκεῖνου ἀφανισθέντα σὺν τῇ καινῇ πόλει καὶ τοῖς ταύτης οἰκῆτοροι· τοὺς τε μυθεομένους Ἀλωάδας ἐκεῖνους (33), καὶ ἦν ἔπεσον ἐν γῆ πτώσιν, ἐπεὶ θρασυθύντες διὰ τινος ὑψηλοῦ ὕρου Πηλείου λεγομένου εἰς οὐρανὸν ἐπεχείρησαν ἀναθάλπειν· διὰ τοῦτο πρόπον ἐστὶν ἐξορίζειν ἀπὸ ψυχῆς τὸ ἐπερμένον καὶ μετέωρον φρόνημα, ἐπειδὴ καταπτώσεως καὶ καταβολῆς ἐστὶ πρόξενον· ἀγαπῆν δὲ καὶ ζητεῖν ἐκ παντός τρόπου τὸ μέτριον καὶ στηριγμαῦ πρόξενον. Ἄξιον οὖν μάχεσθαι καὶ ἐκτέμνειν τὰ αἰσχρὰ πάθη· καὶ ὡς περ ὁ ἑνδοξὸς ἐκεῖνος Περσεὺς παρὰ Ἑρμοῦ ἠρέπανον λαβὼν ἐξέτεμε τῆς Γοργόνης τρεῖς κεφαλὰς, πάντα ἐξ ἐκαίνης βλάβειν ἀποφυγόν, οὕτω γρηὶ καὶ τὸν βασιλεῖα διὰ τοῦ λόγου τὰς ὑποσπυλλούσας τὰ πάθη πρώτας κινήσεις ἐκκόπτειν τῇ τῆς ψυχῆς διακρίσει· οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ τῇ τῆς ἀτυρίας καὶ

(28) Notum est antiquorum proverbium *cornicum oculos configere*, cuius egregiam interpretationem habes apud classicum interpretem a me Romæ editum ad Ciceronis orationem *pro Flacco* xx. 2.

(29) De Hippono tragedium scripsit Sophocles, teste non semel Hesychio, Polluce, iv, 3, et

Stephano voc. ἄλενος.

(30) Apollodorus Bibl. iii. 8.

(31) Cod. στρατηγὸν πρὸ Σαλμωνέα, vel inutili varietate, vel manifesto mendo, quod eoarguitur a genuino Nicephori textu.

(32) Apollodorus Bibl. i, 9

(33) Idem i, 7.

ταπεινώσεως περί τὰς κεφαλὰς τῶν ποικίλων πα-
 θῶν καταφλέγειν, ὡσπερ ὁ Ἰρακλῆς τὰς τῆς μιν-
 θεομένης ἐκείνης ὑδρας ἀπέκοπτε κεφαλὰς· τοι-
 οὔτος θρόνος πρέπει τῇ βασιλεῖ φλογώδης ὁμοῦ τε
 καὶ πύρινος, κατακαίων μὲν τοὺς ἐναντίους ἐχθρούς·
 τὸν δ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου καθεζόμενον βασιλεῖα οὐ
 μόνον οὐ καταβλάπτειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὕψος ἀναδιδά-
 ζων οὐράνιον, καὶ καταρανῆ καὶ λαμπρὸν καὶ περι-
 δοξόν, καὶ διάδηλον ἕως αὐτῶν τῶν τῆς οἰκουμένης
 περάτων ἀπεργαζόμενος· ὥστε καὶ τὴν προφητικὴν
 μεγαληγορίαν ἐφαρμόζεσθαι τούτῳ, λέγουσιν (34):
 « Ἐφάναν αἱ ἀστράπαι σου τῇ οἰκουμένῃ. » Πᾶς
 ἄνθρωπος βλέπων χαρᾶς πληροῦται ὁμοῦ καὶ ἐκ-
 πλήξεως. Τί χρὴ πολλά λέγειν; Βασιλεὺς μετὰ τῶν
 ἄλλων καλῶν καὶ ταπεινῶν γενόμενος, αὐτοῦ τοῦ
 Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐστὶ μιμητής· ὅς
 κλίνας τοὺς οὐρανοὺς, διὰ τὴν κοινὴν ἡμῶν σωτη-
 ρίαν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, καταβέβηκεν εἰς
 ἡμᾶς καὶ οὐλοῦ μορφῇ ἀνεδέξατο· ὅς ἀνῆλθε μετὰ
 σώματος πάλιν εἰς οὐρανοὺς ὑπερκοσμίως, αὐτῷ
 τῶν οὐρανίων πυλῶν διανοιχθεισῶν. Ὁ γοῦν κοσμο-
 σμημένος ὑπὸ Χριστοῦ βασιλεὺς καὶ διὰ τοῦτο θεοει-
 δέστατος, ἐν οἷς μὲν τὸ ἀλλότριον ἀποδιώκει καὶ
 πάντα ἀνοίκειον αὐτῷ αἰσχος, μεγάλην ἔχει τὴν
 εὐφροσύνην· ἐν οἷς δὲ τὸ βασιλικὸν ἐνδείκνυται
 κάλλος, χαρᾶς πληροῦται καὶ ἠδονῆς. Ἰνῶσκιω τοῦ-
 το ἐγὼ ἀκριβῶς ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας καὶ τῶν πραγμάτων. Οὕτω ὁ ἔχων ὁ βασιλεὺς, κανὼν ἐστὶ καὶ
 ὑπόδειγμα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ διαλόμπει φαιδρότερον
 τοῦ περιζωμένου Πολυκλείτου (35) ἐκείνου· καὶ κατὰ
 δύο τρόπους εὐφραίνεται, ἐν τῷ μετὰ σπουδῆς τὰ καλὰ διαπράττεσθαι, καὶ τὰ ἐναντία τούτοις μισεῖν
 καὶ ἀποδιώκειν ὡς ἀνοίκεια τούτῳ.

Ζ'. Δεῖ δὲ πρὸς τούτοις τὸν βασιλεῖα καὶ σπουδαῖον
 εἶναι· οὐδὲν γὰρ ἄλλο οἶδεν εὐφραίνειν αὐτὸν ὡς τὸ ἐξ
 ἰδριώτων καὶ πόνων νίκας καὶ ἀριστείας ποιεῖν, καὶ
 τὴν ἰδίαν ἐπαυξάνειν ἀρχήν· ἔττα· δὲ πάντως τοι-
 οὔτος, εἴπερ ἐστὶ καὶ καρτερικός, καὶ προσδέχεται
 τοὺς ἐξ εὐνοίας ὑπομιμνήσκοντας αὐτὸν τινας ἰλασ-
 τήματος· ἐπεὶ καὶ τῶν φαρμάκων καὶ βοηθημάτων
 τὰ καθαρτήρια ἐπαχθῆ, μὲν δοκοῦσι καὶ λυπηρὰ
 πρὸς τὰ σώματα· τὴν δὲ γὰρ μοχθηρὰν προσληθῆ-
 νοντα ὑλῆν, ὑγίαν προξενούσι τοῖς σώματιν· τοῖς
 μὲν ἀπὸ νόσου βοηθοῦσιν ἀντίδοτον· καὶ καθάρσια,
 ἐὰν μόνον παρασκευαζόμενος τοὺς ἰατροὺς παρα-
 δέχωνται· τῷ δὲ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν εὐθέλο τι
 ἀντὶ τρυφῆς πάσης καὶ ἡδονῶν ἐστὶν αἱ καλὰ
 παρανέσεις καὶ συμβουλαὶ ἀπὸ ἱστορίας ὧν ἄνθρω-
 οὐδὲ τὸ ζῆν ἡγεῖται καλόν· νοστὶς γὰρ ὅλος ὑπάρ-
 χων, εἰκότως ὑφείλει σπουδάζειν καὶ τὸν ἡγεμόνα
 νοῦν συνιστᾶν. Ὁ δὲ λόγος ἐπικοσμεῖται τὸν βασι-
 λεῖα πρὸς τὸ κοινὸν προχεῖσθαι τοῖς πᾶσιν ὑπόδειγ-
 μα. Ἐστὶ δὲ αὐτῷ καὶ κόσμος εὐκταπέστατος ἢ
 ἀλήθεια· ταύτη γὰρ λαμπρυνόμενος ὁ ὑψηλότερος
 βασιλεὺς, πάλιν ἐπιφανῆς γενήσεται καὶ περιβλε-
 πτος· πάντας γὰρ ἐφέλκεται καὶ ἐπισπᾶται πρὸς
 ἑαυτὸν, ὅσον ἡ μαγνήτις, διὰ τῆς ἀληθείας ἀπαντας
 ἐπισπώμενος. Εἰ δ' ἴσως ἔτοιμός ἐστιν εἰς τὸ ψεύ-

A qui hostes quidem amburat, sedentem autem in
 ipso regem non solum haud laedat, verum etiam ad
 astra subleuet; thronus, inquam, coruscus, splen-
 didus, illustris, qui regem ad extremos usque or-
 bis fines fama clarificet: ita ut prophetæ quoque
 sublime effatum huic conveniat, quod ait: Appa-
 ruerunt fulgura tua orbi terrarum; omnis homo
 videns, gaudio simul ac stupore completur. Quid
 plura? Rex, si ad cæteras virtutes molestiam quo-
 que adjecerit, Christi ipsius veri nostri Dei imita-
 tor fit; qui cælos inclinans, propter communem
 humani generis salutem, servili forma circumda-
 tus ad nos descendit; qui cum corpore cælos de-
 nuo sublimiter repetiit, supernis illi patentibus
 januis. Rex igitur qui dignitatem a Christo accepit,
 idcirco summe venerandus est, quatenus quidem
 turpitudinem vitæ quæ ab ejus persona maxime
 abhorret, ingenti hilaritate perfunditur; quatenus
 autem regium decus ostentat, maximam rursus
 percipit voluptatem. Hoc ego apprime comperlum
 habeo experientia vitæ ac negotiorum. Rex, si ita
 se habeat, omnis honestatis regula exemplumque
 fit, celebratoque illo Polycleto splendidior coru-
 scat, duplicique gaudio distenditur, tum quia ho-
 nestatem studiosè seclatur, tum quia vitium huic
 contrarium odit atque repellit.

B ὅτι ὁ ἔχων ὁ βασιλεὺς, κανὼν ἐστὶ καὶ
 τοῦ περιζωμένου Πολυκλείτου (35) ἐκείνου· καὶ κατὰ
 δύο τρόπους εὐφραίνεται, ἐν τῷ μετὰ σπουδῆς τὰ καλὰ διαπράττεσθαι, καὶ τὰ ἐναντία τούτοις μισεῖν

C VII. *Rex sit actuosus et verax.* — Insuper oportet
 regem vitæ genus actuosum sectari: nihil enim
 eum magis delectabit, quam res egregias sudore
 proprio ac labore partas conficere, suumque impe-
 rium incrementis amplificare. Is autem hujusmodi
 futurus est, si patientiam non detrectabit, et si
 benivole audiet eos a quibus, si qua in re pecca-
 verit, admonebitur. Nam pharmaca etiam et pur-
 gantium viscerum adjumenta, videntur sane mo-
 lesta corporibus et ingrata; eadem tamen mate-
 riam noxiam detrahunt, sanitatemque restitunt.
 Morbosis nimirum corporibus opitulantur antidota
 et purgationes, si certe medicis a quibus mini-
 strantur, obtemperemus. Ast homini curandi
 animi sui studioso, præsto sunt, adversus omnes
 delicias atque illecebras, præclaræ admonitiones
 atque hortamenta historiarum, sine quibus ne
 vivere quidem præclarum videtur. Etenim homo
 cum sit totus intelligens, actuosus sit oportet,
 mentemque ducem se habere demonstrat. Rationis
 igitur lumen regem orbet, ita ut cunctis exemplo
 luceat. Sit autem præcipuum ejus ornamentum
 veritas: hac enim fastigium regis collustratum si
 fuerit, vicissim ipse sit clarus atque conspicuus,
 mortalesque omnes ad se contrahit, ceu magnetis

(34) Paul. i. xxvi, 19.

(35) Non intellexit Metaphrastes Πολυκλεί-
 τιον Nicophori: itaque pro opere Polycleti posuit
 ipsum Polycletum. Loquitur autem reapse auctor

de signo statuarii Polycleti omnium præconiis ce-
 lebrato; cui similem fore dicit regem virtute
 perfectum. Ego igitur Latine interpretans, Nice-
 phori mentem sequi malui, quam Metaphrastæ.

quædam, veritatis cogente vi. Quod si forte rex a mendacio non abhorreat, sequæ hujus tenebris circumtegit, qui licet hunc gloria præditum dicere? Immo vero is execrabilis est atque invisus, et bonorum comparatione damnatur, seu solaribus coram radiis ingens nebula. Ergo falsitas procul esto, nullo veritatis ense præcisa; nullusque ei sit liber aditus, sed ad reorum carcerem relegetur. Triumphet veritas, et sponsionibus atque promissis anteat, tum etiam ad finem usque prosequatur. Nam si fidem liberare vel parum dilleras, id penitentiam animi exilitatemve demonstrat. Is autem hoc esse habitu mentis cognoscitur, qui non statim promissa facit, verum differt atque procrastinat, seu philosophus ille Pyrrhon, qui propterea ephecticus, id est assensum sustinens, appellatus fuit. Qui vero promissorum omnino fidem fallit, is hinc satis demonstrat mentis suæ fundamentum prorsus esse putridum atque quassatum: quæ res regi apprime indecora est eodemque indigna. Nulla quippe eum necessitas cogit ad falso fraudulentè quo loquendum. Qui enim id homini accidat, cui rerum potestas omnium arbitriumque commisit est? Nisi autem hic præ cæteris veritatem coluerit, quomodo fidem deinceps nanciscetur? Rursus quomodo subditi homines ad constantiam orationis erudientur? Immo invicem suspecti erunt princeps ac subditus, atque omnia perturbatione laborabunt, secundum Empedoclis opinionem, qui existimabat elementa omnia mundana fuisse permixta, priusquam ea dissociarent rixa et sympathia, et suo quodque elementum adfini adhæresceret: quæ eadem fore dogmata fuerunt Heracliti quoque et Democriti et Zenonis cognomento immobili, de copula rerum et de repugnantia. Igitur nullam convenientiæ regi ornamentum est quam veritas, et precum supplicum, quæ quidem justæ sunt, conpendiosa exauditiõ nullis dilationibus prorogata. Non enim sinendum est ut supplices tristitia adficiantur, et diem de die prospectantes angantur, dum suæ preces irritas occurrunt. Id enim a regali providentiâ longo recedit.

VIII. *Rex milites exerceat.* — Agæ vero milites quoque ad exercitia excitandi sunt, ejusque rei regem oportet esse incentorem atque magistrum. Inexercitatus enim miles rudis est et laboris intolerans: omnis autem ars resque gerenda, meditatione et cura melior sit et bene constituitur: quare apte omnino, et secundum rei veritatem, consuetudo dicitur altera natura. Namque adsueti laboribus atque molestiis, etiamsi infirmi sint et senes, attamen validiores patientioresque videntur juvenilibus atque robustis, sed usu expertibus. Spectare id licet in lignariis fabricis, in fossoribus, vinitoribus atque bajulis: hi enim quotidiana hæc opera,

δρασθαι καὶ τῷ ἐντεῦθεν σκότει περικαλύπτεσθαι, πῶς ἂν ὁ τοιοῦτος ἐνδοξὸς ἠνομιμάζεσθαι οἰκαιοῖ; εἰ μὴ μᾶλλον στυγερῆς καὶ μεμισημένως, συγκρινόμενος τοῖς ἐτέρων καλοῖς καὶ ἀπελεγχόμενος, ὡς περ μέγα νέφος ἀκτίσιν ἠλιακαῖς. Τοιγαροῦν ἀποδιωκέσθω τὸ ψεῦδος μακρὰν ἀποκοπιόμενον τῷ πραγματωτάτω ξίφει τῆς ἀληθείας, μηδεμίαν ἔχον παράρησιν, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον τῶν καταδίκων ἀπελαυνόμενον. Ἡ δὲ ἀλήθεια παράρησιαξέσθω, καὶ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις καὶ ὑποσχέσεσι προφανέτω, καὶ ἐπακολουθεῖται τὸ τέλος: τὸ γὰρ καὶ ὑπολίγον βραδύνειν καὶ μὴ τελειοῦν τὴν ὑπόσχεσιν, μεταμέλειαν καὶ φειδωλίαν δηλοῖ. Τῆς δὲ γνώμης ταύτης παράστασις τὸ μὴ παραυτίκα πληροῦν τὰ ὑπεσχημένα, ἀλλ' ἐπέχειν καὶ ἀμφιβάλλειν, ὅσπερ ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος Πύρρων (36) ἐποίησεν, καὶ διὰ τοῦτο ἠνομιμάσθη ὑπερκτικός. Εἰ δὲ καὶ εἰς τέλος οἱ τῆς ὑποσχέσεως λόγοι ψευθεῖς ἀπελέγχονται, ἐκ τούτου ἀληθῶς δείκνυται, ὡς διασεισισμένος ἔστι καὶ σαθρὸς τοῦ λογισμοῦ ὁ θεμέλιος. Τοῦτο δὲ ἀπρεπὲς ἐστὶ βασιλέως καὶ πάντη ἀνάξιον: οὐδὲ γὰρ ἀνάγκην ἔχει βιαζομένην, ὡς περ ἀπατηλὰ καὶ ψευδῆ λέγειν: πῶς γὰρ; ἢ πολὺ τὸ κράτος καὶ κατὰ πάντων ἡ δύναμις; εἰ γὰρ μὴ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων οὗτος τιμᾶ τὴν ἀλήθειαν, πόθεν ἔξει τὸ ἀξιόπιστον; ἢ πόθεν τὸ ἀρχόμενον καὶ ὑπέρκοον ἐκπαιδευθεῖται τὴν τῶν λόγων ἀσφάλειαν; ἔτονται γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἐν ὑποψίᾳ ἢ τε ἄρχων καὶ ὁ ἀρχόμενος, καὶ συγχύσεως τὰ πάντα μέλλουσιν εἶναι μεστὰ, κατὰ τὴν τοῦ Ἐμπεδοκλέους δόξαν, ὡς ἐδόξαζεν, ὅτι τὰ ἐν κόσμῳ πάντα πράγματα ἦσαν ἐν συγχύσει καὶ ἀναμιγμέναι, πρὸ τοῦ τὸ νεῖκος καὶ τὴν φιλίαν διαχωρίσαι αὐτὰ, καὶ ἕκαστον πρὸς τὸ οἰκεῖον καὶ συγγενὲς καταστήσαι: ἀλλὰ δὴ καὶ κατὰ τὰ δόγματα τοῦ τε Ἡρακλείτου καὶ Δημοκρίτου, καὶ Ζήνωνος τοῦ ἀκινήτου, περὶ μίξεως καὶ ἐναντιουμένων ἀλλήλοις. Ἀρμυδιώτατος ἄρα καλλωπισμὸς τῆς ἀληθείας τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸ πρὸς τὰς εὐλόγους τῶν δευμένων αἰτήσεις ἀποπληρωτικὸν ἐν συντόμῳ καὶ μὴ ἐν ἀναδουλίᾳ τε καὶ ὑπερθέσει. Οὐ γὰρ δὲ παραλιμπάνειν τοὺς ἐκτελούοντας ἀνίστασθαι καὶ ἐκπιέζεσθαι ἀπὸ τοῦ ἡμέραν ἢ ἡμέρας παρατρέχειν, καὶ μὴ ἀποπληροῦν τὰς δεήσεις αὐτῶν: τοῦτο γὰρ πόρρω κηδεμονίας βασιλικῆς,

II. Χρὴ δὲ καὶ τοὺς στρατιώτας διεγείρειν πρὸς τὰ γυμνάσια, καὶ τούτων εἶναι τὸν βασιλέα καὶ εἰς τοῦτο ἀλείπτῃν καὶ παιδευτὴν: τὸ γὰρ ἀγόμενον, ἀμαθέες τε καὶ ἀκαρτέρητον: πᾶσα δὲ τέχνη καὶ πράξις διὰ μελέτης καὶ ἐπιμελείας βελτιοῦται καὶ καλῶς συνίσταται, καὶ ἡρμοσμένως πάντως καὶ προσφυῶς ὡς ἄλλῃ φύσις ἢ συνήθεια ἠνομιμάζεται: καὶ γὰρ οἱ συνειθισμένοι τοῖς πόντοις καὶ ταῖς κακοπαθείαις, καὶ ἀσθενεῖς ὡσεὶ καὶ γηραιοὶ, ἰσχυρότεροι καὶ καρτερικώτεροι φαίνονται τῶν νέων καὶ δυνατῶν, ἀσυνήθων δὲ ὄντων: καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν διενεργούντων τὰς οἰκοδομὰς καὶ τὰς κτίσεις, καὶ ἀπὸ ἐργαζομένων τὴν γῆν σκαπανίων καὶ φωτηκό-

μιον καὶ τῶν βασταζόντων ἐν τοῖς ὄμοις βόρη δυσ-
βάστακτα ὡς ἔργον γὰρ ἔχοντες τὰ τοιαῦτα, καὶ
ὕπὸ τῆς μακρᾶς συνηθείας γυρομασμένοι, μετ' εὐ-
κολίας ἐπιτηδεύουσι καὶ ἀνοῦσι. Πρὸς ταῦτα δὲ οἱ
καταπολὸ ἀνδρικώτατοι ἀύνατοι καὶ ἀδόκιμοι φαί-
νονται ὡσπύτως οἱ προσιθίζοντες ἑαυτοὺς εἰς ἵππων
ἐποχῆσεις καὶ ὀπλοφορίας καὶ ξιφῶν καὶ ὀράτων
μεταχειρίσεις ἐν καιροῖς πολέμου φαίνονται χρήσι-
μοι, καὶ νικῶσι πολλοὺς δυνατωτέρους διὰ τὴν
ἐκείνων ἀπειρίαν. Ἀγνοῦ δὲ καὶ κατὰ τί δοκεῖ
λυσιτελεῖν καὶ ὠφελίμιον τὸ καταγίνεσθαι εἰς παίρνια,
καὶ μεταχειρίσεις: ποτὲ μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, ποτὲ δὲ
ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἐν τῷ μεταωρίζεσθαι εἰς ὕψος διὰ τοῦ
θίνου τὴν σφαῖραν, ἢ δὴ κοινῶς ὀνομάζεται τζυκά-
νιον (37). Ὁμοίως καὶ τὰ ἄλλα τῶν παιγνίων εἰς ἃ
κεχρήνασι πολλοὶ καὶ σπουδάζουσιν· οὐδὲν πάντως
λυσιτελοῦσιν ἢ συμβάλλοντα: εἰς ἀντιπρατάξεις
πολεμικᾶς καὶ μονομαχίας ἀνθρώπων ἰσχυρῶν καὶ
μαχίμων· ἂν δὲ τις εὐλογοῖν θέλῃ, καὶ λέγῃ ὅτι διὰ
τῆς τοιαύτης γυμνασίας γίνονται οἱ ἄνθρωποι εὐ-
στραφοὶ καὶ εὐκίνητοι, οὕτως ἢν ὁ μάγειρος καὶ τὸ
χυτρίδιον διὰ τὸ ἀκίνητον ἀξιώσει μετακινεῖν τε καὶ
σπρέφειν, ἢ καὶ ἐπάνω ἀσχοῦ ἐνὶ ποδὶ ἄλλεσθαι καὶ
πηδᾶν, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ποιεῖν καταγνώσεως ἔργα,
τῇ προφάσει τοῦ γενέσθαι εὐκίνητος. Ὅποτε δὲ
κατανόηται τις εἶναι τινὰ καὶ ἐκ τούτων ἴσως ὠφέ-
λειαν, ἀλλ' ὡς εἴπομεν, καταπολὸ ἐστὶ κάλλιον τὸ
στρατιωτικῶς ἐγγυμνάζεσθαι, εἴ γε μετὰ τῆς εὐκι-
νησίας κατεπέκεινα ἔχει καὶ ταῦτα. Οὐ δὲ τοῦτό
ἐστὶν ἐπαινετὸν καταπολὸ τὸ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς
χερσὶ λίθον ἔχοντά τινὰ περικλονεῖν τὸ ἴδιον σῶμα
καὶ οὕτω πηδᾶν: Μάλλον μὲν οὖν ἐστὶ κάλλιον τὸ
μεθ' ὀπλων πρέχειν τινὰ, ἢ καὶ πάλην ἀσκεῖν καὶ
ἀκοντισμοῦς, τὸ βᾶρος τῶν ὀπλων εἰς πᾶσαν γυμνα-
σίαν εἰ δυνατὸν περιφέροντα, καὶ μεγάλην δόξαν ἐκ
τούτου κερδαίνοντα. Ἐκκύκλωσάν ποτε βάρβαροι Ῥω-
μαίους· οἱ δὲ ἐκ πλαγίου ἐνέδραν καὶ λόχον ποιήσαν-
τες, ἐξάφνης τοὺς κυκλοῦντας ἐκύκλωσαν, καὶ διὰ
ὀράτων ἀπέκτειναν· ἦσαν γὰρ ἀκριβῶς πρότερον
καὶ ταχυδρομεῖν, καὶ πῶς χρῆ πόλεμίους κυκλώσαι,
μελέτη πᾶν πρᾶγμα βελτιωῖ καὶ αὐξάνει (38). διὰ
εἰς πάντα τὰ συμβαλλόμενα κατὰ πόλεμον, καὶ μὴ
δουσι (39).

Θ'. Εἰ δὲ καὶ τῆς κατὰ θάλασσαν εὐδοκίμησις
ἐπιτυχάνειν καιρὸς, οὐδὲ τάχτην χρῆ παρατεῖσθαι·
λίαν γὰρ ἐστὶ χρήσιμος εἰς τὸ ναυμαχεῖν ποιεῖν γὰρ
τὸν ὀπλίτην ἐδραίως καὶ στηριγμένως ἵστασθαι ἐπὶ
τῆς νῆος ὡσπερ ἐπὶ πέτρας τινὸς, καθὼς ἱστοροῦσι
τὸν Εὐφῆμον (40) ἐκείνου, μηδὲν δεινὸν ἀπὸ τοῦ τῆς
θαλάσσης κλύδωνος ὑφιστάμενον· ὁ δὲ μὴ διὰ παύ-
ρας προπαιδευθεὶς ἐκ πρώτης προσβολῆς καταπίπτει,
εἰ καὶ ἄλλως Ῥωμαῖός ἐστι καὶ δυσκαταγώνιστος·

(37) Vocabulum hoc explicatur *ludas pilæ in equo* a Cangio, qui de eo dissertationem se inu-
fuisse affirmat. Citat autem Cangius hunc ipsum
auctoris nostri locum ex ms.; sed incautius dicit
esse vocabulum Blemmydæ; est enim paraphra-
stæ; Blemmyda autem in genuino scripto id non
habet. Nimirum Cangius ignoravit, scriptum Blem-

A propter diuturnum usum, facile exercent: cum in-
terim vel fortissimos alios ad ea ineptos videmus.
Similiter quia equitando et gerendis armis et glu-
diis lanceisque tractandis semet exercuerunt, belli
tempore utiles sunt, et fortioribus sed minus
exercitatis prævalent. Nescio autem cur utilis vi-
deatur ludorum exercitatio, nempe cum modo
dextra modo sinistra manu jacitur in sublime ro-
tante turbine sphaera: idemque aio de aliis ludis
quos multi valde mirantur et adpetuunt: siquidem
hi nihil prosunt usibus bellicis neque conferunt
ad pugnaeum hominum dimicationes. Quod si
moderate loquendum est, sane licet dicere homines
hoc exercitio fieri agiles et expeditos. Sic enim
etiam coquo, ne quietus degat, ollam circumagere
licet, super utre uno pede insistere vel saltare,
atque alios huiusmodi ridendos motus acclitare,
dum agilitatis adquirendæ studium simulat. Sed
fac esse aliquam horum fortasse ludorum utilita-
tem; nihilominus, ut diximus, multo honestius
est militariter se exercere, quandoquidem præter
agilitatem alios quoque fructus consequemur. Di-
cet aliquis: Nonne saltem laudabile est saxum
utraq; manu tenentem circumagere corpus et
saltare? Atqui, aio, multo est præclarior armatum
decurrere, et luctum vel jaculationem frequentare,
armorumque pondus in omni, si fieri potest, exer-
cicio gestare, atque hinc laudem insignem referre.
Romanos olim circumdederant barbari; verum illi
ex obliquo insidiis structis obsessores suos repente
obsederunt et lanceis confoderunt. Erant enim
antea ad jaculandum accurate exerciti, ad equitan-
dum cum armis decurrendumque, ad circumve-
niendos hostes, ad effugium ex obsessione captan-
dum. Quippe exercitatio meliora omnia facit et
auget. Ergo magnopere necesse est cuncta quæ ad
bellum pertinent exercitio præoccupare: non au-
tem, instante bello, tum demum de iis cogitare.

παιδευθέντες ἀκοντίζειν, καὶ μεθ' ὀπλων ἱπάξεσθαι
καὶ πῶς ὑπὸ τούτων κυκλωθέντας ἀποφυγεῖν· ἢ γὰρ
τοῦτο πρόδρα ἐστὶ καὶ ἀναγκαῖον προγγυμνάζεσθαι
ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πολέμου ζητεῖν τὴν αὐτῶν ἐπιτή-

IX. *Rex scientiam maritimæ rei militaris haud
negligat.* — Quod si opportunitas ferat maris quo-
que peritiam adipiscendi, ne hanc quidem negli-
gere oportet; multum enim ea interest, siquando
maritimo bello opus fuerit. Sic enim miles firmi-
ter in navi constanterque veluti in petra stare con-
suescit (qualem narrant Euphemum illum), nihil-
que a maris fluctuatione patitur. Qui autem haud
exercitio se præmuniverit, primo statim progressu

mydæ a Galesiota fuisse interpolatum seu potius
rebelum.

(38) Est illud sapientis Perlandri effatum Μελέτη
τὸ πᾶν, in exercitatione sunt omnia.

(39) Legesis Ciceronem *De rep.* 1, 6.

(40) Ab Euphemo Argo navem, defuncto Tiphy,
fuisse gubernatam exploratum est.

labitur, quantumlibet robustus pugnaxque sit. Non enim potest maritimis hostibus resistere, dum navis fluctuat, dum ipse vomitu et vertigine quatitur, neque pedem firmiter figere potest. Laudo Athenienses veteres, qui vitam suam eloquentiam, juris prudentiam, bellis terrestribus ac maritimis, exercebant: siquidem eloquentiam mentem linguamque erudiebant; jure justitiam condiscabant; [armis] libertatem tuebantur, victoriasque plurimas et trophæa gloriosa sibi comparabant. Nam primo quidem Darium Xerxis patrem Iurpiter fugere coegerunt, delectis apud Marathonem trecentis militum millibus, quos Datis atque Artaphernes ducabant; cum ipsi Athenienses haud plus novem mille numero essent, præter Platæensium mille auxiliares: imperatoribus nimirum Miltiade et Stesilao, polemarchis autem Callimacho et Cynegyro. Idem postea Athenienses, suppeditas ferente universa Græcia, Xerxem quoque debellaverunt. Ergo is qui pridem sine modo superbiebat, clementia pervertebat, mare in tellurem, tellurem in mare, convertens; qui etiam mare sæviens virgis castigaverat; qui exercitum multitudine innumerablem, meta castrorum tanquam modio quodam dimetiebatur: cujus equitatus fluvios exsiccabat, veluti in Phrygia Scamandrum, in Thessalia Peneum, in Attica Ilissum; qui denique solem multitudine sagittarum obscurabat; hic, inquam, magnus et immensus, vix una navī ex ostiis Strymonis fluvii evadens, saluti consuluit, ægre admodum neo sine terrore ingenti manibus Atheniensium elapsus. Tanta autem victoria patrata est, cum Græciæ universæ nonnisi

X. *Nez ne sit cunctator, et captandæ occasione invigilet.* — Cujusvis autem negotii caput est et robur, ne rex in prædictarum rerum apparatus cunctator sit aut occasionem prætervehi sinat: more illius Charinadæ, quem agendi socordia et ignavia celebrem reddidit. Immo vero ab apparatu non est desinendum, etiamsi nullum exspectetur bellum. Sic enim comparati militum animi, siquod improvisum existat bellum, patriæ utiles erunt, hostesque propulsabunt. Voluere tempus est; neque id quisquam a tergo persequens consequi po-

(41) Stesilaus ergo unus erat e decem prætorum numero, qui Marathoniam pugnam rexerunt (Nep. in *Milt.* cap. 6). Nomen Stesilai Thrasylao geniti prodit etiam Herodotus vi, 114, eumque in dicta

οὐδὲ γὰρ ἂν δυνήθειη πρὸς τοὺς κατὰ θάλασσαν πολεμίους ἀντιμάχεσθαι, τῆς νηὸς σαλευομένης, αὐτὸς πρὸς ἐμέτους τρεπόμενος, καὶ ταρασόμενος καὶ ἰλιγγιών, καὶ τὴν τῶν ποδῶν βάσιν ἔχων ἀστήρικτον. Ἐπαινῶ τοὺς Ἀθηναίους ἐκείνους, μερίσαντας τὸν ἑαυτῶν βίον εἰς λόγους καὶ νόμους, καὶ πεζομαχίας καὶ ναυμαχίας· ἐκ μὲν γὰρ τῆς τῶν λόγων μελέτης καὶ νοῦν καὶ γλῶσσαν ἐπαίδευσαν· ἐκ δὲ τῶν νόμων δικαιοσύνην ἐξήσκησαν, ἐλευθερίαν ἐφύλαξαν, καὶ νίκαις καὶ ἀριστείαις πολλαῖς ἐκοσμήθησάν τε καὶ ἐδοξασθησαν; πρότερον μὲν γὰρ Δαρεῖον τὸν τοῦ πατέρα κατήσχυον, κατατροπωσάμενοι καὶ καταλύσαντες εἰς Μαραθῶνα τὰς τριάκοντα μυριάδας, ἃς Δάτις καὶ Ἀρταφέρνης οἱ στρατηγοὶ ἐπέφεροντο, Ξέρξου ἔχοντες στρατεύματα χιλιάδας ἑννέα, καὶ Πλαταίων χιλίους συμμάχους· στρατηγούτων μὲν Μιλτιάδου τε καὶ Στησίλεω (41), πολεμαρχούντων δὲ Καλλιμάχου καὶ Κωνογείρου· ὕστερον δὲ οἱ αὐτοὶ Ἀθηναῖοι, συμμαχούσης καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, καὶ τὸν Ξέρξην κατηγωνίσαντο· καὶ ὁ πρὶν ἄμετρα κομπάζων, καὶ στοιχεῖα μετακινῶν, καὶ τὴν μὲν ξηρὰν ποιῶν θάλασσαν, τὴν δὲ θάλασσαν ξηρὰν, καὶ ἀγριουμένην μαστιγῶν, καὶ διὰ τὸ τοῦ στρατεύματος πλῆθος καὶ ἀριθμὸν σχεδὸν ὑπερβαῖνον ἀντὶ μοδίου τινὸς κάστρω χροῖμενος πρὸς τὴν μέτρησιν, καὶ ποταμοὺς ἀποξηραίνων πινόντων τῶν ἵππων, ὡς ἐν Φρυγίᾳ μὲν τὸν Σκάμανδρον, ἐν Θετταλίᾳ δὲ τὸν Πηνειὸν, ἐν Ἀττικῇ δὲ τὸν Ἰλισσὸν, τὸν δὲ Ἰλίον ἀποκρύπτων διὰ τῶν τοξευμάτων τῆς στρατιᾶς, ἐκείνους ὁ δοκῶν πολὺς εἶναι καὶ μέγας, μύλις ἐν μιᾷ νηὶ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Στρυμόνος διεσώζετο, μετὰ πολλῆς ἀγωνίας καὶ φόβου τὰς Ἀθηναίων χεῖρας διαφυγῶν· καὶ ταῦτα τῶν πάντων Ἑλλήνων διακοσίας ἑβδομήκοντα καὶ μίαν νῆας ἔχόντων εἰς Σαλαμῖνιν· ἐκείνος διαχιλίας διακοσίας ἑπτὰ ἐπαγόμενος νῆας κατεναυμαχῆθη. Κατὰ δὲ τὴν ξηρὰν ὕστερον, πεντακοσίων (42) μυριάδων ἀνδρῶν μαχίμων διαφθαρεισῶν, τῶν μὲν πολέμιον, τῶν δὲ ὑπὸ λιμοῦ καὶ κρύους ἐν τῷ φεύγειν ἐπιχειρεῖν, οὐκ οἶδα τίνες ὑπολειφθέντες τὴν Περσίδα κατέλαβον γῆν. Τοιαύτας ἀριστείας καὶ τρόπαια ποιῶσιν οἱ τὰ καλὰ ἔργα προπαίδευόμενοι, καὶ τούτοις μετὰ σπουδῆς προεθίζοντες ἐκυτοῦς, τοῦ λόγου κοσμοῦντος καὶ διδόντος τὰ τρόπαια.

I. Ὁ δὲ μέγιστόν ἐστιν ἔργον ἐν πάσαις πράξεσι καὶ ἀνυσιμώτατον, τὸ μὴ βραδύνειν τὸν καιρὸν ἐν τῇ παρασκευῇ τούτων· κατὰ τὸν Χαρινάδην (43) ἐκείνον, ὃς ἀμελῶς καὶ ῥαθύμως ἐν τῷ πράττειν διέκειτο· ἀλλὰ προεπρεπίζεσθαι καὶ μὴ τινος ἀνάγκης πρυσδοκωμένης πολέμου· ὡς ἂν προπαρεσκευασμένας τὰς ψυχὰς ἔχοντες, ἐν ἴσως καὶ ἀπροσδοκῆτως ἐπέλθῃ τις πόλεμος, ὠφελήσωσι μὲν ἑαυτοὺς, τοὺς δὲ ἀντιμάχους κατατροπώσωσιν· ὁ γὰρ χρόνος ταχύτατος, καὶ οὐδένα περιμένει τῶν ῥαθυμούντων, οὐδὲ δυνήσεται τις φθάσαι αὐτὸν κατόπισθεν τρέχων·

pugna occubuisse dicit.

(42) Scribe πεντήκοντα.

(43) Est hoc nomen tardissimi et socordis senis apud Aristophanem *Vesp.* v, 232, et *Pac.* 1155.

οὐδὲ ἴαν παραπλάσιος ἢ τὴν ταχύτητα τῶν τοῦ βο-
ρέου πτερωτῶν υἱῶν, ὡς οἱ Ἕλληνες μυθολογοῦσι
τοῦ Ἰζή (44) τε καὶ τοῦ Κάλαι. Κέγουσι τινες ὅτι
καὶ Δύσιππος ὁ ζωγράφος (45) ἐκεῖνος ὁ Σικυωνίος
βουληθεὶς ζωγραφῆσαι καὶ ὡς ἐν παραδείγματι δεῖ-
ξαι ὁποῖαν ἔχει τὴν φυγὴν ὁ χρῦνος, ἐποίησε τοῦτον
κωφόν, ὀπισθοφάλακρον, πτερόποδα, καὶ ἐπάνω τοῦ
τροχῶ βεβηκότα, μάχαιραν διδόντα καταθεν ἴστα
μένω τινί κωφόν μὲν, ὡς πρὸς τοὺς αὐτὸν φω-
νοῦντας μηδαμῶς αἰσθανόμενον· φαλακρὸν δὲ τὰ
ὑπίσθεν, ὡς ἀδυνάτου ὄντος ὀπισθεν διώκοντά τινα
κρατῆσαι αὐτόν. Ἠὼς δὲ τις αὐτὸν παραδραμόντα
φθάσαι ἰσχύσειε πτερόποδα ὄντα καὶ ἐπὶ σφαίρας
ἰστάμενον; διδόντα δὲ ξίφος, διότι οἱ μῆτε δυνάμενοι
τῆς κόμης κρατῆσαι, μῆτε φθάσαι φευγόντα, τι-
τρώσκοντα: τῇ βέλει τῆς λύπης ὡς τῆς ζημίας ἐπ-
αισθανόμενοι. Ἀνίδας ὁ τῆς Σικελίας καὶ Ἀφρικῆς
στρατηγός, τῶν Ῥωμαίων ποτὲ βουληθέντων ἐπι-
στραπεῦσαι κατὰ τῆς Σικελίας, προλαμβάνει τὴν
ἔφοδον· καὶ τὰ δούδατα τῶν ἀλπίων ὄρεων δια-
καθάραι, δι' αὐτῶν πρὸς Ἰταλίαν χωρεῖ· καὶ δια-
φόρως αὐτοὺς πολεμήσας, πολυτρόπως αὐτοὺς ἐκ-
νικᾷ· τέλος δὲ πάλιν εἰς πολὺ πλῆθος συναχθεῖσιν
ἐπιτεθεὶς εἰς Καλαβρίαν (46), παράδοξόν τινα ἐπάγει
τὸν ἄλκρον· λέγουσι γὰρ τοὺς χρυσοῦς δακτυλίους
τῶν πεφονευμένων στρατιωτῶν μοδίῳ μετρήσαι τε
καὶ διαμερίσασθαι· τὰς δὲ γυναῖκας Ῥωμαίας διὰ
τὴν τοιαύτην τῶν ἀνδρῶν σπάνιν ἀνδραπέδοις καὶ
βαρβάροις συζεύγνυσθαι. Ἄλλ' ὁ τοσοῦτος νικητὴς,
ἐκεῖνος Ἀνίδας, ἐπάρσει καὶ τρυφῇ καταχυνω-
θεὶς, καὶ διὰ τοῦτο ἀμελήσας τέλος ἄριστον ἐπιθεῖ-
ναι ταῖς τοιαύταις πράξεσιν, ἕως ἐκπορθῆσαι τὴν
Ῥώμην καὶ κατασκάψαι, ὕστερον ὑπὸ Σκηπίωνος
τοῦ στρατηγοῦ Ῥωμαίων κατεδιώκετο, καὶ φεύγων
τὴν Βιθυνίαν κατέλαβε, καὶ δηλητήριον φάρμακον
πιῶν, πικρῶς ἀπώλεσε τὴν ζωὴν ὡσαύτως καὶ ἄλ-
λως ἄλλοτε κατὰ διαφόρους καιροὺς ἀμελήσαντες τὰ
ὁμοῖα ὑπάθου. Ἐπιμελητέον τοίνυν ἀρπάζειν τὸν ἀρ-
μοδιώτατον ἐλθόντα καιρὸν, καὶ μὴ παραχωρεῖν αὐ-
τὸν μὲν παρέρχεσθαι, εἰς τὸ μέλλον δὲ ἐλπίζειν ἀδή-
λως τῶν λυσιτελούντων ἐπιτυχεῖν, ἢ τὴν τυχὴν ἀνα-
μένειν τὰ συντείνοντα ἐκτελέσαι· ἀλλὰ μὴ προπαι-
δευτικὴν ἐπιστήμην ἔχειν κατορθοῦσαν πάντα τὰ
χρήσιμα. Καὶ κυβερνήτης γὰρ ἄριστος ἐκείνός ἐστιν
ὅς ἐν εὐδαιαῖς εὐθέτω καιρῶ καὶ γαλήνῃ σπουδάζει
καὶ λογισμὸν ἔχει καὶ μέριμναν, εὐτρεπίζειν ἅπαν-
τα τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς νηὸς· καὶ ἐπιμελεῖται
ἵνα ἐπιτήδεια ὦσι τὰ τε πηδάλια καὶ ἄρμενα καὶ
σχοινία· ὡς ἂν ποτε τρικυμίας καὶ κλύδιονος ἐπελ-
θόντος, ἀύλαβῆ καὶ ἀκίνδονον εἰς λιμένα διασησῶ
τὴν ναῦν. Ὁ δὲ τῶν ἀναγκαίων τῆς νηὸς χρειωδῶν
ἀμελῶν, καὶ τὸν εὐδαιεῖν τῆς εὐπλοίας καιρὸν ὑπὸ
ῥαθυμίας καταλιμπάνων, καὶ πρὸς τὸ ἔργον δυσλί-
νητος ὢν, καταποντιστὴς μᾶλλον ἢ κυβερνήτης δι-

lerit; nemo, inquam, ne si ulatos quidem Boreæ
filios, ut Græci fabulantur, Zetin et Galain perni-
citate sua amuletur. Aiunt Lysippum pictorem in-
clytum, dum Sicyonis tempus ejusque celerem
fugam exprimere vellet, representasse illud sur-
dum occipitio calvo, pedibus alatis, rotæ insidens,
ensemque cuidam inferuæ adstanti porrigens. Sur-
dum quidem, quia neminem a quo vocetur exau-
dit: retro calvum, quia nemo illud præteritum re-
tinere potest. Quis enim cursum adæquet alipedis
et præterlappi rotæque insistentis? Denique gla-
dium porrigens, quandoquidem hi qui neque ca-
pillo retinere, neque cursu æquiparare potuerunt,
mæroris telo figuntur, quia suum detrimentum
sentiant. Hannibal per Siciliam et Africam crea-
tus imperator, cum in Siciliam Romani expedi-
tionem molirentur, transitum ipse anticipavit, via-
que sibi per alpinos montes patefacta, in Italiam
irrupit; Romanos diversis præliis pulsatos fregit;
novissime vero magnam illorum multitudinem de-
nuo contractam incredibili clade in Calabria pro-
fligavit. Fertur enim Hannibal occisorum Roma-
norum aureos annulos modio melitus distribuisset:
Romanas autem matronas fama est, penuria civium,
servis et barbaris nupsisse. Sed enim tantus hic
Hannibal superbia deliciisque inflatus, cum ne-
glexisset præclarum terminum facinoribus suis im-
ponere, ita ut Romam obsideret atque excinderet,
postea a Romanorum duce Scipione fugatus est:
atque ita exsul in Bithyniam delatus, veneno epoto,
amaram vitæ finem naclus est. Similiter alii aliter
diversis temporibus pari negligentia utentes parces
adversitates experti sunt. Studiose igitur curandum
est, ut opportunissimum quodque tempus capte-
mus, neque id sinatius elabi, cæca spe lusi fore
ut quod utile est nanciscamur, dum fortunam ip-
sam quæ nobis expeditur curaturam arbitramur,
etiamsi nos ea minime scientia instructi simus,
quæ quidquid frugi est operatur. Profecto ille opti-
mus gubernator est, qui sereno tranquilloque tem-
pore, studium omne, cogitationem, et curam col-
locat in apparandis quæcumque ad instruendam
navem pertinent: quique consulit ut aptus sit
malus, et vela, et funes, ita ut cum decumans lu-
ctus tempestusque surrexerit, navium incolumem in
portum referat. Secus vero qui necessaria navis
instrumenta negligit, idoneumque prospere navi-
gando serenum tempus socorditer omittit, neque
ad laborem alacriter incumbit, is navifragus po-
tius quam gubernator appellari debet. Quanquam
enim e tempestate navis aliquando incolumis re-
deat, id fortune imputandum erit; nam per gu-
bernatoris quidem incuriam non stelit, quominus
ea fluctibus absorberetur. Pari ergo ratione ne du-

(44) Ita codd.

(45) Atqui Lysippum Sicyonium dicit statuarium
Plinius lib. xxxiv, sect. 19. Consentit autem in ora-
tione genuina Nicephorus qui nec pictorem vocal,
immo statuarium se agnoscere demonstrat verbo

ἢ γαλμάτωσεν.

(46) Leviter errare videtur Nicephorus, geogra-
phiæ cæterocuin, de qua etiam scripsit, non igna-
rus, dum Calabriam dicit pro finitima Apulia, in
qua provincia sunt

cem quidem imparatum esse oportet vel negligenter, sed hanc potius eruditum, arte sua exactum, atque in omni sui muneris parte perfectum, celeberrimum, navum; alis in summa, si fieri potest, instructum sive ad suorum tutelam et conservationem, sive ad hostes venandos præoccupandosque. Et sane is caveat ne similis sit in scitis medicis, qui congrua ægrotis pharmaca haud ante sibi comparant, sed necessitatis demum tempore ea requirunt; quæ tunc si forte haud nanciscuntur, mira dicunt et jaclant, illico nimirum a se morbum pulsum iri, siquidem idonea pharmaca non desiderarent: atque interim plurimum de pharmacorum virtute blaterant. Nonnulli contra ex his medicis impotentiam suam naturæ imputant, atque ita non nisi oneri ægrotantibus sunt. Si quis vero eos reprehendit, naturæ tantummodo se ministros esse aiunt, librorumque doctrinas conspuunt. Mitto quod hi sæpenumero naturæ ipsi adversantur, neque medici sunt, sed pestes et homicidæ. Imitandi sunt igitur docti potius prudentesque medici, qui gnari quam voluere tempus sit, artem suam cum omni ecclulitate expromunt, primis morbi molibus adversantes, ut quam ocissime valetudinis integritatem restituant.

Ἄλλὰ μισῶσθαι τοὺς τῶν ἰατρῶν ἐπιστήμονας καὶ φρονίμους οἱ τὸν καιρὸν εἰδότες ὀξύτατον μετὰ πάσης ἔστανται τῆς σπουδῆς, τῇ πρώτῃ κινῆται τοῦ νοσήματος ἀνθιστάμενοι, ἵνα ὡς ἐν συντόμῳ τὸ τῆς ὑγείας καλὸν ἰασώσων.

XI. *Rex dignos magistratus eligit.* — Age vero nihil magis a rege fieri necessarium est, quam iudicium in universa ditione sua constitutionem; itemque in furis mercatoris, curatorum; qui sane haud aveant humanis carnibus vesci (id quod Prometheo contingere fabulæ narrant, cui adlixo in Caucasi rupibus jecur depascitur aquila), sed qui apprime studiosi justitiæ sint, qui avaritiam et ipsi a se repellant et in aliis persequantur, qui tutam æquabilitatem conservent, neque pecuniæ per scelus colligentiæ inhiant, publicanæque rem compilent, verum prudenti consilio jus ubique æquitatemque præ se ferant, atque a cæteris mortalibus longe differant. Neque tamen hi similes Coræbo vel Margitæ vel etiam Melitidæ sint, quorum primus in littore stans fluctus numerabat; ita tamen ut post tertium subsisteret, majorem numerum percensere nesciens. Alter dubitans rogabat uter parentum suorum se genuisset. Tertius denique uxoris consortium vitabat, haud exlibatus puriorisque vitæ desiderans, sed a socru sua vapulare metuens, si forte uxorem attingeret. Quos omnes consilii expertes atque dementes fuisse nemo non videt. Rursus populorum iudices ne sint astuti ac perversi, neque ad maleficia solertes: quales erant Cacus, Autolycus, et Eurybutes, qui aliena armenta furantes ad suas caulas atque latebras aversis corporibus pertrahabant: ita ut qui pedum vestigia in latronum vestibulis obser-

Α καιρὸς ὀνομάζεσθαι· καὶ ἐὰν κληθῆναι ἐπιγενομένου ἢ ναὺς ἀπὸ τῶν κομμάτων ἀβλαβῆς διαφυλαχθεῖη, τοῦτο τῆς τύχης ἔργον εἶποι τις εἶναι· ὅσον γὰρ τὸ ἀπὸ τῆς ἀμελείας ἐκείνου πάντως ἂν ἡ ναὺς ἐκινδύνευσε καταποντισθεῖσα. Οὐ γὰρ τὸν οὐδὲ τὸν στρατηγὸν ἀπαρασκευάσττον εἶναι καὶ ἀμελεῖ, ἀλλὰ κατηρητισμένον καὶ τέλειον εἶναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις τῆς ἀρχῆς, ἢ γοὺν ταχὺν εἶναι, σπουδαῖον, πτωχῶτον, εἰ δυνατόν, εἰς τε τὴν τῶν οἰκείων φυλακὴν καὶ συντήρησιν, εἰς τε τὴν τῶν ἐναντίων ὕβριν καὶ πρόσληψιν· καὶ μὴ ὁμοίον εἶναι τοῖς ἀμαθέσι τῶν ἰατρῶν, οἵτινες οὐ παρασκευάζουσιν ἔχειν τὰ τοῖς νοσοῦσι προσήκοντα φάρμακα, ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τῆς ἀνάγκης καιρὸν ἐπιζητοῦσι πορίζεσθαι· καὶ μὴ δυναθῆντες εὐρεῖν, τερατολογοῦσι καὶ ἐγκανχῶνται ὡς εἴπερ εἶχον φάρμακα τὰ χρειαῖα, ταχέως ἂν τὴν νόσον ἀπέλασαν, πλεῖστα περὶ τῆς τῶν φαρμάκων ὀνείμας φυσιολογοῦντες. Γινέσθαι δὲ τῶν τοιαύτων ἰατρῶν τὴν ἐαυτῶν ἀδυναμίαν τῇ φύσει ἀνατιθέασιν, φέρτος μόνον κινδὸς τοῖς ἀρρώστοις φαινόμενος· καὶ εἴ τις αὐτοῖς ὀφθαλμῶν μεμψόμενος, φύσεως μόνης ὑπουργοῖ λέγουσιν εἶναι, τὰς ἀπὸ τῶν βιόλλων ἐπιστήμας παραιτησάμενοι· ὡς γὰρ λέγειν, ὅτι παλλὰ κικαί καὶ αὐτῇ τῇ φύσει ἐναντιῶνται. Θεραπευταὶ μὲν οὐκ ὄντες, βροτολογοὶ δὲ μάλιστα καὶ φθορεῖς,

Β ἵνα ὡς ἐν συντόμῳ τὸ τῆς ὑγείας καλὸν ἰασώσων.

1A. Ὁ δὲ ἀναγκαιότατον ἐστὶ τῷ βασιλεῖ πάντων μάλιστα τὸ εἰς ἅπασαν τὴν ἐπ' αὐτὸν ἀρχὴν δικαστὰς ἐγκριστῆσαι· οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν ἀγοραῖς ἐπιμελητὰς, οὐκ ἀνθρωπίνης σάρκας ἐπιθυμοῦντας ἐπιθῆναι (καθὼς ὁ μῦθος λέγει τὸν Προμηθεῖα παθεῖν ἐν τῇ ὄρει Καυκάσῳ προσηλωμένον, ἀετοῦ τὸ ἔπαρ αὐτοῦ κατεσθῆντος)· ἀλλὰ περὶ πλείστου ποιουμένων τὰ δίκαια, κλεονεξίας ἀπεχομένων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ταύτην ἀποδιδόνοντας, εὐσεβῆσαν οἰκονομοῦντας παρρησιάζεσθαι· οὐ πρὸς σπυλοῦν γρημάτων παράνομον ἀποβλέποντας, καὶ ληστρικῶς διακωμῆτους τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ μετὰ λογιζομένης συνέσεως τὸ νόμιμον ἐπὶ πᾶσι καὶ διορθωτικὸν συνεισφέροντας, καὶ διαφέροντας τῶν ἄλλων πολλῇ τῇ παρουσίᾳ· μὴ παραπλησίους δὲ Κυροῖδῳ, Μαργίστῳ τε, καὶ τῷ Μελιτιδῷ (47)· ὧν ὁ μὲν περὶ τοὺς ἀγριαλοῦς βαδίζων ἐμέτρει τὰ κύματα, καὶ μέχρι τριῶν προβάτων, ἔσταντο ἐπὶ πλεον μὴ δυναμένος προχωρεῖν· ὁ δὲ διαφορῶν ἡρώτα, ὁπότερος τῶν γονέων αὐτὸν ἐγέννησεν· ὁ δ' ἕτερος οὐκ ἠθέλητε συμμιγῆναι τῇ αὐτοῦ γοναίᾳ, οὐ παρθενίαν τιμῶν, οὐδὲ ἀγενεῖαν βουλόμενος, ἀλλὰ λέγων φοβεῖσθαι μή ποτε κόλασιν εὐρη παρὰ τῆς πενθερᾶς αὐτοῦ χάριν τῆς συνουσίας· ἀφελεῖς ὄντας παντελῶς καὶ ἀνύπτου· μηδὲ πάλιν περιέρχους καὶ κακοτρόπους καὶ ἐπινοητικῶς εἰς τὸ πονερεῦσθαι· ὁποῖοι ἦσαν ὅτε Κάκκος, ὁ Δυτόλυκος, καὶ ὁ Εὐρυβάτης (48), τὰ ἀλλότρια κλέπτοντες ζῶα, καὶ εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν ἀντιστρόφως εἰσπύοντες καταδύσεις καὶ μάνδρας·

(47) Priores duos memorat Polybius in *Vaticanis excerptis* p. 381, tertium Aristophanes *Ran.* v, 1022,

et Lucianus in *Amoribus* haud procul sine.

(48) Sunt hi latrones in fabulis famosi.

ὥστε τοὺς περιεργαζομένους τὰ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἔχνη ὡς τῇ εἰσπελεύσει τῆς καταδύσεως τῶν κλεπτιῶν, ὑπολαμβάνειν ὅτι μᾶλλον ἐξῆλθον τὰ ζῶα· καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐποίουν, ἀλλὰ καὶ μετέμειθον ταῦτα, καὶ μετεχρωμάτιζον, καὶ παντοίαις μηχαναῖς τε καὶ τέχναις τοὺς ἔχοντας αὐτὰ παρικρούοντο· καὶ τοὺς παρατηροῦντας λαμβάνοντες διέφευγον, δίχτυν καπνοῦ κρημνοῦς διερχόμενοι, καὶ τοίχους ὑπερπηδῶντες, καὶ ποικίλως ἐναλλασσόμενοι ὡς ὁ Νηρεὺς ἐκεῖνος, καὶ Περικλύμενος (49), καὶ Πρωτεύς ὁ Αἰγύπτιος σοφιστής· ὃν λέγουσιν ἀπὸ Παλλήνης τῆς Θρακικῆς ὑποστρέψαι ποτὲ εἰς Αἴγυπτον· ἐν μυχοῖς καὶ χάσμασιν ἀδύτοις τε καὶ ἀγνώστοις· ἀλλὰ χρῆ ἐκλέγεσθαι πόλειον ἐπιστάτας καὶ δημαγωγούς, ὅτινες ὁμοίως καὶ ἀφέλειαν καὶ πονηρίαν ἐξέφυγον, καὶ φρονήσει καὶ δικαιοσύνῃ κακόστηνται· τοιούτων γὰρ ὄντων αὐτῶν, τὰ τε πλῆθος εὐκλασιον ἔσται σὺν εὐταξίᾳ, καὶ ὁ βασιλεὺς ἔξει θόξαν καὶ κλέος τοιούτου βασιλεύειν λαοῦ. ἵνα δὲ καὶ πρὸς ἀρίστους ἄνδρας τὸν λόγον ἐπιναγάζωμεν, τοιούτους εἶναι δεῖ τοῦ στρατηγού καὶ τοῦ λαοῦ διαιτητὰς καὶ ἐφόρους, οἷος ἦν ὁ Ἄραψ ἐκεῖνος Ἰουνεὺς Κέφαλος ὁ ἐξ Ἰταλῶν πολιτογραφηθεὶς εἰς Ἀθήνας, Ἀριστείδης τε καὶ Ἀριστοφίων, τυνήτορες ὄντες τῶν Ἀθηναίων· ὁ μὲν γὰρ Ἰουνεὺς ἐννομώτατος ὢν δικαστής καὶ πλεονεξίαν πᾶσαν μισῶν, καὶ τοὺς πλεονέκτας κολάζων, Βαβυλωνίων καὶ Φοινίκων στασιασάντων πατρί, ἤκει πρὸς αὐτοὺς κολουσάσης τῆς Σεμιράμιδος· ὁ δὲ καὶ μόνου ὕψηλεις διαλύει τὴν στάσιν· καὶ πρὸς φίλῃν συνάπτει· τὰ γένη, τῷ τρόπῳ καὶ τῇ ἀρετῇ αἰδῶ καὶ ἐντροπῇ ἐμβαλὼν εἰς αὐτούς. Ἀριστείδης ἐπὶ τοσοῦτον ἐφίλει τὸ δίκαιον, ὥστε καὶ ἐξορίαν διὰ τοῦτο κατεδικάσθη, τῶν πλειόνων δύσχρηστον αὐτὸν ἡγουμένων· ὡς περ ἐν Ῥώμῃ ποτὲ λέγουσι Μάρκιον τὸν στρατηγὸν διὰ δικαιοσύνην ὑπὸ τοῦ πλῆθους ἐξελαυνόμενον τῆς πατρίδος· καὶ τῶν ὑπερφρόνων πενησόντων αὐτὸν, ἐκεῖνος πρὸς οὐδὲν ἐχαυνώθη, ἀλλὰ τὴν γνώμην εἶχε στερεάν καὶ ἀκλόνητον· Κέφαλος δὲ σχεδὸν παντελῶς ἀνέγκλητος ἔμεινεν ἂν, εἰ μὴ συκοφαντία τινὸς ἀπροσβούλευτον ψήφισμα γέγονε κατ' αὐτοῦ, καίτοι γε ἀνατίθω ἦντος παντάπασιν· Ἀριστοφίων δὲ κατηγορούμενος διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς, ἐπειδὴ μισοπόνυρος ἦν καὶ τοὺς κκαλοὺς ἀμυνόμενος, ἦμως ἅπαν κατηγορίας δικαστήριον ἐξενέκτηεν. εἰ δὲ λέγοι τις δυσχερὲς εἶναι τοιούτους ἄνδρας νῦν εὐρεθῆναι, ἀλλ' οὐκ ἄλλοθὲν ἔστι τὸ αἴτιον, ἢ ὅτι ποριζομένου· μὲν οἱ καλοὶ, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ βελτίστῃ κρίνονται· μοίρα· οἱ πονηροὶ δὲ προκρινόμενον ἐπιδιδύασαι καὶ αὐξάνουσι· πᾶν γὰρ τὸ ζητούμενον αὐξάνει τε καὶ παρῶντιάζεται· τὸ δ' ἀμελούμενον ἐλαττωῦται καὶ ἀποκρύπτεται· πόθεν γὰρ ἄλλοθεν ἐν τοῖς καθ' ἡμέρας τούτοις χρόνοις ἐπκνίσει τὰ τῶν λόγων καὶ μαθημάτων καὶ ἀπισθῆσθαι, καὶ ἢ τῶν ἠθῶν κοσμιότης ἐφθάρη, ἢ πάντως ὅτι παραδοκιμοῦνται μὲν οἱ τοῦ κκαλοῦ καὶ τῶν λόγων, καὶ ἐν οὐδενὶ λόγῳ τάσσονται· ἐκλέγονται· δὲ καὶ πρῶτι-

varent, illinc potius armenta egressa existimarent. Neque id solum latrones faciebant, verum etiam fucalis coloribus armenta transfigurabant, et sexcentis dolis atque artificijs justos dominos fallabant: nam et illorum custodes latebant per inaccessa, sumi instar, obrependo, muro transiliendo, varias formas induendo, veluti Nereus ille, et Periclymenus, et Proteus sophista Aegyptius; quem aiunt e Pallene Thracica migravisse in Aegyptum, ibique in antris quibusdam adytisque incognitis habitavisse. Oportet igitur eligere urbium praefectos populique rectores, qui inscilia non minus quam improbitate careant, quippe prudentia et justitia praediti sint. His enim ita se habentibus et populus bene moratus erit, et rex inclutam gloriam referet tali populo praesidens. Jam ut ad viros quoque, optimates orationem nostram convertamus, plane opus est ut duces et populi compositores et ephori ejusmodi sint, qualis ille Arabs Cuneus, Cephalus Italus qui ad Atheniensium civitatem transiit: qualis item Aristides et Aristophon qui Atheniensium consuetudine et patria utebantur. Cuneus quidem iudex aequissimus, injustitiae omnis osor atque vindex, bello inter Babylonios Phoenicasque oborto, jubente Semiramido ad eos venit; vixque ab his visus, bellum exstinxit, suaque virtute discordes gentes composuit, reverentiam iis et pudorem inveniens. Aristides autem tantopere justitiae tenax erat, ut exsilium quoque ob eandem sit passus, quoniam ejus causa in multorum offensione incurrit. Veluti Romae Marcius dux propter suam justitiam a populo pulsus patris fuit: quo tempore cordatis hominibus casum ejus deflentibus, ipse tamen animo non est fractus, sed suam sententiam firmam impertubatamque retinuit. Cephalus autem omni fere criminatione liber fuisset, nisi, ob calumniam nescio cujus, improvida sententia, quanquam plane innocens, percussus fuisset. Aristophon denique in omni vita calumniis adpetitus, quia improbitatis atque improborum hostis erat, in cunctis tamen judiciis superior discessit. Porro si quis dicat, homines hujusmodi aegre his temporibus inveniri, causa rei quidem haud alia est, quam quia boni contemuntur, neque praeclarum aliquem fructum consequuntur; scelesti autem bonis praeclari subvehuntur altius honoribusque mactantur. Nam res cujus usus expellitur, facile crescit atque emergit; quae vero negligitur, ea minuitur latebrasque polit. Cur enim ablati nostrae disciplinae ac literae perratae vel extinctae sunt? cur morum quoque honestas defloruit, nisi quia docti honestique viri praetermittuntur, nulloque in pretio habentur, pravus autem quisque deligitur et anlesortur, tum in ecclesiasticis dignitatibus tum etiam civilibus? Neque pensi habetur, quam laudabile gloriosumque, item quam lurpe atque infame, summam ipsi potestati sit

(49) De hoc lege Apollodorum, 1, 9. Reliqui notissimi.

prout boni vel mali deliguntur, fiuntque pontifices, præfecti urbium, prætores, duces, vel alii hujusmodi magistratus. Neque item disquiritur, quanta utilitas, vel secus quantum damnum, non solum ad populum, sed etiam ad reges ipsos, a quibus electio fit, redundet. Nam quibus hominibus haud inest animæ rectrix ratio, in his dementia, inscitia et pravorum operum studium dominatur. Rursus ubi honesta virtutis forma non est, ibi impudenter versari et debacchari vitia necesse est. Quid ergo aliud regem maximum, illustrem, gloriosum, ab omnium linguis collaudatum celebratumque reddat nisi quod is honore, benevolentia omnique reverentiæ officio prosequitur homines eruditione, virtute, prudentia, ornatos? Quid e contrario aliud malam regi famam conciliat, nisi quod familiares habet complectitur atque honorat incompositis moribus homines, insipientes atque lascivos? Quippe cum rex aspernatur despicitque homines litteris et consilio instructos; habet autem in aere perditum quemvis et ab honestate modestiaque alienum: id hercule documento est, magnificari ab eo vitium, odio haberi sperniquæ virtutem; in pretio esse apud eum inscitiam, litteras conspui. Jam qui hac mente est, is sine dubio cum imperiti vulgi sententia animisque conspirat. Ergo decet atque apprime necessarium est, bonos honestosque viros honoribus et gloria ornare. Sic enim rex efficiet, ut et honorum numerus augeatur, et sibi immortalale nomen atque ab omnibus laus contigat.

λόγους βδελύσσεται. Τὸ δ' αὖτις κρινόμενον ὁμολογουμένως μετὰ τοῦ πλήθους ἐστὶ καὶ τῆς αὐτοῦ συμφωνίας καὶ γνώμης. Διὰ ταῦτα πρέπον ἐστὶ καὶ ἀναγκαιότατον, ἐνδόξους καὶ ἐντίμους ποιεῖν τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀνδρας· ἵνα ὁ τοῦτο ποιῶν βασιλεὺς παρασκευάζῃ μὲν αὐξάνεσθαι τοὺς καλοὺς, οἰκονομῇ δὲ εἰς ἑαυτὸν παρὰ πάντων ἄπυστον δόξαν καὶ κλέος.

XII. *Rex apprime sit religiosus.* — Sed enim omnis rei bonæ caput est, et in primis deus regem, in quovis opere Deum spectare, atque omni nisu viribusque curare, ut a sanctis Patribus definitos in re religiosa terminos conservet atque retineat, ab eorumque firmis decretis nunquam discedat; neque ea ullo modo negligat; atque illa a Deo miserante impetret incolumitatem eorumdem perpetuam et custodiam. His a rege diligenter peractis non sine constanti puraque erga Deum spe, res curæque ejus lætum exitum nanciscentur, adversarii hostesque profligabuntur et corruent. Ita se gessit Ezechias rex quo tempore Sennacherimus adversus Hierosolyma copias adduxit. Etenim agrum suburbanum lateque cibariis spoliavit, puteos excavavit, fossas ingentes perduxit, urbem externis operibus circumvallavit; intra ipsam vero vigiles constituit, sagittarios, scutatos, hastatos, funditores, armavit, necnon alios, qui manibus aut machinis lapides jacularentur. Cum his collocavit delectos optimates qui vigilibus præessent ac moderarentur, alios denique qui circum opera discurrerent nihilque prætermisit, quod tutelæ munitioni-

Α μῶνται οἱ φαῦλοι· ἐν τε τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς πολιτικοῖς; καὶ οὐδὲ κρίνεται, πόσον εἰς εὐδοξίαν καὶ ἵπαινον, ἢ ἀδοξίαν καὶ ψύγον, συμβάλλεται εἰς τὴν πρώτην καὶ μεγίστην ἀρχήν, τὸ ἢ τοὺς καλοὺς, ἢ τοὺς κακοὺς ἐκλέγεσθαι, καὶ καθιστῆν ἱεράρχας καὶ πολιτάρχας, πραιτωράς τε καὶ στρατηγούς καὶ ἑτέρους προδιόασμους· καὶ πόσον τὸ ὠφέλιμον ἢ τὸ ἐπιβλαβὲς περιγίνεται ἀπὸ τούτων, οὐ μόνον εἰς τὸ τοῦ λαοῦ πλῆθος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν ἀξιώμασιν ὄντας· ἐν οἷς γὰρ ἀνθρώποις οὐκ ἔστιν ὁ κοσμήτωρ τῆς ψυχῆς λόγος, ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ ἀλογία καὶ ἀπαιδευσία, καὶ ἡ τῶν φαύλων ἐπιτήδευσις ἔργων· ἐν οἷς δὲ πάλιν οὐ πάρεστι τὸ τῆς ἀρετῆς καλόν, ἐξ ἀνάγκης ἀνευρησιαστικῶς καὶ ἀναιδῶς τὰ τῆς κακίας ἀίσχιστα ἔργα πράττεται καὶ σπουδάζεται. Τί οὖν ἄλλο τὸν βασιλέα μέγιστον καὶ περιφανῆ καὶ περιδύξον καὶ διὰ πάσης γλιόττης εὐφημούμενον, καὶ περιδόμενον καὶ ἀγαπώμενον ἀπεργάζεται ἢ τὸ διὰ τιμῆς καὶ εὐμενίας ἄγειν καὶ περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τοὺς λογιότητι καὶ ἀρετῇ καὶ συνέσει κεκοσμημένους; Τί δ' ἄλλο ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν ἀδοξίαν φήμην αὐτῶν προξενεῖ ἢ τὸ οἰκειοῦσθαι καὶ ἀναδέχεσθαι καὶ τιμῶν τοὺς ἀτάκτους καὶ ἀλόγους καὶ ἀσελεγεῖς; τὸ γὰρ περιφρονεῖν μὲν καὶ ἀτιμάζειν τοὺς λόγιω καὶ συνέσει πεπαιδευμένους, ἀναδέχεσθαι δὲ καὶ τιμῶν τοὺς κατεργωσμένους καὶ μακρὰν ὄντας τοῦ καλοῦ καὶ τῆς εὐτάκτου διαγωγῆς, θεῖγμα σαφές ἐστίν, ὅτι κακίαν μὲν ἐξαίρει καὶ ἀνοψοῖ, ἀρετὴν δὲ ἀποτρέπεται καὶ μισεῖ καὶ θαυμάζει μὲν ἀλογίαν, τοὺς δὲ

Β 1B'. Κεφαλὴ δὲ πάντων τῶν ἀγαθῶν πρέπει τὸν βασιλέα βλέπειν διὰ παντὸς πρὸς θεόν, καὶ κατὰ πάντα ἰσχύον τε καὶ δύναμιν συντηρεῖν καὶ φυλάσσειν τὰ τῶν θεοφύριων Πατέρων περὶ εὐσεβείας ὅρια καὶ θεσπίσματα παντελῶς ἀπαράβαρα καὶ ἀμετακίνητα, καὶ μὴ κατὰ τινα τρόπον τούτων καταμελεῖν καὶ οὕτως ἐνδέχεσθαι παρὰ τοῦ ἐλευθέρου Θεοῦ τὴν τούτων συντήρησιν καὶ κατόρθωσιν· καὶ διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν τὸν θεὸν ἀπαρασαλιότου καὶ καθαρᾶς ἐλπίδος μετὰ τὸ ἀποπληροῦν σπουδαίως πάντα τὰ εἰρημμένα, μέλλουσι κατευθύνεσθαι τὰ ἔργα καὶ οἱ κόποι αὐτοῦ· καὶ οἱ ἀντίμαχοι αὐτοῦ καὶ πολέμιοι καταπίπτειν καὶ καταβάλλεσθαι. Οὕτω καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐζεχίας ἐποίησεν, ὅποτε ὁ Σενναχαρίμ στρατιὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ ἤγειρεν (50)· ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἑκτὸς τῆς πόλεως χωρίων, ἀφῆρειτο μὲν τὰς τροφὰς, ἔφραττε δὲ τὰς πηγὰς, ἐξώρυττε δὲ τάφρους εἰς βάθος, κατησφαλίετο δὲ τὴν πόλιν οἰκοδομήμασι προταιχισμάτων· ἐντὸς δὲ τῆς ποιοῦσθαι πόλεως ἀπέτατε φύλακας, τοξότας καθώπλιζεν· ἔτι τε πελταστὰς καὶ θυροφύρους καὶ σφενδονήτας, καὶ τοὺς ἐκ χειρῶν καὶ μηχανημάτων πετροπομπούς. Σὺν τούτοις ἐξελέγετο τοὺς ἀρίστους τῶν φρουρῶν-

τῶν ἐπιστάτας καὶ ἄρχοντας, καὶ τοὺς εἰς διατροχὴν ἄ-
 τεταγμένους, καὶ πᾶσαν ἀσφάλειαν ἐμηχανᾶτο καὶ
 κτηνοτρόφους. Ὅμως καὶ ταῦτα πάντα ποιῶν, ἀπὸ
 μόνου τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἔλπιδε καὶ προσεδόκῃ τὴν
 ἀπολύτρωσιν· καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐν συντριβῇ
 καρδίας ἐζήτει καὶ παρεκάλει τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν
 δεινῶν· διὰ τοῦτο οὐδὲ τῶν ἐλπίδιον ἀπέτυχεν· ὃ
 γὰρ Σεναχερείμ ὁ βασιλεὺς καὶ ὑπερόγκος ἄμειβον τῆ
 προσβάλεῖν τῇ χώρῃ τῶν Ἰουδαίων, ὑπὸ δειλίας με-
 τὰ μὲλος γεγονώς, ἔβητο φεύγειν· τοὺς δὲ στρατη-
 γοὺς αὐτοῦ μετὰ πολλοῦ στρατεύματος ἐκείσε κατέ-
 λιπε, τὸν πόλεμον αὐτοῖς ἀναθέμενος. Ἀπέστειλε δὲ
 τῇ βασιλεῖ Ἐζεκίᾳ γράμματι βλασφημίας καὶ ὄνει-
 δισμοῦς ἔχοντα, ἅπερ ὁ σοφὸς βασιλεὺς ἀναγνούς
 καὶ τὴν καρδίαν πλῆγείς, μετὰ πλείστης λύπης καὶ
 στεναγμοῦ καταλαμβάνει πρὸς τὸν ναόν· καὶ ἀνα-
 γνούς ἐν τῇ ἱερῇ τῇ ἐπιστολῇ, τὸν Θεὸν προκαλεῖ
 γενέσθαι τῶν βλασφημουμένων ἐκδικητὴν, ἱκετεύων
 τοιαῦτα (51)· « Ἴδε, Κύριε Σαβῶθ, ὅσα Σεναχερείμ
 ἐξ ἀπονοίας καὶ ἐπάρσεως ὀνειδίσειν εἰς τὸ ἅγιον.
 Σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρὸς αὐτοῦ, Δέσποτα· γνώτω ὅτι
 σὺ εἶ μόνος Θεός· » τί οὖν; ὁ τοῖς στεναγμοῖς τῶν
 εἰς αὐτὸν ἠλπικότερον ἔτοιμος, ὁ συντριβῶν πολέμου,
 ὁ καταβάλλων ὑπερηφάνους, ὁ θανατῶν ἀσεβεῖς, ὁ
 εἰς ἄδου κατάγων ἁμαρτωλοὺς, δεκκοτῶ μυριάδας
 τῶν πολεμίων, ἀλλὰ καὶ χιλιάδας αὐτῶν πέντε, ἐν
 μιᾷ νυκτὶ ἀναιρεῖ· καὶ οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν ἐν
 συντόμῳ ἐγκαυχώμενοι καταβαλεῖν ἀθλίως καὶ παρ'
 ἐλπίδα ἀποβάλλουσι τὴν ζωὴν, καὶ ἐν μιᾷ ῥοπῇ ἀίχ-
 μαλωτίζονται τὰς ψυχὰς· μόλις δὲ ὁ Ἀσούριος τη-
 νικαῦτα τῶν ὀλεθρῶν ἐκφυγών, ὅπως ἂν ἀσθῆσιν
 λαβοὶ τῆς τοῦ βλασφημουμένου δυνάμεως, ὅπως ἂν
 ἀισχύνην περιβάλοιτο ὡς ἔνδυμα, καὶ ἀτιμίας πλη-
 ρωθεῖ τὸ πρόσωπον, καὶ κατεγνωσμένος τὴν τῶν
 Νινευιτῶν καταλάβοι· ὕστερον παρὰ τῶν αὐτοῦ παῖ-
 δῶν κτασφάττεται· ἀξίαν τιμωρίαν δοὺς, ὡς μετὰ
 βλασφημίας ἐκμανεῖς κατὰ τοῦ πεποιηκότος Θεοῦ.
 Βασιλεὺς Ἰουδαίας ἦν ὁ Ἰωσαφάτ (52) πολλῶν καὶ
 διαφόρων ἐθνῶν συμφωνησάντων κατ' αὐτοῦ, ἐξ
 ἀνάγκης καὶ αὐτὸς μετὰ σπουδῆς ἡτοιμάσθη πρὸς
 ἀντιμάχησιν, συναθροίσας καὶ καθοπλίσας ὡς ἔπρε-
 πε τὸν οἰκεῖον λαόν, καὶ τὰ τῆς πολεμικῆς καθόσον
 ἦν δυνατὸν προδιαθέμενος ἄριστα. Πλὴν οὔτε τῇ
 πλῆθει τῶν πολεμούντων (53) ἐθάρρῆσεν, οὔτε τοῖς
 ὅπλοις, οὔτε τῇ κατὰ τὸν πόλεμον ἐμπειρίᾳ· ἀλλὰ
 εἰς μόνον τὸν κραταῖον καὶ βογιθὸν καὶ παντοδύνα-
 μον Θεὸν καταφυγών· καὶ διὰ νηστείας καὶ δακρύων
 ὁ τε βασιλεὺς καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν ἄπας λαὸς ποιήσαντες
 εὐμονῇ, οὕτως ἔλθεν εἰς πόλεμον καὶ ἀντιπαράταξιν
 τῆς πολλαχόθεν συναχθείσης ἐκείνης στρατιᾶς. Τί
 τὸ ἐντεῦθεν; Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἰωσαφάτ ἐπὶ τινος
 ὑψηλοῦ καὶ μετεώρου τόπου συνάγεται· καὶ τὰ
 τῶν ὑπεναντίων στρατεύματα κατ' ἀλλήλων μεθ'
 ὀρμῆς φέρονται· καὶ Ἰδαυμαῖοι μὲν ὑπὸ Μωαβι-
 τῶν καὶ Ἀμμωνιτῶν φονευονται πρότερον· πάλιν δὲ
 μικρὸν ὕστερον ἄμφω ταῦτα τὰ γένη κατακτείνον-
 ται ὑπ' ἀλλήλων· καὶ ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν

que conferret. Et tamen his actis, ab uno Deo alt-
 tissimo salutem exspectabat, et diu noctuque cum
 cordis sui contritione propulsationem malorum
 implorabat. Quare neque spes ejus lusa fuit. Ete-
 nim audax ille et superbus Senacherimus simul se
 Judaeorum regionem attingit, timore resipuit fugam-
 que capessivit; duces tamen suos ibidem reliquit,
 quibus belli summam mandavit. Tum ad regem
 Ezechiam litteras blasphemias conviciisque plenas
 misit, quibus rex catus lectis, corde ingemiscens,
 nullo cum timore atque ejulatu ad templum con-
 tendit; ibique iterum lecta epistola, Deum, ut blas-
 phemiarum ultor fieret, his verbis rogavit: Res-
 pice, Domine exercituum, quae convicia Senache-
 rimus dementia fastuque elatus adversus tuum
 sanctuarium conjecerit. Serva nos de manu ejus,
 Domine. Sentiatur ille Deum se esse. Quid ergo egit
 ille qui sperantium gemitus sine mora exaudit, qui
 bella confringit, superbos deprimit, impios interi-
 mit, peccatores ad inferos detrahit? Postquam octo-
 ginta quinque millia una nocte occidit. Atque ita
 qui Dei civitatem brevi se capturos jactabant, mi-
 sere atque insperato vitam amiserunt; horaeque
 momento cum animabus suis in captivitatem deci-
 derunt. Rex vero Assyrius vix tunc exitium vita-
 vit; videlicet ut ejus Numinis, quod blasphemias
 laeserat, vini agnosceret; ut ignominia tanquam
 veste oblimaretur, et facies ejus pudore rubesceret,
 atque ita ab omnibus exhibitatus Ninivem revertere-
 tur. Postremo tamen a suis liberis interficitur, di-
 gnus crimine poenas luens, propterea quod blas-
 phemias adversus Deum creatorem furiose eruclat-
 verat. Judaeae rex Josaphatus, multis diversisque
 populis adversus eam conspirantibus, ipso quoque
 necessitate coactus fuit ad parandam sedulo de-
 fensionem, populum suum conscribendo armisque
 instruendo, remque bellicam pro copia et viribus
 disponendo. Is tamen neque bellatorum numero
 confidebat, neque armis, neque peritia bellica; ve-
 rum unico ad sortem et auxiliatorem et omnipo-
 tentem Deum confugebat; ideoque jejunans et la-
 crymans tum rex tum cunctus populus ei subjectus,
 postquam Deum sibi conciliarunt, ad bellum pro-
 gressi sunt, et collectis hostium multitudini oc-
 currerunt. Quid inde? Josaphatus rex excelso quo-
 dam in loco cum suis copiis constitit; Idumaei au-
 tem a Moabitibus atque Ammanitis caedi coeperunt.
 Deinde similiter hi duo postremi populi inter se
 digladiati sunt atque occiderunt. Rex autem cum
 proprio exercitu in sublimi specula se continens,
 caedis hostilis otiosus spectator erat, dum universa
 alienigenarum multitudo partim captivata fuit,
 partim occisa. Tum auctori prodigiorum Deo, qui
 unica voluntatis vi omnia peragit, quique tantam
 victoriam triumphumque referendum curaverat,
 concordia regis universique exercitus voce gratias
 persolutae sunt hymnusque dictus: nam sine ullo

(51) IV Reg. XIX; Isa XXXVII.

(52) II Paralip. XX.

(53) Codd. πολεμίων.

conflictu bellico tam insigne trophæum rex constituit; ita ut locus etiam, in quo tam mirabilis factus palratum fuit eucharisticam quamdam appellationem adseiverit. Hæc egregia facta atque victoria, absque etiam decertatione, contingunt illis qui firmam indeficientemque in Deo spem fundaverunt. Illi sunt fructus vitæ sanctæ Deoque placens. Quem enim quis delectat, ab eodem vicissim diligitur. Et ille quidem ab amante fidenter petit, hic petentem non respuit neque tristem dimittit. Contrariis contraria accidunt. Igitur Israeli, quamdiu divinæ legi parebat, prosperitates victoriæquo obveniabant; peccanti autem, calamitas in promptu erat. Revera quolibetque Deum pie colebat, ditio ejus limesque protelabantur, hostes ei fiebant obnoxii, mœnia subito prosternebantur, urbes raptim capiebantur, agmina adversaria concidebantur, grando violenter illapsa hostes exterrebant, sol reslitabat dieumque producebat, ut hostium internecioni conficiendæ sufficeret, duce Josu Navi filio. Præterea trecenti qui Gedeonem comitabantur viri, quique veluti prælibantes ac more catulorum raptim de flumine lambuerant, totidem lagenis cum lampadibus et tubis instructi multa hostium millia consumpserunt. Item sub una manu aratrique manubrio sexcenti ceciderunt; rursusque Sampsonis manu asinique maxilla mille homines icti perierunt. Sed enim quis temporum illorum prosperitates narrare queat? quis celebrata facta, morborum et mortium depulsiones, incrementaque annorum ad vitæ propagationem concessa? manifestum solis regressum, ita ut diuturniore lucis præsentia longiores dies fierent? flumen suspensum, rupem aquas fundentem stagnumque gignentem; coturnices colitus projectas, imbrium ritu, ne israelitica plebs victu careret; Erythræum mare divisum, Judæorum absque periculo transitum; Ægyptiorum persequendum naufragium; ignem colunnae nubisque ducatum; Ægypti plagas: quinque et septuaginta hominum turbae incrementum tantum, ut in sexcenta animarum millia, atque etiam ultra, Jacobi stirps excreverit; quancquam innumeris adpelita insidiis, ut illorum historia singillatim demonstrat. Profecto Dei beneficia, erga illos qui legi ejus obtemperant, vim fecundie naturæque vincunt. E contrario ii qui herilibus Dei mandatis cum contemptu repugnant, magnis supplicis irretiuntur, rabidos scilicet venenatorum serpentium, scorpiorum et aspidum, morsus experiuntur; terrum hiatibus absorpti æternis vinculis in profundo retinentur; fulminibus inflammantur sicut ritu accinerecunt; clades fugasque insignes ab hostibus perpetiuntur; urbes suas eversas vident, necessarios in servitutem abactos, bella civilia et interneciones. Insuper pluviarum penuria exarescunt, et agrorum sterilitate ac fame conficiuntur. Multo

στρατεύματος ἀπὸ περιωπῆς καὶ ὕψους τὴν παράταξιν ἔχων, ἔβλεπε μόνον τὰς τῶν πολεμίων στραγὰς, παντὸς νοῦ πλήθους τῶν ἀλλοφύλων ἐν ἡμέροις τρισὶν αἰχμαλωτισθέντος καὶ φονευθέντος. Ὁ δὲ τῶν θαυμασίων θεός, ὁ πάντα μόνῳ τῷ βούλεσθαι οἰκονομῶν, καὶ τὴν τοσούτην τροπαιοχίαν καὶ νίκην ἐπευδοκῆσας, μετὰ γλιώτη, τοῦ βασιλέως καὶ τῆς στρατιᾶς ἀπάτης τὴν εὐχαριστίαν ἔλαβε καὶ τὸν ὕμνον· ἄνευ γὰρ πολεμικῆς συμμίξεως τὸ μέγα τοῦτο τρόπαιον ὁ βασιλεὺς ἔστησεν· ὥστε καὶ ὁ τρόπαιος ἔνθα τὸ θαυμασιώτατον ἔργον πεπλήρωται, ἐκκληρώσατο τὴν τῆς εὐλογίας ἐπωνυμίαν (54). Τοιαύτας ἀριστείας καὶ νίκας ἄνευ πολεμικῆς ποιούσιν οἱ βεβαίαν ἐλπιδὴ καὶ ἀκλινη̄ πρὸς τὸν θεὸν ἔχοντες· ταύτας δὲ προξενεῖ βίως σεμνὸς καὶ θεάρεστος ἀγωγή· ὅν γὰρ ἐμφράνει τις, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ πάντως φιλεῖται· ἔχει δὲ καὶ θάρσος πρὸς τὸν φιλοῦντα· ὁ δὲ οὐκ ἀποστρέφεται, οὐδὲ λυπῶν ἀποπέμπει· εἴη δὲ τὰ ἐναντῖα τοῖς ἐναντίοις συμβαίνειν. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Ἰσραὴλ κατορθοῦντι μὲν τοὺς θελοῦς νόμους ὑπῆρχε τὸ κατορθώματα καὶ νίκας ποιεῖν· ἀθετοῦντι δὲ καὶ παραβαίνοντι τούτους, τὸ καταβάλλεσθαι· ὅτε μὲν γὰρ τὸν θεὸν ἐξεζήτε, τὰ τούτου σχοινίσματα καὶ τὰ ἥρια ἐπλατόνετο, κατάσχεσις τῶν ἀλλοτρίων ἐδίδοτο, τείχη κατεβάλλοντο ἐξαίφνης, πόλεις ἐτοιμῶς ἠλίσκοντο, συντάξεις τῶν ἐθνῶν συνεχύπτοντο, γάλαξα τινασσομένη μετὰ βιαιᾶς ῥύμης τε καὶ ὀρμῆς τοὺς πολυμίους ἐξεφόβει καὶ συνετάρασεν· ἥλιος ἴστατο τοῦ ὀρόμου καὶ τὴν ἡμέραν παρακατεῖχεν, εἰς παντελῆ ἐξολόθρευσιν καὶ ἀφηνισμὸν τῶν ἐχθρῶν, Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ στρατηγούτος· τριακοσίους ἀνδράσι τοῖς κνηθῶν ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ λείψασι καὶ οἶνον μετ' ἀρπαγῆς ἐκπιούσι τὸ ὕδωρ καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ εὐρισκομένοις, καὶ τισιν αὐταῖς ὕδριας ὡς ἀγγεῖοις ἰσραηλῖνοις καὶ λαμπάτι· καὶ σάλπιγγι, μυριάδας πολεμίων διεσφείροντο· δυνάμει τε μίας χειρὸς ἐν πυδί ἀρότρου ἐξακόσιοι ἐπιπτον. Ἄλλιν δὲ τῇ τοῦ Σαμψὼν χειρὶ διὰ σιαγόνους καὶ παραιᾶς ὄνον κατεκτείνοντο χίλιοι. Ἀλλὰ τίς ἂν εἴπειν δυναθείη τὰς εὐκολίας τῶν χρόνων ἐκείνων; τὰς εὐδοξίας, τὰς τῶν νοσημάτων καὶ θανάτων ἀποφυγὰς, τὰς ἐπαυξήσεις καὶ προσθήκας τῶν ἐναντιῶν εἰς παράκτασιν τῆς ζωῆς; προδηλουμένη ἡλίῳ ἀναστρωθῆ, καὶ πλείονι παρουσίᾳ φωτὸς μακροτέρων γινομένων τῶν ἡμερῶν· ὀνακοπήν ποταμοῦ, πέτραν ὕδωρ ἐκδιλύουσαν ὡς καὶ λίμναν ποιεῖν· ὄρνυγματράν ὑβρανόθεν καταπεμπομένην ὡς ὑετὸν, καὶ τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν τρέφουσιν· Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διαίρεσιν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἄνευ κινδύνου διαπεραίωσιν, καὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων διωκόντων καταπάντωσιν· στύλου πυρὸς καὶ νεφέλης προκαθοδήγησιν· Αἰγύπτου πληγὰς καὶ μάστιγας· τὴν ἐξ ἀνθρώπων πέντε καὶ εἰσομήκοντα ἐπίδουσιν καὶ διαδοχίῳ μετὰ πλήθους, τοῦ γένους, ὡς εἰς ἐξακόσιας χιλιάδας καὶ ἐπέκεινα προχωρῆσαι αὐτὴν ἐκ τῆς ρίζης τοῦ Ἰακώβ· καὶ ταῦτα μυριάς περικυκλωμένου ἐπιβουλαῖς, ὡς κατὰ μέρος ἡ περ.

(54) II Paralip. xx, 26: Vocaveruntque locum illum Vallem Benedictionis usque in præsentem diem.

αὐτῶν ἱστορία δηλοῖ. Ὅντως τί παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσία εἰς τοὺς φυλάσσοντας τὰς αὐτοῦ ἐντολάς νικῶσι καὶ λόγους καὶ φύσεως δύνανται ὡσπερ πάλιν οἱ ἐκτρεπόμενοι ἀπὸ τῶν δεσποτικῶν θείων προστάξεων, καὶ καταφρονηταὶ τούτων γινόμενοι, μεγάλοις δεινοῖς περιέπιπτον· γολέραις δηλονότι καὶ τρώσεσιν ἰοθύλων ὕφρων, σκορπίων τε καὶ ἰσπίδων· ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σεισμῶν γῆς συγχύσεις καὶ δεσμούς ἀρίκτους ἐν ἀδύσσοις ὑπέμενον, καὶ ἔμπρησμούς ἀπὸ κεραυνῶν φλογώδεις καὶ ἐκτεφρώσεις δίκην κονιορτοῦ, τροπὰς ἐξ ἐχθρῶν, καὶ πτώσεις διαθεβομένους· ἔτι δὲ πύλων ἐκπορήσεις, τῶν οἰκείων ἀνδραποδισμούς καὶ ἀπαγωγὰς καὶ καταδουλώσεις, ἐμφυλίους μάχας τε καὶ σφαγὰς· πρὸς ταῦτοις ἀνομβρίαίς καταξηραίνοντο, καὶ ἀφορίαῖς καρπῶν, καὶ λιμοῖς κατετήκοντο· συνέλθουν δὲ μάλλον αὐτοὺς καὶ ἀέρων φθοραί, ἐξ ὧν καὶ λοιμώδεις ἀποτίκτονται· νόσαι καὶ συντριβαὶ σωματίων, ὀαιμονίων καὶ πονηρίων πνευμάτων διανοχλήσεις ὑπείζον δεινῶς ἀποπνιγόντων τε καὶ πρεσβυόντων· λέπραι καὶ ἀργαὶ μελιῶν, σπλάγχχνων σήψεις καὶ διαβρώσεις, καὶ ὀδύνη μετὰ πολλῆς θριμύτητος πλήττουσαι, ὡσπερ ὁμοῦ συνδραμοῦσαι. Ἀλλὰ τίς ἂν δυνήσει ἀπαριθμεῖν τῶν καταφρονητῶν Θεοῦ τὰς ποινὰς τε καὶ τιμωρίας, καὶ τοὺς κατὰ κριτικὰς περιόδους ἀφανισμούς; Τὰ δὲ μετὰ τὴν τοῦ παρόντος βίου τελευτὴν δικαιοσύνη ἐν τῷ μέλλοντι κατὰ πλῆθος ἐπιτιμῶν οἰσὶ λυπηρότερα· ὕψος καὶ τὸ διηνεκὲς καὶ μόνιμον καὶ ἀκυστον ἔχουσι· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ κάκιστον· ἐκείνοις γὰρ τοῖς αἰωνίοις κολαστηρίοις οἱ μὴ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ ἐπιστρέφοντες παρακείμενοι, ἀνυπομόνητον τὴν αἰσχύνην κληρούμενοι· οἱ δὲ γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἀποβλέποντες, καὶ τὰς ἐκυτῶν πράξεις καὶ τὰ διανοήματα ἔμπροσθεν τιθέντες αὐτοῦ, ἐν μὲν τῷ κόσμῳ καὶ τῷ δὲ τῷ βίῳ ἔχουσι τὸ παρὰ πάντων ἐπιανεῖσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, τὸ ἐν ταῖς εὐφημίαις μνήμην ἔχειν διὰ παντός, τὸ κατὰ νοῦν εὐφροσύνην ἔχειν καὶ ἔδωκον, ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων ἴων πράττουσι, καὶ ἐκ τῆς ἐλπίδος τῶν ἀμειβῶν. Ὡς δὲ τὰ ὑπερκόσμια καὶ αἰώνια ἔπαθλα ποῖα γλώσσα ἰσχύει διηγῆσθαι; Ποῖος ἄφθαλμὸς ἐθεάσατο; Ποῖον οὖς ἔκουσεν; ἐπὶ τίνας ἀνθρώπου καρδίαν ἀνέβη; Ἀκατάληπτός ἐστιν ἀνθρώπου παντὶ διὰ τὴν ὑπερβολὴν ἢ εὐτρεπισθείσα ἀπόλαυσις τοῖς ἐξ ὕλης ψυχῆς τὸν Θεὸν ἀγαπήσας, καὶ ἡ λαμπρότης, καὶ ἡ ἀγαλλίασις καὶ ἡ δόξα. Ὁ τοίνυν τοσαύτην εὐδοξίαν καὶ εὐκλειαν, καὶ τοσοῦτον ἀγαθῶν πλήθος ἀποδοῖσκων διὰ μεταίαν ἐπιθυμίαν καὶ ὄρεξιν, τὴν δὲ διπλῆν ἀδοξίαν καὶ ἀτιμίαν μετὰ τῶν ἀνυποτίτων ὀδυνητῶν ἐκείνων ἀντιλαμβάνων, πύστις ἀλογίας καὶ ἀφροσύνης κρίνεται ἄξιός;

ἢ γ. Καίτοι γε πλεῖον εὐρίσκει τις ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὸ ἀνίθουν τοῦ νομιζομένου ἠδύος, ὅταν ὁ νοῦς ἀπὸ τῶν παθῶν ἀγλῶς καθαρεύσῃ πούως (ἴκ), καὶ γνωρίσῃ ἑαυτὸν ἐν τοῖς φηπάζμασι καὶ μολυσμαῖς κατακυλιόμενον τῆς ἐμπροσθῆς ἀσπλγείας, καὶ παρὰ τῶν πλειόνων εἰς παραιμίαν τὸ, Ὡς ἐν βροχίῳ, περισυρόμενον καὶ καταγελόμενον. Γινώσκουμεν δὲ τὸν κεκρατημένον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ὑποπτεύοντα προχίρως τοὺς μὴ τοιοῦτους αὐτοῦ, καὶ οὕτω τὴν κακίαν ταύτην ὑποφίαν ἀξάνοντα· ποτὲ μὲν ἐξπατώμενον ἐξ ἀπονοίας ἀλυγίστου καὶ ἀφρονος, ποτὲ δὲ καὶ ἐκ ψευδῶν λόγων ἐξ ὑπονοίας τινῶν βασιλῶν παρασυρέντα· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀνοίγει τὴν παρελθούσιν τῆς συγκοφαντίας, ὡς ἡ τῆς συνειδήσεως

A vero magis eisdem nocet pestilens aer, et inalorum spirituum molestia modo strangulantium modo aliter excruciantium; lepra paralysisque membrorum, viscerum putredines ac lacerationes, acutissimorum denique dolorum cumulus. Quamquam quis demum percenseat contemptorum Dei poenas atque supplicia et diversis temporibus exitia? Ceteroquin quae post hujus vitae exitum supersunt ergastula, ea nullo praedictis poenis molestiora scimus, quatenus nimirum perpetua sunt atque immotis claustris conclusa. Nam in ista demum aeternitate summum malum versatur. Atqui ad aeterna illud ergastula, hi qui in praesente vita non resipiscunt, amantantur, intoleranda ignominia obruti. Contra ii qui ad Deum respiciunt suosque actus et cogitationes coram illo componunt, hoc quidem in orbe vitae laudantur ab omnibus ac suspiciuntur, nemoque est qui de illis honorificam commemorationem non faciat; conscientia denique recte factorum speque mercedis animum erectum laetumque gerunt. Nam caelestia quidem supermundalia praemia quae nani lingua eloquetur? quis oculus vidit? quae nani auris audivit, vel in cuiusmodi hominis cor uacenderunt. Incomprehensibilis est cuivis homini, propter suam magnitudinem, parata illis beatitudo, splendor, gaudium, et gloria, qui Deum toto ex animo diligunt. Siquis ergo tantam dignitatem excelsitatemque, tantam quoque bonorum copiam propter insanas quasdam cupiditates desideriaque abjicit; vicissimque gravissimam ignominiam et dedecus cum intolerantibus doloribus sibi deligit; nonne hic summam suam stultitiam dementiamque demonstrat?

C dis doloribus sibi deligit; nonne hic summam suam stultitiam dementiamque demonstrat?

D XIII. *Res caveat a mala fama.* Quin adeo vitae quoque hujus multo abundantiorum tristitiam quam suavitalium agnoscere licebit, si quando animus paulisper perturbationum caliginem abstulerit, seque in sterquilinio sordibusque versantem agnovit luxuria intemperantis, derisumque et expositum illi vulgi proverbio, *Sus in oeno.* Sane novimus facile accidere ut qui hujusmodi illecebris deditus fuerit, de aliis quoque qui aliter vivunt injuriose suspicetur; atque ita malum existimationem propagari; et modo quidem reapse hominem fragilitate propria vitio quoque animo labi; modo tamen falsis etiam rumoribus immerito traduci. Nihil enim tantopere viam calumniae sternit, quam

præjudicata vitiorum conscientia. Verum ille rex, qui vanas cupiditates freno coercet, caput suum constanter in cælum usque sublatum tenet, suæque dignitatis et gloriæ celsitudinem splendoremque contemplans, mendacem quemvis sermunculum flocci facit, nullis scurriliis hominum nugis aurem præbet, quia nihil in se reprehensione dignum agnoscit. Sicuti enim ille qui viluperanda opera exercet, ex semetipso ignominiam haurit; ita qui laudabiliter vivit, jam ipse per se honoratissimus est, etiamsi cum sexcenti stultis maledictis oppugnent. Quod si forte actus aliquis damnablem fuerit, is sedulo corrigendus est; multoque impensius quam Ægyptiis solebant, apud quos animarum purgationes in more positæ erant. Sin aliter res sit, maledictum quidem oculi furiosum aliquem despiciendum esse, velas sapiensque lex monet. Nam qui clam atque in angulis maledicit, nihil ei nocebit qui ab omnibus uno ore laudatur. Quod si forte dolor aliquis maledicti linguam acuit, sane expedit rei radicem excindere: quo facto germen quoque exarescere nemo non videbit. Sic enim se gessit Philippus rex. Nam cum Parmenio apud eum accusaret Nicanorem regi maledicere solitum, Philippus rei causam accurate vestigavit: cumque comperisset Nicanorem egestate ac fame premi, lautas divitias in maledicum contulit; qui deinde laudandi extollendique benefactoris sui nullum finem faciebat: qua re cognita rex, per præconem edicti publice in ditione sua jussit; nimirum principes tum laudum tum etiam maledictorum sibi met auctores fieri. Namque Nicanorem egenum atque famelicum beneficiis cumulans ex oblectatore ferventissimum laudatorem sui effecerat. Quod si forte improbum aliquid ad regis aures deveniat, par est de illo diligentiorum questionem institui; reque comperita, peccantem corrigere oportet non inclementer, ut ne poena meritum excedat. Id enim vel maxime regem decet. Multi enim injuriam patiuntur ab accusantium fraudibus et commentis, dum mendaciorum obtentu iudex decipitur: veluti ii qui neque explorando neque lydio lapide colorem aeneo metallo deterunt, saluntur sæpe atque adulterinam materiam instar auri reputant: nonnulli etiam vilissimum vitrum gemmæ nitidæ pretiosæque loco habent, quia spurius videlicet fucatusque color visum perturbat, vel inexpertum fortasse vel incuriosum vel etiam infirmitate aliqua laborantem. Similiter mendacium dolose objectum, perturbat iudicis mentem, vel quia is imperitus est, vel quia honoratius investigationem omittit, vel quia denique ira commotus est ob delati criminis atrocitatem. Quod si ille, qui reus peragitur, jamdiu suspectus

(56) Num intelligendum est animarum iudicium quod nobis passim papyri exhibent? (Corpora quidem Ægyptios sæpissime purgare solitos, ait Diodorus 1, 8.) De animæ purgationibus legendus est Porphyrius in Sententiis, tum etiam in epistola

Ἀ ἐπὶ τοῖς κακοῖς προκατάγνωσις. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς, αὐτοκράτωρ τῶν ἀλογίστων ὁρμῶν, τὴν κεφαλὴν ἔχει ἐστηρικμένην ἐν οὐρανῷ· καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς ἑαυτοῦ τιμῆς καὶ ἀξίας, καὶ λαμπρότητος βλέπων, παντὸς ψευδῆ καὶ μάταια λέγοντος, οὐδαμῶς ἐπιστρέφεται· πάσης φλυαρίας οὐδόλως ἀκούει, μηδὲν ἐπιψογὸν γινώσκων εἰς ἑαυτὸν· ὡπερ γὰρ ὁ τὰ τῆς ὕβριως ἔργα πράττων ἀπ' ἑαυτοῦ ἔχει τὸ ἄτιμον, οὕτως ὁ τὰ ἐπαίνου ἀξία ποιῶν οὐλοθὲν ἐστὶ τιμιώτατος, καὶ μὲν μὲν μὲν μὲν ματαίως ἐξυθρίζωσι κατ' αὐτοῦ. Εἰ μὲν τὸ ἔργον καταγνώσεως ἐστὶν ἄξιον, ἐπιμελετέον πάση σπουδῇ διορθώσασθαι τοῦτο· πολλὰ μᾶλλον παρ' ὁ Διγύπτουσι, καθ' οὓς εἶχον ἀπὸ συνηθείας ποιεῖν καθαρμούς τῶν ψυχῶν (56)· εἰ δ' οὐκ, ἀλλ' ὁ φλυαριῶν ὡς μακρόμενος ἀξίως παραβλέπεσθαι ἀρχαία καὶ συνεχῆς ἐστὶ τούτο νομισθῆναι· οὐδὲν γὰρ βλάπτειν ὁ ἐν παραβύστω καὶ γυνίξ ὕβριζων τὸν ὑπὸ πάντων ὡς ἀπ' ἐνὸς στόματος ἐπαυόμενον. Εἰ δ' ἴσως καὶ λύπη τις τὴν ἀπὸ τοῦ ὕβριζοντος λοιδορίαν ἐγέννησε, ἄξιον ἐκκόψαι τὴν ῥίζαν, καὶ πᾶς τις ἂν ἴδοι ταχέως συναπομαραινόμενον καὶ τὸ βλάστημα. Ὁμοίον γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε Φίλιππος· ἐπεὶ γὰρ ὁ Παρμενίων κατήγορος ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ὡς ὁ Νικάνωρ ἐξύβρισε κατ' αὐτοῦ, ἀκριβῶς ἡ Φίλιππος ἀνεψιλάφησε τὴν αἰτίαν· καὶ τὴν τοῦ Νικάνωρος ἀπὸ λιμοῦ ἐνδεῖαν καὶ στέφουσαν εὐρηκῶς, εὐπορον καὶ πλούσιον τὸν δυσφημοῦντα ἀπέδειξεν. Ὁ δὲ ἔκτοτε οὐκ ἐπαύετο τὸν εὐεργέτην ἀποσεμνύνων καὶ ἐκθειάζων· μαθόντα δὲ τοῦτο τὸν βασιλέα, κήρυκα πέμψαι καὶ διαφημίσαι καὶ ὄφελον ποιῆσαι πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ ἄρχοντες εἰσὶν αἴτιοι ἑαυτοῖς καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν λοιδοριῶν (57)· εὐποιήσας γὰρ τὸν Νικάνωρα, ἐνδεῶς ἔχοντα, ὡς εἴρηται, καὶ λιμώτοντα, καὶ διὰ τοῦτο δυσφημοῦντα, θερμότατον ἐπαινήτην μετὰ τοῦτο πεποίηκεν ἑαυτοῦ. Εἰ δ' ἴσως πονηρὸν ἐστὶ τὸ διαγγελλόμενον, ἄξιον ἐξακριβοῦσθαι καὶ διερευνῆν αὐτὸ μάλιστα· καὶ φανεροῦ τοῦ τολμήματος γινόμενου, σωφρονίζειν μετὰ χρηστότητος καὶ οὐκ ἔξει τοῦ πρέποντος ὅρου τὸν πλημμελήσαντα· ἐπὶ τοῦτο κόσμος ἐπὶ διαφερόντως πρέπων τῷ βασιλεῖ. Πολλοὶ δὲ πεπόνθησιν ἄδικα παρὰ τῶν ὑποβαλλόντων ῥαδιουργίας καὶ δουλιότητας, τῆ τοῦ ψεύδους ἐπικαλύψει ἀπατωμένου τοῦ κρίνοντος· ὡπερ οἱ μὴ τῆ βασάνη καὶ τῆ λυδίᾳ λίθῳ τὰ ὑπὸ τῆς τοῦ χαλκοῦ βαφῆς παρατρίθοντες κατασφρίζονται πολλάκις, καὶ τὴν νεοθευμένην ὕλην φαντάζονται ὡς χρυσόν· τινὲς δὲ καὶ οὐδαμινὴν ὕλην ὑπολαμβάνουσι λίθον τιμίαν καὶ καθάρην, τοῦ νόθου καὶ ἐξωτερικοῦ χρώματος τὴν ὁρατὴν συγχέοντος δύναμιν, ἢ μὴ πεπειραμένην, ἢ μὴ περιεργασμένην, ἢ καὶ ἀσηνεστερῆν ἴσως ὑπὸ τινος πάθους γεγεννημένην· οὕτω δὲ καὶ ψεύδος κατασκευασθὲν μετὰ μηχανῆς, συγχέει τὸν λογισμὸν, ἢ εἰ ἀπειρίαν,

ad Marcellam a me Mediolani edita.

(57) Loge Plutarchum *Aprophth.* ed. Reisk. tom. VI, p. 776, qui tamen accusatorum dicit *Smicythum*, non *Parmenionem*.

ἢ δὲ ἀμέλειαν τὴν ἀκριβῆ ἐξέτασιν παρκετού-
μενον, ἢ τεταραγμένον ὑπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς διὰ μί-
γιστον, ἔγκλημα. Εἴ δὲ τὸ κατηγορούμενόν ἐστὶν ἐν
ὑποψίᾳ καὶ ἄλλοτε ποτε τὸ τοιοῦτον πρόσωπον ἐπὶ τοῖς
ὁμοίοις ἔφησε κατηγορηθῆναι, ἢ καὶ ὁ κατήγορος
εὐνοίας καὶ ἀληθείας κέκτηται· δόξαν, πολὺς ἐστὶν
ἐντεῦθεν ὁ κίνδυνος. Ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ὁμοῦ
συνελθόντων καὶ μὴ δυναθέντων παρασαλεῦσαι τῆς
ὀρθῆς κρίσεως τὸν κριτὴν, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον
τὸ στερεὸν καὶ ἑδραῖον καὶ κατοχυρωμένον καὶ βεβηχὸς

ἰδ'. Ἐκτὸς δὲ μετὰ πολλῆς εὐνοίας συντεθειμένος
παρ' ἐμοῦ λόγος οὗτος ὁ πανιχρὸς, ὡσπερ ἄλλο τι
χρὸς, πρυσφέρει τῇ βασιλεῖ· πλὴν ἐντεῦθεν
διδοῦς καὶ πληροφορίαν τῆς ἡμετέρας ἀκραιφνοῦς
καὶ καθαρᾶς μετὰ πρυσφύσεως δουλείας τε καὶ
ὑποταγῆς· καὶ ὁ βασιλεὺς ἠθέως καὶ ἱλαρῶς καὶ
εὐμενοῦς αὐτὸν προσδέξασθαι, τὰ κρείττατα δὲ καὶ
πλείονα παρὰ τῶν ἐλλογιμωτέρων καὶ σοφωτέρων
ἀπατήσας, δίκαιον ἀπαραίτητον ἔχει ἐνθεῖναι καὶ
φυλάξαι· αὐτὰ ἐν τῷ ταμίῳ νῆς ψυχῆς, καὶ κατέχειν
καὶ συντηρεῖν ἄστυλα καὶ ἀμετακίνητα, ἀσφαλῶς
καὶ καλῶς συγκλείσας καὶ ἀρμολογῶντας τὰς θύρας
αὐτῆς, καὶ κλειθροῖς καὶ μοχλοῖς ἰσχυροῖς στηρίξας
μετ' ἀσφαλείας, καὶ φύλακας ἀνυστάτους τε καὶ
ἀγρόπνους ἐπιστήσας αὐτοῖς· καὶ οὕτω λοιπὸν
θησαυρίσας πλοῦτον βασιλικῆς μεγαλειότητος ἄξιον,
καὶ μεγαλοπρεπῶς καὶ αὐτοκρατορικῶς ἀπολαύων
αὐτοῦ, ὀφείλει μεταδιδόναι φιλοτίμως καὶ θαυμάσιως
πᾶσι τοῖς ἀρχομένοις· ἐν' οὕτως αὐξάνουσι τὰ καλὰ
καὶ πληθύνονται, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον διαδότι-
μα γίνονται· πάντως εἰς παράδειγμα καὶ ἀρχέτυ-
πον βλέπόντων τὸν βασιλέα οὕτω κεκοσμημένον,
καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ παριστῶντα καὶ δεικνύοντα
ἑαυτὸν εὐράμενον τὴν κρατίστην καὶ ἀληθεστάτην
εὐδαιμονίαν, καὶ τὴν ἀποκειμένην ἀπὸ ταύτης ἀτε-
λεύτητον καὶ αἰωνίαν μακαριότητα.

A fuerit, utque alias etiam de re simili accusatus,
vel si accusator benivolus veraxque creditur, tunc
sane negotium periculosius est. Nihilominus si
horum omnium concursu iudex a sententia multa
inflexus non fuerit, tunc enimvero palam fiet ac
celebrabitur mentis ejus sapientia atque constantia
summis viribus facta, veritatisque studium genero-
sum et viro dignum.

γίνεται φανερόν καὶ θαυμάζεται τῆς τούτου φρονήσεως
καὶ κατὰ ἀλήθειαν ἀνδρικόν καὶ γενναῖον.

XIV. *Conclusio.* Hanc ego pauperulam orationem
cum multa animi benivolentia compositam, instar
debili tributi, regi offero, ut fidele testimonium
sit sinceræ meæ puræque volente animo devotionis
ac servitutis. Quam ubi rex libenter læto vultu
benivoloque animo exceperit, tum alia meliora
et plura ab eruditioribus prudentioribusque exqui-
siverit; lacere non poterit, quid ea reponat in
animi arca atque custodiat, atque ab omni direp-
tione protegat, clauetris ejus egregie obscratis, se-
ris validisque veclibus ad cautelam adhibitis, vi-
gilibus denique custodibus juxta positis. Atque ita
omne opum genus regia magnitudine dignum con-
gerens, eoque splendide et regaliter utens, partes
ejus liberaliter atque copiose in subjectos populos
effundet; ut sic bona magno numero proveniant,
vicissimque et ex ordine propagantur; dum omnes
scilicet ad sic exornatum regem, tanquam ad ex-
emplar archetypumque, respectant; ad regem, in-
quam, qui factis verbisque demonstret, summam
se verissimamque tum præsentis temporis feli-
citate esse adeptum; tum etiam illum, quæ
nos deinde manet, perennem sine fine beatitu-
dinem.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΥΔΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΟΣ ΕΠΕΣΤΑΛΗ Τῷ ΒΑΣΙΛΕΙ

ΒΑΣΙΛΙΚΟΣ ΚΑΠΘΕΙΣ ΑΝΔΡΙΑΣ*.

α'. Νόμος ἀρχῆθεν συμβαίνειν τοῖς πράγμασι τοὺς
ὕπηκλους εἰσφέρειν τῇ βασιλεῖ· καὶ τούτο σφίσι
αὐτοῖς τὰ μάλιστα συντελεῖ· καὶ οὐ μὴν ἄλλως ἐκ-
τελοῖντο τὰ θέοντα· τῇ μὲν γὰρ ἢ τῶν ὅλων ἐπιτρο-
πή, τούτῳ δὲ καὶ ἡ πρόνοια· τὸν δὲ μηκέτι ἴδιον
ἔχοντα, τῶν ἰδιωτῶν, ἐπεὶπερ ἐξήρηται, χρεῖων ἔχειν
ἐκ τῶν κοινῶν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ, καὶ τὰ πάντων ὀ-
κειοῦσθαι μετὰ τῶν πάντων· καὶ οὕτω τοὺς ἰδίους

παρασκευάζειν ἀσφαλῶς κεκτῆσθαι τὰ ἴδια, τῇ
συνδιδόναι καὶ συναρτίγειν ἀλλήλοις, καὶ τὸ συμ-
φύεξ ἐκ παντὸς τρόπου τηρεῖν ὡς ἐν ὁλομελείᾳ, καὶ
ἀδιάσπαστοι· οὕτω δὲ καὶ ζώου σώμα δυσκαταγώ-
νιστον, πάντων μελῶν καὶ μερῶν ἀκραιφνῆ συνεισ-
αγόντων (1) τὰ σφίον αὐτῶν ἐκργήματα· τῇ τοῖ
καὶ βασιλεὺς κεφαλή τῶν ὑπηκόων ἢ νοῦς καθεστώς,
ἔχει· ἐν δικαίως ἀπαιτεῖν ἐξ ἀπάντων καταλλήλους

(1) Cod. συνεισάγων.

* *Recole monitum priori hujus orationis exemplari præfixum.*

τάς εἰσφοράς· καὶ τοῦτο ὄρθην εἰς συντήρησιν τῆς Ἀ
 δλότητος· τοὺς μὲν οὖν περὶ τὰς ὕλας ἡττολημένους
 εἰς ἂν ἔχοι προσήκουσαν τῶν ἐργασιῶν εἰσπράττε-
 σθαι τὴν ἀπέμοιραν· ἢ μὴν ἀνταλλαττομένους καὶ
 καθαρμόζοντας πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ ὑπερέχοντος·
 τοὺς δὲ περὶ λόγον ἐσπουδασίας καὶ τὴν ἀλήθειαν
 τὸν ἀληθῆ λόγον εἰσφέρειν, φέρου παντὸς ἑτέρου λυ-
 σιτελέστερον, ὅσῳ καὶ τὸ σπουδασμα τῶν ἄλλων
 ἀπλῶς ὑπερέκεινα. Τοιγαροῦν εἰ πάντων ἀνθρώ-
 πων ὑπερτερεῖ βασιλεὺς, ἢ φιλοσοφία δὲ πασῶν
 ἐπιστημῶν ἡμοῦ καὶ τεχνῶν, τί ἂν εἴη φιλοσοφίας
 δώρου τῆ βασιλεῖ προσιωδέστερον; εἴ γε τὰ ὑπερέ-
 χοντα τοῖς ὑπερέχουσι, καὶ αἱ ἀπαρχαὶ τοῖς ἐξάρ-
 χουσι· βασιλεία μὲν οὖν εἰκονίζει κράτος Θεοῦ,
 φιλοσοφία δὲ σοφίαν καὶ πρόνοιαν Θεοῦ· ἄστυον δὲ
 κράτος καὶ προνοίας ἄνευ κέρβω Θεοῦ· διὸ τὸ τῆς
 φιλοσοφίας νοήματα τε καὶ πράγματα τῆ βασιλεῖ
 καθέστηκεν οἰκειότερα.

β'. Πρῶτον μὲν οὖν εἴ γε συνεπτυγμένος ὄρος
 τοῦνομα, τοῦτ' εὐλογον ἀναπτύξαι, κἀντεῦθεν δῆλον
 θέσθαι τι βασιλεὺς. "Ἔστι τοίνυν βασιλεὺς βᾶσις
 λαοῦ· τὸ γὰρ ἀσινὲς οὐ κατ' ἀνθρώπων πρὸς τὸ
 δεῖσθαι προσθήκης τε καὶ τροπῆς· ἢ δὲ γε βᾶσις
 στεῖροτάτη πέφυκεν εἶναι τῶν ἐπ' αὐτῆς, μὴ κατει-
 ριωνευμένην μηδ' ἀντιπερρασμένην τὴν κλήσιν
 φέρουσα. Πῶς οὖν τις ἐπιθυμίας ἐκτόποις ἢ θυμοῖς
 ἀλόγοις περικλονούμενος βᾶσις ἂν εἴη λαοῦ; μεν-
 οῦνγε τάραχος, περιτροπή· κἀπειδὴ καὶ σκυπός,
 ὑπόδειγμα πονηρὸν τοῦ ἄρχεσθαι λαχόντος πρὸς τὴν
 ἐξομοίωσιν ἐπισπεύδοντος, γρηὶ λοιπὸν τὸν βασιλεῖα
 προῦπιτελεῖν τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ οὕτω ὁμῶς τῶν περὶ
 αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐκτός. Τὸν δὲ γε μιᾶς οἰκίας οὐκ
 ἰσχύσαντα τῆς ἑνδον κατακρατεῖν πολλοῦ ἂν δεῖσι
 πολλῶν ἀναγορεύεσθαι πόλειον ἀψευδῶς αὐτοκράτω-
 ρα. Τοῦ μὲν οὖν ἀνδραποδῶδες καὶ λίχνον περὶ τὰς
 αἰσχίστας τῶν ἡδονῶν ὕψης ὑπεροψίας ἄξιον, ὕψων
 ἀποτροπιασμιῶν, πρὸς τυσσῶτης δεσποτείας, πρὸς
 τηλικαύτης τιμῆς; τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐγκαλύφαιτο, καὶ
 μόνον διανοησάμενος βασιλικῆς σερνύτητος καὶ
 θειότητος ὄλισθον εἰς αἰσχρότατα; τούτων δὲ πα-
 σχόντων, οἱ πρὸς τῆς κίρκης ἡλύγονται τὸ πάθος
 τὸ ἀτιμότητον, οἱ κάπροι καὶ κύνες ἐξ ἀνθρώπων
 γεγέννηται· τὸ μὲν ὡς τῆ βορβόρω τῆς ἡδοναθείας
 ἐγκαλινδύμενοι, τὸ δ' ὡς λυσσῶντες τῆ ἔρωτι·
 βασιλεῖ δ' ἂν ἐπιπρεπὲς, ἐρμαϊκὸν μῦλον, φάρμακον
 λογικὸν, πρὸς τὰς τῆς ἡδονῆς γοητείας ἀντιπαθῆς·
 ἤδη δὲ καὶ ξίφος ἀμφότιμον, ὄξεια τρυφή διακρίσεις,
 διαιρούσα τὸ κρεῖττον εὐθὺς ἐκ τοῦ χείρονος· καὶ τὸ
 μὲν αἰρουμένη καὶ συνιστῶσα, τοῦ δὲ κατατρέχουσα.
 τούτοις γὰρ καὶ τὸν Λαερτίου φασὶ μὴ μόνον αὐτῶν
 διατετηρήσθαι ταῖς τῆς κίρκης μαγανείαις ἀνάλω-
 τον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐαλωικῆτας τῶν ἐταίρων ἐπανα-
 σώσασθαι. Οὕτω καὶ βασιλεῖα γρηὶ μὴ μόνον αὐτῶν
 ἀδούλωτον διαπεφύλάχθαι ταῖς ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ
 τοὺς δεδουλωμένους ἐλευθεροῦν καὶ λόγῳ καὶ ὑποδείγ-
 ματι, καὶ παιάνων ἱερῶν ἐπαίειν διαπαντός· ἀνέ-
 σθης εἰς ὕψος σωφροσύνης αἰχμαλωσίαν τῷ ἀγαθῷ

αἰχμαλωτεύσας· ἐπεὶ τοῖ γε μέγα πένθος τοῖς γε
 νῦν ἔχουσι· περιορᾶσθαι βασιλεῖ τὴν αὐτὴν κληρου-
 χίαν αἰχμάλιοντον. Εἰ δὲ τοῖ καὶ αὐτῶς πάθος τοιοῦ-
 τον, ποῖαν οὐχ ὑπερβαίνει βαρυναλγῆ, συμφορᾶν; ἢ
 ποῖον οὕτως τὸ γενναῖον ἐνδείξαιτο πρὸς ἀντίπαλον καὶ
 ἀνδρικὸν ὁ μὴ πρὸς ἐπανόστασιν ἄτερ δοράτων, ἄτερ
 ξιφῶν ἰσὺ παυομένην ἀνθεστικῶς; ἀλλὰ μαλακίζόμε-
 νός τε καὶ θηλονόμενος, καὶ αὐθαιρέτοις ἐμπαιγμοῖς
 προδιδόμενος; Κἂν μὴ τις ὀρίωη, τὴν ἀλήθειαν οὐ
 διαφυγγάνει καὶ τὴν συνειδήσιν· καὶ πρό γε τούτων
 τὸ τηλεσκοπεῖν ἔμμε καὶ πανδερχῆς, τὴ τὰ λαθη-
 δὸν τολμώμενα, καὶ κατοπτεῦον ἰκροβῶς οὐδ' ὕσον
 εἰπεῖν, καὶ τὰ τῆς αἰσχύνης ἐναντίον αὐτοῦ τελευ-
 μένα μυσσάτομενον· ὅπου γε καὶ ἀνθρωπῶσι οὐκ
 ἄδηλα τὰ πολλὰ, καὶ καταμωκῶνται καὶ διακωμω-
 δοῦσι καὶ ἐκθειάζουσι, καὶ εἰς αἰωνίζουσαν μνήμην
 τὴν περὶ τὰ καλὰ σπουδῆν αὐτῶν παραπέμπουσι. Βα-
 σιλεὺς Ἑλλήνων Ἀλέξανδρος ἡττηθέντος Δαρείου καὶ
 τῶν ἐκείνου θυγατέρων προσηγμένων αὐτῷ γέρας
 ἀπόλεκτον διὰ κάλλους ὑπεροχῆν οὐ κατοδείξατο
 ταύταις (2) δὲ προσιδεῖν· αἰσχρὸν εἶναι φάμενος
 ἄνδρας νικῆσαντας ὑπὸ γυναικῶν ἡττηθῆναι· τὸ δ'
 αὐτὸ καὶ Κύρος πρώην, ὁ Περσῶν αὐτοκράτωρ καὶ
 Μῆδων· ἐπεὶ γὰρ Ἀσσυρίους καὶ τοὺς ἐκείνων συμ-
 μάχους κατατροπιώσατο, καὶ ἡ Πάνθηια τῶν Σουσίων
 ἢ βασιλεῖς πάντων αὐτῷ λαφύρων ἐξήρητο παρὰ τοῦ
 στρατοῦ, καὶ τὴν διαθευσημένη τὸ εἶδος ὡς ἀπαρά-
 μιλλος τῆς Ἀσίας ἀπανταχῆ, πολλῆς μὲν αὐτὴν
 ἐπιμελείας ἡξίωσεν, ἐωρακῆναι δ' ὕλιος οὐχ ἡρετί-
 σατο· φύλακας ποιηροσύνης, οὐκ ἐπιβούλους, κρι-
 νας εἶναι τοὺς βασιλεῖς, διὰ τε τὸ τῆς ἀξίας θεωρεῖσθαι,
 καὶ ὅτι σωφροσύνη καὶ ἀνδρίας καὶ φρονήσιος συν-
 οχί· τὸ γὰρ ἐκδεδύσθαι πρὸς ἔρωτας καὶ πρὸς γυ-
 ναῖκας κεχηνῆναι, καὶ ὡς διὰ φουβείας ἔλκεσθαι
 πρὸς τὰ αἰσχίστα, καὶ δειλοὺς καὶ ἄφρονας ὑπεργά-
 ζεσται· κἂν ὁ οὕτω ἔχων σφριγφῆ τὸ σῶμα, ψοφο-
 δεῆς καὶ παντὸς κῆχεκτοῦντος ἀλλοιότερον διακεί-
 μενος, ἐπειδὴ τὸν τῶνον τῆς ψυχῆς παραλέλυται·
 καὶ εἴ τις ἂν τὴν τῶν θρυλλουμένων ἡγεμονιῶν σκο-
 ποίη κατάλυσιν, ὑπὸ τῆς συνουσίας αὐταῖς εὐρήσει
 λαγνυίας ἐξεργασμένην· αὐτίκα γὰρ ὁ Ἀσσύριος
 Σαρδανάπαλος πόλιν εὐρατο τὴν πυρᾶν, καὶ εἰς τὸν
 Μῆδων Ἀρσάκην τὴν δυναστείαν ἀπετινάξατο; καὶ
 ταῦτα πόσει πλούτῳ βρήθων; πόσον ἐπαγόμενος
 στρατεύμα; πάντως ἐκ τοῦ ἐκκεκαῦθαι ταῖς ἐπιθυ-
 μίας αὐτοῦ πάντας ἐκ τῆς οἰκείας θηλυότητος, ἢ καὶ
 τὸν πρᾶτὸν ἐξήνδρισε παθοῦσις γὰρ κατάκρος
 τῆς κεφαλῆς, τὸ πυνημιμένον σῶμα τίς μηχανῆ μὴ
 πάθη; "Ἔως μὲν οὖν σωφροσύνη καλιώπλιστο, κρα-
 ταιὸς ἦν, ἀπρόδελγτος ἦν, πάντες αὐτὸν ἐδοξείσαν,
 πάντες αὐτὸν ἐπεφρίκεισαν· ἀφ' οὗ δὲ ταύτην ἀπε-
 σκευάσατο, καὶ ταῖς ἡδοναῖς ἀνέπεσε καὶ ὑπτίασεν,
 ἴδε: τίνας ἐξῆς ὥστε καὶ καταπατεῖσθαι λοιπόν; ἢ
 Βελεσῦος χρησιμολογούντος καὶ τοῦ λακτιζόντος; Ὁ
 δ' Ἀστυάγους Δαρείος ὀπόσος ἦν, ὅς τὴν Βαθυλω-
 νίων ὡς ἐν ἀθυρηματιῷ τινὶ καὶ παιδιᾷ σύμπεσαν
 ἐξηλάπαξ; Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καὶ βασιλείας

ἀπεστέρητο καὶ ζωῆς διὰ τὴν ἐπεισχυθεῖσαν ἀσελ-
 γίαν, τὸν Πέρσην Κύρον οὐχ ὑπομείνας τὸν πώ-
 φρονα. Τί δὲ καθείλε τὸν Ἀρτάκου Δαρσίνου, καὶ
 πᾶσαν Περσῶν κατέλυσε τὴν ἀρχήν; οὐχ ἡ περὶ τὰς
 φαύλας ἐρέξεις βροτὴ καὶ τὸ ἀκρατές; καὶ ἕνα τῶν
 πόρρω διὰ τὸ πλῆθος ἀφέμενοι, τῶν ἐγγυτάτω μνη-
 σθεῖσθαι, τί τὸ ἡμέτερον ἀνάκτορον παρεστήσατο,
 τὴν ἀπασῶν τῶν πόλεων κρατιστεύουσαν, καὶ τῶν
 ἀρρήτων δεινῶν τὴν οἰκουμένην ἀνέπλησεν; ἢ
 οὐχ ἡ τῶν προμάχων ἐπιβρόητος βιοτή; τὸ ἀξιοζή-
 λωτον σπούδασμα, καὶ τὸ ἐντεῦθεν διακεχυμένον
 πρὸς πᾶσαν ἐνστάσιν; οὐδὲ γὰρ ἕτερον οὐδὲν ἀνδρᾶς
 εἰς γυναῖκας ἀμείβεσθαι οἶδεν, ὡς ἡ πρὸς αὐτὰς ἐμ-
 παθῆς σχέσις καὶ ἐμμανῆς· οὐδὲν ἕτερον δυσάλεας
 ζωῆς καὶ μαγλυσύντης καὶ σῶμα σαθροῦ καὶ ψυχῆν
 σωφροσύνη βρῖννυσι σῶμα, σωφροσύνη κραταῖοι τὴν
 ψυχῆν· ἀκολασία δὲ καὶ ἄμφω διαλυμαίνονται· καὶ
 ὑγεία τις ἐξ ἡδονῆς τῶν καταβεβλακευμένων, καὶ ἐν-
 σαρκία νομίζοιτο, τῶν Ἀθωνίδος κήπων οὐδὲν τι
 διενηνόχασιν, ὅπερ ἐπ' ὑστράκων τεθηλότες, πλέον
 τὸν γέλιον συνίστανται ἐνορήσιν, ἢ τὸ τεθηλός
 ἐαυτοῖς. Οἷα δὲ τῶν τῆς Κύπριδος τὰ σπουδάσματα,
 τοῖα καὶ τὰ τῆς εὐεξίας αὐτοῖς· ἠνείρων ἀποσκιά-
 σματα· τὸ τῆς ζωῆς γὰρ κεφάλαιον τῆς ἀνθρωπίνης
 διέφθορον, ὃ τῆς ἀνδρίας θέμεθλος ἀνατίθεται,
 φρόνησις εἰς τὸ μηδὲν εἰδέναι, μηδ' ὡς οὐκ ἴσασι,
 περιέτθηκε· τὰ δὲ τῆς εὐκληρίας ὕλη, μόνη, τεχνίτου
 λείποντος· εἰκὴ φερομένη, καὶ ἀποτελοῦσα τὸ καθῶς
 ἔτυχε· διὰ ταῦτα τῶν ἀναγκαιοτάτων τῆ βασιλεῖ
 βασιλεύειν τῶν ἡδονῶν.

γ. Τὸ δ' ὄργιλον καὶ μειμηγὸς ἀπερρίψθω λησταῖς,
 ὡν κατὰ τὴν τοῦ ὄφρου ὁμοίωσιν ὁ θυμὸς· ὡν κατὰ
 τὴν δαιμονικὴν μισανθρωπίαν τὸ ἀπηνές· τῶν καθ'
 ὁμοίωσιν τεταγμένῳ θεοῦ καὶ τοῦ πλάσματος αὐτοῦ
 πεπιστευμένῳ τὴν ἐπιμέλειαν, τὸ γαλήνῳ προσηρ-
 μούσθω καὶ ἡμέρον, τὸ ἐπεικὲς καὶ φιλόανθρωπον·
 εἰδότε καθῶς ὅτι τὸ ἀρχόμενον συγγενές, καὶ ὡς
 ἐαυτὸν περιέποντι, τῶν ὑγιαίνοντων προσηθουμένων,
 τοὺς ἰατρῶν οὐκ ἐπισκεπτομένων, καὶ θεραπείας
 ἀξιοῦντι τῆς κρείττονος, μαλάγματι μὲν ὡς ἐπίπαν
 καὶ καταδέσμοις· ποτὲ δὲ καὶ κατὰ πολλὴν ἀνάγκην
 προσφερομένῳ καὶ αὐστηρότερον, ἢ περὶ μετὰ συ-
 χνήν καὶ παρήγορον ἀγαγὴν ἡρήνη τὴν νόσον ἀγρίαν
 τε καὶ δυσκάθεκτον· ὡς μέντοι μέλει γνησίως
 συνουδιωμένῳ τοῖς πάσχουσιν· οὕτω τις εἰς ἐαυτὸν
 ἔλκει τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ θεοῦ· οὕτω βασιλείαν
 ὑκατάλυτον ἐαυτῷ προσηνυστεύεται· οὕτω κἀνταῦθα
 πᾶσι φιλεῖται, πᾶσιν ἕκασταχῆ περιέδεται, ἡκικ-
 κραγόν; Ὁ σωφρονέσνατος, ὁ πραύτατος, ὁ ἀρη-
 μοιότατος θεῶν. Τὸ δὲ σάρκα ἀνθρώπιον καταξά-
 νειν δι' ἀμυδρόν τι πλημετέλημα τοῦ κατεσθίειν διὰ
 μνήαν ἐαυτοῦ; οὐ πάμπαν ἠεὶ νόσον· ὅπερ γὰρ
 ἐκεῖ τῆς τῶν ὀδυνῶν αἰσθητικῆς ἢ φορὰ τῆς νόσου
 κατακρατεῖ, παραπλησίως κἀνταῦθα τοὺς ὀργιζομέ-
 νους τὸ τοῦ θυμοῦ διατίθησιν ἀκατάσχετον, καὶ οὐ
 μεθίησιν ἐννοεῖν, ὅσον ἂν ἔνιωντο· πάσχοντες οὕτοι·
 καὶ ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ τιμωρούμενος, καὶ οἷον
 φέρει τὸ ἄλλος· καὶ οἷον ὁ συμπαθὴς ἀσπότης
 ἐπάγει τὴν ἀμυναν· ἔτυφε τις βροτάλοις πικρῶς,

Α πραγματῶς ἐπληξεν, ἀλόγιον θυμῷ χαριζόμενος· ἀντιτέ-
 τυπται, ἀντιπέπληκται, ῥίγει τυγόν, πυρετῶν, κερ-
 λῆς ἄλλοι, καρδιουργοῖς, τήνασμοῖς, ἑτέροις ἀνα-
 ροῖς· ὅς' οὐκ ἐμελλε, πλέον τι δέδρακε, πλέον τι
 πεπόνθει· εἰ δ' οὐκ ἐπὶ πᾶσι παντὶ πονῶν, κατὰ
 καιροῦς οὐκ εἴσεται· μικρῶν πρὸς ἑτέροις
 πολλοῖς ὁ ὑπὲρ τῶν Γαβριωνιτῶν λιμός, ὡς ἐν ἄλλοις
 παύοντες καιροῖς, ἐν ἄλλοις ἀπολαμβάνομεν. Ὁ δ'
 ἐνταυθοῖ τὰ πάντα παραδραμῶν βιαιυτέρους ἂν ἐγ-
 κέρσοι καὶ μονιμωτέρους ἐν τῷ τέλει δεινοῖς. Τὸ δὲ
 γε μισεῖσθαι καὶ ἀπωκταῖος εἶναι καὶ ἀποτρόπαιος
 καρπύσασθαι καὶ ἐτι περιών· καὶ οὐκ εἰς τοῦμψανές
 διὰ δέος, ἀλλ' ἐν διαθέσει ψυχῆς ῥίξι πονηρῶν δια-
 λογισμῶν· ὅση δὲ κρείττων ἀρετῶς ἡγεμῶν διὰ τὸ
 χρηστὸν, τοῦ φοβεροῦ διὰ τὸ κολαστικόν· ὑπὲρ μὲν
 γὰρ τοῦ προτέρου φόβος πύλος, αἰρετὴ δὲ καὶ μᾶλλον
 τοῦ δευτέρου ἀπαλλαγὴ. Τί δὲ γρη, λέγειν τὰ τῆς
 ἀσχημοσύνης, εἴ ποτ' ἂν ἴσως ἐκ τοῦ μὴ συνειθί-
 σθαι τὴν ἐποχὴν τοῦ θυμοῦ μακρὸν ὑπερβαίη τοὺς
 ὄρους αὐτὸς πρὸς τὴν τοῦ πάσχοντος βούλησιν·
 ἐπὶ τὸ περὶ τὴν κάραν αἷμα παυλάζον σφοδρῶς καὶ
 ἀνακουόμενον, κατὰ πολλὴν ἐρημίαν τοῦ κτευνό-
 ζοντος καὶ καταστέλλοντος λογισμοῦ, καὶ τοῖς ἀγ-
 γείοις συνωλοῦμενον οὕτω δὲ καὶ στενοχωρούμενον
 τάρττω καὶ παρακινεῖ τὸν ὀργιζόμενον, πρὸς τὸ
 τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆν βιαζόμενον, τὸ μὲν πρόσαιτον
 διηρόηκος ἐκτελοῖ μετὰ τινος ἀναιδέως ἐρύθους καὶ
 πελιδότητος καὶ ποικίλης περικλονήσεως· τοὺς δ'
 ὑπερβαλμούς ἀντικρὺς ἀνθρακας ἀπεργάζοντο καὶ οἷους
 τοὺς ὀρακόντων ἀκούομεν, πικρὰ περιστροφόμε-
 νους καὶ ἀναπλάσσοντας καὶ τὰς οἰκείας ἔδρας οὐ
 στέγοντας· ἢ φωνῆ δ' ὑπερτείνονται, καὶ ὁ λόγος οὐκ
 εὐσημος ἀκριβῶς, ἅπαν τε τὸ σῶμα σπαράττωιτο
 καὶ ἀτάκτως ἔσται καὶ παραφέροιτο, τῶν πνεύματι
 τῆς ὄργης ἐνεργούμενον· ὅποια τότε ψυχῆς φανεῖ
 κατάστασις; ὅπως ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων,
 εὐστόχος ὄρηται· διὸ καὶ λίαν ἀπᾶδον τοῦτο τὸ
 πάθος τῆ βασιλικῆ κοσμιότητι.

δ. Λιὸν κοσμιότητος οἱ βασιλεῖς ἐκπαλαί κέκλην-
 ται καὶ ποιμένες λαῶν· ὁ τοῖνον λαοὺς προθεβλημέ-
 νος κοσμεῖν, ὡς στατηγὸς ἐν ταῖς παρατάξεσιν, ὡς
 πρῶτος ἡγεμῶν καὶ πικρῶν ἐν τοῖς ἔθεσιν, ὅσον
 ἔχειν αὐτὸς ὀφείλει τὸ κῆρμιον; ὅσον δὲ πρὸς τὰ
 ποίμνια τὸ κτευόμενον ὁ ποιμὴν, ἄγων μὲν ἐπὶ
 νομᾶς ἀγαθῆς, ἀλόγῳ δὲ τέρπων καὶ σύριγγι καὶ
 ῥυθμῶν, οὐ δασμῶν, οὐ στρεβλῶν, οὐ κατακίξιν
 μικραῖς προσάσει· ταῦτα γὰρ οὐ καλοῦ ποιμένος,
 οὐδὲ τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς ποίμνης παι-
 δευμένου. Τὸ γε μὲν κατὰ τὴν τῶν ἀγομένων τέρ-
 πεσθαι συντριβῆ τῶν τῆς αὐτῆς φύσεως ἡξιωμένων,
 καὶ τοῖς ἑτέροις ἀλγενοῖς ἐφῆσθαι, τῆς ἑχέτου
 θηριωδίας καὶ ἰταμότητος. Σέκαστρις Αἰγυπτίων
 καὶ Ἀσσυρίων ὀνάστρις, βασιλέας ὑπατάξας πολ-
 λούς, κῆρμου γὰρ κατῆρξεν, εἰ μὴ παντός, τοῦ γε
 πλείονος, ἀρκεῖ μὲν αὐτοὺς ὑπεξέγνυ λαμπρῶ,
 δι' αὐτῶν δ' ἐπιβαίνων πυρρυνηματιτῆρος καὶ γη-
 θύσωνος· καὶ τινός ποτε τῶν ὑπεξουγιμένων βράδι-
 στον καὶ ἀνακεκομμένον βαδίσαντος, Τί δὲ τὰ μέ-
 λεις, ἀνῆρτος; καὶ ὅς, ὅτι τὰς τῶν τροχῶν, ἐπήγαγε,

στροφῆς καθορῶ· συνείς οὖν ὁ Ἀἰγύπτιος τὸ τῆς Α
 τύχης ἄστατον ὑποδηλωθὲν, πρῶτος τοῦ λοιποῦ
 καὶ συμπαθέστερος ἦν. Ἱέρων δὲ Συρακούσιος οὐχ
 ἐκόντων ἡγεμονεύσας τῶν Σικελῶν, οὕτινα τῶν πρὶν
 ἀντικαθισταμένων μετὰ τὴν ἡγήτοριαν λελύπηκε·
 μᾶλλον μὲν οὖν εὖ ἐποίει πᾶν τὸ πλῆθος διὰ παντός,
 οἷα πατὴρ ἰλαρὸς ἐκάστῳ δὴ προφερόμενος. Ἐπεισὶ
 δὲ κατάρξας τύσσασι πρὸς πενήκοντα, τῇ πατρίδι
 μὲν τὴν εἰρήνην, ἑαυτῷ δὲ τὴν ἀρχὴν ἀσπασίαστον
 πάντῃ διατετήρηκεν. Ἐπιβαλλόμενος δὲ πολλάκις
 ἀποθέσθαι τὴν δυναστείαν, κοινῇ τοῦ πλῆθους ἀντι-
 βολήσῃ διακεκλύεται· τοσοῦτον ἐράτμιος ἐγεγόνει
 τοῖς ἀρχομένοις, σωφρονικώτατος ὢν, εὐεργιτικώ-
 τατος, ἔτι μᾶλλον ἡμερώτατος. Τοῦ δ' αὐτοῦ τρόπου
 καὶ Ἀλκιμος ἦν ὁ Λυδός· ἔθεν ἐν γαλήνῃ καὶ
 ἀφθονίᾳ τὸ ὑπέκρον βιωὺν παρεσκεύασεν· ἐπτά δὲ
 διεληλυθότων ἐτῶν ἐθεσκλύτων οἱ λαοὶ παγγενῆ
 συνιόντες καὶ πανδημεὶ τὸν βίσιον ἐπακτείνεσθαι τῇ
 σφῶν αὐτῶν βασιλεῖ· καὶ ἦν τοῦτο· καὶ παλυετῆς ὁ
 Ἀλκιμος γεγονώς, εὐημερίαν μὲν τῇ τότε Λυδοῖς,
 ἑαυτῷ δ' ὄνομα καὶ ἕως δεῦρο πολὺ καὶ κλεινὴν
 καταλέλοιπεν. Ἐπαινῶ τοὺς προγενέστερον βεβα-
 σιλευκότας Ῥωμαίων, ὅτι τὸ, Ἡ γαληνότης ἡμῶν,
 πᾶσιν αὐτῶν ἐνετίθουν τοῖς διατάγμασιν, ἀντὶ τοῦ
 γράφειν, Ἡ βασιλεία μου· δηλοῦντες ὅτι τὸ γαληνόν
 τε καὶ ἡμερον ἀφωσιωμένον τῇ βασιλεῖ καὶ ἐξαιρε-
 τον, καὶ ὑπὲρ αὐτῆν τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα·
 τὰ μὲν γὰρ καὶ τύραννοι σφετερίζονται· γαληνότης
 δὲ βασιλικῆς ἀξίας καὶ μόνης ἀσυλόν τι χρῆμα καὶ
 ἀνακράϊρετον· διὸ πολλοὶ τῶν πάλαι βασιλέων ἐργασί-
 ας τε καὶ λόγους ἐφιλοσόφησαν περὶ ταύτης τῆς ἀρε-
 τῆς· οὐκ ἔλαττον δὲ τῶν ἄλλων ὁ μετὰ Νερῶναν τὴν
 πράως καὶ σοφῶς καὶ αὐτὸν βεβασιλευκότα, τὴν
 αὐτοκρατορίαν περιζωσάμενος· οὗτος γὰρ τῶν αὐτῶν
 ἔσχηκε τὸ πρᾶον καὶ φίλοιον, ὡς καὶ συγκάμπε-
 σθαι παντὶ λυπούμενῳ καὶ συναλγῆν· πρὸς δὲ καὶ
 τωθασμούς φέρειν καὶ ἀνεξικακεῖν· δεῖν ἐξισυῶσθαι
 λέγων τὴν βασιλείαν τῇ Θεῷ, καὶ πληγμελιῶν καὶ
 σκωμιμάτων ἀντέχεσθαι. Τί οὖν ἀπήγε τῆς τοσαύ-
 τῆς χρηστότητος; συγγνώμην τῶν ἡγνοημένων
 εὐρατο καὶ ἡσυχαιμένων, τὸ μέγιστον, ὑπὸ πρεσβυ-
 τῇ τῷ πολλῷ Ἰρηγηρίῳ, οὗ ὁ διαλογος· οὗ γὰρ
 ἑτέροις μετέδωκε δαψιλῶς, τούτου μετὰ τέλος ἀπὴ-
 λαυσεν δαψιλέστερον· δείξας τὸ συμπαθές, εὐχῆς
 δικαίου συναρηγούσης, ἀπειθείας ἐπικρατέστερον.
 Ὅτι δὲ καὶ σωφροσύνη κεκόσμητο, πρῶτον· χωρὶς
 γὰρ ταύτης οὐδεὶς τὸν Κύριον, κἄν εὐσεβοῖη, κτύ-
 φαιτο, κἄν ταῖς ἄλλαις λέγοιτο κομῶν ἀρεταῖς· καὶ
 γὰρ ὄντως οὐδ' ἔστιν ἀρετὴν οὐδεμίαν ἀνευ σωφρο-
 σύνης εὐρεῖν ἀνόθευτον· ἀνδρείος γὰρ πῶς ὁ μὴ
 κατὰ σαρκῶν ἡρμῶν ἀνδριζόμενος; Ὁ δ' αὐτὸν
 ἀδικῶν καὶ μεθ' ἧς ἀσελγαίνου, πῶς δίκαιος; Ἡ
 ποῖαν ἀύχολη φρόνησιν ὁ μὴ τὸ φέρον ὄνησιν
 ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην συνειδῶς εἶ και ἐκλεγόμενος;
 λέγω δὲ τὸν ἀγιασμόν· ἀλλὰ τὸν ἡγεμόνα κατα-
 δουλαγωγῶν ταῖς ἀκαθάρτοις ἡρέξει, καὶ τοῦ
 ἀκροτάτου τῶν ἐφετῶν ἀποστερῶν ἑαυτὸν, διὰ τὴν
 ἐξάριστον ἰδούην.

Ε'. Ἦστὶ δὲ καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἔρως ἀπρεπῆς

ἄραν τῇ βασιλεῖ καὶ ἀνάγκηστος· τέτταρα γὰρ
 ἐντεῦθεν ἀποκυττάται ἔρως, τὸ ἀνελεῖθρον, καὶ
 τὸ μικροπρεπές ἐν ταῖς δόξαι, τὸ καπηλικόν,
 καὶ τὸ πλεονεκτικόν ἐν ταῖς λήψεσι· τὸ μὲν
 γὰρ μὴ δ' ὄλιως ἢ ὄλιγους καὶ βεβασμένους εὐεργ-
 γετεῖν δουλικόν· δούλος γὰρ οὐ δίδωσιν, ἢ ὄλιγοις
 εἴπερ ἐκβιασθεῖη, καὶ τούτοις κλέπτων τὰ τοῦ
 δεσπότη· πῶς γὰρ ἄλλως ὁ μὴδὲν ἔχων, καὶ αὐτὸ
 τὸ σῶμα δεδραπυραμένους; Τὸ δὲ πολλοῖς μὲν
 δωρεῖσθαι, πεφεισμένοις δὲ γε καὶ πονηροῖς, καὶ
 μάλιστα τοῖς ἀξίως πολλοῦ, τοῦτ' εὐτελοῦς τινος
 καὶ μικροῦ, μὴ μόντοι, τοῦ πάντων ὑπερτεροῦντος
 καὶ ὑπερέχοντος· τὸ δ' αὐτοῖς χημαιζήλους συμφ-
 ρεσθαι· πᾶσι γὰρ, καὶ τοὺς ἰδιωτικὰς πορισμῶς
 μεταβιβάξαι εἰς τὴν δημόσιον, μηχαναῖς τέ τισι
 κατασφίξασθαι καὶ περισυλᾶν τὸ ὑπέκρον, τοῦτο
 καπηλικόν· τὸ φορολογεῖν δὲ πέρα τοῦ δέοντος καὶ
 παραλόγως θασμολογεῖν, ἢ καὶ παντὶ τρόπῳ νηλεῶς
 ἐκλωπίζειν τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ τραχηλίζειν ἀπηρυ-
 θριασμένης πλεονεξίας ἐστίν· ὅθεν τὴν τῆς φιλο-
 χρηματίας κακίστην νόσον, ὡς τὸ τῆς ψυχῆς
 ἀχρεϊούσαν κάλλος, ὡς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἀκρωτι-
 ριάζουσαν, ἀποστυγνέον· δὴ σπουδῆ· τοιαύτην
 γὰρ ὀλέτειραν οὕταν τῶν ἀγαθῶν Περσεὺς καὶ
 Ἀλέξανδρος βασιλεῖς Μακεδόνων, ὁ μὲν προσηκᾶ-
 μένος, καὶ συμμαχίας ἡρήμωτο καὶ τιμῶν, καὶ κα-
 θηρημένος ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ δέσμιος ἡγμένος,
 λάκκῳ ζοφώδει μετὰ τῶν χρημάτων ἐγκαθεῖρκετο,
 καὶ τὴν ἐκυτοῦ ζωὴν ἀθλίως οὕτω κατέστρεψεν·
 ἰκανῶς τε τῆς φρενοβλαθείας τῇ τότε μυκτηρηθεῖς,
 καὶ εἰς ἔτι χλευάζεται παρὰ τῶν εἰδότην καὶ ταλα-
 νίζεται· κρείττων δὲ τοῦ πάθους Ἀλέξανδρος γε-
 γυνώς, καὶ ἀτυποβήσας καὶ ἀποδιοπομπαίσας αὐτὸν,
 μικροῦ δεῖν ἀπάσης οἰκουμενῆς ἐν βραχεῖ κατεκρά-
 τησεν· ἠθσαυρούς γὰρ οὗτος τοὺς φίλους ἡγούμε-
 νος, ὑφ' ὧν καὶ συνασπίζοιτο καὶ δοξάζοιτο, τῆς
 ἀρίστης ἀπηύρα κρείττους, ὑπὲρ ὅσους βασιλέας με-
 γαλυθεῖς. Ταύτης τῆς γνώμης καὶ Κύρος ἐτόλμα-
 νε, καὶ πάντα δίδουε τοῖς φίλοις, τὰ πάντων ἔχειν
 ἐνόμιζε· καὶ πλουτίζων νοῦς αὐτοῦ καὶ κυμαῖν,
 αὐτὸς ἡγίλλετό τι καὶ ἰφαιδρύνετο· καὶ ποτε παρ'
 αὐτῶν ἡρωτημένος, Σὺ δὲ, Κύρε, πότε κοσμήσεις
 σαυτὸν; Ἀρ' οὐκ ἐξήλως, ἔφη, κεκόσμημαι, πάντα
 ὑμῶν κεκοσμημένους ὄρων; Παρ' ἄλλων δὲ, Διὰ τί
 οὐ πλουτεῖς; τί δ' εἴρηκεν; Οὐχ ὑπερβολῶντως
 πλουτῶ, τοὺς ἐμοὺς πάντας πλουτοῦντας εἰδώς·
 Οὗτος πατὴρ ἐκαλεῖτο διὰ τὸ συμπαθές, καὶ τὸ
 πάντα τὰγαθὰ μηχανάσθαι τοῖς ὑπ' αὐτὸν· ὡσπερ
 αὐτὸς ἡκαμύουτος διὰ τὸ χαλεπὸν καὶ ὀλίγων δεσπότη
 πικρὸς. Ὁ δὲ γε Δαρεῖος, διὰ τὸ φιλοκερδῆς,
 διὰ τὸ χυδαίτηρον, διὰ τὸ μετακινεῖν καὶ ὑπονο-
 θεύειν τὰ πράγματα, κάπηλος. Ἀλλ' Ἐπαρινώνδας
 Θηβαίων στρατηγὸς οὕτως ἐτίθει τὴν τοιαύτην λώ-
 βην ἐν βδελυκτοῖς, ὡστ' ἐπειδὴ ποτε κατεῖδεν
 τῶν ὑπασπιστῶν ἀγματοῦτον βδελυμένον λύτρα,
 τὴν ἀσπίδα λαβὼν ἀπόσχετο ταῦτον τοῦ τάγματος·
 Ἐμοὶ, φάμενος, ἀπόδος τὴν ἀσπίδα, σὺ δὲ καπη-
 λείων ἐξώνηται. Πρὸς δὲ γε Κάτωνα Ῥωμαίων
 στρατηγὸν οἱ τῶν Ἡρετανῶν ὑπὲρ φιλίας διαπρε-

σθευσάμενοι βασιλείς, ἕως γὰρ κάκων ἢ τοῦ ἀν-
δρός ἐπεφθάνει φήμη, καὶ χρυσῷ μακρὰ τάλαννα
διαπρόβωψιν εἰς τοῦτο· καὶ ὅς τιν μὲν φίλιαν
ὠμολόγησε καὶ ἐκύρωσεν· τὸν δὲ χρυσὸν ἀπε-
πέμφαστο· τοὺς δούλους εἰπὼν εἶναι τῶν ὀνητῶν·
τοὺς δὲ γε φίλους τῶν αἰρετῶν τοσούτον δὲ καὶ
οὗτος τοῦ τῶν χρημάτων κατατραπήγησεν ἄφρονος.
Ὅποσα δ' ἄμω καὶ διὰ ταύτην τὴν ἔξιν κατωρθω-
κείτην τῷ στρατηγῷ, δεικνύτων ἄλλοι, τῆς ἱστο-
ρίας ἀπολαμβάνοντας· τὰ γὰρ Ἀλεξάνδρου καὶ
Κύρου καὶ πρὸς ταύτης ἐξεργασμένα, πυρσοῦ δια-
φαίνει λαμπρότερον, οἷς μὴ τῆς τῆς διανοίας ὀπι-
κῆ ῥασσιώτης ἀμαύρωτις ἐπικέχεται· καὶ οὕτως
ἂν ἀποσθαίη, τοῦ ἡλίου χθόνα περιανυγάζοντος·
καὶ ἔπειθ' ἄλλη τὰ τρία ταῦτα συνέλθοιεν, τὸ σῶ-
φρον, τὸ ἤπιον, τὸ φιλότιμον, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀριστεύειν
καὶ τὸ κλειδέσθαι. Σωφροσύνη μὲν γὰρ ἀνδρίας
παίδευμα καὶ μελότημα, καὶ τοῦ τῶν ἀνθισταμέ-
νων κατεπειμύαινει καὶ ἠττῶν αὐτοὺς καὶ τροποῦν·
πρώτης δὲ καὶ τὸ ἀνεξήκακον καρτερίας καὶ μεγα-
λοψυχίας γυμνάσιον καὶ τελέριος· ἅμα δὲ καὶ τῆς
πρὸ πάντων σταργῆς ἀρχὴ καὶ κριτής· τὸ δ'
εὐεργετικὸν καὶ τὰς τῶν συμμάχων χεῖρας νευραῖ,
καὶ, τοὺς τῶν ἀντιμάχων ἀνέχνας κλίνει, καὶ τὸ
οἰκεῖον ἐχυροῖ, καὶ τὸ ἀλλότριον ὑποσάττει, καὶ
πάντων ἀναίγει στύμα, πάντων γλυῖσταν ἰθίγει πρὸς
ἔπαινον ὥστε καὶ νίκης καὶ δόξης ὁμοῦ τὰ διει-
λημμένα προτιμωτάτα· φύσει γὰρ νικητὴν ἔνδο-
ξόν τε φύσει τὸν κατωρθωκότεν προκοπέλασεν·
μήποτε οὖν ὀρθῶς ταῦτ' ἂν λέγοιτο μέγα χρύσεια
πρὸς Ἰρκαλέους ἀφηρημένα τῶν Ἰσπερίδων ἐπὶ
τοῦ Ἀτλαντος, τὸν ἐκατογέφυλλον ὅτε δὴ πέφνε καὶ
ποικιλόφυλλον δράκοντα τοῦ Ἀθόμαντος (3); εὖ γὰρ
ἂν ἔχοι τῆ χρυσῇ τὴν δόξαν ἐξεκονίζεσθαι· τὸν δ'
ἀλλόκατον δράκοντα καὶ τερατώδη πρὸς τὸ τῆς φά-
λης ὑρέξειως πολύτροπον ἐκλαμβάνεσθαι. Τοιγαρ-
οῦν ὁ τοῦτο κατηργηκὸς καὶ οἶον ἀπεκτονῶς, ἤρατο
κλέος βραβείων τριῶν, ἠδονῆν, ἔργην, ἔρωτα χρη-
μάτων νενικηκὸς. Ταῦτα δ' ὡς τὰ πολλὰ ταῖς ὑπε-
ρίσι φυλάττεται βιοταῖς, ἐν αἷς ὁ Ἄτλας λογισμὸς
καὶ ἀνένδοτος· ὁ δ' αὖ τὸ τέλειον προεληφῶς χρό-
νους ἐν ὀλίγῳ πεπληρώκει μακρῶς· καὶ τρισαρ-
σταῖς ἀξιοθαύμαστος ἀναδεδείκται τὰ γήρωις κα-
ορθώματα προηρηπακὸς ἐν νεότητι· καὶ τὸ τῆς
ναρκώτης ψυχῆς ποικίλον θηρίον ἀνθηρῶς ἐν
σπουδῇ τῆς παρεμίντης περὶ τὰς ἐλλόγους καὶ κατὰ
φύσιν ὀρμάς· δι' ὧν ἄρα λοφῶτιν αἱ παρὰ φύσιν
καὶ ἀλογοὶ τῆ γὰρ ἀνημμένῳ καὶ συντόνῳ τοῦ κα-
θηγεμόνος διαπέφρικε τὸ ἀλλόφυλλον καὶ ἀπέφυγε,
καὶ πάτχει πλέον ἢ κνώδαλον ἐκ λόντας ὠρυγῆς·
ὥσπερ τῆ διακεχαυνίσθαι καὶ πνεῦμα πεπτωκέ-
ναι καὶ νήγρετον καθυπνωκέναι τὸν ἰσχυρὸν, ἀνα-
ζωπυροῦται τὰ πάθη, καὶ ἀπυθρασύνεται, καὶ πα-
ρειληφῶτα τοῦτον ὑπὸ δαλιδῶ τῆς ἡρετισμένης
συναίκου νωχελίας, ἀποκεκαρμένον τὴν σύνεσιν
ἐκτυροῖ, καὶ οὕτω διαπαίξει πολυειδῶς, ἄλλοτε

πρὸς ἄλλα τῶν γελοίων καθέλκοντα· τὸ δ' ἀθλιώ-
τερον οὐδ' οἶδεν ὁ καταληγμένος, οἱ κακοῦ γέγονεν·
ἀλλὰ πεπωρωμένος πέφνε καὶ ἀναίσθητος.

ς. Ἔστι ὁ ἐνίοτε καὶ τῆ συμφορᾷ βρονθυόμενος,
καὶ δόξαν τὴν αἰσχύνην ἴγούμενος. Εἰ δὲ καὶ κόλα-
κας ἐπιτρέπτει· θιωπεύοντες τύχοιεν καὶ καταφῶν-
τες αὐτὸν καὶ ταίνοντες, ἐνασμενίζουσι τοῦτοις ἢ (4)
φίλοις, μὴ ξυνορῶν τὸ διάφορον· ὅτι κόλαξ μὲν ἐκ
παντὸς τρόπου τὸ ἴδῳ κερυκεύει, κἄν δηλητήριον·
φίλος δὲ τὸ ἐπιωφελές ἀγωνίζεσθαι, κἄν πρὸς ἀνάγκην
ἀνιῆη τὴν ἀίσθησιν καὶ ὁ μὲν ὄλιαις ἡνίαις πρὸς
μόνον φέρεται τὸ λαβεῖν· ὁ δ' ὑπὲρ τοῦ τῷ πεφλ-
μένῳ συναίσκοντος, καὶ αὐτὴν προίεται τὴν ζωὴν·
καὶ ὅτι κόλακας μὲν χεῖρους κοράκιον· ὁ δὲ φίλος
ἄλλος αὐτός. Ἔστι μὲν οὖν τὸ ἐκλελυμένον τούτων
παραίτιον τῶν δεινῶν· αὐτοῦ δὲ πολλάκις τὸ ὑπερ-
ἴφρανον. Διὸ καὶ τὸν Κορίνθιον Ἰππόναον μετὰ νί-
κας ὕτας ἱστόρηται, τὴν τῶν ἀρχῶν τῆς Ἀνταίας
ἐξάλυξεν, τῶν ἀδικῶν ἐρώτων καὶ ἀδικωτέρων ἐπι-
βουλιῶν, τὴν τῶν Σολύμων, τῶν Ἀμαζόνων τῆς τῶν
ἀκραιτέρων ἐνέδρας Λυκίων καταπολέμησιν, ἐπεὶ
καὶ τὸν αἰθέρα διαπτήναι τῷ Πηγάστῳ νεανιεύσοιτο,
κατηννήχθαι κύμβαλον, καὶ πεπηρῶσθαι μὲν τὰς
ὄψεις, ἀλλ᾽ ἄσθαι δὲ κατὰ πεδίον ἀλγίον, μὴ τετυχι-
κότα τέως χειραγωγῶν· παραπλησίως ἄρα καὶ γαῦ-
ρος καὶ ἀλαζὼν λογισμὸς, εἰ καὶ τῆς ἀντίθεσης ἐν
ἀρχαῖς μαθητικῶς ἠδονῆς περιγένοιτο πρότερον,
ἔπειτα δὲ καὶ αὐτὴν τὴν μεσαιτάτην ταύτης ὀλόγω-
σιν καταθῆσειε, τὴν τε τοῦ θυμοῦ προτομήν ἀνέλοι,
καὶ τὸν τῆς χρηματομανίας ὀλιγὸν ἀποτάμοι, σύ-
στασιν καὶ λόγησιν ἐμπαθῆ τῷ ὑπερήρῃαι πάσις
χαμαιζήλου σχέσιως τροπωσάμενος, εἰ μὴ πρὸς
μόνα τὰ φαῦλα φέροι τὸ ὑπεροπτικόν, ἀλλ' ἴδῳ, καὶ
πρὸς τὰ κρείττω καὶ ὑψηλότερα, τοῦ τε συντείνειν
ἑαυτὸν εἰς τὸ δέον καταπεφρονηκῶς, καὶ συμβουλίας
νονεχοῦς ἑτέρου καταμελῶν, πρὸς τὸ πρῶτον κα-
ταβάλλεται πτώμα· καὶ τὸ διακριτικὸν ἐκτετυφλω-
μένος, ἔρημος πλανᾶται παντὸς ὀδηγοῦ, μηδενὸς
ἐπίκειν χρησίμου· πνευμάτων δὲ καὶ κωμάτων ὀγλω,
διακένους ταραχῆς περιθρομβούμενος, ἢ τῷ τῆς ἀτα-
σταλίας πελάγει καταποντοῦται, πτερορρύψας
ὥσπερ Ἰκαρος (5), τῆ πέρα τοῦ μέτρου περὶ ἔξα-
σθαι, καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀμαρυγμάτων κατεπαρθη-
ναι· τοὺς γὰρ Δουκανίτας παρήμη, κερανοουμέ-
νους σὺν τῷ σφῶν αὐτῶν ἀρχηγέτη καὶ τῆς ἀπο-
νοίας καὶ τῆς γενέσεως· καὶ τὸν ἀπὸ βύρσης βρον-
τῶντα Σαλιμωνέα ταυτὸ πάσχοντα· καὶ τὴν καινὴν
πόλιν ἐξασανζομένην σὺν τοῖς οἰκίστοισι καὶ τοὺς
Ἀλωάδας, καὶ τὴν ὑπ' ἀλλήλιον πτώσιν αὐτῶν ἐν
τῇ γῆ, πρὶν Ὀσσαν ἐπὶ Ὀλυμπον θέντας, ἐπὶ ὃ
Ὀσσαν τὸ Πήλιον ἀναφοιτῆσαι πρὸς οὐρανόν, καὶ
τὰς ἄλλας τῆς ὑπερηφανίας ὀρμάς καὶ καταστρο-
φάς. Πορροτάτω τοίνυν ἐξοριστέον, ἐπεὶ καταβλη-
τικόν, τὸ μετῴριον φρόνημα· προσσοικιωτέον δὲ τὸ
μέτριον, ὅτι βεβύχως καὶ ὑπερείδεις εἰδός· καὶ ἐπὶ
τῇ τοῦ λόγου συναρμυστέον τιμῇ, καὶ τὴν ἀρίστην

(3) Ita cod. Fort. Ἀθόμαντος.

(4) Ita cod. pro ὡς.

(5) Cod. Ἰκάριος.

ταύτην συζυγίαν ἢ συμφυσίαν, τὴν ἀδαμαντίνην ἄρπην παραληπτέον τὴν Ἑρμαϊκὴν δὲ τῆς ὁ δῖος Περσεύς, ὁ νοερός ἀνὴρ καὶ κατὰ τῆς ἀλογίας πολεμικός, οὐ δῆτα μίαν ἐκ τῶν τριῶν, ἀλλ' ὕλην τὰς εἰρημένους τρεῖς Ἰοργυαίους τῆς μοχθηρᾶς ὑρέξεως ἐκτετραγώνως κεφαλᾶς, πάθος ἄπην καταγωνίσσεται, τῇ ἑπρακέναι τὰς κορυφαίας ἐκτομῆς ἀπυλῆσθαι, καὶ ὅλιως μείναν ἄπρακτον καὶ ἀκίνητον. Τοῦτο δὲ τὸ μετρίωρον καὶ ἄτυφον, καὶ πῦρ οἷόν ὁ λόγος, τὸν ἐπηρμένην ἦσιν καταπιμπρῶν, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένην ὑδρᾶν, τὴν πολύμορφον κακίαν, τελείως ἐξαναίρουσιν, μετὰ τῆς ὑβρῆς γενόμενον κρίσεως ἢ μὲν γὰρ ἐκτέμνει τὴν μοχθηρίαν, τὸ δὲ τὰς ἄπυ φύσεις οὐ συγχώρει· τούτω καὶ λαμπρὸν ἵγχιμα καὶ ὄντως βασιλικόν· ὡς φλόξ μὲν ὑπαντιάζον τοῖς ἀντιθαίνουσιν· αὐτὸν δὲ τὸν ἀναθάτην οὐκ ἀπαρρίπτουσιν ὡς φάθοντα διὰ τὸ ἀνέδραστον, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας ἀναφέρων πρὸς ὕψος οὐρανόσιον, καὶ διάδηλον ἕως αὐτίων τῶν τῆς οἰκουμένης περὶ τὸν ἀπεργαζόμενον πρὸς ἦν καὶ μεγαληγορία πρυφητικῆ διακέκραγον, "Ἐφρναν κί ἀστραπαί σου τῇ οἰκουμένῃ· πᾶς ἀνθρώπος ἰλαρὸς εἶδε καὶ ἐσαλεύθη καὶ καταπέπληγται· βασιλεὺς γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων βασιλικῶν καλῶν μετρίωρονων (τί τὰ πολλὰ χρὴ λέγειν;) αὐτὸν ὑπογράφει τὸν κεκλιότα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ καταθεθῆκότα μέχρι οὐλοῦ μορφῆς, τὸν βασιλέα τῆς δόξης· ἢ τῶν αἰώνιων πυλῶν ἀρθρῶσιν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς ὑπερκοσμοῦ μετὰ σώματος ἢ ἀνάστασις· ἀλλ' ὅ γε τὴν αὐτοῦ ἰσφύρων μύρωσιν θεοειδέστατος βασιλεὺς, οἷς τὸ βασιλικόν διαδείκνυται κάλλος, ἐπεντροφᾶ, οἷς τὸ ἀλλότριον αἰσχος ἀπορρᾶπίζεται, γέγηθεν· εὖ οἶδα ταῦτο, παρὰ τῆς ἐναργείας θεοδιδραγμένου· ὅτι γὰρ καὶ ἀρετῆς καὶ ὑπὲρ τὴν ἀδύμενον Πολυκλείτειον πέφυκεν ἰφραϊστάτος, ἀγάλλεται δῆτα καὶ ἀμρυτέρωθεν, ἐκ τε τῆς τῶν οἰκείων προσλήψεως καὶ ἀναρρῆσεως, ἕκ τε τῆς τῶν ἀνοικείων ἀποθέσεως καὶ φαυλίσσεως· ὡσπερ γὰρ τὸ φίλτρον καὶ προσφυές ἐγκωμισζόμενον γάννουσιν, οὕτω στηλιτευόμενον, τὸ ἐχθρὸν καὶ ἀξόμβιατον ἐκ τῶν ἐναντίων διὰ τῶν ἐναντίων, συναγομένης μιᾶς οἰκειότητος.

ζ'. Ἄλλ' οὐδὲν τῷ σπουδῆσι τῆς ὄντως ἡδύστετος οἰκειότερον· ἢ μᾶλλον ἐξαναίρεσις τῆς ὀνοκῆσεως ἐκ πόνων, ἐξ ἰδρώτων, ἐκ βίας πέφυκε γίνεσθαι· τοῦ καρτερεῖν συνειθένα· τὴν τῶν καρτεροῦντων πικρίαν ἐξαίροντος· καὶ τοῦ καθυπερτερῶν τὴν καθυπερτεροῦσαν χαρμονὴν συνεισφέροντος· ταύτην ποτὲ καὶ καταγνώσεως λύπη κροδῆνῆσεν ἢ τοὺς ἄρους οὐχ ὑπερβύθειεν, οὐδὲ πρὸς κρημνὸν ἐξώκειλεν ἀπογνώσεως· ἐπεὶ καὶ τὰ κοληρτικὰ τῶν φαρμάκων πολεμῶς μὲν ἔχει πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ζώου· τὴν δὲ γε μοχθηρᾶν ἐπισπώμενα ὕλην, ὑγείας πικραῖα γίνεται, ὅταν οὐχ ὑπερβύθει τοὺς ἄρους ἢ κάθαρσις, οὐδὲ συνεκαρθεῖται τὸ ἀναγκαῖον εἰς σύστασιν· ἀλλοῖς μὲν οὖν ταυτὶ καθάρσις τυγῆν ἢ καὶ ἀντίδοσις, τοῖς μὴ πρὸς τὸ ἔσχατον ἐληλακῆσι τῆς νόσου καὶ πάνθῃσιν· ὡστε μὴ προσιέσθαι τῆς σκαλιότητος ἀπορρῆπνουμένης, διὰ τὸ καὶ κατηγορημάτων αὐτῆς· καὶ πρὸς τὸ εὐθεῖς διὰ τῶν εὐφημι-

σμων ἀλλοιουμένου τοῦ δεκτικοῦ. τῷ δὲ καλῷ κάγαθῷ τὰ βέλτετα καὶ προπαρμάτων καὶ ἡδυσμάτων, οἷς χεῖρα, οἷς εὐεκτηί, ὦν ἄνευ καὶ τὸ εἶναι οἱ μὴ εἶναι λεγόμενα· νοερός γὰρ ὅλος καθεστῆκως, νοῦν τρέφειν καὶ ἔθρον ἐσπῶδακε, καὶ οὕτω κέκρικε ζῆν, καὶ ὑπέρβυθε ζῆν. Ὁ δὲ λόγος ἐπικροσμεῖται τὸν βασιλικὸν ἀνδρῶντα πρὸς τὴν τοῦ παραδείγματος ἐπικροσμεῖται. Ἄριπροπέστατος δὲ κόσμος ἀλίθεια· ταύτην περιβύθειμένος ὁ ὑψηλότατος, ἐπεὶ φῶς πάντων ἐπιφάνης καὶ περιβύθειπος· πάντας γὰρ ἐπιστρέφει πρὸς εὐατόν· εἴ γε μὲν τὸν τοῦ ψεύδους ὑποδύοιτο σκότον, ἔχει ἂν ἐπὶ το περιόπτων· εἴ μὴ καθότι ζοφῶς ὑπέρκειται τοῖς ἐτέρων ἀγασμοῖς παραλλοιουμένου, ὡσπερ καὶ μέλαν νέφος ἑτερογενῶς τινος φαύσεως προσηχυμένης τῷ περιέχοντι· τοιγαροῦν ἐπισειέσθω τῷ ψεύδει Ἰενέδιος πέλεκυς, ἢ ἐκδειγματιζόμενον ὑποστέλλουτο, τὴν ἀναίρεσιν ὑπορῶμενον· ἢ μακρὰ γραμμὴ καὶ μέλαινα ψῆφος κληρούσθω ἢ μὴν ἐκωσέτησις ἐς κυνὸσαργες, οἷον δὲ πεκαρρῆσιέσθω τὸ ἀφαιδῆς· ἔγω δὲ περισπούδαστον, καὶ τὸ θάττον ἀνύττειν τὰ ἐπηγγελμένα, τοῦ ἐπαγγέλλεσθαι τὸ μὲν γὰρ μέλλον ἐπὶ βραχὺ τὸ περισκευμένον ὁδοῦ· καθὼς καὶ ἐπὶ μήκιστον Πυρρῶναιον μύριον ἐποχῆς. Εἰ δ' αὖθις ὑπέστη μὴ παραχρῆμα περῶντο, πῶς οὐκ ἂν ὑπεμφῆναι τὸ τῆς γνώμης τῆς μετὰ τὴν κρίσιν ἀμφιφρόσης; Εἰ δὲ καὶ διαπίπτωσιν εἰς τέλος, ὄντως αὐτὸ τὸ τοῦ λογισμοῦ βῆθρον ὑποσεσῆθωται· τοῦτο δὲ τοῦ προσηχυμένου πάντων ὄσων ἀνάξιον· ἢ μὴδὲν κατ' ἀνάγκην τὸ παλιπᾶρετα λέγειν· ἢ πολὺ τὸ κράτος τὸ ἀνερωῶλια βάζειν. Πόθεν δὲ τῷ ὑπερῶντι τὸ ἀξιόπιστον; ἢ πόθεν τὸ τῶν λόγων ἀσφαλῆς ἐκπαιδευθεῖν τὸ ὑπερῶντι; ἢ ὑποψία πρὸς ἀλλήλους, ἄρχων τε καὶ ἀρχόμενος, ἐν συγχύσει τὸ πᾶν κατὰ τὸ ἑμπεδούλειον σφαίρον, καὶ τὴν τοῦ νεῖκου ἐτήτημένην φιλίαν. δι' ἣν ὁ πικρὸς ἐκθέμενος ἔχει τῷ πυρὶ πισίλωτο, ἢ ἐμοῦ γένηται γρήματα πάντα τὸ γε αὐτὸ διὰ τῆς ἀναλύσεως ἐν κινήσει τὸ πᾶν, κατὰ τὸν Ἰπρακλείτου λόγον τὸν ἄστατον· ἢ τὴν ἐναντίαν ὁ ἀκίνητος ἐπράπετο Ζήμων· καὶ πῶς εἰς τοῦτο κενήνεται, πῶς δ' ἐκεῖνο, ἔστησε τὸ δόγμα, καὶ τὴν ὑπύληψιν ἐν δουκῆσει τὸ πᾶν, ὡς Δημόκριτος ὁ μετὰ αὐτῶν ληρημῆται οὐκ ὦν ἐξ ὧν κατασκευάζε, καὶ πάλιν νόμῳ χρῶνται, μᾶλλον δὲ γνώσεσι καὶ λόγῳ καὶ ἀνθρώπος· ἐτεῆ δὲ κενόν· ἀρμοδιώτατον ἄρα κύσμημα τῷ κρατῶντι τὸ ἀληθευτικόν· πρὸς δὲ καὶ τὸ τῶν αἰτήσεων εὐλόγως ἡγμένων ἀποπληρωτικόν· ὡσπερ αὖ τὸ τῶν ἀλλοῖς ἔχουσῶν ἀποπληρωτικόν· καὶ ταῦτα τὴν ταχίστην, καὶ μετ' ἐπιγυμλῆς· οὐ μὴν ἐκτέον τοὺς προσπεφαιτηκότας χρόνοτριβούοντας πιέζεσθαι· τοῦτο γὰρ πόρροι κηδεμονίας βασιλικῆς.

η'. Ἰτέον τὸ λοιπὸν ἐπὶ τὰ γυμνάσια τὸ στρατιωτικόν· ἀλείπτει δὲ καὶ παιδευτῆς προηγεῖσθω κατὰ λόγον ὁ ἡγεμῶν· τὸ γὰρ ἀγύμναστον ἀδαῆς τε καὶ ἀκαρτέρητον· μελέτη δὲ καὶ ἀσκήσει καὶ πράξις καὶ τέχνη κρατῶνεται· καὶ καλῶς εἴρηται, φύσις ἄλλη τὸ ἔθος· ἐπεὶπερ οἱ μοχθηρῶν εἰθισμένοι καὶ τληπαθεῖν, καὶ γεραιοί, τῶν ἀκμαίων τῶν εὐσθενῶν

ἀσυνύθων φερεπινώτεροι. Καὶ μαρτυροῦσιν οἱ περὶ τὰς οἰκοδομίας καὶ φυτηνομίας ἐξυπουργοῦντες, οἷς ἔργον τὸ σκάπτειν καὶ τὸ ἀχθοφορεῖν· οὕτω καὶ ἱππάζεσθαι προσηλοσμένοις τις ἅμα δὲ καὶ ὀπλοφορεῖν, στερεῖως τε κατέχειν αἰχμήν ἢ φάσγανον, καὶ πλήττειν καιρίως καὶ νικητικῶς καὶ βῶν ἀξιάλῃν ἢ δ' ἐπὶ δεξιᾷ νωμῶν ἢ δ' ἐπ' ἀριστερᾷ προσφύρωσ καὶ ἀτφάλλως, οὕτως ἂν ἀδόκιμος ἐν ταῖς κατὰ πόλεμον ζυμῶσιν· ἀλλὰ καὶ πολλῶν σθεναρωτέρων μετὰ τῆς ἀπειρίας ἐπικρατέστερος· τὸ γε μὴν τὴν μικρὰν ὑφαρπάζειν σφαῖραν διὰ τοῦ δίνου, καὶ περιάγειν καὶ μεταωρίζειν καὶ ἀπολαμβάνειν ἐν δεξιᾷ, καὶ τὰλλα τῶν ἀθουμάτων, οὐκ οἷδ' ὀπόσον ἦν πρὸς ὀπλομαχίαν συμβάλλουσα, καὶ ἀντικαλέμησιν γενναίαν καὶ ἀνδρικήν· εἰ καὶ τῆν ἄλλως ἐντεῦθεν κίττωσιν τις τὸ ἐν πολέμοις εὐκίνητον· οὕτως δ' ἦν καὶ τὴν χυτρίδα προσλήψαιτο· καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀμφίθεσιν ἢ καὶ τὸ ἀσκιολιάζειν, ὥστε κατὰ τοὺς ὀρόμους ἢ τὰς ἄλλας μὴ ὀλισθαίνειν· κἀνταῦθα δοίημεν, ἀλλ' ὁ προεὐρήκαμεν προφερέστερον, εἴ γε μετὰ τῆς εὐκινήσιας καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐκπαιδεύσει· μέθουδον ὀμοῦ καὶ καρτερίαν πολυμικήν. Οὐδὲ τὸ διττῶ λίθω χερσὶν ἀμφοῖν διαμερισάμενον, καὶ πρότερον ὥσπερ ἐπὶ τρυτάνης αὐτῶ ταλαντεύσαντα καὶ ζυγοστατήσαντα καὶ σὺν αὐτοῖν τῶ χέρε πρόσω τε καὶ ὀπίσω νωμήσαντα, καὶ τὸ λοιπὸν συγκινήσαντα καὶ περικλονήσαντα τῶμα, μετὰ τρυφῆς μελλήσεως ἄλλεσθαι καὶ ἐφάλλεσθαι, χρήσιμον ἐς πολὺ· μᾶλλον μὲν οὖν τοὺς μεθ' ὀπλίων ὀρόμους καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν ἄλλας προαιρετίας, καὶ τὴν πάλιν καὶ τοὺς ἀκοντισμοὺς, τὸ τῶν ὀπλίων ἄχθος εἰ οἷον τε πανταχόθεν συμπεριφέροντα, τὸν γε κυδιάνειραν ἀφ' ἑαυτοῦ μάχην γνωσόμενον, καὶ τῶν ἄμω' αὐτόν. Ἐκὼκλωσάν ποτε Βάρβαροι Ῥωμαίους· οἱ δὲ τὸ πλάσιον λύσαντες ἐς λόχους, περιέσχον ἐξαπινάως τοὺς περιέχοντας· καὶ συγκλείσαντες, ἀκοντισμοῖς διεχρήσαντο· προμεμελέτητο γὰρ αὐτοῖς καὶ τὸ ἀκοντίζειν καὶ τὸ μεθ' ὀπλίων ἱππάζεσθαι καὶ ταχυδρομεῖν, καὶ τὸ εὐπερίστροφον, καὶ ὅπως χρῆ διαπεφευγέναι κύκλωσιν, καὶ ὅπως κυκλιώσασθαι. Μελέτη δὲ τοῖς πᾶν ἔργον ὀφέλλει καὶ βελτιοῖ· διὸ τῶν ἀναγκασιωτάτων προγαγυμνάσθαι πᾶσι τοῖς κατὰ πόλεμον, καὶ μὴ συνάγειν ἐπ' αὐτὸ τάξιν ἀρείκην καὶ προπαίδευσιν· ἀλλ' ὥσπερ κεφαλαισμούς τινας τὰς προσηλοστικὰς ἀρίστως προεκδηδάσκεισθαι πρὸς εὐχρετέραν τῶν μειζόνων κατορθώσιν.

Θ'. Εἰ δὲ καὶ τῆς κατὰ θάλατταν ἐμπειρίας τετοχηκέναι καιρὸς, μηδὲ τούτην παραιτητέον· κάρτα γὰρ εὐχρηστικὸς πρὸς τὸ ναυμαχεῖν ὡς ἐπὶ πύργου τῆς νεῶς ἰστᾶσα τὸν ὀπλίτην ἀκράδαντον, οἷον ἔτερον Εὐφρημον, πᾶσχοντα μηδὲν ἐκ τῶν κλυδοσμιῶν ἀγδῖς· ὅμως τοῖς γε μὴ πεπειραμένοις, κἂν ἄλλως ἀκαταγώνιστος μαχητής, ἐκ πρώτης ἤττημένος εὐρίσκειται προσβολῆς· οὐ γὰρ οἷός τε ἐστὶ τοῖς ἐναλίσις ἀντιμάχοις ἀντικαθίστασθαι, τῆς τριήρους σαλευομένης, ναυτιῶν, σκοτοδινῶν, τὰς βάσεις περιτρεπόμενον· ἐξαίρω τῶν Ἀθηναίων τοὺς παλαι

λόγων καὶ νόμων μελέτη πεζομαχίας τε καὶ ναυμαχίας τὸν βίον διηρηκότας· ἐξ ὧν διάνοιαν ἐβύνησαν, γλῶσσαν ἐπαίδευσαν, εὐνομίαν ἐξήσκησαν, ἐλευθερίαν ἐφύλαξαν, νίκαις πυκναῖς ἐλαμπρόθησαν, ἀριστείας πολλὰς ἐκλεῖσθησαν· Δαρεῖον μὲν πρότερον τὸν Ἰστάσπου υἱέα καὶ Ξέρξου γενέτην κατήσχοναν ὁπότε κατ' αὐτῶν ἐπεπόμφει Δάτιν καὶ Ἄρταφέρνην, μυριάδας τριάκοντα στρατοῦ Περσικοῦ τροπώσαντες· περὶ Μαραθῶνα, χιλιάσιν ἑννέα καὶ Πλαταιέσι χιλίοις, Μιλτιάδου μὲν καὶ Στησίλειω στρατηγούτων, καὶ Καλλιμάχου δὲ καὶ Κυναγεῖρου πολεμαρχούντων· ὕστερον δὲ καὶ τῆς ἄλλης συμμαχούσης Ἑλλάδος, τὸν Ξέρξην κατήγωνίσαντο· καὶ ὁ πρὶν ἄμετρα κομπάζων, καὶ στοιχεῖα μετακινῶν, ἤπειρον θαλαττίων καὶ θαλαττην ἠπειρῶν, καὶ μὴ πειθομένην μαστίζων τε καὶ δεσμιῶν, τῆς ἐκπληξίας! καὶ τειγέων περιοχῆ τὸν στρατὸν ὡς μεθίμων μετρών διὰ τὸ δυσάρθρον, καποταμῶς ἀποξηραίνων ἐν τῇ τοῖς Ἴππους αὐτοῦ διερχομένου κύψαντας ὕδωρ πρὸς, ὡς ἐν Φρυγίᾳ τὸν Σκάμανδρον, ἐν Θετταλίᾳ τῆς Πηνειῶν, ἐν Ἀττικῇ τὸν Ἰλισσόν, καὶ τῆς τῶν βελῶν ἐπαφέσεως ἀποκρύπτων τὸν ἥλιον, μύλις ἐκ Σερυμόνος ἐν νηὶ μίῃ διεσώζετο, τὰς τῶν Ἀθηναίων χεῖρας ἀγωνίᾳ μεγάλη καὶ πολλῇ καμάτῳ διακορυγῶν· ἐν θαλάσῃ τὸ πρῶτον περὶ Ἀττικῶν πλοίων ὀμοῦ καὶ συμμαχικῶν (6), ἑπτὰ δὲ πρὸς διακοσίαις καὶ δισχιλίοις τῶν Περσικῶν· ἔπειτα κατὰ τὴν ἤπειρον τέλεον ἠττηθεῖς, καὶ τὰς πεντακοσίας τοῦ μαχίμου καὶ ἀπομάχου λαοῦ μυριοστύας ἀποβαλὼν, τῶν μὲν πολέμων διασφαρέντων, τῶν δὲ λιμῶν καὶ κρύαι κατὰ τὴν οὐγῆν· οὐκ οἷδα τίτων τὴν Περσίδα ἐωρακότων· τοιαῦτα ποιεῖν οἷδε προμελέτησις καὶ προσηλοστικὸς ἔργων ἀρείκων, τοῦ λόγου συνεργούτος καὶ συνιστῶντος τὰ τρόκια.

Γ'. Τὸ πάντων μέγιστον ἐν ταῖς πράξεσι καὶ ἀνυσιμώτατον μὴ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ παρασκευάζεσθαι κατατρίβειν τὴν καιρὸν καὶ ἀναισιμοῦν· μηδ' ἐν ταῖς ἐπιχειρήματι μελλονικῶν, ἢ καὶ σχολαιότερον βαίνειν πρὸς τὸ καλὸν, ἢ καὶ Χαρινάδου νωθέστερον· ἀλλὰ προητοιμᾶσθαι μὲν εἰς ἅπαν μὴ προσδοκίμενον, πάντων οὐλακτῆριον, πάντων ἀμυντηρίων προηυτρεπισμένων, εἰρήνης οὐσης, εἰρήνης ἐλπίζομένης· ἐπὶ δὲ τι φανείη τῶν δεόντων, ἢ πρὸς ἑαυτῶν λυσιτέλειαν ἢ πρὸς ἐναντίων ἐπήρειαν, ἀφνης καὶ ἀνυπόπτως ἐπιέναι χρεῖων ὅσον τὸ τῆς ἰσχύος· ὅξος γὰρ ὁ χρόνος καὶ οὐκ ἦν οὐδενὶ καταληρηθείη παραδραμιῶν, οὐδ' εἰ Ζῆτις καὶ Κάλαις ἐπετραχέτην τῷ υἱῷ Βορέου τῷ περωσιῷ· Αὐτίππος δὲθεν ὁ Σικυώνιος ἔτι ποτὲ ἐστὶν ὁ χρόνος καλῶς συμβολογραφῶν, νωφὸν αὐτὸν ἠγαλμάτισιν, ὀπισθοφάλακρον πτερόποδά τε, κάπῃ σφαίρας βεβηκῶτα, μάχαιράν τινα πρὸς τὸ κατόπιον ὀρέγοντα· δηλῶν ἐντεῦθεν ὡς οὐκ ἂν ἐπιστραφεῖ, καλούμενος, διότι κενόφουκεν· οὐτε τις αὐτὸν ἐκ τῶν ὀπίσω παρακατάχοι δεδραγμένος τῆς κόμης· τὸ γὰρ ὀπισθόκρανον κατεψίλωτο· πῶς δὲ καὶ ὅλιως παραδραμιῶνα

(6) Numerum navium Græcarum habes in metaphrasi.

τις καταλήψαιτο, τὸν δὲ ξυκινησίαν τῶσαύτην φέροντα
 κάκ τῶν ποδῶν κάκ τῆς βίας; ῥομφαίαν σπά-
 σαιτο λύπης, ὥστε θυμὸν ἀμύσσειν ὁ τῆς ζημίας
 αἰσθόμενος. Ἀννίβας Ἀφρικῆς καὶ Σικελικῆς στρα-
 τιᾶς ἀρχηγός, ἐπειδὴ Ῥωμαῖοι κατὰ Σικελίῳν
 ἐξορμήσειαν, προφθάνουσι τὴν ἐφοδὸν, καὶ τὰς τῶν
 Ἰταλίων ὄρεων διακαθάρσας ἀδάτους, δι' αὐτῶν πρὸς
 Ἰταλίαν χωρεῖ, καὶ διαφόρως Ῥωμαίοις ἀντιταξά-
 μενος, διαφόρως αὐτοὺς ἐκνικᾷ· τέλος ὅσων οἴῳν τε
 πλήθος ἠθροικῆσαι καὶ παρεμβέβληκῆσαι κατὰ Κι-
 λαυρίαν ἐπεισρῦεις, ἀπιστον ἐπάγει τὸν ὄλεθρον· λέ-
 γεται γὰρ τοὺς τῶν ἀνηρημένων δακτυλίους μεδί-
 μνοις ἐκμεμετρῆσθαι, τὰς τε Ῥωμαίας ἐκ λειπνυ-
 θρίας Βαρβάρους συνφικηκῆσαι καὶ ἀνδραπόδοις.
 Ἄλλ' ὁ τοσοῦτος νικητῆς ἐπάρσεν καὶ τρυφῇ κατα-
 χαυνωθεὶς, καὶ τοῦ τέλος ἐπιθεῖναι τῇ πράξει καὶ
 παραλήψασθαι τὴν ἰδίαν καὶ κατασκάψαι τὴν ἀνε-
 σιν ἀντιελάμενος, ὕστερον ὑπὸ Σκηπίωνος στρατη-
 γοῦ Ῥωμαίων κατεδιώκετο· καὶ φυγὰς τὴν Βιθυνίαν
 κατειληφώς, δηλητηρίῳ τὸν βίον μετέλλαπτεν·
 ἄλλοι τε ἄλλως τοῦ καιροῦ καταμελήσαντες, ἐδυσ-
 φόρησαν. Σπουδέον οὖν τὸν εὐθετον ἀρπάζειν ἀπην-
 τηκῆτα καιρὸν, καὶ μὴ προΐεναί· παραχωρεῖν, τῇ
 τηνικαῦτα ζητεῖν συντείνοντα καὶ οἰκονομεῖν ἢ τῷ
 νωθρεύεσθαι τε καὶ ἀναδιᾶλλεσθαι, καὶ τύχην ἀνα-
 μένειν αὐτοῦργῶν τῶν ἀποτελεσμάτων, ἀλλ' οὐκ ἐπι-
 στήμην κατορθωτικὴν τῶν χρησίμων προδιᾶλλεσθαι·
 καὶ κυβερνήτης γὰρ ἀριστος ἐκεῖνός ἐστιν, ὅς οὐ
 κακῶς τὸν διαπλοῖσμον παραπύλλουσι εὐκαιρον·
 ὧπερ αὐτὸς ἔχει· τὰ πηδάλια, τὰ ἰστία, τὰ πρότονα, καὶ
 εἴ τι ἄλλο πρὸς καταρτισμὸν τῆς νεῶς, γαλήνης οὐ-
 σης, αἰθρίας οὐσης· ἢ τε νῆψις ἔμμονος, καὶ τὸ ἐμ-
 μέριμον ἀπιστον· ὅπως ἂν εἰ προκῦψετε καταγίς,
 εἰ κλύδων ἐγείροιστο, παραυτόθεν ἀντικατασταίη καὶ
 περιγένοιτο, καὶ πρὸς ἀγαθὸς ἀγάγοι λιμένας τὴν
 ναῦν· ὃ γε μὴν τῶν τῆς νεῶς ἐπιτηδείων καταμελῶν,
 ἢ τὸν τῆς εὐπλοίας καιρὸν εἰκῆ προΐεμενος, καὶ ὅλιως
 ἐκ ῥαπτῶνης ὑποσκάζων πρὸς τὸ ἔργον καὶ δυσκινη-
 τῶν, καταποντιστῆς μᾶλλον ἢ κυβερνήτης ὕσσι· καὶ
 εἰ διασωθεῖται τοῦ πελάγους καὶ κρείττων ὑψηλῆ τῶν
 κυμάτων ἢ ναῦς, τοῦθ' ὡς ἔτυχε· καὶ τοῦτου δὲ
 τὸ εὐτὴ τοῦ ναυαρχοῦντος εἰκαιστροπία πρὸς τού-
 ναντιον μετεσκεύασεν. Οὐ γὰρ τίνουσι οὐδὲ τὸν ἀρ-
 χηγὸν ἀπρασκευώς ἔχειν ἢ νωχελῶς, ἀλλὰ κατηρ-
 τισμένον ἐν τοῖς ἔργοις ἅπασι τῆς ἀρχῆς, ὡκὸν εἶ-
 ναι, πτηνὸν εἶναι, φθάνειν ἀερίως εἴς τε τὴν τῶν
 προσόντων ὑπερμάχησιν καὶ συντήρησιν, εἴς τε τὴν
 τῶν μὴ προσόντων θύραν καὶ πρόσληψιν, καὶ μὴ
 τοῖς τῶν Ἀσκληπιαδῶν ἀμεθόδως εἰκέναι, καὶ
 φρηνολήπτοις· ὧν οἱ δεύτεροι κατ' αὐτὴν τὴν τῆς
 ἀνάγκης ἀκμήν τὰ φάρμακα πορίζεσθαι βούλονται·
 καὶ μὴ εὐρίσκοντες ἴσως, ὑφαίνουσι λήρους μακροὺς,
 κῆπερ ἦν τῆμὴν τοῦτ' ἡ ἀλεξιτέρειον, λέγοντες, ἦν ἂν
 ἡμῖν κέρτιστα πρὸς τὴν νοῦσον ἀνταγωνίσασθαι·
 τὸ μὲν γὰρ δυνάμειος τοίας τετύχηκεν, ἢ ἢ τοίας
 δυσκρασίας ἐξέθορον· οἱ λοιποὶ τῇ φύσει τὸ
 πᾶν ἐπιβροῖπτουσι, ἐτώσιον ἄχθος ὑπίπεφορτισμέ-
 νοι τοῖς κῆμνουσιν· εἰ καὶ τις αἰτιῆτο τῆς ἀπρα-
 ξίας, φύσεως εἶναι φασιν ὑπουργοὶ, τῶν οἰκείων

ἐξελόντες βίβλων τὸ λοιπὸν τῆς ὑπογραφῆς·
 εἰ γὰρ εἶπεῖν ὡς τῇ φύσει πολλάκις καὶ ἀντιπράτ-
 τουσιν, ἀκίττορες μὲν οὐδαμῶς, ἀναρῶνται δὲ μάλ-
 λον εὐρισκόμενοι καὶ βροτολοιογοί· τοὺς δ' ἐπιστήμο-
 νας ἐκμιμείσθαι καὶ νουνεχεῖς, ὅτι λυσιτελεῖς τε καὶ
 τίμιον· οἱ τὸν καιρὸν εἰδότες ἄξύν μετὰ πάσης
 ἴστανται τῆς ἐτοιμασίας ἐπὶ τῆς ἀφειτηρίας αὐτῆς·
 ὡς ἐν ἀκαρεῖ τὸ παρὸν ἀγαθὸν διασώσειαν, ἀνακα-
 λέσουσιν τε τὸ μὴ παρὸν· οὐ τὸ εὐκαιρον παραπέμ-
 ποντες, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐργάζοντες παρακαλούμενοι, μάλ-
 λον ὃ ἔλκοντες· εἴτ' ἐφειστηκῆται πρὸς ἐργασίαν βελτίω
 χριόμενοι· πάμπαν ἀμελλητῆ, μεθ' ὅτῃς ἠπειγμένης
 ὕριμης εἶεν.

ΙΑ. Δικαστῶν δὲ καὶ ἀγορανόμους ὅμοις ἐγκα-
 ταστατέων καὶ πόλεσιν οὐχ ἠπάτων ἀνδρῶν ἐμφο-
 ρουμένους ὡς τῶν Προμηθέως λέγουσιν ἐν τῷ Σκυ-
 θικῷ Κανκασίῳ τὸν ἀστὸν, κεκλυφῶτος τὸ πῦρ· ἀλλὰ
 τὴν ἀλόγιστον ἐπιθυμίαν ἐκκόπτουσας, πλεονεξίαν
 ἐξίροντας, δικαιοσύνην εἰσφέροντας, εὐταξίαν παι-
 δεύοντας, πάταν ἀσπὸν πρᾶξιν καλᾶζοντας, πρὸς τὸ
 ἔννομον ἀπυσκοποῦντας καὶ διορθωτικὸν, οὐ πρὸς
 χρημάτων πρᾶνομον ὀθροισμὸν καὶ ληστείαν τοῦ
 πολιτεύματος· ἀνδρας συνέσει τῶν πολλῶν ὑπερφέ-
 ροντας· οὐ κατὰ Κόροιβον ὄντας καὶ Μαργίτην, καὶ
 Μελιτιδῶν· ὧν ὁ μὲν τοὺς ῥήγμινας περινοστών,
 ἤρθησε τὰ κύματα, καὶ μέχρι τριῶν προδιάνων,
 ὑπενόσσει, προΐεναί· περαιτέρω μὴ ἐγνωκῶς· ὃ δ'
 ἐκμαθεῖν ἀνηριῶτα τίς ἐξ ἀμφοῖν τοῖν γονέων ἐγκυ-
 μονήσας αὐτὸν ἀπέτεκεν· ὃ δ' ὕστατος, οὐ παρθενίαν
 τιμῶν, οὐχ ἀγνεύειν προηρημένος, τῇ γαμοτῇ συνελ-
 θεῖν οὐκ ἐπέθετο, διδιέναι λέγων μὴ πρὸς τῆς γεινα-
 μένης αὐτῆν ἐγκληθεῖς ὑφῆξει δίκας τῆς συνελεύσεως·
 οὔτε μὴν ἐκ διαμέρου Κάνκου, Αὐτολύκου, Εὐρυ-
 θιάτου, ἐκ τῶν ὑπίσω ποιουμένους ἐν ταῖς σφῶν αὐ-
 τῶν καταδόσεις τὴν τῶν κλωπευομένων ζῶων ὑπέισ-
 θουσιν, ὥστε δοκεῖν ἐξίοναι μᾶλλον τὰ εἰσαγόμενα·
 μεταχρωσσόντας τε καὶ μεταμειδύοντας, καὶ πικίλιως
 παρακρουμένους τοὺς ἔχοντας· ἀναρρίχωνμένους τε
 καὶ κρημνοθατοῦντας ἐπ' ὄψει τῶν τηρούντων, καὶ
 δίκην ἀέλλης ἐκδραπετεύοντας, διαλανθάνοντας ἀφαν-
 τουμένους, πολυειδῶς αὐτὸν ἐξαλλαττομένους· ὡς Νη-
 ρεύς τις ἢ Περικλύμενος ἢ Πρωτεὺς ὁ Αἰγύπτιος σο-
 φιστής· οὐ καὶ τὴν πρὸς Αἴγυπτον ἐκ Παλλήνης τῆς
 Θρακικῆς παλιννόστησιν, ἐν χάσμασι καὶ μυχοῖς ὑπο-
 ποντίοις παραδόξοποιούσιν, ὡς ἀδιάγνωστον· ἀλλὰ
 τὸ εὐχθὸς ἐκκεκλικῶτας καὶ πονηρὸν ἐν ταυτῇ, φρο-
 νῆσει κεκοσμηθῆσαι δίκαιον τοὺς τῶν ἄλλων ἐπισκη-
 πτήρας· οὕτω γὰρ τῶν τῆς ἀφροσύνης ἔργων ἐλαυ-
 νομένων, εὐκοσμία τῇ πλήθει προσείη, καὶ δόξα
 μεγίστη τῇ τοιοῦτου λαοῦ βασιλεύοντι· τοιοῦτους·
 εἶναι προσηκεῖ τοὺς δίκαιητάς καὶ τοὺς ἐφόρους,
 οἷος ὁ Ἄραψ Γουνεὺς, Κέφαλος δ' ἐξ Ἰταλῶν εἰς
 Ἀθήνας πολιτογραφηθεὶς, Ἀριστείδης, καὶ Ἀριστο-
 φῶν, Ἀθηναίων ἰθαγενεῖς· Γουνεὺς μὲν γὰρ ἐννομώ-
 τικτος ὧν δικαστῆς καὶ πλεονεξίαν πᾶσιν ἀποστου-
 γῶν, καὶ τοὺς ἀρπακτῆρας αἰσχύωνων τιμωρούμενος,
 ἐπειδὴ ποτε Βαθύλωνιοι καὶ Φοίνικες στασιάσειαν,
 ἤκει πρὸς αὐτοὺς ἐγκέλευστος ὑπὸ Σεμιράμιδος· ὃ
 δὲ λύει τὴν στάσιν ὀφθεῖς, καὶ ἀποκαταλλάττει τὰ

γένη, τῷ τρόπῳ κατὰ δέσας τοὺς στασιάζοντας. Ἄρισ-
 τείδης δὲ κατακρινόμενος ἐξοστρακισμὸν, καὶ πον-
 νανόμενος τί ἂν λυποίη, Δίκκιος εἶ πολλοῦ καὶ τοῖς
 πλείοσι δύσχρηστος, ἔχουσαν οὕτω ἐν Ἰρίμῃ Μάρ-
 κιος στρατηγός, ὃν διὰ δικαιοσύνην, τῆς πατρίδος
 ἐξελαυνόμενον ἐπένηει μὲν ἡ πόλις, αὐτὸς δ' ἦν ἀλυ-
 πῆς, καὶ τῆς οἰκείας στεργρότητος οὐδὲ τι παρέκλι-
 νεν· Κέφαλος μικροῦ δεῖν διαμεινέχκει πάντων
 ἀνέγκλιτος, εἰ μὴ ψηφίσματος ἀπροβουλεύτου τυχα-
 φαντία παρεισδεδύκει, μηδὲν ἔχοντας ἐπιμέμφασθαι
 τῷ ἀνδρὶ μηδενός· Ἄριστοφῶν δὲ τούναντίον διὰ
 βίῳ κατηγορούμενος· τὸ γὰρ αὐτοῦ μισοπύνηρον
 τοὺς ἀντιπολιτευομένους νύττον οὐκ ἀπημιβλύνετο·
 πλὴν ἀλλὰ τὴν νικῶσαν ἀπενηνεγμένος ἐξήει δικα-
 στηρίου παντός. Εἶ δὲ δυσχερές τοιοῦτους ἀνδρας
 εὐρίσκεισθαι νῦν, ἀλλ' ὅτι περιφρονοῦνται, πονηροὶ δ'
 ἐπιδικάζουσι προκρινόμενοι· πᾶν γὰρ τὸ ζητούμενον
 καὶ τιμώμενον αὔξει καὶ παρρησιάζεται· τὸ δ' ἀμε-
 λούμενον φθινύθει καὶ ἀποκρύπτεται· πῶθεν γὰρ
 ἄλλοθεν ὁ παλὺς λόγος ἀπέσθη παρ' ἡμῖν, καὶ ἡ κο-
 σμιότης διεφθορε τῶν ἡθῶν, ἢ πάντως ἐκ τῆς αὐτῶν
 ἀποπομπῆς, ἐκ τῆς τῶν ἐναντίων ἐπιλογῆς, ἐν τε
 τοῖς πολιτικοῖς ἐν τε τοῖς πνευματικοῖς ἀξιόμασι·
 καὶ οὐκ ἐγνωσται πόσον εἰς εὐδοξίαν ἢ ἀδοξίαν συμ-
 βάλεται τὸ στρατηγὸς καὶ πράκτωρας καὶ ἱεράρ-

χας καὶ πολιτάρχας, τοίους ἢ τοίους ἐξάδεσθαι προσ-
 όντας τῇ πρώτῃ ἀρχῇ· καὶ πόσον εἰς κῆρην ἐντεῦθεν
 διαβιβάζεται μὴ μόνον εἰς τὴν πληθὺν τὸ συναῖτον ἢ
 τὸ λυμαντικόν· ὅθεν γὰρ ἀπέχεται λόγος, ἐκεῖ καὶ
 φήμη καὶ ὁρᾶται τῆς ἀλαγίας ἐνέσκηψεν· ὅθεν ἀρετὴ
 ἀπελήλαται, τὸ τῆς κακίας ἔργον διάγδουπον ἐπει-
 σπέπακε· τί οὖν μείριστον καὶ ἥδιστον ἱκανεῖ τὴν
 προὔχοντα; Τὸ λογιότερα καὶ ἥθους σεμνότητα κε-
 κτημένον ἅμα καὶ παρὶ πολλοῦ τιθέμενον ἐξακούε-
 σθαι, ἢ τοῦτοπαλιν ἀμουσίαν καὶ ἀδελτηρίαν εἰσοικι-
 ζόμενον καὶ τιμῶντα διασημίζεσθαι· τὸ γὰρ τῶν
 πεπαιδευμένων ὑπεροχὴν καὶ τοὺς ἀποφωλίους προ-
 σέσθαι καὶ ἀνυψοῦν τί ἄλλο ἔστιν ἢ κακίαν ἐξαίρειν
 καὶ ἀρετὴν ἀποτρέπεσθαι; Θαυμάζειν ἀλογίαν, καὶ
 λόγον ἀποδισπομπεῖν; Τὸ δ' οὕτοι κρίνον ὁμολογου-
 μένω μετὰ τοῦ πλήθους καὶ τῆς συστοιχίας αὐτοῦ·
 διὰ ταῦτα πορνοίπτους τιθένα· τοὺς ἐσθλοὺς ἀνδρας
 ἀναγκαῖότατον· ἐν ᾧ τοῦτο ὁρῶν αἴροι μὲν ζήλον ἔρ-
 γων σπουδαίων πολλοῖς, αἴροι δὲ κῶδος ἄσπετον
 ἑαυτοῦ.

β'. Κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἀτενίζεῖν ἀεὶ πρὸς
 τὸν κύριον, καὶ τρέχειν μὲν καὶ οἰκοδομεῖν καὶ φυ-
 λάττειν καθ' ὅλην ἀνθρωπίνην ἰσχύν· ἀμελεῖν ὅπως
 γὰρ, εὐτηθεῖς. . . . .

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΤΟΜΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΛΟΓΙΚΗΣ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

EPITOMES ISAGOGICÆ

LIBER PRIMUS.

EPITOME LOGICA.

JOANNIS WEGELINI AUGUSTANI

EPISTOLA NUNCUPATORIA

Textui Græco, anno 1605 Augusta Vindellicorum edito, præmissa.

Nobilissimo et amplissimo viro, pietate, prudentia et doctrina spectatissimo, D. WOLFANGO Duo in Hammel et Ainholeu, reipublic. Augustanæ patritio et senatori, ac ecclesie ibidem evangelicæ curatori, novique collegii administratori, Domino suo plurimum honorando, gratiam a Deo.

Omnibus hominibus sana mente præditis, nobilissime et amplissime vir, domine plurimum honorande, in primo ortu insitum est a conditore Deo optimo maximo ut non tantum voces simplices pro rerum significatarum natura a se invicem discernere, definiendo declarare, dividendo explicare; sed etiam inter se conjungere affirmando et a se invicem disjungere negando; tum ab una enuntiatione ad aliam ratiocinando progredi, et ultro citroque veluti discurrere, syllogismos et alias argumentationum formas conficere ac denique has ad totius alicujus systematis sive corporis constructionem certa quadam methodo disponere et coagmentare possint. Quæ naturalis est logica omnibus hominibus cum rationis beneficio communis; qua etiam a se invicem tantum differunt, quantum mentis acumine, perspicentia et sagacitate alii aliis antecellunt. Verum enimvero cum lapsu protoplastorum illa mentis concreata acrimonia et perspicacitas, celeritas et dexteritas non tantum in rebus spiritualibus quoad veram et salutarem Dei et mysteriorum ipsius cognitionem prorsus sit amissa, sed etiam in naturalibus et civilibus multum labefactata, ut jam homines partim apprehendendo, definiendo et dividendo simplicia, partim conjungendo et disjungendo eadem, partim ratiocinando et discurrendo, partim connectendo et disponendo sæpe et multis modis aberrant: hinc adeo quidam aliis ingeniosiores et perspicaciores longo usu et observatione cum propria tum aliorum certas quasdam simplicium vocum classes et earundem logicas distinctiones (quas prædicamenta et prædicabilia vocant) definitionum, divisionum, propositionum et prædicationum, tum syllogismorum ac aliarum argumentationum adhæc locorum omnis generis et denique methodorum genera, formas, differentias exceptarunt, certisque legibus astrinxerunt. Et hæc artificialis logica dicitur, quod certis quibusdam præceptis ad unum finem humano generi utilem spectantibus in formam artis redacta sit. Quanquam autem aliqui etiam sine hac arte logica eruditi et in sua facultate præstantes viri reperiantur: illi tamen quidquid habent doctrinæ, singularis ingenii beneficio consecuti sunt: quale cum omnibus haud contigerit, cæteris hæc ars logica discenda et exercenda, ac ita natura adjuvanda est. Cum

imprimis illi qui res sine logica sciunt, ut plurimum de illis duntaxat confuse quod ita sint, non etiam distincte cur ita sint cognitum habeant: et proinde in sua qualicumque scientia sæpenumero inconstantes sunt, et facili labore ad alias opiniones adduci queant. Quin et hoc ipsum scilicet, quod sciant aliquid, scire non possunt sine logica, qua sola per reflexionem quamdam mentis ad normas logicas vere aliquid nos scire scimus. Sicut enim artis nauticæ imperiti, etsi interdum recte navigent, hoc ipsum tamen ignorant, quia tabulam uti normam non respiciunt: eodem modo imperiti logicæ artis, tametsi sciant aliquid, hoc ipsum tamen se scire sæpe non sciunt; propterea quod scientiam suam arte logica explorare non possunt.

Quæ cum ita se habeant, et hæc artificialis logica pro singulari Dei beneficio agnoscenda, et proinde non contemnenda aut intermittenda, sed magni facienda et in scholis discenda est; ab illo imprimis qui eam optime tradidit. Qui quidem est, communi etiam omnium gentium consensu, miraculum illud naturæ, Aristoteles: qui etiam primus omnium philosophorum artem hanc perfectissime invenit, conscripsit, docuit. Cum enim, ut ipse inquit philosophus, aliæ artes antiquitus inventæ primæ, et deinde temporum decursu paulatim auctæ et perfectæ fuerint; aliæ vero nuper inventæ nec adhuc auctæ adeo atque perfectæ sint, sed absolvendæ restent: ars logica nec a veteribus philosophis olim nec nuper ab iis qui circa Aristotelis ætatem vixerunt, inventa, nedum perfecta et absoluta fuit. Quanquam enim negari non potest, quin Pythagoras, Zeno Eleates, Socrates et Plato, logica quædam tradiderint; ut imprimis Socrates ab artificio definitionis et inductionis invento commendatur; nullus tamen eorum totam artem logicam certis canonibus complexus est. Sicut autem qui ad domum aliquam extruendam ligna aliquot, aut lapides, aut cæmenta conferunt, non propterea domum construere, multo minus totam absolvisse dicendi sunt, sic nec illi, etsi utilia quædam præcepta logica hinc inde inculcarunt, artem logicam conscripsisse et perfecisse putandi sunt. Sed et ipse Philosophus allegato loco fatetur jam antea sua tempora existisse, qui orationes ad interrogandum aptas tradiderunt ediscendas; eos nimirum qui ex litigiosis disputationibus quæstum fecerunt: verum etiam simul affirmat, institutionem earum Gorgiæ similem fuisse, ut qui interrogationes de iis rebus quæ sæpe in disputationem veniunt proponendo, non ipsam artem, sed tantum ea quæ ab arte profiscuntur tradiderint; perinde ac si quis omnis generis calcamentorum copiam suppeditaret, sed rationem conficiendorum non doceret; qui proficisset quidem, sed tamen artem sutoriam docuisse dici non posset. Aristoteles igitur artis logicæ primus inter philosophos inventor, excultor et magister jure optimo agnoscitur et prædicatur. Etsi autem Diogenes Laertius plures ab ipso libros logicos confectos et editos commemorat quam hodie in ipsius Logica sive Organo reperimus, hi tamen ipsi, qui divino beneficio hætenus conservati sunt, totius artis logicæ maximam partem saluberrimis præceptis comprehensam optimoque ordine digestam continent. Quod vero a quibusdam in hisce Aristotelis reliquis libris logicis uberior hypotheticorum syllogismorum et aliarum compositarum argumentationum, divisionis item ac denique methodorum doctrina desideratur, defectus ille ex aliis in hoc genere præstantibus logicis, qui inventis Aristotelicis facile aliquid amplius addere potuerunt, compensari potest. Quapropter omni laude dignissimi sunt interpretes Arabes, Græci, Latini, qui cum alia Aristotelis scripta, tum etiam logica, partim paraphrasi, partim exegesi et fusiore commentario omnibus temporibus explicare conati sunt. Sed non minus etiam suam laudem merentur, qui ex logicis Aristotelis libris in gratiam discipulorum epitomas et synopses extraxerunt, easque vel continuo orationis genere vel dialogistico vel etiam questionum et responsionum forma adornarunt. Quarum quidem aliis sæculis major, aliis minor; sed patrum et avorum proxime præterito maxima fuit et etiam nunc est copia; de quibus aliorum esto iudicium. Et certo non ita mihi difficile fuisset vel ex Organo Aristotelis vel liberiores methodum sequenti non ex eo tantum, sed etiam ex interpretibus et aliis auctoribus logicis talem aliquam synopsis colligere. Sed cum in tanta librorum ejusmodi recentiorum copia supervacaneam quodammodo meam operam futuram existimassem; et vero manuscriptorum quorundam librorum veterum typis nunquam excusorum occasionem in instructissima reipublicæ nostræ bibliotheca mihi oblatam viderem: huc animum potius applicui ut ex ea tales aliquot cum antiquitatis et doctrinæ causa gratiores, tum juventuti scholasticæ mihi commissæ convenientiores et utiliores eruerem et proferrem, in Latinam linguam converterem et commentariis in titulum usum declararem. Qualis etiam est hæc Nicéphori Biemidæ Epitome logica, quam ex quatuor manuscriptis codicibus bibliothecæ nostræ publicæ inter se collatis optima fide descripsi, Latinam feci, et scholiis cum analyticis tum exegeticis privatim declaravi, et jam etiam ad communem omnium qui uti volunt et possunt utilitatem Græce primus edo. Quæ sane tribus præcipue de causis debet omnibus antiquioribus et solidioris et sincerioris philosophiæ studiosis esse commendatissima. Primum enim non tantum communem logicæ partem universam, quæ est de prædicabilibus, prædicamentis, propositionibus, syllogismis; sed etiam doctrinam definitionis et divisionis, itemque de sophisticis elenchis (ut taceam doctissima prolegomena) ex sententia Aristotelis perspicere et methodice genere orationis optimo explicat, omnesque passim divisiones propositas

synopticeis tabulis uno quasi intuitu conspiciendas exhibet. Deinde vero etiam imperatori, ut diserte in proœmio dicitur et pagina etiam 182 indicatur, nimirum ut ex historiis non dubie colligitur, Joanni Ducæ, Græcorum Nicæno (Orientis enim imperium tum divisum fuerat) imperatori et quidem ipsius jussu ante annos 370 circiter logica epitome confecta fuit. Quod enim aliqui auctorem hujus epitomes Michaeli Psello coetaneum faciunt, quem anno Christi 1057 honorasse constat, quomodo ipsa epitome logica ab annis 530 scripta fuisset, cum historiis ego conciliare non possum, quæ auctorem ipsius in tempore Joannis Ducæ collocant, qui circa annum Christi 1230 rerum Græcarum potitus est. Ac denique auctorem hanc epitome logicæ Nicephorum Blemmidem, virum et doctissimum et religiosissimum, cujus apud historicos sui temporis honestissima passim fit mentio. Hic enim cum sub Joanne Duca de consensu Græcæ et Latine Ecclesiæ ageretur, multa e sacris litteris testimonia collegit, quæ Latinorum dogma confirmarunt. Hic Germano patriarcha extincto Nicææ, quo post captam Constantinopolim a Latinis sedes illa aliquandiu translata fuit, propter singularem doctrinam et pietatem successor denominatus est; quamquam vitæ quietioris amore munus oblatum recusavit. Hic Marcesinam pellicem, cujus consuetudine imperator Ducas usus est, posthabita uxore Alemanna, Manfredi Siciliæ regis sorore, Anna, quam, priore conjuge Irene Theodosii Lascaris filia defuncta, duxerat, templo a se exstructo ingressuram exclusit. Nefas enim judicabat nefariam et impudicam mulierem profanis et consceleratis pedibus sacrum pavimentum calcare cum prius eam tam lingua quam calamo redarguisset sæpius; qui etiam nihil de hoc ab imperatore sibi metuit, quem pellex prætextu læsæ majestatis imperatoricæ ad vindictam contra ipsum incitaverat, frustra tamen: quod ipse imperator tandem peccatum suum agnoscens et confitens in hominem justum et bene de se meritum salva conscientia nihil moliri mali neque posset neque vellet. His nimirum de causis Nicephori Blemmidæ ista logica Epitome charior et commendatior nobis esse debet, ut et alia ejus scripta quæ adhuc in bibliothecis Italiæ præsertim, asservantur; ex quibus ego etiam physicam illius Epitomen triginta et unius gravissimorum capitum in manibus habeo et interpreto.

Tibi autem, nobilissime et acceptissime vir, domine plurimum honorande, logicam hanc illius Epitomen inscribo, propterea quod etiam de libris ejusmodi philosophicis et laboribus scholasticis rectius judicare potes; ut qui jam a multis annis in nostra republica non tantum senator sed etiam scholarcha fueris. Accedit huc, quod cum ab aliis, tum in primis a domino meo socero tuus erga litteras et litterarum cultores singularis amor mihi sæpius commendatus fuit. Ac cum non ita pridem in ecclesiæ evangelicæ curatorum, collegiique nostri administratorum ordinem omnium approbatione electus fueris: hac mea nuncupatione non tantum de munere gravissimo oblato, pie gratulari, sed in primis etiam meam obedientiam et subjectionem testari volui. Tanta etiam tua amplitudo est, ut adversus obrectatores, si qui erunt, librum hunc satis tueri possit. Eum igitur ut in meliorem partem benevole accipiat, et me sibi commendatum habere dignetur, majorem in modum rogo.

Datum in collegio, Augustæ Vindelicorum, 25 Decembris, quo die Filius Dei ante annos 1604 propter nos et nostram salutem homo natus est, qui propter hanc ipsam suam nativitatem Amplitudini Tuæ, totique ejus familiæ annum novum felicem esse clementer concedat. Amen.

Amplitud. Tuæ observantiss. M. Jo. WEGELINUS, Augustanus.

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

Usus sum, amice lector, quatuor manuscriptis codicibus bibliothecæ Augustanæ in hac logica Nicephori Blemmidæ Epitome describenda et conferenda. Proinde eam ex mutua collatione perfectiorem edo, quam in nullo est singulorum illorum. Subinde enim unus alteri succurrit, vel omissa restituendo, vel perperam scripta corrigendo. Quæ autem in uno deerant, sed in altero reperiebantur, si quidem ad sententiæ integritatem pertinere visa sunt, simpliciter in contextum assumpsi: quæ vero talia erant, ut vel etiam abesse posse viderentur, uncis quadrati formam representantibus inclusi. Tabulas synopticas quæ in duobus manuscriptis codicibus ad calcem erant omnes simul adjectæ, ego suis capitibus ad quæ pertinebant, seorsum adjunxi; ut in illis quasi uno intuitu præcipuæ divisiones in singulis capitibus conspicerentur. Sic ergo tecum, amice lector, Epitomen hanc logicam eruditissimam, et, ut spero, non ingratam communico; ex qua quid promittere tibi debeas, eu breviter singulorum capitum, quæ sunt quadraginta, argumenta accipe. Prima duo capita sunt de definitione et divisione; nobilissima profecto capita, et tanto plura facienda quanto minus de illis, de divisione in primis (de definitione enim in Topicis

reperitur, ut argumenta suppeditat), ab Aristotele in loco est pertractatum. Quoad ordinem tamen, rectius, meo iudicio, illa capiti 25 subjungerentur; quod sine definitione et divisione doctrina prædicabilium et prædicamentorum melius tradi et intelligi, quam doctrina de definitione et divisione sine prædicabilium et prædicamentorum cognitione explicari et percipi potest. Ab hinc capitibus quinque proxime sequentibus utilissima quædam quasi prolegomena persequitur. Nam capite 3 de experimentis, artis et scientiæ differentiis, natura et origine; — 4. de sex philosophiæ definitionibus a Pythagora, Platone, Aristotele relictis; — 5. de distinctione *πρωτοίε*; — 6. de septem philosophorum sectis; — 7. de divisione philosophiæ in theoreticam et practicam, deque utriusque subdivisione, et singularum partium objecto, fine, ordine, erudite et scite auctor disserit. — Cap. 8, de synonymis, heteronymis, diversis, homonymis, polyonymis, paronymis (male enim Græca vocabula retinere, quam Latina duriora usurpare) agit; quæ singula definit, et a se invicem distinguit, ut haud immerito trium definitionum illarum, quæ in principio libri Categoriarum traduntur, commentarius hoc caput dici possit. — Cap. 9, de quinque vocibus (quas alias prædicabilia appellant) in genere disputat, quarum numerum quinarium erudita divisione investigat, et prædicationis diversitatem indicat. — Cap. 10, de genere et de specie seorsum tractat, utriusque diversa primum significata, dein definitiones et divisiones, ac denique cum relata sint (genus enim speciei genus, et species generis est species) *ἑξέστω*, hoc est habitudinis, seu relationis differentias exponens. — Cap. 11, rursum de genere et specie et insuper de individuo disserit, ubi genera et species diverso respectu ante multa, in multis, et post multa dici ostendit; dein entis divisionem proponit, quatuor instituto suo accommodat et varia individui significata enumerat. — Cap. 12, differentiam aggreditur, quæ quoniam duplex est, essentialis et accidentalis, definitiones et divisiones, aliisque quædam adjacentia subjungit. — Cap. 13, proprii quatuor modos et totidem significata communis recenset, ac imprimis quartum proprii modum declarat. — Cap. 14, de decem categoriis seu prædicamentis explicat, quomodo illa philosophi invenerint, et a se invicem distinxerint; quorum etiam singula partim definitionibus, partim exemplis declarat; imprimis autem fusius tria illa postrema, ubi, quando, et situm esse; ut accusandus non sit, quod in speciali explicatione de illis postea nihil tradat amplius. — Cap. 15, adhuc de prædicamentis agit, et in primis divisionem illam antepædicamentalem de eorum quæ vel in subjecto sunt, et de subjecto dicuntur, vel alterutrum duntaxat vel neutrum sunt, differentiis explicat; et ex entis divisione prædicamentorum originem et ordinem rimatur; quod quidem etiam in decem prædicamenta, non ut genus in species, sed ut vocabulum ab uno vel ad unum dividi ostendit, et insuper a prædicabilibus prædicamenta distinguit. — Cap. 16, de iis quæ prædicantur agit; prædicationum aliquot divisiones enucleans et regulam antepædicamentalem priorem explicans, et undecim modos eorum quæ sunt in aliquo commemorans, quos ad prædicamentum ubi reducit. — Cap. 17, unius et ejusdem et diversi modos enumerat, et regulam posteriorem antepædicamentalem explicat, simulque (quod imprimis in theologia ad articulum de hypostatica duarum naturarum in Christo unione rectius intelligendum haud perum emolumenti habet) de hypostaseos, enypostati, anypostati significationibus determinat. — Cap. 18, substantiæ divisionem per intermedia genera et species ad individua usque substantialia persequitur, tandemque docet, rectius genera et species quam individua substantiæ propriissime et primo et maxime substantias appellari. — Cap. 19, substantiæ consecutaria, quæ vulgo propria appellantur enumerat et evolvit, ubi multa passim philosophicæ eruditionis plena interserit. — Cap. 20, qualitatis divisiones et subdivisiones persequitur et quia aliqui motum etiam quantitatem esse putarunt, opinionem hanc rejicit, et species motus divisiora methodo investigat. — Cap. 21, de qualitate agit, quam in quatuor genera dividit, et singula per definitionem et divisionem explicat; qualia item quot modis accipiantur determinans. — Cap. 22, relatorum duplicem definitionem, divisiones varias et consecutaria proponit. — Cap. 23, tria prædicamenta agere, pati et habere definit, dividit et per adjacentia explicat. — Cap. 24, cum jam supra capite decimo quarto de tribus prædicamentis, quando, ubi et situm esse egerit, ad opposita accedit, quorum numerum quaternarium per divisionem investigat, et singulas species, in primis contraria, privantia, et contradicentia fuso explicat, habitus et privationis homonymiam utiliter inter alia evolvens. — Cap. 25, cum jam de modis prioris et simul capite decimo octavo, et de motus speciebus capite vicesimo primo et de significatis habendi capite vicesimo quarto explicaverit, ad nomen et verbum, quæ sunt integrales enuntiationis partes, accedit; utriusque definitionem ex Aristotele proponit et explicat, differentias et divisiones explanat; et alia in primis de duplici verborum, ut et substantivi verbi *est, erat, erit*, significatione; de veritate item et falsitate orationis, venuste et erudite disputat. — Cap. 26, orationem definit, et in quinque species, vocativam, imperativam, interrogativam, optativam et enuntiativam dividit; et singularum specierum originem ab animæ potentiis philosophice rimatur; mox enuntiationem in affirmationem et negationem dividit, ex quibus oppositio efficitur, quam itidem definit et duobus modis fieri ostendit; donec alia nova divisione propositiones dividat in eas quæ solo subjecto et prædicato, et in eas quæ etiam tertio prædicato, et in eas quæ insuper modo constant; et denique de una et multiplici propositione aliisque ad propositionem pertinentibus disserit. — Cap. 27, de tribus materiis propositionum, necessaria, impossibili et contingente explicat, quas primum a modis propositionum discernit et deinde contingentem materiam in *ἐξέστω*, id est, eorum quæ evenerunt, et eorum quæ adhuc futura sunt, hoc est, proprie contingentem dividit; hinc ad propositiones et in-

definitas accedit, mox signa enumerat, definit, dividit: ad hæc definitas in universales et particulares subdividit; atque inde contrarias, subcontrarias, contradictorias, subalternas propositiones determinat, et quomodo quoad verum et falsum in omni materia se habeant, indicat: donec tandem propositionum modos, necessarium, impossibile et contingens dividit. — Cap. 29, indefinitas propositiones describit, et affirmativas particularibus, negativas modo particularibus, modo universalibus (idque sæpius) æquipollere ostendit; sed et definitas, indefinitas et singulares propositiones quomodo in oppositione respectu veri et falsi se habeant, declarat; interim etiam de vi et usu articuli Græcorum quædam obiter injiciens. — Cap. 30, de affirmatione et negatione agit, in specie ostendens quomodo in omni generis propositionibus negatio facienda sit; quid item sit affirmatio ex transpositione, et cur ita dicta sit, et quomodo fiat; quatenus insuper nomina et verba, particula negandi et signa in propositionibus transposita idem significant; quibus omnibus regulam subjicit, qua consequentes propositiones efficiantur. — Cap. 31, definitio syllogismi, mox divisio in simplicem et compositum, utriusque item majores et minores propositiones, itemque termini et eorundem affectio; hinc principia canonica, in toto esse, et dici de omni, etc., et regulæ generales de puris particularibus et negativis nil concludentibus; de consecutione item conclusionis ad deteriorem partem proponuntur et explicantur: quibus omnibus tandem doctrina, de conversione propositionum, contingente, simplici, per contrapositionem, exemplis illustrata subjicitur. — Cap. 32, docetur, quomodo mediæ termini variata dispositio tres figuras syllogisticas eliciat et quot singulæ modos, quæ item cum aliis communia et sibi propria habeant adjacentia; et quo ordine quaque ex causa sic numerentur. — Cap. 33, primæ figuræ modos quatuor syllogisticos exemplis declarat et unius assyllogisti inconsequentia cæterorum etiam vitiositatem ostendit. — Cap. 34, secundæ et tertię figuræ modos syllogisticos exemplis illustrat, et uno alteroque assyllogisto docet, quid etiam de cæteris judicandum sit. — Cap. 35, syllogismos dividit in perfectos et imperfectos, docetque quomodo secundæ et tertię figuræ syllogismi ut imperfecti ad primæ figuræ modos, ut perfectos reduci, vel etiam abductione ad impossibile confirmari possint. — Cap. 36, syllogismorum hypotheticorum partes et species persequitur. — Cap. 37, sex sophismata in dictione. — Cap. 38, septem extra dictionem declarat. — Cap. 39, elenchum definit et explicat, ostendens insuper quomodo ad elenchi ignitionem omnes paralogismi reduci queant. — Cap. 40, de propositionibus privativis et transpositis erudita quædam annotat, ac denique cum syllogismorum categoricorum et hypotheticorum tum sophisticorum elenchorum numerum colligit.

Habes, amice lector, capitum singulorum argumenta, quæ accurate et perspicue et sufficienter in ipso libro explicantur. Quod si meam operam tibi gratam fore intellexero, alias etiam versionem meam Latinam recognitam tecum communicabo. Bene vale et fave.

JOANNIS WEGELINI AUGUSTANI

EPISTOLA NUNCUPATORIA

Textui Latino Logicæ, anno 1607, Augustæ Vindel. edito præfixa.

Nobilissimis et amplissimis viris Marco Velsero et Joanni Jacobo Remboldo, Aug. Vindel. Duviviribus præfect. septemvirumque collegio. Dominis pl. observandis. S. P. D.

Nicephori Blemmidæ, qui plura cum in theologia tum in philosophia scripsit ante annos circiter trecentos septuaginta septem, Epitomen logicam et physicam, Græce e manuscriptis inter se collatis quatuor codicibus bibliothecæ vestræ publicæ, nobilissimi et amplissimi viri, domini plurimum observandi, primus ego anno post Christum natum supra millesimum sexcentesimo quinto typis hic excudendam curavi, et in publicum emisi. Anno sequente primo Physicam a me Latine versam et brevi analysi singulorum capitum in membra membrorumque argumentis, allegationibus item marginalibus et notis alicubi auctam et illustratam edidi. Hanc etiam Logicam profero eadem qua antea Physicam opera studioque meo. Nam et eam ex Græco sermone in Latinum transtuli, et singula capita in membra resolvi, eademque succinctis argumentis comprehendere et Aristotelis, interpretum ejus, itemque aliorum philosophorum probatorum et meorum in Gregorium Aneponymum scholiorum notationibus in marginem rejectis, passim locupletavi. Commentarium etiam luculentiorum, quem jam confectum habeo, addidissem, nisi jam antea in hac materia aliquid foras dedissem. et operæ typographicæ partim mihi sumptus facienti, partim emptori plaris constituræ fuissent, et per se etiam ipsa hæc Logica sic facilis et perspicua foret, ut ab iis qui aliquanto diligentius in Logicorum scholis versati sunt, citra longiorem

commentarium, inquisitis saltem locis quæ allegata sunt, ubi occurrere videbitur difficultas, intelligi posset. Quam crudite autem et ad mentem Aristotelis accommodate scripta sit, nolo hic prolixius dicere; cum, ut est in communi verbo, vino vendibili suspensa hedera nihil sit opus. Ipsi lectori iudicium relinquo. Hoc tamen silentio præterire non possum, quanti nimirum hanc Logicam ipsi Græci fecerint, ex eo facile colligi posse, quod non tantum in bibliotheca A. V. quater in diversis iisque vetustis codicibus, sed etiam (ut ex catalogis deprehendo) in Vaticana bis ad minimum, in Viennensi ter vel quater, in Palatina bis, in Monacensi toties manuscripta reperitur. Nec dubium est, quin etiam alibi sæpius habeatur, cum Gesnerus in edita *Bibliotheca* scribat, illam in multis Italiae bibliothecis manuscriptam Græce exstare. Sed nisi Græci ipsi eam magui fecissent, in tot profecto exemplaria tanto labore non descripsissent. Hac itaque ego etiam de causa operæ pretium me facturam putavi, si non tantum eam e manuscriptis codicibus emerem, et ex mutua collatione perficerem, sed Latinitate insuper donarem et sic ut jam prodit, meo qualicumque labore concinnatam publicarem. Quod autem eam nobilissimi et amplissimi viri, domini plurimum observandi, A. V. inscribo et dedico, causis meo iudicio satis justis et gravibus adductus facio. Primum enim cum ex A. V. manuscriptis codicibus illam describerem, et deinde Latino verterim sique ad prelum adornarim; quod absque illis fuisset, facere mihi, non licuisset, decere omnino iudicavi, ut unde in Græca lingua habere ipsam contigit, eodem, hoc est, ad A. V. jure quasi postliminii reverteretur. Cumque etiam ad alia quædam opuscula quæ antehac publicavi et ad reliqua etiam mea studia hæcenus per plures annos bibliotheca A. V. cum a manuscriptis, tum ab impressis libris instructissima, clementer mihi patuerit: pro eo etiam hac mea dedicatione gratitudinis aliquod signum dare volui. Ac denique cum A. V. non tantum bonas litteras, artes et scientias intelligat, sed etiam amet, ornent et provehat; cui rei satis est indicio, quod cum bibliothecam illam publicam a majoribus collectam, quotannis adhuc magna librorum novorum accessione amplificat, tum scholam ei adjunctam, cujus ego quoque per plures annos discipulus olim fui, clementer adhuc fovet et sustentat; confido etiam hanc Epitomen artis logicæ qua nulla magis ad omnes alias artes, scientias et facultates utiliter et docendas et discendas est necessaria, A. V. non esse plane displicituram. Parum sene per se, fateor, A. V. humilitas hujus logicæ respondet. Sed eam, ut opinor, aliquantulum sublevare et attollere poterit Joannis Ducæ Græcorum imperatoris majestas, cujus mandato ab auctore Rheimide primum conscripta fuit. Eam igitur ut A. V. clementer suscipiat et me porro etiam sibi commendatum habere dignetur, majorem in modum submitte rogo: quam quidem ego a divina clementia rei publicæ ornandæ et tuendæ salvam et incolumem esse precor.

Augustæ Vindelicorum e museo, 16 Augusti, anno Domini 1607.

A. V. observantissimus M. Jo. WEGELINUS Augustanus.

ΕΠΙΤΟΜΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

EPITOMES LOGICÆ CAPITULA.

α'. Περὶ ὄρου.	Α 1. De definitione.
β'. Περὶ διαίρεσεως.	2. De divisione.
γ'. Περὶ πείρας, ἐμπειρίας, τέχνης καὶ ἐπιστήμης· ἐν ᾧ περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.	3. De experimento, experientia, arte et scientia; in quo etiam de animæ potentis agitur.
δ'. Τίνας εἰσὶν οἱ τῆς φιλοσοφίας ὀρισμοί.	4. Quæ sint philosophiæ definitiones.
ε'. Περὶ ἕπινοίας.	5. De conceptu mentis, seu notione.
ς'. Περὶ αἰρέσεως· τίς ἔστι κατὰ τὴν φιλοσοφίαν αἴρεσις.	6. De secta: quæ sit in philosophia secta.
ζ'. Τίς ἔστι τῆς φιλοσοφίας διαίρεσις.	7. Quæ sit philosophiæ divisio.
η'. Περὶ συνωνύμων, ἑτερωνύμων, ἑτέρων, ὁμιωνύμων τε καὶ πολυωνύμων καὶ παρωνύμων.	8. De univocis, diversivocis, diversis, æquivocis item et multivocis, et denominativis (ut hæc appellant).
θ'. Περὶ τῶν πέντε φωνῶν.	9. De quinque vocibus.
ι'. Περὶ γένους καὶ εἴδους, ἐν ᾧ καὶ περὶ σχέσεως.	10. De genere et specie, in quo etiam de schesi, hoc est, habitudine seu relatione.

11. *De generibus et speciebus, in quo etiam de indi-* A
viduis. α'. Περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀτό-
μων.
12. *De differentia et accidente.* β'. Περὶ διαφορᾶς, καὶ συμβεβηχότους.
13. *De proprio, in quo etiam de communi.* γ'. Περὶ ἰδίου, ἐν ᾧ καὶ περὶ κοινοῦ.
14. *De prædicamentis (ut vocant).* δ'. Περὶ κατηγοριῶν.
15. *Amplius de prædicamentis.* ε'. Ἐπι περὶ κατηγοριῶν.
16. *De iis quæ prædicantur, ubi etiam de eo quod*
est in aliquo. ς'. Περὶ τῶν κατηγορουμένων, ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ ἐν
τινί.
17. *De uno, eodem et diverso, in quo etiam de hypo-*
stusi agitur. ζ'. Περὶ ἑνός, ταυτοῦ, καὶ ἑτέρου· ἐν ᾧ καὶ περὶ
ὑποστάσεως.
18. *De priore et de simul.* η'. Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου καὶ περὶ τοῦ
ἅμα.
19. *De substantia.* θ'. Περὶ οὐσίας.
20. *Adhuc de substantia.* κ'. Ἐπι περὶ οὐσίας.
21. *De quanto, in quo etiam de motu.* κα'. Περὶ ποσοῦ· ἐν ᾧ καὶ περὶ κινήσεως.
22. *De quali et qualitate.* κβ'. Περὶ ποιῶ καὶ ποιότητος.
23. *De iis quæ sunt ul aliquid.* κγ'. Περὶ τῶν πρὸς τι.
24. *De agere et pati et habere.* κδ'. Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν καὶ ἔχειν.
25. *De oppositis.* κε'. Περὶ τῶν ἀντικειμένων.
26. *De nomine et verbo.* B κς'. Περὶ ὀνόματος καὶ ῥήματος.
27. *De oratione et propositionibus.* κζ'. Περὶ λόγου καὶ προτάσεων.
28. *De materiis quæ in propositionibus considerantur,*
et de restrictionibus. κη'. Περὶ τῶν ἐν ταῖς προτάσεσι θεωρουμένων ὅλων,
καὶ περὶ προσδιορισμῶν.
29. *De non restrictis propositionibus.* κθ'. Περὶ ἀπροσδιωριστῶν προτάσεων.
30. *De affirmatione et negatione.* λ'. Περὶ καταθέσεως καὶ ἀποφάσεως.
31. *De syllogismo et conversione.* λα'. Περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἀντιστροφῆς.
32. *De tribus figuris.* λβ'. Περὶ τῶν τριῶν σχημάτων.
33. *De prima figura.* λγ'. Περὶ τοῦ πρώτου σχήματος.
34. *De secunda et tertia figura.* λδ'. Περὶ τοῦ δευτέρου σχήματος καὶ τρίτου.
35. *De secundæ et tertiæ figuræ reductione ad pri-*
am figuram, et de abductione ad impossibile. λε'. Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου σχήματος
ἀναγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα, καὶ περὶ τῆς εἰς
ἀδύνατον ἀπαγωγῆς.
36. *De syllogismis hypotheticis.* λς'. Περὶ τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν.
37. *De sophismatibus seu captivibus in dictione.* λζ'. Περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων.
38. *De sophismatibus extra dictionem.* λη'. Περὶ τῶν ἐκτὸς τῆς λέξεως σοφισμάτων.
39. *De elencho seu reprehensione, et quod omnes pa-*
ralogismi seu vitiosæ ratiocinationes ad ignora-
tionem elenchi reducuntur. λθ'. Περὶ ἐλέγχου, καὶ ὅτι πάντες οἱ παραλο-
γισμοὶ εἰς τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν ἀνά-
γονται.
40. *De propositionibus et syllogismis.* μ'. Περὶ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

EPITOMES LOGICÆ PROŒMIUM.

SYNOPSIS.

1. *Causam impulsivam ab utilitate sumptam indicat auctor, quare hos Commentarios logicos ediderit, simulque occasionem scriptiōnis explicat, quæ fuit regis postulatum; et item tempus notat quo scripserit, juvenilem nimirum ætatem, cum eleganti ἴδιαι et decore modestiæ. — 2. Collationem regni et philosophiæ partim a fine, partim a forma petitam instituit. — 3. Per consecrarium ostendit regni et philosophiæ conjunctione quam proxime an divinum imaginem perveniri, et hinc etiam ad subditos magnam felicitatem propagari, quod Platonis sententiâ confirmat. — Cum præcisione per expolitionem confirmat, scienter regere summam esse practicæ philosophiæ perfectionem, et regem qui cum in practica, tum theoretica et logica philosophiâ fuerit versatus, quasi Deum quendam alterum in terra deprehensum iri. — 4. Thesin ad hypothesein transfert, et quod generatim dixit, ad imperatorem suum applicat cum ejusdem commendatione. — 5. Causam instituti scriptiōnis repetit. — 6. Veniam petit siquid vel in ordine transposuerit, vel in ipsorum præceptorum perfectione minus assecutus fuerit.*

PROŒMIUM.

¶ 1. Quandoquidem logica scientia ad sacras Literas et universas veritatis rationes non exiguum affert emolumentum: convenire judicavimus, ut rationis discipulis, qui rerum veritali initiali essent, exiguos aliquos hac logica commentarios nostros relinquere, quos ad regis postulatum ju-

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

α'. Ἐπειδὴ ἴσως ἡ λογικὴ ἐπιστήμη πρὸς τὴν ἱερὰν Γραφήν καὶ πάντα τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους οὐκ ὀλίγον φέρει τὸ χρήσιμον· δεόν ἐκρίναμεν τοῖς τοῦ λόγου φοιτηταῖς τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἀληθείας μύσταις μικροῦς τινὰς ἐν ταύτῃ τῇ λογικῇ λιπεῖν ἡμετέρους ὑπομνηματισμοῦς, οὕς αἰτησαμένῳ βασιλεῖ,

νέοι ἔτι ὄντες καὶ πρὸς φιλοσοφίαν εἰσαγωγικοὶ καὶ ἀνεπιστήμονες (ὅσοι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἐκ τῆς συντρέφου ῥηθιμίας καὶ ῥυπαρίας διαμείναντες) ἐκδεδιώκαμεν, οὕτω προοιμισσάμενοι.

β. Βασιλείας καὶ φιλοσοφίας πολλὴ τὸ συγγενές τε καὶ ὁμοιότροπον. Καὶ ἄμω γὰρ τὸ μεγαλείον τῆς θεαρχίας ἐξεικονίζουσι, καὶ τὸν ἴσον πρατίθενται σκοπὸν ἔαυταῖς· ἢ μὲν τῶν ἀξίων ὑπερέχουσα, καὶ ταῖς ἀρχαῖς ἐπιτάττουσα· ἢ δὲ τῶν τεχνῶν ἐξίργουσα καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ νομοθετοῦσα ταύταις ἀπάταις, καὶ καλουμένη διὰ ταῦτα τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν· ὡσπερ ἡ βασιλεία τῶν ἀξίων ἀξία καὶ ὑπεροχὴ τῶν ὑπεροχῶν.

γ. Βασιλείας οὖν καὶ φιλοσοφίας συνελθουσῶν τέλειον τὸ κατ' εἰκόνα θεῶν χαρακτηρίζεται καὶ ἀνευδές, ὡς ἐξὸν ἀνθρώπῳ, τὸ ἀρχικὸν ἀποδεικνύεται. κἀντεῦθεν εὐζωία καὶ εὐπραγία τοῖς ἀρχομένοις πολλή· καθὼς παυ καὶ τις μέγας φιλόσοφος ἐγνωμάτευσεν ἄριστα, τότε τοὺς ὑπερέχουσας εἶ ἔχειν ἀποφηνάμενος, ὅτε βασιλεύει φιλόσοφος, ἢ φιλοσοφεῖ βασιλεύς.

δ. Καὶ ἴν' εἴπω συντόμως τὸ πᾶν, οὐκ ἄλλο τι ἔστι τὸ βασιλεύειν ἐπιστημονικῶς ἢ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας αὐτὴ τὸ ἀκρότατον. ἴν' αὐτῷ γὰρ ἅπαν τὸ νομοθετικὸν τε καὶ δικαστικόν. Εἰ δὲ τοῦτο, μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ τε καὶ λογικοῦ καὶ ἐν πράγματι καὶ λόγῳ βασιλικῶς ἐπιστατῆται ὁ βασιλεύς· καὶ τὸ προνοητικὸν καὶ διακυβερνητικὸν καὶ ὅλως τὸ παιδευτικὸν ἐνδείξεται πανταχοῦ, καὶ θεός τις ἄλλος ἐπὶ γῆς εὐρεθήσεται, μετὰ τῆς τῶν ὄντων γνώσεως ἀκωλύτως τῶν καταδεστέρον ἐπιμελούμενος.

ε. Ταῦτ' οὖν ὁ ἐμὸς αὐτοκράτωρ εἰδώς, ὅτι πολλὴν περὶ φιλοσοφίαν εἰσάγει σπουδὴν, ταῖς φυσικοῖς πλεονεκτημασι τὴν περὶ τὰ κάλλιστα μελέτην ἐπισυνάπτων, ἐξ ὧν ὁμοῦ πέφυκεν ἐντελῶς κατορθώσθαι πᾶν ἔργον τίμιον.

ς. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμᾶς τοὺς μικροὺς μικρὰν τινα καὶ πρόχειρον αὐτῷ συνεισενεγκᾶν τοῦ σπουδαίουτος ἐκέλευσεν ἀφορμὴν, ἀποπληροῦντες τὴν κέλευσιν τοὺς ὑποτεταγμένους εἰσαγωγοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ κατ' ἐπιτομὴν συνετάξαμεν ὀλίγους ὑπομνηματισμοὺς.

ζ. Ὅθεν εἴ τις τῶν ἐπιστημῶν τὸ παρὸν ἐπέρχοιτο συνταγματικῶν μὴ πρὸς τὸ τῆς ὑπομνηματιστικῆς ἀμεθόδευτον καὶ τὸ τῶν ἐπιστημῶν ἀκατευστόχτητον ἀφορῶν ὀργιζέσθω. καὶ γὰρ ὁ δέδοται, τοῦτο καὶ εἴρηται καὶ ὡς δέδοται. Ὁ δὲ ἢ σύνουτος ἀμέλεια καὶ ἢ ἀκαθαρσία φθάσαι κωλύσασιν ἡμᾶς, ἐκ τῆς πλουτοδοτικῆς φιλοσοφίας εἰσφρέτω παρ' ἑαυτοῦ ὁ ἡξιωμένος λαβεῖν, τῆς τε ἀνεπιστημοσύνης συγγινωσκέτω ἡμῖν.

venili ætate, cum adhuc ad philosophiam introducemur et ignari essemus (quales etiam deinceps ex solita remissione et squalore permansimus) sic præfati edidimus.

2. Regni et philosophiæ multa est cognatio et convenientia. Ambo enim divini imperii maiestatem quasi in effigie repræsentant, et parem sibi scopum proponunt; cum illud quidem dignitatibus antecedit et potestatibus imperet; hæc autem artibus et scientiis cum imperio præsit, hisque omnibus leges præscribat; ac ob id ars artium et scientia scientiarum vocetur; et quemadmodum regnum dignitas dignitatum et eminentiarum eminentia.

3. Quando proinde regnum et philosophia coeunt, tum imaginis divinæ perfectio exprimitur, omnisque indigentia expers, quantum et quatenus homini contingere potest, imperium demonstratur, atque hinc etiam ad subditos beatitudo vitæ et rerum regendarum prosperitas derivatur. Quemadmodum etiam alicubi magnus quidam philosophus optime censuit, qui pronuntiavit, tunc bene cum subditis actum iri, cum regit philosophus aut rex philosophatur.

4. Atque, ut breviter rem omnem dicam, scienter regere nihil est aliud quam activæ philosophiæ summum fastigium. In ipsa enim omnis legum ferendarum et iudiciorum ratio consistit. Quod cum ita sit, comparata insuper et contemplativa et rationalis philosophiæ cognitione, rex ut rege dignum est et agendo et decernendo præerit et providentiam ac gubernandi dexteritatem et per omnia conditionem ubique ostendet, et alter quidam in terra deus deprehendetur, ut qui cum entium cognitione citra impedimentum etiam inferiorum rerum curam suscipiat.

5. Hæc igitur cum sciret imperator meus, maxima ad philosophiam incumbit diligentia, et cum excellentibus naturæ notitiis optimorum studiorum exercitationem conjungit, quibus simul junctis omne honestum opus et negotium perfectum et cum laude administrari consuevit.

6. Quoniam autem etiam nos tenuitate nostra exiguum aliquod et facile sibi jussit afferre opusculi subsidium; ut mandato ejus pareremus, subjectas in philosophiam compendiaras introductiones, exiguos commentarios, composuimus.

7. Quare si quis doctorum in præsens incidet opusculum, ne ad commentationis indispositionem et præceptorum minus accuratam solertemque dexteritatem respiciens irascatur. Quod enim datum est, id etiam dictum est, et ut datum est. Quod autem negligentia nobis familiaris et inexpurgati animi crassities ussequi prohibuerunt, ex liberalissimo philosophiæ penu ultro huc, qui cupit auferre, afferat, et nostræ ignorantie veniam impertiat.

SYNOPSIS CAPITIS PRIMI.

QUOD EST DE DEFINITIONE.

1. Homonymia vocabuli Græci ὄρος et significatorum enumeratio. — 2. Quo significato hic accipiatur. — 3. Definitio definitionis cum explicatione ejusdem logica. — 4. Quare definitio oratio definiatur. — 5. Quare concisa. — 6. Quare adiciatur, naturam subjectæ rei declarans. — 7. Virtus definitionis, quod cum definito convertatur; quæ etiam exemplo definitionis hominis declaratur, quam Græci veteres adhuc gentiles usurparunt; quæ ex eorum sententia per singulas particulas explicatur. — 8. Vitium definitionis, quando non convertitur cum definito, quod fit duabus ex causis; vel ex additione vel subtractione dictionum, quarum illa defectum, hæc excessum rerum causatur. — 9. Occupatio, qua docet quæ additio definitionis conversionem impediatur et quod propriorum ac inseparabilium accidentium additio definitionis conversionem non destruat, sed tantum brevitatem vitiet, et quod hæc de causa in definitiones tantum descriptivas assumantur. — 10. Proprie dicta et definitio descriptiva quod differant. — 11. Definitio descriptiva cur ita dicta. — 12. Usus descriptionis. — 13. Definitionis descriptivæ usus. — 14. Definitionem descriptivam non eodem semper modo fieri. — 15. Inscitiæ esse, cum suppetunt differentie essentielles, usurpare accidentales, et describere quod potuerit defini, nisi imperfectorum ratio sit habenda. — 16. Definitiones etiam sunt ex materia forma. — 17. Sumi item ex subjecto et fine. — 18. Sumi denique ex subjecto solo, et ex fine solo, cum alterum sufficit, plerumque tamen cum genere. — 19. In hujusmodi etiam definitionibus (quæ alias causales dicuntur) reperiri quæ generibus et differentiis constituentibus sint analogæ, sive proportionem respondent. — 20. Cur ὁρισμοὶ quos Latine definitiones reddimus, ita Græcis dicti. — 21. Alia ratio cur et ὁρισμοὶ et ὄροι, id est definitiones et fines ita Græcis dicti. — 22. Ὑπογραφή, quæ Latinitis est descriptio cur Græcis ita dicta, ubi etiam ἀναλογία definitionis, descriptionis et descriptivæ definitionis enucleatur. — 23. Annotatio de proprio quod in definitionibus et descriptionibus differentie rationem habent, sine essentialis sive adventitiæ, prout nimirum fuerit proprium.

5-6 CAPUT I.

De definitione.

1. Quod Græcis ὄρος est, dicitur quidem etiam limes. Sed et cum principium, tum ipse finis rei dicitur. Sic enim universum quod extremitates habet, ὁρισμένον, id est terminatum vocatur, quatenus extremitates habet. Quoad hoc significatum etiam Aristoteles ὄρον, id est terminum vocavit, in quem propositio resolvitur. Veluti sit propositio: Rex philosophatur: ὄροι, id est termini 7 hujus propositionis sunt, τὸ rex et τὸ philosophatur. In hæc enim, ut in ultimas extremitates propositio resolvitur, nec fieri potest ut resolutio ulterius procedat. Quemadmodum enim hæc compositionis in propositione principia, sic et resolutionis lines sunt. Et vero cum principium tum finis, πέρατα, id est extremitates dicuntur. In quod enim aliquid evadit et desinit, extremitas est. Unde illis quidem qui a principio ad finem eunt, finis; qui a fine ad principium, principium extremitas deprehenditur. Sed et ambæ extremitates quod secundum eas res terminata sit, termini denominantur. Dicitur ὄρος etiam status rhetoricus et caput, quod eodem cum statu venit nomine, et dogmatum seu sententiarum comprehensio; et omnis in summam contracta oculisque subjecta oratio, ὄρος, vocatur. Sed et adhibetur etiam ὄρος et ὁρισμὸν pro securitate et cautione cum indicem rei obnoxiam et oppignoratæ damus.

2. Insuper autem præter hæc dicitur ὄρος et ὁρίζεσθαι id quod Latinis est finis et finitio seu definitio, nimirum ex genere et constituentibus differentiis aut talibus quæ his analogæ sunt 8 conflata oratio, et quæ rei substantiam paucis significat: de qua nunc dicere nobis est propositum. Nam et nomen quidem etiam rei substantiam, sed obscure, definitio autem, aperte significat, quam etiam sic explicant.

3. Definitio est oratio concisa, naturam rei subjectæ declarans; τὸ oratio proin ut genus assumpr-

A

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Περὶ ὄρου.

α' Ὅρος λέγεται μὲν καὶ τὸ ὁροθέσιον λέγεται δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πράγματος καὶ τὸ τέλος αὐτό. Οὕτω γὰρ τὸ πᾶν τὸ πεπερασμένον ὁρισμένον καλεῖται, καθὼ πεπεράσται. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνον καὶ Ἀριστοτέλης ὄρον ἐκάλεσεν, εἰς ὃν ἀναλύεται ἡ πρότασις. Οἷον ἐστὶν πρότασις, βασιλεὺς φιλοσοφεῖ: ὄροι τῆς προτάσεως ταύτης εἰσὶ, τὸ βασιλεὺς, καὶ τὸ φιλοσοφεῖ. Εἰς ταῦτα γὰρ ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡσπερ εἰς τελευταῖα πέρατα, καὶ οὐκ ἔστι δυνατόν περαιτέρω προελθεῖν τὴν ἀνάλυσιν. Ὡσπερ γὰρ ἀρχαὶ ταῦτα τῆς ἐν προτάσει συνθέσεως, οὕτω καὶ τέλη, τογχνεῖ τῆς ἀναλύσεως. Καὶ ἡ ἀρχὴ δὲ καὶ τὸ τέλος πέρατα λέγονται. Πέρας γὰρ ἐστὶ τὸ κατάντημα. Ὅθεν τοῖς μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς πρὸς τὸ τέλος ἰούσι, τὸ τέλος πέρας εὐρίσκεται, τοῖς δ' ἐκ τοῦ τέλους πρὸς τὴν ἀρχὴν ἢ ἀρχή. Καὶ ἄμφο δὲ τὰ πέρατα, διὰ τὸ κατ' αὐτὰ ὁρίσθαι τὸ πᾶν, ὄροι κατονομάζονται. Λέγεται ὄρος καὶ στάσις ῥητορικὴ, καὶ κεφαλαῖον τῆ στάσε: ὁμωνυμῶν, καὶ ὁμογνάτων περιλήψεις. καὶ πᾶς λόγος κεφαλαῖώδης καὶ εὐσύνοπτος ὄρος καλεῖται. Τάττεται δὲ ὄρος καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καὶ ἐπὶ ἀσφαλείας καὶ βεβαιώσεως.

B

β'. Ἐτι δὲ παρὰ ταῦτα λέγεται ὄρος καὶ ὁρισμὸς ὁ ἐκ γένους καὶ συστατικῶν διαφωρῶν, ἢ τῶν ἀναλογουμένων αὐτοῖς συγκείμενος λόγος καὶ σημαίνων οὐσίαν πράγματος ἐν ἄλλῃ: περὶ οὗ νῦν πρόκειται λέγειν ἡμᾶς. Σημαίνει μὲν γὰρ καὶ τὸ ὄνομα πράγματος οὐσίαν, ἀλλὰ σκιωδῶς: ὁ δὲ ὁρισμὸς φανερώς: ὃν καὶ ἀποδείδασιν οὕτως.

γ'. Ὅρος ἐστὶ λόγος σύντομος, δηλωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος. Τὸ μὲν οὖν λόγος

ὡς γένος εἴληπται· τὸ δὲ σύντομος, καὶ τὸ δηλω-
τικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος, ὡς
διαφοραὶ συστατικαί.

δ'. Λόγος τοίνυν εἴρηται ὁ ὄρισμός πρὸς ἀντιδια-
στολήν τοῦ ὀνόματος· ὅτι τὸ μὲν ὄνομα καὶ ὅπω-
σοῦν σημαίη φύσιν πράγματος καὶ αὐτὸ, ἀλλ' οὐκ
ἐκ μιᾶς συνέστηκε λέξεως· ὁ δὲ λόγος ἐκ δύο λέξεων
τὸ ἐλάχιστον.

ε'. σύντομος δὲ, διὰ τὸ τοὺς ἄλλους μακροὺς καὶ
τοὺς διεξοδικῶς περὶ φύσεως πραγμάτων διαλαμβάν-
οντας.

ς'. Ἐπεὶ δὲ εἰσι λόγοι σύντομοι καὶ οὐκ εἰσὶν οἱ
τοιούτοι ὄρισμοί, φύσιν πράγματος μὴ ὁδηλοῦντες,
οἷα καὶ τὰ ἀποφθέγματα· τὸ, Ἰνώθι σαυτὸν, τὸ, Μη-
δὲν ἄγαν, καὶ τὰ τοιαῦτα· διὰ τοῦτο προστέθη τὸ δη-
λωτικὸς τῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου πράγματος.

ζ'. Ἀρετὴ δὲ τοῦ ὀρισμοῦ ἐστὶ τὸ ἀντιστρέφειν
πρὸς τὸ ὀριστόν, οἷον ὡς ἐν ὑποδείγματι· τὸν ἄν-
θρωπον ὀρίζονται ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπι-
στήμης δεκτικόν. καὶ ζῶον μὲν λέγουσιν αὐτὸν
χωρίζοντες ἀπὸ τῶν ἀψύχων, καὶ ἀπὸ τῶν φυτῶν
καὶ τῶν ζωοφόρων. Ἐπεὶ δὲ τὸ ζῶον γένος ἐστὶ τῶν
λογικῶν τε ζῶων τε καὶ ἀλόγων, διὰ τοῦτο προσπι-
θέασι καὶ τὸ λογικόν, διαστῶντες τὸν ἄνθρωπον τῶν
ἀλόγων ζῶων. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους ζῶα λέ-
γουσι λογικά, πρὸς δὲ καὶ τὰ σὺράνια σώματα, ζῶα
λογικὰ τερατεύονται· διὰ τοῦτο προσπιθέασι καὶ τὸ
θνητόν, ἀπὸ τῶν εἰρημένων τῶν ἄνθρωπον διαστῆ-
λοντες. Ἀλλὰ καὶ νόμφας μακραίωνας εἶναι μυθεύ-
ονται ζῶα λογικὰ καὶ μακρόβια, ὅμως μέντοι
θνητά, ἐκ φύσεως, ἀλλ' οὐκ ἐκ μαθήσεως γινώ-
σκοντα τοὺς τεχνικούς τε λόγους τοὺς ἐπιστημονι-
κούς. Τοῦτων οὖν ἀφιστῶντες τὸν ἄνθρωπον προσ-
πιθέασι τῷ ὄρω αὐτοῦ καὶ τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης
δεκτικόν. Ἔστιν οὖν οὗτος ὁ ὄρος ἐκ γένους μὲν
τοῦ ζῶου, ἐκ δὲ συστατικῶν διαφορῶν τοῦ τε λογι-
κοῦ καὶ τοῦ θνητοῦ· καὶ τὸ νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης
δεκτικὸν ἴδιον ὄν τοῦ ἀνθρώπου· συστατικῇ ἔννεκε
διαφορᾷ διὰ τὸ οὐσιωδῶς προσεῖναι αὐτῷ. Εἰσὶ γὰρ
καὶ οὐσιωδῆ ἴδια, ἃ τινες διαφορὰς μονοειδοῦς ὀνο-
μάζουσιν. Ἀντιστρέφει τοίνυν ὁ δηλωθεὶς ὄρισμός
πρὸς τὸ ὀριστόν. Καὶ γὰρ εἴ τι ἄνθρωπος, τοῦτο
ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν,
καὶ εἴ τι ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης
δεκτικόν, τοῦτο ἄνθρωπος ἐστίν. Ἀρετὴ μὲν οὖν
τοῦ ὀρισμοῦ τὸ ἀντιστρέφειν πρὸς τὸ ὀριστόν· κα-
κία δὲ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν.

η'. Γίνεται δὲ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν ἢ διὰ προσθή-
κην λέξεων, ἢ δι' ἀφαίρασιν. καὶ ὁ μὲν τῶν λέξεων
πλεονασμὸς ἔλλειψιν τῶν πραγμάτων ἐργάζεται, ἡ
δὲ ἔλλειψις τῶν λέξεων τῶν πραγμάτων πλεονασμὸν.
καὶ οὕτως ἀμφοτέρωθεν ἐκ τῶν πλεονασμῶν καὶ
τῆς ἔλλειψεως ἀτελής ὁ ὄρος ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ
κατὰ τὸν ἄνθρωπον ὀρισμοῦ πλεονάστας τις ταῖς λέ-
ξεσιν ἔρει, Ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ
καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν γραμματικόν· ἔλλειψιν τῶν
πραγμάτων ἐποίησεν. Οὐ πάντας γὰρ τοὺς ἀνθρώ-
πους τῷ ὄρω ἐμπεριέλαβεν, ἀλλὰ μόνους τοὺς γραμ-

tum est : at τὸ concisa et τὸ declarans naturam rei
subjectæ, ut differentia constituentes.

4. Definitio igitur oratio dicta est, ut a nomine
contradistingueretur ; quod non licet nomen ipsum
etiam quoquo modo naturam rei significet, ex una
tamen dictione constat : oratio autem ex duabus ad
minimum dictionibus conficitur.

5. Concisa porro et propter alias longas oratio-
nes, et eas quæ fusæ pluribusque ambagibus de
rerum natura disceptant.

6. Quandoquidem autem concisæ sunt orationes,
et non tamen definitiones, quippe quæ rei natu-
ram non declarant, ut sunt apophthegmata, τὸ Nosce
teipsum, τὸ Ne quid nimis, et hujuscemodi : propter-
ea adjectum est, τὸ naturam subjectæ rei declarans.

7. Definitionis porro virtus est converti cum defi-
nito, velut in exemplo : ¶ hominem definiunt ani-
mal rationale mortale, intelligentiæ et scientiæ ca-
pax. Et animal quidem dicunt eum cum ab inani-
mis, tum a plantis et plantanimantibus separantem.
Quoniam autem animal et rationalium, et irrationalium
animalium genus est, propterea etiam ratio-
nale apponunt, hominem ab irrationalibus anima-
libus dirimentes. Et quia angelos animalia dicunt
rationalia, et insuper etiam corpora cælestia
animalia esse rationalia fingunt ; propterea et
τὸ mortale a dictis hominem distinguentes adji-
ciunt. Sed et longævas æymphas esse fabulantur
animalia rationalia et longam vitam agentia, mor-
talia tamen nihilominus ; natura, non ex institutione
omnes artium et scientiarum rationes cognoscentia.
Ab his igitur sejungentes hominem definitioni ejus
adjiciunt etiam τὸ intelligentiæ et scientiæ capax.
Definitio ergo hæc ex genere quidem, animali ; ex
differentiis autem constituentibus rationali et mor-
tali constat. Sed et τὸ intelligentiæ et scientiæ ca-
pax, quod hominis est proprium, constituenti simile
est differentia, propterea quod essentialiter adest
ei. ¶ Sunt enim etiam essentialia propria, quæ
aliqui differentias monoides, id est, unius speciei
nominant. Convertitur ergo declarata definitio cum
definito. Si quid enim homo est, hoc animal ratio-
nale mortale, intelligentiæ et scientiæ capax est ;
animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ
capax, hoc homo est. Definitionis igitur virtus
est cum definito converti ; vitium vero est (defini-
tionis) non converti (cum definito).

8. Evenit autem ut non convertatur aut pro-
pter dictionum additionem aut propter subtrac-
tionem. Et dictionum quidem redundantia, defe-
ctum rerum efficit, et sic utraque ex parte, cum ex
redundantia tum ex defectu imperfecta est definitio.
Si quis enim in definitione hominis redundans di-
ctionibus inquit : Homo est animal rationale, mor-
tale, intelligentiæ et scientiæ capax, grammaticum :
defectum rerum admisit. Neque enim si quid homo
est, hoc animal rationale, mortale, intelligentiæ
et scientiæ capax, grammaticum est. Sin autem

rursus dictionibus aliquis deficiens inquit: Homo est animal rationale, mortale, **¶** secundum Græcunicas nugæ rebus abundavit. Quas enim hæ longævas nymphas introducunt, una cum hominibus complexus est. Et siquid equidem homo est, hoc animal rationale mortale est: non autem siquid animal rationale mortale est, hoc jam etiam homo est.

εἰπάτω μακρολόγως, τοῖς ὀφειδόμενοις συμπροελάθε. Καὶ εἴ τι μὲν ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν, οὐκ εἴ τι δὲ ζῶον λογικὸν θνητὸν, τοῦτο ἴδιον καὶ ἄνθρωπος.

9. Cæterum et hoc sciendum est quod illa (modo) additio conversionem definitionis prohibeat, quæ adjicit ipsi ea quæ in omnibus definitis non spectantur. Quoniam nimirum et propriorum et eorum accidentium, quæ in omnibus individuis spectantur, additio conversionem non prohibet, sed non necessariam dimittit orationis copiam offert: et exinde definitionis brevitatem tollit. Si quis enim hominis definitioni εὐ- risibile et erectum incedens adjiciat, nequaquam violabit conversionem. Si quid enim animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, risibile, erectum incedens: hoc etiam homo est. Et si quid homo, hoc animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, risibile, erectum incedens est. At propria et inseparabilia accidentia in definitiones descriptorias assumuntur.

¶ 10. Differt autem proprie dicta definitio a definitione descriptoria: quod proprie dicta definitio ex genere et differentiis omnino essentialibus constat, descriptoria autem ex genere et differentiis aliis essentialibus, aliis accidentalibus.

11. Ob hoc enim ipsum etiam descriptoria definitio dicitur, quod ex parte quidem cum definitione, ex parte vero cum descriptione communicat. Descriptio enim et ex genere et propriis et inseparabilibus accidentibus constat, ut siquis dicat: Homo est animal risibile, erectum incedens, talis unguibus præditum, utens manibus. Composita enim est hæc descriptio ex genere animalis, et differentiis essentialibus consequentibus, risibilis quod est proprium, tum aliis quæ sunt inseparabilia accidentia.

12. Usus autem habet descriptio, quando res non habet essentielles differentias.

13. Sed et descriptoria definitio utilis est cum res habet essentielles quidem differentias, sed non tamen sufficientes, quæ ipsam perfectam exhibeant, ut in definitione equi. Dicimus enim, Equus est animal irrationale. Et τὸ irrationale quidem **¶** est differentia essentialis: sed quia ab omnibus animalibus equum separare non potest, etiam proprium adjiciamus, quod est hinnendi facultate præditum. Sed et aliqui majoris perspicuitatis gratia τὸ quadrupes, quod est inseparabile accidens, adjiciunt, sic dicentes: Equus est animal irrationale quadrupes hinnendi facultate præditum.

ματικὸς. Καὶ εἴ τι μὲν ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν γραμματικὸν, τοῦτο καὶ ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ δὲ καὶ ἀντιστρέφει: οὐδὲ γὰρ εἴ τι ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν γραμματικὸν. Εἰ δὲ γε πάλιν ἐλλείψας ταῖς λέξεσιν εἴποι τις, Ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον λογικὸν θνητὸν, ἐπλέοντα κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν ὄθλον τοῖς πράγμασι. Καὶ ας γὰρ οὗτος νόμψας

ὅτι ἴδιον καὶ ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, γλασσικὸν, ὀρθοπεριπατητικὸν, τοῦτο ἄνθρωπος καὶ εἴ τι ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, γλασσικὸν, ὀρθοπεριπατητικὸν. Παραλαμβάνονται δὲ τὰ ἴδια καὶ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα εἰς τοὺς ὑπογραφικοὺς ὀρισμούς.

ὅτι ἴδιον καὶ ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, γλασσικὸν, ὀρθοπεριπατητικὸν, τοῦτο ἄνθρωπος καὶ εἴ τι ἄνθρωπος, τοῦτο ζῶον λογικὸν θνητὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, γλασσικὸν, ὀρθοπεριπατητικὸν. Παραλαμβάνονται δὲ τὰ ἴδια καὶ τὰ ἀχώριστα συμβεβηκότα εἰς τοὺς ὑπογραφικοὺς ὀρισμούς.

α'. Διαφέρει δὲ ὁ κυρίως ὀρισμὸς τοῦ ὑπογραφικοῦ ὀρισμοῦ: ὅτι ὁ μὲν κυρίως ὀρισμὸς ἐκ γένους σύγκειται καὶ διαφορῶν τῶν ἄλλων οὐσιωδῶν: ὁ δὲ ὑπογραφικὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν, τινῶν μὲν οὐσιωδῶν, τινῶν δὲ ἐπουσιωδῶν.

α'. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὑπογραφικὸς ὀρισμὸς λέγεται, ὅτι κατὰ τὸ μὲν κοινῶν τῶν ὀρισμῶν, κατὰ τὰ δὲ τῆ ὑπογραφῆ. Καὶ γὰρ ἡ ὑπογραφὴ ἐκ τε γένους καὶ ἴδιων καὶ συμβεβηκότων ἀχώριστων συνίσταται: ὡς ὅταν εἴποι τις, Ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον γλασσικὸν, ὀρθοπεριπατητικὸν, πλατυὸνυχον, χερσὶ χρώμενον. Συνέστη γὰρ ἡ τοιαύτη ὑπογραφὴ ἐκ γένους τοῦ ζῴου, καὶ διαφορῶν ἐπουσιωδῶν, τοῦ τε γλασσικοῦ ὑπερ ἴσθιν ἴδιων, καὶ τῶν ἄλλων ἄπερ εἰσὶ συμβεβηκότα ἀχώριστα.

β'. ἔχει δὲ τὸ χρήσιμον ἡ ὑπογραφὴ, ὅταν οὐκ ἔχη τὸ πρᾶγμα οὐσιώδεις διαφορὰς.

γ'. Χρήσιμος δὲ καὶ ὁ ὑπογραφικὸς ὀρισμὸς, ὅταν ἔχη μὲν τὸ πρᾶγμα οὐσιώδεις διαφορὰς, οὐ μὲν ὀρθῶς εἰς τὸ ἀνελλιπῶς παραστῆσαι αὐτὸ: ὡς ἐπὶ τοῦ ὄρου τοῦ ἵππου. Λέγομεν γὰρ, Ἴππος ἐστὶ ζῶον ἄλογον: καὶ τὸ μὲν ἄλογον οὐσιώδης διαφορὰ ἐστίν: ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ζῴων χωρίζεται τὸν ἵππον οὐ δύναται, προστιθέμεν καὶ τὸ ἴδιον, ὑπερ ἐστὶ τὸ χρεμετιστικόν. Τινὲς δὲ διὰ σαφείναιαν πλείονα καὶ τὸ τετράπουν, ὑπερ ἐστὶν ἀχώριστον συμβεβηκός, προστιθέσθαι, οὕτω λέγοντες: Ἴππος ἐστὶ ζῶον ἄλογον τετράπουν χρεμετιστικόν.

ιδ'. Οὐ πάντοτε δὲ ὁ ὑπογραφικὸς ὁρισμὸς πᾶσι A
χρῆται τοῖς οὐσιώδεσι· καὶ ἔκτοτε τοῖς ἐπουσιώδεσιν,
ἀλλὰ καὶ μιᾷ μόνῃ πολλάκις ἀρκούμενος οὐσιώ-
δει διαφορᾷ, τὸ λοιπὸν ἐξ ἐπουσιωδῶν συμ-
πληροῖ.

ιε'. Διαφορῶν δὲ αὐτῶν οὐσιωδῶν ἀρκουσῶν εἰς τὸν
ὁρισμὸν, τὸ παραλαμβάνειν ἐπουσιώδεις ἀτεχνίας
ἐστίν. Ὡσαύτως καὶ τὸ δι' ὑπογραφῆς δεικνύειν τὸ
πεφυκὸς δειχθῆναι δι' ὁρισμοῦ· πλὴν εἰ μὴ πῶς
πρὸς ἀτελείας τὸν λόγον ποιούμενός τις, οὐ δύναται
τὸ πρᾶγμα σαφῶς αὐταῖς ἐκ τῶν οὐσιωδῶν καὶ μό-
νων παραστῆσαι διαφορῶν. Τότε γὰρ καὶ διαφορὰς
ἐπουσιώδεις, διὰ τῆς πρὸς οὗς ὁ λόγος, εἰς διατάφη-
σιν πλείονα παραλήφεται.

ισ'. Λαμβάνονται οἱ ὁρισμοὶ καὶ ἐξ ὕλης καὶ ἐξ
εἴδους. Οἶον, Ἄνδριὰς ἐστίν ἐκ χαλκοῦ πεποιημένος B
ἄνδρὸς εἶδος ἐμφαινῶν. Ὑλὴ μὲν οὖν ἐστίν ὁ χαλκὸς
καὶ ἀναλογεῖ τῇ γένει· τὸ δὲ ἄνδρὸς εἶδος ἐμφαι-
νῶν, εἶδος ἔν, ταῖς διαφοραῖς ἀναλογεῖ ταῖς συστα-
τικαῖς.

ιζ'. Λαμβάνονται καὶ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τέλους.
ὑποκειμένον μὲν οὖν ἐστίν, περὶ ὃ τὸ ὀριστὸν κα-
ταγίνεται· τέλος δὲ, οὗ στοχάζεται. Οἶον Ἰατρικὴ
ἐστὶ τέχνη, περὶ τὰ ἀνθρώπεια σώματα καταγινω-
μένη, ὑγείας περιποιητικῆς. ὑποκειμένα γὰρ τῇ
ιατρικῇ τὰ ἀνθρώπεια σώματα· τέλος δὲ τὸ περι-
ποιεῖσθαι αὐτοῖς τὴν ὑγίειαν καὶ ἢ παροῦσαν διαφυ-
λάττειν, ἢ ἀποῦσαν ἀνακαλεῖσθαι.

ιη'. Λαμβάνονται καὶ ἐξ ὑποκειμένου μόνου καὶ
ἐκ τέλους μόνου, ὅταν ἐκ θατέρου τούτων δυνατόν ἢ C
δηλωθῆται τὸ πρᾶγμα. Ὡς ὑποκειμένου μόνου ὁρι-
σμὸς, ὡς ὅτε λέγει τις, Ὑαλουργικὴ ἐστὶ τέχνη κα-
ταγινωμένη περὶ τὴν ὕαλον· ἐκ δὲ τοῦ τέλους μόνου,
ὡς τὸ, Μαγειρικὴ ἐστὶ τέχνη ἐδεσμάτων κα-
τασκευαστικῆς.

ιθ'. Θεωροῦνται δὲ καὶ ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἅπασιν
ὁρισμοῖς τὰ γένεσιν ἀναλογουῦντα καὶ διαφοραῖς ταῖς
συστατικαῖς· ὡσπερ κἂν τοῖς προσεχῶς εἰρημένοις
ἢ τέχνη μὲν ὡς γένος ἐστίν, ὡς διαφοραὶ δὲ συστα-
τικαὶ τὰ λοιπά.

κ'. Τὴν κλῆσιν δ' ἔχουσιν οἱ ὁρισμοὶ ἐκ μεταφορᾶς
τῶν τῆς γῆς ὀροθεσιῶν· ὡς γὰρ δι' ἐκείνων χωρίζε-
ται τὰ χωρία ἀπ' ἀλλήλων, οὕτω καὶ διὰ τῶν ὁρισ-
μῶν ἀπ' ἀλλήλων τὰ πρᾶγματα διακρίνεται.

κα'. Λέγονται δὲ καὶ ὁρισμοὶ καὶ ὄροι διὰ τε τὸ
περιορίζειν καὶ περικλείειν, καὶ οὕτω διαχωρίζειν
ἐξ ἀλλήλων τὰ ὀριστὰ, καὶ διὰ τὸ εὐδρατα καὶ εὐτόν-
οπτα καὶ σαφεῖ ποιεῖν τὰ πρᾶγματα. Δηλοῦσι μὲν
γὰρ καὶ τὰ ὀνόματα φύσεις πραγμάτων, ὡς ἔφημεν.
Διὸ καὶ τινες ὄρους συνεσταλμένους ταῦτα κεκλήκα-
σιν, ὡσπερ οὖν ὀνόματα ἐξηπλωμένα τοὺς ὁρισμούς·
πλὴν ὃ δηλοῦσι τὰ ὀνόματα, σκοτεινῶς τε καὶ ἀσα-
φῶς καὶ ἀδιακρίτως δηλοῦν πεφύκασιν· οἱ δὲ ὄροι
καθαρῶς καὶ σαφῶς καὶ διακεκριμένως, διὰ τὸ χρῆ-
σθαι διαφοραῖς καὶ ταύταις οὐσιώδεσι, τουτέστιν

14. Non semper autem descriptoria definitio
omnibus utitur essentialibus (differentiis) et hinc
essentialiam sequentibus, sive adventitiis; sed sæpe
etiam una sola acquiescens essentiali differentiâ,
quod reliquum est ex adventitiis complet.

15. Quando vero essentialia differentiæ suffi-
ciunt ad definitionem, inscitia est adventitias as-
sumere; eodem modo et descriptione ostendere
quod definitione ostendi potest; nisi quis ad im-
perfectos sermonem faciens non possit illis ex es-
sentialibus et solis differentiis manifesto rem ob
oculos ponere. Tunc enim etiam adventitias diffe-
rentias propter eos ad quos sermo fit, uberius
explicationis gratia assumet.

16. Sumuntur definitiones et ex materia et ex
forma, veluti: Statua est ex ære facta viri speciem
representans. Materia proinde quidem est æs,
et generi proportionem respondet. At τὸ viri spe-
ciem representans, cum forma sit, differentiis
constituentibus est analogum.

17. Sumuntur etiam ex subjecto et fine. Subje-
ctum quidem est, circa quod definitum occupatur;
finis autem quo collineat seu respicit, ut: Medicina
est ars quæ circa humana corpora occupatur, quo-
rum sanitatem asserit. Medicinæ enim subjecta
sunt humana corpora; finis autem est, sanitatem
ipsis asserere, et vel præsentem conservare, vel ab-
sentem revocare.

18. Sumuntur etiam ex subjecto solo et fine solo,
cum ex horum altero res declarari potest. Definitio
ex subjecto solo est, ut cum dicit aliquis, Vitraria
est ars quæ circa vitrum occupatur. Ex fine autem
solo, ut Culiniari seu coquinaria est ars quæ cibos
apparat.

19. Spectantur vero etiam in hujuscemodi om-
nibus definitionibus, quæ generibus et differentiis
constituentibus sunt analogæ, quemadmodum etiam
in illis quæ modo ante dictæ sunt, ars quidem ut
genus; cætera autem sunt, ut constituentes diffe-
rentiæ.

20. Appellationem sortiti sunt ὀρισμοί, id est,
definitiones 15 ex translatione terræ ὀροθεσιῶν,
id est limitum. Quemadmodum enim per hos fundi
a se invicem separantur, sic etiam res a se invicem
mediantibus definitionibus discernuntur.

21. Dicuntur autem etiam ὀρισμοί καὶ ὄροι, id
est definitiones et fines, quod circumquaque fi-
niant et undique claudant, ac sic a se invicem de-
finita dissepant, quodque res aspectui obvias et
perspicuas manifestasque faciant. Nam et nomina
quidem etiam naturas rerum, ut diximus, expli-
cant: quapropter etiam ipsa aliqui contractas de-
finitiones vocarunt; quemadmodum definitiones,
explicata nomina. Veruntamen id quod declarant
nomina, obscure et inevidenter indiscretaque de-
clarare solent: definitiones contra pure et eviden-

ter et discrete, propterea quod differentiis utantur, A
 iisque essentialibus, hoc est, quæ essentialibus et na-
 turas rerum a se invicem dissolvere queant.

21. Descriptio autem hanc appellationem sortita est
 quod umbratili picturæ similis sit. Perfectæ enim
 picturæ definitio quidem similis est, quæ ipsam
 rei naturam declarat; descriptio autem umbrali-
 lem aliquam picturam ¶ 6 imitatur. Cum enim ea
 quæ circa rei naturam sunt intercipiat, ex illis
 rem conjectandam concedit. Descriptoria autem
 definitio umbratili, nec perfectæ picturæ, sed inter-
 medio alicui similis est: propius tamen accedit
 sive ad definitionem sive ad descriptionem pro
 essentialibus vel adventitiis differentiis.

23. Sciendum denique quod etiam proprium cum
 in definitionibus tum in descriptionibus differentiæ
 rationem habeat: essentialis quidem, id quod pure
 essentialis est, quod etiam, ut diximus, monoidem seu
 unius speciei vocant differentiam, quæ de pluribus
 speciebus non dicitur, velut in homine, intelligentiæ
 et scientiæ capax. Essentialiam autem sequentis diffe-
 rentiæ rationem obtinet reliquum propriam, ut in
 homine ridendi, in equo hinnendi, in cane latrandi
 facultatem habens. Quod proprium est si tale est,
 ut essentialiam consequatur, omni tamen accidente
 tanto est præstantius, quanto magis totam speciem
 quam omne accidens imprimere et insignire po-
 test.

ουσίας καὶ φύσεις πραγμάτων δυναμέναις ἀπ' ἀλλή-
 λων διαχωρίζειν.

κβ'. Ἡ δὲ ὑπογραφή ταύτης τῆς κλήσεως ἔτυχε
 διὰ τὸ εὐκίνα: σκιαγραφία. Τελεία μὲν γὰρ γραφῇ
 ὁ ὅρος ἔοικε, δηλοῦν αὐτὴν τὴν φύσιν τοῦ πράγμα-
 τος. Ἡ δ' ὑπογραφή σκιαγραφίαν μιμεῖται· τινὰ.
 Τὰ γὰρ περὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος διαλαμ-
 βάνουσα δίδωσιν ἐκ ταύτων εἰκάζειν τὸ πρᾶγμα.
 Ὁ δὲ ὑπογραφικὸς ὀρισμὸς οὔτε σκιαγραφία εἰκεν,
 οὔτ' αὖ ἐντελογραφία, ἀλλὰ μεσότητί τινι. Προσεγ-
 γίζει δὲ μᾶλλον εἴτε τῷ ὀρισμῷ, εἴτε τῇ ὑπογραφῇ,
 κατὰ τὰς οὐσιώδεις ἢ ἐπουσιώδεις διαφορὰς, ἐξ ὧν
 ὁμοῦ καὶ συνέστηκεν.

κγ'. Ἰστέον δ' ὅτι καὶ τὸ ἴδιον ἐν τοῖς ὀρισμοῖς τε
 καὶ ταῖς ὑπογραφαῖς λόγον ἔχει διαφορᾶς, οὐσιώδους
 μὲν τὸ καθαρῶς οὐσιώδες, ὃ καὶ διαφορὰν μονοειδῆ
 καλοῦσιν, ὡς εἴπομεν, ὡς μὴ κατὰ πλειόνων εἰδῶν
 λεγόμενον, οἷον ἐν ἀνθρώπῳ τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης
 δεκτικόν· ἐπουσιώδους δὲ διαφορᾶς λόγον ἔχει τὸ
 λοιπὸν ἴδιον· οἷον ἐν ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν, ἐν
 ἵππῳ τὸ χρεμετιστικόν, καὶ ἐν κύνι τὸ ὕλαντικόν.
 Ὅπερ ἴδιον κἄν ἐπουσιώδες εἴη, πλὴν ἀλλὰ συμβε-
 βηκότος παντὸς προτιμότερον, ἵαση καὶ εἶδος ἕλον
 χαρακτηρίζειν δύνата: πλέον ἢ ἅπαν συμβεβη-
 κός.

Αἱ διαιρέσεις τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ σοφωτάτου Βλεμμίδου καθ' ἕκαστον κεφάλαιον.

Ὁ ὅρος { ἢ ἐκ γένους καὶ συστατικῆς διαφορᾶς·
 ἢ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους·
 ἢ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τοῦ τέλους.

¶ 7 Divisiones prioris libri doctissimi Blemmidæ per singula capita

Ὅρος significat	}	1. Limitem.
		2. Extremitatem, ut sunt principium et finis.
		3. Terminum logicum quomodo Aristoteles dicit ὅρος, id est, terminum voco- in quem resolvitur propositio.
		4. Statum rhetoricorum.
		5. Caput statui homonymum.
		6. Dogmatum comprehensionem.
		7. Omnem brevem et compendiosam orationem.
		8. Securitatem et cautionem.
		9. Definitionem, quæ definitur oratio concisa naturam rei subjectæ decla- rans.
Definitio conficitur vel ex	}	Genere et differentia constituyente, Materia et forma, Subjecto et fine (sive conjunctis sive disjunctis).
Definitio descriptoria Descriptio	}	conficitur ex genere et { differentiis essentialibus, differentiis aliquibus essentialibus, aliquibus essen- tiam consequentibus. propriis et inseparabilibus accidentibus.
Definitio descriptiva Definitio descriptoria	}	similis est picturæ { perfectæ, umbratili, intermediæ.

¶ 8 SYNOPSIS CAPITIS II.

QUOD EST DE DIVISIONE.

1. Præmissis aliquot divisionibus et subdivisionibus rerum divisionis modos investigat. 2. — Octo enume-
 rat in universum, eosdemque exemplis declarat. — 3. A genere in species. — 4. A specie in individua,

— 5. A totis in partes, quas dividit in similes et dissimiles, et utrasque describit. — 6. Ab uno et ad unum. — 7. A voce homonyma seu æquivoca in sua significata. — 8. A substantia in accidentia. — 9. Ab accidentibus in substantias. — 10. Ab accidentibus in accidentia. — 11. Censet ex his octo modis tres tantum esse proprie dividendi modos, reliquos abusive sic dici. — 12. Ostendit a specie in individua non esse divisionem, sed enumerationem saltem, quia ipsa infinita sunt. — 13. Nec ab accidentibus esse in substantias divisionem, sed esse eam potius a substantia in alias substantias. — 14. Nec a substantia in accidentia, sed saltem a substantia in alias substantias vicissim accidentia habentes. — 15. Nec ab accidentibus in accidentia, sed vel a genere in species, vel a substantia in alias substantias. — 16. Nec in illis quæ ab uno et ad unum dicuntur quod eorum uti infinitorum sit tantum enuntiatio. — 17. Divisio, subdivisio et superdivisio (ἐπιδιαίρεσις) quid differunt, et quando hæc fieri debeat. — 18. Causa quare ex eodem genere sectæ species dicantur Græcis ἀντιδιαίρουµενα. — 19. Alia appellationis causa. — 20. Quid natura prius. — 21. In speciebus inter se collatis et individuis non esse natura prius, qua de causa illæ ἀντιδιαίρουµενα dicantur. — 22. Nec magis et minus in illis esse secus quam in his quæ ab uno et ad unum dicuntur.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ διαίρεσεως.

α'. Πᾶν πρᾶγμα ἢ διαίρετόν ἐστιν ἢ ἀδιαίρετον. Τὸ δὲ διαίρετόν ἢ καθ' αὐτὸ διαίρεται, ἢ κατὰ συμβεβηκός. Καὶ τὸ μὲν καθ' αὐτὸ διαίρουµενον ἢ ὡς πρᾶγμα διαίρεται ἢ ὡς φωνή. Καὶ εἰ μὲν ὡς πρᾶγμα, γίνεται ἀπὸ γένους εἰς εἶδη διαίρεσις, καὶ ἀπὸ εἶδους εἰς ἄτομα, καὶ ἀπὸ ὄλων εἰς μέρη, καὶ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν. Ταῦτα γὰρ ὡς πρᾶγματα διαίρουµενται. Εἰ δὲ ὡς φωνή, γίνεται ἡ διαίρεσις ἀπὸ ὁμωνύμου φωνῆς εἰς διάφορα σηµαινόμενα. Τὸ μὲν οὖν καθ' αὐτὸ διαίρουµενον, τοιαύτην ἐπιδέχεται τὴν διαίρεσιν· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός ἢ ὡς ἀπὸ οὐσίας εἰς συμβεβηκότα ἔχει τὴν διαίρεσιν, ἢ ὡς ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς οὐσίας, ἢ ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς συμβεβηκότα. Ταῦτα γὰρ πάντα κατὰ συμβεβηκός εἰσιν.

β'. Ἐντεῦθεν τοίνυν φαίνονται τρόποι διαίρετικοὶ ὅκτω.

γ'. Ὁ ἀπὸ γένους εἰς εἶδη· οἷον τὸ ζῶον διαίρεται εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον.

δ'. Ὁ ἀπὸ εἶδους εἰς ἄτομα, οἷον ὁ ἄνθρωπος διαίρεται εἰς Πέτρον καὶ Παῦλον, καὶ τοὺς λοιποὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους.

ε'. Ὁ ἀπὸ ὄλων εἰς μέρη, ὁμοιομερῆ τε καὶ ἀνομοιομερῆ. Καὶ ὁμοιομερῆ μὲν λέγονται τὰ δεχόμενα καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὄρον τοῦ ὄλου τε καὶ ἀλλήλων· ὡς ἔταν τέμνωμεν τὴν σάρκα εἰς πολλὰς σάρκας. Καὶ γὰρ ἕκαστον τῶν μερῶν σὰρξ λέγεται, καὶ τὸν ὄρισμόν τῆς σαρκὸς ἐπιδέχεται. Αἷμα γὰρ ἐστὶ πεπιγῆς ὑπὸ φύσεως. Ἀνομοιομερῆ δὲ εἰσὶ τὰ μήτε ὄνόματος μήτε ὄρισμοῦ κοινωνοῦντα ἢ τῶν ὄλων, ἢ ἀλλήλοις· ὡς ἔταν διέλωμεν τὸν Πέτρον εἰς κεφαλὴν, χεῖρας καὶ πόδας· οὐδὲν γὰρ ἐκ τούτων, οὔτε τὸ ὄνομα, οὔτε τὸν ὄρισμόν ἐπιδέχεται τοῦ ὄλου ἢ τῶν λοιπῶν μερῶν.

ς'. Ὁ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν· ἀφ' ἑνὸς μὲν, ὡς ἀπὸ τῆς ἱατρικῆς, ἱατρικὸν βιβλίον, ἱατρικὸν ἐργαλεῖον. Ταῦτα γὰρ ἀφ' ἑνὸς εἰσιν, ἐπεὶ ἀπὸ μιᾶς τῆς ἱατρικῆς ὠνομάσθησαν· πρὸς ἓν δὲ ὡς ὑγιεινὸν φάρμακον, ὑγιεινὸν βρώμα. Πρὸς ἓν γὰρ βλέπουσι, τὴν ὑγίειαν.

ζ'. Ὁ ἀπὸ ὁμωνύμου φωνῆς εἰς διάφορα σηµαινόμενα, εἴτε ὄλα εἴτε μέρη· ὄλα μὲν ὡς ἔταν ἡ κύνων φωνὴ διαίρεται εἰς τε τὸν ἀστρῶνον κύναν, τὸν χερ-

A

CAPUT II.

De divisionem.

1. Omnis res vel dividi potest vel non potest dividi. Quæ autem dividi potest aut secundum se dividitur aut secundum accidens. 20 Et quidem quæ secundum se dividitur, aut ut res aut ut vox dividitur. Et siquidem ut res dividitur, divisio fit a genere in species et a specie in individua, et a totis in partes, et ab uno et ad unum. Hæc enim ut res dividuntur. Sin vero ut vox dividitur a voce homonyma (quam æquivocam vocant) in diversa significata fit divisio. Quod igitur secundum se dividitur, huiusmodi divisionem suscipit. Quod autem secundum accidens dividitur vel ut a substantia in accidentia, vel ut ab accidentibus in substantias, vel ut ab accidentibus in accidentia divisionem habet. Quippe hæc omnia sunt secundum accidens.

2. Hinc igitur octo dividendi modi oriuntur.

3. A genere in species, velut animal dividitur in rationale et irrationale.

4. A specie in individua, velut homo dividitur in Petrum et Paulum et cæteros particulares homines.

5. A totis in partes cum similes, tum dissimiles. Et similes quidem dicuntur, quæ recipiunt et nomen et definitionem cum totius tum sui invicem; ut cum carnem in multas carnes secuerimus. Quælibet enim 21 partium et caro dicitur, et definitionem carnis recipit. Sanguis enim est a natura concretus. Dissimiles autem sunt, quæ neque nomine neque definitione vel cum toto vel secum invicem communicant; ut cum Petrum in caput, manus et pedes diviserimus. Nulla enim ex his neque nomen neque definitionem totius aut cæterarum partium suscipit.

6. Ab uno et ad unum. Ab uno quidem, ut a medicina medicus liber, officina medica. Hæc enim ab uno sunt, quandoquidem ab una medicina nominata sunt. Ad unum vero, ut salubre medicamentum, salubris cibus. Ad unum enim, salutem seu sanitatem respiciunt.

7. A voce homonyma in diversa significata, sive tota sive partes; tota quidem, ut cum vox canis dividitur et in sidereum et terrestrem et marinum

canem. Partes autem ut cum γλώσσης (linguæ) nomen de extremitate, id est, lingula, calceamenti et de extremitate, id est, lingula tibicæ; et de gustatoria animalium particula effertur, quæ partes non tota sunt.

8. A substantia in accidentia, ut cum dixerimus: Hominum alii albi, alii nigri sunt.

9. Ab accidentibus in substantias, ut Alborum alia animata, alia inanimata sunt.

10. Ab accidentibus in accidentia, ut Alborum alia calida, alia frigida sunt, calida quidem, ut in calce viva; frigida vero, ut in nive (videre est).

11. Sciendum autem quod modi divisorii proprie sint tres: a genere in species, a totis in partes, et a voce homonyma in diversa significata: ceteri autem modi magis abusive divisorii nominantur.

12. A speciebus enim in individua non est divisio, sed enumeratio. Individua enim cum infinita sint, divisioni subijci non possunt.

13. Sed nec ab accidentibus in substantias fit divisio. Quid enim dicit alborum alia animata, alia inanimata esse, quasi a corporibus quæ albedinem receperunt, quæ substantiæ sunt, divisionem efficit. Neque enim accidens in substantias dividi potest, quia quod utres dividitur, in similia vult dividi, non in dissimilia.

14. Neque vero etiam a substantia in accidentia fit divisio. Dicere enim, hominum alios esse albos, alios nigros, non est divisio a substantia in accidentia, sed a substantia in substantias quæ vicissim habent accidentia. In homines enim nigros et **23** albos facta est divisio, qui sunt substantiæ.

15. Sed nec ab accidentibus in accidentia fit divisio. Nam vel a genere in species est talis divisio ut cum colorem in album et nigrum divisero (color enim albi et nigri genus est), vel a substantia in substantias. Dicere enim alborum alia calida, alia frigida esse, nihil aliud est, quam quod corporum albedine præditorum alia colorem habeant, alia frigus. Ipsa enim per se albedo quæ accidens est, neque calida neque frigida est, quoniam nullum accidens alii accidenti ad existentiam subjectum est; sed sola substantia omnibus accidentibus, ut hæc sint, subijcitur.

16. Neque vero in illis quæ ab uno et ad unum sunt divisio spectatur, sed enumeratio. Nam et hæc infinita sunt et comprehendi non possunt, quemadmodum sane etiam individua. Dicere enim potest aliquis, librum medicum et vas medicum et emplastrum medicum, et infinita alia. Eodem modo salubre vinum, salubrem dietam, salubrem aerem et hujusmodi.

17. Sciendum autem quod divisio, ad divisio seu

σάϊον καὶ τὸν θαλάσσιον· ταῦτα γὰρ ὅλα εἰσὶ. Μέρη δὲ ὡς ὕταν τὸ τῆς γλιόττης ὄνομα φέρεται κατὰ τοῦ ἄκρου τοῦ ὑπεδήματος, τοῦ ἄκρου τοῦ πόλου, καὶ τοῦ γευστικοῦ μέρους τῶν ζώων· ἄτινα μέρη εἰσὶ καὶ οὐχ ὅλα.

η'. Ὁ ἀπὸ οὐσίας εἰς συμβεβηκότα, ὡς ὅταν εἴπωμεν· Τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν εἰσι λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες.

θ'. Ὁ ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς οὐσίας, ὡς τῶν λευκῶν τὰ μὲν ἔμφυγα, τὰ δὲ ἄφυγα.

ι'. Ὁ ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς συμβεβηκότα, οἷον, τῶν λευκῶν τὰ μὲν θερμά, τὰ δὲ ψυχρά· θερμά μὲν ὡς ἐπὶ τῆς ἀσπίστου, ψυχρά δὲ ὡς ἐπὶ τῆς χιύνης.

ια'. Ἰστέον δ' ὅτι κυρίως διαιρητικοὶ τρόποι τρεῖς εἰσιν· ὁ ἀπὸ γένους εἰς εἶδη, ὁ ἀπὸ ὅλων εἰς μέρη, καὶ ὁ ἀπὸ ὁμωνύμου φωνῆς εἰς διάφορα σημαίνοντα· οἱ δὲ ἄλλοι τρόποι καταχρηστικώτερον διαιρητικοὶ ὀνομάζονται.

ιβ'. Ἀπὸ γὰρ εἰδῶν εἰς ἄτομα διαίρεσις οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀπαριθμησις. Ἄπειρα γὰρ ὄντα τὰ ἄτομα διαίρεσει καθυποβληθῆναι οὐ δύναται.

ιγ'. Ἄλλ' οὐδὲ ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς οὐσίας γίνεται διαίρεσις. Ὁ γὰρ λέγων, ὅτι τῶν λευκῶν τὰ μὲν ἔμφυγα, τὰ δὲ ἄφυγα, ὡς ἀπὸ σωμάτων ἐπιδεδεγμένων λευκότητα ποιεῖται τὴν διαίρεσιν, ἄτινα οὐσίαι εἰσίν. Οὐδὲ γὰρ δύναται τὸ συμβεβηκὸς εἰς οὐσίας διαιρεθῆναι, ὅτι τὸ διαιρούμενον ὡς πρᾶγμα εἰς ὅμοια θέλει διαιρεῖσθαι, οὐ μὴν εἰς ἄνόμοια.

ιδ'. Οὐτε δὲ ἀπὸ οὐσίας εἰς συμβεβηκότα γίνεται διαίρεσις. Τὸ γὰρ λέγειν ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν εἰσι λευκοὶ, οἱ δὲ μέλανες, οὐκ ἔστι διαίρεσις ἀπὸ οὐσίας εἰς συμβεβηκότα, ἀλλὰ ἀπὸ οὐσίας εἰς οὐσίας πάλιν ἐχούσας συμβεβηκότα. Εἰς ἀνθρώπους γὰρ μέλανας καὶ λευκοὺς ἐγένετο ἡ διαίρεσις, οἵτινες οὐσίαι εἰσίν.

ιε'. Ἄλλ' οὐδ' ἀπὸ συμβεβηκότων εἰς συμβεβηκότα γίνεται διαίρεσις. Ἢ γὰρ ἀπὸ γένους εἰς εἶδη ἔστιν ἡ τοιαύτη διαίρεσις· ὡς ὅταν εἰς λευκὸν καὶ μέλαν διαίρησω τὸ χρῶμα· γένος γὰρ ἔστι τὸ χρῶμα τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος· ἢ ἀπὸ οὐσίας εἰς οὐσίας. Τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι τῶν λευκῶν τὰ μὲν εἰσι θερμά, τὰ δὲ ψυχρά, οὐδὲν ἄλλο ἔστιν, ἢ ὅτι τῶν σωμάτων τῶν ἐπιδεδεγμένων λευκότητα τὰ μὲν ἔχει θερμότητα, τὰ δὲ ψυχρότητα. Καὶ γὰρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ λευκότης, ἥτις ἐστὶ συμβεβηκὸς, οὔτε θερμὴ ἔστιν, οὔτε ψυχρά. Ἐπεὶ οὐκ ἔστι τι συμβεβηκὸς ἑτέρῳ συμβεβηκῶτι πρὸς ὑπαρξιν ὑποκείμενον· μόνη δὲ ἡ οὐσία πᾶσι τοῖς συμβεβηκῶσι πρὸς τὸ εἶναι ταῦτα ὑπόκειται.

ις'. Οὐτε δὲ ἐν τοῖς ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν θεωρεῖται διαίρεσις, ἀλλ' ἀπαριθμησις. Ἄδριστα γὰρ καὶ ταῦτα καὶ ἀπαριθμητά, ὡσπερ δὴ καὶ ἄτομα. Δύναται γὰρ εἰπεῖν τις ἰατρικὸν βιβλίον, καὶ ἰατρικὸν σκεῦος, ἰατρικὸν ἔμπλαστρον, καὶ ἄλλα μυρία· ὡσαύτως ὑγιεινὸν οἶνον, ὑγιεινὴν δίαιταν, ὑγιεινὸν ἄερα, καὶ τὰ τοιαῦτα.

ιζ'. Ἰστέον δὲ ὅτι διαίρεσις, ἐπιδιαίρεσις, κατὰ

τοῦτο διαφέρουσιν ἀλλήλων, καθότι ἡ μὲν διαίρεσις **A** πρώτως τέμνει τὸ πρᾶγμα· ἡ δὲ ἐπιδιαίρεσις κατὰ δευτέραν ἐπιβολὴν τέμνει τὸ αὐτὸ πρᾶγμα· ἡ δὲ γε ὑποδιαίρεσις ἐν τῶν τμημάτων παραλαβούσα τέμνει αὐτό· οἷον Ὁ ἄνθρωπος διαίρεται εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ· τοῦτο διαίρεσις· καὶ πάλιν Ὁ ἄνθρωπος διαίρεται εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα· τοῦτο ἐπιδιαίρεσις, ἥτις τότε μόνον ὀφείλει γίνεσθαι, ὅτε καθ' ἕνα τῶν τμημάτων τῆς πρώτης διαίρεσεως, τὰ τῆς δευτέρας διαίρεσεως, εἴτουν ἐπιδιαίρεσεως, θεωροῦνται τὰ τμήματα. Ἰδού γὰρ ἐν τῷ ἄρρῳ καὶ ἐν τῷ θήλει θεωρεῖται ψυχή, καὶ σῶμα. Ὅταν δὲ εἰπὼν ὅτι ἡ οὐσία διαίρεται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον, εἴπω πάλιν, ὅτι τὸ σῶμα διαίρεται εἰς ἐμψυχον καὶ ἀψυχον, ἐποίησα ὑποδιαίρεσιν.

ιη'. Λέγονται δὲ τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους τμηθέντα **B** εἶδη ἀντιδιαιρούμενα ὡς ἀντίθεσιν τινα πρὸς ἀλλήλα φέροντα, καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἶναι καὶ ἐνός· οἷον τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον ἐκ τῆς οὐσίας διαίρεθέντα, καὶ μετέχοντα τῆς οὐσίας ἐπίσης, ἀντίκεινται θάτερον θάτερον κατὰ τὰς οὐσιώδεις διαφοράς· τὸ μὲν γὰρ τριχῆ διαστατόν, τὸ δὲ τοῦ τριχῆ διαστατόν εἶναι πόρρω καθέστηκε. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

ιθ'. Λέγουντο δ' ἂν ἀντιδιαιρούμενα, καὶ ὡς ὁμοτίμως μετέχοντα τοῦ μένους ἐξ οὗ διήρτηται, καὶ ὡς ἂν εἴποι τις ὄντα ἰσοδιαιρούμενα καὶ ἀντὶ θάτερου θάτερον κατὰ τὸ ἰσοδιαίρετον λογιζόμενα. Καὶ γὰρ ἐν ταύτοις οὐκ ἔστι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μετέχον τοῦ γένους· οὔτε γὰρ τὸ σῶμα τυγχάνει οὐσία μᾶλλον τοῦ ἀσωμάτου, οὔτε τὸ ἀσώματον οὐσία μᾶλλον τοῦ σώματος· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Οὔτε δὲ τὸ φύσει πρότερον ἐν τοῖς ἀντιδιαιρουμένοις εὐρίσκειται· κατὰ πάντα γὰρ τοὺς τρόπους τῶν διαίρεσεων ἄπεισιν ἐκ τῶν τμημάτων τὸ τε μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ τὸ φύσει πρότερον, πλὴν τῶν ἀφ' ἐνός καὶ πρὸς ἓν.

cum τὸ magis et minus tum τὸ natura prius a membris, exceptis eorum quæ ab uno et ad unum (sunt dicunturque) longe remotum est.

κ'. φύσει δὲ πρότερον λέγεται τὸ συναναιροῦν καὶ μὴ συναιροῦμενον· καὶ συνεισφερόμενον καὶ μὴ συνεισφέρον, οἷον τὸ ζῶον φύσει πρότερον τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἀναιρούμενον συναναίρει τὸν ἄνθρωπον· ζῶον γὰρ μὴ ὄντος, οὐδὲ ἄνθρωπος ἔσται· **D** συνεισφερόμενον δὲ οὐ συνεισφέρει· ἐπεὶ συνεισφέρεται μὲν τῷ ἀνθρώπῳ (ἀνθρώπου γὰρ ἄντος καὶ ζῶον ἔστιν ἐξ ἀνάγκης), οὐ συνεισφέρει δὲ τὸν ἄνθρωπον· Ζῶον γὰρ ὄντος οὐκ ἦδη καὶ ἄνθρωπος ἔσται, ἀλλ' ἵππος τοχόν, ἢ βοῦς ἢ κύν, ἢ ἄλλο τι ζῶον. φύσει γοῦν πρότερόν ἐστι τὸ γένος τοῦ εἶδους, καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀτόμων.

κα'. Ἐν δὲ τοῖς εἶδεσιν ἢ τοῖς ἀτόμοις οὐ θεωρεῖται τὸ φύσει πρότερον. Οὐ γὰρ τὸ λογικὸν φύσει πρότερον τοῦ ἀλόγου (ἐπεὶ οὐδὲ συναναίρει, οὐδὲ συνεισ-

superdivisio et subdivisio secundum hoc differunt. quatenus divisio quidem rem primario **24** secat; additio altero aggressu eandem rem dividit; subdivisio denique unum membrum assumptum partitur: velut Homo dividitur in marem et feminam. Hoc divisio est. Et rursus Homo dividitur in animam et corpus; hoc additio est, quæ tunc modo fieri debet, cum in quolibet primæ divisionis membro, membra secundaria divisionis, sive additiois considerantur et spectantur. Ecce enim in mare et in femina cum anima tum corpus consideratur. Quando autem primum dixerō substantiam dividi in corpus et in incorporeum et de novo dicam corpus in animatum et inanimatum dividi, subdivisionem esse.

18. Dicuntur porro species quæ ex eodem genere sextæ sunt (εἶδη ἀντιδιαιρούμενα), id est species contradivisæ ut quæ mutuam oppositionem secum trahant, tametsi ex uno et eodem sint: veluti, corpus et incorporeum divisa ex substantia et substantiam ex æquo participantia quoad essentialis differentias sibi opponuntur, alterum alteri. Illud enim tria dimensione constat; hoc autem ab eo ut trifariam in dimensiones pateat. longe remotum est. Et in aliis similem in modum res se habet.

25 19. Sed et dici queant εἶδη ἀντιδιαιρούμενα et quod pari honoris gradu participant genus ex quo divisæ sunt et quod sint, quasi dicat aliquis. ἰσοδιαιρούμενα, id est, æqualiter in divisionem venientes et tales qualium altera ut altera quoad divisionis æqualitatem reputetur. In his enim non est quod, genus participet magis et minus. Nec enim corpus magis est substantia quam incorporeum nec incorporeum magis est substantia quam corpus. Et in aliis eodem modo res se habet. Neque vero etiam quod natura prius est ἐν τοῖς ἀντιδιαιρουμένοις, id est in iis quæ e regione, sive æqualiter dividantur, reperitur. In omnibus enim divisionum modis

20. Natura autem prius dicitur, cum quod simul alterum tollit nec ab illo simul tollitur; tum quod simul infertur ab altero, nec infertur alterum: veluti animal natura prius est homine, propterea quod cum tollitur, hominem secum tollit (quippe si non est animal, neque homo erit); **26** cum autem simul infertur, non simul infert; quandoquidem simul quidem cum homine infertur (homine enim existente et animal est necessario), non tamen simul infert hominem. Animal enim existente non protinus etiam homo erit, sed equus fortasse aut bos, aut canis, aut aliud aliquod animal, Natura proinde prius est genus specie, et species individu.

21. In speciebus autem vel individuis id quod natura prius est, non spectatur. Non enim rationale natura prius est quam irrationale seu brutum

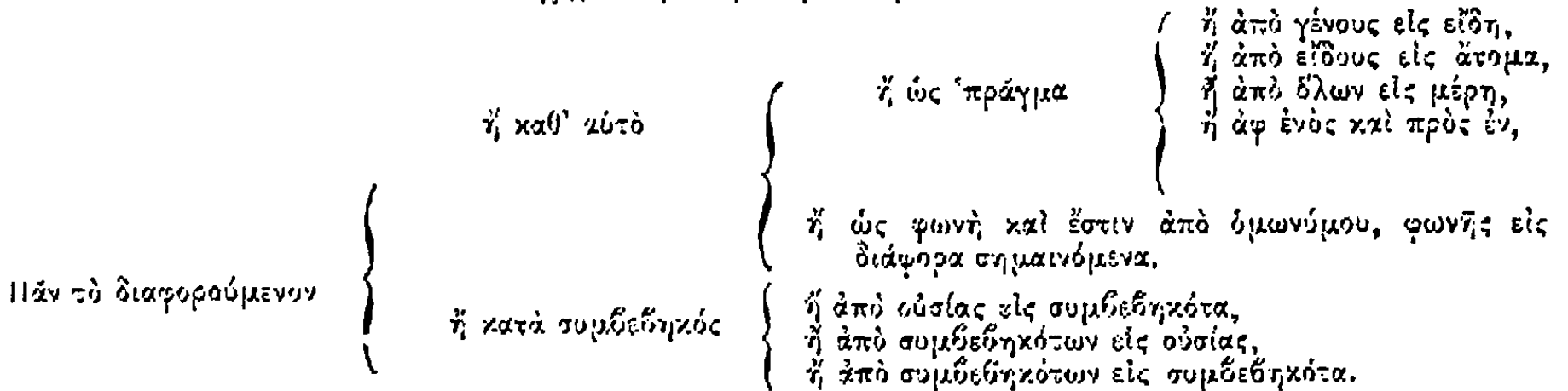
(neque enim simul tollit, neque inferitur simul), neco rursus Petrus quam Paulus natura prior est.

φέρεται· οὐδὲ πάλιν ὁ Πέτρος πρότερος τοῦ Παύλου.

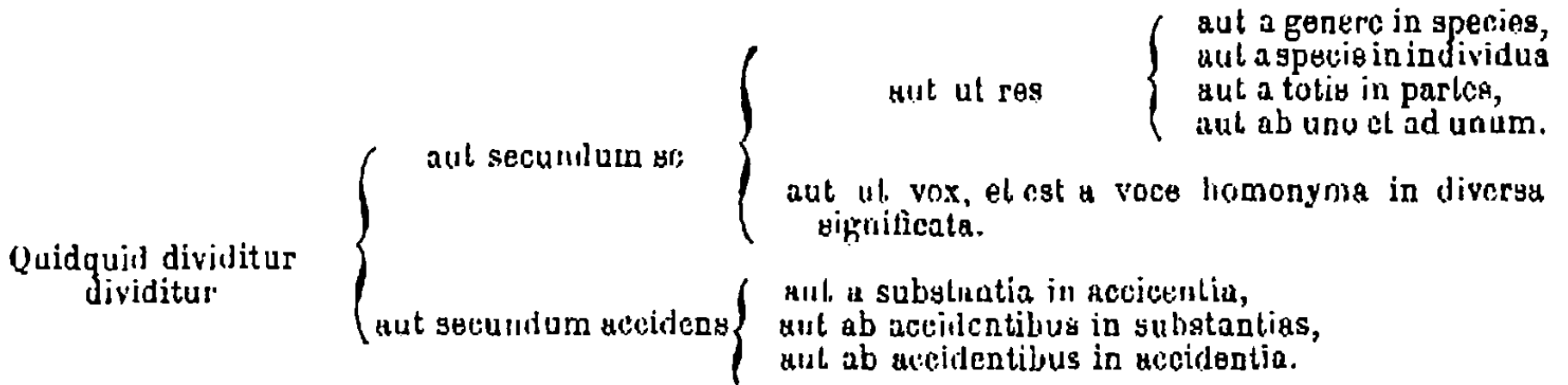
22. Sed neque rationale magis est animal, minus autem irrationale seu brutum, neque Petrus est magis homo, minusque Paulus. Sed medicamentum medicamento alio est salubrius, et liber alio libro ad medicinam est convenientior sive (si ita liceat dicere) medicinalior.

καὶ ἄλλ' οὐδὲ μᾶλλον ζῶον ὑπάρχει τὸ λογικόν, τὸ δὲ ἄλογον ἕττον. οὐδὲ ὁ Πέτρος ψᾶλλον ἄνθρωπος καὶ ἕττον ὁ Παῦλος. Φάρμακον δὲ ἄλλου φαρμάκου ὑγιεινότερον καὶ βιβλίον ἄλλου βιβλίου ἰατρικώτερον.

Σχῆμα κεφαλ, β' περὶ διαίρεσεως.

Tabula capituli 2 de divisione.

27 SYNOPSIS CAPITIS III.

QUOD EST DE EXPERIMENTO, EXPERIENTIA, ARTE ET SCIENTIA; UNI ETIAM DE ANIMÆ POTENTIIS.

26 1. *Duas notitiarum divisiones proponit: ex quarum membris quatuor inter se invicem combinatis omnes notitiarum species producit, quemadmodum etiam sub finem capituli in tabulis synopticis ob oculos ponitur.* — 2. *Ex prima combinatione experimentum constituit et definit.* — 3. *Ex secunda combinatione experientiam elicit, quam ibidem definit, et exemplo medicorum empiricorum declarat.* — 4. *Ex tertia combinatione artis et scientiarum partem colligit.* — 5. *Ex quarta combinatione perfectam artem et scientiam infert, et utriusque differentiam in objectis indicat.* — 6. *Artis definitionem proponit, ex antecedentibus illatam.* — 7. *Aliam etiam artis definitionem proponit, quam alias Luciano tribuunt et per singulas particulas explicat, ubi etiam per occasionem oppositorum artis τῆς ματαιοτεχνίας et κακοτεχνίας differentiam ostendit.* — 8. *Tertiam definitionem artis profert.* — 9. *Scientiarum definitionem proponit et explicat, simulque ipsam ab arte distinguit, quarum hæc circa fluxa et non semper eodem modo se habentia versatur, ut etiam medicina; cum illa circa fluxus et mutationis expertia occupetur, ut physica.* — 10. *Etymologiam vocabuli Græci ἐπιστήμης assignat.* — 11. *Posteriorem capituli partem aggreditur et animæ potentias dividit.* — 12. *Vegetativas tres resenset, nutricem, auctricem et generatricem.* — 13. *Vitales et appetentes quatuor, voluntatem, electionem, iram et cupiditatem, et porro has in rationales, rationis expertes et medias subdividit.* — 14. *Cognoscentes quinque numerat mentem, dianæam, opinionem, imaginationem, sensum, quas eodem modo subdividit.* — 15. *Opinionem facit duplicem, cum ratione et sine ratione, et utramque describit, et exemplis declarat.* — 16. *Sensum definit.* — 17. *Phantasiam item.* — 18. *Explicat quare Aristoteles imaginationem vocavit mentem patientem, et primo quidem cur mentem, deinde cur patientem.* — 19. *Per porisma causatur cur imaginatione corrupta cognitorum oblivionem patiamur, et cur conceptus mentis passiones animæ dicantur.* — 20. *Dianæam definit.* — 21. *Explicat quare dianæa mens potestate vocetur.* — 22. *Quid conferat et quomodo ad mentem actu perduatur et quod ac quare ejus intellectio passio dicatur.* — 23. *Quatenus ab opinione rationali differat.* — 24. *Mentem describit et determinat, quinam hanc notitiam sinceram habeant.* — 25. *Potentias animæ declaratis aperit, ex quibus animæ potentias singulæ notitiarum species proveniant, et primo quidem ex quibus experimentum, — 26. Deinde ex quibus experientia, cum quæ αὐτοψία tum quæ ἰστορία dicitur — 27. Tertio, ex quibus ars. — 28. Quarto, ex quibus scientia. — 29. Per porisma, aliud a superiori, quod fuit membro quarto, artis et scientiarum discrimen infert.*

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ πείρας, ἐμπειρίας, τέχνης, καὶ ἐπιστήμης· ἐν ᾧ
καὶ περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

α'. Ἡ γνῶσις ἢ ἄνευ λόγου ἐστίν, ἢ μετὰ λόγου·
καὶ ἢ μερικὴ ἐστίν, ἢ καθόλου.

β'. Ἡ μὲν οὖν ἄνευ λόγου γνῶσις ἢ μερικὴ ποιεῖ
τὴν πείραν· καὶ ἐστίν ἡ πείρα ἐνὸς πράγματος ἄλο-
γος γνῶσις· οἷον ὅταν τις ἐν μόνον γινώσκῃ· βοή-
θημα, καὶ τούτῳ χρῆται, τὴν αἰτίαν ἀγνοῶν καθ' ἣν
ὠφελεῖ τὸ τοιοῦτον βοήθημα.

γ'. Ἡ δὲ ἄνευ λόγου γνῶσις ἢ καθόλου ποιεῖ τὴν
ἐμπειρίαν· καὶ ἐστίν ἐμπειρία ἢ τῶν καθόλου γνῶ-
σις ἄλογος· ὡς περ ἐπὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν·
οὗτοι γὰρ πολλὰ μὲν γινώσκουσι βοηθήματα, τὴν
αἰτίαν δὲ τῆς βοηθείας αὐτῶν οὐ γινώσκουσιν. Ἐμ-
πειρία τοίνυν ἐστὶ μνήμη καὶ τήρησις ἄλογος τῶν
πολλάκις καὶ ὡσαύτως ὁφθέντων. Ὁ γὰρ ἐμπειρικὸς
ἰατρός ἐν μνήμῃ κατέχων καὶ τηρῶν τὰ πολλάκις
καὶ ὡσαύτως ὁφθέντα ἰάματα κέχρηται τούτοις· τὸν
γὰρ λόγον τῆς ἰάσεως οὐκ εἰδώς.

servet medicamenta quae sibi saepe et eodem modo
quaro sanoni, non intelligat.

δ'. Ἡ δὲ μετὰ λόγου μερικὴ γνῶσις τέχνης ἢ
ἐπιστήμης μέρος ποιεῖ· τέχνης μὲν, εἰ τὸ ὑποκεί-
μενον τρεπτόν, ἐπιστήμης δὲ, εἰ τὸ ὑποκείμενον
ἄτρεπτον.

ε'. Ἡ δὲ καθόλου μετὰ λόγου γνῶσις τελείαν τέ-
χνην ἢ τελείαν ἐπιστήμην ποιεῖ· τέχνην μὲν, εἴπερ
ἔχει τὰ ὑποκείμενα τρεπτὰ τε καὶ ἀλλοιωτὰ, εἰ
δ' ἄτρεπτα καὶ ἀναλλοίωτα, ἐπιστήμην.

ς'. Τέχνη γὰρ καὶ ἐπιστήμη κατὰ τὰ ὑποκείμενα
διαφέρουσιν. Ἔστι μὲν οὖν ἡ τέχνη γνῶσις τῶν κα-
θόλου μετὰ λόγου τρεπτὰ τὰ ὑποκείμενα ἔχουσα.

ζ'. Ἡ πάλιν, τέχνη ἐστὶ σύστημα ἐκ καταλήψεων
ἐγγεγραμμασμένων πρὸς τι τέλος εὐχρηστον τῶν ἐν
τῷ βίῳ. Σύστημα μὲν οὖν ἐκ καταλήψεων, τουτέστιν
ἄθροισμα ἐξ ἐφευρέσεων, εἴρηται, πρὸς ἀντιδιαστο-
λὴν τῆς πείρας ὑπαρχούσης γνώσεως μερικῆς,
ἐγγεγραμμασμένων δὲ, ἢτοι θεδοκμασμένων, διὰ
τὴν ἐμπειρίαν ἀδόκιμον οὔσαν τριδόν. Τὸ δὲ, πρὸς
τι τέλος εὐχρηστον τῶν ἐν τῷ βίῳ, προστίθεται διὰ
τὰς ματαιοτεχνίας καὶ κακοτεχνίας, αἵτινες οὐδὲ
τέχναι εἰσίν. Ἡ γὰρ ματαιοτεχνία οὔτε ὠφελεῖαν
οὔτε βλάβην εἰσφέρει τῷ βίῳ, ὡς ἡ νευροδακτική,
καὶ ἡ κοντοπαικτική· ἡ δὲ γε κακοτεχνία πρὸς τῷ
μηδὲν ὠφελεῖν καὶ βλάπτει τὸν βίον, ὡς ἡ γοητική.

η'. Τέχνη πάλιν ἐστὶν ἕξις ὁδῶν βαδίζουσα μετὰ
φαντασίας. Πρόσκειται τὸ μετὰ φαντασίας διὰ τὴν
φύσιν· ἕξις γὰρ τίς ἐστὶ καὶ ἡ φύσις, ὡς ἔχουσα τὸ
εἶναι ἐν οἷς ἐστίν· οἷον ἐν ζώῳ, ἐν φυτῷ, ἐν λίθῳ
καὶ τοῖς λοιποῖς· βαδίζει δὲ καὶ ὁδῶν, τουτέστι· κατὰ
τάξιν προέρχεται, καὶ πάντα κατὰ λόγον ποιεῖ,
ἀλλ' οὐ μετὰ φαντασίας, ὡς περ ἡ τέχνη. Οὐδὲ γὰρ
προδιατυποῖ ἐν ἑαυτῇ ὃ βούλεται κατασκευάσαι.
Ἄλογος γὰρ ἐστίν. Ἀλλ' ὁ τεχνίτης κέχρημένος
τῷ λόγῳ, ἢνίκα τι βούλεται ποιῆσαι, πρότερον διατυ-
ποῖ τὸ τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἰς ὅ ὅτως ἀποτελεῖ.

A

De experimento, experientia, arte et scientia; ubi
etiam de animae potentiis.

30 1. Notitia vel sine ratione est vel cum ra-
tione, estque vel particularis vel universalis.

2. Quae quidem igitur sine ratione est particu-
laris notitia, experimentum facit; et est experi-
mentum unius rei notitia rationis experta, ut cum
quis unum solum novit remedium atque utitur, cau-
sam ignorans propter quam tale remedium sit utile.

3. Quae autem sine ratione est universalis noti-
tia, experientiam constituit. Estque experientia,
universalium notitia rationis experta, ut in medicis
qui empirici dicuntur, propterea nimirum quod
experientia nitantur, videre est. Hi enim nulla
quidem norunt remedia, sed causam quare juvent
ipsa et utilia sint, ignorant. Est igitur experientia
memoria et observatio eorum quae saepe et eodem
modo visa sunt. Nam medicus empiricus, id est,
qui experientia nititur, cum memoria teneat et ob-
animadversa sunt, utitur illis, tametsi rationem

4. Porro particularis cum ratione notitia, artis
vel scientiae partem efficit: artis quidem, si sub-
jectum sit mutabile, scientiae vero, si subjectum
immutabile.

31 5. Universalis vero cum ratione notitia,
perfectam artem aut perfectam scientiam efficit:
artem quidem, siquidem subjecta habet mutationi
et alterationi obnoxia; scientiam vero, si muta-
tionis et alterationis experientia. Quippe ars et
scientia quoad subjecta differunt.

6. Quare ars quidem est notitia universalium
cum ratione conjuncta, habens subjecta mutabilia.

7. Vel rursum: ars est constitutio ex observa-
tionibus et praecipionibus exercitatione deprehen-
sis ad utilem aliquam rerum humanarum finem
pertinentibus conflata. Constitutio proinde qui-
dem ex observationibus et praecipionibus, hoc est,
collectio seu congeries ex adinventionibus dicta est,
ut ab experimento contradistingueretur, quod par-
ticularis notitia est; sed exercitatione deprehensis
sive probatis, propter experientiam, quae probatio-
nis experta est exercitatio seu usus. Denique τὸ ad
utilem aliquam rerum humanarum finem pertinen-
libus (conflata), adjectum est propter malas artes
et vanas artes, quae ne quidem artes (simpliciter
ita dictae) sunt. Nam 32 vana ars nec emolumentum,
nec detrimentum affert vitae, ut funambulato-
ria et contolusoria. At mala ars praeterquam quod
nihil commodat, obest etiam vitae, ut incantatoria.

8. Rursum ars est habitus (certa) via procedens
cum imaginatione. Adjectum est τὸ cum imagina-
tione propter naturam. Nam et natura, quidam ha-
bitus est, ut quae habeat sive contineat esse rerum
in quibus est: ut in animali, in planta, in lapide et
caeteris. Procedit autem etiam certa via, hoc est,
ordine progreditur, et omnia secundum rationem

B

C

D

facit, sed non tamen cum imaginatione quemadmodum ars. Neque enim prius animo in seipsa concepit quod vult construere, quippe rationis experta est; sed artifex qui ratione utitur, quando aliquid efficere vult, prius id apud seipsum animo concepit, et sic deinde perficit.

9. Jam vero scientia est infallibilis et immutabilis universalium notitia. Ea enim quæ cognoscuntur infallibiliter cognoscit, propterea quod natura eorum fluxus et alterationis experta est. Neque enim particularium temperamentorum proprietates exquirat, ut medicina, sed de universali **33** homine et de universali equo et similibus quæ eodem se semper modo habent, disceptat. Ars vero circa fluxa et non eodem modo semper se habentia versatur. Quæ enim huic subjecta sunt fluxa et alterationi obnoxia sunt: quemadmodum medicinae humana corpora. Unde etiam medici est, cum alicui purgationem opportuno dedit tempore, subito autem tam habitus corporis mutatus et hinc subjectum alteratum est, quod detrimentum, non emolumentum purgationem sit. secundum, et sanationis frustratio non ex artis ratione, sed ex mutabili et alterabili subjecti natura contigerit. Hæc autem subjectorum instabilitas in omnibus etiam artibus consideratur.

10. Unde etiam ἐπιστήμη, quæ subjecta habet stabilia, sic nominata est Græcis quod nos ἐπίστασις, hoc est ad statum deducit; dum ab infinitione et mutabilitate particularium abducit. Quippe ἐπιστήμη, hoc est scientia, circa universalia et casuum varietatis experta versatur.

11. Ceterum et hoc cognoscendum est, potentiarum animæ alias quidem esse vegetativas, alias vero vitales et appetitivas, alias denique cognoscentes.

34 12. Et quidem vegetativæ sunt, et nutrix et auctrix et generatrix, vitales autem, et appetitivæ, voluntas et electio, ira seu irascendi potentia, et cupiditas, seu cupiendi facultas.

13. Et voluntas quidem est, rationalis potentia: rationis autem expertes potentia: sunt, cupiditas et ira. Electio denique utrisque ambigit, sive cum utrisque communicat. Voluntas enim quidem animæ rationalis est ipsius, quatenus per se consideratur et ad solum bonum extenditur: electio autem ipsius est, quatenus cum irrationali natura copulata est; et alias quidem ad rationem, alias autem ad brutam naturam se explicat, et hoc prout illo airéitai, hoc est ample-

14. Cognoscentes denique animæ sunt potentia: **D** mens, diánoia, opinio, imaginatio et sensus; et ex his quidem rationales sunt, mens et diánoia, rationis autem expertes sunt, imaginatio et sensus.

15. Opinio denique mediæ naturæ est. Nam et cum ratione et sine ratione est. Ac sine ratione quidem quando res sine causa opinatur: cum ratione **35** vero, quando ex causa aliqua rationi consentanea ad opinandum provehatur: velut opinatur aliquis animam rationalem esse immortalem, nulla ad hoc causa adductus: en hæc est sine

A θ'. Ἐπιστήμη δὲ ἐστὶν ἡ τῶν καθόλου ἀπαιστος γνώσις καὶ ἀμετακίνητος. Ἀπαιστος γὰρ γινώσκει τὰ γινωσκόμενα, διὰ τὸ αὐτῶν ἀρρέυστην τε καὶ ἀνκλωσίωτον. Οὐδὲ γὰρ ἐξετάζει τῶν ἐπὶ μέρους κρᾶσεων τὰς ἰδιότητας ὡσπερ ἡ ἰατρικὴ, ἀλλὰ περὶ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου διαλαμβάνει: καὶ τοῦ καθόλου ἵππου καὶ τῶν ὁμοίων, ἅτινα ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσιν· ἡ δὲ τέχνη περὶ τὰ βρευστὰ, καὶ τὰ μὴ αὐτῶς ἔχοντα καταγίνεται. Τὰ γὰρ ὑποκειμένα ταύτῃ βρευστὰ εἰσι καὶ ἀλλοιωτά· καθὼς τῇ ἰατρικῇ τὰ ἀνθρώπεια σώματα. Ὅθεν καὶ τοῦ ἱατροῦ ἐστὶν, ὅτε δόντος τινὶ καθάρσιον ἐν καιρῷ θέουσι, ἀφνης δὲ τραπέντος τῆνικαῦτα τοῦ καταστήματος, κἀντεῦθεν ἀλλοιωθέντος τοῦ ὑποκειμένου, βλάβη καὶ οὐκ ὠφέλεια τῷ καθάρσιῳ ἐπεχολούθησε, καὶ γέγονεν ἡ ὑποτυχία τῆς ἰάσεως οὐ παρὰ τὸν λόγον τῆς τέχνης, ἀλλὰ παρὰ τὸ τρεπτόν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀλλοιωτόν. Τοῦτο δὲ τὸ ἀστατον τῶν ὑποκειμένων καὶ ἐπὶ πασῶν θεωρεῖται τεχνῶν.

ι'. Ὅθεν ἡ τὰ ὑποκειμένα ἔχουσα στάσιμα ἐπιστήμη ὠνόμισται, διὰ τὸ ἐπὶ στάσις καὶ ὄρον τῶν πραγμάτων ἄγειν ἡμᾶς, τῆς ἀσυστάτης καὶ μεταβολῆς τῶν ἐπὶ μέρους ἀπάγουσα. Ἢ γὰρ ἐπιστήμη περὶ τὰ καθόλου καὶ ἀμετάπτωτα καταγίνεται.

ια'. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι τῶν ψυχικῶν δυνάμεων αἱ μὲν εἰσι φρενικαὶ αἱ δὲ ζωτικαὶ καὶ ὀρεκτικαὶ, αἱ δὲ γνωστικαὶ.

C ιβ'. Καὶ φρενικαὶ μὲν εἰσιν ἡ τε θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ γεννητικὴ, ζωτικαὶ δὲ καὶ ὀρεκτικαὶ βούλησις καὶ προαίρεσις, θυμὸς καὶ ἐπιθυμία.

ιγ'. Καὶ ἡ μὲν βούλησις δυνάμις ἐστὶ λογικὴ· ἄλογοι δὲ δυνάμεις ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς. Ἡ δὲ προαίρεσις ἐπαμφοτερίζει. Ἢ μὲν γὰρ βούλησις αὐτῆς καθ' αὐτὴν ἐστὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς, καὶ πρὸς μόνον τὸ ἀγαθὸν ἀποτείνεται· ἡ δὲ προαίρεσις τῆς συμπλεκόμενης ἐστὶ τῇ ἀλόγῳ. Καὶ πῶτε μὲν πρὸς τοῦ λόγου γίνεται, πῶτε δὲ πρὸς τῆς ἀλογίας, καὶ αἰρεῖται τόδε πρὸ τοῦδε, διὸ καὶ προαίρεσις λέγεται.

ιδ'. Ἢ δὲ δόξα ἐπαμφοτερίζει. Γίνεται γὰρ καὶ μετὰ λόγου καὶ ἄνευ λόγου. Καὶ ἄνευ λόγου μὲν, ὅταν χωρὶς αἰτίας δοξάζῃ τὰ πράγματα· μετὰ λόγου δὲ ὅταν ἐξ αἰτίας εὐλόγου τινὸς εἰς τὸ δοξάζει προαίρηται· ὅσον δοξάζει τις τὴν λογικὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, μὴ ἔκ τινος αἰτίας εἰς τοῦτο ἔλθῃν, ἰδοὺ ἄλογος ἡ δόξα. Δοξάζει πάλιν ἄλλος τὴν αὐτὴν ψυχὴν ὑπάρχειν ἀθάνατον, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι αὐτὴν αὐτοκίνητον,

ταυτὸν ὃ εἰπεῖν, αὐτενέργητον· τὸ δὲ αὐτοκίνητον ἀεικίνητον· τὸ δὲ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἰδοὺ μετὰ λόγου δόξα, ἥτις ἐστὶ τὸ συμπέρασμα τῶν προτάσεων.

Quod semper movetur, est immortale. Ecce ratio.

ις. Αἴσθησις δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ παρόντος μερικὴ γνῶσις. Τοῦ παρόντος γὰρ ἀντιλαμβάνεται ἡ αἴσθησις· οἷον (ἡ) ὄρασις, εἰ μὴ ὕψεται τι, οὐ δύναται γνῶναι αὐτό. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

ιζ. Φαντασία δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ ἀπόντος μερικὴ γνῶσις· ὡς ὅταν γῆρας ἰδῶν ἄνθρωπον σήμερον φαντασθῶ αὐτὸν, ἤγουν ἀναπολήσω τὸν τοιοῦτον.

ιβ. Νοῦν δὲ παθητικὸν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν φαντασίαν ὠνόμασε· νοῦν μὲν, ὡς ἔνδον ἐν ἑαυτῇ τὸ γνωστὸν ἔχουσαν, καὶ ταύτῃ διαφέρουσαν τῆς αἰσθήσεως· ἥτις ἄπειρ ἡ αἴσθησις ἐξω κείμενα γινώσκει, δεομένη πάντως τῆς ἐκείνων παρουσίας πρὸς τὸ ἐνεργῆσαι περὶ αὐτὰ, τούτων ἡ φαντασία τοὺς τύπους διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀπομαξαμένη, ἔχει ἐν ἑαυτῇ καὶ δύναται προβάλλειν, μὴ δεομένη τῶν ἐξω κειμένων. Διὸ καὶ τοῖς ὕπνοις ἐνεργεῖ τὸ φανταστικόν, ἀνενεργήτων μενουσῶν τῶν αἰσθήσεων. Νοῦν μὲν οὖν διὰ ταῦτα τὴν φαντασίαν ἐκάλεσεν ὁ φιλόσοφος, παθητικὸν δὲ, διότι μετὰ μερισμοῦ γινώσκει (τὰ πράγματα) καὶ διαστάσεως ἐκ τῶν αἰσθήσεων ἀρχομένη τε καὶ σονισταμένη καὶ τῇ χρονίῳ διαλυομένη, πᾶσις ἀπουσία τῶν αἰσθητικῶν.

ιδ. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν τῶν ἐνταῦθα πραγμάτων χωρὶς φαντασίας ἰσχύομεν νοεῖν, οὐκ ἀπαθῆς δὲ καθέστηκεν αὐτῇ· διαλύσει δὲ ὑπόκειται, καθὼς ἔφημεν, καὶ φθορᾷ διὰ τοῦτο τῆς φαντασίας φθιρομένης, τὴν τῶν ἐγνωσμένων πᾶσχομεν λήθη. ἐπεὶ συμπεπλεγμένη τῇ φαντασίᾳ τὴν νόησιν ἔχομεν· Ὅθεν καὶ τὰ νοήματα παθήματα λέγεται τῆς ψυχῆς· οὐχ ὅτι πάσχει ἡ λογικὴ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι χωρὶς τοῦ παθητικοῦ νοῦ, τουτέστι τῆς φαντασίας, οὐδὲν πέφυκε τῶν ἐν τῇ κόσμῳ νοεῖν.

κ'. Διάνοια δὲ ἐστὶ γνωστικὴ τῶν καθόλου μετὰ λόγου δύναμις, οὐκ ἀθροῦς, ἀλλὰ διὰ τινος μεθόδου καταλαμβάνουσα τὸ γνωστὸν.

κα'. Καλεῖται δὲ ἡ διάνοια καὶ δυνάμει νοῦς διὰ τὸ συνεπαίρεσθαι τῷ ἐνεργεῖν νοῦ, τουτέστι διὰ συλλογισμῶν ἀνάγεσθαι πρὸς ἄπειρ ἀπλάτεις ἐπιβουλαῖς ὃ ἐνεργεῖα νοεῖ νοῦς.

κβ'. Ἡ διάνοια τοίνυν ὁ δυνάμει νοῦς συνεργεῖ πρὸς τὸ εἶναι, καὶ βοηθεῖ καὶ ταῖς ὑρεκτικαῖς δυνάμει τῆς ψυχῆς, καὶ πρὸς τὸ λολογισμένον ἀλόγους οὔσας αὐτὰς ὁδηγεῖ. Συνεπαίρεται δὲ καὶ τῷ ἐνεργεῖν νοῦ πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἀναγομένην γνῶσιν, ὡς εἴρηται. Διὸ γοῦν ἐκ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον πρόεισιν, ἤγουν ἐκ τοῦ δυνάμει πρὸς τὸ ἐνεργεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ταύτης ἐνέργεια εἶπουν ἡ νόησις

ratione opinio. Rursus alius opinatur eundem animam esse immortalem, sed exinde quod a seipsa moveatur, sive quod idem est, a seipsa operetur. Quod autem a seipso movetur, semper movetur. cum ratione, quæ propositionum est conclusio.

16. Sensus autem est presentis rei notitia particularis. Sensus enim id quod præsens est apprehendit : vultu visus nisi videat aliquid, cognoscere id non potest. Et similem in modum in aliis sensibus ratio se habet.

17. Imaginatio est absentis rei notitia particularis, ut cum heri conspiciatus hominem hodie cum imaginatus fuero, hoc est, ejusmodi recolero.

18. Aristoteles autem imaginationem, mentem patientem nominavit : mentem quidem quod intus in seipsa habeat id quod cognosci potest, et hactenus a sensu differat, quod ea quæ sensus extra posita cognoscit requirens omnino eorum presentiam 36 ut operetur circa ipsa, horum formas mediantibus sensibus abstersas in seipsa habet imaginatio, et promovere potest, ut iis quæ extra posita sunt, non opus habeat. Quapropter etiam operationis expertibus manentibus. Hac igitur de causa imaginationem Philosophus mentem vocavit. Patientem autem, quod cum partitione et intervallo (res) cognoscit, ut quæ a sensibus et incipiat et consistat, et sæpe longa sensibilibus absentia dissolvatur.

19. Quoniam igitur nihil rerum apud nos sine imaginatione intelligere valeamus, hæc autem passionis experta non est, sed dissolutioni, ut diximus, corruptionique subjecta est : propterea cum imaginatio corrumpitur, eorum quæ nobis cognita sunt, oblivionem patimur, quandoquidem cum imaginatione conjunctam intellectionem habemus. Unde etiam conceptus mentis passionibus animæ dicuntur ; non quod anima rationalis patiatur, sed quod sine mente patiente, hoc est sine imaginatione, nihil rerum mundanarum intelligere per naturam potis sit.

20. Jam vero dianœa (ratiocinatio, seu discursus) 37 est potentia, quæ cum ratione cognoscit universalialia ; quæ non confestim, sed compendiarialia quadam via et ratione, id quod cognosci potest, apprehendit.

21. Vocatur autem dianœa etiam mens potestate, quod simul evehatur ad mentem actu, hoc est, ad ea per syllogismos adducatur, quæ simplicibus applicationibus mens actu intelligit.

22. Dianœa igitur, mens potestate, ad officium cooperatur, operumque fert etiam appetitivilis animæ potentialis, ipsasque cum rationis expertas sint, ad rationis magisterium deducit. Sed simul etiam ad mentem actu evehitur, dum ad eorum quæ sunt notitiam, ut dictum est, adducitur. Hac de causa etiam hujus operatio, hoc est intellectio, passio dicitur, ad distinctionem ope-

rationis mentis, quæ seipsa perfecta et mens actu vocatur, ut quæ cum essentia concurrentem habeat operationem, et cum ea quæ potestate est, impermistam, et ob id passionis prorsus experta sit.

23. Differt autem dianœa ab opinione, quæ cum ratione est, quod opinio quidem cum ratione propositionum est, ut dictum est, conclusio; dianœa autem propositiones extra controversiam **38** positæ accipiens quæsitum confirmat. Accipiens enim hoc apud omnes in confesso positum, quod anima a se movetur, quodque id quod a se movetur semper moveatur, et quod denique id quod semper movetur, immortale sit, confirmat hinc animam immortalem esse: et sic ex hujusmodi confirmatione concludit opinio, quæ cum ratione est, quod anima immortalis sit.

24. Mens denique simplici applicatione, hoc est confestim, sine tempore, melius quam per demonstrationem omnia quæ sub ipsam cadunt, intelligibilia nimirum, cognoscit. Quam sane notitiam sinceram et impermistam illi habent qui per actionem et contemplationem ad summam purgationis et scientiæ fastigium pervenerunt.

25. Hæc cum ita sese habeant, ex sensu quidem experimentum emergit. Id enim particularis et ratione destituta est notitia.

26. At vero experientia et ex opinione rationis experte, et ex sensu et imaginatione simul provenit: et cum quidem ex sensu et imaginatione, *αὐτοψία*, hoc est, ipsa rei inspectio: etenim empiricus, hoc est, qui experientia nititur, medicus, cum **39** ipse remedia viderit, et eadem per sensum probaverit, eorumque operationes per imaginationem in seipso collegerit, singulis illis per occasionem ad curationes utitur; quando vero ex opinione rationis experte proruit experientia, tunc historia vocatur, ut cum qui arbitratur tales aliquas esse horum remedium naturas, cum ipse ea nondum expertus fuerit, sed ab aliis audiverit et sic opinatus fuerit.

27. Ex opinione autem cum ratione et dianœa, ars exurgit. Nam et hæc, perinde ut ipsa, universalis cum ratione cognoscit.

28. Scientia denique tum ex dianœa, tum ex mente generatur. Ac ea quidem principia, quæ demonstrationibus indigent, veluti quod punctum partes non habeat, et similia, ex dianœa accipit, illa vero quæ apud omnes in confesso sunt et demonstrationibus non indigent, ut quod Deus bonus, et similia, ex mente.

29. Differt igitur etiam quoad hoc ars a scientia, quod ars quidem et ex opinione rationis particeps et ex dianœa, scientia autem ex dianœa et mente emergit.

A πάθος λέγεται πρὸς διάκρισιν τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ, τοῦ αὐτοτελοῦς καλοῦμένου καὶ ἐνεργείᾳ νοῦ, ὡς τῆ οὐσίας σύνδρομον τὴν ἐνεργείαν ἔχοντος, ἀμιγῆ τε τοῦ δυνάμει καὶ διὰ τοῦτο παντελῶς ἀπείθη.

κγ'. Διαφέρει δὲ διάνοια τῆς μετὰ λόγου δόξης ὅτι ἡ μὲν μετὰ λόγου δόξα συμπέρασμα ἔστιν, ὡς εἴρηται, τῶν προτάσεων ἢ ἢ διάνοια λαμβάνουσα τὰς προτάσεις ὁμολογουμένας κατασκευάζει τὸ ζητούμενον. Λαμβάνουσα γὰρ ὁμολογούμενον ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶ, καὶ ὅτι τὸ αὐτοκίνητον ἀκίνητον, καὶ ὅτι τὸ ἀκίνητον ἀθάνατον, κατασκευάζει ἐντὺθεν ἀθάνατον τὴν ψυχὴν· καὶ οὕτως ἐκ τῆς τριαύτης κατασκευῆς ἡ μετὰ λόγου δόξα συμπραίνει, ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπάρχει ἀθάνατος.

B κδ'. Ὁ δὲ νοῦς ἀπλῆ προσούλη, τουτέστιν εὐθέως, ἀχρόνως, κρείττονως ἢ κατὰ ἀπόδειξιν πάντα τὰ ὑποπίπτοντα αὐτῷ γινώσκει, τὰ νοητὰ δηλαδὴ· τῶν δὲ γινῶσιν ἐκάστω ἔχουσιν ἀκραιφνῆ τε καὶ ἀμιγῆ, οὔτινες διὰ πράξεως καὶ θεωρίας εἰς ἄκρον καθάρσεως καὶ ἐπιστήμης ἀφικόντο.

κε'. Τοῦτοιν οὕτως ἐχόντων, ἐκ μὲν τῆς αἰσθήσεως ἐγείρεται ἡ πύρα· καὶ γὰρ αὕτη μερικὴ ἐστὶ γινῶσις καὶ ἄλογος.

κς'. Ἡ δὲ ἐμπειρία ἐκ τε τῆς ἄνευ λόγου δόξης ἔρχεται, καὶ ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ φαντασίας ὁμοῦ· καὶ ὅτι μὲν ἐκ τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς φαντασίας, αὐτοψία καλεῖται· καὶ γὰρ αὐτόπτης γενόμενος τῶν βοηθημάτων ὁ ἐμπειρικός ἰατρός, καὶ βασανίσας αὐτὰ διὰ τῆς αἰσθήσεως, καὶ συναγαγὼν ἐν ἑαυτῷ διὰ τῆς φαντασίας τὰς ἐνεργείας αὐτῶν, χράται κατὰ κριτοῦς ἐνὶ ἐκάστῳ πρὸς τὰς ἰάσεις· ὅποτε δ' ἐκ τῆς ἀλόγου δόξης ἢ ἐμπειρίας ὁρμῆ, τότε καλεῖται ἱστορία, ὡς ὅταν τις νομίῃ τὰς φύσεις τῶνδε τῶν βοηθημάτων τοιαύδε τινας εἶναι μὴ πειρατθῆς αὐτός, ἀλλ' ἀπ' ἄλλων ἀκούσας καὶ οὕτω δοξάσας.

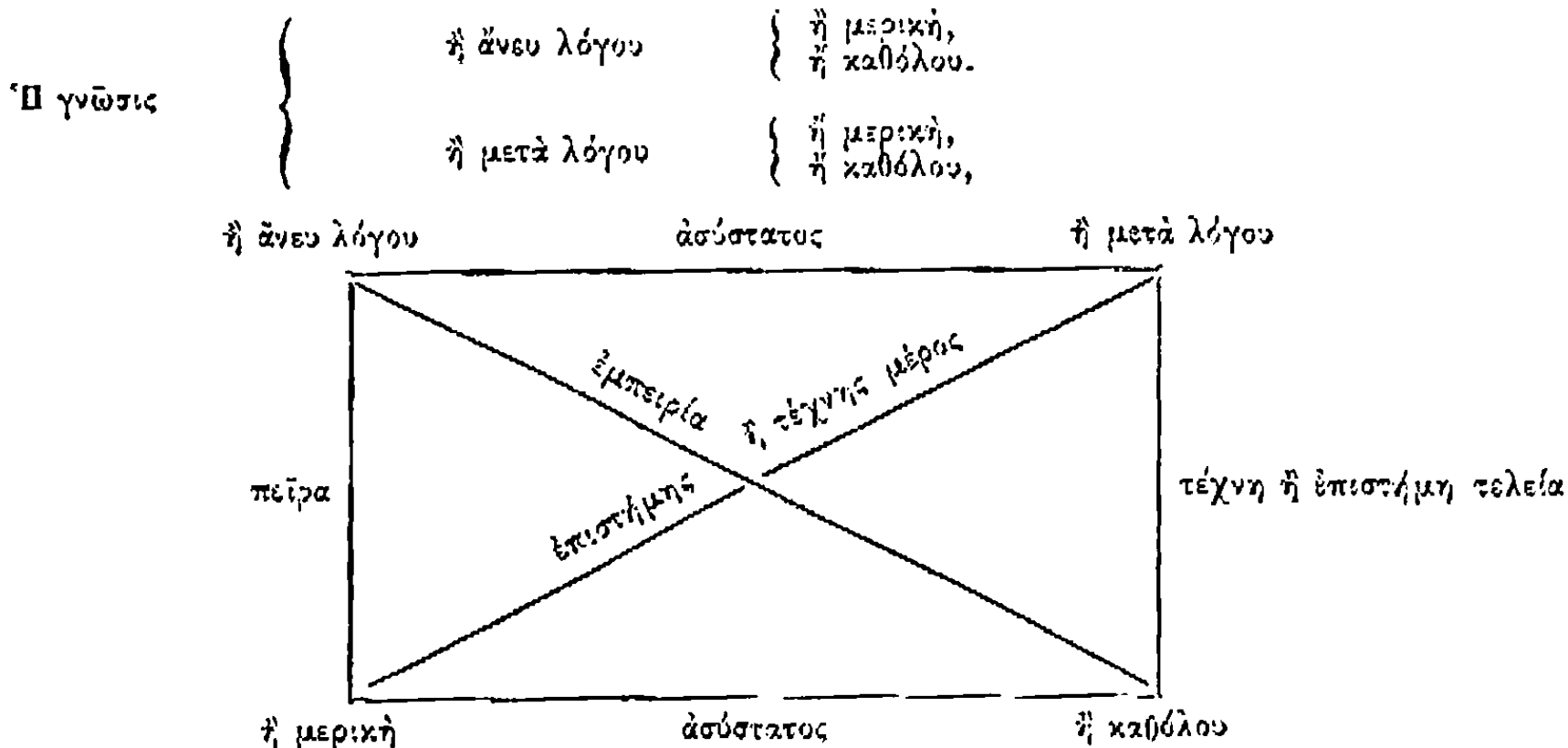
κζ'. Ἐκ δὲ τῆς μετὰ λόγου δόξης καὶ τῆς διανοίας ἡ τέχνη ἀνίσταται. Καὶ γὰρ καὶ αὕτη ταύταις ὁμοίως τὰ καθόλου μετὰ λόγου γινώσκει.

κη'. Ἡ δὲ ἐπιστήμη γεννᾶται ἐκ τε τῆς διανοίας καὶ τοῦ νοῦ. Καὶ τὰς μὲν ὁνομασθῆναι ἀποδείξεων ἀρχάς, οἷον ὅτι τὸ σημεῖον ἡμερὸς καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐκ τῆς διανοίας λαμβάνει, τὰς δ' ὁμολογουμένας καὶ ἀνευθεῖς ἀποδείξεων, οἷον ὅτι ὁ θεὸς ἀγαθὸς καὶ τὰ ὅμοια, ἐκ τοῦ νοῦ.

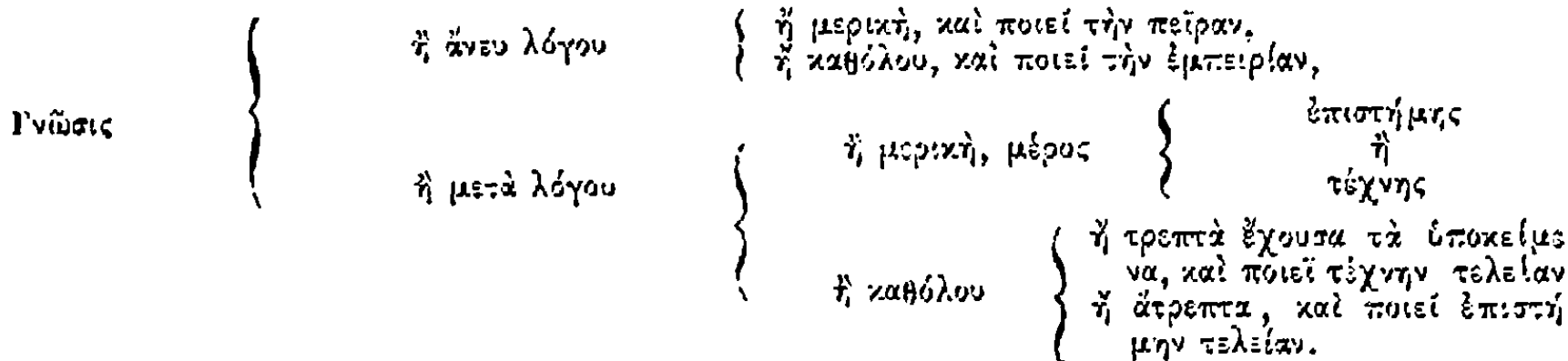
κθ'. Διαφέρει γοῦν καὶ κατὰ τοῦτο τέχνη ἐπιστήμης, ὅτι ἡ μὲν τέχνη ἐκ τε τῆς μετὰ λόγου δόξης καὶ τῆς διανοίας ἐγείρεται, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἐκ τῆς διανοίας καὶ τοῦ νοῦ.

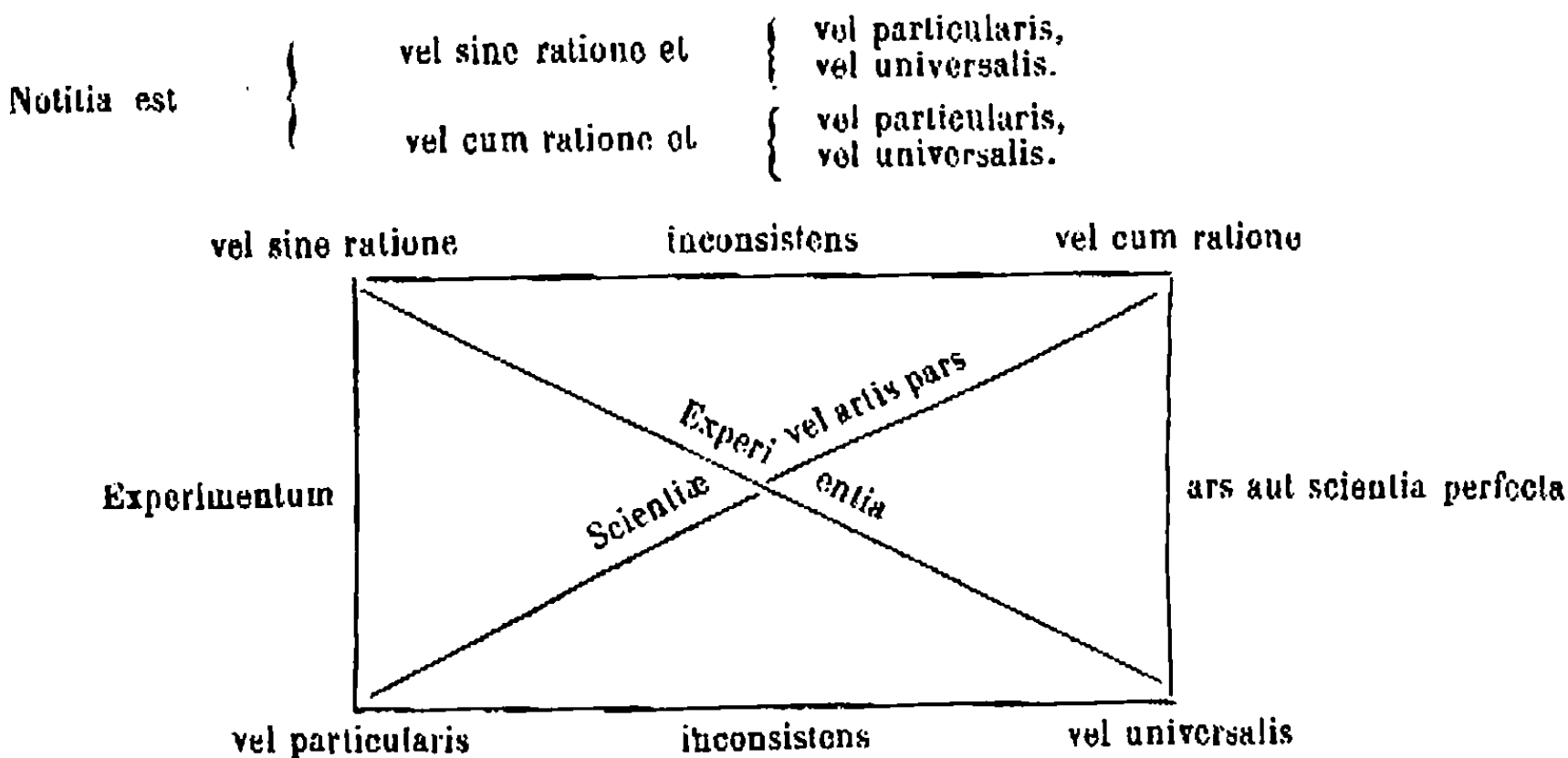
Σχῆμα κεφαλ. γ', Περὶ γνώσεως.

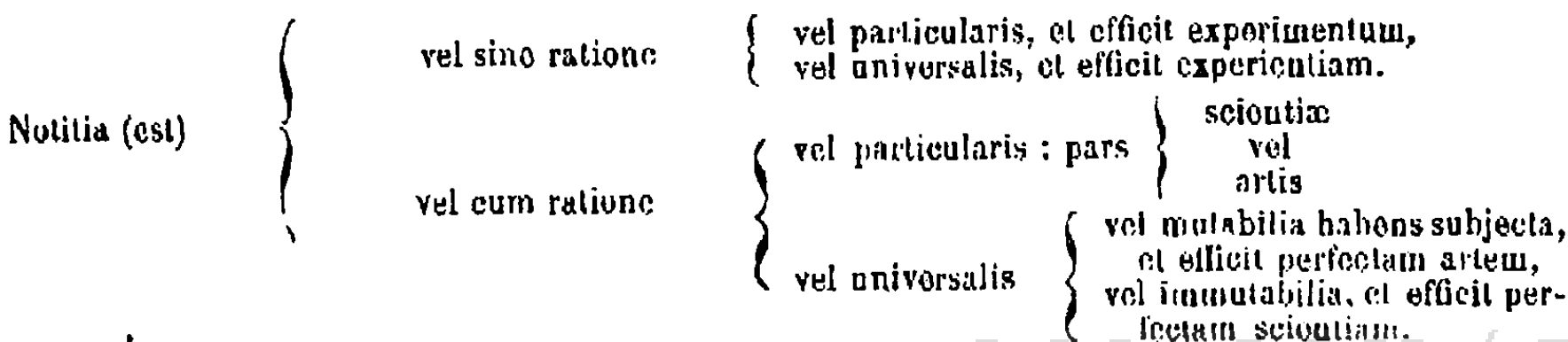
καὶ ἄλλως.

40 Tabula capituli 3, De notitia.

41 Et aliter.

Τῶν ψυχικῶν δυνάμενων	αἱ μὲν φυσικαί,	{ αἱ δὲ γεννητικαί
	αἱ δὲ ζωτικαὶ καὶ ὑρε- κτικαί,	{ βούλησις, προαίρεσις. θυμὸς, καὶ ἐπιθυμία.
	αἱ δὲ γνωστικαί,	{ νοῦς. δύναμις, δόξα, φαντασία, ἰσθησις.

42 Animalium seu animarum potentiarum (sunt)	alie quidem vegetantes	{ alie quidem altrices, alie vero auctrices, alie denique generatrices.
	alie vero vitales et appetitive	{ voluntas, cunctio, ira, et cupiditas.
	alie denique cogno- scentes	{ mens, diavisa, opinio, imaginatio, sensus.

SYNOPSIS CAPITIS IV.

QUOD EST DE PHILOSOPHIAE DEFINITIONIBUS.

1. Sex philosophiæ definitiones commemorat, primum ab objecto, ente, sumptam; quæ tamen metaphysiæ videatur potius convenire, quæ alius prima philosophia dicitur. Illa enim ens simplicissime considerat, non quatenus, quantum aut quale, vel aliter determinatum est. - 2. Secundam iterum ab objecto divinarum et humanarum rerum desumptam, per partitionem. - 3. Tertiam a fine vel effectu, qui est meditatio mortis, scilicet voluntaria, quemadmodum etiam per occupationem de ἀπογερίῃ tacitum objectionem prævenit, et cum vitam tum mortem distinguit, ut ita manifestum fiat, qui de morte hic sermo sit. - 4. Quartam item a fine, qui est similitudo cum Deo. - 5. Probat hanc definitionem. - 6. Per occupationem explicita, cur in definitione objiciatur, quanta (similitudo) in hominem cadere potest. - 7. Quintam proponit κατ' ἐπίνοιαν abordia, quem philosophia habet inter artes et scientias; quippe quasi regina super omnes evecta est; quod tamen etiam metaphysiæ convenit. - 8. Sextam κατ' ἐτυμολογίαν et a fine. Sapientiæ quippe amor, hoc est Dei, qui est ipsa sapientia, dilectio, philosophiæ finis est. - 9. Commemoratas definitiones singulas suis auctoribus assignat.

CAPUT IV.

Quænam sint philosophiæ definitiones.

1. Nullæ definitiones philosophiæ sunt expositæ, ex quibus tamen sex meliores et solidiores sunt aliis. Ac primo quidem est quæ dicit, philosophiam esse notitiam entium, quatenus entia sunt; hoc est, quatenus singula naturam, non quatenus numerum et proprietatem habent. Neque enim philosophus ἑαυτῷ sibi propositum habet, ut particulares homines cognoscat, quot numero et quales sint proprietatibus. Neque vero etiam cætera entia sigillatim, sed naturam eorum communiter considerat eodemque modo etiam aliarum rerum naturas scire vult.

2. Secunda definitio est quæ dicit, philosophiam esse cum divinarum tum humanarum rerum notitiam. Quoniam enim entia vel corruptibilia sunt vel incorruptibilia, et incorruptibilium quidem divina, corruptibilium autem humana præstantiora sunt, ex præstantioribus partibus omnes (reliquas) declaravit, et notitiam entium ipsa quoque (hæc definitio) philosophiam vocavit.

A

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Τίνες οἱ τῆς φιλοσοφίας ὀρισμοί.

α'. Πολλοὶ τῆς φιλοσοφίας ἐκτέθεινται ὀρισμοί· ἃ δὲ εἶπ' τῶν ἄλλων οἱ κρείττους καὶ ἀσφαλέστεροι. Καὶ πρῶτος μὲν ὁ λέγων ὅτι φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, καθὼ φύσεως ἔχουσιν ἕκαστα, οὐ μὴν ἀριθμοῦ καὶ ἰδιότητος· οὐ γὰρ προτίθεται ὁ φιλόσοφος εἰδέναι τοὺς ἐπὶ μέρος ἀνθρώπους ὅπως εἰσὶ καὶ ὅπως τὰς ἰδιότητας. Οὐδὲ τὰ λοιπὰ τῶν ὄντων καθ' ἕκαστον ἐπισκέπτεται, τὴν φύσιν δὲ τῶν ὄντων κοινῶς ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς τῶν ἄλλων πραγμάτων φύσεις ἐπίστασθαι βούλεται.

β'. Δεύτερος ὅρος ὁ λέγων ὅτι φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐπει γὰρ τὰ ὄντα ἢ φθαρτὰ εἰσιν ἢ ἀφθαρτα, τιμιώτερα δὲ τῶν μὲν ἀφθάρτων τὰ θεῶν, τῶν δὲ φθαρτῶν τὰ ἀνθρωπίνων· ἐκ τῶν τιμιωτέρων μερῶν τὰ πάντα ἐδήλωσε, καὶ γνῶσιν δὲ αὐτῶν τῶν ὄντων τὴν φιλοσοφίαν ἐκάλεσε.

γ. Τρίτος ὅρος ὁ λέγων, ὅτι φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη A
θανάτου, διελονότι τοῦ προαιρετικοῦ. Οὐδὲ γὰρ βού-
λεται ὁ φιλόσοφος περὶ τῆς ἀναίρεσιως αὐτοῦ μελε-
τῆν. Οὕτω γὰρ ἂν τοὺς δημιουργικοὺς ἀνατρέποι
νόμους· εἴ γε ὁ μὲν δημιουργὸς συνέδησε τῆν σώ-
ματι τὴν ψυχὴν, ὁ δὲ βούλεται τὸν τοιοῦτον ἀναλύειν
δεσμὸν παρὰ τὴν τοῦ συνδέσαντος κέλευσιν. Ἄλλ'
ἔπει διττὴ ἐστὶν ἡ ζωὴ (καὶ γὰρ ἡ μὲν φυσικὴ, ἡ
δὲ προαιρετικὴ· καὶ φυσικὴ μὲν ἡ συνάρθεια τῆς ψυ-
χῆς καὶ τοῦ σώματος, καθ' ἣν ὑπὸ τῆς προνοίας ἐτά-
χθημεν ζῆν, καθ' ἣν τὸ σῶμα δεσμεῖ τὴν ψυχὴν·
προαιρετικὴ δὲ (ζωὴ) ἡ πρὸς τὸ σῶμα συμπάθεια
καὶ περὶ τὰς ἡδονὰς ἀσχολία, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ἐαυ-
τὴν δεσμεῖ καὶ προσπαταλεύει τῆν σῶματι)· διττὸς
γινώσκειται δὲ ὁ θάνατος, φυσικὸς καὶ προαιρετικὸς.
Καὶ φυσικὸς μὲν ἐστὶ θάνατος ὁ τοῦ σώματος διαχω-
ρισμὸς ἀπὸ τῆς ψυχῆς, καθ' ὃν ἅπας ἄνθρωπος τε-
λευτᾷ· προαιρετικὸς δὲ θάνατος ἡ κατ' ἀρετὴν ὑπάρ-
χει ζωὴ· καθ' ἣν ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος χωρίζει· καὶ
πρὸ τοῦ φυσικοῦ θανάτου τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώμα-
τος νέκρωσιν ἀπεργαζόμενος τῶν παθῶν (καὶ) διὰ
τῆς τοιαύτης νεκρώσεως τῶν ἀπαθεί· κατὰ τὸ δυνατόν
ὁμοιούμενος. Ἔστι δὲ καὶ κοινότερον περὶ τῆς τοῦ
θανάτου μελέτης εἰπεῖν· ὅτι περὶ ὁ τὴν ἐντεῦθεν ἐκ-
δημίαν ἐν νῦν φέρειν διαπαντός καὶ μελέτημα ταύ-
της τιθέμενος ἔμμονον, πάντων φιλοσοφῆσει τῶν
σωματικῶν τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ ἅσα τὴν ψυχὴν βελ-
τιοῖ κατορθῶσαι σπουδάζει, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ συμ-
πολιτευομένην καὶ συνέκδημον κτήσεται, τῶν ἐπι-
κλήριον ἀνταλλαγξάμενος τὰ αἰώνια.

δ'. Τέταρτος ὅρος ἐστὶν ὁ λέγων ὅτι φιλοσοφία ἐστὶν
ὁμοίωσις θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ.

ε'. Ἐπεὶ γὰρ ὁ θεὸς διττὰς ἔχει τὰς ἐνεργείας τὰς
μὲν γνωστικὰς τῶν ὄντων, καθ' ἃς πάντα γινώσκει
καὶ πρὸ γενέσεως αὐτῶν· τὰς δὲ προνοητικὰς τῶν
καταδεστέρων, καθ' ἃς προνοεῖται τοῦ κόσμου παν-
τός· ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ φιλόσοφος τῶν ὄντων σπεύθει
πάντων εἶναι θεωρητῆς καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐπί-
στασθαι· προνοεῖται δὲ καὶ τῶν καταδεστέρων· διὰ
μὲν τῆς θεωρητικῆς τὰ δόγματα διδάσκων τῆς ἀλη-
θείας, διὰ δὲ τῆς πρακτικῆς ἡθῆν βουμίζων καὶ νο-
μοθετῶν τὰ δέοντα καὶ δικάζων καὶ παντοίαν ἄλλην
ποιούμενος ἐπιμέλειαν τοῦ συννοήσαντος· ἐκόντως ἡ
φιλοσοφία διὰ ταῦτα θεῶν ὑπάρχει ὁμοίωσις. D
tentius dicit, [et in quamvis aliam profuturi curam
jura similitudo cum Deo existit.

ς'. Πρόκειται δὲ τὸ κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώ-
πῳ καλῶς, ἐπεὶ τῶν γνώσεων καὶ τῶν προνοιῶν
πάμπῳ τὸ διάφορον. Ἦν γὰρ αἱ οὐσίαι διάφοροι
καὶ καθ' ὅσον, τούτων καὶ αἱ τελειότατες κατὰ
τοιοῦτον διάφοροι. Τίς δὲ σύγκρισις φύσεως πάμπῳ
ερεπτῆς καὶ βευστῆς πρὸς τὴν μακαρίαν ἐκείνην οὐ-
σίαν καὶ παντάπῳ ἐξερτημένην ἀπάτης φθορᾶς
καὶ τροπῆς τὴν πάντα νοῦν μὴ μόνον ἀνθρώπινον,
ἀλλὰ καὶ ἀγγελικὸν ἐς ἀπειράκις ἀπειρον ὑπερβαί-
νουσαν ;

3. Tertia definitio est, quæ dicit, philosophiam
esse meditationem mortis, electitiæ nimirum seu
voluntariæ. Neque enim hoc philosophus meditari
vult, quomodo sibi ipsi manus inferat (sic enim con-
dititiam leges everteret ; siquidem conditor quidem
animam cum corpore copulavit, ille autem hujusce-
modi copulam injussu ejus qui copulavit dissolvere
præsumit). Sed quoniam vitu duplex est (est enim
alia quidem naturalis, alia vero electiva ; et natu-
ralis 45 quidem, connexio animæ et corporis, se-
cundum quam a divina providentia vivendi dispo-
sitionem accepimus, qua corpus ligat animam ;
electitia vero, conjunctio seu consorlium cum cor-
pore et circa voluptates occupatio, qua seipsam
anima ligat, et corpori affigit) : duplex etiam mors
esse cognoscitur, naturalis et electiva. Et naturalis
quidem mors est dissepreatio animæ a corpore,
secundum quam omnis homo decedit, electitia vero
mors secundum virtutem vita existit ; secundum
quam verus philosophus etiam ante mortem natu-
ralem separat animam a corpore, dum passionum
mortificationem operatur, et hujusmodi mortifi-
catione naturæ impassibili, quantum ejus fieri po-
test, similis efficitur. Sed licet etiam communius
de meditatione mortis disserere : quod qui ex hoc
mundo discessum mente semper circumfert et in
constante hujus meditatione versatur, is liberatio-
nem ab omnibus corporalibus commentabitur et
quæcumque animum meliorem efficiunt, peragere
studabit, virtutemque cum in republica comitem,
tum in peregrinatione sociam habebit, caducis 46
et fluxis pro æternis permutatis.

4. Quarta definitio est quæ ait, philosophiam
esse similitudinem cum Deo, quanta in hominem
cadere potest.

5. Quoniam enim Deus habet duplices operatio-
nes ; alias quidem quibus cognoscit entia, secun-
dum quas omnia etiam ante ortum suum co-
gnoscit ; alias vero, quibus egenarum rerum pro-
videntiam habet secundum quas toti mundo pro-
spicit, jam vero etiam philosophus eorum quæ sunt
contemplator esse, et rerum universarum naturam
scire contendit ; quin et egenarum rerum rationem
et curam habet, quando contemplativæ quidem
(philosophiæ) beneficio, dogmata seu decreta veri-
tatis docet ; activæ autem mores ad concinnitatem
conformat, et de officiis leges promulgat, et sen-
tentias dicit, [et in quamvis aliam profuturi curam
et diligentiam incumbit : expropter philosophiæ
jura similitudo cum Deo existit.

6. Bene autem adjectum est, quanta in hominem
cadere potest ; siquidem notitiarum et providentia-
rum magna est diversitas. Quorum enim substan-
tia sunt diversæ et in quantum sunt diversæ, ho-
rum etiam perfectiones 47 in tantum sunt diversæ.
Atqui quæ comparatio est naturæ per omnia muta-
bilis (fluxuque cum beata illa substantia quæ ab
omni corruptione et mutatione exempta est, quæ-
que omnem non modo humanum, sed etiam angeli-
cum intellectum in infinites infinitum transcendit ?

7. Quinta definitio est, quæ philosophiam artem A artium et scientiam scientiarum definit: cum omnes artes et scientiæ sua principia a philosophia accipiant, siquidem hæc universorum naturas scit.

8. Sexta et ultima definitio est, quæ philosophiam esse dicit amorem sapientiæ, hoc est, Dei dilectionem. Ipse enim est ἀπόσοφία, hoc est, ipsa sapientia; quique amat ipsum et quantum fieri potest contemplatione et actione cum ipso congregatur, ille proprie φιλόσοφος, hoc est, sapientiæ amans seu studiosus vocabitur.

9. Prima quidem igitur dictarum definitionum et secunda et sexta Pythagoræ Samio acceptæ feruntur: tertia vero et quarta Platoni; quinta denique Aristoteli.

ζ. Πέμπτος ὁρισμός ὁ τὴν φιλοσοφίαν τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν ὀριζόμενος, ἐπεὶ πάσαι τέχναι καὶ ἐπιστήμαι παρὰ τῆς φιλοσοφίας λαμβάνουσι τὰς ἀρχάς, εἴ γε τῶν ὄλων αὐτὴ τὰς φύσεις ἐπίσταται.

η'. Ἑκτος καὶ τελευταῖός ἐστιν ὁρισμός ὁ τὴν φιλοσοφίαν εἶναι λέγων φιλίαν σοφίας, τουτέστιν ἀγάπην Θεοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ αὐτοσοφία καὶ ὁ φιλῶν αὐτὸν, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν διὰ θεωρίας καὶ πράξεως αὐτῷ συνῶν, ἐκεῖνος ἂν κυρίως κληθεῖη φιλόσοφος.

θ'. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος τῶν εἰρημένων ὀρισμῶν καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ ἕκτος, εἰς Πυθαγόραν τὸν Σάμιον ἀναφέρονται, ὁ τρίτος δὲ καὶ ὁ τέταρτος εἰς τὸν Πλάτωνα· ὁ δὲ γε πέμπτος εἰς τὸν Ἀριστοτέλην.

Σχῆμα κεφαλ. δ'. Τίνες οἱ τῆς φιλοσοφίας ὀρισμοί.

Ὅρισμοὶ φιλοσοφίας { φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις τῶν ὄντων ἢ ὄντα ἐστὶ·
φιλοσοφία ἐστὶ γνῶσις θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων·
φιλοσοφία ἐστὶ μελέτη θανάτου·
φιλοσοφία ἐστὶν ὁμοίωσις Θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπῳ·
φιλοσοφία ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἐπιστήμη·
φιλοσοφία ἐστὶ φιλία σοφίας σοφίας·

48 Tabula capituli 4, De philosophiæ definitionibus.

Philosophiæ definitiones (sex): { philosophia est notitia entium qualenus entia sunt.
philosophia est notitia cum divinarum tum humanarum rerum.
philosophia est meditatio mortis.
philosophia est similitudo cum Deo quanta in hominem cadere potest.
philosophia est ars artium et scientia scientiarum
philosophia est amor sapientiæ.

SYNOPSIS CAPITIS V,

QUOD EST DE CONCEPTU MENTIS, SEU NOTIONE.

1. Ἐπίνοιαν, id est notionem seu conceptum mentis, bifuriam distinguit. — 2. Prius significatum ejus cum etymologia exponit. — 3. Exemplo id declarat. — 4. Idem et altero exemplo explicat. — 5. Idem significativum et proprium et principale esse ostendit. — 6. Posterius significatum recenset et exemplis declarat. — 7. Nudam ἐπίνοιαν a phantasia distinguit.

CAPUT V.

De conceptu mentis.

49 1. Conceptus mentis duplex dicitur.

2. Unus quidem, qui sit quasi supra rem facta speculatio et cogitatio, quæ a natura conjuncta disseparet et utrumque sub propria subsistentia concipiat.

3. Velut simul anima et corpus sunt condita, et ex utrisque unum, homo scilicet, factum est. Sed mentis conceptus hominem in animam et corpus etiam ante illorum a se invicem separationem dividit, animamque a corpore seorsim, et corpus seorsim ab anima concipit; propterea quod hæc quidem substantia est immortalis, et corpori vitæ causa: illud autem mortalis nature, non habens a seipso quod vivit, et quæ alia utrisque diversa accedunt.

C

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ ἐπίνοιας.

α'. Διττὴ λέγεται ἡ ἐπίνοια.

β'. Ἡ μὲν οὖν ἐπίνοιά τις οὐσα καὶ ἐπανθύμησις τὰ ἐκ τῆς φύσεως συνημμένα διαχωρίζουσα καὶ ἰδιοσυστάτως ἐπινουῶσα ἐκότερον.

γ'. Οἷον ἅμα ψυχὴ καὶ σῶμα δεδημιουργηται, καὶ ἐν ἐξ ἀμφοτέρων ὁ ἄνθρωπος γέγονεν. Ἀλλ' ἡ σῶμα καὶ πρὸ τῆς ἀπ' ἀλλήλων αὐτῶν διακρίσεως καὶ τὴν ψυχὴν χωρὶς τοῦ σώματος ἐπινουεῖ, καὶ τὸ σῶμα χωρὶς τῆς ψυχῆς διὰ τὸ τὴν μὲν ἀθάνατον εἶναι οὐσίαν καὶ ζωῆς αἰτίαν τῇ σῶματι, τὸ δὲ θνητῆς φύσεως οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ ζῆν ἔχον, καὶ ὅσα ἄλλα πρόσσειν ἐκατέροις διάφορα.

δ'. Πάλιν ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ τὸ χρῶμα παρῶκεν εἶναι καὶ οὐκ ἔστι σῶμα χρώματος χωρισθῆναι, οὔτε χρῶμα τοῦ ὑποκειμένου σώματος ἄμοιρον ἀλλ' ἐξ ἀλλήλων ταῦτα (ἢ) ἐπίνοια διαχωρίζουσα, τὸ χωρισμένον φύσει σῶμα συνίστησιν ἐν ἑαυτῇ μεμονωμένον, ἐπτερημένον τοῦ χρώματος καὶ τὸ χρῶμα πάλιν ἰδίᾳ διηρημένον τοῦ σώματος.

ε'. Καὶ αὕτη μὲν ἡ πρώτη καὶ κυρία ἐπίνοια.

ς'. Ἡ δὲ λοιπὴ ψιλὴ ἐπίνοια ὀνομάζεται, ἣτις διανοίας ὑπάρχει ἀνάπλασμα. Ἐὰ γὰρ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα ὡς ὄντα λογίζεται πτερωτῶν ἀνθρωπῶν συνιστώσα, καὶ σκύμους λεόντων ἔλκοντας ἄροτρον, καὶ πλοῖον ἐναέριον, καὶ ἕτερα παραπλήσια, καὶ ἐκ τῶν ὕλων δὲ μέρη λαμβάνουσα καὶ συντιθεῖσα μετ' ἀλλήλων ὕφιστα τὰ πάντη ἀνόπαρκα. Ταιούτων ὁ κένταυρος, εἶπουν ἰππάνθρωπος. τῶν ὄντων οὐδὲν ἀλλ' ἢ μόνον ψιλὸν ἐπινοήμα.

(ut ita Latine dicamus) equo homo seu homocervus; quod nihil est entium, sed duntaxat nudum compositum.

ζ'. Διαφέρει δὲ τῆς φαντασίας ἡ ψιλὴ ἐπίνοια, ὅτι ἡ μὲν φαντασία τῶν ὄντων ἐστὶν ἀναπόλησις. ὅταν τις τὸ ὄραθὲν ἀναπλήσῃ καὶ φαντάξῃται. Ἡ δὲ ψιλὴ ἐπίνοια τῶν μηδαμῶς ὄντων ἐστὶ διατύπωσις, γένεσιν ἔχουσα τὴν ἐνθύμωσιν, τὴν δὲ λήθην, τελείαν φθοράν.

4. Rursus simul et corpus et color esse consueverunt; nec potest corpus a colore separatum esse, nec color subjecto corpore vacare potest. Sed mentis conceptus ista a se invicem dissepans, corpus quod natura coloratum est, in seipso solitarium et colore privatum; et rursus colorem a corpore divisum sigillatim constituit.

5. Et hic quidem primario et proprie conceptus mentis dicitur.

6. Qui autem præter hunc est, nudus mentis conceptus nominatur, qui 50 dianoxe signentum existit. Quæ enim nullo modo uspiam sunt, quasi sint, ratione concipit: quando hominem alatum, et catulos leonum trahentes aratrum, et navigium quod in aere feratur, et alia his similia, constituit.

Sed et ex totis partes accipiens, et secum invicem componens, ea quæ nullam prorsus habent existentiam, supponit. Tale quid est Centaurus, sive

7. Differt autem ab imaginatione nudus mentis conceptus, quod imaginatio quidem est entium repetitio, quando quis quod sibi visum est recollit et imaginatur; sed nudus mentis conceptus earum quæ prorsus non sunt conformatio; quæ pro generatione cogitationem, pro perfecta corruptione oblivionem habet.

Σχῆμα κεφαλ. ε', Περὶ ἐπίνοιας.

Ἡ ἐπίνοια { ἡ μὲν ἐπίνοια τίς ἐστὶ, τὰ ἐκ φύσεως συνημμένα διαχωρίζουσα καὶ ἰδιοσυστάτως ἐπινοοῦσα ἑκάτερον, ὡς τὸν ἀνθρωπῶν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἣτις λέγεται κυρίως ἐπίνοια.
ἡ δὲ ψιλὴ ἐπίνοια, τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα συνιστώσα, αἶον πλοῖον ἐναέριον, ἢ τραγέλαφος.

51 Tabula capituli 5, De conceptu mentis.

Conceptus mentis est { alius quidem supra rem facta speculatio quæ a natura conjuncta dirimit, et utrumque sub peculiari hypostasi seu subsistentia concipit, ut hominem ex anima et corpore: qui proprie conceptus mentis dicitur;
alius vero nudus mentis conceptus, qui quæ nuspiam prorsus sunt constituit, ut sunt navigium quod in aere feratur, aut tragelaphus, quasi dicas hircocervus.

SYNOPSIS CAPITIS VI,

QUOD EST DE SECTIS.

1. Sectam philosophicam definit. — 2. Definitionem explicat, et primo quidem rationem reddit, quare dicat, quod si virorum non viri opinio, ubi eam etiam a thesi distinguit, quam itidem definit. — 3. Cur urbanorum seu elegantium. — 4. Cur, inter se quidem consentientium, sed ab aliis dissentientium. — 5. Sectam septem modis dici ostendit. — 6. Ab auctore. — 7. A patria ejus. — 8. A loco congressuum. — 9. A censura in judicando adhibita. — 10. A modo vivendi. — 11. A fine. — 12. Ab accidente aliquo.

ΚΕΦΑΛ. ς.

Περὶ αἱρέσεων.

α'. Ἡ κατὰ φιλοσοφίαν αἵρεσις ἐστὶν ἀνδρῶν ἀπειλῶν δόξα, πρὸς ἑαυτοὺς μὲν συμφωνούντων, πρὸς ἑτέροους δὲ διαφωνούντων.

β'. Ἀνδρῶν εἴρηται καὶ οὐχὶ ἀνδρῶς, ἐπειδὴ ἡ τοῦ ἐνὸς ἀνδρῶς δόξα αἱρεσιν οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ θέσιν. θέσις γάρ ἐστι παράδοχος ὑπόληψις (καὶ) ἐνὸς τῶν

C

CAPUT VI.

De sectis.

1. Secta secundum philosophiam est virorum urbanorum secum ipsis quidem consentientium, ab aliis vero dissentientium opinio.

2. Virorum dictum est, et non viri; quandoquidem unius viri opinio sectam non facit, sed thesin. Nam thesis est præter (omnium opinionem existi-

matio unius alicujus eorum qui in philosophia sunt celebres, ut Heracliti, quod omnia moveantur; et Parmenidis, quod ens sit unum et immobile; et Antisthenis, quod non liceat contradicere. Proinde qui sectam constituent, nulli sunt.

3. Verum etiam urbani, hoc est, cum alicujus auctoritatis tum docti; si enim vulgares sint et gregarii, quomodo in philosophia sectam constituent?

4. Denique certam sectae notam dat, consensus cum dissensione. Qui enim et secum invicem, et cum aliis consentiunt, sectam non efficiunt. Quod enim ab omnibus unanimiter asseveratur, communis nullo est: ut quod Deus bonus sit, et sol illuminandi facultatem habeat.

5. Ceterum sectae in philosophia septem modis nominatae sunt.

53 6. Vel enim ab ipso sectae principe, ut Platonici et Aristotelici.

7. Vel a patria ejus qui sectae princeps est, ut Cyrenaeici propter Aristippum Cyrenaeum; et Megarici propter Euclidem Megarenses.

8. Vel a loco in quo congressus instituebant, ut stoici propter variam in Attica (sive Athenis) stoam (seu porticum).

9. Vel a censura quam in philosophando adhibuerunt, ut ephectici (hoc est, qui assensionem inhibebant). Hi enim cum opinarentur nihil comprehendendi posse, propositionum solutiones inhibebant.

10. Vel a modo vitae, ut cynici, qui indifferenter canum instar vivebant, quique philosophiae dogmata muniebant, eademque demonstrationibus propugnabant, et amicos ab alienis, hoc est, ad philosophandum aptos ab ineptis ad id ipsum, secernebant, et illos quidem benevole suscipiebant, hos vero libere et palam reprehendebant, et procul ab auditorio exigebant.

11. Vel a fine, ut voluptarii, qui finem philosophiae esse dicebant voluptatem quae ex notitia et ἀπαθεία, hoc est, vacuitate passionum, et adductione ad divinum numen, quod omnium expetendorum primum est, percipitur.

54 12. Vel ab accidente aliquo, ut peripatetici, qui sic appellati sunt, quod secundum peripaton, hoc est deambulationem, suos congressus instituerent: ut una cum anima corpus exercebatur.

A κατὰ φιλοσοφίαν γνωρίμων, ὡς ἡ τοῦ Ἱπρακλείτου, ὅτι πάντα κινεῖται· καὶ ἡ τοῦ Παρμενίδου, ὅτι ἐν τῷ ὄν καὶ ἀκίνητον· καὶ ἡ τοῦ Ἀντισθένης, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν. Πολλοὶ τοιγαροῦν εἰσιν οἱ συνιστῶντες τὴν αἵρεσιν.

γ'. Ἀλλὰ καὶ ἀστέιοι, τοῦτέστι ἀξιόλογοί τε καὶ ἐπιστήμονες. Ἐὶ γὰρ εἰκαστοὶ καὶ ἀγελαῖοι, αἵρεσιν ἐν φιλοσοφίᾳ πῶς ποιήσονται;

δ'. Χαρακτηρίζου δὲ τὴν αἵρεσιν συμφωνία μετὰ διαφωνίας. Οἱ γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτοὺς συμφωνοῦντες καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους αἵρεσιν οὐ ποιοῦσι. Τὸ γὰρ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον κοινὴ ἔννοιά ἐστίν· ὅτι ὁ θεὸς ἀγαθός, καὶ ὁ ἥλιος φωτιστικός.

B ε'. Ἐνομάσθησαν δὲ αἱ κατὰ φιλοσοφίαν αἵρέσεις κατὰ τρόπους ἑπτὰ.

ς'. Ἡ γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ αἵρεσιάρχου, ὡς Πλατωνικοὶ καὶ Ἀριστοτελικοὶ.

ζ'. Ἡ ἀπὸ τῆς πατρίδος τοῦ αἵρεσιάρχου, ὡς οἱ Κυρηναῖκοι, διὰ τὸν Κυρηναῖον Ἀριστίππον. Καὶ οἱ Μεγαρικοὶ δι' Εὐκλείδην τὸν Μεγαρέα.

η'. Ἡ ἀπὸ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ τὰς συνουσίας ἐποιούνητο, ὡς οἱ στωῖκοι, διὰ τὴν ἐν Ἀττικῇ ποικίλῃν στοάν.

θ'. Ἡ ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φιλοσοφεῖν ἐπιχρίσεως, ὡς οἱ ὑπεκτικτοί. Οὗτοι γὰρ ἀκαταληψίαν δεξάζοντες ἐπέειχον τὰς λύσεις τῶν προτάσεων.

ι'. Ἡ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς, ὡςπερ οἱ κυνικοὶ ζῶντες ἀδιαφόρως ὄλιγην κινῶν· τὰ τε δόγματα τῆς φιλοσοφίας φρουροῦντες, καὶ ὑπερμαχοῦντες αὐτῶν διὰ τῶν ἀποδείξεων, καὶ τοὺς φίλους ἐκ τῶν ἄλλοτριῶν, ἤγουν τοὺς πρὸς τὸ φιλοσοφῆν ἐπιτηδέους ἐκ τῶν ἀνεπιτηδείων πρὸς αὐτὸ διπερὶνοντες· καὶ τοὺς μὲν εὐμενῶς δεχόμενοι, τοὺς δὲ μετὰ παύρησίας ἐλέγχοντες καὶ τοῦ ὑμακοῦ μακρὰν ἐκδιώκοντες.

ια'. Ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους, ὡςπερ οἱ ἡδονικοὶ, τέλος τῆς φιλοσοφίας λέγοντες εἶναι τὴν ἡδονὴν, τὴν ἐκ γνώσεως καὶ ἀπαθείας καὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀναγωγῆς, τὸ πρῶτον τῶν ἐφεσῶν.

ιβ'. Ἡ ἀπὸ τινος συμβεβηκότος, ὡς οἱ περιπατητικοὶ, κληθῆντες οὕτω διὰ τὸ τὰς συνουσίας ποιεῖσθαι κατὰ περίπατον· ὡς ἂν ἕνα τῆ ψυχῆ καὶ τὸ σῶμα γυμνάζοιτο.

Σχῆμα κεφαλ. ς', Περὶ αἰρέσεων.

Ποσαχῶς ὠνομάσθησαν αἱ κατὰ φιλοσοφίαν αἰρέσεις.	{	ἢ ἀπὸ τοῦ αἰρεσιάρχου, ὡς οἱ Πλατωνικοί.
		ἢ ἀπὸ τῆς πατρίδος τοῦ αἰρεσιάρχου, ὡς οἱ Κυρηναῖκοι διὰ τὸν Κυρηναῖον Ἀριστιππὸν.
		ἢ ἀπὸ τοῦ τόπου, ὡς οἱ στωϊκοί.
		ἢ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐπικρίσεων, ὡς οἱ ἐφεκτικοί.
		ἢ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς, ὡς οἱ κυνικοί.
		ἢ ἀπὸ τοῦ τέλους, ὡς οἱ ἡδονικοί.
		ἢ ἀπὸ τινος συμβεβηκότος, ὡς οἱ περιπατητικοί.

Tabula capituli 6, De sectis.

Septem modis sectae in philosophia nominatae sunt,	{	vel a principio sectae, ut Platonici,
		vel a patria principis sectae, ut Cyrenaeici, propter Aristippum Cyrenaeum,
		vel a loco, ut stoici,
		vel a censuris in philosophando, ut ephectici,
		vel a modo vitae, ut cynici,
		vel a fine, ut voluptuarii,
		vel ab accidente aliquo, ut peripatetici.

SYNOPSIS CAPITIS VII,

QUOD EST DE PHILOSOPHIAE DIVISIONE.

1. Philosophiam secundum peripateticos bipartito dividit in in contemplativam et activam, ac utriusque cum objectum, tum opus et finem explicat. — 2. Ostendit philosophiam sibi ad hos fines consequendos aptum instrumentum invenisse, logicum nimirum, quam etiam describit et similibus declarat. — 3. Contemplativam philosophiae partem in tres alias partes subdividit. — 4. Supradictam subdivisionem ab objecti scilicet entis speculabilis triplicitate comprobat, et in entibus mathematicis diutius immoratur, et eorum conditionem simili declarat. — 5. Contemplativae philosophiae partium objecta sigillatim explicat. — 6. Earundem ordinem quoad nos exponit. — 7. Et nomenclationis rationem reddit. — 8. Mathematicum in quatuor partes sive species subdividit. — 9. Subdivisionem hanc a divisionibus quantitatis confirmat. — 10. Singulis mathematicis istis scientiis sua objecta assignat, et hinc definitiones conficit. — 11. De subdivisione theoreticae philosophiae concludit. — 12. Activam philosophiae partem in tres alias subdividit, et in concreto describit. — 13. Ostendit universam philosophiam praeacticam in legum ferendarum et iudiciorum muneribus absolvi. — 14. Ex divisione et subdivisionibus animae, cujus philosophia est medicina, superiorem divisionem philosophiae in contemplativam et activam elicit. — 15. Sed et exinde subdivisionem contemplativae philosophiae in physiologicam, metaphysicam et mathematicam deducit, cui etiam dissertationem de animu adjungit.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Τίς ἡ τῆς φιλοσοφίας διαίρεσις.

α'. Ἡ φιλοσοφία διαιρεῖται εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ πρακτικόν. Καὶ διὰ μὲν τοῦ θεωρητικοῦ γινώσκει τὰ ὄντα· διὰ τοῦ πρακτικοῦ τὰ ἦθη κοσμεῖ. Τοῦ μὲν οὖν θεωρητικοῦ τέλος ἐστὶ τὸ ἀληθές, τοῦ πρακτικοῦ δὲ τὸ ἀγαθόν.

β'. Ἀλλ' ἐπεὶπερ ἀναγκαῖόν ἐστι διακρίνεσθαι τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψεύδους, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, ὥστε τὰ μὲν εἰσεῖναι ἡμᾶς, τὰ δὲ φυγεῖν καὶ μὴ τοῖς ἐναντίοις περιπίπτειν δι' ἀγνοίαν, πρὸς τὴν τοιαύτην διάκρισιν ἐξεῦρεν ἡ φιλοσοφία (τὴν) ἀπόδειξιν ὄργανον ἐπιτηδεύστατον· ὅπερ ἐστὶ τὸ λογικόν· ἡγούον περὶ ὃ καταγίνεται ἡ λογικὴ πραγματεία. Καὶ ἐστὶ τὸ λογικὸν φιλοσοφίας ἐργαλεῖον χρεωδέστατον, ὑπ' αὐτῆς κατασκευασμένον· ὡσπερ ὑπὸ χαλκουργικῆς ὁ ἄκμων, καὶ ἡ σφύρα καὶ τὸ ξυλάφιον, ὄργανα ὑπάρχοντα ταύτης δὴ τῆς χαλκουργικῆς.

γ'. Τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας διαιρεῖται εἰς τὸ φυσιολογικόν, τὸ μαθηματικὸν καὶ τὸ θεολογικόν.

δ'. Διαιρεῖται δὲ εἰς τρία τὰ θεωρητικόν, ἐπεὶ καὶ τὰ ὄντα περὶ ἃ τὸ θεωρητικὸν καταγίνεται, τριτά. Ἡ γὰρ τῆς ἕλης ἀχώριστα παντελῶς καὶ τῇ ὑποστά-

Λ

CAPUT VII.

Quae sit philosophiae divisio.

§ 1. Philosophia in contemplativam et activam dividitur. Et per contemplativam quidem ea quae sunt cognoscit, per activam autem mores exornat. Proinde contemplativae quidem finis est verum; activae vero bonum.

2. Verumtamen quandoquidem necessarium est verum a falso et bonum a malo discernere, ut illud quidem amplectamur, hoc vero fugiamus, nec in contraria propter ignorantiam incidamus: philosophia demonstrationem, aptissimum instrumentum, invenit, quod est logica; utpote circa quam logica tractatio occupatur. Et est logica instrumentum philosophiae utilissimum ab ipsa comparatum et effectum, quemadmodum ab arte ferraria incus et malleus et forceps, quae hujus, ferrariae nimirum artis, sunt organa.

3. Contemplativae philosophiae (pars) dividitur in physiologiam, mathematicam et theologiam.

4. Dividitur autem contemplativa in tria, quoniam et entia, circa quae occupatur contemplativa, sunt triplicia. Vel enim a materia prorsus sunt in-

separabilia cum subsistentia, tum mentis notione, qualia sunt corpora naturalia; aut (prorsus) sunt a 57 materis separabilia et subsistentia et mentis notione; ut quæ supra naturam sunt et incorporea, aut partim quidem inseparabilia a materia, partim vero separabilia, ut quæ quidem quoad subsistentiam in materia, quoad mentis vero notionem, materis expertia sunt, velut numeri et figuræ. Neque enim numerus denarius, exempli gratia, aut triangulum sine materia subsistere potest; sed vel in lignis, vel in lapidibus, vel in aliis quibusdam materialibus existentiam habeat numerus quidem, quoad discretionem, figura vero, quoad continuitatem. Quando enim aliquis imaginatur et ipsos numeros vel figuras per se recollit; quemadmodum cera quæ sigillum abstergit et exprimit, nihil de lapide signatorio aufert: eodem modo et hic nihil tum de materia absumit, sed solum figuras et numeros sine materia in dianma exprimit et effingit.

5. Quoniam ergo contemplativæ (philosophiæ parti) omnia entia ad cognitionem subjecta sunt, triplicia autem sunt entia: hujus gratia et contemplativæ (philosophiæ pars) in tria (tres partes) dividitur. Et physiologia quidem circa ea occupatur 58 quæ prorsus sunt in materia, theologia vero circa ea quæ per omnia materia sunt expertia: mathematica denique circa ea quæ et materiam et immortalitatem participant.

6. Et prima quidem quoad nos est physiologia ut quæ nobis qui in materia sumus, propinquet; secunda, mathematica quæ veluti conjunctio quædam est materis et immortalitatis: tertia et ultima est theologia, quæ materis per omnia est expertis.

7. Physiologia igitur, quod circa naturam et corruptibilia occupetur, propterea sic nominata est: theologia vero, quod circa divina et incorruptibilia versetur, vocata est theologia. Quoniam autem per mathematicam ex aliis alia discimus, et a sensibus ea quæ supra sensum sunt, edocemur, et per hanc veluti quodam ponte et scala utentes ad immaterialitatem ex materia transcendimus, et ab humilibus terrenisque ad sublimem et celestem contemplationem transferimur; eapropter ipsa est mathematica nuncupata. Mathesis enim seu doctrina est non cognitorum apprehensio et veluti ex ignoratione ad cognitionem transpositio.

59 8. Hæc mathematica in arithmeticeam, musicam, geometricam et astronomiam dividitur. Etenim circa quantum occupatur. Quantum autem aliud quidem est continuum, aliud vero discretum. Et continuum quidem est cujus partes communi quodam termino conjunguntur, veluti linea.

9. Omnes enim partes illius conjunctæ sunt sibi invicem ut punctis quæ sunt in ipsa nihil a conjunctione impediuntur. Punctum enim quod mediæ partis, lineæ, exempli gratia, extremitas est, reliquæ mediæ partis in hac est principium. Discretum autem quantum est, quod partes suas ad

Α σε: καὶ τῇ ἐπινοίᾳ, ὅποια τὰ φυσικὰ σώματα ἢ (παντελῶς) τῆς ὕλης χωριστὰ καὶ τῇ ὑποστάσει καὶ τῇ ἐπινοίᾳ, οἷα τὰ ὑπὲρ φύσιν (τε) καὶ ἀσώματα ἢ κατὰ τὴ μὲν ἀχώριστα τῆς ὕλης, κατὰ τὴ δὲ χωριστὰ κατὰ μὲν τὴν ὑπόστασιν ἔνυλα ὄντα, κατὰ δὲ τὴν ἐπινοίαν ἔνυλα ὡσπερ οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ σχήματα. Οὐδὲ γὰρ ὁ δέκα τυχὸν ἀριθμὸς, ἢ τὸ τρίγωνον ἀνευ ὕλης ὑποστῆναι δύναται. Ἀλλ' ἢ ἐν ξύλοις, ἢ ἐν λίθοις, ἢ ἐν τισιν ἄλλοις ὑλικῶς τὴν ὑπαρξὸν ἔχουσιν· ὁ μὲν ἀριθμὸς κατὰ διορισμὸν, τὸ δὲ σχῆμα κατὰ συνέχειαν τῇ μέντοι ἐπινοίᾳ δύναται τῆς ὕλης χωρίζεσθαι. Καὶ γὰρ ἡνίκα τις φαντάζεται καὶ ἀναπολεῖ τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοῦς καθ' ἑαυτοῦς, ἢ τὰ σχήματα, καθὼς ὁ κηρὸς ἀναματτόμενος τὴν σφραγιδα, οὐδὲν τι τοῦ σφραγιστηρίου ἀφαιρεῖται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτος οὐδὲν τι τῆς ὕλης λαμβάνει τότε, μόνον δὲ τὰ σχήματα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς ἀόλωσ ἐν τῇ διανοίᾳ διατυπῶν.

ε'. Ἐπεὶ γοῦν τῇ θεωρητικῇ πάντα τὰ ὄντα πρὸς γνῶσιν ὑπόκειται, τὰ δὲ ὄντα τριττά· τούτου χάριν καὶ τὸ θεωρητικὸν εἰς τρία διαιρεῖται. Καὶ τὸ μὲν φυσιολογικὸν περὶ τὰ πάντα ἔνυλα καταγίνεται, τὸ δὲ θεολογικὸν περὶ τὰ πάντα ἄνυλα· τὸ δὲ γε μαθηματικὸν περὶ τὰ μετέχοντα καὶ ὕλης καὶ ἀυλίας.

ς'. Καὶ πρῶτον μὲν ἔστι πρὸς ἡμᾶς τὸ φυσιολογικὸν, ὡς πλησιάζον τοῖς ἐνύλοις ἡμῶν· δεύτερον, τὸ μαθηματικὸν, οἷόν τις σύνδεσμος ὑπάρχων ὕλης καὶ ἀυλίας· τρίτον καὶ τελευταῖον τὸ θεολογικὸν, ἀμέτοχον ὄν τῆς ὕλης παντάπασιν.

ζ'. Τὸ μὲν οὖν φυσιολογικὸν, ὡς περὶ τὰ φυσικὰ καταγινόμενον καὶ φθαρτὰ, διὰ τοῦθ' οὕτως ἀνήμεσται. Τὸ δὲ θεολογικὸν, ὡς περὶ τὰ θεῖα καὶ ἀφθάρτα, κέκληται θεολογικὸν. Ἐπεὶ δὲ διὰ τοῦ μαθηματικοῦ ἐξ ἄλλων ἄλλα μαθησόμεν, καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν διδασκόμεθα, καὶ οἷον εἰς τινε γεφύρα καὶ κλίματι χρώμενοι τούτῳ, πρὸς τὴν ἀυλίαν ἐκ τῆς ὕλης δι' αὐτοῦ μεταβαίνομεν, καὶ ἀπὸ τῶν χθαμαλῶν καὶ γηίνων πρὸς θεωρίαν ὑψηλὴν μετατιθέμεθα καὶ οὐράνιον, διὰ τοῦτο μαθηματικὸν αὐτὸ προσηγόρευται. Μάθησις γὰρ ἐστὶ τῶν μὴ ἐγνωσμένων κατάληψις, καὶ οἷον ἐξ ἀγνωσίας εἰς γνῶσιν μετάθεσις.

η'. Τοῦτο τὸ μαθηματικὸν διαιρεῖται εἰς ἀριθμητικὴν, μουσικὴν, γεωμετρικὴν καὶ ἀστρονομικὴν· καὶ γὰρ περὶ πασῶν γίνεται τοῦ ἡ κοσμοῦ τὸ μὲν ἔστι συνεχές, τὸ δὲ διορισμένον. Καὶ συνεχές μὲν ἔστι, οὐ τὰ μόρια πρὸς τινα κοινὸν ὄρον συνάπτει, οἷον ἡ γραμμὴ.

θ'. Καὶ γὰρ πάντα τὰ μέρη αὐτῆς συνημιμένα ἐστὶν ἀλλήλοις, μὴ παρὰ τῶν ἐν αὐτῇ σημείων διεργόμενα τὴν συνάφειαν. Τὸ γὰρ σημεῖον, ὃ πέρασ ἐστὶ τοῦ ἡμίσεος μέρους τυχὸν τῆς γραμμῆς, ἀρχὴ τοῦ λοιποῦ ἡμίσεος μέρους ταύτης καθέστηκε. Διορισμένον δὲ κοινὸν ἔστι, ὃ τὰ μόρια πρὸς τινα

κινῶν ὄρον οὐ συνάπτει· οἷον ὁ ἀριθμὸς· ὃ γὰρ τοῦ ἕξ τυχόν τὸ ἥμισυ μέρος ἦτοι τὰ τρία, κοινὸν ὄρον ἔχει τινὰ μετὰ τοῦ λοιποῦ ἡμίσεως ἦτοι τῶν ἄλλων τριῶν, πρὸς ὃν ὄρον ταῦτα δὴ τὰ μέρη συναρθεῖεν ἄν· ἀλλὰ ταῖς μονάσιν ἀπ' ἀλλήλων ἅπαντα μέρη παντὸς ἀριθμοῦ διακρίνεται. Τοῦ μὲν οὖν διωρισμένου ποσοῦ, τὸ μὲν ἔστι καθ' αὐτὸ, οἷον τὸ ἄρτιον, τὸ περιττὸν, τὸ τέλειον, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὸ δὲ σχέσιν ἔχον πρὸς ἄλλο τι, οἷον διπλάσιον, ἥμισυ, μεῖζον, ἔλαττον, ἐπίτριτον, ἡμιόλιον, καὶ τὰ ὅμοια. Τοῦ δὲ συνεχοῦς ποσοῦ τὸ μὲν ἔστιν ἐν μονῇ καὶ στάσει, τὸ δ' ἐν κινήσει καὶ περιφορᾷ.

ι'. Ἡ τοίνυν ἀριθμητικὴ καταγίνεται περὶ ποσὸν διωρισμένον καθ' ἑαυτὸ, ἡ δὲ μουσικὴ περὶ ποσὸν διωρισμένον ἐν σχέσει. Καὶ ἔστιν ἡ μὲν ἀριθμητικὴ γνῶσις ποσοῦ διωρισμένου καθ' αὐτὸ, ἡ δὲ μουσικὴ γνῶσις ποσοῦ διωρισμένου ἐν σχέσει. Ἡ γεωμετρία καταγίνεται περὶ ποσὸν συνεχῆς ἀκίνητον, ὅποῖον ἡ γῆ. Καὶ ἔστιν ἡ γεωμετρικὴ γνῶσις ποσοῦ συνεχοῦς ἀκινήτου, ἡ δὲ ἀστρονομία περὶ ποσὸν συνεχῆς ἀκίνητον, ὅποῖον ὁ οὐρανός. Καὶ ἔστιν ἡ ἀστρονομία γνῶσις ποσοῦ συνεχοῦς ἀκινήτου.

ια. Ταῦτα μὲν περὶ τοῦ τῆς φιλοσοφίας θεωρητικῆς.

ιβ'. Τὸ δὲ πρακτικὸν διαιρεῖται εἰς ἠθικὸν, οἰκονομικὸν καὶ πολιτικόν. Καὶ ἠθικός μὲν ἔστι φιλόσοφος ὁ τὰ ἑαυτοῦ ἤθη καὶ ἄλλου βελτιοῦν δυνάμενος. οἰκονομικός δὲ ὁ καὶ οἶκον ὕλον ἐκπαιθεῖν καλῶς ἐπιστάμενος. Ὁ δὲ γε πόλιν ἢ καὶ πόλεις διεξάγων καὶ διακυβερνῶν ἀρίστως πολιτικός.

ιγ'. Κατηρθοῦται δὲ τὸ πᾶν πρακτικὸν διὰ τε τοῦ νομοθετικοῦ καὶ δικαστικοῦ. Καὶ γὰρ νομοθετεῖ ὁ πρακτικὸς φιλόσοφος καὶ πόλει καὶ οἴκῳ καὶ μαθητῇ καὶ ἑαυτῷ τὰ συνοίσοντα. Ὡσαύτως δὲ καὶ δικάζει, τοὺς μὲν καλῶς πράττοντας τῶν ἀγομένων ἐπαινῶν καὶ τιμῶν, καὶ τῶν προσηκουσῶν ἀμοιβῶν ἀξιώων, τοὺς δὲ κακῶς ἐλέγχων καὶ φασκίζων καὶ τιμωρούμενος. Ἦνεται δὲ καὶ ἑαυτῷ δικαστής ὁ φιλόσοφος, καὶ τέρπεται μὲν πράττων τὰ ἀγαθὰ καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐνηδύεται· παραυθάνων δὲ τῶν δεόντων πευθεῖ, καὶ ἑαυτὸν ἐπιπλήττει καὶ διόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων ἐργάζεται.

ιδ'. Ὡσπερ τοίνυν τοῦ σώματος τελειώσις ἔστιν ἡ ἰατρικὴ· οὕτω δὲ τῆς ψυχῆς ἡ φιλοσοφία τελειώσις, ἰατρικὴ γινωσκόμενη, ψυχῆς. Ἐπεὶ δὲ τῆς ψυχῆς τὸ μὲν ἔστιν ὄρεκτικόν, τὸ δὲ γνωστικόν· καὶ τὸ μὲν ἄλογον, τὸ δὲ λογικόν· καὶ τοῦ γνωστικοῦ τε καὶ λογικοῦ τὸ μὲν συνεργῶν τῷ ὄρεκτικῷ, οἷος ὁ δυνάμει νοῦς, ἡ διάνοια, τὸ δὲ χωριστὸν καὶ ἐξτρημένον παντάπασιν, οἷος ὁ κατ' ἐνέργειαν νοῦς· ὅσον μὲν τῆς φιλοσοφίας τελειωτικόν ἔστι τοῦ ὄρεκτικοῦ τῆς ψυχῆς, καὶ αὐτοῦ δὴ δυνάμει νοῦ, τοῦ συνεργῶντος τῷ ὄρεκτικῷ, τοῦτο πρακτικόν, ὀνομάζεται περὶ πράξιν ἡσυχολημένον, καὶ τέλος ἔχον τὴν ἀρεσιν καὶ ἐπίτευξιν τοῦ ἀγαθοῦ· ὅσον δὲ τοῦ

A communem terminum non conjungit, veluti numerus. Neque enim senarii, exempli gratia, pars dimidia, sive ternarius, communem quemdam terminum habet cum reliquo dimidio, sive cæteris tribus quo termino hæ scilicet partes conjunctæ essent; sed unitatibus a se invicem omnes partes omnis numeri discretæ sunt. Quapropter discretum quidem quantum aliud est per se, veluti par, impar, perfectum, et quæ sunt hujus generis: aliud vero affectionem seu respectum habet ad aliud; veluti duplum, dimidium, majus, minus, sesquialterum, sesquialterum, et similia. Continuum autem quantum aliud est in mansione et stata, aliud in motu et conversione.

B 10. Arithmetica quidem igitur circa quantum discretum per se occupatur, musica vero circa quantum discretum in respectu. Estque arithmetica quidem notitia quanti discreti per se musica vero notitia quanti discreti in respectu. Geometria circa quantum continuum immobile occupatur, quale terra est. Estque geometria notitia quanti continui immobilis. Astronomia vero circa quantum continuum semper mobile versatur, quale cælum est. Estque astronomia notitia quanti continui quod semper movetur.

11. Hæc quidem de contemplativa philosophiæ parte.

C 12. Porro activa (philosophiæ pars) in ethicam, æconomicam et politicam dividitur. Et ethicus (seu moralis) quidem philosophus est, qui suos et alterius mores concinne conformare potest: æconomicus autem qui etiam totam domum probe novit erudire: politicus denique qui civitatem aut etiam civitates dirigit et gubernat optime.

13. Omnes autem totius activæ (philosophiæ) partes implentur per legum ferendarum et judiciorum officium. Activus enim philosophus et civitati et domui et discipulo et sibi ipsi de profuturis leges fert. Eodem modo etiam judicat, dum subditorum recte quidem agentes laudat et honore et convenientibus præmiis dignatur; male vero (se gerentes) reprehendit, negligit et punit. Sed et sibi ipsi etiam philosophus fit iudex, et bona quidem agens oblectatur et in virtutibus voluptatem capit; sed aliquid officiorum transgrediens, dolet, neque ipsum castigat, et lapsuum correctionem ullaborat.

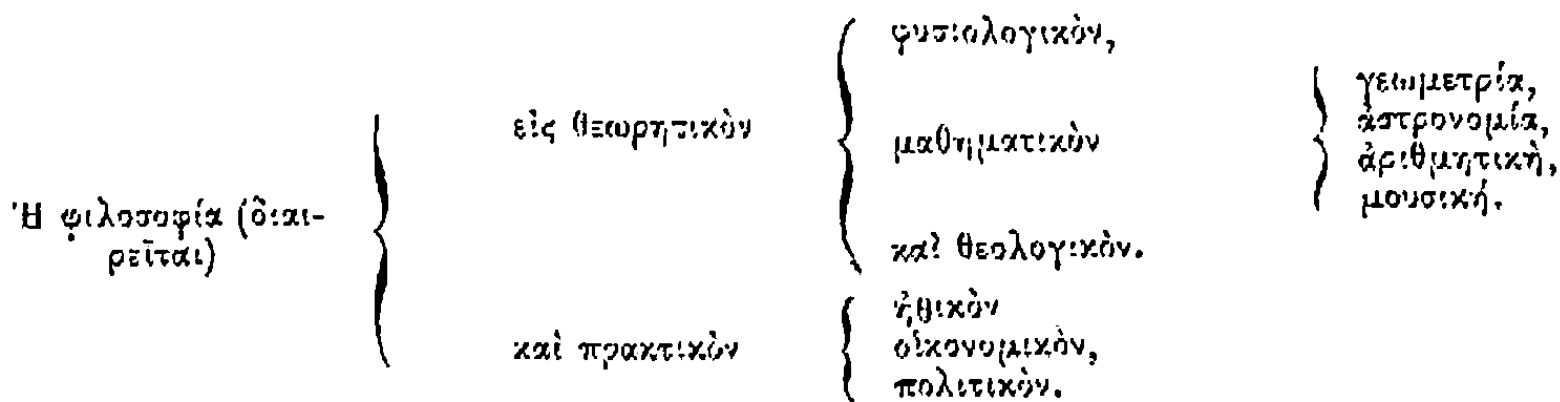
D 14. Quemadmodum igitur medicina corporis est perfectio, ita sane animæ perfectio philosophia est, quæ animæ medicina agnoscitur. Quoniam autem animæ pars alia est quæ appetit, alia quæ cognoscit; et rursus hujus alia quidem rationis particeps, alia rationis experta est; cumque ejus quæ cognoscit, quæque rationis particeps est, una quidem cooperetur appetenti (parti), qualis est mens potestatis, ipsa diancoa; altera vero separabilis et prorsus exempta sit, qualis est mens actus; quanta quidem philosophiæ pars appetentem animæ partem, et ipsam scilicet mentem potestatis, quæ appetenti cooperatur, perficit,

hæc activa nominatur, cum circa actionem sit occupata, finemque habeat boni apprehensionem et consecutionem; quanto vero cognoscentem (animæ partem) perficit, veritatem pro fine habens, hæc communiter contemplativa dicitur.

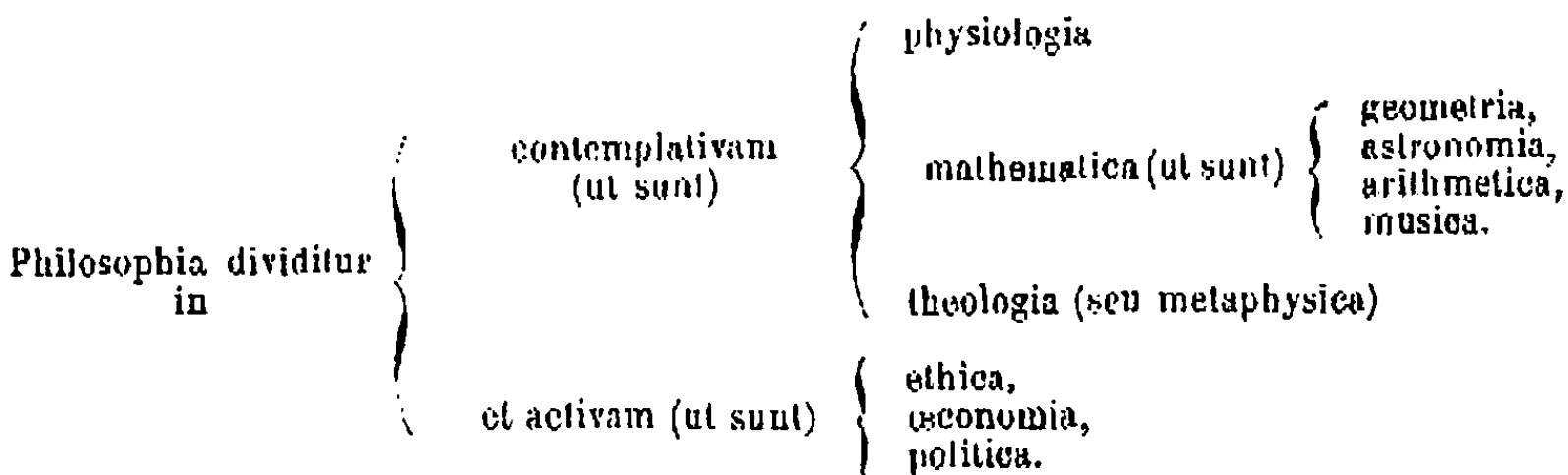
15. Cæterum quanta quidem notitiam mentis potestate perficit, eam nimirum quæ cum sensu et imaginatione circa formas materialis et a materia inseparabiles occupatur, hæc physiologia vocatur, quod circa has et in his natura sit; quanta vero puram mentis ac operationem perficit, eamque mentis potestate quæ ad mentem actu prohevitur, siquidem notitia est circa formas eas quæ omni modo sunt a materia separabiles, talis theologia vocatur et prima philosophia et metaphysica, quod supra naturalia sit collocata; si vero circa formas est partim quidem a materia separabiles, partim vero inseparabiles, quæ talis est, mathematica nominatur et de anima. Nam et mathematica essentia, media (quædam) est quodammodo materiæ et immaterialitatis: per universale quidem habens, ut a materia separari possit; per id vero quod in dimensiones patet ac discreta est, ut a materia separari non possit. Simili modo etiam anima quoad sensus quidem et imaginationes, et mentem potestate, inseparabilis est a materia; quoad vero mentem actu, quæ suprema et purissima animæ pars est, anima a materia prorsus separata est.

Α γνωστικῶς τελειωτικόν, τέλος ἔχον τὴν ἀλήθειαν, τοῦτο λέγεται κοινῶς θεωρητικόν.
 ἐί. Ἄλλ' ὅσον μὲν τὴν γνῶσιν τοῦ δυνάμει νοῦ τελειοῖ, τὴν μετ' αἰσθήσεως καὶ φαντασίας περὶ τὰ ἔνυλλα εἶδη καὶ ἀχώριστα τῆς ὕλης καταγινομένην, τοῦτο καλεῖται φυσιολογικόν, ἔτι περὶ ταῦτα ἡ φύσις καὶ ἐν τοῦτοις ἐστίν· ὅσον δὲ τὴν τοῦ ἐνεργείᾳ νοῦ καθάραν ἐνεργείαν τελειοῖ, καὶ τὴν τοῦ δυνάμει νοῦ τὴν συνεπιρουμένην τῆν ἐνεργείαν νῆρ, ἐμὲν περὶ τὰ πάντα γιώριστα τῆς ὕλης ἡ γνῶσις ἐστίν, τὸ τοιοῦτον θεολογικόν καλεῖται, καὶ πρώτη φιλοσοφία, καὶ μετὰ τὰ φυσικά, ὡς ἐπέκειντα ταταγμένον τῶν φυσικῶν· εἰ δὲ περὶ τὰ πᾶ μὲν χωριστὰ τῆς ὕλης εἶδη, πᾶ δὲ ἀχώριστα, τὸ τοιοῦτον μαθηματικόν ὀνομάζεται καὶ περὶ ψυχῆς. Ἡ τε γὰρ μαθηματικὴ οὐσία μέστ, (τις) πῶς ἐστίν ὕλης καὶ αὐλίας· τῆ μὲν καθόλου τὴ χωριστὸν ἔχουσα τῆς ὕλης, τῆ δὲ διαστατῆ καὶ διακεκρυμένῃ τὸ ἀχώριστον. Καὶ ἡ ψυχὴ ὁμοίως· κατὰ μὲν τὰς αἰσθήσεις καὶ φαντασίας, καὶ τὸν δυνάμει νοῦν, ἀχώριστος τῆς ὕλης ἐστίν· κατὰ δὲ τὸν ἐνεργείᾳ νοῦν, ὅς ἐστίν τῆς ψυχῆς τὸ ἀκρότατόν τε καὶ καθαρώτατον, παντάπασιν ἡ ψυχὴ τῆς ὕλης κεχώριται.

Σχῆμα κεφαλ. ζ, Τίς ἡ τῆς φιλοσοφίας διαίρεσις.

Tabula capituli 7, Quæ sit philosophiæ divisio.

64 SYNOPSIS CAPITIS VIII,

QUOD EST DE UNIVOCIS, DIVERSIVOCIS, ET DIVERSIS, ÆQUIVOCIS ITEM ET MULTIVOCIS ET DENOMINATIVIS.

1. Eorum quæ in mundo existunt quodvis et unum et multa est: et quidem ut unum, nomine; ut multa vel definitione vel descriptione declaratur. — 2. Ex utriusque nominis et definitionis tum convenientia tum discrepantia quatuor oriuntur syzygiæ: prima eorum quæ nomine et definitione communicant secunda eorum quæ utroque discrepant: tertia eorum quæ nomine conveniunt et definitione discrepant, quarta eorum quæ definitione communicant, et nomine discrepant. — 3. Ex prima syzygia sunt univoca, ut eorum definitione et exemplis auctor probat. — 4. Ex secunda syzygia et diversivoca et diversa sunt quorum discrimen per definitiones et exempla indicat. — 5. Ex tertia syzygia sunt æquivoca, quæ iti-

dem definit. — 6. Indicat cur in superiorum definitionibus ubique adiciatur, zè secundum nomen. — 7. Quid in illis ratio significet. — 8. Quid essentiae nomen declaret. — 9. Quid nomen philosophis et hic et alibi sæpe significet, quodque etiam verba et aliarum partes orationis homonymos nomina dicantur. — 10. Trium in æquivocis quaerenda esse, et quæ sint illa. — 11. Ex quarta syzygia sunt multivoca, quæ describit. — 12. Denominativa inter univoca et æquivoca medio loco constituta sunt, magis tamen propinquant univocis, quia majorem habent communitaltem quam differentiam. — 65 13. Per occupationem docet quid denominativa requirant et æquivocorum etiam octo requisita enumerat. — 14. Singula singularis exemplis declarat. — 15. Concludit dissertationem de æquivocis. — 16. Redit ad denominativa quæ definit. — 17. Exponit quomodo in definitione vox eus accipiatur. — 18. Quatuor requisita denominativorum assignat, quorum si unum desit, non sit verum denominativum, ut exemplis manifestum facit. — 19. Primum exemplum in quo deest tertium requisitum communitas rei. — 20. Secundum, in quo deest quartum requisitum, differentia rei. — 21. Occasione secundi exempli etymologiam vocabuli παρθενος enucleat. — 22. Tertium in quo desideratur primum requisitum, nominis communitas. — 23. Quartum, a quo abest secundum requisitum, nominis differentia. — 24. Denominativorum et vocabulorum ab uno discrimen evolvit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ.

Περὶ συνωνύμων, ἑτεροωνύμων, καὶ ἐτέρων, ὀμωνύμων τε καὶ πολυωνύμων, καὶ παρωνύμων.

α. Ἐκαστον τῶν ὄντων ἐν κόσμῳ καὶ ἐν τῷ ἐστὶ καὶ πολλά· οἷον ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐν (τί) ἐστὶ καθὸ ἄνθρωπος, καὶ πολλὰ καθὸ ζῶον, καὶ λογικὸν καὶ θνητὸν, καὶ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἐπεὶ οὖν ἕκαστον τῶν ὄντων ἐν κόσμῳ, καὶ ἐν τῷ ἐστὶ καὶ πολλά, ὡς μὲν ἐν δηλοῦται ὑπὸ τοῦ ὀνόματος, ὡς δὲ πολλὰ δηλοῦται ὑπὸ τοῦ ὀρισμοῦ, ἢ τῆς ὑπογραφῆς. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ἐν ὧν καὶ πολλὰ, ὡς μὲν ἐν ὑπὸ τῆς ἄνθρωπος δηλοῦται φωνῆς, ἥτις ἀπλοῦν ἐστὶν ὄνομα· ὡς δὲ πολλὰ, ὑπὸ τοῦ ὄρου τοῦ λέγοντος, ζῶον λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· ὅς δὲ ὅρος λόγος ὑπάρχει τῶν ὄντων ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἕκαστον ἐπεξιών.

β. Ἐπίωσαν οὖν δύο τινὰ πράγματα ἢ καὶ πλείω, καὶ ταῦτα ἢ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸν λόγον κοινοῦνται ἀλλήλοις· ἢ καὶ κατ' ἄμφοω διαφερέτωσαν· ἢ (καὶ) κατὰ μὲν τὸ ὄνομα κοινοῦνται, κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφερέτωσαν· ἢ τὸ ἀνάπαλιν, κατὰ μὲν τὸν λόγον κοινοῦνται, κατὰ δὲ τὸ ὄνομα διαφερέτωσαν, ὡς εἶναι τέσσαρας τὰς διαφοράς.

γ. Εἰ μὲν οὖν καὶ κατ' ἄμφοω κοινοῦνται, κατὰ τὸ ὄνομα φημι, καὶ (κατὰ) τὸν λόγον καλοῦνται συνώνυμα, ὡς ἀνὴρ μεταδιδόντα ἀλλήλοις οὖν τῷ ὀνόματι καὶ τοῦ λόγου· συνώνυμα γὰρ εἰσιν, ὧν τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ ὁ κατὰ τὸ ὄνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτὸς, οἷον ζῶον, ὃ τε ἄνθρωπος καὶ ὁ βούς κατὰ τὸ ζῶον ὄνομα συνώνυμα ὄντα· καὶ γὰρ ἄμφοω καὶ ζῶα προσπαγορεύονται, καὶ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχονται λόγον, καθὸ ζῶα ἐστὶ γὰρ ἑκάτερον οὐσία ἐμψυχος, αἰσθητικὴ, μεταβάτικη.

δ. Εἰ δὲ κατὰ τὸ ὄνομα, καὶ κατὰ τὸν λόγον διαφερέτωσαν, εἰ μὲν ἔχουσιν ἐν ὑποκείμενον, λέγονται ἑτερόνυμα, ὡς περ ἀνάβασις καὶ κατὰβασις. Ἐχουσι γὰρ ἐν ὑποκείμενον τὴν κλίμακα ὁμοίως καὶ σπέρμα καὶ καρπός. Θεωροῦνται γὰρ περὶ τὸν αὐτὸν σίτον, ὅς πρὸς μὲν τὸ εἶναι καὶ ἀπληρτίσθαι λέγεται καρπός, πρὸς δὲ τὸ μέλλειν καὶ πεφυκέναι λέγεται σπέρμα. Εἰ δὲ διάφορα ἔχουσι τὰ ὑποκείμενα, λέγονται ἕτερα, οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος,

A

CAPUT VIII.

De univocis, deversivocis et diversis, æquivocis item et multivocis et denominativis.

1. Quodvis eorum quæ sunt in mundo et unum aliquid et multa est: velut homo et unum quid est quatenus homo, et multa, quatenus animal, et rationale et mortale 66 et intelligentiæ scientiæque capax. Quoniam igitur quodvis eorum quæ sunt in mundo, et unum aliquid et multa est: ut unum quidem a nomine declaratur, ut multa autem a definitione seu descriptione declaratur. Homo enim cum sit unum et multa, ut unum quidem a voce declaratur, quæ simplex nomen est: ut multa vero, a definitione quæ dicit: animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Quæ sane definitio est oratio singula quæ habet homo persequens.

2. Sint igitur duæ quæpiam res vel etiam plures, et hæc vel secundum nomen et definitionem inter se communicent; vel etiam quod utrumque differant; vel quoad nomen quidem communicent, quoad definitionem autem differant; vel contra quoad definitionem quidem communicent, quoad nomen autem differant, ut quatuor sint differentiæ.

3. Quod si quidem igitur quoad etiam utrumque communicent, quoad nomen inquam et definitionem, univoca vocantur, ut quæ sibi invicem cum nomine etiam definitionem impertiant. Univoca enim sunt, quorum et nomen commune et ratio essentiae secundum 67 nomen eadem: veluti animal est et homo et bos, quæ secundum nomen animal univoca sunt. Ambo enim et animalia appellantur, et eandem quatenus animalia definitionem suscipiunt. Utrumque enim est substantia animata, sentiens, progressiva.

4. Sin vero quoad nomen et quoad definitionem differant, si quidem unum habeant subjectum, diversivoca dicuntur, quemadmodum ascensio et descensio. Unum enim subjectum, scalam habent. Simili ratione et semen et fructus. In uno enim tritico considerantur, quod ea ratione qua est, et perfectum est, fructus dicitur; qua ratione vero futurum est, et aliud per naturam fieri potest, dicitur semen. Sin vero differentia subjecta habeant

diversa dicuntur : velut homo et equus, non quatenus animalia (quoad hoc enim sunt univoca), sed quatenus homo et equus sunt. Differentia enim habent nomina, sed et differentes quoad nomina definitiones (habent). Homo enim quatenus homo, est animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Equus autem, quatenus equus, est animal irrationale, quadrupes, hinniendi facultate **68** præditum. Sed et differentia subjecta habent. Alia enim hominis est substantia, et alia est substantia equi. Dicuntur autem diversivoca quidem, quorum et nomen diversum est, et essentiæ ratio secundum nomen diversa est, cum unum subjectum habeant; diversa vero, quorum et nomen diversum et quoad nomen essentiæ ratio diversa est cum differentia subjecta habeant.

5. Si porro quoad nomen quidem communicent, quoad definitionem autem differant, æquivoca nuncupantur. Æquivoca enim sunt, quorum nomen solum commune, sed quoad naturam essentiæ ratio diversa est : quemadmodum duo Ajaxes. Hi enim unum quidem commune nomen habent, quod est Ajax; sed quoad Ajacis nomen, definitionem non eandem (habent). Alter enim eorum est is Ajax qui Telamoniis filius, et ex Salamine oriundus fuit, et singulari certamine cum Hectore decertavit: alter est is Ajax, qui Oilei filius, Loocus et pedibus celer fuit, et siquid aliud habet.

6. Bene autem ubique adjicitur τὸ secundum nomen. Æquivoca enim quoad aliud aliquid univoca deprehenduntur; et univoca, æquivoca. Ad **69** in aliis simili ratione comparatum est. Vide enim et duo Ajaxes quatenus quidem Ajaxes æquivoci sunt : quatenus autem homines, univoci sunt utique.

7. Porro ratio, scilicet essentiæ, in his omnibus et de definitione et de descriptione dicta est.

8. Essentiæ autem nomen τὸ simpliciter esse declarat. Etenim duo Ajaxes, quatenus uterque Ajax est, hactenus definitionem diversam habent; quoad vero naturam, unam et eandem habent.

9. Sciendum autem et hoc, philosophorum nomen de omni significativa voce accipere. Quod si hoc, igitur et verba erunt æquivoca : velut τὸ ἐρῶ. Significat enim et *dicam*, et *amantium modo affectus sum*. Et in aliis vero etiam orationis partibus æquivocationem aliquis inveniet.

10. Tria autem in æquivocis querenda sunt : **D** num sit e numero æquivocorum id de quo sermo est; et quod de significabilis nomen ejusmodi usurpetur; et quo de significatorum sermo sit.

11. Cæterum si quoad definitionem quidem res communicent, quoad nomen autem differant, multivoca dicuntur, nempe quando eadem res nullis nominibus appellatur, velut ensis, spatha, gladius, **70** framea. Hæc enim omnia unam definitionem suscipiunt : quippe ferrum utrinque incidens (seu anceps) sunt. Definitio autem multivocorum est, plurima nomina que de una re dicuntur.

12. Porro sunt etiam quedam medio loco con-

A οὐ καθὼ ζῶα (κατὰ τοῦτο γὰρ συνώνυμά εἰσιν), ἀλλὰ καθὼ ἄνθρωπος καὶ ἵππος. Διάφορα γὰρ ἔχουσι καὶ τὰ ὀνόματα καὶ λόγους. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἢ ἄνθρωπος ζῶον ἐστὶ λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δευτικόν· ὁ δὲ ἵππος ἢ ἵππος ζῶον ἄλογον, τετραπόουν, χρεμετιστικόν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑποκείμενα διάφορα· ἄλλη γὰρ ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλη ἡ οὐσία τοῦ ἵππου. Λέγεται δὲ ἑτερόνομα μὲν ἢν τὸ τε ὄνομα ἕτερον καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος ἐν ἔχόντων τὸ ὑποκείμενον· ἕτερα δὲ, ἢν τὸ τε ὄνομα ἕτερον, καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος· διάφορα ἔχόντων τὰ ὑποκείμενα.

diversum et quoad nomen essentiæ ratio diversa est

B εἰ. Εἴ δὲ κατὰ μὲν τὸ ὄνομα κοινωνοῦσι, κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφέρουσι, καλοῦνται ὁμώνυμα. Ὁμώνυμα γὰρ εἰσιν, ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοῦνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος· ὡς περ οἱ δύο Αἴαντες. Οὗτοι γὰρ ἐν μὲν ὄνομα κοινόν ἔχουσι τὸ Αἴας, τὸν δὲ κατὰ τὸ Αἴας λόγον οὐ τὸν αὐτόν. Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν Αἴας ὁ τοῦ Τελαμώνος υἱὸς ὁ ἐκ Σαλαμῆνης, ὁ μονομαχῆσας τῇ Ἑκτορι· ὁ δὲ Αἴας ὁ τοῦ Οἰλέως υἱὸς, ὁ Λοκρὸς, ὁ τοὺς πύδας ταχύς, καὶ εἴ τι ἕτερον ἔχει.

C ζ. Πρόσκειται δὲ τὸ κατὰ τοῦνομα καλῶς πανταχοῦ. Κατ' ἄλλο γὰρ τι τὰ ὁμώνυμα συνώνυμα εὐρεθήσονται, καὶ τὰ συνώνυμα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἰδοὺ γὰρ καὶ οἱ δύο Αἴαντες καθὼ μὲν Αἴαντες ὁμώνυμοί εἰσι, καθὼ δὲ ἄνθρωποι πάντως συνώνυμοι.

η. Ὁ δὲ λόγος ἐν τούτοις ἅπασιν κατὰ τὸ ὄριστον καὶ τῆς ὑπογραφῆς εἴρηται.

θ. Τὸ δὲ τῆς οὐσίας ὄνομα τὸ ἀπλῶς, εἶναι ὀρθοῦ. Οἱ γὰρ δύο Αἴαντες καθὼ εἰσιν Αἴας ἑκάτεροι, κατὰ τοῦτο τὸν λόγον ἔχουσιν ἕτερον, κατὰ δὲ τὴν φύσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτόν.

ι. Χρή δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ ὄνομα οἱ φιλόσοφοι καὶ κατὰ πάσης φωνῆς σημαντικῆς ἐκλαμβάνουσιν. Εἰ τοῦτο, τοίνυν καὶ ῥήματα ὁμώνυμα ἔσσονται, οἷον τὸ ἐρῶ. Ἔστι γὰρ τὸ λέξω, καὶ τὸ ἐρωτικῶς ἔχω. Καὶ ἐφ' ἑτέρων δὲ τοῦ λόγου μερῶν ὁμωνυμίαν εὐρήσει τις.

D ι'. Τρία δὲ δεῖ ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων ζητεῖν· εἰ ἔστι τῶν ὁμωνύμων τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος· καὶ κατὰ πόσων σημαυνομένων τὸ ποιῶν ὄνομα φέρεται· καὶ περὶ ποίου τῶν σημαυνομένων ὁ λόγος ἐστίν.

ια'. Εἰ δὲ κατὰ μὲν τὸν λόγον κοινωνοῦσι τὰ πράγματα, κατὰ δὲ τὸ ὄνομα διαφέρουσι, πολυώνυμα λέγονται, ἔχουσι ὅταν τὸ αὐτὸ πρᾶγμα πολλοῖς καληται ὀνόμασιν, οἷον φάσανον, σπάθη, ξίφος, ἄορ, Ἔνα γὰρ λόγον ἐπιδέχονται ταῦτα πάντα. Σίδηρος γὰρ ἀμφήκης εἰσίν. Ἔστι δὲ ὁ τῶν πολυώνυμων λόγος πλεῖστα ὀνόματα καθ' ἑνὸς λεγόμενα πρᾶγματος.

ιβ'. Εἰσὶ δὲ καὶ τινὰ μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων καὶ

των συνωνύμων, κοινωνοῦντα καὶ διαφέροντα τῷ ὀνόματι καὶ τῷ κατὰ τοῦνομα λόγῳ· πλησιάζουσι δὲ ταῦτα μᾶλλον τοῖς συνωνύμοις· πλείονα γὰρ ἔχουσι τὴν κοινωνίαν, ἢ τὴν διαφορὰν, ἅπερ καλοῦνται παρόνομα, ὡς ἀπὸ τινων περωνοματιμῶν· ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς γραμματικός, καὶ ἀπὸ τῆς μουσικῆς ὁ μουσικός. Καὶ γὰρ τῷ ὀνόματι κοινωνοῦσι καὶ διαφέρουσι, μὴ τὴν αὐτὴν κατάληξιν ἔχοντα τοῦ ὀνόματος· καὶ τῷ κατὰ τοῦνομα λόγῳ κοινωνοῦσι πάλιν καὶ διαφέρουσιν.

Grammatica enim et musica sunt notitiæ; grammaticus autem et musicus substantiæ, in quibus sunt notitiæ.

γ. Ἡ μὲν γὰρ γραμματικὴ καὶ ἡ μουσικὴ γνώσεις εἰσὶν· ὁ δὲ γραμματικός καὶ ὁ μουσικός οὐσίαι, ἐν αἷς αἱ γνώσεις. Ἡ γραμματικὴ δὲ γυνή, καὶ ἡ μουσικὴ γυνή οὐκ εἰσὶ παρόνομα, ἀλλ' ὁμώνυμα. Χρὴ γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν παρωνύμων εἶ ἀνάγκης παρελλάχθαι τὴν κατάληξιν τοῦ ὀνόματος, ἐπὶ δὲ τῶν ὁμωνύμων σῶζεσθαι κατὰ πάντα τὸ ὄνομα ἅπαρ-ἀλλακτον· μὴ μόνον κατὰ τὴν κατάληξιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ κατὰ τὸν τόπον, καὶ κατὰ τὴν πτώσιν, καὶ κατὰ τὴν γραφὴν, καὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, καὶ κατὰ τὸ γένος, καὶ κατὰ τὸ τοῦ λόγου μέρος, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν.

ιδ'. Τὸ γὰρ ὄνομα, διασυνόμενον μὲν δηλοῖ τὸ ὅποιον, φιλούμενον δὲ, τὸ μόνον. Καὶ ἡ τοῦ πνεύματος διαφορὰ χωρίζει τῶν ὁμωνύμων αὐτό. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ Ἄργος, καὶ τὸ ἀργός, ὁμώνυμά εἰσι διὰ τὴν τοῦ τόνου διαφορὰν. Τὸ μὲν γὰρ Ἄργος παροξυστικῶς δηλοῖ τὸν Ἄργον ὃν ἀπέκτεινεν ὁ Ἑρμῆς, καὶ ἄλλων ὀνόματα· τὸ δὲ ἀργός ὀξυστικῶς δηλοῖ τὸν βραδὸν καὶ λευκόν. Τὸ ἐλάτης, διαφέρει κατὰ τὴν πτώσιν, οὐκ ἔστιν ὁμώνυμον. Ὅτε γὰρ τὴν ἐλάτην δηλοῖ τὸν ἡνίοχον, εὐθείᾳ ἔστιν· ὅτε δὲ τὴν ἐλάτην τὸ δένδρον, γενική· ἐκαῦθα δὲ κατὰ τὸ γένος ἔστιν ἡ διαφορὰ· τὸ κρινὸν καὶ κατὰ τὴν γραφὴν διαφέρει οὐκ ἔστιν ὁμώνυμον· φιλούμενον γὰρ σημαίνει τὸ μάταιον καὶ τὸ κοῦρον, ὁρθογραφίζόμενον δὲ, τὸ νέον καὶ τὸ παράδοξον. Τὸ εἶπον, ἐπεὶ διαφέρει τῷ ἀριθμῷ καὶ ἐνικῶς μὲν δηλοῖ τὸ εἶπον ἐγώ, πληθυντικῶς δὲ τὸ εἶπον ἕτεροι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμώνυμον. Τὸ φάρος ὅτε διαφέρει τὸ γένος οὐκ ἔστιν ὁμώνυμον. Ἀρσενικῶς μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ κτίσμα δηλοῖ, θηλυκῶς δὲ τὴν πόλιν· οὐδετέρως δὲ τὸ ἱμάτιον. Τὸ ἔχσις μέρει λόγου διαφέρει. Καὶ ὅτε μὲν ὄνομά ἐστι, γένος ὄψεων σημαίνει πληθυντικῶς, ὅτε δὲ ῥῆμα, ἐπὶ δευτέρου προσώπου τὸ κέκτησαι· ὡς καὶ τῆς ὁμωνυμίας ἐξέπεσε. Τὸ ἄρμα, συνθετῶς μὲν Ἑλληνικῆ ταττάμενον ἐπὶ τοῦ ἵππιου ζεύγους, ἐπὶ τῶν ὀπλων δὲ τῶν Ῥωμαίων ἔσται φερόμενον, τῶν ὁμωνύμων ἀπελλοτρίωται.

quandoquidem Græca consuetudine pro iugo aravis profertur, ab æquivocis liberatum est.

ιε'. Τασῦτα περὶ τῶν ὁμωνύμων.

ις'. Τὰ δὲ παρόνομα ὑπογράφουσιν οὕτως· παρόνομά εἰσιν, ὅσα ἀπὸ τινος ἀποφέροντα τῇ πτώσει, τὴν κατὰ τοῦνομα προσηγορίαν ἔχει. Ὅσον ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικός, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος.

stilita inter æquivoca et univoca quæ communicant et differunt cum nomine, tum definitione quoad nomen; magis tamen ad univoca accedunt (quam æquivoca), quippe plus communitalis habent quam differentiæ; quæ denominativa vocantur, quasi ab aliquibus denominata, velut a grammatica grammaticus, a musica musicus. Partim enim nomine et communicant et differunt, ut quæ eandem nominis terminationem non habeant; partim iterum definitione quoad nomen communicant et differunt,

13. Grammatica autem mulier, et musica mulier, non sunt denominativa, sed æquivoca. In denominativis enim necessario terminationem nominis mutatam esse oportet, et in æquivocis nomen ab immutatione immune conservari 711 oportet; non secundum terminationem duntaxat, sed etiam secundum spiritum, et secundum tonum, et secundum casum, et secundum scripturam, et secundum numerum, et secundum genus, et secundum partem orationis, et secundum consuetudinem.

14. Etenim (nomen) ὡς aspero spiritu affectum, qualis; leni præditum, solus declarat. Atque (ita) spiritus differentia ipsum ab æquivocis separat. Sed neque Ἄργος et ἀργός propter toni differentiam sunt æquivoca. Etenim τὸ Ἄργος, tonu in priore syllaba affectum, significat Argum quem Mercurius interfecit et aliorum nomina; at ἀργός tonu acuto in ultima affectum, tardum et album declarat. Τὸ ἐλάτης quod casu differt, non est æquivocum. Quando enim aurigam declarat, agitorem (nimirum) freno lenentem, rectus est (nominandi causa); quando autem arborem, gignendi est (casus). Hic autem (etiam) quoad genus est differentia. Τὸ κρινὸν quod etiam scriptura differt, non est æquivocum. Cum enim per ε scribitur, vanum et leve significat; cum dipthongo signatur, novum et quod præter opinionem 712 est. Τὸ εἶπον quia numero differt, et singulariter quidem significat, Ego dixi; pluraliter autem, Alii dixerunt; hac de causa non est æquivocum. Τὸ φάρος quia genere differt, non est æquivocum. Masculino enim quidem genere ipsam structuram (seu turrim); feminino autem, urbem, neutro denique vestimentum declarat. Τὸ ἔχσις parte orationis differt. Et quando quidem nomen est numero multitudinis genus serpentum declarat; quando vero verbum est in secunda persona, τὸ habes (seu possides) denotat. Proinde etiam ab æquivocatione excidit. Τὸ ἄρμα equestri ponitur, Romanorum autem more pro

15. Et tantum quidem de æquivocis.

16. Denominativa autem sic describunt: Denominativa sunt quæ ab aliquo differentia casu, quoad nomen appellationem habent, velut a grammatica grammaticus et a fortitudine fortis.

17. In hac denominativorum descriptione casus A vocatur dictionis terminus.

18. Quatuor autem quibusdam (requisitis) opus est ut demonstrativa 73 liant: communitate et differentia nominis et communitate differentiaque rei.

19. Unde τὸ Helenus et Helena non sunt denominativa. Communitatem enim quidem et differentiam nominis habent; rei autem communitatem non habent. Helenus enim qui ex Troja (oriundus) Priamides, vates fuit, alius est. Rursusque alia est Helena Laocœna Locræ ex Tyndaro filia, quæ infinitarum calamitatum Phrygiis et Achivis causa fuit; nec ut a scientia sciens ita ab Helena Helenus (dicitur).

20. Sed neque etiam παρθένος et παρθενική denominativa sunt. In his enim rei non est differentia. Idem enim etiam ambæ dictiones significant.

21. Παρθένος autem (id est virgo) nobis (Græcis) ex eo quod παρὰ θεῶν, id est πλησίον Θεοῦ apud Deum, hoc est prope Deum sit, propter sanctitatem dicta est, siquidem per omnia virgo sit, animaque etiam cum corpore virginitatem servet.

22. Neque vero virtus et vir bonus denominativa sunt. Ab his enim abest nominis communitas.

23. Neque vicissim musica mulier et scientia musica sunt denominativa, propterea quod differentiam 74 aliquam nominis non habeant.

24. Differunt autem denominativa ab illis quæ ab uno dicuntur, quod denominativa continent ea a quibus denominativa sunt; quemadmodum grammaticus grammaticam et iustus iustitiam continent. C At quæ ab uno sunt, non etiam. Neque enim instrumentum medicum medicinam continet, neque liber grammaticus grammaticam; quoniam id quidem ex seipso mederetur, hic autem scriberet et legeret.

Σχῆμα κεφαλ. η', Περὶ συνωνύμων, ἑτερονύμων, ἑτέρων ὁμωνύμων τε καὶ πολυωνύμων, καὶ παρωνύμων.

Δύο τινὰ

- γ' καὶ κατὰ τοῦνομα καὶ κατὰ τὸν λόγον κοινωνοῦσι καὶ εἰσι συνώνυμα, οἷον ζῶον, ἢ τε ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς κατὰ τὸ ζῶον ὄνομα.
- δ' καὶ κατὰ τοῦνομα, καὶ κατὰ τὸν λόγον διαφέρουσι, ἢ ἐν ἔχουσιν ὑποκείμενον, καὶ εἰσιν ἑτερόνομα, ὡς ἀνάγκη καὶ κατάβασις ἢ διαφορὰ, καὶ εἰσιν ἕτερα, ὡς ἄνθρωπος καὶ ἵππος, καθὼ ἄνθρωπος καὶ ἵππος.
- ε' κατὰ μὲν τὸ ὄνομα κοινωνοῦσι, κατὰ δὲ τὸν λόγον διαφέρουσι καὶ εἰσιν ὁμώνυμα ὡς οἱ δύο Ἄϊαντες κατὰ τὸ Ἄϊας ὄνομα.
- ς' κατὰ μὲν τὸν λόγον κοινωνοῦσι, κατὰ δὲ τὸ ὄνομα διαφέρουσι καὶ εἰσι πολυώνυμα, ὡς ἄρξ, ξίφος, μάγιστρα.
- ζ' κοινωνοῦσι καὶ διαφέρουσι καὶ κατὰ τοῦνομα καὶ κατὰ τοῦνομα λόγον, καὶ εἰσι παρόνομα, ὡς γραμματικός καὶ γραμματική.

ιζ'. Ἐν ταύτῃ τῇ τῶν παρωνύμων ὑπογραφῇ πρῶτος καλεῖται πέρασ τῆς λέξεως.

ιη'. Τεσσάρων δὲ τινῶν χρεία, ἵνα γίνωνται τὰ παρόνομα· κοινωνίας καὶ διαφορᾶς ὀνόματος καὶ κοινωνίας καὶ διαφορᾶς πράγματος.

ιθ'. Ὅθεν τὸ Ἐλενος καὶ Ἐλένη παρόνομα οὐκ εἰσι. Κοινωνίαν μὲν γὰρ καὶ διαφορὰν ὀνόματος ἔχουσι· πράγματος δὲ κοινωνίαν οὐκ ἔχουσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἐλενος ὁ ἐκ Τροίας ὁ Πριαμίδης ὁ μυθικός ἕτερος· ἄλλη δὲ πάλιν ἡ Ἐλένη ἡ Λάκαινα, ἡ τῆς Λήδης ἐκ Τυοδώρου παῖς, ἡ μωρίων συμφορῶν Φρυξίν αἰτία καὶ Ἀχαιοῖς· καὶ οὐχ ὡς ἐξ ἐπιστήμης ὁ ἐπιστήμων, ἐκ τῆς Ἐλένης ὁ Ἐλενος.

κ'. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ παρθενική καὶ παρθένος παρόνομα. Πράγματος γὰρ ἐν τούτοις οὐκ ἔστι διαφορὰ· ταυτὸ γὰρ αἱ λέξεις καὶ ἄμφω σημαίνουσι.

κ'. Παρθένος δ' ἡμῶν ἐκ τοῦ παρὰ Θεῶ εἶναι, ταυτέστι πλησίον Θεοῦ, διὰ τὴν ἀγνείαν ἠτυμολογῆται· εἴγε τὸ ὄλον παρθένος εἶη καὶ τῆς ψυχῆς παρθενοσύνης μετὰ τοῦ σώματος.

κβ'. Οὗτο δὲ τὸ ἀρετή καὶ σπουδαῖος παρόνομα. Καὶ γὰρ ἄπειτον ἐκ τούτων ἡ κοινωνία τοῦ ὀνόματος.

κγ'. Οὗτ' αὖ μουσική γυνή, καὶ μουσική ἐπιστήμη παρόνομα· διὰ τὸ μὴ κατεῖσθαι τινὰ διαφορὰν τοῦ ὀνόματος.

κδ'. Διαφέρουσι δὲ τὰ παρόνομα τῶν ἀφ' ἑνός· ὅτι τὰ μὲν παρόνομα περιέχουσι τὰ ἀφ' ὧν παρωνομασθησαν, ὡς ὁ γραμματικός τὴν γραμματικὴν, καὶ ὁ δίκαιος τὴν δικαιοσύνην· τὰ δὲ ἀφ' ἑνός οὐκ ἔτι. Οὐδὲ γὰρ περιέχει τὸ ἱατρικὸν ἔργαλειον τὴν ἱατρικὴν, οὐδὲ τὸ γραμματικὸν βιβλίον τὴν γραμματικὴν· ἐπεὶ τὸ μὲν ἂν ἱάτρειεν ἐξ ἑαυτοῦ, τὸ δ' ἔγραψε καὶ ἀνεγίνωσκε.

Tabula capituli 8, de univocis, diversivocis, diversis, æquivocis item et multivocis et denominativis.

75 Duo aliqua

- vel et quoad nomen et quoad definitionem communicant ei sunt univoca; velut animal (est) et homo et bos quoad nomen animal.
- vel quoad nomen et quoad definitionem differunt: (et) { vel unum habent subjectum et sunt diversivoca ut ascensio et descensio, vel differentia (subjecta habent) et sunt diversa, ut homo et equus quatenus homo et equus.
- vel secundum nomen quidem communicant, secundum definitionem autem differunt, et sunt æquivoca: ut dico Ajaxes quoad nomen Ajaxis, vel quoad definitionem quidem communicant, quoad nomen autem differunt, et sunt multivoca, ut ensis, gladius, machæra.
- vel communicant et differunt cum quoad nomen tum quoad definitionem secundum id nomen, et sunt denominativa ut grammaticus et grammatica.

76 SYNOPSIS CAPITIS IX,
QUOD EST DE QUINQUE VOCIBUS.

1. *Methodo divisiore per divisiones et subdivisiones vocis numerum quinque vocum erudite colligit.* — 2. *Subdivisio prima.* — 3. *Secunda.* — 4. *Tertia.* — 5. *Quarta.* — 6. *Quinta.* — 7. *Sexta.* — 8. *Septima.* — 9. *Octava.* — 10. *Hinc numerum quinarium prædicabilium conficit.* — 11. *Ostendit quare genus præcedat differentiam.* — 12. *Quare differentia speciem.* — 13. *Quare species proprium.* — 14. *Quare proprium accidens.* — 15. *Quare proprium essentialis adjunctum accidente etiam melius adeoque prius sit.* — 16. *Et accidens postremo constituitur loco.* — 17. *Quinque vocum seu prædicabilium collationem instituit.* — 18. *Docet proprium esse ut plurimum ἐπουσιῶδες saltem, reperiri tamen etiam alicubi essentialis, ut in homine intelligentiæ et scientiæ capax.* — 19. *Probat τὸ risibile esse proprium hominis ἐπουσιῶδες saltem.* — 20. *Judicat etiam propria in definitionibus assumi.* — 21. *Monet interim ut essentialis ἐπουσιῶδει præferatur.* — 22. *In defectu tamen essentialis et τὸ ἐπουσιῶδες adhibeatur.* — 23. *Quare bruta proprium ἐπουσιῶδες saltem, homo et essentialis et ἐπουσιῶδες habeat.*

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῶν πέντε φωνῶν.

α'. Ἡ φωνὴ ἢ ἔναρθρος ἔστιν ἢ ἀναρθρος. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀναρθρου φωνῆς, ἐπεὶ περ οὐκ ἔγγράμματος αὐτῆ, λόγος οὐδεὶς.

β'. Ἡ δ' ἔναρθρος φωνὴ καὶ ἐγγράμματος ἢ σημαντικὴ ἔστιν, ἢ ἄσημος. Ἄσημος μὲν οὖν ἔστιν ἢ μὴ ἀηλοῦσά τι πρᾶγμα. Τοιαύτην ἄσημον ἔφασάν τινες εἶναι τὸ βλίτυρι καὶ τὸ σκινδαψός· ἧτις φωνὴ καὶ ἀκατηγορητὸς λέγεται, ὡς μὴ κατὰ τινος πράγματος ἀγορευομένη, τουτέστι λεγομένη. Σημαντικὴ δὲ καὶ κατηγορικὴ φωνὴ ἔστιν ἢ σημαίνουσα πρᾶγμα· οὖρον ζῶον, ἄνθρωπος, λίθος· ἧτις λέγεται καὶ ἀπλῶς κατηγορικὴ, ὡς ἀγορευομένη καὶ λεγομένη κατὰ πράγματος ὁπωσοῦν.

γ'. Αὕτη (τοῖνον) ἢ ἀπλῶς κατηγορικὴ, λεγομένη (φωνή) ἢ μερικὴ ἔστιν, ἢ καθόλου. Καὶ μερικὴ μὲν ἔστιν ἢ ἐπὶ τῶν ἀτόμων παραλαμβανομένη· περὶ τῶν οὐ διαλαυδάνουσιν οἱ φιλόσοφοι, διὰ τὸ ἄπειρα ὑπάρχειν αὐτά.

δ'. Ἡ δὲ ἀπλῶς κατηγορικὴ καθόλου φωνή, ἢ οὐσιωδῶς κατηγορεῖται ὡς κατηγορεῖται, ἢ ἐπουσιωδῶς.

ε'. Καὶ εἰ μὲν οὐσιωδῶς κατηγορεῖται, ἢ πολλαῖς φύσεσιν ἀρμόζει, ἢ μιᾷ.

ς'. Καὶ εἰ μὲν πολλαῖς φύσεσιν ἀρμόζει, ἢ ἐν τῇ τί ἐστιν κατηγορεῖται καὶ ποιεῖ γένος, ἢ ἐν τῇ ὁπωῖόν τί ἐστιν, καὶ ποιεῖ τὴν διαφορᾶν.

A

CAPUT IX.

De quinque vocibus.

77 1. Vox aut articulata est aut inarticulata. Et de inarticulata quidem voce, quandoquidem hæc scribi non potest, nullus sermo.

2. Articulata autem vox quæ etiam scribi potest, aut significativa est, aut non significativa. Ergo non significativa quidem est, quæ rem aliquam non declarat. Hujusmodi non significativam vocem aliqui dixerunt esse τὸ blityri et τὸ scindapsus; quæ vox etiam acalegoretos, quasi dicas, imprædicabilis dicitur, ut quæ de re aliqua non prædicetur, hoc est dicatur. Significativa autem et prædicativa vox est quæ rem significat: velut animal, homo, lapis: quæ etiam simpliciter prædicativa dicitur, ut quæ de re quoquo modo prædicetur et dicatur.

3. Hæc (igitur) quæ simpliciter prædicativa (vox) dicitur, aut particularis est, aut universalis. Et particularis quidem est, quæ de individuis assumitur, de quibus philosophi non disserunt propterea quod ipsa infinita existant.

4. Hæc autem quæ simpliciter prædicativa universalis vox est, aut essentialiter prædicatur de quibus prædicatur, aut in modum adjunctorum essentialis.

5. Et siquidem essentialiter prædicatur, aut multis naturis congruit, aut uni.

6. 78 Et cum quidem multis naturis congruit, aut in quid est prædicatur, et efficit genus: aut in quale quid est, et facit differentiam.

7. Sin autem uni naturæ congruit, aut in quid est prædicatur et speciem facit: aut in quale quid est, et facit proprium essentialia.

8. Et ita quidem se habet vox universalis quæ essentialiter prædicatur. Quæ autem in modum adjunctorum essentialiter prædicatur, ipsa quoque aut uni naturæ congruit, aut multis. Et si quidem uni naturæ congruit, proprium facit adjunctum essentialiter: constat quippe de eo, quod etiam in quale quid est prædicatur. In iis enim quæ essentialiter adjuncta sunt, ipsum quid est nullum locum habet. Si autem multis naturis congruit, efficit accidens.

9. Et si quidem in tale quid est prædicatur, inseparabile facit accidens. Sin vero, quomodo aliquid se habeat, separabile facit accidens.

10. Hinc igitur voces universales simpliciter prædicativæ, sive significativæ quinque colliguntur: genus, differentia, species, proprium et accidens. Et de his apud philosophos sermo est.

11. Genus quidem igitur prius est differentia, quia differentias continet. Minime animal, cum genus sit, rationale et irrationale in seipso continet.

12. Differentia autem præcedit speciem, quandoquidem species est universalior. Rationale enim homine est universalius. Non enim de homine tantum, sed etiam de angelo effertur.

13. Species autem præcedit proprium, quandoquidem species quidem duntaxat essentialis est, proprium vero etiam essentialiter adjunctum. Essentialia autem adjunctis essentialiter honoratiora sunt. Illa enim cum adsunt quidem, speciem conservant; cum vero absunt, corrumpunt eam. At essentialiter adjuncta, neque cum adsunt, conservant; neque cum absunt, corrumpunt (speciem). Et vero alio modo speciem oportet priorem esse et sic habere proprium quod aliis speciebus sic incommunicabile.

14. Proprium autem accidente prius est: quandoquidem accidens tantum essentialiter adjunctum est, proprium autem et essentialiter et essentialiter adjunctum est.

15. Sed ipsum etiam essentialiter adjunctum proprium accidente est honoratius. Illud enim animalis quedam facultas est quæ interior consideratur et speciem designat seu certa quadam nota insignit. Soli enim speciei et omni et semper inest: unde etiam convertitur. Si quid enim homo est, risibile est: et si quid risibile est, homo est. Accidens autem extrinsecus circa corpus, et in ipsa magis est superficie, nec etiam soli speciei inest, ut eam ab aliis speciebus discernat. Ele enim cygnus quidem albus est, sed non etiam convertitur: quandoquidem non si quid album, hoc jam etiam cygnus est. Nulla enim præter cygnum animalia volatilia conspeximus alba et magis in oris maritimis. Sed et nix et gypsum et alia multa quæ alba sunt,

ζ. Εἰ δὲ μὴ φύσει ἀρμόζει, ἢ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται καὶ ποιεῖ τὸ εἶδος· ἢ ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι καὶ ποιεῖ τὸ οὐσιώδες ἴδιον.

η. Καὶ οὕτω μὲν ἡ οὐσιωδῶς κατηγορουμένη καθόλου φωνή. Ἢ δ' ἐπουσιωδῶς κατηγορουμένη ἢ μὴ φύσει ἀρμόζει καὶ αὐτὴ ἢ πολλαῖς. Καὶ εἰ μὲν μὴ φύσει ἀρμόζει, ποιεῖ τὸ ἐπουσιώδες ἴδιον· ὁ δὲ λόγος δ' ὅτι καὶ ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐπουσιωδῶν οὐδεμίαν χώραν ἔχει τὸ τί ἐστίν. Εἰ δὲ πολλαῖς φύσει ἀρμόζει, ποιεῖ τὸ συμμέθεχτός.

θ. Καὶ εἰ μὲν ἐν τῷ ὁποῖόν τί ἐστι κατηγορεῖται, ποιεῖ τὸ ἀχώριστον συμμέθεχτός. Εἰ δ' ἐν τῷ πῶς ἔχον ἐστίν, ποιεῖ τὸ χωριστὸν συμμέθεχτός.

ι. Συνάγονται τοίνυν ἐντεῦθεν καθόλου φωναὶ κατηγορικαὶ ἀπλῶς ἢτοι σημαντικαὶ πέντε· γένος, διαφορὰ, εἶδος, ἴδιον καὶ συμμέθεχτός· (καὶ) περὶ τούτων παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος.

ια. Τὸ μὲν οὖν γένος προτερεῖ τῆς διαφορᾶς, ὅτι περιοριστικὸν ἐστὶ τῶν διαφορῶν. Τὸ γὰρ ζῶον, γένος ὄν, περιέχει ἐν ἑαυτῷ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον.

ιβ. Ἡ διαφορὰ δὲ προτερεῖ τοῦ εἴδους, ἐπεὶ καθολικώτερα τοῦ εἴδους ἐστὶ. Καὶ γὰρ τὸ λογικὸν καθολικώτερον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου. Φέρεται γὰρ οὐ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἀγγέλου.

ιγ. Τὸ δὲ εἶδος προτερεῖ τοῦ ἴδιου· ἐπειδὴ τὸ μὲν εἶδος μόνον οὐσιωδῆς ἐστὶ, τὸ δὲ ἴδιον καὶ ἐπουσιωδῆς. Τὰ οὐσιωδῆ δὲ καὶ ἐπουσιωδῶν τιμιώτερα. Ταῦτα γὰρ παρόντα μὲν σώζουσι τὸ εἶδος, ἀπόντα δὲ φθείρουσιν αὐτό. Τὰ δὲ ἐπουσιωδῆ οὕτε παρόντα σώζουσιν, οὕτε ἀπόντα φθείρουσι. Καὶ ἄλλως δὲ δεῖ πρότερον εἶναι τὸ εἶδος καὶ οὕτως εἶναι τὸ ἴδιον εἶδουσι ἄλλοις ἀμέθεκτον.

ιδ. Τὸ μὲν οὖν γένος προτερεῖ τοῦ συμμέθεκτός· ἐπειδὴ τὸ μὲν συμμέθεχτός μόνον ἐπουσιωδῆς ἐστὶ, τὸ δὲ ἴδιον καὶ οὐσιωδῆς καὶ ἐπουσιωδῆς.

ιε. Τὸ δὲ εἶδος προτερεῖ τοῦ ἴδιου· ἐπειδὴ τὸ μὲν εἶδος μόνον οὐσιωδῆς ἐστὶ, τὸ δὲ ἴδιον καὶ ἐπουσιωδῆς καὶ ἐπουσιωδῆς.

ις. Ἀλλὰ δὲ αὐτὸ τὸ ἐπουσιωδῆς ἴδιον τιμιώτερον ἐστὶ τοῦ συμμέθεκτός. Τὸ μὲν γὰρ ψυχικὴ τίς ἐστὶ δύναμις ἐντὸς θεωρουμένη καὶ τὸ εἶδος χαρακτηρίζουσα. Μόνον γὰρ ὑπάρχει τῷ εἶδει καὶ παντὶ καὶ ἀπὸ ὅθεν καὶ ἀντιστρέφει. Καὶ γὰρ εἴ τι ἀνθρώπος, γελαστικόν· καὶ εἴ τι γελαστικόν, ἀνθρώπος. Τὸ δὲ συμμέθεχτός ἐκτός ἐστὶ περὶ τὸ σῶμα, καὶ πρὸς αὐτὴν μᾶλλον τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ οὐδὲ μόνον τῷ εἶδει ὑπάρχει, ἵνα διαχωρίσῃ αὐτὸ τῶν ἄλλων εἰδῶν. Καὶ γὰρ λευκὸς μὲν ὁ κύκνος ἐστίν, οὐ μὲν δὲ καὶ ἀντιστρέφει· ἐπεὶ περὶ οὐκ εἴ τι λευκόν, τοῦτο ἤδη καὶ κύκνος. Πολλὰ γὰρ παρὰ τὸν κύκνον περὶ τὸ ζῶον καταίδομεν λευκὰ καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς αἰγίχλοισι. Ἀλλὰ καὶ ἡ χιών, καὶ ἡ τίτανος, καὶ ἄλλα πολλὰ λευκὰ ὄντα, οὐκ εἴσι κύκνοι. Καὶ

κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον εἰκότως καὶ τὸ ἐπουσιῶδες ἴδιον προτέτακται τοῦ συμβεβηκότος.

ις. Τὸ δὲ συμβεβηκὸς τὴν ἐσχάτην εἴληχε τάξιν.

ιζ. Τὸ μὲν οὖν γένος, ἢ διαφορὰ καὶ τὸ εἶδος, οὐσιῶδη πάντως εἴσι, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἐπουσιῶδες αἰεὶ. Τὸ δὲ γε ἴδιον ἐπαμφοτερίζει.

ιη. Καὶ τὰ πολλὰ μὲν ἐπουσιῶδες ἔστιν· εὐρίσκεται δὲ πῶς καὶ οὐσιῶδες· οἷον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Οὐ γὰρ ἔστι τοῦτο διαφορὰ. Κατὰ πλειόνων γὰρ εἰδῶν, οὐ καθ' ἑνὸς ἢ διαφορὰ. Τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν ἰδίως μόνῳ τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· μόνος γὰρ ὁ ἀνθρώπος δέχεται τὸν θύραθεν νοῦν τὸν ἐκ τῆς μαθήσεως, καὶ μόνος τὰς ἐπιστήμης διδάσκεται.

ιβ. Λέγεται δὲ οὐσιῶδες (καὶ) τὸ τοιοῦτον ἴδιον, ὅτι καὶ παρὸν σώζει τὸ εἶδος· ὁ γὰρ ἀνθρώπος τοῦτο ὅλον ἔστι ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· καὶ ἀπὸν φθείρει. Εἰ μὴ γὰρ ὑπάρχει νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, οὐκ ἔσται ἀνθρώπος. Ἐπεὶ γοῦν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν καὶ παρὸν σώζει τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἀπὸν φθείρει, λέγεται δὲ καὶ καθ' ἑνὸς εἶδους μόνου τοῦ ἀνθρωπείου καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ τί ἐστι κατηγορεῖται· διὰ ταῦτα οὐσιῶδες ἴδιον εἴρηται.

ικ. Τὸ δὲ γελαστικὸν ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ἐπουσιῶδες ἔστι. Παρὸν μὲν γὰρ οὐ σώζει· καὶ γὰρ οὐ χρῆζομεν τοῦ γελαστικοῦ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς φύσεως ἡμῶν· τοῦ δὲ γε νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικοῦ χρῆζομεν διὰ τὴν ἔξωθεν γνῶσιν καὶ τὰς ἐπιστήμης, ὡς εἴρηται· ἀπὸν δὲ πάλιν τὸ τοιοῦτον ἐπουσιῶδες ἴδιον οὐ φθείρει. Δύναται γὰρ καὶ μὴ ἔχων τὸ γελαστικὸν ὁ ἀνθρώπος οὐδὲν ἕττον εἶναι ἀνθρώπος· μὴ ἔχων δὲ καὶ τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν οὐ δύναται εἶναι ἀνθρώπος, μήτε γνῶσιν, μήτε ἐπιστήμην ἐνδύμενος δέξασθαι.

κα. Παραλαμβάνονται δὲ καὶ τὰ ἴδια ἐν τοῖς ὀρισμοῖς, χαρακτηριστικὰ τυγχάνοντα τῶν εἰδῶν.

κβ. Καὶ ὅπου μὲν ἔστιν οὐσιῶδες ἴδιον, τοῦ ἐπουσιῶδους προκρίνεται (χαρακτηρίζεται γὰρ μᾶλλον δύναται), καὶ εἰς τὸν ὄρισμὸν τοῦτο παραλαμβάνεται· ὡσπερ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Λέγομεν γὰρ, "Ἀνθρώπος ἐστὶ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· καὶ οὐ λέγομεν γελαστικόν.

κγ. Ὅπου δὲ οὐσιῶδες ἴδιον οὐχ εὐρίσκεται, τὸ ἐπουσιῶδες εἰσάγεται, ὡς ἐπὶ τοῦ ἵππου. Λέγομεν γὰρ, "Ἴππος ἐστὶ ζῶον ἄλογον, τετράπουν, χρεμετιστικόν. Καὶ ἔστι τὸ χρεμετιστικόν ἴδιον ἐπουσιῶδες τοῦ ἵππου.

κδ. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ζώοις ἐπουσιῶδες

cygni non sunt. Et quoad hanc igitur rationem proprium etiam essentialis adjunctum accidenti præpositum est.

16. Accidens autem postremum ordinem sortitum est.

17. Proin genus quidem differentia et species semper sunt essentialia; accidens vero semper essentialis; adjunctum est: proprium denique utriusque naturæ est particeps.

18. Et quidem ut plurimum adjunctum est essentialis; reperitur autem alicubi etiam essentialis, velut in homine intelligentiæ et scientiæ capax. Nec enim hoc differentia est. Differentia namque de pluribus speciebus, non de una (prædicatur). Atqui τὸ intelligentiæ et scientiæ capax propriè soli homini inest. Solus enim homo intelligentiam, quæ forinsecus eum institutione est, recipit, et solus scientias docetur.

19. Dicitur autem (etiam) hoc proprium essentialis: quod et cum adest, conservat speciem (homo enim totum, hoc est animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax), et cum abest, corrumpi. Nisi enim intelligentiæ et scientiæ capax existat, non erit homo. Quoniam igitur τὸ intelligentiæ et scientiæ capax et cum adest, conservat hominem, et cum abest, corrumpit, de una autem etiam sola humana specie dicitur et in quale quid est prædicatur: propterea essentialis proprium dictum est.

20. Risibile autem proprium hominis est essentialis adjunctum. Cum enim adest quidem, non conservat speciem (neque enim indigemus risibili ad completionem naturæ nostræ. At ejus quod est intelligentiæ et scientiæ capax indigemus propter extrinsecus (advenientem) notitiam et scientias, ut dictum est); iterum autem cum abest ejusmodi proprium essentialis adjunctum, non corrumpit (speciem). Potest enim homo, etiam si non habeat τὸ risibile, nihilominus esse homo. At si τὸ intelligentiæ et scientiæ capax non habeat, non potest esse homo, ut qui neque notitiam neque scientiam recipere possit.

21. Assumuntur perro etiam propria in definitionibus ut quæ species certo aliquo caractere seu nota insigniendi vim habeant.

22. Ad ubi quidem essentialis est proprium, ei quod essentialis adjunctum est præfertur (magis enim species caractere insignire potest), ideoque in definitionem assumitur: quemadmodum in homine. Dicimus enim. Homo est animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax: nec dicimus risibile.

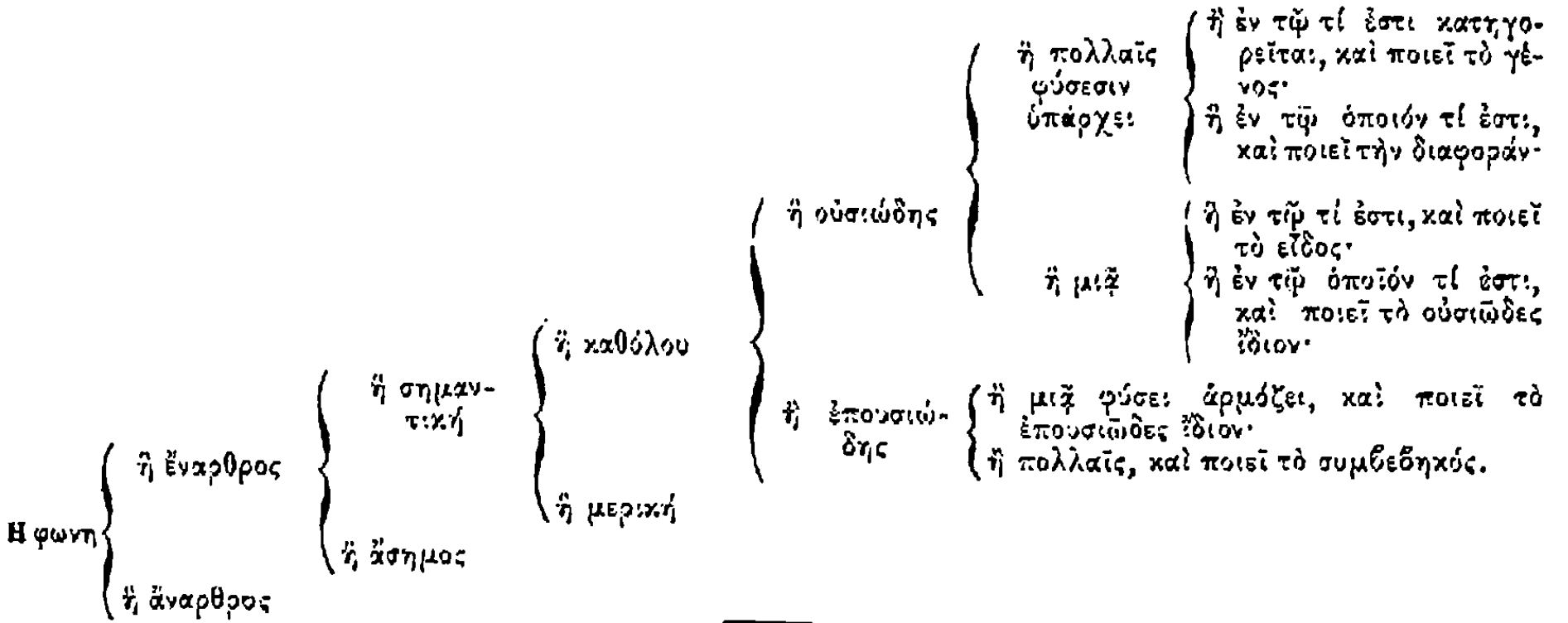
23. Ubi autem essentialis proprium non reperitur, id quod essentialis adjunctum est, substituitur, ut in equo. Dicimus enim. Equus est animal irrationale, quadrupes, hinnendi facultate præditum. Estque τὸ hinnendi facultatem habens, proprium quod essentialis equi adjunctum est.

24. Itaque in cæteris quidem animalibus proprium

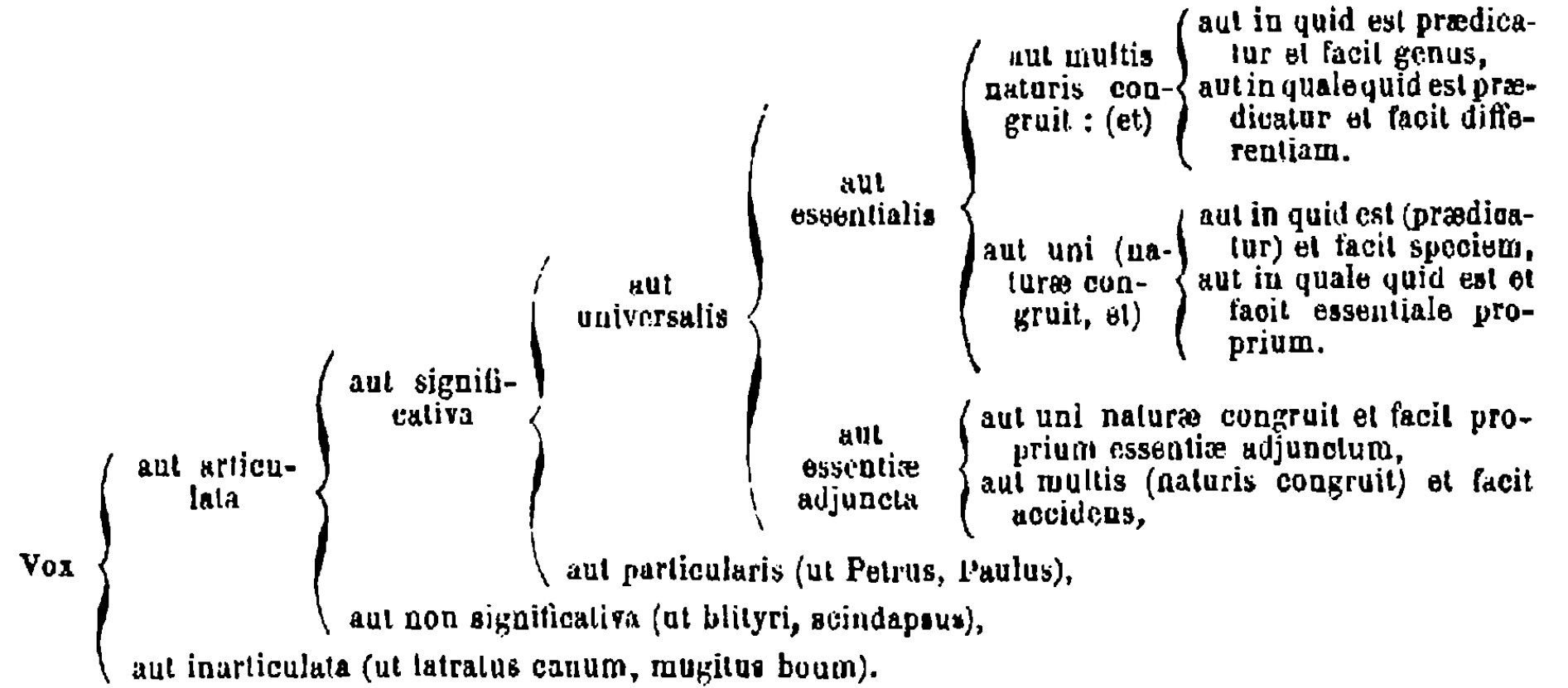
duntaxat essentiæ adjunctum est. Homo autem quoniam et irrationalem naturam vilamque participat, et animam rationalem præ omnibus animalibus singularem habet, propterea duplex proprium habet: τὸ risibile quidem, quod cum brutis communicat; τὸ intelligentiæ vero et sententiæ capax, quod intellectualis et rationalis est, et modo quodam cum angelis conjungitur et angelus est cum corpore.

μόνον τὸ ἴδιον· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐπεὶ καὶ τῆς ἀλόγου μετέχει φύσεως καὶ ζωῆς, καὶ τὴν λογικὴν ψυχὴν ἐξέλκτον ἔχει παρὰ πάντα τὰ ζῶα, διὰ τοῦτο διττὸν φέρει τὸ ἴδιον· τὸ μὲν γελαστικόν, ὡς κοινωνῶν τοῖς ἀλόγοις· τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ὡς νοερός τε καὶ λογικός, καὶ τοῖς ἀγγέλοις τρόπον τινά συναπτόμενος καὶ ἄγγελος ὢν μετὰ σώματος.

Σχήμα κεφαλ. θ', Περὶ τῶν πέντε φωνῶν.

§. 1. Tabula capituli θ. De quinque vocibus.

§. 2. SYNOPSIS CAPITIS X.

QUOD EST DE GENERE ET SPECIE; UBI ETIAM DE SCHESI SEU HABITUDINE.

1. Generis ut vocabuli homonymi diversa significata recenset, quorum hoc primum est. — 2. Secundum significatum. — 3. Facillenter homonymium vocabuli Judæorum exponit. — 4. Tertium significatum, quo accipitur apud logicos. — 5. Genus quomodo hic accipitur definit. — 6. Speciei etiam ut vocabuli homonymi significatum prius exponit. — 7. Posterius, quo speciem definit. — 8. Ostendit genus et speciem relata esse, et naturalem relationem habere. — 9. Hac occasione relationem facit quadruplicem. — 10. Probat etiam genus et speciem quoad naturam referri ad se invicem. — 11. Analogia Adam, Abelis, Sethi. Divisionem generis in summum et subalternum, itemque speciei in subalternam et infimam instituit. — 12. Analogiam accommodat, et primum summa genera, dein species infimas, ac denique genera subalternam et species subalternas describit. — 13. Rationem reddit quare genera subalternam sic vocentur. — 14. Omnia exemplis declarat in substantiæ divisionibus. — §. 6. 15. Docet hominem uti speciem specialissimam et respectu generis sui et respectu individuorum suorum genus non esse, sed saltem speciem. — 16. Et ab absurdo probat hominem uti

speciem specialissimam suorum individuorum genus non esse, sed saltem speciem. — 17. Declarat individua suarum specierum itemque species suorum generum et omnino subalterna genera superiorum usque ad supremum adcoque omnia inferiora superiorum, et nomen et definitionem recipere, sed superiora inferiorum non item. — 18. Species item inter se invicem collatas neque nomine neque definitione communicare. — 19. Sed communis generis et nomen definitionem ex æquo accipere.

ΚΕΦΑΛ. Π.

A

CAPUT X.

Περὶ γένους καὶ εἴδους, ἐν ᾧ καὶ περὶ σχέσεως.

α'. Τὰ σημανόμενα τοῦ γένους ὑπάρχει διάφορα. Γένος γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου τῆς γενέσεως ἀρχή, εἴτε ἀπὸ τοῦ τεκόντος, εἴτε ἀπὸ τῆς πατρίδος· ἀπὸ μὲν τοῦ τεκόντος, ὡς ὅταν εἴπωμεν, τὸν Ἰούδαν ἐκ τοῦ Ἰσραήλ ἔχειν τὸ γένος ἢ ἐκ τοῦ Ἀβραάμ. Ἀπὸ δὲ τῆς πατρίδος, ὡς ὅταν λέγωμεν τὸν Παῦλον Ταρσέα εἶναι τὸ γένος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ γένος εἴτουν ἡ ἀρχή, τῆς γενέσεως ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰσραήλ, ἐνταῦθα δὲ πάλιν γένος καὶ ἀρχή γενέσεως ἡ Ταρσός. Διττὴ τοίνυν ἡ τῆς γενέσεως ἀρχή, φυσικὴ τε καὶ τοπικὴ· φυσικὴ μὲν ἡ ἐκ τοῦ τεκόντος, τοπικὴ δὲ ἡ ἐκ τῆς πατρίδος.

β'. Λέγεται γένος καὶ αὐτὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καθὼ σχέσεως ἔχουσι πρὸς τε τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ πρὸς ἀλλήλους αὐτούς· ὡς ὅταν λέγωμεν τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι σχέσιν ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς γενέσεως, ἔχουσι τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ κατάγονται, καὶ πρὸς ἀλλήλους τὴν τῆς συγγενείας.

γ'. Ἐκλήθησαν δὲ πρώτως καὶ κυρίως οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἐκ τοῦ Ἰούδα κατὰ ἀποτομὴν τῶν ἀπὸ τῶν ἄλλων κεκλημένων γενῶν, ἔχουσι τῶν Λευιτῶν, τῶν Βενιαμινιτῶν, καὶ τῶν λοιπῶν φυλῶν ὕστερον δὲ καὶ τὸ ἅπαν ἔθνος τῶν Ἑβραίων Ἰουδαῖοι κατονομάζονται διὰ τὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐπίσημον καὶ βασιλικόν.

δ'. Ἄλλως δὲ λέγεσθαι γένος, ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος, καθ' ὁμοιότητα τῶν εἰρημένων γενῶν. Ἀρχὴ τε γὰρ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον γένος τῶν ὑφ' ἑαυτὸ, καὶ περιέχει καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ὑπ' αὐτό.

ε'. Τριχῶς οὖν τοῦ γένους λεγομένου, περὶ τοῦ τρίτου τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος ὁ καὶ ὑπογράφοντες λέγουσι· Γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφορόντων τῶν εἴδει ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον.

ς'. Καὶ τὸ εἶδος δὲ οὐχ ἓν τι δηλοῖ· λέγεται γὰρ τὸ εἶδος καὶ ἐπὶ τῆς ἐκάστου μορφῆς, καθὼ λέγομεν εὐεῖδεις ἀνθρώπους καὶ ὀνσειδεῖς· οἶον ἢ Νιρεὸς εὐεῖδης, ὁ θεραΐτης δὲ ὀνσειδής. Καὶ τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος τοῖόνδε.

ζ'. Λέγεται εἶδος καὶ τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος καὶ οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστὶ. Περὶ τούτου τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος.

η'. Ἐπεὶ δὲ εὐ γένος ἀποδιδόντες τοῦ εἴδους ἐμνήσθημεν, εἰπόντες· Γένος ἐστὶ τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφορόντων τῶν εἴδει ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον, καὶ τὸ εἶδος ὑπογράφοντες, καὶ περὶ τοῦ γένους διαλαμβάνομεν· εἶδος ἐστὶ, λέγοντες, τὸ τασσόμενον ὑπὸ τὸ γένος καὶ οὗ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστὶ· χρὴ γινώσκειν, ὅτι καθάπερ ἐν τῷ

De genere et specie, ubi etiam de schesi

1. Significata generis diversa sunt. Genus enim dicitur etiam generationis cujusque principium, sive ab eo qui genuit, sive a patria. Ab eo quidem qui genuit, ut cum dixerimus, Judam habere genus ex Israel aut ex Abraham. A patria vero, ut cum dicimus Paulum genere Tarsensem esse. Etenim ibi quidem genus sive generationis principium est Abraham et Israel, hic autem rursum Tarsus genus et principium generationis est. Duplex igitur generationis est principium, naturale et locale; naturale quidem quod a genitore, locale quod a patria est.

2. Dicitur genus etiam ipsa multitudo eorum qui ab uno sunt principio, quatenus et ad primum principium et ad se invicem schesin seu respectum habent: ut cum genus Judæorum dicimus, Judæi enim et ad primum principium ortus, nempe Judam, a quo deducuntur; et ad se invicem schesin habent, eam quæ in cognatione consistit.

3. Cæterum primo et proprie Judæi vocati sunt, qui ex Juda sunt, ut sejungerentur a generibus quæ ab aliis denominata sunt, a Levitis, Benjaminitis, et cæteris tribubus. Deinde vero etiam universa gens Hebræorum Judæi cognominati sunt, propter tribus Juda celebritatem et dignitatem.

4. Alio autem modo dicitur genus, cui subjicitur species, forte secundum similitudinem generum quæ dicta sunt. Ejusmodi enim genus et principium est eorum quæ sub se sunt, et universam etiam multitudinem continet eorum quæ sub ipso sunt.

5. Cum igitur genus tribus modis dicatur, de tertio apud philosophos sermo est, quod etiam describentes dicunt: Genus est quod de multis et differentibus specie in quid est prædicatur.

6. Et vero etiam species non unum aliquid declarat. Etenim species etiam de cujusque rei forma dicitur, quatenus formosos et deformes homines dicimus, veluti Nireus formosus, Thersister autem deformis: et forma statuæ, tale quid est.

7. Dicitur species etiam quod sub genere collocatur et de quo genus in quid est prædicatur. De hoc philosophis sermo est.

8. Quoniam autem genus definiens speciei mentionem fecimus, cum diximus; Genus est quod de pluribus et differentibus in quod est prædicatur, speciemque describentes etiam de genere disserimus; dicentes: Species est quæ sub genere collocatur, et de qua genus in quid est prædicatur; sciendum est quod quemadmodum in oratione de

patre etiam filius inducitur et vicissim pater in oratione de filio (pater enim est qui filium habet, et filius qui patrem habet), eodem modo etiam in oratione de genere etiam species, et in oratione de specie genus inferitur. Genus enim speciei est genus, et species generis est species. Schesis enim ad se invicem naturalem habent.

9. Quatuor autem modis schesis dicitur: aut secundum artem, ut magistri et discipuli, aut secundum fortunam, ut domini et servi, aut secundum electionem, ut amici ad amicum, aut secundum naturam, ut patris et filii, et generis ac speciei.

10. **99** Quemadmodum enim Pater filii est causa, filius autem (si ita liceat loqui) causatus seu effectus; sic etiam genera propriarum specierum causæ, species autem causata seu effecta sunt.

11. Quemadmodum autem primus homo, nempe Adam, pater quidem dicitur, propter quod filios habuit; filius autem non dicitur, cum patrem non habuerit: Abel vero filius quidem dicitur, propterea quod a patre Adam genitus est; pater autem non dicitur quandoquidem filium non genuit; Seth denique et pater dicitur et filius; pater quidem ut qui filium genuerit; filius vero ut qui ex patre Adam sit genitus: ita sane etiam in generibus et speciebus deprehendere id licet.

12. Sunt enim prima quedam et suprema genera, quæ supra se aliud genus non habent. Hæc vocantur generalissima. Genus enim generalissimum, quod cum genus sit non est species, et supra quod aliud aliquod transcendens genus non fuerit. Sunt autem etiam species quedam ultimæ et infinitæ, quæ alias species non habent, quæ ex ipsis dividantur. Hæc vocantur species specialissima. Species **90** specialissima est, quæ cum species sit non est genus: et quam cum species sit, in species amplius dividere non possumus: (et) quæ de pluribus ac differentibus numero in quid est prædicatur. Sunt autem (etiam) alia extremorum media quæ eadem species sunt et genera; antecedentium quidem species, consequentium autem genera.

13. Dicuntur vero hæc media, genera subalterna; non quod de quolibet quodlibet offeratur, ejusdemque idem sit et genus et species; sed quod genus sub alio genere finiat, et rursus hoc sub alio, ac inter se invicem commune habeant, ut veluti species subjiciantur, quamvis sint genera.

14. Veluti substantia primum et generalissimum est genus. Sub substantia, corpus. Dividitur enim substantia in corpus et incorporeum. Sub corpore animatum corpus. Rursus sub hoc sentiens; sub quo animal: sub animali vero, animal rationale præditum, sub quo Petrus, Paulus, et reliqui particulares homines, qui omnes individua nominantur. Substantia quidem igitur genus est, ut dictum est, generalissimum, quod non habeat aliud genus quod ipsam transcendat: homo **91** autem species est specialissima, quod aliam speciem quæ infra se descendat, non habeat, quæ porro media sunt inter

περι τοῦ πατρὸς λόγῳ καὶ ὁ υἱὸς συναισάγεται, καὶ ὁ πατὴρ πάλιν ἐν τῷ περι τοῦ υἱοῦ, πατὴρ γάρ ἐστιν ὁ ἔχων, υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς ὁ ἔχων πατέρα τὸν αὐτὸν τρόπον κἀν τῷ περι γένους λόγῳ καὶ τὸ εἶδος εἰσφέρεται, κἀν τῷ περι εἶδους τὸ γένος. Τὸ γὰρ γένος εἶδους ἐστὶ γένος, καὶ τὸ εἶδος γένους ἐστὶν εἶδος. Σχέσιν γὰρ ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα φυσικῆν.

θ'. Λέγεται δὲ ἡ σχέσις τετραχῶς· ἢ κατὰ τέχνην, ὡσπερ διδασκάλου καὶ μαθητοῦ· ἢ κατὰ τύχην, ὡς δεσπότου καὶ δούλου· ἢ κατὰ προαίρεσιν, ὡς φίλου πρὸς φίλον· ἢ κατὰ φύσιν, ὡς πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ γένους καὶ εἶδους.

ι'. Ὡσπερ γὰρ ὁ πατὴρ αἰτιὸς ἐστὶ τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς αἰτιατός· οὕτω καὶ τὰ γένη τῶν οικείων εἰδῶν αἰτία εἰσι, τὰ δὲ εἶδη αἰτιατά.

B

ια'. Ὡσπερ δὲ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἦγον ὁ Ἀδάμ, πατὴρ μὲν λέγεται, διότι ἔσχεν υἱούς· υἱὸς δὲ οὐ λέγεται πατέρα μὴ σχῶν· ὁ δὲ Ἄβελ υἱὸς μὲν λέγεται, διότι γεγέννηται παρὰ πατρὸς τοῦ Ἀδάμ· οὐ λέγεται δὲ πατὴρ, ἐπεὶπερ υἱὸν οὐκ ἐγέννησεν· ὁ δὲ (γρ) Σήθ καὶ πατὴρ λέγεται καὶ υἱός, πατὴρ μὲν ὡς γεννήσας υἱὸν τὸν Ἐσῶς, υἱὸς δὲ, ὡς γεννηθεὶς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀδάμ· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν ἐστὶν εὐρεῖν.

C

ιβ'. Εἰσὶ γὰρ τινὰ γένη πρώτιστα καὶ ἀνώτατα, μὴ ἔχοντα ἐπάνω αὐτῶν ἕτερον γένος· ταῦτα καλοῦνται γενικιώτατα γένη. Γενικιώτατον γὰρ γένος ἐστὶν, ὃ γένος ὄν οὐκ ἐστὶν εἶδος, καὶ ὑπὲρ ὃ οὐκ ἂν εἴη ἄλλο τι ἐπαναβεβηκὸς γένος. Εἰσὶ δὲ καὶ τινὰ εἶδη ἔσχατα καὶ κατώτατα, μὴ ἔχοντα ἕτερα εἶδη, ἐξ αὐτῶν διαιρούμενα. Ταῦτα ὀνομάζονται εἰδικιώτατα εἶδη. Εἰδικιώτατον γὰρ εἶδος ἐστὶν, ὑπὲρ εἶδους ὄν οὐκ ἐστὶ γένος· καὶ ὃ εἶδος ὄν οὐκ ἂν διελοίμεθα εἰς εἶδη ἔτι, (καὶ) τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῷ ἀριθμῷ ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορούμενον. Εἰσὶ δὲ (καὶ) ἄλλα μέσα τῶν ἄκρων εἶδη καὶ γένη τὰ αὐτά· εἶδη μὲν τῶν πρὸ αὐτῶν, γένη καὶ τῶν μετ' αὐτά.

D

ιγ'. Λέγεται δὲ ταῦτα τὰ μέσα γένη ὑπάλληλα· οὐχ ὅτι ἕκαστον ἐφ' ἕκαστον φέρεται καὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ αὐτὸ γένος καὶ εἶδος ἐστὶν· ἀλλ' ὅτι γένος ὑπ' ἄλλο γένος τελεῖ, κακείνο ἐφ' ἕτερον, καὶ ἔχουσιν ἀλλήλα κοινὸν τὸ ὑποκείσθαι ὡς εἶδη καὶ γένη

ιδ'. Οἷον ἡ οὐσία πρώτιστόν ἐστι γένος καὶ γενικιώτατον. Ὑπὸ (γὰρ) τῆν οὐσίαν τὸ σῶμα. Διαρίζεται γὰρ ἡ οὐσία εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον. Ὑπὸ (δὲ) τὸ σῶμα τὸ ἔμφυχον σῶμα· ὑπ' αὐτὸ πάλιν τὸ αἰσθητικόν· ὑπ' ὃ τὸ ζῶον· ὑπὸ τὸ ζῶον δὲ τὸ λογικόν ζῶον, ὁ ἄνθρωπος· ὑπ' ὃ ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ μέρος ἄνθρωποι, ὅτινες ὀνομάζονται πάντες ἄτομα. Ἢ μὲν αὖν οὐσία γένος ἐστὶν, ὡς εἴρηται, γενικιώτατον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕτερον γένος ταύτην ἐπαναβεβηκὸς· ὁ δὲ ἄνθρωπος εἶδος ἐστὶν εἰδικιώτατον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕτερον εἶδος ὑποβεβηκὸς· τὸ δὲ μέσον τῆς οὐσίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου,

καὶ γένη καὶ εἶδη εἰσὶ τὰ αὐτὰ · τῶν μὲν αὐτὰ ἄνθρωπος καὶ ζῷον, τῶν πρὸ αὐτῶν εἶδη. Τὸ γὰρ σῶμα τῆς μὲν οὐσίας εἶδος, τοῦ δὲ ἐμφύχου σώματος γένος · ἔχει γὰρ τὸ ἀπλῶς σῶμα τεταγμένον ὑπὸ ἑαυτῆ τὸ ἐμφύχον σῶμα. Τοῦτο δὲ τὸ ἐμφύχον εἶδος μὲν ἔστι τοῦ σώματος, γένος δὲ τοῦ αἰσθητικοῦ · τὸ αἰσθητικὸν εἶδος μὲν τοῦ ἐμφύχου, γένος δὲ τοῦ ζώου · τὸ ζῷον εἶδος μὲν τοῦ αἰσθητικοῦ, γένος δὲ τοῦ λογικοῦ · τὸ δὲ λογικὸν ζῷον, ὁ ἄνθρωπος, εἶδος μὲν τοῦ ζώου, οὐκέτι δὲ γένος τοῦ Πέτρου, καὶ τοῦ Παύλου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀτόμων, ἀλλ' εἶδος ἔστι καὶ αὐτῶν.

ιε'. Τοῦ μὲν οὖν ζώου, εἶδος λέγεται, διότι περιέχεται ὑπὸ αὐτοῦ, τῶν δὲ ἀτόμων εἶδος, ὅτι περιέχει αὐτά.

ις'. Εἰ γὰρ ἦν γένος τῶν ἀτόμων ὁ ἄνθρωπος, εἶδη ἂν ὑπῆρχον τὰ ἄτομα. Πᾶν γὰρ γένος εἰς εἶδη διαιρεῖται · τὰ δὲ εἶδη τεμνόμενα μεταδιόχουσι (καὶ) τοῖς ἐξ αὐτῶν καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὀρισμοῦ. Ὡστε καὶ ὁ Πέτρος, εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα τεμνόμενος, μετεδίχου ἂν τοῖς ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ὀρισμοῦ · καὶ ἦν οὕτως ἡ τοῦ Πέτρου ψυχὴ Πέτρος · καὶ τὸ σῶμα πάλιν Πέτρος · καὶ τὸν τοῦ Πέτρου ὄρον, ἀλλὰ ἦν καὶ τὸν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ μέρος ἐκληροῦντο ἀμφοτέρω. Νῦν δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν. οὐκ ἄρα γένος ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' εἶδος εἰς ἄτομα διαιρούμενον.

ιζ'. Πάντα δὲ τὰ ἄτομα καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὀρισμὸν τῶν οὐκείων εἰδῶν ἀνελλιπῶς ἐπιδέχονται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν γενῶν. Ὡς οὕτως δὲ καὶ τὰ εἶδη τῶν γενῶν, καὶ τὰ ὑπἄλληλα γένη τῶν ἀνωτέρων γενῶν ἕως τοῦ γενικωτάτου · καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ μὲν ὑποκάτω λαμβάνουσι τῶν ἀνω πάντων ἀνελλιπῶς καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τοὺς ὀρισμούς · τὰ ἐπάνω τῶν ὑποκάτω οὐδ' ὀπισσούν.

ιη'. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ εἶδη κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις, ἢ κατὰ τοὺς ὄρους, ἢ κατὰ τὰ ὀνόματα. Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος οὐ ποτ' ἂν ἵππος κληθῆι, ἢ ὁ ἵππος ἄνθρωπος. Οὔτε δὲ ὁ τοῦ ἵππου ὄρος ἀρμόσει τῷ ἀνθρώπῳ, ἢ ὁ τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἵππῳ. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον οὐδεὶς εἶναι φαίη ἂν ζῶον ἄλογον, τετράπουν, χρεματιστικόν · ἢ τὸν ἵππον, ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν.

ιβ'. Τοῦ δὲ καινοῦ γένους καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸν ὄρον τὰ εἶδη ἐπίσης λαμβάνουσιν · αὐτὸ μὲν τῶν εἰδῶν μᾶλλον, τὸ δὲ ἦττον · καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος, κοινὸν γένος ἔχοντες τὸ ζῷον, καὶ ζῶα κληροῦνται ὁμοῦ, καὶ ὁμοίως τὸν τοῦ ζώου κέκτηνται ὀρισμὸν. Καὶ ἀμφὶ γὰρ οὐσίαι εἰσὶν ἐμφύχοι, αἰσθητικαὶ καὶ μεταδρακτικαί.

A substantiam et hominem, eadem et genera sunt et species : consequentium genera, antecedentium species. Corpus enim substantiæ quidem species; animati autem corporis genus est. Simpliciter enim corpus sibi subjectum habet animatum corpus. Hoc porro animatum corporis quidem species, sentientis vero genus est. Sentiens animati quidem species, sed animalis genus est. Animal sentientis quidem species, ratione autem præditi genus est. Denique ratione præditum animal, homo, species quidem animalis, sed non amplius Petri et Pauli et reliquorum individuorum genus est, sed etiam eorundem est species.

15. Proin animalis quidem species dicitur, quia continetur ab eo; individuorum autem species, quia continet ipsa.

B 16. Si enim homo individuorum genus esset, individua species essent. Omne enim genus in species dividitur; species autem cum secantur, his quæ ex ipsis sunt et nomen et definitionem imperiunt. Quare Petrus qui in animam et corpus secatur, his quæ ex se sunt et nomen et definitionem imperiret: et sic anima Petri Petrus, et rursum corpus Petrus esset: et Petri definitionem, quin et hominis sigillatim utraque acciperent. Atqui hoc non est; non ergo homo genus est, sed species quæ in individua dividitur.

17. Omnia autem individua et nomen et definitionem propriarum specierum, quin et ipsorum generum sine defectu recipiunt. Eodem vero modo sunt species generum et genera subalterna superiorum generum usque ad generalissimum. Et ut simpliciter dicam, inferiora quidem superiorum omnium et nomina et definitiones absque detractatione accipiunt: superiora autem inferiorum nullo modo.

18. Sed neque generum species communicant invicem, vel quoad definitiones, vel quoad nomina. Nonquam enim homo equus vocabitur, aut equus homo. Neque vero etiam equi definitio homini aut hominis equo congruet. Nemo enim hominem animal irrationale, quadrupes, hinniendi facultate præditum; aut equum animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax dixerit.

19. At vero communis generis et nomen et definitionem species ex æquo accipiunt; non una quidem specierum magis, altera minus. Nam et homo et equus cum genus habeant commune animal, et simul animalia vocantur et simili ratione definitionem animalis obtinent. Ambo enim sunt substantiæ animatæ, sentientes, progressivæ.

Σχῆμα κεφαλ. ι', Περὶ γένους καὶ εἶδους, ἐν ᾧ καὶ περὶ σχέσεως.

Τὸ γένος	}	ἢ ἐκάστου τῆς γενέσεως ἀρχή	}	ἢ φυσική, εἴτουν ἀπὸ τοῦ τεκόντος ὡς Ἰσραηλίται·
		ἢ ἀπὸ μιᾶς σχέσεως, ὡς Ἑρακλεῖδαι καὶ Ἰουδαῖοι καὶ ᾧ ὑποτάσσεται τὸ εἶδος.		ἢ τοκική, εἴτουν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ὡς Ἑθναῖοι.

Τὸ εἶδος	} ἡ ἐκάστου μορφή, ὡς δυσειδής τις, ἢ εἰδειδής· καὶ οὐ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστίν.
Ἡ σχῆσις	
	} φυσική, ὡς πατήρ, υἱός, καὶ γένος καὶ εἶδος· τοχική, ὡς θυλός καὶ δεσπότης· τεχνική, ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος· καὶ προαιρετική, ὡς φίλος καὶ φίλος.

Tabula capituli 10. De genere et specie, ubi etiam de schesi.

Genus (dicitur)	} ejusque generationis principium	} aut naturale, sive a genitore, ut Israelitæ, aut locale, sive a patria ut Thebani,
(Species dicitur)		
¶ Schesis (est) aut	} naturalis, ut pater, filius : et genus ac species, fortuita, ut servus ac dominus, artificialis, ut discipulus et magister, et electilia (sive ex consilio), ut amicus et amicus.	

SYNOPSIS CAPITIS XI.

QUOD EST DE GENERE ET SPECIE ; UBI ETIAM DE INDIVIDUIS.

1. Methodo divisoria generum et specierum naturam ex parte investigat, quod nimirum sint entia incorporea quæ in aliis esse habeant. — 2. Ostendit eadem, et ante multa, et in multis, et post multa recte dici diverso tamen respectu. — 3. Simili id declarat. — 4. Simile applicat, et primum exponit, quomodo genera et species sint et dicantur ante multa, nimirum ut formæ in Deo. — 5. Deinde quomodo in multis, quatenus scilicet species in individuis, et genera in speciebus, et his mediantibus in individuis ipsa quoque considerantur. — 6. Denique quomodo post multa, quatenus nimirum per mentem a singularibus abstrahuntur, et in illa velut in loco intelligibili reponuntur. — 7. Excipit omnium quidem generum, sed non omnes etiam species post multa dici posse, idque divisione entis probat, ¶ 5 quatenus id cum natura tum notitia vel terminatum est vel non est terminatum. — 8. Docet genera generalissima et subalterna, terminata esse cum natura tum notitia. — 9. Individua contra nec natura nec notitia. — 10. Species specialissimas natura quidem terminatas esse, sed non etiam notitia, ut quæ a nobis omnes percipi non possint propter causas in textu expositas. — 11. Obiter explicat, quomodo sit intelligendum, Deum ab operibus suis quiescere, et quatenus adhuc operetur. — 12. Ostendit quæ et quot Plato genera summa statueret, quæ primum enumerat, et deinde explicat, causa etiam indicata, propter quam ea cum summis generibus recensuerit. — 13. Aristotelem variare de numero summorum generum in physica et logica. — 14. Genera generalissima cum species specialissimas sub se habere, tum genera subalterna. — 15. Ex speciebus specialissimis immediate in individua fieri divisionem, quo nomine etiam ab aliquibus individua genera appellantur. — 16. Individui quatuor significata recenset. — 17. In quarto significato describit.

CAPUT XI.

De genere et specie; ubi etiam de individuis.

1. Eorum quæ dicuntur esse, alia quidem subsistent, alia vero non subsistent, sed in solis animi nudis notionibus sunt posita. Porro eorum quæ subsistent alia quidem sunt corpora, alia vero incorporea. Incorporeorum autem ¶ 6 quædam propriam habent subsistentiam, ut angelus et anima; quædam in aliis esse habent. Talia etiam genera sunt et species.

2. Dicuntur autem genera et species ante multa, in multis, post multa.

3. Velut concipiatur aliquod signum quæcumque habens effigiem, ex quo multæ eorû effigiem participant; et aliquis has ante oculos sibi proponat, cum antea nunquam signum viderit, inspexerit autem ea in quibus est effigies, consideraveritque quod eandem omnia participant; et quæ multa videntur, in unum definitione seu ratione complexus, hoc in diachæa retineat; effigies quidem quæ in signo est, ante multa; quæ autem in ceris, in

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

Περὶ γένους καὶ εἶδους ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀτόμων.

α'. Τῶν λεγομένων εἶναι τὰ μὲν ὑφέστηκε, τὰ δὲ οὐχ ὑφέστηκεν. ἀλλ' ἐν μόναις ἐπινοαίαις κεῖται ψιλῆς. Τῶν δὲ ὑφεστηκότων τὰ μὲν σώματά εἰσι, τὰ δὲ ἀσώματα. Τῶν δὲ ἀσωμάτων τὰ μὲν ἰδίαν ὑπόστασιν ἔχει, ὡς ἄγγελος καὶ ψυχὴ· τὰ δὲ ἐν ἐτέροις ἔχει τὸ εἶναι· τοιαῦτά εἰσι καὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη.

β'. Λέγονται δὲ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη πρὸ τῶν πολλῶν, ἐν τοῖς πολλοῖς, ἐπὶ τοῖς πολλοῖς.

γ'. Οἶον ἐννοεῖσθαι τι σφραγιστήριον, ἔχον καὶ ἐκτύπωμα τὸ τοχόν, ἐξ οὗ κηρῶν πολλὰ μεταλαβέτω τοῦ ἐκτύπωματος, καὶ τις ὑπ' ὕψιν ἀγαγέτω ταῦτα· μὴ προκατιδὼν μηδέλλως τὸ σφραγιστήριον, ἐωρακῶς δὲ τὰ ἐν οἷς τὸ ἐκτύπωμα, καὶ ἐπιστήσας ὅτι πάντα τοῦ αὐτοῦ μετέχουσιν ἐκτύπωματος, καὶ τὰ δοκούντα πολλὰ τῷ λόγῳ συναθροίσας εἰς ἓν, ἐχέτω τοῦτο κατὰ διάνοιαν. Τὸ μὲν οὖν σφραγιστήριον τύπωμα λέγεται πρὸ τῶν πολλῶν· τὸ δ' ἐν τοῖς κη-

ρίοις ἐν τοῖς πολλοῖς· τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν καταληφθὲν ἅμα καὶ κατὰ διάνοιαν ἀόλωσ ὑποστάν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς.

δ'. Οὕτως οὖν καὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη προ τῶν πολλῶν μὲν εἰσὶν ἐν τῇ δημιουργίᾳ, κατὰ τοὺς ποιητικούς λόγους· ἐν τῇ θεῶ γὰρ οἱ οὐσιοποιοὶ λόγοι τῶν ὄντων ἐνιαίως προὔφραστηκασι· καθ' οὓς λόγους, ὁ ὑπερούσιος τὰ ὄντα πάντα καὶ προώρισε καὶ παρήγαγεν.

ε'. Ὑφραστηκέναι δὲ λέγονται τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη ἐν τοῖς πολλοῖς, διότι ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἀνθρώποις τὸ τοῦ ἀνθρώπου εἶδος ἐστὶ, καὶ τοῖς κατὰ μέρος ἵπποις τὸ τοῦ ἵππου εἶδος· ἐν ἀνθρώποις δὲ καὶ ἵπποις καὶ ταῖς ἄλλοις ζώοις τὸ γένος εὐρίσκεται τῶν τοιοῦτων εἰδῶν, ὑπερ ἐστὶ τὸ ζῶον· κἀν τοῖς ζώοις ὁμοῦ καὶ τοῖς ζωοφύτοις τὸ καθολικώτερον γένος τὸ αἰσθητικὸν ἐξετάζεται· συναχθέντων δὲ καὶ τῶν φυτῶν, θεωρεῖται τὸ ἐμφύχον. Εἰ δὲ σὺν τοῖς ἐμφύχοις ἐθέλει τις ἐπισκοπεῖν καὶ τὰ ἀψυχα, τὸ σῶμα σύμπαν κατόψεται. Συνδραμουσῶν δὲ τοῖς εἰρημένους τῶν ἀσωμάτων οὐσιῶν, τὸ πρῶτον γένος φανεῖται καὶ γενικιώτατον, καὶ οὕτω μὲν ἐν τοῖς πολλοῖς ὑφραστηκε τὰ εἶδη, καὶ τὰ γένη.

ς'. Καταλαβὼν δὲ τις ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων τὴν αὐτῶν φύσιν, τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκ δὲ τῶν κατὰ μέρος ἵππων αὐτὴν τὴν ἵππότητα, καὶ οὕτω τὸν καθόλου ἀνθρώπου καὶ τὸν καθόλου ἵππου ἐπινοήσας· καὶ τὸ καθόλου ζῶον ἐκ τῶν καθεκάστου τῶν λόγων συναγαγὼν· καὶ τὸ καθόλου αἰσθητικὸν, καὶ τὸ καθόλου ἐμφύχον, καὶ τὸ καθόλου σῶμα, καὶ τὴν καθολικωτάτην οὐσίαν ἐξ ἀπάντων συλλογισάμενος, ὁ τοιοῦτος ἐν τῇ ἑαυτοῦ διανοίᾳ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη ἀόλωσ ὑφραστησεν ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, τουτέστι μετὰ τὰ πολλὰ καὶ ὑστερογενῶς.

ζ'. Ἰστέον δὲ ὅτι πάντα μὲν τὰ γένη λεχθήσαντα· ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, οὐ πάντα δὲ τὰ εἶδη. Τὸ γὰρ ὄν ἢ καὶ τῇ φύσει· καὶ τῇ γνώσει πεπερασμένον ἐστίν· ἢ οὐδὲ τῇ φύσει οὐδὲ τῇ γνώσει· ἢ τῇ φύσει μὲν πεπερασται, τῇ γνώσει δὲ οὐ πεπερασται· οὐδὲν δὲ πού ἐστι τῇ γνώσει πεπερασμένον, ἄπειρον ὄν τῇ φύσει.

η'. Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὰ μὲν γενικιώτατα γένη καὶ τὰ ὑπάλληλα καὶ φύσει καὶ γνώσει πεπερασται. Δέκα γὰρ εἰσὶ τὰ γένη τὰ γενικιώτατα· ὠρισμένα δὲ γε καὶ τὰ ὑπάλληλα.

θ'. Τὸ δὲ τῶν ἀτόμων πλῆθος οὕτε τῇ φύσει οὕτε τῇ γνώσει πεπερασμένον ἐστίν. Δεῖ γὰρ γίνεται καὶ ἀεὶ φθείρεται, καὶ οὕτε πέρασ ὑπὸ τῆς φύσεως εἰληφεν, οὕτε τὸ γεγονὸς στάσιμον ὑπάρχει καὶ μόνιμον. Τὸ δὲ τοιοῦτον πῶς τῇ γνώσει περιληφθήσεται;

ι'. Τὰ δὲ εἰδικιώτατα εἶδη τῇ μὲν φύσει πεπερασται, τῇ γνώσει δὲ εἰσὶν ἀπερίληπτα. Πολλὰ γὰρ ἡμῖν ἄγνωστα τῶν τοιοῦτων εἰδῶν, ἢ ἐν ἐρημίαις

multis, quæ denique ex eis deprehensa immaterialiter in dianœa subsistit, post multa dicitur.

4. Sic igitur et genera et species ante multa quidem sunt in conditore, quoad efficientes rationes (seu formas). In Deo enim essentiantes (ut ita dicam) rationes entium simul et singulariter præsubstituerunt, secundum quas rationes is qui supra essentiam longe omnem evectus est, omnia entia et prædefinivit et produxit.

5. Subsistere autem genera et species in multis dicuntur, quod in 97 particularibus hominibus species hominis, et in particularibus equis species equi est: in hominibus autem et equis et aliis animalibus specierum ejusmodi genus reperitur quod est animal; et in animalibus simul et plantanimantibus genus universalius quod est sentiens exquiritur; ad quæ collectis etiam plantis animatum spectatur. Quod si quis cum animatis etiam inanimata insuper considerare velit, univsum corpus inspiciet. Si denique cum dictis etiam incorporeæ substantiæ concurrerint, primum et generalissimum genus aparebit. Atque sic in multis quidem genera et species subsistunt.

7. Porro si quis ex particularibus hominibus naturam eorundem, anthropoteta, id est humanitatem (ut nobis ita secundum Græcum dicere liceat), et ex equis particularibus ipsam hippoteta, id est equitatem comprehenderit; atque sic universalem hominem et universalem equum mente conceperit; et (præterea) universale animal ex singularibus ratione collegerit; et universale sentiens, et universale animatum, et universale corpus, et universalissimam substantiam ex omnibus complexus fuerit, talis in dianœa sua genera et species immaterialiter ἐπι τοῖς πολλοῖς, hoc est, post multa et generatione posteriore constituit.

7. Sciendum autem omnia quidem genera, sed non omnes species, post multa dici posse. Eas enim vel et natura et cognitione terminatum est; vel neque natura neque cognitione: vel natura quidem terminatum est, cognitione autem terminatum non est; nihil autem uspiam cognitione terminatum est, quod natura infinitum sit.

8. Quæ cum ita se habeant, generalissima quidem et subalterna genera cum natura tum cognitione terminata sunt. Decem enim sunt genera generalissima; finita autem sunt quin etiam subalterna genera.

9. At individuorum multitudo neque natura neque cognitione terminata est. Semper enim cum generantur lum corrumpuntur, et nec a natura terminum acceperunt, nec cum generalia sunt, stabilia existunt et permanent. At quod tale est, qui cognitione comprehendetur?

10. Jam vero specialissimæ species natura quidem terminatæ sunt, cognitione autem sunt incomprehensibiles. Multæ enim ex ejusmodi speciebus

incognitæ **99** sunt nobis, cum vel in desertis inaccessis vel in speluncis sint nostramque cognitionem effugiant.

11. Quatenus igitur quidem omnes species natura terminatæ sunt, quiescit Deus ab operibus suis; diversam enim ab illis quas condidit, non facit. Quatenus autem individua adhuc generantur, nec a natura horum generatio adhuc terminata est; Pater Domini usque in præsens operatur, Filiusque operatur: quin et liquet quod Paraclitus qui simul omnia condidit, simul operetur et hæc et providentiam et dispensationem et mirabilia.

12. Porro haud ignorandum est, quod Plato quinque dicat entium genera: substantiam, identitatem, diversitatem, motum et statum; substantiam inquiring eam que simpliciter est existentia; identitatem, communitatem; diversitatem, differentiam; motum, actum; statum cum quietem, hoc est hujus alicujus motus abjectionem, tum in eo quod aliquid movetur, mansionem; secundum quam etiam celo et divinis statum tribuit; in eodem enim semper moveri statum declarare dicit. Quoniam igitur in omnibus entibus et existentia est, et communitas differentiaque **100** mutua, actio item et status actionis qualiscunque: ideo talia entium genera appellant, quod in multis que quidem sunt, spectentur.

13. Aristoteles autem in physicis quidem materiam ponit pro genere; in logica autem tractatione decem prædicamenta, genera generalissima pronuntiat: substantiam, quantum, quale, ad quid, ubi, quando, agere, pati, habere, situm esse.

14. Horum quodvis et species specialissimas et genera subalterna habet.

15. Ex speciebus autem specialissimis confertim in individua fit divisio; que nec divisio est proprie, sed enumeratio. Quare etiam aliqui species specialissimas genera individua nominant: genera quidem, quod comprehendant partes sibi subjectas, individua vero, quod dividi non possint. Genus enim quod dividitur necessario in species dividitur.

16. Individuum autem quatuor significat: quod dividi non potest, quatenus partes non habet, ut punctum et nunc et unitas, que etiam quantitatis expertia dicuntur; quod difficile secari potest, ut adamas lapis; speciem specialissimam quod in alias species non dividitur; **101** et proprie insectile seu individuum, quod secatur quidem, sed priorem speciem post sectionem non servat: veluti Petrus secatur quidem in animam et corpus; sed neque anima per se perfectus Petrus est (quoniam nec homo perfectus est), neque corpus.

17. De hoc individuo apud philosophos sermo est, quod ita definiunt: Individuum est quod constat ex proprietatibus, quarum conjugies in alio nunquam conspicitur.

ἀθάτοις, ἢ ἐν σπηλαιῶσι ὄντα καὶ τὴν ἡμετέραν γνώσιν διαδιήρασκοντα.

α'. Καθὸ μὲν οὖν πάντα τὰ εἶδη τῆ φύσει πεπερασται, κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ· ἕτεροῖον γὰρ ὧν ἐποίησεν οὐ ποιεῖ· καθὸ δὲ τὰ ἄτομα γίνεται ἔτι, καὶ οὕτω πεπερασται· τούτων ἡ γένεσις ὑπὸ φύσεως· ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ὁ Υἱὸς ἐργάζεται· ὄγλον δ' ὅτι καὶ ὁ συμπανταυργὸς Παράκλητος συνεργάζεται, ταῦτά τε καὶ τὰς προνοίας καὶ τὰς οἰκονομίας καὶ τὰ θαυμάσια.

β'. Χρὶ δὲ γινώσκειν ὡς ὁ Πλάτων πάντα γένη τῶν ὄντων φησὶν· οὐσίαν, ταυτότητα, ἑτερότητα, κίνησιν καὶ στάσιν· οὐσίαν λέγων τὴν ἀπλοῦς ὑπαρξιν, ταυτότητα τὴν κοινωνίαν, ἑτερότητα τὴν διαφορὰν, κίνησιν τὴν ἐνέργειαν, στάσιν τὴν ἡρεμίαν, ἤγουν τὴν ἀποβαλὴν τῆς τοιαύτης κινήσεως, καὶ τὴν ἐν τῷ κινεῖσθαι μονίαν, καθ' ἣν καὶ τῆ οὐρανῷ καὶ τοῖς θεοῖς διέωσι στάσιν· τὸ γὰρ ἀεὶ ἐν τῷ αὐτῷ κινεῖσθαι στάσιν λέγει δηλοῦν. Ἐπεὶ τούτων ἐν τοῖς οὐσι καὶ ὑπαρξίς ἐστι καὶ κοινωνία πρὸς ἄλληλα καὶ διαφορὰ, ἐνεργεῖ τε καὶ στάσις τῆς ἐνεργείας ὁποιαῦν· διὰ τούτο τὰ τοιαῦτα γένη ὀνομάζει τῶν ὄντων ὡς πολλοῖς τοῖς γε οὐσιν ἐνθωρούμενα.

γ'. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐν μὲν τοῖς φυσικοῖς τὴν ὕλην τίθεται γένος· ἐν δὲ τῆ λογικῇ πραγματείᾳ τὰς δέκα κατηγορίας γένη λέγει τὰ γενικώτατα· οὐσίαν, ποσὸν, ποιὸν, πρὸς τί, ποῦ, πότε, ποιεῖν, πάσχειν, ἔχειν, κείσθαι.

δ'. Τούτων ἕκαστον ἔχει καὶ εἰδικιώτατα εἶδη καὶ ὑπάλληλα γένη.

ε'. Ἐκ δὲ τῶν εἰδικιωτάτων εἰδῶν εὐθὺς εἰς ἄτομα γίνεται ἡ διαίρεσις· ἥτις οὐδὲ διαίρεσις ἐστὶ κυρίως, ἀλλ' ἀπαρίθμησις. Διὸ καὶ τινες αὐτὰ τὰ εἰδικιώτατα εἶδη γένη ὀνόμασαν ἄτομα· γένη μὲν ὡς περιληπτικὰ τῶν ὑπ' αὐτὰ μερῶν· ἄτομα δὲ ὡς ἀδιαίρετα. Τὸ γὰρ διαιρούμενον γένος εἰς εἶδη διαίρεται ἀναγκάτως.

ς'. Σημαίνει δὲ τὸ ἄτομον τέσσαρα· τὸ ἀδιαίρετον καθὸ ἀμερὲς, ὡς ἡ στιγμή, καὶ τὸ νῦν, καὶ ἡ μονὰς, ἄτινα καὶ ἄποσα λέγεται· τὸ ὀυστητον, ὡς ὁ ἀδάμας, λίθος· τὸ εἰδικιώτατον εἶδος διὰ τὸ μὴ τέμνεσθαι· εἰς ἕτερα εἶδη· καὶ τὸ κυρίως ἄτομον, ὃ τέμνεται· μὲν, οὐ σίξει· δὲ μετὰ τὴν τομὴν τὸ πρότερον εἶδος· οἷον ὁ Πέτρος τέμνεται μὲν εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλ' οὔτε ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν ἐστὶ Πέτρος τέλειος, ἐπεὶ οὐδὲ ἄνθρωπος τέλειος ἐστίν, οὔτε τὸ σῶμα.

ζ'. Περὶ τούτου τοῦ ἀτόμου τοῖς φιλοσόφοις ὁ λόγος· ὑπερ ἀποδιδοῦσιν οὕτως· Ἄτομόν ἐστὶ τὸ ἐξ ἰδιότητων συγκείμενον, ὧν τὸ ἄθροισμα οὐκ ἂν ὁφείη ἐπὶ ἑτέρου ποτέ.

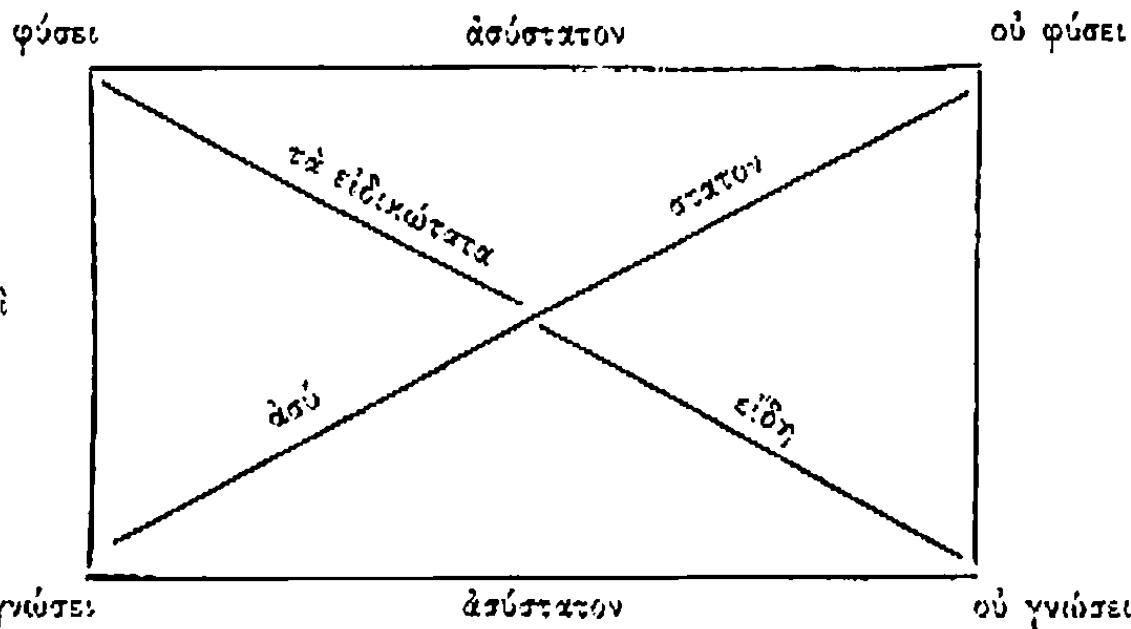
Σχῆμα κεφαλ. ια', Περὶ γενῶν καὶ εἰδῶν, ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀτόμου.

τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη, { πρὸ τῶν πολλῶν, ὡς ἐν τῷ ἠθιμοϋργῆ·
 ἐν τοῖς πολλοῖς, ὡς ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἀνθρώποις τὸ ἀνθρώπου εἶδος·
 ἐπὶ τοῖς πολλοῖς, ὡς ἐν τῇ διανοίᾳ.

Τῶν λεγομένων εἶναι { τὰ μὲν ὑφέστηκε { τὰ μὲν σώματα
 τὰ δὲ ἀσώματα { τὰ μὲν ἴδιαν ὑπόστασιν ἔχει, ὡς ἄγγελος, ψυχὴ.
 τὰ δὲ ἐν ἑτέροις ἔχει τὸ εἶναι, ὡς τὰ γένη, καὶ τὰ εἶδη.
 τὰ δὲ ἐν μήναϊς ψιλαῖς ἐπινοίαις εἰσί.

Τὸ ἄτομον { τὸ ἀδιαίρετον, ὡς ἡ στιγμὴ καὶ τὸ νῦν καὶ ἡ μονά·
 τὸ ὁύστμητον, ὡς ὁ ἀδάμας.
 τὸ εἰδικιώτατον εἶδος, ὡς μὴ τεμνόμενον εἰς εἶδη·
 καὶ τὸ κυρίως ἄτομον, ὡς Σωκράτης.

Τὸ ὅν πεπερασται

Tabula capitis 11, *De generibus et speciebus, ubi etiam de individuo.*

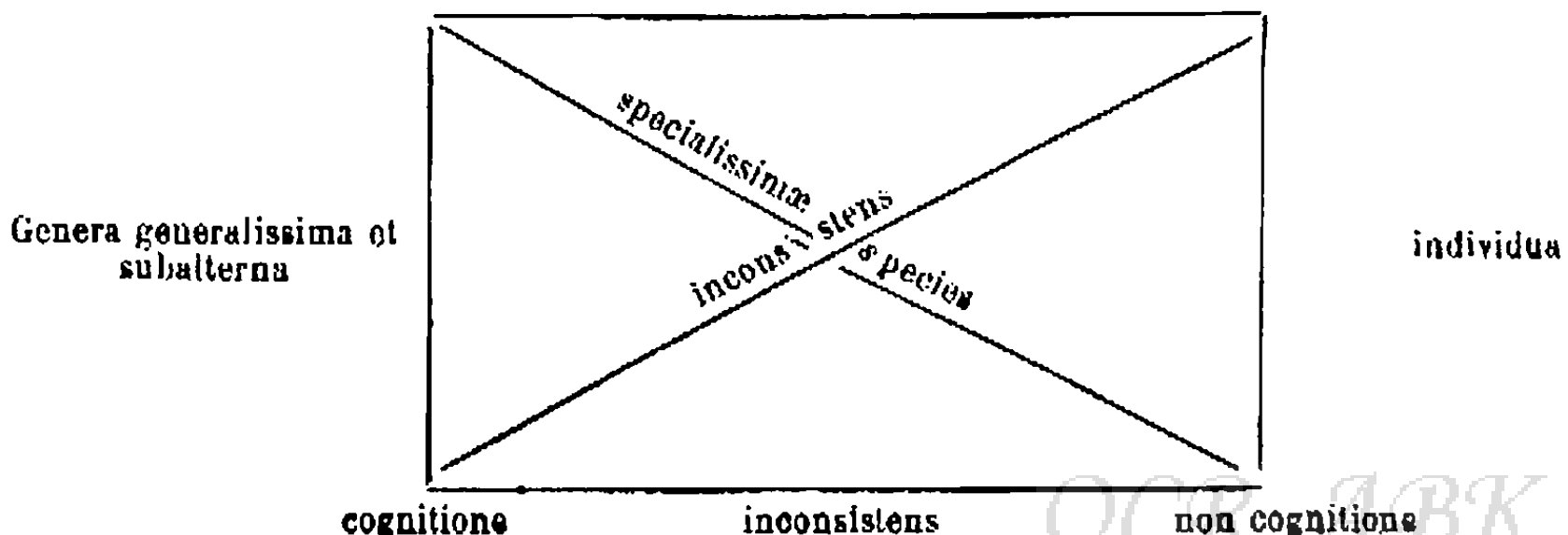
Genera et species (sunt) { ante multa, ut in conditore,
 in multis, ut in particularibus hominibus species
 hominis,
 post multa, ut in diauæa.

Eorum quæ dicuntur esse { alia subsistunt et { alia sunt corpora,
 { alia incorporea, et { alia propriam habent
 subsistentiam ut an-
 gelus et anima,
 alia in aliis esse habent,
 ut genera et species.
 alia in solis nudis notionibus sunt.

102 Individuum (dicitur) { quod dividi non potest, ut punctum et unum et mitas,
 quod difficulter secari seu dividi potest, ut Adamus,
 specialissima species, quod in species non dividatur,
 et proprie individuum, ut Socrates.

Eus terminatur

natura inconsistens non natura

103 SYNOPSIS CAPITIS XII.

QUOD EST DE DIFFERENTIA ET ACCIDENTE

1. Per occupationem reddit rationem quare simul de differentia et accidente agat, qua nimirum accidens est differentia ἐπουσιώδης, id est essentialis adjuncta. — 2. Essentialis differentia quænam habeat attributa, et quando vocetur propriissime, nimirum differentia. — 3. Definitionem differentie propriissime dicte assignat ex Porphyrio, eandemque explicat, ostendens juxta quomodo differentie sint in genere, et quomodo non sint. — 4. Aliam definitionem differentie profert. — 5. Tertiam definitionem affert. — 6. Quartam etiam assignat. — 7. Easdem differentias propriissime scilicet dictas docet et constitutas et divisivas dici diverso respectu, idque exemplis declarat, ubi obiter etiam animal plantanimal, et plantam definit. — 8. Cur differentie, sacrificæ dicte sint. — 9. Utilem annotationem proponit de homonymia differentiarum, quomodo pro differentiis, modo pro generibus subalternis usurpantur, quam etiam simili alterius homonymiæ calidi et frigidi declarat. — 10. Simile accommodat. — 11. Explicat quo discrimine differentie et quo genera subalterna sint. — 12. Probat divisionem substantie in corpus et incorporeum ut in species, et iterum corporis in animatum et inanimatum, 104 ul in species, non posse fieri nisi per dictas differentias corporeitatis, incorporeitatis, animalitatis et inanimalitatis, quæ tamen sæpe καὶ ὁμωνυμίαν concrete proferantur. — 13. Monet quod in divisione corporis in animatum et inanimatum, ul in divisione generis in species, subintelligendum sit corpus ul discrimen differentiarum. — 14. Concludit de differentia essentiali; quæ propriissime differentia est. — 15. Ad differentiam essentialis adjunctam transit, eumque accidens esse pronuntiat. — 16. dividit eam in communiter et proprie sic dictam. — 17. Utramque describit, quod illa sit accidens separabile, hæc inseparabile. — 18. Accidentis separabilis naturam exponit et exemplis declarat. — 19. Accidentis inseparabilis naturam declarat et illustrat. — 20. Ostendit hæc accidentia inseparabilia quatenus separari non possint, et quatenus etiam separari possint. — 21. Infert ex præmissa distinctione per πρόσημα quod accidenti et separabili et inseparabili communes definitiones accidentis conveniant quarum duas recenset. — 22. Triplicis differentie, communiter, proprie, propriissime communitas et diversitas, eaque ab effectibus sumpta. — 23. Earundem differentiarum aliud discrimen a modo prædicationis et inhærentiæ. — 24. Tertium discrimen ab usu quem habent ad definitiones. — 25. Homonymia essentialis et accidentis. 105 26. Accidens pro proprio essentiali sumptum et primo et per se inest. — 27. Nec tamen etiam quidquid per se inest, etiam primo inest, quippe illud lalius patet quam hoc. — 28. Definitiones quomodo insint definitis — 29. Demonstratio ex quibus fiat.

CAPUT XII.

De differentia et accidente.

1. Dissertenti de differentia non inconueniens est de accidente dicere, quoniam et ipsum differentia nominatur. Differentia enim vel essentialis est, vel essentialis adjuncta.

2. Essentialis quidem differentia est, quæ et per se est et naturalis et specifica; quæ apud philosophos propriissime differentia vocatur; qua species differt a specie: veluti a rationali. Quoad hoc enim species hominis a specie equi et cæteris præter hominem animalibus differt: quod utique rationale per se inest homini, et hominis naturam constituendi, humanamque speciem faciendi facultatem habet. Differentiam autem propriissime sic dicunt (et describunt):

3. Differentia est qua species superat genus. Homo enim superat animal per rationale. Animal enim actu neque rationale est neque irrationale; quoniam idem opposita habent. Potestale tamen animal et 106 rationale existit et irrationale, omnesque habet sub se (constitutas) differentias. Hoc enim nisi ita esset, unde species haberent differentias? Nec igitur ex non entibus in genere species consistit (potestale enim in genere sunt specierum differentie), ne circa idem simul sunt opposita. Quippe genus actu nullam habet specierum differentiam.

4. Definiunt autem hanc essentialis et propriissime differentiam etiam sic: Differentiam est quod de pluribus et differentibus specte in quale quid

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Περὶ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότος.

α'. Τῇ διαλαμβάνοντι περὶ διαφορᾶς οὐκ ἀπεικὸς καὶ περὶ συμβεβηκότος εἰπεῖν· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ διαφορὰ ὀνομάζεται. Ἡ γὰρ διαφορὰ ἢ οὐσιώδης ἐστίν, ἢ ἐπουσιώδης.

β'. Οὐσιώδης μὲν ἐστὶ διαφορὰ ἢ κατ' αὐτὴν τε καὶ φυσικῇ καὶ εἰδοποιῶς, ἥτις καλεῖται παρὰ τοῖς φιλοσόφοις ἰδιαιτάτα διαφορὰ καὶ ἣν εἶδος εἶδους διαφέρει· οἷον τὸ λογικόν. Κατὰ τοῦτο γὰρ διαφέρει τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εἶδους τοῦ ἵππου καὶ τῶν λοιπῶν τῶν παρὰ τὸν ἀνθρώπου ζώων. Ὁ δὲ λογικὸν καὶ αὐτὸ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἐστὶ παραστατικόν, καὶ τοῦ ἀνθρωπείου εἶδους ποιητικόν. Λέγουσι δὲ τὴν ἰδιαιτάτα Β διαφορὰν οὕτως·

γ'. Διαφορὰ ἐστίν, ἢ περισσεύει τὸ εἶδος τοῦ γένους. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος πλέον ἔχει τοῦ ζώου τὸ λογικόν. Τὸ γὰρ ζῶον οὔτε λογικόν ἐστὶν ἐνεργεία, οὔτε ἄλογον· ἐπεὶ τὸ αὐτὸ ἔχει τὰ ἀντικείμενα. Δυνάμει δὲ γε τὸ ζῶον καὶ λογικόν ὑπάρχει· καὶ ἄλογον, καὶ πάσας ἔχει τὰς ὑπ' αὐτὸ διαφορὰς. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο, πόθεν ἂν τὰ εἶδη σχοῖεν (τὰς) διαφορὰς; Οὔτε γοῦν ἐκ τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ γένει τὸ εἶδος συνίσταται (δυνάμει γὰρ εἰσιν ἐν τῷ γένει τῶν εἰδῶν αἱ διαφοραὶ)· οὔτε περὶ (τὸ) αὐτὸ εἰσιν ἅμα τὰ ἀντικείμενα. Ἐνεργεία γὰρ οὐδεμίαν ἔχει· τὸ γένος διαφορὰν τῶν εἰδῶν.

δ'. Ὀρίζονται δὲ ταύτην τὴν οὐσιώδη καὶ ἰδιαιτάτα διαφορὰν καὶ οὕτως· Διαφορὰ ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφορόντων τῷ εἶδει ἐν τῷ ὁποίῳ τι ἐστὶ κατ-

ηγχορούμενον. Ἐρωτώμενοι γάρ τί ἐστιν ἄνθρωπος, Ἀ οὐκείως ἂν λέγοιμεν ἕτι ζῶον· πυθθανομένου δὲ τινος ὁποῖόν τι ζῶον ὁ ἄνθρωπος, τότε πάλιν οὐκείως ἐστιν εἰπεῖν, ἕτι λογικόν.

ε. Ὑπογράφουσι δὲ τὰς τοιαύτας καὶ οὕτω Διαφορὰ ἐστὶ τὸ χωρίζειν πεφυκῶς τὸ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος. Τὸ γὰρ λογικόν καὶ τὸ ἄλογον χωρίζου τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον, ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὄντα τὸ ζῶον.

ς. Πάλιν διαφορὰ ἐστὶν, ὅτι διαφέρει ἕκαστον. Ἄνθρωπος γὰρ καὶ ἵππος κατὰ μὲν τὸ γένος οὐ διενήνοχε (ζῶα γὰρ καὶ ἀμφοτέρω)· κατὰ δὲ τὰς διαφορὰς, ἕτοι κατὰ τὸ λογικόν καὶ τὸ ἄλογον, ἀπ' ἀλλήλων διέστυχε.

ζ. Λέγονται δὲ αἱ ἰδιαιτάτα διαφοραὶ διαιρετικαὶ B καὶ συστατικαὶ· διαιρετικαὶ μὲν τῶν γενῶν, συστατικαὶ δὲ τῶν εἰδῶν. Τὸ γὰρ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον διαιροῦσι τὴν οὐσίαν· τὸ δὲ ἔμφυχον καὶ τὸ ἀψυχον διαιροῦσι τὸ σῶμα· καὶ τὸ αἰσθητικόν καὶ τὸ ἀναίσθητον διαιροῦσι τὸ ἔμφυχον· καὶ τὸ μεταδατικόν καὶ τὸ ἀμετάδατον διαιροῦσι τὸ αἰσθητικόν. Ταῦτα γοῦν τὰ τῶν γενῶν διαιρετικὰ γίνονται συστατικὰ τῶν εἰδῶν· τὸ γὰρ ἔμφυχον, καὶ τὸ αἰσθητικόν καὶ τὸ μεταδατικόν συνιστῶσι τὸ ζῶον. Ζῶον γὰρ ἐστὶν οὐσία ἔμφυχος αἰσθητικῆ, μεταδατικῆ. Τὸ ἔμφυχον, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ἀμετάδατον, συνιστῶσι τὸ ζῶον φυτῶν. Ἔστι γὰρ τὸ ζῶον οὐσία ἔμφυχος, αἰσθητικῆ, ἀμετάδατος. Τὸ ἔμφυχον δὲ μετὰ τοῦ ἀναίσθητου τὸ φυτῶν συνιστῶσι, καὶ ἐστὶ (τὸ) φυτῶν οὐσία ἔμφυχος, ἀναίσθητος. C Καὶ ἕτερα πάλιν ἑτέρων εἰδῶν γίνονται συστατικὰ, πρότερον ὄντα γενῶν διαιρετικὰ.

η. Διότι γοῦν αἱ διαιρετικαὶ τῶν γενῶν διαφοραὶ γίνονται συστατικαὶ τῶν εἰδῶν, ὁμοῦ πᾶσαι κέκληνται εἰδοποιοί.

θ. Αὐταὶ δὲ αἱ διαφοραὶ λέγονται εἶναι τὰ ὑπέκληλα γένη, ἀπαραλλάκτως δὲ οὐκ εἰσὶν, ἀλλ' ὡσπερ θερμὸν καὶ ψυχρόν. Ὀνομάζονται μὲν καὶ αὐταὶ μόναι αἱ ποιότητες, ἢ θερμότης δηλονότι καὶ ἢ ψυχρότης· καλοῦνται δὲ οὕτω καὶ τὰ τῶν τοιούτων ποιότητων μετέχοντα σώματα, ἢ γοῦν τὸ σῶμα τὸ ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὴν θερμότητα καλεῖται θερμὸν, καὶ τὸ τὴν ψυχρότητα κεκτημένον ψυχρόν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν ἄλλων ποιότητων τε καὶ πεποιμημένων σωμάτων ἐστὶν εὐρεῖν.

ι. Οὕτω δὲ (καὶ σῶμα καὶ) ἀσώματον, ἔμφυχόν τε καὶ ἀψυχόν, καὶ αἰσθητικόν καὶ λογικόν, καὶ τὰλλα ὁμοίως. Λέγονται μὲν καὶ αὐταὶ μόναι αἱ ποιότητες· ἢ σωματότης, ἢ ἀσωματότης, ἢ ἔμφυχότης, ἢ ἀψυχότης, ἢ αἰσθητικότης, ἢ λογικότης καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὡσαύτως· λέγονται δ' οὕτως καὶ αἱ οὐσίαι αἱ τὰς τοιαύτας ἐν ἑαυταῖς κεκτημέναι ποιότητες. Σῶμα μὲν ἢ τὴν σωματότητα κεκτημένη, οὐσία· ἀσώματον δὲ ἢ τὴν ἀσωματότητα· καὶ ἢ μὲν τὴν ἔμφυχότητα ἔχουσα ἔμφυχον· ἢ δὲ τὴν ἀψυχότητα ἀψυχον· ἢ δὲ τὴν αἰσθητικότητα αἰσθητικόν· καὶ ἢ τὴν λογικότητα λογικόν.

est prædicatur. Si enim interrogamur quid sit homo, convenienter dicimus, quod animal sit : sin autem sciscitetur aliquis, quale quid est homo animal, tunc iterum apte dicere licet, quod rationale.

5. Porro hujuscemodi (differentias) etiam sic describunt : Differentia est quod naturalem vim habet separandi ea quæ sunt sub eodem genere. Etenim rationale et irrationale separat hominem et equum qui sub eodem sunt genere, animali.

6. Rursus differentia est quo quodvis differt. Homo enim et equus secundum genus quidem non differunt (ambo enim etiam animalia sunt), secundum 107 differentias autem, nive quoad rationale et irrationale, dissident a se invicem.

7. Dicuntur autem differentiæ propriissimo cum constitutivæ tum divisivæ; divisivæ quidem generum, constitutivæ vero specierum. Corpus enim et incorporeum substantiam dividunt, et sentiens sensusque expers animatum dividunt, et progressivum progressionisque expers sentiens dividunt. Hæc scilicet quæ genera dividunt, species ipsas constituunt. Animatum enim et sentiens et progressivum constituunt animal. Animal enim est substantia animata, sentiens, progressiva. Animatum, sentiens progressionis expers, constituunt plantanimal. Plantanimal enim est substantia animata, sentiens, progressionis expers. Animatum autem cum eo quod sensus expers est plantam constituit. Estque planta substantia animata, sensus expers Et rursus alia alias species constituunt, cum prius genera diviserint.

8. Propterea igitur quod divisivæ generum differentiæ specierum constitutivæ efficiuntur, specificæ simul omnes vocalæ sunt.

9. Hæ (porro) differentiæ dicuntur esse 108 genera subalterna, indiscriminatum tamen non sunt, sed sicut calidum et frigidum (se habent). Nominantur quidem (sic) et hæ solæ qualitates, caliditas videlicet et frigiditas : sed vocantur sic etiam corpora, quæ hujusmodi qualitates participant : nempe corpus quod in seipso caliditatem habet, calidum vocatur, et quod frigiditatem obtinet, frigidum. Idemque etiam in aliis et qualitatibus et qualitate præditis corporibus deprehendere licet.

10. Sic sane etiam et corpus (corporeum) et incorporeum et animatum inanimalumque, et sensitivum et rationale, et alia similiter. Dicuntur quidem et hæ solæ qualitates; corporeitas (ut ita dicam), incorporeitas, animatitas, inanimalitas, sensitivitas, rationalitas (vel corporea, incorporea, animata, inanimata, sentiens, rationalis qualitas) : et eodem modo in aliis se res habet; sed dicuntur etiam sic substantiæ quæ hujuscemodi in seipsis qualitates obtinent : corpus quidem, substantia quæ corporeitatem obtinet; incorporeum autem, quæ incorporeitatem; et quæ quidem animatitatem habet,

animatum; quæ vero inanimatitatem, inanimatum: **190** quæ sensitivitate, sensitivum; quæ rationalitatem, rationale.

11. Hæ igitur qualitates per se quidem (consideratæ) differentia sunt: substantiæ autem quæ qualitates ejusmodi participant, subalterna genera existunt, (quomodo enim alias eadem et genera fuerint et differentia?) et ut differentia quidem in quale quid est, ut genera vero in quid est prædicantur.

12. Quod si autem etiam omne genus quod in species dividitur, per differentias divisivas dividitur; omnium autem consensu et confessione substantiæ species sunt corpus et incorporeum: per quales differentias in has substantia dividitur aut dividetur nisi per ipsam et corporeitatem et incorporeitatem? Rursus autem corpus in proprias species, animatum et inanimatum, quomodo utique scabatur quam scilicet per animalitatem et inanimatitatem? Quando enim substantiam in corpus et incorporeum dividi dicimus, in substantiam corporatam et non corporatam simpliciter substantiam dividi pronuntiamus: quoniam corpus antea quidem substantia tantum erat, posteaquam autem actu corporeitatem **110** etiam assumpsit, substantia corporea factum est. Eodemque modo incorporeum incorporeitate accepta, substantia incorporea factum est. Sed et animalium antea erat simpliciter corpus, hoc est substantia corporea; posteaquam autem animalitatis particeps est factum, corpus animatum effectum est.

13. Quando igitur divisionem corporis facimus in animatum et inanimatum, corpus subaudire oportet, ut corpus in corpus animatum et inanimatum corpus dividatur. Sicque etiam in aliis est faciendum; ut et differentia et genera speciesque sine confusione conserventur id quod sunt.

14. De essentiali quidem igitur differentia, quæ etiam propriissime differentia vocatur, hæc dicta sint.

15. At vero differentia essentialis adjuncta est ipsum accidens.

16. Dividitur autem hæc et in communiter et in proprie (dictam) differentiam.

17. Et communiter quidem (dicta) differentia est accidens separabile, quod etiam in eo quomodo aliquid se habeat, prædicatur. Proprie autem dicta differentia est inseparabile accidens, quod etiam in quale quid est dicitur. Accidentis **111** enim aliud separabile, aliud inseparabile est.

18. Quoad igitur quidem separabile accidens differt individuum ab alio individuo et a seipso: veluti sedet Petrus, ambulat Paulus: quippe quoad sedere et ambulare Petrus et Paulus a se invicem differre dicuntur. Contingit autem sedere Paulum et Petrum ambulare; et sic ab illis differentiam ejusmodi separari, et utrumque etiam pro alio accipere. Rursus individuum a seipso differt, dum aliquando quidem sedet, aliquando autem stat aut ambulat; et aliquando quidem dormit, aliquando

A
α'. Αὐταὶ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰς αἱ ποιότητές εἰσι αἱ διαφοραί· αἱ δὲ μετέχουσαι τῶν τοιούτων ποιότητων οὐσίαι τὰ ὑπάλληλα γένη τυγχάνουσιν. Ἐπεὶ πῶς ἂν τὰ αὐτὰ καὶ γένη ἐποιήτο καὶ διαφοραί; Καὶ ὡς διαφοραὶ μὲν, ἐν τῷ ὁποῖόν τι ἐστὶ κατηγορηθεῖεν, ὡς γένη δ' αὖ ἐν τῷ τί ἐστίν.

B
β'. Εἰ δὲ καὶ πᾶν γένος εἰς εἶδη διαιρούμενον διὰ τῶν διαιρετικῶν διαιρεῖται διαφορῶν· εἶδη δὲ τῆς οὐσίας ὁμολογοῦνται εἶναι τὸ σῶμα καὶ (τὸ) ἀσώματον· διὰ ποίων διαφορῶν εἰς ταῦτα ἡ οὐσία διαιρεῖται ἢ διαιρεθῆσεται, εἰ μὴ δὲ αὐτῆς σωματότητός τε καὶ (τῆς) ἀσωματότητος; Τὸ δὲ σῶμα πάλιν εἰς τὰ οὐκεία εἶδη, τὸ ἐμφυχόν τε καὶ τὸ ἄψυχον, πῶς ἄρα τυγχήσεται, ἢ πάντως διὰ τῆς ἐμφυχότητος καὶ ἀψυχότητος; Ὅτε γὰρ λέγομεν τὴν οὐσίαν διαιρεῖσθαι εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον, εἰς οὐσίαν σωματωμένην καὶ μὴ σωματωμένην, τὴν ἀπλῶς οὐσίαν διαιρεῖσθαι φάμεν· ἐπεὶ τὸ σῶμα πρότερον ἦν οὐσία μόνον, ἐνεργείᾳ δὲ λαθὼν καὶ (τὴν) σωματότητα, γέγονεν οὐσία ἐνσώματος. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀσώματον δεξιόμενον τὴν ἀσωματότητα οὐσία ὑπῆρξεν ἀσώματος. Καὶ τὸ ἐμφυχόν δὲ πρότερον ἦν ἀπλῶς σῶμα, τούτεστιν οὐσία ἐνσώματος· μετασχὼν δὲ καὶ τῆς ἐμφυχότητος, σῶμα ἐμφυχόν ἐκτετίλεσται.

C
γ'. Ὅτε γοῦν τοῦ σώματος τὴν διάρῃσιν εἰς ἐμφυχόν ποιούμεν καὶ ἄψυχον, χρὴ προσυπῆκοῦσιν τὸ σῶμα· ἵνα διαιρῆται τὸ σῶμα εἰς ἐμφυχόν σῶμα καὶ ἄψυχον σῶμα. Ὅστω δὴ κατὰ τῶν ἄλλων ποιητέον· ὡς ἂν καὶ αἱ διαφοραὶ καὶ τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη σώζονται ἀσυγχύτως ὑπερ εἰσά.

δ'. Περὶ μὲν οὖν τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς, ἥτις καὶ ἰδιαίτατα καλεῖται διαφορὰ, τοσαῦτα εἰρήσθω.

ε'. Ἡ δ' ἐπουσιώδης διαφορὰ αὐτό ἐστὶ τὸ συμβεβηκός.

ς'. Διαίρεται δ' αὕτη εἰς τε τὴν κοινῶς διαφορᾶν, καὶ εἰς τὴν ἰδίως διαφορᾶν.

ζ'. Καὶ κοινῶς μὲν διαφορὰ ἐστὶ τὸ χωριστὸν συμβεβηκός, ὃ καὶ ἐν τῷ πῶς ἔχον ἐπὶ κατηγορεῖται· ἰδίως δὲ διαφορὰ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκός· ὃ καὶ ἐν τῷ ὁποῖόν τι ἐστὶ λέγεται. Τοῦ γὰρ συμβεβηκός τὸ μὲν ἐστὶ χωριστὸν, τὸ δὲ ἀχώριστον.

D
η'. Κατὰ μὲν οὖν τὸ χωριστὸν συμβεβηκός διαφέρει ἄτομον ἑτέρου ἀτόμου καὶ ἑαυτοῦ· οἷον κάθηται Πέτρος, βαδίζει Παῦλος. Κατὰ γοῦν τὸ καθῆσθαι καὶ τὸ βαδίζειν ἀλλήλων λέγονται διαφέρειν ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος. Ἐνδέχεται δὲ καθῆσθαι τὸν Παῦλον καὶ βαδίζειν τὸν Πέτρον, καὶ οὕτω χωρισθῆναι αὐτῶν τὴν τοιαύτην διαφορᾶν, καὶ λαθεῖν ἀλλήν ἀντ' ἀλλῆς ἐκάτερον. Πάλιν διαφέρει ἄτομον ἑαυτοῦ ἐν τῷ ποτὲ μὲν καθῆσθαι, ποτὲ δ' ἐστάναι ἢ βαδίζειν· καὶ ποτὲ μὲν καθεῦδεν, ποτὲ δ' ἐγρη-

γορέναι· καὶ ὅτε μὲν νυσεῖν, ὅτε δὲ ὑγιαίνειν· καὶ ἄλλων μὲν νεάζειν, ἕκτοτε δὲ γεγηρακέναι. Ταῦτα γοῦν καὶ τὰ παραπλήσια λέγονται κοινῶς διαφοραὶ, καὶ χωριστὰ συμβεβηκότα.

ι). Κατὰ δὲ τὸ ἀχώριστον συμβεβηκὸς ἑαυτοῦ μὲν οὐ διαφέρει τὸ ἀτόμον, ἑτέρου δὲ ἀτόμου διαφέρει. Ὅσον, Ἔστι τις σιμός· ἀδύνατον χωρισθῆναι αὐτοῦ τὴν σιμότητα· διαφέρει δὲ οὗτος τοῦ γρυκοῦ. Ἔσαστως καὶ ὁ γλαυκός· καὶ ὁ ἔχων ἐν τραύματος ἐσκιρρωμένην οὐλήν, ἑαυτῶν μὲν οὐ διαφέρουσιν, ἄλλων δὲ διαφέρουσιν.

κ'. Ἔστι δὲ ἡ σιμότης, ἡ γλαυκότης, ἡ ἐν τῷ Αἰθίοπι μελανία καὶ ἡ ἐν τῷ κόρακι, καὶ ἡ ἐν τῷ κόκκῳ λευκότης, καὶ τὰ τοιαῦτα συμβεβηκότα ἀχώριστα· καθὼς οὐ δύναται χωρισθῆναι πραγματικῶς τῶν ἐν οἷς ἀτόμων εἰς· κατ' ἐπίνοιαν δὲ χωρίζονται καὶ αὐτὰ τῶν πραγμάτων, τὴν φύσιν μὴ λυμαινόμενα.

κα'. Διὰ τοῦτο παντὸς συμβεβηκὸτος ἀχώριστον καὶ χωριστοῦ κοινὸς ὁ λόγος οὕτως ἐστὶ· Συμβεβηκὸς ἐστίν, ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Καὶ πάλιν, συμβεβηκὸς ἐστίν ὃ ἐνδέχεται τῇ αὐτῇ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν. Ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον καὶ καθῆσθαι καὶ ἐστάναι καὶ βαδίζειν καὶ εἶναι· σιμὸν καὶ μὴ εἶναι· καὶ ἀπογινόμενης τῆς γλαυκότητος, οὐδὲν ἔττον ὁ ἄνθρωπος μένει. Δύναται δὲ καὶ κόκκος ἐπινοηθῆναι μέλας, καὶ ὁ κόραξ λευκός, καὶ Αἰθίοψ ἀποβαλὼν τὴν χροίαν. Καὶ τὰυτα πάντα γενέσθαι δύναται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς.

κβ'. Τριχῶς οὖν τῆς διαφορᾶς λεγομένης, κοινῶς καὶ ἰδίως καὶ ἰδιαίτατα, πᾶσα μὲν διαφορὰ ἑτερότης τὴν ἐστὶ καὶ ἑτεροῖόν τι ποιεῖ προσηγομένη τινί. Ἄλλ' αἱ μὲν κοινῶς καὶ ἰδίως διαφοραὶ ἄλλοῖον ποιοῦσιν· αἱ δὲ ἰδιαίτατα ἄλλο· αἰτινὲς εἰσιν ἀχώριστοι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐπίνοιαν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐπινοῆσαι ζῴον ἀναίσθητον, ἢ ἄνθρωπον ἄλογον, ἢ ἄπρον ἀλογίας κεχωρισμένον.

animal sensus expertus aut hominem ratiocinandi conditione separatum licet animo concipere.

κγ'. Αὗται μὲν οὖν αἱ ἄλλο ποιοῦσαι διαφοραὶ καθ' ἑαυτὰς τὴν εἶσι, καὶ τὴν μᾶλλον καὶ τὸ ἔττον οὐκ ἐπιδύχονται. Οὔτε γὰρ τὸ γένος μᾶλλον καὶ ἔττον κατηγορεῖται οὐ ἂν εἴη γένος, οὔτε αἱ τοῦ γένους διαφοραὶ, καθ' ἃς διακρίνεται τὸ γένος εἰς τὰ εἶδη. Αἱ δὲ ἄλλοῖον ποιοῦσαι κατὰ συμβεβηκὸς τὴν εἶσι, καὶ ἐπιτείνονται καὶ ἀνίστανται ἅπασιν. Κάθηται γὰρ τις πλέον ἑτέρου, καὶ ἄλλος ἄλλου βαδίζει πλέον· καὶ σιμοῦ σιμώτερός ἐστὶ τις, καὶ γλαυκοῦ γλαυκότερος.

κδ'. Οὐδεμία δὲ τῶν κοινῶς ἢ ἰδίως διαφορῶν συντελεῖ πρὸς τὸν ὅρισμόν. Ἐπογράφουσι γὰρ αὗται τὰ πράγματα, οὐ μὴν καὶ ὀρίζουσιν. Αἱ δὲ ἰδιαίτατα διαφοραὶ πράγματος ἐκάστου συμπληροῦσι τὸν ὅρισμόν.

κε'. Ἀναγκαῖον δὲ εἰδέναι, ὅτι (τε) τὸ τῆς οὐσίας ἄνομα καὶ ἐπὶ τῆς ἀπλῶς ὑπάρξεως ἐνίστε τάττεται, καὶ ὅτι το συμβεβηκὸς δηλοῖ ποτε τὸ οὐσιώδες

vero vigilat; et alias quidem ægrotat, alias vero sanum est; et nunc quidem juvenescit, abhinc vero senescit. Hæc proinde et his similia dicuntur communiter differentie et separabilia accidentia.

19. Quoad autem accidens inseparabile a se ipso quidem non differt individuum, differt autem ab alio individuo. Voluti, aliquis simus est, fieri non potest ut ab eo simitas separetur: differt autem hic ab eo qui adunco naso est. Similiter et qui cæsius habet oculos, et qui cicatricem habet ex vulnere quasi callo obductam, a seipsis quidem non differunt, ab aliis autem differunt.

20. Sunt autem simitas et cæsius oculorum color, nigredo in Æthiopo et in corvo, et albedo in cygno et hujuscemodi, accidentia inseparabilia: quomodo reipsa separari non possunt ab individuis in quibus sunt, quamvis et ipsa separantur animi notione seu concepta, ut rerum naturam non labeficiant (seu corrumpant).

21. Quapropter omnis accidentis inseparabilis et separabilis est hæc communis definitio: Accidens est quod adest et abest circa subjecti corruptionem. Et rursus: Accidens est quod contingit eidem inesse aut non inesse. Contingit enim hominem et sedere et stare et ambulare, et esse simum ac non esse; et absente cæsiis oculorum colore nihilominus homo manet; sed et cygnus cogitari potest niger, et corvus albus, et Æthiops colore abjecto; possuntque hæc omnia sine subjecti corruptione fieri.

22. Cum igitur tripliviter differentia dicatur, communiter et proprie et propriissime, omnis eadem differentia est (ut ita dicam) alteritas, et variatum aliquid efficit cum adjungitur alicui, sed quæ quidem communiter et proprie sunt differentie, diversum, quæ autem propriissime sunt, aliud efficiunt; quæ etiam quoad ipsam animi notionem sunt inseparabiles. Neque enim facultate destitutum, aut equum a rationis experte

23. Hæc quidem igitur differentie quæ aliud faciunt cum per se sunt, tum magis et minus non recipiunt. Neque enim genus magis et minus prædicatur de eo cujus est genus; neque differentie generis secundum quas genus in species dividitur. Quæ vero aliud faciunt cum per accidens sunt, tum omnes intenduntur et remittuntur. Neminem aliquis plus sedet alio, et alius alio plus ambulat, et simo aliquis est magis simus, et cæsiis aliquis magis est cæsius.

24. Nulla autem communiter aut proprie (dictarum) differentiarum ad definitionem confert. Hæc enim describunt quidem res, sed non etiam definiunt. Propriissime autem (dictæ) differentie definitionem complent ejusque rei.

25. Necessarium porro scitum est, quod essentiali nomine nonnunquam etiam de simpliciter existentia adhibeatur; et quod accidens aliquando

denotet proprium essenziale, ut quod accidat rei et cum ipsa concurrat. Dicimus enim essentialitatem coloris propterea quod et accidens in numero entium consistat, et ipsum quoquomodo sit. Et iterum dicimus conclusionem propositionibus accidere; hoc est naturaliter et essentialiter ad eas consequi.

26. Dicitur autem ejusmodi accidens, hoc est, essentialitatem proprium quodque omnino est inseparabile quoad ipsam etiam animi notionem, primo et per se inesse rei; ut corpori, patere in tres dimensiones; primo quidem, quia ei soli immediato inest; per se autem, quia essentialiter.

27. Non autem siquid per se, hoc etiam primo (inest rei). Latius enim patet quod per se inest eo quod primo inest. Etenim animal quod homini per se et essentialiter inest, non inest etiam primo. Animal enim est, si homo non est. At aliquid tres dimensiones habens non est, si corpus non sit; nec intelligentiæ et scientiæ carnis, si homo non sit: nec conclusio, si propositiones non sint: nec definitio, cum abest definitum.

28. Quapropter etiam definitiones et primo inest definitis, et essentialiter, siquidem proprio definitiones sunt.

29. Ex his (igitur) quæ per se et primo inest demonstratio proprie dicta efficitur: nec vero ex accidentibus, vel ex his quæ quidem per se, non tamen primo rebus insunt.

ἴδιον, ὡς συμβαῖνον καὶ συντρέχον τῷ πράγματι. Λέγομεν γὰρ τὴν οὐσίαν τοῦ χρώματος, διὰ τὸ ἐν ταῖς οὐσίαις τετέχθαι καὶ τὸ συμβέβηκε καὶ ὁπωσοῦν εἶναι αὐτό. Καὶ πάλιν λέγομεν συμβαῖναι ταῖς προτάσεσι τὸ συμπέρασμα, τουτέστι συνέπεσθαι φυσικῶς τε καὶ οὐσιωδῶς.

κς'. Λέγεται δὲ τὸ τοιοῦτον συμβεβηκός, εἴτουν τὸ οὐσιωδές, ἴδιον καὶ πάντη ἀχώριστον καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐπίνοιαν, πρῶτως καὶ καθ' αὐτὸ ὑπάρχειν τῷ πράγματι ὡς τῷ σώματι, τὸ τριχῆ διαστατόν· πρῶτως μὲν, ὅτι αὐτῷ μόνῳ ὑπάρχει ἀμέσως· καθ' ἑαυτὸ δὲ, ὅτι οὐσιωδῶς.

κζ'. Οὐκ εἴ τι δὲ καθ' αὐτὸ, τοῦτο καὶ πρῶτως. Ἐπὶ πλέον γὰρ τοῦ πρῶτως τὸ καθ' αὐτό. Τὸ γὰρ ζῶον ὑπάρχον τῷ ἀνθρώπῳ καθ' αὐτὸ καὶ οὐσιωδῶς, οὐχ ὑπάρχει καὶ πρῶτως. Ἔστι γὰρ ζῶον ἀνθρώπου μὴ ὄντος. Τριχῆ δὲ τι διαστατόν, σώματος μὴ ὄντος, οὐκ ἔστιν οὔτε νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ἀνθρώπου μὴ ὄντος· οὔτε συμπέρασμα, προτάσεων μὴ οὐσῶν· οὔτε ὄρισμός, ἀπόντος τοῦ ὀριστοῦ.

κη'. Διὸ καὶ οἱ ὀρισμοὶ καὶ πρῶτως ὑπάρχουσι τοῖς ὀριστοῖς, καὶ αὐσιωδῶς, εἴ γε κυρίως εἰσὶν ὀρισμοί.

κθ'. Ἐκ τούτων (οὖν) τῶν καθ' αὐτὰ καὶ πρῶτως ἡ κυρίως ἀπόδειξις γίνεται· οὔτε δὲ ἐκ τῶν συμβεβηκόντων, οὔτ' ἐκ τῶν καθ' αὐτὰ μὲν, μὴ πρῶτως δὲ τοῖς πράγμασιν ὑπαρχόντων.

Σχῆμα κεφαλ. ιβ', Περὶ διαφορᾶς καὶ συμβεβηκότητος.

Ἡ διαφορὰ	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ἢ οὐσιωδῆς, ἣτις καλεῖται ἰδιαίτατα, ὡς τὸ λογικόν·} \\ \text{ἢ ἐπρουσιωδῆς} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ἢ κοινῶς, ὡς τὸ καθῆσθαι·} \\ \text{ἢ ἰδίως, ὡς τὸ ψαλακρόν.} \end{array} \right.$
Ἡ διαφορὰ		
Τῶν διαφορῶν	$\left\{ \begin{array}{l} \text{κοινῶς,} \\ \text{ἰδίως,} \\ \text{ἰδιαίτατα.} \end{array} \right.$	
Τῶν διαφορῶν	$\left\{ \begin{array}{l} \text{αἱ μὲν ἄλλο ποιῶσιν, ὡς τὸ λογικόν·} \\ \text{αἱ δὲ ἄλλοίον, ὡς τὰ κοινῶς καὶ ἰδίως συμβεβηκότητα.} \end{array} \right.$	
Τῶν διαφορῶν	$\left\{ \begin{array}{l} \text{αἱ μὲν χωρισταί,} \\ \text{αἱ δὲ ἀχώριστοι.} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{αἱ μὲν κατ' αὐτό,} \\ \text{αἱ δὲ κατὰ συμβεβηκός.} \end{array} \right.$

Tabula capituli 12, De differentia et accidente.

Differentia (est)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aut essentialis, quæ vocatur propriissime (differentia), ut rationale;} \\ \text{aut essentialis adjuncta} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aut communiter, ut sedere,} \\ \text{aut proprie, ut calvum.} \end{array} \right.$

Aliter.

Differentia (tribus modis dicitur)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{communiter,} \\ \text{proprie,} \\ \text{propriissime.} \end{array} \right.$
------------------------------------	--

Differentiarum	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aliæ faciunt aliud, ut rationale,} \\ \text{aliæ diversum, ut communiter et proprie accidentia.} \end{array} \right.$
----------------	---

Differentiarum (sunt)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aliæ separabiles} \\ \text{aliæ inseparabiles.} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{aliæ per se,} \\ \text{aliæ per accidens.} \end{array} \right.$

SYNOPSIS CAPITIS XIII.

DE PROPRIO; IN QUO ETIAM DE COMMUNI.

1. Distinguit proprium in quatuor modos. — 2. Primum. — 3. Secundum. — 4. Tertium. — 5. Quartum. — 6. Occupatio. — 7. Ostendit quartum modum proprii proprie sic dici quia nimirum convertitur. — 8. Alia occupatio. — 9. Descriptio proprii. — 10. Exponit quamlibet speciem habere suum peculiare proprium quo etiam ab aliarum specierum communione dirimatur. — 11. Occupatio: quare homo duplex habeat proprium, aptitudinem ad ridendum et aptitudinem ad intelligentium scientiamque accipiendam. — 12. Conclusio occupationis. — 13. Commune in quatuor modos distinguit. — 14. Primum. — 15. Secundum. — 16. Tertium. — 17. Quartum. — 18. Exempla commemorat quarti modi quo commune aliquid dicatur. — 19. Divisio proprii Platonice.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ ἴδιου ἐν ᾧ καὶ περὶ κοινού.

α'. Τὸ ἴδιον λέγεται τετραχῶς.

β'. Ἐπὶ παντὶ μὲν ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ μόνον δὲ ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δίπουν· πᾶς μὲν γὰρ ἄνθρωπος δίπους· οὐ μόνος ὁ ἄνθρωπος δίπους, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ζῶα.

γ'. Ἐπὶ μόνον μὲν, οὐ παντὶ δὲ, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ φαλακρόν· καὶ γὰρ μόνος ὁ ἄνθρωπος φαλακρός, ἀλλ' οὐ πᾶς ἄνθρωπος φαλακρός.

δ'. Ἐπὶ παντὶ καὶ μόνον, οὐκ ἀεὶ δὲ, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ παλιωσθαι· οὐκ ἀεὶ γὰρ, ἀλλ' ἐν γήρᾳ, μένοντος τοῦ κατὰ φύσιν.

ε'. Τέταρτον, ἐφ' ᾧ συνδεδράμηκε τὸ παντὶ καὶ τὸ μόνον καὶ τὸ ἀεὶ· ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, καὶ μόνος ἄνθρωπος, καὶ ἀεὶ, γελαστικός. B

ς'. Γελαστικός δὲ λέγεται, οὐ τῷ ἀεὶ γελᾶν, ἀλλὰ τῷ πεφυκέναι γελᾶν.

ζ'. Τοῦτο τὸ τέταρτον κυρίως ἴδιον λέγεται· ὅτι καὶ ἀντιστρέφει. Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος γελαστικός, καὶ πᾶν γελαστικόν ἄνθρωπος.

η'. Εἰ γὰρ καὶ ὁ πίθηκος φαίνεται ἴσως γελῶν· ἀλλ' οὐκ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν τοῦ γελᾶν, οὐδὲ ταῖς ἀληθεῖαις γελᾶ· κατὰ μόνον δὲ τὴν ἐπιφάνειαν τὸ γελᾶν σχηματίζεται, τῷ μιμεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ζῶον γὰρ μιμητότατον τυγχάνει ὁ πίθηκος. Οὕτω γελᾶν οἶμαι καὶ τὸν ἐρωδιόν, θιάκονον γέλωτος καὶ ψυχικῆς ἄμοιρον διαχύσεως.

θ'. ὑπογράφεται δὲ τὸ ἴδιον οὕτως· ἴδιόν ἐστι· τὸ παντὶ καὶ μόνον τῷ εἶδει καὶ ἀεὶ ὑπάρχον.

ι'. Ἐκάστη μὲν οὖν εἶδει τῶν ζῴων ἐξαιρέτῳ ἐστὶν ἴδιον· τῷ ἀνθρώπῳ τὸ γελαστικόν, τῷ ἵππῳ τὸ χρεμετιστικόν, τῷ κύνι τὸ ὕλακτικόν· καὶ τοῖς ἄλλοις ἕτερα ἴδια. Κατὰ ταῦτα γὰρ διαχωρίζονται τῆς κοινωνίας ἀλλήλων τὰ εἶδη, καὶ διὰ τοῦτο λέγονται ἴδια· διὰ τὸ ἰδιαζόντως προτείνει τοῖς εἶδεσιν, ὧν εἰσιν ἴδια· μηδεμίαν κοινωνίαν ἔχοντος τοῦ εἶδους πρὸς ἕτερον εἶδος κατὰ τὸ ἴδιον.

ια'. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει διπλούς (μ- D τέχαι· γὰρ καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζωῆς, καὶ τῆς τῶν

A

CAPUT XIII.

De proprio; in quo etiam de communi.

1. Proprium quatuor modis dicitur.

2. Aut quod omni speciei, sed non soli, inest, ut homini bipes; omnis enim quidem homo bipes, sed non solus homo bipes est, verum etiam alia animalia.

3. Aut quod soli quidem, sed non omni: ut homini calvus; solus enim 117 homo calvus est, sed non omnis homo calvus est.

4. Aut quod omni et soli, sed non semper, ut homini canescere; non enim semper, sed in senectute (canescit), inanente eo quod secundum naturam est.

5. Quartum, in quo (hæc) concurrunt, omni et soli et semper; ut homini aptum esse ad ridendum. Omnis enim homo et solus homo et semper, ad ridendum aptus est.

6. Dicitur autem aptus ad ridendum, non quod semper rideat, sed quod naturalem ridendi facultatem habeat.

7. Hoc quartum, proprie (seu principaliter) proprium dicitur: propterea quod etiam convertitur. Omnis enim homo ad ridendum aptus est, et omne quod ad ridendum aptum est, homo est.

8. Etsi enim etiam simia forte ridens conspicitur, in seipsa tamen facultatem ridendi non habet, neque ridet revera; sed quoad solum superficiem το ridere figuratur, dum hominem imitatur. Etenim animal istud imitationis est studiosissimum et peritissimum. Sic et erodium (alii ardeolum, alii fulicam reddunt) ridere opinor, cum intus sit a risu C vacuus, et expertus ejus effusionis (et lætitiæ) quæ est ab anima.

118 9. Porro proprium sic describitur: proprium est quod omni et soli speciei et semper inest.

10. Cuius ergo quidem speciei animalis peculiare proprium est: homini aptum esse ad ridendum, equo aptum esse ad hinnendum, cani aptum esse ad latrandum; et aliis alia propria. Quoad hæc enim species a communione quam habent a se invicem dirimuntur; ac ob id propria dicuntur, quod singulariter adsint iis speciebus quarum sunt propria, ut quoad proprium species ad aliam speciem communionem nullam habeat.

11. Quoniam autem homo duplex est (nam et ratione destitutorum vitam et ratione præ-

ditorum intellectionem participat, ut qui terrenus sit et caelestis, mortalis et immortalis, visibilis et intelligibilis), quatenus quidem cum rationis expertibus communicat, proprium etiam habet, τὸ ad ridendum aptum esse. Quippe aptitudo ad ridendum facultas est animae ratione carentis quae per musculos operatur; quemadmodum etiam hiandi aptitudo et similia; quatenus vero cum ratione praeditis communicat, τὸ intelligentiae et scientiae capax pro proprio obtinet: **119** quod animae ratione praeditae facultas est.

12. Homo igitur singula habet propria communibus singulis convenientia.

13. Caeterum etiam commune quatuor modis dicitur.

14. Vel enim id quod in partes potest dividi, ut ager communis.

15. Vel id quod citra divisionem in communem usum assumitur (et adhibetur), ut unus servus, aut unus equus diversorum dominorum.

16. Vel id quod in praecipitatione proprium efficitur, quomodo locus qui in theatro communis est, sit proprius ejus qui praecipitavit ipsum.

17. Vel quod in aequo participatur, ut vox praecoris.

18. Quoad hoc significatum et materia omnibus quae sunt communis est, et genera atque differentiae speciebus ipsa participantibus communia: animal universis animalibus commune est, et rationale universis rationalibus, et irrationale universis irrationabilibus: et sic in aliis convenienter se res habet. Quoad hoc significatum etiam in homonymis (aequivocis) nomen solum commune; in synonymis (univocis) et nomen et quoad nomen definitio communis est. Et est commune, quod in nullis consideratur, aut de multis praedicatur.

120 19. Ad extremum Platonicum proprium tribus modis accipiunt; a coagmentatione partium instrumentalium, ut biceps amphispænae, ab actu, ut oblique ambulans canero: a potentia, ut igni urendi facultas. Etenim ignis magis quam quodvis aliud corpus potest urere.

λογικῶν νοήσεως, ἐπίγειος ὢν καὶ οὐράνιος, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ἡρατὸς καὶ νεούμενος), καθὼ μὲν κοινωνεῖ τοῖς ἀλόγοις, ἔχει καὶ τὸ γελαστικόν. Ἔστι γὰρ τὸ γελαστικὸν δυνάμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς ἐνεργουμένη διὰ τῶν μυῶν· ὡς καὶ τὸ χρεμετιστικόν καὶ τὰ τοιαῦτα· καθὼ δὲ τοῖς λογικοῖς κοινωνεῖ, τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν κέκτηται ἴδιον· τοῦτο δὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐστὶ δύναμις.

ιβ'. Ἔχει τοίνυν ὁ ἄνθρωπος ἕκαστον ἴδιον κατάλληλον ἕκαστῳ κοινῷ.

ιγ'. Λέγεται δὲ καὶ τὸ κοινὸν τετραχῶς.

ιδ'. Ἡ γὰρ τὸ εἰς μέρη διαίρετόν, ὡς ἀγρὸς κοινός.

ιε'. Ἡ τὸ ἀδιαίρετως ἐν χρήσει κοινῇ λαμβανόμενον, ὡς εἰς δοῦλος, ἢ εἰς ἵππος, δεσποτῶν διαφόρων.

ις'. Ἡ τὸ ἐν προκαταλήψει ἰδιοποιούμενον, ὡς ὁ ἐν θεάτρῳ τόπος κοινός ὢν, ἴδιος γίνεται τοῦ προκαταλαβόντος αὐτόν.

ιζ'. Ἡ τὸ ἐπίσης μετεχόμενον, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος.

ιη'. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνόμενον ἢ τε ὕλη πᾶσι τοῖς οὖσι κοινῇ, καὶ τὰ γένη καὶ αἱ διαφοραὶ κοινὰ τοῖς αὐτῶν μετέχουσιν εἶδеси· τὸ ζῶον ὅλοις τοῖς ζώοις κοινόν, καὶ τὸ λογικὸν ὅλοις τοῖς λογικοῖς, καὶ τοῖς ἀλόγοις τὸ ἄλογον· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρμοζόντως. Κατὰ τὸ τοιοῦτον τοῦ κοινοῦ σημαίνόμενον, καὶ ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τὸ ὄνομα μόνον κοινόν· ἐπὶ δὲ τῶν συνωνύμων τὸ τε ὄνομα καὶ ὁ κατὰ τοῦνομα λόγος. Ἔστι δὲ κοινόν τὸ ἐν πολλοῖς θεωρούμενον, ἢ τὸ πολλῶν κατηγορούμενον.

ιθ'. Τὸ δὲ ἴδιον οἱ Πλατωνικοὶ τριχῶς ἐκλαμβάνονται· ἀπὸ τῆς διοργανώσεως, ὡς τὸ δικέφαλον τῇ ἀμφισβείνῃ· ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τὸ λοξοβαδιστικὸν νῦν καρκίνῃ· ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς τὸ καυστικὸν τῷ πυρὶ. Δύναται γὰρ ὑπὲρ πᾶν ἕτερον σῶμα καίειν τὸ πῦρ.

Σχῆμα κεφαλ. ιγ', περὶ ἴδιου, ἐν ᾧ καὶ περὶ κοινοῦ.

Τὸ ἴδιον	{	ὁ παντὶ μὲν ὑπάρχει, μὴ μόνῃ δὲ, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ δῖπρον· ὁ μόνῃ, οὐ παντὶ· ὡς τὸ φαλακρὸν ἢ γραμματικόν· ὁ μόνῃ καὶ παντὶ, οὐκ αἰεὶ δέ· ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ παλιούσθαι· ὁ μόνῃ καὶ παντὶ καὶ αἰεὶ· ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γελαστικόν, ὃ καὶ κυρίως ἴδιον ἐστὶ.
Τὸ κοινόν	{	τὸ εἰς μέρη διαίρετόν, ὡς ἀγρὸς κοινός· τὸ ἀδιαίρετως ἐν χρήσει κοινῇ λαμβανόμενον, ὡς εἰς δοῦλος ὁὖς δεσποτῶν· τὸ ἐν προκαταλήψει ἰδιοποιούμενον, ὡς ὁ ἐν θεάτρῳ τόπος· τὸ ἐπίσης μετεχόμενον, ὡς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος τοῖς ἀκούουσι.
Τὸ ἴδιον ἐκλαμβάνουσιν οἱ Πλατωνικοὶ	{	ἀπὸ τῆς διοργανώσεως, ὡς τὸ δικέφαλον τῇ ἀμφισβείνῃ· ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ὡς τὸ λοξοβαδιστικὸν τῷ καρκίνῃ· ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς τὸ καυστικὸν τῷ πυρὶ.

Tabula capituli 13, de proprio, in quo etiam de communi.

Proprium (dicitur quatuor modis):	}	quod omni quidem inest, sed non soli, ut homini bipes;
		quod soli, sed non omni, ut calvum aut grammaticum (homini);
		quod soli et omni, sed non semper, ut homini canescere;
		quod soli et omni et semper, ut homini aptum esse ad ridendum; quod etiam proprie (principaliter) proprium est.
121 Commune (dicitur quatuor modis):	}	quod in partes potest dividi, ut ager communis;
		quod cura divisionem in communem usum assumitur, ut unus servus duorum dominorum;
		quod præoccupatione proprium fit, ut locus in theatro;
		quod ex æquo participatur, ut vox præconis ab audientibus
Proprium accipiunt Platonici (tribus modis):	}	a partium instrumentalium coagmentatione, ut biceps amphibianæ;
		ab actu, ut obliquus gradus canero;
		a potentia, ut urandi facultas igni.

—
SYNOPSIS CAPITULI XIV,

QUOD EST DE PRÆDICAMENTIS.

1. *Forum quæ sunt et dicuntur quadrimembris divisio.* — 2. *Quarti membri subdivisio in decem prædicamenta quibus omnia entia includuntur.* — **122** 3. *Causa finalis propter quam decem prædicamenta a philosophis constituta et his omnia entia comprehensa fuerint, entium nimirum omnium scientia.* — 4. *Modus quo prædicamenta inventa sint, et primo quidem substantiæ prædicamentum.* — 5. *Quomodo accidentium prædicamenta.* — 6. *Quantitatis.* — 7. *Qualitatis.* — 8. *Relatorum, ubi etiam relatu generaliter describitur.* — 9. *Ubi.* — 10. *Quando.* — 11. *Agere.* — 12. *Pati.* — 13. *Quid agere et pati.* — 14. *Habere, quod etiam describitur.* — 15. *Situm esse.* — 16. *Situm esse quid.* — 17. *Divisio totum situm esse prima.* — 18. *Divisio secunda.* — 19. *Divisio tertia.* — 20. *Divisio quarta.* — 21. *Conclusio modi quo inventa et constituta sunt decem prædicamenta.* — 22. *In his omnibus complexis nec veritatem nec falsitatem esse, nisi complexione quadam conjunguntur, ut propositio efficiatur.* — 23. *Occupatio de verbis primæ et secundæ personæ.*

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῶν κατηγοριῶν.

α'. Τὰ λεγόμενα καὶ ὄντα, ἢ τῆ μὲν προφορᾷ εἶσιν ἀπλᾶ, τῆ δὲ σημασιμένῳ συμπεπλεγμένα (ὡς τὸ τρέχω. Τὸ γὰρ τρέχω ἀπλοῦν μὲν ἔστι τῆ προφορᾷ καὶ ἀσύνητον, τῆ δὲ σημασιμένῳ, συμπεπλεγμένον καὶ σύνθετον. Δηλοῖ γὰρ ἐμὲ, καὶ τὸν δρόμον, τουτ' ἔστιν οὐσίαν καὶ ἐνέργειαν) ἢ τῆ μὲν προφορᾷ ὑπάρχουσιν σύνθετα, τῆ σημασιμένῳ δὲ γε ἀπλᾶ (ὡς ὅτε λέγει τις πράγματος ὀρισμὸν ἐν γὰρ τότε δηλοῖ διὰ τῆς συνθέτου φωνῆς, ἐκεῖνο δηλονότι τὸ πρᾶγμα, ὅπερ ὀρίζεται) ἢ καὶ τῆ προφορᾷ καὶ τῆ σημασιμένῳ συμπεπλεγμένα εἰσὶ τὰ λεγόμενα ὡς τὸ Παῦλος δημηγορεῖ ἢ καὶ τῆ προφορᾷ καὶ τῆ σημασιμένῳ ἀπλᾶ.

β'. Τούτων τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγόμενων ἕκαστον ἢ οὐσίαν σημαίνει, ἢ ποσὸν, ἢ ποιόν, ἢ πρὸς τι, ἢ πότε, ἢ ποιεῖν, ἢ πάσχειν, ἢ ἔχειν, ἢ κεῖσθαι. Πάντα γὰρ τὰ ὄντα ὑπὸ τὰς δέκα τούτας κοινότηρας ἀναφέρονται καὶ οὐκ ἔστι τῶν ὄντων οὐδὲν, ὃ μὴ ταύταις ἐμπερικλείεται.

γ'. Καὶ γὰρ οἱ φιλόσοφοι πάντων τῶν ὄντων ἐπιστήμονες εἶναι βουλόμενοι, ἐπεὶ τῶν κατὰ μέρος ἐπιστήμη οὐκ ἔστι διὰ τὸ πολυάριθμον αὐτῶν καὶ τὸ αἰεὶ γεννητὸν καὶ φθαρτὸν, ταῖς εἰρημέναις κοινότησι τὰ πάντα συμπερικλείσαν.

δ'. Καὶ τοὺς μὲν κατὰ μέρος ἀνθρώπους, καὶ τοὺς κατὰ μέρος ἵππους ἐπισκεψάμενοι πρότερον ὅπως ἔχουσιν φύσεως, ἐπὶ τὸν καθόλου ἄνθρωπον καὶ τὸν

—
A

CAPUT XIV.

De prædicamentis.

1. *Quæ dicuntur et sunt, vel sunt prolatione quidem simplicia, significato autem complexa: ut τὸ curro (τὸ curro enim, prolatione quidem simplex est et incompositum; significato autem complexum et compositum est: quippe mo et cursum, hoc est, substantiam et actum declarat), vel prolatione quidem sunt composita, sed tamen significato simplicia (ut quando quis rei definitionem dicit; **123** etenim unum tunc voce composita declarat, eam nimirum rem quam definitur), vel ea quæ dicuntur, et prolatione et significato complexa sunt, ut, Paulus concionatur: vel et prolatione et significato sunt simplicia.*

2. *Horum quæ citra omnem complexionem dicuntur quodvis, aut substantiam significat, aut quantum, aut quale, aut ad aliquid, aut ubi, aut aliquando, aut agere, aut pati, aut habere, aut situm esse. Omnia enim quæ sunt, sub decem has communitates referuntur: nec ullum ens est, quod his non includatur.*

3. *Etiam philosophi, cum omnium eorum quæ sunt scientes esse vellent, quia particularium, et propter numerosam multitudinem, et perpetuam generationem corruptionemque suam non est scientia, dictis communitatibus omnia circumscripserunt.*

4. *Et hominum particularium et particularium equorum considerata prius natura, quam habeant, ad universalem hominem et universalem equum,*

hoc est, ad hominis et equi speciem, ascenderunt. Hoc autem etiam in aliis particularibus animalibus cum fecissent ab his quæ mutationi et alterationi sunt obnoxia ad ea quæ mutationis et alterationis sunt expertia, transierunt. Particularia enim quidem mutationi et alterationi sunt **124** obnoxia: universalibus autem convenit ut eodem modo se semper habeant. Quoniam autem etiam hujuscemodi species non omnes dianœa possunt comprehendi (multæ enim earum ignorantur a nobis), universaliore alio inquisito animal repererunt. Eodem præterea modo particularibus plantis ad universalem plantam et plantanimalibus ad plantanimal collectis; omnia hæc, animal, plantam, plantanimal, animato constrinxerunt. Sed et porro inanimatas naturas contemplati, lignum, lapidem, ferrum et similia; his universale inanimatum constituerunt: et hoc cum animato per corpus colligarunt. Quia autem etiam angelum et animam esse cognoverunt, quæ corporis naturam non participant (hoc enim in partes est dividuum, et tres dimensiones habet: illa vero partium prorsus sunt expertia et nullam dimensionem obtinent, non longitudinem, non latitudinem, non profunditatem), per substantiam corpus cum incorporeo univerunt, adeoque **125** substantia horum omnium quæ per se existunt, communo genus facta est.

5. Quoniam autem res quædam in substantia sunt nec in seipsis existentiam habent, ita etiam de his considerationem susceperunt.

6. Duo quædam et tria et decem et viginti inventa ad numerum: magnum autem et parvum et quæ sunt hujus generis, ad magnitudinem reducerunt: numerum denique et magnitudinem quanto comprehenderunt. Duas proinde communitates habuerunt, quæ multas res continerent, substantiam (scilicet) et quantitatem.

7. Rursus aliquid album est, nigrum, fulvum (gilvum), hæc sub colore coacervarunt. Estque aliquid dulce, amarum, calidum, frigidum: hæc sane et colorem et artes et scientias una communitate, qualitate circumscripserunt. Est autem qualitas a qua quod ipsam participat, denominative, aut alio quovis modo denominatur; ut a grammatica grammaticus, a virtute vir bonus.

8. Quia vero porro et dextrum est aliquid et sinistrum, et duplum et dimidium: similia ei quod est ad aliquid attribuerunt. Sunt autem ad aliquid, alterius ad alterum **126** habitudo, seu respectus.

9. Iterum aliquid est in mente, in foro, in theatro: talia communitati τοῦ ubi adaptarunt; τὸ ubi autem loci exhibitivum est: suntque τῶν illius differentiarum quot loci: sursum, deorsum: dextrum, sinistrum: ante, post.

10. Jam vero heri, et præterito anno, et hodie, et cras, et quotquot sunt hujus generis ad quando collegerunt; hoc autem temporis significativum est. Suntque differentiarum τοῦ quando, quot etiam temporis sunt, præsens, præteritum, et futurum.

Α καθόλου ἕπρον ἀνέδραμον, τουτέστιν ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦ ἕπρου. Τοῦτο δὲ κατὰ τῶν ἄλλων ζώων πεποιηκότες τῶν μερικῶν, ἀπὸ τῶν τρεπτῶν καὶ ἀλλοιωτῶν μετέβησαν ἐπὶ τὰ ἀτρεπτά τε καὶ ἀναλλοιώτα. Τρεπτὰ μὲν γὰρ καὶ ἀλλοιωτὰ ὑπάρχει τὰ μερικὰ, τοῖς δὲ καθόλου τὸ αἰῶσαύτως ἔχειν ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν τοιούτων εἰδῶν οὐκ ἐστὶν ἅπαντα τῇ διανοίᾳ περιληπτά (πολλὰ γὰρ αὐτῶν ἀγνοεῖται ἡμῶν), τὸ καθολικώτερον αὐθις ζητήσαντες εὑρον τὸ ζῶον. Ἰσαύτως δὲ καὶ τὰ κατὰ μέρος φυτὰ πρὸς τὸ καθόλου συναγαγόντες φυτὸν, καὶ πρὸς τὸ ζωόφυτον τὰ ζωόφυτα· ταῦτα πάντα, τὸ ζῶον, τὸ φυτὸν, τὸ ζωόφυτον, τῷ ἐμφύχῳ συνέβησαν. Θεωρήσαντες δὲ καὶ (τὰς) ἀψύχους φύσεις, τὸ ξύλον, τὸν λίθον, τὸν σίδηρον καὶ τὰ ὅμοια, τὸ καθόλου ἀψύχον δι' αὐτῶν συνεστήσαντο· καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ ἐμφύχου συνήψαν διὰ τοῦ σώματος. Ὅτι δὲ καὶ ἄγγελον ἔγνωσαν εἶναι καὶ ψυχὴν, οὐ μετέχει δὲ ταῦτα τῆς τοῦ σώματος φύσεως (τὸ μὲν γὰρ μεριστὸν, καὶ τρεῖς ἔχον διαστάσεις· τὰ δὲ παντελῶς ἀμερῆ, καὶ μηδεμίαν κεκτημένα διάστασιν· οὐ μήκος, οὐ πλάτος, οὐ βάθος), διὰ τῆς οὐσίας ἔγνωσαν τῷ σώματι· τὸ ἀσώματον, καὶ γέγονε ἡ οὐσία πάντων τούτων αὐθυπάρχων ὄντων γένος κοινόν.

ε'. Ἐπεὶ δὲ τινὰ τῶν πραγμάτων ἐν τῇ οὐσίᾳ, μὴ μέντοι ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὑπαρξίν ἔχουσιν, οὕτω καὶ περὶ τούτων ἐσκέψαντο.

ς'. Δύο τινὰ καὶ τρία, καὶ δέκα καὶ ἑξήκον εὐρηκότες, ἀνήγαγον ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν· μέγα δὲ καὶ μικρὸν καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπὶ τὸ μέγεθος· τὸν ἀριθμὸν δὲ καὶ μέγεθος περιελάβον τῷ ποσῷ. Δύο γοῦν ἔσχον κοινότητος περιεκτικὰς πραγμάτων πολλῶν, τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ποσόν.

ζ'. Πάλιν ἐστὶ τι λευκόν, μέλαν, κίρρον· ταῦτα ὑπὸ τὸ χρῶμα συνήθροισαν. Ἔστι δὲ τι γλυκὺ, πικρὸν, θερμὸν, ψυχρὸν· ταῦτα δὲ καὶ τὸ χρῶμα, καὶ τὰς τέχνας, καὶ τὰς ἐπιστήμας μιᾷ κοινότητι περιέγραψαν, τῷ ποιῷ. Ποιὸν δὲ ἐστίν, ἀπ' οὗ παρωνύμως ὀνομάζεται τὸ μετέχον, ἢ ὑπωσοῦν ἄλλως ἀπ' αὐτοῦ· ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικὸς, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος.

η'. Ὅτι δὲ καὶ δεξιὸν ἐστὶ τι καὶ ἀριστερὸν, καὶ διπλάσιον καὶ ἡμισυ· τὰ τοιαῦτα τῷ πρὸς τι ἀπένειμαν. Ἔστι δὲ τὰ πρὸς τι σχέσις ἑτέρου πρὸς ἑτερον.

θ'. Πάλιν ἐστὶ τι ἐν νῷ, ἐν ἀγορᾷ, ἐν θεάτρῳ, τῇ τοῦ ποῦ κοινότητι· τὰ τοιαῦτα προσήρμοσαν. Τόπου δὲ παρασιατικὸν ὑπάρχει τὸ ποῦ· διαφορὰ δὲ αὐτοῦ ὅστις καὶ τοῦ τύπου· ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ, ἔμπροσθεν, ὀπίσθεν.

ι'. Ἐὸ δὲ χθὲς καὶ πέρυσι καὶ σήμερον, καὶ αὔριον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπὶ τοῦ πότε συνέγαγον· τὸ δὲ ἐστὶ χρόνου σημαντικόν. Διαφορὰ δὲ τοῦ πότε, ὅστις καὶ τοῦ χρόνου· ἐνεστῶς, παρεληλυθῶς, καὶ μέλλον.

ια'. Τὸ δὲ τύπτειν, τὸ θερμαίνειν, τὸ ψύχειν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἢ γούν παραπλήσια, ἐν τῷ ποιεῖν ἔθεσαν.

ιβ'. Ὡσπερ αὖ ἐν τῷ πάσχειν, τὸ τύπτεσθαι, τὸ θερμαίνεσθαι, τὸ ψύχεσθαι, καὶ τὰ ἴμοια.

ιγ'. Ἔστι δὲ ποιεῖν μὲν τὸ δρᾶν περὶ τι, πάσχειν δὲ τὸ ὑφ' ἑτέρου ἀλλοιοῦσθαι.

ιδ'. Πάλιν ἐπειδὴ ἔστι τὸ ὑποδεδῆσθαι, ὠπλίσθαι, δακτύλιον φορεῖν, τὰ εἰκότα πάντα ταῦτα τῷ ἔχειν δεδώκασιν. Ἔστι δὲ τὸ ἔχειν οὐσίας περὶ οὐσίαν περίθεσις.

ιε'. Τὸ δὲ ἐστάναι, καὶ ἀνακεῖσθαι, καὶ καθῆσθαι, γένει κοινῷ τῷ κεῖσθαι ὑπέταξαν.

ις'. Κεῖσθαι δὲ ἔστιν ἡ τοιαύδε θέσις τοῦ σώματος.

ιζ'. Εἰ μὲν γὰρ ὄρθια τὰ μέλη πάντα εἰσὶν, ἐστάναι λέγεται· εἰ δ' ὑπτια πάντα, ἀνακεῖσθαι καὶ ἀνακεκλίσθαι. Εἰ δὲ τὰ μὲν ὄρθια ζοντά, τὰ δ' ὑπτια ζοντά πως, καθῆσθαι.

ιη'. Τοῦ δὲ κεῖσθαι τὰ μὲν φύσει μετέχει, ὡς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐν τοῖς ἰδίῳ ἰδρυμένα, καὶ ὁ οὐρανὸς τὴν ἀνωτάτω χώραν ἐπέχων· τὰ δὲ θέσει, ὡς ἀνδριάντες, καὶ κίονες, καὶ σκεύη καὶ ὅλως τὰ κατὰ τέχνην τινὰ ἢ χρεῖαν τιθέμενα.

ιβ'. Ἔτι τὰ μὲν ἐν στάσει ἔχει τὴν θέσιν, ὡς ἡ γῆ· τὰ δ' ἐν κινήσει, ὡς τὰ οὐράνια σώματα.

κ'. Ἔτι τὰ μὲν διαμέσθον ἔχει τὸ κεῖσθαι, ὡς τὰ στοιχεῖα καὶ οὐρανός· τὰ δ' ἔγχρονον, ὡς τὰ ἐν μέρει χρόνου ὑφ' ἑστώτα.

κα'. Οὕτω μὲν οὖν οἱ φιλόσοφοι τὰς τοιαύτας δέκα γενικιστάτας ἐξεῦρον κοινότητάς.

κβ'. Ἐκαστὸν δὲ τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων αὐτὸ καθ' αὐτὸ πρᾶγμα μὲν ἐξ ἀνάγκης ἀληθεῖ, ψεῦδος δὲ ἢ ἀλήθειαν οὐδαμῶς τῇ δὲ πρὸς ἄλληλα τούτων συμπλοκῇ ἢ ἀλήθεια, ἢ ψεῦδος ἀκυλουθεῖ. Ἄν μὲν γὰρ εἶπω, ἄνθρωπος, ἢ ἵππος, ἢ τρέχει, ἢ ἵσταται· πρᾶγμα μὲν σημαίνω ἀπλῶς, οὐκ ἀληθεύω δὲ, οὐδὲ ψεύδομαι· ἐὰν δὲ συμπλέξας ἐρῶ, ἄνθρωπος τρέχει, ἢ ἵππος ἵσταται, τότε ἐξ ἀνάγκης ἢ ἀληθεύω ἢ ψεύδομαι.

κγ'. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα καὶ δεύτερα πρόσωπα, διὰ τὸ εἶναι ὠρισμένα, ὡς τὸ τρέχω καὶ τρέχεις, συμπεπλεγμένα εἰσὶ τῷ σημαυνομένῳ· τὰ δὲ τρίτα, διὰ τὸ εἶναι ἀόριστα, μετὰ τῶν ἀπλῶν ἑτάχθησαν. D

11. At τὸ verberare, τὸ calefacere, τὸ refrigerare, et hujusmodi, hoc est, cognata, in τῷ agere reposuerunt.

12. Quemadmodum vicissim in τῷ pati, τὸ verberari, τὸ calefieri, τὸ refrigerari, et similia.

13. Est autem agere quidem operari circa aliquid : pati vero est alterari ab alio.

14. Rursus quoniam est calceatum esse, armatum esse, annulum gestare, omnia his convenientia τῷ habere attribuerunt. Estque τὸ habere substantiæ circa substantiam positio.

15. At τὸ stare, et jacere (recumbere), et sedere, communi generi quod est situm esse subjecerunt.

16. Est autem τὸ situm esse certo quodam modo affecta positio.

17. Si enim membra omnia recta sunt, stare ; si omnia supina, jacere (accumbere). Si quædam erecta, quædam resupina sunt, sedere dicitur.

18. Porro τὸ situm esse quædam natura quodammodo participant, ut quatuor elementa in propriis locis collocata, et cælum quod superiorem regionem oblinet ; quædam positione, ut status et columna, et supellectilia, et in universum ea quæ secundum artem aut usum ponuntur.

19. Præterea alia in statu situm habent, ut terra : alia in motu, ut corpora cælestia.

20. Insuper alia quidem habent situm esse permanens, ut elementa et cælum : alia temporarium, ut quæ in parte temporis subsistunt.

21. Sic quidem igitur philosophi hujusmodi decem generalissimas communitates invenerunt.

22. Porro quodvis eorum quæ citra omnem complexionem dicuntur, ipsum seipso rem quidem necessario, falsitatem autem vel veritatem nequaquam declarat ; sed mutuam eorum complexionem vel veritas vel falsitas comitatur. Cum enim quidem dixerō, homo aut equus, aut currit, aut stat, rem quidem simpliciter significo ; non autem verum vel falsum dico. Quando autem complexione facta dico, homo currit, aut equus stat, tum necessario aut verum aut falsum dico.

23. Primæ quidem igitur et secundæ personæ, propterea quod definitæ sint, ut curro et curris, significato complexe sunt ; tertiæ autem propterea quia infinitæ sunt, cum simplicibus collocatæ sunt.

Σχῆμα κεφαλ. ιδ', περὶ τῶν κατηγοριῶν.

Τὰ λεγόμενα καὶ ὄντα

ἢ τῇ μὲν προφορᾷ εἰσὶν ἀπλᾶ, τῷ δὲ σημαυνομένῳ σύνθετα, ὡς τὸ τρέχω· ἢ τῇ μὲν προφορᾷ σύνθετα, τῷ δὲ σημαυνομένῳ ἀπλᾶ, ὡς οἱ ὀρισμοί.

ἢ καὶ τῇ προφορᾷ καὶ τῷ σημαυνομένῳ ἀπλᾶ

οὐσίαι, ὡς ἄνθρωπος, βοῦς·
προσόν, ὡς δίπηχυ·
ποιόν, ὡς λευκόν, μέλαν·
πρὸς τι, ὡς πατήρ, υἱός·
ποῦ, ἐν λυκείῳ·
πότε, χθές, περυσί·
ποιεῖν, ψύχειν, θερμαίνειν·
πάσχειν, θερμαίνεσθαι, ψύχεσθαι·
ἔχειν, ὑποδεδῆσθαι·
κεῖσθαι, καθῆσθαι.

Τὰ κείμενα	{	τὰ μὲν φύσει, ὡς τὰ στοιχεῖα· τὰ δὲ θέσει, ὡς ἀνδριάντες καὶ (τὰ) σκεύη.
Τὸ κεῖσθαι	{	ἵστασθαι, ἀνακεῖσθαι, καθῆσθαι.
Ἄλλως τὰ κείμενα	{	ἢ διαμένον ἔχει τὸ κεῖσθαι, ὡς τὰ στοιχεῖα· ἢ ἑγγχρονον, ὡς τὰ τεχνητά.

—
Tabula capituli 14, de prædicamentis.

Quæ dicuntur et sunt	{	aut prolatione quidem sunt simplicia, significato autem composita, ut τὸ curro;
		aut prolatione quidem sunt composita, significato autem simplicia, ut definitiones;
aut et prolatione et significatio sunt simplicia,	{	substantia, ut homo, hos;
		quantum, ut bicubitum;
130 Quæ sita sunt	{	quære, ut album, nigrum;
		ad aliquid, ut pater et filius;
Situm esse est (vel)	{	ubi, ut in lyceo;
		quando, ut heri, anno præterito;
Aliter quæ ista sunt	{	agere, ut refrigerare, calefacere;
		pati, ut calefieri, refrigerari;
		habere, ut calceatum esse;
		situm esse, ut sedere.
		alia natura sita sunt, ut elementa;
		alia situ (seu arbitrio humano), ut statuæ et suppellectilia.
		stare,
		jucere,
		sedere.
		vel permanens habent τὸ situm esse, ut elementa;
		vel temporarium, ut artificialia (seu arte facta).

—
SYNOPSIS CAPITIS XV.

ADHUC DE PRÆDICAMENTIS.

1. Divisio entium bimembris et utriusque membri subdivisio. — 2. Subjecti homonymia et κατηγορίας etymon. — 3. Subjectum vel existentiam quid. 4. Subjectum ad prædicationem quid. — 5. Idem exemplis declarat. — 6. Canon duplex discernendi subjectum vel existentiam et ad prædicationem. — 7. Herminia primariæ divisionis. — 8. Item subdivisionis prioris et lucite etiam posterioris. — 9. Ut melius intelligantur superiores divisiones ostendit, quæ tantum de subjecto dicantur, et quæ tantum subjecta sint, et quæ denique tum de subjecto dicantur, tum subjecta sint. — 130 10. Ex superioribus divisionem antepædicamentalem quæ quadrimembris est insert. — 11. Per divisionem et aliquot subdivisiones entis numerum denarium prædicamentorum invenit. — 12. Prædicamenta, voces simplices. — 13. Occupatio. — 14. Prædicamenta. — 15. Prædicamentorum et prædicabilitum discrimen. — 16. Probatio discriminis. — 17. Prædicamenta cur genera generalissima. — 18. Occupatio. — 19. Ratio prima cur ens non sit genus prædicamentorum. — 20. Ratio secunda. — 21. Accidens non esse genus novem prædicamentorum. — 22. Ratio tertia, quare ens non sit genus decem prædicamentorum. — 23. Altera ratio quare nec accidens sit genus reliquorum novem prædicamentorum. — 24. Divisio entis in decem prædicamenta, divisio ut vocabuli ab uno et ad unum.

CAPUT XV.

Adhuc de prædicamentis.

1. Eorum quæ sunt alia quidem de subjecto dicuntur, alia vero de subjecto non dicuntur. Quæ porro de subjecto dicuntur, alia quidem in subjecto non sunt, alia vero in subjecto sunt. Itidem etiam, eorum quæ de subjecto non dicuntur, alia quidem in subjecto non sunt, alia vero in subjecto sunt.

2. Duplex autem subjecti significatum est; denotat enim et subjectum ad existentiam et subjectum ad prædicationem. Categoria vero (prædicamentum) dicta est, διὰ τὸ κατὰ τινων ἀγορεύεσθαι, quod de aliquibus 131 dicatur (prædicetur).

Α

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Ἐπι περὶ κατηγοριῶν.

α'. Τῶν ὄντων τὰ μὲν καθ' ὑποκειμένου λέγεται, τὰ δ' οὐ λέγεται καθ' ὑποκειμένου. Τῶν δὲ λεγομένων καθ' ὑποκειμένου τὰ μὲν ἐν ὑποκειμένῳ οὐκ ἔστι, τὰ δ' ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν. Ὁμοίως καὶ τῶν μὴ λεγομένων καθ' ὑποκειμένου, τὰ μὲν ἐν ὑποκειμένῳ οὐκ ἔστι, τὰ δ' ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν.

β'. Διττὸν δὲ τοῦ ὑποκειμένου (τὸ) σημαίνον ὁδηλοῖ γὰρ καὶ τὸ πρὸς ὑπαρξιν ὑποκείμενον, καὶ τὸ ὑποκείμενον πρὸς κατηγορίαν. Κατηγορία δὲ εἴρηται, διὰ τὸ κατὰ τινων ἀγορεύεσθαι ἴτοι λέγεσθαι.

γ'. Πρὸς ὑπερξίν μὲν οὖν ὑπόκειται ἡ οὐσία τοῖς A
συμβεβηκόσι. Ταῦτα γὰρ ἐν τῇ οὐσίᾳ ἔχει τὸ εἶναι·
καὶ ἔστι μόνη ἡ οὐσία πρὸς ὑπερξίν ὑποκείμενον.

δ'. Πρὸς κατηγορίαν δὲ ὑπόκεινται τὰ ἄτομα τοῖς
οἰκείοις εἶδεσι τε καὶ γένεσι· καὶ τὰ εἶδη τοῖς
ἐαυτῶν γένεσιν ἕως τοῦ γενικωτάτου.

ε'. Οἷον ὁ Πέτρος ἄνθρωπός ἐστιν. Ὑπόκειται ὁ
Πέτρος ἐνταῦθα τῷ ἄνθρωπῳ πρὸς κατηγορίαν, καὶ
λέγεται ὁ ἄνθρωπος καθ' ὑποκείμενου τοῦ Πέτρου·
ἐπεὶ ὁ Πέτρος ὑποκείμενόν ἐστι· κατηγορούμενον δὲ
ὁ ἄνθρωπος. Πάλιν τὸ ζῶον οὐσία ἐστίν· ὑπόκειται
τὸ ζῶον καθ' ὑποκείμενου τοῦ ζώου, τουτέστι κατη-
γορούμενον, ἡ οὐσία.

ς'. Ἐνθα μὲν οὖν ἡ κατὰ πρόθεσις φαίνεται, καὶ
κατὰ γενικὴν πτώσιν τελεῖται ἡ σύνταξις· ἐκεῖ τὸ B
πρὸς κατηγορίαν παραλαμβάνεται ὑποκείμενον, ὡς
ὅταν εἴπωμεν τῶν ὄντων τὰ μὲν καθ' ὑποκείμενου
λέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ τίθεμεν καὶ τὸ λέγεται, ἵνα
καὶ ἐντεῦθεν τὸ πρὸς κατηγορίαν γνωσθῇ ὑποκει-
μενον. Τὸ γὰρ λέγεται καὶ τὸ κατηγορεῖται ταυτὸν
ἐστίν. Ἐνθα δὲ ἡ ἐν πρόθεσις ὁράται, καὶ κατὰ
δοτικὴν πτώσιν γίνεται ἡ σύνταξις· ἐκεῖ τὸ πρὸς
ὑπερξίν ἐστίν ὑποκείμενον, ὡς ὅταν εἴπωμεν· Τὰ
δὲ ὑποκείμενα ἐστὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἐστὶ
τιθέμεν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν τὸ πρὸς ὑπερξίν γνωσθῇ
ὑποκείμενον· ὑπερξίως γὰρ παραστατικὸν τὸ ἐστίν.

ζ'. Ὅταν οὖν λέγωμεν ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν καθ'
ὑποκείμενου λέγεται, τὰ δὲ οὐ λέγεται καθ' ὑποκει- C
μένου, τοῦτο φάμεν· ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν τινῶν
κατηγοροῦνται, τὰ δὲ οὐ κατηγοροῦνται τινῶν.

η'. Ὅταν δὲ λέγωμεν ὅτι τῶν καθ' ὑποκείμενου
λεγομένων τὰ μὲν ἐν ὑποκείμενῳ οὐκ ἔστι, τὰ δ' ἐν
ὑποκείμενῳ ἐστὶ, τοῦτο φάμεν, ὅτι τῶν κατηγορου-
μένων τὰ μὲν ἐν ἑτέροις οὐκ ἔχουσι τὴν ὑπερξίν
(οὐσίαι γὰρ εἰσὶν ἀθύπαρκα πράγματα καὶ μὴ
δεόμενα ἑτέρων πρὸς σύστασιν), τὰ δ' ἐν ἑτέροις
ἔχουσι τὸ εἶναι, Συμβεβηκότα γὰρ εἰσι, μὴ δυνά-
μενα καθ' ἑαυτὰ εἶναι, ἀλλ' ἐν ταῖς οὐσίαις τὴν
ὑπερξίν ἔχοντα.

θ'. Μόνως μὲν οὖν καθ' ὑποκείμενου λέγεται καὶ
οὐχ ὑποκείμενα τὰ καθόλου τῶν πραγμάτων καὶ
γενικώτατα. Ταῦτα γὰρ κατηγοροῦνται μόνον, οὐ
μὴν καὶ ὑπόκεινται. Οὐ καθ' ὑποκείμενου δὲ εἰσιν, D
ἀλλ' ὑποκείμενα μόνως, δηλονότι τὰ μερικὰ τῶν
πραγμάτων καὶ ἄτομα, διὰ τὸ μὴ κατηγορεῖσθαι
τινῶν. Ὁμοῦ δὲ καθ' ὑποκείμενου τε καὶ ὑποκει-
μενα λέγεται τὰ εἰδικώτατα εἶδη καὶ τὰ ὑπέλληλα
γέννη· ὡς ἄλλων μὲν ὄντων καθολικώτερα καὶ ἄλλων
αὐ μερικώτερα· καὶ τοῖς μὲν ἐπάνω αὐτῶν ὑποκει-
μενα, τῶν δ' ὑποκάτω κατηγορούμενα.

ι'. Δῆλον ἐντεῦθεν ὡς καθ' ὑποκείμενου, καὶ οὐκ
ἐν ὑποκείμενῳ ἐστὶν ἡ καθολικώτερα οὐσία. Οὐ καθ'
ὑποκείμενου, καὶ οὐκ ἐν ὑποκείμενῳ, ἡ μερικὴ
οὐσία καὶ ἄτομος. Καθ' ὑποκείμενου, καὶ ἐν ὑποκει-
μένῳ, τὸ καθολικὸν συμβεβηκός. Οὐ καθ' ὑποκει-

3. Ad existentiam quidem igitur substantia ac-
cidentibus subjecta est. Hæc enim in substantia
esse habent; estque sola substantia subjectum ad
existentiam.

4. Ad prædicationem vero individua propriis
speciebus et generibus subjecta sunt, et species
sui generibus usque ad generalissimum.

5. Veluti Petrus homo est. Hic Petrus homini ad
prædicationem subjectus est, et homo de subjecto
Petro dicitur: quandoquidem Petrus subjectum:
homo, prædicatum est. Rursus animal est sub-
stantia; animal subjectum est: de subjecto, ani-
mali, hoc est prædicatum substantia est.

6. Ubi igitur præpositio κατὰ (de) spectatur, et (in
Græco quidem) casu genitivo (in Latino autem
ablativo casu) constructio perficitur, ibi subjectum
ad prædicationem assumitur: ut cum dicimus:
Eorum quæ sunt alia quidem de subjecto dicuntur.
Propterea enim etiam τὸ dicuntur, ponimus, ut
vel hinc subjectum ad prædicationem agnoscatur.
Idem enim sunt τὸ dicuntur et prædicantur. Ubi
autem præpositio ἐν (in) conspicitur et (in Græco
quidem casu dativo, in Latino autem iterum 132
ablativo casu sit constructio), ibi subjectum est ad
existentiam; ut cum dicimus: Alia vero in subje-
cto sunt. Propterea enim etiam τὸ sunt ponimus,
ut et hinc subjectum ad existentiam cognoscatur;
nam τὸ sunt existentia repræsentationem habet.

7. Cum ergo dicimus eorum, quæ sunt alia de
subjecto dici, alia de subjecto non dici, hoc asseve-
ramus eorum quæ sunt alia prædicari de aliquibus,
alia non prædicari de aliquibus.

8. Cum vero dicimus, eorum quæ de subjecto
dicuntur, alia in subjecto esse, alia in subjecto non
esse: hoc pronuntiamus, eorum quæ prædicantur,
alia in aliis non habere existentiam (substantiam
enim sunt res per se existentes nec aliorum ad
sui constitutionem indigentes), alia in aliis esse
habere. Accidentia enim sunt quæ per se esse non
possunt, sed in substantiis existentiam habent.

9. Tantum igitur de subjecto dicuntur et subje-
cta non sunt, res universales et generalissimæ. Hæc
enim prædicantur tantum, nec vero etiam subji-
ciuntur. Non autem de subjecto sunt, sed subjecta
tantum, res puta particulares et individua, pro-
pterea quod de aliquibus non 133 prædicantur.
Simul autem et de subjecto et subjecta dicuntur
speciosa specialissima et subalterna genera, ut quæ
sint aliis quidem universaliora et vicissim aliis
particularia; et superiorum quidem subjecta,
inferiorum autem prædicata.

10. Unde manifestum est de subjecto (dici) et
non esse in subjecto substantiam universalioram.
Non de subjecto (dici) et non in subjecto (esse)
particularem et individuum substantiam. De sub-
jecto (dici) et in subjecto (casu) universale acci-

dens. Non de subjecto (diei) et in subjecto (esse) particulare et individuum accidens.

11. Quibus ita distinctis ens aut in subjecto est, aut non est in subjecto. Quod si quidem igitur in subjecto non fuerit, substantiam efficit; sin in subjecto est, aut non est per se, aut est per se. Sed si quidem per se est, aut in partes non dividitur et quantum efficit; aut in partes non dividitur, et quale constituit. Quod si vero per se non est, aut habitudo tantum est, et efficit ea quæ sunt ad aliquid, aut secundum aliorum habitudinem intelligitur et sex reliqua prædicamenta efficit. Pulcherrimum enim et primum **13.** prædicamentum substantiæ, cum quanto quidem, τὸ ubi et quando: cum quali autem, τὸ agere et pati; cum iis denique quæ sunt ad aliquid, τὸ habere et situm esse producit.

12. Atque hæc sunt decem prædicamenta, quæ **B** omnia sunt simplicia.

13. Etsi enim substantia cum quando quidem τὸ ubi et τὸ quando; cum quali vero τὸ agere et τὸ pati; cum iis denique quæ sunt ad aliquid, τὸ habere et situm esse dicitur progenerare. Prædicamentorum nullum est compositum. Neque enim in loco esse aut in tempore esse, aut tale aliquid, prædicamentum esse (compositum). Eapropter igitur aliqua prædicamenta nominibus indivisibilibus nuncupata sunt; τὸ agere et pati et situm esse ne personas assumendo compositionem aliquam inducerent.

14. Omnia proin prædicamenta simplices et universales voces sunt, quæ simplices et universales res per medios simplices et universales conceptus significant.

15. Differunt autem a quinque vocibus, quod hæc quidem prædicamenta de rebus naturaliter efferruntur dum rerum naturas significant; suntque voces naturarum prædicativæ, sive conceptus **155** qui de rebus naturaliter dicuntur. Propterea etiam prædicamenta proprie vocata sunt. Quinque voces dicuntur e quidem et ipsæ simpliciter prædicativæ, quatenus significantur sunt; verumtamen naturas rerum non significant, neque de rerum existentia efferruntur. Et propterea proprie non obtinent, ut prædicativæ voces, sed simpliciter voces sint: conceptus nimirum significativi qui in conceptibus considerantur, his qui de rerum eulitate dicuntur. Quapropter rationales potius fuerint, quam prædicativæ (voces).

16. Quemadmodum enim in entibus conceptus proprie prædicativi inveniuntur (nam et substantia conspicitur in rebus et quantum et quale et cætera) eundem ad modum in ejusmodi prædicativis conceptibus, rationales hæc voces considerantur. Nam et in substantia genus et species et differentia et proprium, et accidens in ipsa consistens conspicitur. Et in cæterorum vero prædicamentorum quolibet et genus deprehenditur et species et differentia, et proprium et accidens quod per ipsum totam penetret.

μένον καὶ ἐν ὑποκειμένῳ τὸ μερικὸν καὶ ἄτομον συμβέβηκός.

α'. Τοῦτων οὕτω διακεκριμένων, τὸ ἢ ἢ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν, ἢ οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἴη, τὴν οὐσίαν ποιεῖ· εἰ δ' ἐν ὑποκειμένῳ, ἢ οὐ καθ' αὐτό ἐστίν, ἢ καθ' αὐτό. Ἄλλ' εἰ μὲν καθ' αὐτό, ἢ μεριστὸν ἐστὶ καὶ ποιεῖ τὸ ποσὸν, ἢ ἀμεριστὸν καὶ ποιεῖ τὸ ποιόν. Εἰ δ' οὐ καθ' αὐτό, ἢ σχέσις μόνον ἐστὶ καὶ ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ἢ κατὰ σχέσιν ἄλλων νοεῖται, καὶ ποιεῖ τὰς λοιπὰς ἐξ κατηγορίας. Ἡ γὰρ καλλίστη καὶ πρώτη τῶν κατηγοριῶν οὐσία μετὰ μὲν τοῦ ποσοῦ γεννᾷ τὸ ποῦ καὶ τὸ πότε· μετὰ δὲ τοῦ ποιῶν τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν· μετὰ δὲ τοῦ πρὸς τι τὸ ἔχειν καὶ τὸ κείσθαι.

β'. Καὶ αὗται εἰσιν αἱ δέκα κατηγορίαι· πᾶσαι δὲ τυγχάνουσι ἀπλᾶι.

γ'. Κἂν γὰρ ἀπογεννᾶν ἢ οὐσία λέγεται, μετὰ μὲν τοῦ ποσοῦ τὸ ποῦ καὶ τὸ πότε· μετὰ δὲ τοῦ ποιῶν, τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν· μετὰ δὲ τῶν πρὸς τι, τὸ ἔχειν καὶ τὸ κείσθαι. Ἄλλ' οὐδεμία τῶν κατηγοριῶν σύνθετός ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ κατηγορία τὸ ἐν τόπῳ εἶναι, ἢ τὸ ἐν χρόνῳ εἶναι, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων. Διὰ τοῦτο καὶ ὀνόμασιν ἀπαρεμφάτοις τῶν κατηγοριῶν τινος ὀνομάσθησαν· τὸ ποιεῖν δηλαδὴ καὶ τὸ πάσχειν καὶ τὸ ἔχειν καὶ τὸ κείσθαι· ἵνα μὴ τῷ ἐφέλλεσθαι πρόσωπα σύνθεσιν τινα εἰσαγάγωσιν.

δ'. Πᾶσαι τοίνυν αἱ κατηγορίαι ἀπλᾶι καὶ καθολικαὶ φωναὶ εἰσιν, ἀπλᾶ καὶ καθολικᾶ σημαίνουσαι πράγματα διὰ μέσων ἀπλῶν καὶ καθολικῶν νοημάτων.

ε'. Διαφέρουσι δὲ τῶν πέντε φωνῶν, ὅτι αὗται μὲν αἱ κατηγορίαι κατὰ πραγμάτων φέρονται φυσικῶς, φύσει πραγμάτων σημαίνουσαι· καὶ εἰσὶ φωναὶ κατηγορικᾶ φύσεων, ἢτοι λόγοι κατὰ πραγμάτων λεγόμενοι φυσικῶς. Διὰ τοῦτο καὶ κατηγορίαι κυρίως ἐκλήθησαν. Αἱ δὲ πέντε φωναὶ λέγονται μὲν καὶ αὗται κατηγορικᾶ ἀπλῶς, ὡς σημαντικαὶ· οὐ μὲν φύσει πραγμάτων σημαίνουσιν, οὐδὲ κατὰ πραγμάτων ὑπάρξεως φέρονται. Καὶ κατὰ τοῦτο οὐδὲ κυρίως ἔχουσι τὸ κατηγορικᾶ εἶναι φωναὶ, ἀλλ' ἀπλῶς φωναὶ· λόγοι δηλονότι σημαντικοὶ τῆς κατὰ πραγμάτων ὄντοτης, λεγομένοις λόγοις ἐνθεωρούμενοι. Διὸ καὶ λογικαὶ μᾶλλον εἶεν ἢ, ἢ κατηγορικαὶ.

δ'. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῖς οὐσίαις αἱ κυρίως κατηγορικᾶι λόγοι εὐρίσκονται (καὶ οὐσία γὰρ ἐνορεῖται τοῖς πράγμασι καὶ ποσὸν καὶ ποιόν καὶ τὰ λοιπὰ), κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν τοῖς τοιούτοις κατηγορικοῖς, αἱ λογικαὶ αὗται θεωροῦνται φωναὶ. Καὶ γένος γὰρ ἐμφαίνεται τῇ οὐσίᾳ καὶ εἶδος καὶ διαφορὰ καὶ ἴδιον, καὶ συμβέβηκός ἐν αὐτῇ συνιστάμενον. Καὶ τῶν λοιπῶν δὲ κατηγοριῶν μίᾳ ἐκάστη καὶ γένος ἐμφαίνεται· καὶ εἶδος, καὶ διαφορὰ καὶ ἴδιον καὶ συμβέβηκός δι' αὐτῆς ὅλος χωροῦν.

ιζ'. Πᾶσαι δὲ αἱ κατηγορίαι γενικώτατα γένη εἰσὶ, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐπάνω αὐτῶν ἄλλο τι γένος ἐπαναθε-
βηχός.

ιη'. Κἂν γὰρ ἐκ τοῦ ὄντος διαιροῦνται, ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτῶν γένος τὸ ὄν.

ιθ'. Τὸ γὰρ γένος οὐ μόνον τοῦ ὀνόματος μεταδί-
δωσι τοῖς οἰκείοις εἴδεσιν, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ ὀρι-
σμοῦ. Τὸ δὲ ὄν διαιρούμενον εἰς τὰς δέκα κατηγο-
ρίας, τοῦ μὲν ὀνόματος αὐταῖς μεταδίδωσιν· τοῦ
λόγου δὲ τελείου γε οὐδεμίᾳ· τὸ γὰρ ὄν αὐτως ὑπο-
γράφουσιν. "Ὅν ἐστὶν ἢ αὐθόπαρκτον πρᾶγμα καὶ μὴ
δεόμενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν· ἢ τὸ μὴ καθ' ἑ-
αυτὸ δυνάμενον εἶναι, ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρ-
ξιν. Ἡ δὲ πρώτη τῶν κατηγοριῶν οὐσία τὸν τοιοῦτον
ὄλον λόγον οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ τὸ ἐν μέρος αὐτοῦ.
Καὶ γὰρ οὐσία ἐστὶ πρᾶγμα αὐθόπαρκτον, μὴ δεό-
μενον ἐτέρου πρὸς σύστασιν, καὶ οὐδὲν πλέον. Ἀλλὰ
καὶ αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι συμβεβηχός οὔσαι, τὸ
λοιπὸν μέρος λαμβάνουσι τῆς τοῦ ὄντος ὑπογραφῆς,
καὶ οὐχ ἥλην τὴν ὑπογραφὴν, οὐδὲ αὐτὰι. Συμβε-
βηχός γάρ ἐστι πρᾶγμα, μὴ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον εἶναι,
ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. Ὅστε οὐκ ἔστι γένος
τῶν κατηγοριῶν τὸ ὄν.

κ'. Ἐτε: πᾶν γένος διαιρούμενον εἰς εἶδη μὴ εἰδι-
κώτατα, δύο ἢ τρία ἔχει τὰ ἐξ αὐτοῦ διαιρούμενα,
ἢ καὶ κατὰ το σπάνιον τέσσαρα. Τοῦ δὲ ὄντος ἡ
διαίρεσις μέχρι δέκα προχωροῦσά τινων μὴ ὄντων
εἰδικιωτέων εἰδῶν, εἰκότως οὐδ' ἀπὸ γένους εἰς εἶδη
ἐστὶ. Τὸ δὲ μὴ εἶναι τὰς κατηγορίας εἰδικιώτατα εἶδη
παρίσταται σαφῶς ἐκ τοῦ ἔχειν ταύτας ὑφ' ἑαυτὰς καὶ
εἰδικιώτατα εἶδη, καὶ γένη ὑπάλληλα.

κα'. Ἐντεῦθεν δηλονότι οὐδὲ τὸ συμβεβηχός ἐστὶ
γένος τῶν ἐννέα κατηγοριῶν, εἰ καὶ μεταδίδωσι
ταύταις καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ λόγου τελείου.
Ὅσπερ γὰρ τι γένος φωνῆ ὄν λογικῆ, μεταδίδωσι
ταῖς δέκα κατηγορίαις καὶ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ
λόγου αὐτοῦ (καὶ γὰρ ἐκάστη τῶν κατηγοριῶν καὶ
γένος λέγεται, καὶ κατὰ πλείονων καὶ διαφορόντων
τῶν εἴδει, ἐν τῷ τί ἐστὶ κατηγορεῖται), κατὰ τοῦτον
τὸν λόγον καὶ τὸ συμβεβηχός μεταδίδωσι ταῖς ἐννέα
κατηγορίαις, καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκειᾶς
ὑπογραφῆς, μὴ ὄν γένος τῶν κατηγοριῶν, φωνῆ γὰρ
ἐστὶ καὶ αὐτὸ λογικῆ, μία τῶν πέντε φωνῶν.

κβ'. Πάλιν ἐν οἷς τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον φύσει,
τούτων τὸ κοινῶς κατηγορούμενον γένος οὐκ ἔστιν
(οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς εἴδεσι τοῦ αὐτοῦ γένους θεωρεῖται
τὸ φύσει πρότερον τε καὶ ὕστερον). Ἐν δὲ ταῖς
κατηγορίαις θεωρεῖται αὐτὰ· φύσει γὰρ προτέρα
τῶν συμβεβηχότων ἢ οὐσία ἐστὶ. Οὐσίας γὰρ μὴ
οὔσης, ἐν τίνι σχολῆ ἢ τὴν ὑπαρξιν τὸ συμβεβηχός;
Συμβεβηχός δὲ μὴ ὄντος, ἔστι οὐσία. Πρᾶγμα
γὰρ ἐστὶν αὐθόπαρκτον αὐτῆ, μὴ δεόμενον ἐτέρου
πρὸς σύστασιν. Ὅστε ἡ οὐσία συναναίρει καὶ οὐ
συναναίρεται, καὶ συνεισφέρεται καὶ οὐ συνεισφέ-
ρει. Ὅπου γὰρ συμβεβηχός, ἀναγκαίως ἐκεῖ καὶ
οὐσία ἐν ἣ ἐστὶ (τὸ) συμβεβηχός. Οὐ μὴν ἔνθα γε

17. Porro omnia prædicamenta sunt **136** genera
generalissima, quod supra se non habeant genus
aliud aliquod superius.

18. Etsi enim ex ente dividuntur, tamen ens non
est genus eorum.

19. Etenim genus non tantum nomen propriis
speciebus, sed etiam totam definitionem impertit.
Eus vero quod in decem prædicamenta dividitur,
nomen quidem eis, definitionem autem, perfectam
nimirum, nulli impertit; six enim ens describunt.
Eus est vel res per se existens et alia ad sui con-
stitutionem non indigens; vel quæ per se esse non
potest, sed in alia habet existentiam. Jam vero
primum prædicamentum substantia definitionem
ejusmodi totam non recipit, sed unam illius partem
(duntaxat). Etenim substantia est res per se exi-
stens non indigens alia ad sui constitutionem; et
nihil est amplius. Sed et reliqua prædicamenta
quæ sunt accidens, reliquam partem ex descri-
ptione entis accipiunt quidem, sed ne hæc quidem
totam descriptionem admittunt. Accidens enim est
res quæ per se esse non potest, sed in alia habet
existentiam. Quare ens prædicamentorum genus
non est.

20. Præterea omne genus quod in species **137**
non specialissimas dividitur, duas aut tres habet
quæ ex se dividuntur; aut, quod etiam raro fit,
quatur. Ergo entis divisio cum ad decem quædam,
quæ non sunt species specialissimæ, procedat;
merito neque generis in species est divisio. Quod
autem prædicamenta specialissimæ species non
sint, manifesto per id ostenditur, quod hæc sub se
et species specialissimas et genera subalterna
habeant.

21. Hinc nimirum neque accidens est genus no-
vem prædicamentorum, tametsi his et nomen et
definitionem perfectam impertit. Quemadmodum
enim genus quod est vox logica decem prædicamen-
tis et nomen et definitionem suam impertit (etenim
quodlibet prædicamentum et genus dicitur et de
pluribus differentibus specie in quid est prædica-
tur), eadem ratione et accidens novem prædica-
mentis et nomen suum et propriam descriptionem
impertit, ut non sit genus prædicamentorum. Et-
enim et ipsum est vox logica, una (nimirum) ex
quinque vocibus.

22. Rursus in quibus est primum et secun-
darium natura, hæc genus quod de ipsis commu-
niter prædicatur, **138** non habent (neque enim
in speciebus ejusdem generis prius et posterius
conspicitur). Atqui in prædicamentis id ipsum
animadvertitur; etenim substantia accidentibus
natura prior est. Nisi enim substantia accidentibus
quoniam accidens suam existentiam haberet? Ut
autem etiam accidens non sit, substantia erit. Et-
enim hæc res est per se existens ad constitutio-
nem alia non indigens. Quapropter substantia simul
tollit, nec simul tollitur; et simul infertur, nec si-
mul infert. Ubi enim accidens est ibi necessario

et substantia est, in qua est accidens : non tamen ubi substantia est, ibi etiam necessario accidens est. Fieri enim potest ut substantia etiam sine accidente consideretur, ratione ea qua per se habet existentiam. Quare non sic quidem ens prædicamentorum genus est.

23. Spectatur autem etiam in cæteris prædicamentis natura prius et posterius. Etenim quantum quali est prius ; et quale illis quæ sunt ad aliquid ; materia enim formæ expers prius quantitatem et postea modo qualitatem accipit. Rursus quale cum sit per se prius est iis quæ sunt ad aliquid : 189 quippe hæc habitudines (seu respectus) sunt ; quæ autem per se sunt, habitudinibus priora sunt. Quæ cum ita se habeant priora sunt quæ oriuntur ex substantia et quanto, illis, quæ oriuntur ex substantia et quali. Et iterum hæc priora sunt illis quæ ex substantia et iis quæ sunt ad aliquid prædicamentorum genus non est.

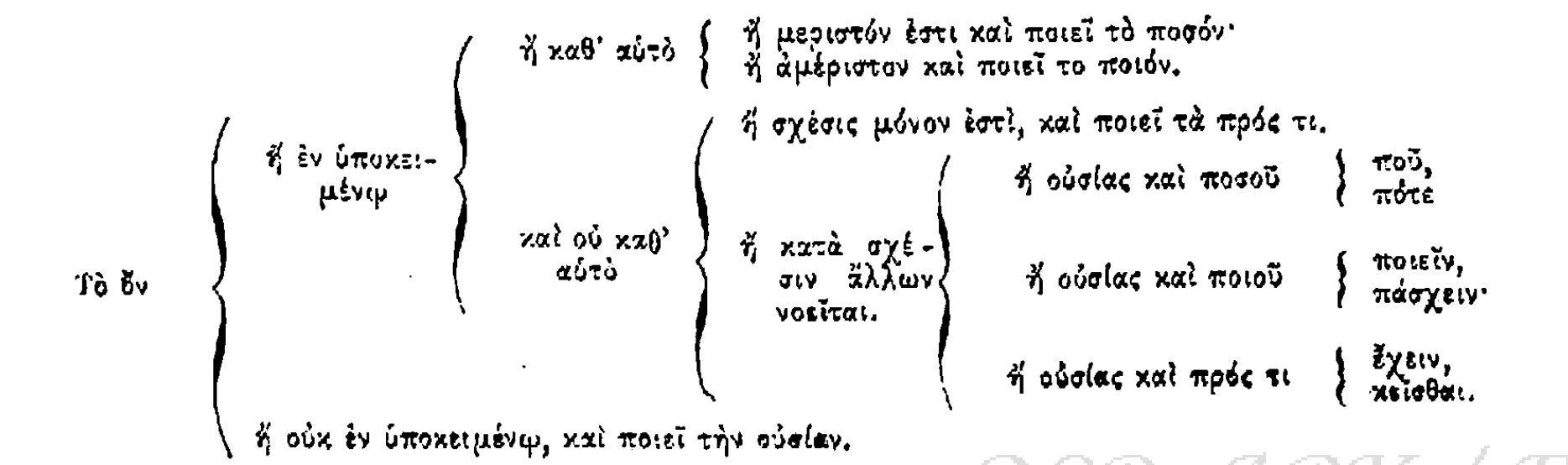
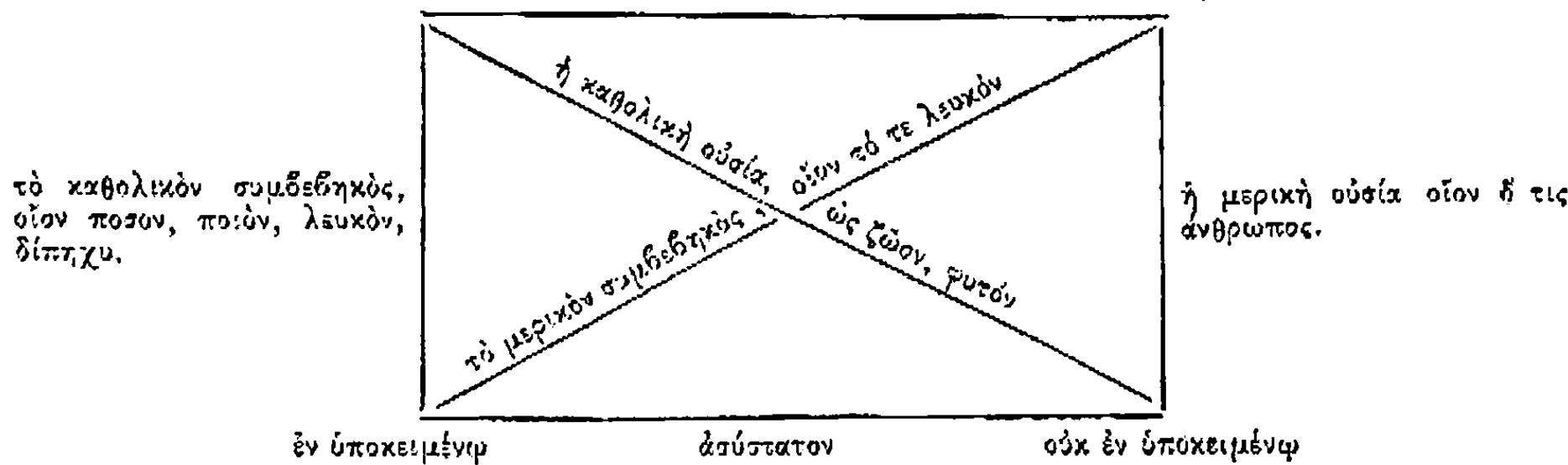
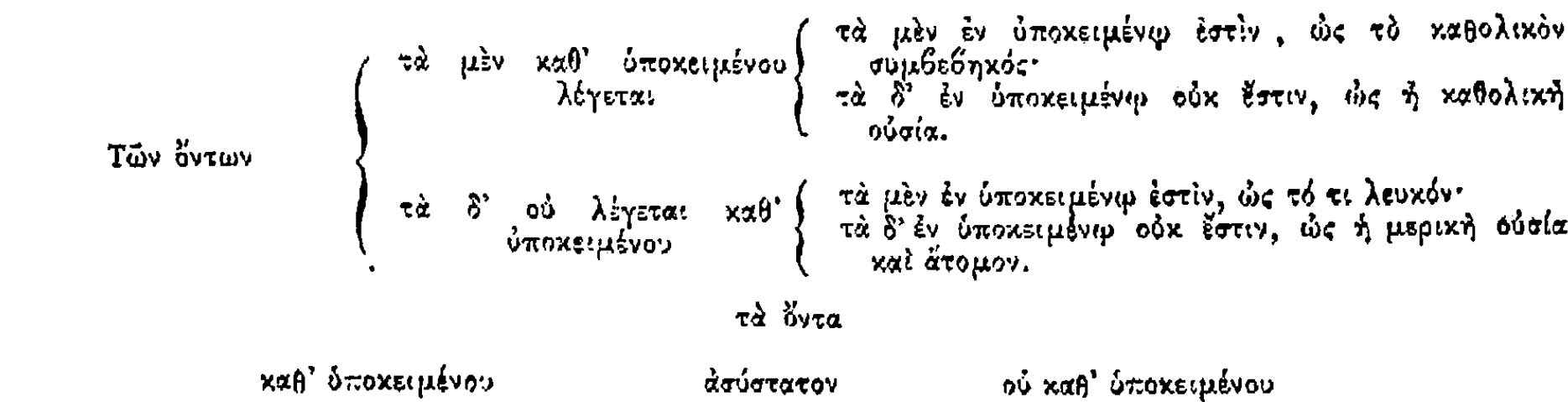
24. Dividitur autem ens in decem prædicamenta nullo alio divisionis modo quam qui est eorum quæ ab uno et ad unum dicuntur. Sola enim hæc divisio ex omnibus prius et posterius natura, quod in sectionibus spectetur, habet.

Α οὐσία, εἴη ἂν καὶ συμβεβηκός ἐξ ἀνάγκης. Δυνατὸν γὰρ καὶ χωρὶς συμβεβηκότητος οὐσίαν θεωρεῖσθαι κατὰ τὸν τῆς ἀνούπαρξίας λόγον. Ὅστε καὶ οὕτως οὐκ ἔστι γένος τῶν κατηγοριῶν τὸ ὄν.

κγ'. Θεωρεῖται δὲ καὶ ταῖς λοιπαῖς κατηγορίαι τὸ φύσει πρότερον τε καὶ ὕστερον. Τὸ γὰρ ποσὸν πρότερον τοῦ ποιοῦ· καὶ τὸ ποιὸν τῶν πρὸς τι· ἡ γὰρ ἀνείθεος ὕλη πρότερον πηροῦται, καὶ ὕστερον ποιούται. Τὸ ποιὸν δὲ πάλιν καθ' αὐτὸ ὄν πρότερον ἐστὶ τῶν πρὸς τι· ταῦτα γὰρ σχέσεις ἐστί· τὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ ὄντα τῆς σχέσεως πρότερα. Τούτων οὕτως ἔχόντων, πρότερα τὰ ἐξ οὐσίας καὶ ποσοῦ τῶν ἐξ οὐσίας καὶ ποιοῦ. Καὶ ταῦτα πάλιν πρότερα τῶν ἐξ οὐσίας καὶ τῶν πρὸς τι. Τρίτων καὶ οὕτως οὐκ ἔστιν οὐδὲ τὸ συμβεβηκός γένος τῶν ἐννεα κατηγοριῶν. Quare etiam hoc modo accidens non prædicamentorum genus est.

κδ'. Διαιρεῖται δὲ τὸ ὄν εἰς τὰς δέκα κατηγορίας κατ' ἄλλον οὐδένα τῶν διαιρετικῶν τρόπων, ἢ ὡς τὸ ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν. Μόνη γὰρ ἡ διαίρεσις αὕτη τὸ φύσει πρότερον τε καὶ ὕστερον ἔχει θεωρούμενον ἐν τοῖς τμήμασι.

Σχῆμα κεφαλ. ιδ', ἔτι περὶ κατηγοριῶν.

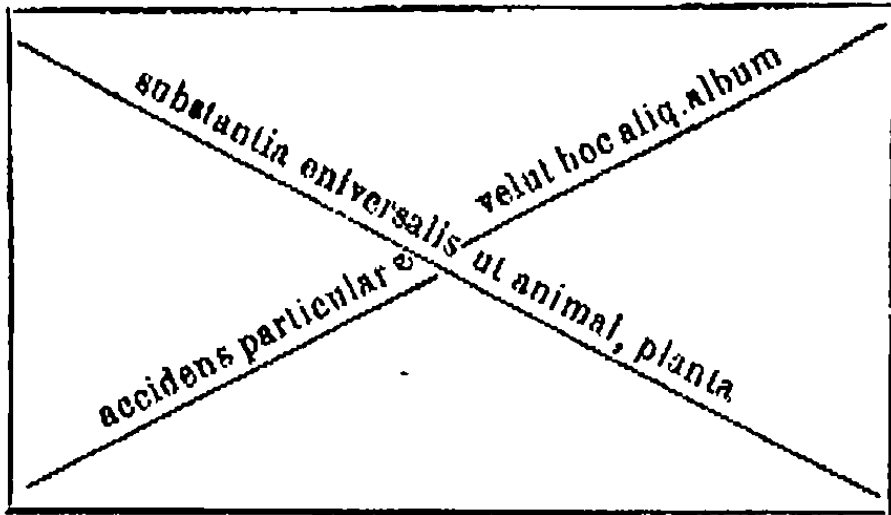

140 Tabula capituli 15, item de prædicamentis.

Eorum quæ sunt	}	quædam equidem de sub- jecto dicuntur, (quorum quidem)	}	alia in subjecto sunt, ut universale accidens; alia in subjecto non sunt, ut universalis sub- stantia.
		quædam vero de subjecto non dicuntur (quorum quidem)		alia in subjecto sunt, ut hoc aliquid album (parti- culare seu singulare accidens); alia in subjecto non sunt, ut particularis substan- tia et individuum (substantiale, ut hic homo Pe- trus, Paulus, etc.

Quæ sunt
de subjecto dicuntur   inconsistens   non dicuntur de subjecto

universale accidens velut
quantum quale album bi-
oubitum.

substantia particularis, ve-
lut homo quidam (Pe-
trus etc.).

in subjecto sunt   inconsistens   non sunt in subjecto

141 Ens	}	vel in subjecto est	}	aut per se	}	aut in partes dividitur, et quantum efficit; aut in partes non dividitur, et quale non constituit.
				aut non per se		}
		vel non est in subjecto et substantiam efficit.	}		aut secundum aliorum habitudinem intelligitur	
				vel substantiæ et eorum quæ sunt ad aliquid	vel substantiæ et qualis { agere, pati;	
						habere, simum esse.

SYNOPSIS CAPITIS XVI,

QUOD EST DE HIS QUÆ PRÆDICANTUR; UBI ETIAM DE HIS QUÆ SUNT IN ALIQUO.

1. Prædicatio duplex. — 2. Prædicatio majoris seu latioris prædicati de subjecto, quæ et qualis. — 3. Prædicatio æqualis prædicati, quæ et qualis. — 4. Regula antepredicamentalis prior. — 5. Probatio regulæ et alia prædicamentis divisio. — 6. Prædicatio de subjecto quæ. — 7. Exemplis regula declaratur. — 142
8. Prædicatio in subjecto quæ. — 9. De prædicatione in subjecto, id est accidentali, regula antepredicamentalis non est vera. — 10. Idem tribus exemplis ostenditur. — 11. Discrimen prædicationis de subjecto et in subjecto, quarum illa semper est univoca, hæc nunquam, sed partim æquivoca, partim denominativa, partim diversivoca. — 12. Essentiæ et essentialis itemque accidentis et accidentalis discrimen, quarum illa res sunt, hæc modi inexistentiæ. — 13. Essentia et accidens quid. — 14. Essentia et accidentale quid. — 15. Modi undecim quibus aliquid in aliquo esse dicitur. — 16. Omnes ad prædicamentum ubi reducuntur.

ΚΕΦΑΛΑ. Ις.

Περὶ τῶν κατηγορουμένων ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ ἐν τινί.

α'. Πᾶσα κατηγορία ἢ ἐπίσης ἐστὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἐπὶ πλέον· ἐπὶ ἑλαττον δὲ οὐδέποτε.

β'. Καὶ ἐπὶ πλέον μὲν, ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων. Ὅσον, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον ἐστίν. Ἴδου τὸ ζῶον ἐπὶ πλέον ὄν τοῦ ἀνθρώπου, κατηγορηθῆναι αὐτοῦ μερικωτέρου ὑπάρχοντος. Ὁδὲ ἐστὶ δὲ ἀντιστρέψαντας εἰπεῖν, ὅτι Πᾶν ζῶον

A

CAPUT XVI.

De his quæ prædicantur; ubi etiam de his quæ sunt in aliquo.

1. Omnis prædicatio aut æqualiter se habet ad subjectum aut latius: nulla angustius.

2. Ac latius quidem cum universaliora de particularioribus prædicantur. Velut: Omnis homo est animal. Ecce animal cum latius sit homino, prædicatum est de eo qui est aliquid particularius. Non licet autem conversione facta dicere: Omne ani-

mal est homo. Cum enim homo sit animali angustius quid, prædicari de eo non potest; animal enim continet hominem: homo autem non continet animal. Neque enim solus homo est **113** animal, sed etiam bruta animalia. Atque ita quidem prædicatio fit quæ latius ad subjectum se habet; nequaquam autem (fit prædicatio) quæ angustius se habeat (ad subjectum).

3. Fit autem aliquando prædicatio etiam æqualiter (se habens ad subjectum), ut in speciebus et propriis, in definitionibus et definitis. Velut: Omnis homo est aptus ad ridendum; et, Omne aptum ad ridendum est homo. Similiter, Omnis homo est animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Et, Omne animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, est homo. Atque hæc quæ æqualiter se habent, convertibilia et reciprocam prædicationem habentia dicuntur.

4. Sciendum est autem quod cum alterum de altero ut de subjecto, hoc est, essentialiter prædicatur, quæcunque de prædicato essentialiter dicuntur, hæc etiam de subjecto efferri possint.

5. Cum enim duplex sit prædicatio, una de subjecto, altera in subjecto.

6. De subjecto est, cum universaliora de particularioribus prædicantur essentialiter et quoad rem: et, ut totum dicam, univoce: quando videlicet **114** prædicata et subjecta ad unum idemque commune genus referuntur; verbi causa ad substantiam, aut quantum, aut aliquod aliud ex decem generalissimis generibus. Tunc enim quæcunque de aliquo prædicantur, ut dixi, etiam de subjecto illius prædicabuntur.

7. Velut homo prædicatur essentialiter de Petro, et vero de homine animal essentialiter prædicatur (etenim ambo in uno prædicamento sunt substantiæ), proin etiam de Petro animal prædicabitur. Etiam Petrus est homo: sed etiam animal est. Rursum de quinque prædicatur numerus essentialiter, et de numero discretum etiam ipsum essentialiter prædicatur. Etenim ambo etiam sub quanto sunt; ergo etiam de quinque discretum prædicabitur. Etenim quinque et numerus et discretum est. Et hæc quidem de subjecto est prædicatio.

8. Prædicatio autem in subjecto est, cum aliquid de aliquo in modum essentiæ adjunctorum (seu accidentaliter) dicitur; quando nimirum etiam ad unum et idem commune genus prædicatum et subjectum non referuntur.

9. Non enim tunc, quæcunque de subjecto sive essentialiter sive accidentaliter dicuntur, **115** ea jam etiam de subjecto efferentur.

10. Veluti de cygno prædicatur album accidentaliter, de albo autem color essentialiter. Cygnus enim in substantia est; at album et color sub quali. Color igitur non dicitur de cygno: nam cygnus, et cerussa, et gypsum et nix alba quidem sunt, sed colores non

ἄνθρωπος ἐστίν. Ἐπ' ἔλαττον γὰρ τοῦ ζώου ὁ ἄνθρωπος ὢν οὐ δύναται κατηγορηθῆναι αὐτοῦ· τὸ μὲν γὰρ ζῶον περιέχει τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ περιέχει τὸ ζῶον. Οὐδὲ γὰρ μόνος ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῶον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα. Καὶ οὕτως ἐπὶ πλεόν μὲν γίνεται κατηγορία· ἐπ' ἔλαττον δὲ οὐδαμῶς.

γ'. Γίνεται δὲ ποτε καὶ ἐπίσης κατηγορία· ὡς ἐπὶ τῶν εἰδῶν τε καὶ τῶν ἰδίων, ἐπὶ τῶν ὀρισμῶν τὸ καὶ τῶν ὀριστῶν. Οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος γελαστικὸν ἐστὶ· καὶ, Πᾶν γελαστικὸν ἄνθρωπος ἐστίν. Ὁμοίως. Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπίστημης δεκτικόν ἐστὶ. Καὶ, Πᾶν ζῶον λογικόν, θνητὸν νοῦ καὶ ἐπίστημης δεκτικόν, ἄνθρωπος ἐστὶ. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπίσης ἀντιστρέφοντα, καὶ ἀντικατηγορούμενα λέγεται.

δ'. Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ὅταν ἕτερον ἕτερον κατηγορηθῆται ὡς καθ' ὑποκειμένου, τουτέστιν, οὐσιωδῶς, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται οὐσιωδῶς, ταῦτα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται.

ε'. Διττῆς γὰρ οὔσης τῆς κατηγορίας, τῆς μὲν καθ' ὑποκειμένου, τῆς δ' ἐν ὑποκειμένῳ.

ς'. Καθ' ὑποκειμένου μὲν ἐστίν, ὅτε τὰ καθολικώτερα κατηγοροῦνται τῶν μερικωτέρων οὐσιωδῶς καὶ πραγματικῶς, καὶ τὸ ἕλον εἰπεῖν συνωνύμως· ὅποτε δηλαδὴ, καὶ τὰ κατηγορούμενα καὶ τὰ ὑποκειμένα, ὅφ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ γένος κοινὸν ἀναφέρονται, ὑπὸ τῆν οὐσίαν τυχόν, ἢ τὸ ποσόν, ἢ ἄλλο τι τῶν δέκα γενικωτάτων γενῶν. Τότε γὰρ ὅσα τινὸς κατηγοροῦνται, καθῶς εἶπομεν, καὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῷ κατηγορηθήσονται.

ζ'. Οἷον ὁ ἄνθρωπος οὐσιωδῶς κατηγορεῖται τοῦ Πέτρου, καὶ τοῦ ἀνθρώπου δ' οὐσιωδῶς κατηγορεῖται τὸ ζῶον (ὑπὸ μίαν γὰρ κατηγορίαν τὴν οὐσίαν καὶ ἀμφοτέρα), καὶ τοῦ Πέτρου τοίνυν τὸ ζῶον κατηγορηθήσεται. Ὁ γὰρ Πέτρος ἄνθρωπος ἐστίν· ἀλλὰ καὶ ζῶον ἐστὶ. Πάλιν τοῦ πέντε κατηγορεῖται οὐσιωδῶς ὁ ἀριθμὸς· καὶ τοῦ ἀριθμοῦ κατηγορεῖται τὸ διωρισμένον οὐσιωδῶς καὶ αὐτό. Καὶ γὰρ ὑπὸ τὸ ποσὸν καὶ ἀμφοτέρα, καὶ τοῦ πέντε γοῦν κατηγορηθήσεται τὸ διωρισμένον. Ὁ γὰρ πέντε καὶ ἀριθμὸς ἐστὶ, καὶ διωρισμένον ἐστὶ. Καὶ αὕτη μὲν ἢ καθ' ὑποκειμένου κατηγορία.

η'. Ἐν ὑποκειμένῳ δὲ κατηγορία ἐστὶν ὅταν κατὰ τινος λέγηται τι ἐπουσιωδῶς· ὅπῃ δὲ δηλονότι μηδ' ὅφ' ἐν καὶ τὸ αὐτὸ γένος κοινὸν ἀναφέρονται τὸ κατηγορούμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον.

θ'. Τότε γὰρ οὐχ ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, εἴτε οὐσιωδῶς, εἴτε ἐπουσιωδῶς, ταῦτα ἤδη καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται.

ι'. Οἷον τοῦ κύκνου κατηγορεῖται τὸ λευκὸν ἐπουσιωδῶς· τοῦ δὲ λευκοῦ τὸ χρώμα οὐσιωδῶς. Ὁ μὲν γὰρ κύκνος ὑπὸ τῆν οὐσίαν ἐστὶ· τὸ δὲ λευκὸν καὶ τὸ χρώμα ὑπὸ τὸ ποιόν. Οὐ τοίνυν τὸ χρώμα κατὰ τοῦ κύκνου ῥηθήσεται· ὁ γὰρ κύκνος, καὶ τὸ

ψιμίθειον, καὶ ἡ τίτανος καὶ ἡ χιών λευκά μὲν εἰσι· Ἀ χρώματα δὲ οὐκ εἰσι. Πάλιν τοῦ ἀνθρώπου κατηγορεῖται τὸ ζῶον οὐσιωδῶς· τοῦ δὲ ζώου τὸ δισύλλαβον ἐπουσιωδῶς· ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος, καὶ τὸ ζῶον, ὑπὸ τὴν οὐσίαν εἰσι· τὸ δὲ δισύλλαβον ὑπὸ τὸ πρῶτον. Οὐ τοίνυν καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸ δισύλλαβον κατηγορηθήσεται· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ζῶον μὲν ἐστὶ, δισύλλαβον δὲ οὐκ ἔστι. Πάλιν κατὰ τοῦ Σωκράτους ἐπουσιωδῶς λέγεται τὸ φιλόσοφον· κατὰ δὲ τοῦ τριλυτόφου ὁμοίως ἐπουσιωδῶς τὸ τετρασύλλαβον· ὁ μὲν γὰρ Σωκράτης ὑπὸ τὴν οὐσίαν ἐστὶ, τὸ δὲ φιλόσοφον ὑπὸ τὸ πρῶτον· τὸ δὲ τετρασύλλαβον ὑπὸ τὸ πρῶτον. Ἄλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τοῦ Σωκράτους ῥηθεῖν ἂν τὸ τετρασύλλαβον. Φιλόσοφος μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ Σωκράτης, οὐ μὲν δὲ καὶ τετρασύλλαβον.

ια'. Ὡςπερ δὲ πάντοτε τῆ καθ' ὑποκειμένου κατηγορία ἐμφαίνεται τὸ συνώνυμον, οὕτως τῆ ἐν ὑποκειμένῳ οὐδέποτε· ἀλλ' ὅτε μὲν τὸ ὁμώνυμον ὡς ὅταν εἴπῃ τις τῆνδε τὴν γυναικα μουσικὴν ἢ γραμματικὴν· ὅτε δὲ τὸ παρώνυμον ὡς ὅταν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας παρωνομάσῃ τις τὸν ἄριστοτέλη φιλόσοφον· ποτὲ αὖ τὸ ἑτερόνυμον ὡς ὅταν ἐκ τῆς ἀρετῆς σπουδαῖον τὸν Σωκράτην καλέσῃ τις. Τὸ γὰρ ἐνάρετον ἐν τῆ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνηθείᾳ οὐχ εὔρηται.

ιβ'. Οὐσία δὲ καὶ οὐσιῶδες διαφέρουσιν ἀλλήλων· ὡσαύτως συμβεβηκός τε καὶ ὑπουσιῶδες.

ιγ'. Ἡ μὲν γὰρ οὐσία πρᾶγμα ἐστὶν αὐθόπαρτον, μὴ δεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν. Τὸ δὲ συμβεβηκός πρᾶγμα ἐστὶν ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑπάρχον, μὴ ὡς μέρος, καὶ μὴ δυνάμενον εἶναι τῆς οὐσίας χωρὶς.

ιδ'. Τὸ οὐσιῶδες δὲ καὶ ἐπουσιῶδες τρόποι εἰσὶν ὑπάρξεως τινῶν ἐν τισι. Καὶ τὸ μὲν οὐσιῶδες τὸ οἰκεῖον καὶ γνήσιον τοῦ ἐνυπάρχοντος παρίσταναι πράγματος πρὸς ἑαυτὸ ἢ ἐνυπάρχει. Τὸ δὲ ἐπουσιῶδες τὸ ἀλλότριον δηλοῖ καὶ τὸ ἐπέισακτον. Ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις τὸ οὐσιῶδες τε καὶ τὸ ἐπουσιῶδες λαμβάνεσθαι δύναται.

ιε'. Τὸ δ' ἐν τινι λέγεται ἐνδεκαχῶς· ὡς γένος ἐν εἴδει· οἷον τὸ ζῶον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Τὸ γὰρ γένος ἐξηρημένην ἔχον τὴν ὑπαρξιν, ὅλον ἐν ἑκάστη γίνεται τῶν εἰδῶν, καὶ κοινὸν τοῖς εἴδειν ἅπασιν καὶ ἰδιχὸν ἐν ἑκάστη εἴδει ἐστὶ. Καθὼς ἡ φωνὴ τοῦ κήρυκος τοῖς ἀκούουσι, καὶ ἡ ὕλη τοῖς ἐν κόσμῳ, καὶ τὸ τοῦ κύκλου κέντρον ταῖς ἐξ αὐτοῦ ὁμῶς τοῦ κέντρον ἀρχομέναις εὐθείαις· ὡς εἶδος ἐν γένει, οἷον ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ ζώῳ. Περιέχεται γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ ζώῳ, καὶ πᾶν εἶδος ἐν τῷ οἰκεῖῳ γένει, ὡς ὅλον ἐν μέρεσι, καθάπερ ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι, κεφαλῇ, χερσὶ, ποσὶ, καὶ τοῖς ἄλλοις· καὶ τοῦτο δ' ἐν τισὶν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐν τινι. Λέγεται δὲ μέρος μὲν ὅλου· ὅλον δὲ μερῶν οὐδαμῶς, ἀλλ' ὅλον ἐν μέρεσιν. Ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· καθάπερ χεὶρ ἢ ποὺς ἐν Σωκράτει. Ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ· καθὰ τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντος ἐν τῷ χαλκῷ, καὶ τὸ σημεῖον ἐν τῇ γραμμῇ· εἶδοποιεῖ γὰρ καὶ τὸ σημεῖον τὴν πεπε-

sunt. Rursum de homine animal essentialiter prædicatur; de animali autem trisyllabum accidentaliter; homo enim et animal sub substantiis sunt: trisyllabum autem sub quanto est. Non igitur etiam de homine trisyllabum prædicabitur; etenim homo animal quidem est, sed non est trisyllabum. Iterum de Socrate accidentaliter dicitur philosophum; sed de philosopho quadrisyllabum simili ratione accidentaliter dicitur; Socrates enim sub substantia: et philosophum sub quali est: quadrisyllabum denique sub quanto. Sed non etiam de Socrate quadrisyllabum dicetur. Socrates enim quidem est philosophus, sed non etiam quadrisyllabum est.

11. Quomodolum enim in prædicatione de subjecto univocum semper conspicitur: sic in prædicatione in subjecto (nunquam comprehenditur); sed interdum quidem æquivocum, ut cum aliquis hanc muliorem musicam aut grammaticeam dicit: nonnunquam vero demonstrativum, ut cum a philosophia Aristotelem aliquis denominaverit philosophum; interdum denique diversivocum, ut cum aliquis Socratem a virtute virum bonum dixerit. Etenim in Græcæ linguæ consuetudine τὸ ἐνάρετον (ut etiam in Latina lingua virtuosum) non reperitur.

12. Differunt autem inter se substantia et substantiale, similiter accidens et essentialis adjunctum (seu accidentale).

13. Substantia enim quidem res est per se existens non indigens alia ad sui constitutionem. Accidens autem res est, quæ in substantia non ut pars existit, nec seorsim a substantia esse potest.

14. Substantiale autem et accidentale modi sunt existentie aliquorum in aliquibus. Et essentialis quidem proprietatem et germanam convenientiam rei inexistens declarat, ad illam in qua existit. Accidentale autem alienum et adventitium denotat. Quare etiam in omnibus prædicamentis et essentialis et essentialis adjunctum (seu accidentale) accipi potest.

15. Cæterum quod est in aliquo, undecim modis dicitur; ut genus in specie, velut animal in homine. 147 Genus enim cum ex abstractione habeat existentiam, totum est in quavis specie, et omnibus speciebus commune et cuique speciei proprium est: Quomodolum vox præconis audientibus, et materia iis quæ in mundo sunt, et contrum circuli rectis quæ ex eo (scilicet centro) incipiunt; ut species in genere, veluti homo in animali. Continentur enim homo in animali et omnis species in proprio genere; ut totum in partibus quemadmodum Socrates in suis partibus, capite, pedibus, manibus et aliis; et vero hæc in aliquibus est et non in aliquo. Ac dicitur pars quidem totius: totum autem partium nequaquam, sed totum in partibus. Ut pars in toto: quemadmodum manus aut pes in Socrate. Ut forma in materia: quemadmodum forma statuæ in ære, et punctum

in linea ; nam et punctum informat finitam lineam. In tempore, ut Noe in tempore diluvii. In loco, ut sacerdos in templo ; in vase, ut aqua in poculo. Et fuerit vas quidem locus translaticius : locus autem, vas intranslatile. In causa efficiente, ut omnia in Deo, et in artifice eorum quæ ab ipso sunt rationes ; et in principe res subditorum. ¶ 148 In causa finali, ut lectus in quiete hominum, et in sanitate exercitium. In subjecto, ut accidens in substantia.

Α ρασμένην γραμμὴν. Ἐν χρόνῳ, ὡς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλισμοῦ Νῶε. Ἐν τόπῳ, ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ· ἐν ἀγγείῳ, ὡς ὕδωρ ἐν ἐκπόματι. Καὶ εἴη ἂν τὸ μὲν ἀγγεῖον τόπος μεταφορικῶς· ὁ δὲ τόπος ἀγγεῖον ἀμεταφορικῶν. Ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ, ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ θεῷ, καὶ ἐν τῷ τεχνίτῃ τῶν ὑπὸ αὐτοῦ γενομένων οἱ λόγοι· καὶ ἐν τῷ ἄρχοντι, τῶν ἀρχομένων τὰ πράγματα. Ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ, ὡς ἐν τῇ ἀναπαύσει τῶν ἀνθρώπων ἡ κλίνη, καὶ ἐν τῇ ὑγείᾳ ἡ γυμνασία. Ἐν ὑποκειμένῳ, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκός.

ἰς'. Ἀνάγονται δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ κατηγορίας τὰ ἐν τινι. Καὶ τὰ μὲν ἀπρηριθμημένα τοῦ κατὰ φύσιν ἐστὶ· τοῦ δὲ παρὰ φύσιν, ὡς ἡ φθορὰ ἐν τῷ ζῳίῳ, καὶ τὸ πῦρ ἐν τῷ ξύλῳ. Καθόλου γὰρ ἡ φθορὰ ἐν τῷ φθειρομένῳ παρὰ φύσιν ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ ὁ τῆς φύσεως σκοπὸς τὸ ταύτης [ἔργον] ἀπόλλυσθαι· συντηρεῖσθαι δὲ μάλλον καὶ διαμένειν.

16. Reducuntur autem ad prædicamentum ubi, quæ sunt in aliquo. Et onumerata quidem ejus sunt, quod secundum naturam est : ejus autem quod præter naturam est, ut corruptio in animali et ignis in ligno. Nam in universum corruptio est in eo quod præter naturam corrumpitur. Neque enim naturæ est intentio ut ipsius opus pereat, sed ut potius conservetur et permaneat.

B

Σχῆμα κεφαλ. ἰς', περὶ τῶν κατηγορουμένων ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ ἐν τινι.

Πᾶσα κατηγορία	}	ἢ ἐπὶ πλεον, ὡς τὸ ζῶον τοῦ ἀνθρώπου.
		ἢ ἐπίσης, ὡς τὸ γελαστικόν τοῦ ἀνθρώπου.
Τὰ ἐν τινι	}	ὡς γένος ἐν εἴδει· οἷον τὸ ζῶον ἐν ἀνθρώπῳ·
		ὡς εἶδος ἐν γένει· οἷον ἄνθρωπος ἐν τῷ ζῳίῳ·
		ὡς ὅλον ἐν μέρεσιν· οἷον ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς οἰκείοις μέρεσιν·
		ὡς μέρος ἐν ὅλῳ· οἷον γὰρ ἡ χεὶρ ἢ τοῦς ἐν Σωκράτει·
		ὡς εἶδος ἐν ὕλῃ· ὡς τὸ εἶδος τοῦ ἀνδριάντου ἐν τῷ χαλκῷ·
		ἐν χρόνῳ· ὡς Νῶε ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλισμοῦ·
		ἐν τόπῳ· ὡς ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ, ὕδωρ ἐν ἀγγείῳ·
		ἐν τῷ ποιητικῷ αἰτίῳ· ὡς τὰ πάντα ἐν τῷ θεῷ·
		ἐν τῷ τελικῷ αἰτίῳ, ὡς ἡ γυμνασία ἐν τῇ ὑγείᾳ·
		ἐν ὑποκειμένῳ, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκός.

Tabula capituli 16, de iis quæ prædicantur ; ubi etiam de iis quæ sunt in aliquo.

Omnis prædicatio	}	aut latius se habet ad subjectum, ut animal ad hominem ;
		aut æqualiter, ut risibile ad hominem.
149 Quæ sunt in aliquo (dicuntur undecim modis) :	}	ut genus in specie, velut animal in homine ;
		ut species in genere, velut homo in animali ;
		ut totum in partibus, velut Socrates in propriis partibus ;
		ut pars in toto, velut manus aut pes in Socrate ;
		ut forma in materia, velut forma statuæ in ære ;
		in tempore, velut Noe in tempore diluvii ;
		in loco, ut sacerdos in templo ;
		in vase, ut aqua in poculo ;
		in causa efficiente, ut omnia in Deo ;
		in causa finali, ut exercitium in sanitate ;
		in subjecto, ut accidens in substantia.

150 SYNOPSIS CAPITIS XVII

DE UNO, EODEM ET DIVERSO ; UBI ETIAM DE HYPOSTASI.

1. Unum et idem tribus modis dici. — 2. Diversum totidem. — 3. Diversa seu differentia numero, id est individua, cur heterohypostata dicantur, et quid ab homohypostatis differant. — 4. Quatuor porismata ex superioribus illata. — 5. Quæ maxime dici possint heteroidea. — 6. Regula antepredicamentalis posterior. — 7. Regulæ posterioris antepredicamentalis appendix, vel, ut alii volunt, regula tertia antepredicamentalis. — 8. Homogenea et homoiden a Patribus pro iisdem, nempe pro homousiis, accipi. — 9. Hypostaseos duo significata. — 10. Anhypostati item. — 11. Enhypostati quatuor. — 12. Eiusdem quintum. — 13. Hypostasin, individuum, personam apud Patres pro eodem haberi.

CAPUT XVII.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

De uno, eodem et diverso ; ubi etiam de hypostasi.

Περὶ ἐνός, ταυτοῦ καὶ ἐτέρου· ἐν ᾧ καὶ περὶ ὑποστάσεως.

1. Tribus modis dicitur unum et idem. Aut go-

α'. Τριχῶς λέγεται τὸ ἐν καὶ ταυτόν. Ἡ γὰρ τῷ

γένει, καὶ ποιεῖ τὰ ὁμογενῆ· οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος· ταῦτα γὰρ ἐν καὶ ταυτὸν γένος ἔχουσι τὸ ζῶον. Ἡ τῶ εἶδει, καὶ ποιεῖ τὰ ὁμοειδῆ· οἷον Πέτρος καὶ Παῦλος· τούτοις γὰρ ἐν καὶ ταυτὸν εἶδος ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος. Ἡ τῶ ἀριθμῷ, καὶ ποιεῖ τὸ ἄτομον καθ' αὐτὸ νοούμενον, τῶν λοιπῶν ἀτόμων κεχωρισμένον· οἷον Σωκράτης. Ἐν γὰρ ὑπάρχει καὶ ταυτὸν, εἰ καὶ πλείστοις ἴσως καλοῖτο ὄνομασι· Σωκράτης, Σωφρονίσκου υἱός, φιλόσοφος. Τὸ δ' αὐτὸ κάπλι τῶν ἰδίως λεγομένων πολυωνύμων ἐστίν. Ἐν γὰρ καὶ ταυτὸν ὑπάρχει τῶ ἀριθμῷ, τὸ ξίφος, καὶ τὸ ἄορ, καὶ ἡ σπάθη, καὶ τὸ φάσγανον.

β'. Ὅσαυχως δὲ λέγεται τὸ ἐν καὶ ταυτὸν, τσσαυταυχως καὶ τὸ ἕτερον. Ἡ γὰρ τῶ γένει καὶ ταῦτο λέγεται, καὶ ποιεῖ τὰ ἑτερογενῆ· οἷον ζῶον καὶ ἐπιστήμη· τοῦ μὲν γὰρ ζῶου γένος ἡ οὐσία, τῆς ἐπιστήμης δὲ τὸ ποιόν. Ἡ τῶ εἶδει, καὶ ποιεῖ τὰ ἑτεροειδῆ· οἷον ἵππος καὶ βοῦς· ἄλλο γὰρ εἶδος ἵππου, καὶ ἄλλο τοῦ βοός, εἰ καὶ γένος οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο. Ἡ τῶ ἀριθμῷ καὶ ποιεῖ (τὰ) ἄτομα· καὶ γὰρ τῶ ἀριθμῷ διαφέρουσιν, ὅσα τῆ συνδρομῇ τῶν συμβεβηκότων τῆν ιδιότητα τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀφωρίσαντο.

γ'. Ταῦτα δὲ λέγονται καὶ ἑτεροὑπόστατα, ὡς ἐσχηκότα τῆν ἀνὰ μέρος καθ' ἑαυτὰ ὑπαρξίν. Τούτω γὰρ καὶ τῶν ὁμοὑποστάτων διενιηνόχασιν. Ὁμοὑπόστατα γὰρ εἰσιν, ἔταν δύο φύσεις ἐν μιᾷ ὑπόστασει ἐνωθῶσι, καὶ μίαν σχῶσιν ὑπόστασιν σύνθετον, καὶ ἐν πρόσωπον· ὡς ψυχὴ καὶ σῶμα.

δ'. Πάντα μὲν οὖν τὰ ὁμοειδῆ ἐξ ἀνάγκης εἰσὶ καὶ ὁμογενῆ· οὐ πάντα δὲ τὰ ὁμογενῆ ἀναγκαίως καὶ ὁμοειδῆ. Οὕτως καὶ ἑτερογενῆ μὲν ὁμολογουμένως πάντα ἑτεροειδῆ· οὐ πάντα δὲ τὰ ἑτεροειδῆ ἤδη καὶ ἑτερογενῆ. Καὶ τὰ μὲν τῶ γένει ἕτερα καὶ τῶ εἶδει καὶ τῶ ἀριθμῷ διαφέρουσι· τὰ δὲ τῶ εἶδει ἕτερα τῶ μὲν ἀριθμῷ διαφέρουσιν, οὐ μὲν δὲ ἀεὶ καὶ τῶ γένει. Οὕτω δὲ τῶ ἀριθμῷ διαφέροντα ἐξ ἀνάγκης καὶ τῶ εἶδει, καὶ τῶ γένει ἕτερα ἐστίν.

ε'. Ἐτεροειδῆ δὲ λέγουσι· ἂν μάλιστα τὰ ἐκ διαφορῶν εἰδικωτάτων εἰδῶν ἄτομα. Καθάπερ γὰρ Σωκράτης καὶ Πλάτων ὁμοειδῆ (καὶ ἄμφω γὰρ ἄνθρωποι) τὸν αὐτὸν τρόπον Πήγασος καὶ Κέρβερος, ἑτεροειδῆ. Τὸν μὲν γὰρ ἵππον λέγουσιν εἶναι τὸν Πήγασον, τὸν δὲ κύνα τὸν Κέρβερον.

ς'. Τῶν ἑτερογενῶν δὲ καὶ μὴ ὑπέλληλα τεταγμένων ἕτεραί τῶ εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ· οἷον ζῶον καὶ ἐπιστήμη. Ἄλλαι γὰρ διαφοραὶ τοῦ ζῶου καὶ ἄλλαι τῆς ἐπιστήμης. Τοῦ μὲν γὰρ ζῶου συστατικαὶ διαφοραὶ, τὸ ἔμψυχον, τὸ αἰσθητικόν, τὸ μεταβατικόν· διαιρετικά· τὸ λογικόν, τὸ ἀλογον, τὸ πεζόν, τὸ πτηνόν, τὸ ἐνυδρον, καὶ ἕτερα. Τῆς δὲ ἐπιστήμης συστατικαὶ μὲν τὸ τοῖς λογικοῖς ἐνυπάρχειν ζώοις, τὸ δυσμετάβλητον, τὸ ἀπτεπιστον τῶν ὑποκειμένων· διαιρετικά· δὲ τὸ θεωρητικόν, τὸ πρακτικόν· καὶ αἴθρις τὸ γεωμετρικόν τε καὶ ἀστρονομικόν καὶ τὰ

nero et facit homogenea (quæ sunt ejusdem generis), ut homo et equus; etenim hæc unum et idem genus habent, animal. Aut specie, et facit homioidea (quæ sunt ejusdem speciei): ut Petrus et Paulus; horum enim una et eadem est species, homo. Aut numero, et facit individuum, quod per se intelligitur a reliquis individuis separatim, velut Socrates. Etenim unum et idem est (numero), licet plurimis forte nominibus vocetur: Socrates, Sophronisci filius, philosophus. Atque idem etiam in his quæ proprie multivoca dicuntur, est. Etenim unum et idem numero sunt mucro, ensis, spatha, gladius.

2. Quot autem modis unum et idem dicitur, tot modis etiam diversum dicitur. Nam et hoc vel genere dicitur, et efficit heterogenea (quæ sunt diversi generis), velut animal et scientia; animalis enim genus est substantia; scientiæ autem qualitas. Aut specie, et facit heteroidea (quæ sunt diversæ species), velut equus et bos; alia enim species est equi, alia, bovis, tametsi genus non est aliud atque aliud. Aut numero, et facit individua; etenim numero differunt quæcumque accidentium concursu peculiaris hypostaseos proprietatem separarunt.

3. Dicuntur autem hæc etiam heterohypostata, quod seorsim habeant per se existentiam. In hoc enim etiam ab illis differunt, quæ sunt homohypostata. Etenim homohypostata sunt, cum duæ naturæ in una hypostasi unitæ fuerint, et unam hypostasin compositam unamque personam habuerint; ut anima et corpus.

4. Omnia igitur homioidea quidem sunt necessario etiam homogenea: non autem omnia homogenea, necessario etiam sunt homioidea. Ita etiam heterogenea quidem omnia omnium consensu sunt heteroidea: non autem omnia heteroidea sunt jam etiam heterogenea. Et quæ quidem genere diversa sunt, etiam specie et numero differunt: quæ autem specie diversa sunt, numero quidem, non semper autem etiam genere differunt. Neque vero numero differentia, necessario etiam specie et genere diversa sunt.

5. Heteroidea autem inaxime dici possunt individua quæ sunt ex differentibus speciebus specialissimis. Quemadmodum enim Socrates et Plato sunt homioidea (ambo enim sunt homines), eodem modo Pegasus et Cerberus sunt heteroidea. Illum enim equum, hunc canem esse ferunt.

6. Cæterum heterogeneorum, hoc est, sub diversis generibus existentium et non subalternatum positum, diversæ etiam sunt specie differentiæ: velut animalis et scientiæ. Aliæ enim animalis, aliæ scientiæ sunt differentiæ. Animalis enim constituentes differentiæ sunt, animalium, sentiens, progressivum: dividens, rationis particeps, rationis expers, gradiens, volatilis, aquatile, et alia. Scientiæ autem, constituentes quidem differentiæ sunt, animalibus ratione præditis inesse, difficulter mutari, non excidere subjectis; dividens

vero, contemplativum, activum; et iterum geometricum et astronomicum, et similia. Cujus enim prædicamenti genus, illius etiam species est: sed et convenientes differentie. Heterogeneorum igitur, hoc est, eorum quæ sub diversis generibus existunt, diversæ sunt etiam specie differentie cum constituentes tum dividentes.

7. Eorum autem, quæ subalternatim ponuntur dividentes quidem non semper sunt eadem. Si enim corpus dividatur in animalum et inanimatum, non etiam animatum istorum in animalum et inanimatum dividetur, sed in sentiens et sensus expertus: eritque etiam corpus divisum in sentiens et sensus expertus. Rursus animati et sentientis communes differentie dividentes reperientur, et rationis particeps et rationis expertus. Alique sic generum subalternatim positorum differentie dividentes alias quidem eadem, alias vero non eadem erunt. Ut autem constituentes differentie semper sint eadem, nihil est quod prohibeat. Cum enim subalternatim posita sint homogenea (ejusdem generis), et univoca fiat prædicatio, quotquot prædicati sunt differentie, omnes etiam subjecti erunt.

8. Scire autem oportet quod sancti Patres eadem dicunt homogenea et homioidem, homioudia (coessentialia) videlicet, hypostases nimirum quæ sub eadem specie sunt.

9. Atqui hypostasis duo significat. Declarat enim et simpliciter existentiam, quatenus etiam aliqui ex Patribus nomen hypostasis ad significandam naturam assumpserunt. Denotat etiam individuum, quod etiam proprie hypostasis dicitur, propterea quod per se revera subsistat. Essentia enim acceptis accidentibus in individuis reipsa subsistit.

10. Et vero anhypostaton duo significat. Nam et id (significat), quod nullo modo usquam est: et accidens ut quod propriam hypostasim sive existentiam non habet, sed in substantia subsistat.

11. Enhypostaton autem interdum quidem id quod simpliciter existit declarat; quo significato non tantum simpliciter substantia, sed etiam accidens anhypostaton dicitur, 155 cum magis heterohypostaton (id est, in alio habens subsistentiam) sit: interdum autem etiam individuum declarat. Sed tamen nec ipsum proprie enhypostaton est, sed hypostasis. Proprio enim enhypostaton est, vel quod per se quidem non subsistit, sed in hypostasibus consideratur, ut species, nempe natura (communis scilicet, etenim natura hominum non secundum seipsam, sed in particularibus hominibus subsistit), vel quod cum altero quodam differente secundum substantiam concreditur ad unam compositam hypostasim complendam. Quemadmodum anima et corpus secum invicem congressa hunc aliquem hominem absolverunt.

12. Hæc quidem igitur enhypostata dici quiverint; quod autem ex illis compositum est, hypostasis. Sed et ea natura quæ ab alia hypostasi assumpta in ipsa existentiam habet, et hæc, inquam,

Α τοιαῦτα. Καὶ γὰρ τῆς κατηγορίας ὑπάρχει τὸ γένος, ἐκείνης καὶ τὸ εἶδος· κατάλληλοι δὲ καὶ αἱ διαφοραὶ. Τῶν τοίνυν ἑτερογενῶν ἕτεραι τῶν εἶδει καὶ αἱ διαφοραὶ αἱ συστατικαὶ τε καὶ αἱ διαιρετικαὶ.

Ζ'. Τῶν δὲ γε ὑπάλληλα τεταγμένων, διαιρετικαὶ μὲν οὐ πάντοτε αἱ αὐταί. Τοῦ γὰρ σώματος διαιρουμένου εἰς ἔμφυχον σῶμα καὶ ἄψυχον, οὐ διαιρεθῆσεται καὶ τὸ ἔμφυχον εἰς ἔμφυχον πάλιν καὶ ἄψυχον, ἀλλ' εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον· ἔσται δὲ καὶ τὸ σῶμα ὑλητημένον εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον. Πάλιν τοῦ ἐμφύχου καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ (εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον) εὑρεθῆσονται κοιναὶ διαφοραὶ διαιρετικαί, τὸ λογικὸν τε καὶ ἄλογον. Καὶ οὕτως ἔσονται τῶν ὑπάλληλα γενῶν διαφοραὶ διαιρετικαὶ ποτὲ μὲν αἱ αὐταί, ποτὲ δ' οὐχ αἱ αὐταί. Τὰς δὲ συστατικὰς εἶναι πάντοτε τὰς αὐτὰς τὸ κωλύον οὐδέν. Ὁμογενῶν γὰρ ὄντων τῶν ὑπάλληλα, καὶ συνωνύμου γενόμενης τῆς κατηγορίας, ὅσαι τοῦ κατηγορουμένου διαφοραὶ εἴσι, πᾶσαι δὲ τοῦ ὑποκειμένου ἔσονται.

Η'. Χρὴ δὲ γινώσκειν ὡς οἱ θεοὶ Πατέρες ὁμογενῆ καὶ ὁμοειδῆ τὰ αὐτὰ λέγουσι, τὰ ὁμοούσια δηλαδὴ, ἧγουν τὰς ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος ὑποστάσεις.

Θ'. Ἡ δ' ὑπόστασις δύο σημαίνει. Δηλοῖ γὰρ καὶ τὴν ἀπλῶς ὑπαρξιν, καθὼ καὶ τινες τῶν Πατέρων, ὡς δηλωτικὸν φύσεως παρελήφασιν τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα. Δηλοῖ καὶ τὸ ἄτομον ὃ καὶ κυρίως ὑπόστασις λέγεται, διὰ τὸ καθ' αὐτὴν ὑφ' ἑστέονα· πραγματικῶς. Ἐν γὰρ τοῖς ἀτόμοις ἡ οὐσία ἐνεργεῖα ὑφέστηκε, προσλαβοῦσα τὰ συμβεβηκότα.

Ι'. Καὶ τὸ ἐνυπόστατον δὲ δύο σημαίνει. Τὸ τε γὰρ μηδαμῆ μηδαμῶς ἔν, καὶ τὸ συμβεβηκός, ὡς μὴ ἔχον ἰδίαν ὑπόστασιν, εἴτουν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφ' ἑστέονα.

ια'. Τὸ δὲ ἐνυπόστατον ποτὲ μὲν τὸ ἀπλῶς ὑπαρχόν δηλοῖ, καθὼ σημαίνοντον οὐ μόνον τὴν ἀπλῶς οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ συμβεβηκός ἐνυπόστατον λέγουμεν, ἑτεροὑπόστατον μᾶλλον ὑπάρχον· ποτὲ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ ἄτομον. Οὐδ' αὐτὸ δὲ κυρίως ἐνυπόστατόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπόστασις. Κυρίως γὰρ ἐνυπόστατόν ἐστιν ἢ τὸ καθ' αὐτὴν μὴ ὑφ' ἑστέονα, ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ ὑφ' ἑστέονα θεωρούμενον, ὡσπερ τὸ εἶδος, ἧγουν ἡ φύσις· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις οὐ καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ μέρος ἀνθρώποις ὑφέστηκε· ἢ τὸ συνερχόμενον ἑτέρῳ τινὶ διαφορῶ κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς μιᾶς ὑποστάσεως συνθέτου ἐκπλήρωσιν· ὡς ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα συναρθρόντα ἀλλήλοις τὸν τινα ἀνθρώπου ἀπετέλεσαν.

ιβ'. Τὰ μὲν οὖν ἐνυπόστατα λεχθεῖεν ἂν· τὸ δ' ἐξ αὐτῶν ἀλλήλων συντεθειμένον ὑπόστασις. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἑτέρας ὑποστάσεως προσληφθεῖσα φύσις, καὶ ἐν αὐτῇ ἐσχηκῶτα τὴν ὑπαρξιν καὶ αὕτη καλῶς

ἐνυπόστατος λέγεται ἔθεν καὶ τοῦ Κυρίου ἢ σαρκί, μηδὲ πρὸς καιροῦ βροπὴν ἀκαριαίαν ὑποστᾶσα καθ' ἑαυτὴν, οὐχ ὑπόστασις, ἀλλ' ἐνυπόστατος καὶ λέγεται καὶ ἔστιν. Ἐν γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ λόγῳ ὑποστᾶσει ὑπέστη προσληφθεῖσα ὑπ' αὐτῆς, καὶ ταύτην ἔσχε καὶ ἔχει ὑπόστασιν.

ἰγ'. Ἰστέον δ' ὅτι οἱ ἅγιοι Πατέρες τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἐκάλεισαν ὑπόστασιν τε καὶ ἄτομον καὶ πρόσωπον, το διὰ τῶν ἑαυτοῦ ἰδιωματίων ἀρίθην καὶ περιωρισμένην ἀπὸ τῶν ὁμοφυῶν αὐτοῦ παρεχόμενον ἡμῖν τὴν οἰκίαν ἐμφάνειν.

A recte enhypostatos dicitur. Unde etiam Domini carumæ neque ad exiguum temporis momentum per se subsistit, non hypostasis, sed enhypostatos et dicitur et est. Etenim in Dei Verbi hypostasi substitit assumpta ab ea, atque hanc habuit habetque hypostasim.

13. Sciendum 156 autem sanctos Patres unum et idem et hypostasim et individuum et personam vocasse; id nimirum quod per attributa sua manifestam et ab aliis secum ejusdem naturæ circumfinitam nobis propriam apparitionem exhibet.

Σχῆμα κεφαλ. 17, περὶ ἐνὸς ταυτοῦ καὶ ἐτέρου, ἐν ᾧ καὶ περὶ ὑποστάσεως.

Τὸ ἐν καὶ ταυτὸν	{ ἢ γένει, οἷον ἀνθρώπου καὶ ἵππου· ἢ εἴδει, ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος· ἢ ἀριθμῷ, ὡς λώπιον καὶ ἱμάτιον·
Τὸ ἕτερον	{ ἢ γένει, ὡς ζῴων καὶ ἐπιστήμη· ἢ εἴδει, ὡς ἵππος καὶ βοῦς· ἢ ἀριθμῷ, ὡς Σοκράτης καὶ Πλάτων·
Ἑπόστασις	{ ἢ ἀπλῶς ὑπαρξίς· ἢ καὶ τὸ ἄτομον·
Ἐνυπόστατον	{ ἢ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄν· ἢ τὸ συμύσθηκός.
Τὸ ἐνυπόστατον	{ τὸ ἀπλῶς ὑπάρχον· τὸ ἄτομον· τὸ μὴ καθ' ἑαυτο θεωρούμενον, ὡς τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τοῖς κατὰ μέρος· καὶ τὸ συνερχόμενον διαφόρως κατὰ τὴν οὐσίαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σὺ - στασιν.

Tabula capituli 17, de uno eodem et diverso. ubi etiam de hypostasi (anhypostato et enhypostato).

Unum et idem (dicitur)	{ aut genere, velut homo et equus, aut specie, ut Petrus et Paulus, aut numero, ut indumentum et vestimentum.
Diversum (dicitur)	{ aut genere, ut animal et scientia, aut specie, ut equus et bos, aut numero, ut Socrates et Plato.
Hypostasis (dicitur)	{ aut simpliciter existentia, aut individuum.
157 Anhypostaton (dicitur)	{ aut quod prorsus nusquam est, aut accidens.
Enhypostaton (dicitur)	{ quod simpliciter existit, individuum, quod per se non consideratur, ut species hominis in particularibus, quod congregitur cum differente quoad substantiam ad unius hypostaseos constitutionem.

SYNOPSIS CAPITIS XVIII.

QUOE EST DE PRIORE ET POSTERIORE ET SIMUL.

1. *Quinque modi prioris.* — 2. *Primus est a tempore.* — 3. *Secundus a natura.* — 4. *Tertius ab ordine.* — 5. *Quartus a dignitate.* — 6. *Quintus a notione seu conceptu mentis.* — 7. *Posterioris totidem modi.* — 8. *Prioris et posterioris hæc divisio, qualis sit.* — 9. *Eorum quæ simul dicuntur tres modi, quorum primus est a tempore.* — 10. *Secundus a natura.* — 11. *Tertius a divisione.* — 12. *His tribus additur quartus a dignitate.*

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ προτέρου καὶ ὑστέρου, καὶ περὶ τοῦ ἅμα.
α'. Κατὰ πέντε τρόπους τὸ πρότερον λέγεται.

PATROL. GR. CXLII.

B

CAPUT XVIII.

De priore et posteriore et simul.

1. Prius quinque modis dicitur.

2. Uno quidem modo a tempore, quo aliud alio antiquius et vetustius dicimus. Usurpatur autem antiquius quidem proprie in animatis, **158** maxime in hominibus: in inanimatis autem (et) simul omnibus vetustius. Manifestum autem est oportere cum alio conferentem facere comparationem, ne quis scipso secundum juvenilem aetatem, quæ tempore prior est, antiquior (seu senior) deprehendatur.

3. Alio modo prius dicitur, quod secundum naturam est. Est autem natura prius quod simul tollit et simul non tollitur; quodque juxta infertur, nec juxta infert. Velut unum prius est duobus. Etenim sublatum secum tollit duo. Si enim unum non sit, quomodo duo erunt? Si autem duo sublata fuerint, non juxta unum tollitur. Unum enim est, si duo non sint. Rursus cum duobus unum simul infertur. Ubi enim duo, ibi etiam unum est. Etenim duo sunt unum et unum. Non autem unum simul infert duo. Unum enim si sit, non est necesse etiam duo esse. Hoc modo genera suis speciebus priora sunt et species individuis suis; et simpliciter universaliora particularioribus quæ in eodem prædicamento sunt.

4. Tertius modus est is, qui est secundum ordinem, ut exordium narratione prius est, et miles duce exercitus.

5. Quartus est qui **159** secundum dignitatem est, ut princeps prior est subdito, dignitate videlicet et honore. Hunc modum Aristoteles non recipit. Pro eo autem ponit illum qui secundum causam est, velut, Homo est; et dicimus etiam nos veram esse orationem, quod sit homo. Quare esse hominem causa est veræ hujus orationis quæ est quod homo sit. Quoad hoc significatum Patrem qui sine principio est, primum et majorem Unigenito dicimus, quod existentie illius causa sit essentialiter.

6. Adjiciunt aliqui modis prioris eum qui secundum notionem mentis est: velut aedificatori murum fundamentum jacimus, dicimusque, quia prius cogitantes murum propter murum fundamentum jacimus, murum fundamento priorem esse. Reducitur autem modus hic ad eum qui secundum dignitatem est, quo id quod melius et honoratius est, prius dicitur. Et quemadmodum prior dignitate, ordine posterior deprehenditur (etenim principe prius est subditus, et posterius princeps constituitur) simili modo etiam id quod notione mentis prius est, posterius absolvitur et perficitur.

7. Quot autem modis prius, tot etiam modis posterius (dicitur), si apposite et convenienter modis prioris fiat oppositio.

8. Dividunt autem prius et posterius secundum magis et minus, ut ea quæ ab uno.

9. Simul porro uno quidem modo sunt, quorum generatio est in eodem tempore, ut cum uno momento duos nasci contigerit. Ille modus primo modo prioris qui est a tempore opponitur.

β'. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃ πρεσβύτερον καὶ παλαιότερον ἕτερον ἑτέρου φαιμέν. Γίνεται δὲ τὸ μὲν πρεσβύτερον κυρίως ἐπὶ τῶν ἐμψύχων καὶ μάλιστα ἐπ' ἀνθρώπων, ἐπὶ δὲ τῶν ἀψύχων (καὶ) ὁμοῦ πάντων τὸ παλαιότερον. Δῆλον δ' ὅτι πρὸς ἕτερον γρηὶ παραβάλλοντα πάντοτε ποιῆσθαι τὴν σύγκρισιν, ἵνα μὴ τις ἑαυτοῦ κατὰ τὴν νέαν ἡλικίαν, ὡς τῶν χρόνων πρύτεραν, εὐρεθείη πρεσβύτερος.

γ'. Καθ' ἕτερον τρόπον λέγεται πρότερον, τὸ κατὰ φύσιν. Φύσει δὲ πρότερον ἐστὶ τὸ συναναίρου καὶ μὴ συναναίρου, καὶ συνειφερόμενον καὶ μὴ συνειφερόμενον. Οἷον τὸ ἓν πρότερον φύσει τῶν δύο. Καὶ γὰρ ἀναίρου, συναναίρει τὰ δύο. Μὴ ὄντος γὰρ ἑνός, πῶς ἔσονται δύο; τῶν δύο δ' ἀναίρειμένων, οὐ συναναίρειται τὸ ἓν. Ἔστι γὰρ ἓν, δύο μὴ ὄντων. Πάλιν τοῖς μὲν δύο συνεισφέρεται τὸ ἓν· ἔστι γὰρ δύο, ἐκεῖ καὶ τὸ ἓν· ἓν γὰρ καὶ ἓν τὰ δύο· οὐ συνεισφέρει δὲ τὸ ἓν τὰ δύο· ἑνός γὰρ ὄντος, οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι καὶ δύο. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὰ γένη πρότερα τῶν αἰχρίων εἰδήων, καὶ τὰ εἶδη τῶν ἀτόμων, καὶ ἀπλῶς τὰ καθολικώτερα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατηγορίαν μερικωτέρων.

δ'. Τρίτος τρόπος ὁ κατὰ τάξιν, ὡς τὸ προσιμῖον πρότερον τῆς διηγήσεως, καὶ ὁ στρατιώτης τοῦ στρατηγού.

ε'. Τέταρτος ὁ κατ' ἀξίαν· ὡς ὁ ἀρχὸν πρότερος τοῦ ἀρχομένου, τῆ ἀξία δηλονότι καὶ τῆ τιμῆ. Τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Ἀριστοτέλης οὐ δέχεται. Τίθησι δ' ἀντ' αὐτοῦ τὸν κατὰ τὸ αἶτιον οἷον, Ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ λέγομεν καὶ ἡμεῖς ἀληθῆ λόγον, ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος. Τὸ εἶναι γοῦν ἄνθρωπον αἶτιον γίνεται τοῦ λόγου τούτου τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ, ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνόμενον λέγομεν τὸν ἀναρχὸν Πάτερα πρῶτον καὶ μείζονα τοῦ Μονογενοῦς, ὡς αἶτιον τῆς αὐτοῦ ἐκάρξεως ἀσυνωδῶς.

ς'. Προσθέσει τινες τοῖς τρόποις τοῦ προτέρου τὸν κατ' ἐπίνοιαν ὡς ἔταν βουλόμενοι τοῖχον δεῖμασθαι θεμέλιον καταβάλλομεν· καὶ λέγομεν, Ἐπὶ πρότερον τὸν τοῖχον ἐπινοήσαντες διὰ τὸν τοῖχον τιθέμεθα τὸν θεμέλιον, ὁ τοῖχος ἐστὶ πρότερος τοῦ θεμελίου. Συνάγεται δ' οὗτος ὁ τρόπος τῶν κατ' ἀξίαν· καθ' ὃν τὸ βέλτιον καὶ τιμιώτερον λέγεται πρότερον. Καὶ ὡπερ ὁ κατ' ἀξίαν πρότερος ὕστερος εὐρίσκειται κατὰ τάξιν (ὁ γὰρ ἀρχὸν πρότερον ἐστὶν ἀρχόμενος καὶ ὕστερον ἀρχὸν καθίσταται)· τοιοῦτοτρόπως καὶ τὸ κατ' ἐπίνοιαν πρότερον ὕστερον ἀπαρτίζεται καὶ τελειοῦται.

ζ'. Ὁσαυχῶς δὲ τὸ πρότερον, τισαυσαυχῶς καὶ τὸ ὕστερον, προσφυῶς τοῖς τρόποις καὶ καταλλήλως γινωμένης τῆς ἀντιθέσεως.

η'. Διαίρουσι δὲ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον, ὡσηρ τὰ ἀφ' ἑνός.

θ'. Ἀμα δὲ ἐστὶ καθ' ἓνα μὲν τρόπον, ὃν ἡ γενεσις ἐν τῶ αὐτῶ χρόνῳ· ὡς ἔταν ἐν μιᾷ ῥοπῇ τύχη γεννηθῆναι δύο τινάς· οὗτος ὁ τρόπος τῆ πρώτῃ τρόπῳ τοῦ προτέρου ἀντίκειται, τῆ ἀπὸ τοῦ χρόνου.

ι'. Καθ' ἕτερον τρόπον ἅμα λέγονται τὰ κατὰ φύσιν ἅμα ὑπάρχοντα. Ταῦτα δὲ ἐστὶ τὰ συναναριζοῦντα καὶ συναναριζόμενα, συνεισφερόμενά τε καὶ συνεισφέροντα ὡς τὰ πρὸς τι. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος ἀντίκειται τῷ τοῦ προτέρου δευτέρου τρόπῳ, τῷ κατὰ φύσιν· καί γε τῷ πέμπτῳ τῷ κατὰ τὸ αἴτιον. Τῷ δευτέρῳ μὲν ὅν καθ' ὅσον ἀντιστρέφει, ἀντίκειται τῷ μὴ ἀντιστρέφοντι· τῷ πέμπτῳ δ' ἀόχως, ἢ μὲν τετάρτῳ, καθ' ὅσον οὐκ ἔστι ἰσάμερον αἴτιον τοῦ λοιποῦ. Τοιαῦτα γὰρ τὰ πρὸς τι, καθὸ πρὸς τι. Τὸ γὰρ πατήρ καὶ υἱὸς ἅμα ἐστὶ καὶ αὐθότερον αἴτιον, κατ' αὐτὸ (τοῦτο, τὸ πατήρ καὶ υἱός)· μᾶλλον μὲν ὅν αἴτιον ἑκατέρου ἑκάτερον ἐστὶ. Αἴτιον γὰρ τοῦ πατέρα εἶναι τὸ υἱὸν εἶναι· καὶ τοῦ υἱὸν εἶναι τὸ πατέρα εἶναι. Κἂν ἄλλως αἴτιος τῆς τοῦ υἱοῦ ὑπάρξεως ὁ πατήρ, οὐ μὲν τῆς τοῦ πατρὸς ὁ υἱός. Ὁ μὲν γὰρ πατήρ ἐγέννησεν, ὁ δὲ υἱὸς ἐγεννήθη. Καὶ γέγονεν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς· οὐ μὲν ἐκ τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ.

ια'. Τρίτον τοῦ ἅμα σημαίνον, τὰ ἀντιδιαριζόμενα εἶδη· ὡς ὅταν διαριζοῦντες τὸ ζῶον εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον, ἅμα λέγομεν εἶναι τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον· καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δ' ὕστερον. Ἀντίκειται δὲ τῶν ἀντιδιαριζομένων ὁ τρόπος τῷ τρίτῳ τρόπῳ τοῦ προτέρου τῷ κατὰ τάξιν. Ἰσόστοιχα γὰρ τὰ ἀντιδιαριζόμενα, καὶ τὴν αὐτὴν ἀλλήλοισ ἐχόντα τάξιν.

ιβ'. Δουκὲ δὲ τι τοῦ ἅμα καὶ τῷ κατ' ἀξίαν ἀντι-καῖσθαι τρόπῳ τοῦ προτέρου. Ἰσὺτο δ' ἂν εἴη τὸ ἰσάξιόν τε καὶ ὁμότιμον.

10. Alio modo simul dicuntur, quæ secundum naturam simul existunt. Hæc autem sunt ea, quæ juxta tollunt et juxta tolluntur, quæque juxta inferuntur et juxta inferuntur. Velut ea quæ sunt ad aliquid. Hic autem modus opponitur secundo prioris modo qui est secundum naturam, quin etiam quinto qui est secundum causam : secundo quidem qui non convertitur opponitur in quantum convertitur ; rursus vero quarto aut etiam quinto, quatenus alterum non est causa alterius. Talia enim sunt, quæ sunt ad aliquid quatenus sunt ad aliquid. Pater enim et filius sunt simul, et neuter secundum hoc ipsum (quod pater et filius sunt) causa est. Magis igitur alteruter alterutrius causa est. Et enim ejus quod est patrem esse causa est, esse filium, **161** et ejus quod est esse filium causa est esse patrem : tametsi alias pater existentie filii nec patris (existentie) filius causa est, Pater enim genuit ; filius autem genitus est : et ex patre filius non ex filio pater est natus.

11. Tertium (ejus quod dicitur) simul significatum sunt species e regione divisæ ; ut cum animal dividentes in rationis particeps et rationis expertus ; rationis particeps et rationis expertus simul esse dicimus, nec illud prius, hoc posterius. Opponitur autem hic e regione divisorum modus tertio modo prioris qui secundum ordinem est. Et enim ejusdem seriei sunt et eundem inter se invicem habent ordinem quæ e regione dividuntur.

12. Videtur autem amplius aliquid (de eo quod dicitur) simul, opponi ei modo prioris qui secundum dignitatem est : fueritque hoc id quod æqualis dignitatis et ejusdem honoris est.

Σχῆμα κεφαλ. ιγ, περὶ προτέρου καὶ ὑστερου καὶ περὶ τοῦ ἅμα.

Τὸ πρότερον καὶ ὕστερον	}	τὸ κατὰ χρόνον
		τὸ τῆ φύσει πρότερον
Τὸ πρότερον καὶ ὕστερον	}	τὸ κατὰ τάξιν, ὡς τὸ προσέμιον τῆς διηγήσεως
		τὸ κατ' ἀξίαν, ὡς ὁ ἀρχὸν τοῦ ἀρχομένου
		τὸ κατὰ τὸ αἴτιον, ὡς τὸ εἶναι ἄνθρωπον τοῦ ἀληθοῦς περὶ αὐτοῦ λόγου τοῦ ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος.
		τὸ κατὰ τὸ ἀντιδιαριζομένον
ἅμα λέγεται.	{	τὰ κατὰ χρόνον, οἷον εἰ γεννηθῶσι δύο τινὲς κατὰ τὴν αὐτὸν χρόνον
		τὰ κατὰ φύσιν, ὡς τὰ πρὸς τι
		τὰ ἀντιδιαριζόμενα ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους, ὡς τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον.

Tabula capituli 18, de priore et posteriore et eo quod est simul.

162 Prius et posterius (dicitur)	}	quod secundum tempus est ;
		quod natura est ;
		quod est secundum ordinem, ut exordium narrationis ;
		quod secundum dignitatem est, ut princeps subdito ;
		quod secundum causam est, ut esse hominem veræ de ipso orationis hujus quod sit homo.
Simul dicuntur	}	quæ secundum tempus sunt, veluti si duo aliqui eodem tempore geniti fuerint ;
		quæ secundum naturam sunt, ut quæ sunt ad aliquid,
		quæ ex eodem genere velut e regione dividuntur, ut rationis particeps et rationis expertus.

SYNOPSIS CAPITIS XIX,

QUOD EST DE SUBSTANTIA.

1. Homonymia substantiæ; ejusdemque in altera significatione descriptio et cum accidente comparatio. — 2. Divisio substantiæ. — 3. Plantæ definitio ex traditu divisione constituitur, et per partes probatur. — 4. Animalis item 163 et plantanimulæ definitiones inde colliguntur. — 5. Itemque hominis. — 6. Individua seu hypostases ab Aristotele propriissime in primo et maxime substantias appellari. — 7. Aliorum alia sententia, qui hæc etlogia substantiæ speciebus infinis tribuunt. — 8. Speciem specialissimam quare aliqui substantiam et naturam et formam appellarent. — 9. Quatenus illis individua sint substantiæ.

CAPUT XIX.

De substantia.

1. Essentia significat quidem aliquando etiam simpliciter existentiam, cum etiam de omnibus entibus effertur; proprie autem prædicamentum accidentibus contradivisum declarat; quod est res per se existens, non indigens alia ut sit. Huic enim etiam ipsum ens primo convenit; post hanc vero accidentibus.

2. Hæc substantia in corpus et incorporeum dividitur, corpus in animatum et inanimatum; animatum in sentiens et sensus expers: sentiens in progressivum et progressionis expers: progressivum in rationale et irrationale; rationale quidem, hominem; irrationale autem, præter hominem animalia.

3. Planta quidem igitur est substantia animata sensus expers: substantia, quia ipsa planta per se est, nec habet esse in alio, sed alia 164 potius in ipsa existentiam habent. Existit enim in planta et quantum (etenim bicubita forte vel tricubita est hæc planta), et quale (etenim nigra vel alba est), et ad aliquid (major enim est alia planta, et alia vicissim minor), et ubi (in loco enim est), et quando quia etiam in tempore), et agere (flore et fructum fert), et pati (secatur enim forte aut refrigeratur aut calescit), et situm esse (scilicet enim erecta aut ad terram inclinata), et habere: erit enim forsasse munimentum aliquod plantæ radicem ipsius quodammodo aut stipitem attingens. Ita igitur planta est substantia. Animata autem quia nutritur et augetur et simile sibi generat. Atqui animæ facultates sunt: nutrix, nutritrix et generatrix (vis). Qui autem planta est animata, nimirum etiam corporata est. Corpus enim animatum id dicitur quod habet animam. Non autem est oppositum definitioni, corporalium; ut quod animo subaudiatur et subintelligatur. Ita igitur planta etiam animata est. At sensus expers est, qui nullo quinque sensuum regitur, non visu, non auditu, non olfactu, non gustu, 165 non tactu. Manifestum autem est quod etiam progressionis sit expers. Dico autem progressionis expers, quod facultatem de loco in locum progrediendi in se non habet; quemadmodum progressivum id quod interiorius a seipso secundum locum moveri potest.

4. Planta igitur est substantia animata sensus

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ οὐσίας.

α'. Ἡ οὐσία σημαίνει μὲν ποτὲ καὶ τὴν ἀπλῶς ὑπαρξίν, ὅτε καὶ κατὰ πάντων τῶν ὄντων φέρεται· κυρίως δὲ τὴν ἀντιδιακριτέαν τῶν συμβεβηκόσιν, κατηγορίαν δηλοῖ, ἥτις ἐστὶ πρᾶγμα αὐθόπαρκτον μὴ θεόμενον ἑτέρου πρὸς σύστασιν. Ταύτη γὰρ καὶ τὸ ὄν πάρεστι πρώτη· μετὰ ταύτην δὲ τοῖς συμβεβηκόσιν.

β'. Αὕτη ἡ οὐσία διαιρεῖται εἰς σῶμα καὶ ἀσώματον· τὸ σῶμα εἰς ἔμφυχον καὶ ἄψυχον· τὸ ἔμφυχον εἰς αἰσθητικὸν καὶ ἀναίσθητον· τὸ αἰσθητικὸν εἰς μεταβάτικόν καὶ ἀμετάβητον· τὸ μεταβάτικόν εἰς λογικόν καὶ ἄλογον· λογικὸν μὲν τὸν ἄνθρωπον, ἄλογον δὲ, τὰ παρὰ τὸν ἄνθρωπον ζῶα.

B

γ'. Οὐσία μὲν οὖν ἔμφυχος ἀναίσθητος τὸ φυτὸν· οὐσία, ἐπεὶ περ αὐτὴ κατ' αὐτὸ ἐστὶ τὸ φυτὸν, καὶ οὐκ ἐν ἑτέροις ἔχει τὸ εἶναι· ἀλλ' ἕτερα μᾶλλον ἐν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν ἔχουσιν. Ἐπάρχει γὰρ ἐν τῷ φυτῷ καὶ ποσὸν (ὀπίτηχυ γὰρ ἐστὶν ἴσως ἢ τρίτηχυ τροπὴ τὸ φυτὸν), καὶ ποιὸν (μέλαν γὰρ ἐστὶν ἢ λευκόν) καὶ πρὸς τι (μεῖζον γὰρ ἐστὶν ἑτέρου φυτοῦ, καὶ ἕλλου πάλιν μικρότερον)· καὶ που (ἐν τόπῳ γὰρ ἐστὶ) καὶ ποτε, διότι καὶ ἐν χρόνῳ καὶ ποιεῖν (ἀνθεῖ γὰρ ἢ καρποφορεῖ)· καὶ πάσχειν (τέμνεται γὰρ τυχόν, ἢ ψύχεται, ἢ θερμαίνεται)· καὶ κεῖσθαι (ἴσταται γὰρ ἢ ὄρθιον, ἢ πρὸς γῆν νεουκός)· καὶ ἔχειν· ἐστὶ γὰρ ἴσως καὶ τι θρίγγωμα τῷ φυτῷ τῆς αὐτοῦ πῶς ρίζης ἢ τοῦ στελέχους ἀπτόμενον. Οὕτω μὲν οὖν οὐσία ἐστὶ τὸ φυτὸν· ἔμφυχον δὲ, διότι τρέφεται καὶ αὔξεται, καὶ γεννᾷ ὁμοιον ἑαυτοῦ. Δυνάμεις δὲ ψυχῆς τὸ θρεπτικόν, καὶ αὔξητικόν, καὶ γεννητικόν. Ἐπεὶ δὲ ἔμφυχον τὸ φυτὸν, διηλονότι καὶ σεσωματωμένον ἐστίν. Ἐμφυχον γὰρ λέγεται τὸ σῶμα τὸ ἔχον ψυχὴν. Οὐ προστίθεται δὲ τὸ σεσωματωμένον τῷ ὄρφ, ὡς τῷ ἔμφυχῳ συνακουόμενον τῷ καὶ συναρούμενον. Οὕτω μὲν καὶ ἔμφυχον τὸ φυτὸν· ἀναίσθητον δὲ, διὰ τὸ μηδεμίᾳ διασκεῖσθαι τῶν πάντε αἰσθητέων· οὐχ ὁράσει, οὐχ ἀκοῆ, οὐχ ὁσφρήσει, οὐ γασσει, οὐχ ἀφῆ. Διλον δ' ἔστι καὶ ἀμετάβητον. Ἀμετάβητον δὲ φημι τὸ μὴ ἔχον ἐν ἑαυτῷ δυνάμιν μεταβάτικὴν ἐκ τόπου εἰς τόπον· ὡσπερ μεταβάτικόν τὸ ἐνδοθεὺς ἀπ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι κατὰ τόπον δυνάμενον.

C

D

δ'. Ἐστὶ μὲν οὖν τὸ φυτὸν οὐσία ἔμφυχος ἀναίσθητος· οὐσία δ' ἔμφυχος αἰσθητικὴ τὸ ζῶον ὁμοῦ καὶ ζωόφυτον. Ἴνα γοῦν ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα δια-

κριθείη, προσθέτεον τῷ μὲν ὄριον τοῦ ζώου τὸ μετα-
 θατικόν, τῷ δὲ τοῦ ζωοφύτου τὸ ἀμετάβατον. Με-
 ταβατικόν, δὲ λέγομεν τὸ ζῶον, καὶ οὐχ ἀπλῶς κί-
 νησιν ἔχον· ἐπεὶ περ ἐκ τῶν ὄλων κινήσεων τὴν
 μεταβάσιν ἔχει πλείονα παρὰ τὸ ζωοφύτον, ἥ γούν
 τὴν κατὰ τόπον μεταβολήν. Πᾶσα γὰρ ἄλλη κίνησις
 καὶ τῷ ζωοφύτῳ ἐνεστί καὶ αὐτῷ τῷ φυτῷ. Ἦνουνται
 γὰρ καὶ ταῦτα, καὶ φθείρονται, καὶ αὐξάνονται, καὶ
 μειοῦνται, καὶ ἀλλοιοῦνται, θερμαίνονται καὶ ψυ-
 χόμενα, καὶ καθ' ἕτερα πάθη διάφορα τὴν ἀλλοίωσιν
 ὑπομένοντα τῇ οἰκείᾳ φύσει καταλλήλως ἐκάτερον.
 Ἔστι μὲν οὖν τὸ ζῶον οὐσία ἐμφυχος αἰσθητικῆ
 μεταβατικῆ· τὸ δὲ ζωοφύτον οὐσία ἐμφυχος αἰσθη-
 τικῆ ἀμετάβατος. Καὶ κατὰ μὴν τὴν ἀπτικὴν αἰ-
 σθησιν τὸ ζωοφύτον πλεονεκτεῖ τοῦ φυτοῦ. Διὰ δὲ τὸ
 μὴ μεταβαίνειν, ὑστερεῖται τοῦ ζώου· καὶ οὕτω μὲν

B

A discernerentur, apponendum est animalis quidem
 definitioni, progressivum; plantanimalis vero, pro-
 gressionis expertum. Dicimus autem animal progres-
 sionem et non simpliciter motum habens, quando-
 quidem ex omnibus motibus progressionem, id est
 mutationem secundum locum, præ plantanimali
 superantem habet. Omnis enim alius motus et
 plantanimali et ipsi plantæ iust. Nam et hæc
 oriuntur, et occidunt, et augentur, et crescunt et
 diminuuntur, et alterantur, dum calefiunt, et refri-
 gerantur et secundum alias diversas passiones al-
 terationem sustinent, utrumque prout naturæ suæ
 convenit. Animal igitur est **166** substantia animala
 sentiens progressiva. Plantanimal autem est sub-
 stantia animata sentiens, progressionis expertum. Et
 secundum tangendi quidem sensum plantanimal
 plus habet quam planta; sed propterea quod non
 progreditur, minus habet quam animal. Et sic
 quidem habet se animal et plantanimal.

ε'. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ζῶον ἐστὶ λογικόν, ἥ γούν οὐ-
 σία ἐμφυχος, αἰσθητικῆ, μεταβατικῆ, λογικῆ. Ἄλλ'
 εἰ μὲν οὕτως ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὄρισμός ἀπεδίδοτο, λε-
 γόντων ἡμῶν, Ἄνθρωπος ἐστὶν οὐσία ἐμφυχος, αἰ-
 σθητικῆ, μεταβατικῆ, λογικῆ· οὐκ ἂν τῷ τοῦ ἀνθρώ-
 που ὄρισμῳ προσέκειτο τὸ θνητὸν, ὡς τῇ ἐμφύχῃ
 οὐσίᾳ συνεισαγόμενον. Πᾶν γὰρ ἐμφυχον καὶ θνη-
 τὸν, ὡς περ καὶ πᾶν σύνθετον, διαλυτόν. Σύνθεσις
 γὰρ ἀρχὴ μάχης, μάχη δὲ διαστάσεως, διάστασις
 δὲ λύσεως. Ἐπεὶ δὲ τὸ οὕτως ὀρίζεσθαι ἀδύνατον
 ἐστὶ μὴ πρεπούσης τοῖς ὀρισμοῖς, (τί γὰρ ἐν ἕροις,
 λόγοις σμντόμοις, χρῆ πολυλογεῖν, ἐνὸν μὲν λέξει τὰ
 πλείστα περιλαβεῖν καὶ διὰ τῷ ζῶον εἰπεῖν τὴν οὐ-
 σίαν δηλωσαί, καὶ τὸ ἐμφυχον, καὶ τὸ αἰσθητικόν,
 καὶ τὸ μεταβατικόν·) διὰ τοῦτο ζῶον λέγοντες τὸν
 ἄνθρωπον λογικόν, προστίθεμεν τῷ ὄριον καὶ τὸ θνη-
 τόν. Δηλοῖ γὰρ τὸ τοῦ ζώου ὄνομα καὶ τὸν ἄγγελον
 ὡς ζωῆς μετέχοντα καὶ αὐτόν, εἰ καὶ τῆς ἀθανάτου
 καὶ ὑπὲρ αἰσθησιν· ὅς δὲ καὶ λογικός ἐστὶ, καὶ ἡ
 λογικότης αὐτοῦ πάσης ἀλογίας ἀνεπιμιγῆς, καὶ
 πάμπαν ἀμέθεκτος. Ἴνα γούν μή τις, ἀκούων ζῶον
 λογικόν, ὑπολάβῃ τυχόν τὸν ἄγγελον λέγεσθαι, τὸ
 θνητὸν ἐπεισέχθη τῷ ὄριον διὰ σαφένειαν ἐξωθεν οὐ
 μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν τομῆς καὶ ὑποδια-
 ρέσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν αὐτὸ τὸ ζῶον, τουτέστι, τὴν
 οὐσίαν τὴν ἐμφυχον, τὴν αἰσθητικὴν καὶ μεταβατι-
 κήν, εἰς λογικόν καὶ ἀλογον διαίρησαντας, ὑποδια-
 λεῖν αὐθις τὸ λογικόν εἰς θνητὸν καὶ ἀθάνατον. D
 Οὕτω γὰρ ποιήσαντες, ἢ τὸν Ἑλληνικὸν ὕμνον συ-
 στήσομεν, καὶ τὰ οὐράνια σώματα ζῶα τερατοσώ-
 μεθα, καὶ αὐτοὶ καὶ λογικὰ καὶ ἀθάνατα ἢ τοὺς
 ἀγγέλους ζῶα εἰπόντες ἀθάνατα, δοξάσομεν αὐτοὺς
 ἐμφύχους τε καὶ αἰσθητικούς· εἰ τοῦτο δὲ καὶ σεσω-
 ματωμένους καὶ οὕτω ἀθανάτους ὁμολογοῦντες αὐ-
 τοὺς, τούναντίον μᾶλλον θνητοὺς εἶναι κατασκευά-
 σομεν ἐξ ὧν λέγομεν. Πάλιν εἴπερ ἐκ τοῦ θνητοῦ τὸν
 ἄνθρωπον διέλοιμεν, καὶ τὸν βούν, καὶ τὸν ἵππον,
 καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα· πᾶν τὸ θνητὸν ἔσται καὶ λογικόν
 (τὰ γὰρ ἐπάνω τῶν ὑποκάτω κατηγοροῦνται)· κἀν-
 τεῦθεν ἀρμόσει καὶ τοῖς ἀλόγοις τὸ λογικόν· ὅπερ

C

D

5. Homo autem est animal rationale, id est, sub-
 stantia animata, sentiens, progressiva, rationalis.
 Sed si illa quidem hominis definitio assignaretur,
 ut diceremus: Homo est substantia animata, sen-
 tiens, progressiva, rationalis: non adjiceretur uti-
 que definitioni hominis τὸ mortale, ut quod cum
 animata substantia simul inferretur. Omne enim
 animatum etiam mortale est; quemadmodum etiam
 omne compositum dissolvi potest. Compositio enim
 pugnae, pugna diremptionis, diremptio solutionis est
 principium. Quia autem sic definire negationis est
 definitionibus non convenientis, (cur enim in defi-
 nitionibus quæ sunt concisæ orationes multa verba
 oporteat facere, cum una dictione comprehendere
 liceat quam plurima, et dicendo animal declarare
 et substantiam et animatum et sentiens et progres-
 sivum?) capropter pronuntiantes hominem **167**
 animal rationale definitioni etiam τὸ mortale adjici-
 mus. Nomen enim animalis etiam angelum decla-
 rat, ut qui et ipse vita communicet, quanquam
 immortalis sensumque superante; ut qui et ratio-
 nalis sit et cujus (ut ita dicam) rationalitas cum
 irrationalitate omni impermixta sit et nihil quid-
 quam commercii habens. Ne quis ergo audiens ani-
 mal rationale existimet fortasse angelum dici, τὸ
 mortale definitioni (hominis) superinductum est
 extrinsecus: non vero ex substantiæ sectione et
 subdivisione. Neque enim cum animal, hoc est,
 substantiam animatam sentientem et progressivam
 in rationale et irrationale diviserimus, licet iterum
 rationale in mortale et immortale subdividere. Sic
 enim si fecerimus, aut Græcicas nugas commen-
 dabimus et corpora caelestia prodigiōse affirmabi-
 mus ipsi quoque animalia rationalia et immortalia,
 aut si angelos dixerimus animalia immortalia, ipsos
 cum animatos tum sentientes opinabimur: si hoc
 et corporatos: et sic dum eos immortales profite-
 mur, e contra potius mortales esse nostris dictis
 confirmabimus. Rursus si ex mortali hominem di-
 viserimus **168** et bovem et equum et cætera ani-

malia; omne mortale erit etiam rationale (superiora enim de inferioribus prædicabuntur): atque hinc etiam irrationalibus rationale conveniet, quod sane est absurdissimum. Secabitur ergo rationale animal sive homo recta (seu immediate) in individua: Petrum, Paulum et reliquas hypostasas.

6. Quas inquit Aristoteles dici substantias propriissime et primo et maxime. Individua enim respectu eorum qui sensibiles sunt (etiam) proprie substantiæ esse videntur propterea quod sensibiliter existant. Et primo apprehenduntur: etenim diacnea nostra per sensibilia provehitur ad intelligibilia. Et maxime substantiæ esse apparent, propterea quod in seipsis actu habent accidentia existentia. Atque talem quidem vulgus hominum de illis opinionem habet.

7. Qui vero accuratius et diligentius de his consideraverunt propriissime (principalissime) et primo et maxime substantias quas revera sint, non dicantur, species specialissimas pronuntiarunt: propriissime quidem quod intelligibiliter existant et sensum transcendunt (intelligibilia enim meliora et magis propria sensibilibus); primo autem, ut quæ primo omnes differentias essentialas et propria recipiant, et hæc omnia consequenter individuis a se impertiant (ex universali enim homino et Petrus homo dicitur, et animal rationale mortale intelligentiæ et scientiæ capax): maxime denique, ut quæ alterationis expertes et stabiles et semper sint, cum individua alterentur et instabilia sint, et alias alia generentur et corrumpantur.

8. Unde etiam illi qui veram philosophiam inquisiverunt, unamquamque specierum specialissimam substantiam et naturam simul et formam vocarunt; substantiam, ut quæ semper sit et nunquam corrumpatur: naturam, ut quæ germinat (seu producat) hypostasas, et principium et causas et vis immutabilis omnibus sub se contentis hypostasibus existat, et hunc in modum moveri cuivis illarum præbeat: formam denique, quod specificata sit et formata essentialibus differentiis et propriis quam perfectissime, et universas formaturas seu caracteres eorum quæ sub ipsa sunt, comprehendat.

9. Individua autem, 170 quatenus partes sunt substantiarum, eatenus etiam substantiæ vocabuntur. Nam et Plato homines particulares hominis frustra (seu particulæ) esse inquit. Unde et Petrus quidem est substantia, et Paulus est substantia. Sed utrique etiam ejusdem sunt substantiæ.

ἔστιν ἀτοπιώτατον. Τμηθήσεται γὰρ τὸ λογικὸν ζῶον τὸ θῆος, εἴτουν ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὰ ἄτομα Πέτρον, Παῦλον καὶ τὰς λοιπὰς ὑποστάσεις.

animal sive homo recta (seu immediate) in indi-

ς'. "Δε φησιν ὁ Ἀριστοτέλης οὐσίας λέγεσθαι κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα. Τὰ γὰρ ἄτομα πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς (καὶ) κυρίως δοκοῦσιν οὐσίαι λέγεσθαι, διὰ τὸ αἰσθητῶς ὑπάρχειν, καὶ πρώτως καταλαμβάνονται. Διὰ τῶν αἰσθητῶν γὰρ ἡ διάνοια ἡμῶν ἀνάγεται πρὸς τὰ νοητά. Καὶ μάλιστα φαίνονται οὐσίαι εἶναι, διὰ τὸ ἐνεργεῖα ἔχειν ἐν ἑαυταῖς τὰ συμβεβηκότα ὑπάρχοντα. Καὶ οὕτω μὲν ὁ πολὺς ἄνθρωπος ἔχει δόξην περὶ αὐτῶν.

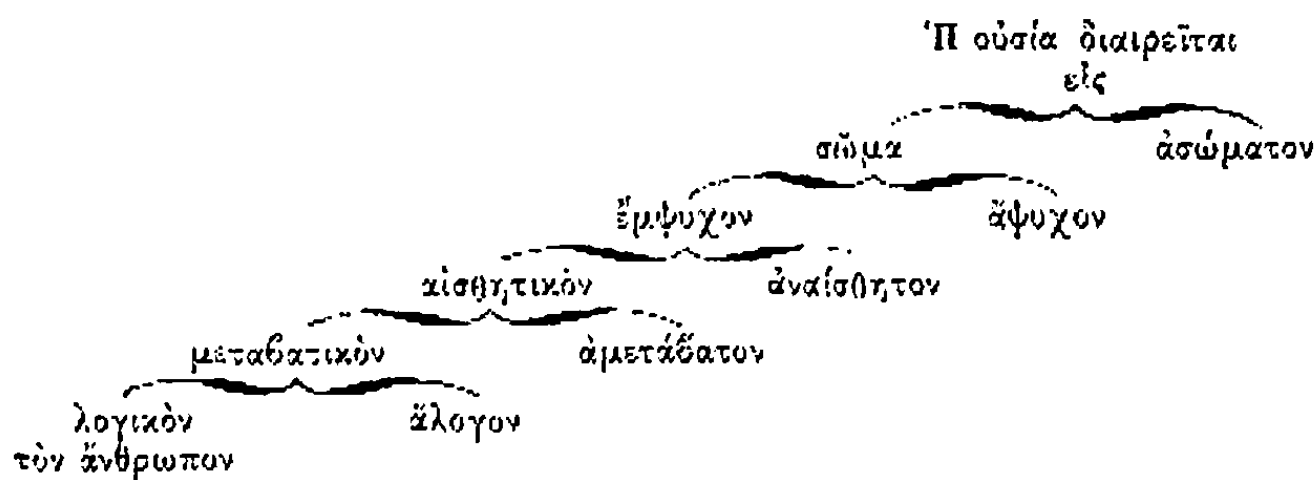
β ζ. Οἱ δ' ἐξεταστικώτερον περὶ τούτων διασκεψάμενοι κυριώτατα καὶ πρώτως καὶ μάλιστα κατ' ἀλήθειαν οὐσίας οὐσίας οὐ λεγομένας τὰ εἰδικιώτατα ἔφρασαν εἶδη· κυριώτατα μὲν, διὰ τὸ νοητῶς ὑπάρχειν καὶ ὑπερβαίνειν τὴν αἴσθησιν. Κρεῖττω γὰρ καὶ κυριώτερα τῶν αἰσθητῶν τὰ νοητά. Πρώτως δὲ, ὡς πρώτως ἐπιδεδεγμένα πάσας τὰς οὐσιώδεις διαφορὰς καὶ τὰ ἴδια, καὶ τούτων πάντων μεταδιδόντα τοῖς ἀτόμοις ὑπέρως ἅψ' ἑαυτῶν. Ἦν γὰρ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου καὶ ὁ Πέτρος ἄνθρωπος λέγεται, καὶ ζῶον λογικὸν θνητῶν, τοῦ καὶ ἐπιστήμης δευτικόν· μάλιστα δὲ ὡς ἐναλλοίωτα καὶ στάσιμα καὶ ἀεὶ ὄντα τῶν ἀτόμων παντοίως ἀλλοιουμένων καὶ ἀσπυτούτων, καὶ ἄλλοτε ἄλλων γιγνομένων καὶ φθιρουμένων.

γ η'. Ὅθεν καὶ οἱ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ζητήσαντες ἐν ἑκάστην τῶν εἰδικιωτάτων εἰδῶν οὐσίαν καὶ φύσιν ἐκάλεσαν ὁμοῦ καὶ μορφῆν οὐσίαν, ὡς οὐσαν ἀεὶ, καὶ μηδέποτε φθιρουμένην· φύσιν, ὡς φύουσαν τὰς ὑποστάσεις, καὶ ἀρχὴν καὶ αἰτίαν καὶ δύναμιν ἀμετάβλητον πάσαις ταῖς ὑπ' αὐτὴν ὑποστάσεσιν ὑπάρχουσιν, καὶ τὸ κινεῖσθαι ταιῶσθε τούτων ἐκάστη παρέχουσαν· μορφῆν δὲ, διὰ τὸ εἰδοποιηθῆναι καὶ μορφωθῆναι ταῖς οὐσιώδεσι διαφοραῖς, καὶ τοῖς ἰδίαις ὡς ἐντελέστατα, καὶ τῶν ὅλων μορφωμάτων τῶν ὑπ' αὐτὴν, ἧτοι τῶν χαρακτήρων εἶναι συλληπτικῆν.

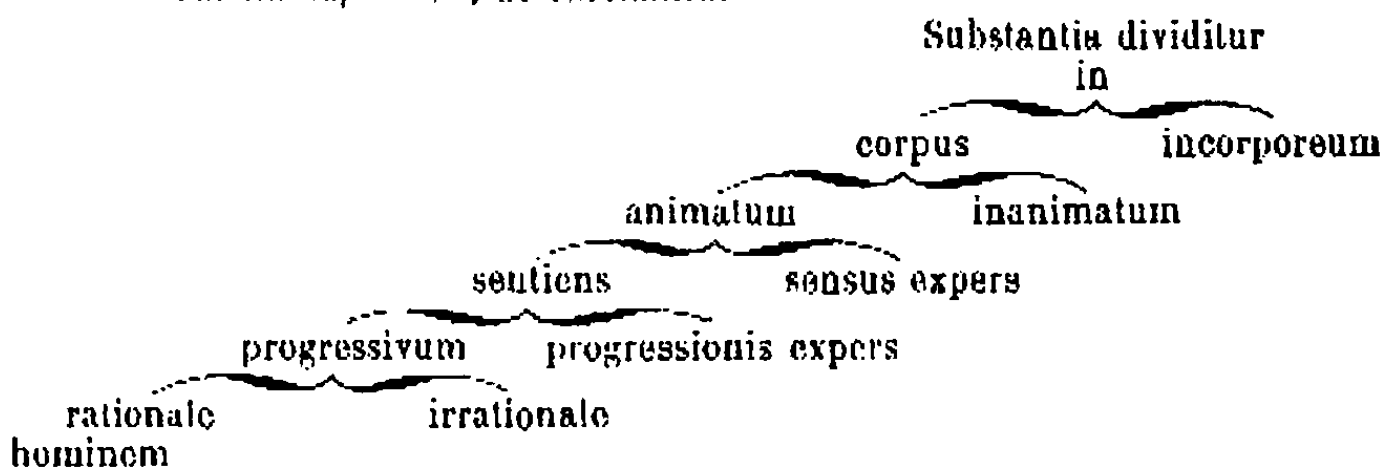
θ'. Τὰ δ' ἄτομα καθὸ μέρη οὐσιῶν, κατὰ τοῦτο καὶ οὐσίαι κληθήσονται. Καὶ Πλάτων γὰρ τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους ἀνθρώπου κέρματά φησιν· ὅθεν καὶ Πέτρος μὲν οὐσία ἐστὶ, καὶ Παῦλος οὐσία ἐστίν, ἀλλ' οὐσίας μίας καὶ ἀμφοτέρου.

Σχῆμα κεφαλ. ιθ, περὶ οὐσίας.

Η οὐσία { ἡ ἀπλῶς ὑπαρξίς·
κυρίως δὲ ἡ ἀντιδιακριμένη τοῖς συμβεβηκόσι.

Tabula capituli 19, de substantia.

SYNOPSIS CAPITIS XX.

ADHUC DE SUBSTANTIA.

1. Materiam et formam a proprie dicta substantia, id est, composita, distinguit. — 2. Enumerat propria seu attributa substantiæ, quorum primum est, non esse in subjecto. — 3. Quid sit esse in subjecto et cui conveniat. — 4. Convenit hoc primum proprium etiam substantiali differentiæ. — 5. Secundum attributum substantiæ conveniens etiam substantiali differentiæ est univoce de subjectis prædicari. — 6. Occupatio de differentiâ an et quomodo prædicetur. — 7. Alia occupatio de differentiâ qualis sit qualitas. — 8. Attributum hoc primario substantiæ et substantiali differentiæ convenit; secundario etiam generibus et speciebus accidentium. — 9. Attributum tertium substantiæ, nihil ei esse contrarium. — 10. Convenit tamen etiam aliis ut figuris, coloribus modis et quantis definitis. — 11. Definita quanta quæ. — 12. Magnum et parvum, multum et paucum non quanta proprie, sed ut utiquid sunt et opponantur etiam non ut contraria, sed ut ad aliquid. — 13. Magnum tamen est parvum etiam aliquando πρῶτως de infinito quanto accipiuntur. — 14. Quartum attributum substantiæ, quoad sua scilicet individua non recipere magis et minus, et quomodo hoc intelligendum. — 15. Substantia tamen simpliciter ἄλλῃ secundum magis et minus dicitur, quod tribus exemplis probatur. — 16. Quippe substantia immaterialis spiritus magis est substantia quam materialis. positæ substantiæ individua magis sunt substantiæ Aristoteli, minus earum species, et adhuc minus. — 17. Sic materia et forma minus sunt substantiæ quam composita ex ipsis. — 18. Item compositæ substantiæ individua magis sunt substantiæ Aristoteli, minus earum species, et adhuc minus genera, quippe remotiora ab individuis quam species. — 19. Convenit tamen etiam hoc attributum omnibus quibus non habere contrarium. — 20. Duo attributa substantiæ simul commemorat, quintum et sextum: quorum illud est substantiæ compositæ individua sub monstracionem cadere et hoc aliquid dici, hoc est, quoad sui mutationem aliquam contrarium posse alterius suscipere. — 21. Convenit hoc ultimum proprium soli et omni compositæ, primæ substantiæ, sed tamen non omni quoad omnia contraria. — 22. Restringitur hoc primum ad illa tantum contraria quorum alterum natura, adeoque inseparabiliter non inest. — 23. Occupatio. — 24. Corpora tamen caelestia ab hoc proprio substantiæ excipiuntur; quippe non recipiunt successive contraria quia non sunt proprie individua. — 25. Quin ne quidem recipere possunt, quia in circulari motu suum esse habent. — 26. Occupatio, nisi quis contrarietatem statuat in motibus planetarum et aliis eorundem ἄλλῃ passionibus aut contrariæ esse videntur. — 27. Præcisio. — 28. Occupatio de oratione et opinione. — 29. Responsio prima. — 30. Secunda. — 31. Tertia.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ἔτι περὶ οὐσίας.

α'. Τῆς κυρίως οὐσίας ἀποδείκνυται: πρεπόντως ἢ ὅλη τε καὶ τὸ εἶδος. Οὐσιώδη γὰρ ταῦτα μᾶλλον ἢ περὶ οὐσία. Περὶ μὲν (οὖν) τούτων ὑπομνησθήσεται κατὰ τὸ δευτέρου βιβλίου πρῶτον κεφάλαιον.

β'. Τῇ δὲ γε κυρίως οὐσίᾳ, πράγματι ἀυθιπαρκτη, μὴ δευμένῳ τινὸς ἐτέρου πρὸς σύστασιν, ὁμολογημένα πρόσθετον οἰκείωτατα τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι.

A

CAPUT XX.

Adhuc de substantia.

1. Et materia et forma merito a proprie (dicta) substantia distinguitur. Hæc enim substantialia magis quam substantiæ sunt. Horum quidem igitur in posterioris libri primo capite mentio fiet.

2. At vero proprie (dictæ) substantiæ quæ est res per se existens, non indigens alicujus alterius ad hoc, ut sit, omnium consensu propriissime convenit, hoc non esse in subjecto.

3. In subjecto autem (esse) dicitur, quod cum A in aliquo sit non ut pars, impossibile est esse seorsim ab eo in quo est, quandoque ab eo in quo est cogitatione seu notione mentis separatam non corrumpit ipsum. Hoc autem est accidens. Omni igitur propriis quidem dictæ substantiæ competit non esse in subjecto.

4. Non soli tamen substantiæ, sed etiam substantiæ differentiæ. Etenim et hæc non est in subjecto. Neque enim in homine rationale, ut in subjecto existit, sed ut pars. Si enim ut in subjecto existeret, fieri posset ut ab homine separaretur, 174 et homo nihilominus homo maneret. Nunc autem hoc non est. Si enim rationale ab homine ablatum fuerit, corrumpitur homo.

5. Commune est substantiæ et differentiæ etiam B hoc : univoce dici quæcumque sunt sub ipsis. Petrus enim etiam nomen et definitionem nominis recipit.

6. Et vero rationale vocatur ipsa differentia, hoc est, hæc rationalitas. Sed et Petrus vocatur rationale quatenus est animal rationalitatem participans. Etsi autem etiam definitionem rationalitatis Petrus invariante non recipit (rationalitas enim quidem est facultas utendi ratione : Petrus autem est animal quod utitur ratione), non tamen est mirandum. Dicitur enim univoce et quod nomen ac definitionem impertit. Dicitur porro etiam id quod tantum ad existentiam conducit. Ita enim etiam Aristoteles animam de animali univoce prædicari inquit, quoniam ad ipsius existentiam confert : tametsi neque nomen neque definitionem animali impartiat. Prædicatur autem differentia univoce de iis quæ sub ipsa sunt.

7. Et quoad hanc rationem differentia etiam si qualitas esse apparet, non tamen 175 est simpliciter qualitas, sed qualitas essentialis quæ nulla cogitatione ab eo in quo est separari potest, veluti rationalitas. Considerantibus enim cum nobis antequam cum animali congregitur et hominem perficit, forte sola et nuda qualitas intelligi queat, quanquam tum etiam magnam vim habens ; posteaquam autem cum animali congressa est, et hominem effecit, tum sane (ut ita dicam), in homine substantiata (sive in hominis substantiam conversa) est ; nec homo quidquam aliud est quam animal cum rationalitate. Cum igitur rationalitas ab D homine omnino etiam quoad ipsam mentis notionem (seu cogitationem) sit inseparabilis, homo autem de Petro univoce prædicetur, et hominis rationalitas de Petro univoce dicetur. Quomodo enim species prædicatur de aliquo, ita de eo cum specie revera prædicabitur etiam differentia. Etenim speciei est cognatissima et omnino ab ea se jungi nequit, et sine ipsa species ne brevi quidem momento subsistere potest.

8. Primario igitur substantiæ et differentiæ convenit omnia ab eis univoce prædicari. At vero etiam in accidentibus 176 genera de suis specie-

γ'. Ἐν ὑποκειμένῳ δὲ λέγεται, ὃ ἐν τινι μὴ ὡς μέρος ὑπάρχον, ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ ὃ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἐπινοία χωριζόμενον, οὐ φθείρει αὐτό. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ συμβεβηκός. Πάσῃ μὲν οὖν τῇ κυρίως οὐσίᾳ πρόσκειται τὸ μὲν ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι.

δ'. Οὐ μόνῃ δὲ τῇ οὐσίᾳ, ἀλλὰ καὶ τῇ οὐσιώδει διαφορᾷ καὶ αὕτη γὰρ οὐκ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ λογικόν, ἀλλ' ὡς μέρος. Εἰ γὰρ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ ὑπῆρχε, δυνατὸν ἴν' ἂν χωριζέσθαι τοῦ ἀνθρώπου καὶ μηδὲν ἦτορ ἀνθρώπου μένειν τὸν ἀνθρώπου. Νῦν δὲ τοῦτο οὐκ ἐστὶν. Εἰ γὰρ ἀφαιρεθείη τοῦ ἀνθρώπου τὸ λογικόν, ὁ ἀνθρώπος φθείρεται.

ε'. Κοινὸν οὐσίας καὶ διαφορᾶς καὶ τὸ συνωνύμως λέγεσθαι πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν. Ὁ Πέτρος γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν ὄρισμὸν ἐπιδέχεται.

ζ'. Καὶ λογικόν δὲ καλεῖται μὲν καὶ ἡ διαφορὰ, τυυτέστιν ἡ λογικότης αὕτη· καλεῖται δὲ καὶ ὁ Πέτρος λογικόν, καθὼς ζῶον μετέχον τῆς λογικότητος. Εἰ δὲ καὶ τὸν ὄρον τῆς λογικότητος ἀπαρἀλλάκτως ὁ Πέτρος οὐκ ἐπιδέχεται (λογικότης μὲν γὰρ ἐστὶ δύναμις χρήσεως λόγου· ὁ δὲ Πέτρος ζῶον ἐστὶ χρώμενον λόγῳ)· θαυμαστὸν οὐδὲν. Συνώνυμον γὰρ λέγεται μὲν καὶ ὅπερ ὀνοματὸς τε καὶ ὄρισμοῦ μεταδίδοται. Λέγεται δὲ καὶ ὅπερ συντελεῖ μόνον πρὸς ὑπαρξίν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ψυχὴν συνωνύμως κατηγορεῖσθαι τοῦ ζῴου φησὶν· ἐπειδὴ πρὸς τὴν ὑπαρξίν αὐνοῦ συντελεῖ· καὶ μήτε τοῦ ἀνόματος μεταδίδοται τῇ ζῳῇ, μήτε τοῦ ὄρισμοῦ. Εἴη δ' ἂν συνωνύμως κατηγορουμένη τῶν ὑπ' αὐτὴν ἡ διαφορὰ.

ζ'. Καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ διαφορὰ καὶ ποιότης φαίνεται εἶναι, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ποιότης ἐστὶν, ἀλλ' οὐσιώδης ποιότης, μηδεμίᾳ ἐπινοίᾳ δυναμένη χωριζέσθαι τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν· οἷον ἡ λογικότης. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ συνελθεῖν τῇ ζῳῇ καὶ ἀποτελέσαι τὸν ἀνθρώπου σκοποῦσιν ἡμῖν, ἕως ἂν μόνῃ ποιότης νοηθείη, πλὴν καὶ τότε μεγάλην ἔχουσα δύναμιν· συνελθοῦσα δὲ τῇ ζῳῇ, καὶ τὸν ἀνθρώπου ἐκτελέσασα, οὐσίωται ὅτι ἐν τῇ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ κατ' οὐσίαν ὁ ἀνθρώπος ἢ ζῶον μετὰ λογικότητος. Ἐπεὶ γοῦν ἡ λογικότης ἀχώριστος τοῦ ἀνθρώπου, πάντα καὶ κατ' αὐτὴν ἐστὶ τὴν ἐπίνοιαν· ὁ δὲ ἀνθρώπος κατηγορεῖται τοῦ Πέτρον συνωνύμως· καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου λογικότης ἄρα συνωνύμως κατὰ τοῦ Πέτρον ῥηθήσεται. Ὡς περὶ γὰρ τὸ εἶδος κατηγορεῖται τινός, οὕτως αὐτοῦ συγκατηγορεῖται τῇ εἴδει καὶ ἡ διαφορὰ. Συμφυεστάτη γὰρ ὑπάρχει τῷ εἴδει καὶ παντελῶς αὐτοῦ ἀδιάσπαστος, καὶ χωρὶς αὐτῆς οὐδαμῶς τὸ εἶδος ὑφέστηκεν, οὐδὲ πρὸς βραχύ.

η'. Πρῶτως μὲν οὖν τῆς οὐσίας καὶ τῆς διαφορᾶς ἐστὶ τὰ συνωνύμως λέγεσθαι πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν. Καὶ τοῖς συμβεβηκόσι δὲ τὰ γένη τῶν οἰκείων εἰ-

δῶν, καὶ τὰ εἶδη τῶν οὐκείων ἀτόμων, καὶ ἀπλῶς ἄ
τὰ ἐπάνω τῶν ὑποκάτω, συνωνύμως κατηγο-
ροῦνται.

θ'. Ὅτι καὶ οὐσιωδῶς πρῆσσει τῇ οὐσίᾳ, καὶ τὸ
μηδὲν ἐναντίον εἶναι αὐτῇ. Τὰ γὰρ ἐναντία, περὶ τι
ὑποκείμενον μάχονται· καὶ σπεύδει τούτων ἑκάτε-
ρον νικῆσαι τὸ ἕτερον ὅπως ἂν τοῦ ὑποκειμένου γέ-
νηται ἐγκρατές. Οὐδὲ γὰρ ἰσχύει τὸ ὑποκείμενον ἐν
τῷ αὐτῷ νῦν, τὰ ἐναντία δεξασθαι ὀλικῶς. Ὡστε
τὰναντία τῶν ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν· ἡ δὲ γε οὐσία
τῶν ἐν ὑποκειμένῳ μὴ οὐσα, ἐναντίον ἔξει οὐδέν.
Οὐδὲ γὰρ ἐναντίον τῇ οὐσίᾳ θελή τις ἂν τὸ μὴ ὄν·
Ἐπεὶ γὰρ οὐδαμῶς ὑφέστηκεν, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει
πρὸς ἕτερον. Εἰ δὲ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ ἀλλήλοις
ἐναντία δοκεῖ· ἀλλ' οὐ καθὼς οὐσίαι τὸ ἐναντιοῦ-
σθαι φέρουσιν, ἀλλ' ἢ πεποιοῦνται ἄντικειται
γὰρ τὸ θερμὸν τῷ ψυχρῷ, καὶ τὸ ξηρὸν τῷ
ὕγρῳ.

ι'. Καὶ ἄλλοις δὲ πολλοῖς ἐστὶ τὸ μηδὲν ἔχειν ἐν-
αντίον· ὡς τοῖς στήμασι, καὶ τῶν χρωμάτων τοῖς
μέσοις· τῷ ἐρυθρῷ, τῷ ξανθῷ, τῷ φαιῷ καὶ τοῖς
ὁμοίοις· καὶ τοῖς ἀφωρισμένοις ποσοῖς. Οὐκ ἐστὶ δ'
αὐτοῖς ἐναντίον, ἵνα μὴ ἄδικος ἢ φύσις εὐρεθείη,
πολλὰ ἐναντία ἐνὶ ἀντιτάξασα.

ια'. Ἀφωρισμένα δὲ ποσὰ λέγεται, ὅσαπερ ὠρι-
σμένην τινὰ ποσότητα ἔχουσιν, ὡς δύο, πέντε, δέκα
καὶ δέκαπληχυ, πεντάπληχυ, δεκάπληχυ, καὶ τὰ παρα-
πλήσια, καὶ μὴ τῇ πρὸς ἕτερον σχέσιν λέγονται,
καθάπερ τὸ μέγα καὶ μικρὸν, καὶ τὸ πολὺ καὶ
ὀλίγον.

ιβ'. Πρὸς τι γὰρ ταῦτα, καὶ οὐ ποσὰ, καὶ ἀντικει-
ται ἀλλήλοις, οὐχ ὡς ἐναντία, ἀλλ' ὡς πρὸς τι. Τὸ
γὰρ μέγα πρὸς μικρὸν λέγεται μέγα, καὶ τὸ πολὺ
πρὸς ὀλίγον λέγεται πολὺ. Καὶ εἴπερ ἐστὶν ἐναντία
τὰ τοιαῦτα, ἐπεὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν δύνатаι εἶναι καὶ
μέγα καὶ μικρὸν, καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον πρὸς ἄλλο
καὶ ἄλλο παραλαμβανόμενον· ἔσονται ἂν ἐν ἐνὶ ὑπο-
κειμένῳ τὰναντία κατὰ ταυτὸν, ἢ μᾶλλον ἐναντίον
ἔσοιτο ἑαυτοῦ τὸ αὐτό.

ιγ'. Λέγεται δὲ ποτε καὶ τὸ μέγα καὶ πολὺ ἀσχέ-
τως ἐπὶ ἀορίστου ποσοῦ λαμβανόμενον· ὡς λέγομεν,
Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε,
καὶ ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπ' ἐμέ!

ιδ'. Πρόσσει τῇ οὐσίᾳ καὶ τὸ μὴ ἐπιδέχασθαι τὸ
μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον κατὰ τὰ ἑαυτῆς άτομα δηλαδὴ·
οἷον ἕκαστον τῶν τῆς οὐσίας ἀτόμων οὐ λέγεται μᾶλ-
λον καὶ ἥττον, ἐκεῖνο ὅπερ ὠνόμασται. Ὁ Πέτρος
γὰρ καὶ ὁ Παῦλος οὐσίας ὄντες άτομα, ὠνομάσθησαν
ἄνθρωποι κατὰ τὸ εἶδος τὸ ἀνθρώπειον, ἢ περιέ-
χονται καὶ οὐ λέγονται μᾶλλον καὶ ἥττον ἄνθρωποι.
Οὔτε γὰρ ὁ Πέτρος μᾶλλον ἄνθρωπος λέγεται, ἢ ὁ
Παῦλος ἥττον ἄνθρωπος· ἢ τις ἑαυτοῦ ποτὲ μὲν
μᾶλλον ἄνθρωπος, ποτὲ δὲ ἥττον ἄνθρωπος. Τοῦτο
καὶ ἐπὶ τῶν ἵππων, καὶ ἐπὶ τῶν λίθων, καὶ τῶν λοι-
πῶν τῆς οὐσίας ἀτόμων.

bus, et species de suis individuis, et simpliciter
superiora de inferioribus univoce prædicantur.

9. Præterea etiam essentialiter competit sub-
stantiæ et hoc, nihil ei contrarium esse. Contraria
enim circa aliquod subjectum pugnant; et horum
utrumque contendit superare alterum, ut subjecto
potiatur. Neque enim subjectum in eodem mo-
mento contraria ex toto recipere valet. Quare con-
traria ex eorum sunt numero quæ in subjecto sunt.
At substantia quæ in eorum numero non est, quæ
in subjecto sunt, nihil habebit contrarium. Neque
enim aliquis non ens contrarium substantiæ posue-
rit. Quod enim nequaquam subsistit, nullam ad
alterum obtinet schesin (seu habitudinem). Et si
autem ignis et aqua sibi invicem contraria esse
videntur, non tamen quatenus substantiæ sunt hoc
habent ut contrariantur, sed quatenus qualita-
tibus sunt prædita. Calidum enim frigido, et
siccum humido opponitur.

10. Et vero etiam aliis multis competit hoc, nihil
habere contrarium, ut signis et mediis coloribus,
rubro, flavo, fusco et similibus; et definitis quantis.
Non est autem eis contrarium, ne natura
deprehendatur injusta esse, quæ unum multa contra-
ria objecerit.

11. Definita porro quanta dicuntur, quæcumque
aliquam finitam quantitatem habent, ut duo,
quinque, decem, et bicubitum, quinquécubitum,
decicubitum et similia; nec (ex) habitudine ad
alterum dicuntur, quemadmodum magnum et par-
vum, et multum et paucum.

12. Etenim hæc ad aliquid et non quanta sunt,
et opponuntur sibi invicem non ut contraria, sed
ut ea quæ sunt ad aliquid. Magnum enim ad par-
vum dicitur magnum, et multum ad paucum dicitur
multum. Et siquidem talia essent contraria, qui-
unum et idem potest esse et magnum et parvum,
et multum et paucum, cum ad aliud atque aliud
assumitur; in uno subjecto simul contraria forent;
aut potius idem sui ipsius foret contrarium (quod
utrumque absurdum est).

13. Dicitur autem etiam aliquando et magnum
et multum sine habitudine (seu absolute) cum pro
quanto infinito accipitur; ut dicimus: Quam multa
est abundantia bonitatis tuæ, Domine, et magna est
tua erga me misericordia.

14. Competit substantiæ et hoc, non reci-
pere magis et minus, quoad sua videlicet individua.
Veluti quodvis substantiæ individuum non dici-
tur magis et minus illud quod nominatum est.
Etenim Petrus et Paulus cum individua sint sub-
stantiæ, homines nominati sunt secundum huma-
nam speciem, qua continentur nec magis et minus
homines dicuntur. Neque enim Petrus magis homo
dicitur, aut Paulus minus homo, aut aliquis scipso
alias magis homo, alias vero minus homo. Hoc
etiam de equis et lapidibus et cæteris substantiæ
individuis sic accipiendum est.

15. Quandoquidem sane simpliciter substantia secundum magis et minus dici queat; propterea quod alia substantia magis substantia, et alia minus cognoscitur.

16. Veluti materiæ expertæ et supramundana substantia, quam hæc mundana et materialis consensu omnium magis est substantia. Magis enim esse (convenit) illis quæ in statu sunt propter materiæ vacuitatem, quam illis quæ sunt in instabili fluxu materiæ.

17. Rursus autem ipsa materia sane et forma apparent esse minus substantiæ quam ea quæ ex ipsis composita est, propterea quod neque materia per se, neque forma per se perfectam habeat ὄντοτητα, quasi dicas entitatem, seu conjunctim possint considerari secundum existentiam; et **179** propterea tantum quod substantiæ elementa sunt, nomen substantiæ participant.

18. Ipsius autem vicissim compositæ substantiæ Aristoteles individua magis esse dicit substantias, et species minus substantias; et his adhuc minus (ipsa) genera, de quo jam ante diximus.

19. Convenit etiam ipsum recipere magis et minus quoad dictum modum omnibus quibus non habere aliquid contrarium. Nam magis et minus via est ad contraria. Velut in mutatione ex frigido in calidum id quod antea frigidum erat sit minus frigidum; et tunc quomodocunque calidum, sit deinde magis calidum.

20. Maxime autem proprium est substantiæ compositæ hæc, unumquodque ipsius individuum et sub ostensionem cadere et hoc aliquid dici, et quoad sui mutationem posse contraria suscipere alterius. Fieri enim non potest ut duo contraria in eodem subjecto simul consistent. Si enim contraria sunt accidentia, vicissim in individuis **180** substantiæ compositæ actu considerantur.

21. Quanquam non omnia in omni individuo. Neque enim ignis ut maneat ignis, unquam frigidus fieri queat, aut aqua sicca. Nam ignis caliditas et aquæ humiditas non simpliciter his qualitates, sed essentielles sunt differentiæ, essentialiter complentes; nec ignis et aqua manentia quæ sunt, ab illis quæ secundum essentialiter habent, ullo modo dimoveri possunt vel etiam sola mentis notionem.

22. Illa enim quibus natura et inseparabiliter alterum contrariorum non inest, utrumque contrariorum per vices suscipere possunt. Propterea etiam corvus cogitabitur forte albus, quod nigrum ei non competat essentialiter, actu tamen et revera nunquam albus fuerit, propterea quod et huic nigrum etsi non essentialiter, tamen alio modo inest, ut separari non possit. Ignis quidem igitur frigidus, aut aqua sicca ne quidem cogitabitur. Cum autem ignis humida materia nutritur, humidus erit, quoad sensum; quemadmodum etiam aqua quæ ab ignita substantia calefacta est, calida.

α'. Ἐπεὶ τοί γε ἀπλῶς ἡ οὐσία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον λεχθεῖη ἂν διὰ τὸ οὐσίαν ἄλλης οὐσίας μᾶλλον οὐσίαν, καὶ ἑτέρας ἥττον γινώσκεσθαι.

β'. Οἷον ἡ μὲν αὐλὸς οὐσία καὶ ὑπερκόσμιος τῆς ἐγκοσμίου τάτης καὶ ὑλικῆς, ὁμολογουμένως ἐστὶ μᾶλλον οὐσία. Μᾶλλον γὰρ τὸ εἶναι τοῖς ἐν στάσει διὰ τὴν αὐλίαν, ἢ τοῖς ἐν ἀστάσει τῆς ὕλης ῥῆν.

γ'. Αὕτη δὲ πάλιν ἡ ὕλη, καθάπερ δὴ καὶ τὸ εἶδος, ἥττον οὐσαι τῆς ἐξ αὐτῶν συνθεσθειμένης φαίνονται εἶναι διὰ τὸ μήτε τὴν ὕλην καθ' αὐτὴν, μήτε τὸ εἶδος καθ' ἑαυτὸ τελείας μετέχειν ὄντοτητος, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις δύνασθαι θεωρεῖσθαι ὑπαρκτικῶς· καὶ καθὼ μόνον οὐσίας στοιχεῖα, κατὰ τοῦτο τοῦ τῆς οὐσίας μετέχειν ὀνόματος.

δ'. Αὐτῆς δὲ πάλιν τῆς συνθέτου οὐσίας τὰ ἀτομικὰ ὁ Ἀριστοτέλης μᾶλλον οὐσίας φησὶ, καὶ ἥττον οὐσίας τὰ εἶδη, καὶ τούτων ἥττον εἶτι τὰ γένη. Καὶ περὶ τούτου φθάσαντες εἴπομεν.

ε'. Πρόσεστι τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ πᾶσιν οἷς τὸ μὴ ἔχειν τι ἐναντίον. Τὸ γὰρ μᾶλλον καὶ ἥττον ὁδὸς ἐστὶν ἐπὶ τὰναντία· οἷον ἐπὶ τῆς ἐκ ψυχροῦ μεταβολῆς εἰς θερμόν, ἥττον ψυχρὸν γίνεται πρότερον τὸ ψυχρὸν, καὶ τότε θερμόν ὑπωστῶν, εἶτα μᾶλλον θερμόν.

ς'. Ἴδιον δὲ μάλιστα τῆς συνθέτου οὐσίας τὸ ἕκαστον τῶν ἑαυτῆς ἀτόμων ὑποπίπτειν τε δεῖξει, καὶ τόδε τι λέγεσθαι καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ μεταβολὴν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὴν παρὰ μέρος. Ἀδύνατον γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ὑποκειμένῃ δύο ἐναντία συστῆναι κατὰ ταυτόν. Εἰ γὰρ τὰναντία συμβεβηκότα ἐστὶ, παρὰ μέρος ἐν τοῖς ἀτόμοις τῆς συνθέτου οὐσίας ἐνεργεῖα θεωρηθήσεται.

ζα'. Πλὴν οὐκ ἐν παντὶ ἀτόμῳ τὰ πάντα. Οὐδὲ γὰρ τὸ πῦρ γένοιτ' ἂν ποτε ψυχρὸν, μένον πῦρ· ἢ τὸ ὕδωρ ξηρὸν. Ὡ γὰρ τοῦ πυρὸς θερμότης, καὶ τῆ τοῦ ὕδατος ὑγρότης, οὐχ ἀπλῶς ποιότητες ταύτοις εἰσίν. ἀλλ' οὐσιώδεις διαφοραὶ, συμπληρωτικαὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν· καὶ οὐκ ἂν μένοντα τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ ἄπερ ἐστὶ, τῶν κατ' οὐσίαν αὐτοῖς ὑπαρχόντων ἐκσταῖεν ὅλως· οὐδὲ κατὰ μόντην ἐπίνοιαν.

ζβ'. Οἷς γὰρ μὴ φύσει καὶ ἀχωρίστως θάτερον ὑπάρχει τῶν ἐναντίων, ταῦθ' ἑκατέρων τῶν ἐναντίων παρὰ μέρος ἐστὶ δεκτικὰ. Διὸ καὶ ὁ κήραξ ἐπινοηθήσεται μὲν ἴσως λευκὸς διὰ τὸ μὴ οὐσιωδῶς προσεῖναι τὸ μέλαν αὐτῷ· πραγματικῶς δὲ λευκὸς οὐκ ἂν ποτε γένοιτο, διότι καὶ τούτῳ τὸ μέλαν, εἰ καὶ μὴ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ἄλλως ὑπάρχει· ἀχώριστον. Ψυχρὸν μὲν σὺν τῷ πῦρ, ἢ τῷ ὕδωρ ξηρὸν οὐδ' ἐπινοηθήσεται· ὑγρῶ δὲ τρεφόμενον ὕλη τὸ πῦρ ἔσται ὑγρὸν ὡς πρὸς αἴσθησιν· ὡσπερ καὶ ὑπὸ πυριώδους οὐσίας θερμανθὲν τὸ ὕδωρ, θερμόν.

κγ'. Δέξεται δὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κάτω φοράν Ἀ
ὠθούμενον διὰ τῆς ἐκθλίψεως, ὡς ὁ κερκυνός· καὶ
τὸ ὕδωρ ὀλκῆ πνεύματος ἐσεῖται μετέωρον, καὶ πρὸς
τῶν ἄλλων ὁμοίως τάναντία θεωρηθήσεται· κατὰ γὰρ τὸ
πεφυκός.

κδ'. Τὰ δ' οὐράνια σώματα ὡς μοναδικὰ, τινῶν
οὐχ ὑπάρχουσιν ἄτομα. Νῦτε γὰρ γένος, οὔτε εἶδος
ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Καὶ διὰ τοῦτο τάναντία οὐκ ἐπι-
δέχονται.

κε'. Μᾶλλον δ' ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ τὸ εἶναι ἔχοντα,
οὐκ ἂν ἔχοιεν τινα τοῦ ἐναντίου παραδοχῆν.

κς'. Εἰ μὴ τις λάβῃ τὰς ἀντικειμενάς κινήσεις
ἐν πλάνησιν. Οὔτοι γὰρ φέρονται μὲν, καὶ ἀπὸ
δυσμῶν εἰς ἀναπνλὰς οἰκείαν φοράν· συμφέρον-
ται δὲ καὶ τῷ παντὶ πρὸς δυσμὰς ἐξ ἀνατολῶν, συν- Β
όδους τε ποιοῦνται καὶ ἀποστάσεις καὶ ταπεινώματα
καὶ ὑψώματα, καὶ προποδίζουσι καὶ ἀναποδίζουσι,
καὶ βορείοις καὶ νοτίοις τοῦ ζωδιακοῦ πελάζουσι
μέρεσι τοῦ ἡλίου μόνου πάντοτε τὴν μέσθην φερο-
μένου καὶ ὁμαλῶς. Ἡ δὲ σελήνη, καὶ ποικίλως τοῖς
φωτισμοῖς τε καὶ σκοτασμοῖς σχηματίζεται καὶ τέ-
λειον ἀμαυροῦται μόνης τῶν ὄλων τῆς ἀπλανοῦς
σφαίρας μηδεμίαν ἐπιδεχομένης ἐναντιότητα, εἰ μὴ
πῶ λέγει τις καινοτέρως ἐναντιότητας, τὴν τ' ἐξ
ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς φοράν κατὰ τὸ ὑπὲρ γῆν λε-
γόμενον ἡμισφαίριον, καὶ τὴν ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνα-
τολὰς κατὰ τὸ ὁμοῦν ὑπὸ γῆν, διὰ τῆς μιᾶς καὶ τῆς
αὐτῆς κυκλοφορικῆς ἀπχρτιζομένης κινήσεως, καὶ
ξένως καὶ θαυμαστῶς συλληπτικὰς ἀλλήλων οὔσας καὶ
συντελεστικὰς.

κζ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

κη'. Φαίνεται δὲ καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ δόξα τῶν ἐναν-
τίων εἶναι πῶς δεκτικὰ. Καὶ ὁ μὲν λόγος ὀρθοῖς τὸν
προφορικὸν καὶ ἔστι ποσόν· ἡ δὲ δόξα δὲ λόγος ἐνδιάθε-
τος οὔσα, τάττεται ὑπὸ τὸ ποιόν. Δοκοῦσα δὲ καὶ ἄμφω
τυγχάνειν τῶν ἐναντίων, ὡς εἴρηται, δεκτικὰ. Ἐὰν
γὰρ καθημένου τοῦ Σωκράτους λέγῃ τις αὐτὸν ἢ
δοξάζει καθῆσθαι, ἀληθεύει· τούτου δ' ἀναστάντος,
ψεύδεται.

κθ'. Ἀλλ' οὐχ οὕτω τὰ τῆς οὐσίας ἄτομα δεκτικὰ
τῶν ἐναντίων ὑπάρχειν ἐλέγετο· κατὰ δὲ τὴν μετα-
βολὴν ἐαυτῶν. Ὁ λόγος δὲ καὶ ἡ δόξα μένουσιν ὅπερ
εἰσὶ, τοῦ πράγματος μεταβάλλοντος.

λ'. Ἄλλως τε οὐδὲ τάναντία λόγος ἢ δόξα δύναται
δέξασθαι. Πάσχει γὰρ τὸ τάναντία δεχόμενον. Ἡ γὰρ
εἰς τάναντία μεταβολὴ πάθος ἐστίν· ἢ δόξα δὲ καὶ ὁ
λόγος ἀκίνητα μένει καὶ ἀμετάβλητα.

λα'. Μᾶλλον δὲ εἰπεῖν οὐδὲ μένει, ἀλλ' ἅμα τῷ
δοξασθῆναι τὸ πρᾶγμα ἢ δόξα πέπτουται, καὶ ἅμα
τῷ ῥηθῆναι ὁ λόγος ἔφθαρτα. Καὶ ἄλλος μὲν λόγος
ὁ εἰπὼν τὸ πρότερον τὸν Σωκράτην καθῆσθαι, καὶ
ἄλλος ὁ μετ' ἐκείνων λεχθείς. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς
δόξης.

λβ'. Ἡ οὐδὲ τῆς δόξης ἐστὶ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδασθαι,

23. Recipiet autem ignis et motum ad inferiora
cum **181** per elisionem propellitur, ut fulmen,
et aqua venti tractione sublimis erit: et in aliis
similiter contraria pro naturali habilitate conside-
rabuntur.

24. Alqui corpora caelestia ut singularia, non
sunt aliquorum individua. Neque enim genus ne-
que species est in illis. Et propterea non susci-
piunt contraria.

25. Sed potius dum in circulari motu τὸ esse
habent, contrarii aliquam susceptionem non ad-
mittunt.

26. Nisi quis oppositos in planetis motus acci-
piat. Illi enim etiam ab occasibus ad ortus motu
proprio moventur: simul autem etiam cum uni-
verso (id est, primo mobili) ex ortibus in occasus
moventur, et conjunctiones et recessus, et deje-
ctiones et exaltationes subeunt, et procedunt (di-
recti), et retrocedunt, et aquilonaribus australi-
busque Zodiaci partibus propinquant; tantum sol
perpetuo in medio Zodiaci et æqualiter movea-
tur: luna autem et varie cum illuminationibus
suis obscurationibus figuratur, et tandem prorsus
evanescit; ut sola inter omnes inerrans sphaera
nullam contrarietatem recipiat, nisi quis noviores
contrarietatis dicat cum lationem illam quæ **182**
ex ortibus est et occasus secundum hemisphaerium
quod supra terram dicitur, tum eam quæ ex occa-
sibus est in ortus secundum id quod sub terra
videtur (hemisphaerium), quæ una et eadem circu-
lari motione absolvuntur, et singulari admira-
bilique modo se inutuo complectuntur et perfici-
unt.

27. Sed de his quidem in tantum.

28. Videntur autem et oratio et opinio, contra-
ria quodammodo recipere posse. Et oratio quidem
prolaticam declarat, et est quantitas: opinio au-
tem cum sit oratio interna, sub qualitate reponi-
tur. Videntur autem utraque, ut dictum est, con-
traria suscipere posse. Cum enim sedente Socrate
dicit aut opinatur aliquis sedere ipsum, tum vere
dicit (aut opinatur); postquam autem surrexit,
mentitur.

29. Verum haud ita individua substantiæ posse
contraria suscipere dicebantur, sed quoad sui mu-
tationem. Oratio autem et opinio manent quod sunt,
sed tantum mutationem subeunte.

30. Aliter etiam oratio et opinio ne quidem con-
traria suscipere possunt. Quod enim contraria sus-
cipit, patitur. Mutatio enim in contraria passio
est. At opinio et oratio **183** motus et mutationis
expertes manent.

31. Quin rectius loquendo neque manent; sed
simul ac rem opinati sumus, cessavit opinio; et
simul ac dicta est oratio, corrupta est. Et alia qui-
dem oratio est quæ prius dixit Socratem sedere, et
alia quæ post illam dicta est. Idem autem etiam de
opinionibus sentiendum.

32. Aut an neque opinionis est veram esse vel

mentiri, sed anima? Neque enim opinio per seipsam opinatur, sed anime opinione opinatur. Neque oratio sola vera est aut mentitur; sed hujus et rei complexio; et horum quidem duorum consonantia verum, dissonantia autem falsum efficit.

Α ἀλλὰ τῆς ψυχῆς; οὐ γὰρ ἡ δόξα δοξάζει καὶ ἑαυτὴν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ δοξάζει τῇ δόξῃ· οὐδὲ ὁ λόγος ἀληθεύει μόνος ἢ ψεύδεται, ἀλλ' ἡ τούτου καὶ τοῦ πράγματος συμπλοκή. Καὶ ἡ μὲν συμφωνία τῶν ὄντων ποιεῖ τὸ ἀληθές, ἡ δὲ διαφωνία τὸ ψεῦδος.

Tabula capituli 20, item de substantia.

Substantia dicitur vel	}	proprie, ut composita,
		minus proprie, ut materia et forma.
Substantia alia est	}	prima, ut individua substantia,
		secunda, ut species et genera substantia.
184 Substantiæ convenit	}	1. Non esse in subjecto.
		2. Univoce de suis subjectis dici.
		3. Nihil esse contrarium.
		4. Non recipere magis et minus.
		5. Quodlibet illius individuorum sub ostensionem eademe, et hoc aliquid dici.
		6. Quoad sui mutationem contraria alterius suscipere posse.

SYNOPSIS CAPITIS XXI,

QUOD EST DE QUANTO, UBI ETIAM DE MOTU.

1. Dividit quantum in continuum et discretum et utrumque describit. — 2. Quanti discreti species recenset, et simul ostendit quomodo hic accipiendæ sint. — 3. Eisdem probat et declarat. — 4. Continui quanti species enumerat. — 5. Eisdem probat. — 6. Punctum, unilas et nunc quatenus conveniunt et quatenus non conveniant. — Nec superficiem lineis, nec corpus superficiebus augetur. — 8. Occupatio de corpore quatenus substantia sit, et quatenus quantitatis continuæ species. — 9. Continuum et discretum quantum quatenus etiam in toto mundo consideretur. — 10. **185** Per epidiæresin seu novam divisionem quantum denuo subdivit in id quod habet positionem partium et quod non habet. — 11. Probat etiam numeri, orationis et temporis partes non habere positionem. — 12. Pondus non recte in prædicamento quantitatis collocari. — 13. Quæ quanta per accidens dicuntur. — 14. Duo quanti proprii, ut appellentur enumerat. — 15. Occupatio. — 16. Motum non esse quantitatem tametsi in quantitate consideretur ut etiam in aliis, substantia, qualitate et ubi. — 17. Dividit πορὰν, id est, lotionem in rectilineam et circularem; et rectilineam in sex species subdividit pro loci partibus seu speciebus, ut adeo cum circulari sint septem motus locales. — 18. Species motus per divisionem ejus quod mutatur investigat. — 19. Distincte indicat, quo de motu hic loquatur. — 20. Probat quare generatio et corruptio mutationes sint, non motus. — 21. Occupatio, qua docet, alterationem esse peculiarem motus speciem. — 22. Ostendit omni motui etiam quietem aliquam opponi, quam facit triplicem, ante motum, post motum, in motu. — 23. Omnem motum ex aliquo in aliquid fieri per inductionem probat. — 24. Quatenus motui quies et ante motum, et post motum, et in ipso motu opponatur explicat. — 25. Ut motui simpliciter quies simpliciter opponitur, ita motibus singularibus singulares et motus et quies opponi. — 26. Inductione declarat. — 27. Precisio.

CAPUT XXI.

De quanto, ubi etiam de motu.

186 1. Quantum aliud quidem est continuum, aliud vero discretum. Et continuum quidem est, quod partes ad aliquem communem terminum conjungit. Discretum autem est quod partes ad communem aliquem terminum non conjungit.

2. Discreta igitur quanta sunt numerus et oratio. Non autem accipiendus et numerus qui simpliciter dicitur, sed qui partibiliter a sensibilibus participatur, sive ipsa quæ numerantur, non quatenus materia, sed quatenus numerationi obijciuntur. Oratio autem (accipienda est) quæ voce editur; secundum quam etiam una dictio, oratio dici queat.

3. Si igitur numerus senarius fortasse ut in partes dividatur, in tria et tria, aut quatuor et duo, aut quinque et unum, aut duo et duo et duo divisione facta non erit alicubi partibus ejus communis terminus ad quem hæc conjungatur invicem. Et vero oratio prolatitia si secundum dicti-

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ ποσοῦ, ἐν ἧ καὶ περὶ κινήσεως.

α'. Τοῦ ποσοῦ τὸ μὲν ἔστι συνεχές, τὸ δὲ διωρισμένον· καὶ συνεχές μὲν ἔστι, ὃ τὰ μόρια πρὸς τινα κοινὸν ὄρον συνάπτει· διωρισμένον δὲ ἔστιν, ὃ τὰ μόρια οὐ συνάπτει πρὸς τινὰ κοινὸν ὄρον.

β'. Διωρισμένα οὖν ποσὰ ἔστιν, ἢ τε ἀριθμὸς καὶ ὁ λόγος. Ἀριθμὸν δὲ μὴ τὸν ἀπλῶς λεγόμενον ἐκλήπτειον, ἀλλὰ τὸν τοῖς αἰσθητοῖς μεριστικῶς μετεχόμενον, ἢτοι αὐτὰ τὰ ἀριθμούμενα, οὐ καθὸ ὕλας, ἀλλὰ καθὸ ἀριθμητὰ· λόγον δὲ τὸν διὰ φωνῆς ἐνεργούμενον· καθ' ὃν καὶ ἡ μία λέξις λέγεται λόγος.

C

γ'. Ἄν γοῦν ὁ ἕξ τυχὸν ἀριθμὸς ὡς εἰς μέρη διαιροῖται, εἰς τρία καὶ τρία, ἢ τέσσαρα καὶ δύο, ἢ πέντε καὶ ἓν, ἢ δύο καὶ δύο καὶ δύο γενομένης τῆς διαιρέσεως, οὐκ ἔσται πού τοῖς αὐτοῦ μέρεσιν ὄρος κοινὸς πρὸς ὃν ἀλλήλοις ταῦτα συνάπτοντο. Καὶ ὁ προφορικὸς δὲ λόγος διαιρούμενος κατὰ λέξεις, ἢ καὶ

κατὰ συλλαβὰς, πρὸς οὐδὲνα κοινόν ὄρον ἔχει ἂν τὰ οἰκεία μέρη συναπτόμενά τε καὶ συνενούμενα. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀριθμὸς καὶ λόγος διωρισμένα καλοῦνται ποσά, διὰ τὸ ἕκαστον αὐτῶν ἔχειν τὰ οἰκεία μέρη ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα καὶ διαχωρισμένα.

δ'. Συνεχῆ δὲ ποσά ἐστὶ τὸ σῶμα, ἡ ἐπιφάνεια, καὶ ἡ γραμμῆ, ὁ τόπος τε καὶ ὁ χρόνος.

ε'. Ἄν τίνων ἕκαστου τούτων τὰ μέρη τις ἐκζητούη, δυνάμει ταῦτα διαιρῶν καὶ ἐπισκεπτόμενος, ἀλλήλοις εὐρήσει συνημμένα καὶ ἀδιάκριτα. Ἐὰ μὲν γὰρ τοῦ σώματος μέρη ἐπιφανείᾳ συνάπτεται, τὰ δὲ τῆς ἐπιφανείας γραμμῆ· σημείον δὲ τὰ τῆς γραμμῆς· καὶ τὰ τοῦ τόπου δὲ μέρη γραμμῆ συνάπτει πρὸς ἄλληλα. Ἐπιφάνεια γὰρ τίς ἐστὶ καὶ ὁ τόπος, πέρασ ὑπάρχων τοῦ περιέχοντος, καθὼ περιέχει τὸ περιεχόμενον· ἡ γοῦν τέλος τοῦ περιέχοντός τι, καθὼ τέλος περιέχει τὸ περιέχον, ἐκεῖνο τὸ πρῶγμα τὸ περιεχόμενον ὑπ' αὐτοῦ δὴ τοῦ περιέχοντος. Τοῦ χρόνου δὲ διαιρουμένου, εἰς παρεληλυθότα καὶ μέλλοντα, συνάπτει τὰ μέρη τούτου τὸ νῦν.

ς'. Ὁ δὲ ἐστὶ σημεῖον ἐν γραμμῆ, τοῦτο μόνος ἐν ἀριθμῷ, καὶ ἐν χρόνῳ τὸ νῦν. Ἄποσα γὰρ τὰ τρία καὶ ἀμερῆ. Ἄλλ' ἡ μὲν μονάς, εἰ καὶ ἀριθμὸς οὐκ ἐστὶν, ὅμως γίνεται μέρος τοῦ ἀριθμοῦ. Διὸ καὶ προστιθέμενη, αὐξοῖ αὐτόν. Ὁ γὰρ ἀριθμὸς ἐκ μονάδων ὑπάρχει συγκείμενος ἐπει καὶ σωρεία μονάδων ἐστὶ. Τὸ δὲ σημεῖον τῆς γραμμῆ προστιθέμενον οὐκ αὐξοῖ αὐτήν· ὅτι μηδ' ἐκ σημείων συνέστηκεν ἡ γραμμῆ. Καὶ τὸ νῦν δὲ προστιθέμενον τῷ χρόνῳ, οὐδεμίαν αὐξοῖσιν οἴδωσιν, ὅτι μηδὲ μέρος αὐτῷ, μηδὲ τὸ τυχόν.

ζ'. Ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ γραμμῆ, προστιθέμενη, τῆς ἐπιφανείας οὐκ αὐξοῖ αὐτήν· ἐπεὶ μόνον οὐκ ἐστὶν αὐτῆς οὐδὲ τούλάχιστον. Ἢ μὲν γὰρ ἐπιφάνεια μήκος ἔχει καὶ πλάτος· ἡ γραμμῆ δὲ μήκος ἐστὶν ἀπλατές. Οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα τρεῖς διαστάσεις ἔχον, μήκος, πλάτος καὶ βῆθος, εἴτουν πάχος, ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας οὐκ αὐξοῖται.

η'. Εἰ δὲ τὸ σῶμα οὐσία ἐστὶ, λέγεται δὲ καὶ ποσόν, οὐδὲν θαυμαστόν. Καθόσον μὲν γὰρ ὑποκείμενόν ἐστι, καὶ παντὸ καὶ ἐν μένον τῷ ἀριθμῷ, τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικόν. ἀναμφιλέκτως οὐσία ἐστὶ. καθόσον δὲ τριχῆ διαστατόν, καὶ μετρεῖσθαι πέφυκε, κατὰ τοῦτο μόνον ὑπάρχει ποσόν.

θ'. Τὸ συνεχὲς δὲ τοῦ ποσοῦ καὶ τὸ διωρισμένον κἂν τῷ κόσμῳ θεωρεῖται παντί· τοῦ μὲν συνεχοῦς ἡ φύσις ἥτις καλεῖται μέγεθος ἢ ἀκολουθεῖ τὸ πηλίκον, καθ' ἑνοσίην καὶ ἀλληλουχίαν· τοῦ δὲ διωρισμένου ἥτις καλεῖται πλῆθος, ἢ ἀκολουθεῖ τὸ ποσόν, κατὰ σωρείαν καὶ παράθεσιν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν τοῦ μεγέθους οὐσίαν εἰς ὃ κόσμος ἐστὶ τε καὶ νοεῖται σφαιρικὸς καὶ συμπεφυκὼς ἐαυτῷ, διατεταμένος τε καὶ ἀλληλουχοῦμενος. Κατὰ δὲ τὸ πλῆθος ἡ τε σύνταξις θεωρεῖται καὶ ἡ διακόσμησις, ἡ ἐκ οὐσῶνδος φέρει εἰπεῖν στοιχείων καὶ ζώων ἢ φυτῶν καὶ ἐναντιοτήτων ἢ ὁμοιοτήτων τόσων καὶ τόσων.

nes ut etiam secundum syllabas dividatur, ad nullum communem terminum suas partes conjunctas et connitas habet. Propter hoc igitur numerus et oratio discreta quanta vocantur quod **187** utrumvis earum a se invicem discretas et disseparratas partes habet.

4. Continua autem quanta sunt, corpus, superficies et linea, locusque et tempus.

5. Cum ergo cujusque harum partes inquirat aliquis et eas potentia dividit consideratque, secum invicem connexas et indiscretas, inveniet. Etenim corporis quidem partes superficie, superficie vero linea, lineae denique puncto conjunguntur. Et vero loci etiam partes linea conjungit ad invicem. Nam et locus est quaedam superficies, cum sit extremitas continentis (corporis) quatenus continet contentum : hoc est, finis continentis aliquid quo sine continens continet rem illam quae continetur ab ipso videlicet continente. Cum porro tempus dividitur in praeteritum et futurum, hujus partes nunc conjungit.

6. Quod autem punctum est in linea, hoc unitas et in numero et nunc in tempore. Haec enim tria quantitatis et partium expertes sunt. Sed unitas quidem, etsi non est numerus, nihilominus tamen pars fit numeri. Quare etiam cum apponitur auget numerum. Numerus enim ex unitatibus est compositus, quandoquidem **188** etiam unitatum congeries. Punctum autem cum lineae apponitur, non auget eam quia neque ex punctis constat linea. Et vero etiam nunc cum apponitur tempori, nullam ei auctiorem praestat, quia neque pars illius est quotacunque etiam.

7. Sed et linea utique apposita superficiei non auget eam, quia non est pars illius ne minima quidem. Superficies enim habet longitudinem et latitudinem : linea autem est longitudo latitudinis experta. Sic autem etiam corpus habens tres dimensiones, longitudinem, latitudinem et profunditatem sive crassitiam, a superficie non augetur.

8. Etsi vero corpus substantia est, et etiam quantum dicitur, non est mirandum. In quantum enim est subjectum, et unum idemque numero manens contraria suscipere potest, sine contradictione substantia est : in quantum autem tres dimensiones habet, et mensurari per naturam potest, quoad hoc solum, quantum existit.

9. Ut vero continuum et discretum de quanto etiam in universo mundo consideratur : continui quidem natura quae vocatur magnitudo quam sequitur (quantum) : secundum **189** unionem et mutuam complexionem ; discreti autem natura quae vocatur multitudo, quam sequitur τὸ ποσόν (quotum vel quot), secundum congeriem et appositionem. Et quoad quidem magnitudinis essentiam cum unus est mundus, tum rotundus et sibi connatus, distensusque et sibi multo cohærens intelligitur : at secundum multitudinem et ordo (seu constructio) et cum ornatu dispositio, ex tot

verbi gratia elementis et animalibus aut plantis et contrarietatibus aut similitudinibus tot et tam multis consideratur.

10. Præterea enumeratorum quantorum alia habent positionem partium inter se mutuam, alia non habent. Positionem ergo mutuam habent partes lineæ, quemadmodum sane etiam superficiei et corporis et loci. Non autem habent positionem mutuam partes numeri, quemadmodum etiam orationis et temporis partes. Hæ enim ordinem quidem habent, quæ prima et quæ secunda; positionem autem non habent.

11. Nam ejus quod est positionem habere, characteristicum est partes contineri et permanere; quorum quidem neutrum habet oratio; tempus vero **100** continuum quidem est, sed ejus partes non permanent. Quippe tempus numerus est motus. Et ejus quidem præteritum præterfluxit, futurum autem nondum est. Atqui in numero inversum accidit. Hic enim permanens habet quidem partium suarum, continuitate autem privatus est.

12. Porro aliqui etiam pondus (vel si mavis stateræ examen) sub quanto collocant, et fortassis absque errore. Nec enim pondus gravitas et levitas est, ut quidam instantes dicunt, ut esset qualitas; sed gravitatis et levitatis mensura est. Et hæc quidem ita.

13. Dicitur autem etiam quantum secundum accidens, ut multum album, et longa actio, et multus motus. Album enim propterea quod multa (seu magna) sit superficies in qua est, multum dicitur; ut actio longa propter tempus: et motus multus, cum propter tempus tum propter locum.

14. Convenit quanto non recipere magis et minus, et non habere contrarium.

15. Nisi quis circa locum esse dicat contrarietatem quanti, velut sursum et deorsum. Sed sursum et deorsum si quidem quoad habitudinem ad nos dicantur, ex eorum **101** sunt numero quæ sunt ad aliquid (lunam enim quoad nos sursum dicimus, quæ tamen omnibus planetis aliis inferior existit), sin quoad naturam dicantur, tunc sursum et deorsum, prædicamenti ubi sunt, ut cum dicimus, ignem quidem sursum, terram vero deorsum esse.

16. Visum est autem aliquibus quod et motus quantum sit. Verum motus non est quantum, sed in quanto consideratur; quemadmodum etiam in substantia et in quali et in ubi. In substantia quidem, ut generatio et corruptio (quanquam hæc potius mutationes sunt et motus abusive dicuntur; sed in quanto et quali et ubi, proprie motus inveniuntur). In quanto incrementum; in quali, alteratio; in ubi denique, mutatio secundum locum quæ latio vocatur.

17. Dividitur autem hæc et in circulares motum, quem circulationem vocamus, et in motum secundum rectam lineam. Motus autem ejus qui est secundum rectam lineam, sex sunt differentiæ: qui sursum est, qui deorsum est; qui ad intra,

Α. ἴ. Ἐτι τῶν ἀπριθμημένων ποσῶν τὰ μὲν ἔχει θέσιν τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων πρὸς ἀλλήλα, τὰ δ' οὐκ ἔχει. θέσιν μὲν (οὖν) ἔχει πρὸς ἀλλήλα τὰ μόρια τῆς γραμμῆς, ὡσπερ δὴ καὶ τῆς ἐπιφανείας καὶ τὰ τοῦ σώματος, καὶ τοῦ τόπου. θέσιν δὲ οὐκ ἔχει πρὸς ἀλλήλα τὰ μόρια τοῦ ἀριθμοῦ, ὡσπερ δὴ καὶ τὰ τοῦ λόγου, καὶ τὰ τοῦ χρόνου. Ταῦτα γὰρ τάξιν μὲν ἔχει, τί πρῶτον καὶ τί δεύτερον· θέσιν δ' οὐκ ἔχει.

Β. ἱ. Τὸ γὰρ θέσιν ἔχειν χαρακτηριστικόν ἐστὶ τοῦ τὰ μόρια συνέχεσθαι τε καὶ ὑπομένειν. Ἴν' ὁ μὲν λόγος οὐδέτερον ἔχει· ὁ δὲ χρόνος συνεχῆς μὲν ἐστίν, οὐκ ὑπομένει δ' αὐτοῦ τὰ μόρια. Χρόνος γὰρ ἐστὶν ἀριθμὸς κινήσεως. Καὶ τὸ μὲν παρεληλυθὸς αὐτοῦ διέρρευσε· τὸ δὲ μέλλον οὐπω ἔστιν. ἐπὶ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ συμβεδῆται τὸ ἀνάπαλιν. Οὗτος γὰρ μονήν μὲν ἔχει τῶν μορίων αὐτοῦ, τῆς δὲ συνεχείας ἐστέρηται.

β. Τίθενται τινες καὶ τὴν ῥοπὴν ὑπὸ τὸ ποσόν· καὶ ἴσως οὐ σαφερώς. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ῥοπή βαρύτης καὶ κουφότης, ὡς τινες ἐπιτάμειν λέγουσιν, ἴν' ἡ ποιότης, ἀλλὰ μέτρον βαρύτητος καὶ κουφότητος. Ταῦτα μὲν οὕτως.

γ. Λέγεται δὲ καὶ κατὰ συμβεδῆκος ποσόν· ὡς πολὺ λευκόν, καὶ μακρὰ πρᾶξις καὶ κίνησις πολλή. Τὸ μὲν γὰρ λευκόν, διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τὴν ἐπιφάνειαν ἐν ἣ ἔστι, λέγεται διὰ τοῦτο πολὺ· ἡ δὲ πρᾶξις μακρὰ διὰ τὸν χρόνον· καὶ ἡ κίνησις πολλή διὰ τε τὸν χρόνον, καὶ διὰ τὸν τόπον.

δ. Πρόσεστι τῷ ποσῷ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ τὸ μηδὲν ἔχειν ἐναντίον.

ε. Εἰ μὴ τις λέγοι περὶ τὸν τόπον εἶναι τὴν ἐναντιότητα τοῦ ποσοῦ, ὡς τὸ ἄνω καὶ κάτω. Ἀλλὰ τὸ ἄνω καὶ κάτω, εἰ μὲν κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς σχέσιν, λέγοντο, τῶν πρὸς τί ἐστὶ τὴν γὰρ σελήνην πρὸς ἡμᾶς ἄνω φαιμέν, κατωτέρω τῶν ἄλλων πλανήτων πάντων ὑπάρχουσιν· εἰ δὲ πρὸς τὴν φύσιν λέγοντο τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, τῆς ποῦ κατηγορίας ἐστίν· ὡς ὅταν λέγωμεν, τὸ μὲν πῦρ εἶναι ἄνω, τὴν δὲ γῆν κάτω.

ς. Ἐδοξε δὲ τισὶ καὶ τὴν κίνησιν εἶναι ποσόν. Ἀλλ' οὐκ ἐστὶ ποσόν ἡ κίνησις, ἐν τῷ ποσῷ δὲ θεωρεῖται καθάπερ καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ ἐν τῷ ποιῷ, καὶ τῷ ποῦ. Ἐν μὲν τῇ οὐσίᾳ, ὡς ἡ γένεσις καὶ φθορά. Μεταβολαὶ δὲ μᾶλλον αὗται, κινήσεις δὲ λέγονται καταχρηστικῶς· ἐν τῷ ποσῷ δὲ, καὶ τῷ ποιῷ, καὶ τῷ ποῦ, κυρίως κινήσεις εὐρίσκονται· ἐν τῷ ποσῷ μὲν αὐξήσις καὶ μείωσις· ἐν τῷ ποιῷ δὲ ἀλλοίωσις· ἐν τῷ ποῦ δὲ ἡ κατὰ τύπον μεταβολή, ἣτις καλεῖται φθορά.

ζ. Διαρεῖται δ' αὕτη εἰς τε τὴν κύκλῳ κίνησιν, ἣν καλοῦμεν περιφορὰν, καὶ εἰς τὴν ἐπ' εὐθείας. Τῆς ἐπ' εὐθείας δὲ κινήσεως διαφοραὶ εἰσὶν ἕξ· ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω, ἡ ἐπὶ τὸ κάτω, ἡ ἐπὶ τὸ ἔσω, τουτέστι τὸ ἔμπροσθεν, ἡ ἐπὶ τὸ ἔξω, τουτέστι τὸ ὑπισθεν, ἡ ἐπὶ

τὰ δεξιὰ καὶ ἢ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. Τὸ γὰρ ἐπὶ τὸ μέσον καὶ ἐπὶ τὸ κάτω κινεῖσθαι κατὰ τὸν κόσμον ταυτὸν ἔστιν. Ὅθεν μετὰ τῆς περιφορᾶς ἑπτὰ τοπικαὶ κινήσεις εἰσὶν.

η'. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ μεταβάλλον ἢ καθ' ἑαυτὸ μεταβάλλει, ἢ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ ἢ περὶ αὐτό· εἰ μὲν καθ' ἑαυτὸ μεταβάλλει, ποιεῖ γένεσιν καὶ φθορὰν· εἰ δὲ κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ, εἰ μὲν κατὰ τὸ προσόν, ποιεῖ αὐξήσιν καὶ μείωσιν· εἰ δὲ κατὰ τὸ ποῖόν, ποιεῖ ἀλλοίωσιν· κατὰ δὲ τὸ περὶ αὐτὸ μεταβάλλον ποιεῖ τὴν κατὰ τὸν τρόπον μεταβολήν. Ὁ γὰρ τὸς οὗτος αὐτὸ ἔστι τὸ κινούμενον, οὔτε τι τῶν ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ τοῖς κινουμένοις παρέπεται, καὶ περὶ τὰ κινούμενα ἔστιν.

enim neque ipsum est quod movetur, neque aliquid eorum quæ sunt in ipso; sed ea quæ moventur subsequitur, et circa ea quæ moventur, est.

θ'. Ἐνταῦθα δὲ κινήσιν λέγομεν οὐ τὴν νοερὰν, οὐ τὴν ψυχικὴν ἀτακίτητον, ἀλλὰ τὴν φυσικὴν καὶ σωματικὴν, ἣτις λέγεται κυρίως μεταβολή.

κ'. Ἐπεὶ δὲ τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν μεταβολὰς εἶναι μᾶλλον, ἀλλ' οὐ κινήσεις φθίσαντες εἴπομεν· οὐ γὰρ ἀγνοεῖν, ὅτι τὸ κινούμενον, ἐνεργείᾳ ὄν καὶ ὑπομένον, οὕτω κινεῖται· τὸ δὲ μὴ ὄν ἐνεργείᾳ, μηδ' ὑπομένον οὐδὲ κινεῖται. Ἐπεὶ γοῦν ἡ γένεσις ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔστιν εἰς τὸ εἶναι μεταβολή, διὰ τοῦτο κινήσις οὐκ ἔστι. Τὸ γὰρ μὴ ὄν οὐ κινεῖται. Πάλιν ἐπεὶ ἡ φθορὰ ἐκ τοῦ ὄντος ἔστιν εἰς τὸ μὴ εἶναι μεταβολή, διὰ τοῦτο κινήσις οὐκ ἔστι· μὴ γὰρ ὑπομένον τὸ ὄν κατὰ τὴν τοιαύτην μεταβολήν, ἀλλὰ τῆς οἰκείας φύσεως ἐκπίπτον καὶ διαλυόμενον, πῶς ἂν κυρίως κινεῖσθαι λέγοιτο;

κα'. Τὴν δ' ἀλλοίωσιν τινες οὐκ εἶδος εἶναι κινήσεως ἔφασαν, ἀλλὰ τοῖς λοιποῖς ταύτης συμπίπτειν εἶδους. Τοῦτο δ' οὐκ ἔστι. Δυνατὸν γὰρ ἀλλοίωσιν γίνεσθαι χωρὶς ἕλλου τινὸς εἶδους κινήσεως. Τὸ γὰρ κατὰ πάθος κινούμενον οὐκ ἀνγκασίον ἔχει καὶ αὐξήσθαι, ἢ μειοῦσθαι· οὔτε δὲ τὸ αὐξόμενον ἢ μειούμενον ὑποσῶν ἀνάγκη καὶ ἀλλοιωθῆναι, τὸ γὰρ τετράγωνον αὐξεται μὲν περιτεθέντος αὐτῷ γνώμονος, οὐκ ἀλλοιοῦται· δὲ (μένει γὰρ καὶ αὐτὸς τετράγωνον), καὶ τοῦ γνώμονος περιαιρεθέντος, μειοῦται καὶ μένει πάλιν τετράγωνον. Καὶ ὁ οἶνος ἀλλοιοῦται μήτ' αὐξόμενος, μήτε μειούμενος. Ὡστε ἡ ἀλλοίωσις δύναται θεωρεῖσθαι κατ' ἑαυτὴν, ἀμιγῆς ταῖς ἄλλαις κινήσεσι.

κβ'. Πᾶσι δὲ κινήσει καὶ ἡρεμία τις ἀντίκειται. Τῇ ἀπλῶς κινήσει ἢ ἀπλῶς ἡρεμίᾳ, ἔχουν ἀκίνησία, ἢ τε πρὸ τῆς κινήσεως, καὶ ἢ μετὰ τὴν κίνησιν. Τάχα δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κινήσει.

κγ'. Ἐπεὶ γὰρ πᾶσα κίνησις καὶ μεταβολή ἐκ τινος εἰς τι γίνεται, οἷον ἐπὶ γένεσιν, ἐκ τῶν στοιχείων εἰς τὸ σύνθετον σῶμα· ἐπὶ δὲ τῆς φθορᾶς, ἐκ τοῦ σώματος αὐτὸς εἰς τὰ στοιχεία· κατὰ μὲν τῆς αὐξήσεως ἐκ τοῦ ἐλαττοῦς εἰς τὸ μείζον· ἐπὶ δὲ τῆς μείωσεως ἔμπροσθεν ἐκ τοῦ μείζονος εἰς τὸ ἐλαττον· ἐπὶ δὲ τῆς ἀλλοιώσεως ἐκ τῶν ἀντικειμένων ποιότη-

hæc est, in anteriorem partem est, et qui ad extra est, hæc est in posteriorem partem; 192 quique ad dextram et sinistram est. Nam ad medium et deorsum moveri, secundum mundum idem est. Unde cum circulatione septem locales motus sunt.

18. Quoniam igitur quod movetur, aut quoad seipsum movetur, aut quoad aliquid eorum quæ in ipso sunt, aut quoad aliquid eorum quæ sunt circa ipsum: si quidem quoad seipsum movetur, generationem efficit et corruptionem; sin vero quoad aliquid eorum quæ sunt in ipso, cum quidem secundum quantum, incrementum et decrementum efficit; cum autem secundum quale, alterationem constituit; sin denique movetur quoad aliquid circa ipsum, mutationem in loco efficit. Locus enim neque ipsum est quod movetur, neque aliquid eorum quæ sunt in ipso; sed ea quæ moventur subsequitur, et circa ea quæ moventur, est.

19. Motum autem hic dicimus non intellectualem, non animæ illum quo scimus etiam rationalem animam a seipsa moveri posse, sed naturalem et corporeum qui proprie mutatio dicitur.

20. Quoniam autem generationem et corruptionem mutationes potius esse et non motiones, jam ante diximus: ignorandum haud est, id quod movetur, cum actu sit et permanent, moveri: quod autem non sit actu neque permanent, ne moveri quidem. Quoniam igitur generatio ex non ente ad esse est mutatio, propterea motus non est. Cum enim ens in ejusmodi mutatione non maneat, sed a propria natura excidat et dissolvatur, quomodo proprie moveri dicetur?

21. Cæterum aliqui alterationem non esse speciem motus dixerunt, sed cum reliquis hujus speciebus coincidere. Quod non est. Fieri enim potest, ut fiat alteratio seorsim ab alia aliqua motus specie. Quod enim secundum passionem, non necesse est jam etiam augeri et minui. Neque vero etiam quod augetur et minuitur quomodo necesse est etiam alterari. Quadratum enim augetur quidem circumposito ei gnomone, non alteratur tamen. Manet enim adhuc etiam quadratum. Et gnomone ablato minuitur et manet iterum quadratum; et vinum alteratur ut nec augeatur nec minuatur. Quare alteratio per seipsam considerari potest, ut aliis motibus impermixta sit.

22. Omni autem motui etiam quies aliqua opponitur; 193 motui simpliciter quies simpliciter sive immobilitas, et quæ ante motum et quæ post motum est; forte autem etiam ea quæ est in ipso motu.

23. Quoniam igitur omnis motus et mutatio ex aliquo fit in aliquid; velut in generatione ex elementis in corpus compositum; in corruptione ex corpore iterum in elementa; et in incremento quidem ex minori ad majus; in decremento vero ex majore ad minus; in alteratione porro ex oppositis qualitatibus in oppositas qualitates, ut ex ca-

lore in frigus et ex nigro in album : in mutatione denique secundum locum ex oppositis locis in opposita, hoc est, ex eo qui sursum est, deorsum ; et ex eo qui deorsum est, sursum ; et in aliis similiter se res habet.

24. Hæ quoniam ita se habent, quatenus quidem motus ex aliquo est, quieti antecedenti dicitur opponi ; quatenus autem est in aliquid, quieti consequenti ; quatenus denique non perficitur sine tempore, sed etiam quæ videtur confectissima (maximeque subitanea) mutatio et concretio lactis in tempore fit : secundum hoc habet forte etiam consequentem et intelligibilem aliquam quietem, dum **195** ex remissione ad intentionem procedit, et ex eo quod est minus ad id quod magis est provehitur, donec ipsum perfecte finem assequatur : sive is ex extremis sive ex intermediis fuerit. Est enim etiam in intermediis et remissio et intentio, et minus et magis. Et extrema quidem sunt, veluti calidum et frigidum ; illud quidem ut adurens, hoc autem ut enecans. At inter hæc non pauca remissiones et intentiones sunt. Ergo motui simpliciter, simpliciter quies opponitur.

25. At singularibus motibus singulares motus et singulares quietes convenienter opponuntur.

26. Generationi quidem ut generationi corruptio, ut motui autem, quies secundum illum : incremento incrementum ; et secundum decrementum quies (neque enim in infinitum augetur quod augetur, aut semper minuitur quod minuitur) ; mutationi secundum locum, ut motui quidem, quies secundum locum ; at ut mutationi secundum locum mutatio in contrarium locum, velut ei quæ est in inferiora **196** illa quæ est ad superiora ; ei quæ est ad dextram illa quæ est ad sinistram ; ei quæ est ad interiora, hoc est ad anteriora, illa quæ est ad exteriora, hoc est posteriora, et e contra. Soli autem cælesti motui non est contrarius aliquis motus, nisi quis eas quæ sunt ab ortibus in occasus et iterum ab occasibus in ortus periodos sphaeræ, contrarius esse motus evincere voluerit. Et alteratio vero ut mutatio secundum quale contrariam habebit mutationem, quæ est in qualis contrarium, ut dealbatio denigrationem et frige factio calefactionem ; ut motus autem quieti secundum quale contrariabitur.

27. De motu autem et de quiete posterioris libri secundo et quinto capitibus accuratius commemorabitur.

Α των εις τας αντικειμενας, ως εκ θερμότητος εις ψυχρότητα, κακ μέλανος εις λευκόν· ἐπι δὲ τῆς κατὰ τύπον μεταβολῆς ἐκ τῶν αντικειμένων τύπων εις τοὺς αντικειμένους, ἴγουν ἄνωθεν κάτω καὶ κάτωθεν ἄνω· κατὰ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

κδ'. Ἐπεὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καθὼ μὲν ἕκ τινος τῆ κινήσεως τῆ πρὸ αὐτῆς ἡρεμίας λέγεται ἂν ἀντικεῖσθαι· καθὼ δὲ εἰς τι, τῆ μετ' αὐτὴν· καθὼ δ' οὐκ ἀχρόνως ἐπιτελεῖται, ἀλλὰ καὶ ἡ δοκοῦσα ἀθρουστάτη μεταβολή, ὡς ἡ πῆξις τοῦ γάλακτος, ἐν χρόνῳ γίνεται· κατὰ τοῦτο συναπομένη ἔχει τάχα καὶ ἡρεμίαν νοουμένην τινὰ ἐξ ὑφέσεως εις ἐπίτασιν προσδεύουσα, κακ τοῦ ἦττον εις τὸ μᾶλλον φερομένη, μέχρις ἂν φθάσῃ τελῶς αὐτὸ δὴ τὸ κατάντημα· καὶ τε τῶν ἄκρων εἴη τοῦτο, καὶ τε τῶν μεταξὺ. Ἔστι γὰρ καὶ τοῖς μεταξὺ καὶ ὑφῆσις καὶ ἐπίτασις, καὶ τὸ ἦττον καὶ τὸ μᾶλλον. Καὶ ἄκρα μὲν, οἷον τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρόν· τὸ μὲν ὡς καῖον, τὸ δὲ ὡς νεκροῦν· μεταξὺ δὲ τούτων ὑφέσεις οὐκ ὀλίγαι καὶ ἐπιτάσεις. Τῆ μὲν οὖν ἀπλῶς κινήσει ἢ ἀπλῶς ἡρεμία ἀντίκειται.

κε'. Ταῖς δὲ καθέκαστα κινήσεσιν αἱ καθέκαστα κινήσεις, καὶ αἱ καθέκαστα ἡρεμίας καταλλήλως ἀντίκεινται.

κζ'. Ἐπὶ γενέσει, ὡς μὲν γενέσει, ἢ φθορᾶ· ὡς δὲ κινήσει, ἢ κατ' αὐτὴν ἡρεμία· τῆ αὐξήσεως ἢ μείωσις, καὶ ἢ κατ' αὐξήσιν ἡρεμία. Οὐδὲ γὰρ εις ἄπειρον αὐξεται τὸ αὐξόμενον, ἢ τὸ μειούμενον μειοῦται αἰεὶ· τῆ κατὰ τόπον μεταβολῆς, ὡς μὲν κινήσει, ἢ κατὰ τόπον ἡρεμία· ὡς δὲ κατὰ τόπον μεταβολῆς, ἢ εις τὸν ἀντικείμενον τόπον μεταβολῆς· οἷον, τῆ ἐπὶ τὰ κάτω ἢ ἐπὶ τὰ ἄνω· καὶ τῆ ἐπὶ τὰ ἄνω ἢ ἐπὶ τὰ κάτω· τῆ εις δεξιὰ ἢ εις ἀριστερά, καὶ τῆ εις ἀριστερά ἢ εις δεξιὰ· τῆ ἐπὶ τὰ ἔσω, τουτέστι τὰ ἔμπροσθεν, ἢ ἐπὶ τὰ ἔξω, τὰ ὑπίσθεν· καὶ ἀνάπαλιν. Μόνη δὲ τῆ οὐρανίῳ κινήσει οὐκ ἔστιν ἐναντία τις κίνησις, εἰ μὴ τις τὰς ἐξ ἀνατολῶν εις δυσμᾶς, καὶ πάλιν ἐκ δυσμῶν εις ἀνατολὰς περιόδους τῆς σφαίρας ἐναντίας εἶναι κινήσεις βιάσονται. Καὶ ἄλλοίωσις δὲ, ὡς μὲν μεταβολῆ κατὰ τὸ ποιὸν, ἐναντίαν ἔξει τὴν εις τὸ ἄντικεινον τοῦ ποιοῦ μεταβολήν· ὡς ἡ λεύκανσις τὴν μέλανσιν καὶ ἡ ψύξις τὴν θερμανσιν· ὡς κινήσεις δὲ πρὸς τὴν κατὰ τὸ ποιὸν ἡρεμίαν ἐναντιωθήσεται.

κζ'. Περὶ κινήσεως δὲ καὶ ἡρεμίας ἐξεταστικώτερον ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ κατὰ τὸ τέταρτον κεφάλαιον, καὶ γε τὸ πέμπτον ὑπομνησθήσεται.

Σχῆμα κεφαλ. κα', περὶ ποιῶ· ἐν φ καὶ περὶ κινήσεως.

"Αποσα	}	στιγμή, νῦν, μονάς.
Τοῦ ποσοῦ	}	τὸ μὲν συνεχῆς ὅ ἐστι· μέγεθος.
	}	τὸ δὲ διωρισμένον, ὅ ἐστι· πλήθος
		σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, τόπος, χρόνος.
		ἀριθμὸς, λόγος.

Τῶν ποσῶν	} τὰ μὲν ἔχει θέσιν τῶν μορίων	} σῶμα, ἐπιφάνεια, γραμμὴ, τόπος.		
			} τὰ δ' οὐκ ἔχει θέσιν μορίων	} ἀριθμός, λόγος, χρόνος.
Ἡ κίνησις	} γένεσις. φθορά, αὔξεισις, μείωσις, ἀλλοίωσις, κατὰ τὸν τρόπον μεταβολῆ.			
Ἡ κίνησις		ἐν οὐσίᾳ	} ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι γένεσις, ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι φθορά.	
	ἐν ποσῶ	} αὔξεισις. μείωσις.		
	ἐν ποιῶ			ἀλλοίωσις.
Ἡ κίνησις	} ἐν τῷ ποῦ, ἢ κατὰ τὸν τρόπον μεταβολῆ, ἢ τις καλεῖται φορά,	} ἐπ' εὐθείας	} ἢ ἐπὶ τὸ ἄνω, ἐπὶ τὸ κάτω, ἐπὶ τὰ ὀξεία, ἐπὶ τὰ ἀριστερά, ἐπὶ τὸ ἐμπροσθεν, ὃ ἐστὶν ἔσω, ἐπὶ τὸ ὕπισθεν, ὃ ἐστὶν ἔξω.	
				κύκλῳ ἢ τις ἐστὶ περιφορά.
Τὸ μεταβάλλον	} ἢ κατὰ ἐαυτὸ μεταβάλλει καὶ ποιεῖ	} γένεσιν. φθοράν.		
			} ἢ κατὰ τὰ τῶν ἐν αὐτῷ	} ἢ κατὰ ποσὸν, καὶ ποιεῖ { αὔξεισιν, μείωσιν.
	ἢ περὶ αὐτὸ, καὶ ποιεῖ τὴν κατὰ τὸν τρόπον μεταβολήν.			

Tabula capituli 21, de quanto, ubi etiam de motu.

Quantitatis expertia (sunt)	} punctum, punc, unitas.	
197 Quantum aliud (est)		} continuum quod est magnitudo (ut)
Quantorum	discretum quod est multitudo (ut)	
	alia habent positionem partium (ut)	} corpus, superficies, linea, locus.
alia non habent positionem partium (ut)	numerus, oratio, tempus.	

198 Motus considera- tur vel	}	in substantia (ut)	}	ex non ente in esse, generatio,		
				ex ente in non esse, corruptio.		
		in quanto (ut)	}	incrementum,		
	decrementum,					
		in quali, alteratio.				
199 Motus (species nu- moratur sex)	}	in ubi (ut) mutatio se- cundum locum quæ latio vocatur (estque vel)	}	ad superum,		
				ad inferum,		
				ad dexterum,		
		secundum rectam li- neam, quæ est vel	}	ad sinistrum,		
				ad anterior quod est in tra,		
				ad posterior quod est ex- tra.		
				circularem, quæ est circumlatio.		
Quod mutatur	}	generatio, corruptio, incrementum, decrementum, alteratio, mutatio secundum locum.	}	aut secundum se mu- tatur (et facit)	}	generationem et corruptionem.
		aut secundum aliquid eorum quæ sunt in ipso (et tum)		aut secundum quantum et facit		incrementum, decrementum.
		aut secundum aliquid eorum quæ sunt circa ipsum, et facit mutationem secundum locum.			aut secundum quale, et facit alterationem.	

SYNOPSIS CAPITIS XXII.

QUOD EST DE QUALI ET QUALITATE.

1. Qualitatem describit. — 2. Qualis homonymiam explicat. — 3. Qualitatem in quatuor sive genera sine species dividit. — 4. Dispositionis homonymiam exponit. — 5. Habitus et dispositionis differentiam explicat, et alterum per alterum describit. — 6. Habitus definit et dividit. — 7. Dispositionem definit. — 8. Secundum speciem qualitatis potentiam et impotentiam aggreditur. — 200 9. Per occupationem ostendit, quam potentiam hominis hic intelligat, et cum potentie tum impotentie exempla proponit. — 10. Tertiam speciem qualitatis assumit, et differentiam passibilis qualitatis passionisque duplicem vel etiam triplicem proponit. — 11. Utrumque dividit a subjectis. — 12. Passibilem qualitatem in inanimatis subdividit et facit triplicem. — 13. Occupatio. — 14. Passibiles qualitates animatorum alterius a subjecto dividit in eas quæ sunt in anima et quæ sunt in corpore. — 15. Passiones quid dicantur. — 16. Dividit in eas quæ sunt inanimatarum et animatorum : quarum has ulterius subdividit in eas quæ sunt in anima et in eas quæ sunt in corpore. — 17. Occasione exemplorum generationem naturalem palloris ex metu, et ruboris ex verecundia scite describit. — 18. Item ostendit ita qui concipiuntur certos colores ex humorum et sanguinis mixture qualibuscunque de causis ingenerari, id quod etiam exemplo mulieris inominatæ probat. — 19. Infert pallorem ex metu et ruborem ex verecundia passiones esse. — 201 20. Quartam speciem qualitatis adnotat, figuram et formam. — 21. Figuræ et formæ differentiam indicat. — 22. Figuram describit. — 23. Formam distinguit et ostendit de utra hic sermo sit. — 24. Figuræ et formæ differentiam explicat. — 25. Rectitudinem et curvitatem describit. — 26. Asperum et læve non qualitates, sed positiones esse pronuntiat, idque utriusque descriptione probat. — 27. Rarum et densum distincte in elementis quidem qualitates essentielles et naturales, in aliis autem corporibus positiones tantum esse affirmat et utrumque describit. — 28. Qualia etiam in concreto describit. — 29. Dividit quadrariam. — 30. Eorundem propria seu adjacentia recenset. — 31. Primum. — 32. Secundum. — 33. Tertium. — 34. Sicut quale simile et dissimile ; ita quanto æquale et inæquale maxime tribui.

CAPUT XXII.

De quali et qualitate.

1. Qualitas est, secundum quam aliqui dicuntur quales (esse).

2. Dicitur autem quale quidem et ipsa qualitas ; sed et id quod qualitatem recipit, quale dicitur, hoc est illud ipsum quod qualitate affectum est.

Α

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ ποιῶν καὶ ποιότητος.

α'. Ποιότης ἐστὶ, καθ' ἣν ποιῶν τινες (εἶναι) λέγονται.

β'. Ποιὸν δὲ λέγεται μὲν καὶ αὐτὴ ἡ ποιότης. Λέγεται δὲ καὶ τὸ ἐπιδηδεγμένον τὴν ποιότητα, τοῦτέστιν, αὐτὸ τὸ πεποιημένον.

γ'. Διαίρεται δὲ ἡ ποιότης εἰς ἕξιν καὶ διαθέσειν A εἰς δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν· εἰς πάθος καὶ παθητικὴν ποιότητα· καὶ εἰς σχῆμα καὶ μορφήν.

δ'. Ἐξέως μὲν οὖν καὶ διαθέσεως ὄνομα κοινὸν ἢ διαθέσις. Διαίρεται γὰρ ἡ διάθεσις εἰς τε τὴν ἕξιν, καὶ τὴν ὁμώνυμωσ τῷ κοινῷ καλουμένην διάθεσιν.

ε'. Αἱ καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων, τῷ τὴν μὲν, ἢ τὴν τὴν ἕξιν πολυχρόνιον καὶ δυσκίνητον εἶναι, τὴν δὲ, τὴν διάθεσιν, ὀλιγοχρόνιον καὶ εὐκίνητον· ἢ μὲν γὰρ διάθεσις οὖρον ἕξις ἐστὶν ἀπαγής· ἢ δ' ἕξις πεπηγυῖα διάθεσις, καὶ δυσμόχλευτος.

ς'. Ἐξίς τοιγαροῦν ἐστὶ ποιότης δυσπαλάλατος, B τελειωτικὴ μὲν, ὡς ἐπιστήμη καὶ ἀρετὴ, καὶ ἀσφαλῆς ὑγίεια· κακιωτικὴ δὲ, ὡς ὁ ἐκτικὸς πυρετός. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἐπιστήμη οὐκ ἂν ἀποβληθεῖται χωρὶς μεγάλης μεταβολῆς, εἴθ' ὑπὸ νόσου γεγονυίας, εἴθ' ὑπὸ συνεχοῦς βραθυμίας, εἴθ' ὑπὸ τινος ἄλλου τοιοῦτου αἰτίου. Ἦν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀρετὴ, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, καὶ ἄλλη πᾶσα, οὐκ ἐστὶν εὐκίνητος, οὐδ' εὐκίνητος. Ἰσχυρώσ καὶ ἡ μόνιμος ὑγίεια καὶ ἡ πολλῷ χρόνῳ οἶονεὶ πεφουσιωμένη νόσος.

ζ'. Διάθεσις δὲ ἐστὶν ἢ εἰς ἕξιν ὁδὸς, ἢ καὶ διὰ τὸ μὴ πῶ στάσιν ἐσχηκέναι τῶν εὐκίνητων ἐστὶ καὶ τῶν εὐμεταβλήτων· ὡς ἡ ἐπίκτητος θερμὴ καὶ ψύξις, καὶ ἡ ἀβέβαιος ὑγίεια καὶ ἡ νόσος.

η'. Ἐτερον εἶδος ποιότητος, δύναμις καὶ ἀδυναμία. C

θ'. Δύναμιν δὲ γέ φαμεν οὐ τὴν κοινὴν ἐπιτηδειότητα, καθ' ἣν πρὸς πάσας τὰς τέχνας δύναμιν ἔχειν πάντες ἄνθρωποι λέγονται φυσικῶν, ἀλλὰ τὴν ἰδίως προσούσαν εὐφύαν ἐκάστῳ τινὶ πρὸς τόδε τι ἢ τὴν εὐφύα καὶ αὐτῇ φυσικῶσ προσεῖναι λέγεται. Καὶ ἡ κρᾶσις γὰρ φύσις ὀνομάζεται μερικὴ. Κατὰ τὴν τοιαύτην δύναμιν τὴν ἐπὶ μέρος λέγομένην τινὰσ πυκτικὸς, ἢ ὀρομικὸς, ἢ ὑγιεινοῦς, ἢ νοσώδεις· τῷ τοῦσ μὲν ἔχειν ἀφορμὰς φυσικὰς εἰς τὸ καλῶσ ἐξασκήσαι τὴν πυκτικὴν, τοῦσ δὲ πάλιν τὴν ὀρομικὴν· καὶ τοῦσ μὲν κεκτῆσθαι δύναμιν φυσικὴν, οἷσ τὸ μὴ πάσχειν βραδίωσ ὑπὸ τῶν τυχόντων καὶ παραβλάπτεισθαι· τοῦσ δὲ τῆσ τοιαύτης ἐστερησθαι δυνάμεισ. Οὕτω λέγεται καὶ τὸ σκληρὸν, καὶ τὸ μαλακὸν· τὸ μὲν δύναμιν ἔχειν τοῦ μὴ τέμνεσθαι βραδίωσ· τὸ δὲ μαλακὸν πρὸσ τοῦτο ἀδυνατεῖν.

potentia privati sint. Ita etiam durum et molle dicitur, illud quidem potentiam habere ut non facile sceleretur; hoc autem, molle (nimirum) ad id impotentia laborare.

ι'. Τρίτον εἶδος ποιότητος, παθητικὴ ποιότης καὶ πάθος, ἢ καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων· τῷ τὴν μὲν παθητικὴν ποιότητα συνεξευγμένην εἶναι πάθει τινὶ, τὸ δὲ πάθος ὁδὸν εἶναι πρὸσ τὴν τοιαύτην ποιότητα· καὶ τὴν μὲν ἐν τῷ γεγονέναι τὸ εἶναι ἔχειν, τὸ δ' ἐν τῷ γίνεσθαι. Ἡ μὲν οὖν παθητικὴ ποιότης ἕξει ἀναλογεῖ, διαθέσει δὲ γε τὸ πάθος.

bilis proinde qualitas habitui; at vero dispositioni passio proportionem respondet.

3. Qualitas vero dividitur in habitum et dispositionem, in potentiam et impotentiam, in passionem et passibilem qualitatem, et in figuram ac formam.

4. Dispositio proin quidem habitus et dispositionis commune nomen est. Dividitur enim dispositio et in habitum et in dispositionem quæ æquivoce cum communi dispositio vocatur.

302 5. Quæ etiam a se invicem differunt, quod ille quidem, sive habitus diuturnus sit et difficulter amoveri possit; hæc autem sive dispositio, exigui sit temporis et facile amoveri possit. Dispositio enim quidem est habitus velut habitus est non firmus habitus; habitus vero, est dispositio firmata et quæ difficulter extrahi queat.

6. Habitus proinde qualitas est quæ difficulter immulari potest, perficiens aut etiam depravans subjectum. Perficiens quidem, ut scientia et virtus et constans sanitas, depravans autem, ut febris hectica. Neque enim scientia statim abjici potest sine magna mutatione, sive a morbo orta fuerit, sive a continua ignavia, sive ab alia aliqua causa ejusmodi. Eundem ad modum etiam virtus, temperantia, justitia, et quævis alia, non potest facile abjici aut removeri. Idem et stabilis sanitas et morbus, qui longo tempore veluti naturalis factus est.

7. Dispositio autem est via ad habitum, quæ etiam propterea quod statum non adeptam sit, earum est ex numero quæ facile moveri et mutari possunt: ut acquisitus calor et frigus, et infirma valetudo morbusque.

303 8. Alia species qualitatis (est) potentia et impotentia.

9. Potentiam autem dicimus utique non communem aptitudinem, qua ad omnes artes potentiam naturalem habere omnes homines dicuntur; sed eam naturæ bonitatem (et indolem) quæ proprie singulis ad hoc aliquid adest, quæ naturæ bonitas (et indoles) etiam ipsa naturaliter adesse dicitur. Nam et ipsum temperamentum particularis natura appellatur. Secundum ejusmodi particularem potentiam dicimus aliquos pugilares (seu aptos ad pugilatum) aut cursores (seu aptos ad currendum) aut valentes (seu salubri corpore), aut valetudinarios; propterea quod alii quidem naturalia habeant subsidia ad bene exercendam pugilatoriam (artem), alii vero ad cursoriam, quodque alii naturalem habeant potentiam, ut non facile patientur aut lædantur a quibuslibet, alii autem ejusmodi

potentiam habere ut non facile sceleretur; hoc autem, molle (nimirum) ad id impotentia laborare.

10. Tertia species qualitatis (est) passibilis seu passiva 304 vel potius passifica, si ita dicere liceret) qualitas et passio, quæ etiam a se invicem differunt in eo, quod passibilis qualitas conjuncta est passioni alicui; passio autem via est ad ejusmodi qualitatem et quod hæc quidem in ea quod facta sit; illa in quod fiat, esse habet. Passibilis proinde qualitas habitui; at vero dispositioni passio proportionem respondet.

11. Spectantur autem ambo non tantum in animatis ut habitus et dispositio, sed etiam in inanimatis.

12. Proin passibilis quidem qualitas in inanimatis triplex est. Aut enim a passione non est orta quidem, passionem autem infert nobis; ut calor ignis. Hoc enim ab aliqua passione non est ortus, quandoquidem naturaliter et essentialiter igni inest; nobis tamen passionem affert, calorem. Aut etiam a passione est orta et passionis causa fit quemadmodum juris esculenti suavitas. Hæc enim et a passione condimenti orta est et gustum dum ejus fit particeps suavitate afficit. Aut orta quidem est a passione, passionem autem nobis, non communicat. Quemadmodum colores se habent. Cum enim ex passione contemperatione videlicet facti sint, non una secum etiam nos colorant.

13. Etsi vero album dicitur disgregare et diffondere visum: nigrum congregare et colligere: non tamen passionem faciunt denominativam. Album non dealbat; nigrum non denigrat: quemadmodum ignis calefacit et mel dulcat seu dulcode afficit; cum ille quidem calidus, hoc vero dulce sit. Sic igitur in inanimatis qualitates passibiles spectantur.

14. In animatis autem, aut secundum animam, aut secundum corpus animadvertuntur. Secundum corpus, ut nigredo quæ naturaliter adest Æthiopicis et corvis (nam et hæc quoque ex aliqua humorum temperatione facta est; quemadmodum et congenitus pallor et rubedo, secundum, quæ aliqui et pallidi et ruffi vocati sunt), aut etiam illi pallores in nigredines, quæ propter longum morbum, aut continuitatem adustionis permanentes et difficulter mobiles sunt. Passibiles autem secundum animam qualitates sunt, ut insaniam et iracundiam et quæcumque aliæ commotiones mentis non naturaliter sed a quibusdam casibus ortæ sunt, cum difficulter mutari possint, vel etiam prorsus dimoveri nequeant.

15. Passiones autem dicuntur, quæcumque et facile dissolvuntur et cito mutantur.

12. Et in inanimatis quidem adventitius in aqua calor, passio est: ut in animatis vero, secundum animam quidem, ut ira fortuita, velut si quis iratus fuerit propter aliquid eorum quæ ipsi absurda visa sunt incitatus. Etenim cito iterum ad priorem se recipit statum; unde nec etiam qui ejusmodi est iracundus vocatur, sed iratus fuisse dicitur. At secundum corpus passiones dicuntur, et pallor ob melum et robur ob verecundiam.

17. Etenim pallor quidem ob melum fit sanguine ad eum ut ad proprium suum recurrente principium et non amplius apparente in superficie. Quod contingit etiam illis qui alias sanguine exhausti sunt. Qui autem propter pudorem robur, oboritur sanguine a corde ad superficiem prodeunte et veluti obstruente (parti animæ) principali, leucrasque

α'. Θεωρούνται δ' ἄμφω, μὴ μόνον ἐν ἐμφύχοις, ὡς περ ἡ ἕξις καὶ ἡ διαθέσις, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀψύχοις.

β'. Ἡ μὲν οὖν ἐν ἀψύχοις παθητικὴ ποιότης ὑπάρχει τριττῆ. Ἡ γὰρ ἀπὸ πάθους μὲν οὐκ ἐγένετο, πάθος δ' ἡμῖν ἐμποιεῖ ὡς ἡ τοῦ πυρὸς θερμότης· αὕτη γὰρ ἀπὸ τινος οὐκ ἐγένετο πάθος· ἐπεὶ φυσικῶς καὶ οὐσιωδῶς ἔνεστι τῷ πυρὶ· φέρει δ' ἡμῖν πάθος τὴν θερμανσιν· ἢ καὶ ἀπὸ πάθους γέγονε, καὶ πάθος αἰτία γίνεται· καθάπερ ἡ τοῦ ζωμοῦ ἡδύτης· αὕτη γὰρ καὶ ἀπὸ πάθους τῆς καρυκείας ἐγένετο, καὶ τὴν γεύσιν ἡδύνη· μετεχομένη· ἢ γέγονε μὲν ἀπὸ πάθους, οὐ μεταδίδωσι δὲ τοῦ πάθους ἡμῖν ὡς ἔχει τὰ χρίσματα. Καὶ γὰρ ἐκ πάθους γεγονότα, τῆς κράσεως, οὐ συγχρωματίζε· ἑαυτοῖς καὶ ἡμᾶς.

γ'. Εἰ δὲ τὸ λευκὸν λέγεται διακρίνειν καὶ διαχέειν τὴν ὄψιν, συγκρίνειν δὲ καὶ συνάγειν τὸ μέλαν· ἀλλ' οὐ ποιοῦσι πάθος περιώνυμον· οὐ λευκαίνει τὸ λευκὸν, οὐ μελαίνει τὸ μέλαν· καθὰ τὸ πῦρ θερμαίνει, καὶ τὸ μέλι γλυκαίνει· τὸ μὲν θερμὸν ὑπάρχον, τὸ δὲ γλυκόν. Οὕτω μὲν οὖν ἐν ἀψύχοις αἱ παθητικαὶ θεωροῦνται ποιότητες.

δ'. Ἐν δὲ τοῖς ἐμφύχοις ἢ κατὰ ψυχὴν ἢ κατὰ σῶμα γινώσκονται. Κατὰ σῶμα μὲν, ὡς ἡ φυσικῶς προσοῦσα μελανία τοῖς Αἰθίοψι καὶ τοῖς κόραξι· καὶ αὕτη γὰρ ἐκ ποιᾶς κράσεως γέγονε τῶν χυμῶν, ὡς περ καὶ ἡ ἐκ γενετῆς ὠχρότης καὶ ἐρυθρότης· καθ' ἃς ὠχρῆαι καὶ ἐρυθρῆαι κέκληνται τινες· ἢ καὶ ὅσαι διὰ νόσον μακρὰν, ἢ συνέχειαν κάματος, ὠχρότητες καὶ μελανότητες παραμόνιμοι· καὶ δυσκίνητοι γίνονται. Παθητικαὶ δὲ κατὰ ψυχὴν ποιότητες, ὡς ἡ μανία καὶ ἡ ὀργή, καὶ ὅσαι ἄλλαι ἐκστάσεις μὴ φυσικῶς, ἀλλ' ἀπὸ τινων συμπτωμάτων γεγένηται· οὐσαπάλλακται οὔσαι, ἢ καὶ ἄλλως ἀκίνητος.

ε'. Πάθη δὲ λέγονται, ὅποσα βραδίως τε διαλύονται καὶ ταχὺ μεταβάλλουσι.

ς'. Καὶ ὡς μὲν ἐν ἀψύχοις ἢ ἐν ὕδατι ἐπίκτητος θερμῆ πάθος ἐστίν· ὡς δ' ἐν ἐμφύχοις κατὰ μὲν ψυχὴν ἢ κατὰ τινὰ τύχην ὀργή· οἷον εἴπερ τις ἄρισθελή, διὰ τι τῶν αὐτῷ δοξάντων ἀτόπων παρεξουθεῖς. Πάλιν γὰρ ταχέως εἰς τὴν προτέραν φθάνει κατάστασιν. Ὅθεν οὐδ' ὀργίλος ὁ τοιοῦτος καλεῖται· ἀλλ' ὅτι ὠργίσθη λέγεται. Κατὰ σῶμα δὲ πάθη λέγονται ἢ τε διὰ φόβον ὠχρίασις, καὶ ἢ δι' αἰδῶ ἐρυθρίασις.

ζ'. Ἡ μὲ γὰρ διὰ φόβον ὠχρίασις γίνεται τοῦ αἵματος ἐπὶ τὴν καρδίαν ὡς ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἀνατρέχοντος, καὶ μετέτι τῇ ἐπιφανείᾳ διαφανομένου, ὅπερ συμβαίνει· καὶ τοῖς ἄλλως αἵματος κενωμένοις· ἢ δὲ δι' αἰσχύντην ἐρυθρίασις γίνεται τοῦ αἵματος ἀπὸ τῆς καρδίας ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν προϊόντος, καὶ ὡς περ ἐπιπροσθούοντος τῷ ἡγεμονικῷ, καὶ

ἐπισκοποῦντος τῆρ ὑπερθόντι κατὰ τὴν διάνοιζν A
αἰσχροῦ δι' αἰδῶ.

η'. Φασὶ γοῦν ὅτι καὶ κισσομένοις εἴπερ αἱ τοιαῦ-
ται γένοιτο συνδρομαί, δι' αἰτίας ὁποίας δὴ τινας,
τοιαῦτα φυσικὰ γίνεσθαι χρώματα. Καὶ τις γυνή
λέγεται τῆρ καιρῶ τῆς συλλήψεως Αἰθίοπα φαντα-
σθεῖσα (καὶ) μήτ' Αἰθίοψ οὔσα, μήτ' Αἰθίοπι συγγι-
νομένη, τεκεῖν Αἰθίοπα.

θ'. Τοῖνον ἢ διὰ φόβον ὠχρίαις, καὶ ἢ δι' αἰδῶ
ἐρυθρίαις, πάθη λέγονται διὰ τὸ εὐκίνητόν τε καὶ
εὐανάβλητον. Διὸ οὐδὲ ἐξ αὐτῶν παρωνύμιος ὠχρίας
ἢ ἐρυθρίας καλοῦσι τοὺς πάσχοντας.

κ'. Τέταρτον εἶδος ποιότητος, σχῆμα καὶ ἢ περὶ
ἕκαστον ἐνυπάρχουσα μορφή, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις B
εὐθύτης καὶ καμπυλότης, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· οὔτα
τὰ κωνοειδῆ καὶ ἑλικοειδῆ καὶ φακοειδῆ. Ταῦτα γὰρ
πάντα τῆρ τετάρτῃ τῆς ποιότητος εἰδὲι συνάγονται.

κα'. Σχῆμα δὲ καὶ μορφή διαλλάττουσι.

κβ'. Καὶ σχῆμα μὲν ἔστι τὸ ὑπὸ τινος ἢ τινῶν
ἔρων περιεχόμενον. Ληπτέον καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν
ποιάν τῆς ἐπιφανείας ἀποπεράτωσιν.

κγ'. Ἡ δὲ μορφή διχῶς λέγεται· μορφή γὰρ ἔστι
καὶ τὸ εἰδικώτατον εἶδος, περὶ οὗ νῦν οὐκ ἔστιν ὁ
λόγος. Μορφή λέγεται καὶ τὸ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν
ἐπιφαινόμενον ποῖόν τῶμα, τουτέστιν ἢ ἰδέα καὶ
ὁ χαρακτήρ· καθὼ καλὰ τινὰ καὶ εὐμορφα λέγομεν,
ἢ δυσειδῆ καὶ δύσμορφα· περὶ τούτου νῦν ὁ λό- C
γος.

κδ'. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν φυσικῶν τάττουσι τὸ σχῆ-
μα καὶ τὴν μορφήν, τὸ σχῆμα δὲ μόνον ἐπὶ τῶν
μαθηματικῶν, τριγώνου, τετραγώνου, καὶ τῶν λοι-
πῶν.

κε'. Εὐθύτης δὲ λέγεται ἢ ὀρθότης, καὶ καμπυ-
λότης ἢ στρεβλότης· ἀφ' ὧν εὐθεῖα λέγεται καὶ
καμπύλη γραμμὴ.

κς'. Τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον ἔφασάν τινες ποιότη-
τες εἶναι· θέσεις δὲ μάλλον ἡκοῦσιν, οὐχὶ ποιότη-
τες. Λεῖον μὲν γὰρ ἔστιν, οὗ τὰ μόρια ἐπ' εὐθείας
ἐπίσης κεῖται· ὡς ἐπὶ τῶν ἀποτεταμένων μαρμά-
ρων. Τραχὺ δὲ οὐ μὴ ἐπίσης κεῖται, ἀλλὰ τὰ μὲν
ὑπερέχει, τὰ ἑλλείπει· ὡς ἐπὶ τοῦ πρίονος.

κζ'. Τὸ μανόν δὲ καὶ τὸ πυκνόν ἐπὶ μὲν τῶν στοι-
χείων θεωρούμενα ποιότητές εἰσιν οὐσιώδεις καὶ
φυσικαί· τοῦ γὰρ ἀέρος καὶ τοῦ πυρὸς ἢ μανότης
ὅλη δι' ὕλων αὐτῶν διακεχώρηκεν οὐσιωδῶς τε καὶ
φυσικῶς· ὡσπερ καὶ ἡ πυκνότης τοῦ ὕδατος καὶ τῆς
γῆς· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων σωμάτων θέσεις ὑπάρχουσι
τὸ μανόν τε καὶ τὸ πυκνόν. Καὶ πυκνόν μὲν ἔστιν,
οὗ τὰ μόρια σύνεγγυς κεῖται μὴ δυναμένου παρεμ-
πίπτειν μεταξὺ τούτων ἑτέρου σώματος· ὡς ἔχει
χάλκος τε καὶ σίδηρος. Μανόν δὲ τὸ οἶον μὴ ἐν ὄν,
ἀλλ' ἔχον ἀπ' ἀλλήλων διεστηκότα τὰ μόρια, καὶ
πρὸς ὑποδοχὴν ἑτέρου σώματος ἐπιτήθεια· καθάπερ

offundente subingressæ secundum mentem turpi-
tudini propter verecundiam.

18. Aiunt igitur et iis qui concipiuntur, si tales
qualibuscunque de causis concursiones (humorum)
eveniant, 207 ejusmodi colores naturales evadere.
Et mulier quamdam cum tempore conceptionis
Æthiopem imaginata fuisset et neque Æthiops esset
neque cum Æthiopo commisceretur, Æthiopem pe-
perisse dicitur.

19. Ergo pallor ob metum et rubor ob verecun-
diam, propterea quod facile et amovetur et facile
abjiciuntur, passiones dicuntur. Qua de causa nec
ex illis pallidos aut rufos denominative vocant, eos
qui patiuntur.

20. Quarta species qualitatis est figura, et quæ
uniquique rei inest forma. Insuper ad hæc recti-
tudo et curvitas, et quæ sunt similia : ut quæ tur-
binis et helicis, et lentis figuram habent. Hæc
enim omnia ad quartam speciem qualitatis colli-
guntur.

21. Differunt autem figura et forma.

22. Et figura quidem est, quæ ab aliquo aut ab
aliquibus terminis continetur. Accipiendum autem
hæc est secundum certam aliquam superficiem de-
terminationem.

23. At forma dupliciter dicitur. Forma enim est
et species specialissima, de qua nunc non est
sermo. Dicitur forma etiam qualis aliqua quæ circa
superficiem conspicitur, impressio : idcirco nimirum
et 208 character : quatenus aliqua pulchra et for-
mosa, aut turpia et deformia dicimus. De hac nunc
sermo est. C

24. Usurpant autem figuram et formam in phy-
sicis ; figuram in mathematicis tantum ; triangulo,
quadrangulo et reliquis.

25. Ipsaque directio, rectitudo ; obliquitas, seu
torsio, curvitas dicitur ; a quibus recta et curva
linea dicitur.

26. Asperum et læve dixerunt aliqui esse quali-
tates. Sed magis videntur positiones, non quali-
tates esse. Læve enim est cujus partes secundum
rectam lineam æqualiter sitæ sunt, ut in expor-
rectis (seu politis marmoribus (videre est). As-
perum vero est, cujus partes non æqualiter sitæ
sunt, sed aliæ quidem eminent, aliæ depressæ
D sunt : ut in serra.

27. At rarum et densum et elementis conside-
rata essentialia et naturales qualitates sunt. Ete-
nim aeris et ignis raritas tota per ipsa tota pene-
travit essentialiter et naturaliter, quemadmodum
densitas per aquam et terram. In aliis autem cor-
poribus cum rarum tum densum positiones sunt.
Et densum quidem est, cujus partes proxime invi-
cem sitæ sunt ut non possit inter eas intercidere
corpus aliud, 209 quemadmodum ferrum habet ferrum
et ferrum. Rarum vero quod veluti non unum est,
sed partes a se invicem distantes et ad susceptio-
nem alterius corporis aptas habet. Quemadmodum

se habet spongio et pumex. De qualitatibus igitur hæc dicta sunt.

28. Qualia autem sunt, quæ a qualitatibus denominative, aut alio quocunque modo ab ipsis dicuntur.

29. Nam quatuor modis qualia sumuntur; aut denominative et hoc ut plurimum; ut ab albedine corpus album, et a dulcedine, dulce: aut æquivoco, ut triangulum, quadrangulum, et quæ sunt hujusmodi; et musica mulier ac grammatica (nam in his cum qualitatibus etiam qualia eodem nomine veniunt), aut diverso nomine; quemadmodum virtute præditus vir bonus dicitur: aut sine nomine; quemadmodum in secunda qualitalis specie res aliquando sese habet, ea inquam quæ est secundum potentiam et impotentiam. In hac enim specie nonnunquam quale tantum nomen adeptum est; veluti dicimus pugilarem qui apte ad pugilatoriam (artem) dispositus est et pugil fieri potest; potentia autem, nempe ipsa aptitudo sine nomine mansit. Etenim pugilatoria accepit secundum actum non secundum potentiam. Nonnunquam autem etiam quale et qualitas inde nominationis expertis manserunt: quemadmodum etiam is qui natura habet bonitatem ad grammaticam, et ipsa ad grammaticam aptitudo. Et grammaticæ enim etiam arti nomen ab actu assignatum est.

30. Adest quali et maxime convenienter seu proprie contrarietatem suscipere. Nam et in aliis prædicamentis contraria secundum quale, quod in quovis est inesse videntur. Verumtamen ne omni quidem quali contrarium est consequens. Figuris enim rectilincis et circularibus nihil est contrarium. Sed neque rubro, fusco, flavo et aliis coloribus mediis contrarietas aliqua (seu contrarium aliquod) obicitur. Si enim contraria sunt quæ plurimum distant a se invicem; jure mediis quæ plurimum a se invicem non distant, contrarium nihil obsistet. Quomodo autem etiam plura unum contraria fuerint?

31. At vero magis et minus quali adest. Ubi enim contrarietas est, ibi etiam magis et minus semper fere invenitur. Et siquidem in omnibus contrariis spectetur intermedium, necessario etiam magis et minus spectabitur. Sin autem sit alibi, quod rariuscule fit, contrarietas immediata, ut ea quæ in simpliciter pari et impari, illinc magis et minus abest.

32. Maxime autem proprium est quali, simile aut dissimile. Similitudo autem est ejusdem species seu formæ adventitia participatio. Unde colore similes dicimus qui eundem colorem habent; similes caractere seu lineamentis, qui eandem ideam seu speciem obtinent.

33. Porro quemadmodum quali simile et dissimile, sic et quanto æquale ac inæquale (convenit). Nam et corpus æquale est corpori, aut inæquale: et numerus numero æqualis aut inæqualis; et lo-

ἔχει σπόγγος καὶ κίτσηρις. Περὶ μὲν οὖν ποιότητων τούτων εἰρήσθω.

κη'. Ποιὰ δὲ ἐστὶ τὰ ἀπὸ τῶν ποιότητων παριωνύμως λεγόμενα, ἢ ὅπως οὖν ἄλλως ἀπ' αὐτῶν.

κθ'. Τετραχῶς γὰρ λαμβάνονται τὰ ποιὰ: ἢ παριωνύμως, καὶ τοῦθ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ὡς ἀπὸ τῆς λευκότητος τὸ λευκὸν σῶμα, καὶ ἀπὸ τῆς γλυκύτητος τὸ γλυκύ· ἢ ὁμιωνύμως, ὡς τὸ τρίγωνον, τὸ τετράγωνον, καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἡ μουσικὴ γυνὴ καὶ ἡ γραμματικὴ· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ταῖς ποιότησι ταυτωνομοῦνται καὶ τὰ ποιὰ: ἢ ἑτερωνύμως, ὡς ὁ τῆς ἀρετῆς μετόχων σπουδαῖος λέγεται: ἢ ἀκατονομάστως, ὡς ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῆς ποιότητος εἶδους ἔχει ποτὲ, τοῦ κατὰ δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν φημί· ἐπὶ τούτου γὰρ τοῦ εἶδους; ἐνίοτε μὲν μόνον τὸ ποιὸν ὀνόματος ἔτυχεν· ὡς λέγομεν πυκτικὸν τὸν ἐπιτηδειῶς πρὸς πυκτικὴν διακείμενον, καὶ γενέσθαι πύκτην δυνάμενον· ἢ δὲ δύναμις, ἤγουν ἡ ἐπιτηδειότης, ἀκίνουμας ἔμεινε. Τὸ γὰρ ὄνομα κατ' ἐνέργειαν ἔσχεν ἡ πυκτικὴ, καὶ οὐ κατὰ δύναμιν. Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ ποιὸν καὶ ἡ ποιότης ἀκατονομάστα μεμενήκασιν· ὡς περὶ ὁ πρὸς γραμματικὴν εὐφρώως ἔχων, καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν τὴν γραμματικὴν ἐπιτηδειότης. Καὶ τῆς γραμματικῆς γὰρ τέχνης τὸ ὄνομα πρὸς τῆς ἐνεργείας κεκληροδόθηται.

λ'. Πρόσεστι τῶν ποιῶν καὶ μάλιστα συγγενῶς τὸ ἐναντίωσιν ἐπιδέχεσθαι. Κἂν ταῖς ἄλλαις γὰρ κατηγορίαις τάναντία κατὰ τὸ ἐν ἐκάστη ποιὸν ἐγγίνεσθαι δοκεῖ· πλὴν οὐδὲ τῶν ποιῶν παντὶ τούναντιον ἀκολουθεῖ. Τοῖς σχήμασι γὰρ τοῖς εὐθυγράμμοις καὶ κυκλικοῖς ἐναντίον οὐδέν. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἐρυθρῶν καὶ φαιῶν καὶ ξανθῶν καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν χρωμάτων μέσοις ἐναντιότης τις ἀντιτάττεται. Εἰ γὰρ τὰ πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκότα ἐναντία εἰσὶ τοῖς μέσοις εἰκότως μὴ πλεῖστον τῶν ἄκρων διεστηκόσιν ἐναντίον οὐδέν ἀντιστήσεται, πῶς δὲ καὶ πλείω ἐναντία ἔσονται τῶν ἐνί;

λα'. Καὶ τὸ μᾶλλον δὲ καὶ ἥττον πρόσεστι τῶν ποιῶν. Ἐνθα γὰρ ἐναντίωσις, ἐκεῖ καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς ἐπίπαν εὐρίσκεται. Καὶ εἴπερ ἐν πᾶσι θεωροῖτο τοῖς ἐναντίοις τὸ ἕμμεστον, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον θεωρηθήσεται. Εἰ δ' ἐστὶ που σπανιάτως ἐναντίωσις ἄμεσος, ὡς ἡ τοῦ ἀπλῶς ἀρτίου καὶ περιετού, τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐκεῖθεν ἄπεισιν.

λβ'. Ἴδιον δὲ μάλιστα τῶν ποιῶν τὸ ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον. Ὁμοιότης δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐπισσοδιώδης μέθεξις. Ὅθεν ὁμοίους χροῶν τοὺς ἔχοντάς τὸ αὐτὸ χροῶν φασιν· ὁμοίους τε χαρακτηρεῖ τοὺς τῆν αὐτὴν κεκτημένους ἰδέαν.

λγ'. Ὅσπερ τῶν ποιῶν τὸ ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον, οὕτως καὶ τῶν ποσῶν τὸ ἴσον ἢ ἀνίσον. Καὶ σῶμα καὶ ἴσον σῶματι ἐστὶν, ἢ μὴν ἀνίσον· καὶ ἀριθμὸς ἀριθμῶ ἴσος ἢ ἀνίσος, καὶ τόπος τόπων, καὶ χρόνος χρό-

νῷ, καὶ λόγος λόγῳ. Καὶ ἐπὶ τῷ ἄλλῳ ὡσαύτως τῶν κυρίως καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς λεγομένων ποσῶν. Ἦ γὰρ πρᾶξις τῇ πράξει οὐκ ἂν λέγοιτο ἴση ἢ ἕνιστος· ἀλλ' ὅμοια μᾶλλον ἢ ἀνόμοια· καὶ λευκῷ λευκὸν ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον.

λδ'. Λέγουσι δὲ τὴν ποσότητα καὶ τὰς ἄλλας κατηγορίας, πλὴν τῆς οὐσίας, διαιρεῖσθαι εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς τὰ ἀπ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἓν, διὰ τὸ μηδὲ κυρίως εἶναι γένη. Τὰ γὰρ ἔχοντα τάξιν τί πρῶτον καὶ τί δεύτερον ἐν τοῖς ἀπ' αὐτῶν τὸ τοῦ γένους γνήσιον οὐ διασώζουσιν.

Σχῆμα κεφαλ. κβ', περὶ ποιῶν καὶ ποιότητος.

Ἦ ποιότης διαιρεῖται	}	εἰς ἕξιν, ὡς ἐπιστήμη καὶ ἀρετὴ καὶ διάθεσις, ὡς ψύξις καὶ θερμότης·
		δύναμις, ὡς ὑγιεινὸν καὶ σκληρόν· καὶ ἀδυναμία, ὡς νοσῶδες καὶ μαλακίαν·
		πάθος, ὡς ὠχρίασις ἢ ἐρυθρίασις· καὶ παθητικὴν ποιότητα, ὡς γλυκύτης καὶ πικρότης.
		σχῆμα, ὡς τρίγωνον, τετράγωνον· καὶ μορφήν, ὡς εὐκλείδης καὶ εὐσειδῆς.
Τὰ ποιὰ λαμβάνεται:	}	ἢ παρωνύμως, ὡς ἀπὸ τῆς γραμματικῆς γραμματικός·
		ἢ ὁμωνύμως, ὡς τὸ τρίγωνον καὶ ἡ μουσικὴ γυνή.
		ἢ ἑτερονύμως, ὡς ἐκ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος·
		ἢ ἀκατονομάστως, ὡς ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῆς ποιότητος εἴδους.

Tabula capitis 22, de quali et qualitate.

Qualitas dividitur	}	in habitum; ut scientia et virtus: et dispositionem, ut frigus et calorem.
		in potentiam, ut salubre et durum; et impotentiam, ut valetudinarium et inolle.
		in passionem, ut pallor et robur; et passibilem qualitatem, ut dulcedo et amaritudo.
		in figuram, ut triangulum, quadrangulum; et formam, ut formosus et deformis.
Qualia sumuntur	}	aut denomative, ut a grammatica grammaticus,
		aut æquivoce, ut triangulum, et mulier musica,
		aut diverso nomine, ut ex virtute vir bonus,
		aut sine nomine, ut in secunda specie qualitatis.

213 SYNOPSIS CAPITIS XXIII.

QUOD EST DE IIS QUÆ SUNT AD ALIQUID.

1. Relatorum definitionem proponit primo Platonice. — 2. Deinde etiam Aristotelice et perfectionem. — 3. Unum et idem et relatam esse potest et non esse relatam, diverso considerationis modo. — 4. Multiplex et ut ab exemplis colligitur quintuplex relatio seu relatorum conversio. — 5. Duo relatorum propria recenset habere contrarium et magis minusque suscipere, quæ tamen haud omnibus conveniunt. — 6. Exemplis declarat, in quibus tamen aliqua discrepantia occurrit. — 7. Æquale magis et minus non convenit. — 8. Sed inæquale ut et dissimile ac simile magis et minus recipiunt. — 9. Non tamen æquale et inæquale, vel simile et dissimile sunt contrarium. — 10. Occupatio quare inæquale recipiat magis et minus cum videatur esse quantum. — 11. Occupatio, quare et quomodo unum et idem ut virtus et scientia in diversis prædicamentis reponatur. — 12. Tertium proprium relatorum proponit, converti nimirum seu reciprocari mutuo. — 13. Regulam tradit de recte faciendâ redditione seu assignatione correlati; et interim potestatem concedit si nomen proprium desit, novum fingendi idque a primitivo deducendi. — 14. Probat regulam quia ne quidem etiam in iis relatis quæ 214 omnium confessione conconvertuntur, vera sit conversio, si recta correlati redditio seu assignatio non fiat. — 15. Occupatio quare et quomodo clavus et ala cum sint substantiæ pro relatis accipiuntur. — 16. Declarat a pari, nempe a partibus et toto itemque a generibus et speciebus substantiarum. — 17. Quartum relatorum proprium explicat. — 18. Occupatio quomodo et quatenus defuncti patris filius dicatur. — 19. Admonitio de vero sensu hujus proprii relatorum, quod scilicet eis conveniat quoad τῆσιν, non quoad substantiam. — 20. Exemplo alio relatorum secundum dici idem proprium declarat, ut scilicet constet proprium hoc convenire relatis non tantum secundum esse, sed etiam secundum dici, adeoque omnibus relatis convenire. — 21. Occupatio, quomodo scibilia et sensibilia priora sint scientia et sensu. — 22. Relata dividit respectu fundamentorum suorum. — 23. Alia divisione relata in decem ut appellat species dividit. — 24. Singulas species ordine quo recensuit explicat.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'

Περὶ τῶν πρὸς τι.

α'. Πρὸς τί εἰσιν, ὅσα αὐτὰ ἀπὲρ ἐστὶν ἑτέρων

CAPUT XXIII.

De iis quæ sunt ad aliquid.

1. Ad aliquid sunt, quæ ea ipsa quæ sunt, alio-

rum esse, aut quoque alio modo ad alterum dicuntur. Nam quæ ad aliquid sunt in eo quod habitudines sunt existentiam habent.

2. Quapropter etiam secundum aliam descriptionem ad aliquid sunt, quibus esse idem est quod ad aliquid quodammodo se habere.

215 3. Cum quidem igitur aliquid quoad seipsum consideratur, non est ad aliquid: cum vero habitudine ad aliquid fuerit præditum, tum sane est ad aliquid. Veluti Socrates, quatenus quidem homo aut philosophus aut tale quid est per se dicitur et nullo modo ad aliud refertur: quatenus autem pater aut doctor, eatenus ad aliud refertur, et quæ ipse est aliorum esse dicitur. Pater enim cum sit, filii pater dicitur; et doctor cum sit, discipuli doctor dicitur.

4. Quia autem multiplex est eorum quæ sunt ad aliquid, relatio ad aliud, et non omnia aliorum esse dicuntur; propterea etiam adjectum est, aut quoquo alio modo ad aliud (referuntur). Quædam enim eorum quæ sunt ad aliquid, ad genitivum casum referuntur, ut filius et pater, discipulus et doctor. Quædam ad dativum casum ut æquale et simile. Æquale enim æquali æquale, et simile simili simile est. Quædam simul ad genitivum et ablativum (in Græca quidem lingua dativum): ut exsuperans exsuperati est exsuperans; et exsuperatum exsuperante exsuperatur; et iterum, exsuperans **216** exsuperantia exsuperat: veluti denarius exsuperat senarium quaternario. Quædam autem etiam cum præpositione dicuntur, ut magnum ad parvum et magnum; et parvum ad magnum parvum. Quædam etiam cum aliqua circa dictionem mutatione; ut secans id quod secatur secat; et quod secatur a secante secatur. Quoniam igitur quæ sunt ad aliquid ita multifariam figurantur et **217** exprimiuntur, propterea ipsorum descriptioni adjectum est hoc, aut alio quoque modo ad aliud (referuntur).

5. Convenit quibusdam quæ sunt ad aliquid et contrarietas, et magis minusque; verumtamen non ea ratione quæ sunt ad aliquid, sed quia sine alio prædicamento ne quidem cogitari possunt per se quæ sunt ad aliquid. Semper enim cum aliis prædicamentis coexistunt. Propterea cum quidem in prædicamento accepta fuerint contrarietatem habente, contrarietatem et ipsa habebunt; sin autem in prædicamento contrarietatem non habente, nec ipsa aliquam contrarietatem habebunt. In quo autem prædicamento **217** contrarietas est, in illo etiam magis et minus est, siquidem contrarietas intermedium habet ut antea dictum est.

6. Scientie igitur, particulari illi nimirum quæ est in hoc aliquo (hoc est singulari) nomine, contrarium erit ignorantie; et hæc magis scientia minusve scientia dici queat. Quemadmodum etiam huic quæ ab aliquibus (hoc est, singularibus) hominibus exercetur virtuti vitium est contrarium; et hæc magis virtus minusve virtus dici quoad. Universali autem scientie et huic quidem quoad universalem rationem ignorantia est contrarium;

A εἶναι λέγεται ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Ἐν γὰρ τῶν σχέσεις εἶναι τὰ πρὸς τι τὴν ὑπαρξίν ἔχουσι.

β'. Διὸ καὶ καθ' ἑτέραν ὑπογραφὴν πρὸς τί εἰσιν, οἷς τὸ εἶναι ταυτὸν ἐστὶ τῶν πρὸς τί πως ἔχειν.

γ. "Ὅταν μὲν οὖν θεωρῆται τι καθ' αὐτὸ, πρὸς τι οὐκ ἔστιν· ἰνίκα δὲ σχέσιν πρὸς ἕτερον σχῆ, τότε δὴ πρὸς τί ἐστίν· οἷον ὁ Σωκράτης, καθὼ μὲν ἀνθρώπος, ἢ φιλόσοφος, ἢ τι τοιοῦτον, καθ' αὐτὸ λέγεται· καὶ οὐδ' ἄλλως πρὸς ἕτερον ἀναφέρεται· καθὼ δὲ πατὴρ ἢ διδάσκαλος, κατὰ τοῦτο πρὸς ἕτερον ἀναφέρεται, καὶ ἅπερ ἐστὶν αὐτὸς, ἐτέρων εἶναι λέγεται. Πατὴρ γὰρ ὧν υἱὸν λέγεται πατὴρ· καὶ διδάσκαλος ὧν μαθητοῦ διδάσκαλος λέγεται.

B δ'. Ἐπεὶ δὲ πολυσχιδῆς ἡ πρὸς ἕτερον τῶν πρὸς τι ἀναφορὰ, καὶ οὐ λέγεται πάντα ἐτέρων· διὰ τοῦτο πρόσκειται τὸ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον. Ἐὰ μὲν γὰρ τῶν πρὸς τι πρὸς γενικὴν φέρεται πτωσίν· ὡς υἱὸς καὶ πατὴρ, μαθητῆς καὶ διδάσκαλος· τὰ δὲ πρὸς δοτικὴν, ὡς τὸ ἴσον καὶ ὅμοιον· τὸ γὰρ ἴσον ἴσῳ ἴσον, καὶ τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ ὁμοίον· τὰ δὲ πρὸς γενικὴν ὁμοῦ καὶ δοτικὴν ὡς τὸ ὑπερέχον τοῦ ὑπερχομένου ὑπερέχει, καὶ τὸ ὑπερεχόμενον ὑπερέχοντι ὑπερέχεται, καὶ πάλιν τὸ ὑπερέχον ὑπεροχῆ ὑπερέχει· οἷον ὁ δέκα τοῦ ἕξ ὑπερέχει τῶ τέσσαρα· τινὰ δὲ καὶ μετὰ προθέσεως λέγεται· ὡς τὸ μέγα πρὸς μικρὸν μέγα, καὶ τὸ μικρὸν πρὸς μέγα μικρὸν. Τινὰ δὲ καὶ μετὰ τινος περὶ τὴν λέξιν ὑπαλλαγῆς· ὡς τὸ τέμνον τεμνόμενον τέμνει, καὶ τὸ τεμνόμενον ὑπὸ τέμνοντος τέμνεται. Ἐπεὶ οὖν οὕτω τὰ πρὸς τι πολυεῖδῶς σχηματίζεται, διὰ ταῦτο πρόσκειται τῇ τούτων ὑπογραφῇ τὸ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον.

C ὅπως οὖν οὕτω τὰ πρὸς τι πολυεῖδῶς σχηματίζεται, διὰ ταῦτο πρόσκειται τῇ τούτων ὑπογραφῇ τὸ ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς ἕτερον.

ε'. Πρόσεπι τισὶ τῶν πρὸς τι καὶ ἐναντιότης καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον· πλὴν οὐ κατὰ τὸν λόγον τῶν πρὸς τι· ἀλλ' ἐπεὶ χωρὶς ἐτέρας κατηγορίας οὐδ' ἐπινοηθῆναι δύναται τὰ πρὸς τι καθ' ἑαυτὰ (ταῖς ἄλλαις γὰρ κατηγορίαις αἰεὶ συνοφίσταται). Διὰ τοῦθ' ὅταν μὲν ἐπὶ κατηγορίας λεγθεῖν ἐχούσης ἐναντίωσιν, ἔξει καὶ αὐτὰ ἐναντίωσιν· ὅταν δ' ἐπὶ κατηγορίας οὐκ ἐχούσης ἐναντίωσιν, οὐδ' αὐτὰ ἔξει τινὰ ἐναντίωσιν· ἐν ἣ δὲ κατηγορίᾳ ἡ ἐναντίωσις, ἐν ἐκείνῃ καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον ἐστίν, εἴπερ ἡ ἐναντίωσις ἔχει τὸ ἐμμεσον, ὡς προεῖρηται.

ζ'. Τῇ γοῦν ἐπὶ μέρους ἐπιστήμῃ, δηλονότι τῇ ἐν ἀνθρώπῳ τῆρδὲ τινι, ἐναντίον ἐστὶν ἡ ἀγνοία· καὶ μᾶλλον ἐπιστήμῃ λέγοιτ' ἢν αὐτῇ καὶ ἥττον ἐπιστήμῃ. Καθάπερ καὶ τῇ ἐνεργουμένῃ παρὰ τινων ἀρετῇ ἐναντίον ἐστὶν ἡ κακία· καὶ μᾶλλον ἀρετῇ λέγοιτ' ἢν αὐτῇ καὶ ἥττον ἀρετῇ. Ἡ καθόλου δ' ἐπιστήμη ἐναντίον μὲν καὶ ταύτῃ κατὰ τὸν καθόλου λόγον ἡ ἀγνοία· τὸ μᾶλλον δὲ καὶ ἥττον οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ. Οὐδὲ γὰρ τῆς καθόλου ἐπιστήμης μᾶλλον γένοιτ' ἢν ἐπιστήμη. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου

ἀρετῆς. Ἀτελῶν γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἄλλ' οὐ
τελείων καὶ ἀκροτήτων.

ζ'. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἴσον ἐπιδεκτικόν ἐστὶ τοῦ μᾶλλον
καὶ ἥττον. Ὀρίσται γὰρ τὸ ἴσον τὸ δὲ μᾶλλον καὶ
ἥττον κατὰ τὸ ἀόριστον τῆς ὕλης ὑφέστηκε.

η'. Τὸ δ' ἄνισον καὶ τὸ ἀνόμοιον, καὶ τὸ ὅμοιον
ἐπιδεκτικὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον πέφυκεν εἶναι.
Ἐτέρου γὰρ ἕτερον, μᾶλλον καὶ ἥττον ὅμοιον καὶ
ἀνόμοιον καὶ ἄνισόν ἐστὶ τε καὶ λέγεται.

θ'. Οὐ διδάσκει δ' αὐτοῖς ἐναντίωσιν, ἵνα μὴ, ἐπεὶ
τὸ αὐτὸ πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο λαμβανόμενον εὐρίσκει-
ται ἴσον καὶ ἄνισον, ὁμοίον τε καὶ ἀνόμοιον, διὰ
τοῦτο καὶ τάναντία ὁμοῦ ἐπιδέχεται τὸ αὐτό.

ι'. Εἰ δὲ τὸ ἄνισον ἴδιον ἔν τῷ ποσῷ, τὸ μᾶλλον
καὶ ἥττον ἔραμεν ἐπιδέχασθαι, διαπορεῖσθαι οὐ χρή.
Τὸ μὲν γὰρ ποσὸν, ἢ ποσὸν, οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλ-
λον καὶ ἥττον. Τὸ δὲ συμβεβηκὸς τῇ ποσῷ τὸ μᾶλ-
λον ἐπιδέχεται καὶ τὸ ἥττον· οὐ καθὸ ποσὸν, ἀλλὰ
καθὸ ποιόν.

ια'. Πάλιν εἰ τῶν πρὸς τι εὐρίσκονται ἀρετὴ καὶ
ἐπιστήμη ποιότητές οὐσαι, θεὸν ἀναλογίζεσθαι, ὡς
τὸ αὐτὸ κατ' ἄλλον καὶ ἄλλον λόγον, ὑπ' ἄλλην καὶ
ἄλλην τάττεσθαι κατηγορίαν, οὐκ ἀπεικός. Ἐπιστή-
μη τοίνυν καὶ ἀρετὴ, ὡς μὲν ποιούς παρεχόμεναι,
ποιότητές εἰσιν· ὅτι δὲ πρὸς ἕτερον σχέσιν ἐμφα-
νοῦσι, τοῖς πρὸς τι συνάγονται. Καὶ γὰρ ἐπιστήμη
ἐπιστητοῦ ἐπιστήμη· καὶ ἀρετὴ σπουδαίου ἀρετῆ-

ιβ'. Πάντα δὲ τὰ πρὸς τι πρὸς ἀντιστρέφοντα λέ-
γεται, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀρχόμενα πράγματος, καὶ εἰς
τὸ αὐτὸ καταλήγοντα, καὶ ἐντέτε τῇ προφορᾷ τῆς
λέξεως διαλλάττωσιν· ὡς ὁ φίλος φίλου φίλος· καὶ
τὸ δῶρον παρὰ τοῦ δωρουμένου δωρεῖται.

ιγ'. Χρὴ δὲ πρὸς ὃ λέγεται κατὰ φύσιν τὸ πρᾶγμα,
πρὸς τοῦτο ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἀπόδοσιν, καὶ μὴ εἶναι
ὄνομα κείμενον, ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου παρονομάζειν
τὸ δεύτερον. Ἴδού γὰρ (ὁ) ὄρνις ἔχει πτερὸν, ἀλλ'
οὐχ ἢ ὄρνις ἔχει πτερὸν, ἀλλ' ἢ πτερωτόν. Τῶν γὰρ
πτερωτῶν τὰ μὲν ἔστιν ὁμενόπτερα, ὡς αἱ μέλισσαι·
τὰ δὲ κουλοπτερα, ὡς οἱ κάλιοι· τὰ δὲ σαρκό-
πτερα, ὡς αἱ νυκτερίδες· τὰ δὲ σχιζόπτερα, ὡς οἱ
ὄρνιθες. Οὐ πᾶν νύινον τὸ ἔχον πτερὸν ἴδιον καὶ ὄρ-
νις, ἀλλὰ πτερωτόν. Οὕτω γὰρ ἀποδοτέον τὸ πτε-
ρὸν πτερωτοῦ πτερόν καὶ τὸ πτερωτὸν πτεροῦ πτε-
ρωτόν. Πάλιν ἐπεὶ περ οὐ πάντα τὰ πλοῖα πηδάλιον
ἔχει (τὰ γὰρ ἀκάτια κώπαις ἐρέττονται, ἀμὰ δὲ καὶ
ἰθύνονται)· τὸ πηδάλιον οὐκ ἀποδοτέον πρὸς τὸ
πλοῖον, ἀλλὰ πρὸς τὸ πηδαλιωτόν· ἵνα γίνηται κα-
λῶς ἢ ἀντιστροφῇ· τὸ γὰρ πηδάλιον, πηδαλιωτοῦ
πηδάλιον· καὶ τὸ πηδαλιωτόν, πηδαλίου πηδαλιω-
τόν.

ιδ'. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ὅτι· μὴ γινόμενης οἰ-

at magis et minus non est in ea. Neque enim uni-
versali scientia magis scientia fuerit. Idemquo
etiam de virtute universali iudicium est. Imper-
fectorum omnia est magis et minus, non perfectorum
et supremorum.

7. Sed nec etiam æquale magis et minus susci-
piendi facultatem habet; æquale enim definitum
est. At magis et minus secundum infinitionem ma-
teriam subsistit.

8. Sed inæquale et dissimile et simile, magis et
minus suscipiendi vim naturalem habent. Aliud
enim alio magis et minus simile et dissimile et inæ-
quale est atque dicitur.

9. Non attribuunt autem ipsis contrarietatem, ut
ne quandoquidem idem ad aliud atque aliud
acceptum, æquale et inæquale, simile et dissimile
deprehenditur, propterea etiam idem contraria si-
mul suscipiat.

10. Etsi vero inæquale quod quanti est proprium
magis et minus dixerimus suscipere, tamen hoc in
controversiam et dubium non est vocandum. Quan-
tum enim qua quantum non suscipit magis et mi-
nus. Quod autem quanto accidit magis et minus
suscipiet; non quatenus quantum sed quatenus
quale.

11. Rursus si virtus et scientia cum sint quali-
tates e numero eorum quæ sunt ad aliquid esse
deprehenduntur, recordari oportet, quod idem se-
cundum aliam atque aliam rationem sub aliud et
aliud prædicamentum poni non est inconse-
quens. Scientia igitur et virtus ut quidem quales
reddunt, qualitates sunt: quod autem habitudinem
ad aliud præ se ferunt, ad ea quæ sunt ad aliquid
colliguntur. Scientia enim scibilis est scientia, et
virtus viri boni virtus est.

12. Omnia porro quæ sunt ad aliquid ad con-
verticula dicuntur (seu recipiuntur); ab eadem
re incipientia et in eadem desinentia, tametsi
nonnunquam prolatione dictionis variant: ut
amicus amici amicus, et donum a donante donatur.

13. Oportet autem ad quod secundum naturam
res dicitur, ad id redditionem præstare, etsi nomen
positum non fuerit, a primigenio denominare al-
terum. Ecce enim avis habet alam, sed non qua
avis habet alam, verum qua alatum est (quippiam).
Alatorum enim quædam habent alas pelliceas, ut
aves quædam pennarum tutelæ crustam habent in-
ductam, ut scarabæi; quædam carneas habent alas,
ut noctuæ (et vesperiliones): quædam alas fissas
habent, ut aves. Non igitur omne quod habet alam,
illico etiam avis est, sed alatum. Sic proinde red-
dendum est; ala alati ala est; et alatum ala ala-
tum est. Rursus quandoquidem non omnia navigia
clavum habent (acatia enim seu navigia actuaria
remis aguntur juxta et diriguntur), clavus non ad
navigium reddendus est, sed ad clavatum, ut recta
sint controversia. Etenim clavus clavati clavus est,
et clavatum est clavo clavatum.

14. Ex his igitur manifestum est, si redditio non

fiat convenienter, quod nec in illis quæ omnium consensu recipiuntur **220** et nomina habent posita, conversio fiat. Si quis enim servum, hominis servum dixerit et non domini, conversionem efficere non poterit. Verum enim quidem est etiam hoc, servum hominis esse servum, sed non quia homo habet aliquis servum, sed quia dominus; alioquin omnes homines haberent servos.

15. Etsi vero clavus et ala cum sint substantiæ ad aliquid sumuntur, non tamen quatenus substantiæ sunt ad aliquid, sed quatenus habitudine mutua sunt prædita.

16. Nam et pars cum habitudine sit prædita ad totum, pars totius dicitur; et totum in partibus totum. Et genera substantiarum atque species secundum habitudinis rationem dicuntur. Genus enim speciei genus, et species generis species est.

17. Præterea quæ sunt ad aliquid simul natura sunt. Unde et se tollunt mutuo et coinferuntur. Si enim non sit filius nec pater erit; sin autem filius sit, utique et pater erit; et rursus si pater quidem sit, et filius erit; sin autem pater non sit, nec filius erit.

18. Cum enim defuncti filium dicimus, secundum relationem eam quando adhuc vivebat pronuntiamus, aut etiam **221** quod mortuus non perierit. Quare ea quæ sunt ad aliquid et se tollunt mutuo et simul existunt.

19. At vero τὸ simul existere et se mutuo tollere in iis quæ sunt ad aliquid quoad habitudinem accipiendum est, non quoad substantiam. In quo enim iis quæ sunt ad aliquid τὸ existere convenit, in hoc τὸ simul existere et se mutuo tollere.

20. Rursus existente scientia scibile est, et sensu scibile; scientia autem non existente et sensu, etiam scibile et scibile sublatum est, et vice versa.

21. Etsi autem generatione sunt priora scibilia et scibilia (ipsa) scientia et sensu, non tamen quatenus scibilia sunt et scibilia: quemadmodum neque pater qua pater filio est antiquior, tametsi prior sit tempore. Antequam enim generavit filium, non erat pater: quando autem generavit filium, tunc incepit ut esset pater. Sic etiam res se habet in scibilibus et scibilibus.

22. Præterea quæ sunt ad aliquid aut in firmis (seu subsistentibus) per se sive substantiæ habitudinem obtinent, aut in non firmis per se, quæ sunt accidentia. Si proinde quidem in firmis per se, aut naturalem obtinent **222** habitudinem, ut pater et filius, aut non naturalem. Si non naturalem aut fortuitam, ut servus et dominus; aut artificialem, ut discipulus et doctor; aut electitiam, ut amicus et amicus. Sin in non firmis per se aut naturalem aut duplum et dimidium; aut non naturalem, ut magnum et parvum. Hoc enim fortuna magis quam naturæ est. Ars enim et electio in non firmis per se locum non habent, nisi forte conspiciatur aliquid

κείως τῆς ἀποδόσεως οὐδὲ ἐπὶ τῶν ὁμολουγομένως λεγομένων πρὸς ἀντιστρέφοντα καὶ ἐχόντων ὀνόματα κείμενα γένοιτ' ἂν ἢ ἀντιστροφῆ. Ἄν γὰρ τὸν δοῦλον ἀνθρώπου δοῦλον εἴποι τις, καὶ οὐ δεσπότης, ποιῆσαι ἀντιστροφὴν οὐκ ἂν δύναιτο. Ἀληθὲς μὲν γὰρ καὶ τὸ τὸν δοῦλον ἀνθρώπου εἶναι δοῦλον, ἀλλ' οὐχ ἢ ἀνθρώπος ἔχει τις δοῦλον, ἀλλ' ἢ δεσπότης· ἢ γὰρ ἂν δούλους εἶχον ἅπαντες ἄνθρωποι.

ε'. Εἰ δὲ τὸ πηδάλιον καὶ τὸ πτερὸν οὐσίαι ὄντα, πρὸς τι λαμβάνονται· οὐ καθὸ οὐσίαι γίνονται πρὸς τι, ἀλλὰ καθὸ σχέσιν ἔχει πρὸς ἄλληλα.

εζ'. Καὶ τὸ μέρος γὰρ σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ ὅλον, μέρος ὅρου λέγεται· καὶ τὸ ὅλον ἐν μέρεσιν ὅλον. Καὶ τὰ γένη τῶν οὐσιῶν καὶ τὰ εἶδη, κατὰ τὸν τῆς σχέσεως λέγεται· λόγον. Τὸ γὰρ γένος εἶδους γένος· καὶ τὸ εἶδος γένους εἶδος.

εζ'. Ἐτι τὰ πρὸς τι ἅμα τῇ φύσει ἐστίν. Ὅθεν καὶ συναναίρουσι καὶ συναισφέρονται. Υἱοῦ γὰρ μὴ ὄντος, οὐκ ἐστὶ πατήρ· ὄντος δὲ υἱοῦ, ἐστὶ δὴ καὶ πατήρ· καὶ πάλιν πατὴρ μὲν ὄντος, καὶ υἱὸς ἐστὶ μὴ ὄντος δὲ πατρός, οὐκ ἐστὶ υἱός.

ιη'. Εἰ γὰρ λέγομεν υἱὸν τοῦ τετελευτηκότος, κατ' ἀναφορὰν τὴν ὅτι ἔζη τοῦτο φάμεν· ἢ καὶ ὅτι θανῶν οὐκ ἀπώλετο. Ὡστε τὰ πρὸς τι καὶ συναίρουσι· καὶ συνυπάρχουσι.

ιθ'. Τὸ συνυπάρχειν δὲ καὶ συναναίρειν ἐπὶ τῶν πρὸς τι κατὰ σχέσιν ἐκληπτέον, οὐ κατ' οὐσίαν. Ἐν ᾧ γὰρ ἐστὶ τοῖς πρὸς τι τὸ ὑπάρχειν, ἐν τούτῳ καὶ τὸ συνυπάρχειν καὶ τὸ συναναίρειν.

κ'. Πάλιν ἐπιστήμης οὐσης, ἐστὶν ἐπιστητόν· καὶ αἰσθήσεως, αἰσθητόν· ἐπιστήμης δὲ μὴ οὐσης καὶ αἰσθήσεως, ἀνήρηται καὶ τὸ ἐπιστητόν καὶ τὸ αἰσθητόν· καὶ ἀνάπαλιν.

κα'. Εἰ δὲ καὶ προγενέστερα τὰ ἐπιστητὰ καὶ τὰ αἰσθητὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς αἰσθήσεως, ἀλλ' οὐ καθὸ ἐπιστητὰ καὶ αἰσθητὰ. Ὡς περ οὐδ' ὁ πατήρ, ἢ πατήρ, πρεσβύτερός ἐστι τοῦ υἱοῦ, κὰν τῷ χρόνῳ πρότερος εἴη· πρὸ τοῦ γεννηθῆαι γὰρ υἱὸν οὐκ ἦν πατήρ· ὅτε δὲ γεγέννηκεν υἱὸν, τότε ἤρξατο τοῦ εἶναι πατήρ· οὕτως ἔχει κατὰ τῶν ἐπιστητῶν τε καὶ αἰσθητῶν.

κβ'. Ἐπι τὰ πρὸς τι, ἢ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις ἔται ταῖς οὐσίαις ἔχει τὴν σχέσιν ἢ οὐκ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἅπερ ἐστὶ τὰ συμβεβηκότα. Εἰ μὲν οὖν ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἢ φυσικὴν ἔχει τὴν σχέσιν, ὡς πατήρ καὶ υἱός· ἢ οὐ φυσικὴν. Εἰ δ' οὐ φυσικὴν, ἢ τυχαίαν, ὡς δοῦλος καὶ δεσπότης ἢ τεχνικὴν, ὡς μαθητὴς καὶ διδάσκαλος· ἢ προαιρετικὴν, ὡς φίλος καὶ φίλος. Εἰ δ' οὐκ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἢ φυσικὴν, ὡς διπλάσιον καὶ ἡμισυ· ἢ οὐ φυσικὴν, ὡς μέγα καὶ μικρόν. Τοῦτο γὰρ τύχης μάλλον ἢ φύσεως· Τέχνη δὲ καὶ προαίρεσις ἐν τοῖς οὐκ ἀθεδράστοις χώρον οὐκ ἔχουσιν. Εἰ μὴ τὸ που φανεῖται πρὸς ἄλλο τὴν ἀναφορὰν ἔχον, ἀθεδράστον, καὶ κατὰ συμβε-

ἄλλοις ἴσως λεγόμενον. Ἄλλ' ἐν τοῖς εἰρημένοις μὲν ἅπαντα τὰ πρὸς τι συνάγεται.

κγ'. Πλατύτερον δὲ τινες καὶ σαφέστερον, εἰς εἴδη δέκα διαιροῦσι τὰ πρὸς τι· ταυτότητα, ἀνισότητα, γένεσιν, μέθεξιν, ὑφασιν, πείσιν, κρίσιν, θέσιν, ἀσυμμετρίαν, καὶ τὴν πρὸς τὸ γένος ἀναφοράν.

κδ'. Ταυτότης μὲν οὖν ἐστίν, ὅταν πρὸς συνώνυμον ἢ κρίσις γένηται· ὡς ὁ φίλος φίλου φίλος, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἐχθροῦ ἐχθρὸς, καὶ τὸ ἴσον ἴσῳ ἴσον· καὶ τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ ὅμοιον. Ἀνισότης, ὡς τὸ μείζον, τὸ διπλάσιον, τὸ πολλαπλάσιον. Γένεσις, ὡς πατὴρ υἱός. Μέθεξις, ὡς τὸ μετέχον καὶ μετεχόμενον. Ὑφασιν, ὡς δοῦλος καὶ μαθητής. Πείσιν ὡς τυπτόμενος, καί οἰκτιρος. Κρίσιν, ὡς μέτρον, αἰσθησις, ἐπιστήμη· κρίνει γὰρ καὶ ἡ ἐπιστήμη τὸ ἐπιστητὸν, καὶ ἡ αἰσθησις τὸ αἰσθητὸν, καὶ πάντα γινώσκει τὸ γνωστὸν, καὶ τὸ μέτρον τὸ μετρητὸν· καὶ τὰ ὅμοια τούτοις ὡς κρίνοντά ἐστι πρὸς κρίνόμενα. Θέσις, ὡς δεξιὸν, ἀριστερὸν, καθέδρα, στάσις, ἀνάκλισις. Ταῦτα πάντα πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται· ἀσυμμετρία, ἤτοι ἀδυναμία, οἷον τὸ ἀδύνατον ὑφ' ἡμῶν ὁρᾶσθαι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀδυνατοῦμεν ὁρᾶν, ὡς τὴν ἀναστρῶν σφαῖραν, τὸ ἐν βυθῷ ὕστρακον, τὸν ἀέρα ὡς ἀχρωματίστον. Π πρὸς τὸ γένος ἀναφορά· ὡς ὅταν ἡ γεωμετρία λέγοιτο πρὸς τι, κατὰ τὴν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀναφοράν. Ἐπιστήμη γὰρ ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἐπιστητὸν ἐπιστήμη ἐπιστητὸν.

ad aliud relationem habens, quod per se firmum et per accidens forte dicitur. Sed in his quidem omnia quæ sunt ad aliquid colliguntur.

23. Latius autem aliqui et manifestius in decem species dividunt ea quæ sunt ad aliquid, identitatem, inæqualitatem, generationem, participationem, submissionem, passionem, iudicium, positionem, asymmetriam seu incommensurabilitatem, et ad genus relationem.

24. Identitas proinde quidem est, cum ad univocum fit collatio, ut amicus amici amicus, et inimicus inimici inimicus; et æquale æquali æquale, et simile simili simile. Inæqualitas, ut majus, duplum, multiplex. Generatio, ut pater, **223** filius. Participatio, ut participans et quod participatur. Submissio, ut servus, discipulus. Passio, ut verberatus, ustus. Iudicium, ut mensura, sensus, scientia. Judicat enim scientia scibile, et sensus sensibile, et omnis notitia noscibile; et mensura mensuratum; et his similia ut judicantia sunt ad ea quæ judicantur. Positio ut dextrum, sinistrum, sessio, statio, reclinatio. Hæc omnia ad convertentia dicuntur (seu reciprocantur). Asymmetria sive impotentia, velut quod impossibile est a nobis videri, hoc etiam non possumus videre, ut sphaeram æstris carentem, ostream in profundo, aerem veluti coloris expertem. Relatio ad genus, ut cum geometria dicitur ad aliquid secundum relationem, quoniam habet ad scientiam. Scientia enim scibilis est scientia, et scibile scientia est scibile.

Σχῆμα κεφαλ. κγ', περὶ τῶν πρὸς τι.

Τῶν πρὸς τι φέρεται

τὰ μὲν πρὸς γενικὴν, ὡς πατὴρ υἱοῦ πατήρ·
τὰ δὲ πρὸς δοτικὴν, ὡς τὸ ἴσον ἴσῳ ἴσον.
τὰ δὲ πρὸς γενικὴν ὁμοῦ καὶ δοτικὴν, ὡς τὸ ὑπερέχον ὑπερεχόμενου ὑπερέχει, καὶ τὸ ὑπερεχόμενον ὑπερέχοντι ὑπερέχεται·
τὰ δὲ μετὰ προθέσεως, ὡς τὸ μέγα πρὸς μικρὸν μέγα.
τὰ δὲ καὶ μετὰ τινος περὶ τὴν λέξιν ὑπ' ἀλλαγῆς, ὡς ὁ τέμνων τεμνόμενον τέμνει, καὶ τὸ τεμνόμενον ὑπὸ τέμνοντος τέμνεται.

Τὰ πρὸς τι ἔχει σχέσιν

ἢ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἤτοι ταῖς οὐσίαις { φυσικὴν, ὡς πατὴρ καὶ υἱός·
τυχικὴν, ὡς δοῦλος καὶ δεσπότης·
τεχνικὴν, ὡς μαθητής καὶ διδάσκαλος·
πρῶταιρετικὴν, ὡς φίλος καὶ φίλος.

ἢ οὐκ ἐν τοῖς ἀθεδράστοις, ἤτοι συμβεβηκόσι. { φυσικὴν, ὡς διδάσκαλος καὶ ἡμῖς·
τυχικὴν, ὡς μέγα καὶ μικρόν.

*Ἐτι τῶν πρὸς τι

ταυτότης,
ἀνισότης,
γένεσις,
μέθεξις,
ὑφασιν,
πείσιν,
κρίσις,
θέσις,
ἀσυμμετρία,
καὶ πρὸς τὸ γένος ἀναφορά.

224 Tabula cupilis 23, de his quæ sunt ad aliquid.

Eorum quæ sunt ad aliquid, referuntur	}	<p>alia quidem ad casum genitivum, ut pater filii est pater, alia vero ad dativum, ut æquale æquali æquale, alia ad genitivum simul et dativum (in Græco, sed in Latino ad accusativum et ablativum): ut exsuperans exsuperatum exsuperat, et exsuperatum exsuperante exsuperatur, alia enim præpositione, ut magnum ad parvum magnum, alia denique eum aliqua circa dictionem mutatione, ut secans id quod secatur secat; et quod secatur a secante secatur (in Græco posterius membrum exempli manifestius est).</p>
225 Quæ sunt ad aliquid, obtinent habitudinem	}	<p>aut in firmis per se hoc, est substantiis (aut):</p> <p style="margin-left: 2em;">naturalem, ut pater et filius, fortuitam, ut servus et dominus, artificialem, ut discipulus et doctor, electitiam, ut amicus et amicus.</p> <p>aut in non firmis per se, hoc est, accidentibus (aut):</p> <p style="margin-left: 2em;">naturalem, ut duplum et dimidium, fortuitam, ut magnum ad parvum.</p>
Præterea eorum quæ sunt ad aliquid (aliud est)	}	<p>identitas, inæqualitas, generatio, participatio, submissio, passio, iudicium, positio, asymmetria seu incommensurabilitas, ad genus relatio.</p>

226 SYNOPSIS CAPITIS XXIV.

QUOD EST DE FACERE, PATI ET HABERE.

1. Quid facere et pati et quatenus differant. — 2. Admonitum seu regula quomodo iudicandum quid sit facere et pati, nimirum non ex figura dictionis, sed ex ipsa significatione, et quare hoc ipsum ita faciendum. — 3. Tò facere dividitur trisariam. — 4. Contemplari tribus modis dicitur. — 5. Universu contemplationis functio quomodo procedat. — 6. Equivocum generi facere et creare significat, et de artibus etiam accipitur quæ ad vitam conducibilia compurant. — 7. Agere, τὸ πράττειν, de quibus dicitur. — 8. Quæ aliquibus sint factivæ seu effectivæ et quæ activæ artes. — 9. Facere et pati etiam in inanimatis considerantur. — 10. Pati duplex est, corruptivum et perfectivum. — 11. Occupatio, quomodo τὸ facere et pati constituent diversa prædicamenta, cum tamen ut se invicem referri videantur. — 12. Secunda occupatio in observationem desinens. — 13. Tertia occupatio, quod facere et pati inter se non sint contraria, quanquam utrumque seorsim et contrarium recipit et magis minusque. — 14. Vocem habere equivocam distinguit: quippe quæ et prædicamentum significat, et alia etiam quorum octo recenset, sed duo tantum, tertium et quartum ad hoc prædicamentum referri possunt. — 15. Habere prædicamentale definit. — 16. Ostendit quid eo contineatur. — 17. Quid non contineatur eo. — 227 18. Habere et possidere quomodo ex Platonis sententia differant. — 19. Dividit ea quæ sic haberi dicuntur, a tempore. — 20. Quæ belli tempore habentur, ea subdividit a modo et iterum hæc nova divisione ab effectu dispescit. — 21. Quæ pacis tempore habentur, subdividit ab usu et posterius membrum ulterius a subjecto subdividit. — 22. Quæ pacis tempore habentur rursus ab accidente subdividit. — 23. Habere prædicamentale convenire proprie tantum illis quæ eligunt, id est, hominibus, nec etiam proprie inanimatis. — 24. Huic habere quæ privatio opponatur. — 25. Conclusio capituli cum occupatione, seu de cæteris prædicamentis quando, ubi et situm esse nihil hic disserat.

CAPUT XXIV.

De facere, pati et habere.

1. Facere est operari circa aliquid: pati autem est ab alio alterari. Agere quidem igitur in seipso habet causam: pati vero cum in seipso, tum in alio. In seipso quidem quod aptum natum est, ut alterari possit; in alio vero, quod ab aliquo alteratur.

2. Non autem ad solam figuram quid agere quidque pati sit, sed ad res ipsas potius respiciendo, ita nos iudicare oportet. Quædam enim quidem et re et figuratione dictionis habent agere, ut sanare, quædam autem dictionis quidem figura sunt activa, dum activo proferuntur; 228 reipsa autem passiva. Quale est τὸ μόρere et τὸ πιάχειν (sustli-

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πιάχειν καὶ ἔχειν.

α'. Ποιεῖν ἐστὶ τὸ δρᾶν περὶ τι· πιάχειν δὲ τὸ ὑφ' ἑτέρου ἀλλοιοῦσθαι. Τὸ μὲν οὖν ποιεῖν ἐν ἑαυτῷ τὴν αἰτίαν ἔχει· τὸ δὲ πιάχειν ἐν ἑαυτῷ τε καὶ ἐν ἄλλῳ· ἐν ἑαυτῷ μὲν, τῷ πεφυκέναι ἀλλοιοῦσθαι· ἐν ἄλλῳ δὲ, τῷ ὑπὸ τινος ἀλλοιοῦσθαι.

β'. Δεῖ δὲ μὴ ἀφορῶντας εἰς μόνον τὸ σχῆμα τῆς λέξεως, οὕτω κρίνειν, τί ἐστὶ ποιεῖν καὶ τί ἐστὶ πιάχειν· ἀλλ' εἰς αὐτὰ τὰ πράγματα μᾶλλον. Τινὰ μὲν γὰρ καὶ τῷ πράγματι καὶ τῷ σχηματισμῷ τῆς λέξεως ἔχουσι τὸ ποιεῖν, ὡς τὸ ἰατρεύειν· τινὰ δὲ τῷ μὲν τῆς λέξεως σχήματι ποιητικῶς ἐστὶν ἐνεργητικῶς προφερόμενα, τῷ πράγματι δὲ παθητικῶς.

Τοιοῦτόν ἐστι τὸ ἀδύνατον, καὶ αὐτὸ τὸ πάσχειν ἄπο δυνάμεως δηλοῦντα, καὶ ἐνέργειαν τῆ προφορᾷ σχηματίζονται. Τινὰ δὲ παθητικῶς προαγόμενα, παριστάσιν ἐνέργειαν· οἷον τὸ ἐργεσθαι καὶ (τὸ) ἀγωνίζεσθαι.

γ'. Διαίρεται δὲ τὸ ποιεῖν εἰς τε τὸ θεωρεῖν, καὶ εἰς τὸ ὁμώνυμον τῷ γένει ποιεῖν, καὶ εἰς τὸ πράττειν.

δ'. Τὸ μὲν οὖν θεωρεῖν ἢ περὶ τῶν νοητῶν καὶ ἀμερίστων οὐσιῶν ἐπίσκεψιν νοήσεων ἀπλαῖς ἐνεργεῖ, ὅπερ ἐστὶ καὶ κυρίως θεωρεῖν· ἔργον δὲ τοῦτο μόνου νοός· ἢ περὶ τὰ ἀκίνητα μαθηματικὰ ποιεῖται διανόησιν· οἷόν ἐστι τὸ γεωμετρεῖν ὠρισμέναις μὲν, οὐ μὴν ἀπλαῖς ἔτι χρώμενον ταῖς ἐπιβολαῖς, ἀλλὰ συνθέτοις καὶ κατὰ διέξοδον, οἷα εἰσιν αἱ τῆς καθαρᾶς διανοίας ἐνέργειαι. Ἡ περὶ τὰς ἀεικινήτους αἰσθητὰς οὐσίας ποιεῖται τὴν θεωρίαν αἰσθησει μετὰ λογισμοῦ χρώμενον. Οἷόν ἐστι τὸ ἀστρονομεῖν συμφώνους τοῖς φαινομένοις τοὺς λόγους ἐπιδεικνύμενον.

ε'. Καὶ οὕτως ἡ ὅλη τῆς θεωρίας ἐνέργεια ἀνωθεν ἀπὸ τῶν καθαρῶν νοήσεων ἐπὶ τοὺς μετ' αἰσθησεως λογισμοὺς προχωρεῖ. Τὸ μὲν οὖν θεωρεῖν οὕτως ἔχον ἐστὶ.

ς'. Τὸ δ' ὁμώνυμοῦν τῷ γένει ποιεῖν, ἐν τῷ τὰ μηδὲ ποῦ εἶναι μετέχοντα, εἰς τὸ εἶναι ἄγειν ὑφέστηκε. Τοῦτο δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς, ἐν μόνῳ τῷ θεῷ ἐστὶ τῷ πάντα τὰ ὄντα ἐκ μὴ ὄντων παραγαγόντι τὸ πρῶτον, καὶ αὐθις ἐξ ὄντων τὰ μὴ ὄντα παράγοντι. Λέγονται δὲ καὶ αἱ τέχναι ποιεῖν τὰ χρήσιμα πρὸς τὴν ἀτάρκειαν τοῦ βίου παρασκευάζουσαι.

ζ'. Τὸ δὲ πράττειν ἐπὶ τοῦ προαιρεῖσθαι καὶ βουλευεῖσθαι καὶ δογματίζειν καὶ τῶν ὁμοίων λαμβάνεται.

η'. Τινὲς δὲ ποιητικὰς μὲν λέγουσι τέχνας εἶναι τὰ ἀποτελέσματα παραμένει μετὰ τὴνποίησιν· ὡς ἔχει ἡ οἰκοδομικὴ καὶ ναυπηγικὴ· πρακτικὰς δὲ, εἶναι τὰ ἀποτελέσματα ἐν τῷ γίνεσθαι· τὸ εἶναι ἔχοντα, οὐ παραμένει· ὡς ἐπὶ τῆς ἀθλητικῆς ἔστιν ὄρῳ καὶ ὀρχηστικῆς.

θ'. Θεωρεῖται δὲ καὶ ἐν ἀψύχοις τὸ ποιεῖν, ὡς περὶ δὴ καὶ τὸ πάσχειν, οἷον τὸ πῦρ θερμαίνει, καὶ ὁ κρύσταλλος ψύχει, καὶ τὸ ξύλον τέμνεται, καὶ ὁ λίθος θερμαίνεται, καὶ αὐθις ψύχεται.

ι'. Τοῦ πάσχειν δὲ τὸ μὲν ἐστὶ φθαρτικόν, ὡς τὸ καλεσθαι, τὸ δὲ τελειωτικόν, ὡς τὸ μανθάνειν καὶ γινώσκειν καὶ αἰσθάνεσθαι.

ια'. Ἐἰ δὲ τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν σχέσιν ἔχει πρὸς ἀλληλα, ὡς τὸ θερμαίνειν καὶ τὸ θερμαίνεσθαι· ἀλλ' ἕκαστον χρῆ, καθὸ λέγεσθαι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀνάγειν ἐπὶ (τὸ) γένος. Ἔστι τοίνυν καὶ τὸ ποιεῖν καθ' αὐτὸ κεχωρισμένον τῶν πρὸς τι, καὶ τὸ πάσχειν ὡσαύτως. Καθάπερ δ' ἐν δ' αὐσίᾳ τὸ πρὸς τι ἐραίνετο, κατὰ τὸ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ τῷ πωστῷ κατὰ τὸ

vere) quæ passionem denotant, tametsi operationem prolatione figurent. Quædam denique cum passivè proferantur, actionem repræsentant, ut ingredi et præliari.

3. Jam vero τὸ facere et in contemplari et in æquivocum generi facere et in agere dividitur.

4. Contemplari proinde quidem vel de intelligibilibus et indivisibilibus substantiis considerationem præstat simplicibus intellectibus, quod etiam proprie est contemplari (hoc autem solius mentis munus est), vel circa immobilia mathematica commentationem obit, velut est geometriam agere; definitis quidem sed non amplius simplicibus utens applicationibus, verum compositis et secundum transitum ab uno ad aliud quales sunt actus puræ diuinae; vel circa semper mobiles et sensibiles substantias contemplatione defungitur sensu cum ratiocinatione utens; velut est astronomum agere consentientibus phænomena seu apparentias rationibus monstrans.

5. Atque ita tota contemplationis functio superne a puris intellectibus ad ratiocinationes cum sensu junctas procedit; τὸ contemplari igitur ita se habet.

6. Quod autem generi æquivocum est facere, in hoc quod est in esse deducere ea quæ esse prorsus non habuerunt, consistit. Hoc autem proprie et vere in solo Deo est, qui omnia entia ex non entibus produxit primum, et iterum ex entibus (in) non entia reducit. Dicuntur quin etiam artes facere cum utilia ad sufficientiam vitæ comparant.

7. At τὸ agere de (iis quæ sunt) eligere et consultare et statuere et similibus accipitur.

8. Pactivas porro quidem artes dicunt, quarum apotelesmata seu effecta post effectationem permanent, quomodo ædificandarum domorum et navium fabricandarum ars se habet. Activas autem artes vocant quarum apotelesmata seu effecta cum in eo quod fiunt suum esse habeant, non permanent: ut in modulandi et saltandi artibus videre est.

9. Consideratur præterea τὸ facere etiam in inanimatis, quemadmodum sane etiam τὸ pati; velut ignis calefacit et crystallus frigefacit, et lignum secatur, et lapis calafit, iterumque refrigeratur.

10. Ejus autem quod est pati aliud est corruptivum, ut uri; aliud perfectivum, ut discere, cognoscere et sentire.

11. Elsi autem facere et pati habent ad se invicem habitudinem, ut calefacere et calefieri; unumquodque tamen quatenus dicitur, calens etiam ad genus reducere oportet. Est igitur et facere per se, separatim ab illis quæ sunt ad aliquid; et pati similiter. Quemadmodum autem ipsum ad aliquid in substantia spectabatur, secundum id quod pater

et filius; et in quanto, æquale et inæquale; et in quali, simile et dissimile; ita sane etiam in τὸ agere et pati.

12. Nec quidquam est absurdi, utrum idemque duobus prædicamentis subjici, cum et quoad subsistentiam per se habet, et quoad habitudinem ad aliud consideratur.

13. Sed neque etiam contrarietatem habent ad se invicem τὸ agere et pati, tametsi oppositis utantur vocibus. Contrarietatem tamen et magis minusque quodvis eorum suscipit (calefacere enim contrarium est τῷ refrigerare), contingitque magis et minus calefacere. Et iterum calefieri contrarium est τῷ refrigerari; et fieri potest ut magis aliquid calefiat, et **231** minus calefiat. At vero τὸ calefacere τῷ calefieri non est contrarium; neque τὸ refrigerare τῷ refrigerari. Et in aliis eodem modo res se habet. Alique de agere et pati tantum sit dictum.

14. Habere autem simpliciter dictum vox est æquivoca. Continet enim et ipsum prædicamentum, et vero etiam alia declarat. Dicitur enim habere, ut habitum et dispositionem, vel aliam aliquam qualitatem. Ita dicimus habere scientiam et virtutem aut albedinem aut pullorem; ut quantum, quantum aliquis dicitur habere magnitudinem fortassis aut quinque cubitorum ea quæ circa corpus sunt, velut vestimentum aut tunicam; aut in parte velut habere pedes et manus et caput; et in vane, quemadmodum medicus dicitur habere frumenta et aquam amphora; ut possessionem; dicimus enim domum aut agrum habere. Dicitur etiam vir habere uxorem et uxor virum. Sed hic habendi modus maxime alienus esse videtur. Neque enim hic habere aliud quam cohabitari declarat. Et hæc quidem de æquivoca voce habere.

15. Unde philosophi prædicamentum habere ab aliis significatis **232** dividentes, ita dicunt. Habere est substantiæ ad substantiam circumpositio.

16. Si quod igitur corpus acquisitum, ut alterum alteri circumjacet, omne hoc habendi prædicamento comprehendunt.

17. Quare nec possessiones, seu opes, aut mancipia, aut amicos, aut patres aut filios, aut partes corporis quoad hoc habendi genus dicunt; quando hæc in circumpositione non sunt.

18. Huic utique τὸ habere et possidere ex Platonis sententia variant; velut si quis vestem emat et quod continens sit non gestet; possidere quidem eam, nequaquam autem habere dicitur.

19. Quæ igitur secundum habere prædicamentale habentur, aut belli aut pacis tempore habentur.

20. Et eorum quæ belli tempore habentur, alia circumjacent, alia oblientur; et horum alia defensiva, alia offensiva sunt: defensiva, ut thorax, galea, scutum; offensiva, ut hasta, gladius, sagitta.

21. Eorum autem quæ pacis tempore habentur, alia propter ornatum et secundum diversam corporis partes habentur, ut corona, monile, annulus; alia propter legumentum. Et horum quidem aliquis

ἴσον καὶ ἄνισον, καὶ τῷ ποιῶ κατὰ τὸ ὅμοιον καὶ ἀνόμοιον· οὕτω δὲ καὶ τῷ ποιεῖν καὶ τῷ πάσχειν.

ιβ'. Καὶ οὐδὲν ἄτοπον τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὑπὸ δύο κατηγορίας τελεῖν, κατὰ τε τὴν καθ' αὐτὸ ὑπόστασιν, καὶ κατὰ τὴν πρὸς ἕτερον σχέσιν νοούμενον.

ιγ'. Ἄλλ' οὐδ' ἐναντίωσιν ἔχει τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν πρὸς ἄλληλα, καὶ ἀντιθέτοις χρόνοις φωναῖς. Ἐναντίωσιν μέντοι καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον ἕκαστον (αὐτῶν) ἐπιδέχεται. Τὸ γὰρ θερμαίνειν ἐναντίον τῷ ψύχειν· καὶ μᾶλλον ἔστι θερμαίνειν καὶ ἥττον. Καὶ πάλιν τὸ θερμαίνεσθαι ἐναντίον τῷ ψύχεσθαι· καὶ μᾶλλον θερμαίνεσθαι δυνατὸν, καὶ ἥττον θερμαίνεσθαι. Τὸ δὲ γε θερμαίνειν οὐκ ἐναντιώται τῷ θερμαίνεσθαι, οὔτε τὸ ψύχειν τῷ ψύχεσθαι· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Περὶ μὲν οὖν τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν ἐπὶ τούτων εἰρήσθω.

ιδ'. Τὸ δ' ἔχειν ἀπλῶς μὲν λεγόμενον ὁμώνυμος φωνή ἐστι. Περιέχει μὲν γὰρ καὶ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν· δηλοῖ δὲ καὶ ἄλλα τινά. Λέγεται γὰρ ἔχειν, ὡς ἔξιν καὶ διαθέσιν, ἢ ἄλλην τινὰ ποιότητα. Οὕτω λέγομεν ἔχειν ἐπιστήμην καὶ ἀρετὴν, ἢ λευκότητα, ἢ ὀχρότητα. Ὡς ποσὸν, καθὸ λέγεται τις ἔχειν μέγεθος, τετράπηχυν τυχὸν ἢ πεντάπηχυν· ὡς τὰ περὶ σῶμα, οἷον ἱμάτιον ἔχειν ἢ χιτῶνα· ὡς ἐν μυρίῳ, οἷον δακτύλιον ἔχειν ἐν χειρὶ· ὡς μέρος, οἷον πῶδας ἔχειν καὶ χεῖρας καὶ κεφαλὴν· ὡς ἐν ἀγγεῖῳ, καθὸ περὶ ὃ μέδιμνος ἔχειν λέγεται τοὺς πυροὺς, καὶ ὁ ἀμφορεύς τὸ ὕδωρ· ὡς κτήμα· λέγομεν γὰρ οἰκίαν ἔχειν ἢ ἀγρὸν. Λέγεται δὲ καὶ γυναῖκα ἔχειν ὁ ἀνὴρ, καὶ ἡ γυνὴ ἄνδρα. Οὗτος δ' ὁ τρόπος ἀλλοτριώτατος εἰσὶν εἶναι τοῦ ἔχειν· οὐδὲ γὰρ ἄλλο τὸ ἔχειν ἐνταῦθα ἢ τὸ συνοικεῖν δηλοῖ. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς τοῦ ἔχειν ὁμωνύμου φωνῆς.

ιε'. Ὅθεν ἀποδιδραχόμενος τὴν κατηγορίαν τὸ ἔχειν οἱ φιλόσοφοι τῶν ἄλλων σημαζομένων, οὕτω φασίν· Ἐχειν ἐστὶν οὐσίας περὶ οὐσίαν περίθεσις.

ις'. Ἐἴ τι γοῦν σῶμα ἐπίκτητον, ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ περιέχεται, πᾶν τὸ τοιοῦτον τῷ ἔχειν κατηγορίαν περιλαμβάνουσι.

ιζ'. Διὸ οὐδὲ κτήματα, ἢ ἀνδράποδα, ἢ φίλους, ἢ πατέρας, ἢ υἱούς, ἢ τὰ μέρη τοῦ σώματος, κατὰ τοῦτο τὸ γένος ἔχειν φασίν· ὅτι μὲν δ' ἐν περιθέσει ταῦτά ἐστιν.

ιη'. Ἐνθεν τοι καὶ τὸ ἔχειν καὶ τὸ κεκτηῖσθαι διαλλάττουσι· κατὰ Πλάτωνα· οἷον εἴ τις ἱμάτιον πράξμενος καὶ ἐγκρατὴς ὢν μὴ φοροῖη, κεκτηῖσθαι μὲν λεχθεῖη ἂν· ἔχειν δ' οὐδαμῶς.

ιβ'. Τὰ τοίνυν κατὰ τὸ κατηγορικὸν ἔχειν ἐχόμενα, ἢ κατὰ πόλεμον ἔχεται, ἢ ἐν εἰρήνῃ.

κ'. Καὶ τῶν κατὰ πόλεμον τὰ μὲν περικείμενά ἐστι, τὰ δὲ κατεχόμενα· καὶ τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δ' ἀμυντήρια· φυλάγματα μὲν, ὡς θώραξ, κράνος, ἄσπις· ἀμυντήρια δὲ, ὡς δόρυ, ξίφος, τόξον.

κζ'. Τῶν δ' ἐν εἰρήνῃ, τὰ μὲν διὰ κόσμον κατὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος ἔχεται· ὡς στέφανος, περιδέραιον, δακτύλιος, τὰ δὲ διὰ σκέπην. Καὶ τούτων τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμά-

τιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα· τινὰ δὲ καὶ ὡς ὄργανα, οἷον σκέπαρνον.

κβ'. Τινὰ καὶ ἄλλως, ὡς κτήματα, ὡς ἀργυριον, ἢ ἄλλο τι, ὃ πολλάκις κατέχομεν.

κγ'. Δεῖ δὲ πᾶν τὸ κυρίως ἔχον κατὰ προαίρεσιν ἔχειν. "Ὅθεν οὐδὲ κυρίως λέγονται ἂν ἔχειν τὰ ἄψυχα κατὰ τὸ σημαίνον τῆς κατηγορικῆς τοῦ ἔχειν φωνῆς.

κδ'. Ἀντίκειται δὲ τῇ ἔχειν στερησίς τις· ὡς λέγομεν, γυμνός, ἀνυπόδετος, ἄοπλος. Ἐποῦτα καὶ περὶ τοῦ ἔχειν.

κε. Ἐπεὶ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγοριῶν, ὡς προδήλων καὶ ἀποικίλων, ἵκανὰ καὶ ἄπερ ἐν τοῖς προηγησαμένοις ἐρρήθησαν.

A circa universum 223 pene corporis, ut vestimentum; aliqua autem circa partem, ut calcei.

22. Sed et quædam ut instrumenta (habentur), velut dolabra; quædam etiam alio modo, facultates, ut argentum, aut aliud aliquid quod sæpe obtinemus.

23. Porro omne quod habet, secundum electionem habere oportet. Unde etiam inanimata secundum prædicamentalis vocis habendi significatum, proprie habere non dicuntur.

24. Ad extremum τῷ habere privatio aliqua opponitur ut dicimus; nudus, discalceatus, inermis. Tantum etiam de habere.

25. De reliquis autem prædicamentis, ut quæ antea manifesta sicut et minime varia, sufficiunt quæ antecedentibus dicta sunt.

Σχῆμα κεφαλ. κδ', περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν καὶ ἔχειν.

Τὸ ποιεῖν	{	εἰς τὸ θεωρεῖν, ἢ τοὶ νοεῖν, καὶ τὸ ποιεῖν, ἢ τοὶ οἰκοδομεῖν, καὶ τὸ πράττειν, οἷον προαιρεῖσθαι, βουλευέσθαι.															
Τοῦ πάσχειν	{	τὸ μὲν φθαρτικόν, ὡς τὸ καίεσθαι· τὸ δὲ τελειωτικόν, ὡς τὸ μαθαίνειν ἢ αἰσθάνεσθαι.															
Τὸ ἔχειν	{	ὡς ἔξιν καὶ διάθεσιν, ἢ ἄλλην ποιότητα, ὡς πρὸς οἷον ἔχειν μέγεθος, ὡς τὰ περὶ τὸ σῶμα, οἷον ἱμάτιον, ὡς ἐν μορίῳ, ὡς δακτύλιον, ὡς μέρος, ὡς χεῖρα, ἢ πόδα, ὡς ἐν ἀγγείῳ, οἷον ὁ μέδιμνος τοὺς πυρούς· ὡς κτήμα, οἷον ἀγρόν· ὡς γυναῖκα, ἢ ἄνδρα, ὃ ἐστὶ συνοικεῖν.															
Τοῦ κατηγορικῶς εἶναι	{	<table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν κατὰ πόλεμον</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	τὰ μὲν κατὰ πόλεμον	{	<table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις	{	τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.	τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ	{	<table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table>	τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,	{	τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.	τὰ δὲ διὰ σκέπην	{	
τὰ μὲν κατὰ πόλεμον	{	<table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;"> <table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις	{	τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.	τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ	{	<table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table>	τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,	{	τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.	τὰ δὲ διὰ σκέπην	{				
τὰ μὲν περικείμενα ἐπιδικήσεις	{	τὰ μὲν φυλάγματα, τὰ δὲ ἀμυντήρια.															
τὰ δὲ ἐν εἰρήνῃ	{	<table border="0"> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;">τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.</td> </tr> <tr> <td style="vertical-align: middle;">τὰ δὲ διὰ σκέπην</td> <td style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td></td> </tr> </table>	τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,	{	τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.	τὰ δὲ διὰ σκέπην	{										
τὰ μὲν διὰ κρίσιν, ὡς στέφανος, περιδερῆταιον,	{	τὰ μὲν περὶ τὸ πολὺ τοῦ σώματος, ὡς ἱμάτιον, τὰ δὲ περὶ μέρος, ὡς ὑποδήματα.															
τὰ δὲ διὰ σκέπην	{																

234 Tabula capituli 24, de eo quod est facere et pati et habere.

Τὸ ποιεῖν facere (dividitur in)	{	contemplari, sive intelligere, et facere, velut ædificare, et agere, ut eligere, deliberare.
Ejus quod pati dicitur (aliud est)	{	corruptivum, ut uri, perfectivum, ut discere aut sentire.
Habere (dicitur) vel	{	ut habitum et dispositionem aut aliam qualitatem, ut quantum, velut habere magnitudinem, ut ea quæ sunt circa corpus, velut vestimentum, ut in parte, ut anulum, ut partem, ut manum aut pedem, ut in vase, velut modius frumenta, ut possessionem, velut agrum, ut uxorem aut virum, quod est cohabitare.

285 Ejus habere quod est prædicamentale	}	alia belli tempore (habentur)	}	alia quidem circumja- cent, seu circumiac- commodantur epidi- æresis.	}	alia defensiva, alia offensiva,
		alia in pace (habentur)		alia quidem propter or- natum, ut corona, collarium.		alia quidem circa totum pene corpus, ut vesti- mentum, alia circa partem, ut calcei.
				alia vero propter tegumentum.		

—
SYNOPSIS CAPITIS XXV,

QUOD EST DE OPPOSITIS.

1. Opposita definit. — 2. Opposita dividit, et specierum quaternarium numerum divisionibus investigat. — 3. Quæ sunt ad aliquid, definit. — 4. Contraria dividit. — 5. Occupatio, quomodo malum sit contrarium et privatio. — 6. Nova divisione contraria dividit in immediata et mediata. — 7. Utrumque describit. — 8. Immediata subdividit in essentialia subjecti accidentalium. — **286** 9. Essentialia declarat exemplo paris et impuris in numero, ubi obiter purem et imparem numerum definit. — 10. Accidentalia etiam exemplo morbi et sanitatis explicat, et per occupationem ostendit quomodo hic morbus accipiendus sit. — 11. Mediata contraria subdividit in ea quorum utrumque a subjecto abesse, et quorum alterum duntaxat abesse potest. — 12. Medium contrariorum mediatorum dividit in id quod utrumque extremorum participat, et in id quod neutrum extremorum participat. — 13. Ostendit quomodo recentiores boni et mali medium, quod alios neque bonum neque malum dicitur, peculiari nomine indifferentis insigniverint. — 14. Et quomodo Archytas ex veteribus etiam in relatis medium constituerit. — 15. Et quomodo contrariorum comprehensiones seu tituli sint ad aliquid, non item quæ illis comprehenduntur. — 16. Contraria mediata porro subdividit in ea quæ unum et in ea quæ plura habent media. — 17. Tria contrariorum consecutaria recenset. — 18. Primum quod bonum malo quidem sit contrarium, sed malum et bono et malo. — 19. Occupatio quomodo natura non sit injusta, tametsi malo et bonum et malum sit contrarium. — 20. Alia occupatio, cur malum non tantum bono, sed etiam malo sit contrarium, et contra bonum malo duntaxat, non etiam bono sit contrarium. — 21. Secundum consecutarium, contraria sibi invicem in genere et specie coexistere posse, **337** sed in individuo quoad ad unum locum coexistere non posse. — 22. Tertium consecutarium, contrario vel sub eodem esse genere, vel sub contrario generibus, vel ipsamet esse contraria genera. — 23. Contrarium unum supremum genus esse ostendit, qualitatem videlicet. — 24. Accedit, ad tertiam speciem oppositorum, et primo ostendit, cum habitum tum privationem multis modis adeoque æquivoce dici. — 25. Habitus significatum primum. — 26. Secundum — 27. Tertium. — 28. Quartum. — 29. Quintum. — 30. Sextum. — 31. Totidem privationis quot habitus significata esse ostendit. — 32. Primum significatum privationis. — 33. Secundum. — 34. Tertium. — 35. Quartum. — 36. Quintum. — 37. Sextum. — 38. Oppositio secundum habitum et privationem proprie accipitur in iis, quæ speciei alicujus individuus omnibus insunt. — 39. Privatio tribus characteribus (seu notis) designatur, quoniam vel uno abseunte non est logica privatio. — 40. Privatio hæc ipsius potentialis est. — 41. Privatio semper boni, mali nunquam dicitur. — 42. Non in dictionem recipientibus, sed in rem dictione significatam judicanda est, ubi τὰ στερητικά, id est, privativa facit triplicia. — 43. Quartam speciem oppositorum quæ contradicentia dicuntur aggreditur, et contradictionis partes ostendit et etymologicam descriptionem proponit. — **288** 44. Affirmationem et negationem quæ sunt partes integrales contradictionis describit. — 45. Affirmatio et negatio verum et falsum dividere possunt, non item reliquæ species, quæ sunt oppositorum simplicium. — 46. Quin cætera opposita neque per complexionem prolata, verum et falsum dividere possunt, nisi in certis entibus, ut contrariorum exemplo ostendit. — 47. Adeoque non etiam possunt hoc in omnibus entibus, ut iterum exemplis declarat relatorum, privantium contrariorum. — 48. Contra affirmatio et negatio non in quibusdam tantum entibus, sed in omnibus, quin etiam in non entibus verum et falsum dividunt, ut exemplis declarat.

CAPUT XXV.

De oppositis.

1. Opposita sunt, quæcunque circa idem simul et secundum idem rei forinsocus exquisita consistere non possunt.

2. Hæc autem vel in orationibus, vel in rebus opponuntur. Et siquidem in orationibus, affirmatio est et negatio. Sin in rebus aut secundum habitudinem, aut non secundum habitudinem dicuntur. Et secundum habitudinem quidem sunt, quæ ad aliquid dicuntur. Quæ porro secundum habitudinem non dicuntur, aut mutantur in se invicem, subjecto nimirum existente quod recipiendi vim habeat; et sunt contraria, aut non mutantur in se **289** invicem, ut sunt habitus et privatio. Habitus enim

Α

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ'.

Περὶ τῶν ἀντικειμένων.

α. Ἀντικείμενά ἐστιν, ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ἄμα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τοῦ πράγματος ἢ πρὸς τὸ αὐτὸ ἕξωθεν ἐξεταζόμενα συνοπάρξαι οὐ δύναται.

β. Ταῦτα δὲ ἢ ἐν λόγοις ἀντίκειται, ἢ ἐν πράγμασι. Καὶ εἰ μὲν λόγοις, κατὰφασίς ἐστὶ καὶ ἀπόφασίς. Εἰ δ' ἐν πράγμασιν ἢ κατὰ σχέσιν λέγεται, ἢ οὐ κατὰ σχέσιν. Καὶ κατὰ σχέσιν μὲν ἐστὶ τὰ πρὸς τι. Τὰ δὲ μὴ κατὰ σχέσιν λεγόμενα ἢ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα τοῦ δεκτικοῦ δηλονότι ὑπάρχοντος, καὶ εἰσὶν ἐναντία ἢ οὐ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, καὶ ἐστὶν ἕξις καὶ στέρησις. Ἢ μὲν γὰρ ἕξις μεταβάλλει εἰς στέρησιν ἢ στέρησις δὲ εἰς ἕξιν οὐ μεταβάλλει. Τετραχῶς τούτων τὰ ἀντικείμενα λέγεται,

ἢ ὡς τὰ πρὸς τι, οἷον διπλάσιον, ἤμισυ· ἢ ὡς τὰναντία, οἷον λευκὸν, μέλαν· ἢ ὡς ἕξις καὶ στέρησις, οἷον ὄψις καὶ τυφλότης, ἢ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις· οἷον, ἄνθρωπος κάθηται, ἄνθρωπος οὐ κάθηται. aut ut habitus et privatio, veluti visus et cæcitas : aut ut affirmatio et negatio, velut homo sedet, homo non sedet.

γ'. Τὰ μὲν οὖν πρὸς τι (καὶ) συνεισάγουσιν ἄλληλα καὶ συναναιροῦσι καὶ αὐτὰ ἄπερ εἰσὶ, τῶν ἀντικειμένων αὐτοῖς εἶναι λέγεται· ἢ ὅπως οὖν ἄλλως πρὸς αὐτά.

δ'. Τὰ δ' ἐναντία ἢ εἶδη καὶ ἄμφω εἰσὶν, ὡς λευκὸν καὶ μέλαν, ψυχρὸν τε καὶ θερμὸν καὶ τὰ ὁμοιοῦ ἢ θάτερον θάτερου ἐσχάτη ἀπόπτωσις ἐστίν, ὡς δειλία καὶ ἀδίκια. Ἡ μὲν γὰρ τῆς ἀνδρείας, ἡ δὲ τῆς δικαιοσύνης τελείως ἐξέπεσον. Καὶ ἕλως τὸ κακὸν, εἶδος μὲν καὶ ἦρος οὐκ ἐστίν· ἐκπτώσις δὲ τελεία τοῦ ἀγαθοῦ.

ε'. Ὅταν μὲν οὖν αὐτὸ σκοπώμεν ὡς πεφυκός, ἀνακάμπτειν πρὸς τὸ εἶδος, ἐναντίον ἐστίν· ὅταν δὲ μηδὲ μὴ ἀνακάμπτειν δύνηται, τότε λέγεται στέρησις.

ς'. Ἐπεὶ τῶν ἐναντίων τὰ μὲν ἐστὶν ἄμεσα, τὰ δὲ μεσσητά, εἴτουν ἕμισσα.

ζ'. Καὶ ἄμεσα μὲν ἐστίν, ὧν ἐξ ἀνάγκης θάτερον ὑπάρχει τῷ δεκτικῷ· ἕμισσα δὲ, ὧν οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει θάτερον.

η'. Τῶν δ' ἀμέσων ἐναντίων τὰ μὲν ἐστὶν οὐσιώδη, τὰ δ' ἐπουσιώδη.

θ'. (Καὶ) οὐσιώδη μὲν, ὡς ἐπ' ἀριθμοῦ, τὸ ἄρτιόν τε καὶ περιττόν. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐπινοῆσαι κεχωρισμένον τοῦ ἀρτίου τὸν ἀριθμὸν, ἢ τοῦ περιττοῦ τὸν ἑπτά. Διὰ τοῦτο καὶ οὐσιώδη λέγεται. Ἄρτιος δὲ ἐστὶν ὁ δίχως διαιρούμενος ἀριθμὸς. Ὁ δὲ μὴ διαιρούμενος δίχως, λέγεται περιττός. Τὰ μὲν οὖν οὐσιώδη τῶν ἀμέσων ἐναντίων τοιαῦτα.

ι'. Τὰ δ' ἐπουσιώδη εἰσὶν, ὅσα δύναται χωρὶς τῆς φύσεως τοῦ δεκτικοῦ γίνεσθαι τε καὶ ἀπογίνεσθαι· οἷον ὑγίεια καὶ νόσος. Ἐνταῦθα δὲ νόσον ἐκληπτέον τὴν ὁποιανδήποτε τῆς φύσεως ὑποπίπτουσαν ἀποσθῆσαι παρατροπήν. Οὕτω μὲν οὖν τῶν ἐναντίων τὰ ἄμεσα.

ια'. Τῶν δ' ἐμμέσων λεγομένων καὶ μεσσητῶν, ἢ ἀμφότερα δύναται ἀπεῖναι τοῦ ὑποκειμένου· ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν τοῦ Σωκράτους· δυνατόν γὰρ εἶναι τὸν Σωκράτην μήτε μέλανα, μήτε λευκόν, ἀλλ' ὠχρὸν ἢ φαιδόν ἢ θάτερον μὲν τῶν ἐναντίων ἄπεισι, τὸ δὲ λοιπὸν πάντως ὑπάρχει, διὰ τὸ προκατειληφθῆαι τὸ εἶδος ὑπὲρ ἐκείνου. Οἷον τὸ μὲν λευκὸν ὑπάρχει κόκκῳ καὶ χιόνι καὶ τιτάνῳ, ἄπεισι δὲ τὸ μέλαν· κόρακι δὲ καὶ ἐφῆνι καὶ πίσση τὸ μέλαν ὑπάρχει, ἄπεισι δὲ τὸ λευκόν.

ιβ'. Τὸ μέσον δὲ τῶν ἐμμέσων ἐναντίων ἢ καὶ ἀμφοτέρων μετέχει τῶν ἄκρων, ὅτε καὶ κατηνόμασται, ὡς τὸ γλιερὸν ἢ οὐδέτερον τῶν ἄκρων, ὅτε καὶ ἀκατονόμαστον ἐστὶ, μόνη τῇ τῶν ἄκρων ἀποφάσει δηλούμενον· ὡς τὸ μέσον τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου.

quidem mutatur in privationem ; privatio autem in habitum non mutatur. Quatuor proinde modis opposita dicuntur ; aut ut ad aliquid, velut duplum, dimidium : aut ut contraria, velut album, nigrum : aut ut habitus et privatio, veluti visus et cæcitas : aut ut affirmatio et negatio, velut homo sedet, homo non sedet.

3. Illa igitur quæ sunt ad aliquid, et se invicem simul inducunt, et simul tollunt ; et ea quæ sunt oppositorum sibi esse dicuntur, aut quocumque alio modo ad ipsa referuntur.

4. Contraria porro vel etiam ambo sunt species, ut album et nigrum, frigidum et calidum, et similia ; aut alterum ab altero extrema est prolapsio, ut humiditas et injustitia. Illa enim quidem a fortitudine, hæc a justitia perfecte exiit. Et in univsum sane, malum non est species et finis, sed a bono perfecta elapsio.

5. Cum id ergo consideraverimus, quatenus ad speciem redire potest, contrarium est : cum vero redire nequaquam potest, tunc privatio dicitur.

6. Præterea contrariorum alia sunt immediata, alia intermedium habent, sive mediata sunt.

7. Et quidem immediata sunt, quorum alterum subiecto ex necessitate inest : mediata sunt, quorum alterum ex necessitate non inest.

8. Immediatorum autem contrarium alia substantialia sunt, alia accidentalia.

9. Et substantialia quidem ut in numero par et impar. Neque enim fieri potest ut numerum senarium separatim a pari et septenarium ab impari cogitemus. Propterea etiam substantialia dicuntur. Par autem numerus est qui bifariam dividitur : qui autem bifariam non dividitur, impar dicitur. Itaque contraria immediata substantialia sunt ejusmodi.

10. At accidentalia sunt, quæ citra corruptionem subiecti adesse et abesse possunt : veluti sanitas et morbus. Accipiendus autem hic est morbus pro quacunque naturæ perversione quæ sub sensum cadit. Sic igitur contraria immediata se habent.

11. Quæ autem mediata dicuntur, et intermedium habent, aut ambo possunt a subiecto abesse ; ut album nigrum a Socrate (fieri enim potest ut neque niger neque albus, seu pallidus aut fuscus Socrates sit), aut alterum quidem abest contrariorum, reliquum autem inest utique, quod species ab eo jam ante occupata sit ; velut album inest cygno et nivi et cerussæ, nigrum abest ; ut corvo et ebena et pici nigrum inest, album abest.

12. Jam vero medium contrariorum mediatorum aut utrumque participat extremorum quando et nomen habet, ut lepidum ; aut neutrum participat extremorum, cum etiam innominatum est, solaque extremorum negatione declaratur ; ut medium justitiam

et injusti. Dicitur enim hoc neque justum neque injustum. Quale sane nefas infans est qui neque justus neque injustus.

13. Aliqui autem ex recentioribus medium quod inter malum et bonum consideratur quomodo, indifferens vocaverunt.

14. Sed et Archytas in iis quæ sunt ad aliquid medietates ostendit. Etenim inter dominum et servum ponit id quod est liberum; et inter majus et minus æquale, inter latum et angustum id quod congruens seu accommodatum est.

15. Sciendum porro ea quæ continent contraria esse ad aliquid (contrarium enim contrario est contrarium); at quæ comprehenduntur illis, non communicare cum iis quæ sunt ad aliquid.

16. Præterea mediatorum contrariorum alia quidem habent unum medium; alia vero multa. Nam calidum et frigidum habent unum solum medium, quod est tepidum; album autem et nigrum habent fuscum, pallidum, flavum, rubrum, fulcum et alia.

17. Tria sunt autem contrariorum consecutaria.

18. Primum quod bonum quidem malo duntaxat, malum autem et bono et alii malo sit contrarium. Veluti contraria est temperantia tum imtemperantiæ, tum sensuum stupori; nam et utraque sunt vitia; at intemperantia et temperantiæ quidem contrariatur, et vero etiam sensuum stupori contrariatur.

19. Nec est injusta natura quæ uni duo contraria objecerit. Unum enim uni est objectum; moderatio immoderationi. Temperantia enim quidem cum sit mediocritas, moderatio est; at stupor et intemperantia cum extrema sint, immoderationes sunt. Hæc enim quidem excessus; ille vero defectus est. Contrariatur igitur moderatio immoderationi, ut bonum malo; extremæ vero sibi invicem contrariantur, quod plurimum a se distent invicem.

20. Et malo quidem malum contrariatur; at bonum alicui bono non est contrarium; unum enim simplexque est bonum; malum autem et varium est et multitudine.

21. Secundum contrariorum consecutarium est, quod contraria sibi invicem in genere et specie coexistere possunt: genere quidem, ut animali; specie, ut homine. Animalium enim alia alba, alia nigra; et hominum alios sanos, alios ægrotos esse dicimus. In individuo autem contraria secum invicem quoad unum locum coexistere non possunt. Nec etenim Socratem simul sanum esse ægrotare, aut secundum eandem partem in eodem tempore calefieri et refrigerari contingit.

22. Tertium (consecutarium contrariorum est), quod contraria vel sunt sub eodem genere, ut album et nigrum sub colore; sub contrariis generibus, ut justitia et injustitia sub virtute et vitio, aut ipsa sane contraria genera sunt, ut universale bonum et malum universale. Hæc enim quæ sunt contraria, genera sunt.

Α και. Λέγεται γὰρ τοῦτο οὐδὲ δίκαιον. οὐδὲ ἀδίκον τοιοῦτον τὸ βρέφος, οὔτε δίκαιον οὔτε ἀδίκον.

ιγ'. Τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων μέσον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ θεωρούμενον ὁπίσωθεν ἐκάλεσαν ἀδιάφορον.

ιδ'. Ἀρχύτας δὲ κἂν τοῖς πρὸς τι μεσότητος δεικνῶσι. Μεταξὺ γὰρ δεσπότου καὶ δούλου τίθησι τὸ ἐλεύθερον καὶ μείζονος καὶ ἐλάττονος τὸ ἴσον καὶ πλατέος καὶ στενοῦ τὸ ἐφαρμύζον.

ιε'. Ἐπισητητόν δ' ὅτι τῶν ἐναντίων αἱ περιχαί πρὸς τί εἰσι. Τὸ γὰρ ἐναντίον ἐναντίῳ ἐναντίον· τὰ δὲ περιεχόμενα οὐ κοινωνοῦσι τοῖς πρὸς τι.

Β ις'. Ἐτι τῶν ἐμμέσων ἐναντίων τὰ μὲν ἐν ἔχει μέσον, τὰ δὲ πολλά. Θερμὸν γὰρ καὶ ψυχρὸν (ἐν) ἔχει μέσον μόνον τὸ χλιαρὸν· λευκὸν δὲ καὶ μέλαν ἔχει τὸ φαιόν, τὸ ὠχρὸν, τὸ ξανθὸν, τὸ ἐρυθρὸν, τὸ πυρρόν, καὶ ἕτερα.

ιζ'. Τρία δὲ τινὰ τοῖς ἐναντίοις παρέπεται.

ιη'. Πρῶτον, ὅτι τὸ μὲν ἀγαθὸν ἐναντίον τῷ κακῷ· τὸ δὲ κακὸν τῷ τε ἀγαθῷ καὶ ἄλλῳ κακῷ. Οἷον ἐναντία μὲν ἡ σωφροσύνη τῇ τε ἀκολασίᾳ καὶ ἡλιθιότητι (κακίαι γὰρ καὶ ἄμφω)· ἡ δ' ἀκολασία ἐναντιοῦται μὲν καὶ τῇ σωφροσύνῃ, ἐναντιοῦται δὲ καὶ τῇ ἡλιθιότητι.

Γ ιθ'. Καὶ οὐκ ἔστιν ἀδίκος ἡ φύσις, δύο ἐναντία ἐνὶ ἀντινάξασα. Ἐν γὰρ ἀντιτέτακται τῷ ἐνὶ, ἡ συμμετρία τῇ ἀσυμμετρίᾳ. Ἢ μὲν γὰρ σωφροσύνη μεσότης οὖσα, συμμετρία ἐστίν· ἡ δ' ἡλιθιότης καὶ ἡ ἀκολασία ἄκρα οὖσαι, ἀσυμμετρίαί· εἰσίν. Ἢ μὲν γὰρ ἔστιν ὑπερβολή, ἡ δ' ἔλλειψις. Ἐναντιοῦται γοῦν ἡ συμμετρία τῇ ἀσυμμετρίᾳ, ὡς ἀγαθὸν κακῷ· τὰ δ' ἄκρα ἐναντιοῦται ἀλλήλοισι, ὅτι πλείστον ἀπ' ἀλλήλων διέστηκε.

κ'. Καὶ τῷ μὲν κακῷ ἐναντιοῦται κακόν· τὸ δ' ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν ἐναντίον τινὶ ἀγαθῷ· ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀπλοῦν· τὸ δὲ κακὸν ποικίλον τε καὶ πολυσχιδές.

κα'. Δεύτερον τῶν ἐναντίων παρακολούθημα, ὅτι τὰναντία δύναται συνοπάρχειν ἀλλήλοισι ἐν γένει καὶ εἶδει· γένει μὲν, ὡς τῷ ζώῳ, εἶδει δὲ, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ. Λέγομεν γὰρ τῶν ζώων τὰ μὲν εἶναι λευκά, τὰ δὲ μέλανα· καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς μὲν ὑγιαίνειν, τοὺς δὲ νοσεῖν. Ἐν ἀτόμῳ δὲ τὰναντία συνοπάρχειν ἀλλήλοισι καθ' ἕνα τόπον οὐ δύναται. Καὶ γὰρ οὐκ ἔστι τὸν Σωκράτην ὑγιαίνειν καὶ νοσεῖν ἅμα· ἢ καθ' ἓν μέριον, ἐν τρυτῷ θερμαίνεσθαι τε καὶ ψύχεσθαι.

κβ'. Τρίτον, ὅτι τὰναντία ἢ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος εἰσίν, ὡς τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν ὑπὸ τὸ χρῶμα· ἢ ὑπὸ τὰναντία γένει, ὡς δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ὑπὸ τὴν ἀρετὴν, καὶ ὑπὸ τὴν κακίαν· ἢ αὐτὰ δὴ τὰναντία γένη εἰσίν, ὡς τὸ καθόλου ἀγαθὸν καὶ τὸ καθόλου κακόν. Ταῦτα γὰρ ἐναντία ὄντα γένη εἰσίν.

κγ'. Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι τῶν ἀλλήλοις ἐναντίων ἐν τῷ ἀνωτάτῳ γένος ἐστίν. Οὔτε γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία πρῶτα γένη εἰσίν, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἀπὸ τῶν ἐξῆς τε καὶ δι' ἀθέσεις οὔτε τὸ καθόλου ἀγαθόν, καὶ τὸ καθόλου κακόν· ἀλλὰ καὶ ταῦτα συνάπτονται ἢ συνάγονται τῶν ποιῶν. Καὶ ἐστὶ τὸ ποιῶν γένος πάντων αὐτῶν γενικιώτατον. Τόσαῦτα περὶ ἐναντίων.

κδ'. Ἐξίς δὲ καὶ στέρησις λέγεται πολλαχῶς. Καθ' ἓνα μὲν γὰρ τρόπον ἔξις λέγεται ἡ τοῦ ἔχοντος καὶ τοῦ ἔχομένου ἐνέργεια.

κε'. Ἐξίς γὰρ ἱματίου λέγεται, ὅταν ὁ μὲν ἔχη, τὸ δ' ἔχηται ὑπὸ τοῦ ἔχοντος. Καὶ ἔξιν ὕπλων εἶπε που Πλάτων ἐπὶ τοῦ ἔχοντος ὕπλου.

κς'. Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἔξις λέγομεν τὰς ἐπικτητοῦς ποιότητας, ἐμμόνους γεγονυίας· τὰς τε φυσικὰς καὶ τὰς κατ' ἐπιστήμην ἢ τέχνην, καθ' ἃς οἱ ἐν αὐταῖς ἐκτικῶς λέγονται. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰς τελείας ἀρετὰς ὀνομάζομεν ἔξις.

κζ'. Ἐξίς καλεῖται καὶ ἡ φυσικὴ κατασκευή, ὅταν ἔμμονος ἦ, ὡς περ σωματικὰς τινὰς ἔξις καὶ ψυχικὰς νοοῦμεν ἐπὶ τινῶν· καὶ ἀρετὰς ἢ κακίας ἐκ φύσεως εἶτουν κράσεως.

κη'. Λέγουσιν τινες ἔξιν καὶ τὴν τῆς φύσεως ἐπιτηδειότητα.

κθ'. Λέγουσιν καὶ τὴν φυσικὴν δύναμιν· ὡς τοῦ πυρός τὸ θερμαίνειν, ὅτε μὴ θερμαίνουσι, καὶ τὴν ὕψιν τοῦ καθεύδοντος.

λ'. Ἐπι δὲ μᾶλλον ἡ τελικὴ ἐνέργεια ἔξις ἐστίν· ὡς ἡ δρασις ἢ ἡδὴ ὁρώσα, καὶ ἡ θερμότης ἢ ἡδὴ θερμαίνουσα.

λα'. Πολλαχῶς οὖν τῆς ἔξεως λεγομένης, πολλαχῶς καὶ ἡ στέρησις λέγεται καταλλήλως τῇ ἔξει λαμβανόμενῃ. Ἢ μὲν γὰρ ἔξις ἀπὸ τοῦ ἔχειν εἴληπται· ἢ δὲ στέρησις ἀέχεια τίς ἐστίν.

λβ'. Ἀντίκειται γοῦν τῶν πρώτων σημασινομένων τῆς ἔξεως ἢ στέρησις τοῦ ἱματίου καὶ τοῦ ὕπλου.

λγ'. Τῶν δευτέρων ἢ τῶν ἐπικτητῶν ποιότητων ἀποβολή.

λδ'. Τῶν τρίτων, τῆς φυσικῆς κατασκευῆς ἢ μετατροπῆς.

λε'. Τῶν τετάρτων, ἢ ὅπερ οὐδόλλως πέφυκεν ἔχειν τὸ γένος, ὡς λέγομεν τὸ μὲν βρέφος ἔχειν ἐπιτηδειότητα πρὸς τὸ δέξασθαι τὴν γραμματικὴν ἐσπερήσθαι· ὁ δὲ τῆς ἐπιτηδειότητος ταύτης τὴν πλάτανον ὅτι καὶ τὸ ἅπαν φυτόν· ἢ ὅπερ τὸ γένος μὲν πέφυκεν ἔχειν, τί δὲ τῶν εἰδῶν οὐκ ἔχει· ὡς τὸ ζῶον μὲν ἔχει ἐπιτηδειότητα τοῦ ὁρᾶν, ὁ δ' ἀσπάλαξ ταύτης ἐστέρηται.

λς'. Τῶν πέμπτων, ἢ ἀποβολῆ τῆς καθ' ἔξιν δυνάμεως.

λζ'. Τῶν ἕκτων καὶ τελευταίων, τῆς τελικῆς ἐνεργείας ἢ στέρησις.

λη'. Κυρίως δὲ καθ' ἔξιν καὶ στέρησιν ἀντίθεσις

23. Nosse autem oportet eorum quæ sibi invicem sunt contraria, unum summum genus esse. Neque enim virtus et vitium prima sunt **244** contraria. Etenim supra ipsa sunt et habitus et dispositio, nec universale bonum et universale malum sunt summa genera; sed et hæc ad quale copulantur et colliguntur. Estque quale illorum omnium genus generalissimum. Tantum de contrariis.

24. Habitus autem et privatio multifariam dicuntur. Uno enim modo dicitur habentis et habitus actus.

25. Habitus enim vestimenti dicitur, cum ille quidem habet, hoc vero habetur. Et Plato alicubi habitum armorum de eo dixit, qui arma habet.

26. Alio autem modo habitus dicimus qualitates acquisitas cum stabiles factæ fuerint, partim naturales, partim eas quæ secundum scientiam et artem sunt, secundum quas qui in ipsis sunt, heretici, id est, habitibus præditi dicuntur. Secundum quod sane (significatum) etiam perfectas virtutes, nominamus habitus.

27. Habitus vocatur etiam naturalis præparatio seu confirmatio cum stabilis fuerit; quomodo corporis et animæ aliquos habitus in aliquibus animalibus videmus; et virtutes aut vitia ex natura, sive temperamento.

28. Dicunt aliqui habitum et naturæ aptitudinem.

245 29. Dicunt etiam (habitum) potentiam naturalem, ut ignis τό calofacere cum non calefecit, C et visum dormientis.

30. Insuper autem potius perfectus actus est habitus; ut visio jam videns et calor jam calefaciens.

31. Cum igitur multifariam habitus dicatur, multifariam etiam privatio dicitur, quæ habitui congruenter accipitur. Enim quidem ab habendo sumptus est; privatio autem inhabitio quædam, seu habendi quidam defectus est.

32. Itaque primo habitus significato opponitur privatio vestimenti et celi.

33. Secundo acquisitarum qualitatuum abjectione.

34. Tertio, naturalis præparationis seu confirmationis inversio.

35. Quarto, vel quod omnino non potest habere genus, quomodo infantem quidem dicimus aptitudinem habere grammaticæ suscipiendæ, platanum autem hæc aptudine privatum esse, quia etiam omnis planta: aut quando quidem ipsum genus habere potest, quædam autem ex speciebus non habet: quomodo quidem animal vivendi habet aptitudinem, hæc autem talpa privata est.

36. Quinto potentia secundum habitum amissio.

246 37. Sexto ex ultimo perfecti actus privatio.

38. Proprie autem oppositio quæ secundum ha-

itum et privationem est, in his solis accipitur quæ secundum naturam omni speciei insunt.

33. Hæc autem tribus hisce characteribus seu notis designatur, quod natura habere potest, et quando natura habere potest, et ubi natura habere potest. Neque enim dicemus lapidem esse cæcum, quandoquidem natura non habere potest visum; neque recens natum infantem, proprie edentulum, propterea quod hoc tempore non potest natura habere dentes; neque dicetur aliquis cæcus, quod pede non videat: quippe pes visionis capax non est. Tunc igitur privatio proprie dicitur, cum natura quæ habitus est capax tempore idoneo, in conveniente parte seu membro, habitu isto privata est: ut qui ex nativitate cæcus est, vel qui incurabilem cæcitatem ex aliqua passione subit.

40. Et hæc privatio ipsius potentialis est. Nisi enim ipsius potentialis esset, aliquando in actum produceretur.

41. Nunquam autem mali et perniciosi, sed boni et utilis privatio dicitur.

247 42. Jam vero etiam non ad dictionem respicientes judicare privationem oportet. Quædam enim et nomen et rem privativam habent; quemadmodum τὸ ἀνάσθητος quasi dicas, insonsatus, cum de apoplectico, hoc est, resolutio membrum dicitur. Quædam vero nomen quidem privativum, rem autem nequaquam (privativam) habent, ut incorporeum et immortale. Quædam denique rem quidem habent privativam, non autem etiam nomen, ut cæcus et mutus. Hæc de habitu et privatione.

43. Cæterum affirmatio et negatio ejusdem et unius rei contradictionem absolvunt. Contradictio autem est opposita dictio.

44. Affirmatio proinde quidem est dicere, quid insit alicui, velut Petrus ambulat: hoc est, Petro ambulare inest. Negatio autem est dicere quid alicui non insit, vel Petrus non ambulat; hoc est, Petro ambulare non inest.

45. Affirmatio igitur et negatio falsitatem et veritatem dividere possunt.

46. Aliter vero opposita hoc non possunt. Ele enim voces simplices sunt et neque verum neque falsum dicunt cum videlicet per se proferuntur: conjuncta tamen ut affirmationes et negationes possunt veritatem et falsitatem dividere in aliquibus quæ sunt; in iis quæ non sunt, minime (possunt). Velut Socrates valet, Socrates ægrotat. Etenim siquidem sit Socrates, unum verum, alterum falsum erit: sin autem non sit, ambo falsa sunt; si enim non sit Socrates, neque valet, neque ægrotat.

47. Ut ita quidem ejusmodi opposita, si cum complexione proferuntur, nec etiam in omnibus quo sunt veritatem et falsitatem semper dividunt. Neque enim anima dextra aut sinistra dicitur unquam: neque puer recens genitus, edentulus aut dentes habens: neque aer niger aut albus.

48. At affirmatio et negatio in omnibus cum en-

Α ἐπὶ μόνων λαμβάνεται τῶν κατὰ φύσιν προσόντων τῶ εἶδει παντί.

λθ'. Αὕτη δὲ χαρακτηρίζεται τοῖς τρισὶ τούτοις, ὅτι πέφυκεν ἔχειν, καὶ ὅτι πέφυκεν ἔχειν καὶ ἔνθα πέφυκεν ἔχειν. Οὔτε γὰρ ἂν τὸν λίθον εἴποιμεν εἶναι τυφλόν· ἐπεὶπερ οὐ πέφυκεν ἔχειν ὄρατιν· οὔτε τὸ ἀρτιγένετος ὄρατος κυρίως νοθεῖν, διὰ τὸ μὴ πεφυκέναι κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἔχειν ὀδόντας· οὔτε τις λέγοιτο τυφλός, ὅτι μὴ ὄρατῃ τῇ προδὲ καὶ γὰρ ὁ πρὸς ἀνεπίδεκτος ὕψους. Τότε τοιγαροῦν κυρίως στέρησις λέγεται, ὅτι φύσις θεκτικὴ τῆς ἕξεως, κατὰ τὸν ἐπιτίθειον χρόνον, ἐν μορίῳ τῷ πρόποντι, τῆς ἕξεως ταύτης ἐστέρηται· ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλός ἢ ὁ διὰ τι πάθος ὑποστάς ἀόρατον ἀνίατον.

Β μ'. Αὕτη δὲ ἡ στέρησις καὶ τοῦ δυνάμει ἐστίν. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν τοῦ δυνάμει, ἔγχετ' ἂν εἰς τὸ ἐνεργεῖα ποτέ.

μα'. Οὐ λέγεται δὲ ποτε στέρησις τοῦ κακοῦ τε καὶ βλαβεροῦ, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ χρησίου.

μβ'. Χρὴ δὲ μὴ πρὸς τὴν λέξιν ἀφορῶντας, κρίνειν τὴν στέρησιν. Τινὰ μὲν γὰρ καὶ τοῦνομα καὶ τὸ πρᾶγμα στερητικὸν ἔχει· ὡςπερ τὸ ἀνάσθητος ἐπὶ τοῦ ἀποπλήκτου λεγόμενον. Τινὰ δὲ τὸ μὲν ὄνομα στερητικὸν ἔχει, τὸ πρᾶγμα δὲ οὐδαμῶς· ὡς τὸ ἀσώματον καὶ ἀθάνατον. Τινὰ δὲ τὸ πρᾶγμα μὲν ἔχει στερητικόν, οὐ μὴν ἔδη καὶ τοῦνομα· ὡς τυφλός καὶ κωφός. Ταῦτα περὶ ἕξεως καὶ στέρησεως.

μγ'. Κατάφασις δὲ καὶ ἀπόφασις τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς πράγματος ἀπαρτίζουσι τὴν ἀντίφασιν. Ἀντίφασις δὲ ἐστὶν ἢ ἀντικειμένη φάσις.

μδ'. Κατάφασις μὲν οὖν ἐστὶ τὸ εἰπεῖν τί τινι ὑπάρχει· οἷον, Πέτρος περιπατεῖ· ἤγουν ὑπάρχει τῷ Πέτρῳ τὸ περιπατεῖν. Ἀπόφασις δὲ τὸ εἰπεῖν τί τινι οὐχ ὑπάρχει· οἷον, Πέτρος οὐ περιπατεῖ· ἤγουν τῷ Πέτρῳ οὐχ ὑπάρχει τὸ περιπατεῖν.

με'. Κατάφασις (μὲν) οὖν καὶ ἀπόφασις διακρίειν δύναται τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀλήθειαν.

μς'. Τὰ δ' ἄλλως ἀντικείμενα ταῦτα οὐ δύναται. Φωναὶ γὰρ εἰσὶν ἀπλαῖ, καὶ οὔτε ἀληθεύουσιν, οὔτε ψεύδονται, καθ' αὐτὰ δηλαδὴ προφερόμενα· συμπλεκόμενα δὲ δύναται ποτε, καθὼς καταφάσεις διακρίσει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος ἐπὶ τινῶν ὄντων· ἐπὶ μὴ ὄντων δὲ οὐδαμῶς, οἷον Σωκράτης ὑγιαίνει, Σωκράτης νοσεῖ. ὄντος μὲν γὰρ τοῦ Σωκράτους, ἔσται τὸ μὲν ἀληθὲς τὸ ἔχειν ψεῦδος· μὴ ὄντος δὲ, ἀμφότερα ψευδῆ· μὴ ἦν γὰρ ὁ Σωκράτης, οὔθ' ὑγιαίνει οὔτε νοσεῖ.

μζ'. Καὶ οὕτω δὲ μετὰ συμπλοκῆς τὰ τοιαῦτα τῶν ἀντικειμένων προφερόμενα, οὐδ' ἐπὶ πάντων τῶν ὄντων, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος διαχωρίζουσιν. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἡ ψυχὴ δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ λεχθεῖη ποτέ· οὐδὲ τὸ ἀρτιγέννητον παιδίον, ἢ ὀδόντας ἔχον· οὐδὲ μέλας ἢ λευκός ὁ ἀήρ.

μη'. Ἢ δὲ κατάφασις καὶ (ἢ) ἀπόφασις ἐπὶ πάν-

των τῶν ὄντων τε καὶ μὴ ὄντων διαιροῦσι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος ἀεὶ. Ἐὰν γὰρ εἴπωμεν, Ὁ ἀήρ μέλας ἐστίν, ὁ ἀήρ μέλας οὐκ ἐστίν· διείλομεν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ψεῦδος μὲν γὰρ, ὅτι μέλας ἐστίν ὁ ἀήρ, ἐπέπερ καὶ ἀχρωμάτιστος· ἀληθές δὲ, ὅτι οὐκ ἐστὶ μέλας. Εἰ γὰρ χρῶμα τὸ μέλαν, ὁ μὴ ἔχων χρῶμα μέλας οὐκ ἐστίν· ὡσπερ οὐδὲ λευκός ἢ κεχρωσμένος ἔλως. Οὕτω δὲ καὶ εἴπωμεν· Σωκράτης νοσεῖ, Σωκράτης οὐ νοσεῖ, διαιροῦμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος· καὶ τε εἴη ὁ Σωκράτης καὶ τε μὴ εἴη. Εἰ μὲν γὰρ ἐστίν, ἢ νοσεῖ, ἢ οὐ νοσεῖ. Εἰ δ' οὐκ ἐστίν, πάντως οὐδὲ νοσεῖ. Κατὰ τῶν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὑποστάντων ὡσαύτως· οἶον, Κένταυρός ἐστι, κένταυρος οὐκ ἐστίν. Ἐὖ μὲν γὰρ ἐν ἑξ' αὐτῶν ἀληθές, τὸ δὲ ἕτερον ψεῦδος ἐξ ἀνάγκης.

Alius lum non entibus veritatem et falsitatem dividunt. Si enim dixerimus. Aer est niger, aer non est niger, veritatem et falsitatem divisimus. Falsum enim est aerem esse nigrum, quandoquidem etiam coloris expertus est: verum autem est non esse nigrum. Si enim nigredo color est, qui colorem non habet, neque niger est, quemadmodum neque albus nec omnino coloratus. Si sane etiam cum dixerimus: Socrates aegrotat, Socrates non aegrotat, veritatem vel falsitatem dividimus; 249 sive etiam Socrates sit, sive non sit. Si enim quidem sit, aut aegrotat, aut non aegrotat. Si non sit, nec aegrotat utique. Et eodem modo in iis quae nec omnino subsisterunt (res se habet) velut, Centaurus est, centaurus non est. Unum enim eorum verum, alterum necessario falsum est.

Σχήμα κεφαλ. κ', περὶ τῶν ἀντικειμένων.

Τὰ ἀντικείμενα	<ul style="list-style-type: none"> ἢ ἐν λόγοις, καὶ ποιεῖ κατὰφασιν καὶ ἀπόφασιν, οἶον, κἀηται, οὐ κἀηται. 	<ul style="list-style-type: none"> ἢ κατὰ σχέσιν, καὶ ποιεῖ τὰ πρὸς τι, ὡς, πατήρ, υἱός. 	<ul style="list-style-type: none"> ἢ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα τοῦ δεκτικοῦ ὑπάρχοντος, καὶ ποιεῖ τὰ ἐναντία, ὡς θερμὸν καὶ ψυχρὸν. ἢ οὐ μεταβάλλει εἰς ἄλληλα, καὶ ἐστίν ἕξις καὶ στέρησις, ὡς ὄψις καὶ τυφλότης.
Τὰ ἀντικείμενα	<ul style="list-style-type: none"> ἢ ὡς κατὰφασιν καὶ ἀπόφασιν. ἢ ὡς τὰ πρὸς τι, ἢ ὡς τὰ ἐναντία, ἢ ὡς ἕξις καὶ στέρησις. 		
τὰ ἐναντία	<ul style="list-style-type: none"> ἢ εἶδει καὶ ἄμφω εἰσίν, ὡς ψυχρὸν καὶ θερμὸν. ἢ θάτερον θατέρου ἐσχάτη ἀπόπτωσις, ὡς δικαιοσύνη καὶ ἀδικία. 		
Τῶν ἐναντίων	<ul style="list-style-type: none"> τὰ μὲν ἐστίν ἄμεσα τὰ δὲ μεσσητὰ εἴτουν ἕμμεσα 	<ul style="list-style-type: none"> τὰ μὲν οὐσιώδη, ὡς περιττός καὶ ἄρτιος. τὰ δ' ἐπουσιώδη, ὡς νόσος καὶ υγεία. 	<ul style="list-style-type: none"> ἢ ἀμφοτέρων δύναται ἀπειῖναι τοῦ ὑποκειμένου, ὡς τὸ λευκὸν καὶ μέλαν τοῦ Σωκράτους. ἢ θάτερον μὲν τῶν ἐναντίων ἀπεστι, τὸ δὲ λοιπὸν πάντως ὑπάρχει διὰ τὸ προκατελεγεῖσθαι τὸ εἶδος ὑπ' ἐκείνου, ὡς τῆς πυρὸς ἢ θερμότης.
Τῶν ἑμμέτων ἐναντίων	<ul style="list-style-type: none"> τῶν μὲν τὸ μέσον ἐκτέρου μετέχει τῶν ἄκρων, ὡς τὸ χλιαρὸν. τῶν δὲ τὸ μέσον οὐδετέρου μετέχει τῶν ἄκρων, ὡς τὸ μέσον τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, οὔτε δίκαιον οὔτε ἀδίκον. 		
"Ἐτι τῶν ἑμμέτων ἐναντίων	<ul style="list-style-type: none"> τὰ μὲν ἔχει μέσον, ὡς τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, τὸ χλιαρὸν. τὰ δὲ πλείω, ὡς μέσον λευκοῦ καὶ μελανοῦ, τὸ οἶον, τὸ πυρρὸν, τὸ ξανθὸν, καὶ ἄλλα. 		
"Ἡ ἕξις	<ul style="list-style-type: none"> ἢ τοῦ ἔχοντος καὶ τοῦ ἔχουμένου ἐνέργεια, ὡς ἕξις ἱματίου ἢ ὄπλου. ἢ ἐπίκτητος ποιότητος, ὅταν ἑμμενος ᾖ, ὡς ἐπιστήμη καὶ ἀρετή. ἢ φυσικῆ κατασκευῆ, εἴτουν κρᾶσις, ἢταν ἑμμενος ᾖ. ἢ τῆς οὐσιώδους ἐπιτηδειότητος. ἢ φυσικῆ δύναμις, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν. ἢ ὅτε μὴ θερμαίνει καὶ ἢ ὄψις τοῦ καθεύδοντος. ἢ τελικῆ ἐνέργεια, ὡς ἢ ὄρασις ἢ ἴδη ὁρώσα. 		

ἡ στέρησις τοῦ ἰματίου καὶ τοῦ ὄπλου·
 ἡ ἀποουλή τῶν ἐπικτητίων ποιότητων·
 ἡ ματατροπή τῆς φυσικῆς κατασκευῆς·
 ἡ ὑπερ οὐδύλως πέφυκεν ἔχειν τὸ γένος, ὡς ἡ πλάτανος δυνάμει γραμματικῆν·
 ἡ ὑπερ πέφυκεν ἔχειν τὸ γένος, τὸ δὲ τῶν εἰδῶν οὐκ ἔχει, ὡς ὁ ἀσπάλξ τὴν ὄρασιν.
 ἡ ἀποβολή τῆς καθ' ἑξῆς δυνάμεως·
 ἡ στέρησις τῆς τελικῆς ἐνεργείας.

Tabula capituli 25, de oppositis.

Opposita (accipiuntur)	aut in rebus	aut in orationibus, et faciunt affirmationem et negationem, velut, (Socrates sedet, (Socrates) non sedet.
		aut secundum habitudinem, et efficiunt ea quae sunt ad aliquid, ut pater et filius.
		aut non secundum habitudinem
		aut mutantur in se invicem si subjectum sit quod vim recipiendi habeat, et efficiunt contraria, ut calidum et frigidum. aut non mutantur in se invicem, et sunt habitus et privatio, ut visus et caecitas.
250 Opposita (sunt)		aut ut affirmatio et negatio, aut ut ad aliquid, aut ut contraria, aut ut habitus et privatio.
Contrariorum		aut etiam utrumque est species, ut frigidum et calidum, aut alterum ab altero est extrema prolapsio seu defectio: ut justitia et injustitia.
Contrariorum	alia sunt immediata; (et)	{ alia essentialia, ut par et impar, alia essentialis adventitia seu accidentalia, ut morbus et sanitas.
	alia medium habent, sive mediata sunt (quorum)	{ aut utrumque potest abesse a subjecto, ut album et nigrum a Socrate, aut alterum quidem abest contrariorum, alterum vero inest omnino, quod jam ante species ab eo sit occupata, ut igni calor (inest).
251 Contrariorum mediatorum (alia sunt)		quorum medium participat utrumque extremorum, ut tepidum, quorum medium participat neutrum extremorum, ut medium justum et injustum, neque justum neque injustum.
Præterea contrariorum mediatorum		alia unum habent medium, ut calidum et frigidum habeat (tepidum), alia plura, ut medium albi et nigri, fuscum, fulvum, flavum et alia.
Habitus (dicitur) vel		habentis et habitus actus, ut vestimenti aut teli habitus, acquisita qualitas, cum fuerit stabilis, ut scientia et virtus, naturalis præparatio, sive temperamentum cum permanens fuerit, naturæ aptitudo, naturalis potentia, ut calefacere ignis cum non calefacit et visus dormientis, perfectus actus, ut visio jam videns.
	252 Privatio (dicitur vel)	privatio vestimenti et teli, acquisitarum qualitatam amissio, naturalis præparationis inversio, aut ejus quod genus ipsum prorsus habere non potest: ut platanus potentia grammaticam (habere non potest) aut ejus quod quidem genus habere potest, aliqua autem ex speciebus non habet, ut talpa visum. amissio potentiae secundum habitum, privatio perfecti actus.

SYNOPSIS CAPITIS XXVI.

QUOD EST DE NOMINE ET VERBO.

1. Nomen definit. — 2. Verbum item. — 3. Definitiones explicat, et primo ostendit nomen et verbum esse voces articulatas. — 4. Rationem reddit, cur humana dialectus seu elocutio, vox articulata dicatur. — 5. Deinde ostendit nomina et verba esse voces significativas. — 6. Tertio, esse κατὰ συνθήκην, id est ex instituto. — 7. Et proinde non natura. — 8. Occupatio, quare cum voces sint natura, non item nomina et verba. — 253 9. Concludit nomina et verba esse κατὰ συνθήκην, id est, κατὰ θέσιν, hoc est, ex instituto, et simul modum excipit, quo natura dici possint. — 10. Alium item modum indicat, quo dici possint κατὰ συνθήκην, id est, ex compositione, puta syllabarum ad differentiam vocum inarticulatarum. — 11. Sed et hujus modi alium sensum profert, quo κατὰ συνθήκην, id est, ex compositione dici possint. — 12. Quarto ostendit nominum et verborum partes separatim nihil significare, non tantum simplicium, sed etiam compositorum. — 13. Quinto, omnia nomini et verbo communia esse, exceptis specificis differentiis, quod nomina sint sine tempore, verba tempus adsignificent. — 14. Explicat quid sit sine tempore in definitione nominis, quid item in definitione verbi adsignificare tempus. — 15. Aliam etiam nominum et verborum differentiam in hoc constituit, quod illa ut hæc actionem et passionem non significant. — 16. Annotat quæ apud dialecticos in nomina et verba dividuntur, et quomodo reliqua omnia orationis saltem ligamenta sint. — 17. Occupatio qua explicatur, quid inter dictionem et orationem sit discriminis. — 18. Ostendit nominibus et verbis per se prolatis veritatem et falsitatem non inesse. — 19. Occupatio de verbis primæ et secundæ et aliquibus etiam tertiæ personæ, quatenus verum et falsum aliquid significant. — 20. Per epiphoram concludit nomina 254 et verba per se prolata verum et falsum non dicere, quod tamen conjuncta (scilicet in propositione) faciant. — 21. Modum vel potius ordinem determinat, quo verum et falsum significant, primo nimirum in conceptibus, deinde modo per hos in rebus. — 22. Per occasionem obiter τὸ intelligere describit. — 23. Quando conceptus veri et falsi dicantur. — 24. Quomodo item circa nomina et verba verum et falsum subsistat. — 25. Concludit orationem de eo quæ nomina et quæ verba sint. — 26. Porro explicat quæ nomina et quæ verba infinita sint et cur utraque sic vocentur. — 27. Quinque horum vocis simplicis, dictionis, termini, nominis et verbi differentiam evolvit, quæ non est secundum subjectum seu rem ipsam, sed secundum σχέσιν, id est habitudinem, seu λόγον, id est rationem. — 28. Ostendit quod apud dialecticos ipsa etiam nomina verba, et contra verba nomina dicantur; et quomodo hæc in illa et illa in hæc transeant. — 29. Occupatio, qua declarat, τὸ est, fuit et erit quando existentiam et tempus significant; quando item tempus tantum. — 30. Inferi quod omnis propositio ex nomine et verbo constituitur. — 31. Docet etiam quomodo nomen et subjectum ex articulo apud Græcos; verbum et prædicatum ex est, fuit et erit sive actu sive potentia positus dignoscendum sit. — 32. Denique ostendit, quod et quare τὸ est, fuit et erit primigenia verba dicantur.

ΚΕΦΑΛ. Κς.

Περὶ ὀνόματος καὶ ῥήματος.

α'. Ὀνομά ἐστι φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἧς οὐδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον.

β'. Ῥῆμα δὲ ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην προσσημαίνουσα χρόνον, ἧς οὐδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον.

γ'. Ὅτι μὲν οὖν ἑναρθροὶ φωναὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα, παντὶ που ὁτλον.

δ'. Ἐναρθρος δὲ λέγεται πᾶσα τῶν ἀνθρώπων διάλεκτος· διὰ τὸ τὰς συμπληρούσας αὐτὴν συλλαβὰς ἄρθροισ ἐοικέναι ζῶον, δυναμένους ἀπ' ἀλλήλων διακρίνεσθαι κατ' ἐνέργειαν.

ε'. Ὅτι δὲ καὶ σημαντικὰ, φανερόν καὶ αὐτό. Καὶ γὰρ τὸ ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ τρέχει, καὶ διαλένεται, καὶ τὰ τοιαῦτα, δύνανται ἔχει, σημαντικὴν.

ς'. Ἀλλὰ καὶ κατὰ συνθήκην ἐστὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα. Συνέθεντο γὰρ Ἕλληνας μὲν, τοῖς δὲ τοῖς ὀνόμασι τὰ πράγματα καλεῖν· Ἰνδοὶ δ' ἑτέροις, καὶ ἄλλοις Διγύπτιοι. Καὶ οἱ αὐτοὶ δὲ τὰ αὐτὰ πράγματα ποτὲ μὲν ἄλλοις ποτὲ δ' ἑτέροις σημαίνειν ὀνόμασιν· ὡσπερ καὶ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας καὶ τὰ τοιαύτα πάθη διὰ τῶνδε καὶ τῶνδε τῶν ῥημάτων ἐκφαίνε·ν ἐκύρωσαν.

ζ'. Ὅσον οὐδὲ φύσει τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀνόματα ἐστὶ καὶ τὰ ῥήματα· διότι τὰ φύσει παρὰ πᾶσι τὰ αὐτά.

η'. Κἂν αἱ φωναὶ δὲ φύσει (φωνητικὸν γὰρ ζῶον

A

CAPUT XXVI.

De nomine et verbo.

255 1. Nomen est vox significativa ex instituto sine tempore cujus pars nulla significat separata.

2. Verbum autem est vox significativa ex instituto, quæ tempus adsignificat ejus nulla pars separata significat.

3. Et nomen quidem atque verbum esse voces articulatas, cuius ferme clarum est.

4. Articulata autem dicitur omnis hominum dialectus (seu elocutio) propterea quod syllabæ quæ complent eam articulis animalis sint similes qui a se invicem actu discerni possunt.

5. Jam vero etiam significativas esse et ipsum manifestum est. Namque τὸ homo et equus et currit et disserit, et hujusmodi significativam habent potentiam.

6. Sed et ex instituto sunt nomina et verba. Græci enim quidem hisce nominibus res vocare instituerunt, aliis autem Indi, Ægyptii aliis. Quin et iidem res easdem interdum aliis et iterum interdum aliis nominibus significare; quemadmodum etiam et hasce actiones et hasce passiones aliis atque aliis verbis patefacere decreverunt.

256 7. Quare etiam natura non sunt hominibus nomina et verba, propterea quod quæ natura sunt, apud omnes sint eadem.

8. Quamquam autem voces sunt natura (homo

enim vocale est animal), nomina tamen et verba non sunt simpliciter voces, sed voces certo modo formatæ.

9. Relinquitur ergo nomina et verba esse positione (ab aliquibus enim sunt imposita), nisi quis illa alio modo natura esse dicat, quod apte se habeant ad res quibus sunt imposita, quodque naturæ rerum convenienter et congruenter sint imposita.

10. Dici vero etiam possint nomina et verba κατὰ συνθήκην, id est ex compositione, ad discrimen vocum inarticulatarum quæ et ipsæ significantivæ sunt, quemadmodum gemitus et fletus dolorem, et risus atque cachinnus excellentem animæ diffusionem seu lætitiâ significant; et aliæ voces quæ non sunt ex compositione, puta syllabarum, diversas res declarant.

11. Dici queant (commemorata nomina et verba) κατὰ συνθήκην (quasi dicas ex compositione) etiam propterea quod syllabæ in ipsis etsi natura discretæ sunt, non tamen a se invicem recisæ sint, et per se scilicet proferantur, sed in 257 mutua compositione conjunctim; ita ut nomen et verbum velut unum corpus consideretur quod ex diversis partibus absolvitur.

12. Porro partes nominis et verbi a se invicem separatæ significationis manent expertes. Etenim consignificare quidem sibi invicem dicitur una quæque pars; per se autem significare aliquid nequaquam (dicitur). Et simplicium quidam nomen et verborum partes se videntur quidem etiam per se significantivæ esse. Compositorum autem nominum et verborum partes speciem quidem aliquam significandi exhibent, verum tamen in veritate non significant. Etenim τὸ ἵππος (equus) cum sit pars τοῦ κάλλιπος, nihil significat. Cum enim quidem τὸ ἵππος (equus) solum ut nomen, hoc animal significat. Cum autem ut pars accipitur τοῦ κάλλιπος, avulsam a suo integro, experte aliquid significationis efficitur. Eundem sane ad modum etiam verbi partes cum a se invicem discernuntur, significatione quoque separantur.

13. Omnia enim et nomini et verbo sunt communia: præterquam quod verbum quidem adsignificat tempus; nomen autem est sine tempore.

258 14. Atqui sine tempore dicimus, non id quod nunquam tempus significat, sed quod tempus non adsignificat. Videsis enim hesternum, hodiernum, et quæ sunt hujusmodi, tempus quidem significant, non tamen etiam tempus adsignificant, ut verba: propterea quod verba primario quidem actionem aut passionem significant, insuper autem secundaria ratione etiam ipsum tempus declarant, quo actio, quo passio (indicatur) præsens exempli gratia latiore significato aut præteritum, aut etiam futurum.

15. Differunt autem nomina a verbis in eo, quod nullam actionem aut passionem declarant, quomodo quidem cum verbis comparatum est. Hoc igitur a se invicem discrimen obtinuerunt nomina et verba.

ἢ ἄνθρωπος), ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς φωναὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα· φωναὶ δὲ ταῦτα μωροφωμέναι.

θ'. Θέσει τὸ λοιπὸν εἰς τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα. Τέθειται γὰρ ὑπὸ τινῶν· εἰ μὴ τις λέγοι φύσει τρόπον ἄλλον ὑπάρχειν αὐτὰ διὰ τὸ οἰκείως ἔχειν πρὸς τὰ πράγματα οἷς ἐπέθεσαν, καὶ τῆ τῶν πραγμάτων φύσει καταλλήλως τεθῆναι καὶ ἀρμοζόντως.

ι'. Κέχοντο δ' ἂν κατὰ συνθήκην φωναὶ σημαντικὰ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα, καὶ πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἀνάρθρων φωνῶν, τῶν σημαντικῶν οὐσιῶν καὶ αὐτῶν· ὡς ὁ στεναγμὸς καὶ ὁ ὀρθῆνος ὀδύνην σημαίνουσι· καὶ ὁ γέλως καὶ ὁ καγχασμὸς χερῶν καὶ ψυχῆς διάθεσιν ὑπερβάλλουσαν· καὶ ἄλλαι φωναὶ μὴ κατὰ συνθήκην οὔσαι, συλλαβῶν ὀτλασθῆ, πράγματα δηλοῦσι διάφορα.

ια'. Λέγοντο κατὰ συνθήκην τὰ εἰρημένα καὶ διὰ τὸ μὴ τὰς αὐτὰς ἐν αὐτοῖς συλλαβὰς, εἰ καὶ φύσει διορισμέναι εἰσίν, ἀποκεκομμένας ἀπ' ἀλλήλων εἶναι, καὶ καθ' ἑαυτὰς δῆτα προφέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν μετ' ἀλλήλων συνθήκην συλληπτικῶς· ὡς ἐνὸς οἴοναι τῶματος θεωρουμένου τοῦ ὀνόματος ἢ τοῦ ῥήματος ἐκ διαφόρων ἀπαρτιζομένων μερῶν.

ιβ'. Τὰ μέρη δὲ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ῥήματος ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένα, μένει ἀσήμαντα. Συσσημαίνειν μὲν γὰρ ἀλλήλοις λέγεται· σημαίνειν δὲ τι τῶν μερῶν ἕκαστον καθ' αὐτὸ οὐδαμῶς. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀπλῶν ὀνομάτων ἢ ῥημάτων μέρη οὐδὲ κἄν γούν δόκησιν ἔχει τοῦ καθ' αὐτὰ εἶναι σημαντικά. Τὰ δὲ τῶν συνθέτων φαντασίαν μὲν παρέχει τινὰ τοῦ σημαίνειν, οὐ μόντοι σημαίνει κατὰ γὰρ τὸ ἀληθές. Τοῦ γὰρ κάλλιπος ὀνόματος μέρος ὄν τὸ ἵππος, οὐδὲν σημαίνει. Μόνον μὲν γὰρ ὡς ὄνομα τὸ ἵππος ῥήθην, σημαίνει τῶδε τὸ ζῶον. Ὅποτε δ' ὡς μέρος ληφθεῖς τοῦ κάλλιπος, ἀποσπασθὲν τῆς οἰκείας ὁλότητος, νεκρὸν τι κατὰ τὸ σημαίνόμενον γίνεσθαι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ μέρη τοῦ ῥήματος ἀπ' ἀλλήλων διακρινόμενα, καὶ τῆς σημασίας γωρίζεται.

ιγ'. Τὰ πάντα γὰρ κοινὰ τῶν τε ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων· πλὴν ὅτι τὸ ῥῆμα μὲν προσσημαίνει χρόνον· ἄνευ δὲ χρόνου τοῦνομά ἐστι.

ιδ'. Τὸ δὲ ἄνευ χρόνου φημὲν οὐ τὸ μὴ σημαίνειν χρόνον πρὸς μεθεμῶς, ἀλλὰ τὸ μὴ προσσημαίνειν χρόνον. Ἴδου γὰρ τὸ χθεσινόν, τὸ σημερινόν, καὶ τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι μὲν χρόνον, οὐ μὲν δὲ καὶ προσσημαίνουσιν, ὡς τὰ ῥήματα· διότι τὰ ῥήματα προηγουμένως μὲν ἐνέργειαν ἢ πάθος σημαίνουσι πρὸς τοῦτοις δὲ κατὰ δεύτερον λόγον καὶ τὸν χρόνον δηλοῦσιν αὐτὸν, καθ' ὃν ἢ ἐνέργεια, καθ' ὃν τὸ πάθος, τὸν ἐνεστῶτα τυχόν πλατυκῶς, ἢ τὸν παρεληλυθότα, ἢ καὶ τὸν μέλλοντα.

ιε'. Διαφέρει οὐδ' ἂν τὰ ὀνόματα τῶν ῥημάτων κἄν τῶν μηδεμίαν ἐνέργειαν ἢ πάθος ὀτλασθῶν, ὡς ἔχει τὰ ῥήματα. Τούτην μὲν οὖν τὴν ἀπ' ἀλλήλων διάκρισιν ἔσχον τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα.

ις. Χρή δὲ γινώσκειν ὅτι τὰ φύσει, ἢ προσω- A
πων, ἢ ἐνεργειῶν, ἢ παθῶν ἢ ποιῶν συμπλοκῆς
πρὸς ἐνέργειαν, πρὸς πάθος δηλωτικὰ, ταῦτα πάντα
κατὰ τοὺς διαλεκτικούς εἰς ὀνόματα διαίρουσθαι καὶ
ῥήματα. Καὶ τὰ μὲν κατὰ χρόνον λεγόμενα, ἢ ὁπωσ-
οῦν ἐν ταῖς προτάσεσι κατηγορούμενα, προσαγο-
ρεύονται ῥήματα· τὰ δ' ἄνευ χρόνου λεγόμενα, ἢ
τῶν τῶν ὑποκειμένων πληρούμενα χρεῖαν, ὀνόματα·
τὰ δ' ἐν μηδετέρῳ τούτων χώρα παραλαμβάνεμενα,
τὰ ἄρθρα δηλαδὴ, αἱ προθέσεις, οἱ σύνδεσμοι καὶ τὰ
ἐπιῤῥήματα, κἂν ἄλλως συνεκφέρωνται ταῖς προτά-
σεσιν, ἀλλ' οὐ μέρη λόγου κυρίως εἰσὶν, ἀλλὰ τῶν
μερῶν τοῦ λόγου συνεκτικὰ καὶ συνθετικὰ· μέρη μὲντοι
λέξεως ὑπάρχουσι καὶ αὐτά.

rum et componendarum seu constringendarum
ipsa sunt.

ις. Καὶ ὁ λόγος δὲ κατὰ φιλοσόφους τῆς λέξεως B
μέρος ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ πλήρωμα προηγουμένως,
τῶν δὲ πρῶτων σημασιουσιῶν ὑπάρχει φωνῶν·
ἡ δὲ λέξις πλήρωμα παπῶν ἀπλῶς τῶν φωνῶν, τῶν
παραλαμβάνομένων πρὸς τὴν διάλεκτον.

ιγ. Ἐὰ μὲν οὖν ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα καθ' ἑαυ-
τὰ προφερόμενα οὔτε ἀλήθειαν, οὔτε ψεῦδος ἐμφέ-
νουσι. Κἂν γὰρ μυριάκις εἴπῃ τις τὸ Σωκράτης, ἢ τὸ
φιλοσοφεῖ, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀσυνδυάστως καὶ καθ'
αὐτὸ, οὔτ' ἀλήθειαν οὔτε ψεῦδος εἰρεῖ.

ιδ. Εἰ δ' ἀληθεύειν ἢ ψεύδασθαι καθ' ἑαυτὰ τῶν
ῥημάτων τὰ πρῶτα πρόσωπα δοκεῖ καὶ τὰ δευτέρω,
καὶ ὅσα τῶν τρίτων ἐπὶ ὀρισμένου λέγεται πρῶτα
τος· ἀλλὰ καὶ τούτοις ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος ἐκ
τῆς κατὰ δύναμιν ἀκολουθεῖ συμπλοκῆς· ἐπεὶ δὲ C
ταῦτα δυνάμει συμπλεγμένα καὶ λέγεται καὶ ἔστι·
τῷ μὲν γὰρ πρῶτον προσώπῳ συνεξακούεται τὸ ἐγώ,
τῷ δὲ δευτέρῳ τὸ σὺ· τὸ δ' ἐγώ καὶ τὸ σὺ, ἀντινομία
ἔχοντα, ἀντὶ ὀνομάτων παραλαμβάνονται. Τοῖς δὲ τρί-
τοις προσώποις, τοῖς ἐπὶ τινος πρῶτου ὀρισμένου
γεγομένοις, ἐκεῖνα συνεκφέρονται καθ' οὗ λέγονται·
ὡς ἐπὶ τοῦ θεοῦ καὶ βροντᾶ καὶ ἀστράπτει, τὸ ὄνομα
τῆς προνοίας ἐξωθεν ὑπακούεται.

κε. Τὰ τοίνυν ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα καθ' αὐτὰ
προβαλλόμενα, οὔτ' ἀληθείας οὔτε ψεῦδος τυγχάνει
δηλωτικὰ· συμπλακέντα δ' ἀλλήλοις, ποτὲ μὲν ἀλή-
θειαν, ποτὲ δὲ ψεῦδος σημαίνουσι.

κα. Προηγουμένως μὲν γὰρ δηλοῦσι τὰ νοήματα
τῆς ψυχῆς, διὰ μέσων δὲ τῶν νοημάτων τὰ πράγμα-
τα. Ἐὰ γὰρ νοήματα τῶν πραγμάτων εἰσὶν εἰκόνες D
ἐν τῇ ψυχῇ.

κβ. Καὶ οὐδὲν ἄλλο τί ἐστὶ τὸ νοεῖν ἢ τὸ δεῖξασθαι
τοῦ νοουμένου τὸ εἶδος.

κγ. Ὅταν μὲν οὖν ἀκριβῶς ἁμοιωθῇ τοῖς πράγ-
μασι τὰ νοήματα, καὶ ὡς περ τούτοις ἐφαρμοσθῇ,
τότε καὶ ἀληθῶς νοήματα λέγεται· ὅτε δὲ μὴ οὕτως
ἔχει, ψευδῆ.

κδ. Τὸ δ' αὐτὸ κατὰ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημά-
των ἐστίν. Ὅταν μὲν γὰρ καὶ ταῦτα τῇ τῶν πραγ-
μάτων ὑποστάσει συνάδωσι, τότε τὸ ἀληθὲς ὑφίστα-

16. Cognoscendum autem est, quod quæ natu-
ras aut personas aut actiones, aut passiones, aut
cujusdammodi complexionem ad actionem, ad
passionem declarare valent, hæc omnia secundum
dialecticos in nomina et verba dividantur. Et
quæ quidem secundum tempus dicuntur, aut
quomomodo in propositionibus prædicantur, ver-
ba; quæ autem sine tempore dicuntur, 259 aut
subjectorum usum explent, nomina appellantur:
quæ denique in neutro horum locorum assumuntur,
articuli videlicet. præpositiones, conjunctiones
et adverbia, quanquam alias simul efferuntur
cum propositionibus; tamen orationis partes pro-
prie non sunt, sed partium orationis continenda-
facultatem habent; dictionis tamen partes et
ipsa sunt.

17. Et vero oratio secundum philosophos pars
dictionis est. Etenim illa quidem (oratio scilicet)
plenitudo est præcipue vocum res significantium.
Elocutio autem est plenitudo omnium simpli-
cium vocum quæ ad dialectum assumuntur.

18. Nomina porro et verba cum per se pro-
feruntur, neque verum neque falsum indicant.
Si quis enim insipientes dixerit τὸ Socrates, aut
τὸ philosophatur, aut horum aliquid sine combi-
natione et per se, neque verum neque falsum
dicet.

19. Etsi autem verborum primæ et secundæ
personæ et quotquot tertias de re definita dicuntur
per se verum aut falsum dicere videntur; tamen
et ad has ex complexione quam habent secundum
potentiam veritas 260 et falsitas consequitur:
quoniam et hæc potentia complexæ et dicuntur
et sunt. Cum prima autem persona τὸ ego exau-
ditur, cum secunda τὸ tu; (τὸ ego autem et tu
quæ sunt pronomina, assumuntur pro nominibus.
Cum tertias autem personis quæ pro aliqua re
definita dicuntur, simul innotescit illud de quo di-
cuntur: ut in τῷ pluit, tonat, fulgurat, nomen pro-
videntiæ extrinsecus subauditur.

20. Nomina igitur et verba cum per se pro-
feruntur neque veri neque falsi declarandi facul-
tatem habent; at invicem conjuncta alias quidem
verum, alias vero falsum significant.

21. Primario enim quidem conceptus animæ;
mediantibus vero conceptibus res declarant. Con-
ceptus enim rerum sunt imagines in anima.

22. Nec intelligere quidquam est aliud quam
ejus quod intelligitur speciem recipere.

23. Quando ergo conceptus accurate rebus
assimilata, et velut his applicati fuerint ut con-
gruant, tunc etiam veri conceptus; quando
autem non ita se habent, falsi dicuntur.

24. Idem autem etiam in nominibus et verbis
videre licet. Quando enim et hæc quidem cum
rerum subsistentia concinunt seu consentiunt;

261 tunc circa hæc verum subsistere; quando autem non ita se habent, falsum accidere dicimus.

25. Quænam igitur nomina et quæ verba sint quantum fieri potest, ostensum est.

26. Hæc autem cum assumunt particulam negativam, non amplius vocantur nomina et verba solum et simpliciter, sed infinita nomina et infinita verba; velut τὸ non homo quidem et τὸ non Socrates infinita nomina. At τὸ non currit et τὸ non philosophatur, infinita verba. Hanc autem obtinuerunt appellationem, quod de re aliqua finita non accipiuntur.

27. Sciendum præterea est hoc, vocem simplicem, et dictionem, et terminum et nomen atque verbum subjecto quidem inter se invicem necesse esse eadem, secundum solam autem habitudinem differre. Velut τὸ homo ut quidem alicujus significativum est, simplex vox vocatur: ut autem pars affirmationis aut negationis, dictio: ut autem in syllogismo assumitur et propositionis pars dicitur, terminus: ut autem subjectum, nomen; ut prædicati locum obtinens, verbum (appellatur).

28. Jam vero nomina apud dialecticos etiam verba; et verba nomina dicuntur. **262** Etenim hi omnem vocem significativam ut subjectum quidem in propositione accipientes, nomen appellant; prædicatum autem facientes, verbum cognominant. Quoniam enim duplicem significationem verba inferunt, et existentialem, qua actionem aut passionem significant; et temporalem, qua etiam aliquod tempus adsignificant: cum quidem ea secundum solam existentiae significationem accipiunt dialectici, tum subjecta faciunt, tum nomina vocant: cum autem secundum temporis (significationem usurpant), tunc prædicatorum loco ea ponentes verba dicunt. Jam vero nomina simplicem existentiae significationem habentia, cum quidem hæc pura accipiunt et subjecta faciunt et quod sunt nomina dicunt; cum autem hæc prædicata fecerint, pura ea non relinquunt, sed τὸ est aut fuit aut erit apponunt; ut et hæc inde duplicem significationem habentia, propria videlicet quæ est existentiae et eam quæ est ex adjunctione τοῦ est aut fuit aut erit, quæ temporalis est, verborum vicem impleant.

29. Cæterum τὸ est et fuit et erit, cum per se quidem sunt, duplicem **263** habent significationem, ut verba; existentiae nimirum et temporis; ut cum dixerimus: Homo est, aut homo fuit, aut homo erit. Cum autem nominibus adjunguntur et cum illis exquiruntur, solam temporis habent significationem (ut cum dixerimus, Socrates est sapiens, aut Socrates fuit sapiens, aut Socrates erit sapiens), existentiaque significationem obtinent nomina quibus apponuntur. Quare cum ejusmodi nominibus et existentia et tempus significantia perfectorum verborum proprietatem servant.

σθαι περὶ ταῦτα φημεν· ὅτε δ' οὐχ οὕτως ἔχει, συμβαίνει τὸ ψεῦδος.

κς'. Ἦνα μὲν οὖν τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ῥήματα καθ' ὅσον οἶόν τε, δέδεικται.

κς'. Ταῦτα δὲ προσλαμβάνοντα μόριον ἀρνητικὸν οὐκ ἔτι καλοῦνται ὀνόματα καὶ ῥήματα μόνως καὶ ἀπλῶς, ἀλλὰ ἀόριστα ὀνόματα καὶ ἀόριστα ῥήματα· οἷον τὸ μὲν οὐκ ἄνθρωπος καὶ τὸ Σωκράτης ἀόριστα ὀνόματα. Τὸ δ' οὐ τρέχει, καὶ τὸ οὐ φιλοσοφεῖ, ἀόριστα ῥήματα. Ταύτην δ' ἔσχον τὴν κλίσιν, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ τινος ὀρισμένου λαμβάνεσθαι.

κζ'. Λεῖ δὲ καὶ τοῦτο εἶδέναι ὅτι ἀπλῆ φωνή, καὶ φάσις καὶ ὄρος καὶ ὄνομα καὶ ῥῆμα τῇ μὲν ὑποκειμένῳ ταῦτά ἐστιν ἀλλήλοις· κατὰ μόνην δὲ τὴν σχέσιν ἔχουσι τὴν διαφορὰν. Οἷον τὸ ἄνθρωπος, ὡς μὲν σημαντικὸν τινος, ἀπλῆ καλεῖται φωνή· ὡς δὲ μέρος καταφάσεως ἢ ἀποφάσεως, φάσις· ὡς δ' ἐν συλλογισμῶ παραλαμβάνομενον καὶ προτάσεως μόριον λεγόμενον, ὄρος· ὡς δ' ὑποκείμενον, ὄνομα· ὡς δὲ τάξιν ἐπέχον κατηγορούμενον, ῥῆμα.

κη'. Ῥήματα δὲ παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς καὶ τὰ ὀνόματα λέγονται· καὶ τὰ ῥήματα πάλιν ὀνόματα. Πᾶσαν γὰρ οὗτοι φωνὴν σημαντικὴν, ὡς μὲν ὑποκείμενον ἐν προτάσει λαμβάνοντες προσαγορεύουσιν ὄνομα· κατηγορούμενον δὲ ποιούντες, ῥῆμα κατονομάζουσιν. Ἐπεὶ γὰρ διπλῆν σημασίαν τὰ ῥήματα φέρουσι τὴν ὑπαρκτικὴν καθ' ἣν ἐνέργειαν ἢ πάθος σημαίνουσι· τὴν τε χρονικὴν, καθ' ἣν καὶ χρόνον τινὰ προσσημαίνουσιν· ὅταν μὲν κατὰ τὴν ὑπαρκτικὴν μόνην σημασίαν ταῦτα λαμβάνωσιν, ὑποκείμενά τε ποιούσι καὶ καλοῦσιν ὀνόματα· ὅταν δὲ κατὰ τὴν χρονικὴν, τότε κατηγορούμενα τιθέντες λέγουσι ῥήματα. Τὰ δ' ὀνόματα σημασίαν ἀπλῆν τῆς ὑπάρξεως ἔχοντα, ὅταν μὲν καθαρὰ ταῦτα λαμβάνωσιν, ὑποκείμενά τε ποιούσι καὶ ὑπερ εἰσὶν ὀνόματα λέγουσιν· ὅταν δὲ κατηγορούμενα ταῦτα ποιήσωσιν, οὐκ εἰσὶν αὐτὰ καθαρὰ· προστιθέασι δὲ τούτοις καὶ τὸ ἔστιν, ἢ τὸ ἦν. ἢ τὸ ἔσται· ὡς ἂν ἐντεῦθεν διπλῆν καὶ ταῦτα τὴν σημασίαν ἔχοντα, τὴν οἰκείαν δὲ τὴν ὑπαρκτικὴν, καὶ τὴν ἐκ τῆς προσθήκης τοῦ ἔστιν, ἢ τοῦ ἦν ἢ τοῦ ἔσται, ἥτις ὑπάρχει χρονικῆ, τὴν τῶν ῥημάτων χρείαν ἀποπληρώσι.

κθ'. Τὸ ἔστι δὲ καὶ ἦν καὶ ἔσται καθ' αὐτὰ μὲν ὄντα, διπλῆν ἔχει τὴν σημασίαν, ὡς ῥήματα· τὴν ὑπαρκτικὴν, καὶ τὴν χρονικὴν· ὡς ὅταν εἴπωμεν· Ἄνθρωπος ἔστιν, ἢ, Ἄνθρωπος ἦν, ἢ, Ἄνθρωπος ἔσται. Ὅταν δὲ προστιθέμενα τοῖς ὀνόμασιν ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ἐξετάζωσιν, μόνην ἔχει τὴν χρονικὴν· ὡς ὅταν εἴπωμεν, Σωκράτης σοφός ἐστιν, ἢ, Σωκράτης σοφός ἦν, ἢ, Σωκράτης σοφός ἔσται· τὴν δ' ὑπαρκτικὴν σημασίαν κέκτηνται τὰ ὀνόματα οἷς προστιθέονται. Ὅστε μετὰ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ὑπαρξίν τε καὶ χρόνον σημαίνοντα τὴν τῶν ἐντελῶν ῥημάτων σιῶζουσιν ἰδιότηνα.

λ'. Πᾶσα τοίνυν πρότασις ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος ἔχει τὴν γένεσιν· οἷον τὸ φιλοσοφεῖν ἀγαθὸν ἔστιν. Ἰδοὺ τὸ φιλοσοφεῖν ὄνομα λέγεται· τὸ δὲ ἀγαθὸν ἔστι ῥῆμα.

λα'. Καὶ ἀπλῶς ἐνθα τὸ ἄρθρον ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ θεωρεῖται, ἐκεῖνο καὶ ὄνομα ὑπάρχει, καὶ ὑποκείμενον. Ἐνθα δὲ τὸ ἔστιν ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ, ἐκεῖνο καὶ ῥῆμα καὶ καταγεγραμμένον λέγεται. Ἐνεργείᾳ μὲν οὖν καὶ τὸ ἄρθρον, καὶ τὸ ἔστιν ἐπὶ τῆς εἰρημένης προτάσεως φαίνεται τῆς λεγούσης· τὸ φιλοσοφεῖν ἀγαθὸν ἔστι· δυνάμει δὲ καὶ ἀμφοτέρω, ὡς ὅταν εἴπωμεν, Ἀγαθὸν ποιεῖσθαι ἐπὶ Κύριον. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον λέγομεν, ἢ ὅτι τὸ ποιεῖσθαι ἐπὶ Κύριον ἀγαθὸν ἔστι· καὶ πάλιν, Παῦλος ἐπέστειλεν, ἤγουν, Ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων ἦν· καὶ Ἰωάννης βασιλεύει, ταυτέστι· ὁ Ἰωάννης βασιλεύων ἔστι· καὶ βασιλεύσει· Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· ταῦτόν δ' εἶπεῖν ὅτι ὁ Κύριος βασιλεύσων ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα.

λβ'. Τὸ ἔστι δὲ καὶ ἦν καὶ ἔσται· ῥήματα λέγονται ἀρχοειδῶς, διὰ τὸ τὰλλα πάντα ῥήματα εἰς τὰς μετοχὰς καὶ εἰς αὐτὰ ἀναλύεσθαι.

30. Omnis ergo propositio ex nomine et verbo suam constitutionem habet; velut τὸ φιλοσοφᾶν bonum est. Ecce τὸ φιλοσοφᾶν nomen: at τὸ bonum est, verbum dicitur.

31. Et simpliciter ubi articulus aut potentia aut actu consideratur, illud et nomen et subiectum existit. Ubi autem τὸ ἔστιν aut potentia aut actu habetur, illud et verbum et prædicatum dicitur. Proinde quidem actu et articulus et verbum est in dicta propositione conspicitur quæ dicit τὸ φιλοσοφᾶν bonum est: utraque autem etiam potentia, ut cum dixerimus, bonum considerare in Domino. Nihil enim aliud est quam τὸ considerare in Domino bonum est; et iterum: Παῦλος per litteras significabat; hoc est ὁ Παῦλος per litteras erat seu fuit significans: et Ἰωάννης regnat, hoc est, ὁ Ἰωάννης est regnans: et regnabit Κύριος in æternum, idem dictum est ac, Ὁ Κύριος regnaturus est in æternum.

32. Τὸ ἔστιν autem et fuit et erit, verba primigenia dicuntur, quod omnia alia verba in participia et ipsa resolvuntur.

Tabula capitis 26, de nomine et verbo.

Nomen consideratur et	{	grammaticè,	{	significativa, ut homo,
		logice: et est vox significativa ex instituto, sine tempore, cuius pars nulla significat separata.		
Verbum consideratur et	{	grammaticè,	{	significativa, ut homo,
		logice: et est vox significativa ex instituto quæ tempus adsignificat, cuius nulla pars separata significat.		
265 Vox alia est	{	articulata et hæc vel	{	significativa, ut homo,
		non articulata, ut latratus canum.		
Nomina et verba significant κατὰ συνθήκην vel	{	ex instituto, scilicet nomenclatoris. adeoque non natura,	{	non significativa, ut blitiri.
		ex compositione, puta syllabarum ad differentiam vocum inarticulatarum.		
Non est vel	{	finitum, ut Socrates, homo,	{	non significativa, ut blitiri.
		infinitum, ut non Socrates, non homo.		
Verbum est vel	{	finitum: ut currit, philosophatur,	{	non significativa, ut blitiri.
		infinitum, ut non currit, non philosophatur.		

266 SYNOPSIS CAPITIS XXVII,

QUOD EST DE ORATIONE ET PROPOSITIONIBUS.

1. Orationem definit et probat. — 2. Orationem in quinque species dividit, quas singulas explicat. — 3. Originem et numerum harum quinque orationis specierum investigat. — 4. Enuntiativam orationem definit. — 5. Eandem dividit in affirmationem et negationem ut in species. — 6. Utramque speciem definit. — 7. Assertio et negatio faciunt contradictionem. — 8. Unde contradictio sit dicta et quid sit. — 9. Contradictionem, id est oppositionem (sic enim seipsum declarat) dividit a qualitate partium suarum, in oppositionem nimirum veræ affirmationis et falsæ negationis, ac contra falsæ affirmationis et veræ negationis, et divisionem probat. — 10. Affirmationem et negationem appellat orationem enuntiativam, et simul indicat, quare προτάσεις, id est propositiones, nominantur. — 11. Propositionis etiam geminam definitionem proponit. — 12. Propositiones dividit in eas quæ ex subjecto et prædicato, et in eas quæ ex tertio apprædicato, et in eas quæ etiam ex modo constant; interim explicans quid subjectus, quid prædicatus terminus sit, et quid tertium apprædicatum vocetur, et quid modus significet. — 13. Modos recenset et exemplis declarat. — 14. Plures quatuor terminis commemoratis in nulla propositione reperiri ostendit. — 15. Omnis propositionis subjectum et prædicatum ex quibus constet. — 16. Nomen et casus nominis quo differant. — **267** 17. Quid item verbum et casus verbi differant. — 18. Quæ propositio una dicatur. — 19. Quæ propositio non una, sed multiplex, seu plures appelletur. — 20. Quod propositio, quæstio, enuntiatio, instantia, conclusio non reipsa, sed saltem ratione differant.

CAPUT XXVII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ΄.

De oratione et propositionibus.

1. Oratio est, quæ ex pluribus quam una voce significativa constat, cujus quæ sunt proprie partes, separatæ significant. Oratio enim ex duabus vocibus significativis ad minimum habet constitutionem. Una quippe vox significativa, non est oratio.

2. Quinque autem orationis species sunt: vocativa, ut, Viri fratres et compresperes; at, o viri, tantum, non oratio vocaliva, sed vocatio est. Et vero (speciem) orationis vocativam Stoici appellativam vocant. Secunda species orationis est imperativa, ut, Declina a malo et fac bonum. Tertia sciscitativa sive interrogativa, ut, Quæ tua patria? quæ tua studia? Quarta optativa quam Stoici dicunt precatoriam; ut, Fial, Domine, misericordia tua super nos, quemadmodum speravimus in te, Quinta enuntiativa, vel, ut apud Stoicos dicitur, axioma, de qua logica tractatio considerationem 268 instituit, quæ ab enuntiando dicta est. Secundum illam enim de qualibet re enuntiamus, velut: Deus est bonus; homo non est immortalis.

3. Cum autem duplices sint in nobis animæ facultates, aliam cognoscentes secundum quas quodvis eorum quod est cognoscimus: aliam quæ vitales et appetitivæ dicuntur, secundum quas quæ vel bona sunt vel bona videntur, expetimus: quatuor quidem orationis præter enuntiativam species ex appetitivis proveniunt facultatibus animæ, non ipsius secundum seipsam agentis, sed ad alium se extendentis, qui conducere videtur ad id posse quod illa cupit consequi; et vel sermonem ab ipso exigentes, ut in sciscitativa oratione, ut rem; et si rem vel illum ipsum ad quem sermo est adipisci desiderantis, ut in vocativa; aut quamdam ab eo actionem, eamque vel ut a præstantiore ut in optione seu prece, vel ut a deteriore, quemadmodum in ea quæ proprie vocatur imperium seu jussio. Sola autem enuntiativa a cognoscentibus animæ provenit facultatibus, quæ rerum in nobis cognitionem vere vel apparenter factam enuntiare solet: 269 quare etiam a cæteris orationis speciebus sola veritatis et falsitatis capax est.

4. Enuntiativa igitur oratio est cui verum et falsum inest dicere.

5. Species autem sunt ipsius, affirmatio et negatio.

6. Et affirmatio quidem est enuntiatio alicujus de aliquo, hoc est, enuntiare et dicere quid inest alicui. Negatio autem est enuntiatio alicujus ab aliquo, hoc est, enuntiare quid alicui non inest.

7. Et hæc contradictionem efficiunt.

8. Dicta vero est contradictio quod partes secundum verum et falsum contradicentes invicem habeat. Est enim contradictio affirmationis et negationis pugna quæ secundum veritatem et falsitatem

Περὶ λόγου καὶ προτάσεων.

α'. Λόγος ἐστὶν ἐκ πλειόνων ἢ μιᾶς φωνῆς σημαντικῆς συνεστῶς, οὗ τὰ κυρίως μέρη κεχωρισμένα σημαντικά ἐστιν. Ὁ γὰρ λόγος ἐκ δύο φωνῶν σημαντικῶν τοῦλάχιστον ἔχει τὴν σύνταξιν. Μία γὰρ φωνὴ σημαντικὴ λόγος οὐκ ἐστὶ.

β'. Πέντε δὲ τὰ εἶδη τοῦ λόγου· τὸ κλητικόν, ὡς τὸ, Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ συμπένητες· τὸ δὲ, ἄνδρες, μόνον, οὗ λόγος κλητικὸς, ἀλλὰ κλησίς. Τὸ τοῦ λόγου δὲ κλητικόν οἱ Στωικοὶ καλοῦσι προσαγορευτικόν. Δεύτερον εἶδος τοῦ λόγου τὸ προστακτικόν, ὡς τὸ Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν. Τρίτον, τὸ πνευματικόν, εἴδους τὸ ἐρωτηματικόν· ὡς τὸ, Τίς ἡ πατρίς σου; τί σοι τὸ ἐπιτήδευμα; Τέταρτον, τὸ εὐχτικόν, ὅπερ οἱ ἀπὸ τῆς στοῆς λέγουσιν ἀρκατικόν, ὡς τὸ· Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμῶν, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ. Πύμπτον, τὸ ἀποφαντικόν, ἧτοι τὸ παρὰ τοῖς Στωικοῖς ἀξιωματικόν· ἢ τῆ λογικῆ πραγματείας ἡ σκέψις ἐστὶν, ὅπερ ἐκ τοῦ ἀποφάνεσθαι εἴρηται. Κατ' αὐτὸ γὰρ περὶ οὐτινοσοῦν τῶν πραγμάτων ἀποφαινόμεθα· οἶον, Ὁ θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶν· Ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶν ἀθάνατος.

γ'. Διττῶν δ' εὐσῶν ἐν ἡμῶν δυνάμειν ψυχικῶν, τῶν γνωστικῶν, καθ' ἃς ἕκαστον τῶν ὄντων γινώσκουμεν· τῶν δὲ ζωτικῶν καὶ ὀρεκτικῶν καλουμένων, καθ' ἃς ἢ τῶν ὄντων ἀγαθῶν ἢ τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἐπιέμεθα· τὰ μὲν παρὰ τὸ ἀποφαντικόν εἶδη τοῦ λόγου τὰ τέσσαρα ἐκ τῶν ὀρεκτικῶν δυνάμειν προέρχεται τῆς ψυχῆς, οὐκ αὐτῆς καθ' αὐτὴν ἐνεργούσης, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀποτεταμένης τὸν συμβάλλεσθαι δοκούντα πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς ἐρέσεως, καὶ ἧτοι λόγῳ παρὰ αὐτοῦ ζητούσης, ὡς ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ· ἢ πράγμα· καὶ εἰ πρᾶγμα, ἧτοι αὐτοῦ ἐκείνου ἐπιεμένης τυχεῖν πρὸς ὃν ὁ λόγος, ὡς περ ἐπὶ τοῦ κλητικῶν (ἢ πνευματικοῦ)· ἢ τινος παρ' αὐτοῦ πράξεως, καὶ ταύτης ἢ ὡς παρὰ κρείττονος καθάπερ ἐπὶ τῆς εὐχῆς, ἢ ὡς παρὰ χείρονος, καθάπερ ἐπὶ τῆς κυρίως καλουμένης προσταξείας. Μόνον δὲ τὸ ἀποφαντικόν, ἀπὸ τῶν γνωστικῶν δυνάμειν προέρχεται τῆς ψυχῆς ἐξαγγελτικόν ὑπάρχον τῆς ἀληθείας ἢ φαινομένως γυνομένης τῶν πραγμάτων γνῶσεως ἐν ἡμῶν· εἰδὲ καὶ μόνον τῶν ἄλλων τοῦ λόγου εἰδῶν ἀληθείας καὶ ψεύδους ἐστὶ δεκτικόν.

δ'. Ἔστι τοίνυν ἀποφαντικὸς λόγος, ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει.

ε'. Εἶδη δὲ αὐτοῦ κατάφασις καὶ ἀπόφασις.

ς'. Καὶ κατάφασις μὲν ἐστὶν ἀπόφανσις τινος κατὰ τινος, ἧγουν τὸ ἀποφάνεσθαι καὶ εἰπεῖν, τί τινα ὑπάρχει. Ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος, ἧγουν τὸ ἀποφάνεσθαι, τί τινα οὐχ ὑπάρχει.

ζ'. Ταῦτα δὲ ποιοῦσιν ἀντίφασιν.

η'. Εἴρηται δ' ἀντίφασις, ἀπὸ τοῦ τὰ μόρια ἔχειν ἀλλήλοις ἀντιφάσκοντα κατὰ τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψεῦδος. Ἔστι γὰρ ἀντίφασις μάχη καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν κατὰ τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψεῦδος ἀν-

τικειμένων τῶ αὐτῷ τε ὑποκειμένῳ χρωμένῳ, καὶ τὸν αὐτὸν κατηγορούμενον αὐτοῦ κατηγορουτῶν. μήτε κατ' ὁμωνυμίαν, μήτε κατὰ τι τῶν ἄλλων, ὅσα πρὸς τὰς ἐνοχλήσεις τῶν σοφιστῶν προσδιορίζομεθα.

θ'. Τετραχῶς δὲ προαγομένης τῆς ἀποφάνσεως (ἢ γὰρ τὸ ὑπάρχον ὡς μὴ ὑπάρχον ἀποφάνεται τις, οἷον, Τὸ ἀμαρτάνειν οὐκ ἔστι κακόν· ἢ τὸ ὑπάρχον ὡς ὑπάρχον, οἷον, Τὸ ἀμαρτάνειν κακόν ἐστίν· ἢ τὸ μὴ ὑπάρχον ὡς ὑπάρχον, οἷον, Τὸ ἀμαρτάνειν ἀγαθόν ἐστίν· ἢ τὸ μὴ ὑπάρχον ὡς μὴ ὑπάρχον, οἷον, Τὸ ἀμαρτάνειν οὐκ ἔστιν ἀγαθόν), ἐντεῦθεν ἀντιθέσεις γίνονται: οὗσ' μία μὲν ψευδοῦς ἀποφάνσεως πρὸς ἀληθῆ κατάφασιν· ἑτέρα δὲ καταφάνσεως ψευδοῦς πρὸς ἀπόφασιν ἀληθῆ. Καὶ παρὰ ταύτης τὰς δύο ἀντιθέσεις οὐδ' ἐπινοῆσαι ἄλλην ἐνδέχεται.

ι'. Πᾶσα δὲ κατάφασις λόγος ἐστίν ἀποφαντικός· ὡσαύτως καὶ πᾶσα ἀπόφασις. Ὀνομάζονται δὲ καὶ ἀμφω προτάσεις, ὡς ὑπὸ τῶν συλλογίσασθαι βουλομένων προτεινόμεναι τοῖς κοινοῖς τῶν λόγων.

ια'. Ἔστι τῶν προτάσεων λόγος ἀποφαντικός, ἢ τινος κατὰ τινος ἢ τινος ἀπὸ τινος. Καὶ ἄλλως: Πρότασις ἐστίν ἀντιφάνσεως μιᾶς μόριον.

ιβ'. Τῶν δὲ προτάσεων αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύγκεινται μόνον (καὶ ὑποκείμενος [ῦρος] ἐστὶ περὶ οὗ ὁ λόγος· κατηγορούμενος δὲ ὁ περὶ τοῦ ὑποκειμένου λεγόμενος. Οἷον, Γρηγόριος θεολογεῖ· τὸ μὲν Γρηγόριος ὑπόκειται· περὶ αὐτοῦ γὰρ ὁ λόγος· τὸ δὲ θεολογεῖ κατηγορεῖται κατὰ τοῦ Γρηγορίου γὰρ λέγεται τὸ θεολογεῖν). Τῶν οὖν προτάσεων αἱ μὲν ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον ἔχουσι, καὶ οὐδὲν πλέον· αἱ δὲ καὶ τρίτον προσκατηγορούμενον, τὸ ἐστίν. Ὅσα γὰρ κατ' ἐνός ὑποκειμένου λέγεται κατὰ μίαν πρότασιν, εἰς τὰ πάντα κατηγορούμενος ὀνομάζεται. Τὸ δὲ ἔστι προσκαγορεύεται προσκατηγορούμενον· οἷον, Γρηγόριος θεολόγος καὶ φυσιολόγος καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπιστήμων ἐστίν. Ὑποκείμενος μὲν γὰρ ῦρος τὸ Γρηγόριος. Τὸ δὲ θεολόγος καὶ φυσιολόγος, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἐπιστήμων, κατηγορούμενος εἰς· καὶ πρὸς τούτῳ κατηγορούμενον τὸ ἐστίν. Αἱ δὲ τῶν προτάσεων καὶ τρόπον προσκείμενον ἔχουσιν, τὸν ὅπως ὑπάρχει τὸ κατηγορούμενον τῷ ὑποκειμένῳ σημαίνοντα.

ιγ'. Τρόποι δὲ εἰσι τὸ ἀναγκαῖον, τὸ ἀδύνατον, τὸ ἐνδεχόμενον, τὸ καλῶς, τὸ σαφῶς, καὶ ἕτερα· ὧν ὁ ἀριθμὸς, φύσει μὲν περιληπτός, ἡμῖν δ' ἀπερίληπτος. Οἷον, Ἀναγκαῖον τὸν ἀνθρώπον ἀναπνεῖν· Ἀδύνατον εἶναι τὸν ἵππον πτερωτόν· Βασίλειον ἐνδέχεται γονυκλιτεῖν· Ἀθανάσιος καλῶς διδάσκει· Ἰωάννης σαφῶς ἐξηγεῖται.

ιδ'. Τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ὄρων, ἡγούν τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ κατηγορουμένου, τοῦ προσκατηγορουμένου, καὶ τοῦ τρόπου, πλείονας οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαι πρὸς μιᾶς προτάσεως γένεσιν.

ιε'. Ἐπὶ πάσης δὲ προτάσεως ὁ κατηγορούμενος ἢ ῥῆμα ὑπάρχειν ὑφείλει, ἢ πτώσις ἀήματος, ἢ ἀόρι-

opponuntur et eodem subjecto utuntur, et de ipso idem prædicatum esserunt, neque secundum homonymiam neque secundum aliquid eorum quæ contra sophistarum importunitates determinamus.

9. Verum enimvero cum quatuor modis profertur enuntiatio (vel enim quod inest quasi non inest enuntiat aliquis, ut, Peccare non est malum; vel quod inest quasi inest, ut, Peccare malum est; vel quod non inest quasi inest, ut, Peccare bonum est; vel quod non inest, quasi non inest, ut, Peccare non est bonum), hinc duæ sunt oppositiones, una quidem falsæ negationis ad veram affirmationem, altera vero falsæ affirmationis ad veram negationem. Atque præter has duas oppositiones aliam ne quidem cogitare licet.

10. Omnis autem affirmatio est enuntiativa; similiter et omnis negatio. Et ambæ vero etiam propositiones nominantur, quod ab iis qui ratiocinari (seu syllogismum facere) volunt, communibus orationibus proponantur.

11. Quare propositio est oratio enuntiativa vel alicujus de aliquo vel alicujus ab aliquo. Et aliter: propositio est unius contradictionis particula.

12. Porro propositionum alia ex subjecto et prædicato tantum constant. Estque subjectus terminus de quo oratio est: prædicatus, qui de subjecto dicitur, velut, Gregorius de Deo disserit: τὸ Gregorius quidem subjicitur: de eo enim sermo est: τὸ de Deo disserit, prædicatur; de Gregorio enim dicitur τὸ de Deo disserere. Propositionum igitur alia subjectum et prædicatum habent, neque plus, alia vero etiam tertium apprædicatum, τὸ est. Quæ 271 enim de uno subjecto in una propositione dicuntur, omnia unus prædicatus (terminus) nominantur. Τὸ est autem, apprædicatum appellatur velut, Gregorius theologus et physiologus, et omnium entium sciens est. Τὸ Gregorius enim subjectus terminus est: at τὸ theologus, physiologus, et omnium entium sciens, unus prædicatus: et quod ad hæc prædicatur τὸ est. Alia autem propositiones etiam modum adjectum habent, quomodo prædicatum subjecto inest significantem.

13. Suntque modi necessarium, impossibile, contingens, pulchre, perspicue, et cætera: quorum numerus natura quidem est comprehensibilis, nobis autem incomprehensibilis. Velut necessarium est hominem respirare, impossibile est hominem esse alatum, Basilium contingit ingenuculari seu genua flectere: Athanasius pulchre docet, Joannes perspicue explanat.

14. Et plures hisce terminis nempe subjecto, prædicato, apprædicato, et modo ad unius propositionis constitutionem excogitare non licet.

15. Cæterum in omni propositione prædicatus terminus aut verbum, aut casus verbi, aut infini-

tum verbum esse debet : **272** subjectus vero aut nomen aut casus nominis, aut infinitum nomen aut oratio ex pluribus nominibus composita.

16. Differt autem nomen a casu nominis, quod illud quidem recto casu profertur et nomen dicitur, ut, Judas est proditor ; sed nominis secundum obliquos alios, genitivum, dativum, accusativum prolatio, casus nominis vocatur, quod quasi ex integro seu recto ceciderit. Velut, Virtutis studiosum esse justum est ; Cum Christo pati utile ; Diem retributionis attingere necesse est.

17. Differt autem etiam verbum a casu verbi quod verbum quidem præsens tempus declinat, ut, Paulus concionatur ; sed verbi casus cum præteritum tum futurum, velut Petrus negavit, Diabolus punietur.

18. Ubi igitur uterque terminus eorum qui propositionem complent, unam aliquam naturam declarat, subjectus et prædicatus ; hanc propositionem unam dicimus, licet totam definitionem acceperimus pro subjecto aut pro prædicato, aut etiam similiter pro utroque. Veluti si dixerit aliquis : Animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, est substantia animata, sensus et **273** progressionis particeps. Hic enim τὸ animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, subjectum est ; quod ut unum nomen reputatur, tamen si ex multis vocibus significativis compositum. At τὸ substantia animata, sensus et progressionis particeps ; hoc omne, prædicatum est ; quod sane cum prædicato est, unum verbum efficitur.

19. Ubi autem alteruter terminorum plures res significat, plures propositiones esse dicimus, sique tot quot numero significata sunt ; tamen si hæc ab uno nomine significentur. Veluti si dixerit aliquis : Ajax cum Hectore solus decertavit, si non determinaverit Ajacem de utro sibi sermo sit. Hanc enim propositionem nemo, opinor, accuratus unam dicet, quæ propter homonymiam et falsum et verum simul dicit.

20. Jam vero propositio et enuntiatio et instantia et conclusio subjecto quidem nihil differunt, habitudine autem (seu respectu) differunt : velut, Anima est immortalis ; cum quidem ut pars syllogismi assumitur, propositio nominatur ; cum illa autem ad inquisitionem profertur aliquis utrum ergo anima est immortalis, quæstio : **274** cum jam aliquis simpliciter enuntiat dicens, Anima immortalis est, enuntiatio ; cum porro instat aliquis, unde constat, quod anima immortalis sit, instantia dicitur ; cum denique ex propositionibus collectum fuerit ut cum dixerimus : Anima semper movetur ; quod semper movetur, est immortalis ; ergo anima est immortalis, tum conclusio existit.

Α στον ῥῆμα· ἡ δὲ ὑποκείμενος, ἢ ὄνομα, ἢ πτώσις ὀνόματος, ἢ ἀόριστον ὄνομα, ἢ λόγος ἐκ πλειόνων ὀνομάτων συγκείμενος.

εἶ. Διαφέρει δὲ τὸ ὄνομα τῆς τοῦ ὀνόματος πτώσεως, ὅτι τὸ μὲν κατ' εὐθείαν φερόμενον, ὄνομα λέγεται· οἶον, Ὁ Ἰούδας προδότης ἐστίν· ἡ δὲ κατὰ τὰς ἄλλας πλαγίας προφορά τοῦ ὀνόματος, γενικήν, δοτικήν καὶ αἰτιατικήν, πτώσις καλεῖται ὀνόματος ὡς ἐκ τῆς ὀρθῆς εἴπουσιν εὐθείας πτωτικῶν. Οἶον, Τῆς ἀρετῆς ἐξέχυσθαι δίκαιον· Τῷ Χριστῷ συμπάσχειν ὀφείλιμον· Τὸν καιρὸν τῆς ἀνταποδόσεως ἀναγκαστικὸν καταλαβεῖν.

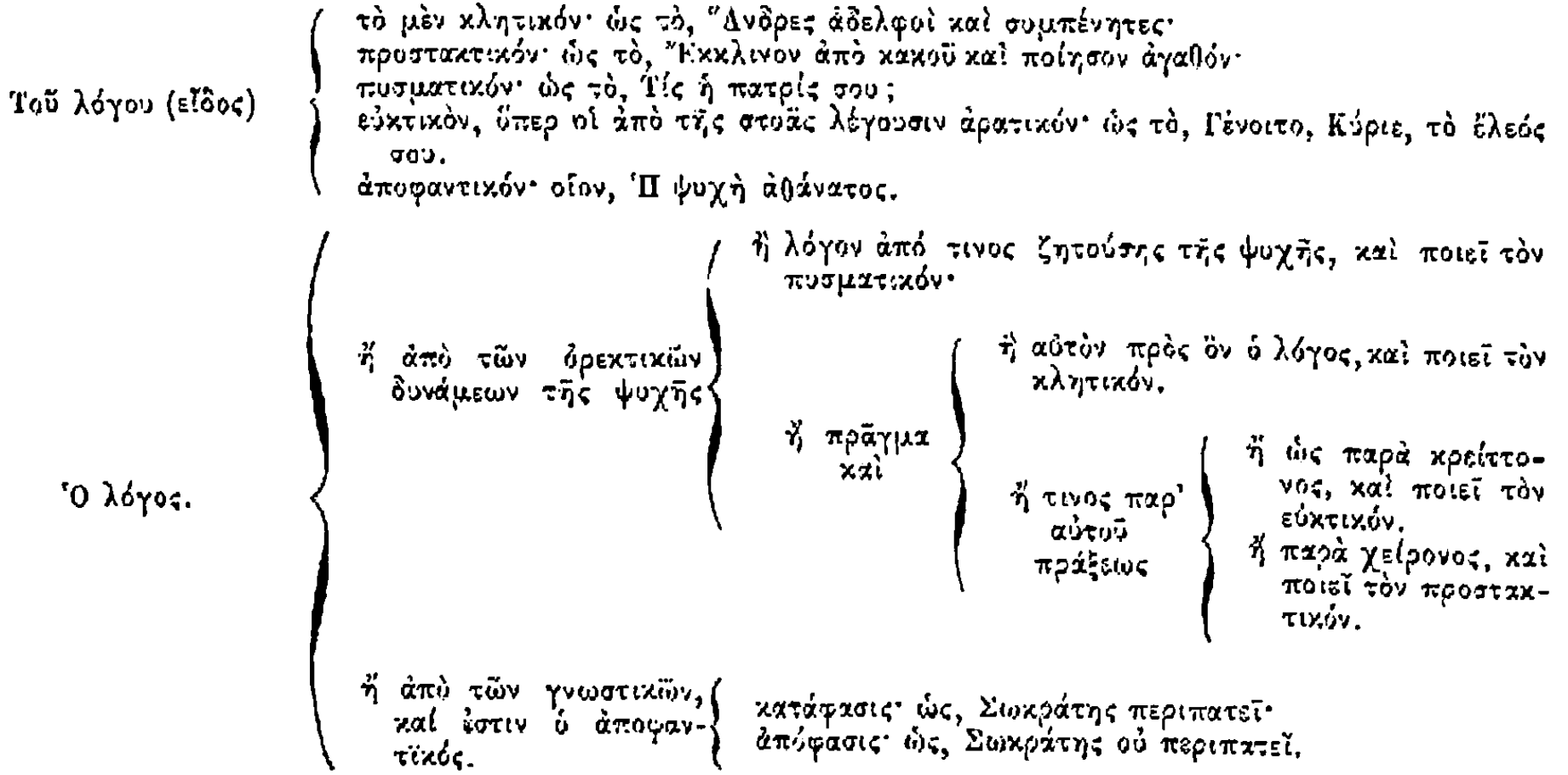
κζ. Διενήνοχε δὲ καὶ ῥῆμα πτώσεως ῥήματος τῷ τὸ μὲν ῥῆμα τὸν ἐνεστώτα χρόνον ὀηλοῦν, ὡς τὸ, Παῦλος διηγυρορεῖ τὴν δὲ τοῦ ῥήματος πτώσιν, τὸν παρεληλυθότα τε καὶ τὸν μέλλοντα. Οἶον, Πέτρος ἤρνήσατο· Διάθυλος κολασθήσεται.

κη. Ἐνθα μὲν οὖν ἐκάτερος ὅρος τῶν συμπληρούμενων τὴν πρότασιν μιᾶς τινος φύσεώς ἐστὶ ὀηλωτικὸς, ὁ ὑποκείμενος καὶ ὁ κατηγορούμενος, μίαν λέγομεν εἶναι ταύτην τὴν πρότασιν, καὶ ὀρισμὸν ὅλον λάβωμεν ὑποκείμενον ἢ κατηγορούμενον, ἢ καὶ ἀμφοτέρους ὁμοίως. Ὡς ἐάν εἴπῃ τις, Τὸ ζῶον λογικὸν θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν, οὐσία ἐμφυχὸς αἰσθητικὴ μεταβάτικὴ ἐστίν. Ἐνταῦθα γὰρ τὸ ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν ὑποκείμενόν ἐστιν, ὡς ἐν λογιζόμενον ὄνομα, καὶ ἐκ πολλῶν φωνῶν σημαντικῶν ὑπάρχη συγκείμενον. Τὸ δὲ οὐσία ἐμφυχὸς, αἰσθητικὴ, μεταβάτικὴ, τοῦτο σύμπαν κατηγορούμενον· ὁ δὲ μετὰ τοῦ ἐστὶ προσκατηγορούμενον ῥῆμα γίνεται ἐν.

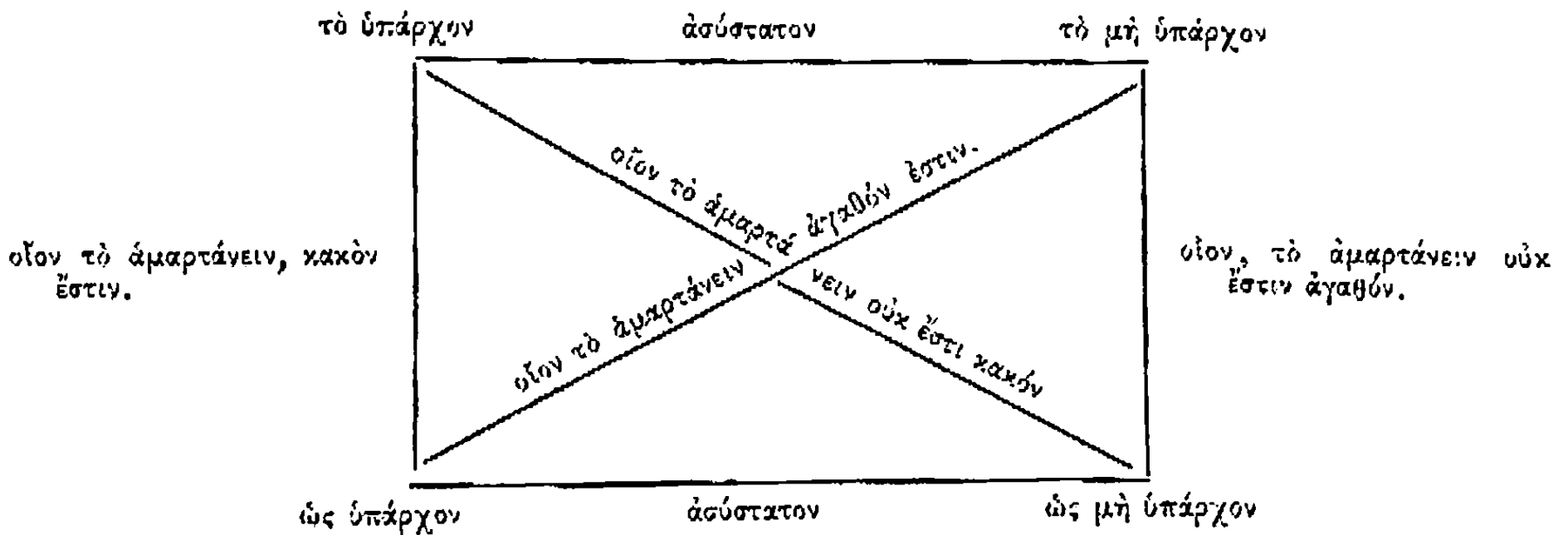
κθ. Ἐνθα δὲ πλειόνων πραγμάτων, ὑποτεροσοῦν τῶν ὄρων σημαντικὸς ἐστὶ, πλείους εἶναι τὰς προτάσεις φαμέν, καὶ τοσαύτας, ὅσων τὸ τῶν σημαντικῶν πληθὸς ἐστὶ καὶ ὑφ' ἐνὸς ὀνόματος ταῦτα σημαίνηται. Ὡς ἔταν εἴπῃ τις· Αἶας ἐμονομάχησεν Ἐκτορι, μὴ προσδιορισάμενος, περὶ ποτέρου τῶν Αἰάντων ὁ λόγος αὐτῶν. Ταύτην γὰρ τὴν πρότασιν οὐδεὶς, οἶμαι, τῶν ἐξεταστικῶν μίαν ἐρεῖ τὴν καὶ ψευδομένην ἅμα καὶ ἀληθεύουσαν διὰ τὴν ὁμωνυμίαν.

κ'. Πρότασις δὲ καὶ πρόβλημα καὶ ἀπόφανσις καὶ ἐνστασις καὶ συμπέρασμα κατὰ μὲν τὸ ὑποκείμενον οὐδὲν διαφέρει κατὰ σχέσιν δὲ διενήνοχον· οἶον, Ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν, ὅταν μὲν ὡς συλλογισμοῦ μέρος λαμβάνηται, πρότασις ὀνομάζεται ὅταν δ' εἰς ζήτησιν προβάλληται τις αὐτὸ λέγων, Ἄρα γε ἀθάνατος ἐστὶν ἡ ψυχὴ ; πρόβλημα· ὅπότεν δὲ τις ἀπλῶς ἀποφαίνηται λέγων, Ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν, ἀπόφανσις· ἐνισταμένοι δὲ τινος, Πόθεν δῆλον, ὡς ἡ ψυχὴ ἀθάνατος ἐστίν, ἐνστασις λέγεται· ὅπότεν δ' ἐκ προτάσεων συναχθεῖη, ὡς ὅταν εἴπωμεν· Ὁ ψυχὴ ἀεικίνητος· τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἡ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος· τότε τυγχάνει συμπέρασμα.

Σχήμα κεφαλ. κζ', περί λόγου και προτάσεων.

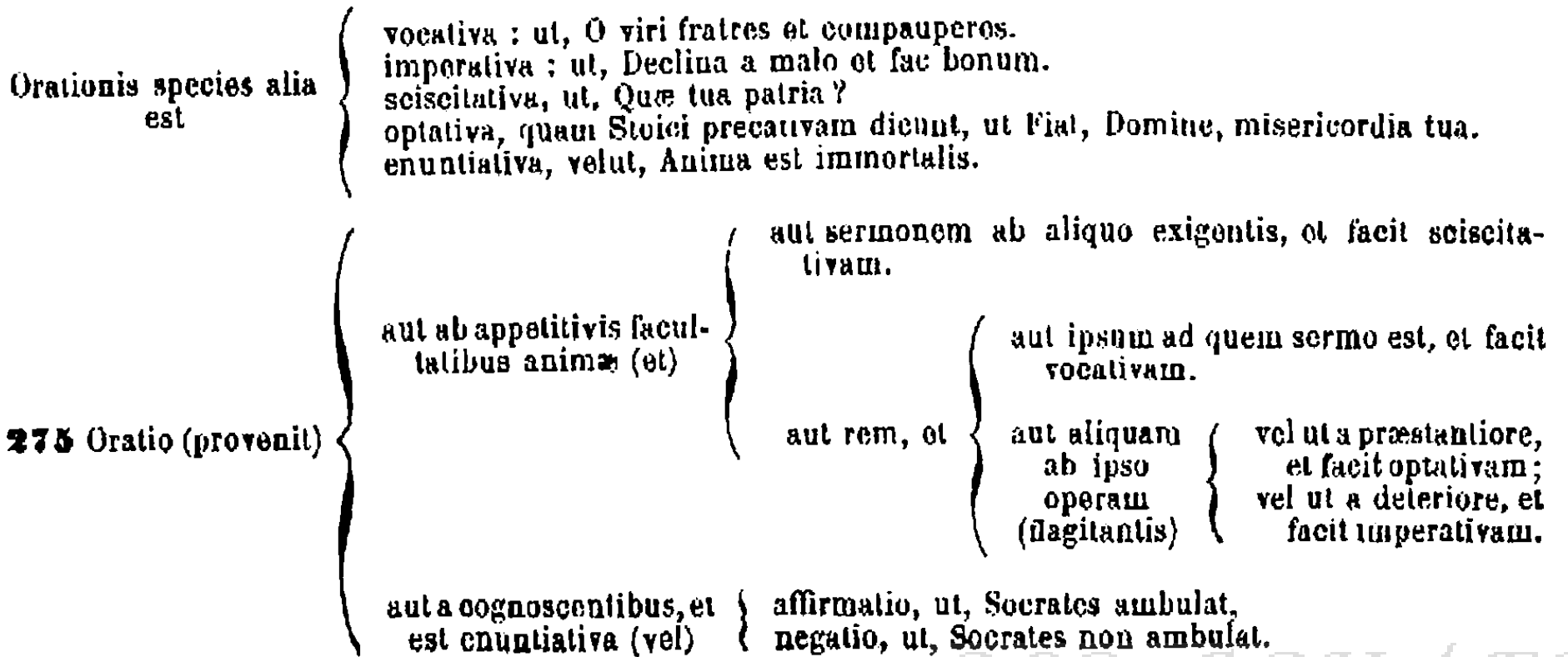
Πᾶσα ἀπόφανσις δείκνυσιν.

Τῶν προτάσεων

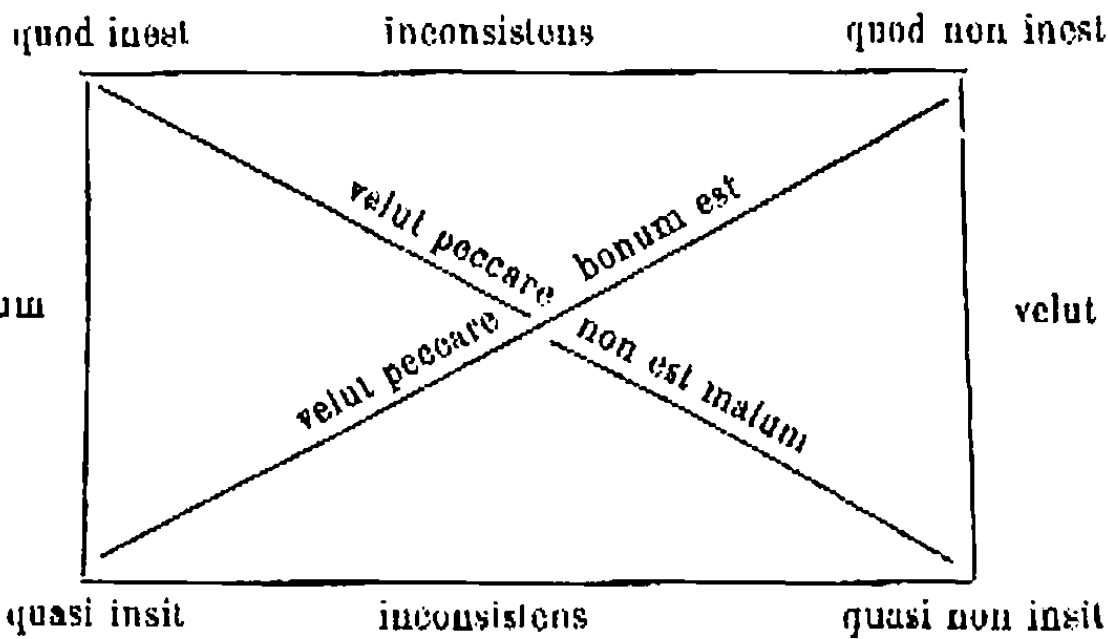
- αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου μόνον, οἶον, Γρηγόριος Θεολογεῖ·
- αἱ δὲ καὶ τρίτου προσκατηγορουμένου τοῦ ἔστιν· οἶον, Σωκράτης φιλόσοφος ἔστιν·
- αἱ δὲ ἐκ τρόπου, τοῦ δηλοῦντος ὅπως ὑπάρχει τῷ ὑποκειμένῳ ὁ κατηγορούμενος, οἶον, Δυνατὸν ἔστι τὸν Σωκρατην φιλοσοφεῖν.

Tabula captis 27, de oratione et propositionibus.

Omnis enuntiatio ostendit.

276 Propositionum

alix quidem ex subjecto et prædicato tantum constant, ut, Gregorius de Deo disserit.
 alix vero ex tertio apprædicato sunt, ut, Socrates est philosophus.
 alix denique ex modo qui declarat quomodo prædicatum subjecto insit, velut, Socratem philosophari est possibile.

SYNOPSIS CAPITIS XXVIII,

QUOD EST DE MATERIIS QUÆ IN PRÆPOSITIONIBUS CONSIDERANTUR, ET DE PRÆDEFINITIONE SEU SIGNO.

1. Materiam propositionum dividit in necessariam, contingentem et impossibilem, et divisionem probat. —
2. Singulas species exemplis declarat. — 3. Causam reddit quare a philosophis materiæ appellentur. —
4. Quid a modis differant, ostendit. — 5. Docet quod Aristoteles materiam contingentem subdividat in ὑπαρχούσων, id est existentem, et proprie contingentem. — 6. Posteriorem capitis partem aggreditur et propositiones dividit in imprædefinitas et prædefinitas. — 7. Prædefinitiones enumerat, et bifariam dividit. — 277 8. Docet prædefinitiones subjectis semper adijungi, non prædicalis; et quam significationem seu potestatem habeant, exemplis declarat. — 9. Per epiphoram concludit, quod prædefinitiones seu signa ostendant duntaxat differentiam multitudine partium subjecti, qualenus prædicatum participant vel non participant. — 10. Consequenter ostendit quod et cur logica propositiones universales appellent universales ut universales seu universaliter acceptas; et particulares, universales ut particulares seu ut particulariter sumptas. — 11. Per occupationem quasi indicat, quid particulares propositiones a singularibus differant. — 12. Subjicit tandem quomodo prædefinitæ propositiones a prædefinitionibus denominentur. — 13. Porro ostendit quod et quare prædefinitiones apud Græcos absolute feminino genere proferantur. — 14. Quod universalis affirmans et universalis negans propositiones sint contrariæ, cæteris tamen partibus. — 15. Rationem reddit quare contrariæ dicantur, quod nimirum contraria simplicia imitentur. — 16. Explicat rationem etiam in specie, ac primo quidem quod contrariæ propositiones in materia necessaria et impossibili contrariis simplicibus immediatis sint similes. — 17. Occupatio. — 18. Deinde etiam quod in materia contingente contrariis medialis sint similes. — 19. Aliam etiam rationem assignat, quare contrariæ propositiones sic dictæ esse possunt. — 278 20. Dissertationem de contrariis propositionibus concludit. — 21. Ostendit quod particularis affirmans et particularis negans appellantur subcontrariæ et quare sic appellantur. — 22. Ostendit quod affirmantes propositiones, universalis et particularis, itemque negantes similiter, ὑπὸ ἀλλήλων, id est subalternæ, vocentur, ubi etiam ratio nominis cum falsa tum vera indicatur. — 23. Aliam etiam rationem appellationis hujus per præcisionem insinuat. — 24. Per ἀντιεπιχειρήσων repetit quæ contrariæ, subcontrariæ, et subalternæ sint propositiones, et deinde etiam ostendit (ex definitis quidem propositionibus), solus universalem affirmantem et particularem negantem, item particularem affirmantem et universalem negantem, esse contradictorie oppositas et semper verum falsamque dividere. — 25. Probat hoc ipsum. — 26. Occupatio de particulari negatione in materia impossibili, utrum cum universali affirmatione simul falsum dicat, cum responsione duplici. — 27. Necessarium dividit in proprie et non proprie necessarium. — 28. Impossibile etiam in proprie et improprie impossibile dividit. — 29. Duplex necessarium et duplex impossibile ratione materialium etiam logicarum distinguit, sive singula ad suas materias logicas refert. — 30. Contingens etiam in tres species subdividit et singulas exemplis declarat. — 279 31. Singulis speciebus suas causas efficientes assignat.

CAPUT XXVIII.

De materiis quæ in propositionibus considerantur, et de prædefinitione seu signo.

1. Tres sese offerunt propositionum materiæ, necessaria, contingens, impossibilis. Quoniam enim in omni propositione et subjectus et prædicatus inest: terminus, habitudo prædicali ad subjectum tales materias progenerat. Prædicatus enim vel semper inest subjecto vel nunquam; vel quandoque quidem inest, quandoque vero non inest. Si

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΙ΄.

Περὶ τῶν ἐν ταῖς προτάσεσι θεωρουμένων ὄλων καὶ περὶ προτύπου.

α'. Τρεῖς ὄλαι τῶν προτάσεων φαίνονται, ἀναγκαία, ἐνδεχομένη, ἀδύνατος. Ἐπεὶ γὰρ πάση προτάσει, καὶ ὑποκειμένῳ ἔνεστι καὶ κατηγορούμενος, ἢ σχέσις τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸν ὑποκείμενον, τὰς τοιαύτας ὄλας ἀπογεννᾷ. Καὶ γὰρ ὁ κατηγορούμενος ἢ ἀεὶ ὑπάρχει τῷ ὑποκειμένῳ ἢ οὐδέποτε ἢ ποτὲ μὲν ὑπάρχει, ποτὲ δ' οὐχ ὑπάρχει. Κι

μὲν οὖν ἀεὶ ὑπάρχει τῷ ὑποκειμένῳ, τὴν ἀναγκαίαν ἄληθην ποιεῖ· εἰ δὲ οὐδέποτε, τὴν ἀδύνατον· εἰ δὲ ποτὲ μὲν ὑπάρχει, ποτὲ δ' οὐχ ὑπάρχει, τὴν ἐνδεχομένην.

β'. Ἀναγκαίως μὲν οὖν ἄληθες τὸ εἰπεῖν, Ὁ ἄνθρωπος ἀναπνεῖ, ἀεὶ γὰρ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀναπνεῖν. Ἀδύνατον δὲ τὸ εἰπεῖν, Ὁ ἄνθρωπος ἵπταται· οὐδέποτε γὰρ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἵπτασθαι· ἐνδεχομένης δὲ τὸ εἰπεῖν, Παῦλος δημηγορεῖ· ποτὲ μὲν γὰρ ὑπάρχει τῷ Παύλῳ τὸ δημηγορεῖν, ποτὲ δ' οὐχ ὑπάρχει.

γ'. Τὰς τοιαύτας δὲ σχέσεις ἕλας οἱ φιλόσοφοι προσηγήθρυσαν· ὡς μὴ λαμβανόμενας ἐκ τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἢ κατηγορίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων αὐτῆς.

δ'. Διαφέρουσι δὲ τῶν τρόπων, τοῦ ἀναγκαίου δηλαδὴ καὶ ἀδύνατου καὶ ἐνδεχομένου· τῷ τοῦ μὲν τρόπου ἐν τῷ ἐκφραεῖσθαι μόνον, καὶ τοῖς ἄλλοις προστίθεσθαι τῶν προτάσεων ἔχειν τὴν ὑπόστασιν· τὰς δὲ γε ἕλας ἐν αὐτῇ θεωρεῖσθαι τῶν πραγμάτων τῆ φύσει τῶν παραλαμβανόμενων ἐν ταῖς προτάσεσιν.

ε'. Τριῶν οὖν οὐσῶν, ὡς εἴρηται, τῶν ἄληθων, ἀναγκαίως, ἀδύνατου καὶ ἐνδεχομένης, τὴν ἐνδεχομένην Ἀριστοτέλης εἰς δύο διαίρει· εἰς τε τὴν ἐκβεβηκυῖαν, ἣν ὀνομάζει ὑπάρχουσαν, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν, ἣν καὶ κυρίως ἐνδεχομένην φησί.

ς'. Τῶν δὲ προτάσεων αἱ μὲν εἰσι χωρὶς διορισμῶν, εἴτερον προσδιορισμῶν, ὅθεν καὶ ἀδιόριστοι καὶ ἀπροσδιόριστοι λέγονται· εἰ δὲ μετὰ διορισμῶν, τῶν καὶ προσδιορισμῶν. Διὸ καὶ διορισμένας καὶ προσδιορισμένας ταύτας φημέν.

ζ'. Τέσσαρες δὲ εἰσιν οἱ διορισμοὶ οὗτοι καὶ προσδιορισμοί· πᾶς, οὐδεὶς, τις, οὐ πᾶς, καὶ πᾶς μὲν καὶ οὐδεὶς, καθόλου εἰς· τις δὲ καὶ οὐ πᾶς μερικοί. Πάλιν, πᾶς καὶ τις καταφατικοί· οὐδεὶς δὲ καὶ οὐ πᾶς ἀποφατικοί.

η'. Πάντοτε δὲ τοῖς ὑποκειμένοις συντάσσονται πρὸ τῶν ὑποκειμένων τιθέμενοι· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος ἀναπνεῖ· τούτεστι, πάντα τὰ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου άτομα τὸ ἀναπνεῖν ἔχουσι. Τὸ γὰρ πᾶς οὐ τὸ καθόλου σημαίνει, ἀλλ' ὅτι καθόλου· τούτεστι τὸ εἰπεῖν, Πᾶς ἄνθρωπος, ἢ πᾶν ζῶον, οὐ σημαίνει τὴν τοῦ εἶδους ἢ τὴν τοῦ γένους φύσιν τὴν συλληπτικὴν καὶ ἐνοητοῖον πάντων τῶν ὑπὸ αὐτά· ἀλλ' ὅτι καθόλου φέρεται τὸ κατηγορούμενον κατὰ πάντων τῶν μερικωτέρων, ἃ περιλαμβάνει τὸ ὑποκείμενον. Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἵπταται, τούτεστιν, οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸν ἀνθρώπον ἀτόμων ὑπάρχει τὸ ἵπτασθαι· ἔχουσι οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸ ὑποκείμενον ὑπάρχει τὸ κατηγορούμενον. Τίς ἄνθρωπος φιλοσοφεῖ, τούτεστιν, τινὲ τῶν ὑπὸ τὸ ὑποκείμενον, ἔχει τὸν ἀνθρώπον ἀτόμων, ὑπάρχει τὸ κατηγορούμενον, τὸ φιλοσοφεῖν δηλονότι. Οὐ πᾶς ἄνθρωπος γεωμετρεῖ, τούτεστιν, οὐ παντὶ τῶν ὑπὸ τὸ ὑποκείμενον ἀτόμων ὑπάρχει τὸ κατηγορούμενον, ὅπερ ἐστὶ τὸ γεωμετρεῖν.

θ'. Ἔργον τοίνυν τῶν προσδιορισμῶν τὸ μόνον σημαίνει τὴν κατὰ (τὸ) πλήθος διαφορὰν τῶν ὑπὸ τὸ

A quidem igitur semper inest subjecto, necessariam efficit materiam; sin nunquam impossibilem; quod si autem aliquando quidem inest, aliquando vero non inest, contingentem.

2. Necessariæ igitur materiæ est dicere, Homo respirat. Semper enim homini respirare inest. Impossibilis autem est dicere: Homo volat: nunquam enim homini volare inest. Contingentis denique, ut dicere: Paulus concionatur: concionari enim Paulo alias inest quidem, alias vero non inest.

3. Appellaverunt autem philosophi habitudines ejusmodi materias: quod non ex nostra opinione aut prædicatione, sed ex ipsa rerum natura assumuntur.

B 280 4. At a modis necessario videlicet et impossibili et contingente differunt, quod modi quidem in hoc tantum quod effertur et propositionum terminis apponuntur, suam constitutionem habent: materiæ autem in ipsa rerum in propositionibus assumptarum natura considerantur.

5. Cum ergo tres, ut dictum est, sint materiæ, necessaria, impossibilis et contingens; Aristoteles contingentem in duas dividit, et in eam quæ evenit, quam existentem nominat; et in futuram, quam etiam proprie contingentem dicit.

6. Porro propositionum alie sunt absque definitionibus sive prædefinitionibus (unde etiam indefinitæ et imprædefinitæ dicuntur), alie cum definitionibus, quæ etiam prædefinitiones appellantur.

C Quare etiam has definitas et prædefinitas dicimus.

7. Quatuor autem sunt hæ definitiones et prædefinitiones: omnis, nullus, aliquis, non omnis. Ac omnis quidem et nullus, universales sunt: aliquis autem et non omnis, particularis. Hursum omnis et aliquis, affirmativæ: nullus et non omnis negativæ.

8. Semper autem cum subjectis junguntur, dum subjectis præponuntur, 281 velut, Omnis homo respirat: hoc est, omnia sub specie hominis individua τὸ respirare habent. Τὸ omnis enim non universale significat, sed quod universaliter (universale accipiatur), hoc est, dicere, Omnis homo aut omne animal, non significat speciei aut generis naturam comprehendentem et unicatem omnia quæ sub ipsis sunt, sed quod prædicatum universaliter effertur de omnibus particularioribus quæ subjectum complectitur. Nullus homo volat, hoc est, nulli eorum quæ subjecto subsunt prædicatum inest. Aliquis homo philosophatur, hoc est, alicui eorum quæ subjecto sive homini subsunt, individuum inest, philosophari scilicet. Non omnis homo terram metitur: hoc est, non omnibus individuis quæ subsunt homini prædicatum inest, quod est terram metiri.

9. Munus igitur prædefinitionum est solam significare differentiam multitudinis eorum quæ ad

subjectum referuntur, quod vel communicent vel non communicent prædicato.

10. Cæterum universales propositiones sive eas quæ universales prædefinitiones habent, **282** etiam universales ut universales, seu universaliter (acceptas) vocant; propterea quod in his enim universalibus subjectis universales prædefinitiones conjunguntur; particulares autem propositiones, eas puta quæ particulares prædefinitiones habent, etiam universales ut particulares (seu particulariter acceptas) nominant. In his enim particulares prædefinitiones universalibus subjectis conjunguntur. Homo enim universale subjectum est, ut quod omnia sub ipso individua contineat. At aliquis et non omnis particulares prædefinitiones sunt.

11. Differunt autem a propositionibus singularibus particulares, quod singulares quidem de re aliqua finita una, exempli gratia, de Petro, enuntiationem faciunt, velut, Petrus edit miracula: particulares vero nihil finitum significant, sed de aliquo, quidquid id est, enuntiationem, velut, Aliquis homo est justus.

12. Jam autem prædefinitarum propositionum quotquot prædefinitionem totò omnis habent, universales affirmativæ propositiones et affirmationes sunt; **283** quotquot eam, quæ est nullus, universales negativæ et negationes: quotquot eam quæ est aliquis, particulares affirmativæ et affirmationes; quotquot eam quæ est, non omnis, particulares negativæ et negationes sunt.

13. Effertur autem absolute dictæ prædefinitiones nomine feminino (in Græco quidem), velut ἡ πᾶς, omnis; ἡ οὐδείς, nullus; ἡ τις, aliquis, et ἡ οὐ πᾶς, non omnis.

14. Universalis igitur affirmativa propositio et universalis negativa, nempe ἡ πᾶς, omnis, et ἡ οὐδείς, nullus (secundum relationem enim ad propositiones femininum nomen prædefinitiones assumpserunt), hæc inquam universales, contrariæ sunt, iisdem terminis, quoad eundem ordinem custoditis, ut nimirum in omni propositionum oppositione fieri debet, solis prædefinitionibus variantibus.

15. Contrariæ autem dicuntur propterea quod contraria imitentur. Nam et plurimum a se invicem distant: siquidem una affirmat universaliter, altera negat universaliter.

16. Et cum immediatis tum mediatis contrariis sunt similes: immediatis quidem in materia necessaria et impossibili. Nam et contrariorum immediatorum ex necessitate adest alterum subjecto; **284** et ejusmodi propositionum ex necessitate altera verum est, altera falsa in dictis materiis: in necessaria quidem affirmativa, velut, Omnis homo respirat: in impossibili autem, negativa, velut Nullus homo volat.

17. Omnino autem existentie quidem verum, in-existentie vero falsum proportionem respondet. In

ὕποκειμενον ἀναφερομένων, ἢ ὡς μετοχόντων, ἢ ὡς μὴ μετεχόντων τοῦ κατηγορουμένου.

ι'. Καλοῦσι δὲ τὰς καθόλου προτάσεις, ἢτοι τὰς ἐχούσας τοὺς καθόλου προσδιορισμούς, καὶ καθόλου ὡς καθόλου· οἷον ἐπὶ τούτων τοῖς καθόλου ὑποκειμένοις οἱ καθόλου συντάσσονται· προσδιορισμοί· τὰς δὲ μερικὰς προτάσεις, ἢτοι τὰς ἐχούσας τοὺς μερικοὺς προσδιορισμούς, ἀνομάζουσι (καὶ) καθόλου ὡς μερικὰς. Ἐπὶ τούτων γὰρ οἱ μερικοὶ προσδιορισμοὶ τοῖς καθόλου ὑποκειμένοις συντάσσονται. Καθόλου μὲν γὰρ ὑποκείμενον ὁ ἄνθρωπος, ὡς περιέχον πάντα τὰ ὑπὸ αὐτῶν άτομα· τὸ δὲ τις καὶ τὸ οὐ πᾶς μερικοὶ προσδιορισμοί.

β'. Διαφέρουσι δὲ τῶν καθέκαστα προτάσεων αἱ μερικαὶ τῶν τὰς μὲν καθέκαστα ποιεῖσθαι τὴν ἀπόφαντιν ἐπὶ τινος ὁρισμένου ἐνὸς τοῦ Πέτρου τυχόν· οἷον, Πέτρος θαυματουργεῖ. Τὰς δὲ μερικὰς μηδὲν ὁρισμένον σημαίνειν, ἀλλ' ἐπὶ τινος τοῦ τυχόντος ποιεῖσθαι τὴν ἀπόφαντιν· οἷον, Τίς ἄνθρωπος δικαίος ἐστι.

γ'. Τῶν δὲ προσδιορισμένων προτάσεων, ὅσαι μὲν ἔχουσι τὸν πᾶς προσδιορισμὸν, καθόλου καταφατικαὶ προτάσεις καὶ καταφάσεις εἰσὶν· ὅσαι δὲ τὸν οὐδείς, καθόλου ἀποφατικαὶ καὶ ἀποφάσεις· ὅσαι δὲ τὸν τις, μερικαὶ καταφατικαὶ καὶ καταφάσεις· ὅσαι δὲ τὸν οὐ πᾶς, μερικαὶ ἀποφατικαὶ καὶ ἀποφάσεις.

δ'. Ἐκφέρονται δὲ ἀπολύτως οἱ ῥηθέντες προσδιορισμοὶ ὀνόματι θελογικῶν οἷον ἡ πᾶς, καὶ ἡ οὐδείς, καὶ ἡ τις, καὶ ἡ οὐ πᾶς.

ε'. Ἡ μὲν οὖν καθόλου καταφατικὴ πρότασις, καὶ ἡ καθόλου ἀποφατικὴ, ἢτοι ἡ πᾶς, ἡ οὐδείς (κατὰ γὰρ τὴν εἰς τὰς προτάσεις ἀναφορὰν τὸ θελογικὸν οἱ προσδιορισμοὶ προσέλαβον ὄνομα), αὗται δὲ αἱ καθόλου ἐναντία εἰσὶ τῶν αὐτῶν ἔρων κατὰ τὴν αὐτῆν τάξιν φυλαττομένων· δηλονότι κατὰ πάσαν ἀντίθεσιν τῶν προτάσεων, μόνων δ' ἐναλλαττομένων τῶν προσδιορισμῶν.

ς'. Ἐναντία δὲ λέγονται διὰ τὸ τἀναντία μιμεῖσθαι. Πλεῖστον τε γὰρ διεστήκασιν ἀπ' ἀλλήλων· ἐπεὶ ἡ μὲν καταφάσκει καθόλου, ἡ δὲ ἀποφάσκει καθόλου.

ζ'. Καὶ τοῖς ἀμέσοις καὶ τοῖς ἐμμέσοις ἐναντίοις εὐόκασιν· τοῖς μὲν ἀμέσοις, ἐπὶ τῆς ἀναγκαστικῆς ὕλης καὶ ἀδυνατίου. Τῶν τε γὰρ ἀμέσων ἐναντίων, ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑποκειμένῳ παρέσσι θάτερον. Καὶ τῶν τοιούτων προτάσεων ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐτέρα καθέστηκεν ἀληθείας ἐπὶ τῶν ἐρημένων ὕλων· ἐπὶ μὲν τῆς ἀναγκαστικῆς ἢ καταφατικῆς· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος ἀναπνεύει· ἐπὶ δὲ τῆς ἀδυνατίου ἢ ἀποφατικῆς· οἷον, Οὐδείς ἄνθρωπος ἵπταται.

η'. Πάντως δὲ τῇ μὲν ἐπάρξει τὸ ἀληθὲς ἀναλογεῖται τῇ δ' ἀνοπαρξίᾳ τὸ ψεῦδος. Κατὰ μὲν οὖν τάστας

τὰς ὕλας ἢ πᾶς, καὶ ἡ οὐδεὶς, τοῖς ἀμέσους ἐναντίοις ἄ
εἰκόσασιν.

ιη'. Κατὰ δὲ τὴν ἐνδεχομένην τοῖς ἐρμείσοις εἶν
δυνατὸν μηδ' ἕτερον παρεῖναι τῶ ὑποκειμένῳ. Καὶ
ἄμφω αἱ προτάσεις κατὰ τὴν ἐνδεχομένην ὕλην συμ-
ψεύδονται· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν, Οὐ-
δεὶς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν.

ιβ'. Ἡ καὶ ὅτι αἱ δηλωθεῖσαι προτάσεις οὐδέποτε
μὲν συναληθεύουσι, ποτὲ δὲ καὶ συμπεύδονται· καὶ
κατὰ τοῦτ' ἂν εἰκότως ἐναντία κατονομάζονται. Τὰ
γὰρ ἐναντία συνυπάρχειν μὲν ἀλλήλοισι κατ' ἐνέρ-
γειαν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ἀδύνατον· ἄρα
δ' ἀπεῖναι αὐτοῦ δυνατὸν.

κ'. Καὶ ὅτι μὲν αἱ ῥηθεῖσαι προτάσεις ἐναντία,
καὶ διότι δεδήλωται.

κα'. Ἡ δὲ μερική καταφατική, καὶ ἡ μερική ἀπο-
φατική, καλοῦνται ὑπεναντία· ὡς ὑπὸ ταῖς ἐναν-
τίαις τεταγμένοι κἀκείναις ἐπόμεναι. Καὶ γὰρ ὅταν
ἡ ἑτέρα τῶν καθόλου ἀληθεύῃ, τότε συναληθεύει καὶ
ἡ ὑπ' αὐτὴν μερική· ὡς οἷον μέρος αὐτῆς οὖσα, καὶ
ὑπ' αὐτῆς περιεχομένη.

κβ'. Διὸ καὶ τὰς καταφατικὰς προτάσεις, τὴν κα-
θόλου λέγω δὴ καὶ τὴν μερικήν, τὴν πᾶς καὶ τὴν τίς,
καὶ αὐθις τὰς ἀποφατικὰς, τὴν οὐδεὶς καὶ οὐ πᾶς,
ὑπαλλήλους καλοῦσιν· οὐχ ὅτι περ ὡς ἡ τίς ὑπὸ τὴν
πᾶς, οὕτω δὴ καὶ ἡ πᾶς ὑπὸ τὴν τίς· καὶ ὡς ἡ οὐ
πᾶς ὑπὸ τὴν οὐδεὶς, οὕτω καὶ ἡ οὐδεὶς ὑπὸ τὴν οὐ
πᾶς (τοῦτο γὰρ ψεῦδος ὁμοῦ καὶ ἀδύνατον)· ἀλλ' ὅτι
τὸ ὑπὸ τὴν πᾶς εἶναι τὴν τίς, καὶ συναληθεύειν
αὐτῇ, δίδωσι μὲν ἡ πᾶς, ὡς καθόλου· λαμβάνει δὲ ἡ
τίς, ὡς μέρος τῆς πᾶς, καὶ οὕτως ἐκ τῆς πᾶς τῆ
ἄντος τοῦ ὑποκείσθαι, ὡς τῆς ὑπὸ, ἐν ἀλλήλοισι θεω-
ρουμένης· ἐν μὲν τῇ πᾶς ἐνεργητικῶς· ἐν δὲ τῇ τίς
τὸ ὑποκείσθαι· τῆς δὲ τίς δεχομένης αὐτὸ διὰ τὴν
ἀλληλουχίαν καὶ ἄμφω ὑπάλληλοι κέκληνται. Κατὰ
τοὺς αὐτοὺς λόγους ὑπάλληλοι, καὶ ἡ οὐδεὶς καὶ ἡ
οὐ πᾶς.

etiam esse, id autem τὸ aliquis recipiat propter mutuam coherentiam; ideo ambæ ὑπάλληλοι, id est,
286 subalternæ vocatæ sunt. Iisdem rationibus subalternæ sunt etiam τὸ nullus et non omnis.

κγ'. Εἰ δὲ καὶ τοῖς ὑπαλλήλοισι γένουσι οἱ παρόν-
τες ἀρμόζουσι λόγοι, σκοπέτω ὁ ἐξεταστικός.

κδ'. Ἡ μὲν οὖν πᾶς καὶ ἡ οὐδεὶς ἐναντία· ἡ τίς
καὶ οὐ πᾶς ὑπεναντία· ἡ πᾶς καὶ τίς, καὶ αὐθις ἡ
οὐδεὶς καὶ ἡ οὐ πᾶς ὑπάλληλοι· μόναι δὲ τῶν ἄλλων
προτάσεων ἀντιφατικῶς ἀλλήλοισι ἀντίκεινται, καὶ
διαιροῦσιν ἀεὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ψεῦδος ἢ καθό-
λου καταφατική καὶ ἡ μερική ἀποφατική· καὶ πάλιν
ἡ μερική καταφατική καὶ ἡ καθόλου ἀποφατική·
ἡγοῦν ἡ πᾶς καὶ οὐ πᾶς· καὶ ἡ τίς καὶ οὐδεὶς· καὶ
τοῦτο εἰκότως.

κε'. Αἱ μὲν γὰρ ἐναντία κατὰ τὸ ποῖον διαφέρου-
σαι (καταφατική γὰρ ἡ μία καὶ ἡ ἑτέρα ἀποφατική)
ποσὸν ἔχουσι τὸ αὐτό. Καὶ ἄμφω γὰρ καθόλου· αἱ
ὑπεναντία ὡσαύτως τῶ ποῖῳ διαφέρουσαι τὸ αὐτό
ποσὸν ἔχουσι. Μερικαὶ γὰρ καὶ ἄμφω αἱ ὑπάλληλοι
τούναντίον κατὰ τὸ ποσὸν διαφέρουσαι, ποῖον ἔχουσι
τὸ αὐτό. Ἡ μὲν γὰρ μία συζυγία τὸ καταφατικὸν

his igitur materiis, omnis et nullus, contrariæ pro-
positionibus immediatis contrariis sunt similes.

18. At vero contingentī materia mediatis contra-
riis, quorum neutrum subjecto adesse est possibi-
le; et ambæ propositiones in materia contingentī
simul metiuntur: velut, Omnis homo justus est,
Nullus homo justus est.

19. Aut vero etiam quod declaratæ propositiones
nunquam equidem simul verum dicunt, aliquando
autem etiam simul falsum aiunt; hæc etiam de
causa merito contrariæ denominabuntur, Contra-
ria enim coexistere quidem invicem actu in eod-
dem subjecto impossibile, simul autem ab eodem
abesse possibile est.

20. Et quod igitur dictæ propositiones sint con-
B trariæ et quare declaratum est.

21. Jam vero particularis affirmativa et particu-
laris negativa 285 subcontrariæ vocantur, ut quæ
sub contrariis positæ sint et illas sequantur. Cum
enim altera universalium verum dicit, tum etiam
particularis quæ sub ea est, verum profitetur, ut
quæ velut pars sit illius et ab ipsa contineatur.

22. Propterea etiam affirmativas propositiones,
universalem inquam et particularem, omnis et ali-
quis; et iterum negativas et non omnis ὁκαλλήλους,
id est subalternas, vocant, non equidem quod si-
cut aliquis sub omnis, ita etiam omnis sub ali-
quis: et sicut non omnis sub nullus, ita etiam
nullus sub non omnis sit (hoc enim falsum juxta
et impossibile est), sed quod τὸ aliquis esse sub
τῶ omnis et simul cum eo verum dicere, con-
cedit quidem omnis ut universales; accipit autem
etiam aliquis ut pars ipsius τοῦ omnis: atque ita
cum ipsum subjici sit τῶ aliquis ex τῶ omnis
quasi præpositio, ὑπὸ, ἐν ἀλλήλοισι id est in alte-
rius, consideretur et accipiatur, in omnis quidem
active, in aliquis autem passive; hoc est, ut τὸ
omnis quidem τῶ aliquis præbeat ipsum subje-

etiam esse, id autem τὸ aliquis recipiat propter mutuam coherentiam; ideo ambæ ὑπάλληλοι, id est,
286 subalternæ vocatæ sunt. Iisdem rationibus subalternæ sunt etiam τὸ nullus et non omnis.

23. Utrum autem quæ hic dicuntur generibus
subalternis congruant, accuratus rei indagator
consideret.

24. Τὸ omnis igitur et nullus contrariæ; aliquis
et non omnis subcontrariæ; omnis et aliquis, ac
iterum nullus et non omnis, subalternæ sunt pro-
D positiones. Solæ autem ex aliis propositionibus
contradictoriæ sibi invicem opponuntur, et verum
falsumque semper dividunt universalis affirmativa
et particularis negativa, et iterum particularis af-
firmativa et universalis negativa, hoc est, omnis et
non omnis, ac aliquis et nullus; idque merito.

25. Etenim contrariæ secundum qualitatem dif-
ferentes (una quippe affirmativa, altera negativa
est) eandem quantitatem habent: nimirum ambæ
universales sunt. Eodem modo subcontrariæ qua-
litate differentes eandem quantitatem habent,
quippe etiam ambæ particulares sunt. Subalternæ
contra quantitate differentes eandem qualitatem

habent : una enim conjugatio affirmativum, altera negativum habet : in utraque autem conjugatione **287** sola quantitas diversa est. Etenim τὸ omnis universalis ; et τὸ aliquis particularis : ac iterum, τὸ nullus universalis ; et non omnis particularis est. Qualitas igitur quidem est affirmativum et negativum : quantitas autem, universale aut particulare. Omnes igitur propositionum conjugationes, in quibus contrarium, in quibus subcontrarium, in quibus subalternum est, secundum quid commoicant, et secundum quid differunt. Aliqui universalis affirmativa et particularis negativa cum qualitate tum quantitate pugnantem perfectam ad se invicem differentiam habent : quemadmodum sane etiam particularis affirmativa et universalis negativa. Propterea etiam ipsis simul verum aut falsum unquam dicere est impossibile. Nam in materia quidem necessaria verum dicentibus affirmationibus negationes falsae sunt : in impossibili autem vice versa. In contingente una affirmatio quae universalis falsa ; et huic contradicens negatio particularis, vera : ac una affirmatio quae est particularis, vera ; et huic contradicens negatio universalis, falsa est.

288 26. Cæterum haud existimandum est particularem negationem in materia impossibili cum universali negatione simul falsum dicere, velut cum ea Omnis homo volat, hanc, Non omnis homo volat. Neque enim τὸ non omnis, ex necessitate simul infert τὸ aliquis, ut hæc, Non omnis homo volat, idem ei dicat, Aliquis homo volat. Etenim τὸ non omnis, ipsum per seipsum duntaxat accipimus, quasi propriam habens potestatem, quia prædefinitionem τοῦ omnis tollat, ut nihil, aliud attrahat. In quibus igitur rebus τὸ omnis mentitur, in illis τὸ non omnis verum dicit, ut quod τὸ omnis tollendi facultatem habeat. Nihil enim aliud ait dicens : Non omnis homo volat, quam, non est hoc verum, quod omnis homo volat. Præterea quemadmodum particularis affirmatio pars est universalis affirmationis : ita etiam particularis negatio universalis negationis pars est. Quoniam igitur particularis affirmatio partim quidem propter seipsam verum dicit, ut in contingente materia : partim autem propter universalem negationem, cujus pars est, ut in materia necessaria (si enim omnis homo respirat, etiam aliquis homo respirat). **289** Erit hoc etiam in particulari negatione. Nam et ipsa partim quidem propter seipsam verum dicit, ut in contingente materia : partim autem propter universalem negationem, ut in impossibili. Si enim nullus homo volat : etiam non omnis homo volat. Itaque ἡ non omnis in impossibili materia propter τὴν nullus verum dicit, quemadmodum etiam ἡ aliquis propter τὴν omnis.

27. Cæterum duplex est necessarium ; unum quidem proprie quod subjecto semper inest, ut soli moveri et homini respirare : alterum vero non proprie, quod ex necessitate est, quantisper prædicatum subjecto inest : velut obscurari solem a

A ἔχει, ἡ δ' ἑτέρα τὸ ἀποφατικόν. Ἐν ἑκατέρῃ δὲ τῶν συζυγιῶν, τὸ ποσὸν μόνον διάφορον. Ἢ πᾶς γὰρ καθόλου, καὶ ἡ τις μερική. καὶ οὐδὲς ἢ οὐδεὶς καθόλου, καὶ ἡ οὐ πᾶς μερική. Ποιῶς μὲν οὖν ἐστὶ τὸ καταφατικὸν ἢ ἀποφατικόν ποσὸν δὲ, τὸ καθόλου ἢ μερικόν. Πάσαι τῶν αἰ συζυγίαι τῶν προτάσεων, ἐν αἷς τὸ ἐναντίον, ἐν αἷς τὸ ὑπεναντίον, ἐν αἷς τὸ ὑπ' ἀλλήλων κατὰ τι μὲν κοινωνοῦσι, κατὰ τι δὲ διαφύρουσιν. Ἡ δὲ καθόλου καταφατικὴ καὶ ἡ μερική ἀποφατικὴ, καὶ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ κατὰ τὸ ποσὸν μαχόμεναι, τελείαν ἔχουσι τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφοράν· ὡς περὶ δὴ καὶ ἡ μερική καταφατικὴ καὶ ἡ καθόλου ἀποφατικὴ. Διὸ καὶ ἀδύνατον συναληθεύειν αὐτάς ἢ συμφεῦδασθαι πώποτε. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἀναγκαίας ὕλης ἀληθευουσίων τῶν καταφάσεων αἱ ἀποφάσεις ψευδεῖς εἰσιν, ἐπὶ τῆς ἀδυνατοῦ δὲ τὸ ἔμπαλιν· ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης μία κατάφασις ψευδὴς ἢ καθόλου, καὶ ἡ ἀντιφάσκουσα ταύτῃ ἀπόφασις ἢ μερική, ἀληθὴς· καὶ μία κατάφασις ἀληθὴς, ἢ μερική, καὶ ἡ ἀντιφάσκουσα ταύτῃ ἀπόφασις ἢ καθόλου ψευδὴς.

κ'. Οὐ γὰρ δ' ὑπολαμβάνειν τὴν μερικὴν ἀπόφασιν ἐπὶ τῆς ἀδυνατοῦ ὕλης τῇ καθόλου καταφάσει συμφεῦδασθαι. Οἷον τῆ, Πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται, τὴν, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται. Οὐδὲ γὰρ ἡ, Οὐ πᾶς, ἐξ ἀνάγκης συνεισάγει τὴν τις ὥστε τὴν, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται, ταυτὸ λέγει τῆ, Τίς ἄνθρωπος ἔπτται. Τὸ γὰρ, Οὐ πᾶς, αὐτὸ καθ' αὐτὸ λαμβάνομεν μόνον, ὡς ἴδιαν ἔχον δύναμιν, καθ' ἣν τὸν πᾶς προσδιορισμὸν ἀναιρεῖ, μηδὲν ἐπισυρόμενον ἕτερον. Ἐφ' ὧν οὖν πραγμάτων τὸ πᾶς ψεύδεται, ἐπ' ἐκείνων ἀληθεύει τὸ οὐ πᾶς, ὡς τοῦ πᾶς ἀναιρετικόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν φησιν ὁ λέγων, ὅτι, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται, ἢ ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο, ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται. Ἐτι ὡς περὶ ἡ μερική κατάφασις τῆς καθόλου καταφάσεως μέρος ἐστίν· οὕτω καὶ ἡ μερική ἀπόφασις τῆς καθόλου ἀποφάσεως μέρος ἐστίν. Ἐπεὶ γοῦν ἡ μερική κατάφασις πῆ μὲν δ' ἑαυτὴν ἀληθεύει, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης ὕλης, πῆ δὲ διὰ τὴν καθόλου κατάφασιν, τὴς μέρος ἐστὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ὕλης (εἰ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος ἀναπνεῖ, καὶ τις ἄνθρωπος ἀναπνεῖ), τοῦτ' ἐστὶ καὶ ἐπὶ τῆς μερικῆς ἀποφάσεως. Καὶ αὕτη γὰρ πῆ μὲν ἀληθεύει δι' ἑαυτὴν, ὡς ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης ὕλης, πῆ δὲ διὰ τὴν καθόλου ἀπόφασιν ὡς περὶ ἐπὶ τῆς ἀδυνατοῦ. Εἰ γὰρ οὐδεὶς ἄνθρωπος ἔπτται, καὶ οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἔπτται. Ἀληθεύει ἄρα ἡ οὐ πᾶς ἐπὶ τῆς ἀδυνατοῦ διὰ τὴν οὐδεὶς ὡς περὶ καὶ ἡ τις ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν πᾶς.

κζ'. Διττὸν δὲ τὸ ἀναγκαῖον τὸ μὲν κυρίως, ὅπερ τῷ ὑποκειμένῳ ὑπάρχει αἰεὶ ὡς τῷ ἡλίῳ τὸ κινεῖσθαι, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀναπνεῖν· τὸ δὲ μὴ κυρίως, ὅπερ ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης ἔστ' ἂν τῷ ὑποκειμένῳ τὸ κατηγορούμενον ἢ οἷον τὸ ἐπιπροσθεῖσθαι τὸν

ἥλιον ὑπὸ τῆς σελήνης ἢ τοῦ νεφούς, ἔστ' ἐν ἐπι-
προσθῆται ἀναγκαῖόν ἐστιν· ἀπλῶς δ' ἀναγκαῖον
οὐκ ἔστι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ τὸν βαδίζοντα βαδί-
ζειν ἐξ ἀνάγκης· καὶ τὸ τὸν ἵσταμένον ἵστασθαι.

κη'. Διττὸν δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης μὴ ὄν, ὅπου
ἐστὶ τὸ ἀδύνατον· τὸ μὲν κυρίως, ὡς τῷ πυρὶ τὸ
φύγειν, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἵπτασθαι· τὸ δὲ μὴ
κυρίως, ἀλλ' ἔστ' ἂν μὴ ἢ τῷ ὑποκειμένῳ τὸ κατη-
γορούμενον, ὡς τὸ βαδίζειν τῷ μὴ βαδίζοντι, καὶ τῷ
μὴ ἵσταμένῳ τὸ ἵστασθαι.

κθ'. Τὸ μὲν οὖν κυρίως ἐξ ἀνάγκης ὄν τῆς ἀναγ-
καίας ὕλης ἐπὶ τὸ δὲ κυρίως ἐξ ἀνάγκης μὴ ὄν
τῆς ἀδυνατίας· τὸ δ' ἔστ' ἂν ἢ τῷ ὑποκειμένῳ τὸ
κατηγορούμενον ὄν· ἔστ' ἂν δὲ μὴ ἢ τῷ ὑποκειμένῳ
τὸ κατηγορούμενον, μὴ ὄν τῆς ἐνδεχομένης ὕλης
ἐστίν.

λ'. Εἰς τρία δὲ διαιρεῖται τὸ ἐνδεχόμενον· εἰς τὸ
ἐπιπολὺ, τὸ ἐπίσης, καὶ τὸ ἐπ' ἔλαττον. Ἐπὶ πολὺ
μὲν, ὡς τὸ τὸν ἀνθρώπον πενταδάκτυλον εἶναι·
ἐπίσης, ὡς τὸ ἀναγνῶναι καὶ μὴ ἀναγνῶναι· ἐπ'
ἔλαττον, ὡς τὸ τὸν σκάπτοντα θησαυρῷ περιτο-
χεῖν.

λα'. Τὸ μὲν οὖν ἐπιπολὺ ἐνδεχόμενον φύσεως καὶ
τέχνης ἐστίν· ἐπειταρ ἢ τε φύσις ἐν τοῖς οἴκοις
ἀποτελέσματι ὡς ἐπιπολὺ κατορροῖ. Σπάνια γὰρ τὰ
τέρατα, καὶ ἡ τέχνη τοῦ οἴκου τέλος τυγχάνει ὡς
ἐπιπολὺ· τὸ δ' ἐπίσης ἐνδεχόμενον προαιρέσει
ἔργον ἐστίν. Ἐφ' ἡμῖν γὰρ, καὶ ἀναγνῶναι καὶ μὴ
ἀναγνῶναι, καὶ λούσασθαι καὶ μὴ λούσασθαι. Τοῦτο
δὲ τοῦ ἐνδεχομένου τὸ αἶδος καλεῖται καὶ ὁπίτερον
ἔτυχε· διότι κατὰ τοῦτο οὐδὲν πλέον τῆς ἀνυπαρ-
ξίας ἢ ὑπαρξίς ἔχει, οὔτ' ἔλαττον· ἀλλ' ὁμοίως ἐκ-
θῆναι δυνατόν, ὁπίτερον ἔτυχε τῆς ἀντιφάσεως
μέριον. Τὸ δ' ἐπ' ἔλαττον ἐνδεχόμενον τύχης καὶ
αὐτομάτου ἐστὶ. Καὶ κατὰ τύχην μὲν λέγομεν, ἃ τοῖς
κατὰ προαίρεσιν γινόμενοις παρυσίσταται· καθὰ
τῷ σκάπτειν ἢ εὐρεῖν τοῦ θησαυροῦ. Τύχη γὰρ
ἐστὶν αἴτιον κατὰ συμβεβηκὸς ἐν ταῖς κατὰ προαί-
ρεσιν κατὰ τὸ αὐτόματον λέγομεν, ἃ τοῖς κατὰ
φύσιν γινόμενοις καὶ μὴ κατὰ προαίρεσιν παρυσί-
σταται· ὡς τὸ σεισμῷ γεγονότος, καὶ τινος δια-
στέντος μέρους τῆς γῆς, ὕδατος ἀναβραχύναι πε-
γῆν. Αὐτόματον γὰρ ἐστὶν αἴτιον κατὰ συμβεβηκὸς
ἐν τοῖς μὴ κατὰ προαίρεσιν.

A luna vel nube quantisper obscuratur necessarium
est simpliciter autem necessarium non est. Tale
est etiam hoc, ambulanti ambulare ex necessi-
tate; et hoc, slanti stare.

28. Duplex etiam est, quod ex necessitate non
est, quod est impossibile: unum quidem proprie,
ut ignem refrigerare et hominem volare; alterum
vero non proprie, sed donec predicatum subjecto
non inest, ut ambulare non ambulanti; et stare
non slanti.

29. Quod quidem igitur proprie est **290** ex
necessitate materiae est necessariae; quod vero pro-
prie ex necessitate non est, impossibilis; quod de-
nique donec predicatum inest subjecto est; et
contra donec predicatum non inest subjecto, non
ens, contingentis est materiae.

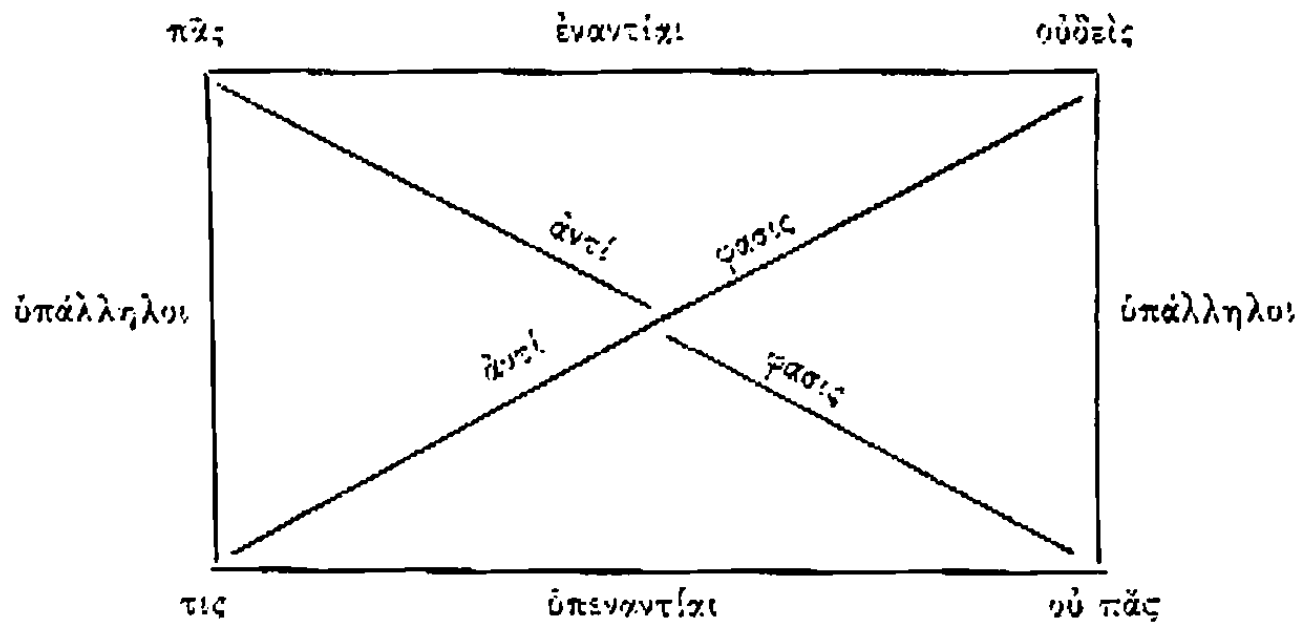
B 30. Jam vero contingens in tria dividitur; in id
quod ut plurimum, quod ex aequo, et ut minimum
(est contingens); ut plurimum quidem, ut hominem
esse quinque digitis praeditum: ex aequo, ut legere
et non legere: ut minimum, velut fodientem inci-
dere in thesaurum.

31. Quod igitur quidem ut plurimum contingens
est naturae et artis est: quandoquidem et natura in
propriis effectibus et operibus recte fungitur suo mu-
nere: monstra enim rara sunt: et ars proprium
finem ut plurimum consequitur. Quod autem ex
aequo contingens est electionis opus est. Etenim
penes nos est et legere et non legere, et lavare et
non lavare. Et haec contingentis species vocatur
etiam, utrumvis acciderit; propterea quod secun-
dum id existentia praesentia in existentia nihil neque
plus neque minus habet, sed similiter evenire po-
test utraque contradictionis pars contigerit. **291**
Quod denique ut minimum contingens est, fortuna
et casus est. Et secundum quidem fortunam dici-
mus, quae subsistunt cum iis quae secundum ele-
ctionem fiunt, ut inventio thesauri cum fossione.
Fortuna enim causa est per accidens in iis quae se-
cundum electionem fiunt. Secundum casum autem
dicimus ea quae cum illis subsistunt, quae secundum
naturam fiunt, non secundum electionem: velut
terrae motu facto et aliqua terrae parte scissa aquae
fontem erupisse. Casus enim causa est per acci-
dens in iis quae secundum electionem non fiunt.

Σχήμα κεφαλ. κη', περί τῶν ἐν ταῖς προτάσεσι θεωρουμένων ὀλίγων καὶ προσδιορισμῶν

Ἔλασι τῶν προτάσεων { ἀναγκαῖα, οἶον, ἀνθρώπος ἀναπνεῖ·
ἐνδεχομένη, οἶον, Παῦλος δημηγορεῖ·
ἀδύνατος, οἶον, ἀνθρώπος ἵπταται.

Προσδιορισμοί.

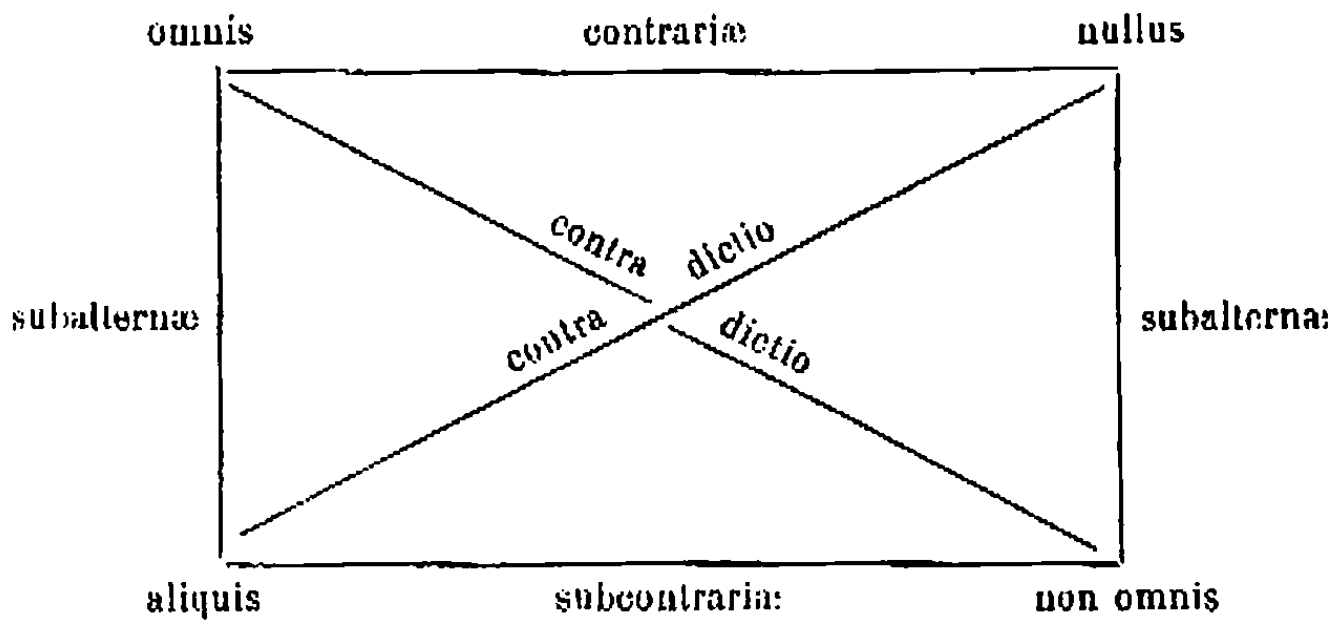

- Τῶν προτασεων { αἱ μὲν προσδιορισμέναι· οἶον, πᾶς ἄνθρωπος ἀναπνεῖ.
αἱ δὲ ἀπροσδιόριστοι· οἶον, ἵππος τρέχει.
- Τὸ ἀναγκαῖον { ἢ κυρίως, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀναπνεῖν·
ἢ μὴ κυρίως, ὡς τὸ τὸν βαδίζοντα βαδίζειν ἀνάγκης.
- Τὸ ἀδύνατον { ἢ κυρίως, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ ἵπτασθαι·
ἢ μὴ κυρίως, ἀλλ' ἔστ' ἂν μὴ ἦ τὸ κατηγορούμενον, ὡς τὸ βαδίζειν τῷ μὴ βαδίζοντι.
- Τὸ ἐνδεχόμενον διαίρεται { εἰς τὸ ἐπιπλοῦ, ὡς τὸ τὸν ἄνθρωπον πενταδάκτυλον εἶναι·
εἰς τὸ ἐπίσσης, ὡς τὸ ἀναγνῶναι καὶ μὴ ἀναγνῶναι.
εἰς τὸ ἐπ' ἕλαττον, ὡς τὸ σκῆπτοντα θησαυρῷ περιτυχεῖν.

Tabula capitis 28, de materiis quæ in propositionibus considerantur, et prædefinitionibus.

Materia propositionum (sunt) { necessaria, velut, homo respirat,
contingens, velut, Paulus concionatur,
impossibilis, velut, homo volat.

292 Prædefinitiones.

- Necessarium (est) aut { proprie, ut homini respirare,
non proprie, ut ambulanti ambulare ex necessitate.
- Impossibile (est) aut { proprie, ut homini volare,
improprie, sed donec prædicatum non inest, ut ambulare non ambulanti.
- Contingens dividitur in { id quod ut plurimum, ut hominem esse quinque digitis præditum,
id quod ex æquo, ut legere et non legere,
id quod et minimum, ut fodientem invenire thesaurum.

293 SYNOPSIS CAPITIS XXIX,

QUOD EST DE IMPRÆDEFINITIS PROPOSITIONIBUS

1. Quæ propositiones Græcis imprædefinitæ sint. — 2. Cur a propositionibus imprædefinitis apud Græcos et in articulis abesse debent: ubi de articuli significatione et potestate quædam adjiciuntur; et quod ex eo ad universalium, tum ad singularium, quin et ad præcellentium rerum significationem assumatur,

— 3. Quæ propositiones imprædefinitæ sint per epiphoram repellit. — 4. Easdem definitis particularibus æquipollere ex Aristotele ostendit. — 5. Probat, per partes tam de affirmationibus quam negationibus indefinitis, quoniam hæ sæpius universalibus æquipollent quam particularibus definitis. — 6. A consequente probat quod indefinitæ perinde ut definitæ in materia contingenti simul verum dicant, et tamen etiam ul contradictorie accipi possint, quatenus negans indefinita pro universali accipitur. — 7. De indefinita affirmatione per epiphoram idem repellit, quod quinto membro proposuit. — 8. Probat exemplo particularis definitæ negationis factæ ex particulari affirmatione negationem indefinitam modo particulari, modo universalis negationi æquipollere. — 9. Idem ostendit exemplo particularis negationis factæ ex universali affirmatione. — 294 10. Explicat quomodo propositiones definitæ, indefinitæ, singulares in oppositionibus quoad verum et falsum dividendum conveniant et differant. — 11. Per occupationem discrimen τοῦ μέλλοντος καὶ ἔσομένου explicat.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περὶ ἀπροσδιόριστων προτάσεων.

α'. Ἀπροσδιόριστοι προτάσεις εἰσὶν, ὅσαι καθόλου ἔχουσαι τοὺς ὑποκειμένους χωρὶς τε προσδιορισμοῦ καὶ χωρὶς ἄρθρου προφέρονται.

β'. Τὸ γὰρ ἄρθρον ὄντως μὲν καὶ τὴν τοῦ ὑποκειμένου μεθ' οὗ τάσσεται φύσιν, δηλοῖ δὲ καὶ τὰ ὑπὸ τὸ τοιοῦτον ὑποκείμενον μερικῶς, ὅτε καὶ τὴν δύναμιν ἔχει τοῦ πᾶς προσδιορισμοῦ οἷον, εἰ μὲν εἶπομεν, Ὁ ἄνθρωπος εἶδος ἐστὶ, τὸ εἰσαῖον τοῦ καθόλου ἀνθρώπου σημαίνουμεν, τὸ πάντων τῶν κατὰ μέρος ἀνθρώπων συλληπτικόν· αἱ δὲ γε φήσομεν, Ὁ ἄνθρωπος ζῶον ἐστὶ, τότε δηλοῦμεν πάντα τὰ ὑπὸ τὸν ἄνθρωπον, ἕτοι τὸ ἀνθρώπειον εἶδος ἄτομα, καὶ οὐδὲν ἄλλο φαιμέν, ἢ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ζῶον ἐστὶν. Ἐπεὶ γοῦν τὸ ἄρθρον καὶ πολλὰ συνεμφαίνει καὶ ἓν, διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν τῶν καθολικῶν πραγμάτων συμπαραλαμβάνεται ἄλλωσιν· ὡς ἔστιν λέγωμεν, Ὁ ἄνθρωπος, τὸ ζῶον, ἢ αἴσθησις. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μοναδικῶν ὡς ὅταν λέγωμεν, Ὁ ἥλιος, ἢ σελήνη, καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος. Ἐνίοτε δὲ κατὰ τοῦ ὑπερέχοντος τῶν ὁμοστέγων λαμβάνεται καθὼ τὸν Παῦλον δηλοῦσαι βουλόμενοί φαιμέν, ὁ Ἀπόστολος, καὶ τὸν Δαβὶδ, ὁ Προφήτης.

de præcellente inter eos qui ejusdem sunt ordinis sumitur: quatenus Paulum indicare volentes dicimus, ὁ Ἀπόστολος (Apostolus), et Davidem ὁ Προφήτης (Propheta).

γ'. Ὅσαι τολῶν τῶν προτάσεων ἔχουσαι καθόλου τοὺς ὑποκειμένους ἄνευ προσδιορισμοῦ ἢ ἄρθρου προτείνονται, καλοῦνται ἀπροσδιόριστοι, ἢ ἀδιόριστοι· οἷον, Ἀνθρωπος περιπατεῖ, Ἀνθρωπος οὐ περιπατεῖ.

δ'. Ταύτας δὲ φησὶν ὁ Ἀριστοτέλης ταῖς προσδιορισμέναις μερικαῖς ἰσοδυναμαῖν.

ε'. Ἀλλ' αἱ μὲν καταφάσεις ἀναμφιλέκτως ἰσοδυναμοῦσι ταῖς διορισμέναις μερικαῖς καταφάσεσιν· αἱ δ' ἀποφάσεις ποτὲ μὲν ἰσοδυναμοῦσι ταῖς μετὰ προσδιορισμοῦ μερικαῖς ἀποφάσεσιν, ποτὲ δὲ καὶ καθόλου καὶ μάλιστα ταῖς καθόλου. Σχεδὸν γὰρ οὐδεὶς τῶν παλαιῶν ἀντ' τῆς μερικῆς διορισμένης ἀποφάσεως τῇ ἀδιόριστῃ χρησάμενος φαίνεται. Ὅμως ταῖς διαφόροις ἀποφανομένοις ἐννοήσας ἀκολουθεῖ καὶ ἡ μὴ διορισμένη ἀπόφασις.

ς'. Ὅθεν ἐπὶ τῆς ἐνδεχομένης ὕλης, ἐφ' ἧς αἱ μερικαὶ προσδιορισμέναι συναληθεύουσιν, ἢ τίς δηλονότι καὶ ἡ οὐ πᾶς ἐπὶ ταύτης καὶ αἱ μὴ προσδιορισμέναι συναληθεύουσι, καὶ πάλιν ἀντιφατικῶς ἀντικείμενοι.

ζ'. Ἢ μὲν οὖν ἀδιόριστος κατάφασις ἰσοδυναμεῖ

A.

CAPUT XXIX.

De imprædefinitis propositionibus.

1. Imprædefinitæ propositiones sunt, quotquot universalia subjecta habentes et sine prædefinitione et sine articulo proferuntur.

2. Etenim articulus et subjecti cum quo ponitur naturam declarat; et vero etiam particularia sub ejusmodi subjecto declarat, quando etiam prædefinitionis, ipsius omnis scilicet, vim habet. Velut si dixerimus, Ὁ ἄνθρωπος (homo) est species, unam naturam universalis hominis omnes particulares homines comprehendentem significamus. Sin autem dixerimus, Ὁ ἄνθρωπος est animal, tunc omnia sub homine seu humana specie individua declaramus, et nihil aliud dicimus, quam quod omnis homo sit animal. Quoniam igitur articulus et multa simul palefacit et unum, ea propter etiam ad universalium rerum declarationem coassumitur. Veluti si dicamus, Ὁ ἄνθρωπος (homo), τὸ ζῶον (animal), ἢ αἴσθησις (sensus). Sed et 295 ad solitariarum (rerum cum earum que sui juris sunt, tunc individuarum declarationem articulus coassumitur): ut si dicamus, Ὁ ἥλιος (sol), ἢ σελήνη (luna), et ὁ Πέτρος (Petrus) et ὁ Παῦλος (Paulus). Interdum etiam sumitur: quatenus Paulum indicare volentes di-

3. Quotquot igitur propositiones universalia subjecta habent et sine prædefinitione aut articulo proponuntur, imprædefinitæ aut indefinitæ vocantur; velut Ἀνθρωπος (homo) ambulat: Ἀνθρωπος (homo) non ambulat.

4. Porro has Aristoteles prædefinitis particularibus æquipollere ait.

5. Veruntamen affirmationes citra controversiam definitis particularibus affirmationibus æquipollent. Negationes vero, alias cum prædefinitione particularibus negationibus, alias universalibus et maxime universalibus æquipollent. Nemo enim fere ex veteribus pro particulari definita negatione usus esse videtur indefinita. Nihilominus tamen ad differentes enuntiantium notiones consequitur 296 etiam non definita (seu indefinita) negatio.

6. Unde in contingente materia in qua particulares prædefinitæ simul verum dicunt, ἢ aliquis scilicet et ἢ non omnis: in hac etiam non prædefinitæ simul verum aiunt, et rursus contradictorie opponuntur.

7. Indefinita igitur affirmatio sine ambiguitate

definitæ particulari affirmatio æquivallet : velut hæc, Homo est justus, huic. Aliquis homo est justus.

8. Quomodo ergo in definita particulari affirmatione, siquidem posita fuerit particula negativa, alias particularem negationem, alias universalem efficit : veluti cum hoc audiverimus, Aliquis homo non est justus, siquidem negandi particulam ad τὸ aliquis exaudiverimus, idem huic significare putamus : non aliquis, sive nullus, quod manifestius apparet, si τὸ, Non est ante aliquis fuerit positum : veluti hoc non est aliquis homo immortalis ; sin autem negandi particulam ad prædicatum exaudiverimus, idem significare putamus cum quod est, non omnis, hoc est, non omnis homo est justus : sic etiam indefinita negatione pro enuntiantium diantia (scu sententia) et particulare et universale significatur, dum inficiatio vel ut cum τῷ aliquis, quod potentia in indefinita negatione continetur vel ut cum prædicato conjungitur. Magis igitur etiam hæc ad universale declinat, cum ab inficiatione negationi fecerimus initium, dicentes : Non est homo justus.

9. Sic vero etiam in universali affirmatione si ponatur inficiatio ante est, et vel ad τὸ omnis vel ad prædicatum subintelligi possit ; evenit ut propositio quatenus quidem (prædefinitionem) τὸ omnis tollit, idem cum particulari negatione valeat, quod manifestius apparet, si τὸ non est in principio propositionis ponatur. Velut : Non est omnis homo sapiens ; quatenus vero prædicatum removel, universali negationi æquale robur habeat : ut, Omnis homo non est sapiens, quod idem est cum hoc : Nullus homo est sapiens.

10. Cum autem tres sunt propositionum species, nempe prædefinitæ, et imprædefinitæ et singulares : prædefinitæ quidem et imprædefinitæ quoad omne tempus ad dividendum verum et falsum pariter se habent ; singulares autem in necessaria et impossibili materia quoad omne quidem tempus definite verum et falsum dividunt ; in contingente vero quoad præsens et præteritum definite, quoad futurum indefinite : velut, Socrates disputabilis, aut, Socrates non disputabilis. Quod enim quidem aut disputaturus aut non disputaturus sit, manifestum est. Ultra autem contradictionis pars sive affirmatio sive negatio verum dicat, de futuro tempore non licet definite dicere.

11. Differunt denique τὸ μέλλον τὸ ἐσόμενον. Nam τὸ ἐσόμενον est, quod certo eventurum est : velut, Æstas erit, Hiems erit. Τὸ μέλλον autem quod evenire et non evenire potest : velut, Hic infans erit grammaticus. Et enim infantem fieri et non fieri grammaticum est possibile.

τῆ διορισμένη μερικῆ καταφάσει χωρὶς ἀμφιβολίας, ὡς εἴρηται οἷον ἡ, "Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι, τῆ, Τίς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν.

γ'. Ὅσπερ οὖν ἐπὶ τῆς διορισμένης μερικῆς καταφάσεως, εἴ γε τεθῆ τὸ ἀρνητικὸν μόριον, ποτὲ μὲν μερικὴν ἀπόφασιν, ποτὲ δὲ καθόλου ποιεῖ οἷον τὸ, Τίς ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστίν, ἀκούσαντες, εἰ μὲν πρὸς τὸ τίς τὴν ἀρνήσιν ἐξακούσαιμεν, ταυτὴν οἰώμεθα σημαίνειν τῷ οὔτις εἴτων οὐδεὶς ὅπερ φαίνεται σαφέστερον, εἰ τὸ Οὐκ ἐστὶ τεθῆ πρὸ τοῦ τίς ὡς τὸ, Οὐκ ἐστὶ τίς ἄνθρωπος ἀθάνατος. Εἰ δὲ πρὸς τὸν κατηγορούμενον τὴν ἀρνήσιν ἐξακούσαιμεν, ταυτὸν οἰώμεθα σημαίνειν τῷ οὐ πᾶς, ἤγουν, οὐ πᾶς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν οὔτω κάποι τις ἀδιορίστου ἀποφάσεως, κατὰ τὴν τῶν ἀποφανομένων διάνοιαν, καὶ τὸ μερικὸν καὶ τὸ καθόλου σημαίνεται, τῆς ἀρνήσεως συντακτομένης, ὡς πρὸς τὸ τίς τὸ ὀυνάμει περιεχόμενον ἐν τῆ ἀδιορίστῃ καταφάσει, ἢ ὡς πρὸς τὸ κατηγορούμενον. Ἀλλοῦ μὲν οὖν ἀποκλίνει καὶ αὕτη πρὸς τὸ καθόλου, ὅταν ἀπὸ τῆς ἀρνήσεως ποιούμεθα τῆς ἀποφάσεως τὴν ἀρχὴν, Οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος δίκαιος, λέγοντες.

δ'. Οὔτω καὶ κὰν τῆ καθόλου καταφάσει τῆς ἀρνήσεως τιθεμένης πρὸ τοῦ ἐστὶ, καὶ ὀυνάμει τῆ πρὸς τὸ πᾶς ἢ πρὸς τὸ κατηγορούμενον ἐξακούεσθαι, συμβαίνει τὴν πρότασιν, ὡς μὲν ἀναιροῦσαν ταῖς πᾶς, τῆ κατὰ μέρος ἀποφάσει ταυτὴν ἰσχύειν ὅπερ σαφέστερον φαίνεται τιθεμένου τοῦ οὐκ ἐστὶ κατ' ἀρχῆς τῆς προτάσεως οἷον, Οὐκ ἐστὶ πᾶς ἄνθρωπος σοφός ὡς δὲ τὸ κατηγορούμενον ἀναιροῦσαν, τῆ καθόλου ἀποφάσει ἰσοθροῦν οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος σοφός οὐκ ἐστίν ὅπερ ταυτὸν ἐστὶ τῷ, Οὐδεὶς ἄνθρωπος σοφός σοφός ἐστὶ.

ε'. Τριῶν δ' ὄντων εἰδῶν τῶν προτάσεων, ἦτοι τῶν προσδιορισμένων, τῶν ἀπροσδιορίστων, καὶ τῶν καθέκαστα, αἱ μὲν προσδιορισμένοι καὶ ἀπροσδιοριστοὶ κατὰ πάντα χρόνον ὁμοίως ἔχουσι πρὸς τὸ διαίρειν τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀλήθειαν αἱ δὲ καθέκαστα κατὰ πάντα μὲν χρόνον ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ὕλης καὶ ἀδυνάτου διαίρουσιν ὀρισμένως τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ δὲ τῆς ἐνδεχομένης κατὰ πάντα μὲν τὸν ἐνεστῶτα καὶ παρεληλυθῶτα ὀρισμένως, κατὰ δὲ τὸν μέλλοντα ἀρίστως οἷον, Σωκράτης διαλέξεται, ἢ, Σωκράτης οὐ διαλέξεται. Ὅτι μὲν γὰρ ἢ διαλέξεται, ἢ οὐ διαλέξεται, ὅτιλον ὀπότερον δὲ τῆς ἀντιφάσεως ἀληθεύει μόριον, εἴτε ἢ κατάφασις, εἴτε ἢ ἀπόφασις, ὀρισμένως οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν ἐπὶ μέλλοντος.

στ'. Διενήνοχε δὲ τὸ μέλλον καὶ τὸ ἐσόμενον. Ἐσόμενον μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐξάπνυτος ἐκδησόμενον οἷον, Ἔσται ὀρος, Ἔσται χειμὼν μέλλον δὲ τὸ ἐκδηῖν καὶ μὴ ἐκδηῖν δυνάμενον οἷον, Τόδε τὸ βρέφος ἐστὶ γραμματικόν. Δυνατὸν γὰρ γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι τὸ βρέφος γραμματικόν.

Σκῆμα παρὰ', καθ', περὶ ἀπροσδιορίστων προτάσεων.

Τῶν προτάσεων { αὶ μὲν προσδιορισμένοι, οἷον, πᾶς ἄνθρωπος λογικός·
αὶ δὲ ἀπροσδιορίστοι, οἷον, ἵππος τρέχει·
αὶ δὲ καθέκαστα, οἷον, Παῦλος concionatur.

Tabula capituli 29, de imprædefinitis propositionibus.

Propositionum { aliæ quidem prædefinitæ, ut, omnis homo est rationalis,
aliæ vero imprædefinitæ, ut, equus currit,
aliæ denique singulares, ut, Paulus concionatur.

290 SYNOPSIS CAPITIS XXX.

QUOD EST DE AFFIRMATIONE ET NEGATIONE.

1. Affirmationem describit. — 2. Negationem item. — 3. Regulas exponit quomodo negationes faciendæ sint; et primo quidem in propositionibus ex subjecto et prædicato ne affirmationes infinitæ fiant. — 4. Occupatio, quare tò non disserit, exempli gratia non faciat affirmationem ex infinito prædicato. — 5. Per epiphoram repetit quod membro tertio proposuit, et ostendit deinde quomodo in propositionibus ex tertio apprædicato negationes faciendæ sint, ne fiant affirmationes transpositæ. — 6. Causas exponit cur affirmatio ex transpositione seu transposita sic dicta sit. — 7. Confirmat propositionem hanc, exempli gratia, Homo est non animal, non esse negationem, sed affirmationem transpositam. — 8. Pluribus exemplis declarat, quomodo in propositionibus ex tertio apprædicato fieri debet negatio, ne fiat affirmatio transposita. — 9. Juxta monstrat quomodo in propositionibus, ex tertio apprædicato affirmatio ex transpositione faciendæ sit. — 10. Conclusio superiorum et ad sequentia transitio. — 11. Tertiam regulam tradit, quomodo in propositionibus modalibus sit faciendæ negatio. — 12. Occupatio. — 13. Nomina et verba in propositionibus transposita idem significare, nisi quod in rhythmo et perspicuitate aliquid se offerat discriminis. — 300 14. Idem negandi particulam cum termino cui conjuncta est, transpositam idem significare. — 15. Ipsam tamen per se transpositam variare propositiones, prout vel subjecto vel prædicato vel apprædicato, vel signis aliquibus adjungitur. — 16. Causam reddit cur Græci in propositionibus pro οὐτις usurpent οὐδεὶς. — 17. Prædefinitiones seu signa instar particulæ negandi si per se translocentur, propositiones variare, et interdum evertere. — 18. Sed si cum terminis quibus a principio fuerunt adjunctæ transferantur, easdem propositiones servare. — 19. Regula proponitur secundum quam propositiones consequentes faciendæ sint. — 20. Cautio ne pro prædicato tota propositio accipiatur. — 21. Declarat hanc regulam exemplis et primum quidem propositionum definitarum exemplo. — 22. Regulam supra membro 19 propositam uberius explicat. — 23. Dein eandem exemplo singularium propositionum explicat. — 24. Denique indefinitarum. — 25. Rationem reddit de infinitis negationibus transpositis, cur ad indefinitas affirmationes simplices non ita evidenter consequuntur.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως.

α'. Κατάφασις ἐστίν, ὡς προείρηται, τὸ εἰπεῖν, τί τινι ὑπάρχει, εἴτε κατ' οὐσίαν, οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν ἐστὶ (κατ' οὐσίαν γὰρ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ζῶν εἶναι), εἴτε κατὰ συμβεβηκός, ὡς, Πλάτων διαλέγεται. Δυνατὸν γὰρ αὐτὸν καὶ διαλέγεσθαι καὶ μὴ διαλέγεσθαι τὸν ἄνθρωπον δὲ μὴ εἶναι ζῶν ἀδύνατον.

β', Ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀναρρητικὴ καταφάσεως. Ἡ κατάφασις γὰρ τὸ ἀρνητικὸν προσλαβούσα μόνον, ἀπόφασις γίνεται.

γ'. Κρῆ δὲ τὸ τοιοῦτον ἀρνητικὸν μόνον ἐπὶ μὲν τῶν ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου προτάσεων τῷ κατηγορουμένῳ συνάπτεσθαι, ἤγουν τῷ ῥήματι. Τῆς γὰρ, Πλάτων διαλέγεται, καταφάσεως ἀπόφασις ἐστίν, οὐχ ἡ λέγουσα, Οὐ Πλάτων διαλέγεται (κατάφασις γὰρ ἐστὶ καὶ αὕτη, τὸν ὑποκειμένον ἀόριστον ἔχουσα), ἀλλ' ἡ λέγουσα, Πλάτων οὐ διαλέγεται.

δ'. Τὸ δὲ, οὐ διαλέγεται, καθ' αὐτὸ μὲν ὡς ἓν τι θεωρούμενον, λέγεται ἀόριστον ῥῆμα, διὰ τὸ μηδενὸς ὄρισμένου εἶναι σημαντικόν· ἐν δὲ τῇ προτάσει παραλαμβάνομενον, ὡς τοῦ ὑποκειμένου ἀποφασκόμενον, ὄρισμένον ἐστίν. Οὐκέτι γὰρ ὡς ἓν, ἀλλ' ὡς

A

CAPUT XXX.

De affirmatione et negatione.

1. Affirmatio est, ut ante dictum, dicere quid insit alicui, sive secundum substantiam, ut, Homo est animal (etenim homini 301 iest secundum substantiam esse animal, sive secundum accidens: ut, Plato disputat. Illum enim disputare et non disputare est possibile. At hominem non esse animal, impossibile est.

2. Negatio autem affirmationis remotio (seu peremptio). Affirmatio enim assumpta negativa particula sit negatio.

3. Cæterum hanc negandi particulam in propositionibus ex subjecto et prædicato conjungi oportet prædicato sive verbo. Etenim affirmationis, Plato disputat, non est negatio quæ dicit, Non Plato disputat (nam et hæc est affirmatio infinitum subjectum habens), sed hæc quæ dicit, Plato non disputat.

4. At τὸ non disputat si per se ut unum aliquid consideretur, verbum infinitum dicitur, propterea quod finitum nihil significet; sed cum in propositione assumitur ut de subjecto negetur finitum est. Non enim amplius ut unum, sed ut duo sumitur,

negativa particula ipsum prædicatum a subjecto discretum esse ostendente.

5. In propositionibus ergo quidem ex subjecto et prædicato si fiat negatio, prædicato particula infinitionis conjungenda est. At vero in propositionibus ex tertio prædicato ejusmodi infinitionis particula, prædicato, nempe ipsi Est, et non alii alicui adjudicanda est. Affirmationis enim hujus, Homo est animal, negatio est quæ dicit, Homo non est animal, non hæc quæ dicit, Homo est non animal.

6. Hæc enim affirmatio ex transpositione dicitur, propterea quod transposita negandi particula ex prædicato in prædicatum, per hujusmodi transpositionem negatio fiat affirmatio: aut quod pro finito prædicato transpositio infinito, finito nimirum sublato, ex ejusmodi transpositione prædicati declarata fiat affirmatio.

7. Propositio igitur hæc, Homo est non animal, affirmatio est, non negatio. Qui enim dixerit, Homo est non animal, dixit hominem esse non animal, sed aliud quid præter animal. Qui autem dixerit, Homo non est animal, ille de homine negavit eum esse animal, et indicavit non inesse hoc homini, esse animal. Dictum autem est quod enuntiativorum orationum, quæ dicit aliquid alicui inesse, est affirmatio; quæ autem dicit non inesse, est negatio. Affirmatio igitur est hoc, Homo est non animal: negatio autem hujus, hoc: Homo non est animal.

8. Eodem modo etiam hujus affirmationis, Socrates est justus, negatio est, Socrates non est justus, non hæc, Socrates est non justus. Hæc enim ex transpositione est affirmatio, et hujus negatio est, Socrates non est non justus. Similem in modum etiam hujus, Aristoteles est philosophans; negatio est, Aristoteles non est philosophans. At hoc, Aristoteles est non philosophans; affirmatio est transposita, cujus negatio est, Aristoteles non est non philosophans.

9. In affirmationibus enim ex tertio prædicato si negandi particula prædicato simpliciter apponatur, ex transpositione affirmationes facit. Et si omnia ex quibus ejusmodi est compositum si etiam ex pluribus prædicatum sit compositum, de subjecto dicantur essentialiter, quemadmodum in definitionibus; si ex his aliquid secundum accidens, ut cum dixerimus, Socrates est homo albus, oportet negandi particulam omni seu toti prædicato anteponi, ut affirmationem ex transpositione faciamus. Velut, Homo est animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Hoc simplex est affirmatio. Ex transpositione autem affirmatio est, Homo est non animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Et iterum, Socrates est homo philosophus, albus, simplex

ἄνθρωπος λαμβάνεται, τοῦ ἀρνητικοῦ μέρους τὸ διακρίσθαι τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἐμφαίνοντος.

γ'. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου προτάσεων, γινόμενης τῆς ἀποφάσεως, τῷ κατηγορουμένῳ συναπτῶν τὸ τῆς ἀρνήσεως μέρος· ἐπὶ δὲ τῶν ἐκ τρίτου προσκατηγορουμένου προτάσεων τῷ προσκατηγορουμένῳ συναπτῶν τὸ τοιοῦτον τῆς ἀρνήσεως μέρος, τῷ ἔστι· δηλονότι καὶ οὐκ ἄλλω τινί. Τῆς γὰρ, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν ἔστι, κατάφασις ἀπόφασις ἔστιν ἡ λέγουσα, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν ἔστιν.

δ'. Αὕτη γὰρ ἐκ μεταθέσεως κατάφασις λέγεται, διὰ τὸ, μετατεθέντος τοῦ ἀρνητικοῦ μέρους, ἐκ τοῦ προσκατηγορουμένου εἰς τὸν κατηγορούμενον, ἐκ τῆς τοιαύτης μεταθέσεως τὴν ἀπόφασιν γενέσθαι κατάφασιν· ἢ καὶ ἀντὶ τοῦ ὀρισμένου κατηγορουμένου μετατεθέντος ὀρίστω, ἀρθέντος δηλονότι τοῦ ὀρισμένου, ἐκ τῆς τοιαύτης μεταθέσεως τοῦ κατηγορουμένου τὴν ὑηλωθεῖσαν γενέσθαι κατάφασιν.

ζ'. Ἢ τοίνυν, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν ἔστι, πρόφασις κατάφασίς ἔστιν, οὐκ ἀπόφασις. Ὁ γὰρ εἰπὼν, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν ἔστιν, ἔφησε τὸν ἄνθρωπον εἶναι μὴ ζῶν, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τὸ ζῶν. Ὁ δὲ εἰπὼν, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν οὐκ ἔστιν, ἐκεῖνος ἀπέφησε τοῦ ἀνθρώπου τὸ εἶναι ζῶν αὐτόν· καὶ ἐδήλωσεν ὅτι οὐχ ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ζῶν εἶναι. Ἐφίηται δ' ὅτι τῶν ἀποφαντικῶν λόγων ὁ μὲν τινὶ ὑπάρχειν τι λείπον κατάφασίς ἔστιν· ὁ δὲ μὴ ὑπάρχειν ἀπόφασις. Κατάφασις ἄρα ἔστι· τὸ, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν ἔστιν· ἀπόφασις δὲ τούτου τὸ, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν οὐκ ἔστιν.

η'. Ὡσαύτως καὶ τῆς, Σωκράτης δίκαιός ἐστι, καταφάσεως ἀπόφασις ἔστιν ἡ, Σωκράτης δίκαιος οὐκ ἔστιν· οὐ μὲν ἡ, Σωκράτης οὐ δίκαιός ἐστιν. Αὕτη γὰρ ἐκ μεταθέσεως ὑπάρχει κατάφασις. Ἀπόφασις δὲ ταύτης ἡ, Σωκράτης οὐ δίκαιος οὐκ ἔστιν. Ὁμοίως καὶ τοῦ, Ἀριστοτέλης φιλοσοφῶν ἔστιν, ἀπόφασις τὸ, Ἀριστοτέλης φιλοσοφῶν οὐκ ἔστιν. Τὸ δὲ, Ἀριστοτέλης οὐ φιλοσοφῶν ἔστιν, ἐκ μεταθέσεως κατάφασίς ἔστιν· ἀπόφασις δὲ τούτου τὸ, Ἀριστοτέλης οὐ φιλοσοφῶν οὐκ ἔστιν.

θ'. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἐκ τρίτου προσκατηγορουμένου καταφάσεων ἀπλῶς τὸ ἀρνητικὸν μέρος προστιθέμενον τῷ κατηγορουμένῳ τὰς ἐκ μεταθέσεως κατάφασεις ποιεῖ· κἄν ἐκ πλείονων δὲ σύνθετον εἴη τὸ κατηγορούμενον· εἴτε πάντων ἐξ ὧν συντίθεται τὸ τοιοῦτον κατὰ τοῦ ὑποκειμένου λεγόμενον οὐσιωδῶς, καθάπερ ἐπὶ τῶν ὀρισμῶν, εἴτε καὶ τινος ἐκ τούτων κατὰ συμβεβηκός· ὡς ὅταν εἴπωμεν, Ὁ Σωκράτης ἄνθρωπος λευκός ἐστι, χρὴ τὸ ἀρνητικὸν μέρος προτιθεσθαι τοῦ κατηγορουμένου παντός, ἵνα τὴν ἐκ μεταθέσεως κατάφασιν ποιήσωμεν· οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν ἔστι· τούτου ἀπλή κατάφασις· ἢ ἐκ μεταθέσεως δὲ κατάφασις, Ὁ ἄνθρωπος οὐ ζῶν λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν ἔστι. Καὶ πάλιν, Σωκράτης ἄνθρωπος φιλόσοφος λευκός ἔστιν,

ἀπλῆ κατάφασις· ἐκ μεταθέσεως δὲ κατάφασις, Ἄ
Σωκράτης οὐκ ἄνθρωπος φιλόσοφος λευκός ἐστι.

ι'. Πῶς μὲν οὖν γίνεται ἡ ἀπόφασις ἐν ταῖς ἐξ
ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου προτάσεσιν, ἀλλὰ
δὴ καὶ ταῖς ἐκ τρίτου πρὸςκατηγορουμένου διαί-
ληται.

ια'. Ἴνα δὲ καὶ ταῖς μετὰ τρόπου προτάσεσιν ὡς
δὲον ἢ ἀπόφασις γίνηται, τῷ τρόπῳ συντακτέον τὴν
ἄρνησιν. Τοῦ γὰρ, Ἐνδέχεται Σωκράτην βαδίζειν,
ἀπόφασις ἐστὶ τὸ, Οὐκ ἐνδέχεται Σωκράτην βαδί-
ζειν. Τὸ δὲ, Ἐνδέχεται Σωκράτην μὴ βαδίζειν, ἐκ
μεταθέσεως ἐστὶ κατάφασις· ἀπόφασις δὲ τούτου
τὸ, Οὐκ ἐνδέχεται Σωκράτην μὴ βαδίζειν.

ιβ'. Γίνεται μὲν γὰρ ἀπόφασις ἐπὶ τῶν τοιούτων
προτάσεων, καὶ τῷ ἐστὶ συμπλεκόμενης τῆς ἀρνή-
σεως, ὅταν αὐτὸ δὴ τὸ ἐτι λαμβάνωμεν κατ' ἐνέρ-
γειαν ἐν ταῖς τοιαύταις προτάσεσιν: τιθέμενες πραγμα-
τικῶς μὴ μόντοι μόνον συννοοῦντες αὐτὸ· ἢ ὅταν
οὐ λέγωμεν. Δυνατὸν τὸν Σωκράτην φιλοσοφεῖν, ἀλλ'
ὅταν, Δυνατὸν ἐστὶ τὸν Σωκράτην φιλοσοφεῖν. Ταύ-
της γὰρ τῆς καταθέσεως ἀπόφασις καὶ ἡ, Δυνατὸν
ἐστὶ τὸν Σωκράτην φιλοσοφεῖν καὶ ἡ, Δυνατὸν οὐκ
ἐστὶ τὸν Σωκράτην φιλοσοφεῖν. Ἀλλὰ κρείττον καὶ
ἀσφαλέστερον τὸ κατὰ πάσας τὰς ἀποφάσεις ἐν ταῖς
μετὰ τρόπου προτάσεσιν προτιθέμεναι τοῦ τρόπου τὴν
ἄρνησιν· εἴτ' ἔχουσι, εἴτ' οὐκ ἔχουσι τὸ ἐστὶ πρὸς-
κείμενον καὶ τῆς, Δυνατὸν ἐστὶ Σωκράτην φιλοσο-
φεῖν, καταθέσεως ἀπόφασις τιθέμεναι τὴν, Οὐ δυνατὸν
ἐστὶ Σωκράτην φιλοσοφεῖν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν
ἄλλων τῶν ὁμοίων ποιεῖν.

ιγ'. Ἐν δὲ ταῖς προτάσεσιν τὰ ὀνόματα μετατιθέ-
μενα καὶ τὰ ῥήματα ταυτὸ σημαίνει διὰ παντός.
Περὶ μὲν γὰρ τὸ εὐρυθμὸν καὶ σαφὲς τῆς ἀπχγγε-
λλας οὐκ ἀλίγην διαφορὰν ἢ τοιάδε τάξεις τῶν ὀνο-
μάτων καὶ τῶν ῥημάτων ἐργάζεται· περὶ δὲ τὸ
σημαινόμενον οὐδὲ μίαν ποιεῖ τὴν ἐναλλαγὴν. Ταυτὸ
γὰρ σημαίνει τὸ εἰπεῖν, Ἔστιν ἄνθρωπος δίκαιος,
καὶ, Ἔστι δίκαιος ἄνθρωπος, καὶ, Δίκαιος ἄνθρωπος
ἐστὶ, καὶ, Ἄνθρωπος ἐστὶ δίκαιος.

ιδ'. Οὕτω δὲ καὶ ἀρνητικὸν μῦθον, μετὰ τοῦ ὄρου
ᾧ συνέζευκται μετατιθέμενον, ταυτὸ σημαίνει.
Ταυτὸ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν, Οὐκ ἐστὶν ἄνθρωπος δί-
καιος, καὶ, Οὐκ ἐστὶ δίκαιος ἄνθρωπος, καὶ, Δί-
καιος ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶ, καὶ, Ἄνθρωπος οὐκ ἐστὶ
δίκαιος.

ιε'. Αὐτὸ μόντοι τὸ ἀρνητικὸν μῦθον μετατιθέμε-
νον καθ' αὐτὸ, παντάπασιν ἐξάλλεται τὰς προτάσεις
καὶ τῷ μὲν ὑποκειμένῳ συμπλεκόμενον ποιεῖ κατά-
φασιν ἐξ ἀορίστου ὑποκειμένου, οἷον, Οὐκ ἄνθρω-
πος δίκαιός ἐστι· τῷ δὲ κατηγορουμένῳ κατάφασιν
ἐκ μεταθέσεως, οἷον, Ἄνθρωπος οὐ δίκαιός ἐστι·
τῷ δὲ πρὸςκατηγορουμένῳ ἀπόφασιν, οἷον, Ἄνθρω-
πος δίκαιος οὐκ ἐστὶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τιτι προσ-
διορισμοῖς συμπλεκόμενον. Ἐπὶ γὰρ τοῦ, Πᾶς ἄν-
θρωπος δίκαιός ἐστι, τὸ τῆς ἀρνήσεως μῦθον, τῷ
πᾶς προσδιορισμῷ συμπλεκόμενον, ἀπόφασιν ποιεῖ
τὴν, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι· τῷ δὲ, Τίς
ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι, κατὰ τὸν τίς προσδιορισμὸν

affirmatio. At ex transpositione affirmatio est, So-
crates est non homo philosophus, albus.

10. Quomodo igitur in propositionibus ex sub-
jecto et prædicato, sed et in propositionibus ex
tertio apprædicato fiat negatio disceptatum est.

11. Ut autem etiam in propositionibus modali-
bus negatio fiat, quemadmodum oportet, negativa
particula modo conjungenda est. Hujus enim, Con-
tingit Socratem ambulare, negatio est, Non con-
tingit Socratem ambulare. At τὸ, Contingit Socra-
tem non ambulare, affirmatio est ex transpositio-
ne: ejus negatio est, Non contingit Socratem non
ambulare.

12. Nil enim negatio in ejusmodi propositionibus,
si etiam verbo est inficiationis particula applicetur,
cum nimirum ipsum Est acta accipimus in ejus-
modi propositionibus, et id re ipsa ponimus, non
tantum subintelligimus: velut cum non dicimus
Possibile Socratem philosophari, sed cum dicimus
Possibile est Socratem philosophari. Hujus enim
affirmationis **305** negatio est et hæc, non possibile
est Socratem philosophari: et hæc non est possi-
bile Socratem philosophari. Sed melius est et tu-
tius in omnibus negationis propositionum moda-
lium inficiationem modo præponere; sive ille τὸ
Est adjectum sive non habeant; et hujus affirma-
tionis, Possibile est Socratem philosophari, nega-
tionem constituere hanc, Non possibile est Socra-
tem philosophari; et eodem modo in aliis simili-
bus facere.

13. Porro in propositionibus nomina et verba
si transponantur, idem semper significant. Quoad
quidem rhythmi venustatem et perspicuitatem pro-
nuntiali, non exiguam differentiam talis nominum
et verborum ordo causatur: at quoad significa-
tum, nullam mutationem efficit. Idem enim signi-
ficant dicere, Est homo justus, et, Est justus ho-
mo, et, Justus homo est, et, Homo est justus.

14. Ita vero etiam negandi particula cum termi-
no cui conjuncta est si transponatur, idem signi-
ficat. Idem enim est dicere, Non est homo justus,
et, Non est justus homo, et, Justus homo non est,
et, Homo non est justus.

15. Ipsa tamen negandi particula si per se trans-
ponatur, **306** propositiones omnino immutat,
et subjecto quidem conserta affirmationem facit
ex infinito subjecto, velut, Non homo justus est:
prædicato autem, affirmationem transpositam, vel-
ut, Homo est non justus: apprædicato denique
negationem: ut, Homo non est justus. Simili ratio-
ne etiam si aliquibus prædefinitionibus applicetur
(negandi particula, negationem facit). Nam in hoc,
Omnis homo est justus, si negandi particula præ-
definitioni omnis adjungatur, negationem facit
hanc, Non omnis homo est justus: huic autem,
Τίς (aliquis) homo est justus, si juxta prædefinitio-

nom aliquis componatur (infinitionis particula) A negationem efficit hanc, Οὐτις (non aliquis) homo est justus.

16. Sed quia τὸ οὐτις (pro nullus) magis est poeticum (quam oratorium) pro illo quod communi usui familiare est, assumitur τὸ οὐτις, quod æqualem τῷ οὐτις vim et robur habet. Quapropter in hac negatione, οὐ τις (non aliquis) homo est justus, siquidem τὸ οὐ τις proferatur accentu in ultima syllaba, primo quidem Græcorum usui minus notum est, et insuper etiam magis abusive (quam proprie) dicitur, 207 nihilque finitum in quantitate significat. Verum enim est hoc, οὐ τις (non aliquis) homo justus est, cum si plures, justī sint; cum si nullus, justus existat. Hinc etiam propter ejusmodi infinitionem hoc τὸ οὐ est.

17. Quemadmodum autem negativa particula, si B per se quidem transponatur, ex aliis alias propositiones efficit: sin autem cum particula propositionis, cui in principio conjuncta erat omnifariam transponatur, eandem significationem retinet: ita sane etiam prædefinitiones si per se quidem translocantur propositiones, interdum evertant et ex veris falsas efficiant.

18. Sin vero cum terminis, quibus initio consecræ fuerant, transferantur, easdem propositiones custodiunt: ut, Omnis homo est animal, Est animal omnis homo: Homo omnis, animal est: Animal, omnis homo est. Et quotquot aliis illa modis variegare contingit.

19. Quod si autem consequentes, sive simul verum aut falsum dicentes omnes propositiones invenire volumus, tali utemur regula. In omni propositione quæ aut finitum habet subjectum, aut infinitum; 208 et aut simplex est aut transposita: et secundum quantitatem quidem aut universalis aut particularis, aut singularis aut indefinita; secundum qualitatem vero aut affirmativa aut negativa est: subjectum quidem terminum in consequentibus ad se invicem propositionibus eundem ut et quantitatem servari, cætera vero omnia mutari oportet.

20. Attendendum autem ne pro prædicato totam propositionem, sed propositionis partem accipiamus. Sit enim ut in hypothese propositio hæc, Homo est justus, oportet τὸ homo, pro subjecto, τὸ justus est, pro prædicato accipere.

21. Huic regulæ si attendamus, consequentes propositiones omnes inveniemus: vult in prædefinitis huic, Omnis homo est animal, quæ simplex est universalis affirmatio, hæc est transpositione universalis negatio consequens est: Nullus homo est non animal: et huic simpliciter particulari affirmationi, Aliquis homo est philosophus, particularis negatio ex transpositione consequens est, Non omnia homo est non philosophus.

22. Oportet enim in consequentibus propositio-

συντιθέμενον, ἀπόφασιν ποιεῖ, τὴν, Οὐτις ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν.

16. Ἄλλ' ἐπει τὸ οὐτις ποιητικώτερον, ἀντ' αὐτοῦ παραλαμβάνεται τὸ τῆ κοινῆ χρήσει σύνθητες, τὸ οὐδεὶς, ὅπερ ἔχει τὴν ἴσῃν τῷ οὐτις ἰσχύον. Διὸ καὶ ἡ ἀπόφασις, Οὐδεὶς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν, ὁξύτωνος μέντοι τὸ οὐ τις προφερόμενον, πρῶτον μὲν τῆ Ἑλληνικωτέρῃ χρήσει οὐκ ἔγνωσται. Πλὴν καὶ καταχρηστικώτερον λεγόμενον τὸ οὐ τις, οὐδὲν ὀρισμένον σημαίνει κατὰ ποσόν. Ἀληθὲς γὰρ τὸ, Οὐ τις ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι, καὶ πλειόνων ὄντων δικαίων, καὶ μηδενὸς δικαίου ὑπάρχοντος. Ὅθεν καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἀοριστίαν οὐδὲ ὅπως ἐν χρήσει τὸ τοιοῦτον ὁξύτωνον οὐ τις γίνεται.

τις, cum accentu in ultima, nequaquam in usu

17. Καθόπερ δὲ τὸ ἀποφατικὸν μόριον, καθ' αὐτὸ μὲν μετατιθέμενον, ἀλλὰς ἐξ ἄλλων τὰς προτάσεις ποιεῖ: μετὰ δὲ γε τοῦ μορίου τῆς προτάσεως, ἴσῃν συμπεπλεγμένον τῇ ἐξ ἀρχῆς παντοδαπῶς μετατιθέμενον, τὴν αὐτὴν τηρεῖ πρότασιν· οὕτω δὲ καὶ οἱ προσδιορισμοὶ καθ' αὐτοὺς μὲν μεταταττόμενοι τὰς προτάσεις ἐνίοτε ἀνατρέφουσι, καὶ ψευδοὺς ποιοῦσιν ἐξ ἀληθῶν.

18. Μετὰ μέντοι τῶν ὄρων οἷς ἐξ ἀρχῆς συνεπλάκισαν μεταθεβαζόμενοι, τὰς αὐτὰς προτάσεις φυλάττουσιν· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν ἐστι, Ζῶν πᾶς ἄνθρωπος ἐστι, Ἄνθρωπος πᾶς ζῶν ἐστι, Ζῶν πᾶς ἄνθρωπος ἐστι. Καὶ ὅσα ἄλλως ἐνδέχεται διαπλέξαι αὐτά.

19. Εἰ μέλλοιμεν δὲ καὶ τὰς συνακολουθούσας, εἴπουσιν συναληθευούσας ἢ καὶ συμφευδομένους εὐρίσκειν πασῶν τῶν προτάσεων, κανόνι τοιοῦτῃ χρησόμεθα πάσης προτάσεως, ἢ ὀρισμένον ἐχούσης τὸν ὑποκείμενον, ἢ ἀόριστον· καὶ ἢ ἀπλῆς οὐσης ἢ ἐκ μεταθέσεως· καὶ κατὰ μὲν τὸ πῶσόν ἢ καθόλου οὐσης ἢ μερικῆς ἢ ἀδιορίστου ἢ καὶ καθέκαστα· κατὰ δὲ τὸ ποιὸν ἢ καταφατικῆς ἢ ἀποφατικῆς· χρῆ τὸν μὲν ὑποκείμενον ὄρον φυλάττεσθαι τὸν αὐτὸν ἐπὶ τῶν συνακολουθουσῶν ἀλλήλαις προτάσεων, ἀλλὰ δὲ καὶ τὸ πῶσόν· πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐναλλάττεσθαι.

20. Προσεκτέον δὲ μὴ τελείαν λαμβάνειν πρότασιν τὸν κατηγορούμενον, ἀλλὰ μέρος προτάσεως. Ἔστι γὰρ ὡς ἐν ὑποθέσει πρότασις ἡ, Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι. Δεῖ τὸ μὲν, ἄνθρωπος ὑποκείμενον λαβεῖν, τὸ δὲ, δίκαιός ἐστι, κατηγορούμενον· καὶ μὴ ὅλον τὸ, Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι, κατηγορούμενον.

21. Τοιοῦτῃ τῷ κανόνι προσέχοντες τὰς συνακολουθούσας προτάσεις ἀπάσας εὐρήσομεν· οἷον ἐπὶ τῶν προσδιορισμένων τῇ, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν ἐστιν, ἀπλῆ οὐση καταφάσει καθόλου, ἢ ἐκ μεταθέσεως καθόλου ἀπόφασις συνακολουθεῖ, ἢ, Οὐδεὶς ἄνθρωπος οὐ ζῶν ἐστι· καὶ τῇ, Τίς ἄνθρωπος φιλόσοφος ἐστιν, ἀπλῆ οὐση καταφάσει μερικῇ, ἢ ἐκ μεταθέσεως μερικῆ ἀπόφασις συνακολουθεῖ, ἢ, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος οὐ φιλόσοφος ἐστι.

22. Χρῆ γὰρ τὴν μὲν κατάφασιν γίνεσθαι ἀπό-

φρασιν ἐπὶ τῶν συνακολουθησῶν, καὶ τὴν ἀπόφασιν ἀπὸ τῆς ἀπλήρης ἐκ μεταθέσεως, καὶ τὴν ἐκ μεταθέσεως ἀπλήρη· τὰλλα καὶ πάντα φυλάττεσθαι ἀπαράλλακτα· οἷον τὸ καθόλου μένειν καθόλου. Καὶ τὸ μερικόν, μερικόν τὸ προσηλωρισμένον, προσηλωρισμένον· καὶ τὸ ἀδιόριστον, ἀδιόριστον· καὶ τὸ καθέκαστα, καθέκαστα· καὶ τὸ ὑποκείμενον τὸ αὐτόν.

κγ'. "Ὅθεν τῆ, Σωκράτης δίκαιός ἐστι, συνακολουθήσει ἢ, Σωκράτης οὐ δίκαιος οὐκ ἔστι.

κδ'. Καὶ ἀνάπλιν τῆ, "Ἄνθρωπος πολυμαθής ἐστίν, ἢ, "Ἄνθρωπος οὐ πολυμαθής οὐκ ἔστιν.

κε'. Ἀλλὰ δεῖ ἐνταῦθα, ἤγουν ἐν ταῖς ἀδιορίστοις προτάσει, μεμνησθαι οὐπερ εἰρήκαμεν πρότερον· ἵτι αἱ ἀποφάσεις αὐταὶ οὐκ ἰσοδυναμοῦσιν ἀναμφιλήκτως ταῖς μερικαῖς. "Ὅστε ἢ, "Ἄνθρωπος οὐ πολυμαθής οὐκ ἔστιν, ἀπόφασις οὐκ ἑναργῶς συνακολουθήσει τῆ, "Ἄνθρωπος πολυμαθής ἐστίν· ἐν τῷ ποσῷ θεωρουμένης ἐξαλλαγῆς· εἴ γε τῶν ἀδιορίστων προτάσεων αἱ μὲν καταφάσεις ἰσοσθενοῦσιν ὁμολογουμένως ταῖς μερικαῖς, αἱ δ' ἀποφάσεις οὐχ οὕτως ἔχουσαι φαίνονται.

A nibus affirmationem quidem fieri negationem; et negationem, affirmationem; simplicem, transpositam; et transpositam, simplicem; cætera vero omnia invariata servari: velut universale manere universale; particulare, particulare, prædefinitum, prædefinitum; indefinitum, indefinitum, et singulare, singulare; ac subjectum, idem.

23. Unde huic, Socrates est justus, consequens erit hæc, Socrates non est non justus.

24. Et vicissim huic, Homo est multiscius, hæc, Homo non est non multiscius.

25. Sed hic nimirum in indefinitis propositionibus meminisse oportet ejus de quo ante diximus, quod hæc negationes haud absque controversia particularibus æquipollean. Quare hæc negatio, Homo non est non multiscius, ad hæc, Homo est multiscius, evidenter non consequenter: cum in quantitate evariatio spectetur, siquidem imprædefinitarum propositionum affirmationes particularibus communi omnium consensu æqualem vim et robur habent, negationes autem non ita sese habere conspiciuntur.

310 Tabula capituli 30, de affirmatione et negatione.

Ut fiat negatio, adjungenda est negandi particula non	{	in propositionibus ex subjecto et prædicato constantibus, ipsi prædicato; ut Plato non disserit,				
		in propositionibus ex tertio apprædicato, apprædicato, ut, Plato non est rudis;				
		in propositionibus modalibus, modo, ut, non contingit Platynem ambulare.				
Negandi particula non	{	præposita apprædicato facit negationem simplicem, ut, homo non est animal,				
		postposita facit affirmationem ex transpositione, ut, homo est non animal.				
311 Affirmatio ex transpositione dicitur vel quod	{	negandi particula ex apprædicati loco ponatur in loco prædicati, pro finito prædicato transponatur infinitum, finito sublato, ordo consecutionis sit transpositus: quippe ad simplicem negationem affirmatio transposita consequitur, et contra.				
Negandi particula adjuncta	{	nomini	}	facit	{	affirmationem ex infinito subjecto,
		prædicatori				affirmationem ex transpositione vel negationem simplicem,
		apprædicato signis, omnis et aliquis				affirmationem simplicem, negationem simplicem.

Ordo consecutionis propositionum, cujus hæc regula.

312 Ad affirmationem simplicem quaecunque sequitur negatio transposita; et contra ad negationem simplicem sequitur affirmatio transposita. Exempli gratia:

	<i>Affirmationes simplices.</i>	<i>Negationes transpositæ.</i>
Prædefinitæ	{ Omnis homo est justus { Aliquis homo est justus	Nullus homo est non justus Non aliquis homo est non justus
Singularis Indefinita	Socrates est justus Homo est multiscius	Socrates non est non justus Homo non est non multiscius
	<i>Consequentes.</i>	
	<i>Negationes simplices.</i>	<i>Affirmationes transpositæ.</i>
Prædefinitæ	{ Nullus homo est justus { Aliquis homo est justus	Omnis homo est non justus Aliquis homo est non justus
Singularis Indefinita	Socrates non est justus Homo non est multiscius	Socrates est non justus Homo est non multiscius

SYNOPSIS CAPITIS XXXI.

QUOD EST DE SYLLOGISMO ET CONVERSIONE.

313 1. Syllogismum definit. — 2. Definitionem explicat secundum singulas particulas. — 3. Occupatio, cur in definitione ponatur τὸ συμβαίνει, ut est evenit. — 4. Epiphora ex quot et quibus syllogismis ὁμοῦσμος usurpatur, et primo pro toto conserto ex præmissis et conclusione, quomodo etiam definitus fuit et duobus exemplis declaratur. — 7. Deinde etiam pro conclusione tantum. — 8. Syllogismi simplicis et compositi differentia indicatur. — 9. Omnem propositionem ex subjecto et prædicato constitui ex terminis. — 10. Quantum et prædicatum ad subjectum et subjectum ad prædicatum esse debeat in propositione. — 11. Quid sit in toto esse. — 12. Quid sit dici de omni. — 13. Quid est in toto esse et dici de omni in propositionibus affirmativis, idem est non in toto esse et dici de nullo in negativis. — 14. Quid non in toto esse. — 15. Quid dici de nullo. — 16. Proprie dictus syllogismus simplex, nimirum quot habeat propositiones seu præmissas. — 17. Quomodo hæc distinguantur. — 18. Utra major propositio dicatur. — 19. Utra minor. — 20. In compositis syllogismis quæ propositio analogice major et minor dicatur. — 21. Quæ propositio in syllogismo deterior, quæ melior cum in quantitate tum in qualitate. — 22. Quod deteriorem partem sequatur conclusio, quomodo in inductione probatur modorum syllogisticorum. — **314** 23. Ex duabus negativis et duabus particularibus præmissis nullum syllogismum fieri. — 24. Ad secundam partem capituli receditur, et conversio describitur. — 25. Dividitur ab objecto. — 26. Per præcisionem conversio terminorum simplicium tangitur. — 27. Conversio syllogismorum declaratur. — 28. In propositionibus quæ conversio contingens vocetur et quare. — 29. Quæ conversio cum contrapositione et cur ita indicatur et quare late pateat. — 30. Quæ conversio simplex et quomodo definiatur. — 31. Docetur in specie quomodo propositiones singulæ convertantur, et primo quidem universalis affirmativa. — 32. Quod universalis negans propositio in rebus contingentibus non convertatur in seipsam.

CAPUT XXXI.

De syllogismo et conversione.

1. Syllogismus est oratio in qua positus aliquibus aliud quid ab iis quæ posita sunt ex necessitate evenit, propterea quod hæc sunt.

2. Syllogismus enim est oratio ex nominibus et verbis composita : in qua sana oratione, positus, hoc est, consensus aliquibus (hæc autem sunt propositiones) quoad omnem necessitatem **315** evenit, propterea quod hæc scilicet propositiones sunt, aliud quid ab ejusmodi propositionibus, unum puta et finitum, quod est conclusio.

3. Cum autem in definitione positum sit, ex necessitate, ne quis forte existimet, in sola materia necessaria conclusionem sequi ad propositiones, τὸ evenit, adjectum est. Hoc autem significat, naturaliter propositionibus concurrere (conclusionem) hoc est, cum ipsis (ut etymologia Græci verbi exprimitur) venire.

4. Omnia igitur simplex syllogismus ex duabus constat propositionibus et conclusione, quæ a propositionibus diversa est, una et finita, hoc est affirmante vel negante, universali aut particulari.

5. Necessario autem et irrefragabiliter in omni materia evenit ; quandoquidem idem est ac si diceretur : conclusio consequitur propositiones non propter naturam rerum, sed propter positum propositionum ; quæ scilicet propositiones sufficientes sunt ad conclusionem colligendam, nulla alia ad ipsam propositionem indigentes.

6. Totum aut hoc, duæ propositiones videlicet cum conclusione, syllogismus, hoc est, ratiocinatio vocatur **316** quod ex ejusmodi propositionibus per conclusionem, ratiocinemur, hoc est, cum ratione colligamus id quod ad ostensionem est pro-

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἀντιστροφῆς.

α'. Συλλογισμὸς ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι.

β'. Λόγος γάρ ἐστιν ὁ συλλογισμὸς, ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων συγκείμενος, ἐν ᾧ ὅτ' ἂν λόγῳ τεθέντων, ἕτερον ὁμολογηθέντων τινῶν (ταῦτα δὲ εἴσι προτάσεις), κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην συμβαίνει, διὰ τὸ εἶναι ταύτας ὅτ' τὰς προτάσεις ἕτερόν τι τῶν τοιούτων προτάσεων, ἐν ὁληνότητι καὶ ὠρισμένον, ὅπερ ἐστὶ τὸ συμπέρασμα.

γ'. Τεθέντος δὲ τοῦ ἐξ ἀνάγκης ἐν τῷ λόγῳ τοῦ συλλογισμοῦ, ἵνα μὴ τις ἴσως ἐπὶ μόνῃς ὑπολάβῃ τῆς ἀναγκαίας ὕλης ἐπισηθαι τὸ συμπέρασμα ταῖς προτάσεσι, τὸ συμβαίνει προστέθεται. Τοῦτο δὲ ὁλητοῦ, τὸ συντρέχειν φυσικῶς ταῖς προτάσεσιν, ἤγουν σὺν αὐταῖς βλίνειν, ὡς ἂν εἴποι ἕτυμολογῶν.

δ'. Πᾶς τοίνυν ἀπλοῦς συλλογισμὸς ἐκ προτάσεων συνίσταται δύο, καὶ συμπεράσματος ἑτέρου παρὰ τὰς προτάσεις ὄντος, ἑνὸς τε καὶ ὠρισμένου, καταφατικοῦ, τουτέστιν ἢ ἀποφατικοῦ, καθόλου ἢ μερικοῦ.

ε'. Παναγκασμένως δὲ καὶ ἀπαραιτήτως ἐπὶ πάσης ὕλης συμβαίνει ταυτὸν ὃ' εἰπεῖν, συνακολουθεῖ τὸ συμπέρασμα ταῖς προτάσεσιν, οὐ διὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν τῶν προτάσεων. Αἱ δὲ προτάσεις αὐτάρχεις εἰσὶ πρὸς τὸ συναγαγεῖν τὸ συμπέρασμα, μηδὲμιᾶς ἄλλης προτάσεως πρὸς τοῦτο δεόμεναι.

ς'. Τοῦτο δ' ὅλον, αἱ δύο προτάσεις δηλαδὴ μετὰ καὶ τοῦ συμπεράσματος, καλεῖται συλλογισμὸς, ὅτι περ ἐκ τῶν τοιούτων προτάσεων διὰ τοῦ συμπεράσματος συλλογιζόμεθα : τουτέστι συνάγομεν λογικῶς τὸ εἰς δεῖξιν προκείμενον. Συλλογὴ γάρ λόγων

ἔστιν ὁ συλλογισμὸς. Πρόκειται γοῦν ἡμῖν ἴσως δεῖ-
ξαι τὴν λογικὴν ψυχὴν ἀεικίνητον, καὶ λέγομεν
οὕτως· Ἡ λογικὴ ψυχὴ αὐτοκίνητος τοῦτο πρότα-
σις· τὸ αὐτοκίνητον ἀεικίνητον· ἕτερα πρότασις,
ταύταις οὖν ταῖς δυοῖν προτάσεσιν ἐξ ἀνάγκης συνέ-
πεται (τὸ) συμπέρασμα, ὅτι· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀεικί-
νητος. Τοῦτο δὲ τὸ εἶς δεῖξιν προκείμενον. Ἄλλως
πάλιν συλλογισμὸς δι' οὗ τὴν λογικὴν ψυχὴν ἀθάνα-
τον δείκνυμεν. Ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀεικίνητος· τὸ ἀει-
κίνητον, ἀθάνατον· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος.
Μία πρότασις, Ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀεικίνητος· ἕτερα
πρότασις, τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον. Συμπέρασμα δὲ,
Ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀθάνατος· ὅπερ ἐξ ἀνάγκης συνε-
κολούθησε ταῖς ληφθεῖσαις προτάσεσιν, ἕτερον ὄν
παρ' αὐτάς.

quod est semper mobile, est immortale. Conclusio denique, anima rationalis est immortalis : quæ ex necessitate ad sumptas propositiones consecuta est, cum ab ipsis diversa sit.

ζ. Πρὸς δὲ καὶ αὐτὸ τὸ συμπέρασμα καλεῖται συλ-
λογισμὸς, ὡς τὰ διεστῆτα ἐν τοῖς λόγοις, εἴτουν ἐν
ταῖς προτάσεσιν, τοὺς ἄκρους ὅρους φησὶ, συναγόν
ὁμοῦ καὶ ὡς συλλέγον τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὅροις δι-
σπαρμένην ἀπόδειξιν.

η'. Ὁ τοίνυν κυρίως συλλογισμὸς ὁ ἀπλοῦς ἐκ
προτάσεων συνίσταται δύο, καὶ τοῦ συμπεράσματος.
Οἱ δὲ σύνθετοι συλλογισμοὶ ἐκ πλειόνων προτάσεων
σύνκεινται. Δυνατὸν γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων συλλο-
γισμῶν, ἓνα συνθέντας εἰπεῖν. Ἡ λογικὴ ψυχὴ
αὐτοκίνητος· τὸ αὐτοκίνητον ἀεικίνητον· τὸ ἀεικί-
νητον ἀθάνατον· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος.

θ. Πᾶσα δὲ πρότασις ἐξ ὑποκειμένου καὶ κατη-
γορουμένου συνίσταται· οἱ μόνοι καὶ ὄροι κυρίως
εἰσὶν. Εἰς αὐτούς γὰρ ἀναλύεται ἡ πρότασις, ὡς εἰς
τινα στοιχεῖα καὶ πρώτας ἀρχάς.

ι. καὶ ὁ μὲν κατηγορούμενος ἢ μείζων ὀφείλει
εἶναι τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἴσος· ἐλάττων δὲ οὐδαμῶς·
ὁ δὲ γὰρ ὑποκείμενος ἢ ἐλάττων ἢ ἴσος· μείζων δὲ
οὐδαμῶς.

ια'. Ὅταν μὲν οὖν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸν
κατηγορούμενον ἐρχώμεθα, λέγεται ἐν ὅλῳ, ὡς ὅταν
εἴπωμεν· Ἡ λογικὴ ψυχὴ αὐτοκίνητος· ἢ γὰρ ἡ
λογικὴ ψυχὴ ἐν παντὶ τῷ αὐτοκινήτῳ, ἢ ἐν ὅλῳ τῷ
αὐτοκινήτῳ. Ἐν ὅλῳ γὰρ αὐτοκινήτῳ ἡ λογικὴ ψυχὴ
ὡς μέρος ἐστί. Ταυτὸν δὲ ἐστὶν εἰπεῖν, Ἡ λογικὴ
ψυχὴ ἐν ὅλῳ τῷ αὐτοκινήτῳ· καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ
αὐτοκίνητος.

ιβ'. Ὅταν δὲ πρὸς τὸν ὑποκείμενον ἐκ τοῦ κατη-
γορουμένου ἐρχώμεθα, τότε λέγεται κατὰ παντός·
ὡς ὅταν εἴπωμεν, τὸ αὐτοκίνητον κατὰ πάντας ψυ-
χῆς λογικῆς· ἢ οὕτως. τὸ αὐτοκίνητον πάσης ψυχῆ
λογικῆς ὑπάρχει, τοῦτο λέγοντες, ὅτι τὰ ἅτομα πάντα
τῆς λογικῆς ψυχῆς ἔχει τὸ εἶναι· καὶ λέγεσθαι αὐτο-
κίνητα.

ιγ'. Ὅπερ δὲ τὸ ἐν ὅλῳ, καὶ τὸ κατὰ πάντας ἐν
ταῖς καταφατικαῖς προτάσεσιν, οὕτως ἐν ταῖς ἀπο-
φατικαῖς τὸ οὐκ ἐν ὅλῳ καὶ τὸ κατ' οὐθένος.

ιδ'. Ὅταν μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν καταφατικῶν προτά-

positum. Syllogismus enim orationum (seu ratio-
num) est sylloge (seu collectio). Est nimirum nobis
exempli gratia propositum ostendere, rationalem
animam semper esse mobilem, et sic dicimus :
Anima rationalis a se est mobilis. Hoc est propo-
sitio. Quod est a se mobile, est semper mobile :
altera propositio. Ad has igitur duas propositiones
ex necessitate consequitur conclusio : animam ra-
tionalem esse semper mobilem. Hoc autem erat ad
ostensionem propositum. Rursum alius syllogismus,
quo animam rationalem immortalem esse ostendi-
mus. Anima rationalis est semper mobilis ; quod
est semper mobile est immortale ; ergo anima ra-
tionalis est immortalis. Una propositio, anima
rationalis est semper mobilis. Secunda propositio,

quod est semper mobile, est immortale. Conclusio denique, anima rationalis est immortalis : quæ ex necessitate ad sumptas propositiones consecuta est, cum ab ipsis diversa sit.

7. Nonnunquam autem etiam ipsa conclusio syl-
logismus 317 vocatur, ut quæ distantia in ora-
tionibus sive in propositionibus extremos, inquam
terminos, in unum cogat, et dispersam in omnibus
terminis demonstrationem quasi colligat.

8. Qui igitur proprie est syllogismus, nempe, sim-
plex, ex duabus propositionibus et conclusione
constituitur. Qui autem compositi sunt syllogismi,
ex pluribus propositionibus constant. Possumus
enim ex dictis syllogismis uno confecto dicere, ani-
ma rationalis est a se mobilis : quod a se est mo-
bile, est semper mobile : quod est semper mobile
est immortale. Ergo anima rationalis est immor-
talis.

9. Ceterum omnis propositio ex subjecto et
prædicato constituitur, qui etiam soli proprie ter-
mini sunt. In ipsos enim, ut in elementa quædam
et prima principia, resolvitur.

10. Et prædicatus quidem (terminus) aut major
esse debet subjecto, aut æqualis, nequaquam autem
minor. At vero subjectus, aut minor, aut æqualis,
nequaquam autem major.

11. Cum igitur ex subjecto ad prædicatum veni-
mus, in toto dicitur, ut cum dixerimus. Anima ra-
tionalis est a se mobilis, hoc est, anima rationalis
est 318 in omni eo quod est a se mobile, aut
anima rationalis est in toto, quod a se mobile est.
In toto enim quod a se mobile est, anima rationalis
ut pars est. Idem autem est dicere, anima rationa-
lis in toto est, quod a se est mobile ; et anima ra-
tionalis est a se mobilis.

12. Cum vero ex prædicato ad subjectum veni-
mus, tunc de omni dicitur : ut cum dixerimus,
quod est a se mobile, de omni anima rationali
(dicitur), aut ita, quod est a se mobile, omni anime
rationali inest, hoc nimirum dicentes omnia indi-
vidua anime rationalis habere hoc quod sint et
dicantur a se mobilia.

13. Quemadmodum autem in toto et de omni in
affirmativis propositionibus : ita τὸ non in toto et
de nullo in negativis propositionibus sunt.

14. Cum enim a subjecto ad prædicatum in pro-

positionibus negativis venimus, tunc dicitur non in toto. Velut, Homo non est inanimatum : aut, Homo non est in toto inanimato ; pro eo, Homo non est pars inanimati.

15. Cum autem ex predicato ad subiectum venimus, tunc de nullo dicitur, velut, Inanimatum de nullo homine est, aut inanimatum nulli homini inest, hoc est, **319** nullum humanæ speciei individuum deprehendetur, habere, quod sit aut dicatur inanimatum.

16. Duas igitur propositiones habet proprie dictus syllogismus, nempe simplex.

17. Sed uno earum major, altera minor vocatur.

18. Et major quidem quæ illum terminum prædicatum habet, quem etiam conclusio.

19. Quæ autem restat minor est : velut in hoc syllogismo : Anima est semper mobilis ; semper mobile est immortale ; ergo anima est immortalis. Major propositio est quæ dicit : Semper mobile est immortale. Habet enim immortale prædicatum : quod etiam conclusioni similiter prædicatum est. Nam conclusio sic habet : Anima immortalis est. At minor propositio est quæ dicit, animam esse semper mobilem.

20. In compositis autem syllogismis secundum proportionem major est inter omnes proportiones, quæ prædicatum habet eundem terminum, quem et conclusio ; minor autem, quæ hunc terminum non habet. Et insuper minor propositio est quæ idem subiectum habet quod et conclusio.

21. Dicitur porro etiam deterior et melior propositio in syllogismo. Quoniam **320** enim omnis propositio et quantitatem habet (aut enim universalis aut particularis est) et qualitatem (aut enim affirmativa aut negativa est, deterior quidem est secundum quantitatem particularis universali, secundum qualitatem autem negativa deterior affirmativa ; relinquitur inde meliores esse universalem particulari et affirmativam negativa.

22. Deteriorem autem ex propositionibus sequitur conclusio. Si igitur eo duabus affirmativis constiterit syllogismus et ambabus universalibus, nulla in hoc propositio est deterior, et erit etiam conclusio affirmativa et universali. Sin vero ex duabus affirmativis propositionibus syllogismus fuerit, una universali, altera particulari, quoniam particularis universali est deterior, ut dictum est ; conclusio quæ hanc deteriorem sequitur erit particularis affirmativa. Quod si rursus ex una affirmativa, altera negativa, et vero ambabus universalibus syllogismus consertus fuerit, conclusio quidem universalis erit (quandoquidem nulla propositio particularis est), negativa tamen, ut quæ deteriorem in qualitate **321** propositionem sequatur. Sin denique ex particulari affirmativa et universali negativa, perfectus fuerit syllogismus, conclusio sequitur in quantitate quidem particularem, in qualitate autem ne-

των ἐκ τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸν κατηγορούμενον ἐρχώμεθα, τότε λέγεται οὐκ ἐν ὅλῳ οἶον, Ὁ ἀνθρώπος οὐκ ἐστὶν ἀψυχόν οὐκ ἔστιν ἤ, Ὁ ἀνθρώπος οὐκ ἐστὶν ἐν ὅλῳ τῆ ἀψύχῳ ἐστὶν ἀντί τοῦ, Μέρος οὐκ ἔστι τοῦ ἀψύχου ὁ ἀνθρώπος.

εἶ. Ὅταν δὲ πρὸς τὸν ὑποκείμενον ἐκ τοῦ κατηγορούμενου ἐρχώμεθα, τότε λέγεται κατ' οὐδενός οἶον, Ἐν ἄψυχῳ κατ' οὐδενός ἀνθρώπου ἐστὶν ἤ, Ἐν ἄψυχῳ οὐδενὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει - τουτέστιν. Οὐδὲν τοῦ ἀνθρωπείου εἶδους ἀτόμων ἔχον εὐρεῖται τὸ εἶναι ἢ λέγεσθαι ἄψυχόν.

εζ. Δύο μὲν οὖν προτάσεις ἡ κυρίως ἔχει συλλογισμὸς ὁ ἀπλοῦς.

εζ. Ἄλλ' ἢ μὲν αὐτῶν καλεῖται μείζων, ἢ δ' ἐλάττων.

ιγ. Καὶ μείζων μὲν ἢ τὸν ὅρον ἐκεῖνον ἔχουσα κατηγορούμενον, ὅνπερ καὶ τὸ συμπέρασμα.

ιδ. Ἐλάττων δὲ ἐστὶν ἢ λογικῆ· οἶον ἐπὶ τὸ δὲ τοῦ συλλογισμοῦ· Ἡ ψυχὴ ἀεικίνητος· τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἢ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος. Μείζων πρότασις ἐστὶν ἢ λέγουσα· Ἐν ἀεικίνητον ἀθάνατον, ἔχει γὰρ τὸ ἀθάνατον κατηγορούμενον· ὅπερ ἐστὶ καὶ τῆ συμπεράσματος ὁμοίως κατηγορούμενον. Ἐν συμπεράσματι γὰρ ἢ ψυχὴ ἀθάνατος. Ἐλάττων δὲ πρότασις ἐστὶν ἢ λέγουσα ὅτι ἢ ψυχὴ ἀεικίνητος.

κ. Ἐπὶ δὲ τῶν συνθέτων συλλογισμῶν ἀναλόγως μείζων μὲν ἐστὶ παστῶν προτάσεων ἢ ἔχουσα κατηγορούμενον τὸν αὐτὸν ὅρον, ὅνπερ καὶ τὸ συμπέρασμα· ἐλάττων δὲ ἢ τὸν τοιαῦτον ὅρον μὴ ἔχουσα καὶ ἐπὶ ἐλάττων ἢ ἔχουσα τὸν αὐτὸν ὑποκείμενον, ὅνπερ καὶ τὸ συμπέρασμα.

κα. Λέγεται δὲ καὶ χείρων πρότασις ἐν συλλογισμῶν, καὶ κρείττων· ἐπεὶ γὰρ πᾶσα πρότασις, καὶ ποσὴν ἔχει (ἢ γὰρ καθόλου ἢ μερικῆ) καὶ ποιὴν. (ἢ γὰρ καταφατικῆ, ἢ ἀποφατικῆ). χείρων μὲν ἐστὶ κατὰ (τὸ) ποσὸν τῆς καθόλου ἢ μερικῆ· χείρων δὲ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν τῆς καταφατικῆς ἢ ἀποφατικῆς. Λυσιπὸν κρείττους ἢ καθόλου τῆς μερικῆς, καὶ ἢ καταφατικῆ τῆς ἀποφατικῆς.

κβ. Ἐν χείρωνι δὲ τῶν προτάσεων ἔπεται τὸ συμπέρασμα. Εἰ μὲν οὖν ἐκ δύο καταφατικῶν συστολῆ ὁ συλλογισμὸς καὶ ἀμφοῖν καθόλου· οὐδεμία πρότασις ἐν ταύτῳ χείρων ἐστὶ. Καὶ ἔσται τὸ συμπέρασμα καὶ καταφατικὸν καὶ καθόλου· ἂν δ' ἐκ δύο καταφατικῶν εἴη προτάσεων ὁ συλλογισμὸς, τῆς μὲν μιᾶς καθόλου, τῆς ἑτέρας δὲ μερικῆς· ἐπεὶ χείρων ἐστὶν, ὡς εἴρηται, τῆς καθόλου ἢ μερικῆ· ταύτη δὲ τῆ χείρωνι ἐπόμενον τὸ συμπέρασμα ἔσται μερικὸν καταφατικόν. Ἐν δ' ἐκ μιᾶς μὲν καταφατικῆς, ἑτέρας δὲ ἀποφατικῆς, καὶ ἀμφοῖν δὲ καθόλου συμπλακεῖ συλλογισμὸς· ἔσται τὸ συμπέρασμα καθόλου μὲν (ἐπεὶ οὐδεμία πρότασις μερικῆ), ἀποφατικὸν δὲ τῆ χείρωνι κατὰ τὸ ποιὸν προτάσει ἐπόμενον· ἂν δ' ἐκ μερικῆς καταφατικῆς, καὶ καθόλου ἀποφατικῆς ἀπαρτισθείη συλλογισμὸς, ἀκολουθήσει τὸ συμπέρασμα τῆ καταφατικῆ μὲν κατὰ τὸ ποσόν, τῆ ἀποφατικῆ δὲ κατὰ τὸ ποιόν· καὶ ἔσται μερικὸν

ἀποφατικὸν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων τὸ χεῖρον· ἄστυν ἐκλεξάμενον.

κγ'. Ἐκ δύο δὲ ἀποφατικῶν προτάσεων, κἄν καθόλου εἶεν· ἢ ἐκ δύο μερικῶν, κἄν καταφατικά εἶεν, οὐδέποτε δύναται γενέσθαι συλλογισμὸς.

κδ'. Ἡ δ' ἀντιστροφή, οἶον· ἡ τροφή τις ἐστὶν εἰς τούπισμα καὶ πολυδρόμησις.

κε'. Αὕτη ἡ ἀντιστροφή καὶ ἐν ὅροις θεωρεῖται, καὶ ἐν προτάσεσι, καὶ ἐν συλλογισμοῖς.

κς'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς ἐν ὅροις ἀντιστροφῆς ἐν τῷ περὶ τῶν πρὸς τι κεφαλαίῳ διελέληπται· ὅτι ὁ πατὴρ υἱοῦ πατὴρ· καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς υἱός, καὶ τὰ ἕξῃς.

κζ'. Ἐν συλλογισμοῖς δὲ γίνεται ἀντιστροφή, ὅταν τὸ συμπέρασμα λαβόντες καὶ προσθέντες τὴν μείζω τῶν προτάσεων, τὴν ἐλάττω κατασκευάσωμεν· οἷον κείσθω συλλογισμὸς ὁ λέγων, Ἡ λογικὴ ψυχὴ αὐτοκίνητος· τὸ αὐτοκίνητον ἀεικίνητον· τὸ ἀεικίνητον ἀθάνατον· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀθάνατος. Ἐχομεν οὖν τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀθάνατος. Τοῦτο λαβόντες καὶ ποιήσαντες ἐλάττω πρότασιν, εἶτα προσθέντες τὰς λοιπὰς, ποιούμεν συμπέρασμα τὴν πρὶν οὖσαν ἐλάττω πρότασιν, λέγοντες οὕτως· Ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀθάνατος· τὸ ἀθάνατον ἀεικίνητον· τὸ ἀεικίνητον αὐτοκίνητον· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἄρα αὐτοκίνητος. Ἐνδέχεται δὲ καὶ τὴν ἐλάττω πρότασιν τῷ συμπέρασματι συμπλέξαντας ποιῆσαι συμπέρασμα τὴν ἐν τῷ προτέρῳ συλλογισμῷ μείζω πρότασιν οἷον, Ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀθάνατος· τὸ ἀθάνατον αὐτοκίνητον· τὸ αὐτοκίνητον ἀεικίνητον· ἡ λογικὴ ψυχὴ ἄρα ἀεικίνητος. Οὕτω μὲν οὖν γίνεται ἡ ἐν συλλογισμοῖς ἀντιστροφή.

mobile; quod est a se mobile est semper mobile; rationalis igitur anima est semper mobilis. Sic quidem igitur in syllogismis fit conversio.

κη'. Ἡ δ' ἐν προτάσεσι γινομένη ἀντιστροφή ἢ τὴν μὲν τάξιν τῶν ὄρων φυλάττει τὸν αὐτὸν τηροῦσα κατηγορούμενον, καὶ τὸν αὐτὸν ὑποκείμενον· μόνην δὲ τὴν ποιότητα μεταβάλλει, ποιῶσα τὴν ἀποφατικὴν πρότασιν καταφατικὴν, καὶ καταφατικὴν ἀποφατικὴν. καὶ λέγεται αὕτη ἐνδεχομένη ἀντιστροφή, ὡς ἐπὶ μόνης τῆς ἐνδεχομένης ὕλης συνισταμένη· οἷον, Τίς ἀνθρώπος λούεται, Τίς ἀνθρώπος οὐ λούεται. Αὕτη δ' οὐκ ἂν εἴη κερῖως ἀντιστροφή.

κθ'. Εἰ δὲ μήτε τῶν ὄρων ἢ τῆς τάξεως φυλάττοιο, μήτε μὲν ἢ ποιότητος, γίνεται ἡ καλουμένη σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφή. Καλεῖται δ' οὕτως, διὰ τὸ ἀντιστρέφειν ἡμᾶς ἐκ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸν ὑποκείμενον λαμβάνοντας τοὺς ἀντικειμένους τῶν ὄρων ἀντὶ καταφατικῶν ἀποφατικούς, καὶ ἀντὶ ἀποφατικῶν καταφατικούς. Οἷον, Εἰ ὁ ἀνθρώπος ζῶν, τὸ μὴ ζῶν οὐδὲ ἀνθρώπος. Καὶ εἰ τὸ πῦρ οὐ ψυχρὸν, τὸ ψυχρὸν οὐχὶ πῦρ. Ἀναγκαιότητα δὲ ἐστὶν ἐπὶ πάσης ὕλης ἢ τοιαύτη ἀντιστροφή.

λ'. Εἰ δ' ἡ μὲν ποιότης ἢ αὐτὴ μόνη τῶν προτάσεων, ἢ τῆς τάξεως δὲ μόνη τῶν ὄρων ἐναλλάττοιο, καὶ ὁ μὲν ὑποκείμενος γίνεται κατηγορούμενος, ὁ δὲ

gativam; etique particularis negativa, quæ ex ambabus propositionibus id quod deterrimum est elegerit.

23. Ex duabus autem negativis propositionibus, etsi universales fuerint : aut ex duabus particularibus, etsi affirmativæ fuerint, nunquam potest syllogismus fieri.

24. Cæterum conversio veluti quædam in posteriora versio et recursus (seu reciprocatio) est.

25. Hæc conversio in terminis spectatur et in propositionibus et in syllogismis.

26. Sed de conversione quidem in terminis in capite de iis quæ sunt ad aliquid disceptatum est; quod pater filii sit pater, et filius sit patris filius, et quæ deinceps sunt.

27. In syllogismis autem fit conversio, cum conclusionem accepta et maiore propositione apposita minorem confirmaverimus. Veluti ponatur syllogismus qui dicit : Anima rationalis est a se mobilis. Quod est a se mobile, est semper mobile. Quod est semper mobile, est immortale. **322** Anima igitur rationalis est immortalis. Habemus igitur eandem conclusionem, animam rationalem esse immortalem. Hanc accipientes et minorem propositionem facientes, et inde cæteras adjicientes, conclusionem efficiamus eam, quæ prius erat minor propositio, sic dicendo : Anima rationalis est immortalis; quod est immortale est semper mobile; quod est semper mobile est a se mobile; anima igitur rationalis est a se mobilis. Contingit autem et minore propositione conclusioni conjuncta facere conclusionem eam quæ in prioræ syllogismo erat major propositio. Velut, Anima rationalis est immortalis; quod est immortale est a se mobile; quod est a se mobile est semper mobile; rationalis igitur anima est semper mobilis. Sic quidem igitur in syllogismis fit conversio.

28. Quæ autem in propositionibus fit conversio, aut ordinem quidem terminorum conservat, eundem prædicatum et eundem subjectum retinens : sola autem qualitate immutat, ex negativa propositione affirmativam, et ex affirmativa negativam efficiens. Et dicitur hæc contingens conversio, quod in **323** sola contingente materia consistat; velut, Aliquis homo lavat, Aliquis homo non lavat; quanquam hæc proprie non fuerit conversio.

29. Quod si autem necque terminorum ordo necque etiam qualitas servetur, conversio fit, quæ cum contrapositione vocatur. Sic autem vocatur, propterea quod nos ex prædicato ad subjectum convertamus, terminos oppositos accipiendo, pro negativis affirmativos, et pro affirmativis negativos. Velut, si homo est animal; quod non est animal non est homo. Et si ignis non est frigidus : quod frigidum est, non est ignis. Maxima autem necessaria est ejusmodi conversio in omni materia.

30. Sin autem, qualitate propositionum eadem manente, solus terminorum ordo immutetur; et subjectus quidem fiat prædicatus, prædicatus vero sub-

jectus, simplex fit conversio. Simplex enim conversio est communio duarum propositionum quoad utrumque terminum, ut ordo quidem terminorum mutetur, sed qualitas eadem retineatur cum veritatis consensu.

31. Quoniam autem in specio quatuor sunt propositiones, universalis affirmans, universalis negans, 324 particularis affirmans, particularis negans : universalis quidem affirmativa in particularem affirmantem quoad dictam conversionem simplicem convertetur; velut, Omnis homo est animal; et, Quoddam animal est homo.

32. Universalis autem negativa in seipsam : velut, Nullus homo est rationis expertus; et, Nullum rationis expertus est homo.

33. Et vero etiam particularis affirmativa in seipsam convertetur : velut, Aliquis homo est albus; et, Aliquid album est homo.

34. At particularis negativa in solis contingentibus rebus in seipsam convertitur. Velut, Non omnis homo quinque digitis est præditus, et, Non omne quod quinque digitis est præditum, homo est. In aliis autem (rebus) neque in seipsam neque in universalem negativam convertitur. Si enim dixerimus : Non omne animal est equus : non possum etiam dicere, Non omnis equus est animal, aut, Nullus equus est animal. Omnis enim equus est animal. Hinc etiam reprobatur conversio ejus quæ est non omnis (particularis negativæ propositionis).

35. Sed neque universalis negans in contingentibus quidem rebus in seipsam 325 convertitur. Dicere enim licet quod contingat nullum hominem lavare; non licet autem, conversione facta, dicere quod contingat nullum lavans esse hominem. Lavat enim equus et bos; nec verum est dicere quod contingat ut equus et bos non sit homo. Necesse enim potius est hæc non esse hominem : hoc est, impossibile est equum aut bovem esse hominem. Quod enim necesse est non esse, hoc impossibile est esse. Quod autem potest et esse et non esse, hoc contingere dicimus.

A κατηγορούμενος ὑποκείμενος, γίνεται ἡ ἀπλή ἀντιστροφή. Ἄπλή γὰρ ἀντιστροφή ἐστὶ κοινωνία δύο προτάσεων κατ' ἀμφοτέρους τοὺς ὅρους, τῆς μὲν τάξεως τῶν ὀρίων ἀμειβομένης, τοῦ δὲ ποιοῦ φυλαττομένου μετὰ τοῦ συναληθεύειν.

λα'. Ἐπαὶ δὲ κατ' εἶδος τέσσαρες αἱ προτάσεις εἰσὶ, καθόλου καταφατικῆ, καθόλου ἀποφατικῆ, μερικῆ καταφατικῆ, μερικῆ ἀποφατικῆ· ἡ μὲν καθόλου καταφατικῆ πρὸς τὴν μερικὴν καταφατικὴν ἀντιστρέφει κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀντιστροφήν τὴν ἀπλήν· οἷον, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· καὶ, Τὶ ζῶν ἄνθρωπος.

λβ'. Ἡ δὲ καθόλου ἀποφατικῆ πρὸς ἑαυτὴν, οἷον, Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἄλογός ἐστι· καὶ, Οὐδὲν ἄλογον ἄνθρωπος ἐστὶ.

λγ'. καὶ ἡ μερικῆ δὲ καταφατικῆ πρὸς ἑαυτὴν ἀντιστρέφει· οἷον, Τίς ἄνθρωπος λευκός, καὶ, Τὶ λευκὸν ἄνθρωπος.

λδ'. Ἡ δὲ γε μερικῆ ἀποφατικῆ ἐπὶ μόνων τῶν ἐνδεχομένων πραγμάτων ἀντιστρέφει πρὸς ἑαυτὴν· οἷον, Οὐ πᾶς ἄνθρωπος πενταδάκτυλος· καὶ, Οὐ πᾶν πενταδάκτυλον ἄνθρωπος· ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων οὔτε πρὸς ἑαυτὴν ἀντιστρέφει, οὔτε πρὸς τὴν καθόλου ἀποφατικὴν. Εἰ γὰρ εἴποιμεν, Οὐ πᾶν ζῶν ἵππος, οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν καὶ, Οὐ πᾶς ἵππος ζῶν· ἢ, Οὐδεὶς ἵππος ζῶν· πᾶς γὰρ ἵππος ζῶν ἐστίν. Ὅθεν καὶ ἀποδοκιμάζεται ἡ ἀντιστροφή τῆς οὐ πᾶς.

λε'. Ἄλλ' οὐδ' ἡ καθόλου ἀποφατικῆ ἐπὶ γε τῶν ἐνδεχομένων ἀντιστρέφει πρὸς ἑαυτὴν. Ἔστι μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὡς ἐνδέχεται μηδένα ἄνθρωπον λουῖσθαι· οὐκ ἔστι δὲ καὶ ἀντιστρέψαντας εἰπεῖν, ὅτι ἐνδέχεται μηδένα λουόμενον ἄνθρωπον εἶναι. Λούεται γὰρ καὶ ἵππος καὶ βοῦς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τὸ λέγειν τὸν ἵππον ἢ τὸν βούν ἐνδέχασθαι μὴ εἶναι ἄνθρωπον. Ἀνάγκη γὰρ μᾶλλον ταῦτα μὴ εἶναι ἄνθρωπον· τουτέστιν ἀδύνατον εἶναι τὸν ἵππον ἢ τὸν βούν ἄνθρωπον. Ὅ γὰρ ἀνάγκη μὴ εἶναι, τοῦτ' ἀδύνατον εἶναι· ὃ δὲ δύναται καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, τοῦτ' ἐνδέχασθαι λέγομεν.

Tabula capituli 31, de syllogismo et conversione.

Syllogismus vocatur	{	plerumque totum hoc, duæ propositiones cum conclusione; quatenus definitur; syllogismus est oratio in qua positus aliquibus aliud quid ab iis quæ posita sunt ex necessitate evenit, propterea quod hæc sint;		
		interdum etiam ipsa conclusio.		
326 Syllogismus alius est	{	simplex, qui ex duabus propositionibus et conclusione constat;		
		compositus, qui ex pluribus propositionibus constat et in tot simplicibus syllogismos resolvitur, quot supra duas alias habet propositiones.		
Prædicatum subjecto debet esse	{	aut minus,		
		aut æquale;		
		non minus.		
Subjectum prædicato debet esse	{	aut minus,		
		aut æquale;		
		non majus.		
In propositionibus affirmantibus si	{	ex subjecto ad prædicatum venimus	dicitur	{
		ex prædicato ad subjectum venimus		
				de omni

In propositionibus negativis si	{ ex subjecto ad prædicatum venimus, ex prædicato ad subjectum convertimur	} dicitur	{ non in toto. de nullo.
327 Conversio spectatur vel in	{ terminis : ut, Pater est filii Pater, et filius patris filius; propositionibus, de qua postea; syllogismis, cum conclusione accepta et altera præmissarum reliqua inferitur.		
In conversione propositionum	{ ordo terminorum servatur, sola qualitas mutatur, et est contingens conversio : ut, Aliquis homo lavat, Aliquis homo non lavat. Et improprie conversio dicitur. nec terminorum ordo nec qualitas servatur; et est conversio per contrapositionem; ut, Homo est animal; et, Quod non est animal non est homo.		
Propositio deterior est secundum	{ quantitatem qualitatem	{ universali particularis affirmante negans	{ sed deteriorem partem seu præmissam sequitur conclusio.
	{ qualitas servatur, sed ordo terminorum mutatur; et simplex appellatur; estque vel	{ simplex homonymos, ut, Nullus homo est lapis, et nullus lapis est homo, per accidens, ut, Omnis homo est animal; et, Quoddam animal est homo.	

328 SYNOPSIS CAPITIS XXXII.

QUOD EST DE TRIBUS FIGURIS.

1. Quod et quare in syllogismo simplici tres sint proprie termini. — 2. Illi termini qui et quales sint. — 3. Exemplaris declaratio. — 4. Communis et medius terminus in propositionibus trifariam disponitur. — 5. Hinc tres figure syllogismorum oriuntur. — 6. Prima figura. 7. Secunda. — 8. Tertia. — 9. Singularum figurarum quot modi syllogistici in specie. — 10. Modi syllogistici cur etiam conjugationes syllogisticæ dicantur. — 11. Figurarum trium quot syllogisticæ conjugationes sint in universum. — 12. Trium figurarum quæ communia. — 13. Quæ propria primæ figuræ. — 14. Quæ secundæ. — 15. Quæ tertiæ. — 16. Admonitio de communitatibus trium figurarum ubique observandis. — 17. Ordo figurarum. — 18. Ratio ordinis. — 19. Repetit quod modi syllogistici sint singularum figurarum, et causam variantis numeri explicat.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ΄.

Περὶ τῶν τριῶν σχημάτων.

α'. Ἐν τῷ ἀπλῷ συλλογισμῷ τρεῖς κυρίως ὄροι εἰσὶ. Δύο γὰρ προτάσεις ὁ ἀπλῶς ἔχει συλλογισμῶς, ὧν ἑκάστη, δύο κέκτηται ὄρους· ἓνα ὑποκείμενον, καὶ ἓνα κατηγορούμενον. Ἀλλ' ἴδιον μὲν ἔχει τὸν ἓνα τῶν ὄρων, τὸν δὲ λοιπὸν τῇ ἑτέρᾳ προτάσει κοινόν.

β'. Ὡστε τρεῖς ὄροι τὸν ἀπλῶν συνιστῶσι συλλογισμῶν· οἱ δύο ἴδιοι, καὶ ὁ κοινός. Οἱ μὲν οὖν ἴδιοι ἄκροι· ὁ δὲ κοινός μέσος.

γ'. Οἷον ἔστω πρότασις, Ὁ ἄνθρωπος ζῶον. Ἑτέρα πρότασις, τὸ ζῶον οὐσία. Ταύταις δὲ ταῖς δυοῖς προτάσεσι τὸ ζῶον ὄρος κοινός· ὁ δὲ αὐτὸς ὄρος καὶ μέσος ἐστίν. Ἴδιος δὲ καὶ ἄκρος ὄρος τῇ μὲν τῶν προτάσεων ὁ ἄνθρωπος, τῇ δὲ ἡ οὐσία. Συναγόμενοι δὲ οἱ ἄκροι τῶν ὄρων εἰς ταυτὸ, καὶ οἷον ἐνοούμενοι συμπέρασμα γίνονται. Εἰ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ζῶον, καὶ τὸ ζῶον οὐσία, ὁ ἄνθρωπος οὐσία ἐστίν.

δ'. Ὁ τοῖνον κοινός καὶ μέσος ὄρος, ὁ δὲ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν προτάσεων λαμβανόμενος ἢ κατὰ μὲν τὴν μίαν τῶν προτάσεων ὑπόκειται, τουτέστιν ὑποκείμενός ἐστι, κατὰ δὲ τὴν ἄλλην κατηγορεῖται, τουτέστιν κατηγορούμενός ἐστιν· ἢ καὶ κατ' ἀμφω τὰς

Α

CAPUT XXXII.

De tribus figuris.

1. In simplici syllogismo tres proprie termini sunt. Duas enim propositiones simplex syllogismus habet, quarum utraque duos continet terminos, unum subjectum, et alterum prædicatum. Sed proprium quidem habet unum terminum, reliquum alteri propositioni communem.

2. **329** Quare tres termini simplicium syllogismum constituunt : duo proprii et communis. Proprii quidem igitur extremi : communis autem, medius.

3. Velut sit propositio : Homo est animal. Altera propositio : Animal est substantia. His sane duabus propositionibus, animal, communis est terminus. Sed et idem terminus etiam medius est. Proprius autem et extremus terminus illi quidem propositioni, homo : huic autem, substantia. Quod si extremi termini colligantur in unum et velut uniantur, conclusio efficiuntur. Si enim homo, animal : et animal, substantia ; homo (ergo) substantia est.

4. Communis igitur et medius terminus est qui his in propositionum compositione accipitur, aut in una quidem propositione subjicitur, hoc est, subjectus est ; in altera vero prædicatur, hoc est, prædicatus est ; aut etiam in ambabus propositio-

nibus prædicatur : aut etiam in ambabus subji-
citur.

5. Et ita tres figuræ syllogismorum procedunt.

6. Si enim communis et medius terminus in una propositione extremo uni subicitur, in altera autem de extremo reliquo prædicatur, prima obicitur figura. Velut : Homo est animal; animal est substantia; homo est substantia.

7. Quod si autem etiam in utraque propositione idem communis et medius terminus prædicatur etiam de utrisque extremis, secunda figura efficitur. Velut : Homo est animal; lapis non est animal; homo non est lapis.

8. Quod si denique etiam in ambabus propositionibus idem communis et medius terminus etiam utrique extremo subicitur, tertia figura emergit. Velut : Homo est animal; homo est rationale; ergo animal est rationale.

9. Prima igitur figura syllogisticos modos quatuor obtinet, totidem etiam secunda; tertia figura sex habet modos syllogisticos.

10. Syllogistici autem modi etiam syllogisticæ conjugationes denominantur. Dux enim propositiones secundum unum terminum conjugatæ singulos horum modorum efficiunt.

11. Omnes proin syllogisticæ conjugationes trium figurarum, sive modi syllogistici, quatuordecim efficiuntur.

12. Communia quidem igitur trium figurarum sunt, quantumlibet earum habere necessario unam propositionem affirmantem, et unam universalem. **§§** In nulla enim figura syllogismus unquam aut ex duabus negativis aut ex duabus particularibus constiterit. Hæc igitur tribus figuris communia sunt.

13. Propria autem primæ quidem figuræ, minorem propositionem semper habere affirmantem, et majorem semper universalem, sive affirmantem sive negantem. Ac colligit hæc figura et affirmantes et negantes, et universales et particulares conclusiones.

14. Secundæ figuræ propria sunt, majorem propositionem semper universalem habere, sive affirmantem sive negantem. Quin potius hoc commune est et primæ et secundæ figuræ; singulariter autem secundæ figuræ propria sunt minorem propositionem habere, vel affirmantem vel negantem, sive universalis sive particularis sit; et propositiones dissimiles figuræ, sive qualitate dissimiles, hoc est, unam quidem, utraque fuerit, affirmantem, reliquam negantem. Colligit autem hæc figura et universales et particulares conclusiones, verumtamen negantes omnes, et nullam unquam affirmantem.

15. Tertiæ figuræ proprium habere semper mi-

προτάσεις κατηγορείται· ἢ καὶ κατ' ἄμφω ὑπόκειται.

ε'. Καὶ οὕτω τρία σχήματα συλλογισμῶν ἀναφανίσκονται.

ς'. Εἰ μὲν γὰρ ὁ κοινὸς καὶ μέσος ὅρος κατὰ μὲν τὴν μίαν τῶν προτάσεων τῷ ἄκρῳ ὑπόκειται, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τοῦ λοιποῦ ἄκρου κατηγορεῖται, τὸ πρῶτον γίνεται σχῆμα· οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν· τὸ ζῶν οὐσία· ὁ ἄνθρωπος οὐσία.

ζ'. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑκατέραν τῶν προτάσεων ὁ αὐτὸς κοινὸς καὶ μέσος ὅρος κατηγορεῖται καὶ ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων, τὸ δεύτερον γίνεται σχῆμα· οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν, ὁ λίθος οὐ ζῶν· ὁ ἄνθρωπος οὐ λίθος.

η'. Εἰ δὲ καὶ κατ' ἄμφω τὰς προτάσεις ὁ αὐτὸς κοινὸς καὶ μέσος ὅρος κατὰ τοῖς δυσὶν ἄκροις ὑπόκειται, τὸ τρίτον γίνεται σχῆμα· οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν, ὁ ἄνθρωπος λογικόν· τὸ ζῶν λογικόν.

θ'. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον σχῆμα συλλογιστικῶς τρόπου κέκτηται τέσσαρας· τοσούτους δὲ καὶ τὸ δεύτερον. Τὸ δὲ τρίτον σχῆμα τρόπους ἔχει συλλογιστικῶς ἕξ.

ι'. Συλλογιστικοὶ δὲ τρόποι καὶ συλλογιστικαὶ συζυγαὶ κατονομάζονται. Δύο γὰρ προτάσεις καθ' ἓνα ὅρον συνεζευγμέναι τῶν τοιούτων τρόπων ἑκαστον ἀπεργάζονται.

ια'. Πᾶσαι τοῦτον συζυγαὶ συλλογιστικαὶ τῶν τριῶν σχημάτων, εἴησαν τρόποι συλλογιστικοί, ποσοῦνται τέσσαρες καὶ δέκα.

ιβ'. Κοινὰ μὲν οὖν τῶν τριῶν σχημάτων εἰσὶ, τὸ μίαν τῶν προτάσεων ἔχειν ἑκαστον αὐτῶν καταφατικὴν ἐξ ἀνάγκης, καὶ μίαν καθόλου. Ἐν οὐδενὶ γὰρ τῶν σχημάτων συσταίη ποτὲ συλλογισμὸς ἢ ἐκ δύο ἀποφατικῶν προτάσεων, ἢ ἐκ δύο μερικῶν. Ταῦτα μὲν οὖν τῶν τριῶν σχημάτων κοινὰ.

ιγ'. Ἰδιὰ δὲ τοῦ μὲν πρώτου σχήματος τὸ τὴν ἐλάττωσαν πρότασιν ἔχειν αἰεὶ καταφατικὴν, εἴτε καθόλου, εἴτε μερικὴν, καὶ τὸ τὴν μείζονα καθόλου διαπαντὸς, εἴτε καταφατικὴν, εἴτε ἀποφατικὴν· συνάγει δὲ τὸ τοιοῦτον σχῆμα καὶ καταφατικὰ καὶ ἀποφατικὰ συμπεράσματα, καὶ καθόλου καὶ μερικά.

ιδ'. Τοῦ δευτέρου σχήματος ἴδια τὸ ἔχειν αἰεὶ καθόλου τὴν μείζονα πρότασιν, εἴτε καταφατικὴν, εἴτε ἀποφατικὴν· μᾶλλον δὲ τοῦτο κοινὸν τῷ πρώτῳ τε καὶ δευτέρῳ σχήματι· κυρίως δὲ τοῦ δευτέρου σχήματος ἴδια τὸ τὴν ἐλάττωσαν πρότασιν, εἴτε καταφατικὴν ἔχειν, εἴτε ἀποφατικὴν, ἢ καθόλου οὖσαν ἢ μερικὴν· καὶ τὸ τηρεῖν πάντοτε τὰς προτάσεις ἀνομοιοσχήμενας, εἴησαν ἀνομοίους κατὰ τὸ ποιῶν ἔργον τὴν μίαν μὲν καταφατικὴν οἷον ὅτι τινὰ, τὴν δὲ λοιπὴν ἀποφατικὴν. Συνάγει δὲ τοῦτο τὸ σχῆμα καὶ καθόλου καὶ μερικά συμπεράσματα, πλὴν ἀποφατικὰ πάντα, καὶ οὐδὲν οὐδέποτε καταφατικόν.

ιε'. Τοῦ τρίτου σχήματος ἴδιον τὸ ἔχειν αἰεὶ τὴν

ἐλάττω πρότασιν καταφατικὴν, εἴτε καθόλου, εἴτε μερικὴν. Μᾶλλον δὲ τοῦτο κοινὸν τῶν πρώτῳ καὶ τρίτῳ σχήματι. κυρίως ὅτ' τοῦ τρίτου σχήματος ἴδιον τὸ ἔχειν τὴν μείζω πρότασιν κατὰ τὸ ποσὸν ἀδιάφορον, ἢ καθόλου δηλονότι ἢ μερικὴν, ἢ καταφατικὴν ὡσαν ἢ ἀποφατικὴν. Συνάγει δὲ τὸ τρίτον σχῆμα καὶ καταφατικὰ καὶ ἀποφατικὰ συμπεράσματα· πλὴν τὰ πάντα μερικὰ, καὶ οὐδὲν καθόλου ποτέ.

ις'. Παρατηρητέον δὲ τὰ κοινὰ τῶν τριῶν σχημάτων ἀπανταχοῦ· τὸ μᾶτε μερικὰς εἶναι καὶ ἀμφω τὰς προτάσεις ἐν οὐδενὶ τῶν σχημάτων, μᾶτε μὴν ἀμφω ἀποφατικὰς.

ιζ'. Πρώτην μὲν οὖν τάξιν ἐκείνη τῶν σχημάτων εἰκότως ἀπέληφεν, ὃ πάντα συνάγειν δύναται τὰ συμπεράσματα· τὰ καταφατικὰ, τὰ ἀποφατικὰ, τὰ καθόλου, τὰ μερικὰ. Τὴν δευτέραν δὲ τάξιν ὃ καταφατικὸν μὲν οὐ συνάγει συμπέρασμα· τέως ὅτ' οὖν συμπεραίνει καὶ καθόλου καὶ μερικὰ. Τὴν τρίτην δὲ καὶ ὑστάτην ἔλαχε τάξιν ὃ καταφατικὰ μὲν καὶ ἀποφατικὰ συλλογίζεται, πλὴν ἀπαντα μερικὰ.

ιη'. Κρεῖττον γὰρ σχῆμα, καὶ εἰς ἀπόδειξιν χρησιμώτερον, ὑπερ ἀπλῶς καθόλου συνάγει, τοῦ μηδὲν καθόλου συνάγοντος. Πάλιν κρεῖττόν ἐστιν, ὃ καταφατικὸν καθόλου συνάγειν δύναται. Τῇ γὰρ ἀποδεικτικῇ ἐπιστήμῃ διασερόντως μὲν ἐπιπέδεται τὸ καθόλου καταφατικὸν μᾶλλον τοῦ ἀποφατικοῦ. Τὸ μὲν γὰρ τὰ ὄντα κατακυριάζει· τὸ δ' ἀποφατικὸν τὰ μὴ ὄντα. Πολλῶν δὲ κρεῖττον καὶ τιμιώτερον τοῦ μὴ ὄντος τὸ ὄν. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον καὶ τοῦ καθόλου ἀποφατικοῦ ἐφράντισεν ἢ ἀπόδειξες· ἠμέλησε δὲ τῶν μερικῶν· ἐπεὶ τὰ καθόλου ζητεῖ, καὶ περὶ αὐτὰ καταγίνεται.

ιβ'. Τρόποι δὲ συλλογιστικοὶ τοῦ πρώτου σχήματος τέσσαρες· καὶ τοῦ δευτέρου τέσσαρες· ἐξ δὲ τοῦ τρίτου. Κατὰ μὲν γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα δύο τινὰ ~~π~~ ~~α~~ ~~χ~~ ~~φ~~ ~~υ~~ ~~λ~~ ~~α~~ ~~σ~~ ~~σ~~ ~~ο~~ ~~μ~~ ~~ε~~ ~~θ~~· τὸ μηδέποτε τὴν ἐλάττω πρότασιν ἀποφατικὴν εἶναι, μᾶτε τὴν μείζω μερικὴν. Ὡσαύτως δὲ κατὰ τὸ δεύτερον δύο· τὸ μηδὲ μὴ εἶναι τὰς προτάσεις ὁμοιοσχημόνας, μᾶτε τὴν μείζω ποτὲ μερικὴν. Κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἐν μόνον ὑπάρχει τὸ παρατήρημα· τὸ μηδέποτε τὴν ἐλάττω πρότασιν ἀποφατικὴν εἶναι. Ὅθεν εὐλόγως τῶν ἄλλων δύο σχημάτων ἀνὰ τέσσαρας ἐχόντων συλλογιστικὰς συζυγίας τὸ τρίτον ἐξ ἐκληρώσατο.

334 Tabula capituli 32, de tribus figuris.

Medius terminus qui his in propositionibus ac- cipitur, aut in	}	una quidem propositione subijcitur, in altera vero prædicatur, et oboritur prima figura syllogismorum.
		ambabus propositionibus prædicatur, et hinc est secunda figura syllogismorum.
		ambabus subijcitur, et emergit tertia figura.

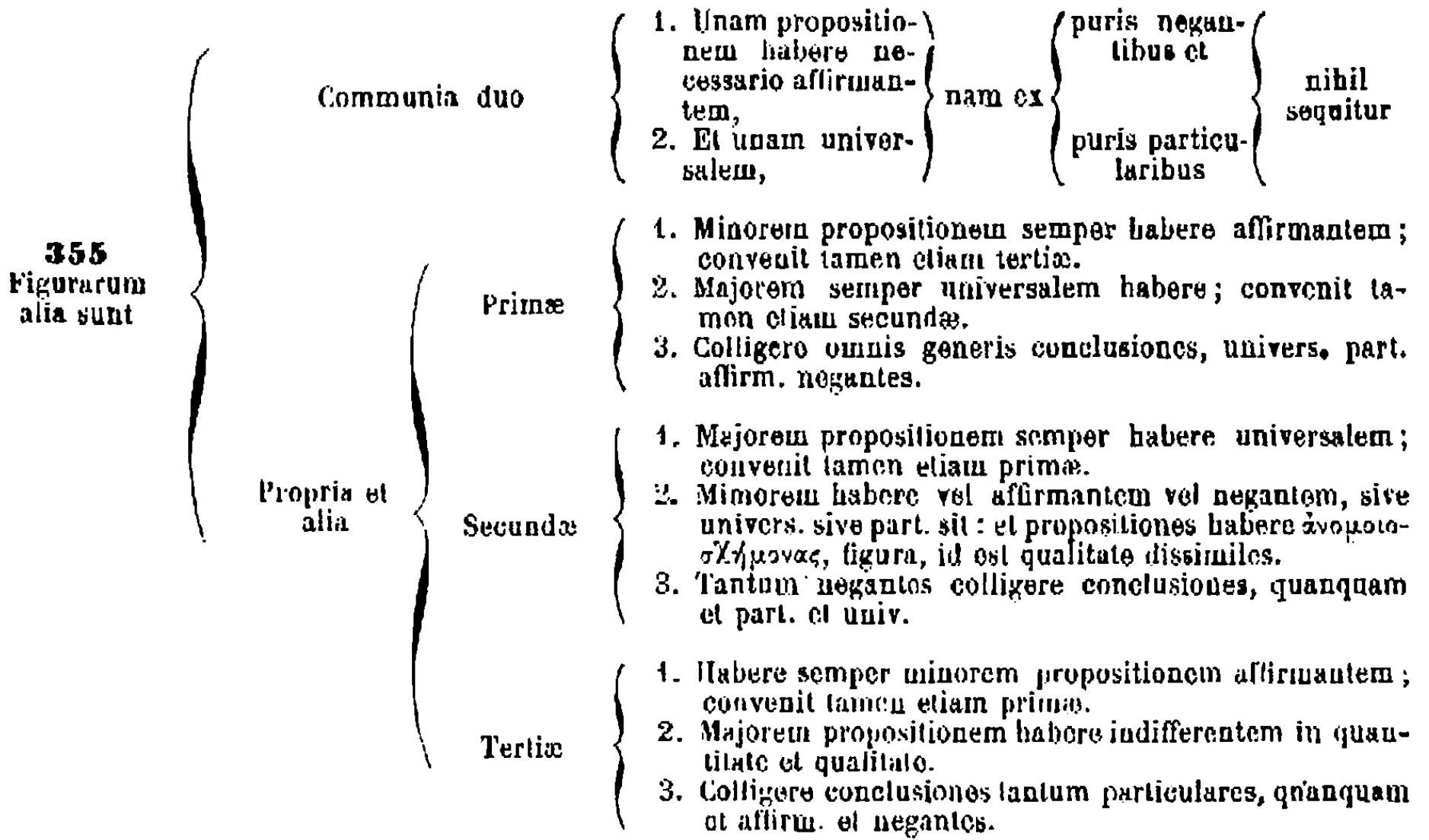
nonem propositionem **332** affirmantem sive universalem sive particularem. Quin potius hoc secundæ et tertiæ figuræ commune est. Singulariter autem tertiæ figuræ proprium est, habere majorem propositionem indifferentem, aut universalem scilicet aut particularem, sive affirmans sit sive negans. Colligit autem tertia figura et affirmantes et negantes conclusiones, verumtamen particulares omnes et nullam unquam universalem.

16. Observandum autem communia tria figurarum ubique esse, ut neque ambæ propositiones in ulla figura particulares sint, neque ambæ negantes.

17. Primum quidem igitur ordinem illa figura merito accepit, quæ omnes potest colligere conclusiones affirmantes, negantes, universales, particulares. Secundum autem in ordine locum ea, quæ licet affirmantem non colligat conclusionem, colligit tamen et universales et particulares. Tertium et ultimum locum sortita est, quæ affirmantes quidem et negantes colligit conclusiones, verumtamen omnes particulares.

18. Melior enim figura et ad demonstrationem conducibilior quæ simpliciter universale colligit, quam ea quæ nihil **333** universale colligit. Iterum melior est quæ universale affirmativum colligere potest. Demonstrativa enim scientia universalis affirmativi potissimum studiosa est, magis quam negativi. Illud enim entia confirmat, hoc, negativum non entia. Atqui ens non ento multo melius est et honorabilius. Secundaria autem ratione et universalis negativi rationem habet demonstrativam; particularia autem negligit, quoniam universalis quærit et circa ipsa occupatur.

19. Modi autem syllogistici primæ figuræ sunt quatuor, et secundæ quatuor, tertiæ sex. In prima enim figura duo quædam præcavimus, ut nunquam minor propositio negativa neque major particularis sit. Eodem modo in secunda duo: ut nequiquam propositiones sint figura similes, nec major unquam particularis. In tertia denique (figura) una tantum existit observatio, ut nunquam propositio minor, negativa sit. Quare jure merito cum cæteræ duæ figuræ ad quatuor habeant syllogisticas conjugationes, tertia sex sortita est.

336 SYNOPSIS CAPITIS XXXIII.

QUOD EST DE PRIMA FIGURA.

1. Figuram primam describit. — 2. Modos ejus syllogisticos recenset et explicat ordine. — 3. Primum, Barbara. — 4. Celarent. — 5. Darit. — 6. Occupatio de syllogismis habentibus pro minore termino singulare aliquod et individuum. — 7. Ferio. — 8. Ostendit quales sint hi quatuor modi primæ figuræ et cur syllogistici dicantur, et cur alii omnes præter eos ἀσυλλόγιστοι sint et dicantur, quod uno etiam exemplo declarat.

CAPUT XXXIII.

De prima figura.

1. Quando communis et medius terminus quidem extremorum subjectus, alterius vero prædicatus fuerit; perspicuum sit autem, quod de minore prædicatur et majori subjiciatur, tunc prima fit figura.

2. Hujus autem figuræ modi syllogistici, ut antè dictum, sunt quatuor.

3. Et primus quidem est modus qui duabus constat affirmativis universalibus propositionibus, affirmativam universalem colligens conclusionem. Velut ex eo quod est in toto: Omnis homo animal: omne animal substantia; (igitur) omnis homo

A

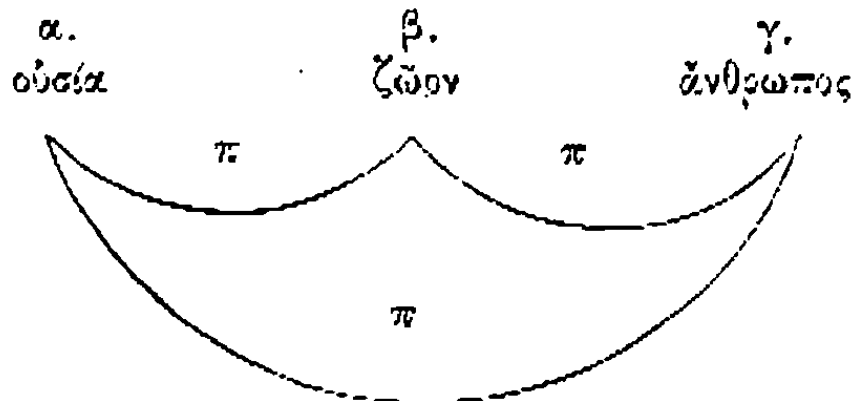
ΚΕΦΑΛ. ΛΙ'.

Περὶ τοῦ πρώτου σχήματος.

α'. Ὅταν ὁ κοινὸς καὶ μέσος ὄρος τῶ μὲν ὑποκείμενος εἴη τῶν ἄκρων, τοῦ δὲ κατηγορούμενος δῆλον δ' ὅτι κατηγορεῖται τοῦ ἐλάττενος, ὑπόκειται δὲ τῶ μείζονι τότε τὸ πρῶτον γίνεται σχῆμα.

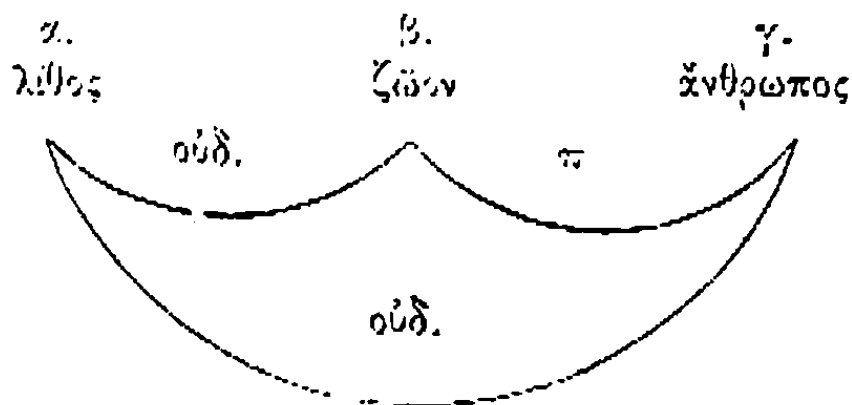
β'. Τοῦτου δὲ τοῦ σχήματος τρόποι συλλογιστικοί, καθὼς προερίηται, τέσσαρες.

γ'. Καὶ πρῶτος μὲν ἔστι τρόπος, ὅστις ἐκ δύο συνίσταται καταφατικῶν καθόλου προτάσεων, καταφατικῶν καθόλου συνάγων συμπέρασμα· ὅσον ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ· Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· πᾶν ζῶον οὐσία· (ἄρα) πᾶς ἄνθρωπος οὐσία.

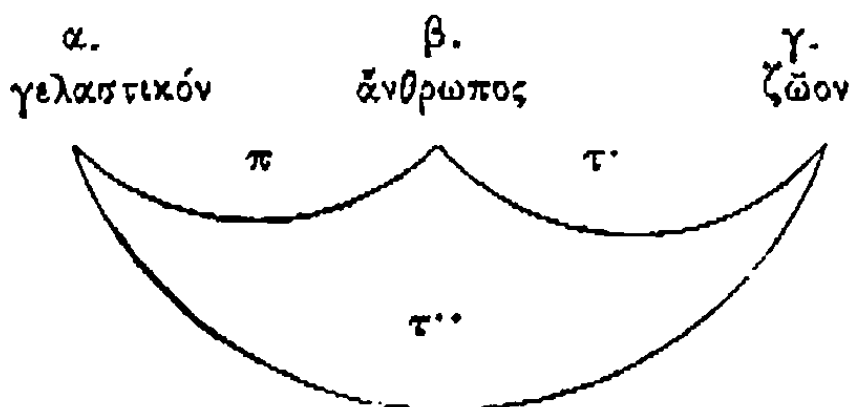
substantia. Et sic: **337** Omnis homo in toto animali; omne animal in tota substantia; omnis homo in tota substantia. Ex eo quod est de omni: Substantia de omni animali; animal de omni homine; substantia de omni homine. Et sic: Substantia omni animali inest; animal omni homini; substantia omni homini inest.

β) Καὶ οὕτως· Πᾶς ἄνθρωπος ἐν ὅλῳ τῶ ζῶω· πᾶν ζῶον ἐν ὅλῳ τῆ οὐσίᾳ· πᾶς ἄνθρωπος ἐν ὅλῳ τῆ οὐσίᾳ. Ἐκ τοῦ κατὰ παντός· Ἡ οὐσία κατὰ παντός ζῶου· τὸ ζῶον κατὰ παντός ἀνθρώπου· ἡ οὐσία κατὰ παντός ἀνθρώπου. Καὶ οὕτως· Ἡ οὐσία παντὶ ζῶω ὑπάρχει· τὸ ζῶον παντὶ ἀνθρώπῳ· ἡ οὐσία παντὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει.

δ'. Δεύτερος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος, ὅς ἐκ καθόλου καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καθόλου ἀποφατικῆς τῆς μείζονος, ἀποφατικὸν καθόλου συνάγει συμπέρασμα· οἷον ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ καὶ οὐκ ἐν ὅλῳ· Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐδὲν ζῶον λίθος· οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος. Καὶ οὕτως· Ὁ ἄνθρωπος ἐν ὅλῳ τῷ ζῳῷ· τὸ ζῶον οὐκ ἐν ὅλῳ τῷ λίθῳ· ὁ ἄνθρωπος ἐν ὅλῳ τῷ λίθῳ οὐκ ἔστιν· ἢ γοῦν οὐχ ὑπάρχει μέρος τοῦ λίθου ἢ ἄνθρωπος, ὡς εἶναι τὸν λίθον μὲν ὅλον, αὐτοῦ δὲ τι μέρος τὸν ἄνθρωπον. Ἐκ τοῦ κατὰ μηδενός καὶ κατὰ παντός· Ὁ λίθος κατ' οὐδενός ζῳου· τὸ ζῶον κατὰ παντός ἀνθρώπου· ὁ λίθος κατ' οὐδενός. Καὶ οὕτως· Ὁ λίθος οὐδενὶ ζῳῷ ὑπάρχει· τὸ ζῶον παντὶ ἀνθρώπῳ· ὁ λίθος ἄρα οὐδενὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει.

4. Secundus modus primæ figuræ, qui ex universalis affirmatione minore et universalis negativa maiore negativam universalem colligit conclusionem : velut ex eo quod est in toto et non in toto : Omnis homo animal ; nullum animal lapis : nullus homo lapis. Et sic : Homo in toto animali ; animal non in toto lapide ; homo non in toto lapide : hoc est, homo non existit pars lapidis : ut lapis quidem totum, homo autem illius esset. Ex eo quod est de nullo et de omni : Lapis de nullo animali, animal de omni homine ; lapis de nullo homine. Idem autem Græcis est κατὰ μηδενός καὶ κατὰ παντός. Et sic : Lapis nulli animali inest ; animal omni homini ; lapis igitur nulli homini inest.

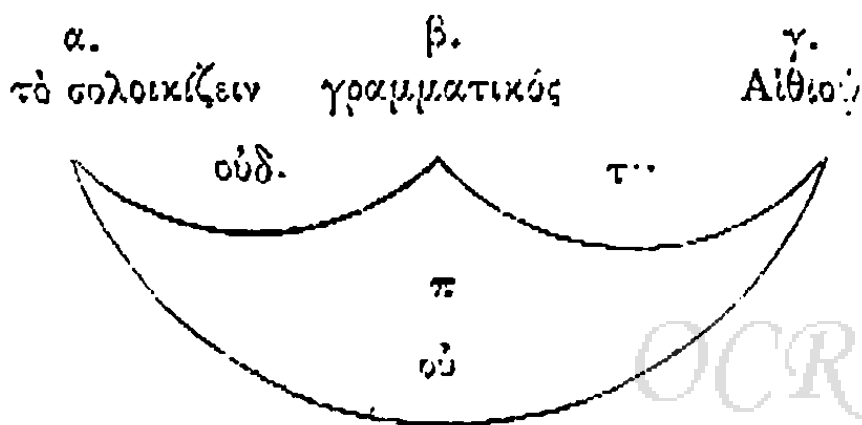

ε'. Τρίτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος ὁ ἐκ καταφατικῆς μερικῆς τῆς ἐλάττονος καὶ καθόλου καταφατικῆς τῆς μείζονος μερικὸν καταφατικὸν συνάγων συμπέρασμα· οἷον ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ· Τὶ ζῶον ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος γελαστικόν· τὶ ζῶον γελαστικόν. Καὶ οὕτως· Τὶ ζῶον ἐν ὅλῳ τῷ ἀνθρώπῳ· πᾶς ἄνθρωπος ἐν ὅλῳ τῷ γελαστικῷ· τὶ ζῶον ἐν ὅλῳ τῷ γελαστικῷ. Ἐκ τοῦ κατὰ παντός καὶ κατὰ τινος· Τὸ γελαστικόν κατὰ παντός ἀνθρώπου· ὁ ἄνθρωπος κατὰ τινος ζῳου· τὸ γελαστικόν κατὰ τινος ζῳου. Καὶ οὕτως· Τὸ γελαστικόν παντὶ ἀνθρώπῳ· ὁ ἄνθρωπος τινὶ ζῳῷ· τὸ γελαστικόν τινὶ ζῳῷ.

5. Tertius modus primæ figuræ est qui ex affirmativa particulari minore et universalis affirmativa maiore particularem affirmativam colligit conclusionem : velut ~~338~~ ex eo quod est in toto : Aliquod animal homo ; omnis homo risibile ; aliquod animal risibile. Et sic : Aliquod animal in toto homine ; omnis homo in toto risibili ; aliquod animal in toto risibili. Ex eo quod est de omni et de aliquo : Risibile de omni homine ; homo de aliquo animali ; risibile de aliquo animali. Et sic : Risibile omni homini ; homo alicui animali ; risibile alicui animali.

ς'. Δυνατὸν δὲ καὶ ἀντὶ τοῦ τὸς προσδιορισμοῦ προσλαβεῖν ὠρισμένον τι πρόσωπον τῶν καθέκαστα, καὶ τὰ αὐτὰ πάλιν συναγαγεῖν· οἷον, Ὁ Σωκράτης ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος γελαστικόν· ὁ Σωκράτης ἄρα γελαστικόν. Καὶ πάλιν· Τὸ γελαστικόν κατὰ παντός ἀνθρώπου· ὁ ἄνθρωπος κατὰ τοῦ Σωκράτους· τὸ γελαστικόν ἄρα κατὰ τοῦ Σωκράτους.

6. Possumus autem etiam pro prædefinitione (seu signo) aliquis finitam aliquam personam ex singularibus assumere, et rursus eadem colligere : veluti : Socrates homo ; omnis homo risibile ; Socrates igitur risibile. Et rursus : Risibile de omni homine ; homo de Soerale ; risibile igitur de Soerale.

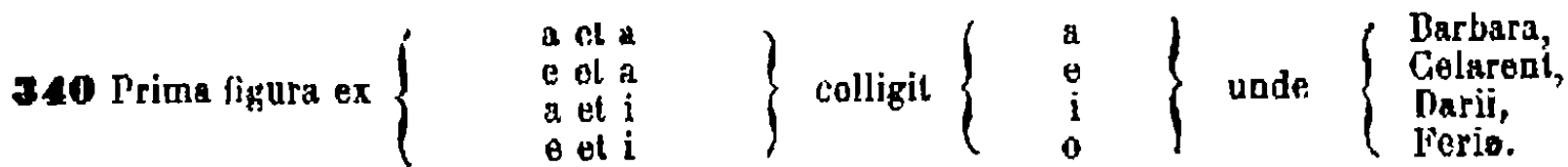
7. Quartus modus primæ figuræ est qui negativa A
 universali majori et affirmativa particulari minore
 concludit particularem negativam : velut ex eo
 quod est de nullo et de aliquo. Solæcisare de nullo
 grammatico : grammaticum de quodam Æthiope ;
 solæcisare non de omni Æthiope. Et sic : Solæcisare
 nulli grammatico ; grammaticum cuidam Æthiopi ;
 solæcisare cuidam Æthiopi non inest, 339 hoc
 est, non omni Æthiopi inest. Ex eo quod est in
 toto, et non in toto. Quidam Æthiops est gramma-
 ticus ; nullus grammaticus est solæcista ; non om-
 nis Æthiops solæcista. Et sic : Quidam Æthiops
 in toto grammatico ; nullus grammaticus in toto
 solæcista (neque enim grammaticus solæcistæ pare
 est, sed potius ab illo remotissimus) ; quidam igitur
 Æthiops non in toto solæcista, hoc est, non
 omnis Æthiops in toto solæcista.

8. Hi quidem igitur quatuor modi primæ figuræ
 ex veris propositionibus verum semper concludunt ;
 unde etiam syllogistici nominantur. Qui vero præ-
 ter illos sunt, omnes asyllogistici sunt, propterea
 quod et vera et falsa concludant propositionibus
 veris existentibus. Ut enim patet, ex universali
 affirmativa majore et universali negativa minore, et
 verum et falsum in prima figura colligitur, verum
 quidem : Nullus lapis est homo ; omnis homo est
 animal ; nullus lapis est animal : falsum autem :
 Nullus lapis est homo ; omnis homo est substantia ;
 nullus lapis est substantia. Talia eveniunt etiam
 aliis modis hujus figuræ qui a nobis non sunt
 traditi. Ac idem etiam in aliis figuris invenire
 datur.

ζ. Τέταρτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος, ὅς ἐξ
 ἀποφατικῆς καθόλου τῆς μείζονος καὶ καταφατι-
 κῆς μερικῆς τῆς ἐλάττονος συμπεραίνει μερικὸν
 ἀποφατικόν· οἶον, Ἐκ τοῦ κατὰ μηδενὸς καὶ κατὰ
 τινος. Τὸ σολοικίζειν κατ' οὐδενὸς γραμματικοῦ.
 τὸ γραμματικὸν κατὰ τινος Αἰθίοπος· τὸ σολοικί-
 ζειν κατ' οὐ παντὸς Αἰθίοπος. Καὶ οὕτως· Τὸ σο-
 λοικίζειν οὐδενὶ γραμματικῷ· τὸ γραμματικὸν τινὶ
 Αἰθίοπι· τὸ σολοικίζειν τινὶ Αἰθίοπι οὐχ ὑπάρχει,
 τουτέστιν, οὐ παντὶ Αἰθίοπι ὑπάρχει. Ἐκ τοῦ
 ἐν ὅλῳ, καὶ οὐκ ἐν ὅλῳ· Τίς Αἰθίοψ γραμματικός·
 οὐδεὶς γραμματικός σολοικιστής· οὐ πᾶς Αἰθίοψ
 σολοικιστής. Καὶ οὕτω· Τίς Αἰθίοψ ἐν ὅλῳ τῆ
 γραμματικῷ· οὐδεὶς γραμματικός ἐν ὅλῳ τῶ σολοι-
 κιστῇ· οὐδὲ γὰρ ἔστι μέρος τοῦ σολοικιστοῦ ὁ γραμ-
 ματικός· ἀπηλλοτριωμένος δὲ μᾶλλον αὐτοῦ. Τίς
 ἄρα Αἰθίοψ οὐκ ἐν ὅλῳ τῆ σολοικιστῇ, τουτέστιν,
 οὐ πᾶς Αἰθίοψ ἐν ὅλῳ τῶ σολοικιστῇ.

η'. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τέσσαρες τρόποι τοῦ πρώτου
 σχήματος ἐξ ἀληθῶν προτάσεων ἀληθὲς αἰεὶ συμπε-
 ραίνουσιν· ὅθεν καὶ συλλογιστικοὶ ὀνομάζονται· οἱ δὲ
 παρ' αὐτοῦς ἅπαντες ἀσυλλόγιστοί εἰσι, διὰ τὸ συν-
 ἄγειν καὶ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, τῶν προτάσεων οὐσῶν
 ἀληθῶν. Ἰδοὺ γὰρ ἐκ καθόλου καταφατικῆς τῆς
 μείζονος, καὶ καθόλου ἀποφατικῆς τῆς ἐλάττονος,
 καὶ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ ἐν πρώτῳ συνάγεται σχήματι
 ἀληθῆς μὲν· οὐδεὶς λίθος ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος
 ζῶν· οὐδεὶς λίθος ζῶν· ψευδῆς δὲ, οὐδεὶς λίθος
 ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος οὐσία· οὐδεὶς λίθος οὐσία.
 Τοιαῦτα συμβαίνει καὶ τοῖς ἄλλοις τρόποις τοῦ
 τοιοῦτου σχήματος τοῖς μὴ παραδεδομένοις ἡμῖν·
 τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σχημάτων ἔστιν εὐρεῖν

Tabula capitis 33, de prima figura.

SYNOPSIS CAPITIS XXXIV.

QUOD EST DE SECUNDA ET TERTIA FIGURA.

1. Secundam figuram describit. — 2. Modos ejus recenset et ordine explicat. — 3. Cesare. — 4. Ca-
 mestres. — 5. Festino. — 6. Baroco. — 7. Rationem reddit quare hi quatuor modi hujus figuræ
 sint syllogistici, et præter eos omnes alii syllogistici, et uno exemplo declarat. — 8. Tertiam figuram
 describit. — 9. Modos ejus recenset et ordine explicat. — 10. Darapti. — 11. Felapton. — 12. Da-
 risi. — 13. Iserison. — 14. Disamis. — 15. Bocardo. — 16. Occupatio. — 17. Concludit de modis
 syllogisticis hujus figuræ. — 18. Occupatio de syllogismis constantibus ex indefinitis propositionibus.

CAPUT XXXIV.

De secunda et tertia figura.

1. Quando communis et medius terminus etiam
 de utroque extremorum prædicatur, tunc efficitur
 secunda figura.

2. Modi autem syllogistici etiam hujus figuræ
 sunt 341 quatuor.

3. Primus igitur ex universali attributiva; hoc

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'

Περὶ τοῦ δευτέρου σχήματος καὶ τρίτου.

α'. Ὅταν ὁ κοινὸς καὶ μέσος ὅρος κατηγορητᾶ
 καὶ ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων, τότε τὸ δεύτερον γίνετα
 σχῆμα.

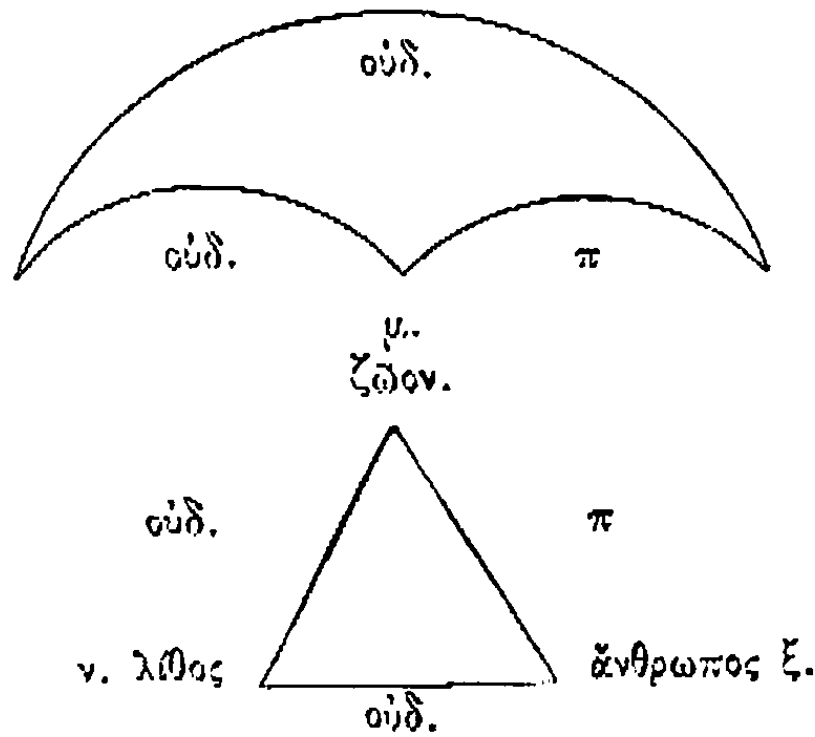
β'. Τρόποι δὲ συλλογιστικοὶ καὶ τοῦδε τοῦ σχήμα-
 τος τέσσαρες.

γ'. Πρώτος μὲν (οὖν) ἐκ καθόλου κατηγορικῆς

ἦγουν καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καθόλου ἄποφατικῆς τῆς μείζονος· συνάγει (δὲ) συμπέρασμα καθόλου στερητικόν· οἷον, ὁ ἄνθρωπος ζῶν· ὁ λίθος, οὐ ζῶν· ἄνθρωπος ἄρα οὐ λίθος.

A est affirmativa, minore; et universali privativa (idem est autem dicere negativa) universalem privativam colligit conclusionem: velut, Homo est animal: lapis non est animal; (ergo) homo non est lapis.

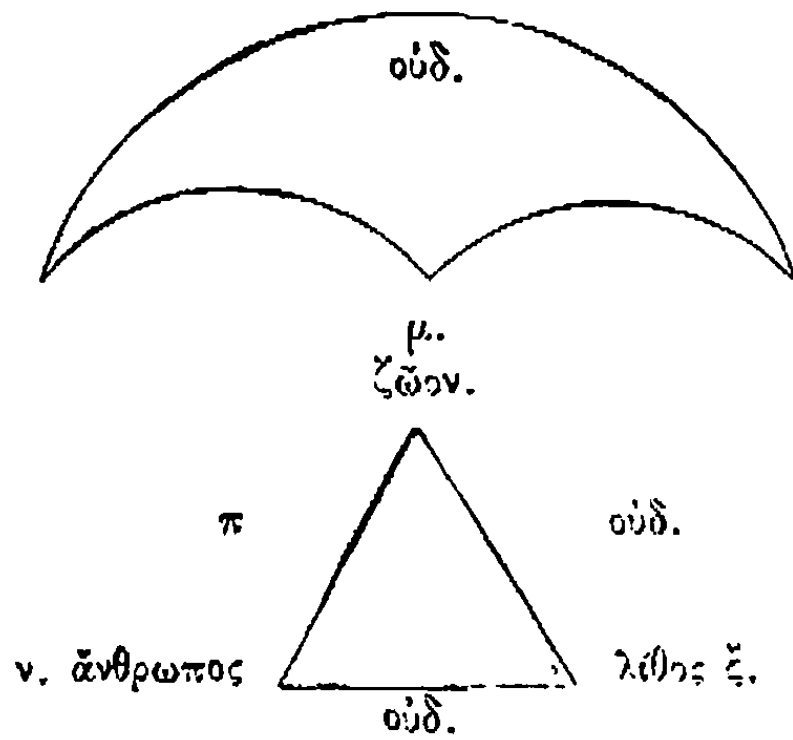

καὶ πάλιν· τὸ ζῶν κατ' οὐδενὸς λίθου· τὸ ζῶν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου· ὁ λίθος ἄρα κατ' οὐδενὸς ἀνθρώπου.

B Et iterum: Animal de nullo lapide; animal de omni homine; lapis igitur de nullo homine.

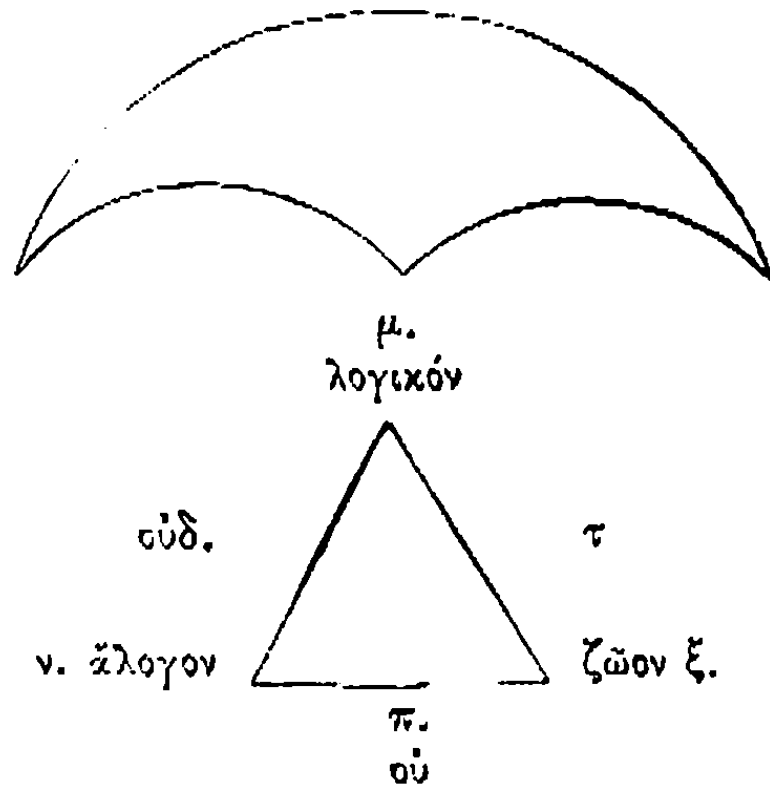
δ'. Δεύτερος τρόπος τοῦδε τοῦ σχήματος ἐκ καθόλου στερητικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ κατηγορικῆς καθόλου τῆς μείζονος· συνάγει δὲ κατ' αὐτὸς καθόλου στερητικόν· οἷον, Οὐδεὶς λίθος ζῶν· πᾶς ἄνθρωπος ζῶν· οὐδεὶς λίθος ἄρα ἄνθρωπος.

4. Secundus modus hujus figuræ ex universali privativa minore, et attributiva universali majore (constat); colligit autem et ipse universalem privativam (conclusionem): velut, Nullus lapis animal: omnis homo est animal, nullus lapis est homo.

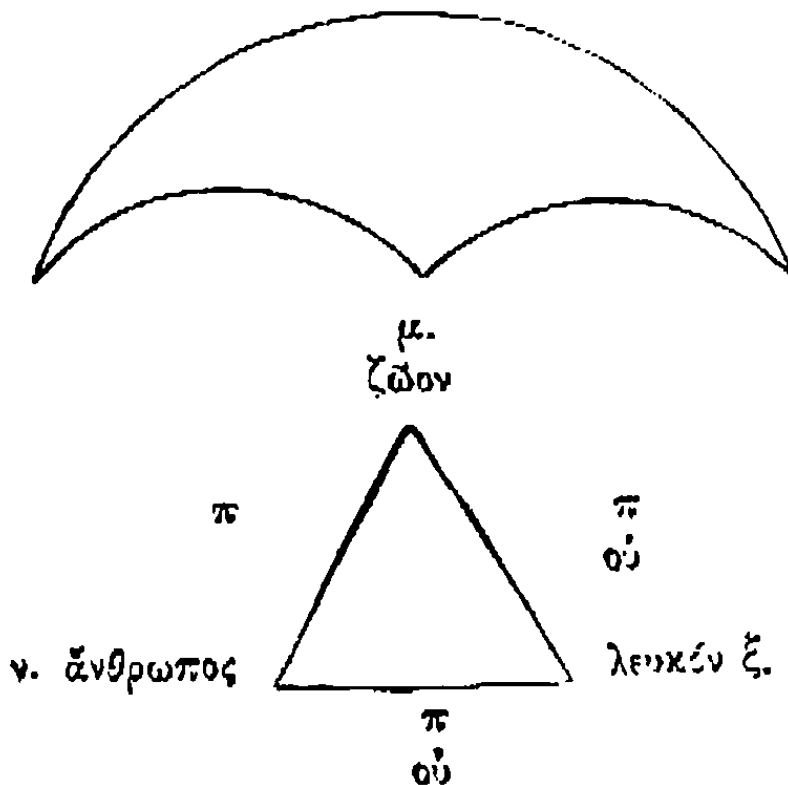
ε'. Τρίτος τρόπος ἐστίν, ὅς ἐκ μερικῆς καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καθόλου τῆς μείζονος, ἄποφατικὸν μερικὸν συλλογίζεται· οἷον, Τὶ ζῶν λογικόν· οὐδὲν ἄλογον λογικόν· οὐ πᾶν ζῶν ἄλογον.

C 5. Tertius modus est, qui ex particulari affirmativa minore, et privativa universali majore, negativam particularem ratiocinatur (conclusionem), velut, Aliquod animal rationale; nullum irrationale rationale; non omne animal irrationale.

6. Quartus modus est, qui ex negativa particulari minore, et affirmativa universali majore et ipse particularem negativam colligit (conclusionem): velut, Non omne album animal; omnis homo animal; non omne album homo.

Α ζ'. Τέταρτος δὲ τρόπος ἐστίν, ἥστις ἐξ ἀποφατικῆς μερικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ καταφατικῆς καθόλου τῆς μείζονος, συμπεραίνει καὶ αὐτὸς μερικὸν ἀποφατικόν· οἷον· Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος.

342 7. Et hi quidem modi verum ex veris propositionibus concludentes syllogistici et vocantur et sunt: qui autem præter eos sunt, propterea quod et vera et falsa colligant, et dicuntur et sunt asyllogistici. Evidenter enim ex duabus negativis universalibus propositionibus et verum et falsum concluditur: verum quidem ita: Nullus lapis est homo; nullus equus est homo; nullus lapis est equus: falsum autem: Nullus homo volat; nullum rationale volat; nullus homo est rationalis.

8. Cæterum tertia figura est, quando communis et medius terminus etiam utrique extremorum subjectus fuerit.

9. Modi autem tertiæ figuræ sunt sex.

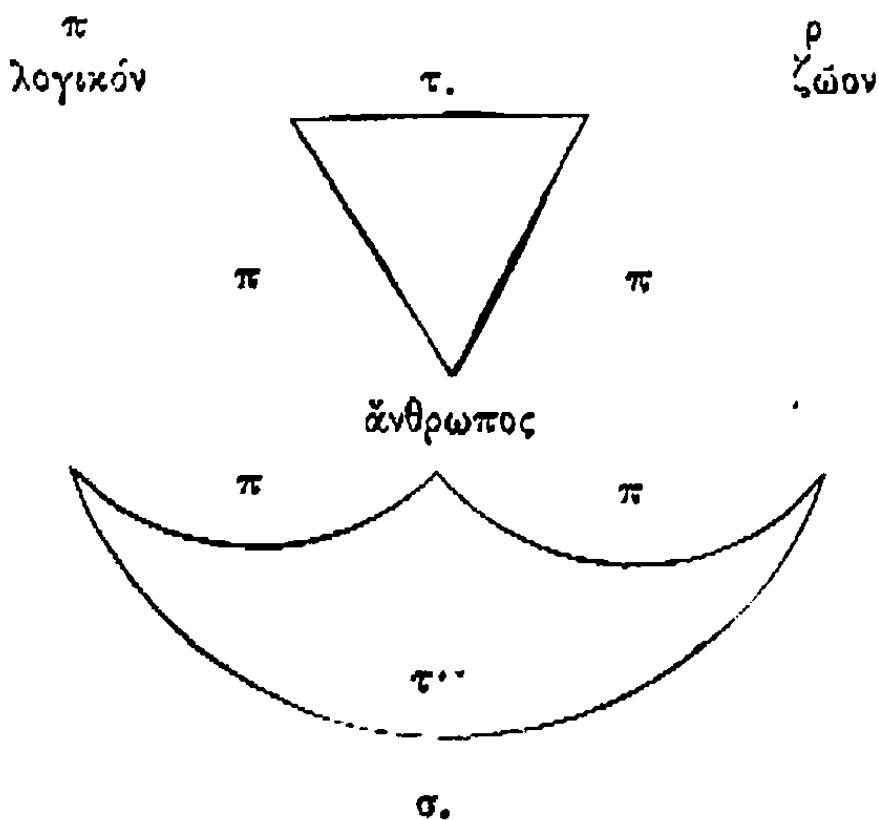
10. Et primus quidem, qui ex duabus affirmativis universalibus propositionibus particularem affirmativam colligit conclusionem; ut, Omnis homo est animal; omnis homo est rationale; aliquod animal est rationale. Et iterum: Rationale de omni homine; animal de omni homine; rationale igitur de quodam animali.

Β ζ'. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ τρόποι τὸ ἀληθὲς ἐξ ἀληθῶν προτάσεων συμπεραίνοντες, συλλογιστικοὶ καλοῦνται τε καὶ εἰσίν· οἱ δὲ παρ' αὐτοῦς, διὰ τὸ συναγεῖν καὶ ἀληθῆ καὶ ψευδῆ, καὶ λέγονται καὶ τυγχάνουσιν ἀσυλλόγιστοι. Ἴδε γὰρ, ἐκ δύο στερητικῶν καθόλου προτάσεων καὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψευδὲς συμπεραίνεται· τὸ μὲν ἀληθὲς οὕτως, Οὐδεὶς λίθος ἄνθρωπος· οὐδεὶς ἵππος ἄνθρωπος· οὐδεὶς λίθος ἵππος· τὸ δὲ ψευδὲς· Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἵπταται· οὐδὲν λογικὸν ἵπταται· οὐδεὶς ἄνθρωπος λογικός.

η'. Σχήμα δὲ τρίτον ἐστίν, ὅταν ὁ κοινὸς καὶ μέσος ὅρος καὶ ἀμφοτέροις τοῖς ἄκροις ὑποκείμενος εἴη.

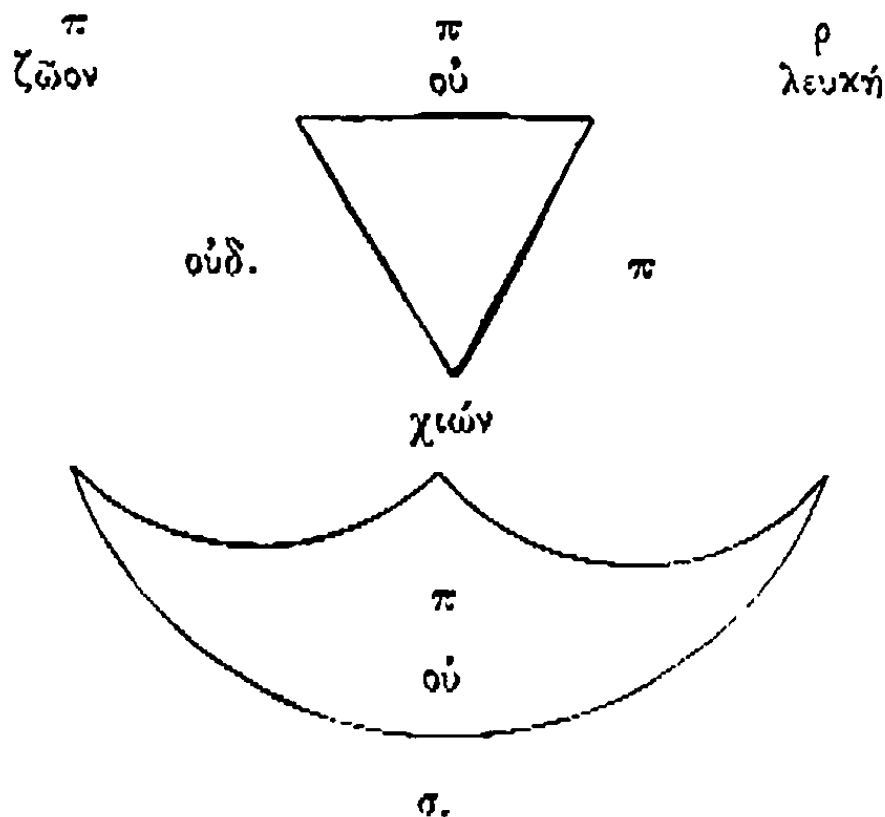
θ'. Τρόποι δὲ εἰσι τοῦ τρίτου σχήματος ἕξ.

ι'. Καὶ πρῶτος μὲν, ὅστις ἐκ δύο καταφατικῶν καθόλου προτάσεων μερικὸν καταφατικὸν συναγεῖ συμπεράσμα· οἷον, Ὁ ἄνθρωπος ζῶον· ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι τὸ ζῶον λογικόν. Καὶ πάλιν, Τὸ λογικὸν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου· τὸ ζῶον κατὰ παντὸς ἀνθρώπου· τὸ λογικὸν ἄρα κατὰ τινος ζώου.

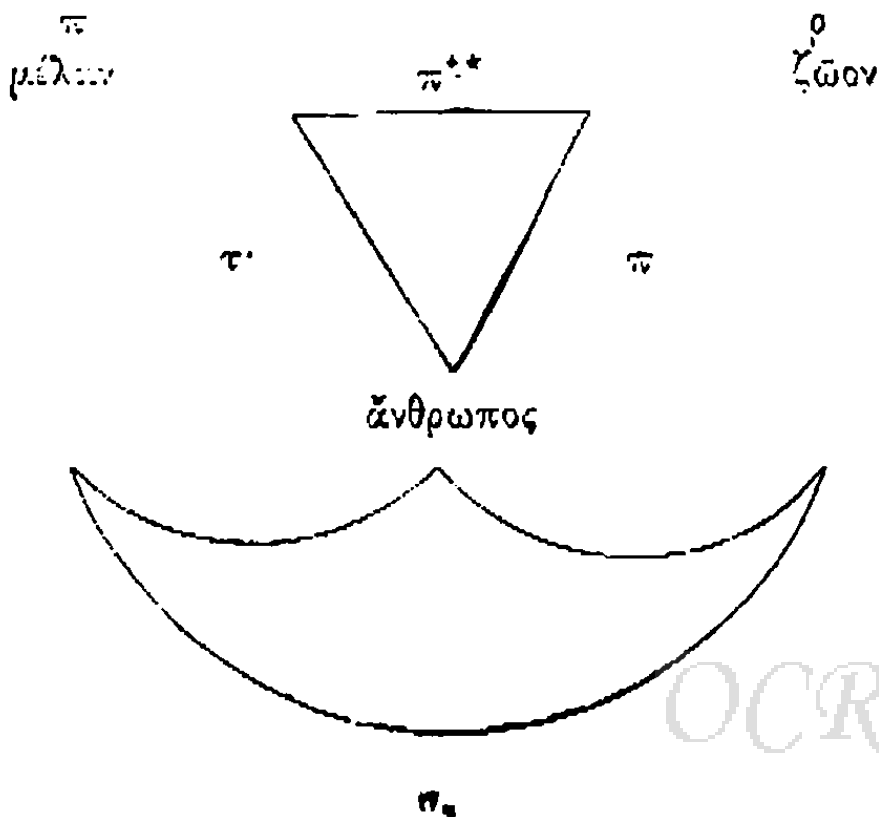
ια'. Δεύτερος τρόπος, ὅς ἐξ ἀποφατικῆς καθόλου Α τῆς μείζονος, καὶ καθόλου κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος, μερικὸν στερητικὸν συνάγει συμπέρασμα οἷον, Πᾶσα χιών λευκή· οὐδεμία χιών ζῶον· οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον. Καὶ πάλιν· Τὸ ζῶον οὐδεμίᾳ χιόνι τὸ λευκὸν πάση χιόνι· τὸ ζῶον οὐ παντὶ λευκῷ.

11. Secundus modus est, qui ex negativa universalis majore et universalis attributiva minore particularem privativam conclusionem 343 colligit; velut: Omnis nix alba; nulla nix animal; non omne album animal. Et iterum: Animal nulli nivi; album omni nivi; animal non omni albo (inest).

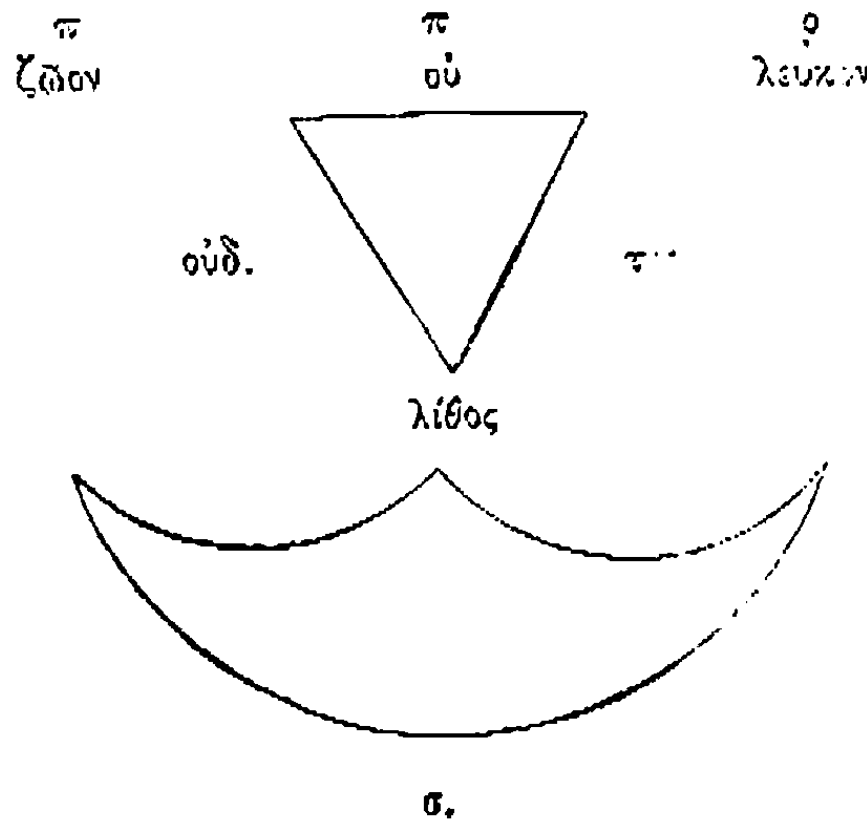
ιβ'. Τρίτος τρόπος, ἥστις ἐκ μερικῆς καταφατικῆς τῆς ἐλάττονος καὶ καθόλου καταφατικῆς τῆς μείζονος ἀθροίζει μερικὸν συμπέρασμα καταφατικόν· οἷον, Τίς ἄνθρωπος μέλας· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τί μέλαν ζῶον.

12. Tertius modus est, qui ex particulari affirmativa minore et universalis affirmativa majore particularem affirmativam conclusionem infert; exemplo gratia: Aliquis homo est niger; omnis homo est animal; aliquod nigrum est animal.

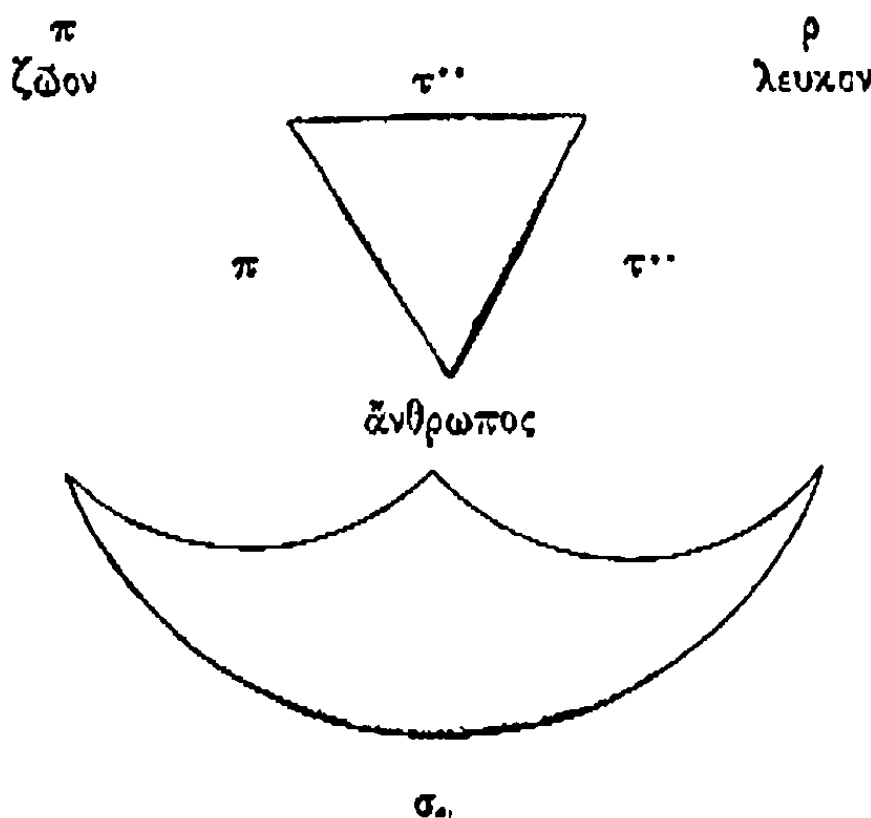
13. Quartus modus est qui ex particulari attributiva minore et privativa universali majore particularem negativam colligit conclusionem: velut, Aliquis lapis est albus; nullus lapis est animal: non igitur omne album est animal.

Α ιγ'. Τέταρτος τρόπος ὁ ἐκ μερικῆς κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος καὶ στερητικῆς καθόλου τῆς μείζονος συνάγων μερικὸν ἀποφατικόν· οἶον, Τίς λίθος λευκός οὐδεὶς λίθος ζῶον· οὐκ ἄρα πᾶν λευκὸν ζῶον.

14. Quintus modus est qui ex universali affirmativa minore et particulari affirmativa majore particulare attributivum concludit: velut, Omnis homo est animal; aliquis homo est albus; aliquod animal, album.

Β ιδ'. Πέμπτος τρόπος ὁ ἐκ καθόλου καταφικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ μερικῆς καταφατικῆς τῆς μείζονος, συμπεραίνων μερικὸν κατηγορικόν· οἶον, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τίς ἄνθρωπος λευκός· τί ζῶον λευκόν.

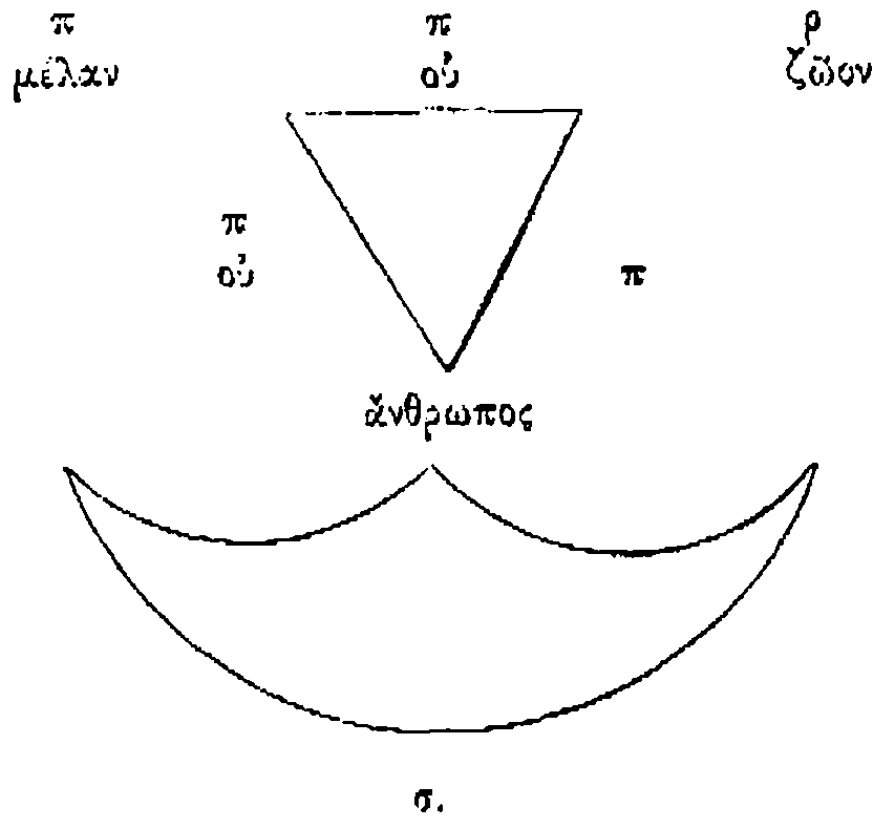

15. Sextus denique et ultimus modus est, qui ex universali attributiva minore et privativa particulari majore particularem ratiocinando infert (conclusionem): velut, Omnis homo est animal; non omnis homo est niger; non omne animal est nigrum.

Γ ιε'. Ἐκτος δὲ καὶ τελευταῖος τρόπος ἐστὶν ὁ ἐκ καθόλου κατηγορικῆς τῆς ἐλάττονος, καὶ στερητικῆς ἐπὶ μέρος τῆς μείζονος, μερικὸν συλλογιζόμενος ἀποφατικὸν συμπέρασμα, οἶον· Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶς ἄνθρωπος μέλας· οὐ πᾶν ζῶον μέλαν.

344 16. Possumus autem etiam aliter ex eo quod est in toto et non in toto colligere omnes secundæ et terciæ figuræ syllogismos: itidem et ab eo quod est de omni et de nullo: quemadmodum in prima figura et nos communis et universalis exempli gratia fecimus.

ιδ'. Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ καὶ οὐκ ἐν ὅλῳ συναγαγεῖν τοὺς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου σχήματος συλλογισμοὺς ἅπαντας· ὡσαύτως καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ παντός, καὶ κατ' οὐδενός· καθὼς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καὶ ἡμεῖς ὑποδείγματι ἕνεκα κοινού καὶ καθολικοῦ πεποιθήκαμεν.

16. Ἴδού τοίνυν καὶ τοῦ τρίτου σχήματος αἱ πᾶσαι συλλογιστικαὶ συζογαὶ δεδῆλκωται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλη τις παρ' αὐτάς τὸ ἀληθὲς ἀναγκαίως αἰεὶ συμπεραίνουσα. Ταῦτα μὲν οὖν εἴρηται περὶ τῶν ἐκ διωρισμένων προτάσεων συνισταμένων συζυγιῶν συλλογιστικῶν.

17. Περὶ δὲ τῶν ἐχόντων καὶ ἀδιορίστους προτάσεις συλλογισμῶν ἱκανὰ τὰ προειρημένα περὶ τῶν τοιούτων ἀδιορίστων προτάσεων πλὴν κἂν τοῖς ἔχουσι καὶ ἀδιορίστους προτάσεις συλλογισμοὺς ἀναγκαῖον τῇ χείρῳ τῶν προτάσεων ἔπρασθαι τὸ δυσπέρασμα. Δείρων δὲ τῆς διωρισμένης ἢ ἀδιορίστης ὡσπερ καὶ τῆς κατηγορικῆς ἢ στερητικῆς, καὶ τῆς καθόλου ἢ μερικῆς.

17. Manifeste igitur etiam tertiæ figuræ syllogisticæ conjugationes declaratæ sunt: nec est alia præter eas quæ verum necessario semper concludat. Hæc igitur dicta sunt de syllogisticis conjugationibus, quæ ex definitis constant propositionibus.

18. De illis autem syllogismis qui etiam indefinitas habent, sufficiunt ea quæ ante dicta sunt de indefinitis propositionibus. Verumtamen et in syllogismis qui indefinitas habent propositiones, necesse est ut conclusio, deteriorem propositionem sequatur. Deterior autem est indefinita quam definita; quemadmodum etiam negativa quam affirmativa et particularis quam universalis.

345 Tabula capituli 34, de secundæ et tertiæ figuræ.

Secunda figura ex	{	e el a a ol e o ol i a el o	}	colligit	{	e e o o	}	unde	{	Cesaro, Camestres, Festino, Baroco.
Tertia figura ex	{	a ol e e el a i ol a o ol i a el i o el a	}	colligit	{	i o i o i o	}	unde	{	Davanti, Felapton, Disiacus, Ferison, Datisi, Bocardo.

SYNOPSIS CAPITIS XXXV.

QUOD EST SECUNDÆ ET TERTIÆ FIGURÆ REDUCTIONE AD PRIMAM ET DE ABDUCTIONE AD IMPOSSIBILE.

1. Syllogismus dividit in perfectos et imperfectos. — 2. Qui sint perfecti et imperfecti, et cur perfecti ita dicti sint. — 3. Idem quomodo secundum τὸ ὅλον concludant et progrediantur. — 4. Quomodo secundum τὸ ἐξ ὅλου. — 5. Cur prima figura sit perfecta, secunda autem et tertia imperfectæ. — 6. Qualis sit ostensio secundæ figuræ. — 7. Qualis tertiæ. — 346 8. Secunda et tertia figura quomodo perficiantur, et quibus ad perfectionem instrumentis opus habeant. — 9. Quomodo fiat deductio ad impossibile. — 10. Exemplo declaratur. — 11. Transitio ad exemplarem declarationem reductionis ostensivæ, et abductionis ad impossibile singularium modorum secundæ et tertiæ figuræ. — 12. Quomodo et quo primus modus se unius figuræ reducat ad primam ostensivam et deinde per deductionem ad impossibile. — 13. Secundus modus. — 14. Tertius modus. — 15. Quartus modus. — 16. A secunda figura ad tertiam transitur. — 17. Quomodo et quo primus modus tertiæ figuræ reducatur. — 18. Secundus modus. — 19. Tertius. — 20. Quartus. — 21. Quintus. — 22. Sextus. — 23. Ostenditur reductionem utramque per controversionem scilicet propositionem seu ostensivam, et per deductionem ad impossibile posse æque fieri ex eo quod est in toto et non in toto, itemque ex eo quod est de omni et de nullo. — 24. Quare etiam particulares primæ figuræ modi reducuntur. — 25. Darii. — 26. Ferio. — 27. Concluditur quod ad duos modos universales, et quomodo hoc fiat. — 28. Darii. — 29. Ferio. — 30. Concluditur quod ad duos modos universales, et quomodo hoc fiat. — 31. Darii. — 32. Ferio. — 33. Concluditur quod ad duos modos universales, et quomodo hoc fiat.

CAPUT XXXV.

De secundæ et terciæ figuræ reductione ad primam, et de abductione ad impossibile.

1. Syllogismorum alii perfecti vocati sunt, alii imperfecti.

2. Perfecti quidem, qui **344** sunt primæ figuræ; imperfecti autem, qui secundæ et terciæ. Et perfecti quidem primæ figuræ nominati sunt propterea quod ostensionem rectam et manifestam ipsi per se ipsos faciunt; sive ab eo quod est in toto, sive ab eo quod est de omni, ratiocinentur. Etenim ex uno extremo ad æternum per medium et communem terminum efficiuntur.

3. Et quandoquidem ex eo quod est de omni concludunt ad minorem et extremum terminum ex primo et majore termino progrediuntur per ipsum medium et communem terminum, qui sane communis et medius terminus majore quidem termino minor, minore autem major est; et hinc etiam naturæ consecutionem et ordinem effugiant; quoniam et natura ex universalioribus et simplicioribus ad particulariora et magis composita descendit.

4. Quando autem ex eo quod est in toto colligunt, tunc aperiore et sensui notiore via procedentes, ex minore termino per medium bono iterum ordine ad majorem veniunt, et sic utrinque a recta et manifesta ostensione non aberrant, sed et superne deorsum, et inferne sursum gradatim **348** necessarium exhibent, compositivam et resolutivam methodum imitando.

5. Sic quidem igitur et propter hanc causam prima figura vocata fuit. Secunda autem et tertia figura imperfectæ dictæ sunt, quod ipsæ per se ostensionem rectam et manifestam non faciunt, sed potius obliquam et absconditam ut quæ nec naturæ nec sensus respectum habent.

6. Secunda enim figura ex eo quod est de omni ostensionem facit, ab universalibus ad particulariora progreditur; et iterum retrocedit ac recurrit, et quasi a recto deorsum, iterum ex prioribus et universalioribus principiis ad alia particulariora procedit. Quando autem hæc secunda figura ex eo quod est in omni colligit, tunc ex particularioribus ad universaliora procedens sit retrogrediens, et prioris principii velut oblita ex alio ad primam metam defertur; atque ita confortam et confusam ostensionem efficit.

7. Atqui huic figuræ e diverso tertia affecta est: ut quæ ex eo quo est de omni, duo quidem principia, unam autem inelam particulariorem principia; ex eo autem quod est in toto unum **349** quidem principium, sed duas metas tali principio universaliores habeat.

8. Quoniam igitur duæ figuræ secunda et tertia rectam ostensionem assequi non quiverunt, et exinde etiam imperfectæ vocatæ sunt; ad per-

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ΄.

Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου σχήματος ἀναγωγῆς εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα, καὶ περὶ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς.

α'. Τῶν συλλογισμῶν οἱ μὲν ἐκλήθησαν τέλειοι, οἱ δὲ ἀτελεῖς.

β'. Τέλειοι μὲν οἱ τοῦ πρώτου σχήματος, ἀτελεῖς δὲ ἡ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου. Καὶ τέλειοι μὲν οἱ τοῦ πρώτου σχήματος ὠνομάσθησαν, διότι τὴν δεῖξιν εὐθεῖαν ποιοῦνται καὶ φανερὰν αὐτοὶ καθ' ἑαυτούς· κὰν ἀπὸ τοῦ ἐν ὅλῳ, κὰν ἀπὸ τοῦ κατὰ παντός συλλογίζονται. Καὶ γὰρ ἐξ ἐνὸς ἀκροῦ πρὸς ἕτερον διὰ τοῦ μέσου γίνονται καὶ κοινοῦ.

γ'. Καὶ ὅτε μὲν ἐκ τοῦ κατὰ παντός συμπεραίνουσι πρὸς τὸν ἐλάττω καὶ ἔσχατον ὄρον ἐκ τοῦ πρώτου καὶ μείζονος φέρονται δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου τε καὶ κοινοῦ· ὅς δὲ κοινὸς καὶ μέσος τοῦ μείζονος μὲν ἐλάττω, τοῦ ἐλάττωτος δὲ μείζων ἐστὶ· κἀντεῦθεν φύσεως ἀκολουθίαν καὶ τάξιν ἐξεικονίζουσι. Ἐπεὶ κί ἡ φύσις ἐκ τῶν καθολικωτέρων καὶ ἀπλουστέρων ἐπὶ τὰ μερικιώτερα καταβαίνει καὶ συνθετώτερα.

δ'. Ὅταν δ' ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ συλλέγωσι, τότε τὴν σαφεστέραν καὶ τῆ ἀίσθησει γνωριμωτέραν ὑδεύοντας, ἐκ τοῦ ἐλάττωτος ὄρου διὰ τοῦ μέσου πάλιν ἐξ-τάκτως ἔρχονται πρὸς τὸν μείζων· καὶ οὕτως ἐκατέρωθεν τῆς εὐθείας καὶ φανερᾶς οὐ διαμαρτάνουσι· δεξιῶς· ἀλλ' ἀνωθεν τε κάτω, καὶ κάτωθεν ἀνω κλιμακῆδὸν τὸ ἀναγκαῖον δεικνύουσι, καὶ τὴν διαρετικὴν μιμούμενοι καὶ τὴν ἀναλυτικὴν.

ε'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα τὸ πρῶτον σχῆμα τέλειον κέκληται. Τὸ δεῦτερον δὲ καὶ τρίτον ἐρρέθησαν ἀτελεῖ, διότι τὴν δεῖξιν οὐκ εὐθεῖαν ποιοῦνται καὶ φανερὰν αὐτὰ καθ' ἑαυτά· σκολιὰν δὲ μᾶλλον καὶ κεκρομένην· οὔτε πρὸς φύσιν, οὔτε πρὸς αἴσθησιν βλέποντα.

ς'. Τὸ μὲν γὰρ δεῦτερον σχῆμα τὴν δεῖξιν ποιούμενον ἐκ τοῦ κατὰ παντός ἐκ τῶν καθολικωτέρων ἐπὶ τὰ μερικιώτερα φέρεται· καὶ αὐθις ἀναποδίξει καὶ ὑπισθοδρομεῖ· καὶ οἷον ἀποπλανηθὲν τοῦ ὄρου πάλιν ἐκ τῶν προτέρων (καὶ) καθολικωτέρων ἀρχῶν ἐπ' ἄλλα φέρεται μερικιώτερα. Ὅταν δ' ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ συνάγη τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ δεῦτερον, τότε ἐκ τῶν μερικιωτέρων ἐπὶ τὰ καθολικώτερα προερχόμενον παλιμπόρευτον γίνεται, καὶ τῆς προτέρας ἀρχῆς οἷον ἐπιλαθόμενον ἐξ ἑτέρας φέρεται πρὸς τὸ πρῶτον κατάντημα· καὶ οὕτω τὴν δεῖξιν συνεστραμμένην καὶ συγκεχυμένην ἐργάζεται.

ζ'. Τοῦτο μάλιν δὲ τούτῳ τῶν σχήματι πάσχει τὸ τρίτον· ἐκ μὲν τοῦ κατὰ παντός, δύο τὰς ἀρχὰς ἔχον, ἐν δὲ τὸ κατάντημα μερικιώτερον τῶν ἀρχῶν· ἐκ δὲ τοῦ ἐν ὅλῳ μίαν μὲν τὴν ἀρχὴν, δύο δὲ τὰ κατάντηματα καθολικώτερα τῆς τοιαύτης ἀρχῆς.

η'. Ἐπεὶ γοῦν τὰ δύο σχήματα τὸ δεῦτερον καὶ τὸ τρίτον ἐπικέσθαι τῆς εὐθείας δεξιῶς οὐ δεδύνηται, καὶ ἀτελεῖα τοῦντεῦθεν ἐκλήθησαν· ἴθονται πρὸς τε-

λείωσιν, εἴτουν πρὸς τὴν εἰς τὸ εὐθές τῆς δεξιῶς ἀνοδοῦ, ἀντιστροφῶν τε ἀπλῶν, καὶ τῆς εἰς ἀδύνατον καὶ ἄτοπον ἀναγωγῆς.

Θ'. Γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη ἀπαγωγή, ὅταν τινὸς οἰονεῖ τῆς τοῦ συλλογισμοῦ συμπεράσματι ἀντιλέγοντος, ἢ μὴ τινι τῶν προτάσεων θελήῃ τὸ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενον· κἀντεῦθεν συναχθεῖη ἀδύνατόν τι καὶ ἄτοπον· ἀδύνατον μὲν, ὡς πρὸς τὸ πρᾶγμα, ἄτοπον δὲ, ὡς πρὸς τὸν λόγον.

ι'. Οἷον ἐπὶ τοῦ παρόντος συλλογισμοῦ· Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶν ἄρα λευκὸν ἄνθρωπος· εἴ τις ἐνσταίῃ μὴ ἀληθές εἶναι τὸ, Οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος· ἔσται ἀντιφατικῶς αὐτῆς ἀντικείμενον ἀληθές τῆ, Πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. Ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν ὄντων τε καὶ μὴ ὄντων θάτερον μόνον τῆς ἀντιφάσεως ἀληθές, τὸ δ' ἄλλο ψευδές. Εἰ τοίνυν τὸ, Οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος εἴη ψευδές· ἔσται δὲ ἀληθές ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀντιφατικῶς αὐτῆς ἀντικείμενον, ὅπερ ἐστὶ τὸ, Πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. Ἀντίκεινται γὰρ ἀντιφατικῶς ἀλλήλαις ἡ πᾶς καὶ ἡ οὐ πᾶς· καὶ πάλιν ἡ τις καὶ ἡ οὐδεὶς. Εἰ τοίνυν διὰ τὴν ἐνστασιν, Πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος, ἦν δὲ μία πρότασις τοῦ τεθέντος συλλογισμοῦ τὸ, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· λαβόντες τὴν τοιαύτην πρότασιν, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐνστάσεως τοῦ ἀντιλέγοντος, τοιοῦτον ποιήσομεν συλλογισμόν· Πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· πᾶν λευκὸν ζῶον. Ἄλλ' ἦν καὶ, Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον, πρότασις ἠμολογημένη κατὰ τὸν πρότερον συλλογισμόν. Οὕτω γὰρ εἶχεν ἐκεῖνος ὁ συλλογισμός· Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. Διὰ γοῦν τὴν ἐνστασιν ἠκολούθησε τὸ πᾶν λευκὸν εἶναι ζῶον. Πᾶν δὲ λευκὸν ζῶον εἶναι, καὶ οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον εἶναι, ἀδύνατον τῆ φύσει τοῦ πράγματος, καὶ ἄτοπον τὸ λέγειν ὅλην τὴν ἀντίφασιν ἀληθεύειν ὁμοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός, τοιούστιν, ὁ τοιοῦτος λόγος οὐκ ἔχει τὸν καὶ χῶραν παραδοχῆς, ἀλλ' ἐστὶ παντελῶς ἀπαράδεκτος· τὸ ἀδύνατόν τε καὶ ἄτοπον τῆ ἐνστάσεως τοῦ ἀντιλέγοντος ἠκολούθησαν. Ὅθεν ψευδές μὲν τὸ τῆς ἐνστάσεως, ἀληθές δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦ προτέρου συλλογισμοῦ, τὸ, Οὐ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. Τὸ δ' αὐτὸ ἀδύνατόν τε καὶ ἄτοπον ἔπεται καὶ προτάσεως εἴτε τῆς ἐλάττονος εἴτε τῆς μείζονος ληφθείσης ψευδοῦς ἐν συλλογισμῶ σωζομένου τοῦ σχήματος ὑγιούς. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον ἢ εἰς ἀδύνατον τελεῖται ἀπαγωγή.

κα'. Καίριος δὲ λοιπὸν τοῦς τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου σχήματος συλλογιστικῶς τρόπους εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα δι' ὑποδειγμάτων ἀναγαγεῖν.

ιβ'. Πρῶτος τοίνυν τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος, Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐδεὶς λίθος ζῶον· οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος. Τοῦτου δὲ τοῦ συλλογισμοῦ τὴν μείζω πρότασιν ἀντιστρέψαντες, τὸν δεύτερον τρόπον τοῦ πρώτου σχήματος ἐκτελέσομεν· ἐπὶ γὰρ ἡ οὐδεὶς ἀντιστρέφει πρὸς ἑαυτήν· εἰ οὐδεὶς λίθος ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον λίθος. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον·

lectionem sive ad hoc ut ad rectitudinem ostensionis perveniant tum simplicibus conversionibus, tum abductione ad impossibile absurdumque indigent.

9. Fit autem ejusmodi abductio, quando aliquis veluti conclusioni syllogismi contradicat, aut uni ex propositionibus, contradictorie repugnans sumptum; et inde impossibile aliquid et absurdum collectum fuerit: impossibile quidem ut quoad rem; absurdum vero, ut quoad rationem.

10. Velut in praesente syllogismo: Non omne album animal; omnis homo animal; non omne igitur album homo: si quis inolet non esse verum hoc, Non omne album est homo, erit (verum) quod ei contradictorie opponitur, Omne album homo. In omnibus enim cum quæ sunt, tum quæ non sunt, altera contradictionis pars vera, altera falsa est. Quod si igitur hoc, Non omne album homo, falsum fuerit, verum utique fuerit quod ei contradictorie opponitur; quod est, Omne album est homo. Contradictorie enim opponuntur sibi invicem (propositiones) omnis et non omnia, rursumque aliquis et nullus. Si igitur propter instantiam, Omne album homo; erat autem una propositio syllogismi positi hæc: Omnis homo animal, accepta hac propositione et ea quæ est ex contradicentis instantia, talem syllogismum faciemus: Omne album homo; omnis homo animal; omne album animal. Sed erat etiam non omne album (animal) secundum priorem syllogismum consensus et approbata propositio. Sic enim ille syllogismus habebat: Non omne album animal; omnis homo animal; non omne album homo. Propter instantiam igitur secutum est, omne album esse animal. Atqui omne album esse animal et non omne album esse animal, impossibile est quoad rei naturam, et absurdum est dicere totam contradictionem simul de uno et eodem verum esse; hoc est, ejusmodi oratio non est ullo modo probanda, sed omnino improbanda; ipsamque impossibile et absurdum ad instantiam contradicentis secutum est. Unde falsum quidem est quod est ex instantia; vera autem prioris syllogismi est conclusio, hæc, non omne album homo. Idem autem cum impossibile tum absurdum sequitur si etiam propositio sive minor sive major falsa, sumpta fuerit, dummodo figura sana servetur. Hoc igitur modo deductio ad impossibile perficitur.

11. Cæterum modo tempus est syllogisticos secundæ et tertiæ figuræ modos ad primam figuram per exempla reducendi.

12. Primus igitur secundæ figuræ modus est: Omnis homo animal; nullus lapis animal; nullus homo lapis. Hujus sane syllogismi majorem propositionem si converterimus, secundum primæ figuræ modum efficiemus. Quia enim (propositio universalis negativa) nullus in seipsam convertitur, si nullus lapis animal; etiam nullum animal lapis.

At omnis homo animal. Si omnis homo animal et nullum animal lapis, nullus homo lapis. Ac ita quidem per controversionem simplicem primus modus secundæ figuræ ad primam figuram reducitur. Per deductionem autem ad impossibile sic: Si non est verum hoc, Nullus homo lapis; sane aliquis homo lapis erit. **352** Est autem etiam nullus lapis animal. Colligitur ergo secundum quartum modum primæ figuræ, non omnis homo animal. Si enim quidam homo lapis est, nullus autem lapis animal, non omnis homo animal. Supponebatur autem etiam omnis, quod absurdum est.

13. Secundus modus servandæ figuræ per duas conversiones ad secundum modum primæ figuræ reducitur: velut: Nullus lapis animal; omnis homo animal; nullus lapis homo. Convertatur minor. Si nullus lapis, animal; etiam nullum animal, lapis. Omnis autem homo, animal. Si omnis homo, animal; et nullum animal, lapis, nullus homo, lapis. Sed non erat hæc prioris syllogismi conclusio. Opus igitur hic quoque est altera conversione: Si nullus homo lapis; et nullum lapis homo. Per deductionem autem ad impossibile sic: Si non est hoc verum, Nullus lapis est homo, sane hoc erit, Quidam lapis homo. Est autem etiam omnis homo animal: et colligitur, Quidam lapis animal. Supponebatur autem etiam, Nullus lapis animal, quod absurdum est.

14. Tertius modus secundæ figuræ ad quartum primæ figuræ modum sic per conversionem reducitur: **353** Quoddam animal rationale; nullum irrationale rationale; non omne animal irrationale. Convertatur major: Si nullum irrationale rationale; nullum etiam rationale irrationale; at quoddam animal rationale. Si quoddam animal rationale, et nullam rationale irrationale: non omne animal irrationale. Per deductionem ad impossibile: Si falsum est hoc, non omne animal irrationale, verum utique erit hoc, omne animal irrationale. Positum autem est etiam nullum irrationale rationale. Non igitur animal rationale. Supponebatur autem etiam aliquod animal rationale; quod est impossibile.

15. Quartus modus secundæ figuræ ad primam figuram reducitur, nullo quidem modo per conversionem, sed sola ad absurdum deductione. Hic enim ex (propositionibus) non omnis et omnis constat. Sed (propositio) omnis in (propositionem) aliquis convertitur. Duæ autem particulares propositiones non utique in prima figura, sed nec in alia figura syllogismum constituunt. Unde ejusmodi modus secundæ figuræ per conversionem ad primam non potest perveniri: **354** per deductionem tamen ad impossibile pervenit. Velut, Non omne album animal; omnis homo animal; non igitur omne album homo. Si hoc non est, erit illud omne album homo. Est autem etiam omnis homo animal. Si omne album homo; omnis autem homo animal; omne igitur album animal. Supponebatur autem etiam non omne (album animal); quod est absurdum.

Α εἰ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· καὶ οὐδὲν ζῶον λίθος· οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος. καὶ οὕτω μὲν δι' ἀντιστροφῆς ὁ πρῶτος τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος εἰς τὸ πρῶτον ἀνάγεται· σχῆμα δὲ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς οὕτως· Ἐπεὶ οὐκ ἀληθές τὸ, Οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος ἐστίν· ἔστι δὲ, Τίς ἄνθρωπος λίθος· ἔστι δὲ καὶ οὐδεὶς λίθος ζῶον· συνάγεται ἄρα κατὰ τὸν τέταρτον τρόπον τοῦ πρώτου σχήματος· οὐ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον. εἰ γὰρ τίς ἄνθρωπος λίθος· οὐδεὶς δὲ λίθος ζῶον· οὐ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον. ὑπέκειτο δὲ καὶ πᾶς, ὕπερ ἄτοπον.

Β γ' Ὁ δεῦτερος τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος διὰ δύο ἀντιστροφῶν εἰς τὸν δεῦτερον τρόπον τοῦ πρώτου σχήματος ἀναχθῆσεται, οἷον· Οὐδεὶς λίθος ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐδεὶς λίθος ἄνθρωπος· ἀντεστράφηω ἢ ἐλάττων. εἰ οὐδεὶς λίθος ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον λίθος. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον· εἰ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον λίθος· οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος. Ἄλλ' οὐκ ἦν τοῦτο συμπέρασμα τοῦ πρώτου συλλογισμοῦ. Δεῖ τοίνυν κἀνταῦθα ἑτέρας ἀντιστροφῆς· εἰ οὐδεὶς ἄνθρωπος λίθος, καὶ οὐδεὶς λίθος ἄνθρωπος. διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς οὕτως· Εἰ οὐκ ἔστι τὸ, Οὐδεὶς λίθος ἄνθρωπος, ἀληθές ἔστι δὲ τὸ, Τίς λίθος ἄνθρωπος· ἔστι δὲ καὶ ἄνθρωπος ζῶον· καὶ συνάγεται, Τίς λίθος ζῶον· ὑπέκειτο δὲ καὶ, Οὐδεὶς λίθος ζῶον· ὕπερ ἄτοπον.

Γ δ' Ὁ τρίτος τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος εἰς τὸν τοῦ πρώτου σχήματος τέταρτον τρόπον οὕτω δι' ἀντιστροφῆς ἀναχθῆσεται· Τὶ ζῶον λογικόν· οὐδὲν ἄλογον λογικόν· οὐ πᾶν ζῶον ἄλογον. Ἄντεστράφηω ἢ μείζων· εἰ οὐδὲν ἄλογον λογικόν, καὶ οὐδὲν λογικόν ἄλογον. Τὶ δὲ ζῶον λογικόν. εἰ τὶ ζῶον λογικόν, καὶ οὐδὲν λογικόν ἄλογον· οὐ πᾶν ζῶον ἄλογον. διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς· εἰ ψευδές ἔστι τὸ, οὐ πᾶν ζῶον ἄλογον· ἔστι δὲ ἀληθές τὸ, πᾶν ζῶον ἄλογον. ἔστι δὲ κείμενον καὶ, οὐδὲν ἄλογον λογικόν· οὐδὲν ἄρα ζῶον λογικόν. ὑπέκειτο δὲ καὶ, τὶ ζῶον λογικόν· ὕπερ ἀδύνατον.

Δ ε' Ὁ τέταρτος τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος εἰς τὸ πρῶτον ἀναχθῆσεται σχῆμα, οὐδαμῶς μὲν δι' ἀντιστροφῆς, διὰ μόνης δὲ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς. οὗτος γὰρ ἐκ τῆς οὐ πᾶς συνίσταται καὶ τῆς πᾶς. Ἄλλ' ἢ πᾶς πρὸς τὴν τίς ἀντιστρέφει. Δύο δὲ μερικαὶ προτάσεις μῆτοι γε κατὰ τὸ πρῶτον, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἄλλο σχῆμα συλλογισμῶν ἀπαρτίζουσιν. Ὅθεν δι' ἀντιστροφῆς ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ δευτέρου σχήματος οὐ δύναται πρὸς τὸ πρῶτον ἐπανελθεῖν· ἐπανέρχεται δὲ διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς· οἷον· Οὐ πᾶν λευκὸν ζῶον· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐκ ἄρα πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. εἰ οὐκ ἔστι τοῦτο, ἔστι πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος. ἔστι δὲ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· εἰ πᾶν λευκὸν ἄνθρωπος· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον· πᾶν ἄρα λευκὸν ζῶον. ὑπέκειτο δὲ καὶ οὐ πᾶν, ὕπερ ἄτοπον.

ις. Οὕτω μὲν οὖν τὸ δεύτερον σχῆμα εἰς τὸ πρῶτον ἀνάγεται. Τὸ τρίτον δὲ οὕτως:

ιζ. Ὁ πρῶτος τρόπος τοῦ τρίτου σχήματος: Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον πᾶς ἄνθρωπος λογικόν· τίς ζῶον λογικόν. Ἀντεστράφηται ἢ ἐλάττων· εἰ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· καὶ τίς ζῶον ἄνθρωπος· πᾶς δὲ ἄνθρωπος λογικόν· τίς ζῶον ἄρα λογικόν. Ἐἴ μὴ τις ζῶον λογικόν· οὐδὲν ζῶον λογικόν. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον· εἰ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον, καὶ οὐδὲν ζῶον λογικόν· οὐδεὶς ἔσται ἄνθρωπος λογικός. Ἄλλ' ὑπέκειτο καὶ πᾶς.

homo animal, et nullum animal, rationale; nullus homo erit rationale. Sed supponebatur etiam, omnis.

ιη. Ὁ δεύτερος τρόπος [τοῦ τρίτου σχήματος]: Πᾶσα χιών λευκή· οὐδεμίαν χιών ζῶον· οὐ πᾶν λευκόν ζῶον. Ἀντεστράφηται ἢ ἐλάττων· εἰ πᾶσα χιών λευκή· καὶ τίς λευκόν χιών· οὐδεμίαν δὲ χιών ζῶον· οὐ πᾶν ἄρα λευκόν ζῶον· εἰ μὴ τοῦτο· Πᾶν λευκόν ζῶον· ἔστι δὲ καὶ πᾶσα χιών λευκή. Τοίνυν εἰ πᾶσα χιών λευκή· πᾶν δὲ λευκόν ζῶον· πᾶσα χιών ἄρα ζῶον. Ἦν δὲ καὶ οὐδεμίαν χιών ζῶον.

ιβ. Ὁ τρίτος τρόπος: Τίς ἄνθρωπος μέλας· πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τίς μέλαν ζῶον. Ἀντεστράφηται ἢ ἐλάττων· εἴ τις ἄνθρωπος μέλας· καὶ τίς μέλαν ἄνθρωπος· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον· ὥστε τίς μέλαν ζῶον· εἰ τοῦτο ψευδές, οὐδὲν μέλαν ζῶον· τίς δὲ ἄνθρωπος μέλας. Εἰ τις ἄνθρωπος μέλας, καὶ οὐδὲν μέλαν ζῶον· οὐ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον. Ἦν δὲ καὶ πᾶς.

κ'. Ὁ τέταρτος τρόπος. Τίς λίθος λευκός· οὐδεὶς λίθος ζῶον· οὐ πᾶν λευκόν ζῶον. Ἀντεστράφηται ἢ ἐλάττων. εἴ τις λίθος λευκός, καὶ τίς λευκόν λίθος· οὐδεὶς δὲ λίθος ζῶον· οὐ πᾶν ἄρα λευκόν ζῶον· εἰ τοῦτο οὐκ ἔστιν, ἔσται πᾶν λευκόν ζῶον· ἔστι δὲ καὶ τίς λίθος λευκός· εἰ τις λίθος λευκός· πᾶν δὲ τὸ λευκόν ζῶον· τίς λίθος ζῶον. Ἄλλ' ὑπέκειτο καὶ οὐδεὶς.

κβ'. Ὁ πέμπτος τρόπος. Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· τίς ἄνθρωπος λευκός· τίς ζῶον λευκόν. Ἀντεστράφηται ἢ μείζων· εἴ τις ἄνθρωπος λευκός, καὶ τίς λευκόν ἄνθρωπος· πᾶς δὲ ἄνθρωπος ζῶον· τίς ἄρα λευκόν ζῶον. Ἀντεστράφηται καὶ τὸ συμπέρασμα· εἰ τίς λευκόν ζῶον· καὶ τίς ζῶον λευκόν.

κβ'. Ὁ ἕκτος τρόπος καὶ ὕστατος· Πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· οὐ πᾶς ἄνθρωπος μέλας· οὐ πᾶν ζῶον μέλαν. Ἄλλ' οὗτος ὁ τρόπος πρὸς τὸ πρῶτον σχῆμα δι' ἀντιστροφῆς οὐκ ἀνάγεται. Γίνεται γὰρ ἐκ δύο μερικῶν προτάσεων πρὸς τὴν τίς ἀντιστροφούσης τῆς πᾶς. Ὅθεν διὰ μόνης τῆς εἰς ἀδύνατον τελειοῦται ἀπαγωγῆς· εἰ γὰρ ψευδές τὸ μὴ πᾶν ζῶον εἶναι μέλαν, ἀληθές ἂν εἴη τὸ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενον, ἦγον τὸ πᾶν ζῶον εἶναι μέλαν. Ἄλλ' ἦν καὶ πᾶς ἄνθρωπος ζῶον. εἰ τοίνυν πᾶς ἄνθρωπος ζῶον· πᾶν δὲ ζῶον μέλαν· πᾶς ἄνθρωπος μέλας. Ὑπέκειτο δὲ καὶ τὸ οὐ πᾶς, ὅπερ ἄτοπον.

16. Sic quidem igitur secunda figura ad primam reducitur. Tertia autem sic.

17. Primus modus tertie figuræ: Omnis homo animal; omnis homo, rationale; quoddam animal, rationale. Minor convertatur: Si omnis homo animal; et quoddam animal homo; omnis autem homo, rationale; quoddam igitur animal rationale. (Sic quidem ostensive, per impossibile vero ita :) Si non quoddam animal, rationale; nullum animal, rationale. Omnis autem homo, animal. Si omnis

18. Secundus modus tertie figuræ: Omnis nix, alba: nulla nix, animal: non omne album, animal. Convertatur minor: Si omnis nix, alba; et, aliquod quod album, nix: nulla autem nix, animal: non ergo omne album, animal. Si hoc non sit, omne album, erit animal. Est autem etiam omnis nix alba; igitur si omnis nix, alba, omne autem album, animal; omnis ergo nix, animal. Erat autem etiam nulla nix, animal.

19. Tertius modus: Aliquis homo, niger: omnis homo animal: aliquod nigrum animal. Convertatur minor: Si aliquis homo, niger, et aliquod nigrum homo erit: omnis autem homo animal: quare aliquod nigrum animal. Sin hoc falsum sit, nullum nigrum erit animal: aliquis autem homo, niger. Si aliquis homo niger; et nullum nigrum animal, non omnis homo animal. Erat autem etiam omnis (homo animal).

20. Quartus modus: Aliquis lapis, albus: nullus lapis animal: non omne album animal. Convertatur minor: Si aliquis lapis, albus: etiam aliquod album, lapis. Nullus autem lapis, animal; Non ergo omne album, animal. Si hoc non sit, erit omne album, animal. Est autem etiam aliquis lapis, albus. Si aliquis lapis, albus: omne autem album animal: aliquis lapis, animal. Sed supponebatur etiam nullus (lapis animal).

21. Quintus modus est, Omnis homo, animal: aliquis homo albus, aliquod animal, album. Convertatur major: Si aliquis homo, albus, et aliquod album homo. Omnis autem homo, animal; aliquod ergo album animal. Convertatur etiam conclusio: Si aliquod album, animal; etiam aliquod animal album.

22. Sextus et ultimus modus: Omnis homo, animal: non omnis homo, niger: non omne animal, nigrum. Sed hic modus ad primam per conversionem non reducitur, fit enim ex duabus particularibus propositionibus, dum (universalis affirmativa) omnis in (particularem affirmativam) aliquis convertitur. Unde per solam deductionem ad impossibile perlicitur. Si enim falsum hoc sit, non omne animal esse nigrum, verum fuerit contradictione oppositum, hoc nimirum, omne animal esse nigrum. Sed erat etiam, omnis homo animal. Quod si igitur omnis homo animal; omne

autem animal nigrum; omnis homo, niger. Supponebatur autem etiam, non omnis (homo niger), quod absurdum est.

23. Fieri autem potest etiam aliter ex eo quod est in toto et non in toto duarum reliquarum figurarum ad primam reductio. Eodem modo etiam ex eo quod est de omni et de nullo, sive per conversionem sive per deductionem ad impossibile reductio ejusmodi efficiatur.

24. Cæterum quoniam philosophia, quemadmodum sæpe dictum est, universalia quærit et circa ea occupatur et tertius quartusque modus primæ figuræ particularia colligunt, et ipsi ad eosdem qui universaliter in eadem prima figura colligunt, ad primum inquam et secundum modum reducuntur, cum prius ostensione per impossibile ad universaliter colligentes in secunda figura et exinde per eos ad universales primæ figuræ syllogismos reducuntur.

25. Velut tertius modus primæ figuræ: Aliquod animal: homo; omnis homo, risibile; aliquod animal, risibile: si non est aliquod animal, risibile; nullum animal, risibile erit. Est autem etiam omnis homo, risibile, et colligitur juxta secundum modum secundæ figuræ: nullum animal, homo. Supponebatur autem etiam aliquod animal homo.

26. Quartus modus primæ figuræ: Aliquis Æthiops grammaticus: nullus grammaticus solæcista: non omnis Æthiops solæcista. Si non est hoc (verum), omnis Æthiops (erit) solæcista. Atqui etiam nullus grammaticus est solæcista. Colligitur ergo in primo modo secundæ figuræ, Nullus Æthiops, grammaticus. Supponebatur autem etiam aliquis (Æthiops solæcista).

27. Quoniam igitur tertius et quartus modus primæ figuræ ad secundæ figuræ universales syllogismos referuntur: hi autem iterum ad eos qui in prima figura universaliter colligunt, quemadmodum ante ostendimus, reducuntur; satis manifestum est, quod etiam tertius modus primæ figuræ et quartus ad universaliter concludentes in eadem prima figura referantur. Nam et hoc exemplis commonstratum est. Igitur etiam ad primum et secundum modum primæ figuræ omnes rediguntur, nec ulla usquam particularis conclusio secundum hanc methodum invenietur.

A κγ'. Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως ἐκ τοῦ ἐν ὅλῳ καὶ οὐκ ἐν ὅλῳ ποιήσασθαι τὴν εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν λοιπῶν δύο σχημάτων ἀναγωγὴν. Ὡσαύτως (δὲ) καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ παντὸς καὶ κατ' οὐδενός· κἂν τε τι' ἀντιστροφῆς ἢ τοιαύτη ἀναγωγὴ ἐκπεραίνοιτο, κἂν τε δὲ: ἄ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς.

κδ'. Ἄλλ' ἐπεὶ φιλοσοφία, καθὰ πολλάκις εἴρηται, τὰ καθόλου ζητεῖ, καὶ περὶ αὐτὰ κατακρίνεται· μερικὰ δὲ συνάγουσιν ὃ τε τρίτος καὶ ὁ τέταρτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος, ἀνάγονται καὶ αὐτοὶ πρὸς τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ πρώτῃ σχήματι τὸ καθόλου συνάγοντας, τὸν πρῶτον τρόπον φημι· καὶ τὸν δεύτερον· πρότερον τῆ δι' ἀδυνάτου δείξει πρὸς τοὺς ἐν δευτέρῃ σχήματι τὸ καθόλου συνάγοντας ἀναγόμενοι, καὶ δι' αὐτῶν ἔκτοτε πρὸς τοὺς τοῦ πρώτου σχήματος καθόλου συλλογισμούς.

B κε'. Οἷον ὁ τρίτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος· Τὶ ζῶον ἄνθρωπος· πᾶς ἄνθρωπος γελαστικόν· τὶ ζῶον γελαστικόν· εἰ μὴ ἔστι· τι ζῶον γελαστικόν· οὐδὲν ζῶον ἔστι γελαστικόν. Ἔστι δὲ καὶ πᾶς ἄνθρωπος γελαστικόν, καὶ συνάγεται κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον τοῦ δευτέρου σχήματος, Οὐδὲν ζῶον ἄνθρωπος. Ἐπέκειτο δὲ καὶ, Τὶ ζῶον ἄνθρωπος.

κς'. Ὁ τέταρτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος· Τίς Αἰθίοψ γραμματικός· οὐδεὶς γραμματικός σολοικιστής· οὐ πᾶς Διθίοψ σολοικιστής. Εἰ μὴ τοῦτο, πᾶς Διθίοψ σολοικιστής· ἔστι δὲ καὶ οὐδεὶς γραμματικός σολοικιστής· συνάγεται τοίνυν ἐν δευτέρῃ πρώτῃ τοῦ δευτέρου σχήματος, Οὐδεὶς Αἰθίοψ γραμματικός. Ἐπέκειτο δὲ καὶ τίς.

C κζ'. Ἐπεὶ τοίνυν ὁ τρίτος καὶ ὁ τέταρτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος εἰς τοὺς τοῦ δευτέρου σχήματος ἀναφέρονται καθόλου συλλογισμούς· οὗτοι δὲ πάλιν ἀνάγονται πρὸς τοὺς ἐν τῇ πρώτῃ σχήματι, τὸ καθόλου συνάγοντας, καθάπερ προὑπεδείξαμεν· εὐδὴλον δὲ: καὶ ὁ τρίτος τρόπος τοῦ πρώτου σχήματος, καὶ ὁ τέταρτος εἰς τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πρώτῃ σχήματι τὸ καθόλου συμπεραίνοντας ἀναχθήσονται. Εἰ πάντες δὲ συλλογισμοὶ πρὸς τὸ πρῶτον ἀναφέρονται σχῆμα (καὶ τοῦτο γὰρ ὑποδεδεικται)· καὶ πρὸς τὸν πρῶτον ἄρα καὶ δεύτερον τρόπον τοῦ πρώτου σχήματος ἀναβιβασθήσονται σύμπαντες, καὶ οὐδὲν εὐρεθήσεται που συμπέρασμα μερικόν κατὰ ταύτην τὴν μέθοδον.

359 Tabula capitis 35.

Syllogismi sunt alii } perfecti, ut qui sunt primæ figuræ,
 } imperfecti, ut qui sunt secundæ et tertie figuræ qui reductione ad primam
 } opus habent.

Cosare	} reducitur ostensivè ad	Colarent	} per impossibile	Ferio	} o et a	} contradicunt	
Camestres		Colarent		Darii			i et e
Festino		Ferio		Colarent			a et i
Baroco		Nullum		Barbara			a et o

<p>Darapti Felapton Datisi Ferio Disamis Bocardo</p>	}	<p>reducitur ostensivè ad</p>	}	<p>Darii Ferio Darii Ferio Darii Nullum</p>	}	<p>per impossibile ad</p>	}	<p>Celarent e et a Barbara a et e Ferio o et a Darii i et e Celarent e et i Barbara a et o</p>	}	<p>contradiciunt contraria sunt</p>
--	---	-------------------------------	---	---	---	---------------------------	---	--	---	---

Reductio alia est { ostensiva, Græcis δευτική, quæ sit propositionem conversionibus, per deductionem ad impossibile; qua aliquo veluti conclusioni syllogismi contradicente aut uni ex propositionibus, contradictione repugnans sumitur et inde impossibile aliquid et absurdum colligitur.

360 SYNOPSIS CAPITIS XXXVI.

QUOD EST DE HYPOTHETICIS SEU CONDITIONALIBUS SYLLOGISMIS.

1. Quatuor partes integrales syllogismi hypothetici constituit. — 2. Ostendit antecedens et consequens vel secundum continuitatem proferri et dici connexum; vel secundum discretionem et dici disjunctum. — 3. Exemplo hæc declarat. — 4. Priorem modum exponit hypotheticorum syllogismorum secundum continuitatem. — 5. Posteriores. — 6. Docet in utroque modo antecedens et consequens non uno tantum, sed quatuor modis posse sumi, quorum primus est positus. — 7. Secundus. — 8. Tertius. — 9. Quartus. — 10. Concludit de his duobus modis hypotheticorum syllogismorum secundum continuitatem et de eorum quadruplici varietate. — 11. Accedit ad modos qui sunt secundum distantiam et primum exponit subjiciens in quibus rebus is adhibeatur. — 12. Secundum. — 13. Tertium. — 14. Concludit de tribus modis hypotheticorum syllogismorum secundum distantiam. — 15. Quando possit disjunctum adhiberi et non tantum unius positione reliquum vel reliqua removeri, sed etiam unius vel duorum remotione poni reliquum, ut in secundo et tertio modo. — 17. Sextum modum hypotheticorum syllogismorum proponit et describit. — 361 18. Facit ejus quatuor modos. — 19. Singulorum singula exempla proponit. — 20. Per ἀνακεφαλαίωσιν sex modos syllogismorum hypotheticorum expositos repetit.

ΚΕΦΑΛ. Λς.

Περὶ τῶν ὑποθετικῶν συλλογισμῶν.

α'. Πᾶς ὑποθετικὸς συλλογισμὸς ἔχουσι ἕξει τι καὶ ἐπόμενον πρόσληψιν καὶ συμπεράσμα.

β'. Τὸ δ' ἔχουσι καὶ τὸ ἐπόμενον ἢ κατὰ τινα συνεχῆ καὶ ἀδιάσπαστον ἀκολουθίαν προάγονται, καὶ λέγονται ὁμοῦ συνημμένον, ὅτε καὶ τὸ ἐπόμενον ἐν πράγματι ἐστίν· ἢ κατὰ διάκρισιν προφέρονται καὶ διάστασιν, καὶ ὁμοῦ λέγονται διεξευγμένον· ὅτε καὶ τὸ ἐπόμενον ἐκ διαφόρων πραγμάτων συνέστηκεν.

γ'. Οἷον· Εἰ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ζῶν ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἄνθρωπός ἐστι. Καὶ ζῶν ἄρα ἐστίν. Τὸ μὲν, Εἰ ἄνθρωπός ἐστι, καλεῖται ἔχουσι· τὸ δὲ, Καὶ ζῶν ἐστίν, ἐπόμενον λέγεται· ὅτι τὸ ζῶν ἐπιτίθεται τῷ ἄνθρωπῳ συνεισφερόμενον· ὁ δ' ἄνθρωπος ἔχει τὸ ζῶν συνεισφέρειν αὐτό. Πάντοτε δὲ τὸ ἐπόμενον ἢ ἐπιπλέον, ἢ ἐπίσης εἶναι τοῦ ἔχουσι χρεῖον· ἐπ' ἑλάττω δὲ οὐδέποτε· τοῦτο δ' ὄλον, Εἰ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ζῶν ἐστίν, συνημμένον κατονομαζέσθαι, διὰ τὸ συνῆφθαι ὀλλήλοις τὸ ἔχουσι τε καὶ τὸ ἐπόμενον. Τὸ δ', Ἀλλὰ μὴν ἄνθρωπός ἐστι, πρόσληψις καλεῖται καὶ γε μετάληψις. Δηλοῦσι δὲ καὶ ἀμφότερα τὰ ὀνόματα τὸ δις λαμβάνεσθαι τὸ αὐτό. Τὸ δὲ, Καὶ ζῶν ἄρα ἐστίν, τοῦτο συμπεράσμα. Πάλιν· Ὁ δέκα ἢ ἄρτιός ἐστιν, ἢ περιττός. Ἀλλὰ μὴν οὐ περιττός. Ἄρτιος ἄρα. ἔχουσι μὲν, ὁ δέκα ἐπόμενον δὲ τὸ, ἢ ἄρτιός ἐστίν ἢ περιττός. Τοῦτο δ' ὄλον, τὸ, Ὁ δέκα ἢ ἄρτιός ἐστίν ἢ περιττός,

A

CAPUT XXXVI.

De hypotheticis seu conditionalibus syllogismis.

1. Omnis syllogismus hypotheticus antecedens aliquod habet et consequens, assumptionem et conclusionem.

2. Antecedens autem et consequens aut secundum continuam aliquam et indistractam consequentiam produciuntur et connexum simul dicuntur, quando etiam consequens res una est: aut secundum discretionem et distantiam proferuntur, et simul dicuntur disjunctum, quando etiam consequens ex rebus diversis constat.

3. Veluti: Si homo est, et animal est. Atqui homo est. Ergo etiam animal est. Hoc quidem, Si homo est, antecedens vocatur, hoc autem, Et animal est, consequens dicitur; propterea quod animal sequitur ad hominem, quod coinferatur ab eo; homo autem antecedit, ut qui coinferat ipsum. (Semper autem consequens aut latius aut æquale antecedenti esse oportet, nunquam vero minus.) At totum hoc, Si homo est, et 362 animal est, connexum denominatur, propterea quod antecedens et consequens invicem connexa sint. Sed hoc, atqui homo est, assumptio et traassumptio vocatur. Ambo autem vocabula designant his idem accipi. At hoc, Ergo etiam animal est, est conclusio: iterum, Decem aut par est aut impar. Atqui non est impar. Par igitur, Antecedens quidem, decem: consequens autem, aut par est aut impar. Totum autem hoc Decem aut par aut impar est, disjunctum vo-

* Deest analysis num. 15, qui tamen in textu legitur.

catur. Hic enim disseparatio et disjunctio consideratur.

4. Primus quidem igitur modus hypotheticorum secundum continuitatem est qui positione antecedentis simul infert consequens : veluti, Si nox est, sol infra terram est. Atqui non est ; sol igitur infra terram est.

5. Secundus modus juxta continuitatem syllogismorum hypotheticorum est, qui ex remotione consequentis simul removet antecedens : velut, Si hoc homo est, et animal est. Atqui non est animal ; neque igitur homo est. In hoc autem modo totus per omnia character servatur conversionis per contrapositionem.

6. Porro existimandum non est, in utrovis **343** horum duorum modorum necesse esse affirmative semper accipere antecedens et consequens. Contingit enim etiam utraque affirmative accipere, quemadmodum in modo dictis exemplis. Veri autem potest etiam ut vel utraque sint negativa ; aut antecedens quidem affirmativum, consequens autem negativum, aut contra.

7. Ex utrisque negativis prior modus : Si non est hoc animal, neque homo est. Atqui non est animal. Neque igitur homo est. Antecedens quidem igitur est in hoc conditionalis, non esse hoc animal ; consequens autem, hoc non esse hominem. Positione igitur hujus quod non sit animal, simul inferimus, non esse hominem. Posterior modus ex duobus negativis : Si non est hoc animal, neque homo est. Atqui homo est ; ergo etiam animal est. Antecedens quidem in hoc est, non esse animal : C consequens autem hoc, non esse hominem. Remotione igitur hujus, non esse hominem, simul etiam removetur non esse animal. **344** Atqui cum τὸ non esse removetur, τὸ esse ponitur.

8. Ex antecedente affirmativo et consequente negativo prior modus hic est : Si dies est, nox non est. Atqui dies est ; nox igitur non est. Posterior modus : Si unum esset homo, nunquam doleret. Atqui dolet ; non igitur est unum.

9. Ex antecedente negativo et consequente affirmativo prior modus hic : Si dies non est, sol infra terram est. Sed dies non est ; sol igitur infra terram est. Posterior modus : Si non esset homo compositus, simplex et uniforme esset quod sanaret ipsum. Atqui non est simplex et uniforme quod D sanat ipsum ; homo igitur est compositus.

10. Hi quidem igitur duo modi ex hypothesi syllogismorum sunt, et sic constituuntur cum juxta continuitatem, ut dictum est, producantur.

11. Eorum autem qui secundum distantiam proferuntur, ubi etiam consequens ex rebus differentibus constat, unus est ex negativa complexione qui positione unius eorum que sunt in consequente, reliquum aut reliqua removet. Accipitur autem hic modus vel in rebus nullo prorsus modo oppositis, vel in mediate oppositis et medium infinitum

A καλεῖται διεζευγμένον. θεωρεῖται γὰρ ἐνταυθοῖ διαχωρισμὸς καὶ διάζευξις.

δ'. Πρῶτος μὲν οὖν τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ συνέχειαν, τῇ θέσει τοῦ ἡγουμένου συνεισάγον τὸ ἐπόμενον ὅλον, εἰ ἔστι νύξ, ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν ἔστι νύξ· ὁ ἥλιος ἄρα ὑπὸ γῆν ἔστιν.

ε'. Δεύτερος τρόπος ὁ κατὰ συνέχειαν, τῇ ἀναίρσει τοῦ ἐπομένου συναγερῶν τὸ ἡγούμενον ὅλον, εἰ τόδε ἄνθρωπος ἔστι, καὶ ζῶν ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν ζῶν οὐκ ἔστιν· οὐδὲ ἄνθρωπος ἔρα. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ σώζεται σύμπασι ὁ χαρακτήρ τῆς σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφῆς.

ς'. Οὐδεὶ δὲ νομίζειν ἐν ὁποτέρῳ τούτων τῶν δύο τρόπων ἀναγκαῖον εἶναι καταφατικῶς πάντοτε λαμβάνειν τὸ ἡγούμενον τε καὶ τὸ ἐπόμενον. Ἐνδέχεται μὲν γὰρ καὶ ἄμφω καταφατικῶς λαμβάνειν, ὡς ἐπὶ τῶν προσεχῶς εἰρημένων ὑποδειγμάτων. Δυνατὸν δὲ καὶ ἄμφω γε ἀποφατικῶς, ἢ τὸ μὲν ἡγούμενον καταφατικόν, τὸ δ' ἐπόμενον ἀποφατικόν, ἢ τὸ ἀνάπαλιν.

ζ'. Ὅλον ἐκ δύο ἀποφατικῶν ὁ πρῶτος τρόπος· εἰ μὴ ἔστι τόδε ζῶν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι ζῶν. Οὐδὲ ἄνθρωπος ἄρα ἔστιν. ἡγούμενον μὲν γὰρ ἐν τούτῳ τῇ ὑποθετικῇ τὸ μὴ εἶναι τόδε ζῶν· ἐπόμενον δὲ τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωπον. Τῇ θέσει γοῦν τοῦ μὴ εἶναι ζῶν συνεισάγομεν τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωπον. Ὁ δεύτερος τρόπος ἐκ τῶν δύο ἀποφατικῶν· εἰ μὴ ἔστι τόδε ζῶν, οὐδὲ ἄνθρωπος ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν ἄνθρωπος ἔστι· καὶ ζῶν ἄρα ἔστιν. ἡγούμενον μὲν ἐν τούτῳ τὸ μὴ εἶναι ζῶν· ἐπόμενον δὲ τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωπον. Τῇ γοῦν ἀναίρσει τοῦ μὴ εἶναι ἄνθρωπον ἀναίρεται καὶ τὸ μὴ εἶναι ζῶν· ἀναίρουμένου δὲ τοῦ μὴ εἶναι τίθεται τὸ εἶναι.

η'. Ἐξ ἡγουμένου καταφατικοῦ καὶ ἐπομένου ἀποφατικοῦ πρῶτος τρόπος οὗτος· εἰ ἡμέρα ἔστι, νύξ οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν ἡμέρα ἔστι· νύξ ἄρα οὐκ ἔστιν. Ὁ δεύτερος τρόπος. εἰ ἐν ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἂν ἤλγειν (ἤλγει). Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἄρα ἐν ἔστιν.

θ'. Ἐξ ἀποφατικοῦ ἡγουμένου καὶ καταφατικοῦ ἐπομένου πρῶτος τρόπος οὗτος. εἴπερ οὐκ ἔστιν ἡμέρα, ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἔστιν. Ἀλλὰ μὴν ἡμέρα οὐκ ἔστιν· ὁ ἥλιος ἄρα ὑπὸ γῆν ἔστιν. Ὁ δεύτερος τρόπος· εἰ οὐκ ἦν ὁ ἄνθρωπος σύνθετος, ἀπλοῦν ἂν ἦν καὶ μονοειδὲς τὸ ἰώμενον αὐτόν. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστιν ἀπλοῦν καὶ μονοειδὲς τὸ ἰώμενον αὐτόν· σύνθετος ἄρα ὁ ἄνθρωπος.

ι'. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ δύο τρόποι τῶν ἐξ ὑπαθέσεως συλλογισμῶν, καὶ οὕτω συνίστανται κατὰ συνέχειαν, ὡς εἴρηται, παραγόμενοι.

ια'. Τῶν δὲ προφερομένων κατὰ διάστασιν, ἐνθα καὶ διάφορα πράγματα τὸ ἐπόμενον, ὁ μὲν ἔστιν ἐξ ἀποφατικῆς συμπλοκῆς τῇ θέσει τῶν τοῦ ἐπομένου ἑνὸς ἀντιρῶν τὸ ἕτερον, ἢ τὰ ἕτερα. Λαμβάνεται δ' οὗτος ἢ ἐπὶ τῶν μηδ' ὅλως ἀντικειμένων πραγμάτων ἢ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων ἐμμέσως καὶ τὸ μέσον ἐχόντων ἀόριστον. Ἐπὶ τῶν ἐμμέσως ἀντι-

κειμένων, καὶ ἀόριστον ἐχόντων τὸ μέσον, οὕτως ἄ
 Ὁ κόραξ οὐχὶ (καὶ) λευκὸς καὶ μέλας ἐστίν. Ἀλλὰ
 μὴν μέλας οὐκ ἄρα λευκός. Καὶ πάλιν Ὁ κύκνος
 οὐχὶ καὶ λευκὸς καὶ μέλας ἐστὶ, καὶ κίχρὸς καὶ
 φαιός. Ἀλλὰ μὴν λευκός οὐκ ἄρα τὰ λοιπὰ. Ἐπι
 τῶν οὐκ ἀντικειμένων οὕτως τὸ ὁρώμενον οὐχὶ καὶ
 ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ βοῦς καὶ κύων ἐστίν. Ἀλλὰ
 μὴν ἄνθρωπος οὐκ ἄρα τὰ ἕτερα. Καὶ οὕτως μὲν
 τρίτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν.

β'. Τέταρτος ὁ ἐκ διαζευκτικοῦ τῆ θέσει τῶν τοῦ
 ἐπομένου ἐνὸς τὸ λοιπὸν ἀναιρῶν ἢ τὰ λοιπὰ. Λαμβάνεται δ' οὕτως ἐπὶ τε τῶν ἀμέσως ἀντικειμένων,
 ἐπὶ τε τῶν ἐμμέσως, ἀλλ ὠρισμένον ἐχόντων τὸ
 μέσον. Καὶ ἀμέσως μὲν, ὡς, Ὁ δόξα ἢ ἄρτιος ἐστίν
 ἢ περιττός. Ἀλλὰ μὴν ἄρτιος οὐκ ἄρα περιττός.
 Ἐμμέσως δὲ καὶ ὠρισμένως, οἷον, Ἰθὺς τοῦδε ἢ
 μεῖζόν ἐστίν, ἢ ἔλαττον, ἢ ἴσον. Ἀλλὰ μὴν ἴσον
 τυχόν οὐκ ἄρα μεῖζον οὐδ' ἔλαττον.

γ'. Πέμπτος τρόπος ὁ ἐκ διαζευκτικοῦ, τῆ ἀναι
 ρέσει τῶν τοῦ ἐπομένου ἐνὸς, ἢ καὶ τῶν ἄλλων παρὰ
 τὸ ἐν, εἰσφέρων τὸ λοιπόν. Λαμβάνεται δὲ καὶ οὕτως
 ἐφ' ὧν καὶ ὁ τέταρτος οἷον, Ὁ ἐξ ἢ ἄρτιος ἐστίν,
 ἢ περιττός. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι περιττός. ἄρτιος
 ἄρα. Καὶ πάλιν Ὁ ἐξ ἢ τέλειος ἐστίν, ἢ ἀτελής, ἢ
 ὑπερτελής. Ἀλλὰ μὴν οὐτ' ἀτελής, οὐθ' ὑπερτελής
 τέλειος ἐστίν ἄρα.

δ'. Οὗτοι τοίνυν οἱ τρεῖς τρόποι, κατὰ διάζευξιν
 ὑπάρχοντες καὶ διάστασιν, οὕτως προσφέρονται.

ε'. Καὶ γὰρ ὅτε μηδαμῶς ἀντίκεινται τὰ πράγ
 ματα, ἢ ἀντίκεινται μὲν, ἀλλ' ἐμμέσως καὶ τὸ μέ
 σον ἀόριστον ἔχουσιν ἀδύνατον τότε πᾶσιν ἐπεξελε
 θεῖν, καὶ διὰ τοῦτο διαζευκτικῶς οὐκ ἔστι ταῦτα
 προαγαγεῖν οὐτ' αὖ τῆ ἀναιρέσει τοῦ ἑτέρου ἢ τῶν
 ἑτέρων εἰσαγαγεῖν τὸ λοιπόν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ μὴ ἔστιν
 ἄνθρωπος, ἤδη ἵππος ἐστίν οὐτ' αὖ εἴ οὐκ ἔστι λευ
 κὸν ἢ μέλαν, ἔσται φαιόν τοίνυν ἀντὶ μὲν τοῦ δια
 ζευκτικοῦ χρηστέρων τῆ τῆς ἀποφάσεως συμπλοκῆ
 τῆ θέσει δὲ τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον ἀναιρετέον ἢ τὰ
 ἕτερα. Οἷον Οὐχὶ καὶ κύων καὶ λύκος ἐστὶ τὸ ὁρώ
 μενον ἄλλὰ μὴν λύκος οὐκ ἄρα κύων. Καὶ πάλιν
 Οὐκ ἐρυθρόν τὸ αὐτὸ (καὶ) φοινικοῦν ὑπάρχει, καὶ
 πορφυροῦν, καὶ ὠχρόν. Ἀλλὰ μὴν φοινικοῦν οὐκ
 ἄρα τὰ ἕτερα.

ς'. Ὅτε δὲ ἢ ἀμέσως ἀντίκεινται τὰ πράγματα
 ἢ ἐμμέσως μὲν, ὠρισμένον δὲ τὸ μέσον ἐστίν αὐ
 τοῖς, τότε διαζευκτικῶς προαχθήσονται καὶ μὴ μό
 νον ἀναιρεθήσεται τὸ ἕτερον ἢ τὰ ἕτερα τῆ θέσει
 τοῦ ἐνὸς, ἀλλὰ καὶ τῆ ἀναιρέσει τῶν ἄλλων τεθῆσε
 ται τὸ λειπόμενον.

ζ'. Ἐτερος τρόπος παρὰ τοὺς εἰρημένους ὁ ἐξ
 ὄλων ὑποθέσεων συνεστῶς, ὅς καὶ δι' ὄλου ὑποθετι
 κὸς ὀνομάζεται, πρόσληψιν μὴ ἔχων, ἀλλ' ἐξ ἡγου
 μένων καὶ ἐπομένων ποιούμενος τὸ συμπέρασμα.

η'. Δείκνυσι δὲ, τίνος ὄντος, τί ἐστίν ἢ τί οὐκ
 ἐστίν, αὐθίς τε τίνος μὴ ὄντος, τί ἐστίν ἢ τί οὐκ
 ἐστίν.

θ'. Καὶ τίνος μὲν ὄντος τί ἐστίν, οὕτως ἢ ὁ Θεὸς
 δίκαιος, ἀνταπόδοσίς ἐστι τῶν βεβιωμένων εἰ ἀντα

habentibus. In mediate quidem oppositis et me
 dium infinitum habentibus sic; Corvus non et
 niger et albus est. Atqui niger est; **365** non ergo
 albus. Et iterum: Cygnus non et ulbus et niger et
 fulvus et fuscus est. Atqui albus; non ergo caetera.
 In iis quæ non opponuntur sic: Quod videtur, non
 et homo et bos et canis est. Atqui homo; non ergo
 et caetera. Et hic quidem tertius hypotheticorum
 modus est.

12. Quatuor qui ex disjunctivo constans positione
 unius eorum quæ sunt in consequente, reliquum
 aut reliqua remouet. Accipitur autem hic cum in
 iis quæ immediate, tum quæ mediate opponuntur,
 sed medium finitum habent. Et immediate quidem,
 ut, Decem aut par aut impar est. Atqui par; non
 ergo impar. Mediate autem et finite, veluti: Hoc
 illo aut majus est, aut minus aut æquale. Atqui
 æquale fortassis; non ergo majus neque minus.

13. Quintus modus qui ex disjunctivo constans
 remotiore unius eorum quæ sunt in consequente
 aut aliorum præter unum, infert reliquum. Accipi
 tur autem et hic iis in rebus in quibus et quartus.
 Veluti: Sex aut par est aut impar. Atqui non est
 impar; ergo par. Et iterum: Sex aut perfectus aut
366 imperfectus, aut plusquam perfectus est (nu
 merus). Atqui neque imperfectus, neque plusquam
 perfectus; igitur perfectus est.

14. Hi igitur tres modi qui ex disjunctione et
 distantia sunt, ita proferuntur.

15. Cum enim res nequaquam opponuntur, aut
 opponuntur quidem sed mediate et medium infini
 tum habent, fieri non potest, ut tunc omnia per
 currantur: et ea de causa non licet ulla disjuncti
 ue proferre, neque etiam remotione alterius vel
 aliorum reliquum inferre; neque enim, si non est
 homo, protinus equus est. Neque rursus, si non est
 album aut nigrum, fuscum erit; pro disjunctiva ne
 gationis complexione utendum; unius autem posi
 tione reliquum aut reliqua remouenda. Veluti: Quod
 videtur non simul et canis et lupus est. Atqui
 lupus est; non ergo canis est. Et iterum: idem
 non et rubrum et puniceum et purpureum et palli
 dum existit. Atqui puniceum; non ergo caetera.

16. Quando autem aut immediate res opponuntur
 aut mediate quidem, sed finitum habent medium,
 tunc disjunctive producentur; nec tantum positio
 ne unius reliquum aut reliqua remouebuntur, sed
 etiam caeterorum remotione quod reliquum est po
 netur.

367 17. Alius modus est a dictis qui ex totis
 hypothesis constat, qui etiam ex toto hypotho
 ticus, qui non habet assumptionem sed ex antece
 dentibus et consequentibus conclusionem conficit.

18. Ostendit autem quod existente quid sit aut
 quid non sit; et rursus quo non existente quid sit
 aut quid non sit.

19. Et quidem quo existente quid sit, ita: Si
 Deus est justus, tunc invita factorum est retributio;

si in vita factorum est retributio, anima immortalis est; si ergo Deus justus est, anima immortalis est. Quo existente quid non sit, ita: Si anima rationalis est a se mobilis, nunquam constiterit quin moveatur; si nunquam constiterit quin moveatur, non corrumpetur. Si igitur anima rationalis est a se mobilis, non corrumpetur. Quo non existente quid sit, ita: Si non est dies, nox est; si nox est, sol infra terram est. Si igitur non est dies, sol infra terram est. Quo non existente quid non sit, ita: Si quod sanat hominem aegrotantem, non est unum; nec unum est a quo aegrotat. Si non est unum a quo aegrotat homo; non est simplex et incomplexus. Si igitur quod sanat hominem non est unum, homo non est simplex et incomplexus.

368 20. Primus modus hypotheticorum qui secundum continuitatem positione antecedentissimul tollit consequens. Secundus modus hypotheticorum qui secundum continuitatem remotione consequentis removet antecedens. Tertius modus hypotheticorum qui secundum distantiam ex negativa complexione constans unius eorum quæ sunt in consequente positione, reliquum aut reliqua removet. Quartus hypotheticorum qui secundum distantiam ex disjunctivo constans unius eorum quæ sunt in consequente positione, reliqua tollit. Quintus modus hypotheticorum qui secundum distantiam ex disjunctivo constans remotione unius eorum quæ sunt in consequente aut aliorum præter unum infert reliquum. Sextus modus hypotheticorum qui ex totis hypothesis constat et ex toto hypotheticus vocatur.

A πόδοσις ἐστὶ τῶν βεβιωμένων, ἀθάνατος ἢ ψυχὴ· εἰ ὁ θεὸς ἄρα δίκαιος, ἀθάνατός ἐστιν ἢ ψυχὴ. Τίνος ὄντος, τί οὐκ ἐστὶν, οὕτως· εἰ ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ αὐτοκίνητος, οὐ ποτε σταίη τοῦ κινεῖσθαι· εἰ μήποτε σταίη τοῦ κινεῖσθαι, οὐ φθαρήσεται. Εἰ ἐστὶν ἄρα ἡ λογικὴ ψυχὴ αὐτοκίνητος, οὐ φθαρήσεται. Τίνος μὴ ὄντος, τί ἐστὶν) οὕτως· Εἰ οὐκ ἐστὶν ἡμέρα, νύξ ἐστὶν· εἰνὸξ ἐστὶν, ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἐστὶν. Εἰ ἄρα οὐκ ἐστὶν ἡμέρα, ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἐστὶν. Τίνος μὴ ὄντος, τί οὐκ ἐστὶν οὕτως· Εἰ τὸ ἰώμενον νοσοῦντα τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐστὶν ἓν, οὐδ' ἐστὶν ἓν ὑφ' ἑαυτοῦ νοσεῖ. Εἰ δὲ μὴ ἐστὶν ἓν ὑφ' ἑαυτοῦ νοσεῖ, οὐκ ἐστὶν ἀπλοῦς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀσύνητος. Εἰ τὸ ἰώμενον ἄρα νοσοῦντα τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐστὶν ἓν, οὐκ ἐστὶν ἀπλοῦς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀσύνητος.

B α'. Πρῶτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ συνέχειαν, τῇ θέσει τοῦ ἡγουμένου συνεισάγων τὸ ἐπόμενον. Δεύτερος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ συνέχειαν, τῇ ἀναιρέσει τοῦ ἐπομένου συναναίρων τὸ ἡγούμενον. Τρίτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ διάστασιν, ἐξ ἀποφατικῆς συμπλοκῆς τῇ θέσει τῶν τοῦ ἐπομένου ἐνὸς ἀναίρων τὸ ἕτερον ἢ τὰ ἕτερα. Τέταρτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ διάστασιν ἐκ διαζευκτικοῦ, τῇ θέσει τῶν τοῦ ἐπομένου ἐνὸς τὸ λοιπὸν ἀναίρων, ἢ τὰ λοιπά. Πέμπτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ κατὰ διάστασιν ἐκ διαζευκτικοῦ, τῇ ἀναιρέσει τῶν τοῦ ἐπομένου ἐνὸς, ἢ καὶ τῶν ἄλλων παρὰ τὸ ἓν, εἰσφέρον τὸ λοιπὸν. Ἐκτος τρόπος τῶν ὑποθετικῶν ὁ ἐξ ὄλων ὑποθέσεων συνεστῶς, καὶ καλούμενος δι' ὄλου ὑποθετικός.

Tabula capitis 36, De hypotheticis seu conditionalibus syllogismis.

Omnis syllogismus hypotheticus habet	antecedens et consequens, assumptionem et conclusionem.	Hæc duo proferuntur secundum vel	continuitatem et dicuntur connexum; distantiam et dicuntur disjunctum.
368 Syllogismorum hypotheticorum sunt sex modi	Duo secundum continuitatem	1. Qui positione antecedentis simul infert consequens. 2. Qui remotione consequentis simul removet antecedens.	
	Tres secundum distantiam	1. Ex negativa complexione constans positione unius eorum quæ sunt in consequente, reliquum aut reliqua removet. 2. Ex disjunctivo constans positione unius eorum quæ sunt in consequente, reliquum aut reliqua removet. 3. Ex disjunctivo constans, remotione unius eorum quæ sunt in consequente aut aliorum præter unum infert reliquum.	
	Unus ex toto hypotheticus qui ostendit	1. Quo existente vel 2. Quo non existente est	1. Quid sit. 2. Quid non sit. 1. Quid sit. 2. Quid non sit.
In duobus primis modis hypotheticorum qui sunt secundum continuitatem sumuntur vel	antecedens et consequens ambo vel antecedens affirmativum et consequens negativum. antecedens negativum, consequens affirmativum.		affirmativa, negativa.

370 SYNOPSIS CAPITIS XXXVII.

QUOD EST DE SOPHISMATIS IN DICTIONE.

1. Sex enumerat quæ sophisticos in dictione elenchos faciunt. — 2. Primum modum sophisticorum elenchorum ex homonymia per exemplum declarat et ostendit qua ratione solvendus sit. — 3. Secundum modum ex amphibolia explicat. — 4. Secundum modum a primo distinguit. — 5. Occupatio, unde in hoc secundo modo significationis diversitas oboriatur. — 6. Tertium modum proponit ex compositione. — 7. Quartum ex divisione. — 8. Ostendit ab aliis hos duos modos elenchorum sophisticorum pro uno poni. — 9. Quintum ex accentu proponit modum sophisticorum elenchorum. — 10. Sextum ex figura dictionis.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων.

α'. Τὰ ποιῶντα τοὺς σοφιστικοὺς ἐλέγχους ἔξ εἰσιν ἐν τῇ λέξει, ὁμωνυμία, ἀμφιβολία, σύνθεσις, διαίρεσις, προσῳδία, σχῆμα λέξεως.

β'. Παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν μὲν σόφισμα οἶον, τὰ δέοντα ἀγαθὰ ἔστι. τὰ κακὰ δέοντα ἔστι. τὰ κακὰ ἄρα ἀγαθὰ ἔστιν. Ὁμώνυμον ἐνταῦθα τὸ δέον. Διτλοῖ γὰρ τὸ πρὸς τι χρήσιμον καὶ τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθόν. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἐλάττωι προτάσει τῇ λεγούσῃ, τὰ κακὰ δέοντα, τὸ δέον ἀντὶ τοῦ χρήσιμου παρείληται. Κρημάτων γὰρ ἀφαιρέσεις, καὶ καθείρξεις καὶ μαστιγες, καὶ τὰ τοιαῦτα, καθ' αὐτὰ ὄντα κακὰ, χρήσιμά ἐστι πρὸς τοὺς δεομένους σωφρονισμοῦ. Κατὰ δὲ τὴν μείζω πρότασιν, λέγεται τὸ δέον, ὡς καθ' αὐτὸ ἀγαθόν. Καὶ οὕτως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας εἶρε χώραν ὁ παραλογισμός. Χρῆ τούτων, ὁμωνύμων ἐρωτωμένων, διαστέλλειν τὰ σημαίνόμενα, καὶ οὕτω τὴν ἀπόκρισιν ἀσφαλῆ ποιουμένους, τὸν σοφιστὴν ἀποκρούεσθαι. Πρῶτος μὲν οὖν σοφισμὸς, ὁ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἔστι.

γ'. Δεύτερος ὁ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν οἶον, Ἄρ' ὃ γινώσκει τις, τοῦτο γινώσκει; Γινώσκει δὲ τις τὸ ξύλον. Τὸ ξύλον ἄρα γινώσκει. Τὸ γινώσκει ἀμφιβολόν. Οὐ γὰρ ἔστι σαφές, πότερον ὁ γινώσκων λέγεται γινώσκειν, ἢ τὸ γινωσκόμενον εἶναι τὸ γινώσκον. Καὶ πάλιν. Ἄρ' ἔστι σιγῶντα λέγειν; Οὐχί. Τί δ' ὅταν λέγῃ τις ξύλα καὶ λίθους, οὐ λέγει σιγῶντα; Ἔστιν ἄρα σιγῶντα λέγειν. Ἀμφιβάλλεται τὸ σιγῶντα, ποῦ ταχτέον πότερον πρὸς τὸν λέγοντα, ἢ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ πρὸς τὰ λεγόμενα, ἢ γινόντα πράγματα.

δ'. Διενόησε δὲ τοῦ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν τρόπου ὁ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ μὲν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος διάφορα σημαίνοντος τὴν ἀπάτην εἰσάγει· ὁ δὲ παρὰ τὴν ἀμφιβολίαν ἐκ τοῦ λόγου ποιεῖται τὴν πλάνην, δηλοῦντος οὐχ ἓν. Ἐκληπτέον δὲ λόγον ἐνταῦθα τὴν τῶν λέξεων σύνταξιν, ὄνομα δὲ τὴν λέξιν ἀπλῶς. Τὸ μὲν γὰρ δέον δηλοῖ πλείω κατὰ πᾶσαν πτώσιν μετακλινόμενον, ὅθεν καὶ ὁμώνυμον λέγεται.

ε'. Τὸ δὲ γινώσκει καὶ τὸ σιγῶντα, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ διάφορα σημαίνειν ἔσχον ἐκ τῆς τοιαύδε συντάξεως. Ὅθεν εἴ τις οὕτως ἐρεῖ. Ὁ ἐγὼ γινώσκω, ἐκεῖνο γινώσκω. Καὶ πάλιν, Ἄρ' ἔστι σοι λέγειν σιγῶντι; τὸ ἀμφιβολόν ἔστιν οὐδέν. Εἰ δὲ τὸ δέον ἀγαθόν εἴποι τις, ἢ ἔστι τῷ δέοντι ἀγαθόν, ἢ ὅπως-

A

CAPUT XXXVII.

De sophisticis in dictione.

1. Sex sunt quæ sophisticos elenchos faciunt in dictione; homonymia (equivocalio), amphibolia (ambiguitas), compositio, divisio, prosodia (accentus), figura dictionis.

2. Ex homonymia sophisma: exempli gratia: τὰ δέοντα sunt bona. Mala sunt δέοντα. Mala igitur bona sunt. Sic τὸ δέον est homonymum. Designat enim et quod utile est ad aliquid, et quod per se bonum est. In minore quidem propositione dicente, Mala sunt δέοντα, τὸ δέον pro utili assumptum est. Pecuniarum enim ademptiones, et carcerum penæ et flagra et ejusmodi, cum per se mala sint, utilia tamen sunt ad eos qui castigatione indigent. In majore autem propositione τὸ δέον dicitur ut per se bonum. Atque ita ex homonymia paralogismosa (falsa ratiocinatio) locum invenit. Oportet igitur cum homonyma ratiocinio induuntur distinguere significata, atque sic firmam responsionem faciendo sophistam repellere. Primum igitur, hoc ex homonymia sophisma est.

3. Secundum ex ambiguitate. Velut, Num quod aliquis cognoscit, hoc cognoscit? Cognoscit autem aliquis lignum. Ergo lignum cognoscit; τὸ cognoscit est ambiguum. Non enim constat utrum is qui cognoscit, dicatur cognoscere; an quod cognoscitur, esse cognoscens. Et iterum: Num licet σιγῶντα dicere? Non. Quid, an cum quis dicit ligna et lapides, nonne dicit σιγῶντα? Licet igitur σιγῶντα dicere. Ambiguitur τὸ σιγῶντα quo referendum? ad dicentemne, sive hominem; an vero ad ea quæ dicuntur, ad res nimirum.

4. Dissert autem modus ex amphibolia ab eo qui ex homonymio, quod qui ex homonymia est, ex ipso nomine diversa significante deceptionem inducit; qui autem ex ambiguitate est, ex oratione non unum significante committit. Accipienda autem est hic oratio pro dictionum constructione; nomen pro dictione simpliciter. Τὸ δέον enim omni casu declinatum plura denotat: unde etiam homonymum dicitur.

5. Τὸ γινώσκει autem et τὰ σιγῶντα et quæ sunt hujus generis quod diversa significant, ex tali aliqua constructione habent. Unde si quis dicat; Quod ego cognosco, illud cognosco. Et iterum: Utrum licet tibi σιγῶντι (id est silenti) dicere? nullum est ambiguum. Quod si autem aliquis di-

xerit, τὸ θεόν bonum est, aut bonum inest τῷ θεόν-
τι, aut quocumque alio modo, homonymia τοῦ θε-
οντος semper servatur.

6. Tertius modus ex compositione. Velut : Se-
dens potest ambulare. Socrates sedet. Ergo Socra-
tes ambulat. Verum etiam non ambulat. Sede-
nimurum. Paralogismus ex compositione ortus est.
Oportebat enim, sicut in majore propositione τὸ
potest, et τὸ ambulare de medio termino prædicata
fuerant, ita etiam in conclusione τὸ potest cum τῷ
ambulare, composita **373** et conjunctim de Socra-
te dicta fuisse, non τὸ ambulat duntaxat. Cum er-
go in conclusione compositio non plene facta sit,
paralogismus ex compositione ortus est.

7. Quartus est is modus qui est ex divisione.
Velut, Quinque sunt tria et duo. Tria et duo sunt
imparia et paria. Quinque igitur imparia sunt et
paria. Sophisma est ex divisione, propterea quod
quinque in minore propositione divisa sunt in tria
et duo ; et seorsim de quolibet dicat major propo-
sition, quod tria et duo per se uterque numerus,
ille quidem impar, hic par sit : deinde vero con-
clusio enuntiet de quinque simul ea quæ de ipsis
partibus ex quibus constant in propositionibus
dicta fuerunt.

8. At aliqui modum unum qui ex compositione
et divisione est posuerunt : propterea quod idem
quod ab hoc dividitur componatur illi, et quod
huic componitur, dividatur ab illo : exempli gratia
in paralogismo : quinque divisa sunt in tria et
duo, et de tribus quidem prædicatum est impar, de
duobus autem par, juxta divisionem. Præterea in
sophismate superius proposito τὸ ambulare et τὸ
potest de sedente per compositionem **374** prædi-
cata fuerunt : divisum autem τὸ ambulare a τῷ
potest, de Soerale prædicatum fuit defectu admissio.

9. Quintus modus est, qui ex accentu est ; velut
ὄδ (ubi) habitas, domus est ; οὐ (non) habitas, nega-
tio est. Domus igitur negatio est. Sophisma est
ex accentu. In priore enim propositione τὸ οὐ spi-
ritu aspero et tono circumflexo datum, ubi signi-
ficabat ; in secunda propositione cum leni spiritu
et sine tono acceptum negationem declaravit.

10. Sextus modus est e figura dictionis. Nomina-
tur autem sic, quandoquidem hujusmodi configu-
ratio dictionis, paralogismorum hujus generis
causa sit. Veluti, discere, est circa disciplinam
operari. Operari circa disciplinam est docere.
Discere ergo est docere. Sophisma est ex figura
dictionis. Passivum enim in activum, et activum
in passivum figuratum est. Operari enim circa
disciplinam et passionis et actionis declarande
facultatem habet. Et iterum : Num contingit idem
simul facere et fecisse ? non : Quid ? an non con-
tingit idem simul videre **375** et vidisse ? quare

Α οὖν ἄλλως, ἢ τοῦ θεοντος ὁμωνυμία φυλάσσεται
πάντοτε.

ζ'. Τρίτος τρόπος ὁ παρὰ σύνθεσιν· οἷον, 'Ὁ κα-
θήμενος δύναται βαδίζειν. Ὁ Σωκράτης κάθηται·
'Ὁ Σωκράτης ἄρα βαδίζει. Ἄλλα δὲ οὐ βαδίζει.
κάθηται γάρ. Ὁ παραλογισμὸς παρὰ τὴν σύνθεσιν
γένονεν. Ἔδει γάρ, καθάπερ ἐν τῇ μείζονι προτάσει
τὸ δύναται καὶ τὸ βαδίζειν τοῦ μέσου ὅρου ἅμα κα-
τηλόρηται, οὕτω δὲ καὶ τῷ συμπεράσματι τὸ δύ-
ναται μετὰ τοῦ βαδίζειν συντεθειμένως καὶ συνημ-
μένως λεχθῆναι κατὰ Σωκράτους, ἀλλ' οὐχὶ τὸ βαδί-
ζει μόνον. Ἐλλειπῶς οὖν ἐν τῷ συμπεράσματι τῆς
συνθέσεως γεγονυίας, ὁ παρὰ τὴν σύνθεσιν ἐγένετο
παραλογισμὸς.

ζ'. Τέταρτος τρόπος ὁ παρὰ τὴν διπίρεσιν. Οἷον,
τὰ πέντε τρία καὶ δύο· τὰ τρία καὶ δύο περιττὰ καὶ
ἄρτια· τὰ πέντε ἄρα περιττὰ καὶ ἄρτια. Τὸ σόφισμα
παρὰ τὴν διαίρεσιν, διὰ τὸ διηρησθαι τὰ πέντε κατὰ
τὴν ἐλάττω πρότασιν εἰς τρία καὶ δύο, καὶ ἰδίᾳ
περὶ ἐκάστου τὴν μείζω πρότασιν εἰπεῖν, ὅτι ὁ τρία
καὶ ὁ δύο καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἀριθμὸς ὁ μὲν ἐστὶ
περιττός, ὁ δ' ἄρτιος· εἴτ' ἀποφύνασθαι τὸ συμπέ-
ρασμα περὶ τοῦ πέντε ὁμοῦ, τὰ περὶ τῶν αὐτῶν
μερῶν ἐξ ἧν συντέθειται, ταῖς προτάσεσιν εἰρη-
μένα.

η'. Τινὲς δὲ τρόπον ἓνα τὸν παρὰ σύνθεσιν καὶ
διαίρεσιν ἔθεντο, διὰ τὸ τὸ αὐτὸ διαιρούμενον ἀπὸ
τοῦδε συντίθεσθαι τῷδε, καὶ συντιθέμενον τῷδε διαι-
ρεῖσθαι ἀπὸ τοῦδε. Οἷον ἐπὶ τοῦ δηλωθέντος νῦν
παραλογισμοῦ τὰ πέντε διήρηται εἰς τὰ τρία καὶ
τὰ δύο. Καὶ τῶν μὲν τρία κατηγορήθη τὸ περιττὸν,
τῶν δύο δὲ ἄρτιον κατὰ διαίρεσιν· ἄμφω δ' ὁμοῦ,
τὸ περιττὸν δηλονότι καὶ ἄρτιον, τῶν πέντε κατη-
γορήθησαν κατὰ σύνθεσιν. Πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω
ρήθέντος σοφισματος, τὸ βαδίζειν καὶ τὸ δύναται
τοῦ καθήμενου κατηγορήθησαν κατὰ σύνθεσιν· διαι-
ρεθὲν δὲ τὸ βαδίζειν ἀπὸ τοῦ δύναται, τοῦ Σωκρά-
τους κατηγορήται, τὸν ἔκλειψιν ἀμειψάμενον.

θ'. Πέμπτος τρόπος ὁ παρὰ προσωπίαν· οἷον· Ὁδὴ
καταλύεις, οἰκία ἐστίν· οὐ καταλύεις, ἀπόφασίς
ἐστίν· ἡ οἰκία ἄρα ἀπόφασίς ἐστίν. Παρὰ τὴν προσω-
πίαν τὸ σόφισμα. Ἐν μὲν γὰρ τῇ προτέρᾳ προτάσει,
τὸ οὐ μετὰ ὁπότερος πνεύματος καὶ τόνου περισπω-
μένου δοθὲν, τὸ ὅπου ἐσήμαινον· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
προτάσει μετὰ ψιλοῦ πνεύματος ληφθὲν, καὶ τόνου
χωρὶς ἐδήλωσεν ἄρησιν.

ι'. Ἐκτὸς τρόπος ὁ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως. Ὀνο-
μάζεται δ' οὕτως, ἐπεὶ περὶ ὁ ποιὸς τῆς λέξεως σχηματι-
σμός· ἄρα τὸ τοιοῦτον γίνεται παραλογισμοῦ· οἷον,
τὸ μαθηθεῖν ἐνεργεῖν ἐστὶ περὶ τὴν μάθησιν· τῷ ἐνεργεῖν
περὶ τὴν μάθησιν διδάσκειν ἐστὶ· τὸ μαθηθεῖν
ἄρα διδάσκειν ἐστίν. Ὁ σοφισμὸς παρὰ τὸ σχῆμα τῆς
λέξεως. Ἐσχημάτισται γὰρ τὸ μαθητικὸν εἰς τὸ ἐνεργη-
τικὸν, καὶ τὸ ἐνεργητικὸν εἰς τὸ παθητικὸν. Τὸ γὰρ
ἐνεργεῖν περὶ τὴν μάθησιν καὶ πάθος καὶ ἐνεργείας
δηλωτικὸν ἐστίν. Καὶ πάλιν· Ἄρτι ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ
ποιεῖν ἅμα καὶ πεποιηκῆναι ; οὐχί. Τί δ' οὐκ ἐνδέ-
χεται τὸ αὐτὸ καὶ ἄρτι ἅμα καὶ ἐωρακῆναι ; ὥστε·

καὶ ποιεῖν καὶ πεποιηθέναι. Παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως καὶ τοῦτο τὸ σόφισμα. Τὸ γὰρ ὄραν καὶ ἑωρακέναι, κἄν εἰς παρόντα καὶ παρῳχημένον ἔσχημάτιστα χρόνον, πλὴν ἔν σημαίνει καὶ τὸ αὐτὸ διὰ τὸ οἶον ἀχρόνως καὶ ἀδιαστάτως τὴν ὕρασιν ἐνεργεῖν. Ὅθεν ὅπερ τις ὄρα, τοῦτο μονονουχὶ καὶ ἑώρακε. Ποιεῖν δὲ καὶ πεποιηθέναι τὸ αὐτὸ οὐκ ἐνδέχεται ἅμα διὰ τὴν τῶν χρόνων διάστασιν. Τὸ μὲν γὰρ ποιεῖν ἐνεστῶτα χρόνον δηλοῖ τὸ δὲ πεποιηθέναι τὸν παρεληλυθότα.

et facere et fecisse. Et hoc sophisma ex figura dictionis est. Videre enim et vidisse tametsi in præsens et præteritum figurata sunt: unum tamen idemque significant, propterea quod citra intervallum et distantiam visio operetur. Unde quod quis videt, tantum non etiam vidit. Idem autem facere et fecisse propter temporum distantiam simul non contingit. Facere enim præsens tempus; fecisse autem, præteritum declarat.

Σχῆμα κεφαλ. λζ', περὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων.

Τὰ παρὰ τὴν λέξιν σοφίσματα. { ὁμωνυμία,
ἀμφιβολία,
σύνθεσις,
διαίρεσις,
προσιρδία,
σχῆμα λέξεως.

Tabula capituli 37, de sophismatis in dictione.

Sophismata in dictione sunt sex { homonymia seu æquivocatio,
amphibolia,
compositio,
divisio,
accentus,
figura dictionis.

SYNOPSIS CAPITIS XXXVIII.

QUOD EST DE SOPHISMATIS EXTRA DITIONEM.

1. Conjungit hoc caput cum superiore. — 2. Septem modos sophisticorum elenchorum extra dictionem enumerat. — 3. Primum modum ex accidente exemplis declarat. — 4. Ostendit propositos paralogismos trium posteriorum exemplorum posse etiam ad modum homonymiæ revocari. — 376 5. Secundum modum explicat, et quia est compositus partem seu speciem utrumque describit et exemplis declarat. — 6. Ex ignoratione elenchi tertium modum exemplo putefacit. — 7. Quartum ex consequente exponit. — 8. Quintum a petendo et accipiendo id quod in principio fuit propositum, sive ut alias dicitur ex petitione principii. — 9. Sextum a ponendo non causam ut causam. — 10. Septimum a pluribus interrogationibus.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Περὶ τῶν ἐκτὸς τῆς λέξεως σοφισμάτων.

α. Τῶν σοφισματικῶν τρόπων ἕξ μὲν παρὰ τὴν λέξιν εἰσὶ, περὶ ὧν προτεχς ὑπεμνήσαμεν.

β'. Ἐπτά δὲ τῆς λέξεως ἐκτὸς παρὰ τὸ συμβεβηκός, παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς, παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, παρὰ τὸ πέδμενον, παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι, παρὰ τὸ τιθέναι τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον ὅς δὲ τρόπος καὶ μὴ παρὰ τοῦτο κατονομάζεται παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν ποιεῖν.

γ'. Παρὰ τὸ συμβεβηκός μὲν, οἶον, Ὁ Σωκράτης ἕτερον Πλάτωνος. Ὁ Πλάτων ἄνθρωπος· ὁ Σωκράτης ἄρα ἕτερον τι τοῦ ἀνθρώπου. Λέγεται δὲ παρὰ τὸ συμβεβηκός ὅτι μὴ κατὰ φύσιν ἕτερον ἐστίν, ὁ Σωκράτης τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καθ' ὑπόστασιν καὶ τὰς ὑποστατικὰς ιδιότητας. Ταῦτα δὲ πάντα περὶ τὴν φύσιν εἰσὶν ἀλλ' οὐ φύσεις· τὸ συμπέρασμα δὲ λαβὼν ἀπὸ τῶν περὶ τὴν φύσιν. τὴν ἑτερότητα πρὸς τὴν φύσιν μετήνευκε. Πάλιν, Ὁ ἄνθρωπος ζῶν· τὸ ζῶν γένος· ὁ ἄνθρωπος ἄρα γένος. Καὶ, Ὁ Πέτρος ἄνθρωπος· ὁ

B

CAPUT XXXVIII.

De sophismatis extra dictionem.

1. Sophistici modi in dictione sunt sex, quorum continenter mentionem fecimus.

2. Extra dictionem, septem: Ex accidente, ex eo quod est quadamtenus et simpliciter, ex ignoratione elenchi, ex consequente, ex eo quod petitur in principio propositum, ex eo quod ponit aliquis non causam ut causam, qui etiam modus non propter hoc denominatur; ex eo quod plures interrogationes aliquis unam facit.

3. Ex accidente quidem, velut: Socrates est diversum quid a Platone. Plato est homo: ergo Socrates diversum quid est ab homine. Dicitur autem ex accidente, quia Socrates a Platone non secundum naturam, sed secundum hypostasim (individuum) et proprietates hypostaticas (individuantes) 377 diversum est. Hæc autem omnia circa naturam, non natura sunt, atqui conclusio diversitatem ab iis sumptam quæ circa naturam sunt, ad ipsam naturam transtulit. Iterum, Homo est

animal, animal est genus, ergo homo est genus. Et : **A** Petrus est ἄνθρωπος ; ἄνθρωπος est trisyllabum ; ergo Petrus est trisyllabum. Hæc et ejus generis sophismata ex accidente sunt ; neque enim genus de homine essentialiter prædicatur, neque trisyllabum de homine essentialiter effertur : ut ex necessitate illud quidem de homine, hoc de Petro diceretur. Cum autem prædicatio sit non essentialiter, sed accidentaliter, non omnia quæ de prædicato dicuntur, necesse est etiam de subjecto dici. Rursus in secunda figura : Mel intentionem et remissionem non suscipit, dulce intentionem et remissionem suscipit, ergo mel non est dulce. Et iterum : Album est secundum magis et minus. Cygnus, nix, cerussa secundum magis et minus non sunt ; non ergo hæc alba sunt. Ex accidente sunt sophismata, propterea quod neque τὸ magis et minus de albo, neque intendi et remitti de dulci essentialiter prædicentur.

378 4. Arbitror autem si quis hos paralogismos etiam ex homonymia dicat, ipsum a vero haud procul aberraturum esse. Dulce enim et album cum ipsas qualitates, dulcedinem et albedinem, tum insuper ipsa qualitatibus prædita corpora significant. Ergo in majoribus quidem propositionibus sophismata solas qualitates dabant, dulcedinem et albedinem : in conclusionibus autem corpora sumebant cum qualitatibus. Sin vero quod dulce et quod album proponebant, eadem etiam concluderent ; nihil fortassis rationi dissentaneum sequeretur ; neque enim mel est ejusmodi dulce quale intentionem et remissionem suscipit, hoc est, dulcedo. Neque cygnus est ejusmodi album quale secundum magis et minus est, hoc est, albedo, sed ambo etiam corpora sunt ; mel quidem, dulce corpus ; at cygnus, album corpus. Et quatenus corpora sunt, magis et minus omnemque intentionem et remissionem non suscipiunt ; servantia nimirum in seipsis quod eis secundum naturam est. Talia sunt nix et cerussa et his similia. Sic etiam aliud animal, homo est ; et aliud animal, genus. Animal enim quidem genus est, simpliciter animal, **379** hoc est, quod omnes species comprehendit, quæ vita perfecta designantur. Homo autem istiusmodi specierum una est, quæ species ad perfectam vitam, insuper et rationalitatem et naturalem aptitudinem intelligentiæ et scientiarum forinsecus accipiendarum ipsam informantia habet. Homo igitur non est simpliciter animal, sed hujusmodi animal. At hujusmodi animal non est genus, sed species.

5. Secundus modus sophisticorum elenchorum est ab eo quod est quadamtenus, seu secundum quid et simpliciter. Et quidem τὸ secundum quid vocatur prædicatio composita, quæ particulariora declarat. Semper enim compositiones particulares facit. Quare etiam animal rationale, particularius est quam animal. At τὸ simpliciter dicitur incomposita prædicatio, quæ res universaliores patefacit eu significat. Simpliciora enim compositis univer-

A ἄνθρωπος τρισύλλαβον· ὁ Πέτρος ἄρα τρισύλλαβον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα σοφίσματα παρὰ τὸ συμβεβηκός· οὔτε γὰρ ζώου κατηγορεῖται τὸ γένος οὐσιωδῶς, οὔτε τοῦ ἀνθρώπου τὸ τρισύλλαβον οὐσιωδῶς, ἢ ἐξ ἀνάγκης τὸ μὲν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δὲ κατὰ τοῦ Πέτρου λεχθεῖεν. Γινομένης δὲ τῆς κατηγορίας μὴ οὐσιωδῶς, ἀλλ' ἐπουσιωδῶς, οὐχ ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, ταῦτ' ἀνάγκη καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου λέγεσθαι πάντα. Πάλιν ἐν δευτέρῳ σχήματι· Τὸ μέλι ἐπίτασιν καὶ ἀνεσιν οὐκ ἐπιδέχεται· τὸ γλυκὺ ἐπίτασιν καὶ ἀνεσιν ἐπιδέχεται· τὸ μέλι ἄρα οὐκ ἔστι γλυκὺ. Καὶ αὖθις· Τὸ λευκὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστίν. Ὁ κύκνος, ἢ χιών, τὸ ψιμμίθιον, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον οὐκ εἶσιν· οὐκ ἄρα ταῦτα λευκά. Παρὰ τὸ συμβεβηκός τὰ σοφίσματα, διὰ τὸ μήτε τοῦ λευκοῦ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κατηγορεῖσθαι οὐσιωδῶς, μήτε τοῦ γλυκέος τὸ ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίσθαι.

B δ'. Οἶμαι δὲ τοὺς τοιοῦτους παραλογισμοὺς, εἴ τις καὶ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐρεῖ, καὶ οὗτος οὐκ ἂν ἀποπλανηθεῖν πρόβρω τοῦ ἀληθοῦς. Τὸ γλυκὺ γὰρ καὶ τὸ λευκὸν σημαντικὰ ἐστὶ καὶ τῶν ποιότητων αὐτῶν, τῆς γλυκότητος λέγω καὶ τῆς λευκότητος· ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν πεποιωμένων σωμάτων. Κατὰ μὲν οὖν τὰς μεζούρας προτάσεις, ποιότητος μόνως ἀπλῶς ἐδίδουν οἱ σοφισμοὶ, γλυκότητα καὶ λευκότητα· ἐν δὲ τοῖς συλπεράσμασι σώματα μετὰ ποιότητων ἐλάμβανον. Εἰ δ' ὁ γλυκὺ καὶ ὁ λευκὸν προέτεινον, ἐκεῖνα καὶ συνεπέρινον, οὐδὲν ἂν ἴσως ἠκολούθει παράλογον. Οὔτε γὰρ τὸ μέλι γλυκὺ τοιοῦτον ὅποιον ἐπίτασιν καὶ ἀνεσιν ἐπιδέχεται, τουτέστι γλυκότητος, οὔθ' ὁ κύκνος τοιοῦτο λευκὸν, ὅποιον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστίν, ἤγουν λευκότητος· ἀλλὰ σώματα καὶ ἄμφω· τὸ μὲν γλυκὸν σῶμα τὸ μέλι· τὸ δ' αὖ σῶμα λευκὸν ὁ κύκνος· καὶ καθὸ σώματα τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ ἥττον ἀνεπίδεκτα μένει, καὶ πάσης ἐπιτάσεώς τε καὶ ἀνέσεως, σώζοντα δηλονότι τὸ κατὰ φύσιν ἐν ἑαυτοῖς. Τοιαῦτα καὶ ἡ χιών, καὶ τὸ ψιμμίθιον, καὶ τὰ παραπλήσια. Οὕτω καὶ ἄλλο μὲν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἄλλο δὲ ζῶον τὸ γένος. Ζῶον μὲν γὰρ γένος τὸ ἀπλῶς ζῶον, ἤγουν τὸ τῶν εἰδῶν ἀπάντων συλληπτικόν, τῶν κατὰ τὴν τελείαν χαρακτηριζομένων. Ὁ δ' ἄνθρωπος ἐν τῶν τοιούτων εἰδῶν, ὁ πρὸς τῇ τελείᾳ ζωῇ φέρει καὶ τὴν λογικότητα, καὶ τὴν πρὸς τὸ δέχεσθαι τὸν θύραθεν νοῦν καὶ τὰς ἐπιστήμας ἐπιτηδειότητά φυσικὴν, μορφωτικὰ ἑαυτοῦ. Ζῶον οὐχ ἀπλῶς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ τοιοῦτον ζῶον. Τὸ δὲ τοιοῦτον ζῶον οὐ γένος, ἀλλ' εἶδος ἐστίν.

C ε'. Δεύτερος τρόπος τῶν ἐκτὸς τῆς λέξεως ἐλέγχων σοφιστικῶν ὁ παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς. Καὶ πῆ μὲν καλεῖται ἡ σύνθετος κατηγορία μερικωτέρων οὔσα δηλωτικῆ. Καὶ γὰρ ἡ σύνθεσις ἀεὶ μερικεύει τὰ πράγματα. Διὸ καὶ τὸ λογικὸν ζῶον μερικώτερόν ἐστι τοῦ ζώου. Ἀπλῶς δὲ ἡ ἀσύνθετος κατηγορία λέγεται, καθολικωτέρων ὑπάρχουσα πραγμάτων ἐμφαντικῆ. Τὰ γὰρ ἀπλᾶ τῶν συνθέτων καθολικώτερα. Γίνεται τοίνυν ὁ παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς παρα-

λογισμὸς ἢ ὅταν τὰ πῆ κατηγορήσωμεν ἀπλῶς, ἢ τὰ ἀπλῶς κατηγορήσωμεν πῆ, τουτέστιν ἢ ὅταν τὰ ἅμα καὶ συνθέτως κατηγορούμενα κατηγορήσωμεν ἰδίᾳ καὶ ἀσυνθέτως ἢ τὰ ἰδίᾳ καὶ ἀσυνθέτως κατηγορούμενα ὁμοῦ καὶ συνθέτως κατηγορήσωμεν. Τοῦ προτέρου παράδειγμα· Ὁ πατήρ μείζων τοῦ υἱοῦ τῆ αἰτίᾳ· τὸ αἷτιον φύσει· ὁ πατήρ ἄρα μείζων τοῦ υἱοῦ φύσει. Παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς προέβη τὸ σόφισμα. Καὶ γὰρ ὁ πατήρ μείζων τοῦ υἱοῦ τῆ φύσει αἰτίᾳ, ἢ γουον τῆ φυσικῆ, οὐ τῆ θεμιουργικῆ· τοίνυν ἐπεὶ καὶ τὸ αἷτιον καὶ τὸ φύσει, κατηγορηθῆναι ὀφείλοντα πῆ, καὶ ὁμοῦ καὶ συνθέτως, ἀπλῶς καὶ ἰδίᾳ καὶ ἀσυνθέτως κατηγορήθησαν, εἶρε χῶραν ὁ παραλογισμὸς. Τοῦ δευτέρου παράδειγμα· Σίμων σκυτεὺς καὶ ἀγαθός· πᾶς σκυτεὺς ἀγαθὸς εὐφυῶς κατασκευάζει τὰ πέδιλα· Σίμων τὸ λοιπὸν εὐφυῶς κατασκευάζει τὰ πέδιλα. Ἦν δ' ὁ Σίμων οὐκ ἀγαθὸς τὴν τέχνην, ἀλλὰ τὸν τρόπον. Τὸ σόφισμα παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς· τὸ γὰρ ἀγαθὸς καὶ τὸ σκυτεὺς, ἀπλῶς καὶ ἰδίᾳ καὶ ἀσυνθέτως κατηγορηθέντα τοῦ Σίμωνος κατὰ τὴν ἐλάττω πρότασιν, πῆ καὶ ὁμοῦ κατὰ τὴν μείζω καὶ συνθέτως ἐλήφθησαν.

et simpliciter. Nam τὸ bonus et sutor quæ simpliciter et seorsim et incomposite in minore propositione de Simone prædicata fuerunt, secundum quid

δ'. Τρίτος τρόπος παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν οἶον. Τὰ δέκα διπλάσια· τὰ δέκα οὐ διπλάσια· πρὸς μὲν γὰρ τὰ πέντε διπλάσια· πρὸς ἄλλα δὲ οὐ διπλάσια. Τὰ διπλάσια τοιγαροῦν οὐ εἰπλάσια. Λέγεται δὲ παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, ὅτι παρὰ τὸ μὴ γινώσκειν τὸν ἀποκρινόμενον, ἴσως δὲ καὶ τὸν ἐρωτῶντα, τί ἐστὶν ἔλεγχος, λαμβάνει τρόπον ὁ παραλογισμὸς. Ἐλεγχος γὰρ ἐστὶν ἀντίφασις τοῦ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ, μὴ μέντοι πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο. Τὰ δέκα δὲ πρὸς τὰ πέντε μὲν εἴρηται διπλάσια· πρὸς τ' ἄλλα δὲ οὐ διπλάσια.

ζ'. Τέταρτος τρόπος ὁ παρὰ τὸ ἐπόμενον οἶον, Δημόκριτος φεύγει πρὸς ἔρημον· ὁ φεύγων πρὸς ἔρημον μαίνεται. Δημόκριτος ἄρα μαίνεται. Λέγεται δὲ παρὰ τὸ ἐπόμενον, ἐπεὶ περ ἐπεταί τῆ μαινομένων τὸ φεύγειν πρὸς ἔρημον· πλὴν οὐκ ἀντιστρέφει. Οὐ γὰρ εἴ τις φεύγει πρὸς ἔρημον, ἤδη καὶ μαίνεται· ἀλλ' ἐστὶν ὅς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ὑπερφρονήσας ἀταραξίαν καὶ ἡσυχίαν ζητεῖ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τόπους ἀπηλλαγμένους θορύβων ἀναχωρεῖ· καθὼς καὶ ὁ ἰατρὸς Ἱπποκράτης ὁ Κῶος ἐπέστησε ἀκούσας ὅτι Δημόκριτος ἐμάνη καὶ πρὸς ἔρημον ἀνεχώρησε.

η'. Πέμπτος τρόπος παρὰ τὸ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν τὸ ἐν ἀρχῇ, ἢ γουον τὸ προκείμενον εἰς δεῖξιν τιθέναι ὡσπερ ὁμολογούμενον οἶον, πρόκειται εἰς δεῖξιν τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον. Τοῦτό ἐστι τὸ ἐν ἀρχῇ, τὸ προηγούμενον, δι' ὃ γίνεται ὁ συλλογισμὸς. Εἴ τις οὖν εἴποι, ὅτι Ἡ ψυχὴ ἀφθαρτος· τὸ ἀφθαρτον ἀθάνατον· ἢ ψυχὴ ἄρα ἀθάνατος· οὗτος αἰτεῖται καὶ λαμβάνει τὸ ἐν ἀρχῇ τὸ ζητούμενον. Οὐδὲ γὰρ διενήνοχε τοῦ ἀθανάτου κατὰ τὴν σημασίαν τὸ ἀφθαρτον, εἰ μὴ κατὰ μόνην τὴν προφοράν. Τοῦτό γὰρ κατὰ τὴν ἔννοιαν ἀθάνατον τε καὶ ἀφθαρτον. Ὅθεν ὁ οὕτω συλλογιζόμενος δείκνυσιν οὐδὲν,

A saliora sunt. Fit igitur ab eo quod est secundum quid et simpliciter paralogismus, vel cum ea quæ secundum quid sunt, simpliciter prædicaverimus; vel cum ea quæ sunt simpliciter, prædicaverimus secundum quid: hoc est, vel cum ea quæ simul **380** et compositæ prædicantur, seorsim et incomposite prædicaverimus; vel ea quæ seorsim et incomposite prædicantur, simul et conjunctim et compositæ prædicaverimus. Prioris exemplum est: Pater major est filio causa: Causa est natura: Pater (igitur) major filio natura. Ab eo quod est secundum quid et simpliciter, sophisma provenit. Pater enim major est filio, causa natura, hoc est, naturali, non conditrice (seu efficiente). Quare cum et causa et τὸ natura quæ debebant secundum quid et simul et compositæ prædicata esse, simpliciter et seorsim et incomposite prædicata fuerint, paralogismus locum invenit. Posterioris exemplum est: Simon sutor est et bonus; omnis bonus sutor scite conficit calceos; Simon ergo scite conficit calceos. Atqui Simon bonus erat, non quidem arte, sed moribus. Sophisma est ex eo quod est secundum quid et simul et composite in minore sumpta fuerunt.

6. Tertius modus est ex ignoracione elenchi: ut, Decem **381** sunt dupla; decem non sunt dupla (ad quinque enim dicuntur dupla: ad alium numerum non dupla). Dupla igitur non sunt dupla. Dicitur autem ex ignoracione elenchi, quia ex eo quod respondens quin et interrogans forte nescit quid sit elenchus, paralogismus obtinet locum. Elenchus enim est contradictio ejusdem et ad idem, nec vero ad aliud atque aliud. Atqui decem ad quinque quidem dupla; ad alium autem numerum non dupla dicuntur.

7. Quartus modus est ex consequente, exempli gratia: Democritus fugit ad desertum; qui fugit ad desertum, insanit; Democritus ergo insanit. Dicitur autem ex consequente, quoniam insanientem sequitur fugere ad desertum: verumtamen non convertitur. Non enim si quis ad desertum fugit, jam etiam insanit; sed est aliquis, qui rebus humanis despectis, imperturbationem et tranquillitatem quærit et propterea ad loca a tumultibus liberata secedit; quemadmodum etiam medicus Hippocrates Cossus institit, postquam audivit Democritum insanisse, et ad desertum secessisse.

8. Quintus modus est ex eo, quod petit aliquis et accipit, **382** id quod in principio est positum, hoc est ex eo quod aliquis id quod ad ostendendum est propositum, ut consensum ponit et accipit; exempli gratia, ad ostendendum est propositum, animam esse immortalem. Hoc in principio est positum, ipsum antecedens, propter quod syllogismus fit. Quod si quis igitur dicat: Anima est incorruptibilis; incorruptibile est immortale; ergo anima est immortalis: hic petit et accipit quod in principio est positum, ipsum quæsitum. Neque enim incorruptibile ab immortali quoad significationem,

nisi sola prolatione, differt. Idem enim mentis conceptu sunt, cum immortale tum incorruptibile. Quare qui sic ratiocinatur nihil ostendit; sed quod in principio ponebatur, et quod quærebatur sine demonstratione, petit et accipit.

9. Sextus modus ex eo quod ponit aliquis non causam ut causam. Fit autem hoc in syllogismis per impossibile. Veluti, si dicente aliquo, quod omni risibili insit rationale, alius hinc scilicet, orationem ad impossibile deducens, inquit: Si rationale inest omni risibili, risibili omni simiæ; rationale igitur omni simiæ, propter 383 hypothesis; quod est impossibile. Hic quod non est causa ut causa est positum. Neque enim hoc, quod omni risibili insit rationale (hoc enim erat hypothesis) ipsius impossibilis causa existit: sed propter hoc contigit deductio ad impossibile, quod omni simiæ risibile. Hoc enim cum falsum sit, induxit impossibile: quandoquidem nulla simia revera ridet, etiamsi forte risus similitudinem quamdam exhibeat, cum animal sit imitationis peritissimum.

10. Septimus et ultimus modus est qui plures interrogationes unam facit: veluti, Socrates docet Platonem et Aristotelem; Plato et Aristoteles sunt homo; Socrates ergo hominem docet, et non homines. Hic cum plura sint quæ interrogata fuerunt, unum (tamen) facta sunt. Atqui quodvis subjectum peculiari interrogatione opus habet. Alia enim de Platone, alia de Aristotele est oratio. Diversa igitur subjecta cum mixtim ut unum interrogata fuerint, sophisma constituerunt.

A ἀλλὰ τὸ ἐν ἀρχῇ τὸ ζητούμενον αἰτεῖται καὶ λαμβάνει χωρὶς ἀποδείξεως.

θ'. Ἐκτος τρόπος παρὰ τὸ τιθέναι τὸ μὴ αἷτιον ὡς αἷτιον. Γίνεται δὲ τὸ τοιοῦτον ἐν τοῖς δι' ἀδύνατου συλλογισμοῖς. Οἷον, εἴ τις εἰπὼντος. Παντὶ γελαστικῷ ὑπάρχει τὸ λογικόν, ἕτερος ἐντεῦθεν ὁμῶς, εἰς ἀδύνατον ἀπάγων τὸν λόγον, ἔρει: Εἰ τὸ λογικόν παντὶ γελαστικῷ τὸ γελαστικόν παντὶ πιθήκει· τὸ λογικόν ἄρα πιθήκει παντὶ διὰ τὴν ὑπόθεσιν ὅπερ ἀδύνατον. Ὡς αἷτιον ἐνταυθοῖ τίθεται τὸ μὴ αἷτιον. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι παντὶ γελαστικῷ τὸ λογικόν (τοῦτο γὰρ ἦν ἡ ὑπόθεσις) τοῦ ἀδύνατου γέγονεν αἷτιον· μὴ παρὰ τοῦτο συμβέβηκεν ἢ εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆ, ἀλλὰ παρὰ τὸ ὑπάρχειν πιθήκει παντὶ τὸ γελαστικόν. Τοῦτο γὰρ ψεῦδος ὄν, εἰσήγαγε τὸ ἀδύνατον· ἐπεὶ οὐδεὶς πίθηκος ταῖς ἀληθείαις γελά, εἰ καὶ ἴσως γελᾶν σχηματίζεται, ζῶν ὑπάρχον μιμητικόν.

ι'. Ἐβδόμος τρόπος καὶ ὕστατος ὁ παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν ποιεῖν· οἷον, Σωκράτης διδάσκει Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην· Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἄνθρωπός ἐστι· Σωκράτης ἄρα διδάσκει ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπους. Ἐνταῦθα πλείω τὰ ἠρωτημένα ὑπάρχοντα γέγονασιν ἐν. Ἐκαστον δὲ τῶν ὑποκειμένων ἰδίας δεῦται τῆς ἐρωτήσεως. Ἄλλος μὲν γὰρ ὁ περὶ Πλάτωνος λόγος· ὁ δὲ περὶ Ἀριστοτέλους ἕτερος. Συμμιγῶς τὸν τὰ διάφορα ὑποκείμενα ἐρωτηθέντα ὡς ἐν, τὸν σοφισμὸν συνεστήσαντο.

Σχῆμα κεφαλ. λη', περὶ τῶν ἐκτὸς τῆς λέξεως σοφισμάτων.

Τὰ ἐκτὸς τῆς λέξεως σοφισματα. {
 παρὰ τὸ συμβεβηκός.
 παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς.
 παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν·
 παρὰ τὸ ἐπόμενον·
 παρὰ τὸ, τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι·
 παρὰ τὸ τιθέναι τὸ μὴ αἷτιον ὡς αἷτιον·
 παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν ποιεῖν.

Tabula capituli 38, de sophismatibus extra dictionem.

384 Sophismata extra dictionem sunt {
 ex accidente,
 ex eo quod est secundum quid et simpliciter,
 ex ignoratione elenchi,
 ex consequente,
 ex eo quod petit aliquis in principio positum,
 ex eo quod ponit aliquis non causam ut causam.
 ex eo quod aliquis plures interrogationes unam facit.

SYNOPSIS CAPITULI XXXIX.

QUOD EST DE ELENCHO, ET QUOD OMNES PARALOGISMI AD IGNORATIONEM ELENCHI REDUCANTUR.

1. Elenchum definit. — 2. Singulas particulas definitionis elenchi explicat, et ostendit, quomodo secundum eas qui aliquem velit elencho convincere, oppositum colligere et contradictionem facere debeat. — 3. Quomodo in uno et eodem. — 4. Quomodo non in nomine, sed in re. — 5. Quomodo nec in nomine synonymo. — 6. Quomodo ex datis necessario. — 7. Quomodo non annumerato eo quod in principio est propositum.

— 8. *Quomodo secundum idem.* — 9. *Quomodo ad idem.* — 10. *Quomodo eodem modo et in eodem tempore.* — 11. **385** *Concludit hanc omnia requisita scire debere eum qui vel falso elencho decipi nolit, vel decipientes convincere vero elencho velit.* — 12. 13. *Ostendit quomodo sophismata in dictione ad ignorantem elenchi reducuntur.* — 14. *Ex homonymia.* — 15. *Ex amphibolia.* — 16. *Ex compositione et divisione.* — 17. *Ex accentu.* — 18. *Ex figura dictionis.* — 19. *Concludit de sophismatis in dictione quomodo ad ignorantem elenchi reducuntur.* — 20. *Transit ad sophismata extra dictionem, quomodo et ipsa ad ignorantem elenchi reducuntur, et primo quidem sophisma ex pluribus interrogationibus unam faciens.* — 21. *A dicto secundum quid et simpliciter.* — 22. *A non causa ut causa.* — 23. *Ex accidente et consequente.* — 24. *Ex petitione ejus quod in principio fuit propositum.* — 25. *Concludit et concedit etiam aliis modis sophismata omnia ad ignorantem elenchi reduci posse.*

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ ἑλέγχου, καὶ ὅτι πάντες οἱ παραλογισμοὶ εἰς τὴν τοῦ ἑλέγχου ἄγνοιαν ἀνάγονται.

α'. Ἐλεγχός ἐστιν ἀντίφασις τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός μὴ ὀνόματος, ἀλλὰ πράγματος, καὶ ὀνόματος μὴ συνωνύμου, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν δοθέντων ἐξ ἀνάγκης μὴ συναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ, καὶ ὡσαύτως, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ χρόνῳ.

β'. Τοίνυν εἰ μέλλει τις μὴ καλῶς λέγοντα τὸν προσδιαλεγόμενον ἀνελέγχειν, ὀφείλει τὸ ἀντικείμενον συνάγειν, οὐρερ ἢν ὁ προσδιαλεγόμενος ἀποφαίνοιτο (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἀντίφασις).

γ'. Συνάγειν δὲ τὴν ἀντίφασιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός, οὐ μὴν ἐπ' ἄλλου καὶ ἄλλου. Τὸ γὰρ, εἰπόντος τινὸς τὸν Ἀριστοτέλην τεχνολογεῖν, ἕτερον εἰρηκεῖναι τὸν Πλάτωνα μὴ τεχνολογεῖν, οὐκ ἐστὶν ἔλεγχος. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ ὀρισμὸς ἀντίφασιν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός εἶναι τὸν ἔλεγχον.

δ'. Μὴ ὀνόματος δὲ, ἀλλὰ πράγματος, τούτεστι μὴ μόνον ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ πράγματος. Εἰ γὰρ ἐν μὲν ὑπάρχει τὸ ὄνομα, διάφορα δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ δηλούμενα πράγματα, καὶ ὁ μὲν ἐπ' ἄλλου σημαίνοντος ὁμοίᾳ τὸν λόγον, ὁ δ' ἐφ' ἑτέρου ποιήσοιτο τὴν ἀντίφασιν, οὐ γίνεται ἔλεγχος.

ε'. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ συνωνύμου ὀνόματος ἡ ἀντίφασις ἔλεγχός ἐστι. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, Ζῶον περιπατεῖ, ζῶον οὐ περιπατεῖ, καὶ ἄμφω γὰρ ἀληθῆ. Ἐλεγχος οὖν ἐστὶν ἡ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός ὀνόματος τε καὶ πράγματος ἀντίφασις.

ς'. Ἐκ τῶν δοθέντων ἐξ ἀνάγκης συναγομένη, καὶ οὐκ ἐξ ἑτέρων τινῶν.

ζ'. Μὴ συναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ, τούτεστι, δι' ἑτέρου ὀνόματος λαμβανομένου τοῦ ζητήματος ἀντὶ προτάσεως εἰς τὸν λόγον τῆς ἀπυδείξεως. Τοῦτο γὰρ ὑπάρχει τὸ ἐν ἀρχῇ.

η'. Καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ χρῆ, μὴ μέντοι κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο μέρος τοῦ ὑποκειμένου γίνεσθαι τὴν ἀντίφασιν. Εἰ γὰρ τὸ αὐτὸ ξύλον κατὰ μὲν τὸ μήκος λέγοιτο δίπηχυ, κατὰ δὲ τὸ πλάτος οὐ δίπηχυ· καὶ Λίθιοψ κατὰ μὲν τὴν τοῦ σώματος ἐπιφάνειαν μέλας, κατὰ δὲ τοὺς ὀδόντας οὐ μέλας, οὐδ' οὕτως γίνεται ἔλεγχος.

θ'. Καὶ πρὸς αὐτὸ δὲ μὴ μέντοι πρὸς ἄλλο δεῖ ἀντιφάσκειν. Οὐδὲ γὰρ ἑλέγχειν ἐστὶ τὸ τὸν δέκα λέγειν πρὸς τὸν πέντε διπλάσιον, οὐ διπλάσιον δὲ πρὸς ἕτερον ἀριθμὸν.

ι'. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ

A

CAPUT XXXIX.

De elencho, et quod omnes paralogismi ad ignorantem elenchi reducuntur.

1. Elenchus est contradictio unius et ejusdem non nominis sed rei; et nominis non synonymi, sed ejusdem ex his quæ data sunt ex necessitate, non annumerato eo quod est in principio secundum idem et ad idem, et eodem modo, et eodem tempore.

2. Si vult igitur aliquis, non recta dicentem eum qui secundum **386** confert redarguere, debet oppositum colligere ejus quod enuntiat is qui confert cum ipso; quippe hoc est contradictio.

3. Colligere autem contradictionem in uno et eodem, non in alio atque alio. Si enim cum dixerit aliquis, Aristotelem artificiose disputare, alius inquit, Platonem non disputare artificiose, non est contradictio. Propterea dicit definitio, contradictionem esse unius et ejusdem elenchum.

4. Non autem nominis, sed rei, hoc est, non tantum nominis, sed etiam rei. Si enim unum quidem nomen fuerit, et vero res diversæ quæ ab eo declarantur; et unus quidem in alio significato assignet orationem, alter autem in alio contradictionem faciat, non fit elenchus.

5. Sed neque synonymi nominis contradictio elenchus est. Dicere enim, Animal ambulat, animal non ambulat, etiam ambo vera sunt. Elenchus igitur est unius et ejusdem et nominis et rei contradictio.

6. Quæ ex datis necessario, non ex aliis aliquibus colligitur.

7. Non annumerato eo quod est in principio, hoc est ut non assumatur quæstio per aliud nomen loco propositionis in demonstrationis orationem. Hoc enim est id **387** quod fuit propositum in principio.

8. Sed et secundum eandem, non secundum aliam atque aliam subjecti partem oportet contradictionem fieri. Si enim idem lignum secundum longitudinem, bicubitum; secundum latitudinem, non bicubitum dicatur; et Æthiops quoad corporis superficiem niger, quoad dentes non niger; neque ita fit elenchus.

9. Et ad idem quidem, non autem ad aliud contradicere oportet. Neque enim hoc est contradicere, cum dicit aliquis denarium duplum ad quinarium, ad alium autem numerum non duplum.

10. Non solum autem secundum idem et ad idem

perfici oportet contradictionem, sed etiam eodem modo, et in eodem tempore. Eodem quidem modo; ne dicamus infantem, grammaticum et non grammaticum; aut dormientem, videntem et non videntem: unum quidem actu, alterum autem potentia accipiendo. In eodem denique tempore, ne eundem hominem, quoad aliud tempus malum; quoad aliud tempus, non malum dicamus.

11. Hæc omnia scire oportet eum, qui aliis non vult decipi et decipientes redarguere.

12. Inde manifestum est, **388** quod omnes paralogismi ad ignorationem elenchi referantur; cum sint falsi quidam et captiosi elenchi, et ea de causa sophisticis elenchi vocantur, ut quod illis sophisticæ utantur, quibus nihil aliud curæ est, quam eum cum quo conferunt, ejusmodi coloratis syllogismis decipere.

13. Si igitur verus elenchus contradictio est unius et ejusdem non tantum nominis, sed etiam rei: qui hoc sciverit, sophismatis in dictione non seducetur.

14. Nam et homonymia per diversam nominis significationem diversas res inducit.

15. Et amphibolia propter orationem et constructionem quæ unam formam non habent, circa unum non versatur.

16. Et vero compositio alias res composite, alias divise declarat. Atqui in proprie dicto elencho unum et idem prorsus et extra compositionem et in compositione declarari oportet.

17. Accentus autem præterquam quod diversas significationem infert, ne quidem unum idemque **C** per omnia nomen servat.

18. Sed et dictionis figuratio significationem rerum immutat.

19. Atque hinc in nullis sophismatis in dictione unum idemque cum nomen tum rem invenire licet, **389** quemadmodum veri elenchi definitio requirit.

20. Ubi autem locum habebit id etiam quod plures interrogationes unam facit, ut etiam ad sophismata extra dictionem respiciamus, siquidem elenchus unius et solius rei tum nominis, nec diversorum contradictionem ratiocinatur?

21. Quomodo autem paralogismus a dicto secundum quid et simpliciter cum elencho jungetur, cum in una et eadem re contradictionem non ratiocinetur? **D**

22. Quod si etiam ex datis necessario elenchus conficitur, utique qui non est ex datis necessario, haud elenchus fuerit, qualis est is qui non causam ut causam ponit.

23. Jam vero qui ex accidente et consequente sunt, etsi etiam ex datis concludere videntur, tamen nec ipsi ex necessitate concludunt. Neque enim quæ prædicato secundum essentialiam non insunt, hæc de subjecto prædicari necesse est; unde accidentis syllogismus non est. At pars ejus qui est ex accidente, is etiam est qui est ex consequente:

A τελείσθαι χρὴ τὴν ἀντίφασιν, ἀλλὰ καὶ ὡσαύτως, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Ὡσαύτως μὲν, ἵνα μὴ λέγωμεν τὸ βρέφος γραμματικόν τε καὶ οὐ γραμματικόν· ἢ τὸν κοιμώμενον ὁρῶντα καὶ οὐχ ὁρῶντα, τὸ μὲν κατὰ τὰ δυνάμεις, τὸ δὲ κατὰ τὸ ἐνεργεῖα λαμβάνοντες· ἐν τῷ αὐτῷ δὲ χρόνῳ, ἵνα μὴ τὸν αὐτὸν ἀνθρώπου λέγωμεν κατ' ἄλλον μὲν χρόνον φαῦλον, κατ' ἄλλον δὲ πάλιν χρόνον οὐ φαῦλον.

ια'. Ταῦτα πάντα χρεῖον εἶδέναι τὸν μὴ τ' ἀπατᾶσθαι, καὶ τοὺς ἐπατῶντας ἐλέγχειν βουλόμενον.

ιβ'. Ἐντεῦθεν δῆλόν ἐστιν, ὡς οἱ παραλογισμοὶ πάντες εἰς τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν ἀναφέρονται, ψευδεῖς τινες ὄντες ἔλεγχοι καὶ ἀπατηλοὶ, καὶ διὰ τοῦτο σοφιστικοὶ καλούμενοι ἔλεγχοι, ὡς χρωμένων τούτοις τῶν σοφιστῶν, τῶν μηδὲν ἄλλα ἐσπουδακῶτων, ἢ τοιούτοις κεχρωματισμένοις συλλογισμοῖς τὸν προσδιαλεγόμενον ἀπατᾶν.

ιγ'. Εἰ τοίνυν ὁ ἀληθὴς ἔλεγχος ἀντίφασίς ἐστι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς μὴ μόνον ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ πράγματος· ὁ τοῦτο εἰδὼς οὐκ ἔν παρὰ τὴν λέξιν σοφίσμασιν.

ιδ'. Ἡ τε γὰρ ὁμωνυμία διάφορα εἰσάγει τὰ πράγματα διὰ τῆς διαφόρου σημασίας τοῦ ὀνόματος.

ιε'. Καὶ ἡ ἀμφιβολία διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς συντάξεως τὸ μονοειδὲς οὐκ ἔχόντων οὐ περὶ ἐν καταγιγνεται.

ις'. Καὶ ἡ σύνθεσις δὲ καὶ ἡ διαίρεσις ἄλλα μὲν συντεθειμένως, ἄλλα δὲ διηρημένως δηλοῦσι πράγματα. Δεῖ δ' ἐπὶ τοῦ κυρίως ἐλέγχου τὸ αὐτὸ καὶ ἐν δηλοῦσθαι παντοίως καὶ χωρὶς καὶ μετὰ συνθέσεως.

ιζ'. Ἡ δὲ προσωδία, πρὸς τῇ διαφόρους φέρειν τὰς σημασίας, οὐδὲ τούνομα φυλάσσει τὸ αὐτὸ καὶ ἐν κατὰ πάντα.

ιη'. Καὶ ὁ τῆς λέξεως δὲ σχηματισμὸς τῶν πραγμάτων ἐναλλάττει τὴν δήλωσιν.

ιθ'. Κάντεῦθεν οὐκ ἔστιν εἶρεῖν ἐν οὐδενὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν σοφισμάτων τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὀνομάτε καὶ πρᾶγμα, καθὼς ὁ τοῦ ἀληθοῦς ἐλέγχου λόγος ἀπαιτεῖ.

κ'. Ποῦ δ' ἔξει χώραν καὶ ὁ τὰ πλείω ἐρωτήματα ποιῶν ἐν, ἵνα καὶ πρὸς τοὺς ἔξω τῆς λέξεως ἴδωμεν σοφισμοὺς, εἴπερ ὁ ἔλεγχος ἐνὸς καὶ μόνου πράγματός τε καὶ ὀνόματος, ἀλλ' οὐ διαφόρων ἀντίφασιν συλλογίζεται;

κα'. Πῶς δ' ἂν ὁ παρὰ τὸ πῆ καὶ ἀπλῶς παραλογισμὸς μετὰ τοῦ ἐλέγχου ταχθεῖη, μὴ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς πράγματος συλλογιζόμενος τὴν ἀντίφασιν;

κβ'. Εἰ δὲ καὶ τῶν δοθέντων ἐξ ἀνάγκης ὁ ἔλεγχος γίνεται, πάντως ὁ μὴ ἐκ τῶν δοθέντων ἐξ ἀνάγκης οὐκ ἔλεγχος· ὁποῖος ὁ τὸ μὴ αἴτιον τιθεῖς ὡς αἴτιον.

κγ'. Ὁ δὲ παρὰ τὸ συμβεβηκός, καὶ ὁ παρὰ τὸ ἐπόμενον, εἰ καὶ δοκοῦσι συμπεραίνειν ἐκ τῶν δοθέντων, ἀλλ' οὐ συμπεραίνουσιν ἐξ ἀνάγκης οὐδ' αὐτοί. Οὐδὲ γὰρ ὅσα μὴ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τῷ κατηγορουμένῳ, ταῦτ' ἀνάγκη τοῦ ὑποκειμένου κατηγορεῖσθαι· ὅθεν τοῦ συμβεβηκός οὐκ ἔστι συλλογισμὸς. Μέρος δὲ τοῦ παρὰ τὸ συμβεβηκός καὶ

ὁ παρὰ τὸ ἐπόμενον, μόνῃ διαλλάττων τῷ λαμβάνειν τὴν μείζω πρότασιν ἐκ διεψευσμένης ἀντιστροφῆς. Οὐδ' ὁ παρὰ τὸ ἐπόμενον ἄρα συλλογισμὸς, ὡσπερ οὐδ' ὁ παρὰ τὸ συμβεβηκός· οὐδεὶς γὰρ ἔχει τὸ ἐξ ἀνάγκης. Οὔτε γὰρ, εἰ ὁ ἄνθρωπος ζῶν, τὸ δὲ ζῶν δισύλλαβον, ἀνάγκη τὸν ἄνθρωπον εἶναι δισύλλαβον· ἐπεὶ μηδὲ τῷ ζῳῳ πρόσσειν οὐσιωδῶς τὸ δισύλλαβον, ἵνα καὶ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου λεχθεῖη ζῶου τυγχάνοντος. Οὔτ' αὖθις εἰ ὁ μαινόμενος φεύγει πρὸς ἔρημον, ἀληθῆς δῆπου καὶ ἡ ἀντιστροφή, τὸ, τὸν φεύγοντα πρὸς ἔρημον ἦδη καὶ μαίνεσθαι, Οὐδὲ γὰρ ἔστιν (οὐκ ἔστι) τῷ διὰ φιλοσοφίαν ζητοῦντι τὰς ἐρήμους τὸ μαίνεσθαι, τούναντίον μενούσῃ μαλλον τὸ σωφρονεῖν. Διὰ ταῦτ' ἄρα τῷ τοῦ ἐλέγχου ὄρω τὸ ἐξ ἀνάγκης προσκείμενον ἀναγκαίως ἀποτρέπει τοὺς τε τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον τιθέντας, τοὺς παρὰ τὸ συμβεβηκός, καὶ τοὺς παρὰ τὸ ἐπόμενον σοφισμοὺς.

A hoc solo evarians quod majorem propositionem ex falsa conversione accipit. Neque igitur qui ex consequente, syllogismus est; quemadmodum nec is qui ex 390 consequente (est paralogismus), syllogismus est; quemadmodum nec is qui ex accidente est; neuter enim id habet, quod ex necessitate est. Neque enim si homo est animal, animal autem est trisyllabum, necesse est ut homo sit trisyllabus; quandoquidem neque animali essentialiter convenit trisyllabum, ut etiam de homine diceretur, qui (homo) est animal. Neque rursus si insanians fugit ad desertum, vera nimirum est conversio hæc, cum qui fugit ad desertum, jam etiam insanire. Neque enim inest, non inest, inquam, ei qui propter philosophiam quærit deserta, insanire; sed contra potius sapere et moderatum esse. B propter igitur τὸ ex necessitate definitioni elenchi adjectum necessario avertit, et ea quæ non causam pro causa ponunt, et quæ ex accidente et consequente sunt sophismata.

κδ'. Τοὺς δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτοῦντας ἀκροβολίζει τὸ μὴ συναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ.

24. Illa denique quæ petunt id quod in principio est propositum, configit hoc, non annumerato eo quod est in principio.

κε'. Καὶ ἄλλως δ' ἂν ἴσως ἐκ διαφόρων μεριῶν τοῦ τὸν ἀληθῆ δηλοῦντος ἔλεγχον ὀρισμοῦ, μὴ ὄντας ἐλέγχους ἀπελέγξοι τοὺς σοφιστικούς ὁ ἐξεταστικός.

25. Et vero etiam aliter fortassis ex diversis partibus definitionis elenchum verum declarantis, sophisticos elenchos accuratus indagator non esse veros elenchos arguerit.

395 Tabula capituli 39, de elencho, etc.

Elenchus est contradictio	1	unius et ejusdem non tantum nominis, sed etiam rei.	horum elenchorum ignorantia peccant omnes paralogismi ex	1	homonymia amphibolia compositione divisione accentu figura dictionis pluribus interrogationibus dicto secundum quid et simpliciter.	hæc enim omnia diversas res efficiunt: accentus etiam diversa nomina.		
	2	ex iis quæ data sunt ex necessitate.		2	non causa ut causa accidente consequente		quippe ex datis necessario non colligunt.	
	3	non annumerato eo quod est in principio positum.		3	petitione principii ut vulgo dicitur.			ut ipsa appellationum convenientia ostendit.
	4	secundum idem, ad idem, eodem modo et eodem tempore.		4	ignorantia elenchi in specie sic dicta.			

SYNOPSIS CAPITIS XL.

QUOD EST DE PROPOSITIONIBUS ET SYLLOGISMIS.

1. Divisiones aliquot propositionis repetit. — 2. Privatam propositionem describit, ostendens simul quare cum simplex sit privativa tamen dicatur. — 3. Prædicatorum in propositionibus simplicibus sive habitum sive privationem significantibus et in transpositis diversam rationem explicat. — 392 4. Monet, ne pro exemplis proposita, pro integris propositionibus accipiantur, sed pro prædicatis tantum et pro

propositionibus. — 5. Docet, ad simplicem affirmationem consequi negationem transpositam, et propterea etiam propositionem transpositam appellari. — 6. Movet quaestionem, quare non etiam propositiones privativæ, dictæ sint transpositæ, quia nimirum non par est earum ratio per omnia, et simul tabulam proponit consecutionis propositionum simplicium privativarum et transpositarum. — 7. Ostendit quatenus propositæ φάσις æquipolleant propositionibus indefinitis et simul veræ sint. — 8. Quatenus contradicant et veram falsamque dividant. — 9. Singulos modos syllogisticos trium figurarum breviter repetit et hypotheticorum syllogismorum ac sophisticorum elenchorum summam assignat.

CAPUT XL.

De propositionibus et syllogismis.

1. Omnis propositio aut affirmatio est aut negatio. Omnis autem affirmatio et omnis negatio subjectum habet, et prædicatum, aut etiam tertium apprædicatum, aut etiam modum: et vel cum prædefinitione (signo), aut sine prædefinitione effertur: et vel particularis est, vel universalis, vel singularis; et **393** vel simplex est, vel cum transpositione: et vel habitum declarat, vel privationem.

2. Cæterum quæ privationem declarat, privativa denominata est: ut, Hic est injustus, aut insipiens, aut immisericors, aut imprudens, aut eviratus, aut intemperans. Est autem et hæc simplex; sed propterea quod habitum non ostendit, sed privationem, peculiariter privativa vocata est.

3. Τὸ justus igitur unum declarat, sive τὸ homo, sive etiam proprium nomen adjectum habeat, siquidem affirmationis pars fuerit: eodemque modo et τὸ injustus. Sin negationis pars fuerit, siquidem etiam finitum nomen habet, iterum unum declarat: velut, Phalaris non est justus: aut Phalaris non est justus homo: aut Simon non est homo injustus. Si vero nomen non proprium, sed tantum τὸ homo adjectum habuerit negatio, non unum sed tria declarat. Etenim non est justus homo, injustus homo et modo infans, et si quid præter hominem equus, lapis, et non ens. Hæc enim neque homines, neque justi sunt. Similiter, non est injustus homo, et homo justus et puerulus, qui nec habitum nec privationem participavit; et omne aliud quod homo non est. **394** Et ita quidem res se habet in simplicibus propositionibus habitum aut privationem declarantibus. Quæ autem ex transpositione est negatio, non habens nomen proprium, duo quædam significat: similiter et affirmatio. Namque non est homo non justus; et justus homo, et siquid præter hominem. Nos enim, cum omnino non sit homo, quomodo sit homo non justus? Quare contradictione oppositum non est, Homo non justus (de bove verum erit). Atqui est homo non injustus et injustus homo, et infans qui homo quidem est, sed æque justus neque injustus.

4. Sed hæc omnia scire oportet, non esse vere propositiones, sed partes propositionum, prædicata scilicet. Quapropter etiam subjecta extrinsecus accipiunt. Omnis autem propositio peculiare subjectum habet, et non extrinsecus ipsum accipit.

5. Proinde ad hanc simplicem affirmationem, Est homo justus, negatio ex transpositione consequitur, Non est homo non justus. Propterea enim etiam

A

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν.

α'. Πᾶσα πρότασις ἢ κατάφασις ἐστίν, ἢ ἀπόφασις. Πᾶσα δὲ κατάφασις, καὶ πᾶσα ἀπόφασις, υποκείμενον ἔχει καὶ κατηγορούμενον, ἢ καὶ τρίτον προσκατηγορούμενον, ἢ καὶ τρόπον· καὶ ἢ μετὰ προσδιορισμοῦ ἐκφέρεται, ἢ χωρὶς προσδιορισμοῦ· καὶ ἢ μερική ἐστίν, ἢ καθόλου, ἢ καθέκαστα· καὶ ἢ ἀπλή ἐστίν, ἢ ἐκ μεταθέσεως· καὶ ἢ ἕξιν δηλοῖ, ἢ στέρησιν.

β'. Ἡ δηλοῦσα καὶ τὴν στέρησιν στέρητικὴ κατωνόμασται· ὡς τὸ, Οὗτος ἄδικός ἐστιν, ἢ ἄστυρος, ἢ ἀνελεήμων, ἢ ἄφρων, ἢ ἀνανδρός, ἢ ἀκόλαστος. Ἀπλή δὲ ἐστὶ καὶ αὕτη· διὰ δὲ τὸ μὴ δηλοῦν ἕξιν, ἀλλὰ στέρησιν, ἰδίως ἐκλήθη στέρητικὴ.

γ'. Τὸ μὲν οὖν δίκαιος ἐν δηλοῖ, ἅν τε τὸ ἀνθρώπος ἔχη προσκείμενον, ἅν τε καὶ κύριον ὄνομα, εἴ γε δὴ κατάφασεως εἴη μέρος· ὡσαύτως καὶ τὸ ἄδικος. Εἰ δ' ἀποφάσεως εἴη μέρος, εἴ μὲν ἔχει καὶ ὠρισμένον ὄνομα· πάλιν ἐν δηλοῖ οἶον, Ὁ Φάλαρις δίκαιος οὐκ ἐστίν· ἢ, Ὁ Φάλαρις ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστίν· ἢ, Ὁ Σίμων ἄνθρωπος ἄδικος οὐκ ἐστίν. Εἰ δ' οὐκ ἔχει κύριον ἢ ἀπόφασις ὄνομα, μόνον δὲ τὸ ἀνθρώπος προσκείμενον, οὐχ ἐν, ἀλλὰ τρία (τινὰ) δηλοῖ ἢ ἀπόφασις. Ἀνθρώπος γὰρ δίκαιος οὐκ ἐστίν, ἢ ἄδικος ἄνθρωπος καὶ τὸ ἀρτιγενὲς βρέφος, καὶ εἴ τι παρὰ τὸν ἀνθρώπον, ὁ ἵππος, ὁ λίθος, τὸ μὴ ὄν. Ταῦτα γὰρ οὐτ' ἀνθρώποι εἰσιν, οὔτε δίκαιοι. ὡσαύτως ἀνθρώπος ἄδικος οὐκ ἐστίν, ὁ δίκαιος ἀνθρώπος, καὶ τὸ μήτε τῆς ἕξεως μήτε τῆς στέρησεως μετέχον παιδίον, καὶ πᾶν ἕτερον ὃ μὴδ' ἀνθρώπος. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν ἕξιν ἢ στέρησιν δηλοῦσῶν προτάσεων ἀπλῶν. Ἡ δ' ἐκ μεταθέσεως ἀπόφασις μὴ κύριον ὄνομα ἔχουσα, δύο τινὰ δηλοῖ· ὁμοίως δὲ καὶ ἢ κατάφασις, Ἀνθρώπος γὰρ οὐ δίκαιος οὐκ ἐστίν, καὶ ὁ δίκαιος ἀνθρώπος, καὶ εἴ τι παρὰ τὸν ἀνθρώπον. Ὁ γὰρ βοῦς, μὴ ὄν ἕλως ἀνθρώπος, πῶς ἂν εἴη, οὐ δίκαιος ἀνθρώπος; Ὅστε τὸ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενον, Ἀνθρώπος οὐ δίκαιος οὐκ ἐστίν· ἀνθρώπος δὲ οὐ δίκαιός ἐστιν, ὃ τε ἄδικος ἀνθρώπος, καὶ τὸ βρέφος, ὅπερ ἀνθρώπος μὲν ἐστίν, οὔτε δὲ δίκαιος, οὔτε ἄδικος.

δ'. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δεῖν εἰδέναι, ὅτι προτάσεις οὐκ εἰσὶ κατ' ἀλήθειαν, ἀλλὰ μέρη προτάσεων τὰ κατηγορούμενα· διὰ τοῦτο καὶ υποκείμενα ἕξωθεν δέχονται. Πᾶσα δὲ πρότασις ἴδιον υποκείμενον ἔχει, καὶ οὐκ ἕξωθεν αὐτὸ δέχεται.

ε'. Τῇ μὲν οὖν ἀπλή κατάφασει τῇ, Ἀνθρώπος δίκαιός ἐστιν, ἢ ἐκ μεταθέσεως ἀπόφασις συνακολουθεῖ, ἢ Ἀνθρώπος οὐ δίκαιος οὐκ ἐστίν. Διὰ τοῦτο

γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τέτακται παρὰ τῆς τεχνολόγου καὶ ἄλλοις ἐκ μεταθέσεως, ὡς τινεὶ ἔφρασαν, εἴρηται· διότι ὑπὸ τὴν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν, καὶ ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν ἢ κατάφασιν.

ζ'. Ἀλλὰ πῶς οὐκ ἐκλήθησαν οὕτω καὶ αἱ στερητικαὶ, τὴν αὐτὴν τεταγμέναι τάξιν· οὕτω γὰρ ἔχει ἡ τάξις·

*Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν.

*Ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστιν.

*Ἄνθρωπος ἄδικος οὐκ ἐστιν.

*Ἄνθρωπος ἄδικός ἐστιν.

*Ἄνθρωπος οὐ δίκαιος οὐκ ἐστιν.

*Ἄνθρωπος οὐ δίκαιός ἐστιν.

Ἡμεῖς μὲν οὖν διὰ τί ἐκ μεταθέσεως ὠνομάσθησαν, ὡς ὑπελέθομεν, προειρήκαμεν· ὅτι, δεῖ, ὅς ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν, οὕτως ἄνθρωπος ἄδικος οὐκ ἐστι, καὶ ἄνθρωπος οὐ δίκαιος οὐκ ἐστι, φανερόν. Οὐ μὴν δὲ ὅς ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστιν, ἤδη καὶ ἄνθρωπος ἄδικός ἐστι. Τὸ γὰρ νεογνὸν ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστιν· οὐκ ἤδη δὲ καὶ ἄνθρωπός ἐστιν ἄδικος. Ἀλλ' ἄνθρωπος οὐ δίκαιός ἐστιν. Ὅς δὲ ἄνθρωπος ἄδικός ἐστιν, ἄνθρωπος οὐ δίκαιος ἐστι, καὶ ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστι. Ταῦτα καὶ χωρὶς τῆς τεχνολογικῆς περιεργίας δὴλα τῆς νοουεχέει, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὑπαγορεύουσαν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν ἔχοντι.

ζ'. Δεῖ δὲ ἐπιστάνειν ἄλλως, ὅτι τὸ ἄνθρωπος ὑποκειμένον λαμβάνοντες ἐπὶ τῶν προσεχῶς δεδηλωμένων φάσεων, προτάσεις αὐτὰς ἀδιορίστους ποιήσομεν· τὰς ἀδιορίστους δὲ προτάσεις, ἐπὶ διαφόρων τοῦ ὑποκειμένου μερῶν ὁμοίως ταῖς μερικαῖς θουαμένας συναληθεύειν, Ἀριστοτέλης φησίν. Ὅθεν τὴν, *Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστι, πρότασιν, καὶ τὴν, *Ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστιν, ἐπὶ διαφόρων τοῦ καθόλου ἀνθρώπου μερῶν, ἔγρου ἐπὶ διαφόρων ἀτόμων λαμβανόμενας, κατὰ τὴν τῶν ἀποφανομένων ἐν νοίαν ἰσχύειν συναληθεύειν οὐκ ἀπὸ λόγου.

η'. Ὅταν μόνον τὸ ἄνθρωπος ὡς ὑποκειμένον μὴ λαμβάνοι τις, ἀλλ' ἄλλο τὸ, *Ἄνθρωπος δίκαιός ἐστιν, ὡς κατηγορούμενον ἑτέρου ὑποκειμένου λαμβανόμενου· ὡσπύτως δὲ καὶ τὸ, *Ἄνθρωπος δίκαιος οὐκ ἐστιν· εἰκότως τότε τὸ ψεῦδος διαφορῆ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἄτερ ἀμφιβολίας τινός. Ἀνάγκη γὰρ τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μὴ ὄντων ἕκαστον ἢ εἶναι τοχὸν ἄνθρωπον δίκαιον, ἢ μὴ εἶναι. Περιλαμβάνει γὰρ ἡ ἀντίφασιν πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα· καὶ ἐφ' ὧν ἀληθεύει τὸ ἐν μέρει τῆς ἀντιφάσεως, ἐπ' ἐκείνων ψεύδεται ἄλλοτερον· ἐφ' ὧν ὁ ἐκείνο ψεύδεται, τὸ λοιπὸν ἀληθεύει. Τοσαῦτα καὶ νῦν περὶ προτάσεων.

θ'. Συλλογισμοὶ δὲ τοῦ πρώτου σχήματος, ἔγρου συλλογιστικοὶ τρόποι, τέσσαρες παραδέδονται. Πρῶτος ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ πᾶς συνάγων πᾶς· δεύτερος ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ οὐδεὶς συνάγων οὐδεὶς τρίτος ὁ ἀπὸ τῆς τίς καὶ πᾶς, συνάγων τίς. Τέταρτος, ὁ ἀπὸ τῆς τίς καὶ οὐδεὶς, συνάγων οὐ πᾶς. Τέσσαρες τρόποι καὶ τοῦ δευτέρου σχήματος συλλογιστικοί· ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς, καὶ οὐδεὶς, συνάγων οὐδεὶς· ὁ ἀπὸ τῆς οὐδεὶς καὶ πᾶς συνάγων καὶ αὐτὸς οὐδεὶς· ὁ ἀπὸ τῆς τίς καὶ οὐδεὶς, συνάγων οὐ πᾶς· ὁ ἀπὸ τῆς οὐ πᾶς καὶ πᾶς, συνάγων καὶ αὐτὸς οὐ πᾶς. Ἐξ δὲ

sub ipsa collocata est apud artificem (logicum) et ut quidam dicunt ex transpositione dicta quia, sub affirmatione est negatio, et sub negatione affirmatio.

395 θ. Sed quomodo non etiam privativæ sic vocatæ sunt quæ eodem collocantur ordine. Sic enim ordo habet :

Est homo justus.

Non est homo justus.

Non est homo non justus.

Non est homo justus.

Est homo justus.

Est homo non justus.

Nos igitur quare ex transpositione nominatæ sint ut existimavimus, ante diximus. Quod autem qui est justus homo, hic non sit homo injustus, et non sit homo non justus, manifestum est. Non autem qui non est justus homo, jam etiam est homo injustus. Nam recens natus infans, non est justus homo : non autem jam etiam est homo injustus, sed est homo non justus. Qui autem est homo injustus, est homo non justus, et non est homo justus. Hæc etiam absque operosa artis inquisitione cuivis intelligenti manifesta sunt, qui ipsam rerum naturam habet sibi verum denuntiantem.

7. Omnino autem hic adjiciendum est quod si τὸ homo in modo expositis dictionibus pro subjecto accipiamus, ipsas indefinitas propositiones facturi sumus. Jam vero indefinitas propositiones de diversis subjecti partibus, perinde ut particulares, simul verum 396 dicere Aristoteles profitetur. Unde hanc, homo est justus, propositionem, et hanc, homo non est justus, de diversis universalis hominis partibus, hoc est, de diversis individuis acceptam pro enuntiantium conceptu simul verum posse dicere, non est a ratione alienum.

8. Quod si tamen τὸ homo, ut subjectum non accipiat aliquis, sed totum hoc, Est homo justus, ut prædicatum alterius subjecti quod assumitur ; et eodem modo, hoc ipsum, Non est justus homo ; tunc merito verum et falsum citra ullam ambiguitatem diviserit. Necesse est enim quodvis cum entium, tum non entium, esse exempli gratia hominem justum vel non esse. Contradictio enim omnia complectitur et entia et non entia et in quibus una pars contradictionis verum dicit de illis mentitur altera : de quibus autem illa mentitur, verum dicat reliqua. Et tantum etiam nunc de propositionibus.

9. Syllogismi autem primæ figuræ, hoc est modi syllogistici, quatuor fuere traditi. Primus ex (propositionibus) omnis et omnis colligens omnis : secundus ex omnis et nullus colligens nullus ; tertius ex aliquis et omnis colligens aliquis ; quartus ex aliquis et nullus colligens non omnis. Quatuor modi etiam secundæ figuræ syllogistici, primus ex omnis et nullus colligens nullus ; secundus ex nullus et omnis colligens nullus : tertius ex aliquis et nullus colligens non omnis ; quartus ex non omnis et omnis colligens et ipse non omnis. Sex autem

tertiæ figuræ modi sunt syllogistici; primus ex omnis et omnis colligens aliquis; secundus ex omnis et nullus colligens non omnis; tertius ex aliquis et omnis colligens aliquis; quartus ex aliquis et nullus, colligens ut secundus modus, non omnis; quintus ex omnis et aliquis colligens ut tertius modus, aliquis; sextus, ex omnis et non omnis colligens juxta secundum et quartum modum, non omnis. Hypothetici sex sunt: et elenchi sophisticii tredecim.

Ἀ τοῦ τρίτου σχήματος τρόποι συλλογιστικοί· ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ πᾶς, συνάγων τίς· ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ οὐδείς, συνάγων οὐ πᾶς ὁ ἀπὸ τῆς τίς καὶ πᾶς συνάγων τίς· ὁ ἀπὸ τῆς τίς καὶ οὐδείς συνάγων ὡς δεύτερος τρόπος οὐ πᾶς· ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ τίς συνάγων ὡς ὁ τρίτος τρόπος τίς· ὁ ἀπὸ τῆς πᾶς καὶ οὐ πᾶς, συνάγων κατὰ τὸν δεύτερον καὶ τὸν τέταρτον τρόπον οὐ πᾶς. Ἰποθετικοὶ ἕξ· καὶ σοφιστικοὶ ἕλεγχοι ὅκα καὶ τρεῖς.

μ'. Περὶ προτάσεων καὶ συλλογισμῶν.

Πᾶσα πρότασις	{	ἢ κατάφασις, ἢ ἀπόφασις.
Ἐπι ἡ πρότασις δη- λοῖ	{	ἢ ἕξις, ἢ στέρησις.
Ἐπι ἡ πρότασις	{	ἢ ἀπλῆ, ἢ μεταθεσίσις.

Tabula capituli 40, de propositionibus et syllogismis.

Omnis propositio est aut	{	affirmatio, negatio
398 Præterea omnis propositio declarat aut	{	habitu, privationem.
Insuper propositio est aut	{	simplex, ex transpositione.
Non est justus homo et	{	injustus homo, infans modo natus, quidquid præter hominem est equus, lapis, chimæra.
Non est injustus homo et	{	justus homo, infans, quidquid est homo.
Est homo non justus	{	justus homo, infans, non etiam quidquid præter hominem est, equus, lapis.
399 Non est homo non justus	{	justus homo, quidquid præter hominem est, non etiam infans.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΤΟΜΗΣ ΒΙΒΑΙΟΝ Β.

ΕΠΙΤΟΜΗ ΦΥΣΙΚΗ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

EPITOMES ISAGOGICÆ LIBER II-

EPITOME PHYSICA.

JOANNIS WEGELINI AUGUSTANI

PRÆFATIO

Textui Græco, anno 1565, augustæ vindelicæ edito *, præmissa

Nobilissimo et magnifico, pietate doctrina prudentia, spectatissimo viro, Domino, Aiberio a Stetten in Bockspurg, reipubl. Augustanæ consuli, et ecclesiæ evangelicæ curatori, collegique administratori, Domino suo plurimum honorando, salutem et gratiam a Deo.

Quibus a rebus alias artes et scientiæ commendari solent, nobilissime et magnifice vir, domine plurimum honorande, eæ in physica, hoc est, in illa scientia quæ circa corporum naturalium principia, causas, proprietates, vires et effectus versatur, copiosissime se offerunt. Cum enim origo primum et antiquas eis laudem conciliare soleat; antiquissima est physica, quæ suam originem ab ipso habet Deo opt. maximo, qui eam primo homini, Adamo, cæteris creaturis quasi alteri in terris præfecto Deo, iniecit: cujus hic etiam beneficio omnibus ad se conditore adductis animalibus in paradiso convenientia nature nomina imposuit, et sine dubio etiam cæterarum substantiarum naturalium intima mysteria perspexit. Quanquam vero hæc illius naturalium rerum scientia per lapsum invidia Satanae haud parum imminuta, non tamen prorsus sublata fuit. Nam aliquam ejus partem retinuit, et liberis suis tradidit: ut sincerior quidem physicæ notitia in patriarcharum aliorumque sanctorum, Sethi, Nohæ, Semi, Abrahami, Jacobi, Josephi, Mosis, etc. familia permanserit, et ad eorum posterum, atque hinc per tot migrationes ad alios etiam infideles populos, Chaldaeos imprimis, Babylonios et Ægyptios transmissa fuerit. De Salomone certe rege vetustissimo sacrae litteræ diserte testantur, quod non tantum aliis sapientiæ partibus sed et hac ipsa quæ est rerum naturalium ita excelluerit ut disputarit de lignis a cedro quæ est in Libano usque ad hyssopum quæ egreditur de pariete, et disseruerit de jumentis et volucribus, et reptilibus et piscibus: adeo quidem, ut de universis populis et regibus terræ cum ad reliquam tum etiam ad hanc ejus sapientiam audiendam concursum fuerit. Quid? quod etiam ethnici qui

* *Nicephori Blemmidæ Epitome physica, triginta et unius gravissimorum capitulum cum fragmento insuper exegeseos in psalmum octavum: quibus non tantum physica, sed etiam geographica, astronomica, optica, astrologica et theologica multa pertractantur: quam ante annos 370 ab auctore conscriptam jamprimum e manuscriptis collectibus bibliothecæ Augustanæ edidit Joannes Wegelinus, Augustinus: præmissa commendatione physicæ et adjuncto sub finem libri Indice. Aug. Vindel. excudit David Francus a. 1605.*

moralem philosophiam a Socrate primum exultam et in urbibus collocatam, inque domos introductam aiunt, ut auctor est Aristoteles et Cicero, ante illum commemorant Thaletem Milesium, Anaxagoram, Empedoclem, Democritum, Pythagoram, et alios illustres philosophos, qui omnes in contemplatrice philosophia, adeoque etiam in naturali scientia insignes et clari fuerunt; ut cuius sit hinc facile colligere, naturalem scientiam morum disciplina quatenus quidem hæc certis præceptis comprehensa est, multo antiquiorem esse. Jam vero cum artibus et scientiis ipsa etiam suavitas et jucunditas tribuere laudem soleat; et ab hac physica merito commendari potest. Quid enim suavius, adeoque homine dignius, quam ex humilitate terrenarum et angustarum caducarumque rerum in altitudinem et amplitudinem ascendere rerum celestium? tot cælorum orbis, magnitudines, distantias; tot stellarum in iis pulcherrima corpora, tot eorundem tamque varios nec tamen irregulares motus; tam diversos luminis et cum lumine virtutum influxus in hæc inferiora; imprimis vero solis et lune effectus in dierum et noctium vicissitudinibus, incrementis, decrementis; in mensium, annorum, statorum temporum successione, contemplari? Quid jucundius, quam a cælis et igni qui supremum inter elementa locum obtinet, ad aerem decrecendo, tot et tam varia per diversas ejus regiones meteora, partim vere subsistentia, partim ita tantum propter umbræ et luminis commistiones radiorumque refractiones apparentia spectare, eorundem causas, materiam formam, efficientia, fines; tot inquam inflammationem, chasmatum cometarum, pluviam, rorem, pruina, nivis grandinis, tonitruorum, fulminum, halonum, iridum, pareiorum, ventorum, etc. considerare? Quid voluptuosius, quam delatum ad aquas et terram fontium et fluviorum orius, marium aestua, terræ concussiones, totidemque etiam in iis substantiarum, ut herbarum, fructuum, plantarum, lapidum item et metallorum, aliorumque fossilium proprietates et differentias scrutari? Qui ad animi oblectationem magis comparatum, quam tot in aere, aqua, terra degentium animalium naturam, in primis vero hominis cognoscere; qui non tantum ex corpore, ejus partium structura, et coagmentatio solertissima et divinissima est; sed etiam ex anima intelligente constat, quæ facultates et operationes habet multiplices et plane admirabiles? Quin imo ipsorum elementorum mutationes in se invicem itemque prima principia, materiam et formam, ac communissima omnium exinde constantium rerum attributa motum infinitum, locum et tempus examinare? Merito igitur gravissimus auctor Cicero dixit, considerationem contemplationemque naturalem quoddam animorum ingeniorumque esse pabulum. Colli picturarum, et imaginum, alii etiam ædificiorum, basilicarum, theatrorum inspectione delectantur. Sed quid ista omnia humani ingenii inventa et opera ad totius universi picturatissimum opus, ad hoc naturæ amplissimum theatrum quod a Deo opt. max. ex nihilo productum est, et adhuc potentissime sustentatur regiturque? Hic sane hic inquam vere ingenii excelsioribus voluptates paratæ sunt, non quidem illæ in esu ac potu, in lusibus, in pecuniis, in sodalitatibus, in amoribus, adeoque in corporis titillationibus, sed in animorum deliciis et oblectationibus consistentes; quæ nec ut illæ crassæ et corporeæ momentanea brevitate inanes relinquunt sectatores suos, nec diuturnitate molestiam creant, nec ipso usu damnium interant. Nimirum quod Cicero generatim dixit de studiis litterarum, hoc sigillatim de naturalium rerum scientia et contemplatione verissime affirmari potest, quod alacritatem adolescentiam, senectutem oblectet, secundas res ornet, adversis per fugium et solatium præbeat, delectet domi, non impediat foris, pernoctet nobiscum, peregrinetur, rusticetur. Quis igitur non vel hujus suavitas et jucunditas nomine, qua plena est, physicam magnificendam putet?

Verum enim vero non hæc tantum suavitas et jucunditas, sed etiam multiplex utilitas in commendationibus physice commemoranda venit. Nam licet etiam propter solam naturæ cognitionem et contemplationem, quam ut contemplativam scientiam pro fine sibi propositam habet physica, minime contentenda sit, quamplurimæ tamen illi etiam aliæ utilitates adjunguntur. Ad universam eam scilicet philosophiam multas et magnas utilitates affert. Ad metaphysicam quidem, quod ex continua moventium et mobilium serie quæ infinita esse non potest, ad primum motorem Deum opt. max. motus omnis et mutationis expertem quin et ad celestium intelligentiarum ab Aristotele sphaeris ætheriis assignatarum cognitionem nos adducit, quod item animæ humanæ inchoatam explicationem metaphysicæ perficiendam et absolvendam tradit. Ad mathematicas vero etiam disciplinas, imprimis ad illas quæ minus pure et sincere mathematicæ vocantur, quod objecta sua ex physica mutuatur; astronomia quidem cælum, musica sonum et vocem, optica radium visivum, quæ omnia ex physica desumuntur. Sed et astrologicis et physiognomonicis prædictionibus hætenus tantum fides adhibetur, quatenus illæ principiis physicis et hinc extractis fundamentis nituntur.

Præterea ad moralem philosophiæ partem plurimum emolumenti affert physica. Ut enim de ethica in specie sic dicta saltem id ostendam, primo ad Nicomachum libro philosophus divisionem animæ facultatum ex physica repetit, ut subjectum felicitatis moralis adeoque etiam virtutis, ejus illa exercitio definitur, manifestum fiat: secundo virtutem in intellectualem et moralem partitur; tertio de spontaneo et invito, quinto de jure naturali et talione agit; sexto virtutes intellectuales explicat; septimo de continentia et incontinentia itemque de voluptate, ut et decimo, disserit; quæ omnia absque animæ ejusque quoad varias facultates variorum munerum et operum notitia recte explicari vel intelligi non pos-

sunt. Nihil jam dicam de aliis artibus mechanicis, quæ omnes in materiam naturalem operantur suasque formas introducunt: adeoque naturam vel imitantur vel perficiunt. Quod si igitur physica ad nihil aliud utilis esset amplius, propter has saltem commemoratas utilitates merita prædicanda et studiose dicenda esset. Verum non has tantum philosophi præstat utilitates, sed etiam ad alias sublimiores facultates non minores affect commoditates. Medicina enim a physica sic dependet et non tantum objectum, sed etiam prima principia, plurimasque demonstrationes ex ipsa desumat. Quæ de causa etiam ipse Philosophus confines artes physicam et medicinam appellat, quod medici quidem elegantiores et diligentiores de natura dicant, et exinde suæ artis principia desumant: physici vero argutiores naturæ tractationem adusque medicinæ principia persequantur. Quod sane adeo verum est, ut etiam in proverbium abierit, quo dicitur, ubi desinit physicus, ibi medicum incipere. Quillo jam quod contemplatrix medicina, a qua etiam medici aliqui physici dicuntur, quæ versatur circa corporis humani partes, eandemque temperamenta, facultates, operationes, itemque circa sanitatem et morbum quibus illæ sunt obnoxie; et circa elementa ac medicamenta quibus morbus propulsatur, et sanitas vel conservatur acquisita vel amissa reparatur, tota est physica. Sed nec ad jurisprudentiam prorsus infructuosa est physicæ cognitio. Nam jus naturæ norma et mensura est juris civilis, adeo ut nisi cum lege naturæ, cum notitiis humanæ menti in prima creatione insitis et adhuc reliquis jus civile consentiat, non amplius juris appellationem tueatur, sed injuriæ accipiat. Et cum sibi hoc propositum habeat jurisprudentia ut civilem justitiam inter homines conservet, sine qua nulla potest consistere societas: majorem profecto justitiæ operam navabit is, qui pulcherrimam ipsius ideam in natura quoque inspexerit; quique animo suo perpenderit, quam omnia naturæ opera suo munere diligentissime fungantur; nullam sibi mutuo injuriam inferant, sed potius inserviant; superiora inferioribus suam virtutem impertiant, inferiora accipiant et vicissim superioribus obediant; adeoque omnia sine dissidio suavissima concordia, suas operationes eo referant, ne quid universitatis respublica detrimenti capiat, sed potius inviolata et illæfactata conservetur.

Quid vero jam de theologia dicam? Nonne cognitio et consideratio naturæ ad Dei optimi maximi ut causæ primæ et principis cognitionem adducit; quod nimirum cum non tantum æternam mentem, quæ ante res alias naturales fuerit omnes; sed etiam simplicem, quæ omnis compositionis et dissolutionis experta sit; sed etiam infinitam, quæ sua sapientia, potentia, bonitate cæterisque immensitatibus omnia fouat, et a nullo limitatur; sed etiam humani generis amantissimam esse oporteat, cujus gratia omnia alia, ipsum vero ad sui cognitionem et dilectionem condiderit? Certe Epicurus si Ciceroni credimus, hæc maxime de causa in adeo tetras opinionum absurditates vel potius profanitates, ut Dei providentiam negaret, incidit; quod et mathematicæ et physicæ ignarus fuit. Contra memorabile est quod Aristoteles de Heraclito refert, ipsum aliquando cum in casa furnaria caloræ gratia sedisset, aliquos qui ipsum alloqui voluerant, sed tamen reveriti humilitatem loci constiterant, ad se ingredi jussisse ratione addita: Quoniam ne huic quoque loco desint dii immortales. Quo sane Philosophus, unius veri Dei licet ignarus, indicare voluit, nullum in toto universo esse angulum, in quo Dei opt. max. bonitatis et potentie impressa non sint vestigia; nullum esse cespitem, in quo non aliquid mirandum videre liceat, quemadmodum sane etiam Aratus dixit:

Jovis omnia plena;

Sed rectius poeta Christianus:

Et levis est cespes qui probet esse Deum;

Et:

Præsentemque Deum quælibet herba facit.

Nimirum hoc est quod Paulus ad Romanos (I, 20) scribit, ex creatione mundi per ea quæ facta sunt, invisibilia Dei, ipsius scilicet simpiternam potentiam et divinitatem, intellecta conspici. Et quod ad Lystrenses inquit: Deum etiam olim gentibus expertem testimonii se non reliquisse, beneficientem ipsis, de celo dantem pluvias et tempora fructifera, impletem cibo et lætitiis corda eorum. Quod ad Athenienses inquit, Bonitatis et potentie Dei adeo plena esse omnia, ut pene manibus contrectari possit qui etiam non longe absit ab unoquoque nostrum, ut in quo vivamus et moveamur et simus. Quid? quod hæc naturæ consideratio non tantum notitiam Dei exhibet, sed ejuſdem etiam amorem excitare potest. Quis enim in talem mentem æternam simplicissimam, infinitam, amantissimam humani generis, illi presidentem et providentem non summo feratur amore et desiderio? quis eam profanitate morum ausit offendere? quis a se abalienare cupiat? Quæ tamen ita nemo interpretabitur, quasi hanc notitiam et dilectionem Dei quæ ex naturæ consideratione oboriri potest ad salutem et vitam æternam consequendam sufficere putem; quippe hoc saltem fine a me illa commemorantur, quod notitia et dilectio illa Deo quantumcumque est, ad salvificam notitiam collata, ex natura tamen haberi possit; quam etiam qui negligit, vel hac de causa apud Deum inexensabilis futuris sit: quo ex principio Paulus quoque maximam gentilium partem accusat et damnat. Quanquam autem ingens est hæc phy-

sicæ utilitas, majores tamen ad ipsammet theologiam affert, siquidem ei se ut manifestam humiliter submittat, non ut dominam imperiose præferat. Quis enim quamplurimos eosque difficillimos in doctrina Ecclesiæ locos sine physicæ scientia intelliget? Quis sine animæ notitia, quæ physica est, vel docebit alios, vel ipse feliciter percipiet doctrinam de imagine Dei, ad quam homo primum fuit conditus, cujus præcipua pars in anima, in mentis perspicuitate, et voluntatis rectitudine, omniumque affectuum harmonia constitit? Quis eodem modo articulum de peccato originis, quod imagini illi Dei concreatæ, prob dolor! successit, explicabit? Quis item controversissimum de libero arbitrio, quod et ipsum cum in ratione tum in voluntate residet, enucleabit? et quomodo illud a Deo dictum ad Cainum: Sub te erit appetitus peccati, et tu dominaberis illi, intelligendum sit; qui item etiam ante conversionem homo locomotivam in externis regere possit, et quod voluntas non tantum elicitos, sed et imparatos actus habeat, quos inferioribus facultatibus, sentienti, moventi, appetenti præcipiat, et quamplurima hujus generis alia? Prætereo jam locum de contingentia et necessitate, cujus explicatio a doctrina causarum naturalium fere tota dependet. Ad ipsa sacrosancta Biblia, ad Mosis et prophetarum, ad Christi et apostolorum dicta et scripta si perveniendum sit, quis illa fideliter et solide interpretabitur sine accurata physicæ notitia? Quot enim passim res, quot similitudines, quot metaphora, quot aliæ phrasæ ex media natura desumptæ occurrunt? Imprimis vero in hexaemero Mosis, in Jobi posterioribus capitibus, in plurimis psalmis, in Proverbiis, Ecclesiaste, Cantico canticorum Salomonis, in Siracide, in Sapientia, in Apocalypsi, quis inoffenso pede progredietur, nisi naturalium rerum probe fuerit instructus scientia? Quod sane etiam veteres theologi cum Græci tum Latini considerantes, Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Origenes, Athanasius, Basilius, Nazianzenus, Gregorius Nyssenus, Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Eusebius Cæsariensis, Damascenus, Irenæus, Tertullianus, Lactantius, Cyprianus, Hilarius, Hieronymus, Augustinus, etc., cum aliis philosophiæ partibus, tum etiam physicæ diligentem operam impenderunt, quemadmodum ex eorum scriptis ad nos transmissis videre licet.

Nec vero est ut existimet aliquis propterea minus curandam esse physicam, quod ad eloquentiam vel impedimentum, vel nullam certe utilitatem afferat. Nam et physica partim magnam copiam earum rerum offert, in quibus explicandis et amplificandis eloquentia suas vires exserere, quin et a quibus in aliis materiis exaggerandis amplificationum præsidia mutuari potest: partim vero affectuum naturam explicat in quibus tempestive et apposite movendis non postremum eloquentiæ officium consistit. Quod sane non tantum Aristoteles sensisse arguitur, cum in rhetoricis docet quomodo auditores ad iram, ad lenitatem, ad amorem, ad odium, ad metum, ad confidentiam, ad pudorem, ad gratiam, ad misericordiam, ad indignationem, ad invidiam, ad emulationem, adducendi; et morum genera qui secundum affectus et habitus et ætates et fortunas hominum variant, diligenter cognoscenda sint; sed etiam Plato suo testimonio comprobatur, cum eloquentissimum Græciæ oratorem Periclem ad ingenii acumen non tantum exercitationem dialecticæ, sed etiam naturæ contemplationem, cui familiaritate fretus Anaxagoræ se tradidit, adjuuxisse scribit; quibus utique a rebus τὸ ἐψηλόουον καὶ πάντα τελεσιουργικόν, hoc est, mentis sublimitas et vix efficax in quavis re perficienda proficiatur. Quis igitur etiam ad eloquentiam physicæ studium prodesse negabit?

Sed finem facio utilitatum hujus scientiæ commemorandarum, in quibus forsitan justo diutius immoratus sum. Hoc unum hic saltem subjicio, quod hujus scientiæ cognitio non sit ita difficilis, quin ab adolescentibus medioeris ingenii et profectus cum fructu audiri et disci possit. Quod enim Aristoteles in Ethicis negat puerum posse fieri physicum, non est illud simpliciter, sed cum certa distinctione intelligendum; non quod universalia axiomata et pronuntiata physica capere non possit; sed quod singularium ex quibus collecta sunt, sufficientem observationem et experientiam per ætatem habere non possit. Quo fere etiam modo accipiendum, cum item negat juvenem doctrinæ moralis commodum auditorem esse: nimirum non hoc sensu, quod præcepta moralia intelligere non possit; sed quod partim mens ejus experta sit cognitionis rerum et actionum civilium de quibus et ex quibus hæc disciplina disputat; partim vero appetitus ejus ad omnis generis perturbationes et affectus proclivis sit, nec ita ut præcipitur, agendum esse judicet. Quanquam ne hoc quidem de omnibus juvenibus, sed de aliquibus saltem verum est, qui nec naturæ, nec educationis, nec divinæ regenerationis beneficio meliores evaserunt. Verum enim vero cum in quavis arte et scientia addiscenda plurimum momenti in doctore sit positum; in physica etiam scientia doctorem omnium gentium consensu solertissimum habemus Aristotelem; qui non tantum omnibus aliis ante se physicis qui partim imperfecte, partim etiam perperam de rerum naturalium causis tradiderunt, quemadmodum eorum errores passim refutat; sed ipsi etiam Platoni, in Timæo imprimis pleraque obscuritatibus et ambiguitatibus involventi præferendus videtur; cum quoad methodum et demonstrationis perfectionem, tum vero etiam quoad sententiarum acurationem, proprietatem et medioerem perspicuitatem. Quanquam autem Aristoteles sine dubio cum in aliis philosophiæ partibus, tum vero etiam in physica, quam multis libris persecutus est, quorum plerique etiamnum hodie exstant, optimus doctor et magister est: tyrones tamen hujus scientiæ non omnes adhuc idonei videntur, qui ad eum immediate sine ali-

qua compendiosiore informatione, adeoque manu ductione ablegentur; cum quod de aliquibus rebus fusius, quam illi bene capere possint, differat; tunc vero etiam quod nonnullis in locis cum propter res ipsas, tum propter dicendi genus concisum et terminorum quorundam singularium difficultatem, imprimis vero etiam et in confutationibus veterum philosophorum quorum scripta ad nos non pervenerunt, ut exinde de ipsorum opinionibus et argumentis liquidius constare posset, aliquanto sit obscurior.

Quapropter illorum studium improbandum videtur nentiquam qui ex libris Philosophi physicis perspicuas quasdam et breves synopses vel epitomas eorum quas maxime necessaria et cum primis sunt utilia, resectis aliis minutioribus et ad veterum confutationem maxime pertinentibus collegerunt: qualium etiam hodie imprimis magna copia exstat, et subinde ad eam novarum nova fit accessio. Etsi autem nulli suam laudem, quam merito obtinet, præreptam volo, eximie tamen mihi præ multis aliis in hoc genere compendiis placuit hæc Nicephori Blemmidæ (cujus *logicam* superioribus nundinis Francofurtensibus in publicum emisi) *Epitome Physica*, non antiquitatis tantum causa, sed imprimis etiam propter res ipsas non tantum physicas, sed etiam geographicas, astronomicas, opticas, astrologicas, theologicas, breviter, perspicue, erudite et nervose bona methodo et dicendi genere optimo, triginta et uno capitibus pertractatas; quorum 1° agit (ut tituli saltem singulorum quasi in tabella breviter proponantur) *de naturalibus principiis et causis*; 2° *De materia, forma et privatione*; 3° *De causis et effectibus, itemque de fortuna et casu*; 4° *De motu et quiete deque entelechia, et eo quod potentia, quodque actus est*; 5° *Adhuc de motu et quiete*; 6° *De generatione et corruptione*; 7° et 8° *De natura*; 9° *De loco et tempore*; 10° *De infinito*; 11° *De elementis*; 12° *De flammis ardentibus quæ circa cælum conspiciuntur, et de capris, fucibus et stillis discurrentibus, ut appellantur*; 13° *De cometis et lacteo circulo*; 14° *De pluvia, grandine, nive, rore et pruina*; 15° *De fontibus et fluminibus*; 16° *De mari*; 17° *De ventis et reliquis halitibus*; 18° *De terræ motu*, 19° *De tonitru et fulgore, procella et vortice et turbine et fulmine*; 20° *De apparentibus in cælo phasmatibus*; 21° *De halone et prius de visione*; 22° *De iride*; 23° *De virgis et parheliis, itemque de metallis et fossilibus*; 24° *De cælo, quodque mundus non sit æternus*; 25° *De æthere et stellis*; 26° *De sole*; 27° *De luna*; 28° *De terra et ejus zonis, quodque terra ad sphaeram cælestem, quin et ad solis sphaeram centri rationem obtineat*; 29° *De diebus et noctibus et quatuor anni horis*; 30° *De habitationibus*; 31° *De vacuo*. Quibus omnibus in fine fragmentum exegesos in psalmum octavum eodem Blemmida auctore accessit ita eruditum, ut optandum esset, totam exegesis in illum psalmum, vel etiam in totum psalterium, si modo ab auctore elaborata fuit, adhuc hodie exstare (a); ut quæ nos paucis in hunc librum vere regium (quem et ego hoc honore præ cæteris jam dignor ut non tantum objectiones ex eo prolata a discipulis dissolvam, sed etiam singulos psalmos hebraice prælegam, latine interpreter et sapius grammatice explicem) commentariis par futura, sed etiam palmam præreptura videatur.

Cæterum hanc ipsam epitomen physicam in duobus manuscriptis codicibus bibliothecæ Augustanæ, altero perveteri, recentiore altero reperi; pellectam ut eruditam et opera insumenda dignam, deprehendi; ipse descripsi; ac non tantum ex Græca Latinam feci, sed etiam ita conversam partim marginalibus notis ad Aristotelem imprimis et Cleomedem aliosque recentiores physicos et astronomos deducuntibus, partim vero cursoria lectione multo fusius totam discipulis meis explicavi. Eandem nunc ex collatione manuscriptorum codicum perfectam et integram cum ad aliorum publicam utilitatem, tum vero ad institutam cum discipulis quorum subinde aliis in academias discedentibus novi succedunt, privatam repetitionem primus Græco edo, versionem cum notis etiam brevi, Deo volente, recognitam publicaturus. Tuæ vero, nobilissime et magnifice vir, domine plurimum honorande, tuæ, inquam, magnificentiæ hanc Epitomen physicam inscribo, non quod illi ab inscriptione ad nominis claritatem quæ cum apud cives nostros, tum etiam apud exteros est amplissima, quidquam accedere posse putem amplius, sed quod partim illi quæ etiam nostri collegii administrationi præest, rationem aliquam officii mei reddere, partim vero libro in publicum exeunti auctoritatem aliquam conciliare, quin et patrocinium defensionemque, si indigeat, impetrare ab ea cupiam. Quamvis autem fortassis parum decere videbitur aliquibus, magnificentiam tuam ex curia et foro in scholas physicorum et a negotiis consularibus ad solitariam naturæ contemplationem avocare, tamen et hiis quod respondeam in prompta est. Nam etsi quidem magnificentia tua rerum civilium cognitione et transactione maxime ex officio occupata est; non tamen a nature inspectione et consideratione abhorret; nec nihil in ea reperit, quod reipublicæ aliquam ideam pulcherrime representet. Cum enim corpora cælestia tam variis quidem motibus, sed tamen sine dissidio egregie conspirantibus convertantur; docet hoc certe, inter cives quoque, in republica bene constituta, etsi studiis sint diversissimi, concordiam cætero qui esse debere. Jam vero cum non tantum cælestia corpora tanto intervallo dissita elementis et quæ ex ipsis constant, suam cum imperio vim et virtutem imperiant; sed hæc ab illis grate et sine rebellionem accipiant; iterum hoc magistratus et subditorum ordinem, et illius in hos imperium, horumque erga illos cum subjectione obedientiam quasi in lucidissimo speculo proponit. Ac cum denique res naturales in hoc inferiore mundo alias generari, alias corrumpi, alias augeri, alias minui, alias varie alterari, alias etiam secundum locum mutari videamus; quis negabit hoc significationem habere rerum etiam humanarum vicissitudi-

(a) Exstat in codd. Gr. Reg. Paris., unde eam describendam curavimus. Eorr.

nis ; quod non tantum pro re nata, pro moribus civium, pro commo republicæ, pro variis circumstantiis, leges et consuetudines modo abrogandæ, modo renovandæ modo mutandæ sint, sed quod etiam inter ipsos cives alii propter virtutem et res præclare gestas ad honores et dignitates promovendi, alii propter improbitatem puniendi et abscindi mereantur, veluti carcinomata et pestes, ne sinceriores republicæ partem inficiant, delendi sint. Nihil jam dicam de eo, quod etiam bruta animalia civitatis ordinem commonstrant, quæ et ipsa suos reges et magistratus habent, quos venerantur et observant, interque se munia et officia mirabiliter partiuntur et exsequuntur ; ut in apibus, piscibus, avibus videre licet. Quæ cum ita se habeant, adeoque etiam in natura Deus optimus maximus venustissimam republicæ ideam depinxerit, inscriptionem hujus Epitomes physicæ magnificentiam tuam minime dedecere arbitror. Quin potius cum omnia Nicephori Blemmidæ scripta Joanni Ducæ, Nicæno Græcorum imperatori, ante annos trecentos septuaginta summopere placuerint, nec hoc illius opusculum physicum, mea opera et studio sic adornatum, Tuæ magnificentiæ displiciturum sperabo : quam interim naturæ auctori, servatori, moderatori, adeoque naturæ Deo potentissimo, Patri Domini nostri Jesu Christi in spiritu sancto votis etiam meis commendo,

Datum Augustæ Vindelicorum in collegio, 21 Augusti, anno salutis 1605.

Magnificentiæ tuæ observantissimus,

M. Jo. WEGELINUS,
collegii inspector.

CANDIDO LECTORI.

Duobus usus sum manuscriptis codicibus bibliothecæ Augustinæ ad hanc Epitonen physicam, amice lector, uno vetustiore recentiore altero. Et quidem per mediam fore partem ex recentiore textum primo descripsi, veterisque variantem lectionem in marginem rejeci. Sed posteaquam inter describendum animadverti recentiore codice veterem multo perfectiorem esse, postea ipsum veterem describendum mihi sumpsit, et recentis lectionem ubi variabat, ad oram marginis retuli. Lectionem ergo meliorem, sive ea in margine, sive in textu reperitur, quemadmodum sane meum de variante lectione iudicium sæpius diserte indicavi, In capite 28, pag. 282, defecit codex vetustior et saltem recentior suppetiit, qui, ut dictum, non fuit per omnia integer. Ideoque etiam magis ibi quam alibi per conjecturam quædam emendanda indicavi. Cæteroque vero uterque manuscriptus codex nullas nisi punctulorum, easque sæpe alieno loco positas distinctiones habuit Ego, prout sententia exigere mihi visa fuit, has quas vides, adjeci : in quibus tamen etiam nonnunquam punctulum inferne figendum, supra, et contra, a syllabotheta fuit positum. Quod tu, lector, ipse agnosces et corriges. Subinde etiam parenthesis signis quædam inclusi, ut sententia redderetur dilucidior. Tandem ne Græcæ huic editioni quidquam decisset, indicem rerum insigniorum alphabeticum subjeci. Quod meum studium, æqui boni facies. Hoc te tantum adhuc scire cupio, si dubites, utrum logica quam superioribus nundinis emisi, et hæc Physica, quam nunc edo, sint ejusdem auctoris ; indubium te posse iudicium facere ex eo quod et in Logica duobus locis ad Physicam hanc remittatur (a). Ex quo indubie colligere licet, ejusdem auctoris utrumque istum factum esse, Nicephori nimirum Blemmidæ : cujus etiam nomen expresse præscriptum est in manuscriptis codicibus.

Bene vale.

(a) Et in Physica (cap. 4, n. 12) ad Logicam. Edit. Patr.

JOANNIS WEGELINI AUGUSTANI

PRÆFATIO

Textui Latine, Aug. Vind. anno 1606 edito, præmissa

Nobilissimo et amplissimo viro, domino Leonharto Pallero in Hammel et Ainhofen, domino suo plurimum honorando, salutem et gratiam a Deo.

Nobilissime et amplissime Vir, domine plurimum honorande. Editi ante annum Nicephori Blemmidæ Epitomen physicam Græcam ex duobus manuscriptis codicibus Bibliothecæ Augustanæ inter se collatis restitutam ; quæ non tantum antiquitatis gratia, quippe ab auctore sui

temporis præcipuo et theologo et philosopho, inque historiis nomine virtutis et doctrinæ laudatissimo, ante annos trecentos septuaginta circiter conscripta : sed etiam propter res ipsas varias et arduas, physicas, geographicas, astronomicas, opticas et theologicas, eundem tamen scopum et finem pulchre respicientes, et præterea orationis genere tersissimo et accuratissima methodo ad Platonis et Aristotelis, ut et Cleomedis, præcipuorum philosophorum mentem et sententiam triginta duobus capitibus pettractatas, merito grata et commendata doctis, imprimis philosophiæ studiosis, esse, debet. Verum cum Græcæ linguæ non omnes gnari sint, quod non omnium institutis et vitæ generibus necessaria sit vel utilis ; cumque intellexerim ex quibusdam itaque non contemnendæ auctoritatis viris gratiorem fuisse illam Græcam epitomen futuram, si Latinam versionem adjunctam habuisset : proinde quod ante annum augustia temporis exclusus præstare non potui, paucis abhinc mensibus occasionem nactus in me suscepi et versionem meam jam antea confectam recognovi, et recognitam typographo seorsim excudendam dedi. Fateor quidem ingenue et libenter me inter vertendum cum jam aliquousque progressus fuisset, comperisse Physicam B. Damasceni, quam Jacobus Billius Prunæus, Gallus, vir Latine et Græcæ doctissimus, operibus B. Damasceni a se translatis et Lutetiæ Parisiorum anno 1577 excusis, et 1603 ibidem recusis, inseruit, cum hac ipsa Blemmidæ Physica quoad aliquot capita prorsus convenire (ut illa mihi adco non B. Damasceni, sed hujus nostri Blemmidæ Physica esse videatur), et proinde translationem Billii Latinam me legisse, et alicubi postea imitatum fuisse fateor. Sed eadem illa ut a Billio inscribitur B. Damasceni Physica, septemdecim duntaxat in universum constat capitibus. Primum quidem caput de philosophicæ definitionibus idem prorsus habet cum tertio et sexagesimo quinto capite Dialecticæ Damasceni, cætera vero sedecim capita cum totidem Blemmidæ capitibus habet prorsus convenientia ; at reliqua quindecim Blemmidæ capita, ut et fragmentum expositionis in psalmum octavum, ne uno quidem verbo attingit ; vel quod ea Billius in ms. codice Physicæ Damasceni non habuerit, vel alio aliquo nescio quo consilio studiose præterierit. Quin et hoc fateor, cum jam versionem Physicæ nostri auctoris, Blemmidæ, ad finem lere perduxissem, quod inquisiturus aliquid in Laurentii Vallæ Dialecticarum disputationum libris, forte fortuna inciderim in Georgii Vallæ Placentini, Itali, opera, ut ea Venetiis anno Domini 1504, apud Aldum Romanum excusa in bibliotheca Augustana habentur, quodque in illis obiter cum alia scripta tum etiam Physiologiam Vallæ inspiciens animadverterim, primum quidem, ipsum in illam ex Blemmide quædam transcripsisse ; deinde vero etiam ulterius progressus deprehenderim, eundem totam hanc Blemmidæ Physicam Latine quidem versam, sed sine auctoris ulla mentione, sibi vindicasse, et uti laborem proprium expetendorum et fugiendorum a se structo libro vicesimo secundo et tertio, Physiologicæ autem tertio et quarto inseruisse, cum duobus tantum capitibus de cometis et de cælo aliquid de suo amplius addidisset. Sed profecto ut salva alias existimatione tanti philosophi et polyhistoris, suoque tempore doctissimi viri dicam, nonnullis in locis a genuino sensu Blemmidæ aberravit, et passim ita obscure vertit, vel certe typographus ita indistincte et confuse edidit, ut mediocriter in Græcis litteris versatus et rerum physicarum cognitione imbutus Græca ipsamet facilius quam ista Latina sit intellecturus. Proinde nihil hoc ego moratus in versione mea quam pene ad finem perduxeram absolvenda perrexi, adeoque totius hujus Epitomes physicæ novam versionem, nec parum, ut opinor, Latinam, nec adeo obscaram confeci, præterquam ubi ipsarum rerum gravitas et versionis lex quæ me ad Græcum textum fideliter reddendum astrinxit, aliquam legenti caliginem offundere et difficultatem objicere queat. Passim etiam in margine libros et capita allegavi ex Platone, Aristotele, Cleomede, ex quibus Blemmidæ multa mutuatus est. Quin et aliorum quorundam, postremis præcipue capitibus, auctorum loco citavi, unde eorum quæ a Blemmide traduntur, uberior tractatio et explicatio peti potest. Singula porro capita in certa membra resolvi, et singulorum argumenta breviter comprehendere, capitibusque suis præmisi ; ac denique in eorum gratiam qui Latina cum Græcis, vel vicissim Græca cum Latinis conjungere volunt, Græci textus paginas in Latina versione correspondentes ad marginem passim annotavi, ut adeo qui legunt Græca et hærent, protinus Latina possint numero indice consulere ; vel etiam qui legunt Latina et Græcum textum conferre volunt, ejusdem numeri indicis beneficio quod quærunt in promptu habere, sui que voti compotes illico fieri possint. Non difficile mihi fuisset cæteroqui commentariolum addere, quemadmodum sane discipulis meis totam illam epitomen privatim explicui ; et simul subinde ad Physicam Philippi Melanchthonis, itemque ad laudatissima præceptorum meorum compendia, M. Georgii Liebleri physicum, et M. Michaelis Mæslini astronomicum, aliorumque virorum doctorum hujus generis libros remisi. Sed quia nundinæ Francofurtenses instabant, et verebar etiam ne cum mihi ad typographum, tum emptoribus libri ad bibliopolam sumptus et pretium accresceret, ab ulteriore commentatione et additione abstinui. Tibi autem, vir nobilissime et amplissime, domine plurimum honorande, hanc versionem a me sic adornatam inscribo, non tantum propterea quod et ipse in studiis litterarum probe versatus es et de illis judicare potes, sicut et alios complures in familia tua habes affines non tam genere quam doctrina et virtute viros nobilissimos, sed etiam quod cum ante annum nobilissimo, amplissimo et prudentissimo viro, domino Alberto a Stetten in Bockspurg, consuli Augustano et Ecclesiæ nostræ curatori, collegiique administratori, domino meo summis colendo, socero tuo, Græcam hanc ipsam Epitomen publice inscripsissem, et ille de

versione Latina a me confecta et propediem publicanda intellexisset, benevole subiecit, posse me eam suorum alicui nuncupare. Huic ergo illius consilio ut obtemperarem, cum imprimis etiam nobilissimo, amplissimo et spectatissimo viro, domino Wolfgango Pallero, in Hammel et Ainhofen, sematori et ædili Augustano, Ecclesie item et collegii nostri administratori, domino meo summis honorando, parenti tuo, Epitomen logicam Græcam ejusdem auctoris Blemmidæ (quam etiam dudum converti et explicui, et hoc tempore recognosco) ante sesquiennium dedicarim; ea tibi hanc Epitomen physicam a me translata et sic editam, deque multis rebus cum jucundissimis tum ultissimis cognitu agentem inscribo, dedico, offero. Eam proinde ut benevole suscipias et conatum meum in meliorem partem interpreteris, et adversus malevolos defensionem et patrocinium præstes, majorem in modum qua par est animi subjectione oro. Vicissim ego te cum tua tuorumque nobilissimis et amplissimis familiis divinæ gratiæ, favori et protectioni meis etiam votis commendo. Datum Augustæ Vindelicorum, in collegio, 25 Augusti, anno Domini 1606.

Amplitud. Tuae observantise.

M. Joh. WEGELINUS Augustanus, collegii inspector.

AD LECTOREM.

Jacobus Billius in operibus B. Damasceni, anno 1577, Lutetiæ Parisiorum, excusis, et 1603 ibidem recusis, super Physicam Damasceni sic præfatur: *Hæc Damasceni Physica, cujus exemplar Græcum nobis singulari doctrina vir Jacobus Cujacius exhibuit, est Aristotelicæ Physicæ velut quoddam compendium. Quam cum eruditissimo eximique humanitate prædito Italo cuidam ostendissem, ejus lectione majorem in modum delectatus est, meque nonnullis in locis ob rerum potius quam verborum obscuritatem hærentem juvit, explanatis iis quæ mihi negotium facessabant. Cujus propterea nomen libenter hic ascripsissem, nisi id mihi ne facerem, ab eo interdictum fuisset. Sed ipsemet brevi, si ea otia ad quæ aspirat, nactus fuerit, præclaris ingenii monumentis, clarum se atque illustrem reddet.* Hæc Billius. Quod si Damasceni Physica quæ constat capitibus septendecim tantum, et quorum a primo reliqua sedecim cum totidem nostræ Physicæ capitibus per omnia conveniunt, hanc Billii et aliorum virorum doctorum commendationem (ut facile concedimus) meretur: duplo magis eam merebitur nostra Physica, quæ supra illa sedecim capita quibus cum Damasceni Physica convenit, alia etiam sedecim continet capita illis prioribus nec minus jucunda nec minus utilia, nec etiam ad physicam Epitomen absolvendam minus necessaria. Quin si dicere licet quod sentio, Damasceno illa Physica perperam mihi ascripta a Billio videtur, quemadmodum etiam in operibus Damasceni Basileæ anno 1573 excusis nec Græce nec Latine habetur. Forte Billium hoc movit, quod nomen Damasceni præscriptum habuit in manuscripto codice suo. Sed non est hoc nunquam factum, uti suorum verorum auctorum nomina libris aliquibus præscripta non fuerint, sed aliorum, a quibus plus ipsis auctoritatis posse accedere existimatum fuit. Vel forte etiam hoc respexit Billius, quod primum caput illius Physicæ in Damasceni Logica his reperitur, ordine nimirum et tertium et sexagesimum quintum: unde existinavit, ejusdem fore auctoris etiam sequentia capita sedecim, Damasceni nimirum. Sed nec hoc adeo firmum argumentum est. Videtur enim caput istud primum non ab auctore Physicæ, sed ab alio aliquo librario vel lectore prolegomenorum vice præpositum; quippe manifestam connexionem cum sequentibus capitibus primum illud caput in textu non habet; quemadmodum sane etiam nostra Physica omisso eo statim a capite incipit, quod in illa secundum est. Quod autem hæc nostra Physica Blemmidæ sit, nec alterius auctoris: non tantum ex eo confirmo, quod in manuscriptis codicibus nomen Blemmidæ expresse præfixum habet, sed quod etiam auctor illius capite quarto p. 46, v. 5. Logicam Blemmidæ epitomen, et caput illius vicesimum quartum allegat sibi tribuit; quam quidem logicam Blemmidæ, non Damasceni esse ex manifesta utriusque differentia cuius liquido constare potest. Quin sicut auctor hujus Physicæ, Logicam Blemmidæ allegat: ita etiam Blemmides in Logica ad hanc ipsam Physicam duobus in locis, nimirum p. 118, v. ult. ad caput primum de principiis naturalibus, et p. 136, v. 3, ad quartum et quintum caput de motu et quiete lectorem remittit, ubi plura hisce de rebus dicere proposuerit; et sane etiam congruit: ut adeo nullum dubium relinquatur, quin uni auctori, Nicephoro nimirum, Blemmidæ, utramque epitomen et Logicam, priorem et Physicam, posteriorem, tribuere et acceptam referre debeamus. Quod te lector scire volui. Vale.

Cum Blemmides noster huic suæ Epitomæ Physicæ titulum faciat De acroasi Physica seu auscultatione naturali, quomodo etiam Aristoteles libros octo Physicorum inscripsisse perhibetur, quanquam Blemmides multo plura in Epitome sua persequitur, quam Aristoteles illis libris: proinde duas Epistolas brevitatis elegantissimæ tenuissimo illo contextas, Alexandri regis, discipuli, et Aristotelis philosophi, præceptoris, responsorias, deque his ipsis libris agentes, ut quidem apud Gellium lib XX, c. 4, leguntur et ex Andronico philosopho proponuntur, subjicere visum est: ut intelligerent vel hinc philosophiæ studiosi, quanti hæc doctrina rerum naturalium facienda sit, cum illam tantus rex et monarcha tanti fecerit.

Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὐπράττειν.

Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοῦς τοὺς ἀχροαματικούς τῶν λόγων. Τίτι γὰρ ἔτι διοίσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὗς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὗτοι πάντων ἔσσονται κοινοί; Ἐγὼ δὲ βουλομένη ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις, ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν.

Ἀριστοτέλης Ἀλεξάνδρῳ εὐπράττειν.

Ἐγραψάς μοι περὶ τῶν ἀχροαματικῶν λόγων οἰόμενος δεῖν αὐτοὺς φυλάττειν ἐν ἀπορρήτοις. Ἴσθι οὖν αὐτοὺς ἐκδοδομένους καὶ μὴ ἐκδοδομένους. Συνετοὶ γὰρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀκούσασι.

Alexander Aristoteli salutem.

Non recte fecisti quod auscultatorios libros edideris. Etenim qua re tandem cæteris antecellemus, si disciplinæ, quibus eruditi sumus, communes fiant omnium? Ergo vero rerum optimarum peritia, quam potentia ulla præstare maluerim.

Aristoteles Alexandro salutem

Scripsisti ad me de libris auscultatoriis, existimans in arcanis custodiendos fuisse. Scito igitur ipsos editos et non editos esse. Cognosci enim percipique ab iis tantum poterunt, qui nos audierint.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

INDEX CAPITUM.

α'. Περὶ φυσικῶν ἀρχῶν καὶ αἰτίων.	A 1 De naturalibus principiis et causis.
β'. Περὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους καὶ τῆς στερήσεως.	2 De materia et forma et privatione.
γ'. Περὶ αἰτίων καὶ αἰτιατῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τύχης καὶ αὐτομάτου.	3 De causis et effectis, ubi etiam de fortuna et casu.
δ'. Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας, ἐν ᾧ καὶ περὶ ἐντελεχείας τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ.	4 De motu et quiete, ubi etiam de antelechia, ac eo quod potentia et actu est.
ε'. Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας.	5 Adhuc de motu et quiete.
ς'. Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.	6 De generatione et corruptione.
ζ'. Περὶ φύσεως.	7 De natura.
η'. Ἔτι περὶ φύσεως.	8 Adhuc de natura.
θ'. Περὶ τόπου καὶ χρόνου.	9 De loco et tempore.
ι' Περὶ ἀπέριου.	10 De infinito.
ια'. Περὶ στοιχείων.	11 De elementis.
ιβ'. Περὶ τῶν φαινομένων φλογῶν καιομένων περὶ τὸν οὐρανόν, καὶ τῶν καλουμένων αἰγῶν καὶ δαδῶν καὶ διαθεόντων ἀστέρων.	12 De flammis urdentibus quæ in celo apparent, et de iis quæ cupræ et succi et stellæ discurrentes vocantur.
ιγ'. Περὶ κομητῶν καὶ τοῦ γαλαξίου κύκλου.	13 De cometis seu stellis crinitis et lacteo circulo.
ιδ'. Περὶ ὀμβροῦ, χαλάζης, χιόνος, ὄρου καὶ πάχνης.	14 De pluvia, grandine, nive rore, et pruina.
ιε'. Περὶ πηγῶν καὶ ποταμῶν.	B 15 De fontibus et fluviiis.
ισ'. Περὶ θαλάσσης.	16 De mari.
ιζ'. Περὶ ἀνέμων καὶ τῶν λοιπῶν πνευμάτων.	17 De ventis et reliquis flatibus.
ιη'. Περὶ σεισμοῦ.	18 De terræ motu.
ιθ'. Περὶ βροντῆς καὶ ἀστραπῆς, ἐκνεφίου τε καὶ τυφῶνος καὶ πρηστῆρος καὶ κεραυνοῦ.	19 De tonitruis et fulguribus, et conephio, id est procella, et vortice, qui typhon vocatur, et turbine accenso, quem Greci presteru vocant, et fulmine.
κ'. Περὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ φαινομένων φασμάτων.	20 De ostentis sive spectris quæ in celo conspiciuntur.
κα'. Περὶ ἄλω, καὶ πρῶτον περὶ ὀράσεως.	21 De area seu corona, et primum de visione.
κβ'. Περὶ ἰριδος.	22 De Iride seu arcu caelesti.
κγ'. Περὶ ῥάβδων καὶ παρηλίων, ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ γῆ μεταλλευτῶν καὶ ὄρυκτῶν.	23 De virgis seu bacillis, et parheliis, hoc est, geminatis vel adulterinis solibus, ac insuper etiam de metallicis in terra, et fossilibus.
κδ'. Περὶ οὐρανοῦ, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ κόσμος αἰδίος.	24 De celo, et quod mundus non sit æternus.

25 De æthere et stellis.

26 De sole.

27 De luna.

28 De terra et ejus zonis, ut primum, quod terra ad caelestem sphaeram, quin et ad ipsam solarem, centri rationem obtineat.

29 De diebus et noctibus et quatuor anni horis.

30 De habitationibus.

31 De vacuo.

Fragmentum expositionis in psalmum octavum.

Α κέ. Περὶ αἰθέρος καὶ ἀστέρων.

κζ'. Περὶ ἡλίου.

κξ'. Περὶ σελήνης.

κδ'. Περὶ γῆς καὶ τῶν ταύτης ζωνῶν, ὅτι ἡ γῆ κέντρον λόγον ὑπέχει πρὸς τὴν οὐράνιον σφαῖραν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἡλιακὴν.

κθ'. Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τοῦ ἔτους ὡρῶν.

λ'. Περὶ οἰκίσεων.

λα'. Περὶ κενοῦ.

Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς εἰς τὸν τ' ψαλμὸν ἐξηγήσεως.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗΣ ΕΠΙΤΟΜΗΣ ΒΙΒΛΙΟΝ Β'.

ΠΕΡΙ ΦΥΣΙΚΗΣ ΔΚΡΟΔΣΕΩΣ.

NICEPHORI BLEMMIDÆ

ISAGOGICÆ EPITOMES LIBER II.

DE ACROASI PHYSICA, HOC EST DE AUSCULTATIONE NATURALI.

SYVORSIS CAPITIS I.

QUOD EST DE NATURALIBUS PRINCIPIS ET CAUSIS.

¶ 1 Agit de differentia principii et causæ, ostendens principium latius patere quam causam: utrumque tamen etiam quatenus conveniant, pluribus dici modis; ex quo, secundum quod a quo, propter quod, item per quod et ad quod fiat sitque aliquid. — 2. Causas in proprie causas et concusas dividit, indicans quo a se invicem distent discrimine. — 3. Causam efficientem omnium proprie et primo Deum: finalem, ejusdem bonitatis agnitionem et prædicationem pie affirmat: proximè efficientem causam naturam dici ostendit, quam tamen cum Platone potius instrumentalem causam facit: et exemplarem item describit. — 4. Aliâ duo significata principii explicat, quibus causam superat: quod significat, id unde primus motus est, in quo significato diutius moratur; quodque notat cujusque rei ortus temporarii principium. — 5. Probat corporum naturalium prima principia esse formam et privationem; ut, quæ sint prima et suprema omnium contrariorum; quod item quia sunt contraria, subjecte opus habeant, quod est materia, ut ita tria sint principia; sed per se quidem duo, materia et forma; tertium per accidens, privatio, quanquam et hæc generationis necessarium est principium; ut a deo non erraturi sint qui tria, et qui duo sub diversa consideratione numerant principia. — 6. Privationem physicam a logica, de qua agitur in categoriis, distinguit, illamque aptitudine in subiecto ad formam recipiendam describit cui etiam secundum contrariorum oppositionem repugnat; ubi duplicitia facit contraria. — 7. Per occupationem diluit objectionem, qui forma et privatio cum sint contraria, non sint sub eodem genere; formæ interim et accidentis differentiam exponens, et cur privatio accidens sit materiæ, formæ non item. — 8. Aliam objectionem occupat, qui formæ privatio sit contraria, cum substantiæ nihil sit contrarium; in cujus solutione ostendit, quatenus formæ et materiæ sint essentiæ, quatenus non sint; et, quo respectu materia magis quam formæ, quo item formæ magis quam materiæ sit substantia. — 9. Quo respectu privatio sit principium et causa per accidens, quo per se; et quod una eademque res contrario modo affecta contrariorum causa sit, ut forma et privatio.

CAPUT I.

De naturalibus principis et causis.

¶ 1. Omnis causa etiam principium¹: non omnes

B

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῶν φυσικῶν ἀρχῶν καὶ αἰτίων.

α'. Πᾶν τὸ αἴτιον καὶ ἀρχή, οὐ πᾶσα δὲ ἀρχή, ἔδη

¹ 1 Metaphys. c. 1.

καὶ αἴτιον. Πρῶτον δὲ πρότερον περὶ τῆς ἰσαχῶς A
τῆ αἰτίας λεγομένης ἀρχῆς. Λέγεται τοῖνον ἀρχὴ τὸ
ἐξ οὗ, ὡς ἡ ὕλη· ἐξ οὗ πρῶτως ἐνυπάρχοντος γίνε-
ται τι· οἷον λίθοι καὶ ξύλα οἰκίας ἀρχαί. Τὸ καθ' ὃ,
ὡς ἡ μορφή καὶ τὸ σχῆμα καὶ ὅλως τὸ εἶδος. Τὸ
ὑφ' οὗ, ὡς ἡ φύσις τῶν φυσικῶν ἀρχῆ, καὶ ἡ τέχνη
τῶν τεχνητῶν. Τὸ δι' ὃ, ἤτοι οὗ ἕνεκα· ὡς ἡ νίκη,
ἀρχὴ τῆς ἀθλήσεως· ἕνεκα γὰρ τῆς νίκης τελει-
ται ἡ ἀθλήσις. Ἀρχὴ δὲ κατὰ Πλάτωνα καὶ τὸ δι'
οὗ, ὡς τὸ ὄργανον· καὶ τὸ πρὸς ὃ, ὡς τὸ παρα-
δειγμα. Ἰσαχῶς δὲ λέγεται καὶ αἴτιον τὸ ἐξ οὗ,
οἷον τὸ ὑλικόν· ὁ καθ' ὃ, οἷον τὸ εἰδικόν· τὸ ὑφ' οὗ,
οἷον τὸ ποιητικόν· τὸ δι' ὃ, οἷον τὸ τελικόν· τὸ δι'
οὗ, οἷον τὸ ὀργανικόν· τὸ πρὸς ὃ, οἷον τὸ παρα-
δειγματικόν. Κατὰ γοῦν τὰ τοιαῦτα τοῦ αἰτίου καὶ
τῆς ἀρχῆς σημαινόμενα, τῶ μὲν ὑποκειμένῳ τῶ
ἐστὶν ἀρχὴ τε καὶ αἴτιον· τῆ ἐπινοῦσά δὲ διαφέ-
ρουσιν. Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ ἐπινοῦται καθὼ προηγεί-
ται· τὸ δι' αἴτιον καθ' ὃ ποιεῖ τι καὶ ἀποτελεῖ τὸ μετ'
αὐτὸ, ὄντας καὶ τοῦ αἰτίου δυνάμει ἀρχικῶς· καὶ τῆς
ἀρχῆς δυνάμει τελειοτικῆς.

tenus antecedit, **A** cogitur: causa vero, quatenus **B**
alias potentia et causa principii, et principium potentia perficiendi et causandi vim habet.

β'. Τῶν δ' ἀπηριθμημένων αἰτίων τὰ μὲν κυρίως
αἴτια λέγεται· τὰ δὲ συναίτια· αἴτια μὲν, τὸ ποιητι-
κόν, τὸ τελικόν, τὸ παραδειγματικόν· συναίτια δὲ
τὸ ὑλικόν, τὸ εἰδικόν καὶ τὸ ὀργανικόν. Διαφέρει δὲ
κυρίως αἴτιον καὶ συναίτιον· τὸ μὲν κυρίως αἴτιον
τῶ χωριστὸν εἶναι τοῦ ἀποτελουμένου καὶ ἐξηρημέ-
νον παντάπασι· τὸ δὲ συναίτιον ἐν τῶ ἀποτελουμένῳ C
πραγματι θεωρεῖσθαι.

γ'. Ὅθεν ποιητικόν αἴτιον (καὶ) κυρίως καὶ πρῶ-
τως ὁ θεός ἐστι νοῦς· καὶ τελικόν ἡ αὐτοῦ ἀγαθό-
της, δι' ἣν πᾶσαν κτίσιν ἐδημιούργησεν, ἵνα γνωρί-
ζηται καὶ κηρύττεται. Προσεχώς δὲ ποιητικόν
αἴτιον ἡ φύσις λέγεται· ἣν καλῶς ὁ Πλάτων ὀργανι-
κόν μᾶλλον αἴτιον τίθεται, ὡς κινουμένην μὲν ὑφ'
ἐτέρου (τοῦ θεοῦ νοῦ, τοῦ ἀκινήτου κατὰ πᾶσαν με-
ταβολήν), κινουσαν δ' ἕτερα, τὰ φυσικὰ σώματα δη-
λαδῆ ὦν καὶ ἀχώριστος οὖσα, συναίτιον μᾶλλον εὐ-
λόγως λέγοιτ' ἂν, ἀλλ' οὐ κυρίως αἴτιον. Παρα-
δειγματικόν δι' αἴτιον, ὡς περὶ δὴ καὶ ἀρχὴν παρα-
δειγματικὴν, τοὺς ἐν τῶ δημιουργῶ νῦν προύφ-
εστῶτας ἐνάχως οὐσιωποῦς λόγους τῶν ὄντων
ἐδιδάχθημεν εἶναι. Πρὸς οὗς ὡς πρὸς ἀρχέτυπα
προαιώνια σύμπασα κτίσις ἀπηκριβώθη τῶ παν-
ουργικῶ καὶ θεῶ βουλήματι. Ἐτι λέγεται ἀρχὴ, τὸ
ὑφ' οὗ· τούτεστιν, ὅθεν ἡ πρώτη κίνησις· ἣ δὴ ση-
μαινομένη τῆς ἀρχῆς ἀντίκειται ἡ τελειότης. Κατὰ
γοῦν τὸ τοιαῦτον σημαινόμενον τῆς ἀρχῆς, τούτεστι,
τὸ ὑφ' οὗ ἀρχὴ μὲν ὁδοῦ λέγεται, τὸ πρῶτον βῆμα·
ἀρχὴ δὲ νηὸς τρόπις· οἰκίας θεμέλιος· λόγου προ-
οῦμιον· φυτοῦ τὸ βῆμα, καὶ ζώου καρδία. Ἀλλὰ
ταῦτα μὲν ὡς μέρη προηγούμενα καλοῦνται ἀρχαί·
μὴ ὡς μέρη δὲ· ἀρχὴ μὲν γραμμῆς στιγμῆ. Γραμ-
μῆ δ' ὁμοίως ἐπιφανείας ἀρχὴ· καὶ σώματος ἐπι-
φάνεια. Χρόνου δὲ πάλιν ἀρχὴ τοιαῦτα, τὸ νῦν·

lumen principium illico etiam causa est. Disscren-
dum autem prius est de principio, quod totidem
modis, quod causa dicitur. Principium itaque dicitur
id ex quo [aliquid est;] ut materia; ex quo
primario inexistente fit aliquid, velut lapides et
ligna, domus principia [sunt.] Id secundum quod,
ut forma et figura, et omnino species. Id a quo, ut
natura, naturalium: et artificialium, ars princi-
pium est. Id propter quod, seu ejus gratia, ut
victoria, certaminis est principium; siquidem vi-
ctorie gratia certamen perficitur. Porro ex Plato-
nis sententia principium est etiam id, per quod
[fit aliquid:] ut instrumentum; ad quod, ut ²
exemplar. Eodem autem modo etiam causa dicitur
id ex quo, ut materialis; id secundum quod, ut
formalis; id a quo, ut efficiens; id propter quod,
ut finalis; id per quod, ut instrumentalis; id ad
ejus similitudinem, ut exemplaris. Quoad igitur
ejusmodi causa et principii significata, subjecto
quidem unum idemque sunt principium et causa;
sed cogitatione differunt. Principium enim, qua-

tenus antecedit, **A** cogitur: causa vero, quatenus **B**
alias potentia et causa principii, et principium potentia perficiendi et causandi vim habet.

2. Enumeratarum autem causarum alie proprie
causa dicuntur; alie concausae. Causae quidem
[proprie] efficiens, finalis, exemplaris; concausae
vero, materialis, formalis, et instrumentalis. Atqui
differunt proprie causa et concausa, quod causa
quidem ab eo quod efficitur, separata et omnino
secreta sit; concausa vero, in eo quod efficitur,
consideretur.

3. Hinc causa efficiens [et] proprie et primario
divina mens est; ac finalis, ipsius bonitas, cujus
gratia omnes creaturas condidit, ut agnosceretur
ipsa et praedicaretur. Propinqua autem causa ef-
ficiens, natura dicitur: quam recte Plato ³ instru-
mentalem potius causam esse ponit, ut quae mo-
veatur quidem ab altero [divina mente quae quoad
omnem mutationem est immobilis], alia autem,
naturalia nimirum corpora moveat; a quibus cum
etiam separari non possit, optima ratione concausa
potius quam proprie causa dici queat. Jam vero
exemplarem causam, ut sane etiam **B** exemplare
principium, substantiae effectrices entium rationes,
quae in architectatrice mente simpliciter praexstite-
runt, esse didicimus; ad quas, ut archetypa [seu
exemplaria] omni aera antiquiora omnes creaturas
ab omnium rerum conditrice et divina voluntate
perfectae et omnibus numeris absolutae sunt. Prae-
terea dicitur principium ⁴, id, de quo, hoc est,
unde primus motus [fit], cui sane significato
principii finis opponitur. Quod hoc igitur signifi-
catum principii, hoc est, id de quo, viae princi-
pium, primus passus dicitur: navis principium,
carina; domus, fundamentum; orationis, oxor-
dium; et plantae, radix, et animalis cor. Et haec
quidem, ut partes antecedentes, principia dicun-

² 2 Phys. c. 3, l. 28; 4 Metaphys. c. 2. ³ De legibus p. 767. ⁴ De homonymia principii vide Da-
masc. contra Manich.

tur, at non ut partes; lineæ quidem principium punctum, itemque superficiæ principium, lineæ, et corporis, superficiæ; et rursus tale temporis principium, nunc (seu momentum), et simili ratione motus principium, quod cinema⁵ (seu mutationis punctum), vocatur. Omnis autem continui, lineæ videlicet, superficiæ, et corporis, temporis item et motus duplex esse principium videtur. Principium enim est **6** et antecedens pars continui⁶, quæ etiam infinita est, propterea quod potestate in infinitum possit dividi. Rursus vero principium est etiam id, quod nec ut pars, nec æquo ac totum est, ut antea dictum. Quale vero continui est principium, talem etiam conveniente modo finem oportet accipi. Veluti lineæ principium, est punctum: et finis item, punctum est. Sin autem antecedens lineæ pars, ut principium illius sumatur: ultima etiam pars lineæ, ut finis illius accipietur. Atque eodem modo in omni continuo res se habet.

4. Insuper dicitur cujusque rei ratione temporis principium generationis, ipsum tempus quo res primum oriri cœpit; quod ideo definire non est facile, quia quævis pars cujuslibet continui potestate in infinitum dividitur.

5. His ita distinctis inquirenda jam sunt principia et causæ corporum naturalium et quibus primo orta sunt, et in quæ postremo iterum dissolvuntur⁷. Quoniam igitur quod generatur, non ex quolibet, sed ex contrario generatur; nec in quolibet, sed in contrarium corrumpitur (exempli gratia, ex immusico seu eo quod musicum privatum est; fit musicum; et rursus in immusicum interit), quæ prima⁷ et suprema ex contrariis cogitari, possunt, corporum etiam generationi subjectorum prima fuerint principia. Prima autem et suprema omnium contrariorum cogitantur forma et privatio. Proinde hæc naturalium (corporum) prima sunt principia. Quandoquidem autem contraria e numero eorum quæ in subjecto sunt, esse cognoscuntur; et cum quidem per se sunt, pati a se invicem afficique non possunt: (oportet enim pariens remanendo pati, contraria autem se invicem non sustinent; sed in subjecto in se invicem agere possent. Etenim immusicum et musicum si per se sint, a se invicem pati non possunt, nisi in subjecto, in Socrate, verbi causa, vel Platone fuerint.) Proinde certe et forma et privatio subjecto quodam opus habent, in quo etiam ipsa agere possint in se invicem. Subjectum enim⁸ quod non est oppositum, utrumque tamen oppositorum sustinebit. Hoc autem subjectum fuerit informis et qualitatis experte materia, primus subjectum primis contrariis conveniens. Tria igitur naturalium (corporum) generationis prima sunt principia: forma, privatio, et materia. Verum tamen **8** forma quidem et materia per se intelliguntur esse principia⁹; quia materia formæ subicitur, non opponitur ei; quo nomine etiam advententem ipsam sustinet vel potius ipsam appetit; privatio autem

ὁμοίως δὲ κινήσεως ἀρχὴ τὸ καλούμενον κίνημα. Ἔοικε δ' ἀρχὴ παντὸς συνεχοῦς ὑπάρχειν διττῇ· γραμμῆς δηλονότι καὶ ἐπιφανείας καὶ σώματος, χρόνου τε καὶ κινήσεως. Ἔστι μὲν γὰρ ἀρχὴ καὶ τὸ προηγούμενον μέρος τοῦ συνεχοῦς, ὅπερ καὶ ἀόριστόν ἐστι, διὰ τὸ ἐπ' ἄπειρον εἶναι δυνάμει διαιρετόν. Ἔστι δὲ πάλιν ἀρχὴ καὶ ἡ μὴ ὡς μέρος, μὴδ' ὁμοίᾳ τῇ ὄλῳ, καθάπερ προεῖρηται. Ὅποια δ' ἡ ἀρχὴ τοῦ συνεχοῦς, τοιοῦτον χρὴ καὶ τὸ πέρασ καταλλήλως λαμβάνεσθαι· οἷον ἡ τῆς γραμμῆς ἀρχὴ σημεῖον· καὶ τὸ πέρασ σημεῖον. Εἰ δὲ τὸ προηγούμενον μέρος τῆς γραμμῆς ὡς ἀρχὴ ταύτης λαμβάνοιτο, καὶ τὸ τελευταῖον μέρος τῆς γραμμῆς ὡς πέρασ ταύτης λαμβάνοιτο· ἂν. Ἦν αὐτὸν δὲ τρόπον κατὰ παντὸς συνεχοῦς.

δ'. Ἔτι λέγεται τῆς κατὰ χρόνον ἐκάστου γενέσεως ἀρχὴ, αὐτὸς ὁ χρόνος ἐν ᾧ τὸ πρᾶγμα πρώτως ἤρξατο· ἢν οὐδ' ὀρίσαι βῆδιον διὰ τὸ ἐπ' ἄπειρον διαιρεῖσθαι δυνάμει πᾶν μέρος παντὸς συνεχοῦς.

ε'. Τούτων οὕτω διακεκριμένων, ζητητέον ἦδη τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ αἴτια τῶν φυσικῶν σωμάτων, ἐξ ὧν πρώτως γέγονασι, καὶ εἰς ἃ ἐσχάτως αὐτὰ πάλιν διαλύονται. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ γινόμενον οὐκ ἐκ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου γίνεται, καὶ οὐκ εἰς τὸ τυχόν, ἀλλ' εἰς τὸ ἐναντίον φθείρεται (οἷον ἐκ τοῦ ἀμούσου γίνεται τὸ μουσικόν, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἄμουσον φθείρεται)· τὰ πρῶτα καὶ ἀνωτάτω τῶν ἐναντίων ἐπινοούμενα εἶεν ἂν τῶν ὑπὸ γένεσιν σωμάτων πρῶται ἀρχαί· πρῶτα δὲ καὶ ἀνωτάτω ἐναντίων ἀπάντων ἐπινοεῖται τὸ εἶδος καὶ ἡ στέρησις. Ἀρχαὶ ἄρα πρῶται ταῦτα τῶν φυσικῶν. Ἀλλ' ἐπεὶ τὰναντία τῶν ἐν ὑποκειμένῳ γινώσκεται, καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ὄντα πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων οὐ δύναται (δεῖ μὲν γὰρ τὸ πάσχειν ὑπομένον πάσχειν. Τὰναντία δ' οὐχ ὑπομένουσιν ἀλλήλα· ἐν ὑποκειμένῳ δὲ ὄρᾳν εἰς ἀλλήλα δύναται. Τὸ γὰρ ἄμουσον καὶ τὸ μουσικόν οὐ δύναται πάσχειν ὑπ' ἀλλήλων ὄντα καθ' αὐτὰ, εἰ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἴη τῇ Σωκράτει τυχόν ἢ τῷ Πλάτῳ)· δεῖ καὶ τῷ εἶδει καὶ τῇ στερήσει πάντως ὑποκειμένου τινὸς ἐν ᾧ καὶ ὄρᾳν εἰς ἀλλήλα ταῦτα δύναιτο. Μὴ ὄν γὰρ ἀντικείμενον τὸ ὑποκείμενον, ἐκάτερον τῶν ἀντικειμένων ὑπομενεῖ. Τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ ὑποκείμενον, ἡ ἀνείθεος ὕλη καὶ ἄπειρος, πρῶτον ὑποκείμενον τὰς πρῶτας ἀντικειμένους καταλλήλῳ, τρεῖς ἄρα τῶν φυσικῶν αἱ τῆς γενέσεως πρῶται ἀρχαί· τὸ εἶδος, ἡ στέρησις καὶ ἡ ὕλη. Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶδος καὶ ἡ ὕλη καθ' αὐτὰ νοεῖνται ἀρχαί, διὰ τὸ τὴν ὕλην ὑποκείσθαι τῷ εἶδει, καὶ ἀντικείσθαι αὐτῷ. Διὸ καὶ ὑπομένει προσιὸν αὐτὸ, καὶ ἐφίεται μᾶλλον αὐτοῦ. Ἡ δὲ στέρησις, ἀντικειμένη καὶ ἀδύνακτος οὖσα πρὸς τὸ εἶδος, ἐξίσταται ἐσιόντος αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ κατὰ συμβεβηχὸς ἀρχὴ νοεῖται ἡ στέρησις, ὡς μόνον προὑπάρχουσα τῆς γενέσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἔσοιτο γένεσις μὴ οὖσης στερήσεως· ἐπεὶ

Lib. Categ. c. 6, s. 2. ⁶ Phys. c. 1, tex. 15, 23. 53-60, 62, ⁷ 1 Phys. 7. t. 56, 57; 1 Phys. c. 8, t. 64.

Phys. c. 6, t. 41, 43, 44, 47. ⁸ Phys. c. 7, t.

τὸ γινόμενον ἐκ μὴ τασούτου πεφυκότου γίνεται. **A** μὴ κατὰ συμβεβηκός δ' οὕτως ἀρχῆς τῆς στεργίσεως, ἀλλὰ καθ' αὐτὸ, φθείροιτ' ἂν τὸ ὑποκειμενον ἐν τῇ ταύτης ἀποβολῇ, εἴπερ τὸ εἶναι αὐτῶν σὺν τῷ ἐστεργῆσθαι ἦν. Ἐστεργμένη γὰρ τοῦ εἶδους ἡ ὕλη ἐτύγγανεν οὕσα. Ὡστε πῶς μὲν τρεῖς ἀρχαὶ θεωροῦνται τῶν φυσικῶν· πῶς δὲ δύο τῆς στεργίσεως οὕτως ἀρχῆς κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐ καθ' αὐτό, sed per se; subjectum utique in illius abjectione corrumpitur; siquidem ipsi essentiæ ratio, cum eo quod est privatum esse, foret; materia quippe forma privata esset. Quodammodo ergo tria, quodammodo duo naturalium (corporum) principia considerantur ¹¹;

ζ'. Ἄλλη δὲ ἐστὶν ἡ ἐν ταῖς κατηγορίαις ἀντικειμένη τῇ ἔξει στέρησις, ὡς ἡ τυφλότης τῇ ὄψει, ἥτις οὐδ' ἀνακάμπει πρὸς τὴν ἔξιν μετέχουσα πῶς τῆς ποιότητος καὶ αὐτὴ καὶ παρακεχρωσμένη τῷ εἶδει οὐ λέγεται στέρησις. Ἄλλη δὲ πάλιν αὕτη ἡ στέρησις ἀνακάμπουσα πρὸς τὸ οἶδος καὶ ἀντικειμένη αὐτῷ, οὐχ ὡς στέρησις ἔξει (κἂν στέρησις ὀνομάζεται), ἀλλ' ὡς ἡ ἡρεμία τῇ κινήσει καὶ ἀπλῶς, ὡς τὰναντία. Ἐὰν γὰρ ἐναντία ἡ εἶδη καὶ ἄμφω ἔσθιν, **B** ὡς ψυχρὸν καὶ θερμὸν· ἡ θάτερον ἐσχάτη θάτερου ἀπόπτωσις (ὡς ἡ ἀδικία καὶ ἡ δειλία), πεφυκός μὲν τοι πρὸς τὸ εἶδος ἀνακάμπειν. Ὅτε δὲ μὴ πέφυκεν ἀνακάμπειν, τότε ἐστὶν ὄντως στέρησις. Αὕτη δὲ ἡ τῷ εἶδει ἀντικειμένη στέρησις μετὰ τῆς πρὸς τὸ εἶδος ἐπιτηδεϊότητος θεωρεῖται, καθάπερ καὶ ἡ ἡρεμία μετὰ τῆς πρὸς τὴν κίνησιν ἐπιτηδεϊότητος. Ἠρεμία τε γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ πεφυκότος κινεῖσθαι ἀκίνησια· καὶ στέρησις ἀπουσία ἐν τῷ πεφυκότι. Τοῖνον κατὰ τὴν τῶν ἐναντίων ἀντίθεσιν, ἡ στέρησις καὶ τὸ εἶδος ἀντίκειται. Ὡστε κατὰ τὴν εἰς ἄλλα τούτων μεταβολὴν τὴν γένεσιν ἐπιτελεῖσθαι καὶ τὴν φθοράν.

ζ'. Ἄλλ' εἰ τὰναντία ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος εἰσὶ, τὸ δὲ **C** εἶδος καὶ ἡ στέρησις ἐναντία, πότερον ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος εἰσὶν; ἢ πάντως ἐκεῖνα τῶν ἐναντίων ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ἐστὶν, ὅσα εἶδη καὶ ἄμφω, καθὼς τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν· ὧν δὲ θάτερον ἐσχάτη ἀπόπτωσις τοῦ λοιποῦ, ταῦτ' οὐκ ἀνάγκη τῷ αὐτῷ γένει συνάγεσθαι· ὡςπερ οὐδ' ἀπλῶς τὴν ἀνοπαρξίαν καὶ τὴν ὑπαρξίαν. Τὸ μὲν γὰρ οὐκ ἔστι, τὸ δ' ἔστι. Τοῦ μὴ ὄντος δὲ καὶ τοῦ ὄντος πῶς ἂν εἴη γένος κοινόν; Οὐκ ἤδη τοῖνον, εἴπερ οὐσία τις τὸ εἶδος ἐστὶν, ἔσοιτ' ἂν καὶ ἡ στέρησις ἄλλως οὐσία. Τὸ μὲν γὰρ εἶδος ἐπεὶ μετὰ τῆς ὕλης τὴν σύνθετον οὐσίαν συνίστησιν, εἴη ἂν καὶ οὐσία τις· ἡ δὲ γε στέρησις τὴν σύνθετον οὐσίαν διαλύουσα τε καὶ φθείρουσα, πῶς ἂν εἴη ἄλλως οὐσία; ἢ ἡ δ' ἂν τὸ εἶδος οὐσία μᾶλλον καὶ οὐ συμβεβηκός, καὶ ἐν ὑποκειμένῳ τῇ **D** ὕλει γινώσκειται, διὰ τὸ μετὰ τῆς ὕλης τὴν σύνθετον οὐσίαν ἀποτελεῖν, μέρος ταύτης γινόμενον, ὡςπερ δὲ καὶ ἡ ὕλη. Καὶ τούτῳ διαφέροισιν ἂν ἀλλήλων τὸ εἶδος καὶ τὸ συμβεβηκός, κἂν ἄμφω ἐν ὑποκειμένῳ λέγοντο εἶναι, ὅτι τὸ μὲν συμβεβηκός τῇ οὐσίᾳ συνελθὼν οὐ δύναται τι ποιῆσαι σύνθετον μετ' αὐτῆς· ὡςπερ δὲ καὶ ἡ στέρησις μὴ δυναμένη μετὰ τῆς

cum formæ opponatur, et cum ipsa societatem inire non possit, ingrediente ipsa discedit. Unde etiam privatio principium ex accidente esse intelligitur, ut quæ ante generationem tantum existat. Neque enim si privatio non sit, generatio erit: quandoquidem quod generatur, ex eo quod non est ejusmodi, sed ad id aptum natum est, generatur ¹⁰. Quod si autem privatio non esset principium per accidens, sed per se; subjectum utique in illius abjectione corrumpitur; siquidem ipsi essentiæ ratio, cum eo quod est privatum esse, foret; materia quippe forma privata esset. Quodammodo ergo tria, quodammodo duo naturalium (corporum) principia considerantur ¹¹;

6. Alia autem est privatio, quæ in categoriis ¹² habitui opponitur, ut visui cæcitas, quæ nunquam ad habitum revertitur, quodammodo nimirum et ipsa qualitatis particeps et linctæ **D** illa forma cujus privatio dicitur. Alia autem rursus hæc privatio quæ ad formam redit, ei quæ opponitur, non quidem ut habitui privatio (tametsi privatio nominetur, sed ut quies motui, et ut simpliciter dicam, perinde ut contraria. Nam quæ contraria sunt, aut etiam ambo species sunt, ut frigidum et calidum, aut alterum ab altero longissime cadit; sed illa tamen natura comparatum est, ut ad formam redire possit. Cum autem natura sic comparatum non est, ut reverti possit, tunc vere est privatio. Atque hæc formæ opposita privatio cum aptitudine ad formam; quemadmodum etiam quies, cum aptitudine ad motum consideratur. Nam et quies est immobilitas ejus quod ita natura comparatum est, ut moveri possit; et privatio, est absentia in eo quod sic natura comparatum est. Proinde quæ ratione contraria pugnant inter se, privatio et forma opponuntur, ut per mutuum ipsarum mutationem generatio et corruptio perficiatur ¹³.

7. Sed dicat aliquis] si contraria sub eodem sunt genere; forma autem et privatio contraria sunt, utrum sub eodem genere erunt? an omnino illo **D** demum contraria sunt sub eodem genere, quæ ambo etiam species sunt, ut frigidum et calidum; quorum autem alterum a reliquo longissime cadit, hæc ad idem genus colligi non est necesse; quemadmodum ut simpliciter dicam, nec existentiam privationem et ipsam existentiam. Illa enim, non est; hæc, est, Atqui ejus quod est, et ejus quod non est, qui commune genus esse possit? Non ergo protinus, siquidem forma sit essentia quædam etiam privatio essentia omnino fuerit. Forma enim quia cum materia essentiam compositam constituit, essentia quædam fuerit; at vero privatio quia positam essentiam dissolvit et corrumpit, quomodo tandem essentia esse poterit? Forma autem essentia potius fuerit, et non accidens: tametsi in subjecto, in materia, esse agnoscat, propterea quod cum materia compositam essentiam efficiat, cum pars sit illius, quemadmodum sane etiam materia. Atque hoc a se invicem forma et accidens differunt, tametsi ambo in subjecto esse

¹⁰ 1 Phys. c. 8, t. 66. ¹¹ 1 Phys. c. 8, t. 67, 70. ¹² Lib. Categ. c. 10, s. 20. ¹³ 1 Phys. c. 6. t. 50, et c. 8, t. 37.

dicantur, quod accidens cum essentia congressum non potest aliquid cum ea compositum efficere; quemadmodum sane etiam privatio, quia non potest cum materia aliquid **11** compositum efficere ¹⁴, accidens est materiae: forma autem cum materia essentiam compositam efficit; et proinde non est accidens.

8. Quod si [regerat aliquis amplius] essentiae nihil contrarium, formae autem privatio est contraria, quomodo formae erit essentia? Verum illi essentiae nihil est contrarium, quae nunquam in subjecto consideratur, forma autem quatenus in subjecto, materia, agnoscitur, haec enim etiam illi privatio est contraria. Deinde vero forma haec ne quidem essentia est proprie, quemadmodum nec materia. Si enim elementa ab his quae sunt ex elementis diversa sunt (neque enim carnis elementa, carnes sunt), satis manifestum est nec essentiae elementa, proprie essentias esse, qualis est ea quae constat ex ipsis. Sed quoniam essentia intentionis et remissionis ratione dicitur; erunt haec quoque quodammodo essentiae, composita tamen deteriores, et ut ita dicam, essentielles, non essentiae; quo nomine etiam corporeae, et non corpora. Haec autem cum ita se habeant, quodam equidem modo forma magis essentia videtur esse; quodam autem modo **12** materia. Elementum quoad stabilitatem quidem et subjectionis rationem materia magis quam forma censetur essentia, quatenus autem cuique rei suum esse per formam est (per quam etiam ab aliis differt in propria consistit natura), eatenus forma magis essentia existimatur.

9. Porro aliud est naturalium corporum principia inquirere, ex quibus aliquid non per accidens, sed per se ortum est: et aliud est simpliciter [dictae] mutationis principia indagare. Quoad prius ergo, privatio erit et principium et causa per accidens: ut quae non existat in re quae oritur, sed etiam ab ea sejuncta sit. Materia enim et forma in eo quod oritur existunt, et propterea etiam elementaria rerum generationi subiectarum principia dicuntur ¹⁵; quippe elementa in ea re quae constat ex ipsis, existere necesse est. Quoad autem posterius, privatio non tantum per accidens principium et causa erit, sed iam etiam per se. Sicut enim forma mutationis ad esse causa est, ita privatio, ad non esse. Hinc igitur manifestum est, unam eandemque rem contrario modo affectam, contrariorum causam effici. Forma enim cum adest quidem, generationis **13** causa per se; cum autem abest, corruptionis causa est per accidens, inverso modo privatio se habet. Cum enim adest quidem, corruptionis causa per se; cum vero abest, generationis causa est per accidens. Aut ut rectius dicam, privatio et cum adest et cum abest, generationis causa est per accidens; cum quidem adest, propterea quod id quod oritur, ex eo quod non est huiusmodi, oriri oportet; cum autem abest, quod ipsa abscedente, forma inuenitur.

Ἡ ὕλης σύνθετόν τι ποιῆσαι, συμβεβηκός ἐστι τῆ ὕλης. Τὸ δ' εἶδος τὴν σύνθετον οὐσίαν μετὰ τῆς ὕλης ποιεῖ, κἀντεῦθεν οὐκ ἐστὶ συμβεβηκός.

accidens est materiae: forma autem cum materia

ἡ'. Εἰ δὲ τῆ οὐσίᾳ ἐναντίον οὐδέν· τῷ δὲ εἶδει ἐναντία ἡ στέρησις· ἀλλ' ἐκείνη τῆ οὐσίᾳ ἐναντίον οὐδέν τῆ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ θεωρουμένη ποτέ. Τὸ δὲ εἶδος καθ' ὃ ἐν ὑποκειμένῳ τῆ ὕλης γινώσκειται, κατὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἔχει τὴν στέρησιν. Ἐπειτα οὐδὲ κυρίως οὐσία τὸ τοιοῦτον εἶδος ἐστίν, ὡς περ οὐδὲ ἡ ὕλη· εἰ γὰρ ἔτι τὰ στοιχεῖα τῶν στοιχειωτῶν (οὐδὲ γὰρ τῆς σαρκὸς τὰ στοιχεῖα σάρκες εἰσὶν), εὐδὲλον, ὡς οὐδὲ τὰ τῆς οὐσίας στοιχεῖα (ταῦτα δὲ τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη) κυρίως ἂν εἴεν οὐσίαι· ὅποια ἡ ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ἡ οὐσία κατὰ τὸ μᾶλλον λέγεται καὶ τὸ ἥττον, ἔσονται πῶς καὶ ταῦτα οὐσίαι· χεῖρους μέντοι τῆς συνθέτου, καὶ οἷον εἰπεῖν οὐσιώδη καὶ οὐκ οὐσίαι. Διότι καὶ σωματικὰ, ἀλλ' οὐ σώματα. Τοῦτων δὲ οὕτως ἔχόντων, πῶς μὲν τὸ εἶδος μᾶλλον οὐσία δοκεῖ, πῶς δὲ ἡ ὕλη; κατὰ μὲν γὰρ τὸ μόνιμον καὶ τὸ ὑποκείσθαι μᾶλλον τοῦ εἶδους οὐσία ἡ ὕλη νομιζέται· καθόσον δ' ἐκάστη τῶν ὄντων κατὰ τὸ εἶδος τὸ εἶναι ἐστὶ (καθ' ὃ καὶ διαφέρον τῶν ἄλλων ἐπ' οἰκείας καθέστηκε φύσει), κατὰ τοῦτο μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος ὑπολαμβάνεται.

Β. Ἡ' Εἰ δὲ τῆ οὐσίᾳ ἐναντίον οὐδέν· τῷ δὲ εἶδει ἐναντία ἡ στέρησις· ἀλλ' ἐκείνη τῆ οὐσίᾳ ἐναντίον οὐδέν τῆ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ θεωρουμένη ποτέ. Τὸ δὲ εἶδος καθ' ὃ ἐν ὑποκειμένῳ τῆ ὕλης γινώσκειται, κατὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἔχει τὴν στέρησιν. Ἐπειτα οὐδὲ κυρίως οὐσία τὸ τοιοῦτον εἶδος ἐστίν, ὡς περ οὐδὲ ἡ ὕλη· εἰ γὰρ ἔτι τὰ στοιχεῖα τῶν στοιχειωτῶν (οὐδὲ γὰρ τῆς σαρκὸς τὰ στοιχεῖα σάρκες εἰσὶν), εὐδὲλον, ὡς οὐδὲ τὰ τῆς οὐσίας στοιχεῖα (ταῦτα δὲ τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη) κυρίως ἂν εἴεν οὐσίαι· ὅποια ἡ ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπεὶ περ ἡ οὐσία κατὰ τὸ μᾶλλον λέγεται καὶ τὸ ἥττον, ἔσονται πῶς καὶ ταῦτα οὐσίαι· χεῖρους μέντοι τῆς συνθέτου, καὶ οἷον εἰπεῖν οὐσιώδη καὶ οὐκ οὐσίαι. Διότι καὶ σωματικὰ, ἀλλ' οὐ σώματα. Τοῦτων δὲ οὕτως ἔχόντων, πῶς μὲν τὸ εἶδος μᾶλλον οὐσία δοκεῖ, πῶς δὲ ἡ ὕλη; κατὰ μὲν γὰρ τὸ μόνιμον καὶ τὸ ὑποκείσθαι μᾶλλον τοῦ εἶδους οὐσία ἡ ὕλη νομιζέται· καθόσον δ' ἐκάστη τῶν ὄντων κατὰ τὸ εἶδος τὸ εἶναι ἐστὶ (καθ' ὃ καὶ διαφέρον τῶν ἄλλων ἐπ' οἰκείας καθέστηκε φύσει), κατὰ τοῦτο μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος ὑπολαμβάνεται.

Θ'. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἀρχὰς τῶν φυσικῶν σωμάτων ζητεῖν, ἐξ ὧν γέγονέ τι μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἀλλὰ καθ' αὐτό, καὶ ἄλλο μεταβολῆς ἀπλῶς ἀρχὰς ἐρυνῆν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἡ στέρησις ἂν εἴη ἀρχή τε καὶ αἴτιον κατὰ συμβεβηκός, ὡς μὴ ἐνυπάρχον τῷ γινόμενῳ, ἀλλὰ (κατὰ) χωρισμένον αὐτοῦ. Ἡ ὕλη γὰρ καὶ τὸ εἶδος ἐνυπάρχουσι τῷ γινόμενῳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ στοιχειώδεις ἀρχαὶ τῶν ὑπὸ γένεσιν λέγονται. Ἐνυπάρχουσι γὰρ ἀναγκαῖον τὰ στοιχεῖα τῷ στοιχειωτῷ. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον οὐκ ἂν εἴη μόνον κατὰ συμβεβηκός ἀρχή καὶ αἴτιον ἡ στέρησις· ἀλλ' ἦδη καὶ καθ' αὐτό. Ὡς γὰρ τῆς εἰς τὸ εἶναι μεταβολῆς αἴτιον τὸ εἶδος· οὕτω τῆς εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡ στέρησις. Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ἐναντίως διακειμένον τῶν ἐναντίων αἰτίον γίνεται. Ἡ μὲν γὰρ παρουσία τὸ εἶδος αἰτίον ἐστὶ τῆς γενέσεως καθ' αὐτό· τῆ δ' ἀπουσία αἴτιον τῆς φθορᾶς κατὰ συμβεβηκός. Ἡ στέρησις δ' ἐμπάλιν· τῆ μὲν παρουσία τῆς φθορᾶς αἴτιον καθ' αὐτό· τῆ δ' ἀπουσία τῆς γενέσεως αἴτιον κατὰ συμβεβηκός. Ἡ μᾶλλον κατὰ τὴν παρουσίαν καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν εἴη ἂν ἡ στέρησις αἴτιον κατὰ συμβεβηκός τῆς γενέσεως· κατὰ μὲν τὴν παρουσίαν, ὅτι ἐκ μὴ τοιοῦτου δεῖ γενέσθαι τὸ γινόμενον· κατὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν, ὅτι ἀπογινομένης αὐτῆς τὸ εἶδος ἐγγίνεται.

¹⁴ 1 Phys. c. 3, l. 60, 66.

¹⁵ 1 Phys. e. 9. l. 57.

SYNOPSIS CAPITIS II,

QUOD EST DK MATERIA ET FORMA ET PRIVATIONE.

1. Ex variis divisionibus et subdivisionibus eorum quæ proprie fieri dicuntur, ostendit quæcunque proprie fiant, ex subjecto fieri, adeoque ex eo quod fiant, et ex eo ex quo fiant, composita esse; quorum posterius duplex est, materia et privatio, ut ita et duo et tria sint naturalium corporum principia; duo per se materia et forma, tertium per accidens, privatio.—2. Demonstrat hanc privationem male a veteribus fuisse sublatam, cum qua nimirum etiam quantum in ipsis fuit, generationem et corruptionem rerum naturalium sustulerunt, earumque **14** mutationem duntaxat et mixtorum dissolutionem substituerunt. — 3. Ad objectionem contra generationem et corruptionem rerum naturalium a veteribus motam et indiscussam duplici distinctione entis respondet, quod nimirum aliud sit per se, aliud per accidens, et quod item aliud sit tale actu, aliud potentia; et ostendit, id quod fit, partim ex eo quod est, partim ex eo quod non est, fieri; rursus quod corrumpitur, partim in id quod est, partim in id quod non est, corrumpi. — 4. Docet materiam primam analogia, quam ad alias res artificiales habet, cognosci; sed adhuc perfectius omnium formarum negatione seu remotione.—5. Recenset aliquod materiæ appellationes, et in primis quare eam Plato magnum et parvum appellasse videri possit.—6. Aliorum sententias de materia exponit, quorum alii eam incorpoream, alii corpus, sed qualitibus orbatum, rationibus suis nixi appellarunt.—7. Commemorat quod eam quidam ethnici philosophi ortus et interitus expertem imaginati fuerint, ubi pie distinguit et docet, quod physice ortus et interitus sit expertus, et quod hyperphysice ratione creationis ex nihilo et in nihilum destructionis, cum ortum esse tum interituram dici possit.—8. Platonicos et Peripateticos conciliat, quorum illi **15** materiam alterationis expertem, hi totam alterationi subjectam fecerunt: quod nimirum illi de prima, hi de secunda materia locuti sint.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Περὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς στερήσεως.

α΄. Τῶν κυρίως γινόμενων τὰ μὲν ὡς ἀπλᾶ γίνονται, τὰ δ' ὡς σύνθετα. Τὰ μὲν οὖν σύνθετα συνθέσει, ὡς ἡ οἰκία· τῶν δ' ἀπλῶν τὰ μὲν ὡς διὰ βάθους, τὰ δ' (ὡς) ἐπιπολῆς. Καὶ τὰ μὲν ἐπιπολῆς μετασχηματίζει· ὡς ὅταν ἐκ σφαίρας ἀνδριάς γίνηται, ἢ ἀπλῶς ἐκ χαλκοῦ· τῶν δὲ διὰ βάθους τὰ μὲν καθόλου· ὡς ὁ σὺνθρωπος ἐκ σπέρματος ἀλλοιούμενον· τὰ δὲ κατὰ μέρος· καὶ τούτων τὰ μὲν προσθέσει, ὡς τὰ ἀξάνόμενα, τὰ δ' ἀφαιρέσει, ὡς τὰ μειούμενα. Τοίνυν εἰ πάντα τὰ κυρίως γινόμενα κατὰ τινὰ γίνονται τούτων τῶν τρόπων τὰ δὲ κατὰ τούτους γινόμενα τοὺς τρόπους ἐξ ὑποκειμένου γίνονται (καὶ γὰρ ἐστὶ τι τὸ μετασχηματιζόμενον, καὶ τὸ ἀλλοιούμενον, καὶ ἐπὶ τοῦ προσθέσει γινόμενου ἔστι τι ἢ προστίθεται, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφαιρέσει ἢ ἀφαιρέται· ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῆς συνθέσεως τὰ συντιθέμενα), δῆλον ὅτι πάντα τὰ κυρίως γινόμενα ἐξ ὑποκειμένου γίνονται. Εἰ οὖν καὶ ὑποκειμένον τι ἔστι ἐν πάσῃ γενέσει, καὶ τὸ τῷ ὑποκειμένῳ ἐπιγινόμενον· δῆλον ὅτι πᾶν τὸ γινόμενον σύνθετόν ἐστιν ἐκ τε τοῦ ὅ γίνονται, τουτέστι τοῦ εἶδους, καὶ ἐκ τοῦ γινόμενου. Διττὸν δὲ τοῦτο· τὸ τε ὑποκειμένον, ἢ γούν ἢ ὕλη, καὶ τὸ ἀντικείμενον τῷ εἶδει, ἢ γούν ἢ στήρησις. Γίνονται γὰρ τὸ εἶδος, οἷον ἡ οἰκία, ἐκ τε τῶν ὑποκειμένων λίθων καὶ ξύλων, καὶ τῆς στερήσεως, ἣται τοῦ μὴ εἶναι οἰκία· κατὰ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τρεῖς ἄρα τῆς τῶν φυσικῶν γενέσεως πρώται ἀρχαί· τὸ ὑποκειμένον, ἢ γούν ἢ ὕλη, καὶ τὰ δύο ἀντικείμενα, τὸ εἶδος δηλαδὴ καὶ ἡ στήρησις. Ἀλλὰ πῶς μὲν τρεῖς, πῶς δὲ δύο, τῆς φυσικῆς τῶν σωμάτων γενέσεως αἱ πρώται ἀρχαί; λέγεται πρότερον, ὅτι κατ' αὐτὰ μὲν ἢ ὕλη καὶ τὸ εἶδος ἀρχαί· κατὰ συμβεβηχὸς δὲ ἢ στήρησις.

modo tria, quo rursus modo duo sunt naturalium corporum generationis principia? Dictum est autem, quod per se quidem principia sunt, materia et forma; per accidens autem, privatio.

¹⁴ 1 Phys. c. 8, t. 62, 63, 64. ¹⁵ 1 Phys. c. 8, t. 60, 66, 67. ¹⁶ 1 Phys. t. 67, 80.

2. Hanc privationem omnium aliqui ex veteribus non intellexerunt, naturalem generationem, illidemque corruptionem sustulerunt. Dicebant enim¹²: Si omne quod fit, vel ex eo quod est, vel ex eo quod non est, fieri necesse est, sed nec ex ente ens (jam enim, antequam fiat, ens est); nec rursus ex non ente (sit enim aliquid oportet id ex quo fit aliquid, et ut rem uno verbo complectar, non ens nihil est): consequens est, ne generationem quidem nec corruptionem esse. In quid enim resolvetur id, quod non ex aliquo ortum est? Quare mistio tantum erit et mistorum dissolutio. In hac dubitatione versabantur, dum ens idem cum eo existimabant.

3. At vero scire oportebat duobus modis ens et non ens dici: aliud quidem per se, aliud vero per accidens. Sic enim materia quidem per accidens dicitur non ens esse; quia privationis participes est, quæ privatio per se non ens vocatur²⁰. Nam formæ duotaxat absentia esse agnoscitur, et nihil aliud. Ac rursus materia per se ens [appellatur] ut subjectum; privatio autem ens per accidens, quod enti, hoc est materiæ, accidat. Ac præterea ens cum id quod potestate, tum id quod actu est, significat. Sic igitur materia quidem potestate est, quod fit; non autem actu. Causa autem materiæ, quod ejusmodi naturam habet, est privatio; quæ absentia¹⁸ est in eo quod natura sic aptum est; quæ etiam, quia [quidem absentia est, efficit ut materia non sit actu, quod oritur; quia vero in subjecto est quod natura sic aptum est, materiæ præstat, ut potestate sit omne id quod oritur. Quare quod fit, ex eo quod quodantenus est, quodantenus non est, oritur; et rursus in id, quod quodantenus est, quodantenus non est, corrumpitur. Neque enim uno modo dicitur ens et non ens, quemadmodum opinabantur, qui generationem et corruptionem tollebant: sed fieri potest, ut unum idemque et ens et non ens sit. Nec contradictio propterea simul verum dixerit. Quoad aliud enim ens, et quoad aliud non ens est. Nam haud materia et privatio sola sunt et entia et non entia, sicut dictum est: sed etiam singulæ perfecte species et ens sunt et non ens: ut quæ quidem aliquid sint, quidem est, quia homo est; non ens autem, quia etiam perfectis speciebus non ens superinducitur²¹.

4. Porro materia ex analogia [proportione] quam habet ad res alias, naturali quidem modo cognoscitur. Sicut enim res ad statuam, aut lignum ad lectum, aut ad aliud aliquid artificiale forma insignitum id quod formæ expertus est antequam formam accipit, se habet: ita prima materia ad naturalia [corpora] se habet. Atque hoc summo modo ex analogia ad res alias materiam comprehendimus. Ex specierum autem negatione perfectius [eam cognoscimus]. Cum enim ultimas species inter se vicem commutari et propterea subjecto quodam

A β'. Ταύτην τὴν στέρησιν τινες τῶν ἀρχαιοτέρων μὴ ἐννοήσαντες, τὴν φυσικὴν ἀνεῖλον γένεσιν ὡσαύτως καὶ φθοράν, ἔλεγον γάρ· ἢ πᾶν ὃ γίνεται ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος ἀνάγκη γίνεσθαι· οὔτε δ' ἐξ ὄντος τὸ ὄν γίνεται (ἤδη γὰρ ἔστι πρὸ τοῦ γινέσθαι τὸ ὄν), οὔτ' αὖ ἐκ μὴ ὄντος (θεῖ γὰρ εἶναι τι τὸ ἐξ οὗ γίνετ' ἂν· καὶ ἄλλως τὸ μὴ ὄν οὐδὲν ἐστίν), οὔτε γένεσις ἂν εἴη, οὔτε δὲ φθορά. Εἰς τί γὰρ ἀναλυθήσεται τὸ μὴ ἐκ τινος γεγονός; ὥστε μίξις ἐστὶ μόνον, καὶ τῶν μιγέντων διάλλαξις. Ταῦτα διηπόρουσιν τὸ αὐτὸ τῶν γινομένων μόνον ἐννοῦντες ὄν· μὴ ὄν δὲ τὸ πάντῃ μὴ ὄν.

B γ'. Ἐχθηρὸν δ' ἐπιστήναι ὅτι διχῶς λέγεται τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν· τὸ μὲν καθ' αὐτὸ, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηχός. Οὕτως οὖν ἡ μὲν ὕλη κατὰ συμβεβηχός λέγεται μὴ ὄν, τῶν μετέχειν τῆς στέρησεως ἥτις στέρησις καθ' αὐτὸ καλεῖται μὴ ὄν. Ἀπουσίᾳ γὰρ μόνον τοῦ εἶδους γινώσκειται καὶ οὐδὲν ἕτερον. Καὶ πάλιν ἡ μὲν ὕλη καθ' αὐτὸ ὄν, ὡς ὑποκείμενον, ἡ δὲ στέρησις κατὰ συμβεβηχός ὄν, ὅτι τῶν ὄντι, τουτέστι τῇ ὕλει, συμβεβηχός· καὶ ἔτι τὸ ὄν τὸ τε δυνάμει δηλοῖ καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Οὕτως οὖν ἡ ὕλη δυνάμει μὲν ἐστὶν ὑπερ γίνεσθαι, ἐνεργείᾳ δ' οὐ. Αἰτία δὲ τῆς ὕλης τῆς τριακτῆς φύσεως ἡ στέρησις ἐστίν, ἀπουσία οὕσα ἐν τῇ πεφυκότι· καὶ διὰ μὲν τὸ ἀπουσία εἶναι, ποιούσα τὴν ὕλην μὴ εἶναι ἐνεργείᾳ ὃ γίνεται· διὰ δὲ τὸ ἐν τῇ πεφυκότι δυνάμει τὴν ὕλην εἶναι, πᾶν ὃ γίνεται, παράγουσα. Ὅστε ὃ γίνεται, ἐκ τοῦ πᾶ μὲν ὄντος, πᾶ δὲ μὴ ὄντος γίνεται· καὶ φθίρεται πάλιν εἰς τὸ πᾶ μὲν ὄν, πᾶ δὲ μὴ ὄν. Οὐδὲ γὰρ μοναχῶς λέγεται τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, καθὼς φροντοὶ οἱ τὴν γένεσιν ἀναιροῦντες καὶ τὴν φθοράν· ἀλλὰ δυνατὸν τὸ αὐτὸ καὶ ἐν ὄν τε καὶ μὴ ὄν εἶναι. Καὶ οὐκ ἂν εἴη συναληθεύουσα ἡ ἀντίφασις. Κατ' ἄλλο μὲν γὰρ ἔσται ὄν, κατ' ἄλλο δὲ μὴ ὄν. Οὐ γὰρ ἡ ὕλη καὶ ἡ στέρησις μόναι καὶ ὄντα καὶ μὴ ὄντα εἰσίν, ὡς περ εἴρηται· ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν τελείων εἰδῶν ἕκαστον καὶ ὄν ἐστὶ καὶ μὴ ὄν· τί μὲν ὄν, τί δὲ μὴ ὄν. Ὅσον ὁ ἄνθρωπος ὄν μὲν ἐστίν, ἐπεὶ ἄνθρωπος· μὴ ὄν δὲ, διότι οὐχ ἵππος. Διὰ γὰρ τὸ πλῆθος καὶ αὐτοῖς τοῖς τελείοις εἶδεσιν ἐπεισάγεται τὸ μὴ ὄν.

D ἐπιπέσεται τὸ μὴ ὄν. ἀλλοῦ ὄντος, ἀλλοῦ μὴ ὄντος; ἢ ὡς ἄνθρωπος ὄν μὲν ἐστίν, ἐπεὶ ἄνθρωπος· μὴ ὄν δὲ, διότι οὐχ ἵππος. Διὰ γὰρ τὸ πλῆθος καὶ αὐτοῖς τοῖς τελείοις εἶδεσιν ἐπεισάγεται τὸ μὴ ὄν.

δ'. Γινώσκειται δ' ἡ ὕλη φυσικῶς μὲν ἐξ ἀναλογίας τῆς πρὸς τὰλλα. Καὶ γὰρ ὡς πρὸς ἀνδριάντα χαλκός, ἢ πρὸς κλίνην ξύλον, ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἐχόντων μορφήν τεχνητῶν τὸ ἀμορφον ἔχει πρὶν λαθεῖν τὴν μορφήν· οὕτως ἔχει ἡ πρώτη ὕλη πρὸς τὰ φυσικά. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον φυσικῶς ἐκ τῆς ἀναγωγίας τῆς πρὸς τὰλλα τὴν ὕλην καταμβάνομεν· ἐκ δὲ τῆς ἀποφάσεως τῶν εἰδῶν τελειότερον. Τὰ τελευταῖα γὰρ εἶδη θεωρούμενοι πρὸς ἀλλήλα μεταβάλλοντα, καὶ διὰ τοῦτό τινος ὑποκειμένου θεόμενα, πεφυκότος δεχέσθαι παρὰ μέρος τῶν ἀντι-

¹² Phys. c. 9, t. 71. ²⁰ 1 Phys. c. 9, t. 75. ²¹ 1 Phys. c. 8, text. 69; Plato in Timæo, p. 1061.

κειμένων ἐκάτερον· ἐπὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης ἐρχό-
μεθα κατ' ἀπόφασιν τῶν εἰδῶν, τὴν εἰς τὸ θεκτικὸν
ἀπάγουσαν ὑποκείμενον.

ε'. Ταύτην τὴν ὕλην μέγα καὶ μικρὸν ὁ Πλάτων
ὠνόμασεν, ἐκ μιᾶς ἀντιθέσεως πάσας αὐτῇ τὰς ἀν-
τιθέσεις προσεῖναι μαρτυρῶν, καὶ δυνάμει δ' ἀόριστον
καὶ ἀσυμμετρίαν αὐτὴν ἐκάλεσεν· ἧς μέρη ὑπερ-
βολή τε καὶ ἔλλειψις, καὶ τὸ πολὺ καὶ ὀλίγον, καὶ ἡ
ἀνισότης, πάντα τῇ ὕλει προσήκοντα, ἅπερ ἴσως διὰ
τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μικροῦ αὐτὸς ἐνεδείξατο· ὡς
τῆς ὕλης, ἀσωμάτου μὲν καὶ ἀμεγέθους οὐσίας, καὶ
διὰ τοῦτο μικρᾶς ἂν λεγομένης· παντός δ' ὄγκου
καὶ πάσης διαστάσεως αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο μεγά-
λης.

ς'. Ταύτην δὲ τὴν ὕλην τινὲς μὲν ἀσώματον ἔφα-
σαν· ἄλλοι δὲ σῶμα κεκλήκασιν ἄποιον· οἱ μὲν διὰ
τὸ εἶναι παντελῶς ἀμεγέθου, τε καὶ ἀδιάστατον, οἱ
δὲ διὰ τὸ οἶον πάρεσθαι ὑπάρχειν καὶ ἔκαστα, καὶ
ἀοριστίαν τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀμερίστου καὶ νοητῆς
φύσεως· Ὅθεν καὶ σῶμα ταύτην ἐκάλεσαν, οὐ τὸ
κατ' εἶδος καὶ λόγον ὑφεστῶς, καὶ τρισὶ διαστάσε-
σιν ὠρισμένον εἰδητικῶς· ἀλλὰ τὸ πάντην παρειμέ-
νον τε καὶ ἐκκελυμένον, καὶ πανταχόθεν ἀπὸ τοῦ ὄντος
ἀπορρέον εἰς τὸ μὴ ὄν.

ζ'. Ταύτην τὴν ὕλην καὶ ἀφθαρτον φαντάζονται
καὶ ἀγέννητον. Τὸ μὲν γὰρ εἶδος καὶ τὴν στέρησιν
ὡς ἐναντία γίνεσθαι τε καὶ φθείρεσθαι λέγουσι· καὶ
τοῦ μὲν εἶδους παρόντος ἀπεινᾶν τὴν στέρησιν, τῆς
δὲ στερήσεως παρούσης ἀπεινᾶν τὸ εἶδος, καὶ οὕτω
τὴν γεννησιν ἐπιτελεῖσθαι καὶ τὴν φθοράν· τὴν
ὕλην δ' οὕτως ὑποκείμενον καὶ κατὰ τὸ δυνάμει ὄν-
σιωμένην, καὶ μετὰ τῆς στερήσεως εἶναι, καὶ τοῦ
εἶδους ἐνεργείᾳ παρόντος μένειν, καὶ διασώζειν τὸ
δυνάμει αὐτῆς ἀναλλοίωτον, ὅθεν μηδὲ μεταβάλλειν
ταύτην ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ποτέ·
ἀλλὰ μένουσαν ὕπερ ἔστί, δέχεσθαι τὸ εἶδος· καὶ τοῦ
εἶδους ὑποχωρούντος μένειν πάλιν ὕπερ πρότερον
ἔν, καὶ οὕτω μήτε γίνεσθαι μήτε φθείρεσθαι· ἴσως
δὲ πῶς μὲν ἀγέννητος ἔσται ἡ ὕλη καὶ ἀφθαρτος,
πῶς δὲ γεννητὴ καὶ κατὰ φύσιν φθαρτὴ· Ἀγέννητος
μὲν οὖν ἔσται, διὰ τὸ μὴ ἔκ τινος ὑποκειμένου
πρώτου καθ' αὐτὸ ἐνοπάρχοντος γίνεσθαι· αὕτη γὰρ
πρωτόν ἐστίν ὑποκείμενον, ἐνοπάρχον καθ' αὐτὸ,
καὶ ἀφθαρτος πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸ
μὴ εἶναι τινα στοιχειώδη ταύτης ἀρχήν, εἰς ἣν καὶ
ἀναλθῆσεται, εἰ γε τὸ φθειρόμενον φυσικῶς, οὐ τῶν
ἀναλύεσθαι εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεσθαι λέγεται, ἀλλὰ
τῶν (ἀναλύεσθαι) εἰς ἐκεῖνο ἐξ οὗ πρώτως ἐνοπάρ-
χοντος (καὶ) μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἐγεγόναι· Γεν-
νητὴ δὲ ἔστιν ἡ ὕλη κατὰ τὸ ἔχειν αἴτιον ποιητικόν
τι καὶ τελικόν, ἐκ τοῦ μηδὲ μὴ μηδαμῶς ὄντος ὑπὸ
θεοῦ παραχθῆσθαι εἰς δεῖγμα καὶ μεγαλωσύνην τῆς
γαθότητος αὐτοῦ καὶ δυνάμειος· Ἐπεὶ γὰρ ἡ ὕλη

A indigere perspexerimus, quod ita natura compa-
ratum sit, ut utrumque contrariorum per vias
suscipere possit; in materiae nobilitate per forma-
rum negationem ad subjectum suscipiendi facultate
præditam abducentem pervenimus ²².

B 5. Hanc materiam Plato ²³ magnam et parvam
appellavit, ex una oppositione omnes illi oppositio-
nes inesse testificans, et dualitatem interminatam
et asymmetriam [quasi dicas, incommensurabili-
tatem] ipsam vocavit; ejus partes sunt, excessus
et defectus, et multum et paucum, et inæqualitas,
omnia materiae convenientia, quæ fortassis ipse
per magnum et parvum subindicavit; 20 quod
materia corporis quidem et magnitudinis expert
sit, et capropter parva dicatur; omnis autem
molis et dimensionis causa sit, et ideo magna
[appellatur].

6. Hanc nimirum materiam aliqui corporis ex-
pertem dixerunt; alii corpus qualitatibus orbatum
vocarunt; illi quidem quod prorsus magnitudine
et dimensione vacet; hi vero quod veluti remissio
et excessio et infinitio sit incorporeæ et impartibi-
lis intelligibilisque natura ²⁴. Proinde hanc etiam
corpus appellarunt, non id quod per formam et
rationem [scilicet speciem] subsistat, sed quod prorsus
remissum et solutum sit, et omni ex parte ab ente
in non ens defluit ²⁵.

C 7. Et hanc materiam etiam generationis et cor-
ruptionis expertem imaginantur. Formam enim et
privationem vel contraria generari et corrumpi di-
cunt; et præsentem quidem formam, privationem
abesse; privationem autem præsentem, formam abes-
se; ac ita generationem et corruptionem pericli;
materiam autem, cum sit subjectum et in eo quod
est potestate suam habeat essentiam, et cum pri-
vatione esse, et forma actu præsentem manere, hoc-
que suam potestate esse ab omni alteratione 21
liberum conservare ²⁶; atque hinc effici, ut nec a
potestate esse ad actu esse commuletur, sed ma-
nens quod est, formam suscipiat; et forma recedente
maneat iterum quod prius erat; et sic nec
generetur nec corrumpatur. Fortassis autem quo-
dammodo materia generationis et corruptionis
expert est; quodammodo autem generationi et se-
cundum naturam corruptioni est obnoxia. Itaque
generationis quidem expert erit, quod ex aliquo
subjecto primo quod per se insit, non generetur ²⁷.
Ipsa enim primum est subjectum quod per se inest.
Nec vero corruptionis erit subjecta per eandem
rationem, quod nullum elementare sit ipsius prin-
cipium in quod etiam resolvatur; siquidem quod
interit naturaliter, non ideo quod in non ens resol-
vatur, interire dicitur, sed quod in id [resolvatur],
ex quo ut primum inesset, non per accidens, gene-
ratum fuerat. Generationi autem subjecta est ma-
teria, quatenus causam habet efficientem et finalem;

²² 1 Phys. c. 10. t. 80. ²³ Plato Parm. et Tim.; Plot. Enn. 2, lib. 4, c. 11; Zab. lib. 3 de materia pri-
ma, c. 9. ²⁴ Zab. ibid. lib. 2, c. 12. ²⁵ 1 Phys. c. 10, t. 82. ²⁶ Zab. 1 de mat. prima, c. 11. ²⁷ 1 Phys.
c. 10, t. 82.

ut quæ ex nihilo proreus a Deo producta fuerit, ut suam bonitatem et potentiam ostenderet illustremque redderet. Quoniam vero materia ex nihilo producta est, profecto etiam perfecta corruptioni obnoxia erit; tametsi alioqui Deus, qui est ipsa sed in meliorem statum commutaturus sit.

8. Præterea Platonici quidem materiam omnis alterationis expertem, Peripatetici autem totam penitus alterationi subjectam esse aiunt. Verum illi cum de qualitate experte loquantur, prima [inquam] materia; non concedunt ipsam alterationi subijci. Id enim alteratur, quod qualitate est præditum, aliam subjiciens, et aliam assumens qualitatem. Quod autem qualitate vacat, quo tandem modo alterari quiverit? Propterea etiam compositam essentiam, formam in materia, non ex forma et materia dicunt; ut quæ simul invicem non alterentur. Peripatetici autem propinquam materiam accipientes, ut quatuor elementa, merito etiam alterari dicunt ipsam ut qualitate præditam, et ex forma ac materia compositum esse; ut hujusmodi materia in aliam formam mutetur, et forma illa a materia suscipiatur.

Α μὴ οὐσα παρῆκται, πάντως ὑπόκειται καὶ φθορᾷ παντελεῖ κἄν ὁ πανάγαθος θεὸς οὐκ εἰς τὸ μὴ εἶναι, μᾶλλον μὲν οὖν εἰς τὸ κρείττονως εἶναι μετασκευάσει τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ.

summa bonitas, opificium suum non in nihilum,

τῆ. Ἐπεὶ τὴν ὕλην οἱ μὲν Πλατωνικοὶ λέγουσιν ἀναλλοιώτητον, οἱ δὲ Περικατητικοὶ ὕλην δι' ὅλης ἀλλοιωτήν. Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τῆς ἀποίου λέγοντες ὕλης τῆς πρώτης οὐ συγχωροῦσιν ἀλλοιωθῆσαι αὐτήν. Ἀλλοιοῦται γὰρ τὸ πεποιημένον, ἄλλην μὲν ἀποβάλλον, ἄλλην δὲ προσλαμβάνον ποιότητα· τὴ δ' ἀπριον, πῶς ἂν ἀλλοιωθεῖ; Διὰ τοῦτο καὶ τὴν σύνθετον οὐσίαν εἶδος ἐν ὕλῃ φασίν· ἀλλ' οὐκ ἐξ εἶδους καὶ ὕλης, ὡς μὴ συναλλοιουμένων ἀλλήλοις. Οἱ δ' ἀπὸ τοῦ περιπάτου τὴν προσηχῆ λαμβάνοντες ὕλην, ὡς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, εἰκότως καὶ ἀλλοιοῦσθαι λέγουσι ταύτην ὡς πεποιημένην, καὶ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους τὸ σύνθετον εἶναι, εἰς εἶδος ἕτερον μεταβάλλούσης τῆς τοιαύτης ὕλης καὶ ὄλουμένου τοῦ εἶδους ἐκείνου.

23 SYNOPSIS CAPITIS III,

QUOD EST DE CAUSIS ET EFFECTIS, UBI ETIAM DE FORTUNA ET CASU.

1. *Causas et effecta dividit in per se et per accidens talia, eademque exemplis declarat.* — 2. *Per ἐπιδημίαν ambo ista in propinqua et remota dividit, et exemplis iterum illustrat: simul ostendens causas per se et per accidens non tantum absolute, sed etiam conjuncte dici posse.* — 3. *Per ἀποίαν causam et effecta per se et per accidens, propinqua item et remota in talia actu et potestate partitur, docens causas et effecta actu, simul esse et simul non esse; non item causas et effecta potestate.* — 4. *Duo præcepta dat de cuiusque rei suprema, id est, præcipua causa inquirenda; et de causis ita assignandis, ut effectis conveniant.* — 5. *Duo theoremata proponit; prius quod causæ per se non aliæ in aliis effectis seorsim, sed plures in uno effecto simul, quin potius omnes inveniuntur; tametsi nonnunquam aliquot conveniunt, ut forma et finis in naturalibus, et nonnunquam etiam efficiens; posterius, quod eodem modo quædam sibi invicem causæ sint, quomodo laborare bonæ valetudinis, et bona valetudo laborandi causa est.* — 6. *Ostendit fortunam et casum dici causas veluti efficientes, sed tamen per accidens, easque in raris contingentibus consistere.* — 7. *Eadem a se invicem distinguit, ut fortuna in iis quæ secundum electionem fiunt; casus in iis quæ secundum naturam contingunt, versetur.* — 8. *Fortunam secundum qualitatem, in εὐτοχίαν et δυστοχίαν distinguit, quæ tamen ambo duntaxat in illis quæ agere possunt, et proinde in nullo inanimato, nec bestiis, nec etiam pueris reperiuntur, proprie quidem loquendo.* — 9. *Ambo fortunam et casum ad generaliter dictum αὐτόματον id est, casum reducit; ubi τοῦ αὐτομάτου ὁμωνομίαν et etymologiam explicat.* — 10. *Docet quare etiam omnis casus, causa dicatur, quanquam per accidens.* — 11. *Τὸ frustra describit et trifariam dici ostendit.* — 12. *Per occupationem ostendit, quanquam pater sit causa quodammodo efficiens filii in generatione materiali: quod tamen in divina generatione Deus Pater Filii sit causa pure essentialis, non efficiens, propterea quod nec creatus, nec factus est Filius, sed genitus; quanquam alias omnium aliarum creaturarum proprie causa est efficiens, angelorum etiam.*

CAPUT III.

De causis et effectis, ubi etiam de fortuna et casu.

1. Causarum quædam sunt per se, quædam per accidens²⁶. Eodemque modo eorum quæ a causis proficiscuntur, hoc est effectorum, quædam per se sunt, quædam per accidens. 25 Voluti causa efficiens per se quidem statua est statuarius; per accidens autem, Polycletus, aut albus, aut musicus. Accidit enim statuario ut Polycletus fortasse vocaretur, et albus esset aut musicus. Pari modo etiam effectum statuarii

C

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ αἰτιατῶν, ἐν ᾧ καὶ περὶ τύχης καὶ αὐτομάτου.

α'. Τῶν αἰτίων τὰ μὲν ἔστι καθ' αὐτὰ, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός. Ὡσαύτως καὶ τῶν ὄντων εἰσιν αἴτια, τουτέστι τῶν αἰτιατῶν, τὰ μὲν καθ' αὐτὰ, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκός. Ὅσον πνευματικὸν αἴτιον τοῦ ἀνδριάντος καθ' αὐτὸ μὲν ὁ ἀνδριαντοποιὸς, κατὰ συμβεβηκός δὲ ὁ Πολύκλειτος, ἢ ὁ λευκός, ἢ ὁ μουσικός. Συνέδη γὰρ τῷ ἀνδριαντοποιῷ Πολύκλειτος καλεῖσθαι τυχὸν καὶ λευκῷ εἶναι ἢ μουσικῷ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀνδριαν-

²⁶ Phys c. I, t.32, 33; 4 Metaphys, c. 2.

τοποιοῡ αἰτιατὸν καθ' αὐτὸ μὲν ὁ ἀνδριάς, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ὁ Μαρκίων ἴσως, ἢ ὁ τρίπηγος ἢ ὁ ἐρυθρός. Συνέβη γάρ τῳ ἀνδριάντι ἀνεστηλώσθαι διὰ Μαρκίωνα καὶ καλεῖσθαι Μαρκίωνα, καὶ τρίπηγος εἶναι ἢ ἐρυθρῶν.

β'. Τῶν αἰτίων δὲ καὶ τῶν αἰτιατῶν ἡμεῶν, τῶν τε καθ' ἑαυτὰ, καὶ κατὰ συμβεβηκὸς, τὰ μὲν ἔστι προσεχῆ, τὰ δὲ πόρρω· οἷον, προσεχές αἶτιον καθ' οὗτὸ τοῦδε τοῦ ἀνδριάντος ὅδε ὁ ἀνδριαντοποιός· καὶ ἔτι πόρρω ὁ τεχνίτης. Προσεχές αἰτιατὸν καθ' αὐτὸ τοῦδε τοῦ ἀνδριαντοποιοῡ ὅδε ὁ ἀνδριάς· πόρρω δὲ ὁ ἀπλῶς ἀνδριάς, καὶ ἔτι ἡ εἰκὼν. Προσεχές αἶτιον κατὰ συμβεβηκὸς ὁ Πολύκλειτος· πόρρω δὲ ὁ ἀνθρωπος· καὶ ἔτι τὸ ζῶον, ἢ ὁ λευκός· καὶ ἔτι ὁ κεχρωματισμένος. Καὶ τὸ μὲν λευκόν, καὶ ὅλως τὸ κεχρωματισμένον, κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχει τῳ Πολυκλείτῳ· ὁ δ' ἀνθρωπος καὶ ὅλως τὸ ζῶον καθ' αὐτό. Τῳ ἀνδριάντι οὐ μόνον ὁ λευκός καὶ ὁ κεχρωματισμένος, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνθρωπος καὶ τὸ ζῶον, κατὰ συμβεβηκὸς εἰσιν αἶτια. Εἰ γὰρ ὁ Πολύκλειτος αἶτιος, κατὰ συμβεβηκὸς τοῦ ἀνδριάντος ἔστι, τῳ Πολυκλείτῳ δὲ καθ' αὐτὸ ὑπάρχει ὁ ἀνθρωπος καὶ τὸ ζῶον· καὶ ὁ ἀνθρωπος ἕρα καὶ τὸ ζῶον κατὰ συμβεβηκὸς εἰσιν αἶτια τοῦ ἀνδριάντος. Προσεχές αἰτιατὸν κατὰ συμβεβηκὸς ὁ Μαρκίων· πόρρω δὲ ὁ ὀνομασμένος. Καὶ πάλιν προσεχές αἰτιατὸν τὸδε τὸ τρίπηγος· πόρρω δὲ ὁ ἀπλῶς τρίπηγος καὶ ἔτι ὁ μεμεγεθισμένος· ἀλλὰ τὸ μὲν τρίπηγος καὶ τὸ μεμεγεθισμένον κατὰ συμβεβηκὸς τῳ Μαρκίῳ, τὸ ὀνομασμένον δὲ καθ' αὐτό. Πάντα δ' ὁμοῦ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ συμβεβηκὸς αἰτιατὰ τοῦ ἀνδριαντοποιοῡ· τὰ καθ' αὐτὸ δὲ καὶ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς αἶτια μὴ μόνον ἀπολελυμένως, ἀλλὰ καὶ συμπλεγμένως δύναται λέγεσθαι· οἷον αἶτιον τοῦ ἀνδριάντος οὐ μόνον ὁ ἀνδριαντοποιός· ῥηθεῖη ἂν ἰδικῶς, καὶ πάλιν ἰδικῶς ὁ Πολύκλειτος, ἀλλὰ καὶ κατὰ συμπλοκὴν ὁ Πολύκλειτος ἀνδριαντοποιός· ἴσαστύως δὲ καὶ τὰ αἰτιατά.

γ'. Πάντων δὲ τῶν εἰρημένιων αἰτίων καὶ αἰτιατῶν, τῶν τε καθ' αὐτὸ καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς, τῶν τε προσεχῶν καὶ τῶν πόρρω, τὰ μὲν δυνάμει λέγεται, τὰ δὲ ἐνεργείᾳ. Τὸ δυνάμει δὲ νῦν οὐ τὸ οἷόν τε γίνεσθαι δηλοῖ, ἀλλ' ἀπλῶς τὸ μὴ ἐνεργοῦν, μετ' αὐτῷ ἐνεργούμενον. Οὐκ ἐνεργεῖ δὲ καὶ τὰ οἷά τε ἐνεργῆσαι καὶ τὰ πεπαυμένα τοῦ ἐνεργεῖν· ὥσπερ πάλιν οὐκ ἐνεργεῖται, καὶ τὰ οἷά τε ἐνεργηθῆναι καὶ τὰ πεπαυμένα τοῦ ἐνεργεῖσθαι. Τὰ μὲν οὖν ἐνεργείᾳ αἶτια καὶ (τὰ) αἰτιατά, ἅμα τε ἔστι καὶ πάλιν ἅμα οὐκ ἔστιν· ἢ γοῦν συνεισφέρει· τε ἀλλήλα καὶ συναναιρεῖ. Ἄρα γὰρ ἔστιν ὁ οἰκοδομῶν οἰκοδόμος, καὶ τὸ οἰκοδομούμενον οἰκημα· καὶ μὴ ὄντος τοῦ οἰκοδομοῦντος, οὐδὲ τὸ οἰκοδομούμενόν ἔστιν. Ὡσαύτως καὶ τοῦ οἰκοδομούμενου μὴ ὄντος, οὐκ ἔστιν οὐδ' ὁ οἰκοδομῶν. Τὰ δὲ δυνάμει οὐκ ἀεὶ ἅμα ἔστι καὶ ἅμα οὐκ ἔστι. Δυνατὸν γὰρ εἶ τῆν οἰκίαν διαμένειν, τὸν δ' οἰκοδόμον θανεῖν· ἢ τοῦτον μὲν ζῆν ἔτι, τὴν δ' οἰκίαν καταπεσεῖν.

²⁹ 2 Phys. c. 3, t. 36. ³⁰ 2 Phys. c. 3, t. 34. ³¹ 2 Phys. c. 3, t. 37; 4 Metaphys. c. 2. ³² 2 Phys. c. 3, t. 38.

A per se quidem est statua; per accidens autem, Marcion forte, aut tricubitus, aut rufus. Accidit enim status, ut propter Marcionem erecta fuerit, et Marcion vocaretur, ac tricubita aut rufa foret.

2. Porro causarum et effectorum simul, cum per se tum per accidens, alia propinqua sunt, alia remota. Exempli gratia, causa propinqua per se hujusce statuæ est hic statuarius; remota vero, simpliciter statuarius; et adhuc remotior, artifex. Propinquum effectum per se hujusce statuarii est hæc statua; remotum autem, simpliciter statua; et amplius, imago. Propinqua causa per accidens est Polycleto; remota autem, homo; et adhuc remotior, animal, aut albus; et porro colore præditus. Ac album quidem et ipsum omnino colore præditum, Polycleto insunt per accidens; homo autem et omnino animal, per se. At vero statuæ non tantum albus ut coloratus, sed etiam homo et animal per accidens sunt causæ. Cum enim Polycleto causa statuæ sit per accidens, Polycleto autem per se insit homo et animal, hominem igitur et animal per accidens esse causæ statuæ necesse est. Propinquum effectum per accidens est Marcion: remotum, nomine præditus. Et iterum propinquum effectum est hoc tricubitus; remotum autem, simpliciter tricubitus; et adhuc remotius, magnitudine præditus. Sed tricubitus quidem et magnitudine præditum Marcioni insunt per accidens; nomine præditum vero, per se. Omnia autem hæc et hujus generis alia per accidens sunt effecta statuarii²⁹. Cæterum causa cum per se, tum per accidens, non tantum absolute, sed etiam conjuncte dici possunt; veluti causa statuæ non tantum statuarius seorsim, sed etiam conjuncte, Polycleto statuarius dici poterit; eodemque etiam modo effecta se habet³⁰.

3. Omnes insuper causæ et effecta de quibus dictum est, cum quæ per se et per accidens, tum quæ propinqua et remota sunt; partim potestate, partim actu dicuntur. Potestate autem hic non id quod fieri potest, declarat; sed quod nec agit, nec agitur. ³¹ Atqui non agunt cum ea quæ agendi habent potentiam, tum quæ agere cessaverunt. Quem admodum vicissim non aguntur, cum quæ potentiam habent qua agi possint, tum quæ agi desierunt. Quæ igitur causæ et effecta sunt actu, simul et sunt, et simul non sunt³¹: hoc est se mutuo simul et inferunt et tollunt. Simul enim sunt ædificans architectus, et domus quæ ædificatur; et si non sit ædificans, nec erit quod ædificatur; eodemque modo si non sit quod ædificatur, nec erit ædificans. Quæ vero potestate sunt, non semper simul sunt et simul non sunt. Fieri enim potest, ut vel Domus permaneat, cum architectus est mortuus vel hic quidem adhuc vivat, cum domus collapsa est³².

4. Jam vero cujusque rei perpetuo suprema, hoc est, præcipua causa inquirenda est. Exempli gratia homo ædificat, quia ædificator est: ædificator autem per ædificatorium ædificat. Ædificatoria igitur prior et magis præcipua causa est. Præterea causæ illæ sunt assignandæ, ut effectis convenient, veluti propinquæ propinquis remotæ remotis; et quæ quidem 28 actu sint, his quæ sunt actu: quæ autem potestate sint his quæ potestate sunt.

5. Porro haud in aliis effectis aliæ causæ considerantur³³; veluti in alio effectos causa efficiens, et in alio finalis, et in alio rursus alia; sed multæ in uno, vel potius in unoquoque omnes, tametsi nonnunquam aliquot causæ in unum coeunt. In domo enim causa efficiens ædificator est, vel potius ipsa ædificandi scientia. Finalis, pluviarum, ventorum et æstuum depulsio. Et materialis quidem, lapides, ligna et lutum; formalis vero, figura et forma; et in universum species ad ejus similitudinem efficitur. Quod si vero aliquis etiam de instrumentali inquireat; serram, et asciam, et perpendiculum, et alia quædam inveniat. Sin etiam de exemplari, est illa domus delineatio et conformatio quæ prius in mente exstitit. Porro autem in quibusdam effectibus quædam causæ in unum mutuo coeunt³⁴. In naturalibus enim rebus et forma et finis idem sunt; quandoquidem naturæ formæ causa omnia antecedentia molitur. Suntque forma et finis ratione quidem et definitione duo; numero autem et subjecto unum sunt. Quare 29 interdum formalis et finalis causa in unum coire possunt. Sed et nonnunquam etiam cum his coincidit efficiens; licet non subjecto, vel numero, et specie tamen. Homo enim hominem general; estque ei qui generatur, pater quodammodo causa efficiens, qui cum eo quoad speciem et essentiæ rationem idem est³⁵. Insuper et alia aliorum eodem modo causæ sunt, ut laborare bonæ valetudinis, et bona valetudo laborandi causa est; non solum enim laborare bonæ valetudinis causa est efficiens, bona autem valetudo finalis causa laborandi, siquidem bonæ valetudinis gratia labor suscipitur, sed utique etiam bona valetudo laborandi causa efficiens agnoscitur; siquidem is modo qui bene valet, laborare et opus suum exercere potest. Quare una eademque res pluribus modis causa dici, et quoad eundem modum tam causa quam effectus alicubi reperiri potest³⁶.

6. Postremo etiam fortunam et casum causas quædam tanquam efficientes, veruntamen per accidens appellant³⁷. Fortuna enim et casus causæ quædam sunt per accidens in iis quæ fiunt alicujus gratia, et horum in illis quæ raro fiunt Cum 30 enim contingens trifariam dividatur: in

δ'. Χρῆ δ' αἰεὶ τὸ ἀκρότατον, εἶπουν τὸ κυριώτατον αἴτιον ἐκάστου τῶν πραγμάτων ζητεῖν· οἶον, ἡ ἄνθρωπος οἰκοδομεῖ, διότι οἰκοδόμος· οἰκοδομαί δ' ὁ οἰκοδόμος κατὰ τὴν οἰκοδομικὴν· ἡ ἄρα οἰκοδομικὴ πρότερον καὶ κυριώτερον αἴτιον. Ἔτι καταλλήλως τοῖς αἰτιατοῖς ἀποδοτέον τὰ αἴτια· οἶον τοῖς προσεχέσι τὰ προσεχῆ, καὶ τοῖς πόρρω τὰ πόρρω· καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸ ἐνεργεῖα τοῖς κατὰ τὸ ἐνεργεῖα, τὰ δὲ κατὰ τὸ δυνάμει τοῖς κατὰ τὸ δυνάμει.

ε'. Οὐκ ἄλλοις δὲ τῶν αἰτιατῶν ἄλλα τῶν αἰτίων ἐνθεωροῦνται· οἶον ἄλλω μὲν αἰτιατῶ ποιητικὸν αἴτιον, ἄλλω δὲ τελικόν, καὶ ἑτέρω ἢ ἕτερον· ἀλλὰ πολλά τῶ ἐνὶ, μᾶλλον δ' ἐκάστῳ τὰ πάντα· κἂν ποτε συνέσῃ τινὰ τῶν αἰτίων εἰς ἓν. Ἐπί μὲν γὰρ τῆς οἰκίας αἴτιον ὁ οἰκοδόμος ποιητικόν, ἢ μᾶλλον ἡ οἰκοδομικὴ. Τελικόν δὲ ἡ ἀπυλέησις τῶν ὕμνων, τῶν ἀνέμων καὶ τῶν καυμάτων. Καὶ ὕλικόν μὲν οἱ λίθοι, τὰ ξύλα καὶ ὁ πηλός, εἰδικόν δὲ τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή, καὶ ὕλιος τὸ εἶδος καθ' ὃ γίνεται. Κί δὲ τις ζητοῖ, καὶ ὄργανικόν, εὐρήσει τὸν πρίονα, τὸ σέπαρνον, τὴν κάθιστον, καὶ ἄλλα τινά. Εἰ δὲ καὶ παραδειγματικόν, ἔστιν ἡ προδιατύπωσις τῆς οἰκίας καὶ προδιαμόρφωσις. Ἐπί δὲ τινῶν αἰτιατῶν τινὰ τῶν αἰτίων ἀλλήλοις συνέρχονται· εἰς ταυτό. Τὸ αὐτὸ γὰρ ἐν φυσικοῖς καὶ εἰδός ἐστι καὶ τέλος· ἐπεὶπερ ἡ φύσις ἕνεκα τοῦ εἶδους μηχανάται πάντα τὰ προηγούμενα. Καὶ ἔστι τὸ εἶδος καὶ τὸ τέλος ὅσα μὲν κατὰ τὸν λόγον· ἐν δὲ κατ' ἀριθμὸν καὶ τὸ ὑποκείμενον. Ὡστε εἰς ἓν ἔρχεσθαι δύνανται ποτε τὸ εἰδικόν αἴτιον καὶ τὸ τελικόν. Ἐνίστε δὲ ταυτό γίνεται τούτοις καὶ τὸ ποιητικόν, εἰ καὶ μὴ τῶ ὑποκειμένῳ, μηδὲ τῶ ἀριθμῶ· τέως δ' ὄν τῶ εἶδει. Ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ· καὶ ἔστι τῶ γεννημένῳ ποιητικόν πως αἴτιον ὁ πατήρ, ταυτὸν ὢν αὐτῶ κατὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον τῆς οὐσίας. Τινὰ δὲ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀλλήλων ἐστὶν αἴτια· ὡς τὸ πνεῖν τῆς εὐεξίας, ἡ εὐεξία τε τοῦ πνεῖν· ὃ μόνον γὰρ τὸ μὲν πνεῖν αἴτιον ἐστὶ τῆς εὐεξίας ποιητικόν, ἢ δ' εὐεξία τελικόν αἴτιον τοῦ πνεῖν, ἐπεὶπερ ἕνεκα τῆς εὐεξίας παραλαμβάνεται τὸ πνεῖν· ἀλλὰ ὅτι καὶ ἡ εὐεξία ποιητικόν αἴτιον γινώσκειται τοῦ πνεῖν· εἴγε τοῦ εὐεκτουόντος ὅστις τὸ δύνασθαι πνεῖν τε καὶ ἐνεργεῖν. Ὡστε τὸ αὐτὸ καὶ ἐν δύνανται πλεοναχῶς τε αἴτιον λέγεσθαι, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὐρίσκεισθαι πού καὶ αἴτιον ὁμοῦ καὶ αἰτιατόν.

ς'. Λέγουσι δὲ καὶ τὴν τύχην καὶ τὸ αὐτόματον αἴτια τινὰ οἶονεἰ ποιητικὰ, πλὴν κατὰ συμβεθερῶς. Τύχη γὰρ καὶ αὐτόματον αἴτια τινὰ κατὰ συμβεθερῶς ἐν τοῖς ἕνεκά του γινόμενοις, καὶ τούτων ἐν τοῖς ἐπ' ἑλαττον. Τοῦ γὰρ ἐνδεχομένου διαιρουμένου τριχῶς, εἰς τε τὸ ἐπὶ πολὺ, καὶ τὸ ἐπίσης, καὶ τὸ

³³ 2 Phys. c. 3, l. 30; 4 Metaphys. c. 2. ³⁴ 2 Phys. c. 7, l. 70. ³⁵ 4 Phys. c. 3, l. 38; 4 Metaphys. c. 2. ³⁶ 2 Phys. c. 5, l. 53, et c. 6, l. 57, 65. ³⁷ 2 Phys. c. 5, l. 48, 50, 51, et c. 6, l. 57.

ἐπ' ἔλαττον ἢ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον ἐν τοῖς ἐπ' ἔλαττον φαίνονται.

ζ. Καὶ ἡ μὲν τύχη ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν οἷον, εἴ τις ἐπὶ τῷ καταβάλλειν θεμελίον σκάπτειον ἐνέτυχῃ θησαυρῷ· τὸ δ' αὐτόματον ἐν τοῖς κατὰ φύσιν οἷον εἴ ποθεν λίθος μὴ τινος βίψαντος αὐτὸν μόνος κατενεχθεὶς ἐπάταξεν ἄνθρωπον, ἢ τινος ἵππος ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθεὶς καὶ τὰς προτέρας νομὰς φαντασθεὶς εἰς τὸν οἰκεῖον δεσπότην ἦλθε ταῦς πολεμίους φυγῶν· φύσις γὰρ καὶ πᾶσα ἡ ἀλογος καλεῖται ζῷη. Ὅθεν τὰ μὲν ἐπισυμβαίνοντα ταῖς ἀλόγοις ἐνεργείαις καὶ φυσικαῖς ἀπὸ ταυτομάτου φασί· καὶ τὸ προηγησάμενον αἰτίων λόγουσιν αὐτόματον. Ὅσα δὲ ταῖς κατὰ προαίρεσιν ἐνεργείαις ἐπισυμβαίνει, ταῦτ' ἀπὸ τύχης· καὶ τύχην, τὴν παρυφισταμένην αἰτίαν τῇ προαίρεσει καὶ κατὰ προαίρεσιν.

quæ electioni et ab electione ortis juxta assistit, fortunam appellant³⁹.

η'. Ἀλλ' ἀγαθὴν μὲν τύχην, ὅταν τι ἀγαθὸν ἀποδῇ φάυλην δ', ὅταν φάυλον. Ὅπότεν δὲ τὰ ἀποβαίνοντα μέγεθος ἔχωσιν, εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν φασί. Τὸ δ' εὐτυχεῖν καὶ τὸ δυστυχεῖν ἐν τοῖς δυναμένοις πράττειν γνωρίζεται. Καὶ γὰρ εὐπραγεῖν ἐστὶ καὶ δόσπραγεῖν. Ὅθεν οὐδὲν ἄψυχον ἢ θηρίον ἢ παιδίον εὐτυχεῖν λέγεται· κυρίως ὁ δυστυχεῖν, εἰ μὴ καθ' ὁμοιότητα· καθὼς ἔφη Πρωτάρχος εὐτυχεῖς εἶναι τοὺς λίθους ἐξ ὧν οἱ βωμοὶ, ὅτι τιμῶνται· οἱ δ' ὁμόζυγοι αὐτῶν καταπατοῦνται.

nisi per similitudinem, quemadmodum Prolarchus dixit, fortunatos esse lapides ex quibus altaria extruuntur, quod honore afficiantur; cum reliqui qui sunt ejusdem generis, pedibus conculcentur⁴⁰.

θ. Συνάγεται δὲ καὶ ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον εἰς τὸ γενικῶς ὠνομασμένον αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τὸ κοινῶς αὐτόματον οὕτω κέκληται ὡς αὐτὸ μάρτην ὄσον ἐπὶ τῇ ἀκολουθοῦντι ἀποτελέσματι προσγιγνόμενον· ὅσον γὰρ ἐπὶ τῇ εὐρέσει τοῦ θησαυροῦ μάρτην ἢ σκάψις προέγονεν, ἐπεὶ διὰ τὴν τοῦ θεμελίου καταβολὴν καὶ ἡ τοῦ λίθου καταφορὰ, καὶ ἡ τοῦ ἵππου ἐκ τῶν πολεμίων φυγὴ, μάρτην ὄσον ἐπὶ τοῖς παρηκολουθηκόσιν ἀποτελέσμασι προεγόνασιν. Οὕτε γὰρ ὁ λίθος ἕνεκα τοῦ πατάξαι κατήνεκται· οὐθ' ὁ ἵππος τοὺς πολεμίους ἐκπέρευγεν, ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν ἴδιον δεσπότην ἔλθεῖν· ἀλλ' ὁ μὲν ἵνα τὸν οἰκεῖον καταλάβῃ τύπον, τὸ κάτω καὶ μέσον, ἔγουν ὁ λίθος (πάντα γὰρ τὰ βάρη αὐτοφυῶς ἐπὶ τὸ κέντρον ὀριμῆ)· ὁ δ' ἵππος ἵνα πρὸς ταῖς συνόλους ἔλθῃ νομὰς.

ι'. Αἴτιον δὲ ὁμοῦς τὸ πᾶν αὐτόματον λέγεται· ὅτι μὴ προηγησάμενον τοῦδε οὐκ ἂν τὸ τοιοῦτον τέλος ἐπηκολούθησεν. Αἴτιον μέντοι τοῦ τοιοῦτου τέλους κατὰ συμβεβηκός, ἀλλ' οὐ καθ' αὐτό· οἷον ἡ σκάψις αἴτιον μὲν ἦν καθ' αὐτὸ τῆς τοῦ θεμελίου καταβολῆς· συνέδη δὲ γενέσθαι καὶ τῆς τοῦ θησαυροῦ εὐρέσεως αἴτιον, γενομένη μάρτην ὄσον ἐπὶ τῇ εὐρέσει τοῦ θησαυροῦ.

A id quod ut plurimum, et in id quod ex æquo, et in id quod raro contingit; fortuna et casus in his spectantur, quæ raro contingunt.

7. Et fortuna quidem in iis quæ secundum electionem sunt; veluti si quis ad fundamentum jaciendum fodiens in thesaurum incidat; casus autem in iis quæ secundum naturam sunt³⁸; exempli gratia, si alicunde lapis ut nemo ipsum projecit a se delapsus percusserit hominem³⁹, aut alienius equus ab hostibus captus et priore pascua imaginatus ab hostibus fuga elapsus sit, et ad proprium dominum se contulerit. Nam et omnis bruta vita, natura dicitur. Unde etiam quæ rationis expertibus et naturalibus operationibus adventitia ratione accidunt, a casu pronuntiant; et causam antegressam, casum nuncupant. Quæ autem actionibus ab electione proficiscentibus insuper accidunt⁴⁰, hæc a fortuna profitentur; et causam

8. Et bonam, quidem fortunam cum aliquid boni evenit; malam, cum mali aliquid. Quando denique iis quæ eveniunt, magnitudo quædam inest, εὐτυχίαν⁴¹, hoc est ingentem fortunæ prosperitatem, et δυστυχίαν id est ingens infortunium nominant⁴². Fortunatum autem et infortunatum esse in iis quæ possunt agere, animadvertitur. Hoc enim idem est quod prospere et male agere. Unde fit, ut nullum inanimatum, aut bestia, aut puer fortunatus aut infortunatus esse proprie dicatur, nisi per similitudinem, quemadmodum Prolarchus dixit, fortunatos esse lapides ex quibus altaria extruuntur, quod honore afficiantur; cum reliqui qui sunt ejusdem generis, pedibus conculcentur⁴⁴.

9. Jam vero fortuna et casus ad sic generaliter dictum casum colligitur. Hoc autem communiter acceptum⁴⁵, αὐτόματον, sic vocatum est, quod αὐτὸ μάρτην, id est, ipsum frustra, quantum ad subsequens effectum attinet, accedat. Quantum enim ad thesauri inventionem attinet, fossio frustra præcessit; quoniam propter fundamentum jaciendum [suscepta fuerat]; itemquo lapidis ab alto casus et equi ab hostibus fuga frustra, si effecta quæ subsequuta sunt spectes, antecesserunt. Nec enim lapis percussendi alicujus gratia decidit; nec equus propterea ab hostibus aufugit, ut ad proprium dominum se conferret; sed ille quidem, lapis scilicet, ut proprium locum, inferum puta et medium, occuparet (gravia enim omnia sua natura ad centrum cum impetu moventur); equus autem, ut ad consueva pascua se conferret.

10. Verum enim vero omnis casus, causa dicitur; quia nisi hic præcessisset, ejusmodi finis subsequutus haud fuisset; tametsi hujusmodi finis causa est per accidens, et non per se. Veluti fossio fundamenti quidem jaciendi causa erat per se; accidit autem, ut inventionis thesauri causa fieret: cum quantum ad inventionem thesauri attinet, frustra suscepta fuerit.

³⁹ 2 Phys. c. 6, l. 61. ⁴⁰ 2 Phys. c. 6, l. 60, 63, 66. ⁴¹ 2 Phys. c. 5, t. 52. ⁴² 2 Phys. c. 5, t. 56. ⁴³ 2 Phys. c. 5, t. 56. ⁴⁴ 2 Phys. c. 6, t. 58, 59. ⁴⁵ 2 Phys. c. 6, t. 63.

11. Frustra enim id omne dicitur ⁴⁶, quod juxta A
anlegressum actionis scopum non evenit. Hoc au-
tem trifariam dividitur. Aut enim si nullus omnino
finis actionem consecutus fuerit, eam frustra sus-
ceptam dicimus; ut si quis purgandi corporis
causa purgante medicamento hausto purgatus non
fuerit; aut si alius aliquis finis secutus fuerit
quam proponitur, et quam agens destinat; ut si
quis emendi alicujus gratia in forum progressus
in amicum incidit, et cum ipso diem exegerit:
33 aut si finis quidem propter quem actio susce-
pta fuit, contigerit; sed insuper aliquid aliud ob-
tulerit, ut si quis lavandi gratia profectus, et in
balneo debitorem nactus, loto corpore etiam debi-
tum receperit. Quantum enim ad hoc quod recepit
debitum, frustra in balneum progressus est. Non
enim hic ei scopus et propositum erat, ut progres-
sus in balneum acciperet debitum.

12. Verum enim vero quia nostra dissertatio su-
perius affirmavit, patrem filii efficientem quodam-
modo causam esse, sciendum est, in materiali
quidem generatione patrem fortassis efficientem
causam dici posse, tametsi non proprie. Instru-
mentalium enim potius et adjuvans causa est; ut
quia non gignat liberos quando vult, sed tum de-
mum cum illa omnium rerum efficiens voluntas
cœlitus moverit. In illa autem generatione, quæ
per omnia immaterialis est, in divina, non est
Pater Filii, ut efficiens causa, sed pure essentialis.
Ibi enim demum efficiens est causa, ubi est quod
efficitur, sive quod afficitur, hoc est materia. Ubi
autem non est quod efficitur, quomodo ibi est quod
efficit? siquidem quod efficit, id **34** quod efficitur,
efficit; et quod efficitur, ab efficiente efficitur.
Ex eorum enim hæc numero sunt, quæ ad aliquid
referuntur, sequæ mutuo simul inferunt, et a se
simul tolluntur invicem. Proprie autem efficiens
causa omnium creaturarum, cum earum quæ sub
sensum, tum earum quæ sub intellectum cadunt, Deus est. Ipsi enim etiam angeli, si cum his quæ
sub sensum cadunt comparentur, tum demum materiæ expertes dicuntur: quandoquidem solum di-
vinum numen vere materiæ expertes est, et expropter etiam solum minime factum est.

⁴⁶ 2 Phys. c. 6. l. 62.

ιαί. Μάτην γὰρ λέγεται πᾶν τὸ μὴ κατὰ τὴν προ-
τηγησάμενον τῆς ἐνεργείας σκοπὸν. Τοῦτο δὲ διαι-
ρεῖται τριχῶς. Ἡ γὰρ ὅταν οὐδ' ὁτιοῦν τέλος ἐπα-
κολουθήσῃ τῇ πράξει· μάτην πεπεραχθῆσθαι ταύτην
φαιμέν· ὡς εἴγε καθάρσεως ἕκαστα πιῶν τις
καθάρσειον μὴ καθαροῦ; ἢ ὅταν ἄλλο τι τέλος ἀκυ-
λωθήσῃ παρὰ τὸ σκοπούμενον, καὶ οὐ ὁ πρῶτων
στοχάζεσθαι· ὡς εἰ τις ἀφ' ἰκόμενος ὠνύσασθαι
τι ἐν ἀγορᾷ φίλιον περιτύχῃ καὶ διημερεύσῃ μετ'
αὐτοῦ· ἢ ὅταν γένηται μὲν καὶ τὸ τέλος οὐ ἔνεκεν
ἢ πράξει, προσεπιγένηται ἢ τι καὶ ἕτερον· ὡς εἰ
τις ἐπὶ τῷ λούσασθαι παρευθεῖς, ἐπὶ τὸ βαλανεῖον
τε χρεωφειλέτην εὐρίον, λουσάμενος ἀπέλαβε καὶ
τὸ δάνειον. Ὅσον γὰρ ἐπὶ τῷ ἀπολαβεῖν τὸ δάνειον,
μάτην εἰς τὸ βαλανεῖον ἀφίκετο. Καὶ γὰρ οὐκ ἔν
ὁ σκοπὸς τῆς εἰς τὸ βαλανεῖον ἀφίξεως ἢ τοῦ χρέους
ἀπόληψις.

13. Ἄλλ' ἐπεὶ περ αἴτιον τοῦ υἱοῦ ποιητικὸν πῶς
εἶναι τὸν πατέρα, φησὶς ὁ λόγος ἀνωτέρω διέλα-
θον· ἴστέον ὡς ἐπὶ ὕλικῆς γεννήσεως αἴτιον ἴσως
ἂν λεχθεῖς ποιητικὸν ὁ πατήρ, εἰ καὶ μὴ κυρίως·
ὀργανικὸν γὰρ μᾶλλον ἔστι καὶ συναίτιον, μὴ παι-
δοποιῶν ὅτε βούλεται, μόνον δ' ὁπότεν κινή τὸ
πανουργὸν ἄνωθεν βούλημα. Ἐπὶ μέντοι τῆς παν-
τάπασιν ἀλόου γεννήσεως, ἢ θεῖα δ' αὐτῆ ἐστίν, οὐχ
ὡς ποιητικὸν αἴτιον ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ, ἀλλ' οὐ-
σιώδης εἰλικρινῶς ἔχει γὰρ τὸ ποιῶν ἔνθα καὶ τὸ
ποιούμενον, ἦτοι τὸ πάσχον, ὅπερ ἐστίν ἡ ὕλη. Ὅπου
δὲ τὸ ποιούμενον οὐκ ἔστι, πῶς ἐκεῖ τὸ ποιῶν;
εἴ γε τὸ ποιῶν ποιούμενον ποιῶ· καὶ τὸ ποιούμενον
ὕπὸ ποιῶντος ποιεῖται· τῶν πρὸς τι καὶ γὰρ ταῦτα
καὶ συνεισφέρει ἀλλήλα, καὶ ἀλλήλοις συναίρεται.
Κυρίως δὲ ποιητικὸν αἴτιον ἀπάσης κτίσεως, αἰ-
σθητῆς τε καὶ νοητῆς, ὁ θεός. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ
ἄγγελοι πρὸς τὰ ὑπὸ τὴν κ' ὄψιν συγκρινόμενοι,
λέγονται ἄνθρωποι· ἐπεὶ μόνον τὸ θεῖον αὐλον ὄντως,
καὶ διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀγένηρον.

SYNOPSIS CAPITIS IV.

QUOD EST DE MOTU ET QUIETE: UBI ETIAM DE ENTELECHIA, AC EO QUOD POTENTIA ET ACTU EST.

1. Motum distinguit et in posteriore significato acceptum ex Aristotele definit. 2. Vocabuli ἐντελεχείας per quam motus definitur, tria significata recenset, quorum tertium duntaxat ad definitionem motus convenit, qui est actus imperfectus, et ejus quod est in potentia, non quod hinc ipsum agat, sed agatur, adeoque motus **35** est actus passivus ejus quod est in potentia. — 2. Docet omne compositum ex materia et forma habere ipsum potestate et actu, sed moveri tantum quatenus est potestate: unde infert motum ejus quod potestate est passionem potius quam actionem esse; conjecturam interim suam proferens qua ratione etiam possit actio dici; tametsi proprie omne quod movetur, quatenus movetur, patitur, non agat; adeo ut quod non patitur, ne moveatur quidem. — 4. Describit quid sit quod potestate, et contra quod actu est; quorum illud altera definitionis motus est particula. — 5. Exemplo declarat partes definitionis motus hactenus expositas, et eandem aliorum etiam exemplorum rationem esse tradit præcisione usus. — 6. Explicat quomodo accipiendum sit cum dicitur moveri quippiam quatenus potestate est, adeoque etiam ultimam definitionis motus particulam evoluit. — 7. Aliam motus de finitionem priore dilucidiorē proponit et explicat, ostenditque motum non in movente, sed in eo quod movetur esse. — 8. Tertiam definitionem motus affert ostendens interim affectiones ex motibus reliquis non esse motus, sed motuum effecta. — 9. Occasionem precedentis definitionis explicat, quomodo motus dici possit actio respectu et mobilis et moventis. — 10. Ostendit motum unum quid esse, **36** ut effectio et passio unum sunt, quæ quidem ratione differunt, sed subjecto conveniunt; mox tamen iterum se quasi

corrigenz non tantum subjecto, sed et ratione unum dicit esse motum, qui a movente est in mobili. — 11. Aliorum opinionem recenset de prædicamento motus, quod aliqui quantitatem, aliqui relationem statuerunt, et tandem suam sententiam exponit, quod in nullo decem prædicamentorum per se esse videtur. — 12. Discrimen exponit inter τὸ potestate esse et ipsam potestatem, itemque inter τὸ actu esse et ipsum actum, singula descriptionibus suis persequens. — 13. Pronuntiat rem secundum potestatem etiam potestate esse dici, et secundum actum etiam actu esse; et proinde utrumque potestate et actu esse distinguit. — 14. Quatuor illorum collationem instituit, et simul determinat, quomodo secundum hæc τὸ moveri contingat. — 15. Per occupationem explicat quomodo accipiendum sit cum moveri dicitur quod potestate est; et quid dicatur quiescere; quid item quies sit, et quæ ejus requisita; unde infert tandem de Deo non dici convenienter quod quiescat.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

A

CAPUT IV.

Περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας, ἐν ᾧ καὶ περὶ ἐντελεχείας, καὶ τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ.

De motu et quiete; ubi etiam de entelechia, ac eo quod potentia et actu est.

α'. Λέγεται μὲν καὶ ἡ τελεία ἐνέργεια κίνησις κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς οὐσίας πρὸς τὸ ἐνεργεῖν διάστασιν. Ὅτω γὰρ καὶ νοεράν λέγομεν κίνησιν καὶ τὴν λογικὴν ψυχὴν κινεῖσθαι φησιν βουλευομένην καὶ διανοουμένην καὶ θεωροῦσαν καὶ κρίνουσαν. Ἄλλ' ἐκείνη μὲν ἡ κίνησις ἐνέργειά ἐστίν ἀμετάβλητος ἀεὶ ὡσπύτως ἔχουσα, καὶ τῶν τελείων οὐσα καθὼς τελεία· τῶν γὰρ ἐνεργείᾳ ὄντων, ἡ ποιότης ἐπὶ κίνησις· ἡ δ' ἐνταῦθα πασαδιδομένη κίνησις μεταβολή ἐστίν ἀεὶ βέβουσα καὶ τῶν ἀτελῶν ἐνέργεια καθὼς ἀτελής· διότι τῶν δυνάμει καὶ τῶν μήπω ὄντων, ἀλλ' ἐσομένων αὕτη ἡ κίνησις. Ὅθεν καὶ οὕτω τούτην ὀρίζονται· Κίνησις ἐστίν ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελεχεία ἢ ποιούτου ἐστίν· ἢ γοῦν ἢ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐνέργεια, καθὼς δυνάμει ἐστίν.

β'. Ἐντελέχεια δὲ προηγουμένως μὲν ἡ τοῦ ἐντελοῦς ἔχεια λέγεται, ἢ γοῦν ἢ κατὰ τὸ ἐντελὲς ἔχει, ἢ τελειότης τοῦ πράγματος, καθ' ἣν τὸ ἐντελὲς ἔχει τὸ πρᾶγμα, καθ' ἣν τελειὸν ἐστίν εἶδος τὸ πρᾶγμα· διὸ καὶ ἄνθρωπος ἐντελεχεία οὐ τὸ κατὰ τὴν μήτρην οἰκονομούμενον ἔμβρυον καὶ διοργανούμενον καὶ τελεσιουργούμενόν ἐστίν· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐντελεχεία ἐστίν ἄνθρωπος, ὁ ἀπαρτισθεὶς καὶ ἀποτεχθεὶς, ὡς κατὰ τὸ ἀνθρώπειον εἶδος τελειωθείς. Ὅθεν καὶ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν ὀρίζονται τοῦ φυσικοῦ καὶ ὀργανικοῦ καὶ δυνάμει ζωῆν ἔχοντος σώματος· οὐχ ὅτι ἐνέργειά ἐστίν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι κατ' ἐκείνην ἢ τελειότης αὐτῶν. Καλεῖται δ' ἐντελέχεια καὶ ἡ τοῦ τελείου ἐνέργεια, ταυτὴν δ' εἶπεῖν, ἢ τελεία ἐνέργεια. Ἰῶν γὰρ τελείων καὶ αὐτῶν ἐνέργειαι τέλειαι· ὡσπερ τῶν ἀτελῶν ἀτελεῖς. Ἐντελέχεια δὲ λέγεται ἢ τελεία ἐνέργεια ὡς τὸ ἐντελὲς ἔχουσα καὶ αὐτὴ· καὶ ὡς ἐντελεστικὴ τῆς ἐχείας, ἢ γοῦν τελειωτικὴ τῆς ἔξαιος. Καὶ γὰρ ἡ κατὰ τὴν ἔξιν ἐνέργεια τελειότης ὑπάρχει τῆς ἔξαιος. Καταχρηστικώτερον δὲ καὶ ἡ ἀπλῶς ἐνέργεια λέγεται ἐντελέχεια· καθόσον ἕκαστον ἐνεργούν ἀποδίδωσι τὰς οἰκείας ἐνεργείας κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, εἴτε τελεία ἢ φύσις, εἴτε καὶ ἀτελής. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνουμενον καὶ ἡ κίνησις ἐντελέχεια λέγεται, ἢ γοῦν ἀπλῶς ἐνέργεια. Τοιαύτη δ' ἂν εἴη πάντως, ὁποῖον καὶ τὸ δυνάμει. Τὸ δὲ δυνάμει ἀτελὲς, καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀτελής. Ὅστε ἡ κίνησις ἐνέργεια εἴη ἂν ἀτελής· ἐνέργειά

B

C

D

1. Perfectus quidem etiam actus secundum distantiam quæ ab essentia ad ipsummet agere est, motus dicitur. Sic enim etiam intellectualem motum dicimus; et animam rationalem, quando deliberat, et cogitat, et contemplatur, et iudicat, moveri asserimus. Sed motus ille actus est mutationis expertus, eodem semper modo se habens, et perlinens ad perfecta, quatenus perfecta sunt. Horum enim quæ actu sunt, huiusmodi motus est. Motus autem de quo hic agitur, mutatio est semper fluens, et imperfectorum actus, quatenus imperfecta sunt: quia eorum quæ potentia sunt, et nondum existunt, sed modo futura sunt, hic motus est. Unde etiam illum ita definiunt: Motus est entelechia ejus quod potentia est, quatenus tale est; hoc est, actus ejus, quod potentia est, quatenus est potentia.

2. Entelechia autem primario quidem τοῦ ἐντελοῦς ἔχεια seu ἢ κατὰ τὸ ἐντελὲς ἔχει dicitur; perfectio rei, per quam res perfectionem habet, per quam res est perfecta forma. Quare etiam homo entelechia non est embryo qui in matrice conficitur, et organis instruitur, partibusque suis absolvitur; sed ille demum est entelechia homo, qui partibus suis omnibus perfectus et in lucem editus, et quoad humanam formam consummatus est. Unde etiam animam definiunt entelechiam naturalis et organici, et potentia vitam habentis corporis: non quod anima actio sit, sed quod per eam ipsi [corpori] sit perfectio. Vocatur autem etiam entelechia, ἢ τοῦ τελείου ἐνέργεια hoc est perfecti actio, quod item est, ac si dicas, perfecta actio. Perfectorum enim etiam actiones perfectæ sunt; quemadmodum imperfectorum, imperfectæ. Perfecta autem actio entelechia dicitur, cum quod ipsa perfectionem habeat; tum etiam sit ἐντελεστικὴ τῆς ἐχείας hoc est, perficiendi habitus vim habeat, ipsiusque existat perfectio. Actio enim secundum habitum edita, habitus est perfectio. Abusive autem etiam entelechia dicitur simpliciter actio, quatenus unumquodque agens actiones suæ naturæ consentaneas edit, sive natura perfecta, sive imperfecta sit. Quoad hoc significatum etiam motus entelechia, hoc est, simpliciter actio dicitur. Talis autem erit utique, quale etiam illud est, quod est potentia. Quare cum quod po-

⁴⁷ 2 Phys. c. 1, t. 6, 9, 10. ⁴⁸ 2 De anima, c. 1, t. 6, et c. 2, t. 24.

tentia est imperfectum sit, ipsius etiam actio imperfecta erit : et illius etiam actus quod potentia est, non quod secundum eam agat, 39 id quod potentia est, sed quod agatur. Quod enim actu est, ipsum agere potest, quatenus actu est ; quemadmodum ignis calefacit, cum actu sit calidus. Quod autem potentia est, quatenus est potentia, patitur, non agit ; quemadmodum aqua calefit, cum potentia sit calida. Etsi vero aqua quæ adhuc calefit, ipsa quoque calefacit ; tamen quatenus amplius calefieri potest, eatenus calefit, cum potentia, calida sit adhuc per se. Quatenus autem caloris est particeps, eatenus calefacit, ut quæ actu calida sit per se. Quapropter metus ejus quod est potentia

3. Quandoquidem enim quidquid sub generationem cadit, ex materia et forma constat ; habet etiam potentia et actu esse, ipsumque moveri et movere, quod perinde est ac si dicas, pati et efficere. Et quoad formam quidem, ipsum actu esse ; quoad vero materiam, ipsum potentia esse habet. Et quidem ad actu esse pertinet agere, et movere, et efficere ; ad potentia vero esse [spectat] agi et moveri et pati. Unde fit, cum motus ejus quod potentia est, actus esse dicatur, ut passio sit potentia. Fortassis autem etiam idcirco actus 40 dici queat, quia quod movetur, a natura sibi insita proxime habet, ut pro sua aptitudine moveatur ; tametsi primum principium motus sui extrinsecus accipiat. Proprie vero quidquid movetur, patitur, non agit. Quod non patitur, nec movetur etiam : propterea quod id quod potentia est quatenus potentia est movetur ad id quod actu est transeundo. Etque motus via quædam ab esse potentia ad actu esse transferens. Quod autem actu est, quatenus est actu, motus expers manet.

4. Porro quod est potentia, est id quod potest et ita natura comparatum est, ut fieri possit hoc quod potentia dicitur : quod autem est actu, illud est quod jam id est, quod actu dicitur.

5. Exempli gratia : scholasticus Zosimion, qui cum albus esset, a diuturno morbo niger factus est, prius actu albus erat, niger vero potentia, quandoquidem niger fieri poterat. Quatenus igitur albus erat, moveri non dicebatur ; quatenus autem niger, siquidem potentia id erat, cum nigredinem contrahere cepit, atque ab eo quod potentia niger erat, ad id ut actu niger fieret adducebatur ; tum ad nigredinem moveri dicebatur. 41 Atque illa nigredinis contractio, motus erat ; quæ actus erat Zosimionis potentia nigri, quantum ad potentiam attinet, hoc est, quatenus ita comparatus erat, ut niger fieri posset. Posteaquam autem niger factus est, non jam quantum ad nigredinem attinet, movebatur, sed in nigredine constitit. Eodem igitur etiam modo omne quod actu est, non movetur, quatenus actu est.

6. Sed neque moveri aliquid dicitur, quatenus potentia est, dum in potentia tantum manet et sola aptitudine cognoscitur : vorum quando a potentia

Α τε τοῦ δυνάμει· οὐχ ὅτι ἐνεργεῖ κατ' αὐτὴν τὸ δυνάμει, ἀλλ' ὅτι ἐνεργεῖται. Τὸ γὰρ ἐνεργεῖν ὄν ἐκεῖνο δύνатаι ἐνεργεῖν. καθὼς ἐνεργεῖα ἐστίν· ὡσπερ τὸ πῦρ θερμαίνει, θερμὸν ὄν ἐνεργεῖα. Τὸ δὲ δυνάμει, καθὼς δυνάμει πάσχει, οὐκ ἐνεργεῖ· καθὼς τὸ ὕδωρ θερμαίνεται, δυνάμει τυγχάνον θερμὸν. Εἰ δὲ (καὶ) θερμαινόμενον ἔτι τὸ ὕδωρ θερμαίνει καὶ αὐτὸ, ἀλλὰ καθ' ἣ μὲν ἐπιπλέον δύνатаι θερμανθῆναι, κατὰ τοῦτο θερμαίνεται· δυνάμει ὄν ἔτι θερμὸν κατ' αὐτό· καθ' ἣ δὲ μετέχει θερμότητος, κατὰ τοῦτο θερμαίνει, ἐνεργεῖα ὄν θερμὸν κατ' αὐτό. Τοίνυν ἡ κίνησις παθητικὴ τις ἐνεργεῖα τοῦ δυνάμει γινώσκεται.

passivus quidam actus cognoscitur.

Β γ'. Καὶ γὰρ ἐπεὶ περ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους συνέστηκε τῶν ὑπὸ γένεσιν ἕκαστον, ἔχει γὰρ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργεῖα καὶ τὸ κινεῖσθαι καὶ τὸ κινεῖν, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, πάσχειν τε καὶ ποιεῖν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ εἶδος ἔχει τὸ ἐνεργεῖα, κατὰ δὲ τῆς ὕλης τὸ δυνάμει. Καὶ τῷ μὲν ἐνεργεῖα ἐστὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ κινεῖν καὶ ποιεῖν· τοῦ δυνάμει δὲ τὸ ἐνεργεῖσθαι καὶ κινεῖσθαι καὶ πάσχειν. Ὅθεν ἡ κίνησις, ἐνεργεῖα τοῦ δυνάμει λεγομένη, πάθος μᾶλλον ἐστίν. Ἐνεργεῖα δὲ λέγοιτ' ἂν ἴσως, καὶ διότι τὸ κινούμενον ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῇ φύσεως ἔχει προσηχῶς τὸ κινεῖσθαι, κατὰ τὴν οὐκ ἐπιτηδειότητα, καὶ τὴν πρώτην τοῦ κινεῖσθαι ἀρχὴν ἐξωθεν λαμβάνουσι. Κυριῶς δὲ πᾶν τὸ κινούμενον, καθὼς κινεῖται, πάσχει, οὐκ ἐνεργεῖ. Ὁ δὲ μὴ πάσχει, οὐδὲ κινεῖται. Διότι τὸ μὲν δυνάμει καθὼς δυνάμει κινεῖται μεταδιδόνον ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖα· καὶ ἡ κίνησις ὁδὸς τις ἐστίν ἀπὸ τοῦ δυνάμει ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖα διαβιβάουσα· τὸ δ' ἐνεργεῖα καθὼς ἐνεργεῖα μένει ἀκίνητον

δ'. Δυνάμει μὲν οὖν ἐστίν ὃ δύνатаι καὶ πέφυκε γενέσθαι τοῦτο, ὃ λέγεται δυνάμει· ἐνεργεῖα δὲ, ὃ ἤδη ἐστὶ τοῦτο, ὃ λέγεται ἐνεργεῖα.

ε'. Οἶον ὃ σχολαστικὸς Ζωσιμίωv, ὃς λευκὸς ὄν ὑπὸ νοσήματος ἐμελάνθη χρονίου, πρότερον ἦν ἐνεργεῖα λευκός· δυνάμει δὲ μέλας, ἐπεὶ περ ἠδύνата γενέσθαι μέλας. Καθὼς μὲν οὖν λευκός, οὐκ ἂν ἐλέγετο κινεῖσθαι· καθὼς δὲ μέλας, ἐπεὶ περ δυνάμει ἐτύγχανεν, ὅτι ἤρξατο μελαινεσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ δυνάμει μέλας εἰς τὸ ἐνεργεῖα μέλας γενέσθαι προήγετο, τότε ἂν ἐπὶ τὸ μέλαν ἐλέγετο κινεῖσθαι. Καὶ ἦν ἡ μέλανσις κίνησις, ἐνεργεῖα οὖσα τοῦ δυνάμει μέλανος Ζωσιμίωvος, κατὰ τὸ δυνάμει. τουτέστι καθὼς ἐπεφύκει γενέσθαι μέλας. Ὅτε δ' ἐνεργεῖα γέγονε μέλας, οὐκέτι κατὰ τὸ μέλαν κινούμενος ἦν· ἀλλ' ἔστηκεν ἐν τῷ μέλανι. Τὸν αὐτὸν τρόπον (οὖν) καὶ πᾶν ἐνεργεῖα ὄν, οὐ κινεῖται καθὼς ἐστίν ἐνεργεῖα.

ς'. Ἀλλ' οὐδὲ καθὼς δυνάμει λέγοιτ' ἂν τι κινεῖσθαι, μένον δυνάμει μόνως καὶ μόνῃ ἐπιτηδειότητι γνωριζόμενον. Ἀλλ' ὅταν ἀπὸ τοῦ δυνάμει μετα-

δι' ἄλλη τὸ ἐνεργεῖα μένον ἔτι δυνάμει, οἷα λέγεται κινεῖσθαι. Διὰ τοι τοῦτο πρόσκειται τῷ τῆς κινήσεως ὀρισμῷ τὸ ἢ τοιοῦτον, ἤγουν τὸ καθὼ δυνάμει ἐστὶν ἵνα κἂν τῷ ὑποκειμένῳ ταυτὸν ἢ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργεῖα· κατὰ τὸ δυνάμει γινόμενη ἢ κίνησις θεωρεῖται· καὶ εἰς ἂν ἔτι περισώζεται τὸ δυνάμει. Τοῦτου γὰρ τελείως ἀπολουμένου κίνησις οὐκ ἔστι. Τὸ γὰρ ἐνεργεῖα γενόμενον καθόσον ἐνεργεῖα, οὐκ ἐν κινήσει ἐστὶν· ἐν στάσει δὲ καὶ μονῆ. Κἂν τούτῳ ἢ κινήσει διαφέρῃ ἂν τοῦ ἐνεργεῖα τε καὶ τῆς τελείως ἐνεργείας· ὅτι ἐπὶ μὲν τούτων ἐφθαρταὶ τὸ δυνάμει· ἐπὶ δὲ τῆς κινήσεως, μένοντος τοῦ δυνάμει τῆς κινήσεως ἐπιτελεῖται ἐνεργεῖα.

ζ'. Πάλιν κίνησις ἐστὶν ἐντελέχεια τοῦ κινήτου ἢ κινήτου, ἤγουν ἐνεργεῖα παθητικῆ τοῦ δυναμένου καὶ πεφυκότος κινήθῃναι τε καὶ μεταβάλλειν ἀπὸ τοῦδε εἰς τόδε, καθὼ δύναται καὶ πέφυκεν, οὐ καθὼ ἤδη ἔστιν. Εἰ δὲ τοῦ κινήτου ἐστὶ τοιαύτη ἐντελέχεια ἢ κίνησις, ὁτλον ὡς οὐκ ἐν τῷ κινουμένῳ, ἀλλ' ἐν τῷ κινουμένῳ ἐστὶν. Εἰ δὲ ἢ ὄρασις οὐκ ἐν τῷ ὄρωμένῳ, ἀλλ' ἐν τῷ ὄρωντι τυγχάνουσα, ἐν τῷ κινουμένῳ εἶναι καὶ ποιῶντι δοκεῖ· ἀλλ' ὑπὸ τῆς λέξεως ἢ ἀπάτη προφερομένης μὲν ἐνεργητικῶς, οὐδὲν δ' ἦτορον ὁηλούσης πρᾶγμα παθητικόν. Πᾶν γὰρ (τὸ) αἰσθανόμενον πάσχει καὶ οὐ ποιεῖ· διὸ καὶ ἢ ὄρασις ἐν τῷ ὄρωντι οὔσα, ἐν τῷ πάσχοντι (καὶ) κινουμένῳ ἐστὶ, καθὼς καὶ αἰ λαικαὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τοῖς αἰσθανομένοις εἰσὶν· οὐχ ὡς ἐν κινουμένῳ τε καὶ ποιῶσιν, ἀλλ' ὡς ἐν κινουμένοις καὶ πάσχουσι.

η'. Καὶ ἄλλος καὶ λόγος ἀποδίδεται τῆς κινήσεως, δεικνύων αὐτὴν τοῦ κινουμένου καὶ ποιῶντος οὔσαν κυρίως ἐνεργεῖαν, καὶ ἀπ' αὐτοῦ μὲν ἀρχομένην τε καὶ ἐνδομομένην, ἐνστριζομένην δὲ καὶ ἐμμένουσαν τῷ κινουμένῳ καὶ πάσχοντι. Ὁ δὲ λόγος τοιοῦτος· Κίνησις ἐστὶν ἐνεργεῖα τοῦ κινουμένου ἐν τῷ κινουμένῳ. Καὶ γὰρ ἢ οἰκοδόμησις ἐνεργεῖα ἐστὶ τοῦ οἰκοδομοῦντος ἐν τῷ οἰκοδομουμένῳ· καὶ ἰατρικὴ ἐνεργεῖα τοῦ ἰατροῦ ἐν τῷ ἰατρουμένῳ. Ἄλλο δὲ ἐστὶν οἰκοδόμησις καὶ ἰατρικὴ· καὶ ἄλλο τὸ οἰκοδομῆσθαι καὶ ἰατρευθῆναι. Ἦ μὲν γὰρ οἰκοδόμησις καὶ ἰατρικὴ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχουσι· τούτῳ ἐν τῷ οἰκοδομῆσθαι τὸ οἰκοδομουμένον· καὶ ἐν τῷ ἰατρευθῆναι τὸ ἰατροῦμενον. Τὸ δ' οἰκοδομῆσθαι καὶ ἰατρευθῆναι ἐν τῷ γενέσθαι τὸ εἶναι λαμβάνουσι. Διὸ καὶ οἰκοδόμησις μὲν καὶ ἰατρικὴ κινήσεις εἰσὶ· τὸ δ' οἰκοδομῆσθαι καὶ ἰατρευθῆναι κενεῖσθαι ἐστὶν. Αἱ ἄρα διαθέσεις αἱ ἀπὸ τῶν κινήσεων ἐγγινόμεναι κινήσεις οὐκ εἰσὶν, ἀλλ' ἀποτελέσματα τῶν κινήσεων.

θ'. Ἐπεὶ δὲ ἢ κίνησις ἐν τῷ κινουμένῳ ὑπὸ τοῦ κινουμένου ἐστὶν, ὡς μὲν ἐν τῷ κινουμένῳ οὔσα, παθητικὴ τε καὶ ἀτελής ἐνεργεῖα λέγεται. Διὸπερ καὶ τὸ κινούμενον ὅπερ ἐστὶ τὸ δυνάμει, πάσχει τε

A esse ad actu esse movetur, eum interim adhuc esse potentia maneat, tum moveri dicitur. Propterea definitioni motus adjectum est, quatenus tale est, hoc est, quatenus potentia est; ut, tametsi subjecto idem sint, quod potentia et actu est; motus tamen quoad esse potentia factum consideretur, et quoad ipsum potentia esse incolume conservatur. Hoc enim prorsus interempto non [amplius] est motus. Quod enim actu esse consecutum est, quatenus actu est, non est in motu, sed in statu et constantia. Atque in hoc motus ab eo quod est actu et ab ipso perfecto actu differt; 42 quod in his id quod potentia est, interit; in motu autem, manente eo quod est potentia, motus actio perficitur.

B 7. Rursum, motus est entelechia mobilis 49, quatenus est mobile, hoc est, actus passivus ejus quod potentia est, et ita natura comparatum, ut moveri et ab hoc in hoc mutari possit, quatenus potest et natura comparatum est, non quatenus jam est. Quod si autem motus est ejusmodi entelechia rei mobilis 50, manifestum est, eum non in movente, sed in eo quod movetur, esse. Et si vero ἢ ὄρασις, id est visio, quæ non in viso, sed in vidente existit, in movente et agente esse videtur; deceptio tamen a dictione oritur, quæ quidem ita profertur quasi actionem significet, nihilominus tamen rem passivam declarat. Quidquid enim sentit, putatur et non agit. Quapropter etiam visio licet in vidente sit, tamen in patiente, eoque quod movetur, est: quemadmodum etiam reliqui sensus in sentientibus sunt, non ut in C moventibus et agentibus, sed ut in iis quæ moventur et patiuntur 51.

D 8. Et alia vero etiam motus definitio assignatur, quæ ostendit ipsum moventem et efficientem proprie actum esse, ut qui 43 ab ipso quidem incipiat et tribuitur, in eo autem quod movetur et patitur, fulciatur et maneat. Hujusmodi autem est definitio; Motus est actus ejus quod movet in eo quod movetur. Ædificatio enim actus est ædificantis in eo quod ædificatur: et sanatio est actus sanantis in eo quod sanatur. Aliud autem est ædificatio et sanatio: aliudque ædificatum et sanatum esse. Ædificatio enim et sanatio in ipso fieri suum esse habent; hoc est, in eo dum ædificatur id quod ædificatur, et dum sanatur id quod sanatur. At vero ædificatum et sanatum esse, ex hoc quod facta sunt, esse accipiunt. Quapropter etiam ædificatio et sanatio motus sunt: ædificatum autem et sanatum esse motum esse. Affectiones itaque quæ insunt ex motibus, non sunt motus, sed effecta motuum.

9. Quoniam autem motus est in eo quod a movente movetur; ut quidem in eo quod movetur existit, passivus et imperfectus actus dicitur (quandoquidem etiam quod movetur, hoc est.

49 3 Phys. c. 2, t. 16. 50 2 Phys. c. 2, l. 18. 51 3 Phys. c. 3, l. 23.

quod potentia est, cum patitur, quatenus potentia est, tum natura imperfectum est: nondum enim est quod dicitur); ut autem a **44** movente proficiscitur, magis proprie et perfectius actus dici queat; quandoquidem etiam movens quale est, quod actu est, cum ad agendum valet quatenus actu est, tum natura perfectum est. Quippe etiam est quod dicitur. Motus proinde actus est.

10. Idemque et ut actio, et ut passio est ⁵². Actio autem et passio ratione quidem differunt; subiecto autem unum idemque sunt ambæ, ut docendi et discendi actus, utque ascensus et descensus ⁵³. Quin imo potius et subiecto et ratione unus idemque motus est, qui ab eo quod movet in eo quod movetur existit. Neque enim quemadmodum actio et passio dividuntur, illa circa affectionem ab agente; hæc circa eam quæ a patiente est exoritur; sic etiam ab ipso [motu] quod est ab hoc et quod est in hoc distincta sunt; sed ambo hæc unum motum complent, ipsius definitionem omnibus suis numeris absolventia.

11. Porro motum sub quantitate collocant; quandoquidem propter magnitudinem, in qua consideratur, continuus videtur; quemadmodum tempus propter motum. Et vero etiam in iis quæ ad aliquid referuntur, eum reponunt; siquidem motus, ejus quod **45** movetur, est motus; et quod movetur, per motum movetur. Fortassis autem motus cum indelinitus sit, in nullo decem generum definitorum per se recipietur. Cum enim ea quæ sunt ac definita sunt, respectu actus ac potentia dicantur, motus in horum neutro poni potest. Nam et quod potentia tantum est, nondum movetur; et quod actu est, non amplius movetur.

12. Aliud autem est potentia, et aliud quod est potentia; itemque aliud est quod est actu, et aliud actus. Illi igitur quod est potentia, id quod actu est, oppositur; potentia vero, actus. Et potentia quidem est perfecta essentia preparatio, et non impedita ad agendum promptitudo, vim inferendi actus habens: quemadmodum dicimus ignem habere urendi potentiam. Potentia autem esse, est aptitudo imperfecta ad quod dicitur potentia esse, ipsum agere ab alio accipiens, et non a se emittens, quemadmodum dicimus semen potentia esse animal. Porro actu est, quod agere jam potest secundum id quod dicitur. Quemadmodum Aristoxenus dicitur musicus cum actu sit musicus; quoniam secundum musicam agere potest, quatenus **46** musicus. Actus autem est motus efficax qui a potentia emittitur. Efficax autem est [motus] qui in opere consistit. Opes vero, et effectio et actio. Effectio denique et actio ab officiendo et agendo sunt: quorum in primo libro (1) capite vicesimo quarto a nobis ante facta est mentio.

καθὸ δυνάμει, καὶ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀτελής. Ὁ γὰρ λέγεται, οὐπω ἔστιν. Ὡς δ' ὑπὸ τοῦ κινουῦντος ἐνεργεια λέγεται ἂν κυριώτερόν τε καὶ τελειότερον. Ἐπεὶ καὶ τὸ κινουῦν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἐνεργεῖν, ἐνεργεῖν τε ἰσχύει καθὸ ἐνεργείας, καὶ τὴν φύσιν ὑπάρχει τέλειον. Ὁ γὰρ λέγεται, τοῦτο καὶ ἔστιν. Ἡ κίνησις ἄρα ἐνεργεια.

ι'. Καὶ ὡς ποιήσις καὶ ὡς πάθησις ἡ αὐτή. Ποιήσις δὲ καὶ πάθησις τῆν λόγῳ μὲν διαφέρουσι τῆν δ' ὑποκειμένῳ ταυτὸ καὶ ἐν ἄμφοι εἰσὶν, ὡς δίδαξις καὶ μάθησις, καὶ ὡς ἀνάβασις καὶ κατάβασις· ἢ μᾶλλον καὶ τῆν ὑποκειμένῳ καὶ τῆν λόγῳ εἴη ἂν ἡ κίνησις μία καὶ αὐτή, ἐν τῆν κινουμένῳ οὕσα ὑπὸ τοῦ κινουῦντος· οὐδὲ γὰρ ὡσπερ ἡ ποιήσις καὶ ἡ πάθησις μερίζονται, ἡ μὲν περὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ποιουῦντος σχέσιν, ἡ δὲ περὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πάσχοντος· οὕτω καὶ ἀπ' αὐτῆς τὸ ὑπὸ τοῦδε καὶ τὸ ἐν τῷδε μεμέρισται· ἀλλ' ἄμφοι ταῦτα τὴν μίαν κίνησιν συμπληροῖ, τὸν λόγον αὐτῆς ἀπαρτίζοντα.

ια'. ἴστανουσι δὲ τὴν κίνησιν ὑπὸ τὸ ποσόν· ἐπεὶ δοκεῖ συνεχῆς διὰ τὸ μέγεθος ἐν ᾧ θεωρεῖται· καθὼς ὁ χρόνος διὰ τὴν κίνησιν. Καὶ ὑπὸ τὰ πρόσ τι δὲ ταύτην τιθέασιν, εἴγε ἡ κίνησις κινουμένου κίνησις, καὶ τὸ κινούμενον κινήσει κινούμενον. Ἴσως δ' ἀόριστός τις οὕσα ἡ κίνησις, ἐν οὐδενὶ τῶν ὀρισμένων δέκα γενῶν καθ' αὐτὴν συναχθήσεται. Τῶν γὰρ ὄντων καὶ ὀρισμένων ἢ κατὰ τὸ δυνάμει λεγομένων, ἢ κατὰ τὸ ἐνεργεία, ἡ κίνησις ἐν οὐδετέρῳ τούτων τεθῆναι δύναται. Καὶ γὰρ τὸ δυνάμει μόνον ὄν οὐπω κινεῖται καὶ τὸ ἐνεργεία ὄν οὐκ ἔτι κινεῖται.

ιβ'. Ἄλλο δὲ ἐστὶ τὸ δυνάμει, καὶ ἄλλο ἡ δύναμις· καὶ ἄλλο τὸ ἐνεργεία, καὶ ἄλλο ἡ ἐνεργεια. Τῶν μὲν ὄν δυνάμει τὸ ἐνεργεία ἀντίκειται· τῆ δυνάμει δὲ ἡ ἐνεργεια. Καὶ ἡ δύναμις μὲν ἔστι παρασκευῆ τέλει τῆς οὐσίας, καὶ ἐτοιμότης ἀκόλουτος πρὸς τὸ ἐνεργεῖν, οἰστικὴ τῆς ἐνεργείας· ὡς λέγομεν, τὸ πῦρ ἔχει δυνάμιν καυστικὴν. Δυνάμει δὲ ἐστὶν ἐπιτηδειότης ἀτελής πρὸς ὃ λέγεται δυνάμει, τὸ ἐνεργεῖν παρ' ἄλλου δεχομένη, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς προβάλλουσα· ὡς λέγομεν, τὸ σπέρμα δυνάμει ζωῶν. Ἐνεργεία δὲ ἐστὶν, ὃ ἐνεργεῖν ἤδη δύναται· κατ' ἐκεῖνο δὲ λέγεται· ὡς Ἀριστῆξενος λέγεται μουσικός, ἐνεργεῖν ὡν μουσικός· ἐπεὶ δύναται κατὰ τὴν μουσικὴν ἐνεργεῖν, καθὸ μουσικός. Ἐνεργεια δὲ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῆς δυνάμεως προβάλλουμένη κίνησις ἐνεργός· ἐνεργός δὲ (ἐστὶν), ἡ ἐν τῶν ἔργῳ· ἔργον δὲ ἢ τε ποιήσις καὶ ἢ πράξις. Ἡ ποιήσις δὲ καὶ ἡ πράξις ἐκ τοῦ ποιεῖν καὶ (ἐκ) τοῦ πράττειν περὶ ὧν ἐν τῶν πρώτῳ βιβλίῳ κατὰ τὸ εἰκοστὸν καὶ τέταρτον κεφάλαιον προὑπέμνησται.

⁵² 3 Phys. c. 2, t. 18. ⁵³ 3 Phys. c. 2, t. 22.

(1) Id est Epitome logica, supra.

ιγ'. Τούτων οὕτω διωρισμένων χρή γινώσκειν ὅτι λέγεται τὸ πρᾶγμα καὶ κατὰ τὴν δύναμιν δύναμις, καὶ κατὰ τὴν ἐνεργείαν ἐνεργεία. Διὸ καὶ τὸ δύναμις διττὸν, καὶ τὸ ἐνεργεία διττὸν. Λέγεται γὰρ δύναμις καὶ τὸ κατ' ἐπιτηδεϊότητα μόνην ἀτελή μῆπω μηδαμῶς γενόμενον τοῦτο ὃ λέγεται ὡς εἴπομεν, τὸ σπέρμα δύναμις ζῶον, καὶ ὡς λέγομεν. τὸ παιδίον δύναμις μουσικόν· ὅτι δύναται γενέσθαι τὸ μὲν σπέρμα ζῶον, τὸ παιδίον δὲ μουσικόν. Ἄλλὰ καὶ τὸ γενόμενον μὲν ἤδη καὶ τὴν ἕξιν τελείαν ἔχον, μὴ ἐνεργοῦν δὲ κατ' αὐτὴν, δύναμις λέγεται καὶ αὐτό· ὡς δύναμις μουσικόν τὸν Ἀριστόξενον λέγομεν, ὅταν οὐ κιθαρίζῃ, ἀλλ' ἢ καθέδῃ ἢ ἄλλαι ἐνεργῇ. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαίνόμενον καὶ τὸ πῦρ δύναμις λέγομεν καυστικόν, ὅταν μὴ καίῃ. τὸ μὲν οὖν πρῶτον δύναμις λέγεται ἀτελές, τὸ δὲ δεύτερον τέλειον· καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατ' ἐπιτηδεϊότητα, τὸ δὲ δεύτερον τέλειον· καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατ' ἐπιτηδεϊότητα, τὸ δὲ δεύτερον κατ' ἕξιν. Διττὸν δὲ καὶ τὸ ἐνεργεία λέγεται τὸ τε δυνάμενον ἐνεργεῖν κατ' ἐκεῖνο καθ' ὃ (καὶ) λέγεται, μὴ μέντοι ἐνεργοῦν ὅπερ ταυτὸν ἐστὶ τῷ δευτέρῳ σημαίνωμένῳ τοῦ δύναμις· καὶ τὸ κατὰ τὴν ἐνεργὸν κίνησιν θεωρούμενον ὅλον, ὅταν ὁ μὲν Ἀριστόξενος κιθαρίζῃ, καίῃ δὲ τὸ πῦρ πρακτικῶς.

ιδ'. Τὸ τρίτον δεύτερον δύναμις μέσον ἐστὶ τῶν τε πάντων καὶ μόνως ὄντων δύναμις, καὶ τῶν πάντων καὶ μόνως ὄντων ἐνεργεία· ὡς ἀμφοτέρων μετέχον, καὶ πρὸς ἑκάτερον ὑπάρχον τὸ ἕτερον· οἷον πρὸς μὲν τὸ πρῶτον δύναμις ἐνεργεία ὄν, πρὸς δὲ τὸ δεύτερον ἐνεργεία δύναμις. τὸ πρῶτον οὖν δύναμις τὸ ἀτελές, ὡς περ εἴρηται, διὰ τῆς κινήσεως εἰς τὸ πρῶτον ἐνεργεία προάγεται. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνάγκης καὶ εἰς τὸ δεύτερον. Καὶ ὁπόταν τὸ οὕτως ὄν δύναμις πρὸς τὸ ἐνεργεία γενέσθαι χωρῆ, μὴ ἐξιστάμενον τοῦ δύναμις εἰς τὸ παντελές, τότε λέγομεν κινεῖσθαι αὐτό.

ιε'. Κινεῖσθαι δὲ τὸ δύναμις λέγοντες, οὐ τὴν ἐπιτηδεϊότητα κινεῖσθαι φαίμεν, ἀλλὰ τὸ τὴν ἐπιτηδεϊότητα κεκτημένον, ταυτέστι τὸ ἐπιτηδεϊὸν αὐτὸ καθὼς τοιοῦτόν ἐστιν ὅπερ πάλιν, ὅτε μὴ κινεῖται καθ' ἣν πέφυκε κινεῖσθαι κίνησιν, τότε λέγομεν αὐτὸ κατ' ἐκείνην τὴν κίνησιν ἠρεμεῖν· ἠρεμία γὰρ ἐστὶν ἀκίνησία τοῦ πεφυκότος κινεῖσθαι ὅτε πέφυκε, καὶ οὐ πέφυκε, καὶ ὡς πέφυκεν. Ὅτε μὲν πέφυκεν, ἐπεὶ περ οὐκ ἂν τὸ ἀρτιγενές σκυλάκιον ἠρεμεῖν λέγοιτο κατὰ τὸ ὄρᾶν· πέφυκε μὲν γὰρ ὄρᾶν, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς τὸ τεχθέν· ὅπου δὲ πέφυκεν, ἐπεὶ περ τῆς ἐν ἀέρι κινήσεως, οὐκ ἂν οἱ ἰχθύες λέγοιτο ἠρεμεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἡ φύσις αὐτοῖς δέδωκεν ἐν ἀέρι εἶναι. Καθὰ δὲ πέφυκεν, ὅτι περ οὐκ ἂν οἱ ὕφεις τῆς κατὰ βάθυσιν κινήσεως λέγοιτο ἠρεμεῖν· ἐρπυστικοὶ (γὰρ) ἐκ φύσεως, καὶ οὐ βαδιστικοί. τὸ τρίτον πεφυκός κινεῖσθαι καὶ μὴ κινούμενον ὁπότε πέφυκε, καὶ ἔνθα πέφυκε, καὶ ὡς πέφυκε τῆς κινήσεως ταύτης ἐστερημένον, λέγεται ἠρεμεῖν. Ἐντεῦθεν δὴλον ὡς ἐπεὶ τὸ θεῖον παντάπασιν ἄκλον, πάσης ἐπιτηδεϊότητος καὶ πάσης ἀτελείας ὑπερεξήρηται, καὶ αὐτὸ ὑπάρχον καὶ αὐτοτέ-

13. His ita determinatis sciendum est rem et secundum potentiam, potentia esse dici; et secundum actum, actu. Quapropter etiam quod potentia est, duplex est; et quod actu est, duplex est. Dicitur enim potentia, quod secundum solam imperfectam aptitudinem nondum adhuc factum est hoc quod dicitur; quomodo diximus semen potentia esse animal, et quomodo asserimus puerum potentia esse musicum; quod semen quidem animal, puer autem musicus fieri potest. Sed quod jam factum est, et perfectum habitum obtinet, nec tatem secundum illum agit, et ipsum potentia dicitur; quomodo Aristoxenum potentia dicimus musicum, cum cithara non canit, sed aut dormit, aut aliud quid agit. Quoad hoc significatum dicimus etiam ignem potentia urere, quando non urit. Prius igitur quod potentia 47 est, imperfectum; posterius, perfectum dicitur. Et prius quidem quoad aptitudinem, posterius quoad habitum dicitur. Sed et quod actu est, duplex dicitur; et quod operari potest, secundum illud juxta quod etiam dicitur. tametsi non operetur; quod idem est cum secundo significato ejus quod potentia dicitur; et quod secundum efficacem motum consideratur, veluti cum Aristoxenus cithara canit, et ignis revera urit.

14. Posterius igitur quod potentia est, medium est inter ea quæ omnino et tantum potentia, quæque omnino et tantum actu sunt; quod utriusque sit particeps, et ad utrumque alterum existat, ut quod quidem ad prius potentia, actu, quoad posterius actu potentia sit. Prius igitur potentia quod imperfectum est, ut diximus, per motum ad prius actu perducitur. Nec enim necessario etiam ad posterius. Et quando quod ita potentia est ad actu esse procedit, ita tamen ut non omnino et perfecte ad eo discedat, quod potentia est; tunc ipsum moveri dicimus.

15. Cum autem moveri dicimus id quod potentia est, non aptitudinem, sed id quod aptitudinem possidet, hoc est, ipsum 48 aptum quatenus tale est, moveri pronuntiamus. Quod rursus cum non movetur, quo motu moverit aptum est; tunc ipsum quoad istam motum quiescere dicimus 49. Quies enim est immobilitas ejus quod ita natura aptum est ut moveri possit, quando, ubi et quomodo natura aptum est. Quando quidem natura ita aptum est, quoniam recens editus calulus quoad visum quiescere non dicitur. Natura enim aptus est quidem, ut videre possit: sed tamen non statim ut est editus. Ubi autem natura aptum est, quando quidem quoad motum in aere pisces quiescere non dicuntur. Neque enim natura ipsis concessit, ut in aere viverent. Quomodo denique natura aptum est, quando quidem serpentes quoad gradiendi motum quiescere non dicuntur. Serpenti enim et non gradiendi facultatem a natura habent. Quod igitur natura aptum est ut moveri possit, nec tamen movetur, quando, et ubi, et quomodo natura aptum est: id motu hoc privatum quiescere dicitur. Hinc

igitur cum divinum nunc, quod omni vacat materia, ab omni aptitudine et omni imperfectione exemptum sit (cum ipsum esse et **49** perfectior sit); et propterea moveat quidem, primoque et proprie moveat; ipsum autem quoad omnem mutationem sit immobile, convenienter et accommodate dici non potest quiescere. Cui enim motus inest, hujus immobilitas quies est. Immobilitas autem in Deo non est quies, sed identitas et status omnis semper mutationis expers.

Λ λειον καὶ διὰ τοῦτο κινεῖ μὲν, καὶ πρότις καὶ κυρίως κινεῖ, ἀκίνητον δὲ ἐστὶ κατὰ πᾶσαν μεταβολήν· οὐκ ἂν λέγοιτο καταλλήλως καὶ προσφυσῶς ἡρεμεῖν. Ὁ γὰρ ἡ κίνησις ἔνεστι, τούτου ἡ ἀκίνησις ἡρεμία ἐστίν. Ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ ἡ ἀκίνησις οὐκ ἐστὶν ἡρεμία, ἀλλὰ ταυτότης καὶ κατὰστασις αἰεὶ ἀμετάβλητος.

non est quies, sed identitas et status omnis semper

SYNOPSIS CAPITIS V,
IN QVO ADHUC DE MOTU ET QUIETE

1. Ostendit motum in quatuor considerari prædicamentis, et de sibi subjectis homonymos prædicari. —
2. Probat motum localem qui Græce etiam φορὰ quasi dicas latius, quæquam non satis proprie dicitur, maxime proprium motum esse; quia nimirum sit aliis omnibus evidentior. —
3. Demonstrat motum localem omnibus aliis priorem esse, idque aliquot rationibus; quarum prima est, quia sit perfectior. —
4. Secunda ratio est, quia non immutat necessario statum ejus quo movetur. —
5. Tertia ratio est, quia natura cæteris motibus antecedit, et augmentationi et alterationi. —
6. Quin et quodammodo generationi et corruptioni, quæ proprie motus non sunt; ubi inter generationem naturalem et naturali sublimiorem. **50** id est, creationem distinguit: pro duplici causa proxima, quæ est natura; et ea quæ primario et proprie causa est, architectatrix meus nimirum. —
7. Probat motum circulare cæteris motibus localibus priorem esse, quia non tantum misto, sed et rectilineo prior est, tum quia antiquior, tum quia stabilior; antiquior quidem, quia cælo est insitus; stabilior vero, quia solus potest esse continuus; ubi etiam ostenditur cæteros omnes motus, quin et mutationes non posse esse continuas, itemque quis motus sit continuus, quis non continuus, declaratur. —
8. Explicat aliud esse quietem, et aliud finem, ac principium motus, quorum illa fit in temporis extensione, hæc minime. Unde etiam quiescere et moveri et insistere et sisti, ut et generari et similia cum extensione fiunt temporis: at quiescere, motum esse, instituisse, ad quietem venisse, generatum esse etc. minime. Sunt enim hæc motuum termini. —
9. Per perisoma infert, tempus quo res mutabatur tantum, cum eo in quo mutatio absoluta est, non esse majus eo in quo mutabatur tantum; quia nimirum mutatio in termino temporis absoluta est, qui nec auget nec minuit; quippe quod in linea punctum, hoc in motu κίνημα est. —
10. Probat motum super recta linea sive rectilineum, infinitum non esse; quia nimirum quo eo movetur, siquidem reflectitur, duobus motibus **51**, deinceps tantum, non continuus movetur; ubi etiam cum in genere ea quæ deinceps et continua sunt, tum in specie motus deinceps et continuos describit et distinguit. Contra vero ostendit motum circulare infinitum sive termini expertem esse posse, quia omnes illius conversiones una ἀποκίνησις continuantur invicem. Quod sane novum sed non multum differens a priore argumentum est, quo monstratur motum circularem rectilineo, perfectiorem et priorem esse. —
11. Probat alio argumento motum circularem esse præstantiorem et priorem rectilineo, quia nimirum solus circularis est etiam æquabilis. Rectilineus enim inæquabilis est, cum in iis quæ præter naturam eo moventur, ut quæ trahuntur et projiciuntur, itemque in animalibus quæ ἀποκίνητα dicuntur propter insitam animam: tum etiam in iis quæ secundum naturam eo moventur; contra vero, motus circularis magis est æquabilis; quia quod eo movetur, ut et ipse circulus et sphaera, a principio et fine quod est centrum semper distat æqualiter; ubi etiam declaratur quibus respectibus centrum et finis et principium et medium sit circuli ut et sphaeræ. —
12. Docet motum circularem cum rectilineo quoad celeritatem aut æqualitatem aut tarditatem comparari non posse, simulque determinat qui motus comparari possint; nimirum illi duntaxat, **52** qui sunt ejusdem generis et speciei, et numero tantum differant; quippe qualis mobilium, talis et motuum divisio est, ut perinde sicut mobilia, ita quoque motus genere, specie et numero differant, quorum postremi tantum comparari possunt. —
13. Per occupationem ostendit instrumentarium diversitatem, quibus motus perficiantur, non impedire, quominus illi conferri possint, dummodo sint ejusdem speciei; ubi etiam docet rectos motus omnes comparari posse, ut nihil id impediat ὀχέσιον diversitas, cum super uno subjecto perficiantur. —
14. Declarat omnem motum cum motum tum quietem sibi oppositam habere, quæ tamen non sit statio, cumque motui cuiusvis qui unus est numero quies opponatur, quæ præcedit et quæ consequitur motum, determinat quietem quæ præcedit motui opponi maxime, et denique etiam motus contrarios in specie exponit, et in substantia et in qualitate et in quantitate et in ubi. —
15. Ostendit omnium motuum localium tres tantum esse simplices; duos rectos, qui sunt sursum et deorsum, et tertium circulare; quia nimirum hi soli insunt corporibus simplicibus vel his quæ simplicia videntur. —
16. Probat motibus rectis omnibus esse aliquos contrarios, circulari autem ex aliorum sententia nullum non tantum non alium circulare quod concedit, sed ita rectum quidem ut illi **53** volunt, quorum etiam argumentum commemorat. —
17. Suum auctor de hoc argumento subjicit ἐπεκρῖσις, quod nimirum motus recti et circulari motui et sibi invicem possint esse contrarii diverso respectu: rectus recto propter loci contrarietatem, vicissim circulari propter alias contrarietates quas recenset. Et hanc plurimum diversam oppositientis rationem similibus exemplis probat æqualis et virtutum et motuum quæ et ipsa pluribus, sed diverso respectu, opponuntur. —
18. In fine causam indicat, quare Aristoteles et qui eum sequuntur, motui circulari negent esse contrarium, ut nimirum obtineant ne ipsi quidem cælo esse contrarium, et proinde nec generatum esse, nec corruptum iri, sed æternum esse. Et quo tamen, si etiam concederetur, tantum hoc sequeretur, cælum a naturali generatione et corruptione eximi; non etiam a divina, creatione scilicet, de qua sacræ tradunt Litteræ.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Α

CAPUT V.

Ἔτι περὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας.

Adhuc de motu et quiete.

α'. Ἐν τέσσαρσι κατηγορίαις θεωρεῖται ἡ κίνησις· ἐν οὐσίᾳ, γένεσις καὶ φθορά· ἐν ποσῇ, αὐξήσις καὶ μείωσις· ἐν ποιῶ, ἀλλοίωσις· ἐν τῇ τοῦ κατηγορίας, ἡ κατὰ τόπον μεταβολή, ἣτις καλεῖται φορά. Διαιρεῖται δ' αὕτη εἰς τὴν ἐπ' εὐθείας, καὶ εἰς τὴν κύκλῳ, καὶ εἰς τὴν ἐκ τούτων μικτήν. Κοινότης οὖν ἐστὶν ἡ κίνησις, ὁμωνύμως κατηγορουμένη τῶν διαφόρων κινήσεων. Ὡς περὶ γὰρ τὰ γένη ἐν οἷς ἡ κίνησις γενικώτατα ὄντα γένος οὐκ ἔχουσι ἄλλο ἐπαναβεβηκός· οὕτω δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς κινῆσει οὐκ ἔχουσι γένος περιλαμβάνον αὐτάς. Ὡμωνυμῶς δ' οὕσα ἡ κίνησις, δι' ὁμωνύμων ἔφθασε τοὺς αὐτῆς λόγους ἀπολαβεῖν ταῖς διαφόροις ιδιότησιν αὐτῆς ἐφαρμόζοντας.

β'. Ἐν πρώτῃ καὶ κυριωτάτῃ ἐστὶν ἡ φορά. Κυριωτάτη μὲν, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἐναργεστέρα τυγχάνει· διὸ καὶ ἀπλῶς κινεῖσθαι φησὶν τὸ κατὰ τόπον κινούμενον. Ὁ δὲ κατὰ τόπον ἡρεμοῦν ἄλλην τινὰ κινεῖται κίνησιν, πῆ λέγομεν αὐτὸ κινεῖσθαι, κατ' αὐξήσιν τυχόν ἢ μείωσιν ἢ ἀλλοίωσιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατὰ τόπον ὑφ' ἑαυτοῦ μεταβάλλον, ἤτοι τὸ ζῶον, ἰδίως ὀνομάζουσι αὐτοκίνητον. Οὕτω μὲν οὖν κυριωτάτη τῶν ἄλλῶν κινήσεων ἡ κατὰ τόπον μαρτυρεῖται.

γ'. Πρώτῃ δὲ προηγούμενως μὲν, ὡς τελειότερα· τῶν γὰρ ζώντων, ἤτοι τῶν ἐμφύχων, τὰ μὲν ἕλως ἀκίνητα κατὰ ταύτην τὴν κίνησιν, οἷα τὰ φυτὰ καὶ τὰ προσπεφυκότα τῶν ζώων, ἃ καλοῦνται ζωόφυτα· τοῖς δὲ τελειομένοις ὑπάρχει τὸ κατὰ τόπον κινεῖσθαι, ὡς τὰ λεγόμενα αὐτοκίνητα ζῶα, ἃ δὲ μόνα καὶ ἀδιόριστως ζῶα καλεῖν εἰώθαμεν. Εἰ τοίνυν τελειότερα μὲν τῶν φυτῶν τὰ ζωόφυτα, πλείους δυνάμεις ἔχοντα ψυχικὰς· τούτων δὲ πάλιν τὰ ζῶα κατὰ τρόπον ὁμοίον ἐντελέστερα, τοῖς ζώοις δ' αὖ τελειομένοις ἢ κατὰ τόπον προσγίνεται κίνησις· αὕτη ἂν εἴη τελειότερα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τιμιωτέρα, καὶ πρώτη τῶν ἄλλῶν κινήσεων. Τὸ γὰρ τελειώτερον, ὅσπερ ἂν ἢ τελειώτερον, τοσοῦτον γὰρ τῶν ἀτελεστέρων καὶ ἐντιμότερον.

proinde mobilior, et cæteris motibus prior erit. Quippe quod perfectius est, quanto quidem est perfectius, tanto etiam imperfectioribus est præstantius.

δ'. Ἄλλ' οὐδ' ἐξαλλάττει τὴν τοῦ κινουμένου κατάστασιν ἡ φορά· καθάπερ αἱ λοιπαὶ τῶν κινήσεων· οὔτε τὴν οὐσίαν, ὡς γένεσις καὶ φθορά· οὔτε τὸ ποσόν, ὡς αὐξήσις καὶ μείωσις· οὔτε τὸ ποιόν, ὡς ἀλλοίωσις. Τὸ δὲ φυλάττον τὴν τοῦ κινουμένου κατάστασιν τῶν μὴ φυλαττόντων τιμιώτερον ἂν κριθείη, καὶ διὰ τοῦτ' αὐτὸ πρότερον.

1. Motus ⁵⁵ in quatuor prædicamentis consideratur : in substantia, generatio et corruptio : in quantitate, augmentatio et diminutio : in qualitate, alteratio : in prædicamento ubi, mutatio secundum locum, quæ latio vocatur ⁵⁶. Porro hæc in eam quæ secundum rectam lineam fit, et in eam quæ in orbem fit, **54** et in eam quæ ex his mixta est dividitur. Motus ergo communitas quædam est, quæ diversis motibus æquivoce prædicatur. Ut enim genera, in quibus motus est, cum generalissima sint, genus aliquod sublimius non habent ; ita etiam motus qui in ipsis sunt, genus non habent quo comprehendantur. Cum autem motus sit æquivocum, suas definitiones per æquivoca præripuit quæ diversis ipsius proprietatibus congruunt.

2. Quarum prima et maxime propria est latio. Maxime propria quidem, quandoquidem aliis evidentior est. Qua de causa ⁵⁷ etiam id quod secundum locum movetur, simpliciter moveri dicimus. Quod autem secundum locum quiescens alio aliquo movetur motu, quodammodo moveri dicimus, quoad augmentationem aut diminutionem aut alterationem scilicet. Quapropter etiam quod a se ipso secundum locum mutatur, hoc est animal, proprie αὐτοκίνητον, hoc est, a seipso mobile, appellant. Sic igitur motum secundum locum inter omnes maxime proprium esse constat.

3. Primus autem ⁵⁸ primario quidem : quia perfectior. Viventium enim, id est, **55** animatorum quædam quoad hunc motum omnino sunt immobilia, veluti plantæ ; et quæ animalibus maxime cognata sunt, quæ zoophyta, id est pantanimantia, vocantur : iis autem quæ perfectione sunt prædita, inest ut secundum locum moveantur ⁵⁹, ut ea quæ vocantur a seipsis mobilia animalia, quæ sane solum et sine determinatione animalia vocare consuevimus. Quod si igitur plantis perfectiora sunt plantanimantia, quia plures animæ facultates habent ; vicissim autem his eodem modo animalia perfectiora sunt : ac denique animalibus quæ perfectionem majorem habent, motus in loco adjungitur : hic utique et perfectior et

4. Sed neque ejus quod movetur statum et conditionem immutat latio ⁶⁰, quemadmodum reliqui motus ; nec substantiam, ut generatio et corruptio ; nec quantitatem, ut augmentatio et diminutio ; nec qualitatem, ut alteratio. Alqui ejus quod movetur statum conservans, illis quæ ipsum non conservant, præstantius, **56** et propterea etiam prius judicatur.

⁵⁵ 3 Phys. c. 1, t. 4. ⁵⁶ 8 Phys. c. 12, t. 64. ⁵⁷ 8 Phys. c. 14, t. 77. ⁵⁸ 8 Phys. c. 10, t. 58. ⁵⁹ 8 Phys. c. 10, t. 58, et 14, t. 77. ⁶⁰ 8 Phys. c. 10, t. 56.

5. Præterea vero etiam natura aliis motibus A prior est latio. Augmentatione enim alteratio natura prior est ⁶¹ (quandoquidem quod naturaliter augetur, ab alimento augeri solet; alimentum autem primo quidem non est simile ei quod alitur, sed per alterationem ei assimilatur et agglutinatur, ipsumque nutrit et auget; atque ita augmentationem alteratio præcedit); alterationem autem localis mutatio præcedit; exempli gratia in animalibus alimentum ad ventriculum delatum primam alterationem subit, dum per illius concoquendi facultatem chylus efficitur; et ita postquam ad hepatis pervenit, in sanguinem mutatur; et hinc denique ei quod nutritur, assimilatur. Atque ut summam dicam, quando utrumque in seculo sua manet, cum id quod alterat, tum id quod alteratur, fieri nequit alteratio. Localis ergo motus vel in alterato, vel in alterante, vel etiam in utroque requiritur; siquidem alteratio futura sit. Si igitur prior est alteratio naturali quidem augmentatione ⁶² (non enim etiam mathematica, qua circumposito quomodo quadratum augmentatur), **57** omnem autem alterationem quædam in loco mutati antecedit; natura cæteris motibus latio prior erit. Generatio enim ⁶³ et corruptio proprie motus non esse in sequentibus monstrabuntur.

6. Tempore præterea non solis motibus naturalibus reliquis, sed etiam generatione et corruptione localis motus prior est. Corruptio enim quoad tempus omni mutatione est posterior, ut quæ ab eo quod est ad id quod non est, transitio sit. Generatio autem ⁶⁴ in unoquoque eorum quæ simul, si unum videlicet idemque respiciamus, prior perspicietur. Posteaquam enim res generata, est, et per essentiam subsistit, tunc demum cæteris motibus, et tandem locali movetur. Si autem cogitamus antiquiorem filio patrem esse, quatenus perfectus homo ante fuit, et motu locali non caruit etiam antequam pater fieret; atque, ut summam dicam, cælum res omnes conditas vetustate superare, latioem autem cælo esse insitam; sane latio etiam quoad tempus omni motu et mutatione, adeoque etiam ipsa generatione prior esse deprehendetur. Generatione autem dico naturali, quæ ex eo quod potentia est, actu vero **58** non est, ad actu esse progressio est et temporalis transitus. Quandoquidem etiam aliam generationem ratio agnoscit naturali sublimiorem, quæ est D universi ex prorsus nihilo existentia et prima procreatio. Quemadmodum enim efficiens causa duplex est; et propinqua quæ natura esse dicitur, et primario ac proprie causa, quæ est mens architectatrix; sic generatio duplex est una quidem ex præsubsistente apta materia ad formam aliquam cum temporali extensione productio (cujus quidem generationis principium et causa, vel, ut verius

εί. Ἐτι δὲ καὶ φύσει προτέρα τῶν ἄλλων κινήσεων ἢ φθορά. Τῆς μὲν γὰρ ἀξίσεως ἢ ἀλλοιώσεως ἴσσι προτέρα κατὰ φύσιν (ἐπεὶ τὸ φυσικῶς ἀξίμενον ὑπὸ τροφῆς ἀξίεσθαι πέφυκεν· ἢ δὲ τροφή πρότερον μὲν ἔστιν οὐχ ὁμοία τῷ τρεφόμενῳ, ἐξομοιοῦται δὲ τοῦτω δι' ἀλλοιώσεως. Καὶ προσκρίνεται καὶ τρέφει καὶ ἀξίει αὐτὸ, καὶ οὕτω προηγείται τῆς ἀξίσεως ἢ ἀλλοίωσης), ἀλλοιώσεως δὲ ἢ κατὰ τὸν μεταβολῆ· οἷον ἐπὶ τῶν ζώων ἢ τροφή τῆς στομάχου προσενεχθεῖσα τὴν πρώτην ἀλλοίωσιν ἀλλοιοῦται, χυλοποιηθεῖσα διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ πεπτικοῦ, καὶ οὕτω γενομένη πρὸς τὸ ἥπαρ ἐξαιματοῦται, κἀντεῦθεν ἐξομοιοῦται τῷ τρεφόμενῳ. Καὶ καθόλου δ' εἰπεῖν, τοῦ ἀλλοιοῦντος καὶ τοῦ ἀλλοιουμένου, μενόντων κατὰ χώραν ἑαυτῶν, οὐκ ἂν ἀλλοίωσις γένοιτο. Δεῖ γοῦν κινήσεως τυπικῆς ἢ τοῦ ἀλλοιουμένου, ἢ τοῦ ἀλλοιοῦντος, ἢ καὶ ἀμφοτέρων, εἰ μᾶλλον· γενέσθαι ἀλλοίωσις. Εἰ τοίνυν προτέρα μὲν τῆς φυσικῆς ἀξίσεως ἢ ἀλλοίωσις (οὐ γὰρ δὴ καὶ τῆς μαθηματικῆς καθ' ἣν ἀξίεται τὸ τετραγώνον τῆ περιθέσει τοῦ γνώμονος). πάσης δ' ἀλλοιώσεως προηγείται τις κατὰ τὸν μεταβολῆ· προτέρα φύσει τῶν ἄλλων ἂν εἴη κινήσεων ἢ φθορά. Γένεσις γὰρ καὶ φθορά μὴ οὔσαι κυρίως κινήσεις, ἐν τοῖς ἐπομένοις δειχθήσονται.

εί. Χρόνῳ δὲ προτερῆει μὴ μόνων τῶν ἄλλων φυσικῶν κινήσεων ἢ κατὰ τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ γενέσεως καὶ φθοράς. Φθορά μὲν γὰρ ἀπάσης μεταβολῆς ὅπερ οὐρανῶν, μετάθεσις ἐκ τοῦ ὄντος οὔσα πρὸς τὸ μὴ ὄν· γένεσις δὲ προτέρᾳ μὲν ἐστ' ἐκάστου τῶν γινόμενων, τοῦ αὐτοῦ ὁμοίᾳ καὶ ἐνὸς σκοποῦμένοις θεωρηθῆσεται. Μετὰ γὰρ τὸ γενέσθαι τὸ πρᾶγμα καὶ κατ' οὐτίαν ὑποστῆναι, τότε τὰς ἄλλας κινεῖται κινήσεις, καὶ τελευταίαν τὴν τοπικῆν. Ἐννοοῦσι δ' ἡμῖν, ὡς ὁ πατὴρ πρεσβύτερος τοῦ υἱοῦ τέλειος ἄνθρωπος ὢν, καὶ τῆς κατὰ τὸν τρόπον μὴ ἐστερημένος κινήσεως, καὶ πρὸς τοῦ γενέσθαι πατῆρ, ὅπως τε τοῦ γεννητοῦ παντός ὁ οὐρανός ἀρχιότατος, τῶν δ' οὐρανῶν συμφυῆς ἢ φθορά, πάντως ἢ φθορά προτέρα καὶ κατὰ χρόνον πάσης κινήσεως καὶ μεταβολῆς καὶ αὐτῆς δὴ τῆς γενέσεως εὐραθῆσεται. Γένεσις δὲ λέγῃ τῆς φυσικῆς ἥτις ἐστὶν ἢ ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος, ἐνεργείᾳ δὲ μὴ ὄντος, εἰς τὸ ἐνεργεῖν εἶναι πρόθετος καὶ μετάθεσις ἐγγχρονος. Ἐπεὶ τοί γε καὶ ἄλλην γένεσιν οἶδεν ὁ λόγος, ὅπερ τὴν φυσικὴν οὔσαν τὴν ἐκ τοῦ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος ὑπαρξίν τοῦ σύμπαντος καὶ πρώτην οὐσίωσιν. Ὅσπερ γὰρ τὸ ποιητικὸν αἴτιον διττὸν, τό τε προσεχὲς ὅπερ ἡ φύσις λέγεται εἶναι, καὶ τὸ πρότως καὶ κυρίως αἴτιον, ὅπερ ἐστὶν ὁ νοῦς ὁ θεμιουργός· οὕτω διττὴ ἡ γένεσις, ἢ μὲν ἐκ προϋφειστώσεως ὕλης ἐπιτηθείου εἰς εἶδος τι προαγωγῆ μετὰ χρονικῆς παρατάσεως (ταύτης δὲ τῆς γενέσεως ἀρχὴ καὶ αἰτία προτεχῆς, τὸ δ' ἀληθέστερον, συναίτια ἢ φύσις ἐστίν)· ἢ δ' ἑτέρα γένεσις θεμιουργία

⁶¹ 8 Phys. c. 10, t. 55, et 2 de Anima, c. 3, l. 45. t. 10-12. ⁶² 8 Phys. c. 10, t. 57.

⁶³ Lib. Categoriarum c. 14, s. 5. ⁶⁴ 5 Phys. c. 5,

τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ μηδ' ὄντος παραγωγῆ, χωρὶς τῆς οἰασθῆναι παρατάσεως. Ταύτης τῆς γενέσεως ἀρχὴ καὶ αἰτία μόνη ἐστὶν ἡ παντοουργὸς σοφία καὶ δύναμις τοῦ Θεοῦ, ἡ καὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων ποιητικὴ. Ὡς μὲν οὖν ἡ, κατὰ τόπον μεταβολὴ πρώτη πατῶν τῶν κινήσεων καὶ αὐτῆς τῆς γενέσεως καὶ ποίας γενέσεως, εἴρηται.

ζ. Δῆλον δ' ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ ἡ κύκλις κίνησις πασιῶν προτερεύει τῶν κατὰ τόπον κινήσεων, ὅτι καὶ τῶν πρώτων τῶν αἰσθητῶν κτισμάτων τῶν οὐρανῶν συμφοῆς. Τριῶν οὖν οὐσῶν κινήσεων τοπικῶν, τῆς ἐπ' εὐθείας, τῆς κύκλις, καὶ τῆς ἐκ τούτων μικτῆς, τῆς μὲν μικτῆς οὐχ ἡ κύκλις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπ' εὐθείας ὁμολόγηται προτερεύειν (ἐπεὶ τῶν συνθίτων φύσει πρότερα τὰ ἀπλά). τῆς δ' ἐπ' εὐθείας πρώτη ἐστὶν ἡ κύκλις, διότι καὶ ἀρχαιότερα καὶ διότι μονιμωτέρα. Μόνη γὰρ αὕτη δύναται συνεχῆς εἶναι διόλου τῶν ἄλλων ἐξ ἀντικειμένων εἰς ἀντικείμενα γινομένων καὶ διακοπουσῶν ἐξ ἀνάγκης τὸ συνεχές, μὴ μόνον τῶν τοπικῶν κινήσεων τῶν παρὰ τὴν κύκλις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐτέρων μεταβολῶν· ἡ μὲν γὰρ γενέσις ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ ὄν γίνεται, ἡ δὲ φθορὰ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν· ἡ αὐξήσις ἐκ τοῦ μικροῦ εἰς τὸ μέγα· καὶ ἡ φθίσις, εἴτουν ἡ μείωσις, ἐκ τοῦ μείζονος εἰς τὸ ἔλαττον· ἡ ἀλλοίωσις ἐκ τῶν ἐναντίων παθῶν εἰς τὰναντία· καὶ ἡ ἐπ' εὐθείας φορὰ ἐκ τῶν ἐναντίων τόπων εἰς τοὺς ἐναντίους· ἐκ τοῦ ἄνω εἰς τὸ κάτω· ἐκ τοῦ ἔμπροσθεν εἰς τοῦπίσθεν· ἐκ τῶν δεξιῶν εἰς τὰ ἀριστερα, καὶ ἀνάπαλιν. Ἐπεὶ γοῦν αἱ λοιπαὶ πάσαι κινήσεις ἐξ ἀντικειμένων εἰς ἀντικείμενα γίνονται, διαφόρους ἀρχὰς ἔχουσαι καὶ τέλη διάφορα, συνεχεῖς οὐκ ἂν εἴεν διόλου. Συνεχῆς γὰρ διόλου κίνησις ἐστὶν ἡ γινομένη πάντοτε ἡ αὕτη, καὶ πέρασ ἀναγκάτων μὴ ἔχουσα. Ἡ δὲ μὴ γινομένη πάντοτε ἡ αὕτη, καὶ διὰ τοῦτο καταντῶσα πρὸς πέρατα, ἀνάγκην ἔχει κατὰ τὰ πέρατα ἡρεμεῖν. Ἡρεμήσει τοίνυν ἐν τῶν ἀντικειμένῳ τὸ κινούμενον, καὶ οὕτως εἰς τὸ ἀντικείμενον ἐλεύσεται, κἀντεῦθεν ἡ τῆς κινήσεως συνέχεια διακοπήσεται. Τὸ δὲ κύκλις φερόμενον οὐχ ἔξει ἀνάγκην ἡρεμῆσαι, τὴν αὐτὴν ὁδὸν συνεῖρον ἀεὶ καὶ φερόμενον ἐπὶ ταυτά.

η. Ἄλλο δὲ ἐστὶν ἡρεμία, καὶ ἄλλο πέρασ κινήσεως καὶ ἀρχή. Ἡ μὲν γὰρ ἡρεμία ἀπουσία τυγχάνει κινήσεως, ἐν παρατάσει θεωρουμένη τινί, διὰ τοῦτο καὶ διαιρετὴ καθάπερ ἡ κίνησις. Τὸ δὲ πέρασ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐν τῇ κινήσει εἰσὶ μηδεμιᾶς μετέχοντα παρατάσεως· ὅθεν καὶ ἀδιαίρετα. Διὸ καὶ τὸ ἡρεμεῖν ἐν χρονικῇ παρατάσει ἐστὶ κατὰ τὴν ἡρεμίαν ὄν, ὡσπερ κατὰ τὴν κίνησιν τὸ κινεῖσθαι, τὸ ἵστασθαι, καὶ τὸ ἡρεμίζεσθαι. Κινεῖσθαι γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ἵστασθαι· καὶ τὸ ἡρεμίζεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐπὶ στάσει ὁδεύειν, τὸ δ' ἐπ' ἡρεμίαν.

A loquar, adjuvans causa est natura); altera vero generatio est effectio rei, et ejus quod nullo omnino modo erat, sine ulla extensione adductio. Atque hujusce generationis principium et causa sola est omnium rerum effectrix sapientia et potentia Dei, quæ et matericæ et naturæ, et omnium quæ sunt, effectrix est. Quomodo igitur localis mutatio omnibus motibus, ipsaque etiam generatione et quali generatione prior sit, dictum est.

7. Ex his vero quæ dicta sunt, constat etiam, quod motus circularis omnibus localibus motibus prior sit; quia etiam 59 primæ sensibilibum creaturarum, nempe celo, a natura est insitus⁶⁵. Cum igitur tres locales sint motus, qui super recta linea sit, circularis, et ex his mistus: palam in confesso est⁶⁶, non circularem tantam, sed et rectilineum misto anteire (quoniam natura compositis simplicia priora sunt); rectilineo autem circulari priorem esse; cum quia est antiquior, tum quia est stabilior. Solus enim⁶⁷ omnino continuus esse potest; cum cæteri ex contrariis in contraria fiant, et non tantum locales motus, excepto circulari, sed etiam reliquæ mutationes continuitatem necessario intersecent. Generatio enim ex eo quod non est in id quod est⁶⁸; corruptio ex eo quod non est, in id quod est, fieri consuevit; augmentatio ex parvo in magnum; decretio seu diminutio ex majore ad minus; alteratio seu diminutio ex majoribus in contrarias; et latio secundum rectam lineam ex locis contrariis in contraria, ex supero in infernum, ex anteriore in posteriorem, ex dextro in sinistrum et contra⁶⁹. Quoniam igitur⁶⁹ cæteri omnes motus ex oppositis in opposita fiant, cum diversa principia et diversos lines habeant; continui 60 per omnia esse non possunt. Continuus enim per omnia motus est, qui semper idem est, et terminum necessarium non habet. Qui autem idem semper non est⁷⁰, et hac de causa ad terminos tandem pervenit, hic circa terminos necessario quiescit. Quapropter in opposito quiescet id quod movetur, et ita ad oppositum perveniet; hincque motus continuitas incidetur. Quod autem circulariter movetur, cum eadem semper viam conficiat, et ad eadem feratur, necessario non quiescet.

8. Cæterum aliud quies, et aliud motus est finis atque principium. Quies enim est motus absentia, quæ in extensione quadam consideratur, et propterea divisioni subicitur, sicut et motus. Finis autem et principium motus in motu sunt, ut nulla extensione communicent; unde etiam divisionis sunt expertia. Quapropter etiam ipsum quiescere in temporali extensione est, cum secundum quietem sit; perinde ut secundum motum est moveri, et sisti, et ad quietem contendere. Etenim et sisti, et ad quietem contendere moveri est. Illud

⁶⁵ 8 Phys. c. 13, t. 75. ⁶⁶ 8 Phys. c. 12, t. 64, et c. 15, t. 75. ⁶⁷ 8 Phys. c. 13, t. 75. ⁶⁸ 8 Phys. t. 11, t. 62, 63. ⁶⁹ 8 Phys. c. 12, t. 64. ⁷⁰ 8 Phys. c. 14, t. 76. ⁷¹ 8 Phys. c. 12, t. 64.

enim est ad statum, hoc ad quietem progredi. Quapropter omnia hæc temporalem extensionem **61** sustinent⁷⁰, quemadmodum et ipsum generari et corrumpi, et vivere, et mori, et quæ his sunt similia. At vero ipsum motum esse, et instillasse, et quiescisse, et generatum corruptumque esse, et vixisse et mortuum fuisse, et quæ sunt hujus generis, nullam extensionem tolerant. Non enim in tempore perficiuntur, sed in temporis termino, cum motuum termini sint et limites, et ea de causa divisione omni vacent.

9. Quapropter etiam tempus in quo res quamcunque mutationem subibat cum eo in quo mutatio absoluta est, non est majus eo in quo solo mutationem subibat; quandoquidem non in tempore mutatio absoluta fuit, sed in termino ejus temporis quo mutationem subibat. Terminus autem cum quantitatis sit expers; neque si adjungatur [rei alicui], auget, neque si subtrahatur, minuit. Quemadmodum igitur lineæ terminus et principium sunt puncta magnitudinis et divisionis expertia, eodem modo etiam motus omne principium et terminus omnis, partibus et divisione carent. Hæc autem κινήματα, ut aliqui vertunt, mutata, vocantur. Et sicut linea per puncta secatur, **62** et punctum de linea nihil detrahit: ita et motus per τὰ κινήματα dividitur, nec κίνημα de motu quidquam accipit.

10. Et sicut infinita recta linea inveniri non potest (omnem enim rectam primæ sphaeræ diameter magnitudinis superat, quæ evidenter finita est), ita neque super recta linea motus ullus infinitus est. Quod enim ⁷¹ super recta linea movetur, siquidem reflectitur, duos motus efficit, deinceps quidem se consequentes, non tamen inter se continuos. Deinceps ⁷² autem sunt, inter quæ nihil intervenit ejusdem generis. Continua vero invicem sunt, quorum alterius finis est principium alterius ⁷³. Continui igitur etiam motus sunt ⁷⁴, quorum termini unum sunt, cum et ipsi sint unius ejusdemque speciei, et item id quod movetur unum idemque sit. Qui ergo motus inter se sunt continui, omnino etiam deinceps sunt: non autem etiam qui deinceps sunt, illico inter se continui sunt. Quod igitur super recta linea movetur, siquidem retrocedit, deinceps quidem se consequentes motus facit; at non etiam proinde continuos. Inter hujusmodi enim motus quies quædam intervenit, quæ continuitatem intersecat. **63** Terminatur enim primus motus, et ut ab alio principio alter conficitur. Inter finem autem primi, et principium secundi quies media agnoscitur. Duo enim finiti rectilinei motus se invicem in uno κινήματι non tangunt: quemadmodum duæ finitæ rectæ in uno puncto inter se invicem copulari possunt. Manifestum hoc reddunt figuræ rectilineæ. Diversarum enim quidem rectarum linearum ter-

A Διὸ πάντα ταῦτα παράτασιν χρονικὴν ὑπομένουσιν, ὡς περ καὶ τὸ γίνεσθαι καὶ τὸ φθεῖρεσθαι, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ θνήσκειν, καὶ ὅσα τοῦτοις παρόμοια. Τὸ δὲ κεκινῆσθαι, καὶ τὸ ἐστάναι, καὶ τὸ ἵρεμικέναι, τὸ γενέσθαι τε καὶ ἐφθάρθαι, καὶ ζῆσαι καὶ θανεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐδεμίαν καρτεροῦσαι παράτασιν οὐ γὰρ ἐν χρόνῳ ἀποτελοῦνται, ἀλλ' ἐν πέρατι χρόνου πέρατα κινήσεων ὄντα καὶ καταντήματα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ σύνολον ἀμερῆ.

B 9. Διὸ καὶ ὁ χρόνος ἐν ᾧ τὴν ὁποιοῦν μεταβολὴν τὸ πρᾶγμα μετέβαλε, μετὰ τοῦ ἐν ᾧ μεταδέδληκεν, οὐκ ἔστι μείζων τοῦ ἐν ᾧ μετέβαλε μόνου· διότι οὐκ ἐν χρόνῳ μεταδέδληκεν, ἀλλ' ἐν ᾧ πέρατι τοῦ ἐν ᾧ μετέβαλε χρόνου. Τὸ δὲ πέρας ἄπασσον ὄν, οὔτε προστιθεμένον αὐξεί, οὔτ' αὐ μισοῖ ἀφαιρούμενον. Καθάπερ οὖν τῆς γραμμῆς τὸ πέρας καὶ ἡ ἀρχὴ σημεῖα ἔστιν ἀμεγέθη καὶ ἄτομα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῆς κινήσεως ἀρχὴ πάντα καὶ ἅπαν πέρας ἀμερῆ τινα καὶ ἀδιαίρετά εἰσι. Καλοῦνται δὲ τὰῦτα κινήματα. Καὶ ὡς περ ἡ γραμμὴ τέμενεται κατὰ τὰ σημεῖα, καὶ τὸ σημεῖον οὐκ ἀφαιρεῖται τι τῆς γραμμῆς· οὕτω καὶ ἡ κίνησις διαιρεῖται κατὰ (τὰ) κινήματα, καὶ τῆς κινήσεως οὐδὲν ἀπολαμβάνει τὸ κίνημα.

C 10. Καὶ ὡς περ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἄπειρον εὐθείαν γραμμὴν (μείζων γὰρ ἀπάσης εὐθείας ἢ τῆς πρώτης σφαίρας διάμετρος, ἣτις ἐναργῶς πεπερασται)· οὕτως οὐδ' ἐπ' εὐθείας κινήσεις οὐδεμίαν ἔστιν ἄπειρος. Τὸ γὰρ ἐπ' εὐθείας κινούμενον εἴπερ ἀνακάμπται, δύο κινήσεις ποιεῖ, ἐφεξῆς μὲν, οὐ μὴν συνεχεῖς ἀλλήλαις. Ἐφεξῆς δὲ εἰσιν, ὧν οὐκ ἔστι τι συγγενὲς μεταξύ· ὡς ἐφεξῆς οἰκίας λέγομεν, ὧν μεταξύ οὐκ ἔστιν ἑτέρα οἰκία. Καὶ κινήσεις οὖν ἐφεξῆς, ὧν ἔστι τις ὁμοειδῆς κίνησις μεταξύ. Συνεχῆ ὅ' ἀλλήλοις ἔστιν, ὧν ἑατέρου τὸ πέρας ἀρχὴ γίνεται τοῦ λοιποῦ. Καὶ συνεχεῖς οὖν ἀλλήλαις κινήσεις, ὧν τὰ πέρατα ἐν, αὐτῶν τε οὐσιῶν ὁμοειδῶν καὶ τοῦ κινουμένου τυγχάνοντος τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνός. Αἱ μὲν οὖν συνεχεῖς ἀλλήλαις κινήσεις πάντως καὶ ἐφεξῆς· οὐ μὴν δὲ καὶ αἱ ἐφεξῆς ἦδη, καὶ συνεχεῖς ἀλλήλαις. Τὸ γοῦν ἐπ' εὐθείας κινούμενον, εἴπερ ἀνακάμπται, ποιεῖ μὲν ἐφεξῆς τὰς κινήσεις, οὐ μὴν δὲ καὶ συνεχεῖς. Μεταξὺ γὰρ τῶν τοιούτων κινήσεων ἡρεμία τις ἔστι, διακόπτουσα τὴν συνέχειαν. Περιττοῦται γὰρ ἡ πρώτη κίνησις, καὶ ὡς ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς ἢ ἑτέρας ἐπιτελεῖται. Μῆσον δὲ τοῦ πέρατος τῆς πρώτης καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας ἢ ἡρεμία γινώσκεται. Δύο γὰρ πεπερασμένα κινήσεις ἐπ' εὐθείας ἀλλήλωτ οὐχ ἄπτονται καθ' ἐν κίνημα· καθάπερ εὐθεῖαι· δύο πεπερασμένα δύνανται καθ' ἐν σημεῖον ἀλλήλαις συνάπτεσθαι. Δηλοποιούσαι τὸ λεγόμενον τὰ τῶν σχημάτων εὐθύγραμμα. Τῶν μὲν γὰρ διαφόρων εὐθειῶν τὰ πέρατα

⁷⁰ 6 Phys. c. 12, l. 67, 68. ⁷¹ 8 Phys. c. 12, t. 65. t. 39. ⁷² 5 Phys. c. 6, l. 39, 41, et 8. c. 12, t. 61.

⁷³ 5 Phys. c. 5, t. 25. ⁷⁴ 5 Phys. c. 5, t. 26, et 6,

ἐφαρμόζει διὰ τὸ ὑπομένειν αὐτάς, τῶν δὲ διαφύρων ἐπ' εὐθείας κινήσεων οὐδόλιως ἐφαρμόζει: τὰ πέρατα, διὰ τὸ ἐν ἀσάτιῳ βροῇ χρονικῇ γίνεσθαι τὰς κινήσεις· κἀντεῦθεν (δηλόν ἐστι) μὴ δύνασθαι τὸ αὐτὸ καὶ ἐν κίνημα πέρασ εἶναι τῆς πρώτης κινήσεως καὶ τῆς δευτέρας ἀρχὴν, λαμβανόμενον δις, καθάπερ ἐπὶ τῶν εὐθειῶν ἢ στιγμῇ. Διαρρέει γὰρ ὁ χρόνος μεταξὺ καὶ διωστᾷ τὰ κινήματα. Ἡ δὲ τῶν κινήματων διάστασις ἡρεμίαν γεννᾷ. Τῆς γὰρ ἐπὶ τὸ ἄνω φορᾶς τοῦ λίθου τὸ τέρμα διίσταται τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπὶ τὸ κάτω φορᾶς, τῷ ὀξυκινήτῳ τῆς τοῦ χρόνου βροῆς· ὅθεν καὶ ἡρεμία τις νοεῖται μεταξὺ τῶν δύο τοῦ λίθου φορῶν. Διὰ ταῦτα τοίνυν οὐκ ἔστιν ἐπ' εὐθείας ἐννοῆσαι κίνησιν ἄπειρον. Ἐπὶ δὲ τοῦ κύκλου συνδραμόντων ἀλλήλοις τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ πέρατος, καὶ ἡ κύκλω κίνησις ἄπειρος· εἴτουν ἀπεράτωτος δύναται γίνεσθαι, πασῶν τῶν περιφορῶν καθ' ἐν κίνημα συναπτομένων καὶ συνεχιζομένων ἀλλήλαις, καὶ ὡς μιᾶς περιφορᾶς τελοῦμένων τῶν ὅλων μέχρις ἂν τὸ τελευταῖον καταλάβοιεν πέρασ, τὸ ὀρισμένον αὐταῖς ὑπὸ τοῦ τῆν πρώτην δύντος ἀρχῆν. Διὰ τε γοῦν τὴν τοιαύτην συνέχειαν ἢ κυκλοφορία τελειώτερα ἐστὶ, καὶ πρώτη, τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως.

ια'. Καὶ ὅτι μόνη πέφυκεν ὁμαλῆς. Τὰ γὰρ ἐπ' εὐθείας εἴτε κατὰ φύσιν εἴτε παρὰ φύσιν κινούμενα, ἀνωμάλως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς φέρεται πρὸς τὸ τέλος. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ φύσιν φερόμενα, ὅσα μὲν ἔλκονται βραδύτερον φέρονται τὴν ἀρχὴν, ὁἷπτον δὲ τῷ ἔλκοντι πλησιάζοντα, διὰ τὸ μᾶλλον ἐπικρατεῖν τότε τὴν τοῦ ἔλκοντος δύναμιν. Ὅσα δὲ ῥίπτουνται ὁἷπτον μὲν κινουῦνται πρὸς τὴν ἀρχὴν· ἄριστά-μενα δὲ γε, βραδύτερον, ἐκλυομένης ὁἷπτα τῆς ἀπὸ τοῦ ῥέψαντος ἐνδοθεῖσης δυνάμεως. Οὕτω τοι καὶ ἡ ζωϊκὴ κίνησις εἶναι μὲν ταχέια δύναται καταρχᾶς· προϋῖσα δὲ, τοῦ τάχους ὑφίησι. Κἀν γὰρ αὐτοκίνητα λέγοντο τὰ ζῶα, διὰ τὸ ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν τὰ τῆς τοπικῆς κινήσεως κῆρια τὰς ψυχᾶς· ἀλλ' οὖν παρὰ φύσιν ἢ κίνησις τῶν σωματίων γίνεται ὡς ἑτεροκινήτων, ὠθημένων βιαίως· καθάπερ ὑπὸ μοχλῶν ὑπὸ τῶν ὡς ὀργάνοις χρωμένων τούτοις ψυχῶν· διὸ κάμνει καὶ ἀναπαύσεως δεῖται μὴ κινούμενα κατὰ φύσιν. Ἡ γὰρ κατὰ φύσιν αὐτοῖς κίνησις ἐπὶ τὰ κάτω ἐστίν, ὡσπερ καὶ παντὶ σώματι βάρους ἔχοντι. Τὰ δὲ κατὰ φύσιν πάλιν κινούμενα ὁἷπτον κινεῖται τοῖς τόποις αὐτῶν πλησιάζοντα, τῆς οἰκείας ὀλότῃτος ἐπιέμενα, καὶ ἀπ' αὐτῆς δυναμύμενα, καὶ οἷον μᾶλλον εἰδοποιούμενα. Ὅστε τὸ ἐπ' εὐθείας κινούμενον εἴτε κατὰ φύσιν, εἴτε παρὰ φύσιν, ἀνωμάλως ποιεῖται τὴν κίνησιν· μόνον δὲ τὸ κύκλω φερόμενον ὁμαλῶς δύναται φέρεσθαι τῷ ἀεὶ ἴσον ἀφροσῆσαι τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ πέρατος, ὅπερ ἐστὶ τὸ κέντρον, καὶ μῆτ' ἀπ' αὐτοῦ μῆτε πρὸς αὐτὸ φέρεσθαι, ἀλλὰ περὶ αὐτό. Διὸ περὶ τὸ αὐτὸ στραφόμενον, καὶ τὸ ἴσον ἀπέχον ἀεὶ, ὁμοίως κινεῖται. Ἀρχὴ δὲ καὶ πέρασ καὶ μέσον κύκλου τε καὶ σφαί-

A mini apte coherent, quia ipsæ permanent; at motuum diversorum rectilinearum termini sibi prorsus non congruunt, propterea quod motus in instabili temporis fluxu sunt. Atque hinc manifestum est non posse unum et idem κίνημα his sumptum primi motus finem et secundi principium esse, quemadmodum punctum in lineis. Effluit enim interim tempus, et disjungit κινήματα, κινήματων autem disjunctio quietem gignit. Finis enim motus lapidis quo sursum fertur a principio ejus motus quo deorsum movetur, per rapiditatem fluxus temporis distinguitur. Unde etiam quies aliqua inter duas lapidis lationes animadvertitur. Eapropter igitur nullus motus super recta linea infinitus cogitari **64** potest. At in circulo ⁷⁶, cum principium et finis concurrent, motus circularis infinitus est, sive interminatus fieri potest; cum omnes conversiones uno κίνηματι conjungantur et continuantur invicem, et ut conversio una omnes perficiantur, donec extremum terminum occupaverint, qui ipsis ab eo, a quo primum principium acceperunt, præstitutus est. Propter hanc igitur continuitatem circularis motus perfectior et rectilineo motu prior est.

11. Itemque quia solus est æquabilis. Quæ enim ad rectam lineam moventur, sive secundum naturam, sive præter naturam moveantur, inæquabiliter a principio ad finem perferuntur. Etcum ⁷⁶ quæ præter naturam feruntur, siquidem trahantur, tardius in principio feruntur, celerius autem cum trahenti appropinquant, quod potentia trahentis tum magis dominetur; sin vero jaccantur, celerius quidem in principio moventur, cum autem remoliora sunt, tardius; deficiente nimirum illa vi quæ a jaciente fuerat insita. Sic igitur et animalis motus in principio quidem celer esse potest; sed posteaquam processit, de celeritate recedit. Et si enim ⁷⁷ αὐτοκίνητα, id est, **65** a seipsis motum habentia, dicantur animalia, propterea quod in se ipsis localis motus causas habeant, animas nimirum; corporum tamen motus præter naturam sit, ut quæ aliena vi moveantur, atque ab animalibus, quæ ipsis velut instrumentis utuntur, tanquam a vicibus quibusdam propellantur. Quæ de causa, cum secundum naturam non moveantur, fatigantur et quietem desiderant. Naturalis enim ipsis motus deorsum est, sicut omni corpori gravitate prædito. Rursus autem ⁷⁸ quæ secundum naturam moventur, celerius moventur cum ad loca sua propius accedunt, ut quæ integritatem et perfectiorem suam expellant, et ab ea robur contrahant, magisque ut ita dicam, informantur. Quapropter quod super recta linea sive secundum sive præter naturam movetur, inæquabilem motum efficit; solum autem id quod circulariter movetur, æquabiliter ferri potest; propter quod semper et æquo

⁷⁶ 8 Phys. c. 12, t. 75. ⁷⁶ 8 Phys. c. 14, t. 76. ⁷⁷ 8 Phys. c. 14, t. 77. ⁷⁸ 5 Phys. c. 9, t. 61

intervallo a principio et fine, hoc est, centro distet; et neque ab ipso, neque ad ipsum, sed circa ipsum feratur. Quapropter cum circa idem perpetuo versetur, parique semper intervallo distet, similiter movetur. **66** Centrum autem et principium et finis, et medium circuli globique est. Principium nimirum, quia secundum æqualem a centro distantiam tum circulus, tum globus subsistit; finis, quia omnes a circumferentia lineæ in ipso terminantur⁷⁹; medium, quia undecumque a circumferentia distat æqualiter. Sic itaque etiam quoad æquabilitatem circularis motus recto præstantior et prior est.

12. Sed ne quidem recto comparari potest. Comparare autem hic assimilare, conferre et simul expendere dicitur. Non itaque circularis motus recto quoad celeritatem et æqualitatem aut tarditatem comparari potest; quia neque circularis lineæ rectæ comparatur⁸⁰. Neque enim ipsarum est communis mensura. Unde fit ut nec recta lineæ circulari æqualis statui possit. Illi autem motus comparari possunt, qui numero differunt, ejusdemque generis sunt et speciei. Quoniam enim⁸¹ ea quæ differunt, aut genere differunt, aut specie, aut numero; quæ differunt a se invicem differunt quæ moventur, qualenus moventur; eadem etiam ipsi motus differunt. Si enim ea quæ moventur, generis ratione differunt; motus etiam genere **67** differunt; exempli gratia, si illud quidem augmentatur, hoc vero dealbatur, augmentatio etiam a dealbatione quoad genus discrepabit. Etenim illa quidem secundum quantitatem, hæc secundum qualitatem fit, quæ diversa sunt entis genera. Quod si specie differant ea quæ moventur, motus quoque speciei ratione dissidebunt: ut dealbatio a denigratione, et rectilineus motus a conversione. Si vero in illis quæ moventur, numeri tantam differentia est; solo etiam numero motus different, qui sane etiam sibi invicem mutuo comparari poterunt⁸²; exempli gratia, humana generatio humanæ generationi, et non equinæ, quippe hæ non sunt ejusdem speciei. Et eodem modo augmentatio augmentationi ejusdem speciei. Pariterque in alteratione, velut dealbatio dealbationi, et denigratio denigrationi, et in motu locali rectilineo

13. Porro⁸³ hoc ut motus inter se comparari possint, nihil impedit instrumentorum diversitas, per quæ motus fiunt: exempli gratia, si huius pedes, alii pennæ fuerint instrumenta motus. Nam alia quidem **68** ratione ambulatio a volatu differet, quoad nimirum certam quamdam qualitatis figurationem; at quoad localem speciem, nihil differunt. Quapropter etiam comparari possunt, dummodo ad rectam aut fractam lineam etiam ambo conficiantur. Omnes autem rectilinei motus inter se invicem comparari poterunt, ut nihil ad hoc impedimenti ipsis afferat habitudinem diver-

Α ρας, τὸ κέντρον ἐστίν· ἀρχὴ μὲν, ὅτι κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κέντρον ἴσην ἀπόστασιν ὁ τε κύκλος ὑφίσταται καὶ ἡ σφαῖρα· πέρας, ὅτι πᾶσαι αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας γραμμαὶ εἰς αὐτὸ περπτοῦνται μέσον, ὅτε πανταχόθεν ἴσον ἀπὸ τῆς περιφερείας διέσπῃκον. Οὕτω γοῦν καὶ κατὰ τὸ ὁμαλὲς τιμιωτέρα ἐστὶ καὶ πρώτη τῆς ἐπ' εὐθείας κινήσεως ἡ κυκλοτερής.

ιβ'. Ἐστὶ δὲ καὶ ἀσύμβλητος τῇ ἐπ' εὐθείας. Συμβάλλειν δὲ λέγεται τὸ παραβάλλειν καὶ συγκρίνειν, καὶ ὅλως συνεξετάζειν. Οὐκ ἔστι γοῦν ἡ κύκλι κίνησις τῇ ἐπ' εὐθείας συμβλητὴ κατὰ τὸ θάττον καὶ τὸ ἴσον ἢ τὸ βραδύτερον, ὅτι μηδὲ τῇ εὐθείᾳ γραμμῇ συμβάλλεται ἡ περιφερείς. Οὐ γὰρ ἐστὶ κοινὸν μέτρον αὐτῶν. Ὅθεν οὐδ' ἔστιν εὐθεῖαν γραμμὴν ἴσην περιφερεῖ εἰδέναι. Συμβληταὶ δὲ κινήσεις εἰσὶν αἱ ἀριθμῶν διαφέρουσαι, ὁμογενοῖς τε καὶ ὁμοειδεῖς. Ἐπεὶ γὰρ τὰ διαφέροντα ἢ γένει διαφέρει, ἢ εἴδει, ἢ ἀριθμῶν, καθ' ἣν διαφορὰν τὰ κινούμενα διαφέρει ἀλλήλων καθὸ κινούμενα κατὰ ταύτην διαφέρουσι καὶ αἱ κινήσεις. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ γένος ἡ τῶν κινουμένων διαφορὰ εἴη, καὶ αἱ κινήσεις διαφέρουεν ἂν κατὰ γένος· οἷον εἰ τὸ μὲν αὖξεται, τὸ δὲ λευκάνεται, καὶ ἡ αὖξις γένει διοίσει τῆς λευκάνσεως. καὶ γὰρ ἡ μὲν κατὰ (τὸ) ποσόν, ἡ δὲ κατὰ (τὸ) ποιόν, ἄπειρ ἐστὶ διάφορα γένη τοῦ ὄντος. Εἰ δὲ εἴδει διαφέρει τὰ κινούμενα, εἴδει καὶ αἱ κινήσεις διοίσειεν· ὡς ἡ λεύκανσις τῆς μελάνσεως, καὶ ἡ ἐπ' εὐθείας φορὰ τῆς περιφορᾶς. Εἰ δ' ἀριθμῶν μόνων τοῖς κινουμένοις ἡ διαφορὰ, μόνων καὶ αἱ κινήσεις ἀριθμῶν διαφέρουεν, αἱ δὲ καὶ ἀλλήλαις ἔσονται συμβληταί· οἷον ἡ ἀνθρωπεία γένσις τῇ ἀνθρωπείᾳ γενέσει, καὶ οὐ τῇ ἵππεϊ· καὶ γὰρ οὐχ ὁμοειδεῖς· καὶ ἡ αὖξις ὡσαύτως τῇ ὁμοειδεῖ αὖξήσει· καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοιώσεως τὸν αὐτὸν τρόπον· οἷον ἡ λεύκανσις τῇ λευκάνσει, καὶ ἡ μέλανσις τῇ μελάνσει, καὶ ἐπὶ τῆς τοπικῆς κινήσεως ἡ ἐπ' εὐθείας τῇ ἐπ' εὐθείας, καὶ ἡ κυκλοτερής τῇ κυκλοτερεῖ· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

rectilineo, et circularis circulari, et in aliis simili-

ιγ'. Διαφέρει δὲ οὐδὲν εἰς τὸ συμβλητὰς εἶναι τὰς κινήσεις ἢ τῶν ὀργάνων ἑτεροιοτήτης, δι' ὧν (καὶ) αἱ κινήσεις· οἷον, εἰ τῶν μὲν πῦδες εἶεν, τῶν δὲ πτέρυγες τὰ ὄργανα τῆς κινήσεως. Ἄλλως μὲν γὰρ διαφέρει βᾶδισις πτήσεως, ἦγουν κατὰ τὸν ποιὸν σχηματισμὸν κατὰ δὲ τὸ τοπικὸν εἶδος οὐ διαφέρει. Διὸ καὶ συμβληταί· μόνον εἰ ἐπ' εὐθείας, ἢ ἐπὶ κεκλασμένης καὶ ἄμφω τελοῖντο. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐπ' εὐθείας κινήσεις ἀλλήλαις ἔσονται συμβληταί, μηδὲ ὅλως ἐμποδιζόμενα· τῶν διαφορῶν τῶν σχέσεων· ἐπεὶ περ ἐν τὸ ὑποκείμενον ἔχουσι τὴν εὐθεῖαν, καὶ ὁμοειδεῖς διὰ τοῦτό εἰσι μόνων τῶ ἀριθμῶν διαφέρουσαι.

⁷⁹ 8 Phys. c. 14, l. 70. ⁸⁰ 7 Phys. c. 5, l. 21, 24. ⁸¹ 7 Phys. c. 5, t. 32; 8 Top. c. 7. ⁸² 7 Phys. a. 5, l. 33, 34. ⁸³ 7 Phys. c. 5, l. 30.

sitas ; quandoquidem unum subjectum, rectam lineam, habent, et proinde ejusdem speciei sunt, soliusque numeri differentiam admittunt.

ιδ'. Ἐκάστη δὲ πασῶν τῶν κινήσεων καὶ ἡρεμίαν ἀντικειμένην ἔχει καὶ κίνησιν· οὐκ ἔστι δὲ στάσις ἢ ἡρεμία. Καὶ γὰρ ἐνέργειά τις καὶ ἡ στάσις, καὶ εἶδος τῆς κινήσεως σύστοιχον, ὡς λέγομεν στάσιν ἔχειν ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς. Ἐνέργεια γὰρ τῆς γῆς τὸ ἐν μέσῳ ἐστηκυῖαν εἶναι αὐτήν· ὡσπερ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κινεῖσθαι περὶ τὸ μέσον. Π δ' ἡρεμία οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, μόνον δ' ἀπουσία κινήσεως. Τῇ μὲν οὖν κατὰ τόπον κινήσει κατὰ τόπον ἡρεμία ἀντίκειται· καὶ τῇ κατ' ἀλλοίωσιν κατ' ἀλλοίωσιν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν μὲν ἕκαστη κινήσει τῷ ἀριθμῷ καὶ ἡ πρὸ τῆς τοιαύτης κινήσεως ἡρεμία, καὶ ἡ μετὰ τὴν τοιαύτην κίνησιν ἀντιμάχεται· μάλιστα μὲν οὖν ἡ πρὸ τῆς κινήσεως. Ὁ γὰρ ἡ κίνησις φεύγει καὶ οὐτινος ἐκστῆναι σπεύδει, τοῦτο μᾶλλον ἐναντίον αὐτῆς. Πρὸς ὃ δ' ἀπεισι καὶ ὑπὲρ ἐπιέγεται καταλήψεσθαι, τοῦτο πῶς οἰκείον αὐτῆς ; Κινήσεις δ' ἐναντίαι εἰσὶν ἢ μᾶλλον μεταβολαὶ γένεσις καὶ φθορὰ, αὐξήσις καὶ μείωσις· ἐπὶ δὲ τῆς ἀλλοιώσεως, θέρμανσις καὶ ψύξις, λεύκανσις τε καὶ μέλανσις, καὶ ἄλλαι συζυγίαι διαφοροί. Ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ τόπον μεταβολῆς, ἡ ἄνω καὶ ἡ κάτω, ὡς ἐν μήκει· ἢ εἰς τὰ δεξιὰ καὶ ἡ εἰς τὰ ἀριστερὰ, ὡς ἐν πλάτει· ἢ εἰς τοῦμπροσθεν καὶ ἡ εἰς τοῦντισθεν, ὡς ἐν βάθει.

ιε'. Τῶν τοιούτων δὲ τοπικῶν κινήσεων ἐπ' εὐθείας οὐσῶν ἢ ἄνω καὶ ἢ κάτω μόναι κυρίως ἀπλαῖ- πασῶν γὰρ τῶν κατὰ τόπον μεταβολῶν τρεῖς αἱ κυρίως ἀπλαῖ· ἡ περὶ τὸ τοῦ παντός μέσον, ἥτις ἔστιν ἡ κύκλις· ἢ ἀπὸ τοῦ μέσου, ἥτις (ἔστιν) ἡ ἄνω καὶ ἡ ἐπὶ τὸ μέσον, ἥτις ἡ κάτω. Μόναι δ' αὗται κυρίως ἀπλαῖ, διότι ταύταις μόναις κινεῦνται φυσικῶς τὰ δοκοῦντα τῶν σωμάτων ἀπλᾶ. Πᾶσα δ' ἀπλῆ κίνησις ἀπλοῦ τινός ἐστι σώματος κατὰ φύσιν, καὶ παντός ἀπλοῦ σώματος ἢ φυσικῆς κινήσεως ἀπλῆ τις ἐστι.

ις'. Ταῖς μὲν οὖν ἐπ' εὐθείας φοραῖς ἐναντίωσις, ὡς εἴρηται, πρόσεστι· τῆς κύκλις δὲ κινήσει κίνησιν οὐδεμίαν ἐναντίαν εἶναι φασί. Καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἐναντιοῦνται ἀλλήλαις ἢ ἐξ ἀνατολῆς εἰς δυσμᾶς, καὶ ἢ ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολᾶς, ἐγνωσταί. Καὶ γὰρ αἱ τῶν πλανητῶν σφαῖραι, κατ' ἄμφω ταύτας τὰς περιφερὰς περιφέρονται· τὴν μὲν κατὰ φύσιν τὴν ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολᾶς· τὴν δὲ βιαίως καὶ ὑπὲρ φύσιν, ὡς ἰσχυροτέρῃ καὶ κρείττονι τῆς ἀπλανεῖ συμπεριγόμενοι πρὸς δυσμᾶς ἐξ ἀνατολῶν. Ἐναντίαι οὖν αἱ εἴρημέναι οὔσαι περιφοραί, πῶς ἂν συνεῖεν ἀλλήλαις ἐν τῇ αὐτῇ χρόνῳ καθ' ἓν ὑποκείμενον ; Ὅτι δὲ μηδ' ἐπ' εὐθείας κινήσεις ἐναντιοῦται κινήσει περιφερῆ, τοιοῦτοτρόπως κατασκευάζουσιν. Δι' ἐπ' εὐθείας κινήσεις ἐναντίαι ἀλλήλαις εἰσὶν. Ἐν δ' ἐναντίον ἐνί· καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμία τῶν ἐπ' εὐθείας φορῶν

A 14. Porro quisque motus et quietem et motum oppositum habet ; sed quies non est statio. Nam et statio actus quidam est ⁶⁴, et species motui conjugata, quemadmodum terram in medio stationem habere dicimus. Actus enim terræ est, quod ipsa stat in medio ; quemadmodum cæli [actus est], quod ipsum circa medium movetur. At vero quies non est actus, sed motus dumtaxat absentia. Locali proinde motui localis quies opponitur, alternationis motui alterationis quies ; et ut simpliciter dicam, cuique motui quoad numerum uni quies etiam cum quæ motum hujusmodi præcedit, ⁶⁵ tum quæ sequitur, repugnat ; maxime tamen ea, quæ motum præcedit. Quod enim motus fugit, et a quo discedere festinat, hoc ipsi magis est contrarium. Id autem ad quod abit, et quod apprehendere contendit, magis hoc ipsi familiare est. Contrarii autem motus, vel potius mutationes sunt, generatio et corruptio, augmentatio et diminutio ⁶⁶. In alteratione autem calcfactio et refrigeratio, dealbatio et denigratio, alioque variorum conjugationes. In locali denique mutatione, quæ est sursum et quæ est deorsum, ut in longitudine ; quæ est dextrorsum et sinistrorsum, ut in latitudine ; quæ est ante et retro, ut in profunditate.

15. Cæterum cum hujusmodi locales motus in rectum fiant, soli tamen illi qui sursum et deorsum fiunt, proprie sunt simplices. Omnium enim localium mutationum tres tantum sunt proprie simplices : quæ circa universi medium est, hoc est circularis ; quæ est a medio hoc est quæ sursum fit ; quæ est ad medium, hoc est quæ deorsum fit. Solæ autem hæ proprie simplices sunt, quia naturaliter his solis moventur ea corpora quæ simplicia esse videntur. Omnis autem simplex motus ⁷⁰ simplicis alicujus corporis est secundum naturam : et omnis simplicis corporis motus naturalis simplex quidam est.

16. Rectis igitur motibus contrarietas, ut dictum inest ; circulari autem motui, nullum motum [contrarium] esse dicunt. Quod enim motus ab ortu in occasum, et ab occasu in ortum non sint contrarii, exploratum est. Namque planetarum sphaeræ ambabus his conversionibus circumferuntur : altera secundum naturam, ab occasu in ortum ; altera violenta et supra naturam, quippe quod cum fortiori et meliori inerrantium stellarum sphaera ab ortu in occasum circumagantur. Quod si igitur istæ conversiones essent contrariæ, qui fieri posset, ut eodem tempore in uno subjecto coirent invicem ? Quod autem ne rectilineus quidem motus ei qui in orbem fit contrarius sit, hoc modo confirmant. Rectilinei motus inter se invicem sunt contrarii. Unum autem uni est contrarium. Pro-

⁶⁴ 5 Phys. c. 8, t. 53. ⁶⁵ 8 Phys. c. 12, t. 64.

pter id ergo etiam nullus rectilineus motus circulari est contrarius, ne plura contraria uni opponantur.

17. Atqui haud scio an hæc confirmatio a reprehensione aliena sit, ut quidam asserunt. Non enim impossibile **71** est rectilinos motus et circulari et sibi invicem quoad aliud atque aliud esse contrarios: ac si rursus unum uni ut utrationi consentaneum est, contrarium inveniri. Quatenus enim motuum rectilincorum simplicium unus sursum, alter deorsum fit, quoad horum contrarietatem pugnant invicem; quatenus autem⁸⁶ rectilinci motus ab aliis punctis incipiunt, et in alia desinunt, cum contra circularis motus ab eodem incipiat, et in idem perveniat: et quatenus iterum rectilinei motus omni ex parte sunt ejusmodi, ut frangi nequeant; cum contra circularis motus nullam partem habeat, qua frangi non possit; et quatenus⁸⁷ insuper rectilincos bis super iisdem spatiis sine quiete impossibile est fieri, cum circularis contra eandem viam sine quiete infinitos peragret; quatenus denique⁸⁸ rectilincorum nullus est æquabilis, cum contra circularis perpetuam æquabilitatem habere possit; ob has, inquam, proprietates motuum, non autem ob locorum contrarietatem, circularis motus rectilincis contrarius reperitur, omnibus rectilincis motibus unius instar sumptis, ut ei qui in orbem fit, opponantur. **72** Atque talis oppositum modus etiam in aliis rebus invenitur⁸⁹. Æquale enim et mediocre, ei quod excedit, et ei quod exceditur, majori, inquam, et minori opponitur⁹⁰; ac rursus majus et minus sibi invicem opponuntur. Ac ita sane etiam virtutes cum mediocritates sint, iis quæ a mediocritate remota sunt, excessibus scilicet et defectibus contrariantur; ac rursus excessus et defectus sibi mutuo repugnant. Eodem item modo motus et motibus et quietibus adversantur, ac rursus quietes sibi invicem opponuntur, quæ in contrariis locis et contrariis qualitatibus et quantitatibus sunt. Exempli gratia, quies in superiore loco quieti in inferiore: quies in albo quieti in nigro; ac denique illæ quæ quosdam motus præcedunt, illis quæ eosdem sequuntur. Verum alio modo motus quieti, et alio modo motui opponitur. Motui enim ut contrariæ speciei, quieti autem ut prolapsioni a specie. Ac rursus quietes ut extrema invicem dissident⁹¹. Quod igitur etiam circularis motus aliquid

Α ἐναντιοῦται τῇ κύκλῳ, ἵνα μὴ πλείω ἐναντία ἀντιταχθεῖεν ἐνί.

ζ'. Μήποτε δ' οὐκ ἔστιν ἀνεπιληπτος ἡ τοιαύτη κατασκευὴ, ὡς τίνες ἐπιστῶσιν. Οὐ γὰρ ἀδύνατον τὰς ἐπ' εὐθείας κινήσεις τῇ κύκλῳ τε καὶ ἀλλήλαις ἐναντιοῦσθαι κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, καὶ οὕτω πάλιν ἐν ἐναντίον ἐνί κατὰ λόγον εὐρίσκεισθαι. Καθὸ μὲν γὰρ ἡ μὲν ἄνω τῶν ἐπ' εὐθείας κινήσεων τῶν ἀπλῶν, ἡ δὲ κάτω, μάχονται πρὸς ἀλλήλας κατὰ τῶν τόπων ἐναντιότητα. Καθὸ δ' αἱ μὲν ἐπ' εὐθείας ἀπ' ἄλλων σημείων ἄρχονται, καὶ εἰς ἕτερα καταλήγουσιν· ἡ δὲ κύκλῳ κινήσεις ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρχεται· καὶ εἰς τὸ αὐτὸ κατανατᾶ· καὶ καθὸ πάλιν αἱ μὲν ἐπ' εὐθείας ἀκλαστοὶ κατὰ πᾶν εἰσι μόριον, ἡ κύκλῳ δὲ μηδὲ τὸ τυχὸν ἔχει μόριον ἀκλαστον· ἐπὶ δὲ καθὸ τὰς μὲν ἐπ' εὐθείας δις ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἀνευ ἡρεμίας γενέσθαι ἀδύνατον, ἡ δὲ κύκλῳ τὴν αὐτὴν ἀνευ ἡρεμίας μυριάκις περιεῖσι· καὶ ὅτι τῶν μὲν ἐπ' εὐθείας οὐδεμία ἐστὶν ὀμαλῆς, τῇ κύκλῳ δὲ δυνατόν αἰετὶ τυγχάνει τὸ ὀμαλές· κατὰ ταῦτα δὲ τὰ ἰδιώματα τῶν κινήσεων, οὐ μὴν κατὰ τῶν τόπων ἐναντιότητα, τῇ κύκλῳ πρὸς τὰς ἐπ' εὐθείας ἐναντίωσιν εὐρεθήσεται τῶν ὄλων εὐθειῶν κινήσεων, ὡς μιᾶς λαμβανόμενων πρὸς τὴν ἀντίθεσιν τῆς περιφερῆς. Τοιοῦτος δὲ τρόπος ἀντιθέσεων καὶ ἐπ' ἄλλων πραγμάτων εὐρίσκεται. Τὸ γὰρ ἴσον καὶ τὸ μέτριον ἀντίκειται τῷ ὑπερέχοντι καὶ τῷ ὑπερεχομένῳ, τῷ μείζονι λέγω καὶ τῷ ἐλάττονι. Πάλιν δ' ἀλλήλαις ἀντίκεινται τὸ μείζον τε καὶ τὸ ἔλαττον. Οὕτω δὲ καὶ αἱ ἀρεταὶ συμμετρίας οὔσαι, ταῖς ἀσυμμετρίας ἐναντιοῦνται, ταῖς ὑπερβολαῖς δηλονότι· καὶ ταῖς ἐλλείψεσιν· ὑπερβολαὶ δὲ καὶ ἐλλείψεις ἀλλήλαις μάχονται, καὶ κινήσεις κινήσεσσι τε καὶ ἡρεμίας ἀντιθετοῦνται, καὶ ἡρεμίας πάλιν ἀλλήλαις αἱ ἐν τοῖς ἐναντίοις τόποις καὶ ταῖς ἐναντίας ποιότησιν ἢ ποσότησιν· οἷον ἡ ἐν τῇ ἄνω ἡρεμία τῇ ἐν τῇ κάτω· καὶ ἡ ἐν τῷ λευκῷ τῇ ἐν τῷ μέλανι· καὶ ἀπλῶς αἱ πρὸ τῶν τοιῶνδε κινήσεων ταῖς μετὰ τὰς τοιαύτας κινήσεις. Ἄλλως δὲ τῇ ἡρεμίᾳ ἡ κίνησις, καὶ ἄλλως τῇ κινήσει ἀντίκειται. Τῇ μὲν γὰρ κινήσει, ὡς ἐναντίῳ εἶδει, τῇ δ' ἡρεμίᾳ, ὡς ἀποπτώσει τοῦ εἶδους. Ὡς ἄκρα δὲ πάλιν αἱ ἡρεμίας ἀλλήλαις ἀνθίστανται. Τὸ μὲν οὖν ἐναντίωσιν ἔχειν καὶ τὴν κυκλοφορίαν, ὅπως καὶ τῆν τρόπον, εἴρηται.

μετρίᾳ. Ac rursus quietes ut extrema invicem dissident. Quod igitur etiam circularis motus aliquid contrarium habeat, et quomodo id fiat, dictum est.

18. Illis autem qui ab omni eorum contrarietate eximunt, hoc propositum **73** est, ut hinc scilicet cælum generationis, indeque etiam corruptionis expertus esse monstrant. Si enim, inquam, contrariorum contrarii motus sunt, ejus rei motui nullus est contrarius, ne ea quidem quidquam habet contrarium. Quod si igitur cælesti motui nullus est

Ζ'. Τοῖς δὲ πάσης ἐναντιότητος ταύτην ὑπερεξαίρουσι σκοπὸς ἐστὶ τὸν οὐρανὸν ἐντεῦθεν δεῖξαι· διῦθεν ἀγέννητον, ὄθεν καὶ ἀφθαρτον. Εἰ γὰρ τῶν ἐναντίων, φασὶν, ἐναντία καὶ αἱ φοραὶ, οὐ τῇ φορᾷ μὴ ἔστιν ἐναντία φορὰ, οὐδ' αὐτὸ ἔχει τι ἐναντίον. Εἰ τοίνυν τῇ οὐρανίῳ φορᾷ μὴ ἔστι τις ἐναντία φορὰ, οὐδὲ τῷ οὐρανῷ ἐστὶ τι ἐναντίον. Τὸ γινόμενον δὲ καὶ

⁸⁶ 3 Phys. c. 12, t. 73. ⁸⁷ 8 Phys. c. 14. t. 76. ⁸⁸ 8 Phys. c. 14. t. 76. ⁸⁹ 8 Phys. c. 11. t. 62. ⁹⁰ 2 ad Nic. c. 8; 1 mag. Mor., c. 9; 2 Eudem. c. 3.

⁹¹ 5 Phys. 8. t. 53, et 8 Phys. c. 14, t. 76.

φθειρόμενον, ἐξ ἐναντίου γίνεται καὶ εἰς ἐναντίον φθίρεται. Τὸ οὐράνιον ἄρα σῶμα, μὴ ἔχον ἐναντίον ἐξ οὗ γένοιτ' ἂν, καὶ εἰς ὃ πάλιν φθαρεῖται, ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον ἀποδείκνυται. Ἄλλ' οἱ τριαῦτα λέγοντες, ὅταν καὶ ἀναμώλετον τὴν πρότασιν λήθουσι τὴν τεθεῖσαν τὸ μηδεμίαν κίνησιν τῆ οὐρανίῳ φθορᾷ ἐναντίαν εἶναι, τότε τῆς φυσικῆς γενέσεως ἐξήρημένον τὸν οὐρανὸν συλλογίζονται καὶ τῆς ὁμοίας φθορᾶς, καθ' ἧς καὶ τὰ στοιχεῖα μεταβάλλει εἰς ἀλλήλα, τῆς θατέρου φθορᾶς γινομένης γενέσεως τοῦ λοιποῦ. Κατ' ἄλλην δὲ γένεσιν γενετὸν οἶδασιν τὸν οὐρανὸν οἱ φρονοῦντες ἁρμόως· καθ' ἣν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι ὅλως, τῷ θείῳ παρήχθη προσταγήματι, καὶ ἀκολούθως καὶ φθορᾷ παντελεῖ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ὑποκείσθαι αὐτὸν δογματίζουσι, τῆ τοῦ θεομουργήσαντος ἀγαθότητι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀλλαγὴν ἀπάσης αἰσθητῆς κτίσεως ἐπιψηφίζόμενοι.

omnimodæ corruptioni quoad suam naturam ipsum subjectum esse statuunt, conditoris bonitati creaturarum sensibilium omnium in melius mutationem ascribentes.

SYNOPSIS CAPITIS VI.

QUOD EST DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

1. *Affirmat primum generationem et corruptionem non esse proprie motus, sed tantum mutationes: et ex etymologia vocabuli μεταβολῆς docet, quid sit mutatio, et in quibus reperitur, nimirum in contradictione et in contrariis speciebus, cum illis quæ simpliciter, tum his etiam quæ quodammodo sunt contrariæ, quodque mutatio alia sit quadamtenus, alia simpliciter mutatio.* — 2. *Indicat latius patere mutationem quam motum, quidque proprie motus et quid proprie mutationes appellentur, determinat; hoc interim docens mutationem vel ex contraria, specie in contrariam, vel ex alterius prolapsione et absentia, hoc est, ex, privatione quæ ubique reperitur fieri.* — 3. *Distinguit privationem alias esse cum perfecta specie ut privationem ignis in aqua, et tum etiam dici id quod generatur, non tantum ex sua privatione, sed etiam ex contraria specie generari; alias vero privationem non esse cum perfecta 75 specie, sed in aliquo saltem materiali ad formam suscipiendam apto, qualis est privatio animalis in semine, et tum dici id quod generatur ex speciei tantum absentia sive privatione generari; et quomodo hoc accipiendum sit per duas occupationes explicat.* — 4. *Generationem et corruptionem describit, probatque neutram vel motum vel quietem esse, et denique ostendit ipsis cum mutationes tantum sint, ἀμεταβολήσια analogam quieti opponi.* — *Postquam hactenus absolvit de mutationibus substantialibus, de generatione et corruptione substantiali, jam incipit disserere de mutationibus secundum accidens; quomodo augmentatio, generatio quædam: diminutio, corruptio quædam; dealbatio, generatio quædam; denigratio, corruptio quædam dicitur: ubi regulam proponit, quod in omnibus prædicamentis mutatio in melius, generatio; in deterius, corruptio dicatur; quod exemplis probat trium prædicamentorum, substantiæ, quantitatis et qualitatis: præcisione tandem utens, quod omnis secretio generatio, coaccretio corruptio sit; quia nimirum melior est secretio concretione, cum quidem etiam in omnibus entibus melius et deterius reperitur, ut Pythagoreorum etiam auctoritate constat.* — 5. *Docet quando fiat generatio simpliciter (quæ secundum prædicamenta sic dicitur, non quæ ratione melioris 76 ita appellatur); et quando non fiat, sed generatio saltem quædam vel augmentatio vel alteratio.* — 6. *Exemplum augmentationis proponit in igni cuius augmentationem abiter distinguit a generatione et accessione ignis; et non tantum in aliis inanimatis ita se habere augmentationem ostendit, sed etiam in animatis, et augmentationis illius modum declarat, itemque oppositæ diminutionis; et præterea docet, nec quod discedit a corpore, ipsum minui nec quod accedit, augeti, quippe ἐμπνευµατώσει non est cibi augmentatio, sed corruptio; insuper explicat quomodo augmentatio ab alteratione differat; ac denique determinat quomodo non tantum nutritio sed et augmentatio fiat, et quando tantum augmentatio, quando nutritio et augmentatio simul.* — 7. *Breviter subjicit in prædicamento ubi in mutationibus localibus, quæ generationes quædam, quæ contra corruptiones quædam dicantur: sicut etiam supra in aliis prædicamentis explicatum fuit.*

ΚΕΦΑΛ. ζ.

Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς.

α'. Π γενέσεις καὶ ἡ φθορὰ κινήσεις οὐκ εἰσὶ κινήσεις, ἀλλὰ μόνον μεταβολαί. Μεταβολή, δὲ ἐστὶ μετάθεσις ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο. Τὸ γὰρ ὄνομα τῆς μεταβολῆς ἄλλο μετ' ἄλλο δεηλοῖ, τοῦ μετὰ σημαίνοντος, ὅτι τὸ μὲν πρότερον ἐστὶν ἐν τῇ μεταβολῇ, τὸ δ'

⁷² 1 Deo ortu et interitu. c, 3. ⁷³ 3 Phys. c, 2, t. 7.

contrarius, ne cælo quidem quidquam erit contrarium. Atqui quod generatur et quod corrumpitur, ex contrario generatur et in contrarium corrumpitur. Cæleste igitur corpus, cum non habeat contrarium ex quo generetur, et in quod rursus corrumpatur, generationis et corruptionis experte esse demonstratur. Verum qui ejuscemodi oratione utuntur, tanquam controversie expertem propositionem accipiendo eam quæ ponit, nullum motum cælesti motui esse contrarium, ita demum cælum a naturali generatione ⁷², atque item a simili corruptione (quibus etiam elementa inter se mutantur, dum unius corruptio sit reliqui generatio) exemplum esse concludunt. Qui autem rectius sentiunt, alterius generationis ratione cælum generatum esse dicunt, quia ex proorsus nihilo productum est

divino mandato: 74 et per consequens etiam subjectum esse statuunt, conditoris bonitati crea-

CAPUT VI.

De generatione et corruptione.

1. Generatio et corruptio motus non sunt proprie, sed tantum mutationes. Mutatio autem est transitus ab alio in aliud ⁷³. Nomen enim Græcum ἡ μεταβολή aliud post aliud declarat: ut τὸ μετὰ significet, unum in mutatione 77 prius, alterum

posterius esse. Prins quidem hoc ex quo mutatur id quod mutatur; posterius vero, in quod mutatur. Consideratur porro mutatio in contradictione et in contrariis speciebus, cum illis quæ simpliciter sunt contrariæ, hoc est extremae; quales sunt album et nigrum; tum iis quæ quodammodo sunt contrariæ, hoc est intermedie²⁴. Quod enim intermedium est, contrarii rationem ad utrumque extremorum obtinet: velut minus album ad nigrum quidem est album, sed ad magis album nigrum est. Nigri enim mixture minus album oboritur. Propterea etiam cum id quod minus album est in magis album mutatur, tanquam ex nigro in album fit mutatio. Quod enim minus album est ratione nigredinis, quæ ipsi inest, in magis album mutatur. Unde etiam quadam tantum ex parte [seu particularis] fit mutatio²⁵. Eodem etiam modo quando id quod magis est album in minus album mutatur, tanquam ex albo in nigrum fit mutatio. In nigredinem enim quæ in minus albo est, id quod magis album est, ex parte mutatur. Ac eam ob causam mutatio quæ ex intermediis ad 78 intermedia fit quadam ex parte dicitur: quæ autem ex extremis fit, simpliciter mutatio vocatur.

2. Cæterum²⁶ latius patet mutatio quam motus. Omnes enim ab eo quod potentia est ad actu esse progressionem manente interim quod est potentia esse, mutationes sunt. Verum ex his illæ quæ duntaxat ex quomodocumque contrariis speciebus in contrarias species transitiones sunt remanente et mutationem sustinente subjecto, hæc magis proprie motus nominantur. Quæ autem non remanente subjecto²⁷ sive ex contrariis speciebus in contrarias species transeunt, sive non ex contrariis speciebus in contrarias, sed per prolapsionem et absentiam alterius specierum manifestam contrarietatem habent in iis ex quibus et in quæ mutantur²⁸, hæc proprie duntaxat mutationes vocantur, non motus, quæ sunt generatio et corruptio, quæ secundum substantiam mutationes sunt. Generatur enim id quod generatur, et corrumpitur id quod corrumpitur ex contrario in contrarium, sive utrumque sit species, sive alterum sit alterius prolapsio. Neque enim omni speciei species necessario est contraria. Quænam 79 enim homini species contraria aut musico asseri queat? cum absentia alterius speciei, hoc est privatio, ubique reperitur.

3. Sed interdum privatio cum perfecta specie est perfectas eas quibus constituitur qualitates habente: quemadmodum privatio ignis quæ in aqua est simul est cum aquæ specie quæ perfecta est ac perfectas suas qualitates obtinet: frigus videlicet et humorem, quæ ignis qualitatibus sunt contrariæ. Ac propterea ignis non tantum ex sua privatione, sed etiam ex contraria sibi specie fieri dicitur. Quando vero cum perfecta specie non existit pri-

υστερον· πρότερον μὲν τὸ ἐξ οὗ μεταβάλλει τὸ μεταβάλλον· ὑστερον δὲ τὸ εἰς ὃ. Θεωρεῖται δ' ἡ μεταβολὴ ἐν ἀντιφάσει καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶδησι, τοῖς τε ἀπλῶς ἐναντίοις, ἤγουν τοῖς ἄκροις, ὅποια τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν· καὶ τοῖς πρὸς ἐναντίοις, ἤτοι τοῖς μεταξὺ. Τὸ γὰρ μεταξὺ τὸν τοῦ ἐναντίου λόγον ἔχει πρὸς ἑκάτερον τῶν ἄκρων· οἷον τὸ ἥττον λευκὸν πρὸς μὲν τὸ μέλαν λευκὸν ἐστὶ· μέλαν δὲ πρὸς τὸ μᾶλλον λευκὸν. Μίξει γὰρ τοῦ μέλανος γίνεται τὸ ἥττον λευκὸν. Διὸ καὶ ὅταν εἰς τὸ μᾶλλον λευκὸν μεταβάλλῃ τὸ ἥττον λευκὸν, ὡς ἐκ μέλανος γίνεται πρὸς τὸ λευκὸν ἡ μεταβολή. Τὸ γὰρ ἥττον λευκὸν κατὰ τὸ ἐν αὐτῷ μέλαν μεταβάλλει πρὸς τὸ μᾶλλον λευκὸν. Ὅθεν καὶ μερικὴ γίνεται ἡ μεταβολή. Ὁσαύτως καὶ ὅτε τὸ μᾶλλον λευκὸν εἰς τὸ ἥττον μεταβάλλει λευκὸν, ὡς ἐκ λευκοῦ πρὸς μέλαν γίνεται ἡ μεταβολή. Πρὸς γὰρ ἐν τῷ ἥττονι λευκῷ μέλαν μεταβάλλει τὸ μᾶλλον λευκοῦ. Διὰ τοι τοῦτο ἡ ἐκ τῶν μεταξὺ πρὸς τὰ μεταξὺ μεταβολή, πρὸς λέγεται ἡ δ' ἐκ τῶν ἄκρων ἀπλῶς καλεῖται μεταβολή.

quadam ex parte dicitur: quæ autem ex

β'. Ἔστι δ' ἐπιπλέον τῆς κινήσεως ἡ μεταβολή. Πᾶσαι μὲν γὰρ αἱ ἀπὸ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ πρὸδοι, μένοντος ἐπὶ τοῦ δυνάμει, μεταβολαὶ εἰσιν, ἄλλὰ τούτων ὅσαι μὲν μόνον ἐξ ἐναντίων ὁπωσοῦν εἰδῶν εἰς ἐναντία εἶδη μεταβύσεις εἰσιν, ὑπομένοντος τοῦ ὑποκειμένου καὶ μεταβάλλοντος, αὗται κινήσεις ὀνομάζονται κυριώτερον· ὅσαι δὲ, τοῦ ὑποκειμένου μὴ ὑπομένοντος, εἴτε ἐξ ἐναντίων εἰδῶν εἰς ἐναντία μεταβαίνουσιν εἶδη, εἴτε μὴ ἐξ ἐναντίων εἰδῶν εἰς ἐναντία εἶδη, ἀλλὰ κατ' ἀπόπτωσιν καὶ ἀπουσίαν θατέρου (τῶν) εἰδῶν ἐμπαινομένην τὴν ἐναντίωσιν ἔχουσιν, ἐν τοῖς ἐξ ἑνῶν καὶ εἰς ἡ μεταβάλλουσιν, αὗται καλοῦνται μεταβολαὶ μόνον κυρίως, ἀλλ' οὐ κινήσεις, τίτινές εἰσιν ἢ γένεσις καὶ ἢ φθορά, κατ' οὐσίαν οὐσαι μεταβολαὶ. Γίνεται γὰρ τὸ γινόμενον καὶ φθείρεται τὸ φθειρόμενον ἐξ ἐναντίου εἰς ἐναντίον, εἴτε (καὶ) ἀμφοτέρων ὄντων εἰδῶν, εἴτε θατέρου ὄντος ἀποπτύσεως τοῦ λοιποῦ. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνάγκης εἶδει παντὶ εἶδος ἐναντίον ἐστὶ. Τί γὰρ τῷ ἀνθρώπῳ ἐναντίον εἶδος ἔστι; ἢ τῷ μουσικῷ; Ἀπουσία δὲ θατέρου εἶδους, ἤγουν ἡ στέρησις, εὐρίσκειται πανταχοῦ.

γ'. Ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἡ στέρησις μετὰ τελείου εἶδους ἐστὶ, νελείας τὰς αὐτοῦ συστατικὰς ποιότητας ἔχοντος, ὡσπερ ἡ ἐν τῷ ὕδατι στέρησις τοῦ πυρός συνέσει τῷ εἶδει τοῦ ὕδατος τελείῳ ὄντι, καὶ νελείας τὰς ἐν αὐτῷ ποιότητας ἔχοντι, τὴν ψυχρότητα δηλονότι καὶ τὴν ὑγρότητα, τὰς ἐναντίας τὰς ποιότησι τοῦ πυρός. Καὶ διὰ τοῦτο (τὸ) πῦρ οὐ μόνον ἐκ τῆς οἰκείας στέρησεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐναντίου ἐαυτῷ εἶδους λέγεται γίνεσθαι. Ὅταν δὲ μὴ εἶδει τελείῳ

²⁴ 5 Phys. c. 2, t. 7, 9. ²⁵ 5 Phys. c. 1, l. 6. ²⁶ 5 Phys. c. 2, ²⁷ 5 Phys. c. 2, t. 8. ²⁸ 5 Phys. c. 2, t. 7.

συνοπάρχη ἢ στέρησις, ἀλλ' ὕλικῶς τινι ἐπιτηδεύει ἔχοντι δέξασθαι τὸ εἶδος τὸ ἀντικείμενον τῇ στερή-
σει, ὡς ἡ ἐν τῷ σπέρματι στέρησις τοῦ ζῶον· τότε
οὐκ ἐξ εἶδους ἐναντίου, ἀλλ' ἐξ ἀπουσίας εἶδους ἕτοι-
στερήσεως λέγεται γίνεσθαι τὸ γινόμενον· οὐχ ὅτι
οὐκ ἔστιν εἶδος τε καὶ τὸ σπέρμα, ἀλλ' ὅτι ἀτελεῖς
εἶδος καὶ ὕλης λόγον ἐπέχον πρὸς τὴν τοῦ τελείου
εἶδους ὑπόστασιν, καὶ εἰς ἐκεῖνο τὴν ὅλην κεκτημέ-
νον τὴν ἀναφορὰν. Εἰσὶ δὲ τινες ἴσως καὶ τῷ σπέρ-
ματι ποιότητες ἐναντίωσιν ἔχουσαι πρὸς τὰς τοῦ
ἀποτελουμένου ποιότητας, ἀλλ' ἀτελεῖς καὶ αὐταὶ
καὶ οὐχ ὡς αἱ τῶν τελείων εἰδῶν τέλειαι. Διὸ ὅταν
μὲν ἐναντία πῶς τὰς τοῦ ἀποτελουμένου ποιότησιν
εἰσιν ἐν τῷ σπέρματι, πρὸς τὰς τοῦ ἀποτελουμένου
ποιότητας μεταβάλλουσι, τοῦ μὲν ὑγροῦ τοῦ ἐν τῷ
σπέρματι ξηραίνοντο, τοῦ δὲ σφαιρικοῦ ἐκτεινο-
μένου. Ὅσαι δ' ὁμοειδεῖς τὰς τοῦ ἀποτελουμένου
εἰσιν, ἐκ τοῦ ἀτελοῦς μεταβάλλουσι πρὸς τὸ τέλειον.
Διὰ γοῦν τὸ ἀτελεῖς τῆς διαθέσεως τοῦ ὑποκειμένου,
ὅταν ἐκ σπέρματος τὸ ζῶον ἢ ἐξ ἀμούσου λέγεται
τὸ μουσικόν, οὐκ ἐξ ἐναντίου εἶδους, ἀλλ' ἐκ τῆς
ἀπουσίας τοῦ εἶδους καὶ τῆς στέρησεως λέγεται γί-
νεσθαι. Διὰ ταῦτά τοι καὶ ἐξ ἐναντίου γίνεσθαι καὶ
εἰς τὸναντίον φθόρεσθαι λέγεται πᾶν τὸ γινόμενον
καὶ φθειρόμενον, καὶ γενέσις πᾶσα καὶ φθορὰ φυσικῇ,
κοινῶς λέγονται κατ' ἀντίφασιν. Τὸ γὰρ ὄν καὶ τὸ
μὴ ὄν, καθὸ τὸ μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὄν ἐναντία εἶδη μὴ
ὄντα, τὴν ἀντίφασιν ἀντιφατικῶς ποιῶνται πρὸς
ἀλλήλα.

δ'. Γένεσις δὲ ἔστιν ἢ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ ὄν
μεταβολὴ καὶ μετάφασις, ἢ γοῦν ἢ μεταξὺ ὁδοῦ τῆς
ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι εἰς τὸ εἶναι τοῦ πράγματος ἀπο-
καταστάσεως. Φθορὰ δὲ ἢ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν
ὁμοίως μεταβολὴ, τοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος ἐνεργεία
λαμβανόμενων. Οὐ λέγονται δὲ κυρίως κινήσεις ἢ γέ-
νεσις καὶ ἢ φθορὰ· διότι καὶ ἀτελεῖς ἐνεργεία ἢ κινήσις
καὶ παθητικὴ, πλὴν τὸ κινούμενον ἐνεργεία ὄν καὶ
ὑπομένον κινεῖσθαι χρή· τὸ δὲ μὴ ὄν ἐνεργεία μὴδ'
ὑπομένον, οὐδὲ κινούμενον ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ ὡσπερ
ὁ ἄνθρωπος ἐνεργεία ὄν καὶ μένων ἄνθρωπος κινεῖ-
ται, κατὰ τι τῶν ἐν αὐτῷ συμβεβηκότων ἀξέομενος
ἢ λευκαινόμενος ἢ φερούμενος, οὕτω καὶ ὕλη μετα-
βάλλει κατὰ τὴν γένεσιν. Διὰ ταῦτα τοῦτο ἢ ἐκ τοῦ μὴ
ὄντος εἰς τὸ εἶναι πρόοδος οὐκ ἔστι κίνησις. Ἐπεὶ δὲ
τὴν ὕλην (οὐ) λέγομεν ὑφειρημέναι καθ' ἑαυτὴν
(οὐδὲ γὰρ ἐξ ὕλης καὶ εἶδους τὰ σώματα λέγοντες
ἐν προὔπαρχούσῃ ὕλης ἢ προὔφαστώτος εἶδους τὴν
τῶν σωμάτων τιθέμεθα σύστασιν, ἀλλ' ὅτι λόγῳ
μόνῳ διακρίνοντες ἀπ' ἀλλήλων τὴν ὕλην καὶ τὸ
εἶδος δυνάμεθα θεωρεῖν ἐκάτερον καθ' αὐτό· καὶ
γὰρ οὐδέτερον ὑποστῆναι δύναται ἑατέρου χωρὶς),
ὅπερ ὡς ὕλη λαμβάνεται καὶ λέγεται μὴ ὄν, καὶ
τοῦτο μετὰ εἶδους εὐρίσκεται, ἢ τελείου ἢ ἀτελοῦς.
Καὶ ὄν τι ἔστιν ἄλλως, λέγεται δὲ μὴ ὄν· ἐπεὶ περ
ἐνεργεία οὐκ ἔστιν ὃ γίνεται. Τὸ δὲ τοιοῦτο μὴ ὄν
οὐ κινεῖται, οὔτε καθ' ἑαυτό, οὔτε κατὰ συμβεβηκότως.
Οὔτε γὰρ καθὸ μὴ ἔστι κινεῖται, οὔτε τῷ ἄλλῳ τι εἰ-

valio, sed cum materiali aliquo ad eam speciem
quæ privationi opponitur suscipiendam accommodato, ut in semine, animalis privatio; tum non ex
specie contraria, sed ex speciei absentia, hoc est
privatione, generari dicitur quod generatur: non
quod non etiam semina sit aliqua species, sed quod
imperfecta sit species, et materiæ rationem ad
perfecta: speciei subsistentiam habeat, ad eamque
totam relationem obtineat. Sunt autem forte etiam
in semine qualitates quædam ei quod hinc efficitur
80 contrariæ: sed et ipsæ imperfectæ, neque ut
perfectarum specierum perfectæ. Quapropter illæ
quæ ejus quod efficitur qualitatibus sunt in semine
quodammodo contrariæ, in ejus quod efficitur qua-
litates mutantur, dum id quidem quod in semine
humidum est arescit, quod autem rotundum est,
extenditur: quæ vero cum eo quod efficitur ejus-
dem speciei sunt, ex imperfecto in perfectum mu-
tantur. Nimirum propter imperfectam subjecti dis-
positionem cum ex semine animal aut ex immu-
sico musicum fieri dicitur, non ex contraria specie,
sed ex speciei absentia et privatione fieri dicitur.
Atque expropter et ex contrario generari et in con-
trarium corrumpi dicitur quidquid generatur et
corrumpitur. Ac omnis generatio et corruptio natu-
ralis communi modo per contradictionem dicuntur.
Nam ens et non ens⁸¹, quatenus illud est, hoc non
est, cum species contrariæ non sint, oppositionem
ad se invicem contradictoriam efficiunt.

4. Generatio autem est ex non ente in ens muta-
tio ac transitus; hoc est via intermedia, qua res
81 ex non esse ad esse constituitur. Corruptio contra-
eodem modo ex ente in non ens mutatio, ut ens et
non ens actu sumantur. Cæterum generatio et cor-
ruptio proprie motus non dicuntur; propterea quod
eius motus imperfectus et passivus actus sit⁸², ta-
men id quod movetur, ut actu sit et maneat, moveri
necesse sit; quod autem actu non est, neque re-
manet, ne moveatur quidem. Neque enim quemad-
modum homo actu existens et manens homo mo-
vetur, dum per accidentia quæ in ipso sunt auge-
tur aut dealbatur, aut in loco movetur, ita etiam
materia in generatione movetur. Propterea ex non
ente ad esse progressio motus non est. Quoniam
autem materiam separatim existere non dicimus
(neque enim cum ex materia et forma dicimus
82 corpora, ex præexistente materia aut præsubsi-
stente forma corpora constituta esse dicimus; sed
quod sola ratione materiam et formam a se invi-
cem discernentes, utramque seorsim considerare
possumus; quippe neutra absque altera seorsim
subsistere potest), id quod tanquam materia sumi-
tur, et non ens dicitur, et cum forma vel perfecta
vel imperfecta 83 reperitur. Et quanquam alias sit
ens, tamen non ens dicitur: quandoquidem actu
non est quod sit. Et hoc videlicet non ens neque
per se neque per accidens movetur. Neque enim

⁸⁰ 5. Phys. c. 2. t. 7. l. 5, Phys. c. 1. t. 4, et c. 2, t. 7. ⁸¹ 5 Phys, c. 1. t. 8.

quatenus non est movetur, neque quatenus aliud quiddam actu est, cum id ipsum maneat, moveri potest; exempli gratia: semen nec ut animal movetur (neque enim animal est), nec ut semen. Si enim quoquo modo in generatione mutetur, a natura sua discedit, et dum mutatur, non manet semen, sed semper alias aliud per mutationem efficitur. Cum igitur hoc modo non ens propterea moveri non possit, mutatio autem a non ente hunc in modum sit generatio: non igitur generatio motus erit. Sed ne quies quidem. Nam quod natura aptum est, ut moveri possit, id cum non movetur, quiescere dicitur, quod sane est actu ens. Quod autem moveri non potest, id ne quiescere quidem potest. Quapropter generatio neque motus, neque quies est. Quæ cum ita se habeant, nec corruptio vel motus quies etiam erit. Motui enim vel motus vel quies opponitur. Quod si generationem horum neutrum esse ostensum est, qui fieri potest, ut corruptio motus sit? qui cursum quies, cum generatio cui corruptio opponitur, motus non sit? Generatio igitur et corruptio motus vel quies non sunt, sed mutationes dumtaxat. Cum autem motus non sint, quietem oppositam non habent, sed vacuitatem a mutatione tanquam mutationes; vacuitatem, inquam, a mutatione quæ quieti proportionem respondeat. Sicut enim quies motus absentia, ita vacuitas a mutatione mutationis est absentia. Quemadmodum igitur quietes, ita etiam vacationes a mutatione oppositione habere deprehenduntur; atque vacuitas a mutatione in ente, et vacuitas a mutatione in non ente sibi invicem opponuntur. De mutationibus ergo secundum substantiam, hoc est, de simplici generatione et corruptione hæc pro compendio commentationis dicta sunt.

5. Dicuntur, porro etiam mutationes accidentales, generationes quædam, et corruptiones item quædam; veluti augmentatio est generatio quædam, diminutio vero est corruptio quædam. Nec quemadmodum dicimus animal generatum esse, cum ex semine fit, et corruptum esse, cum murium fuerat, sic animal simpliciter generatum esse dicimus, cum bicubitum forte factum fuerit, sed quod animal bicubitum generatum sit, animalisque bicubitum corruptum sit: quodque animal album generatum sit, et animalis albedo corrupta sit. Nam et in alteratione, dealbatio, generatio quædam: denigratio autem, corruptio quædam dicitur. Commune enim est in omnibus prædicamentis (sive generatio simpliciter consideretur, ut in substantiis, sive quædam generatio, ut ut in accidentibus), ut quæ in meliora et præstantiora est mutatio, generatio dicatur; quæ in deteriora et viliora, corruptio: exempli gratia, in substantiis mutatio a terra in ignem, generatio simpliciter dicitur, corruptio autem quædam: contra ex igni in terram [mutatio], corruptio simpliciter, generatio autem quædam vocatur: eo quod melior et præstantior et magis essentia est ignis existentia:

ναί ἐνεργεία, τὸ αὐτὸ μένον κινεῖσθαι δύναται· οἷον τὸ σπέρμα οὔτε καθὼ ζῶον κινεῖται (οὐδὲ γὰρ ἐστίν), οὔτε καθὼ σπέρμα· καὶ γὰρ εἰ ποσῶς μεταβάλλει κατὰ γένεσιν, τῆς ἐαυτοῦ ἐξίσταται φύσει, καὶ μεταβάλλον, οὐ μένει σπέρμα, ἀλλὰ ἀεὶ ἄλλοτε ἄλλο γίνεται κατὰ τὴν μεταβολήν. Εἰ τῶν τούτων οὕτω μὴ ὂν οὐ δύναται διὰ ταῦτα κινεῖσθαι, ἢ δ' ἐκ τοῦ οὔτω μὴ ὄντος μεταβολὴ γένεσις ἐστίν· οὐκ ἐστίν ἄρα ἡ γένεσις κίνησις. Ἄλλ' οὐδ' ἡρεμία· τὸ γὰρ πεφυκὸς κινεῖσθαι, τοῦτο καὶ ἡρεμεῖ μὴ κινούμενον, ὑπερῆσσι τὸ ἐνεργεῖν ὂν. Ὁ δὲ κινεῖσθαι ἀδύνατον, τοῦτο καὶ ἡρεμεῖν ἀδύνατον. Ὡς οὐκ ἐστίν ἡ γένεσις, οὔτε κίνησις, οὔτε ἡρεμία. Εἰ δ' ἔχει τὰ οὔτω, οὐδ' ἡ φθορὰ κίνησις ἐστίν, οὔτε μὴν ἡρεμία. Τῇ κινήσει γὰρ ἢ κίνησις ἢ ἡρεμία τὸ ἀντικείμενον. Εἰ δὲ μηδ' ἕτερον οὔσα τούτων ἡ γένεσις δέδεικται, πῶς ἂν εἴη κίνησις ἢ φθορὰ; Ἠὼς δὲ πάλιν ἡρεμία, μὴ οὔσης κινήσεως τῆς γενέσεως, ἥπερ ἀντίκειται ἢ φθορὰ; Οὐκ ἄρα ἡ γένεσις καὶ ἡ φθορὰ κινήσεις, οὔτε ἡρεμίαι, μόνον δὲ μεταβολαί. Κινήσεις δὲ μὴ οὔσαι, ἡρεμίαν ἀντικείμενην οὐκ ἔξουσιν, ἀλλ' ἀμεταβλησίαν ὡς μεταβολαί, ἀμεταβλησίαν ἀναλογούσαν τῇ ἡρεμίᾳ. Καθὼς γὰρ ἡ ἡρεμία ἀπουσία κινήσεως, οὔτως ἡ ἀμεταβλησία ἀπουσία μεταβολῆς. Ὡς περὶ οὖν ἡρεμιῶν, οὔτω καὶ ἀμεταβλησιῶν ἀντίθεσις εὐρεθήσεται, καὶ ἔσονται ἢ ἐν τῷ ὄντι ἀμεταβλησία καὶ ἢ ἐν τῷ μὴ ὄντι ἀλλήλαις ἀντιθετούμεναι. Περὶ μὲν οὖν τῶν κατ' οὐσίαν μεταβολῶν, ἡγουν τῆς ἀπλῶς γενέσεως καὶ φθορᾶς, εἰρήσθη τοσαῦτα κατ' ἐπιτομήν ὑπομνήσεως.

ε'. Λέγονται δὲ καὶ αἱ κατὰ συμβεβηκὸς μεταβολαὶ γένεσις τινὲς καὶ φθοραὶ τινες· οἷον ἡ μὲν αὐξήσις γένεσις τις, φθορὰ δὲ τις ἡ μείωσις. Καὶ οὐκ ὡς περ λέγομεν ὅτι γέγονε τὸ ζῶον, ὅτ' ἐκ σπέρματος γένοιτο, καὶ ὅτι ἐφθάρται, ὅτε δὴ τεθναίῃ τὸν αὐτὸν τρόπον λέγομεν ὅτι γέγονε τὸ ζῶον ἀπλῶς, ὅταν γένεται δίπηχυ τοχόν, ἀλλ' ὅτι γέγονε τὸ ζῶον δίπηχυ, καὶ ἐφθάρται τοῦ ζώου τὸ δίπηχυ· καὶ γέγονε τὸ ζῶον λευκόν, καὶ ἐφθάρται τοῦ ζώου τὸ λευκόν. Καὶ ἐπ' ἀλλοιώσεως ἡ μὲν λεύκανσις γένεσις τις λέγεται, φθορὰ δὲ τις ἡ μέλανσις. Κοινὸν γὰρ ἐστίν ἐν ἀπάσις κατηγορίαις (εἴτε γένεσις ἀπλῶς θεωροῖτο καθάπερ ἐν οὐσίαις, εἴτε τις γένεσις, καθὼς ἐν συμβεβηκόςι) τὸ τὴν μὲν ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ τιμιώτερα μεταβολὴν γένεσιν λέγεσθαι, φθορὰν δὲ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω καὶ ἀτιμώτερα· οἷον ἐπὶ τῶν οὐσιῶν ἡ μὲν ἀπὸ τῆς γῆς μεταβολὴ πρὸς τὸ πῦρ γένεσις ἀπλῶς λέγεται, φθορὰ δὲ τις ἢ δ' ἀπὸ τοῦ πυρός εἰς τὴν γῆν φθορὰ μὲν καλεῖται ἀπλῶς, γένεσις δὲ τις τῆς κρείττω καὶ τιμιώτερον καὶ μᾶλλον οὐσίαν εἶναι τὴν ὑπαρξίν τοῦ πυρός, χεῖρω δὲ καὶ ἀτιμωτέρον καὶ ἥττον οὐσίαν τῆς γῆς τὴν ὑπόστασιν· εἶδει μὲν γὰρ ἀναλογεῖ τὸ πῦρ, ὕλη δὲ καὶ στερήσει ἢ γῆ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ μὲν ὕλη περιέχεται ὑπὸ

τοῦ εἴδους, τὸ δὲ εἶδος περιέχει τὴν ὕλην, πέρασ ὃν καὶ ὄρος αὐτῆς (περαίνει γὰρ καὶ ὀρίζει τὸ τῆς ὕλης ἀπειρὸν τε καὶ ἀόριστον)· καὶ ἐπὶ τῶν εἰδοποιημένων ἤδη σωμάτων (τῶν) κατὰ τὸν τύπον φυσικῶς κινουμένων τὸ μὲν περιεχόμενον ὕλης ἂν ἔχει λόγον (τοιούτων δὲ τὸ βαρὺ καὶ ἐν μέσῳ, τουτέστιν ἡ γῆ), τὸ δὲ περιέχον εἶδος. Τοιούτων δὲ τὸ κοῦφον καὶ ἄνω, τουτέστι τὸ πῦρ· καὶ τῶν μεταξὺ καὶ σωμάτων, ἡγρουν τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ ὕδατος, τὸ μὲν περιεχόμενον, ὅπερ ἐστὶ τὸ ὕδωρ, ὕλης ἂν ἔχει λόγον πρὸς τὸν ἀέρα τὸν περιέχοντα, εἶδος δὲ λόγον ὁ ἀήρ πρὸς τὸ ὕδωρ τὸ περιεχόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Διὸ μὴ μόνον ἐπὶ (τῆς) γῆς καὶ πυρὸς ἡ μὲν ἀπὸ γῆς εἰς πῦρ μεταβολὴ γένεσις ἀπλῶς λέγεται ἂν, φθορὰ δὲ τίς ἡ ἀπὸ πυρὸς δ' εἰς γῆν φθορὰ μὲν ἀπλῶς, γένεσις δὲ τίς· ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὕδατος καὶ ἀέρος ἡ μὲν ἐφ' ὕδατος εἰς ἀέρα μεταβολὴ καλοῦτ' ἂν ἀπλῶς γένεσις, φθορὰ δὲ τίς· ἡ δ' ἀπ' ἀέρος εἰς ὕδωρ μεταβολὴ φθορὰ μὲν ἀπλῶς, γένεσις δὲ τίς. Οὐ μόνον δ' ἐπὶ τῶν οὐσιῶν ἐστὶν ἡ εἰρημένη ἀναλογία, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσι τοῖς γένεσιν. Ἐν μὲν τῇ πρῶτῃ τὸ μέγα καὶ τὸ πολὺ εἶδει ἀναλογεῖ, τὸ μικρὸν δὲ καὶ τὸ ὀλίγον ὕλη. Καὶ ἡ μὲν αὐξήσις εἶδει, ἡ δὲ μείωσις ὕλη. Διὸ καὶ ἡ μὲν τῇ γενέσει ἔοικεν, ἡ δὲ τῇ φθορᾷ. Ἐν δὲ τῇ ποιῇ τὸ μὲν λευκὸν καὶ τὸ θερμὸν εἶδει ἀναλογεῖ, τὸ δὲ μέλαν καὶ τὸ ψυχρὸν ὕλη. Ὅθεν καὶ λεύκνυσις καὶ θέρμανσις γένεσις εἶεν, ἂν, φθοραὶ δὲ μέλανσις τε καὶ ψύχρυνσις. Ὅλως γὰρ ἐν ταῖς ἀντιθέσει τὰ κρείττω μὲν ὡς εἶδει ἀναλογεῖντα λαμβάνεται, ὡς ὕλη δὲ καὶ στερεῖται τὰ καταδεέστερα. Διὸ καὶ καθόλου πάντα διάκρισις γένεσις ὅλως κληθεῖται ἂν, φθορὰ δὲ τούναντίον ἡ σύγκρισις, ὅτι κρείττον ἡ διάκρισις δοκεῖ τῆς συγκρίσεως. Τὸ κρείττον δὲ καὶ τὸ χεῖρον ἐν πάσι θεωρεῖται τοῖς οὐσίῳ. Οὕτω (ται) καὶ Πυθαγόρειοι συστοιχίας τινὰς ἀντικειμένας ἐξεῦρον δέκα τὸν ἀριθμὸν, ὅφ' ἂς ὡσπερ εἰς ἀρχὰς τὰ ὄντα (πάντα) συνάγουσι.

oppositiōnibus præstantiora, ut formæ, viliora autem, ut materiæ et privationi respondentia accipiuntur, Quapropter etiam in universum omnis secretio, omnino generatio; concretio contra, corruptio vocari queat, propterea quod secretio concretioni antecellere videtur. Melius porro et pejus in omnibus entibus consideratur. Sic etiam Pythagorei oppositas quasdam conjugationes numero decem invenerunt ad quas tanquam ad principia, omnia entia colligunt.

Καὶ ἡ μὲν κρείττων μοῖρα παρ' αὐτοῖς ἐστὶν αὕτη·

Ἄγαθόν,	Κακόν,
Πέρασ,	Ἄπειρον,
Περιττόν,	Ἄρτιον,
Ἔν,	Πλήθος,
Δεξιόν,	Ἀριστερόν,
Φῶς,	Σκότος,
Ἄρρεν,	Θῆλυ,
Ἰσχυρόν,	Κινοῦμενον,
Εὐθύ,	Καμπύλον,
Τετράγωνον,	Ἐτερόμηκες.

ς'. Ὅταν μὲν οὖν ἐξ ἄλλης οὐσίας εἰς ἄλλην οὐσίαν μετάβασις γίνηται, ἢ ἐξ ἀπλήτης, ὡς ἐκ σπέρμα-

A deterior autem et vilior et minus essentia terræ subsistentia; ignis enim formæ, terra vero materiæ et privationi proportione respondet. Quoniam enim materia quidem a forma **85** continetur, forma autem continet materiæ, ut quæ ipsius extremitas ac finis sit (ipsius enim immensitatem ac infinitatem terminat et circumscibit); ideo etiam in corporibus jam informalis, quæ naturali ratione per locum moventur, id quod continentur, (tale aumen est quod gravitate præditum et in medio situm est, hoc est terra) materiæ rationem obtinet; quod autem continet (quale est quod levitate præditum et in superiori loco est, ignis videlicet), formæ vice obit. Et intermediarum vero etiam corporum, hoc est, aeris et aquæ, id quidem quod continetur, quod est aqua, materiæ rationem habet ad aerem continentem: aer autem formæ rationem ad aquam quæ continetur ab ipso. Quapropter non tantum circa terram et ignem a terra in ignem mutatio, simpliciter generatio dici potest, corruptio autem quædam: et contra ab igni in terram (mutatio), simpliciter corruptio, generatio autem quædam: sed et circa aquam et aerem mutatio quidem ab aqua in aerem, generatio simplex dici potest, corruptio autem quædam; et contra ab aere in aquam mutatio, corruptio quidem **86** simpliciter, generatio autem quædam. Non autem in substantiis duntaxat, sed etiam in omnibus generibus dicta analogia reperitur. In quantitate quidem magnum et multum formæ, parvum et paucum materiæ; et augmentatio item formæ, diminutio materiæ proportione respondet. Et proinde illa generationi, hæc corruptioni similis est. In qualitate vero album et calidum formæ, nigrum et frigidum materiæ respondet. Unde etiam dealbatio et calefactio generationes, denigratio et refrigeratio corruptiones sunt. Nam omnino in

C formæ, diminutio materiæ proportione respondet. Et proinde illa generationi, hæc corruptioni similis est. In qualitate vero album et calidum formæ, nigrum et frigidum materiæ respondet. Unde etiam dealbatio et calefactio generationes, denigratio et refrigeratio corruptiones sunt. Nam omnino in

87 Ad præstantior quidem apud ipsos pars hæc est.

Bonum.	Malum.
D Finis.	Infinitum.
Impar.	Par.
Unum.	Multitudo.
Dextrum.	Sinistrum.
Lumen.	Tenebræ.
Masculus.	Femina.
Quiescens.	Motum.
Rectum.	Curvum.
Quadratum.	Altera parte longius.

6. Cum igitur ex alia substantia in aliam substantiam sit transitus, aut ex imperfecta, ut ex

1 Metaphys. e. 5.

semine animal; aut ex perfecta, ut ex aqua aer: tum generatio est simpliciter. Cum autem circa aliquod forma præditum sit mutatio ratione cujusdam accidentis quod in ipso est, veluti quando aqua calefit, ut a liquida natura sua non deficiat, tunc quedam quidem, calidi nimirum, est generatio, totam autem alteratio est. Nam simpliciter generatio⁸, aliud, alteratio autem, qualitate⁸⁸ differens efficit. At cum ad speciem aliquam simile aliquid ex dissimili per alterationem apponitur, atque hinc ad massam et quantitatem, quæ est in corpore, fit accessio, generatio quidem est quedam etiam hoc, totum autem augmentatio.

7. Veluti cum lignis igni apposis et accensis flammæ sit incrementum. Quando autem ex lignorum aut aliorum corporum attritione ignis exstiterit, tale quid non ignis augmentatio, sed tantum generatio est. Quando denique ignis igni adjungitur, accessio ignis tantum vocatur. Atque eodem modo res in aliis inanimatis corporibus se habet. Sed in animatis ad eundem modum sit augmentatio assimilato nimirum nutrimento per alteratricem facultatem ei quod nutritur, et eidem apposito, atque hinc secundam proportionem membri corporis omnibus accrescentibus: ut substantia quæ adjungitur totum omnino corpus non penetret, sed priorem protrudat, illaque vicissim priorem, atque ita tota major fiat, et secundum proportionem totum corpus accrescat; quemadmodum contra in corpore quod minuitur, et rugatur, propinquis partibus⁸⁹ evacuatis universum corpus diminutionem subit, per transpositionem quamdam et retrocessionem diminutione indigne facta. Porro autem nec quod effluit et discedit, diminui, nec quod adjungitur, augeri dicitur; lametsi illud per deductionem minus, hoc per adjunctionem majus fieri videtur. Nam quod minuitur et augetur remanere oportet, ut illud quidem diminutionem sustineat, hoc augmentationem suscipiat. Et licet aliquando nutrimentum in flatum mutetur, non lumen augetur. Nam mutatio flatum est corruptio illius, non augmentatio. Et hoc nomine augmentatio ab alteratione differat, quod alterans interdum vicissim alteratur, quemadmodum nos vestimenta quæ frigida sunt calefacimus, et vicissim ab ipsis calorem contrahimus; et balnearum aer nos calefaciens vicissim calefit a nobis. At quod auget, non vicissim augetur unquam; sed cum ei quod augetur adjungitur, et in ejus quod augetur substantiam mutatur ab ea naturali facultate quæ in eo est quod augetur; ita demum augmentationem præstat, similaribus scilicet partibus⁹ eam primo, et hinc⁹⁰ etiam dissimilaribus excipientibus. Hoc autem sit, cum quod adjungitur exsuperat id quod detrahitur in quantitate; Cum enim corporalis materia in continuo effluxu et affluxu constituta sit, quando id quod affluit et ingreditur, plus est eo quod

Α τος ζῶων, ἢ ἐκ τελείας, ὡς ἐξ ὕδατος ἀήρ, τότε γένεσις ἔστιν ἀπλῶς· ὅταν δὲ γίνηται περὶ τι εἶδοποιημένον μεταβολῇ, κατὰ τι τῶν συμβεβηκότων αὐτῷ· οἷον ὅταν τὸ ὕδωρ θερμαίνηται τῆς ὕδατηρᾶς μὴ ἐξιστάμενον φύσει, τότε τις μὲν ἔστι γένεσις, τοῦ θερμοῦ δηλονότι, τὸ δ' ἄλλο ἀλλοίωσις. Ἡ μὲν γὰρ ἀπλῶς γένεσις ἄλλο ποιεῖ, ἀλλοῖον δὲ ἢ ἀλλοίωσις. Ὅταν δὲ τινι τῶν εἰδῶν ὁμοίου τινὸς πρόσθεσις ἐξ ἀνομοίου γένηται δι' ἀλλοίωσεως, κἀντεῦθεν ἐπίδοσις τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ ἐν σώματι, γένεσις μὲν τις ἔστι καὶ τὸ τοιοῦτον, τὸ δὲ σὺμπαν αὐξήσις.

Ζ. Οἷον ὅταν τῷ πυρὶ ξύλων προστεθέντων καὶ ἐξαρθέντων ἐπίδοσις γένηται τῆς φλογός. Ὅταν δ' ἀπὸ παρατρέψεως ξύλων ἢ λοιπῶν σωμάτων γένηται πῦρ, τὸ τοιοῦτον οὐκ αὐξήσις πυρός, ἀλλὰ γένεσις (ἔστι) μόνον. Ὅταν δὲ πῦρ πυρὶ προστεθείη, προσθήκη μόνον καλεῖται πυρός. Ὡσαύτως δ' ἔχει καὶ τῶν ἄλλων ἀψύχων σωμάτων. Ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἐμφύχων οὕτως αὐξήσις γίνεται, τῆς τροφῆς ἐξομοιουμένης δηλονότι τῷ τρεφόμενῳ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως καὶ προστιθεμένης αὐτῷ κἀντεῦθεν τῶν σωμάτων ἐπιδιδούσης κατ' ἀναλογίαν ὁλότητος, τῆς μὲν προστιθεμένης οὐσίας μὴ διουσίας διόλου πάντῃ τοῦ σώματος, προωθούσης δὲ τὴν πρὸ αὐτῆς, κάκεινης ὡσαύτως τὴν πρὸ ἐκείνης καὶ οὕτω τῆς ὕλης πλείονος γινομένης, καὶ κατὰ λόγον ἐπιδιδόντος πάντῃ τοῦ σώματος· ὡσπερ τοῦναντίον ἐπὶ τοῦ μειουμένου καὶ ῥυτιδουμένου σώματος, τῶν πλησίον κινουμένων μορίων τὸ πᾶν σῶμα πάσχει τὴν μείωσιν, κατὰ μετάθεσιν τινὰ καὶ καθ' ὑποχώρησιν πανταχῇ γινομένης τῆς μειώσεως. Οὔτε δὲ τὸ ἀπορρέον καὶ ἀφιστάμενον λέγεται μειοῦσθαι, οὔτε τὸ προστιθέμενον αὐξήσθαι, κἀν τὸ μὲν ἔλαττον δοκῇ διὰ τοῦ ἀφαιρείσθαι γινόμενον, τὸ δὲ μείζον διὰ τοῦ προστίθεσθαι. Τὸ γὰρ μειούμενον καὶ τὸ αὐξόμενον, ὑπομένοντα, χρῆ τὸ μὲν τὴν μείωσιν πάσχειν, τὸ δὲ τὴν αὐξήσιν δέχεσθαι. Κἀν ποτε ἡ τροφή μεταβάλλη εἰς πνεῦμα, οὐκ αὐξεται· φθορὰ γὰρ ἔστιν αὐτῆς ἢ ἐμπνευματώσεως, ἀλλ' οὐκ αὐξήσις. Κἀν τούτῳ διαφέρει ἂν ἀλλοίωσεως αὐξήσις, ὅτι τὸ μὲν ἀλλοιοῦν ἔστιν ὅτε ἀνταλλοιοῦται, καθὼς που τὰ εἰμάτια ψυχρὰ ὄντα θερμαίνομεν ἡμεῖς καὶ ἀντιθερμαινόμεθα ὑπ' αὐτῶν, καὶ ὁ ἐν ταῖς βαλανείοις ἀήρ ἡμᾶς θερμαίνων ἀντιθερμαίνεται ὑφ' ἡμῶν. Τὸ δ' αὐξήσις οὐκ ἀνταύξεται· πῶποτε. Προστιθέμενον δὲ τῷ αὐξομένῳ καὶ εἰς τὴν τοῦ αὐξομένου μεταβάλλον οὐσίαν, ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ δὴ τῷ αὐξομένῳ δυνάμεως φυσικῆς, οὕτω τὴν αὐξήσιν ἀπεργάζεται, τῶν ὁμοιομερῶν δηλονότι πρώτως δεχομένων αὐτὴν, κἀντεῦθεν καὶ τῶν ἀνομοιομερῶν. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὸ προστιθέμενον ὑπερέβαλλῃ τοῦ ἀφαιρουμένου κατὰ (τὸ) ποσόν. Τῆς γὰρ σωματικῆς ὕλης ἐν συνεχεί καθεστηκυίας ἐπιβρότη τε καὶ ἀπορρότη, ὅταν μὲν τὸ ἐπιρρέον καὶ εἰσιὸν πλεῖον εἴη τοῦ ἀπορρέοντος καὶ ἀφισταμένου, τροφή καὶ αὐξήσις γίνεται· ὅταν δ' ἴσον, τροφή μόνον ἴσων

⁸ De ortu et interitu, c. 4. ¹ De ortu et interitu, c. 5.

δὲ γε καὶ ἔλαττον, τροφή καὶ μείωσις, συντελοῦντος τοῦ ἐπεισιόντος εἰς μόνην τοῦ εἶδους τινὰ φυλακὴν. Ἐπι γὰρ καὶ τοῦ προσῶ μειουμένου τὸ εἶδος φυλάττεσθαι. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ μείωσις καὶ ἡ φθίσις ἀπλῶς φθορά, ἀλλὰ τίς φθορά· καθάπερ ἡ αὔξησης γένεσις τίς.

titio et decretio simplex est corruptio, sed corruptio quædam.

η. Ἐπὶ δὲ τῆς κατὰ τὸν τρόπον μεταβολῆς ἡ μὲν ἄνω κατὰ φύσιν φθορά, καὶ ἡ εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ ἡ εἰς τὰ ἔμπροσθεν, γενέσεις ἂν εἴεν τινες· φθοραὶ δὲ τινες ἡ εἰς τὰ κάτω φθορά, καὶ ἡ εἰς ἀριστερὰ, καὶ εἰς τὰ ὑπίσθεν.

A effluit et abscedit, nutritio augmentatio sit; quando autem æquale duntaxat, nutritio tantum; quando denique minus, nutritio et diminutio; ut quod ingreditur, hoc tantum præstat, ut species quoquomodo conservetur. Potest enim etiam decrescente quantitate species conservari. Neque enim diminutio quædam; quemadmodum augmentatio, generatio

8. At in ea mutatione quæ per locum fit, ad superiorem et dextram et anteriorem partem motus naturalis, generationes quædam; contra in inferiorem, et sinistram et posteriorem partem motus, corruptiones quædam dici queant.

SYNOPSIS CAPITIS VII.

QUOD EST DE NATURA.

¶ 1. *Definit naturam et definitionem paraphrasticè interpretatur.* — 2. *Docet quomodo in definitione naturæ vocabulum motus sit accipiendum, et quod natura sit causa ejus propinqua, ipsaque etiam a Deo moveatur; ubi etiam distincte tradit, quomodo natura secundum rationem agere dicatur: unde infert naturam merito a Platone causam instrumentalem esse appellatam, et actum ejus potius quamdam perpeensionem esse.* — 3. *Cur in definitione adjiciatur, cui inest, seu ejus in quo est?* — 4. *Cur, primo?* — 5. *Cur, per se, et non secundum accidens?* — 6. *Per collarium exponit discrimen rerum naturalium et artificialium.* — 7. *Quare natura et motus et quietis principium dicatur, et quomodo hoc accipiendum sit.* — 8. *Quomodo differant, τὸ natura et secundum naturam, et quid utrumque sit.* — 9. *Superius discrimen confirmat, et ad ea quæ fiunt præter naturam refert etiam vitia a natura contracta et defectus, et reliquas naturæ aberrationes, ut in monstris, ubi simul istorum causam materiale quidem exponit.* — 10. *Discrimen explicat, quomodo præter naturam et supra naturam differant.*

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Περὶ φύσεως.

α'. Φύσις ἐστὶν ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἡρεμίας, ἐν ᾗ ὑπάρχει πρώτως καθ' αὐτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκόσ. Ἐπεὶ δ' ἡ κίνησις ἐνέργεια τοῦ δυνάμει ἐλέγεται καθὸ δυνάμει, ἀργία δὲ τούτου ἡ ἡρεμία· τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης ἐνεργείας καὶ ἀργίας ἡ φύσις ἐστὶν, ἡ γούνη ἡ παρὰ τοῦ δημιουργοῦ τοῖς φυσικοῖς ἐνθεθεῖσα πᾶσιν ἐπιτηδειότης καὶ δύναμις οὐκ ἐπεισκακτος πρὸς τὸ ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι καὶ μεταβάλλειν, καὶ πάλιν ἀφ' ἑαυτῶν παύεσθαι τῆς τοιαύτης κινήσεως καὶ μεταβολῆς· ἡ τοιαύτη τούτοις ἐντὸς οἰκουροῦσα εὐφυΐα φύσις ὠνόμασται.

β'. Τὴν κίνησιν δὲ παραλαμβάνομεν ἐνταῦθα κοινότερον ἀντὶ πάσης μεταβολῆς. Ταύτης τῆς μεταβολῆς, ὡςπερ δὴ καὶ τῆς ἀμεταβλησίας ἡ φύσις αἴτια ἐστὶν, αἴτια προσεχῆς τε καὶ κινητῆ. Κινουμένη γὰρ φύσις κινεῖ. Πρώτως δὲ καὶ ἀκινήτως καὶ κυρίως αἴτια τῶν ἀπάντων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως ὁ θεός. Εἰ δὲ καὶ ποιεῖν ἡ φύσις λέγεται καὶ κατὰ λόγον ποιεῖν, ἀλλ' ὁ ποιητικὸς λόγος διπλός· ὁ μὲν γνωστικῶς ποιῶν καὶ κυρίως ποιῶν, ὁ δὲ γνώσεως μὲν ἄτερ καὶ τῆς εἰς ἑαυτὸν ἐπιστροφῆς, τεταγμένως δὲ καὶ ὠρισμένως καὶ προηγουμένου τινὸς τέλους ἕνεκα. Κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἡ φύσις λέγεται ποιεῖν, ἄλογος οὖσα κατὰ τὸν πρῶτον λόγον. Ὅθεν εἰκότως ὀργανικὸν αἴτιον ὁ Πλάτων ταύτην φησὶν· ἐπάπειρ ὡςπερ τὸ σκέπαρνον ἢ ὁ πρίων οὐκ οἶδασιν οὐδὲν ἐν τοῖς τεχνηταῖς, οὕτως οὐδ' ἐν τοῖς φυσικοῖς

B

CAPUT VII.

De natura.

1. Natura ¹⁰ est principium motus et quietis ejus in quo est, primo, per se, et non secundum accidens. Quoniam autem motus ejus ¹¹ quod potentia est quatenus est potentia actus, et quies ejusdem cessatio dicebatur; hujus actus et cessationis causa est natura: hoc est, rebus omnibus naturalibus a conditore insitu aptitudo, et potentia non adventitiu, qua a seipsis moveri et mutari, et rursus a seipsis ab ejusmodi motu et mutatione cessare queunt. Ejusmodi quæ in ipsis habitat naturæ aptitudo, natura nominata est.

2. Porro motum hic communiter pro omni mutatione accipimus. Hujus igitur mutationis, quemadmodum et vacuitatis a mutatione, causa natura est. Causa, inquam, propinqua et motui subjecta. Natura enim movetur, et ita demum movet. Primo autem et sine motu et proprie, omnium, adeoque ipsius etiam naturæ causa, Deus est. Etsi autem etiam natura facere dicitur, et secundum rationem facit, tamen efficiens ratio duplex est: altera per scientiam et proprie faciens, altera sine scientia et reflexione ad seipsum, ordinate tamen et finite, et antecedentis alicujus finis gratia. Quoad hanc rationem natura dicitur facere, cum quoad priorem rationem experta rationis sit. Unde etiam merito causam ¹² instrumentalem Plato ¹¹ eam pronuntiat; quoniam, ut ascia et serra nihil omnino norunt in

¹⁰ 2 Phys. c., t. 3. ¹¹ 1 De legibus, p. 767.

rebus artificialibus, sic neque natura in naturalibus. Sola autem illa omnium rerum architectatrix mens ante ævum scit omnia et proprie facit, ut natura solam aptitudinem, quam a rerum omnium conditore accepit, inferne præbeat; ipse autem rerum omnium conditor pro sua voluntate finem et perfectionem superne tanquam lucem quamdam porrigat. Unde etiam naturæ actus permissio est potius. Sic enim modo facit, ut patiat etiam: et sic movet, ut etiam moveatur. Ita nimirum natura est principium et causa motus quo movetur aliquid, et quietis qua ad quietem tendit; principium autem et causa ei rei cui primo per se et non secundum accidens inest.

3. Adjectum porro est, in quo inest, ob ea quæ arte constant. Hæc enim extra se causas habent. **A** Edificatoria enim domus quidem causa est; extrinsecus autem eam facit, et non est in domo. (In edificatore quippe est.) Quapropter nec edificatoria est natura domus.

4. Adjectum est item primo, quia etiam lectus in seipso principium **B** motus et quietis habet. Nam si ex superiore loco demissus fuerit, in inferiorem fertur. Sed non primo inest lecto motus ejusmodi principium, verum ligno, ac per illud demum lecto. Ac ob id ne naturalis quidem dicitur lectus, sed artificialis. Quatenus enim lectus est, naturam non habet.

5. Adjectum est per se et non secundum accidens **C** ¹², qui ægrotans medicus seipsum sanare potest, utque ita principium et causam motus et mutationis in sanitatem in seipso habebit; et primo, non tamen per se. Non enim qua ægrotans principium motus in sanitatem in seipso habet; sed per accidens, quatenus accidit, ut, qui ægrotabat, esset medicus.

6. Naturalia igitur motionis causam in seipsis, artificialia autem extrinsecus habent. Neque enim artifex, neque ars in seipsis [causam motus habent.] Etenim gleba ad inferiora fertur, cum extrinsecus non moveatur; lectus autem extrinsecus figuratur. Et causa quidem cur gleba, cum ad integrum suum elementum pervenerit, quiescat, intus est; cur autem lectus figuratus sit, extrinsecus ab artifice est. Nam et in iis quæ natura et quæ arte constant, **D** ¹³ unde motus, inde etiam quietis est principium.

7. Porro non omnia quæ natura moventur, secundum omnem sui motus speciem quiescere necesse est; sed quædam cum moveantur, quietem etiam motui succedentem habent; quædam autem illa in loco moventur, ut nunquam ipsis quod hunc motum accidat quiescere. Ac propterea natura, quæ principium et causa motus et quietis existit, iis quæ moventur hoc præstat ut moveantur; iis quæ quiescunt, hoc ipsum ut quiescant; omnibus autem in universum naturalibus, ut moveantur et quiescant [suppeditat]. Atque ad hunc modum na-

A ἡ φύσις. Πάντα δὲ μόνως ὁ δημιουργὸς νοῦς προαιωνίως ἐπίσταται καὶ κυρίως ποιεῖ, μόνην ἐπιτηδευότητα κάτωθεν παρεχομένης τῆς φύσεως, ἣν ἐλαβεν ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ, αὐτοῦ δὲ τοῦ δημιουργοῦ κατὰ τὸ οἰκεῖον βούλημα τὸ τέλος ἄνωθεν ἐπιλάμποντος ὄθεν καὶ ἡ τῆς φύσεως ἐνέργεια πάθος μᾶλλον ἐστὶ. Πάσχουσα γὰρ ποιεῖ καὶ κινουμένη κινεῖ. Οὕτως ἐστὶν ἡ φύσις ἀρχὴ καὶ αἰτία (τῆς) κινήσεως τῆς κατὰ τὸ κινεῖσθαι, καὶ ἡρεμίας τῆς κατὰ τὸ ἡρεμίζεσθαι· ἀρχὴ δὲ καὶ αἰτία τῆς πράγματι ἐκείνης, ἐν ᾧ ὑπάρχει πρώτως καθ' αὐτὸ, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός.

B γ'. Πρόκειται τὸ ἐν ᾧ ὑπάρχει διὰ τὰ τεχνητά. Ταῦτα γὰρ ἔξωθεν ἔχει τὰ αἴτια. Ἦ γὰρ οἰκοδομικὴ αἰτία μὲν ἐστὶ τῆς οἰκίας, ἔξωθεν δὲ ποιεῖ, καὶ οὐκ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπάρχει (ἐν τῷ οἰκοδόμῳ γάρ)· διὸ οὐδὲ φύσις τῆς οἰκίας ἢ οἰκοδομικὴ ἐστὶ.

δ'. Πρόκειται τὸ πρώτως, ὅτι καὶ ἡ κλίνη ἀρχὴν ἔχει κινήσεως καὶ ἡρεμίας ἐν ἑαυτῇ. Ἀφειθεῖσα γὰρ ἄνωθεν ἐπὶ τὰ κάτω φέρεται. Ἄλλ' οὐ πρώτως τῇ κλίνῃ τῆς τοιαύτης ὑπάρχει κινήσεως ἢ ἀρχὴ, ἀλλὰ τῷ ξύλῳ καὶ δι' αὐτοῦ τῇ κλίνῃ. ὄθεν οὐδὲ φυσικὴ λέγεται ἡ κλίνη, ἀλλὰ τεχνητή. Καθὸ γὰρ κλίνη, φύσιν οὐκ ἔχει.

ε'. Πρόκειται τὸ καθ' αὐτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὅτι ὁ νοσῶν ἰατρός ἰάσαστο ἂν ἑαυτὸν· καὶ οὕτως τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς εἰς τὴν ὑγίειαν κινήσεως καὶ μεταβολῆς ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ πρώτως· οὐ μὴν δὲ καὶ καθ' ἑαυτόν. Οὐ γὰρ ἡ νοσῶν τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως τῆς εἰς ὑγίειαν ἐν ἑαυτῷ ἔχει· ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός, καθὸ συμβέβηκε τῷ νοσοῦντι ἰατρῷ εἶναι.

ζ'. Τὰ μὲν οὖν φυσικὰ τὴν αἰτίαν τῆς κινήσεως ἐν ἑαυτοῖς ἔχει· τὰ δὲ τεχνητά ἔξωθεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ὁ τεχνίτης, οὐδ' ἡ τέχνη. Φέρεται μὲν γὰρ ἐπὶ τὰ κάτω ἢ βῶλος οὐκ ἔξωθεν κινουμένη· σχηματίζεται δὲ ἡ κλίνη ἔξωθεν. Καὶ ἡ αἰτία δὲ τῆς ἡρεμίας τῇ μὲν βίῳ, καταλαβούσῃ τὴν ἑαυτῆς ὀλιότητά. Ἐνδοθεν, τῷ σχηματισμῷ δὲ τῆς κλίνης ἔξωθεν ἀπὸ τοῦ τεχνίτου. Κάν τοῖς κατὰ φύσιν γὰρ, κἂν τοῖς κατὰ τέχνην, ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, ἐκεῖθεν καὶ ἡ τῆς ἡρεμίας ἀρχή.

D ζ'. Οὐ πάντα δὲ τὰ φύσει κινούμενα ἀνάγκη καὶ ἡρεμεῖν κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τούτων κινήσεως· ἀλλὰ τινὰ μὲν κινούμενα καὶ ἡρεμίας ἔχει διάδεχομένην τὴν κίνησιν· τισὶ δὲ κινεῖσθαι μὲν ἐν τόπῳ συμβεβηκεν, οὐδέποτε δὲ κατὰ τὴν τοιαύτην κίνησιν ἡρεμεῖν. ὄθεν ἡ φύσις, ἀρχὴ καὶ αἰτία κινήσεως καὶ ἡρεμίας ταχέανουσα, τοῖς μὲν κινουμένοις ἐστὶ τοῦ κινεῖσθαι παρεκτικὴ· τοῖς δὲ καὶ ἡρεμοῦσι καὶ αὐτοῦ δῆτο τοῦ ἡρεμεῖν· πᾶσι δ' ὁμοῦ τοῖς φυσικοῖς τοῦ κινεῖσθαι τε καὶ ἡρεμεῖν. Οὕτως ἡ φύσις ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἡρεμίας γινώσκειται. Καὶ γὰρ οὐ μόνως

¹² 2 Phys. c. 1, t. 3.

νον τὸ αἰθέριον ἅπαν σῶμα κινεῖται κίνησιν ἀλκτον τοπικὴν, ἀλλὰ ὅτ' καὶ τὸ πῦρ, κατὰ τὸ τοιοῦτον τῆς κινήσεως εἶδος, οὐδέποτε ἡρεμεῖ. φύσει γὰρ ἔστι καὶ αὐτὸ ἀεικίνητον.

η'. Διαφέρει δ' ἀλλήλων τὸ φύσει καὶ τὸ κατὰ φύσιν. Ἐπιπλέον γὰρ τὸ φύσει τοῦ κατὰ φύσιν. Καὶ φύσει μὲν λέγεται πᾶν τὸ παρακλουθῶν καὶ συμβαῖνον τῇ φυσικῇ οὐσίᾳ, καθὸ τοιαύτη· οἷον τῷ σώματι τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ νοσεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὑγιαίνειν κατὰ φύσιν λέγομεν, ὡς ἀποβαῖνον κατὰ τὸ (τῆς) φύσεως βούλημα· τὸ δὲ νοσεῖν, παρὰ φύσιν· καὶ τῷ πυρὶ φύσει μὲν καὶ κατὰ φύσιν ἢ ἐπὶ τὰ ἀνω φερά· ἢ δ' ἐπὶ τὰ κάτω διὰ (τῆς) βαρείας ὕλης καθολικῆ νοῦ πυρὸς φύσει καὶ οὐ κατὰ φύσιν. Οὐδὲ γὰρ ἢ φύσει βούλεται τὴν τελειωτικὴν τοῦ εἶδους ἐνέργειαν παραβλάπτουσαι.

θ'. Καὶ τὰ ἐκ γενετῆς δὲ πηριόματα, καὶ τὰ ἐν στερήσει, καὶ ὅλως τὰ ἀποτεύγματα φύσει μὲν λέγεται διὰ τὸ κατ' ἐνέργειαν γίνεσθαι φύσεως, παρὰ φύσιν δὲ καὶ οὐ κατὰ φύσιν, ὅτι μηδ' ἢ φύσει εἰς τι τοιοῦτον ὄρῃ. Γίνεται δὲ τοῦ τέλους ἀμαρτία ἔστιν ὅτε, ὡσπερ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης παρὰ τὸν τῆς τέχνης σκοπὸν· οὕτω καὶ τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως παρὰ τὸ τῆς φύσεως βούλημα· ὅθεν ἢ διὰ πλεονασμὸν ὕλης, ἢ δι' ἔλλειψιν, ἢ διὰ παρατροπὴν ἀποτυγχάνειν ἢ φύσει λέγεται τοῦ σκοποῦ. Κάντεῦθεν τὰ παρὰ τὴν φυσικὴν συνήθειαν ἀποτεύγματα γίνονται τε καὶ λέγονται.

ι'. Διαφέρει δὲ καὶ τὸ παρὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ φύσιν, ἐκτροπαί καὶ ἄμφω τοῦ κατὰ φύσιν τυγχάνοντα, τῷ τὸ μὲν ὑπὲρ φύσιν ἐκτροπὴν ὑπάρχειν τοῦ κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ κρείττον τε καὶ ὀφίλιμον, τὸ δὲ παρὰ φύσιν ἐκτροπὴν τοῦ κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ βλαβερόν· καὶ ὅτι τὸ μὲν παρὰ φύσιν ἔργον ἔστι φυσικῆς ἀσθενείας, τὸ δ' ὑπὲρ φύσιν θείας δυνάμεως· quia id quod præter naturam est, naturalis imbecillitatis opus, quod est supra naturam, divinæ potentiae opus sit.

A tura motus et quietis principium esse agnoscitur. Non enim universum tantum ætherium corpus motu locali incessabili movetur, sed etiam ignis quoad hanc motus speciem nunquam quiescit. Nam ipse quoque natura ita comparatus est, ut semper moveatur.

8. Porro ¹³ τὸ natura et secundum naturam esse differunt: quippe τὸ natura latius patet quam secundum naturam. Et natura quidem dicitur, omne quod naturalem substantiam, quatenus talis est, comitatur, eique accidit, veluti corpori sanum esse ¹⁴ et ægrotare. Sed sanum esse secundum naturam dicimus, ut secundum naturæ voluntatem eveniens; ægrotare autem præter naturam. Et igni quidem natura et secundum naturam inest, ut in superiora loca feratur; at cum ignis in inferiorem locum per gravem materiam deprimitur, id natura et non secundum naturam fit. Neque enim natura eum actum qui speciem perficit oblati vult.

9. Et vero etiam naturæ vitia ab ortu contracta, et quæ in privatione consistunt, et ut summatim dicam, quæ præter intentionem sunt, natura quidem dicuntur, propterea quod secundum naturæ actionem sunt; sed præter naturam et non secundum naturam, quia ne natura quidem ejusmodi quid respicit. Sicut autem in artis operibus præter artis intentionem, ita in naturæ operibus præter naturæ voluntatem nonnunquam a fine aberratur. Unde vel propter redundantiam, vel propter defectum, vel propter depravationem materiæ, natura a scopo aberrare dicitur. Atque hinc præter consuetudinem naturalem infelices successus oriuntur et dicuntur.

10. Differunt autem et præter ¹⁵ naturam, et supra naturam, quæ ambo quoque ab eo quod secundum naturam est, deflexiones sunt; quia id quod supra naturam est ab eo quod secundum naturam est ad præstantius aliquid et utilius, quod autem præter naturam est, ab eo quod secundum naturam est, ad deterius et exitiale deflectat; et

SYNOPSIS CAPITIS VIII.

ADHUC DE NATURA.

1. Philosophorum de natura discrepantes opiniones recenset, quorum alii materiam, alii formam alii compositum ex materia et forma, alii ipsam productionem rei naturalis appellarunt naturam. — 2. Nomen quidem φύσεως ultimo enumerato significato, sed notionem causæ efficienti rerum naturalium proximæ respondere dicit, quod exemplo etiam artis statuariæ docet, cujus et naturæ ex Aristotelis quidem sententiâ quintuplicem analogiam cum una differentia exponit. — 3. Eandem analogiam artis statuariæ et naturæ ex sententiâ Platonis indicat, quam etiam magis probat ¹⁶ uti Christianæ religioni magis consentaneam. — 4. Disputationem de natura duobus capitibus pertractatam concludit et breviter naturæ effecta repetit.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἐπι περὶ φύσεως.

α. Ἐνιοὶ μὲν τὴν ἐν ἐκάστῳ ὕλην ἐκάλεσαν φύ-

¹³ 2 Phys. c. 4, 5.

D

CAPUT VIII.

Adhuc de natura

1. Nonnulli materiam quæ in unaquaque re est

naturam vocaverunt, hoc est, id quod in unaqua-
que re naturali primo inest, concinnitatis expertis,
ut statuæ quidem naturam esse æs, lecti lignum,
et alterius cujuscumque arte factæ rei, aliud, natura-
lis autem omnis corporis, primam et qualitatis ex-
pertem materiam. Materiam autem dixerunt natu-
ram propterea quod in omnibus mutationibus
remaneat, eandemque semper sit. Aliqui contra for-
mam quæ materiam ambit, naturam nuncuparunt;
quia secundum naturale nomen materia non dicitur,
priusquam forma susceperit; quemadmodum
neque æs dicitur statua, unlequam statuæ formam
acceperit; ut materia tantum potestate sit, cum
unaquæque res actu designetur et exprimat. Qui
perfectius ¹⁴ quam priores de natura conjectu-
ram facere videntur. Alii compositum ex materia
et forma naturam dixerunt, propterea quod homo
ex homine, bos ex bove, et ut **99** breviter dicam,
compositum ex composito oriatur. Hoc autem na-
tura, non natura est. Alii quasi productionem, et
generationem et motum, quo a producente produ-
citur productum, hanc naturam esse existimarunt.
Quemadmodum enim in vestimento est id quod
textit, hoc est textor; et quod textitur, hoc est ve-
stimentum; et tertio loco textura quæ motus qui-
dam est ab efficiente in id quod efficitur; sic in re
naturali est id quod producit, et quod producitur,
quam motum et mutationem dicebamus.

2. Naturæ ergo nomen huic φύσις (naturæ), τῆ
οἶον ἐκφύσει (quæ est quasi productio) convenit; et
notio nominis ei quæ proprii φύσις est, quadrat;
quæ res natura constantes procreat et producit,
atque omnium rerum naturalium proxime efficiens
causa est. Quemadmodum enim statuæ causa est
ars statuaria, aliarumque arte constantium rerum
sunt aliæ artes; eodem modo naturalium etiam
operum natura causa est, quemadmodum ex pro-
portione agnoscitur. Nam æri quidem materia qua-
litatis expertis; formæ autem statuæ, **100** natu-
ralis forma: jam æris motui ad recipiendam sta-
tuæ formam, ipsa velut productio, hoc, natu-
ralis motus et mutatio: statuariæ porro arti, quæ
æri causa motus est, hoc est, ipsum æs ad statuam
omnibus numeris absolvendam movet et componit,
ea quæ propria natura dicitur; ipsi denique sta-
tuæ, quod ex materia et forma est compositum,
proportione respondet, quod naturæ opus est: **D**
perinde ut artis statuariæ, statua. Verum in artis
quidem operibus motus causa extrinsecus existit,
cum sit in artifice et ex ipso operetur; in natura-
libus autem operibus intus est, cum naturalibus
operibus ipsi sit insita. Quo etiam ars et natura a
se invicem differunt. Atque hæc quidem ad Aristo-
telis scopum accedunt, qui naturam efficientem
causam constituit.

3. Quod autem Plato melius de hoc disserat, dum
principem mentem, efficientem omnium causam

σιν, ἔτι τοῦ πρώτως ἐν ἑκάστῳ τῶν φυσικῶν ὑπάρ-
χον ἀφύθμιστον· ὡς ἀνδριάντος μὲν φύσιν εἶναι
χαλκῶν, κλίνης δὲ ξύλου, καὶ ἄλλου τῶν τεχνητιῶν
ἄλλο· τοῦ φυσικοῦ θὲ παντὸς σώματος τὴν πρώτην
ὑλὴν καὶ ἄποιον. Εἰρήχασι δὲ φύσιν τὴν ὑλὴν, διὰ
τὸ ὑπομένειν ἐν ταῖς παντοῖαις μεταβολαῖς, καὶ τὴν
αὐτὴν εἶναι διαπαντός. Τισὲς δὲ περὶ τὴν ὑλὴν εἶδος
φύσιν ὠνόμασαν, διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι τὴν ὑλὴν κατὰ
τὸ φυσικὸν ὄνομα, πρὶν τὸ εἶδος ἀπολαβεῖν, ὡς περ
οὐδὲ τὸν χαλκὸν λέγεσθαι ἀνδριάντα, πρὶν τὸ τοῦ ἀν-
δριάντος εἶδος ἀπολαβεῖν, ὡς δυναμίαι μόνον οὕσης
τῆς ὑλῆς, ἑκάστου (δὲ) τῶν πραγμάτων ἐνεργείᾳ
χαρακτηριζομένου. Ἐδοξάν δ' αὐτοὶ τελεώτερον τὸν
πρώτων στοχάζεσθαι περὶ φύσεως. Ἄλλοι τὸ σύνθε-
τον ἐξ ὑλῆς καὶ εἶδους φύσιν εἰρήχασι διὰ τὸ ἀνθρω-
πον ἐξ ἀνθρώπου γίνεσθαι, καὶ βοῦν ἐκ βοῦς, καὶ
ἀπλῶς ἐκ τοῦ συνθετοῦ τὸ σύνθετον. Τοῦτο δὲ φύσιν
ἔστιν, ἀλλ' οὐ φύσις. Ἄλλοι τὴν οἶον ἐκφύσειν καὶ
γένεσιν καὶ κίνησιν καθ' ἣν ὑπὸ τοῦ φύοντος φύεται
τὸ φύομενον, ταύτην εἶναι φύσιν ὑπέλαβον. ὡς περ
γὰρ ἐπὶ τοῦ ἱματίου τὸ ὑφαίνον ἐστίν, ἤγουν ὁ ὑφάν-
της, καὶ τὸ ὑφανόμενον, ἔτι τοῦ ἱματίου, καὶ τρίτη
ἢ ὑφανσις κίνησις τις οὕσα ἀπὸ τοῦ ποιοῦντος ἐπὶ
τὸ γινόμενον· οὕτως ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ τὸ φύον καὶ τὸ
φύομενον, καὶ μεταξὺ ἀμφοῖν ἡ ποιούνη φύσις, ἢ οἶον
ἐκφύσις ἦν ἐλέγομεν καὶ μεταβολήν.

β'. Τὸ μὲν οὖν ὄνομα τῆς φύσεως προσήκει ταύτη
τῇ φύσει, τῇ οἶον ἐκφύσει· ἢ δὲ τοῦ ὀνόματος ἔννοια
τῇ κυρίως ὑφαρμόζει φύσει, τῇ φύσει καὶ ἀναπλα-
στανούσῃ τὰ φυσικὰ, καὶ ποιητικῇ αἰτίᾳ οὕσῃ κατὰ
τὸ προσεγγὲς ἀπάντων τῶν φυσικῶν. ὡς περ γὰρ τοῦ
ἀνδριάντος (ἢ) αἰτία ἡ ἀνδριαντοποιητικὴ τέχνη, καὶ
τῶν ἄλλων τεχνικῶν ἔργων αἱ λοιπαὶ τέχναι· τὸν
αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν φυσικῶν ἔργων ἡ φύσις αἰτία
ἐστίν, ὡς ἐξ ἀναλογίας γινώσκειται. Ἀναλογεῖ γὰρ
τῶ μὲν χαλκῶ ἢ ἄποιος ὑλῆς, τῶ δὲ τοῦ ἀνδριάντος
εἶδει τὸ φυσικὸν εἶδος· τῇ κινήσει δὲ τοῦ χαλκοῦ τῇ
πρὸς τὸ δέξασθαι τὸ τοῦ ἀνδριάντος εἶδος, ἢ οἶον
ἐκφύσις, ἔγουν ἡ φυσικὴ κίνησις καὶ μεταβολή. Τῇ
ἀνδριαντοποιητικῇ δὲ τέχνῃ τῇ αἰτίᾳ τῆς χαλκῶ τῆς
κινήσεως, ἔγουν τῇ κινήσει καὶ ῥυθμιζούσῃ τὸν
χαλκὸν πρὸς ἀνδριάντος ἀπάρτισιν, ἢ κυρίως φύσις
ἀναλογεῖ αὐτῇ δὲ τῷ ἀνδριάντι τὸ ἐξ ὑλῆς καὶ εἶ-
δους σύνθετον· ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῆς φύσεως, ὡς περ
τῆς ἀνδριάντα ποιητικῆς ὁ ἀνδριάντης. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν
τῶν τῆς τέχνης ἔργων ἢ τῆς κινήσεως αἰτία ἔξωθεν
ἐστίν ἐν τῷ τεχνίτῃ οὕσα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐνεργοῦσα·
ἐπὶ δὲ τῶν φυσικῶν ἔργων ἔνδοθεν ἐμφυτος αὐτοῖς
τοῖς ἔργοις τοῖς φυσικοῖς. Καὶ τούτῳ διαφέρει τέχνη
καὶ φύσις. Ταῦτα μὲν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλους σκο-
πὸν τιθεμένου τὴν φύσιν αἰτίαν ποιητικὴν.

γ'. Εἰ δὲ κρείττον ὁ Πλάτων περὶ τούτων φιλοσο-
φεῖ, τὸν ἀρχικώτατον νοῦν αἰτίαν ποιητικὴν ἀπάντων

¹⁴ 2 Phys, c. I, t. 11. 12.

ἀποφαινόμενος, ὀργανικὸν καὶ τὴν φύσιν αἴτιον, εἴτουν συναίτιον, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀναλογίας ἔξεστι τῷ βουλομένῳ κατανοεῖν. Ὅτι μὲν οὖν τὸ φυσικὸν σῶμα καὶ ὕλην ἔχει, καὶ εἶδος (ἐκ τούτων γάρ), καὶ ὅτι γενητὸν, καὶ διὰ τοῦτο κίνησιν ἔχει τὴν ἐπὶ γένεσιν, καὶ πρὸ πάντων τὸ τῆς κινήσεως αἴτιον (κινήσεως γὰρ οὕτως, πάντως ἔστι τι τὸ κινουόν), ταῦτα πᾶσι τοῖς λόγου μετέχουσιν ὡμολόγηται. Τοῖνον κατὰ τὴν προειρημένην ἀναλογίαν ἀναλογεῖται μὲν τῷ χαλκῷ τῷ δυνάμει ἀνδριάντι ἢ πρώτῃ καὶ ἀνείδεος ὕλη καὶ ἀμορφος, ἢ μόνον ἔχουσα τὸ δυνάμει, ἢ γοῦν ἢ οὕσα δυνάμει πάντα τὰ φυσικὰ, ταυτὸν δ' εἶπεῖν, τὰ σωματικά. Ἐπὶ εἶδει δὲ τοῦ ἀνδριάντος τὸ φυσικὸν εἶδος τὸ τῆς ὕλης μορφωτικόν ἢ δὲ τοῦ δυνάμει ἐνέργεια, ἢ γοῦν ἢ κίνησις καθ' ἣν ἐνεργεῖται τὸ δυνάμει προαγόμενον εἰς τὸ ἐνεργεῖα, τῆ τοῦ χαλκοῦ πρὸς τὸ ἀνδριαντοποιηθῆναι κίνησις ἀναλογεῖται, τῆ διαλύσει, τῆ διαπλάσει, τῆ διαξέσει. Κατὰ ταῦτα γὰρ ὁ δυνάμει ἀνδριάς, ἢ γοῦν ὁ χαλκός, κινεῖται πρὸς τὸ γενέσθαι τῆ ἐνεργεῖα ἀνδριάς. Τὸ δ' αἴτιον τῆς κινήσεως τῆ ὕλη, καθ' ἣν κίνησιν τὸ δυνάμει αὐτῆς ἐνεργεῖται, τουτέστι καθ' ἣν κίνησιν ἐκ τοῦ δυνάμει εἶναι σῶμα φυσικὸν ἢ ὕλη προάγεται εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι σῶμα φυσικὸν (τοῦτο δὲ τὸ αἴτιον τὴν φύσιν ἐλέγομεν), ἀναλογεῖται τῆ ἀνδριαντοποιητικῆ τέχνῃ. Τῷ ἀνδριαντοποιῷ γοῦν αὐτῷ τῷ τεχνίτῃ τί τὸ ἀναλογοῦν, ἢ πάντως ὁ πρῶτος καὶ ἀληθὴς τεχνίτης καὶ δημιουργός, ὅς ἐστιν ὁ θεός; Δυνατὸν οὖν τὴν τέχνην ἐκτὸς εἶναι τοῦ τεχνίτου; Καὶ πῶς ἔστι τεχνίτης οὗτος τὴν τέχνην οὐκ ἔχων ἐν ἑαυτῷ; Ἡ γοῦν οἱ τῆ τέχνῃ τὴν φύσιν εἰκάζοντες δῶσουσιν εἶναι τὴν φύσιν παρὰ (τῷ) θεῷ καὶ θεοῦ σοφίαν καὶ γνώσιν ταύτην καλέσουσιν, ἢ οἱ λέγοντες τὴν φύσιν ἐνυπάρχειν τοῖς φυσικοῖς τὸν, θεὸν τῆς ἐκτουτοῦ σοφίας καὶ γνώσεως ἀλλοτριώσουσι. Μὴ ποτε γοῦν, ἐπεὶ περ ἐν ταῖς τέχναις καὶ ὄργανά εἰσιν ὀπουργικά, βέλτιον εἶπεῖν τὴν φύσιν ὄργανον μᾶλλον ἀναλογεῖν θεῷ βροπῇ κινουμένην, καὶ ἄλλοτε ἄλλως τὰ φυσικὰ μετατιθεμένην καὶ μετατρέπουσαν, οἷς ὁ δημιουργός ἐπίσταται λόγοις κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ σοφίαν καὶ ἀκατάληπτον, τὴν τῶν ὄλων ποιητικὴν καὶ συνεχτικὴν καὶ διακυβερνητικὴν.

δ. Τοσαῦτα καὶ περὶ φύσεως, ἥτις ἐστίν, ὡς εἴρηται, τοῖς μὲν κινουμένοις μόνον, ἀρχὴ κινήσεως, τοῖς δὲ κινουμένοις καὶ ἡρεμῶν, ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἡρεμίας, ἀρχὴ καὶ αἴτια προσεχῆς τὸ κινεῖν ἔχουσα καὶ ἡρεμίζειν τὰ ὑπὸ τὴν ἀσθησιν, τοῖσδε πῶς ἕκαστον, κατὰ τὴν νεῦσιν τοῦ μόνου σοφοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ πανταγίου θεοῦ.

A pronuntiat, ex eadem proportione volenti perspicere licet. Quod igitur naturale corpus et materiam et formam habeat (ex his enim constat), quodque generatum sit, et quod motum **101** ad generationem habeat, et ante omnia motus causam (quippe si motus sit, omnino quippiam movens esse necesse est); hæc apud omnes ratione præditos in confesso sunt. Quapropter secundum prædictam proportionem æri quod potestate est statua, prima et speciei experta, et informis materia, quæ hoc tantum habet, ut potestate sit; hoc est, quæ potestate est res omnia naturalis sive quod idem dictu est, omne corpus, proportione respondeat: at formæ statuæ forma naturalis quæ materiam informat. Jam vero actus ejus quod potestate est, hoc est, motus quo efficitur id quod ex potestate esse ad actu esse producitur: æris motui ad hoc ut statua conficiatur, hoc est, dissolutioni, effictioni, exolutioni analogice respondeat. Secundum hoc enim id quod potestate est statua, hoc est ær, ad id movetur ut actu fiat statua. Quod denique materiae causa motus est, quo motu ab eo quod potestate est corpus naturale ad hoc ut actu sit corpus naturale, materia producitur (atqui hanc causam, naturam dicebamus), statuariae arti eadem proportione respondeat. Statuario igitur ipsi et artificii quid est quod **102** proportione respondeat, quam omnino primus ille et verus artifex atque conditor qui est Deus? Fierine igitur potest, ut ars sit extra artificem? Et quo tandem modo hic erit artifex, qui artem in se non habeat? Qui igitur arti naturam comparant, aut naturam apud Deum esse concedent, Deique sapientiam et cognitionem eam appellabunt: aut si naturam in rebus naturalibus inesse dicent, Deum a sua sapientia et cognitione removebunt. Nunquid igitur cum in artibus etiam instrumenta administra sint, melius erit dicere, naturam cum instrumento potius habere proportionem, quæ divino nutu moveatur, et alias alio modo res naturales transponat et invertat, rationibus nimirum iis, quas ipse conditor pro sua sibi insita et omnium hominum comprehensionem effugiente sapientia, qua universa hæc efficit, tuetur et gubernat, cognitas habet?

4. Et hæc etiam de natura, quæ, ut dictum, illis quæ duntaxat moventur, principium motus: iis quæ moventur et quiescunt, motus et quietis principium, principium inquam et causa proxima: hoc habens, ut moveat, et ad quietem **103** perducat, ea quæ sub sensum cadunt, certo singula modo pro unius illius sapientis architecti omniumque rerum auctoris Dei nutu et arbitrio.

SYNOPSIS CAPITIS IX,

QUOD EST DE LOCO ET TEMPORE.

1. *Ea quæ sunt, quadrifariam dividit, in motus, motuum principia, ea quæ moventur, et denique ea quæ sunt horum gratia; et præterea corporis, loci, motus, et temporis mutuam relationem seu affectionem proponit. — 2. Locum describit et descriptionem paraphrastice explicat, et primo genus quare superficies dicatur probat, et participatione locati dimensionibus longitudinis et latitudinis subjectum*

esse monstrat, quia nimirum est superficies. — 3. Exempla loci recenset, et in primo per occupationem dicit objectionem tacitam, et in altero divisionem loci in universaliorem et particulariorem, sive latius et angustius insinuat. — 4. Locum propinquum qui etiam magis proprius est declarat, et genium ejus officium exponit, continere et suscipere locum. — 5. Relicta hac de loco sententia, quæ etiam Aristotelis est, propriam affert sententiam, et locum non tantum primo definit et pro duplici 104 situs differentia, essentialis et adventitii, in naturalem et accidentalem dividit, sed etiam pro essentialis situs variatione locum quoque naturalem subdividit, in eum quem quælibet res habet ut totum per se accepta, et in eum quem habet ut pars universi considerata. quem utrumque exemplo terræ declarat, et posterioris etiam vim naturalem exponit. — 6. Locum hunc quem ille intelligit, negat corporis continentis extremitatem esse, et eundem a re inseparabilem esse ostendit, cum quidem Aristotelicus locus sit separabilis, ut ex locatorum corporum translatione patet; et per μόρισμα infert, quæ moventur localiter, partim in loco, partim non in loco esse. — 7. Aperit quem supra nempe membro quinto per accidens locum dixerit, scilicet Aristotelicum; quem item ibi situm adventitium appellavit. — 8. Definitionem loci alteram quæ est, mensura situs eorum quæ posita sunt, commendat; quod omnem locum comprehendat, cum eum qui est in corporibus, tum eum qui est in incorporeis, ut etiam in numeris; quin et corporeum, cum naturalem, tum accidentalem; et naturalem iterum utrumque. Atque ita disputationem de loco concludit. — 9. Ad disputationem accedit de tempore, quod primum incomplete per numerum motus definit; deinde numerum facit duplicem numerantem et numeratum, ipsumque 105 numerantem subdividit in eum qui est secundum quantitatem, et in eum qui est secundum ordinem, ac denique ostendit tempus numerum esse et numerantem et numeratum; sed numeratum secundum ordinem, hoc est, secundum prius et posterius, idque in motu primo et simplici circulari, qualis est cælestis motus: quomodo temporis definitio completur. — 10. Ostendit tempus mensurare motum circulare, eumque cælestem, sed per illum omnes alios motus: et esse quidem motus circularis numerum tum numerantem, tum numeratum; sed cæterorum motuum numerantem duntaxat, non etiam numeratum. Unde infert tempus ubique idem esse. — 11. Rationem assignat, quare tempus quod cum motu locali est evidentius sit eo quod est cum aliis motibus; et quasi per correctionem subjicit illud ipsum quod est cum locali motu tempus etiam alios motus mensurare. — 12. Probat tempus non tantum motuum, sed etiam quietum esse mensuram, ubi etiam duplicem facit motum, unum qui quieti opponitur, et alterum qui etiam quietem comprehendit, et denique definitionem temporis novam subjicit. — 13. Indicat quare tempus quod est continua quantitas numerus dicatur, ubi ostendit ipsum non tantum numerum sed et mensuram esse; perinde ut et numerus qui et ipse est ex quatuor mensuris 106 quas enumerat et explicat. — 14. Tempus in præteritum et futurum dividit, et tunc per quod divisio fit temporis analogice declarat, et tempus esse negat. — 15. Ipsum etiam τὸ νῦν dividit in id quod primo et per se ita dicitur, et partium atque divisionis expers est; et in id quod respectu præsentis temporis dicitur, ac temporis pars est; ubi etiam præsens tempus definit, et ipsum quoque NUNC dici ostendit.

CAPUT IX.

De loco et tempore.

1. Eorum quæ sunt, alia motus sunt, ut generationes et alterationes, et reliquæ mutationes: alia autem motuum principia, ut primario quidem Deus (hic enim summa et præcipue omnis motus causa est); consequenter autem anima quæ ipsamet a se movet illa quæ ipsius sunt participia; ac tertio demum loco natura, quæ hanc aptitudinem rebus naturalibus affert, ut per se moveantur, non item ex se. Nam hoc animalium est proprium. Ergo, inquam, eorum quæ sunt alia motus, alia motuum sunt principia; alia quæ moventur, ut corpora ipsa, cum simplicia tum composita; alia denique eorum gratia quæ moventur, ut locus et tempus. Corpus igitur quidem in loco, motus autem in corpore, et 107 tempus denique in motu est.

2. Et locus¹³ quidem est continentis [corporis] extremitas immobilis qua continet id quod continetur¹⁴: hoc est, qua id quod continetur cum eo quod continet contactum habet. Quemadmodum enim vas quod locus qui transferri potest dicitur, non ipsum totum ejus quod continetur locus est, sed interna ejus concava superficies qua id quod continetur attingit: eodem modo etiam locus, qui vas quod transferri non possit dicitur, juxta superficiem qua contenta corpora attingit, intelligitur.

¹³ 4 Phys. c. 4, l. 14, et c. 6, l. 41. ¹⁴ 4 Phys. c. 4, l. 17, et c. 6, l. 41, 42.

A

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τόπου καὶ χρόνου.

α'. Τῶν ὄντων τὰ μὲν κινήσεις, ὡς γενέσεις, καὶ ἀλλοιώσεις, καὶ αἱ λοιπαὶ μεταβολαί, τὰ δὲ ἀρχαὶ κινήσεων· ὡς προηγουμένως μὲν ὁ θεὸς, οὗτος γὰρ ἐστὶ (τὸ πρῶτον) καὶ ἀρχιώτατον ἀΐτιον ἀπάσης κινήσεως· ἐπομένως δὲ ἡ ψυχὴ, αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς κινούσα τὰ ταύτης μετέχοντα· κατὰ τρίτον δὲ λόγον ἡ φύσις ἐπιτηδειότης οὖσα τοῖς φυσικοῖς πρὸς τὸ κινεῖσθαι ὑφ' ἑαυτῶν, οὐ μὴν ὑφ' ἑαυτῶν. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τῶν ζώων. Τὰ μὲν οὖν τῶν ὄντων κινήσεις εἰσὶ, τὰ δὲ ἀρχαὶ κινήσεων, τὰ δὲ κινούμενα, ὡς τὰ σώματα, τὰ τε ἀπλά καὶ τὰ σύνθετα· τὰ δὲ, οἷα τὰ κινούμενα, ὡς τόπος καὶ χρόνος. Τὸ μὲν οὖν σῶμα ἐν τόπῳ ἐστίν, ἡ δὲ κίνησις ἐν τῷ σώματι· ὁ δὲ χρόνος ἐν τῇ κινήσει.

B

β'. Καὶ τόπος μὲν ἐστὶ τὸ τοῦ περιέχοντος πέρασ ἀκίνητον καθ' ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. Ταῦτον δ' εἰπεῖν καθ' ὃ συναρῆ ἐστὶ περιεχομένου καὶ περιέχοντος. Ὡς γὰρ τὸ ἀγγεῖον ὁ τόπος λέγεται μεταφορητῶς, οὕτως ἔστι σύμπαν τόπος τοῦ περιεχομένου, ἀλλ' ἡ ἐντὸς αὐτοῦ κοίλη ἐπιφάνεια, καθ' ἣν τῷ περιεχομένῳ συνάπτεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τόπος, ὡς ἀγγεῖον ἀμεταφόρητον λέγεται, κατὰ τὴν ἀπτομένην τῶν περιεχομένων σωμάτων ἐπιφάνειαν νοεῖται. Τοῖον καὶ ἀσώματος

ὁ τόπος ἐστὶ καὶ διαστατὸς κατὰ μέθεξιν τοῦ ἐν τόπῳ· ἐπιφάνεια γάρ ἐστίν· ἢ δ' ἐπιφάνεια καὶ ἐσώματος ὑπάρχει καὶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος διαστατή.

γ'. Τῶν μὲν οὖν ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ σωμάτων ἀπάντων τόπος ἐστὶν ἡ κοίλη τοῦ οὐρανοῦ ἐπιφάνεια. Εἴ γὰρ καὶ κινεῖται ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν τῶν μορίων φερόν, ἀλλ' ἕτερον τρόπον ἀκίνητός ἐστι, καθὼ μὴ μεταλλάσσει τόπον ὅλως ὁμοῦ. Καθ' ὅλον μὲν οὖν ἀκίνητός ἐστι· κατὰ μέρη δὲ κινήτός τε καὶ ἀκίνητος καὶ ὁμαλεστάτην τὴν κίνησιν καὶ ἀκρως τεταγμένην ποιούμενος. Πάλιν ἡ κατὰ τὴν πρὸς τὸν αἶρα συναφὴν ἐπιφάνεια τοῦ αἰθέρος τύπος ἐστὶ τῶν ὑπὸ σελήνην στοιχείων καὶ τῶν λοιπῶν σωμάτων τῶν κατωτέρω, καὶ ἐξῆς μέχρι καὶ τῶν ἐπὶ μέρος σωμάτων καθολικώτεροι τόποι καὶ μερικώτεροι εὐρεθήσονται.

δ'. Καὶ ὁ προσεχὴς τόπος, ἐκείνος καὶ ἰδιαιτέρος, ὅς ἐστιν ἡ κατὰ τὴν πρὸς τὸ περιέχον σῶμα συναφὴν ἐπιφάνεια τοῦ αἵρος, ἢ τοῦ ὕδατος ἢ τῆς γῆς, μὴ μεταρρέοντος δηλονότι τοῦ ὕδατος, ἵνα μὴ ὡς ἐν ἀγγεῖῳ μᾶλλον ἢ ὡς ἐν τόπῳ τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα ὑποληφθεῖται διὰ τὸ μεταφορητὸν τοῦ τόπου τοῦ ἐν τῷ ὕδατι· καὶ μάλιστα εἰ καὶ τὸ σῶμα συμμεταφέροισι. Ὁ μὲν οὖν εἰρημένος τόπος ὁ κατὰ τὴν περιοχὴν ἐστὶ καὶ ὑποδοχὴν. Καὶ γὰρ ἕκαστον τῶν περιεχόντων γίνεται τόπος τῶν περιεχομένων, καὶ ὡς περιεκτικὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς ὑποδοκτικὸς.

ε'. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ πλατυκῶς λεγόμενος τόπος ὅς καὶ ἀκίνητός ἐστι καὶ χωριστός ἄλλοτε ἄλλως γινόμενος κατὰ τὴν τῶν σωμάτων μεταστάσιν. Ἐοικε δὲ κατὰ λόγον ἀκριβέστερον ὁ τόπος, μέτρον εἶναι τῆς τῶν κειμένων θέσεως· ὡσπερ καὶ ὁ χρόνος μέτρον ἐστὶ τῆς τῶν κινουμένων κινήσεως. Διττὴ δὲ ἡ θέσις, ἢ μὲν οὐσιώδης, ἢ δ' ἐπίσαστος. Διττὸς οὖν καὶ ὁ τόπος, ὁ μὲν κατὰ φύσιν, ὁ δὲ κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσιώδης θέσις διττὴ, ἢ μὲν κατὰ τὸν εὐθετισμὸν καὶ τὴν εὐταξίαν τῶν οἰκείων μορίων ἐκάστου πράγματος, ὡς ὅλου θεωρουμένου, καθ' ἣν κεφαλή μὲν καὶ χεῖρες καὶ πόδες καὶ τὰ λοιπὰ τῶν μορίων ἐπὶ ζώου τοιῶσδε κεῖται πρὸς ἀλλήλα τε καὶ πρὸς τὸ ὅλον ζῶον καὶ τὸ ὅλον πρὸς τὰ μέρη· ῥίζαι δὲ καὶ στελέχη καὶ κλάδοι ἐπὶ φυτῶν ὁμοίως· ἢ δὲ κατὰ τὸν τοῦ ὕλου ὡς μέρος πρὸς τὸ ὑλικώτερον ἀναφορὰν. Ἐπεὶ γὰρ τῶν μερῶν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ μὲν ὅλον τί ἐστὶ, πρὸς δὲ τὸ ὅλον λέγεται μέρος· οἷον ἡ κεφαλή καθ' ἑαυτὴν μὲν ὅλη τυγχάνει, μέρος δὲ τοῦ σώματος λέγεται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ ὅλον πρὸς ὑλικώτερον ἄλλο, μέρος ἐστὶν· οἷον ἡ γῆ καθ' ἑαυτὴν μὲν ὅλη ἐστὶ, πρὸς δὲ τὸ σύμπαν τοῦ κόσμου λέγεται μέρος. Διττὸς οὖν ἐστὶ καὶ ὁ κατὰ φύσιν τόπος· ὁ μὲν τῶν οἰκείων μορίων ἐκάστου εὐθετισμὸς, ὁ δὲ ἀφορισμὸς καὶ κλη-

A Proinde ¹⁷ locus corporis expers est secundum participationem ejus quod in loco est, dimensionem subicitur; quippe superficies est, superficies autem et corpore vacat, et secundum longitudinem et latitudinem dimensionem est obnoxia.

3. Eorum igitur omnium quæ intra cælum sunt corporum locus est concava cæli superficies. Nam ¹⁸ etsi quædam partium latitudinem movetur cælum, alio tamen modo est immobile; quatenus locum in totum simul non immutat. Itaque quoad totum, est immobile; quoad partes autem, mobile; motuque æquabilissimo et ordinatissimo videtur. Rursus ea ætheris ~~108~~ superficies, qua cum aere conjungitur, elementorum infra lunam et reliquorum inferiorum corporum locus est. Et sic deinceps usque ad particularia corpora, ampliora et angustiora loca reperientur.

4. Et propinquus ille locus idem etiam magis est proprius, qui secundum copulationem cum continente corpore superficies est aeris, aut aquæ, aut terræ, non transfluente videlicet aqua, ne ut in vase potius quam ut in loco corpus quod in eo est accipiatur, quia transferri potest locus qui in aqua est, ac tum præsertim, cum etiam corpus simul transfertur. Atque hic quidem locus comprehensionis et susceptionis ratione existit. Quodvis enim eorum quæ continent locus sit ei quod continetur, cum quod ipsum comprehendat, tum quod suscipiat.

C 5. Atque hic latiore significatione dictus locus est, qui etiam est immobilis et separabilis, et alias alius pro corporum migratione efficitur. At vero locus, si accuratius loquamur, situs rerum earum quæ positæ sunt mensura esse videtur, quemadmodum etiam tempus motionis earum rerum quam moventur mensura est. Duplex autem situs est: unus essentialis, alter ~~109~~ adventitius. Proinde etiam locus duplex est: unus ad naturam pertinens, alter ex accidente. Sed et essentialis situs duplex est. Unus ratione concinna: et ordinatæ collocationis partium cujuslibet rei quatenus ut totum consideratur, juxta quam caput quidem et manus et pedes et cæteræ partes animalis certo quoriam modo silæ sunt cum ad se invicem, et ad totum animal, tum ipsum totum [animal] ad partes; radices item et stipites et rami in plantis similem in modum. Alter autem ratione ea qua totum ut pars ad id quod latius patet, refertur. Quemadmodum enim partium quælibet per se quidem totum est aliquid, ad totum autem refata pars dicitur: veluti caput per se quidem totum existit, pars autem corporis dicitur: eundem ad modum totum etiam ad aliquid latius patens si referatur, pars est; exempli gratia, terra per se quidem to-

¹⁷ 4 Phys. c. 3, l. 8, 10. ¹⁸ 4 Phys. c. 7, l. 74.

tum est ratione autem totius mundi, pars dicitur Duplex est igitur etiam naturalis locus : unus propriarumcujusque rei partium apta et concinna collocatio; alterseparatio et sors ad continendas singulas totius mundi partes. Quo **110** significatu locus terræ dicitur universi medium. Ac si quis terram e situ quem habet in mundi medio emoverit, propriarum equidem partium aptam collocationem in integritate sua retinebit : sed tum ut universitatis pars situm suum non habebit. Quapropter etiam ipsa tota demissa ad medium feretur, tametsi partes ipsius collocationem [conjunctionem localem] mutuam retineant, cum ipsa etiam extra medium existere cogitatione concipiatur. Hujus loci gratia, et ea quæ moventur, naturaliter ¹⁰. et quæ consistunt, partim moventur, partim consistunt ; ut quæ moventur, tanquam partes, situm apprehendant ; quæ consistunt, in loco sibi ut partibus attributo, suaviter commoveantur.

6. Hac igitur ratione locus non erit extremitas continentis [corporis]. Quomodo enim continentis corporis extremitas fuerit ordinis et separationis causa cum ipsa potius extremitas ab eis quæ in ipsa sunt et ab ipsa continentur, definiatur. Propriarum ergo cujusque rei partium apta et conveniens collocatio est locus inseparabilis, sive moveatur sive quiescat res. Nam idem semper manet **111** donec res exstiterit. Reliquus autem locus separatur. Quando enim moventur corpora, cum ipsis juxta non movetur, quæ de causa etiam quæ secundum locum moventur, quodammodo in loco esse, quodammodo in loco non esse dicuntur. In loco enim his ut partibus de signato non sunt. Alias enim quiescerent, si hunc locum tenerent. At in loco corporibus aliis separato sunt, ut in aere verbi gratia aut aqua.

7. Atque hic est is locus qui latiore significatione sic dicitur, aliis quidem assignatus, ex accidente autem eorum quæ moventur locus effectus. Nam motus quo aliquid secundum locum movetur, alias alios situs assumit, intermedio aere aut aqua divisus donec præterierit id quod valentius est. Atque situs quem accipit id quod movetur, partium aeris aut aquæ situs est ; sit autem etiam ei quod movetur, situs adventitius. Quod igitur ipsum ut rei motum subeuntis situm metitur, ei quod movetur locus sit per accidens. Quapropter ei quod ratione loci movetur, præter aptam et convenientem suarum partium collocationem locus non est proprius. Quem enim permulat locum non is **112** illi secretus est, sed continentis aeris aut aquæ : cujus etiam alias in alia parte constitui solet id quod movetur.

8. Præclare igitur locum definiunt, qui ipsum situs eorum quæ posita sunt mensuram esse aiunt. Nam hæc definitio omnem locum comprehendit, qui cum in corporibus, tum in incorporeis consideratur. Quippe et in incorporeis situs ratione ordinis intelligitur ; quemadmodum binarius ante ternarius

αρος εἰς κατοχὴν ἐνὶ ἑκάστῳ τῶν τοῦ ὅλου κόσμου μερῶν· καθὼ λέγεται τόπος τῆς γῆς τὸ μέσον τοῦ παντός. καὶν τις ἐκστήσει τὴν γῆν τῆς περὶ τὸ μέσον τοῦ παντός θέσει, τῶν μὲν οἰκείων μερῶν τὸν εὐθετισμὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ καθέξει ὁλότῃ· τὴν δ' ὡς μέρος τοῦ παντός οὐχ ἔξει τότε θέσει. Διὸ καὶ αὕτη ὅλη ἀφθεῖσα ἐπὶ τὸ μέσον οἰσηεῖ, ἂν· καίτοι τῶν ἐν αὐτῇ μερῶν τὴν πρὸς ἀλληλα φυλαττόντων συντόπωσιν, καὶ ὅταν αὕτη νοεῖτο ἔξω τοῦ μέσου τυγχάνουσα. Διὰ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ τὰ κινούμενα φυσικῶς καὶ τὰ ἰστάμενα, τὰ μὲν κινεῖται, τὰ δ' ἔστηζεν· ἵνα τῆς ὡς μέρη θέσεως ἐν καταλήψει γένοιται· τὰ κινούμενα· τὰ δ' ἰστάμενα τῷ ἀφορισθέντι τόπῳ τούτοις ὡς μέρεσιν ἐμφιλοχωροῦνται.

β'. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ὁ τόπος οὐκ ἔσται τὸ πέρασ τοῦ περιέχοντος. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τὸ τοῦ περιέχοντος πέρασ τάξεως αἴτιον ἢ ἀφορισμοῦ, αὐτὸ μᾶλλον τὸ πέρασ ὀριζόμενον ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γινόμενων καὶ ὑπ' αὐτοῦ περιεχομένων ; Ὁ μὲν οὖν τῶν οἰκείων μερῶν ἑκάστου εὐθετισμὸς ἀχώριστός ἐστι τόπος, καὶν κινῆται τὸ πρᾶγμα, καὶν ἡρεμῆ· μένει γὰρ διηνεκῆς ὁ αὐτός, ἔστ' ἂν ἢ τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ λοιπὸς τόπος χωρίζεται. Κινουμένων γὰρ τῶν σωμάτων οὐ συγκινεῖται αὐτοῖς· διὸ καὶ τὰ κατὰ τόπον κινούμενα πῶς μὲν ἐν τόπῳ εἶναι λέγονται, πῶς δ' οὐκ ἐν τόπῳ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ ἀφορισμένῳ τόπῳ τούτοις ὡς μέρεσιν οὐκ εἰσίν· ἢ γὰρ ἡρέμου τὸν τοιοῦτον τόπον κατέχοντα· Ἐν δὲ τόπῳ εἰσίν ἀφορισμένῳ σώμασιν ἄλλοις, τῷ ἀέρι τυχόν ἢ τῷ ὕδατι.

γ'. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἐν πλάτει λεγόμενος τόπος, ἄλλοις μὲν κληρωθεῖς, κατὰ συμβεβηκός δὲ καὶ τῶν κινουμένων τόπος γινόμενος. Ἢ γὰρ κατὰ τόπον κινήσει θέσεων ἄλλοτε ἄλλων ἐστὶ μετάληψις τοῦ μεταξὺ ἀέρος ἢ τοῦ ὕδατος διαζουμένου ἕως ἂν παρέλθῃ τὸ ἰσχυρότερον. Καὶ ἡ θέσις τὴν μεταλαμβάνει τὸ κινούμενον τῶν τοῦ ἀέρος ἐστὶ μερῶν θέσις, ἢ τῶν τοῦ ὕδατος. Γίνεται δὲ καὶ τῷ κινουμένῳ θέσις ἐπέισακτος. Τὸ γοῦν μετροῦν αὐτὴν ὡς τοῦ κινουμένου θέσιν τόπος ἐστὶ τῷ κινουμένῳ κατὰ συμβεβηκός. Ὡστε τῷ κινουμένῳ κατὰ τόπον ἴδιος τόπος οὐκ ἔστι παρὰ τὸν εὐθετισμὸν τῶν οἰκείων μερῶν. Ὅν γὰρ διαμεῖθει τόπον, οὐκ αὐτοῦ ὑπάρχει ἀφορισμός, ἀλλὰ τοῦ περιέχοντος ἀέρος ἢ ὕδατος οὗ καὶ τὸ κινούμενον ἄλλοτε ἐν ἄλλῳ μέρει πέφυκε γίνεσθαι.

δ'. Καλῶς οὖν ὀρίζονται τὸν τόπον οἱ λέγοντες αὐτὸν μέτρον εἶναι· τῆς τῶν κινουμένων θέσεως. Ὁ γὰρ ὀρισμὸς οὗτος περιλαμβάνει πάντα τόπον ἐν τοῖς σώμασιν ἐν τοῖς ἀσωμάτοις θεωρούμενον. Καὶ ἐν ἀσωμάτοις γὰρ θέσις νοεῖται κατὰ τὴν τάξιν· ὡς λέγεται κείσθαι τὴν δυάδα πρὸ τῆς τριάδος, καὶ τὴν

¹⁰ 4 Phys. c, 4, t. 48, 49.

τριάδα προ τῆς τετράδος· καὶ κατὰ τὴν τοιαύτην ὄσειν τόπους οἴδαμεν ἀριθμῶν. Ἔστι δὲ καὶ ταῖς αἰμασι θέσις, ὡς εἴρηται, ἡ οὐσιώδης καὶ ἡ ἐπίσ-
ακτος καὶ ἡ οὐσιώδης διττή. Ὡστε κατὰ τὸ τῆς θέ-
σεως διάφορον ὁ ἀποθεδομένος τύπος λόγος τοῖς
διαφόροις ἐφαρμόζει τόπους. Τί μὲν οὖν ἐστὶ τόπος
ὑποτετύπεται.

θ'. Χρόνος δὲ ἐστὶν ἀριθμὸς κινήσεως. Καλεῖται
δ' ἀριθμὸς καὶ ὁ ἀριθμῶν καὶ ὁ ἀριθμούμενος,
ὡσπερ λέγεται μέτρον τὸ μετροῦν τε καὶ τὸ μετρού-
μενον· οἷον ὁ μοναδικὸς ἀριθμὸς, ἡγουν ὁ ἐκ μονά-
δων συντεθειμένος, καὶ ἀριθμὸς ἑπτῶν ἢ βασιῶν. Καὶ
πάλιν χοῖνιξ ἢ ξυλίνη καὶ ἡ τοῦ σίτου· καὶ ἀμφο-
ρεὺς ὁ κεράμειος καὶ ὁ τοῦ ὕδατος. Ἀλλὰ καὶ τὸ
ἀριθμούμενον διττὸν ἐστὶ, τὸ μὲν κατὰ ποσὸν, ὡς
λέγομεν δύο κινήσεις ἢ τρεῖς· τὸ δὲ κατὰ τάξιν, ὡς
λέγομεν πρότερον κίνησιν καὶ ὕστερον. Ἔστιν οὖν ὁ
χρόνος ἀριθμὸς κινήσεως καὶ ὡς ἀριθμῶν καὶ ὡς
ἀριθμούμενος· ἀριθμούμενος δὲ κατὰ τὴν τάξιν·
ἦτοι κατὰ τὸ πρότερον τε καὶ ὕστερον· τοῦ πρότε-
ρον καὶ ὕστερον λαμβανόμενων κατὰ τὴν τοῦ εἶναι
παράτασιν. Δριθμεῖται μὲν οὖν ὁ χρόνος ὑπὸ τῆς
πρώτης καὶ ἀπλῆς κινήσεως τῆς κυκλοφορικῆς·
ἀνταριθμεῖται δὲ πάλιν αὐτῇ, εἰ μὴ γὰρ ὑπὸ χρό-
νου ἢ τοιαύτη κίνησις, ὑπὸ τίνος ἀριθμηθεῖν ἔν;

ι'. Τὴν πρώτην οὖν καὶ κυριωτάτην τῶν κινήσεων
τὴν κυκλοφορίαν ὁ χρόνος μετρῶν, κατ' ἐκείνην καὶ
τὰς ἄλλας κινήσεις μετρεῖ. Ὡστε τῆς μὲν κυκλο-
φορικῆς κινήσεως ἀριθμὸς ἐστὶ ὁ χρόνος καὶ ὡς
ἀριθμῶν καὶ ὡς ἀριθμούμενος· τῶν δὲ λοιπῶν κινή-
σεων ὡς ἀριθμῶν μόνον, οὐ μὴν καὶ ὡς ἀριθμούμε-
νος. Οὐ γὰρ (καὶ) τῆς ἐμῆς βαδίσεως, καὶ τῆς σῆς
λευκάνσεως ἀριθμὸς ἐστὶ ὁ χρόνος ὡς ἀριθμούμενος
(ἐπεὶ εἰ τοῦτό γε, οὐκ ἂν ἦν ἀδιάφορος, οὐδ' ἄμα
καθ' ἓν νῦν ἀφορίζόμενος), ἀλλὰ τῆς πρώτης καὶ
ἀπλῆς τοῦ οὐρανοῦ κινήσεως μόνως ἀριθμητὸν ὄν ὁ
χρόνος κατὰ τὸ ἐκείνης πρότερον τε καὶ ὕστερον
(τὸ γὰρ πρότερον τε καὶ ὕστερον τῆς τοιαύτης κί-
νήσεως ἀριθμούμενον ὁ χρόνος ἐστίν). Ὡτως ἀρι-
θμεῖ τὰ ἐν ταῖς διαφόροις κινήσεσι πρότερά τε καὶ
ἕστερα καθ' ἓν τὸ οἰκτεῖον νῦν. Διὸ καὶ ἄμα παντα-
χοῦ ὁ αὐτός ἐστι χρόνος μέτρον ὑπάρχων πάσης κί-
νήσεως. Χρόνος γὰρ μετρεῖται σύμπτασιν κινή-
σεις.

ια'. Ὡσπερ δὲ τῶν ἄλλων κινήσεων ἐναργεστέρα
ἐστὶν ἡ κατὰ (τὸν) τόπον· οὕτω καὶ ὁ ταύτη τῆ κινή-
σει συνὼν χρόνος ἐναργέστερός ἐστι τοῦ ταῖς ἄλλαις
συνόντος κινήσεσι. Μὴ ποτε δ' ἀκριβέστερον σκοποῦντι
καὶ αἱ ἄλλαι πᾶσαι κινήσεις οἷον γενέσεις, ἀυξήσεις,
ἀλλοιώσεις ὑπὸ τοῦ χρόνου μετροῦνται (τούτου) τοῦ
τῆ τοπικῆ συνόντος κινήσει. Ἡμεῖς γὰρ καὶ ἡμέρας
καὶ μῆσιν καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ τῶν ἄλλων κινήσεων
ὀρίζομεν τὴν παράτασιν.

¹⁰ 4 Phys. c. 16, t. 101. ²¹ 4 Phys. c. 16, t. 102.
et c. 18, t. 110. ²⁴ 4 Phys. c. 19, t. 118.

rium, et ternarius ante quaternarium positus esse
dicitur. Atque hujus situs ratione numerorum
locos novimus. Est autem etiam in corporibus
situs quemadmodum dictum est, essentialis et ad-
ventitius. Et essentialis duplex. Pro differentia er-
go situs assignata loci definitio diversis locis ac-
commodatur. Quid ergo locus sit, ita designatum
est.

9. Tempus autem ²⁰ est numerus motus. Vocat-
ur autem numerus cum is qui numerat, tum qui
numeratur; quemadmodum mensura dicitur ²¹, tam
quæ mensurat, quam quæ mensuratur. Veluti mo-
nadicus numerus, hoc est, ex unitatibus compositus;
et numerus equorum aut bovm. Et rursus chœnix
lignea, et item tritici; et amphora siglina, et item aquæ
113 amphora. Sed id eod numeratur, duplex est:
unum ratione quantitalis, quomodo duos aut tres
motus dicimus; alterum ratione ordinis, quomodo
priorem et posteriorem motum dicimus. Tempus
igitur motus cum ut numerans, tum ut numeratus
numerus est; numerans autem secundum ordinem,
sive secundum prius et posterius, priori et poste-
riori secundum ipsius esse extensionem acceptis ²².
Numeratur ergo tempus a primo et simplici motu
circulari, vicissimque eum numerat. Nisi enim a
tempore ejusmodi motus [numeraretur], a quo tan-
dem numerabitur?

10. Dum ergo primum et maxime principalem
motum, conversionem nimirum, tempus metitur,
secundum illum etiam alios motus metitur. Qua-
propter tempus erit circularis quidem motus nu-
merus cum ut numerans, tum ut numeratus;
cæterorum autem motuum ut numerans
duplex, non item ut numeratus. Neque enim
ambulationis meæ, et tuæ dealbationis tem-
pus est numerus ut numeratus (quandoquidem si
hoc ita esset, non esset indifferens, neque simul in
uno puncto scerneretur); sed cum primi et sim-
plicis motus 114 cælestis solius sit tempus id
quod numeratur secundum illius prius et poste-
rius. (Nam prius et posterius hujus motus cum
numeratur tempus est.) Sic denique ea quæ in
differentibus motibus priora et posteriora sunt,
secundum unum eorum nunc numerat ²³. Quapropter
etiam simul ubique idem tempus est quod omnis
motus mensura existit. Tempore enim omnis mo-
tus mensuratur.

11. Quemadmodum autem omnibus aliis motibus
evidentior est is qui ratione loci sit; sic etiam
tempus quod cum ipso est evidentius est eo quod
cum aliis motibus existit. Atque etiam haud scio,
an non si rem accuratius consideraverimus, hoc
tempus quod cum locali motu conjunctum est,
cæteros etiam motus, velut generationes, augmen-
tationes, alterationes metiatur? Per horas enim et
dies et menses et annos aliorum etiam motuum
extensionem delinimus ²⁴.

²² 4 Phys. c. 16, l. 98. ²³ 4 Phys. c. 17, l. 103;

12. Non autem motionum tantum, sed et quietum mensura tempus est. Nam et hæc a tempore per accidens mensurantur. Neque enim quatenus quietes, hoc est, motuum absentia sunt, eatenus mensurantur; sed quatenus et ipsa quodammodo **115** motus dici queunt. Duplex enim motus est, unus quieti oppositus, alter fluxio simpliciter et extensio, qui etiam quietem comprehendit. Tempus igitur cum id quod movetur, tum quod quiescit, metitur. Nam et motuum ejus metitur, et quietem quanta sit, hoc est utriusque eorum quantum ad essentiam attinet, extensionem. Quare ut rem paucis verbis dicam, tempus ejus fluxionis quæ in generatione est mensura est, quæ quidem communis est et motus et quietis et essentia in omnibus rebus quæ generantur.

13. Tempus autem dictum fuit numerus, non quod simpliciter numerus sit (quandoquidem et ipsum et continuum, quemadmodum motus et magnitudo), sed quod per distinctionem prioris et posterioris ejus, quod in continuatione est, ab iis agnoscitur, qui tempus sentire possunt, propterea numerus dicitur ²⁵. Nec vero simpliciter numerus est, sed et ipsa mensura est, quemadmodum numerus. Quatuor enim mensuræ sunt, numerus, magnitudo, locus et tempus. Et numerus quidem discretionem; magnitudo, distantiam; locus omnis generis situm; tempus, generationis fluxum **116** et extensionem metitur.

14. Porro tempus proprie dividitur in præteritum et futurum: et per nunc dividitur. Estque nunc præteriti quidem finis, futuri autem principium: **C** temporis vero pars ne minima quidem ²⁶. Sed quod est in linea punctum et in motu κίνημα: hoc etiam est nunc in tempore. Quantitatis enim et divisionis expertia sunt ²⁷ punctum, κίνημα et nunc. Et ita quidem se habet quod primo et per nunc dicitur.

15. Quemadmodum autem locus dicitur, et continentis extremitas, et tota domus locus dicitur ejus qui in domo est, quatenus continentis extremitatem in se continenter habet: sic etiam nunc dicitur ²⁸, cum id quod primo et per se, hoc est, quod partium et divisionis expertis: tum id ipsum quod ratione præsentis temporis dicitur, quod sane temporis pars est, et secundum latiore divisionem a præterito et futuro contra distinguitur. Diciturque hoc nunc, temporis pars; quatenus in se continenter habet, quod primo et per se nunc dicitur. Præsens igitur tempus est, quod in utramque partem adjacet proprie dicti nunc; particulare tempus, ex præterito et **117** futuro constans; quod ob propinquitatem, quam cum proprie dicto nunc habet, ipsummet etiam nunc dicitur.

A β'. Οὐ μόνον δὲ τῶν κινήσεων μέτρον ἐστὶν ὁ χρόνος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡρεμιῶν. Καὶ αὐταὶ γὰρ ὑπὸ χρόνου μετροῦνται κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ καθὼς ἡρεμίας, τουτέστιν, ἀπουσίας κινήσεων, κατὰ τοῦτο μετροῦνται· ἀλλὰ καθὼς καὶ αὐταὶ πῶς κινήσεις λεχθεῖεν ἄν. Διττὴ γὰρ ἡ κίνησις, ἡ μὲν ἀντικειμένη τῇ ἡρεμίᾳ, ἡ δὲ βροῆ ἀπλῶς καὶ παράτασις, ἥτις ἐστὶ τῆς ἡρεμίας περιληπτική. Ὡστε μετρήσει ὁ χρόνος καὶ τὸ κινούμενον καὶ τὸ ἡρεμοῦν. Τὴν γὰρ κίνησιν αὐτοῦ μετρήσει καὶ τὴν ἡρεμίαν ὁπόση τις, ἥγουν ἑκατέρας αὐτῶν τὴν κατὰ τὸ εἶναι παράτασιν. Ὡστε συνελόντα φάναι, μέτρον ἐστὶν ὁ χρόνος τῆς ἐν γενέσει βροῆς, ἥτις ἐστὶ κοινή καὶ κινήσεως καὶ ἡρεμίας καὶ τοῦ ἐν πᾶσι τῆς γινομένου εἶναι.

B γ'. Λέλεχται δὲ ἀριθμὸς ὁ χρόνος, οὐχ ὅτι ἀπλῶς ἐστὶν ἀριθμὸς (ἐπεὶ συνεχῆς καὶ αὐτὸς, ὡσπερ ἡ κίνησις καὶ τὸ μέγεθος), ἀλλ' ὡς τῷ διορισμῷ τοῦ ἐν τῇ συνεχείᾳ (προτέρου καὶ ὑστέρου) γνωριζόμενος ὑπὸ τῶν αἰσθῆσθαι χρόνου δυναμένων, διὰ τοῦτο λέγεται ἀριθμὸς. Οὐκ ἔστι δ' ἀπλῶς ἀριθμὸς, ἀλλὰ μέτρον καὶ αὐτὸς, ὡσπερ ὁ ἀριθμὸς. Τέσσαρα γὰρ εἰσι μέτρα, ἀριθμὸς, μέγεθος, τόπος καὶ χρόνος. Καὶ ὁ μὲν ἀριθμὸς τὴν διάκρισιν μετρεῖ, τὸ δὲ μέγεθος τὴν διαστάσιν, ὁ δὲ τόπος τὴν παντοίαν θέσιν, ὁ δὲ χρόνος τὴν τῆς γενέσεως βροῆν καὶ παράτασιν.

ιδ'. Διαίρεται δὲ ὁ χρόνος κυρίως εἰς παρεληλυθότα καὶ μέλλοντα, καὶ διαίρεται κατὰ τὸ ΝΥΝ. Καὶ ἐστὶ τὸ ΝΥΝ πέρασ μὲν τοῦ παρεληλυθότος, ἀρχὴ δὲ καὶ τοῦ μέλλοντος, χρόνου δὲ μέρος οὐδὲ τοῦλάχιστον, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἐν γραμμῇ σημεῖον· καὶ κίνημα ἐν κινήσει· τοῦτο δὲ ἐν χρόνῳ τὸ ΝΥΝ. Ἄποσα γὰρ καὶ ἄτομα τὸ σημεῖον, τὸ κίνημα καὶ τὸ ΝΥΝ. Καὶ οὕτως μὲν ἔχει τὸ πρῶτως καὶ καθ' αὐτὸ λεγόμενον ΝΥΝ.

ιε'. Ὡσπερ δὲ τόπος λέγεται μὲν καὶ τὸ πέρασ τοῦ περιέχοντος· λέγεται δὲ καὶ ἡ οἰκία πᾶσα, τόπος τοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὄντος, καθόσον ἔχει προσεχῶς ἐν ἑαυτῇ τὸ τοῦ περιέχοντος πέρασ· οὕτω λέγεται καὶ ΝΥΝ τὸ τε πρῶτως καὶ καθ' αὐτὸ, τουτέστι, τὸ ἀμερὲς καὶ ἀδιαίρετον, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ κατὰ χρόνον τὸν ἐνεστῶτα λεγόμενον· ὅπερ ἐστὶ μέρος χρόνου, ἀντιδιαίρουμένον κατὰ τὴν πλατυκίην διαίρεσιν πρὸς παρεληλυθότα καὶ μέλλοντα· καὶ λέγεται ΝΥΝ τὸ τριῦτον τοῦ χρόνου μέρος, καθόσον ἔχει ἐν ἑαυτῷ προσεχῶς τὸ πρῶτως καὶ καθ' αὐτὸ λεγόμενον ΝΥΝ. Ἐνεστῶς οὖν χρόνος ἐστὶν ὁ ἐφ' ἑκάτερᾳ παρακείμενος τῷ κυρίως ΝΥΝ. χρόνος μερικὸς ἐκ παρεληλυθότος καὶ μέλλοντος συνεστῶς, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸ κυρίως ΝΥΝ γεινῶσιν, ΝΥΝ λεγόμενος καὶ αὐτός.

²⁵ 4 Phys. c. 19, t. 114. ²⁶ 4 Phys. c. 19, t. 121, 125. ²⁷ 4 Phys. c. 14, t. 89. ²⁸ 4 Phys. c. 19, t. 122.

SYNOPSIS CAPITIS X.

QUOD EST DE INFINITO.

1. *Quinque significata infiniti recenset, quorum primum convenit partium et quantitatis expertibus ut puncto lineæ, mutato in motu, et momento in tempore. — 2. Cujus propter figuram non licet ut invenias extremitatem; seu quod progressivè quidem habet, sed ad ejus finem pervenire non possis. 3. Quod constructionis causa invium est, aut ægre transiri potest. — 4. Quod sua natura finitum est, sed propter extrinsecus adveniens impedimentum transiri, non potest. — 5. Cujus semper aliqua pars sumenda restat, quale est in numero, magnitudine, et tempore. — 6. Infinitum quinti modi cum in iis quæ augentur, tum quæ dividuntur, potestate tantum inesse probat, non actu. — 7. Declarat quomodo infinitum in eo quod dividi et quod augere potest, insit. — 8. Explicat in infinitum divisio et auctio-qualis actus sit, ejus nimirum quod potestate est, et actus imperfectus, quod simili motus declaratur. 9. Sententiam hactenus expositam de 118 infinito, quod nimirum consistat in infinita divisione et additione, auctoritate Platonis confirmat. — 10. Probat actu perfecto nullam nec magnitudinem nec multitudinem infinitam esse; idque primum ostensive argumento cæli, quod corporum quidem omnium maximum est, sed finitum tum magnitudine rerum contentarum; deinde vero etiam per impossibile supponendo arenam esse infinitam.*

ΚΕΦΑΛ. Ρ.

Περὶ ἀπείρου.

α'. Τὸ ἀπείρον λέγεται πενταχῶς· ἓνα μὲν τρόπον τὸ ἀμερές τε καὶ ἀποσον, ὡς ἐν γραμμῇ σημείον. Πέρασ μὲν γὰρ ὑκάρχει γραμμῆς τὸ σημείον. Αὐτὸ δὲ τὸ σημείον ἴδιον πέρασ οὐκ ἔχει, διότι μηδὲ μέρος τὸ οἰονοῦν. Ὅθεν καὶ ὄσαπερ ἂν συνέλθοι σημεῖα, μύριον οὐκ ἀποτελέσει γραμμῆς οὐδὲ τοῦλάχιστον· ἐπεὶπερ οὐδ' ἀλλήλων ἀπτεσθαι δύναται, ἀλλ' ἐφαρμόζει τὰ πάντα. Ἐὰ γὰρ ἀπτόμενα κατὰ πέρατα ἀπτονται. Ὡν δὲ μέρος οὐθέν, ὀθλον δτι καὶ πέρασ οὐθέν· οἷσ δὲ μὴ ἔστι πέρασ, οὐδὲ τὸ ἀπτεσθαι. Ἀπτεσθαι γὰρ λέγονται, ὧν ἅμα τὰ πέρατα. Ὅν δὲ λόγον ἔχει τὸ σημείον ἐν γραμμῇ, τὸν αὐτὸν ἐν χρόνῳ τὸ ΝΥΝ, καὶ ἐν κινήσει τὸ κίνημα. Ὡστε τὸ σημείον, τὸ ΝΥΝ, καὶ τὸ κίνημα, μὴ ἔχοντα μέρη, κἀντεῦθεν μηδὲ πέρατα διὰ τοῦτο λέγονται ἀπειρα, ταυτὸν δ' εἶπεῖν, ἀπεράτῳτα.

motu rationem habet. Proinde punctum ΝΥΝ, et nec extremitates, hanc ob causam infinita, et quod

β'. Κατὰ δεύτερον τρόπον ἀπείρον λέγεται, οὐ διὰ τὸ σχῆμα πέρασ οὐκ ἔστιν εὔρεῖν, ὡς ἐπὶ τῶν κυκλικῶν τε καὶ σφαιρικῶν. Ἐπὶ τούτων γὰρ ἔστι (τὸ) λαμβάνειν αἰεὶ κατὰ τὴν περιστροφὴν, κἀν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπὶ ταῦτα πάλιν καὶ πάλιν ἡ ἀνακύκλῃσις γίνηται.

γ'. Τρίτον τρόπον ἀπείρον λέγεται τὸ διὰ κατασκευὴν ὑπάρχον ἀδιὰπέρετον ἢ μᾶλλον δυσδιαπόρευτον· ὡς ὁ λαβύρινθος παρὰ Κρησὶ καὶ παρὰ Λακεδαιμονίοις ὁ Κεάδας, ἐνθα τοὺς κατακρίτους ἐνέβαλον. Ὅτι γὰρ διεξώδευται λαβύρινθος, εἰδείξε Δαίδαλος ὁ τεκτονάμενος αὐτόν, ὅτι καθειρχθεὶς ὑπὸ Μίνωσ· σὺν τῇ υἱῷ Ἰκαρίῳ ἐντὸς λαβύρινθου ἀπέδρα· καὶ πρὸ τούτου Θησεὺς λίνον ἐξάψας τῆς θύρας ἐν τῇ εἰσιέναι ὑποθήκαις Δαιδάλου, καὶ τοῦτο ἐφελκόμενος ἐν τῷ ἐξιέναι. Ὅτι δὲ καὶ ὁ Κεάδας, εἰδήλωσεν ἡ ἀλώπηξ ἢ τὸν Μεσσίνιον Ἀριστομένην ποδηγήσασα καὶ τὴν διεξοδὸν αὐτῷ ὑποδείξασα.

δ'. Τέταρτον τρόπον λέγεται ἀπείρον, ὃ πεφυκὸς διαπόρευσιν ἔχειν ἀδιεξιττόν ἐστιν ἄλλως· καθάπερ ἡ διακεκαυμένη καὶ ἡ κατεψυγμένη. Τῷ μὲν

A

CAPUT X.

De infinito.

1. Infinitum quinque modis dicitur ²⁹. Uno quidem modo, quod partium et quantitatis expertis est, ut punctum in linea. Quippe punctum lineæ est extremitas. Atqui ipsum punctum extremitatem propriam non habet, propterea quod neque partem ullam habet. Unde fit, ut, quotcumque sane puncta congregiantur, ne minimam tamen partem effectura sint; quippe cum ne quidem invicem se tangere possint, sed omnia sibi congruant. Quæ enim se tangunt, quoad extremitates se tangunt. Quæ autem partem nullam habent, ea nec extremitatem habere constat. Quæ denique extremitatem non habent, iis ne quidem ipsam tangere convenit. Tangere 119 enim se dicuntur invicem ³⁰, quorum extremitates simul sunt. Porro quam in linea punctum: eam nunc in tempore, et mutatum in mutatum, cum partes non habeant, et proinde idem dictu est, extremitatum expertia dicuntur.

2. Secundo autem modo infinitum dicitur, cujus extremitas propter figuram inveniri non potest, ut in circularibus et globosis. In his enim per conversionem semper aliquid licet ut accipias, tametsi iterum atque iterum ab iisdem ad eadem revolutio fiat.

3. Tertio modo infinitum dicitur, quod constructionis causa impervium est, vel potius ægre transiri potest, ut labyrinthus apud Cretenses, et apud Lacedæmonios Ceadas, in quem condemnatos conjecerunt. Quod enim labyrinthus penetratus fuerit, Dædalus qui eum fabricavit indicio est, quando a Minoe intra eum cum filio Icaro conclusus evasit; et ante eum Theseus, qui, Dædali suasu, filum foribus cum ingrederetur alligatum, inter egrediendum quoque secum attraxit. Quod autem 120 etiam e Ceada exiri potuerit, vulpes manifestum fecit, quæ Aristomeni Messenio ductrix fuit, et exitum monstravit.

4. Quarto modo infinitum dicitur, quod cum natura ita comparatum sit, ut transiri possit; alia tamen ratione transitum non admittit, ut torrida

²⁹ 3 Phys. c. 6, t. 35. ³⁰ 5 Phys. c. 5, l. 22.

et frigida [terræ Zona]. Quia enim magnitudo ipsarum definita est, ambæ etiam transiri possunt. Verum aeris intemperies obstat, ne peragrari queant.

5. Quintum³¹ et magis proprium infiniti significatum est, cuius semper aliquid licet ut accipias, non idem tamen³². Hoc autem in numero quoad additionem; in magnitudine, quoad divisionem spectatur. Nam et omni numero semper aliquid addere licet, et omne continuum in infinitum potest dividi. In tempore autem ambo conveniunt: additio nimirum et divisio. Et additione quidem futurum tempus habet ut infinitum sit; divisione autem præteritum.

6. Porro autem et in his quæ augentur³³, et in his quæ dividuntur, potestate infinitum inest, quia scilicet illa augeri, hæc dividi, semper possunt. Neque enim numerus actu in infinitum avolus est (quippe omnis **121** actu sumptus, terminalis est); neque magnitudo in infinitas partes erit actu divisa. Omnis enim divisio actu facta, finitas sectiones reponit. Sic igitur etiam omne tempus quod actu divisum est, aut additionem suscepit, terminatum est. Quapropter infinitum in quibus rebus inest, potestate cognoscitur. In eo enim quod semper secari possit, nec unquam sectio desinat; et semper augeri possit, nec unquam desinat auctio, infinitum consideratur.

7. Proinde infinitum in eo quod dividi, et in eo quod augeri potest, locum habet. Etsi enim non dividatur, id quod dividi potest, aut augetur, quod augeri potest, tamen illud quidem in infinitum dividi, hoc autem in infinitum augeri potest. Quamquam autem etiam in eo quod dividitur et quod augetur, infinitum consideratur, sic tamen saltem, quandiu dividitur et augetur.

8. Estque auctio et divisio in infinitum actus ejus quod potestate est, et imperfectus actus. Fit enim remanente eo quod potestate est, et in fieri suum esse habet. Et quemadmodum rei mobilis actus qui ipsum potestate servat, motus esse dicebatur, ita etiam ejus quod dividi et augeri **122** potest actus qui ipsum potestate retinet, infinitum oblinet. Nam simul ac a potestate esse sejunctus fuerit, extremitatem accepit, et infinitionem deposuit. Quapropter infinitum ab hoc ut potestate sit, non decedit³⁴.

9. Sic etiam Plato magnum et parvum, infinitum dicebat, quia in utroque infinitum potestate est.³⁵

10. At actu perfecto nulla nec magnitudo nec multitudo infinita in mundo est. Cum enim major caelo magnitudo non sit, hoc tamen terminatum est; quandoquidem etiam motus illius terminatus est. Totum enim breviori quam unius nychthemeri seu naturalis dici spatio ab eodem puncto ad idem circumvolvitur. Cum autem caelum quod omnia

γὰρ ὄρισθαι τὸ μέγεθος αὐτῶν, διαπορευταὶ καὶ ἄμφω εἰσὶν. Ἄλλ' ἢ τοῦ ἀέρος ἀσυμμετρία κωλύει τὴν αὐτῶν διεξέλευσιν.

ε'. Πέμπτον σημαίνονμενον τοῦ ἀπείρου καὶ κυριώτερον, οὗ ἐστὶν ἀντιλαμβάνειν οὐ τὸ αὐτό. Τοῦτο δ' ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ θεωρεῖται κατὰ πρόσθεσιν· ἐπὶ δὲ μεγέθους κατὰ διαίρεσιν. Παντί τε γὰρ ἀριθμῷ προστιθέναι ἔστιν ἀεὶ, καὶ πᾶν συνεχὲς ἐπ' ἀπείρον ὑπάρχει διαιρετόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ χρόνου καὶ ἄμφω συνέρχονται, πρόσθεσις δηλοῦν καὶ διαίρεσις. Καὶ προσθήσει μὲν ὁ μέλλων ἔχει τὸ ἀπείρον· ὁ παρεληλυθὼς δὲ διαίρεσει.

ς. Καὶ τοῖς ἀύξομένοις δὲ καὶ τοῖς διαιρουμένοις δυνάμει τὸ ἀπείρον ἐνεστὶν· ὅτι δύνανται δηλονότι τὸ μὲν αὔξεσθαι, τὸ δὲ διαιρεῖσθαι ἀεὶ. Οὔτε γὰρ ἀριθμὸς ἐνεργείᾳ ἐστὶν εἰς ἀπείρον αὔξηθεις (πᾶς γὰρ ὁ ληφθεὶς ἐνεργείᾳ πεπερασταί), οὔτε μέγεθος ἐνεργείᾳ ἔσται διηρημένον εἰς ἀπείρα. Πᾶσα γὰρ διαίρεσις ἐνεργείᾳ γεγονυῖα, πεπερασμένα τὰ τμήματα τίθησιν. Οὕτω τοίνυν καὶ πᾶς χρόνος ἐνεργείᾳ διαιρεθεις, ἢ πρόσθεσιν δεδεδυμένως, πεπερασταί. Ὡστε τὸ ἀπείρον οἷσπερ ἐνεστί, δυνάμει γινώσκειται· ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι πάντοτε τέμνεσθαι καὶ μηδαμοῦ καταλήγειν τὴν τομὴν, καὶ πάλιν αὔξεσθαι πάντοτε καὶ μηδαμοῦ καταλήγειν τὴν αὔξησιν, θεωρεῖται τὸ ἀπείρον.

ζ'. Ἐν τῷ διαιρετῷ ἄρα τὸ ἀπείρον, καὶ ἐν τῷ αὔξετῷ. Κἂν γὰρ μὴ διαιρηταί τὸ διαιρετόν, ἢ αὔξεταί τὸ αὔξετόν· ἀλλ' οὐκ τὸ μὲν ἐπ' ἀπείρον ἐστὶ διαιρετόν, τὸ δ' ἐπ' ἀπείρον αὔξετόν. Εἰ δὲ κἂν τῷ διαιρουμένῳ καὶ αὔξομένῳ θεωρεῖται τὸ ἀπείρον, ἀλλ' ἔστ' ἂν διαιρηταί ἢ αὔξεταί.

η'. Καὶ ἐστὶν ἢ ἐπ' ἀπείρον αὔξησις καὶ διαίρεσις ἐνεργείᾳ τοῦ δυνάμει, καὶ ἀτελῆς ἐνεργείᾳ. Μένοντος γὰρ τοῦ δυνάμει γίνεται, κἂν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει. Καὶ ὡσπερ ἢ τοῦ κινητοῦ ἐντελέχεια φυλάττουσα τὸ δυνάμει, κίνησις ἐλέγξτε εἶναι· οὕτω καὶ ἢ τοῦ διαιρετοῦ καὶ τοῦ αὔξετοῦ ἐντελέχεια φυλάττουσα τὸ δυνάμει, τὸ ἀπείρον ἔχει. Τοῦ δυνάμει γὰρ χωρισθεῖσας πέρασ ἔλαβει, καὶ τὸ ἀπείρον ἀπελάβετο. Ὡστε τοῦ δυνάμει τὸ ἀπείρον οὐκ ἐξίσταται.

θ'. Οὕτω καὶ Πλάτων τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἀπείρον ἔλεγεν, ὅτι ἐπ' ἑκάτερά ἐστιν ἢ ἀπειρία δυνάμει.

ι'. Ἐνεργείᾳ δὲ τελείᾳ οὐκ ἐστὶν ἀπείρον οὔτε μέγεθος, οὔτε πλῆθος ἐν τῷ κόσμῳ οὐδέν. Μέγεθος γὰρ οὐκ ἔστι μείζον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὗτος ὑπάρχει πεπερασμένος· ἐπειδὴ καὶ ἢ τούτου κίνησις πεπερασμένη· καὶ γὰρ ἐλάττωνι χρόνῳ τοῦ νυχθημέρου σύμπας ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ περιστρέφεται. Τοῦ δ' οὐρανοῦ τοῦ τὸ πᾶν περιέχοντος πεπε-

³¹ 3 Phys. c. 6, t. 63. ³² 3 Phys. c. 6, t. 46, et c. 7, l. 68. ³³ 3 Phys. c. 6, t. 57 et 59. ³⁴ 3 Phys. c. 4, t. 27, et c. 6, t. 61. ³⁵ 3 Phys. c. 5, l. 59, etc.

ρασμένου τυγχάνοντος, πλήθος ἄπειρον πῶς ἂν εἴη τοῦτου ἐντός; Ἄλλως δὲ πάλιν ἐπεὶ μείζον οὐκ ἔστιν ἄπειρου λαβεῖν (εἰ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἂν εἴη τὸ ἄπειρον ἄπειρον ἔχον μείζον τι ἐαυτοῦ καὶ διὰ τοῦτο πεπερασμένον ἦν). Ὑποκείσθω ἡ ἄμμος ἄπειρος εἶναι τῷ πλήθει. Προσθεμένιον οὖν αὐτῇ τῶν ἀτόμων ζώων, τῶν φυτῶν, τῶν ἀστέρων, καὶ τῶν ἄλλων ἐπάντων σωματίων, μείζον πάντως πλήθος εὐρίσκεται. Ὡστε καὶ ἡ ἄμμος πεπεραστὰ, εἴγε πλήθος εὐρίσκειται μείζον αὐτῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν σωματίων ἰδίᾳ θεωρούμενα χωρὶς πάσης ἀμφιβολίας πεπερασμένα γνωσθήσονται. Καὶ τὸ σῶμα ἄρα πλήθος τῶν ὕλων σωματίων πεπεραστὰ. Τὸ γὰρ ἐκ πεπερασμένων συγκείμενον ὁμολογουμένως πεπερασμένον. Ὡστε οὐκ ἔστιν ἄπειρον ἐν τῷ κόσμῳ οὐδέν.

A continet, terminatum sit qui intra ipsum infinita multitudo fuerit? Et rursus. alio modo, quandoquidem infinito nihil majus licet sumere (quippe si posset, jam infinitum non esset infinitum, ut quod aliquid seipso majus haberet, et propterea finitum esset); arena supponatur infinita esse multitudine. Quod si itaque ei singularia animalia, plantæ, stellæ, et alia in universum corpora adjungantur, major profecto multitudo deprehenditur. **123** Quare etiam arena terminata erit, siquidem major, quam est ipsius multitudo, reperitur. Simili autem ratione et reliqua corpora si seorsim considerentur, absque omni dubio finita esse deprehendentur. Universa proinde etiam omnium corporum multitudo terminata est. Quod enim ex **B** terminatis est compositum, id omnium confessione terminatum est. Quapropter in mundo nullum (actu) infinitum est ⁸⁶.

SYNOPSIS CAPITIS XI,

QUOD EST DE ELEMENTIS.

1. Transitione proponit, de quibus hoc capite dicere velit, de secundariis nimirum et corporis principis, quæ ex primis illis materia et forma conflata sunt, quæque propriis elementis et simplicia corpora diverso respectu vocantur. -- 2. Cum formis rerum naturalium insit contrarietas et principium in materia et contrarietate consistant, inquit quoniam sit illa contrarietas, nempe sensibilis quidem, sed tamen non quævis sensibilis, verum illa duntaxat quæ tactu percipitur, quæ omnium est latissima. Sicut et ipse tactus, cum cæterarum vel contrarietatum, ita et qualitatum nulla per **124** omnia sensibilia corpora cogitur, quod inductione probat colorum, sonorum, odorum, saporum. -- 3. Explicat illas contrarietates sub tactum cadentes et earum octo syzygias recenset, ex quibus tamen duæ tantum principes sunt, quæ cum agunt in se invicem, tum a se invicem non continentur, quæ quidem duo requisita cæteris sex non conveniunt. -- 4. Probat grave et leve, asperum et læve, seu scabrum et glabrum non agere in se invicem, nec pati a se invicem. -- 5. Cæterarum contrarietatum qualitates ad humidum et siccum reduci ostendit, quod horum utriusque definitionibus probat. -- 6. Tenue sub humido, et crassum sub sicco contineri probat. -- 7. Densum sub sicco, rarum sub humido comprehendit ostendit. -- 8. Occupatio. -- 9. Viscosum seu lentum sub humido, aridum seu friabile sub sicco includit. -- 10. Molle humido, durum sicco adlucit. -- 11. Epiphora, quod duæ saltem sint contrarietates tactiles, quæ cum agunt in se invicem, tum a se invicem patiuntur, quæque ab aliis et sub aliis non continentur. -- 12. Simpliciter humidi tres quasi species recenset, madens, humectum, proprie humidum. -- 13. Simpliciter quasi species recenset, proprie siccum, humectationis expers, et concretum. -- 14. Simpliciter humidum et simpliciter siccum describit. -- 15. Conclusio est, qua infert eum ad duas syzygias **125** calidi et frigidi, humidi et sicci omnis alia contrarietas reducatur, illis etiam elementa quæ proxima sunt corporum naturalium principia constitui et informari. -- 16. Docet quibus qualitatibus duarum syzygiarum elementa sigillatim informantur et constituuntur. -- 17. Quatenus elementa ex se invicem generentur et in se invicem corrumpantur, et quæ facilius vel difficilius. -- 18. Occupatione objectionem diluit tacitam quod aquam et ignem, terram et aerem contraria dixit. -- 19. Declarat substantiales elementorum qualitates, quatenus formæ et quatenus accidentia sint, quatenus item formæ et informantes qualitates dicantur. -- 20. Occupatio, quare hæc forma nonnunquam substantia dicatur. -- 21. Quæ forma secundario et minus substantia, quæ forma primo et propriissime et maxime substantia dicatur, et qualis hæc sit. -- 22. Quomodo elementis insit contrarietas et cogitatio, a qua tum generatio et corruptio, tum universi conservatio existit. -- 23. Elementum non tantum ratione qualitatum, sed et ponderum ratione copulari dirimique. -- 24. Occupatio qua etiam docetur quo respectu ignis et aqua, quo item respectu ignis et terra magis sint contraria. -- 25. Occupatio alia, qua etiam docetur, quo de igni hic sermo sit, nempe de elementari, non de usuali et culinario. -- 26. Elementa **126** quando plane a se invicem mutantur, et quando ac quomodo ex elementis complures et differentes compositorum species efficiantur. -- 27. Quæ physicis sint elementa, quæque tantum principia, et quid inter utraque sit discriminis. -- 28. Pura et simplicia elementa, tantum mente percipi, et elementorum ut in sensus incurrunt nullum impermixtum esse cum reliquis; singula tamen a prædominante natura sic denominari. -- 29. Probatio a sensu in exemplo terræ cum præcisione cæterorum elementorum. -- 30. Probatio a natura elementari et declaratio a simili partium. -- 31. Occupatio qua ostenditur etiam plantas et animalia plus terræ participare quia sunt in loco terræ; cæterorum vero elementorum plus minusve pro majore vel minore eorum a terris distantia.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

Περὶ στοιχείων.

α'. Εἴρηται μὲν πρότερον περὶ τῶν πρώτων καὶ ἀσωμάτων καὶ ἀπλουστατων στοιχειωδῶν ἀρχῶν

C

CAPUT XI.

De elementis.

1. De primis et corpore vacantibus simplicissimisque naturalis corporis cujusque elementaribus

⁸⁶ 3 Phys. c. 5, t. 56.

principiis, de materia videlicet et forma, sive de materia qualitatis experte, et qualitate immateriali (forma enim qualitas est, quandoquidem corpus qualitate affectum informat), dictum quidem antea est; nunc autem de aliis quibusdam secundis **127** principiis corporeis, quæ ex primis illis conflata sunt, oratio instituetur; quæ proprie elementa et simplicia corpora appellantur. Elementa quidem, quod cætera naturalia corpora proxime ex his constant; simplicia autem corpora, si cum his quæ conflantur ex ipsis, conferantur. Omnia enim ex quibus compositio fit, his quæ ex ipsis componuntur, simpliciora sunt.

2. Quod igitur in formis contrarietas sit (omnis enim generatio ex contrario, et rursus omnis corruptio in contrarium fit) antecommemoratum est. Quoniam autem ³⁷ naturalium et sensibilium corporum omnium inquirendo principia, materiam et contrarietatem invenimus et constituimus; princeps omnis contrarietas, sensibilis erit; nec tamen quæcunque sensibilis, sed ea demum quæ materiæ proxime conjuncta et maxime communis est, et per omnia corpora vagatur. Ejusmodi autem est ea quæ sub tactum cadit. Cum enim primus omnium sensuum secundum naturam sit tactus; merito etiam communissima ratione rebus omnibus sensibilibus hoc impertit ut tangi possint. Eorum enim quæ sensibilia sunt, quædam videri **128** non possunt, propterea quod colore carent, qualis est aer; quædam audiri nequeunt, quia strepitum non edunt, ut spongia et lana; quandoquidem etiam solidis et renitentibus corporibus non per se, sed propter collisionem cum aere convenit naturaliter, ut strepilum edant. Sed nec etiam odores per omnia sensibilia [vagantur]. Videsis enim aerem; is ut coloris, ita etiam proprii odoris expertus est; et hæcenus transportandorum colorum et odorum facultatem habet. Quin ne quidem etiam qualitates quæ sub gustum cadunt, sunt in omnibus. Aqua enim quæ saporibus subjecta est, per se saporis expertus est. omnia corpora peragrarè videmus. Illæ igitur contrarietates sub tactum veniunt, quæ per omnia corpora grassari, et communissima principia esse possunt.

3. Quænam ergo sunt hæ contrarietates quæ sub tactum cadunt ³⁸? caliditas et frigiditas, humiditas et siccitas, levitas et gravitas, mollities et durities, viscositas et ariditas, levitas et asperitas, tenuitas et crassities, raritas et densitas, quæ omnes conjugationes numero **129** octo sunt. Harum quidem aliquæ in se invicem agere nequeunt, aliquæ vero in aliis continentur. At principibus contrarietatibus convenit, ut et totæ per totas in se agant invicem, quod per eas generatio et corruptio perficiatur; nec aliæ sub aliis collocentur. Qui enim æquali honore principia esse possent?

4. Grave igitur et leve, asperumque et læve, nec agere nec pati possunt. Neque enim vel grave gravitatem, vel leve levitatem vicino corpori im-

παντὸς σώματος φυσικοῦ, τῆς ὕλης δηλαδὴ καὶ τοῦ εἴδους, ἤτοι τῆς ἀπολοῦ ὕλης καὶ τῆς αὐλοῦ ποιότητος· ποιότης γὰρ τὸ εἶδος· ἐπεὶ σῶματος πεποιημένου εἰδοποιόν· νῦν δὲ περὶ τινῶν ἄλλων ὁ λόγος ἀρχῶν δευτέρων σωματοειδῶν, ἐκ τῶν πρώτων συγκειμένων ἀρχῶν, ἅτινες ἰδίως στοιχεῖα καὶ ἀπλᾶ προσαγορεύονται σώματα· στοιχεῖα μὲν, ὅτι τὰ λοιπὰ φυσικὰ σώματα προσεχῶς ἐκ τούτων συνίστανται· σώματα δ' ἀπλᾶ, πρὸς τὰ συγκείμενα ἐκ τούτων παραβαλλόμενα. Πάντα γὰρ ἐξ ὧν ἡ σύνθεσις τῶν ἐξ ἐκείνων συντιθεμένων ἀπλοῦστερα.

β'. Ὅτι μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τοῖς εἶδεσι (πᾶσα γὰρ γένεσις ἐκ τοῦ ἐναντίου, καὶ πάλιν εἰς τὸναντίον πᾶσα φθορὰ) προϋπέμνησται· ὅτι δὲ σωμάτων φυσικῶν καὶ αἰσθητῶν ἀπάντων ζητοῦντες ἀρχὰς, τὴν ὕλην καὶ τὴν ἐναντίωσιν ἐγνώμεν, αἰσθητὴ ἦν εἶη, πᾶσα ἐναντίωσις ἀρχικὴ, καὶ οὐχ ἡ τυχοῦσα αἰσθητὴ, ἀλλ' ἡ τῆς ὕλης προσεχέστατη καὶ κοινοτάτη καὶ διὰ πάντων τῶν σωμάτων διήκουσα. Τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀπτή. Πρώτη γὰρ οὕσα κατὰ φύσιν ἡ ἀφή πασῶν τῶν αἰσθήσεων, εἰκότως καὶ τοῦ ἀπτοῦ μεταδίδωσι κοινοτάτως πᾶσι τοῖς αἰσθητοῖς. Τινὰ μὲν γὰρ τῶν αἰσθητῶν ἀόρατα διὰ τὸ ἀχρωμάτιστον, οἷος ὁ ἀήρ· τινὰ δὲ ἀνήκουστα, ὡς ἀφώφητα οἶος ὁ σπόγγος καὶ τὸ ἔριον ὅπου γε καὶ τοῖς τῶν σωμάτων ἀντιτύποις οὐ καθ' αὐτὰ, τῆ δὲ πρὸς τὸν ἀέρα προσήξει, πέφυκε τὸ ψοφεῖν. Ἄλλ' οὐδὲ αἱ ὄσμαι διὰ πάντων τῶν αἰσθητῶν. Ἰδοῦ γὰρ ὁ ἀήρ ὡςπερ χρώματος, οὕτω καὶ ὄσμης ἰδίας ἀμέθεκτος· καὶ ταύτη διαπορθμευτικῶς γίνεται χρωμάτων τε καὶ ὄσμων. Ἄλλ' οὐδὲ γευσταὶ ποιότητες ἐν πᾶσιν εἰσι. Τὸ γοῦν ὕδωρ τοῖς χυμοῖς ὑποκείμενον, ἀχυμὸν ἐστὶ καθ' αὐτό· μόνος δὲ διὰ πάντων τῶν σωμάτων διαπεφοιτηκυίας τὰς ἀπτάς ὀρῶμεν ποιότητας. Ἀπται ἄρα εἶεν ἢν ἐναντιώσεις αἱ διὰ πάντων τῶν σωμάτων διήκειν δυνάμεναι, καὶ καινότεσταται εἶναι ἀρχαί.

Solas autem eas qualitates quæ sub tactum cadunt,

γ'. Τινες οὖν ἐναντιώσεις ἀπται; θερμότης καὶ ψυχρότης, ὑγρότης καὶ ξηρότης, κορυφότης καὶ βαρύτης, μαλακότης καὶ σκληρότης, γλισχροῦτης καὶ κραυρότης, λειότης καὶ τραχύτης, λεπτότης καὶ παχύτης, μανότης καὶ πυκνότης, τὸν ἀριθμὸν αἱ πᾶσαι συζυγίαι ὀκτώ. Τούτων τινὲς μὲν οὐ δύνανται ὁρᾶν εἰς ἀλλήλας, τινὲς δὲ ταῖς ἄλλαις ἐμπεριέχονται. Προσέκει δὲ ταῖς ἀρχικαῖς ἐναντιότησι καὶ ὁρᾶν εἰς ἀλλήλας ὅλας δι' ὅλων, ὡς ἂν δι' αὐτῶν ἐπιτελοῖτο γένεσις καὶ φθορὰ, καὶ μῆδ' ἄλλας ὑπ' ἄλλας ιετάχθαι. Πῶς γὰρ ἂν εἶεν ὁμοτίμως ἀρχαί;

δ'. Τὸ μὲν οὖν βαρὺ καὶ τὸ κορυφόν, τὸ τραχὺ τε καὶ τὸ λείον, οὔτε ποιεῖν οὔτε πάσχειν ἰσχύουσιν. Οὔτε γὰρ τὸ βαρὺ μεταδοίη ἂν τῷ παρακειμένῳ

³⁷ 3 De ortu et interitu c. 1. ³⁸ Ibid. c. 2.

βαρύτητος, οὔτε τὸ κοῦφον κορυφότητος· οὔτ' αὐτὸ τραχὺ τραχύτητος, οὔτε τὸ λεῖον λειότητος.

ε'. Τὸ μαλακὸν δὲ καὶ τὸ σκληρὸν, τὸ γλίσχρον καὶ τὸ κραῦρον, τὸ λεπτὸν καὶ τὸ παχὺ, τὸ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν, ταῦτα πάντα τῷ ὑγρῷ καὶ τῷ ξηρῷ συνυπάζεται. Τὸ μὲν γὰρ ὑγρὸν ὑρῶ ἀλλοτριῶ εὐόριστόν ἐστι καὶ τῶν πόρων ἀναπληστικόν.

ς'. Τοιοῦτον καὶ τὸ λεπτομερές, εὐπεριόριστον ὄρω παντὶ καὶ τῶν κενότητων ἀναπληρωτικόν. Εἰς μέδιμνον γὰρ καρύων ἐμβασσομένη σερμίδαλις, δύναται διεισδύνειν (καὶ) εἰς τὰς μεταξὺ τῶν καρύων κενὰς τοῦ στερεοῦ σώματος χώρας καὶ ταύτας ἀναπληροῦν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ τὸ ὑγρὸν ποιεῖ. Τὸ γὰρ ὕδωρ παντὶ ἀκολουθεῖ ὄρω τῷ ἀπτομένῳ καὶ περιέχοντι. Διὰ ταῦτα τοίνυν ὑπὸ τὸ ὑγρὸν τάττουσι τὸ λεπτόν. Ὅμοιος δὲ καὶ ὑπὸ τὸ ξηρὸν τὸ παχὺ. Καθάπερ γὰρ τὸ ξηρὸν τῷ μὲν οἰκίῳ ὑρῶ εὐόριστον, τῷ δ' ἀλλοτριῶ δυσόριστον (ἀντιβατικόν γὰρ ἐστὶ, καὶ τοῖς περιέχουσιν, οὐκ ἀκολουθεῖ) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ παχὺ μεγαλομερές ὃν οὐκ εἰς χώραν δίοισιν ἅπασαν.

ζ'. Ἰσαύτως καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ ἀραιὸν, τὸ μὲν ὑπὸ τὸ ξηρὸν τιθέσθαι, τὸ δ' ὑπὸ τὸ ὑγρὸν.

η'. Μήποτε δὲ καὶ τὸ λεπτόν καὶ τὸ παχὺ, τὸ μανὸν τε καὶ τὸ πυκνὸν τῶν ποιητικῶν καὶ παθητικῶν ἀποδοκιμασθεῖεν ἐναντιώσεων, διὰ τὸ μηδ' αὐτὰ δύνασθαι ὄρω δ' ἄλλων εἰς ἄλληλα· καὶ οὐκ ἂν τὴν ἄμμον ἢ τὴν τέφραν ἀναγκασθεῖη τις ὑγρά καλέσαι διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς λεπτομέρειαν, ξηρὰ προδήλως ὑπάρχοντα.

θ'. Τὸ γλίσχρον δὲ φανερώς ὑγρὸν ἐστὶ μετὰ πάθους τινός. Εἰ δὲ τὸ γλίσχρον ὑγρὸν, τὸναντίον αὐτῷ, τοῦτέστι τὸ κραῦρον, ἐστὶ ξηρὸν. Τὰ γὰρ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὑπάρχουσιν.

ι'. Ὑπέκει δὲ τὸ μαλακὸν τῇ ἀφῆ καθὼ μετέχει ὑγρότητος. Τὸ γὰρ ὑπέκειν ἴδιόν ἐστι τοῦ ὑγροῦ. Διὸ καὶ τὸ μαλακὸν περιληφθήσεται τῷ ὑγρῷ.

ια'. Ἀπὸ δ' ὅτι καὶ τὸ σκληρὸν τῷ ξηρῷ. Φανερόν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς δύο ἐναντιότητες ἀπταὶ περιλεῖπονται πεφυκυῖαι ποιεῖν τε καὶ πάσχειν ὄρω δ' ἄλλων, καὶ μηδαμῶς τισιν ἐμπεριεχόμεναι. Θερμότης αὐταὶ δὴ καὶ ψυχρότης, ὑγρότης τε καὶ ξηρότης, αἱ κοινὰ πάντως εἶεν ἂν εἰδοποιεῖ ἀρχαὶ πάντων σωμάτων τῶν αἰσθητῶν.

ιβ'. Καὶ τοῦ διεροῦ δὲ καὶ τοῦ βεβρεγμένου καὶ τοῦ ἰδίως ὑγροῦ, καθὼ τοιαῦτα, τὸ ἀπλῶς ὑγρὸν περιεκτικόν ἐστὶ. Διερὸν μὲν οὖν λέγεται τὸ ἐπιπολῆς ἔχον ἀλλοτριαν ὑγρότητα· ὡς εἰ τις ὕδωρ ἐπιχέοι λίθῳ τυχόν ἢ ξύλῳ ἢ ζώου σώματι ἢ ἱματίῳ μετρίως. Τὸ γὰρ ἐν βάθει τὴν ἀλλοτριαν ἔχον ὑγρότητα βεβρεγμένον κατόνομάζεται, οἷος ὑπάρχει καὶ ὁ πηλός. Ἰδίως δὲ καλεῖται ὑγρὸν τὸ ἔχον οἰκίαν ἐν τῷ βάθει κεκρυμμένην ὑγρότητα καὶ δεικνύον αὐτήν· καθάπερ ὁ κηρὸς καὶ ὁ μόλιθδος, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν τεκτων ὅτε τήκονται.

A pertire queat; nec rursus asperum, speritatem, aut læve, lævitatē.

5. At molle vero et durum, viscosum et aridum, tenue et crassum, rarum et densum, omnia hæc ad humidum et siccum reducuntur. Humidum enim³⁹ alieno termino facile finitur et meatuum replendorum facultate est præditum.

6. Cujusmodi etiam est quod partes habet tenues; ut quod omni termino facile continetur, et inania spatia expleat. Si enim in nucum modium siligo injiciatur, in intermediis solidi corporis nucum regiones vacuas penetrare easque replere potest. Quod idem sane etiam humidum efficit. Aqua enim omnem terminum comitatur qui¹³⁰ quidem attingit et continet. Eapropter igitur sub humido tenue collocant; et simili ratione crassum sub sicco. Quemadmodum enim siccum suo quidem termino facile, alieno autem difficulter coercetur (contra nitendi enim vim habet, nec iis quæ continent obsequitur): eodem modo etiam crassum cum grandes partes habeat, in omnem regionem non penetrat.

7. Haud secus etiam densum et rarum, alterum sub sicco, alterum sub humido constituunt.

8. Nunquam vero etiam tenue et crassum, rarum et densum ab efficientibus et patientibus contrarietatibus ideo repudiabuntur, propterea quod nec ipsa tota per tota in se invicem agere possunt. Nec arenam aut cinerem ob eam partium tenuitatem quæ inest ipsis, humida vocare cogetur aliquis, cum manifesto sicca sint.

9. Porro viscosum, manifesto humidum est cum affectione quapiam. Quod si viscosum est humidum, contrarium ejus, hoc est aridum, siccum erit; contraria quippe insunt contrariis.

10. Molle denique tactui cedit, quatenus humiditatis est participes. Cedere namque humidum est proprium. Quapropter etiam¹³¹ molle sub humido comprehendetur; et ut liquet durum sub sicco.

11. Ex his igitur patet, duas relinqui contrarietates tactiles, quæ illa natura comparatæ sint, ut totæ per totas agant et paliantur, et neutiquam sub aliis aliquibus contineantur: quæ sunt caliditas et frigiditas, humiditas et siccitas, quæ utique communia sunt omnium sensilium corporum informantia principia.

12. Cælerum et διερόν, hoc est, madens et humectum, et quod proprie humidum est, quatenus ejusmodi sunt, ab eo quod simpliciter humidum est, comprehenditur⁴⁰. Madens quidem proinde dicitur quod superficie tenus alienam habet humiditatem; ut si quis in lapidem exempli gratia, aut lignum, aut corpus animalis aut vestem, parce aquam effundat. Id enim quod in interioribus partibus alienam humiditatem habet, humectum nuncupatur; quale lutum est. Proprie autem humidum vocatur, quod peculiarem in imo absconditam habet humiditatem eamque ostendit, ut cera, et plumbum, et cætera quæ liquescere possunt, cum liquescunt.

³⁹ 2 De ortu et interitu cap. 2. ⁴⁰ Ibid.

13. Quod si simpliciter humidum ea quæ dicta sunt, comprehendit, 132 liquet id quod simpliciter siccum est, contraria etiam continere. Opponitur autem madenti quidem id quod proprie siccum est, quod ne superficie tenus quidem alienam humiditatem recipit; humecto deinde id quod humectationis expers est; denique quod proprie humectum est, quod concretum est et rigidum, ut ostrea et metalla, cum quæ liquescere non possunt, tum quæ possunt liquescere, sed antequam liquescant. Concretorum enim et rigidorum quædam liquescere possunt; quædam non possunt liquescere.

14. Jam vero simpliciter humidum est, quod totum per omnia manifestam humiditatem propriam semper obtinet: et siccum simpliciter, quod simili ratione totum per omnia siccitatem habet insitam.

15. Quæ cum ita sese habeant, quoniam in universum omnis contrarietas quæ tactui subjicitur cum agendi tum patiendi facultatem habens ad duas illas commemoratas syzygias colligitur, neutra autem harum sub altera invenitur (neque enim ullum calidum aut siccum sub altero collocatur; quippe alias omno calidum etiam siccum, et omne siccum etiam calidum foret; neque 133 frigidum et humidum ullum sub altero eadem de causa; multo autem minus contraria sub contrariis; qui enim repugnantium alia sub aliis esse possint); salis profecto constat ea corpora quæ a prædictis contrarietatibus primo informantur, naturalium corporum omnium proxima elementa esse.

16. Informatur itaque primo ignis quidem caliditate et siccitate⁴¹, et vero caliditate maxime: aer caliditate et humiditate, magis tamen humiditate; aqua humiditate et frigiditate, sed magis frigiditate; terra frigiditate et siccitate, sed ut plurimum siccitate⁴². Ignis proinde et aer et terra compositorum naturalium corporum proxima elementa sunt.

17. Quæ nimirum elementa, non quatenus elementa sunt, sed quatenus corpora qualitate prædita, cum ex se invicem generantur, tum in se invicem corrumpuntur. Ac eorum quidem quæ communem qualitatem obtinent⁴³, ut ignis et aer caliditatem, itemque aqua et terra frigiditatem, facile alia in alia mutantur, ut quæ unius duntaxat qualitalis ratione mutantur. Quæ autem utriusque qualitatis ratione opponuntur, tardius 134 in se mutantur invicem, ut aqua et ignis, itemque terra et aer, quæ sane etiam absolute sunt contraria.

18. Et si vero⁴⁴ hæc substantiæ sunt, nihil autem substantiæ est contrarium; non tamen quatenus substantiæ et subjecta sunt, oatenus inter se contraria sunt ignis et aqua, itemque aer et terra, sed quoad qualitates quibus informantur. Nam ignis caliditas frigiditati aquæ repugnat, vicissimque siccitas humiditati. Et rursus aeris humiditas siccitati terræ, et caliditas frigiditati. Ac simpliciter in omnibus elementis contrariæ qualitates contrariis opponuntur.

Α ιγ. Εἰ δὲ τῶν ῥηθέντων περιληπτικόν ἐστὶ τὸ ἀπλῶς ὑγρὸν, ὁτλον ὅτι καὶ τῶν ἀντικειμένων τὸ ἀπλῶς ξηρὸν. Ἀντίκειται δὲ τῇ μὲν διερωτῶ τὸ ἰδίως ξηρὸν, ὑπερ οὐδ' ἐπιπολῆς ἀλλοτρίαν ὑγρότητα δέδραται· τῇ δὲ βεβρωγμένῃ τὸ ἀβροχόν· τῇ ἰδίως ὑγρῇ δὲ τὸ πεπηγός· οἳά εἰσι τὸ ὕστρακον, καὶ τῶν μετάλλων τὰ τε μὴ τεκτὰ καὶ τὰ τεκτὰ πρὶν τεκτῆ. Τῶν γὰρ πεπηγόντων τὰ μὲν τεκτὰ, τὰ δ' ἄτηκτα.

Concretorum enim et rigidorum quædam liquescere

ιδ'. Ὑγρὸν δ' ἀπλῶς, ὅπερ ὄλον δι' ὄλον ἀεὶ φανερὰν οἰκείαν ὑγρότητα κέκτηται· καὶ ξηρὸν ἀπλῶς, ὑπερ ὄλον δι' ὄλου ὁμοίως ἐμφυτον ἔχει ξηρότητα.

Β ιε'. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπεὶ καθόλου πᾶσα ἐναντιότης ἀπὸ ποιητικῆ καὶ παθητικῆ, ταῖς εἰρημέναις δύο συζυγίαις συνάγεται, οὐδεμία δὲ τούτων ὑπὸ τὴν ἐτέραν εὐρίσκειται (οὐδὲ γὰρ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ξηρὸν οὐδὲν ὑπὸ θάτερον τάττεται. Καὶ γὰρ οὕτως ἂν ἦν πᾶν θερμὸν καὶ ξηρὸν, ἢ πᾶν ξηρὸν καὶ θερμὸν· οὔτε τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ ὑγρὸν οὐδὲν ὑπὸ τὸ λοιπὸν διὰ ταυτὰ πολλῶν γε μᾶλλον οὐδὲ τἀναντία ὑπὸ τἀναντία· πῶς γὰρ ἔσονται ἂν ὑπ' ἀλλήλα τὰ μαχόμενα); πάντως εὐδὴλον, ὅτι τὰ πρότως ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐναντιώσεων εἰδοποιούμενα σώματα, ταῦτ' ἂν εἰεν στοιχεῖα προσεχῆ πάντων σωμάτων τῶν φυσικῶν.

Κ ις'. Εἰδοποιεῖται μὲν οὖν πρότως τὸ πῦρ θερμότητι καὶ ξηρότητι· καὶ μάλιστα γὰρ θερμότητι· ὁ δ' ἀήρ θερμότητι καὶ ὑγρότητι, καὶ πλεον ὑγρότητι· τὸ δ' ὕδωρ ὑγρότητι καὶ ψυχρότητι, καὶ μᾶλλον ψυχρότητι· ἢ δὲ γῆ ψυχρότητι καὶ ξηρότητι, καὶ τοῦπίπαν ξηρότητι. Πῦρ ἄρα καὶ ἀήρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆ στοιχεῖα προσεχῆ τῶν συνθέτων σωμάτων τῶν φυσικῶν.

Κζ'. Ἄ δὲ στοιχεῖα, οὐ καθὸ στοιχεῖα, καθὸ καὶ σώματα πεποιωμένα, ἐξ ἀλλήλων τε γίνεται καὶ εἰς ἀλλήλα φθείρεται. Καὶ τὰ μὲν κοινὴν κέκτημένα ποιότητα, καθάπερ τὸ πῦρ καὶ ὁ ἀήρ τὴν θερμότητα, καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἡ γῆ τὴν ψυχρότητα, ῥαδίως ταῦτα μεταβάλλει εἰς ἀλλήλα, κατὰ μίαν ποιότητα πάνπαν δὴ μεταβάλλοντα· τὰ δὲ καὶ κατ' ἄμφω τὰς ποιότητας ἀντικείμενα, βραδυτέραν ποιεῖται πρὸς ἀλλήλα τὴν μεταβολήν· ὡς τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ, ἢ γῆ τε καὶ ὁ ἀήρ, ἃ δὲ καὶ ἀπλῶς ἐναντία εἶσιν.

Δ ιη'. Εἰ δ' οὐσίαι ταῦτα, τῇ οὐσίᾳ δ' ἐναντίον οὐδὲν, ἀλλ' οὐ καθ' ὃ οὐσίαι καὶ ὑποκείμενα, κατὰ τοῦτο ἐναντιοῦνται πρὸς ἀλλήλα πῦρ καὶ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀήρ καὶ γῆ, ἀλλὰ καθ' ἃς εἰδοποιοῦνται ποιότητας. Ἡ γὰρ ἐν πυρὶ θερμότης τῇ ἐν ὕδατι ψυχρότητι μάχεται, καὶ ἡ ξηρότης αὐτῇ τῇ ὑγρότητι. Καὶ πάλιν ἡ ἐν ἀέρι ὑγρότης τῇ ἐν γῆ ξηρότητι καὶ ἡ θερμότης τῇ ψυχρότητι. Καὶ ἀπλῶς ἐπὶ πάντων τῶν στοιχείων αἱ ἐναντία ποιότητες ταῖς ἐναντίας ἀντίκεινται.

⁴¹ 2 De ortu et interitu c. 4. ⁴² Ibid. c. 3. ⁴³ Ibid. c. 4, 5. ⁴⁴ Ibid. c. 3 et 8.

ιβ'. Πάσαι δ' οὐσιώδεις ποιότητες, κἄν ὦσιν εἶδη, A
τινὰ (μετὰ γὰρ τοῦ πρώτου ὑποκειμένου δηλονότι
τῆς ὕλης ἀποτελοῦσι τὸ δεύτερον ὑποκείμενον ἢ τὸ
τὸ σῶμα)· πλὴν καθ' αὐτὰς θεωρούμεναι χωρὶς τοῦ
ὑποκειμένου, συμβεβηκότα εἰσὶ. Διὸ καὶ εἶδη καὶ
εἶδοποιὸι καλοῦνται ποιότητες ὡς ἑτέρου ὄντος τοῦ
εἶδους ὃ ποιῶσι παρὰ τὸ εἶδος καθ' ὃ αὐτὰ λέγον-
ται εἶδη. Τὸ μὲν γὰρ μετὰ τῆς ὕλης νοεῖται καὶ
οὐσία καὶ ὑποκείμενον ἐστίν· ὡς τὸ πῦρ καθὸ πῦρ,
καὶ ἡ γῆ καθὸ γῆ, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀποτελουμένων
εἰδῶν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ εἶδος καθὸ αἱ ποιότητες λέγονται
εἶδη χωρὶς τε τῆς ὕλης ἐπινοεῖται (πῶς γὰρ ἂν
ἄλλως ἐξ ὕλης καὶ εἶδους λεγθεῖεν τὰ σώματα;) καὶ
οὐκ ἐστὶν οὐδ' οὐσία οὐδ' ὑποκείμενον, ἐν ὑποκει-
μένῳ δὲ μάλιστα.

κ'. Κἄν ποτε οὐσία λεγθεῖη, διὰ τοῦτο λέγεται B
οὐσία, διὰ τὸ μετὰ τοῦ ὑποκειμένου δύνασθαι μὲν
οὐσίαν ἀποτελεῖν, καὶ μὴ ἀπογίνεσθαι τοῦ ἀποτε-
λεσθέντος χωρὶς τῆς τούτου φθορᾶς, ταυτὸν δ' εἰπεῖν
διαλύσεως.

κα'. Διὰ ταῦτά τοι τὸ εἶδος καὶ δευτέρω λέγεται
καὶ ἥττιον οὐσία, μᾶλλον δὲ οὐσιώδες καὶ οὐκ οὐσία.
Καὶ αὖ πάλιν κυριώτατα καὶ πρώτως καὶ μάλιστα
οὐσία φιλοσοφεῖται παρὰ τῶν ὄντως φιλοσόφων καὶ
δογματίζεται. Τὸ μὲν γὰρ ἄνευ τῆς ὕλης ἐπινοού-
μενον ὡς ὑποκείμενον τῇ ὕλῃ δυνάμενον ἔχειν τὴν
ὑπαρξὴν εἰκότως οὐσία οὐ κυρίως λέγεται· τὸ δὲ
μετὰ τῆς ὕλης ὃν ἐνεργεῖα καὶ μετ' αὐτῆς χρημα-
τίζον ἐν ὑποκειμένῳ, ὡς κατὰ συνεχῶς ἐκ θατέ-
ρου τῶν συνελθόντων εἰς τὸν τοῦ συνθέτου ἀπαρ-
τισμὸν προσαγορευομένου τοῦ σύμπαντος, τὸ τοιοῦτον
εἶδος δικαίως ἂν οὐσία κυριώτατά τε καὶ πρώτως C
καὶ μάλιστα λέγοιτο. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ εἰδικώτατον
πασῶν τῶν ἐπὶ μέρους οὐσιῶν περιληπτικὸν καὶ
συλληπτικὸν καὶ λόγον ἔχον πρὸς αὐτὰς, ὃν ἡ
ὀλότης πρὸς τὰς ὁμοιομερείαις αὐτῆς. Οὕτω δὴ καὶ
Πλάτων τοὺς κατὰ μέρος ἀνθρώπους ἀνθρώπου κέρματα
προσηγόρευσεν.

κβ'. Οὐσιῶν δὲ τεσσάρων ποιότητων καθολικῶν,
εἰκότως καὶ τὰ στοιχεῖα τέσσαρα γέγονε, καὶ διττὰς
ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ποιότητας ἐκκληρώσατο. Μόνως
γὰρ οὕτως τοῖς στοιχείοις ἐναντιότης τε καὶ συγγέ-
νειαν πρόσσει. δι' αὖ γένεσις καὶ φθορὰ καὶ ἡ
διαμονὴ τοῦ παντός. Διὰ μὲν γὰρ τὴν ἐναντίωσιν
ἐπιτελεῖται γένεσις καὶ φθορὰ· πᾶσα γὰρ γένεσις
ἐκ τοῦ ἐναντίου ὑπὸ τοῦ ἐναντίου· καὶ πᾶσα φθορὰ D
εἰς τὸ ἐναντίον ὑπὸ τοῦ ἐναντίου πάλιν. Οὐχ ὑπὸ τοῦ
τυχόντος γὰρ πάσχει τὸ πάσχον, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἐναν-
τίου· οἷον τὸ ψυχρὸν ὑπὸ τοῦ θερμοῦ πάσχει τὴν
θέρμανσιν. Κἄν ὁ λύχνος εἰς πυρκαϊῶν προσεναχθεῖς
πάσχει τὴν σβέσιν, ἀλλ' οὐχ ὑφ' ὁμοίου πάσχει ὁ
λύχνος, ὑπὸ δ' ἐναντίου. Καὶ γὰρ ἡ ἐλάττων φλόξ
ἐκδοπανᾶται ὑπὸ τῆς μείζονος· ἐναντιοῦται δὲ τὸ
μείζον τῷ ἥττιον. Διὰ μὲν οὖν τὴν ἐναντίωσιν ἐπι-
τελεῖται γένεσις καὶ φθορὰ· διὰ δὲ τὴν συγγένειαν,
διαμένει τὸ πᾶν. Συνάπτεται γὰρ ἡ γῆ τῷ ὕδατι
κατὰ τὸ ψυχρὸν, καὶ τὸ ὕδωρ τῷ ἀέρι, τὸ ὑγρὸν καὶ

19. Porro quanquam omnes substantiales quali-
tates sunt formæ quedam (cum primo enim sub-
jecto, materia nimirum, secundarium subjectum,
sive corpus absolvunt); per se tamen sine subjecto
consideratæ, accidentia sunt. Quapropter et formæ
et informantes qualitates vocantur, quod diversa
sit forma quam efficiunt ab ea secundum quam
ipsæ formæ vocantur. Altera enim cum materia
intelligitur, et essentia atque subjectum est; ut ignis
quatenus ignis, et terra quatenus terra, et reliquæ
formæ quæ absolvuntur. Illa autem **135** forma,
juxta quam qualitates dicuntur formæ, cum sine
materia cogitatu (quoniam enim alias pacto ex ma-
teria et forma dici corpora possent?) tum nec substan-
tia, nec subjectum est; sed in subjecto maxime.

20. Et quanquam aliquando substantia dicta
fuerit, propterea tamen substantia dicitur, quia
cum subjecto unam substantiam absolvere potest,
nec ab eo quod absolutum est citra ipsi interitum,
sive quod idem est, dissolutionem abest.

21. Quam sane ob causam forma et secunda et
minus substantia dicitur, quin imo potius sub-
stantiale aliquid, et non substantia. Rursumque
etiam propriissime et primo et maxime substantia
a veris philosophis traditur et statuitur. Quæ
enim quidem sine materia concipitur, tanquam in
subjecto, materia scilicet existentiam habere pos-
sit, merito substantia proprie non dicitur. Quæ
autem cum materia actu est, et cum ea unum sub-
jectum nominatur, tanquam per synecdochen ab
altero eorum quæ ad compositum omnibus numeris
absolvendum concurrunt universo nuncupato;
hujusmodi forma jure optimo substantia propriis-
sime et primum et maxime **136** dici queat. Hæc
autem maxime specialis est, quæ particulares om-
nes substantias circumpletur et comprehendit, et
eamdem ad ipsas, quam integrum aliquid ad simi-
lares suas partes rationem habet ⁴⁶. Sic Plato sin-
gulos homines, hominum fragmenta nuncupavit.

22. Porro cum universales qualitates sint qua-
tuor, non immerito etiam quatuor elementa sunt,
et duplicem qualitatem eorum singula acceperunt.
Sic enim duntaxat elementis tum contrarietas tum
cognatio inest, quarum causa generatio et corru-
ptio et totius universi conservatio existit. Contra-
rietatis enim causa generatio et corruptio absolvi-
tur; quippe omnis generatio ex contrario est a
contrario; contra omnis corruptio in contrarium a
contrario. Non enim a quovis patitur id quod
patitur, sed a contrario; veluti frigidum a calido
calesfactionem sustinet. Ac quanquam lucerna in
ingentem rogam conjecta extinctionem subit, non
tamen a simili patitur lucerna, sed a contrario.
Quippe minor flamma a majore consumitur, majus
autem minori est contrarium. Quare contrarietatis
causa generatio et corruptio perficitur. At cognati-
onis gratia universitas permanet. Nam terra
aquæ **137** quoad frigiditatem, et aqua aeri quod

⁴⁶ 2 De ortu et interitu c. 5.

humiditatem, et aer igni quoad caliditatem, et ignis terræ quoad siccitatem conjungitur. Atque ita concinnus quidam circulus unionis rerum pugnantium ac chorus ex contrarietatibus et communitatibus sibi mutuo devinctus omnibus suis partibus absolvitur.

23. Quin et ponderum quoque ratione elementa et copulantur et dirimuntur. Nam terra tantum gravis est, qua de causa sustat omnibus. Ignis tantum levis, quapropter etiam omnibus imminet, quæ natura secundum rectam lineam moventur; aqua quam terra quidem levior, eipue imminens; sed tamen gravior quam aer, ipsique substans: aer denique aqua levior, sed igni gravior. Quapropter per se et simpliciter, terra quidem grave elementum; ignis, leve; aer porro et aqua ad aliquid et quadantenus cum levia sunt tum gravia, et suo interventu plurimum a se invicem dissita, iguem videlicet et terram, inter se mutuo devinciunt.

24. Quodam enim modo magis contraria sunt ignis et aqua: quodam modo ignis et terra. Nam ratione quidem agentium et patientium **138** qualitatem, ignis et aqua magis sunt contraria, sed ratione ponderum terra et ignis sibi invicem sunt contraria maxime. Hac enim ex causa etiam maxima ipsis ratione loci distantia contigit; quod superior nimirum terra omnibus corporibus est inferior; superior contra, hoc est, proxime infra lunam ignis exstitit.

25. Cæterum hic de elementari igne loquimur ⁶⁰, qui succensio proprie vocatur, quia cum motum aliquem nanciscitur, plerumque inflammatur, et ejusmodi sit ignis qui nobis usui est et inservit. Differt enim ignis elementaris ab eo qui inservit nobis ⁶¹, quod is qui nobis inservit, supra modum fervidus est; quemadmodum glaciæ supra modum frigida. Unde neque a glaciæ, neque ab eo qui nobis in usu est igne quidquam gignitur. Elementaris vero ignis et aqua elementaris gignendi vim habent, et ad compositorum corporum constitutionem assumuntur; quando autem ad immoderationem discedunt, hæc quidem glaciem, ille vero ignem ministerialem efficit.

26. Cum igitur alterum elementum pluribus partibus excedit alterum; tum quod minus est a majori superatum immutatur, **139** et tale fit totum quale id quod superatur. Cum autem contraria omnia æquales quodammodo vires habent, nullumque reliquum magnopere superat; tum demum compositum efficitur, dum alterum agit in alterum et rursus alterum patitur ab altero; neutrumque ab altero propter virium quasi æqualitatem vincitur, sed utriusque extremitas refunditur, atque intermedium aliquod oritur. Quia autem intermedium istud simplex et individuum non est (in latitudine enim consideratur, et multum differre solet, quemadmodum albi et nigri intermedium;

Α ὁ ἀήρ τῆ πυρὶ κατὰ τὸ θερμὸν, καὶ τὸ πῦρ τῆ γῆ κατὰ τὸ ξηρόν. Καὶ οὕτω τις κύκλος ἐναρμόνιος τῆς τῶν μαχομένων ἐνώσεως ἀπαρτίζεται, καὶ χορὸς ἀλληλένδετος ἐξ ἐναντιοτήτων καὶ κοινωνιῶν συμπληρούμενος.

κγ'. Καὶ κατὰ τὰς βόπας δὲ τὰ στοιχεῖα καὶ συνάπτονται καὶ διίστανται. Ἡρεῖα μὲν γὰρ μόνως ἡ γῆ· διὸ καὶ πᾶσιν ὑφίσταται. Κοῦφον δὲ μόνως τὸ πῦρ· διὸ καὶ πᾶσιν ἐπιπολάζει ὅσοις ἐπ' εὐθείας τὸ φέρεσθαι φυσικῶς. Τὸ δ' ὕδωρ κουφότερον μὲν τῆς γῆς καὶ ταύτῃ ἐπιπολάζον, βαρύτερον δὲ τοῦ ἀέρος καὶ τούτῳ ὑφίστάμενον. Ἀήρ δὲ τοῦ μὲν ὕδατος κουφότερος, τοῦ πυρός δὲ βαρύτερος. Ὡστε καθ' αὐτὸ καὶ ἀπλῶς βαρὺ μὲν στοιχεῖον ἡ γῆ, κοῦφον δὲ τὸ πῦρ· ὁ δ' ἀήρ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τι καὶ πῆ κοῦφὰ τε καὶ βαρῆα εἰσὶ, καὶ δι' ἑαυτῶν τὰ πλείστον διεστώτα, τὸ πῦρ δὴλαδῆ καὶ τὴν γῆν ἀλλήλοις συνάπτουσι.

κδ'. Πῶς μὲν γὰρ ἐναντία μᾶλλον τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, πῶς δὲ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ; Κατὰ μὲν γὰρ τὰ ποιητικὰς καὶ παθητικὰς ποιότητας τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ ἐναντία μᾶλλον εἰσὶ, κατὰ δὲ τὰς βόπας ἡ γῆ καὶ τὸ πῦρ ἀλλήλοις ἐναντιώτατα. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τόπον ἀπ' ἀλλήλων διάστασις πλείστη τούτοις συμβέβηκε· κτωτέρω μὲν τῶν ὄλων σωματῶν οὔσης τῆς γῆς, ἀνωτέρω δὲ πάλιν, ἔγουν ὑπὸ τὴν σελήνην εὐθὺς ὑπάρχοντος τοῦ πυρός.

κε'. Ἐντεῦθα δὲ τὸ στοιχειῶδες λέγομεν πῦρ, ὃ καλεῖται ἰδίως ὑπέκκαυμα, διὰ τὸ κινήσεως ἐπιτυχῆναι τινὸς πολλάκις ἐκκαίεσθαι καὶ γίνεσθαι πῦρ ὑποῖον τὸ ἐν τῆ χρήσει καὶ διακονικόν. Τὸ γὰρ στοιχειῶδες πῦρ ἄλλο τί ἐστὶ παρὰ τὸ διακονικόν· διότι τὸ διακονικόν ὑπερβολὴν ἔχει ζέσεως· ὥσπερ καὶ ὁ κρύσταλλος φύξεως. Ὅθεν οὕθ' ὑπὸ κρυστάλλου ζωογονεῖται· τι, οὕθ' ὑπὸ τοῦ ἐν χρήσει πυρός. Τὸ δὲ στοιχειῶδες πῦρ καὶ τὸ στοιχειῶδες ὕδωρ ζωογόνα εἰσὶ, καὶ πρὸς σύστασιν τῶν συνθέτων σωματῶν παραλαμβάνοντα· ἐξίόντα δ' ἐπ' ἀμετρίαν, τὸ μὲν τὸν κρύσταλλον, τὸ δὲ τοῦτο τὸ διακονικόν ἐργάζεται πῦρ.

κς'. Ἡνίκα μὲν οὖν θάτερον τῶν στοιχείων ἐπὶ πλείον ὑπερέχει θατέρου, τότε μεταβάλλει τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ πλείονος κρτυόμενον, καὶ γίνεται τὸ σύμπαν ὁποῖον τὸ ὑπερβάλλον. Ὅταν δὲ πῶς ἰσάξη τἀναντία πάντα καὶ μηδὲν ἐπικρατέστερον ἢ κατὰ πολὺ τοῦ λοιποῦ, τότε ἀποτελεῖται τὸ σύνθετον, ἑκάτερου δρωντος εἰς ἑκάτερον καὶ ὑπὸ θατέρου πάσχοντος θατέρου, καὶ μηδετέρου κατακρατοῦντος ἑτέρου διὰ τὴν οἶον ἰσότητα τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ κολαζομένης μὲν τῆς ἑκατέρων ἀκρότητος γινομένου δὲ τινος μεταξὺ. Διότι δ' οὐκ ἔστιν ἐνείηον καὶ ἀτομον τοῦτο τὸ μεταξὺ (καὶ γὰρ ἐν πλάτει θεωρεῖται καὶ πολὺ διάφορόν ἐστι, καθὼ καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος. Ὀχρῶν γὰρ καὶ πυρρῶν καὶ φατῶν καὶ

⁶⁰ 1 Meteor. c. 4. ⁶¹ 3 De ortu et interitu c. 3.

ἀλλὰ πολλὰ), διὰ τοῦτο καὶ τὰ εἶδη τῶν συνθέτων A
πλεονά τῆ εἴσι καὶ ἀλλήλων διοίοντα, τὰς διαφύ-
ρους οὐσιώδεις τε καὶ ἐπουσιώδεις ποιότητας κτώ-
μενα· κατὰ τὴν ποιὰν τῶν στοιχείων κρᾶσίν τε καὶ
ἀλλοίωσιν τοῦ πυρός, τοῦ ἀέρος, τοῦ ὕδατος, καὶ τῆς
γῆς.

κζ. Ταῦτα γὰρ μόνον στοιχεῖα τῶν σωμάτων κα-
λεῖν ἀξιοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν φυσικῶν ὧν ἐστὶ καὶ
ὁ ἐν ἰατροῖς δόκιμος Γαληνός· τὴν ὕλην δὲ καὶ τὴν
ποιότητα, ἦτοι τὸ εἶδος, μόνως ἀρχὰς, ἀρχῶν διαφο-
ρὰν καὶ στοιχείων τιθέμενοι· τὸ τὰς μὲν ἀρχὰς οὐκ
ἐξ ἀνάγκης ὁμογενεῖς εἶναι τοῖς πράγμασιν ὧν εἰσιν
ἀρχαί, τὰ δὲ στοιχεῖα πάντως ὁμογενῆ. Διὸ τὴν μὲν
ἀπλὴν ποιότητα, οἷον τὴν θερμότητα ἢ τὴν ξηρό-
τητα, ἢ τὴν ψυχρότητα, ἢ τὴν ὑγρότητα, στοιχεῖόν B
φασὶ τῆς συνθέτου ποιότητος τῆς θερμότητος ἅμα δὴ
καὶ ξηρότητος, καὶ πάλιν τῆς ψυχρότητος ἅμα δὴ
καὶ ὑγρότητος· τὸ δ' ἅπλοῦν σῶμα σώματος στοι-
χεῖον τοῦ μὴ ἁπλοῦ, οἷον τὸ πῦρ ἢ τὸν ἀέρα ἢ τὸ
ὑδωρ ἢ τὴν γῆν, στοιχεῖον σώματος τοῦ συν-
θέτου. Σῶμα γὰρ ἁπλοῦν ὕλη μετὰ ποιότητος· θερ-
μότητος τυχόν ἢ ψυχρότητος ἢ ξηρότητος ἢ ὑγρό-
τητος.

κη. Τὰ μὲν οὖν εἰρημένα τέσσαρα στοιχεῖα
καθάρᾳ καὶ εἰλικρινῆ νοῦς μόνος οἷδε διακρίνων
ὄραν. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν οὐδὲν αὐτῶν ἀμιγές τῶν λοι-
πῶν· διότι πάντα νερόθενται τοῖς ἑτερογενέσιν,
εἴτεον ἑτεροειδέσι καὶ ἀναμείκτα, καὶ μᾶλλον ἢ
ἦττον ἀλλήλων μετείληθεν· ὥστε κατὰ τὸ ἐπικρα- C
τοῦν τὸ μὲν πῦρ ὀνομάζεσθαι, τὸ δ' ὑδωρ· καὶ τὸ μὲν
ἀέρα, τὸ δὲ γῆν.

κθ. Τοῦτο δ' ὑπαγορεύει καὶ αὐτὴ ἡ αἴσθησις. Ἢ
γὰρ γῆ συνέχεται μὲν καὶ οὐ κατατέθραυσται τῇ
συμπλοκῇ τοῦ ὕδατος οἷονεί τινι κόλλη συνδεδεμένη.
Κέχρωσται δὲ καὶ ἀνεζωπύρηται τῷ πυρὶ· πλῆ-
ρης δὲ ἐστὶν ἀεὶ τῷ κενῷ χώραν μὴ διδοῦσα, κἄν
ἀπορῆξῃ διὰ τὴν τοῦ ἀέρος παρελθούσιν. Διὸ καὶ
ἔστηκεν ἕρθιος καὶ ἀνέχεται μὴ πεπτωκυῖα. Οὕτω δὲ
κάπὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἐστὶν εὐρεῖν.

λ. Ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς στοιχειώδους φύ-
σεως ἐστὶ τὸ λεγόμενον κατανοῆσαι. Τὰ γὰρ στοι-
χεῖα, καθὼ στοιχεῖα, καθ' αὐτὰ μὲν οὐδαμοῦ ἐστὶν·
ὥσπερ οὐδὲ τὰ τοῦ λόγου στοιχεῖα τὰ εἴκοσι τέσ- D
σαρα· δι' ἀλλήλων δ' ἀεὶ κεχωρηκότα ἀδὸ σύνθετον
ἀποδιδοῦσι. Καὶ γὰρ ὥσπερ τὰ μέρη τοῦ ὅλου τυγ-
χάνει μέρη, καὶ καθ' αὐτὰ εἶναι οὐ δύναται μέρη
ἴντα· οὕτω καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ συνθέτου ἐστὶ στοι-
χεῖα, καὶ δι' ἀλλήλων ἀεὶ κεχώρηκε, καὶ οὐδέποτε
καθ' αὐτὰ ὑφέστηκεν· ἀλλήλοισ δὲ πρῶτον συνανα-
κραθέντα καὶ κατ' ἐπικράτειαν ἐνός εἰδοποιηθέντα·
οὕτως ὡς ἐξ ἁπλῶν τῶν κατ' ἐπικράτειαν κατὰ δευ-
τέραν σύνθεσιν τὰ τε ζῶα συνιστῶσι καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ
μέρη αὐτῶν.

² De ortu et interitu c. 3. Fermel. lib. 2 De elementis. Jov. Pontanus lib. 4, De rebus cælestibus
⁴ Ps. civ, v. 5; Ecclesiastæ 1, v. 4,

quippe pallidum et rufum et fuscum et multa
alia), propterea etiam compositorum species et
plures sunt atque differentes a se invicem, diversis
cum substantialibus tum substantiam consequen-
tibus præditæ qualitatibus; pro elementorum,
ignis, aeris, aquæ et terræ mixtionis alterationis-
que ratione.

57. Sola enim hæc plurimi ex physicis corpo-
rum elementa vocare dignantur, quorum e numero
magnæ inter medicos auctoritatis Galenus est;
materiam autem et qualitatem sive formam, prin-
cipia duntaxat, differentiam inter principia 140
et elementa constituentes, quod principia ejusdem
cum his rebus quarum sunt principia generis esse
minime necesse sit; cum elementa ejusdem om-
nino sint generis. Qua de causa qualitatem sim-
plicem, verbi gratia, caliditatem, aut siccitatem,
aut frigiditatem, aut humiditatem compositæ qua-
litatis elementum esse aiunt, caliditatis nimirum
et siccitatis simul, rursusque frigiditatis simul et
humiditatis; simplex item corpus, corporis non
simplicis elementum; exempli gratia, ignem, aut
aerem, aut aquam, aut terram, compositi corporis
elementum. Simplex enim corpus est, materia
cum qualitate conjuncta, cum caliditate scilicet
aut frigiditate, aut siccitate, aut humiditate.

28. Proinde dicta hæc quatuor elementa sola
mens discernens intueri potest ⁴⁸. Neque enim
ullum eorum a cæterorum commixtione immune
est; propterea quod omnia ab eis quæ aliud genus
sem aliam speciem habent, adulterata et cum eis
permista sunt, et se ipsis invicem magis aut mi-
nus communicant, ut ejus gratia quod prædomi-
natur aliud ignis, aliud aqua, aliud aer, aliud terra
nuncupetur.

29. Id quod 141 etiam ipso sensus subindicat.
Terra enim per aquæ complexum veluti glutine quo-
dam devincta continetur et non confrata est; per
ignem colore infecta et suscitata est; plena item sem-
per est locum vacuo non concedens, tametsi propter
æris subingressionem diffluat. Qua de causa etiam
erecta stat ⁴⁹, et ruinæ expers sustentatur. Quod
idem etiam in cæteris elementis perinde reperitur.

30. Sed et ab ipsa elementari natura id quod
dicitur animadvertas licet. Elementa enim ut ele-
menta per se nusquam sunt; quemadmodum nec
orationis elementa viginti quatuor; sed inter se
in mutuo commixtione compositum corpus efficiunt.
Quemadmodum enim partes totius sunt partes,
nec separatim et per se esse possunt, cum partes
sint, sic etiam elementa compositi sunt elementa,
et per se invicem commixta, nec unquam separa-
tim subsistunt; verum inter se invicem primum
commista et per unius præpotentiam informata,
ita demum ex his quæ prævalent ut ex simplici-
bus, secundaria compositione cum animalia tum
plantas earumdemque partes efficiunt.

31. Quamquam plantæ et animalia **142** et omnia terrestria corpora plus terræ quam reliquorum elementorum obtinent. Quodvis enim circum locum suum plus sibi vindicat. Quod si ergo terræ locus universi medium est; his quæ sunt in loco terræ, plurimum terræ inerit; deinde et aquæ et aeris et ignis pro ratione localis horum elementorum a terra distantis partem capiunt.

λα'. Πλείονος μόντοι τῶν ἄλλων στοιχείων μετέχει τῆς γῆς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα καὶ ὅσα περίγεια σώματα. Ἐκαστον γὰρ περὶ τὸν οἰκείον τόπον μᾶλλον πλεονεκτεῖ. Καὶ εἰ τῆς γῆς τόπος τὸ μέσον τοῦ παντός, τοῖς ὅτιν ἐν τῷ τόπῳ τῆς γῆς πλείστον ὑπάρξει τῆς γῆς· εἴτα καὶ ὕδατος μετέσται αὐτοῖς αἴρος τε καὶ πυρὸς πρὸς λόγον τῆς ἀπὸ γῆς τουτωνι τῶν στοιχείων τοπικῆς διαστάσεως.

SYNOPSIS CAPITIS XII,

QUOD EST DE FLAMMIS ARDENTIBUS QUÆ IN COELO APPARENT, ET DE HIS QUÆ CAPRÆ ET FACES ET STELLE DISCURRENTES VOCANTUR

1. Dividit totam rerum universitatem divisione integri in partes suas; nimirum in regionem superiorem seu ætherium, et inferiorem seu elementarem. — 2. Aerem subdividit in eum qui circa terram est, et in eum quem dicit esse ignem elementarem, qui magis proprie ὑπέκκαυμα vocatur; et iterum ὑπέκκαυμα subdividit in magis et minus purum, quod utrumque ut et aerem continuum cum æthere moveri pronuntiat, excepto solo eo aere, qui intra terræ prominencias et inæquabilitates continetur: quem tamen ipsum ulteriore divisione in eum dispescit, qui terræ **143** vicinior et proinde calidior est, et eum qui a terra remotior eaque de causa frigidior existit. — 3. Duplicem ex terra et aqua exhalationem generari ostendit, vaporosam et fumidam, quam utramque explicat et describit. — 4. Vaporum et exhalationem, fumidam scilicet, aliquousque mistim et indiserete efferi, sed tandem secerni, et utrumque sibi cognatum corpus et convenientem locum querere. — 5. Quatenus ὑπέκκαυμα incendatur, et quomodo flamma ardens efficiatur. — 6. Quomodo cœteræ ignitæ impressiones fiant, ut primum capra. — 7. Quomodo fax seu torris. — 8. Quomodo stellæ discurrentes. — 9. Stellæ discurrentes et hoc et alio modo fieri. — 10. Ignem qui excretionem in media aeris regione generatur interdum in terras et maria decidere, et quando hoc fiat. — 11. Stellæ discurrentes ἐν τῷ ὑπέκκαυματι per inflammationem: in aere frigidiore per excretionem generari. — 12. Excretionem istam semper in oppositum condensationis partem fieri. — 13. Occupatio eorum quæ deorsum projiciuntur, multa in transversum moveri. 14. Conclusio ἀνακεφαλαιωτικὴ qua causa, materialis et efficiens, dictorum spectrorum repetuntur. — 15. Corollarium, quo ex cursus velocitate arguendum proponitur, spectra dicta omnia, et imprimis stellarum discurrentium, infra lunam fieri.

CAPUT XII

De flammis ardentibus quæ in cælo apparent, et de his quæ capræ et faces et stellæ discurrentes vocantur.

141 1. Desuper quidem a firmamenti principio usque ad lunæ extremitatem, æthereum est corpus; infra autem ad medium et circa medium gravissima et frigidissima corpora sunt, terra et aqua⁵⁰; et terra quidem ad medium, aqua autem circa medium: inter hæc autem corpora et ætherem aer est, et ignis ille qui elementaris vocatur; aer quidem terram et aquam consequens; post aerem vero ignis elementaris collocatus, qui diversus est ab eo qui actu ignis est⁵¹, hoc est, qui usui nostro inservit, est que excessus et quasi effervescentia calidi⁵².

2. Porro aeris qui propter id quod vincit in coelestibus sic dicitur, pars terræ vicina, humida est maxime et calida. Etenim siccae quidem etiam exhalationis e terra est participans; plus tamen vaporis humidis. Hujusmodi igitur est illius elementi quod aerem appellamus ea pars quæ terræ vicina est. Quæ autem sublimior est illa, calida jam et sicca est. Atque hic ignis ille est, qui elementaris vocatur, qui licet ignis consueto more dicatur, magis tamen proprie ὑπέκκαυμα, id est, succensio, seu fomes, vocatur. Succenditur enim sæpe exiguum

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΙ΄.

Περὶ τῶν φαινομένων φλογῶν κρισμένων περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τῶν καλουμένων αἰγῶν, καὶ θαλῶν καὶ ὀπλῶν καὶ διαθεόντων ἀστέρων.

α'. Ἄνωθεν μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ στερεώματος μέχρι καὶ τοῦ τέλους τῆς σελήνης τὸ αἰθέριόν ἐστι σῶμα· κάτω δ' ἐπὶ τὸ μέσον καὶ περὶ τὸ μέσον τὰ τῶν σωματίων βαρύτερα καὶ ψυχρότερα, γῆ τε καὶ ὕδωρ· ἡ γῆ μὲν ἐπὶ τὸ μέσον, τὸ δ' ὕδωρ περὶ τὸ μέσον· μετὰ δὲ τούτων τῶν σωματίων καὶ τοῦ αἵθερος ὁ ἀήρ ἐστι· καὶ τὸ καλούμενον στοιχειῶδες πῦρ, ἐχόμενος μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος ὁ ἀήρ· μετὰ δὲ τὸν αἴρα τὸ πῦρ τεταγμένον τὸ στοιχειῶδες, ἄλλο τυγχάνον παρὰ τὸ ἐντελέχεια πῦρ, ἢ γουν τὸ διακονικόν, ὅπερ ἐστὶν ὑπερβολή, καὶ οἷον ζέσις θερμῶ.

C

β'. Τοῦ δὲ λεγομένου αἴρος διὰ τὸ ἐπικρατοῦν ὄσον μὲν περὶ τὴν γῆν ὑγρὸν ἐστὶ μάλιστα καὶ θερμὸν (μετέχει μὲν γὰρ καὶ τινος ἀναθυμιάσεως ξηρᾶς ἐκ τῆς γῆς)· τὸ δὲ πλέον ἀτμίδος ἐστὶν ὑγρᾶς. Τὸ μὲν οὖν περὶ τὴν γῆν τοῦ ὕφ' ἡμῶν καλουμένου αἴρος τοιοῦτον· τὸ δ' ὑπὲρ τοῦτο θερμὸν καὶ ξηρὸν ἦδη. Καὶ τοῦτό ἐστι καλούμενον στοιχειῶδες πῦρ, ὃ διὰ συνίθειαν λέγεται πῦρ· κυριώτερον δὲ καλεῖται ὑπέκκαυμα. Ὑπέκκαυται γὰρ πολλάκις μικρᾶς ἐπιτυχῶν κινήσεως, καὶ πῦρ ἐντελέστατον γίνεται. Τοῦτο δὲ τὸ ὑπέκκαυμα συνεχῆς ἐστὶ τῷ αἵθερι. Κατὰ γὰρ τὴν

⁵⁰ 1 Meteor. c. 3. ⁵¹ 2 De oriū et interitu c. 3. ⁵² 1 Met. c. 3.

καλλήν ἐπιφάνειαν τῆς σεληνιακῆς σφαίρας, τούτων
 συνάπτεται, καὶ ὡς περ τοῦ αἰθέρος τὸ μὲν ἔστιν
 εἰλικρινές, τὸ δ' ἦττον καθαρὸν, καὶ μάλιστα ὅσον
 ἐστὶ περὶ τὴν κατὰ τὸ ὑπέκκαυμα συναφτὴν, οἷον
 ὑποστάθμη τοῦ αἰθέρος ὄν· οὕτω δὲ καὶ τοῦ ὑπεκ-
 καύματος τὸ μὲν ἔστιν ὕλως θερμὸν καὶ ξηρὸν,
 ἔσον ἄνω μᾶλλον καὶ τοῦ αἰθέρος ἐγγύτερον, τὸ δ'
 ἦττον τοιοῦτον, ὅσον κατωτέρω καὶ τοῦ αἰθέρος
 ἀπώτερον. Φερούμενων γὰρ κύκλιω τοῦ αἰθέρος καὶ
 τῶν ἐν αὐτῷ σωμάτων, τὸ προσεχές ἀεὶ τῇ κινήσει
 διακρινόμενον ἐκπυροῦται, καὶ ἐστὶ θερμότερον μάλ-
 λιστα καὶ ξηρότερον. Ὅσον δὲ τοῦ αἰθέρος ἀφέστη-
 κεν, ἦττον ὑπάρχει τοιοῦτον πρὸς λόγον τῆς ἀπο-
 στάσεως. Συγκινεῖται δὲ τῷ αἰθέρι κατὰ λόγον τὸ
 ἅπαν ὑπέκκαυμα· συμφέρεται δὲ πῶς διὰ τὴν
 συνέχειαν καὶ ὁ ἐλόμενος τούτου ἀήρ· πλὴν τοῦ ὄν-
 τος ἐντὸς τῶν τῆς γῆς ἐξοχῶν καὶ ἀναπληροῦντος
 τὰς ἀνωμαλίας τῆς γῆς καὶ ἀπαρτίζοντος ταύτην,
 ὡς εἶναι σφαιροειδῆ σὺν αὐτῷ· οὗτος γὰρ οὐκ ἐστὶ,
 κύκλιω συμπεριάγεται· διότι θολερὸς καὶ πᾶχος,
 κἀντεῦθεν βαρύτερος καὶ δυσκίνητος· ὅτι καὶ τῷ
 ὕδατι καὶ τῇ γῇ συγγενής· ἴσως καὶ τῶν κατὰ τὰ
 ὄρη ἐξοχῶν κωλυουσῶν αὐτοῦ τὴν μετάστασιν. Τού-
 του δὲ τοῦ αἵρος τοῦ μὴ συγκινουμένου τῷ ὑπεκ-
 καύματι ὅσον ἀπογειότερόν ἐστι, τοῦτο δὲ καὶ ψυ-
 χρότερον· διὰ τὸ μὴ ὑπὸ κινήσεως μὴ ὑπὸ τῶν
 ἡλιακῶν ἀκτίνων ἀνακλωμένων θερμαίνεσθαι. Προσ-
 πιπτουσῶν γὰρ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τῇ γῇ, καὶ
 πάλιν ἐκ ταύτης ἀνακλωμένων, τῇ διπλῇ παρόδῳ
 θερμαίνεται, ὃ μᾶλλον προσγειότερόν ἐστι τοῦ
 αἵρος· τὸ δ' ἀπογειότερον καθόσον ἀπογειότερον,
 κατὰ τοσοῦτον οὐ δέχεται τὴν ἐκ τῆς ἀνακλάσεως
 τῶν ἀκτίνων θερμότητα. Ἐξασθενοῦσι γὰρ αἱ ἀνα-
 κλάσεις, εἰς ἀχανῆ τὸν αἶρα χεομένων τῶν ἀκτίνων καὶ
 σκιῶναμένων.

refractione calorem non recipit. Debiliores enim ⁶⁵ fiunt radii, cum in vastum aërem funduntur et dis-
 sipantur.

γ. Τούτων οὕτως ὑποκειμένων σαφίστερον εἴπω-
 μεν, ὅτι τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος ὑπὸ τοῦ ἡλίου θερ-
 μαινομένων, ἦτοι τῆς γῆς αὐτῆς καὶ παντὸς ὕγρου
 τοῦ ἐν αὐτῇ καὶ περὶ αὐτήν, διάφορος ἀναθυμίασις
 γίνεται· καὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ ὕγρου ὕγρη, ἣτις καλεῖ-
 ται ἀτμίς· ἡ δ' ἀπ' αὐτῆς τῆς οὐσίας τῆς γῆς, ξη-
 ρὰς οὐσας, ξηρὰ, ἣτις καὶ καπνώδης καὶ πνευ-
 ματώδης ἀναθυμίασις λέγεται· καὶ ἀπλῶς οὕτω καὶ
 ἀδιορί- ⁶⁶ως ἀναθυμίασις ὀνομάζεται. Μετέχουσι δὲ
 καὶ ἄλλω θερμότητος, τῶν διὰ θερμότητα γίνεσθαι. ^D
 Καὶ ἐστὶν ἀτμῖδος μὲν φύσις θερμὸν καὶ ὕγρον,
 ἀναθυμιάσεως δὲ φύσις θερμὸν καὶ ξηρὸν. καὶ
 ἐστὶν ἀτμίς δυνάμει, οἷον ὕδωρ· ἀναθυμίασις δὲ
 δυνάμει, οἷον πῦρ. καὶ ἡ μὲν ἀναθυμίασις ἐπιπολά-
 ζει διὰ κορυφότητα (τὸ γὰρ θερμὸν ξηρότητα προσ-
 λαβὼν, κοῦφον γίνεται)· ἡ δ' ἀτμίς ὑφίσταται διὰ
 βαρύτητα. Τὸ γὰρ ὕγρον μετέχει βαρύτητας.

δ'. Μέχρι μὲν οὖν τινος ἡ ἀτμίς καὶ ἡ ἀναθυμία-
 σις συμμίκτως καὶ ἀδιακρίτως ἀνέρχονται· προῖου-

A etiam motum consecuta et perfectissimas ¹⁴⁵
 ignis efficitur. Hæc nimirum succensio ætheri est
 continua; quippe quoad concavam lunaris spheræ
 superficiem illi conjungitur. Ac quemadmodum
 ætheris pars alia quidem sincera, alia vero inius
 pura est, et in primis ea quæ cum succensione ⁶³
 conjungitur, quæ veluti hæc est ætheris: ita
 scilicet etiam fomitis pars quædam est omnino
 calida et sicca. quanto sublimior et ætheri propin-
 quior est; quædam autem non ita calida et sicca,
 quanto inferior et ab æthere remotior. Cum enim
 æther et quæ in ipso sunt corpora, in circulum
 volvuntur: quod ei coheret. ⁶⁴ perpetuo motu se-
 cretum inflammatur, et summe calidum atque sic-
 cum est; quod autem ab æthere distat, pro di-
 stantiæ ratione minus calidum et siccum est. Jam
 vero cum æthere universa succensio servata pro-
 portione simul movetur, sed et propter continui-
 tatem conjunctus illi aer quodammodo movetur ⁶⁵;
 illi excepto qui intra prominentias terræ est, et
 inæquabilitates terræ replet, ut ipsa cum eo orbi-
 cularis sit. Non enim amplius hic in orbem cir-
 cumagitur, quia turbidus et crassus et hinc etiam
 gravior est, et ejusmodi ¹⁴⁶ qui difficulter mo-
 veri queat; quia tum aquæ tum terræ cognatus
 est, ac forte etiam propterea quod montium emi-
 nentias migrationem ejus impediunt. Hujus sane
 aeris pars ea quæ cum succensione simul non
 movetur, quanto a terra est remotior, tanto etiam
 frigidior est: propterea quod nec a motu nec a
 radiis solaribus calefiat, cum refringuntur. Cum
 enim solares radii in terram incidunt, et denuo
 ex ipsa refringuntur, duplici transitu calefit ea
 pars aeris quæ terræ est vicinior; quæ autem est
 remotior, quanto remotior, ea de causa ex radiorum

fiunt radii, cum in vastum aërem funduntur et dis-

3. His ita substratis clarius ita disseramus: cum terra et aqua calefiunt a sole, ipsius videlicet terræ omnisque humidi quod est in ea et circa eam varis exhalationes efficiuntur: una quidem ex humido humida, quæ vapor vocatur; altera vero quæ ex terræ siccæ substantiâ, ipsa quoque sicca est, quæ fumosa et flutuosa exhalatio dicitur, ac ita etiam simpliciter et sine determinatione exhalatio nominatur. Ambæ autem caliditatis sunt participes, ¹⁴⁷ quia propter calorem fiunt ⁶⁷. Ac vaporis quidem natura calida est et humida; exhalationis natura calida et sicca est. Estque vapor quidem potestate, veluti aqua; exhalatio autem potestate veluti ignis est. Ac exhalatio quidem propter levitatem eminet (quippe calidum siccitate accepta leve efficitur), vapor autem propter gravitatem subsidit; humidum enim gravitatis est participes.

4. Aliquousque ergo et vapor et exhalatio mis-
 tim ac indiscrete ascendunt, sed progressu secer-

⁶³ 1 Meteor. c. 3. ⁶⁴ 1 Meteor. c. 3. ⁶⁵ ibid. ⁶⁶ 5 Meteor. c. 3. ⁶⁷ 1 Meteor. c. 3.

nuntur, atque utrumque quærit id quod sibi cognatum est; adeoque vapor quidem inferius relinquitur, exhalatio autem cum succensione conjungitur. Neque enim succensio quoad substantiam aliud quidquam est, quam exhalatio a vapore separata, nec permista cum eo.

5. Quando igitur ⁵⁸ succensio circulari motu movetur, qua parte ad inflammationem subeundam apta et concreta est, hæc inflammatur. Quod si igitur longitudinem habet et latitudinem id quod accenditur, flamma ardens apparet, stipulis illis quæ in arvis incenduntur, non absimilis.

6. Quod si longitudinem habet, sed non etiam respondentem **148** latitudinem, tum capra sit aut fax aut discurrens sive prosiliens stella. Si enim quod accenditur in longitudinem magis pateat quam in latitudinem, atque in obliquum ardens deflagrationes quasdam et excursions inflammationis efficiat non separatas, sed cum ardenti corpore toto copulatas, ut scintillare videatur; hoc capra nominatur.

7. Sin autem in longitudinem tantum incensum fuerit, ut non etiam scintillet, tale quid fax vocatur.

8. Quando denique non una et continua fuerit inflammatae succensionis magnitudo, sed intervalla habet (ut quasi ipsius partes a se invicem sejunctæ sint, singulæ suam concretionem habeant); ipsa autem intervalla tenuem quendam exhalationem subeundæ inflammationi ipsam etiam aptam habeant, distantes autem a se invicem hæc istius succensionis partes profunditatem et latitudinem longitudini parem obtineant, tunc stellæ efficiuntur, quæ prosilire videntur. Cum enim ⁵⁹ ex hujusmodi concretionibus ea quæ prima est a motu inflammata fuerit, mox ignis per tenuem exhalationem eam quæ interjecta est ad eam concretionem **149** quæ deinceps illa est, distribuitur, eundemque in modum ab hac ad proximam, idque tantisper facit, donec omnes ad dictum modum sibi invicem deinceps positas istiusmodi succensionis concretiones peragravit; idemque ignis qui a principio propter celerem distributionem superne movebatur aut projiciebatur videtur quemadmodum enim in lucernis cum una ardet ⁶⁰, altera autem extincta statim illi supposita fuerit, exhalatio quæ ex recens extincta ad ardentis flammam efferitur incensa, quatenus ad illam admota est, suppositam lucernam inflammat; ut exhalatio ea quæ deinceps sequitur ab ea quæ prius ab ardentis lucernæ flamma accensa est, inflammatur, donec ad illud lucernæ extinguium a quo exhalatio orta est, perventum fuerit; nec ignis sese diffundere, dum aliud ex alio incenditur, sed id quod primo incensum est moveri videtur: ita fieri existimandum est etiam in illis stellis quæ

σας δὲ διακρίνονται καὶ τὸ συγγενὲς ἑκάτερα ζητεῖ καντεῦθεν ἢ μὲν ἀτμὶς ἐναπολιμπάνεται κατωτέρω, ἢ δ' ἀναθυμιάσις μετὰ τοῦ ὑπεκκαύματος γίνεται. οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἄλλο (κατὰ) τὴν οὐσίαν τὸ ὑπέκκαυμα ἢ ἀναθυμιάσις ἀτμίδος κεχωρισμένη καὶ ἀμειγής.

ε'. Τὸ τοίνυν ὑπέκκαυμα κινούμενον ὑπὸ τῆς τοῦ κυκλοφορικοῦ κινήσεως, καθ' ὃ ἂν μάλιστα τὴν πρὸς τὸ ἐξαφθῆναι ἐπιτηδειότητα καὶ σύστασιν ἔχει, κατὰ τοῦτο ἐξάπτεται. Ἄν μὲν οὖν μῆκος ἔχῃ καὶ πλάτος τὸ ἐξαπτόμενον, φαίνεται καιομένη φλόξ, παρὰ πλησίως ταῖς ἐν ἀρούραις ἐξαπτομέναις καλάμαις γινόμενον.

ς'. Ἄν δὲ μῆκος μὲν ἔχῃ, μηκέτι δὲ καὶ πλάτος ἀνάλογον, τότε γίνεται ἀἴξ ἢ δαλός ἢ διαθέων εἴδων διόπτων ἀστέρων. Ἄν μὲν γὰρ ἢ πλεον κατὰ μῆκος τὸ ἀπτόμενον, ἔλαττον δὲ κατὰ πλάτος, κατὰ δὲ τὰ πλάγια καιόμενον, ποιεῖται τινὰς ἐκφυρώσεις καὶ ἐκδρομὰς τῆς ἐξάψεως μὴ καθ' αὐτὰς, ἀλλὰ συντηρούσας ἄλλω τῶ καιομένῳ σώματι, ὡς δοκεῖν ἀποσπινθηρίζειν, τὸ τοιοῦτον ἀἴξ ὀνομάζεται.

ζ'. Ὅταν δὲ μόνον ἐπὶ τὸ μῆκος ᾗ ἐξημιμένον, μηκέτι δὲ καὶ ἀποσπινθηρίζων, τὸ τοιοῦτον καλεῖται δαλός.

η'. Ἄν δὲ μὴ ἐν ὑπάρχει καὶ συνεχῆς τὸ τοῦ ἐξαπτομένου ὑπεκκαύματος μῆκος, ἀλλὰ διαστήματα ἔχον (ὡς κεχωρισμένων ὄντων ἀπ' ἀλλήλων τῶν τούτου μερῶν, ἰδίαν σύστασιν ἔχοντος ἑκάστου αὐτῶν), καὶ τὰ διαστήματα δὲ λεπτὴν ἀναθυμιάσιν ἔχῃ τινὰ, πρὸς τὸ ἐκκαυθῆναι καὶ αὐτὴν ἐπιτηδειον, ἀφεστῶτα δ' ἀπ' ἀλλήλων τὰ μέρη τοῦ τοιοῦτου ὑπεκκαύματος ἔχῃ καὶ βάθος καὶ πλάτος ὁμοίως τῶ μῆκει, τότε γίνονται οἱ δοκοῦντες διόπτειν ἀστέρες. Ὅταν γὰρ ἡ πρώτη καιμένη τῶν τοιοῦτων συστάσεων ὑπὸ τῆς κινήσεως ἐκκαυθῆ, ταχέως τὸ πῦρ διὰ τῆς μεταξὺ λεπτῆς ἀναθυμιάσεως ἐπὶ τὴν ἐφεξῆς καιμένην σύστασιν διαδίδεται, καὶ ἀπὸ ταύτης πάλιν ὁμοίως ἐπὶ τὴν μετ' αὐτῆν καὶ τοῦτο ποιεῖ ἕως ἂν ἐπέλη πάσας τὰς κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐφεξῆς ἀλλήλων οὐσας συστάσεις τοῦ τοιοῦτου ὑπεκκαύματος καὶ φαίνεται τὸ πῦρ τὸ αὐτὸ τὴν ἀρχὴν ἀνωθεν φερόμενον ἢ ῥιπτούμενον διὰ τὴν ταχείαν διάδυσιν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν λύχνων, ὅταν ὁ μὲν καιῆται, ἄλλος δ' ἀποσύσσει εὐθὺς ὑποτεθῆ αὐτῶ, ἢ ἀπὸ τοῦ νεωστὶ ἐσθεσμένου ἀναφερομένη ἀναθυμιάσις ἐπὶ τὴν τοῦ καιομένου φλόγα ἀφθεῖσα, καθὼ ἐπιτίθεισιν αὐτῇ, ἐξάπτει τὸν ὑποκειμένον λύχνον, ἐξαπτομένης τῆς ἐφεξῆς ἀναθυμιάσεως τῇ πρώτῃ ἐξαφθεῖσιν ὑπὸ τῆς τοῦ καιομένου λύχνου φλογὸς ὡς τῆς τοῦ λύχνου θρυσάλιδος ἀπ' ἧς ἢ ἀναθυμιάσις φαίνεται δὲ οὐ διαδιδόμενον τὸ πῦρ ἄλλου ἐξ ἄλλου ἀπτομένου, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἀφθὲν φερόμενον· οὕτως ὑπολαμβάνειν χρὴ καὶ τῶν διόπτειν καὶ φέρεσθαι δοκοῦντων ἀστέρων γίνεσθαι· ἄλλου μετ' ἄλλου ταχέως ἐξαπτομένου διὰ τὴν πρὸς τοῦτο ἐπιτηδειότητα τῆς ὑποκειμένης ὕλης.

⁵⁸ 1 Meteor. c. 4. ⁵⁹ 1 Meteor. c. 4. ⁶⁰ Ibid. c. 4.

prosilire et vagari videntur, ut alia post aliam propter subjectam materiam quam ad hoc ipsam apta est accendatur.

Α. Ὅτε μὲν οὕτως οἱ διζήττοντες γίνονται ὑπὸ τῆς A
κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων ἐξαπτομένου τοῦ
ὑποκειμένου αὐτοῖς δὴ τοῖς οὐρανίοις σώμασιν
ἐπιτηδεῖον πρὸς ἑξαψιν ὑπεκκλύματος καὶ τὸ ἐφεξῆς
ἐξάπτοντος, ὡσπερ εἴρηται. Ὅτε δ' ἐκ τοῦ συνιστα-
μένου διὰ φύξιν αἶρος ὅς ὑπὸ τὸ ὑπέκκλυμα τὴν
θέσιν ἔχει τὸ ἐναπειλημμένον ἐν αὐτῷ θερμὸν περι-
στελλόμενον, καὶ ὑπὸ τοῦ περιέχοντος αὐτὸ αἶρος
ψυχόμενον καὶ εἰς ἓν ἀθροίζόμενον, ἐξαφθὲν ἐκθλι-
θεται μετὰ βίας καὶ φέρεται, ὡσπερ τὰ ἐλπυρηγι-
ζόμενα ῥίπτουμένου (οἷον ὡς ὑπόταν ἡμῶν τοὺς
δακτύλους συσφιγγόντων καὶ μάλιστα τὸν μέγαν τε
καὶ τὸν λιγανὸν ὑπὲρ τὸ μέσον τοῦ πυρῆνος,
ἐξολισθαίνει ὁ πυρῆν καὶ ἐκπηδᾷ καὶ μᾶλλον εἰ
μετέχει λειότητος καὶ γλισχρότητος, ὡς οἱ τῶν
ἐλαιῶν κόκκοι πυροῦ σχῆμα φέροντες καὶ τὰ τού-
τοις παρόμοια). Τότε δὲ τὸ αὐτὸ μένει πῦρ, ἀλλ' οὐκ I
ἐξάπτει τὸ ἐφεξῆς. Ἀμφοτέρως οὖν δοκοῦν οἱ διζήττοντες
γίνεσθαι.

Γ. Τοῦτο μέντοι τὸ ἐκκρίσει γεννώμενον πῦρ πολ-
λάκις εἰς τὸ κάτω μέρος ὀλιθόμενον, καὶ εἰς γῆν
καὶ εἰς θάλασσαν καταφέρεται καὶ νύκτωρ καὶ με-
θημέραν ἀθρίας οὐσης. Τότε δὲ φέρεται κάτω, ὅταν
ἀπὸ τοῦ ἄνω μέρος ἢ τοῦ αἶρος πύκνωσις τε καὶ
ψύξις ἀρχαμέντι, τὸ ἐναπειλημμένον αὐτῇ θερμὸν εἰς
τὸ κάτω μέρος ἀπώσεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κεραυνὸς
πῦρ ὄν εἰς τὸ κάτω φέρεται διὰ τὴν βίαιον ἐκθλι-
ψιν, ἐπεὶ τῷ πυρὶ κατὰ φύσιν ἢ εἰς τὸ ἄνω φορά.

Δ. Ὅσα μὲν οὖν ἐν τῷ ἄνωτέρῳ σώματι ἐν ᾧ τὸ
ὑπέκκλυμα, διζήττονται φάσματα γίνονται τῷ ἐξά- C
πτεσθαι γίνεται, τῆς ἀναθυμιάσεως ἐκκαιομένης καὶ
κατὰ τὸ ἐξῆς διαδιδομένης, ὡς εἴρηται ὅσα δ' ἐν
τῷ κατωτέρῳ, ἐνθα ὁ ἀήρ, τῇ ἐκκρίσει τῷ ψυχομέ-
νης τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως ἐξ αὐτῆς τὴν ἐκκρίσιν
γίνεσθαι.

Ε. ὡς δ' ἂν ἔχη θέσεως ἢ πυκνουμένη καὶ ψυ-
χομένη ἀναθυμίασις, καὶ ἐφ' ἃ τετραμμένη εἴη,
οὕτως εἰκὸς καὶ ἐπὶ ταῦτα τὸ ἐξ αὐτῆς ἐκκρινόμε-
νον φέρεσθαι πῦρ. Ἢ γὰρ εἰς τὸ ἄνω γίνεσθαι τὴν
ἐκκρίσιν, ἂν κάτωθεν ἢ πύκνωσις ἢ εἰς πλάγιον, ἂν
ἐκεῖσε συνέσθῃ ἢ πύκνωσις ἢ κατω, ἂν ἄνωθεν ἢ ἀρχῇ
τῆς πυκνώσεως γίνηται.

Ζ. Τὰ πολλὰ μέντοι τῶν εἰς τὸ κάτω ῥιπτουμένων
εἰς τὸ πλάγιον φέρεται, διὰ τὸ δύο ἄμα ποιῆσθαι
ταῦτα φοράς· τὴν μὲν εἰς τὸ ἄνω καὶ κατὰ φύσιν
(ἐπεὶ τῷ πυρὶ κατὰ φύσιν τὸ ἄνω φέρεσθαι), τὴν δ'
εἰς τὸ κάτω βίαιως διὰ τὴν ἐκθλίψιν. Καὶ ἔστιν ἢ
εἰς τὸ πλάγιον φορά ἕκ τε τῆς ἄνω καὶ τῆς κάτω
μικτῆ. Τοῦτο δὲ γίνονται. ὅταν μηδ' ἕτερα πάντα,
ἐπικρατῇ.

9. Interdum igitur hunc in modum liunt prosili-
entcs stellæ, dum 150 a motu corporum cœles-
tium, qui ipsis scilicet cœlestibus corporibus ad
incensionem aptus fomes subjectus est accenditur,
et cum qui deinceps est, sicuti dictum, incendit.
Interdum autem ex concrecente propter frigus
vere qui juxta successionem positus est, quod in
eo caloris relictum est confringitur, et ab aere
quo continetur frigescentis et in unum se cogens,
deinde incensum vi eliditur et movetur veluti nu-
clei digilis projectum (uti cum super medium nu-
cleum digilos imprimis magnum et indicem com-
primimus, elabitur et exsilit nucleus, eoque magis
si levitate et viscositate sit præditus, quemad-
modum olivarum acini qui tritici figuram præ se
suerunt, et alia his similia), tunc sane idem ignis
manet, sed id quod deinceps est non accendit. I
Utroque igitur modo stellæ proruentes fieri vi-
dentur.

10. Quanquam hic ignis qui excretionem genera-
tur, sæpe in inferiorem partem eliditur⁶¹, inque
terram et mare, cum noctu tum interdiu, sereno
cœlo defertur. Tum autem deorsum fertur, cum a
superiore parte condensatio et refrigeratio acris
incepta, quicquid in ipsa caloris relictum 151 et
inclusum est, in inferiorem partem propulerit. Qua-
propter⁶² etiam fulmen, etsi ignis est, ad inferiora
tamen propter violentam expressionem fertur;
quandoquidem igni secundum naturam motus
sursum convenit.

11. Quæcumque igitur in superiore corpore in
quo est succensio, prosilientium stellarum spectra
fiunt, per inflammationem fiunt, ut nimirum exha-
latio accendatur, et ad id quod deinceps sequitur,
ut dictum est, distribuatur. Quotquot autem in in-
feriore fiunt, ubi aer est, per excretionem fiunt:
quod frigore concrecente humida exhalatione sic
ex ipsa fiat excretio⁶³.

12. Prout vero sita fuerit illa densescens ac fri-
gore concrecens exhalatio, ac in quam se par-
tem converterit; sic quoque in eandem partem
ignem illum qui ex ipsa excernitur, ferri cunscen-
taneum est. Nam vel sursum excretionem fieri
par est, si condensatio in inferiore loco fue-
rit; vel in obliquum, si illuc vergat; vel deor-
sum, et superne fiat condensationis princi-
pium.

D 13. Quanquam multa eorum quæ deorsum ja-
ciuntur, in transversum feruntur, quod duplici
illa motu ciantur; uno sursum et secundum na-
turam 152 (quippe igni sursum moveri secun-
dum naturam convenit), altero deorsum per vim
elisionis causa⁶⁴. Estque hic obliquus motus et
ex eo qui sursum et ex eo qui deorsum sit mistus.
Quod quidem fit, cum neuter per omnia præva-
let.

⁶¹ 1 Meteor. c. 4. ⁶² Ibid. c. 1. ⁶³ Ibid. c. 4. ⁶⁴ Ibid. c. 4.

14. Omnium ergo horum causa ul materia quidem est exhalatio (hæc enim est quod inflammatur), ut movens autem et efficiens causa, nonnunquam motus circularium corporum (ab hoc enim quæ in succensione sunt inflammantur); nonnunquam vero aeris refrigeratio et condensatio.

15. Quod autem infra lunam ejusmodi concretiones et trajectiones fiant, celeritas earum quæ in excursionem perspicitur, ostendit. Quemadmodum enim ea quæ projiciuntur, celerius quam stellæ propter vicinitatem nobis moveri videntur, tametsi alias ab earum celeritate longo intervallo distent: sic etiam stellæ quæ prosilientes dicuntur, propter vicinitatem suam celerius quam stellæ moveri videntur.

SYNOPSIS CAPITIS XIII,

QUOD EST DE COMETIS SEU STELLIS CRINITIS, ET LACTEO CIRCULO.

1. In genere easdem esse causas hujus capituli meteororum quæ fuerunt superioris capituli. — 2. Materie ut et efficiens cometarum in specie conditio. — 3. Divisio cometarum in crinitos et barbatos, et homonymia cometæ. — 4. Usus exhalationis quæ ad cometam evahitur duplex. — 5. Quando cometa per se, quando aliis stellis conspicitur. — 6. Occupatio. — 7. Occupatio alia. — 8. Cometa quando cum stella moveatur, quando non cum stella, et quare. — 9. Occupatio. — 10. Cometarum concretio unde ignea esse arguatur. — 11. Causa ab quam non ita multi simul, nec adeo crebro, nec facile intra tropicos cometæ generentur. — 12. Aliâ causa quare neque multi simul neque singuli crebro cometæ generentur; ubi etiam pars capituli incipit posterior. — 13. Quomodo lacteus circulus secundum Aristotelem et auctorem ad eundem fere modum ex iisdem causis, materiali et efficiente, ut cometæ, generetur. — 14. Ubi lacteus circulus maxime generetur, et cur non in Zodiaco. — 15. Ex lactei circuli circuli tum situ tum multitudine et magnitudine stellarum ipsius, causa materialis, exhalatio nimirum colligitur. — 16. Idem a signo probatur dupliciter illius. — 17. Ex multitudine et magnitudine stellarum **154** circa lacteum circulum causa ejus efficiens, nempe stellarum motus investigatur. — 18. Ex his infert lactis definitionem, in quod etiam causam paucitatis et infrequentis cometarum denuo rejicit.

CAPUT XIII.

De cometis et lacteo circulo.

1. Quæ prius commemoratarum flammarum, facium et reliquorum [spectrorum] causæ dicebantur (causa autem materialis quidem eorum esse dicebatur fumosa exhalatio quæ potestate ignis est, et expropter succensio vocatur; efficiens autem causa, celestium corporum motus dicebatur); eadem etiam eorum de quibus nunc verba facimus, causæ esse videntur.

2. Cum enim ob ætheris et corporum quæ eo continentur conversionem in ejusmodi exhalationem, quæ nimirum ad inflammationem subeundam accommodata est, principium igneum incidit, estque exhalatio densata, ut ignem ferre possit, non lenis et acerosa, ut facile consumatur ⁶⁶, sed neque igneum principium ita vehemens et copiosum ut celeriter et vehementer hanc densitatem comburat; nec rursus ita imbecille, ut celeriter extinguatur, sed hac exhalatione valentius, ita ut diutius permanere **155** possit; simul autem etiam coniugatur, ut inferne ab hac parte alia exhalatio bene temperata et ad incensionem suscipiendam idonea offeratur; tunc id quod inflammatur, crinita aut barbata stella videtur,

⁶⁶ 1 Meteor. c. 7.

Α δ'. Πάντων οὖν τῶν τοιούτων αἰτία ὡς μὲν ὕλη ἢ ἀναθυμίασις (αὕτη γὰρ ἢ ἐξαπτομένη), ὡς δὲ κινουμένων καὶ ποιοῦν, ὅτε μὲν ἡ κίνησις τῶν ἐγκυκλίων σωμάτων (ὕπὸ ταύτης γὰρ τὰ ἐν τῷ ὑπεκκαύματι ἐξάπτεται), ὅτε δὲ ἡ ἀέρος φύξις καὶ πύκνωσις.

ε'. Ὅτι δὲ κάτιο σελήνης αἱ τοιαῦται γίνονται συστάσεις καὶ ἐκδρομαί, παρίπτειν τῇ φαινομένη αὐτῶν ἐν τῇ διαδρομῇ ταχυτέρας. Ὡς γὰρ τὰ ὑφ' ἡμῶν ῥιπτούμενα ἴκτων τῶν ἀστέρων ἡμῖν δοκεῖ κινεῖσθαι διὰ τὴν ἐγγύτητα, μὴ δ' ἐγγὺς ἐκείνοις ὁμοίῳ χρώμασι τάχει· οὕτω καὶ οἱ διέπτειν λεγόμενοι ἴκτων τῶν ἀστέρων ἡμῖν κινούμενοι φαίνονται δι' ἐγγύτητα.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙV.

Περὶ κομητῶν καὶ τοῦ γαλαξίου κύκλου.

α'. Ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐλέγετο αἴτια τῶν φλογῶν, τῶν ὀκλιῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἰδέετο δὲ ὑλικὸν μὲν αἴτιον ἐκείνων ἢ καπνώδης ἀναθυμίασις, ἢ δυνάμει πῦρ οὖσα καὶ διὰ τοῦτο καλουμένη ὑπεκκαύματι ποιητικὸν δ' αἴτιον ἢ τῶν οὐρανίων ἐλέγετο κίνησις, ταῦτα δὲ καὶ τῶν νῦν λεγομένων αἴτια δοκεῖ τὰ αὐτά.

β'. Ὅταν γὰρ διὰ τὴν τοῦ ἀέρος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ σωμάτων περιφορὰν εἰς τοιαύτην ἀναθυμίασιν, εὐκρῆτον δηλονότι πρὸς ἕξαψιν, ἐμπέσῃ πυρώδης ἀρχὴ καὶ ἢ ἀναθυμίασις ὑπάρχῃ πεποικνωμένη καὶ στέγειν πῦρ δυναμένη, καὶ μὴ λεπτὴ καὶ ἀχυρώδης καὶ βραδίως ἀναλισκομένη· ἀλλὰ διὰ καὶ τὴν πυρώδης ἀρχὴ μὴ δ' οὕτως σφοδρὰ καὶ πολλὴ ὡς ταχείως καὶ ἐπιπολὺ ἐκκαῦσαι τὴν πυκνότητά ταύτην, μήτ' αὖ οὕτως ἀσθεδής, ὡς ἀποσβεσθῆναι ταχὺ, ἀλλ' ἰσχυροτέρα τῆς τοιαύτης καὶ ἐπιπλεῖον δυναμένη διαμένειν· ἅμα δὲ συμπύπτει καὶ κάτωθεν ἄλλην κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἀναθυμίασιν εὐκρῆτον ἀναφέρεισθαι καὶ πρὸς ἕξαψιν ἐπιτηθεῖαν· τότε τὸ ἐξαπτόμενον ἀστὴν δοκεῖ κομητῆς ἢ πωγωνίας.

γ. Εἰ μὲν γὰρ πάντῃ ὁμοία ἡ ἑξαψις εἴη τῆς ἀναφερομένης ἀναθυμιάσεως καὶ οἶον σφαιροειδῆς, κομητῆς ὀνομάζεται· εἰ δ' ἐπιμήκης, πωγωνίας προσαγορεύεται.

δ. Καὶ ἄμφω δὲ κοινῇ λόγῳ κομητῆται λέγονται. Συντελεῖ δ' ἡ κάτωθεν ἀναφερομένη πρὸς ἑξαψιν εὐκρατος ἀναθυμίασις τοῖς κομητῆταις εἰς τε διαμονὴν χορηγίαν παρέχουσα τῷ πυρὶ, καὶ εἰς τὴν τῆς κόμης φαντασίαν. Οὐ γὰρ περιωρισμένον καὶ ἐπιτεταρομένον ἐστὶ τὸ καιόμενον, ἀλλ' ἐκθρομῆς τινος ἔχον καὶ ἐξοχᾶς, δι' ἧς ἡ φαντασία τῆς κόμης γίνεται.

ε'. Ὅταν μὲν οὖν ἡ τοιαύτη ἀρχὴ τῆς συστάσεώς τε καὶ ἐξάψεως ἐν τῷ κατωτέρῳ γένηται τόπιρ, καὶ μὴ πλησίον τῶν ἀστέρων, καὶ ἑαυτὸν ὁ κομητῆς φαίνεται. Ὅταν δ' ἐγγύς τοῦ αἰθέρος ὑπὸ τινος τῶν ἀστέρων ἢ τῶν πλανημένων ἢ τῶν ἀπλανῶν ἡ τοιαύτη ἀναθυμίασις συστή, ὑπὸ τῆς τοῦ ἀστέρος ἐκείνου κινήσεως τὴν αἰτίαν τῆς συστάσεως καὶ τῆς ἐξάψεως ἔχουσα [ε'] (καὶ γὰρ οὐ μόνον ὁ ἥλιος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀστέρες διὰ τῆς κινήσεως θερμίνοντες τὴν γῆν, ἀναθυμιάσεις ἀνέλκουσιν ἐξ αὐτῆς καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ αἰέρος)· τότε δὲ τότε τῶν προὑπαρχόντων τις ἀστέρων κομητῆς φαίνεται.

ζ. Οὐ γὰρ ἡ φαινομένη κόμη τῶν ἀστέρων πρὸς αὐτοῖς ὑπάρχει τοῖς ἀστράσιν, ἀλλ' ὑπ' αὐτοὺς οὕσα φαίνεται πρὸς αὐτοῖς, καὶ συμπεριβάλλεται αὐτοῖς.

η'. Ὅταν μὲν οὖν ἀνωτέρῳ καὶ πλησίον τοῦ αἰθέρος ὑπὸ τινος τῶν ἀστέρων ἡ κόμη γένηται, ἐκείνῳ συγκινεῖται, ὡς ἐκείνου τῇ τοιαύτῃ συστάσει τὴν αἰτίαν παρέχοντος. Ὅταν δὲ κατωτέρῳ καὶ κατ' ἑαυτὸν ὁ κομητῆς συστή, οὐκέτι τινὲ τῶν ἀστέρων ἰσοδρομεῖ, ἀλλ' ἐφυστερῖζον καὶ ὑπολειπόμενος φαίνεται. Τοιαύτη γὰρ ἡ κίνησις τε καὶ περιφορὰ τοῦ κόσμου τοῦ περὶ γῆν, οὐκ ἰσοδρομοῦσα τοῖς οὐρανίοις· ἀλλ' οὐδ' ὁμαλῶς αὐτοῖς ἐπομένη, οὐδ' ἀκριδῶς σφαιρικῆ· ἅτε μὴ κατὰ φύσιν οὕτω δὴ σφαιρικῶς κινουμένων τῶν περιγείων, ἀλλ' ὑποσυρομένων μόνων ὑπὸ τῆς τῶν οὐρανίων κινήσεως.

θ. Εἰ δὲ καὶ οἱ πλάνητες βιάτως κινῶνται τὴν ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμᾶς, ἀλλὰ τέως ἡ κίνησις αὐτῶν σφαιρικῆ· τῶν δὲ περιγείων οὐ τοιαύτη.

ι'. Ὅτι δὲ πυρώδης ἡ τῶν κομητῶν ἐστὶ σύστασις, τὸ σημαίνειν αὐχμοῦς τε καὶ πνεύματα πλείους αὐτοῖς γινόμενους τεκμήριον. Ὅταν γὰρ ἡ θερμὴ καὶ πυρώδης ἀναθυμίασις πλεονάζῃ, οὕτω τε συνίστανται, καὶ ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἀναθυμιάσεως ὁ ἀήρ ξηρότερος γίνεται· καὶ διακρίνεται καὶ διαλύεται τὸ ἐξατμίζον ἀπὸ τοῦ περὶ τὴν γῆν τύπου καὶ ἀναφερόμενον ὑγρὸν, ὥστε μὴ συνίστασθαι βραδίως καὶ μεταβάλλειν εἰς ὕδωρ.

3. Si enim per omnia similis fuerit exhalationis quæ evehitur inflammatio, ac veluti glohi speciem præ se ferat, cometa, id est, crinita stella dicitur; sin autem oblonga, barbata nuncupatur.

4. Sed ambæ etiam communi vocabulo cometæ dicuntur⁶⁶. Cæterum illa bene temperata ad inflammationem exhalatio quæ inferne sursum fertur, cum ad durationem cometis conducit, fomentum igni suppeditans, tum ad comæ figuram efficiendam utilis est. Neque enim circumcirca definitum et detornatum est id quod flagrat, sed procursus quodam habet et eminentias propter quas comæ figura oritur.

5. Cum igitur istiusmodi concretionis et inflammationis principium in inferiore loco sit, non prope stellas, per se cometa cernitur. Cum autem prope ætherem, sub aliqua stellarum aut errantium aut incerrantium (quas fixas vocant), exhalatio ejusmodi constiterit, ab illius stellæ motu concretionis **156** et inflammationis suæ causam habens, ([6] non enim sol duntaxat, sed et stella motu terram calcfacientes, exhalationes ex ea vel ex aere potius attrahunt), tunc sane, tunc, inquam, earum stellarum quæ jam antè præsto sunt, aliqua crinita apparet.

7. Neque enim crinis ille stellarum qui apparet, ipsis inest stellis; sed cum infra ipsas sit, ad ipsas lumen apparet et cum ipsis in orbem versatur.

8. Cum igitur superius et prope ætherem sub aliqua stellarum coma seu crinis exaliteret, simul movetur cum illa, ipsa hujusmodi constitutioni causam præbente. Cum autem inferius et per se cometa constiterit⁶⁷, non amplius pari cum aliqua stellarum cursu fertur, sed tardius subsequi et a tergo relinqui videtur. Talis enim est mundi circa terram motus et conversio, ut æqualem cœlestibus [corporibus] motum non observet, sed nec æquabiliter ea comitetur, nec sphaeræ speciem exquisite imitetur; quippe cum corpora terræ proxima non ita secundum naturam in orbem moveantur, sed tantum a cœlestium [corporum] motu juxta protrahantur.

9. Quanquam vero etiam **157** erraticæ stellæ violenter ab ortu in occasum moventur, motus tamen earum in orbem est, cum corporum terræ vicinorum motus non sit ejusmodi.

10. Porro vero cometarum constitutionem esse igneam id est indicio, quod si plures fuerint⁶⁸, et æstus et ventos designent. Cum enim calida et ignea exhalatio abundat, partim ipsi collantur, partim ab ejusmodi exhalatione siccior aer efficitur, humorque ille qui ex loco terræ vicino evaporat et subvehitur, dissipatur et dissolvitur, ut hauri ita facile concreseat et in aquam commutetur.

⁶⁶ 1 Meteor. c. 7. ⁶⁷ Ibid. ⁶⁸ Ibid.

11. Quod autem non ita multi cometae, nec ita crebro ut stellae prosilientes, existunt; quodque etiam qui existunt, extra potius quam intra tropicos existunt: causam esse censent solis aliorumque planetarum motum: qui cum intra tropicos moveantur (hic enim signiferi circuli in quo motus planetarum perficitur, situs est), densiores et conglobatas exhalationes, quae cometarum sunt materia, disgregant ut plurimum et extenuant⁶⁹.

12. Maxime autem in causa esse videtur, quod in istis partibus cometae non oriuntur, quia fere in lactis regionem, 158 hoc est, in circulum Galaxiam maxima ejusmodi exhalationum pars excernitur, ibidemque collecta lucem eam quam conspicitur efficit.

13. Quemadmodum enim stellae quaedam cum errantes⁷⁰, tum innerrantes, erinitae, ut dictum est, videntur, cum infra ipsas densior exhalatio con- crescit et inflammatur et cum ipsis simul conver- titur: sic etiam in lacteo circulo res se habere videtur. Quod enim exhalatio ea, quae circa unam quampiam stellam existit, erinis figuram efficit; idem etiam dum in his stellis in quibus lae apparet simul sit, circulum hunc qui lacteus appellatur, efficere videtur. Quod igitur circa unam stellarum fieri potest, id etiam in universo caelo fieri non est inconsonaneum. Si enim unius stellae motus facit tale aliquid, non absurdum est existimare, quod omnium etiam stellarum motus idem praestare possit, ut exhalationem sibi subditam exsuscitent et inflamment et secum trahant.

14. Caeterum hoc potius fieri consonaneum est in ea caeli parte, in qua plures densae et magnae stellae sunt. Itaque in Zodiaco exhalatio ejusmodi et conpressio non manet, propterea 159 quod sol et caeteri planetae qui per hunc moventur, ejus- modi conpressionem disgregant et extenuant.

15. Quod autem lacteus circulus qui et ipse maximus est et obliquus ut Zodiacus, tropicus situ excedit, aliosque circulos non procul a polis attingit, et ex obliqua parte Zodiaci collocatur, et ne in ipso planetae moveantur, quodque praeterea magnis et splendidis stellis est refertus, rationi consonaneum est arbitrari, cum ob situm, tum ob stellarum quae in ipso sunt multitudinem et magnitudi- nem eam exhalationem quae congregatur et con- crescit et inflammatur, lae in ipso efficere.

16. Hujus autem rei illud signum est, quod et ipsius circuli concretio amplior est, et lumen copiosius in altero semicirculo, qua parte duplam magnitudinem habere lacteus circulus conspicitur, ubi majores et densiores stellae sunt.

17. Si igitur hoc in circulo lumen apparet, in quo multae et magnae stellae sunt, et rursus ipsius

Α ιά. Τοῦ δὲ μὴ γίνεσθαι πολλοὺς κομητάς μηδὲ πλειστάκις ὡς οἱ διάπτυντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς γινομέ- νους ἐκτὸς τῶν τροπικῶν γίνεσθαι μᾶλλον ἢ περ ἐντὸς, ἀπίαν τιθέσει τὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων πλανητῶν κίνησιν, οἱ μεταξὺ τῶν τροπικῶν κινού- μενοι (τοιούτη γὰρ ἔ τοῦ ζωδιακοῦ θέσει καθ' ὃν τῶν πλανητῶν ἡ κίνησις) διακρίνουσι τὰ πολλὰ καὶ λεπτύνουσι τὰς πυκνοτέρας καὶ πεπιλημένας ἀναθυ- μάσεις, αἱ τινὲς εἰσὶν ὅλη τῶν κομητῶν.

Β ιβ'. Μάλιστα δ' αἰτία δοκεῖ τοῦ μὴ γίνεσθαι κατὰ ταῦτα τὰ μέρη κομητάς, ὡς ἐπίπαν τὸ εἰς τὴν τοῦ γάλακτος χώραν, ἢ γοῦν εἰς τὸν γαλαξίαν κύκλον, τὸ πλεῖστον τῶν τοιούτων ἀναθυμιάσεων ἀποκρίνε- σθαι κάκεισε ἀθροιζόμενον, ποιεῖν (τὸ) φαινόμενον φῶς.

Β ιγ'. Ὅστε γὰρ τινὲς τῶν ἀστέρων ἢ τῶν πλανη- τῶν ἢ καὶ τῶν ἀπλανῶν φαίνονται κομηταί, καθά- περ εἴρηται, συνισταμένης ὑπ' αὐτοῦ ἀναθυμιάσεως πυκνοτέρας καὶ ἐξαπτομένης καὶ συμπεριφερομένης αὐτοῖς· οὕτω δοκεῖ κατὰ τοῦ γαλαξίου γίνεσθαι κύ- κλον. Ὁ γὰρ ἡ περὶ ἓνα τῶν ἀστέρων ἀναθυμιάσις τοιαύτη γενομένη κομητήν ποιεῖ, τοῦτο περὶ τοὺς ἀπτεράς ἅμα γινόμενον καθ' οὗς τὸ γάλα φαίνεται, τὸν καλούμενον γαλαξίαν κύκλον ἔοικεν ἀποτελεῖν. Τὸ τοίνυν περὶ ἓνα τῶν ἀστέρων γίνεσθαι πεφυ- κῶς οὐκ ἀπεικῶς γίνεσθαι καὶ περὶ τὸν ὅλον οὐρανόν. Εἰ γὰρ ἐνὸς ἀστέρος κίνησις ποιεῖ τι τοιοῦτον, οὐκ ἄτοπον ὑπολαβεῖν καὶ τὴν τῶν πάντων κίνησιν τὸ αὐτὸ δύνασθαι ποιεῖν ὡς ἐκκριπίζειν τε καὶ ἐξάπτειν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀναθυμιάσιν καὶ συνεφέλκεσθαι.

Β ιδ'. Τὸ τοιοῦτον δὲ γίνεσθαι μᾶλλον εἰκῶς, καθ' ὃ μέρος τοῦ οὐρανοῦ πλεῖστοι καὶ πυκνοὶ καὶ μεγάλοι ἀστέρες εἰσὶν. Κατὰ μὲν οὖν τὸν ζωδιακὸν ἢ τοιαύτη ἀναθυμιάσις καὶ σύστασις οὐ μένει· διότι κατὰ τοῦ- τον ὁ ἥλιος καὶ οἱ λοιποὶ κινούμενοι πλανῆτες δια- κρίνουσι τὴν τοιαύτην σύστασιν καὶ λεπτύνου- σιν.

Β ιε'. Ὅτι δ' ὁ γαλαξίας κύκλος μέγιστος ὢν καὶ αὐτὸς καὶ λοξὸς ὡς περ ὁ ζωδιακός, ὑπερβάλλει τῇ θέσει τοὺς τροπικούς, καὶ τινῶν ἐτέρων ἐφάπτεται κύκλων οὐ πόρρω τῶν πόλων ὄντων, καὶ κεῖται τοῦ ζωδιακοῦ ἐκ πλανητῶν ὡς μὴ κατ' αὐτὸν κινεῖσθαι τοὺς πλάνητας, ὅτι τε πλήρης ὁ τύπος μεγάλων καὶ λαμπρῶν ἀστέρων, εὐλογον ὑπολαμβάνεται διὰ τε τὴν θέσιν καὶ τὸ τῶν κατ' αὐτὸν ἀστέρων πλῆθος καὶ μέγεθος ἀθροισμένην τὴν ἀναθυμιάσιν καὶ συνι- σταμένην καὶ ἐξαπτομένην ποιεῖν ἐν τούτῳ τὸ γάλα.

Β ις'. Τοῦτου δ' ἂν εἴη σημεῖον τὸ καὶ αὐτοῦ τοῦ κύκλου τὴν σύστασιν πλείω εἶναι καὶ πλείον τὸ φῶς ἐν τῷ ἐτέρῳ ἡμικύκλιῳ καθ' ὃ διπλόην τινὰ ἔχων ὁ γαλαξίας ὁράται, ἐν ᾧ μείζους καὶ πυκνότεροι ἀστέ- ρες εἰσὶν.

Β ιζ'. Εἰ τοίνυν ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ φαίνεται τὸ φῶς ἐν ᾧ πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἀστέρες, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ

⁶⁹ 1 Meteor. c. 7, 8. ⁷⁰ Ibid. c. 8.

κύκλου πλέον πάλιν ὁρᾶται τὸ φῶς, ἐν ᾧ μέρει A πλείους καὶ μείζους ἀστέρας· ὕλογον τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν κίνησιν αὐτῶν τοῦ κατὰ τὸν γαλιλῆαν πάθους αἴτια εἶναι οἴεσθαι ἐπεὶ καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ λεγομένῃ ἀπλανεῖ σφαιρᾷ κύκλων, ἐν τούτοις μὲν τὰ μεταξὺ τοιούτων ἀστέρων πεκλήρωται. Κατὰ γὰρ τοὺς ἄλλους κύκλους φανερὰ διαλείμματα φείνονται, καὶ τόποι πολλοὶ, ἀστέρων κενοί.

ιη'. Ἔστιν οὖν τὸ γάλα, ὡς αἶον ὁρίσασθαι, ἢ διὰ τὴν ἔκκρισιν γινομένην τοῦ μεγίστου κύκλου κόμη. Διὸ, καθὼς εἴρηται πρότερον, οὐ πολλοὶ οὐδὲ πάλλακις κομῆται γίνονται διὰ τὸ τὴν τοιαύτην σύστασιν ἀποκρίσθαι καὶ συνεχῶς ἀποκρίνεσθαι εἰς τοῦτον τὸν τόπον.

circuli majores lumen in ea parte cernitur, in qua plures et majores stellæ reperiuntur; rationi consentaneum est arbitrari, a stellis et ipsarum motu hæc lumen circumla proficisci; quippe 160 cum ex omnibus circulis qui in stellarum fixarum orbe sunt, in hoc solo intermedia loca stellis ejusmodi repleta sint. In aliis enim circulis manifesta intervalla et multa loca stellis vacua cernuntur.

48. Lac igitur, ut ita definiam, is maximi circuli crinis est, qui propter excretionem efficitur 71. Quæ etiam, ut ante dictum, causa est, ut nec multi, nec crebro fiant comete, quod hujusmodi concretio secreta sit ac continenter in hunc locum secerentur.

SYNOPSIS CAPITIS XIX.

QUOD EST DE PLUVIA, GRANDINE, NIVE, RORE ET PRUINA.

1. Hujus et duorum præcedentium capitum meteora diversis causa habent, cum materialem, tum efficietem.
2. Ex vapore alias vel pluvia vel grando, vel nix, alias ros et pruina pro locorum diversitate generatur.
3. Quando et quomodo pluvia generetur. — 4. Humidum quod a sole evehitur iterum in terram decedit, si non eodem, aliis tamen annis, quod manifesto signo comprobatur. — 5. Mutatio e. c. aqua in aërem vapore, et postea ex aëre in aquam nube mediante fit, ut quæ ambo aquæ 161 et aeris sint intermedia diverso respectu. — 6. Nebula quid et quot modis fiat et quid significet. — 7. Pluviæ generatio et species, præsecas id est minuta pluvia et imber recensentur. — 8. Funt certis temporibus propter solis motum proprium. — 9. Sed et quotidie quædam ex humido, et quædam ex humore terræ admisto in vaporem fit mutatio propter solis motum quotidianum, ex cujus vaporis ea parte quæ in infima regione aeris subsistit, pruina et ros generatur, illa quidem hieme et frigidis in locis, hic vere potissimum et autumno, inque locis temporatis, utraque autem cælo et sereno et tranquillo, quorum etiam subsistentiæ in infima regione aeris signum proponitur, quod in montibus editioribus non generentur. — 10. Ut pruina et ros in infima, ita pluvia, grando et nix in media regione fiunt. — 11. Pluvia et ros propter eandem causam fiunt ut et pruina atque nix; sed differunt tum hæc tum illa partim intentione et remissione, partim multitudine et paucitate. — 12. Sicut ros ad pluviam, ita pruina ad nivem se habet, et quid utraque sit et qua ex causa fiat utraque et quid utraque significet. — 13. Nubes quid sit, quid item nebula, et quot modis hæc fiat, quidque sit serenitas quæ et nubi et nebulae opponitur. — 14. Pluvia quomodo fiat ex nube, et quæ ejus differentia, quomodo item ros ex vapore fiat. — 15. 162 Quid nivem et in primis ejus candorem rigoremque efficiat, et quid ningor appeletur, et quomodo ex vapore pruina fiat, quidque drosopachne dicatur. — 16. Sicut pluvix ros, et nivi pruina respondet, ita nihil quidem grandini, et quomodo grando fiat. — 17. Quid ἀντιπερίστασις, id est, mutus adversus conatus (ut quidam vertunt, et quomodo grando fiat. — tum in frigido quam in calido locum habeat, ut experientia subterraneorum locorum et aquarum fontanarum testatur. — 18. Ἀντιπερίστασις etiam in superiore fit loco aeris, et sæpe vel pluviam vel grandinem causalur. — 19. Quando grando potius quam pluvia tantum fiat. — 20. Mutationum ejusmodi propius terram facturum quæ ratio et conditio. — 21. Cur grandes stillæ non eudant densæ. — 22. Grandines quibus anni temporibus magis, quibus minus generentur. — 23. Occupatio: quæ de causa circa Arabiam et Æthiopiam crebriores et vehementiores pluvix generentur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ ὀμβροῦ, χαλάζης, χιόνος, ὀροσσοῦ καὶ πάχνης.

α'. Ὡσπερ τῶν προειρημένων ἀπάντων πλοῦτων αἴτιον ὑλικὸν ἢ ἀναθυμίασις ἐγνωρίζεται· ὅτι οὗτοι τῶν νῦν λεγομένων αἴτιον τοιοῦτον γινώσκαται· ἢ ἀτμίς. Αἴτιον δὲ ποιητικὸν ἐκείνων μὲν ἢ τῶν ὀμβρῶν κίνησις, τούτων δὲ ἢ φύξις.

β'. Ἢ γὰρ ται ἀτμίς ἢ μεταωροτέρα γίνεται, ὑπὸ πλείονος ἀναφερομένη θερμότητος, ἢ μένει κάτω ποί τοῦ περιγείου ἀέρος διὰ τὴν βραχύτητα τοῦ ἀναγόντος ταύτην θερμῶ.

γ'. Ἄνω μὲν οὖν ἀνενεχθεῖσα καὶ ψυχθεῖσα, γίνεται ὀμβρος καὶ χαλάζα καὶ χιών· κάτω δὲ μένισσα

B

CAPUT XIV.

De pluvia, grandine, nive, rore et pruina.

1. Quemadmodum earum omnium quæ prius commemoratæ sunt affectionum, materialis causa esse exhalatio ostendebatur: ita earum de quibus nunc sermo est, ejusmodi causa esse vapor intelligitur. Causa autem efficiens illarum quidem est motus corporum cælestium; harum autem, refrigeratio.

2. 163 Vapor enim aut altius attollitur 72, cum a majore calore subvehitur; aut infra in aere terræ vicino ob caloris ipsam subvehentis brevitate moratur.

3. Cum itaque eursum evectus et refrigeratus fuerit, imber et grando et nix efficitur. Cum autem

71 1 Meteor. c. 8. 72 Ibid. c. 9.

infra remanserit et refrigeratus fuerit, ros et pruina generatur. Quando enim a terra sit remotior, ut separetur quæ ipsum exivit calida et fumosa exhalatio, quique huic adest calor; dum illa quidem excernitur et subvehitur ad fomitem, huic autem ob loci frigiditatem extinguitur; tunc vapor contracto frigore a caliditate desertus densatur, et in nubem ex aere concrevit, inque aquam mutatur et pluvia efficitur. Est vero vapor quidem ex aqua quæ extenuatur et rarefit; idem autem extenuatus et rarefactus, aer fit; aer porro incrassatus et condensatus, nubes efficitur; nubes denique cum in aquam mutatur, pluviam causatur.

4. Humidum ergo quod sol quotidie adducit et elevat, dum id calore suo in vaporem convertit, extenuat et discernit; hoc posteaquam in superiorem locum collectum est et propter frigus constitit atque concrevit, **164** rursus in aquam conversum ad terram descendit. Et quanquam non singulis annis tantumdem quantum evectum est decidat; statis tamen temporibus descendit et redditur omne humidum quod evectum est, id etiam quod propter tardiores mutationem ibi moram fecit. Propterea etiam post annos quibus æstus major fuit, iterum pluvii exoriri solent; exhalatione nimirum humida, quæ nondum hactenus mutata fuit ipsa quoque mutationem cum illa quæ evehitur, subeunte.

5. Mutatio igitur ex aqua in aerem mediante vapore fit. Vapor enim est aer crassior, quid aliquid etiam aquæ habet, et propterea aeris et aquæ est intermedium. At vero ex aere in aquam mutatio mediante nube fit. Ac quod vapor deorsum, hoc nubes sursum est. Ambo enim aeris et aquæ sunt intermedia.

6. Nebula autem est nubis in aquam concretæ et mutatæ superfluitas. Quod enim in nubis mutatione in aquam relictum, hoc est, quod in nube sterile repertum fuerit, id denique nebula est. Fit autem etiam ex nube nebula, quando ita conglomerari non potuit, ut in aquam mutata fuisset. Unde etiam nebula serenitatis **165** potius quam aquæ signum est. Est enim quasi sterilis nubes, quæ non quidem in aquam mutatur, quia siccior, deorsum tamen cadit, quia frigidior.

7. Quando igitur in loco a terra remotiore coarctatus vapor frigus contraxerit, ut diximus, tunc pluvia generatur; quæ quidem si munitioribus partibus et non confertim, sed paulatim deciderit, quasi ex nube generatur modo, psecas seu minuta pluvia vocatur. Sin autem partibus majoribus et confertius, quasi jamjam nubis mutatio in aquam sit facta, imber nominatur.

8. Solent autem hæc certis anni temporibus fieri. Ejusmodi enim exhalationes et mutationes secundum proprios solis motus sicut maxime, se-

καὶ ψυχθεῖται, γίνεται δρόσος καὶ πάχνη. Ὅταν μὲν (οὖν) γὰρ ἀπογειωτέρα γένηται χωριζομένη τῆς ἀναγούσης ταύτην θερμῆς καὶ καπνώδους ἀναθυμιάσεως καὶ τῆς συνούσης ταύτη θερμότητος, τῆς μὲν ἐκκρινομένης καὶ ἀναφερομένης πρὸς τὸ ὑπέκκαυμα, τῆς δὲ σθένυμένης διὰ τὴν τοῦ τόπου ψυχρότητα· τότε δὴ ψυχομένη ἢ ἀτμὶς διὰ τὴν ἀπόλειψιν τοῦ θερμοῦ, πυκνοῦται καὶ εἰς νέφος ἐξ ἀέρος συνίσταται, καὶ εἰς ὕδωρ μεταβάλλει, καὶ ὄμβρος γίνεται. Ἔστι δὲ ἡ μὲν ἀτμὶς ἐκ τοῦ ὕδατος λεπτυνομένου καὶ ἀραιωμένου· αὕτη δὲ λεπτυνοθεῖσα καὶ ἀραιωθεῖσα, γίνεται ἀήρ· ὁ δ' ἀήρ παχυνθεὶς τε καὶ πυκνωθεὶς, γίνεται νέφος· τὸ δὲ νέφος μεταβάλλον εἰς ὕδωρ, τὸν ὄμβρον ποιεῖ.

δ'. Ὁ τῶν ἀνάγει καὶ μετεωρίζει τοῦ ὕγρου ὁ ἥλιος καθεκάστην, ἀτμίζων τῇ θερμότητι καὶ λεπτόνων καὶ διακρίνων, τοῦτο συναθροισθὲν εἰς τὴν ἄνω τόπον καὶ διὰ ψυχρότητα συστάν καὶ συγκριθὲν, πάλιν ὕδωρ γενόμενον, πρὸς τὴν γῆν καταφέρεται. Κἂν μὴ κατ' ἐνιαυτὸν δὲ ἴσον τῷ ἀναχθέντι κατενεχθῆ, ἀλλ' ἐν τισὶ τεταγμένοις χρόνοις καταφέρεται καὶ ἀποδίδεται πᾶν τὸ ἀναχθὲν ὕγρον, καὶ ὑστερήσαν τῷ μὴ ταχέως μεταβαλεῖν. Διὸ καὶ μετὰ τὰ ἀόχμηρὰ ἔτη φιλεῖ πάλιν ἔπομβρα γίνεσθαι, τῆς ἀμεταβάλλου μείνασης ὕγρας ἀναθυμιάσεως συμμεταβαλλούσης τῇ ἀναφερομένη.

ε'. Ἡ μὲν οὖν ἐξ ὕδατος εἰς ἀέρα μεταβολὴ διὰ μέσης ἀτμίδος γίνεται. Ἡ γὰρ ἀτμὶς παχύτερος ἐστὶν ἀήρ, ἔχων τι καὶ ὕδατος, καὶ διὰ τοῦτο ἀέρος τυγχάνει καὶ ὕδατος μεταξύ. Ἡ δ' ἐξ ἀέρος εἰς ὕδωρ μεταβολὴ διὰ μέσου γίνεται νέφους. Καὶ ὕπερ ἡ ἀτμὶς κάτω, τοῦτ' ἄνω τὸ νέφος· καὶ ἄμφω γὰρ ἀέρος καὶ ὕδατος μεταξύ.

ς'. Ἡ δ' ὁμίχλη περίπτωμα τῆς εἰς ὕδωρ τοῦ νέφους συγκρίσεως ἐστὶ καὶ μεταβολῆς. Τὸ γὰρ ὑπολειφθὲν ἀπὸ τῆς νεφέλης ἐν τῇ εἰς ὕδωρ μεταβολῇ, τοῦτέστιν, ὅπερ ἐν τῇ νεφέλῃ ἄγονον εὐρέθη, μὴ δυνάμενον εἰς ὕδωρ μεταβαλεῖν, ὁμίχλη τοιοῦτόν ἐστι. Γίνεται δ' ὁμίχλη καὶ τὸ νέφος, ὅταν μὴ δυνήθῃ πιληθῆναι οὕτως, ὡς εἰς ὕδωρ μεταβαλεῖν. Ὅθεν ἡ ὁμίχλη καὶ σημεῖον μᾶλλον εὐδίας ἐστὶν ἢ περὶ ὕδατος. Νεφέλη γὰρ ὡςπερ ἄγονος ὑπάρχει· μὴ μεταβάλλουσα μὲν εἰς ὕδωρ ὡς ξηροτέρα, κάτω δὲ πίπτουσα πάλιν ὡς ψυχρότερα.

ζ'. Ὅταν μὲν οὖν ἐν τῇ ἀπογειωτέρῳ τόπῳ συναθροισθεῖσα ἡ ἀτμὶς ψυχθῆ, καθὼς εἴρηται, τότε γίνεται ὄμβρος· ὅς εἰ μὲν κατὰ μικρὰ μόρια φέροιστο καὶ μὴ ἀθρόως, ἀλλὰ κατὰ μέρος, ὡς καταλίγον ἐκ τοῦ νέφους γεννώμενος, καλεῖται ψεκᾶς· εἰ δὲ κατὰ μείζω καὶ ἀθρούτερον, ὡς ἤδη γενομένης τῆς εἰς ὕδωρ τοῦ νέφους μεταβολῆς, ὀνομάζεται ὑετός.

η'. Φιλοῦσι δὲ ταῦτα γίνεσθαι κατὰ τὰς ἐνιαυσίας ὥρας. Αἱ γὰρ τοιαῦται ἀναθυμιάσεις καὶ μεταβολαὶ κατὰ τὰς ἡμέρας κινήσεις τοῦ ἡλίου μάλιστα γίνονται,

⁷³ 1 Meteor. c. 9; De mundo c. 4. ⁷⁴ 1 Meteor. c. 9. ⁷⁵ Ibid.

καθ' ἃς κινήσεις καὶ αἱ ὥραι τοῦ ἔτους διαιροῦνται. Τὸν γὰρ οἰκετὸν κύκλον ἀμείβων ὁ ἥλιος, τὰ μὲν διακρίνει τῶν ὑποκειμένων σωματίων, πλησίον αὐτῶν γενόμενος (τὰ τε γὰρ ὕδατα λεπτόνζει καὶ αὐτὴν τὴν γῆν) καὶ τὰς ἀναθυμιάσεις ποιεῖ τὰ δὲ συγκρίνει πάλιν, ἀφιστάμενος πόρρω. Τότε γὰρ συγκρίνεται ἡ ὑγρὰ ἀναθυμίασις εἰς νέφη καὶ ὕδατα. Ὅθεν τῇ προσόδῳ τε καὶ ἀπόδῳ τῶν ἐναντίων παθῶν ὁ ἥλιος αἴτιος γίνεται, κινούμενος τὸν ζωδιακόν.

Ὁ. Γίνεται δὲ καὶ καθημερινή τις ἀπὸ τῆς περὶ γῆν ὑγρότητος εἰς ἀτμίδα μεταβολή· λαμβάνουσα καὶ αὕτη τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς καθημερινῆς ὑπὲρ γῆν τε καὶ ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου κινήσεως κατὰ τὴν μετὰ τοῦ παντός συμπεριφοράν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς καθημερινῆς ἀτμίδος, ὅση ἂν μὴ ἰσχύσειεν ἐπιπολὺν μεταωρισθῆναι, διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀναγόντος ταύτην θερμῶ, ἐγγύς τῆς γῆς ψυχθεῖσα νόκτωρ (ψυχρότεραί γὰρ αἱ νόκτες) ὀρόσον καὶ πάχνην ἀποτελεῖ· πάχνην μὲν, ὅταν διὰ πολὺ ψῦχος ἡ ἀτμίς αὕτη παγῆ πρὸ τοῦ εἰς ὕδωρ μεταβαλεῖν· ὀρόσον δὲ, ὅταν τῷ μὴ πάνυ ψυχρὸν εἶναι τὸ περιέχον ἡ ἀτμίς εἰς ὕδωρ ἀλλοιωθῆ· μήθ' οὕτω θερμανθεῖσα ὥστε ξηρανθῆναι, μήθ' οὕτω ψυχθεῖσα ὥστε παγῆναι. Ὅθεν ἡ μὲν πάχνη χειμῶνος καὶ ἐν τοῖς χειμεριωτέροις γίνεται τόποις· ἡ δὲ ὀρόσος, ἕαρος μάλιστα καὶ φθινοπώρου, καὶ ἐν τόποις εὐχράτοις. Αἰθρίας δὲ καὶ νηνεμίας (καὶ) ἄμφω γίνονται. Μὴ οὕσης γὰρ αἰθρίας οὐκ ἂν ἡ ἀτμίς ἀναφείτο· ξηρότητος γὰρ δεῖ πρὸς τὴν ἀναγωγὴν αὐτῆς καὶ λεπτότητος ἐν τῷ περιέχοντι, τουτέστιν, ἵνα μὴ τὸ περιέχον κάθυγρον ἐκ τῶν καταφερομένων ὀμβρῶν ἢ καὶ παχύ. Τότε γὰρ ἡ ἀτμίς ἀναχθῆναι οὐ δύναται. Οὕτε δ' ἀνέμου ὄντος συνίσταται· ἂν ἡ ἀτμίς ὥστε παγῆναι ἢ εἰς ὕδωρ μεταβαλεῖν, ἀλλὰ σιθῆναι τε καὶ διαφείροιστο. Τεκμήριον δὲ (καὶ) τοῦ συνίστασθαι τὴν τε πάχνην καὶ τὴν ὀρόσον μὴ πόρρω τῆς γῆς τὸ ἐπὶ τοῖς ὑψηλοτέροις ὄρεσι μηδετέραν αὐτῶν γίνεσθαι.

ι. Πάχνη μὲν οὖν καὶ ὀρόσος ἐν τοῖς προσγειωτέροις συνίστανται τόποις· ὀμβρος δὲ καὶ χάλαζα, καὶ χιών, ἐν τοῖς ἀπογειωτέροις· ἔνθα μήθ' ὁ ἀῆρ ρεῖ καὶ συμπεριφέρεται τῷ κύκλῳ κινουμένῳ σώματι, ὡς διὰ τὴν τοιαύτην ῥύσιν καὶ κίνησιν τὰς συστάσεις μὴ γίνεσθαι τῶν νερῶν, μήτε τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων αἱ ἀνακλάσεις τὸ ἐντονον ἔχουσαι, ὥστε μὴν τοῦ ἀέρος εἰς νέφη πύλιναι κωλύεσθαι τῇ θερμότητι. Ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις τόποις τοῖς περὶ τὰ νέφη συνίστανται διὰ φύξιν ὀμβρος, χιών τε καὶ χάλαζα.

ια'. Καὶ ὁ μὲν ὀμβρος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῇ ὀρόσῳ γίνεται ἢ χιών δὲ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῇ πάχνη. Διαφέρει δ' ὀμβρος καὶ ὀρόσος, καὶ πάλιν χιών καὶ πάχνη, τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον καὶ πλῆθει καὶ ὀλιγότητι. Ὁ μὲν γὰρ ὀμβρος, πολὺς· ἐκ πολλῆς γὰρ ἀτμίδος γίνεται ψυχομένης· καὶ ὁ τόπος ἐξ οὗ τε ἀναφέρεται καὶ εἰς ὃν ἀθροίζεται, πολὺς· καὶ ὁ χρόνος ἐν ᾧ τε ἀναφέρεται καὶ ἐν ᾧ φύγεται πολὺς.

A cundum quos etiam anni tempora dividuntur. Cum enim proprium circulum sol percurrit, alia ex subjeclis corporibus quibus propior efficitur, discernit (quippe aquam extenuat ipsamque terram), et exhalationes efficit; alia autem a quibus discedit longius, constringit. Tunc enim humida exhalatio in nubes et aquas cogitur. Unde suo accessu et recessu sol contrariarum passionum causa est, dum movetur **166** in Zodiaco.

9. Fit autem etiam quotidiana quaedam ex humore circa terram in vaporem mutatio; quæ ipsa etiam a quotidiano solis super et subter terram motu quem communem habet cum totius universi conversione, sumit initium. Hujus nimirum quotidiani vaporis quæ pars altius elevari propter calidi ipsam adducentis infirmitatem non valuerit, ea cum prope terram refrigerata noctu fuerit (noctes enim frigidiores sunt), rorem et pruina efficit. Pruina quidem, cum propter ingens frigus vapor ille congelaverit⁷⁶; rorem vero, cum propterea quod continens non adeo frigidum est, vapor in aquam alteratus fuerit; nimirum nec ita condensatus ut exsiccaretur, nec ita refrigeratus ut congelaretur. Unde pruina quidem hieme et frigidis sibi in locis; ros autem vere potissimum et autumno, inque temperatis locis. Ambo autem hæc sereno et tranquillo cælo sunt. Neque enim⁷⁷ cælo non existente sereno vapor evehi potest. Siccitate enim et tenuitate [corporis] continentis opus est ad elevationem ipsius; hoc est, ne continens ex decidens imbribus humidum crassumque sit. **167** Tunc enim sursum adduci vapor non potest. Neque vero vento existente consistere potest vapor, ut congelaret aut in aquam mutetur, sed dissipatur et corrumpitur. Indicium autem est ejus quod est pruina et ros non procul a terra consistent, quia neutrum eorum in editioribus montibus generetur⁷⁸.

10. Quare pruina quidem et ros in locis terra vicinioribus, at vero imber et grando et nix in locis a terra remotioribus consistent: ubi neque uer fluit et cum corpore quod circulariter movetur, simul convertitur, uti propter ejusmodi fluxum et motum nubium concretiones non fiant; neque radiorum solarium refractiones efficaciam eam habent, ut aeris in nubes conglobationem suo calore impedire queant. In ejusmodi scilicet locis quibus nubes continentur, per refrigerationem et pluvia et nix et grando consistent.

11. Et pluvia quidem propter eandem causam propter quam ros generatur; nix vero propter eandem causam quam propter pruina⁷⁹; differunt autem pluvia et ros, itemque cursus nix et pruina intentione et remissione itemque, multitudine et paucitate. Pluvia enim copiosa **168** est; ex copioso quippe vapore frigescente generatur; et locus etiam ex quo elevatur et in quem coacervatur amplius est;

⁷⁶ 1 Meteor. c. 10. ⁷⁷ Ibid. ⁷⁸ Ibid. ⁷⁹ Ibid. c. 11.

quia et tempus quo elevatur et quo frigescit, longum est. Ros vero exiguum quid est singulorum dierum, et ex loco est exiguo, celeremque generationem habet.

12. Quemadmodum autem ros ad pluviam, ita pruina ad nivem sese habet. Nix enim nobis jam consistentis est congelatio; pruina, vaporis congelatio. Utraque autem propter magnum frigus congelant; suntque vel horæ vel regionis frigidæ signa. Nisi enim frigus prævaleret⁸⁰, neque vapor, qui calorem a quo elevatus est in seipso habet, nec nubes congelasceret, quæ et ipsa tamen adhuc calorem habet ab eo reliquum, qui vaporem ex terra sustulit, ex quo nubes est. Prorsus autem nubes caloris est particeps. Hoc enim ni ita se haberet, non maneret sursum, sed ut nebula deorsum caderet.

13. Nubes quidem igitur est crassamentum vaporem convolutum aquæ generandi vim habens. Nebula vero vapida exhalatio aquæ nequaquam genitrix, acere quidem densior, nube autem rarior, litque vel ex nubis principio rurescente, **169** vel ex reliquiis. Adversaria autem his est serenitas, quæ nihil aliud est quam ær nulibus nebulaque per omnia vacuus.

14. Ex nube autem pluvia fit per expressionem ipsius magnopere incrassatæ; totque differentias habet, quot nubis habet compressio; quippe quæ si remissa fuerit, molles, si vehemens, grossiores atirias dispergit. Atque hoc imber vocatur, contorta pluviae stillicidia cum majuscula ipsa tum jugi tenore in terram cadentia. Ex vapore autem **170** ros generatur. Ros enim est humidum in serenitate per muvitam concretionem decidens.

15. Nivem porro efficit nubis condensatæ et congelatæ sullriatio, quæ priusquam in aquam mutetur, contusa sit⁸¹. Et contusio quidem spumæ speciem exactumque candorem, congelatio autem, humoris qui inest, et nondum fusus est, cum nec eliam nubes rarefacta sit, rigorem efficit. Quod si cum impetu et confertim nix decidal, niphotos [vingor] nominatur. Quo modo autem ex nube nix, eodem ex vapore pruina generatur. Sed est etiam aliquid roris et pruinae intermedium, quod drosopachnen dicunt, qui est ros semicongelatus, **170** quasi ros pruinosus.

16. Pluviae proinde quidem in loco a terra remotiore concrecenti ros circa terram, nivi pruina quoad proportionem respondet. At vero quod grandini respondeat, circa terram nihil est. Neque enim ex nube in grandinem fit mutatio⁸², sed primum fit pluvia, et propter antiperistasin congelat.

17. Est autem antiperistasis [quam alii coarctationem, alii compressionem undique circumtusam, alii mutuum adversum conatum vocant] transmutatio et transitio quædam ab ambientibus circa

Ἄλλογον δὲ καὶ ἐρήμερον ἢ δρόσος καὶ ἐξ ὀλίγου τόπου, καὶ ταχεῖα ἢ γένεσις αὐτοῦ.

ιβ'. Ὡς δὲ (ἢ) δρόσος πρὸς ὕμθρον, οὕτω πάχνη πρὸς χιόνα. Ἡ μὲν γὰρ χιὼν πῆξις ἐστὶ νέφους ἢ ἴση συνεστῶτος· ἢ δὲ πάχνη πῆξις ἀτμίδος. Καὶ ἄμφω δὲ διὰ μέγα πῆγνυνται ψυχρὸς· καὶ σιμεῖα ἐστὶν ἢ ὕρας ἢ χύρας ψυχρᾶς. Κι μὴ γὰρ ἐπικράτει τὸ ψυχρὸς, οὐτ' ἂν ἢ ἀτμὶς ἐπῆγνυτο, τὸ ἀνάγον ταύτην θερμὸν ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ, οὐτ' ἂν τὸ νέφος ἔχον ἐπι καὶ αὐτὸ θερμότητα τὴν ὑπολειφθεῖσαν τῆς μεταωρισάσης ἐκ τῆς γῆς τὴν ἀτμίδα, ἐξ ἧς ἀτμίδος τὸ νέφος. Πάντως δὲ τὸ νέφος μετέχει θερμότητος· Κι μὴ τοῦτο γὰρ, οὐκ ἂν ἔμεινον ἄνω, ἀλλὰ καθάπερ ὕμῖχλη κατέπιπτε κάτω.

ιγ'. Νέφος μὲν οὖν ἐστὶ πάχος ἀτμῶδες συνεστραμμένον γόνιμον ὕδατος, ὕμῖχλη δὲ ἀτμώδης ἀναθυμίασις ἀγονος ὕδατος· αἶρος μὲν πυκνοτέρα, νέφους δ' ἀραιότερα. Γίνεται δὲ ἤτοι ἐξ ἀραιώσεως ἀργῆς νέφους, ἢ ἐξ ὑπολείμματος. Ἀντίπαλος δὲ τούτοις ἢ αἰθρία, μηδὲν ἕτερον οὔσα ἢ αἴη ὡς ἐπίπαν ἀνέφελος καὶ ἀνόμῖχλος.

ιδ'. Ἐκ μὲν οὖν τοῦ νέφους γίνεται ὕμθρος κατ' ἐκπιεσμὸν αὐτοῦ, εὖ μάλα πεπαχυμένου· διαίφοράς δ' ἴσχει τοσαύτας, ὅσας καὶ ἢ τοῦ νέφους θλίψις. Ἦπία μὲν γὰρ οὔσα, μαλακὰς ψεκάδας διασπείρει, σφοδρὰ δὲ, ψεκάδας ἀδράς. Καὶ τοῦτο κίχληται ὑετός, ὕμθρου συστρέμματα μεγάλᾳ καὶ συνεχῇ φερόμενα ἐπὶ γῆς. Ἐκ δὲ τῆς ἀτμίδος γίνεται δρόσος. Δρόσος γὰρ ἐστὶν ὑγρὸν ἐν αἰθρία κατὰ λεπτήν φερόμενον οὔστασιν.

ιε'. Χιόνα δὲ ποιεῖ νέφους πεπυκνωμένου τε καὶ συμπεπηγμένου ἀπόθρυπις, ἀνακοπέντος πρὸ τῆς εἰς ὕδωρ μεταβολῆς. Ἐργάζεται δὲ ἢ μὲν κοπή τὸ ἀφρῶδες καὶ ἐκλευκὸν ἢ σύμπηξις δὲ τοῦ ἐνόντος ὑγροῦ τὴν ψυχρότητα μέπω χυθέντος· μήτε τοῦ νέφους ἔραιωμένου. Σφοδρὰ δὲ καὶ ἀθρία καταφευγμένη χιὼν νεφετός ἀνομάζεται. Ὅν δὲ τρόπον ἐκ τοῦ νέφους ἢ χιὼν, τὸν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀτμίδος ἢ πάχνη. Ἔστι δὲ καὶ τι μεταξὺ δρόσου καὶ πάχνης, ὃ δροσοπάχνην φασίν, ἢ μίπαγῃ δρόσον τυγχάνουσαν.

ιδ'. Τῆ μὲν οὖν ὕμθρω ἐν τῷ ἀπογείῳ τόπῳ συσταμένῃ ἢ δρόσος ἀνάλογον ἐν τῇ περὶ (τῆν) γῆν, τῇ δὲ χιὼν ἢ πάχνη. Οὐδὲν δὲ τὸ ἀναλογῶν τῇ χιόνα γίνεται περὶ (τῆν) γῆν. Οὐδὲ γὰρ ἐκ νέφους εἰς χιόνα ἢ μεταβολή, ἀλλ' ὕμθρος γίνεται πρότερον, καὶ δι' ἀντιπερίστασιν πῆγνυται.

ιζ'. Ἀντιπερίστασις δὲ ἐστὶ μετάστασις καὶ μεταχώρησις ἐκ τῶν κύκλων γινομένη περὶ τὸ μέσον· οἷον ὅταν περιωθούμενόν τι ὑπὸ τινος, αὐτὸ πάλιν τὸ πρυσσῆδες ὁμοίως ἀντιπεριωθῆ, κάκεινο δὲ τὸ ἐχόν

⁸⁰ 1 Meteor. c. 11. ⁸¹ Ibid., De mundo cap. 4.

⁸² 1 Meteor. c. 12.

μενον καὶ οὕτως γίνηται τῶν τόπων ἀνταλλαγῆ· κἀντεῦθεν τῶν μὲν περίεξ τόπων ἀπόλειψις, πρὸς δὲ τὸν μέσον συνώθησις καὶ συνέλευσις. Τοῦτο γοῦν ἔστι (τὸ) γινόμενον κἀπὶ τοῦ θερμοῦ τε καὶ τοῦ ψυχροῦ. Ὄταν γὰρ ἐπικρατῆ τὸ θερμὸν, ἀπωθεῖ τὸ πληττάζον αὐτῷ τοῦ ψυχροῦ· κἀκεῖνο πάλιν βιαζόμενον τὸ σύνεγγος ἀπωθεῖ· καὶ οὕτως ἀντιμεμίστάμενον τὸ ψυχρὸν συνάγεται καὶ συσφίγγεται, καὶ δυναμικώτερον γίνεσθαι. Τοῦτο δὲ πάσχει καὶ τὸ θερμὸν, ὁπότεν ἐπικρατῆ τὸ ψυχρὸν. Διὸ καὶ χειμῶνος μὲν θερμότερά εἰσι τὰ ὑπὸ τῆν γῆν, καὶ αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων θερμαίνονται, εἰς βάθος ἀπωθουμένης τῆς θερμῆς ὑπὸ τῆς τοῦ περιέχοντος φύξεως. Ἐν δὲ ταῖς ἀλείαις τοῦμπαλιν τὰ πηγημαῖα ὑδάτα φύχεται, ψυχροτέρων γινόμενων τῶν ὑπὸ γῆν διὰ τῆν τῆς περιεχούσης θερμότητος ἐπικράτειαν.

pellitur. Contra autem calidioribus tempestatibus aquæ fontanæ frigescunt, dum subterranea loca propter ambientis caloris dominium frigidiora efficiuntur.

η'. Τοῦτο γοῦν ὑποβλεπτόν κἀν τῷ ἄνω γίνεται τῷπρ. Ὄταν γὰρ τὸ περιέχον ὑπάρχη θερμὸν, τότε τὸ ψυχρὸν τὸ ἐν τοῖς νέφεσι κατισχύμενον, ἀντιπεριστάμενον ἔξωθεν ἔσω πρὸς βάθος διὰ τῆν κόκλιω θερμότητα, ὅτε μὲν ταχέως ὕδωρ ἐκ τοῦ νέφους ποιεῖ· διὸ καὶ αἱ ψεκάδες ἐν ταῖς ἀλλεῖλαις ἡμέραις μελζους, καὶ ἕτοι· λάβροι καὶ ἐπειγμένοι, διὰ τὸ ἀθρόον τῆς μεταβολῆς. Ὄταν δ' ἔτι μᾶλλον ἀντιπεριστῆ ἐντὸς τὸ ψυχρὸν, ὡς πλεῖον ἐν τῷ βάθει γενέσθαι, συναυνοῦμενον εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς ἔξω θερμότητος, ἕκασ τε τῆν εἰς ὕδωρ μεταβολῆν τοῦ νέφους ἐποίησε, καὶ εὐθὺς τῷ γενέσθαι, τὸ ὕδωρ ἔπηξεν καὶ ἀπετέλεσε χάλαζαν.

ιθ'. Συμβαίνει δὲ τοῦτο, ὅταν ὑπάρχη θάπτων ἢ πῆξις τοῦ ὕδατος, ἢ ἢ ἐπὶ τὰ κάτω φορὰ αὐτοῦ· ἐπεὶ γὰρ ἢ τε καταφορὰ τοῦ ὕδατος ἐν χρόνῳ γίνεται ἢ τε πῆξις ἐν χρόνῳ, ὅταν ἐλάττωι χρόνῳ τοῦ τῆς καταφορᾶς ἢ πῆξις γένηται, πήγνυται τὸ ὕδωρ, ἔτι δὲ ἄνω ἐν τῷ τόπῳ τοῦ νέφους.

κ'. Ὅσῳ δ' ἂν ἐγγύτερον τῆς γῆς αἱ τοιαῦται γίνονται μεταβολαί, τασούτιν καὶ ἀθροιώτεραι διὰ τῆν τοῦ τόπου θερμότητα, καὶ πολὺν μελζους αἱ ψεκάδες καὶ τὰ ὑδάτα λαβρότερα, καὶ αἱ χάλαζαι μέγιστα, καὶ οὐ στρογγύλαι· τὸ σχῆμα διὰ τὸ βραχὺν φέρεσθαι τόπον καὶ μὴ τὰς αὐτῶν ἔξοχὰς ἐν τῷ πολλῷ διαστήματι περιθραύεσθαι τῆς καταφορᾶς, ὅπερ πάσχουσιν αἱ φερόμεναι πόρρωθεν.

καθ'. Οὐ πυκναὶ δὲ πίπτουσιν αἱ μεγάλαι ψεκάδες, διὰ τε τὸ ἐγγὺς γίνεσθαι τῆν τοῦτίον μεταβολῆν, καὶ φθάνειν τὰς πρώτας καταφέρεσθαι πρὸ τῆς τῶν ἄλλων γενέσεως, καὶ διὰ τὸ μὴ διαιρεῖσθαι τάς τε ἐν (τῇ) καταφορᾷ καθὼς αἱ ἀφ' ὕψους φερόμεναι διατέμνονται καὶ διαμερίζονται τῇ μακρᾷ καθόδῳ, καὶ σμικρυνόμεναι πυκνοῦνται.

κβ'. Γίνονται δὲ αἱ χάλαζαι ἕαρος μὲν μάλιστα καὶ μετοπώρου· τῆς δ' ὁπίρας ὀλιγάκις, ἔτι δ' ἐπ' ἐλάττωι τοῦ χειμῶνος, καὶ τότε ὅταν ἦτ-

A medium facta; exempli gratia, quando aliquid ab aliquo undequaque protrusum, vicissim ipsum eadem ratione continuum undique adversus se protrudit, et hoc id quod consequens est; sic locorum sit permutatio, et ambientium quidem desectio, ad medium autem contrusio et coitio. Quod quidem fieri solet et in calido et in frigido. Cum enim dominatur calidum, propellit quidquid frigidi sibi vicinum est: et hoc vicissim dum vim patitur, propinquum repellit: atque ita frigidum dum contraria obsistentia habet, cogitur et constringitur, potentiusque efficitur. Quod idem etiam accidit

171 calido, cum frigidum dominatur. Quapropter etiam ³² hyeme subterranea loca calidiora sunt et fontes aquarum calefiunt, quia calor in interiora a continentis [corporis] refrigeratione compellitur. Hoc scilicet etiam in superiore loco fieri existimandum est. Cum enim continens fuerit calidum, tum frigidum quod in nubibus coarctatur et per antiperistasin extrinsecus factam introrsum cogitur ad profunditatem circumdantis caloris gratia, interdum ex nube aquam celeriter efficit (unde etiam propter confertam et copiosam mutationem diebus calidis stillæ grandiores et imbres impetuosi et properati exoriuntur). Cum autem magis introrsum fuerit frigidum coactum per antiperistasin, ut in profunditatem magis resideat, ad eam nimirum ab exteriori calore compulsam, tum simul et nubis mutationem in aquam fecit; et simul ad ea facta est, aquam in glaciem convertit, et grandinem effecit.

19. Accidit autem hoc 172 cum celerior fuerit aquæ congelatio quam ejusdem deorsum delatio. Quoniam enim et aquæ delatio in tempore ³⁴, et congelatio item in tempore fit; cum citius quam deferatur fit congelatio, congelat aqua adhuc in superiore parte nubis existens.

20. Quanto propius autem terram ejusmodi mutationes contigerint, tanto etiam propter loci calorem copiosiores sunt, et multo majores stillæ et aquæ impetuosiores, et grandines maximæ, nec ligura rotundæ; quia per breve feruntur spatium, nec earum extremitates longo delationis intervallo in circuitu franguntur, quod illis accidit quæ eminus feruntur.

21. Jam vero magnæ stillæ non cadunt densæ, et quia prope fit earum mutatio ³⁶, et quia primæ prius deferuntur, quam aliæ generentur, et quia hæ in delatione non dividuntur: quemadmodum quæ ex alto feruntur, longo descensu dissecantur et dividuntur, et minutiores factæ densantur.

22. Fiunt porro grandines vere quidem potissimum et sub finem autumnii; raro autumno, et infrequentius hyeme; atque tum cum minus est

³² 1 Meteor. e. 12. ³⁴ Ibid. ³⁶ Ibid.

frigoris : ac in universum fiunt in locis temperatioribus et 173 temporibus calidioribus ⁸⁶, cujus causa est antiperistasis. Non autem crebro aestate fiunt, tametsi magis sit calida, ob humoris defectum qui vere copiosus est et ab hyeme remansit. Et vero etiam autumnii finis jam humescit fiuntque etiam autumnio grandines maxime desinente, cum quod jam humor præsto sit, tum quod jam ante aer inculuerit, quin in aquam mutatur. Nam et hoc ex quadam parte ad refrigerationis celeritatem est utile. Quæ enim antea calefacta sunt ⁸⁷, cum celerius tum vehementius refrigerantur.

23. Postremo ⁸⁸ circa Arabiam et Æthiopiæm æstate, non hyeme pluvias easque etiam vehementes et sæpe uno die fieri dicunt ; causamque hujus rei ab antiperistasi reddunt, quæ inde exoritur, quod regio valde calida est. Et si enim in illis partibus æstas maxime sicca est ; in aliis tamen locis pluviarum materia coacervatur, quæ dum ventis anniversariis ad montes illuc compellitur consistit et has quas commemorant, pluvias generat.

Α τον ἢ ψυχρος. "Ὀλωσ δ' ἐν τοῖς εὐδαινοτέροις γίνονται τύποις καὶ τοῖς ἀλεινοτέροις καιροῖς διὰ τὸ τῆς ἀντιπεριστάσεως αἰτίων. Οὐ γίνονται δὲ πολλάκις τοῦ θέρους, καίτοι μᾶλλον ὄντος θερμοῦ, διὰ τὴν εὐδαιαν τῆς ὑγρότητος, ἥτις ἐν τῷ ἔαρι πολλὰ ἐστὶν ἀπὸ τοῦ χειμῶνος μένουσα. Καὶ τὸ μετόπωρον δὲ ἤδη ὑγραίνεται. Γίνονται δὲ καὶ τῆς ὑπώρας χάλαι καὶ μᾶλλον λιγαύσης, διὰ τὸ ἦδη τε ὑγρότητα εἶναι, καὶ διὰ τὸ προθερμάνθαι τὸν ἀέρα τὸν εἰς ὕδωρ μεταβάλλοντα. Συμβάλλεται γὰρ πῶς καὶ τοῦτο πρὸς τὴν ταχυτῆτα τῆς ψύξεως. Τὰ γὰρ προθερμάνθητα ταχύτερόν τε καὶ ἰσχυρότερον ψύχεται.

Κγ'. Μέγιστα δὲ περὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ Αἰθιοπίαν τοῦ θέρους, ἀλλ' οὐ τοῦ χειμῶνος τοὺς ὄμβρους γίνεσθαι, καὶ ταῦτα βραχέαιους καὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας πολλάκις. Καὶ ἀποδίδεται καὶ τοῦ τοιοῦτου αἰτίον ἢ ἀντιπεριστάσις, ἥτις γίνεται διὰ τὸ ἀλεινὸν εἶναι τὴν χώραν ἰσχυρῶς. Εἰ δὲ τὸ θέρους ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι μάλιστα ξηρότατον, ἀλλ' ἐν ἄλλοις τόποις ἢ τῶν ὄμβρων ἀφροῖζεται ὕλη, καὶ ὑπὸ τῶν ἐτρησίων πνευμάτων εἰς τὰ ἐκεῖσε ὄρη ἀπωθουμένη συνίσταται, καὶ τοὺς ἰστορουμένους ὕετους ἀπογεννᾷ.

SYNOPSIS CAPITIS XV.

QUOD EST DE FONTIBUS ET FLUVIIS.

174 1. *Removet causam non veram generationis fontium et fluviorum, et remotionem probat ac argumento defluentium ex nubibus aquarum declarat. — 2. Veras causas indicat, easque explicat, quæ eadem sunt cum causis aquarum superne descendentium. — 3. Occupatio. — 4. Comparationem instituit generationis aquarum supra et infra terram. — 5. Differentiam constituit fontium et scaturiginum. — 6. Plurimos et maximos fontes a montibus editioribus exordia habere pronuntiat, quibus etiam multæ scaturigines vicinæ sunt ; quia nimirum montes ejusmodi cum aquam nullam pluvialem in se recipiunt, tum copiosam ipsimet ex vaporibus in se generatis conficiunt. — 7. Quasi per porisma infert, fluvios qui ex stagnis oriri videntur, nihilominus habere exordia. — 8. Quibus a montibus perennes, et a quibus exigui temporis fluvii orientur. — 9. Aliorum sententiam de origine fontium proponit, eamque primum disputandi gratia refutat. — 10. Eandem ex vera animi sententia probat, et cum illa physicorum superiore commemorata sententia conciliat.*

CAPUT XV.

De fontibus et fluviiis.

1. Non ut ex vase aliquo et antro copiosam aquam coacervatam habente e terra fontes sensim effluunt, ut quibusdam visum fuit. 175 Sunt enim ⁸⁹ quidem cavernæ etiam aliqua intra terram quæ aquas capiunt, et quibus hieme impletis aliqua sit aquæ emanatio ; sed non est ista fontium causa. Neque enim ⁹⁰ terra profecto tantæ aquæ conceptaculis sufficeret ; ut neque nubes, siquidem et ipsæ in se haberent aquam omnem præexistentem quæ depluira est ; nec alia quidem pars deorsum ferretur, alia vero vicissim generaretur.

2. Quare potius quæ consentur causæ aquarum in terram decidentium (materialis enim causa vapor est ; efficiens, refrigeratio) : eadem ipsæ ⁹¹ causæ erunt aquarum quæ ex terra redduntur. Quemadmodum enim supra terram evaporans aer in aquam mutatur, cum refrigeratur ; sic etiam

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ πηγῶν καὶ ποταμῶν.

α'. Οὐχ ὡς ἐξ ἀγγείου τινὸς καὶ κοιλίας ἠθροισμένον ἀηρόον ὕδωρ ἐχούσης τῆς γῆς ἀπορρέουσιν αἱ πηγαὶ κατ' ὀλίγον, ὡς τισὶν ἔδοξεν. Εἰσὶ (μὲν γὰρ) καὶ τινες κοιλότατες ἔνδον τῆς γῆς ὑδάτων χωρητικαὶ, ἀφ' ὧν πληρωθεισῶν τοῦ χειμῶνος ἀπόρρυσίς τις ὕδατος γίνεται. Ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐν εἴῃ τῶν πηγῶν αἰτίον. Οὐδὲ γὰρ ἐξέρχει πάντως ἡ γῆ ταῖς τοῦ τοιοῦτου ὕδατος ὑποδοχαῖς, ὡσπερ οὐδὲ τὰ νέφη· εἴπερ τῆν καὶ αὐτὰ προὑπάρχον ἔχοντα τὸ ὑενισθισμένον ὕδωρ ἠθροισμένον ὅπαν ἐν ἑαυτοῖς· ἀλλὰ μὴ τὸ μὲν καταφέρεται, τὸ δ' αὖθις ἐγίνετο.

β'. Ὡστε μᾶλλον ἄπειρ αἰτία τῶν εἰς γῆν καταφερομένων ὑδάτων κρίνεται (ὕλικόν μὲν γὰρ αἰτίον αὐτῶν ἢ αἰμία. ποιητικὸν δ' ἢ ψύξις), ταῦτ' ἐν εἴῃ καὶ τῶν ἐκ γῆς ἀναδιδόμενων ὑδάτων αἰτία τὰ αὐτά. Ὡσπερ γὰρ ὑπὲρ γῆν ὁ ἀτμίζων ἀήρ εἰς ὕδωρ μεταβάλλει ψυχόμενος· οὕτως ὑποληπτέον καὶ ὑπὸ

⁸⁶ 1 Meteor. c. 12. ⁸⁷ Ibid. ⁸⁸ Ibid. c. 13. ⁹⁰ Ibid.

γῆν ἐκ τῶν ἐν γῆ ἀτμίδων γεννάσθαι ὕδωρ διὰ τὴν ἄνοιαν τῆ γῆ ψυχρότητα.

γ. Δέχεται μὲν γὰρ ἡ καὶ γῆ, καὶ τὸ ἐκ τῶν ὀμβρῶν καταφερόμενον εἰς αὐτὴν ὕδωρ, καὶ στέγει τοῦτο ἐν ἑαυτῇ. Δύναται δὲ ἕτερον γεννᾶν συνεχῶς ἐν τοῖς πρὸς τοῦτο ἐπιτηδεύουσιν τόποις αὐτῆς.

δ. Ὅσπερ οὖν ἐν τῇ ὑπὲρ γῆν γόπῳ κατὰ μικρὰ συνιστάμεναι πρῶτον αἱ βανίδες, ἔπειτ' ἀλλήλαις μιγνύμεναι, τὸ τελευταῖον μετὰ πλήθους κατὰγονται, ποταμὸν τινα ἄνωθεν ῥέοντα ποιῶσαι τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὑπὸ γῆν, ἐκ μικρῶν βανίδων, ὡσπερ ἰδρῶστος τῆς γῆς, συλλεῖθεται πρῶτον τὸ ὕδωρ, τὸ τε κατ' αὐτῆς δύνον ὑπὸ τῶν ὀμβρῶν, καὶ τὸ γεννιόμενον ἐν αὐτῇ· καὶ οἷον εἰς ἓν τι πηδῶστος τῆς γῆς, αἱ πηγαὶ γίνονται καὶ αἱ κρήναι.

εἰ. Αἱ πηγαὶ μὲν οὖν ἀρχαὶ τυγχάνουσι ποταμῶν· αἱ δὲ κρήναι μικραὶ πηγαὶ εἰσι, μὴ δυναμένης αὐτῶν ἐκάστης ποτάμιον καθ' αὐτὴν ῥεῦμα παραγαγεῖν.

ς. Οἱ πλείστοι δὲ καὶ μέγιστοι τῶν ποταμῶν ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ῥέουσιν ὄρων. Ὅρεσι δὲ γειννῶσι καὶ αἱ πλείστα κρήναι, καὶ ἐξ ὀρίων ἀπορρέουσιν. Ἐν γὰρ τοῖς πεδίοις ὀλίγα (κρήναι) παντελῶς εἰσι (καὶ) πηγαὶ καὶ ῥύσεις ὑδάτων χωρὶς τῶν ποταμῶν· ἂ ῥεῖ μὲν διὰ τῶν πεδίων, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν ὄρων. Τὰ γὰρ ὄρεινά καὶ ὑψηλὰ χωρία ὡς σπυγυαὶ τινες ἐπικρεμάμεναι τῶν χθαμαλῶν κατὰ μικρὰ μὲν, πολλαχῆ δὲ διαπηδῶσι, καὶ ἀποδιδύσασιν ὑπὲρ ἐν ἑαυτοῖς ἀπὸ τῶν ὀμβρῶν ὕδωρ δεχόμενα φυλάττει διὰ πυκνότητα. Ἐτι τε καὶ τὴν δι' αὐτῶν ἀνιῶσθαι ἐκ βάθους ἀτμίδα φύχει τὰ τοιαῦτα χωρία καὶ μεταβάλλει εἰς ὕδωρ, ὡς καὶ τοῦτο γινόμενον ἀπορρεῖν ἐξ αὐτῶν· οὐ μὴν μόνον τὸ ἐκ τῶν ὀμβρῶν προενοπάρχον αὐτοῖς.

ζ. Ὅστε καὶ ὅσοι τῶν ποταμῶν ἐξ ἑλῶν φαίνονται ῥέοντες, ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τόπων ἔχουσι τὰς πρώτας ἀρχάς. Ἐκεῖθεν γὰρ συλλεῖθόμενον τὸ ὕδωρ καὶ συρρέον καὶ ὑπνομεῖον τὰ ἔλτ, ἐκ τούτων ὡς ἐκ πηγῶν ἀναδίδονται.

η. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἐπικείμενα ὄρη μέγιστα τε εἴη καὶ πυκνά καὶ ψυχρά, ῥέουσι καὶ οἱ ἐντεῦθεν ποταμοὶ ἀένναον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τόποι πλείστον ὕδωρ καὶ δεχόντα καὶ στέγουσι καὶ ποιῶσι. Ὅσοις δὲ τῶν ποταμῶν καὶ ἐπικρεμάμεναι τῶν ὄρων συστάσεις μικραὶ εἰσιν, ἢ σωμαὶ καὶ λιθώδεις καὶ ἀργιλώδεις, εἴπου λευκαὶ καὶ οἷον τιτανώδεις, οἱ τοιοῦτοι ποταμοὶ, πρὶν ἐπελθεῖν τοὺς χειμερινοὺς ὀμβροὺς, τὸ ὕδωρ προαπολείπουσιν.

θ. Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς ἂν δόξειεν εὐλογον ἐκ τῆς θαλάσσης ἀρχεσθαι τὰς πηγὰς, ὡς τοῦ θαλασσίου ὑδάτος διηθουμένου καὶ διυλιζομένου διὰ τῆς γῆς, καὶ οὕτω γλυκαιομένου καὶ ἀναδιδόμενου, καθὼς οὐκ ὀλίγοι περυσιολογῆκασιν; μᾶλλον γὰρ ἂν, εἰ τοῦτ' ἦν, ἐκ τῶν κοιλοτέρων τόπων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἔρρεον αἱ πηγαὶ κατὰ τὸ εἶκος.

infra terram ex vaporibus, qui sunt in ipsa, aquam fieri existimandum est propter frigus quod terræ incst.

3. Nam terra quidem etiam aquam ex pluviis delatam recipit, sinuque suo tegit. Sed et aliam in lucis ad hoc iduncis continenter generare potest.

4. Quomadmodum ergo in loco qui supra terram est, guttae primum minutatim coagmentatae, deinde inter se commistae, tandem in copia deferuntur fluvium 176 aliquem superne fluctem efficientes; eundem sane etiam modo infra terram ex parvis guttis quasi sudaret terra stillat primum aqua cum quae ipsam a pluviis subit, tum quae inibi generatur; adeoque veluti consiliret terra in unum, fontes et scaturigines oriuntur.

5. Fontes proinde quidem fluviorum sunt principia; scaturigines autem, exigui fontes sunt; cum qualibet earum fluvialem decursum per se producere nequeat.

6. Porro plurimi et maximi fluvii ex altissimis fluunt montibus. Sed et plurimae scaturigines montibus vicinae sunt, et ex montibus defluunt. In planitie enim certe paucae sunt (scaturigines et) fontes et fluxus aquarum, exceptis fluvialibus quae per plana quidem decurrunt, sed originem habent a montibus. Quippe montana et edita loca veluti spongiae quaedam humilibus impendentes paucillim quidem, sed multis ex partibus rumpuntur, et aquam reddunt quam in se ex pluviis collectam asservant densitatis suae causa. Quin et amplius ex suamet profunditate ascendentem vaporem refrigerant ejusmodi loca, et in aquam mutant; ut et haec cum fit ex ipsis 177 effluat; nec ea tantum quae ex pluviis inibi jam ante existit.

7. Quare omnes fluvii qui ex stagnis fluere videntur, ex locis editioribus sua prima habent exordia. Cum enim illinc aqua destillet et confluat et per cuniculos stagna subeat, ex his quasi ex fontibus editur.

8. Quod si igitur montes incumbentes, maximi sunt et densi et frigidi etiam fluvii inde fluunt perenniter. Quippe ejusmodi loca plurimum aquae et recipiunt et tegunt et faciunt⁹¹. Quibus autem fluvii impendentes montium constitutiones sunt exiguae, aut inanes, et lapidosae et argilosae, sive albae et veluti gypsatae; ejusmodi fluvii prius aqua deficiunt, quam hibernae pluviae superveniant.

9. Quod si vero haec ita se habent, quomodo rationi consentaneum est fontes ex mari principium habere, quasi aqua marina percolaretur et defaecaretur per terram, atque ita dulcesceret et restitueretur, quomadmodum non pauci physici disseruerunt? Nam si hoc ita esset, ex locis magis cavis, et non ex editioribus fontes fluere consentaneum videri queat.

⁹¹ 1 Meteor. c. 14.

10. Atqui vero et hoc si alia ratione explicetur, A principiis 178 fontium convenire videtur. Cum enim terra perlusa et cuniculosa sit et aliquas quasi venas habeat; necessario ipsa universa ex mari aquam per divisionem et derivationem accipit; humore ex proximis mari partibus ad remotiores transeunte, et hinc vaporum copiam terræ præbente; qui dum elevantur et refrigerantur, ut ante dictum est, multum aquæ generabitur.

α. Ἄλλως δὲ δοκεῖ καὶ τοῦτο ταῖς ἀρχαῖς συμβῆ-
λίσθαι τῶν πηγῶν. Διάτρητος οὕτα ἡ γῆ καὶ ὑπό-
νομος, καὶ ὡσπερ τινὰς ἔχουσα φλέβας, ἀναγκαστικῶς
ἐκ τῆς θάλασσης δέχεται τὸ ὕδωρ πᾶσα κατὰ διά-
δοσιν, ἐκ τῶν ἐγγιστά τῇ θαλάσσει μερῶν τῆς γῆς
διαβαίνοντος τοῦ ὑγροῦ καὶ πρὸς τὰ πόρρωτέρω,
κάντεῦθεν ἀτμῶν ἀφθονίαν τῇ γῆ παρεχόντος ὧν
ἀναφερομένων καὶ ψυχομένων, ὡς προεῖρηται, γέ-
νεσις ὕδατος ἔσται πολλοῦ.

SYNOPSIS CAPITIS XVI.

QUOD EST DE MARI.

1. *Varia: divisiones aquarum.* — 2 *Mare non est manu elaboratum, sed sponte naturæ suæ ortum non tamen effluidum.* — 3. *Occupatio.* — 4. *Mare a partibus altioribus ad caviores fluit, non tamen in aliud receptaculum effluit, ac proinde aqua stagnans censetur.* 5. *Mare non est aqua fontana, quia non est effluidum.* — 6. *Mare est aqua collectitia, non tamen ex fluminibus. Alias enim potius fontana et effluida esset.* — 7. *Mare non est æternum, ut neque mundus, quemadmodum putavit Aristoteles; sed cum mundo per creationem Dei cepit, ut tradunt sacræ litteræ et fide percipitur.* — 8. *Locus maris etiam, elementi aquæ est locus. Quia de causa etiam ad ipsum omnia alia feruntur flumina.* — 9. *Salsedinis et amaritudinis maris causæ sunt, tum illius 179 statio, tum evaporation, quemadmodum simili declaratur.* — 10. *Quid mare neque majus neque minus fiat.* — 11. *Cur mare neque dulcius neque salius efficiatur, adeoque eandem fere semper cum quantitatem tum qualitatem servet.* — 12. *Ut ipsum mare, sic et ejus qualitas, salsedo et amaritudo cepit; ubi etiam exponitur, quomodo accipiendum quod Deus in creatione dicit, Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat inter aquas aquas.* — 13. *Ratiocinatio a posteriori, qui colligit ut nunc a colore solari facta subtilioris aquæ discretio causa sit salsedinis et amaritudinis maris; ita priorem mari hujus qualitatis causam fuisse, primum omnium a firmamento factam discretionem: quia sol cum firmamento, et firmamentum cum sole, physicorum omnium consensu sit ejusdem naturæ.*

CAPUT XVI.

De mari.

1. Aquarum⁹² quæ circa terram et in terra sunt aliæ fluitantes, aliæ stagnantes sunt. Et fluitantes quidem omnes ex fontibus aliquibus suæ fluxionis habent principia, sive sponte sua ortæ sint, ut fluviales, sive manu productæ, ut quæ per canales educuntur. Porro aquarum stagnantium aliæ sunt fontanæ, aliæ collectitiæ. Et harum simul aliæ sunt manu productæ, aliæ a seipsis ortæ. Fontanæ quidem manu productæ sunt puteales. 180 Fodiuntur enim putei et ad aquarum circumfluentium exceptionem comprehensionemque comparantur. At aquarum stagnantium fontanæ a seipsis ortæ, quæ exiguis fontibus et locorum cavitates obtineat, effluere et dilabi non possunt. Aquarum autem collectitiarum, quæ nul ex pluviiis aut ex amnium affluxu sunt, aliæ habent ab arte præparata receptacula, aliæ ad cavitates in terra coacervantur, quæ etiam multitudine et paucitate differunt. Et siquidem multitudine sunt præditæ, seu lacunæ vocantur.

2. Quæ cum ita se habeant, quod mare sit manu factum et elaboratum, nulla ratione nititur. Cum autem a seipso sit ortum, aut effluidum erit aut stagnans. Et effluidum quidem non est. Quo enim efflueret? Sed ex multis qui Hyrcanum et Caspium mare circumvenerunt, quæ nulla ex parte sibi invicem conjuncta videntur, nemo horum ullum effluidum deprehendit.

B

ΚΕΦΑΛΑ. Ις'.

Περὶ θαλάσσης.

α'. Τῶν περὶ γῆν καὶ ἐπὶ γῆς ὕδατων τὰ μὲν ῥυτὰ ἔστι, τὰ δὲ στάσιμα. Καὶ τὰ μὲν ῥυτὰ πάντα ἔκ τινων ἔχει πηγῶν τῆς ἕως τῆς ἀρχῆς, καὶν αὐτοφυῆ, καθὰ τὰ ποτάμια, καὶν χειρόκητα, καθὰ τὰ δ' ὄχετων ἐξαγόμενα. Τῶν δὲ στασίμων ὕδατων τὰ μὲν ἔστι: πηγαῖα, τὰ δὲ συλλογισμαῖα· καὶ τούτων ὁμοῦ τὰ μὲν χειρόκητα, τὰ δ' αὐτοφυῆ. Χειρόκητα μὲν πηγαῖα τὰ φρεατιαῖα· τὰ φρέατα γὰρ ὀρύσσεται καὶ κατασκευάζεται πρὸς τὴν τῶν περιεχομένων ὕδατων συναγωγὴν. αὐτοφυῆ δὲ πηγαῖα τῶν στασίμων ὅσα μικρὰς ἔχοντα πηγὰς καὶ τύπων κοιλότητος, ἢ ὀνόματι ἀπορροῆν. Τῶν δὲ συλλογισμαῖων ὕδατων ἢ ἐξ ὑετῶν ὄντων, ἢ ἐκ γενομένης ἐπιρροῆς ποταμῶν, τὰ μὲν ἑξαμενὰς ἔχει κατασκευαστὰς ὑπὸ τέχνης· τὰ δὲ πρὸς τὰς ἐπὶ (τῆς) γῆς κοιλότη-
C τας συναθροίζονται, ἃ καὶ διαφέρει πλήθει καὶ ὀλιγότητι. Καὶ πλήθος μὲν ἔχοντα καλοῦνται λίμναι· ὀλίγα δ' ὄντα, λέγοντα τέλματα.

stagna vocantur: sin autem sunt exigua, paludes

β'. Τούτων οὕτως ἔχόντων χειρόκητον μὲν εἶναι τὴν θάλασσαν οὐδένα λόγον ἔχει· αὐτοφυῆς δ' οὕσα ἢ ἀπόρροτος ἔσται ἢ στάσιμος. Καὶ ἀπόρροτος μὲν οὐκ ἔστι· ποῦ γὰρ ἂν ποιήσαιο τὴν ἀπόρροιν; ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τὴν Ἰρκανίαν θάλασσαν καὶ τὴν Κασπίαν περιωδεύσαντες, αἵτινες οὐδὲ ἐφάνησαν ἀλλήλαις συνάπτουσαι κατ' οὐδὲν, οὐδεὶς οὐδεμίαν τούτων εἶρεν ἀπόρροτον.

⁹² 2 Meteor, c. 1.

γ'. Φαίνεται δ' ἡ θάλασσα ρέουσα κατὰ τοὺς στε- A
νοὺς τόπους, ὧν ἑκατέρωσε πλατεῖα θάλασσά ἐστιν.
Ὅπου γὰρ ἂν ἐκ πλατέος πελάγους εἰς στενὸν ἢ
θάλασσα συνάγεται ὑπὸ τῆς περιεχούσης τὸ πέλαγος
γῆς ὑψηλοτέρας οὐσίας, κατὰ τοῦτο φαίνεται: καὶ
μεταρρέουσα ἄλλοι' ἐπ' ἄλλο μέρος διὰ τὸ ταλαν-
τεύεσθαι τὸ ὕδωρ δεῦρο κάκεισε πολλάκις. Ὅ γίνε-
ται μὲν καὶ ἐν τῇ ἀναπεπταμένῃ θάλασσῃ ἄδηλον
δέ ἐστι, τῷ μὴ εἶναι τὴν αὐτῆς ἑκατέρωσε γῆν πλη-
σίον, παρ' ἣν ἀμείβουσα ἢ μεταρρέουσι ταύτης γνω-
ρίζοιτ' ἂν.

δ'. Πρὸς δ' ἡ θάλασσα καὶ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων
αὐτῆς ἐπὶ τὰ κοιλότερα διὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰς τὰ
ὑψηλότερα ταύτης ἐμβαλλόντων ποταμῶν πέφυκε
γὰρ τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τόπων εἰς τὰ κοιλά
καταφέρεσθαι τε καὶ ρεῖν. Ἔστι δὲ καὶ καὶ τῇ θα-
λάσσῃ τὰ μὲν αὐτῆς ὑψηλότερα, τὰ δὲ κοιλότερα. B
Ὅπως δ' ἂν ἡ θάλασσα ῥῆι, πάλιν ἐφ' ἑαυτὴν ἔχει
τὸ ρεῦμα, καὶ ὅτι πρὸς ἄλλο δοχεῖον ἐμβάλλει, κα-
θὰπερ οἱ ποταμοὶ πρὸς αὐτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ στά-
σιμὸν ἐστὶ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' οὐκ ἀπόρ-
ρύτον.

ε'. Στάσιμον δ' ἂν ἢ πηγαῖον ἢ συλλογισμαῖον
εἶη ἂν. Ἄλλ' ἐπεὶπερ ἦν πηγαῖον, ἦν ἂν καὶ ἀπόρ-
ρύτον. Πηγαῖον γὰρ ὕδωρ αὐτοφῶς στάσιμον ὀλί-
γον εὐρίσκεται. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπὸ μείζονος πηγῆς
τὴν ἀρχὴν ἔχον δύναται στάσιμον εἶναι. Διὰ τοῦτο
καὶ ὅσαι τῶν λιμνῶν ἐκ πηγῶν ἔχουσι τὰς ἀρχὰς,
αἱ μὲν φανερὰς ἀπορρέουσι ποιοῦνται, αἱ δὲ δι'
ὑπανάμων ἰστοροῦνται πρὸς θάλασσαν ἀπορρεῖν·
καθὼς καὶ ἡ ὑπὸ τὸ ὕψος τὸν Καύκασον λίμνη, ἣν C
(οἱ) ἐκαίσε θάλασσαν καλοῦσι διὰ τὸ μέγεθος· αὕτη
γὰρ πολλῶν ποταμῶν ἐμβαλλόντων εἰς αὐτὴν καὶ
μεγάλων οὐκ ἔχουσα φανερὸν ἔκρουσιν, ἐκδίδωσιν
ὑπὸ γῆν κατὰ Κιραξοῦς περὶ τὰ καλούμενα βαθεῖα
τοῦ Μόντου. Ὅθεν καὶ πύρρῳ τῆς γῆς περὶ τρια-
κόσια στάδια σχεδὸν ἀναδίδωσι πότιμον ὕδωρ ἐπὶ
τόπον πολύν.

ς'. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ στάσιμον
ἂν οὐκ ἐστὶ πηγαῖον, ὡς δείκνυται, λείπεται εἶναι
συλλογισμαῖον. Οὐκ ἂν δ' εἴη συλλογισμαῖον ἐκ τῶν
εἰσρεόντων ἐν αὐτῇ ποταμῶν, καὶ πολλοὶ ὡς: καὶ
μέγιστοι. Τοῦτου γὰρ ὄντος ἦν ἂν πάλαι ποτὲ τῶν
καιρῶν ὀλιγώτερον τὸ τῆς θαλάσσης ὕδωρ, καὶ αἰεὶ
ἐπληθύετο. Μᾶλλον δ' ἦν ἂν ἔχον ἐκ πηγῶν τὰς
ἀρχὰς ἢπερ ἐκ ποταμῶν· καὶ οὕτω πάλιν ἀπόρρυ- D
τον ἦν.

ζ'. Οἱ μὲν οὖν τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ καὶ τὴν θάλασ-
σαν ἀναρχον, ὡσπερ δὴ καὶ τὸν κόσμον ὅλον ἐποίη-
σιν ἔχουσι ἀποφαίνεσθαι. ὅσοι δὲ τὴν γῆν ἰδόντες
ἔσχον ὑπὸ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑφηγήσεως,
ὄντως οὕτε τὴν θάλασσαν, οὕτε τὸν ἄλλον κόσμον
ἀναρχον ἐδιδάχθησαν, ἀλλ' ἀκηκόασιν· Ἐν ἀρχῇ
ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ
πάλιν· Γεννηθήτω στερέωμα, καὶ τὸ ὑποκάτω
τοῦ στερέωματος ὕδωρ συναχθήτω εἰς μίαν

3. Videtur autem mare fluere circa loca angusta,
quorum ex utraque parte amplum mare est. Ubi
enim ex amplo pelago in angustum cogitur mare
a terra **181** continente pelagus cum altior sit, ob
id fluere et alias in aliam partem refluxu depre-
henditur, propterea quod ibi aqua sæpius ultro
citroque libretur. Quod sit quidem etiam in alto
mari: evidens autem non est, quod utrinque ipsum
ambiens terra prope non sit, ad quam alluens re-
ciprocationem manifestam haberet.

4. Fuit autem mare etiam ab altioribus suis ad
magis cavernosa, propter fluminum multitudinem
quæ in altiora ipsius influunt. Quippe aqua ex
altioribus locis in cava defertur et fluere consuevit;
suntque etiam in mari partes aliæ altiiores, cavio-
res aliæ. Quomocumque autem mare fluat, in
seipsum refluit, nec in aliud receptaculum influit,
quemadmodum in ipsum fluvii. Qua de causa
etiam stagnans est maris aqua, non effluida.

5. Alqui cum stagnans sit, aut fontana erit aut
collectitia. Sed siquidem fontana esset, utique et
effluida esset. Quippe fontanarum aquarum sponte
sua nature ortarum, paucæ stagnantes reperiuntur.
Neque enim quæ a majore fonte principium habet,
stagnans esse potest. Quapropter etiam quotquot
lacus ex fontibus habent principia, ii vel **182**
manifestos faciunt effluxus, vel per cuniculos me-
morantur ad mare delivere. Quemadmodum etiam
lacus ^{us} sub monte Caucasu, quem accolæ propter
magnitudinem mare vocant. Hic enim multa et
magna flumina in se influentia recipiens, nec mani-
festum effluxum habens, terram subit et demum
juxta Coraxus circa vocata bathea, id est, profun-
da ponti acceptus evomit aquas. Unde etiam pro-
cul a terra ad trecenta fere stadia multis in locis
aquam potulentam emittit.

6. Quoniam igitur aqua maris cum stagnans sit,
non est fontana, ut ostenditur: cum esso collecti-
tiam relinquitur. Non fuerit autem collectitia ex
fluminibus ipsum ingredientibus, tametsi multa
sint et maxima. Hoc enim si esset, priscis tempo-
ribus aqua maris minor fuisset, sæpèque multi-
plicaretur. Quin potius ex fontibus haberet princi-
pia, quam ex fluminibus; et ita denuo effluida
esset.

7. Qui itaque humana sapientia sapientes sunt,
et mare principii expertæ, quemadmodum sane etiam
totum mundum prompte enuntiare possunt. Qui
autem ex Spiritus sancti institutione notitiam
adepti sunt, hi revera neque mare, neque cæterum
183 mundum principii expertem edocti sunt, sed
audiverunt: « In principio fecit Deus celum et ter-
ram ⁹⁴. » Et rursus: Fiat firmamentum, et aqua quæ
infra firmamentum est in unam congeriem colliga-

⁹² I Meteor. c. 13. ⁹⁴ Gen. 1, 1.

tur ⁹⁵, (hoc est, simul sit et per se), et conspiciatur arida. Hoc enim quod est in unam congeriem, non notat illud, in uno loco. Nam videsis divina iterum vox multitudines aquarum vocavit maria.

8. Quemadmodum igitur aliorum elementorum unicuique proprium locum conditor, sic et aquæ separavit. Videtur autem etiam physicis locus is quem mare continet, non esse maris locus, sed aquæ simpliciter ⁹⁶. Unde etiam omnia flumina ad mare, ut ad proprium locum feruntur. Nam fluxus in caviolem partem secundum naturam aquæ inest, et mare locum terræ cavissimum occupat.

9. Salsedinem porro et amaritudinem quam habet, ex eo quod consistit ⁹⁷, et quod adeo a sole evaporat, habere videtur. Nam stante ipso id quidem quod est tenuius sol extrahit; quod autem crassius est, relinquit; quod sane cum quedam veluti superfluitas aquæ sit, salsum et amarum est. Quemadmodum enim in ⁹⁸ corporibus animalium potulento humido cibo ingresso amarum et salsum redditur id superfluitatum genus quod in vesicam colligitur, quia a nativo calore animalium quod potabile est attrahitur ⁹⁹, inque carnes et reliquam corporis substantiam ut convenit distribuitur; sic etiam in aqua fieri existimandum est. Cum enim universa dulcis sit, quia quod ipsius potabile est per exhalationem a solari calore excernitur, id quod relinquitur, et quasi quedam universæ est superfluitas, et salsum et amarum est.

10. Jam vero etiamsi multum aquæ singulis diebus in mare influit ¹⁰⁰, nihilo tamen majus inde mare efficitur. Omnis enim aqua in ipsum influens cum in immensam amplitudinem dissipetur, cito nobisque non animadvertentibus exsiccat. Neque verò iterum mare deprehenditur minus, tametsi nullæ quotidie ex ipso exhalationes ascendant; propterea quod aqua, quæ ex mari evaporavit, vicissim infertur, cum per ingredientia in ipsum flumina, tum per pluviam quæ in ipsam decidit. Et ut uno verbo dicam, quod maris aquæ moles non augetur, in causa est ascendentium vaporum ¹⁰¹ copia; quod autem contra non minuitur, in causa est aqua extrinsecus ingredientis.

11. Eapropter neque dulcius ab extrinsecus adveniente aqua, neque vicissim ab exhalationibus ¹⁰² salcius et amarius mare redditur; sed fere semper eandem et quantitatem et qualitatem aquæ retinet.

12. Proinde qui mare principii experti faciunt, hi etiam consequenter qualitatem ejus principio carere dicunt. Qui autem ex sacra Scriptura maris generationem didicerunt, hi etiam qualitatis istius principium sciunt, spiritualia simul et naturalia dogmata sequentes. Quia enim Dei jussu disseparata est a firmamento aqua terram circumtegens, illa

συναγωγήν· τούτῳστιν, Ὁμοῦ γενέσθω καὶ καθ' αὐτὴν, καὶ ὀφθῆτω ἡ ξηρὰ. Τὸ γὰρ εἰς μίαν συναγωγήν οὐ δηλοῖ τὸ ἐν ἐνὶ τόπῳ. Ἰδοὺ γὰρ ἡ θεία πάλιν φωνὴ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας.

γ'. Ὅσπερ τοίνυν τῶν ἄλλων στοιχείων ἐκάστῳ τόπον ἴδιον ἀφώρισεν ὁ δημιουργὸς, οὕτω δὴ καὶ τῷ ὕδατι. Δοκεῖ δὲ καὶ τοῖς φυσικοῖς ὄν κατέχει τόπον ἢ θάλασσαν, μὴ εἶναι θαλάσσης τόπον, ἀλλ' ἀπλῶς ὕδατος. Ὅθεν καὶ πάντες οἱ ποταμοὶ πρὸς τὴν θάλασσαν, ὡς πρὸς οἰκεῖον φέρονται τόπον. Εἰς τε γὰρ τὸ κοιλότερον ἢ ῥύσις κατὰ φύσιν τῷ ὕδατι, καὶ ἡ θάλασσαν τὸν κοιλότατον τόπον κατέχει τῆς γῆς.

δ'. Τὴν ἀλμυρότητα δὲ καὶ τὴν πικρίαν ἣν ἔχει ἡ θάλασσα, ἐκ τοῦ ἴστασθαι καὶ διόλου ἀτμίξειν ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἔχειν δοκεῖ. Ἰσταμένης γὰρ αὐτῆς, τὸ μὲν λεπτότερον ἀνιμάτῃ ὁ ἥλιος, τὸ δὲ παχύτερον καταλείπει ὑπὲρ οἷον περίττωμα ὄν ὕδατος, ἀλμυρὸν ἐστὶ καὶ πικρὸν. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς τῶν ζῶων σώμασι ποτίμου τῆς ὑγρᾶς εἰληθοῦσης τροφῆς πικρὸν καὶ ἀλμυρὸν γίνεται τὸ συλλεγόμενον εἰς τὴν κύστιν περίττωμα, διὰ τὸ ὑπὸ τῆς ἐμφύτου τοῖς ζῴοις θερμότητος τὸ πόσιμον ἔλκεσθαι καὶ εἰς τὰς σάρκας καὶ τὴν λοιπὴν οὐσίαν τοῦ σώματος ἀναδίδασθαι καθὼς πέφυκεν οὕτως ὑποληπτόν κάπι τοῦ ὕδατος γίνεσθαι. Ἰλυκέος γὰρ ὄντος τοῦ ἀθρόου τῷ τὸ πόσιμον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναθυμιάσεως τῆς ἡλιακῆς θερμότητος ἀποκρίνεσθαι, τὸ καταλείπόμενον καὶ ὡσπερ περίττωμα τοῦ παντός ὄν ἀλμυρὸν ἐστὶ καὶ πικρὸν.

ε'. Πολλοῦ δὲ πλῆθους ὕδατος ἐκάστης ἡμέρας ἐμβάλλοντος εἰς τὴν θάλασσαν, οὐδὲν πλείων ἢ θάλασσα γίνεται. Πᾶν γὰρ τὸ εἰς αὐτὴν ἐμβάλλον, εἰς ἀχανὲς πλάτος σκιδνάμενον, ταχύ τε καὶ ἀδηλως ἀναξηραίνεται. Οὐτε δὲ πάλιν ἡ θάλασσα ἐλάττων φαίνεται πολλῆς καθεκάστην γινυμένης τῆς ἀναθυμιάσεως ἐξ αὐτῆς, ἔτι τὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀτμίσαν ὕδωρ αὐθις ἀντεισάγεται διὰ τε τῶν εἰσπρόντων εἰς αὐτὴν ποταμῶν, καὶ τοῦ καταφερομένου βετοῦ πρὸς αὐτὴν. Καὶ ἀπλῶς τοῦ μὲν μὴ πληρῶσει τὸν ὄγκον τοῦ ταύτης ὕδατος αἴτιον τὸ πλῆθος τῶν ἀναφερομένων ἀτμῶν, τοῦ δὲ μὴ ἐλαττωθῆσαι πάλιν αἴτιον τὸ ἔξωθεν εἰσερχόμενον ὕδωρ.

σά'. Διὰ ταῦτα καὶ οὐτε γλυκυτέρα ὑπὸ τοῦ ἔξωθεν ὕδατος ἢ θάλασσα, οὐτ' αὐθις ἀλμυροτέρα καὶ πικροτέρα ὑπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων γίνεται, ἀλλ' ὡς ἐπίπαν τὸ αὐτὸ ποσόν τε καὶ ποιὸν φυλάσσει τοῦ ὕδατος.

ιβ'. Οἱ μὲν οὖν ἀναρχὸν ποιοῦντες τὴν θάλασσαν ἀναρχὸν ἀκροῦθως καὶ τὴν αὐτῆς εἶναι ποιότητα λέγουσιν· οἱ δὲ τὴν τῆς θαλάσσης γένεσιν παρὰ τῆς θείας μεμνημένοι Γραφῆς, οἶδασ· καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ταύτης ποιότητος, πνευματικοῖς ὁμοῦ καὶ φυσικοῖς ἐπόμενοι ἀόγμασιν· ἐπεὶ γὰρ θεοῦ κελεύσει δακεχώρισται τὸ περικαλύπτον τὴν γῆν ὕδωρ

⁹⁵ Gen. 1, 9. ⁹⁶ 2 Meteor. c. 2. ⁹⁷ Ibid. c. 3. ⁹⁸ Ibid. c. 2. ⁹⁹ Ibid.

ὑπὸ τοῦ στερεώματος, οὐχ ὡς ἔτυχεν γέγονε ὁ διὰ **A**
χωρισμός, ἀλλὰ κατὰ τὸ προσήκον, ὅσον μὲν λε-
πτότερον καὶ ἀραιώτερον καὶ κορυφότερον τοῦ
παντὸς διακριθὲν, ἄνω τέτακται· τὸ δὲ παχύτερον
καὶ γεωδέστερον καὶ βαρύτερον ὑπολείπει κατω·
καθὼς καὶ νῦν δρᾶται γινόμενον ὑπὸ τοῦτο τοῦ
ἡλίου διακρινόμενον. Ὁ γὰρ νῦν ὁ ἥλιος ποιεῖ κατὰ
βραχὺ, τότε ἑσάπαξ ἐπεποιήκει τὸ στερέωμα. Τὸ δὲ
τοιούτον ὕδωρ τὸ παχὺ καὶ βαρὺ καὶ γεωδὲς ἀπε-
τέλεσε τὰς θαλάσσιας θείων νεύματι· συναχθὲν εἰς
τὰς πρότερον μὲν οὐκ οὔσας ὑποδοχὰς, ὕστερον
δὲ γενομένης ἐν τῷ γίνεσθαι τοῦ ὕδατος τὴν συν-
αγωγήν. Ὅθεν οὐδὲ τὸ ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος γενέ-
σθαι τὸ στερέωμα καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδα-
τος καὶ ὕδατος δηλωτικὸν ἂν εἴη τοῦ κατ' ἰσομοι-
ρίαν ποσότητος ἐκτελεσθῆναι τὴν τοῦ ὕδατος διαχω-
ρισμὸν, ὥστε καὶ τὸ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος
ἐναπειλημμένον ὕδωρ τοσούτον εἶναι ὅσον δὴ ἐπά-
νω, κἀντεῦθεν τὴν μετὰ τῆς γῆς καὶ τοῦ στερεώ-
ματος χώραν ἅπασαν πεπληρωθῆαι ὕδατων, καὶ
ὕστερον ἐλθεῖν πρὸς τὴν νῦν οὔσαν κατάστασιν τῆ
τῶν ὑδάτων πρὸς τὸν οὐρανόστονον συναγωγήν. Τῆς
γὰρ ὅλης γῆς ἐλάχιστον ἐχούσης λόγον (ἔω γὰρ
εἶπειν μὴνῆνα κατὰ τοὺς φυσικοὺς) πρὸς τὴν σφαι-
ραν τοῦ στερεώματος, ὁποῖαι δὲ κοιλύτητες ταύτης
ἐπινοηθεῖεν ἂν, ὅλως ἱκαναὶ πρὸς τὴν τῶν τοσούτων
ὑδάτων ὑποδοχήν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν μέσῳ τοῦ ὕδα-
τος γίνεσθαι τὸ στερέωμα, ὑποληπτέον ἂν εἴη ση-
μαίνειν τὸ ἀπλῶς ὕδατος μετὰ τῆς θεοδημιουργήσθαι
τὸ σῶμα τοῦ στερεώματος· τὸ δὲ διαχωρίζειν ἀνὰ
μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος τὸ ἀπολαθεῖν καὶ ἀνεργε-
κεῖν καὶ φέρειν ἄνω πᾶν ὀπωσοῦν τὸ λεπτόν· τὸ **C**
πάντη δὲ γεωδέστατον καὶ οἶον εἶπειν τὴν τρύγα
καὶ ὑπεστάθμην καὶ ἀλμυρίδα τοῦ ὕδατος καταλι-
πεῖν κάτω καὶ μεσιτεύειν μὲν ὕδατι καὶ ὕδατι· πλὴν
τὸ ἐπάνω τοῦ στερεώματος ὕδωρ ἀπειροπληθὲς εἶναι
πρὸς τὸ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος καὶ ὑπὲρ πάντα
λόγον σχεδόν.

γ'. Εἰ δὲ τοίνυν ἡ ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς θερμότητος
γινόμενη τοῦ λεπτοτέρου διάκρισις ὕδατος αἰτία
δοκεῖ τῆς ἀλμυρότητος τῆς θαλάσσης καὶ τῆς πικρό-
τητος, διὰ τὸ μετουσίαν πυρώδους δυνάμεως ταῖς
χυμοῖς φυσιολογεῖσθαι τῶν τοιούτων ποιότητων τὴν
γένεσιν (ὅσον γὰρ οὐ δεδυνῆσθαι τὸ θερμὸν ἐν τῇ
διακρίσει πρὸς ἑαυτὸ ἐπισπάσασθαι, τοιούτον ἀλμυ-
ρόπικρον γίνεσθαι, ὡς τὴν τέφραν, κἀν τοῖς ζώοις **D**
τὸν ἰδρώτα καὶ τὰ λοιπὰ περιττώματα)· εἴη ἂν
αἰτία προτέρα τῆς θαλάσσης τῆς οὐραίας ποιότητος
ἢ ὑπὸ τοῦ στερεώματος γενομένη, πρώτη, τοιαύτη
διάκρισις. Τῆς αὐτῆς γὰρ τῷ ἡλίῳ καὶ τὸ στερέωμα
φύσει παρα πάντων ὁμολογεῖται τῶν φυσικῶν,
ὅσοι τε πέμπτον σῶμα τὸ αἰθέριον λέγουσι, καὶ
ὅσοι πᾶν τὸ ὑπὸ τὴν αἴσθησιν ἐκ τῶν τεσσάρων
στοιχείων συνθεθειμένον γινώσκουσι, κἀντεῦθεν καὶ
τὴν ὅλην ὑπὲρ σελήνην ἐγκόσμιον δημιουργίαν ἐκ
τῶν στοιχειακῶν ἀκροτήτων ἐπικρατοῦντος τοῦ εἰλι-
κρινεστέρου πυρὸς ἀποφαίνονται.

¹ Gen. 1, 6.

sano disseparatio non temere et casu, sed ut conve-
niebat, facta est; ita ut, quæ quidem tenuior, et
aeri similior leviorque de universa erat, per secre-
tionem sursum constituta, crassior vero et terræ
vicinior graviorque, inferius relicta fuerit; quem-
admodum etiam nunc fieri conspicitur, cum a sole
secernitur. Quod enim nunc brevi temporis spatio
sol facit, tunc simul et simul firmamentum fecer-
at. Hujusmodi scilicet aqua crassa et gravis et
terrestis **186** constituit maria, cum divino nulu
in conceptacula quæ prius quidem non erant, sed
postea cum aquarum collectione facta fuerunt, col-
lecta est ¹. Unde neque ipsum in medio aquæ fir-
mamentum factum esse, et dividere inter aquam et
aquam, hoc significaverit, quod aquæ disseparatio
secundum quantitatis æquabilitatem perfecta fue-
rit, ut aqua infra firmamentum relicta sit tanta,
quanta est ea quæ supra firmamentum, utque
hinc quæ inter terram et firmamentum intervenit
regio, aquis fuerit universa impleta, et postea ad
hunc statum interveniente aquarum in locum
peculiarem collectione pervenerit. Cum enim uni-
versa terra minimam habeat rationem (nolo enim
dicere nullam secundum physicos) ad firmamenti
sphaeram, qualesnam hujus cavitates, quæ omnino
ad tantarum aquarum receptionem sufficerent, exco-
gitari possent? Sed in medio aquæ factum esse
firmamentum significare existimandum est, inter
simpliciter aquam conditum esse firmamenti cor-
pus, ipsum vero dividere inter aquam et aquam.
denotare nihil aliud quam suscepisse et sustulisse
et sursum evahere **187** quidquid leve fuit; ac
terræ vicinissimum, et, ut ita dicam, fœceni et sedi-
mentum, et aquæ salsilaginem inferius reliquisse,
et inter aquam et aquam intervenire medium;
aquam tamen quæ est supra firmamentum infinite
esse multitudinis, si conferatur cum ea quæ est
infra firmamentum, et omnem fere proportionem
superare.

13. Quod si igitur a calore solari facta tenuioris
aquæ discretio, videtur esse causa mari salsedinis
et amaritudinis, propterea quod igneæ facultatis
præsentia in physica docetur naturalis causa gene-
rationis, ejusmodi qualitatam in humoribus (quod
enim calor in discretione non potuerit ad se attra-
here, id salsamarum fieri, ut civerem et sudorem
in animalibus, ceterasque superfluitates), fuerit
utique mari causa prior suæ qualitatis ea quæ
primæ a firmamento facta est discretio. Nam omnes
physici hoc fatentur, quod firmamentum cum sole
ejusdem sit naturæ: cum ii qui ætherium quintum
corpus dicunt, tum ii qui quidquid sub sensum ca-
dit, ex quatuor elementis compositum agnoscunt,
et hinc etiam universam quæ supra lunam est
mundanam **188** structuram ex sincerissimis et
defæcatissimis elementis sinceriore igne prædomi-
nante ortam esse pronuntiant.

SYNOPSIS CAPITIS XVII.

QUOD EST DE 'VENTIS ET' RELIQUIS FLATIBUS.

1. Dividit exhalationem in vapida et fumida, quarum utraque ab alterius suæ qualitatis excellentia illa nuncupatur: et illa quidem aquarum pluentium; hæc, ventorum et flatuum materialis causa est. — 2. Ut non omnis aqua fluens, fluvius, sic nec omnis flatus, ventus est: uterque flatus latius patet quam ventus. — 3. Superante exhalatione vapida, pluviosi; dominante fumida, ventosi et squalidi anni exoriuntur. — 4. Alias in tota aliqua regione vel pluviarum copia, vel venti et squalores exortiuntur, quia partes illius eandem ad solem habent dispositionem; alias vero tantum in parte quampiam illius, quia exhalationes non in eadem semper regione manent, sed interdum ex una migrant in aliam a flatibus aliquibus propulsæ. — 5. Infert et concludit ex superioribus, materiam ventorum esse exhalationem calidam et siccam, et per occupationem docet, ventos tamen non videri calidos, quia aerem multo frigido vapore plerum commoveant, quod etiam exemplo declarat desumpto a flatus oris 189 humani. — 6. Modum exponit, quo venti super et infra terram ex calida et sicca exhalatione oriuntur, modo nimirum spissationis et condensationis et coalitionis; et perinde ut aqua ex vapore super et infra terram generatur. — 7. Ventorum quidem materia est exhalatio calida et sicca, sed non impermixta et inconfusa, id est, pura et sincera, quod arguit ventorum in aere quiescente prope terram generatio. — 8. Comparationem aquarum super et infra terram concretionis cum ventorum concretione, quin et ipsorum fluviorum ventorumque instituit. — 9. Ventos non ex solu pure et sincera calida siccaque exhalatione generali ab ipsorum motu obliquo etiam ostendit. — 10. Ventos duodecim a quatuor mundi plagis stantes numerat. — 11. Ventorum respectu Græciæ in qua fuit auctor, qualitates et varios effectus commemorat, quorum alii sunt sereni, alii humidi, alii nivales, alii æstuosi, alii cætum nubibus stipant, alii fulgura afferunt, alii grandines causantur. — 12. Docet qui venti ἐνεφίαι, hoc est, procellæ et venti procellosi fiant. — 13. Explicat qui venti sibi invicem sint contrarii, eosque in specie enumerat, quod membrum ut et sequens ex diagrammate optime intelligitur. — 14. Adhuc specialius declarat qui venti orientales, qui occidentales, qui septentrionales, qui meridionales sint. — 15. Ventos in fortiores et imbecilliores 190 pro locorum diversitate dividit. — 16. Alias etiam ventorum species, opogæos, encolpias, thyphonicos, ecnephias, exhydrias enumerat. — 17. Ventos a linea motus sui in eulhypnoos et unacarnisipnoos, partitur. — 18. Ostendit qui venti etesiae et ornithiæ dicuntur. — 19. Violentos flatus, catægidem, thyeltum, lælapem, strobilum, terræ amphysema seu aspirationem describit.

CAPUT XVII.

De ventis et reliquis flatibus.

1. Cum duplex sit exhalatio, alia vapida et humida, alia fumida et sicca; neutra harum absque altera reperitur, sed et ambæ simul sunt; ex eo vero quod præ altero abundat, totum nuncupatur. Exhalatio igitur quæ plus humidi participat, pluentis aquæ est principium; quæ autem plus siccæ habet, ea principium et causa et materia ventorum reliquorumque flatuum agnoscitur.

2. Quemadmodum autem non omnis quomodocunque fluens aqua fluvius dicitur, sed ea demum quæ pro principio fluxus fontem habet, sic neque omnis flatus, ventus dicitur; sed qui pro principio fluxus sui quasi fontem habet; nam aspirationes ex terra, flatus quidem sunt, quia flant; venti tamen non sunt.

3. 191 Quando igitur vapida exhalatio abundat, tunc etiam pluviosi anni; quando autem sicca et fumida, tunc etiam ventosi et squalidi exoriri consueverunt.

4. Interdum ergo evenit, ut simul per amplam et continuam regionem aut pluviarum oriatur abundantia, aut venti et squalores; interdum vero etiam per partes hoc accidit. Nam sæpe regio circumquaque adjacens pluvias accipit, cum pars illius aliqua squalida relinquatur; aut etiam contra cum regio in circuitu squalida sit, pars quædam illius abundantiam pluviarum habereprehenditur. Et causa quidem fuerit, quod plerumque eadem affectio ad majorem regionem penetrat, quia partes terræ sibi invicem vicinæ consimilem ad

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ ἀνέμων καὶ τῶν λοιπῶν πνευμάτων.

α'. Διττῆς οὔσης τῆς ἀναθυμιάσεως, τῆς μὲν ἀτμιδιώδους καὶ ὑγρᾶς, τῆς δὲ καπνιώδους καὶ ξηρᾶς, οὐδέτερά τούτων χωρὶς τῆς ἐτέρας εὐρίσκεται, ἀλλ' ὁμοῦ μὲν καὶ ἄμφω, ἐκ δὲ τοῦ πλεονάζοντος καλεῖται τὸ ὕλον. Ἦ μὲν οὖν ὑγροῦ πλέον μετέχουσα ἀναθυμίασις ἀρχὴ τοῦ ὑομένου ὕδατος ἐστίν· ἡ δὲ τὸ ξηρὸν ἔχουσα πλέον ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ ὕλη τῶν ἀνέμων καὶ τῶν λοιπῶν πνευμάτων γινώσκειται.

β'. Ὅσπερ δ' οὐ πᾶν τὸ ὕπωσον ῥέον ὕδωρ λέγεται ποταμὸς, ἀλλὰ τὸ ἀρχὴν ῥύσεως ἔχον πηγὴν· οὕτως οὐδὲ πᾶν πνεῦμα λέγεται ἄνεμος, ἀλλὰ τὸ ἔχον ἀρχὴν τῆς ἑαυτοῦ ῥύσεως, οἷον πηγὴν· τὰ γὰρ ἐκ τῆς γῆς ἀναφυσήματα πνεύματα μὲν εἰσιν, ἐπειδὴ πνέουσιν· ἄνεμοι δ' οὐκ εἰσιν.

B

γ'. Ὅτε μὲν οὖν ἡ ἀτμιδιώδης ἀναθυμίασις πλεονεκτεῖ, τότε καὶ ἔπομβρα τὰ ἔτη γίνεσθαι· ἐξωθεν ὅτε δ' ἡ ξηρὰ καὶ καπνιώδης, τότε καὶ τὰ ἔτη ἀνεμώδη καὶ αὐχμηρὰ.

δ'. Ποτὲ μὲν οὖν συμβαίνει κατὰ πολλὴν ἄμα χώραν καὶ συνεχῆ ἢ ἐπομβρίαν γίνεσθαι· ἢ ἀνεμούς καὶ αὐχμούς, ποτὲ δὲ καὶ κατὰ μέρη. Πολλάκις γὰρ ἡ μὲν κύκλις χώρα λαμβάνει τοὺς ὀμβροὺς· μέρος δὲ τις ταύτης λείπεται αὐχμηρὸν· ἢ καὶ ἀνάπαλιν, τῆς κύκλις χώρας αὐχμώτης, μέρος τι τούτης ἐπομβρίαν ἔχον εὐρίσκεται. Καὶ εἴη, ἂν αἴτιον τὸ τὰ πολλὰ μὲν τὸ αὐτὸ πάθος ἐπὶ πλείω διέχκειν χώραν, διὰ τὸ τὰ σύνεγγυς ἀλλήλων μέρη τῆς γῆς ὁμοίαν ἔχειν σχέσιν πρὸς τὸν ἥλιον τὸν τῶν ἀναθυμιάσεων αἴτιον, εἰ μὴ διὰ τινὰ θέσιν ἰδίαν τόποι τινὲς δια-

* II Meteor. c. 4.

φοράς ἔχουσι πρὸς τὸν ἥλιον παρὰ τοὺς οἷα παρ-
κείνται. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐνίοτε κατὰ μὲν τὸδε τὸ μέ-
ρος τὴν ξηρὰν ἀναθυμίασιν συμβαίνει πλεονεκτεῖν,
κατὰ δὲ τὸ παρακείμενον τὴν ὑγρὰν καὶ ἀνάπαλιν.
Οὐπερ αἴτιον ἂν εἴη τὸ ποτὲ μὲν ἀπ' ἧς ἀναφέρεται
χώρας ἢ ξηρὰ, κατὰ ταύτην καὶ μένειν βέβουσαν
αὐτὴν ὁμοίως καὶ ἀπ' ἧς ἢ ὑγρὰ τὴν ὑγρὰν. Ὁ τὲ
δ' ὑπαλλάσσεσθαι καὶ ἀπωθεῖσθαι ὑπὸ πνευμάτων
τινῶν τὴν μὲν ὑγρὰν, ἕθεν, ἢ ξηρὰ, τὴν δὲ ξηρὰν
ἕθεν ἢ ὑγρὰ ἢ ἢ μὲν ἔμεινε καθὼ ἀνηνέχθη, ἢ δ'
εἰς ἄλλην που χώραν ἀπόσθη.

unde sicca est, sicca eo unde humida est; aut
vero in aliam alicubi regionem repulsa est.

ε'. Τὴν μὲν οὖν τῶν ἀνέμων ἕλην, θερμὴν
καὶ ξηρὰν ἀναθυμίασιν εἶναι φασι, μὴ δοκεῖν δὲ
τοὺς ἀνέμους θερμούς, διὰ τὸ κινεῖν τὸν ἀέρα πολ-
λῆς ἀτμίδος ρλήρη τυγχόνοντα καὶ ψυχρῶς. Οὕτω
γὰρ καὶ τὸ διὰ τοῦ στόματος φυσώμενον πνεῦμα
θερμὸν μετ' ἐγγύθεν εἶναι τοῦ στόματος, πόρρω δὲ
ψυχρὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

ς'. Ἴσως δ' ἂν ἐκ θερμῆς μὲν ἀναθυμιάσεως
ἔχοιεν οἱ ἀνεμοὶ τὰς ἀρχὰς, ὡσπερ δὴ καὶ οἱ ὕμ-
θροι (πᾶσα γὰρ ἀναθυμίασις ξηρὰ τε καὶ ὑγρὰ
διὰ τὸ ἐν αὐτῇ θερμὸν ἀναθυμιάται καὶ ἀναφέρεται).
Ἀλλ' ὡσπερ ἢ ἀτμὶς διὰ ψύξιν πιλουμένη καὶ πυ-
κνουμένη δύναται μεταβάλλειν εἰς ὕδωρ οὐκ ἀπο-
πον ἂν εἴη τυχὸν τὸν αὐτὸν τρόπον ὑπολαβεῖν καὶ
τὴν θερμὴν καὶ ξηρὰν ἀναθυμίασιν πλεῖσθαι τε
καὶ πυκνοῦσθαι, καὶ εἰς πνεῦμα συνίστασθαι. Καὶ
ὡσπερ ἐκ τῆς ὑγρύτερας ἀναθυμιάσεως γίνεται
ὑδωρ ὑπὲρ γῆν τε καὶ ὑπὸ γῆν, οὕτως αὖ ἐκ τῆς ξη-
ροτέρας γίνεσθαι πνεῦμα καὶ ἄνω καὶ κάτω ὑπὸ γῆν.

ζ'. Ἴλη μὲν οὖν τῶν ἀνέμων εἴη ἂν ἢ θερμὴ
ἀναθυμίασις καὶ ξηρὰ, οὐκ ἀμιγῆς οὐδ' ἄκρατος·
ἐπεὶπερ ἢ τοιαύτη διαβαίνει πρὸς τὸ ὑπέκκαυμα· ἢ
δὲ τῶν ἀνέμων σύστασις πλησίον γίνεται τῆς γῆς
ἐν τῷ ἡρεμοῦντι ἀέρι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ αἰθέ-
ρος συνεπισυρομένῳ μετὰ τοῦ ὑπέκκαυματος. Ἢ
γὰρ ἂν ἐπὶ ταυτὸ περιήγοντο πάντες ἀνεμοὶ· νῦν
δὲ καὶ τινες ἀλλήλαις ἀντιπνεύουσιν. Ἀλλὰ καὶ τινὰ
τῶν ὑψηλοτέρων ἱστορεῖται ὄρων ὑπερνέφυλά τε καὶ
ὑπερήνεμα. Ἐνθα γοῦν τὰ νέφη συνίστανται, ἐκεῖσε
δοκεῖ καὶ τοὺς ἀνέμους συνίστασθαι.

η'. Καὶ ὡσπερ τὰς βανίδας κατὰ μικρὰ συνιστα-
μένας τὸ πρῶτον, ἔπειτ' ἀλλήλαις μιγνυμένας τὸ
τελευταῖον καταφέρεσθαι μετὰ πλήθους· ὡς δὲ καὶ
τῇ γῆ κατολίγον τὸ ὕδωρ συλλεμβόμενον νοτιζούσης
τῆς γῆς, καὶ τότε συναγόμενον εἰς ἓν, τὰς τῶν πο-
ταμῶν ἀρχὰς ἐκτελεῖν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν
τῶν ἀνέμων σύστασιν γίνεσθαι· πολλῶν γὰρ ἀνα-
θυμιάσεων κατὰ μικρὸν ἀλλήλαις συνιουσῶν εἰς τὸ
φανερὸν οἱ ἀνεμοὶ προέρχονται μέγεθος. Διὸ καὶ
ἐλάχιστοι μὲν εἰσιν ἕθεν ἀρχονται πίνειν· προϊόντες
δ' αὖξονται καὶ λαμπρὰ γίνονται προσγινομένων
αὐτοῖς ἀναθυμιάσεων κατὰ τὴν εἰς τὸ πρόσθεν πρό-
οδον καὶ συναξουσῶν αὐτούς. Ὅπερ κάπιν τῶν με-

A solem qui exhalationum causa est dispositionem
habent, nisi propter situm aliquam peculiarem,
loca quaedam ab illis quibus adjacent differentiam
habeant. At vero interdum in una aliqua parte
exhalationem siccam; in adjacento vero, humidam
abundare contingit, et contra. Cujus rei causa est,
quod interdum ex qua regione ascendit sicca
[exhalatio], in eadem etiam fluens ipsa maneat;
similiter 192 ex qua humida elevatur, ut ibi
subsistat humida. Interdum vero vice versa muta-
tur, et a flatibus aliquibus depellitur, humida eo
una quidem subsistit, quatenus sublata est; altera

B 5. Materiam ergo ventorum, exhalationem cali-
dam et siccam esse aiunt; non videri autem ventos
calidos, propterea quod aerem moveant, qui multo
et frigido vapore referus est. 3 Sic enim et flatum
qui ore exhalatur, calidum quidem prope os; at
ab ipso remotum, ex eadem causa frigidum esse.

C 6. Forte autem ex calida quidem exhalatione
venti habent principia, quemadmodum etiam plu-
viae (nam omnis exhalatio cum sicca tum humida
propter calorem quem in se habet exhalatur et
sursum fertur). Sed quemadmodum vapor, cum
propter refrigerationem spissatur et condensatur,
in aquam mutari potest; forte haud absurdum est
et calidam siccamque exhalationem spissari et
condensari, et inflatum coalescere. Ac quemadmo-
dum ex humidioro exhalatione fit aqua super et
infra terram, sic vicissim ex 193 siccioro flatum
fieri sursum et deorsum infra terram.

7. Materia igitur ventorum erit exhalatio calida
et sicca, non impermixta, nec pura, quandoquidem
quæ talis est ad somitum penetrat; cum ventorum
concretio prope terram in aere quiescente fiat,
non in eo qui una cum succensione ab æthere at-
trahitur. Alioqui omnes venti circumagerentur
eodem spatio; jam vero etiam alii contra se flant
invicem. Sed et de quibusdam montibus altiori-
bus preditum in historiis reperitur, quod nebulas
et ventos transcendant. Ubi igitur nubes concre-
scent, ibi etiam venti concrecere videntur.

D 8. Et 4 quemadmodum guttæ cum paulatim
primo coagmentantur, deinde inter se commis-
centur, in copiam tandem deferuntur; et sicut
aqua in terra sensim stillans, humorem [sci-
licet] fundente terra, et tunc in unum coiens, flumi-
num efficit principia; eodem modo et ventorum con-
cretio fieri videtur; cum enim nullæ exhalationes
paulatim congressæ fuerint, tum venti ad mani-
festam magnitudinem perveniunt. Quomobrem
etiam minimi sunt ibi, unde flare incipiunt; sed
progressu augentur 194 et largi fiunt, dum per
motum in anteriora accedentes exhalationes au-
gent ipsos. Quod etiam in magnis fluminibus fieri
conspicitur. Nam in fluxionum suarum primordiis

3 II Meteor. c. 8. 4 II Meteor. c. 4.

parva sunt, quandoquidem non pauca eorum ex scaturiginibus incipiunt; sed progressu majora fiunt, diversis in ipsa annibus influentibus.

9. Quod autem non ex sola calida et sicca exhalatione ventis sit generatio, id etiam ex ipsorum motu manifestum est; nam sursum eorum quisque moveretur, si ex ejusmodi exhalatione substantiam haberet. Jam autem omnium ventorum motus in latus quodammodo et obliquus est.

10. Omnes porro venti ⁹ qui flant duodecim observantur; ab ortu æquinoctiali subsolanus, qui apud Siculos heliospontias, apud Phœnices carnabas, apud æcolas Ponti heræcynias vocatur; ab occasu æquinoctiali, zephyrus, Latine favonius; ab ortu æstivo cæcias; ab occasu æstivo argestes, Latine corus, qui et olympias et iapyx et sciron nominatur; ab ortu hiberno, eurus, alias Latine vulturans; ab occasu hiberno, libys, alias africanus, a locis juxta arctum [ursam], boreas, qui proprie **195** septentrio dicitur; ab iis qui circa meridiem, notus, Romanis auster; inter septentrionem et eorum thrascius; inter cæciam et septentrionem qui meses vocatur; quem quidem consueto more boream vel aquilonem potius appellamus; inter austrum et africanum libonotus, quasi dicas, africanuster; inter vulturum et austrum, phœnicias dicitur.

11. Ex his apud nos sereni sunt septentrio, thrascias, et eurus, propterea quod a nobis nubes adigant, cum aquilonares simus. Sereni autem sunt, cum non admodum frigidi fuerint, ut prius exhalatio gelu constringatur et nubes, quam abigantur. Cæcias autem non est semper serenus, propterea quod in seipsum, unde incipit, reflectatur. Neque enim juxta rectam lineam ad latus movetur, sed juxta gibbosam, quæ gibbositate sua ad terram vergit. Idem autem cum emergit, et in nubes impingit, non depellit ipsas sed adlucit ad locum, unde flat ipse. Hoc autem circa ipsum contingit, quod quia propius terram flat, eminentes aliquæ terræ partes ipsi obsistant, ac ita hujusce flatus motio **196** sursum revertatur. Maxime autem humidum sunt ex ventis: africanus, cæcias et subsolanus; sicci, corus et vulturans: qui vulturans in principio quidem siccus est, sed tandem aquam mittere consuevit. Nivales maxime, meses et septentrio, quippe hi frigidissimi; æstuosi, auster, favonius, et vulturans. Nubibus autem stipant cælum, densioribus quidem cæcias, rariorebus quodammodo africanus. Fulgura afferunt, septentrio, thrascias, et corus et meses insuper. Cum enim frigidi sint, quia propius nos flant veniuntque a partibus arcticis quæ frigide sunt; propter frigiditatem nubes spissant. At vero cum nubes spissantur, quod inibi calidum relictum est dum in unum cogitur, pervim conferunt vehementi motu inflammatum excernitur. Ho-

γάλων ποταμῶν γινόμενον φαίνεται. Μικρὰ μὲν γὰρ εἰσιν ἐν ταῖς τῶν ῥύσεων ἀρχαῖς, ἐπεὶ περ οὐκ ὀλίγοι αὐτῶν ἐν κρηνῶν ἀρχονται· προϊόντες δὲ μεγεθύνονται διαφόρων βευσμάτων εἰσβαλλόντων αὐτοῖς.

Ὅ· Ὅτι δὲ οὐκ ἐκ μόνης θερμῆς καὶ ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως τοῖς ἀνέμοις ἡ γένεσις, καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῶν κινήσεως γινώριμον· ἄνω γὰρ ἂν ἕκαστος αὐτῶν ἐφέρετο, τὴν οὐσίαν ἔχων τοιαύτην ἀναθυμιάσιν. Νῦν δὲ τῶν ὕλων ἀνέμων ἡ κίνησις εἰς τὸ πλάγιόν πως καὶ λοξή.

Γ· Δωδεκαὶ δὲ πάντες ἀνεμοὶ φαίνονται πνέοντες. ἀπὸ τῆς ἰσημερινῆς ἀνατολῆς ἀπηλιώτης, ὃ παρὰ Σικελιώταις ἑλλησποντίας καλούμενος, καρνάβας δὲ παρὰ Φοίνιξι, καὶ παρὰ τοῖς ἐν Πόντῳ βερεκυντίας· ἀπὸ τῆς ἰσημερινῆς δυσμῆς ζέφυρος· ἀπὸ τῆς ἰσημερινῆς ἀνατολῆς καικίας· ἀπὸ τῆς θερμῆς δυσμῆς ἀργέστης, ὃ καὶ ὄλυμπίας καὶ ἰάπυξ καὶ σκίρρον ὀνομαζόμενος· ἀπὸ τῆς χειμερινῆς ἀνατολῆς εὔρος· ἀπὸ τῆς χειμερινῆς δυσμῆς λίψ· ἀπὸ τῶν περὶ τὴν ἄρκτον τόπων βορέας ὃ κυρίως ἀπαρκτίας λεγόμενος· ἀπὸ δὲ τῶν περὶ τὴν μεσημέριαν νότος. Μεταξὺ δ' ἀπαρκτίου καὶ ἀργέστου θρασκίας· μεταξὺ καικίου καὶ ἀπαρκτίου ὃ καλούμενος μέσης· τοῦτον δὲ μᾶλλον βορέαν οἷδε καλεῖν ἢ συνθήσεια νότου καὶ λιθῆς λιθόνουτος μεταξὺ· εὔρου δὲ καὶ νότου εὐρόνοτος, ὃ καὶ φοινικίας.

ouronotus, quasi dicas vulturnauster, qui etiam

Γ· ἰσ'. Τούτων αἴθριοι εἰσιν ἐν ἡμῖν ἀπαρκτίας, θρασκίας, καὶ ἀργέστης, διὰ τὸ τὰ νέφη ἀπωθεῖν ἀπ' ἡμῶν βορειοτέρων ὄντων. Αἴθριοι δὲ εἰσιν, ὅταν μὴ τύχωσιν εἶναι πάνυ ψυχροὶ, ὡς φθάνειν πηγύνα· τὴν ἀναθυμιάσιν καὶ τὰ νέφη, πρὸ τοῦ ἀπίωσασθαι. Ὅ δὲ καικίας οὐκ αἰεὶ ἐστὶ αἴθριος διὰ τὸ ἀνακάμπειν εἰς ἑαυτὸν, ὅθεν ἀρχεται. Οὐδὲ γὰρ εὐθείαν εἰς τὰ πλάγια φέρεται, ἀλλὰ κυρτὴν, ἔχουσαν τὸ κυρτὸν νενευκῶς πρὸς τῇ γῆ. Ἀνανεύων δὲ καὶ προσπίπτων τοῖς νέφεσιν οὐκ ἀπωθεῖ ταῦτα, ἀλλὰ προσάγει τῇ τόπῳ ὅθεν ὅστος ὁ ἀνεμος πνεῖ. Τοῦτο δ' ἂν συμβαῖνοι περὶ αὐτὸν τῇ προσγειότερον αὐτῇ πνέοντι ἀντιπίπτειν τινὰς τῆς γῆς ἐξοχίας, καὶ οὕτως ἀναστρέφειν εἰς τὸ ἄνω τὴν τοῦ πνεύματος τοῦδε φοράν. Ἰγροὶ δὲ μάλιστα τῶν ἀνέμων εἰσὶ λίψ, καικίας καὶ ἀπηλιώτης· ξηροὶ δὲ ἀργέστης καὶ εὔρος· ὃς εὔρος ἐν ἀρχῇ μὲν ὑπάρχει ξηρὸς, τελευτῶν δὲ πέφυκεν ὕδατιώδης γίνεσθαι. Νιφετώδεις δὲ μάλιστα μέσης καὶ ἀπαρκτίας· οὗτοι γὰρ ψυχρότατοι καυμπτώδεις δὲ νότος, ζέφυρος καὶ εὔρος. Νέφεσι δὲ πυκνοῦσι τὸν οὐρανὸν, πυκνοτέρους μὲν ὃ καικίας, ἀραιότερους δὲ πως ὃ λίψ. Ἀστραπαῖοι δ' εἰσιν ἀπαρκτίας, θρασκίας, ἀργέστης, καὶ πρὸς τοῦτοις ὃ μέσης. Ψυχροὶ γὰρ ὄντες διὰ τὸ ἐγγύτερον ἡμῶν πνεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μερῶν ὄντων ψυχρῶν, πιλοῦσι τὰ νέφη διὰ τὴν ψυχρότητα. Πιλουμένων δὲ τῶν νεφῶν τὸ ἐν αὐτοῖς ἐνκπειλημένον θερμὸν ἀθροίζομενον εἰς ἓν, μετὰ βίας ἀθρόον ἐκκρίνεται· διὰ τὴν σφοδρὰν κίνησιν ἐκπυρωθέν. Αὐτῶν δὲ τοῦ-

⁹ II Meteor. c. 4 et 6, et De mundo c. 4.

τῶν ἔνιοι καὶ χαλαζιώδεις εἰσὶ τῷ ψυχρότητι πηγνύ-
ναι ταχέως τὸ ἐκκρινόμενον ὕδωρ. Δοκεῖ γὰρ καὶ
οὕτως χάλαζα γίνεσθαι.

ιβ. Καθίστανται δὲ καὶ ἐκνεφίαι ἀπαρκτίας,
θρασκίας καὶ ἀργέστης. Ἐκνεφίαι γὰρ γίνονται,
ὅταν ἄλλων πνεόντων ἀνέμων ἄλλοι ἐπιπετόντες αὐ-
τοῖς παύσωσιν αὐτούς. Ὅταν οὖν οἱ πρῶτοι πνεόντες
ἀπώσωσιν τὰ νέφη, δοκοῦσιν οἱ ἐκ τῶν ἐναντίων
μερῶν ἐμπέπτοντες αὐτοῖς πνεῖν ἐξ αὐτῶν τῶν νε-
φῶν. Ἐπιπέπτοντες δὲ μάλιστα πνέουσιν ἄλλοις οὗτοι
οἱ ἄνεμοι διὰ τὸ ἐγγύθεν αὐτούς πνεόντας καὶ μετὰ
βύμης εἶναι σφοδρούς.

ιγ. Ἐπεὶ δὲ τὰ πλείστον ἀπέχοντα κατὰ τόπον
ἐναντία κατὰ τόπον ἐστὶ πλείστον δ' ἀπέχει τὰ
κατὰ διάμετρον· ἡ δ' ἰσημερινὴ ἀνατολὴ καὶ ἡ
ἰσημερινὴ δυσμὴ διαμετροῦσιν ἀλλήλας κατὰ τὸν
αὐτὸν ὀρίζοντα θεωρούμενα, καὶ πάλιν ἡ θερινὴ
ἀνατολὴ καὶ ἡ χειμερινὴ δυσμὴ καὶ αὖθις ἡ χειμε-
ρινὴ ἀνατολὴ καὶ ἡ θερινὴ δυσμὴ ὁμοίως δὲ καὶ ἡ
ἄρκτος καὶ ἡ μεσημβρία· ἐπεὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, εὐ-
δηλον ὡς ἀντιπνέουσιν ἀλλήλοισι οἱ ἐκ τῶν ἐναντίων
τόπων πνεόντες ἄνεμοι. Ὅθεν ὁ μὲν ἀπηλιώτης
ἀντιπνεῖ τῷ ζεφύρῳ, ὁ καικίας δὲ τῷ λιβί, ὁ εὖρος
τῷ ἀργέστη, καὶ ὁ βορέας τῷ νότῳ· ὡσαύτως ὁ
θρασκίας τῷ φοινικίῳ, καὶ ὁ μέσης τῷ λιβονότῳ.
Δεῖ δὲ τὴν θέσιν τῶν ἀνέμων καὶ τὴν τοπικὴν
αὐτῶν ἐναντίωσιν κατανοεῖν ἐκ τοῦ διαγράμ-
ματος.

ιδ. Ἀνατολικοὶ μὲν οὖν εἰσὶν ἄνεμοι καικίας,
ἀπηλιώτης καὶ εὖρος· ὁ μὲν ἀπὸ τῆς θερινῆς ἀνατο-
λῆς, ὁ δ' ἀπὸ τῆς ἰσημερινῆς, ὁ δ' αὖ ἀπὸ τῆς χει-
μερινῆς. Δυτικοὶ δ' ἄνεμοι ἀργέστης, ζεφύρος, λιβί·
ὁ μὲν ἀπὸ τῆς θερινῆς δυσμῆς, ὁ δ' ἀπὸ τῆς ἰσημε-
ρινῆς· ὁ δὲ λιβί ἀπὸ τῆς χειμερινῆς. Ἀρκτικοὶ δὲ
ἔσονται βορέας θρασκίας, ἀπαρκτίας, καὶ μέσης ὁ κατὰ
συνήθειαν βορέας λεγόμενος· οὗν ὁ μὲν θρασκίας
ἀπὸ τῶν δεξιῶν τῆς ἄρκτου μερῶν, καὶ ὡς πρὸς δύ-
σιν ἔχει τὸ πνεῖν, τῇ θερινῇ πλησιάζων δυσμῇ· ὁ δ'
ἀπαρκτίας ἀπὸ μέσης ἄρκτου· ὁ δὲ λοιπὸς ἐκ τῶν
εὐωνύμων τῆς ἄρκτου μερῶν. Ἄνεμοι δὲ μεσημβρι-
νοὶ ἔσονται νότιος ὁ εὐρόνοτος, ὁ νότος καὶ ὁ λιβόννοτος·
ὁ μὲν ἀπὸ τῶν δεξιῶν τῆς μεσημβρίας, ἔχουσαν
ἐγγύστα τῇ χειμερινῇ ἀνατολῇ· ὁ δὲ νότος ἐκ μέσης
μεσημβρίας· ὁ λιβόννοτος δ' ἐξ ἀριστερᾶς.

ιε. Ἄλλοι δὲ τῶν ἀνέμων ἄλλως παρ' ἄλλοις
μέρεσι φέρονται κραταιότερον ἢ ἀσθενέστερον. Τινὲς
δὲ καὶ ἰδιοτρόπως ἐπικρατοῦσιν ἐν τόποις τισὶν
ἐκεῖθεν τὴν γένεσιν ἔχοντες.

ισ. Καὶ τούτων ὁσοῖπερ ἐκ νενοτισμένης πνέουσι
γῆς ἀπόγειοι λέγονται· ὅσοι δ' ἐκ κόλπων ἐξέστου-
σιν, ἐκκολπίαι. Τούτοις δ' ἀνάλογόν τι ἔχουσιν οἱ ἐκ
ποταμῶν καὶ λιμνῶν. Ὅσοι δὲ τῶν ἀνέμων κατὰ
ῤῆξιν γίνονται νέφους, εἰ μὲν καὶ ἀνάλυσιν τοῦ πά-

rum autem ipsorum nonnulli grandinosi sunt,
quod aqua quæ excernitur propter frigiditatem ce-
lester congelet et in glaciem concresecat. Sit enim
etiam granda fieri videtur.

12. Fiunt autem etiam eenephie, hoc est, pro-
cellæ (venti qui excussi nubibus sæviunt, quos
Græci propterea eenephas vocant) : septentrio,
thruscias, et corus. 197 Procellæ enim generan-
tur, cum aliis ventis flantibus alii ingruunt, et
eosdem comprimunt. Cum igitur qui primo flant, nu-
bes depulerint, qui in eos ex contrariis partibus in-
cidunt, ex ipsis nubibus flare videntur. Incidunt
autem maxime hi venti in alios flantes, et quod ex
propinquo ipsi spirent, et quod cum impetu vehe-
mentes sint.

13. Quoniam autem ea quæ secundum locum a se
invicem distant plurimum, secundum locum con-
traria sunt: plurimum autem distant a se invicem,
quæ per lineam dimetientem distant; ac æquino-
ctialis ortus et æquinoctialis occasus a se invicem
per diametrum dissident, ut qui in eodem hori-
zonte spectantur, rursumque ortus æstivus et occa-
sus hibernus; ac vicissim ortus hibernus et occa-
sus æstivus; similemque in modum denique ar-
ctus [septentrio] et merulies; hæc, inquam, quoniam
ita sæpe habent satis constat quod venti qui ex
contrariis locis flant, contra se spirent invicem.
Unde subsolanus contra favonium spirat, cæcias
contra africanum, vulturinus contra eorum, contra
austrum aquilo; similiter et thruscias contra
pheniciam et menses contra 198 africanum.
C Oportet autem ventorum, situm et localem eorum
contrariationem ex diagrammate intelligere.

14. Orientales igitur venti sunt, cæcias, sub-
solanus, et vulturinus; primus ab æstivo, secun-
dus ab æquinoctiali, tertius ab hiberno ortu. Occi-
dentales autem venti sunt corus, favonius et afri-
cus; primus ab æstivo, secundus ab æquinoctiali,
tertius, africanus, ab hiberno occasu. Sep-
tentrionales sive aquilonares thruscias, sep-
tentrio et menses, qui consueto more aliquo di-
citur; quorum thruscias quidem a dextris ursæ
partibus et veluti ad occasum spirat æstivo ortui
appropinquans; septentrio a media ursæ, reliquus
nempe menses ex sinistris ursæ partibus. Meriona-
les autem rive austrini venti sunt, vulturinus,
auster, et africauster; primus quidem a dextris
meridiei, hoc est, proxime ortum hibernum; secun-
dus, nimirum auster ex medio meridie; tertius
africauster a sinistris.

15. Cæterum alii venti in aliis partibus fortius
aut imbecillius feruntur. Aliqui etiam peculiari
ratione quibusdam in locis dominantur, ut qui inde
ortum habeant.

16. Ac de his, illi qui 199 ex humefacta terra
fiant, apogei, quasi terra oriundi, dicuntur; qui
autem ex sinibus prosiliunt, encolpice, quasi sinua-
les, vocantur. Inter quos ipsos eosque, qui ex
fluminibus et stagnis erumpunt, nonnihil propor-

tionis intercedit. Qui autem per eruptionem nubis generantur, siquidem inter se invicem crassitie dissolutionem efficiant, typhonici, Latine turbines, nominantur; sin vero minus crassi, eonephici, id est, procellæ vocantur; qui denique aqua conterritum rupla concitantur, exhydriæ, quasi aquatores, appellantur.

17. Porro qui venti rectis lineis grassantur, eonthypnoi, hoc est, rectos flatus habentes; qui ad sua principia reflectuntur, anacampsinoi, hoc est reflexis præditi flatibus dicuntur.

18. Sed et aliqui clesia, quasi anniversarii, dicuntur, qui æstate flant et ex septentrionalibus occidentalibusque ventis miscentur; alii autem ornithiæ, quasi dicas, aviarii, vornaes quidam et aquilonares venti.

19. Denique ex genere violentiorum flatuum calagis est flatus qui ex superiori loco repente everberat. Thyella est flatus, qui vehementi impetu movetur, et flando repente prosilit. 200 Lælaps et strobilus est flatus qui inferne sursum (repente convolvitur). Denique anaphysema quasi aspiratio terræ est flatus sublimem se rapientis qui vel ex specu altius depresso vel ex terræ hiatu egeritur: qui quidem quando cum robore et calore convolutus fertur, præter terrestri dicitur.

Α χους ποιοῦντο πρὸς ἑαυτούς, τυφωνικοὶ ὀνομάζονται. οἱ δ' ἤττον εἶεν παχέες, ἐκνεφίαι καλοῦνται· μεθ' ὕδατος δ' ἀθρόως βεγόντος ὁπόσοι φέρονται ἐξυδρίαί προσταγορέονται.

17. Καὶ ὅσοι μὲν τῶν ἀνέμων πρὸς εὐθείαν διαπνέουσι, εὐθύπνοοι λέγονται· ἵσοι δ' ἀνακίμπουσι πρὸς τὰς οἰκείας ἀρχάς, κακίπερ ὁ κακίπας, ἀνακαμψίπνοοι.

18. Λέγονται δὲ τινες καὶ ἐτησίαι κατὰ τὸ θέρος πνέοντες καὶ μίξιν ἔχοντες ἔκ τε τῶν ἀρκτέρων καὶ θυτικῶν· ἄλλοι δ' ὀρνιθίαι ἐαρινοὶ τινες ἀνεμοὶ βόρειοι.

19. Τῶν γε μὲν βιαίων πνευμάτων καταιγίς μὲν ἔστι, πνεῦμα τύπτον ἄνωθεν ἐξαίφνης μετὰ σφοδρότητος. Θέλλα δὲ, πνεῦμα μετὰ ῥύμης φερόμενον ἰσχυρᾶς καὶ ἄφνω προσαλλόμενον ἐν τῇ πνεΐν. Λαίλαψ δὲ καὶ στρόβιλος πνεῦμα εἰλούμενον κάτωθεν ἄνω. Γῆς δὲ ἀναψύσημα, πνεῦμα κατὰ τὴν ἐκ βοθοῦ τινος ἢ ῥήγματος ἀνάδυσιν ἄνω φερόμενον. Ὅταν δ' εἰλούμενον φέρηται πολὺ καὶ θερμὸν, πρηστηρ χθόνιος λέγεται.

SYNOPSIS CAPITIS XVIII,

QUOD EST DE TERRÆ MOTU.

1. Qua ex causa materiali et efficiente terræ motus fiat. — 2. Plerumque tranquillo a ventis tempore fiunt, quanquam interdum etiam ventis coortis, sed tamen minores. — 3. Noctu et magis sub aurorum eurg plures tum majores terræ motus fiunt; quia ista tempora maxime a ventis silent. — 4. Terræ motuum qui fiunt interdum plures et validiores fiunt circa meridiem, quia meridies totius diei pars est calidissima. — 5. Circa angusta et fluctuantia maria vehementissimi terræ motus fiunt. — 6. Regiones etiam quarum subterranea loca fungosa et cavernosa sunt, crebrius terræ motibus concutiuntur. — 7. Vere et autumnu exeunte fiunt maxime, rarius æstate et hyeme. — 8. Et squalidis et pluviosis temporibus generantur, et quidem pluviosis, duabus ex causis. — 9. Simili utitur 301 flatus animalium intra corpora ipsorum intercepti et inclusi. — 10. Terræ motus dividit in eum qui tremulus et, in eum qui pulsui ac palpitationi similis est. — 11. Tremulus fit crebrius et secundum terræ latitudinem. — 12. Qui pulsui vel palpitationi similis est, rarius oritur et secundum profunditatem terræ. — 13. Ubi tamen oritur, sævissimus est, ut ex illius effectibus agnoscitur. — 14. Terræ motuum alii ex flatu intra terrarum generato, alii ex vento in terram cætrinsecus illapso efficiuntur, ut etiam superiore membro secundo dixit; posteriorum exemplum est in Achaico terræ motu illo celebri, quo Burra et Helice prostrate et aquis submersæ fuerunt. — 15. Per epidiæresin varius terræ motuum species recenset, epidiælus, brastas, chasmatias, rhetics, ostas, palmatias, mycelias. — 16. Mugitus terræ sæpe etiam absque motu terræ fiunt. — 17. Dictis terræ motibus analogi etiam in mari fiunt.

CAPUT XVIII.

De terræ motu.

1. Terræ motus ⁴ fieri videtur, cum exhalatio quæ ab eo quod dominatur calida et sicca nominatur, deorsum infra terram assumitur, et cumulatur, inque unum cogitur, et hinc spiritus vehemens collatur, internasque terræ cavitates replet, et violenter eum movetur, tum partem terræ imminentem simul 202 concutit.

2 Unde etiam tranquillo a ventis tempore multi et magni terræ motus fiunt. Exhalatio enim cum continenter movetur, plerumque primum impetum

⁴ II Meteor. c. 8, et De mundo c. 5.

C

ΚΕΦΑΛ. ΙΙΙ'.

Περὶ σεισμοῦ.

α'. Ὁ σεισμός δοκεῖ γίνεσθαι τῆς ἐκ τοῦ ἐπικρατοῦντος ὀνομαζομένης θερμῆς καὶ ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ἀπολαμβανομένης κάτω καὶ ὑπὸ γῆν, ἀθροισομένης τε καὶ συναγομένης εἰς ἓν, κἀντεῦθεν πνεύματος ἰσχυροῦ συνισταμένου, καὶ τὰς ἐνδον κοιλότητας πληροῦντος τῆς γῆς, βιαίως τε κινουμένου καὶ συγκινοῦντος τὸ ὑπερκείμενον τῆς γῆς.

β'. Ὅθεν καὶ νηγεμίας οἱ πολλοὶ καὶ μεγάλοι γίνονται τῶν σεισμῶν. Ἡ γὰρ ἀναθυμίασις, συνεχῆς φερομένη, ἔπεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῇ ὀρμῇ τῆς ἀρ-

χῆς· ὥστε ἢ ἔξω τῆς γῆς ἢ ἔσω πᾶσαν συννεύειν αὐτήν. Οὐκ ἄλογον δὲ γε καὶ ἀνέμων ὄντων γίνεσθαι τινὰς τῶν σεισμῶν. Ἐπίστε γὰρ καὶ πλείους ἅμα πνέουσιν ἀνεμοί· ὧν ὅταν ἄτερος ὑπὸ γῆν ἠρμύσῃ, ποιήσῃ σεισμὸν, ἀνω πνέοντος τοῦ λοιποῦ. Ἐλάττους δὲ τὸ μέγεθος γίνονται τὰ πολλὰ οἱ τοιοῦτοι σεισμοί, διὰ τὸ διηρηθῆαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῶν τὴν ποιητικὴν· ὥσπερ καὶ οἱ ἅμα πνέοντες ἀνεμοὶ οὐ γίνονται πάμπαν σφοδροί.

γ'. Νυκτὸς δὲ καὶ μᾶλλον πρὸς ὄρθρον οἱ πλείους καὶ μείζους γίνονται τῶν σεισμῶν. Νηνεμώτεροι γὰρ αἱ νύκτες τῶν ἡμερῶν, διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἡλίου ψυχομένης καὶ πυκνουμένης τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, καὶ τῶν πνευμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς ῥύσεως λαμβανόντων εἰς τὸ ἐντὸς, ὥσπερ ἀμπώτιδος γινομένης τοῦ πνεύματος εἰς τὰ ἔνδον ἀπὸ τῆς ἔξω πλημμυρίδος τε καὶ ἐπιχύσεως· μάλιστα δὲ πρὸς ὄρθρον, ἐπεὶ τηνικαῦτα καὶ τὰ πνεύματα πέφυκεν ἀρχεσθαι πνεῖν.

δ'. Τῶν δὲ τῆς ἡμέρας γινομένων σεισμῶν περὶ μεσημβρίαν οἱ πλείστοι καὶ ἰσχυρότεροι γίνονται. Νηνεμώτερον γὰρ τῆς ὅλης ἡμέρας ὡς ἐπίπαν ἡ μεσημβρία, διὰ τὸ τὸν ἥλιον μάλιστα τότε τὰς ἀκτῖνας ὀρθοτέρας καὶ ἐντονιώτερας ἐκπέμποντα κατακλείειν τὴν ἀναθυμίασιν εἰς τὴν γῆν, τὴν εἰς τὸ ἔξω πρόσοδον αὐτῆς ἐμποδιζόντα.

ε'. Ἐτι τε τοὺς ἰσχυροτάτους σεισμοὺς συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τόπους, καθ' οὓς θάλασσα στενὴ καὶ ῥωώδης. Σφυδρὸν γὰρ ἐν τοῖς τοιοῦτοις τὸ πνεῦμα γινόμενον καὶ διεκπίπτον βιαίως ἐκ τῆς γῆς, τῶν σεισμῶν αἴτιον γίνεται. Πολλὴν τε γὰρ ἡ θάλασσα παρέχει χορηγίαν τῷ πνεύματι, καὶ διὰ τῶν στενῶν ἀθρόα ταῖς μεταρρύσεις, καὶ τοὺς τόπους ἐπιλαμβάνουσα δι' ὧν ἔξω τὸ πνεῦμα φέρεται, εἰς βάθος αὐτὸ απωθεῖ. Τὸ δ' ἀπωσθὲν καὶ ἀθρόον γενόμενον ἐκίνησε τῆ βία τὴν γῆν.

ς'. Καὶ ὅσαι δὲ χῶραι τὰ ὑπὸ γῆν ἔχουσι σομφά τε καὶ ὑπαντρα, σείονται μᾶλλον, πολὺ δεχόμεναι πνεῦμα κατὰ τὰς ἔνδον κοιλότητας καὶ κινούμεναι ὑπ' αὐτοῦ.

ζ'. Ἐαρος δὲ μάλιστα καὶ μετοπώρου γίνονται οἱ σεισμοί· πνευματώδεστεραι γὰρ αἱ ὥραι. Θέρους δὲ καὶ χειμῶνος ἐλάττω τὰ πνεύματα· χειμῶνος μὲν διὰ τὸ ψῦχος σθενυμένων τῶν θερμῶν καὶ ξηρῶν ἀναθυμιάσεων, θέρους δὲ πάλιν διὰ τὸ καῦμα ξηραινομένων.

η'. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐχμοῖς καὶ ἐν ἐπομβρίαις οἱ σεισμοὶ μάλιστα γίνονται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς αὐχμοῖς πνευματώδης ὁ αἶψ' αὐτὸ γὰρ τοῦτό ἐστιν ὁ αὐχμὸς, τὸ πλείω γίνεσθαι τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως τὴν ξηράν· ἐν δὲ ταῖς ἐπομβρίαις πλείων ἢ ἐντὸς ἀναθυμιάσις γίνεται. Καὶ γὰρ ἡ γῆ πολλὴν ἔνδον κεκτημένη πυρώδη οὐσίαν βρεχομένη πρὸς βάθος ἀτμίζει· καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀσθέστου ἐστὶν ἰδεῖν. Ἀτμίζουσα γοῦν, πλείω καὶ τὴν ἐντὸς ἀναθυμιάσιν ἴσχει. Ἐτι δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὄμβρων, ὕδατος

A sequitur ; ut vel extra, vel intra terram confertim universa eo inclinēt et feratur. Non est autem a ratione alienum ventis etiam existentibus aliquos terræ motus fieri. Nonnunquam enim etiam plures simul venti flant : quorum cum alter infra terram irruat, terræ motum gignit ; altero interim supra spirante. Minores autem magnitudine sunt ut plurimum tales terræ motus, quod eorum principium et causa efficiens distracta sit : quemadmodum etiam venti simul flantes non admodum vehementes sunt.

B 3. Noctu autem et magis sub auroram cum plures, tum majores terræ motus sunt. Tranquilliores enim a ventis sunt noctes quam dies, dum terræ superficies propter salis absentiam frigus contrahit et densatur, flatusque fluendi in internam partem initium faciunt, velutque ab externo æstu et inundatione flatus reciprocatio in interiores partes fit, idque præsertim sub auroram, quoniam tum deum flatus spirandi **203** initium facere solent.

4. Porro terræ motuum qui interdum sunt, plurimi et vehementiores sunt circa meridiem. Nam toto fere die tranquillior est meridies : propterea quod sol tum rectiores et intensiores radios emittens exhalationem in terræ visceribus includit, nec foras sinit progredi.

5. Præterea etiam vehementissimos terræ motus fieri contingit circa ea loca quibus mare angustum est, et fluctuat. Cum enim in ejusmodi locis vehementer generetur flatus, et violenter ex terra excidat, terræ motuum causa efficitur : Ingentem enim flatui materiam mare suppeditat, atque dum per angustias transfluendo magno cum impetu volvitur, et ea loca per quæ flatus extra fertur, occupat, ipsum in profunditatem propellit : qui propulsus et conglobatus vi sua terram commovet,

6. Quin omnes etiam hæc regiones quarum subterraneæ partes fungosæ et cavernosæ sunt, crebrius qualitantur, ut quæ in internis cavitatibus magnam vim flatus recipiant, ab eoque moveantur.

7. Cæterum vere maxime et autumno exeunte terræ motus contingunt ; quippe anni tempora sunt **204** hæc flatuosiora ; cum æstate et hieme rariores sint venti ; hieme quidem, quia calidæ et siccæ exhalationes ob frigoris vim extinguuntur ; æstate autem rursus quia propter ardorem magna ex parte exarescunt et consumuntur.

8. Sed squalidis et pluviosis temporibus terræ motus maxime generantur. Squalidis enim aer flatus est ; quippe hoc ipsum squalor est, cum sicca exhalatio quam humida sit copiosior : pluviosis autem interna exhalatio copiosior efficitur. Terra quippe, ut quæ magnam igneæ substantiæ copiam interne possideat, cum funditus imbre perfunditur vaporem emittit, quemadmodum in calce videre est. Proinde evaporans copiosior etiam internam exhalationem continet. Præterea vero etiam cum

propter multitudinem pluviarum concavitates terræ aqua implentur, exhalationi ejusmodi cum in angustias redigitur et in unam cogitur, ab aqua vis affertur. Unde fit, ut cum copiosa existit, et in exiguum locum coarctata et vehementer conglobata, atque ita mota fuerit, ut simul etiam terram concutiat.

9. Quemadmodum igitur in animalium corporibus **205** flatus qui introsum includitur tremor, et pulsuum, quin imo et palpitationum causa est: eodem modo in terra fieri solet.

10. Quapropter etiam terræ motuum alius tremulus est, alius pulsus et palpitationi similis existit.

11. Ac tremulus quidem sæpius oritur, quando videlicet propter flatus copiam qui in latitudinem patens infra terram existit, terra concutitur et in obliquum movetur; tremor enim in obliquum transfert corpus quod a ipso afficitur. Contra perquam raro oritur in quibusdam locis, etiam is qui pulsui aut palpitationi similis est terræ motus, quando nimirum non in obliquum, sed inferne sursum terra movetur.

12. Rarius autem contingit ejusmodi terræ motus, propterea, quod non ita facile fit, ut exhalatio tam copiosa in imo cumuletur. Nullis enim partibus ea secretio et exhalatio quæ per terræ latitudinem fit major esse solet quam ea quæ ab imo existit: quoniam etiam sol, exhalationi secundum latitudinem maxime adjumento esse videtur, ad tantam nimirum distantiam terram calefaciens.

13. Nihilominus ubi terræ motus oritur qui pulsuum aut **206** palpitationem imitatur, sævissimus esse solet. Terram enim effringit, et urbes regionesque evertit, et interdum quidem vi flatus hunc terræ motum perficientis lapides effervescunt et ebulliunt, alias vero aquarum copia scaturit et oruciat, modo frigidarum, modo calidarum. Quippe flatus aquæ etiam ut moveatur causa est. Quemadmodum enim venti ob vim ipsis illata fluctus in superficie movent: sic etiam sæpe in terræ motibus ventus in terra cum ipsi vis affertur, aquam subterraneam movere potest. Quæ sane aliquando etiam calida fit vel propter ingentem hujus terræ calorem unde etiam calidarum exhalationum copia existit: vel propter loci angustiam et violentiam flatus. Nonnunquam enim etiam ignis erupit, et multas civitates in cinerem redegit. Per angustiam enim loci dum spiritus violenter movetur, et distrahitur, et intereiditur, inque exiguas partes dividitur, ipse etiam incenditur et flamma efficitur. Neque enim flammæ quid est aliud quam flatus cum igni conjunctus, hoc est flatus incensus.

14. Interdum igitur deorsum et infra terram flatus terræ motum **207** efficientis fit concussio: interdum sursum ac supra terram ventus aliquis ex iis quibus nomen attributum est, plenus et perfectus ac deinde totus intra terræ viscera correptus, validissimum terræ motum efficit. Qualis etiam

πληρουμένων τῶν κοιλοτήτων τῆς γῆς, ἡ τοιαύτη ἀναθυμίασις στενοχωρούμενη καὶ εἰς ἓν συναναμιγνύμενη, ὑπὸ τοῦ ὕδατος ἐκδιέχεται. Ὅθεν πολλὴ οὖσα καὶ εἰς ὀλίγον τόπον συσταλεῖσα καὶ ἰσχυρῶς πιληθεῖσα καὶ οὕτω κινήθεῖσα, συγκινεῖ καὶ τὴν γῆν.

θ'. Ὅσπερ οὖν ἐν τοῖς τῶν ζῴων σώμασιν ἐναπολαμβάνομενον τὸ πνεῦμα τρήμων καὶ σφυγμῶν, μάλλον δὲ πάλμων ἄτιον γίνεται παραπλησίως καὶ τῆ γῆ.

ι'. Διὸ καὶ τῶν σεισμῶν ὁ μὲν ἔστι τρομώδης, ὁ δὲ σφυγμῶν ἢ παλμῶν ἐοικώς.

ια'. Καὶ ὁ μὲν τρομώδης γίνεται συνεχέστερον, ὁπότεν δηλονότι διὰ πλῆθος τοῦ κατὰ πλάτος γινόμενου πνεύματος ὑπὸ γῆν κινῆται ἡ γῆ σεισμένη κατὰ τὰ πλάγια: καὶ ὁ τρόμος γὰρ εἰς τὰ πλάγια μεταφέρει τὸ πάσχον σῶμα. Γίνεται δὲ κατὰ τὸ σπάνιον ἐν τισι τόποις καὶ ὁ σφυγματώδης ἢ παλμώδης σεισμὸς: ὅταν δηλονότι μὴ πρὸς τὰ πλάγια κινῆται ἡ γῆ, ἀλλὰ κάτωθεν ἄνω.

ιβ'. Συμβαίνει δ' ὡς ἐπ' ἑλαττον ὁ τοιοῦτος σεισμὸς, ὅτι μηδὲ ῥάδιον εἰς βάθος ἀθροισθῆναι ἀναθυμίασιν οὕτω πολλῶν. Πολλαπλασία γὰρ ἡ κατὰ πλάτος γινόμενη τῆς γῆς διάκρισις τε καὶ ἀναθυμίασις τῆς ἀπὸ βάθους γίνεσθαι πέφυκεν: ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος τῆ κατὰ πλάτος ἀναθυμιάσει φαίνεται μάλιστα συνεργῶν, θερμαίνων μέχρι τούτου τὴν γῆν.

ιγ'. Ὅπου μὲντοι γένηται ὁ σφυγματώδης ἢ παλμώδης σεισμὸς, χαλεπιώτατός ἐστιν. Ἀναρρήγνυσι γὰρ τὴν γῆν, καὶ πόλεις ἀνατρέπει καὶ χώρας: καὶ ποτὲ μὲν ἀναθράττονται λίθοι τῆ βίᾳ τοῦ πνεύματος τοῦ τὸν τοιοῦτον ἐκτελοῦντος σεισμῶν, ἄλλοτε δ' ὕδατος πλῆθος ἀναρρεῖ, ποτὲ μὲν ψυχρῶν, ὅτε δὲ καὶ θερμῶν. Γίνεται: γὰρ τὸ πνεῦμα καὶ τῶ ὕδατι τῆς κινήσεως ἄτιον. Ὡς γὰρ ἄνεμοι βιαζόμενοι κινουσι τὰ κύματα ἐξεπιπολῆς, οὕτω πολλάκις καὶ τοῖς σεισμοῖς βιαζόμενον τὸ κάτωθεν πνεῦμα δύναται τὸ ὑπὸ γῆν ὕδωρ κινεῖν. Ὁ δὲ πυρὶς καὶ θερμὸν γίνεται, ἢ διὰ τὴν πολλὴν θερμότητα ταύτης τῆς γῆς, ὅθεν καὶ τὸ πλῆθος τῶν θερμῶν ἀναθυμιάσεων: ἢ καὶ διὰ τὴν στενοχωρίαν καὶ βίαν τοῦ πνεύματος. Ἐνίοτε γὰρ καὶ πῦρ ἀνερρήγη, καὶ πόλεις πολλάς κατατέφρωσι. Διὰ γὰρ τὴν στενοχωρίαν τὸ πνεῦμα βιαίως κινούμενον διασπείρομεν τε καὶ διακοπτόμενον καὶ εἰς μικρὰ καταδιαιρούμενον, ἐκπιμπράται καὶ γίνεται φλόξ. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἢ φλόξ ἢ πνεῦμα μετὰ πυρὸς, τούτεστι πνεῦμα ἐκπυρωθέν.

ιδ'. Ὅτε μὲν οὖν κάτω καὶ τῆς γῆς ἐντὸς ἢ τοῦ πνεύματος τοῦ παιοῦντος τὸν σεισμῶν γίνεται σύστασις: ὅτε δ' ἄνω καὶ ὑπὲρ γῆν ἄνεμος τῶν ὀνομασμένων ἀπαρτισθεῖς, εἶτα συρφεύσας ὄλος ἐνδον τῆς γῆς, εἰργάσατο σεισμῶν ἰσχυρότατον. Οἷος ἱστορεῖται καὶ περὶ τὴν Ἀχαϊαν γενόμενος: ὅθεν καὶ

⁷ in Meteor. c. 7.

αἱ παραθαλάσσιαι πόλεις Βούρρα τε καὶ Ἐλίκη κατα-
εβρίφησαν ὁμοῦ τε καὶ ὑπὸ τῆς ἐφόδου τοῦ κύματος
ἐπεκλύσθησαν. Ἐξω μὲν γὰρ ἔπνει νότος ὁ τὴν θά-
λασσαν ἀπωθῶν· ἐνθα δὲ γέγονεν ὁ σεισμὸς, ἀντι-
ἔπνευσε βορρᾶς, ὅς ἐξ ἐναντίας τῷ νότῳ φερόμενος,
ἀπῶσαι μὲν εἰς τοῦπίσω τὴν θάλασσαν οὐ δεδύνητο
διὰ τὸν προωθῶντα ταύτην ἄνιμον· ἐμποδίσας δὲ
καὶ στήσας ταύτης τὴν πρόοδον, ἐποίησεν ὁμοῦ
πολλὴν ἀθροισθῆναι τὴν θάλασσαν. Τότε δ' ἤτηθεῖς
ὑπὸ τοῦ πλῆθους τῆς θαλάσσης, ἀθρόας ἐπιχυθεῖσας
αὐτῆς διὰ τοῦ κατόπιν ὠθῶντος πνεύματος, ἅμα
μὲν τοῦ κατακλισμοῦ ἅμα δὲ τοῦ σεισμῶ γέγονεν
αἴτιος· τοῦ μὲν διὰ τὸ στήσαι τὴν θάλασσαν καὶ
ποιῆσαι αὐτὴν ἀθροισθῆναι πολλὴν εἰς ταυτὸ τοῦ
σεισμῶ δὲ, διὰ τὸ ἤτηθέντα τοῦτον ὑπὸ τοῦ πλῆ-
θους τῆς θαλάσσης, ρύεντα κατὰ τῆς γῆς κινῆσαι
αὐτήν.

εἶ'. Ἐτι τῶν σεισμῶν τοὺς μὲν φασιν ἐπικλίντας
οἵτινες εἰς πλάγια σείουσι κατ' ὀξείας γωνίας, τοὺς
δὲ βράστας, οἱ κατ' ὀρθὰς γωνίας ἀνω καὶ κάτω
ρίπτουσι· τοὺς δὲ χασματίας, οἱ γὰρ συνιζήσεις
ποιοῦσιν εἰς τὰ κοῖλα· τοὺς δὲ ῥήκτας, οἵπερ ἀνοί-
γουσι χάσματα καὶ γῆν ἀναρρήγνυουσι· τοὺς δὲ
ῶστας· οὗτοι δὲ κατὰ μίαν πρόωσιν ἀνατρέπουσι·
τοὺς δὲ παλματίας, ὡς ἀναποπάλλοντας καὶ ταῖς
εἰς ἐκάτερον ἐγκλίσεις καὶ ἀναπάσεις διορ-
θοῦντας αἰεὶ τὸ σειόμενον. Γίνονται δὲ καὶ μυ-
κητῆσαι σεισμῶ σείοντες τὴν γῆν μετὰ βρόμου.

15. Cæterum terræ motuum epiclitas quasi in
transversum se agenter **208** vocant eos, qui ad
angulos acutos in obliquum quatiunt; alios braslas
a similitudine aquæ effervescentis, qui ad angulos
rectos sursum et deorsum vibrant; alios chasma-
tias, quasi dicens hiabundos abhiatu; alios rhectas,
quasi effractores, qui hiatus aperiunt, et terram
effringunt; alios ostias, quasi dicens trusores, qui
uno obnixu subvertunt quod impulerunt; alios
palmatias, quasi dicas vibratores, qui quassabundi
et utroque declinantes vibrantesque quod concuti-
tur^o, scilicet erigunt. Fiunt etiam myceliæ quasi mugientes terræ motus, qui terram mugitu et fre-
mitu quatiunt.

16. Πολλάκις δὲ χωρὶς σεισμῶ τοιοῦτός τις γί-
νεται φόφος, ὅτε δηλονότι τὸ πνεῦμα τυγχάνει λε-
πτομερέστερον· ὡς ἐν τῷ πλῆθει τὴν γῆν, διηθεῖ-
σθαι· δι' αὐτῆς καὶ μὲν μένον ἐντὸς στενοχωρίαν
ποιεῖν ἀθροισόμενον. Διὰ μὲν οὖν τὸ βραδίως διηθεῖ-
σθαι διὰ τῆς γῆς οὐ κινεῖ· διὰ δὲ τὸ προσπίπτειν
ταῖς τῆς γῆς ὄγκοις, κοίλοις τε οὔσι· καὶ παντο-
δαπὰ σχήματα ἔχουσι, παντοδαπὸν ποιεῖ φό-
φον, ὡς δοκεῖν ἐνίοτε αἶον μωκάσθαι τὴν γῆν.

17. Ἀνάλογον δὲ τοῖς εἰρημένοις συμπίπτει καὶ
ἐν θαλάσῃ. Χάσματά τε γὰρ γίνεται θαλάσσης
καὶ ἀναχωρήματα πολλάκις καὶ κυμάτων ἐπιδρομαί-
ποτὲ μὲν ἀντανακοπὴν ἔχουσαι· ποτὲ δὲ πρόωσιν
μόνον. Πολλάκις δὲ καὶ ἀναφυσήματα γίνεται πυρὸς
τῆς θαλάσσης, καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις καὶ ποταμῶν
ἐκβολαὶ ῥυαὶ τε καὶ δῖναι· ποτὲ μὲν ἐν μέσοις
πελάγεσι, ποτὲ δὲ κατὰ τοὺς εὐρίπους τε καὶ πορθ-
μούς. Πολλὰ τε ἀμπιήτιδες καὶ κυμάτων ἄρσεις
κατὰ τινὰς ἡρισμένους καιροὺς τῆς σελήνης συμπε-
ριοδεύουσι· ἐπεὶ συµμεταβάλλει αὕτη καὶ κατὰ γῆν
καὶ κατὰ θάλατταν, ὡς πλησιαιτέρα τῶν λοιπῶν
πλανήτων.

A circa Achalam factus esse in historiis commemora-
tur: undestiam maritimæ civitates Barra et Helice
simul et prostrate et ab irruptione fluctuum sub-
mersæ sunt. Externe enim auster spirabat qui mare
propellebat: ubi autem terræ motus fuit, ex ad-
verso boreas spiravit, qui ex contraria parte austro
ruens mare retrorsum depellere non potuit propter
austrium a quo impellebatur: sed ipsius progressu
impedito et represso efficit ut ingens vis maris in
unum cogeretur. Tum vero a copia maris superatus,
ipso propter flatum a tergo impellentem confertim
influxu, simul et inundationis et terræ motus causa
fuit; illius quidem propterea quod mare repressis-
set, effecissetque ut magna ipsius copia in unum
cumularetur: terræ motus autem, quia vi maris vi-
ctus et adversus terram fluxus eam commovisset^o.

15. Cæterum terræ motuum epiclitas quasi in
transversum se agenter **208** vocant eos, qui ad
angulos acutos in obliquum quatiunt; alios braslas
a similitudine aquæ effervescentis, qui ad angulos
rectos sursum et deorsum vibrant; alios chasma-
tias, quasi dicens hiabundos abhiatu; alios rhectas,
quasi effractores, qui hiatus aperiunt, et terram
effringunt; alios ostias, quasi dicens trusores, qui
uno obnixu subvertunt quod impulerunt; alios
palmatias, quasi dicas vibratores, qui quassabundi
et utroque declinantes vibrantesque quod concuti-
tur^o, scilicet erigunt. Fiunt etiam myceliæ quasi mugientes terræ motus, qui terram mugitu et fre-
mitu quatiunt.

16. Πολλάκις δὲ χωρὶς σεισμῶ τοιοῦτός τις γί-
νεται φόφος, ὅτε δηλονότι τὸ πνεῦμα τυγχάνει λε-
πτομερέστερον· ὡς ἐν τῷ πλῆθει τὴν γῆν, διηθεῖ-
σθαι· δι' αὐτῆς καὶ μὲν μένον ἐντὸς στενοχωρίαν
ποιεῖν ἀθροισόμενον. Διὰ μὲν οὖν τὸ βραδίως διηθεῖ-
σθαι διὰ τῆς γῆς οὐ κινεῖ· διὰ δὲ τὸ προσπίπτειν
ταῖς τῆς γῆς ὄγκοις, κοίλοις τε οὔσι· καὶ παντο-
δαπὰ σχήματα ἔχουσι, παντοδαπὸν ποιεῖ φό-
φον, ὡς δοκεῖν ἐνίοτε αἶον μωκάσθαι τὴν γῆν.

17. Ἀνάλογον δὲ τοῖς εἰρημένοις συμπίπτει καὶ
ἐν θαλάσῃ. Χάσματά τε γὰρ γίνεται θαλάσσης
καὶ ἀναχωρήματα πολλάκις καὶ κυμάτων ἐπιδρομαί-
ποτὲ μὲν ἀντανακοπὴν ἔχουσαι· ποτὲ δὲ πρόωσιν
μόνον. Πολλάκις δὲ καὶ ἀναφυσήματα γίνεται πυρὸς
τῆς θαλάσσης, καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις καὶ ποταμῶν
ἐκβολαὶ ῥυαὶ τε καὶ δῖναι· ποτὲ μὲν ἐν μέσοις
πελάγεσι, ποτὲ δὲ κατὰ τοὺς εὐρίπους τε καὶ πορθ-
μούς. Πολλὰ τε ἀμπιήτιδες καὶ κυμάτων ἄρσεις
κατὰ τινὰς ἡρισμένους καιροὺς τῆς σελήνης συμπε-
ριοδεύουσι· ἐπεὶ συµμεταβάλλει αὕτη καὶ κατὰ γῆν
καὶ κατὰ θάλατταν, ὡς πλησιαιτέρα τῶν λοιπῶν
πλανήτων.

SYNOPSIS CAPITIS XIX.

QUOD EST DE TONITRUIS ET FULGURIBUS, DE ECNEPULA, ID EST PROCELIA, ET VORTICE, QUI THYPHON VOCATUR,
ET TURBINE ACCENSO, QUEM GRÆCI PNESTERA VOCAN, ET FULMINE.

1. Ostendit, ex qua materia et ubi et quomodo tonitru generetur. — 2. Definit tonitru et simili de-
clavat. — 3. Causam reddit quare tonitruorum soni varii sint et dispares. — 4. Fulguris generatio-
nem describit. — 5. Causam assignat, quare cum tonitru præcedat fulgur, prius tamen fulgur videa-

^o De mundo cap. 4. ^o II Meteor. c. 8.

tur, quam tonitru auditur, idque simili desumpto 210 a remigatione explicat. — 6. Exponit, quando tonitrua fulgura tantum, et quando vero etiam cenephias generetur, cuius ortum simili declarat et tandem descriptionem subjicit. — 7. Docet quando et quomodo typhon seu vortex in nubibus generetur, quem etiam simili declarat, vertiginis quæ in terra nonnunquam oritur; a qua tamen in eo differt quod ille continuam excretionem habet, perinde ut etiam cenephias. — 8. Causam assignat, quare vortex etiam deorsum in terram feratur, quod nimirum nubis ex qua spiritus excernitur, condensatio in superiore parte incipiat, et proinde spiritus excretio in contrariam inferiorem videlicet partem fiat. — 9. Effectus verticis generales et speciales aliquot evidentes recenset. — 10. Explicat quo a vortice preter differat, quod nimirum igneo ille calore vocet, hic incensus turbo sit, et aerem etiam colore igneo inficiat; et porro subjicit, quid fulmen vocetur ac denique vorticis, preteris, et fulminis collationem proponit. — 11. Excretionem spiritus quæ tonitrua facit et fulgura, discernit ab hac quæ fulminis causa est, quod etiam definit. — 12. Fulminis duas species, clarum et fuliginosum, enumerat, ac utrumque a proprietatibus et effectibus suis describit, illius etiam nomenclaturam exponens. — 13. Alias etiam fulminis species, heliciam et acceptum enumerat describitque. — 14. Tradit omnia fulmina spiritum quemdam inflammationis expertem et precedere 211 et sequi; qualis etiam in tonitruis excernitur nonnunquam, qui et ipse, nec sonus, alia corpora findit et dissipat. — 15. Causam explicat quare omnis spiritus excretus et nubibus deorsum feratur, quam etiam a contrario gravium aliquorum corporum motu sursum evincit.

CAPUT. XIX.

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

De tonitruis et fulguribus, cenephia et typhone, et prestere et fulmine.

Περὶ βροντῶν, καὶ ἀστραπῶν, ἐκνεφίου τε καὶ τυφῶνος καὶ πρηστῆρος καὶ κεραυνοῦ.

1. Cum vapor et sicca exhalatio simul mista ex terra adducuntur, et in loco a terra remotiore etiam ambo fuerint; (qui propterea frigidissimus est, quod radiorum solarium ex terra refractiones in ipso infirmantur), cumque sicca quidem exhalatio secerit, et ad succensionem sibi cognatam effertur; vapor autem frigus contrahit, et densatur, et in nubes concrevit; quidquid siccae exhalationis in ejusmodi concretionem nubium inclusum fuerit, quando colligitur, flatus efficitur; et deinde cum nubes amplius densantur et coeunt, vi ex ipsis excernitur. Ac denique dum illa violentè excernitur flatus, in quo densitatem nubium incidit, sonum efficit.

B

2. Qui sane est id quod vocatur tonitru, flatus in nube crassa et humida implicitus, et per eam ipsam nubem extra violentè erumpens, et ita continuas nubis spissitudinis effringens, et hinc 212 fremitum fragoremque magnum efficiens; haud secus ac spiritus in aqua vehementer impellitur, et undarum efficit strepitus.

3. Quoniam autem nubium densitas inæqualis est (alicubi enim major, alicubi est minor); et vero etiam aliquæ cavitates intra nubes existunt (interiores, enim nubium partes, non perinde densæ sunt, ac exteriores, sed densitatis continuitatem deserunt; capropter utique varii et dispares soni efficiuntur. Nam flatus qui excernitur, si ad densiores concretiones illidatur, vehementiores etiam sonos efficit: si ad rariores, juxta proportionem infirmiores. Atque ita quidem de tonitru res se habet.

C

4. At flatus, qui eliditur, et in nubes impingendo tonitru efficit; expetentium et imbecilli inflammatione incenditur. Qua parte igitur conspectus fuerit hic flatus qui excretus est, igneo tinctus colore ex nubibus erumpere, fulgur appellamus eum.

α'. Τῆς ἀτμίδος καὶ τῆς ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ὁμοῦ καὶ συμμίχτων ἀναγομένων ἐκ γῆς, ὅπότεν ἐν τῇ ἀπογειοτέρῳ καὶ ἀμφω γένωνται: τότεν (ὅς ἐστὶ ψυχρότατος διὰ τὸ τὰς ἐκ γῆς ἀνακλάσεις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐξασθενεῖν ἐν αὐτῷ), καὶ τῆς μὲν ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως διακρινόμενης καὶ πρὸς τὸ συγγενὲς φερομένης ὑπέκκαυμα, τῆς ἀτμίδος δὲ ψυχρομένης καὶ πυκνουμένης καὶ εἰς νέφη συνιστάμενης ὁπόση τῆς ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ἐν τῇ τοιαύτῃ συστάσει τῶν νεφῶν ἐμπεριληφθεῖται συναγομένη γίνεται πνεῦμα: ἔπειτα τῶν νεφῶν ἔτι πυκνουμένων καὶ συνιόντων ἐκκρίνεται μετὰ βίας ἐξ αὐτῶν. Οὕτω δὲ βιαίως ἐκκρινόμενον τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν νεφῶν εἰσπίπτον ψόφον ἀποτελεῖ.

β'. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἡ καλουμένη βροντή, πνεῦμα νέφει παχεῖ καὶ νοτερῷ εἰληθὲν καὶ ἔξω δι' αὐτοῦ τοῦ νέφους βιαίως φερόμενον, καὶ οὕτω ῥηγνύον τὰ συνεχῆ τοῦ νέφους πηλῆματα, κἀντεῦθεν βρόμον καὶ πάταγον μέγαν ἀπεργαζόμενον: ὡς περὶ τὸ ἐν ὕδατι σφοδρῶς ἐλαυνόμενον πνεῦμα καὶ τῶν κυμάτων τοὺς ῥόθους ἀποτελοῦν.

γ'. Ἐπεὶ δὲ τῶν νεφῶν ἡ πυκνότης ἀνώμαλος (ποῦ μὲν γὰρ κατὰ τὸ μᾶλλον αὐτῆ, ποῦ δὲ κατὰ τὸ ἥττον), ἀλλὰ δὴ καὶ κοιλῆαι τινὲς μεταξὺ συγχάνουσι τῶν νεφῶν (τὰ γὰρ ἐντὸς τῶν νεφῶν οὐχ ὁμοίως πεπύκνυνται τυτὲς ἐκτὸς, ἀλλὰ διαλιμπάνουσι τὴν συνέχειαν τῆς πυκνότητος): διὰ ταῦτα τοὶ παντοδαποὶ καὶ οἱ ψόφοι καὶ ἀνώμαλοι γίνονται. Τὸ γὰρ ἐκκρινόμενον πνεῦμα, πυκνοτέραις μὲν συστάσει πρυσρηγνύμενον, ἰσχυροτέρους καὶ τοὺς ψόφους ποιεῖ, μανωτέραις δὲ πρὸς λόγον ἀσθενεστερούς. Καὶ οὕτω μὲν ἡ βροντή.

δ'. Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἐκθλιβόμενον, καὶ τῇ πρὸς τὰ νέφη πληγῇ ποιῶν τὴν βροντῆν, ἐκπυροῦται τὰ πολλὰ λεπτῇ πυρώσει καὶ ἀσθενεῖ. Καθ' ὃ γοῦν ὀφθῆ τὸ ἐκκρινόμενον τοῦτο πνεῦμα ἐκπίπτον τῶν νεφῶν κεχρωματισμένον τῷ χρώματι τοῦ πυρός, ἀστραπὴν καλοῦμεν αὐτό.

ε. Γίνεται δὲ μετὰ τὴν βροντὴν, καὶ ὑπερὸν A τῆς πληγῆς. Ἡ βίατος γὰρ κίνησις καὶ ἡ πληγὴ αἰτία ἐστὶν αὐτῆ τῆς ἐκπυρώσεως. Διὰ μὲντοι τὸ τὴν ὕβιν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἰδίων αἰσθητῶν πρώτην τῆς ἀκοῆς, διὰ τοῦτου πρὸ τοῦ ἀκουσθῆναι τὴν βροντὴν, ὁράται ἡ ἀστραπή καθὼς ἐστὶν ἐπὶ τῆς εἰρεσίας γινόμενον. Ἦδη γὰρ ἀναφερομένων τῶν κωπῶν ἐκ τοῦ ὕδατος, ὁ πρῶτος ψόφος, ὁ ἐν τῇ καθόδῳ γεγονώς ἐξακούεται, τῆς ὕψους ἐωρακυίας πάλαι τὰς κώπας καθιεμένας τε εἰς τὸ ὕδωρ καὶ πληττούσας αὐτό.

ς. Ὅταν μὲν οὖν τὸ ἐκ τῶν νεφῶν πυκνουμένων ἐκθλιβόμενον πνεῦμα λεπτόν ἢ καὶ μηδὲ συνεχῆ τὴν γένεσιν ἔχη καὶ ἔκκρισιν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ κατὰ μικρὸν γίνηται καὶ ἐκκρίνεται, κἀντεῦθεν μηδὲ μένη ἀλλὰ διαπνεῖ· τότε βροντὰς τε καὶ B ἀστραπὰς τὸν εἰρημένον τρόπον ποιεῖ. Ἐπὰν δὲ σωματωδέστερον ἢ τὸ πνεῦμα, τουτέστιν ἥττον λεπτόν, ἀθρόαν τε καὶ συνεχῆ τὴν γένεσιν ἔχη καὶ ἔκκρισιν, ὥστε μὴ διαπνεῖν ἀλλὰ διαμένειν· τότε τὸν λεγόμενον ἐκνεφίαν ἀνεμὸν ἐκτελεῖ. Καθάπερ γὰρ πλεονεκτούσης τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως, ὅταν εἰς ὕδωρ γίνηται ἡ μεταβολή, τῇ πρώτως μεταβαλλούσῃ ἀναθυμιάσει συµμεταβάλλει καὶ ἡ λοιπὴ ἴσθ, τῆς αὐτῆς τετύχηκε φύσεως· καὶ γίνεται ὑετὸς συνεχῆς καὶ πολὺς. Τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπικρατούσης τῆς ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ὀπηνίκα πνεῦμα γίνηται καὶ ἐκκρίνηται, συνακολουθεῖ τῇ πρώτῃ γενέσει τε καὶ ἔκκρισει, καὶ ὅσον ἄλλο τῆς αὐτῆς ἐστὶ φύσεως. Καὶ οὕτως ὁ ἐκνεφίαις ἀνεμὸς γίνεται, πνεῦμα πολὺ καὶ συνεχῆς ἐξ αὐτοῦ τοῦ νέφους C ἀθρόον ἐκκρινόμενον καὶ βιαίως φερόμενον διὰ τὸ ταχὺ τῆς ἐκκρίσεως.

ζ. Ὅταν δὲ τὸ ἐκκρινόμενον πνεῦμα εἰλούμενον ἐν κύκλῳ τυγχάνῃ καὶ μετὰ τοῦ ἐγγύματος τοῦ νέφους κάτω φερόμενον, τότε τυφῶν ὀνομάζεται. Γίνεται δὲ τοῦτου, ὅταν τὸ ἐκ (τοῦ) νέφους ἐκκρινόμενον πνεῦμα ἐτέφρ νέφει ἀντιτυπήσῃ καὶ τὴν ἐπ' εὐθείας φερὰν κωλυθῇ. Καθάπερ ὅταν ἐκ τόπου πλατέος εἰς τι στενὸν ὁ ἀνεμὸς συρρέων βιάζεται· ἐν πύλαις τυχόν ἢ ὁδοῖς. Συμβαίνει γὰρ πολλάκις ἐν τοῖς τοιοῦτοις, μὴ δυναμένου προέρχεσθαι τοῦ προηγουμένου μορίου τοῦ ῥέοντος σώματος ἐν τῷ μὴ εὐρίσκῃν διέξοδον ἢ διὰ τὴν τόπου στενότητα, ἢ καὶ διὰ τὸ ἀντιπνεῖν ἄλλο τι πνεῦμα, κύκλον καὶ D ὄλινον τοῦ πνεύματος γίνεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ προηγούμενον τοῦ πνεύματος μέρος οὐ δύναται διαλθεῖν· τὸ δὲ συρρέον ὀπισθεν βιάσει τὴν ὁδὸν· καὶ τὸ μὲν ἀντιβαίνει, τὸ δ' ἀπιωθεί. Ἀνάγκη τοίνυν τὸ εἰς πλάγιον ἔνθα μὴ ἐστὶν ἀντίβασις ἐνεχθῆναι τὸ ἐπόμενον μέρος τοῦ πνεύματος, καὶ οὕτως ἀεὶ καὶ πᾶν τὸ ἐχόμενον, ἔστ' ἂν ἐκ πλαγίου βιασθῆν τὸ προηγούμενον καὶ ἀντιβαῖνον μέρος τοῦ πνεύματος ἐκκρουσθῇ τοῦ προκατειλημμένου τόπου, καὶ ἀνακάμψαν, συνάψῃ τῷ ὀπισθεν φερομένῳ καὶ ἐπωδοῦντι, καὶ γένηται τὸ ὄλον ἐν κύκλῳ δὲ ἐστὶ τοῦτου τὸ σχῆμα. Καὶ οὕτω μὲν ἐπὶ τῆς γῆς αἰ ὄναι γίνονται. Ὁμοίως δὲ κἀν τοῖς νέφουσιν ἀλλήλαις συν-

2. Fit autem post tonitru et ictum sequitur. Violentus enim motus et ictus, ei ut inflammetur causa est. Verumtamen quia visus propria sensilia prius quam auditus arripit; ea de causa prius quam audiat tonitru, fulgur conspicitur: quemadmodum 213 in remigatione contingit. Quando enim jam remi ex aqua efferuntur, tum demum primus sonus qui in descensu editus est, exauditur; cum visus dudum et in aquam demitti remos et eandem ferire conspicatus sit.

6. Quando igitur flatus qui ex densescenlibus nubibus eliditur, tenuis fuerit, et continuatam generationem atque excretionem non habuerit; sed sæpenumero minutatim generatur et excernitur hincque non permanet, sed difflatur; tum eo modo quem diximus tonitrua et fulgura efficit. Quando autem flatus corpulentior, hoc est, minus tenuis fuerit confertamque et continuatam generationem et excretionem habuerit, ut non evanescat, sed permaneat; tum cum ventum qui ἐκνεφίαις, quasi nubigena dicitur, producit, Quemadmodum enim exhalatione humida exuberante, simulac in aquam sit mutatio, cum primitus mutata exhalatione etiam reliqua quacunque ejusdem naturæ est juxta commutatur; ac ita continuatus et copiosus imber generatur. Eodem modo dominante exhalatione sicca, cum flatus generatur et excernitur, primam generationem et excretionem conitatur, 214 etiam omne aliud quidquid ejusdem naturæ est. E sic ἐκνεφίαις ventus generatur, flatus copiosus et continuus, qui ex ipsa nube confertim excernitur, et propter excretionis celeritatem magna fertur violentia.

7. Quando autem flatus qui excernitur, in circulo convolvitur, et cum infusione nubis deorsum fertur, tunc vortex, Græcis τυφῶν, nominatur. Fit autem hoc, cum flatus, qui ex nube excernitur, in aliam nubem incurrerit, et quominus recto motu deferatur, prohibitus fuerit. Quemadmodum si ex loco amplo in angustiam aliquam ventus confluentis vim patitur, in portis aut viis exempli gratia. Sæpe enim in ejusmodi locis accidit, cum fluentis corporis pars antecedens non potest progredi, non inveniendō transitum vel propter loci angustiam, vel etiam propter obluclantem alium aliquem flatum ut circulus et vertigo flatus oriatur. Antecedens enim pars flatus transire non potest; quæ autem a tergo confluit, transitum adurget: sicque illa reluctatur, hæc protrudit. Necesse itaque est, ut in transversum, ubi non est reluctatio, feratur pars flatus consequens, et ita semper omnis quæ 215 deinceps sequitur: donec antecedens et renitens pars flatus ex obliqua parte compressa, de loco quem præoccupavit, extrusa, et conversione facta cum ea quæ a tergo fertur et ipsam adurget, conjuncta fuerit: adeoque totum istud unum efficiatur, quæ figura circulum imitatur. Atque ita quidem in terra fiunt vertigines. Eodem autem modo

etiam in nubibus vortices fiunt, et inter se invicem quoad principium copulantur (ea enim vertiginis natura est): verum quemadmodum cum cœnephias (procella) oritur, continua est spiritus excretio (quia etiam ventus est continuos eodem modo), sic etiam vortex continuam ex nube excretionem habet.

8. Sed cum propter nubis densitatem spiritus ex ea pure excerni non possit, unaque secum de nube aliquid trahat, ex dicta causa in orbem quidem convertitur, sed deorsum et in terram fertur, propterea quod spiritus ex nube excretio in eam semper partem fiat, in quam nubis condensatio progreditur. Quapropter cum condensatio superne facto initio in inferiores partes nubis pervenerit, etiam nubis excretionem quæ hinc orta est, propter vim illatam deorsum **216** ferri necesse est.

9. Cum ergo vortex deorsum fertur, et propter contrarium impellum in orbem circumagitur, sicque contorquetur, et helicem, id est circumvolutam lineam efficit: omnia in quæ incidit, in orbem intorquens movet. Quamobrem etiam aliqua in terra aut mari contenta in sublime adducit, ut qui propterea quod transitum non habet eodem revertatur. Itaque ex mari aquam sæpenumero attrahit: mox navigium vertigine correptum in altum evexit. Sed et ex terra et ligna et lapides, atque adeo nonnunquam animalia consimilem in modum sustulit. Quæcumque autem ab ipso efferuntur, cum aliquantulum in sublime subducta fuerint, de novo summa siccitate contracta, ob spiritus qui eadem subvexit siccitatem deorsum feruntur.

10. Cum igitur spiritus qui sic movetur, colore igneo infectus non fuerit, quali etiam fulgur affectum est, tunc typhon, id est, vortex, quasi cœnephias incoctus vocatur. Neque enim perfecte concoctus et liberatus ab ipsa nube spiritus vorticis excernitur, quemadmodum cœnephias, id est, venti procellosi, flatus: sed aliquid de nube secum attrahit, quia concoctus non est, ut alterum **217** ab altero separari possit. Quando porro prædictus ille flatus dum detorquetur incensus fuerit, in ipso scilicet motus excoctus, et subtilior factus, tunc præter, id est, accensus turbo, vocatur: quod aerem propinquum inflammatione sua simul accendat, adeo ut ipsum etiam colore inficiat. Quando vero in ipsa nube copiosus et tenuis spiritus expressus fuerit, fulmen is efficitur. Vortex enim crassam excretionem habet, præter autem tenuiorem quam vortex, sed adhuc subtilioris spiritus fulmen est excretio.

11. Differt autem ab excretionem, quæ tonitrua facit et fulgura, quod illa per exiguas partes, et sparsim et ex intervallis fit, imbecillumque inflammationem habet. At fulminum excretio ab ipsa dilfert cum tenuitate, tum insuper etiam multitudine: fulmen enim tenuissimum et copiosus est spiritus, qui simul fertur, et vehementer incensus est.

A άπτουται κατά τὴν ἀρχὴν, τοιοῦτον γὰρ ἡ δίνη· πλὴν ὡς περ ἐκνεφίας γίνηται, συνεχῆς ἐστὶν ἡ τοῦ πνεύματος ἔκκρισις (οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄνεμος συνεχῆς, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον), καὶ ὁ τυφὼν συνεχῆ τὴν ἐκ τοῦ νέφους ἔκκρισιν ἔχει.

η'. Διὰ δὲ τὴν τοῦ νέφους πυκνότητα μὴ δυνάμενον ἀπ' αὐτοῦ καθαρῶς ἔκκριθῆναι· τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ σὺν ἑαυτῷ καὶ τοῦ νέφους τι συνεφέλκον, στρέφεται μὲν κύκλῳ διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, φέρεται δὲ κάτω καὶ ἐπὶ γῆς διὰ τὸ τὴν ἐκ τοῦ νέφους γινομένην τοῦ πνεύματος ἔκκρισιν, ἐπὶ ταῦτα γίνεσθαι πάντοτε καθ' ἃ προάγεται τοῦ νέφους ἡ πύκνωσις. Ὡστε ὅταν ἀνωθεν ἡ πύκνωσις ἀρξάμενη ἐπὶ τὰ κάτω γίνηται μέρη τοῦ νέφους, ἀνάγκη καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἔκκρισιν ἐνταῦθεν γινομένην φέρεσθαι κάτω διὰ τὴν βίαν.

θ'. Φερόμενος οὖν ὁ τυφὼν κάτω καὶ διὰ τὴν ἀντίκρουσιν κύκλῳ περιγαγόμενος, καὶ οὕτω συντρεφόμενος καὶ ποιῶν ἕλικα· οἷς ἂν προσπέσοι, ταῦτα κύκλῳ στρέφων κινεῖ. Διὸ καὶ τινὰ πολλάκις τῶν ἐπὶ γῆν ἢ θαλάσσης στρέψας εἰς ὕψος ἀνέλκει· ὡς ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀνακάμπτων τῷ μὴ ἔχειν διέξοδον. Ἐκ μὲν οὖν θαλάσσης ὕδωρ ἀνασπᾷ πύλακις· ἤδη δὲ καὶ πλοῖον ἐμετεώρισε τῇ δίνῃ περιλαβὼν. Ἐκ δὲ τῆς γῆς καὶ ξύλα καὶ λίθους, ἤδη δὲ καὶ ζῶα, τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνήνεγκεν. Ὅσα δ' ὑπ' αὐτοῦ ἀναφέρονται, ὀλίγον μετεωρισθέντα καταφέρονται· πάλιν, ξηρότατα γενόμενα διὰ τὴν ξηρότητα τοῦ ἀνάγοντος ταῦτα πνεύματος.

ι'. Ὅταν μὲν οὖν τὸ πνεῦμα τὸ οὕτως κινούμενον μὴ κεχρωσμένον ἢ πυρώδει χροῖα, ὁποῖα καὶ ἡ ἀστραπή κέχρωστα· τότε καλεῖται τυφὼν, οἷον ἐκνεφίας ἀπεπτος ὢν. Οὐ γὰρ τελῶς διακεκριμένον οὐδ' ἀπολελυμένον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νέφους τὸ τοῦ τυφῶνος ἐκκρίνεται πνεῦμα καθὰ τὸ τοῦ ἐκνεφίου, ἀλλὰ συνεφέλκον τι καὶ τοῦ νέφους διὰ τὸ μὴ πέψθαι, ὡς δύνασθαι θάτερον ἀπὸ θατέρου χωρίζεσθαι. Ὅταν δὲ τὸ προεირτημένον πνεῦμα κατασπώμενον ἐκπυρωθῆ πεφθὲν ἐν τῇ κινήσει καὶ λεπτότερον γεγονὸς, τότε καλεῖται πρηστήρ· διὰ τὸν πλησίον ἀέρα συνεκπίμπρητιν ἐν τῇ ἐκπυρώσει, ὡστε καὶ χρωματίζειν αὐτόν. Ἐὰν δ' ἐν αὐτῷ τῷ νέφει παλὺ καὶ λεπτὸν ἐκθλιβῆ πνεῦμα, τοῦτο γίνεται κεραυνός. Ὁ μὲν γὰρ τυφὼν παχεῖαν ἔχει τὴν ἔκκρισιν· λεπτοτέραν δὲ τοῦ τυφῶνος ὁ πρηστήρ. Ὁ δὲ κεραυνός, ἔτι μᾶλλον λεπτοτέρου πνεύματος ἐστὶν ἔκκρισις.

ια'. Διαφέρει δ' ἐν τῆς τὰς βροντὰς καὶ ἀστραπὰς ποιούσης ἔκκρίσεως, ὅτι κατὰ μικρὰ μὲν ἐκείνη καὶ σποράδην καὶ ἐκ διαλειμμάτων γίνεται καὶ ἀσθενῆ τὴν ἐκπύρωσιν ἔχει. Ἡ δὲ τῶν κεραυνῶν διαφέρει μὲν ἐν ἐκείνης καὶ τῇ λεπτότητι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ πλήθει· λεπτότατον γὰρ καὶ πολὺ πνεῦμα καὶ ὁμοῦ φερόμενον καὶ ἰσχυρῶς ἐκπυρωμένον ὁ κεραυνός.

ιβ'. Ἄν μὲν οὖν λίαν εἴη τὸ πνεῦμα λεπτόν, οὐδ' ἐπικαίη ταῦτα οἷς ἂν προσπίπτει τὸ τοιοῦτον (δὲ) πνεῦμα κεραυνὸν ἀργῆτα καλοῦσιν οἱ ποιηταί. Ἄν δὲ μὴ οὕτως εἴη τὸ πνεῦμα λεπτόν, ἀλλὰ φερόμενον ἐπικαίον φέρηται, ἄλλως κατονομάζεται. Ὁ μὲν οὖν ἀργῆς καλούμενος φθάνει διῶν ταῦτα οἷς ἂν ἐμπέσει, πρὸ τοῦ ἐπικαῦσαι ἢ ἄλλως μελᾶναι αὐτά· ἅμα μὲν διὰ τὸ τάχος τῆς κινήσεως, ἅμα δὲ καὶ τὴν τῆς οὐσίας λεπτύτητα ταχέϊαν ποιούμενος τὴν διέξοδον. Ὁ δ' ἄλλος κεραυνὸς μὴ ὁμοίως ὑπάρχων λεπτός, βραδύτερόν τε φερόμενος, χρώννυσι μὲν τὰ οἷς ἐμπελάζει, φθάνει δὲ καὶ οὗτος διελθὼν πρὸ τοῦ καῦσαι αὐτά. Διὸ καὶ τὰ μὲν ἀντιτυπήσαντα πάσχει τε οὐδὲν δὲ τοιοῦτον πάσχει τὰ μὴ ἀντιτυπήσαντα· οἷον ἀπιδὸς ὁ μὲν χαλκὸς διὰ τὴν ἀντιτυπίαν ἐτάκη, τὸ δὲ ξύλον οὐκ ἐκάθη (οἷα μανότητα γὰρ ἔφθασε διτηθῆν τὸ πνεῦμα καὶ διελθὼν)· καὶ ἱματίοις δ' ἐμπεσὼν οὐκ ἔκρυσε μὲν αὐτὰ, ἀλλ' οἷον τρύχη ἐπόησεν. Οἱ μὲν οὖν τῶν κεραυνῶν αἰθαλώδεις οὕτως ἔχουσιν· οἱ δὲ ταχέως διέττοντες ἀργῆτες, ὕμια, κατ' ἀντίφρασιν ὀνομάσθησαν.

ιγ'. Καὶ οἱ μὲν ἑλικειδῶς φερόμενοι κεραυνοί, ἑλικίαι λέγονται· οἱ δὲ κατασκήπτοντες εἰς τι μονομερῶς, οἱ τοιοῦτοι καλοῦνται· σκηπτοί.

ιδ'. Ἄει δὲ τοῖς κεραυνοῖς ἀνεκπύρωτον πνεῦμα συνακολουθεῖν καὶ προΐεναι αὐτῶν ὑπονοεῖται. Οἷς γὰρ ἂν ἐμπίπτειν μέλλοι ὁ κεραυνὸς, ταῦτα κινεῖται πρὸ τῆς πληγῆς. Ἀλλὰ καὶ ἂ διίστανται ποτε γενομένης βροντῆς, οὐ τῶ ψόφῳ αὐτῶ διίστασθαι δοκεῖ, ἀλλὰ τῶ ἐκκρινόμενῳ πνεύματι τῶν νεφῶν, ὁ διὰ τῆς πρὸς τὰ νέφη πληγῆς τὸν ψόφον ποιεῖ. Τοῦτο γὰρ πατάξαν, διέστησε μὲν, οὐκ ἀπέκαυσε δέ.

ιε'. Φέρεται δὲ κάτω πᾶν τὸ ἐκκρινόμενον πνεῦμα· καίτοι φύσει τυγχάνον ἀνωφερές ὡς θερμόν, διὰ τὸ βιαιῶς ἐκθλίβεσθαι τῶν νεφῶν, πυκνουμένων ἀνωθεν καὶ συσπυρμένων καὶ πρὸς τοῦναντίον κάτω ποιουμένων τὴν ἐκκρίσιν. Οὕτω γὰρ τινα πάλιν βαρύτερα σώματα καὶ φύσει κατωφερῆ ἀνω φέρεται, οἷον ἐκπηδῶντα, διὰ τὸ κάτωθεν τὴν ἐκθλίψιν γίνεσθαι, ὡσπερ τὰ ἐκπυρηνιζόμενα βλέπομεν, καὶ ὕδατα πολλὰ κάτωθεν ἀνω φερόμενα.

12. Quod si igitur admodum tenuis fuerit spiritus, sed tamen non adurat ea in quæ incidit, ejusmodi spiritum poetæ argetem, id est, clarum fulmen, vocant. Sin autem ita tenuis fuerit, sed dum fertur, adurendo feratur; aliter denominatur, [Psoloem scilicet. 218] quasi dicas, fuliginosum fulmen]. Quod itaque arges, id est, clarum vocatur, prius penetrat illa in quæ incidit, quam adurat, aut omnino infuscet: cum propter motus celeritatem, tum propter essentiæ tenuitatem ita celeriter transiens. Sed alterum fulmen quod minus tenue est et tardius fertur, colore quidem tingit ea quibus appulsum fuerit; sed et hoc prius penetrat, quam exurat ea. Quamobrem etiam duæ renisa fuerint patiuntur aliquid, nil patientibus illis quæ non obstiterint; veluti scuti æs propter renixum liquatum fuit; lignum autem [tum] combustum non fuit (quippe propter raritatem spiritus prius transmissus fuit et penetravit); sed et cum in vestes incidit, non tamen eas adussit, sed protrivit. Sic itaque ardentia se habent fulmina; quæ vero celeriter prosiliunt, clara, ut opinor, per antiphrasin, dicta sunt.

13. Quæ autem fulmina convolute feruntur, helicia dicuntur: quæ vero in aliquid sigillatim illiduntur, hæc scepta vocantur.

14. Porro semper spiritus non inflammatus fulmina subsequi et præcedere animadvertitur. Hæc enim in quæ fulmen irruiturum est, etiam ante ictum 219 moventur. Sed et quæ finduntur nonnunquam ex illo tonitru, non ipso sono, sed spiritu qui excernitur, quippe propterea quod in nubes impingit sonum efficit, findi videntur. Quippe is percussione sua efficit quidem, ut findantur; at non item exurit ea.

15. Denique deorsum fertur omnis spiritus qui excernitur, tametsi alias propter calorem sursum leadat, propterea quod violenter excernatur ex nubibus quæ superne spissantur et confringuntur, et in contrariam partem, deorsum scilicet, excretionem faciunt. Sic enim vicissim graviora quædam corpora, quæque natura deorsum vergunt, sursum moventur quasi exsilia, ob excretionem nimirum inferne factam; quemadmodum sane ea quæ compressis digitis eliduntur, et multas D aquas ex infero in superum locum moveri videmus.

SYNOPSIS CAPITIS XX,

QUOD EST DE OSTENTIS SIVE SPECTRIS QUÆ IN COELO CONSPICIUNTUR.

1. Spectrorum seu ostentorum quæ in cælo conspiciuntur causam exponit, fomitis incensionem scilicet. —
2. In specie causam aperit variorum in cælo apparentium colorum, in primis vero puniceæ et purpureæ; quod lumen per densum 220 aerem subluces, efficiat illos colores: idque cum stellarum orientium et occidentium exemplo probat, quæ etiam puniceæ ex eadem causa apparent; tum universali argumento omnis ignei et albi, quod trans nigrum aut in nigro videtur, ut etiam in flamma per fumum lucente apparet. —
3. Insuper in specie docet, quomodo hiatus et foveæ generentur et appareant. —
4. Et quomodo ex ejusmodi foveis et hiatus facies sæpe excidere videantur. —
5. Quare dicta spectra interitum non conspiciantur, sed noctu saltem, ut et ex coloribus in primis puniceus. —
6. Eorumdem adjacentia quædam enumerat.

CAPUT XX.

De ostensis quæ in cælo conspiciuntur.

1. Multa nonnunquam uoclu serenitate existente in cælo ostenta seu spectra, ut colores sanguinei, et hiatus et foveæ consistere videntur. Horum vero omnium causa redditur fomitis incensio.

2. Cum enim fomes, ut ante dictum est, incendatur, et incensio ejus alias flammæ ardenti, alias facibus et stellis procurrentibus similis sit: nihil absurdum est, si ejusmodi inflammationibus in ipso orientibus varii colores appareant. Lumen enim si per densum aerem subluceat, vel quod aer densior, lumen minus est; vel lumen copiosius, aer vero minus densus; omnis generis colorum **221** speciem exhibebit; in primis autem puniceæ et purpurei. Hi enim colores, ex igneo et albo cum nigro per oppositionem mistis magis fieri conspiciuntur. Sic nimirum etiam stellæ orientes et occidentes, cum æstus fuerit, puniceæ apparent. Cum enim per aerem magis densum hæc perinde pellucidum cernuntur, quamquam albæ sunt, puniceæ tamen conspiciuntur, dum nigredo qua affectus aer est, cum stellarum albedine per offusionem commiscetur. Sed et tales per fumum conspectæ apparent. Quin in universum ita se res habet: igneum et album, cum trans nigrum aut in nigro videtur, pro varia inter se invicem mixtione multas colorum differentias ostendunt. Nam et flammæ color alias diversus per fumum apparet. Cum enim fumus aliquanto est humidior, flammæ corpus purpuriscentem apparet; at puniceum, cum fumus est minus humidus. Atque hoc sane modo differentes colores apparent.

3. Hiatus autem et foveæ, et hæc scilicet mixtione albi et nigri oboriuntur; verumtamen non sic, ut per nigrum cernatur album, sed ut in albo nigrum appareat. Quando enim a nigro aliquo aut **222** cæruleo lucis continuitas interciditur, tunc aliqua profunditas apparere videtur: ita ut in eadem sint planities, et non a se invicem removeantur album et nigrum, sed ex æquo intervallo etiam ambo a nobis distent, propius autem album quidem esse videatur, nigrum vero in profundiore et remotiore loco. Quoniam enim lux et album magis **D** movent visum, propterea ipsi propiora videntur; nigrum autem, quod non perinde visum movet, longius ab hoc distare putatur. Cum ergo magis introrsum nigrum apparet, propterea quod albo ipsum plus est, tum fovea dicitur; cum autem apertum conspicitur, propterea quod lumen superat, tunc hiatus vocatur.

4. Ex ejusmodi scilicet aeris concretione, hoc est ex foveis et hiatibus, etiam faces sæpe exciderunt. Quando enim aer coit et densatur, et ea propter nigrorem contrahit, hiatus et foveæ speciem representat; quando autem aer qui nigrorem

Λ

ΚΕΦΑΛ· Κ'.

Περὶ τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ φαινομένων φασμάτων.

α'. Φαίνεται ποτε συνιστάμενα γύρω αἰθρίας οὐσίς πολλὰ φάσματα ἐν τῷ οὐρανῷ, οἷον αἱματώδη τινὰ χρώματα, χάσματα τε καὶ βόθυνοι. Τούτων δὲ πάντων αἰτιολογεῖται τοῦ ὑπεκκαύματος ἡ ἐκπύρωσις.

β'. Ἐκπυρρουμενοῦ γὰρ τοῦ ὑπεκκαύματος, καθὼς εἴρηται: πρότερον, καὶ ποτὲ μὲν εἰοικίας τῆς αὐτοῦ ἐκπυρώσεως καιομένη φλογί, ποτὲ δὲ θαλοῖς ἢ ἀστράσι φερομένοις, οὐδὲν ἄτοπον τοιοῦτων ἐξάψεων ἐν αὐτῷ γινομένων ποικίλα χρώματα φαίνεσθαι. Διὰ γὰρ πυκνοῦ ἀέρος ὑποφαινόμενον φῶς, ἢ τοῦ ἀέρος ὄντος μᾶλλον πυκνοῦ, τοῦ φωτός δ' ἐλάττωνος, ἢ πλείονος μὲν τοῦ φωτός, τοῦ δ' ἀέρος ἕττον πυκνοῦ, φαντασίαν ποιήσει χρωμάτων παντοδαπῶν. μάλιστα μέντοι τοῦ φοινικοῦ τε καὶ πορφυροῦ. Ταῦτα γὰρ τὰ χρώματα γινόμενα φαίνεται μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρώδους τε καὶ λευκοῦ μιγνυμένων τῷ μέλανι κατὰ τῆς ἐπιπροσθήσεως. Οὕτω γοῦν καὶ οἱ ἀστέρες ἀνίσχοντες καὶ δυόμενοι, καύματος ὄντος, φαίνονται φοινικοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ ἀέρος περιπυκνουμενοῦ καὶ οὐχ ὁμοίως ὄντος διαφανοῦς ὀρώμενοι, λευκοὶ ὄντες, φαίνονται φοινικοῦ, μιγνυμένου, τοῦ περὶ τὸν ἀέρα μέλανος τῇ λευκότητι τῶν ἀπτέρων κατ' ἐπιπρόσθησιν. Τοιοῦτοι δὲ καὶ διὰ καπνοῦ ὀρώμενοι φαίνονται. Ὅλως τε καὶ πυρώδες καὶ τὸ λευκὸν διὰ τοῦ μέλανος ὀρώμενον ἢ ἐν τῷ μέλανι πολλὰς δείκνυσι χρωμάτων διαφορὰς κατὰ τὴν ποικίλην μίξιν αὐτῶν. Καὶ τὸ χρῶμα γὰρ τῆς φλογός ἄλλοτε ἄλλοῖον φαίνεται διὰ τοῦ καπνοῦ. Ἰγροτέρου μὲν γὰρ ὄντος τοῦ καπνοῦ φαίνεται τὸ σῶμα φλογός ἀλουργόν· φοινικοῦν δὲ, τοῦ καπνοῦ τυγχάνοντος ἕττον ἕγρου. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον τὰ διάφορα φαίνεται χρώματα.

γ'. Τὰ δὲ γε χάσματα καὶ οἱ βόθυνοι μίξει μὲν καὶ ταῦτα λευκοῦ καὶ μέλανος γίνεται, πλὴν οὐ διὰ τοῦ μέλανος ὀρωμένου τοῦ λευκοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ λευκῷ φαινομένου τοῦ μέλανος. Ὅταν γὰρ ὑπότινος μέλανος ἢ καπνοῦ διακόπτεται τοῦ φωτός ἢ συνέχεια, τότε βάρους δοκεῖ τι φαίνεσθαι: ὄντων μὲν ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ καὶ μὴ ἀφιστραμένῳ ἀλλήλων τοῦ λευκοῦ καὶ τοῦ μέλανος, ἀλλ' ἴσον ἐξ ἡμῶν ἀφεστηκότων καὶ ἀμφοτέρων, ἐγγυτέρῳ δὲ δοκοῦντος εἶναι τοῦ λευκοῦ, τῷ δὲ μέλανος ἐν βάθει καὶ πυρρῶτέρῳ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ φῶς καὶ τὸ λευκὸν μᾶλλον τὴν ὄψιν κινεῖ, διὰ τοῦτο ταύτης ἐγγυτέρῳ δοκεῖ: τὸ δὲ μέλαν οὐχ ὁμοίως τὴν ὄψιν κινεῖ, πλέον ἀφεστάναι ταύτης νομίζεται. Ὅταν μὲν οὖν ἐν βάθει μᾶλλον φαίνεται τὸ μέλαν, διὰ τὸ εἶναι πλείον τοῦ λευκοῦ, τότε λέγεται βόθυνος: ὅταν δ' ἀνευρημένον φαίνεται διὰ τὸ εἶναι πλέον τὸ φῶς, τότε καλεῖται χάσμα.

δ'. Ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης τοῦ ἀέρος συστάσεως, ἦγουν τῶν βοθύνων τε καὶ χασμάτων, καὶ θαλοὶ πολλάκις ἐξέπεσον. Συνίων μὲν γὰρ ὁ ἀήρ καὶ πυκνούμενος καὶ διὰ τοῦτο μελαινώμενος χάσματος καὶ βοθύνου φαντασίαν παρέχεται: ὅταν

δὲ συγκριθῆ μάλλον ὁ μελαινώμενος ἀήρ, τότε τὸ ἐναπολαμβανόμενον ἐν αὐτῷ θερμὸν, διὰ τὴν εἰς ὀλίγον συστολὴν καὶ τὴν κίνησιν πῦρ γενόμενον μετὰ βίας ἐκκρίνεται.

ε'. Ἡμέρας μὲν οὐδὲν τῶν εἰρημένων φασμάτων φαίνεται, διὰ τὸ τὸν ἥλιον τὰς τε τοιαύτας λύειν συστάσεις καὶ τὰς φαντασίας ποιεῖν ἀφανεῖς· νύκτωρ δὲ γίνονται καὶ χάσματα καὶ βόθροι καὶ μίξεις χρωμάτων πολυειδῶν. Ὁράται δὲ μάλλον τὸ φοινικοῦν· τὰ δὲ λοιπὰ τῶν χρωμάτων διὰ τὴν πρὸς τὸ σκότος ὁμοιότητα τὴν ὄψιν πολλακίς διαλανθάνουσιν· οἷα ὅτι τὸ ἀλουργὸν καὶ τὸ πράσινον ταῦτα γὰρ ὁμόχρῳά πως τῷ μέλανι.

ς. Ἰῶν μέντοι ὁρωμένων φασμάτων τὰ μὲν ἔστιν ἔφα, τὰ δὲ ἐσπέρια, τὰ δ' ἀμφιφαῖ· ἴσπανως δὲ βόρεια καὶ νότια· πάντα δ' ἀβέβαια· καὶ οὐδὲν τότε τούτων ἀεὶ φανερόν καὶ καταστηριγμένον ἰσότηται.

A contrahit, magis coactus fuerit, lumen calidum quod in ipso intercipitur, quia in angustiam constringitur et movetur, ignis effectum, vi excernitur.

δ. Cæterum interdiu nullum ex diolis spectris apparet, 223 propterea quod sol concretiones ejusmodi dissolvat efficiatque, ut figuræ ejusmodi non conspiciantur, sed noctu fiunt et hiatus et luvæ et multiformium colorum mistiones. Præcipue autem puniceus cernitur, dum cæteri colores propter similitudinem quam cum tenebris habent, oculorum aciem sæpe latent; quales sunt purpurisæus et viridis: quippe hi ad nigrum colorem accedunt quodammodo.

ε. Verum enimvero spectrorum dictorum alia sunt orientalia, alia occidentalia, alia inter utraque conspicua, raro septentrionalia et meridionalia: omnia autem instabilia, nec ullum perpetuo apparens, stellisque insertum esse deprehensum est.

SYNOPSIS CAPITIS XXI,

QUOD EST DE AREA SEU CORONA, ET PRIMUM DE VISIONE.

1. Causam varietatis colorum et figurarum apparentium, aliam præter eam quæ superiori capite est exposita, indicat, aerem nimirum refractiones suscipientem, atque ita hoc caput cum superiore connectit.
- 2. Explicat quomodo istæ refractiones in aere fiant, cum ex mathematicorum, tum ex physicorum sententia.
- 3. Utrunque 224 etiam de modo visionis sententiam exponit, quorum illi eam emittendo, hi recipiendo radios fieri statuunt.
- 4. Cum visionem statuat fieri per corradiationem, ut infra dicit membro 17, primo hic affirmat, spiritum visorium esse lucidum et clarum, idque argumento nervi ipsius cavi probat.
- 5. Deinde ostendit, lumen visus proprium sine luminis externi adjumento et manuactione visibilia omnia apprehendere non posse, idque cum dicitur tum ab absurdo confirmat.
- 6. Pariter docet, nec externum lumen solum qualitatem rei visibilis ad oculum deferre, idque rationibus quinque ab absurdo petitis astruit.
- 7. Prima est, quia alias canaliculi nervi ad oculum constructio supervacanea foret.
- 8. Secunda, quia non tantum in directum, sed in omnem dimensionem simul omnia cerneremus, sicut audimus et odoramur.
- 9. Tertia. Nec visibilis rei magnitudinem cognosceremus.
- 10. Quarta. Nec multitudine rerum sibi proxime adjacentium dignosceremus.
- 11. Quinta. Nec res visibilis distantiam a nobis quodammodo saltem discernere, sed omnia nobis proxima esse viderentur.
- 12. Ostendit per occupationem, etsi visus per se non longe progrediatur, quod tamen si incidit in continens perspicuum, vel primo ictu ad maximum intervallum se exporrigat, quam quidem ad rem etiam ab externo lumine vires accipiat, quod et 225 propter familiaritatem cooperetur, idque quatuor probat rationibus.
- 13. Prima est, quia noctu etiam incensæ fucæ conspiciuntur eminens, modo ne quid aliud impediatur.
- 14. Secunda, quia omnia alia splendida et lucida cum procul tum expeditius quam alia cujuscunque coloris cernuntur.
- 15. Tertia, quia etiam alia quæ luce collustrantur, inossabili ceteritate, cæteris paribus, incolunt visorio instrumento et mediocri intervallo motuque, ac denique aere puriore et subtiliore existente videntur.
- 16. Quarta, quia excellens visibile, ut lumen solare, visum trahit: cujus ratio a lumen istorum duorum, externi et visorii cognatione, hujusque ut imbecillioris erga illud potentius et fortius desiderio sumitur.
- 17. Partem capitis secundum aggreditur, et de corona incipit agere, et προκαρασευθῆς loco ea quæ in caelo apparent, dividit in ea quæ secundum naturæ subsistentiam sunt, ut cometæ et similia, et in ea quæ tantum specietenus sunt, ut corona, iris et virgæ de quibus agitur in sequentibus, quorum hic etiam omnium generalem causam efficientem, et refractionem nimirum, assignat.
- 18. In specie etiam coronæ efficientem causam esse statuit refractionem, et modum quo generetur corona, explicat.
- 19. In speculis coronæ cur solus color stellæ, non etiam figura appareat; quia scilicet quoad sensum, partium et divisionis ipsa sunt experliu, cum quidem omnis figura in partes sit dividua.
- 226 20. Cur circumferentia coronæ adjuncta magis nigrescat: nimirum cum propter circuli albedinem, tum propter nigri a terra emphasisin.
- 21. Cur specula coronæ colorem stellæ non semper pure et sincere exhibeant, partim scilicet propter specula minus clara, partim propter visus nostri imbecillitatem.
- 22. Corona et noctu et interdiu, ac alias integro, alias imperfecto circulo apparet, prout concretio ejus vel omnino, vel ex parte tantum plana est et æquabilis.
- 23. Corona quid significet, si vel distrahitur, vel consumitur paulatim, vel amplius concrescit.
- 24. Corona solis tantum et lunæ ita σημειώδης est, reliquarum stellarum coronæ non ita σημειώδεις, quæ etiam frequentiores sunt, quam illæ: rarissimum tamen omnium corona solis.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ ἀλω καὶ πρῶτον περὶ ὁράσεως.

α'. Οὐ μόνον διὰ πυκνοῦ καὶ ἀγλυώδους ἀέρος ὑποφαινόμενον φῶς φαντασίαν παρέχει χρωμάτων

C

CAPUT XXI.

De area, et primum de visione.

1. Non tantum per densum et caliginosum aerem lumen subteremicans speciem colorum exhibet

nobis, ut densitas et caligo aeris obumbrent lumen : nec id purum et sincerum, sed conturbatum et confusum ex ejusmodi per obumbrationem commistione cerni sinant : verum etiam aer refractiones accipiens, colorum et figurarum speciei causa existit.

2. Ex mathematicorum quidem sententia ¹⁰, ut visus refringatur ab aere crassiore et concretionem habente ad aliquid eorum quæ **227** illuminandi facultatem naturalem habent, et secundum certam vel concretionem vel habitudinem aeris et luminis, quin et secundum ipsius cernentis visus ad concretum aerem et ad lumen habitudinem, cum colorum tum figurarum species perficiatur ; ex physicorum autem doctrina, ut luminis refractione ad visum, non ipsius visus ad lumen fiat.

3. Mathematici enim radios quosdam qui ex oculis effunduntur, inque rem aspectabilem incidunt, videndi causas nobis esse dicunt : hos scilicet ipsos dum a speculis et aliis similibus ad rem aspectabilem ad angulos æquales refringantur, causam nobis præbere ut ita quod videtur, videamus ; ut physicis non per radiorum emissionem, sed per qualitatis eorum quæ videntur receptionem visio perfici videtur. Ea enim quæ ad rectam lineam videntur, cerni dicunt ; quia perspicuum quod inter rem aspectabilem et aspectum intervenit a colore qui spectatur, afficiatur, et passionem visui qui et ipse est perspicuus, communicat. Quæ autem per refractionem cernuntur, ita cerni ; ut rei aspectabilis simulacrum primum fiat in speculis et omnibus speculi more **228** perspicuis, propter certam aliquam rei aspectabilis habitudinem ad speculum : fieri autem imaginem rei aspectabilis in speculo per perspicuum, quod inter speculum et aspectum intervenit ; ut ejusmodi perspicuum a rei aspectabilis colore afficiatur, et affectionem speculo impertiat, quod et ipsum est perspicuum ; deinde sic ex speculo ad aspectum venire diutam imaginem per idem illud perspicuum quod inter speculum et aspectum existit. Poesse enim speculum lævitatē et fulgoris causa rei aspectabilis colorem communicatum, non tantum prompte accipere, sed custodire etiam, et perspicuo quod ipsum primo transmisit, vicissim remittere.

4. Quod igitur lucidus et clarus oculorum spiritus discernatur, tantum non diserte clamant, ipsi etiam nervi qui talem spiritum ex cerebro continenter affluentem demittunt ad oculos ; soli enim hi ex omnibus qui sunt in corpore nervi, cavi et canaliculati sunt. Quapropter eos etiam Herophilus poros, id est meatus, seu canales, nominavit.

5-8. Quod autem lumen visus non possit ipsum per se solum prævenire et comprehendere omnia aspectabilia nisi ab externo **229** lumine adjuvetur, et

ἡμῖν, τῆς τοῦ ἀέρος πυκνότητός τε καὶ ζοφερότητος ἐπιπροσθούσης τὸ φῶς καὶ μὴ ἐξώσης ὁρᾶσθαι καθαρὸν καὶ εἰλικρινές, ἀλλὰ συντεθλολωμένον καὶ συγκεχυμένον ἐκ τῆς τοιαύτης κατ' ἐπιπρόσθησιν ἐπιμιξίας· ἀλλὰ καὶ ἀνακλάσεις δεχόμενος ὁ ἀὴρ αἴτιος φαντασίας χρωμάτων ἤδη καὶ σχημάτων καθίσταται.

β'. Κατὰ μὲν τοὺς ἐκ μαθημάτων ἀνακλωμένης τῆς ὕψεως ἀπὸ τοῦ παχύτερου ἀέρος καὶ σύστασιν ἔχοντος ἐπὶ τι τῶν φωτίζειν πεφυκῶτων, καὶ κατὰ τὴν ποιὰν ἢ σύστασιν ἢ σχέσιν τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ φωτός, ἤδη δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ὀρώσεως ὕψεως τὴν πρὸς τε τὸν συνεστηκῶτα ἀέρα καὶ πρὸς τὸ φῶς σχέσιν, τῆς τῶν χρωμάτων τε καὶ σχημάτων φαντασίας ἐκτελουμένης· κατὰ δὲ τοὺς φυσικοὺς γινόμενης τοῦ φωτός ἀνακλάσεως πρὸς τὴν ὕψιν, οὐ μὴν τῆς ὕψεως πρὸς τὸ φῶς.

γ'. Οἱ μὲν γὰρ τῶν μαθημάτων ἀκτίνας φασὶ τινὰς ἐκχεομένας τῶν ὀφθαλμῶν καὶ προσπιπτούσας εἰς ὁρατῶν, τοῦ ὁρᾶν αἰτίας εἶναι ἡμῖν αὐτὰς δὴ ταύτας ἀπὸ τῶν κατόπτρων καὶ πάντων τῶν τοιούτων ἀνακλωμένας ἐπὶ τὸ ὁρατὸν πρὸς ἴσας γωνίας τὴν αἰτίαν πάλιν ἡμῖν παρέχειν τοῦ ὄντως ὁρᾶν τὸ ὀρώμενον· τοῖς δὲ φυσικοῖς οὐ δοκεῖ δι' ἀκτίνων ἐκπομπῆς τελείσθαι τὴν ὄρασιν, ἀλλὰ τῇ εἰσδοχῇ τῆς τῶν ὀρωμένων ποιότητος. Ὁρᾶσθαι γὰρ φασὶ τὰ μὲν εὐθείας ὀρώμενα, τῶ πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὀρωμένου χρώματος τὸ μεταξὺ τοῦ ὀρωμένου καὶ τῆς ὕψεως διαφανές, καὶ μεταδιδόναι τῇ ὕψει τοῦ πάθους οὕση καὶ ταύτη διαφανεῖ. Ἰὰ δὲ κατ' ἀνάκλασιν ὀρᾶσθαι λεγόμενα οὕτως ὀρᾶσθαι, τῇ γίνεσθαι πρῶτον τὴν τοῦ ὀρωμένου ἔμφασιν ἐν τοῖς ἐνόπτροις καὶ πᾶσιν ἐνοπτρικῶν διὰ τὴν ποιὰν σχέσιν τοῦ ὀρατοῦ πρὸς τὸ ἐνόπτρον· γίνεσθαι δὲ τὴν τοῦ ὀρατοῦ ἔμφασιν ἐν τῷ ἐνόπτρῳ διὰ τοῦ διαφανοῦς, ὅπερ ἐστὶ μεταξὺ τοῦ ἐνόπτρου τε καὶ τῆς ὕψεως πάσχοντος τοῦ τοιοῦτου διαφανοῦς ὑπὸ τῆς τοῦ ὀρωμένου χροιάς καὶ τοῦ πάθους μεταδιδόντος τῷ ἐνόπτρῳ διαφανεῖ κακείνῃ τυγχάνοντι· εἴθ' οὕτως ἐκ τοῦ ἐνόπτρου πρὸς τὴν ὕψιν ἦκειν τὴν εἰρημένην ἔμφασιν δι' αὐτοῦ πάλιν τοῦ μεταξὺ τοῦ ἐνόπτρου καὶ τῆς ὕψεως διαφανοῦς. Δύνασθαι γὰρ τὸ ἐνόπτρον διὰ λειότητά καὶ στείλπνότητά, μὴ μόνον ἐτοίμως δέχεσθαι τὸ μεταδιδόμενον αὐτῇ χρῶμα τοῦ ὀρατοῦ, ἀλλὰ καὶ φυλάσσειν καὶ ἀντιμεταδιδόναι τῇ μεταδόντι πρῶτως διαφανεῖ.

δ'. Ὅτι μὲν οὖν αὐγοειδὲς καὶ φωτειδὲς πνεῦμα τῶν ὀφθαλμῶν ἀποκρίνεται, μονονουχὶ βροχῶν καὶ αὐτὰ τὰ νεῦρα τὰ διαπέμποντα πρὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ τοιοῦτον πνεῦμα ἐπιρρέον ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου κατὰ συνέχειαν· καὶ γὰρ συμπάντων τῶν ἐν τῷ σώματι νεύρων τῶν μόνων κοῖλα τυγχάνει καὶ σωληνοειδῆ. Διὰ τοῦτο καὶ πόρους ἀνόμασεν αὐτὰ ὁ Ἡρόφιλος.

ε'-η'. Ὅτι δ' οὐκ ἂν τὸ τῆς ὕψεως δύνατο φῶς αὐτὸ καθ' αὐτὸ μόνον φθάνειν καὶ περιλαμβάνειν ἅπαντα τὰ ὀρώμενα μὴ βοηθούμενον καὶ οἴοντι χει-

¹⁰ III Meteor. c. 2.

ραγωγούμενον ὑπὸ τοῦ ἕξω φωτός, ἄλλον ἐκ τοῦ μηδὲ βλέπειν ἀνεμποδίστως ἡμᾶς, ὅτε τὸ τοιοῦτον ἄπεισι φῶς. Εἰ γὰρ οἶόν τε ἦν τὸ ὀπτικὸν ἀπαύγασμα τὸν ἀέρα διατέμνειν, οὐδὲν ἂν ἦτον καὶ σκοτούς βαθέος ἐβλέπομεν· ὡσπερ εἰ τὸ ἕξωθεν φῶς διὰ τοῦ ἀέρος τὴν τοῦ ὄρατοῦ πυκνότητα πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν διεβίβαζε· περιττὴ τῷ ὀφθαλμῷ δῆπουθον ἦν ἢ τοῦ πωληνοειδοῦς νεύρου κατασκευῆ, μηδενὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων τοιοῦτου νεύρου προσόντος· ἐωρῶμέν τε μὴ καθ' εὐθὺ μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν πλαγίων τε καὶ τῶν ὀπισθεν, τῶν ἄνω τε καὶ τῶν κάτω διαβιβαζομένου πανταχόθεν τοῦ ὄρατοῦ πρὸς τὸ ὄρατήριον διὰ τὴν τοῦ ἀέρος συνέχειαν· ὡσπερ αὖ τὸ ἀκουστὸν πρὸς τὸ ἀκουστήριον, καὶ τὸ ὀσφραντὸν πρὸς τὸ ὀσφραντήριον διαβιβάζεται.

θ'. ια'. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ὄρατοῦ τὸ μέγεθος ἐγινώσκουμεν. Πῶς γὰρ ὄρουσ μεγίστου τυχόν ἢ κατὰ τὸ πηλίχον ἐμφέρει· εἰς αὐτοῦ διαβιβασθεῖσα τοῦ ὀφθαλμοῦ τοσοῦτον μέγεθος εἶασε διαγνῶναι ἡμᾶς· καὶ οὐκ ἂν ἐπικαλύψασθαι τὸ ὄμμα τῆς τοιαύτης ἀπεστέρησε διαγνώσεως, μὴ δυνηθέντος αὐτοῦ τῷ τοσοῦτῳ συμπαταθῆναι μεγέθει; Πῶς δὲ καὶ τὸ πλῆθος διεγινώσκειτο τῶν ἔγγιστα παρακειμένων ἀλλήλοις ὄρατῶν, καὶ οὐκ ἂν ἐπιγκυλούθει τῇ παραθέσει σύγχυσις τῶν ὄρωμένων χρωμάτων τε καὶ σχημάτων, ὡς ὄλων διόλου μεταδιδόμενων τῷ περιέχοντι; Ἄλογον γὰρ τὸ κατὰ μῆκος μὲν πάσχειν τὸ μεταξὺ τοῦ ὄρατοῦ καὶ τῆς ὀψεως διαφανές, ἀπαθές δὲ μένειν αὐτὸ κατὰ πλάτος, ὡς μὴ τῆς αὐτῆς ὄλων φύσεως ὄν. Πῶς δὲ πάλιν τὴν ἐξ ἡμῶν τοῦ ὄρωμένου ἀπόστασιν διεκρίνομεν ποσῶς, καὶ οὐκ ἂν ἐδόκουν ἔγγιστα τυγχάνειν ἡμῶν πάντα τὰ ὄρατὰ τῆς αὐτῶν ἐμφερείας ἐπικειμένης τῷ ὄμματι;

ιβ'. Καθ' αὐτὴν μὲν οὖν ἡ ὄψις οὐκ ἰσχύει μέχρι πολλοῦ διήκειν· ἐμπίπτουσα δὲ τῷ περιέχοντι διαφανεῖ καὶ τῇ πρώτῃ προσβολῇ τὴν ἀλλοίωσιν ἐργαζομένη διαδίδωσιν ἄχρι πλείστου συνεχοῦς ἑαυτῆν, μέχρις ἂν καταλάβῃ τὸ ὄρατὸν, συνεκτεινομένη τῷ περὶ τὸν μεταξὺ ἀέρα φωτὶ, καθὰ σογγενεῖ. Ὅτε γὰρ ἀήρ ἐυδαίχνης τε καὶ εὐαλλοίωτος ὡς οὐδὲν ἕτερον, καὶ ἡ ὄψις καθαρῶς ὑπάρχει· φωτειδής. Καὶ ὅπερ τὸ τοῦ λύχνου φῶς ἐν οἴκῳ ὄρα σκοτεινῷ (τῇ πρώτῃ γὰρ εἰσόδῳ τὸν ἐν αὐτῷ ἀέρα φωτίζει· ὁμοῦ), τοῦτο δὲ καὶ τὴν ὄψιν νοητέον ποιεῖν ἐν τῷ μεταξὺ ταύτης τε καὶ τοῦ ὄρατοῦ πεφωτισμένῳ ἀέρι. Τῇ πρώτῃ γὰρ προσβολῇ τοῦτον ἀλλοιοῦν ἰσχύει, δυναμουμένη τῷ ἐκτὸς φωτὶ καὶ συνεργούσα τούτῳ διὰ τὴν οἰκείωσιν. Πολλὴν γὰρ ὅτι τὸ ὀπτικὸν φῶς τὴν οἰκείωσιν ἔχει πρὸς τὸ ἐκτὸς, κάκεῖνο πρὸς τὸ τῆς ὀψεως· ὡς ἐκάτερα τὰ φῶτα ζητεῖν ἄλληλα, καὶ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου θάτερον ἔλκεσθαι· μὴ ἀντιβαῖνον ὄλως, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὴν ὀλικὴν ἐπειγόμενον καὶ πρὸς τὸ συγγενές ἀποτεινόμενον φυσικῶς.

A quasi manu ducatur; ex eo manifestum est, quod expedite non videmus, quando lumen abest ejusmodi. Si enim fieri posset, ut fulgor visorius dissecaret aerem, nihil minus etiam in profundis tenebris videremus. Quemadmodum si externum lumen per aerem ad oculum qualitatem rei aspectabilis perduceret; supervacanea profecto foret oculo fistulosi nervi constructio, cum nullum ceterorum sensuum instrumentum tali nervo sit praeditum. Videremus etiam non tantum in rectum, sed jam etiam ex obliquis, et quae pone, et quae supra, et quae infra sunt; dum res aspectabilis omnibus ex partibus propter aeris continuitatem ad visorium instrumentum deferretur; quemadmodum etiam quod sub auditum cadit, ad auditus, quodque sub olfactum cadit, ad olfactus instrumentum deferretur.

B 9-11. Sed neque rei aspectabilis magnitudinem cognosceremus. Quomodo enim montis, exempli gratia, maximi quoad quantitatem similitudo ad ipsum oculum traducta tantam magnitudinem permisisset dignoscere, et non obnubilatum oculum tali notitia privasset, ut qui tantae magnitudini coextendi nequcat? Sed quomodo etiam multitudo dignosceretur rerum sibi invicem proxime adjacentium, nec oppositionem sequeretur confusio eorum qui videntur, colorum et figurarum ut quae totae in totum continenti impertirentur? Neque enim rationi est consentaneum, ut quoad longitudinem quidem patiatur perspicuum quod inter rem aspectabilem et visum intervenit, sed quoad latitudinem passione careat; quasi non ejusdem totum naturae sit. Qui autem rursus ejus quod videtur distantiam a nobis discernere aliquatenus, neque proximo nos viderentur esse res omnes aspectabiles, si similitudo earundem oculo incumberet?

C 12. Per se igitur visus non potest longe progredi et penetrare. Sed quando in continens perspicuum incidit, vel prima applicatione alterationem efficiens seipsum ad maximum continui intervallum exporrigit, donec rem aspectabilem apprehendat, ut qui cum lumine aeris intermedii, quasi cognato, coextendatur. Nam et aer facile diffundi alterarique potest, magis quam quicquam aliud; et visus pure clarus existit. Atque quod lucernae lumen in domo tenebricosa efficit (primo enim ingressu aerem ipsius simul illustrat), idem sane etiam visum facere in aere illuminato, qui inter ipsum et rem aspectabilem intervenit, intelligendum est. Nam primo incubitu hunc alterare potis est, ab externo lumine vires accipiens, cuique propter familiaritatem cooperans. Multum enim familiaritatis habet lumen visorium cum externo lumine; nec minus hoc cum lumine visus; adeo ut utraque ista lumina se quaerant invicem, et a valentiore attrahatur alterum nihil prorsus renitens, sed potius ad attractionem accelerans, et ad cognatum naturali impetu contendens.

13. Quamobrem ulique etiam obscura nocte læx A incensa a nobis cernitur, tametsi procul absit, dummodo non obtendatur visus ab aliquo solidiore corpore obsepiente, aut globi terræ lumines impediunt; nisi eis facis conflagratio supereminet.

14. Propterea etiam omne lucidum et clarum cum eminus, tum facilius quam aliud aliquid videre valemus; illo quidem ad se visum evocante; hoc vero ad id properante, ut qui cum illo esse et coire appetat.

15. Propter ejusmodi ergo cognationem 232 luminum, visorii nimirum et externi, summamque eorum familiaritatem et exsuperantem mutui complexus appetitum, omnia etiam lumine collustrata ineffabili quanam celeritate cernuntur, visorio instrumento incolumi, et intervallo mediocri, similiterque motu si quis est mediocri ac aere puriore et tenuiore existente. Nam et his ad sinceriores, integriores et expeditiores visus actum opus est.

16. Sed et qui circa lumen solare, et aliquod aliud continens splendidum, et exacte album diutius aut magis occupati fuerint, quam oportet, detrimentum accipiunt visus, quod lumen visorium a valentiore disgregetur, majusque, uti dictum est, minus et imbecillius attrahat; quod scilicet ipsum etiam suam veluti integritatem et perfectionem appetit, ad eamque festinanter contendit.

17. Sic igitur 11 per corradationem seu collu-cescentiam operante visu, sciendum est, cum eorum quæ cernuntur, alia per hypotasin seu subsistentiam, alia specietenus sint, ea quoque quæ in celo apparent, eundem in modum se habere. Per subsistentiam sunt, et proruentes [stellæ] et cometæ, et diversi fulgores 233 et ignes: specietenus autem, corona et iris, et virgæ [bacilli] et similia. Nam colorum et figurarum omnis generis speciem nobis aer exhibet, luminis et visus refractiones accipiens: quandoquidem visus quando operatur, cum lumine et in lumine est, cum et ipse lumen sit, quemadmodum declaratum est.

18-21. Quapropter et coronæ causa dicitur ejusmodi refractionis. Refringitur enim visus cum lumine, et ab aqua, et ab aere denso, et ab omnibus lævem superficiem habentibus. Quando igitur sublato vapore, et in nubem concrecente, æquabilis fuerit concretio et μικρομερής, hoc est, ex particulis exiguis conflata, invehitur autem super ejusmodi concretionem sol, aut luna, aut alia aliqua stella splendida: ea quidem pars quæ subjacet ad perpendicularum corpori, quod superinvehitur, rarior et tenuior efficitur necessario dum a stellæ motu disgregatur; sed quod ab hinc distat, nihil tale patitur. Cum autem 12 pariter ex omni parte circa perpendicularum fiat disgregatio propter concretionis æquabilitatem: necesse est extremitatem

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ νυκτὸς ἀπεργουὺς ὁράται ἡμῶν ὁ πυρρὸς, καὶ ὅτι πόρρω εἴη· μόνον εἰ μὴ ἐπιπροσθῆτο ἡ ὄψις ὑπὸ τίνος στερεωτέρου σώματος ἀντιφράττοντος, ἢ τὰ τοῦ τῆς γῆς σφαιρώματος ἐμποδίζουι κυρτώματα· ὅταν οὐχ ὑπερβαίῃ ταῦτα ἡ ἔξωψις τοῦ πυρροῦ.

δ'. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶν λαμπρὸν καὶ φωτεινὸν πόρρωθεν τοῦ ὁρᾶν ἰσχύομεν, καὶ ἐταιμότερον ἢ τι ἕτερον· ὡς τοῦ μὲν ἐκκαλούμενου τὴν ὄψιν πρὸς ἑαυτὸ, τῆς δὲ πρὸς τοῦτο σκευδούσης, ὡς ἐφικμένης τοῦ συνεῖναι αὐτῇ.

ε'. Διὰ τὴν τοιαύτην οὖν τῶν φώτων συγγένειαν, τοῦ ὀπτικῶν δηλονότι καὶ τοῦ ἐκτός, καὶ τὴν ἄκραν αὐτῶν οὐκείωσιν καὶ τῆς ἀλληλουχίας ὑπερβάλλουσαν ἔφρσιν, καὶ πάντα τὰ πεφωτισμένα κατ' ἄρρητον ὁράται τὴν ταχυτῆτα, τοῦ ὀπτικῶν ὀργάνου τυγχάνοντος ἀβλαβοῦς, καὶ τοῦ διαστήματος συμμετρου· ὁμοίως συμμετρου καὶ τοῦ κινήματος εἴπερ ἔστι τοῦτ' ἀέρος καθαρωτέρου καὶ λεπτοτέρου. Δεῖ γὰρ ὅτι καὶ τούτων πρὸς τὴν τῆς ὄψεως ἀκραίφνεστέραν ἐνέργειαν.

ς'. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸς τὸ ἡλιακὸν φῶς, καὶ εἴ τι περιέχον λαμπρὸν καὶ ἐκλευκὸν διατρίψαντες ἐπιπλέον ἢ ὅσον θεῖ, καὶ μᾶλλον ἢ ὡς θεῖ, τὴν ὄρασιν βλάπτονται· διακρινόμενου τοῦ ὀρατικῶν φάους ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ μείζονος, ἔλκοντος, ὡς εἴρηται, τὸ ἥττον καὶ ἀσθενέστερον· ἐφικόμενον δὲ καὶ αὐτὸ τῆς οἷον ἰδίας ὁλότητος, καὶ πρὸς αὐτὴν ἠπειγμένως ἀποστεινόμενον.

ζ'. Οὕτω τοίνυν κατὰ συναύγειαν ἐνεργούσης τῆς ὄψεως, ἴστέον ὅτι, τῶν ὁρωμένων τῶν μὲν καθ' ὑπόστασιν ὄντων, τῶν δὲ κατ' ἔμφασιν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῶ φαινόμενα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Καθ' ὑπόστασιν μὲν γὰρ εἰσιν οἱ τε διάττοντες καὶ οἱ κρημῆται καὶ τὰ διάφωρα σέλα· κατ' ἔμφασιν δὲ, ἄλλως τε καὶ ἴρις καὶ ῥάβδοι καὶ τὰ παραπλήσια. Καὶ γὰρ φαντασίαν χρωμάτων τε καὶ σχημάτων πολυειδῶν δίδωσιν ἡμῖν ὁ ἀήρ δεχόμενος ἀνακλάσεις τοῦ τε φωτὸς καὶ τῆς ὄψεως· ἐπεὶ περ ἡ ὄψις ὅταν ἐνεργῆ, μετὰ τοῦ φωτὸς ἔστι καὶ σὺν τῷ φωτὶ φῶς οὐσα καὶ αὐτὴ, καθὼς δεδήλωται.

η'-κα'. Καὶ τῆς ἄλλω τοίνυν αἴτιον ἢ τοιαύτη ἀνάκλασις λέγεται. Ἀνακλάται γὰρ ἡ ὄψις μετὰ τοῦ φωτὸς ἀπὸ τε ὕδατος καὶ ἀέρος πυκνοῦ καὶ πάντων τῶν ἐχόντων λείαν τὴν ἐπιφάνειαν. Ὄπταν οὖν, ἀτμίδος ἀνενεχθείσης καὶ συνισταμένης εἰς νέφος, ὁμαλῆς ἢ σύστασις γένηται καὶ μικρομερής, τουτέστιν ἐκ μερίων συνεστηκυῖα μικρῶν· ὑπερφέρηται δὲ τῆς τοιαύτης συστάσεως ὁ ἥλιος, ἢ σελήνη, ἢ ἄλλος τις ἀστήρ τῶν λαμπρῶν· τὸ μὲν κατὰ τὴν κᾶθαρτον τοῦ ὑπερφερομένου σώματος γίνεται μακρότερον καὶ λεπτότερον ἀναγκάτως ὑπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀστέρος διακρινόμενον· τὸ δ' ἐντεῦθεν οὐδὲν τι πάσχει τοιοῦτον. Ἐξ ἴσου δὲ πάντῃ περὶ τὴν κᾶθαρτον γινόμενης τῆς διακρίσεως διὰ τὴν ὁμαλότητα τῆς συστάσεως, ἀνάγκη, τὸ πέρας τῆς ἐπιει-

11 Pe mundo, cap. 4. 12 in Meteor. c, 2.

κῶς διακεκριμένης ἀτμίδος γίνεται κύκλον, ἀφ' οὗ τὸ ἐπέκεινα πᾶν μέλαν μὲν ἔστι διὰ πύκνωσιν· ὁμαλές δ' ἔν καὶ μικρομερές, ἴσχει κατὰ τὴν (τοῦ) κύκλου περιφέρειαν κάτοπτρα· μικρὰ τὸτον, ὡς εἶναι κατ' αἴσθησιν ἀμερῆ· καὶ πυκνὰ τὸσον, ὡς ἔχεισθαι ἀλλήλων, καὶ τὸ ἐξ ἀπάντων αὐτῶν δοκεῖν ἔν συνεχές. Πρὸς ταῦτα γούν τὰ κάτοπτρα προσπεσοῦσα μετὰ τοῦ φωτός ἢ ὄψις, καὶ ἀνακλασθεῖσα πρὸς τὸν ὑπερκείμενον ἀστέρη, τὴν τῆς ἄλλω φαντασίαν ποιεῖ. Ἐν γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐνόπτροις μόνου τοῦ χρώματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ σχήματος ἔμφασις γίνεται. Πᾶν μὲν γὰρ σχῆμα διαιρητόν· τὰ τοιαῦτα δ' ἐνόπτρα πρὸς αἴσθησιν ἀδιαίρετα. Δυνατὸν δ' οὐκ ἔστιν ἐν ἀδιαίρετοις ἐμφανέσθαι τὸ διαιρητόν. Ὅθεν τὸ μὲν ἐμφαινόμενον τῇ κύκλῳ λευκὸν ἐν τῇ ἄλλῃ ἢ ἀστῆρ ἔστι, καθ' ἕκαστον ὁμοίως τῶν ἀλλήλοις συγκειμένων ἐνόπτριον χωρὶς τοῦ σχήματος ἐμφαινόμενος· περὶ δὲ τοῦτον τὸν κύκλον τὸν φαινόμενον λευκὸν ἢ ἐχομένην περιφέρεια μελαντέρα φαίνεται διὰ τὴν ἐκείνου λευκότητα. Ἴσως δὲ καὶ διὰ τὸ ἔχειν ἔμφασιν καὶ μέλανός τινος ἀπὸ τῆς γῆς τὴν τοιαύτην σύστασιν· ἐπεὶ καὶ πρὸς τῇ γῆ μᾶλλον γίνεται αὕτη· διότι τε νηνεμώτερος ὁ τόπος ὁ προσγειώτερος, καὶ τὸ πνεῦμα κωλύειν δύναται τὴν τῆς ἀναθυμιάσεως σύστασιν, ἐν ἣ τὰ κάτοπτρα τὰ τὸ χρῶμα τοῦ ἀστέρη ἐμφαίνοντα· κἂν μὴ καθαρῶς ἐμφαίνωσιν αὐτὸ, μηδ' εἰλικρινῶς, οὐδὲν θαυμαστόν· ἐπειπερ οὐ πάντοτε ὁποῖόν ἔστι τὸ χρῶμα τοῦ ὄρα οὐ, τοιοῦτον κἂν τοῖς ἐνόπτροις ἐμφαίνεται. Δυνατὸν γὰρ λαμπροῦ τοῦ ὀρωμένου τυγχάνοντος, ἀλλοίου γενέσθαι χρώματος ἔμφασιν· ἢ διὰ τὸ μὴ λαμπρὸν εἶναι τὸ ἐνόπτρον, κἀντεῦθεν διὰ τῆς μίξεως τοῦ οὐκείου χρώματος συνουλοῦν τὸ χρῶμα τοῦ ὀρατοῦ· ἢ καὶ διὰ τὴν τῆς ὀρώσεως ὄψεως ἀσθένειαν.

κβ'. Φαίνεται δ' ἢ ἄλλως καὶ νύκτιρ καὶ μεθ' ἡμέραν· ποτὲ μὲν κύκλος ὀλόκληρος, ὅταν καὶ ἡ σύστασις τύχη παντελῶς ὁμαλῆς· ποτὲ δὲ τιμῆμα κύκλου, ὅταν δηλονότι μηδὲ κατὰ πᾶν μέρος ἢ τοιαύτη σύστασις ὁμαλῆς.

κγ'. Ἐνίοτε μὲν οὖν ἢ ἄλλως διασπᾶται· ἐνίοτε δὲ μαραινέται· ὅτε δὲ μᾶλλον συνίσταται. Καὶ ἢ μὲν ἐπιπλέον τῆς ἄλλω σύστασις ὑδάτος τυγχάνει σημεῖον (ἔῃλον γὰρ ὅτι πυκνοῦται μᾶλλον τὸ νέφος)· ἢ δὲ μάρανσις εὐδίας τεκμήριον (ἐπικρατεῖται γὰρ ἢ σύστασις ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ θερμοῦ καὶ ξηροῦ, καὶ οὕτω μαραινέται). Ἡ δὲ διάσπασις πνεύματος δῆλωσις· ἢ δὲ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ πνεῦμα τὸ ποιήσαν τὴν τῆς συστάσεως διάσπασιν· κἂν οὕτω ἔφθασε πρὸς τὴν γῆν. Διὸ κἀντεῦθεν καὶ ὁ ἄνεμος, ὅθεν ἔρξατο διασπᾶσθαι ἢ σύστασις, tametsi is ad terram nondum pervenerit. Quapropter concretio dissipationis sumpsit exordium.

κδ'. Ἀλλ' οὕτω μὲν σημειώδης ἢ ἄλλως ὅταν περὶ τὸν ἥλιον ἢ τὴν σελήνην συστῇ· περὶ δὲ τοὺς ἄλλους

A vaporis ex æquo discussi circulum fieri, a quo quicquid ultra est, **234** propter condensationem quidem nigrum est : sed cum ipsummet æquabile sit, et exiguarum partium, juxta circuli circumferentiam specula complectitur, partim tam parva, ut quoad sensum sint partium expertia ; partim tam densa, ut invicem cohæreant, et quod ex ipsis omnibus conflatur, unum continuum videatur. In hæc igitur specula visus illapsus cum lumine et ad superimminentem stellam refractus, coronæ speciem efficit. In dictis enim speculis solius coloris, non figuræ apparitio oritur. Quippe omnis figura est dividua. At ejusmodi specula quoad sensum divisione carent. Fieri autem non potest, ut in iis quæ divisionis sunt expertia, dividuum appareat. Unde ipsum album quidem quod in corona apparet, stella est ; quæ similiter in unoquoque sibi invicem coagmentatorum speculorum sine figura apparet. Quæ vero illi apparenti albo circulo conjuncta est circumferentia, propter ipsius [circuli puta] albedinem nigrior apparet. Fortassis autem etiam quod nigri alicujus a terra effluviem ejusmodi concretio habeat ; quandoquidem etiam propius terram sit ipsa. Quia item locus terræ vicinior **235** est a ventis tranquillior, flatusque impedire potest hujusmodi exhalationis concretionem in qua sunt specula colorem stellæ referentia, tametsi eum non pure et sincere exhibeant, non est mirandum ; quandoquidem non semper qualis est color rei sub aspectum cadentis, talis etiam in speculis exhibetur. Fieri enim potest, ut cum id quod cernitur splendidum sit, diversi coloris apparitionem exhibeat : vel quod speculum non sit splendidum, et propterea proprii coloris mistione colorem rei aspectabilis conturbet ; vel etiam quod aspiciens visus sit imbecillior.

22. Porro corona et noctu apparet et interdiu : alias quidem in integro et perfecto circulo, quando etiam concretio per omnia fuerit æqualibus ; alias vero per segmentum circuli, quando videlicet secundum omnem partem æqualibus non fuerit ejusmodi concretio.

23. Nonnunquam vero arca distrahitur, nonnunquam paulatim evanescit, nonnunquam concrecit amplius. Et quidem cum corona concrecit amplius, id aquæ signum existit (certum enim est, nubem densari amplius). At cum paulatim evanescit, serenitatis id est **236** indicium (superatur quippe et vincitur concretio a caliditate et siccitate, quam in se habuit, et ita paulatim consumitur). Cum denique ¹³ distrahitur et dissipatur, venti id est significatio. Jamjam enim isto in loco flatus est, qui concretionis dissipationem efficit ; etiam ex hac ipsa parte ventus ingruit, ex qua

24. Sed talia quidem corona significat, quando circa solem aut lunam constiterit. Cum vero circa

¹³ III Meteor. c. 3.

alias stellas consistit, nihil admodum significat: A quandoquidem circa illas vel a tenuibus concretio- nibus, et nondum condensatis corona fieri potest. At vero circa solem aut lunam nunquam ejusce- modi tenuis fieri potest concretio. Nam multo ci- tius luminarium calore dissolvitur. Qua sane etiam de causa circa solem rarius corona concrevit. Quippe sol cum sit calidissimus, concretiones et condensaciones aeris celerius potest dissolvere.

ἀστέρας συνισταμένη σημειώδης οὐκ ἔστιν· ἐπειδὴ περὶ αὐτοὺς καὶ ἀπὸ λεπτῶν συστάσεων καὶ οὐπω πεποκνωμένων ἢ ἄλλως δύναται γίνεσθαι. Περὶ δὲ τὸν ἥλιον ἢ τὴν σελήνην οὐκ ἂν λεπτὴ τοιαύτη γέ- νοιτό ποτε σύστασις. Φθάνει γὰρ διαλυθῆναι διὰ τὴν τῶν φωστήρων θερμότητα· διὰ τοι τοῦτο καὶ περὶ τὸν ἥλιον ἐλαττονάκις ἢ ἄλλως συνίσταται. Θᾶπτον γὰρ ὁ ἥλιος δύναται διαλύειν τὰς τοῦ ἀέρος συστάσεις τε καὶ ποκνώσεις, θερμώτατος ὄν.

SYNOPSIS CAPITIS XXII,

QUOD EST DE IRIDE SEU ARCU COELESTI.

1. Coronæ sive arcæ, et Iridis sive arcus celestis **237** causa communis est refractio, sed tamen diversi- mode. — 2. Iridis generatio describitur et docetur, cur tantum colorem, non etiam figuram solis exhibeat: quomodo item constituta nube, sole et visu fiat et cernatur Iris. — 3. Iridis tres circumferentias quibus coloribus occurrentes visus intueatur. — 4. Causæ varietatis colorum in iride uberius explicuntur. — 5. Causa quare tertia iridis circumferentia purpurissea vel cærulea, adeoque nigrior appareat, ex principiis opticis et aliis similibus exemplis confirmatur. — 6. Explicatio de tribus Iridis coloribus con- cluditur, et quartus nempe flavus non ex refractione, sed ex eo generari docetur, quod puniceus et viri- dis juxta se spectantur invicem. — 7. Minus nigra si ad magis nigra spectentur, candidiora videri ab Iride lunari probat, quæ albæ est, quia in nigra nube et noctu tantum conspicitur. — 8. Iris a luna rariuscule fit duabus de causis. — 9. A sole sæpe duæ sunt Irides, sed quæ contrarium et universum habent colorum situm et ordinem. — 10. De posteriori Iride aliorum sententiâ. — 11. Aristotelis senten- tia et ejusdem confirmatio; cum quare colores posterioris Iridis sint languidiores, tum quare contrarium situm habeant et ordinem. — 12. Cur secundæ iridis interior, hoc est, quoad nos inferior circumferentia sit punicea. — 13. Cur secunda, adeoque a nobis remotior circumferentia sit viridis. — 14. Cur extrema **238** et a nobis remotissima sit purpurissea seu cærulea. — 15. Occupatio. — 16. Porisma, quo causa refertur, quare corona non variet coloribus, ut Iris. — 17. Cur corona sæpe perfecto circulo, Iris nun- quam semicirculo major appareat. — 18. Occupatio, qui etiam causa redditur, quare circa solem non fiat ejusmodi præhumida nubes, concretio, cujusmodi fit e regione illius. — 19. Iris quando toto semicir- culo, et quando etiam minor appareat; quodque æstale circa meridiem ne minimum quidem Iridis seg- mentum, hieme aliquod segmentum apparere possit, et horum omnium probatio geometrica.

CAPUT XXII.

De iride.

1-3. Quemadmodum ¹⁴ coronæ causa dicebatur esse refractio, sic sane etiam iridis hæc eadem causa esse dicitur. Ac illic quidem ab aere con- densato fieri aiunt refractionem; hic autem a nube quæ aqua fieri incipit, et jam humida est; et rur- sus illic quidem circa solem aut lunam, aut aliam aliquam stellam splendidam efficiens coronam con- cretio consistit; at hic nubes, quæ iridem facit, solem ex adversa parte habet. Cum igitur ¹⁵ jam in guttas molliores sit mutatio nubis, nondum ta- men pluit, si ex adversa hujus nubis parte sol in- ventus fuerit, tum exiguæ et quoad sensum **239** indivisibiles nubis particule, ex quibus concre- scentibus pœccas seu rotatio generatur, specula visui redduntur, solis colorem ei monstrantia. Nam in ejusmodi speculis, quemadmodum etiam prius dictum est, color duntaxat, non etiam ejus quod videtur figura apparet, propterea quod omnis fi- gura partibus intercepta est; cum singula ista spe- cula quoad sensum partibus et divisione careant. Quandoquidem igitur necessarium est appariti- nem aliquam in ipso fieri, quia scilicet speculum est; fieri autem non potest, ut figuræ fiat appari- tio; relinquitur, ut solus color in ipso appareat. Quia autem quodlibet hujuscemodi specularum

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ΄.

Περὶ ἱρίδος.

α'-γ'. Ὡς περ τῆς ἄλλω ἀτίον ἐλέγετο ἡ ἀνάκλασις, οὕτω ὁ καὶ τῆς ἱρίδος τὸ αὐτὸ τοῦτο ἀτίον εἶναι λέγεται. Κάκει μὲν ἀπὸ πεποκνωμένου ἀέρος γίνε- σθαι φασὶ τὴν ἀνάκλασιν· ἐνταῦθα δ' ἀπὸ νέφους ἀρχομένου γίνεσθαι ὕδατος, καὶ ἤδη καθεστηκότος ὕγρου. Κάκει μὲν πάλιν περὶ τὸν ἥλιον ἢ τὴν σελή- νην ἢ ἄλλον τινὰ τῶν λαμπρῶν ἀστέρων ἢ ποιούσα τὴν ἄλλω σύστασις· ἐνταῦθα δὲ τὸ νέφος ποιῶν τὴν ἱρίον ἐξ ἐναντίας ἔχει τὸ ἥλιον. Ὅταν τοίνυν ἤδη μὲν εἰς ψεκάδας γίνηται τοῦ νέφους μεταβολή, μήπω δὲ ὕγρ. ἔνν ἐξ ἐναντίας τοῦδε τοῦ νέφους ὁ ἥλιος εὐ- ρεθῆ, τὰ μικρὰ καὶ πρός ἀσθησιν ἀδιάφρατα μόρια τοῦ νέφους, ἐξ ὧν συνισταμένων γίνεται ἡ ψεκάς, ἐνόπτρα γίνονται τῇ ὕψει, τὸ τοῦ ἡλίου χρώμα τούτῃ δεικνύοντα. Ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐνόπτροις, ὡς περ καὶ πρότερον εἴρηται, τὸ χρώμα μόνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ σχῆμα τοῦ ὀρωμένου ἐμφαίνεται. Διότι πᾶν μὲν σχῆμα μέρεσιν ὑπάρχει ὁμαληπτόν· ἕκα- στον δὲ τῶν τοιούτων ἐνόπτρων ἀμερὲς ὡς πρὸς ἀσθησιν. Ἐπεὶ γοῦν ἀναγκαῖον ἐμφασίν τινα γίνε- σθαι ἐν αὐτῷ ἐνόπτρῳ γὰρ ἔντι· δυνατόν δ' οὐκ ἔστι τοῦ σχήματος ἐμφασίν γίνεσθαι· λείπεται τὸ χρώμα μόνον ἐμφαίνεσθαι. Ἐκάστου δὲ τῶν τοιούτων ἐνό- πτρων καθ' αὐτὸ τυγχάνοντος ἀοράτου διὰ σμικρό- τητα πάντων δὲ τούτων ἀλληλουχομένων καὶ συν-

¹⁴ 3 Meteor. c. 4; Scal. Exerc. 80. ¹⁵ 3 Meteor. c. 4.

εσχυμένων ὁμοῦ πρὸς ἑνὸς συνεχοῦς ἀποτελεσμοῦν διὰ πυκνότητα παραθέσεως, κἀντεῦθεν ὄρατοῦ περηνότος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένου οἷα μεγέθους, ἀνάγκη καὶ τοῦ δι' αὐτῶν ἐμφαινόμενον χροῖματος μέγεθος φαίνεσθαι. Ἐκαστον γὰρ τῶν μικρῶν τούτων ἐνόπτρων ὡσπερ εἰς τὴν πηλικότητα τοῦ μεγέθους τῶ ὄλῳ συντελεῖ συνεχεῖ ἐν ᾧ ἡ ἔμφασις γίνεται σύμπασα τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὴν τοῦ ὄλου χροῖματος φαντασίαν συνεισφέρει τὸ ἐμφαινόμενον δι' αὐτοῦ. Ὅπότεν οὖν εἰς ὕδωρ μεταβάλλον τὸ νέφος ἐξ ἐκάντιας ἔχη τὸν ἥλιον, ἢ δ' ὀρθῶσα ὄψις τυγχάνη μεταξὺ τοῦ ἡλίου τε καὶ τοῦ νέφους, ὄντος δὲ τοῦ νέφους καίλου τε καὶ περιφερούς· τότε ἡ ὄψις ἀνακλωμένη μετὰ τοῦ φωτός ἀπὸ τῶν ἐν τῷ νέφει γινομένων ἤδη ψεκᾶδων ἐπὶ τὸν ἥλιον, καὶ δι' αὐτῶν δὲ τούτων ὡσπερ ἐνόπτρων, τὴν ἡλιακὴν ὀρθῶσα χροῖαν, τὴν ἴριον φαντάζεται καὶ τὴν μὲν πρώτην καὶ ἀνωτέραν περιφέρειαν αὐτῆς δὲ τῆς ἴριδος ὄρα φοινικῆν. Φοινικοῦν γὰρ φαίνεται τὸ λαμπρὸν καὶ λευκὸν διὰ τοῦ μέλανος ὀρούμενον ἢ ἐν τῷ μέλανι. Μέλαν οὖν τυγχάνον τὸ νέφος ἐν ᾧ ἡ ὄψις (ἢ δὲ γὰρ εἰς ὕδωρ μεταβάλλον ἐστὶ), δείκνυσι διὰ τῶν σμικροτάτων αὐτοῦ μωρίων ὡς δὲ ἐνόπτρων μελάνων φοινικοῦν τὸ χροῖμα τὸ ἡλιακὸν, λαμπρὸν μὲν ὄν καὶ λευκὸν, τῇ δὲ ἐπιμιξίᾳ τοῦ χροῖματος τῶν ἐνόπτρων συνθολούμενον τε καὶ νοθεύμενον. Τὴν δευτέραν δὲ τῆς ἴριδος περιφέρειαν ἡ ὄψις ὄρα πρασίνην, οὐ διὰ τὸ ἐνοπτρον, ἀλλὰ δι' ἀτονίαν ἐκ τῆς. Ἡ γὰρ ἀτονοῦσα ὄψις μελάντερον ἡπταίνεται τὰ λευκά· μελάντερον δὲ καὶ τὸ πράσινον ὑπάρχει τοῦ φοινικοῦ. Τὴν τρίτην δὲ τῆς ἴριδος περιφέρειαν ἀλουργὸν ἡ ὄψις ὄρα, δι' ἀτονίαν πλείονα μελάντερον ἔτι βλέπουσα τὸ λευκὸν· ἐπεὶ καὶ τὸ ἀλουργὸν τοῦ πρασίνου μελάντερον.

conspicit, ob debilitatem et remissionem majorem etiam purpurissem quam viride est nigrius.

δ'. Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς πρώτης περιφερείας τῆς ἴριδος ἐσχυρῶς ἡ ὄψις, διὰ τῆς ἀνακλάσεως τῶ ἡλίῳ προσβάλλουσα, φοινικοῦν ὄρα τὸν τούτου χρωματισμὸν διὰ τὸ ἐνοπτρον. Ἡ τε γὰρ πρώτη περιφέρεια μεγίστη καὶ ἀπὸ τῆς μεγίστης περιφερείας ἡ ἀνακλάσις πλείστη καὶ διὰ τοῦτο ἐντονιώτερα, τὸ τε φοινικοῦν χροῖμα προσεγγίζει μάλιστα τῶ λευκῷ καὶ ἤττον ἐστὶ μέλαν. Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας περιφερείας ἐλάττωτος οὔσης ἐλάττωτος γίνονται ἀνακλάσεις. καὶ διὰ ταῦτα καὶ ἡ ὄρασις ἀσθενέστερον ἀνεργεῖ, καὶ τὸ τοῦ ἡλίου χροῖμα τὸ λαμπρὸν καὶ λευκὸν, ὄν διὰ τοῦ μέλανος ἐνόπτρου φοινικοῦν ἰδεῖν, μελάντερον ὄρα διὰ τὴν οὐκίαν ἀσθίνειαν, καὶ πράσινον τοῦτο φαντάζεται· ἀπὸ δὲ τῆς τρίτης περιφερείας ἐλαχίστης οὔσης, καὶ αἱ ἀνακλάσεις ἐλάχισται γίνονται· καὶ ἔτι ἀσθενέστερον ἀνεργεῖ ἡ ὄρασις, ἔτι καὶ μελάντερον τὸ ἡλιακὸν χροῖμα φαντάζεται. Τὸ γὰρ μέλαν οἶον ἀπόφασις καὶ στέρησις ἐστὶ τοῦ ὄραν.

ε'. Ὅθεν καὶ ἄπερ οὐκ ἐσχύει βλέπειν ἡ ὄψις διὰ τὸ ἀπόστημα, ταῦτα φαντάζεται μέλανα. Διὰ τοι

A per se propter exiguitatem est invisibile; omnia autem hæc junguntur et coherent mutuo, et ob densitatem adjunctionis ad unius continui perfectionem simul conveniunt, et hinc quæ ex ipsis absolvitur, ut ita dicam, magnitudo, visibilis appareat; necesse est, ut etiam coloris, qui per ipsa exhibetur, magnitudo appareat. Quodlibet enim exiguorum horum speculorum, quemadmodum ad magnitudinis quantitatem confert, toti continuo in quo universa sit apparitio: **240** similem in modum etiam ad totius coloris speciem conducit, qui representatur per ipsum. Quando igitur nubes mutationem in aquam subiens ex adverso solem habet, sed aspiciens visus inter solem et nubem medius intervenit, ipsa scilicet nube cava et orbiculari existente, tum visus una cum lumine a guttulis quæ jam in nube sunt, ad solem refractus et per has scilicet ipsas quasi per specula solarem colorem aspiciens, iridem contuetur. Ac primam quidem ¹⁶ et superiorem ipsius, scilicet iridis, circumferentiam conspiciunt puniceam. Quippe splendidum et album cum per nigrum aut in nigro videtur, puniceum appareat. Cum igitur nubes in qua est iris, nigra sit (jam enim in aquam mutatur), per minutissimas sui particulas quasi per nigra nimirum specula solarem colorem, puniceum representat; qui quidem alias splendidus et albus est, sed coloris speculorum admissione conturbatur et adulteratur. Secundam autem iridis circumferentiam aspectus cernit viridem, non propter speculum equidem, sed propter imbecillitatem et remissionem suam. Debilior enim et remittens **241** visus ea quæ alba sunt, nigriora conspiciuntur. Atqui etiam viride puniceo est nigrius. Tertiam denique iridis circumferentiam visus purpurissem adhuc nigrius videns quod album est, quoniam

4. A prima igitur iridis circumferentia cum visus per refractionem in solem fortiter incidit, colorationem ejus propter speculum videt puniceam. Nam et prima circumferentia est maxima, et a maxima circumferentia refractio est plurima et ob id validior; et color puniceus ad album accedit proxime, minimeque niger est. A secunda autem circumferentia quæ minor est, minores refractiones fiunt: eaque de causa etiam visus imbecillius operatur, et solis colorem qui splendidus est et candidus, cum deberet puniceum per nigrum speculum cernere, nigriorem causa propriæ imbecillitatis spectat, et hunc viridem imaginatur. A tertia denique circumferentia, quæ est minima, minimæ etiam refractiones fiunt, dumque visus adhuc agit imbecillius, adhuc etiam nigriorem solarem colorem cernere sibi videtur. Nigrum **242** enim quasi negatio et privatio cernendi est.

5. Unde etiam visus ea quæ propter nimiam distantiam videre non valet, nigra imaginatur. Qua

¹⁶ 3 Meteor. c. 4.

sane de causa etiam quæ eminus cernuntur, nigriora apparent, et quæ in speculis representantur, nigriora quam sunt, apparent; et nubes quæ in aquis videntur, nigriores apparent, quam si directo inspiciantur. Atque horum omnium causa est visus extensio. Quanto enim longius extenditur, tanto etiam fit remissior, et quanto remissior, tanto etiam nigriora imaginatur ea quæ videntur, ab actione propemodum omnino cessans. Ac idem est, et id quod videtur, longe a visu remotum videre; et ut visus ipse per magnum intervallum videat, facere. Par est enim visus extensio. Unde etiam visus cum per longius videat intervallum ea quæ per refractionem videntur, quam si in recta linea videret eadem, merito etiam nigriora imaginatur [concepit].

6. De tribus itaque coloribus iridis, de puniceo, viridi, purpuris, prioris dissertatione dictum est. Quod autem ¹⁷ inter puniceum et viridem [colorem] flavus aliquis subelucet, non is propter refractionem apparere videtur; **243** sed ex eo quod puniceus et viridis juxta se invicem spectantur, flavus progenerari et emergere videtur. Puniceum enim remisse album est; cum autem juxta viride videtur, albius, hoc est flavum apparet. Quod enim remisse album est, si situm sit juxta id quod nigrius est, magis album quam est, videtur. Quapropter etiam cum nubes vehementer nigra fuerit, punicea universa circumferentia, flava apparet.

7. Quod autem minus nigra, albiora apparent, si juxta id videantur, quod magis nigrum est, declarat etiam iris quæ ex luna [oboritur]. Alba enim est, cum quia in nube nigerrima, tum quia noctu fit apparitio. Dum ergo nigrum circa hanc apparitionem duplicatur, et puniceum istius iridis album, et cæteri colores certa quadam ratione albiore videntur, ac ideo etiam omnes ad album confunduntur.

8. Atque iris a luna rariuscule fit, propterea quod quando fit, in solo plenilunio fieri consuevit; et tum etiam vel oriente vel occidente luna.

9. A sole autem binæ etiam sæpe irides apparent ¹⁸, una quidem interior, altera vero exterior, et alteram comprehendens, majorisque circuli segmentum existens; quæ certe **244** obscuriores colores representat situ etiam primæ ex adversa et inverso parte positas. Cum enim interior et prima iris primam et superiorem circumferentiam habeat puniceam; secundam, viridem; tertiam cæruleam: exterior et secunda iris exteriorum quidem circumferentiam habet cæruleam; secundam, viridem; infimam puniceam; adeo ut utriusque etiam iridis punicei colores proxime ad se invicem constituantur.

10. Dicunt igitur aliqui secundam hanc iridem fieri, dum visus ab exteriori nube ad primam iri-

Α τοῦτο καὶ τὰ πόρρωθεν ὁρώμενα μελάντερα φαίνεται καὶ τὰ τοῖς ἐνόπτροις ἐμφαινόμενα μελάντερα ἢ ἔστι φαίνεται καὶ τὰ νέφη τῷ ὕδατι ἐμφαινόμενα μελάντερα φαίνεται ἢ κατ' εὐθυωρίαν ὁρώμενα. Καὶ πάντων τούτων αἴτιον ἢ τῆς ὕψεως ἀπότασις. Ὅσον γὰρ ἀποτείνεται πόρρω, τοσοῦτον καὶ ἀτονωτέρα γίνεται καὶ ὅσον ἀτονωτέρα, τοσοῦτον καὶ μελάντερα φαντάζεται τὰ ὁρώμενα, πλησιάζουσα τῷ μὴ ἐνεργεῖν. Ταυτό δὲ ἐστὶ τὸ τε ὁρώμενον πολὺ τῆς ὕψεως ἀποστήσαντας ὄραν καὶ τὴν ὄψιν αὐτὴν ὁρώσῃ ποιῆσαι διὰ πολλοῦ διαστήματος. Ὅμοια γὰρ τῆς ὕψεως ἢ ἀπότασις. Ὅθεν καὶ τὰ δι' ἀνακλάσεως ὁρώμενα διὰ πλείονος διαστήματος ἢ ὕψος ὁρώμενα, ἢ εἴπερ ἐπ' εὐθείας εἴωρα ταῦτα, εἰκότως φαντάζεται καὶ μελάντερα.

B ζ'. Περὶ μὲν οὖν τῶν τριῶν χρωμάτων τῆς ἱριδος, τοῦ φοινικοῦ, τοῦ πρασίνου, τοῦ ἀλουργοῦ, φθάσας ὁ λόγος διελαβέν· ὅτι δὲ μεταξύ τοῦ φοινικοῦ καὶ τοῦ πρασίνου ξανθὸν ὑποφαίνεται· τι ἐν τῇ ἱριδι, τοῦτο δοκεῖ μὴ φαίνεσθαι διὰ τὴν ἀνάκλασιν· ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ φοινικοῦ καὶ τοῦ πρασίνου παραλλήλου φαντασίας ἀπογενναῖσθαι τὴν τοῦ ξανθοῦ. Λευκὸν μὲν γὰρ ἔρέμα τὸ φοινικοῦν ὁρώμενον δὲ παρά τὸ πρασίνον, λευκότερον φαίνεται, τουτέστι ξανθόν. Τὸ γὰρ ἔρέμα λευκὸν παρά τὸ μελάντερον κείμενον πλέον λευκὸν ἢ ἔστι δοκεῖ. Διὸ καὶ ὅταν ἡ σφόδρα μέλαν τὸ νέφος, ἢ φοινικῆ σύμπασα περιφέρεια ξανθὴ φαίνεται.

ζ'. Τὸ δὲ λευκότερον φαίνεσθαι τὰ ἥττον μέλανα παρά τὸ μᾶλλον μέλαν ὁρώμενα, καὶ ἢ ἐκ τῆς σελήνης ἱριδος δηλοῖ· λευκὴ γὰρ ἐστὶ· διότι κἂν τῇ μελαντάτῃ νέφει ἢ ἐμφασιν, διότι κἂν νυκτὶ. Διπλασιαζομένου τοίνυν τοῦ περὶ τὴν ἐμφασιν μέλανος τὸ τε φοινικοῦν τῆς ἱριδος ταύτης λευκὸν φαίνεται, καὶ τὰλλα χρώματα πρὸς λόγον λευκότερα· διὸ καὶ συγγέονται πάντα πρὸς τὸ λευκόν.

η'. Ἡ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς σελήνης ἱρις κατὰ τὸ σπάνιον γίνεται· διότι ὅτε καὶ γίνεται, ἐν μόνῃ τε πανσελήνῃ πέφυκε γίνεσθαι, καὶ τότε ἢ ἀνατελλούσης ἢ δυσούσης τῆς σελήνης.

θ'. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καὶ ὅσοι πολλάκις φαίνονται ἱριδες, ἢ μὲν ἐνδοτέρω, ἢ δ' ἐξωτέρω, καὶ περιέχουσα τὴν ἑτέραν καὶ τμήμα μείζονος κόκλου τυγχάνουσα· ἢ δὲ καὶ ἀμαυρότερα τὰ χρώματα δείκνυσι καὶ κατὰ τὴν ὀρίσιν ἐξ ἐναντίας τῇ πρώτῃ καὶ ἀνάπαλιν κείμενα. Ἦς γὰρ ἐνδοτέρω καὶ πρώτης ἱριδος τὴν πρώτην ἐχούσης καὶ ἀνωτέρω περιφέρειαν φοινικῆν, τὴν δευτέραν πρασίνην, τὴν δὲ τρίτην ἀλουργόν· ἢ ἐξωτάτῃ καὶ δευτέρῃ ἱρις τὴν μὲν ἐξωτέρω περιφέρειαν ἔχει ἀλουργόν, τὴν δευτέραν πρασίνην, τὴν ἐνδοτάτῃ δὲ φοινικῆν· ὡς πλησίον ἀλλήλων κείσθαι καὶ ἀμφοτέρων τῶν ἱρίδων τὰ φοινικᾶ.

ι'. Τινὲς μὲν οὖν φασὶ τὴν ἱριν ταύτην γίνεσθαι τὴν δευτέραν, ἀνακλωμένης τῆς ὕψεως ἐκ τοῦ ἐξωτέ-

¹⁷ 3 Meteor. c. 4. ¹⁸ 3 Meteor. c. 4.

σου νέφους πρὸς τὴν πρώτην ἴριν, (οὐ) πρὸς τὸν ἥλιον· διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀμαυρότερα τὰ χρώματα φέρειν, ἅτε ἀπὸ δευτέρας γινόμενα ἀνακλάσεως.

ια'-ιβ'. Ἀριστοτέλης δὲ φησι καὶ τὴν δευτέραν ἴριν ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἥλιον ἀνακλάσεως γίνεσθαι· τὰ χρώματα δὲ ταύτης ἀμαυρότερα φαίνεσθαι διὰ τὴν ἀτονίαν τῆς ὕψεως. Τὴν γὰρ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ νέφους ἀνακλάσει πρὸς τὸν ἥλιον πόρρωθεν γινομένην (πορρωτέρω γὰρ τὸ νέφος τοῦτο τῆς ὕψεως ἑμῶν) ἀμαυρότερα ποιεῖν τὰ χρώματα διὰ τὴν μακρὰν ἀπόστασιν. Καθάπερ γὰρ τὰ ἐπ' εὐθείας ὁρώμενα πόρρωθεν οὐ τρανῶς ἢ ὄψις ὁρᾷ δι' ἀσθενείαν. οὕτω δὲ καὶ τὰ διὰ μακρᾶς ἀνακλάσεως ἀμαυρότερον ταύτην ὑπάρχουσα· καὶ τοῦτον μὲν τὸν λόγον ἀμαυρότερα τῆς δευτέρας ἴριδος χρώματα φαίνεσθαι· τὴν δὲ τάξιν ἐντεταγμένα τῆς θέσεως διὰ τὴν πρῶτην αἰτίαν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς πρώτης ἴριδος, ἀφ' ἧς περιφερείας ἢ ὄψις ἰσχυρῶς τῶν ἡλίου προσέβαλλε, ταύτης τὸ χρῶμα φοινικοῦν ἐωρᾶτο· ἀφ' ἧς δ' ἀσθενεστέρως, πράσινον· ἀφ' ἧς δ' ἔτι ἀσθενῶς, ἀλουργόν· οὕτω δὲ καὶ τῆς δευτέρας ἴριδος ἔχει. Πλείων μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐντὸς περιφερείας ἀνακλάσεως καὶ ἰσχυροτέρα γίνεται· τῆ εἶναι ταύτην τὴν περιφέρειαν ἐγγυτέρω τῆς ὕψεως· ὅσαι δ' ἀνακλάσεις ἀπὸ τῶν ἐγγυτέρω τῆ ὄψις μερῶν, ἰσχυρότεραι· διὰ τὸ μὴ πᾶν τὴν ὄψιν ἀποτεταγμένην ἐξασθενεῖν, καὶ οὕτω ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἀνάκλασιν ὀλίγην τε καὶ ἀνίσχυρον· ἐπεὶ καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων περιφερειῶν τότε γίνονται πλείους ἀνακλάσεις, ὅτε διὰ τὸ μὴ τὰς περιφερείας μακρὰν ἀφεστάναι τοῦ ὀμματός, πᾶσαι αἱ ὕψεις σωζόμεναι καὶ μὴ σιιδνάμεναι, δύναται ἀπ' αὐτῶν ἀνακλάσθαι. Ἦ μὲν οὖν ἐνδοτέρω τῆς δευτέρας ἴριδος περιφέρεια διὰ τοῦτο φοινικῆν δεῖκνυσι χροιάν. Ἡ δὲ δευτέρα περιφέρεια πρασίνην, ἐπειδὴ τῆς ὕψεως πλέον ἀφίστανται, καὶ αἱ ἀνακλάσεις ἀπ' αὐτῆς ἀδρανέστεραι. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐξωτάτω περιφέρεια, πορρωτέρω ἀφεστηκυῖα τῆς ὕψεως, ἀλουργὸν ἐπιφαίνει τὸ χρῶμα διὰ τὸ τῶν ἀνακλάσεων ἀσθενέστατον.

ιβ'. Ἄλλα τί ὀφείπει τὸ μεταξύ τῶν δύο φοινικῶν περιφερειῶν οὐκ ἔστι καὶ αὐτὸ φοινικοῦν; ἐπεὶ δυνατὸν κἀντεῦθεν πολλὴν καὶ ἰσχυρὰν γίνεσθαι τὴν ἀνάκλασιν πρὸς τὸν ἥλιον, διὰ τὸ μὴ πόρρω τῆς ὕψεως εἶναι τοῦτο τὸ μέρος, ἢ πάντως εἴπερ ὕλως ἐγένετο ἀνάκλασις ἐξ αὐτοῦ, φοινικοῦν ἢ τὴν καὶ αὐτό; Νῦν δ' ἀνάκλασις οὐ γίνεται ἐξ αὐτοῦ· διὰ τὸ μὴδ' ἀπὸ παντὸς μέρους ἀπλῶς πρὸς ἅπαν σώμα ῥῶς ἔχον ἀνάκλασιν γίνεσθαι, ἀλλ' ὠρισμένους εἶναι τοὺς τόπους τῶν ἀνακλάσεων γινομένων κατὰ τὴν πρὸς τὰ κάτοπτρα ποιᾶν σχέσιν τοῦ τε πεφυκότος ὠπτιζέειν σώματος καὶ τῆς ὕψεως;

ιβ'. Δῆλον δ' ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων καὶ διὰ τί οὐκ ἔστι καθάπερ ἡ ἴρις, οὕτω δὲ καὶ ἡ ἄλλως ποιηκίτη τοῖς χρώμασι. Πάντως γὰρ τὸ μὲν φοινικοῦν χρῶμα προσεῖναι τῇ ἴριδι λέλεκται, διὰ τὴν ἐκ τοῦ καθύγρου νέφους καὶ ἥδη ὄντος ὑδατος ἀνάκλασιν τῆς ὕψεως πρὸς τὸν ἥλιον· τὰ δὲ λοιπὰ τῶν χρωμά-

dem, non ad solem, refringitur, et propterea utique languidiores colores gerant, ut qui a secundaria refractione fiunt.

11-14. Aristoteles autem inquit, etiam secundam iridem ex refractione ad solem oboriri: hujus autem colores propter visus imbecillitatem languidiores apparere. Refractionem enim quæ ab exterioro nube ad solem fit eminus (quippe nubes hæc a visu nostro longius distat), ob longam extensionem facere, ut colores languidiores appareant. Quemadmodum enim visus ea qua in recta linea eminus videntur, propter imbecillitatem non videt clare: sic 245 certe etiam, quæ per longam et remotam refractionem videntur, obscurius ipsum spectare; et hac quidem ratione secundæ iridis colores apparere languidiores; mutato autem situs ordine ob priorem causam. Quemadmodum enim in prima iride, a qua circumferentia visus in solem incumbere valide, hujus color puniceus cerebatur; a qua imbecillius, viridis; a qua adhuc imbecillius, purpuriscentis: sic etiam cum secunda iride comparatum est. Major enim validiorque refractione ab interiore circumferentia efficitur; propterea quod hæc circumferentia visui sit propinquior. Quæ autem refractiones sunt a partibus visui propinquioribus, validiores sunt, propterea quod non adeo extensus visus deficiat, atque ita refractionem etiam exiguam et invalidam efficiat; quoniam etiam a majoribus circumferentiis, plures tunc refractiones fiunt, quando propterea quod circumferentiis non longe distant ab oculo, omnes aspectus dum conservantur et non disperguntur, ab ipsis refringi possunt. Interior ergo secundæ iridis circumferentia, puniceum colorem capropter repræsentat. Secunda 246 autem circumferentia viridem; quandoquidem a visu distantiores et debiliores sunt refractiones illius. Sed adhuc magis extrema circumferentia, quæ longius a visu distat ob summam refractionum debilitatem, cæruleum, seu purpuriscentem colorem exhibet.

15. Cæterum qua de causa, id quod inter duas puniceas circumferentias medium intervenit, ipsum etiam puniceum non est? quoniam et hinc multa validaque ad solem refractione fieri potest propterea quod non longe a visu absit pars illa? Anne videlicet siquidem omnino ex eo fieret refractione, ipsamet etiam puniceum foret? Jam autem ex ipso non fit refractione, propterea quod non ab omni parte simpliciter ad omne corpus lumen habens fiat refractione; sed refractionum orientium loca definita sicut secundum certam quandam cum corporis quod illuminandi facultate naturali præditum est, tum visus ad specula habitudinem?

16. Liqueat autem etiam ex illis quæ antea dicta sunt, qua ex causa sicut iris, non ita etiam halos, hoc est, corona coloribus sit varia. Omnino enim puniceum colorem iridi inesse dictum est, quod ex nube humida et que jam 247 aqua est, refractione visus ad solem fiat: cæteros autem colores inesse,

quod refractionum impressiones infirmæ sint, quia nimirum remotæ et exiguæ. Et in corona refractionis sit ab aere, qui secundum naturam candidior est quam aqua; et quia prope sit, impressionem facit fortissime. Quod enim apparet in illa, subter ipsum et circa ipsum specula gestat, non ex adversa regione ipsius.

17. Quapropter corona quidem sæpe etiam perfectus circulus apparet; at iris nunquam major semicirculo, propterea quod neque circa id quod apparet in ipsa, consistat, ut corona; neque supra horizontem seu finitorem circulum plus sit hemisphærio, sub quod hemisphærium nubes constituta est, in qua visus iridem contuetur.

18-19. Quod autem non fiat etiam circa solem concretio ejuscemodi præhumida, qualis etiam est e regione illius; solis calor causa est. Nam aut in aquam illico transire facit nubem aut dissolvit et attenuat et disgregat concretionem, nisi crassiorem esse contingerit. Cum autem sol ex adverso et procul a concretione nubis existat; interim dum aqua fiat, mora etiam quedam et tempus intervenit; ut sint aliquæ nubis **248** particule jam in aquam mutatae prorsus, quæ tamen nondum stillæ sint; in quibus aqueis nubis particulis, quasi in speculis, iris aernitur; alias quidem semicirculus, alias minor semicirculo, nunquam major. Et semicirculus quidem cum sol in horizonte fuerit; minor autem semicirculo, quando sol supra horizontem fuerit ¹⁹. Nam centrum solaris corporis, et centrum horizontis in quo visus est, et centrum circuli iridis, hujusque polus in una recta sunt: estque recta, diameter celestis spheræ, quoniam per centrum horizontis [transit] qui maximus est circulus. Quantum igitur sol supra horizontem est, tantum polus circuli iridis infra horizontem. Et quoniam oriente aut occidente sole dimidium circuli iridis supra horizontem apparet, reliquum autem est inconspicuum, ut quod infra terram intelligatur: liquet quod sole supra horizontem existente segmentum circuli iridis apparens sit minus futurum, majus autem quod non apparet. Atque hæc ita semper habebunt pro ratione solis ab horizonte distantia. Cum autem circa meridiem sol fuerit, æstale quidem ne nimum quidem iridis segmentum **249** apparet; at diebus brevioribus, sive hyeme fieri potest, ut sole etiam circa meridiem existente, segmentum aliquod iridis appareat. Quoniam enim centrum et polus iridis in horizontis sunt diametro, cum æstivos ortus sol fecerit, septentrionalis maxime existens; tum iris in partibus australibus velut ad occasus hibernos consistet: ut velut ad ortus hibernos [iris erit], cum sol occasus æstivos subit. Cum autem per ortus hibernos sol oritur australissimus existens; tunc iris in partibus septentrionalioribus apparuerit, ut ad occasus æstivos, ut ad ortus autem æstivos cum sol occasus hibernos fecerit. Quæ cum ita sese ha-

των δια τὴν ἀσθενῆ τῶν ἀνακλάσεων προσβολῆν, ὅτι πόρρωθεν καὶ ὅτι ὀλίγαι. Ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλω ἢ ἀνάκλασις ἀπὸ ἀέρος τε γίνεται, ὅς ἐστι τοῦ ὕδατος κατὰ φύσιν λευκότερος, καὶ ἐγγύθεν γινομένη προσβάλλει ἐρρώμενέστατα. Καὶ γὰρ τὸ ἐμφαινόμενον, ὑφ' ἑαυτὸ φέρει τὰ κάτοπτρα καὶ περὶ αὐτὸ, οὐ μὴν ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ.

17. Διὸ ἡ μὲν ἄλλως φαίνεται πολλάκις καὶ κύκλος ὀλόκληρος· ἡ δ' ἴρις οὐδὲ μείζων ἡμικυκλίου ποτὲ, διὰ τὸ μὴνε περίξ τοῦ ἐμφαινόμενου συνίστασθαι· καθάπερ ἡ ἄλλως, μήτ' αὐ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα πλέον εἶναι τοῦ ἡμισφαιρίου, ὑφ' ὃ ἡμισφαίριον ὑποτίτακται τὸ νέφος, ἐν ᾧ ἡ ὄψις τὴν ἴριν φαντάζεται.

18-19. Τοῦ δὲ μὴ γίνεσθαι καὶ περὶ τὸν ἥλιον τοιαύτην κάθυγρον σύστασιν ὅποιαν καὶ ἀπειναντίας αὐτοῦ, κίτιον ἢ τοῦ ἡλίου θερμότης. Ἡ γὰρ ταχέως εἰς ὕδωρ μεταβάλλειν ποιεῖ τὸ νέφος, ἢ διαλύει καὶ λεπτόνει καὶ διακρίνει τὴν σύστασιν, εἰ μὲ παχυτέρα ἔτυχεν οὐσα. Ἐξ ἐναντίας δὲ καὶ πόρρω τῆς τοῦ νέφους συστάσεως τοῦ ἡλίου τυγχάνοντος, ἐν ᾧ γίνεται τὸ ὕδωρ, γίνεται καὶ τις διατριβὴ ἢ χρόνος, ὡς εἶναι τινα μόρια τοῦ νέφους, ἤδη μὲν εἰς ὕδωρ μεταβούληκότα ὅλως, οὐ μὴν δὲ καὶ θεκάδας ὄντα· ἐφ' ὧν ὕδατηρῶν τοῦ νέφους μορίων ὡσπερ ἐπὶ κατόπτρων ἡ ἴρις ὁράται, ποτὲ μὲν ἡμικύκλος, ποτὲ δ' ἐλάττων ἡμικύκλου, μείζων δ' οὐδέποτε. Καὶ ἡμικύκλος μὲν ὅταν ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὁ ἥλιος εἴη· ἐλάττων δ' ἡμικύκλου, ὅταν καὶ ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα. Τὸ δὲ κέντρον τοῦ ἡλιακοῦ σώματος καὶ τὸ τοῦ ὀρίζοντος κέντρον ἐφ' οὗ ἡ ὄψις, καὶ τὸ κέντρον τοῦ τῆς ἴριδος κύκλου, καὶ ὁ τούτου πόλος ἐπὶ μιᾷ εἰσιν εὐθείας· καὶ ἡ εὐθεῖα διάμετρος τῆς οὐρανίου σφαίρας, ἐπεὶ διὰ τοῦ κέντρου τοῦ ὀρίζοντος, ὅς ἐστι μέγιστος κύκλος. Ὅσον οὖν ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα, τοσοῦτον ὁ πόλος τοῦ κύκλου τῆς ἴριδος ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα. Καὶ εἴπερ ἀνατέλλοντος ἢ ὀνομένου τοῦ ἡλίου, τὸ μὲν ἡμισυ τοῦ τῆς ἴριδος κύκλου φαίνεται ὑπὲρ γῆν, τὸ λοιπὸν δ' ἐστὶν ἀφανὲς νοσούμενον ὑπὸ γῆν· ὁ ἥλιος ὡς ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα τοῦ ἡλίου τεγχάνοντος, ἐλάττων μὲν τμήμα κύκλου τὸ φαινόμενον ἔσται τῆς ἴριδος, πλεῖον δὲ τὸ ἀφανές. Καὶ ταῦτ' ἀεὶ οὕτως ἔχον εἶη ἂν πρὸς λόγον τῆς τοῦ ἡλίου ἐκ τοῦ ὀρίζοντος ἀποστάσεως. Ὅταν δὲ περὶ ἀτρεκῆ μεσημβρίαν ὁ ἥλιος γένηται, θερούς μὲν οὐδὲ πολλοστὸν φαίνεται τμήμα τῆς ἴριδος· ἐν δὲ ταῖς βραχυτέραις ἡμέραις εἴτουν χειμῶνος δυνατὸν καὶ περὶ μεσημβρίαν ὄντος τοῦ ἡλίου φανῆναι τι τμήμα τῆς ἴριδος. Ἐπεὶ γὰρ τὸ κέντρον καὶ ὁ πόλος τῆς ἴριδος ἐπὶ τῆς τοῦ ὀρίζοντος διαμέτρου εἰσὶν, ὅταν μὲν θερινὰς ἐπιτολὰς ὁ ἥλιος ποιῆται βορειότατος ὢν, τότε ἡ ἴρις ἐν τοῖς νοτιωτέροις μέρεσιν ὡς πρὸς δυσμὰς χειμερινὰς συνίσταται· ἂν ὡς πρὸς ἀνατολὰς δὲ χειμερινὰς, ὅταν καταδύσει ὁ ἥλιος καταδύεται θερινὰς· ὅταν δ' ἐπιτέλλῃ χειμερινὰς ἐπιτολὰς ὁ ἥλιος νοτιώτατος ὢν, τότε ἡ ἴρις ἐν τοῖς βορειοτέροις φαίνεται· ἂν μέρεσιν ὡς πρὸς οὐτιμὰς θερινὰς·

¹⁹ 3 Meteor, c. 4, Scal. Exerc. 80. 1, 10.

ὡς πρὸς ἀνατολὰς δὲ θερινὰς, ὅταν ὁ ἥλιος ποιῆται κρηττόσεις χειμερινὰς. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπεὶ τὰ βορειότερα διὰ τὴν ἕξαρσιν τοῦ πόλου μετρίως τμήματα κύκλων ἔχει τὰ ὑπὲρ γῆν, καθ' ὧν ὁ ἥλιος θέρουσ φερόμενος τὰς μικρὰς ἡμέρας ἀποτελεῖ· τὰ δὲ νοτιώτατα μέρη ἀνάπλιν ἐλάχιστα τμήματα κύκλων ἔχει τὰ ὑπὲρ γῆν, καθ' ὧν ὁ ἥλιος χειμῶνος φερόμενος τὰς βραχείας ἡμέρας ποιεῖ διὰ ταῦτα ἡ ἴρις χειμῶνος μὲν δύναται φανεσθαι καὶ κατ' αὐτὸ τὸ τῆς ἡμέρας μεσαίτατον. Πολύ γὰρ ἡ θερινὴ δυσμὴ καὶ ἀνατολή τῆς χειμερινῆς μεσημβρίας ἀφίστανται. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῶ μέσῳ τῆς χειμερινῆς ἡμέρας ἔχει τόπον ἡ ἴρις ὑπὲρ γῆν ἐν ᾧ συστάει ἀν. Θέρουσ δὲ τῆς ἡμέρας μεσουσῆς οὐ δύναται φανῆναι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ὑπὲρ γῆν τόπον συστάσεως. Καὶ γὰρ ἡ χειμερινὴ δυσμὴ καὶ ἀνατολή τῆς θερινῆς μεσημβρίας ὀλίγον ἀφίστανται, ὅθεν καὶ ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα νοεῖται τότε συμπας ὁ κύκλος τῆς ἴριδος.

beant, cum partes septentrionaliores propter poli elevationem majora circularum segmenta habeant, per quæ dum sol æstate movetur, dies longos efficit; australissimæ autem partes vicissim minima segmenta circularum supra terram habeant, per quæ dum sol hieme movetur, dies breves efficit: eapropter hieme quidem iris in summo etiam meridie apparere potest. Multum enim æstivus occasus et ortus ab hiberno absunt meridie. Ac eapropter etiam in medio dici hiberni 250 supra terram iris locum habet, in quo consistat: æstate autem circa medium diem apparere non potest, quod locum consistendi supra terram non habeat. Hibernus enim occasus et ortus ab æstivo meridie parum absunt. Unde etiam infra horizontem universus iridis circulus intelligitur.

ὅθεν καὶ ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα νοεῖται τότε συμπας ὁ κύκλος τῆς ἴριδος.

SYNOPSIS CAPITIS XXIII.

QUOD EST DE VIRGIS SEU PACILLIS, PARHELIS, HOC EST GEMINATIS VEL ADULTERINIS SOLIBUS AC INSUPER ETIAM DE METALLICIS IN TERRA, ET FOSSILIBUS.

1. Quomodo virgæ generentur, et cur ita vocentur. — 2. Quomodo parheli, hoc est, geminati, vel (ut alii vocant) adulterini soles fiunt. — 3. Et virgæ et parheli ex obliquitatibus seu ad latera solis fiunt, in mediocri tamen distantia. — 4. Parheli et virgæ fiunt ut plurimum sole oriente vel occidente, rara culminante. — 5. Parheli et virgæ sunt aquæ seu pluviarum signa, magis tamen parheli. — 6. Concludit disputationem de meteoris a causis eorum repetitis; quorum materialis quidem causa est vel vapida vel fumida exhalatio in aerem evecta; atque ita ad secundam partem capituli sibi viam sternit transiitque. — Exhaltatio enim vapida et fulmida intra 251 terram conclusa, nec adhuc secreta, sed concretescens et densescens, metallicorum et fossilium est causa materialis. — 7. Fossilium materia est fumida exhalatio quorum etiam exempla subjicit. — 8. Metallorum materia est vapida exhalatio quæ etiam dividit in ea quæ funduntur, et in ea quæ ducuntur: horumque alia uræ et rubiginescere ait, alia minime, ut aurum, de cujus natura aliquanto plura subjicit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ βάρβδων καὶ παρηλίων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ μεταλλευτῶν καὶ ὄρυκτῶν.

α'. Ὅταν ἐκ πλαγίων τοῦ ἡλίου γέννηται τι νέφος, τὴν σύστασιν ἔχον ἀνώμαλον, ὡς εἶναι κατὰ μὲν τι μέρος πυκνόν, κατὰ δὲ τι μακρόν, καὶ κατὰ τι μὲν ὑδατωδέστερον, κατὰ τι ἀρωδέστερον· τότε πρὸς τὸν ἥλιον ἐκ τοῦ τοιοῦτου νέφους γινομένης τῆς ἀνακλάσεως, διὰ μὲν τὴν σμικρότητα τῶν κατόπτρων οὐχ ὁράται τὸ σχῆμα τὸ ἡλιακόν· τὸ δὲ τοῦ ἡλίου χρώμα ἐμφαίνεται κατὰ τι μὲν μέρος τοῦ νέφους φοινικοῦν, κατὰ τι δὲ πράσινον ἢ ξανθόν διὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ νέφους καὶ τὴν τῶν κατόπτρων ἀνομοίότητα.

β'. Καλοῦσι δὲ βάρβδους τὰς τοιαύτας ἐμφάσεις, ὅτι κατ' εὐθείας ὁρῶνται τινος. Ὅταν δὲ τοῦ νέφους ἡ σύστασις ὁμοίως ὑπάρχη πυκνὴ καὶ ὡς ὅτι μάλιστα ὁμαλῆς, τότε διὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν κατόπτρων καὶ τὴν ὁμαλότητα τῆς συστάσεως φαντασία γίνεται χρώματος ἐνὸς συνεχοῦς, ἀλλὰ δὴ καὶ λαμπροῦ καὶ λευκοῦ. Διὰ γὰρ τὴν πυκνότητα καὶ ὁμαλότητα τῆς συστάσεως, ἅμα τε πρὸς αὐτὴν τῶν ὄψεων πιπτουσῶν, καὶ ἅμα πρὸς τὸν ἥλιον ἀνακλωμένων, τὸ τοῦ ἡλίου χρώμα ἐμφαίνεται καθαρὸν ὡσπερ καὶ ἀπὸ χαλκοῦ λείου τῆς ὕψεως ἀθρόον

B

CAPUT XXIII.

De virgis et parheliis, insuper de metallicis in terra et fossilibus.

1. Cum ex obliquitatibus solis fuerit aliqua nubis, concretionem habens inæquabilem, ut sit aliqua quidem ex parte densa, ex aliqua autem rara, et aliqua ex parte aquosior, ex aliqua autem magis aerea, tunc quando ex ejusmodi nube ad solem fit retractio, ob exiguitatem quidem speculorum non cernitur figura solaris, sed color solis inibi in aliqua quidem parte, nubis puniceus, in aliqua autem viridis vel flavus, propter nubis inæquabilitatem et speculorum dissimilitudinem apparet.

2. Cæterum ejusmodi apparitiones, virgas vocant, quod secundum rectas aliquas lineas spectentur. Cum autem nubis concretio similiter densa et quam maximo æquabilis fuerit, tum propter speculorum similitudinem et concretionis æquabilitatem, 252 unius alicujus continui coloris species efficitur, et splendidi quidem albique. Nam propter concretionis densitatem et æquabilitatem, dum simul et aspectus in eam incidunt, et simul ad solem refringuntur, color solis purus in ea apparet; quemadmodum etiam cum ab ære lævigato

visus confertim refringitur, verus ejus quod cernitur color propter confertam refractionem apparet; quæ fit in ære propter compositionis densitatem et æquabilitatem.

3. Ex obliquitatibus autem solis et virgæ fiunt et parhelii, ad partes videlicet solis septentrionaliores et australiores. Mediocri enim distantia opus est, qua ejusmodi concretiones a sole distent. Si enim nimiodum proxime solem fuerint, dissolventur ab eo; sin autem longissime abfuerint, refractionem non servabunt. Cum enim ab exigua concretione ut a parvo speculo refractione visus longe extenditur, tunc utique deficit. Mediocrem igitur distantiam de qua dictum est, in solis obliquitatibus eandem semper manentem invenire licet: quod neque sol per motum quotidianum ad has partes accedat, neque vicissim recedat ab aliis.

4. Præterea eodem sole ad ortus aut occasus existente contingit maxime et parhelios et virgas fieri. Nam ut plurimum cum in medio caelo constitutus est, concretiones ejusmodi dissolvit et discernit.

5. Porro aquæ signa [indices] sunt et parhelii et virgæ, et magis quidem parhelii quam virgæ. Concretio enim quæ æquabilis et similiter densa est, certius indicat, quod aer ad transmutationem et aquæ generationem apte et accommodate se habeat.

6. Horum autem omnium hoc est, parheliorum, virgarum, Iridis, halonis [coronæ] et aliorum ejus generis, efficiens causa refractione dicitur. Et rursus horum ipsorum coris et pruinae, pluviae item et nivis et grandinis, et similibus, causa materialis est vapida exhalatio; sicut vicissim aliorum fumida. Qualia igitur duplicis exhalationis jam sublatæ sint opera, in superioribus declaratum est.

7. At nondum elevata ejusmodi exhalationis, neque secretæ a terra, sed infra terram inclusæ, et terræ partibus permixtæ, et ita concrecentis spissiscentisque, duæ corporum species efficiuntur, quorum alia metallica, alia fossilia sunt. Et quæ quidem²¹ fossilia sunt, fumidæ exhalationis effecta sunt; ut lapidum genera, quæ prorsus non liquantur, et sulphur, et arsenicum, et siquid simile. Quæ autem sunt metallica, ea vapor absolvit. Hæc autem sunt aut fusilia, aut ductilia, ut ferrum, æs, aurum et similia; quorum alia uruntur et rubiginem contrahunt, ut ferrum et æs, propterea quod etiam fumidam exhalationem participant, et essentiam magis terrestrem sortita sint. Aurum autem neque uri, neque rubiginescere aiunt, ut quod ex vapore puro in unum coælo et compresso constat, et essentiam magis aquaticam acceperit; et eapropter scilicet etiam gravissimum esse. Gravitas enim aut propter terrestrem, aut aquaticam

ἀνακλωμέντης, τὸ ἀληθινὸν τοῦ ὕρωμένου χρωμα ἐμφαίνεται διὰ τὴν ἀθρόαν ἀνάκλασιν, ἥτις γίνεται καὶ τῇ χαλκίῃ διὰ τὴν πυκνότητα καὶ ὁμαλότητα τῆς συστάσεως.

γ'. Ἐκ πλαγίων δὲ τοῦ ἡλίου καὶ αἱ βάρθδοι οἱ παρηλίοι γίνονται, πρὸς τὰ βορειότερα ὄχλονότι μέρη τοῦ ἡλίου καὶ τὰ νοτιώτερα. Δεῖ γὰρ συμμετροῦ τινὸς διαστάσεως ἢ ἐν αἰ τοιαῦται συστάσεις ἐκ τοῦ ἡλίου διαλύθησονται. Μᾶλλον μὲν γὰρ ἔγγιστα τοῦ ἡλίου διαλυθήσονται ἐπ' αὐτοῦ· πορρώτατα δὲ πάλιν οὐ σώσουσι τὴν ἀνάκλασιν. Ἀπὸ γὰρ ὀλίγης συστάσεως ὡς ἀπ' ἐνόπερου μικροῦ πόρρω ἢ ἀνάκλασις τῆς ὄψεως ἀποτεينوμένη, ἐξασθενεῖ. Τὴν οὖν εἰρημόνην σύμμετρον διάστασιν ἐν τοῖς τοῦ ἡλίου πλαγίοις ἔστιν εὐρεῖν μένουσαν αἰετὶ τὴν αὐτὴν, διὰ τὸ μήτε προσιέναι τὸν ἡλίον τούτοις τοῖς μέρεσι διὰ τῆς καθ' ἡμέραν κινήσεως, μήτ' αὐ ἀποχωρεῖν ἐξ αὐτῶν.

δ'. Ἦτι δὲ πρὸς ἀνατολαῖς ἢ δυσμαῖς ὄντος τοῦ ἡλίου συμβαίνει μάλιστα γίνεσθαι τοὺς παρηλίους τε καὶ τὰς βάρθδους· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ διαλύει· διακρίνει τὰς τοιαύτας συστάσεις κισουρανῶν.

ε'. Ὑδατος δὲ σημεῖα καὶ οἱ παρηλίοι καὶ αἱ βάρθδοι τυγχάνουσι, καὶ τῶν βάρθδων μάλιστα οἱ παρηλίοι. Μᾶλλον γὰρ ἢ ὁμαλῆς καὶ ὁμοίως οὔσα πυκνὴ σύστασις ἐπιτηδείως ἔχειν τὸν ἀέρα δηλοῖ πρὸς μεταβολὴν τε καὶ γένεσιν ὕδατος.

ς'. Παντων σε των τοιούτων, ἔγουν παρηλίων, βάρθδων, ἱριδος, ἄλω, καὶ τῶν παραπλησίων οἴτιον ποιητικὸν ἢ ἀνάκλασις λέγεται, καὶ τούτων αὐτῶν πάλιν αἴτιον ὑλικὸν ὄρουσος καὶ πάχνης, ὁμῆρου τε καὶ χιόνος καὶ χαλάζης καὶ τῶν ὑμῶν ἢ ἀτμιδώδης ἀναθυμιάσεις, ὡσπερ αὐ ἐτέρων ἢ καπνώδης. Ὅποια μὲν οὖν τὰ ἔργα τῆς διττῆς ἀναθυμιάσεως ἤδη ἀνενεχθείσης, ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσε.

ζ'-η'. Μήπω δ' ἀνενεχθείσης τῆς τοιαύτης ἀναθυμιάσεως μηδὲ διακριθείσης ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ὑπὸ γῆν ἐγκατακεκλεισμένης καὶ συμπεφυρμένης τοῖς μορίοις τῆς γῆς, καὶ οὕτω συνισταμένης καὶ πηγνυμένης, δύο εἶδη σωμάτων ἀποτελοῦνται· ὧν τὰ μὲν μεταλλευτὰ, τὰ δ' ὄρυκτά. Καὶ ὅσα μὲν ὄρυκτά, τῆς καπνώδους ἀναθυμιάσεως ἐκτελέσματα οἶον λίθων γένη τὰ μηδύλως τηκόμενα, καὶ τὸ θεῖον, καὶ τὸ ἀρρηνικόν. καὶ εἴ τι τοιούτων. Ὅσα δὲ μεταλλευτὰ, ἢ ἀτμὶς τελεσιουργεῖ. Ταῦτα δὲ ἢ χρυσά ἐστίν, ἢ ἔλατὰ, οἶον σίδηρος, χαλκός, χρυσός καὶ τὰ ὅμοια· ὧν τὰ μὲν καίεται καὶ λούται, καθάπερ ὁ σίδηρος καὶ χαλκός, διὰ τὸ καὶ καπνώδους ἀναθυμιάσεως μετασχεῖν, καὶ τὴν οὐσίαν γεωδεστέραν λαχεῖν· τὸν δὲ χρυσὸν μήτε καίεσθαι μήτε λούσθαι φασιν, ὡς ἐξ ἀτμιδὸς καθαρᾶς εἰς ἓν συναχθείσης καὶ πιληθείσης γενόμενον καὶ τὴν οὐσίαν ὑδατωδεστέραν κτησάμενον· διὰ ταῦτά τοι καὶ βαρύτερον εἶναι. Τὸ γὰρ βάρος ἢ διὰ τὸ γεωδὲς ἢ διὰ τὸ ὑδα-

²¹ 3 Meteor. c. 6; Scal. Exerc. 102.

τῶδες τοῖς σώμασι πρόσεται ὡς περ αἰὲρ ἢ κενότης ἢ διὰ τὸ πυρῶδες, ἢ διὰ τὸ αἰρῶδες. Εἰ τοίνυν ὁ χρυσοῦς ὑδατωδέστερον ἐσχηκε τὴν οὐσίαν, καὶ τῆς κατηνῶδους, εἴτουν πυρῶδους ἀναθυμιάσεως ἀνεφίξτον, εὐχότως ἐστὶ καὶ βαρύτερος.

A naturam inest corporibus : quemadmodum contra levitas aut propter igneam, aut propter acream naturam inest corporibus. Quod si igitur aurum magis aqueam habet essentiam, et cum fumida sive ignea exhalatione impermistam, est etiam merito gravissimum.

SYNOPSIS CAPITIS XXIV.

DE COELO, QUOD MUNDUS NON SIT AETERNUS.

255 1. *Etymologia τοῦ οὐρανοῦ, id est, caeli, ejusdemque etymologia descriptio proponitur. — 2. Proprie dictum caelum, primum nimirum et astris carens, creaturas cum sensibiles tum intelligibiles comprehendit excepto Deo, de quo sic philosophatur. — 3. Hoc caelum pauci philosophi propterea quod invisibile est, cognoverunt, sed firmamentum pro primo caelo habuerunt, et itidem reliquas planetarum sphaeras caelos nominarunt, et denique universum corpus aethereum a firmamento ad lunam usque propter eandem naturam caelum unum nuncupaverunt. — 4. Idem hoc corpus aetherium Aristotelici et quintum corpus sive quintam essentiam appellaverunt, et diversae naturae a quatuor elementis statuerunt. Platonici autem ex sinterissimis et purissimis elementis, predominantem tamen igne, ipsum quoque constare censuerunt. — 5. Stellariferum caelum, hoc est, firmamentum, quia motu proprio tardissime movetur (de quo tamen ipso non convenerunt omnes ex veteribus per omnia, multi philosophi pro inerrante seu immobili sphaera habuerunt. — 6. Sententiam Platonis membro quarto expositum confirmat, et caelum ex quatuor elementis constare probat, ex eo quod videri et tangi possit. — 7. Occupatio, qua docet corpus caeleste etsi est compositum, simplex tamen esse, si eum iis quae magis sunt composita conferatur : quomodo etiam elementa haec nostratia dicuntur corpora **256** simplicia, si comparentur illis quae ex ipsis sunt composita. — 8. Probat etiam primum caelum quod stellarum est expers (intelligit autem primum mobile) esse compositum, ac inde inferit multo magis secundum caelum, firmamentum scilicet esse compositum ubi etiam indicat se de compositione meliore loqui. — 9. Occupatio, qua monstrat, etsi caelum est compositum, motu tamen moveri simplici, ignis nimirum in ipso praedominantis, cujus motum confirmat circulaarem esse. — 10. Alia occupatio qua ostendit in genere, motum rectilineum tum modo elementis competere cum generantur et extra suum locum sunt, quippe quae, cum in suis locis sunt, aut immota consistant, aut circulariter moveantur. — 11. Recenset elementa quae immota consistunt, et quae moventur circulariter. — 12. In specie probat de terra, quod secundum naturam et in medio, sit et ibidem immota subsistat. — 13. Aquam et aerem stagnantem propter cognationem cum terra itidem motu vacare pronuntiat. — 14. Ignem circulariter moveri ostendit, quia natura movetur ad circumferentiam sphaerae, quae rotunda est. — 15. Aerem puriorem cum igne circulariter moveri declarat. — 16. Conclusionem specialem instituit, superiora partim repetens, partim inde nova παραλογα inferens. — 17. Caelum et terram inter se contendit invicem, et intermediis eadem creaturis devinciri, totumque mundum ita continuari invicem ostendit. — 18. **257** Confirmat aliquot rationibus caelum adeoque totum hoc universum rotunda figura esse praeditum. — 19. Septem affectiones cujusque corporis quae sunt, infra, supra, dextrum, sinistrum, ante, post, medium, quomodo in aëlo se habeant, explicat. — 20. Peripateticorum pro caeli adeoque totius mundi aeternitate ratiocinationem proponit. — 21. Platonis sententiam et responsionem ad argumentationem Peripateticorum subjicit, ubi de aeternitate et tempore et utriusque partibus pulchre disserit. — 22. Aliud Peripateticorum argumentum pro aeternitate mundi proponit, et ad id respondet, ubi de creatione mundi et destructionis modo memorabiliter loquitur. — 23. Philosophica argumentatione confirmat, mundum etiam naturali ratione esse corruptioni obnoxium, et proinde etiam ortum esse, contra mundi aeternitatem ab Aristotele traditam, et ejus sectatoribus aliquibus defensam. — 24. Tertiam objectionem Peripateticorum proponit ab absurdo, et responsionem ad eam subjicit duplicem : unam per instantiam inferendo absurdum eadem ratione consequentiae, alteram per distinctionem potentiae quae supra, p. 46, copiosius explicata fuit. — 25. Explicat quomodo creator et creaturae simul sint, quomodo non sint simul, et quare creatori creaturae actu coaeternae esse non possint, ubi etiam de discrimine creationis et generationis, itemque creaturae et geminae Dei admodum **258** theologice disserit. — 26. Sub finem capituli in quo etiam de caelo egit, de aquis supra firmamentum, quae ubi contineantur ibi, et quales sint, et quos usus habeant, non vulgariter disputat.*

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ΄.

Περὶ οὐρανοῦ, καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ κόσμος ἀίδιος.

α'. Τὸν οὐρανὸν ὄρον ἄνω εἶναι καὶ ἡ ἀνάπτυξις δηλοῖ τοῦ ὀνόματος. Περιορισμὸς γὰρ ἐστὶν εἰς τὸ ἄνω καὶ κατὰ τὸ ἄνω, κατὰ πᾶν μέρος τοῦ παντὸς κόσμου ἔχων τὸ ἀνωτάτω. Καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς ὑποκίτω καὶ ὑπὸ γῆν ἡμισφαίριον ὑπεράνω κατ' ἀλήθειαν τυγχάνει καὶ ὑπὲρ γῆν. Τὸ γὰρ ἐκνὸς τῆς γῆς ὀπωσοῦν ἄνω ἐστὶν· ἐπεὶ περ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σώματα καὶ περὶ αὐτὴν τὸν κάτω χῶρον εἴτουν τὸν μέσον κεκλήρωται.

B

CAPUT XXIV.

De caelo et quod mundus non sit aeternus.

1. Οὐρανὸν (quem Latini caelum a caelatura, vel caelum a cavitate vocant), esse ὄρον ἄνω, id est, terminum supra ²², etiam nominis explicatio declarat. Est enim ²³ circum circa determinatio [quaedam] ad id quod supra, et secundum id quod supra est, ex omni parte totius mundi supremum obtinens. Nam et illud hemisphaerium quod vulgo deorsum videtur et infra terram est, revera sursum existit et supra terram. Quod enim quoquo-

²² 1, De caelo. ²³ Damas. l. 2, c. 6.

ιδιότροπος κίνησις ἢ ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς διὰ τὸ βραδύτατον ἑαυτῆς. Μίαν γὰρ μοῖραν καθ' ἕκαστον ἔτος αὐτὸν κινεῖσθαι πρὸς τινῶν εἴρηται, ὡς δὲ ἑτῶν ἐξήκοντα πρὸς τοῖς τριακοσίοις τὴν ἰδίαν ἀπαρτίζειν περιφορᾶν. Τινὲς δὲ μῦθόν τι μοῖρας καθ' ἔτος ὄλον, ἀλλ' οὐχ ὄλην μοῖραν ἰδίως αὐτὸν φέρεσθαι λέγουσιν.

ζ'. Ὅτι μὲν οὖν ὁ πρὸς αἴσθησιν ἀπλανῆς οὐρανὸς μετέχει τοῦ ὄρατου, καὶ ὅτι ἀλλήλων ἀπτονται τὰ οὐράνια σώματα, καὶ ἡ αἴσθησις μαρτυρεῖ ὅτι τε τὸ μὲν δρατὸν ὑπάρχει διὰ τὰ χρώματα, φωτεινοῦ τυγχάνοντα πυρὸς ἀπαυγίσματα· τὸ δ' ἀπτόν διὰ τὴν ἀντιτυπίαν ἧτις ἐστὶ τῆς γῆς, οὐδὲ τοῦτο δεῖται κατασκευῆς, ὡς ὁμολογούμενον. Τοῦτων οὕτως ἐχόντων προδήλως ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ πῦρ καὶ ἡ γῆ. Τῶν τοιούτων δὲ στοιχείων ἄκρων ὄντων καὶ δεομένων διὰ τοῦτο μεσότητός ἐστι καὶ ὁ αἴθρ καὶ τὸ ὕδωρ, τὰ μέσα τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἄκρων συνδετικά.

ζ'. Ἀπλοῦν δὲ τὸ οὐράνιον λέγεται σῶμα, καὶ ταῦτα σύνθετον ὄν, τοῖς συνθετωτέροις παραθάλλαμενον σώμασιν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ τέσσαρα σώματα σύνθετα μὲν ἐξ ἀλλήλων ἐστὶν ἀπλᾶ δὲ καλοῦνται πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν κατὰ δευτέραν ἀποτελούμενα σύνθεσιν. Τὰ γὰρ κυρίως ἀπλᾶ σώματα καὶ στοιχεῖα καθαρὰ καὶ εἰλικρινῆ πόρρω καθέστηκε τῆς αἰσθησεως, νῆ μόνῃ διακρινόμενα.

η'. Καὶ πρῶτος δ' οὐρανὸς ὁ ἀναπτος, ἐπεὶ περ αἰσθητῶς κινεῖται τὴν ἀπλανῆ κίνησιν, οὐχ ἀπλοῦς. Αἰσθητῶς γὰρ κινούμενος τὴν ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς τὴν ὀξυτάτην καὶ σφοδροτάτην, καὶ τῷ λίαν ἀκμαίῳ τάχει συμπεριφέρων τὸ στερῶμα, τὸν δεύτερον οὐρανὸν καὶ τὸν ἐχόμενον αἰθέρα σύμπαντα, καὶ τὸ ὑπέκκαυμα, καὶ τὸν ἀέρα, πλὴν ὀλίγου τοῦ ταῖς κοιλότησι τῆς ἐν γῆ ἐπιφανείας ἐναπειλημμένου καὶ ἐλλειμνάζοντος, πῶς ἂν εἴη ὁ τοιοῦτος ἀπλοῦς; Ὅπου γὰρ αἰσθητῆ κίνησις, αἰσθητὸν ὑπάρχει καὶ τὸ κινούμενον. Ὁ δ' οἶδεν ἡ αἴσθησις, τοῦτο σύνθετον ὁμολόγηται. Σῶμα γὰρ ἀπλοῦν οὐ πέφυκεν ὑφίστασθαι καθ' αὐτό. Διὸ σῶμα τυγχάνων ὁμολογούμενως ὁ πρότερος οὐρανὸς καὶ καθ' αὐτὸν ὑφίστασθαι, ἀπλοῦς οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ συντέθειται, τὴν κρείττω λέγω δὲ σύνθεσιν. Συνθέτου δ' ὄντος αὐτοῦ, πολλῶν γε μᾶλλον ὁ δεύτερος καὶ φαινόμενος οὐρανὸς σύνθετος ἂν εἴη καὶ οὐχ ἀπλοῦς.

θ'-ι'. Ὅθεν καθάπερ τὰ αἰσθητὰ στοιχεῖα σύνθετα ὄντα, κίνησιν ἀπλῆν κινεῖται τὴν ἐπ' εὐθείας· οὕτω δὲ καὶ ὁ οὐρανὸς, μὴ ὄν ἀπλοῦς, κίνησιν ἀπλῆν κινεῖται τὴν κυκλικήν. Κινεῖσθαι γὰρ δύναται κίνησιν ἀπλῆν καὶ τὸ σύνθετον. Καθ' ὃ γὰρ τῶν ἐν αὐτῷ ἀπλῶν ἐπικρατεῖ τῶν λοιπῶν, κατὰ τοῦτο καὶ κινεῖται τὴν τοῦ ἐπικρατοῦντος ποιούμενος κίνησιν, ὥστε καὶ ὁ οὐρανὸς σύνθετος ὄν κινεῖται κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἑαυτῷ ἐπικρατοῦντος εἰλικρινεστάτου πυρὸς. Ἡ κίνησις δὲ τοῦ τέλειον εἰδυνπεποιημένου καὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἀπηρτισμένου

A occasu in ortum est, propter summam suam tarditatem, ignorarunt. Ipsum enim unam partem [seu unum gradum] singulis annis moveri ab ali- quibus dictum est, ut annis sexaginta supra tre- centas propriam conversionem absolveret. Aliqui autem particulam aliquam partis [seu gradus] in- tegro anno, non integram partem proprio motu ipsum moveri dicunt.

6. Ipsum igitur celum, quod juxta sensum vide- tur inerrans, corni posse, et caelestia corpora in- vicem se tangere posse ipse etiam census testatur. Atque corni quidem posse propter colores, qui sunt lucidi ignis fulgores; tangi vero posse prop- ter repercussionem quae terrae est; nec hoc confir- matione indiget, ut quod omnes fateantur. Quae cum ita se habeant, manifesto sunt in caelo ignis et terra. Cum autem ejusmodi elementa sint extrema, et propterea medietate opus habeant; sunt etiam in ipso aer et aqua quae elementa **262** sunt inter- media, et ipsa extrema devinciunt.

7. Simplex autem dicitur caeleste corpus, tametsi ex his compositum sit, si cum corporibus, quae magis sunt composita, conferatur. Sic enim etiam quatuor corpora [elementorum] ex se invicem sunt composita; simplicia autem vocantur, respectu eorum quae ex ipsis secundaria compositione effi- ciuntur. Nam proprie dicta simplicia corpora et elementa pura sinceraque longe a sensu absunt, solaque mente discernuntur.

8. Et vero primum caelum stellis carens quando- quidem sensibiliter movetur motu inerrante, sim- plex non est. Cum enim sensibiliter ab ortibus ad occasus moveatur motu celerrimo et vehementis- simo: et tam vegeta pernicitate firmamentum, se- cundum caelum et consequentem universum aethe- rem, et succensionem, et aerem una secum conver- tat, excepto paucis illo qui in cavitatibus superficiei terrae relictus est et stagnat: quomodo quod hu- jusmodi est, simplex sit? Ubi enim motus est sensibilis, id etiam quod movetur, est sensibile. Quod autem sensus cognoscit, id compositum esse omnes confitentur. Nam corpus simplex non potest per se subsistere. **263** Quapropter cum primum cae- lum omnium confessione corpus sit et per se sub- sistat: non est simplex, sed est compositum; de compositione autem meliore loquor. Quod si ipsum est compositum, multo magis utique secundum et apparens caelum erit compositum, non simplex.

9-10. Unde quemadmodum sensibilia elementa quae composita sunt, motu simplici moventur, recti- lineo nimirum: sic utique etiam caelum quod sim- plex non est, motu circulari simplici movetur. Nam et id quod est compositum, motu simplici movetur. Quod enim ex simplicibus in se contentis domina- tur reliquis, hoc movetur etiam, ejus quod domina- tur motum subeundo. Quapropter etiam caelum cum sit compositum, secundum motum ignis sin- cerissimi in ipso dominantis movetur. Aliqui mo- tus perfecte informati et secundum omnes partes

absoluti ignis, circularis est. Nam motus elementorum reclus inest ipsis cum adhuc generantur, et in loco præter naturam sunt; nec eum qui secundum naturam est adhuc acceperunt, quomodo Ptolomæus et Plotinus et Xenarchus et alii physici confitentur. Sed et Aristoteles in eum locum ferri **264** nihil aliud esse dicit, quam ad suam speciem moveri. Revera enim si ab alienis locis et a dispositione præter naturam moventur elementa suum locum suamque integritatem et perfectionem appetentia: constat, quod secundum naturam perfecte non habentia, moventur. Cum enim secundum naturam se habent, et in propriis locis sunt, aut subsistunt aut moventur circulariter. Subsistit quidem terra videlicet, et aqua et pars aeris stagnans; circulariter autem movetur ignis et pars aeris sincerior, quæ una cum cælo propter suam cum illo affinitatem circumveunt.

11-15. Quoniam enim quo fertur aliquid secundum naturam, ibi est secundum naturam; terra autem secundum naturam ad medium fertur, in medio ergo est secundum naturam. Hoc enim terræ proprium est, ut ad medium fertur. Hæc autem causa fuerit, ut etiam in medio terra maneat et subsistat: cognatio nimirum quam habet cum medio, propter quam movetur ad ipsum. Quoniam autem medium est immobile (omnis enim sphaeræ quæ seipso movetur, centrum sive medium, est immobile), terra quoque propter **265** affinitatem cum centro universi est immobilis. Rursus autem aqua quoniam ad terram fertur natura sua (aqua enim proprium est terræ incumbere), et ipsa propter cognationem cum terra est immobilis. Ea propter sane etiam stagnans aer, terrestris ille et aquosus et turbidus, est immobilis. Jam vero ignis secundum naturam ad circumferentiam sphaeræ movetur. Fortassis enim etiam concavam superficiem firmamenti attigisset, nisi locus ab æthereo corpore præoccupatus esset juxta igneam speciem sinceriore, ut quod ejusdem naturæ sit cum firmamento particeps. Quoniam igitur ignis ad sphaeræ circumferentiam fertur naturaliter; huic sane affinitas ad circumferentiam propter quam ad ipsam fertur, circularis motionis causa fuerit. Nam propter affinitatem cum ea et ipse movetur circulariter; quemadmodum terra propter affinitatem, quam cum centro habet, consistit. Rursus autem ut aqua non movetur, dum terra cum qua cognationem habet, consistit, ad quam etiam fertur, quamque semper vult attingere; eodem modo etiam purus aer cum igni qui movetur, simul convertitur, **266** propter cognationem cum illo, ob quam etiam ad ipsam fertur, et cum ipso continenter esse appetit.

16. Ex his igitur quæ dicta sunt manifestum, est et quodvis quod sub sensum cadit ex qualitate elementis esse compositum, et solam circularem rationem perfectam et secundum naturam esse [sola enim hæc eorum est quæ secundum naturam se habent, et perfecta sunt]; et terram naturali ratione immobilem esse, dein aquam, post illam quidquid aeris his corporibus cognatum est; et

πρὸς τὴν κύκλῳ ἐστίν. Ἡ γὰρ ἐπ' εὐθείας κινήσεις τῶν στοιχείων ἔτι γινομένων αὐτῶν ἐστὶ καὶ τῶν παρὰ φύσιν ὄντων τόπιον, ἀλλὰ μήπω τὸν κατὰ φύσιν ἀπειληφότων, ὡς ὁμολογοῦσι Πτολεμαῖος καὶ Πλωτῖνος καὶ Ξεναρχος, καὶ τινες ἄλλοι τῶν φυσικῶν. Ἀλλὰ δὴ καὶ Ἀριστοτέλης τὸ εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον φέρεσθαι μηδὲν ἄλλο εἶναι φησιν, ἢ εἰς τὸ αὐτοῦ φέρεσθαι εἶδος. Ἐφ' ὄντι γὰρ εἴπερ ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν τόπων καὶ τῆς παρὰ φύσιν διαθέσεως κινεῖται τὰ στοιχεῖα, τῶν οἰκείων ἐπιέμενα τέπειν καὶ τῆς οἰκείας ὁλότητος, ἀηλόν ἐστὶν ὡς οὐ κατὰ φύσιν ἔχοντα τελείως κινεῖται. Κατὰ φύσιν γὰρ ἔχοντα καὶ τοῖς οἰκείοις τυγχάνοντα τόποις ἢ μένει ἢ κύκλῳ κινεῖται. Μένει μὲν ἡ γῆ, δηλονότι καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τοῦ ἀέρος τὸ λιμνάζον κύκλῳ δὲ κινεῖται τὸ πῦρ καὶ τοῦ ἀέρος τὸ εὐαγὲς τῶ οὐρανῷ συμπεριπολοῦντα κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα.

ια εἰ. Ἐπεὶ γὰρ ὅπου φέρεται τι κατὰ φύσιν, ἐκεῖ ἐστὶ κατὰ φύσιν φέρεται δ' ἐπὶ τὸ μέσον ἢ γῆ κατὰ φύσιν ἐπὶ τοῦ μέσου ἄρα κατὰ φύσιν ἐστίν. Ἰδιὸν γὰρ τῆς γῆς τὸ φέρεσθαι πρὸς τὸ μέσον. Γούτο δ' ἂν εἴη αἴτιον καὶ τοῦ μένειν ἐν τῷ μέσῳ τὴν γῆν, ἢ πρὸς τὸ μέσον δηλονότι συγγένεια δι' ἣν φέρεται πρὸς αὐτό. Ἐπεὶ δὲ τὸ μένον ἀκίνητον (πάσης γὰρ σφαίρας κινουμένης ἐν ἑαυτῇ τὸ μέσον ἦται τὸ κέντρον ἀκίνητον), καὶ ἡ γῆ διὰ τὴν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ παντός οἰκείωσιν ἀκίνητός ἐστι. Τὸ ὕδωρ δὲ πάλιν ἐπεὶ φέρεται πρὸς τὴν γῆν φυσικῶς (ἴδιον γὰρ τοῦ ὕδατος τὸ ἐπιπολάζειν τῇ γῆ), μένει διὰ τὴν πρὸς τὴν γῆν συγγένειαν ἀκίνητον καὶ αὐτό. Διὰ ταῦτα δὴ καὶ ὁ λιμνάζων ἀπὸ ἀκίνητος, ὁ γερῆρος καὶ ὑδατούδης καὶ θυλερός. Τὸ δὲ πῦρ φέρεται κατὰ φύσιν ἐπὶ τὴν περιφέρειαν τῆς σφαίρας. Τάχα γὰρ ἂν καὶ ἐφήψατο τῆς κοίτης ἐπιφανείας τοῦ στερεώματος, εἴ γε μὴ προκατειλημμένος ἦν ὁ τόπος ὑπὸ τοῦ αἰθερίου σώματος, εἰλικρινεστέρου τυγχάνοντος κατὰ τὸ εἶδος τὸ πύρινον, ὡς τῆς αὐτῆς τῆς στερεώματι κοινωνήσαντος φύσεως. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ πῦρ πρὸς τὴν τῆς σφαίρας περιφέρειαν φέρεται φυσικῶς, αἴτιον ἂν εἴη τούτῳ καὶ τοῦ κύκλῳ κινεῖσθαι ἢ πρὸς τὴν περιφέρειαν οἰκείωσιν δι' ἣν φέρεται πρὸς αὐτήν. Διὰ γὰρ τὴν πρὸς ταύτην οἰκείωσιν κύκλῳ φέρεται καὶ αὐτό καθάπερ ἡ γῆ διὰ τὴν πρὸς τὸ κέντρον οἰκείωσιν ἔστῃκεν. Ὡς δὲ τὸ ὕδωρ πάλιν οὐ κινεῖται, τῆς συγγενούς ἐστηκυίας γῆς ἐφ' ἣν καὶ φέρεται καὶ ἕως αὐτῆς ἐφάπτεσθαι βούλεται τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ καθαρὸς ἀπὸ φερομένου συμφέρεται τῶ πυρὶ διὰ τὴν πρὸς ταῦτα συγγένειαν δι' ἣν καὶ πρὸς αὐτὸ φέρεται, καὶ τοῦ συνεῖναι τούτῳ συντημένως ἐφέρεται.

ις. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τε πᾶν τὸ ὑπὸ τὴν αἴσθησιν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνεῖθεται, καὶ ὅτι μόνη τελεία φερά καὶ κατὰ φύσιν ἢ κυκλικῆ (μόνη γὰρ αὕτη τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων καὶ τελείων ὄντων ἐστίν)· ὅτι ἡ γῆ κατὰ φυσικὸν λόγον ἀκίνητος, εἶτα τὸ ὕδωρ, εἶτα τοῦ ἀέρος ὅσον τούτοις τοῖς σώμασι συγγενές· καὶ ὅτι ὁ οὐρανὸς σύμπας διὰ τὴν τοῦ εἰλικρινοῦς πυρὸς ἐπικράτειαν

κύκλω φέρεται φυσικῶς· εἶτα δι' αὐτὸν τὰ αὐτοῦ ἔχόμενα σώματα.

15. Καθάπερ δὲ τῆ γῆ τὸ ὑπερβάλλον ἔνεστι· τῆς μονῆς, οὕτω δὲ τῶ οὐρανῷ τῆς φορᾶς τὸ ὀξύτατον. Καὶ καθὼς ἡ γῆ κατὰ τόπον ἀκίνητος, οὕτως ὁ οὐρανὸς ἄστατος. Οὕτε γὰρ ἡ γῆ τῆς ἰδίας μετατίθεται βάσεως, οὐθ' ὁ οὐρανὸς ἐνδίδωσι τὸ τῆς βύμης σφοδρότατον. Τοῦ τοίνυν οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς ἐκ διαμέτρου διεστηκότων πρὸς ἀλλήλα κατὰ τὴν τῶν ἐνεργειῶν ἐναντίωσιν, ἡ μεταξὺ κτίσις, μήτε τὸ ὀξυκίνητον ἔχουσα, μήτε αὐτὸ ἀκίνητον, μεσιτεύσει τοῖς ἄκροις δι' ἑαυτῆς. Καὶ οὕτω σύμπας ὁ κόσμος ἀλληλουχεῖται τῆς μὲν ἐξωτάτω περιφορᾶς ἐπιτεταμένῳ τάχει χρωμένης, ὑφειμένῳ δὲ τῶν ἐντὸς κατὰ λόγον τοῦ πρὸς τὸ κέντρον πλησιασμοῦ· μιᾶς γινόμενης ὁμοῦ σφαιρικῆς περιχωγῆς, καὶ κύκλων ἀπάντων τῶν ἐξωτέρων τε καὶ μειζόνων, τῶν ἐνδοτέρω τε καὶ ἐλαττόνων κατὰ ταυτὸν ἀποκαθισταμένων ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπὶ τὰ αὐτὰ διὰ τῆς ἐνισίας περιστροφῆς.

16. Σχῆμα δὲ κέκτηται ὁ οὐρανὸς σφαιρικόν, ὡς πολυχωρητότερόν τε τῶν ἄλλων σχημάτων τῶν τὴν αὐτὴν ἔχόντων περίμετρον, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν ἑαυτῷ κίνησιν παντὸς ἁρμοδιώτερον σχήματος, καὶ ὡς πρῶτον τῆ φύσει, κἀντεῦθεν τῆ τοῦ πρώτου σώματος οὐσία κατάλληλον. Πᾶν γὰρ σχῆμα ἢ εὐθύγραμμὸν ἢ περιφερύγραμμον ἢ μικτόν. Ἄλλ' ἐστὶ μὲν εὐθύγραμμον ἢ μικτόν, ὑπὸ πλειόνων γραμμῶν περιέχεται· τὸ δὲ περιφερύγραμμον μόνον, ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς τῆς περιφερούς. Ἐν ἑκάστῳ δὲ γένηι πρότερον τῆ φύσει τὸ ἐν τῶν πολλῶν καὶ τὸ ἀπλοῦν τοῦ συνθέτου. Πρῶτον τοίνυν καὶ ἀπλοῦν τῶν ὀλιγῶν ἐπιπέδων σχημάτων ὁ κύκλος. Ἄλλ' ὕπερ ὁ κύκλος ἐν ἐπιπέδοις, τοῦτ' ἐν στερεοῖς ἢ σφαῖρα. Μόνη γὰρ αὕτη τῶν ὀλιγῶν στερεῶν μὲν ἐπιφανείᾳ περιέληπται. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ πρῶτον σχῆμα τῷ πρώτῳ σώματι οἰκειότατον, πρῶτον δὲ σῶμα τῶν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἀΐθητιν τὸ οὐράνιον· εἰκότως ὁ οὐρανὸς ὑπάρχει σφαιροειδῆς. Κι' δ' οὗτος σφαιροειδῆς, ὀλίγον ὅτι καὶ πᾶν σφαιροειδὲς ὅπερ ἐστὶν αὐτῷ συνεχές. Ἀνάγκη γὰρ τὸ πανταχόσε τῆς κοίλης ἐπιφανείας ἀπτόμενον τοῦ σφαιροειδοῦς εἶναι καὶ αὐτὸ σφαιροειδές.

17. Ἐπεὶ δὲ οὐσῶν τῶν περὶ τὰ σώματα σχέσεων, ἔχει ταύτας καὶ ὁ οὐρανὸς, ἐπειπερ σῶμά ἐστι· πᾶν γὰρ σῶμα τρεῖς ἔχει διαστάσεις, μήκος, πλάτος καὶ βάθος. Δύο δ' ἐστὶ πείατα καθ' ἑκάστην διάστασιν. Ὡστε τρεῖς συζυγίαι διάφοροι γίνονται. Τοῦ μὲν οὖν μήκους πέρατα τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τοῦ δὲ πλάτους τὸ δεξιὸν καὶ τὸ ἀριστερόν. Τοῦ δὲ βάθους τὸ ἔμπροσθεν καὶ τὸ ὑπίσθεν. Ἡ μεσότης δὲ πασῶν ὁμοῦ τῶν διαστάσεων καθ' ἑν σημεῖον συμπίπτουσῶν, τὸ μέσον ὑπάρχει τοῦ σώματος. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν οὐκ ἐσφαιρωμένων σωμάτων διίστανται ἀπ' ἀλλήλων τὸ κάτω καὶ τὸ μέσον· ἐπὶ δὲ τῶν σφαιρικῶν

caelum universum propter ignis sinceri praedominium in circulum moveri naturaliter; hinc propter ipsum etiam et conjuncta corpora.

17. Quemadmodum autem terrae, mansionis excessus; ita sane etiam caelo, motionis localis inest summa celeritas. Et sicut terra secundum locum immobilis, ita caelum statione caret. Neque enim terra de proprio fundamento transponitur; neque caelum de impetus vehementia quidquam remittit. Cum igitur caelum et terra ex diametro a se invicem secundum operationum contrarietatem dissideant; intermedia creatura, quae neque summam celeritatem, neque contra[simplicem] immobilitatem obtinet per seipsum inter extrema intervenit: atque ita universus mundus in sese continuatur, dum extrema quidem conversio celeritate intenta utitur, tanto remissiore autem interiores quanto magis ad centrum appropinquant, ut unus simul fiat sphaericus circumactus, omnesque circuli tum exteriores et majores, tum interiores et minores ex eisdem ad eadem simul revertantur et restituantur, circumversione unica et singulari.

18. Porro etiam caelum figuram obtinet rotundam, ut quae aliis figuris eundem ambitum habentibus sit capacior, et ad motum universi in seipso congruentior, et natura prior, et hinc primi corporis essentiae conveniens. Omnis enim figura aut est rectilinea, aut circumductae lineae, aut mixta. Verum quae rectilinea aut mixta est, a pluribus lineis continetur. Quae autem duntaxat est circumductae lineae, ab una linea circumferentiali [comprehenditur] in quolibet autem genere unum multis et simplex composito natura prius est. Prima igitur et simplex inter omnes figuras planas est circulus. Sed quod circulus est in planis, hoc in solidis sphaera est. Sola enim haec inter omnes figuras solidas una superficie comprehensa est. Quoniam igitur prima figura primo corpori convenientissima, primum autem corpus eorum quae sub nostrum sensum cadunt, caeleste est; caelum merito orbiculatum existit. Quod si hoc orbiculatum est, constat etiam omne ipsi continuum orbiculatum esse. Id enim quod concavam superficiem orbicam undiquaque attingit, ipsum quoque orbiculatum esse necesse est.

19. Caeterum cum septem sint circa corpora affectiones, has etiam caelum habet, quandoquidem corpus est. Omne enim corpus tres dimensiones habet, longitudinem, latitudinem et profunditatem. Duo autem cujusque dimensionis termini sunt. Quare tres differentes conjugationes sunt. Longitudinis proin termini sunt supra et infra; latitudinis autem, dextrum et sinistrum, profunditatis denique, ante et pone. Medietas autem omnium simul dimensionum in uno puncto coincidentium, medium existit corporis. Sed in corporibus quidem rotunda figura non praeditis distant a se invicem

supra et medium : in rotundis autem nullam omnino a se invicem habent distantiam. Necesse est enim ut a superficie **269** ad suum medium sphaerica inclinent : et dum ita per se considerantur, illa habeant deorsum ad quæ inclinaverint. In mundo igitur ²⁷ rotundam figuram habente, sursum quidem existit quod ab omni medio ad ipsam sphaeræ penetral superficiem : deorsum autem est, medium, dum affectiones duæ in mundo coincidunt, et medium ac deorsum unum idemque sunt. Anteriores autem partes cœli erunt, quæ ad occasus sunt. Etenim velut ad occasum cietur. Posteriores, quæ ad ortus. Hinc enim ad anteriores procedit. Unde dextræ quidem illius, quæ ad septentrionem, sed quæ ad meridiem, sinistrae sunt.

20. Cæterum Peripateticæ sectæ dediti cœlum cum universo mundo ingenitum et incorruptibile statuunt, et dogma hunc in modum confirmant. Si cœlum ortum est, erat quando non erat. Sed ne quidem cogitare tempus absque cœlo est possibile. Nam tempus est id quod in motu cœlesti numerari potest. Quare ²⁸ dicere. Erat quando non erat cœlum, idem est ac si dicatur : Erat tempus quando non erat tempus. Nam τὸ erat temporis pars est præterita. Si igitur nunquam tempus erat, quando cœlum **270** non erat, tempus autem æternum est (omni enim quodcumque sumatur, τὸ erat antecedit) : cœlum non ortum esse liquet. Quod si est ingenitum, profecto etiam incorruptibile : et quia ad ingenitum consequens est incorruptibile : et quia quemadmodum τὸ erat antecedit omni tempori, sic et τὸ erit consecutarium est. Quod si vero semper est tempus, semper quidem.

21. Plato autem hoc dogma præveniens sapientior dissolvit, quando una cum cœlo tempus esse ortum philosophice pronuntiavit. Quare et cœlum ortum est, et tempus est ortum simul. Et sicut erat quando non erat cœlum : sic etiam erat, quando tempus non erat. Et si autem τὸ erat, et est, et erit, partes sunt temporis : primario tamen hæ æternitatis sunt. Est autem æternitas coæternata extensio quæ ipsum semper habet ante tempus et post tempus. Tempus ergo ortum, quod æternitatis imago est, obtinuit ut etiam erat et est et erit diceretur ²⁹, quoadiu fuerit, quatenus nimirum ad æternitatem refertur. Qui ergo dicunt, erat quando non erat, non dicunt, tempus erat quando tempus non erat : **271** sed erat æterna quædam extensio juxta quam neque cœlum neque tempus subsistebant. Quando autem tempus, tum et cœlum esse cœpit. Non igitur in tempore, sed in principio temporis cœlum ortum est. Atqui temporis principium non est tempus. Partium enim id et quantitatis expertus est. Sicut igitur in principio temporis ortum est, sic in fine temporis ipsum

A οὐδεμίαν οὐδαμῶς ἀπ' ἀλλήλων διάστασιν ἔχουσιν. Ἀνάγκη γὰρ νεύειν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἐπὶ τὸ ἐαυτῶν μέσον τὰ σφαιρικὰ, καὶ οὕτω καθ' αὐτὰ θεωρούμενα ταῦτ' ἔχειν κάτω πρὸς ἃ νελεύχαιεν. Ἐν τῷ κόσμῳ τοιγαροῦν τὸ σχῆμα ἔχοντι σφαιρικόν ἄνω μὲν ὑπάρχει τὸ ἀπὸ παντὸς τοῦ μέσου διήκον ἐπ' αὐτὴν τῆς σφαίρας τὴν ἐπιφανείαν. Κάτω δὲ τὸ μέσον, τῶν δύο σχέσεων ἐπὶ τοῦ κόσμου συμπιπτουσῶν, καὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς ὄντος καὶ κάτω καὶ μέσου. Ἐμπρόσθια δὲ μέρη τοῦ οὐρανοῦ τὰ πρὸς δυσμαῖς ἔσσονται· καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ δύοσιν ὁρμηξ' ὀπίσθια δὲ τὰ πρὸς ἀνατολαῖς. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν πρόξεισιν ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν. Ὅθεν δεξιὰ μὲν αὐτοῦ τὰ πρὸς ἄρκτω· τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίᾳ εὐώνυμα.

B κ'. Δογματίζουσι δὲ τὸν οὐρανὸν οἱ τῆς περιπατητικῆς αἰρέσεως ἀγέννητόν τε καὶ ἀφθαρτόν σὺν τῷ κόσμῳ παντί· καὶ τὸ δόγμα τοιοῦτοτρόπως κατασκευάζουσιν· Εἰ γέγονεν ὁ οὐρανός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν. Ἀλλὰ χρόνον οὐδ' ἐπινοῆσαι δυνατόν ἀνευ οὐρανοῦ. Καὶ γὰρ ὁ χρόνος ἀριθμητόν ἐστι τῆς οὐρανοῦ κινήσεως. Ὅτε τὸ λέγειν, Ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ οὐρανός, ταυτὸν ἐστὶ τῷ, Ἦν χρόνος ὅτε χρόνος οὐκ ἦν. Τὸ γὰρ, Ἦν χρόνος, μέρος ἐστὶ τὸ περιχρηχικός. Εἰ τοίνυν οὐδέποτε χρόνος ἦν, ὅτ' οὐκ ἦν ὁ οὐρανός· ὁ δὲ χρόνος αἰδῖος (παντὸς γὰρ τοῦ λαμβανομένου προηγείται τὸ ἦν)· ὁ δὲ ὡς ἀγέννητος ὁ οὐρανός. Εἰ δ' ἀγέννητος, πάντως καὶ ἀφθαρτός· ὅτι τε συνακολουθεῖ ἀγέννητῷ τὸ ἀφθαρτόν, καὶ ὅτι καθὼς προηγείται τὸ ἦν χρόνου παντός, οὕτως ἐφέπεται τὸ ἔσται. **C** Χρόνου δ' αἰεὶ ὄντος, αἰεὶ ἔσται καὶ ὁ συνυπάρχων αὐτῷ οὐρανός. Ταῦτα μὲν οὗτοι.

erit etiam cœlum quod coexistit ipsi. Et hæc illi

καί. Πλάτων δὲ φθάσας τὸ τοιοῦτον δόγμα προδιέλυσατο, φιλοσόφως ἀποψηνάμενος, ἅμα τῷ οὐρανῷ γεγονέναι τὸν χρόνον. Ὅσπερ καὶ ὁ οὐρανός ἐγεγόνει καὶ ὁ χρόνος ἐγεγόνει ἐν ταυτῷ. Καὶ ὡσπερ ἦν ὅτ' οὐκ ἦν ὁ οὐρανός, οὕτω καὶ ἦν ὅτε χρόνος οὐκ ἦν. Εἰ δὲ τὸ ἦν καὶ τὸ ἐστὶ καὶ τὸ ἔσται μέρη χρόνου, ἀλλὰ πρωτοτύπως ταῦτα τοῦ αἰώνος εἰσιν. Αἰών δὲ ἐστὶν ἠθροισμένη παράταξις τὸ αἰεὶ ἔχουσα πρὸ χρόνου καὶ μετὰ χρόνον. Γεγονώς οὖν ὁ χρόνος τοῦ αἰώνος εἰκὼν, ἔσχε καὶ τὸ λέγεσθαι ἦν καὶ ἔσται καὶ ἔσται, μέχρις ἂν εἴη κατὰ τὴν πρὸς τὸν αἰῶνα **D** δηλονότι ἀναφοράν. Οἱ τοίνυν λέγοντες, Ἦν ὅτ' οὐκ ἦν οὐρανός, οὐ λέγουσιν, Ἦν χρόνος ὅτε χρόνος οὐκ ἦν. Ἀλλ' ἦν παράταξις τις αἰωνική, καθ' ἣν οὐθ' ὁ οὐρανός, οὐθ' ὁ χρόνος εἶχεν ὑπόστασιν. Ὅτε δ' ὁ χρόνος, ἤρξατο τοῦ εἶναι, τότε καὶ ὁ οὐρανός. Οὐκ ἐν χρόνῳ τοίνυν ὁ οὐρανός ἐγεγόνει, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ τοῦ χρόνου. Ἦ δ' ἀρχὴ τοῦ χρόνου χρόνος οὐκ ἐστίν. Ἄμερής γὰρ αὕτη καὶ ἄπυρος. Καθὼς οὖν ἐν ἀρχῇ τοῦ χρόνου ἐγεγόνει, οὕτως οὐδὲν ἀδύνατον ἐν τῷ τέλει τοῦ χρόνου τοῦτον φθαρῆσεσθαι. Τῷ χρόνῳ τοίνυν συνυποστάς, τῷ χρόνῳ καὶ συνδιαλυθῆσεσθαι

²⁷ 2 De cœlo c. 2. ²⁸ 8 Phys. 4; Boet. lib. 2. Diff. top. ²⁹ Plato in Timæo.

πέφυκε. Καὶ οὐκ ἂν εἶποι τις, ὡς ἔσται χρόνος ὅτ' οὐκ ἔσται ὁ οὐρανός· ἀλλ' ἔσται πάλιν αἰωνική τις παράτασις, καθ' ἣν οὐθ' ὁ οὐρανός οὐθ' ὁ χρόνος εἶναι δυνήσεται κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως.

κβ'. Λέγουσι πάλιν· ἢ ἕπερ ὁ κόσμος γενητός καὶ φθαρτός, δεῖ προηγεῖσθαι τὴν σύστασιν ἐξ ἧς γέγονε καὶ εἰς ἣν αὐτίς φθαρθήσεται. Ἀλλ' εἰς ὁ κόσμος ἀγένητος ἄρα καὶ ἀφθαρτος. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγομεν τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν ὡς τὰ τέσσαρα σάιματα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, εὖ ἂν ἔλεγον οἱ ταῦτα λέγοντες· ἐπεὶ δ' ἐκ τοῦ μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος, ἀλλ' οὐκ ἐκ προϋποκειμένης τῆς ὕλης τοῦτον γίνεσθαι φαμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ποῖαν ἔχει ὁ λόγος αὐτῶν τὴν ἰσχὺν; Εἰ τοίνυν ἐκ τοῦ μὴ ὄλως εἶναι γεγένητο, πέφυκε πάλιν εἰς τὸ μὴ ὄλως εἶναι φθαρθήσεται, καὶ ἡ τοῦ δημιουργοῦ ἀγαθότης ὑπερνικῶσα πάντα φύσιν ὡσπερ ἐκ τοῦ μηδὲ ὄλως ὄντος τὸν κόσμον παρήγαγεν, οὕτω πρὸς τὸ κρεῖττον μετασκευάσει τὴν δημιουργίαν αὐτοῦ.

κγ'. Ἐτι πεπερασμένος ὁ οὐρανός· ἐπαίπερ ἀδύνατον κινηθῆναι τὸ ἀπειρον. Εἰ γὰρ κινηθεῖ, χρόνον ἀπειρον ἀνάγκη διέναι κατὰ τὴν κίνησιν. Ὁ δὲ περιστρέφεται σύμπας ἐν ἐλάττω χρόνῳ τοῦ νυχθημερινοῦ διαστήματος. Ὡστε πεπερασμένος ὁ οὐρανός. Εἰ δ' οὗτος πεπερασμένος, καὶ πᾶς ὁ κόσμος πεπερασμένος. Εἰ γὰρ τὸ περιέχον πεπερασμένον, καὶ τὸ περιεχόμενον ἐξ ἀνάγκης πεπερασμένον. Οὐδὲν δὲ σῶμα πεπερασμένον ἔχει δυνάμιν ἀπειρον. Ἐὖ γὰρ τοῦ πεπερασμένου μέρος ἢ ἀπειρον ἔξει δυνάμιν καὶ αὐτὸ καὶ τοῦ ἀπείρου μεῖζόν τι εὐρεθήσεται (μεῖζων γὰρ ἢ ἐν τῇ ὅλῳ δυνάμει τῆς ἐν τῇ μέρει δυνάμει· ἀλλ' οὐδὲν τοῦ ἀπείρου μεῖζόν ἐστίν)· ἢ πεπερασμένην ἔξει δυνάμιν τὸ μέρος τοῦ πεπερασμένου, καὶ τὸ ὅλον πεπερασμένης ἐστὶ δυνάμει. Τὸ γὰρ ἐκ πεπερασμένων συνεχῶς κατὰ τὴν ὁλότητα πεπερασμένον ὁμολογουμένως ἐστὶ καὶ αὐτό. Πᾶν ἄρα πεπερασμένον σῶμα πεπερασμένης μετέχει δυνάμει. Ὅθεν ὁ κόσμος πεπερασμένος ὢν πεπερασμένην κέκτηται δυνάμιν. Ἀδυνατήσεται τοίνυν λόγῳ φύσεως καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ παύσεται, τῆς δυνάμει παυσαμένης. Ὅθεν ἀρχεται ἡ ἐνέργεια. Τοῦτο δὲ τί ἕτερόν ἐστίν ἢ τελεία φθορά; Τοίνυν ὁ κόσμος φθορᾷ παντελεῖ κατὰ λόγον ὑπόκειται φυσικόν, μὴ δυνάμει συνεχόμενον τῷ ἀπειροδυνάμει δημιουργῷ. Καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ δημιουργήσαντος ὑφειμένος αἰδιότητος; Εἰ τοίνυν φθαρτός ὁ κόσμος, πάντως καὶ γενητός. Ἀνακολουθεῖ γὰρ ἀλλήλοις τὸ γενητὸν καὶ τὸ φθαρτὸν, καὶ πάλιν τὸ ἀγένητον καὶ τὸ ἀφθαρτον.

κδ'. Λέγουσιν αὐτίς· Εἰ μὴ ἅμα Θεός ἅμα κόσμος, ἦν ποτε ὁ Θεός οὐκ ἐνεργεῖς δημιουργός, δυνάμει δὲ μόνον. Ὅθεν καὶ ἀτελής τὸ δυνάμει γὰρ ἀτελής.

A corruptum iri nihil est impossibile. Proin quia simul cum tempore substitit, cum tempore etiam simul dissolvi potest. Nec dixerit aliquis, quod tempus sit futurum, quando cælum non erit. Sed rursus æternæ quædam erit extensio, secundum quam neque cælum tempus esse poterit, pro nature consequentia.

22. Iterum dicunt (et objiciunt): Si mundus ortus et interitui obnoxius, materiam oportet præcedere ex qua sit ortus, et in quam rursus intereat. Atqui mundus est unus. Nec igitur ortus est, nec corruptioni obnoxius. Quod si quidem mundum ortum et corruptibilem esse diceremus, ut quatuor corpora [elementorum], recte dicerent qui hæc dicunt. Quoniam autem ex prorsus non ente, nec ex præsupposita materia ipsum a Deo ortum esse 272 dicimus, quid roboris oratio ipsorum habet? Quod si igitur ex prorsus non esse factus est sic natura sua comparatus est, ut nil proreus non esse interire possit: quanquam bonitas opticiis quæ omnem naturam longe superat, sicut ex prorsus non ente mundum produxit, ita in meliorem statum mutabit suum opificium.

23. Præterea finitum est cælum: quandoquidem ut infinitum moveatur, fieri non potest. Si enim moveretur, necesse foret, ut infinito tempore secundum motum progredieretur. Atqui universum ipsum minori tempore quam dici et noctis est spatium, circumvertitur. Proinde cælum finitum est. Quod si hoc finitum est, totus etiam mundus finitus est. Si enim quod concludit, finitum est: id etiam quod continetur, necessario finitum est. Nullum autem corpus quod finitum est, infinitam habet potentiam. Etenim finiti pars aut infinitam habebit potentiam, ipsa quoque et infinito majus aliquid deprehendetur (major enim est potentia quæ in toto, quam quæ in parte est; sed nihil infinito majus est): aut finitam habebit potentiam finiti pars, totumque finitæ erit potentia. Quod enim ex finitis 273 totum constat, ipsum etiam omnium confessione finitum est. Omne igitur finitum corpus, finitæ potentia est particeps. Unde mundus cum sit finitus, finitam potentiam obtinet. Potentia igitur exuetur nature ratione: et actio etiam ejus cessabit, cum potentia unde actio incipit cessaverit. Hoc autem qui aliud est quam perfecta corruptio? Quapropter mundus universali corruptioni ratione naturali subicitur, ut qui simul cum opifice infinitæ potentia permanere non possit. Quid enim aliud quam opificium, et hinc vel saltem opificis æternitate inferior? Quod si igitur mundus corruptibilis est, certe etiam ortus est vicissim enim se invicem consequuntur ortum et corruptibile: et rursus non ortum ac incorruptibile.

24. Iterum dicunt: Si non simul Deus et mundus simul, Deus aliquando non actu erat conditor, sed potentia tantum: et proinde etiam imperfe-

ctus. Quod enim potentia est, imperfectum est. Vicissim ipsi interrogandi sunt utrum Deus qui infinitæ est potentiæ, hunc solum mundum, aut etiam multos, alios præsentis pares, produxisse poterit? Si enim non potuit hoc præstare ut **274** alios etiam mundos conderet. quomodo cum infinitæ sit potentiæ, non infirmus erit cum omnis in efficiendo posita scientia æqualia multa facere possit? Quod si cum posset non producit: constat quod potestas quam in mundis ortis usurpavit producere eos volens, potentia tantum sit, et imperfecta ex ipsorum sententia. Sed nosse oportet tò potestate ³⁰; hoc, quod juxta alterum significatum est, quod equidem imperfectum esse non potest. Si enim etiam alterum, imperfectum est; nullus qui efficiendi habet scientiam, per se perfectus est: quod ad perfectiorem huius opus habeat, in quibus uget: atque ita præstantius deteriore opus habeat, ut et productis producens Deus, potentia creator videatur.

25. Quapropter non sunt simul creator, et creatura simul actio; sed simul creator et creatura sunt secundum creandi et condendi rationes, quæ ab æterno in conditore existunt, ipsique coæternæ sunt: qui quidem creaturas etiam semper volebat producere, quia semper etiam bonus: tunc autem producebat, quando quæ producebantur, poterant. Neque enim cum infinita **275** producentis existentia simul esse possunt, eo quod eorum essentia non sit Deus: neque Deo æqualia. quoad infinitationem existentia, possit. Si enim natura et essentia produxisset Deus opera, necessario etiam cum illo simul fuissent: ut quæ ejusdem cum ipso essent naturæ et essentia. Quoniam autem natura quidem et essentia gignit, voluntate autem et beneplacito condit: genimen equidem coexistit Deo, propterea quod etiam ejusdem essentia et naturæ invariabiliter prorsus est cum ipso, et unus Deus simul quod gignit et gignitur, ut ea neque tempus a se invicem, neque beneplacitum et voluntas, neque potentia, neque gloria, aut quidquam aliud, dividat. Eodem modo se habet id quod procedit. Et ipsum enim essentialiter ex Deo et naturaliter procedit. Omne autem officium procul recedit a divina existentia, quemadmodum etiam ab artificis existentia quod ab arte factum est. Prius enim existit artifex, quam res quæ ab ipso ex arte efficitur. Omne autem effectum necessario est posterius causa efficiente, de his quidem hactenus tantum dixisse sufficiat.

26. Quoniam autem supra firmamentum **276** copiosam esse aquam divina docet Scriptura ³¹ fieri autem non posse aliquid existimant, ut aqua in convexitate spheræ, maneat, cum fluxa sit et facile diffundatur et deorsum feratur; hi divinam mente concipiunt omnipotentem et omnium hominum cogitatione viribusque superiorem potentiam;

A Ἐρωτητέον οὖν αὐτοῖς, πότερον ὁ θεὸς ἀπειροδύναμος ὢν τούτων μόνον ἠδύνατο τὸν κόσμον παραγαγεῖν ἢ καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶ παρόντι παρισουμένους; Εἰ μὲν γὰρ οὐχ οἶός τε ἦν καὶ ἄλλους κόσμους παραγαγεῖν, πῶς οὐκ ἀσθενὴς ὁ ἀπειροδύναμος πάσης ποιητικῆς ἐπιστήμης ἴσα πολλὰ δυναμένης ποιεῖν; Εἰ δὲ δυνάμενος οὐκ ἀπαρήγαγε, δῆλον ὡς ἡ δύναμις, ἥπερ ἂν ἐπὶ τῶν μὴ γεγυνομένων ἐχρήσατο παράγειν τούτους ἐθέλων, δυνάμει μόνον ἐστὶ καὶ κατ' αὐτοὺς ἀτελής. Ἄλλ' εἰδέναι χρὴ τὸ δυνάμει τοῦτο κατὰ τὸ δεύτερον ὃν σημαίνόμενον, ὃ δὴπερ οὐκ ἐφύκεν ἀτελές. Εἰ γὰρ ἀτελές καὶ τὸ δεύτερον, οὐδεὶς ἔχων ποιητικὴν ἐπιστήμην, καθ' αὐτὸν ἐστὶ τέλειος δεόμενος τῶν ἐν οἷς ἐνεργεῖ πρὸς τελείωσιν. Καὶ οὕτω δεῖσεται τοῦ χειρότερου ὡς καὶ τῶν παραγαγμένων ὁ παράγων θεὸς ἔπερ αὐτῶ ἐφύκεν ἅπτα τοῦ μὲν δυνάμει δοκεῖν αὐτὸν ποιητῆν.

B siquidem hæc ipsi causæ extiterint, quominus po-

κέ. Διὰ ταῦτ' οὐκ ἐστὶν ἅμα ποιητῆς ἅμα ποίημα κατ' ἐνέργειαν· ἀλλ' ἅμα ποιητῆς, ἅμα ποίημα κατὰ τοὺς ποιητικούς λόγους καὶ δημιουργικούς, προαιωνίως ὑφ' ἐστῆσιν ἐν τῶ δημιουργῶ καὶ συναϊθίου ὄντας αὐτῶ, θέλοντι μὲν αἰεὶ παράγειν καὶ τὰ ποιήματα, διότι καὶ αἰεὶ ἀγαθός· τότε δὲ παράγοντι, ὅτε τὰ παραγόμενα δύναται. Οὐδὲ γὰρ ἰσχύουσι τῆ ἀπειρῶ τοῦ παράγοντος ὑπάρξει συνεῖναι, τῶ μὴ θεῶν εἶναι τούτων τὴν οὐσίαν, μηδ' ἴσα δυναμένην θεῶν κατὰ τὸ τῆς ὑπάρξεως ἀπειρον. Εἰ μὲν γὰρ τῆ φύσει καὶ τῆ οὐσίᾳ παρήγεν ὁ δημιουργὸς τὰ δημιουργήματα, συνῆσαν ἂν ἐξ ἀνάγκης αὐτῶ, τῆς αὐτῆς αὐτῶ φύσεως ὄντα καὶ οὐσίας· ἐπεὶ δὲ φύσει μὲν καὶ οὐσία γεννᾶ, θελήσει δὲ καὶ βουλήσει δημιουργεῖ· τὸ γέννημα μὲν συνυπάρχει τῶ θεῶ, διότι καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως ἀπαρχλάκτως πάμπαν αὐτῶ καὶ θεὸς εἰς ὁμοῦ τὸ γεννῶν καὶ τὸ γενώμενον, μήτε χρόνου ταῦτ' ἀπ' ἀλλήλων μερίζοντες, μήτε βουλήσεως καὶ θελήσεως, μήτε δυνάμεως ἢ δόξης ἢ ἄλλου τῶν ὄντων τινός. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ γὰρ οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ φυσικῶς ἐκπορεύεται. Δημιουργήμα δὲ πᾶν πόρρω πίπτει τῆς θείας ὑπάρξεως, ὡσπερ καὶ τῆς τοῦ τεχνίτου ὑπάρξεως τὸ τεχνούργημα· προυπάρχει γὰρ ὁ τεχνίτης τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τεχνουργουμένου πράγματος· ὕστερον δὲ πᾶν ἀποτέλεσμα τῆς ἐκτοῦ ποιητικῆς αἰτίας ἐξ ἀνάγκης.

D Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

κέ. Ἐπεὶ δ' ἐπάνω τοῦ στερωμάτος ὕδωρ εἶναι πολυπληθές ἡ θεία διδάσκει Γραφή, τινὲς δ' ἀδύνατον οἶοντι τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν μένειν ἐπὶ τοῦ κυρτοῦ τῆς σφαίρας, βυτῆν οὔσαν καὶ εὐδιάχυτον καὶ καταφερῆ· τὴν θέλαν ἐννοοῦσιν οὗτοι παντοδύναμον καὶ ὑπερδύναμον δύναμιν, ἥτις ἰσχὸν ἐπέθηκεν ὑπερβάλλουσαν καὶ τῶ στερωμάτι, κωλυτικὴν τῆς

³⁰ Vide supra p. 46. ³¹ Gen. 1, 6; Ps. cxlviii, 4.

τοῦ ὕδατος ἐπὶ τὸ κάτω φορᾶς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ στερεώμα κέκληται, ὡς στερεὸν καὶ κραταῖον καὶ ἀνένδοτον. Ἐκείνου μὲν οὖν τὸ ὕδωρ λεπτότατον ἐστὶ καὶ κορυφώτατον, ὡς προσέφηται, παντὸς ὕδατος· ὅτι δημιουργικῆ προστάξει κατὰ τινὰ οἶον διήθησιν τοῦ ὁμογενεῶς διαλέκρται, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ὕδατηρὰ ποιότης ταῖς τοῦ πυρὸς ὁρμαῖς ἄν· πράττουσα. Δεδόσθω δὲ τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο καὶ παχύτερον οἶον· καὶ βρύτερον καὶ κατωφερὲς καὶ φοινικῆ ἔχον ῥοπήν, πρὸς τὸ ἐπιπολάσαι τῇ γῆ, τί τὸ ἐντεῦθεν; Ἐπει τοιαύτη ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ στερεώματος οἷαπερ εἴρηται, περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν πηκίαν καὶ ταύτης ἐξέχεται τὸν οἰκείον τόπον πανταγόθεν ζητούν, καὶ οὕτω ταύτη συμπεριφέρεται. Τὸ δ' ὅτι περιέσχ· τὸν οὐρανὸν τοῦτον τὸν δεύτερον ἢ ὑπέροστος πρόνοια τῆ τοιοῦτω ὕδατι, δυνάμει προσεχῶς εἴρηται. Ἐπει γὰρ ἀναγκαῖον ἦν τὸ πῦρ τῶν ἀνω σωματίων ἐπικρατεῖν, ὡς ἂν ἐκ προσήκοντος διαστήματος ζωογονήται· καὶ φωτίζηται καταλλίλως τὸ πᾶν, ἵνα μὴ ἄλλως γένηται οροῦδον διὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ πυρὸς, ἔταξεν ὁ σοφὸς δημιουργὸς καὶ συνοχεῖς τοῦ παντὸς τὸ δηλωθὲν ὕδωρ ἄνωθεν ἀντικαθίστασθαι τῆ πυρὶ, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ποιότητων καταθραύειν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ· καὶ οὕτω διαμένειν τὸ σύμπαν μέχρι συντελείας ἀδιαλώθητον.

sic collocavit, ut superne igni obsisteret, et contrariis qualitatibus vires ipsius infringeret; ac ita totum universum ad consummationem usque illabefactatum permaneret.

SYNOPSIS CAPITIS XXV.

QUOD EST DE ÆTHERE ET STELLIS.

1. Quid sit æther et unde dicatur. — 2. Corpus ætherium universum etsi est ejusdem naturæ; in æthere tamen et stellis quoad densitatem et colorem est differentia, quanquam in ipsis stellis quoad colorem tantum, ut quæ pariter omnes densæ sint. — 3. Stellæ sunt rotundæ, ut exemplo lune arguitur, quam rotundam esse illuminationes et apparitiones ejus testantur. — 4. Stellæ singulæ quia ejusdem naturæ et figuræ 278 sunt cum celo, peculiariter circa suum axem et centrum, ut Platone et auctori videtur, moventur. — 5. Primæ spheræ, id est primi mobilis, unus tantum est motus; spheræ stelliferæ, id est, firmamenti duplex; stellarum ipsarum cum fixarum tum erraticarum triplex, ut auctori Platonem sequenti videtur. — 6. Causa quare stellæ aliæ inerrantes seu fixæ, aliæ erraticæ dicte sint. — 7. Quare stella polaris immobilis videatur: unde etiam polus borealis appellatur; qua occasione poli definiuntur. — 8. Conclusio de motibus stellarum tum inerrantium tum erraticarum. — 9. Numerus et magnitudo et ordo spherarum planetariarum, ipsarumque etiam planetarum nomina et motus periodici exponuntur. — 10. In primis hic etiam de natura corporis solaris disseritur. — 11. Paralleli, id est, æquidistantes circuli in apparente celo, id est, firmamento, primo concipiuntur quinque, æquinoctialis, duo tropici, arcticus et antarcticus, qui in textu describuntur. — 12. Iidem inter se invicem conferuntur, æquinoctialis et tropici ubique iidem sunt, sed arctici et antarctici variant, modo majores, modo minores, donec ubicubi prorsus coalescant; omnes autem paralleli eosdem cum spheræ polos habent. — 13. Zodiacus qualis et quantus sit circulus, et cur ita dictus, et quomodo in tres alios circulos subdividatur. — 14. Horizon quis et quantus circulus, cur ita dictus, et cur mundum 279 aliosque maximos circulos in duas æquales partes dividat. — 15. Parisma, Erraticæ stellæ omnes inordinato et temerario motu non moventur; sed sol quidem semper sub Zodiaci medio circulo, qui etiam ecliptica vocatur; ceteri autem planetæ ultra et citra illum circulum, sed tamen singuli intra certos limites sub Zodiaco moventur. — 16. Limites illi digressionis planetarum a medio Zodiaci circulo sive ab ecliptica determinantur. — 17. Planetæ omnes, præter solem, propter digressiones suas a medio circulo Zodiaci alias alte deprimi, alias humiliter deprimi, alias humiliter attolli, alias alte attolli dicuntur. — 18. Planetæ ad se invicem quinque figurationibus, quos etiam aspectus vocant, figurantur, quæ etiam geometricæ et arithmeticæ in textu declarantur. — 19. Tres superiores planetæ, nempe γ , ζ et δ itemque ν omnes istarum figurationum seu aspectuum differentias ad solem subeunt, at ρ et σ non item. — 20. Planetæ singuli quantum temporis spatium requirant ad conjunctionem cum sole subeundam. — 21. Duodecim signorum nomina et characteres seu figuræ. — 22. Quibus in punctis signorum et quibus anni temporibus sol æquinoctia et conversiones quæ alio respectu etiam solstitia vocantur, faciat. — 23. Quibus mensibus et diebus sol reliqua octo signa præter quatuor cardinalia, de quibus antea dictum, ingrediatur, secundum 280 quidem calculum veteriorem quo auctor usus est. — 24. Divisio Zodiaci secundum longitudinem, quippe qui dividitur in duodecim signa, et signum in triginta partes seu gradus, hoc est, in tres decurias partium seu graduum, gradus in sexaginta minuta prima, minutum primum in sexaginta secunda, secundum in sexaginta tertia, et sic deinceps,

usque dum ad duodecima minuta ab astrologis pervenitur, tametsi alias secundum physicam in infinitum omnis magnitudo dividi possit. — 23. Perimeter seu ambitus firmamenti colligitur ex partium circumferentis. — 26. Et diametri firmamenti quantitas in partibus seu gradibus investigatur et colligitur. — 27. Causa finalis quare primi mobilis sphaera suis motibus propriis reliquæ contrahantur. — 28. Duodecim Zodiaci segmenta, quæ etiam signa vocantur, non vitius et ejusdem temperamentis veteres astrologi ut Ptolemæus etiam tradiderunt. — 29. Idem de planetis judicaverunt. — 30. Planetis etiam suas domos, soli et lunæ singulas, cæteris quinque binas tribuerunt; quin et omnibus septem insuper et exaltationes, et dejectiones et adversitates seu detrimenta assignarunt, ut exemplo solis hoc loco declaratur. — 31. Ratio quare domos, exaltationes, et dejectiones et adversitates seu detrimenta, non tantum soli, sed etiam cæteris planetis, attribuerunt. — 32. Causa quare soli et lunæ singulas tantum domos, non etiam binas adjudicaverint, ut reliquis quidem planetis. — 33. In specie etiam reliquorum planetarum domos, exaltationes, dejectiones et adversitates seu detrimenta recenset.

CAPUT XXV.

De æthere et stellis.

1. Quod a convexa firmamenti superficie ad lunaris usque sphaeræ concavitatem penetrat: hoc scilicet universum æther appellatur³², a perpetuo cursu appellatione desumpta. Colerrimo enim et incessibili motu naturaliter movetur, et, ut ratione nominis habita dicam, assidue currit.

2. Hoc sane corpus ætherium universum et omnes stellas, essentialiter et naturæ ejusdem esse dicunt probatioribus physici³³, Nihilominus tamen manifesto in æthere et stellis, cum quoad densitatem, tum quoad colorem est differentia. Verum hæc circa naturam, non naturæ sunt. Neque enim crassus et nigrior aër ab aëria natura propter densitatem et colorem discesserit. Illa igitur sphaera, quæ inerrans videtur ac dicitur, densitatis et coloris mediocriter lucidi est particeps; at sphaeræ errantes, rarissimæ et perspicuæ et coloris omnino expertes; stellæ autem omnes et densæ sunt et lucidæ. Cæterum quoad densitatem³⁴ quidem nihil differunt (quotquot enim stellæ stellas subire possunt, simili omnes ratione visum nobis intercipiunt, ut nequaquam videre nos possimus ullas stellas, quæ aliæ qualescunque subeunt); at quoad splendorem multa est stellarum ad invicem differentia.

3 Sed et ipsæ figuram habent sphericam, quemadmodum hoc a luna apparet, quam ipsius illuminationes orbiculari esse testantur. Quod si autem luna orbicularis est, et cæteræ stellæ orbiculares erunt. Eiusdem enim omnes nature sunt.

4. Quod si vero eadem cum cælo natura communicant, eademque figura prædita sunt; rationi consentaneum est in primis, ipsas, ut Plato existimat³⁵, eundem cum cælo motum habere, et unam earum quamque secundum naturam æquabiliter et in circulum circa suum centrum et axem proprium converti.

4. Quæ cum illa se habeant, prima quidem et stellarum expertis sphaera, vereque inerrans, dum uno et simplici motu ab orbibus ad occasus movetur, secum alias omnes circumagitur: illa autem quæ stellarum gestat copiam, quæque inerrans videtur

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΕ'.

Περὶ αἰθέρος καὶ ἀστέρων.

α'. Τὸ διήκον ἀπὸ τῆς κερτῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεώματος τοῦ κίλου τῆς σεληνιακῆς σφαίρας, τοῦτο δὲ καλεῖται σύμπαν αἶθήρ, ἐκ τοῦ αἰεὶ θεῖν τὴν κλῆσιν λαβόν. Φέρεται γὰρ ὀξυτάτην καὶ ἀληκτον φορὰν φυσικῶς καὶ ἔν' εἴπω κατ' ὄνομα διεγνεκῶς τρέχει.

β'. Τοῦτο δὲ τὸ αἶθέριον ὄλον σῶμα καὶ πάντας τοὺς ἀστέρας τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως εἶναι φαίνεται οἱ τῶν φυσικῶν δοκιμώτεροι. Πλήν ἐστὶν ἐναργῶς ἐν αἰθέρι καὶ ἀστρασι διαφορὰ κατὰ τὴν πυκνότητα καὶ χρωματισμόν. Ἀλλὰ ταῦτα περὶ φύσιν εἶσιν, οὐ φύσεις. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ὁ παχὺς αἶθρ καὶ μελάντερος ἐκσταλή ἂν τῆς ἀερίου φύσεως διὰ τὴν πυκνότητα καὶ τὸν χρωματισμόν. Ἡ μὲν οὖν ἀπλανὴς δοκοῦσα καὶ λεγομένη σφαῖρα πυκνότητος μετέχει καὶ χρώματος ἡρέμα λαμπροῦ. Μανόταται δὲ καὶ διαφανεῖς καὶ ἀχρωμάτιστοι παντελῶς αἱ πλανώμεναι σφαῖραι τυγχάνουσιν· οἱ δ' ἀστέρες πυκνοὶ τε καὶ λαμπροὶ πάντες εἶσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πυκνότητα μὲν οὐκ ἂν ἀλλήλων διαίσοιεν (ὅσοι γὰρ τῶν ἀστέρων ὑπατρέχουσιν ἀστέρας οὖναιται, πάντες ὁμοίως ταῖς ὕφεσιν ἐπιπροσθηοῦσιν ἡμῖν· ὡς μεθόλιος ἰσχύειν ἡμᾶς ὄρῃν τοὺς ὄψ' ὄλιον δὲ τινῶν ἀστέρων ὑπετρέχομένους ἀστέρας)· κατὰ δὲ τὴν λαμπρότητα πολλή τις ἐστὶν ἢ τῶν ἀστέρων πρὸς ἀλλήλους διαφορὰ.

γ'. Σχῆμα δὲ κίνηται καὶ αὐτοὶ σφαιρικόν, καθὼς ἀπὸ τῆς σελήνης φαίνεται τοῦτο σφαιροειδοῦς μαρτυρουμένης ἐκ τῶν αὐτῆς φωτισμῶν. Εἰ δὲ σφαιροειδῆς ἢ σελήνη, καὶ οἱ λοιποὶ ἀστέρες εἶεν ἂν πάντως σφαιροειδεῖς. Τῆς αὐτῆς γὰρ φύσεως ἄπαντες.

δ'. Εἰ δὲ καὶ τῶν οὐρανῶν τῆς αὐτῆς κοινοῦντήκασι φύσεως, καὶ τῶν αὐτῶν μεμόρφωται σχήματι τῶν εὐλογιωτάτων, αὐτοῦς, ὡς ὑπολαμβάνει Πλάτων, καὶ τὴν αὐτὴν κίνησιν ἔχειν τῶν οὐρανῶν καὶ κατὰ φύσιν ἕκαστον αὐτῶν ὁμαλῶς καὶ ἐγκυκλίως περὶ τὸ ἑαυτοῦ κέντρον καὶ τὸν οἰκῶν ἄξονα στρέφονται.

ε'. Τοῦτων οὕτως ἐχόντων ἡ πρώτη μὲν καὶ ἀναστρος σφαῖρα καὶ ὄντως ἀπλανὴς, μίαν καὶ ἀπλήν κινουμένην κίνησιν τὴν ἀπ' ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς ἑαυτῆ συμπεριάγει τὰς ἄλλας ἀπάσας. Ἡ δὲ τὸ πλῆθος φέρουσα τῶν ἀστέρων καὶ δοκοῦσα

³² I De cælo c. 3. ³³ II De cælo c. 7; Jov. Pont. lib. II de rebus cælestibus. ³⁴ Ita etiam Jov. Pont. lib. II de rebus cælestibus p. 144, 148, 149. Sed contra Aristoteles De cælo c. 8.

καὶ λεγομένη ἀπλανῆς δύο κινεῖται κινήσεις ἀντιρρόπους ἁμοῦ· μίαν μὲν οἰκείαν τὴν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ἣτις καὶ ἀνεπαίσθητος ἐστὶ διὰ τὴν τῆς βραδυτέρας ὑπερβολὴν· ἐπίρραν δὲ τὴν τῆς πρώτης σφαίρας, καθ' ἣν ἐξ ἀνατολῶν δευτέρως συμπεριάγεται πρὸς δυσμῶν. Οἱ δ' ἀστέρες οἱ κλυόμενοι ἀπλανεῖς τρεῖς ἂν κινεῖντο κινήσεις· τὴν οἰκείαν δίνῃσιν καὶ τὴν μετὰ τῆς σφαίρας ἥπερ ἐνδέδονται περιωρᾶν, καὶ τὴν διὰ τῆς κυρίως ἀπλανοῦς ἀντιπεριαγωγῆν. Ὡσαύτως κατὰ τῶν ἐφεξῆς ἔχει σφαιρῶν καὶ τῶν ἐν ταύταις ἀστέρων· αἱ μὲν γὰρ δύο κινήσεις κινεῖνται τὰς ἀντιρρόπους· οἱ δ' ἀστέρες πρὸς τὰς τοιαύταις κινήσεις κινεῖντ' ἂν καὶ τὴν ἐν ἑαυτοῖς, ὡς ἐπὶ τῶν ἀπλανῶν εἴρηται.

ς'. Πλάνητες γὰρ οἱ προτεχῶς διδραλωμένοι κωνομάσθησαν διὰ τὸ ἐκθῆλον τῆς μετὰ τῶν οἰκείων σφαιρῶν ἀντιπορᾶς τῇ πρώτῃ σφαίρᾳ καὶ κατ' ἀλήθειαν ἀπλανεῖ· καθ' ἧς πλεονῆς τῶν ἄλλων ἀστέρων ἀπλανῆς κέκτηται διὰ τὸ ἄδηλον τῆς τοιαύτης ἀντιπορᾶς. Περιεχομένου τοίνυν τοῦ στερεώματος ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμῶν, ἀναγκάτως καὶ οἱ ἀπλανεῖς τῶν ἀστέρων τοῦτις συμπεριάγονται μηδεμίαν ἔχοντες ἰδίαν κίνησιν μετασφρητήν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς αὐτοὺς αἰεὶ κατέχουσι τόπους, καὶ οὐδέποτε τὴν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν ἐναλλάσσουσιν.

ζ'. Οὕτω δὲ κινουμένων πάντων ἀστέρων τῶν ἀπλανῶν, εἰς μόνος ἀστῆρ ὁράται πρὸς ἄρκτον ἀκίνητος· οὐχ ὅτι μετὰ τῆς σφαίρας τοῦ στερεώματος οὐ περιφέρεται καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ὅτι τῶν δύο τοῦ ἄξονος ἄκρων περὶ ὃν ἡ σφαῖρα στρέφεται· τὸ ἐν ἄρκτον οὗτος ὑπάρχει τὸ βύριον· ὅθεν καὶ βόρειος πόλος ὠνόμασται· πόλοι γὰρ τὰ πέρατα καλοῦνται τοῦ ἄξονος. Πόλος οὖν ὑπάρχων τῆς τοῦ στερεώματος σφαίρας ὁ εἰρημένος ἀστῆρ, στρεφόμενον τοῦ στερεώματος καὶ αὐτὸς ἀναγκάτως συμπεριστρέφεται. Περὶ ἑαυτὸν δὲ πάσχιον τὴν στροφῆν ὡς ἄρκτον τοῦ ἄξονος, ἀκίνητος τῇ αἰσθήσει δοκεῖ, καθὰ καὶ πάντες ἀστέρες ἀσυμφανῶς ἡμῖν δύναντο ποιεῖν τὴν ἐν ἑαυτοῖς συστραφῆν.

η'. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες καὶ τὴν ἐξ ἀνατολῶν κίνησιν καὶ τὴν ἐκ δυσμῶν τῇ σφαίρᾳ συγκινεῖνται τοῦ στερεώματος. Ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ πλάνητες ἑτέροις σφαίραις ἐνδεδεμένοι, ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς δυσμῶν φέρονται, καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς, μετὰ τῶν οἰκείων σφαιρῶν.

θ'. Αἱ πᾶσαι δὲ σφαῖραι τῶν πλανήτων ἑπτὰ εἰσιν, ἄνισα τὰ μεγέθη σέρουσαι πρὸς ἀλλήλας· περιέχει γὰρ ἡ πρώτη τὴν δευτέραν, καὶ ἡ δευτέρα τὴν μετ' αὐτῆν· καὶ τοῦτο μέχρι τῆς τελευταίας· καὶ οὕτως ἐξ ἀγάγης αἱ περιέχουσαι μείζους τῶν περιεχομένων εἰσὶ. Πρώτη μὲν οὖν μετὰ τὴν δοκῶσαν καὶ λεγομένην ἀπλανῆ σφαῖραν ἡ τοῦ Κρόνου ἐστὶ τοῦ καλουμένου καὶ φάνοντος τριακονταετῆ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἀποκαθισταμένη διὰ

A et dicitur, duobus simul motibus sibi obviantibus movetur; uno quidem proprio, quo ab ortibus ad occasus [cietur], qui etiam propter summum tarditatem insensibilis est; altero vero, qui primæ spheræ est, quo ab ortibus ad occasus perniciosissime circumagitur; stellæ denique quæ inerrantes vocantur, tribus moventur motibus, circumgyratione propria et conversione cum spherâ cui illegatæ sunt: et ejus spheræ, quæ proprie inerrans dicitur, circumactione contraria. Eodem modo etiam cum spheris quæ deinceps sunt, earumdemque stellis comparatum est. Illæ enim duobus motibus obviantibus moventur; stellæ autem ad hos motus etiam alio in seipsis moventur, ut de inerrantibus dictum est.

B 6. Errantes enim, modo declaratæ [stellæ] nominatæ sunt, quod earum in suis spheris primæ et revera inerranti spheræ contrarius motus manifestus sit: quemadmodum aliarum stellarum multitudo inerrans vocata est, quod contrarius istiusmodi motus occultus sit. Cum ergo firmamentum ex ortibus in occasus circumagitur, necessario etiam cum hoc inerrantes [stellæ] stellæ circumaguntur, cum proprium motum translaticium non habeant. Eapropter enim etiam eadem semper loca obtinent, nec unquam a se invicem intercapedinem immutant.

C 7. Cum autem inerrantes stellæ ita omnes moventur, una sola stella ad septentrionem immobilis conspicitur; non quod cum spherâ firmamenti non circumferatur ipsa quoque, sed quod duorum axis extremorum circa quæ spherâ convertitur, alterum extremum boreale hæc [stella] existat, unde etiam polus borealis vocabatur: poli enim extremitates axis vocantur. Cum ergo dicta stella spheræ firmamenti polus existat, vertente firmamento et ipsa simul necessario circumvertitur. Quoad autem, ut axis extremum, circa se conversionem sustinet, immobilis videtur sensu: quemadmodum etiam omnes stellæ ut a nobis hoc non animadvertatur suam intra se conversionem facere possunt.

8. Sic igitur inerrantes quidem stellæ et eo qui ex ortibus est motu, et eo qui ex occasibus, cum spherâ firmamenti simul moventur. Sed et errantes, quæ aliis spheris illegatæ sunt, suis singulæ et eo qui ad occasus est, et eo qui ad ortus, cum spheris suis propriis [motu] moventur.

9. Omnes autem spheræ errantium stellarum septem sunt, quæ inæquales ad se invicem habent magnitudines. Nam prima, secundam; et secunda, sequentem continet; et hoc usque ad ultimam; atque ita continentes contentis necessario majores sunt. Post eam igitur spheram quæ videtur et dicitur inerrans, prima est Saturni, qui etiam Phanon vocatur, quæ motu erratico per triginta annorum spatium ab eodem [puncto] ad

²⁵ Arist de mundo c. 2; Ptolomæus Almagesti lib. ix, c. 1 et 3; Cleom. lib. 1, c. 3.

idem revertitur. Intra hanc autem, ea quæ Jovis, qui et Phaeton, quæ duodecim annis integram conversionem absolvit. In hæc Pyroentis [id est, ignei] Martis, sphaera comprehenditur, quæ minus ordinatum motum concilii. Videtur autem et hæc biennio et quinque mensibus, et quod excurrit, plenarie converti. Hanc sequitur ea quæ solis, loco omnium medio collocata, quæque integram conversionem [seu revolutionem] anni spatio, diebus videlicet naturalibus trecentis sexaginta quinque et quadrante [diei] absolvit. Et hæc quidem annua solaris sphaeræ revolutio anni tempora constituit; ut ea quæ cum inerrante sit circumactio, dies et noctes efficit. Post solarem sphaeram, Veneris est. Hæc stella, matutina stella [aurorifer] appellatur³⁶: qui et Vesperus [Vesper], isto quidem 286 nomine, quando ante solis ortum emergit; hoc vero, cum sole occidente ad occasum apparet. Hæc sphaera periodum obit annuam, ut aliqui ex physicis sentiunt; ut aliqui vero alii, octo mensibus. Sed et aliqui Venerem etiam Luciferum appellant. Veneris sphaeram Mercurii, qui et stilbon [quasi radians] dicitur, sphaera excipit sex mensibus et sex diebus suam circumversionem obiens. Alii vero existimant et hanc anni spatio suam periodum absolvere. Accuratiores tamen esse videntur, qui naturalis revolutionis modo dictarum sphaerarum tempus anno minus pro ordine earum, quo aliis sphaeris subjecte sunt, pronuntiarunt. Omnium denique sphaerarum postrema lunæ est, quæ in ipso est contactu ætheris cum succensione.

10. Quapropter etiam ipsum lunæ corpus, tenebricosum est per se, cum in extremitate ætheris existat³⁷; certe quod turbatum est [in ea], ut aliquid cum succensione admistum est, sic tamen natura comparatum est corpus istud caliginosum, et lucis expers, ut illuminari lucidumque a solari splendore fieri possit. Hæc lunæ sphaera viginti et septem diebus, et dimidio ferme unius 287 diei propriam revolutionem peragit. Quippe omnium sphaerarum minima est.

11. Porro circuli paralleli [æquidistantes] quinque in hoc apparente caelo intelliguntur³⁸; unus quidem maximus circulus, in duas æquales partes sphaeram dividens, qui etiam æquinoctialis nominatur. Hujus ex utraque parte duo sunt circuli, æquinoctiali quidem minores, sibi invicem tamen æquales. Vocantur autem tropici [quali dicas conversivi], quia per duo solis puncta tropica circumaguntur. Ad utrumque tropicorum duo alii circuli sunt; unus quidem prope tropicum æstivum, alter vero prope tropicum hibernum. Et hi quidem circuli sibi invicem æquales sunt, quorum borealis quidem, arcticus; qui autem ex adverso, australis videlicet, antarcticus vocatur.

τῆς πεπλανημένης κινήσεως. Ἐντὸς δὲ ταύτης ἡ τοῦ Διὸς, τοῦ καὶ Φαέθοντος, δωδεκαετίας τὴν ὅλην ἀπεργαζομένη περιστροφὴν. Ἐν ταύτῃ τοῦ πυρόεντος Ἄριος ἡ σφαῖρα περιλαμβάνεται, ἀτακτοτέραν ποιουμένη τὴν κίνησιν. Δοκεῖ δὲ καὶ αὕτη διετία καὶ πέντε μηνί, καὶ πρὸς ὀλυτελῶς περιστρίφασθαι. Μετὰ ταύτην ἡ τοῦ ἡλίου, μέση τεταγμένη, πασῶν, καὶ δι' ἐνιαυτοῦ τὴν ἅπασαν ἀπαρτίζουσα περιφορὰν ἤγουν διὰ νοχητῶν τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε καὶ τετάρτου. Αὕτη μὲν οὖν ἡ ἐνιαυσιαία τῆς ἡλιακῆς σφαῖρας περιφορὰ τὰς ὥρας ἀποτελεῖ· ἡ δὲ σὺν τῇ ἀπλανεῖ περιαγωγῇ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νόκτας ποιεῖ μετὰ τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν ἡ τῆς Ἄφροδίτης. Ἐωσπέρους ὁ ἀστὴρ οὗτος καλεῖται ἀλλὰ καὶ Ἑσπερος· τὸ μὲν τῆς τοῦ ἡλίου προανισχῶν ἐπιτολῆς, τὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταδουμένου, φαινόμενος πρὸς δυσμαίς. Ἡ τοιαύτη σφαῖρα τὴν περίοδον ποιεῖται κατὰ μὲν τινὰς τῶν φυσικῶν ἐνιαυσιαίων· κατὰ δὲ τινὰς ἐν ὀκτώ μηνί. Καλοῦσι δὲ τινες τὴν Ἄφροδίτην καὶ Φωσφόρον. Μετὰ τὴν τῆς Ἄφροδίτης σφαῖραν ἡ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ καὶ στίλβοντος ἐν ἑξή μηνί καὶ ἡμέραις ἐξ τὴν ἰδίαν ποιουμένη περιστροφὴν. Ὑπείληπται δὲ τισιν ἐνιαυσιαίαν καὶ αὕτη τὴν περίοδον ἐκτελεῖν. Ἀκριβέστεροι δὲ μᾶλλον δοκοῦσιν οἱ ὑλάττονα τοῦ ἐνιαυτοῦ ταῖς προσεγγίως εἰρημέναις ὁσὶ σφαῖραις τὸν τῆς φυσικῆς περιφορᾶς χρόνον ἀποφηνάμενοι, κατὰ τὴν τάξιν τῆς πρὸς τὰς ἄλλας σφαῖρας αὐτῶν ὑποβάσεως. Ἰστιάτη δὲ πασῶν τῶν σφαιρῶν ἡ τῆς σελήνης ἐστὶ, κατ' αὐτὴν οὕσα τὴν συναφὴν τοῦ αἰθέρος πρὸς τὸ ὑπέκκαυμα.

C
Γ. Διὸ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς σελήνης σῶμα ζυφερόν ἐστι καθ' αὐτὸ, πρὸς τὸ πέρασ ἢν τοῦ αἰθέρος· τὸ γε τεθολωμένον ὡς πρὸς τὸ ὑπέκκαυμά τι συμμιγές. Πέφυκε μὲντοι τὸ τοιοῦτον σῶμα τῆς σελήνης τὸ ζυφῶδες καὶ ἀλαμπές παρὰ τῆς ἡλιακῆς λαμπηδόνης φωτίζεσθαι. Αὕτη τῆς σελήνης ἡ σφαῖρα ἐν ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν ἡμέραις καὶ πῶς ἡμίσει μιᾶς ἡμέρας τὴν οὐκείαν ἀνύει περιφορὰν. Σμικροτάτη γάρ ἐστι τῶν ὅλων σφαιρῶν.

Π. Κύκλοι δὲ πέντε παράλληλοι νοοῦνται κατὰ τὴν οὐρανὸν τοῦτον δὲ τὸν φαινόμενον· εἰς μὲν κύκλος μέγιστος ὁ εἰς δύο τέμνων ἴσα τὴν σφαῖραν ὡς καὶ ἰσημερινός ἀνομάζεται. Τούτου δ' ἑκατέρωθεν δύο κύκλοι, τοῦ μὲν ἰσημερινοῦ μέγιστος, ἴσοι δ' ἀλλήλοις. Καλοῦνται δὲ τροπικαὶ ὡς διὰ τῶν τροπικῶν τοῦ ἡλίου σημείων περιαγόμενοι. Καθ' ἑκάτερον τῶν τροπικῶν ἕτεροι δύο κύκλοι εἰς μὲν πλησίον τοῦ θερινοῦ τροπικοῦ, εἰς δὲ πλησίον τοῦ χειμερινοῦ. καὶ οὗτοι οἱ κύκλοι ἴσοι ἀλλήλοις, ὧν ὁ μὲν βόρειος καλεῖται ἀρκτικός· ὁ δ' αὐτοῦ ἐξ ἐναντίας, ἤγουν ὁ νότιος, ἀνταρκτικός.

³⁶ Plato φ et χ supra $\odot$ collocat in Timæo p. 1052. ³⁷ Cleom. lib. 1, c. 3, ³⁸ Ibid., c. 2; Jon. Pont. lib. 11, de r. c. circulos hæc in caelo tantum concipi et imaginarios habendos esse statuit.

ιβ. Ὁ μὲν οὖν ἰσημερινὸς καὶ οἱ τροπικοὶ πάν- A
 τὸτε εἰσὶν οἱ αὐτοὶ, καὶ τοὺς αὐτοὺς κατέχοντες τό-
 πους διηνεκῶς. Ὁ δ' ἀρκτικός καὶ ἀνταρκτικός
 κατὰ τὰς τῶν κλιμάτων διαφορὰς ἐναλλάσσονται
 καὶ τοὺς τόπους ἀμείβουσι. Καὶ τοῦ μείζονος εἰσὶ
 καὶ πολλοὶ τοῖς τροπικοῖς πλησιάζοντες· τοῦ δ' ἐλάτ-
 τους, καὶ τοῖς πόλοις μάλιστα προσεγγίζοντες.
 Ἔστι δ' ὅπου καὶ ἀφανίζονται. Μὴ ἀφανιζομένων δ'
 αὐτῶν, ὁ μὲν ἀόρατός ἐστιν, ὁ δ' αἰὶ ὄρατός. καὶ τὸ
 περιεχόμενον ὑπ' αὐτοῦ μέρος τῆς σφαίρας ἅπαν
 τὸ πρὸς τῇ πόλῳ ἀεικνῆς, ὡς τὸ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ
 περιεχόμενον ἀφανές. Πόλοι δὲ πάντων τῶν παραλ-
 λήλων κύκλων οἱ τῆς σφαίρας εἰσὶν.

ιγ. Ἐτερος δὲ νοεῖται μέγιστος κύκλος, διὰ τε
 τῶν τροπικῶν καὶ τοῦ ἰσημερινοῦ βεβλήμενος λο-
 ξῶς· καθ' ἓν μὲν σημεῖον ψαύων ἑκατέρου τῶν τρο-
 πικῶν εἰς ἴσα δὲ δύο κατὰ δύο σημεῖα τέμνον τὸν B
 ἰσημερινόν. Οὗτος ὁ λοξὸς κύκλος καλεῖται ζωδια-
 κός· ἐστὶ δὲ πλατὺς καὶ φέρων ἄστρα πολλά, σκια-
 γραφοῦν τὰ πως ζῶα τινά. Ἐκ τῆς τοιαύτης σκια-
 γραφίας τῆς συγκεχυμένης καὶ ἀμυδρῆς ἐκλήθη
 παρὰ τῶν ἀρχαίων ἀστρολόγων ζωοφόρος καὶ
 ζωδιακός· καὶ τὰ σκιαγραφήματα ἐκλήθησαν ζω-
 δια. Τὸ πλάτος οὖν τοῦ ζωδιακοῦ τρεῖς διαιροῦσι κύ-
 κλοι καὶ διανεμόνται. Καὶ ὁ μὲν αὐτῶν μέσος ἐστὶ
 τε καὶ λέγεται. τούτου δ' οἱ ἑκατέρωθεν ὠνομάσθη-
 σαν ὁ μὲν βόρειος, ὁ δὲ νότιος, ἐκ τῶν τοῦ κόσμου
 μερῶν οἷς προσπελάζουσι κληροσάμενοι τὰ ὀνό-
 ματα.

ιδ'. Ἐτερος παρὰ τὸν ζωδιακὸν καὶ τὸν ἰσημερινόν,
 μέγιστος καὶ αὐτὸς, νοεῖται κύκλος, ὁ διαιρῶν ἡμῖν C
 τὸ τῆς σφαίρας φανερόν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, ὡς καὶ
 ὀρίζων διὰ τοῦτο προσαγορεύεται. Μέγιστος δὲ
 ἐστὶ· καὶ αὐτὸς, ἐπεὶ περ εἰς ἴσα δύο τὸν κόσμον δι-
 αίρει. Πάντες γὰρ οἱ μέγιστοι κύκλοι τὴν τε σφαι-
 ραν καὶ ἀλλήλους εἰς ἴσα μέρη τέμνουσιν ἀναγκαίως
 καὶ ἴσοι ἀλλήλοις εἰσὶ.

ιε'. Τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ πλάνητες ἅπαντες
 τὴν ἐναντίαν τῇ στερεώματι· κατὰ τὸ δοκοῦν κίνησιν
 κινούμενοι, καὶ ἄλλοτ' ἐν ἄλλοις τοῦ κόσμου φαινό-
 μενοι· μέρεσιν, οὐκ ἄτακτον ποιοῦνται τὴν κίνησιν·
 οὐδὲ θεῶν ἔτυχε τοῦ κόσμου φέρονται μερῶν, ἀλλ'
 ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν αἰεὶ στρέφονται. Καὶ ὁ μὲν ἥλιος,
 ἀπὸ τροπῶν διαβαίνων ἐπὶ τροπὰς, τοῖς βορείοις μὲν
 καὶ τοῖς νοτίοις προσπελάζει τοῦ κόσμου μέρεσιν· D
 οὐδέποτε δὲ τὰ ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν βόρεια ἢ νότια
 καταλαμβάνει, τὸν μεσαίτατον αἰεὶ τέμνων κύκλον
 τὸν καὶ ἡλιακὸν διὰ τοῦτο καλούμενον. Οἱ δὲ λοιποὶ
 πλάνητες καὶ τοῦ κόσμου τοῖς βορείοις καὶ τοῖς νο-
 τίοις προσπελάζουσι μέρεσιν· ἀλλὰ δὲ, καὶ αὐτοῦ
 τοῦ ὑποτείνοντος τὸν ζωδιακὸν κύκλον. Καὶ γὰρ
 ἐλικοειδῶς ἐν αὐτῷ κινεῦνται, κατιόντες ἀπὸ τῶν
 βορείων ἐπὶ τὰ νότια· κάκειθεν πάλιν ἀνιόντες ἐπὶ
 τὰ βόρεια· καὶ οὕτω (καὶ) τὸν ἡλιακὸν παραμείβον-
 τες.

12. Æquinoctialis igitur et tropici ubique iidem
 sunt eademque etiam semper occupant loca, at
 arcticus et antarcticus secundum climatum diffe-
 rentius variant et loca mutant. Et alicubi quidem
 majores sunt, multumque tropicis appropinquant;
 alicubi autem minores et proxime ad polos acce-
 dunt. Sed et alicubi evanescunt. Quando autem
 non evanescunt, unus quidem 288 invisibilis;
 alter vero semper est visibilis; et universa sphaeræ
 pars quæ ab ipso ad polum usque comprehenditur,
 semper conspicitur; quemadmodum quæ ab altero
 continetur non conspicitur. Atqui poli parallelo-
 rum omnium sunt illi, qui et sphaeræ sunt.

13. Porro 39 alius circulus maximus intelligitur,
 qui per tropicos et æquatorem oblique interjectus
 est; qui uno quidem puncto utrumque tropico-
 rum attingit, in duas autem æquales partes in
 duobus punctis æquinoctialem dividit. Hic obli-
 quus circulus etiam Zodiacus vocatur. Estque la-
 tus circulus et multa complectitur sidera, quæ
 animalia quedam adumbrant et representant. Ex
 confusa hac et obscura adumbratione et represen-
 tatione ab antiquis astrologis, signifer et zodiacus
 vocatus fuit 40; et imagines, animalcula et [alias si-
 gna] vocatae sunt. Latitudinem proin zodiaci tres
 circuli dividunt et partiuntur 41. Et unus quidem
 eorum, medius est, et dicitur: ab hoc autem, qui
 ad utrumque latus sunt, unus quidem borealis,
 alter australis nominati sunt: a mundi partibus
 quibus appropinquant, nomina sortiti.

14. Alius præter zodiacum et æquinoctialem cir-
 culus 289 et ipse maximus intelligitur, qui par-
 tem sphaeræ conspicuam ab inconspicua nobis di-
 vidit, quique propterea horizon [id est finitor] ap-
 pellatur. Maximus autem et ipse est, quando qui-
 dem in duas æquales partes mundum dividit.
 Omnes enim circuli maximi, cum sphaeram, tum
 se invicem in æquales partes secant necessario, et
 sibi invicem æquales sunt.

15. Hæc cum ita se habeant 42, errantes stellæ
 omnes quæ contrario firmamento ul videtur motu
 moventur, et alias in aliis mundi partibus conspi-
 ciuntur, haud inordinato motu incedunt, nec per
 quasvis promiscue mundi partes feruntur, sed sub
 zodiaco semper convertuntur. Et sol quidem a con-
 versionibus [solstitio] ad conversiones [solstitium]
 digrediens, ad boreales quidem et australes partes
 accedit, nunquam autem boreales aut australes sub
 zodiaco partes occupat, medium scilicet circulum
 semper secans, qui etiam ob id solaris vocitatur.
 Cæteræ vero errantes stellæ, cum mundi borealibus
 australibusque, tum vero etiam illius circuli, qui
 zodiacum subtendit, partibus admoventur. Oblique
 enim et flexuose in eo a borealibus ad australes
 partes 290 descendendo, et hinc rursus ad bo-
 reales ascendendo, itaque solarem permutando cir-
 culum moventur.

39 Cleom. lib. II, c. 4. 40 Jov. Pont. lib. II de r. c., p. 128. 41 Cleom. l. I, c. 4. 42 Ibid.

16. Luna proin⁴³ plus aliis stellis errantibus a medio et solari circulo] recedere dicitur, dum erratico suo motu ad boreales et australes Zodiaco subjectas partes accedit. Hinc Venus utrinque ad partes quinque, Mercurius ad quatuor; Mars et Jupiter ad duas cum semisse, Saturnus ad unam partem.

17. Quando igitur⁴⁴ planetæ a boreali circulo ut ad medium feruntur, sublimiter deprimi; quando autem medio permutato ad australem accedunt, humiliter deprimi; contra ex australi ad medium proficiscentes, humiliter attolli: ut cum medium prætervecti ad borealem appropinquant, sublimiter attolli dicantur. Accidit enim ut boreales zodiaci partes apud nos attollantur; australes autem, horizonti propiores videantur, propterea quod mundus a borealibus ad australes partes inclinatus sit in orbe habitabili, quem nos novimus et incolimus.

18. Conformantur⁴⁵ porro ad sese invicem planetæ quinque configurationibus: conjunctione, sexangulari [sextili], quadrangulari [quadrato], triangulari [trino], et demetiente [opposito] aspectu. Cum enim zodiacus in duodecim segmenta, quæ etiam signa vocantur, divisus sit, et rursus quodlibet segmentum in triginta partes [gradus]; sicque etiam circuli sub zodiaco, in quibus planetæ moventur, dividantur: quando duæ stellæ sub ejusdem signi eadem parte reperiuntur, coire [conjugi]; quando autem una quidem sub aliquo fertur signo, altera autem sub tertio abhinc in iisdem partibus, sexangularem aspectum habere dicuntur. Nam sexies duo, sunt duodecim. Estque duorum signorum intervallum, sexanguli latus: quemadmodum trium, quadranguli (quater enim tria, sunt duodecim). At quatuor [signorum intervallum] trianguli (etenim ter quatuor sunt duodecim); at sex signorum interstitium est, diameter; qui in æquales circulum partes dividit. Cum igitur inter medium duorum stellarum intervallum fuerit partium sexaginta, sexangularem stellæ configurationem; cum autem nonaginta fuerit partium, quadrangularem; cum centum et viginti, triangularem; cum centum et octoginta, diametrum faciunt.

19. Ac Saturnus quidem, et Jupiter, et Mars, et luna⁴⁶ omni configuratione ad solem figurantur. Ad quodvis enim ab eo intervallum secidunt. At Venus et Mercurius non ad quodvis a sole intervallum abeant; sed Mercurius quidem ad summum, viginti partibus, Venus vero ad summum, partibus quinquaginta.

20. Conjunctionem autem cum sole faciunt, Saturnus quidem, trecentis et septuaginta octo diebus, Jupiter trecentis et nonaginta octo, Mars septingentis et octoginta, Venus quingentis et octoginta quatuor, Mercurius centum et decem; et

16. Ἡ μὲν οὖν τελένη πλέον τῶν ἄλλων πλανήτων ἀποχωρεῖν λέγεται τοῦ μέσου καὶ ἡλιακοῦ, κατὰ τὴν πλανητικὴν αὐτῆς κίνησιν, προσιοῦσα τοῖς τε βορείοις, καὶ τοῖς νοτίοις, τοῖς ὑπὸ τὸν Ζωδιακόν. Μετὰ ταύτην ἡ Ἀφροδίτη ἑκατέρωθεν ἀνὰ μοῖρας πέντε Ἑρμῆς δὲ ἀνὰ τέσσαρας Ἄρης δὲ καὶ Ζεὺς ἀνὰ δύο καὶ ἥμισυ μοῖρας μίας Ἐρόνος δὲ ἀνὰ μοῖραν μίαν.

17. Ὅποτεν οὖν οἱ πλάνητες ἀπὸ τοῦ βορείου κύκλου ὡς ἐπὶ τὸν μέσον φέροντο, ὕψος ταπεινοῦσθαι λέγονται: ὅποτεν δὲ τὸν μέσον παραλλάξαντες τῇ νοτίῳ προτχωροῦεν ταπεινώμα ταπεινοῦσθαι: ἐκ τοῦ νοτίου δὲ φερόμενοι πρὸς τὸν μέσον, ταπεινώμα ὑψοῦσθαι λέγονται: ἐπειδὴν δὲ τὸν μέσον ἀμείψαντες τῷ βορείῳ πελάζοιεν, ὕψος ὑψοῦσθαι. Συμβέβηκε γὰρ τὰ μὲν βόρεια τοῦ Ζωδιακοῦ κατ' ἡμέρας ἐπὶ πολὺ τοῦ ὀρίζοντος ἐξῆρθαι: τὰ δὲ νότια πλησιαιτέρω ψάινεσθαι: τῷ ὀρίζοντι, διὰ τὸ ἐγκεκλίσθαι τὸν κόσμον ἀπὸ τῶν βορείων ἐπὶ τὰ νότια, κατ' ἡν οἴδαμεν οἰκουμένην.

18. Σχηματίζονται δὲ πρὸς ἀλλήλους οἱ πλάνητες πέντε σχηματισμοῖς: συνόδῳ ἑξαγώνῳ, τετραγώνῳ, τριγώνῳ καὶ διαμέτρῳ. Τοῦ γὰρ ζωδιακοῦ διετημένου εἰς τμήματα β', τὰ καὶ ζώδια κεκλημένα καὶ τῶν τμημάτων ἐκάστου πάλιν εἰς τριάκοντα μοῖρας: οὕτω δὲ καὶ τῶν ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν κύκλων διαιρουμένων ἐφ' οὓς οἱ πλάνητες φέρονται: ὅποτεν δύο ἀστέρες ὑπὸ τὴν αὐτὴν μοῖραν τοῦ αὐτοῦ ζωδίου εὐρίσκονται, συνοδεύειν λέγονται: ἂν δ' ἡ μὲν ὑπὸ τι φέροιτο ζώδιον, ἡ δ' ἕτερος ὑπὸ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τρίτον ὑπὸ τὰς αὐτὰς μοῖρας, ἑξαγωνίζουσι. Ἐξάκις γὰρ τὰ δύο δωδεκά, καὶ ἐστὶ διάστημα τῶν δύο ζωδίων ἑξαγώνου πλευρὰ ὡσπερ τῶν τριῶν τετραγώνου. Τετράκις γὰρ τὰ τρία δωδεκά. Τῶν δὲ τεσσάρων, τριγώνου. Τρεῖς γὰρ τὰ τέσσαρα δωδεκά: τῶν δ' ἐξ ζωδίων τὸ διάστημα διάμετρος, εἰς ἕνα διαιρούσα τὸν κύκλον. Ὅταν οὖν μεταξὺ δύο ἀστέρων διάστημα εἴς μοιρῶν ἑξήκοντα, ἑξαγωνίζουσιν ἀλλήλους οἱ ἀστέρες: ὅταν δὲ μοιρῶν ἐναήκοντα, τετραγωνίζουσιν: ὅταν δὲ μοιρῶν εἴκοσι πρὸς ταῖς ἑκατὸν, τριγωνίζουσι: ὅταν δ' ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς ἑκατὸν, διαμετροῦσιν.

19. Ὁ μὲν οὖν Ἐρόνος καὶ ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ἄρης καὶ ἡ τελένη, πάντα σχηματισμὸν σχηματίζονται πρὸς τὸν ἥλιον. Ἀφίστανται γὰρ διάστημα πᾶν ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ἑρμῆς οὐκ ἀφίστανται τοῦ ἡλίου διάστημα πᾶν: ἀλλ' ὁ μὲν Ἑρμῆς τὸ πλεῖστον μοιρῶν εἴκοσι: ἡ δ' Ἀφροδίτη τὸ πλεῖστον μοιρῶν πενήκοντα.

20. Σύνόδον οὖν πρὸς ἥλιον ποιῶνται Ἐρόνος μὲν δι' ἡμερῶν ὀκτώ καὶ ἑξήκοντα πρὸς ταῖς τριακοσίαις: Ζεὺς δὲ δι' ὀκτώ καὶ ἐναήκοντα πρὸς ταῖς ερικκοσίαις: Ἄρης δὲ δι' ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς ἑπτακοσίαις: Ἀφροδίτη δὲ διὰ τεσσάρων καὶ ὀγδοή-

⁴³ Cleom. l. II, c. 7. ⁴⁴ Ibid. c. 4. ⁴⁵ Jov. Pont. lib. I de r. c., p. 108. ⁴⁶ Cleom. lib. II, c. 7.

κοντα πρὸς ταῖς πεντακασίας· ἑρμῆς δὲ δέκα καὶ ἑκατὸν καὶ μέσως τοῦτου γινομένου· σελήνη δὲ δι' ἡμερῶν τοῦπίπυ τριάκοντα.

κα'. Τῶν δὲ δώδεκα Ζωδίων τὰ ὀνόματα καὶ οἱ χαρακτήρες ἔχουσιν οὕτως· Κριός, Ταῦρος, Δίδυμοι, Καρκίνος, Λέων, Παρθένος, Ζυγός, Σκορπίος, Τοξότης, Αἰγόκερως, Ὑδροχόος, καὶ Ἰχθύες.

κβ'. Τοῦ μὲν οὖν ὑπὸ τὸν Κριὸν τμήματος τοῦ μέσου κύκλου καὶ ἡλιακοῦ τῆς ἀρχῆς ὁ ἥλιος ἀπτόμενος ἐν τῇ πρώτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ Μαρτίου μηνός ἐαρινὴν ἰσημερίαν ποιεῖ· τοῦ δ' ὑπὸ τὸν Ζυγὸν τῆς ἀρχῆς ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ Σεπτεμβρίου φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν· μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἰσημεριῶν αἱ τροπαὶ γίνονται· κατὰ τὸ μέσον τῆς τρίτης καὶ εἰκοστῆς τοῦ Ἰουνίου ἢ Ἑρινῆς, ἀρχομένου τοῦ ἡλίου τὸ ὑπὸ τὸν Καρκίνον διατρέχειν τμήμα· κατὰ δὲ τὴν πέμπτην καὶ εἰκοστὴν τοῦ Δεκεμβρίου ἢ χειμερινή, τὸ ὑπὸ τὸν Αἰγόκερων τμήμα τοῦ ἡλίου πεφθακότος.

κγ'. Μετὰ μὲν οὖν τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν ὑπὸ τὸν Ταῦρον ὁ ἥλιος γίνεται καὶ κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Ἀπριλλίου καὶ εἰκοστῆν· εἴθ' ὑπὸ τοὺς Διδύμους κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Μαΐου καὶ εἰκοστῆν· μετὰ δὲ τὴν θερινὴν τροπὴν ὑπὸ τὸν Λέοντα ὁ ἥλιος ἔρχεται τῇ πέμπτῃ τοῦ Ἰουλίου μηνός καὶ εἰκοστῇ· μετὰ τοῦθ' ὑπὸ τὴν Παρθένον τῇ πέμπτῃ τοῦ Αὐγούστου καὶ εἰκοστῇ· μετὰ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν τὸ ὑπὸ τὸν Σκορπίον τμήμα τὸν ἥλιον δέχεται τῇ πέμπτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ εἰκοστῇ· μετ' αὐτὸ τὸ ὑπὸ τὸν Τοξότην τῇ πέμπτῃ καὶ εἰκοστῇ τοῦ Νοεμβρίου· μετὰ δὲ τὴν χειμερινὴν τροπὴν ὁ ἥλιος ὑπὸ τὸν Ὑδροχόον ἀφικνεῖται κατὰ τὴν τοῦ Ἰανουαρίου εἰκοστῆν ὑπὸ τοὺς Ἰχθύας.

κδ'. Τοῦ Ζωδιακοῦ δὲ διηρημένου εἰς ἴσα τμήματα δευκαίδεκα τὰ λεγόμενα ζώδια, τῶν ζωδίων ἕκαστον εἰς τριάκοντα μοῖρας διήρηται, ἧγουν τρεῖς δεκανούς. Δέκα γὰρ ἔχει μοῖρας ὁ δεκανός. Μία δ' ἑκάστη μοῖρα τέμενεται· λεπτοῖς πρώτοις ἐξήκοντα, Τούτων δ' ἕκαστον υποδιαιρεῖται πάλιν εἰς ἕτερα ἐξήκοντα λεπτὰ δευτέρα· καὶ τῶν δευτέρων ἕκαστον εἰς ἄλλα ἐξήκοντα τρίτα λεπτὰ. καὶ τοῦτο τοῖς ἀστρολόγοις ἐνεργεῖται μέχρι συμπληρώσεως τοῦ τῆς δωδεκάδος ποσού. Τῇ δὲ φύσει πᾶν μέγεθος ἐπ' ἄπειρον διαιρετόν.

κε'. Τετῆρηται δὲ δι' ὀργάνων, ὡς ἢ μεταξὺ τῶν τροπικῶν περιφέρεια, ἧτις καὶ μέση καλεῖται ζώνη, μοιρῶν ἐστὶν ὀκτώ πρὸς ταῖς τεσσαράκοντα. Ἡ ταύτης λοιπὸν ἡμίσεια μοιρῶν ἐστὶ τεσσάρων καὶ εἴκοσιν, ἧτις ἐστὶν ἐξ ἑνὸς τῶν τροπικῶν, μέχρι τοῦ ἰσημερινοῦ. Πᾶσα δ' ἢ μεταξὺ τῶν τροπικῶν περιφέρεια ἐκ τοῦ ἑνὸς αὔσα μέρους ὀκτώ μοιρῶν πρὸς ταῖς τεσσαράκοντα· καὶ τοῦ ἑτέρου μέρους τῶν αὐτῶν ἐστὶ μοιρῶν. Παράλληλοι γὰρ οἱ κύκλοι.

A hic si medius existat; luna denique diebus triginta ferme *7.

21. Porro duodecim signorum nomina et characteres ita se habent: Aries ♈, Taurus ♉, Gemini ♊, Cancer ♋, Leo ♌, Virgo ♍, Libra ♎, Scorpius ♏, Sagittarius ♐, Capricornus ♑, Aquarius ♒, et Pisces ♓.

B 22. Quando proinde segmenti sub Ariete in medio et solari circulo principium sol attingit vicesimo primo mensis Martii, vernale æquinoctium: quando autem ejus [segmenti] quod est sub Libra principium [attingit], die vicesimo quinto Septembris, æquinoctium autumnale efficit. Inter duo 203 vero æquinoctia, conversiones [solis] fiunt; die medio vicesimo tertio Junii, æstiva, quando sol segmentum sub Cancro percurrere incipit; et vicesimo quinto Decembris, hiberna, quando sol segmentum sub Capricorno assecutus fuerit.

C 23. Post vernalis proinde æquinoctium sol sub Taurum venit, idque vicesimo tertio Aprilis; dein subter Geminos vicesimo tertio Maii. Post conversionem æstivam sub Leonem sol venit vicesimo quinto mensis Julii; hunc sub Virginem vicesimo primo Augusti; post autumnale æquinoctium segmentum quod est sub Scorpio solem accipit, vicesimo quinto Octobris. Ab hoc id, quod sub Sagittario est, vicesimo quinto Novembris. Post hibernam conversionem sol sub Aquarium pervenit vicesimo Januarii; exinde sub Pisces vicesimo Februarii.

εἰκοστῆν· ἔκτοτε κατὰ τὴν τοῦ Φεβρουαρίου εἰκοστῆν.

24. Cum autem Zodiacus in duodecim æqualia segmenta divisus sit, quæ animalcula seu signa dicuntur: quodlibet signum in triginta partes [quas communiter gradus vocant *8] hoc est, in tres decanos [decurias] divisum est. Decem enim partes habet decuria. At quævis pars in sexaginta prima minuta dividitur; et rursus horum 204 quodvis in alia sexaginta secunda minuta subdividitur, et secundorum quodlibet in alia sexaginta tertia minuta, idque tantisper sit ab astrologis, donec duodenarii quantitatem compleant. Alias vero natura, omnis magnitudo in infinitum potest dividi.

D 25. Observatum autem est per instrumenta, circumferentiam intra tropicos, quæ etiam zona media vocatur, partium esse quadraginta octo; illius proinde media circumferentia, quæ est ab uno tropicorum ad æquinoctialem partium viginti quatuor erit. Universa autem inter tropicos interjecta circumferentia cum ex una parte sit graduum quadraginta octo, ex altera etiam parte totidem erit partium. Etenim circuli paralleli [hoc est,

*7 Vide Joan. de Sacro Busto in Computo ecclesiastico: et Munsterum de horologiorum descriptione, lib. II, p. 166. *8 Jov. Pont. lib. I, de r. c., p. 114.

æquidistantes sunt. Sic igitur æqualia duo inter tropicos intervenientia segmenta erunt partium nonaginta sex, maximi nimirum circuli spheræ; cujus quidem circuli maximi cum sit trecentarum hexaginta partium, circumferentia ab utroque polo ad vicinum tropicum erit partium sexaginta sex. Quater enim sexaginta sex partes si invicem jungantur, ducentæ fiunt sexaginta quatuor: **295** quibus si nonaginta sex adjungantur, trecentæ sexaginta sex partes colliguntur, in quas Zodiæus et quivis alius circulus maximus dividitur.

26. Cum igitur firmamenti ambitus tot sit partium, diameter pauciorum quam centum et viginti erit partium. Si enim quæ ex centro [ducitur linea], et sexanguli quod in eundem inscribitur circulum latus ⁴⁹, æqualia sunt invicem; quemadmodum ex decimo quinto theoremate libri quarti Elementorum per porisma illatum est, tertia pars circumferentiæ diametro æqualis non erit. Duo enim sexanguli latera, diameter sunt; quoniam ducæ est ex centro [ductæ lineæ]: et subdividunt duo sexanguli latera, duo circumferentiæ segmenta; quorum utrumque sigillatim est sexta pars maximi circuli spheræ. Atqui duo simul [segmenta] tertia [circuli pars] consistunt. Quod si igitur totus circumferentiæ ambitus trecentarum est et sexaginta partium, tertia illius centum et viginti est partium. Quod si quidem recta (linea) circumferentiæ æqualis esset, diameter etiam centum et viginti partium esset. Quoniam autem recta minor est, quam circumferentia quam **296** subtendit: ea de causa etiam diameter pauciorum quam centum et viginti erit partium. Unde si secundum Archimedis sectatores omnis scilicet spheræ omnisque circuli ad suam diametrum habet rationem triplam sesquiseptimam quam proximè, hoc est, triplam diametri et [unam] septimam diametri, non accurate tamen; erit illa quidem quæ ex centro [ducitur] quinquaginta septem partium cum aliqua unius partis portionicula. Cum autem diameter dupla sit illius [lineæ] quæ ex centro [ducitur], centum

27. Porro spheræ quæ primæ et revera inerranti in adversum vertuntur, ad contrarium impulsu celerissimæ istius conversionis, et tantæ velocitatis in cursu repressionem factæ esse dicuntur: ut hinc naturali etiam ratione universum a sapiente omnium rerum et ipsius nature conditore contineretur, nec propter summam motus celeritatem distraheretur; motu [nimirum] qui in contrarium nititur resistente, et impetus vehementiam sustinente.

28. Ejus igitur spheræ quæ astris prædita est, et cernitur, quæ primo et fortiter **297** celo observatur, quæque inerrans putatur et dicitur, cum Zodiacum per seipsam oblique projectum, inque duo-

A ὄντως οὖν εἰσὶνται μοιρῶν ἕξ πρὸς ταῖς ἐνενηήκοντα, τὰ μεταξύ τῶν τροπικῶν δύο ἴσα τεμνόμενα τοῦ μεγίστου κύκλου τῆς σφαίρας· οὗ δὲ κύκλου μεγίστου ἐξήκοντα καὶ τριακασίων ὄντως μοιρῶν, ἡ ἕξ ἑκατέρου τῶν πόλων, πρὸς τὸν ἐγγύς τροπικὸν περιφέρεια εἶναι μοιρῶν ἕξ καὶ ἐξήκοντα· τετράκις γὰρ αἱ ἕξ καὶ ἐξήκοντα μοῖραι συντιθέμεναι πρὸς ἀλλήλας, τέσσαρες πρὸς ἐξήκοντα γίνονται καὶ διακασίας. Ταύταις τῶν ἕξ προστιθεμένων καὶ ἐνενηήκοντα αἱ ἐξήκοντα πρὸς ταῖς τριακασίας μοῖραι συνάγονται, εἰς ἃς ὁ ζωδιακὸς διαιρεῖται καὶ πᾶς ἄλλος μέγιστος κύκλος.

κς'. Τῆς περιμέτρου τοίνυν τοῦ στερεώματος τοσοῦτων ὕψους μοιρῶν, ἡ διάμετρος εἶναι μοιρῶν ἐλαττόνων ἢ εἴκοσι πρὸς τὰς ἑκατόν. Εἰ γὰρ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου καὶ ἡ τοῦ ἐξαγώνου πλευρὰ τοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἐγγραφομένου κύκλου ἴσαι ἀλλήλαις εἶσιν, ὡς ἐκ τοῦ πεντεκαδεκάτου θεωρήματος τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν στοιχείων κεπέρισται· οὐκ ἂν εἴη τὸ τρίτον τῆς περιφέρειας ἴσον τῇ διαμέτρῳ. Δύο μὲν γὰρ ἐξαγώνου πλευρὰ ἢ διάμετρος· ἐπεὶ δὲ οὗ ἐκ τοῦ κέντρου. Καὶ ὑποτείνουσιν αἱ δύο τοῦ ἐξαγώνου πλευρὰ δύο τεμνόμενα τῆς περιφέρειας· ὧν ἕκαστον ἕκτον μέρος τοῦ μεγίστου κύκλου τῆς σφαίρας· ὁμοῦ δὲ τὰ δύο τρίτον. Εἰ τοίνυν ἡ ὅλη τῆς περιφέρειας περίμετρος ἐξήκοντα καὶ τριακασίων μοιρῶν, τὸ τρίτον ταύτης εἴκοσι μοιρῶν πρὸς ταῖς ἑκατόν. Εἰ μὲν οὖν ἴση ἦν ἡ εὐθεῖα τῇ περιφέρειᾳ, ἦν ἂν καὶ ἡ διάμετρος μοιρῶν εἴκοσι πρὸς ταῖς ἑκατόν· ἐὰν δ' ἐλάττω ἢ εὐθεῖα τῆς περιφέρειας ἦν ὑποτείνειν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ διάμετρος ἐλαττόνων εἶναι μοιρῶν ἢ εἴκοσι πρὸς ταῖς ἑκατόν. Ὅθεν ἡ κατὰ τοὺς περὶ Ἀρχιμήδην πᾶσα δὴ σφαῖρα καὶ πᾶς κύκλος λόγον ἔχει πρὸς τὴν οἰκείαν διάμετρον ὡς ἕγγιστα τριπλασιασέσθωμον, ἴγουν τὸ τριπλάσιον τῆς διαμέτρου καὶ τὸ ἕβδομον τῆς διαμέτρου, μὴ κατ' ἀκρίθειαν· εἶναι μὲν ἢ ἐκ τοῦ κέντρου μοιρῶν ἑπτὰ καὶ πενήκοντα μετὰ τινος μορίου μοίρας· ἢ δὲ διάμετρος διπλασίων οὕσα τῆς ἐκ τοῦ κέντρου μοιρῶν τεσσάρων καὶ δέκα πρὸς ἑκατόν οὐ κατ' ἀκρίθειαν.

et quatordecim partium [erit] accuratissime sepo-

κζ'. Δι' ὅ ἀντιφερόμεναι σφαῖραι τῇ πρώτῃ καὶ ὄντως ἀπλανεῖ πρὸς ἀντιώθησιν λέγονται γεγονέναι τῆς ὀξύτατης ὁρᾶς ἐκείνης, καὶ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον ταχυδρομίας ἀναστολήν, ἣν ἐντεῦθεν καὶ φυσικῶ λόγῳ τὸ πᾶν συνέχεται παρὰ τοῦ σοφοῦ πάντων τῶν ὄντων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως δημιουργοῦ, καὶ μὴ διὰ τὴν ἄκραν ὀξυκινήσιν παρασυρῆ, τῆς ἀντιβρόχου κινήσεως ἀντεροδούσης καὶ ἀντεχούσης πρὸς τὸ τῆς βύτης σφοδρότατον.

κη'. Τῆς τοίνυν ἐνάστρου σφαίρας καὶ ὁρωμένης τῆς πρώτης καὶ ἰσχυρῶς ἀντιφερομένης τῶν οὐρανῶν καὶ ἀπλανοῦς δοκούσης καὶ λεγομένης τὸν ζωδιακὸν ἐχούσης βεβλημένον ταύτης μέσον λυξῶς, εἰς ἴσα

⁴⁹ Eucl. lib. iv, Theor. 15.

τε δεκακάδεκα τμήματα διηρημένον, οἱ τῶν ἀστρ-
λόγων ἀρχαιότεροι τὰ τοιαῦτα δεκακάδεκα τμήματα
καὶ ζώδια καλούμενα οὐ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑπ-
έλαθον εἶναι κράσεως, ἀλλὰ διαφέρει ἀλλήλων κατὰ
τε θερμότητα καὶ ψυχρότητα, κατὰ τε ξηρότητα
καὶ ὑγρότητα.

κθ. Τοῦτο δὲ καὶ τοῖς πλάνησι πεποιήσασιν καὶ
τινας μὲν αὐτῶν θερμούς εἶναι, τινὰς δὲ ψυχρούς
καὶ τινὰς μὲν ξηρούς, τινὰς δὲ ὑγρούς ἀπεφάναντο·
καὶ ἄλλους ἄλλων θερμότερους τυγχάνειν ἢ ψυχρο-
τέρους καὶ ξηροτέρους ἢ ὑγροτέρους.

λ. Τῶν οὖν ἑπτὰ πλάνησιν εἰς οἴκους τὰ δωδεκά
ζώδια διενείμαντο, ταῖς αὐτῶν ιδιότησι κατάλλη-
λους τοῖς οἴκους θέμενοι. Διὸ τῆς μὲν ἡλίου οἷα θερ-
μοτάτην δεδώκασιν οἶκον τὸν Λέοντα τὸ παρ' αὐτοῖς
κρίθην θερμώτατον ζώδιον· ὡς ὑγροτάτη δὲ τῆ
σελήνῃ τὸν Καρκίνον ζώδιον ὑγρότατον αὐτοῖς λογι-
σθέντα· τοῖς δὲ λοιποῖς πλάνησιν ἀνά δύο ζώδια
δεδώκασιν οἴκους ταῖς αὐτῶν ιδιότησιν ὡς ὑπέλανον
προσφνῶς· ἀλλὰ δὴ καὶ ὑψώματα καὶ ταπεινώματα
καὶ ἐναντιώματα προσεξεῦρον πᾶσι τοῖς πλάνησιν.
Ἔχει τοίνυν κατ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος οἶκον τὸν Λέοντα,
τὸ θερμώτατον ζώδιον ὁ θερμώτατος. Ὅθεν καὶ τὸ
τοιούτον ὑπερχόμενος ζώδιον, αὐξεί τὴν οἰκείαν
θερμότητα· καὶ οἶκος μὲν ἡλίου ὁ Λέων· ὕψωμα ὁ
Κριός. ταπεινώμα ὁ Ζυγός· ἐναντιώμα ὁ Ὑδροχόος.
Ὑψωμα μὲν ὁ Κριός, ἐπεὶ περ ὅταν ὁ ἥλιος τὸ ὑπὸ
τὸν Κριὸν ἀρχεται τμήμα διέρχασθαι, ἀρχεται καὶ
ὕψοῦσθαι τοῖς ὑψηλοτέροις τοῦ κόσμου μέρεσιν,
ἤγουν τοῖς βορειότεροις, ἐκ τῶν νοτιωτέρων καὶ
ταπεινοτέρων ἐπιδημιῶν. Τὴν ἐαρινὴν οὖν ἐκτελέσας
ἰσημερίαν, τὰς ἡμέρας μείζους ποιεῖ· ταπεινώμα ὁ
Ζυγός, ὅτι τὸ ὑπὸ τὸν Ζυγὸν ἀρχόμενος ὁ ἥλιος
τμήμα διέρχασθαι, ταπεινοῦται, τοῖς κόσμου τα-
πεινοτέροις μέρεσιν, ἤγουν τὰς νοτιωτέροις, πλησιάζ-
ων, καὶ τὴν φθινοπωρινὴν ποιήσας ἰσημερίαν
ἐλάττους ἐργάζεται· τὰς ἡμέρας· ἐναντιώμα ὁ
Ὑδροχόος, ὅτι χειμερινώτατον τὸ ζώδιον καὶ ψυχρό-
τατον, καὶ ἀντίκειται τῆς θερμότητι ἡλίου καὶ τῆς
Λέοντι δὲ τῆς τοῦ ἡλίου οἴκῳ καὶ κατὰ ποιότητα
καὶ κατὰ τόπον ἀντίκειται κατὰ διάμετρον ὄν.

num et et frigidissimum, et calidissimo soli opponatur. Sed et Leoni solis domui cum secundum qua-
litate tum secundum locum opponitur, cum distet per diametrum.

λα. Ἐκ τούτων δὲ ἄλλων διὰ τί καὶ τοῖς ἄλλοις πλά-
νησιν οἴκοι καὶ ὑψώματα καὶ ταπεινώματα καὶ
ἐναντιώματα λέγονται. Οἴκοι μὲν γὰρ διὰ τὴν οἰ-
κειότητα καὶ τὸ προσφνές καὶ κατάλληλον ὑψώματα,
διότι ἐντεῦθεν οἱ πλάνηται ἀρχονται πρὸς τὰ ὑπὸ
τὸν ζωδιακὸν βορειότερα γίνεσθαι τὸ μέσον αὐτοῦ
παραμείδοντες· ταπεινώματα, διότι πρὸς τὸ τοῦ
Ζωδιακοῦ νότιον ἐνθεν ἀρχονται ὑποφύεσθαι, τὸ
τοῦ ζωδιακοῦ μέσον καὶ αἰθίς ὑπεξαλλάττοντες·
ἐναντιώματα, διότι τῆς τῶν ἀστέρων ιδιότητος ἀντί-
θεσιν φέρει τὸ ἐναντιώμα τῆς ξηρότητος τὸ ὑγρόν·
τῆς θερμότητος τὸ ψυχρόν· τὸ ὑπερβάλλον τοῦ με-
τρίου· καὶ τὸ μέτριον τοῦ ὑπερβάλλοντος.

⁶⁰ Ptol. lib. 1 de Judiciis, p. 383, et Jov. Pont. l. II de r. c., p. 140. ⁶¹ Ptol. lib. 1 de Judiciis
p. 388, et Jov. Pont. l. I de r. c., p. 101 etc. ⁶² Ptol. lib. 1 de Judiciis, et Jov. Pont. lib. 1 de r. c., p.
106, 107.

A decim equalia segmenta divisum, habeat: anti-
quiores ex astrologia istiusmodi segmenta quæ
etiam signa vocantur, non unius et ejusdem tem-
peramenti esse putaverunt, sed a se invicem cum
quoad caliditatem et frigiditatem, tum quoad siccita-
tatem et humiditatem differunt ⁶⁰.

29. Idem vero etiam in planetis fecerunt. Et par-
tim quidem aliquos calidos, aliquos frigidos; par-
tim vero aliquos siccos, aliquos humidos; aliosque
aliis calidiores aut frigidiores, et sicciores aut hu-
miliores esse pronuntiarunt.

30. Inter ⁶¹ septem proinde planetas duodecim
signa pro domibus distribuerunt, dum ipsorum
proprietas convenientes domos assignarunt.
Quapropter soli quidem utpote calidissimo leo-
nem pro signo attribuerunt, quod apud ipsos cali-
dissimum signum judicatum fuit. Lunæ vero ut hu-
midissimæ, Cancrum, quod ab ipsis pro humidissimo
signo reputatum fuit; at cæteris planetis duo sig-
na pro domibus assignarunt, quæ cum ipsorum
proprietas cognitionem habere arbitrati sunt:
sed qui etiam exaltationes ⁶² et dejectiones ⁶³
et adversitates omnibus planetis adinvenerunt.
Quare secundum illos sol in Leone domum habet,
calidissimus [nimirum planeta] in signo calidissi-
mo. Quæ etiam de causa cum hoc signum subit,
propriam calorem intendit. Et est solis quidem
domus Leo; exaltatio, Aries; dejectio, Libra; ad-
versitas, Aquarius. Exaltatio quidem Aries; quan-
do quidem cum sol id segmentum quod sub Ariete
est, peragrare incipit, tum etiam exaltari incipit:
ut qui ad altiores mundi partes, videlicet ad bore-
aliores, ex australioribus et humilioribus accedat,
Proin vernali æquinoctio perfecto majores [longi-
ores] dies efficit. Dejectio, Libra; quod sol illud
segmentum quod sub Libra est permeare incipi-
ens, dejiciatur [humilietur], ut quod dejectioribus
[humilioribus] mundi partibus australioribus ni-
mirum appropinquet, et autumnali peracto æqui-
noctio, minores [breviores] dies conficiat. Adver-
sitas, Aquarius: quod signum sit maxime hiber-
num et et frigidissimum, et calidissimo soli opponatur. Sed et Leoni solis domui cum secundum qua-
litate tum secundum locum opponitur, cum distet per diametrum.

31. Ex his manifestum ⁶⁴ est, cur etiam de
aliis planetis domus et exaltationes et dejectiones
et adversitates dicantur, Domus quidem propter
affinitatem et cognitionem ac convenientiam. Ex-
altationes, quod hinc planetæ incipiunt ad borea-
liores sub zodiaco partes venire, dum ipsius me-
dium prætergrediuntur: dejectiones, quod ad au-
stralem zodiaci partem inde submoveri incipiunt,
dum rursus ipsius median partem inferne commu-
tant; adversitates, quia stellarum proprietatis op-
positionem infert adversitas; siccitatis, humidum;
caliditatis, frigidum; excedens moderati: et mo-
deratum excedentis.

32. Sol proinde quidem unicam et solam domum A habet in Leone; luna vero, in solo Cancro: quoniam ille quidem supramodum calidus, hæc per excessum sit humida, ut solis hisce qualitatibus duo ista luminaria informantur et distinguantur.

33. At planetarum altissimus Saturnus, qui etiam frigidissimus et salis siccus est, duas habet domos, Capricornum et Aquarium: illam quidem ut siccitatis participem, hunc ut maximum frigidum; exaltationem, Libram; dejectionem, 300 Arietem; adversitates, Leonem, utpote frigidus; Cancrum, utpote siccus. Jupiter, cum remisse sit calidus et mediocriter humidus, domos habet Sagittarium et Pisces: illum quidem ut exigui caloris, hos autem ut pauci humoris participes; exaltationem, Cancrum; dejectionem, Capricornum; adversitates, Geminos et Virginem, etenim australes Geminorum partes astuosæ et siccæ sunt: at Virginis humiditas mediocritatem superat. Mars calidus et magis siccus domos habet Arietem et Scorpionum: illum quidem, ut calidum; Scorpionum vero, ut calidum simul et siccum. Exaltationem, Capricornum; dejectionem, Cancrum; adversitates, Taurum et Libram; etenim ambo signa bene temperata sunt. Venus, cum medii sit temperamenti, domos habet Taurum et Libram, cum et ipsi sint medii temperamenti; exaltationem, Pisces; dejectionem, Virginem; adversitates, Arietem et Scorpionum, qui medium temperamentum non habent. Mercurius, qui et ipse scilicet boni temperamenti est participis, domos habet Geminos et Virginem. Germinorum enim boreales et mediæ partes bene temperatæ 301 sunt: sed Virginis, australes. Sed et in Virgine exaltationem habet dejectionem in Piscibus; in iisdem et adversitatem. Antecedentes enim Piscium partes, bene temperatæ, mediæ, humidae; quæ sequuntur medias, igneæ et astuosæ. Aliam adversitatem habet Mercurius in Sagittario. Quippe hoc signum eas partes, quæ post medium sunt, habet igneas; humiditas, quæ sunt australes; utrasque etiam a bono temperamento excidentem. Humidissima luna in humidissimo Cancro domum habet, exaltationem in Tauro; dejectionem in Scorpione; exaltationem in Capricorno. Nam quædam quidem illius partes siccitatem non habent plures autem et siccæ sunt et plenæ frigiditate: ejus quidem D frigiditatis expers est luna, per inductionem a sole partialem calorem obtinens.

λβ'. Ο μὲν οὖν ἥλιος οἶκον ἓνα καὶ μόνον ἔχει τὸν Λέοντα· καὶ ἡ σελήνη δὲ τὸν Καρκίνον μονώτατον· ἐπεὶ τῶν μὲν ὑπερεκπερισσοῦ τὸ θερμὸν, τῆ δὲ καθ' ὑπερόσλην τὸ ὑγρὸν, ὡς κατὰ ταύτας μόνως τῆς ποιότητος τοὺς τοιοῦτους εἰδοποιεῖσθαι φησι τῆρας.

λγ'. Τῶν δὲ πλανήτων ὁ ὑψηλότερος Κρόνος ὁ καὶ ψυχρότατος καὶ ξηρὸς ἱκανῶς οἶκους ἔχει δύο, τὸν Αἰγώκερον καὶ τὸν Ὑδροχόον· τὸν μὲν ὡς ξηρότητος μέτοχον, τὸν δ' ὡς ὑπερψυχρον· ὕψωμα τὸν Ζυγόν· ταπεινώμα τὸν Κριόν· ἐναντιώματα τὸν Λέοντα οἷα ψυχρὸς τὸν Καρκίνον οἷα ξηρὸς. Ὁ Ζεὺς θερμὸς ὢν ἠρέμα καὶ μετρίως ὑγρὸς, οἶκους ἔχει τὸν Τοξότην καὶ τοὺς Ἰχθύας· τὸν μὲν, ὡς μικρὰς θερμότητος, τοὺς δ' ὡς ὀλίγης ὑγρότητος ἐν μετοχῇ. Ὑψωμα τὸν Καρκίνον· ταπεινώμα τὸν Αἰγώκερον· ἐναντιώματα τοὺς Διδύμους καὶ τὴν Παρθένον· τῶν μὲν γὰρ Διδύμων κυστώδη τὰ νότια καὶ ξηρὰ· τῆς δὲ Παρθένου πλεον τὸ μετρίου τὸ δίωγον. Ὁ Ἄρης ὁ θερμὸς καὶ πλεον ξηρὸς οἶκους ἔχει τὸν Κριόν καὶ τὸν Σκορπίον· τὸν μὲν ὡς θερμὸν, τὸν δὲ Σκορπίον ὡς θερμὸν ὀμοῦ καὶ ξηρὸν. Ὑψωμα τὸν Αἰγώκερον· ταπεινώμα τὸν Καρκίνον· ἐναντιώματα τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Ζυγόν· εὐκρατῆ γὰρ ἄμφω τὰ ζώδια. Ἡ Ἄφροδίτη, μέσης τυγχάνουσα κράσεως, οἶκους ἔχει τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Ζυγόν μέσης καὶ αὐτοὺς τυγχάνοντα· κράσεως. ὕψωμα τοὺς Ἰχθύας· ταπεινώμα τὴν Παρθένον· ἐναντιώματα τὸν Κριόν καὶ τὸν Σκορπίον τὴν μέσθην κρᾶφιν οὐκ ἔχοντας. Ὁ Ἑρμῆς εὐκρασίας μετόχιον δὴ καὶ αὐτὸς, οἶκους ἔχει τοὺς Διδύμους καὶ τὴν Παρθένον· τῶν μὲν γὰρ Διδύμων εὐκρατῆ εἰσι τὰ βόρεια τε καὶ τὰ μετὰ τῆς δὲ Παρθένου τὰ νότια. Τὴν Παρθένον ἔχει καὶ ὕψωμα τοὺς Ἰχθύας καὶ ταπεινώμα τοὺς αὐτοὺς ἐναντιώμα. Τὰ μὲν γὰρ προηγούμενα τῶν Ἰχθύων εὐκρατῆ· τὰ μέσα κάθυγρα· τὰ μετὰ τὰ μέσα πυρῶδη τε καὶ καυσίωδη. Ἐτερον ἐναντιώμα τὸν Τοξότην ὁ Ἑρμῆς ἔχει. Τὰ γὰρ μετὰ τὰ μέσα πυρῶδη φέρει τοῦτο τὸ ζώδιον κάθυγρα δὲ τὰ νότια καὶ ἄμφω τῆς εὐκρασίας ἐκπίπτουσα. Ἡ ὑγρυτάτη σελήνη τὸν ὑγρότατον Καρκίνον ἔχει οἶκον· τὸν Ταῦρον ὕψωμα τὸν Σκορπίον ταπεινώμα τὸν Αἰγώκερον ἐναντιώμα· τινὰ μὲν γὰρ αὐτοῦ μέρη τὸ ξηρὸν οὐκ ἔχει τὰ πλείω δὲ γε ξηρὰ καὶ μετὰ ψυχρότητος· ἴς δὲ ψυχρότητος ἀμέτοχος ἡ σελήνη, τὴν κατ' ἐπισημασίαν ἐκ τοῦ ἡλίου μερικὴν κερκτημένην θερμότητα.

SYNOPSIS CAPITIS XXVI.

QUOD EST DE SOLE.

1. Sol universa terræ major est, quanquam tantus non apparet propter nimiam suam a nobis distantiam et visus nostri imbecillitatem ad tantam distantiam. — 2. Solis magnitudo ex umbra 302 terræ arguitur, quæ conoides, id est, turbinata est. — 3. Umbra terræ conoides est, quia neque cylindroides, neque calathoides est. — 4. Sol quando deficere videtur, quodque defectus ejus sit nostri tantum visus passio, ut ipsemet interim omni passione vacet. — 5. Lunæ corpus magnum esse arguitur ex umbra quam in terram spargit sole deficiente; quanquam non tantum sole, sed et terræ nullis vicibus minus est. — 6. Licet au-

tem sole sit minus pluribus vicibus, eum tamen nobis intercipere et occultare potest, quod exemplis nubium, collium, et parietum declarat. — 7. Solis defectus quando sit et fiat totalis, quando partialis. — 8. In particularibus solis defectibus, quando primum boreales, quando meridionales partes solis deficient; quæ item partes in totalibus defectibus primum obscurantur, quæque primum restituantur. — 9. Sententia auctoris de miraculoso solis defectu, qui circa crucifixionem Domini in plenilunio contigit. — 10. Solis quantitas ad suum circulum quæ sit, et quomodo a veteribus per hydrologia fuerit deprehensa. — 11. Quare sol oriens et occidens major et remotior: culminans, minor et propinquior nobis videatur. — 12. Quare sol spectantibus cum ea profundis puteis major et remotior videatur, ut quidem in meridie circa solstitium æstivum habitantibus in Syene. — 13. Quæ diversorum colorum solis causa sit.

ΚΕΦΑΛ. Κς'.

Περὶ ἡλίου.

α'. Ὁ ἡλῖος μείζων ἐστὶν ἀπάσης τῆς γῆς· οὐ φαίνεται δὲ τοιοῦτος διὰ τὴν ἀφ' ἡμῶν ἀπόστασιν, πάντοτε πολλὴν οὖσαν· ἐπεὶ μηδ' ἄλλο τι τῶν μέγιστον ὄρωμένων φαίνεται τοιοῦτον οὐδὲν ἔστι διὰ τὴν τῆς ὕψους ἀσθενέας, ἥ καὶ τὰς μεγάλας νήσους ἐκ μακροῦ διαστήματος εὐπεριγράπτους φαντάζεσθαι.

β'. Σαφῶς δὲ δείκνυσιν τὸ κατὰ τὸν ἡλίον μέγεθος ἡ σκιά τῆς γῆς. Ὅτε γὰρ σῶμα σφαιροειδὲς ὑπὸ σφαιροειδοῦς φωτίζεται σώματος, εἰ μὲν μείζον ἐστὶ τοῦ φωτίζοντος, ἐκπέμπει σκιάν ἀπὸ πρὸς τῆν τέλει μᾶλλον πλατυνομένην· κόλουρος γὰρ κῶνος οὐδὲν ἐστὶν, ἔχων πρὸς τῆν ἀρχὴν τὸ στενότερον. Εἰ δ' ἴσον ἐστὶ τὸ φωτιζόμενον τῆν φωτίζοντι, κυλινδροειδῆ τὴν σκιάν ἀποτελεῖ, τὸ ἴσον ἑαυτῆς διακτώζουσαν· εἰ δ' ἔλαττον τοῦ φωτίζοντος ὑπάρχει τὸ φωτιζόμενον, ἡ σκιά τούτου τυγχάνει κωνοειδῆς· ἀπὸ γὰρ κατὰ τὸ πέρασ λαπτυνομένη μέχρι ἀφανισμοῦ παντελοῦς. Κωνοειδῆς οὖν οὖσα τῆς γῆς ἡ σκιά, δείκνυσιν ἀριθμητικῶς τὸν ἡλίον ὄντα μείζον τῆς γῆς.

ter, donec proreus evanescait. Terræ proin umbra cum turbinata sit, manifesto admodum, ostendit solem terræ majorem esse.

γ'. Ὅτι δὲ κωνοειδῆς ἐστὶν ἡ σκιά τῆς γῆς, γνώριμον ἐκ τῶν φαινόμενων. Εἰ γὰρ ἦν κυλινδροειδῆς, ὅλον ἂν τὸ πλάτος τοῦ Ζωδιακοῦ καταλάμβανε μὴ εἰς ὀξὺ γὰρ ἀποκορυφουμένη· καὶ οὕτως ἐκάστου μηνὸς ἦν ἂν ἡ σελήνη ἐκλείπουσα, τῆν σκιά τῆς γῆς ἀναγκαίως ἐμπέπτουσα· περὶ δὲ καὶ μέχρι τοῦ χύματος τῶν ἀστέρων ἡ τοιαύτη σκιά· καὶ ποτὲ μὲν αὐτοὺς ἐπολεῖ φαίνεσθαι λαμπροτέρους, ποτὲ δὲ μὴ τοιοῦτους. Πάν γὰρ σῶμα πύρινον ἐν μὲν τῆν σκιά λαμπρότερον φαίνεται· κατὰ δὲ τὰς ἡλιακὰς ἢ καὶ τὰς σεληνιακὰς ἀόγας ἀμαυρότερον· ὡσπερ καὶ οἱ ἀστέρες ἐν ἀσελήνοις νυξὶν αἰθρίας οὖσης λαμπρότεροι φαίνονται. Εἰ δ' ἐπλατύνετο πρὸς τῆν τέλει τὰ τῆς σκιάς, οὐ τῆν πλάτει τοῦ Ζωδιακοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις τοῦ στερεώματος συμπαρεκτέτατο μέρεσι, καὶ οὕτως ἡ σελήνη μὴ μόνον ἐκάστου μηνὸς, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσης νυκτὸς ἔμεινεν ἀλαμπής, διὰ τὸ εἶναι ταύτην ἐν τῆν σκιά τριγάρων κωνοειδοῦς τῆς σκιάς οὖσης τῆς γῆς, ἀναντιρρήτως ὁ ἡλῖος μείζων τῆς γῆς.

303 CAPUT XXVI.

De sole.

1. Sol universa terra major est⁶³, sed propter nimiam a nobis distantiam talis non conspicitur: quoniam nec aliud quidquam eorum quæ eminus cernuntur talo quale est, propter visus imbecillitatem apparet: quæ etiam magnas insulas ex longo intervallo sic iuuetur, quod facile circumscribi possint.

2. Porro solis magnitudinem perspicue ostendit umbra terre. Quando enim orbiculare corpus ab orbiculari illuminatur corpore siquidem illuminante majus est, umbram projicit quæ subinde magis magisque ad finem dilatatur [et alias calathoides vocatur]. Est enim velut conus [seu turbo] inversus, qui in principio est angustior. Sin id quod illuminatur, æquale est illuminanti; umbram cylindro seu columnæ similem [cylindroidem] efficit, quæ suam æqualitatem semper retinet. Si [denique] minus illuminante sit quod illuminatur, hujus umbra conum [turbinem seu metam quæ tandem in mucronem deficit] imitatur. Semper enim ad extremitatem attenuatur.

3. Quod autem umbra 304 terre turbinata sit, ex phaenomenis facile cognosci potest. Si enim cylindro similis esset, totam Zodiaci latitudinem occuparet, ut quæ in acutum non assurgeret verticem; atque ita quovis mense luna deficeret, ut quæ necessario in umbram terre incideret. Sed et ad stellarum multitudinem hæc umbra progredieretur, et alias quidem ipsas splendidiore, alias minus splendor apparere faceret. Corpus enim⁶⁴ igneum quod vis, in umbra quidem splendidius, in solaribus autem vel etiam lunaribus fulgoribus obscurius apparet; quemadmodum etiam stellæ noctibus illiibus splendidiore conspiciuntur. Sin ad finem explicarentur umbræ [extremitates], non tantum Zodiaci latitudini, sed etiam aliis firmamenti partibus coextenderetur (et tenebris offunderet): atque ita non quovis tantum mense, sed etiam per universam noctem splendoris experta luna permaneret; propterea quod in umbra esset. Quapropter cum umbra terre turbinata sit, solem terræ majorem esse negari non potest.

⁶³ Cleom. l. ii, c. 2; Ptol. lib. 8 Almagesti c. 16, demonstrat, quod magnitudo solis continet et septuagesies proximo terræ magnitudinem contineat. Vide etiam Phil. in Phys. ii, p. 105, et alios qui Δ a Θ contineri dicunt 166 cum ξ . Cleom. l. ii, c. 2, Vitel. l. 2, prop. 26, 27, 28, Reinhold. in Theor. Purbachii; Bodin. in Theatro naturæ, lib. v. ⁶⁴ Cleom. l. ii, c. 3.

4. Cæterum hic deficere videtur, cum ipsam luna **A** subit, et ita nostris aspectibus obstruit. Solaris enim defectus nostri **305** aspectus passio est, ut sol interim passionis expertus maneat. Cum ergo luna soli conjuncta, et talis conjunctionis tempore in medio solarique circulo deprehensa solem subierit, tum umbram turbulatam in terram emittit, diciturque umbra in latitudinem ⁶⁵ plus quam ad quatuor millia stadiorum pervadere. Omnis enim locus quo sol dum ipsum luna subit non conspicitur umbra lunæ oppletus est.

5. Magnum proinde est lunæ corpus. Si enim ad tantum terræ intervallum extenditur id quod de umbra ad nos pervenit, quanto majus erit id quod ad basin est ⁶⁶, quod etiam lunæ diametro prope exæquatur! Et lamen non sole tantum, sed etiam terra minor est lunæ magnitudo, et multa minor.

6. Etsi autem multum reliquitur a solis magnitudine corpus lunæ, lamen eum cum subit occultare potest, ac ut nec ipse ad nos suum lumen emittat, nec ipsum nos videamus, prohibere. Quod quidem etiam exilia aliqua corpora, ut nubes exempli gratia, aut collis, aut paries, aut aliud aliquod his simile quoquo modo facere potest.

7. Cum igitur conjunctionis tempore luna solem medium [circulum] subtendere deprehensa **306** fuerit, totalis sit solis eclipsis. Cum autem a medio solaris [circuli] declinaverit, secundum proportionem etiam eclipsis conspicitur.

8. Et vero in partialibus eclipsibus siquidem a borealibus velut ad australes partes mota luna **C** solem subierit, partes ejus quæ ad Septentrionem sunt, sin ex australibus velut ad boreales [partes] profecta sub solem venerit, meridiales [solis partes] obnubit. In perfectis denique eclipsibus solem medium dum subit circulum, eas solis partes quæ ad occasum convertuntur, obumbrat primum; post hæc autem ipsum totum subtercurrendo contigit; dum ipsum tandem præteriens, eas partes primum apparere sinit, quas nimirum etiam primum occultavit. Hoc igitur modo, quotquot solis eclipses acciderunt, accidisse sunt proditæ. Atque sic omnis eclipsis fieri consuevit.

9. Sola ex omnibus, quæ salvificæ crucifixionis Domini tempore accidit ⁶⁷, super omnem naturam accidit cum enim conjunctio non esset, sed multo **D** magis luminaria sibi invicem per diametrum opponerentur, luna ex orbitibus divino nutu juxta singularem rationem mota solem totum subit, cum primum **307** ejus partes orientales obtexit, et postquam ipsum tribus horis obscuravit, cursus per repositionem quasi ab occasibus ad ortus ageretur, solis partes occidentales primum apparere permisit. Hæc de solis eclipsi.

δ'. Εκλείπων δ' οὗτος δοκεῖ, τῆς σελήνης ὑποθεούσης αὐτὸν καὶ οὕτως ἐπιπροσθούτης ταῖς ἡμῶν ὄψεσιν. Ἢ γὰρ ἡλιακὴ ἐκλειψὶς πάθος ἐστὶ τῆς ἡμῶν ὄψεως, τοῦ ἡλίου μένοντος ἀπαθούς. Ὅπου οὖν ἡ σελήνη συνοδεύσασα τῷ ἡλίῳ, καὶ κατὰ τὴν τριαύτην εὐρεθείσα τὴν ὁδὸν ἐν τῷ μέσῳ (καὶ) ἡλιακῷ τὸν ἥλιον ὑποδράμοι, σκιάν ἐπὶ τὴν γῆν ἀναπέμπει κωνοειδῆ· καὶ ἡ σκιά λέγεται διήκειν εἰς πλάτος ἐπὶ πλέον ἢ τετρακισχίλιον σταδίων. Πᾶς γὰρ τόπος ἐν ᾧ μὴ ὁ ἥλιος τῆς σελήνης ὑποδραμούσης αὐτὸν, σκιάς τῆς σελήνης πεπληθύνεται.

ε'. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ σῶμα τῆς σελήνης. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τῆς γῆς ἐκτέταται τὸ φθάνον πρὸς ἡμᾶς τῆς σκιάς, ποταπλάσιον ἔσται τὸ πρὸς τῆ βάσει, τὸ καὶ τῆ διαμέτρου τῆς σελήνης παρεξισυμένον! Τέως δ' οὐ μόνον τοῦ ἡλιακοῦ μεγέθους τὸ τῆς σελήνης ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς γῆς καὶ πολὺ ἔλαττον.

ς'. Πάμπλου δὲ λειπούμενον τοῦ ἡλιακοῦ μεγέθους τὸ σῶμα τῆς σελήνης, δύναται κρύπτειν τὸν ἥλιον ἐν ταῖς ὑποδρομαῖς· καὶ μήτ' αὐτὸν ἔξω ἐκπέμπειν τὸ φῶς πρὸς ἡμᾶς, μήθ' ἡμᾶς αὐτὸν καθορᾶν. Τοῦτο δὲ καὶ μικρὰ τινα σώματα ποιεῖ ὁπωσαοῦν, νέφος τυχόν, ἢ βουνός, ἢ τοῦχος, ἢ ἄλλο τι ταιούτων.

ζ'. Ὅταν μὲν οὖν κατὰ τὴν ὁδοῦν ἡ σελήνη μέσον ὑποδείνουσα τὸν ἡλιακὸν εὐρεθείη, ὁλοτελής ἢ τοῦ ἡλίου ἐκλειψὶς γίνεται· ὁπότεν δὲ τὸ μεσαίτητον ἐκκλίνοι τοῦ ἡλιακοῦ, πρὸς λόγον φαίνεται καὶ ἡ ἐκλειψὶς μερικὴ.

η'. Κατὰ μὲν τῶν μερικῶν ἐκλείψεων ἂν μὲν ἀπὸ τῶν βορείων ὡς ἐπὶ τὰ νότια φερούμενη ἡ σελήνη τὸν ἥλιον ὑπέλθοι, τὰ πρὸς ἄρκτον αὐτοῦ μέρη ἐπισκατεῖ· ἂν δ' ἐκ τῶν νοτίων ὡς ἐπὶ τὰ βόρεια, τὰ πρὸς μεσημβρίαν. Κατὰ δὲ τὰς τελείας ἐκλείψεις τὸν ἡλιακὸν μέσον ὑπερχομένη, τὰ πρὸς εὐσιν τετραμμένα τοῦ ἡλίου πρῶτον ὑποσκιάζει· μετὰ δὲ ταῦτα ὅλον αὐτὸν ὑποτρέχουσα καλύπτει· παρερχομένη δ' αὐτὸν, ἐκεῖνα τὰ μέρη παραχωρεῖ φαίνεσθαι πρῶτον, ἃ δὲ καὶ πρῶτον ἐκάλυψε. Τοῦτον οὖν τὸν τρόπον αἱ γεγονυῖαι τοῦ ἡλίου ἐκλείψεις ἅπασαι γεγονέναι ἰστέρησται. Καὶ οὕτω πέφυκεν ἐκλειψὶς ἅπασα γίνεσθαι.

θ'. Μόνη δὲ τῶν ὅλων ἢ κατὰ τὴν σωτήριον τοῦ κυρίου γεγονυῖα σταύρωσιν ἐκλειψὶς ὑπὲρ φύσιν γέγονεν ἅπασαν. Συνόδου γὰρ οὐκ οὕτως, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ διαμετρούντων ἤδη τῶν φωστήρων ἀλλήλους, ἐξ ἀνατολῶν ἢ σελήνη θείῳ νεύματι κινήθησα καινοπρεπῶς, τὸν ἥλιον ὅλον ὑπέδραμε, πρῶτον καλύψασα πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ μέρη, καὶ τρισὶν ὥραις ἐπισκατήσασα τούτῳ· κατ' ἀναπαδισμὸν αὖθις ὡς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀγομένη τὰ πρὸς εὐσιν τετραμμένα τοῦ ἡλίου μέρη πρῶτως εἶασε φαίνεσθαι. Ταῦτα περὶ τῆς τοῦ ἡλίου ἐκλείψεως.

⁶⁵ Cleom. l. ii, c. 3. ⁶⁶ Secundum Ptolemaicum terra major est quam luna 39, cum exiguo quodam, sol vero luna major est 6644, cum dimidio. Vide Almagest. lib. v, c. 16. ⁶⁷ Tr. Junct. parte II, Astron. p. 391.

ι'. Εὐρίσκεται δὲ διὰ τῶν υδρολογίων ὁ ἥλιος A πεντηκονστὸν μέρος τοῦ οἴκειου κύκλου καὶ ἑπτακοσιοστὸν. Καταμετρούμενον γὰρ τὸ βῦεν ὑδατος ἐν ἡ χρόνιῳ τὸ ἡλιακὸν ἄπιν σῶμα ὀρίζοντος ἀνελάληθε μετὰ τὸ δεῖξαι τὴν πρώτην ἔτυν ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα μέρος εὐρίσκεται πεντηκονστὸν καὶ ἑπτακοσιοστὸν τοῦ ὅλου ὑδατος, ὑπὲρ ἔρξενσε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τε καὶ νυκτός. Αὕτη δ' ἡ μέθοδος ὑπὸ πρώτων τῶν Αἰγυπτίων ἐκινενοῦνται, τὸ χρήσιμον ἐν τε ταῖς τῶν ἰσημερινῶν εὐρέσεσιν ἔχουσα καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς.

ια'. Φαίνεται δ' ὁ ἥλιος ἀνίσχων τε καὶ θύμενος μείζων κατὰ τὸ μέγεθος καὶ πλεον ἡμῶν ἀφροστώς· μεσουρανοῦν δὲ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπόστασιν ἔχων ἐλάττω ὄκει, καὶ ταῦτα πανταχόθεν οἴονε: τὸ ἴσον ἀπέχων ἡμῶν· εἴ γε καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ σφαῖραν ἐπέχει κέντρον λόγων ἢ γῆ. Τὸ δ' αἴτιον, ὅτι πρὸς μὲν τῶν ὀρίζοντι διὰ νοτιοῦ καὶ παχυτέρου ἀέρος ὀρώμεν αὐτόν· καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ πρόσγειος. Κάντεῦθεν περικλωμένης τῆς ὄψεως ἡμῶν, μείζων τε φαίνεται ὁ ἥλιος καὶ πορρόωτέρω· μεσουρανοῦν δὲ διὰ λεπτοτέρου καὶ καθαρωτέρου ἀέρος ὀρώμενος, ἐλάττων τε τῶν μεγέθει καὶ ἡμῶν ἔγγυτέρω νομίζεται.

ιβ'. Πολὺ δὲ μείζων ἰστόρηται φαίνεσθαι καὶ πόρρω πλεον ἀφροστώς, τοῖς ἐκ βαθέων φρεάτιων ὀρᾶν θυναμένους αὐτόν. Δύνανται δὲ τοῦτο πάντως οἱ τε τῆς σελένης οἰκήτορες, κατὰ κάθητον ἐπιβάλλοντος τοῦ ἡλίου τὰς ἀκτῖνας αὐτοῖς ἐν ἀπρεκεῖ μεσημέριᾳ κατὰ τροπὰς θερινάς, καὶ ἄρκιον ποιούντος τὴν γῆν αὐτῶν ὡς ἐπὶ σταδίων· τριακοσίους τὴν διάμετρον, καὶ ὅσοι ἄλλοι πλησίον τῆς διακεκαυμένης ἔλαχον ἔχειν τὴν οἰκήσιν. Φαίνεται δὲ τούτοις ὁ ἥλιος μείζων ἢ ὑπὲρ ἡμῶν, διὰ παχέος ἀέρος καὶ νοτιοῦ καὶ καθύγρου τοῦ ἐν τοῖς φρεάσιον ὄντος ὀρώμενος, πολλῆς ἐκ τούτου τῆς ὄψαι γονομένης τῆς περικλάσεως. Καὶ ἔπειθ' ἐν διὰ παχυτέρων καὶ στερεῶν σωμάτων ὀρᾶσθαι τὸν ἥλιον, εἴ μείζων ἂν ἔδοξεν ἔχων τὸ μέγεθος, καὶ τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπόστασιν πλείονα, πλεον πάντως περικλωμένης τῆς ὄψεως.

ιγ'. Καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲ κινουμένων διαφορῶν χρωμάτων ἄλλοτε ἄλλων, ἢ τοῦ ἀέρος ἐπὶ ποιότητος αἰτία πασχούσης ἐντεῦθεν τῆς ἡμετέρας ὄψεως καὶ ἄλλοτε ἄλλοτε φανταζομένης τὰ ὀρατὰ κατὰ τε χρῶμα καὶ μέγεθος, ἀλλὰ δὴ καὶ σχηματισμόν.

10. Deprehendetur autem sol⁵⁸ per hydrologia septingentesima et quinquagesima pars sui circuli Cum enim mensuratur aqua quæ effluxit eo tempore, quo corpus solare totum supra horizontem ascendit, posteaquam primam oram [primum limbum] super horizontem ostentavit; septingentesima et quinquagesima pars totius aquæ reperitur, quæ per totum diem et noctem effluxit. Hæc autem ratio a primis Ægyptiis excogitata est, quæ in æquinoctiorum inventionibus, et in aliis multis suam utilitatem habet.

11. Porro sol⁵⁹ cum oritur et occidit, et major magnitudine, et etiam a nobis distantior apparet. At cum in medio cælo existit, et magnitudinem, et distantiam a nobis minorem habere videtur: et hæc ita, cum tamen ubique veluti æqualiter distet a nobis⁶⁰, siquidem etiam ad ipsam spheram terra centri rationem obinet. Causa autem est, quod ipsum ad horizontem per humidum et crassio³⁰⁸rem aerem cernimus; talis quippe est, qui terræ est vicinus. Hinc visu nostro contracto et major et remotior sol videtur. At cum in mediocælo pervenit, quia per tenuiorem et puriorem aerem aspicitur, et minor magnitudine et nobis propinquior existimatur.

12. Multo autem⁶¹ majorem et remotiorem apparere ferunt iis qui ipsum ex profundis puteis intueri possunt. Id autem possunt utique qui Syenem involunt, cum ad perpendicularum ipsis sol in purissimo meridie suos radios immittat æstivarum conversionum tempore, et terram eorum umbrae expertam faciat⁶² ad tæcenta fere stadia secundum diametrum; et quotquot alii propiore zone torridæ habitationem sortiti sunt. Major autem his quam nobis sol conspicitur, quando per crassum et humidum et aquosum aerem putealem cernitur; quia nimirum nulla ex hoc aspectus sit contractio. Et si quidem per crassiora et solida corpora solem cerni contingeret, majorem adhuc magnitudinem et distantiam a nobis remotiorem habere sol videretur, quod visus utique plus confringeretur.

13. Sed et diversorum colorum, qui circa³⁰⁹ ipsum alias alii conspiciuntur, aeris qualitas causa est; quando hinc aspectus patitur, et alio tempore res aspectabiles cum colore et magnitudine, tum et figuratione differentes intuetur.

SYNOPSIS CAPITIS XXVII.

QUOD EST DE LUNA.

1. Luna est infimus planetarum et multas mutationes in elementari regione efficit, et corpus habet per se caliginosum, sed quod tamen a sole illuminari possit. — 2. Luna non illuminatur per refractionem radiorum solis repercussorum, ut aliqui ex veteribus existimaverunt. — 3. Luna illuminatur a sole, et postea aerem terramque illuminat, adeo ut luna solis radios in se, veluti spongia aquam excipiat et retineat nec transmittat. — 4. Proprietas lunæ latius exponitur, quod nimirum radios solares acceptos non trans-

⁵⁸ Cleom. l. ii, c. 1. ⁵⁹ Ibid. ⁶⁰ Ptolemæus Almag. lib. i, c. 6; Regiomont. in Almag. lib. v, prop. 21; Cleom. lib. ii, c. 3. ⁶¹ Cleom. l. ii, c. 1. ⁶² Ibid.

mittat, sed ab his illuminetur, et quidem semper ea sui medietate qua solem respicit, adeoque alias alia, propterea quod illi non semper eandem obrerit propter motum suum proprium, quemadmodum etiam exemplo terræ idem declaratur. — 5. Illuminationes seu apparitiones lunæ cum crescentis lunæ deficientes enumerantur et explicantur. — 6. Uberior earundem **310** geometrica declaratio per duorum circulorum in luna concipendorum sectiones mutuas et congruentias. — 7. Lunæ conjunctio genitura et ortus quando contingit, quolibet ortus in primis non eodem semper tempore a conjunctione fiat, cujus rei tres causæ indicantur. — 8. Eandem lunæ quantā distantia a sole et quod ad illum aspectu apparent falcata, bifuriam secta, utrinque gibbosa, propemodum tota et plane tota. — 9. Lunæ motus periodicus quantus, unde etiam mensis lunaris periodicus supputatur. — 10. Luna conjunctiones suas cum sole non æquali semper facit tempore, propter spherarum planetariorum atque ita etiam solis et lunæ cum ad se invicem, tum firmamenti ratione eccentricitatem, unde etiam mensis lunaris synodicus inæqualis efficitur. — 11. Hinc duodecimæ partes Zodiaci in firmamento, et circulorum ipsi subjectorum in inferioribus spheris, solaris nimirum et lunaris circuli inæquales sunt, et propter spherarum solis et lunæ eccentricitatem majores minoribus, et contra minores majoribus subjectæ sunt; ut ipse etiam sol ubi est altior, ibidem luna est humilior, et contra. — 12. Profunde si conjunctio fiat solis et lunæ in principio geminorum, mensis lunaris synodicus efficitur brevis; longissimus, si in principio sagittarii contingat; et proportionaliter in signis intermediis se res habet. — 13. Aliud **311** porisma a superiore. Hinc planetarum in signis Zodiaci sublimitates et humilitates arguantur evincunturque. — 14. Quo positu lunæ ad eclipticum et ad solem in ipsa, alias tota deficiat, alias ex parte tantum, idque inæqualiter; alias defectum omnem effugiat. — 15. Solis et lunæ eclipses differunt in hoc, quod ille non revera, sed apparenter tantum respectu videntium in terra, hæc autem revera etiam non apparenter, adeoque quoad se lumine deficiat; et quidem interdum, puta in totalibus eclipsibus, ita ut locus ejus in caelo quasi amittatur, quod exemplo probat auctor sui temporis. — 16. In totalibus lunæ eclipsibus, quæ partes lunæ primum et obscurentur et denuo illustrentur, orientales nimirum et quæ. — 17. In partialibus lunæ eclipsibus, quando boreales partes lunæ deficiant, meridionales defectum effugiant et contra. — 18. Luna et altissima et humillima, et medio modo se habens deficit, cæteris paribus; sed hæc ipsa de causa breviter vel diutius ut in textu declaratur. — 19. Tria porismata ex eclipsi lunari emergentia commemorat, ut quod umbra terræ conoides, et sol terra major, et luna terra minor sit. — 20. Lunam non ex alia causa quam incidendo in umbram terræ deficere probat a tempore eclipsis ipso, et a partibus lunæ cum tota deficit, et ubi illuminationum sectionibus cum ex parte deficit. — 21. Ambobus luminaribus **312** supra horizontem existentibus eclipsis lunaris fieri non potest, quod ex doctrina eclipsium lunarium huicenus tradita necessario consequitur, nisi in diametrali oppositione luminarum paulo post occasum sol crassum aerem circa horizontem occidentum illustret, vel per antheii speciem supra horizontem conspiciatur, vel ad ipsum paulo infra horizontem radius oculorum a nubé circa occasum defringatur et incurral.

CAPUT XXVII.

De luna.

1. Luna cum inferior, et ex universis planetis terræ sit vicinior, et multas in aere conversiones ac vicissitudines operatur ⁶³; et multa eorum quæ in terra sunt alterat secum ipsa mutando: quin et planetas omnes, ipsam nullus, subit et obumbrat. In ipsa enim ætheris est extremitate, qua æther cum succensione conjungitur. Quapropter etiam per se caliginosum est lunæ corpus, sic tamen etiam natura comparatum ut solares splendores recipere, et ab ipsis illustrari, lumenque ad aerem emittere possit ⁶⁴.

2. Lunam proin aliqui per refractionem illuminare dicunt, ut quæ sufficiente densitate prædita sit; et hinc solares radii postquam in eam incidunt, rursus ab ipsa refringantur aerenique illustrent. Alii autem **313** adversus hanc opinionem recte instantes inquirunt ⁶⁵, quod ea quæ per refractionem illuminant, et exiguum locum illuminent, et lumen ad caelos angulos emittant. Quod si igitur illa etiam luna illuminaret, nec vel ipsam terram lumen transmitteret, nec corniculata aut bifuriam secta existens terram illuminare posset. Cum enim orbiculata sit luna, et ad occasum et ad ortum ut ad solem ipsius lumen, et in falcatis et dimidiatis figuris emitteretur.

Λ

ΚΕΨΔΑ. ΚΣ'.

Περὶ σελήνης.

α'. Ἡ σελήνη κατωτέρα τε καὶ προσγειότερα τῶν ἄλλων πλανήτων ὑπάρχουσα πῦλλὰς μὲν ἐν τῷ ἀέρι τροπὰς ἐργάζεται, πολλὰ δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἀλλοιοῦ ἐαυτῇ ταῦτα συμβάλλουσα, τοὺς πλάνητάς τε πάντας ὑποτρέχει καὶ ὑποσπάξει· τὰύτων δὲ τῶν ἄλλων οὐδέεις· κατ' αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ τοῦ αἰθέρος ἔσχατον, καθ' ὃ συνάπτει τῇ ὑπεκκαύματι ὁ αἰθήρ. Διὸ καὶ ζοφερόν καὶ αὐτὸ τὸ τῆς σελήνης σῶμα· πέφυκε δὲ τῆς ἡλιακῆς ὀφέσεως λαμπηδόνος, καὶ ὑπ' αὐτῶν καταλάμπεσθαι καὶ ἀποπέμπειν πρὸς τὴν ἀέρα τὸ φῶς.

β'. Τινὲς μὲν οὖν κατ' ἀνάκλασιν τοπιζεῖν λέγουσι τὴν σελήνην, ὅτι πυκνότητος μετέχουσαν ἐξανῆς, κἀντεῦθεν δυναμένων τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων μετὰ τὸ προσθαλεῖν αὐτῇ, πάλιν ἅπ' αὐτῆς ἀνακλάσθαι καὶ τὴν ἀέρα φωτίζειν. Ἐτερον δὲ πρὸς ταύτην τὴν δόξαν καλῶς ἐνιστάμενοι, λέγουσιν ὅτι τὰ κατ' ἀνάκλασιν φωτίζοντα, καὶ τόπον ἄλλῃον φωτίζει καὶ πρὸς ὀρθὰς γωνίας ἐκπέμπει τὸ φῶς. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ ἡ σελήνη ἐφώτιζεν, οὔτε πρὸς αὐτὴν τὴν γῆν τὸ φῶς διεβίβαζεν, οὔτε μηνσοειδῆς ἢ διχοτόμος οὔσα, τὴν γῆν φωτίζειν ἴδύνατο. Περιφεροῦς γὰρ τῆς σελήνης οὔσης πρὸς τε δῶσιν καὶ πρὸς ἀνατολὴν, ὡς ἐπ' αὐτῶν τὸν ἥλιον τὸ τριαύτης ἀπεπέμπετο φῶς ἐν τε τοῖς μηνσοειδέσι σχήμασι καὶ τοῖς διχοτόμοις.

⁶³ Cleom. I. II, c. 2. ⁶⁴ Ibid. ⁶⁵ Cleom. lib. II, c. 3.

γ. Φαίνεται γοῦν ἐντεῦθεν μὴ κατ' ἀνάγκησιν ἐκ A τῆς σελήνης εἶναι τὸ φῶς, ἀλλὰ κατ' ἰδιότητα ὀρυμμένης αὐτῆς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας εἰς βάθος, οὐκ εἰς μόνην τὴν ἐπιφάνειαν· οὕτως ἐξ αὐτῆς τὸν ἀέρα φωτίζεται καὶ τὴν γῆν. Βικὸς οὖν δέχεσθαι τὴν πωλήνην τὸ φῶς, ὡς τοὺς σπόγγους τὸ ὕδωρ· μὴ φέρειν δ' αὐτὸ δι' ὅλης αὐτῆς διακνούμενον· ὅτι τὸ τῆς σῶμα παχύτητος καὶ πυκνότητος οὐκ ὀλίγη μετέχει, καὶ ὅτι καὶ μήκοθεν ἐπιβάλλει ταύτη τὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος. Πολὺ γὰρ ἀφέστηκεν ἐξ αὐτῆς ἔσπερ μετίζον ἢ ἐπτακαίδεκαπλάσιον, οὐπερ ἀφέστηκεν ἢ σελήνη τῆς γῆς, ὡς δείκνυται γραμμικῶς.

δ. Εἴη δ' ἂν ἰδιότης μάλιστα τῆς σελήνης, ὡςπερ B τὸ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας εἰσδέχεσθαι καὶ ὑπ' αὐτῶν αὐγάζεσθαι καὶ ἀνταυγάζειν τὸ περιέχον, οὕτω καὶ τὸ μὴ δι' ὅλου τοῦ σώματος αὐτῆς ἔχειν διαβιβαζο- μένας αὐτάς· ἀεὶ δὲ πρὸς τὸν ἥλιον τετραμμένον ἢ σελήνη περιανγάζεται, καὶ ἄλλοτε ἄλλο. Διὸ καὶ σελήνη λέγεται διὰ τὸ σέλας νέον ἔχειν ἀεὶ, καὶ οὐποτε παλαιόν. Εἰ μὲν γὰρ τὴν αὐτὴν σχέσιν ἐφύλαττε διαπαντὸς πρὸς τὸν ἥλιον, ἐν ἂν εἶχε μέρος καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ φωτιζόμενον· ἐπεὶ δὲ κατὰ τὴν πλανητικὴν αὐτῆς πορείαν ποτὲ μὲν προσέρχεται τῷ ἡλίῳ, ποτὲ δ' ἀπ' αὐτοῦ μακρύνει· διὰ τοῦτο ἄλλοτε ἄλλο μέρος λαμπρύνεται. καὶ ὅπερ ἐστῶσα πέπονθεν ἢ γῆ πρὸς τὸν ἡλιακὸν φωτισμὸν, τοῦτο καὶ ἡ σελήνη κινουμένη. καὶ γὰρ ὡςπερ ἡ γῆ τὸ ἴσον ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἔχουσα φῶς, ἄλλοτε ἄλλα καταλάμπεται μέρη κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου περίοδον, συμπερινοστούσης αὐτῇ καὶ τῆς λαμπροδότης καὶ τῆς κατὰ τὴν γῆν σκιάς· οὕτω καὶ ἡ σελήνη τὸ αὐτὸ μὲν ἔχει φῶς ἐκ C τοῦ ἡλίου διηνεκῶς, οὐ ποτὲ μὲν μετίζονος, ποτὲ δ' ἐλάττονος ἐλλαμπομένου μέρους αὐτῆς· πλὴν οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν καταφωτίζεται μέρος, διὰ τὸ διάφορον τῶν πρὸς τὸν ἥλιον σχέσεων αὐτῆς. Προσωύσης γὰρ τῷ ἡλίῳ καὶ πάλιν μακρυνομένης αὐτοῦ, ἄλλοτε ἄλλα μέρη ταύτης λαμπρύνεται· τὸ ἡλιακὸν ἔχουσης φῶς περὶ τὸ ἅπαν ταύτης σῶμα στρεφόμενον κυκλικῶς.

ε. Ὅποτε μὲν οὖν συνόδος εἴη, τὸ πρὸς οὐρανὸν τετραμμένον μέρος αὐτῆς καταυγάζεται. Τότε γὰρ αὐτὸ πρὸς τὸν ἥλιον ἀφορᾷ. Παραμειθούσης δὲ τῆς σελήνης τὸν ἥλιον ἐπιστρέφεται πρὸς αὐτὸν τὸ μέρος αὐτῆς ὃ βλέπει πρὸς γῆν. καὶ τοῦτο γίνεται πρὸς λόγον τοῦ μακρυσμοῦ· καὶ οὕτως ἐκ τῶν πλαγίων ἀρχομένη φωτίζεται ἢ σελήνη, γίνεται πρῶτον D μηνσοειδής· μακρύνουσα δ' ἐπιπλέον, διχότομος· εἴτ' ἀμφικυρτος. Διαμετρήσασα δὲ τὸν ἥλιον πλήρης ἀπαρτίζεται καὶ πανσέληνος. Ἦδη δὲ τὴν διάμετρον παραμειθούσης αὐτῆς, καὶ τῷ ἡλίῳ πάλιν προσερχομένης, εἰς τὸ πρὸς οὐρανὸν τετραμμένον αὐτῆς ἐκ τοῦ πρὸς ἡμᾶς ὄροντος κατὰ λόγον τὸ φῶς περιάγεται· μέχρις ἂν συνόδου γενομένης ἀφώτιστον καταλειφθεῖη τελείως ἅπαν τὸ πρὸς ἡμᾶς βλέπον μέ-

3. Apparet igitur hinc, non per refractionem a luna esse lumen; sed ab ipsa ob suam proprietatem, qua radios solares introrsum, non in solam superficiem recipit, aerem et terram illuminari. Consentaneum igitur est quod luna lumen, ut spongia aquam recipiat; non autem ipsam per seipsam totam permeans accipiat; et quod hujus corpus crassitiei et densitatis non exiguae sit particeps, et quod etiam sol huic eminus radios admoveat. Longe enim ⁶⁶ distat ab ea, siquidem plus septemdecim vicibus quam luna a terra distat, quemadmodum lineariter [seu geometricè] demonstratur.

4. Maxime autem proprium fuerit lunæ, quemadmodum radios solares suscipit et ab **314** ipsis illustratur, et continens vicissim illustrat; ut ita per universum suum corpus penetrantes non habeat: sed semper ea parte qua ad solem conversa est luna undique collustratur, et alias alia. Quapropter etiam σελήνη, [luna] dicitur, quod σέλας νέον [nil est. lumen novum, ac nunquam vetus habeat. Si enim quidem eundem perpetuo ad solem relineret habitudinem, unam etiam haberet partem, quæ ab ipso illuminaretur. Quia autem pro errubundo suo progressu ⁶⁷ interdum ad solem accedit, interdum ab eodem longius recedit; propterea alias alia illius pars splendore perfunditur. Et quod terræ stanti contingit quatenus a sole illuminatur ⁶⁸, idem etiam lunæ quæ movetur accidit. Sicut enim terra quæ æquale a sole lumen habet, alias aliis partibus pro conversione solis illustratur, cum quo [nimirum] et splendor et umbra terræ simul circumveniunt: sic et luna idem quidem a sole semper lumen habet, ut haud alias major, alias minor illius pars illustretur; verumtamen non una semper eademque pars illuminatur, quod diversæ illius ad solem sint habitudines. Cum enim ad solem accedat, et rursus ab ipso **315** longius discedat, alias alie illius partes illustrantur, quod circa universum illius corpus circulariter solare lumen convertatur.

5. In conjunctione igitur ⁶⁹, pars illius ad eorum conversa illustratur ⁷⁰; quippe tum illa ad solem respicit. Cum autem solem permutat luna, tum pars ejus ad solem convertitur, quæ terram aspiciat: hocque fit pro remotionis proportionem. Ac cum ita ex obliquo luna illuminari incipit, primum lacusta fit; cum longius recesserit, dimidiata, inde prælumida; quando denique directa solem fuerit hoc est, per diametrum soli opponitur, plena efficitur, et exsistit plenilunium. Jam vero cum ipsa deserit diametrum, et denuo ad solem accedit, ad partem illius quæ ad eorum conversa ex ea quæ nos intuetur, habita proportionem, lumen circumagitur, donec conjunctione facta non illuminata relinquatur universa hæc pars illius quæ ad nos

⁶⁶ Ptol, Alm. I, v. c. 15. Cardan. De Subtil, III, p. 189. ⁶⁷ Cleom. lib. II, c. 5. ⁶⁸ Cleom. lib. II, c. 3.

⁶⁹ Cleom. II, c. 4. ⁷⁰ Reinhold. in Theort. Purb.

respicit. Proinde hic quidem lunaris incrementi A et decrementi modus est.

6. Præterea autem ex eis quæ inferuntur, manifestoria adhuc erunt quæ de ipsis dicuntur. Duo in luna circuli concipiuntur ⁷¹: unus, quo opaca illius pars ab illuminata discernitur, qui etiam **316** perpetuo mutantur, alter quo separatur ea pars quæ a nobis cernitur ab ea quæ non cernitur; qui etiam est immutabilis et immobilis. Horum nentor est maximus circulus, qui ipsam in æquales partes secare possit. Nam est sol ⁷² cum major sit quam luna, plus illius medietate illuminat, et proinde sine controversia minor est maximis in luna circulis hic, qui opacam illius partem ab illuminata dispescit. Et vero ⁷³ etiam qui a nostro aspectu est, circulis in luna maximis minor est: quoniam medietate illius minus videmus; propterea quod oculus qui videt parvus, et id quod videtur, valde magnum sit. Quapropter et hic circulus, qui non in æquales, sed inæquales partes lunam dividit, maximis in illa circulis minor est. Quanquam quoad sensum ambo etiam commemorati circuli maximi apparent. Et eandem quidem magnitudinem semper habere videntur, verum habitudinem ad se invicem eandem non retinent; sed multipliciter immutantur, et multiformiter transfigurantur. Et alias quidem congruunt sibi invicem, alias autem ad sectionem inclinantur. Suntque plurimæ sectionum diversitates. **317** sed duæ generales ad angulos rectos et ad inclinationem. Sed et congruentiæ istiusmodi circularum duæ tantum fiunt et in conjunctione et plenilunio. Cum autem luna a conjunctione solem prætercurrit, tum dirimuntur circuli et ad sectionem declinant: ut exiguum quod inter amborum circumferentiam relinquatur, ipsum duntaxat illuminatum sit quoad nos. Et ejuscemodi horum circularum a congruentia ad sectionem transitus, falcatae lunæ figuram efficit. Quoniam autem semper eo progrediendo, ut ad angulos rectos seseent, illuminationis etiam splendorem adaugent, medio circularum sectionis in tali progressu illuminato, quando ipsa sectio ad angulos rectos fuerit, luna bifariam secta apparet. Cum autem ab hac figura ad angulos obtusos jam procedunt circuli, utrinque gibbosam lunæ figuram faciunt. Rursus autem dum in diametro [id est, oppositione] sibi congruunt, plenam lunam perficiunt. Postea vero dum ex hac ad alteram procedunt congruentiam, et easdem figuras etiam in diminutione obeunt: totius splendoris extinctionem dum ad partem quæ mundum [cælum] **318** respicit exacte congruunt, tandem inducunt.

Conjunctio proinde dicitur, quando in eadem parte seu gradu luna fuerit, in qua etiam sol existit. Genitura cum unum gradum a sole recesse-

ρος αὐτῆς. Οὕτως μὲν οὖν ὁ τρόπος τῆς σεληνιακῆς ἀξήσεως καὶ μειώσεως.

ζ'. Ἐτι δὲ διὰ τῶν ἐπαγομένων ἔσται σαφέστερα τὰ περὶ αὐτῶν. Δύο κύκλοι νοεῖσθωσαν ἐν τῇ σελήνῃ. Εἷς μὲν, ᾧ διακρίνεται τὸ σκιερὸν αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου, ὅς καὶ αἰεὶ μεταπίπτει· ἕτερος δὲ, ᾧ χωρίζεται τὸ ταύτης ὑφ' ἡμῶν ὁρώμενον ἀπὸ τοῦ μὴ ὁρώμενον· ὅς ἀμειψάπτωτός ἐστι καὶ ἀκίνητος. Τούτων ἐκάτερος οὐκ ἔστι μέγιστος κύκλος, εἰς ἴσα τέμνειν ταύτην δυνάμενος. Ὁ τε γὰρ ἥλιος μείζων τῆς σελήνης ὢν, πλεον φωτίζει τοῦ ταύτης ἡμίσεος· καὶ διὰ τοῦτο μείων ὁμολογουμένως τῶν ἐν τῇ σελήνῃ μεγίστων κύκλων ἐστὶν ὁ τὸ ταύτης σκιερὸν ἐκ τοῦ πεφωτισμένου διαχωρίζων· ὁ τε ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὕψεως ὁμοίως ἐλάττων ἐστὶ τῶν ἐν τῇ σελήνῃ μεγίστων κύκλων· ἐπεὶ τοῦ ἡμίσεος ἕλαττον ὁρώμεν αὐτῆς διὰ τὸ μικρὸν εἶναι τὸ ὁρῶν ὄμμα, καὶ τὸ ὁρώμενον πολυμέγεθος· ὥστε καὶ οὗτος ὁ κύκλος οὐ τέμνων εἰς ἴσα τὴν σελήνην, ἀλλ' εἰς ἄνισα τῶν ἐν αὐτῇ μεγίστων κύκλων μείων ἐστίν. Ὡς μέντοι πρὸς ἀΐσθησιν οἱ εἰρημένοι καὶ ἄμφω κύκλοι φαίνονται μέγιστοι· καὶ τὸ μὲν αὐτὸ μέγεθος ἔχειν δοκοῦσιν αἰεὶ, σχέσιν δὲ πρὸς ἀλλήλους οὐ διαφυλάττουσι τὴν αὐτὴν· ἀλλὰ πολλαχῶς ἐναλλάσσονται καὶ πολυειδῶς μετασχηματίζονται· καὶ ποτὲ μὲν ἐφαρμοζοῦσιν ἀλλήλοις, ποτὲ δ' ἐγκλίνονται εἰς τομήν. Καὶ τῶν τομῶν αἱ παραλλαγὰὶ πλεῖσταί εἰσιν· ἀλλ' αἱ γενικαὶ δύο πρὸς ὀρθὰς καὶ κατ' ἐγκλίσιν. Γίνονται δὲ καὶ ἐφαρμογαὶ τῶν τοιούτων κύκλων δύο μόνως, ἓν τε συνόδῳ καὶ πανσελήνῳ. Παραθεούστως δὲ τῆς σελήνης ἀπὸ συνόδου τὸν ἥλιον, δίστανται οἱ κύκλοι καὶ ἀποκλίνουσιν εἰς τομήν· ὡς ὀλίγον τὸ μεταξὺ τῆς περιφερείας ἀμφοῖν ἀπολειπόμενον τοῦτο μόνον εἶναι πεφωτισμένον ὡς πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἡ τοιαύτη τῶνδε τῶν κύκλων παράβασις ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τομήν, ἀποτελεῖ τὸ τῆς σελήνης μηνουεῖδες. Ἐπεὶ δ' αἰεὶ προάγοντες εἰς τὸ πρὸς ὀρθὰς τέμνειν ἀλλήλους καὶ τὴν τοῦ φωτισμοῦ φαῦσιν προσάξουσιν τοῦ μέσου τῆς τῶν κύκλων τομῆς φωτιζομένου κατὰ τὴν τοιαύτην πύσθον, ὅταν τὸ πρὸς ὀρθὰς γένηται τῆς τομῆς, φαίνεται ἡ σελήνη διχότομος. Ἀπὸ δὲ τοῦ σχήματος τούτου πρὸς ἀμβλείας ἤδη γωνίας προϊόντες οἱ κύκλοι ποιοῦσι τὸ τῆς σελήνης ἀμφικυρτον. Τῇ δὲ κατὰ τὴν διάμετρον πάλιν ἐφαρμογῇ τὴν πανσελήνην ἀπαρτίζουσιν· εἴτ' ἐκ ταύτης ἐπὶ τὴν ἑτέραν αὐθις προϊόντες ἐφαρμογῇν, καὶ τὰ αὐτὰ σχήματα καὶ κατὰ τὴν μείωσιν ἐκτελοῦντες, τὸν τῆς ὀρθῆς λαμπρῶντος ἀφανισμὸν ἀπεργάζονται, τῇ ἀπρεκεῖ τούτων εἰς τὸ πρὸς τὸν κόσμον μέρος ἐφαρμογῇ.

ζ'. Σύνοδος μὲν οὖν λέγεται, ὅπταν ἐν τῇ αὐτῇ μοίρᾳ γένηται ἡ σελήνη, ἐν ἣ ἔστι καὶ ὁ ἥλιος. Γέννα δὲ, ὅταν ἀποστῇ τοῦ ἡλίου μοῖραν μίαν ἀνα-

⁷¹ Cleom. l. ii. c. 5. ⁷² Vitell. l. ii. propos. 27.

Purbachii; Bodin. lib. v Theatri, p. 597.

⁷³ Vitel. lib. iv, propos, 20; Reinhold. in Theoric.

τολή, όταν νέα πρώτως φανῆ. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη A
 ἡμέρα μέχρι τοσοῦτου φέρεται ὑπὲρ γῆν ἢ σελήνη,
 μέχρις ἂν ἔτι καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἐστὶν ἐπικρα-
 τοῦν. "Ὡστ' ἐν ταύτῃ μὲν τῷ τοῦ ἡλίου συγκατα-
 δύεται· πρῶτον δὲ σαφῆς ἐν τῇ δευτέρῃ τῶν ἡμε-
 ρῶν φαίνεται· καὶ ποτὲ μὲν μᾶλλον, ποτὲ δ' ἥττον.
 Τοῦτο δὲ αὐτὸ συμπίπτει παρὰ τὸ πρὸς τῆς πρὸς
 τὸν ἥλιον ἀποστάσεως· αὐτὸ δὲ τὸ τῆς ἀποστάσεως
 ποσόν, ἄλλο τ' ἄλλο γίνεται διὰ τε τὴν ἰδίαν τῆς σε-
 λήνης κίνησιν (οὐ γὰρ ἴσον αἰεὶ κινεῖται κατὰ πρό-
 βασιν διὰ τὴν τοῦ πλάτους ἐξάλλαξιν τοῦ ζωδια-
 κοῦ) καὶ διὰ τὸ μὴ πάντων τῶν ζωδίων ἰσόχρονον
 τὴν δύσιν γίνασθαι, ὡς τινῶν μὲν ὀρθῶς, τινῶν δὲ
 λοξῶς καταδυομένων καὶ πρὸς τούτοις διὰ τὸν τῆς
 προγεγονυίας συνόδου καιρὸν εἴτ' ἀρχομένης ἡμέρας
 εἴτ' ἀρχομένης νυκτός, εἴτε κἀν τοῖς μεταξὺ πολλοῖς B
 οὔσι καὶ διαφοροῖς, ἢ πρυτηγησαμένη σύνοδος ἐγεγόν-
 νει. "Ὡστ' αἰεὶ ἐστὶν εἰς χρόνος ἐν ᾧ φαίνεται σαφῶς
 ἡ σελήνη· οὐδὲ κατὰ τὰς ὄλας πρώτας φάσεις τὸ
 σαφὲς ἀπαράλλακτον.

η'. Λέγεται δ' οὖν ἀνατολή, όταν νέα πρώτως φα-
 νῆ ὑπωσοῦν· μηνοειδῆς δ' όταν ἀποστῆ τοῦ ἡλίου
 μοίρας ἐξήκοντα, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον ἐξάγωνον ποιη-
 σῆται τὸν σχηματισμόν· διχότομος, ἐπειδὴν ἀποχω-
 ρῆσιν τοῦ ἡλίου μοίρας ἐνενηκόντα, καὶ σχηματισθῆ
 τετράγωνος πρὸς αὐτόν· ἀμφικυρτός, ὁπότεν μοίρας
 εἴκοσι πρὸς ταῖς ἑκατὸν ἀποστῆ τοῦ ἡλίου καὶ τρίγω-
 νον ἐκτελέσῃ σχηματισμόν· πλησιέληνος δὲ καὶ
 πλησιφαῆς ἀποχωρήσασα τοῦ ἡλίου μοίρας πενή-
 κοντα πρὸς ταῖς ἑκατὸν· πανσέληνος δὲ, τὸν ἥλιον
 διαμετρήσασα.

θ'. Τὸν μὲν οὖν οἰκείον κύκλον ἡ σελήνη δι' ἡμερῶν
 ἀνύει κατὰ τινὰς μὲν ἑπτὰ πρὸς ταῖς εἴκοσι, προσ-
 τιθεμένου καὶ τινος ἡμίσεος ἡμέρας μιᾶς, κατὰ
 τινὰς δὲ δι' ἑπτὰ καὶ εἴκοσιν ἡμερῶν, καὶ τρίτου
 μάλιστα πως τῆς ἡμέρας μορίου. Ἔως δ' οὖν πάν-
 τοτε τὸ οἰκείον περιτρέχουσα κύκλον εἰς τὸ αὐτὸ
 σημεῖον ἐκ τοῦ αὐτοῦ διὰ τοῦ ἴσου χρόνου ἀποκα-
 θίσταται.

ι', ια'. Ποιεῖται δὲ τὰς πρὸς τὸν ἥλιον συνόδους
 οὐ πάντοτ' ἐν ἴσῳ χρόνῳ κατὰ τελείαν ἀκρίθειαν,
 ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἐν πλείονι, ποτὲ δ' ἐν ἐλάττονι. Καὶ τὸ
 αἴτιον, ὅτι πάντων τῶν πλανήτων αἱ σφαῖραι πρὸς
 τε τὴν δοκοῦσαν καὶ λεγομένην ἀπλανῆ καὶ πρὸς D
 ἀλλήλας ἔκκεντροί εἰσι. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον
 καὶ ἡ τοῦ ἡλίου σφαῖρα, καὶ ἡ τῆς σελήνης πρὸς τ'
 ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν δοκοῦσαν καὶ λεγομένην ἀπλα-
 νῆ τυγχάνουσιν ἔκκεντροι. Διηρημένου γοῦν τοῦ
 ζωδιακοῦ εἰς ἴσα δώδεκα τμήματα καὶ συνδιαίρου-
 μένων καὶ τῶν ὑποκειμένων κύκλων αὐτῷ τῆς τε
 ἡλιακῆς σφαῖρας καὶ τῆς σεληνιακῆς ἔσονται τὰ δω-

rit. Ortus, cum primum nova conspecta fuerit.
 Prima enim die supra terram eoque fertur, quoad
 etiam solis lumen prævalet. Quapropter hac simul
 cum solis lumine occidit : alias autem etiam ante
 occidit. Manifesta autem primum secundo die ; et
 alias quidem magis, alias vero minus apparet ⁷⁴.
 Hoc ipsum autem ob distantiam a sole quantitatem
 accidit. Ipsa vero distantiam quantitas alias alia ef-
 ficitur ; et ob peculiarem lunæ motum (neque enim
 semper æqualiter suo incensu movetur, quod Zo-
 diaci latitudo evariet), et quod non omnium signo-
 rum occasus æquali fiat tempore ; ut quod aliqua
 quidem recte, aliqua autem oblique occidant ; et
 insuper adhuc propter antegressæ conjunctionis
 tempus, quod vel die incipiente, vel nocte in-
 gruente, vel in intermediis [temporibus] quæ multa
 atque varia sunt, conjunctio prior acciderit. Qua-
 propter non unum semper tempus est, quo luna
 manifesto conspicitur ; **310** neque secundum
 primas universas illuminationes manifestatio illius
 invariabilis.

8. Ortus ergo [dicitur lunæ] cum primum nova
 quomodocunque conspecta fuerit. Falcata autem ⁷⁵,
 cum gradus sexaginta a sole recesserit, et sextilem
 ad solem fecerit configurationem. Bifariam secta,
 postquam a sole ad nonaginta gradus discesserit,
 et quadrato ad ipsum aspectu figurata fuerit :
 utrinque gibbosa, cum centum et viginti gradibus
 a sole sejuncta fuerit, et triangularem figuram of-
 fecerit. Propemodum autem plena luna, et propem-
 modum plena lumine, posteaquam centum et quin-
 C quaginta gradus a sole abscesserit. Tota seu plena
 luna denique, cum soli diametraliter opposita con-
 stiterit.

9. Proprium proinde circulum luna per dies
 conficit, ut aliquorum fert sententia, viginti septem
 et semisse unius diei adjecto : ut alii autem judi-
 cant, per viginti et septem dies ⁷⁶, et tertiam propem-
 modum diei parte addita. Verumtatem semper
 suum circulum circumiens, ad idem punctum
 ex eodem per æquale temporis spatium reverti-
 tur.

10, 11. At conjunctiones cum sole non æquali
 semper tempore efficit, si perfectam **320** accura-
 tionem respicimus, sed alias quidem longiore, alias
 brevioris. Et causa est, quod omnium planetarum
 sphaeræ, et ad eam quæ inerrans videtur atque di-
 citur et ad se invicem sunt eccentricæ (hoc est,
 diversa centra habent). Hac proinde ratione et so-
 lis et lunæ sphaeræ ⁷⁷, et ad se invicem et ad eam
 quæ videtur atque dicitur inerrans, sunt eccen-
 tricæ. Si enim, Zodiaco in duodecim æqualia seg-
 menta diviso, simul etiam circuli cum solaris tum
 lunaris sphaeræ ipsi subjecti simul dividantur

⁷⁴ Vide Purbachium de passionibus planetarum, ubi itidem tres causas affert cur post conjunctionem suam cum quandoque citius, quandoque tardius appareat. ⁷⁵ Joan. de Sacro Busto, parte altera Computi. ⁷⁶ Vide eundem in Computo de mensibus lunaribus, et Phil. Phys. lib. 1, p. 226. ⁷⁷ Cleom. l. 1, c. 5 ; Phil. in Phys. lib. 1.

duodecimæ horum circulorum partes necessario inæquales erunt; et altiores quidem, majores; terræ viciniore autem minores. Quare siquidem ubi sol est altior, luna terræ est vicinior, et contra, ob sphaerarum eccentricitatem; majoribus solaris [circuli] segmentis minora lunaris, minoribus majora subjiciuntur. Majus autem solaris [circuli] segmentum est, quod Geminis subjectum est; quia etiam est sublimius. Sic enim et ab astronomis observatum est. Quod autem Sagittario subjectum est, minus est, quia humilior. Vicissim igitur majus est segmentum lunaris [circuli], quod Sagittarium subtendit, **321** ut sublimius; at quod Geminos minus, ut humilior. Longiore enim tempore Geminos sol transibit, brevissimo Sagittarium. Luna autem vice versa.

12. Quando igitur in Geminorum principio conjunctio fuerit, cum hic luna terræ vicinior moveatur, sol autem excelsior sit, consisus fiet mensis. Nam luna post circuli proprii peragratiōem, et ex eodem ad idem punctum reversionem, solem adhuc in Geminis vel potius sub Geminis apprehendit, qui triginta duobus, ut dicitur, diebus istud signum transit⁷⁸. Si autem circa Sagittarii principia conjunctio contigerit, haud in Sagittario luna solem deprehendet (etenim viginti octo diebus, aut etiam paulo adhuc amplius sol hoc signum transire, vel potius subire dicitur); sed proprium emensa circum, et ad Sagittarii perlata principium, ad finem hujus signi solem apprehendit; quo autem tempore Sagittarium luna transit, duos certe dies, et plus quam dimidium diei ad ipsum transeundum requirens, exacto sol Sagittario Capricornum occupabit, et luna ad Capricornum perlata deprehendet solem istius signi principium præterisse, adeoque ipsi adhuc aliquo temporis **322** intervallo opus erit, ut solem consequatur. Atque ita mensis sicut longissimus, luna quidem segmentum sui circuli quod Sagittario subicitur tarde transeunte, sole autem proprie circuli portioneulam, quæ ipsi videlicet Sagittario subdita est, celeriter conficiente, et eapropter tardius a luna apprehendi se patiente. Et hæc quidem in Sagittario et Geminis ita se habent: in intermediis autem signis secundum proportionem eveniet.

13. Ac ita quidem in signis planetarum sublimitates et humilitates, aliorum in aliis arguuntur. Cum enim quolibet signo in viginti gradus diviso, alia tardius, alia celerius planetæ subtilus percurrant, liquet quod ubi humiliores sunt, et in angustiōribus conorum segmentis versantur, celerius illa percurrant. Ubi autem sublimiores existunt, conorum segmenta cum latiora sint, tardius pertransiunt. Conorum enim ejusmodi, qui et Zodiacum et planetarum circulos in duodecimnas partes divi-

A δεκατημόρια τούτων τῶν κύκλων ἄνισα· καὶ μείζων μὲν τὰ ὑψηλότερα, ἐλάττω δὲ γὰρ τὰ προσγειότερα. Τοῦτον ἐπέπερ ἔνθα ὁ ἥλιος ὑψηλότερος, ἢ σελήνη προσγειότερα, καὶ τοῦμπαλιν, διὰ τὸ ἕκκεντρον τῶν σφαιρῶν τοῖς μείζουσι τοῦ ἡλιακοῦ τμημασιν ὑποκαίονται τὰ ἐλάττω τοῦ σεληνιακοῦ, τοῖς ἐλάττωσι δὲ τὰ μείζω. Τμημα δὲ μείζων τοῦ ἡλιακοῦ τὸ τοῖς Διδύμοις ὑποκαίμενον, ὅτι καὶ ὑψηλότερον (οὔτω γὰρ καὶ τοῖς ἀστρονόμοις τετέρηται)· τὸ δ' ὑποκαίμενον τῷ Τοξότη, διότι ταπεινότερον, ἔλαττον. Ἐμπαλιν οὖν μείζων ἔσται τμημα τοῦ σεληνιακοῦ τὸ τὸν Τοξότην ὑποτείνον, ὡς ὑψηλότερον, ἔλαττον δὲ τὸ τοῖς Διδύμοις, ὡς χαμαλιώτερον. Ἐν πλείονι γὰρ χρόνῳ διελύσεται τοῖς Διδύμοις ὁ ἥλιος, ἐν ἐλαχίστῳ δὲ τὸν Τοξότην. Ἡ σελήνη δὲ τοῦμπαλιν.

B 13. Ὅποτεν οὖν ἐν ἀρχῇ τῶν Διδύμων γένηται σύνουδος, ἐνταῦθα τῆς μὲν σελήνης προσγειότερας φερομένης, ὑψηλοτέρου δ' ὕψους τοῦ ἡλίου, γενήσεται σύνουδος ὁ μῆν. Ἡ γὰρ σελήνη μετὰ τὴν τοῦ οἰκείου κύκλου περιουθον, καὶ τὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου πρὸς τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασιν, ὅτι ἐν Διδύμοις ὄντα, μάλιστα δ' ὑπὸ Διδύμοις τὸν ἥλιον καταλήψεται, δυσὶν ἡμέραις, ὡς λέγεται, καὶ τριάκοντα τοῦτο τὸ τμημα διερχόμενον. Εἰ δὲ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Τοξότην γένηται σύνουδος, οὐκ ἐν τῷ Τοξότην καταλήψεται τὸν ἥλιον ἢ σελήνη (καὶ γὰρ ἐν ὀκτώ καὶ εἴκοσι ἡμέραις ἢ καὶ μικρόν τι πρὸς ὁ ἥλιος διέρχεται λέγεται, μᾶλλον δ' ὑπέρχεται τοῦτο τὸ ζῳδίον)· ἀλλὰ τὸν οἰκείον κύκλον περιουθεύσασα, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Τοξότην γενομένη ἀρχὴν, πρὸς τὸ τέλος εὑρήσει τοῦ ταιούτου ζωδίου τὸν ἥλιον. Ἐν ὕψῳ δὲ χρόνῳ τὸν Τοξότην ἢ σελήνη διέρχεται, δύο ἡμερῶν καὶ πλείονος ἢ ἡμίτους ἡμέρας δεομένη, πρὸς τὸ διελθεῖν αὐτὸν, ὁ ἥλιος τὸν Τοξότην διελθὼν, τὸν Αἰγώκερον καταλήψεται καὶ ἡ σελήνη γινόμενη πρὸς τὸν Αἰγώκερον, εὑρήσει τὸν ἥλιον τοῦ ταιούτου ζωδίου τὴν ἀρχὴν παραμείψαντα, καὶ δεῖσει ταύτη καὶ τινος ἐτέρου χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὸ φθάσαι τὸν ἥλιον. Καὶ οὕτως ὁ μὲν γενήσεται μήκιστος, τῆς μὲν σελήνης βραδέως τὸ ὑπὸ τὸν Τοξότην τοῦ ἐαυτῆς κύκλου τμημα διερχομένης, τοῦ ἡλίου δὲ ταχέως τὸ ὑπ' αὐτὸν δὴ τὸν Τοξότην τοῦ οἰκείου κύκλου μόριον διανύοντος, καὶ διὰ ταῦτα βράδιον ὑπὸ τῆς σελήνης καταλαμβανομένου. Ταῦτα μὲν ἐν τῷ Τοξότην καὶ τοῖς Διδύμοις· ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ ζωδίοις συμβήσεται τὸ ἀνάλογον.

D 14. Καὶ οὕτως οὖν ἐν τοῖς ζωδίοις ἐλέγχεται τῶν πλανήτων ὑψώματα τε καὶ ταπεινώματα, ἐν ἄλλοις ἄλλων. Ὅποτεν γὰρ εἰς τριάκοντα μόρας ἐνὸς ἐκάστου τῶν ζωδίων διηρημένου, τὰ μὲν τῶν ζωδίων βράδιον, τὰ δὲ τάχιον οἱ πλάνητες ὑποτρέχουσι ὄγλον ὡς ἔνθα μὲν εἰσι ταπεινότεροι στενοτέρας ταῖς τῶν κώνων ἀποτομαῖς ἐντυγχάνοντες, ὁἴτην αὐτὰς διατρέχουσιν· ἔνθα δ' ὑπάρχουσιν ὑψηλότεροι, πλατυτέρας οὖσας τὰς τῶν κώνων ἀποτομαῖς διεξέρχονται βράδιον. Τῶν γὰρ ταιούτων κώνων τῶν δια-

⁷⁸ Cleom. II, c. 5.

ρούντων εἰς δωδεκατημόρια, τὸν τε ζωδιακὸν καὶ τοὺς τῶν πλανήτων κύκλους, αἱ μὲν κυρφαὶ τυγχάνουσιν ἐπὶ γῆς, ἀρχὰς ἔχουσαι τὰς ὕψεις τῶν ὁρώντων· αἱ δὲ καταβάσεις ἐν τῷ στερεώματι· καὶ ἀναλόγως πλατύτερα μὲν αὐτῶν τὰ ὑψηλότερα, στενώτερα δὲ τὰ προσγειότερα.

ιδ'. Διατρέχουσα δὲ τὸν ἐκστῆς κύκλον ἡ σελήνη, καὶ ὑποτρέχουσα τὸν ζωδιακὸν· ὁπότεν διαμετρήσασα τὸν ἥλιον ὑπὸ τὸ μεσαίτατον εὐρεθείη τοῦ ζωδιακοῦ, τὸν ἡλιακὸν κύκλον αὐτοῦ ὑποτείνουσα· τότε ἐκ πανσελήνου καὶ παμφανοῦς ἀφιώτιστος ὄλη γίνεται, τῇ σκιᾷ περιπίπτουσα μέση τῆς γῆς· ἐπὶ μίας γὰρ εὐθείας τότε τὰ τρία εὐρίσκονται σώματα, τὸ τοῦ ἡλίου, τὸ τῆς σελήνης, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸ τῆς γῆς. Ἰφαπτομένη δὲ τοῦ διὰ μέσων τῶν ζωδίων ἡ σελήνη, κατὰ τὰς πρὸς τὸν ἥλιον διαμετρήσεις, ἢ μέρος αὐτῆς ὑπὲρ αὐτὸν ἔχουσα, μερικὴν πρὸς λόγον πάσχει τὴν ἔκλειψιν· ὑπὸ δὲ τὰ βόρεια ἢ τὰ νότια τοῦ ζωδιακοῦ εὐρισκομένη, διαδιδράσκει τὴν σκιάν. Διὰ τοῦτο καὶ οὐκ ἐν πάσαις ταῖς πανσελήνοισι ἔκλειψις γίνεται.

ιε'. Τοῦ μὲν οὖν ἡλίου ἔκλειψις τῆς τῶν ὁρώντων ὄψεως πάθος ἐστίν· οὐκ οὕσα κατ' ἀλήθειαν ἔκλειψις, ἡμῖν δὲ δοκοῦσα τῶν ἡλιακῶν στερουμένοις αὐγῶν διὰ τὴν τοῦ σεληνιακοῦ σώματος ἐπιπρόσθεσιν. Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἔκλειψις αὐτῆς τῆς σελήνης πάθος ἐστίν, καὶ κατ' ἀλήθειαν, οὐ κατὰ δόξαν ἔκλειψις. Ἐκλείπει γὰρ ὄντως ἡ σελήνη τῆς γῆς ὑποσκιαζούσης αὐτήν, καὶ κωλυούσης δέχεσθαι τὸν ἐκ τοῦ ἡλίου αὐγασμὸν. Ἐνίοτε δ' οὕτως ἐκλείπει, ὡς μηδὲ σκιάν γοῦν ἀμυδρὰν αὐτῆς περιζώσεσθαι, ἀλλ' ἀγνοεῖσθαι καὶ τὸν τύπον ἐνθα εἴτε τὸ ταύτης ἐστὶ σῆμα. Τοιαύτης καὶ ἡμεῖς σεληνιακῆς ἔκλειψις ἀπαξ αὐτόπται γεγονάμεν, κατὰ μῆνα Μάιον γεγονούσας περὶ ὧραν ἐβδόμην νυκτός· ὀκτωκαίδεκα ἡμέραι τοῦ Μαίου παρελήθοσαν· Ἰνδιχτιῶν διέτρεχε πρώτη· τὸ ἔτος ἕκτον πρὸς τῶν ἕξηκοστῶν καὶ ἑπτακοσιοστῶν καὶ ἑξακισχιλιοστῶν· τὸ περιέχον εὐδαινότατον. Ταύτην ἰδόντες τὴν ἔκλειψιν ἐθαυμάσαμεν, εἰ ἴλωσ ἔχει φῶς ἴδιον ἢ σελήνη, καθὼς τινες λέγουσιν.

ις, ιζ'. Ἐν ταῖς εἰλικρινέσι δὲ τῶν ἔκλειψεων τὰ πρὸς ἀνατολὰς τετραμιμένα μέρη τῆς σελήνης ἀμαυροῦνται πρώτως, καὶ πάλιν ταῦτα πρώτως φωτίζονται· διὰ τὸ τὴν μὲν σκιάν τῆς γῆς ἐξ ἀνατολῶν φέρεσθαι· πρὸς δυσμὰς· τὴν δὲ σελήνην πλανητικῶς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, καὶ οὕτω τῇ σκιᾷ περιπίπτειν. Ἐν δὲ ταῖς μερικαῖς ἔκλειψεσιν, ἂν μὲν ἀπὸ τῶν βορείων ὡς ἐπὶ τὰ νότια κατέρχοιτο ἡ σελήνη, τὰ πρὸς μεσημβρίαν αὐτῆς ἐκλείπει (ταῦτα γὰρ ἐν τῇ καθόδῳ προηγούμενα τῇ σκιᾷ περιπίπτει)· τὰ δὲ πρὸς ἀρκτον διαφεύγει τὴν ἔκλειψιν (οὐδὲ γὰρ ὑπεισέρχεται ταῦτα τῇ σκιᾷ). Ὅποτεν δ' ἀπὸ τῶν νοτίων ἡ σελήνη ἀνέρχοιτο ὡς ἐπὶ τὰ βόρεια, σκατί-

ant, vertices quidem in terra sunt, ut qui aspectus videntium habeant principia; bases autem in firmamento, et secundum proportionem, latiores quidem sunt, quæ sublimiores; angustiores autem, quæ terræ viciniores.

14. Cæterum cum luna suum circulum percurrit, et signiferum subtercurrit; siquidem soli secundum diametrum opposita, et sub medio signiferi solarem subtendens circulum reperta fuerit: tunc ex plena luna, et tota collucente, tota illuminationis exorsus ellicitur⁷⁹; ut quæ in mediam terræ umbram incidat. Tunc enim tria corpora, solis, lunæ, et inter hæc venientis terræ, in una recta linea inveniuntur. Quando autem eum circulum qui per media signa ducitur, luna attingit in diametralibus ad solem oppositionibus, aut sui partem sub ipso habet; partialem pro rata portione eclipsin patitur: quando denique in septentrionalibus aut australibus signiferi partibus; deprehenditur, umbram effugit. Quapropter⁸⁰ haud in omnibus pleniluniis eclipsis fit.

15. Solis proinde eclipsis, videntium aspectus passio est: cum revera non sit eclipsis, sed videtur nobis, qui fulgoribus solis propter lunaris corporis obtentum privamur. At lunæ eclipsis, ipsiusmet lunæ passio, et revera, non opinione, eclipsis est. Vere enim luna deficit, ut terra obumbret ipsam prohibeatque quominus irradiationem a sole accipiat. Interdum autem sic deficit, ut ne exilis saltem illius umbra conservetur, sed et locus ignoretur, ubi illius corpus est. Cujusmodi lunaris eclipseus et nos semel spectatores fuimus, quæ mense Maio hora noctis septima accidit. Octodecim dies Maii præterierant; indictio prima decurrebat; annus supra sexies millesimum erat septingentesimus sexagesimus sextus⁸¹: continens, id est, aer, serenissimum erat. Hanc postquam vidimus eclipsin mirati sumus, si omnino luna proprium lumen habet, ut dicunt aliqui.

16, 17. Cæterum in integris eclipsibus partes lunæ ad orientem conversæ primum obscurantur, eademque primum vicissim illuminantur: propterea quod umbra quidem⁸² terræ ab ortu in occasum, luna autem erratico suo motu ab occasu ad ortum feratur, et sic in umbram terræ incidat. In partialibus autem eclipsibus, siquidem a borealibus ad australes partes luna descendat, meridionales illius partes deficiunt (hæ enim cum in descensu præcedant, in umbram incidunt); septentrionales autem eclipsin effugiunt (neque enim hæc umbram subingrediuntur, sin autem ab australibus ut ad boreales luna ascendat, septentrionales quidem

⁷⁹ Cleom. I. ii, c. 4, sub finem; Reinhold. in Purbachii theor. p. 208. ⁸⁰ Cleom. I. ii, c. 3; Macrobius in Soma. Scip., lib. v, c. 15. ⁸¹ Macrobius in Soma. Scip. lib. 1, c. 19 et 20; Reinhold. in Theor. Purb., 163. ⁸² Regiom. in Almagest. Ptol. lib. vi, prop. 29.

tenebris involvuntur, at meridionales lucem habent.

18. Porro ⁸³ luna et altissima et humillima, et medio modo se habens deficit. Et si quidem deficiat, eam est altissima, citius apparet, quia in angustiore umbra versatur: et cum terræ proxima est, tardius [conspicitur], quia in umbram incidit latiore[m]. Quando denique medio inter sublimitatem et humilitatem se habet, medium etiam occultationis tempus habet.

19. Hinc igitur manifestum est, et quod umbra [terræ] sit conoides [turbinata], et sol major quam terra ⁸⁴, et luna multo minor quam terra. Si enim tanto temporis spatio umbræ angustia occultatur; quanto fuisset abscondita, si in latitudinem umbræ incidisset, quæ circa terræ superficiem spargitur?

20. Quod autem in umbram terræ incidens luna eclipsin patiat, manifestum est ex eo quod eclipses in solis pleniluniis fiunt, quando fieri potest ut et luna in umbram incidat. Sed et ex lunæ partibus quæ post perfectam eclipsin conspiciuntur, cum orbiculares [fornicatæ] sint, **326** idem patet. Quin etiam a partialibus liquet eclipsibus; tum enim illuminationum sectiones falcatæ sunt, propterea quod, cum spherica figura ⁸⁵ in figuram incidit conoidem, et ab ipso secatur, orbiculares et falcatæ fiunt sectionum figuræ.

21. Quæ cum ita se habeant, fieri non potest, ut cum ambo luminaria super horizontem videntur, quoquo modo eclipsis [lunæ] fiat ⁸⁶. Cum autem multæ circa aerem fiant affectiones, consentaneum est, quod aliquando sol postquam occidit, super horizontem aliquibus esse videatur; cum vel crassior et continua nubes ad occasum est, et a radiis solaribus illustratur, adeoque solis speciem nubes istiusmodi exhibet; vel etiam cum aspectus ex aliqua nube æquabili ad solem refringuntur; et in tali nube, veluti in lævi speculo solaris coloris emphæsi seu imagine oborta, anthelius qui etiam parelius dicitur, consistit. Sed et alio modo radius qui ex oculis effunditur cum in insadente et humido aere ad occasum versatur, defringi potest, et in solem qui parum subter horizontem occultatus est, incidere.

Α ζεται μὲν τὰ πρὸς ἄρκτον, τὰ δὲ πρὸς μεσημέριαν ἔχει τὸ φαινόν.

ιη'. Ἐκλείπει δ' ἡ σελήνη καὶ ὑψηλοτάτη καὶ προσγειοτάτη καὶ μέσως ἔχουσα. Καὶ ὑψηλοτάτη μὲν ἐκλείπουσα, τάχιον ἐκφαίνεται, τῷ στενωτέρῳ τῆς σκιᾶς ἐντυγχάνουσα· προσγειοτάτη δὲ βράδιον, πλατυτέρα τῇ σκιᾷ περιπίπτουσα. Μέσως δ' ἔχουσα τοῦ ὕψους καὶ ταπεινώματος, μέσον καὶ τὸν χρόνον ἔχει τῆς κρύψεως.

ιθ'. Ἐντεῦθεν οὖν δῆλον, ὅτι τε κωνοειδῆς ἡ σκιὰ καὶ ὁ ἥλιος μείζων τῆς γῆς καὶ ἡ σελήνη ἐλάττων πολλῶν τῆς γῆς. Εἰ γὰρ τοσοῦτον χρόνον τῷ τῆς σκιᾶς στενώματι κρύπτεται, πόσον ἂν ἐκρύβη τῷ πλάτει περιπεσοῦσα τῆς σκιᾶς ὁ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν συμβαίνει τῆς γῆς;

Β κ'. Ὅτι δὲ τῇ σκιᾷ τῆς γῆς ἡ σελήνη περιπίπτουσα πάσχει τὴν ἐκλείψιν, δῆλον μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ τὰς ἐκλείψεις ἐν μόναις γίνεσθαι πανσελήνοις, ὅτε δυνατόν καὶ τὴν σελήνην περιπεσεῖν τῇ σκιᾷ. Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων μετὰ τὴν τελείαν ἐκλείψιν τῆς σελήνης μερῶν περιφερῶν ὄντων· ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐκλείψεων. Μηνοειδεῖς γὰρ τότε τυγχάνουσι τῶν φωτισμῶν αἱ ἀποτομαί· διότι σφαιρικοῦ σχήματος κωνοειδεῖ ἐντυγχάνοντος σχήματι καὶ ἀπ' αὐτοῦ τεινομένου, περιφερῆ καὶ μηνοειδῆ γίνονται τὰ σχήματα τῶν τομῶν.

κα'. Τοῦτων οὕτως ἐχόντων ἀδύνατον ἀμφοτέρων ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα τῶν φωστήρων ὀρωμένων ἐκλείψιν ὀλως γίνεσθαι. Πολλῶν δὲ γινομένων περὶ τὸν ἀέρα παθῶν, εἰκὸς ἐστὶ ποτε καταδεδουκότα τὸν ἥλιον ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα δόξαι τισὶν εἶναι, ἢ νέφους ὄντος πρὸς τῇ δύσει παχυτέρου καὶ συνεχοῦς, καὶ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων λαμπρυνομένου, καὶ φαντασίαν ἡλίου τοῦ τοιοῦτου νέφους παρέχοντος. Ἡ καὶ τῶν ὄψεων ἀνακλιωμένων ἔκ τινος νέφους ὀμαλοῦς πρὸς τὸν ἥλιον καὶ ὡς ἐν κατόπτρῳ λείψ τῷ τοιοῦτῳ νέφει, τῆς τοῦ ἡλιακοῦ χρώματος γινομένης ἐμφάσεως, ἀθηλίου τοῦ καὶ παρηλίου συνισταμένου. Δύνατο δ' ἂν καὶ ἄλλως ἢ ἐκ τῶν ὀμμάτων ἀποχεομένη ἀκτίς, ἐνίχμῳ καὶ νοτερῶ τῷ πρὸς δυσμαεῖς ἀέρι προσομιλοῦσα κατακλᾶσθαι καὶ τῷ ἡλίῳ ἐντυγχάνειν κεκρυμμένῳ μικρὸν ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα.

327 SYNOPSIS CAPITIS XXVIII.

DE TERRA ET EJUS ZONIS, AC PRIMUM QUOD TERRA AD COELESTEM SPHÆRAM, QUIN ET AD IPSAM SOLAREM, CENTRI RATIONEM OBTINEAT.

1. Quomodo accipiendum quod dicitur terra ad firmamenti spheram centri rationem obtinere, quod etiam simili declaratur. — 2. Tribus argumentis probatur terra ad cælum centri rationem habere, quorum primum sumitur a stellis, quæ ex omni parte terræ sibi invicem æquales et figura similes cernuntur. — 3. Secundum sumitur a signis Zodiaci, quorum sex semper præcise supra terram sunt, ubi etiam exemplo declaratur quomodo hoc ipsum cognosci possit. — 4. Tertium petitur ab æquatore, cujus itidem medietas integra semper supra terram est, ut per æquinoctia manifesto cognoscitur. — 5. Terra etiam ad solis spheram centri rationem quoad quidem sensum obtinere probatur ab horologiis quæ ubivis in terra fieri possunt, et centri rationem vel solis spheram obtinent ipsa quoque, haud secus ac si in terræ medietate facta essent. — 6. Terra ad lunæ spheram non obtinere centri rationem duobus probatur argumentis, quorum prius ducitur ab intervallis lunæ vel stellas inæqualibus pro climatibus diversitate. — **328** 7.

⁸³ Cleom. I. II, c. 7. ⁸⁴ Cardan. I. III De subtil. p. 188. ⁸⁵ Cleom. II, c. 6. ⁸⁶ Vide Plin. lib. II, c. 1.

Posterius a solis eclipsi sumitur, quæ non ubique eadem conspicitur. — 8. Occupatio, qua ratio explicatur, quare aliqui negarint terram ad aspectabile cælum, firmamentum puta, centri rationem obtinere. — 9. Confutatur hæc ratio, ut insufficientis, adeoque ostenditur esse non causa rei, quæ tamen ut causa assertur. — 10. Quare visu in altum sublato plus hemisphærio vel mundi medio appareat. — 11. Nec convallium rimulæ, nec montium tubercula rotunditatem terræ evertunt; quod simili a pilulis seu globulis platanorum declaratur, in quo etiam argumentatio inest a minori ad majus. — 12. Figura terræ rotunda esse quinque argumentis probatur quæ breviter ordine recensentur. — 13. Et aqua esse rotunda duobus argumentis confirmatur. — 14. Terra secundum physicos in quinque partes dividitur, quæ etiam zonæ appellantur et in textu recensentur. — 15. Dux extremæ zonæ propter frigus, media propter æstum traduntur ab antiquioribus physicis inhabitabiles: reliquæ temperatæ sunt et dicuntur; quanquam nec illas esse prorsus inhabitabiles experientia probavit. — 16. Causa varietatis istius zonarum est motus solis in Zodiaco, obliquitas Zodiaci, et terræ rotunditas. — 17. Temperatæ zonæ in quatuor mundi habitabiles partes dividuntur, quarum respectu etiam antæci, et perizæci et antipodes dicuntur, quorum omnium **329** ad se invicem ratio explicatur. — 18. Quare in quatuor habitabilibus terræ partibus antæci, et perizæci et antipodes ad se invicem transire non possint, quanquam hoc ipsum magna ex parte experientia superiorum et nostri temporis refutat. — 19. Auctori videtur figmentum esse, quod a physicis de antæcis, perizæcis et antipodibus traditur, in quo tamen errat et experientiam sibi contradicentem habet. — 20. Ratio auctoris est insufficientis, quin et per αντιστρέφον in ipsum retorqueri potest. — 21. Inter veteres qui de terræ magnitudine discrepantes sententias habuerunt, rectissime senserunt Eratosthenes et Posidonius. — 22. Eratosthenes quomodo et quibus hypothesebus ambitum terræ supputavit, ubi inter alia etiam de meridiano prolixius explicatur. — 23. Posidonius quomodo eundem invenerit. — 24. Diameter terræ quantus sit ad ambitum suum in stadiis.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ΄.

Περὶ γῆς καὶ τῶν ταύτης ζωνῶν, καὶ πρῶτον, ὅτι ἡ γῆ κέντρον λόγον ἐπέχει πρὸς τὴν οὐράνιον σφαῖραν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἡλιακὴν.

α΄. Ἡ γῆ κέντρον λόγον ἐπέχει πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ στερεώματος· οὐχ ὅτι σύμπασα κέντρον ἐστὶ (πᾶν γὰρ κέντρον ἀδιάστατον ὑπάρχει καὶ ἀμερὲς, εἴ γε σημείον ἐστίν)· ἀλλ' ὅτι συγκρινομένη πρὸς τὴν σφαῖραν μέγεθος οὐδένα λόγον ἔχειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν. Ὡσπερ αἱ μυριάδες μύρια τῶν τοῦ ὕδατος ἀμφορέων μυριάδες πολὺ μὲν τὸ πλῆθος ἔχουσι καθ' αὐτάς θεωρούμεναι· πρὸς δὲ τὴν θάλασσαν οὐδὲν εἶναι δοκοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς μέγαν τινὰ ποταμόν· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ, καθ' αὐτὴν μὲν ἐξεταζομένη, πολυμεγέθης ἐστὶ· πρὸς δὲ τὴν οὐράνιον σφαῖραν, ἢ καὶ πρὸς τὴν ἡλιακὴν, οὐδένα λόγον ἔχουσα φαίνεται. Τότε γὰρ λόγον ἔχειν μέγεθος πρὸς μέγεθος λέγεται, ὅταν τὸ μείζον οἶόν τε εἴη καταμετρηθῆναι ὑπὸ τοῦ ἐλάττονος· μυριοπλάσιον ἴσως ἂν, ἢ καὶ ἄλλον τινὰ μείζω λόγον ἔχον ἀριθμητόν. Ἡ θάλασσα δὲ καὶ πᾶς μέγας ποταμὸς οὐκ ἂν ὑπὸ τῶν μυριάδων μυρίων μυριάδων τῶν ἀμφορέων καταμετρηθῆεν τοῦ ὕδατος.

β΄. Οὕσαν δὲ τὴν γῆν στιγμιαίαν οἶονεὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱ ἀστέρες παριστῶσιν, ἐκ παντὸς αὐτῆς μέρους αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἴσοι φαινόμενοι καὶ τοῖς σχήμασιν ὅμοιοι. Τούτων δ' οὐδέτερον συνέβαινεν ἂν, μὴ τῶν πρὸς πάντα τὰ μέρη τοῦ οὐρανοῦ προσπιπτουσῶν εὐθειῶν ἐκ παντὸς μέρους τῆς γῆς ἴσων ἀλλήλαις οὐσῶν ὡς πρὸς ἀσθησίαν.

γ΄. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ζώδια φαινόμενα ὑπὲρ γῆν ἀκριβῶς, παριστῶσι τὴν γῆν ἐπέχουσαν σημείου λόγον πρὸς τὸ στερεῶμα, τοῦ κατ' αὐτὴν βάθους μηδεμίαν μοῖραν ἢ πολλοστὸν μοίρας ἀποκρύπτειν ἰσχύοντος. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἢ διάγνωσις γίνεται τοῦ τὰ ἐξ ὑπὲρ γῆν ζώδια φαίνεσθαι. Δύο τινὲς ἀπλανεῖς ἀστέρες ἀλλήλοισι παραπλήσιοι κατὰ τε

A

CAPUT XXVIII.

De terra et ejus zonis, ac primum quod terra ad caelestem sphaeram, quin et ad ipsam solarem, centri rationem obtineat.

1. Terra ⁸⁷ ad firmamenti sphaeram centri rationem obtinet: non quod universa centrum sit (quippe omne centrum dimensionum et partium experte est, siquidem punctum est), sed quod, si sphaeræ magnitudini comparatur, nullam ad ipsam habere rationem videatur. Quemadmodum enim centena millia myriadum amphorarum [cadorum] aquæ dum **330** per se considerantur, ingentis sunt magnitudinis, sed ad mare nihil videntur, ut nec ad magnum fluvium; sic nimirum etiam terra, siquidem per seipsam aestimetur, valde magna est; sed ad caelestem aut etiam ad solarem sphaeram, nullam habere rationem videtur. Tum enim ⁸⁸ magnitudo ad magnitudinem videtur habere rationem, cum major a minori mensurari potest, ut decies millies tantam aut aliam etiam aliquam majorem numerabilem rationem habeat. At mare et quivis alius ingens fluvius a centenis millibus myriadum amphorarum mensurari non possunt.

2. Quod autem terra ad cælum comparata puncti veluti rationem habeat, et stellæ ostendunt quæ ex omni ejus parte sibi invicem æquales et figura similes apparent. Quorum neutrum accideret, nisi rectæ, quæ ex omni parte terræ ad omnes cæli partes cadunt, sibi invicem quoad sensum æquales essent.

3. Sed et sex signa ⁸⁹ quæ præcise super terram conspiciuntur, ostendunt, terram ad firmamentum puncti rationem obtinere, cum ipsius profunditas nullam partem, aut etiam scrupulum partis ullum occultare possit. Hoc **331** autem modo cognoscitur, quod sex signa supra horizontem conspiciantur. Duæ quædam inerrantes stellæ sibi invi-

⁸⁷ Ptol. lib. 1; Alm. c. 6; Cleom. lib. 1, c. 10, et 11, c. 2; Region. in Ptol. 1. 1, conclus. 4. ⁸⁸ Cleom lib. 11, c. 2. ⁸⁹ Cleom. 1. 1, c. 10, et 11, c. 2.

cem et quoad magnitudinem, et quoad colorem similes per dimetientem opponuntur: una quidem decimum quintum Scorpii gradum tenens, altera eundem Tauri, cum Hyadum, id est Sicularum, pars sit, Marti quoad colorem valde similes. Occidente proinde una ipsarum, altera statim exoritur, simulque in horizonte ambæ spectantur, illa quidem oriens, hæc occidens. Quod non contingeret, si partem aliquam Zodiaci crassities terra obscurare posset.

4. Sed et medium aequatoris semper supra terram est, hocque ex æquinoctiis manifestum est. Cum enim oriens sol aut occidens punctum aequatori subjectum attingerit; tum et dies et nox summam æqualitatem accipiunt.

5. Sed et ⁹⁰ ad solarem sphaeram terra centri rationem obtinere perspicitur. Horologia enim in terra conficiuntur, quæ gnomonum umbras cum umbra terræ simul circumeuntes habent. Alique oportet cuncta gnomonum extremi centri rationem ad solarem sphaeram obtinere. Quoniam igitur nullum est horologium **332** quod in ipso præcise terræ medio stare possit; in omni autem terræ parte horologia possunt confici, manifestum est, quod etiam ad solarem sphaeram universa terra centri rationem obtineat. Unius enim sphaeræ unum centrum est. Sic igitur ad terram sese universi habent gnomones, quasi etiam ad unum punctum collecti forent. Ad solarem proinde sphaeram centri rationem obtinere terram, ex iis quae dicta sunt, manifestum evadit: ut semper tamen quoad sensum subintelligatur.

6. Quod autem ⁹¹ ad lunæ sphaeram terra puncti rationem non obtineat, sic ostenditur. Intervalla lunæ ad stellas in omni climate terræ æqualia non apparent; sed apud alios majora, apud alios minora. Hoc autem ita non esset, si rectæ, [quæ] ad lunarem altitudinem a terra [producentur], æquales essent. Si hoc enim, et intervalla sibi etiam æqualia conspicerentur.

7. Sed et solis eclipsis ⁹², quæ haud apud omnes conspicitur, rationi fidem facit. Si enim ⁹³ ad lunarem altitudinem idem ubique a terra intervallum foret, non apud aliquos quidem homines sol totus deficere, apud aliquos non totus, sed partem deficientem habere, **333** apud alios denique totus defectu vacare uno et eodem tempore videretur.

8-13. Atqui nonnulli dicunt, terram nec ad ipsum caelum quod videtur, puncti rationem habere. Et sane instantiam ex eo confirmant, quod visus cum in altum attollitur, ea videat, quæ in planis non videntur, sed infra horizontem occultata sunt: et hinc inferunt, non ab omni terræ parte caelum æqualiter dividi, ac ea de causa centri rationem ad ipsum non obtinere terram. Sed hæc ratio tunc

A μέγεθος καὶ χροῖαν διαμετροῦσιν ἀλλήλους· ὁ μὲν τὴν τοῦ Σκορπίου πεντεκαιδεκάτην κατέχων μοῖραν, ὁ δὲ τὴν αὐτὴν τοῦ Ταύρου, μέρος ὄν τῶν Ἰάδων. Οὗτοι τῶ Ἄρει τὸ χρώμα παρόμοιοι. Δυσμένου γοῦν τοῦ ἐνὸς αὐτῶν ὁ λοιπὸς εὐθὺς ἀνατέλλει, καὶ ὄρωνται καὶ ἄμφω κατὰ ταῦτόν ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, ὁ μὲν ἀνατέλλων, ὁ δὲ δύόμενος· Ὅπερ οὐκ ἂν συνέβαινεν, εἰ μέρει τινὶ τοῦ ζωδιακοῦ τὸ τῆς γῆς οἶόν τ' ἦν βάρθος ἐπιπροσθεῖν.

δ'. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Ἰσημερινοῦ διηνεκῶς ἐστὶν ὑπὲρ γῆν. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τῶν Ἰσημερινῶν· ὅπου ταν γὰρ ἀνατέλλων ὁ ἥλιος ἢ δύόμενος τοῦ ὑπὸ τὸν Ἰσημερινὸν ἐφάπτεται σημείου, τότε λαμβάνουσιν ἢ θ' ἡμέρα καὶ ἡ νύξ τὸ ἰσάκιτον.

B ε'. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν ἡ γῆ κέντρου λόγον ἐπέχοντα φαίνεται. Κατασκευάζεται γὰρ ἐπὶ γῆς ὡρολόγια τὰς τῶν γνωμόνων σκιὰς ἔχοντα τῇ σκιᾷ συμπεθεστάτας τῆς γῆς· καὶ δεῖ πάντα τὰ τῶν γνωμόνων ἄκρα κέντρου λόγον ἐπέχειν πρὸς τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν. Ἐπεὶ γοῦν οὐδὲν ἐστὶν ὡρολόγιον δυνάμενον ἐπ' αὐτῶ τῶ μεσαιτάτῳ στῆναι τῆς γῆς· ἐν παντὶ δὲ μέρει τῆς γῆς ὡρολόγια κατασκευάζεσθαι δύναται· φανερόν ὅτι κέντρου λόγον ἐπέχει καὶ πρὸς τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν ἡ πάσα γῆ. Μὴ γὰρ σφαῖρας ἐν καὶ τὸ κέντρον. Οὕτως οὖν ἔχουσι πρὸς τὴν γῆν οἱ γνώμονες ἅπαντες, ὡς εἰ καὶ εἰς ἐν ἴσαν συνηγμένοι σημείον. Πρὸς μὲν οὖν τὴν ἡλιακὴν σφαῖραν κέντρου λόγον ἐπέχειν τὴν γῆν, ἐκ τῶν εἰρημένον δεδήλωται, προσυπακουμένου πανταχοῦ τοῦ, πρὸς αἴσθησιν.

C ε'. Πρὸς δὲ τὴν τῆς σελήνης σφαῖραν μὴ λόγον ἐπέχειν σημείου τὴν γῆν οὕτω δείκνυται. Τὰ πρὸς τοὺς ἀστέρας διαστήματα τῆς σελήνης οὐκ ἴσα φαίνεται κατὰ πᾶν κλίμα τῆς γῆς, ἀλλὰ παρὰ μὲν τοῖς μείζω, παρὰ δὲ τοῖς ἐλάττω. Τοῦτο δ' οὐκ ἂν ἦν, τῶν πρὸς τὸ σεληνιακὸν ὕψος πρὸς πρὸς πρὸς ἀπὸ τῆς γῆς εὐθειῶν ἴσων ἀλλήλαις οὐσῶν· εἰ τοῦτο γὰρ, ἴσ' ἂν ἀλλήλοισι ἐφαίνετο καὶ τὰ διαστήματα.

ζ'. Καὶ ἡ τοῦ ἡλίου δ' ἔκλειψις μὴ παρὰ πᾶσιν ἢ αὐτῇ φαινόμενη πιστεύεται τὸν λόγον. Εἰ γὰρ πρὸς τὸ σεληνιακὸν ὕψος τὸ αὐτὸ διάστημα πανταχοῦ ἦν ἀπὸ γῆς· οὐκ ἂν παρὰ τισὶ μὲν ἀνθρώποις ὁ ἥλιος ὅλος ἐκλείπων ἐδόκει, κατὰ τισὶ δ' οὐχ ὅλος, ἀλλὰ μέρος ἔχων ἐκλείπειος· παρ' ἑτέροις δ' ὅλος πᾶμπαν ἀνέκλειπτος καθ' ἓνα καιρὸν τὸν αὐτόν.

η'-ιγ'. Ἐνίοι δὲ φασὶ μηδὲ πρὸς αὐτὸν τὸν ὁρώμενον οὐρανὸν σημείου λόγον ἐπέχειν τὴν γῆν· καὶ πιστοῦνται δεῖν τὴν ἔνστασιν ἐκ τοῦ τὴν ὕψιν εἰς ὕψος ἐξαιρομένην ὄρεῖν τὰ ἐν ἐπιπέδοις οὐχ ὁρώμενα, κωρυμμένα δ' ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα· κέντεῦθεν ἐπιφέρουσαι, οὐκ ἀπὸ παντὸς μέρους τῆς γῆς εἰς ἴσα διαιρεῖσθαι τὸν οὐρανὸν, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὸν μὴ κέντρου λόγον ἐπέχειν τὴν γῆν. Ἀλλ' οὗτος ὁ

⁹⁰ Cleom. l. I, c. 10. ⁹¹ Cleom. l. I, c. 11; Mart. Capella l. viii. ⁹² Cleom. l. I, c. 11. ⁹³ Cleom. l. II, c. 3.

λόγος τότε ἂν εἶχεν ἰσχύον, ὅταν ἐκ τῶν πεδίων καὶ τῆς θαλάσσης οὐχ ἑωράτω τὸ ἡμικόσμιον. Τοῦ δὲ τῆς ὄψεως εἰς ὕψος ἐξαίρομένης φαίνεσθαι πλέον τοῦ ἡμισφαιρίου τὸ σχῆμα τῆς γῆς ἐστὶν αἴτιον, ἐπεὶ σφαιρικόν. Ἀνεμποδίστως οὖν αἱ ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἀκτῖνες κύκλωσά τῆς γῆς χεόμεναι πλέον τοῦ ἡμικόσμιου περιλαμβάνουσι, γινομένων τότε τῶν ὀριζόντων κωνοειδῶν, διὰ τὸ σφαιροειδῆ τυγχάνειν τὴν γῆν. Οὐδὲ γὰρ αἱ τε ψάραγγες αἱ τε τῶν ὄρων ἕξοχαὶ τὸ τῆς γῆς σφαιρικόν ἀναιρήσουσιν, ὅτι μὴδ' αἱ περὶ τὰ σφαιρῖα τῶν πλατάνων ἕξοχαὶ καὶ κοιλότητες ἐξιστῶσι ταῦτα τοῦ σφαιρικοῦ, καίπερ αὐταὶ πλείονα λόγον ἔχουσι πρὸς τὰς τῶν σφαιρίων ὀλότητας, ἢ τῆς γῆς αἱ κοιλότητες καὶ ὑπεροχαὶ πρὸς τὸ μέγεθος ἅπαν αὐτῆς. Οὔτε γὰρ ὄρος πεντακαίδεκα σταδίων ὑψηλότερον κατὰ κάθετον ἰσθέρηται πρὸς τὸν οὐρανόν, οὔτε τύπος θαλάσσης τοσούτων σταδίων βαθύτερος. Εἰ δὲ καὶ πλείονων σταδίων ὕψος καὶ βάθος ὑποτεθείη, πῶσον λόγον ἔξει τὸ τοιοῦτον πρὸς τὴν διάμετρον ὅλην τῆς γῆς; Εἰ μὴ τὴν τῆς γῆς σφαιροειδέως, πῶς ἂν μετέπιπτον ἐπ' αὐτῆς οἱ ὀρίζοντες; πῶς ἄλλοι παρ' ἄλλοις ἀστέρες τῶν ἀπλανῶν πρὸς ἄρκτον καὶ μεσημέριον ἑωρῶντο; πῶς τὸ τοῦ πόλου ὕψος διάφορον ἐν τοῖς διαφόροις τῶν κλίμασι; πῶς τὸ μέγεθος ἐνηλλαγμένον τοῦ ἀρκτικοῦ; πῶς ἡμερῶν μεγέθη καὶ νυκτῶν ἑτέροις ἐτύχχανεν ἕτερα; Ταῦτα δὲ πάντα πιστοῦνται τὴν γῆν εἶναι σφαιροειδῆ. Καὶ τὸ ὕδιον ὅς πως σφαιροειδὲς ἐκ τοῦ τῆς βανίδας εἰς τι λείον ἐμπιπτούσας συστρέφεσθαι τε καὶ σφαιροῦσθαι καὶ ἡρεμεῖν δείκνυται· καθὼς ἐν τοῖς τῶν λαχάνων καὶ δένδρων φύλλοις ὑπάρχει καταρῆξ· ἕκ τε τοῦ τοῦς πλείοντος τὰ πλάγγη, πολλάκις μὲν ἀπὸ τῶν πλοίων αὐτῶν μὴ τὴν γῆν καθυρᾶν· ἐπὶ δὲ τοῦς ἰστούς ἀναθάντας, ὡς οὖσαν αὐτὴν πλεῖστον καθυρᾶν, ὑπερθεμένους διὰ τῆς εἰς ὕψος ἀναθίσεως τὰ τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιφανείας κυρτώματα, τὰ πρὶν ἐπιπροσθιόντα ταῖς τούτων ὄψεσιν.

ιδ'. Εἰς πέντε δὲ μέρη διαιροῦσιν οἱ φυσικοὶ τὴν σύμπασαν γῆν· ἐν μὲν τὸ ὑπὸ τοῦ ἀρκτικοῦ κύκλου περιεχόμενον ἕτερον ὑπὲρ ὑπόκειται τῷ μεταξὺ τοῦ ἀρκτικοῦ καὶ τοῦ θερινοῦ διαστήματι· τρίτον ὑπὲρ ὑπερκείμενον ἔχει τὸ ἐκ τοῦ θερινοῦ τροπικοῦ διήκεν εἰς τὸν χειμερινὸν τροπικόν καὶ κατὰ τὸ μεσαίτατον αὐτοῦ τὸν μέγιστον κύκλον τὸν ἰσημερινόν· τέταρτον ὑπὲρ τὸ μέσον ἐπὶ τοῦ τοῦ χειμερινοῦ τροπικοῦ καὶ τοῦ ἀνταρκτικοῦ πέμπτον, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἀνταρκτικοῦ περιέχεται· ταῦτα τὰ μέρη τῆς γῆς ὀνομάζουσι ζώνας.

ιε'. Τῶν οὖν τοιοῦτων ζωνῶν ἑκατέραν μὲν τῶν ἄκρων ἀοίκητον ὑπὸ κρύους εἶναι φασιν· ὑπὸ εὐλογμοῦ δὲ γε τὴν μεσαίτην· εὐκράτους δὲ τὰς λοιπὰς καὶ οἰκεῖσθαι πεφυκυίας εἰκότως λέγουσιν, ἐπειδὴ κέρματα τούτων ἑκάστη καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς τε θερμῆς καὶ ψύξεως καὶ τὸ ζωογόνον ἀπέιλη-

A robor haberet, si ex camporum planitiebus et mari medium mundi non spectaretur. Quod autem visu in altum sublato plus apparet hemisphærio, figura terræ in causa est, quia spherica. Proinde radii cum ab oculis undique circa terram sine impedimento conjiciuntur, dimidio mundi plus comprehendunt, cum horizontes tunc turbinati sint, quia terra orbicularis figuræ est. Neque enim⁹⁴ vel convalles, vel montium eminentiæ rotunditatem terræ evertent; quandoquidem neque in pilulis platoniorum eminentiæ et cavitates efficiunt, quominus ipsæ rotundæ sint, quanquam hæ majorem habent rationem ad pilularum³³⁴ integritatem, quam terræ cavitates et exuberantiæ ad universam ipsius magnitudinem. Neque enim mons quindecim stadiis secundum perpendicularum altior⁹⁵, neque maris locus tot stadiis profundior unquam est proditus. Quod si autem etiam plurimum stadiorum altitudo et profunditas supposita fuerit, quantum et talis⁹⁶ ad totum terræ diametrum habuerit rationem? Ac nisi terra orbicularis esset figuræ, qui in ipsa horizontes mutarentur? qui alia apud alios fixæ stellæ ad septentrionem et meridiem conspicerentur? qui poli altitudo in diversis climatibus diversa esset? qui arctici magnitudo variaretur? qui dierum et noctium magnitudines apud alios alia forent? Hæc videlicet omnia terram orbicularis figuræ esse confirmant. Sed et aquam quodammodo figura orbiculari præditam esse cum ex eo ostenditur, quod guttæ in læve aliquid incidentes contrahuntur et conglobantur et quiescunt, quemadmodum in herbarum et arborum foliis manifestum existit: tum ex eo quod qui maria navigant, sæpe quidem ab ipsis navibus terram non contueantur, consensum autem malis ipsam, uti³³⁵ propiorem, inspiciant; dum nimirum per accensionem in altum curvaturas et tumores, qui sunt in aquæ superficie, quique antea ipsorum aspectibus obstruebant, superant.

14. In quinque porro⁹⁷ partes universam terram physici dividunt: unam quæ ab arctico circulo continetur; secundam quæ ei intervallo subjecta est, quod inter arcticum et tropicum æstivum intervenit; tertiam, quæ inominens habet spatium id quod ex tropico æstivo ad hibernum tropicum protenditur et in sui præcise medio maximum circum æquinoctialem habet; quartam, quæ sub medio est tropici hiberni et antarctici; quintam, quæ sub antarctico continetur. Has terræ partes zonas nominant.

15. Harum proinde zonarum extremam utramque a frigore, mediam præ æstu inhabitabilem esse ferunt, reliquas autem bene temperatas et ad habitandum natura comparatas esse aiunt, quandoquidem ipsis utralibet [temperatarum] proportionem caloris et frigoris, et animalium gene-

⁹⁴ Ptol. lib. 1 Alm. c. 4; Cleom. l. 1, c. 10; Region. in Almag. lib. 1, conclus. 2. ⁹⁵ Cleom. ibidem. ⁹⁶ Cleom. l. 1, c. 8. ⁹⁷ Cleom. l. 1, c. 2; Martian. Capell. lib. vi, p. 226; Macrobi. in Somn. Scip. lib. 1, c. 5.

randorum facultatem, cum ex adusta, tum ex propinqua frigida accepit.

16. Quod autem aliæ partes terræ combustæ torreant, **336** aliæ frigore rigeant, aliæ temperatæ sint, sol in causa est ⁹⁸, et terræ figura quæ spherica est, ut diximus. Cum enim sol in mundo per latitudinem quæ inter tropicos intercepta est, movetur, necessario adurit terram, quæ tali spatio subjecta est, utpote qui rectus et validus in eam radios emittat. Rursus quandoquidem nec ab australibus partibus ut ad boreales accedens, tropicum æstivum, nec hinc ut ad australes, hibernum transcendit: eapropter partes uris subjectas frigore rigere contingit, ut quæ a sole sint remotissimæ, et hæc de causa obliquos et remissos radios solares suscipiant: reliquæ autem zonæ, quæ media quodammodo ratione solis radios admittunt, bonum temperamentum habent ⁹⁹.

17. Harum porro temperatarum utramque physici in duas iterum partes dividentes pro mediate quæ partim super, partim subter terram esse videtur, quatuor habitabiles (partes) esse dicunt: quarum unam quidem habitamus nos homines qui notii sumus; secundam pericæci [quasi dicas circumhabitantes, seu circumcolæ], qui in eadem nobiscum temperata existere et clima quod subter terram est **337** habitare finguntur: tertiam, antæci [q. d. contrahabitantes] et postremam ¹ antipodes [quasi pedibus obversis incedentes] qui etiam utrique temperatam oppositam incolere somniantur; autæci tamen in climate super terram (vocantur autem hi etiam antæci, quasi humeris aversi), in eo autem quod infra terram videtur, antipodes [habitant.] Omnium enim in terra habitantium vestigia ipsum terræ mediorum sive centrum spectare necesse est. Cum enim terra sphericam figuram habeat, medium et deorsum et centrum idem est. Quapropter haud pericæci sunt etiam antipodes, sed qui inferius ex adverso oppositum temperatum clima infra terram inhabitant, et per diametrum distant: quia horum vestigia istorum hominum vestigiis sunt opposita, quorum respectu antipodes dicuntur. Nostrorum proinde antæcorum pericæci, nostri antipodes dici quiverunt, at rursus nostrorum antæcorum antipodes, nostri pericæci ac penique nostri antipodes, nos antipodes; pericæci, pericæcos; antæci, antæcos habent, ut horum ad se habitudines (scheses) perinde ut amicorum et fratrum convertantur. Antipus **338** enim antipodis antipus est; [et pericæcus pericæci pericæcus; et antæcus antæci antæcus est.

18-20. Quamobrem quatuor terræ partes temperatas habitari physici monstruose fingunt: non posse autem quamquam ad pericæcos proficisci, quod ipsos a se invicem Oceanus qui belluis refertus sit et innavigabilis dirimat: nec etiam ad eos qui oppositam temperatam habitant, propterea

Α φεν ἐκ τῆς διακεκαυμένης καὶ τῆς πλησιαζούσης κατεψυγμένης.

ιζ'. Τοῦ δὲ τὰ μὲν τῆς γῆς διακεκαῦθαι, τὰ δὲ κατεψύχθαι, τὰ δ' εὐκράτα τυγχάνειν, ὁ ἥλιος αἴτιος, καὶ τὸ σχῆμα τῆς γῆς σφαιρικὸν ὑπάρχον, ὡς εἴρηται. Κινούμενος γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ τὸ μεταξὺ τῶν τροπικῶν πλάτος ὁ ἥλιος ἀναγκαίως διακαίει τὴν ὑποκειμένην τῷ τρισότῳ διαστήματι γῆν, ὀρθίους καὶ ἐντόνους ἐκπέμπων τὰς ἀκτῖνας αὐτῆ. Πάλιν ἐπεὶ οὐτ' ἀπὸ τῶν νοτίων ὡς ἐπὶ τὰ βόρεια γινόμενος ὑπερβαίνει τὸν θερινὸν τροπικόν, οὐτ' ἐντεῦθεν ὡς ἐπὶ τὰ νότια τὸν χειμερινόν διὰ τοῦτο τὰ ὑπὸ ταῖς ἀρκτοῖς μέρη κατεψύχθαι συμβέβηκεν, ὡς πορβιώτατω τοῦ ἡλίου, καὶ διὰ τοῦτο πλαγίας καὶ ἀνειμένας τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας δεχόμενα. Αἱ δὲ λοιπαὶ ζῶναι, μέσως πῶς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου λαμβάνουσαι, τὸ εὐκράτον ἔχουσι.

ιζ'. Τούτων τῶν εὐκράτων ἑκατέραν πάλιν εἰς δύο διαιροῦντες οἱ φυσικοὶ κατὰ τὸ ὑπὲρ γῆν καὶ ὑπὸ γῆν δοκοῦν ἥμισυ, τέσσαρας οἰκουμένας εἶναι φασίν· ὧν μίαν μὲν ἔχειν ἡμᾶς τοὺς ἰστορουμένους ἀνθρώπους· μίαν δὲ τοὺς καλυμένους περιόικους οἱ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὑπάρχειν εὐκράτον πλάττονται, καὶ τὸ δοκοῦν ὑπὸ γῆν οἰκεῖν κλίμα· τρίτην τοὺς ἀντοίκους, καὶ λοιπὴν τοὺς ἀντίποδας, οἱ καὶ ἄμφω τὴν ἀντεῦκράτον οἰκεῖν ὀνειρώττονται· πλὴν οἱ μὲν ἀντοῖκοι, κατὰ τὸ ὑπὲρ γῆν κλίμα (καλοῦνται δ' οὗτοι καὶ ἀντωμοί), κατὰ δὲ τὸ δοκοῦν ὑπὸ γῆν οἱ ἀντίποδες. Πάντως γὰρ τῶν ἐπὶ γῆς βεβηκότων τὰ ἔχνη βλέπειν ἐπ' αὐτὸ τὸ μεσαίτατον τῆς γῆς, ἥτοι τὸ κέντρον ἀνάγκη ἔχει. Καὶ γὰρ τῆς γῆς σφαιρικῆς σχήματι κεκρημένης, τὸ μέσον καὶ κάτω κέντρον ταυτό· δι' ὅπερ οὐχ οἱ περίοικοι γίνονται καὶ ἀντίποδες, ἀλλ' οἱ τὸ κάτω τῶν ἀπέναντι κατοικοῦντες ἄκρατον κλίμα τὸ ὑπὸ γῆν καὶ κατὰ διάμετρον ὄντες, ἔτι τὰ ἔχνη τούτων ἀντικρῶ τῶν ἔχνων ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πρὸς οὓς ἀντίποδες λέγονται. Διὸ λέγουσι ἂν ἡμῶν ἀντίποδες οἱ τῶν ἡμετέρων ἀντοίκων περίοικοι· τῶν δ' ἡμετέρων ἀντοίκων ἀντίποδες οἱ περίοικοι πάλιν ἡμῶν· οἱ δ' ἀντίποδες ἡμῶν ἡμᾶς ἀντίποδας ἔχουσι, καὶ περίοικους οἱ περίοικοι, καὶ ἀντοίκους οἱ ἀντοῖκοι· τῶν ἐν τούτοις σχέσεων ὁμοίως ταῖς ἐν φίλοις καὶ ἀδελφοῖς ἀντιστροφουσῶν. Ὁ γὰρ ἀντίπους ἀντίποδος ἀντίπους, καὶ ὁ περίοικος περιόικου περίοικος, καὶ ὁ ἀντοῖκος ἀντοίκου ἀντοῖκος.

οἱ ἀντίποδες ἀντίποδος ἀντίπους; [et pericæcus pericæci

ιγ'-κ'. Οἰκίσθαι γοῦν καὶ τὰς τέσσαρας εὐκράτους μοίρας τῆς γῆς οἱ φυσικοὶ τερατεύονται· μὴ δύνασθαι δὲ τινὰς πρὸς τοὺς περιόικους παρεύεσθαι διὰ τὸ διεργεῖν αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων τὸν ἰσχυρόν, θηριώδη πεφηνότα καὶ ἄπλωτον· μήτε μὴν πρὸς τοὺς τὴν ἀντεῦκράτον οἰκοῦντας, διὰ τὸ

⁹⁸ Macrob. in Somn. Scip. c. 5, 7; Mart. Capella, lib. vi, qui est de geometria; Ovid. i Metam.

⁹⁹ Cleom. l. 1, cap. 2. ¹ Mart. Capella, lib. vi, p. 227.

μη τήν μεταξύ διακεκαυμένην εἶναι πορεύσιμον. Ταῦτα φυσιολογίας τὰ ἐξευρήματα. Πρὸς δ' ἀλήθειαν οὐκ εἶσι περίοικοι, οὐτ' ἀντοικοι, οὐτ' ἀντιποδες. Εἰ γὰρ εἰς τὴν ἡμετέραν καύτην σύμπασαν γῆν πολλῶν πλείων τῆς οἰκουμένης ἀοικήτος εὐκράτος, τίς ἀνάγκη πλείους οἰκουμένους ἐπινοεῖν; Τόπους μέντοι πολλοὺς ἀοικήτους εὐκράτους ὑπολαμβάνειν τὸ κωλύον οὐδέν. Ὑπερεκπερισσοῦ γὰρ ἅπαντα πεποίηκεν ὁ θεός· καὶ ὡς περ ὀλίγον πῦρ, ὀλίγος ἀήρ, ὀλίγον ὕδωρ τὰ πρὸς χρῆσιν ἐξαρκοῦντα τοῖς οἷς χρήσιμα ταῦτα γινώσκονται, πάμπλειστα δὲ παρὰ τῆς δημιουργικῆς μεγαλειότητος καὶ πλουσιοπαροχίας γεγόνασιν· οὕτω καὶ τῆς γῆς ὀλίγον μὲν τὸ οἰκουμένον, πάνυ δὲ πάλυ τὸ εὐκράτον καὶ πρὸς οἴκησιν πεφυκός. Ἢ γὰρ τῆς θείας δωρεᾶς ἀκατάληπτος ἄβυσσος ὑπὲρ ἅπασαν χρεῖαν ὑπερέχειεν ἅπαντα.

κα, κβ'. Περὶ τοῦ τῆς γῆς μεγέθους διάφοροι λόγοι γεγόνασιν ὧν οὐδεὶς ἔχει τὸ ἀναντιρρήτον· τῶς δ' οὖν βελτίω τάχα τῶν ἄλλων δοκοῦσι λέγειν Ἐρατοσθένης καὶ Ποσειδώνιος. Ὁ μὲν οὖν Ἐρατοσθένης γραμμικῶς δεικνύμενος προάγεται τὴν τῆς γῆς περίμετρον σταδίων μυριάδων πέντε καὶ εἴκοσιν, ὑπόθεσιν πρὸς τὴν οἰκίαν δεῖξιν ποιούμενος τὸ σταδίων εἶναι πεντακισχιλίων τὸ ἀπὸ σελήνης μέχρις Ἀλεξανδρείας διάστημα· καὶ πρῶτον τὸ τὰς πόλεις ταύτας ὑπὸ τῷ αὐτῷ κεῖσθαι μεσημβρινῷ, καὶ τὸ μεταξύ τῶν πόλεων διάστημα, σταδίων πεντακισχιλίων δι' ἀπλουτέρας ἐρῆδου τὴν τῆς γῆς περίμετρον ἀποδίδωσι σταδίων μυριάδων τεσσάρων καὶ εἴκοσι. Μεσημβρινοὶ δὲ κύκλοι εἰσὶν οἱ διὰ τε τῶν τοῦ στερεώματος πόλων γραφόμενοι, καὶ διὰ σημείου τινὸς ἢ τῆς κορυφῆς ἐκάστου τῶν ὑπὲρ γῆς βεβηκότων ὑπέρεκείται. Πόλοι μὲν οὖν οἱ αὐτοὶ πάντων μεσημβρινῶν· τὸ δὲ κατὰ κορυφὴν σημεῖον ἕτερον ἑτέρων ἐστίν. Ὅθεν καὶ ἀπειροὶ δύνανται γράφεσθαι μεσημβρινοί. Πάντες δ' οὖν οἱ μεσημβρινοὶ μέγιστοι κύκλοι ὄντες, καὶ τὸν κόσμον (πρὸς ἀλλήλους εἰς δύο τέμνοντες σα, ἴσοι καὶ τῷ ρωδιακῷ καὶ ἀκλήλοις εἰσὶν. ἐπεὶ καὶ ὁ ζωδιακὸς μέγιστος κύκλος ἐστίν. Οἱ δ' ἄλλοι ἄλλοις ἴσοι, καὶ τὰ ὅμοια μέρη ἀλλήλων ἴσα ἔσονται.

κγ'. Τὴν αὖ Ῥόδον καὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν ὑπὸ τῷ αὐτῷ κεῖσθαι μεσημβρινῷ λέγων ὁ Ποσειδώνιος, καὶ σταδίων εἶναι πεντακισχιλίων τὸ τὰς πόλεις ἀπ' ἀλλήλων διεῖργον διάστημα, λαμπρότατον ἀστέρα τινά φησι καλούμενον Κάνωπον φθίνεσθαι πρὸς μεσημβρίαν ὡς ἐπὶ τῷ πηδαλίῳ τῆς Ἀργούσ· ἐν Ἑλλάδι μὲν οὐδ' ὄλως ἐρώμενον (ὅθεν οὐδ' Ἀρατος ἐν τοῖς Φαινομένοις εἶρηκέ τι περὶ αὐτοῦ), τοῖς δ' ἀπὸ τῶν ἀρκτικωτέρων μερῶν ὡς πρὸς μεσημβρίαν ἐρχομένοις ἀρχτὴν ἐν Ῥόδῳ τοῦ ὀρᾶσθαι λαμβάνονται· καπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὀφθέντα μικρὸν, εὐθὺς κατὰ τὴν τοῦ κόσμου συστροφὴν καταδύεσθαι· τοῖς

A quod intermedia adusta [zona] transiri non queat. Hæc physiologiæ inventa sunt ². In rei autem veritate nec pericæci sunt, nec antæci, nec antipodes. Si enim quod ad nostram universam terram attinet, multo major est inculta temperata quam quæ colitur, quæ necessitas cogit ut plures habitabiles [partes] excogitemus? Atqui ut multa loca temperata judicemus inculta, nihil est quod prohibeat. Quippe Deus omnia in summa creavit abundantia. Et sicut parum ignis est, parum aeris, parum aquæ, quæ sufficiant ad usum his quibus expedire cognoscuntur, plurimum autem a conditoris majestate et opulentissima largitate factum est: sicut etiam exigua terræ pars est quæ habitatur, sed valde magna, quæ temperata **339** et ad habitationem natura comparata est. Immensa enim divinæ munificentiae abyssus omnia multo abundantius effudit, quam eorum requirit indigentia.

21, 22. Cæterum ³ de terræ magnitudine multæ sententiæ fuerunt, quarum nulla contradictionis expers est; verumtamen cæteris meliora forsitan dicere videtur Eratosthenes et Posidonius. Eratosthenes igitur geometrice terræ ambitum ostendere aggreditur viginti quinque myriadam stadiorum; dum [interim] suæ ostensionis hypothesein facit quod intervallum a Syene ad Alexandriam sit quinquies mille stadiorum ⁴. Et primo quod hæc urbes sunt sub eodem meridiano, quoquo intermedium urbium intervallum est quinquies mille stadiorum, simpliciore ratione, terræ ambitum exhibet, viginti quinque myriadam stadiorum. Cæterum meridiani sunt circuli, qui et per firmamenti polos describuntur, et per aliquod punctum aliud quod cuivis in terra ambulantium vertici superincumbit. Poli proinde omnium meridianorum iidem, sed punctum verticale apud alios est aliud. Qua de causa etiam infiniti meridiani scribi possunt. Omnes **340** proinde meridiani cum sint maximi circuli, et mundum invicem in duas æquales partes dividant, cum Zodiaco tum sibi invicem æquales sunt, quoniam etiam Zodiacus est circulus maximus. Quod si toti totis sunt æquales, etiam partes eorum, quæ invicem sunt similes, æquales erunt.

23. Porro Rhodum et Alexandriam eidem meridiano subjectam esse dicens Posidonius, et intervallum quod civitates a se invicem dirimit quinquies mille stadiorum, splendidissimam quampiam stellam quæ Canopus vocatur, ad meridiem ut in gubernaculo Argus apparere pronuntiat, quæ in Græcia quidem nullo modo conspiciatur (qua de causa etiam Aratus in *Phænomenis* nihil de ea disseruit): ab iis autem qui a partibus borealioribus ut ad meridiem proficiscuntur, cum in Rhodo primum conspiciatur, ut super horizontem visa parum fuerit, illico in mundi conversione occidat,

² Plin. lib. II, c. 65; Lact. lib. III, c. 24. August. l. XVI, c. 9, De civitate Dei. ³ Cleom. l. I, c. 10; Mart. Capella, lib. VI, p. 224. ⁴ Pars I habet stadia 5000, partes 50 habebunt 250000.

vicissim iis qui a Rhodo Alexandriam versus quina stadiorum millia enavigarunt, appareat stella ista in Alexandria elevata supra horizontem, simul ac medium cœlum attigerit, altitudinem quartæ partis unius signi, quæ est quadragesima octava pars totius Zodiaci. Proinde etiam inter Rhodum et Alexandriam intervallum, hoc est, quina stadiorum millia, quadragesimum octavum erunt segmentum maximi terræ circuli. Atqui quadragesimæ octavæ quina stadiorum millia, myriades stadiorum efficiuntur viginti quatuor⁵; siquidem intervallum quod ex Rhodo ad Alexandriam protenditur, ad quina stadiorum millia excrevit, sin minus, secundum proportionem illius.

24. Cum autem terræ ambitus sit viginti quatuor myriades stadiorum, diameter illius erit septem myriades, sex millia, trecenta sexaginta tria stadia. Sphæræ enim ambitum obtinere triplum suæ diametri, et insuper septimam partem⁶, non accurate, sed quam proximè, placet Archimædis sectatoribus: qui pronuntiant omnis circuli et omnis spheræ ambitum obtinere rationem ad suam diametrum quam proximè triplam æsequi septimam.

Α ἀπὸ Ῥόδου δὲ μέχρι τῆς Ἀλεξανδρείας πεντακισχίλιους σταδίους ἐκπλεύσασσι φαίνεσθαι τὸν ἀστὲρα τοῦτον κατ' Ἀλεξανδρείαν ὕψος ἀπέχοντα τοῦ ὀρίζοντος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς μεσουρανήσει, τετάρτου μέρους ζωδίου ἐνὸς ὕπερ ἐστὶ τετρακοστούτου μέρους παντὸς τοῦ ζωδιακοῦ. Καὶ τὸ μεταξὺ τούτων τῆς τῆς Ῥόδου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας διάστημα τοῦτέστιν οἱ πεντακισχίλιοι στάδιοι, τεσσαρακοστούτου εἴσται τμήμα τοῦ μεγίστου κύκλου τῆς γῆς. Τεσσαρακοστούτου δὲ καὶ ὀκτάκις οἱ πεντακισχίλιοι στάδιοι μυριάδες ἐκτελοῦνται σταδίων τέσσαρες πρὸς ταῖς εἴκοσι. Ἔσται γοῦν κατὰ Προσιδώνιον ἡ περίμετρος τῆς γῆς σταδίων μυριάδων τεσσάρων καὶ εἴκοσι, οἷ γε τὸ ἐκ Ῥόδου πρὸς Ἀλεξανδρείαν ὀκτὸν εἰς πεντακισχίλιους ποσοῦται σταδίους· εἰ δὲ μή, πρὸς λόγον αὐτοῦ.

Β κδ'. Τῆς περιμέτρου δὲ τῆς γῆς μυριάδων οὔσης σταδίων τεσσάρων καὶ εἴκοσι ἡ διάμετρος ἔσται ταύτης, οἷοναὶ σταδίων τριῶν ἐξήκοντα τριακοσίων καὶ χιλιάδων ἕξ, πρὸς μυριάσιν ἑπτὰ· τὴν γὰρ τῆς σφαιρας περίμετρον τὸ τριπλάσιον ἔχειν τῆς οἰκείας διαμέτρου, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἕβδομον, οὐ κατ' ἀκρίβειαν, ἀλλ' ὡς ἔγγιστα τοῖς περὶ Ἀρχιμήδην δοκεῖ, παντὸς κύκλου καὶ πάσης σφαιρας περίμετρον λόγον ἔχειν ἀποφανομένοις πρὸς τὴν οἰκείαν διάμετρον ὡς ἔγγιστα τριπλασιεῖβδομον.

SYNOPSIS CAPITIS XXIX,

QUOD EST DE DIEBUS ET NOCTIBUS ET QUATUOR ANNI HORIS.

1. Sol motum habet duplicem, unum proprium 342 et alterum adventitium; illo horas, id est, statu anni tempora, hoc noctes et dies efficiens. — 2. Causa quare dierum et noctium incrementa et decrementa variant, itemque horæ anni quatuor sint, est mundi inclinatio et elevationis poli mutatio, adeoque parallelorum solis ab horizonte inæqualis sectio, et climatium terræ ad zodiacum non eadem propinquitas. — 3. Qualis sit mundi positus in climate æquatori subjecto, et quæ ejus consecutaria. — 4. A primo statim climate positus mundi variatur et alia consecutaria sunt, idque magis et minus pro remotioris differentia, ut exemplo tum hoc ipsam, tum etiam id quod superiore membro dictum est, declaratur. — 5. Circuli stellarum fixarum, quos primo motu describunt, paralleli sunt; minores tamen alii, alii majores. Minores qui polis, majores qui æquinoctiali proprios sunt, qui solus est maximus. — 6. Horum circulorum omnium in spherâ recta, nimirum in climate sub æquatore segmenta supra et infra horizontem sunt æqualia; in obliqua spherâ, hoc est, in aliis climatibus inæqualia, exceptis segmentis unius æquatoris, quippe borealiorum segmenta supra horizontem majora, infra horizontem minora, australium contra se habent, in nostra quidem temperata zona habitabili. In opposita enim zona horum etiam circulorum opposita est ratio. — 7. Sol a conversione 343 ad conversionem, sive ut alias loquimur, a solstitio ad solstitium progrediens omnes parallelos circulos, qui sunt intra tropicos, percurrit. — 8. Cum motu suo ex borealibus mundi partibus tropicum hibernum attingit, diem brevissimum et noctem longissimum efficit. — 9. Cum a tropico hiberno ad boreales mundi partes movetur, diem crescentem nobis exhibet, nocte tamen adhuc brevior, donec æquinoctialem assequatur. — 10. Hinc cum æquinoctialem attingit, verum æquinoctium efficit, accuratum quidem in primo gradu γ, quod est alterum punctum intersectionis horizontis et æquinoctialis; minus accuratum in punctis ante et retro vicinis. — 11. Cum ab æquinoctiali propius ad boreales mundi partes accedit, dies etiam noctibus longiores efficit, donec assecutus tropicum æstivum diem longissimam et noctem brevissimam efficit. — 12. Hinc cum regreditur ad australes mundi partes, dies facit decrecentes, longiores tamen adhuc noctibus, donec iterum æquinoctialem attingat, et autumnale æquinoctium, cum accuratum tum minus accuratum in principio ω punctisque ante et retro vicinis, ut de verno æquinoctio explicatum fuit, producit. — 13. Et sic reliquos ab æquatore parallelos percurrens dies etiam noctibus breviores exhibet, cujus quidem ut et superiorum omnium ratio a parallelorum et 344 horizontis varia sectione redditur. — 14. Idem sol conversionem æstivam seu solstitium æstivum facere quatuor argumentis cognoscitur; totidem et hibernam, sed contrariis. — 15. Sol ab hiberna conversione ad æquatorem ascendens æquinoctium vernum, ab æstiva conversione ad eundem descendens, autumnale æquinoctium efficit. — 16. In genere dies crescentes exhibet sol cum a partibus mundi australibus ad boreales accedit, decrecentes, cum ab his ad illas recedit. — 17. At incrementa dierum et noctium inæqualia sunt accessione, quemadmodum in textu per exemplum in specie declaratur. — 18. Cujus rei causa est obliquitas Zodiaci qui æquatorem et vicinos parallelos rectius, quin fere ad rectos serat unguulos, tropicis vero obliquius incumbit. — 19. Et proinde sol ad tropicos tardius accedit, et ab eisdem recedit, ad æquatorem et vicinos parallelos celerius: qua sane in re manifesto divini providentiæ elacet. — 20.

⁵ Pars 1 habet stadia 5000, partes 48 habebunt 240000. ⁶ Ut 22 se habent ad 7, sic 24000 ad 7663.

Intervallum dierum ab æquinoctio verno ad conversiones usque æstivas, et a conversionibus æstivis ad æquinoctium autumnale, et ab eodem æquinoctio ad conversiones hibernas, et denique a conversionibus hibernis ad æquinoctium vernale definitur. — 21. Quamquam zodiaci quadrantes sunt æquales, lumen sol non percurrit eos æquali tempore, quia in sua sphaera quæ infra firmamentum est per solarem circumum 345 movetur qui Zodiaco non est concentricus. — 22. Hinc æqualibus Zodiaci segmentis inæqualia solaris circuli segmenta respondent; et hac ipsa de causa longissimo tempore in Geminis, brevissimo in Sagittario moratus est sol auctoris quidem tempore. — 23. Sed et nycthemera non sunt præcise æqualia, quia a ditamento solis uti vocant non sunt æqualia. — 24. Nycthemera autem ex inæqualitate aditamentorum sunt inæqualia, cum propter motum solis proprium, tum propter solaris circuli eccentricitatem cum celo, id est primo mobili. — 25. Quippe sol si vel motu proprio careret, vel si solaris circulus non esset eccentricus primo mobili, nycthemera omnia præcise forent æqualia. — 26. Per conclusionem inferri, quod inæqualitatis nycthemerorum simul et motus solis proprius et solaris circuli eccentricus cause sint.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΘ'.

Περὶ ἡμερῶν καὶ νυκτῶν καὶ τῶν τεσσάρων τοῦ ἔτους ὡρῶν.

α'. Ὁ ἥλιος διττὴν φερόμενος κίνησιν, τὴν μὲν διὰ τῆς οἰκείας σφαίρας τὴν πλανητικὴν, τὴν δὲ διὰ τῆς βιαίας περιαγωγῆς τοῦ ἀπλανοῦς οὐρανοῦ, διὰ μὲν τῆς πεπλανημένης κινήσεως τὰς ὥρας ἀπαρτίζει, διὰ δὲ τῆς ἀλλῆς τῆς σὺν τῷ οὐρανοῦ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας ἀποτελεῖ· τὰς ἡμέρας τὸν περὶ ἡμᾶς ἀέρα φωτίζων διὰ τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ· τὰς νύκτας, ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα κεκρυμμένος καὶ μηκέτι διαπέμπων τὰς λαμπρότητας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς, διὰ τὴν τῆς γῆς ἐπιπρόσθησιν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἢ νύξ ἢ τὸ τῆς γῆς ἀποσκίασμα.

β'. Ταῖς ἡμέρας δὲ καὶ ταῖς νυξίν ἀξίσεις καὶ μειώσεις προσιγίνονται, καὶ τῶν ὡρῶν ἐκτελεῖται ἡ τετρακτύς, διὰ τὸ ἐγκεκλίσθαι τὸν κόσμον, καὶ τὸν μὲν τῶν πόλων βόρειον ἄνω τοῦ ὀρίζοντος εἶναι καὶ διὰ παντὸς ἡμῖν φανερόν, τὸν δὲ κάτω καὶ διττανεῶς ἀφανῆ· κἀντεῦθεν πάντας τοὺς ἐν τῇ στερεώματι παραλλήλους κύκλους ἐφ' οὓς φέρεται ὁ ἥλιος εἰς ἄνισα τμήματα ὑπὸ τοῦ ὀρίζοντος διαιρεῖσθαι πλὴν μόνου τοῦ μεγίστου τοῦ ἰσημερινοῦ· τὰ τε κλίματα τῆς γῆς μὴ τὴν αὐτὴν ἔχειν σχέσιν πρὸς τὸν ζωδιακόν, ὡς ἄλλων ἄλλοις ὑποκειμένων τοῦ στερεώματος μέρει, κἀντεῦθεν διαφόρων ὄντων κατὰ τὰς κρᾶσεις.

γ'. Ἐν μὲν οὖν τῷ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίματι μεσαιτάτι τῆς γῆς ὄντι, θέσιν ἔχει τὴν ἰσακτῆν ὁ κόσμος, ἑκατέρου τῶν πόλων ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος φαινομένου, καὶ κύκλων ἀρκτικῶν οὐχ ὑπαρχόντων ἐν τούτῳ τῷ κλίματι· πάντων δὲ τῶν ἀστέρων ἀνισχόντων τε καὶ καταδυομένων, μηδενὸς ὄντος ἀειφανοῦς, μήτ' αὖ ἀφανοῦς.

δ'. Ἀπὸ δὲ τούτου τοῦ κλίματος ὡς ἐπὶ τὰς εὐκράτους ἢ θέσεις ἀλλοιοῦται τοῦ κόσμου· τοῦ μὲν ἀποκρυπτομένου τῶν πόλων, τοῦ δ' ἐξαιρουμένου· πρὸς μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐξαιρουμένου τοῦ βορείου, πρὸς δὲ τὴν ἀπέναντι τοῦ νοτίου. Σφαιρικοῦ γὰρ πως τοῦ σχήματος ὄντος τῆς γῆς, ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ περὶ τὴν γῆν κυρτώματος ἐπιπροσθούμενος, κρύπτεται τοῖς ἀφιστραμένοις αὐτοῦ καθόσον ἀφίστανται· ὁ δὲ φαίνεται τοῖς πλησιάζουσιν, καθόσον πλησιάζουσιν. Ὑποκείσθω γοῦν τις ἐκ

A

CAPUT XXIX.

De diebus et noctibus et quatuor anni horis.

1. Cum sol⁷ duplici motu moveatur, uno errando per propriam sphaeram, altero violento caeli inerrantis circuitu; erratico quidem motu horas, hoc est, stata anni tempora efficit; altero autem quem cum caelo communem habet, dies et noctes producit; dies, cum aerem nostrum suis radiis illuminat; noctes, cum infra horizontem occultatus est; nec amplius 346 ad nos fulgores suos propter terræ objectum emittit. Neque enim quidquam aliud est nox, quam terræ obumbratio.

B

2. Porro diebus et noctibus incrementa et decrementa accedunt, et horarum quaternio efficitur: propterea quod mundus inclinatus est, et polus boreus supra horizontem, nobisque semper conspicuus, alter [australis] infra, et perpetuo inconspicuus est, et hinc paralleli omnes in firmamento circuli sub quibus sol movetur, solo maximo æquinoctiali excepto, in segmenta inæqualia ab horizonte dividuntur, et terræ climata non eundem schesin [habitudinem] obtinent ad zodiacum, dum alia aliis firmamenti partibus subjecta, et proinde temperamentorum respectu diversa sunt⁸.

C

5. In climate igitur quod æqualari subjectum et in terra præcise medium est, æqualissimum habet mundus positum, ubi nimirum uterque polorum in horizonte apparet, et circuli arctici in climate isto nulli sunt; sed omnes stellæ tum oriuntur, tum occidunt, ut nulla perpetuo appareat, nec contra non appareat.

4. Ab hoc autem climate ut ad temperatas variatur, mundi positus; dum unus polorum occultatur 374 aliter elevatur: in habitabili quidem nostra, borealis elevatur; in opposita autem, australis. Cum enim terræ figura sit rotunda quodammodo, unus quidem propter curvilitatis terræ obtentum occultatur iis qui distant ab ipso quantum distant; alter vero apparet iis qui propinquant illi, quantum propinquant. Supponatur igitur⁹ aliquis ex torrida ad nostram temperatam [zonam] ve-

⁷ Arist. de mundo, c. 5; Cleom. l. i. c. 3; Regiom. lib. i, conc. 6. ⁸ Cleom. l. i, c. 5 et 7; Regiom. in Ptol. l. ii, prop. 11. ⁹ Cleom. l, c. 5, sub princ.; Regiomont. in Ptol. l. ii, pro. 11-13.

niens. Huic nimirum per clima æquatori subjectum proficiscenti neuter polus elevatus videbitur (ambo enim simili ratione in horizonte sunt), nec ulla stella vel semper apparebit, vel contra nunquam apparebit. Unde nec aliquis arcticus vel antarelicus est circulus. Arcum enim ¹⁰ apud nos circulum esse oportet eum qui stellas semper apparentes comprehendit; antarcticum, qui occultatas. Porro eisdem posteaquam clima sub æquatore præterierit, australis quidem polus occultabitur, sed quantum hinc occultatus fuerit, tantum boreus in altitudinem elevabitur. Atque ita mundo a borealibus ut ad australes partes inclinationem accipiente, stellarum circa polos aliæ semper apparentes, aliæ non apparentes **348** efficiuntur. Idem etiam circulis qui ipsas continent necessario evenit, ut juxta itineris profectum mutantur, semperque etiam ambo æqualiter majores fiant.

5. Cum ergo hunc in modum mundus inclinatus sit, sciendum est inerrantium stellarum quamvis juxta cum firmamento circumgyratam tali circumgyratione circulum circumscribere. Hi proinde circuli paralleli quidem sunt. Cum autem eorum maximus sit æquinoctialis, minimi sunt omnium qui circa polos existunt. Quamobrem secundum proportionem qui ab æquatore quidem ut ad polos [recedunt], semper minores; qui autem a polis ut ad æquatorem [accedunt], semper majores sunt.

6. Universorum igitur ¹¹ parallelorum, et maximi, et minimorum, et intermediorum, in climate **C** æquatori subjecto, segmenta media supra terram, reliqua media infra terram sunt. Atqui isthinc ad hæc nostratia adventanti, quemadmodum polus boreus elevatur et mundus inclinatur, sic circuli eandem schesin non amplius relinent, sed æquinoctialis cum maximus sit [circulus] et in duas æquales partes mundum secet, dimidium semper supra terram habet, **349** reliquum dimidium accurata infra terram: eorum autem circulorum qui ab ipso ut ad polos vergunt, quotquot eundem ut ad boreum inclinant, majora segmenta supra terram, minora infra habent; quotquot autem ut ad australem [declinant] contra [se habent]. Sed nimirum etiam antarcticus totus occultatus est, quemadmodum totus arcticus semper conspicuus. Et sic quidem in nostra temperata [zona] res se habet, in opposita autem temperata, vice versa. Quæ enim nobis sunt sublimia, illis sunt humilia, et contra. Inclinatus est enim ipsis mundus ut ab australibus ad boreales partes. Et arcticus quidem circulus infra horizontem occultatus est, antarcticus autem æque ab horizonte elevatus.

7. Quæ cum ita sese habeant ¹², manifestum est cum sol a conversionibus ad conversiones planeta-

A διακεκαυμένης πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐρχόμενος εὐκρατον. Τούτω δὴ τὸ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν ἔτι διαπορευμένῳ κλίμα τῶν πόλων οὐδεὶς ἐξηρημένος ὀφθαίσσεται (καὶ ἄμφω γὰρ ἡμοίως ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος), καὶ οὔτ' ἀειφανῆς τῶν ἀστέρων ἔσται τις, οὔτ' ἀφανῆς. Ὅθεν οὐδὲ κύκλος τις ἀρκτικός· οὔτ' αὖθις ἀνταρκτικός. Ἀρκτικὸν γὰρ κύκλον εἶναι δεῖ καθ' ἡμᾶς τὸν τοῦς ἀειφανεῖς περιέχοντα τῶν ἀστέρων· τὸν δὲ τοῦς ἀποκεκρυμμένους ἀνταρκτικόν. Παραμείψαντι δὲ τὸ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίμα, πόλος μὲν ὁ νότιος πάμπαν ἀποκρυβήσεται· καλῶσον δ' ἂν οὗτος ἀποκρυβείη, κατὰ τοσοῦτον ἐξαρθείη πρὸς ὕψος ὁ βόρειος· καὶ οὕτως ἔγκλισιν ἀπὸ τῶν βόρειων ὡς ἐπὶ τὰ νότια τοῦ κόσμου λαμβάνοντες, οἱ μὲν τῶν περὶ τοῦς πόλους ἀστέρων ἀειφανεῖς γίνονται, οἱ δ' ἀφανεῖς. Καὶ οἱ τούτους περιέχοντες κύκλοι τὸ αὐτὸ πάσχοιεν ἀναγκαίως· κατὰ τὴν προκοπὴν τῆς πορείας μεταποιούμενοι, καὶ μείζους ἀεὶ κατ' ἰσότητα καὶ ἄμφω γινόμενοι.

ε'. Τοιοῦτοτρόπως οὖν ἐγκεκλιμένου τοῦ κόσμου, δεῖ νοεῖν τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ἕκαστον τῷ στερεώματι συμπεριφερόμενον, κύκλον περιγράφειν διὰ τῆς τοιαύτης περιφορᾶς. Πάντες οὖν οἱ τοιοῦτοι κύκλοι παράλληλοι μὲν εἰσι· μεγίστου δ' ἐν αὐτοῖς ὄντος τοῦ ἰσημερινοῦ, μέλλουσιν ἀπάντων οἱ περὶ τοῦς πόλους ὑπάρχουσιν. Ὡστε πρὸς λόγον οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ ὡς πρὸς τοῦς πόλους ἀεὶ ἐλάττους, οἱ δ' ἐκ τῶν πόλων ὡς πρὸς τὸν ἰσημερινὸν ἀεὶ μείζους.

ζ'. Συμπάντων τοίνυν τῶν παραλλήλων, καὶ τοῦ μεγίστου καὶ τῶν ἐλαχίστων καὶ τῶν μεταξὺ κατὰ μὲν τὸ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίμα τὰ ἡμισυ τμήματα ὑπὲρ γῆν καὶ τὰ λοιπὰ ἡμισυ ὑπὸ γῆν· τῶν δ' ἐκεῖθεν ἀφικνουμένων πρὸς τὰ ἐνταῦθα καθάπερ ὁ βόρειος πόλος ἐξάιρεται καὶ ὁ κόσμος ἐγκλίνεται τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ κύκλοι τὴν αὐτὴν σχέσιν οὐκ ἔτι διατηροῦσιν· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἰσημερινοῦ μεγίστου ὄντος, καὶ εἰς ἴσα δύο τέμνοντος τὸν κόσμον, τὸ ἡμισυ μένει πάντοτε ὑπὲρ γῆν καὶ τὸ λοιπὸν ἡμισυ ἀκθιθῶς ὑπὸ γῆν· τῶν δ' ἀπ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τοῦς πόλους κύκλων ὅποσοι μὲν ὡς πρὸς τὸν βόρειον, τὰ μείζω τμήματα ἔχουσιν ὑπὲρ γῆν, τὰ δ' ἐλάττω ὑπὸ γῆν· ὅποσοι δ' ὡς πρὸς τὸν νότιον, ἔμπαλιν. Ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ ἀνταρκτικός ὅλος κεκρυμμένος ἐστὶν ὡςπερ ἀειφανῆς ὅλος ὁ ἀρκτικός. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἡμετέραν εὐκρατον οὕτως ἔχει· κατὰ δὲ τὴν ἀντεύκρατον, ἀντεστραμμένως. Τὰ γὰρ ἡμῶν ὕψηλὰ τοῖς ἐκεῖ ταπεινά, καὶ ἔμπαλιν. Ἐγκλίεται γὰρ ὁ κόσμος ἐκεῖνοις ὡς ἀπὸ τῶν νοτίων ἐπὶ τὰ βόρεια· καὶ ὁ μὲν ἀρκτικός κύκλος ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα κέκρυπται· ὁ δ' ἀνταρκτικός τὸ ἴσον ἐξῆρται ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος.

ζ'. Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ ἥλιος ἀπὸ τροπῶν ἐπὶ τροπὰς τὴν πλανητικὴν ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν φερό-

¹⁰ Cleom. l. 1, c. ¹¹ Cleom. l. 1, c. 5 ¹² Ibid.

μενος κίνησιν, φανερόν ὅτι τοὺς κύκλους ἐξαλλάτσει πάντας, ὁπόσοι μεταξὺ νοοῦνται τῶν τροπικῶν.

η'. Ὅταν μὲν οὖν ἀπὸ τῶν βορείων ἐπὶ τὰ νότια φερόμενος ἐφάψηται τοῦ χειμερινοῦ τροπικοῦ, βραχυτάτην ἡμῖν τὴν ἡμέραν ποιεῖ, τὴν δὲ νύκτα μεγίστην. Ὁ γὰρ κύκλος οὕτως πάντων ὧν φαβεῖ κύκλων ὁ ἥλιος ὑπὸ γῆν ἔχει τμήμα μέγιστον, ὑπὲρ γῆν δ' ἐλάχιστον.

θ'. Ὅταν δὲ τοῦ χειμερινοῦ τροπικοῦ ὁ ἥλιος ἐφαψάμενος, γίνηται πάλιν ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τοῦ κοσμοῦ ὀρώμενος ἐντυγχάνει κύκλοις ἔχουσιν ὑπὲρ γῆν τμήματα μείζω τοῦ ὑπὲρ γῆν τμήματος τοῦ χειμερινοῦ τροπικοῦ. Καὶ ὅσα τὰ τῶν κύκλων ὑπὲρ γῆν τμήματα μείζω, τοσούτω καὶ τὴν ἡμέραν αὐξομένην πρὸς λόγον παρέχεται, μέχρι μὲν τοῦ πρὸς τὸν ἰσημερινὸν καταντήματος ἔτι μικροτέραν τῆς νυκτὸς διαμένουσαν.

ι'. Ἐπὶ δ' ἐφάψηται τοῦ ἰσημερινοῦ, τοῦ τὰ ἡμῖν ἔχοντος ὑπὲρ γῆν καὶ τὸ ἴσον μέρος ὑπὸ γῆν ἑαρινῆν ἰσημερίαν ποιεῖ· πάντη μὲν ἀκριθῆ τοῦ ἰσημερινοῦ ἐφαψάμενος καθ' ἓν τῶν δύο σημείων καθ' ἃ τέμνουσιν ἀλλήλους ὃ τε ὀρίζων καὶ ὁ ἰσημερινός· οὐκέτι δὲ τοιαύτην ἀκριθωμένην, ὅταν καθ' ἕτερον σημεῖον παρὰ τὰ εἰρημένα, τοῦ αὐτοῦ ἐφάψηται ἰσημερινοῦ.

ια'. Τελέσας οὖν ὁπωσοῦν τὴν ἰσημερίαν ὁ ἥλιος καὶ ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ ἀνατρέχων ὡς ἐπὶ τὸν θερινὸν τροπικόν, ἐπεὶ κύκλοις ἐντυγχάνει μείζω τὰ ὑπὲρ γῆν ἔχουσι τμήματα, μείζους τῶν νυκτῶν καὶ τὰς ἡμέρας ἐξ ἀνάγκης παρέχεται τῆς τοιαύτης αὐξήσεως προϊούσης μέχρις ἂν πελάσοι τῷ θερινῷ κύκλῳ, ὃς μέγιστον καθ' ἡμᾶς ἔχει τμήμα πάντων ὧν ἐφάπτεται· κύκλων ὁ ἥλιος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῇ θερινῇ τροπῇ ἡμέραν μεγίστην ποιεῖ.

ιβ', ιγ'. Ἐντεῦθεν δ' ὡς ἐπὶ τὰ νότια κατιῶν κύκλοις ἐντυγχάνων τμήματα ἔχουσιν ὑπὲρ γῆν ἐλάττω πρὸς λόγον τοῦ ὑπὲρ γῆν τμήματος τοῦ θερινοῦ τροπικοῦ καὶ τὴν ἡμέραν ἀναλόγως μειουμένην παρέχεται· μείζω μὲν τῆς νυκτὸς, μέχρις ἂν πελάσοι τῷ ἰσημερινῷ. Τοῦτου δ' ἐφαψάμενος, τὴν φθινοπωρινῆν ἰσημερίαν ποιεῖ· καθὼς ἐπὶ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας δεδήλωται· καὶ οὕτω κύκλοις ἐντυγχάνων ἐξῆς τὰ ὑπὸ γῆν ἔχουσι τμήματα μείζω τῶν ὑπὲρ γῆν, καὶ τὰς νύκτας ἀποτελεῖ μείζους τῶν ἡμερῶν.

ιδ'. Ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν τοίνυν ὁ ἥλιος τὴν πλανητικὴν ποιούμενος κίνησιν, καὶ ἄλλοις ἄλλοτε μέρεσιν ὑποβαίνων αὐτοῦ, καὶ οὕτω τὰς ὥρας ἐπιτελῶν, τροπὴν μὲν θερινὴν ποιεῖ τῆς οἰκῆσεως ἡμῶν γενόμενος ἔγγιστα· καὶ ὑψηλὸς ἡμῖν ὀφθεῖς ὅτι μάλιστα καὶ βορειότανον διελθὼν κύκλον, καὶ μεγίστην ἐκτελέσας ἡμέραν τῶν ὅλων τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμερῶν, ἐλάχιστην δὲ νύκτα τῶν ὅλων νυκτῶν. Τροπὴν δὲ (καὶ) χειμερινὴν ποιεῖ τῆς οἰκῆσεως ἡμῶν πορρωτάτω γενόμενος καὶ ταπεινότατος ἡμῖν

rio [seu erratico] motu sub zodiaco movetur, quod omnes circulos transeat, quotquot intra tropicos esse intelliguntur.

8. Cum igitur a borealibus ad australes partes delatus hibernum tropicum attingit, brevissimum nobis diem efficit, noctem longissimam. Hic enim circulus omnium circularum quos sol attingit, 350 maximum infra terram segmentum habet, supra terram autem minimum.

9. Cum autem sol post attactum hibernum tropicum rursus ut ad nos accedit, inque sublimioribus mundi partibus se videndum exhibet; in circulis versatur, qui majora habent supra terram segmenta, quam est segmentum hiberni tropici supra terram. Et quanto circularum supra terram segmenta majora, tanto etiam diem servata proportione magis augescens exhibent, quæ [tamen] nocte minor sit, usque dum ad æquinoctialem decurrat.

10. Postquam autem æquinoctialem attigerit, eum nimirum [circulum] qui mediam partem supra terram, et æqualem partem infra terram habet, verno æquinoctium efficit, prorsus quidem accuratum cum æquinoctialem in uno puncto attigerit, in quibus se secant invicem horizon et æquinoctialis, non autem sic accuratum amplius, quando in alio puncto ab iis quæ dicta sunt, eundem æqualorem attigerit.

11. Posteaquam igitur sol æquinoctium quoquo modo peregit, et ab æquatore ad tropicum æstivum ascendit, quoniam in circulis versatur majora segmenta supra 351 terram habentibus, majores etiam noctibus dies necessario exhibet; progrediente sic hoc incremento, donec ad tropicum æstivum accedat, qui maximum apud nos habet segmentum omnium circularum quos sol attingit, et proinde diem in conversione æstiva maximum efficit.

12-13. Hinc autem ut ad australes [partes] descendens, cum versetur in circulis segmenta supra terram habentibus minora, ad proportionem segmenti supra terram in æstivo tropico, diem etiam analogice decreascentem exhibet, tametsi nocte majorem, donec ad æquinoctialem pervenerit. Hunc autem ut attigerit, æquinoctium autumnale efficit, quemadmodum in verno æquinoctio declaratum est; ac ita in circulis deinceps progrediens qui segmenta infra terram exstantibus supra terram majora habent, noctes etiam diebus majores efficit.

14. Sol proinde planetarium motum sub zodiaco obiens, et alijs alijs partibus illius succedens, sicque horas perficiens, æstivam quidem conversionem facit, cum nostræ habitationi proximus factus et nobis altissimus conspectus fuerit, borealissimumque circulum transierit, 352 et maximum inter omnes totius anni dies, noctemque brevissimam omnium noctium effecerit. Hibernam autem conversionem facit, cum a nostra habitatione longissime recesserit, nobisque humillimus ac ut ad

ipsum horizontem visus fuerit, et australissimum circulum confecerit, et maximam noctem omnium noctium, diemque brevissimum omnium dierum effecerit.

15, 16. Aequinoctium ¹³ porro verum facit, cum ab hibernis conversionibus ad boreales partes et ad æstivum proficiscens tropicum et medio loco inter utrumque tropicum in suo cursu constitutus cum circulum peragravit, qui mundum in duas æquales partes dividit; autumnale autem æquinoctium, cum ad australes partes et tropicum hibernum ab æstivo tropico revertens, et similiter inter utrumque medius factus eundem æquinoctialem circulum confecerit. Jam vero crescentes dies exhibet, cum ad boreales mundi partes ab hiberno tropico ascenderit: decrecentes, cum a mundi borealibus partibus ad australes et hibernum tropicum descenderit.

17. Cæterum haud **353** æquali accessione incrementa fiunt dierum ¹⁴ et noctium; sed postquam dies augeri cœperit, primo quidem mense augetur duodecima parte totius excessus, quo maximus dies minimum excedit; secundo, sexta; tertio, quarta; quarto, itidem quarta; quinto, sexta; sexto, duodecima. Quare si sex horis excedat maximus diem minimum, primo quidem mense crescenti diei adjungetur semi-hora; secundo, hora; tertio, hora et semi-hora; ut ita trimestri spatio trium horarum fiat additio; quarto mense iterum hora et semi-hora adjungetur; quinto hora; ultimo semi-hora. Idem fit in noctibus.

μῆνα, πάλιν ὥρα καὶ ἡμιώριον προστεθήσεται· κατὰ τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῶν νυκτῶν.

18. Ejus autem ¹⁵ quod accessiones non sunt æquales, hæc aliqua causa est. Zodiacus circulus, sub quo solaris est, in quo sol cursum suum absolvit, cum obliquus sit et æquinoctialem in duobus punctis secet, utrumque autem tropicorum in uno puncto attingat, æquinoctialem quidem et vicinos parallelos rectior secet, et fere ad angulos rectos; tropicis autem obliquior et magis inclinatus adjacet; itidem et solaris.

19. Cum igitur anguli ad tropicos acuti sint, tardius ad ipsos sol accedit; itidemque ab his recedit. Cum autem juxta **354** æquinoctialem circulus signorum rectior existat, itidemque ei subjectus solaris, ad ipsum scilicet æquinoctialem accessus, et ab ipso recessus sol expeditiores facit, ut divinae providentiæ sapientia Zodiacus talem schesin ad tropicos sortitus fuerit, hoc line nimirum, ne horarum mutationes repente fierent.

20. A verno igitur ¹⁶ æquinoctio ad æstivas conversiones usque nonaginta quatuor dies sunt et diei dimidium; ab æstivis autem conversionibus ad

ἄρθοις, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ὀρίζοντα καὶ διανύσας κύκλον νοτιώτατον καὶ μεγίστην ἐκτελέσας νύκτα νυκτῶν ἀπασῶν, ἡμέραν δ' ἐλαχίστην ἡμερῶν ἀπασῶν.

ιε', ις'. Ἰσημερινὴν δὲ ποιεῖ ἐαρινὴν ὑπόταν ἀπὸ τῶν χειμερινῶν τροπῶν ἐπὶ τὰ βόρεια καὶ τὴν θερινὴν ἐρχόμενος τροπικὸν, καὶ μέσως ἀμφοτέρων τῶν τροπικῶν κατὰ τὴν πυρεῖαν γενόμενος, ὁδεύσῃ κύκλον εἰς ἴσα δύο διαιροῦντα τὸν κόσμον. Ἰσημερινὴν δὲ φθινοπωρινὴν, ὅταν ἐπὶ τὰ νότια καὶ τὸν χειμερινὸν τροπικὸν ὑποστρέφων ἀπὸ τοῦ θερινοῦ τροπικοῦ καὶ μεταίτατος ὁμοίως ἀμφοῖν γενόμενος, τὴν αὐτὴν πορεύσῃται κύκλον τὸν ἰσημερινόν. Δύξομένας δὲ παρέχεται τὰς ἡμέρας ἐπὶ τὰ βόρεια τοῦ κόσμου ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ χειμερινοῦ τροπικοῦ· μειουμένας δὲ, κατιὼν ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου βορείων ἐπὶ τὰ νότια καὶ τὸν χειμερινὸν τροπικόν.

ιζ'. Οὐ κατ' ἰσότητά δὲ προσθήκῃς γίνονται τῶν ἡμερῶν αἱ ἀξήτεις καὶ τῶν νυκτῶν· ἀλλ' ὅποταν ἀρξῆται ἡ ἡμέρα τοῦ αὔξεσθαι, κατὰ μὲν τὸν πρῶτον μῆνα δωδέκατον αὔξεται τῆς ὅλης ὑπεροχῆς, ἢ τῆς ἐλαχίστης ἡμέρας ὑπερέχει ἡ μεγίστη· κατὰ τὸν δεύτερον, ἕκτον κατὰ τὸν τρίτον, τέταρτον· κατὰ τὸν τέταρτον, ὁμοίως τέταρτον· κατὰ τὸν πέμπτον, ἕκτον· καὶ κατὰ τὸν ἕκτον, δωδέκατον. Ὡστε εἰ ἐξ ὥρας ὑπερέχει τῆς ἐλαχίστης ἡμέρας ἡ μεγίστη, τὸν μὲν πρῶτον μῆνα προστεθήσεται τῇ αὔξομένῃ ἡμέρᾳ, ἡμιώριον· τὸν δεύτερον, ὥρα· τὸν τρίτον, ὥρα καὶ ἡμιώριον· ὡς οὕτω γενέσθαι τριῶν ὥρῶν προσθήκην κατὰ τὸ τρίμηνον· κατὰ τὸν τέταρτον τὸν πέμπτον, ὥρα· καὶ κατὰ τὸν ἕσχατον, ἡμιώριον.

ιη'. Ἡ δ' αἰτία τοῦ μὴ γίνεσθαι τὰς προσθήκας ἴσας τοιαύδε τίς ἐστίν. Ὁ ζωδιακὸς κύκλος, ὅψ' ὄν ὁ ἡλιακὸς, ἐνθα ποιῶται τὴν πορείαν ὁ ἥλιος, λοξὸς ὄν καὶ κατὰ δύο μὲν σημεῖα τέμνειν τὸν ἰσημερινόν, ἑκατέρου δὲ τῶν τροπικῶν καθ' ἓν σημεῖον ἀπτόμενος, τὸν μὲν ἰσημερινόν καὶ τοὺς πλησίον παραλλήλους ὀρθότερος τέμνει, καὶ ὀλίγου ὄσιν πρὸς γωνίᾳς ὀρθᾶς· τοῖς δὲ τροπικοῖς πληγυότερος παρῆκεται κάμπυλον ἐγκεκλιμένος. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἡλιακός.

ιθ'. Ὀξείων τῶν οὐσῶν τῶν γωνιῶν παρὰ τοῖς τροπικοῖς, σχολιότερον αὐτοῖς ὁ ἥλιος κρήσεισιν· ὁμοίως δὲ καὶ τοῦτων ἀφίσταται. Κατὰ δὲ τὸν ἰσημερινόν, ὀρθότερος τοῦ τῶν ζωθίων κύκλου τυγχάνοντος, ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἡλιακοῦ, τὰς πρὸς αὐτὸν ὁγ' τὸν ἰσημερινὸν προσόδους καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ ἀναχωρήσεις ἀθροστέρας ποιῶται ὁ ἥλιος· τῆς τῆς Προνοίας σοφίᾳ τὴν τοιαύτην σχέσιν κληρωσαμένου τοῦ ζωδιακοῦ πρὸς τοὺς τροπικοὺς, ὅπερ τοῦ μὴ τὰς μεταβολὰς αἰώνης γίνεσθαι· τῶν ὥρῶν.

κ'. Ἀπὸ μὲν οὖν ἐαρινῆς ἰσημερίας ἕως τροπῶν θερινῶν πένταρες ἡμέραι· πρὸς ἐνενηκόντα καὶ ἡμέρας ἡμισυ· ἀπὸ δὲ τροπῶν θερινῶν ἕως φθινοπω-

¹³ Cleom. l. 1, c. 5. ¹⁴ Cleom. l. 1, c. 6. ¹⁵ Cleom. ibid. ¹⁶ Cleom. l. 1, c. 6; Reinhold. in Theor. Purbachii, p. 38; Phil. lib. 1 Phys. p. 79.

ρινῆς ἰσημερίας ἡμέραι τρεῖς πρὸς ἑνενήκοντα, καὶ ἡμέρας ὁμοίως ἡμῖον. Ἀπὸ πάσης τῆς ἰσημερίας ἕως τροπῶν χειμερινῶν μία ἡμέρα πρὸς ἑνενήκοντα καὶ ἀπὸ χειμερινῶν τροπῶν ἕως ἑαρινῆς ἰσημερίας ἕξ καὶ ὀγδοήκοντα ἡμέραι καὶ ἡμέρας τεταρτον.

κα'. Ἴσων οὖν ἦντων τῶν τοῦ ζωδιακοῦ τεταρτημορίων, οὐκ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ταῦτα διέξεισιν ὁ ἥλιος· ἐπεὶπερ οὐ δι' αὐτοῦ τοῦ ζωδιακοῦ ποιεῖται τὴν πορείαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἡλιακοῦ. Ὁ δ' ἡλιακὸς ἕκκεντρος ἐστὶ πρὸς τὸν ζωδιακόν. Τεταρτομένου γοῦν εἰς ἴσα τέσσαρα τοῦ ζωδιακοῦ, ὁ ἐντὸς αὐτοῦ ἡλιακὸς εἰς ἅμισα τέμνεται. Καὶ αἱ ἀπὸ τῶν τροπικῶν καὶ τοῦ ἰσημερινοῦ ἐλκόμεναι διάμετροι, τὸν μὲν ζωδιακόν εἰς ἴσα τέμνουσιν· οὐκ ἔτι δέ γε καὶ τὸν ἡλιακόν, διὰ τὸ μὴ τυγχάνειν ὁμόκεντρον τῷ ζωδιακῷ. Μόνοι γὰρ οἱ τοῖς αὐταῖς κέντροις κεχρημένοι κύκλοι τετραμμένας ἔχουσιν εἰς ἴσα τὰς περιφερείας ὑπὸ τῶν διαμέτρων.

κβ'. Ἄν τολύον ὁ ἡλιακὸς εἰς δώδεκα τμήματα συνδιαίρεθῇ τῷ ζωδιακῷ, τοῖς τοῦ ζωδιακοῦ τμήμασιν ἴσοις οὖσιν ἅμισα τὰ τοῦ ἡλιακοῦ ὑποκείσεται τμήματα· καὶ μέγιστον μὲν αὐτοῦ τμήμα ἔσται τὸ ὑποκείμενον τοῖς Διδύμοις· ἐλάχιστον δὲ τὸ ὑποκείμενον τῷ Τοξότη· καὶ ἄλλων ἄλλα μείζω καὶ ἐλάττω πρὸς λόγον ἔσονται. Διὸ τοὺς μὲν Διδύμους ὁ ἥλιος ἐν μηκίστῳ χρόνῳ ὑπέρχεται (καὶ γὰρ ἐν Διδύμοις ἐστὶν ὑψηλότερος), τὸν δὲ Τοξότην ἐν ἐλαχίστῳ (καὶ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτῷ ταπεινότερος)· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ζωδίοις ἀναλόγως ὑψηλότερος ὢν ἢ ταπεινότερος ἐνδιατρίβει καὶ πολυχρονιώτερον ἢ βραχυχρονιώτερον.

κγ'. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ νυχθημέρα πάντα τὸ ἰσαίτατον ἀλλήλοις ἔχει κατ' ἀκρίβειαν, ἀλλὰ μόνον πρὸς αἴσθησιν ἴσα δοκεῖ. Παντὸς μὲν γὰρ νυχθημέρου μείων ἐστὶν ἢ τοῦ κόσμου περιφορά, διὰ τὸ καὶ τὸν ἥλιον ἰδίαν ποιεῖσθαι κίνησιν ἐναντίως τῷ οὐρανῷ· κἀντεῦθεν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου πρὸς ταυτὸ τοῦ οὐρανοῦ καταντήσαντος, μήπω κατὰ τὴν ἀνατολὴν ὄρασθαι τὸν ἥλιον· ἀλλ' ὅπότεν ἡ περιφέρεια τοῦ κύκλου ἀνερχθῆ, τὴν δὲ τῷ νυχθημέρῳ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διήνυσεν ὁ ἥλιος κίνησιν, τότε καὶ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀνατολῇ φαίνεσθαι.

κδ'. Πάντα δὲ τὰ νυχθημέρα τὸ ἄμισον ἀλλήλοις ἔχουσι διὰ τὴν τοῦ ἡλίου κίνησιν τὴν πλανητικὴν, καὶ τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου τὸ ἕκκεντρον πρὸς τὸν οὐρανόν. Εἰ μὲν γὰρ ἰδίαν κίνησιν οὐκ εἶχεν ὁ ἥλιος, τῷ οὐρανῷ δὲ συμπεριτρίγγοτο μόνον, ἴσα ἦν ἀλλήλοις, ἀν' ἅπαντα τὰ νυχθημέρα τῶν ὀρθῶς ἀναφερομένων τοῦ ζωδιακοῦ τμημάτων, ἦγον τῶν θερινῶν καταδυομένων λοξῶς, καὶ τῶν λοξῶς ἀναφερομένων, ἦγον τῶν χειμερινῶν, καταδυομένων ὀρθῶς· καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν τὸ τῆς νύκτος νυχθημέρων ἀνισότητος αἴτιον, ἴσων αἰεὶ γενομένων τῶν τοῦ αἰθέρος περιστροφῶν.

A autumnale æquinoctium dies nonaginta tres, et item diei dimidium; ab hoc æquinoctio ad hibernas conversiones usque, nonaginta et unus dies; et ab hibernis conversionibus ad vernum æquinoctium, octoginta sex dies et quadrans diei.

21. Proinde quanquam quartæ partes signiferi æquales sunt, tamen eas sol æquali tempore non percurrit, quandoquidem non per ipsum zodiacum iter facit, sed per solarem. Solaris autem ad zodiacum est eccentricus. Quando proin zodiacus in quatuor æquales partes dividitur, solaris qui intra ipsum est, in inæquales secatur. Et diametri quæ a tropicis et æquinoctiali ducuntur, in æquales partes zodiacum dividunt: **355** sed non etiam solarem, quia zodiaco non est concentricus. Soli enim illi circuli, qui iisdem centris utuntur, circumferentia habent eas quæ in æquales partes a diametris secantur.

22. Quod si igitur solaris circulus una cum zodiaco in duodecim segmenta divisus fuerit, zodiaci segmentis quæ sunt æqualia, inæqualia solaris segmenta subjicientur; et maximum quidem illius segmentum erit, quod Geminiis subjicitur, minimum quod subjicitur Sagittario; et alia aliis majora et minora servata proportione orunt. Quamobrem Geminiis quidem sol longissimo tempore subit, (altior enim est in Geminiis), brevissimo Sagittarium (etenim in eo est humillimus); in aliis autem signis cum juxta proportionem sit altior aut humilior, longiore etiam tempore aut breviora commemoratur.

23. Sed ¹⁷ neque nychthemora [quæ dies naturales appellant, ex die et nocte artificiali constantes] sibi invicem præcisè omnia sunt æqualia; sed tantum quoad sensum æqualia videntur. Quovis enim nychthemero minor est mundi conversio, propterea quod etiam sol proprium motum peragat cælo contrarium, quodque ea **356** de causa, postquam ab eodem puncto cæli ad idem recurrit, in ortu nondum spectetur sol, sed cum circuli circumferentia emersit quam nychthemero [hoc est, diei naturalis spatio] sol motu proprio perfecit, tum etiam ipse in ortu conspiciatur.

24. Omnia autem nychthemera inæqualia sunt invicem propter motum solis orrabadum, et eccentricitatem solaris circuli ad cælum. Si enim proprium motum sol non haberet, sed tantum cum cælo circumageretur, æqualia forent invicem omnia nychthemera, dum recte emergentia zodiaci segmenta, id est æstiva, oblique occiderent; et oblique emergentia, hoc est hiberna, recte occiderent; nullaque hinc foret nychthemeroꝝ inæqualitatis causa; æqualibus [nimirum] semper existantibus ætheris conversionibus.

¹⁷ Regiom. in Alm. Ptol. lib. iii, prop. 22.

25, 26. Quoniam autem etiam sol sine intermissione suum peragil motum erraticum, non manet in zodiaci parte qua ortus fuit, ut in eadem etiam occideret; sed in alia quidem oritur, in alia vero occidit. Hoc autem cum faciat omnino, nychthemera accurate [loquendo] inæqualia constituit, dum solaris circuli sub zodiaco partes in quibus sol [movetur], aliæ aliter emergunt, et aliæ aliter occidunt, propterea quod naturalis motus solis nunquam cesset. Rursus si proprium habens sol motum, non haberet suum circulum eccentricum ad cælum: et sic etiam nychthemera omnia æqualia forent, dum æqualibus ætheris conversionibus æqualem semper solares motus erratici ob partium æqualitatem in quibus motus sit, addiderentur. Atqui hoc non ita est. Quare simul et motus solis et eccentricitas circuli ipsius nychthemero-
rum inæqualitatis causa sunt.

A κέ, κζ'. Ἐπει δὲ καὶ ὁ ἥλιος ἀληκτον ποιεῖται τὴν ἐαυτοῦ κίνησιν τὴν πλανητικὴν, οὐ μένει ἐν ᾧπερ ἀνέτειλε μορίῳ τοῦ ζωδιακοῦ, ἵνα καὶ δύνῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' ἐν ἄλλῳ μὲν ἀνατέλλει, ἐν ἄλλῳ δὲ δύνει. Τοῦτο δὲ διόλου ποιῶν, ἀνιστα πρὸς ἀκρίβειαν τίθησι τὰ νυχθήμερα τῶν ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν τοῦ ἡλιακοῦ μορίων· ἐν οἷς ὁ ἥλιος, ἄλλων ἄλλως ἀναφερομένων, καὶ ἄλλων ἄλλως δυσμένων, διὰ τὸ τῆς τοῦ ἡλίου φυσικῆς κινήσεως ἀληκτον. Πάλιν εἴπερ ἰδίῳ ἔχων ὁ ἥλιος κίνησιν, οὐ τὸν ἐαυτοῦ κύκλον εἶχεν ἑκκεντρον πρὸς τὸν οὐρανόν· καὶ οὕτως ἐν ἴσῃ πάντα τὰ νυχθήμερα ἦν ταῖς τοῦ αἰθέρος ἴσῃς περιστροφαῖς, ἴσων ἀεὶ προστιθεμένων τῶν ἡλιακῶν πεπλανημένων κινήσεων διὰ τὴν ἰσότητά τῶν μερῶν, ἐφ' ὅσπερ ἡ κίνησις. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὅτι τῆς τοῦ ἡλίου ἡ κίνησις ὁμοῦ καὶ τὸ ἑκκεντρον τοῦ κύκλου αὐτοῦ τῆς τῶν νυχθημέρων ἀνισότητος αἴτια.

SYNOPSIS CAPITIS XXX.

De habitationibus.

1. Habitationes secundum umbrarum differentias triplices facit, periscias, amphiscias, heteroscias quas singulis ordinis declarat. — 2. Periscias. — 3. Amphiscias. — 4. Heteroscias. — 5. Nobis et periscias nostris tum communia tum diversa recenset. — 6. Nobis et antæcis communia et diversa explicat. — 7. Nobis et antipodibus nostris nihil commune, sed omnia inversa esse pronuntiat. — 8. Causæ propter quas in temperatis zonis horæ anni, itemque incrementa et decrementa dierum et noctium mutantur, sunt 358 mundi inclinatio, et parallelorum solis ab horizonte divisio inæqualis, quemadmodum sane sub æquatore perpetuum est æquinoctium. — 9. Incrementa et decrementa dierum et noctium apud omnes in nostra temperata zona habitantes fiunt eodem tempore, sed accessio et subtractio apud omnes non est eadem, ejus rei causa est, quod mundi inclinatio et poli elevatio etiam apud hosce omnes non est eadem. Eadem est ratio, inversa tamen, apud eos qui habitant in temperata nobis opposita — 10. Quibus ipsis de causis diei maximi quantitas apud alios atque alios homines variatur, ut in textu declaratur. — 11. Qua de causa in Britannia tempore longissimi diei, qui horarum est octodecim, nox etiam quæ est horarum sex luceat. — 12. In insula Thule totus tropicus æstivus, adeoque omnes partes Canceri supra horizontem sunt, et proinde dies artificialis ibi est mensis integer. — 13. in locis borealioribus dies longissimus etiam bimestris et trimestris et quadrimestris et quinquemestris et major efficitur pro distantie ratione. — 14. Sub ipso polo boreo habitantibus dies longissimus non tantum semestris, sed septimestris, nos vero quinquemestris efficitur. — 15. Quomodo in Thule et ultra in locis borealioribus arcticus se habeat ad tropicum æstivum. — 16. Sub ipso polo arcticus, æquator, et horizon coincidunt, et unus re atque subjecto 359 fiunt circulus, tametsi ratione differant.

CAPUT XXX.

De habitationibus.

1. Terræ ¹⁸ hi, quod supponimus, tota incolatur, habitationum aliæ erunt periscie [quasi circumumbratiles] aliæ amphiscie [quasi utrinque umbram jacentes], aliæ heteroscie [quasi alteram umbram habentes].

2. Periscie quidem, quæ sunt sub polis, in quibus annus in diem et noctem dividetur, cum in his æquator fiat horizon, sex autem signa eadem semper supra terram, et sex infra terram sint. Cum ergo in hujuscemodi habitationibus umbræ circulum circumscribant, periscias faciunt ipsas, quod in climatibus quæ sunt sub polis firmamentum insular molarum convertatur.

C

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ οἰκίσεων.

α'. Οἰκουμένης καθ' ὑπόθεσιν ὅλης τῆς γῆς, τῶν οἰκίσεων αἱ μὲν περίσκιαι γενήσονται, αἱ δ' ἀμφίσκιαι, αἱ δ' ἑτερόσκιαι.

β'. Περίσκιαι μὲν αἱ ὑπὸ τοῦς πόλους, ἐν αἷς ὁ ἐνιαυτός εἰς ἡμέραν καὶ νύκτα διαιρεθῆσεται· γινόμενου μὲν ὀρίζοντος ἐν ταύταις τοῦ ἡμερινοῦ, ζωδίων δὲ διαπαντός ἐξ ὄντων ὑπὲρ γῆν τῶν αὐτῶν, καὶ ἐξ ὑπὸ γῆν. Κύκλον οὖν ἐν ταῖς τριαύταις οἰκίσεσιν αἱ σκιαὶ περιγράφουσαι περισκίους ποιοῦσιν αὐτάς, παραπλησίως τοῖς μέλοισ ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦς πόλους κλίματι στρεφομένου τοῦ στερεώματος.

¹⁸ Cleom. l. i, c. 7; Strabo ii sub finem; Megiom. in Ptol. lib. ii, prop. 44, 45, 16, 17. Macrobi. l. ii, c. 7, in Somn. Scip. Basil. homil. 6 in Hexaemeron.

γ'. Ἀμφίσκιαι δὲ οἰκίσσεις αἱ ὑπὸ τὸν ἰσημερινόν. Πρὸς νότον μὲν γὰρ ἀπιδόντος τοῦ ἡλίου καὶ ὡς πρὸς τὸν χειμερινὸν τροπικὸν ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ κύκλου, πρὸς βορρᾶν ἀποκλινοῦσιν αὐτῶν αἱ σκιαί· πρὸς δὲ τὸν θερινὸν τροπικὸν ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ κύκλου πορευομένου τοῦ ἡλίου, αἱ σκιαί πρὸς νότον τραπήσονται.

δ'. Ἐτερόσκιαι δὲ εἰσιν αἱ εὐκράτοι. Καὶ γὰρ ὅταν πρὸς μεσημβρίαν ὁ ἥλιος γένηται, τῶν μὲν τὴν βορείαν ἔχόντων ζώνην πρὸς βορρᾶν ἀποκλίνουσιν αἱ σκιαί, τῶν δὲ τὴν ἀντεῦκρατον ἡμῶν πρὸς νότον. Συμπεριέχεται μὲν γὰρ ἡ σκιά τῆς γῆς πάντοτε τῷ ἡλίῳ καὶ διαμετρεῖ τοῦτον. Ὡστε ἡ διὰ τοῦ ἄκρου τῆς σκιάς ἀγομένη διάμετρος ἐπὶ τὸ τοῦ ἡλίου κέντρον πεσεῖται. Καὶ σύμπται δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτιζομένων σωμάτων αἱ σκιαί τῆς σκιάς συμπερινοστοῦσι τῆς γῆς. Ὅθεν ἐν μὲν ταῖς ἰσημεριναῖς, ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου, πρὸς δύσιν ἰσημερινὴν ἀποκλίνουσιν αἱ σκιαί, ὁμομένου δὲ, πρὸς ἀνατολὴν ἰσημερινήν· ἐν δὲ ταῖς χειμεριναῖς τροπαῖς, ἀνατέλλοντος μὲν τοῦ ἡλίου, πρὸς δύσεις θερινὰς ἢ τῶν σκιάων ἀπόκλισις γίνεται, ὁμομένου δὲ, πρὸς ἀνατολὰς θερινὰς· ἐν δὲ ταῖς θεριναῖς τροπαῖς, ἀνίσχοντος μὲν τοῦ ἡλίου, πρὸς δυσμὰς αἱ σκιαί χειμερινὰς ἀποτείνονται, ὁμομένου δὲ, πρὸς ἐπιτολὰς χειμερινὰς· κατὰ χιασμὸν γινομένης ἐν θέρει καὶ χειμῶνι τῆς τῶν σκιάων ἀποκλίσεως.

ε'. Διαιροῦντες δ' οἱ φυσικοὶ τὰς εὐκράτους εἰς οἰκούμενα τέσσαρα τμήματα, καὶ περιοίκους ἡμῶν ἐπινοοῦντες ἀντοίκους τε καὶ ἀντίποδας, λέγουσι καὶ κοινότητος ἡμῶν εἶναι πρὸς ἐκείνους καὶ ἐτερότητας. Πρὸς μὲν (οὖν) τοὺς περιοίκους κατὰ τὸν τῶν φυσικῶν λόγον ἔσται κοινὸν ἡμῶν, πρῶτον μὲν τὸ τὴν αὐτὴν οἰκίαν εὐκράτον· ἔπειτα τὸ κατὰ ταυτὸν ἔχειν τὰς ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς μειώσεις τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν. Διάφορον δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ παρ' ἡμῶν ἡμέρας οὐσης παρ' ἐκείνοις εἶναι νύκτα· καὶ ἔμπαλιν, πλατύτερον τούτου λεγομένου. Οὐδὲ γὰρ ἀκριβῶς ὑπόταν καταδύηται παρ' ἡμῶν ὁ ἥλιος, ἀρχὴν λαμβάνει τοῦ παρ' ἐκείνοις ἀνίσχειν. Οὕτω γὰρ ἂν παρ' ἡμῶν οὐσης μακρᾶς τῆς ἡμέρας, ἡ νύξ ἐγίνετο παρ' ἐκείνοις μακρά· καὶ τὴν ἡμῶν τὰ κατὰ τὰς ὥρας ἐνηλλαγμένῃ, καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς μειώσεις τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν. Νυνὶ δὲ σφαιροειδῆ τὴν γῆν οὖσαν περιῶν ὁ ἥλιος καὶ κυκλῶν, οἷς ἐκάστουτε μέρεσιν ἐπιβάλλει τὰς ἀκτίνας, ταῦτα λαμπρύνει τε καὶ φωτίζει τὰ τῆς γῆς κυρτώματα κατὰ τὴν πορείαν ὑπερτιθέμενος. Ὅθεν ἔτι παρ' ἡμῶν ὁρώμενος ὑπὲρ γῆν τοῖς περιοίκους ἡμῶν ἀνίσχων φανήσεται.

ς'. Πρὸς δὲ τοὺς ἀντοίκους ἡμῶν ὑπάρχει κοινὸν τὸ κάκεινους καὶ ἡμᾶς ὑπὸ τὸ ὑπὲρ γῆν οἰκεῖν ἡμισφαίριον· ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ ταυτὸν ἔχειν τὰς ἡμέρας τε καὶ τὰς νύκτας, λεγομένου καὶ τούτου πλατύτερον. Παρ' ἡμῶν γὰρ ἡμέρας οὐσης μεγίστης, ἐλαχίστη παρ' ἐκείνοις, ὑπάρχει καὶ ἔμπαλιν. Ἐν γὰρ

3. Amphisciaë autem habitationes, quæ æquatori subjectæ sunt. Cum enim sol ad austrum et ab æquinoctiali circulo velut ad hibernum tropicum abit, umbræ earum in boream declinabunt : cum vero ab æquinoctiali circulo ad æstivum tropicum sol proficiscitur, umbræ ad austrum convertentur.

4. Heterosciaë autem sunt, quæ temperatæ sunt. Cum enim sol ad meridiem venerit, eorum quidem qui borealem zonam habitant, umbræ **360** in boream declinant : ad austrum autem eorum qui oppositam nobis temperatam incolunt. Nam umbra terræ cum sole semper juxta circumit, ipsumque dimittit. Quapropter diameter quæ per extremitatem umbræ ducitur, in solis centrum incidet. Et vero omnium eorum corporum quæ a sole illuminantur umbræ cum umbra terræ simul circumaguntur. Unde in æquinoctiis oriente sole ad occasum æquinoctialem umbræ declinant : at in hibernis conversionibus ex oriente quidem sole ad occasum æstivum fit umbrarum declinatio, occidente autem ad ortus æstivos : in æstivis porro conversionibus emergente sole ad occasum hibernos, occidente ad ortus hibernos umbræ protenduntur : ut ita per chiasmum, seu decussationem æstate et hieme fiat umbrarum declinatio.

5. Cum autem physici ¹⁹ temperatas [zonas] in quatuor segmenta quæ habitantur, dividunt, nobisque pericæos et antæcos et antipodes excogitent, communitates etiam et diversitates nobis ad illos esse dicunt. Ad pericæos quidem ex physico-rum ratione commune nobis erit primum eandem incolere temperatam, deinde **361** simul habere horas (hoc est stata anni tempora), itemque incrementa et decrementa dierum et noctium : diversum autem, quod cum apud nos dies est, apud illos nox sit, et vice versa, ut hoc tamen latiore sensu dicatur. Nec enim accurate cum apud nos sol occidit, apud illos emergere incipit. Sic enim die apud nos longa existente, nox apud ipsos longa fieret, essentque nobis quoad horas, quoad item incrementa et decrementa dierum ac noctium, commutata omnia. Jam autem cum sol terram orbicularem existentem circumeat et ambiat, quibus partibus ubivis radios immittit, eas illustrat et lumine perfundit, ut qui cursu suo terræ convexitatibus supervehatur. Unde cum adhuc apud nos supra terram videtur, pericæis nostris emergens conspicietur.

6. Ad antæcos autem nobis commune existit, quod et illi et nos hemispherium habitamus, quod supra terram est ; sed et quod eodem tempore dies et noctes habemus, ut et hoc largiore sensu dicatur. Cum enim apud nos est dies maximus, apud ipsos minimus existit, et vice versa. Commutata namque

¹⁹ Cloom. l. 1, c. 2 ; Mart. Capella lib. vi, p. 226 ; Macrobius, in Somn. Scip. l. ii, c. 5, 6.

nobis et illis anni tempora, itemque augmenta **362** et decremēta dierum et noctium.

7. Ad antipodes denique ²⁰ nihil nobis prorsus commune est, sed omnia inversa sunt. Nam climata invicem subter terram habemus, et anni tempora commutata sunt, itemque dies et noctes, earumque incrementa et decremēta.

8. Quod autem anni tempora, itemque augmenta et decremēta dierum et noctium in temperatis [regionibus] commutata sunt, in causa est mundi inclinatio, et circulorum parallelorum qui in caelo intelliguntur in partes inaequales sectio. Omnes enim hi excepto æquinoctiali majoribus et minoribus segmentis dividuntur, cum soli arctici et antarctici a sectione sint liberi. Quamobrem quicumque paralleli circuli nobis sunt humiles, hi oppositam temperatam incolentibus alti sunt, multumque elevati, et contra. Unde etiam noster hibernus circulus æstivus est iis, ut qui maximum supra terram segmentum obtineat; at eorum æstivus nobis hibernus est, cum nihil tale in climate æquatori subiecto accidat, sed perpetuo sit æquinoctium: quandoquidem in isto climate mundus nulla prorsus ratione inclinatus est, sed omnium parallelorum segmenta **363** similia existunt, cum quæ supra terram, tum quæ infra terram sunt; quippe semicirculi sunt.

9. Jam vero ²¹ augmenta et decremēta dierum et noctium eodem fiunt tempore apud omnes qui temperatam nostram regionem incolant, quemadmodum vicissim apud eos qui oppositam temperatam habitant: verumtamen haud æqualis additio et subtractio apud omnes est, sed multiplex in his variatio, ut aliis quidem minima fiat additio et subtractio, aliis vero maxima. Causa autem est rei hujus, quod non ex æquo apud omnes mundus inclinatus est, neque polus boreus æqualibus ubique gradibus ab horizonte, sed ad meridiem habitantibus, parum; ad arcum, id est septentrionem plus; ipsorum denique in mediis modo elevatus est.

10. Unde illis qui in Moroe Æthiopiæ habitant, quoniam mundus parum inclinatus est, diem maximum esse tredecim horarum cognitum est; illis, qui Alexandriam, quatuordecim, cum ibi scilicet mundus majorem inclinationem accipiat ²²; his qui Hespontum, quindecim; qui Rotam, quindecim et amplius; qui Massiliam, quindecim et semissis hora; Celtis, sedecim; **364** iis qui Mæotidem, septendecim; Britanniis, octodecim noctemque sex horarum æquinoctialium.

11. Unde etiam ²³ lumen his noctu esse dicitur eodem tempore, hoc est, æstivæ conversionis tempore, sole, tum circa horizontem pertranscunte et

λακται γὰρ ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς τὰ κατὰ τὰς ὥρας, καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς μειώσεις τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν.

ζ'. Πρὸς δὲ τοὺς ἀντίποδας οὐδὲν ἡμῖν οὐδὲν κοινόν· ἀλλ' ἀντέτραπται τὰ πάντα. Καὶ γὰρ τὰ ὑπὸ γῆν ἀλλήλων ἔχουμεν κλίματα, καὶ τὰ κατὰ τὰς ὥρας ἡμῖν ἐνῆλλακται, καὶ τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας, καὶ τὰς νύκτας καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ μειώσεις αὐτῶν.

η'. Τοῦ δ' ὠνηλάχθαι τὰ κατὰ τὰς ὥρας καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς μειώσεις τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν ἐν ταῖς εὐκράτοις ἢ τοῦ κόσμου ἔγκλισις αἰτία ἐστὶ, καὶ ἡ εἰς ἄνισα τῶν ἐν οὐρανῷ νοουμένων παραλλήλων κύκλων τομῆ. Πάντες γὰρ οὗτοι πλὴν τοῦ ἰσημερινοῦ μείζουσι καὶ ἐλάττουσι τέμνονται τμημάτων, ἀτμήτων μόνων ὄντων τῶν ἀρκτικῶν καὶ ἀνταρκτικῶν. Ὅσοι μὲν οὖν τῶν παραλλήλων κύκλων ἡμῖν ταπεινοί, τοῖς τὴν ἀντεύκρατον ἔχουσιν ὑψηλοὶ καὶ πρὸς ἐξηρημένους καὶ ἔμπαλιν. Ὅθεν καὶ ὁ μὲν ἡμέτερος χειμερινὸς κύκλος θερυνὸς ἐκείνοισι, μέγιστον ἔχων τμήμα τὸ ὑπὲρ γῆν· ὁ δ' ἐκείνων θερυνὸς ἡμῖν χειμερινὸς, μηδενὸς τοιοῦτου συμβαίνοντος ἐν τῷ ὑπὸ τὸν ἰσημερινὸν κλίματι, ἀλλ' ἰσημερίας οὔσης διαπαντός· ὅτι περ οὐδαμῶς ἐν ἐκείνῳ τῷ κλίματι ὁ κόσμος ἐγκέκλιται, ἀλλ' ἴσμοια τυγχάνει πάντων τῶν παραλλήλων τὰ τμήματα, τὰ θ' ὑπὲρ γῆν, τὰ θ' ὑπὸ γῆν· ἡμικύκλια γάρ.

θ'. Αἱ δ' αὐξήσεις καὶ αἱ μειώσεις τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν κατὰ ταυτῶν μὲν γίνονται πᾶσι τοῖς τὴν ἡμετέραν οἰκουσιν εὐκρατον· ὡς περ αὖ κατὰ ταυτῶν καὶ πᾶσι τοῖς ἔχουσι τὴν ἀντεύκρατον· οὐ μὴν ἡ ἴση γὰρ προσθήκη καὶ ὑφαίρεσις παρὰ πᾶσιν ἐστίν, ἀλλὰ πολλὴ ἢ ἐν τούτοις παραλλαγῆ· τοῖς μὲν ἐλαχίστης γινομένης προσθήκης καὶ ὑφαίρεσεως, τοῖς δὲ μεγίστης. Αἰτίων δὲ τούτου τὸ μὴ παρὰ πᾶσιν ἐπίσης ἐγκεκλίσθαι τὸν κόσμον, μηδὲ τὸν βόρειον πόλον ἀπανταχοῦ τὰς ἴσας ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος ἐξῆρθαι μέρη· ἀλλὰ τοῖς μὲν πρὸς μεσημβρίαν οἰκουσιν πρὸς ὀλίγον, τοῖς δὲ πρὸς ἀρκτον ἐπιπλέον, τοῖς δὲ μέσοις αὐτῶν μέσως.

ι'. Ὅθεν τοῖς μὲν κατὰ τὴν Μεσήνην τῆς Αἰθιοπίας, ἐπεὶ ὀλίγον ὁ κόσμος ἐγκέκλιται, τὴν μεγίστην ἡμέραν τριῶν ἰσθόρηται καὶ δέκα τυγχάνειν ὥρων (ἰσημερινῶν)· τοῖς δὲ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τεσσαρῶν καὶ δέκα, πλείονα τὴν ἔγκλισιν δηλονότι τοῦ κόσμου λαμβάνοντος· τοῖς δὲ κατὰ τὸν Ἑλλησπόντον πεντεκαίδεκα· τοῖς δὲ κατὰ τὴν Ῥώμην πεντεκαίδεκα καὶ πρὸς τοῖς δὲ κατὰ τὴν Μασσαλίαν πεντεκαίδεκα καὶ ἡμισυὸς ὥρας μίαν. τοῖς δὲ Κελτοῖς ἑκατάδεκα· τοῖς δὲ κατὰ τὴν Μαιωτίαν ἑπτακατάδεκα· τοῖς δὲ Βρεττανοῖς ὀκτωκατάδεκα, τὴν νύκτα δ' ὥρων ἰσημερινῶν ἕξ.

ια'. Ὅθεν καὶ φῶς εἶναι τούτοις νυκτός κατὰ τοῦτον λέγεται τὸν καιρὸν, ἦτοι κατὰ τὴν θερυνὴν τροπὴν, τοῦ ἡλίου τότε περὶ τὸν ὀρίζοντα διερχομέ-

²⁰ Manil. l. i. Astron. ²¹ Regiom. l. ii in Ptol., prop. 42, 43. ²² Strabo lib. ii; Plin., l. vi, sub finem; Mart. Cap. lib. 8. ²³ Cleom. l. i, c. 7.

νου, καὶ τὰς ἀγὰς ὑπὲρ γῆς ἀναπέμποντος, ὅπερ γίνεται καὶ παρ' ἡμῖν ὁπότεν τοῦ ἡλίου πελάζοντος τῆν ὀρίζοντα· πολὺ τοῦ φωτὸς τὴν τοῦ ἡλίου προλαμβάνη ἀνατολὴν, καὶ πάλιν ἐναπομένῃ μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου κατάδυσιν. Ἡμισυ γὰρ ζωδίου, τουτέστι πεντεκαίδεκα μοίρας ἀπέχων ὁ ἡλῖος ὀρίζοντος ὑπὸ γῆν, φῶς οὐκ ὀλίγον πέμπει τοῖς ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα. Ἐὼς τοίνυν τοιοῦτον εἶναι λέγεται· νοκτὸς ἐν Βρετανίᾳ, γενομένου τοῦ ἡλίου περὶ τὸν Καρκίνον· ἐπεὶ περὶ τὸν ὀρίζοντα ποιεῖται τότε τὴν πορείαν ὁ ἡλῖος. Ἐλάχιστον γὰρ ἐστὶν ὑπὸ γῆν τμήμα τοῦ θερينوῦ κύκλου τοῖς Βρεττανοῖς.

ιβ'-ις'. Περὶ δὲ τὴν θούλην νῆσον ὄλον τὸν θερινὸν ὑπὲρ γῆν εἶναι λόγος ἐστὶν αὐτὸν ὄντα καὶ ἀρκτικόν. Ὅποτεν οὖν ὁ ἡλῖος τὸν Καρκίνον διέρχεται, μηνιαῖον ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ φανήσεται χρόνον ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα, τῶν τοῦ Καρκίνου μερῶν πάντων ἀειφανῶν· ἐπεὶ περ ἐφόσον ἐν τοῖς τοῦ Καρκίνου ἀειφανέσιν ὁ ἡλῖος, ἐπὶ τοσοῦτον ἔσται καὶ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα. Προϊούσι δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ ἀρκτικώτερα καθ' ὑπόθεσιν, οὐ μόνον ὄλος ὁ Καρκίνος, ἀλλὰ καὶ πλείω τοῦ ζωδιακοῦ μέρη τῶν ἀειφανῶν εὐρεθήσεται. Ταῦτα τοίνυν ὁ ἡλῖος διερχόμενος οὐδόλως ὑπὸ τὸν ὀρίζοντα καταδύσεται. Καὶ οὕτως ἔσται τινὰ κλίματα τῆς γῆς, ἐν οἷς καὶ διμηνιαῖα καὶ τριμηνιαῖα καὶ μεζῶν ἡμέρα γενήσεται. Τοῖς δ' ὑπὸ αὐτὸν τὸν πόλον τὸν βόρειον ἐξ ζωδίων ὑπὲρ γῆν ὄντων ἀειφανῶν, ἐφόσον ὁ ἡλῖος ταῦτα διέρχεται, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τοσοῦτον οὐδόλως κρυθήσεται. Διέρχεται δὲ ταῦτα δι' ἡμερῶν ἑπτὰ καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς ἑκατὸν· τὰ δὲ λοιπὰ δι' ἡμερῶν ὀκτὼ πρὸς ταῖς ἑβδομηκοντα καὶ ταῖς ἑκατὸν, προστιθεμένου καὶ τετάρτου μίαις ἡμέρας· Ἐπεὶ γοῦν τοῖς ὑπὸ τὸν βόρειον πόλον ὁ ἡλῖος ὑπὲρ γῆν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ καὶ ὀγδοήκοντα πρὸς ταῖς ἑκατὸν, ἡμισυ δὲ ζωδίου ἀπέχον τοῦ ὀρίζοντος ὑπὸ γῆν, φῶς οὐκ ὀλίγον ἐκπέμπει τοῖς ὑπὲρ γῆν προλάβοι ἂν τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολὴν ἡλιακὸν φῶς ἐφ' ἡμέραις τούπιπαν πεντεκαίδεκα τοῖς βορειοτάτοις· καὶ μετὰ τὸ καταδύναί τὸν ἡλῖον ἔσται τούτοις τὸ τοιοῦτον ἡλιακὸν φῶς ἐφ' ἡμέραις ὁμοίαις πεντεκαίδεκα. Τοῖς ὑπὸ τὸν βόρειον πόλον λοιπὸν ἡμέρα μὲν ἔσται μεζῶν ἢ ἑπταμηνιαία, νύξ δὲ πενταμηνιαία μάλιστα πως· αἰεὶ γὰρ οἱ φωτισμοὶ πλεονεκτοῦσι τοὺς σκοτασμούς. Τοῖς μὲν οὖν ἐν τῇ θούλῃ νήσῳ ὁ θερινὸς τροπικὸς συμπίπτει τῇ ἀρκτικῇ· τοῖς δὲ βορειοτέροις καὶ τὸν θερινὸν ὑπερβαίνει τροπικὸν πρὸς λόγον ὁ ἀρκτικός. Τοῖς δὲ ὑπὸ αὐτὸν τὸν πόλον καὶ βορειοτάτοις ὁ πᾶσιν ἰσημερινὸς κύκλος ἀρκτικός τε γίνεται καὶ ὀρίζων· οὐκ ἤδη δὲ κατὰ τὸν ἀκριβῆ λόγον καὶ ἰσημερινός. Ἀρκτικός μὲν γὰρ ὅτι περιέχει τοὺς τῶν ἀστέρων ἀειφανεῖς, μηδενὸς ἀνατέλλοντος ἢ καταδυσομένου· ὀρίζων δὲ πάνυ, ὅτι διαχωρίζει τὸ ὑπὲρ γῆν καὶ ὑπὸ γῆν ἡμισφαίριον. Οὐκ ἀκριβῆς δ' ἰσημερινός, ἐπεὶ περ εἰς μίαν ἡμέραν καὶ μίαν νύκτα τὸν ὄλον

A radius supra terram emittente : quod etiam apud nos fit, quando sole horizonti appropinquante, nullum luminis ortum solis anticipat, et rursum post occasum solis remanet. Cum enim signi medietatem, hoc est quindecim gradus, ab horizonte sol abest infra terram, ad eos qui supra horizontem sunt lumen non exiguum dimittit. Tale igitur noctis lumen esse dicitur in Britannia, cum sol ad Cancrum pervenerit, quoniam circa horizontem sol tum iter facit. Britannis enim minimum æstivi circuli segmentum infra terram est.

12-16. Circa Thulem vero insulam ²⁴, totus æstivus [circulus] supra terram esse dicitur, qui etiam arcticus. Cum ergo sol Cancrum transit, menstruo tempore in hac insula supra horizontem apparebit, Cancrum partibus semper apparentibus : quia quamdiu in semper apparentibus Cancrum partibus est sol, tandiu etiam supra horizontem **365** est. Progredientibus autem hinc ad septentrionales partes ex hypothesis, non totus tantum Cancer, sed etiam plures Zodiaci partes semper apparere inventientur. Has igitur cum sol transibit, horizontem prorsus non subibit. Ac ita erunt aliqua terræ climata, in quibus et bimestris et trimestris et major dies efficitur. Illis autem ²⁵ qui sub ipso polo sunt boreo, cum sex signa supra terram sint semper apparentia ; quanto temporis spatio sol ea percurrit, tanto etiam nulla prorsus ratione et ipse occultabitur. Percurrit autem ea diebus centum octoginta septem ; cætera autem diebus centum septuaginta octo, addita etiam diei unius quarta parte. Quoniam igitur sub polo boreo habitantibus sol supra terram est diebus centum octoginta septem, et vero dimidio signo ab horizonte infra terram distans non exiguum lumen emittit ad eos qui supra terram sunt ; solis ortum solare lumen apud borealissimos ad dies quindecim anticipabit, et a solis occasu erit eis hujusmodi lumen solare ad dies similiter quindecim. Quapropter sub polo boreo habitantibus dies quidem major est quam septimestris, nox **366** autem quinquemestris fere maxime. Semper enim obscuraciones ab illuminationibus superantur. His igitur ²⁶, qui in insula Thule habitant, tropicus æstivus cum arctico coincidit ; borealioribus autem etiam æstivum tropicum servata proportione arcticus transcendit. Sub ipso denique polo ²⁷ constitutis quique sunt septentrionalissimi qui omnibus est æquinoctialis circulus, idem fit et arcticus et horizon : neque vero etiam accurata ratione æquinoctialis. Arcticus enim, quod stellas semper apparentes contineat, nulla oriente aut occidente ; horizon autem omnino, quod separet hemisphærium supra terram ab eo quod infra terram est. Non accuratus autem æquinoctialis, quandoquidem in unum diem et

²⁴ Cleom. I. I. c. 7. ²⁵ Ibid. ; Regiomont. I. II, in Ptol. prop. 18. ²⁶ Cleom. I. I, c. 7. ²⁷ Regiomont. lib. II in Ptol. prop. 27.

unam noctem totum annum secundo, in partes **A** τέμνων ἐνιαυτῶν, εἰς ἕνισα τὸ τοιοῦτον ἡμερόνυχτον inæquales tale (ut ita dicam) noctiduum dividit. διαιρεῖ.

—
SYNOPSIS CAPITIS XXXI,

QUOD EST DE VACUO.

1. *Physicis quid vacuum nominetur.* — 2. *Diversæ diversorum physicorum de vacuo sententiæ.* — 3. *Vacuum proprie nimirum, quod omni **365** corpore privatum sit, in mundo nullum est, quod primum ex definitione mundi probat.* — 4. *Deinde probat deductione ul absurdum geminum, quod alias nulla mundi partium continuatio et conjunctio naturalis esset, quodque sensus et in primis vero visus actionem suam ul tantam distantiam, ul firmamentum nimirum exercere non posset.* — 5. *Tertio idem confirmat a vasis angusti orificii, quæ in aquis conversa non implentur humore propter aerem quo plena sunt; quæ alias protinus humorem reciperent, si omni corpore adeoque etiam aere forent vacua.* — 6. *Quarto idem a clepsydre qualis veteribus in usu fuit experimento ostendit.* — 7. *Vacuum extra mundum in infinitum penetrare concipitur.*

CAPUT XXXI.

De vacuo.

1. Ubi non est ullum prorsus corpus, potest autem esse corporis locus, illud physici²⁹ vacuum nominant. Vacuum namque locum corpore orbatum noverunt.

2. Aliqui igitur nomen duntaxat inane, quodque nihil sit, vacuum dixerunt; aliqui autem id quod extra convexam primi et revera incerrantia cæli superficiem est, vacuum pronuntiant: vacuum quidem corpore, non Deo: Deus enim totum universum, sive mundum, et quod **368** supra universum est, sive supramundatum [spatium] implet. Hoc igitur quod supramundatum est, vacuum pronuntiarunt: quod maxime et proprie locum solius Dei esse dixerunt; infiniti, infinitum; et incorporei, incorporeum; et æterni, æternum.

3. Tale quidem igitur³⁰ in mundo non est vacuum. Corporibus enim cognatis invicem totus mundus repletus est. Quippe hoc mundus est quod ex cælo et terra, et intermediis igni, aere, et aqua, constitutum et concretum est, et cognatione adeoque harmonia quadam conflatum: dignum quod a tali, omnisapientis scilicet et omnipotente Conditoro productum sit; a quo etiam ex prorsus nihilo conditum et in hunc pulcherrimum ordinem digestum est. Quare vacuum in mundo prorsus nullum est.

4. Si enim³⁰ ullum omnino in mundo vacuum esset; nec aliqua mundi partium inter se invicem continuatio conjunctioque conspiceretur, hanc **D** nimirum vacuo discidente, nec rursus sensibus, et visui maxime, tanta aliqua foret actio. Quomodo enim fieri posset, ut visus ad firmamentum usque perlingeret, nisi aer sibi per omnia continuus, et succensionibus **369** perque hanc ætheri indistante coalitione unitus esset? Si enim in medio vacuitates quædam essent, sensus utique torpescerent, quod a vacuitatibus impedi-

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΛ΄.

Περὶ κενού.

α΄. Ἐνθα μὴ ἔστιν ὅλως τι τῶν σωμάτων, δύναται δὲ γενέσθαι σώματος τόπος, ἐκείνο κενόν ὀνομάζουσιν οἱ φυσικοί. Τόπον γὰρ ὑπερημένον σώματος οἶδασι τὸ κενόν.

β΄. Τινὲς μὲν οὖν ὄνομα μόνον κενόν τε καὶ ἀνύπαρκτον λέγουσι τὸ κενόν· τινὲς δὲ τὸ ἔξω τῆς κυρτῆς ἐπιφανείας τοῦ πρώτου καὶ κατ' ἀλήθειαν ἀπλανοῦς οὐρανοῦ κενόν ἀποφάνονται· κενόν σώματος, οὐ θεοῦ· τὸ πᾶν γάρ, ἦτοι τὸν κόσμον, καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν, ἦτοι τὸ ὑπερκόσμιον πληροῖ ὁ θεός. Τοῦτο δὲ τὸ ὑπερκόσμιον ἔφασαν τὸ κενόν· ὁ μάλιστα καὶ τόπον ἰδίως εἶπον εἶναι μόνου θεοῦ· ἀπέρου ἀπειρον, καὶ ἀσωμάτου ἀσώματον, καὶ αἰωνίου αἰώνιον.

γ΄. Τοιοῦτον μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ κενόν. Σωμάτων καὶ γὰρ συμφοῶν ἀλλήλαις ἀπας ὁ κόσμος πεπληρωται. Τοῦτο γάρ ὁ κόσμος ἐστὶ, τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν μέσῳ, πυρὸς, ἀέρος καὶ ὕδατος σύστημα τε καὶ σύγκριμα, συμφοῦς καὶ εὐάρμοστον, καὶ ἄξιον ὑπὸ τοιοῦτου παραχθῆναι πανσόφου καὶ παντοδυνάμου θεμιουργοῦ· ὑφ' οὗ καὶ τοῦ μηδαμῶς ὄντος ἔκτισται καὶ διακεκόσμηται. Κενόν οὖν κατὰ τὸν κόσμον οὐκ ἔστι τὸ οἶνονοῦν.

δ΄. Εἰ γὰρ ἦν ὅλως ἐν τῷ κόσμῳ κενόν, οὔτ' ἂν συμπάθειά τις ἐφάνετο τῶν τοῦ κόσμου μερῶν πρὸς ἀλλήλα, ταύτην τοῦ κενοῦ διακόπτοντος· οὔτ' αὖ τὰς αἰσθήσεις καὶ μᾶλλον τῆ ὄρασει τοσαύτης τις ἦν ἡ ἐνέργεια. Πῶς γὰρ ἦν δυνατόν ἐξικνεῖσθαι τὴν ὄψιν μέχρι τοῦ στερεώματος, μὴ τοῦ ἀέρος ὄντος διήλου συνεχοῦς ἑαυτῷ καὶ ἠνωμένου τῷ ὑπεκκαύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ αἰθέρι, κατὰ συμφύαν ἀδιάστατον; Ὄντων γὰρ ἐν τῷ μεταξύ τινων κενωμάτων, ἔγουν ἂν αἱ αἰσθήσεις κατεναρκοῦντο ἐμποδιζόμεναι ταῖς κενώμασι.

²⁹ iv Phys. c. 5, 7. ³⁰ Arist. iv Phys. 8, 9; Card. lib. 1 De subtil. p. 9. Scalig. Exerc. 5, s. 1, 2; Arist. De mundo c. 2. ³⁰ Cleom. l. 1, c. 1; Scal. exerc. 5, s. 6.

ε'. Τὰ τε στενόστομα τῶν σκευῶν περιτρεπόμενα ἐν τοῖς ὕδασι ἐπίπλαντο πάντως, παρεπιπτόντος διὰ τῶν κενωμάτων τοῦ ὕδατος. Νῦν δ' οὐ γίνεται τοῦτο, διὰ τὸ εἶναι ταῦτα πλήρη ἀέρος καὶ τοῦτον ἐκδύσθηναι μὴ δύνασθαι, τῶν στομάτων αὐτῶν περιεχομένων ὑπὸ τοῦ ὕδατος.

ζ'. Ἀπὸ δὲ τῆς κλεψύδρας ἐναργέστερον μαρτυρεῖται μὴ κατὰ κόσμον εἶναι τι κενόν. Ἔστι δ' ἡ κλεψύδρα σκεῦος κωνοειδές, μικραῖς τισιν ὑπαῖς τὴν βᾶσιν ἔχον διάτρητον· τὸ δὲ στόμιον ἐστενωμένον κατ' αὐτὴν φέρον τὴν κορυφὴν. Τοῦτο τὸ σκεῦος πληρούμενον ὕδατος καὶ μετεωριζόμενον ἐπιποματιζομένου τοῦ στομίου διὰ τοῦ ἀντιχειρός, ἢ ἄλλως πως ἀσφαλῶς, ὥστε μὴ ἔχειν ἐντεῦθεν τὸν ἀέρα παρεῖσθαι, στέγει τὸ ὕδωρ, ὅτι μὴδ' ἐκ τῶν κατὰ τὴν βᾶσιν πόρων ὕλων δύναται παρεῖσθαι τις ἀήρ προκαταληφθέντων τῆ τοῦ ὕδατος σώματι, καὶ οἶονεὶ ἀποφραγέντων καὶ τὴν διέξοδον ἀποκλεισάντων τῶ πνεύματι. Μένει τοιγαροῦν τὸ ὕδωρ ἐντὸς, διὰ τὸ μὴ πεφυκέναι κατὰ κόσμον εὐρεθῆναι πικρὸν κενόν μηδὲ πρὸς βραχὺ. Κατάρρεοντος γὰρ ἂν τοῦ ὕδατος καὶ τὰς ἐν τῇ βᾶσει τοῦ ἄγγους ὑπᾶς οὐκ ἀπολιμπάνοντος τῆ συνεχεῖς τῆς βύσσου, οὐκ εἴχετοθεν ὁ ἀήρ εἰσδύναται, καὶ τὴν χῶραν ἐκείνην καταλαβεῖν, ἣν προκατέχον τὸ καταρρέον ὕδωρ ἀπέλιπε. καὶ τὴν ἂν ἐξ ἀνάγκης ἐντὸς τοῦ ἄγγους τις τόπος κενός. Ὅτι δ' οὐ πέφυκε τοῦτο, μένει τὸ ὕδωρ ὅλον ἀμείωτον. Ἐπὶ δ' ἐκ τοῦ στομίου λάβῃ τινὰ παρεῖσθαι ὁ ἀήρ, τότε καταρρεῖ τοσοῦτον τοῦ ὕδατος ὅσον τοῦ ἀέρος εἰσέρχεται· καὶ τοῦ στομίου πάλιν φραττομένου, διακοπτομένη παρεῖσθαι τοῦ ὕδατος ἢ καταρρέουσιν παύεται· καὶ μένει τὸ τοῦ ὕδατος, ἐναπολειφθὲν τῆ κλεψύδρα, καθὰ τὸ ὅλον ὕδωρ ἔμενε πρότερον. Φατερόν οὖν ὡς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ τι κενόν.

ζ'. Ἐξω δὲ τοῦ κόσμου τὸ τοιοῦτον κενόν ὀνοεῖται διήκειν εἰς ἄπειρον. Ἐπεὶ γὰρ πᾶν τὸ περιεχόμενον ἐτέρῳ τινὶ περιέχεται, καθὼς ἐπὶ τῶν μερικῶν σωμάτων ἐκφαίνεται (τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀέρι, τὰ δ' ὕδατι, τὰ δ' ἄλλῳ τινὶ περιέχεται), καὶ ὁ κόσμος πάντως πεπερασμένος ὑπάρχων ὑπ' ἐτέρου τινὸς ἂν περιέχοντο. Σῶμα δ' οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου. Καὶ γὰρ οὗτός ἐστιν ἡ σύλληψις παντὸς σώματος καὶ περίληψις καὶ, οἷον εἶπεῖν, ὁλότης σωματικῆς. Τοιγαροῦν ἀσώματον ἔσται τὸ τὸν κόσμον περιέχον. Εἰ γὰρ σῶμα καὶ τοῦτο, περιληφθήσεται πάντως ὑπ' ἄλλου τινός. Σῶμα γὰρ ἄπειρον οὐκ ἔστιν ἐπινοῆσαι. Διόπερ ἀναγκαίως ἀσώματον ἂν εἴη τὸ περιέχον ἐσχάτως τὴν σύμπασαν ἐγκόσμιον σύστασιν. Ὡς δ' ἀπάντων ἐσχάτον, ἔσται δὲ ἄπειρον. Τὴν ὑστάτην οὖν τῶν ὄντων περιοχὴν τὴν ἀσώματόν τε καὶ ἄπειρον κενόν ὀνομάζουσιν· ὡς μήτε τῶν σωμάτων ἔχουσιν ὅλως ἐν ἑαυτῇ.

5. Et vasa augusti orificij, dum in aquis convertuntur, implerentur ulique subincidente per vacuitates aqua. Jam autem hoc non fit, propterea quod haec aeris plena sunt, isque non possit ejici : quod ipsa orificia ab aqua continentur.

6. Idem evidentius testatur clepsydra ³¹, quod vacuum in mundo non sit. Est autem clepsydra vas conoides seu turbinatum, quod exiguis quibusdam foraminibus perforatam basin habet, sed orificium ad ipsam obtinet verticem. Hoc vas cum aqua impletur et suspenditur, ut orificium pollice, aut alio quovismodo sufficienter obstruatur, quo aer per id subingredi non possit, omnem aquam sustinet, quia nec ex universis in base meatibus aer aliquis subingredi potest cum aquae corpore praecoccupati, et velut obturati sint, spirituique transitum ocluserint. Manet ergo aqua intus quia vacuum in mundo nullum usquam vel brevissimo tempore reperitur. Si enim delucret aqua et foramina in base vasis continuitate fluxionis **370** non relinqueret, haud posset alicunde aer ingredi et spatium illud occupare quod aqua illa defluens prius obtinuit, et jam deseruit : sicquo necessario intra vas aliquis locus vacuus foret. Quod quidem quia fieri non potest, universa aqua diminutionis experta manet. Simul ac autem ex orificio aer incipit subingredi, tunc tantum aquae deluit, quantum aeris ingreditur : et rursus cum obstruitur, incisa protinus aquae fluxio desinit, manetque quod de aqua in clepsydra relictum est, quemadmodum prius universa aqua manebat. Manifestum est igitur vacuum in mundo non esse.

7. Extra mundum autem ejusmodi vacuum in infinitum penetrare concipitur. Quoniam enim omne quod continetur, ab alio aliquo continetur, quemadmodum in particularibus corporibus apparet (eorum quippe alia aere, alia aqua, alia aliquo alio continentur) : mundus etiam cum terminatus sit, ab alio aliquo continebitur. Atqui ³² corpus extra mundum non est. Hic enim est comprehensio et complexio, et consummatio, ut ita dicam, omnium corporum. Quapropter incorporeum erit id quod mundum continet. Si enim et hoc corpus sit, **371** ab alio utique comprehendetur; infinitum enim corpus cogitare non licet. Quapropter necessario incorporeum erit, id quod extreme universum in mundo opus continet. Quia autem omnium extremum, etiam infinitum erit. Extremam proinde comprehensionem eorum quae sunt, cum incorpoream, tum infinitam, vacuum nominant, ut quae nullum omnino in se ipsa corpus habeat.

³¹ Vide Cardan. De varietate rerum, lib. II, p. 719. ³² De caelo c. 9.

SYNOPSIS CAPITIS XXXII.

EX EXPOSITIONE IN PSALMUM OCTAVUM.

1. Pericopes psalmi octavi v. 4 paraphrasis et hermeneia. — 2. Quomodo solem Propheta in ista pericope non præterierit, lametsi expresse eum non nominarit. — 3. Quare lunæ expresse meminerit. — 4. Solem et lunam quoad altitudinem et vicinitatem ad se invicem comparat, stellasque in fixas et erraticas dividit, et utrisque sua loca assignat. — 5. Cum firmamento ab ortu in occasum omnes stellæ et totus æther circumaguntur quoad sensum. — 6. Intervallum a firmamento ad succensionem usque est maximum, ubi etiam tradit succensionem esse ignem elementarem, quem a nostro usuati igni distinguit. — 7. Fixæ quidem stellæ sunt in firmamento, erraticæ vero infra sunt; et firmamento, ut sensui videtur, contrario motu incedunt. Quæ de causa etiam erraticæ dicuntur. — 8. Occupatio, quæ explicat, quomodo hoc de motu, proprium et adventitium. Unde etiam sol qui anni spatio motum proprium absolvit, nihilominus adventitio cæli, id est, primi mobilis, motu nycthemeri spatio circumagitur; ita ut etiam motu hoc adventitio dies et noctes efficiat, quemadmodum illo, proprio nimirum, horas anni efficit. — 10. Idem etiam motu suo proprio per circulum obliquum alias æquinoctiu, vernum et autumnale, alias item æstivum, alias hibernam horam facit, ut in textu declaratur. — 11. Erraticarum stellarum nomina, ordo, et motus periodici quantitas. — 12. Luna corpus habet obscurum quidem et splendoris proprii expers, sed quod lumen a sole illuminari possit; quanquam alias aliis partibus pro diverso suo ad solem situ illuminatur, quia nimirum corpus orbiculare est. — 13. In specie declarat, qua parte illuminetur soli opposita, et hinc soli appropinquans, et mox soli conjuncta, et exinde solem præteriens. — 14. Stellæ erraticæ sub media firmamenti parte moventur, quæ zodiacus vocatur, qui latus et obliquus est circulus. — 15. Sub hujus ipsius medio sol semper movetur; sed cæteræ erraticæ ultra et citra medium evagantur, lunæ lumen omnium maxime. — 16. Eadem hæc conjuncta soli si borealior sit aut australior, non occultat solem; sin vero sub zodiaci medio constitit, obscurat eundem et facit deficere. — 17. Eclipsis seu defectus solis quid dicatur, et quod sol non vere deficiat. — 18. Eclipsis solis alias totalis, alias partialis est; et hæc vero alias major, alias minor pro ratione occultationis quæ in sole a luna fit. — 19. Differunt solis et lunæ eclipsis, quod illa non est solis, hæc vero lunæ passio est; adeoque illa tantum apparenter, hæc etiam vere ita fit. — 20. Luna quando diametraliter soli opposita plena appareat, et quando eclipsin patitur et quomodo. — 21. Lunæ eclipsis alia totalis, alia partialis; et hæc etiam alias major, alias minor pro ratione situs lunæ in Zodiaco. — 22. Consectarium: ex eclipsis lunarium apparentis sol terra major esse deprehenditur; ideoque etiam infra terram constitutus radios tamen suos in summum ætherem emittit; unde tum quoque altiores mundi partes illustrantur, inferioribus in umbra terræ hærentibus. — 23. Terræ umbra quia conoides est, lunam quidem terræ vicinissimum involvere, nullam autem cæterarum stellarum propter majorem altitudinem comprehendere et obscurare potest. — 24. Aliud consectarium. Ex lunaribus eclipsis etiam arguitur lunæ corpus multis vicibus terra minus esse; ut quod totum hujus umbræ etiam extremitas offuscare possit. — 25. Conclusio superioris dissertationis. — 26. Transitio in quo exaltationem et dejectionem, planetarum supra etiam factam distinguit. — 27. Docet qua de exaltatione et dejectione planetarum astrologi loquantur. — 28. Probat exemplo ♃ quæ in ♋ habet exaltationem, nec est ibi lumen ἀπόγειος, adeoque ratione spheræ suæ altissima. — 29. Quando ☉ ad altiores et dejectiores mundi partes moveatur. — 30. Ubi spheræ suæ altissimum obtineat. — 31. Idem in ♋ constitutus duplicem exaltationem habet ratione mundi partium et ratione spheræ suæ, quæ in ♋ coincidit tempore auctoris ut ait, sed in ♌ iterum discrepavit. — 32. Quare ☉ in ♌ constitutus maximos æstus efficiat. — 33. Cæteri planetæ quomodo exallentur et deficiantur, et quod signum cuiusque illorum vel exaltatio vel dejectio dicatur. — 34. Quod signum planetæ domus et quod contra ejus adversitas seu detrimentum sit vocatum. — 35. ☉ his domus, exaltatio, dejectio, adversitas seu detrimentum. — 36. Idem ♃ — 37. ♄ — 38. ♀ — 39. ♁ — 40. ♃ — 41. ♄ — 42. Signorum zodiaci ordo, nomina, characteres, temperamenta, et alia accidentia astrologica. — 43. Conclusio totius libri.

CAPUT XXXII.

Ex expositione in psalmum octavum.

1. Quando dixit Propheta: « Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum, » ac cælorum etiam amborum meminil, Christum universæ creaturæ opificem prædicavit, comprehensione nimirum ea quæ comprehenbuntur simul complexus. Cælum enim quod ab initio conditum est, primum illud natura et stellarum expers, omnis creaturæ cum sensibilis tum intelligibilis comprehensio est. Nam et ipsæ mentes simul universæ hoc cælu comprehenduntur; solum autem divinum numen circumscriptionis et definitionis expers est. Videbo porro inquit, pro cognoscam. Cum enim mens sit oculus animæ, melius perspicit quam oculi corporei. Cognoscam cælos, opera tua, cum per translationem, tum per circumlocutionem. Cognoscam semper; nunquam a tali desistam cognitione, quod tu sis mundi conditor. Ad narrationem autem et

A

ΚΕΦ. ΑΛ. ΑΒ'.

Ἐκ τῆς εἰς τὸν ὀγδοὸν ψαλμὸν ἐξηγήσεως.

α'. Εἰπὼν ὁ Προφήτης πρὸς τὸν Θεόν· « Ὅτι ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, » καὶ τῶν οὐρανοῦν καὶ ἀμφοτέρων μνηστῆς, δημιουργὸν ἀπάσης τῆς κτίσεως ἐκήρυξε τὸν Χριστὸν, τῇ περιοχῇ τὰ περιεχόμενα συμπεριλαβὼν. Ὁ γὰρ κατ' ἀρχὰς γεγενῶς οὐρανός, ὁ φύσει πρῶτος καὶ ἀναστρὸς, περιοχὴ ἐστὶν ἀπάσης κτίσεως ἀίσθητῆς τε καὶ νοητῆς. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ νόες τῶ τοιούτῳ περιέχονται· σύμπαντες οὐρανοῦ μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπεριόριστον ὄψομαι δὲ φησὶν ἀπὸ τοῦ γινώσκειν, Νοῦς γὰρ ὀφθαλμὸς ψυχῆς ὢν κρεῖττον ὄρα τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν. Γινώσκωμαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα σὰ μεταφορικῶς τε καὶ περιφραστικῶς, γινώσκωμαι διὰ παντός, οὐποτε τῆς τοιαύτης ἐκστήσομαι γινώσεως ὅτι αὐτὸ δημιουργὸς εἶ τοῦ παντός. Διηγηματικὸν δὲ τὸ ὅτι καὶ βεβαιωτικὸν, οὐκ αἰτιολογικόν. Ἀπὸ κοινοῦ, γινώσκωμαι τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, ἔργα τῶν δακτύλων σου, ἅτινα σὺ θεμελιωμένα

B

καὶ μόνιμα καὶ τὴν αὐτὴν φυλάττοντα τάξιν πεποιθί-
καε, εἰς ὃ διαμένειν ἐθέλοις τὸ πᾶν.

μῦνι : Cognoscami lunam et stellas, opera digitorum
ordinem custodientia fecisti, quantisper universum

β'. Διαλαβὼν δὲ περὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, οὐ
παρῆκε τὸν ἥλιον ἅμα μὲν μετὰ τῶν ἀστέρων τάξας
ὡς ἀστέρα καὶ αὐτὸν ἐξοχώτατον καὶ βασιλικιώτατον
καὶ λαμπρότατον καὶ ἀστεράρχην ὀνομασμένον ὑπὸ
τινων προσφωῶς ἅμα δ' ὡς τῆ σελήνη συνεξακου-
μένον τε καὶ συννοούμενον, εἶγε ταύτη τὸ φῶς ἐξ
αὐτοῦ καθὼ φαίνει οὐκ ἐκ φύσεως.

γ'. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς σελήνης εἶρηκε, καὶ μὴ συν-
εκφωνήσας ταύτην τοῖς ἀστρασι, δι' ἃ πρὸς τοὺς
ἀστέρας ἀκοινώνητα φέρει πολλά τὰς τοῦ φωτός
ἀξήσεις καὶ μειώσεις, ἀποκρύψεις τε καὶ πληρώ-
σεις, καὶ τοὺς ποικίλους σχηματισμοὺς, καὶ ἔτι περ
οὐδεὶς τῶν ἀστέρων ἐξωθεν ἔχει τὸ φῶς, ὡς αὕτη
κατ' ἐπεισχωγῆν· ἀλλ' οἴκοθεν ἔχουσιν αὐτὸ πάν-
τες καὶ ἀναπόδλητον, εἰ καὶ μεθ' ἡμέραν ὑρῶνται,
τῆς ἡλιακῆς αὐτοῦ ἀποκρυπτούσης πλησμίου φω-
τοχυσίας καὶ ὑπερβαλλούσης λαμπρότητος.

δ'. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος ὑψηλότερός ἐστι τῆς σελήνης
ἐπιπλέον ἢ ἦσον ἀφῆστηκεν αὕτη τῆς γῆς καὶ πολ-
λαχῶς ἐπιπλέον ἢ δὲ χθονιαλωτάτη παντὸς ἀστέρος
γινώσκεται. Ἰῶν γὰρ ἀστέρων οἱ μὲν ἀπλανεῖς, οἱ
δὲ πλάνητες λέγονται. καὶ οἱ μὲν ἀπλανεῖς ὁμοτίμως
ὑψηλότεροι πάντες καὶ πάμπολλοι τὸ χῶμα λέγω
τῶν ἀστέρων αὐτὸ τὸ πολυπληθές. οἱ δὲ πλάνητες
μετὰ καὶ τῆς σελήνης ἑπτὰ, καὶ ἄλλου ἄλλος χθον-
μαλῶτερός τε καὶ προσγειώτερος.

ε'. Τοῦ στερεώματος δὲ κυκλικῶς κινουμένου κί-
νησιν ὀξυτάτην καὶ ἄληκτον, ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσ-
μᾶς, ὡς πρὸς αἴσθησιν, συμπεριφέρονται καὶ πάν-
τες ἀστέρες αὐτῶ, καὶ σύμπας αἰθήρ.

ς'. Πολὺ δὲ πᾶν καὶ μωρὸν τὸ τοῦ αἰθέρος διά-
στημα τὸ ἐκ τοῦ στερεώματος ἕως τοῦ ὑπεκκαύμα-
τος· ὅπερ ὑπέκκαυμα τὸ πῦρ ἐστὶ, τὸ στοιχεῖον
αὐτό. Τὸ γὰρ ἡμῖν γινωσκόμενον πῦρ ἐξ᾿ αἰθέρος ἐστὶ
τοῦ τοιοῦτου στοιχειώδους πυρός, ὑπερβολὴν ἔχον
τῆς πυρώδους θερμότητος, ὡσπερ ὁ κρύσταλλος τῆς
ἐν ὕδατι θεωρουμένης ψυχρότητος.

ζ'. Οἱ μὲν οὖν ἀπλανεῖς ἀστέρες πεπηγάσιν ἐν
τῷ στερεώματι καὶ σὺν αὐτῷ μόνον φέρονται, μηδε-
μίαν ἰδίαν κατὰ τόπον ποιούμενοι κίνησιν· οἱ δὲ
πλάνητες οὐ πεπηγάσιν ἐν τῷ στερεώματι· κατω-
τέρω δὲ τούτου κατὰ τινὰς βαθμίδους ἐν τῷ αἰθέρι
μετέωροι φέρονται, καὶ τοῦ στερεώματος φερομένου
μετὰ τῆς τῶν ἀπλανῶν παμπληθείας ἐξ ἀνατολῶν
εἰς δυσμᾶς, ὡς ἡ αἴσθησις, αὐτοὶ τὸ ὑναντίον ἐκ
δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς ἰδίαν σχολαστέρην κινουμέντ'
κίνησιν ὄθεν καὶ πλάνητες ὀνομάσθησαν· ὡς δὲ-

³² Vide supra cap. 25, n. 10, et cap. 27 n. 1. ³³ Plin. lib. II, c. 9. ³⁴ Ex his notabiles a veteribus numeratae sunt 1022, quas in 48 imagines, et ipsas vero stellas in sex magnitudines dividerunt. ³⁵ Mart. Cap. p. VIII, p. 329; Rodin. lib. V. Theatri, p. 585. ³⁶ Vide supra p. 138 et 144, et Scal. exerc. 110.

A confirmationem pertinet τὸ ὅτι, Id est quod, seu-
quoniam, non causae redditionem habet. A com-
muni, quae tu fundata et stabilia et eundem
permanere volueris.

2. Dum autem de luna disseruit, non præ-
termisit solem, ut quem partim cum stellis collo-
carit, quod et ipse stella sit longe excellentissima
et maxime regia et splendidissima, et stellarum
princeps ab aliquibus convenienter nominatus fue-
rit; partim vero cum luna simul et exaudiatur et
intelligatur; siquidem huic quatenus licet ex ipso
lumen est, non a natura ³².

3. Seorsim autem de luna dixit, et eam de
stellis agens haud expressit, propter multa in
quibus nullam cum stellis communitatem habet ³³;
propter luminis incrementa et decrementa, occul-
tationes itemque impletiones, variasque figuratio-
nes; quodque nulla stellarum lumen habet extrin-
secus sibi adveniens, ut hæc per inductiones aliun-
de factam, sed omnes id a se habent, nec ipsum
adjiciunt, tametsi interdum non videantur, dum
nimirum eas propinquum solis lumen et excellens
splendor solis abscondit.

4. Solis igitur altitudo supra lunam multo ma-
jor est, quam hujus a terra distantia, et quidem
nullis modis major est; ipsa autem [luna] omni-
um stellarum esse humillima intelligitur. Stellarum
enim alie inerrantes, alie erraticæ dicuntur. ³⁴ Et
inerrantes quidem pariter sunt altissimæ et bene
multæ ³⁵; copiosam dico stellarum multitudinem;
erraticæ autem cum luna septem sunt, et alia alia
humilior est terræque vicinior.

5. Cumque firmamentum circulariter moveatur
motu celerrimo et incessabili ab ortibus ad occa-
sus, simul cum eo etiam omnes stellæ et universus
æther, quantum ad sensum attingit, circumferun-
tur.

6. Plurimum autem ³⁶ et longissimum est ætheris
intervallum, quod a firmamento ad successio-
nem usque porrigitur; quæ successio, ignis, ip-
sum videlicet elementum est. Qui enim ignis no-
bis notus est, inflammatio est hujuscemodi elemen-
taris ignis, ut qui ignei caloris excessum habeat,
quemadmodum crystallus frigoris ejus quod in
aqua conspicitur.

7. Inerrantes ³⁶ proinde stellæ in firmamento
fixæ sunt, et cum ipso solo feruntur, et nullo pe-
culiari quoad locum motu moventur; erraticæ au-
tem in firmamento non sunt fixæ, sed infra hoc
aliquot gradibus in æthere suspensæ feruntur; et
dum firmamentum cum inerrantium universa tur-
ba ex ortibus ad occasus quoad sensum fertur, ipsæ
et contra ab occasibus ad ortus ³⁷ motu pro-
prio tardiore moventur. Unde etiam erraticæ no-
minatae sunt, ut quæ quasi ab itinere firmamenti.

tantoquo stellarum excircitu aberraverint, et contra-
ria via ingrediantur.

8. Dico autem hæc quoad apparentiam, quando-
quidem solum primum cælum ex ortibus in occasus
ferri cognitum est, quod secum etiam secundum,
nempe firmamentum, circumagil. Firmamen-
tum enim ipsi quoque ab occasibus ad ortus
cum stellis quæ inerrantes dicuntur fertur
naturaliter ³⁷; sed propter hujuscemodi erratici
motus summam tarditatem sensum ellugit. Cum
enim in trecentas sexaginta partes quivis circulus
dividatur, unam partem anno centesimo firmamen-
tum planetarie transire observatum est ³⁷⁻³⁹; secundum
aliquos autem, non partem, sed partis segmen-
tum minimum. Quapropter utique ex hujusmodi
proprio et naturali motu firmamenti primum cælum
quod non videtur animadversum est ab iis
qui in hanc inquisitionem studiose incubuerunt.

9. Proprium ergo hunc motum planetæ obeunt
qualem dicimus; simul autem etiam cum cælo
circumaguntur, cum conversionis ipsius impetu
379 superantur. Et hinc etiam sol, qui (anno
spatio) proprium motum planetarium, illum qui
ab occasibus est ad ortus implet, uno die et nocte
per contrarium [motum] ex eodem ad idem
punctum et aliquanto amplius revertitur, ut qui
cæli impetu trahatur et circumagatur. Proinde
circumactione quæ ipsi a cælo est, dierum et noctium
causa efficitur; dierum, dum supra terram
fertur, noctium, dum infra terram: sed quatuor
horarum seu statorem anni temporum, motu pro-
prio planetario seu erratico.

10. Cum enim hujuscemodi sui motus circulum
sub firmamento oblique jacentem habeat, et duæ
illius partes quæ sunt secundum diametrum mediis
firmamenti partibus ex adverso collocatæ sunt, et
vicissim duarum aliarum partium, quæ et ipsæ
sunt secundum diametrum, una ad borealiores
firmamenti partes, altera ad australiores vergit;
quandoquidem eas peragat partes, quæ mediis
firmamenti partibus subjectæ sunt, æquinoctia
efficit; vernum, cum ab australibus [partibus]
ascendit, autumnale, cum a borealibus revertitur;
quando autem sui proprii circuli borealissimum
segmentum **380** (sic) peragat, tum æstivam horam
producit; hibernam rursus, cum australius sui
circuli segmentum percurrit.

11. Porro ³⁸ prima a firmamento abest erratica
stella Saturnus, qui etiam Phænon vocatur, qui
proprium circulum triginta annorum spatio per-
grat. Infra hunc est Jupiter, qui etiam Phaethon
dicitur, planetariam suam periodum duodecim
annis absolvens. Post illum et sub illo est Mars,
qui etiam Pyrois dicitur, duobus annis et quinque
mensibus ac aliquanto majore spatio propriam

Α θεν ἀποπλανηθέντας τῆς τοῦ στερεώματος πορείας,
καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ἀστέρων ἔσμου, καὶ τὴν ἐν-
αντίαν βαδίζοντες.

η'. Ταῦτα δὲ λέγω πρὸς τὸ φαινόμενον· ἐπεὶ το-
γε μόνος ὁ πρῶτος οὐρανὸς ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς
φερόμενος ἐγνωσται συμπεριάγων ἐαυτῷ καὶ τὸν
δεύτερον, τὸ στερέωμα. Τὸ γὰρ πτερώμα καὶ αὐτὸ
πρὸς δυσμὰς ἐξ ἀνατολῶν μετὰ τῶν λεγομένων
ἀπλανῶν ἀστέρων φέρεται φυσικῶς· διὰ δὲ τὸ βρα-
δύτατον τῆς τοιαύτης πλανητικῆς κινήσεως διαπλαν-
θάνει τὴν αἴσθησιν. Εἰς μοῖρας γὰρ ἐξήκοντα καὶ
τριακοσίας τοῦ παντὸς κύκλου διαιρουμένου, μίαν
μοῖραν καθ' ἕκαστον ἔτος τεττήρηται διέρχεσθαι
πλανητικῶς τὸ στερέωμα· κατὰ τινὰς δ' οὐ μοῖραν,
ἀλλὰ τμήμα μοῖρας ὀλίγιστον. Διὸ δὴ καὶ τῆς
τοιαύτης ἰδίας καὶ φυσικῆς κινήσεως τοῦ στερεώμα-
τος, ὁ πρῶτος οὐρανὸς ὁ μὴ ὀρίωμενος ἐώραται νο-
ερώς τοῖς τὴν ἐξέτασιν ταύτην φιλοπόνως ποιησα-
μένοις.

θ'. Τὴν μὲν οὖν ἰδίαν κίνησιν οἱ πλάνητες ποιού-
νται τοιαύτην, ὅταν εἰσέλθωμεν· συμπεριάγονται δὲ
καὶ τῷ οὐρανῷ τῆ ρύμη τῆς αὐτοῦ φορᾶς ἐκνικώμε-
νοι. Κάντεῦθεν ὁ ἥλιος δι' ἐνιαυτοῦ τὴν ἰδίαν (κί-
νησιν) ἐκπληρῶν, τὴν πλανητικὴν, τὴν ἐκ δυσμῶν
εἰς ἀνατολὰς, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτὶ, διὰ τῆς
ἐναντίας ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτὸ καὶ τι πλεον
ἀποκαθίσταται, ὑπὸ τῆς οὐρανοῦ ρύμης ἐλκόμενος
καὶ περιηγόμενος. Διὰ μὲν οὖν τῆς σὺν οὐρανῷ
περιγωγῆς αἴτιος γίνεται τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν
νυκτῶν, ὑπέργειος φερόμενος τῶν ἡμερῶν, ὑπό-
γειος τῶν νυκτῶν· διὰ δὲ τῆς οἰκείας κινήσεως τῆς
πλανητικῆς τῶν τεσσάρων ἰσθῶν.

ι'. Ἐχὼν γὰρ τὸν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ κινήσεως
κύκλον, ὑπὸ τὸ στερέωμα βεβλημένον λοξῶς, τῶν
μὲν δύο μερῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ διάμετρον, ἀντικρὺ
τεταγμένων τοῖς μέσοις τοῦ στερεώματος μέρεσι,
τῶν ἐτέρων δ' αὖ δύο μερῶν, κατὰ διάμετρον καὶ
αὐτῶν, τοῦ μὲν ὑπονεύοντος πρὸς τοῖς βορειότεροις
τοῦ στερεώματος, τοῦ δὲ πρὸς τοῖς νοτιωτέροις·
ὅτε μὲν διέρχεται· τὰ ὑπὸ τὰ μέσα τοῦ στερεώματος,
τὰς ἰσημερίας ποιεῖ τὴν ἑαρινὴν, ἀπὸ τῶν νοτίων
ἐρχόμενος· ὑποστρέφων ἐκ τῶν βορείων, τὴν φθινο-
πωρινὴν· ὅτε δὲ τὸ τοῦ οἰκείου κύκλου τμήμα τὸ
βορειότατον δίοισι, τότε τὴν θερινὴν ὥραν ἀποτελεῖ·
τὴν χειμερινὴν πάλιν, ὅτε τὸ νοτιώτερον.

ια'. Ἀφέστηκε δὲ πρῶτος τοῦ στερεώματος πλά-
νης ἀστὴρ Κρόνος, ὁ καὶ Φάλων καλούμενος, τὸν
οἰκεῖον κύκλον δι' ἑτῶν τριάκοντα διεργόμενος. Κα-
τωτέρω τούτου Ζεὺς, ὁ καὶ Φαέθων, δωδεκαετία τὴν
αὐτοῦ πλανητικὴν ἀπαρτίζων περιόδον. Μετ' αὐτὸν
τε καὶ ὑπ' αὐτὸν Ἄρης ὁ καὶ Πυρρῆεις ἔτεσι δύο
καὶ μηνὶ πέντε καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν περιστροφὴν
ἐκπληρῶν. Εἶτα τέταρτος καὶ κατὰ τὸ τοῦ αἰθέρος

³⁷ Regiomon. in Ptol. Almag. lib. vii, prop. 2 et seq. ³⁷⁻³⁸ Reinhold. in tabulas Prutenicas, p. 2. ³⁸ Vide supra etiam p. 282; Macr. I. i, c. 19; Mar. Cap. lib. viii sub finem.

μεσαίτατον ἥλιος δι' ἐνιαυτοῦ περιχῶν τὴν αὐτοῦ περιέλευσιν ἕξουον διὸ νυχθημέριον τριακοσίων ἑξήκοντα πέντε καὶ τετάρτου. Μετ' αὐτὸν Ἀφροδίτη, καὶ ὑπ' αὐτὴν Ἑωσφόρος ὁ ἀστὴρ οὗτος. Ἀλλὰ καὶ Ἑσπερος· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ καλεῖται τῆς ἡλίου προανίσχων ἐπιτολῆς· τὸ δ' αὐτοῦ καταδυσόμενον φαινόμενος πρὸς δυσμαῖς. Περὶ τῆς αὐτοῦ φυσικῆς κινήσεως οἱ ἀστρολογήσαντες διερώνησαν· καὶ οἱ μὲν ἔφασαν αὐτὸν ἰσοδρομεῖν τῷ ἡλίῳ τοῖς δὲ μηνσὶν ὀκτῶ περιτρέχειν τὸν ἴδιον κύκλον ἔδοξεν οὗτος. Ἐκτος ὁ Ἑρμῆς, ὁ καὶ Στίλβων ἐν ἕξ μηνσὶ καὶ ἡμέραις ἕξ, τὴν ὕλην αὐτοῦ ποιοῦμενος περιπῆρευσιν. Τισὶ δὲ τῶν ἀστρολόγων ἐνιαυσιαῖον καὶ οὗτος ποιεῖσθαι τὸν ὁρόμον ὑπέληπται, καθάπερ ὁ ἥλιος. Ἀκριβέστεροι δὲ μᾶλλον δοκοῦσιν οἱ ἐλάττω τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ πλάνησι τὸν τῆς φυσικῆς κινήσεως χρόνον ἀποφηνάμενοι, κατὰ τὴν τάξιν τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους πλάνητας ὑποθέσεως. Μετὰ πάντας ἀστέρας ἡ σελήνη τέτακται κατωτάτω πρὸς δὴ τὸ πέρασ αὐτὸ τοῦ αἰθέρος τό γε τεθρολωμένον, ὡς τῷ ὑπεκκαύματι συμμιγῆς. Αὕτη σμικρότατον ἔχουσα ὡς χθαμαλωτάτη καὶ προσγειοτάτη συντόμως αὐτὸν ἀνύει· δι' ἡμερῶν γὰρ ἑπτὰ τε καὶ εἴκοσι καὶ τινος ἡμίσεως μάλιστα πως ἡμέρας μιᾶς. Διὸ καὶ πολλάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ φθάνει καὶ παραμείθει τὸν ἥλιον.

mirum spatio dierum, et dimidio quam proxime unius diei. Quapropter etiam sæpe per annum et anteverlit et præterit solem.

ιβ'. Οὕτω δὲ κατωτάτω τοῦ αἰθέρος καὶ κατὰ τὰς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπέκκαυμα συναρᾶς καὶ συμμιγῆς, ὡς εἴρηται, ζυφερόν ἔχει τὸ σῶμα καὶ φύσει ἀλαμπές· ἐκ δὲ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπέστακτον κατ' ἰδιότητα πέφυκε δέχεσθαι (τὸ) φῶς. Διὸ καὶ σελήνη κατονομάζεται διὰ τὸ σέλας νέον ἔχειν αἰεὶ, καὶ οὐποτε παλαιόν, ἄλλοτε ἄλλων μερῶν φωτιζομένων αὐτῆς.

ιγ'. Οὕτω γὰρ καὶ αὕτη σφαιροειδῆς ὡς ὁ ἥλιος καὶ πᾶς ἄλλος ἀστὴρ, ὅτε μὲν κατὰ διάμετρον ἔχει τὸν ἥλιον, ἀρεστηκυῖα τὴν πλείστην αὐτοῦ καὶ μεγίστην ἀπόστασιν, ὅλα δὴ τότε καταλάμπεται τὰ κάτω μέρη καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ γίνεται παμφαής· ὅση δὲ τῷ ἡλίῳ πελάζει, τοσούτω φαίνεται τὰ πρὸς ἡμᾶς ἀλαμπής· ἐκ τῶν ὀριωμένων ταύτης με(ρ)ῶν εἰς τὰ μὴ ὀρώμενα μεταβιβαζομένων τῶν ἡλιακῶν κύκλασιν. Ὅτε δὲ συνέλθῃ τῷ ἡλίῳ πρὸς τὸν αὐτὸν ὥστε συνοδεύειν αὐτῷ, τότε τὰ ὑψηλότερα μέρη πάντα φωτιζομένη τὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀφώτιστος εὐρίσκειται διόλου τὰ κάτω καὶ πρὸς ἡμᾶς· ὅτε δ' αὖ παραμείψῃ τὸν ἥλιον, ἔρχεται τὰ κάτω φωτίζεσθαι, πρὸς λόγον τῆς παραμείψεως γινομένης αἰεὶ τῆς φάσεως.

ιδ'. Ἔστι δὴ μέσον τοῦ στερεώματος πλάτος πολὺ κυκλικόν καὶ λοξόν· ὑφ' ὃ ποιοῦνται τὴν κίνησιν

³⁹ Regiom. lib. ix, prop. 1 in Alm. Ptol. Mart. Cap. lib. viii, p. 349 ⁴⁰ Vide supra cap. 27, n. 4 ⁴¹ Macrobo. l. 1, c. 45 ; Mart. Cap. lib. viii.

A conversionem explens. Deinde quartus et in medio ætheris constitutus est sol, anni spatio, nempe trecentis sexaginta quinque diebus cum quadrante suum circuitum finiens. Post illum ³⁹ et sub illo Venus est, quæ quidem stella aurorifer et vesper appellatur; aurorifer est et vocatur, cum ante solis ortum exsurgit; vesper, cum ipso occidente ad occasum conspicitur. De naturali ipsius motu inter eos, qui astrorum cognitioni studuerunt, dissensio est: quorum aliqui ipsam pari cum sole velocitate currere dixerunt; alii eam octo mensibus suum proprium circulum percurrere putarunt. Sextus est Mercurius, **391** qui etiam Stilbon vocatur, universam suam circumvolutionem sex mensibus et sex diebus faciens. Sed et ab aliquibus

B astrologis hæc quoque stella annum cursum sicuti sol obire existimata est. Accuratioribus autem esse videntur illi, qui dictis hæc duobus planetis tempus naturalis motus anno minus assignarunt, pro ordine nimirum, quo infra alios planetas descendunt. Post omnes stellas luna infimo collocata est ordine, ad ipsam nimirum ætheris extremitatem, turbatam illam propterea, quod succensione admista est. Hæc cum minimum habeat circulum, quod infima et terræ vicinissima sit, brevi ipsum tempore conficit, viginti septem nimirum et dimidio quam proxime unius diei. Quapropter etiam sæpe per annum et anteverlit et præterit solem.

12. Cum autem in infimo sit ætheris loco, et ubi hinc cum succensione conjungitur ac commiscetur, ut dictum est, caliginosum et natura obscurum habet corpus, ex solaribus autem radiis adventitium ex proprietate lumen accipere potis est. Quapropter ⁴⁰ etiam σελήνη Græcis, luna Latine nominatur, quod subinde σέλας νέον, id est, **392** lumen novum habeat, nunquam vetus; dum nimirum alias aliæ illius partes illuminantur.

13. Cum enim hæc quoque orbicularis sit, perinde ut sol et quævis alia stella; cum quidem solem habet ex diametro, remotissima ab eo et maxima consistens distantia, universis tum partibus inferioribus et quæ ad nos respiciunt illustratur, totaque lucida efficitur. Quantum autem appropinquat soli, tantum quoad nos obscura apparet: quando solares radii ex partibus ejus quæ nobis videntur ad eas quæ nobis non videntur transferuntur. Quando autem cum sole in eundem locum convenerit, ut cum ipso cocat, tunc omnibus partibus altioribus, quæ ad cælum respiciunt illuminata, inferioribus et ad nos vergentibus illuminationis expers deprehenditur. Quando denique vicissim solem præterierit, inferioribus partibus illuminari incipit, ut semper pro ratione præteritionis fiat illustratio.

14. Est nimirum ⁴¹ medium firmamenti latitudo circularis magna et obliqua, sub qua omnes stellæ

erraticæ suum motum obeunt. Neque enim universum firmamentum subtereunt. Latissimus hic obliquus circulus **393** multa vehit sidera, quæ animalia quædam quodammodo adumbrant et repræsentant ¹². Atque ex hac confusa et subobscura adumbratione et repræsentatione vetustiores astrologi adumbrationes istas et repræsentamenta, animalia seu signa et universam eorum completionem, circulum zodiacum seu signiferum non sine magno abusu nominum vocarunt.

15. Sub zodiaci medio sol æqualiter subinde movetur ab occasu ad ortus; cæteræ autem erraticæ stellæ, quæ convolute et tortuose moventur, universam Zodiaco subjectam latitudinem varie commutant; et alias quidem ad boreales illius partes, alias ad australes, alias etiam ad medium deprehenduntur. Maxime autem intor alias lunam variam commutationem subiens, alias ad boreas partes ascendit, alias ad australes descendit, alias etiam per medium sub solari circulo ingreditur.

16. Quando proinde tempore conjunctionis suæ cum sole borealior est aut australior, obumbrare et occultare solem non potest. Quando autem sub medio [firmamenti] deprehenditur et tum cum sole ad perpendicularum consistit, seipsum intra solem et **394** nos septum ac maceriam interpunit, atque ita solem abscondit a nobis, et neque radios illius sinit ad aerem nostrum pertingere ipsumque illuminare, neque nos ipsum solem intueri, qua sub parte decurrat.

17. Atque hanc (ut ita dicam) coincidentiam defectum solis appellaverunt, non quod revera luminare deficiat, sed deficere videtur; ex eo quod neque fulgeat, neque cernatur, cum lunæ corpus prohibeat.

18. Porro in ejusmodi lunæ subterursionibus sol nobis interdum totus videtur inconspicuous, sæpe autem ex parte sua quæpiam, pro absconsionis ratione. Quantum enim luna subierit, tantum etiam a nobis non cernitur; idque etiam ad nos lumen non emittit.

19-21. Verum hic qui ita dicitur solis defectus, non est illius passio. Sol enim lumen undequaque omni tempore diminutionis expers et sincerum obtinet. At lunæ defectus ipsius lunæ passio est et defectus, qui revera ita fiat, nec fieri videtur. Quando enim luna ad solem ex diametro constituitur, siquidem ad boreales et australes partes Zodiaco subjectas reperitur, tota lucida permanet nec quidquam patiens. Sin autem in medio **395** constituerit, et solarem circulum subtendat, tunc terra instar septi se interponente fulgorem a sole non recipit; et qua parte non recipit, non illuminatur etiam; et quod in defectu qui solaris dicitur in conjunctione efficit, ut solem a nobis avertat, idem in diametro a terra perpetitur. Cum enim intra solem et lunam terra tum medio

πάντες οἱ πλάνητες. Οὐδὲ γὰρ τὸ στερέωμα πᾶν ὑποτρέχουσι. Τὸ τοιοῦτον πλατύτατον κύκλωμα τὸ λοξὸν ἄστρα φέρει πολλά, σκιαγραφούντά πως ζωᾶ τινα. Κάκ τῆς τοιαύτης σκιαγραφίας τῆς συγκεχυμένης καὶ ἀμυδρᾶς ζωᾶ κεκλήκασιν οἱ τῶν ἀστρολόγων ἀρχαιότεροι τὰ σκιαγραφήματα· καὶ τὴν περιοχὴν αὐτῶν πᾶσαν κύκλον ζωδιακόν, καὶ λίαν καταχρησάμενοι τῆς ὀνόμασιν.

15'. Ὑπὸ τὸ τοῦ ζωδιακοῦ τὸ μεσαίτατον ἡμαλῶς ὁ ἥλιος κινεῖται διτνεκῶς τὴν ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολάς· οἱ δ' ἄλλοι πλάνητες ἐλικοειδῶς φερόμενοι τὸ ὑπὸ τὸν ζωδιακόν πλάτος πᾶν ἐξαλλάττουσι· καὶ ποτὲ μὲν ἐπὶ τὰ βόρεια γίνονται τούτου, ποτὲ δ' ἐπὶ τὰ νότια, ποτὲ δὲ καὶ πρὸς τὸ μέσον εὐρίσκονται. Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ἡ σελήνη ποιουμένη τὴν τοιαύτην ἐξαλλαγὴν, ποτὲ μὲν ἀνεισιν ὡς πρὸς βόρεια, ποτὲ δὲ κάτεισιν ὡς πρὸς νότια· ποτὲ δὲ καὶ τὸν μέσον ὁδεύει τὸν ὑπὸ τὸν ἡλιακόν.

16'. Κατὰ γοῦν τὴν αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον σύνοδον βορειότερα μὲν οὔσα καὶ νοτιώτερα, τὸν ἥλιον ὑποσκιάσαι καὶ κρύψαι οὐ δύναται. Κατὰ δὲ τὸν μέσον εὐρισκομένη καὶ τῷ ἡλίῳ γινομένη τότε δὴ (καὶ) κατὰ κἄθετον, φραγμὸν ἑαυτῆν καὶ διατειχίσμα τίθησι μέσον ἡλίου καὶ ἡμῶν, καὶ οὕτως ἀποκρύπτει τὸν ἥλιον ἀπ' ἡμῶν καὶ οὐτ' αὐτοῦ τὰς ἀκτίνας ἐφ' δεικνεῖσθαι πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς ἀέρα καὶ φωτίζειν αὐτὸν, οὐθ' ἡμᾶς τὸν ἥλιον καθ' ὅπερ ἂν ὑποδράμοι μέρος αὐτὸν καθορᾶν.

17'. Καὶ τὴν τοιαύτην σύμπτωσιν ἐκλειψιν ἡλίου προσηγορεύκασιν οὐ ταῖς ἀληθείαις τοῦ φωστῆρος ἐκλείποντος, ἀλλὰ δοκοῦντος ἐκλείπειν, ἐκ τοῦ μήτ' αὐγάζειν μήθ' ὀρᾶσθαι· τοῦ τῆς σελήνης διεργοντος σώματος.

18'. Ἐν δὲ ταῖς τοιαύταις γίνεται τῆς σελήνης ὑποδρομαῖς ὁ ἥλιος ἡμῖν ἀφανῆς ἐνίοτε μὲν ὅλος, τὰ πολλὰ δὲ κατὰ τι μέρος αὐτοῦ πρὸς λόγον τῆς ὑποκρύψεως. Ὅσον γὰρ ὑποβέβηκεν ἡ σελήνη, τοσοῦτον καὶ ἡμῖν ἀκαθάρτον· τοῦτο καὶ πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἐκπέμπει τὸ φῶς.

19'-κα'. Ἄλλ' ἡ μὲν λεγομένη κατὰ τὸν ἥλιον ἐκλειψις οὐκ ἔστι πάθος αὐτοῦ. Πάντη γὰρ ἀμειωτον ὁ ἥλιος ἔχει τὸ φῶς αἰεὶ καὶ εἰλικρινές. Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἐκλειψις αὐτῆς τῆς σελήνης πάθος ἐστὶ καὶ κατ' ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ κατὰ δόκησιν ἐκλειψις. Ὅτι γὰρ ἡ σελήνη τῷ ἡλίῳ κατὰ διάμετρον γίνεται, πρὸς μὲν τοῖς ὑπὸ τὸν ζωδιακόν εὐρισκομένη βορείαις καὶ νοτίαις, μένει μηδὲν πάσχουσα παμφήης. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τυχοῦσα καὶ τὸν ἡλιακόν ὑποτείνουσα, τότε τῆς γῆς διατειχιζούσης, οὐ δέχεται τὰ ἐξ ἡλίου αὐγάς· καὶ καθ' ὃ μέρος οὐ δέχεται ταύτας, οὐδὲ φωτίζεται· καὶ ὅπερ αὕτη κατὰ τὴν λεγομένην ἡλιακὴν ἐκλειψιν ἐν συνόδῳ ποιεῖ, διαφράττουσα τὸν ἥλιον ἐξ ἡμῶν, τοῦτ' ἐν διαμέτρῳ πάσχει παρὰ τῆς γῆς. Ἡλίου γὰρ καὶ σελήνης εὐρισκομένη

¹² Macroh. l. 1, c. 21.

τηνικαῦτα μέσον ἢ γῆ, κατὰ μίαν εὐθεΐαν, κωλύει τὴν σελήνην ταῖς ἐξ ἡλίου λαμπηδῶσιν ἀγάζεσθαι. Καὶ ὅσον αὐτῆς μέρας ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσιν οὐ καταλάμπεται, μένει τοῦτο πάμπαν ἀφώτιστον. Ἐνίοτε δὲ καὶ πᾶσα ζυφοῦται, καὶ τὸ φῶς ὅλον ἀπόλλυται, ὡς καὶ δοκεῖν ἠφικνῶσθαι· καὶ μηδὲ τὸν τόπον ἐν ᾧ περὶ τὴν ὄλως διαγινώσκεισθαι, τῷ μηδὲ σκιάν αὐτῆς καὶ γοῦν ἀμυδρὰν τινα περισώζεσθαι. Τοιαύτης καὶ ἡμεῖς σεληνιακῆς ἐκλείψεως αὐτόπται γεγόναμεν.

κβ'. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος ἐκ σῶν φαινομένων περὶ τὰς τῆς σελήνης ἐκλείψεις μεῖζων τῆς γῆς ἀνευδοιάτως γινώσκειται· καὶ διὰ τοῦτο γινόμενος ὑπὸ γῆν, οὐ κωλύεται παρ' αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ αἰθέρος ὕψος τὰς οἰκείας ἐκπέμπειν αὐγάς. Περιεχομένης γὰρ ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς γῆς διὰ τὴν ταύτης σμικρότητα, πῶς ἂν κωλυθεῖεν αἱ ἀκτῖνες ἐκ τῶν ἄκρων αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ αἰθέρος ὕψος διαβιβάζεσθαι; Διὸ καὶ καταλάμπεται τὰ ὑψηλότερα τοῦ κόσμου καὶ τῷ ὑπὸ γῆν εἶναι τὸν ἥλιον· ἐν νυκτὶ δὲ εἰσι τότε τὰ χαμαλιώτερα τε καὶ πρυσγειότερα. Νῦξ γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ τῆς γῆς ἡ σκιά.

κγ'. Ἰῆς τοιαύτης οὖν σκιάς διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου γινόμενης κωνοειδοῦς, καὶ τὴν μὲν βάσιν ἐχούσης πλατεΐαν συμπαρεκτεταμένην τῷ μέρει τῆς γῆς ὅσον οὐ καταλάμπει ὁ ἥλιος, τὴν δὲ κορυφὴν εἰς ὄξυ λήγουσαν· τὰ μὲν ἄνω τῆς σελήνης καὶ ὑψηλότερα τὴν τοιαύτην καὶ κατὰ μήκος ὑπερβαίνει σκιάν. Ὅθεν οὐδεὶς ἱστορίται ποτε τῶν ἀστέρων ταύτη περιπεσεῖν. Ἢ γὰρ ἂν ἐφάνη λαμπρότερος ἑαυτοῦ· τὰ φῶτα γὰρ ἐν νυκτὶ μᾶλλον ἢ ἐν ἡμέρᾳ λαμπρότερα φαίνεται. Διὸ καὶ οἱ ἀστέρες, αἰθρίας οὔσης ἐν ἀσελήνην νυκτὶ, πλέον ἔχουσι τὸ λαμπρὸν ἢ τῆς σελήνης διαυγαζούσης. Οἱ μὲν οὖν ἀστέρες ἅπαντες ὑπερφέρονται τῆς σκιάς, μὴ φθανούσης εἰς τὸ ὕψος αὐτῶν· ἢ δὲ σελήνη πρόσγειως οὔσα, τῷ τῆς γῆς ἐντυγχάνει κώνη περὶ τὸ ἄκρον, ὅτε διαμετροῦσα τὸν ἥλιον ὑπὸ τὸν αὐτοῦ φέροιτο κύκλον, μήτε πρὸς τὰ βόρεια, μήτε πρὸς τὰ νότια νεύουσα.

κδ'. Δῆλον δ' ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ πολὺ σμικρὸν ὅσον πρὸς τὴν γῆν τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἐστίν· εἴ γε τὰ περὶ τὸ ἄκρον τῆς ἐκ γῆς σκιάς καὶ νυκτὸς ὅλον αὐτὸ δύναιντο περισχεῖν.

κε'. Καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐπὶ τοῖς δεδειγμένοις οὐ γραμμικῶς ἀλλὰ λογικῶς, ἔστω δὴ πόρισμα. Ταῦτα μὲν ἐκ τῆς εἰς τὸν ὄγδον φασμὸν ἐξηγήσεως.

κς'. Ἐπεὶ δὲ περὶ ὄψωμάτων καὶ ταπεινωμάτων καὶ οἰκῶν καὶ ἐναντιωμάτων τῶν ἐν τοῖς πλάνησιν ἐφθήμεν προδιαλαβεῖν, εἴη ἂν διττὸν τὸ ὄψωμα καὶ ταπεινώμα· τὸ μὲν κατὰ τὸ ὑπεργειότερον καὶ πρυσγειότερον τῶν ἐν τοῖς πλάνησι· σφαιρῶν (ἔκκεντροι γὰρ εἰσιν αἱ πᾶσαι πρὸς τὴν σφαῖραν τοῦ στερεώματος, καὶ πρὸς ἀλλήλας· καὶ τὰ μὲν μερῶν ἔχουσιν ὑψηλότερα, τὰ δὲ ταπεινότερα), τὸ δὲ ταπεινώμα καὶ ὄψωμα, κατὰ τὴν τοῦ ζωδιακοῦ ὑπεξάλλαξιν.

A reperiatur in eadem linea recta, prohibet lunam ne splendore solis illustretur. Et quanta ipsius pars solaribus radiis non illuminatur, tanta omnino illuminationis expers reperitur. Interdum autem tota obscuratur, et omne lumen amittit, ut etiam evanuisse videatur, et neque locus in quo erat omnino dignoscatur, propterea quod neque umbra illius quantumvis exilis et imbecillis relinquatur. Cujusmodi lunarem defectum et nos vidimus.

22. Sol proinde ex illis quæ in lunæ defectibus apparent, sine dubio terra major esse intelligitur; et propterea cum infra terram est, non prohibetur ab ea quo minus suos radios in ætheris emittat altitudinem. Cum enim terra propter exiguitatem suam a sole contineatur, quomodo radii ab ipsius extremitatibus prohiberi 296 possent, ne in ætheris altitudinem transmitterentur? Quapropter etiam altiores mundi partes illustrantur, quando sol sub terra est; inferiores autem et terræ viciniores tunc in nocte sunt. Nihil enim aliud nox est, quam terræ umbra.

23. Cum ergo hæc umbra propter solis magnitudinem turbinata sit, et basin quidem latam habeat, coæstantem cum terræ parte quæ sol non illuminat, verticem autem qui in acutum desinat, ea quæ supra lunam et altiora sunt hanc umbram etiam secundum longitudinem transcendunt. Quare de nulla stella unquam litteris est proditum, quod in hanc inciderit. Alias enim seipsa splendidior conspecta fuisset; quippe lumina noctu potius quam interdiu splendidiora conspiciuntur. Quapropter etiam stellæ, si nocte illumi cælum serenum sit, plus splendoris habent, quam lucente luna. Stellæ proinde universæ supra umbram, quæ ad ipsarum altitudinem non pertingit, feruntur; luna autem cum terræ sit vicina, in eam circa extremitatem incidit, quando solem diemliens sub ejus circulo ita movetur, ut nec ad boreales, nec ad australes partes vergat.

24. Manifestum 297 autem inde evadit, quod lunæ corpus ad terram valde sit exiguum; siquidem ipsum totum extremitates umbræ et noctis terræ contegere possunt.

25. Et hæc ita demonstrata sint nobis, non quidem lineariter seu geometricè, sed logicè. Sintque eadem corollarium exegescos in psalmum octavum.

26. Quoniam autem de exaltationibus et dejectionibus et domibus et adversitatibus seu detrimentis 43, quæ habent stellæ erraticæ, prius diximus, duplex sane fuerit exaltatio et dejectio: una quidem inde, quod stellarum erraticarum sphaeræ ex parte a terra distantiores, ex parte eidem viciniores sunt (omnes enim et ad sphaeram firmamenti et ad se invicem sunt eccentricæ; et alias quidem partes habent altiores, alias autem

⁴³ Origan. Ephemer. parte 1, p. 251.

humiliores) : altera vero exaltatio et dejectio exinde est, quod Zodiacum inferne commutant. Omnes enim erraticæ stellæ, excepto sole, cum ad boreales, tum ad australes partes, dum tortuose moventur, accedunt.

27. De hac dejectione, et de hac exaltatione opinor astrologos disserendo commemorare, quod aliqua signa sint erraticarum stellarum exaltationes, 398 et alia rursus dejectiones.

28. Quomodo enim alias Taurus esset lunæ exaltatio, nisi quod cum sub ipso constituitur, ad boreales Zodiaci subjectas partes exaltari incipit? Lunaris enim spheræ medium non est id quod sub Tauro est, ut Taurus esset lunæ exaltatio, quoad spheram ipsius, quoniam nec quod Cancro subjectum est, lunaris spheræ est altissimum; sed medium quidem illius est, quod sub Libra est, altissimum vero, quod sub Sagittario. Quemadmodum enim sol cum sub Geminis versatur, suæ spheræ altissimum occupat: ita luna cum currit sub Sagittario, ipsa quoque spheræ suæ obtinet altissimum.

29. Sol proinde cum sub medio Zodiaci semper decurrat, ad borealiores et altiores mundi partes accedit, cum sub signis currit borealioribus; ad australiores autem et inferiores mundi partes descendit, cum australiora [signa percurrit.]

30, 31. Sed et suæ spheræ altissimum ad borealiora signa habet. Et capropter sub Ariete versans, duplicem habet exaltationem in Ariete. Nec enim tantum ad altiores mundi partes hinc accedere incipit, sed etiam spheræ propriæ altiora quærere, atque ad Geminos usque locus 399 in altitudine exaltatur. Quando autem sub Cancro currit, non subit quidem dejectionem ad mundi partes (quippe hæc ex Leone fit), sed tantum a summa altitudine spheræ propriæ dejici incipit.

32. Quapropter etiam cum propius verticem nostrum sit ex mundi inclinatione, et terræ vicinior, et nobis propinquior quoad perpendicularum fieri incipiat, cumque calidissimum signorum sibi conterminum habeat. Leonem inquam, majorem est æstuum casu, quam cum segmentum Geminis subjectum altissimam suæ spheræ partem peragrabat. Et ita quidem sol se habet.

33. Cæteræ autem stellæ erraticæ, cum ad australiores partes Zodiaci subjectas moveri incipient, dejici dicuntur; cum autem inde ascendunt, medio permutato, et ad borealiores Zodiaci subjectas partes inclinantur, exaltari dicuntur; atque signum sub quo ad borealiores partes inclinationem facere incipit planeta, exaltatio illius planetæ dicitur; sub quo ad australes partes incipit inclinari, hoc dejectio.

34. Atqui signum quod naturæ planetæ est conveniens, domus, quod est autem inconveniens et alienum, adversitas planetæ vocatum est.

400 35, 36. Quare solis quidem, qui est cali-

Α Πάντες γὰρ οἱ πλάνητες πλὴν τοῦ ἡλίου καὶ τοῖς βορείοις καὶ τοῖς νοτίοις (καὶ) τοῖς ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν ἐν τῷ ἐλικσιδῶς κινεῖσθαι προσέρχονται.

κζ'. Περὶ τοῦτου τοῦ ταπεινώματος καὶ τοῦτου τοῦ ὑψώματος οἶμαι τοὺς ἀστρολόγους διαλαμβάνοντας διηγεῖσθαι καὶ ὑψώματα τῶν πλανήτων εἶναι τινὰ ζωδία καὶ ἄλλα δὲ ταπεινώματα.

κη'. Ἦως γὰρ ἐν ἄλλοις εἴη ὁ Ταῦρος ὑψωμα τῆς σελήνης, εἴ μὴ ὅτι περὶ ὑπὸ αὐτὸν γινόμενη πρὸς τὰ βορειότερα τὰ ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν ὑψοῦσθαι ἀρχεται; Ἦως γὰρ σεληνιακῆς σφαίρας τὸ μέσον οὐκ ἐστὶ τὸ ὑπὸ τὸν Ταῦρον· ἔν' ὁ Ταῦρος εἴη τῆς σελήνης ὑψωμα κατὰ τὴν σφαῖραν αὐτῆς· ἐπεὶ μὴδὲ τὸ ὑπὸ τὸν Καρκῖνον τῆς σεληνιακῆς σφαίρας τὸ ὑψηλότερον· ἀλλὰ μέσον μὲν ταύτης, τὸ ὑπὸ τὸν Ζυγὸν ὑψηλότερον δὲ τὸ ὑπὸ τὸν Τοξότην. Ὡς περὶ γὰρ ὁ ἥλιος ὑπὸ τοὺς Διδύμους γινόμενος τῆς οἰκείας σφαίρας καταλαμβάνει τὸ ὑψηλότερον, οὕτως ἡ σελήνη τὸν Τοξότην ὑποθύουσα τῆς οἰκείας σφαίρας ἔχει καὶ αὕτη τὸ ὑψηλότερον.

κθ'. Ὁ μὲν οὖν ἥλιος τὸν μέσον ὑποτρέχων αἰετὸς τοῦ ζωδιακοῦ, πρὸς τὰ τοῦ κόσμου βορειότερα καὶ ὑψηλότερα γίνεται, διὰ τῆς τῶν βορειωτέρων ζωδίων ὑποδρομῆς, διὰ δὲ τῆς τῶν νοτιωτέρων πρὸς τὰ νοτιώτερα τε καὶ ταπεινότερα.

λ', λα'. Ἔχει δὲ καὶ τὸ ὑψηλότερον τῆς σφαίρας αὐτοῦ πρὸς τὰ βορειότερα ζωδία· καὶ διὰ τοῦτο γινόμενος ὑπὸ τὸν Κριόν, ἔχει διπλοῦν ὑψωμα τὸν Κριόν. Οὐ μόνον γὰρ τοῖς ὑψηλοτέροις τοῦ κόσμου μέρεσιν ἐντεῦθεν ἀρχεται προσροτῆν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκείας σφαίρας ζητεῖν ὑψηλότερα· καὶ ὕψος ὑψοῦται μέχρι Διδύμοις ἕλκων. Τὸν δὲ Καρκῖνον ὑποτρέχων, οὐ ποιεῖται μὲν πρὸς τὰ τοῦ κόσμου μέρη ταπεινώσειν (ἐκ Λέοντος γὰρ αὕτη), τῆς δ' οἰκείας σφαίρας ἀρχεται ταπεινοῦσθαι τοῦ ἀκροτάτου ὑψώματος.

λβ'. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ κατὰ κορυφὴν ὄν ἡμῶν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἐγκλίσεως καὶ προσγειώτερος ἀρχόμενος γίνεσθαι, καὶ ἡμῶν ἐγγυτέρω κατὰ κάθετον, καὶ τὸ θερμότερον ἐν ζωδίοις ἔχων ἐγγειοποιεῖν, λέγω δὲ τὸν Λέοντα, μειζόνων γίνεται καυμάτων αἴτιος, ἢ ὅτε τὸ ὑπὸ τοὺς Διδύμους περιενόσται τμήμα, τῆς οἰκείας σφαίρας τὸ ὑψηλότερον. Καὶ ὁ μὲν ἥλιος οὕτως.

λγ'. Οἱ δὲ λοιποὶ πλάνητες, πρὸς μὲν τὰ νοτιώτερα ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν ἀρχόμενοι φέρεσθαι, λέγουσι· ἐν ταπεινοῦσθαι· τῇ δ' ἐντεῦθεν ἀνόδῳ μετὰ τὴν τοῦ μέσου παραλλαγὴν πρὸς τὰ ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν βορειότερα νεύοντες, λέγουσι· ἐν ὑψοῦσθαι· καὶ τὸ ζωδίων ὑψ' ὃ τὴν πρὸς τὰ βορειότερα νεῦσιν ὁ πλάνητος ἀρχεται ποιεῖσθαι, λέγουσι· ἐν τοῦ τοιοῦτου πλάνητος ὑψωμα· τὸ δ' ὑψ' ὃ νεῦσιν ἀρχεται πρὸς τὰ νότια, τοῦτο ταπεινώμα.

λδ'. Τὸ μέντοι τῇ φύσει τοῦ πλάνητος οἰκείον ζωδίων εἶκος αὐτοῦ τοῦ πλάνητος κέκληται· τὸ δ' ἀνοικεῖον καὶ ἀπροσφωῆς ἐναντίωμα.

λε', λς'. Διὰ τοῦ μὲν ἡλίου τοῦ θερμότερου τὸ θερ-

μότατον ζώδιον οἶκον ἔθεντον οἱ ἀστρολόγοι, τὸν Λέοντα ὑψωμα τὸν Κριόν· ταπεινώμα τὸν Ζυγόν· ἐναντίωμα, τὸν Ὑδροχόν, τὸ τῶν ζωδίων ψυχρότατον. Πρὸς δὲ τὸν ψυχρότατον Κρόνον τοῦμπάλιν πεποιθήκασιν, οἶκον αὐτῷ δόντες τὸν Ὑδροχόν· οἶκον ἕτερον τὸν Αἰγόκεριον, καὶ αὐτὸν χειμερινὸν ζώδιον καὶ ψυχρόν· ἀλλὰ δὴ καὶ ξηρὸν ἐν τοῖς αὐτοῦ πλείουσι μέρεσιν· ὑψωμα τὸν Ζυγόν· ταπεινώμα τὸν Κριόν· ἐναντίωμα τὸν Λέοντα· Ἐπεὶ δ' ὁ Κρόνος καὶ ἰκανῶς ξηρὸς, δεδώκασιν αὐτῷ καὶ ἕτερον ἐναντίωμα, τὸν Καρκίνον, ζώδιον ὑγρότατον.

λζ'. Οἶκος Διὸς τοῦ ἐν μεσότητι κράσεως Τοξότης καὶ Ἰχθύες· ὑψωμα Καρκίνος· ταπεινώμα Αἰγόκεριος· ἐναντιώματα Δίδυμοι καὶ Παρθένος.

λη'. Οἶκοι Ἄρεος, τοῦ θερμοῦ καὶ πλέον ξηροῦ, Κριὸς καὶ Σκορπίος· ὑψωμα Αἰγόκεριος· ταπεινώμα Καρκίνος· ἐναντιώματα Ταῦρος καὶ Ζυγός.

λθ'. Οἶκοι Ἀφροδίτης τῆς ἐν μεσότητι κράσεως Ταῦρος καὶ Ζυγός· ὑψωμα Ἰχθύες· ταπεινώμα Παρθένος· ἐναντιώματα Κριὸς καὶ Σκορπίος.

μ'. Οἶκοι Ἑρμοῦ εὐκράτως ἔχοντος Δίδυμοι καὶ Παρθένος· ἢ Παρθένος καὶ ὑψωμα· ταπεινώμα Ἰχθύες, οἱ αὐτοὶ καὶ ἐναντίωμα· ἕτερον ἐναντίωμα Τοξότης.

μα'. Οἶκος σελήνης τῆς ὑγροτάτης Καρκίνος· ὑψωμα Ταῦρος· ταπεινώμα Σκορπίος· ἐναντίωμα Αἰγόκεριος.

μβ'. Πρῶτον ζώδιον ἐαρινὸν ἰσημερινὸν ὁ Κριός, τὴν κράσιν θερμὸν. Διὸ καὶ οἶκος Ἄρεος ὡς θερμοῦ· τῆς δ' Ἀφροδίτης ἐναντίωμα γνωρίζομένης ἐν μεσότητι κράσεως· ἢ δὴ μεσότητι τὸ θερμὸν ἀντίκειται· καθάπερ καὶ τᾶλλα τὰ πόρρω μεσότητος. Δεύτερον ζώδιον ὁ Ταῦρος, ἐν μεσότητι γνωρίζομενος κράσεως. Διὸ καὶ τῆς Ἀφροδίτης οἶκος ὁ Ταῦρος· Ἄρεος δ' ἐναντίωμα τὸ τῆς κράσεως μέσον οὐκ ἔχοντος. Τρίτον οἱ Δίδυμοι, τοῦπίπαν εὐκρασίας μεστόν. Διὸ καὶ οἶκος ἐστὶν Ἑρμοῦ. Φέρον δὲ τὰ νότια θερμὰ καὶ ξηρὰ κατ' ἐπίτασιν, τοῦ Διὸς ἐστὶν ἐναντίωμα, μεσότητα κράσεως ἔχοντος. Τέταρτον ὁ Καρκίνος, ζώδιον ὑγρότατον τῆς ὑγροτάτης σελήνης οἶκος· ἐναντίωμα δὲ τοῦ Κρόνου τοῦ συν ἐπιτεταμένῃ ψυχρότητι καὶ πολλὴν κεκτημένου ξηρότητα. Πέμπτον ὁ Λέων, τὸ τῶν ὄλων ζωδίων θερμότατον, ἡλίου μὲν οἶκος τοῦ θερμοτάτου, ἐναντίωμα δὲ Κρόνου τοῦ ψυχροτάτου. Ἑκτον ἢ Παρθένος, εὐκράτως ἔχουσα κατὰ μέρη τὰ νότια, καὶ διὰ ταῦτο δεύτερος οἶκος Ἑρμοῦ τυγχάνουσα· κατὰ τᾶλλα δὲ μέρη αὐτῆ καὶ θερμότερα τοῦ μετρίου καὶ ὑγροτέρη. Ὅθεν καὶ Διὸς ἐναντίωμα. Ἑβδομον ὁ Ζυγός, ζώδιον φθινοπωρινὸν ἰσημερινὸν καὶ ὡς ἐπίπαν εὐκρατον. Ὅθεν Ἀφροδίτης ἕτερος οἶκος, Ἄρεος δ' ἐναντίωμα. Ὅγδοον ὁ Σκορπίος, ζώδιον θερμὸν καὶ ξηρὸν, κἀντεῦθεν Ἄρεος ἕτερος οἶκος· ἐναντίωμα δ' Ἀφροδίτης. Ἐνατον ὁ Τοξότης, μετρίως μετέχων ὑγρότητος, καὶ μετρίως θερμότητος ἐν τοῖς ἑμ-

A dissimus, calidissimum signum astrologi⁴⁴ domum assignarunt Leonem : Arietem, exaltationem ; Libram dejectionem ; Aquarium, adversitatem. Vice versa fecerunt in Saturno frigidissimo, cui Aquarium domum tribuerunt ; et aliam domum, Capricornum ; quin et ipse signum hibernum est et frigidum ; quo et siccum pluribus sui partibus. Libram, exaltationem ; Arietem, dejectionem ; Leonem, adversitatem. Et quia vero Saturnus satis siccus est, aliam ipsi quoque adversitatem tribuerunt, Cancrum, qui est signum humidissimum.

37. Domus Jovis in mediocritate temperamenti versantis est Sagittarius et Pisces ; exaltatio, Cancer ; dejectio, Capricornus ; adversitates, Gemini et Virgo.

B 38. Domus Martis qui calidus et plus siccus est, Aries et Scorpius ; exaltatio, Capricornus ; dejectio, Cancer ; adversitates, Taurus et libra.

39. Domus Veneris in mediocritate temperamenti consistentis. Taurus et libra ; exaltatio, Pisces ; dejectio, Virgo ; adversitates, Aries et Scorpius.

40. Domus Mercurii qui bene temperatus est, sunt Gemini et Virgo : Virgo etiam exaltatio. 401 Dejectio, Pisces ; qui et ipsi sunt etiam adversitas ; altera adversitas, Sagittarius.

41. Domus lunæ humidissimæ, Cancer ; exaltatio Taurus ; dejectio, Scorpius ; adversitas, Capricornus.

42. Primum signum vernale æquinoctiale est Aries, γ, temperamento calidum⁴⁵. Quapropter etiam domus Martis est, quatenus is est calidus : Veneris detrimentum, ut quam mediocritate temperamenti esse constat, cui mediocritati scilicet calidum opponitur : quemadmodum etiam cætera quæ a mediocritate recedunt. Secundum signum est Taurus, δ, qui mediocritate esse temperamenti agnoscitur. Quapropter etiam Veneris domus est : Martis autem, qui temperamenti mediocritate non est præditus, detrimentum. Tertium sunt Gemini, ε, quod magnum partem bono temperamento refertum est. Quapropter etiam Mercurii domus est. Quia autem australes partes habet calidas et intense siccas, Jovis qui mediocritatem temperamenti habet detrimentum est. Quartum, Cancer, ς, signum humidissimum, humidissimæ lunæ domus, sed Saturni detrimentum, qui cum intenso frigore plurimum etiam siccitatis oblinet. 402 Quintum Leo, ζ, universorum signorum calidissimum, calidissimi quidem solis domus, sed frigidissimi Saturni detrimentum. Sextum Virgo, η, quæ in partibus australibus temperate se habet, et propterea alteræ Mercurii domus existit. In aliis autem partibus et hæc supra mediocritatem calida est et humidior. Unde etiam Jovis detrimentum est. Septimum est Libra, θ, signum autumnale æquinoctiale, et fere temperatum. Quare Veneris

⁴⁴ Ptol. quadr. I. 1, 18, et II, c. 4. Card. in Comm. ibid. Jul. Firm. Astron. I. II, c. 2, 3, 10 ; I. Gaur. Isagoge in Astron. I, c. 4, 15 ; tr. II, c. 4 ; tr. III, c. 1. ⁴⁵ Ptol. quadr. lib. I, c. 23 ; Card. ibid. ; Jul. Firm. I. II, c. 12.

altera domus, Martis detrimentum est. Octavum est Scorpius, ♏, signum calidum et siccum: et hinc Martia domus altera: Veneris, detrimentum. Nonum est Sagittarius, ♐, qui in anterioribus partibus, quæ antecedentes dicuntur, mediocrem humorem et mediocrem calorem, nullum autem boni temperamenti in mediis obtinet. Unde etiam Jovis prior domus est. Quoniam vero posteriores partes quæ consequentes dicuntur, habet igneus, boreas autem siccas et australes humiditas: propter hanc inæqualitatem Mercurii detrimentum est. Decimum est Capricornus, ♑, qui partes quidem aliquas humiditas, plures autem siccus habet, 403 et in summa a mediocritate recedendo frigidus est. Unde Saturni domus, lunæ autem detrimentum est: ut quæ nullam in frigiditate partem habeat, sed jam etiam a sole per importationem caloris aliquid obtineat, et ab omni siccitate remota sit. Undecimum est Aquarius, ♒, signum frigidissimum, altera quidem Saturni domus, sed solis detrimentum. Duodecimum, Pisces, ♓, qui partes antecedentes, bene temperatas habent: medias autem et australes, humiditas. Quoniam vero reliquæ Piscium partes igneæ et æstuosæ sunt, quoad illas hoc signum Mercurii detrimentum est. Cæterum Arietis character sic etiam pingitur, ♈, et sic Tauri, ♉, et absolute Aquarii, ♒.

43. Hæc quidem pro nostro in litteris profectu tenui, et perquam exigua liberalium disciplinarum scientia, litterarum et disciplinarum studiosis edita sunt a nobis, qui pro effugienda imperitiæ et hebetudinis reprehensione ad philologiam aliquid conferre nobis proposuimus, 404 quod ratione dignum esset. Quod si vero etiam gratitudo est rationis, quomodo philologi reprehenderint? quin imo potius Deo gratias nobiscum egerint.

προσθεν μέρεσιν ἃ προηγούμενα λέγονται· πολλῆς δ' εὐκρασίας ἐν τοῖς μέσοις. Διὸ καὶ πρώτης οἶκος Διός. Ἐπεὶ δὲ πυρῶδῃ φέρει τὰ ὑπισθεν, ἅπερ ἐπόμενα λέγονται, ξηρὰ δὲ τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια κάουγγρα, διὰ τὴν τριαύτην ἀνωμαλίαν ἐναντίωμά ἐστιν Ἑρμοῦ. Δέκατον ὁ Αἰγώκερως, τινὰ μὲν ἔχων ἔνογγρα μέρη, τὰ πλείω δὲ ξηρὰ, καὶ τὸ σύμπαν πόρρω τοῦ μετρίου ψυχρός· ὅθεν οἶκος τοῦ Κρόνου· τῆς δὲ σελήνης ἐναντίωμα, μηδεμίαν ἐχούσης ἐν ψυχρότητι μίαν, ἀλλ' ἴδη καὶ θερμότητος τινος μεταχούσης ἐκ τοῦ ἡλίου κατ' ἐπεισαγωγὴν, πόρρω τε πάσης αὔσης ξηρότητος. Ἐνδέκατον ὁ Ὑδροχόος, ζώδιον ψυχρότατον, Κρόνου μὲν ἕτερος οἶκος, ἡλίου δ' ἐναντίωμα. Δωδέκατον οἱ Ἰχθύες, τὰ προηγούμενα μέρη φέροντες εὐκρατὰ· δέουγγρα δὲ πως τὰ μέσα τε καὶ νότια, κάουθεν ἕτερος οἶκος ὄντες Διός. Ἐπεὶ δὲ τὰλλα μέρη τῶν Ἰχθύων πυρῶδῃ τε καὶ καυσῶδῃ, κατὰ ταῦτα (τὸ) τοιοῦτου ζώδιον Ἑρμοῦ ἐστὶν ἐναντίωμα, Γράφεται δὲ καὶ οὕτως ὁ τοῦ Κριουῦ χαρακτήρ, καὶ οὕτως ὁ τοῦ Ταύρου, καὶ ἀπολύτως ὁ τοῦ Ὑδροχόου.

quodammodo, unde etiam altera Jovis domus sunt. Quoad illas hoc signum Mercurii etiam pingitur, ♃, et sic Tauri, ♉, et absolute

μγ'. Ταῦτα πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐν λόγοις ἔξιν ἐκτεθειμένα τὴν ἀδρανῆ καὶ ὀλιγίστην ἐν μαθήμασιν εἴδησιν τοῖς φιλολόγοις καὶ φιλομαθέσιν ἐκδέδονται· τοῦ τὴν ἐπ' ἀμαθίᾳ καὶ ἀφροῖᾳ διαδρᾶναι κατὰ γινώσκον τὸ τῆς φιλολογίᾳ τι συνεισενεγκεῖν προθεμένων ἡμῶν ὡς λόγου ἄξιον. Εἰ δὲ λόγου καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, πῶς ἐν καταγνοῖεν οἱ φιλολόγοι; μᾶλλον μὲν οὖν καὶ χάριν ὁμολογήσαιεν τῷ θεῷ.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΤΟΥ ΒΛΕΜΜΙΔΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΨΑΛΤΗΡΙΟΥ.

(Ex tribus codd. Gr. Paris. Reg. 150, 810 et Coislin. 102 nunc primam edita.)

Ψαλτήριον κυρίως εἶδος ὄργάνου ἐστὶ μουσικοῦ, ναῦλα παρ' Ἑβραίοις ὀνομαζόμενον, εἴρηται δὲ ἐκ τοῦ ψάλλειν, ὡς ἐκ τοῦ εὐχέσθαι· εὐκτῆριον, μετα-
 ηνέχθη δὲ ἡ κλήσις καὶ ἐκ τῶν βίβλων τῶν ψαλμῶν ἐκ τοῦ τοὺς ψαλμοὺς τηρεῖν αὐτῶν.

Ἄπαντες δὲ οἱ Ψαλμοὶ ποιήματα τοῦ Δαυὶδ· ἀλλὰ τινες αὐτῶν τοῖς υἱοῖς Κορέ, καὶ τῷ Ἀσάφ ἑσονται, καὶ ἄλλοι ἄλλοις ἐδίδοντο πρὸς ψαλμοποιίαν. Ἐξελέ-
 ξατο γὰρ ὁ Δαυὶδ ἄνδρας τινὰς ἐκ φυλῆς Λευὶ, καὶ ἐπεκλήρωσεν αὐτοὺς εἰς τὸ ὑμνεῖν τὸν Θεὸν ἐν δια-
 φέροις ὄργάνοις μουσικοῖς. Τούτων χορὰρχας καὶ ἀρχιψαλμοὺς κατεστήσατο τοὺς υἱοὺς Κορέ, τὸν Ἀσάφ τὸν Ἰδοὺν καὶ ληϊπούς. Ἐν συμφωνίᾳ γοῦν ἐψαλ-
 μῶδον ἅπαντες ὁμοῦ τοὺς Ψαλμοὺς προεξάρχοντες τοῦ Δαυὶδ· ὅτε δὲ τινὲς χορὰρχη ψαλμὸς ἐξεδίδοτο πρὸς ψαλμοποιίαν προεξῆρχεν ἐκεῖνος, τοῦ Δαυὶδ εἰκονίζων τὸ πρόσωπον. Ὅθεν ἐν τισὶ ψαλμοῖς ἐπιγράφονται τὰ ὀνόματα τῶν χορὰρχῶν οἷς ἐκδέ-
 δονται οἱ τοιοῦτοι ψαλμοὶ καὶ οἱ προεξῆρχον ἐν τῇ ψαλμοποιίᾳ, τότε καὶ τὸν τόπον ἐτήριον τοῦ Δαυὶδ· ὡς περὶ τὸ τοῦ Δαυὶδ ὄνομα μόνον ἐκφέρεται κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς ἐκείνων ὅτι τῶν χορὰρχῶν οὗς αὐτὸς δι' ἐαυτοῦ Δαυὶδ ὡς ἀρχιψαλμοῦς..... ὅησε..... τινὲς δὲ τῶν ψαλμῶν..... οὐκ εἰς ὄνομα ἐνός ἔσθη..... τινὲς δὲ καὶ ἀνώνυμοι, διότι εἰς τὸν κύριον εἴρηται. Ἄλλοι δὲ ἀλληλοῦτα φέρουσι τὸ ἐπίγραμμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ὕμνους καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν. Τὸ γὰρ ἀλληλοῦτα, Αἰνεῖτε τὸν ὄντα, ἐστὶ μεθερμηνευόμενον.

Ψαλτήριον μὲν οὖν ἡ βίβλος λέγεται τῶν Ψαλμῶν, ψαλμὸς δὲ αὐτὸ τὸ ποίημα καὶ τὸ μέλος αὐτοῦ· ψαλμοποιὸς δὲ ὁ ποιητὴς τούτου· ψαλμοποιὸς δὲ ὁ ψάλλων τούτου μουσικῶς. Ὁ ψαλμὸς δὲ ὁ ἀδόμενος ὅσος· τὸ δὲ διάψαλμα ἢ μεταβολὴν ἢ σημαίνην νοή-
 ματος ἢ μέλους ἐναλλαγὴν ἢ ἀναβολὴν τινὰ τοῦ κρούματος ἢ μᾶλλον ἀσχολίαν τινὰ τοῦ ψαλμοποιῦ καὶ ὑπηρέμησιν ἐν τῷ μεταξύ τῆς ψαλμοποιίας συμβαίνουσαν, ὡς ἐγγυνομένης τῆς ψαλμοποιίας καινοτέρας τινὸς παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐλάμψεως καὶ μωήσεως. Τινὲς οὖν ἀντὶ τοῦ διαψάλ-

ματος, τὸ ἀεὶ διαγράφουσι ἐν τούτοις τοῖς διαλείμμασιν ὡς ἂν ἐντεῦθεν ὀχλιώσωσιν ἀδιάλειπτον εἶναι τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν ἐπίπνοιαν, κἂν ὁ λόγος ἐν διαλείμμασιν ἦν ἀπασχολουμένου τοῦ ψαλμοποιῦ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος καινοτέραν ὑπέχρησιν, καὶ τὸ μέλος διὰ τοῦτο καταπιγάζοντος· καὶ ἀπλῶς εἰποῖν, τὸ διάψαλμα οὐδὲν ἕτερον σημαίνει ὀλοσχε-
 ρῶς ἢ διάλειμμα ψαλμοποιίας. Δι' εἴδησιν οὖν λεπτομερεστέρην παρεστειμιοῦντο πάλα· καὶ τὰ τοιαῦτα.

Διενήνοχε δὲ ψαλμὸς καὶ ᾠδὴ, καὶ ψαλμὸς μὲν κυρίως ἐστὶν ὁ μετὰ τοῦ ὄργανου ψαλτηρίου ἐμμελῶς ἐκφαινόμενος· ᾠδὴ δὲ φωνὴ μουσικὴ ἐναρμό-
 νως μόνῳ ἀδόμενῃ τῷ στόματι. Λέγεται δὲ καὶ ᾠδὴ ψαλμὸς. Καὶ ὁ ψαλμὸς ᾠδὴ καταχρηστικώτερον· ἀρχαιότερα δὲ ἡ ᾠδὴ, καὶ γὰρ Μωϋσῆς ἤρξατο ταύτης, καὶ διήρκεσεν ἕως Δαυὶδ. Δαυὶδ δὲ πρῶτος ἤρξατο τῶν ψαλμῶν· καὶ πρῶτον ψαλτήριον ὄργανον, ἀλλ' ἀπέχνης καὶ ἰδιωτικῶν καὶ πρὸς μόνον ψάλλοντα τὰ ποιήματα. Δαυὶδ δὲ τοῦτο σοφώτερον κα-
 τεικέυατε καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ μεθήρμισε πρὸς Θεόν. Τῷ Δαυὶδ δὲ ψαλμῶν ὑποληπτέον, ὅτε προτάσ-
 σεται μὲν ἡ δὲ ὄργάνου μουσικῆ, ἔπειτα δὲ ἡ διὰ στόματος φωνή· ψαλμῶν δὲ ᾠδῶν ὅτε τοῦματιν γίνε-
 νεται. Ῥητέον δὲ καὶ περὶ ὕμνου καὶ αἴνου καὶ ἐξομολογήσεως προσευχῆς καὶ εὐχῆς καὶ ἀναβαθμοῦ.

Ἕμνος μὲν οὖν λέγεται ἡ ἐπιτεταμένη δοξολογία· αἴνος δὲ ὁ σύντομος ἔπαινος· ἐξομολόγησις δὲ ἡ κατ' ἐπίτασιν ὁμολογία ἢ καλῶν ὧν πεπόνθαμεν, ἢ κακῶν ὧν πεπράχαμεν. Καὶ προσευχὴ μὲν ἡ δέησις, εὐχὴ δὲ ἡ ὑπόσχεσις, παραλαμβάνεται δὲ πούκα· ἡ εὐχὴ ἀντὶ τῆς δέησεως. Πάντα δὲ λίσονται πρὸς Θεόν. Ὁ ἀναβαθμὸς δὲ κατ' ἱστορίαν μὲν δι-
 λοῖ τὴν ἐκ Βαβυλώνας ἀνοῦον πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, χθαμαλωτέρα γὰρ ἡ Βαβυλῶν, ἢ δὲ Ἱερουσαλήμ ὑψηλότερα τὴν Ὄσαν θέσιν ἐστίν. Ἀναγωγικῶς δὲ σημαίνει τὴν πρὸς Θεοῦ ἀνάστασιν ὁ ἀναβαθμὸς, καὶ τὴν ἐκ τῆς γειρᾶς πολιτείας καὶ ἐμπαθοῦς πρὸς τὴν ἀπηλλαγμένην διαγωγὴν καὶ οὐράνιον. Ψαλμὸς δὲ καὶ ᾠδὴ καὶ προσευχὴ καὶ εἴ τι ἕτερον ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Δαυὶδ τὰ πάντα κοινότερον καλοῦνται ψαλμοί.

Τῶν ψαλτηριῶν δὲ χορὸν ἕκαστον ἐκ δύο καὶ ἑβδόμηκοντα συνετάσθαι φασὶ ψαλτηριῶν, οἳ πάντες σάλπιγγι καὶ τυμπάνῳ μελωδοῦντες ἦσαν, καὶ λοιποῖς ὄργανον εἶδον μουσικῶν. Μόνος δὲ ὁ Δαυὶδ τὸ βασιλικὸν κατεῖχεν ὄργανον τὸ ψαλτήριον. Σάλπιγγες μὲν οὖν καὶ σύριγγες ἐμπνευσταί, λύραι δὲ καὶ κιθάρα ἐνταταί, κτύβαλα δὲ καὶ τύμπανα κρουστά. Τὸ ψαλτήριον δὲ τῶν ἐνταίων μὲν ἦν πλήν ὄρθιον, καὶ ἄνωθεν εἶχε τῶν φθογγῶν τὰς ἀφορμὰς· δέκα γὰρ κόλαβοι, τούτεστι πασσακλίσκαί, περὶ τὸν πῆχυν τοῦ ψαλτηρίου στρεφόμενοι ἐνέτεινόν τε καὶ ἐχάλων τὰς χορδὰς πρὸς τε τὴν τῆς ἀρμονίας ῥυθμὸν καὶ τοῦ μεταχειριζομένου τὸ βούλημα, δέκα γε οὔσας καὶ αὐτὰς καὶ ἀντιφθόγγους ἀλλήλοις. Καὶ ἡ μὲν δεξιὰ χεὶρ κατεῖχε τὸ πλήκτρον, ἡ δ' ἀριστερὰ τῶν χορδῶν ἄνωθεν ἐραπτομένη κατὰ διαστάσεις καὶ συχνὰ τοῖς δακτύλοις μετατιθεῖσα, βαρὺν καὶ ὀξύν ἢ κακοκείμενον φθόγγον εἰργάζετο, πρὸς τὸ τοῦ ψαλτηριῶντος μελωδία· διδασκόμενον ἐντεῦθεν ἡμῶν ὡς δεῖ καὶ ἡμᾶς ὡσπερ ἐξ ἀντιφθόγγων δέκα χορδῶν τῶν εἰς δυνάμειον τῆς ψυχῆς, καὶ τῶν τοῦ σώματος αἰσθήσεων, ἐναρμόνιον μέλος ἀνακρούεσθαι τῇ θεῷ, καὶ πᾶν ἔργον καὶ νόημα ἄνωθεν ἔχειν παρὰ θεοῦ, καὶ ὅλους πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεσθαι.

Τῶν ψαλμῶν δὲ ἡ τάξις οὕτως ἐγένετο καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἐπιτέθησαν, ἀλλὰ κατ' ὡσπερ εὐρέθησαν. Τῶν γὰρ Ἰουδαίων καταφρονησάντων θεοῦ, λήθην τε λαθόντων τῶν πατρῶν ἐθῶν, καὶ πολὺ μάλιστα τῶν γραφῶν, εἶτα καὶ πυκνῶν ἀγχλωσιῶν γεγενημένων κατὰ καιροῦς, παρεβύθησαν αἱ βίβλοι καὶ διεφθάρησαν, ὥστε δὲ ποτε τὴν περὶ τῶν αὐτῶν συναγωγὴν ὁ φιλομαθὴς ὁ φιλοπονησάμενος Ἐσθῆρας συνήθροισεν καὶ τρισχιλίους ψαλμοὺς ἐπιθεῖς, αὐτοῖς καὶ τάξιν θέσεως (αἱ τὸ συνθέσεως) πρὸς τὸν καιρὸν τῆς ἐκείνου τούτων εὐρέσεως. Ἰσχυρὸν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἐξεκίας τὴν τοιαύτην συναγωγὴν ἐπέλεθον, τοὺς πολλοὺς μὲν ἠθέτησε τῶν ψαλμῶν· τοὺς ῥ' δὲ καὶ ν' μόνον ἐπέκρινε μὴ ἐναλλάξαι τὴν τάξιν τῆς θέσεως, ἀλλὰ τοὺς πρώτους τηρήσας καὶ αὐτοῖς πρώτους, καὶ εἰς τὴν ἐξῆς χώραν ἔασας τοὺς μετ' αὐτοῦς. Τὴν τοιαύτην δὲ διάκρισιν Ἐξεκίας ἐποίησε καὶ ἐπὶ τοῦ Σολομῶντος συγγράμματι· τρία γὰρ ἐκλεξάμενος καὶ μύνα, τὰς Παροιμίας, τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων, τὰλλα πάντα ἀπεδοκίμασεν, φθὰς διαφόρους καὶ περὶ φυτῶν καὶ λίθων καὶ τῆς αὐτῶν δυνάμειος παραδόσεις πολυειδεῖς.

Μετηνέχθησαν δὲ οἱ Ψαλμοὶ καὶ ἡ ἄλλη παλαιὰ Γραφή ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου πρὸς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον, πρῶτον μὲν ἐπὶ τοῦ μετ' Ἀλεξάνδρου τὸν Φιλίππου τῆς Διόνυσου ἡγεμονεύσαντος Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ὑπὸ σοφῶν ἀνδρῶν ὁ παραδόξως συμφωνησάντων τὴν μεθερμηνεύσιν καὶ οὐκ ἄλλοθεν ἢ πάντως ἐκ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑψηλῆσεως. Κατὰ δύο γὰρ, ὡς φασιν Ἰουδαῖοι ὁ Φίλων· ὡς δ' ὁ θεῖος ἀποφαίνεται Ἰουστίνος καθ' ἓνα διαιρεθέντες πᾶσιν τὴν παλαιὰν Γραφήν ἰδίως μεθερμηνεύσαν. Μήτε κατὰ τὴν ἔννοιαν, μήτε κατὰ τὴν λέξιν ἀλλήλων διενεγκόντων. Ἐγένετο δὲ ἡ τοιαύτη μεθερμηνεύσιν πρὸ ἐνός καὶ τριακοσίου ἐνιαυ-

τῶν τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως. Μετὰ δὲ χρόνους γ' καὶ λ' τῆς τοιαύτης ἐκδόσεως ὁ Σινοπεύς Ἀκύλας ἰδίαν ἐποίησεν ἐκδοσιν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Ἀδριανοῦ τοῦ λεπτωθέντος, μεθ' ἣν ἡ τοῦ ἐκ Σαμαρείας Συμμάχου γέγονεν ἐκδοσις ἐπὶ βασιλείᾳ Σεβήρου τῆς τοῦ Ἀκύλα ἐκδόσεως ὑστερίζουσα χρόνους ε' καὶ ν'. Ταύτην προέλαθεν ἡ τοῦ Ἰφυσίου Θεοδοτίωνος ἐπὶ βασιλείᾳ γενομένη Κομόδου· εὐρέθησαν δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ δύο ἐκδόσεις ἀνώνυμοι, ἡ μὲν ἐπὶ Καρακάλου ἡγεμόνος Ῥωμαίων ἐν Ἰερουσολέμῃ κεκρυμμένη ἐν πίθῳ, ἡ δὲ ἐν Νικοπόλει κατὰ τὸ Ἄκτιον ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Μαμαίας. Ἰσχυρὸν δὲ ὁ μέγας ἀσκητὴς καὶ μάρτυς Λουκιανὸς φιλοπόνως ἐπελθὼν τὰς βίβλους τῶν Ἰουδαίων, ἐκαίηεν αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλληνίδα διάλεκτον τὴν παλαιὰν Γραφήν μετενένοχε. Καὶ συμφωνήσας εὐρέθη τοῖς ἑβδόμηκοντα. Τῶν λοιπῶν ἐκδόσεων κεκτημένων πολλὰ τὰ διεσπάρητα. Ἐγένετο δὲ τοῦ Θεοδοτίωνου ἡ ἐκδοσις ἐπὶ τῆς βασιλείας Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν τυράννων· ἦτις εὐρέθη περὶ Ἰουδαίους ἐν Νικομηδείᾳ περὶ τὴν κεκρυμμένην κεκοιναμένην τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τοῦ τότε τὴν βασιλείαν διέποντος.

Φέρει δὲ ἡμῖν ἀσάφειαν ἡ παλιγενὴς ἀγία Γραφή· κατὰ δύο τὰ αἴτια, ὅτι τε συμβολικώτερον λέγει περὶ Χριστοῦ, καὶ ἀπλῶς τῶν περὶ τῆς νέας χάριτος τὰ πλείω συνεστιασμένως ὑποδιδοῖ διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀπειθειαν καὶ σκληρότητα, καὶ ἵνα μὴ διὰ τὴν ἐαυτῶν κακοτροπίαν ἀφανισθῶσιν αἱ βίβλοι τέλειον, καὶ ὅτι τῇ μεταγλωττισμῶ τῶν διαλέκτων συνεισφέρεται πως τὸ ἀσάφες, ὡς ἀλλῆς γλώττης ἄλλα τινὰ κεκτημένης ἰδιώματα, καὶ ταῖς ἐτέραις γλώτταις ἀκοινώνητα καὶ ἀμέθεκτα.

Ὁ μὲν οὖν θεόληπτος βασιλεὺς καὶ προφήτης Δαυὶδ, καθὼς ἐμνεῖτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἐξήγγελλε διὰ τῶν ψαλμῶν, πρὸς τε τὰς κατ' αὐτῆς ποιήσας περιπετείας τούτους ἐφήρμοξε. Δυνάμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς μεμερμόξιν ἑαυτοῖς τοὺς τοιαύτους ψαλμοὺς, ἐχθροὺς μὲν Χριστοῦ νοοῦντες τοὺς ἐχθροὺς τῶν Χριστιανῶν θαίμονας· Χριστὸν δὲ καὶ Δαυὶδ καὶ βασιλέα τὸν καθ' ἕκαστον ἡμῶν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἐχρῆσθη τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀρχῆς εἰς βασιλείαν, οὕτω καὶ ἡμεῖς τῷ ἐλαίῳ τοῦ βαπτίσματος εἰς βασιλείαν ἐχρῆσθημεν τὴν ἐν οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν Σαοὺλ μὲν καὶ Ἀβυσσαλώμ καὶ εἴτις τύραννος αὐτὸν ἐτύπου τὸν διάβολον, ἐπιβούλους δὲ καὶ θλίβοντας καὶ καταδιώκοντας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τὰ δὲ μὴ προσαρμόζοντα τῶν ῥητῶν, καὶ ταῦτα ἐκφεινοῦμεν ἀπλῶς ὡς φωνὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διὰ τούτων ἀγιάζοντες δὲ ἑαυτούς.

Πολλὰς δὲ τῇ ὄντι μεταβολὰς ὁ θεῖος ἔσχε Δαυὶδ· ποτὲ μὲν ἔψευγε πολεμίους, ποτὲ δὲ ἄλλαις περιέπιπτε συμφοραῖς· ποτὲ δ' αὖ θρηνηστέραν εἶχε ζωὴν. Καὶ νῦν μὲν ὡδεὺς τὴν θλίβαν ὄδον, νυνὶ δὲ ταύτην προσέπταιεν ἀπᾶς ἅπαντα συνελὼν ἔθροισεν ἐν τῇ ριπῇ ψαλμῶν, ἐν ᾗ μέμνηται νόμου καὶ ἐντολῶν καὶ μαρτυριῶν, κριμάτων τε καὶ δικαιοματιῶν.

Δεῖ οὖν εἶδέναι ὅτι ὁ νόμος μὲν κυρίως ἐστὶν ὁ καθόλου τῶν ἐντολῶν περιεκτικὸς, ὡς τὸ. «Ὁ νό-

μος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ ἐντολαὶ δὲ αἱ κατὰ μέρος· οἷον τὸ, « Οὐ φονεύσεις. » Μαρτύριον δὲ ὅπερ ὁ νομοθέτης παρεγγυᾷται ταῖς ἀκούουσι μετὰ διαμαρτυρίου τινός· ὡς καὶ ὁ Μωσῆς ὅταν λέγῃ πρὸς τὸν λαόν· « Ἐάν καὶ τὰ καὶ τὰ ποιήσητε, διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὅτι ἀπωλεία ἀπολεῖσε. » Καὶ κρίμα μὲν ὅπερ τοῦ Θεοῦ κρίναντος ἐγγράφη καθάπερ ἐπὶ τοῦ βλασφημίσαντος τὸ φθερόν αὐτοῦ ὄνομα. Μωσῆς γὰρ ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν κρίσιν ἀνέθηκε. Τοῦ δὲ κελούσαντος ἐκεῖνον λιθοβοληθῆναι, κρίμα τοῦτο καὶ ὄρος ἐγεγόνει κατὰ βλασφημίου παντός. Δικαιώματα δὲ τὰ τοιαῦτα προστάγματα λέγονται· οἷον ἐάν κτῆσις παίδιον Ἰσραήλων ἐξ ἔτη δουλεύσῃ σοι· δικαίως γὰρ ἐντεῦθεν τῇ παιδίῳ Ἰουδαίῳ μὴ περαιτέρω δουλεύειν. Ἡ μὲν οὖν διαίρεσις τῶν διαλάθουσαν αὐτῆ· τίθενται δὲ τὰ ὀνόματα καὶ ἀδιαφύκτως ἐπὶ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ ἐνταλμάτων.

Χρῆ δὲ πανταχοῦ τῶν Ψαλμῶν ταῖς μὲν ἀραῖς κατὰ θαμνῶν καὶ χρῆσθαι, οὗτοι γὰρ διεγείρουσι καὶ τοὺς παλειμῶντας ἀνθρώπους ἡμῶν· ταῖς δὲ οὐδέσι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἡμῶν ἐπιδουλεύοντων ἀνθρώπων· τὰ κατορθώματα δὲ κατὰ πρόσωπον τοῦ Δαυΐδ ἀπαγγελλεῖν κινήθησαν πρὸς μίμησιν. Ἐπεὶ καὶ Δαυΐδ ἐν οἷς ὑπὲρ ἑαυτοῦ φαίνεται διηγούμενος, οὐ μεγαλαυχῶν ταῦτά φησιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος ἡμᾶς παιδεύει τὰ θέοντα. καὶ ὅτε δὲ ἀνθρώπων κατεσχεταί, προῤῥήσεις ποιῆται μᾶλλον διὰ τοῦ κατορθωτικοῦ τύπου τοῦ ἐπισυμβησάντων αὐτοῖς.

Ἰστέον δὲ ὅτι πολλαῖς ἐναλλαγαῖς ἐντοχεῖν κατὰ τὴν παρούσαν βίβλον, καὶ περιφράσει καὶ μεταφοραῖς, καὶ ἀδιαφορίαις τῶν συντάξεων καὶ συντάξεσιν πλεονασμοῖς, καὶ μάλιστα τοῦ, καὶ, καὶ τοῦ ὅτι καὶ τοῦ γὰρ καὶ λέξεων καταχρήσεις καὶ ἀντιγρυνῖαις καὶ ἐκ παραλλήλων τῶν αὐτῶν ἀπαγγελίαις, εἴπουν ταυτολογίας, καὶ ἀπὸ κοινοῦ χρήσεις, καὶ θελείαις παραλήψεις, καινοπρεπέσι τε διαφόροις σχηματισμοῖς καὶ προσώπων ἐναλλαγαῖς, ὡς ποτὲ μὲν ὑπὲρ τούτου, ποτὲ δὲ ὑπὲρ ἐκείνου λέγειν καὶ μεταπηδᾶν, καὶ τοῦτο μάλιστα τεκμηρίον ἐστίν, ὅτι καθάπερ ὄργανον ὁ προφήτης, ὅπερ ἐντοχεῖτο παρὰ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα καὶ ἀπεφθέγγετο. Σύνθετος δὲ τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὸ συζευγνύειν τοῖς ἄρθροις τὰς ἀντωνυμίας ὡς τὸ, « Μακάριος οὗ ὁ Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, καὶ τὸ τοῖς ὀνόμασιν ἀντωνυμίαν πολλάκις ἐπιφέρειν, ὡς, « Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ τοῦτον ἐξουδίων. » Ἀλλὰ καὶ ὑπερβατοῖς χρῆσθαι πολλάκις καὶ ἀντιπίψεις, καὶ ἀντεγκλίσεις, καὶ μᾶλλον τοῖς ὀριστικοῖς μέλλουσιν ἀντὶ εὐκτικῶν, καὶ τοῖς εὐκτικοῖς πάλιν μελλόντων ὀριστικῶν τοῖς παρελημένοις ἀντὶ μελλόντων, τοῖς μέλλουσιν ἀντὶ παρελημένων, ἐπιφέρειν τε τοῖς ἐνικοῖς προσώποις πληθυντικᾶ· οἷον εἶπεν· « Ἄσπρον ἐν καρδίᾳ μὴ εἶναι Θεόν. Λιεφθάρσαν καὶ ἐβδελύχσαν οἱ ὑπολαμβάνοντες θελαθῆ μὴ εἶναι Θεόν. » Ἀλλὰ καὶ ἐναλλάξ τοῖς πληθυντικοῖς ἐπάγει ἐνικᾶ· εἶον, « Ἐκ πάντων τῶν διοκόντων με ῥῦσαί με. Μήποτε ἀρπάσῃ ὡς λίων τὴν ψυχὴν

μου. » Ὁ διώκων με ἐτλονότι· χρῆσθαι δὲ καὶ προθέσει ἀντὶ προθέσεως, καὶ συνδέσμοις ἀντὶ συνδέσμων· ὅπως τε περιττὰς τίθεναι προθέσεις· οἷον· « Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο σκίνωμα αὐτοῦ. » ἀντὶ τοῦ, ἔν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, ἢ ἐν τῷ ὕψει· τὸ γὰρ αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ εἶπεν ἐνταῦθα ἐπιφύρατικῶς· καὶ πάλιν· « Μὴ συναλεύσης μετὰ ἀπειθῶν τὴν ψυχὴν μου. » ἀντὶ τοῦ Μὴ ἐλεύσης· καὶ, « Εἰ ἀνταπέδωκα. ἀντὶ τοῦ, Ἐδῶκα, ἀπλῶς. Ἰδίωμα τῆς παλαιᾶς Γραφῆς καὶ τὸ παραλαμβάνειν κατ' εὐθεῖαν τὸ ὄνομα δι' ἐνθύμῃσιν, καὶ τὸ τὴν πλαγίαν ἐπιφέρειν ἀντωνυμίαν, καὶ οὕτω δηλοῦν τὸ προκεῖμενον· οἷον « ὁ Θεὸς ἄμωμος ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. » καὶ, Ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » συνάπτει δὲ καὶ τὴν εἰς πρόθεσιν αἰτιατικῆ, καὶ χρῆσθαι ἀντὶ μόνῃς εὐθείας· ὡς τὸ « Γενοῦ μοι εἰς Θεὸν ὑπερασπιστήν. ἀντὶ τοῦ, Θεὸς ὑπερασπιστής. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐς πρόθεσιν δοτικῆ καὶ χρῆσθαι ἀντὶ αἰτιατικῆς· ὡς ἐν Εὐαγγελίοις τὸ, « Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἑμοῖ, » ἀντὶ τοῦ, ἐμέ· ἐν δὲ τοῖς Ψαλμοῖς· ὡς τὸ, « Ἐν τῷ ἐξολοθρευέσθαι ἁμαρτωλοὺς ὄψει. » τούτῃ τὴν ἐξολοθρευσιν καὶ ἀπώλειαν τῶν ἁμαρτωλῶν θιάσ.... Ἑβραϊκόν ἐστι καὶ τὸ τοὺς ἀνθρώπους οὐδὲς ἀνθρώπων ὀνομάζειν· καὶ τὰς χώρας πάλιν θυγατέρας τῶν τοιοῦτων χωρῶν· ὡς τὸ, « Ἰσοὶ ἀνθρώπων ἕως πότα βαρυκάρδιοι; » ἀντὶ τοῦ, Ἡ ἀνθρωποι, μέχρι πίνος ἔσσεσθε φρονούντες τὰ γῆνα; καὶ ὡς τὸ, « θυγάτηρ Βαβυλωνος ἡ τελαίπυρος. ἀντὶ τοῦ, Ἡ Βαβυλῶν ἀθλία· διὰ τὰ συμβησόμενά σοι δηλονότι κακὰ τῆς τοιαύτης διαλέκτου, καὶ τὸ πολλάκις τὸ ῥῆμα μεταλαμβάνειν ὄνομα· ὡς τὸ, « Ἐπίλπισας εἰς τὴν ἐλπίδα. » οἷον, Μνήσθητι τῶν λόγων σου τῇ δούλῳ σου ὃν ἐπὶ λπισίας με. Αὕτη με παρεκάλεσεν, αὕτη θελαθῆ ἡ ἐλπίς. καὶ πάλιν τὸ ἐμνήσθη ἀντὶ τοῦ μνήμη, οὖον ἐμνήσθη, ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου αὕτη ἐγνήθη μοι, αὕτη θελονότι ἡ μνήμη. καὶ ἀπλῶς εἶπειν πολλὰς ἰδιοτροπίας ὁ τῆς Ἰουδαϊκῆς Γραφῆς κέκτηται χαρακτηρ. Χρῆ γοῦν τοῦτο φέροντας ἡμᾶς κατὰ νόον μὴ ζητεῖν ἐν τῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἐξακριβασμῶν.

Ἡ τῶν Ψαλμῶν ἐξήγησις πλουσία καὶ θαυμασιή παρὰ τῶν ποιησθέντων αὐτῆν ἐκτετέλεσται, καὶ ὁ φιλόπονος ἔχει ἂν ἐξ αὐτῆς τῶν ψαλμικῶν νοημάτων ἀνευθεῶς μετασχεῖν· ἔπει δὲ τινες μετὰ τῆς πλατυτέρας εἰδήσεως τὴν συνεπτωγμένην ὡς προχειρὸν ἀποδέχονται, καὶ μᾶλλον εἰ συναφθεῖ τῇ τῶν αὐτῶν προσευχῇ διὰ τοῦτο τοῖς τοῦ Θεοῦ τοῦ δυντος ἡμεῖς χριζόμενοι καὶ τὴν τῶν ἡμῶν παιδαγωγουμένων οὐκ ἀποπέμποντες αἴτησιν, πρὸς τὸν τοιοῦτον σκοπὸν ἀπείδομεν. καὶ μὲν σαφηνείας ὡς οἷον τε καὶ βραχυλογίας ὑπόμνησιν μερικτὴν ἐν τισὶ τῶν ψαλμῶν ποιήσασθαι παρεθέμεθα τὰ πολλὰ μὲν ἐκ τῆς τῶν προῤῥημῶν ἐξηγήσεως τῆς ἀφθονωτάτης ἐρριζόμενοι, σπάνίως δὲ καὶ ἡμέτερά τινα πενιχρὰ συντιθέμενοι. καὶ ὁ γὰρ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐξήγησιν ἐπελθὼν, λυσιτελεῖ δὲ τοῦτο καὶ χρησιμώτατα εἴσεται πάντως καὶ εἴ τί που καινότερον παρ' ἡμῶν εἰσηγήσεται.

ΕἰΣ ΤΟΝ Δ' ΨΑΛΜΟΝ.

Ὁ πρῶτος ψαλμὸς ἠθικὸς ἐστὶ καὶ δογματικὸς·

ῥηθικὸς μὲν ὡς σεμνόνιον τοὺς ἀγαθοὺς, κύντεῦθεν εἰς ἀρετὴν προτρεπόμενος, τοὺς πονηροὺς δὲ φραυ-
λίζων, καὶ τούτου πείθων τῆς κακίας ἀναχωρεῖν·
δογματικὸς δὲ εἶπεν περὶ ἀναστάσεως διαγορεύει,
καὶ κρίσεως, οὕχ ὡς δ', « Ἄνθρωπος ἐν βουλή τῶν ἀσε-
βῶν οὐκ ἐπορεύθη, » καὶ μέχρι τούτου πέφικκε μό-
νου μακάριός ἐστιν, ἀλλ' ὁ καὶ τοῖς ἄλλοις περιστοι-
χιζόμενος ἀγαθοῖς. Τοιαύτη γὰρ ἡ πᾶσα τοῦ λόγου
πρότασις ὁ ἄνθρωπος ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἀσεβῶν
καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔσται, καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ
λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ
θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέ-
ρας καὶ νυκτὸς, μακάριός ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ χρὴ πρῶ-
τὸν ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ καὶ οὕτω ποιεῖν τὸ ἀγαθόν·
χειρίστον δὲ πάντων τῶν κακῶν ἡ ἀσέβεια, καθὼς
ὀπίσταντον τῶν ὀλιγῶν ἀγαθῶν ἡ ἀπίθεια, μακαριστοῦ
τίθησιν ἀρχὴν, τὴν τῆς ἀσεβείας ἀποτροπὴν· μακά-
ριος μὲν οὖν κυρίως ὁ Θεὸς ὁ φύσει ἀκήρατος καὶ
ἀνώλεθρος. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Μακάριος ὁ αἰ-
ῶν, καὶ ἀγαθὸς ὢν· » « τὸ γὰρ κακὸν οὐκ ἔστιν ὢν·
καὶ καθόσον τις ἐν τῷ κακῷ γίνεται, κατὰ τοσοῦτον
ἐκπίπτει τοῦ ὄντος. Καθόσον δ' αὖ ἐν τῷ ἀγαθῷ τις
ἐστίν, κατὰ τοσοῦτον μετέχει τοῦ ὄντος, καὶ τῷ ἀκη-
ράτῳ καὶ ἀνώλεθρῳ πλησιάζων εὐρίσκειται. Διὸ καὶ
ἐν ἀνθρώποις μακάριος ὁ διηνεκὸς ἀγαθοῖς ἀδι-
νούμενος, οὐ δοκοῦσιν ἀλλ' οὖσιν, ἡγουν ὁ βεβαίως
ἀρεταῖς καὶ ἀμεταπτώτοις κοσμούμενος καὶ κατὰ μέ-
θεξιν χρηματίζων Θεός, ὅθεν καὶ τὸ, « Μὴ μακαρί-
σῃς ἀνθρωπὸν πρὸ τελευτῆς, » τοιοῦτόν τι δηλοῖ·
Μὴ ἐλθειάτης ἀνθρώπου πρὸ τοῦ τοῦ τὸν δρόμον τελε-
σθῆναι τῆς αὐτοῦ βιοτής διὰ τὸ ἀδύνατον ἐν τρεπτότητι.
Πολλοὶ γὰρ ἐν λιμένι θαρσύναντες ἑαυτοὺς καὶ
ἀπροσεκτῆσαντες ἐναυάγησαν· διὸ καὶ τῶν ἀναγκαι-
οτάτων ἐστὶ τὸ νῆφειν αἰεὶ τὸν κατ' ἀρετὴν ἐθέ-
λοντα ζῆν, καὶ τῆς εἰς Θεὸν διηνεκοῦς ἀτενίσεως ἐν
ἄκρᾳ ταπεινώσει ψυχῆς μηδὲ ὀλιγῶς ἀφίστασθαι. Τὸ
δ' ἄνθρωπος ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου συνεκδοχικῶς ἐκ τοῦ
ὑπάρχοντος εἴρηται. Οὐ γὰρ ἀποκληροῦται τῷ ἀρ-
βενεῖ τὸ μακάριον. Ἐπεὶ τῶν αὐτῶν ἐπάθλων ἡ πᾶσα
τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀγῶσιν ἐστίν
ἐπιδεικτική. Πλὴν κατὰ λόγον ἐν ταῖς τῆς διδασκα-
λίας ἀρχαῖς τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος τίθεται τὸ
ἀνθρώπου ἀρβενότητος γὰρ δεῖ γνωμικῆς καὶ γενναϊότη-
τος ψυχικῆς παντὶ γένει τῷ πολιτευομένῳ κατὰ
Θεὸν, οὐ θηλύτης, οὐ χανούτης. Ἀδόκιμα γὰρ
ταῦτα πρὸς ἀρετὴν καὶ ἀπόβλητα. Χρὴ τοίνυν βιά-
ζειν τὴν φύσιν αἰεὶ τὸν ἀληθοῦς μακαρισμοῦ τυχεῖν
ἀφιέμενον, καὶ πάντων ὑπεροχῶν τὸν πρὸς ἄνεσιν·
προβλέπειν τινὰ βλαπτικὰ, τῷ φέρειν ἀνύστακτον
τὸ τῆς ψυχῆς ὀμιμὰ διαπαντός, καὶ τὰς αὐτῶν ἀρχὰς
ἀποκρούεσθαι πόρρωθεν. Εἰ δὲ ποτ' αὐτῷ καὶ τι
σοῦλασμα συμβαίη, καὶ μικρὸν εἴη, μηδαμῶς αὐτοῦ
καταφρονεῖν ὡς μικροῦ, μηδ' ἐπιμένειν ὅπως αὐτῷ·
ταχέως δ' ἐκκλίνειν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀποφοιτᾶν, καὶ με-
γάλαν ποιεῖσθαι καὶ τῷ μικρῷ τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο
γὰρ ἂν εἴη τὸ, « Ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔσται, »
δηλοῦν. Ἀσεβείας δὲ ἐστὶν ὁ μὴ ἔχων ὄλιγος Θεόν·
ὀμοῦ δ' αὐτῷ καὶ ὁ μὴ τὸν ὄντως Θεὸν καὶ δημιουργ-
τὸν ἔχων Θεόν, ἀλλὰ τῆ κτίσει λατρεύων παρὰ τὸν

κτίσαντα. Συντέτακτα! πως αὐτοῖς καὶ ὁ διεστραμ-
μένως ὑπολήψεις ἔλων περὶ Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο προσ-
άγιον μὲν τὸ σέβας αὐτῷ, πλὴν οὐ προσηκόντως,
οὐδ' ὡς χρεῖον. Ἀσεβείας ὁ τοιοῦτος λέγοιτο ἂν κυριώ-
τερον. Ἀρίστην ἐπέζητο κρηπίδα μακαριότητος, ἥς
πάντας αὐτοὺς ἐδόδεύετο καὶ τῆ βουλή αὐτῶν οὐ
πεπόρευται. Τοῦτέστι τοῖς ὀλίγοις αὐτῶν οὐκ
ἐπένευσε· βουλή καὶ ἡ συναγωγὴ καὶ ἡ περὶ τινος
σκέψις πράγματος· ἀρμόζουσι τῷ ψαλμικῷ ῥητῷ καὶ
ἀμρότερα. Τῆς γὰρ συναγωγῆς τῶν ἀσεβῶν ὡς
ἀσεβῶν ἀσεβῆ καὶ τὰ σκέμματα, καὶ ἡ περὶ τοῦ σε-
βάσματος αὐτῶν κοινοβουλία ὀλίγηριος. Τὸ γοῦν μη-
δοπιποσοῦν αὐτῶν μετασχεῖν ἀρχὴν εἰσάγει μακαριό-
τητος. Ἀμαρτωλὸς δὲ ἐστὶν ὁ μὴ τὰς τοῦ Θεοῦ τη-
ρῶν ἐντολάς, καὶ οὗτος, εἰ μὲν μετὰ τινος ὑποστολῆς
ἀμαρτανῶν καὶ τῷ φάυλως βιοῦν ἐπαισχύνοιο, καὶ
τὰ πολλὰ πειρώτω λαυθάνειν, εἴη ἐν τοῦτο μόνον
ἀμαρτωλός· εἰ δ' ἀνευθριάπτως παρανομῶν καὶ
πονηρῶν ὑπόδειγμα τιθεῖς ἑαυτοῦν, εἴτ' ἔργους, εἴτε
καὶ λόγοις τῆς οὐκίας μεταδιδόγη φουλότητος τοῖς
αὐτῷ προσπελάζουσιν, ὁ τοιοῦτος δὴ καὶ λοιμὸς ὡς
τῆ λοιμώδεϊ νόσῳ περσοικῶς τῷ τοιοῦτῳ μετὰ
συεδριάξειν δένν ἐστὶ. Τοῦτο γὰρ ἂν ἐμφάνει τὸ,
« Ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· » ἡγουν οὐ
συγκάθεδρος ἐγένετο τοῖς λοιμοῖς. Διὰ καὶ μόνάζοντες
εἶεν οὗτοι, καὶ ἐσράρχαι, καὶ τε τῶν ἐν τισιν ἄλλοις
ὀνόματι καὶ ὑψόμεσι πόρρω, φευκτέον κατὰ πᾶσαν
ισχὺν ἐξ αὐτῶν.

« Μακάριος ἄνθρωπος ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή
ἀσεβῶν. » — Ὅς ἀνδρεῖον ἔχων τὸ φρόνημα τῆς
ψυχῆς, οὐτ' αἰκοθεν, οὐτε πιθανολογίαις παρακρου-
σθεῖς ἢ θωπειαῖς καὶ δῶροις καὶ τιμαῖς χανουθεῖς,
ἢ ἀπειλαῖς ἐκδειματωθεῖς ἢ τιμωρίαις ἐκδικασθεῖς,
ἀπῆλθεν ἐν τῇ τῶν ἀσεβούντων συναγωγῇ. Ταυτὸν
δ' εἶπεῖν, Ὅς οὐκ ἀπήγαγε τὴν διάνοιαν ἐν οἷς βου-
λεύονται καὶ λογίζονται περὶ Θεοῦ τῆς αὐτῶν ἀσεβείας
ἀξίως οἱ ἀσεβεῖς, ἀλλὰ πάγιας ἐν ἀσεβείᾳ (εὐσεβείᾳ)
καὶ ἀμετακίνητος ἤδρασται.

« Καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔσται. » — Καὶ
ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διαγωγῇ τῶν ἀμαρτανόντων οὐκ
ἔμεινεν οὐτ' αὐτὸς παραβαίνων νόμους θεσποτικῶς,
οὐτε τοῖς παραβαίνουσιν συντιθέμενος· ἀλλ' εἰ τί
ποτε καὶ ὡς ἀνθρώπος εὐτελὲς ἐπλημμέλησε παρέ-
δραμον εὐθὺς οὐκ ἐγγρονίτας τῷ πλημμέλειματι.

« Καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. » — Καὶ
ἀνθρώποις λοιμοῖς οὐδὲ συνηδρίασε συγχετοῦς αὐτοῦς
ἔχων καὶ ἀποτροπαιῶς ποιοῦμενος.

« Ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. » —
Ἀλλ' ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἡ σχέσις αὐτοῦ
καὶ στοργή.

« Καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ
νυκτός. » — Καὶ ἐν ταῖς προτάγμασι Κυρίου μελε-
τήσει κατὰ πάντα καιρὸν ὅπως ἐξερευνήσας πάντα
καὶ γινούς ἀκριβῶς ποιήσῃ κατὰ μακάριος ἀνθρώπος, ὁ
ταῦτα πάντα κατωρθωκός.

« Καὶ ἔσται τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς
διεξόδους τῶν ὁδῶν. » — Καὶ ἔσται ὁ τοιοῦτος
ὡς ἐνδρὸν αἰεὶ ποτιζόμενον, διὰ τὸ εἶναι πεφυτευ-
μένον ἔνθα τὰ ὕδατα διεξάρχονται. Καθὼς γὰρ τὰ

κυλλούς ἐκάθαιρε λεπρούς, συνίσωιγγα παρει-
μένους; ἀλάλους καὶ κωφοὺς ἐθεράπευε, πᾶν πάθος
ἀπλῶς καὶ πᾶσαν νότον ἐκ τῶν αὐτῶ προσερχομένων
ἀπήλκυεν, ἢ ὅτι ἀνίστα νεκρούς; ἢ ὅτι θαύμονας
ἐφυγάδευε; τί τὸ αἴτιον τῆς εἰς αὐτὸν τσαούτης
τόλμης τε καὶ θρασύτητος; φρούαγμα δὲ ἔστιν ὁ τοῖς
ἵπποις ἐγγινόμενος ἐξ ἀγρωχίας καὶ θράσους,
χρεμετισμός. Καλεῖ δὲ τοὺς Ἰουδαίους ὁ προφήτης,
ἔθνη τε καὶ λαοὺς λαοὺς μὲν, ὡς ὑπὸ νόμον ὄντας,
ἔθνη δὲ διὰ τὰς παρανομίας πράξεις αὐτῶν καὶ
μάλιστα τὴν εἰς Χριστὸν μακρονομίαν, τὸ πάντων
ἀνομημάτων κεφάλαιον.

« Ἐμελέτησαν κενά. » — Ματαία γὰρ ἡ μελέτη
καὶ σκέψις αὐτῶν καὶ βουλή, τὸ τὸν Κύριον ἐκ μέσου
ποιήσασθαι, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν περιελθεῖν διὰ
τοῦ αὐτὸν ἀνελεῖν· ζῆ γὰρ ἀναστὰς καὶ κυριεύσει
τοῦ παντός ὡς Θεός, καὶ οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν
ὑπερεπληθύνθησαν, καὶ ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ καὶ
ὡς ἡ ἄμμος ἢ παρὰ τῆ θάλασσης γεγονόσιν.

« Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες. »
— Παρετάξαντο, παρ' αὐτὸ τὸ ἔργον ἔστησαν, οὐκ
ἔδοικαν ἀναβολῇ τὸ ἐγχεῖρημα. Βασιλεῖς δὲ τῆς γῆς
τῆς ἀρχιερεῖς φησὶν ὡς δῆθεν κατὰ θεοσέβειαν
ἡγεμόνας ἀπάσης τότε τῆς γῆς. Ἐξ ὅλης γὰρ τῆς
οἰκουμένης οἱ προσερχόμενοι τῇ ζῶντι Θεῷ παρ'
αὐτῶν τὰς ὑποθήκας ἐλάμβανον, ὅπως χρῆ πιστεῦναι
εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὅπως χρῆ λατρεύειν αὐτῷ, καὶ
αὐτοῖς ὑπετάττοντο κατὰ νόμον καὶ Ἰουδαῖοι καὶ
πάντες ἐν γῆ πάση προσήλυτοι. Βάσις τοίνυν ὄντες
λαοῦ κατὰ τούτους τοὺς λόγους οἱ ἀρχιερεῖς οὐκ
ἀπεικόντως ἐκλήθησαν βασιλεῖς ὑπὸ καὶ μικροῦς
τοπάρχας οἱ ἀρχαιότεροι βασιλεῖς ὀνομάζον ἐκώ-
μασαν, τοὺς γραμματεῖς δὲ καὶ τοὺς τοῦ λαοῦ πρεσ-
θυτέρους, εἴτ' οὖν ἐντιμωτέρους, τὸ ψαλμικὸν γράμμα
κέκληκεν ἄρχοντας. Οὕτω δ' αὐτοὺς καλεῖ καὶ τὸ
Εὐαγγέλιον, λόγον, « Ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ
ἀρχιερεῖς καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου. »

« Συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τοῦ Κυρίου καὶ
τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » — Συνήχθησαν ὁμοῦ πάντες
εἰς τὸν αὐτὸν τόπον βουλευόμενοι κατὰ τοῦ Χριστοῦ·
διασαφεῖ καὶ περὶ τούτου τὸ Εὐαγγέλιον· « Τότε
συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ
πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως
τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συνεβουλεύσαντο ἵνα
τὸν Ἰησοῦν ὅλον κρατήσωσι καὶ ἀποκτείνωσιν·
Ἐπεὶ δὲ κατὰ τοῦ Χριστοῦ συνήχθησαν, δῆλον ὅτι
καὶ μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ αὐτοῦ. Οἱ γὰρ κατὰ τοῦ
Χριστοῦ Κυρίου μελετιῶντες πρότερον κατ' αὐτοῦ
τοῦ Κυρίου τὸ τοιοῦτον μελέτημα συντηροῦσιν·
ἀποδοκιμάζοντες τὴν κρίσιν αὐτοῦ καὶ τὴν κρίσιν
σφυρίζοντες. Τοῦτο ποῖον οὐχ ὑπερβαίνει παρανο-
μίας ὑπερβολὴν; ποῖον οὐκ παρήλασεν ἀπεθείας
ἀκρότητα; διὰ τοῦτο προηγουμένως ἔθνη τοὺς
Ἰουδαίους ὁ προφήτης ὠνόμασεν. Ἐξίσια τσαούτα
καθορῶντες ἀεὶ γινόμενα, πάντων ὄντων ἀσυνετώ-
τατοι καὶ ἀπειθευτότατοι, κατὰ τοῦ τερατουργοῦντος
συνήχθητε, θεοσημίας βλέποντες ἐνεργουμένας ὄν
καὶ τὸ μεμνήσθαι μόνον φρίκην ἐμποιεῖ, ὄλους
ἐκτεκνίοντες κατὰ τοῦ ταύτας ἐκτελούμενος μόνου

προστάγματι. Καὶ πῶς οὐ θεομήχοι προδήλως ἐστί;
πόθεν τῆς παραδοξοποιίας ἡ δύναμις; οὐκ οὔτως
ταύτην ἐκ τοῦ Θεοῦ σύμπαντες ἄνθρωποι; Κοινὴ
ἔννοια τοῦτο, καὶ ὁ ἀντιλέγων οὐδαίς. Διὸ καλῶς
εἶρηκεν ὁ προφήτης, ὅτι· « Πρῶτον κατὰ τοῦ Κυρίου
συνήχθητε, ὃν καὶ αὐτοὶ Κύριον ὀνομάζετε, καὶ
τότε κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ τὸ κατὰ
τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ λεπτόν
ἀπὸ κοινοῦ καὶ συντακτέον αὐτῶ κατὰ γὰρ τὴν
ἔννοιαν, καὶ τὸ ἐφρύνθη, καὶ τὸ παρέστησαν, καὶ
τὸ συνήχθησαν· ἢ καθ' ὑπερβατόν καὶ ἀσυν-
δέτως ἢ σύνταξις τῶν ἐκτεθειμένων ῥημάτων, καὶ
τοιαύτη κατὰ τὸ συνεχῆς. Ἴνα τί ἔθνη καὶ λαοὶ οἱ
βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες ἐφρύνθησαν, πα-
ρέστησαν, συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ τοῦ Κυρίου
καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, εἴτα τὸ ἐπιφώνημα
κατ' ἀπόφασιν, « Ἐμελέτησαν κενά » τρυπέτην,
ὄντως μάταια ἐμελέτησαν, ὡς αὐτὰ βυῶσι τὰ πρά-
γματα.

« Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν καὶ ἀπορ-
ρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸ ζυγὸν αὐτῶν. » — Γενῶτα
προσιώπη τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων εἰς τὸν
Χριστόν. Ὡσπερ δὲ τὸ ἐφρύνθησαν εἰς τὴν ἀπόνοιαν
καὶ θρασύτητα καὶ θυρόδητιν μετηνέχθη τῶν Ἰου-
δαίων ἀπὸ τοῦ τῶν ἵππων φρούαγματος, οὕτω καὶ
τὰ δνόματα ταῦτα, τὸ τῶν δεσμῶν λέγω δὴ καὶ τὸ
τοῦ ζυγοῦ, μεταφορικῶς ἐλήφθησαν ἀπὸ τοῦ τῶν
βυῶν ζυγοῦ καὶ τῶν ζευγλῶν, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς
ἱμάντων εἰς τὴν κατὰ νόμον ὑποταγὴν καὶ τὰς τῶν
νομοδιδασκάλων ἐπιταγὰς. Ἐπεὶ δὲ τὸν ζυγὸν οἱ
βυῖες τῶν οἰκεῖων ἀχένων οὐκ ἀποτίθενται, μὴ τὰς
ζεύγλας συντρίψαντες, ἢ τοὺς ἱμάντας τοὺς ἐν αὐ-
ταῖς διασπάσαντες, διὰ τοῦτο πρότερον εἶρηκε,
Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, τὰς ζεύγλας καὶ
τοὺς ἱμάντας, κοινῶ λόγῳ δεσμοὺς εἰρηκῶς δι' ὃν
ὁμοῦ συνδεθεμένοι ὁ ζυγὸς τοῖς τῶν βυῶν ἀχέει
καὶ συνεσφιγμένους συνέχεται. Εἴτα ἐπήγαγε, Καὶ
ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. Ζυγὸς
μὲν οὖν ὁ νόμος ὑποτάττων ἐαυτῶ τοὺς ὑπὸ νόμον,
καὶ δουλεύειν καταναγκάζειν ταῖς νομικαῖς ἐντολαῖς.
Δεσμοὶ δὲ συνέχοντες τὸν νόμον τοῖς ὑπὸ νόμον αἰ-
τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων ἐπιταγαῖ· φασὶ
τοίνυν οἱ τῆς νομικῆς δυσχερείας τὸν χρηστὸν τοῦ
Κυρίου ζυγὸν ἀνθελόμενοι, διαλύσωμεν τὰς τῶν
ἀγρίων θηρῶν μᾶλλον ἢ διδασκάλων ἐπιταγὰς· ὡς
οὐδὲν αὐτὰς ἡγησάμενοι καὶ τὸν νόμον αὐτῶ ἀφ'
ἡμῶν ἐκτιναξίμεθα τὸν βαρύν. Ἀρμύζουσιν οἱ
λόγοι καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἔθνῶν. Οἱ γὰρ μὴ τῶ νόμῳ
προσιέναι θελήσαντες, ἀλλὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπα-
σάμενοι τὰς τε τῶν κατὰ νόμον ἀρχιερέων καὶ
γραμματέων διδασχάς, μεθ' αὐτῶ οὐς αὐταῖς ἐπικλί-
ναντες. Παρητήσαντο καὶ τὸν νόμον αὐτὸν ἐξ ἐαυ-
τῶν ἀπεσεύσαντο δουλεύσαι τούτῳ μὴ ἀνασχόμενοι.

« Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτοὺς,
καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. » — Τὸ ἐκγελά-
σεται καὶ τὸ ἐκμυκτηριεῖ κατ' ἐπίτασιν εἶρηκε
τῆς ἐκ προθέσεως, δηλοῦσης ἐπίτασιν, τρυπέτην
ἐκγελάστους ἦτοι καταγελάστους θύσει ἀπανταχοῦ
καὶ ἐκμυκτηρίστους, ἦγουν πλήρεις μυκτηρισμοῦ

διὰ τὴν τῆς ἀνοίας αὐτῶν καὶ ἀφροσύνης ὑπερβύ-
λῃν, ὅτι τε τὸν υἱεῖον εὐεργέτην ἀπέκτειναν, τὸ
ἴδιον μεγάλειον καὶ κλέος καὶ καύχημα, καὶ ὅτι τὴν
τοῦ Θεοῦ βουλήν τὴν ὑπὸ τσοφύτων προφητῶν προ-
κατηγγελλμένην ἤλπισαν αὐτοὶ κωλύσαι πέρασ λα-
θεῖν· κίριον δὲ τὸν πατέρα φήσας ὅτ' ἔλεγε κατὰ
τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, Κίριον
φῆσαι καὶ τὸν Υἱόν, ὡς μιᾶς κυριότητος οὔσης ἐν
Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ καθὼς ἰκεῖ τὴν κατὰ τοῦ Χρι-
στοῦ μελέτην. Ἐφημὲν εἶναι καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς
καὶ πρῶτον κατὰ τοῦ Πατρὸς, οὕτω κέντα ὄθη τὴν
τῶν Ἰουδαίων ἐξουθένωσιν τὴν παρὰ Χριστοῦ, καὶ
παρὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι φησι καὶ πρῶτον παρὰ τοῦ
Πατρὸς, ἅμα τε τὴν ὑμοτιμίαν, καὶ τὸ ταυτὸν τῆς
ἐνεργείας ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ παριστῶν καὶ ἀρχὴν
οὐσιώδη τὸν Πατέρα δεικνύς τοῦ Υἱοῦ, τὸν πατέρα
δὲ φησι κατοικεῖν ἐν οὐρανοῖς, οὐχ ὡς ὅλως ἐν τόπῳ
περιεχόμενον, ἀλλὰ διὰ τὸ ὑπερανυψωμένον φύσει
καὶ ὑψηλὸν τῆς Θεότητος καὶ τῆς ἀξίας καὶ δόξης
ὑπερναθεβηχῆς καὶ ὑπέριστατον, οὐχ ὅτι περ ὁ Υἱὸς
ὕστέρηται τῶν αὐτῶν· ἐπουράνιος γὰρ καὶ αὐτὸς
ὡς Θεὸς τὸν αὐτὸν τρόπον ὃν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ὅτι μόνος
ὁ Υἱὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη· καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανε-
στράφη σωματικῶς.

« Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ
ἐν τῇ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. » — Νῦν μὲν
ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν καὶ ἀγγελθὼν
εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ καὶ
πίστεως τοῦ κόσμου πέπληρωκῶς χλευάσας αὐτούς
καὶ κωμωδίας, ἐμπλήσει καὶ τωθασμοῦ καὶ μωκή-
σεως, συνευδοκούντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς. Τότε δὲ
κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, ἐλέγχων αὐ-
τούς ἐν ὀργῇ, καὶ στήσας αὐτοῖς τὴν ἀνομίαν αὐτῶν
κατὰ πρόσωπον, καταδικάσει αὐτούς, καὶ σφοδραῖς
τιμωραῖς ὑποθάλει δι' ὧν ἀεὶ ταραχθήσονται ὀδυ-
νώμενοι μηθυμίαν ἀνακωχὴν, μεθυμίαν γαλήνην,
ἐξόντες πώποτε. Τὴν μὲν οὖν καταδικὴν εἴρηκεν ὀργῇν,
τὰς σφοδράς δὲ τιμωρίας θυμῶν.

« Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ. » —
Ταῦτα προσώπων Χριστοῦ· κατεστάθη γὰρ βασιλεὺς
ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος· ὡς γὰρ Θεὸς ἦν
ἀεὶ βασιλεὺς.

« Ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλιον τὸ
πρόσταγμα Κυρίου. » — Διὰ τοῦ κατὰ τὴν Ἰου-
δαίαν ὄρους εἰς ἐπιστήμην τοῦ καλουμένου Σιών,
πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν δεδήλωκεν· Ἄγιον δὲ τοῦ Θεοῦ
τὸ τοιοῦτον ὄρος, ὡς ἁγιοποιημένον Θεῷ· καὶ γὰρ
ἐν τοῖς ὄροις αὐτοῦ καὶ Ἰερουσαλήμ ἡ πόλις καὶ
ὁ ναὸς, ἐν ᾧ πᾶσα λατρεία προσήγετο διηνεκῶς τῷ
Θεῷ. Τὴν αὐτοῦ δὲ διδασκαλίαν πρόσταγμα καλεῖ
τοῦ Πατρὸς, ὡς οἰκείας ἀρχῆς· οὕτω γὰρ κἂν τοῖς
ἐὐαγγελίοις φησὶν· « Ὁ λόγος ὃν ἀκούετε οὐκ ἔστιν
ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πρῶτοντος με Πατρὸς. »

« Κύριος εἶπεν πρὸς με, Υἱὸς μου εἶ σύ. » — Εἰς
παράστασιν τῆς ἀληθείας ταῦτά φησι πρὸς ἡμᾶς,
ἵνα γινώμεν ὅτι πρὸ τῶν αἰώνων θεοπροπῶς γεγέν-
νηται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
κατ' οὐσίαν ἐστίν.

« Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά τε. » — Τοῦτο διὰ

τὴν ἀνευ σκορᾶς, ἐνανθρώπησιν. Τὸ δὲ σήμερον
ἀπὲ τοῦ χρονικῶς· ἐγὼ, φησὶν, προαιωνίως γεγέν-
νηκά σε ὡς Θεὸν, ἐγὼ χρονικῶς γεγέννηκά σε ὡς
ἄνθρωπον· ἄλλον γὰρ οὐκ ἔσχε πλὴν ἐμοῦ Πατέρα
τὸ σύνολον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν θεῖαν γέννησιν καὶ
κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἐγὼ σου μόνος Πατὴρ· κατὰ
τὴν θεῖαν μὲν οὐσιωδῶς, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην δὲ
δημιουργικῶς.

« Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν
κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατὰ τῆς γῆς. » — Ἐπεὶ περ ἐγὼ σου Πατὴρ καὶ οὐκ
ἄλλος οὐδεὶς, ἐπεὶ καὶ ὑπ' ἐμοῦ κατεστάθης βασι-
λεὺς, αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ; καὶ δώσω σοι ὡς μὲν Υἱῷ
κληρονομίαν, ὡς βασιλεῖ δὲ κατὰ τῆς γῆς. Αἰτεῖ δὲ
πρῶτον παρὰ τοῦ Πατρὸς. « Οὐ δύναμαι γὰρ,
φησὶν, ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. » Ἐπεὶ δὲ
πρὸς Ἰουδαίους ἀπέσταλται, λέγει γὰρ; « Οὐκ ἀπ-
εστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου
Ἰερουσαλήμ. » οἱ δὲ αὐτὸν οὐκ ἔδιδξαντο, διὰ τοῦτο
τὰ ἔθνη κληρονομίαν αἰτεῖ κατ' εὐδοκίαν Πατρὸς,
καὶ κληροδοτεῖται ταῦτα, ὡς ἄνθρωπος καὶ τὴν
ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος λαμβάνει παγκόσ-
μιον, ἕως καὶ αὐτῶν τῶν περὶ τῆς γῆς δικ-
νούμενον.

« Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν βάρβάρῳ σιδηρᾷ. » — Ἀυ-
τοὺς δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐν μάστιγι παιδεύσεις
στερῆρᾷ, τοὺς μὴ δεξαμένους τὸν λόγον σου, συνε-
χεῖς καὶ σφοδράς τιμωρίας τούτοις ἐποιεγκιόν.
Παιδεύει μὲν καὶ ὁ ποιμὴν ἐν ἡμερεύτητι πρὸς πρῶ-
τητι καὶ εἰς σωτηρίαν τὴν ποιμνιον· ἀλλὰ τὸ παι-
δεύσεις αὐτούς ἐν ὀργῇ καὶ θυμῷ καὶ εἰς διαφθο-
ράν, διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν ἀνοσιουργίαν καὶ τελείαν
ἀπειθείαν.

« Ὡς σκεῦη κεραμέως συντρίψεις αὐτούς. » —
Ὡς τὰ κεράμια σκεῦη καταθραύσεις αὐτούς, καὶ οὐ
ποτ' ἂν ἀνάκλησιν ὄψοιντο· καθάπερ οὐδ' ἐκείνα
συντριβέντα μὲν τὸ κεραμευθῆναι καὶ λεπυνθέντα.

« Καὶ νῦν βασιλεῖς, σύνετε, παιδεύθητε, πάντες
οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. » — Τοῦτο πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς
ἐν πάσῃ τῇ γῇ βασιλεῖς τε καὶ ἡγεμόνας ὁ προφή-
της φησὶ, καὶ δι' αὐτῶν καὶ πρὸς τοὺς ὑποτακτομέ-
νους αὐτοῖς. Τοὺς αὐτοὺς δὲ καλεῖ καὶ βασιλεῖς καὶ
κριτὰς, εἵτουν δικαστὰς· βασιλέων γὰρ καὶ ἡγε-
μόνων ἐστὶ τὸ δικαστικόν, ἐπεὶ καὶ τὸ νομοθετικόν,
τὸ δὲ καὶ νῦν δηλοῖ μὲν καὶ τὸ διὰ τοῦτο, δηλοῖ δὲ
καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε καὶ λοιπὸν φησι πάντες ὑμεῖς οἱ
τῶν ἔθνῶν βασιλεῖς οἱ κρίνοντες πᾶσαν τὴν γῆν,
ἤγουν οἱ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ δικάζοντες, ἐπεὶ ἐκλη-
ρώθητε τῷ Χριστῷ, καὶ Ἰουδαῖοι ἀπερρώφησαν καὶ
δεινὰ μυρία πεπόνθασιν, ὡς τὸν Χριστὸν ἀθετήσαν-
τες, ἐπεὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, σύνετε καὶ παιδεύθητε
καὶ ὡς κριταὶ καὶ νομοθέται καὶ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς
λαοὺς διορθώσασθε. Διὰ μὲν οὖν τοῦ σύνετε πρὸς
εὐσέβειαν ἐνάγει αὐτούς, διὰ δὲ τοῦ παιδεύθητε
πρὸς σεμνὴν καὶ σωτήριον διαγωγὴν. Ὑπερβατῶς
δὲ καὶ ἀσυνδύτως ἡ σύνταξις· « Καὶ νῦν, βασιλεῖς
πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν, σύνετε, παιδεύθητε
οἱ πρῶτον ὄντες ἀσύνετοι καὶ ἀπειθεῖς. » ἀσύνε-
τοι μὲν ὡς μὴ συνιέντες τὸν ὄντα Θεόν, ἀλλὰ τοῖς

οὐκ οὔσι θεοῖς ἀσυνέτως λατρεύοντες, ἀπαίδευτοι· δὲ ὡς μὴ πεπαιδευμένοι τῶ νόμῳ τῶ ἁρθῶ, ἀλλ' ἀπαιδευτῶς τὰ πικράνομα πράττοντες. Σύνετε τὸν, ᾧ κεκλήρωσθε Κύριον καὶ Θεόν, καὶ καθὼς αὐτὸς ἐδίδαξεν, οὕτως αὐτῷ τὸ σῆμα προσάγετε. Παιδεύθητε τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν· καὶ καθὼς ταῦτα προσπίζουσιν, οὕτω καὶ πολιτεύεσθε· πίστις γὰρ ἐκτὸς ἔργων ἀνόνητος.

« Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ. » — Δούλος, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ δεηγμένος ὅλος τῷ τοῦ δεσπότητος θελήματι. Διὸ τὰ θελήματα τοῦ Κυρίου ποιεῖτε τηροῦντες αὐτοῦ τὰ προστατάγματα· πλὴν οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐν φόβῳ, δεδιότες μήπως αὐτὰ παραβάντες κολάσει καθυπαχθῆτε. Καὶ οὗτος μὲν τοῖς εἰσαγόμενοις ὁ φόβος ἐπιπρεπής, τὸ τὰς τιμωρίας δεδιέναι, τὰ τῆς παραβάσεως ἐπιτίμια. Καὶ λέγεται στοιχειωτικός, ὡς τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεύματος ἀρχὴ καὶ στοιχείωσις, καὶ ὁ τοῦτον ἔχων τὸν φόβον ἐν δούλοις τέτακται· δούλου γὰρ τὸ φοβεῖσθαι πληγὰς. Ἔστι καὶ ἄλλος φόβος, ὁ λεγόμενος τελειωτικός, ὅταν τις οὐ διὰ φόβον κολάσειον, οὐ εἰς ἐλπιδὴν δόξης καὶ ἀπολαύσειον, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς Θεὸν αἰδῶ σπεύδῃ θεραπεύειν οὐτὸν, μὴ κατὰ νόμον μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ νόμον πολιτευόμενος, οὗτος ἐν υἱοῖς ἔφησθε κατεiléχθαι Θεοῦ. Καὶ δεδιὼς ἐκπεσεῖν τῆς εἰς αὐτὸν υἰότητός τε καὶ γνησιότητος ἀγωνίζεται συντείνων καὶ ὑπὲρ δύναντα ἑαυτὸν, ὑπερβαίνειν εἰ εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἅπαν διατάγματα· καθὼς ἐποίησε Παῦλος ὁ μέγας καὶ τῆς ἐντολῆς κελευούσης ἀμισθον, ἀλλ' οὐκ ἀδάπανον εἶναι τὸ κήρυγμα· καὶ γὰρ ἀξιός ἐστιν ὁ ἐργάτης, φησί, τῆς αὐτοῦ τροφῆς· αὐτὸς καὶ τὴν τροφὴν ἐκ τοῦ μόνου τῶν οὐρανῶν χειρῶν ἐκομίζετο· καὶ οὐχ ἑαυτῷ μόνον, ἀλλ' ἦδη γε καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ. Λέγεται δὲ τελειωτικός οὗτος ὁ φόβος, ὅτι τὸν ἡξιομένον ἔχειν αὐτὸν, τελειοὶ τὴν κατ' ἀνθρωπίνον τελειότητα· καθὼς ὁ στοιχειωτικὸς στοιχειοῖ πρὸς ἀρετὴν τὸν κτησάμενον. Εἴη ἂν καὶ μέγας τις φόβος στοιχειωτικοῦ τε καὶ τελειωτικοῦ, καθὼς καὶ μέγας τις τάξις. δουλείαν τε καὶ υἰότητος. Μισθαριῶν λέγονται ταύτην. Ὡς περ οὖν πρὸς τὸ λαθεῖν ἡρᾶ καὶ μοχθεῖ διὰ τὴν ἀντίδοσιν ὁ ἐν μισθωτοῖς εὐρισκόμενος, οὕτως ἂν ὁ αὐτὸς καὶ φοβοῖτο, μὴ πως ἀποτύχῃ τῆς μισθαποδοσίας ἀμελήσας τοῦ ἔργου καὶ καθυφίῃ τῆς σπουδῆς.

« Καὶ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ. » — Καὶ χαίρετε αὐτῷ τῷ Κυρίῳ μὴ ἐν λύπῃ καὶ πικρίᾳ ψυχῆς τὰς αὐτοῦ ποιῶντες ἐντολάς· ἀλλ' ἐν ἀκαλλιάσει καὶ ἰλαρότητι· πλὴν ἔττω καὶ τρόμος ἐν ὑμῖν ἢ τοῦ φόβου ἐπίτασις, ἵνα προσεκτικὸς ὑμεῖς ἐργάζησθε καὶ συννενοχῶτας εἰς τὴν τῶν ἐντολῶν φυλακὴν· καὶ ἄλλων δὲ ἀγαλλιάσθε αὐτῷ τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ πάνταν χαρὰν ἔχοντες ἐν ἐκνότητι· ὅτι τοιοῦτου Κυρίου δούλοι γενέσθαι κατηξιώθητε.

« Δράξασθε παιδείας μήποτε ἀργισθῆ Κύριος καὶ ἀπολεῖσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας. » — Παιδεῖαν λέγει τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν. Τὸ οὐ δράξασθε ὅσο δηλοῦ, τὸ ταχέως λαθεῖν, καὶ τὸ καταστρεῖν ἀσφαλῶς. Οὐδὲ γὰρ χρὴ ζητεῖν ἀνεμμένως τὴν ἀρετὴν ἢ μετ' ἀναβολῆς, ἀλλὰ συντόμως καὶ μετ' ἐπιγνώσεως. Δράττεσθαι

τῆς παιδείας ἀναγκαῖόν ἐστίν, εἴτ' οὖν ὀξέως ἀρπάξεν αὐτὴν καὶ εἰσολκίξει ἐν ἑαυτοῖς. Τὸ γὰρ χρονοῖξεν ἐν τῷ κακῷ πονηρὸν ἔθος τίκτει καὶ συναπόβλητον. Ὡς περ γὰρ ἐξ ἔθους ἡ ἀρετὴ τὸ μόνιμον ἔχει καὶ πάγιον, οὕτω καὶ ἡ κακία δυσέκτριπτός ἐστιν ἐγχευόμενα. Καὶ τὰ πολλὰ τοῖς αὐτῆς ἐργάταις συγκαταλύεται. Μὴ σπουδῆς ὅτι πολλῆς εἰσνευχθείσης εἰς τὴν ταύτης ἀποβολὴν καὶ τὴν κτήσιν τοῦ ἀγαθοῦ. Δράξασθε παιδείας, μετ' ἐπιτεταμένης ταχυτήτος λαβόντες αὐτὴν, ὅλαις δραξί καταστρεῖτε καὶ φυλάξατε, προθυμίᾳ χρώμενοι πάση καὶ ἀγωνίᾳ πολλῇ, καὶ σταντιλήψεται Κύριος, ἢ μὲν ὀργισθήσεται καὶ ἐάσει ὑμᾶς, καὶ ἀπολεῖσθε ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς δικαίας· ἢ ἐγνώ καὶ ἰσχυρώσατο. Ταύτης ἐκπυθόντες δὲ τῆς ὁδοῦ, καὶ τοῦ κλήρου τῶν δικαίων συνεκπεσεῖσθε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Λέγοι δ' ἂν ἴσως καὶ τὸ τῶν δικαίων τάγμα δικαίαν ὁδόν. Εἰώθημεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ἰδόντες πολλάκις ἀνδρῶν εὐλαβῶν ἀθροισμὸν, ἢ μὲν ἀκηκούτους περὶ αὐτῶν λέγειν, Καλὴ δικηγωγὴ, Θεοφιλῆς πολιτεία, τῇ κοινῇ τοῦ ἔργου προσηγορία τοὺς ἐργαζομένους διαθημαίνοντες.

« Ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. — Τότε γὰρ ταχέως ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐκκαήσεται· Χώραν οὐκ ἔχοντος τοῦ μακροθυμεῖν· διὰ τὸ συγκεκλήσθαι πάντα τῆς μετανοίας καιρὸν.

« Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτόν. » — Οἱ πεποιθότες ἐμπράκτως, οὐ λόγοις μόνον ἢ καὶ διαθέσει πεπλασμένη μόνη ψυχῆς· Ἄλλ' οἱ τεθαρρήκότες αὐτῷ διὰ τὸ ποιεῖν αὐτοῦ τὰ θελήματα· τίς γὰρ, Κύριε, Κύριε, λέγων ἤχον διάκενον καὶ καρπῶν ἔρημον, τὴν ὀργὴν αὐτοῦ παρελεύσεται; Χρὴ τοίνυν, ἀληθῶς ἐλπίζειν ἡμᾶς ἐπὶ Κύριον, πάντων τῶν γερῶν ἀποστάντας καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον βλέποντας, ἵνα καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐξιωθῶμεν μακρυότητος. Ἦν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ καὶ Θεῷ ἡμῶν, ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Ι΄.

Ὡς περ πῦρ κρίνει χρυσόν, εἴτε κίβδηλος, εἴτε δόκιμος, οὕτω καὶ ψυχὴν πειρατμός, εἴτε σαθρὸν, εἴτε σταθερὸν αὐτὴ φέρει τὸ φρόνημα. Τὴν μὲν γὰρ δειλαίνειν καὶ καταπίπτειν ποιεῖ, τὴν δ' ἀνδρίξασθαι καὶ βεβαιότερον ἵστασθαι, τῇ θεῷ κραταιουμένην χεῖρὶ· Χωρὶς γὰρ ἐμοῦ, φησὶν, οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· » διὸ χρὴ καὶ πάντοτε μὲν ὅλην ψυχῆς ἀκινεῖν ὕμνατι πρὸς Θεόν, ἐπεὶ καὶ τὸ κατευθύνεσθαι Θεοῦ καὶ τὸ φυλάττεσθαι· παρὰ Κυρίου γὰρ τὰ διαθήματα ἀνθρώπου κατευθύνεται, καὶ ἂν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἀγρόπησεν ὁ φυλάσσων, ἐξαιρέτως δὲ κατὰ τοὺς πολέμων καιροὺς καὶ τῶν θλίψεων. Τοῦτο γὰρ μόνον ἀσφαλές ἐν ἐχθρῶν ἐπιθέσει, τὸ καταφυγεῖν ὀλοφύχως ἐπὶ τὸν Κύριον. Εἴτε διὰ σοφῶν αὐτῶν οἱ νοητοὶ πολεμῶν καὶ θλίβοιεν δυσμενεῖς εἴτε καὶ διὰ τῶν οἰκείων ὀργάνων, λίγω δὲ τῶν βασκάνων ἀνθρώπων καὶ πονηριῶν. Ταῦτα καὶ ὁ προφήτης ἐξ ὧν ἐποίησε διδάσκει νῦν διὰ τοῦ τρίτου ψαλμοῦ, προηγουμένως δὲ περὶ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ ἡμῖν προσερχομένοις ἀρροδιώτατος.

« Κύριε, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με; » — Οὐκ ἔχω τινὲς τὰ περὶ τῶν ἐμὲ λυπούντων ἀνευχεῖν, εἰ μὴ σοὶ τῆ Κυρίου μου τῆ μόνῃ δυνάτῃ βοηθῆταί μοι. Τὸ δὲ τί θαυμαστικόν. Βαβαί, τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με! Βαβαί πόσον πλήθος εἶσι!

« Πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ. » — Πολλοὶ ἐπεγείρονται μοι πολέμιοι. Τὰ αὐτὰ δὲ πάλιν φησὶν ἐκ παθαινομένης ψυχῆς, τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος εἰς βοήθειαν.

« Πολλοὶ λέγουσι τῆ ψυχῇ μου, Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ. » — Λέγουσιν ἐν τῆ ψυχῇ μου δι' ἐμέ, νοερῶς οὐ λόγῳ προφορικῷ συνωθῆταί με σπεύδοντες εἰς ἀπόγνωσιν. Οὐκ ἔστιν αὐτῷ σωθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ὃν ἐπικαλεῖται Θεόν, καὶ ὡς λέγει ὅτι Θεός μου εἶ σύ. Οὐκ ἔστιν αὐτῷ σωθῆναι παρ' αὐτοῦ· διότι ἤμαρτεν εἰς αὐτόν.

« Σὺ δὲ, Κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ. » — Οἱ μὲν τοιοῦτους ὑποσπείρουσι λογισμοὺς, ἐκθοροῦσιν με καὶ ταραττεῖν σπουδάζοντες· ἐγὼ δὲ λῆρον ἀντικρως τὰς τιαύτας αὐτῶν ἠγούμενος προσβολὰς σὲ μόνον ἐπιγράφωμαι διὰ παντός ἀντιλήπτορα, μηδὲ μὲν ἀλλοθεν τὴν οἴανοῦν ἀντίληψιν εἰς ἐμαυτὸν φανταζόμενος· οὐδὲ γὰρ ὅτι χρηστὸς εἶ καὶ ἀνεξίκακος, καὶ ἀντιλαμβάνῃ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς σέ.

« Δόξα μου καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλὴν μου. » — Σὺ εἶ δόξα μου μόνος, ὁ τοὺς ἐχθρούς μου τροπούμενος, καὶ δοξάζων με τὸν πρὸς οὐδεμίαν ὀρώντα δόξαν ἐγκύσιμον. Σὺ εἶ τὴν κεφαλὴν μου ὑψῶν· ὁ παρρησίας μοι καὶ θάρρους μεταδιδούς, ἐκ τοῦ βοηθῆναι μοι διτρεκέως, καὶ μὴ εἶναι ποτε τὴν ἐμὴν κεφαλὴν κατακλῆμπτουσα· τῷ βάρει τῶν συμφορῶν, ἀλλὰ τῇ πρὸς σὲ πεποιθήσει κουφίζων καὶ ἀνάγων αὐτήν.

« Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ἔθους ἁγίου αὐτοῦ. » — Πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα θαρσοποιᾷ. Πέπειρα καὶ φησι αὐτὸ πλούτου τῆς τοῦ Κυρίου χρηστότητος, καὶ ἄλλοτε δειθεῖς καὶ εἰσακουσθεῖς. Φωνῆν δὲ λέγει τὴν νοερὰν ἐντεῦξιν· κεκραγῆναι τὴν ἐπίτασιν τῆς τιαύτης ἐντεῦξεως· ἐπακουῆσαι τὸ ἐκπερῶσαι τὴν αἴτησιν. Ὅρος ἁγίου αὐτοῦ τὸ ὕψος τῆς ἁγιότητος ἐπ' ἀπειρὸν φησιν· Ἵψηλός ἐστιν ὁ Κύριος ἐν ἁγιότητι, τὴν ἐμὴν ἐν ἀμαρτίαις οὐ παρεῖδε ταπεινώσιν. Ἄλλ' ἐντεῦξιν ἐποίησά μιν ὅλας ὁρμαῖς νοῦ πρὸς αὐτόν, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὕψους ἁγιότητος αὐτοῦ.

« Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα, ἐξηγέρθη ὅτι Κύριος ἀντιλήψεται μου. » — Ἐτκόττωταί μοι ταῖς ἀθυμίαις ὁ λογισμὸς, καὶ τῆς ἐπαλλήλοισ κεκάρημαι συμφοραῖς, καὶ ἄπρακτος ἐγενόμην δίκην ὑπνωδύτης καὶ ἀνερέργητος ἐν ἀμελεῖα πάσῃ καταστάσει. Ἄλλ' ἐννοήσας ὅση τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἀπόροις, ἐπὶ τοὺς εἰς αὐτόν καταφεύγοντας, ἀνένηψά τε καὶ ἀνεθάρρυσά πιστεύσας ὅτι κάμου Κύριος ἀντιλήψεται.

« Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλιον συνσπιτιθεμένων μοι. » — Λοιπὸν ἐπέπερ ἀντιλήψεταιί μοι ὁ Κύριος, οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ πολλοῦ πλήθους ἐχθρῶν τῶν ἐκ παντός μέρους ὁμοθυμαδὸν ἐπισπιτιπόντων καὶ μαχομένων μοι. Ταῦτα δὲ λέγω

τῆ τοῦ Κυρίου ἀντιλήψει θεοαρρήκως. Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐμπροσθεν λέγουσι· ἔν οἱ δαίμονες πολεμεῖν, ὅτε κατὰ πρόσωπον οἶον ἐστῶτες, φανερώς καὶ ἀπαρακαλύπτως εἰς κακίαν ὁτρύνουσιν· ἐκ δὲ τῶν ὀπίσθεν ὑπὸτε λαθραίως καὶ ἀφανῶς ἐπὶ βουλήν καὶ δούλους τεκταίνουσιν οἶον, εἰ τῷ τῆς ἀγάπης προβλήματι πρὸς πόθους ἀσελεγεῖς ἐν κρυπτῷ συλαγωγοῦεν κατὰ μικρὸν, ἢ μὴν πρὸς συμπάσια καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἀδιαφορίας ἐκκαλοῖντο καὶ φλυαρίας, πολλὰ τοιαῦτα κτεείδομεν ἐκ τῶν δεξιῶν, ὡς ὅτε διὰ τῆς ἐξ ἀνθρώπων δόξης εἰς οἴκησιν ἔλκουσιν, ἢ διὰ τοῦ κατ' ἀρετὴν ὁθῆναι ὑποδείγματος εἰς ὑπόκρισιν· ἐκ τῶν ἀριστερῶν, ὅτε τούναντίον διὰ τῆς ἐκ τῶν πολλῶν λαιδωρίας καὶ διακρυγῆς ἢ καὶ λοιπῶν ἐπαγωγῆς δυσχερῶν, ἄλογος ἀπαραμύθητον ἐπιφέρουσιν, ἢ καὶ δι' ἀμαρτίας εἰς ἀπόγνωσιν καὶ ἀπαγόρευσιν σωτηρίας ἐκτραχιλίζουσιν. Ὁ μόντοι συνετὸς καὶ σπουδαῖως προκατοπτεύσει τὰς αὐτῶν μηχανὰς καὶ οὐδέποτε πτοηθήσεται· στήσεται δὲ καὶ ἀντιπαρτάξεται πρὸς πάντα μεθοδεῖαν ἐπιβουλήν νουνεχῶς, καὶ πρὸς τὰς ὅλας πολεμικὰς συμπλοκὰς ἀνδρικῶς ὑπὸ Θεοῦ φητιζόμενος τε καὶ σοφίζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ δυναμούμενος τε καὶ κρατυνόμενος, καὶ τὰς μὲν ἐκ τῶν ἐμπροσθεν προσβολὰς ταπεινώσει ψυχῆς καὶ πόνους σῴματός ἀποκρούσεται, τὰς δ' ἐκ τῶν ὀπίσθεν διὰ τῆς προφυλακῆς καὶ τοῦ συντηρητημένῃν ἔχειν αἰετὴν διάνοιαν, καὶ πεπαιδευμένην ὅλην τὴν ἀσθησιν, τὰς ἐκ τῶν δοξῶν, τῇ εἰδέναι ὅτι οὐδὲν ἐστίν, οὔτε πλοῦτος, οὔτ' ἔπαινος, οὔτ' ἀξίωμα, οὔθ' ἡ κοσμικὴ ματαιότης ἢ σύμπερα, τὰς ἐκ τῶν ἀριστερῶν, τῷ πρὸς μηδὲν ἀνθρώπινον βλέπειν, ἰστάμενον ὡς ἐν τάχει διαλυόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ μόνον δικκίωσιν ἀτενῶς καὶ ἀδιαστάτως ὀρᾶν, ὡς ἀσφαλεστάτην τε καὶ μονιμοτάτην. Καὶ γε τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, δι' ἣν ἀσμένως καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μακρύναντας καὶ αὐθις ὡς χρεῶν ἐπιστρέφοντας, δέχεται.

« Ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου. » — Εἰπὼν πρὸς ἑαυτὸν τὰ θαρσοποιᾷ, λέγει πάλιν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐγὼ τῆ παρὰ σοῦ σωτηρία θάρσιν τούτους ἐφθεγγάμην τοὺς λόγους. Λοιπὸν ἀνάστα, σῶσόν με, ὁ Θεός μου· καὶ οἱ δι' ἐμέ λυγόντες, Οὐκ ἔστι σωτηρία αὐτῷ ἐν τῷ Θεῷ αὐτοῦ, γινώσκων ὅτι σὺ, ὁ Θεός μου, ἔσωσάς με. Ἐῖρηται· δὲ τὸ ἀνάστα μεταφορικῶς, ἀπὸ τῶν ἐκ τῆς καθέδρας ἀνισταμένων καὶ κινουμένων εἰς τὸ βοηθῆσαι τισιν.

« Ὅτι σὺ ἐπάταξας πάντας τοὺς ἐχθραίνοντάς μοι ματαίως. » — Ὅτι, ἐὰν μόνον ἀναστῆς εἰς τὸ σῶσαι με, παραυτίκα σὺ πάντας ἐπάταξας τοὺς ἐμοὶ ματαίως ἀνευ τινὸς αἰτίας ἐχθραίνοντας. Τί γὰρ ἠδίκηθηται παρ' ἐμοῦ;

« Ὁδόντας ἀμαρτωλῶν συνέτριψας. » — Εὐθὺς τὴν ἰσχὴν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐξημεράνισας, ἀναστὰς τὸ σῶσαι τὸν θεούλόν σου. Καὶ τοῦτο δὲ μεταφορικῶς ἀπὸ τῶν θηρίων τῶν ἐν τῷ δάκνειν ἐχόντων τὴν δυναμιν, ἃ τοὺς ὀδόντας συντριβέντα, μένουσιν ἀδρανῆ καὶ ἀνίσχυρα. Προσφυγῆς ἢ μεταφορά. Τί

γὰρ τῶν δαιμόνων ἀγριώτερον καὶ θηριωδέστερον; Ἀλμκρωλῶς δὲ φησιν αὐτοὺς, ὡς μηδὲν τι δίκαιον ἔχουρας ἔχοντας εἰς αὐτὸν, ἅμα δὲ καὶ ὡς αἰτίους τῆς ἁμαρτίας καὶ ὡς ψεύστας καὶ ὡς ἀποστάτας Θεοῦ. Τοῦ Κυρίου ἡ σωτηρία. Εἰπὼν πρὸς Θεὸν, ὅτι Μόνον ἀναστὰς εἰς τὸ πᾶσι με τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς, ἤδη πάντας ἐπάταξας, σὺ καὶ οὐκ ἄλλος οὐδὲς, καὶ τὸ σθένος αὐτῶν κατέλυσας, ἐπάγει πάλιν τὸ αἶτιον, ἀσυνδέτως καὶ ἀποφαντικῶς τοῦ Κυρίου τὸ σῶζειν, ἑτέρου δὲ οὐδενός, καθὼ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις· καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι γὰρ καὶ τὸ σῶζειν μόνου τοῦ Κυρίου ἔργον ἐστὶ.

« Καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐλογία σου. » — Εὐχτικῶς καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου ἡ εὐεργεσία εἶη καὶ χάρις σου. Καὶ γὰρ οὐκ ἔστι, ὡς εἰς τοῦ λαοῦ σου, μετὰχρησιμῶν. Στοργικῆ δὲ διαθέσει κινούμενος ὁ προφήτης, ἐπεύχεται τὴν εὐεργεσίαν καὶ τὴν χάριν τὴν παρὰ τοῦ Κυρίου παντὶ τῷ τοῦ Κυρίου λαῷ παιδεύων καὶ ἡμᾶς μὴ περικλείειν ἑαυτοῖς μόνους τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ κοινοποιεῖσθαι, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῖς ἄλλοις αἰτεῖν συνόλουνται, τὴν ἐκείνων ὠφέλειαν οἰκείων ἔχοντας ἄρεκτόν· οὕτω γὰρ ἂν εἶημεν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Εὐχῆς δὲ τύπη καὶ τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν προφητεύει Δαυὶδ, ἐν τῇ λέγειν, « Ἀνάστα, Κύριε, σῶσόν με, ὁ Θεός μου » προσώπων τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἀπάσης τὸν λόγον ποιούμενος· διὰ πάντας γὰρ ἐλήλυθεν ὁ Χριστός· καὶ ἡ αὐτοῦ ἀνάστασις εἰς πάντων σωτηρίαν ἐγένετο· καὶ οὕτω τῆς σωτηρίας ἀπέτυχον, οἴκωθεν ταῦτα πεπύθησαν, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας προελάμβανον, τὴν ἀπόλαυσιν, τῇ μῦσαι περὶ τὸ φῶς καὶ τὸν Σωτῆρα μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τοῖς αὐτοῦ μὴ κατακλουθῆσαι σωστικαῖς διατάγμασι. Λέγει οὖν ἡ φύσις ἡμῶν πρὸς τὸν Κύριον· Ἐπεὶ κατελλθὼν εἰς τὸν ἄδην, τοὺς μάτην ἐχθραίνοντάς μου πάντας ἐπάταξας δαίμονας, καὶ τὸ κράτος αὐτῶν καταβύβλησας, σὺ καὶ οὐκ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, οὔτε τις τῶν ἄλλων οὐδὲς, ὅτι ταῦτα πεποίησας, ἀνάστα λοιπὸν ἀπὸ τῶν νεκρῶν καὶ τελείων τὴν σωτηρίαν μοι βράβευτον, εἰς αὐτοὺς με τοὺς οὐρανοὺς ἐν τῶν καταχθονίων ἀνχαγαθῶν, ὅτι σοῦ τοῦ Κυρίου ἡ ἐμὴ σωτηρία κατέρθωμα, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου τὸν διὰ πίστεως ὀρθῆς καὶ σεμνῶν πράξεων ὀφειωμένων σοι διαφροισίσει ἡ εὐλογία σου· πρὸς αὐτὸν γὰρ ἔρει τὸν λαόν· « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομηθήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· ὡσπερ τῆς βασιλείας αὐτοῖς, οὕτω καὶ τῆς εὐλογίας μεταδιδούς, ὁ μόνος βασιλεὺς, ὁ μόνος εὐλογητὸς· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Δ'.

Ἐν τῷ τετάρτῳ ψαλμῷ προσημαίνεται ὁ προφήτης εὐχαριστίαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ κηρύττει τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα δι' ἑνὸς καὶ πρὸ τοῦ τὴν δέξασιν ἐκπερᾶναι πᾶσαν, εἰσῆκουσται καὶ δεδικαίωται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτὸν συνεχούσης ἡλευθέρωται ὑλίψους. Εἶτα καθικνεῖται τῶν οὐκ ἐλπίζοντων ἐπὶ τὸν Κύριον, ἀλλὰ πρὸς γῆν νενευκότων, καὶ περὶ τὰ

γῆινα πράγματα τὴν πᾶσαν ἐχόντων σπουδῆν· καὶ Θεοφιλοῦς πολιτείας ἀπαγόρευσιν ποιησάμενος καὶ τῶν τὰ κόσμου φρονούντων καταμεμφάμενος, ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου, καὶ περὶ τοῦ τέλους τῆς οἰκείας διέξεισι βιοτῆς.

« Ἴδεν τῷ ἐπικαλεῖσθαι με εἰσῆκουσέ μου ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου. » — Ἐτι, φησίν, ἐπικαλουμένου μου, καὶ μήπω πληρώσαντος τὴν ἐπὶ κλήσιν, αὐτὸς ἐπλήρωσέ μου τὴν αἴτησιν· ὀνομάζει δὲ τὸν Θεὸν τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης Θεόν· ἤγειρον τὸν εἰς αὐτὸν δικαιοσύνης ἐργάτην καὶ ποιητῆν, καὶ ὡσπερ ἀλλαχοῦ φησιν, « Ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου, » τουτέστιν ὁ σωτηρίας τῆς ἐμῆς ἀποφυγῆς· ὁ σῶζων με Θεός· καὶ πάλιν, « ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου, » ὁ βοηθῶν μοι δηλονότι Θεός, οὕτω δὲ κἀνταῦθ' ἔφησιν, « Ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης μου, » ὁ δικαίων με Θεός, « ἐν ὀλίφῃ ἐπλάτυνάς με, » διηγησάμενος ἐν κοινῷ τὴν εὐεργεσίαν ἣν ἔσχεν ἐκ τῆς θείας χρηστότητος, νῦν περὶ τούτου λέγει καὶ πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτόν. Ἐν πολλῇ με ὀλίφῃ στενοχωρούμενον, καὶ οἶον ἀποπνιγόμενον, ἐπεὶπερ ἠρξάμην ἐπικαλεῖσθαι σε βοηθόν, αἴφνης ἐπλάτυνας ἀγαλλιάσεως πλατυσμῷ πόρρω διώξας τὰ δυσχερῆ.

« Οἴκτείρησόν με καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου. » — καὶ εἰς τὸ ἐξῆς οἴκτείρησόν με, ὡσπερ ὀφτείρησας νῦν, καὶ εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου καθὼς ἀρτίως εἰσῆκουσας.

« Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; » — Καρδίαν φησὶ τὴν ψυχὴν, ὡς πρῶτον καὶ κυριώτερον ὄργανον καὶ συνεκτικώτερον τῆς ζωῆς. Εὐχαριστίαν δὲ καὶ ἰκεσίαν ποιησάμενος πρὸς Θεὸν καὶ δείξας ὡς ἔργου ἔχει τὸ προσανέχειν Θεῷ τοὺς περὶ τὰ γῆινα κοπτάζοντας ὀνειδίξει σπουδρῶς αὐτῶν καταπτύμνους, ὅτι οὐκ ἀνάγουσι τὰς ψυχὰς πρὸς Θεόν, ἀλλὰ βραδείας πονοῦσιν αὐτάς καὶ καταφερεῖς, ἀλλοκότοις ἀσχυλίαις καὶ μερίμναις ἐπιφορτίζοντες· τῷ δὲ εἰπεῖν υἱοὶ ἀνθρώπων, ἀποδείξασιν αὐτοὺς τοῦ εἶναι Θεοῦ ὕλως υἱούς, ὡσπερ εἰ ἔλεγεν, Ἀνθρώπου· σὰρξ καὶ ἄμματα μηδὲν τι Θεῖον ἔχοντες ἐν ἑαυταῖς, ἕως πότε βαρυκάρδιοι ἔσεσθε;

« Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος. » — Μάταιον λέγεται τὸ ἀνυπόστατον οὐ ὄνομα μὲν, ὑπαρξίς δὲ οὐδαμῶς, διὰ τί φιλεῖτε τὴν κοσμικὴν εὐημερίαν τὴν οὖσαν οὐδέν; διὰ τί ζητεῖτε τὴν ἀνθρωπίνην δόξαν, τὴν ψεῦδος τυγχάνουσαν προφανῶς; τί γὰρ ἀνθρωπίνης δόξης ἀβεβαιώτερόν τε καὶ ἀπιστότερον;

« Καὶ γινώτε ὅτι ἐθαυμάστωσε Κύριος τὸν ὕσιον αὐτοῦ. » — Ἐκ τοῦ εἰπεῖν Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος· εἰσάγετε κατ' ἔννοιαν τὴν τοιαύτην ἀγάπην καὶ ζήτησιν παραιτήσασθε. Καὶ γινώτε ὅτι θαυμαστόν ἐποίησεν ὁ Κύριος πάντα τὸν ἀφωσιωμένον αὐτῷ, πολλοὺς ἐν τῇ γῇ σεμνύνας χαρίσματων, ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς ἀρρήτου καὶ ἡ δίου καταξιώσας λαμπρότητος καὶ ὑπὲρ νοῦν καὶ διηνεκῶς ἀπυλάσεως. Ταῦτά ἐστιν ἡ ἀψευδῆς δόξα καὶ ἡ μόνιμος εὐημερία καὶ ἀμετάπτωτος Θεῷ δ' ἀφωσιωμένος ἐστὶν ὁ μὴ μεμερισμένος κόσμος τε καὶ

Θεῷ ἀλλ' ὀλοκλήρως τοῦ Θεοῦ, πάσης ὑπερανθρωπισ-
μένος κοσμικῆς προσπαθείας καὶ σχέσεως καὶ τὸ
πολίτευμα ἔχων ἐν οὐρανοῖς ζῶν ζῶν ὑπερκόσμιον.

« Κύριος εἰσακούσεται μου ἐν τῷ κεκραγένοι με πρὸς
αὐτόν. » — Ἐπεὶ πάντα τὸν ἀφωτισμένον αὐτῷ Κύ-
ριος ἐθαυμάστωσαν, ἀνάκειμαι δὲ κἀγὼ τῷ Κυρίῳ καὶ
τὴν ἐλπίδα μου πάντα ἐπ' αὐτῷ κἀκτιμαί, μηδὲν τῶν
ἐν κόσμῳ ποιούμενος περισπόδαστον· πιστεύω
βεβόαιως τε καὶ ἀσφαλῶς, ὅτι Κύριος κεκραγῶτος
μου πρὸς αὐτόν, εἰσακούσεται· διὸ καὶ ὑμεῖς οἱ βα-
ρυσκάρῳι τὴν ματαιότητα καὶ τὸ ψεῦδος ἐλάσαντες
καὶ πρὸς τὸν Κύριον στρέψαντες ὑλοφύχως εἰσα-
κουσθήσεσθε.

« Ὀργίξεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » — Οἱ προ-
τακτικόν, ἀλλ' ἐρωτηματικόν, τὸν ὀργίξεσθε τοιοῦτος
γὰρ ὁ λόγος· Ἐὶ καὶ ὀργίξεσθε διαλύετε τὴν ἡγῆν· **B**
καθὼς ἐντέλλεται καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, « Μὴ ἐπιθυ-
έτω, φάσκον, ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. »
Τὸ δὲ καὶ μὴ ἀμαρτάνετε τοιοῦτόν ἐστι· μὴ τελείαν
καὶ ἀπηρτισμένην ἐργάζεσθε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῷ
κακοποιεῖν ἢ ἐν τῷ μνησικακεῖν, ἐπεὶ τοῖ γο καὶ τὸ
ἀργίξεσθε ἀμαρτία ἐστὶ. Περὶ δὲ τῆς ὀργῆς διδάσ-
κει τῆς ἐπιφύγου καὶ βλαπτικῆς ἐξ ἧς ἐριδες, μά-
χαι, πληγαί, καὶ τᾶλλα τὰ τὰ παραπλήσια τὰ τε χεί-
ριστα· τὸ γὰρ τινα κινηθῆναι πρὸς πλημμελοῦντων
διόρθωσιν οὐκ ἐστὶν ὀργή, ἀλλὰ ζῆλος ἐπαινετός καὶ
ὠφέλιμος.

« Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν ἐπὶ ταῖς κοί-
ταις ὑμῶν κατανόγητε. » — Δι' ἃ λέγετε καὶ μελετάτε
ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν ἀμνηστικὰ καὶ ἀμαρτηρικὰ,
περὶ τῶν τοιούτων γὰρ ὁ λόγος, ἐπὶ ταῖς κοίταις **C**
ὑμῶν κατὰ τὸν τῆς ἐνδοξίας κειρὸν, κατανοήτε
καὶ λυπήθητε, καὶ μετανόησατε ταυτόν δ' εἰπεῖν
περὶ ὧν ἀτόπων καὶ παρὰ τὴν ἐντολήν, ἐν ἡμέρᾳ
διαλογίζεσθε, κατὰ τὴν ἐπιούσαν εὐθὺς νόκτα
πειθήσατε, ταχεῖαν ποιούμενοι καὶ αὐτῶν τῶν δια-
λογισμῶν τὴν διόρθωσιν. Ἐντεῦθεν δὲ τρήπους ἀκρι-
βοῦς μετανόιας ὁ φροφήτης ἡμῖν παραδίδωσι, μὴ
περὶ τῶν πράξεων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν βου-
λευμάτων παραινῶν κατανόσεσθαι. Τοῦτου γὰρ
γινωμένου πρᾶξις ἀμαρτίας, οὐκ ἂν ἐκτελεσθεῖη
ποτέ. Τῶν γὰρ ἀρχῶν ἀναίρουμένων, καὶ τὰ τέλη
συναναίρεται. Κατανόσεσθαι δὲ ἐστὶ τὸ κατακεν-
τᾶσθαι τὴν καρδίαν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπταισμένων.
Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κατάνυξις εἶρηται, νύξις γὰρ καρ-
δίας εἰς βᾶθος, Ἐρῆξε δακρύων πηγὴν ἢ δ' ἀμαρ-
τημάτων ἀπέπλυνε κολασιμῶς.

« Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίατε ἐπὶ
Κύριον. » — Ἄδικεῖτε μηδένα διόλου, ποιεῖτε τὸ
δικαίον, καὶ ἐστὶ τοῦτο θυσία εὐπρόσδεκτος τῷ Θεῷ.
Τὴν τοιαύτην οὖν θυσίαν τὴν τῆς δικαιοσύνης θύσαν-
τες, ἐλπίασθε, ἐπὶ Κύριον καὶ τῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως
τυξάσθε. Ταύτης δὲ τῆς θυσίας ἀπουσίας, ὁ λέγων
ἐλπίζω ἐπὶ Κύριον ἠπάτησεν ἑαυτόν.

« Πολλοὶ λέγουσι· Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ; »
— Οἱ πολλοὶ τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ μὴ προσέχοντες,
ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτοῦ μὴ πιστεύοντες, ἀγνοοῦσιν
καὶ ἀσυνεστῶς δικαιούμενοι, Τίς δείξει ἡμῖν, λέγουσι,

τὰ ἀγαθὰ ταῦτα τὰ πολυθρύλλητα, τὴν τοῦ Κυρίου
ἀντιλήψιν, τὴν τῶν λυποῦντων ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν
ἀκήρατον ἐσίντην ζωὴν;

« Ἐσημειώθη ὑπ' ἡμᾶς τὸ ὄψος τοῦ προσώπου
σου, Κύριε. » — Ἐκεῖνοι οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆ-
κην, ἐν σκοτει διαπορεύονται· ἐφ' ἡμᾶς ἐνεσημάν-
θη τὸ ὄψος τῆς σῆς ἐπισκοπῆς καὶ ἀντιλήψεως, Κύ-
ριε. Τοῦς τὴν σὴν ἐπεγνωκότες χρηστότητα, καὶ
φέρομεν αὐτὸ διαπαντός ἐν ἑαυτοῖς ἀναπόβλητον
καὶ τῶν ἐνταυθοῖ πεπειραμένοι τῶν ἀγαθῶν, οὐδὲ περὶ
τῶν ἐκεῖσε διστάζομεν.

« Ἐδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου. » —
Εὐφρανας τὴν ψυχὴν μου ταῖς μαρίαις εὐεργεσίαις
σου. « Καὶ ταῖς ἀψευδέσιν ἐπαγγελίαις σου.

« Ἀπὸ καρποῦ τοῦ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπλη-
θύνθησαν. » — Ἡμεῖς μὲν ἐκ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς
τῆς τε νῦν οὔσης ἐν ἡμῖν καὶ τῆς αἰωνίως ἐσομένης
ἐς ὕστερον ἐφωτισθημεν καὶ εὐφρανθημεν. Οἱ δ'
ἐσκοτισμένοι τῆς γῆς, ὅσοι κεχῆνασι περὶ χοῦν, ταῖς
σωματικαῖς εὐπαιθείαις τὴν εὐδαιμονίαν ἀπασαν
περιώρισαν, καὶ κατὰ τὴν σφῶν αὐτῶν κρίσιν, ἀπὸ
καρποῦ αὐτῶν ὀλικῶς, ἤγουν ἀπὸ τῶν ἀνά πᾶν ἔτος
συλλεγομένων αὐτοῖς καρπῶν ἄρτου καὶ οἴνου καὶ
ἐλαίου, θαψιλῶς ἐνεπλήσθησαν, τὴν σάρκα κατὰ πια-
νοντες καὶ τούτου περαιτέρω μηδὲν τι διανοοῦμε-
νοι· διὰ δὲ τῆς τῶν ἀπεριθιμμένων πλυσμονῆς ὡς
πολυχρήστων καὶ τὴν ἄλλην τροφὴν ἐνέφηνεν. Ἡ
σύνταξις καθ' ὑπερβάτον, ἀπὸ καρποῦ αὐτῶν, σίτου,
οἴνου καὶ ἐλαίου, ἐπληθύνθησαν, εἴτ' οὖν εἰς πλῆθος
ἐνεφρορήθησαν. Οὐδετέρως δὲ τὸ σῖτον παραληφθὲν,
ἢ ὀηλοῖ τὸν ἄρτον προηγουμένων (προηγουμένως)
ἐπομάνως δὲ καὶ πᾶθ βρώμα καὶ πᾶσαν τροφὴν, εἰς
τὴν τοῦ σίτου κέλνεται γενικὴν· Ὁ γὰρ σῖτος καρπὸς
ἐστὶν οὐκ ἀπὸ καρποῦ, καθάπερ ἐξ ἐλαίας τὸ ἔλαιον,
καὶ ὁ οἶνος ἐκ σταφυλῆς.

« Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπ-
νώσω. » — Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ, καθὼς εἶρηκα διετέ-
θησαν, ἀλλ' ἐγὼ τρυφῆς ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτι τῆς
παρὰ σοῦ μετέχων ὁμιλικῶς ἀντιλήψεως, πλείονος
δὲ ταύτης, καὶ τελειωτέρας μετὰ τὴν ἐμὴν μεταστά-
σιν ἐν οὐρανοῖς ἐλπίζων ἐπιτυχῶν εἰρήνῃ σωματικῇ
τε καὶ ψυχικῇ τὴν τελευταίαν κοιμῆσιν κοιμηθήσο-
μαι, καὶ ταύτην ἐπὶ μακρὸν ἔκτενω· τοῦτο γὰρ τὸ
ὑπνώσω· διὰ δὲ τοῦ κοιμηθῆσθαι καὶ ὑπνώσω τὴν
ἀνάστασιν προδύλιος ἐσήμανεν. Ὁ γὰρ κοιμώμενος
καὶ ὑπνῶν ἀνίσταται πάλιν ἐν ζωῆσιν ὧν.

D « Ὅτι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλπίδι κατέ-
κισάς με. » — Διὰ τί φησιν, Ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τοῦτ'
ἐστὶν ἐμοῦ, ψυχῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ σώματος, τὴν ἐπί-
κληρον καταλύσω ζωὴν; διότι σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας
ἤτοι μεμονωμένον τῷ τρόπῳ καὶ τῇ γνώμῃ κεχω-
ρισμένον ὧν εἶπον ἀνδρῶν, ἐν τῷ κόσμῳ με τοῦτι
κατοικῆσαι πεπόνηκας, ἐπ' ἐλπίδι τῆς σῆς ἀντιλή-
ψεως, δι' ἧς καὶ τῶν σωματικῶν δυσχερῶν τε καὶ
λυπηρῶν ἀπαλλαγῆσομαι τέλειον, καὶ τὰ τὴν ψυχὴν
ἐκταρᾶττοντα πνεύματα πονηρίας ἀποσυνδύσομαι,
καὶ διττῇ γαλήνῃ καὶ θυμῷ καταπαύσας τὸν δρό-
μον τοῦτον δὴ τὸν ἐγκώμιον, ἄσμενος πρὸς τὰ σὰ
μεταχωρήσω σκηνώματα, πρὸς ἃ τῷ πόσῳ φερᾶ-

μενους, ἐν οἷς ἀεὶ νοερῶς ἀυλιζόμενος, τὴν εἰς σὲ καὶ μόνον ἐλπίδο τῶν ἐν βίῳ περισπουδάστων ἀπάντων ἀντηλλαζάμην· καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τοῦ· σὺ γὰρ με κατὰ μόνους κατέφικισας. Ταῦτα δὲ λέγων ὁ προφήτης, τὴν αὐτοῦ πᾶσαν ἀρετὴν ἀντιήτησι τῷ Θεῷ, ποιητικὸν αἴτιον ἀγαθοῦ παντός· εἰδώς τὸν Θεόν, ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Ε΄.

Ἰκεσίος ἦν ὁ πέμπτος ψαλμὸς, ὁποῖον εἶναι χρὴ τὴν ἐντυγχάνοντα τῷ Θεῷ σαρῶς τε καὶ συντόμιος κριστήσιν, ἤγουν ὀλικῶς μὲν κατὰ τοὺς Θεῖους νόμους πολιτευόμενον, ἑξαίρετα δὲ κεκτημένον τὰ δύο ταῦτα, τὸ ἀπόνηρον ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ ἀψευδὲς ἐν τῇ στόματι.

« Τὰ ῥήματά μου ἐνώτισαι, Κύριε. » — Ῥήματα λέγει τὰς ἰκεσίας τὰς διὰ λόγου προφορικοῦ· ἐνώτισαι δὲ τὸ εἰς τὰ ὦτα παράδεξιαι.

« Σύνες τῆς κραυγῆς μου, πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεως μου. » — Ἦς νοερὰς ἐντελέχεις κραυγὴν φησι καὶ φωνὴν ὡς κραζούσας συντόμιος καὶ φωνούσας διαδήλως πρὸς τὸν Θεόν, εἰ καὶ ἀνθρώποις οὐκ ἐξακούονται· τὸ σύνες ἀντὶ τοῦ συνετιῶς ἀκουσον, ἦτοι γνωστῶς, ὡσπερ εἰ ἔλεγε, θέλησον γινῶναι περὶ τίνος πράγματος ἰκετεύω σε· τὸ πρόσχες, προσεκτικὸς τοῖς λεγομένοις γενουῦ, καὶ ὅλος τῆς παρ' ἐμοῦ σοι προσφερομένης δεήσεως. Διὰ δὲ τούτων οὕτως ἐπαλλήλως τειθέντων, τὴν τῶν αἰτημάτων ἐπιτηδεύει περᾶτιον. Ὡσπερ δὲ πολλαχού ταῖς μεταφοραῖς ἡ ψαλμολογία εὐρίσκαται χρώμενας, οὕτω δὲ κάταυθα ποιεῖ, καὶ ἀπὸ τῶν εἰς ἀνθρώπους γινόμενων, σκιαγραφεῖ καὶ τὰ εἰς Θεὸν νοούμενα δηλονότι θεωρητικῶς· οἱ γὰρ ἰκεσίας τινῶν ἐκπληρουῖν προαιρούμενοι τοὺς τε λόγους αὐτῶν ἐν σοῖς ὡσεὶ παραδέχονται, καὶ τὰς αἰτήσεις γινῶναι σπουδάζουσι καὶ προσεκτικῶς τῶν λεγομένων ἀκούουσι, ὡσπερ αὐτὸν ἀντίον οἱ πρὸς τινος οὐκ ἔχοντες εὐμενῶς οὔτε τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις προσέχουσιν οὔτε γινῶναι βούλονται περὶ τίνων ἐκδυσωποῦσιν, οὔτ' αὐτοὺς ἀνέχονται τοὺς λόγους εἰς ὅσα δέξασθαι, μᾶλλον μὲντοι καὶ δυσχοραίνουσιν, ὡς ἐνοχλούμενοί τε καὶ θορυβούμενοι.

« Ὁ βασιλεὺς μου καὶ ὁ Θεός μου. — Ὁ λόγος ἐκ στοργικῆς διαθέσεως, ὁ πεποθημένος μου βασιλεὺς, οὗ ταῖς νόμοις ἀγαμαὶ καὶ ταῖς θεπίσμησιν αἰρετιῶς· οἷον σὺ μοῦ Θεός εἰ καὶ θεμιουργός.

« Ὅτι πρὸς σε προσεύξομαι, Κύριε. » — Εἰσάκουσόν μου, ὅτι πρὸς σὲ διὰ παντός προσεύξομαι, Κύριε. Πόθεν γὰρ μοι ἄλλοθεν ἐλπίς ἀντιλήψεως. « Τὸ πρῶτον εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· » ὑπειδὴ εἶπας, ἦτι λαλοῦντός σου ἔρω, Ἰδοὺ πάρειμι τῆς τοιαύτης ἐπαγγελίας σου μεμνημένος διηνεκῶς. Περπίστευκα βεβαίως, ὅτι τῆς φωνῆς εἰσακούσῃ μου κατὰ τὸ πρῶτον, τούτεστι κατὰ τὸ ταχὺ βραδύτητος ἐκτός καὶ μελλήσεως.

« Τὸ πρῶτον παραστήσω σοὶ, καὶ ἐπόψει με. » — Διὰ τοῦτο καὶ γὰρ ταχέως καὶ ἄτερ ἀναβολῆς παραστήσω σοὶ ὡς θυλόγος σου παράτιασιν νοερὰν· καὶ ἐπὶ ἐμὲ ἵδρις ἐπιτελεσάμενός με τῇ σῇ χρηστότητι.

Ἀποστραφήσῃ δὲ οὐδαμῶς· παραστήσω σοὶ ὡς βασιλεὺς μου. Τοῖς σοῖς ἐκὼν. ὡς ἔφην, ἐπόμενος διατάγμασιν· Ὁ γὰρ μὴ οὕτως ἔχων οὐ δύνησται παραστήναί σοι.

« Ὅτι οὐχὶ Θεός θέλων ἰνομίαν σὺ εἶ. » — Ὅτι οὐχὶ ὁ Θεός σὺ θέλων ἦτοι καταδεχόμενος ἰνομίαν εἶ· δείκνυται δὲ διὰ τούτων ὡς ὁ ζῶν εὐνόμως. Ἰκεῖνος δύναται παρίστασθαι τῷ Θεῷ. Τῇ γὰρ τοῦ οἰκείου νόμου παραβάσει Θεός οὐκ ἐνδίδωσιν· ἀποβλήτους ἔχει τοὺς τὰς αὐτοῦ παραβαίνοντας ἐντολάς· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοὺς ἐμάκρυναν ἀπ' αὐτοῦ· πῶς οὖν λοιπὸν αὐτῷ παραστήσονται μὴ διὰ μετανοίας εἰλικρινεῦς εἰς αὐτὸν ἐπιστρέψαντες;

« Οὐ παρικήσει σοι πονηρεύμενος, οὐδὲ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. » — Οὐ παρὰ σοὶ οἰκήσει πονηρεύμενος, ἤγουν οὐ πλησιάζει σοι, οὐδὲ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς καὶ οἰκήσεως παρρηνομοὶ τεύξονται. Πρὸς μὲν οὖν τὸ παραστήσω σοὶ τὸ οὐ παρικήσει σοι πονηρεύμενος ἀντιτίθεται· πρὸς δὲ τὸ ἐπόψει με τὸ οὐ διαμενοῦσι παράνομοι κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν σου. Παράνομος μὲν οὖν ἐστὶν ὁ παραβάτης τινῶν δεσποτικῶν ἐντολῶν, ἄνομος δὲ ὁ τῶν θεῶν νόμων εἰς τέλος ἀθετητής. Ἐνταῦθα μὲντοι καὶ παράνομος καὶ τὴν ἀνομίαν ἐργαζόμενος, ὁ αὐτοὺς, ὁ μὴ ἐνόμως πολιτευόμενός τε καὶ ὀρθῶς.

« Ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. » — καὶ εἰκότως· ἐπεὶ γὰρ οὐ θέλεις τὴν ἀνομίαν, τοὺς ὃ μὴ θέλεις ἐργαζομένους ἐμίσησας, ὡσπερ τοὺς ποιῶντας, ὃ θέλεις ἡγάπησας.

« Ἀπολείς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. » — Τοῦτο δείκνυσιν ἐναργῶς ὡς οὐδεὶς τῶν τῷ ψεύδει χρωμένων σωθήσεται, κἂν εἴ τι ἄρα καὶ λέγοιτο ποιεῖν ἀγαθόν. ἀλλὰ μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ διδασκάλου τοῦ Σατανᾶ πληρῶσεται τὴν ἀπίθειαν· ὡσαρ γὰρ ὁ Θεός ἀληθείας πατήρ ἐστι καὶ καθηγητής, οὕτως ὁ ἀποστάτης καὶ ἀντικείμενος ψεύδους κενότης γινώσκαται καὶ μυσταγωγός· καὶ οἱ μὲν ἀληθείᾳ σοζῶντες μετὰ Θεοῦ τάπτονται, Θεοῦ μαθηταὶ χρηματίζοντες, οἱ δὲ τὸ ψεῦδος λαλοῦντες οὐκ ἀδηλον τίνος εἰσὶ μύσται καὶ τίνι συνάγονται. Ἦξαι τὸ ψεῦδος ὁμολογουμένως πάσης αἰρέσεως, διαβολῆς, δουλοπότητος, ἀπάτης· τί χρὴ τὰ κατὰ μέρος διεξιέναι; πάσης κακίας ἀρχῆς, πάσης ἀσεβείας· πρῶτιστον αἴτιον· Πῶς τοινοῦν οὐκ ἔσται κακὸν τὸ οὕτως κακόν; Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ προφήτης ἐν ἀγίῳ Πνεύματι πρὸς τὸν Κύριον, « Ἀπολείς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος » οὐ τινὰς μὲν, τινὰς δ' οὐκ, ἀλλὰ τοὺς πάντας ὁμοῦ.

« Ἄνδρα αἱμάτων καὶ δόλιον βδελύσεται Κύριος. » — Ὅτι μὲν τὸν ἀνδροφόνον, οὗτος γὰρ αἱμάτων ἀνὴρ, βδελύσεται· Κύριος τίς τῶν ἀπάντων ἀμφιβάλει· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ἔσοι μικρὸν γούν ἐπιεικεῖς, τὸν κοινῶτον μυσάττονται· Πλὴν ἐνταῦθεν μανθάνομεν, ὅτι καὶ ὁ δόλιος συνέξενεται τῷ φονεῖ παρὰ τῆς θείας ἰρακῆς· τσοσούτον ἐστὶ καὶ οὗτος ἀποτρόπαιος τῷ Θεῷ.

« Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου, εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου· προσκυνήσω πρὸς ναὸν

ἀγίων σου ἐν φόβῳ σου. » — Τοῦτο μετριοφροσύνης ὑπόδειγμα τε καὶ διδάγμα. Πάντης γὰρ πονηρίας ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἀμέτοχος ὢν, ἐν τῷ πλῆθει τοῦ ἐλέους σου εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου, φησὶ πρὸς Θεόν, ἤγουν οὐ διὰ τὴν ἐμὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου τῆς τοιαύτης ἀξιωθήσομαι χάριτος. Οἶκον δὲ καὶ ναόν καὶ τὸν αἰσθητὸν ὑποληπτέον τὸν ἐν τῇ γῆ, καὶ πολλῶν μάλιστα τὸν νοητὸν καὶ ὑπερουράνιον, πρὸς ὃν ἔποι γῆς ἔστρεψεν ὁ Θεοφιλής, νηρηῶς εἰσπερχόμενος ἐν φόβῳ, καὶ εὐλαβείᾳ προσκυνεῖ τὸν Θεόν.

« Κύριε, ὑδάτησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου, ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἐν αἷς πᾶσαν διδασκίαν δικαιοσύνης χειραγωγῆσόν με. » — Σοῦ γὰρ μὴ χειραγωγῆσαντος ἕως τέλους, τὴν τρίβον τῶν σῶν ἐντολῶν ἀπροσκόπως διελθεῖν οὐ δύνησονται.

« Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου κατεύθυνον ἐνώπιόν σου τὴν ὁδόν μου. » — Ὅδός ἐστι διαγωγή· καὶ εἰ μὲν κατὰ τοὺς θεῖους νόμους ὁδεύει τις, ἡ ὁδὸς αὐτοῦ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, θείας ὑποπτείας ἀξία τυγχάνουσα. Καθὼ ἁμώρος καὶ ἀρεστὴ τῷ Θεῷ καὶ κατὰ τούτους τοὺς λόγους ἐπεγνωσμένη Θεῷ, γινώσκει γὰρ Κύριος ὁδὸν δικαίων· οὐ δὲ παρὰ τὴν ἐντολήν ὁδός, οὐκ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, τὴν τε κατ' οἰκειώσιν γινώσκειν οὐ γινώσκειται παρὰ τοῦ Θεοῦ. Λέγει τοίνυν ὁ προσευχόμενος, Οἱ ἐχθροὶ μου περιῶνται διηνεκῶς ἀποπλανῆν με τῆς μύτης ὁδοῦ τῆς ὀρθῆς καὶ κατ' ἀρετὴν, καὶ ἡ πρὸς θεξίαν ἐκτρέπειν ἢ πρὸς ἀριστερὰ, δι' ὑπερβολῶν ἢ δι' ἐλλείψεων ἀπάγειν τῆς ἀρετῆς μηχανώμενοι, καὶ ὅσον τὰ ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἔωσι γίνεσθαι τὴν ἐμὴν διαγωγὴν ἐνώπιόν σου. Σὺ γοῦν αὐτοὺς ἕνεκα τῶν κατ' ἐμοῦ δολιευομένων ἐχθρῶν ὀρθώσον τὴν διαγωγὴν μου ἐνώπιόν σου πάντοτε γίνεσθαι ἀπαρέγκλιτον. Ὅσον γὰρ τις ἐκκλίνει σῆς ἀρετῆς, τοσοῦτον ἀπάγει τὴν ὁδὸν αὐτοῦ καὶ διαγωγὴν τοῦ εἶναι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ μακρυνόμενος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Δῆλοι δὲ πολλαχοῦ τὸ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀλάθητον, ὡς τὸ « Ἐξήμερομεν ἐνώπιόν σου, » καὶ, « Τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐπίτησα, » καθὼς καὶ ἡ γινώσκεις τὴν εἴδησιν, ὡς τὸ, « Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶ μάταιοι. »

« Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἀλήθεια· ἡ καρδία αὐτῶν ματαία. » — Ὡφίσταται καὶ ἀπατεῶνές εἰσιν. Ὑποτιθέασι θεῖον τινα συνοίσοντα. Τὰ δὲ εἰσι βλαπτικὰ. Διὰ δὲ τῆς καρδίας τὰς μελέτας αὐτῶν ἐδόχλωσε μελετῶσι κατ' ἐμοῦ κακὰ. Τὸ κακὸν δὲ μάταιον ὡς ἀνύπαρκτον ὥστε τὸ μάταιον οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀσυστάτου παραλαμβάνεται καὶ ψευδοῦς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ δουλοῦ καὶ περιέργου καὶ πονηροῦ καὶ ἀλυσιτελοῦς καὶ ἄλλως κακοῦ.

« Ἰάφρος ἀνεργημένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. » — Ὡσπερ ὁ ἀνεργημένος τάφος, ὁ ἔχων ἐν αὐτῷ σῶμα διαφθορᾶς, ἐκφέρει· δυσωδίαν ἀφόρητον, οὕτω δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ἀσέμνους ἐνηθυμῆσεις ἀναπεμπάξουσιν τῇ ψυχῇ καὶ βλασφημιῶν ἀσχιῶν ὑξερεύονται ῥήματα.

« Ταῖς γλιότταις αὐτῶν ἐδουλοῦσαν. » — Ἐδουλοῦνται κατ' ἐμοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ὁ δόλος τὴν

ἀπ' ἀρχῆς καὶ οὐ ποτ' ἦσαν μὴ δολιούμενοι. Ἐλώσασαι δὲ καὶ καρδίαν καὶ στόμα καὶ λάρυγξ ἐπὶ δαίμόνιον εἴρηνται τρόπῳ μεταρρηξ.

« Κρίνον αὐτοὺς, ὁ Θεός. » — Κρίσιν ποιησάμενος ἐπ' αὐτοῖς δικαίαν κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν, ἀπόδος αὐτοῖς, ὁ δίκαιος Θεός. Ἀποπεστέωσαν ἀπὸ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, ἐκπεστέωσαν τῶν κατ' ἐμοῦ βουλημάτων αὐτῶν, μηδὲν ἀνυσάτωσαν ὧν κατ' ἐμοῦ μελετῶσιν ἀπρακτῆσάτωσαν.

« Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ἔξωσον αὐτοὺς. » — Πολλὰ αὐτῶν εἰ ἀσεβείαι· καὶ γὰρ αἰεὶ βλασφημοῦσιν εἰς σέ, καὶ κατὰ τῶν τῶν ὑτηνεκῶς ἐκστρατεύουσιν, ἀίχμαλωτίσαι σπεύδοντες αὐτοὺς ἀπὸ σοῦ. Κατὰ γοῦν τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβειῶν αὐτῶν ποίησον αὐτοῖς, καὶ νῦν μὲν ἔξωσον αὐτοὺς ἀφ' ἡμῶν ἠττημένους καὶ ἡσυχαιμένους, ἐν τῷ κερῶν δὲ τῆς κρίσεως ἐκδόλωξον αὐτοὺς εἰς τὴν γέενναν. Καὶ ἀποκατάστησον, εἰς τὸ ἱτοιμασμένον αὐτοῖς αἰώνιον πῦρ, ὡς ἂν αἰωνίως κολάζονται.

« Ὅτι παρεπίκρανάν σε, Κύριε. » — Σοῦ γὰρ περὶ πολλὰ τιθεμένου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ ποικίλοις τρόποις οἰκονομοῦντος αὐτὴν ἀντεπιχειροῦσιν οὗτοι καὶ ἀντιπράττουσι, καὶ παντοίως μηχανῶνται τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀπώλειαν· παραπικρασμὸν δὲ νοητῶν τὴν τῶν δαίμόνων ἀντιστάσιαν, ὅσον τὸ εἰς αὐτοὺς ἦκον πρὸς τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ· τὴ γὰρ θεῖον παντὸς παθοῦς ἀνώτερον.

« Καὶ εὐφρανθήσαν πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ σέ. » — Ἐνταῦθα μὲν ἐπικρατέστεροι τῇ σῇ βοθηθείᾳ τῆς τῶν δαίμόνων πανουργίας γενόμενοι, ἐκεῖ δὲ τῶν σῶν ἀνεκφράστων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, εἰς αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, τουτέστι διηνεκῶς νῦν μὲν παρὰ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωὴν, ὑπὸ σοῦ κραταιούμενοι, καὶ πάσης ἐπιβουλῆς ὑπέρτεροι καθιστάμενοι, τότε δὲ τὴν ἀρόρητον ἐκείνην ἀγαλλίασιν αἰωνίζουσιν κληρονομήσαντες, καὶ κατασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς, νῦν μὲν ταῖς αὐτῶν θεοφιλέσι ψυχαῖς ἐπνεαπαυόμενος, τότε δὲ τῆς σῆς δόξης τε καὶ θειότητος αὐτοὺς ἐμπιπλῶν, ἐν αὐτοῖς τε κατοικῶν, τῇ λόγῳ τῆς οἰκειώσεως Θεός ἐν μέσῳ θεῶν γνωριζόμενος ὁ κατ' οὐσίαν τῶν κατὰ μέθεξιν, καὶ κευχόμενος ἐν σοὶ οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομά σου. Νῦν μὲν ὑπὸ σοῦ δυναμωθέντες καὶ νικηταὶ κατστάντες ἐν σοὶ κευχόμενοι· τότε δ' ἐκάστη γέρα τὰ ὑπὲρ ἅπασαν ἐνονοῖαν, παρὰ μόνου σοῦ κομισάμενοι· τε καὶ μόνον ἔξουσι κευχόμενοι. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν οἱ ἀγαπῶντες τὸ ὄνομά σου τὸ τοῦ πύθου διάπυρον ἔδειξεν· οἱ γὰρ προθυνοῦντες προδρῶς κατ' ἐμὴν τοῦ ποησομένου τουροῦσιν ὀνόματι, καὶ ἀγαπῶσιν αὐτὸ λαλούμενόν τε καὶ ἀκουόμενον, ὅτι σὺ εὐλογῆσεις δίκαιον, Κύριε, πάντα ὁτλονότι τὸν δίκαιον· νῦν μὲν γὰρ οἱ δίκαιοι τῆς σῆς εὐλογίας καὶ χάριτος τεύξονται. Καὶ ἐπαινεθήσονται παρὰ τε καὶ τοῖς σοῖς, τότε δ' ἐνώπιον παγκοσμίου ἀθροίσματος καὶ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων ἀκούσονται, « Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἱτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ὡς ὅπλη εὐδοκίας ἐστέφανισας ἡμᾶς. » Εὐχαριστήριον ἐπιρῶνημα τὸ ὡς ἀπὸ τοῦ λαοῦ, θαυμαστικῶς ἢ ἀνάγνωσις, λαοῦ

περιετείχισας ἡμᾶς καὶ περιφρέξας ὕπλῳ καὶ ὄχυ-
 ρώματι εὐδοκίας, ἀγαθοῦ ὑπλόνῳ θελήματος· σοῦ
 γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀγαθὸν εἰς ἡμᾶς θέλημα φυλα-
 κτήριον, ὄπλον γέγονεν ἡμῖν ἀφράγιστον ἀτρίω-
 τους ἡμᾶς ἐκ τῶν πολεμίων διατηροῦν, τοὺς πρὸς τὴν
 σὴν καὶ μόνην σκέπην ἐλπίζοντας. Ὑπερδύτως ἡ
 σύνταξις « ὡς ἐστεφάνωσας ἡμᾶς ὕπλῳ εὐδοκίας, »
 λίαν περιεκύκλωσας ἡμᾶς ὡς ἐν στεφάνῳ κυκλωταρεῖ,
 τῷ ὕπλῳ τῆς εὐδοκίας σου, καὶ κρτυαῖος ἀπὸ πάσης
 βλάβης διέσωσας. Εἴη σοι δόξα τῷ εὐεργέτῃ καὶ Κυρίῳ
 ἡμῶν καὶ Θεῷ, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ ζ΄.

Οἱ πειρασμοὶ τοῖς ἀνθρώποις, ποτὲ μὲν ἐκ εὐθό-
 νου δαιμόνιον ἐγείρονται· καὶ οὗτοι τάχιστα παύον-
 ται, τοῦ πειραζομένου καταφεύγοντος ἐπὶ τὸν Θεόν· **B**
 ὅλη ψυχῇ καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τὴν ἐκείθεν εὐθὺς
 ἐπισπωμένον βοήθειαν, ποτὲ δὲ διὰ δοκιμασίαν ἐπιέρ-
 χονται. Ὅτε δὲ καὶ καρτερίαν ὁ πειραζόμενος ἀν-
 δρικὴν ἐνστησάμενος, πολλῶν ἐπάθλων τυγχάνει
 παρὰ τοῦ ἀθλοτέρου Θεοῦ νικητῆς ἀναγορευόμενος
 ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἀριστεύς γενναϊότητος· οἱ τοιοῦτοι
 δὲ πειρασμοὶ τὰ πολλὰ παραμόνιμοι καὶ χρόνιοι
 καὶ διαρκεῖς, ἐπταπλασίως ὡς τὰ λόγια πυροῦντες
 τὸν μεγαλόψυχον καὶ καθάρωντες, καὶ λαμπρότερον
 δεικνύντες καὶ τιμιώτερον. Οἱ πολλοὶ δὲ τῶν πει-
 ρασμῶν διὰ τινὰς προηγησάμενας πλημιμελείας,
 ἐπάγονται πρὸς ἡμετέραν ὠφέλειαν. Διὰ τῶν τοιού-
 των πειρασμῶν ἐλέγχει καὶ παιδεύει τῆς ἡμῶν σω-
 τηρίας ὁ κηδεμὼν ἐν πραύτητι καὶ χρηστότητι·
 ἐλέγχει μὲν, παρασκευάζων ἡμᾶς, ἐκ τῆς τῶν ἀλ-
 γεινῶν ἐπιφορᾶς; εἰς συναίσθησιν ἐλευθέρων **C**
 ἐπταίκαμεν, καὶ μετανοίας πόνους τὰ πάσματα
 καὶ καρδίας στεναγμοῖς ἀποτρέψασθαι· παιδεύει
 δὲ σωφρονίζων, καὶ δίκας εἰσπράττων τῶν τετολμη-
 κημεν, τὴν διόρθωσιν ἅμα καὶ τὸ ἀνέγκλητον οἰ-
 κονομῶν ἡμῖν ἐκ τῆς τοιαύτης εἰσπράξεως. Ἐν
 μὲν οὖν τῇ ζωῇ ταύτῃ φιλανθρωπίως ἐλέγχει καὶ
 παιδεύει Θεός, ὡς δεδύλωται, κατὰ δὲ τὴν μέλλου-
 σαν ἀναβίωσιν εἰ θυμῷ τοῖς ἐπτακίους καὶ μὴ
 τεθεραπευμένοις ὁ ἔλεγχος, τιθεμένων τῶν οἰκειῶν
 ἀμαρτημάτων εἰς πρόσωπον, μεθ' ὧν αἰσχύνῃς
 οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, καὶ ἡ παιδεύσις ἐν ὀργῇ· καὶ
 γὰρ οὐ πρόσκαιρος. οὐδ' εἰς σωφρονισμὸν καὶ διόρ-
 θωσιν, ἀλλ' εἰς αἰῶνος, ἀλλ' εἰς κληρὸν, καὶ τῆς
 αὐτῆς μενούσης δὴ καταστάσεως, μήτε τῆς αἰσχύ-
 νῃς ἐχούσης πέρας, μήτ' αὐτῆς κολάσεως μήτε μὴν **D**
 τῶν δεδεκασμένων πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούμενων
 ἐκ τῆς παιδεύσεως, τοῦτο δὲ μόνον συνέντων, ὡς
 ἐκομίσαντο δίκαια παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, τὰ
 τῶν αὐτοῖς διαπεπραγμένων ἐπίχειρα. Τοῖνον καὶ
 Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς περιτυχὼν διὰ τὴν πλημιμέλῃα
 πειρασμῷ, πολὺ μὲν ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ἐδιόχετο
 συμφορῶν, πολὺ δ' ἐκ τῆς τῶν νοουμένων ἐχθρῶν
 ἐπιθέσεως, πλέον δὲ πάντων τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἐν κρί-
 σει καταδίκης, καὶ τῶν πικροτάτων ἐκείνων καὶ
 ἀπεράντων τιμωριῶν κατατεινόμενος, ἐπίεζετο· διὸ
 δὴ καὶ κηκουχία σώματος καὶ στεναγμοῖς καὶ δά-
 κρυσιν οὐ διέλειπεν ἐξελισσόμενος τὸν Θεόν· ἔθεν καὶ

τὸν ἔκτον τοῦτον ψαλμὸν συντέθεικεν ἰλαστήριον
 διδάσκων καὶ ἡμᾶς περιπεπωκότας τινὶ πλημιμε-
 λήματι, τὰ τ' ἐπερχόμενα φέρειν εὐτόμως ἀνιστά.
 καὶ οἴχοθεν ἐν κόπῳ καὶ πόνῳ καὶ πένθει τὸν Θεόν
 ἐξιλάσκεσθαι, καὶ ὄλους γίνεσθαι τὸ φογεῖν τὰ ἐκεί-
 συ δικαιοτήρια.

« Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ
 ὀργῇ σοῦ παιδεύσεις με. » — Τὸ Θεῖον ἀπαθὲς ἰστολό-
 γηται. Θυμὸς οὖν ἐπὶ Θεοῦ καὶ ὀργὴ τὴν εἰς ἡμᾶς
 διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐπιτεταμένῃν κἀκωσιν
 ὑπεμφάνουσι καὶ ποῦ μὲν πρὸ τῆς ὀργῆς τίθεται
 ὁ θυμὸς, ὡς περ ἐνταῦθα, ποῦ δ' ἐμπαλιν ὡς ἐν τῷ
 δευτέρῳ ψαλμῷ τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς ἐν ὀργῇ
 αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ παράξει αὐτούς. Ἐκεῖ
 μὲν γὰρ τῷ ἐλέγγῳ καὶ τῇ καταδίκῃ συντίταται ἡ
 ὀργή, τῇ βασάνῳ δὲ ὁ θυμὸς ὡς δὲ τῷ μὲν ἐλέγγῳ
 συνεζευκται ὁ θυμὸς, τῇ κολάσει δὲ ἡ ὀργή. Ἔστι
 ἀδιέφορος ἡ τάξις αὐτῶν. Εἰ καὶ ἄξια, φησὶν, Θυ-
 μοῦ καὶ ὀργῆς ἐπλημιμέλησα, δέομαί σου, Κύριε,
 νῦν, ἔλεξόν με καὶ παιδεύσον ἐν οἰκτιρμοῖς προ-
 μηθευτικῶς, μὴ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ὑστάτης ἐτά-
 σεως ἐν θυμῷ ἐλέγξης καὶ ἐν ὀργῇ παιδεύσης ἀπο-
 κληρωτικῶς· οὐ παραιτούμαι τὸν ἐν τῷ παρόντι
 βίῳ γινόμενον ἔλεγχον πρὸς τὴν ἐνταυθαῖ παιδείαν,
 οὐ δυσανασχετῶ πέπεισμαι γὰρ ὅτι πάντα τὰ δυσ-
 χερῆ πρὸς ἰατρειάν ἐπάγει τῶν τῆς ψυχῆς μου
 πληγῶν.

« Ἐλέητόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. » τὸ ἔλεός
 σου, Κύριε, βοηθησάτω μοι. Διότι ἀσθενὴς εἰμι καὶ
 τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, τὴν μὲν εἰς τὸ συντονίαν
 ἐνδοξασθαι τῆς αὐτῆς, ὅση τις ἄξια τὴν προηγησα-
 μένην χάνωσιν ἀνακτήσασθαι, τὸ δ' εἰς τὸ κοπε-
 τοῦς καὶ λοιποὺς μόχθους εἰσενεγκεῖν, ἰκανοὺς ἀν-
 τιπράξασθαι τοῖς ἐμοῖς ἀμαρτήμασι· τῷ γὰρ ἐς
 πολὺν μολυνθέντι πολλῆς θεῖ καὶ τῆς ἐκ κόπων καὶ
 πόνων καὶ θρήνων καθάρσεως.

« Ἰασά με, Κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστέα μου. »
 — Ὅστ' ἀλέγει τῆς τὴν ψυχὴν ἐρειδούσας δυνάμεις
 λογιστικῶς Ἰασά με, Κύριε, τῷ ἐλέει σου. Ἰασά με
 πεπληγμένον τῇ ἀμαρτίᾳ θειῶν· Ἰασά με, ὅτι οἱ
 λογισμοί μου τῇ μνήμῃ τῶν ἐπτασιμένων σάλου
 πλησθέντες στάσιν οὐκ ἔχουσι.

« Καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη σφόδρα. » — Κατεκλο-
 νήθη καὶ γαλήνην ὄλους ἄγειν οὐ δύναται, τοῖς
 ἐλέγχοις ἐνοχλουμένη τῆς συνειδήσεως. Ἀλέγει δὲ
 διαφόρως τὰ αὐτὰ, τὴν ὀργισμένην ἐπαύξων καὶ
 ποικίλως τὸ σφάλμα κατοδωρόμενος.

« Καὶ σὺ, Κύριε, ἕως πότε; » — Ἐλλειπτικῶς,
 ἕως πότε ἀποσπρόφη; μὴ στέγων δὲ τὴν θείαν
 ἀπιστροφὴν ταυτὴ φησὶν ἐκ πολλῆς ὀδύνης ψυ-
 χῆς.

« Ἐπίστρεψον, Κύριε, ῥῶπα· τὴν ψυχὴν μου,
 σῶσόν με ἕνεκεν τοῦ ἐλέους σου. » — Ἀσυνδέτως,
 Ἐπιστρέφθη· πρὸς με, Κύριε. Ἀύτρωσαι τὴν ψυ-
 χὴν μου τῆς ἐνοχῆς τῶν πταισμάτων μου σωτηρίας
 με καταξίωσον. Ταῦτα πάντα ποιήσόν μου, διὰ τὸ
 ἔλεός σου, οὐ διὰ τὴν μετάνοιάν μου. Ἐγὼ γὰρ
 εἶπον, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. Ἀξίως ὢν ἐπλημιμέλησα
 μετανοῆσαι οὐ δύναμαι. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θα-

νάτις ὁ μνημονεύων σου, εἶπον. Ἐπίστρεψον, Κύριε, καὶ τὰ ἐξῆς· διότι ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, δύναται ὁ ἡμαρτηκῶς μεμνησθαί σου προσυχόμενος, καὶ τυχεῖν τοῦ ἔλεους σου. Ἐν τῷ θανάτῳ δὲ κατὰ τὴν τῆς ζωῆς τελευτὴν οὐκ ἔστιν ὁ μνημονεύων σου καὶ δεόμενος, ὥστε ἐσχηκέναι συγχώρησιν. Συνέκλις γὰρ ὁ θάνατος πάντα καιρὸν ἀμαρτημάτων ἐξίλασμοῦ.

« Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ, τίς ἐξομολογῆσεται σοί; » — τὰς οικείας ἀμαρτίας μετὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν ᾄδην ἀπαγωγὴν, ὥστε διὰ τῆς ἐξομολογήσεως ἄρεσιν τῶν ἐπταισμένων εὐρεῖν· κατὰ γὰρ τὸν κῆτιμον τοῦτον ἔχει καιρὸς ἡ ἐξομολόγησις· κατὰ δὲ τὸν ᾄδην οὐκ ἔστιν ἐξομολόγησις. Οὐκ ἔστιν εἰς ἀπαλλαγὴν ἐγκλημάτων μετάνοια. « Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου· λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου· ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω. » Ἐλέτησόν με, ὅτι στενάζων ἐκοπίασα. Πλήν καὶ οὕτω κεκοπιακῶς, ἔτι πενήτησα τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ μάλιστα γὰρ νυκτός, ἅμα μὲν ὡς ἀδείας τότε πλείονος εὐμοιρῶν, ἅμα δ' ὡς τοὺς πολλοὺς λανθάνουσιν βουλόμενος· ἔτι δὲ καὶ τὸν ἄλλοις ὄντα καιρὸν ἀνέσεως, ἐκείνον ἐγὼ καιρὸν κακοπαθείας ποιούμενος. Καὶ οὐχ ἀπλῶς οὐδ' ἐπ' ὑκίον πενήτησα. Καθ' ἐκάστην δὲ νύκτα καὶ μεθ' ὑπερβολῆς, κλίνη δὲ λέγει τοῦδαφος, ἐν ᾧ ἀνεκλίνεται τὸν ὑποδεδλημένον σάκκον, στρωμνὴν πενήτων γὰρ κατὰ γῆς ἔρριπτο σάκκον καὶ μόνον ὑποστριωνῶς ἑαυτῷ· Ἐτραχύθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου ἀπὸ θυμοῦ τῶν ἐχθρῶν. συγκέχυται μοι ὁ νοῦς ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμός. Ὡς ἄγριοι γὰρ θῆρες ἐπεισπίπτουσί μοι ζητούντες οἱ σῖόν τε φαγεῖν τὰς σάρκας μου· ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου. Ὡς πεπαλαιωμένον καὶ σαθρωμένον θρήγγιδόν σε οὐ δύναται κωλύσαι πολεμίων ἐφόδους, οὕτως ἐγενόμεν κἀγὼ πᾶσι μου τοῖς ἐχθροῖς, σεσαθρωμένος ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τὴν ἐκ τῆς χριτος ἀπολωλεκῶς ὑχυρότητα. καὶ διὰ τοῦτο κατεπερμάινουσί μου ὡς βούλονται.

« Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. » — Δίσθόμενος ἐν ἑαυτῷ θεὸς παραψυχῆς, ἅμα δὲ καὶ τὸ συμπαθὲς ἀναλυσιτάκτος τοῦ Θεοῦ, καὶ θάρσος ἐξ ἀμφοῖν προκαθῶν τοῖς ἐχθίστοις δαίμοσι τοῖς ἐργάταις τῆς ἀνομίας, τοῖς ὀμιουργοῖς τῆς κακίας, ἐπιτιμᾷ καὶ μετ' ἐμβριμύσεως αὐτοὺς ἀποπέμπεται.

« Ὅτι εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς τοῦ κλαυθμοῦ μου, ἤκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς μου. Κύριος τὴν προσευχὴν μου προσεδέξατο. » — Κύριος καὶ Κύριος καὶ Κύριος. Ἄλλ' εἰς Κύριος. Τὸ αὐτὸ δὲ πολλάκις ἀπαγγέλλει, λέγων· « Ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ. » Διότι ἔγνω ὡς ὁ Κύριος εἰσήκουσέ μου κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Αἰσχυνοῦνται καὶ ταρχοῦνται πάντες οἱ ἐχθροί μου. Ἀποστραφεῖσαν καὶ καταισχυνοῦνται σφόδρα διὰ τάχους· λόγους μὲν ἐπιπληκτικῶς ἀπεπέμπεται τοὺς ἐχθρούς, ἐκροῦσθαι αὐτούς, ἑαυτὸν δὲ θαρρόποιον. Κιθῶς δὲ τὸ ἔργον ὅλον τοῦ ἐλεῶντος Θεοῦ, θεόθεν αἰτεῖ τὸ ἀποστῆναι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀποστῆναι, σὺν αἰσχύνη δὲ καὶ τρῶ-

μιμ τάχιστα, καὶ τότε καταισχυνοῦνται, τουτέστιν ὑπερβάλλουσιν, ἐκ τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς αἰσχύνην κληρώσασθαι. Τοιαύτη γοῦν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν. Σφόδρα διὰ τάχους αἰσχυνοῦνται καὶ ταρχοῦνται πάντες οἱ ἐχθροί μου. Ἀποστραφεῖσαν· ἔγουν ἀπ' ἐμοῦ στραφεῖσαν εἰς τὰ ὑπίσω, καὶ τότε καταισχυνοῦνται· ἔποιε λίαν αἰσχυνοῦνται. Ὅτι περ ἤττηθέντες, ἠτιμωμένοι καὶ τέθροθυμένοι δειλιῶντες καὶ τρέμοντες, μεθ' ἄσης ταχύτητος πεφεύγασιν ἄπρακτοι. Καὶ δὲ, Κύριε, πάντες οἱ δυσμενῶς ἔχοντες πρὸς τοὺς δούλους σου τῆς τοιαύτης πειραθείης αἰσχύνης καὶ ἤττης καὶ διαπετεύσεώς σου τροπομένου τοὺς παλαμνικούς ἀσπίτους καὶ φυγαδεύοντας, ἡ τοῦ σοῦ γὰρ θελήματος ῥοπή παντοδύναμος· καὶ τὴ σὸν ὄνομα τὸ πανάγιον κράτιστον, φοβερόν, ὑπερδεδοξαμένον καὶ ὑπερύμνητον, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Ζ΄.

Πολλὴ τῶν δαιμόνων πρὸς ἀνθρώπους ἡ βατκανία, καὶ μάλιστα τοὺς μετιέναι προαιρουμένους βίον ὑβρόν. Διὰ καὶ πολυειδίως αὐτοῖς ἐπιτίθενται. Τὰ πολλὰ μὲν ἀστράτως διὰ σφῶν αὐτῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ἐχθρῶν αἰσθητῶν τρόπῳ παντὶ συνωθῶντες εἰς ἀμαρτίαν, καὶ πρὸς ἀπώλειαν ἀπαγγεῖν μηχανώμενοι. Οὐδὲν οὖν ἕτερον τοῦ δεινοῦ πολέμου τούτου λυτήριον ἢ τὸ καταφεύγειν ὀλοψύχως τὸν πολέμου ἐπὶ τὸν τοῦς πολέμους συντρέδοντα Κύριον μὴ καταρράθουμιν. Μηδ' ἀνακίπτειν, ἀλλὰ τότε δὴ τότε συντείνου ἐπὶ πλέον ἑαυτὸν καὶ ἀνδρίζεσθαι, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἐξέχεσθαι, καὶ τὴν ἐκείθεν ἐν συντριβῇ καρδίας ἐπικαλεῖσθαι βοήθειαν. Ταῦτα καὶ ὁ παρὼν ἔδδομος ὑφηγεῖται ψαλμός.

« Κύριε ὁ Θεός μου, ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. » — Ἐπὶ σοὶ μόνῳ· σὺ γὰρ μόνος δύνασαι βοηθῆσαί μοι· σῶτόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ῥῦσαί με; τῶτόν με καὶ ἀβλαβῆ διατήρησον ἀπὸ πάντων τῶν διωκόντων με, καὶ ῥῦσαί με τῆς κακουργίας αὐτῶν, μήποτε ἄρπάζῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου, μήποτε ὁ δικῶν με ἄρπάζῃ τὴν ψυχὴν μου διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀένης ὡς περ λέων ἀγριώτατον θῆρ. Ἐνικῶς μὲν οὖν τὴν τοῦ λόγου ποιούμενος προφορὰν τὸν διάβολον δηλοῦ, πληθυντικῶς δὲ τοὺς δαίμονας· καὶ ὁ διάβολος γὰρ καὶ οἱ δαίμονες ἐχθροὶ καὶ διώκοντες, καὶ ὅταν οἱ δαίμονες διώκωσιν, ὁ διάβολος διώκει δι' αὐτῶν, ὡς δι' οικείων δυνάμεων, μὴ ὄντος λυτρομένου, μηδὲ σώζοντος· διὰ τοῦτο εἶπον, Σῶσόν με καὶ ῥῦσαί με· σοῦ γὰρ μὴ σώζοντος, τίς ὁ σώζων; καὶ σοῦ μὴ ῥυομένου, τίς ὁ λυτρούμενος; Οὐδεὶς ὁ σώζων ἐκτός σου, τοῦ μόνου σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ. Κύριε ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός. « Ἡ ἀντι πρόθεσις ἐν Ψαλμοῖς εὐρίσκεται καὶ παρέλκουσα· ποτὲ δὲ καὶ ἡ ἀπὸ, καθάπερ καὶ νῦν· τὸ γὰρ τοῖς ἀνταποδιδούσιν, ἀντι τοῦ τοῖς διδοῦσιν εἴρηται καταχρηστικῶς. Κιθῶν δὲ, Ἐποίησα τοῦτο, δαιρεῖ αὐτὸ εἰς δύο τινὰ,

τὸ ἀδικῆσαι καὶ τὸ ἀποδοῦναι τοῖς κακοποιήσασιν. εἰ ἐποίησα τοῦτο, τὸ ποῖον; εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν πράξει μου· διὰ γὰρ τῶν χειρῶν τὴν πρᾶξιν ἐδήλωσεν· εἰ ἀνθρώποις ἀπέδωκα τοῖς ἐμὲ κακοποιούσιν, εἴ τι τοιοῦτον διεπραξήμην, τῶν ἐχθρῶν δαιμόνων μὴ κατισχύσαιμι· ἀλλὰ κενὸς ἀπ' αὐτῶν ἀποπέσοιμι, μὴ τρεψόμενος αὐτοὺς μηδ' ἀνύσας μηδέν. Διὰ δὲ τούτων ἡμῖν παραινέει, δικαίους εἶναι· καὶ ἀνεξικακίαις καὶ κατὰ τὴν ἐντολὴν εὖ ποιεῖν τοὺς μισοῦντας καὶ λυπόουντας ἡμᾶς. Καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου καὶ καταλάβῃ, καὶ καταπατήσῃ εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηκώσῃ. Ἐπεὶ ἠδίκησα, φησὶν ἢ κακοποιήσας ἀνταπέδωκα, μὴ μόνον ἀπρακτοῦς ἐκπέσοιμι τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐχθρὸς διάβολος ἐπικρατέστερός μου γενόμενος, καταδιώξαι μου τὴν ψυχὴν ἡττημένου καὶ ταύτην διὰ τῆς ἀμαρτίας χειρῶσαιτο, καὶ καταπεπατημένην θεῖη μου τὴν ζωὴν, διὰ τοῦ εἰς γῆν καὶ τὰ γρηρὰ πράγματα καὶ σπουδάσματα κατασῶραί με καὶ τὴν ἐμὴν δόξαν τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς αἰῆσαι κατασκηνωμένην εἰς χοῦν, κατενεγκῶν αὐτὴν καὶ καταβύλων, διὰ τοῦ τοῖς πάθειν τῆς ἀτιμίας ὅλον συγχώσάι με. Τοιαῦτα μὴ δικαιοσύνην φυλάσσοντες μηδ' ἀνεξικακούντες ἑαυτῶν κατευχόμεθα. Συνάδει τοῖς προφητικοῖς καὶ ὅπερ λέγειν ἡμᾶς προσευχομένους ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς καὶ Κύριος παραδέδωκεν· « Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. » Τὸ γὰρ ἀφιέναι τοῖς ὀφειλέταις, καὶ τὸ τοῖς ἀνταποδιδούσι κακὰ, μὴ ἀνταποδιδόναι, ταῦτόν ἐστιν. Οὕτω γοῦν ὡς ἐδιδάχθημεν προσευχόμενοι. Τοῖς δ' ἐπεικότες εἰς ἡμᾶς ἀμυνόμενοι τοιαῦτα λέγομεν ἀντικρως· ἀποτίσαιμεν δικὰς ἀπάντων ὧν περ ἐπταίσασμεν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀφίεμεν τοῖς ἄλλοις τὰ εἰς ἡμᾶς αὐτῶν πλημμελήματα.

« Ἀνάστηθι, Κύριε, ἐν ἀρχῇ σου. » — Τῆς τῶν δαιμόνων μεμνημένος μανίας προφητεῦσαι προσφύρων καὶ περὶ τῆς τοῦ δεσπότου Χριστοῦ ἀναστάσεως, δι' ἧς ἐσθίθη τὸ κράτος αὐτῶν. Ἀνάστηθι, Κύριε, λέγων, ἐν ἀρχῇ σου τῇ κατὰ τῶν ἡμᾶς κακόντων ἀποστατῶν Ἰησοῦν εἰς τὸ κέκωσιν σφοδρῶν αὐτοῖς ἀγγεῖν, διὰ τοῦ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς ἀσχόνην μετανεγκεῖν, καὶ τὴν αὐτῶν ἰσχὺν εἰς ἀσθένειαν. Ἐψήθητι· ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν σου. Ἐψήθητι εἰ, καὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης σου γενέσθω διάδηλον ἐν τοῖς τέλει τῶν ἐχθρῶν σου δαιμόνων, ἡγοῦν, ἐν τῷ τὴν αὐτῶν τυραννίδα τέλος λαβεῖν, καὶ καταργηθῆναι τὸ διὰ τῆς εἰδωλολατρίας σέβας αὐτῶν. Καὶ ἐξεγέρθητι, Κύριε, ὁ Θεὸς μου, ἐν προσταγμάτι ᾧ ἐνετείλω. Εἰπὼν ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ προσώπῳ Χριστοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου πρόσταγμα τοῦ Πατρός τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν ὠνόμασεν· ἐκταῦθα δὲ τὴν αὐτὴν πρόσταγμα καλεῖ τοῦ Υἱοῦ· καὶ εὐλόγως· μία γὰρ βασιλεία Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ πρόσταγμα τὸ αὐτὸ. Καὶ γὰρ ὁ Υἱὸς ἐνοπστάτος Λόγος ὢν τοῦ Πατρὸς ἐξαγγέλλει πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσα λέγει ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς λέγει αὐτὰ, καὶ ὅσα λέγει ὁ Υἱὸς ὁ

Πατήρ λέγει αὐτὰ. Καλῶς δὲ πρότερον εἴρηκε τὸν λόγον Χριστοῦ πρόσταγμα τοῦ Πατρὸς διδοῦς ἡμῖν τὸ αἴτιον ἐννοεῖν. Ἐπεὶ τοίνυν πρὸς οἷς ἑτέροις ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ἐδίδαξεν ὅτι καὶ ἀναστήσεται, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ προφήτης ἰκετικῶς καὶ προαγορευτικῶς Ἐξεγέρθητι ἀπὸ τῶν νεκρῶν, Κύριε ὁ Θεὸς μου, διὰ τὸν λόγον ὃν εἴρηκας ὅτι ἀναστήσῃ πρόσταγμα δὲ τὸν λόγον φησὶ, καὶ τὸ εἴρηκέναι τὸν τοιοῦτον λόγον, ἐντελεσθῆναι, διὰ τὸ βασιλικόν, διὰ τὸ ἀμετάθετον· πᾶς γὰρ Χριστοῦ ὄντως βασιλέας λόγος ἐντολὴ καὶ πρόσταγμα καὶ νόμος ἐστὶ. Καὶ οὐ μὴ παρέλθῃ τοῦ Χριστοῦ λόγος οὐδεὶς, εἰ καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, καὶ συναγωγὴ λαῶν κυκλώσει σε, καὶ συναῖεις διὰ τῆς πίστεως ἐκ παντὸς τοῦ κόσμου λαοὺς περὶ σε, καὶ ἡ ποιότης συναγωγὴ καὶ λίαν ἀγαπήσει σε, καὶ λίαν οἰκειωθήσεται σοι. Διὰ γὰρ τοῦ κυκλώσει σε καὶ ἄμφω δεδήλωται· Οἱ γὰρ τινὰ σφοδρὰ φιλοῦντες, ἐφιέμενοι τοῦ πλησιάζειν αὐτῇ, περικυκλοῦσιν αὐτὸν· ὡσαύτως ὁ πρὸς τινὰς οἰκειῶς ἔχων, ἐθέλων αὐτοὺς προσεγγίζειν αὐτῷ, κύκλῳ ποιεῖται αὐτοῦ. Καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰς ὕψος ἐπίστρεψον. Τοῦτο περὶ τῆς ἀναλήψεως καὶ ὑπὲρ ταύτης σου τῆς συναγωγῆς εἰς οὐρανοὺς ἀπὸ γῆς ἐπιστρέφθητι, ἵνα καὶ ταύτην ἀναγάγῃς ἐκεῖ καὶ τῆς οὐρανοῦ καταξιώσης βασιλείας καὶ δόξης σου.

« Κύριος κρινεῖ λαοὺς. » — Τοῦτο περὶ τῆς παγκοσμίου κρίσεως εἴρηται πρὸς ἡμᾶς. Αὐτὸς ὁ Κύριος ἀναστὴς ὁ ἀνελεύων εἰς τοὺς οὐρανοὺς, αὐτὸν κρινεῖ τοὺς λαοὺς. Ἀποδώσων ἐκάστη τῇ κατ' ἀξίαν.

« Κρίνον μοι, Κύριε, κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ κατὰ τὴν ἀκακίαν μου ἐπ' ἐμοί, » — Δικαιοσύνην λέγει τὴν μερικὴν, ἀκακίαν δὲ τὴν ἀνεξικακίαν, καὶ τὸ μὴ ἀνταποδιδόναι κακῶς. ταῦτα γὰρ ἀνωτέρω τὰ δύο προσμαρτύρησαν ἑαυτῷ, μὴ τῶν μεγάλων ἡγοῦμετος αὐτὰ. Τί γὰρ ἐν τούτοις τὸ μέγα; τῶν ἀναγκαιοτάτων δὲ καὶ ἀπαραιτήτων τῶν γε κατὰ θεὸν ὅλως προαιρουμένων βιωῶν. Τὸ κρίνον δὲ συντακτέον ἀπὸ κοινοῦ καὶ τῷ ἐμοί, καὶ τῷ ἐπ' ἐμοί. Κρίσεως γὰρ μνημονεύας ἐκείνης τῆς ἐν ὕστατοις καιροῖς, ἀκαιρως καὶ νῦν κακεῖ τὸν Κύριον κριτὴν ἐν αὐτῷ τε καὶ ἐπ' αὐτῷ· κρίνον ἐν ἐμοί λέγων, καθότι οὐκ ἠδίκησα, Κύριε, καὶ μηδὲ σὺ παραχωρήσης ἀδικηθῆναι με παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ πάλιν, κατὰ τὴν ἀνεξικακίαν μου κρίνον ἐπ' ἐμοί, καὶ καθὼς ἐπ' ἄλλοις ἐποίησον ἐγὼ, μὴ κακῶς αὐτοῖς ἀνταποδιδούς, οὕτω καὶ σὺ ποιήσον ἐπ' ἐμοί, καὶ μὴ ἀπατήσης με λόγους ἰὼν διασφόρως εἰς σὲ πεπλημμέλιχα, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἐχθροῖς ἐσχῆς ἀνεπίκρύρητον. Μετὰ μὲν οὖν τὴν δικαιοσύνην μου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, δικαίωσόν με, κατὰ δὲ τὴν ἀκακίαν μου, ὅτι οὐκ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ, ἀνεξικακῆσον ἐπ' ἐμοί. Συντελισθήτω ἡ πονηρία ἀμαρτωλῶν· τέλος λαβέτω, καταροθῆτω. Πολλῆς δὲ τῆς ἐκ τῶν πονηρῶν δαιμόνων καὶ τῶν ὑπερηγουμένων αὐτοῖς πειραμένου ἐπιβουλής, εὐχῆς τύπῳ προαγορεύει πάσης πονηρίας ἀφανισμόν ἐν αἰῶνι τῷ μέλλοντι. Νῦν γὰρ

εἶναι δὴ τὸ ἀντίπαλον διὰ τοὺς ἀγωνιστάς. « Καὶ κατευθυνεῖς δίκαιον. » Καὶ μήπω ἤδη τῆς πονηρίας συντελεσθείσης ἐξάρτων ἐκ μέσου τὰ σκάνδαλα, παρασκευάσεις τὸν δίκαιον, ὁρθῶς δραμεῖν τὴν τρίβον τῆς ἀρετῆς. « Κατευθυνεῖς δὲ τὸν δίκαιον, » εἴρηκεν, οὐ, Κατευθυνθήσεται δίκαιος, ὅτι πάντων τῶν ἀγαθῶν αἴτιος ὁ Θεός· οὐ γὰρ τοῦ θέλοντος, φησὶν, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. Καὶ πάλιν· « Οὐ δύνασθε χωρὶς ἐμοῦ ποιεῖν οὐδέν. » Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς ὁ Θεός, δικαίως ἢ βοήθειά μου παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος τοὺς εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἐρευνῶν ἐστὶν ἀκριβῶς ὁ Θεός τὰς τῶν ἀνθρώπων βουλάς· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε διὰ τῶν καρδιῶν, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ τῶν λογισμῶν ἔσχετα καὶ βαθύτατα, τοῦτο διὰ τῶν νεφρῶν. Ὅθεν πάντα τὰ ἐν σκότει καὶ κρύφια καθορῶν ἐναργῶς οἶδε καὶ ὅτι· πονηρία καὶ δόλος οὐκ ἔστι μοι. Δικαίως οὖν καὶ εὐλόγως ἐλπίζεται καὶ ἔστιν ἡ εἰς ἐμὲ βοήθεια καὶ σωτηρία παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ σώζοντος τοὺς ἀπηνήρους καὶ ἀδόλους τῇ καρδίᾳ συγχάνοντας.

« Ὁ Θεός κριτῆς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος. » Κριτῆς ὢν δίκαιος τὴν τῶν ἐχθρῶν μου δαιμόνων ἀδικίαν ἀποσοῦσαι κρινεῖ, καὶ μὴ ἔσται ταύτην εἰς τέλος ἐλθεῖν· ἰσχυρὸς ὢν ἰσχύσει τοῦτο ποιῆσαι καὶ διατηρῆσαι με τῆς αὐτῶν κακουργίας ἀνώτερον· μακρόθυμος ὢν ἀναμενεῖ τὴν ἐμὴν ἐπιστροφὴν, καὶ οὐ πορὰ πόδας τὴν καταδίκην ἐπάξει μοι, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ὅργην λέγει τὴν κάκωσιν. Ἐπεξηγεῖται δὲ, τί ἐστὶν ὁ μακρόθυμος· ὁ μὴ ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἦται κατὰ πάντα καιρὸν, τοῖς ἀμαρτάνουσι κάκωσιν, ἀλλ' ἀνεχόμενος καὶ τὴν αὐτῶν μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν ἐκδεχόμενος.

« Ἐὰν μὴ ἐπιστραφήτε, τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ στείλωται. » Τὸ τόξον αὐτοῦ ἐνέτεινε καὶ ἠτοίμασεν αὐτὸ ἢ στείλωσαις τῆς ῥομφαίας καὶ τῆς ἔντασις τοῦ τόξου. Καὶ τῆς ἐτοιμασίας πρὸς τοξείαν ἀπειλῆς ὁμοῦ καὶ μελίσεως σύμβολα. Παραινεῖ δὲ καὶ ἄλλοις σὺν ἑαυτῷ μακροθυμίας Θεοῦ μὴ καταφρονεῖν· Ἐὰν γὰρ, φησὶ, μὴ ἐπιστραφήτε πρὸς Θεὸν οἱ μακρυνθέντες ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν παραβάσεως, εἰ καὶ μὴ τάχιστα καὶ κατὰ σπουδὴν, τίως δ' οὖν ἐν καιρῷ θέοντι, πικρῶς ἐξολοθρευθήσεθε.

« Καὶ ἐν αὐτῷ ἠτοίμασε σκεύη θανάτου. » Τῶν ἐν τοῖς βέλεσι γλυφίδων ταῖς τῶν τόξων νευραῖς ἐνεμεμένων ἐν τοῖς τόξοις ἐτοιμάζεσθαι τὰ βέλη λέγονται· ἀλλ' ἔπερ φέρουεν ἴην ἢ πῦρ, ὡς ταῦτα τινες αὐτοῖς ἐντιθέασιν, οἱ μὲν ὕδατος καὶ πικρῶς ἀνελεῖν, οἱ δὲ πυρπολῆσαι προθέμενοι, τότε τὰ βέλη καὶ σκεύη γίνονται δι' αὐτὰ περιφέρουσιν. Ὅθεν ἡ ψαλμικὴ ῥῆσις τοὺς τρόπους τοῦ θανάτου τοὺς ἐκ τῆς θείας ὀργῆς καὶ βέλη καὶ σκεύη θανάτου ἐκκλησε μεταφορικῶς. Λέγει γοῦν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τόξῳ θανάτου τρόπους ἠτοίμασε, γῆς συγχώσεις, πυρὸς φλογώσεις, ὕδατος ἐπικλύσεις, ἀέρος φθοράς, τὰς ἐκ πολεμίων σφαγὰς, καὶ πᾶσαν

ἄλλη ἀνάρεσιν ἀπαραίτητον καὶ λίαν ἐπώδυνον.

« Τὰ βέλη αὐτοῦ τοῖς καιομένοις ἐξειργάσατο. » — Τὰ αὐτὰ καὶ σκεύη θανάτου καὶ βέλη φησὶν, ὡς εἰρήκαμεν, ἃ τοῖς οὐκ ἐπιστρέφουσιν ἐξειργάσατο καὶ ἀπήρτισε. Τούτους γὰρ καιομένους ὠνόμασεν ὡς ἀτόποις ἐπιθυμίαις τε καὶ θυμοῖς, ἐξ ὧν πᾶσα κακία πράξις, φλεγόμενος διακπαντής.

« Ἴδοὺ ὠδήνησεν ἀδικίαν, — Πάλιν πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖται τοὺς λόγους, καὶ τοῦ διαβόλου καταβουβᾶται, τὴν εἰς ἐμὲ, λέγων, ἀδικίαν ὁ διάβολος ἐμμελετήσας ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἰδοὺ τελεσφορήσας, ὠδήνησεν. Ἐκρηξάει ταύτην σπεύδει λοιπὸν, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν κατεπέλεγεταί. Τίς ἡ ἀδικία; πτώμα καὶ ὕλισθον προξενήσεται μοι, καὶ τοῦ Κυρίου ἐπ' αἰσχύνῃς ἀποξενώσεται με.

« Συνέλαθε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » — Διότιον τῷ διαβόλῳ τῆς τοιαύτης ἀδικίας τῆς εἰς ἐμὲ τὸ ἐμὸν ἄλγος ὧ χαίρει καὶ οὐπερ ἐφίεται· καὶ γὰρ ἐξ ἄκρας βασκανίας ἐπιθυμῶν τοῦ πρόβρω τῶν σωζομένων ἀπορρίφῃναί με, καὶ πόνον καὶ ὀδύνην, ἐν τῷ καιρῷ κληρώσασθαι τῆς ἐκτίσεως, τὸν τοιοῦτον πόνον ὡς περ τινὰ σπῆρον ἐν δικνοῖα συνέλαθε, καὶ τὴν τῆς ἐπιθυμῆς ἀνομίαν συσκευάσας ἀπέτεκεν.

« Λάκκον ὠρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν. » — Λάκκον λέγει τὴν μηχανὴν καὶ ἀνάσκαψιν, ἥτοι δευτέραν ἀνόρυξιν, τὸ τῆς μηχανῆς δουλιώτατον καὶ βαθύτατον. Πᾶσαν ἐτεκμήνατο, φησὶ, κατ' ἐμοῦ μηχανήν, καὶ ἄφυκτον αὐτήν, τὴν γε ἦσαν εἰς αὐτόν, ἀπειργάσατο, καὶ ἐμπεσεῖται· εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο. Ἐμπίπτει τοῖς αὐτοῦ μηχανήμασιν ὁ διάβολος, ὅτε πολλὰ κατὰ τῶν Θεοῦ δούλων συσκευασόμενος, ἐκ πάντων ἀπρακτῆσαι καὶ κατασχυμμένος ὑποχωρήσει· τὴν γὰρ αἰσχύνῃν ἣν τοῖς ἐπιβουλεομένοις ἐμηχανᾶτο διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐπενεγκεῖν, ἐπισπάται πᾶσαν αὐτός, μάταιος ἐξ ἐκείνων ἀποκρουσθεῖς.

« Ἐπιστρέψει ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ. » — Ὁ πόνος ὃν ἐμοὶ προῦξεν· διὰ τῆς ἀπωλείας, στραφήσεται πρὸς αὐτόν, καὶ τὸ ἄλγος δόξεται καιρῶν, ἦγουν ἀνόποιστον. Καὶ ἐπὶ κορυφῇ αὐτοῦ ἡ ἀδικία αὐτοῦ καταβήσεται. Καὶ ἡ ἀδικία ἣν ἔσπευδεν ἀδικησάί με καὶ τοῦ ἐμοῦ δεσπότης μακρῶνάί με, καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης θείαναι, ἄνωθεν ἐκ ψήφου θείας εἰς αὐτόν καταβήσεται, καὶ τὸ μακρυνθῆναι Θεοῦ καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, καιριώτατον κληρώσεται καὶ ἀκρότατον· καιρῶν μὲν γὰρ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἀπ' αὐχένος ἄνω διεῖκον μέρος τοῦ σώματος· τὸ δὲ ταύτης ἄκρον ἢ κορυφὴ καιριώτατον ἐν ὧ καὶ ὁ ἐγκέφαλος, ὅθεν ἀσθησις πᾶσα καὶ κίνησις· Διὰ τούτων δὲ τὰ ἐτόμενα λέγει μᾶλλον ἢ ἐπαρᾶται τῷ διαβόλῳ γὰρ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ τὸ αἰώνιον ἠτοίμασται· πῦρ ὃ δὴ καὶ σκότος ἐξώτερον καὶ μακρὰν πάντη θείας ἐπιτροπῆς. » Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Τὴν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν ἐπαχθητομένην κόλασιν τε καὶ κάκωσιν ἀρᾶς τύπῳ διηγησάμενος, Εὐχαριστήσω Κυρίῳ, φησὶν, ἔνεκεν τῆς αὐτοῦ δι-

καισύνης, ὅτι τὰ κατ' ἀξίαν ἀπεπλήρωσε τοῖς ἀλάστορσιν.

« Καὶ ψαλῶ τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ ὑψίστου. » — Καὶ ψαλῶ διὰ τὴν τοιαύτην δικαιοσύνην τῷ Κυρίῳ τῷ ὑψίστῳ περιφραστικῶς, ἥτοι διὰ ψαλμῶν αἶνον προσάσω τὸν Χριστήριον. Λέγει δὲ τὸν Κύριον ὑψίστον, ὡς ὁμοῦ πάντων ἐς ἀπειράκις ἄπειρον ὑψηλότετον, πάσης ἀξίας καὶ βασιλείας καὶ κραταιότητος, πάσης δόξης τε καὶ λαμπρότητος, πάσης σοφίας καὶ νοεῖας ἐξουχότητος, πάσης μεγαλοσύνης, πάσης ὑμολογίας, πάσης τιμῆς, τῆς ἐξ ἀνθρώπων, τῆς ἐξ ἀγγέλων, τῆς ἐξ ὅλης ὁμοῦ τῆς κτίσεως, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Η'.

« Ἡ τοῦ Χριστοῦ θαυμαστότης ἀβέβητος ἐστὶ πάση φύσει καὶ ἀκατάληπτος. » Οὔτε γὰρ ἄνθρωπος, κἂν εἰς ἄκρον εἴη σοφίας ἀφιγμένος, σὺτ' ἀγγελος, εἴ καὶ τῶν ἀνωτάτω καὶ πρώτος οὗτος, ἐνοήσαι ποτε τὸ ταύτης ἰσχύσειε μέγεθος, μήτοι καὶ διαγάσασθαι. Πλὴν ἀχαρίστου τρόπου καὶ ἀποβλήτου τὸ μὴ κατὰ τὸ ἐγγωροῦν αὐτὴν ἐξυμνεῖν. Ἀλλ' ὅτι τὸ κατ' ἀξίαν ἀδόνατον, ἤδη καὶ τὸ μικρὸν μὴ προσάγειν καὶ μέτριον, τοῦτο καὶ ὁ προκείμενος ὁγῶνος ἐμφαίνει ψαλμῶς, ὑμνητήριος ὢν εἰς αὐτὸν Δεσπότην Χριστόν. Ἀπειρῶν γὰρ ὄντων ἐν Χριστῷ τῶν ὑπερφυῶν, μνησθεὶς καὶ ὑπερθαυμάσας ἐκ τούτων τὴν τοῦ Κυρίου μεγαλειότητα, τὸν ὕμνον κεφαλαιοῖ.

« Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν. » — Κυριεῖαι πάσης ὁμοῦ κτίσεως ὁ Χριστὸς ὡς θεὸς καὶ δημιουργός· ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος τῶν γεγονότων ὕλων γινώσκεται κύριος διὰ τὴν ἔνωσιν. « Ἐδόθη μοι γὰρ, φησί, πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Κύριος καὶ τῶν πιστῶν ὁ Χριστὸς, κατὰ τε τὸν εἰρημένον λόγον, καὶ κατ' ἐπίγνωσιν· ὥστε δικτὴ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἡ κυριότης αὐτοῦ. Κατὰ μὲν οὖν τὸν πρῶτον λόγον καὶ θελόντων καὶ μὴ θελόντων, δεσπόζει πάντων Χριστὸς· κατὰ δὲ τὸν λόγον τῆς ἐπίγνωσεως αἰρετὴ ἐστὶν ἡ Χριστοῦ δεσποτεία τοῖς διὰ πίστειως ἐπεγνωκόσιν αὐτόν· ὅτι φύσει δεσπόζων καὶ Κύριος. Τὸ Κύριε τοιγαροῦν τῆς ἀπλῶς κυριότητος τίθειται παραστατικόν, τῆς εἰς ὅλα τὰ κτίσματα· τὸ δ' ὁ Κύριος ἡμῶν, τῆς ἰδιοτρόπως εἰς ἡμᾶς τοῦς πιστοὺς ἡ καὶ κατ' ἐπίγνωσιν καὶ κατ' οἰκειώσιν λέγεται· κατ' ἐπίγνωσιν ἡμῶν πρὸς αὐτόν, κατ' οἰκειώσιν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς.

« Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » — Λίαν ἐστὶ θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν ὅλῃ τῷ κόσμῳ. διὰ τὰς διδασκαλίας σου, διὰ τὰς θεοσημίας σου· ἃς ἐκτετέλεχας δι' ἐαυτοῦ τε καὶ τῶν σῶν μαθητῶν, καὶ αὐθις ἐκτελεῖς διὰ τῶν διαδόχων αὐτῶν κατὰ τε πίστιν καὶ ἀρετῆν.

« Ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » — Ἔστι καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀρετὴ πρακτικὴ· καλουμένη μεγαλοπρέπεια, ὅτε τις ἔργα πράττει μεγαλοπρέποντα. Τοῖνον εἰρηκῶς ὁ προφήτης πρὸς τὸν Χριστόν, ὅτι « τὸ σὸν ὄνομα λίαν θαυμαστὸν ἐστὶν ἐν πάσῃ τῇ γῆ, » νῦν λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὕτως ἠθαυμαστόν· διότι, φησί, τῆς

σῆς μεγαλοπρέπειας ἡ ἀρετὴ καὶ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ὑπερυψώθη ἀπὸ τῆς γῆς· ἔργα γὰρ ἐποίησας καὶ ποιεῖς ὑπερφύεστατα καὶ σοὶ μόνῳ τῷ ὄντως μεγάλῳ πρόποντα· ἔργα δὲ Χριστοῦ τὰ τε διδάγματα, τὰ τε θαύματα. Τῷ τοιοῦτῳ ῥήτῳ συναρθεὶς καὶ τὸ τοῦ Ἀβδακούμ, « Ἐκάλυψεν οὐρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ. » Τοσοῦτον ἔχει τὸ τῆς δόξης ὕψος, ἡ ἀρετὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ μεγαλοπρέπεια. Νομίζω δ' ἐγὼ καὶ περὶ τῆς δεσποτικῆς ἀναλήψεως ἐν αὐτῷ διαλαμβάνειν τὸ προκείμενον ψαλμικόν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον τὸ μὲν ἡ μεγαλοπρέπειά σου νοητέον εἰρησθαι κατὰ περιφρασιν, τὸ δ' ὅλον οὕτω σαφηνιστέον· ὅτι Ἐπήρθη καὶ ὑψώθη ὁ μεγαλοπρεπὴς καὶ μεγαλοεργός, ὁ τῶν ἐξαισίων καὶ ὑπερφυῶν Θεσημιῶν αὐτοεργός, οὗ χάρις ἐν χεῖλεσιν ἐξεχύθη διδάσκοντος, οὐκ εἰς τὸ στερέωμα μόνον τὸν πρῶτον πρὸς ἡμᾶς οὐρανόν, οὐδ' αὐτὴ διαβάς, εἰς τὸν ἀνωτάτω κατήντησας οὐρανόν, ἀλλὰ διαπεφοιτηκῶς καὶ αὐτὸν ὑπεράνω καὶ ἀμφοτέρων τῶν οὐρανῶν ἀνελήλυθας, πᾶσιν τὴν κτίσιν ὑπερανθεβηκῶς, μετὰ σώματος, ὡς δεσπότης τὰ ὅλον ἀπάσης τῆς κτίσεως. « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. » Αἶνον κατηρτισμένον ἀπειργάσω καὶ τέλειον καὶ βρεφικῆς διανοίας καὶ γλιώττης ὑπέρτερον. Τὸ δὲ θαῦμα κινεότατον· οὐ μόνον γὰρ νήπιοι καὶ θηλάζοντες ἐτι παῖδες ἤνουν τὸν Κύριον εὐκρινῶς λαλοῦντες, διατόρις κράζοντες τελείας ῥήματα γνώσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς θεὸν ᾔνουν αὐτόν, καὶ θεολογίας ἀρίστης ἀπήγγελλον δόγματα· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἀκούοντες ἠγανάκτησαν· τὸ γὰρ, « Ὡσαννά ὁ ἐν ὑψίστοις, » τοιοῦτόν ἐστι· Σῶτον δὲ ὁ ἐν οὐρανοῖς, ὁ φαινόμενος ἐπὶ γῆς ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὢν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὡς θεός. « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » Εὐφημίας ἄξιός ὁ καὶ αὐθις ἐρχόμενος, ἐπὶ τῷ κρίναι τὸν κόσμον ὡς Κύριος· διότι ὄνομά σοι Κύριος. Ὡστε καὶ σωτήρα καὶ θεὸν καὶ κριτὴν καὶ Κύριον ὁμολόγουν οἱ νήπιοι, καὶ θηλάζοντες μεγάλη κραυγῇ τὸν Χριστόν· ὕθεν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὴν τοιαύτην οὐκ ἔστεργον αἶνεσιν, καὶ μάλισθ' ὅτι κἂν τῷ ἱερῷ ἐτελεῖτο παρ' ἑ μόνος ὁ θεὸς αἰνούμενος ἦν καὶ παβήρησι πολυπληθοῦς ἀκροωμένου λαοῦ.

« Ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν σου τοῦ καταλύσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητικόν. » — Οὐ πρὸς τὸ, « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον » ἀναφέρεται τοῦτο· ἀλλὰ πρὸς τὸ, « Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, » ἐν ὅλον εἴη τοιοῦτον· Κατὰ τὸ συνεχὲς ἀνέβης ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἔνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, ὥστε καταλύσαι καὶ τὸν προηγουμένως ἐχθρὸν τὸν διάδουλον, καὶ τὸν ἐκδικητὴν αὐτοῦ καὶ σύμμαχον θεοκτόνον λαόν. Κατὰ τοῦ διαδόλου γὰρ ἐλήλυθεν ἐπὶ γῆς ὁ Χριστός, ἵνα καταλύσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν ἐξαφανίσῃ. Τοῦτο δὲ γέγονε μετὰ τὴν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀναφοίτησιν τοῦ Χριστοῦ· τότε γὰρ ὁ Παράκλητος ἐνδημήσας τοῖς ἀποστόλοις ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν καὶ στομώσας αὐτοὺς καὶ λόγου καὶ σοφίας καὶ θάρρους καὶ τερατουργικῆς

ἐμφορήσας δυνάμειος, ἀπετέλεσε καθαιρέτας τοῦ διαδόλου, καὶ τῆς πλάνης ὀλοθρευτάς. Εἶτα καὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ πᾶσα δόξα καθήρηται. Καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς καὶ ἡ λατρεία καὶ πᾶν, εἴ τί περ ἦν ἐν αὐτοῖς ὑπερέχον, καὶ ἡγεμονικόν, καταβέβληται· ἕνεκα δὲ τῶν ἐχθρῶν σου φήσας, διεῖλε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τε τὸν πολέμιον διάδολον, καὶ εἰς τὸν αὐτῷ συμμαχήσαντα. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τῷ ἐχθρῷ συμμαχῶν ἐχθρὸς καὶ οὗτός ἐστιν. Οὐκ ὠνόμασται δὲ τοῦ διαδόλου σύμμαχος ὁ τῶν Ἰουδαίων ἔσμος, ἀλλ' ἐκδικητής, καὶ λίαν ἐπιπρεπῶς· αὐτὸς γὰρ ἀνελὼν τὸν Χριστὸν, τὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατὰ τοῦ διαδόλου παραγενόμενον, προδήλως γέγονε τοῦ διαδόλου ἐκδικητής. Δύο δ' ἐν ταυτῷ δηλοῦντος, ὡς προειρήκαμεν, τοῦ ἐπῆρθαι τὴν Χριστοῦ μεγαλοπρέπειαν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν τό τε ὑπερύψηλον τῆς ἐκ τῶν διδασμάτων καὶ τῶν θαυμάτων δόξης αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ σώματος ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀναφορῆσιν, τῷ μὲν πρώτῳ σημειομένῳ τὸ, « Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, » συνάπτεται, λέγοντος τοῦ προφήτου πρὸς τὸν Χριστὸν, Τοσοῦτον γέγονεν ἡ δόξα σου μεγίστη καὶ ὑπερθαύματος. ὥστε καὶ παῖδες ἔτι θηλάζοντες ταύτην ἐκήρυξαν, λόγιον καὶ νοήματι κεχρημένοι κατηρτίσμεν καὶ ἀνδρικῶν. Τῇ δευτέρῃ δὲ δηλώσει τῆς ὑπερυψώσεως τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου συμπύεται καὶ τὰ τούτου ἐχόμενα, καθὼς ἀνωτέρω διετρανώσαμεν. Ὅσα δὲ τις ἂν ἐννοήσειεν αἷτια τῆς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀναφουινήσεως τοῦ Χριστοῦ, πάντα πρὸς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατάλυσιν ἀφορῶν καὶ κάκωσιν.

« Ὅτι ὕψομαι τοὺς οὐρανοὺς ἔργα τῶν δακτύλων σου. » — Ἐφη καὶ ἀλλαχού, « Ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. » τῶν οὐρανῶν δὲ καὶ ἀμφοτέρων μνησθεῖς, δημιουργὸν ἀπάσης τῆς κτίσεως ἐκήρυξε τὸν Χριστὸν, τῇ περιοχῇ τὰ περιεχόμενα συμπεριλαβῶν. Ὁ γὰρ καταρχὰς γεγονώς οὐρανός, ὁ φύσει πρῶτος καὶ ἀνατρός, περιοχὴ ἐστὶν ἀπάσης κτίσεως αἰσθητῆς τε καὶ νοητῆς. Καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ νόες τῷ τοιούτῳ περιέχονται σύμπαντες οὐρανῶν· μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπεριόριστον. Ὅψομαι δὲ φύσιν ἀντὶ τοῦ γινώσκειν· νοῦς γὰρ ὀφθαλμὸς ψυχῆς ἢ κρεῖττον ὄφθ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν. Γινώσκει τοὺς οὐρανοὺς ἔργα σὰ, μεταφορικῶς τε καὶ περιφραστικῶς, γινῶς. γινώσκει διαπαντός, οὐ ποτε τῆς τοιαύτης ἐκστήσομαι γνώσεως. ὅτι· σὺ δημιουργὸς εἶ τοῦ παντός. Διηγηματικὸν δὲ τὸ ὅτι καὶ βεβαιωτικόν, οὐκ αἰτιολογικόν. Ἀπὸ καινοῦ γινώσκει τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας ἔργα τῶν δακτύλων σου, ἅτινα σὺ θεομελιωμένα καὶ μόνιμα καὶ τὴν αὐτὴν φυλάττοντα τάξιν πεποίηκας εἰς ὃ διαμένειν ἐθέλοισ τὸ πᾶν. Διαλαβῶν δὲ περὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, οὐ παρήκε τὸν ἥλιον· ἅμα μὲν μετὰ τῶν ἀστέρων τάξας ὡς ἀστέρα καὶ αὐτὸν ἐξοχώτατον καὶ βασιλικώτατον καὶ λαμπρότατον καὶ ἀστεράρχην ὠνομασμένον ὑπὸ τινῶν προσφυῶς, ἅμα δ' ὡς τῇ σελήνῃ συνεξακουόμενόν τε καὶ συνουούμενον, εἴ γε ταύτη τὸ φῶς ἐξ αὐτοῦ καθὼ φαίνει καὶ οὐκ ἐκ φύσεως. Ἰδίᾳ δὲ περὶ τῆς σελήνης εἶρηκε· καὶ μὴ

συνεκφωνήσας ταύτην τοῖς ἄστρασι, δι' ἃ πρὸς τοὺς ἀστέρας ἀκοινωνήτα φέρει πολλὰ, τὰς τοῦ φωτός αὐξήσεις καὶ μειώσεις, ἀποκρύψεις τε καὶ πληρώσεις, καὶ τοὺς ποικίλους σχηματισμοὺς, καὶ ἔτι περ οὐδεὶς τῶν ἀστέρων ἐξωθεν ἔχει τὸ φῶς, ὡς αὕτη κατ' ἐπείσασιν· ἀλλ' οἴκουθεν ἔχουσιν αὐτὸ πάντες καὶ ἀναπόβλητον, εἰ καὶ μεθ' ἡμέραν ὄρωνται τῆς ἡλιακῆς αὐτοῦ ἀποκρυπτούσης πλησμίου φωτοχυσίας καὶ ὑπερβαλλούσης λαμπρότητος.

Ὁ μὲν οὖν ἥλιος ὑψηλότερός ἐστι τῆς σελήνης ἐπιπλέον ἢ ὕσον ἀφέστηκεν αὕτη τῆς γῆς καὶ πολλὰ ἑπιπλέον· ἡ δὲ χθαμνωτάτη παντός ἀστέρος γινώσκειται. Τῶν γὰρ ἀστέρων οἱ μὲν ἀπλανεῖς, οἱ δὲ πλάνητες λέγονται. Καὶ οἱ μὲν ἀπλανεῖς ὁμοτίμως ὑψηλότατοι πάντες καὶ πάμπολλοι· τὸ χύμα λέγω τῶν ἀστέρων αὐτὸ τὸ πολυπληθές· οἱ δὲ πλάνητες μετὰ καὶ τῆς σελήνης ἑπτὰ, καὶ ἄλλου χθαμνωτέρους τε καὶ προγειότερους.

Τοῦ στερεώματος δὲ κυκλικῶς κινουμένου κίνησιν δευτάτην καὶ ἄληκτον, ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς ὡς πρὸς αἴσθησιν, συμπεριφέρονται καὶ πάντες ἀστέρες αὐτῷ, καὶ σύμπας αἰθήρ.

Πολὸν δὲ πᾶν καὶ μυρίον τὸ τοῦ αἰθέρος διάστημα τὸ ἐκ τοῦ στερεώματος ἕως τοῦ ὑάεκαύματος· ὑπερ ὑπέκκαυμα τὸ πῦρ ἐστὶ τὸ στοιχεῖον αὐτό. Τὸ γὰρ ἡμῖν γινωσκόμενον πῦρ ἑξαψίς ἐστὶ τοῦ τοιοῦτου στοιχειώδους πυρός, ὑπερβολὴν ἔχον τῆς πυρώδους θερμότητος, ὡς περ ὁ κρύσταλλος τῆς ἐν ὕδατι θεωρουμένης ψυχρότητος.

Οἱ μὲν οὖν ἀπλανεῖς ἀστέρες πεπήγασιν ἐν τῷ στερεώματι καὶ σὺν αὐτῷ μόνῳ φέρονται, μηδεμίαν ἰδίαν κατὰ τόπον ποιούμενοι κίνησιν· οἱ δὲ πλάνητες οὐ πεπήγασιν ἐν τῷ στερεώματι· κατωτέρω δὲ τούτου κατὰ τινὰς βαθμίδας ἐν τῷ αἰθέρι μετέωροι φέρονται, καὶ τοῦ στερεώματος φερομένου μετὰ τῆς τῶν ἀπλανῶν παμπληθείας ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς ὡς ἡ αἰσθησις, αὐτοὶ τούναντίον ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολὰς ἰδίᾳ σχολαιοτέρην κινουῦνται κίνησιν. Ὅθεν καὶ πλάνητες ὠνομασθησαν· ὡς δὴθεν ἀποπλανηθέντες τῆς τοῦ στερεώματος πορείας, καὶ τοῦ τοσοῦτου τῶν ἀστέρων ἔσμου, καὶ τὴν ἐναντίαν βαδίζοντες.

Ταῦτα δὲ λέγω πρὸς τὸ φαινόμενον· ἐπεὶ τοι γε μόνος ὁ πρῶτος οὐρανός ἐξ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς φερόμενος ἐγνωσται συμπεριάγων ἑαυτῷ καὶ τὸν δεύτερον τὸ στερέωμα· τὸ γὰρ στερέωμα καὶ αὐτὸ πρὸς δυσμὰς ἐξ ἀνατολῶν μετὰ τῶν λεγομένων ἀπλανῶν ἀστέρων φέρεται φυσικῶς· διὰ δὲ τὸ βραδύτατον τῆς τοιαύτης πλανητικῆς κινήσεως διαλανθάνει τὴν αἴσθησιν· ἢ ἵς μοῖρας γὰρ ἐξήκοντα καὶ τριακοσίας τοῦ παντός κύκλου διαιρουμένου μίαν μοῖραν καθ' ἕκαστον ἔτος τετήρηται διερχεσθαι πλανητικῶς τὸ στερέωμα· κατὰ τινὰς δ' οὐ μοῖραν, ἀλλὰ τμήμα μοῖρας ὀλίγιστον. Διὸ δὴ καὶ τῆς τοιαύτης ἰδίας καὶ φυσικῆς κινήσεως τοῦ στερεώματος ὁ πρῶτος οὐρανός ὁ μὴ ὄρωμενος ἐώραται νοερώς τοῖς τὴν ἐξέτασιν ταύτην φιλοπόνως ποιησαμένοις.

Τὴν μὲν οὖν ἰδίαν κίνησιν οἱ πλάνητες ποιοῦνται

τοιούτην, ὅταν εἰρήκωμεν· συμπεριάγονται δὲ καὶ τῷ οὐρανῷ τῆ ῥύμη τῆς αὐτοῦ φορᾶς ἐκνικώμενοι. Κάντεῦθεν ὁ ἥλιος δι' ἐνιαυτοῦ τὴν ἰδίαν (κίνησιν) ἐκπληρῶν, τὴν πλανητικὴν, τὴν ἐκ δυσμῶν εἰς ἀνατολάς, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτὶ διὰ τῆς ἐναντίας ἐκ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ αὐτοῦ καὶ τι πλέον ἀποκαθίσταται, ὑπὸ τῆς αὐρανοῦ ῥύμης ἐλκόμενος καὶ περιεγόμενος. Διὰ μὲν οὖν τῆς σὺν οὐρανῷ περιαγωγῆς αἴτιος γίνεται τῶν ἡμερῶν τε καὶ τῶν νυκτῶν, ὑπέργεις φερόμενος τῶν ἡμερῶν, ὑπόγειος τῶν νυκτῶν· διὰ δὲ τῆς οικείας κινήσεως τῆς πλανητικῆς τῶν τρεσάρων ὥρων.

Ἐχουν γὰρ τὸν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ κινήσεως κύκλον· ὑπὸ τὸ στρέωμα βεβλημένον λοξῶς, τῶν μὲν δύο μερῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ διάμετρον, ἀντικρὺ τεταγμένων τοῖς μέσοις τοῦ στερεώματος μέρεσι, τῶν ἑτέρων δ' αὖ δύο μερῶν κατὰ διάμετρον καὶ αὐτῶν τοῦ μὲν ὑπνοῦντος πρὸς τοῖς βορειοτέροις τοῦ στερεώματος, τοῦ δὲ πρὸς τοῖς νοτιωτέροις· ὅτε μὲν διέρχεται τὰ ὑπὸ καὶ μέσα τοῦ στερεώματος, τὰς ἡμερίδας ποιεῖ· τὴν ἑαρινὴν, ἀπὸ τῶν νοτίων ἐρχόμενος· ὑποστρέφων ἐκ τῶν βορείων, τὴν φθινοπωρινὴν· ὅτε δὲ τὸ τοῦ οικείου κύκλου τμήμα τὸ βορειότατον διέλπει, τότε τὴν θερινὴν ὥραν ἀποτελεῖ· τὴν χειμερινὴν πάλιν, ὅτε τὸ νοτιώτερον.

Ἀφέστηκε δὲ πρῶτος τοῦ στερεώματος πλάνης ἀστὴρ Κρόνος, ὁ καὶ Φαίνων καλούμενος, τὸν οικεῖον κύκλον δι' ἐτῶν τριάκοντα διερχόμενος. Κατωτέρω τούτου Ζεὺς, ὁ καὶ Φαέθων ὠιδεικετὶς τῆ αὐτοῦ πλανητικὴν ἀπαρτίζων περίδον. Μετ' αὐτὸν τε καὶ ὑπ' αὐτὸν Ἄρης, ὁ καὶ πυρόεις, ἔτεσι δύο καὶ μηνὶ πέντε καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν περιστροφὴν ἐκπληρῶν. Ἔπειτα τέταρτος καὶ κατὰ τὸ τοῦ αἰθέρος μεσαίτατον ἥλιος δι' ἐνιαυτοῦ περᾶν τὴν αὐτοῦ περιέλευσιν· ἡγουν διὰ νυχθημέρων τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε καὶ τετάρτου. Μετ' αὐτὸν Ἀφροδίτη, καὶ ὑπ' αὐτὴν Ἐωσφόρος ὁ ἀστὴρ οὗτος. Ἀλλὰ καὶ Ἔσπερος· τὸ μὲν γὰρ ἔστι καὶ καλεῖται τῆς ἡλίου προανίσχων ἐπιτυλῆς· τὸ δ' αὐτοῦ καταδυομένου φαινόμενος πρὸς δυσμᾶς. Περὶ τῆς αὐτοῦ φυσικῆς κινήσεως οἱ ἀστρολόγοις διεφώνησαν. Καὶ οἱ μὲν ἔφασαν αὐτὸν ἰσοδρομεῖν τῷ ἡλίῳ· τοῖς δὲ μηνὶν ὀκτῶ περιτρέχειν τὸν ἰδίον κύκλον ἑξοξεν οὗτος. Ἐκτος ὁ Ἑρμῆς, ὁ δὲ Σείλιων, ἐν ἑξ μηνὶ καὶ ἡμέραις ἕξ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ποιούμενος περιπέρευσιν. Τισὶ δὲ τῶν ἀστρολόγων ἐνιαυσιαῖον καὶ οὗτος ποιεῖσθαι τὸν δρόμον ὑπέληπται, καθάπερ ὁ ἥλιος. Ἀκριβέστεροι δὲ μᾶλλον δοκοῦσιν οἱ ἐλάττω τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς εἰρημένοις δυσὶ πλάνησι τὸν τῆς φυσικῆς κινήσεως χρόνον ἀποφηνάμενοι, κατὰ τὴν τάξιν τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους πλάστητα, ὑποβάσεως. Μετὰ πάντας ἀστέρων ἡ σελήνη τέτακται κατωτάτω πρὸς δὴ τὸ πέρας αὐτὸ τοῦ αἰθέρος τὸ γε τεθλομένον ὡς τῷ ὑπεκκώματι συμμιγῆς. Αὕτη σμικρότατον ἔχουσα ὡς χθαλαλωτάτη καὶ προσγειοτάτη συντόμως αὐτὸ ἀνύει. Δι' ἡμερῶν γὰρ ἑπτὰ τε καὶ εἴκοσι καὶ τινος ἡμίσεως μάλιστα πῶς ἡμέρας μιᾶς. Διὸ καὶ πολλάκις τοῦ ἐναντίου καὶ φθάνει καὶ παραμείδει τὸν ἥλιον.

Οὔσα δὲ κατωτάτω τοῦ αἰθέρος καὶ κατὰ τὰς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπέκκωμα συναφῆς καὶ συμμιγῆς, ὡς εἴρηται, ζοφερὸν ἔχει τὸ σῶμα καὶ φύσει ἀλαμπές· ἐκ δὲ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπέσακτον κατ' ἰδιότητα πέφυκε δέχεσθαι τὸ φῶς. Διὸ καὶ σελήνη, κατανομάζεται διὰ τὸ σέλας νέον ἔχειν αἶν, καὶ οὔποτε παλαῖον, ἄλλοτε ἄλλων μερῶν φωτιζομένων αὐτῆς.

Οὔσα γὰρ καὶ αὕτη σφαιροειδῆς ὡς ὁ ἥλιος καὶ πᾶς ἄλλος ἀστὴρ, ὅτε μὲν κατὰ διάμετρον ἔχει τὸν ἥλιον ἀφροστηκυῖα τὴν πλείστην αὐτοῦ καὶ μεγίστην ἀπόστασιν, ὅλα δὴ τότε καταλάμπεται τὰ κατωμέρη καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ γίνεται παμφαῆς· ὅσῳ δὲ τῷ ἡλίῳ πελάζει, τοσοῦτον φαίνεται τὰ πρὸς ἡμᾶς ἀλαμπῆς· ἐκ τῶν ὁριζμένων ταύτης μεσῶν εἰς τὰ μὴ ὁρώμενα μεταδιβαζομένων τῶν ἡλιακῶν ἀγασμῶν· ὅτε δὲ ἐνθελθῆ τῷ ἡλίῳ πρὸς τὸν αὐτὸν ὥστε συνοδεύειν αὐτῆ, τότε τὰ ὑψηλότερα μέρη πάντα φωτιζομένη τὰ πρὸς τὸν οὐρανόν, ἀνώτατος εὐρίσκεται διόλου τὰ κάτω καὶ πρὸς ἡμᾶς ὅτε δ' αὖ παραμείψῃ τὸν ἥλιον, ἄρχεται τὰ κάτω φωτίζεσθαι πρὸς λόγον τῆς παραμείψεως γινομένης αἰεὶ τῆς φάσεως.

Ἔστι δὴ μέσον τοῦ στερεώματος πλάτος πολὺ κυκλικὸν καὶ λοξὸν ὑφ' ὃ ποιοῦνται τὴν κίνησιν πάντες οἱ πλάνητες. Οὐδὲ γὰρ τὸ στερέωμα πᾶν ὀποτρέχουσι. Τὸ τοιοῦτον πλατύτατον κύκλωμα τὸ λοξὸν ἄστρα φέρει πολλὰ, σκιαγραφοῦντά πῶς ζῶα τινα. Ἐκ τῆς τοιαύτης σκιαγραφίας τῆς συγκεκυμένης καὶ ἀμυδρᾶς ζῶα κεκλήκασι οἱ τῶν ἀστρολόγων ἀρχαιότεροι τὰ σκιαγραφήματα· καὶ τὴν περιοχὴν αὐτῶν πᾶσαν κύκλον ζωδιακόν, καὶ λίαν ταταχρησάμενοι τοῖς ὀνόμασι.

ὑπὸ τὸ τοῦ ζωδιακοῦ τὸ μεσαίτατον ὁμαλῶς ὁ ἥλιος κινεῖται δηνεκῶς, τὴν ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολάς· οἱ δ' ἄλλοι πλάνητες ἐλικοειδῶς φερόμενοι τὸ ὑπὸ τὸν ζωδιακόν πλάτος πᾶν ἐξαλλάττουσι· καὶ ποτὲ μὲν ἐπὶ τὰ βόρεια γίνονται· τούτου, ποτὲ δ' ἐπὶ τὰ νότια, ποτὲ δὲ καὶ πρὸς τὸ μέσον εὐρίσκονται. Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ἡ σελήνη ποιουμένη τὴν τοιαύτην ἐξαλλαγὴν, ποτὲ μὲν ἀνεισιν ὡς πρὸς βόρεια, ποτὲ δὲ κείσιν ὡς πρὸς νότια· ποτὲ δὲ καὶ τὸν μέσον ὁδεύει τὸν ὑπὸ τὸν ἡλιακόν.

Κατὰ γοῦν τὴν αὐτῆς πρὸς τὸν ἥλιον σὺνοδον, βορειότερα μὲν οὔσα καὶ νοτιώτερα, τὸν ἥλιον ὑποσκιάσαι καὶ κρύψαι οὐ δύναται· κατὰ δὲ τὸν μέσον εὐρισκομένη καὶ τῷ ἡλίῳ γινομένη, τότε δὴ (καὶ) κατὰ κάθετον, φραγμὸν ἑαυτῆν καὶ διατείχισμα τίθησι μέσον ἥλιον καὶ ἡμῶν, καὶ οὕτως ἀποκρύπτει τὸν ἥλιον ἀφ' ἡμῶν· καὶ οὕτ' αὐτοῦ τὰς ἀκτῖνας εἰς διικνεῖσθαι πρὸς τὸν καθ' ἡμᾶς ἀέρα καὶ φωτίζειν αὐτὸν, οὔτ' ἡμᾶς τὸν ἥλιον καθ' ὅπερ ἂν ὑποδράμοι μέρος αὐτὸν καθορῶν.

Καὶ τὴν τοιαύτην σύμπτωσιν ἐκλείψιν ἡλίου προσηγορεύκασιν οὐ ταῖς ἀληθείαις τοῦ φωστήρος ἐκλείποντος, ἀλλὰ δοκοῦντος ἐκλείπειν, ἐκ τοῦ μήτ' ἀγάξιεν μήθ' ὀρέσθαι, τοῦ τῆς σελήνης διείργοντος σώματος.

Ἐν δὲ ταῖς τοιαύταις γίνεται τῆς σελήνης ὑποδρομαῖς ὁ ἥλιος ἡμῖν ἀφανῆς ἐνίστε μὲν ὄλος, τὰ

πολλὰ δὲ κατὰ τὸ μέρος αὐτοῦ πρὸς λόγον τῆς ὑποκρύψεως. Ὅσον γὰρ ὑποδέθηκεν ἡ σελήνη, τοσούτον καὶ ἡμῖν ἀκαθόρατον τοῦτο καὶ πρὸς ἡμᾶς οὐκ ἐκπέμπει τὸ φῶς.

Ἄλλ' ἡ μὲν λεγομένη κατὰ τὸν ἥλιον ἔκλειψις οὐκ ἔστι πάθος αὐτοῦ· πάντῃ γὰρ ἀμείωτον ὁ ἥλιος ἔχει τὸ φῶς αἰεὶ καὶ εἰλικρινές. Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἔκλειψις αὐτῆς τῆς σελήνης πάθος ἔστι· καὶ κατ' ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ κατὰ δόκησιν ἔκλειψις.

Ὅτε γὰρ ἡ σελήνη τῷ ἡλίῳ κατὰ διάμετρον γίνεται πρὸς μὲν τοῖς ὑπὸ τὸν ζωδιακὸν εὑρισκομένην βορείοις καὶ νοτίοις, μένει μηδὲν πάσχουσα παμφάτης· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τυχοῦσα καὶ τὸν ἡλιακὸν ὑποτείνουσα, τότε τῆς γῆς διατειχιζούσης, οὐ δέχεται τὰς ἐξ ἡλίου αὐγὰς· καὶ καθ' ὃ μέρος οὐ δέχεται ταύτας, οὐδὲ φωτίζεται. Καὶ ὅπερ αὕτη κατὰ τὴν λεγομένην ἡλιακὴν ἔκλειψιν ἐν συνόδῳ ποιεῖ, διαφράττουσα τὸν ἥλιον ἐξ ἡμῶν, τοῦτ' ἐν διαμέτρῳ πάσχει παρὰ τῆς γῆς· ἡλίου γὰρ καὶ σελήνης εὑρισκομένη τηνικαῦτα μέσον ἡ γῆ, κατὰ μίαν εὐθεῖαν, κωλύει τὴν σελήνην ταῖς ἐξ ἡλίου λαμπηδόσιν αὐγάζεσθαι.

Καὶ ὅσον αὐτῆς μέρος ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτίσιν οὐ καταλάμπεται, μένει τοῦτο πᾶμπαν ἀφώτιστον. Ἐνίοτε δὲ καὶ πᾶσα ζοφοῦται καὶ τὸ φῶς ὅλον ἀπόλλυσιν, ὡς καὶ δοκεῖν ἠφαντῶσθαι καὶ μηδὲ τὸν τόπον ἐν ᾧπερ ἦν ὄλως διαγινώσκεισθαι, τῷ μηδὲ σκιάν αὐτῆς κἄν γοῦν ἀμυδρὰν τινα περισώζεσθαι. Τοιαύτης καὶ ἡμεῖς σεληνιακῆς ἐκλείψεως αὐτόπται γεγονάμεν.

Ὁ μὲν οὖν ἥλιος ἐκ τῶν φαινομένων περὶ τὰς τῆς σελήνης ἔκλειψεις μετρίων τῆς γῆς ἀνευδοκίᾶστως γινώσκειται· καὶ διὰ τοῦτο γινόμενος ὑπὸ γῆν οὐ κωλύεται παρ' αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ αἰθέρος ὕψος τὰς οἰκείας ἐκπέμπειν αὐγὰς. Περιεχομένης γὰρ ὑπὸ τοῦ ἡλίου τῆς γῆς διὰ τὴν ταύτης σμικρότητα, πῶς ἂν κωλυθεῖεν αἱ ἀκτίνες ἐκ τῶν ἄκρων αὐτῆς εἰς τὸ τοῦ αἰθέρος ὕψος διαδιβάζεσθαι; διὸ καὶ καταλάμπεται τὰ ὑψηλότερα τοῦ κόσμου κἄν τῷ ὑπὸ γῆν εἶναι τὸν ἥλιον. Ἐν νυκτὶ δὲ εἰσι τότε τὰ χθιμαλωτέρᾳ τε καὶ προσγειότερα. Νῦξ γὰρ οὐδὲν ἕτερον ἢ τῆς γῆς ἡ σκιά. Τῆς τοιαύτης οὖν σκιάς διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἡλίου γινόμενης κωνοειδοῦς, καὶ τὴν μὲν βάσιν ἐχούσης πλατεῖαν συμπαρεκτεταμένην τῷ μέρει τῆς γῆς ὅσον οὐ καταλάμπει ὁ ἥλιος, τὴν δὲ κορυφὴν εἰς ὀξὺ λήγουσαν, τὰ μὲν ἄνω τῆς σελήνης καὶ ὑψηλότερα τὴν τοιαύτην καὶ κατὰ μηκος ὑπερβαίνει σκιάν. Ὅθεν οὐδεὶς ἱστορεῖται ποτε τῶν ἀστέρων ταύτη περιπεσεῖν· ἢ γὰρ ἂν ἐφάνη λαμπρότερος ἑαυτοῦ· τὰ φῶτα γὰρ ἐν νυκτὶ μᾶλλον ἢ ἐν ἡμέρᾳ λαμπρότερα φαίνεται. Διὸ καὶ οἱ ἀστέρες, αἰθρίας οὔσης ἐπ' ἀσέλγησιν νυκτὶ, πλεον ἔχουσι τὸ λαμπρὸν ἢ τῆς σελήνης διαυγαζούσης. Οἱ μὲν οὖν ἀστέρες ἅπαντες ὑπερφέρονται τῆς σκιάς, μὴ φανούσης εἰς τὸ ὕψος αὐτῶν· ἡ δὲ σελήνη πρόσγειος οὖσα, τῷ τῆς γῆς ἐντυγχάνει κώνῳ περὶ τὸ ἄκρον, ὅτε διαμετροῦσα τὸν ἥλιον ὑπὸ τὸν αὐτοῦ φέροιστο κύκλον, μήτε πρὸς τὰ βόρεια μήτε πρὸς τὰ νότια νεύουσα. Δῆλον δ' ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ πολὺ σμικρὸν

ὅσον πρὸς τὴν γῆν τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἔστιν. εἶγε τὰ περὶ τὸ ἄκρον τῆς ἐκ γῆς σκιάς καὶ νυκτὸς ὅλον αὐτὸ δύναιντο περισχεῖν. Καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐπὶ τοῖς δεδειγμένοις οὐ γραμμικῶς ἀλλὰ λογικῶς ἔστω δὲ πόρισμα.

« Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμητήσκη αὐτοῦ; » Οὐ δοκεῖ μοι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν εἰρησθαι τοῦτο διαπορητικῶς· τὰ γὰρ ἐξῆς τὴν διαπόρησιν ἀναίρει. Καὶ γὰρ εἰ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἠλάττωται· ἄνθρωπος, καὶ δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωται, καὶ βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων κεχειροτόνηται, μέγα πάντως ὁ ἄνθρωπος· ὥστε μᾶλλον θαυμαστικὸν ἂν εἴη τὸ τί ἐστι. Βαθαὶ πόσον ἐστὶν ἄνθρωπος! ὅτι τοσαύτην ἔχεις στοργὴν εἰς αὐτόν, ὅτι πάντοτε μνησθῆναι αὐτοῦ ποιῆ· καὶ πρότερον μὲν ἀπὸ νοῦ μακρυνθέντος διὰ τῆς παραδόσεως οὐ διέλειπες οἰκονομῶν αὐτοῦ τὴν ἀνάκλησιν, καὶ νῦν ἀμαρτάνοντος οὐ παύη τὴν αὐτοῦ πάλιν πραγματευόμενος ἐπιστροφὴν καὶ διορθώσιν. Ὡς γεγονότα δὲ τὰ γενησόμενα προιδῶν ἐξαγγέλλει ταῦτα, καθὼς ἑώρακεν.

« Γιὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν. » Ἄπο κοινοῦ, Γιὸς ἀνθρώπου τί ἐστὶν, ὅτι οὕτως ἐπισκέπη αὐτόν; Αὐτὸς σὺ πρὸς αὐτόν ἀφικνούμενος δι' ἐνανθρωπήσεως, ἵνα πεπλανημένον ἐπανασώσης, ἔτι τε διτηνεκῶς αὐτόν ἐφορῶν, καὶ σωτηριωδῶς διεξάγων τὰ κατ' αὐτόν. Τὸ δὲ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ αὐτὸ περιφραστικῶς ἀντὶ τοῦ ἄνθρωπος εἴρηται· Ἠλάττωσας αὐτόν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους. » Ἄγγελον ἄλλον ἐποίησας αὐτόν τῷ μεγαλείῳ τῆς νοερότητος· ἀλλ' ὀλίγον ἐλαττονήσας ταῖς ἀνάγκαις τοῦ σώματος, δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν. » δόξη διὰ τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν καὶ τὸ αὐτεξουσίον· τί γὰρ λόγου καὶ νοῦς καὶ αὐτεξουσιότητος ἐνδοξότερον τιμῇ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ζῶων ὑποταγὴν πρὸς αὐτόν καὶ μᾶλλον διὰ τὰς ἀρετάς· τί γὰρ ἀρετῆς τιμιώτερον; εἴ γε δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος ὁμοιοῦται θεῷ. « Καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου » δηλαδὴ τὰ ὑπὸ τὴν αἴσθησιν, ἐφ' ἧ κατέστη δεσπόζειν ὁ ἄνθρωπος. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας. Ἐπερβατικῶς πάντα πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας » ὑπέταξας αὐτῷ τὴν ἐσχάτην ὑποταγὴν· τοῦτο γὰρ δηλαδὴ τὸ ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Διὰ δὲ τῶν προβάτων καὶ τῶν βοῶν τὰ ἡμερα χερσαῖα ζῶα πάντα δεδήλωκεν· ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου. Κτήνη τοῦ πεδίου φησὶ τὰ αὐτόνομα, τὰ ἀνέτως ἐν τῷ πεδίῳ νεμόμενα. Κτήνη γὰρ καὶ τὰ θηρία, τῷ κάτω νεύειν καὶ νυκτάζειν εἰς γῆν. Δύναται δὲ καὶ τούτων διὰ τῆς γνώσεως κυριεύειν ὁ ἄνθρωπος καὶ ταῦτα καθυποτάττειν, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὰ ἡμερα ζῶα τὴν ἐσχάτην ὑποταγὴν· ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν, ἔτι δὲ τῶν ἡμερῶν, διεῖλεν αὐτὰ καὶ τῆς ἐκείνων χειροθεσάτης ὑποταγῆς τὴν τούτων ὑποταγὴν παρτηλλαγμένην ὡς τὸ εἶκος. » Τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. » Τὸν οὐρανὸν ἕρπον ἄνω εἶναι καὶ ἡ ἀνάπτυξις δηλοῖ τοῦ ὀνόματος· περιορισμὸς γὰρ ἔστιν εἰς τὸ ἄνω κατὰ τὸ ἄνω, κατὰ πᾶν μέρος τοῦ παντός κόσμου ἔχων τὸ ἀνωτάτω· καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς ὑποκάτω καὶ ὑπὸ γῆν ἡμισφαίσιον ὑπεράνω κατ' ἀλήθειαν τυγχάνει καὶ ὑπὲρ γῆν.

Τὸ γὰρ ἐκτὸς τῆς γῆς ὅπως οὖν ἄνω ἐστίν, ἐπεὶ περὶ ἢ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σώματα καὶ περὶ αὐτὴν τὸν κάτω χῆρον εἴπουν τὸν μέσον κεκλήθωνται. Ταῦτα μὲν ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τῆς παρ' ἡμῶν συνεταγμένης εἰσαγωγικῆς ἐπιτομῆς εἰπεῖν ἐπεφθάκειμεν, οὕτω κἀνταῦθα πρὸς λέξιν εἰρήκαμεν· νῦν δ' ἡ ψαλμικὴ βῆσις τὸν ἀέρα κέκληκεν οὐρανόν, ἅμα μὲν διὰ τὸ ἄνω καὶ αὐτὸν εἶναι τῆς γῆς καὶ τῶν περὶ γῆν, ὡς ἀναφεροῦς μετέχοντα φύσεως, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν παντὸς σώματος τοῦ μεταξὺ γῆς τε καὶ στερεώματος πρὸς αὐτὸ τὸ στερέωμα διόλου συνέχειαν, μηδεμιᾶς πού θεωρουμένης κενότητος. Ὁ μὲν γὰρ αἰθὴρ εὐθὺς μετὰ τὸ στερέωμα τέτακται, πάσης ἀπηλλαγμένος παραχῆς καὶ μεταβολῆς, ἐκ τοῦ αἰεὶ θεῖν ὠνομασμένος αἰθὴρ· ἀεικίνητος γὰρ τὴν σὸν οὐρανῷ ταχυτάτην φερόμενος. Μετὰ τὸν αἰθέρα τὸ ὑπέκκωμα, θερμὴ τις οὐσία καὶ ξηρὰ, κἀντεῦθεν ἐπιτηδεῖα πρὸς ἔκκαυσιν. Διὸ καὶ κατὰ τινα μέρη συστάσεως μετέχοντα καὶ πυκνότητος, ἐκκαυομένη πολλάκις ὑπὸ τῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεως, αἰτία γίνεται διαφτόντων καὶ κομητῶν, καὶ λοιπῶν φασμάτων φλογοειδῶν, ἐχόμενος τοῦ ὑπέκκωματος. Ὁ αἰθὴρ θερμὴ τις οὐσία καὶ αὐτός. Πλὴν οὐχ ὡς τὸ ὑπέκκωμα· τοῦτο γὰρ πυρὸς ἔγγιστα, καὶ πῦρ στοιχειακόν. Ὁ δ' αἰθὴρ ἔχων δὴ κατὰ φύσιν, συμμετρου μετέχει καὶ ζωογόνου θερμότητος κατὰ ταυτὸ καὶ ὑγρότητος· πρὸς δὲ τὸ παρὰ φύσιν ἀγόμενος καὶ φύγεται καὶ ὑπερθερμαίνεται, καὶ πολλὰς πάσχει μεταβολὰς, ὡς παθητός καὶ ἀλλοιωτός· μόνος γὰρ ὁ αἰθὴρ ἀπαθής τε καὶ ἀναλλοίωτος ὡς ἐν σώμασιν. Ἐξ ἀέρος ἀρξάμενος καὶ ὁ θεῖος ἀπύστος οὐρανοῦ κεκλημένου, καὶ πρώτου ὄντος ὡς πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸ ἐχόμενον ὑπέκκωμα συνάψας αὐτῷ τῆς αὐτῆς ὕλης ὄν, εἰ καὶ ποιότητι διενῆνοχε, δεύτερον οὐρανὸν ἔταξε τὸ στερέωμα. Τὸν ὄντα φύσει δεύτερον καὶ οὕτως τὸν ἐν ἀρχῇ δεδωμιουργημένον ὑπὸ Θεοῦ, τρίτον ὠνόμασεν, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς, ὡς ἔφην, ἀρξάμενος. Ὅθεν καὶ τὴν ἀνάβασιν, τὴν εἶτ' ἐν σώματι καὶ κατ' αἴσθησιν, εἶτ' ἐκτὸς τοῦ σώματος ὑπὲρ αἴσθησιν ἐποίησατο· τὰ τῆ φύσει γὰρ πρότερα ἡμῖν ὕστερα, καὶ τὰ τῆ φύσει ὕστερα ἡμῖν πρότερα. « Καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης » τὰ διαπορευόμενα τρίβους θάλασσῶν, » τῆ θαλάσσης καὶ τὰς λίμνας συμπεριέλαβε καὶ τοὺς ποταμούς, ἐκ τοῦ μεζονος πᾶσαν ὕδατος δηλώσας συναγωγὴν. Ἰχθύων δὲ μνησθεὶς, εἶπε καὶ ἄλλα τινὰ ζῶα τῆς αὐτῆς τοῖς ἰχθύσιν ἀκοινώνητα φύσεως ἐνδιδαιτῶνται τοῖς ὕδασι, οἷα πολύποδες καὶ καρκίνοι καὶ ἕτερα, διὰ ταῦτ' ἐπήγαγε, « τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλάσσῶν » ὡς εἰ ἔλεγε, πάντα τὰ διερχόμενα διελούσεις ἐν ὕδασι, εἴτε τῆς ἰχθύων εἰσὶ φύσεως εἴθ' ἑτέρας τινός. « Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ· τὸ προοίμιον ἐποίησατο καὶ ἐπίλογον, ἐκ τοῦ θαυμάζειν ἀρξάμενος τὴν τοῦ Κυρίου μεγαλειότητα, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ θαυμάζειν ταύτην πάλιν κατηντηκώς. Οὕτω χρὴ καὶ ἡμᾶς ἐκ Θεοῦ τῶν βιβλίων καὶ λόγιον καὶ πράξει κατάρχεσθαι, καὶ πρὸς Θεὸν καταντᾶν, ἐκτὸς δ' αὐτοῦ μήπου μηδοπωσοῦν ἐκφοιτᾶν, ἀλλ' ἔχεσθαι

Α τούτου διὰ παντός, ἐξ οὗ γεγόναμεν, ὑφ' οὐπερ ἀνακεκλήμεθα καὶ (σετώσμεθα. Κατῆλθε Χριστὸς ἀδιαστάτως ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὴν ἡμετέραν ταπεινωσιν, καὶ δι' ἡμᾶς γενόμενος, καθ' ἡμᾶς, ὡ τοῦ πελάγους τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ! πρὸς τὸν Πατέρα πάλιν μετὰ τῆς ἡμετέρας οὐσίας ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεληλυθεν ὁ μηδέποτε τῶν κόλπων ἐκστάς τοῦ Πατρὸς. Κατῆλθεν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο παριδεῖν ἀπολλύμενον τοσοῦτον ἔργον, σοφίας μεγέθους καὶ πολλοῦ πλήθους χρηστότητος γνώρισμα. Διὸ δὴ συμπαθῶς ἅμα καὶ σοφῶς αὐτὸν ἐπεσκέψατο· καὶ ἐπισκεψάμενος ἀνεκτέσσατο, καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἤξλωσε καὶ θέσεως ὁ κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς καὶ Θεός, ὃ ἡ δόξα πᾶσα καὶ ἡ προσκύνησις νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμήν.

ΨΑΛΜΟΣ Θ'.

Β Ὁ παρῶν ἔννατος ψαλμὸς χαριστήριός ἐστιν εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς θαυμασίων αὐτοῦ, διηγοῦμενος ὅπως ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις τὴν ἀκροτάτην εὐεργεσίαν εὔρατο παρ' αὐτοῦ. Καὶ τῆς τοῦ ἐχθροῦ διαδόλου τυραννίδος λελύτρωται, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων καταδυναστείας καὶ ἰταμότητος ἐλευθέρωται, καὶ τῆς εἰδωλολατρίας ἀπέστη, καὶ τῆς πλάνης ἀπήλλακται. Προϊὼν δὲ τῆς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων καταβοᾶται πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς, καὶ κατὰ τῶν ὑποδεεστέρων θρασυτητος, καὶ πρὸς ἄμυναν καλεῖ τὸν μόνον δυνατὸν καὶ δίκαιον Κύριον, ἰκετεύων αὐτὸν μηδὲ ὡς ὑπεριδεῖν καταπνυμένων τῶν ταπεινῶν, καθὼς οὐδ' ὑπὸ διαδόλου καὶ δαιμόνων καταδουλουμένης ὑπερεῖδε τῆς τοῦ οἰκείου πλάτματος φύσεως. Ἐμφιλοχωρεῖ δὲ τῷ νῦν ἀσεβῶν εἴπουν πονηρῶν φαυλισμῷ καὶ πολυειδίῳ στυλιτεῖαι τὴν κακίαν αὐτῶν, διδάσκων ἐντεῦθεν ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας πάντας ἀπέχεσθαι. « Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὕλῃ καρδία μου. » Τὸ τῆς ἐξομολογήσεως ἀναπτυσσόμενην ὄνομα τὴν ἐκτὸς εἰς τὸ φανερὸν ὁμολογεῖν δηλοῖ. Διὸ πῆ μὲν ἀντὶ τῆς ἐξαγορείας ὧν κακῶς πεπράχαμεν καὶ ὧν ἐπταίκαμεν, τίθεται, πῆ δ' ἀντὶ τῆς ἐκφαντορίας ὧν εἰς πεπόνθημεν καὶ ὧν περὶ εὐηργετήμεθα καθὼς ἐνταυθοῖ· τὴν εὐχαριστίαν γὰρ ὁ προφήτης, ἐξομολόγησιν εἶρηκε. Τῇ τοιαύτῃ δὲ σημασίᾳ τῆς λέξεως οἶδε νεχρησθαι τὰ μάλιστα, τὴν ἐτέρην δὴ λῶσιν ἐν ὀλιγίστοις πάνυ τιθέμενος. Εὐχαριστήσω σοι, φησὶ, Κύριε, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ ὄλης καρδίας μου. Διηγήσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου, τὰ θαυμαστά σου κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν μου τροπαιοχηήματα· εὐφρανθήσομαι καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν σοί· οὐκ ἐν δόξῃ καὶ πλούτῳ καὶ τοῖς βέουσι πράγμασιν, ἀλλ' ἐν σοί, τῷ ὄντως εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλιάσει· σὺ γὰρ διὰ τῆς σῆς ἀντιλήψεως εὐφραίνεις ἀληθῶς τὰς καρδίας τῶν ἠξιωμένων ἔχειν σε ἀντιλήπτορα.

« Ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. » Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ, περὶ τούτου διελεπται.

« Ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω, ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται ἀπὸ προσώπου σου. » Ἄρχεται τῆς διηγήσεως τῶν θαυμασίων Χριστοῦ.

Διὰ μὲν οὖν τοῦ εἰπεῖν τὸν ἐχθρόν μου ἐνικῶς ἐδήλωσε τὸν διάβολον· διὰ δὲ τοῦ ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται, πλεθροντικῶς εἰρημένου, τοὺς δαίμονας. Πρῶτον δὲ λέγει τὴν ἐπιφάνειαν· ἐπιφανέντος γὰρ ἐν τῇ ἔδῃ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, μὴ ἐνεγκῶν ὁ διάβολος τὴν ἀστραπὴν τῆς Θεότητος, ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω, κατατέτροπώμενος. Τοῦτου δ' οὕτω στραφέντος, ἰττημένου καὶ κατησχυμένου, πάντες οἱ δαίμονες ἠσθύνθησαν, αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, καὶ ἀπώλοντο. Τουτέστι διεσκορπίσθησαν, ἠφανίσθησαν· ὑπερβατικῶς ἢ σύνταξις· « Ἐν τῇ ἀποστραφῆναι τὸν ἐχθρόν μου εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ προσώπου σου, ἀσθενήσουσι καὶ ἀπολοῦνται· » Πάντες οἱ περὶ αὐτὸν δηλονότι καὶ ὑπ' αὐτόν.

« Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν δίκην μου. » Ἐποίησας τὴν περὶ ἐμοῦ κρίσιν καὶ τὴν δικαίωσίν μου. Καὶ τὸν μὲν τύραννον κατέκρινας, ἐμὲ δ' ἐδικαίωσας τῆς αὐτοῦ θέμενος τυραννίδος ἐλεύθερον. Οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον διατρανοῖ. « Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου κέκριται. »

« Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κριτὴν δικαιοσύνης. » Ἀνελοῦν μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐπὶ θρόνου θύξης ἐκάθισας μετὰ σώματος. Ὁ κρίνας δικαίως, καὶ τὸν ἀποστάτην ἐκβαλὼν ἔξω, ἐμὲ δ' ὑπὸ τὴν σὴν δεσποταίαν εἰσαγαγὼν, ὁ καὶ τότε καὶ νῦν καὶ διὰ παντὸς δίκαιος ὑπάρχων κριτῆς, ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ἀσεβῆς. Ἐθνη νῦν λέγει τοὺς δαίμονας, ὡς πρώτως ἀνόμους, καὶ τῆς, ἀνομίας δημιουργούς. Ἐπετίμησας τοῖς δαίμοσι διὰ τοῦ τῶν ἀποστόλων κηρύγματος, ἐχόντων ἐξουσίαν ἐπιτιμῆν δαίμοσι, καὶ καταπατεῖν πάντα τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τῆς τοιαύτης τοίνυν ἐπιτιμῆσεως οὐ μόνον δαίμονες ἐδραπέτευσαν, ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτῶν ἀρχὼν καὶ πρῶτος ἀπεθῆν ἐξηφάνισται.

« Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » Πολὺ τὸ τοῦ διαδόλου ὄνομα τῷ κόσμῳ διὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἐφήπλωτο. Σὺ δὲ τοῦτο πάμπαν ἐξήλειψας αἰωνίου αἰεὶ· τὸ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος διηνεκείας ἐμφαίνει ἐπίτασιν.

« Τοῦ ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος, καὶ πολεὺς καθεῖλες. » Τὰ τῶν Ἑλλήνων ἄθεα δόγματα ῥομφαίας τοῦ διαδόλου φησί· ὧν αὐτὸς ὁ διάβολος τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀνῆρει ψυχὰς· πολεὺς δὲ τὰ τῶν εἰδωλολατρῶν συστήματα, καὶ τῆς αὐτῶν ἠρησκείας τὰ δχυρώματα.

« Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μετ' ἤχου. » Τῆς εἰδωλολατρίας ἀπανταχόθεν ἀναιρεθείσης ἀηώλετο μετ' ἤχου τὸ τοῦ διαδόλου μνημόσυνον, τουτέστι, περιβόητος καὶ ἐξάκουστος ἢ τῆς διαβολικῆς μνήμης ἀπώλεια γέγονεν· εἰς πᾶσαν γὰρ περιήχεται γῆν, ὡς εἰδωλολατρεία καθήρηται καὶ ἠφάνισται.

« Καὶ ὁ Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα μενει. » — Διὰ τοῦτο, τῆς εὐσεβείας ἐδήλωτο μόνιμον καὶ αἰδῖον. Καὶ ὁ μὲν ἀσεβῆς ἀπώλετο καὶ τὸ αὐτοῦ ὄνομα πάντῃ πάνταχόθεν αἰδίως ἐξήλειπται, αἱ τοῦ ἐχθροῦ ῥομφαῖαι εἰς τέλος ἐξέλιπον, αἱ πόλεις αὐτοῦ καταβέβληνται, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ μετὰ κραυγῆς

Ἀ ἐξωλόθρευται· ὁ δὲ Κύριος Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰῶνα μένει τιμώμενός τε καὶ προσκυνούμενος, καὶ τὸ αὐτοῦ πανάγιον ὄνομα διηνεκῶς μεγαλύνεται καὶ ἀκαταπαύστως δοξάζεται, καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πόλαι ἁῶν οὐ κατισχύσουσιν. Ἰπτοίμασεν ἐν κρίσει τὸν θρόνον αὐτοῦ. Προώριζεν ἐν κρίσει καθίσα· κατὰ τὸν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου καιρόν. Καὶ αὐτὸς κρινεῖ τὴν οἰκουμένην. « Ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » Ταῦτα διαγορεύουσιν ἐκ παραλλήλου τὸ τοῦ παγκοσμίου κριτοῦ δίκαιον καὶ ἀπαρέγκλιτον. « Καὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι. » — Πένητα λέγει τὸν ἀνθρωπίνης δυναστείας καὶ πρυστασίας ἐστερημένον· διαπαρεῖ δὲ διὰ τούτων τὸ τοῦ Κυρίου συμπαθὲς καὶ ἀπρόσωπόληπτον· αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ παγκόσμιος ἐν ὑστάτοις καιροῖς δικστής, αὐτὸς καὶ νῦν γέγονε κταφυγὴ τῷ πένητι· βοηθὸς ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψεσιν, ἐγένετο Κύριος τῷ ταπεινῷ καὶ ἀπρυστατεύτῳ, βοηθὸς ἐν ταῖς θλίψεσιν, εὐκαιρῶς, ἦγουν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι.

« Καὶ ἐλπισάτωσαν ἐπὶ σὲ οἱ γινώσκοντες τὸ ὄνομά σου, ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκζητοῦντάς σε, Κύριε. » Καὶ λοιπὸν ἐπέειπερ οὐκ ἐγκατέλιπες τοὺς ἐκφυγῆς ζητοῦντάς σε, Κύριε, δίκαιον ἐλπίζειν ἐπὶ σὲ γινώσκοντάς σε τοὺς εἰς σὲ πιστεύοντάς εὐσεβῶς. « Ἔλατε τῷ Κυρίῳ τῷ κατοικοῦντι ἐν Σιών, » τῷ κατοικοῦντι κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως λόγον ἐν τῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἐνὶ ἐκάστῳ πιστῷ.

« Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ. » Τὸ ἀναγγεῖλαι τὰ ἔργα καὶ τὰς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἐνανθρώπησιν, τὰ θαύματα τὰ προστάγματα, καὶ αὐτῷ στόματι καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ γραφῶν, ἐν τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἔθνεσι ταῦτα, καὶ πᾶσι μὲ ἔχουσι λόγου δύναμιν ἀρμόζει πιστοῖς, ἐξαιρέτως δὲ τοῖς ἀποστόλοις, οἷς εἶπεν ὁ Κύριος, « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. »

« Ὅτι ὁ ἐκζητῶν τὰ αἵματα αὐτῶν ἐμνήσθη, οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων. » Οὕτω συντακτέον· Ἐμνήσθη τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων, οὐκ ἐπελάθετο· καὶ γὰρ οἱ πένητες παντὸς ἀγαθοῦ τῇ δαιμονικῇ τυραννίδι ταλαιπωρούμενοι μέλχι σφαγῆς καὶ τῆς τῶν οἰκειῶν αἱμάτων ἐκχύσεως ἐκραζον οἶονεὶ πρὸς τὸν Θεόν. Ἢ πρᾶξις γὰρ καὶ ἡ πάθησις καὶ τῶν πρᾶπτόντων ἢ πασχόντων σιγῶντων αὐτοῦοῦσαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν εἰδῶτα πάντα καὶ πρὶν γενέσεως. Ὁ τοίνυν τὰ αἵματα αὐτῶν τῶν ἐθνῶν ἐκζητῶν Κύριος τὰ ἐν ταῖς τῶν δαιμόνων ἐκρεόμενα θυσίαις, ἦγουν ὁ δίκαιος εἰσπράττων τῆς ἀνοσιου ταύτης τῶν αἱμάτων ἐκχύσεως, ἐμνήσθη τῆς τῶν σφαττομένων ἐλσεινῶν καὶ ταλαιπωρῶν ἀνθρώπων κραυγῆς, καὶ οὐκ ἐπελάθετο. « Ἐλέησον με, Κύριε, ἴδε τὴν ταπεινωσίν μου ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ ὑψῶν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. » Διηγητάμενος περὶ ὧν κατήρθωσεν ὁ Δεσπότης Χριστὸς διὰ τῆς οἰκειᾶς ἐνανθρωπήσεως καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνάστασεως καὶ ἀναλήψεως, ἐπήγαγον ἀρμολόντως ὅτι αὐτὸς ἔστι καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης κριτῆς δίκαιος καὶ ἀπαρέγκλιτος. Εἶτα τὸ

συμπαθὲς αὐτοῦ καὶ ἀπροσωπώλητον ἀνακηρύξας ἅ
διὰ τοῦ, « Ἰαὶ ἐγένετο Κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι, »
πάλιν εἰς τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας ἐπανέκαμψεν
λόγον εἰπὼν, « Ἄναγγελλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐπι-
τηδεύματα αὐτοῦ, » καὶ δὴ τῆς τῶν δαιμόνων
μνησθεῖς ἱταμότητος, ὅπως τῶν ὑπ' αὐτῶν τυραν-
νουμένων τοὺς μὲν εἰς τὸ κατασφάττειν ἤγαγον
τοὺς φιλάτους· τοὺς δ' ὑπὸ τῶν οἰκειοτάτων
ποιήμασι κατασφάττεσθαι, καὶ οὕτω θύειν καὶ
θύεσθαι βυσίαν ἄνομον καὶ ἀπάνθρωπον, πικρίαν καὶ
δακρύων καὶ θρήνων καὶ κλαυθῶν, ἔτι τε βλέπων
ἔσθην ἀναισχυντίαν φέρουσαν οἱ ἀλάστορει, ὅτι καὶ τὸ
κράτος ἀφῆρημένοι καὶ τὴν ἰσχὺν ἐκνευρισμένοι,
καὶ αὐθις τοῖς πιστοῖς, καὶ θλίβουσι καὶ κακοῦσιν
αὐτοὺς, εἰς ἕλεον ἐκκαλεῖται τὸν Κύριον, « Ἐλέησον
με, Κύριε, λέγων, Ἴδε μου τὴν ταπεινώσιν, » εἴτ'
οὖν κάκῶσιν τὴν ἐκ τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν ἐπειρηγε-
μένην μοι, Ἴδε σὺ, ὁ ἀνάγων με ἐκ τῶν εἰσόδων
αὐτῶν τῶν εἰσαγωγῶν πρὸς τὸν θάνατον. Πύλας γὰρ
θανάτου τοὺς ἀφύκτους κινδύνους ὠνόμασεν εἴτε
ψυχῆς, εἴτε σώματος. « Ὅπως ἂν ἐξαγγέλω πάσας
τάς αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πόλεις τῆς θυγατρὸς
Σιών. » Ἦγον ἐν τοῖς ὡσὶ τῶν πιστῶν. Κιὼν γὰρ
ὑποληπτέον ἐνταῦθα λέγεσθαι τὴν πόλιν καὶ κατοι-
κίαν τῶν σωζομένων τὴν ἐπουράνιον· θυγατέρα δὲ
καὶ κληρονόμην ταύτης τῆς πόλεως πᾶσαν ψυχὴν
ἀσεβῆ καὶ θεοφιλῆ· πόλις δὲ ψυχῆς καὶ εἰσόδους
τὰ ὡσαῦτα δι' ὧν εἰσέρχεται λόγος πᾶς ἐν ψυχῇ. Λέγει
ταίνυν, « Ἐλέησον με, Κύριε, καὶ τὰ ἔργα σου καὶ
τὰ θαυμάσιά σου δι' ἃ χρεῖων αἰνεῖσθαί σε διηγῆσο-
μαι, καὶ τοὺς σοὺς ἐπαίνους οὐκ εἰς ὡσαυτὰ λαλήσω
βέδηλα, διδοὺς τὰ ἄγια τοῖς κυσί, ἀλλ' εἰς ὡσαυτὰ
πιστῶν καὶ θεοφιλιῶν, ἃ ἐν τῷ ὀνόματι σου μεγαλυν-
θῆσεται. Ἄγαλλιασόμεθα ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. »
Ἐπανατρέχει πάλιν εἰς τὴν σωτηρίαν οἰκονομίαν
Χριστοῦ, λέγων πρὸς αὐτόν· « Ἰαὶ τῇ παρὰ σοῦ
σωτηρίᾳ λίαν εὐφράνθησόμεθα. » τὴν γὰρ ἀγαλ-
λιασιν ὑποληπτέον τῆς εὐφροσύνης ἐπίτασιν, ὅτε
τις ὑπὲρ ἡδονῆς ἄγαν ἄλλεται καὶ σκιρτᾷ μὴ κατέχειν
ἑαυτὸν δυνάμενος ἀπὸ τῆς χαρᾶς.

« Ἐνεπάγησαν ἔθνη ἐν διαφθορᾷ ἢ ἐπόησαν. »
Ἔθνη καλεῖ καὶ τοὺς δαίμονας, ὡς ἀνομίας ἐργάτας,
καὶ τοὺς Ἰουδαίους ὡς παρανόμους καὶ τῷ πάντων
ἀνομιμάτων κεφαλαίῳ τῷ ἀνιέρσει τοῦ Κυρίου
καθυπουργήσανται. Λέγει ταίνυν, « Ὡσπερ εἴ τισιν
ἤλοις ἢ πατάλοις ἐπάγησαν, οὕτω κατεσχύθησαν
σὺν τοῖς θεοκτόνοις οἱ δαίμονες οἱ τῆς κακίας πρω-
τουργοὶ κατάσχουσιν ἀνεξάλυκτον, ἐν ᾗ κατεσκεύασαν
κατὰ τοῦ Σωτῆρος διαφθορὰν· διαφθεῖραι γὰρ αὐτόν
καὶ ἀφανίσαι δι' ἀνιέρσεως ἐπισπεύσαντες, αὐτοὶ
μᾶλλον διεφθάρησαν καὶ ἀπώλοντο, οἱ δαίμονες μὲν
καθηρημένου τοῦ κράτους αὐτῶν, Ἰουδαῖοι δὲ πανω-
λεθρίαν εὐράμενοι. Χριστὸς δὲ διαφθορᾶς μείνας
ἀνώτερος ἀνέστη, καὶ αἰῶνας ζῆ καὶ δεσπόζει πά-
σης τῆς κτίσεως καὶ ὡς Θεὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος·

« Ἐν παγίδι ταύτῃ ἦ ἐκρυψαν συνελήφθη ὁ πούς
αὐτῶν. » — Παγίδα κέκληκε τὸν δόλον καὶ τὴν ἐπι-
βουλήν διὰ τὸ λαθραῖον· συνεδουλεύσαντο γὰρ ἐνι
τὸν Ἰησοῦν δόλῳ κρατήσωσι καὶ ἀποκτείνωσιν, ὡς

ἢ τῶν Ἑβραίων βίβλος διέξεισι. Ταῖς οἰκείαις οὖν
μηχαναῖς καὶ Ἰουδαῖοι καὶ δαίμονες ἀφύκτως
ἐάλωσαν· δαιμόνων μὲν γὰρ ἀπέστη τὸ σέβας, οἱ
θεοκτόνοι δὲ κατέστρεψαν πικρῶς τὴν ζωὴν, συγκα-
ταστραφείσης αὐτοῖς καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς
ἱερωσύνης, καὶ πάσης ἄλλης σεμνότητος. Γινώ-
σεται Κύριος κρίματα ποιῶν. Τὸ αὐτὸ καὶ κρίμα
καὶ κρίσιν ἡ προφητικῆ λέγει· Ἰραφή. Γινώσκεις
ἐστὶν ὁ Κύριος, ὅτι κρίσεις ποιεῖ· διὰ τὸ τοὺς εἰρη-
μένους ἀνόμους ταῖς οἰκείαις ἐμπροσθεν ἐπιβουλαῖς τε
καὶ μηχαναῖς ἐκ θείας γέγονε κρίσεως.

« Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ
ἀμαρτωλός. » Ἦδη τῷ κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκθάλλει
καὶ κακούργων ἀνδρῶν διηγῆματι λέγων· Ἐπεὶ
γινώσκωμεν ὅτι κρίνει ὁ Κύριος, εἰκότως ἄπας
ἀμαρτωλός καὶ παράνομος, ἐν οἷς εἰς ἕτερος εἰρ-
γαστο βλαπτικῶς, τούτοις αὐτὸς γέγονεν ἄλωτος,
εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸ παρὸν, ἀλλ' ἐσώτερον τὰς δι-
κας τινύς· ἀμαρτωλὸν δὲ καλεῖ τὸν ἄδικον, τὸν
ἄρπακτῆρα, τὸν πλεονέκτην, καὶ διὰ ταῦτα δουλιό-
τροπὸν τε καὶ πολυμήχανον.

« Ἀποστραφήτωσαν οἱ ἀμαρτωλοὶ εἰς τὸν ἄδην.
Πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπιλανθάνόμενα τοῦ Θεοῦ, ποτὲ
μὲν ἐνικῶς εἴπ' οὖν γενικῶς διαλαμβάνει περὶ τῶν
πονηρῶν εἴτε τῶν ἐπεικῶν, ποτὲ δὲ πληθυντικῶς
περὶ τῶν αὐτῶν. Ἔθνη δὲ καὶ ἀμαρτωλοὺς καλεῖ
πάντας τοὺς σκαιοὺς ἀνθρώπους καὶ μοχηροὺς·
ἔθνη μὲν, ὡς ἀνόμους καὶ μοχηροὺς, ἀνόμους ἐπὶ
τῶν θείων νόμων ἠλόγησαν· ἔθνη μὲν, ὡς ἀμαρτω-
λοὺς δ' αὖ, ὡς τοῦ δικαίου σφαλέντας, καὶ τοῦ προσ-
ήκουτος ἀστοχῆσαντας. Ἄρα δὲ τύπῳ διαγορεύει
τὰ μέλλοντα δικαίως αὐτοὺς δεῖνὰ καταλήψεσθαι
τῆς αὐτῶν ἀνοσιουργίας ἐπάξια. » Κατακριθήτωσαν
οἱ πονηροὶ καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως εἰς τὸν ἄδην ἀπο-
στραφήτωσαν. « Ἄδην δὲ λέγει τὰ ὑπὸ γῆν ἔνθα
πᾶν κολαστήριον· χιῶρος γὰρ ἀπολαύσεως ὁ οὐρα-
νός. Ἐπιλανθάνεται δὲ τοῦ Θεοῦ πᾶς ὁ τῶν νόμων
αὐτοῦ καταφρονητῆς, ὁ μὴ μεμνημένος τῶν ἐντο-
λῶν αὐτοῦ, τοῦ ποιῆσαι αὐτάς.

« Ὅτι οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός. Ἢ
ὑπομονὴν τῶν πενήτων οὐκ ἀπολείπει εἰς τέλος. » —
Πτωχός καὶ πέντης ὁ ταπεινός, ὁ πάσης ἐρημίας ἐπι-
κουρίας ἀνθρωπικῆς. Ἄτιον δὲ τίθησι τῆς ἐν τόπῳ
βασάνων ἀποστραφῆς παντὸς πονηροῦ τὸ μὴ τὸν
ταπεινὸν ἐπιλησθήσεσθαι παντελῶς παρὰ τοῦ Θεοῦ,
μητε μὴν ἐς τὸ διηνεκές ἀπολεῖσθαι τὴν τῶν πενή-
τῶν ὑπομονὴν, ἣν ὑπέμενον τῶν ἰδίων ἀποστερού-
μενοι, καὶ τὴν ἐκδίκησιν παραδοκοῦντες, κομίσε-
σθαι· δ' οὕτως ἀντιδόσεις καὶ παρακλήσεις ἀπὸ ὧν
ἀφῆρηται καὶ λελύπηται, τοῖς δὲ γε κακώσασιν
ἀντικακώσεις ἐπιπρεπεῖς ἐπαχθήσεσθαι. « Ἀνά-
στῃθι, Κύριε· μὴ κραταιοῦσθαι ἄνθρωπος. » Ἄρα
τύπῳ διαλαβῶν περὶ τῶν καταληψομένων τοὺς πο-
νηροὺς καὶ πλεονέκτας ἐν ἐκείνῳ τῷ κόσμῳ δει-
νῶν, ἰσχυροῦς τὸν Θεὸν, ἐνταῦθα κατὰ τὸν κόσμον
τοῦτον ποιήσεσθαι τῆς κακίας ἀναστολήν καὶ τιω-
φρονῆσαι τοὺς μοχηροὺς, καὶ παραμυθίσασθαι
τοὺς ἐπεικεῖς. Ἰζήρηται δὲ τὸ ἀνάστῃθι μεταφορι-
κῶς ἀπὸ τῶν ἐκ καθέδρας ἐγειρομένων εἰς τινῶν

μὲν τιμωρίαν, τινῶν δὲ βοήθειαν. Μὴ μελλήσης εἰς ἄ
 ἄμυναν ἄφαι τοῦ πράγματος· ἤδη κατάβαλε τὴν τοῦ
 ἀλαζόνος ὄφρυν· Ἄνθρωπός ἐστι καὶ αὐτὸς ἀσθενής.
 Εἰ καὶ κατοφρυᾶται· καὶ καταδυναστεύει τῶν τῆς αὐτῆς
 αὐτῷ φύσεως, ἀνάστηθι, σπεῦσον. Ταπεινώσον αὐτόν,
 μὴ ἐπαίρῃσθω, μὴ θρασυδέσθω, κραταῖον ἡγούμενος
 ἑαυτὸν καὶ ἀκαταγώνιστον· γνώτω δ' ὅτι περ ἀσθενείαν
 ἀνθρωπίνην περιλείπειται.

« Κριθήτωσαν ἔθνη ἐνώπιόν σου. » Καθὼς καὶ
 ἀνωτέρω θεδήλωται, τοὺς σκαιοὺς καὶ τυραννικοὺς
 ἀνθρώπους ἔθνη καλεῖ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.
 Κατακριθήτωσαν οἱ ἄνομοι σοῦ ἐφορῶντος τὰ πρατ-
 τόμενα παρ' αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐνώπιόν σου,
 ἐν τῇ ἐφορείᾳ σου, ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τοῦ προσώπου
 σου· πρόσωπον γὰρ κυρίου ἐπὶ ποιούντας κακὰ
 οὐχ ὡς ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὰ ἀγαθὰ εὐεργε-
 σίαν ποιητικόν, ἀλλὰ τοῦ ἐξαλεθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ
 μνημόσυνον αὐτῶν. « Κατάστησον, Κύριε, νομοθέτην
 ἐπ' αὐτούς. » Νομοθέτην φησὶ τὸν προστασσόντα
 δεσπύτην· νόμος γὰρ τῷ δούλῳ τὸ τοῦ δεσπάζοντος
 πρόσταγμα. Τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν περιελε περι-
 θαλίαν αὐτοὺς δυσπραγίας, συμφορῆς, ἀγχμαλω-
 σίαις, πυκναῖς περιστάσεσι, καὶ καθυποτάξας ἐτέ-
 ροις, ἐπὶ συμφέροντι πάντως, ἵν' ἔλκοντες δουλείας
 ζυγόν, μεταμάθοιεν ἐξ ὧν πάσχουσι, τὸ ἡμέρον καὶ
 φιλιάνθρωπον.

« Γνώτωσαν ἔθνη ὅτι ἀνθρωποὶ εἰσιν. » — Οἱ
 ἄνομοι γνώτωσαν τὴν οἰκείαν ἀσθενείαν καὶ μὴ
 μαγαλαυχεύωσαν, τῆς τῶν ἀνθρώπων καθυπερι-
 ρύμενοι φύσεως. Πολυειδῶς δὲ τὴν συντριβὴν καὶ
 κατάπτωσιν τῶν ἐκθλιβόντων τοὺς ταπεινοὺς αἰτεῖ
 παρὰ τοῦ Θεοῦ.

« Ἴνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν, ὑπερορῆς
 ἐν εὐκαιρίαις, ἐν θλίψεσιν; » — Ἐλεινολογουμένου
 καὶ δεινοπαθοῦντος τὰ βήματα, τὴν εἰς τοὺς πονη-
 ροὺς δὲ μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τῆς βοη-
 θείας ἀναβολὴν εἰς τοὺς πάσχοντας ἀπέστασιν μα-
 κρόθεν καὶ ὑπερόρασιν ἐκάλεσεν ἐν ταῖς θλίψεσι.
 Διὰ τί, Κύριε, πόρρω ἀπέχεις τοῦ βοηθῆσαι τοῖς
 πάσχουσι, καὶ τοὺς πονηροὺς τιμωρήσασθαι; Διὰ τί
 δ' ὑπερορᾶς ἐν ταῖς θλίψεσι τῶν κακουμένων, μὴ
 παραμυθίαν αὐτοῖς διδοῦς, τοῖς κακοῦσι δὲ κἄνω-
 σιν, καὶ ταῦτ' ἐν εὐκαιρίαις; Ἴγουν καιροῖς προσ-
 ἤκουσιν εἰς ἐκδίκησιν· ὑπερορᾶν δὲ ἐστὶ τὸ ὑπὲρ τὸ
 καίμενον ὑπ' ὄψιν ὄραν, ἐν τῇ περιφρονητικῶς
 ἔχειν αὐτοῦ καὶ ἀσχέτως, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ὀφθαλ-
 μοὺς αἶρειν ἀλλαχού, καὶ πόρρω τοῦ ἐγγίστα ποιῆ-
 σθαι τὴν ὄρασιν. Ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι τὸν ἀσε-
 βῆ, ἐμπυρρίζεται ὁ πτωχός· ὁ ἐν ἀσεβείᾳ πτωχός τὴν
 διάνοιαν καὶ μικρόψυχος, θεώμενος τὸν ἀσεβῆ καὶ
 πονηρὸν εὐδοκούμενον, κἀντεῦθεν ὑπερηφανεύμενον
 φλέγεται· τὰ ἐντὸς, τῆ σφοδρᾶ λύπη καὶ τῷ ζήλῳ τὴν
 καρδίαν κατακαυόμενος.

« Συλλαμβάνονται ἐν διαβουλίαις οἷς διαλογί-
 ζονται ὅτι ἐπαινεῖται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐκ ταῖς ἐπιθυ-
 μίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖ-
 ται. » Ἐν τοῖς διαβουλίαις καὶ μελετήμασιν οἷς οἱ
 πτωχοὶ τὴν διάνοιαν διαλογίζονται, ὅτι ἐπαινεῖται

ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
 καὶ ὁ ἀδικῶν ἐνευλογεῖται, συλλαμβάνονται καὶ
 ἀλίσκονται, περὶ τῆς προνοίας σκανδαλιζόμενοι.
 Βλέπουντες γὰρ ὅτι τῆς μοχθηρίας ἐν ἀνθρώποις
 ἐπικρατούσης ἐπαινεῖται ὁ ἁμαρτωλὸς ἐν τῷ τὰς
 ἀτόπους ἐπιθυμίας αὐτοῦ καὶ παραλόγους ἀποπλη-
 ροῦν θεόν ὃν αὐτὸν ὄνειδιζεσθαι, καὶ ὅτι ὁ ἀδικῶν
 ἐνευφρμεῖται· ταῖς ἀδικίαις αὐτοῦ θεόν ὃν αὐτὸν δυσ-
 φημεῖσθαι, διότι ἀδικεῖ, διαλογίζονται βουλεύματά
 τε καὶ μελετήματα διὰ τί ἐστὶ τοῦτο· καὶ μὴ εὐρί-
 σκοντες αἰτίαν τοῦ πράγματος εὐλογον ἔσον πρὸς
 τὸ φαινόμενον, περὶ τὴν Πρόνοιαν σφάλλονται,
 κἀντεῦθεν ὡς ἐν παγίδι ταῖς σφαλαραῖς αὐτῶν
 ὑπολήψεται συλλαμβάνονται. Τοῦτο δὲ πάσχουσι, μὴ
 παραχωροῦντες τοὺς λόγους τῶν γινομένων τοῖς
 ἀνεψίκτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, καὶ τῷ ἀκαταλήπτῳ
 τῆς σοφίας αὐτοῦ. « Παρώξυνε τὸν Κύριον ὁ ἁμαρ-
 τωλὸς· κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ οὐκ ἐκζη-
 τήσει. » Ὁ μὲν ἁμαρτωλὸς ἐξ ὧν πράττει, πολὺ
 παρώξυνε τὸν Θεόν, ὄξυν αὐτὸν ἐποίησεν ἐπ' ὀρ-
 γήν· ὁ δὲ Κύριος εἰ καὶ πολὺ παρωργίσθη, πλὴν
 ὅμως οὐ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς αὐτοῦ ὀργῆς ἐκζητήσει
 τὴν εἰσπραξίαν. Μακρόθυμος γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς
 ἐνώπιον αὐτοῦ. Βεβηλοῦνται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντί
 καιρῷ. Οὕτω πράττει τὰ ἄτοπα καὶ παράνομα, ὡς
 μὴ τοῦ Θεοῦ παρόντος καὶ τὰ πραττόμενα βλέπον-
 τος, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πάντα καιρὸν αἱ πράξεις
 αὐτοῦ βίβηλοι καὶ ἀνόσιοι γίνονται. « Ἄνταναι-
 ρεῖται τὰ κρίματά σου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. » Π
 ἀντὶ πρόβησις εἰ καὶ παρέλκει, δοκεῖ τέως ἐμφα-
 νεῖν ἐπίτασιν· λίαν ἀναιροῦνται αἱ κρίσεις σου ἀπὸ
 προσώπου αὐτοῦ, ὥστε βλέπειν τάχτας αὐτόν, του-
 τέστιν, ἀφανίζονται ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτοῦ μὴ
 ἐννοοῦντος ὅλως, « Ὅτι κρίνεις δικαίως καὶ ἀποδί-
 δως ἐκάστῳ κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ. » Ἐναντίος ὅλος
 ἐστὶ ταῖς κρίσεσίν σου καὶ ἀναιρετικὸς αὐτῶν ὅσον τὸ
 ἐπ' αὐτῷ.

« Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατακυριεύσει,
 πάντων καταδυναστεύσει· τῶν ἀνθισταμένων αὐτῷ
 σοῦ παραχωροῦντος οἷς οἴδας κρίμασιν· εἶπε γὰρ
 ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐ μὴ σαλευθῶ. » — Τοῦτ' ἐχό-
 μινον ἂν εἶη κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ, « Βεβηλοῦντος αἱ
 ὁδοὶ αὐτοῦ ἐν παντί καιρῷ, » μὴ διακοπήν τινα ποιου-
 μένου τῶν ἀνοσιῶν ἔργων μεθοπισσοῦν· « Εἶπε γὰρ
 ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, » τουτέστι τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ συν-
 εστήσατο λογισμὸν, ὡς οὕτω πράττων, Οὐ μὴ σα-
 λευθῶ, οὐ μὴ παρακινήθῃ τῆς ἐν εὐημερίᾳ στάσεως
 καὶ παγιότητος, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἄνευ κα-
 κοῦ, ἐλλειπτικῶς ἄνευ κακοῦ ἔσομαι ἢ βιώσομαι.
 Τὸ δ' ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν πολυχρονιότητος
 ὑπάρχει διελωτικόν, ἡγουν ἀπὸ τῆς νῦν οὔσης τῶν
 ἀνθρώπων γενεᾶς ἕως τῆς ἐσομένης κακοῦ τινος
 ἄνευ βιώσομαι. « Οὐ ἄρα τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ
 πικρίας καὶ δόλου. » Ἔστιν εὐρεῖν ἐν τῇ ψαλμικῇ
 ταύτῃ γραφῇ τὰς ἀντινομίας ἐνίστη τοῖς ὑποτακτι-
 κοῖς ἄρθροις ὑπεξευγμένως ἐκ περιττοῦ ὡς τὸ,
 « Οὐ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοήθης αὐτοῦ, » καὶ, « Ὡς ἐστὶν
 ἀνίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ. » Τοῦτο κἀν τῷ παρόντι
 κόμματι γέγονεν, « Οὐ αὐτοῦ τὸ στόμα γέμει ἄρα, »

ἦτοι λουδορίας· ἀρὰ γὰρ λέγεται καὶ ἡ λουδορία. Λουδορία λέγει πᾶσιν ὀργίλα, ὀβλία, « πρυφῶν μὲν ἕτερα διὰ στόματος ἐν διανοίᾳ, κρύπτων δὲ ἕτερα. » Ἐπὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, κόπος καὶ πόνος. » Διὰ τῆς ὑπὸ προθέσεως τὸ κρύφον ὑπεδέλωσεν. « Ἵ-ποψιθυρίζει κατ' ἀνθρώπων συκοφαντίας καὶ διαβολὰς, ἐξ ὧν οὗτοι κόπον καὶ πόνον εὐρίσκουσιν. » Ἐγκάθηται ἐνέδρα κατὰ πλουτίων ἐν ἀποκρύφοις τοῦ ἀποκτεῖναι ἀθῶν. » Ἐγκάθηται φήσας τὸ ὑπουργὸν ἐνέφηνε τοῦ πονηροῦ καὶ ἐπίπλεστον. Τοιούτους καὶ τὸ Εὐαγγέλιον λέγει τοὺς ἐγκαθητόους. Πλουσίους δ' εἶρηκεν ἐκείνους, οὓς ἔργον τὸ εἶναι πλουσίους καὶ συλλέγειν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ μισαιφονίας. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν ἐν ἀποκρύφοις ἐσαφήνισε τί ἐστὶν ἐνέδρα, τόπος δηλονότι ἀπόκρυφος. « Οὐδὲν οἱ ἐν αὐτῷ κρυπτόμενοι πρὸς τὸ ἀφῆτης ἐπισπετεῖν τισιν ἐγκρύμματα κοινότερον λέγονται. Τοιούτων ἐγκρύμματα γίνεται τῷ ἀθῶν ὁ πονηρὸς, τοὺς ὁμοτρόπους αὐτῷ συμπαραλαβὼν καὶ κατασκοπεῖ πῶς ἂν ἀπογυμνώσῃ καὶ διὰ πύλων μεθοδείων τὸν ἀνάτιον ἀπογυμνώσας δὲ καὶ τὸν εὐπορον ἐργασάμενος ἀπέκτεινεν, οἷον αὐτὸν λιμοῦ καὶ κρύους, καὶ τῆς ἄλλης κακουχίας ὀρέμενος παρανάλωμα. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πένητα ἀποβλέπουσιν. Οἱ τῆς αὐτοῦ διανοίας ὀφθαλμοὶ ἀποσκοποῦσιν εἰς τὸν ἀπαρρησίαστον καὶ ἀπροσάπττον, ᾧ οὐκ ἔστιν ἰσχύς ποθεῖν ἢ ἀντίληψις, φυγεῖν τοὺς ἐπηρᾶζοντας· οὐ γὰρ λέγει πένητα τὸν ἐνδεῆ καὶ πρυσάιτην· ἐκεῖνον γὰρ ὁ πονηρὸς οὐδ' ἐπίσφεται. » Ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ ὡς λέων ἐν τῇ μάνθρᾳ αὐτοῦ. » Ἐνεδρεύει τοῦ ἀρπάσαι πτωχόν. Ἀρπάσαι πτωχόν ἐν τῇ ἐλκῶσαι αὐτόν. Καθὼς ὁ λέων ἐν τῇ αὐτοῦ καθήμενος κοίτη κατασκοπεῖ τὰ διοδεύοντα ζῶα καὶ ἐπισπῆ- δῆσας ἐξαπιναίως αὐτοῖς ἀναίρει καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ τόπον ἐλκύσας ἐμφορεῖται αὐτῶν, οὕτω δὴ καὶ ὁ πονηρὸς καὶ ὁ πλεονέκτης ποιεῖ καὶ περιβλέπει τοὺς οὓς εἰργάζομεν πένητας καὶ πτωχοὺς καὶ οὐλίως αὐτοῖς ἐπιτιθέμενος ἀρπάζει τὰ αὐτῶν, καὶ τῶν ἀλλοτρίων κατευπαθεῖ. « Ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ ταπεινῶσει αὐτόν. » Ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς αὐτοῦ καταδουλώσεται αὐτόν, ὥστε πλεονεκτούμενον κατεπιτηχέναι, καὶ μηδ' ἔχειν ἀνοῖξαι στόμα καὶ προΐ- ναι φωνήν.

« Κύψει καὶ πετεῖται ἐν τῷ αὐτῷ κατακυριεῦσαι τῶν πενήτων. » — Ἐν τῷ τὸν πονηρὸν καταδυναστεῦσαι καὶ κατεξουσιάζαι τῶν πενήτων, αὐτῆς πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας ὡς ἀνίατος κλιθήσεται καὶ κατενεχθήσεται βάρθρωρον.

« Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐπιλέλησται ὁ Θεός. » Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος· ἐλογίσατο γὰρ ἐν ἑαυτῷ πλημμελῶς, ὅτι μηδεμίαν μνησίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ποιεῖται ὁ Θεός, ἀλλ' ἀπρονοήτᾳ εἰσι τὰ πάντα, καὶ ὁ Θεός τὸ πρόσωπον ἦτοι τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ τελείως ἀπέστρεψεν, ὥστε μὴ βλέπειν καὶ ἐπισκέπτεσθαι καὶ ἐφορᾶν τὰ γινόμενα.

« Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου. Ἵψωθήτω ἡ χεὶρ σου. Μὴ ἐπιβάθῃ τῶν πενήτων σου εἰς τέλος. » Ἰκετεύει τὸν Θεόν, μὴ πᾶσαν τὴν ἐκδίκησιν ἐν τῷ

μέλλοντι ταμειύσασθαι ποιησασθαι δὲ καὶ νῦν ἐπεξέλυσιν εἰς τοὺς πονηροὺς ἐπ' ἐκκοπῇ τῆς κακίας αὐτῶν, εἰς ἄμυναν τῶν πονηρῶν, καὶ εἰς ἀντίληψιν τῶν καταπονομένων. Ἐγέρθητι, Κύριε. Καὶ καθὼς ἔστιν ἡ δύναμις σου ὑψηλὴ καὶ ὑπερφυῆς, οὕτω καὶ γνωσθήτω διὰ τῆς τῶν πονηρῶν καὶ ἀλαζόνων ἐξαισίτου καταστροφῆς.

« Ἐνεκεν τίνος παρώργισεν ὁ ἀσεβῆς τὸν Θεόν; εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. Οὐκ ἐκζητήσεται. » Κατ' ἐριότησιν ὁ λόγος· Διὰ τί ὁ πονηρὸς τὰ εἰς ὀργὴν κινῶντα τὸν Θεόν διεπράξατο; Διότι ἐλογίσατο ἐν ἑαυτῷ, ὅτι παρόψεται ὁ Θεός τὰ γινόμενα· καὶ οὐκ ἀπαιτήσεται λόγους αὐτῶν.

« Βλέπεις ὅτι σὺ πόνον καὶ θυμὸν κατανοεῖς τοῦ παραδοῦναι αὐτόν εἰς χεῖράς σου. » Ἀσυνδέτως βλέπεις ὅτι σὺ. Στικτέσον· Πόνον καὶ θυμὸν κατανοεῖς, τὸ ὅτι ἀντὶ τοῦ ὄντως· τὸ κατανοεῖς ἀντὶ τοῦ λίαν γινώσκεις. Ἡ κατὰ γὰρ ἐνταυθοῖ πρόθεσις ἐπίτασιν δηλοῦ. Πρὸς Θεὸν ὁ λόγος. Ὁ μὲν ἀσεβῆς εἶπεν, Ἐπιλέλησται ὁ Θεός. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τοῦ μὴ βλέπειν, εἰς τέλος. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει. Βλέπεις ὄντως σὺ, καὶ ἐφορᾶς ἀκριβῶς ἅπαντα, καὶ οὐδὲν τὸ διαλανθάνον σε· τὸν πόνον καὶ τὴν θλίψιν τῶν ἀδικουμένων, καὶ αἰθίς τὸν θυμὸν κατὰ τὴν θηριωδίαν τοῦ ἀσεβοῦς, ἀκριβῶς γινώσκεις, ὥστε αὐτὸν τὸν ἀσεβῆ παραδοῦναι· εἰς τὰς σὰς χεῖρας, ἐπὶ ὑπ' τιμωρηθῆνα· καθὼς ἐστὶ δίκαιον.

« Σοὶ ἐγκαταλέλειπται ὁ πτωχός, μηδεὶνος βοή- θουόντος αὐτῷ. » Ὁρῶντῃ σὺ ἦσθα βοηθός· σὺ γὰρ αὐτοῦ κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον πατήρ. Σύντριψον τὸν βραχίονα τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ πονηροῦ. Βραχίον ἡ δύναμις πολλαχοῦ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ὀνομάζεται. « Ζητήσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ. » Οἷον ἐρωτηματικῶς ἐτχηματίσθω ἡ προφορὰ τοῦ ῥητοῦ ἕως τοῦ αὐτοῦ. Ἐἶτα κατ' ἀπόφασιν, καὶ εἰ τοῦτο γένηται, « Οὐ μὴ εὑρεθῇ » αὐτός· ἐὰν γὰρ ἐξετάσῃς τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἄξιός οὗτος ἀρανισμοῦ.

« Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἀπολείσθε ἔθνη ἐκ τῆς γῆς αὐτοῦ. » Ἐπεὶ δημιουργὸς κτίσεως ἀπάσης ὁ Κύριος. « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » — Ἀλλὰ καὶ ἡ χώρα τῶν σωζομένων τοῦ Κυρίου ἐστίν. Αὐτὸς γὰρ αὐτῆν αὐτοῖς ἡτοιμάσατο. Λέγει τοιγαροῦν ὁ προφήτης, πρὸς τοὺς ἀδίκους καὶ πλεονέκτας, οὓς ἔθνη καὶ νῦν κατωνόμασεν, ὅτι ὁ Κύριος βασιλεὺς ἐστίν· οὐ πρόσκαιρος ὡσπερ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ οὐ μόνον εἰς τόνδε τὸν αἰῶνα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐγκοσμίου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα καὶ ἀπέραντον αἰῶνα γὰρ αἰῶνος τοῦτον καλεῖ κατ' ἐπίτασιν. Ἐπεὶ οὖν νῦν οὐ τίσετε δίκας τῆς τυραννίδος καὶ καταδυναστείας τῶν ταπεινῶν, τίσετε πάντως εἰσέπειτα, καὶ ἀπολείσθε, ὦ ἔθνη, κατὰ τὴν ἀνομίαν ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου γῆς, εἴτ' ἐκ ταύτης ἀφανισθέντες ὁπότ' οὐκ ἔσται καὶ λίαν ὀδυνηρῶς εἴτ' ἐκ τῆς μακαρίας ἐκείνης ἀναμφιλόκτως ἢ τοῖς σωζομένοις ἀποκεκλήρωται. πεμρῶθέντες εἰς γένναν.

« Τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πενήτων εἰσέκουσας, Κύριε,

τῆ ἑτοιμασίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σου, κρῖναι ὄρφανῶν καὶ ταπεινῶν ἵνα μὴ πρυσθῆ ἔτι τοῦ μεγαλαυχεῖν ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς. » — Τὸ εἰσθήκουςας ἀντὶ τοῦ ἔγγνωσ· τὸ κρῖναι ἀπαρέμφοτον, οὐ προστακτικόν. Ἐν δὲ τῷ προσθῆ ἔτι τοῦ μεγαλαυχεῖν, τὸ τοῦ παρέλκει κατὰ συνήθειαν τῆς παλαιτέρας θείας Γραφῆς. Τοιοῦτόν ἐστιν καὶ τὸ προσέθεντο ἔτι τοῦ ἀμαρτάνειν αὐτῶν, καὶ ἄλλα πολλά. Τὸ δὲ μεγαλαυχεῖν καὶ ἀμαρτάνειν ἀντὶ τῆς μεγαλαυχίας καὶ τῆς ἀμαρτίας. Δύναμιν γὰρ ὀνομάτων ἔχουσι τὰ ἀπαρέμφοτα ῥήματα. Τὸ δὲ προσθῆ τὸ ἐσαῦθις ποιήσῃ· καὶ γὰρ ἡ πατρὸς πρόσθεσις ἐνταῦθα τοῦ αὐθις ἐστὶν ἐμφαντικῆ· Τὸ δὲ ἐνὶ τῷ αὐθις παράλληλον· ὑστεροχρονίαν ἐπεὶ καὶ ἀμφω δηλοῖ. Πάλιν δ' ὁ προφήτης ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ ζητεῖ γενέσθαι τῆς πονηρίας ἀναστυλήν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν πονηρῶν κακουμένοις ἀποδεκτόν, ὡς ἀνεσιν αὐτοῖς ἐμποιοῦν. Ἄμύλει τοιούτους λόγους πειζῆται πρὸς τὸν Θεόν. Εἰσθήκουςας, ἔγγνων, ὦ Κύριε, τίς ἡ τῶν πενήτων ἐπιθυμία μονονουχί βιώσεως ταύτης πρὸς σὲ τὸν πάντ' ἐπακούοντα. Πάλιν ἐκ παραλλήλου. Τὴν πρόθεσιν τῆς αὐτῶν καρδίας συνῆκας. Ὡς περ εἰ προσέχουσιν ὡσὶν ἤκουες κραζούσης αὐτῆς, ἤγουν οὐκ ἀγνοεῖς εἰς τί ἐφεστὸν ἐστὶν ἡ καρδία αὐτῶν ἠτοιμασμένη καὶ ἐμπράσκειος. Τίς οὖν ἡ ἐπιθυμία τῶν πενήτων; καὶ τίς ἡ ἑτοιμασία τῆς καρδίας αὐτῶν; Τὸ κρῖναι σε τῷ ὄρφανῶν καὶ τῷ ταπεινῶν, τουτέστι τὴν ἐκ κρίσεως ἐκδίκησιν αὐτοῦ παρασχεῖν, καὶ τῶν καναδυναστευσόντων τὴν μεγαλαυχίαν καταβαλεῖν, ἵνα μηκέτι ἐπὶ τῆς γῆς προσθῆ ἄνθρωπος μεγαλαυχεῖν. ἵνα μὴ αὐθις ποιήσῃ ἔτι μεγαλαυχίαν ἄνθρωπος τις ἐν κόσμῳ, ἀλλ' ἀπόθηται πᾶς τὸ μεγαλαυχόν, φέρων ἐν νῶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν καὶ τὴν παρὰ σοῦ τρέμων ἐκδίκησιν, τοῦ Κυρίου τῆς δόξης, τοῦ μόνου κραταιοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺν αἰῶνα τῶν αἰώνων. Ἄμην.

ΨΑΛΜΟΣ Ι'.

Τὸ δαιμόνιον φύλον οἷα βάσκανον καὶ μισάνθρωπον οὐ ποτε παύεται δολιζόμενον καὶ μηχανώμενον καθ' ἡμῶν, ἔμμεσον εἰσάγον σπουδῆν, ἵνα ἡμᾶς ὀπισθοῦν ἀποστέσῃ τῆς δεσποτικῆς εὐμενείας καὶ χάριτος. Οὐ φέρει γὰρ ὧν ἐκεῖνο τεταγμένον ἐν ἀγγέλοις Θεοῦ, δι' ἀπόνοιαν ἀπελήλαται, τούτοις ἀνθρώπους ἐνσεμνυνομένους ὀρᾶν. Οὐ τὸ χοίτην εἰς οὐρανοὺς οὐσίαν ἀνάγεσθαι, καὶ τῆς θείας οἰκειώσεως καὶ βασιλείας καὶ δόξης ἐπαπολαύειν αὐτοῦ πεσόντος εἰς μέγα χάος αἰσχύνης καὶ ἀτιμίας καὶ ζόφωσιν ἐξ ὕψους τοσοῦτου παρῆρσις καὶ τιμῆς καὶ λαμπρότητος ἀνεκτόν ἡγεῖται. Πολὺ δ' ἐν τούτῳ μᾶλλον ὀδυνᾶται καὶ διαβρῆγνυται· διὰ δῆτα καὶ ἀγωνίζεται καὶ παντοίως τεχνάζεται, τὰ πολλὰ μὲν ἀνοήτοις καὶ ἀλόγοις ἐξισοῦσθαι κτήνεσιν ἢ θηρίοις τοὺς νοερούς φύσει καὶ λογικούς, τῷ κελχνῆναι πρὸς χόρτον, ἢ καὶ βορβόρῳ ἐγκαλινδεῖσθαι. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἐν κόσμῳ τερπνά τε καὶ ἀπολαυστικά· Τῷ τ' ἀγρυπνεῖσθαι καὶ θυμομαχεῖν ἐς οὐδὲν θεόν, ἐς ἀνόητόν τε καὶ μάταιον· τί γὰρ τῶν δι' ἄπερ ἐρίζομεν ἄνθρωποι καὶ ἀποθηριούμεθα, λυσίτελές εἰς σωτη-

Α ρίαν ἢ στάσιμον; Τί τῶν ἐν κίῳ ζηλιωτῶν καὶ περισπουδάστων τοῖς τόσον λόγοις αὐτοῦ τιθεμένοις συνέκδημον; Ἐνίοτε δὲ τοῦτο τὸ φθονερὸν γένος καὶ λογισμοὺς ἐπεισάγει τῆ ψυχῆ τῆς ἀληθείας ταύτην ἐξοστρακίζοντας εἶγε πείθειτο, καὶ πρὸς ὄρη καὶ ἀνοδίας μεταβιβάζοντας εἶπερ ἔποιτο· Τῶν γὰρ σκαιοτρόπων ἀνδρῶν τὸ πλεόν ἐχόντων ἐν τοῖς ρευστοῖς ὡς ἐπίπαν κὰν τῷ ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν καὶ καταδυναστεύειν εὐδοουμένων, καὶ ταῖς ὕλαις εὐνομένων πάντων ἐξ ῥᾶον χωρῶντων αὐτοῖς τῶν πρὸς ὕρεξιν τὸν αὐτοματισμὸν ἐντεῦθεν οἱ ἀπυστάται καὶ τὸ ἀπρονότητον ὑποσπείρουσι τῷ καταδεχομένῳ τούς λήρους αὐτῶν, καὶ πρὸς ἀποκρήμνους αὐτὸν ἀπονοίας συνιηθοῦσιν οἱ ἀλιτήριοι πόρρω τῆς λαίας ἀποπλανᾶν καὶ τοῖς εὐσεδέσι βασίμου πειρώμενοι. Ἰὺν γε μὴν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πεποιοῦντα, καὶ τοῖς αὐτοῦ πεπαγωμένον διδάγμασιν, οὐ ποτ' ἂν ἰσχύσαιεν ἐπὶ τὰ τῆς ἀπωλείας ὄρη ποιήσασθαι μετανάστην ὡς στρουθίον κατεπετηγῆς, καὶ ἄλλοτ' ἀλλαχόσε πριπτάμενον. Περὶ τούτων ὁ δέκατος διαγορεύει ψαλμὸς, προσώπῳ συντεθειμένους παντὸς εὐσεβοῦς ὄχυροῦ τὴν διάνοιαν καὶ αὐτὸς ἀπακρουομένου τὰς τῆς ἀθείας πρῶτας ἀρχάς.

« Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα πῶς ἐρεῖτε τῆ ψυχῆ μου· Μεταναστεύου ἐπὶ τὰ ὄρη ὡς στρουθίον. » Πρὸς τοὺς δαίμονας ὁ λόγος τὴν ἐπὶ τῆ προνοίᾳ δυσπιστίαν προσβάλλοντας, « Ἐγγνων τί βούλεσθε τῆ ψυχῆ μου εἰπεῖν. » Ἄλλ' ἐρηρυσμένους ἐπὶ τῆ τοῦ Κυρίου πεποιθήσει, καθάπερ ἐπὶ θεμελίῳ καὶ λίαν ἀρραγεῖ, τὸ ῥηθησόμενον καὶ μήπω λαβὸν πέρας προαναίρω· διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε πῶς λέγετε, ἀλλὰ πῶς ἐρεῖτε· Πῶς ἂν εἶπητε τῆ ψυχῆ μου, Μεταναστεύου καὶ μετὰ βία ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν στερῆς πίστεως καὶ ἀσφαλοῦς, ἐπὶ τὰ πόρρω τῆς θείας ἐπισκοπῆς νοήματά τε καὶ δόγματα, καὶ διὰ τῆς ἀμφιστόλου γνώμης ἀστατάῳ καὶ περιπλανῶ στρουθίου δίκην οἴκτροῦ καὶ ψοφοδεοῦς. Οὐκ ἔστι τὸν ἡμέτερον λόγον οὐδ' ἐκφανθῆναι, πολλοῦ γε καὶ θεῖ προσληφθῆναι μοι.

« Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἐνέτειναν τόξον, ἠτοίμασαν βέλη εἰς φαρέτραν, τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν σκοτομήνῃ τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ. » — Τὸ ὅτι διτηρηματικόν. Ἀποσκευασάμενος δὲ τοὺς ἐκ δαιμόνων λογισμοὺς, τῷ μηδ' εἰς τέλος προθῆναι· τούτους ἐᾶσαι, λέγει πρὸς τὸν Θεόν, ὅτι εἰ ἀμαρτωλοὶ παρεσκευάσθησαν δαίμονες ἐν κρυπτῷ καὶ λαθραίως· τοῦτο γὰρ τὸ ἐν σκοτομήνῃ τοὺς ἀπρονόητους τῆ ψυχῆ διαχρήσασθαι, τῷ πόρρωθεν ἐκπέμψαι πρὸς αὐτοὺς δίκην βελῶν ὑλέθρια δόγματα, τιτύσκοντα πρὸς θάνατον τὰς αὐτὰ παραδεχομένας ψυχάς. Ὅτι ἢ σὺ κατηρτίσω αὐτοὶ καθεῖλον· διότι τὸ εἶναι πρόνοιαν καὶ τοῖς δικαίοις ἔπαυλα, καὶ τὰ πρὸς ἀξίαν τοῖς πονηροῖς ἢ σὺ κατηρτίσω, τουτέστιν ἀπήρτισας καὶ ἐργάσω τέλα καὶ βέβαια διὰ τε νόμου καὶ προφητῶν καὶ ὑποδειγμάτων ἐναργῶν καὶ πολλῶν, αὐτοὶ κατέβαλον καὶ κατέστρεψαν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, τὰς ἐναντίας ὑπολήψεις παρεπεισάγοντες. Ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν; Οἱ μὲν ἀμαρτωλοὶ δαίμονες οὕτως ἐποίησαν· ὁ δὲ δίκαιος ἄνθρωπος ὁ τοὺς δεσποτικούς φυλάττων θεσμοὺς καὶ τοῖς ὀπλοῖς περιπεφραγμένος τῆς εὐ-

σεβείας, τί ἐποίησε; τί διανοήσατο; τί ἀπεψήνατο; « Κύριος, ἐν ναυσίῳ αὐτοῦ, Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. » Ταῦτα καὶ τὰ ἐπόμενα μέχρι τέλους τοῦ ὄλου φαλμοῦ τῆ τοῦ δικαίου ἀνθρώπου καὶ νόημα καὶ ἀπόφθεγμα. Ὅτι ὁ Κύριος ἀπανταχοῦ ἐστὶ καὶ πάντα ἐφυρᾷ. Καὶ πᾶσι παρέχει τῶν πεπραγμένων τὰς ἀμοιβὰς. Ναὸς δὲ ἅγιος Θεοῦ πᾶς ἱερός τόπος ἐν γῆ. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν ἐν ναὶ τὸν Θεὸν εἶναι, τουτέστιν ἐν γῆ καὶ ἐν οὐρανῷ τὸν θρόνον ἔχειν, ἐδήλωσεν ὡς ἐν παντὶ τόπῳ πάρεστιν ὁ Θεός. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν πόνητα ἐπιθλέπουσι, τὰ βλέφαρα αὐτοῦ ἐξετάζει τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, δὺο διὰ τούτων δεδήλωκεν ὅτι τε τὸν ἰσπερημένον ἀνθρωπίνης κηδεμονίας καὶ ἀντιλήψεως ἐλευθέρων, πλεον τῶν ἄλλων ἐπισκοπεῖ, καὶ ὅτι παρ' ἀκριβείας, τὰ πάντα γινώσκει τρόπον παντὶ μὴ μόνον τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀλλὰ καὶ τοῖς βλέφαροις ὁρῶν, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἀλλ' ἐρευνητικῶς τε καὶ ἀνεπισφαλῶς· τούτου γὰρ τὸ ἐξετάζει ὀβλιωτικόν. « Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ πάντα. » Τὸν μὴ κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου παλιτουόμενον εἴρηκεν ἀσεβῆ. Ποῖον γὰρ τῷ Κυρίῳ σέβας ἐκ τοῦ παρ' οὐδὲν τιθεμένου τοὺς νόμους αὐτοῦ; Τοιγαροῦν ἐξετάζει τὸν δίκαιον, εἴ γε καὶ ὄντως δίκαιός ἐστι, καὶ τὸν μὴ τοιοῦτον, ἵνα τὸ προσῆκον ἐκάστηρ δοίη. Διαλανθάνει δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἐν, εἴ καὶ πολλῆ παρ' ἀνθρώποις ἡ ἄγνοια. Ὁ δὲ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, ὡσπερ ὁ τὸν Θεὸν καὶ λόγῳ τιμῶν, καὶ διαθέσει ψυχῆς εὐσεβῶν εἰς αὐτὸν ἄτοπα δὲ πράττων καὶ φαῦλα, λέγεται τὸν Θεὸν ἀτιμάζειν διὰ τῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῆς ὀνομάζεται, καὶ δεδήλωται προσεχῶς, τοῦ Δαυτὸ εἰρηκότας. « Κύριος ἐξετάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀσεβῆ, » καὶ ἀντιδιηρηκότος τῷ δικαίῳ τὸν ἀσεβῆ, δίκαιον μὲν ἐγνωκότος τῆ καθόλου δικαιοσύνης τὸν τοῖς θελοῖς πειθαρχοῦντα προστάγμασιν, ἀσεβῆ δὲ τὸν μὴ τοιοῦτον· οὕτω καὶ ὁ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαπῶν καὶ λόγῳ καὶ διαθέσει, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ποθῶν τὴν ἀκόλασιν εἶπερ οἷόν τε ἦν ἄτερ σπουδῆς ἐληλυθῆναι, χαίρων δὲ τῇ ἀδικίᾳ, μισεῖν ἔργῳ λέγεται τὴν οἰκίαν ψυχὴν, τὰ ταύτην κακοῦντα καὶ τῆς αἰωνίου δόξης ἀπιστεροῦντα κατεργαζόμενος. « Ἐπιθρέξει ἐπὶ ἀμαρτωλοὺς παγίδας. » Δείκνυσιν ἐντεῦθεν, ὅτι κὰν τῷ κόσμῳ τούτῳ Θεοῦ βουλομένου συμφορᾶς ἀφύκταις οἱ καταφρανηταὶ τῶν αὐτοῦ νόμων ἀλίσκονται. Ταύτας γὰρ μεταφορικῶς παγίδας ὠνόμασε. Διὰ δὲ τοῦ ἐπιθρέξει τὸ ἀνωθεν ἐκ Θεοῦ καταφέρεισθαι ταύτας καὶ τὸ θαψιλεῖς αὐτῶν καὶ τὸ εὐχερῆς διεσήμενε. « Πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταγιγίθος ἡ μερίς τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ. » Ποτήριον ἦτοι πόμα, τὴν θεῖαν ὀργὴν τε καὶ κάκωσιν εἴρηκεν, ὡς τοῖς κατακριθεῖσι δίκην διλητηρίου πόματος ἀθρόως εἰσπεμπομένην· ἐπεὶ γοῦν διάφοροί εἰσιν αἱ θεήλατοι ταιμωρίαί, μέρος τῆς ὀλόττης ἐφίσηεν εἶναι τὴν ἐν Σοδομοῖς καὶ Γομόρῃ καὶ Ἄδαμα καὶ Σεδοαίμ ἐνεργήσαντων. Ἐκ γὰρ τῆς ὕλης Πενταπόλεως ταύτας τὰς τέσσαρας πόλεις θεῖον ἐξημμένον ἐνκέριον ἐπενεργήσεν, καὶ ὑπὸ βιαίας πνοῆς ἐξαυόμενον, κατετέφρισε, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν περίχωρον. Ἡ δὲ Σηγῶρ ταύτης μὲν τῆς

πληγῆς διὰ τὸν ἄνω σὺ πεπεύραται, συγκέχλωσται δὲ μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐξέλευσιν τοῦ δικαίου καὶ καταπέπεται. Τὸ μέρος οὖν, φησί, τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ δὴ τοῦ Κυρίου πῦρ καὶ θεῖον καὶ πνεῦμα καταγιγίθος ἐστίν.

« Ὅτι δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν εὐθύτητας εἶδε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Ὅτι δίκαιος ὄντως, τὰς ὄντως δικαιοσύνας, οὐ τὰς ἐπιπλείετους ἠγάπησεν· εὐθύτητας γὰρ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον, ἡ ἐποπτικὴ δηλονότι δύναμις, εἶδεν, οὐ σκολιότητας· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἀρετὴ, κυρίως οὐδεμία τῶν ἀρετῶν ἀπούσης εὐθύτητος· ἡ σκολιότης ἴδιον ὄψεως. Ἐπεὶ τοίνυν δίκαιος ὁ Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε, καὶ τὰς εὐθύτητας ἠμειώσατο καὶ τῆς αὐτοῦ ἐπιπλείας ἠξίωσεν, ἔτι εὐθῆς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀδικία ἐν αὐτῷ· πᾶς ἀσεβῆς καὶ ἀμαρτωλὸς τῶν ἠσπερημένων καὶ ἡμαρτημένων ἐκτίσει ὀκτας μὴ καθηράμενος. Καὶ πᾶς δίκαιος εὐθῆς τὰ τῆς εὐθύτητος βραθυεῖα, καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπαθλα λήφεται. Τίς οὖν ἐρεῖ τῆ ψυχῆ μου, Μετάθεινε εἰς κρημνοὺς, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πέποιθα, τῷ καὶ διὰ τῶν ἐναργῶν ἐκδικήσεων τὴν αὐτοῦ με διδάσκοντι πρόνοιαν; ἐπ' αὐτῷ πέποιθα, καὶ οὐ μεταθήσομαι· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΔ΄.

« Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ψαλμὸς τῷ Δαυτῷ. » — Τοιαύτην καὶ αὐτὸς ἔσχεν ἐπιγραφὴν οἷαν καὶ ὁ ἕκτος, καὶ ἱκανῶς ἐν ἐκείνῳ διηρημένους· καὶ γὰρ καὶ οὗτος περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ προφητεῖαι καὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἀδικουμένων πιστῶν, καὶ ἄλλως τέλος τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς διὰ θανάτου δεξάμενος κατὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἦτοι τὴν Κυριακὴν, ἥτις ὡς μὲν ἀρχὴ τῶν ἡμέρῶν πρώτη λέγεται διὰ δὲ τὸ πάλιν ἐπιεῖναι μετὰ τὴν ἐβδόμη, ἢ ἐστὶ τὸ σάββατον ὀνομάζεται καὶ ὀγδόη, ἀλλὰ παρακαλεῖ ὁ ἄττον ἐλθεῖν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἕνεκεν τῆς ἐκδικήσεως τῶν τυραννοῦμένων ὑπὸ τοῦ διαδόλου εἴτε δεδουλωμένων νῆ εἰδωλολατρεῖα.

« Σῶσόν με, Κύριε, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος. » — Δίκαιος μὲν ἐστὶν ὁ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἀξέρεπτης τοῦ καλοῦ· ὄσιος δὲ ὁ διὰ τοῦ τέλους τῶν ἀρετῶν θεώσεως μετασχών· καὶ εἰκασι ταῦτα κλίμακι πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγοῦσα ταὺς βαδίζοντας δι' αὐτῶν. Εἴρηται δὲ ὅτι δίκαιος ἐστὶν ὅτε λέγουσιν αἱ Γραφαί, καὶ τὸν τέλειον τὴν ἀρετὴν. Ἀλλ' οὐ περὶ ἐκείνου νῦν ὁ λόγος ἡμῶν. Ὡς οὖν δικαίων μὲν τὴν ἀνθρωπίνην καὶ μερικὴν δικαιοσύνην ὄντων τινῶν, τῶν δὲ ὀσίων ἐκλελοιπῶτων τῶν μὲν τὸ θανεῖν. τῶν δὲ τὸ ἐλαύνεσθαι παρὰ τῶν ἀνοσίων, εὐχεταὶ σωθῆναι ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων. Προσώπῳ δὲ τῶν μελλόντων ὑποδέξασθαι τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ποιεῖται τὴν ἐντεῦξιν ὁ προφήτης· τῆνι αὐτὰ γὰρ οἱ ὄσιοι ἐξέλιπον μάλιστα, ἔτε καὶ διὰ σαρκὸς ὁ Κύριος ἐπεδήμησεν ἡμῶν.

« Ὅτι ὠλιγόθησαν αἱ ἀλήθειαι ἀπὸ τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. » — Οἱ μὲν ὄσιοι παντάπασιν ἐπιλελοῖπασιν ἀλήθειαι δὲ ὀλίγαι τινὲς ὑπελείφθησαν

ἐν ἀνθρώποις· ἡ γενικὴ γὰρ ἀντιδοτικῶν ἐνταῦθα, Ἀ περὶ τὰ καίρια μὲν ἐφεύδοντο, ἐν δὲ τοῖς ἐλαχίστοις πράγμασιν ἠλήθευον.

« Μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλῆθειν αὐτοῦ. » — Τοῦτ' ἔστιν ἀπατηλά· οὐ μόνον γὰρ ἠπάτων τοὺς ἀλλοτρίους, ἀλλὰ καὶ τοὺς οἰκειοὺς αὐτοῖς· πλησίον γὰρ καλεῖ τοὺς ἔγγιον, οὐ τόπω, ἀλλ' οἰκειότητι.

« Χείλη δόλια καὶ ἐν καρδίᾳ καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησε κακά. » — Χείλη δόλια λέγει τὸν δόλιον, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· Ὁ δόλιος, φησὶν, ἐν διπλῇ καρδίας γνώμῃς ἐλάλησε κακά καὶ βλαβερά· ἔσω μὲν ἀλλοίαν γνώμην ἔχων, ἔξω δὲ ἀλλοίαν δεικνύς.

« Ἐξολοθρεύσει Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλώσσαν μεγαλοφρόνημονα. » — Πολλάκις ἡ Γραφή, τὸ εὐκτικὸν εἰς μέλλοντα χρόνον σχηματίζουσα, καθάπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος· εὐχεται γὰρ προφῆτιζουσι ἀφανισθῆναι τοὺς δολίους ἔτι, καὶ τοὺς ἀλαζονευομένους κατὰ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν κοιμπάζοντας, ἧ καὶ προφητεύει τούτων πανωλεθρίαν· διδάσκων δὲ τίνος λέγει μεγαλοφρόνημονας ἐπήγαγε.

« Τοὺς εἰπόντας, Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν. » — Τοὺς σκεψαμένους ἐν ἑαυτοῖς ὅτι Μεγαλυνοῦμεν, ἤτοι μεγάλα καὶ ἀλαζονικὰ φημίγγεσθαι παρασκευάσομεν τὴν γλώσσαν ἡμῶν.

« Τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῶν ἔστι· τίς ἡμῶν κύριός ἐστι; » Καὶ εἰπόντας ἔτι ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐξουσιάζομεν τῶν χειλέων ἡμῶν, καὶ λοιπὸν τίνα δεδοικαμεν μὴ τοιαῦτα λέγοντα; καὶ τίς ἡμῶν κωλύει τῶν ποιούντων λόγων;

« Ἐνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος. » — Τὸ νῦν ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸν πρόποντα καιρὸν ἀναστήσομαι τοῦ τάφου ἕνεκεν τῆς ταλαιπωρίας τῶν δεδουλωμένων τῇ πλάνῃ δι' ἀνοίαν (ἀνθρωπεῖαν) ἧτις ταλαιπωρία γέγονεν αὐτοῖς ἀντὶ στεναγμοῦ καὶ ἦν ἀποδεδόκαμεν ἐξήγησιν ἐρμηνεύοντες τὸ, « Οὐκ ἐπελάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων. » Ἀκήκοε δὲ τοῦτο Δαυὶδ τοῖς προφητικαῖς ὡσί. Φασὶ δὲ τινες πτωχὸν μὲν καλεῖσθαι τὸν ἀπὸ πλούτου πεπτωκότα κατὰ τὸ, « Πλούσιοι ἐπτώχευσαν. » πένητα δὲ τὸν διὰ πόνον τῶν ἰδίων χειρῶν τροφὴν ἀναγκαίαν κομιζόμενον. Τοιοῦτον δὲ καὶ οἱ πιστεῦσαι· μέλλοντάς τε γὰρ οὐσίας περιηρέθησαν, καὶ αἱ χεῖρες αὐτῶν διηκόνουν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ σιόμετου· λαμβάνεται γὰρ πολλάκις καὶ διαφύρωσ, ἀντὶ θατέρου θατέρου. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν· φησὶν ὁ Θεὸς ὅτι, Διὰ τὴν ταλαιπωρίαν καὶ τὸν στεναγμὸν τῶν καταπονουμένων νῦν κινηθήσομαι· τοῦτ' ἔστιν αὐτίκα, εὐθύς, ταχύως. Θεοπρεπῶς δὲ νοεῖται τὸ κινηθῆσθαι, ἀντὶ τοῦ ἀμυνῶ, εἰ καὶ ἀνθρωποπρεπέστερον εἴρηται.

« Θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παρήρσιάσομαι ἐν αὐτῇ. » — Μνημονεύσας τῆς ἀναστάσεως μνημονεύει καὶ τῆς ταχέως ἀναστρέψεως τὸν λόγον ἐπὶ τὸν διὰ σωτηρίου θάνατον· ἔτι γὰρ φησι· « Καὶ τοῦτο λέγει ὁ Κύριος, « Θήσομαι, τουτόστιν προσπαχήσομαι ἐν τῇ σωτηρίᾳ. » Τοῦτο γὰρ ὑποληπτέον σωτήριον ὅτι

τὸ δόρυ τοῦ σωτηρίου κατὰκοντίσας τὸν τύραννον ἔσωσεν ἡμᾶς, καὶ σώαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς πλάνης ἔχαρίσατο, καὶ ἀσθενούντας πρὶν ἔρρωσε κατὰ τῶν δαιμόνων. « Παρήρσιάσομαι καὶ ἐν αὐτῇ, » τουτόστιν ἐν αὐτῇ τῇ σωτηρίᾳ δημοσιεῦσαι τὴν ἐπικρυπτομένην ἐν ἐμοὶ δύναμιν· διεφράγη γὰρ τὸ καταπέτασμα, ὃ ἥλιος ἐσκοτίσθη, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ ὅσα τότε γέγονεν ἐξαίσιον ἢ πάλιν θήσομαι αὐτοὺς εἰς σωτηρίαν, ἡγουν σωτηρίας ἀξιώσω, καὶ παρήρσιάσομαι ἐν τῇ τοιαύτῃ σωτηρίᾳ αὐτῶν, εἴτουν φανερώσω, δείξω τὴν ἐμὴν ἰσχύν.

« Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά. » — Εἰπὼν ὅτι « Τάδε λέγει ὁ Κύριος, » διαβεβαιουῦται καὶ περὶ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων ἀληθείας ὡς καθαρὸν ψεύδους εἶσιν.

« Ἀργύριον πεπυρωμένον δοκίμιον τῇ γῆ. » — Οὕτως εἶσιν ἀμιγεῖς ἀπάτης ὡς τὸ κεχωνευμένον ἀργύριον ἀκοινωνητὸν ἐστὶν ὕλης χειρόνος· Δοκίμιον δὲ τῇ γῆ ἀντὶ τοῦ δοκιμαζόμενον ἐν τῇ γῆ· καὶ γὰρ ἔχουσιν οἱ τεχνῖται τὸ χωνευόμενον, ἢ καὶ δοκίμιον τῇ γῆ ἀντὶ τοῦ δοκίμιον ἐκ τῆς γῆς. Ἐπιτείνων δὲ τὴν καθαρότητα τοῦ Κυρίου λόγων, ἐπήγαγε·

« Κύριε, καθαρῶς ἐπταπλάσιον. » — Τὸ ἐπταπλάσιον ἀντὶ τοῦ πολλάκις· τὸ γὰρ ἐπτάκις ἀντὶ τοῦ πλειστάκις ἢ τῶν Ἑβραίων παραλαμβάνει διάλεκτος. Τὸ δὲ πολλάκις χωνευόμενον παντάπασι τὴν καθαρὴν· οὕτως οὖν εἶσιν ἀληθεῖς, ἀργύριον κεχωνευμένον πολλάκις. Λόγια δὲ εἶπεν, οὐ καθ' ὑποχωρισμὸν εὐτελείας, ἀλλ' ὅτι τοὺς χρησμούς λόγια ἐκάλουν διὰ τὴν βραχυλογίαν αὐτῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ λέξεσι μεγάλην δύναμιν ἐννοίας ἐμπεριεῖχον.

« Σὺ, Κύριε, φυλάξαις ἡμᾶς καὶ διατηρήσαις ἡμᾶς ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. » — Τὸ μὲν φυλάξαις ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμούντων, τὸ δὲ διατηρήσαις ἀπὸ τῶν ἔσωθεν ἐπιβουλεύοντων· ἢ καὶ τὸ μὲν φυλάξαις ἀπὸ τῆς παρούσης γενεᾶς, τὸ δὲ διατηρήσαις ἀπὸ τῶν ἐσώτερον, ὑπερ ἔστιν εἰς τὸν αἰῶνα, δηλονότι μέχρι παντός. Καὶ μέντοι ἡ πίστις τῶν δεξαμένων τοῦ Εὐαγγελίου τὸ κήρυγμα καὶ ἀπὸ τῆς τριηκονταεταίας γενεᾶς ἀκαταγώνιστος ἔμεινε καὶ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ, καὶ οὔτε οἱ φανερῶς πολεμήσαντες αἵρετικοὶ κατέσχευσαν αὐτῆς ἢ κατεσχῶσαι δύνησονται.

« Κύκλω οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦσι. » — Πάντοτε γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς περικυκλοῦσι πολιορκῆσαι τὴν πίστιν σπεύδοντες. Καὶ τοῦτο μὲν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων· ἐπὶ δὲ τῶν αἵρετικῶν τὸ κύκλω περιπατοῦσι ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐπ' εὐθείας ἀλλὰ περιστραμμένως παρερμηνεύουσι τὰς θείας Γραφάς.

« Κατὰ τὸ ὕψος σου ἐπολυώρησας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » — Ὑψωθεῖς, φησὶν, ἐπὶ τοῦ σωτηρίου, πολλῆς φροντίδος τοὺς ἀνθρώπους ἤξιωσα· ὅτι δι' αὐτοὺς πέπονθας πολυωρία γὰρ ἡ πολλὴ φροντίς, ὡς περ καὶ ἡ ὀλιγοψυχία τῶν ἀνθρώπων ἢ καὶ ὑψωθεῖς πρὸς οὐρανοὺς ἐν τῇ καιρῷ τῆς ἀναλήψεως ἐπὶ γένησας τοὺς ἀνθρώπους· ἐξαποστείλας Παράκλητον φωτίζοντα καὶ ὀδηγοῦντα τοὺς ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα· δύναται δὲ καὶ ἱστορικῶς οὗτος

ὄφθαλμοὺς ἀρμόσαι τῷ Δαυὶδ· φεύγοντα γὰρ τοῦτον ἀπὸ προσώπου τοῦ Σαούλ τινες ὑποκρινόμενοι φίλιν ἐπεχείρησαν προδοῦναι τῷ διώκοντι· ὧν διασύρει τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ὑπόκρισιν καὶ τὸν δόλον καὶ τὴν πανουργίαν, καὶ μόνον ἐπικαλεῖται σωτήρα τὸν Θεὸν οἷα τῶν φίλων προθεμένων τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ, καὶ προλέγει τούτων τὴν ἀπώλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μεγαλορρημοσύνην τῶν ἀμφὶ τὸν Σαούλ ἀπὸθεσθῆναι προαγορεύει. Ὑπὲρ δὲ τῆς ὀγδόης ἐπιγέγραπται· « Διὰ τὸν Κύριον ἀναστήσομαι, » καὶ τῆ ἐξῆς, τῇ ἀναστάσει τοῦ Σωτήρος μᾶλλον ἀρμόζονται· εἴ γὰρ καὶ ταῦτα πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐλύσομεν ὡς περ ἀκηκόετα τοῦ Θεοῦ ὑποσχομένου κινήθη· ναι κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιβουλῆς, ἄγεις (ἄρ' εἰς) ἐκδίχῃσιν αὐτοῦ καὶ θεῖναι τοὺς πτωχοὺς καὶ πένητας εἰς σωτηρίαν, καὶ παρρησιάσασθαι· τουτέστι φανῆναι ἰσχυρὸς καὶ δίκαιος. Διὰ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐναντιωθησόμεθα τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ὀγδόης. Ἰστέον δὲ ὅτι σωτήριον οὐδ' ἑτέρως ἢ σωτηρία ἐρμηνεύεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΒ'.

Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Μετὰ τὴν μοιχείαν τῆς Βηρσαβεὲ, καὶ τὸν φόνον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Οὐρία διαφύροις περιπεσῶν πειρασμοῖς ὁ Δαυίδ· ἢ τε θυγάτηρ αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ἀμὼν ἐφθάρη, καὶ τὸν Ἀμὼν ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀθεσαλὼμ ἀνείλε· καὶ τῶν βασιλικῶν οἴκων οὐκ ἐλαχίστη λόγων σύγγυσις· ἐπεὶ τελευταῖον καὶ τυραννίδος μελετήσας ὁ παῖς οὗτος Ἀθεσαλὼμ ἀπήλασε μὲν αὐτὸν τῆς βασιλείας, οὐκ ἔστησε δὲ μέχρι τούτου τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις συνεκρότησε, καὶ παρεσκευάζετο καταδιῶξαι τὸν πατέρα καὶ ἀνελεῖν, ἀναλογιζόμενος ὁ Δαυίδ τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν συμφορῶν, ὥστε διὰ τὴν δηλωθεῖσαν μοιχείαν καὶ τὸν φόνον, ταῦτα πάσχειν ἐγκαταλιπόντος αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ ταῦτα συνεχωρήθη· διὸ καὶ τὸν παρόντα συνέθηκε ψαλμὸν μετὰ τὸν τρίτον· ὅτε ὁ Χριστὸς διασκεδάσας τὴν βουλήν Ἀχιτόφελ ὡς προειρήκαμεν, ἐμήνυσε αὐτῷ τὴν μελέτην πᾶσαν Ἀθεσαλὼμ, καὶ τὸ πρακτέον ὑπέθετο. Εἰς τὸ τέλος δὲ ἐπιγέγραπται, διὰ τὴν ἐν τούτῳ πρόβῃσιν τῆς τοῦ πολεμοῦντος ἤττης, εἰς τέλος ἐκβεβηκυῖαν· Ἀγαλλιάσεται γὰρ, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου.

« Ἔως πότε, Κύριε, ἐπιλήσει μου εἰς τέλος; » — Ἡ λήθη μὲν ἔστιν ἀποβουλὴ μνήμης. Ἐπὶ Θεῷ δὲ πάντα ἐνώπιον, καὶ οὐχ αἱ πράξεις μόνον ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ νοῦ κινήματα· λήθη οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν πεπλημμεληκότων οἰητέον, παραχωροῦντος πειράζεσθαι τούτους εἰς παιδεύσιν· τὸ δὲ εἰς τέλος μέχρι πολλοῦ παρελήθηται.

« Ἔως πότε ἀποστρέψεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; » — Πρόσωπον μὲν οὖν ἔστι Θεοῦ ἡ ἐποπτική καὶ εὐεργετική αὐτοῦ δύναμις. ἀποστροφή δὲ ἢ πρὸς τὸ ὑναντίον αὐτῆς ἐνέργεια ἀποστρεφόμενου τοὺς ἀναξίλους τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ διὰ τὸ βδελύττεσθαι τὰς πράξεις αὐτῶν. Ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων χαρακτηρίζει τὰ θεῖα· καὶ γὰρ οἱ ἐγκαταλιμπάνοντες τινὰ καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ συναπολιμπάνουσι,

καὶ οἱ ἀποστρεφόμενοι οὐχ ὀρῶσιν οὐς ἀποστρέφονται.

« Ἔως τίνος θήσομαι βουλὰς ἐν ψυχῇ μου, ἔδυνας ἐν καρδίᾳ μου ἡμέρας καὶ νυκτός; » — Φροντίζω καὶ μεριμνῶ πῶς ἂν ἀπαλλαγείην τῶν πειρασμῶν, καὶ μὴ δυνάμενος ἐλευθερίαν εὑρεῖν, ὀδυνῶμαι διὰ παντός.

« Ἔως πότε ὑψωθήσεται ὁ ἐχθρὸς μου ἐπ' ἐμέ; » — Ὁ πατραλοῖας ὁ διὰ πολλοῦ μηνιῶν μοι ἀπ' οὗ τὸν πατέρα Ἀμὼν ἐθανάτωσεν· Ὑψωθήσεται δὲ ἀντὶ τοῦ εὐπραγήσει. Ὁ μὲν γὰρ χαίρων αἴρει τὴν κεφαλὴν, ὁ δ' ἀνιῶμενος συγκέκυψε τεταπεινωμένος· ἢ ἐχθρὸν τὸν διάβουλον ὑποληπτέον· αὐτὸς γὰρ ἔστιν τῶν πειρασμῶν αἴτιος ἐπεμβόλων τοῖς πάσχουσι καὶ οἷον καταπατῶν καὶ θλίβων ἐπαίρομένους τῆς παρὰ Θεοῦ βροπῆς.

« Ἐπίβλεψον, εἰσάκουσόν μου, Κύριε ὁ Θεός μου. » — Πρὸς τὸ ἐπιστρέφεις κατάλληλον τὸ ἐπίβλεψον, Ἀξίωσόν με τῆς σῆς εὐμενείας· ἔπιθε κακῶς πάσχοντα καὶ ἐλεήσας, εἰσάκουσόν μου παρακαλοῦντος εἰς βοήθειαν.

« Φώτισον τοὺς ὄφθαλμοὺς μου μήποτε ὑπνώσωσιν εἰς θάνατον. » — Τῆς νυκτός μοι περιχυθείσης τῶν συμφορῶν κατέσχε τοὺς ὄφθαλμοὺς μου ὕπνος τῆς βλάβης· εἰώθασιν γὰρ εἰς ὕπνον καταφέρεσθαι οἱ λυπούμενοι, τῆς δούνης τῆς καρδίας σκότος καὶ βάρος ἐμποιοῦσης τοῖς ὄφθαλμοῖς. Φώτισον οὖν αὐτούς. Τουτέστι καθαρῶς ὄραν δὸς, χαρὰν ἐνσταλάξας τῇ καρδίᾳ μου· ὅφ' ἧς αὕτη σκοτώσα, τὸν ὕπνον ἀποδιώξει τῶν ὄφθαλμῶν· μήποτε ὁ ὕπνος οὗτος εἰς θάνατόν μοι καταλήξει δι' ἀθυμίας ὑπερβολῆς· μήποτε ὑπνώσω εἰς θανάσιμον· ἢ καὶ ὄφθαλμοὺς τοὺς τῆς ψυχῆς λέγει, δηλαδὴ τὸν νοῦν ἐσκοτισμένον ὄντα τῷ ζόφῳ τῆς ἀμαρτίας· ὅν ἀπαλλαγῆναι τοῦ σκότους ἰκετεύει, μήπως, φησὶν, ἀποθάνω τὸν ἐν ἀμαρτίαις θάνατον· νεκρὸς εἰς ἀρετὴν ἤδη γεγονώς· ἢ καὶ τὸν ἐν ἀπογνώσει νεκρωθεὶς ὄλως εἰς ἐλπίδα τὴν σὴν.

« Μὴ ποτε εἴπη ὁ ἐχθρὸς μου· Ἰσχυσα πρὸς αὐτόν. » — Ἐἰ γὰρ τοιοῦτόν τι πείσομαι, τῇ αὐτοῦ δυνάμει ὁ ἐχθρὸς τὸν ἐμὸν θάνατον ἐπιγράφεται ὡς καὶ τῶν ἀλγεινῶν γενόμενος αἴτιος. Ἐχθρὸν δὲ νοήσης εἴτε τὸν ὄρατόν, εἴτε τὸν ἀόρατον.

« Οἱ θλίβοντές με ἀγαλλιάσονται ἐὰν σαλευθῶ. » — Εἰ παρακινήθῶ ἀπὸ τῆς ἐν σοὶ ἀσφαλείας, οἱ ἐχθροί μου χαρήσονται κατακρημνισθῆναι με τοῦ λοιποῦ παρβροῦντες, ὡς οὐκ ἔχοντα σωτηρίας βάσιςιν.

« Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου ἠλπίσα. » — Τὴν ἐξ ἀρετῶν παρρησίαν ἀπολωλεκώς δι' ἃ πέπραχα κακὰ ἐπὶ τῷ ἐλέει σου μόνον ἠλπίσα· δαψιλὲς γὰρ τοῦτο καὶ ἀνεξάντλητον.

« Ἀγαλλιάσεται ἡ καρδία μου ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου. » — Προκατιδὼν τὴν τοῦ πολεμοῦντος ἤτταν τοῖς προβλεπτικοῖς ὕμμασιν, εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῇ παρὰ σοῦ δωρουμένη σωτηρίᾳ.

« Ἄσω τῷ Κυρίῳ τῷ εὐεργετήσαντί με, καὶ ψαλῶ τῷ ὄνοματι Κυρίου τοῦ ὑψίστου. » — Ἄσω διὰ γλώττης, ψαλῶ δὲ διὰ τοῦ ὀργανικοῦ ψαλτηρίου· ἢ

ως εὐφρανῶ καὶ πρακτικῶς. Ἄρμόζει ἅλμιδος καὶ πᾶσιν ἀδικουμένοις.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΓ'.

ὡς ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ· « Εἶπεν ἄφριον ἐν Οὐκ ἔστι Θεός· » — Καὶ οὕτως ὁ ὁπισχνεῖται τῶν ἐν αὐτῷ προηγουμένων μὲν γὰρ αὐτὸν προλέγειν φασὶ τοῖς ἱεροῦ ἐπὶ Ἐζεκιίου τοῦ βασιλέως Ἰερουσαλὴμ πολιορκουμένου αὐτὸν· Ἀσσυρίου Σαρδάρη ἐαυτοῦ καρδίᾳ ἀπεφήνατο μὴ εἶναι Ἰουδαίων· εἰ γὰρ ἐφρόνει οὐκ ἂν εἰς ἐλογισμὸν καὶ ταῦτα κατ' ἐκάστην ἀκούων ἀκατὰ τῶν ἐχθραίνοντων Ἰουδαίων ἤσεν· οὕτω δὲ παρ' ἐαυτῷ λογισάμενος, ἱεροικῶ λόγου τὸν Θεὸν ἐβλάσφημησεν· τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ῥαφάκην τῷ τέλειως παράστησας, καὶ δι' αὐτοῦ μινύσας αὐτὸν ἱστορίαν ἀναγινώσκοντες εὐρή-

ησαν καὶ ἐδεδελύχθησαν ἐν ἐπιτηδεύσει· οἱ ἀμφὶ τὸν Συναχηρεῖμ διεφθάρησαν τῆς ὁρθῆς ὑπολήψεως· ἐδεδελύχθησαν διὰ τὰς ἀνοσίους πράξεις αὐτῶν· τὸν Θεόν, καὶ ὡς μὴ ὄντι Θεῷ ἀσθενοῦν καὶ τῷ λαῷ αὐτῶν πικνωλεθρίαν καὶ οὕτως ἀλαζονευόμενοι, μέθαις καὶ ἐπιθυμίαις ἐκαταμελούμενοι· γοῦτο δ' ἑσθλὸν ὁ στίχος· ὅτι διεφθάρησαν ἐν ἐπιτηδεύσει καὶ ἐδεδελύχθησαν.

τι ποιῶν χρηστότητα. » — Οὐδεὶς ἐν τῷ οὐρανῷ, ἀλλὰ πάντες πονηροί.

ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ οὐρανοῦ εἰ ἔστι συνιῶν ἢ ἐκζητῶν — Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀντιφρόνους ἐκείνους τοὺς ἔχοντας ὡς εἰρήνη τοῦ οὐρανοῦ δὲ ἐφ' οὗ κατοικεῖν, ὑποκαταστά τὸ, « Ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς. » — ὅστε ἰδεῖν εἴ τις ἐν αὐτοῖς ἐστι κασίων τὸν Θεὸν ἢ ἐκζητῶν αὐτὸν, ἢ ἐκζητῶν αὐτὸν, ὡς τὸ, « Ἐξεζητήσα τὸν Θεόν ἐν τῇ καρδίᾳ μου. » Τινὲς γὰρ συνιέντες ἐν ἀνθρώπινως δὲ τὸν Κύριον ἐκζητῶν ἐπικύπτοντα καὶ θεῶν οὐρανοῦ παρῶν, ἅπαντα γινώσκοντες· ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο πολλὰ ἄλλοις τε δὲ καὶ τὸ παντὸς Θεοῦ ἐπισκοπῆς, ἢ ἐξ οὐρανοῦ διαγινώσκει μηδὲν ἄλλο.

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

καταφύγησαν· οὐκέτι ἔστιν ἔσθλός· » — Ἐξέκλι-

ἡδονὴν, ὅτι Θεός ἐστι τῶν Ἰουδαίων ὁ Θεός. Νῦν γινώσκονται, ὅταν πάντες καὶ ὑποδοχόντα καὶ ἑκατὸν ἀφαιροθήσονται χιλιάδες ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ φεύγων ἀίσχρως ὁ Συναχηρεῖμ εἴσεται τὸν ἐγείραντα τρόπαιον· ἢ μὴ μόνον αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰλλα ἀνομῶ ἔθνη μεμαθηκότων λέγει, τὴν τηλικύτην Ἀσσυρίων ἀπώλειαν ἐπιγινῶναι, ὅτι Θεός ἐστιν ὁ διαφθείρας αὐτούς.

« Οἱ ἐσθίοντες τὸν λαόν μου ἐν βρώσει ἄρτου τὸν Κύριον οὐκ ἐπεκαλέσαντο. » — Τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγεται· ὅτι οἱ δαπανῶντες δί- κτην βρώσεως ἄρτου καὶ ἀναλισκόντες τὸν λαόν μου ἐν στόματι πολιορκίας λιμοῦ καὶ ἀπειλῆς ἐμὲ τὸν Κύριον πάντων οὐκ ἐπεκαλέσαντο· τουτέστιν οὐκ ὠνόμασαν Θεόν. Λέγοντο δ' ἂν καὶ λαὸς τοῦ Δαυὶδ οἱ πολιορκούμενοι τότε, ὡς ἐκ τῆς αὐτοῦ καταγόμενοι βασιλείας, ἵνα καὶ προσώπῳ τοῦ Δαυὶδ ὁ λόγος εἴη, Κύριον οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν εἰπόν- τος.

« Ἐκαὶ ἐδειλίωσαν φόβον οὐ οὐκ ἦν φόβος. » — Ἐν Ἰερουσαλὴμ τότε ἐδειλίωσαν οἱ ἀμφὶ τὸν Ἐζεκιάν· ἐν φόβῳ τοῦ Συναχηρεῖμ, οὐ οὐκ ἦν φόβος, τουτέστιν ὄν οὐκ ἔδει φοβηθῆναι μὴ δυνάμενον φοβῆσθαι διὰ τὸ ἔχειν ἀντίπαλον τὸν Θεόν· τοῦτο γὰρ ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐξῆς εἰπών·

« Ὅτι Κύριος ἐν γενεῇ δικαίων. » — Δικαίους λέγει τοὺς εὐσεβεῖς· τοιοῦται δὲ οἱ περὶ τὸν Ἐζεκιάν θεοφιλῶς τοὺς ὑπηκόους ποιμαίνοντας. Γενεάν δὲ εἴρηκεν, ὅτι πάντες ἐκ μιᾶς ῥίζης οἱ Ἰσραηλίται· ἢ καὶ αὐθις ἐκαὶ ἐδειλίωσαν οἱ ἀμφὶ τὸν Συναχηρεῖμ ἐν φόβῳ Θεοῦ· οὐ φόβος οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς· προ- πείρας, καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἦν ἐν τῷ γένει τῶν πολιορκουμένων Ἰουδαίων ὑπὲρ αὐτῶν μαχόμενος· ἢ καὶ ἐδειλίωσαν ἐν φόβῳ τοῦ Ἐζεκιίου οὐ οὐκ ἦν φόβος· μᾶλλον ὑποπτήσαντος, καὶ εἰς τὴν αὔριον προσδοκοῦντος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πάντων ἀναιρεθῆναι κατασφαττόμενοι γὰρ οἱ Ἀσσύριοι, ἐδόκουν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰουδαίων ἀναιρεῖσθαι· καὶ ὅτι Θεός ἐστιν ὁ Θεός Ἑβραίων βοηθῶν αὐτοῖς, ἐντεῦ-θεν ἐμάνθανον.

« Βουλήν πτωχοῦ κατασχόνατε· ὁ δὲ Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ ἐστιν. » Τοῦτο λέγει πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους, ὅτι ἐφραύλισατε καὶ ἐξουθενήσατε τὴν σκέψιν τῆν ἐσκέψατο Ἐζεκιίας ὁ πτωχὸς ὅσον ἐπὶ τῇ τοῦ πολέμου παρασκευῇ. Ἐβουλεύσατο δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπογνοῦς ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καταφυγεῖν εἰς Θεόν· ὁ μεμαθηκότες οἱ τοῦ Συναχηρεῖμ διεκωμώδησαν οἱ ἀνωφελέες· ὑμεῖς μὲν οὖν, φησὶ, κατασχόνατε τὴν βουλήν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ τὸν Κύριον ἐλπίδα ἔχει, προσδοκῶν αὐτὸν μόνον βοηθόν.

« Τίς δώσει ἐκ Σιών τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραὴλ; » Τίς τῶν κατοικούντων ἐν Σιών δώσει τὴν σωτηρίαν Ἰσραὴλ τῶν ἄγαν ἠσθενηκότων; καὶ τίς αὐτοῦς ῥύεται τῶν χειρῶν τοῦ Συναχηρεῖμ; Οὐδεὶς ἀνθρώπων εἰ μὴ Θεός ἐφ' ὃν ἠλπίσαν· καὶ οὗτος γὰρ ἐν τῇ ναῷ τῆς Σιών ἐδόκει οἰκεῖν.

« Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀγαλλιάσεται Ἰακώβ καὶ εὐφρανθήσεται Ἰσραὴλ. » — Αἰχμαλωσίαν λέγει μὲν οὐ γενομένην

τὸν ἐνάρετον, ἐκεῖνος, φησὶν, ὅς ἂν πορεύηται ἄμειπτος καὶ ἐργάζεται δικαιοσύνην, καὶ ἄμωμον οἰητόν τὸν ἐν θεωρίᾳ τελειούμενον· διὰ ταύτης γὰρ πορεύεται πρὸς οὐρανὸν ὁ νοῦς· δίκαιον δὲ, τὸν πράξει καταρτιζόμενον· ἡ ἐργασία γὰρ πράξις. Ἐνεστῶτι δὲ χρόνῳ ἐπὶ ἀμφοῖν ἐχρήσατο, διὰ τὸ μὴ χρήναι ποτε λέγειν τὸν οὕτως ἔχοντα. Πολυμεροῦς δὲ τῆς πρακτικῆς οὔσης περιέλαβε πᾶσαν τῆς καθόλου δικαιοσύνης δυνάμιν· μόνη γὰρ ἡ δικαιοσύνη πᾶσαις ἐποχεῖται ταῖς ἀρεταῖς· δικαιοσύνη γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκείνη οὐκαιοπραγία· καθόλου δὲ τὴν δικαιοσύνην ἡμεῖς, εἶτα καὶ κατὰ μέρος αὐτὴν ἐπέξεισι.

« Λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. » — Ἀληθῆ δογματίζων καὶ δογματιζόμενος.

« Ὅς οὐκ ἐδύλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ. » — Πρόσεστι ἀληθῆ καὶ ἄδολα λέγων, τουτέστιν, ἀληθῆ καὶ λογιζόμενος ἐν ἑαυτῷ καὶ λέγων πρὸς ἄλλους· διὰ μὲν τῆς καρδίας τὸν ἐνδοθέτον λόγον ἐδήλωσεν, διὰ δὲ τῆς γλώττης τὸν προσφορικόν.

« Καὶ οὐκ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακόν. » — Πλησίον ἐσμέν ἀλλήλων ἢ τῷ ταύτῳ τῆς πίστεως, ἢ τῇ σῴσει τοῦ λέγοντος. Κακὸν δὲ λέγει τὴν βλάβην· ἀκολούθως δὲ πρῶτον ἐμνημόνευσε καρδίας, εἶτα γλώττης, εἶτα ποιήσεως· ἐνθυμεῖται γὰρ τις, εἶτα λέγει, εἶτα πράττει.

« Καὶ ὄνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ. » — Ταυτὸν ἔγγιστα καὶ πλησίον· καὶ ὅς οὐκ ἔλαβεν ὄνειδισμὸν, καθάπερ ὄπλον κατὰ τῶν ἔγγιστα αὐτοῦ· τουτέστιν, ὅς οὐκ ὠνειδίσεν αὐτούς· πλημμελήσαντας ἢ πειραθέντας, ἢ ἄλλως ἀτυχοῦντας· ὁ μὲν γὰρ ὄνειδισμὸς τέλος ἔχει κωμωδίας· ὁ δὲ ἔλεγχος διόρθωσιν σφαλμάτων· ὅθεν τὸν ἔλεγχον μὲν ἐπὶ καλοῦ λαμβάνομεν, οὐδέποτε δὲ τὸν ὄνειδισμὸν ὡς ἐναντιώτατον.

« Ἐξουθενῶται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρούμενος· τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Κύριον δοξάζει. » — Διανέμων γὰρ ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν, τὸν μὲν πονηρὸν οὐδενὸς ἀξίον ἡγεῖται φραυλίζων· καὶ πλούτῳ, καὶ εὐγενείᾳ κομᾷ, καὶ ἄλλῃ περιφανεῖᾳ λαμπροτάτῃ, ἐστί· τοὺς δὲ φοβούμενους τὸν Θεὸν μεγαλύνει, καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις ἀτυχημάτων εὐρίπκωται· μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.

« Ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀπιστῶν. » — Τὸ ὀμνύειν ἀντὶ τοῦ διαβεβαιουῦσθαι· παραλαμβάνουσιν οἱ παλαιότεροι ὅρκους γὰρ οὐδὲν ἕτερον ὡς ἡ βεβαίως λέγειν, μάρτυρα παραλαμβάνουσα τὸν Θεὸν ἢ καὶ τῇ πλαισίᾳ νομοθεσίᾳ συγκεχωρημένος ἦν ὁ κατὰ Θεοῦ γινόμενος ἀληθῆς ὅρκος· ἵνα μὴ κατὰ τῶν εἰδῶλων ὀμνύοντες συλαγωγηθεῖεν. Ὁ δὲ τοῦ Κυαγγελίου νόμος, τοῖς τελειότεροις τὰ τελειότερα νομοθετῶν, παντάπασιν τὸν ὅρκον ἐξέκυψεν. Εἰσὶ δὲ τινες λόγοι σχήματα μὲν ὅρκων ἔχοντες, οὐχ ὅρκου δὲ ὄντες, ἀλλὰ θεραπεία πρὸς τοὺς ἀκούοντας· νῆ τὴν φύσειαν Φαραῶ φησὶν· καὶ πρὸς Κορινθίους ὁ Ἀπόστολος, νῆ τὴν ἡμετέραν καύχυσιν· τύπον δὲ Χριστιανοῖς ὅρκων ὁ Οἰσπέσιος κατέλειπε Πάυλος εἰπὼν· « Μάρτυς μου ἐστὶν ὁ Θεὸς ᾧ λατρεύω. »

καὶ πάλιν· « Μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι, » καὶ τὰ τοιαῦτα.

« Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. » — Τοῖς ἀρχαίοις λίαν ἐπονείδιστον ἦν ἡ τοκογλυφία, καὶ ἀισχρὸν καὶ κατὰπτυστον· ὁ γὰρ ἐλεῆμων ἐν καιρῷ δανείζων ἀγαπητὸν ἡγεῖται μόνον ἀπολαβεῖν ὁ δίδωκε. Νοεῖτο δ' ἂν καὶ οὕτως, ὅτι τὸν περὶ εὐλαβείας λόγον ὅς ἐστὶν ἀργύριον πεπυρωμένον δοκίμιον τῇ γῆ, οὐ κατεδάλλετο χάριν τοῦ κομίσασθαι τὸ σωματικὸν ἀγαθόν, ἀλλὰ προῖκα καὶ ἀμαθείς πάντας ἐδίδασκεν.

« Καὶ δῶρα ἐπὶ ἀθώοις οὐκ ἔλαβεν. » — Ἐνεκεν ἀθώων, ὥστε βλάβαι τοὺς ἀναίτιους.

« Ὁ ποιῶν ταῦτα οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » — Διαζωγραφήσας τὸν εἰς ἀρετὴν τέλειον, ἐπέθηκε τῷ λόγῳ τέλος ἐπάξιον· ὁ ποιῶν γὰρ, φησὶ, ταῦτα, τὰ προειρημμένα δηλαδὴ, τέλειος ὢν, οὐ παρακινθῆσεται· τῆς ἐν Θεῷ βίας. Τὸ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα ἀντὶ τοῦ διὰ παντός· ἢ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον. Εἰ δὲ κατὰ τὸν παρόντα, πολλῷ μᾶλλον κατὰ τὸν μέλλοντα.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΕ΄.

« Στηλογραφία τῷ Δαυίδ. » — Στηλογραφία καὶ εἰκόνες καὶ ἀνδριάντες τῆς ἀριστεύσασιν εἰς ἀνεξάλειπτον μνήμην ἀπονενέμηνται κηρύττουσαι τὴν ἐκείνων ἀνδραγαθίαν· ὅθεν ἀντὶ τούτων ὁ παρὼν ψαλμὸς ἀνετέθη τῷ νικητῇ Χριστῷ, καθελόντι τῷ τοῦ σωτηρίου δόρατι τὸν θάνατον καὶ τὸν κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβουλον· ἀναμαρτήτου γὰρ μείναντος, οὔτε ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τῷ εἶδει ἐγκατελείφθη, μέγιστα καὶ σκυλεύσασα τοῦτον, οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, τριήμερος ἀναστᾶσα· περὶ οὗ καὶ Πέτρος ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Μράξεων διέλαθεν, ἐφαρμύζων τῷ Χριστῷ τὸν παρόντα ψαλμὸν· ἐπὶ τοῖς οἰκειοῖς οὖν κατορθώμασιν ἑαυτῷ τὴν στήλην ἀνέστησε διὰ γλώττης τοῦ Δαυὶδ ὁ Σωτήρ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐμπνεύσαντος καὶ κινήσαντος τὸν προφήτην. Ἀναγράφει δὲ τὸ εἶδος νίκης, καὶ ὅσα πρὸ τοῦ τέλους αὐτῷ ἐγένετο.

« Φύλαξόν με, Κύριε, ὅτι ἐπὶ σοὶ ἤλπισα. » — Ἀνθρωποπρεπεῖς οἱ τοῦ ψαλμοῦ λόγοι· καὶ γὰρ οὐχ ὡς Θεός, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος κατεπολέμησε τὸν ἐχθρὸν, ἅμα μὲν διδάσκων ὡς ἐστὶν ἀκαταγώνιστος τοῖς νήφουσιν, ἅμα δὲ καὶ τοὺς τρόπους δι' ὧν αὐτὸν κατεπάλασεν, ἀπολιμπάνων ἡμῖν ἀκριδῆ ἀρχέτυπον εἰς μίμησιν. Ἐχεται τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος πρὸς Θεόν· καὶ γὰρ καὶ τοῖς Εὐαγγελίοις διαφόρως εὗξατο φυλαχθῆναι ἀπὸ πίστεως ἐπιβουλῆς φανεῶς καὶ ἀφανοῦς, λέγων· « Σὺ με φύλαξον, ὅτι ἐπὶ σοὶ μόνῳ ἤλπισα, μηδενὶ τῶν ἄλλων τεθαφθήκως· οἶδα γὰρ ὅτι σώσεις τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σοί. »

« Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Κύριός μου εἶ σύ. » — Εἶπα τῷ Πατρὶ τῷ Κυρίῳ πάντων ὅτι Κύριός εἶ σύ μου ὡς ἄνθρωπος καὶ οὐχ ὡς Θεός, καὶ διὰ τοῦτο περιφροσύνησεν· ὡς γὰρ ἄνθρωπος ἐδεῖτο τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ φυλακῆς· ὑπετάγη γὰρ, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέλευσα αὐτόν.

« Ὅτι τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις. » — Εἶπον δὲ προσίτι ὅτι τῶν δώρων μου τῶν εἰς θυσίαν

οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα καὶ θύσω σοι καὶ οὕτως βοηθῶν ἄ
ἔξω· εἰ γὰρ καὶ προσίστα· ὁ θεὸς τὰ εὐσεβῶς προσ-
αγόμενα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐνδοξῶς αὐτῶν, ἀλλ' ὥστε
ταῦτα κρίνειν εὐγνωμοσύνης ἀπόδειξιν καὶ ποιεῖσθαι
πρόφασιν ἀντιθύσεως τῶν πολλῶν κρειττόνων.

« Τυεῖς ἅγιοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ ἐθαυμάστωσεν
ὁ Κύριος. » — Εὐελπίς εἰμι, φησὶν, εἰδὼς ὅτι τοῖς
ἅγιοις τοῖς ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ θαυμαστὰ καὶ παράδοξα
ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἄγιος δὲ ὁ τὸν θεὸν εἰλικρινῶς
ἀγαπῶν καὶ ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς· οἷος ἦν ὁ ταῦτα
λέγων. Εἶπεν δ' ἂν οὕς λέγει πάντες οἱ πρὸ τῆς Χρι-
στοῦ παρουσίας εὐαρεστήσαντες τῷ θεῷ. Ἦν δὲ αὐ-
τοῦ ἢ ταύτην εἶποις, τοῦ Κυρίου γὰρ ἢ γῆ, ἢ τὴν
ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐν ἧ καὶ κάτω ὄντες ἐπολιτεύοντο,
καὶ ἐν ἧ θανόντες πολιτεύονται· ἢ καὶ ἅγιοις μὲν
ὑποληπτέον τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν
πιστεύοντας, πολυειδῶν ῥυθθέντας κινδύνων καὶ
θανάτων· γῆν δὲ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ἧ ἀνατρέφον-
ται. Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν αὐτοῖς θαυ-
μαστὰ ποιεῖ.

« Πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. » — Ὅπου
γὰρ τοῦ Θεοῦ γίνονται· θελήματα, καὶ ὁ θεὸς πάντως
ἐστὶν ἐν αὐτοῖς φυλάττων καὶ κατευθύνων.

« Ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθενεῖαι αὐτῶν· μετὰ ταῦ-
τα ἐτάχοναν. » — Ἀσθενεῖαι λέγει τοὺς κόπους καὶ
τὰς θλίψεις αὐτῶν· ῥύσεται δὲ αὐτούς ὁ Κύριος· ἢ
καὶ ἄλλως· ἐπληθύνθησαν αἱ ἁμαρτίαι πρότερον
τῶν εἰς Χριστὸν πιστευουσῶν· ἀσθενούσης γὰρ
τῆς ψυχῆς ἢ ἁμαρτία γίνεται· εἶτα τοῦ εὐαγγε-
λίου κηρυχθέντος, ἐτάχοναν εἰς εὐσέβειαν· τὰ δ'
ἐντεῦθεν οὐχ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς θεὸς ἀποφαίνε-
ται.

« Οὐ μὴ συναγάγω τὰς συναγωγὰς αὐτῶν ἐξ αἰ-
μάτων. » — Τοῦτο περὶ τῶν ἀνελόντων αὐτῶν Ἰου-
δαίων ὧν τὰ πλῆθος συναγαγεῖν ἀπὸ σφαγῆς ἀνανεύει
τὰ διαφθαρσόμενα τῶν ῥημάτων.

« Οὐδ' οὐ μὴ μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ
χειλέων μου. » — Ὀνομάζετο γὰρ ὁ λαὸς ἐκεῖνος
λαὸς θεοῦ καὶ περιούσιος καὶ ἄμπελος, καὶ μερίς
καὶ κληρονομία καὶ σχοίνισμα, καὶ ὅσα τριαῦτα.
Οὐκ ἔτι γοῦν, φησὶν, Ἰουδαίους καλέσω τοῖς ὀνόμα-
σιν οἷς καὶ πρότερον, ἀλλὰ τέκνα μωμητῶν, καὶ γε-
νεῶν σχολιῶν, καὶ γεννήματα ἐχιδῶν, καὶ σπέρμα
πονηρῶν, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· ἢ καὶ περὶ τῶν ἐξ
ἔθνων ἄμφω τὰ ῥητὰ νοήσωμεν· ὅτι οὐ μὴ οἰκειώ-
σομαι τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐξ ἐναίμων θυσιῶν, ἀλλ'
ἐξ εἰλικρινοῦς πίστεως καὶ πνεύματι τῆς θυσίας·
οὐδὲ μὴ μνησθῶσομαι τῶν ὀνομάτων, οἷς αὐτούς
ὀνόμαζον πάλαι διὰ τῶν προφητῶν· ἀλλ' ἀντὶ μὲν
ἐχθρῶν καλέσω φίλους, ἀντὶ ἀπίστων πιστούς, καὶ ὅσα
τούτοις ἀκόλουθα· χειλήθ' ὁ θεοῦ νοοῦν· ἂν οἱ λόγοι,
καὶ ταῦτα γὰρ λόγων ὄργαν· ἄλλως τε καὶ ὁ Σωτὴρ
ὑστερον ὡς ἄνθρωπος ὀνόμαζε καὶ Ἰουδαίους καὶ τοὺς
ἐξ ἔθνων τοῖς ἐναντίοις τῶν προτέρων ὀνόμασιν, ὡς
δεδήλωται.

« Κύριος μερίς τῆς κληρονομίας μου καὶ τοῦ πο-
τηρίου μου. » — Οὐ παρὰ γνώμην, φησὶ, τοῦ Πα-
τρὸς ἐγενόμην ἄνθρωπος· καὶ αὐτὸς γὰρ τῇ εὐ-
δοκίᾳ μέτοχος ἐστὶ τοῦ λαοῦ τοῦ πιστευσάντος ἐξ

ἔθνων· τοῦτο... γὰρ καλεῖ κληρονομίαν, ὡς ἐν τῷ
δευτέρῳ ψαλμῷ προεῖρηται. Ἦτι δὲ καὶ τοῦ θανά-
του· ποτήριον γὰρ ἐνιαχοῦ τῆς Γραφῆς ὁ θάνατος
ἐρμηνεύεται· κἂν τοῖς εὐεγγελοῖς γὰρ λέγει· « Τὸ
ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω, ὑμεῖς αὐὸ δύνασθε πίνειν· » καὶ
αὐθις· « Πάτερ μου, εἰ θανάτὸν ἐστὶ, παρελθέτω
ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· » τὸ δὲ οὐκ ἐποίησε γὰρ καὶ
ἐπὶ τῇ ἀνακλήσει τῶν ἔθνων καὶ ἐπὶ τῷ θανάτῳ
τοῦ Ἰησοῦ· ἢ καὶ μερίδα τὸν πλοῦτον νοήσεις, ἵν' ἦ
τοιούτως· ὁ θεὸς πλοῦτός ἐστι τῆς ἐξ ἔθνων κληρο-
νομίας μου· ἔτι δὲ καὶ τῆς διδασκαλίας μου πλοῦ-
τος καὶ κεφάλαιον· πανταχοῦ γὰρ τοῦ εὐαγγελίου
περὶ τοῦ Σωτῆρος διέξεισιν. Ἀλλὰ πλοῦτος μὲν
ἢ μερίς· ὡς τὸ, « Μερίς μου εἶναι γῆ ζώντων. »
Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν μεριζόντων παίδων τὴν οὐσίαν
τοῦ πατρὸς ἢ μερίς ἐκάστην πλοῦτός ἐστιν, ὥστε
συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ μερίδα λήγεσθαι καὶ πλοῦτον
καὶ κληρὸν· τὸ μὲν, ὡς μεριζόμενον, τὸ δὲ πάλιν ὡ
καταγόμενον ἀπὸ πατρὸς. Διδασκαλία δὲ τὸ ποτήριον·
ἔτι καὶ οἶνος αὕτη διὰ τὸ εὐφραίνειν καὶ ἄμπελος ὁ
Χριστός.

« Σὺ εἶ ὁ ἀποκαθιστῶν τὴν κληρονομίαν μου
ἐμοί. » — Ἦν γὰρ ἔθνη πέλας τοῦ Ἰησοῦ καὶ θεοῦ
τυγχάνοντα ἀνέστησαν εἰς εἰδωλολατρείαν· εἶτα πάλιν
ἀποκατέστησαν αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως· ἀνατί-
θησι δὲ τῷ Πατρὶ τὴν χάριν, ὡς αἰτίῳ· καὶ ἔτι
τουτὶ τὸ ῥητὸν ἐφερμηνευτικὸν τοῦ πρὸ αὐτοῦ· διὰ
τοῦτο γὰρ, φησὶ, κωνωνός εἶ τῆς κληρονομίας μου
καὶ τοῦ ποτηρίου μου, διότι σὺ μοι ταύτην ἀποκα-
τέστησας. Πρὸ τοῦ ποτηρίου δὲ τὴν κληρονομίαν
τέθεικεν· ὅτι αὕτη γέγονεν αἰτία τοῦ θανάτου αὐτοῦ· δι'
αὐτὴν γὰρ ἀπέθανεν. Ἐπίσης δὲ τι καὶ γλαφυρὸν θειώ-
ρημα περὶ τῶν προκειμένων· ὅτι τὸν κατ' εἰκόνα θεοῦ
πεπλασμένον ἄνθρωπον διὰ τοῦτο κληρὸν τοῦ πλά-
σαντος ὄντα δελεάσας ὁ εὐστρατής καὶ τυραννίσας
ἐπεσπάσατο καὶ τὸν ἀλλότριον ἐσφετερίσατο· πέποιμφε
δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κληρονόμος γράμματα διὰ τῶν
προφητῶν ἀπαιτοῦντα τὸν ἀπαρεθέντα κληρὸν· ὡς δὲ
καὶ μᾶλλον ἀντείχετο, λαβὼν αὐτὸς ὁ κληρονόμος τὰς
διαθήκας τοῦ πατρὸς, κἀπεισι πρὸς τὸν ἄρπαγα,
καὶ δικαστῆς αὐτοῖς γίνεται ὁ πατήρ, καὶ καταδικάσας
τὸν βιαστὴν, ἀποκαθιστῶ τῷ υἱῷ τὴν κληρονομίαν οὐ
χάριν κοινωνῶν αὐτὸν τοῦ κατορθώματος ὁ υἱὸς
ἐκάλεσεν.

« Σχοινία ἐπέπεσε μοι ἐν τοῖς κρατίστοις μου. » —
Οἱ κληροδοτοῦντες τὴν γῆν, σχοινίοις αὐτὴν διαμε-
τρῶντες, περιορίζουσι· βούλεται γοῦν λήγειν ὡς
ἀποκαταστάσης μοι τῆς κληρονομίας μου, ἐπέπεσε
μοι τοῦτ', εἰ ἐπέβηλλον ἐμοὶ σχοινία· πολλά· κἀντεῦθεν
διεμετρήθη τὸ σάκος καὶ περιορίσθη, καὶ ἐγένετο
γνωρίζουσι· διὰ γὰρ τῶν αἰνεγμάτων τῷ τε πλῆθος τῶν
πιστευόντων ἠνίκατο καὶ τὴν γνωριμότητα· δύο γὰρ
ἔργα τοῦ σχοινίσματος, ὡς ἔφημεν. Κρατίστους δὲ
λέγει τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ· καὶ τοῦτο παρέστητε διὰ
τῶν ἐξῆς.

« Καὶ γὰρ ἢ κληρονομία μου κρατίστη μοι. » —
Ἄνω μὲν πληθοντικῶς κρατίστους εἶπε διὰ τοὺς
κατὰ μέρος πιστούς· κάτω δ' ἐνικῶς κρατίστη διὰ
τὴν τῶν κατὰ μέρος μίαν συναγωγὴν καὶ ὁμοδοξίαν.

Κρατίστον δὲ λέγει τὴν ἐξαιρετον καὶ ἡγαπημένην, ἢ καὶ τὴν γενναίαν, ὡς καταπαλαίουσαν τὸν ἀντίπαλον. Νουῶνται δὲ καὶ σχοινία ἃ ἐπέπεσον τῷ χριστῷ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀγυμένων πρὸς Πιλάτον. Ἐπέπεσον δὲ αὐτῷ διὰ τοὺς κρατίστους, ἦτοι τοὺς πιστοὺς ὑπὲρ ἧν ἔπασχε. Πάλαι μὲν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι ἦσαν Θεοῦ κληρονόμοι· ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοινίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ἀποβλήτων καὶ τούτων γενομένων ἑτέραν ἀντέλαβε κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν ἐξ ἔθνων, ἣν καὶ κρατίστην εἶπεν, ὡς ὑπὲρ τὴν παλαιότεραν.

« Εὐλογῆσω τὸν Κύριον τὸν συνετίσαντά με. » — Τὰ ἐντεῦθεν φησὶν ὡς ἄνθρωπος· λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἀγγελιστὴς περὶ αὐτοῦ· « Τὸ δὲ παιδίον τῷ ξανθῷ καὶ ἐκραταιούτῳ πνεύματι, πληρούμενον σοφίας. »

« Ἔτι δὲ καὶ ἕως νυκτὸς ἐπαίδευσάν με οἱ νεφροὶ μου. » Νεφροὺς μὲν οἰητέον τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς· περὶ τοὺς νεφροὺς γὰρ τοῦτο κεῖται, καθὼς ἐν τοῖς προσεξηγηθεῖσιν ἔφημεν· νύκτα δὲ τὸν δεσποτικὸν θάνατον· ἄχρι φησὶ, θανάτου ἐπαιδάγωγῆσε καὶ ἐβρύθμισέ με ἡ ἐπιθυμία μου, μηδ' ἕως τῶν γηίνων ἐρασιβίαια μόνων δὲ τῶν θείων ἰμεριμένη· ἢ καὶ νύκτα νοητέον τὰ ἀπόκρυφα μυστήρια, ἐν ᾗ τοιοῦτον, ὅτι μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἀγνώστων τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐπαιδάγωγῆσέ με ἡ ἐπιθυμία μου.

« Προεωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντός. » — Πρὸ παντὸς ἄλλου ἔβλεπον τὸν Θεὸν ἐνώπιόν μου, διὰ παντὸς τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς ἐνώπιόν μου φαινόμενον.

« Ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ σαλευθῶ. » — Ἐβλεπον δὲ αὐτὸν ἐνώπιόν μου, διότι ἐν ταῖς δεξιάς μου πράξεις ἐστίν, ἐπαναπαυόμενος ἐν αὐταῖς· ἐγγίζει γὰρ ὁ Θεὸς δι' ἀρετῆς τοῖς ἐγγίζουσιν· ἐκ δεξιῶν μου δὲ ἐστίν, ἵνα βοηθούμενος ὑπ' αὐτοῦ, μὴ παρακινηθῶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ πρὸς τὴν ἐναντίαν· φυλάσσει γὰρ Κύριος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν.

« Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. » — Ἦς καρδίης μου γὰρ πληρωθείσης εὐφροσύνης ὡς ἀπολαθόντος τὴν κληρονομίαν καὶ καταγωνισαμένου τὸν ἐχθρὸν καὶ τοιοῦτον ἔχοντος ἐπίκουρον παραπήλαυσε καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἄγαν χαρᾶς, οἷα τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ᾄδουσα καὶ τὰ τοῦ σοῦ μεγαλεῖα διηγούμενη.

« Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, ἥτις οὐκ ἐγκαταλείψει τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην. » — Τοῦτο περὶ τῆς ταφῆς τοῦ δεσποτικοῦ σώματος· κατοικήσει γὰρ τὸν τάφου ἐπ' ἐλπίδι ταχυίας ἀναστάσεως· εἰδὼν γὰρ προειρήκει τοῖς μαθηταῖς πολλάκις. Εἰς ἄδην τίθησε καὶ τῆς ἐλπίδος τὴν αἰτίαν· καὶ γὰρ οὐκ ἐγκαταλείψει τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην ὑπὸ τῶν τετελευτηκότων ψυχῶν· κατέχονται· τόπος γὰρ ὁ ἄδης ὑπὸ γῆν ἀποκοκλιρωμένος ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς τῶν ἀποθνήσκοντων· ποῦ τοίνυν ὁ λῆρος. Ἀπολλωνάριος ὁ τὴν προσληφθεῖσαν σαρκα δογματίζων ἄψυχον καὶ ἀναυτὸν ὡς ἀνόητος;

« Οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιν σου ἰδεῖν διαφθοράν. » — Τοῦτο περὶ τοῦ δεσποτικοῦ σώματος· οὐδ' ἐμὲ τὸν ἀνακείμενόν σοι δι' ἀρετῶν οἰκειώσεως παραχωρήσεις ὑποστῆναι τὴν κατὰ σῶμα διαφθοράν, ἀλλ' ὡς ἀναμάρτητον συντηρήσεις ἀδιάλυτον ἐν τοῖς οἰκειοῖς μέρεσιν· ἵνα τῆς ψυχῆς ἐγκατοικισθείσης αὐτῷ παντελῶς ἀρτίως, θάψῃ ἀναστῶ. Φησὶ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν θανόντων ἡ διάζευξις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος· διαφθορὰ δὲ ἡ διάλυσις τοῦ σώματος μερῶν καὶ μελῶν εἰς χεῖρας.

« Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς. » — Ἐδίδαξάς με τὰς ἀρετάς· αἱ ποδηγοῦσι πρὸς τὴν ἀθάνατον ζωὴν· ἢ ἀπεκάλυψάς μοι τοὺς τρόπους τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως· περὶ τῆς ἔλσεως πολλάκις τοῖς μαθηταῖς· ἢ ἐδίδαξάς με ὁδοὺς ἀναστάσεως καὶ παλινζωίας· ὡς αὐτὸς βαδίσας τεμῶ τοῖς μαθηταῖς.

« Πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. » — Πρῶτον Πατὴρ ὁ Υἱός. « Ὁ ἑωρακὴς γὰρ, φησὶν, ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » ἐπεὶ καὶ χαρακτὴρ αὐτοῦ λέγεται καὶ εἰκὼν· εὐφρανεῖς οὖν με, φησὶ, τὸν προσλαβόντα Θεοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν· πρὸ ταύτης γὰρ καὶ ἐλυπεῖτο καὶ ἐδάκρυε, καὶ ἡγωνία νόμιμ' ἦν ψύσεως· ἢ καὶ μετὰ τοῦ προσώπου σου ἀντὶ τοῦ μετὰ σοῦ, περιφραστικῶς· ὁ μὲν γὰρ ἠνωμένος ἦς τῷ Πάτρι, ὁ δ' Υἱὸς τῷ Πατρί. Καὶ κοινὴν ἔσχον τὴν εὐφροσύνην ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἣν ὁ διὰ σωτηρίου θάνατος εἰργάσατο.

« Τερπνότης ἐν τῇ δεξιᾷ σου εἰς τέλος. » — Δεξιὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· ὡσπερ καὶ βραχίον καὶ δύναμις τέρψις φησὶ, καὶ ἀγαλλίασις ἔσται τῷ Πάτρι σου, διὰ παντός τοὺς πεπτωκότας συναναστήσαντι καὶ τὴν ἑαυτοῦ κληρονομίαν ἀπολαθόντι.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ΄.

Προσευχὴ τῷ Δαυίδ. — Ὑπὸ τοῦ Σαούλ διωκόμενος καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύμενος ἔγραψε τὸν ψαλμὸν τοῦτον, εἰς ἐπικουρίαν τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενος.

« Βιστάκουσον, Κύριε δικαιοσύνης μου. » Τῆς περὶ τὸ δίκαιον διαθέσεως, ἥτις διὰ τῶν πράξεων ὡς διὰ γλώττης βοᾷ· διαφόρως γὰρ δυνάμενος κυλεμεῖν τὸν πλεμισιώτατόν μοι Σαούλ, ἐφεισάμην, ὡς ὑπὸ Θεοῦ βεβασιλευκός, καὶ οὐδὲ ὑβρίσαι τοῦτον λόγῳ ἐτόλμησα· κεφαλὴ γὰρ ἐπὶ παντός τοῦ λαοῦ. Δίκαιον δὲ τοῦτον φεῖδεσθαι κατὰ πάντα διὰ ταῦτα· ἢ δικαιοσύνην ἐνταῦθα λέγει τὴν δικαιολογίαν αὐτοῦ, καθ' ἣν δικαιούται· ἦν καὶ προῖον τίθησιν· οὕτως νοούντων ἡμῶν, οὐ δείξει κομπάζειν ὁ προφήτης, ἀλλ' εὐλόγως παρακαλεῖ.

« Πρόσρχες τῇ δεξιᾷ μου. » — Δέξιν ἐνταῦθα ὑπολήπτειν τὸ σχῆμα τῆς παρακλήσεως· ἔλσειν γὰρ ὡς μετὸν τῆς κατηφείας καὶ συντριβῆς καὶ ταπεινώσεως, καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ὀφείας δυσωπεῖν δυνάμενον.

« Ἰνυήσῃται τὴν προσευχὴν οὐκ ἐν χεῖλεσι δουλείας. » — Τοῦτο καθ' ὑπερβάτην ἀναλυστέον, ἵν' ἢ τὴν οὐκ ἐν χεῖλεσι δουλείας γενομένην ἢ προσχομένην· καθαρὰ γὰρ ὄλου καὶ ψεύδους τὰ χεῖλη μου, καὶ οὐ συνοῖδα λαλήσαι ποτε ὄλῳ τῷ Σαούλ

ἀλλ' ὁμολογῆσας τὴν εἰς σὺν ἄγαπην φυλάττω καθαρὰν τὴν ὁμολογίαν, εἰ καὶ αὐτὸς τὰς πρὸς ἐμὲ ψεύδεται συνθήκας. Τριάδα δὲ προβάλλεται πρὸς ἀντίληψιν· τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, τὸ σχῆμα τῆς δεήσεως, καὶ τὴν ἐξ ἀδούλων χειλέων προσευχὴν, ἵνα καὶ μᾶλλον ἐροῖσθαι πρὸς ἄκουαν.

« Ἐκ προσώπου σου τὸ κρίμα μου ἐξέλθοι. » — Σὺ δικάσεις ἡμῖν, ὃ τὰ ἡμέτερα πρὸς ἀκρίθειαν εἰδώς καὶ μόνος ἀδρέπης δικαστῆς· ὁ θεὸς γὰρ κριτῆς δίκαιος καὶ ἰσχυρὸς περατῶσαι τὴν οἰκείαν ἀπόφασιν. Ἐκ προσώπου δὲ ἀντὶ τοῦ ἐκ σοῦ, περιφραστικῶς, ἢ ἐνώπιόν σου. Τὸ κρίμα μου δὲ, τουτέστιν ἡ περὶ ἐμοῦ ἀπόφασις· ἀδικον γὰρ ἡγοῦμαι· δικάζειν ἐμαυτῷ καὶ κολάζειν τὸν ἀναιρεῖν ἐπαγόμενον.

« Οἱ ὀφθαλμοί μου ῥέτωσιν εὐθύτητας. » — Ἴδοιμι ψήφους ὑφ' ἡμῖν ἐξηνεγμένας.

« Ἐδοκίμασας τὴν καρδίαν μου, ἐπεσκέψω νυκτός. » — Οὐ μόνον ἀδίκου πράξεως ἀπεσχόμεν, ἀλλὰ καὶ πονηρᾶς ἐνθυμήσεως· ἠρεύνησας γὰρ ὃ καρδιογνώστης, καὶ οὐχ εὐρὲς τινα μελέτην κατὰ τοῦ Σαούλ ἐν τῇ καρδίᾳ μου· καὶ εἶδες αὐτὴν οὐκ ἐν τῇ εὐπραγίᾳ μόνον ὀρθῶς ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ νυκτὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἃ σκοτίζουσι τὸν νοῦν, καὶ τῆς εὐθείας ἀποπλανᾶσθαι παρασκευάζουσιν· κατὰ γὰρ τὸν Ἰωβ εἶπεῖν, ἐν τῷ φωτὶ σου ἐπορευόμεν ἐν σκότει, ὅτι λόχνος ἦν τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου καὶ φῶς ταῖς τρίβους μου· ἢ καὶ νόκτα λέγει, καθ' ἣν τὸν Σαούλ ἐν τῷ σπηλαίῳ λαθίων ὑποχείριον οὐκ ἀνεῖλεν.

« Ἐπύρωσάς με, καὶ οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία. » — Ἐπύρωσάς, με πυρὶ τῶν πειρασμῶν ὡς οἱ τεχνῖται τῷ πυρὶ τὸν χρυσόν, ὅπως γνοῖεν εἰ ἔστι καθαρὸς, καὶ χωνευθέντος μου τούτοις καὶ βασανισθέντος οὐχ εὐρέθη ἐν ἐμοὶ ἀδικία τοῦ Σαούλ, οὐδὲ μικροψυχῆσας ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐουλυτουσάμην τι πονηρῶν.

« Ὅπως ἂν μὴ λαλήσῃ τὸ στόμα μου τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. » — Οὐκ ἔστι τὸ πικρὸν ῥητὸν ἀνακόλουθον, ὡς τινες ψήθησαν, ἀλλ' αἰτία δοκεῖ τῆς πυρώσεως· διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶ, παρεχώρησας πυρωθῆναι με πειρασμοῖς ἵνα μὴ μόνον ἀνώτερος αὐτῶν ὑπεραίρωμαι καὶ διαβάλλω τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαούλ· θριαμβεύων ἃ πραττοῦσιν ἄδικα· ἢ καὶ ἵνα πρὸς σὲ συντόμως ἐπιστρεφόμενος, ἐν ὀλίπῃ γὰρ ἐμνήσθημὲν σου, τὰ σὰ μᾶλλον ἔργα λαλῶ, πῶς ἅπαντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομεῖς.

« Διὰ τοὺς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληρὰς. » — Λόγους χειλέων θεοῦ καλεῖ τὰς ἐντολάς τοῦ διὰ Μωσέως δοθέντος νόμου. Χειλέων δὲ θεοῦ κατὰ χρηστικῶς, οἷα παρὰ θεοῦ ὑφηγηθείσας· διὰ ταύτας οὖν, φησὶν, ἐφύλαξα, τουτέστιν ἐβιάδισα ὁδοὺς σκληρὰς τὰς τῶν ἀρετῶν· τραχεῖαι γὰρ αὗται καὶ ἐπίπικραι, πάσης σωματικῆς ἡδονῆς ἀπεστερημέναι· φυλάττειν δὲ παρὰ τῇ συνηθείᾳ τῆς Γραφῆς τὸ ἐνεργεῖν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λέγεται· ὡς τὸ. « Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου, » τουτέστιν ἐπλήρωσα,

« Κατάρτισαι τὰ διαθήματά μου ἐν ταῖς τρίβους σου, ἵνα μὴ σπλενωθῶσιν. » — Ἄνω μὲν ὠνόμασε διαθήματα τὰ τοῦ νοῦ κινήματα, κάτω δὲ τὰ τοῦ σώματος· οἷον τέλεια, ὄρθα ποιήσων τὰ νοήματά μου ἐν τοῖς προστάγμασί σου, τοῖς φέρουσιν εἰς σὲ τοὺς οὐ· αὐτῶν ὀδεύοντας· τούτων γὰρ τελειωθέντων οὐδ' αἰ διὰ σώματος πράξεις ἀποσφαλεῖεν ἂν· ἢ κατάρτισαι τὰ διαθήματά μου, τουτέστι πᾶσάν μου ἐνέργειαν ἐν τῷ ὀδεύειν τὰς τρίβους σου· ἅς διὰ τῶν ἐντολῶν ἔτεμες τοῖς σπεύδουσιν ἐλθεῖν ἐπὶ σέ· ἵνα μὴ παρακινήθωσι τοῦ προσήκοντος, μὴ παρὰ σοῦ καταρτιζόμενα· οὐ γὰρ εἴ ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γινώσιν.

« Ἐγὼ ἐκόραξα ὅτι ἐπήκουσάς μου, ὁ θεός. » — Οὐ μάλιστα ποιῶμαι τὴν παράκλησιν· οἷόςτι καὶ πάλιν παρακαλέσαντος ἐπήκουσας.

« Κλῖνον, Κύριε. » — Καὶ μὴν ἄκλιτόν ἴστιν ἐν ἡμῖν τὸ οὖς, ἀλλ' ὅτι κλινομένης τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τὸν λέγοντα δοκεῖ τοῦτο κλίνεσθαι. Προεῖρηται δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν τὰ θεῖα χαρακτηρίζει συγκαταβατικώτερον διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων ἀθένειαν· οἱ γὰρ βουλόμενοί τινος ἀκριβέστερον ἀκούειν, ἀδρανῶς ὑπ' ἀσθενείας φθεγγόμενου, κλίνουσιν αὐτῷ διὰ τῆς κεφαλῆς τὸ τῶς· κλῖνον ὡς ὑψηλὸς ἐπὶ ταπεινόν, ὡς ἰατρὸς ἐπὶ νοσητῶντα. Εἴη δ' ἂν ὄρασις μὲν θεοῦ ἢ ἀπλῶς γινώσις τῶν πραγμάτων, οὗς δὲ ἢ λεπτοτέρα· τὰ γὰρ ὀρατὰ τῶν ἀκουστῶν παχύτερα διὰ τὴν ὕλην. Ἄνω δὲ καὶ κάτω τῆς παρακλήσεως τὸ εἰσάκουσον καὶ πρόσσχές καὶ ἐνώτισαι καὶ τὰ τοιαῦτα εἰς ἔμφασιν τῆς πρὸς τὴν αἴτησιν ὀλοψύχου διαθέσεως.

« Θαυμάστωσον τὰ ἔλεή σου, ὁ σώζων τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ. » — Θαύματος ἄξια ποιήσων. Ἐλέη δὲ λέγει τὴν ἀντίληψιν· οἱ γὰρ ἰδόντες αὐτὸν ὑπερασπιζόμενον ἐθαυμάστωσαν αὐτὸν, ὡς ταχεῖαν καὶ πανσθενῆ καὶ ὡς μὴ μόνον δικαίων, ἀλλὰ ἁμαρτωλῶν ἀντιλαμβανόμενῃν.

« Ἐκ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ δεξιᾷ σου φύλαξόν με, Κύριε, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ. » — Φύλαξόν με, Κύριε, ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν παρὰ τὸν Σαούλ· οἱ ἀνθεστήκεισαν τῇ χειροτονίᾳ σου· διὰ γὰρ τῆς χειρὸς ταύτης ἐδήλωσε· οὐ γὰρ ἐχειροτόνησάς με βασιλεῖα διὰ τοῦ προφήτου τοῦ χρίσαντος. Οὗτοι δὲ σπουδάξουσιν ἀνεγεῖν μὴ καταδεχόμενοι·

« Περὶ τῆς κόρης τοῦ ὀφθαλμοῦ. » — Θαυμαστῆ δὲ ὄντως ἢ περὶ τὴν κόρην τοῦ ὀφθαλμοῦ φυλακῆ· χιτῶν γὰρ ἐπὶ χιτῶνι καὶ παραβολαὶ πικίλαι ταύτην περιτειχίζουσιν, καὶ οἱ μὲν λεπτοὶ καὶ διαφανεῖς, ἵνα μὴ τραχύνουσιν ὑγρὰν οὖσαν καὶ ἀπαλὴν· ἔξωθεν δὲ παχὺς ὁ τῶν βλεφάρων, οὖσιν ἡμικυκλίως διηρημένος, ἵνα καὶ τὸν κονιορτὸν ἀποσοθῆ καὶ τὴν ἐξ ἀέρος βλάβην καὶ τὰ πτερωτὰ ζωῶφια. Τετρίχεται δ' οὗτος ἵνα τὸν ἐγγὺς ἰδῶντα καταρρέοντα κωλύῃ· ὀρμιὸς γὰρ ἐστὶ καὶ λυπηρὸς· ἵπνιου δὲ τοῦτου φάραξ ἐφρῶς ἰσχημάτισται καθάπερ τις στερρῶς ὄρφος. Πικύκασται δὲ καὶ οὗτος θριξίν ἵνα μὴ ὁ φερόμενος νοθὲν ἰδῶς ἐπὶ τὴν σκηνὴν

τῆς κόρης ἐμβάλλη, ἀλλ' ἀνακρουόμενος ἐκεῖθεν, ἐπὶ τοὺς κροτάφους μετοχετεύεται.

« Ἐν σκέπη τῶν πτερόγων σου σκεπάσεις με ἀπὸ προσώπου ἀσεβῶν τῶν ταλαιπωρησάντων με. » — Ἐτέρην εἰκόνα φυλακῆς εὐρύην ἀξιοὶ νεοττοῦ τρόπον ἐπισκέπτεσθαι, πτέρυγας καλῶν τὰς συνεκτικὰς καὶ φρουρητικὰς καὶ θαλπιτικὰς δυνάμεις τῆς παντοδυνάμου προνοίας, ἐκ μεταφορᾶς τῶν ταῖς ἑαυτῶν πτέρυξι σκεπνόντων τοὺς νεοττοὺς πετεινῶν· τὸ γοῦν σκεπάσεις ἀντὶ τοῦ εὐκτικοῦ νοήσιωμεν· πολλαχοῦ γὰρ τῆς Γραφῆς τὸ τοιοῦτον εἶδος· ἢ καὶ προφητεύει· τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Πρόσωπον δὲ ἀσεβῶν αὐτοὺς λέγει τοὺς ἀσεβεῖς. Καταχρηστικῶς δὲ νῦν εἶπεν ἀσεβεῖς τοὺς ἄμφι τὸν Σαούλ, ὡς δίκην ἀσεβῶν ζῶντας ἐν ἀνομίαις καὶ διψῶντας ἀνελεῖν τοὺς ἀθώους καὶ ὡς μὴ σεδῶμένους τὴν δηλωθεῖσαν ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ χειροτονίαν οἱ ἐταλαιπώρησαν αὐτὸν περὶ τὴν φυγὴν· πᾶσαν κακοπάθειαν ὑφιστάμενος.

« Οἱ ἐχθροὶ μου τὴν ψυχὴν μου περιέσχον. » — Ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἑαυτὸν ἐνέφηνεν, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν. Περιέσχον δὲ ἀντὶ τοῦ περιεκύκλωσαν, πάντοθεν καθίζοντες λόχους.

« Τὸ στόμα αὐτῶν συνέκλεισαν. » — Διὰ τοῦ στόματος τὴν καρδίαν καὶ τὰ σπλάγχνα δηλοῖ· διὰ ταῦτα γὰρ πολλὴ πειμνή· καὶ φησιν ὅτι Ἀπέκλεισάν μοι τὸν ἐκ καρδίας καὶ σπλάγχνων αὐτῶν ἔλεον· ἐξ ὧν οὗτος πρόεισιν. Ἄλλοι δὲ φασὶ· στόμα τὴν ἀξίαν (ἀξίαν) καὶ εὐμερίαν· ἐρμηνεύοντες ὅτι ἀπέκλεισαν καὶ οἶον συνέσχον αὐτὴν ὡς μηκέτι φευξομένην, ἀλλὰ διόλου συνεσομένην αὐτοῖς.

« Τὸ στόμα αὐτῶν ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν. » — Ἐκδήμαζον γὰρ ἠάττον συτχεῖν αὐτὸν ὡς εὐθάρατον, μηδαμῶθεν ἔχοντα βοήθειαν.

« Ἐκβάλλοντές με νυνὶ περιεκύκλωσάν με. » — Ἐξώσαντές με τῶν ἐμῶν ἀπάντων οὐκ ἐρκέσθησαν· ἀλλὰ νῦν περιεκύκλωσάν με θανατώσαι· σπουδάζοντες.

« Τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἔθεντο ἐκκλίνειν ἐν τῇ γῆ. » — Ἐθεντο καὶ ἐσκέψαντο ἐκκλίνειν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἀπὸ σοῦ, τοῦ ἐν οὐρανοῖς κατοικοῦντος, καὶ τῶν σῶν προσταγμάτων ἃ κελεύουσι· μὴ ἀδικεῖν τὸν ἀνάξιον εἰς γῆν, τουτέστιν εἰς γεηρὰς ἐπιθυμίας· αἵτινες εἰσιν ἀλόγως ἀποπλησαι πᾶν τὸ κατ' ἡδονήν. ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐστήριξαν ἐπιτηροῦντες ἐκκλίνειν καὶ καταθάλειν με εἰς γῆν ὑπ' αὐτῶν σφαττόμενον.

« Ἐπέλαθόν με ὡσεὶ λέων ἔτοιμος εἰς θήραν καὶ ὡσεὶ σκύμνος οἰκῶς ἐν ἀποκρύφοις. » — Ὅσον ἐπὶ ταῖς ἐαυτῶν ἐλπίσιν ὑπέλαθόν με, τουτέστιν, ὑπελθόντος μετεώρησαν τῆς γῆς ἀνάρπαστον φέρουντες. Λιαφορὰν δὲ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ λέοντος καὶ τοῦ σκύμνου τοιαύτην τινὲς ἀπόδεδώκασιν· ὡς ὁ μὲν ἀλκῆ πεποιθὴς, φανερῶς ἐστὶν ἐν τῇ θηρεύειν ὁ δὲ σκύμνος, μήπω θαρρῶν ἐκ τοῦ προφανῶς ἀρπάζειν· κρύπτεται κρυπτόμενος· καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τοῖνον οἷ μὲν ἐθαρρῶν προφανῶς ἀρπάσαι, τινὲς δὲ λαθραῖως, ἐαυτοῖς οὐ τεθαρρῆκότες. Οὐδὲν δὲ κωλύει ταυτὸν καὶ ἄμφω δηλοῦν· εἴωθεν γὰρ πολλάκις ἐν

τοῖς παθητικαῖς λόγοις ὁ προφήτης ταυτολογεῖν ἐν ὑπλλαγαῖς λέξεων. ἵνα αὐξήσας τὸ πάθος εἰς ἔλεον ἐπισπάσῃται.

« Ἀνάστηθι, Κύριε. » — Δοκῶν καθεύδειν διὰ τὴν μακροθυμίαν κινήθητι πρὸς ἄμουν.

« Πρὸφθασον αὐτούς. » — Πρὸ τοῦ θοῦναι πέρατι τὰ μεμελετημένα προκατάλαβε αὐτούς.

« Καὶ ὑποσχέλισον αὐτούς. » — Ἐμπόδισον τῷ κατ' ἐμοῦ δρόμῳ. Τοῦτο δὲ ἐκ μεταφορᾶς τῶν βουλομένων τισὶν ἐπικόπτειν τὸν δρόμον· οἱ τρεχόντων τοῖς ποσὶν αὐτῶν ὑποτιθέασιν τὰ σκέλη κατὰ πάροδον, καὶ οὕτως εὐχερῶς καταβάλλουσιν.

« Ἦῤῥασι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς βρομφαίας σου, ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου. » — Ἐν τῇ βρομφαίᾳ σου ῤῥασι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς Σαούλ, καὶ ἀπὸ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, τῶν ἐχθραίνοντων τῇ χειροτονίᾳ σου, τουτέστιν ἐμοῖ, ἢ τῶν πολεμούντων τῇ χειρὶ σου, δηλαδὴ σοὶ περιφραστικῶς· εἰ γὰρ ἐμοὶ πολεμοῦσιν, ἐγὼ δὲ σὸς, οἱ πολεμοῦντές μοι τῷ σῆ σοὶ ἄρα πολεμοῦσι. Ἔνος δὲ χάριν ἀσεβῆ τοῦτου λέγει προειρήκαμεν. Καθ' ἑαυτὰ δὲ τὰ βίβρα ἀναγνωστέον ἀπολύτως. Κατάλληλον δὲ καὶ τὸ ῤῥασι τὴν ψυχὴν μου πρὸς τὸ ῤῥθεν ἀνωτέρω, « οἱ ἐχθροὶ μου γὰρ, εἶπε, τῇ ψυχῇ μου περιέσχον. » Ἀποροῦσι δὲ τινες πῶς ὁ φεισάμενος τοῦ Σαούλ ἐν τῷ σπηλαίῳ νῦν ἀναιρεθῆναι τοῦτον εὐχεται βρομφαία Θεοῦ. Καὶ λέγωμεν ὡς αὐτὸς μὲν αὐτόχειρ βασιλέως οὐκ ἀνέσχετο γενέσθαι, καθὼς ἐν προνομίαις ἐξηγησάμεθα τοῦ ψαλμοῦ· τὴν δὲ θεὸν παρεκάλει πρὸς ἐκδίκησιν, ταλαιπωρούμενος ἐν πάσῃ κακοπαθείᾳ· ὡσπερ γὰρ τὸ πρῶτον ἀδικον, οὕτω δίκαιον τὸ δευτερον· ἢ καὶ ἐν βρομφαίᾳ λέγει, οὐκ ἀναιρούση, ἀλλὰ φοβήσῃ τοὺς ἐχθροὺς μόνον. Ἀνθρωποπρεπῶς δὲ εἴρηται· καὶ γὰρ ὁ θέλων ἐξελέσθαι τὸν ὑπὸ πολεμίων συνεχόμενον βρομφαίαν σπασάμενος ὄρμη κατ' αὐτῶν, Καὶ ὅτι οὐκ ἀναιρεθῆναι τοὺς ἄμφι τὸν Σαούλ, ἀλλὰ δυσπραγῆσαι μόνον βούλεται δηλοῖ τὰ ἐξῆς.

« Κύριε, ἀπ' ὀλίγων, ἀπὸ γῆς διαμέρισον αὐτούς ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν. » — Ἐτι ζῶντας αὐτοὺς ἀφόρισον ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ μὴ ἔστωσαν αὐτοῖς ἐναρίθμιοι· ἢ καὶ, ἀλλαχοῦ φησι, μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν· ἀφορισθέντες γὰρ τὴν ὄξιν ἀπαιτηθήσονται· ποτε δίκην. Ὀλίγους δὲ πολλάκις ἢ Γραφῇ καλεῖ τοὺς ἀγαθούς· εἰ γὰρ πλείους αἰεὶ κακοὶ καὶ εἰ τὰ χερσεῖνα νικᾷ· ὀλίγοι γὰρ οἱ σωζόμενοι, καὶ ὀλίγοι ἐκλεκτοί. Ὀλίγων δὲ εἰπῶν, ἐπήγαγεν ἀπὸ γῆς.

« Καὶ τῶν κεκρυμμένων σου ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν. » — Κεκρυμμένα τινὲς ἔφασαν χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἃ τοῖς λέγουσιν ἐγκεκρυμμένα τῆς γῆς ἀνορύσσονται μεταλλεύόμενα· τούτων οὖν ἐπλήσθη ἡ γαστήρ αὐτῶν· ἤγουν τὰ κατὰ δίκην γαστέρων ἐμφορούμενα, ἢ καὶ αἱ κοιλίαι αὐτῶν ὀφωνούμενων ὅσα λάθουεν. Ἄλλοι δὲ λέγουσι τὰς παρὰ Θεοῦ τεθησαυρισμένας τιμωρίας· ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς ἐν τῷ Δευτερουνομίῳ περὶ ποικίλων τιμωριῶν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ δεξιῶν, « Οὐκ ἴδου πάντα συνήκται παρ' ἐμοῖ καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου. »

προφητεύει γοῦν φάσκων, ὅτι τῶν ἀφανῶν τιμωριῶν A
πλησθήσεται ἡ γαστήρ αὐτῶν, τούτεστιν αὐτοὶ ἀπὸ
γὰρ μέρους τὸ πᾶν πρὸς γὰρ τὴν πλησιμονὴν κατελ-
λήλιως ἔθηκε τὴν γαστέρα· τοῖς μέλλουσι δὲ ὡς
ἐνεστῶσιν ἐχρήσατο.

« Ἐχορτάσθησαν υἱῶν. » — Τὸν ὄν ἀκάθαρτον εἶχον
Ἑβραῖοι διὰ τε τὸ μὴ ἀνάγειν μηρυκισμὸν ἐν τοῖς
χειλέσιν, καὶ διὰ τὸ φιλεῖν τὸν βόρβορον· διὰ οὖν τοῦ
υἱὸς ἐνταῦθα τὴν ἀκαθαρσίαν, φησὶ· ἐχορτάσθησαν
γὰρ, φησιν, ἀκαθαρσίαν τὸν πλοῦτον εἰς φιληδονίαν
ἀκαλλίσκοντες. Οἱ δ' ἀκριθέστεροι τῶν ἐξηγητῶν
υἱῶν τῶν τέκνων, ἐν ᾗ τοιούτων· ὅτι καθάπερ χρη-
μάτων, οὕτω καὶ τέκνων ἐχορτάσθησαν, πολυπαῖδες
γεγονότες· ἢ καὶ κατὰ τὴν διπλῆν ἐξήγησιν ἐχορτά-
σθησαν τῶν εἴτε χρημάτων εἴτε τιμωριῶν· μετὰ
τῶν υἱῶν ἐλλειπούσης τῆς προθέσεως· οὐκ αὐτοὶ B
γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν ἐπλούτησαν, ἢ
ἐτιμωρήθησαν.

• Καὶ ἀφῆκον τὰ κατάλοιπα τοῖς νηπίοις αὐτῶν. »
— Διαρκέσαντα καὶ εἰς τοὺς ἐγγόνους τῶν
υἱῶν· νηπίοις γὰρ αὐτῶν, δηλονότι· τῶν υἱῶν·
τουτέστιν εἰς ὅλην τὴν γενεάν παρέτεινεν εἴτε ἢ
πλοῦτος, εἴτε ἢ τιμωρία. Καὶ εἰ μὲν περὶ ποινηῆς
ταῦτα νοήσωμεν, προφητεία ἐπὶ τῶν ἀπηντηκότων
τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ κακῶν· εἰ δὲ περὶ εὐδαιμονίας,
αὔξησις κατ' ἰσορροπίαν ὅτι τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀπολαύ-
σαντες, παρανόμως ἔσχον, τῆς τοῦ Θεοῦ κατατροναῦ-
τες μικροθυμίας.

« Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθῆσομαι τῷ προσώπῳ
σου. » — Δικαιοσύνη μὲν γὰρ, περὶ ἧς ἐν ἀρχῇ
λέλεκται τοῦ ψαλμοῦ, ἄξιόν με ποιήσει τῆς σῆς C
ἐπισκοπῆς, καὶ ἐμφανισθήσομαι σοι μετὰ τὸν καιρὸν
τῆς τελευταίας κρίσεως.

« Χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν
σου. » — Καὶ ἰδὼν τὴν δόξαν σου τηνικαῦτα πλη-
σθήσομαι τῆς ἐπιθυμίας· ἧτις ἐστὶ τὸ ὀφθῆναί μοι
καὶ ἰδεῖν τὴν δόξαν σου. Οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ Θεοῦ
πρόσωπον οὐκ ὕφονται· καὶ ὁ Κύριος δὲ φησιν ἐν
τοῖς Εὐαγγελίοις· « Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ δι-
ψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται, »
τῶν ἐπιθυμωμένων αὐτοῖς αἰωνίων ἀγαθῶν. Ἀρ-
μόζει δ' ὁ παρῶν ψαλμὸς καὶ παντὶ ἐνχρέτιρ ἐπι-
βουλευομένῳ, ὅς μὴ ἀπατῶν δούλους ζητήσῃ καὶ
θεῖναι μετὰ τοῦ ἐχθροῦ Σαούλ τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ λο-
γίσεται, εἴτε αἰσθητῶν ἴσως εἴτε νοητῶν. Ὁ δ' αὐ-
τὸς καὶ λόγους χειλέων τοῦ Θεοῦ νοήσει τὰς εὐαγ-
γελικὰς ἐντολάς, ἀνθιστηκότας δὲ τῇ δεξιᾷ τοῦ D
Θεοῦ τοὺς δαίμονας ὡς ἀντικειμένους καὶ ὡς ἀπο-
στάτας τοὺς κήτους δὲ καὶ ἀσθεῖς καὶ ἐχθρούς οἱ ἐξέ-
βαλον αὐτὸν ἀπὸ τῆς σκέπης τοῦ Θεοῦ ἢ ἀπὸ τοῦ
παρθέλου, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολούθως ἐκλήψεται. Ἐῴ-
ξεταὶ δὲ διασκορπισθῆναι καὶ διαμερισθῆναι τοὺς
δαίμονας ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ὅπως ἂν οὗτοι οἱ
ἀγαθοὶ ζῶσι μετὰ γὰρ θάνατον οὐ δεδοίκασι καὶ τὰ
περὶ τοῦ πλοῦτου δὲ καὶ τῆς τιμωρίας καὶ τὰ λοιπὰ
προσαρμόσουσιν, ὡς κοσμηκράτορσιν· ὧν καὶ υἱοὺς
καὶ ἐγγόνους νοήσει τοὺς μαθητὰς αὐτῶν καὶ
ὑπουργοὺς πονηρῶν ἀνθρώπων· τῶν γὰρ τοιοῦτων
πατήρ ὁ διάβολος.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΖ'.

« Εἰς τὸ τέλος τῷ παιδί Κυρίου τῷ Δαυίδ. » Δ
ἐλάλησεν τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύ-
της, ἐν ἡμέρᾳ ἐρύσατο Κύριος αὐτὸν ἐκ χειρὸς πίν-
των τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ. » —
Εἰς τὸ τέλος μὲν ἐπιγράφεται ἢ διὰ τὸ προφητείας
ἐμπεριέχειν εἰς τέλος ἐκδοσησόμενας· περὶ Χριστοῦ
γὰρ καὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐν μέρει διαλόγεται· ἢ ὅτι
ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τὸν ὕμνον τού-
τον ἀνέθηκε τῷ Θεῷ εὐχαριστήριον πάσης εὐεργε-
σίας ἧς ἀπέλαυσεν· ἢ καὶ διότι ἐπὶ τέλει τῆς ἐαυ-
τοῦ ζωῆς τὸν παρόντα ψαλμὸν συνέταξε τῷ παιδί
Κυρίου Δαυίδ, καὶ οὐ τῷ βασιλεῖ ἢ προφήτῃ· ὅτι
ταῦτα μὲν δωρήματι Θεοῦ· παῖς δὲ γίνεται Κυρίου·
ἢ δι' εὐγνωμοσύνης ὡς πιστὸς δούλος, ἢ καὶ δι'
εὐεργετήσεως ὡς ἠγαπημένον τέκνον· οὗτος δὲ δι'
ἀμφοῖν ἄμφω· καὶ τὰς τοῦ παιδὸς ἐκλήρωσατο ση-
μασίας· καὶ δούλος καὶ τέκνον χρηματίσας Θεοῦ·
ὁ καὶ μᾶλλον ἔφερεν αὐτῷ μέγα καύχημα διὰ φι-
λοπονίας κτηθῆναι. Ἄ δε ἐλάλησε τῷ Κυρίῳ λείποντος
τοῦ, ταῦτά ἐστι, δηλαδὴ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύ-
της ἐλάλησεν. Ἐδοξὲ δὲ ἐπέγραψε καὶ οὐ ψαλμοῦ,
ὅτι οὐ διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἀλλ' ἀπὸ μόνου στό-
ματος ἦσε τὴν ᾠδὴν ταύτην ἤδη γεράτας, ὡς ἐν τῇ
βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται· ἡμεῖς κατεχρώ-
μενοι ψαλμὸν καὶ τὴν ᾠδὴν ὀνομάζομεν. Ἐν ἡμέρᾳ
δὲ ἢ ἐρύσατο αὐτὸν ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν
αὐτοῦ, τουτέστιν ἐν ἡμέρᾳ ὅτε ἔδοξεν ἐλευθερωθῆναι
πάντων τῶν ἔχρι τότε πολεμίων ἀλλοφύλων καὶ
ὁμογενῶν· διελθὼν δὲ τῶν ἄλλων ἐχθρῶν καὶ τὸν Σαούλ
ἰδίᾳ καὶ τελευταῖον τέθεικεν· ἢ ὡς πολεμιώτατον
αὐτὸν γενόμενον, ἢ φειδόμενος τοῖς ἄλλοις ἐχθροῖς
αὐτὸν συντάξαι, ὡς βασιλεῖα καὶ εὐεργέτην αὐτοῦ ποτε
γεγονότα καὶ πενήθερόν.

« Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχὺς μου. » — Πολ-
λῶν, φησὶ, καὶ μεγάλων τετυχῶς ἀγαθῶν ἀπὸ σοῦ,
καὶ μὴ δυνάμενος ἀμείψασθαι· τί γὰρ ἀνταποδώσω
τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Ὁ
μόνον δύναμαι, τοῦτο καὶ ποιήσω· ἀγαπήσω γὰρ σε
οὐχ ὡς πρῶην μὴ ἀγαπίων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μᾶλλον
τοῦτο ποιήσω· τοῦτο γὰρ καὶ πρώτη τῶν ἐντο-
λῶν· « Ἀγαπήσεις γὰρ, φησὶ, Κύριον τὸν Θεόν σου
ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς
σου. » Ἰσχύον δὲ τὸν Θεὸν ἐκάλεσεν, ὡς τὴν ἀσθένειαν
αὐτοῦ ἐνισχύσαντα κατὰ τῶν τοιοῦτων καὶ τοσοῦτων
ἐχθρῶν.

« Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου καὶ
ρύστικς μου. » — Στερέωμα μὲν, ὡς ἐδρανώσας καὶ
ποιήσας αὐτὸν ἀκλόνητον πρὸς τὰς ἐμβολὰς τῶν
ἐκείστοτε πειρασμῶν· καταφυγή δὲ ὡς φεύγοντα
δεχόμενος εἶσαι τῆς ἑαυτοῦ σκέπης, καὶ τῇ τείχει
τῆς θείας βοηθείας περιφυλάττων· ῥύστικς δὲ ὡς
ἐξαιρούμενος τῶν πολιορκεῖν καὶ ἀγχμαλωτίζειν ἐλ-
πιζομένων.

« Ὁ Θεός μου βοηθός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. »
— Ὁ Θεός μου μόνος ἐπὶ βοηθός μου ἀεί· διὸ καὶ
ἐπ' αὐτόν μόνον ἐλπῶ, μὴ ἀπολιγινοῦν πρὸς τὰ
συμπύκτωντα, μηδ' ἀπογινώσκων τὴν σωτηρίαν.

« Ὑπερασπιστὴς μου καὶ κέρασ σωτηρίας μου

καὶ ἀντιλήπτωρ μου. » — Ἐν πολέμοις τὴν σκέπην αὐτοῦ πρὸ ἐμοῦ τίθει· ἵνα μὴ βληθῶ. Τὰς ἀσπίδας γὰρ οἱ ὑπερασπίζοντές τινων εἰώθασιν πρὸ αὐτῶν ἀνέχειν, ἀποτροπὴν τῆς ὀθενδῆποτε βολῆς· κέρασ δὲ σωτηρίας ἀντὶ τοῦ, ἀμυντήριον σωστικόν. τὰ γὰρ κερασφόρα ζῶα τοῖς κέρασιν ἀμύνονται κραταίως ἐν μάχαις, ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν τοι φυλακτήριον ἐστὶν ὄπλον, τὸ δὲ τι πολεμιστήριον, καὶ τοῦτο κάκεινό μοι, φησὶν, ὁ θεὸς ἐγένετο καὶ σκέπων ἐν πολέμῳ, καὶ διαφθεύρων τοὺς ἐχθρούς. Ἀντιλήπτωρ, δὲ, ὡς ἀντιλαμβάνομενος εἰς ἀθυμίαν πίπτοντος, καὶ τῶν θλιθεῶν ἄλλων ἀνακτώμενος.

« Δίνων ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. » — Οὕτω ποικίλοις ὀνόμασι βοήθειας ἐξυμνήσας τὸν θεόν, ὡς ποικίλως αὐτῷ βοηθοῦντα καὶ κατὰ διαφορούς τρόπους, φησὶν ὅτι οὐ παροίημαι τὸν κατὰλογον τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἀγομάτων, εὐχαριστιῶν μόνον ὑπὲρ τῶν προλαβόντων ὡς· μηκέτι τοῦ Κυρίου ὑπόμεινος, ἀλλὰ διὰ τούτων ἀνῶν καὶ μεγαλύνων αὐτὸν ἐφ' οἷς ἐπηργετήθη καὶ θεικνύων τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ ἐπιτοῦτον ἐπικαλέσομαι παρ' ὅλην τὴν ζωὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπον ὅτι Ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν, καὶ πάντως ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦ νῦν πολεμίων ἐρρήσθη, ἀλλ' εἰκὸς καὶ ἄλλους ἐπαναστήσεσθαι τῆς ζωῆς ἐμοὶ παρατεινομένης· τασαῦτα εἰπὼν, ἀνακυκλοῖ τὸν λόγον καὶ καταλέγει τοὺς ποικίλους αὐτοῦ κινδύνους καὶ τὰς πολυειδεῖς ἐπικουρίας τοῦ θεοῦ. Τροπικιώτερον δὲ τῆ διηγήσει· κέχρηται πρὸς πλείονα τῶν πραγμάτων ἔμφασιν.

« Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου. » — Ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν ὠδίνες νοοῦμεν τοὺς ἐκ θλίψεως πόνους, καθάπερ καὶ ἐκ τῶν γυναικῶν αἱ ὠδίνες γίνονται ἀποθλιδομένων τῶν πόρων διὰ τὴν στενωχωρίαν. Ἀλλ' ἐπ' ἐκείνιων μὲν ὠδίνες ἂν ῥηθῶσιν ζωῆς ὡς εἰς φῶς ζωῆς ἄγουσαι τὸ ἀνεχόμενον· ἐπὶ τούτων δὲ τῶναντίον ὠδίνες θανάτου ὡς εἰς σκότος φέρουσαι τὸν συνεχόμενον. Βούλεται τοίνυν εἰπεῖν· ὅτι συνεχέθη, ἀρορήτοις ὠδῶσι· διὰ γὰρ τῶν ὠδίνων τὴν δριμύτητα τούτων πρῶστησεν.

« Καὶ χεῖμαρροι ἀνομίας ἐξετάραξάν με. » — Χειμαρρούς ἀνομίας καλεῖ τὰς τῶν ἀνόμων ἐθνῶν προσκαίρους καὶ αἰφνιδίους καὶ βραχδείας προσβολάς· τοιοῦτον γὰρ οἱ χεῖμαρροι χειμῶνας, βέροντες αἰφνιδίον καὶ βραχδείως· ἐπονηρεύουσι γὰρ φθονοῦντες καὶ ἀνελεῖν ζητοῦντες αὐτόν. Προσφρῆς δὲ τὸ ἐξετάραξεν· κλονοῦσι γὰρ καὶ ἐλίστουσιν οἱ χεῖμαρροι τὰ παραπίπτοντα. Καὶ αὐτὸς οὖν κλόνον καὶ ἰλιγγον τοῖς λογισμοῖς ἔπαρχεν ὑπὸ τοῦ αἰφνιδίου τῶν ἀδοκῆτων.

« ὠδίνες ἄδου περιεκύκλωσάν με » — Τουτὶ τὸ ῥητὸν ταυτὸν δύναται τίρ. « Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου. » Τότε γὰρ περιεκύκλωσεν· καὶ τὸ περιέσχον ταυτοσήμαντον, καὶ ἄδης καὶ θάνατος ἀλληλουχούμενα· ἄδην γὰρ ἔλεγον ἀρῆσθαι τὸν ὑπὸ γῆν τῶν θανόντων. Ἰπέει τοίνυν αἱ ὠδίνες γεννήσεως εἰσι, περιεκύκλωσάν με, φησὶν, ὠδίνες γεννῆσαι θάνατον ὑπερέτην ἄδου· ὁ μὲν γὰρ χωρίζει

τὴν ψυχὴν, ὁ δὲ κατέχει παραλαμβάνων. Ἦ καὶ ὠδίνες ἄδου πόνου πρὸς ἄδην ἄγοντες ἢ διάκονοι ἄδου.

« Προέφθασάν με παγίδες θανάτου. » — Προκατέλαβόν με λόχοι θάνατον ἐργαζόμενοι. ὃ γὰρ τοῖς θηρευταῖς αἱ παγίδες, τοῦτο ταῖς πολεμίοις οἱ λόχοι.

« Καὶ ἐν τῷ θλίβεσθαι με ἐπεκκλησάμην τὸν Κύριον καὶ πρὸς τὸν θεόν μου ἐκέκραξα. » — Ἰψώσα τὴν φωνὴν μου ἐτι ἀναγκαζόμενος.

« Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου. » — Ναὸν ἅγιον τὸν οὐρανὸν ὑποληπτέον, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν, ἢ τὴν τοῦ μαρτυρίου σκηνήν· ὁ γὰρ μέγας ἐν Ἱερουσόλοις ναὸς ὑπερον ὠκοδομήθη παρὰ Σολομῶντος. Ἦκουσε δὲ οὐκ αἰσθητῶς, ἀλλὰ θεοπρεπῶς. τὰς γὰρ συνεκτικὰς νοῦ παντὸς δυνάμεις ἀδυνατοῦντες γινῶναι καὶ εἰπεῖν εἰς αἰσθησῶν εἰκόνας τὰς αὐτὰς καταμερίζομεν, δι' οὗν ἡμεῖς ἀντιλαμβάνομεθα τῶν ὄντων.

« Καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον αὐτοῦ. » — Διαπαντὸς ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιόν ἐστὶν αὐτοῦ, πρὸς αὐτὸν μόνον κράζοντος ἐν ἀνάγκαις.

« Εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. » — Καὶ ἐν καιρῷ εἰσακούσεται μου. Τούτοις δὲ τοῖς ῥήμασι καὶ ἡμεῖς χροῖμεθα, εὐχαριστοῦντες ἕνα καὶ τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐαιμόνων ἐκδιηγούμενοι.

« Καὶ ἐσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ. » — Τὸ ἐντεῦθεν περὶ Χριστοῦ προφητεῖαι περὶ τῶν ἐσομένων ὡς γεγενημένων διαλεγόμενος· ἰδίωμα γὰρ τοῦτο ποροφητικόν· καὶ γὰρ ἐπὶ Δαυὶδ οὐδὲν τοιοῦτον γεγενημένον ἱστόρηται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, « Ἐσαλεύθη, καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ, » ὁ Ἀκύλας εἶπεν, ἐκινήθη καὶ ἐσεισθη. Ἰῆ δὲ νῦν αἱ ἐκ γῆς ἀνθρωποι, ἢ τὴν γῆν διοικοῦντες· διδάσκοντες γὰρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ τὰ ἔθνη ἐταράχθησαν ὑπὸ τῆς περὶ αὐτοῦ φήμης· σάλας γὰρ ἢ τάρραχος· καὶ ἐφοδῆθησαν ὀρώντες ἅ καὶ ἐποίησε τεράστια· τρόμος γὰρ ὁ φόβος ἐνταῦθα, διὰ τὸ τρέμειν τοὺς ἄγαν φοβούμενους. Καὶ ἄλλως δὲ ἐκινήθησαν, συρρέοντες ἐπ' αὐτῶν κατὰ φήμην. Καὶ ἐσεισθησαν ταῖς ἑαυτῶν γνώμασι, θρουβηθῶντες.

« Καὶ τὰ θεμέλια τῶν ὀρέων ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν, ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ θεός. » — Ὅρη νοήσεις τοὺς θαίμονας διὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ ἀλαζονίαν, θεμέλια δὲ τοὺς βαθεῖς διαλογισμοὺς αὐτῶν· ὀρώντες γὰρ τὴν ἔμαχον τοῦ θεοῦ δύναμιν συνεχέοντο τοῖς λογισμοῖς, διαπαρούμενοι τίς ἐστι καὶ ἀναλογιζόμενοι οἷα πείσονται. εἰ μὲν οὖν λογισμοὶ αὐτῶν οὕτως ἐταράχθησαν, αὐτοὶ δὲ ἐσαλεύθησαν ὅφ' ἧς ἐθεδῆκεσαν δυνάμειως παρακινήθησαν· τοῦτο δὲ ἔπαθον ὅτι ὠργίσθη αὐτοῖς ὁ θεός, ἐπὶ τοσούτον ταρανήσασ· καὶ καταδουλωσαμένοις τοὺς ἀθλίους ἀνθρώπους. Δύναται δὲ ταυτὶ τὰ ῥήματα νοεῖσθαι καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ δεσποτικοῦ πάθους γεγενημένων, ὥστε ἡ γῆ ἐσεισθη καὶ αἱ πέτραι ἐρῆραγησαν, ὅτι ὁ θεός ὠργίσθη αὐτοῖς, δηλονότι ταῖς Ἰουδαίοις.

« Ἀνέθη καπνὸς ἐν ἔργῃ αὐτοῦ. » — Ὁρκισθέντος γὰρ τοῦ δημιουργοῦ διὰ τὴν τοῦ πλάσματος ἀπό-

λειαν, προηγέσθαι τῆς ἐκδικήσεως καπνὸς ὅς ἦν A
μερικῆ τοῦ τυραννήσαντος ἰσχυρῆ· τοὺς τε γὰρ
πιστεύοντας ἀφίρει τῆς ἐκείνου βλάβης, καὶ ἀπὸ
τῶν δαιμονιζομένων ἀπήλαυσε πονηρὰ πνεύματα.
Τοῦτο δὲ πρῶτον ἦν τῆς εὐτελοῦς ἐκδικήσεως,
ἐπεὶ καὶ ὁ καπνὸς πρῶτον τοῦ πυρός. Ἐξούων
γὰρ ἐλαυνόμενα τὰ δαιμόνια, « Τί ἡμῖν καὶ σοὶ,
Υἱὲ τοῦ Θεοῦ; Ἰλλυες πρὸ καιροῦ βασανίσαι
ἡμᾶς. »

« Καὶ πῦρ ἀπὸ πρῶτου αὐτοῦ καταφλεγέσει-
ται. » — Εἰ καπνὸς προηγέσθαι καὶ πῦρ ἔψεται, ὅ
ἐστιν ἡ τελεία ἐκδικήσις καὶ παντελής ἀνεργησία
τοῦ διαβόλου. Ἀπὸ πρῶτου δὲ αὐτοῦ, τουτέστιν
ἐνώπιον αὐτοῦ· πῦρ γὰρ, φασὶν, ἐνώπιον αὐτοῦ
προπορεύεται καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς
αὐτοῦ. Καταφλεχθήσεται δὲ ἀντὶ τοῦ ἐξαφθί- B
σεται.

« Ἄνθρωποι ἀνέφθησαν ἐπ' αὐτοῦ. » — Ἐπειδὴ
τὸ πῦρ ἐστὶ ὁ Θεὸς καταναλίσκων τὴν πονηρίαν,
δύναμιν μετέβαλον καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς τοιαύτης
ἐνεργείας, καὶ ἀπὸ τούτου πυρὸς ἀνέφθησαν αὐτῶν
ἄνθρωποι ἐμπιπρῶντες τὴν τοῦ ἐχθροῦ ἰσχὺν τῷ
πυρὶ τῆς οὐκείας πίστεως· « Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν,
δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὕψων καὶ
σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχ-
θροῦ. »

« Καὶ ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη. » — Τὸ
λεληθὸς τῆς θείας σαρκώσεως ἐμφάνει βουλόμενος ὁ
προφήτης εἶπεν ὅτι ἔκλινεν οὐρανοὺς ἄχρι γῆς καὶ
ἀψυφῆτι κατέβη· λαθὼν γὰρ τὰς δυνάμεις ἀπάσας
ἐνόηκε ἐν τῇ παρθενικῇ γάστρῳ. Σωματικῶς οὖν C
ἐσηματογράφησε τῷ λόγῳ τὸ πρᾶγμα· καὶ ὁῦλον
ἀπὸ τοῦ ἐπομένου· φησὶ γὰρ·

« Καὶ γνώφος ὑπὸ τοῦ πόδες αὐτοῦ. » — Γνώφος
μὲν ἔστι σκοτός, πόδες δὲ ἡ πορεία· κεκρυμμένη
γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς ἀνθρωπήσεως καὶ ἀκατανόητος ὁ
τρόπος αὐτῆς· ἢ καὶ ἄλλως· καθάπερ γὰρ λέγονται
πολλάκις οἱ γῆινοι ἄνθρωποι ἢ οἱ τὴν γῆν οἰκοῦν-
τες, οὕτως καὶ οὐρανοὺς οἰκούντες οὐσίνας ἔκλινε
κατιῶν εἰς γῆν· γέγραπται γὰρ τοῖς Εὐαγγελίοις
ὅτι ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ· καθοδὸν δὲ Θεοῦ μὴ
σωματικῶς νοήσεις, ἀπερίγραπτος γὰρ καὶ πάντα
πληρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ κατάληψίν τινα καὶ ἀφ-
ρήτον.]

« Καὶ ἐπέβη ἐπὶ Χερουδίμ, καὶ ἐπετάθη ἐπὶ
πετερυγῶν ἀνέμων. » — Ταῦτα προφητεία περὶ τῆς
ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τὰ Χερουδίμ τότε D
τὸν Ἰησοῦν ὑπέλαβον, Ἰεζεκιὴλ τοῦτο τοῖς προφη-
τικαῖς θεασάμενος ὀφθαλμοῖς διδάσκει λέγων· « Καὶ
ἐξῆρε τὰ Χερουδίμ τὰς πτερυγὰς αὐτῶν, καὶ οἱ
τραχοὶ ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ ἡ δόξα Θεοῦ Ἰσραὴλ
ἐπ' αὐτὰ ὑπεράνω αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ δόξα Κυρίου
ἐκ μέσης τῆς πύλης· » ἀναντιρρήτως γὰρ περὶ
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως ταῦτά φησιν· ἐπεὶ
καὶ ὁ Παῦλος ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτὸν ἐκάλεσεν·
ἐπετάθη δὲ ἐπὶ πετερυγῶν τῶν Χερουδίμ· ἀπερ
ἀνέμους ὠνόμασε διὰ τὴν ὕψτητα τῆς κινήσεως·
καὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἐπὶ τῶν Χερουδίμ ἐπωχεῖτο
πλησιαζόντων τῇ θεότητι· τοῖς δ' ἀποστόλοις ἔδο-

ξάν ἀνέρχεσθαι πτερυγῶν ἀνέμων, τουτέστιν ἀνέ-
μοις· πτερωτοὺς γὰρ εἰσῆγαγεν τοὺς ἀνέμους διὰ
τὴν ὄξειαν ἐν ἀέρι κίνησιν· πτερωτὰ γὰρ τὰ διαπε-
ρῶντα, ἐπεὶ καὶ ἡ νεφέλη ἀνέμῳ φέρεται.

« Καὶ ἔβητο σκοτός ἀποκρυφῆν αὐτοῦ. » — Σκό-
τος οἰητέον τὸ μηκέτι βλέπεισθαι· τοιγαροῦν ἡ ἀο-
ρατρία ἀπέκρυψεν αὐτόν· ταύτην γὰρ ἔβητο περὶ ἑαυτὸν
ἀπόκρυψιν· ἀναληφθεὶς γὰρ ἀπεκρύθη ἀπὸ τῶν
ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Ἡ σκοτός οἰητέον τὴν σάρκα,
κρυπτομένης ἐν αὐτῇ τῆς θεότητος, τῆς ἔβητο σκό-
τος, τουτέστιν, ἀκαταληψίαν ἀποκρύπτουσαν αὐτὸν
κατὰ θεότητα· σκοτιζόντων γὰρ οἱ ἐντρανίζειν τῇ βλάβῃ
τῆς γνώσεως αὐτοῦ πειρώμενοι.

« Κύκλῳ αὐτοῦ ἡ σκηνὴ αὐτοῦ. » — Αὐσατε γὰρ,
φησὶ, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκο-
δομήσαι αὐτόν· Κύκλῳ δὲ αὐτοῦ, ὅτι ἐν αὐτῇ πε-
ριγραφέμενος, ἀλλὰ ἀπορήτως οἰκίσσας ὡς παντο-
δύναμος. Τοῦτο δὲ εἶπε δεικνύων ὅτι μετὰ τῆς
σαρκὸς ἀνελήθη καὶ οὐκ ἀπέθετο ταύτην, ὡς τινες
ἐλήρησαν ὕστερον. Ἡ σκηνὴν λέγει τὴν ἀπρυσ-
πέλαστον ἀγλήν· ὅτι καὶ εἴως οἰκῶν ἀπρόσιτον
προσκαγορεύεται, ὡς κύκλῳ τῆς θεότητος ὅν ἀπο-
κρύψει μὲν ταύτην, ἀπυστρέψει δὲ τὰς ὄψεις θελόν-
των ἐνιδεῖν.

« Σκοτεινὸν ὕδωρ ἐν νεφέλαις ἀέρων. » Ὑδωρ
ἐνταῦθα λέγει τὸ περὶ Χριστοῦ μήνυμα, νεφέλας
δὲ τὰς προφητείας, ἀέρας δὲ τοὺς προφήτας, καὶ
δίδωσι τοιαύτην ἔννοιαν· ὅτι σκοτεινὴ ἐστὶν ἡ περὶ
Χριστοῦ προκήρυξις ἐν ταῖς προφητεῖαις τῶν προ-
φητῶν καὶ δυσθεώρητος πρὸ τοῦ τέλους. Καὶ ὕδωρ
μὲν ὡς ἀναψύχουσα τοὺς λειποθυμοῦντας ἐν ἔχουσα
τὸ μηνυόμενον· ἀέρας δὲ τὴν διὰ τὴν καθαρότητα καὶ
λεπτότητα τοῦ νοῦ. Ὅτι δὲ νεφέλας τοὺς προφήτας
πολλάκις ἡ Ἐραφὴ καλεῖ, παρίστησιν Ἰσαίας· τὸν
γὰρ οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ ἀμπελῶνα προσαγορεύσας,
εἰσῆγαγεν νεφέλας ἐντελλομένας μηκέτι βρέχειν εἰς
αὐτόν, ὅ ἐστι προφήτας μηκέτι προλάγοντας.

« Ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως ἐνώπιον αὐτοῦ αἱ νε-
φέλαι διήλθον. » — Ἀπὸ τῆς λαμπρότητος τῆς ἐπι-
φανείας αὐτοῦ τῆς ἀγαζούσης μὴ τοῖς ἐγγύς μόνον
ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρω αἱ σκοτειναὶ προφητεῖαι διε-
λύθησαν, καὶ τῆς ἀσαφείας αὐτῶν ἀποσκεδασθείσης
ἀνεφάνη τὸ κεκρυμμένον· τοῦ ἡλίου γὰρ ἀνατεί-
λαντος, ὁ τῶν νεφελῶν διαλύεται ζόφος, καὶ τὸ
κρυπτόμενον ὑπ' αὐτῶν μέρος καθορᾶται. Ἡ καὶ
νεφέλας ὑποληπτέον ἐνταῦθα τὸ νέφος τοῦ σκοτει-
νοῦ νόμου. Λάμπαντος γὰρ τοῦ Χριστοῦ διελύθη τὸ
κάλυμμα τῶν αἰνιγμάτων αὐτοῦ, καὶ ἐφάνησαν
ταῦτα τοποῦντα καὶ προμηνύοντα τὸν Χριστόν.
Ἄλλ' ἐπὶ ταύτων μὲν τῶν ἐξηγήσεων τὸ ἐνώπιον
αὐτοῦ ἀπὸ τῆς τηλαυγήσεως τῆς ἐνώπιον αὐ-
τοῦ, τουτέστι τῆς αὐτοῦ ἢ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ,
κατὰ δὲ τρόπον ἕτερον διαστείλας μὲν τὸ ἀπὸ τῆς
τηλαυγήσεως καὶ ὑποστίξας, τὸ λοιπὸν τοῖς ἐμπρο-
σθεν ἀποδώσει, καὶ τοιαύτην δώσει ἔννοιαν· ὅτι
τοῦ Χριστοῦ τηλαυγήσαντος κατὰ τὴν ἐν σώματι
πολιτείαν, ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἀντ' αὐτοῦ οἱ ἀπόστο-
λοι τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον ἀποσταλάζοντες,
διήλθον τὴν οἰκουμένην, τὰς ἀρούρας τῶν ψυχῶν

ὡς νεφέλαι πληροῦντες, καὶ πρὸς καρπονογίαν ὄρωντων ἐγείροντες.

« Χάλαζα καὶ ἄνθρακες πυρός. » — Τοῦτο καὶ τὴν πρώτην ἔννοιαν ἀρμόσωμεν· αἱ προφητεῖαι γὰρ ἀπεικάζονται καὶ χαλάζη διὰ τὸ σκληρὸν τῆς ἀταφείας, καὶ πυρὶ διὰ τὸ πιμπρῆν τῆς ἀντιλογίας τῶν ἀπιστούντων, ὥστε τὸ αὐτὸ νοεῖσθαι νεφέλην καὶ χάλαζαν καὶ πῦρ διὰ τὰς ἀποδοθείσας αἰτίαι, οὐχ ἕτερον δὲ συμβαδίζεσθαι καὶ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐξήγησιν. Εἰς τοὺς ἀποστόλους ὁμοίως ἀποληψόμεθα χάλαζαν καὶ πῦρ, τὸ μὲν ὡς τὴν πλάνην ἀποτυφλοῦντας καὶ διαφθείροντας, τὸ δ' ὡς τὴν ἀσέβειαν ἐμπιπρόντας.

« Καὶ ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Κύριος, καὶ ὁ Ὑψιστος ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ. » — Κύριος καὶ Ὑψιστος ὁ Θεὸς ὡς δεσπότης καὶ ὑψηλός. Ἐβρόντησε δὲ καὶ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ, ὅτε πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ἐδόξησε· « Πάτερ, ὀύξασόν σου τὸ ὄνομα· ἦλθε γὰρ, φησὶ, φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Ὁ δὲ ὄχλος ὁ ἐστὶς καὶ ἀκούσας ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. Ὡστε τὸ μὲν ἐβρόντησε πρὸς τὴν ὑπόληψιν τῶν ἀκουσάντων εἴρηται· τὸ δὲ ἔδωκε φωνὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· φωνὴ γὰρ οὐσα βροντῆς ἀκηκούσιν ἐδόξεν. Οὐ γὰρ δὲ θαυμάζειν ὅτε οὐκ ἔχουσιν ἀκολουθίαν καὶ τάξιν προσητεῖται· δείκνυται γὰρ ἐνταῦθα ὡς οἱ προσῆται οὐ προσεφῆτερον, ἀ ἐβούλοντο, ἀλλ' ἄπερ ἔν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνηχίθησαν.

« Ἐξάπεστειλε βέλη καὶ ἐσκόρπισεν αὐτούς. » — Βέλη μὲν λέγει τοὺς μαθηταῖς ἀποσταλέντας εἰς ἅπαντα τοῦ κόσμου· ἐσκόρπισε δὲ αὐτῶν ὁ Χριστὸς τοὺς δαίμονας οὓς ἐδήλωσε διὰ τῆς ἀντωνομίας· μισεῖ γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς περ αὐτούς, οὕτω καὶ τὴν πρῆξιν αὐτῶν.

« Καὶ ἀστραπὰς ἐπλήθυνε καὶ συνετάραξεν αὐτούς. » — Τοὺς αὐτοὺς οὐκ ἔχοντες καὶ βέλη καὶ ἀστραπὰς· ἐκεῖνα μὲν ὡς βλάλλοντες καὶ ἀνατρέποντας τὴν πλάνην ἐκείνων, τοῦτο δὲ ὡς ἐμπιπρόντας τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰ τεμένη αὐτῆς· βαλλόμενοι γὰρ ταῖς εὐχαῖς, ἔπιπτον οἱ πολέμοι, καὶ τὴν ἀστραπὴν οὐ φέροντες τοῦ ἐνοικούντος τοῖς μαθηταῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνεταράσσοντο καὶ εἰς ἀμηχανίαν καθίσταντο.

« Καὶ ὤφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων. » — Πηγαὶ τῶν ὑδάτων αὐτῆς οἱ ἀπόστολοι, πρῶτοι διδασκαλοὶ τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως. Ἰδοὺ μὲν γὰρ ἡ διδασκαλία τοῦ κηρύγματος, πηγαὶ δὲ οἱ πρῶτοι τοιαύτης κροῦνοι, οἱ πᾶσιν ὤφθησαν εἰς ἅπασαν ἐκπεμφθέντες.

« Καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. » — Οἱ αὐτοὶ καὶ θεμέλια τῆς γῆς. Οἰκουμένη ὡς πρῶτοι πιστεύσαντες καὶ ὑποτεθέντες ἔδρα τῆς οἰκουμένης πάντες ἐπωκοδομοῦντο. Ἀνεκαλύφθησαν δὲ διὰ τῆς τοῦ βίου τελουμένων τεραστίων λαμπρότητος· ἐν τῇ γῇ κέκρυπτα· τὰ θεμέλια. Ἰὰ δὲ τῆς πίστεως τοῦναντίον ὑπὲρ γῆς ἐφαίνετο πάσης, καὶ πράξει καὶ λόγῳ λάμποντα.

« Ἀπὸ ἐπιτήμησεώς σου, Κύριε. » — Ταῦτα δὲ

ἄγονεν ἐπιτιμηθέντων ὑπὸ σοῦ καὶ φοβηθέντων τῶν δειμόνων.

« Ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. » — Πυρὶ εἰσικεν ἡ ὀργή, καὶ ἐξαιτιομένη ἀναδίδεται καπνιώδης ἀτμός, καὶ διὰ τῶν μυκτῆρων ἐμπνεῖται τῷ αἵρι· διὸ καὶ πνεύματα ὀργῆς λέγονται, καὶ τοὺς ὀργιζομένους ἄγαν θυμοῦ πνέειν φασί. Διὰ τοῦτο δὲ τὴν κίνησιν τῆς ὀργῆς ἠνέχετο, ἀνθρωποπρεπῶς περὶ αὐτῆς εἴρηκός. Εἰς τοσοῦτον, φησὶν, ὠργίσθης, ὡς ἐμπνευσὶν πνεύματος ὀργῆς τῷ αἵρι γενέσθαι, διασκεδάξουσιν τοὺς ἐχθρούς.

« Ἐξάπεστειλεν ἐξ ὕψους καὶ ἔλασέ με. » — Τὰ ἐνταῦθα περὶ ἑαυτοῦ φησὶν ὁ προσφῆτης, εἰς τὴν εἰρημὸν ἐπανόραμῶν τοῦ λόγου. Ἐξάπεστειλε γὰρ, εἶπε, Θεὸς βροχίαν, καὶ ἐρρύσατό με.

« Προσελάβετό με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. » — Τὰ ὑδάτα παρὰ τῆς θείας Ἰραφῆ ποτὲ μὲν εἰς κάθαρσιν καὶ ἀναψυχὴν λαμβάνονται, καθάπερ ὅταν ὑδάτα νοήσωμεν τὴν διδασκαλίαν, ποτὲ δὲ εἰς καταποντισμὸν καὶ ὕλεθρον, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ὑδάτων φύσις τὸ μὲν καθίρουσα, τὸ δὲ ἀποπνίγουσα, καὶ μᾶλλον ὅταν εἴη πολλὰ καὶ βαθέα. Κρῆ τοῖνον ὑδάτα πολλὰ νομίζειν τὸ πλεῖθος τῶν συμφηρῶν, ἢ τῶν ἐχθρῶν. Προσελάβετο δὲ ἀντὶ τοῦ ἐξήγαγέ με πρὸς ἑαυτόν. Ὁ γὰρ ἐξάγων τινὰ πρὸς ἑαυτὸν ἐλκύει τοῦτον ἀντιλαμβάνόμενος.

« Ῥύσεταιί με ἐξ ἐχθρῶν μου δυνατῶν. » — Ῥυθροὺς ἐνταῦθα δυνατούς τοὺς δαίμονας ὑποληπτέον καὶ φανεροὺς καὶ ἀφανῶς πολεμοῦντας, καὶ νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ διὰ πάσης αἰσθησεως, καὶ οὖσιν ἔχοντας ἀκάματον ἐν μάχαις· πνεύματα γὰρ ὁ γούν ἐκ τῶν ἀσθητῶν με ρυσάμενος Θεός, αὐτὸς ρύσεταιί με καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν τῶν δυνατῶν εἰς πονηρίαν καὶ ὕλεθρον.

« Καὶ τῶν μισούντων με, ὅτι ἐστερειώθησαν ὑπὲρ ἐμέ. » — Οἱ γὰρ αὐτοὶ μισάνθρωποι ὄντες μισοῦσι κάμῃ, καὶ μάλιστα βοηθούμενον ὑπὸ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ρύσεταιί με ἐξ αὐτῶν ὁ Κύριος, διότι συνεσκευάσθησαν καὶ συνήσπισαν καὶ ἐκραταιώθησαν ὑπὲρ ἐμέ, μὴ φραξάμενον τοῖς ὅπλοις τῆς ἀρετῆς, ὡς τῆν εἰκόσ, ἀλλ' ὑπομυλακισθέντα· τῆ δτι οἱ μὲν φύσιν ἔχουσιν ἄυλον, ἐγὼ δὲ ὕλικήν, καὶ οὐχ ὀρω τοὺς τιτρώσκοντας.

« Προέφθατάν με ἐν ἡμέρᾳ κακώσεώς μου. » — Τὸ προφθάνειν οὐ πάντοτε σημαίνει τὸ προλαμβάνειν, ἀλλ' ἐστὶν ὅτε καὶ τὸ φθάνειν ἀπλῶς καὶ τὸ ἐπιτίθεσθαι, καθάπερ καὶ νῦν· ἐπέθεντο γὰρ, φησὶν, οἱ ἐχθροὶ μου εἴτε οἱ ὄρατοί, εἴτε οἱ ἀόρατοι, ἐν καιρῷ κακώσεώς μου, ταυτέστιν ἀπηνείας τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν, εἴτε τῶν ὄρατῶν, εἴτε τῶν ἀόρατων· ἀσθενοῦντα γὰρ με βλέποντες, τότε μᾶλλον ἐπετίθεντο.

« Καὶ ἐγένετο Κύριος ἀντιπήριγμά μου. » — Εἰ μᾶλλοντος καταπεσεῖν ἀντηρῆσατο, ἐγένετο τῆ ἀσθενείᾳ στηριγμός, ἀντὶ ράβδου ἐπερὶ δούσης.

« Καὶ ἐξήγαγέ με εἰς πλατυσμόν. » — Ἀπὸ τῆς τῶν θλίψεων στενότητος εἰς εὐφροσύνης πλάτους ἦτοι διάχυσιν· κατὰ τὸ, « Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς

με· » ἢ ὅτι περικυκλοῦντες οἱ ἐχθροί, στενοῦσι τὸν ἐναπειλημιμένον. Ὅταν δ' ἐξενεχθῇ τούτων, ἀπολαύη εὐρυχωρίας μηκέτι στενοχωρούμενος.

« Ἦύσεται με ὅτι ἠθέλησέ με. » — Ἰουδαίου ἀξιώσεως κηδεμονίας ἢ καὶ τὸ μέλλον με πάντως ῥύσεται· ἠθέλησε γὰρ με, τουτέστιν ἐξελέξατό με.

« Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου. » — Μὴ ἀδικήσας γὰρ τοὺς ἐγγράβοντάς μοι καὶ δίκαιος τὰ γε πρὸς αὐτοὺς φανεῖς, κατὰ τοῦτο τεύξομαι τῆς ἀμοιβῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀντὶ τούτου ἀποδώσει μοι καθάπερ ἀφείλην τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν.

« Καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἀνταποδώσει μοι. » — Καθαρότης τῶν χειρῶν ἐφερμηνευτικὸν ἐστὶ τῆς δικαιοσύνης· οὔτε γὰρ ἤρπασα οὔτε ἐπλεονέκτησα, οὔτε ἐπεθύλευσα τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἀλλὰ καθαρὰς ἔχω τὰς χεῖρας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ συγκρινόμενας πρὸς τὰς αὐτῶν· ἢ καὶ διὰ τῶν χειρῶν πράττομεν.

« Ὅτι ἐφύλαξα τὰς ἐντολὰς Κυρίου καὶ οὐκ ἠσέθησα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μου. » — Ταῦτα αἴτια τίθησι τῆς καθαρότητος τῶν χειρῶν, ἐκαθαρίευσον γὰρ, ὅτι ἐφύλαξα τὰς ἐντολὰς Κυρίου, ἦτοι τὰς ἐντολὰς Κυρίου καὶ οὐχ ὡς ἀσπίδος ἀπέστην αὐτοῦ οὐδὲ ταύτας τηρῶν, καὶ δι' αὐτῶν ὁδεύων ἀναγκαιῶς καθαρειύσω.

« Ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐνὶ ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τὰ δικαιώματά αὐτοῦ οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ. » — Ἔτερον νόμος, καὶ ἕτερον ἐντολή, καὶ ἕτερον μαρτύριον, καὶ ἄλλο κρίμα, καὶ ἄλλο δικαίωμα· νόμος μὲν ὁ καθόλου περιεκτικὸς τῶν ἐντολῶν ὡς τὸ, « Ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη. » ἐντολαὶ δὲ αἱ κατὰ μέρος οἷον « Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις. » καὶ ὅσα κατ' εἶδος εἴρηται· μαρτύριον δὲ ὅπερ ὁ νομοθέτης μετὰ τινος διαμαρτυρίας παρεγγυᾶται τοῖς ἀκούουσιν ὡς ὅταν ὁ Μωυσῆς λέγῃ πρὸς τὸν λαὸν ὅτι « Ἐάν τὰδε καὶ τὰδε ποιήσητε διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀπωλεῖα ἀπολείψετε. » κρίματα δὲ ὅσα τοῦ Θεοῦ κρίνοντος ἐγράφη, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βλασφημίσαντος τὸ φουδερὸν ὄνομα. Μωσῆς μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν κρίσιν ἀνέφερεν· ἐκείνου δὲ λιθοβοληθῆναι τοῦτον κελεύσαντος κρίμα τοῦτο καὶ ὅρος κατὰ τῶν ἄλλων βλασφημιῶν γέγονεν· δικαιώματα δὲ τὰ τοιαῦτα προστάγματα οἷον « Ἢάν κτήση παιδὶα Ἰσραὴλιν, ἐξ ἑτῆ δουλεύσει σοι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὰ τοιαῦτα γὰρ δικαιοσύνης εἰσὶ μιστά. Καὶ ἡ μὲν διαίρεσις αὐτῶν τοιαύτη· ἀνομάζονται δὲ πολλάκις ταῦτα τοῖς ἀλλήλων ὀνόμασι, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ρι· ψαλμῶ· ἐνταῦθα δὲ τῶν ὀνομάτων, κριμάτων καὶ τῶν δικαιωμάτων ὕλας τὰς ἐντολὰς περιέλαβον, ὡς ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· « Πᾶσαι γὰρ, φησὶν, αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ ἐνὶ ὀφθαλμοῖς μου ἀναγινωσκόμεναι καὶ οὐδέποτε πόρρω τιθέμεναι. »

« Καὶ ἔσομαι ἄμωμος μετ' αὐτοῦ. » — Ἀντὶ τοῦ δι' αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτοῦ εἶναι.

« Καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου. » — Φυλακὴν μὲν λέγει νῦν τὴν ἀποχῆν, ἀνομίαν δὲ

τὴν ἁμαρτίαν. Ἡ δὲ ἀντιωνομία πρόκειται διὰ τὸ τὴν ἁμαρτίαν οἱ εἶναι τῆς σαρκὸς, ἢ καὶ κατατίθεται σφαλῆναι ἀνθρώπου· οὐδὲς γὰρ ἐν ἀνθρώποις ἀναμάρτητος.

« Καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ τὴν δικαιοσύνην μου καὶ κατὰ τὴν καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » — Ἐ! δὲ τοιοῦτος ἦμην καὶ ἔσομαι, πάντως ἀμοιβῆς τεύξομαι, καθῶς προσέβηται. Καθαριότητα δὲ τῶν χειρῶν μου τὴν ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένην· οὐ γὰρ εἰς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἰς ἀρέσκειαν Θεοῦ ταύτην ἐποιούμην.

« Μετὰ ὀπίου ὀσιος ἔση, καὶ μετὰ ἀνδρὸς ἀθώου ἀθῶος ἔση, καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς ἔση, καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις. » — Ὅσιος μὲν ἔστιν ὁ τὰ πρὸς Θεὸν εὐπεθῆς, ἀθῶος δὲ ὁ τὰ πρὸς ἀνθρώπους· ἐκλεκτὸς δὲ ὁ τὰ πρὸς ἀρετὴν τέλειος· στρεβλὸς δὲ ὁ σκολιός· διδασκαλικὸς οὖν ὁ λόγιος καὶ πρὸς τὸν τυγχάνοντα ἀπεινόμενος καὶ λέγων, ὅτι Ὅσιος ἔστιν ἢ συνοικεῖς, τοιοῦτος ἔση καὶ σὺ καὶ πρὸς τὴν ἕξεν αὐτοῦ μεταβάλλόμενος. Τὸ δὲ διαστρέψεις ἀντὶ τοῦ στρεβλοῦ ἔση, ἢ, Διαστρέψεις τὴν γνώμην· ἀνάγονται δὲ καὶ πρὸς Θεὸν ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ διδάσκει τοιαύτην ἔννοιαν, ὅτι τὸ πρὸς ἀξίαν ἀποδώσεις ἐκάστην, δικαιοῦτατος ὢν, καὶ τὸν μὲν ἥτιον ὀσιῶν ἔση, τὸν δὲ ἀθῶον ἀθῶων, τὸν δὲ ἐκλεκτὸν ἐκλεγόμενος, τὸν δὲ στρεβλὸν διαστρέφων καὶ συμπυθίζων. Καὶ ἔστι τὸ σχῆμα ὄνομα ἀντὶ μετοχῆς· ὅσιος ἀντὶ τοῦ ὀσιῶν.

« Ὅτι σὺ λαὸν ταπεινὸν σώσεις, καὶ ὀφθαλμοὺς ὑπερηφάνων ταπεινώσεις. » — Τούτους ἐξ ἀρετῆς ταπεινοῦς· ὀφθαλμοὺς δὲ ὑπερηφάνων τοὺς ὑπερηφάνους, ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ἢ καὶ ὅτι ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἰώθησαν οἱ τοιοῦτοι χαρακτηρίζεσθαι, αἴροντες τὴν ὀφρὸν· ὑπερήφανοι γὰρ παρὰ τὸ ἀνω ὀφρὸν ἀνατείνουσι. Τούτους οὖν τῶν τοιούτων ὀφθαλμοὺς εἰς γῆν ὄραν παρασκευάσεις ἐκ θλίψεως, ἢ καὶ λαὸν ταπεινὸν τὸν ἐξ ἔθνων, τῷ βάρει τῶν ἁμαρτημάτων κάτω νεύειν ἀναγκαζόμενον, ἐπὶ τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προγόνοις.

« Ὅτι σὺ φωτισεῖς λύχνον μου, Κύριε ὁ Θεός μου, φωτισεῖς τὸ σκότος μου. » — Τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸς ὁ νοῦς· ὁ δὲ ὀφθαλμὸς καὶ λύχνος ὡς ὀδηγῶν· σκότος δὲ αὐτῆς ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία. Λέγει οὖν ὅτι φωτίσεις τὸν νοῦν μου ταῖς θείαις ἐλλάμψεσι· τοῦτον δὲ φωτίσεις καὶ τὸ σκότος μου· φωτιζομένου γὰρ μου τοῦ νοῦ καὶ τὰλλα μέρη τῆς ψυχῆς φωτίζονται· Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένον· « Ἢὶ οὖν τὸ ἐν σοὶ φῶς σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πόσον; » τουτέστιν, εἰ ὁ νοῦς ἐσκοτισμένος ἐστὶ, πολλῶ πλεον αἱ ἄλλοι· τῆς ψυχῆς δυνάμεις. Ἦστί δ' εἰπεῖν τὸν νοῦν καὶ φῶς καὶ σκότος· πρὸς μὲν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων φῶς, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν σκότος, ἀόρατον αὐτῷ τυγχάνοντα· ἢ λύχνος μὲν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, ὀδηγῶν ἐπὶ τὰ καλὰ τοὺς ἀναγινώσκοντας· σκότος δὲ τὸ ἐπιχειρῶμενον αὐτῷ κάλυμμα τῆς ἀσφαλείας, οὗ τὰ κεκρυμμένα προφητεύει Δαυὶδ φωτισθῆναι καὶ ἀνακαλυφθῆναι δηλονότι σαρκωθέντος Θεοῦ· ἢ λύχνος μὲν τὸ κήρυγμα

τοῦ Ἐξαγγελίου φωτισθεῖς καὶ γνωρισθεῖς ἡμῖν παρὰ τοῦ Σωτῆρος· σκότος δὲ ἡ τῶν εἰδώλων πλάνη καὶ ἡ ἀγνοία τῆς ὀρθῆς πίστεως· ἢ λύχνος μὲν ὁ νοῦς, δόηγόν τὸν ἄνθρωπον, σκότος δὲ τὸ σῶμα διὰ τὴν ἐπιπρόσθησιν καὶ παχύτητα φωτισθήσονται καὶ ἄμω· ὁ μὲν τοῖς θείαις ἐλλάμψουσιν, ὁ δὲ τῆ καθάρσει. Τινὲς δὲ λέγουσι λύχνον ἐνταῦθα κληθῆναι τὸν ἐκ σπέρματος Δαυὶδ Ἰησοῦν ὃν ἐρώτι· τὸν ὁ λόγος ἐνωθεῖς αὐτῇ καὶ παρέσχευ ἀφῆνα· τὰς ἀκτῖνας ἀπανταχοῦ· φησὶν γάρ, « Ἐγὼ εἰμι· τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » σκότος δὲ τὴν σάρκα, τὴν προσλαβὼν ἐλαμπρυνε καὶ ἐθέλωσεν.

« Ὅτι ἐν σοὶ ῥυσθήσομαι ἀπὸ πειρατηρίου. » — Ἐν σοὶ μὲν ἔστι· διὰ σοῦ. Πειρατηρίου δὲ, τουτέστι πειρασμοῦ παρὰ ἀνθρώπων ἢ δαιμόνων ἐπογομένου.

« Καὶ ἐν τῷ θεῷ μου ὑπερήσομαι τεῖχος. » — Ἐν τῷ θεῷ μου βοθηθούμενος ὑπερηγήσω τὰ ἀποφράττοντά μοι τὴν πρὸς αὐτὸν ὁδὸν ἁμαρτήματα, οἷς ἔχει τὴν ἰσχὺν ὁ Σατανᾶς, καὶ δι' ὧν κωλύει τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναδόν. Ἡ πειρατήριον μὲν ὁ βίος κατὰ τὸν Ἰωβ, ἐν ᾧ δελέατα ἠδονῆς καὶ παγίδες θανάτου καὶ λόχοι, καὶ πολέμοι νοητοὶ καὶ αἰσθητοὶ· τεῖχος δὲ τὸ σῶμα, προβέβλημένον τῆς ψυχῆς καὶ ἀποφράττον αὐτῇ τὰς θείας αὐγάς· ἢ καὶ τεῖχος οἱ ἐναέριοι δαίμονες, διαβαινούσας τὰς ψυχὰς ἐμποδίζοντες.

« Ὁ Θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδός αὐτοῦ. » — Σχῆμα καὶ τοῦτο τῆς παλαιᾶς γραφῆς· ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν ὅτι τοῦ Θεοῦ μου ἄμωμος ἡ ὁδός, εἶπεν ὅτι. « Ὁ Θεός μου, ἄμωμος ἡ ὁδός αὐτοῦ. » Ὁδός δὲ Θεοῦ ἡ ἀρετὴ πρὸς αὐτὸν ἀνάγουσα· χρεὶ γοῦν ἄμωμον εἶναι καὶ τὸν δι' αὐτῆς ὁδεύοντα. Ἡ καὶ περι τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος· ὁδεύσας γὰρ τὸν βίον, ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν.

« Τὰ λόγια Κυρίου πεπυρωμένα. » — Ἀληθινὰ καὶ καθαρά φόγος παντὸς, ὡς τὸ κεχωνευμένον χρυσίον· καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ εἴρηκεν· « Τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἄγνα καὶ ἀργύριον πεπυρωμένον. »

« Ὑπεραπιστῆς ἐστὶ πάντων τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν. » — Ἐπαγγελόμενος γὰρ βοθηεῖν οὐ ψεύδεται.

« Ὅτι τίς Θεός παρὲς τοῦ Κυρίου; » — Τὸ ἦτι παρέλιον ἐνταῦθα ἢ ἀντὶ τοῦ, Ἐπειδὴ τίς ἄλλος, φησὶ, Θεός παρὲς τοῦ Κυρίου τουτέστι τοῦ Πατρός.

« Ἡ, τίς Θεός πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν; » — Θεὸν ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν ἐκάλεσεν. Πμῶν δὲ εἰπὼν συνέταξεν ἡμῖν ἑαυτοῖς τοῖς πιστοῖς· οἷα προγονοὺς τὸ ἐντελὲς τῆς πίστεως.

« Ὁ Θεός ὁ περιζωννύων με δύνει. » — Τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰ δὲ καὶ τοὺς τρεῖς στίχους ἐκ παραλλήλου τὸ αὐτὸ φησὶ τις ἐρμηνεύειν οὐδὲν ἀπεικός· « περιζωννύων δὲ με δύνει ἐν πολέμοις. »

« Καὶ ἔθετο ἄμωμον τὴν ὁδόν μου. » — Διὰ τῶν ἐντολῶν ἠρίθμησε τὴν κατὰ τὸν βίον ἀνάστροφόν μου. Ἡ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος προσώπων τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν. Ὅτι ἐξωμάλισέ μοι τὴν

ὁδὸν διὰ τῆς ἑαυτοῦ μωρίας καὶ ἄμωμον ἀπειργάσατο.

« Καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου. » — Ἐυτρεπίζων, τελειῶν εἰς ὁρόμον ἐν καιρῷ φυγῆς.

« Καὶ ἐπὶ τὰ ὕψηλὰ ἴστων με. » — Καὶ εἰς τὰ ὄρη σῶζων με καὶ ἴστων καὶ πύων τοῦ ὁρόμου δίκην τῶν φευγουσῶν ἐλάφων, καὶ ἀναβαινουσῶν εἰς τὰ ὄρη, καὶ τῆ ἀπαλλαγῆ τοῦ δέους ἰσταμένων καὶ ἀναπνευσῶν. ἢ γὰρ καὶ ὀρομικώτατόν με ποιῶν, ὥστε φυγεῖν τοὺς ἐλεῖν ζητοῦντας δαίμονας καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἀνάγων.

« Διδάσκων χεῖράς μου εἰς πόλεμον. » — Αὐτὸς μοι καὶ τὴν σύνεσιν τῆς πολυεμικῆς ἐμπειρίας δέδωκεν, οὐ μόνον τῆς κατὰ τῶν ὀρωμένων ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς κατὰ δαιμόνων· ὡς εὖ μὲν τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, εὖ δὲ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος μεταχειρίζεσθαι καὶ διὰ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν, αἵ δηλοῦνται διὰ τῶν χειρῶν καταπολεμεῖν αὐτούς. Εἴη δ' ἂν καὶ ἡ πρὸς Θεὸν τῶν χειρῶν ἔκτασις παράταξις κατ' ἐχθρῶν.

« Καὶ ἔθου τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονάς μου. » — Λίπει τὸ ὄσ, ἢ ὡς τόξον χαλκοῦν, τουτέστι στεφάνους καὶ μὴ κάμνοντας ἐν ταῖς ἀφύσεσι τῶν βελῶν.

« Καὶ ἔδωκάς μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας. » — Ἀντίληψιν οὐκ ἀνόνητον, ἀλλὰ σώζουσαν.

« Καὶ ἡ δεξιὰ σου ἀντελάβετό μου. » — Εἰώησιν γὰρ οἱ ἀντιλαμβάνόμενοι τῇ δεξιᾷ χρῆσθαι· χειρὶ-δραστικώτερη γὰρ αὕτη καὶ δυνατωτέρη καὶ ἐπιτηδαιοτέρα τῆς λαῖας, ἢ καὶ δεξιὰν οἰητέον τὸν ἐνανθρωπήσαντα δημιουργὸν τῆς κτίσεως, ὃς ἀντελάβετο τῆς φύσεως ἡμῶν.

« Καὶ ἡ παιδεία σου ἀνῶρθωσέ με εἰς τέλος. » — Νοήσεις παιδείαν τὸν παιδαγωγὸν νόμον, οἱ οὐ κατηρτίσθη παντελῶς εἰς ἀρετὴν. Ἡ καὶ παιδείαν Θεοῦ λέγει τοὺς κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ παιδείας ἕνεκεν ἐπενεχθέντες πειρασμοῦ· ἀμφοτέρωθεν γὰρ μὲ, φησὶν, ὠφέλησας, τοῦτο μὲν ἀντιλαμβάνόμενος, τοῦτο δὲ παραχωρῶν πειράζεσθαι.

« Καὶ ἡ παιδεία σου αὐτὴ με διδάξει. » — Καὶ ἔτι με διδάξεις καὶ παιδεύσεις, ὡς παῖδα σὺν· ἐν θλίψει γὰρ, φησὶ, μικρὸν ἡ παιδεία σου ἡμῖν. εὐπραγούντες μὲν ἀπορρόφουμῶμεν, θλίψαι δὲ περιπίπτοντες ἐκ περιστάσεως διεγειρόμεθα καὶ σωφρονέστεροι γινόμεθα.

« Ἐπλάτυνας τὰ διαβήματά μου ὑποκάτω μου. » — Ἐπλάτυνας περιελὼν τὰς παγίδας καὶ τὰ θήρατρα, ὧν ἐν μέσῳ διαβαίνων ἐστενοχωρούμεθα· καὶ νῦν ἐκτὸς φόβου βαδίζω, μηδενὸς ἐνεδρεύοντος.

« Καὶ οὐκ ἠσθένησαν τὰ ἴχνη μου. » — Πρώτερον μὲν γὰρ φεύγων τοὺς ἐχθρούς, ἐπιπολαίως ἐπάτησον τὴν γῆν, ἀμυδρὰ ποιούμετος ἴχνη, διὰ τὸ σπεύδειν μὴ γνωρίζεσθαι ταῦτα τοῖς καταδιώκουσιν, μὴ τί γε τούτοις ἔφονται· νῦν δὲ στερεῶς βαίνων, μηδένα δειώς. Εἴη δ' ἂν καὶ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος εὐχαριστοῦσας ὅτι πλατύνεται ἡ ὁδός αὐτῆς πολλῶν καημερῶν ὁδεύοντων· καὶ οὐκ ἀμαυροῦται τὰ χαράγματα τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, ἀλλ' αὖξει καὶ λάμπει διὰ τῆς συνεχείας τῶν πολιτευομένων.

« Καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς μου, καὶ καταλήψομαι αὐτούς. » — Ἀπὸ τῶν προλαβόντων Ουμασίων πληροφρηθεὶς καὶ περὶ τῶν μελλόντων φησὶν, ὡς εἶ πάλιν ἐχθροὶ μοῦ τινες γένωνται, καὶ τούτους καταδιώξω, μὴ δυναμένους ἀντιστῆναι, καὶ οὐδὲ τὰς χεῖράς μου διαδράσουσιν.

« Καὶ οὐκ ἀποστραφήσομαι ἕως ἂν ἐκλείψωσιν. » — Καταλαβὼν δὲ αὐτοὺς οὐκ ἀναξεύξομαι, οἷς ὡς ἠττηθέντας ἴδῃ, ἀλλ' ἄρδῃ πάντας διαφθερῶ.

« Ἐκθλίψω αὐτούς, καὶ οὐ μὴ δύνωνται στῆναι. » — Εἰπὼν ὅτι « καταδιώξω τοὺς ἐχθροὺς, » λέγει καὶ τὸν τρόπον ἂναγκάτω γὰρ αὐτούς, στενοχωρῶν καὶ πιέζων πάντοθεν ἂ καὶ οὐ μὴ δυναθῶσι στῆναι κατὰ πρόσωπον εἰς παράταξιν.

« Πεσοῦντα: ὑπὸ τοὺς πόδας μου. » — Καταλαμβανόμενοι δὲ καὶ ἐν ἀφύκτιρ ἠσάν νοούμενοι πεσοῦντα καθικετεύοντες.

« Καὶ περιέξωσάς με δύναμιν εἰς πολεμον. » — Πάλιν τὰς γινυμένας εὐεργασίας τὰς γεγεννημένας καταλέγει.

« Συνεπόδισας πάντας τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἐμέ δπακάτω μου. » — Ἐμποδίσας, κατέλαβας.

« Καὶ τοὺς ἐχθροὺς μου ἔδωκάς μοι νῶτον. » — Δηλαδή νωπίζοντας, ὅ ἐστι φεύγοντας. οἱ γὰρ φεύγοντες τὰ νῶτα στρέφοντες, νῶτα δὴ λέγονται. ἢ λείπει τὸ γενομένους, ἴν' ἦ, νῶτον γενομένους ἐν τῷ μεταστραφῆναι ἢ λείπει τὸ εἰς ἴν' ἦ, εἰς νῶτον εἰσβαλεῖν ἀφυλάκτως αὐτούς.

« Καὶ τοὺς μισοῦντάς με ἐξωλόθρευσας. » — Ἐκ γῆς παντελῶς ἐθήρσας.

« Ἐκέκραξαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ σώζων, πρὸς Κύριον, καὶ οὐκ εἰσῆκουεν αὐτῶν. » — Ἐκέκραξαν εἰπὼν ἐπήγαγε καὶ πρὸς τίνα ἂ καὶ γὰρ διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν οὐκ εἰσηκούσθησαν.

« Καὶ λεπυνοῦ αὐτοὺς ὡσεὶ χοῦν κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. » — Ἀφανίστω αὐτοὺς ὡσεὶ χοῦν λεπυρόμενον ἐνώπιον ἀνέμου ἂ καὶ γὰρ ὁ ἀνεμος ἐπ' εὐθείας ἐμπιπτῶν ἀποκρίνει τῆς γῆς τὸν χοῦν ὡς λεπτότητα καὶ κορυφότητα.

« Ἐς πηλὸν πλάτειῶν λεανῶ αὐτούς. » — Λεανῶ, τουτέστι καταπατήσω ἂ καὶ γὰρ ἐν ἀγοραῖς πηλὸς καταπατούμενος λεαίνεται. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου τοίνυν ἐδήλωσε τὸ προηγούμενον. Πλατεῖα δὲ ἡ λεωφόρος, ἐπεὶ καὶ ἀμαξιτός. Πλατεῖα δὲ πρὸς σύγκρισιν τῆς ατραποῦ στενωπάτης οὔσης.

« Ῥῦσαι με ἐξ ἀντιλογιῶν λαοῦ. » — Ἀνώτερόν με ποιήσεις ἢ τῆς ἀντιλογίας τοῦ ὑποτεταγμένου μου λαοῦ τρέμοντος ὡς βασιλέα, καὶ μὴ τολμώντος ἀντιλέγειν τοῖς ἐμοῖς προστάγμασιν.

« Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων. » — Οὐ μόνον πᾶσαν ἀντιλογίαν τῶν ὑπηκόων μοὶ περιελεῖς Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἔθνη ὑποτάξεις μοι. Ἀρμοδιώτερον δὲ πρὸς Χριστὸν ἀνάγειν ἐντεῦθεν λέγοντα πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὅτι καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἔθνων, κατὰ τὸ, « Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. » τοῦ γὰρ πρὶν οἰκείου λαοῦ μὴ δεξαμένου αὐτὸν, ἀλλ' ἀπιθοῦντος καὶ ἀντιλέγοντος καὶ τέλος ἀνελόντος τὸν Δεσπότην, ἐρράσθη μὲν αὐτῶν, περιστρέψας αὐτοῖς τὸν θάνα-

τον, καὶ ἀναστάς, καὶ οὕτω διαδράς αὐτοὺς κατασφαισαμένους τὸν τάρον. Εἰς τὰ ἔθνη δὲ ἐβασίλευσε, τὴν ἐκούσιον ὑποταγὴν δούτων δεξάμενος.

« Λαὸς ὃν οὐκ ἔγνων ἐθύλευτέ μοι. » — Λαὸς ὃ ἐξ ἔθνων, ἀγνωσμένος μοι πρὶν ὡς ἀγνωῶν με γινώσκει γὰρ ὁ Κύριος τοὺς αὐτὸν γινώσκοντας.

« Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μοι. » — Ἐν ἀκοῇ ὠτίου παρεδέξατό μοι τὸ Εὐαγγέλιον.

« Υἱοὶ ἀλλότριαι ἐψεύσαντό μοι. » — Ταυτὸ τὸ ῥητὸν ἀπὸ τοῦ προφήτου νοήσωμεν καθαπτομένου τῶν Ἰουδαίων ὡς ψευδομένων τὸ γένος ἂ ἐπιγράφονται γὰρ ἑαυτοῖς πατέρα τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Δαυῖδ, ἐναντία τούτοις ἐπιτηδεύοντες. Καὶ υἱὸς μὲν αὐτοὺς λέγει διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καταγεσθαι, ἀλλοτρίους δὲ διὰ τὴν τῶν τρόπων ἀνομοιότητα.

« Υἱοὶ ἀλλότριαι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. » — Ἐτιμώθησαν, ἀχρηστοὶ γεγονάσι δίκην σκευῶν πεπαλαιωμένων διὰ τῆς πονηρίας αὐτῶν. Ἐχώλαναν δὲ, τουτέστι παρετράπησαν ἀπὸ τῆς διὰ τῶν ἐντολῶν ὀρθοθείσης αὐτοῖς οἰοῦ ἂ τοῦ χωλοῦ γὰρ ἡ πορεία παρετετραμμένη διὰ τὴν παρτροπήν τῶν ἀρμονιῶν.

« Σῆ Κύριος. » — Τοῦτο περὶ τῆς ἀναστάσεως ὁ Δαυῖδ προαναφωνεῖ τοῖς ὑπολαμβάνουσι τεθνάναι τὸν Χριστὸν, Ἰουδαίους βροῶν ὅτι ζῆ ἂ ἀνέστη γὰρ.

« Καὶ εὐλογητὰς ὁ Θεός. » — Ἄξιός γὰρ καὶ εὐλογεῖσθαι, εὐφημεῖσθαι.

« Καὶ ὑψωθήτω ὁ Θεὸς τῆς σωτηρίας μου. » — Ἐπισπεύδει αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάληψιν ὅποις ἀπελθὼν πέμψη τὸν Παράκλητον τοῖς ἀποστόλοις, μέλλουσιν ὁδεύειν ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Ἀλλὰ πάλαι μὲν ἦν ὁ Υἱὸς Θεὸς πλάσεως, νῦν δὲ Θεὸς ἀναπλάσεως, ἦται σωτηρίας. Τὴν δὲ ἀντωνυμίαν προσέθη μὲν κοινωνούμενος ἑαυτῷ τὰ ἡμέτερα. ἔστι δὲ καὶ ἄλλως, κατὰ τὴν τοῦ Δαυῖδ ὑπόθεσιν, εἰπεῖν ὅτι Κύριος, τουτέστιν αἰδιδός ἐστι, μήτε ἀρχὴν μήτε πέρας ἔχων, ἀλλὰ ὢν αἰεὶ παραμίνυσι γὰρ ἔστιν οὐ καὶ ὀύγματα τοῖς λογίοις ὁ προφήτης διὰ τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὠφέλειαν. Εὐλογητὰς δὲ ὁ Θεὸς δι' ὃ ἐποίησε θαυμάσια. Ὑψωθήτω δὲ ἀντὶ τοῦ μέγας λογισθήτω ἡμῖν.

« Ὁ Θεὸς ὁ διδοὺς ἐκδικήσει ἐμοὶ καὶ ὑποτάξας λαοὺς ὑπ' ἐμέ. » — Ἐκδικήσεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν Ἐποτάξας δὲ τοὺς διὰ τὸν Σαοὺλ πολεμοῦντάς μοι Ἰουδαίους ἂ καὶ ἄκοντες νῦν, ὡς βασιλεῖ μοι, ὑπέκυψάν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ νοήσεις ἐκδικήσεις κατὰ τῶν Ἑβραίων ἐξ λοθρευθέντων ὑπὸ Ῥωμαίων, ὑποταγὴν δὲ λαῶν τὴν τῶν ἐξ ἔθνων.

« Ὁ ῥύστης μου ἐξ ἐχθρῶν μου ὀργίλων. » — Εὐχαριστία ταῦτα πρὸς τὸν Θεόν, πάντα εἰς εὐθείαν μὲν μετασχηματισθέντα, κλητοικὴν δὲ δύναμιν ἔχοντα ἂ ἐχθροὺς δὲ ὀργίλους λέγει τοὺς ἀμφὶ τὸν Σαοὺλ, μηδέποτε τὴν ὀργὴν ἀπολελοιπύτας ἕως περιῆσαν, ἢ νοὺς δαίμονας.

« Ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ ὀψίσεις με. » — Ἄ καὶ προλαβὼν εἶπε, ταῦτα πάλιν φησὶ, χαίρων ἐπανακυκλεῖν αὐτὰ, χαρὰς ὄντα πρόξενα.

« Ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥῦσαι με. » — Οἵτινες ἐπαναστήσονται μοι, κατὰ τοὺς θεραπεύοντας τὸν Σαοὺλ ἀνώτορον θήσει με αὐτῶν, καὶ εἴ τις ἔσται

μοι κατὰ τὸν Σαούλ ἄδικος ἐπιβουλεύων τῷ σώζοντι, Ἄγλας· ταύτην γὰρ ἠνόμασε καὶ δόξαν καὶ ποιήσιν βῦσά με καὶ τούτου.

« Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε. » — Διότι τοιούτος εἶ οἶον ἐμὸς ἐξόμνησε λόγος, εὐχαριστήσω σοι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Ἐκὶ μέντοι τοῦτο πεποίηκε διὰ τῆς βίβλου τῶν οἰκείων ψαλμῶν ἐν πᾶσιν ἔθνεσιν ἀναπτυσσομένου.

« Καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. » — Δηλαδή σοι κατὰ τὸ, « Ψαλῶ σοι ἐν κιθάρα. »

« Μεγαλύνων τὰς σωτηρίας τοῦ βασιλέως. » — Τὸ Κύριε προσυπακουστέον ἐνταῦθα, ἴν' ἦ, Κύριε, ὁ μέγας ποιῶν τὰς σωτηρίας μου τοῦ βασιλέως.

« Καὶ ποιῶν ἔλεος τῷ χριστῷ αὐτοῦ. » — Ἐπὶ χρισθέντι ὑπὸ σεαυτοῦ, δηλαδή προστάξει σοι.

« Ἐπὶ Δαυὶδ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος. » — Εἰπὼν βασιλεῦς εἶτα χριστὸν ἐπέγαγε καὶ τὸ ὄνομα. Τὸ μὲν οὖν Οὐθὲν ἐλεεῖσθαι προσημύσει τοῖς ἐκ γένους τοῦ Δαυὶδ βασιλεύουσιν Ἰουδαίους· τὸ δ' ἕως αἰῶνος ἀνοικεῖον ἐστὶ· μετὰ γὰρ τὴν ἐξ αἰχμολωσίας ἐπάνοδον μόνος Ζυροδάβελ ἡγεμονεύσας, οὐ καταλέλοιπε κληρονόμους τῆς ἡγεμονίας. Λέιπεται τοίνυν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ἐνταῦθα λέγεσθαι, διὰ τὸ ἐκ Δαυὶδ καταγεσθαι τὴν αὐτοῦ ματέρα, οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Διὸ καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς εἶρηκε· « Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ. » ποιῶν δὲ αὐτῷ ἔλεος ὁ Λόγος καὶ Θεὸς ὡς ἡνωμένος αὐτῷ καὶ θεοσωκῶς.

ΨΑΛΜΟΣ Η'.

« Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ. » — Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς, ὅτι γηραιὸς γενόμενος τοῦτον συνέταξεν, εἰς τέλος ζωῆς ἤδη βλέπων, ἢ ὅτι προαναφωνεῖ πρᾶγμα εἰς τέλος ἀποθησόμενον· ἐπιστομίζει γὰρ τὴν μέλλουσαν τῶν ληρούντων αὐτόματα γενέσθαι τὰ πάντα.

« Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. » — Αὐτοὶ, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ πάντοτε κηρύττουσι τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κυρίου, φωνῆ χρώμενοι τῇ ὕψει· ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλοῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Πᾶς ὁρῶν οὐρανοῦ μέγεθος καὶ κάλλος καὶ σχῆμα καὶ θέσιν καὶ τὰ τοιαῦτα μονοουχὶ διδάσκαλον ἔχων τὴν θέσιν πιστεύει περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Οὐρανοὺς δὲ λέγει τὸν ὑπὲρ τὸ στερέωμα, πληθυντικῶς χαρκατῆρ· χρησάμενος ἀντὶ ἐνικοῦ, κατὰ τὴν Ἑβραϊκὰ δι' ἀλεκτον ποτὲ μὲν πληθυντικῶς, ποτὲ δὲ ἐνικῶς ὀνομάζουσιν τὸν οὐρανόν· εἰ γὰρ καὶ ἀρανῆς ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τοῦ στερεώματος ἐκείνου συλλογιζόμεθα. Ἡ καὶ μόνον τὸ στερέωμα φησὶν ὡς μόνον ὀρώμενον, ὡς εἶναι τὸν δεῦτερον στίχον τοῦ πρώτου σαφηνιστικόν.

« Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. » — Εἰ τοῦ πρώτου στίχου τὸν δεῦτερον λάβῃς ἐφερμηνευτικόν, ὃ ἐν ἐκείνῳ κέκληκεν οὐρανοὺς, τοῦτο εἶπεν ἐν τούτῳ στερέωμα, καὶ διηγοῦνται τοῦτο. Ἀναγγελεῖ καὶ δόξαν, τὴν ποιήσιν χειρῶν ἦτοι ἐργασίαν. Συντόμως δὲ εἰπεῖν, τοῦτό φησιν, ὅτι ὁ οὐρανὸς μόνον φαινόμενος αὐτάρκτης ἐστὶ διδάσκαλος τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ μεγαλοῦ-

ρίας· ταύτην γὰρ ἠνόμασε καὶ δόξαν καὶ ποιήσιν χειρῶν.

« Ἡμέρα τῇ ἡμέρῃ ἐρεῖγεται ῥῆμα. » — Εἰ αὐτόματος ὁ κόσμος ἐφέρετο, οὐκ ἂν ἐτήρουν τοὺς οἰκείους ὅρους αἱ ἡμέραι καὶ αἱ νύκτες. Νῦν δὲ τοσοῦτον προνοητὴς ἐστὶ τοῦ παντός ὡς ὑπὸ τῆς ἄγαν εὐταξίας δοκεῖν τὴν πρώτην ἡμέραν ἀεὶ τὴν ἐξῆς διδάσκειν περὶ τοῦ ὅρου τῆς ἀποκληρωθείσης αὐταῖς τάξεως· τρόπον γὰρ τινὰ ἐρεῖγεται αὐτῇ, τουτέστι· μηνύει ῥῆμα, ἦτοι τὸ περὶ τούτου πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ νῦξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν. » — Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν νυκτῶν ἐστὶ ἰδεῖν. Γινῶσιν δὲ ἦτοι τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ ὅρου τῆς τάξεως ὡς μὴ ἀλλήλαις λυμαίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ τάξει τινὶ τοῦτο μὲν τὰς ἡμέρας πλεονεκτεῖν, τοῦτο δὲ τὰς νύκτας, τοῦτο δὲ ἰσομορεῖν καὶ διὰ πάντων εὐαρμοστεῖν. Ἡ ἐρεῖγεται ῥῆμα καὶ ἀναγγέλλει γινῶσιν, ὅτε ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ τάξιν προνοίας διδάσκαλος.

« Ἄλλως. — Ἡμέρα μὲν ὁ Πατὴρ, ἡμέρα δὲ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν αἴγλην τῆς θεότητος. Λέγει δὲ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, καὶ γὰρ φησιν· « Ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ..... μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἶπω καὶ τί λαλήσω. » Νῦξ δὲ πάλιν ὁ Χριστὸς, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς σύγκρισιν τῆς θεότητος, καὶ ἀναγγελεῖ τῇ νυκτὶ, τουτέστι τοῖς ἀνθρώποις, θεογνωσίαν.

Ἄλλως. — Ἐγγισον τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ εὐρήσεις τὸ ζητούμενον· ἡμέρα γὰρ καθὼς φῶς ὁ Πατὴρ, ἡμέρα καθὼς φῶς ὁ Υἱὸς ὁ βαπτιζόμενος· ῥῆμα τὸ ἐν μέσῳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καθότι ἐκείνῳ ἐν εἶδει περιστερᾶς κατέδη. Παῦλος γὰρ ὁ ἀπόστολος λέγει περὶ τοῦ Πνεύματος, « καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, » ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ. Νῦξ δὲ ἡ καταθεσπύτως ὡς πρὸς τὸν Πρύδρυμον. Ἰνῶσις δὲ ἡ ἀναγγελλομένη παρὰ Ἰῶ. Τοῖς Ἰουδαίοις πίστις εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

« Οὐκ εἰσὶ λαλιὰ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. » — Ἐρωτηματικῶς ἀναγνωστῆτον, ὡς ἂν εἶη λέγοντος τοῦ Δαυὶδ, « Ἄρα οὐκ εἰσὶ λαλιὰ οὐδὲ λόγοι τῶν ἀψύχων τούτων κτισμάτων; ὧν αὐτῶν οὐδὲ φωναὶ ἀκούονται· μὴ ἀκουομένης γὰρ τῆς αὐτῶν φωνῆς παρὰ τὸ μὴ εἶναι, ὅθλον οὐδὲ λαλιὰ οὐδὲ λόγος ἐστὶ· μέρη γὰρ ταῦτα τῆς φωνῆς. Οὕτως ἀπορήσεις ἐπάγει τὴν λύσιν.

« Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Καί, φησὶ, τοσοῦτῶν εἶσιν, ὅτι καὶ πᾶσα ἡ γῆ πεπλήρωται τοῦ φθόγγου αὐτῶν, καθ' ὃν εἰρηκαμεν τρόπον. Ταυτὸ δὲ δύναται « καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » ἐπαλλόγησε γὰρ ἐμφάσεως ἕνεκεν· ἐμφαντικῶς γὰρ μήκους καὶ πλάτους τὰ πέρατα, ὡσπερ αὐ καὶ λαλιὰ καὶ λόγος ταυτῶν. Ἔθος δὲ τοῖς ἀροφήταις καὶ μάλιστα τῷ Δαυὶδ τὸ αὐτὸ νόημα δι' ἄλλων καὶ ἄλλων ἐκφέρειν ὀνομάτων. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως εἰπεῖν ὅτι διδάξας ὁ προφήτης ὡς τὰ δηλωθέντα κτίσματα μονοουχὶ φωνῆν ἀοιάσιν ὅτι ἐστὶ πρόνοια Θεοῦ, διατάττουσα καὶ τὸ πᾶν συνέχουσα, βούλεται προσα-

γορεῦσαι, ὡς ἄρα ἐν παντὶ ἔθνει ἔσονται τινες συνιέντες τῆς τοιαύτης τῶν ἀφύγων φωνῆς, καὶ ἀπαγγελοῦσι ταύτην διὰ τῆς ἐαυτῶν φωνῆς· διό φησιν, « Οὐκ εἰσὶ λαλιὰ οὐδὲ λόγος » διαλέκτου τινὸς ἐθνικῆς, δι' ὧν οὐχὶ ἀκούονται, τουτέστιν, ἀπαγγέλλονται ἀπλωθεῖσαι τῶν κτισμάτων ἀλλάγητοι φωναί. Τοῦτο δὲ τελέλεισται πανταχοῦ γὰρ τῆς γῆς ἐν παντὶ ἔθνει οἱ συνιέντες ἀπαγγέλλουσιν· Ἔστι πρόνοια Θεοῦ. Ἐπεὶ μέντοι τοῦ παρόντος νοήματος, τὸ ἀκούονται ἀντὶ τοῦ ἀκουσθήσονται νοήσωμεν κατ' ἀντιχρονίαν, ἢ καὶ τῷ ἐνεστώτι ἐχρήσατο διὰ τὴν προφητείαν ὡς ἤδη γινόμενα τὰ μέλλοντα βλέπουσαν.

« Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ. » — Ὁ μὲν νοῦς τοῦ ῥητοῦ τοιοῦτός ἐστιν, ὅτι τῷ ἡλίῳ ἔταξεν ὁ Θεὸς κατοικίαν ἐν τῷ οὐρανῷ· φησὶ γὰρ Μωϋσῆς περὶ τῶν δύο φωστῆρων τῶν μεγάλων, ὅτι καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνεσθαι ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐδοξε δὲ τοῖς πολλοῖς ἀτόντακτον. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ σκῆνωμα ὑποσίζοντες καὶ τὸ αὐτὸ νοοῦντες μὴ ἀνωμυμικῶς, ἀλλ' ἐπιρρήματικῶς, εὐχερῶς συντάττομεν· οἷον ἔθετο καὶ ὄριστα τῷ ἡλίῳ τὸ σκῆνωμα καὶ τὴν κατοικίαν αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἐκεῖ, δηλονότι ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, περιτετῆς κειμένης τῆς ἐν προθέσεως ὡς καὶ ἄλλα πολλὰ ἐν ἄλλοις ῥητοῖς περατετηρήκαμεν. Καὶ ὁ ἥλιος τοίνυν μὴ ἀπολιμπάνων ποτὲ τὸ ἀφωρισμένον αὐτῷ σκῆνωμα, τὸν οὐρανόν, κτήροξ γίνεται τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ προνοίας.

« Καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ. » — Λεῖπει τὸ ἐστίν. Ἄρχιός ἐστι, φησὶ, τῷ κάλλει τῶν ἀστραπτουσῶν ἀκτίνων δίκην νυμφίου προβαίνοντος ἀπὸ τοῦ θαλάμου.

« Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ἰδὼν αὐτοῦ. » — Κάνταῦθα νουθήκαμεν ἀντιχρονίαν· χαίρει γὰρ δραμεῖν τὴν ἀποκεκληρωμένην αὐτῷ πορείαν ὡς γίγας τῇ δυνάμει τεθαρόρηκως, τουτέστιν ἀδάμας ἐστὶν αἰὲν τοσοῦτους ἐνιαυτούς δουλεύων τῷ τοῦ Θεοῦ προσταγμάτι. »

« Καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἀποκρυφθήσεται τὴν θέρμην αὐτοῦ. » — Ὅς τόκος ἢ ὅς ἄνθρωπος· καὶ διὰ τοῦ τόπου μὲν τὰ ἴντα, διὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲ τὰ ζῶντα συμπεριέλαβε· τοῦτο γὰρ τὸ θαυμασιώτατον, ὅτι τῷ αὐτοῦ ἀποστήματι καὶ φωτίζει καὶ θερμαίνει. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν πῦρ φωτίζει μὲν πόρρωθεν, οὐ θερμαίνει δὲ, εἰ μὴ κλησιάζεις· οὕτως ἐπανέτας καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ καὶ τὴν βύβλην, καὶ τὸν δρόμον αὐτοῦ καὶ τὴν χρείαν δείκνυσι, κέντεῦθεν τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν τὴν φιλικίαν ἰσχύν. Ἄλλ' ἢ μὲν εὐθὺς ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν αὐτῆ· τινὲς δὲ εἰς ἀλληγορίαν ἐμβάλλοντες αὐτά, φασὶν οὐρανὸν μὲν εἶναι τὰ οὐράνια τῶν ἀσσωμάτων τάγματα διὰ παντός τὸν Θεὸν δοκάζοντες, ὡς Ἰεζεκιήλ καὶ Ἡσαΐας ἤκουσαν, ἢ τοὺς ὑπερκειμένους τῶν γηίνων ἀνθρώπων καὶ διὰ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας εἰς οὐρανὸν ἀνατεταμένους· στερεώμα δὲ τοὺς στερεομένους διὰ τῆς πρακτικῆς ἀνδρας καὶ ἀρρήτους ταῖς τῶν πειρασμῶν προσβολαῖς· ἡμέραν δὲ πάλιν τὰς φω-

τεινὰς δυνάμεις τῶν ἀσσωμάτων· πῶτα γὰρ οὗτοι δεύτερα λέγονται· διαπεριλουούσας ἀλλήλους τὰ θεῖα προσταγμάτα· νύκτα δὲ τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὸν ἐπικροσθῶντα τῇ ψυχῇ ζόρον τῆς σαρκικῆς παχύτητος· καὶ τὰ ἕξτε ἀκολουθῶς· τὸ δὲ « εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόγγος αὐτῶν, » ὁ μέγας Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ εὐκαίρως ἐπὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς καὶ ἀπαστόλους τοῦ Χριστοῦ μετήγαγε καὶ προσθήρμωσε. Τὸ δὲ, « Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ, » τοιοῦτοτρόπως ἀλληγοροῦσιν· ὡς ὁ Χριστὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οἰκεῖ τῷ λάμποντι ταῖς ἀρετῶν ἀκτίσιν· « Ἐγὼ γὰρ, φησὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσωμεν » ἢ καὶ σκῆνωμα τοῦ Χριστοῦ ἢ προσληφθεῖσα ἀνθρωπότης· ἦν οἰκήσας ἔθετο ἐν τῷ οὐρανότι, πολιτευόμενος ὑπὸ τὸν ἥλιον καὶ φανερίως βιῶν καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος· « Ἐρχίος γὰρ, φησὶν, κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, » οἰάπερ λελαμπρυσμένος ταῖς τῶν ἀρετῶν ἀκτίσιν, ἢ χάρις, ὅς καὶ ἡγαλλιάσατο δραμεῖν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἐπὶ θάνατον. Ἀπ' ἄκρου δὲ τοῦ οὐρανοῦ κατιὸν εἰς αὐτὸ πάλιν ἐπανῆλθεν. Οὐδεὶς ἀποκρυφθήσεται τῆς θέρμης τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν θαλοθήσονται, οἱ δὲ καὶ θήσονται, ὅτι αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

« Ὁ νόμος Κυρίου ἄμιμος, ἐπιστρέφων ψυχάς. » — Ἀρχεῖ, φησὶν, εἰς διδασκαλίαν θεογνωσίας καὶ ὁ ἀγραφὸς νόμος, διὰ μεγέθους καὶ κάλλους καὶ εὐταξίας τῶν κτισμάτων λαλιῶν. Νῦν δὲ καὶ γραπτὸν ἔδωκε· δι' οὗ καταμάθοι τις τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν καὶ σοφίαν. Δικαίους δὲ ὀνόμασι καλεῖ τὸν νόμον· νόμος μὲν γὰρ ὡς βουλιζῶν τὴν πολιτείαν· μαρτύρια δὲ ὡς τοὺς ἀμαρτάνοντας διαμαρτυρούμενος· δικαίωμα δὲ ὡς δικάζων τὸ δίκαιον· ἐντολὴ δὲ ὡς τὸ πρακτέον ἐντελλόμενος· φόβος δὲ ὡς ἀδυσίτητος· κρίματα δὲ ὡς ψήφους ἐκρέρων, ὡς προλαθόντες πλατύτερον εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἰσχυρῷ. Ὁ νόμος Κυρίου ἄμιμος, ἐπιστρέφων ψυχάς· τί γὰρ ἔχει τις αὐτοῦ μέμφασθαι; ὥστε καὶ εἰς ἐπιστροφὴν ψυχῶν ἐτίθη, διὰ τῶν μικρῶν τὰ μείζω διδάσκων.

« Ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ, σοφίζουσα νήπια. » — Ἀξιόπιστος, ἐπεὶ αἰεὶ παρὰ Θεοῦ. Νήπια ὅς ἢ καθ' ἡλικίαν, ὥσπερ τὸν Δανιὴλ καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν· ἢ κατὰ ἀμαθίαν ἀνθρωπίνης σοφίας, ἢ κατὰ ἀνακίαν.

Ἄλλως. — Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ τὸ μαρτυροῦν περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτὸς γὰρ ὁ Κύριος λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, περὶ τούτου φάσκων· « Ὅταν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαθεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτό, ἑαῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Δηλονότι ἢ μαρτυρία Κυρίου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶ. Τὸ αὐτὸ δὲ νοῆσαι καὶ ἐν τῷ Ἰουδαίῳ μυτήριον· ἐκεῖ γὰρ ὁ Παράκλητος τὸν Ἰῶν ἐμαρτύρησεν. Ἐσαύτως καὶ ἐν τῷ βαπτισμῷ. Ἐπεὶ οὖν μαρτυρία Κυρίου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνομάζεται, ἔξεστι νοῆσαι νήπια τοὺς ἀποστόλους· οἵτινες πρὸ τοῦ

δέξασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, νίπτοι ταῖς φρεσὶν ἐτύγγανον διὰ τὸ ἀτελές τουτοῖς ὑπάρχειν· ὅτε καὶ ἐν τῇ ὑπερίβῳ μετὰ τὴν σιωτήριον ἀνάστασιν ἐκαθίζοντο οἱ ἀπόστολοι, κατελλθὼν ὁ Παράκλητος τοὺς ἀρχιματῶν καὶ ἀλιεῖς πρώτων ὑπάρχοντας σοφωτέρους ῥητόρων καὶ ἀπάντων ἐν φρονήσει θαυμαζομένων ἐπέδειξεν· οὐδὲν παρ' αὐτῶν τὴν ἀντιμισθίαν δεξάμενος, ἢ πίστιν ἐλικρινεστάτην καὶ πόθον. Δύναται δὲ λόγος καὶ εἰς τὰ νήπια ἐκεῖνα ἀναφέρεσθαι, ἅπερ μετὰ βαΐων ὑπαντῶντα τὸν Κύριον ἀνευφίμουν καὶ ἐδόξαζον· καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ καὶ οἱ γραμματεῖς οὐ συνήκαν ποιῆσαι τοῦτον τὸν ἐλαχιστότατον· νήπια γὰρ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος σοφισθέντα πεποιθήκασιν.

« Τὰ δικαιώματα Κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν. » — Μηδὲν κολιὸν ἔχοντα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ διὰ τοῦ διδάσκειν εἰς καρδίας εὐφραίνονται· ἢ εὐθέα, ὡς εὐθύτητα δημιουργία.

« Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς. » — Τοῦς τῆς ψυχῆς, δι' αὐτῶν δὲ καὶ τοὺς τοῦ σώματος, ὥστε μὴ βαίνειν εἰς ὄδον πονηράν.

« Ὁ φόβος Κυρίου ἄγνος, διαμένων εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Ἄγνος· ὡς καθαρὸς διαθύλης· ὁ γὰρ ἀνθρώπινος φόβος διαβέβληται, δειλία καλοῦμενος· ἢ φόβον ἐνταῦθα τὸν τελειωτικὸν λέγει ὅς μόνος ἐστὶ καθαρὸς, διὰ μόνον τὸ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐκείως συνιστάμενος· ὁ γὰρ στοιχειωτικὸς οὐκ ἐστὶν ἄγνος· συνιστάται γὰρ διὰ τὰ εἰκεία πλημμελήματα καὶ τούτων εἴρηται· ἢ ἄγνος, ὡς ἀγνείας ποιητικός· οὗτος δὲ οὐκ ἐπιπροσκαίρος ὡς ἀνθρώπινος ἢ ὡς ὁ στοιχειωτικός, ἀλλ' ἕλη τῇ ζωῇ παρατεινόμενος· τὸ γὰρ διαρκές αὐτοῦ νῦν, αἶμα, δηλοῖ τὸ εἰς αἰῶνα αἰώνων· ἢ ἄγνος μὲν ὅτι καθαρὸς ἐπιγίνεται, διαμένων δὲ ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἄχρι καθάρσεως φθάνων, ἐκβάλλεται· διὰ τῆς ἀγάπης· οὗτος δὲ ἀντισταχθεὶς συνδιακωνίζει.

« Τὰ κρίματα Κυρίου ἀληθινά. » — Ἀληθινά ὡς μόνον κυρίως ἀπλανῆ, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῶν ἀνθρωπίνων κριμάτων ἃ πεπλάνηται ὕσον πρὸς τὴν ἄκραν ἀκρίθειαν διὰ τὴν τοῦ νοῦ ἀσθένειαν.

« Δεδικαιωμένον ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Ἐν ταυτῷ δὲ δίκαια· τὸ γὰρ κυρίως ἀληθὲν ἅμα καὶ δίκαιόν ἐστιν.

« Ἐπιθυμητὰ ὑπὲρ χρυσίου καὶ λίθον τίμιον πολλόν. » — Ἐπὲρ τὰ παρ' ἀνθρώποις δοκοῦντα τίμια τῶν ὕλων· ὁ γὰρ ὀρέξεως τούτων ἀποστάς τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἀκαρέστως ἐπιθυμήσει, τουτέστι τοῦ Θεοῦ νόμου.

« Καὶ γλυκύτερα ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον. » — Ἐπὲρ τὸν σίμβλον ἢπερ ἡδύτατόν ἐστιν εἰς ὕψιν καὶ γούσιν. Διὰ δὲ τῶν τιμιωτέρων ὕλων καὶ τοῦ ἡδυτέρου βρώματος ἐνάφησε τὴν ἐπιθυμίαν καὶ γλυκότητα τῶν Θεῶν κριμάτων.

« Καὶ γὰρ ὁ δοῦλός σου φυλάσσει. » — Περὶ αὐτοῦ τοῦτου εἶπεν· ἢ ὅτι πᾶς ὅς ἐστὶ δοῦλός σου κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς διάθεσιν ἐξ ἀνάγκη φυλάσσει αὐτὰ· ἢ γὰρ τὰ προῤῥηθέντα πάντα· φυλάσσει δὲ ἀντὶ τοῦ φιλεῖ καὶ ἐνεργεῖ.

« Ἐν τῷ φυλάσσει αὐτὰ ἀνταπόδοσις πολλή. »

A — Οὐκ ἐν τῇ μελλούτῃ ζωῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρούτῃ.

« Παραπτώματα τίς συνήσει; » — Ἐπεὶ ἡ τούτων φυλακὴ δι' ἀποχῆς γίνεται πλημμελημάτων. Τοῦτο δὲ δυσκατόρθωτον εἰκότως διαπορεῖ· τίς οὕτως ἔσται συνετός, λέγων, εἰς διακρίσιν τῶν πλημμελημάτων, ὥστε μὴ περιπίπτειν αὐτοῖς; τινὰ γὰρ αὐτῶν λεπτά καὶ λανθάνοντα καὶ μᾶλλον τὰ κατὰ ψυχὴν συνιστάμενα.

« Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με. » — Κρίψια λέγει· ἢ τὰ ἐν κρυφῇ πραττόμενα πλημμελήματα, ἢ τοὺς κατὰ διάνοιαν συνισταμένους αἰσχροὺς λογισμοὺς, περὶ ὧν ἱκετεύει· θερμῶς· οὗτοι γὰρ ὅσον εἰσὶν ἀφανεῖς, τυτυῦτον καὶ δυσκαταγίνιστοι, κατὰ πᾶσαν ἄδειαν μολύνοντες· τῶν γὰρ φανερίων ἀμαρτημάτων περιγενήσεται τις, εἰ μὴ παντὶ ἐκδεδίκηται· ἢ κρυφίων νοήσεις τῶν ἐν ἀγνοίᾳ ἡμαρτημένων.

« Καὶ ἀπὸ ἄλλοτρίων φείσαι τοῦ δούλου σου. » — Καὶ ἐν τοῖς ἄλλοτρίοις ἀμαρτήμασιν φείσαι μου· ἐνέχεται γὰρ καὶ βασιλεὺς ἀμαρτίαις ὑπηκόων, καὶ ἀρχιερεὺς ταῖς τοῦ λαοῦ, καὶ πατήρ τῶν παίδων, καὶ δεσπότης ταῖς τῶν δούλων· ὅταν ἐξ ἀμελείας αὐτῶν οὗτοι ἀμαρτάνωσιν· ἢ καὶ ἄλλοτρίων λέγει τῶν τυχηρίων παραπτωμάτων· ἃ μὴ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ περίστασιν γίνονται· ἢ ἄλλοτρίων νοήσεις τῶν ἐχθρῶν, εἴτε ὀρατῶν εἴτε ἀοράτων.

« Ἐὰν μὴ που κατακυριεύσωσι, τότε ἄμωμος ἔσομαι. » — Ἐὰν ἐνταῦθα μὴ νικήσωσι, τότε τὸ τέλος ἐξίω· νῦν γὰρ εἰ καὶ φύλαξ εἰμὶ τοῦ νόμου, ἀλλὰ ταῦτα πεφύβημαι.

C « Καὶ καθαρισθήσομαι ἀπὸ ἀμαρτίας μεγάλης. » — Μεγάλην ἀμαρτίαν τὰ εἴρημένα καλεῖ, εἰ καὶ τισὶ δοκοῦσιν εὐκαταφρόνητα· καὶ ὁ κατὰ διάνοιαν γὰρ μολυμὸς θιώνει τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ παρορᾶν τοὺς ὑπὸ χεῖρα πλημμελεῖν τῆς ἕτης αὐτοῖς ἐστὶ καταδίκη· ἢ καὶ μείζονος ἕξιον.

« Καὶ ἔσονται εἰς εὐδοκίαν τὰ λόγια τοῦ στόματός μου. » — Τότε, φησὶν, ἔσονται καὶ οἱ λόγοι τῆς προσευχῆς μου εἰς εὐαρέστησιν, καὶ προσδέξῃ τούτους, ὅτε καὶ ἀπὸ τῶν εἴρημένων καθαρισθῶσιν.

« Καὶ ἡ μελύτῃ τῆς καρδίας μου ἐνώπιόν σου διαπαντός. » — Ἦσται ὁ ἕλην ὅτι· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀπομάθη μελετᾶν αὐτὴ τὰ αἰσχροῦς, οὐκ ἂν τὰ σὰ μελετήσοι καὶ οἷς χαίροις αὐτός.

« Κύριε, βοήθε μου καὶ λυτρωτά μου. » — Σὺ γὰρ μοι βοηθήσεις λυτρωθῆναι καὶ λυτρώσεις τῶν εἰρημένων· ἢ Κύριε ὁ βοηθῶν μοι· ἐν οἷς κατορθῶ, καὶ λυτρούμενος ἐν οἷς περιπίπτω· τὸ μόνον, « Ἐκ τῶν κρυφίων μου καθάρισόν με, » καὶ τὰ ἐξῆς ἅπαντα πᾶσι πιστοῖς ἀρμύζουσι λέγεσθαι.

ΨΑΛΜΟΣ 10΄.

« Εἰς τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. » — Εἰς τὸ τέλος καὶ οὗτος· ὡς προαγορεύων τὰ μέλλοντα τέλος λαβεῖν ἐπὶ Ἐζεκιᾶ βασιλέως τοῦ γὰρ Ἀσσυρίου Σενναχηρείμ διὰ Ἰραμψάκου τὰ βλάσφημα ἐκεῖνα μεθύσωντος, περιχλήσας Ἐζεκιᾶς ἔδραμεν εἰς τὸν Θεῶν γάρον ὡς ἡ τῶν βασιλειῶν βίβλος ἱστορεῖ· καὶ ἀνήγγειλε πάντα τῷ Θεῷ ἄμωμον ἐκκαλούμενος.

Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πάντες, ἐν οἷς ἦν καὶ Ψαίας ὁ A
προφήτης, ἰδόντες τὴν συντριβὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ
μυνονουχί τῶν παρόντων ῥητῶν τὴν δύναμιν αὐτῶν
ἐπιφωνήσαν, εὐχόμενοι δεχθῆναι τὴν ἰκετηρίαν τοῦ
βασιλέως. Ὅρα δὲ πῶς ἡ θεία χάρις οὐ παρέδειξε
τῷ Δαυὶδ οὐ τὰ πράγματα μόνον τὰ πολλοῖς ἔτασιν
ὑστερον, ἀλλὰ καὶ ἃ ἦν εἰκὸς εἰπεῖν τότε τοῖς περὶ τὸν
βασιλέα.

« Ἐπακούσαί σου Κύριος ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως. » —
Καὶ γὰρ ὅτε ἀπέστειλεν Ἐζεκίας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ
πρὸς Ψαίαν οὕτως εἰρήκασιν « ἡμέρα θλίψεως καὶ
δνειδισμού. »

« Ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. » —
Τὸ ἐξουδενωθείς καὶ ὑβρισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων τοῦ
Ἰακώβ ἐμνημόνευσεν ὡς κάκεινον πειρασμοῖς ὀμιλή-
σαντος μεγάλοις καὶ φόβοις ἢ ὑβρισθέντος πάντως διὰ B
Θεόν.

« Ἐξαποστείλαι σοι βοήθειαν ἐξ ἀγίου. » — Ἄγιος
ὁ ναὸς ὠνομάζετο ἐν ᾧ φοιτῶν ἐπίστεινον τὸν
Θεόν.

« Καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου. » — Ἡ Σιών γὰρ
τῷ Θεῷ ἀνέκειτο· ὁ Θεὸς ὁ ἐν τῇ Σιών ὢν ἐξ αὐτῆς
κινουόμενος βοηθῆσά σοι.

« Μνησθεῖν πάσης θυσίας σου. » — Ἦν ἐν τῇ καιρῷ
τῆς εἰρήνης προτήγαγος, Ουσεβάστατος ὢν.

« Καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανότω. » — Ὁ μάλ-
λεις προσενεχεῖν ὀλοκάρπιοισιν ὄσμα πιανθείη·
πιανθήσεται δὲ νομῆς ἐλευθέρως ἀπολαύων. Ἔσται
δὲ τοῦτο, λυθείσης ποτὲ τῆς πολιτείας, ὥστε διὰ
τῆς πίετης τοῦ ὄσματος τὴν λύσιν τῆς πολιτείας
ἡ εὐχὴ βούλεται ἢ πιανάτω ἀντὶ τοῦ πῶς ἠγγι-
σθῶ καὶ εὐαπόδεκτον. Ὀλοκαύτωμα δὲ ἐκαλεῖτο, διότι C
ὄλον ἐκαλεῖτο καὶ γὰρ τῶν θυμάτων τὰ μὲν ὀλοκαυ-
τοῦτο, τῶν δὲ μόρια τινὰ κτεκαλεῖτο ἐπίπλουν καὶ
ναφροὶ καὶ στέαρ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, καθὼς τὸ Λευϊτικὸν
ἐδίδαξεν.

« Διάψαλμα. Δῶψη σοι Κύριος κατὰ τὴν καρδίαν
σου. » — Ὡς ἡ καρδία σου βούλεται· καρδίαν δὲ
τὴν ψυχὴν πολλάκις λέγει διὰ τὸ ἐξῆρθαι ταύτην
τῆς ψυχῆς μάλιστα τῶν ἄλλων μελῶν, ὡς τὸ, « Ἡ
καρδία μου, ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο ἐπὶ Θεόν
ζῶντα. »

« Καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρῶσαι. » —
Δγαθὴν καὶ δικαίαν οὖσαν.

« Ἀγαλλισώμεθα ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. » — Πε-
ποίησamen ὅτι διὰ τὴν αὐτοῦ χριστότητα καὶ τὴν
σὴν καλοκαγαθίαν ὁ Θεὸς σωτηρίαν ποιήσει, καὶ D
ἀκαταγώνιστον θήσει· τῆς καὶ ἡμεῖς ἀπολαύομεν.

« Καὶ ἐν τῷ ὄνοματι Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησώ-
μεθα. » — Εἰ γὰρ συντρίβει τοὺς ἐχθρούς, φοβερὸς
ἔσται τοῖς ἔθνεσι καὶ μόνον ὀνομαζόμενος ὁ Θεὸς
τοῦ Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος ἡμεῖς με-
γαλυνησώμεθα ἐξακουόμενοι.

« Πληρώσαι Κύριος πάντα τὰ ἀτήματά σου. » —
Ἐπιμένουσι τῇ εὐχῇ διὰ τὴν ἐπίμονον τοῦ βασιλέως
συντριβὴν καὶ ταπεινώσιν.

« Νῦν ἔγνω ὅτι ἔτισσε Κύριος τὸν χριστὸν αὐ-
τοῦ. » — Τοῦτο ὡς ἀφ' ἐκάστου τῶν εὐχόμενων τη-
γικαῦτα πληροφορίαν τινὰ δεξαμένων παρὰ τοῦ-

ἀγίου Πνεύματος· χριστὸς ὁ βασιλεὺς ὡς χρισόμε-
νος.

« Ἐπακούσεται αὐτῷ ἐξ οὐρανοῦ ἄγιου αὐτοῦ. »
— Καὶ ἐν οὐρανοῖς γὰρ κατῶκει καὶ ἐν τῷ νῦν ἐπε-
σκιάζει· διὸ ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ ναοῦ, ποτὲ δὲ ἐξ οὐρα-
νοῦ τοῦτου παρεκκλῶν· ἀγίου δὲ τοῦ ἀφωρισμένου
αὐτοῦ.

« Ἐν δυναστείαις ἡ σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. »
— Ἐν ὑπερβολῇ δυνάμειος ἡ παρὰ τῆς θείας δεξιᾶς
γινόμενη, τινὲ σωτηρία· διὸ χρὴ παρῆρῆν καὶ μὴ
δεδιέναι τὴν δοκῶσαν ἀνυπόστατον τῶν πολέμιων
παρασκευήν.

« Οὗτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις. » —
Οἱ κυκλώσαντες ἡμᾶς ἐν ἄρμασι καὶ ἵπποις εἰσὶ καὶ
πεποίησιν· οὗτοι δὲ καὶ οὗτοι οἱ αὐτοί· καὶ τοῦτο
γὰρ ἰδίωμα τῆς Ἑβραϊδος διαλέκτου.

« Ἡμεῖς δὲ ἐν ὄνοματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγα-
λυνησώμεθα. » — Ἡμεῖς δὲ τὸ ὄνομα Κυρίου τὸ
ἐξουειδισθὲν παρὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς βοήθειαν ἐπικα-
λεσώμεθα· ἢ διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου τὸ ὑβρισθὲν ἐπι-
καλεσώμεθα τὸν Κύριον βοηθόν.

« Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπασαν· ἡμεῖς δὲ
ἀνέστημεν καὶ ἀνιωρθώθημεν. » — Τὰ μὲν προλα-
θόντα ῥήτᾳ κατὰ καιρὸν ἦσαν τοῦ θρήνου καὶ
κοπιτοῦ· τὰ δὲ ἐντεῦθεν μετὰ τὴν ἀόρατον ἀναίρεσιν
τῶν Ἀσσυρίων ἐγίνοντο λυθείσης τῆς πολιτείας
καὶ χαιρόντων πάντων καὶ τῶν θυξαζόντων καὶ
λυγόντων τοιαῦτα· συνεποδίσθησαν γὰρ τῇ θείᾳ
δυνάμει καὶ κατηνέχθησαν εἰς πτώμα θανάσιμον.
Ἡμεῖς δὲ πεπτωκότες τῷ θείῳ ἀνύστημεν τῷ φρο-
νήματι.

« Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν
ἐν ἡ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθα σε. » — Ὡς περ νῦν
ἔστωας ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἐξῆς
ἀξιον ὄντα σώζεσθαι διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ, καὶ
ἐπάκουσον αἰθῆς ἡμῶν ὡς καὶ νῦν, ὡς ἂν ἐπικα-
λεσώμεθα σε. Ὁ μὲν ψαλμὸς κατὰ τὸν Ἐζεκίαν
ἠρμηνεύθη καὶ ἠρμύσε· τινὲς δὲ τῷ Δαυὶδ αὐτὸν
ἀρμύζουσιν βιάζοντα· παρακτομένῳ πρὸς ἐπιόντας
ἐχθρούς· καὶ φασιν ὡς αὐτὸς ὁ Δαυὶδ ἐσχημάτισε
τὸν ψαλμὸν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν περὶ αὐτὸν ἐτέρων.
Ἀρμύταιε δ' ἂν καὶ παντὶ πιστῷ παρακτομένῳ
κατὰ τῶν ὑαιμόνων, αἶα τοῦ σώματος ὑπερευχαμένου
τῆς ψυχῆς· καὶ οἱ θαίμονες γὰρ ἐξουδένωσαν τὸ
ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Ἄγιον δὲ νοήσεις καὶ Σιών τὸν
οὐρανόν, ὡς πολλάκις εἴρηται. Χριστὸς δὲ αὐτοῦ
καὶ βασιλεὺς ὁ Χριστιανός, ὡς προέφημεν. Ἐν
ἄρμασι δὲ καὶ ἐν ἵπποις οἱ θαίμονες διὰ τὸ ταχος
καὶ τὴν ἐν πολέμοις παρασκευήν. Λέγοιτο δ' ἂν ὁ
ψαλμὸς οὗτος κατὰ τῶν αἰσθητικῶν ἐχθρῶν ἡμῶν τῶν
βαρβάρων καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ἡμῶν.

ΨΑΛΜΟΣ Κ'.

« Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ. » — Καὶ οὗτος
εἰς τὸ τέλος, ὡς προφητείας περιέχων· ἢ καὶ
αὐτὸς τέλος ἔλαβεν ἐπὶ Ἐζεκίου φασὶ γὰρ ὅτι
μετὰ τὴν ἀδοξήθητον νόσον ἐκείνην, προστεθείσης
αὐτῷ ζωῆς ἐπὶ πεντακτίθεκα, ὡς ἡ τῶν βασιλείων
ἐφρηγῶται βίβλος, οἱ περὶ αὐτὸν ἰδόντες τὸ παρέδο-
ξον ἠὲ χαρίστησαν τῷ Θεῷ. Τοῦτων οὖν τὰς φωνὰς

ὁ Δαυὶδ τοῦτο προῖδων, ὑπὲρ Ἐζεκιίου τοῦτον ἐξεφώνησεν.

« Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεύς. » — Τῇ βοηθούσῃ αὐτῷ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς εὐφρανθήσεται καὶ τοῦτο πιστεύομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐεργετημάτων.

« Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου ἀγαλλιάσεται σφόδρα. » — Ἐπὶ τῇ πρᾶσ σου σωτηρίᾳ.

« Τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἔδωκας αὐτῷ. » — Ἡ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκην, ἢ τὴν προσθήκην τῆς ζωῆς, ἢ ἀπλῶς πᾶσαν ἀξίωσιν.

« Καὶ τὴν θέτησιν τῶν χειλέων αὐτοῦ οὐκ ἐστέρησας αὐτόν. » — Τὸ αὐτὸ πάλιν διεδήλωκεν οἷον ἐνηδόμενος τῇ εὐχαριστίᾳ· οὐ γὰρ τις ἐπιθυμεῖ, τοῦτο καὶ διὰ τῶν χειλέων αἰτεῖ· θέλησιν γὰρ νῦν τὴν αἰτησίαν νοήσομεν.

« Ὅτι προέφθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος. » — Ἐπειδὴ καὶ προέλαβες αὐτόν πρὸ τῆς αἰτήσεως εὐεργετῶν πολλάκις· εὐλογίαν γὰρ νῦν τὴν εὐεργεσίαν ὑποληψόμεθα· εὐλογίαις δὲ ταῖς τῆς σῆς χρηστότητος.

« Ἔθηκες ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθου τιμίου. » — Καταλέγει τὰς εὐεργεσίας, ὅτι πρὸ πάντων ἐχαρίσω τὸ διάδημα βασιλείας.

« Ζωὴν ἠτήσατό σε, καὶ ἔδωκας αὐτῷ. » — Ὅστε μὴ ὑπὲρ ἐχθρῶν, μήτε ὑπὸ νόσων ἀποθανεῖν· ἀμφοτέρα γὰρ ἐνταῦθα νοήσομεν.

« Μακρότητα ἡμερῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Οὐ μόνον ἀπλῶς ζωὴν, ἀλλὰ καὶ μακράν. Τὸ δὲ εἰς αἰῶνα αἰῶνος ὁ προφήτης κυρίως μὲν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος καὶ ἀκαταλύτου αἰῶνος τίθησιν, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς χρονικῆς παρατάσεως, ποτὲ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ βεβαίου καὶ ἀμεταπτώτου ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, οἷον, « Ἐδωκας αὐτῷ ζωὴν, » καὶ ζωὴν μακράν καὶ μακρότητα ἡμερῶν βεβαίαν· εἰ δὲ καὶ διὰ τὴν αἰώνιον λέγει ζωὴν, οὐδὲ τοῦτο πόρρω σκοποῦ.

« Μεγάλῃ ἢ δόξᾳ αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. » — Μετὰ γὰρ τὴν θεῖαν συμμαχίαν καὶ εὐεργεσίαν μέγας παρὰ πάντων γέγονε καὶ περιβλεπτος ὡς καὶ βασιλεῖς διαπροσθεύεσθαι πρὸς αὐτόν καὶ χρήματα πέμπειν. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὴν γεγεννημένην αὐτῷ θεόθεν ἐπισκοπὴν.

« Δόξαν καὶ μεγαλυπρέπειαν ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτόν. » — Καὶ ἔτι τοῦτον δοξάζεις, καὶ μεζζονα ποιήσεις διὰ τὴν εὐαρέστησιν αὐτοῦ.

« Ὅτι δώσεις αὐτῷ εὐλογίαν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Εὐλογία ναὶ μὴν καὶ προαγόρευσις, ὡς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλειῶν φησιν Ἐλισσαῖος πρὸς Γιεζῆ, « Ἐὰν εὖρης ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν, καὶ ἐὰν εὐλογήσῃ σε ἄνθρωπος, οὐκ ἀποκριθήσῃ αὐτῷ, » ποτὲ μὲν σημαίνει τὴν αἰῶνα, ποτὲ δὲ τὴν χάριν, τὴν εὐεργεσίαν, ὡς τὸ « Προέφθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος, » καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ἁγιασμοῦ· ποτὲ δὲ τὴν χάριν, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἔστι δ' ὅτε καὶ τὴν βλασφημίαν, ὡς τὸ « Ἡ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσῃ. » Δίφης δὲ ἀντὶ τοῦ δώσεις εὐκτικὸν ἀντὶ μέλλοντος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως νοῆσαι

τὸ, « Ὅτι δίφης αὐτῷ εὐλογίαν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. »

« Περὶ τῆς εὐλογίας. » Ἡ εὐλογία ποτὲ μὲν σημαίνει τὴν εὐφημίαν, ὡς τὸ, « Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. » ποτὲ δὲ τὴν χάριν, ὡς τὸ, « Προέφθασας αὐτόν ἐν εὐλογίαις χρηστότητος. » ἔτι δὲ καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ἁγιασμοῦ, ὡς ἐπὶ τοῦ παρόντος· ἔστι δ' ὅτε καὶ τὴν βλασφημίαν· ὡς, « Ἡ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσῃ. » Καὶ μὴν καὶ τὴν προσαγόρευσιν, ὡς ἐν τῇ δ' τῶν βασιλειῶν φησιν Ἐλισσαῖος πρὸς Γιεζῆ· « Ἐὰν εὖρης ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν. Καὶ ἐὰν εὐλογήσῃ σε ἄνθρωπος, οὐκ ἀποκριθήσῃ αὐτῷ. »

« Εὐφρανεῖς αὐτόν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ προσώπου σου. » — Ὁ Σύμμαχος ἠρμήνευσεν « ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, » τουτέστι διὰ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς· ἐπιβλέψεις γὰρ ἐπ' αὐτόν, καὶ χαρᾶς πλησθήσεται.

« Ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐλπίζει ἐπὶ Κύριον καὶ ἐν τῷ ἐλέει τοῦ Ὑψίστου οὐ μὴ σαλευθῆ. » — Οὐκ ἐπὶ στρατεύμασιν, οὐδ' ἐπὶ πλούτῳ πέποιθεν ἢ τισ τοιοῦτοις, ἀλλ' ἐπὶ μόνῳ τῷ βοηθοῦντι θεῷ· διὸ οὐ περιτραπήσεται.

« Εὐρεθείη ἡ χεὶρ σου πᾶσι τοῖς ἐχθραῖς σου. » — Θεοῦ χεὶρ ἢ θεῖα δύναμις, ἢ περιπεσεῖν εὐχεται πάντας τοὺς τὸν Κύριον βλασφημοῦντας· εὐρεθείη αὐτοῖς, φησὶν εἰς τιμωρίαν.

« Ἡ δεξιὰ σου εὖροι πάντας τοὺς μισοῦντάς σε. » — Καταλήψαιτο.

« Θήσεις αὐτοὺς ὡς κλίβανον πυρὸς εἰς καιρὸν τοῦ προσώπου σου. » — Ἐμπρήσεις αὐτοὺς τῷ πυρὶ τῆς ὀργῆς σου· κλίβατον δὲ πυρὸς τὸ ὄπτανειον τῶν ἄρτων· εἰς καιρὸν δὲ τοῦ προσώπου, ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπισκοπῆς, ὅταν ἐπίδησιν αὐτοὺς δυσμενῆς. Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόστυνον αὐτῶν.

« Κύριος ἐν ὀργῇ αὐτοῦ συνταράξει αὐτοὺς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ. Τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἀπολεῖς, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἰῶν ἀνθρώπων. » — Προαναφωνεῖ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀπώλειαν. Καὶ ἀπαριθμεῖται τὰ εἶδη τῶν τιμωριῶν αὐτῶν· ὅτι πειραθέντες τῆς θείας ὀργῆς συνταραχθήσονται πάντοθεν ἐξαπορούμενοι, καὶ πυρποληθήσονται, καὶ ὁ καρπὸς τῶν γεωργιῶν αὐτῶν διαφθαρθήσεται, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ἀπολοῦνται παγγενεῖ· τοῦτο γὰρ νοεῖται τὸ σπέρμα νῦν. Γίους δὲ ἀνθρώπων τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐκάλεσεν.

« Ὅτι ἔκλιναν εἰς σὲ κακὰ. » — Ταῦτα πείσονται, διότι κεκινήκασιν εἰς σὲ κακὰ βλασφημοῦντες τὸ σὸν ὄνομα καὶ τοῖς δούλοις ἐπιβουλεύοντες καὶ κακοποιοῦντες.

« Διελογίσαντο βουλήν ἣν οὐ μὴ δύνωνται στήσαι. » — Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ κατὰ σοῦ καὶ τῶν σῶν ἐμελέτησαν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσιν ἐμμεῖναι τοῖς δεδουγμένοις· περιτραπήσονται γὰρ αἱ τούτων βουλαί.

« Ὅτι θήσεις αὐτοὺς νῆπτον. » — Νῆπτος γίνεται ὁ φεύγων· οὐδὲν γὰρ ἕτερον αὐτοῦ φαίνεται ἢ μόνον ὁ νῆπτος.

« Ἐν τοῖς περιλοίποις σου ἐτοιμάσεις τὸ πρόσωπον αὐτῶν. » — Τοῦτο καθ' ὑπερβατὸν συντάξομεν,

εἰ μέλλομεν συντηρῆσαι τὴν ἀκολουθίαν τῆς διανοίας· οἶον ἐν ταῖς περιλοιπίαις αὐτῶν ἐτοιμασίαις τὸ πρόσωπον· τουτέστιν οὐδ' οἱ περιλειφθέντες ἀπὸ τῆς ἐν τῷ πολέμῳ σφαγῆς, καὶ εἰς σφαγὴν τραπέντες σωθήσονται, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτῶν ἐπισκοπὴν τὴν σὴν εὐτρέπεις· ὥστε μὴ διαφυγεῖν αὐτούς.

« Ὑψώθητι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου. » — Ἐν τῷ ἐβδόμῳ ψαλμῷ σεσαφηνίσται τί σημαίνει τὸ ὑψώθητι· τὸ παρὸν γὰρ ῥητὸν ταυτὸν δύναται τῷ, Ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασιν τῶν ἐχθρῶν σου.

« Ἄσομεν καὶ ψαλαῶμεν τὰς δυναστείας σου. » — Ἐν τῷ τέλει τοῦ δωδεκάτου ψαλμοῦ προδιελάβομεν τί βούλονται τὸ ἄσω καὶ ψαλῶ. Τινὲς δὲ καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν τῷ Δαυὶδ ἀρμόζουσι· λέγοντες ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοῦτον ἄσαι. Εἰ δὲ τοῦτο δεξόμεθα, κωλύει γὰρ οὐδὲν, μεθερμηνεύσωμεν τὰ ῥητά· καὶ γὰρ αὐτίκα τὸ, « Ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ ἀγαλλιάσεται, » διὰ τὸν Χριστὸν εἰρησθαι νοήσομεν· ἐπεὶ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ Θεοῦ ἐστι δύνამις· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Παῦλος· « Χριστὸς Θεοῦ δύνამις, » καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς καὶ σωτὴρ ἐστὶ· φησὶ γὰρ ὁ Εὐαγγελιστὴς· « Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ. » πρὸς μὲν τὸν Πατέρα εἶπε, « Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου, » πρὸς δὲ τὸν Υἱὸν, « Καὶ ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ σου, » τουτέστι τῇ παρὰ σοῦ γινομένη σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων· οὕτω δὲ καὶ εἰς τὴν ἐξῆς· τὰ μὲν πρὸς τὸν Πατέρα, τὰ δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν λέγουσι· ἄν. Καὶ ὄντως ἠύφρανη καὶ ἡγαλλιάσατο Δαυὶδ θεασάμενος καὶ μετὰ θάνατον τὸ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως μυστήριον. Εἰ γὰρ τὴν ἀχλὺν τῆς σαρκὸς περικείμενος ἔτι τοῖς τῆς ψυχῆς ἀφθαλμοῖς εἶδε τὰ μέλλοντα, πολλῶν μᾶλλον ταύτην ἀποθέμενος, καθαώτερον ἑώρα καὶ τηλαυγέστερον· ἀκολούθως δὲ καὶ ἐπιθυμίαν καρδίας ὑποληψόμεθα, τὸν μόθον τοῦ ἰδεῖν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσιν ἢς προεῖδε τὸν τύπον. Θέλησις δὲ τῶν χειλέων τὸ θέλειν διὰ παντὸς ἄδειν Θεῷ. Καὶ μέντοι καὶ ἄδει πάντοτε, τοῖς τῶν πιστῶν χεῖλεσι χρώμενος· ζῶν δὲ ἠτήσατο καὶ ἔλαβε, πολλάκις κινδυνεύσας ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ δι' εὐχῆς περισωθείς. Μεγάλῃ δὲ ἡ δύξα αὐτοῦ ἐν τῷ σωτηρίῳ, τουτέστι διὰ τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν. Ἐδοξάσθη γὰρ ἀληθῶς, ὅτι· ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἐβλάστησε, καὶ μέγας γέγονε καὶ περιούσιος. Εὐφρανεῖς δὲ αὐτὸν ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ πονηροῦ σου, ἀντὶ τοῦ τέρψτις αὐτὸν διὰ τοῦ Υἱοῦ σου· πρόσωπον γὰρ Πατὴρ ὁ Υἱὸς· φησὶ γὰρ, « Ὁ ἐωρακίως ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα μου· ἐχθροὺς δὲ τοῦ Θεοῦ νοήσεις τοὺς μισοχρῆστους Ἰουδαίους οἷς καὶ τὰ δεινότερα ἐπαρῆται· καὶ προφητεύει ἢ πεπόνθασιν ὧν τὸ σπέρμα πανολεθρία διεφθάρη. δηλαδὴ τῶν σταυρωσάντων τὸν Κύριον· οἱ γὰρ ἐν ταῖς διασποραῖς διαπεφύλασιν ἐκείνον τὴν ὕληθρον. « Θήσεις δὲ αὐτούς ὡς κλίβανον πυρὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ προσώπου σου. » δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ σου, καθὼς εἰρήκαμεν· μετὰ γὰρ τὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ, τοῦτο πεπόνθασιν, καὶ ἤρξαντο κατ' αὐτῶν φύρεσθαι τὰ δεινά· ἀφ' οὗ ὁ Χριστὸς εἶπεν αὐτοῖς, « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία. » ἐν δὲ ταῖς « περιλοιπίαις

σου, » τουτέστι τοῖς ἐξ αὐτῶν πεπιστευκόσιν εἰς σὲ τὸν Υἱὸν καὶ ὑπολειφθεῖσί σοι, ἐτοιμασίαις, ἤγουν κοσμήσεις καὶ δοξάσεις τὸ γένος αὐτῶν· δοξὰ γὰρ τοῖς Ἑβραίοις τέως ὅτι πατέρες τῶν ἀποστόλων γεγύνασιν. Εἰ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἄδοξοί εἰσι καὶ φευκτοὶ ἀρμόζομεν ψαλμὸν τοῦτον καὶ τῷ βασιλεῖ ἡμῶν κατὰ τῶν βαρβάρων ἰδὲ καὶ τὸν πρότερον.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΑ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐωθινῆς, ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ. » — Ὁ ψαλμὸς οὗτος φανερώως εἰς Χριστὸν ἀνάγεται· προαγορεύει γὰρ τὰ τοῦ προσλήμματος καὶ τὰ τοῦ σωτηρίου πάθους αὐτοῦ ἃ τέλος εἰλήφασιν. Ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως δὲ ἐπιγέγραπται διὰ τὸ περιέχειν ἱερίαν ὑπὲρ τοῦ ἐλθεῖν αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἀντίληψιν ἐνισχύουσαν. Τῆς ἐωθινῆς δὲ πρόσκειται, ἀντὶ τοῦ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὄρθρος γὰρ οὗτος ὑνομάζεται, ἢ ἐστὶν ἡμέρας ἀρχή· ὄντως γὰρ ἀνέτειλεν ἡμῖν τῆς ἐν τῷ σκότει τῆς πλάνης καθημένοις ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ φῶς γνώσεως· ἱκετεύει δὲ ὡς ἄνθρωπος διδάσκων εὐχεσθαι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν· φύσει γὰρ τότε καὶ ὁ πάνυ δίκαιος δειλιάσῃ τὸ καιρὸν τῆς διαζεύξεως. Τινὲς δὲ νοοῦντες πρόθεσιν ἀντὶ προθέσεως, ἔθος γὰρ καὶ τοῦτο τοῖς παλαιοῖς, φασὶ τὸν ψαλμὸν τοῦτον εἶναι περὶ τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ· ταῦτα γὰρ εἰσιν ἐωθινὴ ἀντίληψις ὅτι τότε μᾶλλον ἀντελάβετο ἡμῶν ὁ δηλωθεὶς ὄρθρος, ὃ ἐστὶ Χριστός· θανάτῳ νικήσας τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου.

« Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου πρόσχες μοι· ἵνατί ἐγκατέλιπες με; » — Δειλιάς μὲν ἀνθρωπίνης ὁ λόγος· πιστοῦται δὲ τοῦτο τὴν ἐνανθρώπησιν ὅτι τέλειος ὢν ἄνθρωπος· καὶ τῷ φυσικῷ φόβῳ ὑπέκειτο. Πρόσχες μοι· εἰώθασιν γὰρ οἱ παραχωροῦντές τινα δημίους ἀποστρέφειν τὰς ὕψεις αὐτῶν. Ἰνα τί με ἐγκατέλιπες· καὶ μὴν οὐδέποτε διέστη αὐτοῦ, ἀπαξ ἐνωθέντος τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ· ἀλλ' ἐγκαταλειφθῆναι λέγει διὰ τὴν δειλίαν· εἰ γὰρ σὺ, φησὶ, τὴν αἰτῶν βοήθειαν ἐπέσχεες, οὐκ ἂν ἐγὼ τὸν θάνατον ἐδειλιάσκα· περὶ ταύτης δὲ τῆς δειλιάς καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ διεξέλασιν· ὅτι καὶ προσήξατο παρελθεῖν τὸ τοῦ θανάτου πατήριον· καὶ αὐτὸ δὲ εἶπε τὸ τοῦ ψαλμοῦ ῥητὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. « Θεέ μου ἵνα τί ἐγκατέλιπες; ἤγουν ἵνα τί με ἐγκατέλιπες εἰς δειλίαν; εἰδώς ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σαρξ ἀσθενής· ἢ, Διὰ τί με παρεχώρησας τῷ θανάτῳ, γινώσκων ὅτι οὐδὲν ἡμαρτεν ἄξιον θανάτου; »

« Μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου. » — Αἱ γὰρ εὐθύναι τῶν ἀμαρτιῶν μου πόρρω εἰσὶ τῆς σωτηρίας μου, τουτέστιν οὐκ ἐμποδίζουσιν αὐτῇ· διὰ τὸ μηδύλωσ εἶναι αὐτάς· ἀνομίαν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐποίησε· τῶν ἀμαρτανόντων δὲ ὁ θάνατος ἐπιτίμιον, ἢ καὶ ἄλλως τὸ πρόσωπον τῆς ὄλης τῶν ἀνθρώπων φύσεως ὡς συγγενῆς ἡμῶν ὑπαύεται, καὶ διὰ τί με, φησὶ, τὸ καθόλου ἄνθρωπον κατέλιπες, ἀπυθνήσκειν; εἶτα ἐπιφέρει καὶ τὴν αἰτίαν· ὅτι μεμάκρυνται σωτηρίας αἱ καταδίκαι μου, αἷς ἄρα κἀγὼ συνάπτομαι

μεμάκρυσμαι · εἰ γὰρ ἔγγιζον, ἐσωζόμεν ἂν ἀπὸ τοῦ θανάτου.

« Ὁ θεός μου, κεκράξομαι ἡμέρας πρὸς σέ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ, καὶ νυκτός, καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί. » — Τοῦτο γέγονε καθ' ἡν ἡμέραν ἔφαγε τὸ Πάτχα μετὰ τῶν μαθητῶν · ὅτι γὰρ ἐν τῇ νυκτὶ τότε προσηύχετο δεδωλωκάσιν υἱ εὐαγγελιστάι. Δῆλον δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐσπέρας ἠύξατο. Μὴ ξενίζου δὲ πῶς τὸ πρῶτον τέθεικεν ὕστερον · τοιαῦτα γὰρ ἐν πολλοῖς τὰ προφητικά. Ἡ δ' οἰκία ἵνα μὴ δοκοῖεν οἴκοθεν λαλεῖν, ἀλλ' ὅ ἂν καὶ ὅσα ἀκούσειεν ὑπὸ τοῦ ἐνηχοῦντος πνεύματος. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, φησὶ, παρακαλέσω παρελθεῖν τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν, καὶ εἰσακούσῃ μου, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ πάλιν ὁμοίως · πκὴν οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί τὸ πῶς εἰσακούσῃ · νενόηκα γὰρ ὅτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ἦς ἡνεκα καὶ σεσάρκωμα. Ἰνὲς δὲ ἡμέραν καὶ νύκτα τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεώς φασιν ἀπὸ γὰρ ὥρας ἕκτης ἄως ἑνάτης σκότος ἐγένετο, ὡς λέγεσθαι τὴν ἡμέραν ταύτην ἡμερανύκτιον · ὅτε καὶ ἀφεθῆναι τίς, ἐσταυρωκόσι τὴν ἀμαρτίαν παρεκάλεσε μὲν, οὐκ εἰσηκούσθη δὲ πανολεθρία παραδοθέντων. Τοῦτου δὲ αἴτιον εἰδέναι σαφῶς, ὅτι ἔμελλον συκοφαντῆσαι αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν, καὶ αὐξῆσαι τὴν ἀμαρτίαν.

« Σὺ δὲ ἐν ἀγίῳ πατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ. » — « Δύιον καλεῖ τὸν ἡνωμένον ἐατῷ Ἰῖὸν καὶ θεόν· καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ φησιν · « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Ἐπαινος δὲ τοῦ Ἰσραήλ ὁ Πατὴρ · ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τὴν θεογνωσίαν μόνον ἐνεκαυχῶντο. μὴ ποιοῦντες κρῖμα καὶ δικαιοσύνην μηδ' ἔχοντες τὴν ἀρετὴν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν ὅτι « Κατοικεῖς ἐν τῷ Ἰῖῳ, » ἔδειξεν ὅτι θέλει ὁ Ἰῖὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἀποσείεται τὸν θάνατον τοῦ προσλήμματος · ἐν γὰρ καὶ τῷ Πνεύματι καὶ τῷ Ἰῖῳ θέλημα.

« Ἐπὶ σοὶ ἔλπισαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἔλπισαν, καὶ ἐβρόσω αὐτούς· πρὸς σέ ἐκέκραξαν καὶ ἐσιώθησαν · ἐπὶ σοὶ ἔλπισαν καὶ οὐ κατησχύνθησαν. » — Ζεύγνυσιν ἑαυτὸν τοῖς ἐπαρηξαμένοις καὶ φησιν, ὡς οἱ κατὰ σάρκα πατέρες ἡμῶν οἱ πρὸ τῆς ἐμῆς ἐπιδημίας ἐν τῷ βίῳ λάμψαντες ἐπὶ σοὶ ἔλπισαν, καὶ βοήσαντες ἐβρόσθησαν τῶν κινδύνων · ἐκείνους οὖν καγὼ μιμούμενος ὡς ὁμοῖος αὐτοῖς ὁμοίως καὶ αὐτὸς ποιοῦμαι τὴν θέτην. Σύνηθες δὲ τῷ προφῆτῃ τὰς λέξεις πολλάκις ἀναδιπλοῦν καὶ τριπλοῦν, εἰς ἔμφρασιν τοῦ τόνου τῆς καρδίας · λύτρωσιν δὲ κινδύνου λέγουσιν οἱ σοφοὶ τὰ θεῖα οὐ μόνον ἐπὶ σωματικῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ ψυχῆς · ὅταν γενναίως ἐνεγκοῦτα τὰς ἀδύνας μηδ' ἐντεῦθεν πάθη περὶ τὴν πρόθεσιν · οὕτω γὰρ οἱ μάρτυρες ἀναιρεθέντες νενικήκασιν διὰ τὸ ἀήττητον τῆς ψυχῆς.

« Ἐγὼ δὲ εἰμι σκώληξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος. » — Τοῦτο εἶπε ταπεινῶν ἑαυτὸν · καὶ Δαυὶδ γὰρ ὁ προφῆτης καὶ βασιλεὺς κύνα τρινηχότα καλεῖ ἑαυτὸν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν. Εἰ δὲ ἀναμάρτητος Ἰησοῦς οὕτως ἑαυτὸν φαυλίζει, τί ἂν ἡμεῖς οἱ φαῦλοι καὶ ἀμαρτωλοὶ ποιήσωμεν; φησὶ δὲ πινος διὰ τὴν ἀσυνδύαστον τοῦτο ῥηθῆναι γέννησιν. ὡς

Α γὰρ ὁ σκώληξ ἀνωθεν ἐπελθόντος; ὕετοῦ τῇ γῆ κυίσκεται, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς ἀνωθεν ἐπελθόντος ἀγίου Πνεύματος τῇ Παρθένῳ γεγέννηται. Καὶ σκώληξ μὲν ἂν λέγοιτο διὰ ταῦτα, οὐκ ἄνθρωπος δὲ πάλιν διὰ τὴν ὑπερφυῆ σύλληψιν καὶ γέννησιν · ἢ καὶ ἄλλως · ὅτι δέλεαρ τοῖς δαίμοσιν ἐφόροι τὴν σάρκα, ὅφ' ἦν τὸ τῆς θεότητος ἐκρύπτετο ἀγκιστρον · δέλεαρ γὰρ ἰχθύων ὁ σκώληξ · ἐγένετο γὰρ δέλεαρ εἰς ἄλωσιν τοῦ νοητοῦ κήτους, τοῦ τῇ θαλάσῃ τοῦ παρόντος βίου ἐνηχομένου, τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιτεθείσα ἡ ἀνθρωπότης · ὁ κήτος, τὸ δέλεαρ περιχανὲν, τῷ ἀγκίστρῳ περιεχάρη, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ἦν φίλος · ἢ καὶ ὅτι ὁ σκώληξ εὐτελής μὲν τὸ εἶδος, ἀφανιστικὸν δὲ τῆς ὕλης · οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εὐτελής μὲν τὸ φαινόμενον, ἀφανιστικὸν δὲ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως.

Β « Ονειδος ἀνθρώπων καὶ ἐξουθένημα λαοῦ. » — Τοῦτο προαγορεύει σαφῶς, ἃ εἰς αὐτὸν πεπαρηνήσασιν κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, ἐμπαίζοντες καὶ χλευάζοντες. Καὶ ταυτὸν μὲν ἂν εἶη ὄνειδος ἀνθρώπων τὸ ἐξουθένημα λαοῦ · ἢ ὄνειδος μὲν ἀνθρώπων τῶν ἐκ Ῥώμης στρατιωτῶν, ἐξουθένημα δὲ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

« Πάντες οἱ θεαροῦντές με ἐξεμυκτήρισάν με, ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν. Ἦλπισεν ἐπὶ Κύριον, βυσάσθω αὐτὸν · σωσάτω αὐτὸν, ὅτι θέλει αὐτόν. » — Ταῦτα σαφῶς εὐρήσεις ἐν τῷ Ματθαίῳ κείμενα · φησὶ γὰρ · « Οἱ δὲ παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν κινεῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ λέγοντες, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Γ « Ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστροῦ. » — Ἄνδρὸς μὲν ὁμιλία διανοίγει παρθενικὰ κλειθρα τῆς λατρίας· ἀκοντιζόμενον δὲ τὸ σπέρμα φυσικῶς ἀνοίγει τὴν μήτραν · αὕτη δὲ λοιπὸν μύσασα, συνέχει ταῦτο μέχρις ἢ εἰς βρέφος τελεσιουργηθῆ, καὶ οὕτω στενοχωρηθεῖσα τῷ ὄγκῳ, πάλιν ἀνοίγεται καὶ παραχωρεῖ τοῦτο ὁ ολισθαίνειν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος ὡσπερ ἄνευ ὁμιλίας ἀνδρὸς ἡ σύλληψις · οὕτω καὶ ἡ πρόδος τοῦ βρέφους ὑπερφυῆς, τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐξελευσάσης αὐτὸ, τῶν κλειθρῶν μηδ' ἄλλως ἀνοιγέντων.

Δ « . . . ἀρχιεπίσκοπος εἰς αὐτόν. » — Τὰ περὶ τοῦ ἀλλοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα ἐπὶ τῇ ἐξαρχῆς σαρκήσει τοῦ Θεοῦ Λόγου παρηκολουθηζότα ἔοικεν ἡ καροῦσα λέξις σημαίνειν· οὔτε γὰρ κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ἡ σύλληψις αὐτοῦ ἐξ ἀνδρὸς σπέρματος · διὰ τοῦτο οὐδὲ τῷ εἰωθότι τοῖς γεννωμένοις ἐξώλισθε τρόπῳ τῶν τῆς μητρὸς ἐγκάτων τῆς τοῦ σπέρματος διαπλάσεως τὴν ἐξοδὸν κατεπειγούσης· ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἀγίου συλληψοῖς, αὐτὸν Θεὸν Πατέρα οἶόν τινα μαριευόμενον τὸ κνηθὲν καὶ τῆς μήτρας ἐξέλχοντα · ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔσχεν ἐξαίρετον παρὰ τοῦ ἀνθρώπου γενόμενος · καθότι καὶ ἀπὸ μασθῶν μητρικῶν καὶ ἐν αὐτῇ μήτρᾳ ἦλπισεν ἐπὶ τὸν Θεὸν Πατέρα αὐτοῦ, ὃ μόγις ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων γίνεται, τοῦ λόγου αὐτοῖς συμπληρωμένου · ὃ καὶ Ἰσαΐας ἐδήλου περὶ αὐτοῦ εἰπὼν · « Διότι πρὶν γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέ-

ξασθαι τὸ ἀγαθόν. » Ἄπερ ἅπαντα ἐκαιστομεῖτο διὰ τὸν ἠνωμένον αὐτῷ Θεὸν Λόγον.

« Ἡ ἐλπίς μου ἀπὸ μαστων τῆς μητρός μου. » — Ὡς ἡ ἐλπίς μου ἐξ αὐτῆς θηλῆς· ἀπὸ τότε γὰρ σε ἐγνωρίζον ἐλπίδα μου συνετισθεῖς ὑπὸ τῆς ἐνωθείσης μοι θεότητος. Φησὶ δὲ περὶ τούτου Λουκᾶς· « Τὸ δὲ παιδίον ἠύξανε καὶ ἐκραταιοῦτο Πνεύματι, πληρούμενον σοφίας, καὶ χάρις Θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτῷ. »

« Ἐπὶ σὲ ἐπερρίφην· ἐκ μητρός. — « Τῆ σὴ σκέπη ἐπερρίφην· οἶα μὴ ἔχων ἐπὶ γῆς πατέρα. »

« Ἀπὸ γαστρὸς μητρός μου Θεός μου εἶ σύ. » — Τυθεὶς σε Θεὸν ἐπέγνωσαν συνετισθεῖς· ὡς προεῖρηται. Τὸ δ' ἀπὸ γαστρὸς ἢ ὕτι ἐν τῇ γαστρὶ ὦν, ἢ ὅτι γαστρὸς ἐξεληθὼν.

« Μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἐμοῦ ὅτι θλίψις ἐγγύς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ βοηθὸς. » — Καὶ περὶ τούτων φασὶν οἱ εὐαγγελισταί, ὅτι « ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἐδημονεῖν, » καὶ πάλιν· « Τότε οἱ μαθηταὶ πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον. »

« Περιεκύκλωσάν με μίσχοι πολλοί, ταύροι πλοῦνες περιέσχον με. » — Μίσχος καλεῖ τὸ δημῶδες πλῆθος τῶν Ἰουδαίων διὰ τὸ νεώτερον καὶ ἄτακτον. ταύρους δὲ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ διὰ τὸ προβεβηκὸς καὶ ἔξαρχον, οὓς καὶ πλοῦνας λέγει· διότι πολλῶν ἀπίλυσσε διῶρεῶν αὐτοῦ· προεῖρηκε γὰρ καὶ Μιούσης, ὅτι « Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγαπημένος· ἐλιπάνθη, ἐπαχύνθη ἐπλατύνη, καὶ ἐγκατέλιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν. »

« Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στήμα αὐτῶν, ὡς λίων ὁ ἀρπάζων καὶ ὠρυόμενος. » — Ὅτε συλλεγέντες ἐδόων· « Ἄρον ἄρον. σταύρωσον αὐτόν. »

« Ὡσεὶ ὕδωρ ἐξεχύθη, καὶ διεσκορπίσθη πάντα τὰ ὄστα μου. » — Ὅστα αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους νοήσομεν· ὡς συνέχοντας καὶ σετρήθουντας τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ. Πάντες γὰρ αὐτὸν ἀφέντες, ἔφυγον τηνικαῦτα· φησὶ γὰρ Ζαχαρίας· « Κατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα. » Χύσιν δὲ λέγει τὴν ἀπ' αὐτοῦ κίνησιν αὐτῶν.

« Ἐγενήθη ἡ καρδία μου ὡσεὶ κηρὸς τηκόμενος ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » — Ἐτάκην δίκην κηροῦ τῷ πυρὶ τῶν θλίψεων ἐκλυθεῖσα καὶ τέλειον ἀσθενήσασα. Κοιλίαν δὲ λέγει νῦν τὸ κοῖλον ὄλον τοῦ σώματος.

« Ἐξηράνθη ὡσεὶ ὄστρακον ἡ ἰσχὺς μου. » — Τῷ δηλωθέντι πυρὶ παγεῖσα ἐξηκμασθείσης τῆς ἐνεργείας αὐτῆς.

« Καὶ ἡ γλῶσσά μου κοκήλλεται τῷ λάρυγγί μου. » — Ὅτε κατηγοροῦντων αὐτὸν τῶν ψευδομαρτύρων οὐδὲν ἀποκρίνετο· ἀλλ' ἴστατο σιωπῶν· ἢ ὅτε ἐνέψησεν ἐπὶ τῷ σταυρῷ.

« Καὶ εἰς χεῖρας θανάτου κατήγαγές με. » — Χεῖρας θανάτου ἐστὶν ὁ τάφος οἷα ὅθι χωνυμένων τῶν θάπτομένων εἰς ὃν ἐκὼν με, φησὶ, κατήγαγες ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων.

« Ὅτι ἐκύκλωσάν με κύνες πολλοί. » — Ταύρους

μὲν ἐκάλεσε τοὺς Ἰουδαίους ὡς ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου ὄντας, εἰ καὶ τὸν νόμον παρέβαινον. Κύνες δὲ λέγει τοὺς ἐκ Ῥώμης στρατιώτας, ὡς κατὰ τὴν Κανανίαν ὠνόμασεν εἰπὼν· « Οὐκ ἔστι τὸν ἄρτον τῶν τέκνων δοῦναι τοῖς κυναρίοις. »

« Συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχον με. » — Τῶν φθονερῶν Ἰουδαίων.

« Ὠρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας. » — Τῆ διατρέψει τῶν ἔλων.

« Ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὄστα μου. » — Γυμνὸν κρεμάσαντες καὶ σφόδρα διατεινάντες ὡς καὶ φαίνεσθαι τὰς ἀρμονίας τῶν ὀστέων, καὶ ἀριθμεῖσθαι ταῦτα τοῖς βουλομένοις.

« Αὐτοὶ δὲ κατενόησάν με. — Ἐπολυπραγμώνησάν με κρεμάμενον, καὶ Ἰῖός εἰμι τοῦ Θεοῦ· ἔλεγον γάρ· « Εἰ Ἰῖός εἰ τοῦ Θεοῦ, κατέβηθι ἀπὸ τοῦ σταυροῦ. »

« Καὶ ἐπεῖδόν με. » — Καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι εἰμι, βλέποντες τὴν κρίσιν συμπάσχουσαν, καὶ σκληροὶ ἔτι διέμειναν· φησὶ γὰρ ὁ Ματθαῖος ὅτι « Ὁ ἐκκτόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, τηρῶντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμόν καὶ τὰ γινόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα λέγοντες· « Ἀληθῶς Θεοῦ Ἰῖός ἦν οὗτος· » ἢ καὶ ἄλλως ἐπολυπραγμώνησάν με μήποτε κατενεχθῶ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διὰ τῶν μαθητῶν μου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεῖδόν με, τουτέστιν ἐτήρησάν με φυλακῇ στρατιωτῶν.

« Διμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. » — Ταῦτα σαυῶς ἠρμήνευσεν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· φησὶ γὰρ οὗτος· « Οἱ οὖν στρατιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη· ἑκάστῳ στρατιωτῇ μέρος καὶ τὸν χιτῶνα. » Ἦν δὲ ὁ χιτῶν ἄρραφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντος δι' ὄλου. Εἶπον οὖν πρὸς ἑλληλοῦς· Μηδὲ σχίσωμεν αὐτόν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ, τίνος ἔσται· ἵνα, φησὶν ἡ Γραφή, πληρωθῆ ἡ δηλαδὴ τὰ πρῶτα ῥήτά· ἢ καὶ πρέβηκεν ἐκεῖ· ὥστε ἱμάτια μὲν λέγει τὰ ἐρραμένα, ἢ καὶ διεῖλοντο ἑαυτοῖς· ἱματισμόν δὲ τὸν ἄρραφον χιτῶνα τὸν ἐκ τῶν ἄνωθεν ὕφαντον, ὑπὲρ οὗ καὶ ἔβαλον κλῆρον.

« Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρόνης τὴν βοήθειάν μου, εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσσχες. » — Τούτων δηλαδὴ γινόμενων.

« Ῥῶσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐκ χειρὸς κυοῦς τὴν μονογενῆ μου. Σιωσόν με ἐκ στόματός σου λέοντος καὶ ἀπὸ κεράτων μονοκερώτων τὴν ταπεινωσίαν μου. » — Ῥομφαίαν καλεῖ τοὺς ἐκ Ῥώμης, ὡς ξιφηφόρους· τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ κύνες, καθὼς ἄνωτέρω δεδηλώκαμεν· λέοντας δὲ τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν ἀπῆνειαν καὶ τὸ θυμῶν αὐτοῦ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐνέδραν· οὕτω γὰρ καὶ πρὸ μικροῦ τούτου ὠνόμασε. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει καὶ μονοκέρωτας, ὡς εἰς μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ πιστεύοντες. Ζῶν δὲ ἄγριον ὁ μονόκερος, φερωνόμιος ἐν φέρων ἐπὶ τὸ μέτωπον κέρατον. Ἐνικῶς δὲ εἶπε κύνες καὶ λέοντες διὰ τὸ γένος, δι' οὗ τὸν καθ' ἕκαστον γινώσκωμεν. Μονογενῆ δὲ λέγει τὴν ἰδίαν ψυχὴν ὡς μεμονωμένην διὰ τὸ μόνην τῶν ἄλλων ψυ-

χῶν ἄγευστον ἁμαρτίας εἶναι καὶ διὰ τὸ μόνον τὸν Υἱὸν ἔχειν ἠνωμένον κατ' ὑπόστασιν. Περὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ ταπεινώσεως καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν εἰπὼν· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πραῖός εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ. » Τίνος δὲ ἕνεκεν οὕτως ἠύχετο προειρήκαμεν, ἔτι δὲ καὶ ὁποῖαν ἐζητεῖ λύτρωσιν.

« Διηγῆσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. » — Σημεῖωσι πῶς τὰ μὲν ὡς ἤδη γεγενημένα λέγει τὸ θεῖον Πνεῦμα προθεωροῦν αὐτὰ, τὰ δὲ ὡς μέλλοντα νόμῳ προφητείας. Ὄνομα δὲ φησι τὸ τῆς πατρότητος· Θεὸν μὲν γὰρ ὠμολόγουν Ἑβραῖοι· Πατέρα δὲ Υἱοῦ οὐκ ἐγίνωσκον ὡς ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἶρηκε· « Προρευθεῖσαι εἶπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου. »

« Ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. » — Οὐ μόνον γὰρ ἰδίᾳ τοὺς ἀποστόλους ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπαφύρσιάζετο διηγούμενος τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Περὶ τούτων οὖν ἡ παρούσα προφητεία· τοῦτο δὲ καὶ εἰς ἔτι ποιεῖ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἀναγινωσκομένη.

« Οἱ φοβούμενοι Κύριον, αἰνέσατε αὐτόν. » — Ὡς ἤδη εἰσακουσθεῖς προτρέπεται τοὺς πιστοὺς εἰς εὐχαριστίαν, καὶ πρῶτον τοὺς ἐξ ἔθνῶν· ὅτι καὶ πρῶτον εἰς τὰ ἔθνη τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐξέπεμψε· « Προρευθέντες γὰρ, φησί, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· » ὅς καὶ φοβούμενος τὸν Κύριον καλεῖ προσαγορεύων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς· καὶ Πέτρος γὰρ οὕτως ἐν ταῖς ἱεράσεσι ὠνόμασεν αὐτούς· « Ἄνδρες Ἰσραηλίται καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν· » ἐπεὶ δὲ ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν οὐκ ἐξ ἔθνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων συνίσταται, καὶ τοὺς εἰς δυσολογίαν κινεῖ· φησὶ γάρ·

« Ἄπαν τὸ σπέρμα Ἰακώβ, δοξάσατε αὐτόν. » — Πάντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων πεπιστευκότες· προπάτωρ γὰρ τῶν φυλῶν ὁ Ἰακώβ.

« Φοβηθήτωσαν αὐτόν ἅπαν τὰ σπέρμα Ἰσραὴλ. » — Ἐνταῦθα καὶ ἄνω τὰ μέρη λέγει, διότι πᾶς ἐπιγνούς Χριστόν Ἰσραὴλ ἐστίν· Ἰσραὴλ γὰρ μεθερμηνεύεται νοῦς ὁρῶν Θεόν. Κελεύει τοίνυν καὶ ὑμνεῖν τὸν Θεόν καὶ αἰεὶ φοβεῖσθαι αὐτόν ὡς παντοδύναμον· ἢ καὶ τοῖς ἄλλοις Ἰουδαίοις παραγγέλλει φοβεῖσθαι αὐτόν, ὡς παντοδύναμον, καὶ ἐπάξοντα τούτοις πανολεθρίαν, διὰ τὴν λύσιν τὴν μετὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.

« Ὅτι οὐκ ἐξουδένωσεν οὐδὲ προσώχθισε τῇ δεήσει τοῦ πτωχοῦ. » — Οὐ παρεῖθεν οὐδὲ φαρτικὸν ἠγήσατο τὴν ἐμὴν, φησὶ, δέησιν, τὴν περὶ τὸν διάβολον νικῆσαι, καὶ ὑμῖν τὴν νικην δωρήσασθαι. Πτωχὸν δὲ ὠνόμασεν ἑαυτόν διὰ τε τὴν εὐτέλειαν τῆς σαρκός, καὶ ὅτι καὶ ἄλλως πένης ἦν, ὅσον εἰς χρήματα καὶ περιουσίαν.

« Οὐδὲ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » — Περὶ δὲ τοῦ ἰδιώματος τούτου προειρήκαμεν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ Ἰωβ ψαλμοῦ.

« Καὶ ἐν τῷ κεκραγέναι με πρὸς αὐτόν εἰσήκουσέ

μου. » — Εὐθὺς ἐν τῷ βῶξ με πρὸς αὐτόν εἰσήκουσέ μου.

« Παρὰ σοῦ ὁ ἔπαινος μου. » — Ὅτε φωνὴ κατηνέχθη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα· « Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. » — Καὶ αὐθις· « Ἐδόξατα καὶ πάλιν δοξάσω. »

« Ἐκκλησία μεγάλη. » — Ἐξομολόγησιν ἐνταῦθα τὴν ἀΐνεσιν λέγει. Μεγάλη δὲ ἡ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία, ὡς μέχρι περάτων τῆς γῆς φθάνουσα· ἢ καὶ ὡς ἀπὸ μεγάλων ἀνδρῶν συνισταμένη. Ἀσὶ δὲ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου μέσον αὐτῆς ὑμνεῖ τὸν Πατέρα. Ἄνω μὲν οὖν ἀπλῶς Ἐκκλησίαν εἶπε τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, ἢ καὶ τὴν ἐκάστην παροικίαν μερικὴν τῶν εὐσεβῶν· νῦν δὲ μεγάλην λέγει τὴν καθολικὴν τῶν πιστῶν.

« Ἦς εὐχάς μου ἀποδώσω ἐνώπιον τῶν φοβουμένων αὐτόν. » — Εὐχάς νῦν τὰς ὑποσχέσεις καλεῖ, δηλονότι τὸ διηγείσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μνησαί αὐτόν.

« Οἱ μέχρι τότε πένητες ὅσον εἰς εὐσέβειαν, ἢ καὶ ὅσον εἰς ἀνθρώπινον πλοῦτον· ἀκτήμονες γὰρ οἱ κατὰ ἀλήθειαν Χριστιανοί. Φάγονται δὲ τὴν πνευματικὴν τροφὴν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὴν αὐξοῦσαν τὴν ψυχὴν.

« Φάγονται πένητες, καὶ ἐμπλησθήσονται. Καὶ αἰνέσουσι Κύριον οἱ ἐκζητοῦντες αὐτόν. » — Ὅτι οὐκ ἐφείσατο τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκζητεῖ δὲ πᾶς τὸν Θεὸν ὁδεύων τὴν τρίβον τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, φερουσίον ἀντικρυς εἰς αὐτόν· ἢ καὶ ἄλλως φάγονται τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ᾧ καὶ τὸ αἷμα συμπεριλαμβάνεται, καὶ ἐμπλησθήσονται Πνεύματος ἁγίου· καὶ ὕμνοις περὶ τὴν μυστικὴν χρῆσονται τρίπεζαν· ὡς εἶναι τούτο προφητεῖαν οὐ μόνον περὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης.

« Ζήτουνται αἱ καρδίαι αὐτῶν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Φησὶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· » καὶ πάλιν· « Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· » φυλάττων δηλαδὴ τὰς ἐντολὰς διὰ τῆς καρδίας ὅλον τὸ ζῶον ἐδήλωσεν ἀπὸ τοῦ καιριωτέρου μέρους· εἰ γὰρ καὶ τιθνήσεται κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐθις ἀναστήσεται εἰς ζωὴν αἰώνιον.

« Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς. » — Μνήμη ἐπὶ προεγνωσμένου πράγματος λέγεται. Φαίνεται τοίνυν ὡς ἡ θεογνωστία τοῖς ἀνθρώποις ἔμφυτός ἐστιν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἢ τῆς πλάνης ἀχλὺς ἐκάλεσεν αὐτήν. Ἦς ἀγλῦος δὲ διασκεδασθείσης τῷ ἡλίῳ τῆς δικαιοσύνης Χριστῷ ἐμνήσθησαν, τοῦ δημιουργοῦ καὶ πρὸς αὐτόν ἐπεστράφησαν ἢ μνησθήσονται, ἀντὶ τοῦ μνήμης ἀξιωθήσονται παρὰ τῷ Θεῷ μέχρι τότε παρεωραμένοι. Ὅρα δὲ ὅπως ἐχρήσατο τῇ τάξει μνησθήσονται εἰπὼν, εἶτα ἐπιστραφήσονται, εἶτα προσκυνήσουσιν.

« Καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. » — Καὶ μὴν οὔτε πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐπίστευσαν οὔτε πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν· ἀλλ' ἐπεὶ καὶ εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς

γῆς τὸ Εὐαγγέλιον ἔφθασεν, ἀπὸ τοῦ ἔλλου τὸ μέρος Α
δεδήλωκεν, ὡς ἐν ἄλλαις τούναντίον ἀπὸ μέρους τὸ
ἄλλου· ἄλλως τε δὲ πατρίᾳς τὰς συγγενείας καλεῖ.
Δῆλον δὲ ὅτι παντὸς ἔθνους συγγενεῖς ἐπίστευσαν
εἰς Χριστὸν καὶ δι' αὐτοῦ προσεκύνησαν τὸν Πα-
τέρα.

« Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει
τῶν ἐθνῶν. » -- Οὗτός ἐστι καὶ βασιλεὺς αὐτῶν καὶ
δεσπότης, κατὰ τὸ, « Καὶ ἐδώσω σοι ἔθνη τὴν
κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα
τῆς γῆς » καὶ διὰ τοῦτο προσκυνήσουσιν αὐτὸν τῆς
διαβολικῆς τυραννίδος ἐλευθερωθέντες.

« Ἐφαγον καὶ προσεκύνησαν πάντες οἱ πόνους τῆς
γῆς. » — Πόνους τοὺς πλουσίους λέγει, τοὺς πλουτή-
σαντας τὴν εὐσέβειαν, οἱ πρότερον πένητες ἦσαν, ὡς
προειρήκαμεν.

« Ἐνώπιον αὐτοῦ προπεσοῦνται πάντες οἱ κατα-
βαίνοντες εἰς γῆν. » — Προσκυνήσουσιν αὐτὸν πάν-
τες οἱ ἀποθνήσκοντες καὶ εἰς γῆν ἀναλυόμενοι· μετὰ
γὰρ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν αὐτῷ πᾶν γόνυ κάμψει κατὰ
τὸν Ἀπόστολον, καὶ οἱ μὲν ἐκόντες καὶ πόθῳ, οἱ δὲ
ἄκοντες καὶ φόβῳ.

« Καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῆ. » — Αὐτός ἐστιν ὁ
ταύτην ζωῶν, καὶ μὴ ἔων ἀποθνήσκειν ὑπὸ τῆς
ἀμαρτίας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Πνεύματος νοεῖται καὶ
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ ἄλλως δὲ, « Ζῆ τῷ Θεῷ,
φησὶν, ἡ ψυχὴ μου, » ὡς ἐνεργὸς οὔσα πρὸς αὐτὸν·
ὡσπερ ἐκ τοῦ ἐναντίου τέθηκε τῷ δαίμονι· ὡς ἀκι-
νητοῦσα πρὸς τὰς ὑποθήκας αὐτοῦ.

« Καὶ τὸ σπέρμα μου δουλεύσει αὐτῷ. » — Σπέρ-
μα Χριστοῦ ἦτοι τέκνα πάντες οἱ διὰ τοῦ Εὐαγγε-
λίου γεννηθέντες αὐτῷ· οὗς καὶ ὑπέταξε τῷ Πα-
τρί.

« Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη. » —
Γνωρισθήσεται τῷ Θεῷ ἡ ἐξ ἐθνῶν γενεὰ τῶν πιστῶν
ἡ ἐλευσομένη ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ
Υἱοῦ.

« Καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῶν
τῷ τεχνησομένῳ. » — Οἱ διὰ πίστεως τεχθέντες
ἀναγγελοῦσι τοῖς τεχνησομένοις, καὶ τοῦτο καθεξῆς
αἰεὶ. Δικαιοσύνην δὲ, ὅτι καθεῖλε τὸν ἀδικούντα τοὺς
ἀνθρώπους πολέμιον.

« Ὅν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » — Ὅν ἐποίησεν ἦτοι
συνεστήσατο λαὸν ἑαυτοῦ πρότερον οὐ λαὸν ὄντα,
ἀλλ' ἀπωσμένον, ἢ ὃν ἐδημιούργησε. Τοῦ δὲ, Ἀναγ-
γελήσεται τῷ Κυρίῳ, τινὲς ἄλλως ἠρμῆνευσαν, εἰ-
πόντες ὅτι προφητεία, τουτέστι περὶ τῶν ἐν Ἰερου-
σολύμοις ζητησάντων ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν Ἑλλήνων·
φησὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, ὅτι « Οὗτοι προσῆλ-
θον Φιλίππῳ ὄντι ἀπὸ Βηθσαῖδαι τῆς Γαλιλαίας, καὶ
ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες, Κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν
ἰδεῖν· ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ, καὶ
πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. Ὁ
δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα
δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. » Ἰδοὺ τοίνυν ἀναγ-
γέλλει τῷ Χριστῷ παρῶν τῶν ἀποστόλων ἡ γενεὰ
ἐκείνη· τουτέστιν οἱ Ἕλληνας· οἱ ἐξερχόμενοι πρὸς
αὐτὸν προοίμιόν τε ὄντες πάντων τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐλη-
λυθότων.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΒ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ. Κύριος ποιμαίνει με καὶ οὐ-
δὲν με ὑστερήσει. » -- Αὐτὸς γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγε-
λίῳ φησὶν· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· » ὡς
πρόβατα γὰρ πλανωμένους ἐπὶ τόπους ἀπωλείας
τοὺς ἐξ ἐθνῶν εὗρε καὶ εἰς μάνδραν ἔγαγε, καὶ λοι-
πὸν ποιμαίνει· διὸ καὶ ἕκαστος αὐτῶν εὐχαριστῶν
ἀπαγγέλλει τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ λέγων, « Ὁ Κύ-
ριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει· » ἦτοι
οὐδὲν με λοιπὸν ἐπιλείψει· τῶν ἐπιτηδείων. Ἰστέον
δὲ ὅτι τὰ πᾶν ἐγνωσμένα χωρὶς ἄρθρου τὸν πολλά-
κις ἐκφέρονται.

« Εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκίνωσεν. » —
Τόπος μὲν χλόης ἡ πρακτικὴ ἀρετή· ὕδωρ δὲ ἀνα-
παύσεως ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία· ἐκεῖ δὲ με, φησὶ,
κατεσκίνωσεν, ὕπου τόπος χλόης. Ἐπίμεινε τῇ
τροπῇ τοῦ ποιμαίνειν· χλόη γὰρ καὶ ὕδωρ εὐθηνία
ποιμνίου. Τοῦτο δὲ βούλονται δηλοῦν, ὅτι ἐν ἀπο-
λαύσει νομῆς με κατέστησε.

Καὶ ἄλλως· τόπος μὲν χλόης ἡ Ἐκκλησία· χλόη
δὲ οἱ πιστοὶ ἀνθοῦντες κατ' ἀρετήν· ἢ καὶ χλόην
τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν νοήσεις, νεάζουσαν αἰεὶ·
ἢ γὰρ τῶν Ἑλλήνων ὡς χύρτος ἐγήρασε καὶ ἀπε-
ξηράνθη.

« Ἐπί ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέβρεψέ με. » —
Τοῦτο διὰ τὸ λουτρὸν τοῦ βαπτίσματος· διὰ τοῦ
τοιούτου γὰρ ὕδατος ῥυπτόμενοι, ῥύπτομεν τὸν
πόνον καὶ τὸ βάρος τῆς ἀμαρτίας· καὶ λοιπὸν ἀνα-
παυόμεθα· διὸ καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε· « Δεῦτε πρὸς
με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ
ἀναπαύσω ὑμᾶς· » ἢ καὶ ἄλλως· ὕδωρ τὸ ζωηρὸν νεῖμα
τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, ὡς προειρήκαμεν εἰς
τὸν πρῶτον ψαλμὸν, τὸ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων
ἐρμητεύοντες.

« Τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. » — Ἀπὸ τῆς πλάνης
τῶν εἰδωλῶν.

« Ἐδότηγῃσέ με ἐπὶ τρίβους δικαιοσύνης. » — Δι-
καιοσύνην ἐνταῦθα τὴν καθόλου λέγει τὴν ἐμπεριέ-
χουσαν πάσας τὰς ἀρετάς· τρίβους δὲ τρυφῆς τὰς
μερικὰς ἀρετάς· διότι φέρουσιν εἰς αὐτήν· αὐτὸς γὰρ
ἐνανθρωπήσας ἔτεμε ταύτας καὶ βαδίσας ὑπέδειξεν ἔργῳ
καὶ λόγῳ καθοδηγήσας ἡμᾶς.

« Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » — Διὰ τὸ κλη-
θῆναι με Χριστιανόν, ἢ ἵνα μὴ βλασφημηται τὸ
ὄνομα αὐτοῦ δι' ἀτόπων πράξεων παρὰ τοῖς ἀπί-
στοις.

« Ἐὰν γὰρ καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιάς θανάτου,
οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. » — Σκιά
θανάτου ὁ παρῶν κόσμος· ὡσπερ γὰρ ὁ θάνατος
χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ὁ
παρῶν κόσμος χωρίζει τὸν φιλόκοσμον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.
Εἴ τις δὲ ἐστὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μετ' αὐ-
τοῦ ἐστι. Καὶ ἐτέρως δὲ· σκιά θανάτου πόνος κιν-
δύνου παντὸς, οἷα ἐοικώς θανάτῳ διὰ τὴν πικρίαν
τῆς ἀλγηδόνης· σκιά μόντοι διὰ τὴν ὁμοιωσίν· κακὰ
δὲ οἱ πειρασμοί. Σύνεσις δὲ πᾶσι τοῖς ἀληθῶς Χρι-
στιανοῖς ὁ Κύριος· αὐτοῦ γὰρ ὁ λόγος· « Καὶ ἰδοὺ
ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συν-
τελείας τοῦ αἰῶνος. »

« Ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν. » — Ῥάβδος μὲν ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, βακτηρία δὲ ἡ πρόνοια αὐτοῦ αἰ παρακαλοῦσιν εἰς σωτηρίαν· ἡ ῥάβδος μὲν ἡ παιδευτικὴ τῶν σφαλλομένων βακτηρία ἡ ὑπερασπιστικὴ τῶν ὀλιγοψυχούντων, τουτέστι καὶ ἁμαρτάνοντα ἐπαίδευσας, καὶ πεπονηχότα ὑπεστήριξας, καὶ δι' ἀμφοτέρων ὠφέλησας· Ἔστι δὲ ἡ σύνταξις οὕτως. Αὐταὶ με παρεκάλεσαν, ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου. Παρεκάλεσαν δὲ ἀντὶ τοῦ ἐνουθέτησαν· ὁ γὰρ νοθετῶν παρακαλεῖ καὶ ἔλκει πρὸς τὸ συμφέρον. Τινες δὲ ῥάβδον καὶ βακτηρίαν τὸν σταυρὸν ἐκάλεσαν, ὡς ἐκ δύο τμημάτων συγκείμενον· ὧν τὸ μὲν ὄρθον, βακτηρίαν δι' ἧς ὠρθώθημεν κείμενοι ἐν πλάνῃ, τὸ δὲ πλάγιον, ῥάβδον δι' ἧς ἐπληξε καὶ κατέβραξε τοὺς δαίμονας· πλαγίως γὰρ οὐ στεφάνως πλήττοντες τὴν πλῆγην καταφέρουσιν· πρωταγῆνα δὲ φασὶ τὴν ῥάβδον, διότι πρῶτον διὰ τοῦ σταυροῦ καθεῖλε τὸν τύραννον· εἶτα διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμᾶς ἐξόρυσαν· ὡς εἶναι τὴν ἐρμηνείαν ὅτι ὁ σταυρὸς σου με παρεκάλεσεν εἰς εὐσέβειαν.

« Ἦτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν, ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με. » — Τράπεζα μὲν ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ· ἔλαιον δὲ λιπαῖνον τὸν νοῦν ὡς κεφαλὴν ἢ θεωρίαν τῶν ἐν ταῖς λόγων· ποτήριον δὲ ἡ περὶ Θεοῦ γνώσις· ἔλεος δὲ αὐτοῦ ἐλεήμων Ἰῶς καὶ Θεός, ἧς διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ καταδιώκει ἀεὶ, ἕως οὗ καταλάβοι πάντας τοὺς σωθησομένους· οἶκος δὲ ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐν ἣ ἀποκαθίστανται πάντες οἱ ἅγιοι· μακρότης δὲ ἡμερῶν ἡ αἰώνιος ζωὴ· οὐ μόνον οὖν με, ὡς προεῖπον, εὐηργέτησας, ἀλλὰ καὶ τροφὴν πνευματικὴν ἐχαρίσω· τοῦτο γὰρ νῦν ἡ τράπεζα βούλεται· καὶ ταύτην ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν μου ὡς ἀνίστασθαι βλέποντες· ἢ ἐξεναντίας ἀντὶ τοῦ τὸ ἐναντίον· ὅπερ οὗτοι βούλονται· καὶ γὰρ αὐτοὶ μᾶλλον ἀεὶ ἀνθρωπεῖαν με σπεύδουσιν. Ἡ τράπεζαν λέγει τὴν ἀπόλαυσιν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἢ καὶ τὴν τοῦ θυσιαστηρίου τράπεζαν ἐφ' ἧς πρόκειται ὁ δεῖπνος ὁ μυστικὸς.

« Ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου. » — Τῆ τοῦ Πνεύματος χάρισματι. Κεφαλὴν δὲ τὸν νοῦν οἰητέον ἐκ τοῦ περιέχοντος τὸ περιεχόμενον· ἢ χάρις γὰρ τοῦ Πνεύματος ἰλαρύνει καὶ παινίζει τὸν νοῦν. Ἡ τὸ χάρισμα τοῦ βαπτιστικοῦ ἐλαίου, ἢ τὸ τοῦ μύρου προαναφωνεῖ, ἐφ' ὧν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ὄλον τὸν ἄνθρωπον νοήσομεν.

« Καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με, ὡσεὶ κρατιστον. » — Τὸ πῆμα τῶν εὐαγγελικῶν λόγων μεθύσκον μέ ἐστιν· ἔκστασιν γὰρ ἐμποιεῖ τοῦ προτέρου φρονήματος ὡς κρατῶνων κατὰ τῶν ἐχθρῶν· ἢ καὶ τὸ ποτήριον τὸ τῆς ἀναμάρτου θυσίας.

« Καὶ τὸ ἔλεός σου καταδιώξει με πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. » — καταδιώξει ἀντὶ τοῦ ἐφέσται οὕτω δηλονότι πορευομένῳ καὶ τὴν πλάνην φεύγοντι· ἢ καταδιώξει ἀντὶ τοῦ ἐκζητήσεαι με καὶ οὐκ ἀποστήσεται.

« Καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. » — Καταδιώξει ἐμὲ καὶ τὸ κατοικεῖν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Κυρίου περιφρουρούμενος· ἢ οἶκον Κυρίου λέγεται τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συναγωγὴν τῶν πιστῶν, ἐν ἣ οἰκεῖ ὁ Κύριος ὀπτανόμενος τοῖς ἀξίοις· τουτέστι καὶ ἐλέους ἀξιοθήτομαι· καὶ φρουρηθήτομαι καὶ πιστῶς μενῶ· ἢ καὶ ἄλλως τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου ἔσται μοι εἰς μακρότητα ἡμερῶν· ἢ γοῦν δι' ὄλου τοῦ βίου.

« Ἡ οἰκουμένη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. » — Τοῦτο τῶν προῤῥηθέντων ἐφερμηνευτικόν· ὃ γὰρ εἶπεν ἐκεῖ γῆν, τοῦτο ἐνταῦθα οἰκουμένην· καὶ ὃ ἐκεῖ πλήρωμα, τοῦτο ἐνταῦθα κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ· καὶ ἄλλως δὲ εἰ καὶ μὴ πάντα καὶ πάντες τοῦ Κυρίου ἔδοξαν· ἐπληρώθησαν γὰρ· ὅτι αὐτὸς τοῦτον ποιητὴς καὶ Κύριος.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΓ.

« Ψαλμὸς τῆς Δαυὶδ τῆς μιᾶς Σαββάτων. » Ὁ ψαλμὸς οὗτος τῆς μιᾶς Σαββάτων ἐστίν, ἦτοι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Χριστὸς ἀνέστη, περὶ αὐτῆς προαγορευθεὶς· ἦν καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ μίαν Σαββάτων σαφῶς ἐκάλεσαν. Διεξέρχεται δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψεως ἐν τῷ τέλει.

« Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » — Ὅτι δηλαδὴ τοῦ μηνύματος ἐξαναστὰς ἐνεφανίσθη τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπεν· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » ἐξ ἐκείνης γὰρ τῆς ἡμέρας τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἡ γῆ, πρότερον ὑπὸ τῶν δαιμόνων κυριευομένη· πανταχοῦ γὰρ λοιπὸν τῆς γῆς ἀντὶ τῶν εἰδωλείων θεοὶ ναοὶ καθιδρύνθησαν, τοῦ κηρύγματος διαδραμόντος ἄχρι τῶν περάτων τῆς οἰκουμένης, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν. Πλήρωμα δὲ αὐτῆς οἱ ταύτην πληροῦντες ἄνθρωποι. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὄλου πλείους ἐδήλωσεν· οὐ γὰρ πάντες τοῦ Κυρίου γεγόνασι. Τῆς μὲντοι τῆς γῆς ὀνόματι καὶ τὰς νήσους συμπεριέλαβον· ὅτι γῆ καὶ αὐταί.

« Ἡ οἰκουμένη, καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. » — Τοῦτο τῶν προῤῥηθέντων ἐφερμηνευτικόν· ὃ γὰρ εἶπεν ἐκεῖ γῆν, τοῦτο ἐνταῦθα οἰκουμένην· καὶ ὃ ἐκεῖ πλήρωμα, τοῦτο ἐνταῦθα κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ· καὶ ἄλλως δὲ εἰ καὶ μὴ πάντα καὶ πάντες τοῦ Κυρίου ἔδοξαν· ἐπληρώθησαν γὰρ· ὅτι αὐτὸς τοῦτον ποιητὴς καὶ Κύριος.

« Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτοίμασεν αὐτήν. » — Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι μέγας Βασίλειος θεμελίον εἶναι τῆς γῆς μόνον τὸ δεσποτικὸν πρόσταγμα λέγων, καὶ μήτε ὕδωρ μήτε τι ἕτερον. Διὰ δὲ τοῦ προγεγεμένου ῥητοῦ τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμογενείας θέσιν τοῦ ὕδατος δηλοῦσθαι φύσιν ἐπικειμένη τῇ γῆ καὶ οἱ ἐπηωρημένη καὶ συνεχυμένη καὶ μὴ ἀπορρέοντος· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ θάλασσαν καὶ ποταμοὺς εἰκὸς προσαγορευθῆναι διὰ τὸ πλῆθος· ἐπεὶ καὶ ἄψυσσον ὁ Μωϋσῆς ὠνόμασι τοῦτο διὰ τὸ βάθος· « Καὶ Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. » Ὁ δὲ Χρυσόστομος Ἰωάννης τὸ παρὸν ῥητὸν εἰς ἀπόδειξιν μάλιστα λαμβάνει τοῦ ὑπακειῖσθαι πάσῃ τῇ γῆ δίκην θεμελίων ὕδατα καὶ κενὸν οὐδέν· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ταύτην ἐν ἀρχῇ θεμελιώσας· « Πάντα γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » εἶτα παραπλέκει καὶ τὸ καινὸν τῆς θεμελιώσεως ὅτι ἐπάνω θαλασσῶν καὶ ποταμῶν ἠδρασεν αὐτήν. Τοῦτο δὲ λέγει πάντως οὐ καθολικῶς· ἢ γὰρ ἂν κατώτερον ἦν τὸ ὕδωρ. Ὁ δὲ Μωϋσῆς κατωτέραν ἐδίδαξεν εἶναι τὴν γῆν· ὁ δὲ ἄλλος οὖν ὅτι μερικῶς τοῦτο φησιν· διότι ἐν πολλοῖς κοιλώμασι τῆς γῆς συριγγιῶδες ὅποιρέχουσι μέρη τινὰ τῆς θα-

« Καὶ τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου εἰς μακρότητα ἡμερῶν. » — Καταδιώξει ἐμὲ καὶ τὸ κατοικεῖν ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Κυρίου περιφρουρούμενος· ἢ οἶκον Κυρίου λέγεται τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συναγωγὴν τῶν πιστῶν, ἐν ἣ οἰκεῖ ὁ Κύριος ὀπτανόμενος τοῖς ἀξίοις· τουτέστι καὶ ἐλέους ἀξιοθήτομαι· καὶ φρουρηθήτομαι καὶ πιστῶς μενῶ· ἢ καὶ ἄλλως τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου ἔσται μοι εἰς μακρότητα ἡμερῶν· ἢ γοῦν δι' ὄλου τοῦ βίου.

λάσσης ἃ και θαλάσσης, ἐκάλεσε τῷ τοῦ ἄλλου χρη-
σάμενος ὀνόματι· καὶ ὁ Μωσῆς γὰρ φησὶ ὅτι τὰ
συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεσε θαλάσσης· περὶ γὰρ
τῶν ποταμῶν τί χρὴ λέγειν, ὅπως ὑποβρύχιοι μέχρι
πολλοῦ φερόμενοι ἀναδιδόσσι; θαυμαστὸν δὲ πῶς
οὐ συνιζάνει τὰ τηλικαῦτα βάρη τῆς γῆς· ἦρῃ γὰρ
ἄλλα τοῖς τοιούτοις ὕδασι ἐφῆδρασται· καὶ ὅμως μέ-
νει τεθεμελιωμένη ἐπ' αὐτῆς καὶ συναχομένη μόνιμ
τῇ προταγματι τοῦ ποιήσαντος· ἠτοίμαστ δὲ ἀντὶ
τοῦ ἐκδόμησεν.

« Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου; καὶ τίς
στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; » — Τοῦτο περὶ τῶν
ιερέων οἶμαι προαγορευέσθαι· διαφαίνει γὰρ ὄλους
αὐτοὺς εἶναι χρῆ. Καὶ ὄρος μὲν Κυρίου νοήσεις τὸν
καθολικὸν ἐκάστου ναόν· διὰ τὸ ὑπερανεστηκὸς καὶ
διάδηλον καὶ τὸ περιπνεῖσθαι ταῖς ἀντιπνοαῖαι τῶν
ἐχθρῶν τῆς πίστεως· τόπον δὲ ἅγιον τὸν ἐνώπιον
τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅρα δὲ τῆς λέξεως τὴν ἀκρί-
βειαν· ἀναθήσεται γὰρ, εἶπε, οἷοντι πρὸ τῆς εἰσ-
όδου βαθμίδες τινὲς εἰώθασι κατασκευάζεσθαι. (Duo
hæc verba fere omnino crassa sunt.) Τινὲς δὲ ὄρος
Κυρίου λέγουσι τὸ ὕψος τῶν ἀρετῶν ἃς ὁ Χριστὸς
ἐνετείλατο διὰ τοῦ Εὐαγγελίου· τόπον δὲ ἅγιον
τὸν τῆς ἐπηγγελμένης βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἢ
καὶ ἄλλως ὄρος τὸ ὕψος τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ θεο-
λογίας καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἐνανθρωπή-
σεως αὐτοῦ.

« Ἀθῶος χερσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. » — Εἰς
ἐρώτησιν σχηματίσας ὁ προφήτης τὸ προλαβὸν ῥη-
τὸν, εἶτα νῦν ἀποκρίνεται. Καὶ διὰ μὲν τῶν χειρῶν
τὰς πράξεις ὁμολοῖ, διὰ δὲ τῆς καρδίας τὰς ἐνθυμή-
σεις ἀμέμπτους ἔχων καὶ καθαρὰς· ἀθῶον γὰρ ἐν-
ταῦθα τὸν ἀμεμπτον· ὡς ὅτε μὴ τοιοῦτος οὔτε ἀνα-
θαίνει, οὔτ' ἴστανται, κἄν τοῦτο δοκῇ· σκόπει δὲ
πῶς ἀμφὶ συνέξευξεν· ἐκάτερον γὰρ ἐκατέρου χω-
ρὶς ἀδόκιμον.

« Ὅς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. »
— Ὅς οὐκ ἔλαβε παρὰ Θεοῦ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν
ματαίου, ἵνα ματαία μεταχειρίζεται· ἢ ὅς οὐκ ἐχρή-
σατο εἰς πονηρὸν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ κτισθεῖσαν ἐπ'
ἀγαθοῖς.

« Καὶ οὐκ ὁμολοσεν ἐπὶ δόλῳ τῷ πλησίον αὐτοῦ. »
— Καὶ οὐκ ἐπιώρκησεν· ὁ γὰρ ἐπιρκῶν δολιεύεται·
ἵνα ἢ ἀφεθῇ χρεωστῶν, ἢ λήθῃ μὴ χρεωστούμενος·
τοιαῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ ἰδ' ψαλμῷ· καὶ ζῆτει ἐκεῖ
περὶ ὄρκου πλατύτερον ἔνθα κεῖται τὸ, « Ὁ ὀμνύων
τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀποστῶν. »

« Οὗτος λήψεται εὐλογίαν παρὰ Κυρίου. » — Χά-
ριν ὁμοῦν κατὰ τὸν παρόντα βίον· ὁ καὶ πρᾶξιν
ἀγαθὸς καὶ ἐνθύμησιν καθαρὸς, καὶ τῶν ματαίων
ἀφεστῶς καὶ μὴ ἐπιρκῶν τῷ πλησίον.

« Καὶ ἐλεημοσύνην παρὰ Θεοῦ σωτηρίου αὐτοῦ. »
— Κατὰ τὸν μέλλοντα· πᾶς γὰρ καὶ ὁ πανυ δίκαιος
ἐλέους δεῖται παρὰ Θεοῦ· εἰ γὰρ μὴ τὴν οἰκείαν
παραμῖξει συμπάθειαν, οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιον
αὐτοῦ πᾶς ζῶν. Καὶ ἄλλως δὲ ποῖα ἔργα ἀναθήσει
τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν;

« Αὕτη ἢ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον. » — Αὕτη
ἢ γενεὰ ἢ οὕτως βιοῦσα γενεὰ ἐστὶ ἀνθρώπων ζητούν-

των τὸν Κύριον. Ἦτοι ἀγαπώντων· ὁ γὰρ ἀγαπῶν
ζητεῖ.

« Ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. »
— Θεὸς τοῦ Ἰακώβ ὁ Πατὴρ ἐδείκνυτο τοῖς
Ἑβραίοις· πρόσωπον δὲ Πατρὸς ὁ Υἱός· « Ὁ ἑωρα-
κὼς γὰρ, φησὶν, ἐμὲ εἰώρακε τὸν Πατέρα. » Τὸν
Ἰακώβ δὲ συνεχῶς ἐν τοῖς Ψαλμοῖς τίθησιν, ὡς
πατέρα τῶν Ἰακώβ φυλῶν. Ἦ καὶ ἄλλως ζητούν-
των ἰδεῖν τὸν Θεὸν κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα· ὅτε
πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὕφονται αὐτὸν οἱ ἄξιοι,
καθὰ φησι Παῦλος.

Διάψαλμα.

Περὶ τοῦ διαψάλματος ἱκανῶς ἐν τοῖς προοιμίῳις
εἴρηται τῆς παρούσης βίβλου.

« Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. » — Ἐντεῦθεν
προαγορεύει καὶ τὴν εἰς οὐρανούς τοῦ Σωτῆρος
ἀνάληψιν· εἰσάγει γὰρ τοὺς ἐν Χριστῷ διακονοῦντας
ἐπὶ τῆς γῆς ἀγγέλους συνανιόντας αὐτῷ καὶ προ-
άγοντας καὶ διακελευομένους τοῖς φυλάττουσι τὴν
εἰς οὐρανὸν εἰσόδον αἶρειν τὰς πύλας. Συντάσσεται
δὲ τὸ ῥητὸν οὕτως· Οἱ ἄρχοντες ἄρατε πύλας ὑμῶν,
ἦγουν οἱ ἐξουσιάζοντες τῶν φυλῶν τούτων, ἄρατε
ταύτας· ὑμῶν δὲ ἀντὶ τοῦ ὄντος ἄρχετε. Οὐκ εἶπε δὲ
ἀνοιξατε, ἀλλ' ἄρατε, παντελῶς ἐντεῦθεν τὸ ἀχώρι-
στον τῆς δόξης τοῦ μέλλοντος εἰσελθεῖν ἐμφαίνων.
Πύλας δὲ τὴν φυλακὴν οἰητέον.

« Καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται
ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. » — Ἡ φυλακὴ ἢ αἰώνιος
διὰ τὴν αἰδιότητα τῶν φυλαττόντων ἀγγέλων· ἢ
αἰώνιοι διὰ τὸ μηδέποτε ἀνοιγῆναι· κεκλεισμένων
γὰρ αὐτῶν, κατήλθεν εἰς γῆν, λαθῶν πάσας τὰς
δυνάμεις.

« Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » — Βα-
σιλεὺς τῆς δόξης λέγεται καὶ κύριος τῆς δόξης, ὡς
ὑπερένδουξος, καὶ ὡς βασιλεύων καὶ κυριεύων πάν-
των τῶν ἐνδόξων.

« Κύριος κραταιὸς καὶ δυνατὸς, Κύριος δυνατὸς ἐν
πολέμῳ. » — Ἀκούσαντες οἱ ἄρχοντες τῶν φυλῶν
ἐξηπορήθησαν· οἷα μόνον τὸν Θεὸν εἰδότες βασιλέα
τῆς δόξης· ὃν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ὄντα, τὸν ὑπερ-
ουράνιον τόπον πρόσεδόχων οἰκεῖν. Ἄλλως τε καὶ ἡ
περιβολὴ τῆς σαρκὸς ἐξέπληττε τούτους, ὅθεν ἐρω-
τῶσιν καὶ αὐθις ἀκούειν.

« Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε,
πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς
δόξης. » — Ὁ Κύριός ἐστιν ὃν οἴδατε ὁ κραταιὸς
καὶ δυνατὸς. Εἶτα πάλιν ὁ Κύριος ὁ δυνατὸς ἐν
πολέμοις. Ἦ δὲ ἀναδίπλωσις εἰς ἀναγνωρισμὸν
αὐτοῦ ἄγει. Ἄμα δὲ καὶ ἐξυμνεῖ τὴν κατὰ τοῦ
τυράννου νίκην· ἢ πολεμήσας πρὸςβαλόντι, καθεῖλε
καὶ τῷ σταυρῷ καθάπερ ὄραται κατηκύντισεν.

« Τίς ἐστὶν οὗτος, ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος
τῶν δυνάμεων. » — Ὁμοίως ἀποροῦσιν κάκεινοι
καὶ τοὺς πονηθάνοντα καὶ ἀκούουσιν.

κδ'. « Αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. » — Ὁ
δυνατὸς Κύριος ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων, ἢ καὶ
θεσπότης τῶν δυνατῶν, αὐτός ἐστιν ὁ καταγγελλό-
μενος παρ' ἡμῶν βασιλεὺς τῆς δόξης. Χρὴ δὲ γι-
νῶσκειν ὡς οἱ Ἑβραῖοι καὶ τὸν παρόντα ψαλμὸν καὶ

τὸν πρὸ αὐτοῦ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτοις αὐτῶν προσάπτουσιν· ἐκεῖνον μὲν τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν χαρμίσυνα συνδιηγούμενον, τοῦτον δὲ παραμυθούμενον τὰ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ λυπηρὰ, καὶ διδάσκοντα μὴ δυσχεραίνειν τῇ τόπῃ, οἷα πάσης τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, καὶ δυναμένου παντός, ἐν παντί τόπῳ εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ· ἐλέγχοντα δὲ προδήλως καὶ ἀπὸ τῆς τάξεως· ἥ γὰρ ἂν ἐκεῖνος μετὰ τοῦτον ἐτάγη· ὡς τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν αἰχμαλώτων διηγούμενον· ναὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῶν ῥητῶν τοῦ γὰρ τῆ ἔλεος τοῦ Θεοῦ παρέμεινεν αὐτοῖς ἄχρι ζωῆς ὄλης; ὡς πρῶτατος λέγει ψαλμός. Ποίας δὲ πύλας ἀνιωνίους ἔχει τὰ Ἱεροσόλυμα καθὼς ὁ παρών φησιν, ἵνα τὰλλα παρήσωμεν;

ΨΑΛΜΟΣ ΚΔ'.

Ψαλμός τῷ Δαυίδ. — Τοῦτον ἐξεφώνησε πολεμούμενος ὑπ' ἐχθρῶν. Ἀρμύζει δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐπηρείαις δαιμονικαῖς.

« Πρὸς σε, Κύριε, ἦρα τὴν ψυχὴν μου· ὁ Θεός μου ἐπὶ σοὶ πέποιθα. » — Σοὶ ἀνεθέμην τὴν ἐμὴν ψυχὴν.

« Μὴ καταισχυνηθῆν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Μηδέποτε καταισχυνηθῆν μηδὲν κατὰ τὸν νῦν αἰῶνα, μήτε κατὰ τὸν μέλλοντα, ὁτλοῖ δὲ τὸ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ διαπαντός.

« Μηδὲ καταγελασάτωσάν με οἱ ἐχθροί μου· καὶ γὰρ πάντες οἱ ὑπομένοντες οὐ μὴ καταισχυνηθῶσιν. » — Ἐν πολλοῖς ὁ Δαυὶδ τὸ ὑπομένον καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπὶ τῆς προσδοκίας καὶ τῆς ἐλπίδος καὶ ἀπεκδοχῆς τίθησι· φησὶν οὖν· « Οὐ μὴ αἰσχυνηθῶσιν οἱ προσδοκῶντες καὶ ἐλπίζοντες καὶ ἀπεκδεχόμενοι σε ἦτοι παρὰ σοῦ βοήθειαν. »

« Αἰσχυνηθῶσιν οἱ ἀνομοῦντες διακενηῆς. » — Ματαίως γὰρ καὶ ἐναντίως πολεμοῦσιν οἱ ἀνομοῦντες τῷ μηδὲν αἰδικήσαντι.

« Τὰς ὁδοὺς σου, Κύριε, γινώρισόν μοι, καὶ τὰς τρίβους σου διδάξόν με. » — Δι' ἀμφοτέρων τὰς ἐντολάς ἐδήλωσεν ἅς εὐχεται παρὰ Θεοῦ μαθεῖν πρακτικῶς.

« Ὁδήγησόν με ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου, καὶ δίδαξόν με. » — Μὴ μόνον τὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων ὀρθότητα ζητεῖν· ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ ὁμοῦ κατορθοῦται ἡ σωτηρία.

« Ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ὅλην τὴν ἡμέραν. » — Ἦτοι διὰ παντός.

« Μνήσθητι τῶν οἰκτιρισμῶν σου, Κύριε, καὶ τὰ ἐλέη σου, ὅτι ἀπὸ τοῦ αἰῶνός εἰσιν. » — Φύσει γὰρ οἰκτιρισμῶν εἶ καὶ ἐλεήμων.

« Σπῆσός με καὶ εὐθὺς ὁ Κύριος· διὰ τοῦτο νομοθετήσῃ ἀμαρτάνοντας ἐν ὁδοῦ. » — Ἐπεὶ οὐ μόνον εὐθὺς ἦτοι δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἀγαθός ἐστιν, οὐ παραυτίκα τοὺς ἀμαρτάνοντας τιμωρήσεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδοῦ τῆς σωτηρίας τοῦτοις νομοθετήσῃ· ἦγουν διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ καὶ ἐντολῶν καὶ παραίνεσεων φήσῃ καὶ ἀποκαταστήσῃ, ὥστε ταύτην εἰ βούλοιντο.

« Ὁδηγήσῃ με ἐν κρίσει, διδάξῃ με ὁδοὺς αὐτοῦ. » — Ἀλλὰ τοὺς πρᾶξεις καὶ μὴ εἰδότας ἀντιλέγειν ὁδηγήσῃ ἐν τῇ διακρίσει τοῦ ὀρθοῦ, ἵνα μὴ πλανηθῶσι διὰ τὸ εἶναι γνώμης ἀπλοῦκῆς,

Λ « Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου ἔλεος καὶ ἀλήθεια τοῖς ἐκζητοῦσι τὴν διόληκην αὐτοῦ, καὶ τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. » Ὅδοὺς τὴν νομοθεσίαν φησὶν ἅς ὁ Κύριος τοὺς ἀνθρώπους νομοθετεῖ ἑλεῶν· ἀληθῆς δὲ ὅτι ὁ νομοθέτης αὐτοτελής.

« Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἴλασθητι τῇ ἀμαρτίᾳ μου· πολλὴ γὰρ ἐστὶ. » — Βεριττός ἐνταῦθα ὁ καί.

« Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; νομοθετήσῃ αὐτῷ ἐν ὁδοῦ, ἥ ἡ ρετίσατο. » — Ἐπεὶ διάφοροί εἰσιν αἱ πρὸς σωτηρίαν ὁδοί. τουτέστιν αἱ κατὰ Θεὸν πολιτεῖαι, ἐν ἧ ὁδοῦ διάγειν αἰρεῖται ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ εὕρισκει αὐτὸν νομοθετοῦντα αὐτὸν, τουτέστι διδασκαλίας καὶ κανόνας θέμενον τῆς ἀκριβείας τοῦ πολιτεύματος.

Β « Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν ἀγαθοῖς ἀλλισθήσεται. » — Ἡ ψυχὴ ἀποπτάσα τοῦ σώματος τοῖς αἰωνίοις ἀγαθοῖς ἐνσκηνώσει.

« Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ κληρονομήσῃ γῆν. » — Καὶ οἱ γνήσιοι αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ τοῦ τρόπου διὰδοχοὶ κληρονομήσουσι τὸν οὐράνιον ψῶρον.

« Κραταλίωμα Κύριος τῶν φοβονμένων αὐτόν. » — Ἰσχύς καὶ ὀχύρωμα.

« Καὶ ἡ διαθήκη αὐτοῦ δηλώσει αὐτοῖς. » — Ἡ ὑποθήκη αὐτοῦ γνωρίσει αὐτοῖς τὸ δέον.

« Ἐπίβλεψον ἐπὶ ἐμὲ, καὶ ἐλέησόν με, ὅτι μονογενῆς καὶ πτωχός εἰμι ἐγώ. » — Ἐπὶ τὸ μονογενῆς ἀντὶ τοῦ μεμονωμένος· διὸ καὶ πτωχός, ὡς ἐκ τῆς τῶν ὁμοζήλων βοήθειας γεγυμνωμένος.

« Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ μίσος ἄδικον ἐμίσησάν με. » — Τὴν συντριβὴν καὶ τὴν ταλαιπωρίαν μου ἐπισκεψάμενος, εἴτε τὴν ψυχικὴν εἴτε τὴν σωματικὴν. Τοὺς αἰτίους τούτων ἀμαρτίας συγχώρησον.

« Ἄνακτοι καὶ εὐθεῖς ἐκολλῶντό μοι, ὅτι ὑπέμεινά σε, Κύριε. » — Ἀγαθοῖς καὶ δικαίοις ἐδίδους τὴ ἐνοῦσθαι φιλικῶς.

« Αὐτρωσαι ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ. » — Ἰσραὴλ ἢ τὸν λαόν φησὶ τοῖς πικνοῖς πολέμοις πάσχοντα, ἢ καὶ ἐκυτὸν ὡς ἐκείθεν κατηγμένον. Ἔστι δὲ ἀληθῶς Ἰσραὴλ πᾶς ὁ νοερῶς ἀτενίζων τὸν Θεόν.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΕ.

Ψαλμός τῷ Δαυίδ. — Τοῦτον ἔγραψεν ὁ προφήτης ὁπότε φεύγων τὸν Σαοὺλ περ' ἀλλοφύλοισ διέτριβε.

Δ « Κρῖνόν μοι, Κύριε, ὅτι ἐγὼ ἐν ἀκακίᾳ μου ἐπορεύθην καὶ ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζων οὐ μὴ ἀσθενήσω. Δοκίμασόν με, Κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου, καὶ τὴν καρδίαν μου. » — Ἐξέτασον ἐν ἐμοί, Κύριε, πῶς διήγον ἐν ἀνεξικακίᾳ· εἴτε πρὸς τοὺς ἐχθρούς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ ἐλπίζων οὐ μὴ καταπέσω τῷ φρονήματι.

« Ὅτι τὸ ἔλεός σου κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐστὶ. » — Ἐξέτασον πῶς αἰετὸν τὸ σὸν ἔλεος ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν μου, ἀλλὰ ἄλλως μὴ πεποιθώς.

« Καὶ εὐηρέστησα ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » — Καὶ πῶς εὐάρεστά σοι ἐποίησα οὐκ οἶκοθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σῶν ἀψευδῶν λόγων παρακινούμενος· σὺ γὰρ

ἐπηγγείλω ἐν τῷ νόμῳ τοῦ εὐαρεστοῦν τὰς σοὶ Ἀ αὐτοῦ. » — Σκηνὴ ἡ θεία σκέπη, καὶ ταύτης ἀπό-
ἐλεεῖν.

« Νύσομαι ἐν ἀνώοις τὰς χεῖράς μου, καὶ κυ-
κλώσω τὸ Ουσιαστήριόν σου, Κύριε. » — Ἐν καθα-
ρὸν τῆς συνειδήσεως οἱ παλαιοὶ ἐμφαίνοντες ἀπε-
νίπτοντο τὰς χεῖρας ἐναντι τοῦ πλύθους, ὅποτε διαμα-
ρτύρασθαι ἤθελον ἑαυτοὺς ἐναντίους εἶναι τινος
πράγματος. Φησὶν οὖν ὁ Δαυὶδ ὅτι μετὰ ἀθῶων νύσο-
μαι τὰς χεῖράς μου μαρτυρούμενος ὅτι ἀνάτιος εἶναι
πάντων ὧν εἶπον.

« Τοῦ ἀκοῦσαί με φωνῆς αἰνέσεως καὶ διτγήσα-
σθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. » — Ὡστε καὶ φων-
ὴν ἀκοῦσαι καλλόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐμὲ ἀνα-
γνῶναι τῷ λαῷ τὰ διὰ τῶν Γραφῶν κήρυττόμενα
μεγαλουργήματά σου καὶ τὰ εἰς ἐμὲ γενόμενα ἐξε-
πεῖν.

« Κύριε, ἐγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ
τόπον σκηνώματος ὁδοῦ σου. » — Ἐν τῇ σκηνῇ διὰ
τούτων δηλοῖ ἦν ἐπεθύμει ἰδεῖν.

« Μὴ συναπολέσῃς μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου
καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου. » — Τοὺς
παρ' οἷς διέτριβεν ἀλλυφύλους δηλοῖ.

« Ἴδεν ἐν χερσίν αἱ ἀνομίαι, ἡ δεξιὰ αὐτῶν
ἐπλήσθη δωρεῶν. » — Ὡν αὐτὸ πρόχειρον τὸ ἀνο-
μεῖν.

« Ὁ ποῦς μου ἐστὶ ἐν εὐθύτητι· ἐν ἐκκλησίαις
εὐλόγησά σε, Κύριε. » — Ὁ ποῦς τῆς πολιτείας
μου ἠδράσθη ἐν ὀρθότητι μὴ περιπατοῦντος σκο-
λιῶς.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΖ.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ πρὸ τοῦ χρισθῆναι. » —
Πρὸ τῆς δευτέρας χρήσεως τοῦ Δαυίδ ὁ παρῶν συν-
τέθειται τούτῳ ψαλμὸς διωκόμενος ὑπὸ Σαούλ ὅτε
οἱ ἄρτοι αὐτῷ τῆς προθέσεως εἰς βρῶσιν ἐλήφθη-
σαν. Τρις δὲ ἐχρήσθη ὁ Δαυίδ, πρῶτον ὑπὸ Σαμουὴλ
ἐν Βηθλεὲμ, δευτέρου εἰς Σεβὼν ὑπὸ τῆς Ἰούδα
φυλῆς μετὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Σαούλ, καὶ τρίτον
ὑπὸ πασῶν τῶν φίλων μετὰ τὴν Διευφύουσέτ
τζλευτήν,

« Ἐν τῷ ἐγγίξειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντα, τοῦ φαγεῖν
τὰς σάρκας μου. » — Ἐπὶ τὴν φθάνοντάς με οἱ αἱμα-
τόροι ἐχθροὶ μου οὐκ ἠδυνήθησαν βλάψαι· τοῦ σκο-
ποῦ δὲ ἐξέπεσον.

« Ἐὰν ἐπαναστῆ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ
ἐλπίζω. » — Ἐν ταύτῃ τῇ καρδίᾳ μου δηλοῖται
θαυμάσιως ὡς δειλανδρήσει τὸν θεὸν ἐχούσῃ ὑπέρμα-
χον.

« Μίαν ἠτήσάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω,
τὸ κατεικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου πάσαις τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς μου. » — Μίαν ἀήτησιν δηλονότι ἠτήσά-
μην, καὶ ἔτι ταύτην αἰτήσομαι.

« Τοῦ θεωρεῖν με τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ
ἐπισκέπτεσθαι τὸν ναὸν αὐτοῦ. » — Ἴνα διὰ τῆς
εὐπρεπείας τοῦ οἴκου πρὸς τὸ θεῖον κάλλος τὸν νοῦν
ἄγων τέρπωμαι, καὶ ἅμα ἐφορῶ μὴ τι παραμελεῖται
τῶν καθηκόντων ἐν τῷ ναῷ.

« Ὅτι ἐκρυψέ με ἐν σκηνῇ αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ
κακῶν μου ἐσκέπασέ με ἐν ἀποκρύφῳ τῆς σκηνῆς

αὐτοῦ. » — Σκηνὴ ἡ θεία σκέπη, καὶ ταύτης ἀπό-
κρυφον τὸ ἄγαν φυλακτήριον.

« Ἐν τῇ πέτρᾳ ὑψώσέ με. » — Ἐν ἀσφαλείᾳ
κατέστησε.

« Καὶ νῦν ἰδοὺ ὑψώσῃ κεφαλὴν μου ἐπὶ ἐχθροῦς
μου. » Προφητεύει περὶ τῶν γενεσομένων ὡς ἔδῃ
γεγονότων, καὶ χρεῖται πᾶσι τοῖς παρωχημένοις ἀντὶ
μελλόντων. Τὸ δὲ ἵψωσε κεφαλὴν μου ἀντὶ τοῦ
ὑπέρτερόν με τῶν ἐχθρῶν ἐποίησε.

« Ἐκύκλωσα καὶ ἔθουσα ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ θυ-
σίαν αἰνέσεως, καὶ ἀλαλαγμοῦ· ᾄσω καὶ ψαλλῶ τῷ
Κυρίῳ. » — Θυσίαν εὐχαριστήριον ἅμα καὶ ἐπινί-
κιον· ἀλαλαγμὸς γὰρ πολεμικὴ βοή ἐπὶ τῇ τῶν
ἐναντίων τροπῇ.

Εἰσάκουσον, Κύριε, φωνῆς μου ἧς ἐκέκραξα·
ἐλέησόν με, καὶ εἰσάκουσόν μου. » — Περὶ τῆς μιᾶς
ἐκείνης αἰτήσεως φησιν.

« Σοὶ εἶπεν ἡ καρδία μου, Κύριον ζητήσῳ, ἐξεζη-
τησέ σε τὸ πρόσωπόν μου τὸ πρόσιοπόν σου, Κύ-
ριε, ζητήσω. » — Πριφραστικῶς ἀντὶ τοῦ ἐζήτη-
σά σε.

« Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ καὶ
μὴ ἐκκλίνῃς ἐν ὀργῇ ἀπὸ τοῦ δούλου σου. » — Καὶ
μὴ ἀναχωρήσει ἀπ' ἐμοῦ δι' ὀργὴν σου.

« Βοηθός μου γενοῦ, οὐ μὴ ἀποσκοροδίσης με. » —
Μὴ ἀποπέμψῃς με κατὰ μεταφορὰν τῆς ἀποπεμπομένης
τοῦ σιδήρου σκωρίας τῇ σφυρηλασίᾳ.

« Καὶ μὴ ἐγκαταλίπῃς με ὁ θεὸς ὁ Σωτήρ μου, ὅτι
ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν
με. » — Καὶ αὐτῆς τῆς ἀπὸ τῶν γονέων παραμυ-
θίας ἐστέρημα· δεδοικασιν γὰρ ἅπαντες τὸν
Σαούλ.

« Νομοθέτησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ
ὁδηγήσόν με ἐν τριβῇ εὐθείᾳ ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν
μου. » — Εἰ καὶ μὴ διὰ τὴν ἐμὴν ἀγαθωσύνην,
ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀδικίαν, μὴ παραδῶς
με ὑποχείριον. Οἱ θλίβοντές με κατὰ περι-
φρασιν.

« Μὴ παραδῶς με εἰς ψυχὰς θλιβόντων με, ὅτι
ἐπανετίσαν μοι μάρτυρες ἀδικοὶ, καὶ ἐψεύσατο ἡ
ἀδικία ἐαυτήν. » Οἱ ἀδικοὶ μάρτυρες τὴν ἐκ τῆς ψευ-
δομαρτυρίας βλάβην ἑαυτοῖς προσένειμαν τὴν σὴν
ὀργὴν κληρωσάμενοι.

« Πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῆ ζώντων. »
— Πληροφοροῦμαι εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ ὅτι
ἐν τῷ κόσμῳ ζῶν ἔτι τὰ ἔθιμα παρὰ Θεοῦ κομίσομαι,
ἢ καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ζώντων τὰ αἰδία λήψομαι
ἀγαθὰ τοῦ Κυρίου.

« Ὑπόμεινον τὸν Κύριον, ἀνδρίζου, καὶ κρα-
ταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον. »
— Τοῦτο καὶ τὸ ἐξῆς πρὸς ἑαυτὸν θαρσοποιῶν ἐπι-
φώνημα.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΖ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. » — Προσευχὴ τῷ Δαυίδ...
καὶ τοῦτο διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σαούλ ὁ προφήτης
συνέθετο.

« Πρὸς σε, Κύριε, κεκράξομαι, ὁ θεὸς μου μὴ
παρασιωπήσῃς ἀπ' ἐμοῦ, μήποτε παρασιωπήσῃς ἀπ'
ἐμοῦ. » — Μὴ παρακούσῃς μου. Εἰώθασιν οἱ παρ-

ακούοντες μηδὲν φθέγγεσθαι πρὸς τοὺς αἰτουμένους.

« Καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » — Ἦγουν ἐν τοῖς νεκροῖς.

« Εἰσακούσον, Κύριε, τῆς φωνῆς τῆς δεησεώς μου, ἐν τῇ δέεσθαί με πρὸς σέ, ἐν τῇ αἶρεν με χεῖράς μου πρὸς ναὸν ἁγίων σου. » — Ναὸν λέγει τὸν οὐρανόν.

« Μὴ συνελκύσῃς με μετὰ ἀμαρτωλῶν. » — Μὴ διὰ τὸ συνδιάγειν με τοῖς ἀμαρτωλοῖς συνελκύσῃς καὶ με μετ' αὐτῶν εἰς τὸ δοῦναι δίκην.

« Κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν δὲς αὐτοῖς ἀπόδοσ τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν αὐτοῖς. » — Τὴν κενωσθημένην ἐκδίκησιν ἀπόδοσ αὐτοῖς ἵνα βελτίους οὐ κακοὶ γίνωνται.

« Ὅτι οὐ συνῆκαν εἰς τὰ ἔργα Κυρίου. » — Ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὰς θείας οἰκονομίας ὡς ἀνέχεται αὐτῶν ὁ Θεὸς, καιρὸν ὑφαπλῶν τοῦτοις ἐπιστροφῆς.

« Καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ καθελεῖς αὐτοὺς καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς. » — Προφητεύει ὅτι πεσόντες οὐκ ἀνηρθωθήσονται.

« Καὶ ἀνέβαλεν ἡ σάρξ μου. » — Ἡ πρὸ τούτου ἐκτετηκυῖα ταῖς φροντίσι καὶ ταῖς κακοπαθείαις.

« Καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ. » — Προθύμως, οὐκ ἀναγκαστικῶς εὐχαριστήσω αὐτῷ· τοιοῦτόν ἐστι τὸ, « Ἐκουσίως θύσω σοι. »

« Κύριος κραταίωμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν σωτηρίων τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐστι. » — Ὑπέρμαχος τῆς σωτηρίας τοῦ χρισθέντος προστάξει αὐτοῦ εἰς βασιλεία.

« Σῶσον τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, καὶ ποιμανὸν αὐτούς, καὶ ἔπαρον αὐτούς ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Καὶ ὑψώσον τοῖς κατ' ἐχθρῶν τροπαίοις μέχρι παντός.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΠ΄.

Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ ἐξόδου σκηνῆς. » — Ἱστορικῶς μὲν παραγγέλλει τοῖς ἱερεῦσι καὶ Λευίταις περὶ τῆς ἐξελεύσεως τῆς ἐκ τῆς νομικῆς σκηνῆς, λέγων ἔτι, Ἐτοιμάσατε ἐξελθόντες τὰ πρὸς λατρείαν, υἱοὺς κριῶν καὶ ὅσα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν Θεοῦ. Ἀναγωγικῶς δὲ σκηνὴ ἐστὶ τὸ σῶμα. Ἐξόδιον δὲ σκηνῆς ἢ ἀπὸ τοῦδε τοῦ βίου ἀναχώρησις πρὸς τὴν παρασκευάζεσθαι ὁ λόγος ἡμᾶς παρεγγυᾷ.

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, υἱοὶ Θεοῦ. » — Κατέπειξιν ὁ λόγος ἔχει. Λέγει γὰρ, Ὁ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἦγουν ἀπόστολοι, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀλόγων κριῶν, ἦγουν τοὺς ἐξ ἔθνῶν.

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. » — Δόξα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ αἱ ἐπαινεταὶ πράξεις ἡμῶν.

Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ, προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ. » — Αὐλὴν λέγει τὴν μίαν Ἐκκλησίαν καὶ πιστὴν τῶν εὐσεβῶν.

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » — Τὴν κατενεχθεῖσαν οὐρανόθεν ἐν τῇ Ἰορδάνῃ πρὸς τὸν Χρι-

στὸν λέγει ἦν καὶ βροντὴν καλεῖ, ὡς ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐξήκουστον, Θεὸς δὲ δόξης ὁ ἔνδοξος.

« Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐδρόντησε Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν. » — Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ Ἰορδάνῃ καὶ δι' ἐκείνου ἐν πᾶσι τοῖς ὑδάσιν ἁγιαζὼν αὐτῶν τὴν φύσιν.

Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ, φωνὴ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπέϊ. » — Φωνὴ Κυρίου καὶ τὸ εὐαγγέλιον καὶ πᾶν πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, ἢ καὶ ἰσχυροὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐργάζεται τοὺς ἀξίους.

« Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους, καὶ συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » — Κέδρους λέγει τοὺς θαύματα καὶ τὰ τούτων τεμῆνη. Ἐμνήσθη καὶ τοῦ ὄρους Λιβάνου, ὅτι πολλὰ εἰδωλεῖα ἦ ἐν αὐτῷ.

« Καὶ λεπυνεῖ αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβάνον. » — Λεπυνεῖ αὐτοὺς, λέγω δὴ τὸν Λιβάνον ὄλον, ὡσπερ ὁ Μωϋσῆς τὸν γλυπτὸν μόσχον.

« Καὶ ὁ ἔγκαπημένος ὡς υἱὸς μονοκερῶτων. » — Καὶ ὁ Χριστὸς ἔσται μηδενὶ ὑποτεταγμένος.

« Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. » — Ἐἴτε γὰρ τοὺς τρεῖς παῖδας καὶ εἰς πολλοὺς μάρτυρας τὴν φλέγουσαν διέκοψαν τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυρός καὶ ἐν τῇ κρίσει καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ διέλθοι, τὴν φωτιστικὴν εἰς τοὺς δικαίους, εἰς τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ τὴν καυστικὴν.

« Φωνὴ Κυρίου συσσειόντος ἔρημον. » — Μετακινούντος τὰ ἔθνη πρὸς Θεοῦ γυνῶσιν.

« Καὶ σεισῆι Κύριος τὴν ἔρημον Κίδης. » — Οὐ πᾶσαν ἔρημον, ἀλλὰ τὴν Κίδης, ἦτοι τὴν ἁγίαν καὶ ἀφωρισμένην αὐτῷ.

« Φωνὴ Κυρίου καταρτιζομένην ἐλάφους. » — Τοὺς πατοῦντας ἐπάνω ὄρειων ἀποστόλους εἰς ἔρομον τοῦ κηρύγματος τελειοποιούσα τῇ ἐνισχύσει τοῦ Πνεύματος.

« Καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς. » — Καὶ ἐκκαθήρη τὰς ὀλομανούσας ψυχὰς τῶν ἐθνῶν.

« Καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πᾶς τις λέγει δόξαν. » — Καὶ ἐν παντὶ ναῷ αὐτοῦ πᾶς πιστεύσας ἄσει ὕμνον.

« Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖ. » — Τὴν κλεισθεῖσαν τῇ πλάνῃ συναγωγὴν τῶν ἐθνῶν οἰκουμένην ποιήσει τοῖς τοῦ Πνεύματος χαρίσμασι.

« Καὶ καθιεῖται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » — Τὸ καθιεῖται ἀντὶ τοῦ μανεῖ διὰ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀμετάπτωτον.

ΨΑΛΜΟΣ ΚΘ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαυίδ ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου. » — Ὑπερβατικῶς ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ Δαυίδ. Ὁ δὲ τοῦ οἴκου ἐγκαινισμὸς δηλοῖ μὲν καὶ τὴν εἰς τὸ προφητεύειν ἐγκαίνισιν τῆς ψυχῆς τοῦ Δαυίδ· τῆς γενομένης οἴκου τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος ἥτις ἐγκαίνισις διὰ μετανοίας γέγονε μετὰ τὴν ἐπὶ τὸν Οὐρίαν παρανομίαν· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν ἀνακλήσιν διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βαπτίσματος.

« Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με, καὶ οὐκ εὐφρανάς τοὺς ἐχθρούς μου ἐπ' ἐμέ. » — Μεγαλυνῶ

σε ὅτι ἐκ τοῦ βόθρου με τῆς ἀμαρτίας ἀνείλκυσας. **A** — Εἰς τὴν σὴν κηδεμονίαν καὶ προμήθειαν ἐπιβρίπτω μου τὴν ψυχὴν.

« Ἐσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. » — Λάκκον νοητέον τὸν ἄφυκτον κίνδυνον.

« Ὑψάλατε τῷ Κυρίῳ οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, καὶ ἔξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. » — Εὐχαριστεῖτε τῷ τὸν ἅγιον μνησθῆναι ἡμῶν ἐπιλελησμένων ταῖς ἀμαρτίαις.

« Ὅτι ὀργὴ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ καὶ ζωὴ ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ. » — Καλῶς ἄγαν τὴν κόλασιν τῇ ἀγανακτῆσει συνέταξας, τὴν ζωογόνησιν δὲ τῇ θελήσει τῇ φυσικῇ.

« Τὸ ἐσπέρως ἀύλισθησεται κλαυθμὸς καὶ εἰς τὸ πρῶτ' ἀγαλλίασις. » — Τὸ ἀύλισθησεται ὁδηλοῖ τῇ σκηνώσει. Διδάσκει δὲ τὸ ῥητὸν ὡς ἡ μετάνοια καὶ ἡ συγχώρησις ταχεῖαν ἐπάγει τὴν συγχώρησιν.

« Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν εὐθηνίᾳ μου, Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸ αἰῶνα. » — Ἐν τῇ εὐθυμερίᾳ μου ᾤθηται μὴ δυσπραγεῖν ποτε.

« Κύριε, ἐν τῷ θελήματί σου παρέσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. » — Ἀλλὰ ψευδῆ ὑπέλαβον ὅτε γὰρ ἐθέλησας παρέσχεαι τῇ λαμπρότητί σου δύναμιν, τουτέστιν ἰσχυρῶς με ἐδόξασας ὅτε δὲ διὰ τὴν ἐμὴν... τισιν ἀπέστρεψας τὴν ἐπισκοπὴν, ἐγενόμην εὐθὺς ἐν θορύβῳ καὶ συμφορᾷ.

« Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαινῶν με εἰς διαφθοράν; » — Ἡ γὰρ αἷμα πεπηγὸς ὑπὸ φύσεως πῶτα οὖν, φησὶν, ὠφέλεια τῇ σαρκί μου, οὕτως αὐξηθείη καὶ κοσμηθείη, ἐπεὶ μέλλω διαφθαρεῖν ἀποθνήσκων;

« Ἐστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί: **C** διέβρήξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην. » — Τὸ περιέζωσας ἀντὶ τοῦ ἠφίλασας.

« Ὅπως ἂν ψάλη σοι ἡ δόξα μου, καὶ οὐ μὴ κατανυγῶ » — Περιφραστικῶς ἀντὶ τοῦ ἐγὼ ὁ δεδοξασμένος τῇ σῇ βοήθειᾳ. Τὸ δὲ, « Οὐ μὴ κατανυγῶ, » ἀντὶ τοῦ οὐ μὴ σιωπήσω· εἰώθασι γὰρ οἱ κατανυσσόμενοι καὶ ἐν καρδίᾳ λυπούμενοι σιωπεῖν.

ΨΑΛΜΟΣ Λ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ ἐκστάσεως. Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα. » — Ἐκστασιν τὴν παραφορὰν ὁδηλοῖ τῆς εὐθύτητος ἣν ἔπαθε μοιχρῆς καὶ φόνος ἀλόος. Ἐγραψε δὲ τὸν ψαλμὸν, διωκόμενος ἐπὶ **D** τοῦ Ἀβεσαλώμ.

« Μὴ κατασχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ῥύσαι με, καὶ ἐξελαῦ με. » — Εἰ καὶ ἀνάξιος εἶμι βοήθειας, ἀλλ' ὡς δίκαιος σὺ τῶν διωκόντων με λύτρωσαι.

« Κλῆνον πρὸς με τὸ οὖς σου, τάχυνον τοῦ ἐξελεῖσθαι με. » — Ταχέως με λύτρωσαι.

« Ὅτι κραταίωμα μου καὶ καταφυγὴ μου εἶ σὺ, καὶ ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὡδήγησας με καὶ διατρέψεις με. » — Ὁδήγησας με εἰς τόπον ζωῆς καὶ λιμώττοντα διατρέψεις.

« Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. »

« Ἐλυτρώσω με, Κύριε ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας. » — Πολλῶν γὰρ με κινδύνων διέσωσας ὁ ἀληθινὸς Θεός.

« Ἐμίσησας τοὺς διαφυλάσσοντας ματαιότητος διακενῆς. » — Ἀποστρέφη τοὺς ἐμμένοντας ταῖς ματαίαις βουλαῖς, καὶ ταῦτα ἀναιτίως.

« Ὅτι ἐπέιδες ἐπὶ τὴν ταπείνωσίν μου. » — Ταπείνωσιν λέγει νῦν τὴν ταλαιπωρίαν καὶ συντριβὴν.

« Ἐσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν τὴν ψυχὴν μου. » — Ἦτοι τῶν περιστάσεων καὶ κινδύνων.

« Καὶ οὐ συνέκλεισάς με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς πόδας μου. » — Παρέσχεαι εὐρυχωρίαν τοῖς ποσὶ μου λυτρωσάμενος τῆς στενοχωρίας τῆς ἐκ τοῦ κυκλώματος τῶν ἐχθρῶν.

« Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι θλίβομαι. Ἐταράχθη ἐν θυμῷ ὁ ὀφθαλμὸς μου. » — Διὰ τὸν ἐπ' ἐμοὶ θυμὸν σου τετάρακται ὁ ὀφθαλμὸς. Ὁ μὲν σωματικὸς ἀπὸ τοῦ δακρύειν, ὁ δὲ ψυχικὸς ἀπὸ τῆς ἐκ λύπης συγχύσεως.

« Ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ γαστήρ μου. » — Ἡ ψυχὴ ἀπὸ ἀδύναμιος, ἡ γαστήρ ἀπὸ εὐσιτίας· μᾶλλον δὲ γαστέρα νοητέον ἐνταῦθα τὸ ταμειῖον τῶν λογισμῶν.

« Ὅτι ἐξέλιπεν ἐν ὀδύνη ἡ ζωὴ μου, καὶ τὰ ἔτη μου ἐν στεναγμοῖς. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐλέησόν με, ὅτι πᾶσά μου ἡ ζωὴ ἐν θλίψει καὶ στεναγμοῖς δεδαπάνηται.

« Ἰσθένησεν ἐν πτωχείᾳ ἡ ἰσχὺς μου. » — Ἰτωχειαν τὴν σὴν τριβὴν φησι τῆς ψυχῆς, ἢ καὶ τὴν ἔνδειαν τῶν ἀναγκαίων.

« Καὶ τὰ ὀστά μου ἐταράχθησαν. » — Παρεκινήθησαν ἀπ' ἧς εἶχον βάσεως συνέχειν με μὴ δυναμένα. Ἡ μᾶλλον πτωχεῖαν νοητέον τὴν θεῖαν ἐγκατάλειψιν, ἰσχύον τὴν ἀνδρίαν τῆς ψυχῆς· ὀστά δὲ τοὺς συνεκτικὸς αὐτῆς στερέρους λογισμοὺς.

« Παρὰ πάντας τοὺς ἐχθροὺς μου ἐγενήθη ὄνειδος. » — Εἰς πάντας.

« Καὶ τοῖς γείτοσί μου σφόδρα. » — Ἀπὸ κοινοῦ ἐγενήθη ὄνειδος.

« Καὶ φόβος τοῖς γνωστοῖς μου. » — Δεδοίκασι μήπως κινδυνεύσωσι διὰ τὴν εἰς ἐμὲ οὐκείωσιν.

« Ἐπελήσθη ὡσεὶ νεκρὸς ἀπὸ καρδίας. » — Ἐμνημονήθη ἀπὸ καρδίας τῶν φίλων μου ὡς περὶ ὁ νεκρὸς.

« Ὅτι ἤκουσα ψόγον πολλῶν παροικούντων κυκλόθεν. » — Ἀπὸ κοινοῦ πάλιν τὸ, « ἐλέησόν με, ὅτι οἰκεί... ἀκήκουσιν λοιδορίαν παρὰ πολλῶν. »

« Ἐγὼ δὲ ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα· εἶπα, Σὺ εἶ ὁ Θεός μου. » — Ἐν τῇ δυνάμει σου αἱ ψῆφοί μου καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς. Τὸ Θεός δὲ ἀντὶ τοῦ ἐξουσιαστής.

« Ῥύσαι με ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν μου καὶ τῶν καταδιωκόντων με. » — Δίκαιον ἑαυτὸν φησὶν ὡς μὴ προαδικήσαντα τοὺς ἐχθροὺς, ἀνομίαν δὲ τὴν παρά-

νομον συμβουλήν· καὶ ὑπερηφανίαν μὲν τὴν ἀλαζονείαν, ἐξουδένωσιν δὲ τὴν ὑβρίν.

« Ὡς πολὺ τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητός σου, Κύριε, ἧς ἔκρυψας τοῖς φοβουμένοις σε. » — Ἦν ἀπόθετον φυλάσσεις τοῖς δούλοις σου γυμνάζων τὴν τούτων ὑπομονήν.

« Ἐξαιρεγάζω τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων. » — Ἐξεπλήρωσας δὲ καὶ ἔκδηλον εἰργάζω αὐτὴν ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ, ὅτε ἠθέλησας ἐνώπιον πολλῶν ἵνα μάθωσιν ὅτι ὑπερασπίζεις τῶν σῶν.

« Κατακρύψεις αὐτοὺς ἐν ἀποκρύφῳ τοῦ προσώπου σου. » — Ἦτοι τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σὲ, ἐν ἀποκρύφῳ τόπῳ ὁγλαδὴ τοῦ προσώπου, ἦτοι σοῦ κατὰ περίφρασιν, καὶ οὐχ εὐρήσουσιν αὐτοὺς οἱ ἐχθροί.

« Ἀπὸ ταραχῆς ἀνθρώπων. » — Ἐν καιρῷ ταραχῆς στασιαζόντων ἀνθρώπων καὶ ἐν καιρῷ ἀντιλογίας γλώσσων. Ἦτοι ἀπειθείας λαοῦ σκεπάσεις αὐτοὺς ὡς ἐν σκηνῇ.

« Εὐλογητὸς Κύριος, ὅτι ἐθαυμάστωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν πόλει περιοχῆς. » — Παράδοξον ἐποίησε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν ἐμοί, χρηματίσαντι ἀναλώτῳ ὡς πόλει περιτειχιμένῃ.

« Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου, Ἀπερρίμμαι ἀπὸ προσώπου τῶν ὀφθαλμῶν σου. » — Ἐκστασιν λέγει τὴν ἐντροπήν τῆς ὁδοῦ τῶν θείων ἐντολῶν.

« Διὰ τοῦτο εἰσήκουσας τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου, ἐν τῷ κερραγέει με πρὸς σε. » Διότι ἀπερρίμμενον ἠγούμενος ἑμαυτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἐπισκοπῆς σου διὰ τὴν ἁμαρτίαν μεγάλης ὀδύνης ἔπασχον συντριβήν.

« Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ὄσιοι αὐτοῦ, ὅτι ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος. » — Ἦτοι τὰς ἀληθεῖς πρὸς αὐτὸν ἀγάπας.

« Καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περιστῶς ποιούσιν ὑπερηφανίαν. » — Τοῖς γὰρ μετρίως ἀλαζονευομένοις μακροθυμῶν οὐκ ἀνταποδίδωσι.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΑ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ συνέσεως. Μακάριοι ὧν ἀφείθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἔπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. » — Ζηλωτοὺς ἀποκαλῶν τοὺς ἀπόνως διὰ τοῦ βαπτίσματος τὸν ἀφανισμόν τῶν ἐγκλημάτων κερδαίνοντας.

« Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδὲ ἔστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος. » — Ἐκείνος δὲ τῷ ὄντι μακάριος, ὁ τὰ τὴν διὰ βαπτίσματος ἀφῆσιν μὴ ψευδόμενος τὰς εἰς Θεὸν συνθήκας· δόλος γὰρ τὸ ψεῦδος, ψησίν.

« Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὄσπᾶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν. » — Ἐπεὶ οὐκ εὐθὺς τὴν ἁμαρτίαν ἐθριάμβευσα, ἑτέρους δὲ ἀνέμενον, ἔλεγον, Ἐξησθῆνται ἡ δύναμις μου ἀπὸ τοῦ βοᾶν με διὰ παντός καὶ ὑδύρεσθαι.

« Ὅτι ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐδαρύνθη ἐπὶ ἐμὲ ἡ χεὶρ σου. » — Καὶ γὰρ δι' ὄλου βαρέως ἐπηνέχθη ἐπ' ἐμὲ ἡ τιμωρία σου· καὶ ὅτι οὐκ εὐθὺς μετενόησα.

Ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν, ἐν τῷ ἐμπαγῆναί μοι ἄκανθαν. » — Μερικτράπη μοι τὰ τῆς εὐκλη-

ρίας εἰς ἀθλιότητα ἐν τῷ ἐμπαγῆναί μοι τὴν ἁμαρτίαν.

« Τὴν ἀνομίαν μου ἐγνώρισα καὶ τὴν ἁμαρτίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. » — Εἰ καὶ ἀθροισμῶς οὐκ ἐφάβλισας τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὅτε ἰλεγχόμην ὑπὸ Νάθαν εὐθὺς ὡμολόγησα καὶ οὐκ ἠρνησάμην.

« Εἶπα, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. » — Οὐκ ἐσεύχισθην ἐγὼ τοὺς περὶ μοι χείρας καὶ φόνου νόμους σου· ἀλλὰ σὺ τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν συνεχώρησας, καὶ οὐκ ἐθανάτωσας, ἀλλ' οὕτως ἐπαίδευσας, ὡς εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως ἠνόμησα.

« Ἵπὲρ ταύτης προσεζέεται πρὸς σὲ πᾶς ὄσιος ἐν καιρῷ εὐθέτῳ. » — Ἀπὸ ταύτης τῆς ἀφειθείας ἐμοὶ ἁμαρτίας κινούμενος πᾶς θεοσεβὴς οὐκ ἀπογνώσεται, ἀλλὰ παρακαλέσει ἐν καιρῷ μετανοίας. Ὁ γὰρ ἀνόσιος, οὐδὲ μεταμέλεται.

« Ἦλθον ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιούσιν. » — Τὸ κλῆν ἀντὶ τοῦ καὶ· φησὶ γάρ. « Καὶ ἐν πλημμύρᾳ πολλῶν πειρασμῶν οὐκ ἐγγιούσι πρὸς αὐτὸν οἱ πειρασμοὶ ὥστε καταποντίσαι μακρόθεν, καὶ θροήσουσι καὶ ταραξοῦσι.

« Συνετίῳ σε καὶ συμβιβῶ σε ἐν ὁδῷ ταύτη ἡ πορεύση· ἐπιστηριῶ ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου. » — Ὡς ἀπὸ Θεοῦ τὸ ῥητὸν, Συνετίσω σε πῶς ἂν ὑπερτερήσης, καὶ συμπορεύσομαι σοι ἐν τῇ προκειμένη πορείᾳ.

« Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις. » — Ἐκ τοῦ Δαυὶδ ὁ λόγος· παραινεῖ γὰρ μὴ γίνεσθαι ἡμᾶς θηλυμανεῖς καὶ ἀγόνους πρὸς ἀρετήν.

« Ἐν κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγξιαὶ τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σε. » — Εἶτα εὐχεταὶ πρὸς Θεὸν ὅτι αὐτοὺς ἐγγιζοντας πρὸς σε, δι' ἐπιστροφῆς καὶ ἄκοντας κατάσχοις τῆς πρὸς κακίαν φορᾶς δι' ἐπαγωγῆς πειρασμῶν.

« Εὐφράνθητε ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀγαλλιᾶσθε δίκαιοι, καὶ καυχᾶσθε πάντες οἱ εὐθεῖς τῇ καρδίᾳ. » — Μὴ ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ὑμῶν· ἀθέδαιοι γὰρ εἰ μὴ φυλάττειντο ὑπὸ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΒ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρόπει αἴνεσις. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ· ἐν κινήσει, ἐν ψαλτηρίῳ, δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. » — Ἔοικε πεποιῆσθαι εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἐζεκίαν ἐπὶ τοῖς Ἀσσυρίοις θείαν τερατουργίαν προτρέπων ὑμνεῖν τὸν Θεὸν τοὺς ἀξίους· εἴτ' ὅτ' ἂν καὶ ἡμῖν ἀρμόδιος.

« Ἄσατε αὐτῷ ᾄσμα καινόν. » — Ἐπὶ γὰρ τοῖς νέοις εὐεργετήμασιν ὀφείλομεν καὶ νέα προσάγειν Θεῷ τὰ εὐχαριστήρια· καὶ ἄλλως δὲ τὰ Χριστιανικὰ πάντα καινὰ πρὸς τὰ παλαιὰ καὶ νομικὰ.

« Καλῶς ψάλατε αὐτῷ ἐν ἀλαλαγμῷ. » — Τὸ, καλῶς, δηλοῖ τὸ ἀμετεωρίστως καὶ ὀλοψύχως.

« Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. » — Ἀληθεῖς οἱ λόγοι Κυρίου καὶ αἱ ἀποβάσεις τῶν ἔργων αὐτοῦ πιστοῦσιν αὐτούς.

« Δγαπᾶ ἐλεημοσύνην καὶ κρίσιν. » — Ἐλεήμων γὰρ ὑπάρχει καὶ δίκαιος. Ὅτι τε κίρνησι τῇ δικαιοσύνῃ τὸν ἔλεον ἢ ὅτι τὸν μὲν ἔλεον κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ὑπερεκχέει· τὴν δὲ δικαιοσύνην μᾶλλον ἀποταμιεύει εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ τότε ἄκρατον τοῦτον, εἶπ. . . . καὶ ὅτι (αλ. ἄκρατον, ἢ καὶ ὅτι) τοὺς μὲν διορθουμένους ἐλεεῖ, τοῖς δὲ πάνπαν ἀδιορθώτοις κλείει τὸν ἔλεον.

« Τοῦ ἔλεους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ. » — Ἐλεεῖ καὶ τοὺς ἀθέους· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως ἦν αὐτοὺς ζῆν;

« Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. » — Ἐν ὑποστάτῳ λόγῳ τοῦ Πατρὸς καὶ τῷ ὁμοουσίῳ αὐτοῦ Πνεύματι· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπε τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐθεμελιώθησαν, ἦτοι ἐκτίσθησαν καὶ οἱ οὐρανοὶ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν· ἦτοι αἱ ἐν αὐτοῖς αἴπερ εἰσὶν αἱ νοεραὶ καὶ αἰὲλοι.

« Συνάγων ὡσεὶ ἄσκον ὕδατα θαλάσσης. » — Λεῖπει ἢ εἰς πρόθεσις· οὕτω γὰρ, φησὶ, τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης περιλαβεῖ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ὡςπερ εἰς ἄσκον.

« Γίθεις ἐν ὄψαυροις ἀβύσσους. » — Φυλάσσειον ἐν τοῖς κύλποις τῆς γῆς τὴν τῶν ὑδάτων πληθύν ὡςπερ ἐν ἠθσαυροῖς διὰ τὸ κεκρυμμένον, διὰ τὸ θαψιλές, διὰ τὸ κατὰ χρεῖαν ἀνοίγεσθαι τε καὶ κλείεσθαι.

« Φοβηθήτω τὸν Κύριον πᾶσα ἡ γῆ. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ σαλευθήτωσαν πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » — Ἀπ' αὐτοῦ δὲ ἦτοι τοῦ φόβου τρημαζέτωσαν πάντες· διδάσκει δὲ διὰ τούτου τὴν ἄκραν εὐλάβειαν τοῦ σεβάσματος.

« Κύριος διασκεδάξει βουλὰς ἐθνῶν· ἀθετεῖ δὲ λογισμοὺς λαῶν, καὶ ἀθετεῖ βουλὰς ἀρχόντων. » — Βουλή ἐστίν ἡ κωρωθεῖσα γνώμη, λογισμὸς δὲ ἡ ἀπλῶς ἐνθύμησις.

« Μακάριον τὸ ἔθνος οὗ ἐστι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτοῦ, λαὸς ὃν ἐξελέξατο εἰς κληρονομίαν ἑαυτοῦ. » — Μακάριον τὸ ἔθνος τὸ κυριεύμενον καὶ οἰκονομούμενον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Θεοῦ.

« Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ Κύριος· εἶδεν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » — Διὰ τούτων τὸ παντεποπτικὸν αἰνίττεται τοῦ Θεοῦ.

« Ἐξ ἐτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ ἐπέβλεψεν ἐπὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν. » — Τοῦ προχείρου εἰς τὸ πάντας θεᾶσθαι.

« Ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιεὶς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. » — Καρδίας τὰς ψυχὰς φησὶν ἦτοι κεχωρισμένας τῶν λοιπῶν ζώων· ἀθάνατοι γὰρ καὶ λογικαί. Ὁ γοῦν τὰς ψυχὰς πλάσας οἶδε πάντως καὶ τὰ τούτων κινήματα συνιεὶς πάντα ὁ χωρὶς ὀράσεως ἢ ἀκοῆς ἢ ἄλλης αἰσθήσεως ἕκαστον τῶν πραττομένων κατανοῶν.

« Οὐ σώσεται βασιλεὺς διὰ πολλὴν δύναμιν. » — Τὴν ἐν πλήθει στρατιωτῶν, καὶ ἵππων καὶ ὄπλων.

« Καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει· ἰσχύος αὐτοῦ. » — Γίγας ἐστὶν ὁ κατὰ σῶμα βρωμαλεώτατος καὶ γενναϊότατος.

« Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν. » — Ἀθέβαιος· ἀδηλον γὰρ εἰ σώσει τὸν ἐπιβάτην.

« Ἐν δὲ πλήθει δυνάμεως αὐτοῦ οὐ σωθήσεται. » — Ὁ ἵππος δηλονότι.

« Ῥύσσομαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῇ. » — Καθὼς τοὺς περὶ Ἐζεκιάν ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν προσδοκωμένου θανάτου ἐρρύσατο, καὶ ἐν τῷ ἀπὸ πολιορκίας λιμῶ ἐξέθρεψεν.

« Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐφρανθήσεται ἡ καρδία ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι ἀγίῳ αὐτοῦ ἠλπίσσαμεν. » — Ἀπὸ κοινοῦ μὲν, ὅτι αὐτὸς εὐφρανεῖ ἡμᾶς.

« Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσσαμεν ἐπὶ σέ. » — ἠλπίσσαμεν δὲ λίαν· γένοιτο τοίνυν πολὺ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΓ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ, ὅτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμελέχ, καὶ ἀπέλυσεν αὐτὸν καὶ ἀπῆλθεν. » — Φεύγων τὸν Σαοὺλ ὁ Δαυΐδ, ἀπῆρχετο πρὸς τὸν ἀλλόφυλον Ἀγχούς βασιλεῖα τῆς Γέθ, καὶ καθ' ὁδὸν ἐκκλίνας πρὸς Ἀχιμελέχ τὸν ἀρχιερέα, καὶ τοὺς ἄρτους λαβὼν τῆς προθέσεως καὶ τὸ δύρου τοῦ Ἰολιάθ ὃ ἦν ἀνατεθειμένον τῷ Θεῷ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν Ἀγχούς. Ἰνωσθεὶς δὲ ὅστις εἶη ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ μανίαν ὑποκριθείς, καὶ οὕτως ἀπελύθη. Ἰστέον οὖν ὅτι τὸ Ἀβιμελέχ ὄνομα ἦν τῶν βασιλέων τῆς Γέθ, ὡςπερ καὶ ἐν τῷ Φαραὼ τῶν τῆς Αἰγύπτου· ἡ ἐπιγραφή τοίνυν τοῦ ψαλμοῦ τῷ βασιλικῷ ὀνόματι τὸν Ἀγχούς ὀνομάζουσα, Ἀβιμελέχ ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἀβιμελέχ προσηγορεύετο, θαυμαστὸν οὐδὲν, ἔστι γὰρ καὶ κύριον ὄνομα βασιλεύς. Ὁ ἀρχιερεὺς δὲ μᾶλλον Ἀχιμελέχ ἐν τῇ τῶν βασιλειῶν βίβλῳ γέγραπται, καὶ οὐκ Ἀβιμελέχ, κἂν λέγωσι τινες, ὅτι τὰ στοιχεῖα παρ' Ἑβραίοις τὸ Χάφ, τὸ Βήθ, πολλὴν ἐμφέρειαν ἔχουσι βραχεῖα μόνη κεραία τινὶ διαλλάττοντα, οὐκ ἀναγκαῖον τοῦτο πρὸς ἀπύδειξιν τοῦ κλειῖσθαι τὸν Ἀβιμελέχ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα στοιχεῖα πρὸς ἄλληλα φέρουσιν ὁμοιότητά τινα καὶ ἐμφέρειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο συγγέονται τὰ ὀνόματα· μᾶλλον μὲν οὖν ὁ ἀρχιερεὺς Ἀχιμελέχ ὀνομάζετο καὶ Ἀβιάθαρ κατὰ θιωνυμίαν· ὅς παρὰ τῶν εὐαγγελικῶν δεδιδάγμεθα παραδόσεων· εἰ δὲ τοῦ να' πρώτου ψαλμοῦ ἡ ἐπιγραφή Ἀβιμελέχ καλεῖ τὸν ἀρχιερέα, γραφικὸν κἂν σφάλμα μάλιστα τοῦτο.

« Εὐλόγησω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ· διαπαντὸς ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν τῷ στόματί μου. » — Ἐν παντὶ καιρῷ προσήκοντι καὶ διαπαντὸς ὅποτε δυνατόν ὁμνήσω τὸν Κύριον, τῷ σώματι κυρίῳ στόματι· τῷ δὲ νοερῷ διηνεκῶς· μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον.

« Ἐν τῷ Κυρίῳ ἐπαινεθήσεται ἡ ψυχή μου. » — Οὐ δι' ἀρετὴν οἰκείαν μεγαλυνθήσομαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἔχειν ὑπέρμαχον τὸν Θεόν.

« Ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν. » — Ἀκουσάτωσαν ὅτι ἐζήτησα τὸν Κύριον εἰς ἐπικουρίαν, καὶ εἰσήκουσέ μου. Πραεῖς δὲ φησὶ τοὺς ἀνεξικκῆτους ἦν αὐτός.

« Προσελθετε πρὸς αὐτὸν καὶ φωτισθητε, καὶ τὰ

πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυνοθῆ. » — Ὅσοι τῆ A
εὐθυμίας τὸν νοῦν ἐσκοτίσθητε, προσφύγετε εἰς θεὸν
καὶ τῆ εὐθυμίας φωτίσθητε, καὶ οὐ μὴ κατασχυνοθῆ-
τε ἐλπίσιν.

« Οὗτος ὁ πτωχὸς ἐκέκραξε, καὶ ὁ Κύριος εἰσή-
κουσεν αὐτοῦ, καὶ ἐκ πασῶν θλίψεων αὐτοῦ ἔσωσεν
αὐτόν. » — Οὗτος ἐγὼ ὁ πτωχὸς πάσης ἀνθρωπίνης
ἐπικουρίας.

« Παιρομθαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβου-
μένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. » — Στρατοπε-
δεύσει περίξ ἐκάστου · τῆ δυνάμει αὐτοῦ περιτει-
χίζων αὐτόν. Ὅλα γὰρ στρατῶ παρεικάξει τὴν
τοῦ ἀγγέλου δύναμιν, τοῦ φύλακος τῆς ἐκάστου
ζωῆς.

« Γούσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος. Μακά-
ριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν. » — Πείρα γινώτε καὶ B
μάθετε τὴν ἀγαθωσύνην τοῦ θεοῦ. Τουτέστιν ἐκζητήσα-
τε καὶ ὑμεῖς, καὶ προσδράμετε, καὶ τὰ τοιαῦτα.
Διτίττεται δὲ καὶ τὸν διὰ βαπτίσματος φωτισμὸν καὶ
τὴν τῶν θείων ὑστηρίων μετάληψιν, δι' ὧν τὸν
σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον διδασκόμεθα τὰ τῆς ἀγαθω-
σύνης τοῦ Κυρίου παραστατικά.

« Φοβήθητε τὸν Κύριον, πάντες οἱ ἅγιοι αὐτοῦ. »
— Ἄγιους καλεῖ τοὺς ἀνακειμένους τῷ καθαρῷ
θεῷ.

« Ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐ-
τόν. » — Οὐκ ἔστιν ἔλλειψις ἀληθοῦς ἀγαθοῦ τοῖς
φοβουμένοις αὐτόν.

« Πλούσιοι ἐπιώχουσιν, καὶ ἐπέινταν · οἱ δὲ
ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς
ἀγαθοῦ. » — Αἰωνίου καὶ ἀμειώτου.

« Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν; » — Ἐκεῖ- C
νος ἀκουσάτω τῆς ἐμῆς διδασχῆς ὅστις ὀρέγεται τὴν
ὄντως ζωὴν.

« Ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; » — Ἰμέρα:
εἰσὶν ἀγαθὰ τὸ αἰδίου φῶς μετὰ τῆς ἀλήτου εὐ-
φροσύνης καὶ ἀνεκλαλήτου.

« Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη
σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. » — Ἐντεῦθεν ὑποτίθε-
ται τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ φόβου τοῦ στοιχειωτικοῦ, καὶ
σωφρονίζε: πρῶτον τὴν γλῶσσαν τὸ εὐδύλισθον μῦθον
καὶ εροσπιρότατον ὄργανον εἰς ἅπαν κακόν.

« Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν ·
ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. » — Περὶ τοῦ
λόγου διδάξας, εἰς τὴν πρᾶξιν εὐτάκτως ἐχώρησε.

« Πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, τοῦ ἐξυ-
λοθερεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. » — Ἡ ἐπι- D
σκοπὴ καὶ τοὺς πονηροὺς, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἀφανίσαι
τὴν μνήμην αὐτῶν ἐκ τῆς χώρας τῶν σωζομένων.

« Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν
αὐτῶν, καὶ ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτῶν ἐῤῥύσατο
αὐτούς. » — Κραυγὴν νοητέον τὴν ἐπιτεταγμένην
νοερὰν ἔντευξιν, λύτρωσιν καὶ θλίψεων τὸ ἀκυρλεύτον
ὅπ' αὐτῶν μεῖναι τὴν ψυχὴν καὶ ἀήτητον.

« Ἐγγύς Κυρίου τοῖς συντετριμμένοις τῆ καρ-
δίᾳ. » — Τοῖς κατανευγμένοις ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν
ἀμαρτήμασι.

« Καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. » — Τοὺς
ἔχοντας τεταπεινωμένην ψυχὴν.

« Πολλὰ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων, καὶ ἐκ πασῶν
αὐτῶν ῥύσεται αὐτούς ὁ Κύριος. » — Ἐτι κρατεῖς,
ἐπιδείξει παντὸς πειρασμός.

« Φυλάσσει Κύριος πάντα τὰ ὄπτα αὐτῶν · ἐν ἐξ
αὐτῶν οὐ συντριβήσεται. » — Ὅσα κλεῖ τοὺς στε-
ρεοῦντας τὴν ψυχὴν λογισμοῦς, ὧν οὐδεὶς συντριβή-
σεται τῆ βίᾳ τῆς ἀμαρτίας.

« Θάνατος ἀμαρτιῶν πονηρός. » — Ἀλγεινός,
ἐπεὶπερ ὀξέως αἰσθάνονται τότε τῆς διαδεχομένης
τούτους κυλάσειος.

« Καὶ οἱ μισοῦντες τὸν δίκαιον πλημμελήσουσι. »
— Ψυχικῶς κινδυνεύουσιν.

« Αντριβήσεται Κύριος ψυχὰς δούλων αὐτοῦ, καὶ
οὐ μὴ πλημμελήσουσι πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπ' αὐ-
τόν. » — Τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιθυσιῶν καὶ δαιμονι-
κῶν αἰ ἠτητήθησαν τῆς τούτων ὑπομονῆς.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΔ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυῖδ. » — Καὶ τοῦτον ᾄσεν ὁ
Προφήτης διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σαούλ. Ἀρμάζει
δὲ καὶ πᾶσιν ὁμοίως τοῖς καταδιωκομένοις ὑπ'
ἐχθρῶν.

« Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικούντάς με, πολέμη-
σον τοὺς πολεμοῦντάς με. » — Τῷ σχήματι τῆς παν-
οπλίας ἐκδειματοῦ τοὺς πονηροὺς.

« Ἐκχεον ῥομφαίαν, καὶ σύγκλεισον ἐξεναντίας
τῶν καταδιωκόντων με. » — Γόμνωσον τὴν σπάθην
ἥτις ἐξελκομένη τοῦ κουλοῦ, δοκεῖ ἐκχεῖσθαι διὰ
τὴν λειότητα.

« Αἰσχυνοθήησαν καὶ ἐντραπήησαν οἱ ζητοῦντες
τὴν ψυχὴν μου. » — Φράξον ἔμπροσθεν ὥστε μὴ
δύνασθαι αὐτοὺς τὸν ἀπὸ σοῦ κίνδυνον ἐκφυγεῖν.

Ἄπιστραπήησαν εἰς τὰ ὀπίσω καὶ κατασχυνοθήησαν
οἱ λογιζόμεσοί μοι κακά. « — Οἱ σχεπτόμενοι καὶ
μελετώντες.

« Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χυδὸς κατὰ πρόσωπον ἀνέ-
μου. » — Ὅσον ἐπὶ τῷ διασκεδάννυσθαι ἐν τῇ φεύ-
γειν.

« Καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς. » — Προῦ-
πακουστέον τὸ ἔστιν.

« Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλισθημα. »
— Σκότος καὶ ὀλισθημα τὴν κατάπτωσιν λέγει· οἱ τε
γὰρ ἐν σκότει προσπαλοῦντες καὶ οἱ ὀλισθαίνοντες
καταπίπτουσι.

« Καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. »
— Μήτε ὑφθαλμῶ, μήτε ποδὶ βοηθούμενοι, κατε-
πειθέσθωσαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἐκδιώκοντος ὀπι-
σθεν.

« Ὅτι δωρεὰν ἔκρυψάν μοι διαφθορὰν παγίδος
αὐτῶν. » — Ἀνατίως καὶ ἀδίκως ἐτεκτήναντό μοι
ὄλεθρον διὰ μηχανῆς αὐτῶν.

« Μάτην ὠνεῖδισαν τὴν ψυχὴν μου. » — Ψευδῶς
ὠνεῖδισάν με.

« Ἐθέτω αὐτῷ παγίς ἣν οὐ γινώσκει. » — Παντὶ
τῷ τοιαῦτα κατ' ἐμοῦ συσκευάζαντι· ἐθέτω συμφορὰ
ἀπρόσπτος.

« Καὶ ἡ θύρα ἣν ἔκρυψε συλλαβέτω αὐτόν. »
— Θήραν λέγει· τὸ δίκτυον · διὰ τούτου δὲ καὶ διὰ τῆς
παγίδος τὴν συσκευὴν αἰνίττεται καὶ τῆ μηχανῆν-

« Καὶ ἐν τῇ παγίδι πεσεῖται ἐν αὐτῇ. » — Ἐν αὐτῇ παρ' αὐτοῦ παγέσθω, τουτέστι τοῖς οἰκείοις ἐπιχειρήμασιν διαφθαρείτω.

« Πάντα τὰ ὄσπᾶ μου ἐροῦσι, Κύριε, τίς ἕμοιός σοι; » — Διὰ τῶν ὄσπῶν τὴν ἐκ βάθους ψυχῆς ἐκφάνει ἐξομολόγησιν. Τὸ δὲ τίς ἀντὶ τοῦ οὐδεὶς.

« Ῥυόμενος πτωχὸς ἐν χειρὸς στερεωτέρων αὐτοῦ. » — Ἀνθρωπίνης ἐπικουρίας ἔρημον.

« Πτωχὸν καὶ πένητα τῶν διαρπαζόντων αὐτόν. » — Διὰ τούτων τὴν ἀγαν εὐτέλειαν ἐδήλωσεν ἑαυτοῦ διαρπαζόντων καὶ ἕσπον ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐλπίσι.

« Ἀνταπεδίδοσάν μοι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν καὶ ἀτεκνίαν τῇ ψυχῇ μου. » — Ἐπεὶ διὰ τῶν τέκνων ἡ μνήμη φυλάσσεται, τὴν διὰ θανάτου λήθην ἀτεκνίαν ἐκάλεσε. Τῇ ψυχῇ μου δὲ ἀντὶ τοῦ ἑμοῦ.

« Ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου. » — Κατέστηκον τῇ ἀσπίδι ἑμαυτόν.

« Καὶ ἡ προσευχὴ μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται. » — Καὶ ἡ αἴτησίς μου λαβούσα θεόθεν τὸ ἔμπρακτον, ἀποστραφήσεται εἰς κόλπον μου δίκην δώρου πολυτελοῦς.

« Ὡς πλησίον καὶ ὡς ἀδελφῶν ἡμίτερον οὕτως εὐηρέστουν. » — Τὸν Σαούλ φησὶν ἡ δὲ σύνταξις ἀδιάφορος.

« Ὡς πενθῶν καὶ σκύθρωπάζων, οὕτως ἔταπεινούμην. » — Οὐκ ἐπήρθη ἐπὶ τοῖς ἑμοῖς κατορθώμασιν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἔταπεινῶν καταστέλλων τὸν φθόνον.

« Καὶ κατ' ἑμοῦ εὐφράνθησαν καὶ συνήχθησαν. » — Οἱ δὲ φθονοῦντες οἰόμενοι τὴν ἑμὴν ἰσχὺν ἀφανίζεσθαι ἐχάρτησαν, καὶ ἠθροίσθησαν εἰς μελέτην ἐπιβουλῆς.

« Συνήχθησαν ἐπὶ ἐμὲ μάστιγες, καὶ οὐκ ἔγνωιν » — Ἄνδρες μάστιγες, ἀρτενικῶς ἦτοι πλήκται καὶ ἀναιρέται· ἐγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν.

« Διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατενύγησαν. » — Διεσχεῖσθησαν μὴ εὐρόντες με ἔνθα ἤλπιζον· οὐ μὴν μετεμελήθησαν.

« Ἐπίρασάν με, ἐξεμυκτήρισάν με μυκτηρισμῶ· ἔβρουζαν ἐπ' ἐμὲ τοὺς ὀδόντας αὐτῶν. » — Πείραν καὶ δοκιμὴν καὶ πᾶσαν ἐκίνησαν εἰς ἐμὲ ὥστε ἐλεῖν με· ποτὲ μὲν γὰρ ἀπάτη ἐχρήσαντο τούτο γὰρ βούλεται νῦν ὁ μυκτηρισμὸς, ποτὲ δὲ φανερώς ἐξεθηριώθησαν.

« Κύριε, πότε ἐπόψει; ἀποκατήτησεν τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν, ἀπὸ λεόντων τὴν μονογενῆ μου. » — Ἀποκατάστησόν με εἰς τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῆς κακουργίας αὐτῶν βυσάμενος.

« Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἐκκλησίᾳ πολλῇ ἐν λαῖψ βαρεῖ ἀίνεσω σε. » — Ἰουτέστι, πολυπληθεῖ.

« Ὅτι ἑμοῦ μὲν εἰρηνικῶς ἐλάλουν καὶ ἐπ' ὀργὴν δόλους διελογίζοντο. » — Δι' ὀργὴν καὶ ἦν ὑπέκρυπτον, ἐπέκρυπτον δολίως πῶς ἂν κινδυνεύσω.

« Καὶ ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν. » — Ὑστερον δὲ καὶ παρρησίᾳ κατηγοροῦν μου καὶ ἀνομολογῶν.

« Εἶπον, εὐγε, εὐγε, εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. »

— Ἰδόντες με, φησὶ, φεύγοντα καὶ ταλαιπωρούμενον εἰρήχασιν τὸ ἐπιφώνημα τῆς εὐφροσύνης, τὸ εὐγε, εὐγε· ἦτοι καλῶς καλῶς ἔχει δηλαδὴ τὸ πρᾶγμα· εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Ἄ ὀθλονότι ἔθελον.

« Εἶδες, Κύριε, μὴ παρξιωπήσης· Κύριε, μὴ ἀποστῆς ἀπ' ἑμοῦ. » — Μὴ ὑπομείνης ἔτι· οἱ γὰρ ὑπομένοντες εἰώθασιν σιωπῆν.

« Μὴ εἴποισαν ἐν καρδίαις αὐτῶν, εὐγε, εὐγε τῇ ψυχῇ ἡμῶν· μηδὲ εἴποισαν, Κατεπίομεν αὐτόν. » — Τῷ στόματι τῆς ῥομφαίας.

« Ἀγαλλιᾶσθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἄρα οἱ θέλοντες. » — Τὸ ἄμα ἀντὶ τοῦ πάντες ἐν ταυτῷ.

« Οἱ θέλοντες τὴν τὴν δικαιοσύνην μου. » Τὴν δικαιοσύνην μου.

« Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαιμόν σου. » — Τὸ μελετήσῃ ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ διηνεκῶς ἀπκγγελεῖ. Ἰστέον ὅτι τὰ πλείω καὶ κυριώτερα τοῦ παρόντος ψαλμοῦ εἰς τὸν Χριστὸν ἐκλαμβάνονται κατὰ τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΕ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, τῷ δούλῳ Κυρίου, τῷ Δαυὶδ. » — Διωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σαούλ εἰς σπηλαίον ἐκρύβη κοιμηθησόμενος. Ἀγνοῶν καὶ ὁ Σαούλ, τυλίσθη καὶ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ σπηλαίῳ. Καὶ νυκτὸς ἀναστὰς ὁ Δαυὶδ περιεῖλε τὸ πτερόγιον τῆς διπλοῖδος αὐτοῦ, καὶ μεθ' ἡμέραν ἔδειξεν αὐτὸ πρόβριθον τῷ Σαούλ καὶ ὠνείδισεν αὐτῷ τὴν ἀδικὸν ἐπιβουλὴν. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη μετάνοιαν καὶ ὑπόθεσιν τῆς ἐπιβουλῆς. Πάλιν δὲ ἐδολιεύετο τῇ ἀναίρεσιν τοῦ Δαυὶδ, καὶ τότε ὁ Δαυὶδ τὸν παρόντα ψαλμὸν συντέθεικεν.

« Φησὶν ὁ παράνομος, τοῦ ἀμαρτάνειν ἐν ἑαυτῷ· Οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. » — Τὸ φησὶν ἀντὶ τοῦ μελετᾶ. Ἦγουν μελετᾶ ὁ παράνομος ἐν ἑαυτῷ ὥστε ἀμαρτάνειν. Τὸ τοῦ γὰρ ἀντὶ τοῦ ὥστε, ἢ περιττόν.

« Ὅτι ἐδύλωσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ εὐρεῖν τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ, καὶ μισῆσαι. » — Ὅτι ἐδολιεύσατο ἑαυτὸν εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀνομίας αὐτοῦ καὶ τὴν ταύτης ἀποστροφῆν.

« Τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀνομία καὶ δόλος, οὐκ ἐβουλήθη συνιέναι τοῦ ἀγαθῶναι. » — Οὐχ ἐβουλήθη λαθεῖν σύνεσιν ὥστε ποιῆσαι τὸ καλόν.

« Ἀνομίαν δὲ ἐλογίσατο ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ. » — Καὶ τὸν καιρὸν τῆς ἀναπαύσεως εἰς πονηρὰς μελέτας ἀνήλισκε.

« Παρέστη πάση ὀδῷ οὐκ ἀγαθῇ. » — Ἐτοιμος ἦν εἰς πᾶσαν πρᾶξιν κακῆν.

« Κακία δὲ οὐ προσώχθησε. » — Οὐκ ἐπιβαρῆ δὲ καὶ φορτικὴν ἐνόμισε τὴν κακίαν, τουτέστιν, οὐκ ἀπεσεύσατο ταύτην.

« Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ τὸ ἔλεός σου, καὶ ἡ ἀληθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. » — Ἀντὶ τοῦ ἕως τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστιν ὑψηλὸν καὶ πολὺ.

« Ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη θεοῦ. » — Καὶ διὰ τῶν ὀρέων τὰ ὕψος καὶ μέγεθος ἠνίζατο. Ὅρη δὲ θεοῦ τὰ ὑπὸ θεοῦ κτισθέντα.

« Τὰ κρίματά σου ἄχυσος πολλῆ. » — Καὶ οἰκονομίαι σου ἀκατάληπτοι.

« Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώσεις, Κύριε. » — Τὸ Λ αἰώσεις ἀντὶ τοῦ σὺζεις, τουτέστι ζωοποιεῖς.

« Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπη τῶν πτερυγῶν σου ἐλπιούσιν. » — Ὅσοι καρῖως εἰσὶν ἄνθρωποι, μὴ τὴν προσηγορίαν τὴν πονηρίαν παραχαράξαντες.

« Μεθυσθήσονται ἀπὸ πιότητος οἴκου σου. » — Εὐφρανθήσονται ἀπὸ τοῦ πλούτου σου. Τουτέστι τῆς πλουσίας χορηγίας τῶν χρειωδῶν τῶν τε σωματικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν.

« Καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » — Τὸν σφοδρὸν ῥοῦν.

« Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς. » — Ὅτι σὺ πηγάζεις πᾶσαν ζωὴν.

« Ἐν τῷ φωτὶ σου ὄψόμεθα φῶς. » — Διὰ τοῦ Ἰου σου ἐπιγνωσθήμεθα Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

« Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε, καὶ τὴν δικαιοσύνην σου τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. » — Τὴν δικαίαν κηδεμονίαν σου.

« Μὴ ἐλθέτω μοι πῦρ ὑπερηφανίας, καὶ χεὶρ ἁμαρτωλοῦ μὴ σαλεύσει με. » — Περιφραστικῶς ἢ ὑπερηφανία καὶ ὁ ἁμαρτωλός. Ἄμαρτωλὸν δὲ μᾶλλον νοητέον τὸν διάβολον.

« Ἐκεῖ ἔπεσον πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀὴν ἀνομίαν. » — Ὅπου πίπτουσιν οἱ ἄνομοι, καὶ πετόντες ἐξωθούνται ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐξωθέντες, οὐ δυνήσονται τοῦ πτώματος ἐπανελθεῖν.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΖ.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ. Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευόμενοις. » — Παραζήλωσιν τὴν μίμησιν εἴρησιν.

« Μηδὲ ζήλου τοὺς ποιούντας τὴν ἀνομίαν. » — Μηδὲ ζήλωτους καὶ μακαρίους τοὺς ἀνομοῦντας ἡγοῦ διὰ τὴν μικρὰν εὐημερίαν καὶ πρόσκαιρον.

« Ἐλπίσον ἐπὶ Κύριον, καὶ ποιεῖ χρηστότητα. » — Ἐλπίσον ὅτι τοὺς πόνους τῶν ἐναρέτων οὐ περιόφεται, καὶ ποιεῖ τὸ ἀγαθόν.

« Καὶ κατασκηνῶσιν τὴν γῆν, καὶ ποιμανθήσῃ ἐπὶ τῷ πλούτῳ αὐτῆς. » — Οὕτω ποιῶν, ἀφύθως κατοικεῖ τὴν γῆν· ποιμανθήσῃ γὰρ παρὰ Θεοῦ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτῆς, ὥστε τῶν μὲν χρησίμων ἀπολαύειν, τῶν δὲ βλαπτόντων ἀπέχεσθαι.

« Κατατρώφῃσιν τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοὶ τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου. » — Διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀκρεστοῦ ἀγάπης καὶ τῆς ἀπλήστου μελέτης τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν.

« Ἀποκάλυψον πρὸς Κύριον τὴν ὁδὸν σου. » — Ἄξιαν Θείας ἐπισκοπῆς ποιήσον τὴν πολιτείαν σου.

« Καὶ ἔλπισον ἐπ' αὐτὸν, καὶ αὐτὸς ποιήσει. » — Ποιήσει ἢ συμφέρει.

« Καὶ ἐξοίσει ὡς φῶς τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ τὸ κρίμα σου ὡς μεσημβρίαν. » — Δικαιοσύνην καὶ κρίμα τὴν δικαίαν κρίσιν ἐκάλεσεν, ἦν ὁ Θεὸς φανερὰν ἐξενέγκαι τοῖς εἰς αὐτὸν ἐχυτοῦς ἐπιβρίψασι· τοῦτο γὰρ ἡ ἀληθὴς ἐλπίς.

« Ὑποτάγηθι τῷ Κυρίῳ καὶ ἰκέτευσον αὐτόν. » — Μὴ ἀντιλέξῃς τῷ τούτου βουλήματι, καὶ ἰκέτευσον αὐτόν ὥστε ἐλεηθῆναι καὶ σκεπασθῆναι.

« Μὴ παραζήλου ἐν τῷ κατευοδουμένῳ ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐν ἀνθρώπῳ ποιοῦντι παρανομίαν. » — Εἰπὼν « ἐν τῷ κατευοδουμένῳ » δέστελε περι ποίου λέγει.

« Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλιπε θυμόν· μὴ παραζήλου ὥστε πονηρεύεσθαι. » — Μὴ μόνον ἀπεχε τοῦ μιμεῖσθαι τοὺς πονηροὺς εὐπραγοῦντας, ἀλλὰ μὴ ὀργίζου μηδὲ θυμοῦ ἐν τῷ αὐτοῦς εὐπραγεῖν.

« Ὅτι οἱ πονηρευόμενοι ἐξολοθρευθήσονται· οἱ δὲ ὑπομένοντες τὸν Κύριον, αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν. » Εἰ καὶ μὴ πάντες σωματικῶς, τέως δ' οὖν ἅπαντες ψυχικῶς.

« Καὶ ἔτι ὀλίγον καὶ οὐ μὴ ὑπάρξει ὁ ἁμαρτωλός. » — Πόσον ζήσεται καὶ ἡ πονηρία τούτου σφρασθήσεται.

« Καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὕρης. » — Εἰ ζητήσεις δὲ εἰ ἔχει τόπον, οὐ μὴ εὕρης τὸν τόπον αὐτοῦ· τῶν γὰρ σωζομένων εἰσὶ πάντες οἱ τόποι, καὶ αἱ μοναὶ τοῦ Θεοῦ· τῶν δὲ ἀπελλυμένων ἢ γέεννα, ἥτις οὐδὲ καὶ τόπος λέγεται, ἀλλὰ ἀπώλεια.

« Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν, καὶ κατατρώφῃσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης. » — Καὶ καταπολύσουσι τῆς γῆς ἐκείνης ἐν πολλῇ εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐκεῖθεν ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός.

« Ὁ Κύριος ἐγχελάσεται αὐτόν, ὅτι προβλέπει, ὅτι ἦξει ἡ ἡμέρα αὐτοῦ. » — Προορᾷ γὰρ ὡς Θεὸς ἐρχομένην τὴν ἡμέραν τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ.

« Ἰσοφαλίαν ἐσπᾶσαντο ἁμαρτωλοὶ, ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν. » — Τῇ διαφορᾷ τῶν ὄπλων τὰς διαφορὰς ἐπιβουλάς αἰνιττεται.

« Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολύν. » — Τῷ δικαίῳ ἀνθρώπῳ κρεῖττον νομίζεται τὸ ὀλίγον μετὰ δικαιοσύνης τοῦ πολλοῦ μετὰ ἁμαρτίας.

« Ὅτι βραχίονες ἁμαρτωλῶν συντριβήσονται. » — Βραχίονας τὰς δυνάμεις κλεῖ.

« Ὑποστηρίζει δὲ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος. » — Ὑπὸ δαιμόνων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων ὠθούμενοι οὐ περιτραπήσονται.

« Γινώσκει Κύριος τὰς ὁδοὺς τῶν ἀμώμων, καὶ ἡ κληρονομία αὐτῶν εἰς αἰῶνα ἔσται. » — Τὴν αἰώνιον γὰρ βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσουσιν.

« Οὐ καταισχυθησονται ἐν καιρῷ πονηρῷ. » — Ἐν καιρῷ ἐπιπόνῳ, τουτέστι ἐν πειρασμοῖς, οὐ καταισχυθησεται ἠττηθεῖς, ὅτε μὴ ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ τῷ ἐπιπονωτάτῳ τοῖς ἁμαρτωλοῖς.

« Καὶ ἐν ἡμέρᾳ λιμοῦ χορτασθήσονται. » — Λιμὸν ὑποληπτέον τὴν ἐνδοξίαν τῆς ἀληθινῆς εὐφροσύνης, οὐ δὲ λιμοῦ οὐ πειρασθήσεται ὁ δίκαιος.

« Ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπολοῦνται. » — Ἀπώλεια κυρίως ἢ ἐκπτώσις τῆς σωτηρίας ἐστίν.

« Οἱ δὲ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου, ἅμα τῷ δοξασθῆναι αὐτούς, καὶ ὑψωθῆναι, ἐκλιπόντες ὡσεὶ καπνὸς ἐξέλιπον. » — Τοῦτο καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἀρμόζει καὶ τοῖς εἰδώλοις μετὰ τῶν ἐνοικούντων αὐτοῖς.

« Δανείζεται ὁ ἁμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσει. » — Οὐ μόνον οὐ μεταδίδωσιν οἴκων, ἀλλ' οὐδὲ τὸ κεχρεωστημένον ἀποδίδωσι· τοσοῦτόν ἐστιν ἀπηνῆς καὶ παράνομος.

« Ὁ δὲ δίκαιος οἴκτειρει καὶ δίδωσιν. » — Οἴκτειρει μὲν οἴκθην, δίδωσι δὲ τὸ κεχρεωστημένον, ἥτοι ἀποδίδωσι.

« Ὅτι αἱ εὐλογουῦντες αὐτὸν κληρονομήσουσι γῆν· οἱ δὲ καταρώμενοι αὐτὸν ἐξολοθρευθήσονται. » — Τὸ ὅτι ἀποφαντικὸν ἀντὶ τοῦ ὄντως· κατάραν δὲ τὴν ὕβριν φησί.

« Παρὰ Κυρίου τὰ διαθήματα ἀνθρώπου· κατευθύνεται. » — Ὀρμαῖ μὲν ὁ δίκαιος οἴκθην εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, παρὰ Κυρίου δὲ διηγείται. Ἐως γὰρ τῆς θείας οὐδύλους εὐδοκῆσεται· ἀνθρώπου δὲ, τοῦ δικαίου δηλαδή.

« Καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ θελήσει. » — Τὴν πολιτείαν γὰρ αὐτοῦ ἀποδέχεται λίαν.

« Ὅταν πέσῃ, οὐ καταραχθήσεται· ὅτι Κύριος ἀντιστηρίζει χεῖρα αὐτοῦ. » — Ὅταν ἀλισθήσῃ λόγοις οἰκονομίας μείζονος παραχωρήσαντος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀπολείται, χεῖρα βοήθειας, εἰτούν ἐπιστροφῆν καὶ μετάνοιαν ὑποτιθεμένου αὐτῷ τοῦ Θεοῦ.

« Νεώτερος ἐγενόμην· καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλειμμένον. » — Τὴν τελείαν φησὶν ἐγκατάλειψιν.

« Οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. » — Οὐδὲ εἴ τις αὐτῷ γένηται κατὰ πνεῦμα, καὶ τὴν τρέφον αὐτοῦ διαδέξατο, τῆς τὴν ψυχὴν στηρίζουσας τροφῆς ἐξηπόρησεν.

« Ὅλην τὴν ἡμέραν ἕλει καὶ δανείζει ὁ δίκαιος. » — Ἀεὶ δανείζει ὁ δίκαιος ὁ βούλει. Δάνειον δὲ πᾶν ὄμμα τοῦ δικαίου, διὰ τὸ σὺν πολλῷ τόκῳ μέλλειν αὐτὸν θεόθεν τοῦ ἀπολαθεῖν.

« Καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν ἐστίν. » — Τουτέστι εὐλογημένον καὶ ἐπαινετόν.

« Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν, καὶ κατασκήνου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Κατασκήνου εἰς τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, ἐν τῷ αἰῶνι παρθενικῶν, διὰ τὸ πρὸςκαιρον τῆς ζωῆς.

« Ὅτι Κύριος ἀγαπᾷ κρίσιν. » — Κρίσιν τὴν δικαιοσύνην λέγει.

« Στόμα δίκαιου μελετήσῃ σοφίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσῃ κρίσιν. » — Σοφίαν εἶρηκε τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Τὰς αὐτάς δὲ καὶ κρίσιν ἐκάλεσεν.

« Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαθήματα αὐτοῦ. » — Οὐκ ἐμποδισθήσεται ἢ πρὸς Θεὸν ὁδὸς αὐτοῦ.

« Κατανοεῖ ὁ ἁμαρτωλὸς τὸν δίκαιον, καὶ ζητεῖ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. » — Παρατηρεῖ καὶ ἀνεθρεῖ τὸν δίκαιον ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ αἰσθητὸς καὶ ὁ νοητός.

« Ὁ δὲ Κύριος οὐ μὴ ἐγκαταλίπη αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ. » — Περὶ τῆς τελείας λέγει ἐγκαταλείψεως.

« Οὐδὲ μὴ καταδικάσῃται αὐτόν, ὅταν κρίνηται αὐτόν. » — Ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν κατὰδικον ποιήσει ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον, ὅταν ὁ ἁμαρ-

τωλὸς ἀντικρίνηται αὐτῷ· καὶ γὰρ οἱ δαίμονες κολαζόμενοι καταδοθήσονται τῶν δικαίων, εἴποτέ τι ὡς ἄνθρωποι ἐπλημμέλησαν.

« Ὑπόμεινον τὸν Κύριον καὶ φύλασον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ὑψώσει σε τοῦ κατακληρονομήσαι γῆν. » — Ἀνώτερόν σε ποιήσει τῶν ἐπιβουλῶν ἄμα καὶ δοξάσει σε.

« Ἐν τῷ ἐξολοθρευέσθῃ· ἁμαρτωλοὺς ὄψει. » — Ἦτοι τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἁμαρτωλῶν ἴδης.

« Ὁ τόπος αὐτοῦ. » — Ἀντὶ τοῦ, οὐχ εὐρέθη ὢν πον.

« Φύλασσε κακίαν καὶ ἴδε εὐθύτητα. » — Τήρει τὸ εἶναι ἀπόνηρος· καὶ λάβε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εὐθύτητα.

« Ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπου εἰρηνικῶ. » — Ἐγκατάλειμμα φησὶ τὸ μνημόσυνον.

« Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται ἐπὶ τὸ αὐτὸ, τὰ ἐγκαταλείμματα τῶν ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσονται. » — Ὁμοῦ τῷ μνημοσύνῳ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΖ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ εἰς ἀνάμνησιν Σαβῆάτου. » — Εἰς ἀνάμνησιν τῶν πλημμελημάτων δηλαδή καὶ τῶν διὰ ταῦτα κακοπαθειῶν ὁ ψαλμὸς συντίθεται τῷ Δαυΐδ δεομένῳ περὶ τοῦ Σαβῆάτου, τουτέστι τῆς τῶν ἀλλοειῶν καταπαύσεως· ἀνεστὶν γὰρ θεόθεν παρακαλεῖ τῶν δι' ἁμαρτίας ἐπενεχθειῶν αὐτῷ πολυειδῶν συμφορῶν.

« Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι. » — Βέλη Θεοῦ καλεῖ τὰς ἐπενεχθείσας αὐτῷ συμφορὰς, τὰς τὴν καρδίαν νυκτούσας δίκην βελῶν.

« Καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. » — Τουτέστιν, ἐπιμόνως ἐτιμώρησας.

« Οὐκ ἔστιν ἴσσις ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου. » — Ἰασίν φησὶ τὴν τῆς κακοπαθείας ἀπαλλαγὴν· τὸ δὲ « ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς » ἀντὶ τοῦ, διὰ τὴν ὀργὴν σου· περιφραστικῶς γὰρ εἴρηται τὰ ποιαῦτα.

« Οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου. » — Κλονοῦμαι γὰρ καὶ τρέμω.

« Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. » — Οἱ μύλωνες τῆς ψυχῆς μου δυσωδίαν ἀποφέρουσι, καὶ οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐσάπησαν τέλειον.

« Ἐταλαπύρησα καὶ κατεκάμην ἕως τέλους· ὄλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων ἐπορευόμην. » — Ἐκακουπάθησα, καὶ ἀσθενήσας κατεκάμην πνυτελῶς, τὴν ψυχὴν δηλαδή καὶ τὸ σῶμα.

« Ὅτι αἱ ψόαι μου ἐπλήθησαν ἐμπαιγμάτων. » — Τὰς ψόας λαγόνας εἶπεν ὁ Σύμμαχος, δι' ὧν δηλοῦται τὸ ἐπιθυμητικόν· περὶ ταῦτα γὰρ οἱ νεφοὶ φησὶν οὖν· Π ἐπιθυμία μου ἐνεπαίχθη ὅπῃ τοῦ δαίμονος διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ὀρέξεων ἐκπληρώσεως.

« Ἐκακώθη καὶ ἐταπεινώθη ἕως σφόδρα. » — Διὰ τούτου τὴν σκληραγωγίαν καὶ κακουχίαν ἐδή-

λωσε. Τὸ δὲ ἔως σφόδρα ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦ παν- A
τελοῦς.

« Ἐρυόμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. » —
Ἦ ἀγριότης τοῦ ἀπὸ καρδίας στεναγμοῦ, τουτέστι τοῦ
ἐκ βάθους, βρυχηθῶν λέοντος εἶρκει.

« Κύριε, ἐναντίον σου πᾶσα ἡ ἐπιθυμία μου· καὶ ὁ
στεναγμός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη. » — Ἦ
μετὰ τὴν ἁμαρτίαν σιωπῆς ἐπιθυμῶ. Καὶ γινώσκεις
τοῦτο, καὶ τοῦ στεναγμοῦ μου ἀκούεις.

« Ἦ καρδία μου ἐταράχθη· ἐγκατέλιπέ με ἡ
ἰσχύς μου. » — Ἦ καρδία μου ἐταράχθη ὑπὸ τοῦ
συνειδήτου· ἡ ἰσχύς μου κατέλιπέ με ἀπὸ τῆς κα-
κουχίας.

« Καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ αὐτὸ οὐκ
ἔστι μετ' ἐμοῦ. » — Ἀπὸ τοῦ συνεχῶς θαυροῦν.

« Οἱ φίλοι μου, καὶ οἱ πλησίον μου ἐξέναντί μου B
ἤγγισαν, καὶ ἔστησαν. » — Ἐναντιούμενοι ἐπλησιασάν
μοι καταδιώκοντες καὶ ἔστησαν κατ' ἐμοῦ.

« Καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν. » —
καὶ οἱ ἐμοὶ σύμμαχοι πόρρω ἐφυγον ἀπ' ἐμοῦ.

« Καὶ ἐξεβιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου. » —
Καὶ συνέβλιθόν με οἱ θέλοντες ἀνελεῖν με.

« Καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι ἐλάλησαν μα-
ταιότητος. » — Καὶ οἱ θέλοντες κακωθῆναι μοι διε-
λοιδυροῦντό μοι, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπεβούλευον κατ'
ἐμοῦ.

« Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλα-
λος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. » — Λεῖπει τὸ
ἦμην.

« Καὶ ἐγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων καὶ
οὐκ ἔχων ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμούς. » — Ἐλεγ-
μοὺς τὰς ἀντιφράσεις φησὶ δι' ὧν τις ἐλέγχει τὸν C
κακῶς λέγοντα.

« Ὅτι εἶπον, Μὴ ποτε ἐπιχαριώσῃ μοι οἱ ἐχθροί
μου. » — Εἶπον ἐν ἑαυτῷ εὐχόμενος, Μὴ ἐπιχα-
ρεῖσάν μοι οἱ ἐχθροί μου.

« Καὶ ἐν τῷ θαλευθῆναι πόδας μου ἐπ' ἐμὲ ἐμε-
γαλοῦρήμοντες. » — Καὶ ἐν τῷ παρατραπῆναι
με τῆς βίας τῶν θείων ἐντολῶν ἐλαυχήσαντο κατ'
ἐμοῦ.

« Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος. » — Πρήχειρόν με
ταῖς τιμωρίαις τῆς ἁμαρτίας ἐποίησε.

« Καὶ ἡ ἀλγηδὼν μου ἐνώπιον μου ἔστι διαπαν-
τός. » — Καὶ ἡ τῆς ἁμαρτίας μνήμη διαπαντός ἐν
ἐμοί, νύττουσα καὶ ἀλγύνουσα.

« Ὅτι τῆς ἀνομίας μου ἐγὼ ἀναγγελῶ καὶ μεριμνήσω D
ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. » — Τουτέστι, φροντίσω
τῆς θεραπείας αὐτῆς.

« Οἱ δὲ ἐχθροί μου ζῶσι καὶ κεκραταίνονται ὑπὲρ
ἐμέ. » Τὸ ζῶσιν ἀντὶ τοῦ τῶζονται.

« Διέβαλόν με, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθωσύνην. »
— Ἀγαθωσύνην λέγει τὴν ἀνεξικακίαν· « ἐμοῦ
γάρ, φησὶν, ἀνεξικακοῦντος αὐτοῖς, » αὐτοὶ διέβαλ-
λόν με.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΠ'.

« Εἰς τὸ τέλος τῷ Ἰδοῦμ φῶδῃ τῷ Δαυὶδ. » —
Ἐνταῦθα τραγωδεῖ ὁ Προφήτης τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως καὶ τὴν εὐτέλειαν μεμνημένος καὶ ὧν ἔπαθεν
ὑπὸ Ἀβεσσαλὼμ διωκόμενος.

« Εἶπα, φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἁμαρτά-
νειν με ἐν γλώσσῃ μου. Ἐθέμην τῷ στόματι μου
φυλακὴν. » — Ὁδοὺς ἐνταῦθα τοὺς λόγους φη-
σὶν.

« Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, »
— Συστῆναι τὸ παρατάξασθαι εἶρηκεν.

« Ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγα-
θῶν. » — Ἐκωφώθην ἐκὼν καὶ ἐταπεινώθην, ἐπεὶ
ἐμνήσθην, ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας μου ταῦτα. Ἐσίγησα
καὶ οὐκ ἀπεκρίθην τῷ ὑβρίζοντι ἐξ ἀγαθῶν ἦτοι
ἀγαθωσύνης, ὅ ἐστιν ἀνεξικακίας.

« Καὶ τὸ ἀλγημά μου ἀνεκαίνισθῃ. » — Καὶ ὁ διὰ
τὰς ἁμαρτίας πόνος τῆς μνήμης ἀνεκαίνισθῃ.

« Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου. » —
Ἐθερμάνθη ἀνεφλέχθη ὑπὸ θυμοῦ· πλὴν ἐντός.
οὐ γὰρ ἐξέφηνα τοῦτον χρησάμενος μακροθυμία.

« Καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκκαυθήσεται πῦρ. » — Ἐν
τῷ μελετᾶν με καὶ ἀναπολεῖν, καὶ πέπραγα πονηρὰ
καὶ ἄπασχω δεινὰ, ἀεὶ ἀναφλεγῆσεται μοι πῦρ λύπης
ἐμπιμπρῶν τὴν καρδίαν μου.

« Ἐλάλησα ἐν γλώσσῃ μου· Γνώρισόν μοι, Κύριε,
τὸ πέρασ μου. » — Πρὸς μὲν τὸν ἐχθρὸν ἐσίγησα, πρὸς
δὲ τὸν Θεὸν ἐλάλησα ἡρέμῃ. Δῆλόν μοι ποιήσουν τὸ
τέλος τῆς ζωῆς· σφόδρα γὰρ ἐφίεμαι τῆς τελευτῆς διὰ
τὴν τῶν λυπηρῶν ἀπαλλαγὴν.

« Καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν,
ἵνα γινῶ τί ὕστερῶ ἐγώ. » — Καὶ πᾶν τὸ ποσὸν
τοῦ ἡλίου χρόνου τῆς ζωῆς μου τί ἐστιν, ἵνα ἐξ ὧν
ἐτῶν ἐζήσῃ, γνωρίσω τὸ λείπον τῆς ὁλότητι τῆς ζωῆς
μου.

« Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου. » —
Ἰδοὺ παλαιστὰς ἔθου τὰς ἡμέρας μου, ὀλιγαριθ-
μους δηλαδὴ· καὶ ὁ παλαιστής γὰρ ἐλάχιστον μέ-
τρον ἐστὶ, καὶ ὑπερ οἱ τέσσαρες δάκτυλοι τῆς συμ-
πῆξει· ἀποτελέσουσι, τριτημόριον ὃν σπιθαμῆς. Λέ-
γει δὲ διὰ τῆς ἐπιλοΐπους ἡμέρας αὐαυῦ. Ἰστέον δὲ
ὅτι καὶ τὸ μετρούμενον τῷ τοῦ μέτρου καλεῖται
ὀνόματι, ὡς λέγομεν σίτου μέδιμον καὶ πῆχυν
ὀφάσματος.

« Καὶ ἡ ὑπόστασις μου ὡσεὶ οὐθὲν ἐνώπιόν σου. »
— Καὶ πρὸς τὴν σὴν αἰδιότητα πᾶσα ἡ ἐμὴ ὑπαρξίς
ὡς οὐθέν.

« Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης. » — Ἀληθῶς,
φησὶ, τὰ σύμπαντα ἀνθρώπινα ἀγαθὰ ψευδός.

« Πᾶς ἄνθρωπος ζῶν. » — Τουτέστι πᾶσα ἀνθρω-
πίνῃ ζωῇ.

« Μέντοι γε ἐν εἰκόνι διαπορεύεται ἄνθρωπος. » —
Τὸ μέντοι γε καὶ τὸ μενοῦν γε τὸ ὄντος δηλοῦσι· τὸ δὲ
ἐν εἰκόνι ἀντὶ τοῦ δι' εἰκόνας τε καὶ σκιᾶς.

« Πλὴν μάτην ταράσσεται, θησαυρίζει καὶ οὐ γι-
νώσκει τί τι συνάξει αὐτά. » — Λοιπὸν ψευδῆ περι-
σπάται.

« Καὶ νῦν τίς ἡ ὑπομονή μου; εἰχὴ Κύριος; καὶ
ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοῦ ἐστίν. » — Καὶ λοιπὸν τίς
ἡ ἐλπίς μου;

« Ἐκωφώθην καὶ οὐκ ἔνοιξα τὸ στόμα μου, ὅτι
σὺ ἐποίησας. » — Ὅτι σὺ παρεχώρησας ὀνειδίξασθαι
με δηλαδὴ.

« Ἐν ἐλεγμοῖς ὑπὲρ ἀνομίας ἐπαίδευσας ἄνθρω-

πον. » = Ἐν ταῖς διὰ πείρας ἐλέγχαις σου ἐτώ-
φρόνισας ἀνθρωπον, ἢ ὡς ἐμὲ ἕνεκεν ἀνομίας·
ἠνόμισα γάρ.

« Καὶ ἐξέτηξας ὡς ἀράχνην τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. » —
Ἐν ταῖς πειρασμοῖς ἐλίπτυνας αὐτὸν ὡς τὴν ἀράχνην
τὸ ζωόφιον.

« Πλὴν μάτην ταράσσεται πᾶς ἀνθρωπος. » — Διὰ
τοῦτο ψευδῶς πᾶς ἀνθρωπος σπεύδει δηλονότι καὶ
ἀγωνίζεται.

« Εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου, Κύριε, καὶ τῆς
δεήσεώς μου, ἐνώτισαι τῶν δακρύων μου, μὴ παρασιω-
πήσης. » — Ἀντὶ τοῦ παρίδης· ἀδιάφορος κἀνταῦθα ἡ
σύνταξις ὡς πολλαχού.

« Ὅτι πάροικος ἐγὼ εἶμι παρὰ σοί, καὶ παρεπί-
δημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου. » — Κάτ-
οικος μὲν εἶμι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους παρὰ σοὶ δὲ
πάροικος· σοῦ γάρ κλεύσαντος τοῦ Κυρίου τῆς γῆς
μετοικίζομαι.

« Ἄνες μοι, ἵνα ἀναψύξω πρὸ τοῦ με ἀπελθεῖν,
καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω. » — Ἐν τῷ βίῳ τούτῳ δη-
λαδῆ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΘ'.

« Εἰς τὸ τέλος, τῷ Δαυίδ ψαλμός. » — Προσώπων
τῆς Ἐκκλησίας τῶν Χριστιανῶν εὐχαριστούσης μὲν
ἐφ' οἷς ἠξιώθη τῆς θείας χάριτος, δευμέντης δὲ καὶ
περὶ τῶν ἐπανισταμένων αὐτῇ τυράννων.

« Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσ-
έσχε μοι, καὶ εἰσέκουσε τῆς δεήσεώς μου. » — Τοὺς
μεγίστους κινδύνους τοιούτοις οἱ παιοὶ ἐνόμασιν
ὑπεσήμενον.

« Καὶ ἀνήγαγέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας καὶ
ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος. » — Τοῦτέστι πηλοῦ ἰλυώδους καὶ
δυσώδους.

« Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτρῳ τοὺς πόδας μου. » — Ἐπὶ
τὴν ἀσφάλειαν τῆς πίστεως καὶ ἠδρασέ με, ὥστε μὴ
κλονεῖσθαι τοῖς πειρασμοῖς.

« Καὶ κατεύθυνε τὰ διαδήματά μου. » — Ἐπέδειξέ
μοι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν.

« Καὶ ἐνέθαλεν εἰς τὸ στόμα μου ᾄσμα καινόν, ὕμνον
τῷ Θεῷ ἡμῶν. » — Ἐῆ καινὴ χάριτι καὶ ταῖς καιναῖς
εὐεργεσίαις τοῦ Σωτῆρος ἐπιπρεπές.

« Ὄφονται πολλοὶ, καὶ φοβηθήσονται, καὶ ἐλπιού-
σιν ἐπὶ Κύριον. » — Ὄφονται τὰ τεράστια τοῦ Κυρίου
καὶ φοβηθήσονται τὸν ἐνεργοῦντα ταῦτα.

« Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἐστὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλ-
πίς αὐτοῦ. » — Τὸ ὄνομα Κυρίου ἀντὶ τοῦ, ὁ Κύ-
ριος.

« Ἀπήγγειλα καὶ ἐλάλητα, ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ
ἀριθμῶν. » — Διηγησάμην πολλά σου θαυμάσια, οὐ
μὴν τὰ πάντα· πῶς γὰρ ἅ καὶ ὑπὲρ τὴν ἀπειρίαν τοῦ
ἀριθμοῦ ἐπληθύνθησαν.

« Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· ἴατα δὲ
κκτηρίτω μοι. » — Τὰ ἐντεῦθεν προσώπων τοῦ Χριστοῦ
πρὸς τὸν Πατέρα λέγοντος, « Ἀπεδοκίμασας τὴν
νομικὴν Θυσίαν, σίμα δέ μοι κατεσκευάσας ἐκ τῶν
παρθενικῶν ἀλμάτων. » Ὡστε τοῦτο ὑπὲρ τῆς τῶν
ἀνθρώπων τυθῆναι σωτηρίας.

« Τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἔγω. » — Ἦν ὅτε τὰ νο-
μικὰ θύματα ἐπηυδύκηντας εἶπον ἐγὼ· Ἰδοὺ ἔγω

πρὸς Θυσίαν· εἴρηκε γὰρ, « Πάτερ, ἔγγικεν ἡ
ῥα. »

« Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. » —
Βιβλία λέγονται τὰ συγγράμματα· κεφαλίδες δὲ
τὰ εἰλητάρια, ἐν οἷς οἱ Ἰσραῖλοι συνέταττον τὰ συγ-
γράμματα τῶν ψαλμῶν. Φησὶν οὖν Ἐν κεφαλίδι βι-
βλίου, δηλονότι προφητικῶς, « περὶ τῆς ἐμῆς οἰκο-
νομίας γέγραπται. » περιεκτικῶς γὰρ καὶ γενικῶς τὰς
κεφαλίδας κεφαλίδα εἴρηκεν.

« Τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός μου, ἐβουλή-
θην. » — Καὶ τὸ τῷ περιττὸν τίθεται κἀνταῦθα
ὡςπερ καὶ πολλαχού.

« Καὶ τὸν νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » —
Καὶ τὰς ἐντολάς σου ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου, τουτέσ-
τιν, ὀλοψύχως ἠδουλήθην ποιῆσαι.

Εὐηγγελισάμην δικαιοσύνην ἐν ἐκκλησίᾳ μεγάλη. »
— Δικαιοσύνην τὸ Εὐαγγέλιον εἴρηκεν ὡς δικαιοῦν
τοὺς πιστεύοντας· τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἀλήθειαν καὶ
σωτήριον ἔλεος.

« Σὺ δὲ, Κύριε, μὴ μακρύνῃς τοὺς οἰκτιρμοὺς
σου ἀπ' ἐμοῦ. » — Ἐὰν ἐντεῦθεν προσώπων τῆς τῶν πι-
στῶν Ἐκκλησίας.

« Κατέλαβόν με αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκ ἔδυνή-
θην τοῦ βλέπειν. » — Σκοτίζουσι γὰρ οἱ πειρασμοὶ
τοὺς νεφεροὺς ὀφθαλμοῦς.

« Ἡ καρδία μου ἐγκατέλιπέ με. » — Οὕτω ταῖς
πειρασμοῖς ἐξησθένησα, ὡς δοκεῖν μὴδὲ καρδίαν
ἔχειν.

« Εὐδύκηνσον. Κύριε, τοῦ ῥύσασθαί με. » — Θέ-
λησον λυτρώσασθαί με τῆς τῶν πειρασμῶν κατακυ-
ριεύσεως.

« Καταισχυνθείησαν καὶ ἐντραπίησαν ἅμα οἱ ζη-
τούντες τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξῆραι αὐτήν. » — Ἐὰν
ἅμα ἀντὶ τοῦ, κατ' αὐτὸν πάντες.

« Καὶ εἰπάτωσαν διαπαντός, Μεγαλυνθήτω ὁ Κύ-
ριος, οἱ ἀγαπῶντες τὸ σωτήριόν σου. » — Οἱ ἀγα-
πῶντες τὴν περὶ σοῦ σωτηρίαν καὶ μὴ τὴν παρ'
ἀνθρώπων.

« Βοηθός μου καὶ ὑπερασπιστής μου εἶ σὺ, ὁ
Θεός μου, μὴ χρονίσῃς. » — Μὴ βραδύνης εἰς τὸ
βοηθῆναι μοι.

ΨΑΛΜΟΣ Μ'.

« Εἰς τὸ τέλος ψαλμός τῷ Δαυίδ. » — Φιλοπτω-
χίαν διδάσκει καὶ εἰς Χριστὸν ἀναφέρεται, καὶ περὶ τῆς
τοῦ Ἰούδα προλέγει ἀποστασίας.

« Μακάριος ὁ συνιών ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα. »
— Τὸ συνιών κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ, ὅσον φρο-
νῶν.

« Ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος. »
— Ἡμέραν πονηρὰν ὀνομάζει τοὺς τε καιροὺς τῶν
πειρασμῶν, καὶ τὴν τῆς μελλούσης κρίσεως ῥῆσαν·
τὴν ἐπίκουρον τοῖς ἀμαρτωλοῖς.

« Κύριος φυλάξαι αὐτὸν καὶ ζῆσαι αὐτὸν, καὶ μα-
καρίσει αὐτὸν ἐν τῇ γῆ καὶ μὴ παραδοίη αὐτὸν εἰς
χεῖρας ἐχθρῶν αὐτοῦ. » — Τὸ ζῆσαι ἀντὶ τοῦ ζωο-
ποιῆσαι· γῆν δὲ πολλὰ τὸν οὐράνιον χῶρον κα-
λεῖ.

« Κύριος βοηθήσει αὐτῷ ἐπὶ κλίνης ὀδύνης αὐ-

τοῦ. » — Κλίτην ὁδόνης φησὶ τὴν ὑποδεχομένην τὸν ὁδονώμενον.

« Ὅλην τὴν κοίτην αὐτοῦ ἔστρεψας ἐν τῇ ἀρβύστιά αὐτοῦ. » — Κοίτην φησὶ τὴν κατάκλισιν· τὸ δὲ ἔστρεψας ἀντὶ τοῦ στρέψεις, εἶπουν ἀλλάξεις, ἀπὸ νοσερᾶς εἰς ὑγιεινήν. Ὡς οὖν δὲ συντακτέον. Ἦν τῇ ἀρβύστιά αὐτοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀρβύστιάς αὐτοῦ εἰς τὸ παντελὲς τὴν κατάκλισιν αὐτοῦ ἀλλάξεις.

« Ἐγὼ εἶπα. Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἡμαρτόν σοι. » — Τὰ ἐντεῦθεν πάντα προσώπων τοῦ Χριστοῦ ἀναδεχομένου εἰς ἑαυτὸν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν.

« Οἱ ἐχθροὶ μου εἶπον κακὰ μοι. » — Τοῦ Κυρίου ἐχθροὶ οἱ Ἰουδαῖοι· κακὰ δὲ, ῥήματα ὀτρυνόντι τὰ πονηρά.

« Πότε ἀποθανεῖται, καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ; Καὶ εἰ εἰσεπορεύετο τοῦ ἰδεῖν. » — Περὶ τοῦ Ἰουδα φησὶν ὅτι « ἐκλήρητο ἔθνος κατηγόμενον, ὥστε ἰδεῖν εἰ ἔστιν εὐκαιρία ἵνα με παραδῇ. »

« Μάτην ἐλάλει. » — Μάτην ἐμελέτα ἡ καρδιά αὐτοῦ λαθεῖν με τὸν καρδιωγνώστην.

« Ἡ καρδιά αὐτοῦ συνήγαγεν ἀνομίαν ἑαυτῷ. » — Οὐδὲν ἕτερον ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς ἐκέρδησεν, ἢ ὅτι ἐθησαύρισεν εἰς ἑαυτὸν ἀνομίαν.

« Ἐξοπορεύετο ἔξω καὶ ἐλάλει ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀντὶ τοῦ, ὁμοῦ αὐτοῖς τοῖς ἐχθροῖς.

« Κατ' ἐμοῦ ἐφιθύριζον πάντες οἱ ἐχθροὶ μου. » — Τὸ ἐλογίζοντο ἀντὶ τοῦ ἐμελέτων καὶ ἐβουλεύοντο.

« Λόγον παράνομον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ. » — Κατηγορίαν ψευδοῦ συνεσκεύασαν κατ' ἐμοῦ· εἶπον γὰρ ὅτι ἄ... τὸν ὄχλον κατὰ τοῦ Καίσαρος.

« Μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀποστῆναι; » — Ἄρα, φησὶν, ὁ ὑπνῶν οὐκ ἐγερθήσεται; καὶ ὁ θνήσκων, οὕτως εὐκόλως ἐξαναστήσομαι, ὥσπερ ἐκοιμώμενον.

« Καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου ἐφ' ἧν ἔλπισα. » — Τὸ γὰρ παρέλκον· φησὶ δὲ, ὃ μόνον οἱ ἐχθροὶ μου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς φιλίας μου, ἦγον ὁ ἀγαπητός μου, ὃν ἀπέτρεφον, ἐμεγάλυνεν, ἦτοι μέγαν εἰργάσατο κατ' ἐμοῦ ὄλον.

« Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. » — Τὸ ἐλέησον καὶ ἀνάστησον ἀνθρωποπρεπές· τὸ δὲ ἀνταποδώσω θεοπρεπές.

« Ἐν τούτῳ ἔγνω ὅτι τεθέληκάς με, ὅτι οὐ μὴ ἐπιχαρῆ ὁ ἐχθρός μου ἐπ' ἐμέ. » — Τὸ τεθέληκάς ἀντὶ τοῦ ἠγάπησας· ἐχθρός δὲ καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ διάβολος.

« Ἐμοῦ δὲ διὰ τὴν ἀκκίαν ἀντελάβου. » — Ἀκκίαν τὴν ἁμαρτίαν εἶπεν.

« Καὶ ἐβεβαίωσάς με ἐνὶ ὀπίον σου εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ἰδρυσας παρὰ σεαυτῷ αἰεὶ.

« Εὐλογητός Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Γένοιτο, γένοιτο. » — Ὁ Δαυὶδ ὑμνεῖ τοῦ Δεσπότου τὴν συγκατάθεσιν, ἣν καὶ ἐπιτεταμένως ἐπεύχεται.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΑ΄.

« Εἰς τὸ τέλος εἰς σύνεσιν τοῖς υἱοῖς Κορέ. » —

Α Προσώπων τῶν αἰχμαλωτισθέντων εἰς Βαβυλῶνα θεουτεῶν ἀνδρῶν ἐκπεφύνηται· ἀρμόζει δὲ καὶ παντὶ κακοπαθοῦντι τὸν θεὸν καὶ τὴν ἀνάλυσιν ἐπισπεύδοντι ὃν ὄνειδι... σι μᾶλλον οἱ δαίμονες. Ἰορδάνης δὲ ἐρμυνεύεται γὰρ κατωτάτη καὶ Ἑρμονιεῖμ τόπος λύπης.

« Ὅν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ, ὁ θεός. » — Τὸ ἐπιποθεῖ, ἀντὶ τοῦ σπεύδει καὶ ἐπεύχεται. Πρὸς σέ δὲ, τὸν οἰκούντα δηλαδὲ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν Βαβυλῶνι γὰρ οὐκ ὦντο ἐντυχεῖν τῷ θεῷ διὰ τὴν τῆς χιώρας εἰδωλολατρείαν.

« Ἐδίφησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ζῶντα. » — Τὸ ἐδίφησεν, ἀντὶ τοῦ ἐπιθυμητικῶς ἔσχεν. Ἰσχυρὸν δὲ ζῶντα λέγει τὸν θεὸν διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ νεκρούς θεοὺς τῶν Βαβυλωνίων. Μία δὲ καὶ ἡ αὐτῆ ἔννοια τοῦ τε παρόντος ῥητοῦ, καὶ τοῦ ἀνωθεν ὑπ' ἀγγέλου δεδιδασμένον ἡμῖν ὕμνου τρισαγίου εἰς θεόν.

« Ἦότε ἤξω καὶ ὑφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ. » — Πότε ἤξω πρὸς τὸν ναόν, καὶ ἐμφανισθήσομαι τῷ θεῷ.

« Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος. » — Ὡς ὁ ἄρτος τοῖς ἀνθρώποις, οὕτως καμνοὶ τὰ δάκρυα ἦσαν ὄρεκτά καὶ ἀπαραίτητα.

« Ταῦτα ἐμνήσθην καὶ ἐξέγεα ἐπ' ἐμέ τὴν ψυχὴν μου. » — Ταῦτα τὰ ὄνειδη τῶν ἐχθρῶ ἐνεθυμήθην καὶ ἐχάυνῃσα ἐν ἐμοὶ τὴν ψυχὴν μου, παραλελυμένην καὶ οἷον διαρρέουσαν ποιήσας αὐτήν.

« Ὅτι διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς. » — Τὸ ὅτι βεβαιωτικῶν· προφητεύει γὰρ τὴν ἐπίνοδον. Καὶ τὸν μὲν σκηνῆς τὸν ναὸν καλεῖ, θεοῦ δὲ οἶκον τὰ ἅδυστα.

« Ἦχου ἑορταζόντων. » — Τὸ ἑορταζόντων ἀντὶ τοῦ ἑορταστικοῦ.

« Σωτήριον τοῦ προσώπου μου, καὶ ὁ θεός μου. » — Τῆς ὕστερον εὐεργεσίας τοῦ θεοῦ μνησθεὶς ἠδέως ἐπικαλεῖται αὐτὸν, λέγων· « Ὁ σωτήριός μου καὶ ὁ θεός μου. »

« Πρὸς ἑμαυτὸν ἡ ψυχὴ μου ἐταράχθη. » — Ἐν ἑμαυτῷ, μὴ τινος τῶν ἔξω τὴν λύπην γνώσκοντος. Ἐταράχθη δὲ διὰ τε τὰς ἁμαρτίας μου, καὶ διὰ τὴν βραδυτήτα τῆς ἐπανόδου.

« Διὰ τοῦτο μνηθήσομαι σου ἐκ γῆς Ἰορδάνου καὶ Ἑρμονιεῖμ ἀπὸ ὕρους μικροῦ. » — Διὰ τοῦτο νῦν θλιβόμενος μνημονεύσω τῆς περὶ ἡμᾶς κηδεμονίας σου ἀφ' ἧν ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἀπηλαύσαμεν ἀγαθῶν· ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἰορδάνου καὶ τοῦ Ἑρμονιεῖμ ὕρους, ἦτοι τοῦ Δυρμῶν, πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἐδήλωσεν.

« Ἄβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταρρέακτῶν σου. » — Ἀλλεπάλληλα νῦν τὰ δεινὰ· ἡ γὰρ ἄβυσσος τῶν συμφορῶν ἑτέραν ἄβυσσον προσκαλεῖται εἰς ὄδυρμόν ἡμῶν, τῶν κατεβράχμενων σου· ἔστι γὰρ εὐθεία ὁ καταρρέακτός.

« Πάντες οἱ μετεωρισμοί σου, καὶ τὰ κύματά σου ἐπ' ἐμέ διήλθον. » — Μετεωρισμούς καὶ κύματα λέγει τὰς ἐπαναστάσεις τῶν πειρασμῶν.

« Ἡμέρας ἐντελεῖται Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ. »

— Τὸ ἡμέρας ἀντὶ τοῦ, ἐν ἡμέρᾳ, τουτέστι φανερώς. Α ἔργασάμενος αὐτὸς εἰ καὶ νῦν, ὁμοίως βασιλεύων, ὁμοίως κρατῶν.

« Καὶ νυκτὸς φῶθι αὐτοῦ. » — Ἐν νυκτὶ νῦν ὕμνῶν τὸν θεὸν διὰ τὸ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δουλείας ἐπιμονον.

« Ἐν τῷ καταρῥῆσθαι τὰ ὄσπ᾽ μου, ὠνειδίζόν με οἱ ἐχθροὶ μου. » — Συντριβομένων τῶν ὄσπῶν μου διὰ τῆς ἀχθοφορίας καὶ μαστιγιώσεως ὀνειδίζουσί με οἱ ἐχθροὶ μου λέγοντες, Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς σου; **ΨΑΛΜΟΣ ΜΒ΄.**

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. » — Συνάδει τῷ πρὸ αὐτοῦ, τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐχόμενος.

« Κρῖνόν με, ὁ θεὸς, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου· ἐξ ἔθνους οὐχ ὀσίου, ἀπὸ ἀνθρώπου ἀδίκου καὶ δολίου ῥῦσαί με. Ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς κραταίωμα μου. Ἴνα τί ἀπώσω με; καὶ ἵνα τί σκυθρωπάζωιν πορεύομαι, ἐν τῷ ἐκθλίβειν τὸν ἐχυρόν μου; » — Κριτῆς γενοῦ μοι μετὰ ἔθνους ἀνοσίου· ἡ γὰρ ἐξ ἀντὶ τῆς μετὰ ἔθνους καὶ ἀνόσιοι οἱ Βαβυλωνῖοι καὶ δαίμονες. Ἄνθρωπος δὲ ἀδίκος ὁ Ναβουχοδονῶσορ καὶ ὁ διάβολος.

« Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » — Φῶς μὲν καλεῖ τὴν θεϊαν ἐπισκοπὴν, ἀλήθειαν δὲ τὴν ἀληθινήν βοήθειαν. Ἀναγωγικῶς δὲ φῶς καὶ ἀλήθειά ἐστὶν ὁ Χριστός.

« Αὐτὰ με ὠδήγησαν καὶ ἠγαγόν με εἰς ὄρος ἁγίων σου, καὶ εἰς τὰ σκηνώματά σου. » — Ἀντιχρονικῶς, « Αὐτὰ με, φησὶν, εἰς Σιών καὶ εἰς τὸν ναὸν ἀποκαταστήσουσιν. » Ἀναγωγικῶς δὲ ὁ Χριστὸς εἰς οὐρανὸν ὀδηγήσει, ἢ ἄξει τοὺς πιστοὺς.

« Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ. » — Λατρεύσω αὐτῷ καὶ θύσωιν.

« Πρὸς τὸν θεὸν τὸν εὐφραίνοντα τὴν νεότητά μου. » — Νεότητα τὴν ἀκμὴν τῆς προθυμίας ἐκάλεισεν περιφραστικῶς ὅτε εἶρηκε, πρὸς τὸν θεὸν τὸν εὐφραίνοντα ἐμὲ τὸν ἀκμάζοντα τῇ προθυμίᾳ τῆς αὐτοῦ λατρείας. Δηλοῖ δὲ καὶ τὴν διὰ βαπτίσματος ἀνανέωσιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΓ΄.

« Εἰς τὸ τέλος τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνετιν. » — Ἐν ἐπιγραφῇ ὁ παρὼν ψαλμὸς φέρει τοῦ μὲν ψαλμοῦ προσώπων δὲ εἶρηται τῶν Μακκαβαίων, τῶν ἀνδρισμένων κατὰ τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν Μακεδόνων πεποθήσει τῇ εἰς θεόν.

« Ὁ θεὸς, ἐν τοῖς ὡσὶν ἡμῶν ἤκούσαμεν, οἱ πατέρες ἡμῶν ἀπήγγειλαν ἡμῖν, ἔργον ὃ εἰργάσω ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις. » — Ἐκούσαμεν τὸ σὸν ἔργον παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ὅτι ἡ δύναμις σου ἔθνη ἠψάνισεν ἐκ τῆς Παλαιστίνης, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν κατοικίσαις ἰδραίωσεν αὐτῇ.

« Ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς. » — Ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀλλοφύλων.

« Ἀλλὰ ἡ δεξιὰ σου καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. » — Δεξιὰν καὶ βραχίονα Κυρίου τὴν θεϊαν ὀνομάζει· ἰσχύον· φωτισμὸν δὲ προσώπου τὴν ἐπισκοπὴν καὶ ἀντίληψιν· ἡ εὐδοκία δὲ σημαίνει τὸ ἀγαθὸν δόγμα.

« Ὡς εἰ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μου. » — Ὁ ἐκεῖνα

ἔργασάμενος αὐτὸς εἰ καὶ νῦν, ὁμοίως βασιλεύων, ὁμοίως κρατῶν.

« Ὁ ἐντελλόμενος τὰς σωτηρίας Ἰακώβ. » — Διὰ τούτου τὴν εὐκολίαν τῆς θουθείας ἐδήλωσεν· ἀρκυῖ γὰρ, φησὶ, λόγος σου μόνος εἰς τὸ σωθῆναι τὸν ἐπιγινώσκοντα λαόν.

« Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν. » — Τὸ κερατιοῦμεν ἀπὸ τοῦ καταγιονισόμεθα, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τοῖς κέρασι χρωμένων ζώων εἰς τὴν τῶν ἀντιπάλων καθάρσιν.

« Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξουθενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. » — Μόνον εἰπόντες, « Ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, » εὐκτεφρονήτους ποιήσομεν τοὺς ἐχθροὺς.

« Ἐν τῷ θεῷ ἐπαινεθῆσόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν. » — Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καυχισόμεθα διαπαντός.

« Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξιμολογησόμεθα εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ἢ ἐν πρόθεσις περιτετῆ· φησὶ γὰρ, « Ἐν ὀνόματί σου εὐχαριστήσομεν διὰ παντός. »

« Καὶ οὐκ ἐξέλθει, ὁ θεός. » — Ἀντιχρονικῶς, « Καὶ οὐκ ἐξέρχῃ, φησὶ, τὰ στρατεύματα. »

« Ἀπέστρεψας ἡμᾶς εἰς τὸ ὀπίσω παρὰ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. » — Εἰσιθῶς, ὃ Δέσποτα, τρέπειν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν καὶ ἡμᾶς κρατύνειν, νῦν τὸ ἐναντίον πεποθήκας.

« Διήρπαζον ἑαυτοῖς. » — Διήρπαζον τὰ ἡμέτερα.

« Ἐδωκας ἡμᾶς ὡς πρόβατα βρώσεως. » — Ἐξέδωκας ἡμᾶς εἰς σφαγὴν.

« Καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι διέσπειρας ἡμᾶς. » — Ὅσον τὸν θάνατον διεφύγομεν, τῆδε κάκεισε ἀπεμπολούμενοι, δουλεύειν ἀναγκαζόμεθα.

« Ἀπέδου τὸν λαόν σου ἄνευ τιμῆς. » — Ἔως ἀχρήστους καὶ ἀτίμους δούλους ἐκδίδωσι τις διωρεᾶν, κέρδος ἡγούμενος τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν, οὕτω καὶ σὺ ἐξέδωκας ἡμᾶς τοῖς ἐχθροῖς.

« Καὶ οὐκ ἦν πλῆθος ἐν τοῖς ἀλανάγμασιν ἡμῶν. » — Ἐχθρῶν ἐν τῷ καθ' ἡμῶν ἀλλελάζειν τὰ ἐπινομία, ἀλλ' ὅτι ὀλίγων ἠχμαλωτεύθημεν.

« Ἐθνη ἡμᾶς ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν, μυκτηρισμὸν καὶ χλεύασμα τοῖς κύκλοις ἡμῶν. » — Τὰ ἔθνη ἐν οἷς δουλεύομεν (perpetilio exstat in duobus codic.).

Ἐθνοῦ ἡμᾶς εἰς παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς. » — Τὰ ἔθνη ἐν οἷς δουλεύομεν παράδειγμα ἔχουσιν ἡμᾶς ἐν τῷ πλῆθει τῶν συμφορῶν.

« Ἀπὸ φωνῆς ὀνειδίζοντος καὶ καταλαλοῦντος. » — Τὸ καταλαλοῦντος ἀπὸ τοῦ βλασφημοῦντος.

« Ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ καὶ ἐκδιώκοντος. » — Σοβαρὸν γὰρ ὄρωσιν εἰς ἐμὲ οἱ ἐχθροὶ, καὶ οὐδ' ἀντιβλέπειν τούτοις ἰσχύω.

« Ταῦτα πάντα ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἐπελαθόμεθα σου. » — Ὅσπερ ὀνομάσθαι θεὸν ἕτερον.

« Καὶ οὐκ ἠδικήσαμεν ἐν διαθήκῃ σου. » — Οὐ παρέβημεν τὸν νόμον σου· εἰς τὸν νόμον γὰρ ἀδικεῖ ὁ πρᾶσθαι αὐτόν.

« Καὶ οὐκ ἀπέστη εἰς τὰ ὀπίσω ἡ καρδία ἡμῶν. » — Ὅσπερ ὁ νόμος εἰς τὰ ἐμπροσθεν ἄγει, οὕτως ἡ παρανομία εἰς τὰ ὀπίσω μεθίστησιν.

« Καὶ οὐκ ἐξέκλινας τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου. » — Ἀπὸ κρινοῦ τῆ ἀρνητικῆν· πολλοῖς μὲν ἀλγεινοῖς ἡμᾶς ἐπαίδευσας· οὐ παρέτρεψας δὲ τὴν διαγωγὴν ἡμῶν ἀπὸ τοῦ νόμου σου· οὐ γὰρ τέλεον ἡμᾶς ἐγκατέλιπες.

« Καὶ ἐπεκάλυψεν ἡμᾶς. » — Ἡ σκιά μιμεῖται πῶς τὸ πρωτότυπον.

« Σκιά θανάτου. » — Τὰς τῆ θανάτῳ εἰκυίας ὀλίψεις ἐκάλυψεν.

« Οὐχὶ ὁ θεὸς ἐκζητήσει ταῦτα ; αὐτὸς γὰρ γινώσκει τὰ κρύφια τῆς καρδίας. » — Τὸ ἐκζητήσει, ἀντὶ τοῦ ἐξετάσει.

« Ὅτι ἔνεκέν σου θανατούμεθα ἅλην τὴν ἡμέραν. » — Δυνάμενοι συνθέσθαι τοῖς εἰδωλολάτραις καὶ εὐπραγεῖν, διὰ σὲ ἀποθνήσκωμεν τῆ προαιρέσει διὰ παντός.

« Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. » — Διὰ τὸ πρὸς ἀνάρεσιν εὐχερές.

« Ἐπιλανθάνη τῆς πτωχείας ἡμῶν καὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν. » — Πτωχεία λέγεται καὶ ἡ κακουχία ἐκ τοῦ ἐπομένου.

« Ὅτι ἐταπεινώθη εἰς χροῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. » — Περιφραστικῶς· μέχρι τῆς γῆς κῦτῆς κατεκάμφθημεν, ὡς καὶ τὴν γαστέρα ἡμῶν αὐτῆ πελάται τῆ γῆ. Διὰ τούτων δὲ τὸ πολὺ βῆρος ἐμφαίνει τῶν θλίψεων. Ἀρμόζουσι δὲ οἱ λόγοι καὶ τοῖς ἁγίοις μάρτυσι, καὶ πᾶσι τοῖς ἐκηρεαζομένοις διὰ Χριστόν.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΔ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν, ἠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ. » — Ἀλλοιωθησομένους φησὶ τοὺς Χριστιανοὺς, ὡς μεταποιησομένους διὰ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ θεοῦ βαπτίσματος· ἀγαπητὸν δὲ τὸν Χριστόν, τῷ Πατρὶ μὲν ὡς Υἱόν, ἡμῖν δὲ ὡς Πατέρα κηδεμονικώτατον.

« Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. » — Πρῶσιμιάζεται ὁ Προφήτης ὅτι λόγον ἀγαθόν καὶ σωτήριον ἔρει, μέγала προαγορεύσει περὶ Χριστοῦ.

« Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ. » — Πρῶσιμιάζεται, φησὶ, τῷ βασιλεῖ Χριστῷ τὰ ἔργα μου ἔργα δὲ προφήτου αἰ προφητείας.

« Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου. » — Ἡ γλῶσσά μου ὑπουργεῖ τῷ πνεύματι οἷα ὁ κάλαμος γράφει ταχυγράφῳ, εὐχερῶς καὶ ἀμελετήτως ἐκεῖνα φθειγγομένη, πρὸς ἃ κινεῖται παρ' αὐτοῦ.

« Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » — Πρὸς Χριστόν ἤδη ἀποτείνεται καὶ περὶ τῶν ἀρετῶν διεξίσι· τοῦ προσλήμματος, « Ὁραῖος, φάσκων, εἰ τὴν ψυχὴν παρὰ πάντας ἀνθρώπους, » ὅτι καὶ μόνος ἀναμάρτητος.

« Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. » — Χαρίτων οἱ λόγοι σου γέμουσιν.

« Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. » — Διὰ ταύτας οὖν σου τὰς ἀρετὰς ὕμνητόν διὰ παντός ἐποίησέ σε ὁ θεός.

« Περιζῶσαι τὴν βρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ. » — Τὴν κυλαστικὴν σου δύναμιν ἀναλαβοῦν ἐν τῇ ἀρετῇ σου· τουτέστι, διὰ τῆς ἀναμαρ-

τήτου οὐσίας σου τὴν τυραννίδα τοῦ διαβόλου κατάλαβε.

« Καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδῶ καὶ βασιλευε. » — Ἐπίτεινον τὴν ὁρμὴν σου, κατόρθου πᾶν ὁ θέλεις, καὶ κυρίευε τῶν ἐπερχομένων σοι διὰ τὰς ἀρετὰς σου.

« Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου. » — Καὶ ἀγάγει σε ἐπὶ ταῦτα τὰ κατωρθώματα ἢ δυνάμεις σου, μηδενὸς ἄλλου δεόμενον. Θαυμαστῶς δὲ ὅτι διὰ τῆς κατάρτας τὴν κατάραν ἐξαφανίσεις, καὶ διὰ θανάτου καταργήσεις τὸν θάνατον.

« Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ· λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλείου. » — Ὑπερβατῶς, τὰ βέλη σου ἠκονημένα, τουτέστι οἱ εὐαγγελικοὶ σοι λόγοι. Λαμπροὶ δὲ τμητικοὶ ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλείου σου, τῶν μὲν δαιμόνων πρὸς νέκρωσιν, τῶν δὲ εἰς εἰδωλολατρειαν ἀποστάντων ἀνθρώπων πρὸς ἀίσθησιν καὶ ἐπίγνωσιν τοῦ Δεσπότου. Ἦεν δ' ἂν καὶ οἱ ἀπόστολοι βέλη Χριστοῦ.

« Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Ἐπεὶ διπλοῦς ὁ Χριστός, ποτὲ μὲν περὶ τῆς κείας αὐτοῦ φύσεως ἢ προφητεία διαλέγεται, ποτὰ δὲ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης.

« Καὶ ἡ ῥάβδος τῆς εὐθύτητος ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » — Ὁ θρόνος τὸ βασιλικὸν παρίστησιν· ἡ ῥάβδος δὲ τὸ δικαστικόν.

« Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » — Ἀκούει καὶ τὸ πρόσλημμα, εἰδὸς τεθέωτα· φησὶ γοῦν, Διὰ τοῦτο ὡς θεός, τῇ θεώσει δηλαδὴ, ἔχρισέ σε τῇ Θεότητι ὁ φύσει θεός σου, ἵνα ποιήσης πάντα τὰ εἰρημένα. Ἐχρίσε δὲ σὲ παρὰ πάντας τοὺς μετόχους ἦτοι κοινωνοὺς σου κατὰ τὸ Χριστὸς ὄνομα, τουτέστι παρὰ πάντας βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ προφῆτας· ἵνα γὰρ αὐτῶν ἤνωται καθ' ὑπόστασιν ὁ θεός ; Ἐλαιον δὲ τὴν χρίσιν ἐκάλεσεν· ἀγαλλιάσεως δὲ ἡ χρίσις· ἐπεὶ χαροποιὸς ἡ θεία φύσις καὶ εὐφροσύνης ἀνεκλαλήτου παρεκτικῆ.

« Σμύρνα, καὶ στακτὴ, καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματιῶν σου. » — Ἐνδύματα τοῦ Λόγου ψυχῆ καὶ σάρξ, ἅπερ ἐφόρεσε δι' ἡμᾶς. Ἐκ μὲν οὖν τῆς σαρκὸς νέκρωσις ἔσταῖ, φησὶν, ἐκ δὲ τῆς ψυχῆς κάθοδος εἰς ἄδην· κατωφερὲς γὰρ ἡ στακτὴ· ἐξ ἀμφοτέρων δὲ ἡ εὐωδία τῆς ἀναμαρτησίας· ἀρωματίζει γὰρ ἡ κασία, ἣτις καὶ διὰ τὸ ξυλῶδες ὑποδηλοῖ πῶς καὶ τὸν σταυρόν.

« Ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων. » — Τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν καὶ βάρεις ἐκάλυψεν, οἴκους δηλαδὴ τῆς Θεότητος. Διὰ δὲ ἐλεφαντίνου τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἠνέξατο τὴν λαμπρότητα.

« Ἐξ ὧν εὐφρανάν σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου. » — Ἐν ἔνεκα, τῆς νεκρώσεως δηλαδὴ καὶ τῆς εἰς ἄδην καθόδου καὶ ὅσα περὶ τὸ σωτήριον πᾶθος, εὐφρανούσι σε ἐν τῷ σέβασθαι σε τῶν πιστῶν αἱ ψυχῆ, ὅς διὰ τοῦ βαπτίσματος οἱ συγκληρονόμοι τῆς σῆς βασιλείας ἀπόστολοι σου γεννήσουσι.

« Ἐπρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσει περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » — Ἡ

βασιλισσαν λέγει τὴν συναγωγὴν τῶν εὐσεβῶν, ἣν Ἀ Χριστῷ ἐνυμφεύσατο, ἣ παραστήσεται τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιβεβλημένη τῷ θείῳ βαπτίσματι καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, καὶ πεποικιλμένη ταῖς ἀρεταῖς.

« Ἀκουσον, θυγάτηρ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου. » — Καὶ θυγάτηρ καὶ νύμφην Χριστοῦ τὴν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαν ὁ Προφήτης καλεῖ, τὸ μὲν ὡς ἀναγεννηθεῖσαν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸ δ' ὡς ἀρμυροθεῖσαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀκουσον οὖν, φησὶν, ἃ λέγω, καὶ ἴδε τὰ διὰ σὲ παθήματα τε καὶ θαύματα τοῦ Δεσπότη· καὶ ὑπόθεε τὸ οὖς ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐντολαῖς, καὶ ἐπιλάθου τοῦ ἔθνους σου· τουτέστι τῆς πονηρᾶς πολιτείας αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ πρὶν πατρὸς τοῦ διαβόλου.

« Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ θυγατέρες Τύρου Β ἔν δώροις. » — Καὶ ἡ τῆς εἰδωλολατρίας μητρόπολις Τύρος ἐν δώροις ἦτο· μετὰ δώρων προσκυνήσει Χριστῷ.

« Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ. » — Πρόσωπον ἦτοι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς, ὃν λιτανεύουσι, τουτέστι τιμῶσι, καὶ ἱκετεύουσι, καὶ ἡγεμόνας, καὶ βασιλεῖς.

« Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν. » — Κεκαλλωπισμένους, φησὶν, ἀκούων τῆς τῆς βασιλίδος Ἐκκλησίας, ἔσωθεν εἶναι τούτους νόμιμοι καὶ εἰς ψυχὴν.

« Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη. » — Κροσσωτοῦς ἦτοι κρόστια νόμιμοι τὰς πολυειδεῖς ἀρετὰς, καὶ τὰ διάφορα τοῦ Πνεύματος χαρίσματα, ὧν τὸ τίμιον αἰνίσσεται ὁ χρυσοῦς.

« Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς. » — Μετὰ τὴν σύστασιν τῆς Ἐκκλησίας, ὕστερον καὶ ἡ παρθενία, φησὶν, ἡ μὴ πρότερον ζηλωτὴ πολιτευθήσεται, καὶ σοὶ τῷ βασιλεῖ παρθένοι ψυχαὶ προσαχθήσονται χαίρουσαι, καὶ μηδὲν ἡγούμενα· τὸ τῆς παρθενίας ἐπίπονον, διὰ τὸν σὸν ἔρωτα. Πλησίον δὲ αὐταὶ τῆς Ἐκκλησίας τῷ τρόπῳ διὰ τὸ ὁμόπιστον, αἵτινες εἰς τὸν οὐράνιον ναὸν ὡς θυεῖαν ἀχθήσονται.

« Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησαν υἱοὶ σοι. » — Πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος. Ἐπελάθου, φησὶ, τῶν πατέρων σου· καὶ ἀντὶ τούτων ἔσονται πατέρες πολλῶν οἱ γεννηθέντες ἐκ σοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος.

« Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » — Ὅρα τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας ὅση χειροτονεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς προστάτας καὶ ἡγουμένους ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Οἱ γὰρ τῶν διδασκάλων νόμοι καὶ τὰ τούτων δόγματα τὴν οἰκουμένην ἄπασαν διειλήφασιν, καὶ ζώντων αὐτῶν καὶ θανόντων, τὰ τούτων ἐνεργούσι ἐνεργούσι θεσπίσματα.

« Μνησθήσθαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. » — Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ταυτὰ φησὶ πρὸς τὸν Κύριον.

« Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Διότι τσαύτης με προμηθείας ἡξίωτας, πλήθῃ πιστῶν εὐχαριστίσους σοι, καὶ ἐν παντὶ τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΕ΄.

« Εἰς τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ, ὑπὲρ τῶν κρυφίων. » — Τὸ μὲν ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ ἀντὶ τοῦ διὰ τῶν υἱῶν Κορέ ἀηλονότι ἔψαλται τῷ Δαυΐδ, τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἀντὶ τοῦ περὶ τῶν κεκρυμμένων τοῖς πολλοῖς· αἰνιγματώδη γὰρ ἐν αὐτῷ τὰ πολλά. Ἐξέρχεται δὲ ὁ ψαλμὸς προσώπων τῶν ἀποστόλων καὶ μαρτύρων, προαγορεύων τοὺς τῆς Ἐκκλησίας διωγμοὺς καὶ τὴν ταύτης ὑπομονὴν καὶ τὴν ἐφεξῆς εἰρήνην.

« Θεὸς ἡμῶν καταρυγὴ καὶ δύναιμις, βοηθὸς ἐν θλίψει ταῖς ἐρούσαις ἡμᾶς σφόδρα. » — Τὸ σφόδρα πρὸς τὸ βοηθὸς ἀποδοτέον.

« Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθήσομεθα ἐν τῇ ταράσσει τὴν γῆν. » — Ἐπεὶ τοιοῦτον βοήθον ἔχομεν, οὐδ' ἂν πάντα ἄνω καὶ κάτω γένηται δειλιάσομεν. Διὰ τούτων δὲ τῶν ῥητῶν τὴν ὑπερβολὴν τῶν κινδύνων ἤνιστατο.

« Ἠχησαν καὶ ἐταράχθησαν τὰ ὕδατα αὐτῶν. » — Παντοδύναμος ὁ βοηθὸς ἡμῶν· πολλάκις γὰρ τὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν ἐβρυχήσαντο καὶ ἀνεβράσθησαν, καὶ τὰ ὄρη ἐσεισθήσαν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

« Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » — Ποταμὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὄρηματα αὐτοῦ τὰ διάφορα χαρίσματα· πόλις τοῦ Θεοῦ τὸ σύστημα τῶν πιστῶν.

« Ἠγίασε τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ ὁ Ὑψιστος. » — Ἠγιασμένον σκῆνωμα Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἥ ἐν μέσῳ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀπερίτρεπτον αὐτὴν διαφυλάττων τοῖς πειρασμοῖς.

« Βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τὸ πρὸς πρῶτ' πρῶτ'. » — Ἐν ταῖς περιστάσει βοηθήσει αὐτῇ κατὰ τὸ πρῶτ' ὡν προἰαίτερον, ἡγουν κατὰ τάχος τάχους τάχύτερον.

« Ἐταράχθησαν ἔθνη. » — Τοῦ Εὐαγγελίου κηρυσσομένου συνεκινήθησαν πάντες, οἱ μὲν προστρέχοντες τῇ πίστει, οἱ δὲ αὐτῆς κατατρέχοντες.

« Ἐκλίναν βασιλεῖαι. » — Τινὲς μὲν βασιλεῖαι πολεμοῦσαι τῇ Ἐκκλησίᾳ ἠττήθησαν· τινὲς δὲ ὑπετάχθησαν αὐτῇ διὰ πίστεως.

« Ἐδωκεν φωνὴν αὐτοῦ ὁ Ὑψιστος· ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » — Κελεύει μόνον ὁ Θεὸς, καὶ σεισται ἡ γῆ, ὃν βούλει σεισμόν.

« Κύριος τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν. » — Ἡ Ἐκκλησία ταυτὰ φησὶ.

« Τύξον συντρίψει, καὶ συγκλάσει ὄπλον, καὶ θυρεοὺς κατακαύσει ἐν πυρὶ. » — Ὅπλον λέγει πᾶν τὸ ἀγχέμαχον ὄργανον.

« Σχυλάσατε, καὶ γινῶτε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός. » — Πουχάσατε ἀπὸ τῆν συνεχῆν πολέμων, τῶν αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, καὶ τὴν ἐμὴν ἐπίγνωτε δύναμιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΖ΄.

« Εἰς τέλος ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορέ. » — Προσώπων τῶν ἀποστόλων προαγορεύων τὸ ἀήττητον κράτος τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

« Πάντα τὰ ἔθνη κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. Ὅτι Κύριος Ὑψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » — Διότι ὁ Χριστὸς Ὑψιστος κατὰ τὴν θεότητα, φοβερός

νῶν ἀπὸ τῶν σημείων ὧν καθ' ἑκάστην τερατουργεῖ καὶ βασιλεὺς μέγας ἕλης τῆς γῆς. Τοῦτο δὲ εἶπε διὰ τοὺς προσηκίους βασιλεῖς, καὶ γὰρ μικρῶν κρατοῦντας μερῶν.

« Ἐπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. » — Λαοὺς λέγει τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας· ἔθνη τοὺς ἐκ τῶν λοιπῶν γενῶν· καὶ πόλιν κληρονομίαν ἑαυτοῦ τοὺς ἐξ ἐθνῶν· τοὺς ἐξ Ἰουδαίων δὲ καλλονὴν Ἰακώβ. Καλλονὴν δὲ φησιν ὡς κατάλειμμα καὶ ὡς ἐκλογὴν· τὰ γὰρ ὑπερέχοντα τῶν ἄλλων καταλείπει ἐκπῶ βασιλεὺς.

« Ἐξελέξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ, τὴν καλλονὴν Ἰακώβ ἣν ἠγάπησεν. » — Τὸ ἡμῖν ἀντὶ τοῦ δι' ἡμῶν.

« Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῶ, καὶ Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. » — Ἀλαλαγμὸν καὶ φωνὴν σάλπιγγος τὰς φωνὰς λέγει τῶν συνανιόντων τῷ Κυρίῳ ἀγγέλων κατὰ τὴν τούτου ἀνάληψιν, ὡς εὐφημίας ἐπινικίους μεγαληγορούντων.

« Ψάλατε τῇ Θεῷ ἡμῶν, ψάλατε· ψάλατε τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, ψάλατε. » — Μὴ γλώττη μόνον, ἀλλὰ καὶ νοῖ.

« Ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. » — Ἐβασίλευσε καὶ κατὰ τὸ τούτου ἀνθρώπινον, καὶ κατὰ τὴν ἐκούσιον τῶν βασιλευμένων ὑποταγήν.

« Ὁ θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. » — Ὁ θρόνος δηλοῖ τὸ βασιλικὸν καὶ τὸ δικαστικόν, ἡ καθέδρα τὸ βέβαιον, ἡ ἀγιότης τὸ καθαρὸν πάσης προσωποληψίας.

« Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ θεοῦ Ἀβραάμ. » — Οὐ μόνον ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς συνήχθησαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ, τῆς μερίδος τούτου γενόμενοι, ὃς δὴ Χριστὸς καὶ τοῦ Ἀβραάμ θεὸς ἦν καὶ τῆς Παλαιᾶς νομοθέτης ὡς τῆς Καινῆς.

« Ὅτι τοῦ θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. » — Ὅτι τῷ Θεῷ κατὰ τυράννων καὶ κατὰ δαιμόνων κεκραταιωμένοι ἀπόστολοι, πάντων τῶν γηίνων λίαν ὑπερυψώθησαν. ὑφ' ὧν οἱ ἄρχοντες τῶν λαῶν, δηλονότι καὶ οἱ ἀρχόμενοι, πρὸς Χριστὸν ἐχειραγωγήθησαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΖ΄.

« Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῖς υἱοῖς Κορὲ δευτέρᾳ Σαββάτου. » — Τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος ὁ παρὼν ἐμελωδῆθη ψαλμὸς· Σάββατον γὰρ καὶ τὴν ὅλην ἑβδομάδα καλοῦσιν Ἑβραῖοι. Εὐχαριστίαν δὲ περιέχει ὁ ψαλμὸς πρὸς θεὸν προσώπων τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανεληθόντων εἰς Ἰερουσαλήμ· ἀρμύζει δὲ καὶ τοῖς ἐξ αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων εἴτουν εἰδωλυλατρείας ἐπανεληθούσι πρὸς θεογνωσίαν.

« Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐν ὄρει ἁγίῳ αὐτοῦ. » — Ἄξιός αἰνεῖσθαι ἐν Ἰερουσαλήμ καὶ ἐν τῷ ὄρει Σιών, τῷ καλῶς ἐρρίζωμένῳ, τουτέστι βεβαίως πεπλεγμένῳ, τῷ ἔντι εὐφροσύνη πάσης τῆς οἰκουμένης. Ταῦτα δὲ φησιν ἐπεὶ περ ἡ εὐσέβεια πρῶτως εἰς Ἰερουσαλήμ ἐρρίζωται, κάκειθεν ἐξελέλυθε τὰ τῆς παγκοσμίου γαράς εὐαγγέλια.

« Ὅρη Σιών τὰ πλευρὰ τοῦ βορῆα, ἡ πόλις βασιλείως τοῦ μεγάλου. » — Περιχαρῶς ἀνακαλεῖται

τὸ ὄρος καὶ τὴν πόλιν. Πλευρὰ δὲ λέγει τὰ πλάγια. Εἶεν δ' ἂν ὄρη Σιών καὶ οἱ διδύσκαλοι, ἐξ ὧν πλαγιάζει, τουτέστιν ἐκκλίνει, ὁ βορῆας, ἦτοι ὁ Σατανᾶς. Πόλις δὲ θεοῦ ἡ συναγωγὴ τῶν πιστῶν.

« Ὁ θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῶν γινώσκειται. » — Ἐπινυνώσκειται ὁ Κύριος ἐν τοῖς πουργώμασι τῆς πόλεως ἐκ ταύτης ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ διαφυλάττειν αὐτὴν ἀπόρρητον.

« Ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς συνήχθησαν· διήλθον ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Παρήλθον ἐπ' αὐτὴν ὄρου.

« Αὐτοὶ ἰδόντες οὕτως ἐθαύμασαν. » — Τὸ οὕτως ἀντὶ τοῦ, μετὰ τὸ ἰδεῖν.

« Ἐκεῖ ὠδίνες ὡς τικτούσης. » — Ἐν αὐτοῖς ἀγωνίαι καὶ ὑπόψαι κινδύνων σφοδραί.

« Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντρίφεις πλοῖα θαρσεῖς. » — « Τὸ θαρσεῖς τροπικόν καὶ μονόκλητον. Ἐφοίτων δὲ καὶ διὰ τῶν πλοίων τῶν θαρσεῖς πολέμιοι τῇ Ἰερουσαλήμ. Κοῦνται δὲ πλοῖα θαρσεῖς, τουτέστιν ἀποστασίας, καὶ οἱ θαίμονες τῷ σφοδρῷ κινήματι τῆς θαλάσσης ὑργῆς συντριβόμενοι.

« Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἶδομεν. » — ἠκούσαμεν τερατουργῶν γενέσθαι τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ ἔργοις εἶδομεν νῦν ἐν ἡμῖν.

« Ὁ θεὸς ἐβημελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Τοῦτο φανερῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς πύλαι ᾄου οὐ κατισχύουσιν.

« Κατὰ τὸ ὄνομά σου, ὁ θεὸς, οὕτως καὶ ὄνομά σου ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. » — Ὡς περ τὸ ὄνομά σου ἐξάκουστον γεγονὸς ἐκ τῶν θαυμασίων σου καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐσχατίας τῆς γῆς κηρύσσεται· οὕτω συνέπεται καὶ ὁ σὸς ὕμνος τῇ διηγῆται τῶν θαυμασίων σου.

« Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου. » — Ὡς δικαίως ἀμνημονεμένη τοὺς ἀδικούντας ἡμᾶς.

« Κύφρανθήτω ὄρος Σιών, καὶ ἀγαλλιάσθωσαν αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας. » — Ὅρος Σιών ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία· θυγατέρες δὲ τῆς Ἰουδαίας ἦτοι τῆς ἐξαμολογήσεως καὶ πίστεως αἱ κατὰ μέρος ἐκκλησίαι καὶ αἱ ψυχὰι τῶν πιστῶν.

« Διηγῆσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. » — Διηγῆσασθε τὰ κατορθώματα τοῦ Χριστοῦ. Εἰσὶ δὲ πύργοι καὶ βάρεις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας αἱ μερικαί, ἐν αἷς τῶν τοῦ Χριστοῦ κατορθωμάτων τοὺς λόγους ποιήσασθαι προτρέπεται τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀποστόλου.

« Θύσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς. » — Φροντίσατε εἰς τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐνίσχυσιν.

« Καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτοῦ, ὥπως ἂν διηγῆσθε εἰς γενεὰν ἑτέραν. » — Ἀπομερίσατε ἑαυτοῖς ἕκαστος εἰς καταρτισμὸν τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΗ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κορὲ. Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » — Διαλεγόμενος πρὸς ἡμᾶς κλινῶ τὸ οὖς τῆς ψυχῆς μου εἰς τὴν ἐνηχομένην

μοι παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος παραβολὴν· τουτέστιν εἰς ἀπέκρουρον γόγον· τιαῦτα γὰρ τὰ προφητικά.

« Ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημα μου. » — Φανερώσω διὰ ψαλτηρίου, τουτέστι μετὰ μουσικοῦ μέλους τὸν λόγον μου.

« Ἴνα τί φροῦῶμαι ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ; » — Πονηρὰν καλεῖ τὴν τῆς κρίσεως.

« Ἡ ἀνομία τῆς πτέρνης μου κυκλιώσει με. » — Διὰ τί φροῦῶμαι; ὅτι τὸ τῆς κυκλώσει με ἀνομία τῆς ἀπάτης μου· ἀπάτη δὲ ἀμαρτία ὡς ἀπατώσα τὸν ἀμαρτάνοντα Περιφραστικῶς δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ, ἡ ἀμαρτία μου.

« Οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν· καὶ ἐπὶ τῇ πλήθει τοῦ πλούτου αὐτῶν καυχώμενοι. » — Προστυπακουστέον τὸ ἀκουσάτωσαν.

« Ἀδελφὸς οὐ λυτροῦται· λυτρώσεται ἄνθρωπος. » — Ἀνθρωπος ἀλλότριος δηλαδὴ.

« Οὐ δώσει τῇ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ. » — Οὐ δώσει τι ἕτερον εἰς λύτρον τῷ θεῷ ἑαυτοῦ ἐν τῇ κρίσει· ὁ ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ πεποιθὼς.

« Καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρίσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. » — Νόει μοι λύτρωσιν τὴν ἐλευθερίαν, τιμὴν δὲ τὸ τίμημα. Φησὶ δὲ ὅτι οὐκ ἐξωνήσεται σωτηρίαν ἑαυτῷ ὁ καυχώμενος ἐν πλούτῳ.

« Καὶ ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ὅς δὲ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐκοπίασε διὰ θεὸν, τῆς μελλούσης ζωῆς ἐπιτεύξεται.

« Οὐκ ὑψεται καταφθορὰν ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. » — Καταφθορὰν ὀνομάζει ἐνταῦθα τὴν ἀπώλειαν τῆς ψυχῆς, τὴν εἰς τὸ διηνεχὲς κακυπαρεῖαν, ἣν οὐκ ἴδῃ εἰς αὐτὸν ὁ κατὰ θεὸν κεκυπιακῶς, ὅτε θεάζεται τοὺς τοῦ κόσμου σοφοὺς, τῶς περιέργους ἀνθρώπους δηλονότι καὶ πονηροὺς, τὸν ἐν γενένη θάνατον ἀποθνήσκοντας.

« Ἐπιτοαυτὸ ἄφρων καὶ ἄνους ἀπολοῦνται, καὶ καταλείψουσιν ἀλλοτρίοις τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » — Τὸν τῇ δοκῆσει σοφὸν εἰς ἄφρονα καὶ ἄνουν διαιρεῖ· καὶ ἄφρονα μὲν καλεῖ τὸν μὴ εἰδότα τὸν ὄντως θεόν, ἄνουν δὲ τὸν ἐπτοημένον περὶ τὰ γήϊνα· οἱ ἡμοῦ τῆς τῶν σωζομένων μερίδος ἀφανισθήσονται.

« Καὶ οἱ τάφοι αὐτῶν οἰκίαι αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Οἰκίαι αὐτῶν καὶ κατασκευασαί αὐτῶν ἔσονται ἕως τῆς συντελείας οἱ τάφοι αὐτῶν καὶ οὐχ ἃ κατεσκευάσαν οἰκήματα λαμπρὰ καὶ πολυτελεῖ.

« Ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. » — Ἐπιονόμεους ἑαυτοῖς ἐποιήσαντο πόλεις, καὶ χώρας, καὶ ἀγρούς.

« Καὶ ἄνθρωπος ἐ τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρασυμβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι· καὶ ὁμοιωθή αὐτοῖς. » — Καὶ πᾶς τις αὐτῶν ἄνθρωπος ὢν ἐν τιμῇ τοῦ κατ' εἰκόνα, ἠγγύησε τοῦτο ἐκὼν, καὶ συνετάγη τοῖς κτήνεσιν.

« Αὕτη ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκάνδαλον αὐτοῖς. » — Αὕτη ἡ διαγωγὴ αὐτῶν, ἔγουν ἡ πρὸς τὰ κτήνη ὁμοίωσις, ἐμπόδιον τοῦτοις εἰς ἀρετήν.

« Καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ στόματι αὐτῶν εὐδοκῆσουσιν. » — Καὶ μετὰ τὸ ὁμοιωθῆναι ταῖς κτήνεσι,

διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν ἀρεσθήσονται τοῖς πεπραγμένοις, ἦτοι, Καλίως ἐποιήσαμεν, ἐροῦσι, καὶ τὸ κακὸν αἰνέσουσιν.

« Ὡς πρόβατα ἐν ἄβυσσῷ ἔθετο· θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. » — Ἐπεὶ ἀπεκτηνώθησαν, θήσει αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν τῇ τόπῳ τῆς κολάσεως ὡς πρόβατα πρόχειρα εἰς ἀπίλειαν, καὶ γέεννα κατακυριεύσει αὐτῶν.

« Καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθεῖς τὸ πρῶτον. » — Καὶ κρείττους αὐτῶν ἔσονται οἱ ἐνάρετοι τάχιστα, ὡς δεσπόται πρὸς δούλους, κἂν τοῦτο ἐν τῷ κόσμῳ οὐκ ἦν.

« Καὶ ἡ βοήθεια αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἄδῃ. » — Τουτέστιν ἀφανισθήσεται.

« Ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν ἐξώσθησαν. » — Τῆς ἐκ πλούτου καὶ οἰκοδομημάτων δόξης αὐτῶν ἀποσπαρθήσονται πρὸς ἄδην ἀγόμενοι.

« Πλὴν ὁ θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου, ὅταν λαμβάνῃ με. » — Προφητεύει ὅτι ὁ θεὸς λόγος, ὅταν λάβῃ τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἐκ τῆς τοῦ ἄδου κατασχέσεως ῥύσεται.

« Ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ εὐλογηθήσεται. » — Καὶ γὰρ αὐτὸς ἕως ἂν ζῶμεν χαρισθήσεται.

« Ἐξομολογήσεται σοι ὅταν ἀγαθόνῃς αὐτῷ. » — Πρὸς τὸν θεὸν ὁ λόγος εὐχαριστήσεται ὅταν ἀγαθοῖς ἐντύχῃ· ὅταν δὲ λυπηροῖς βλ.....

« Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ. » — Ἐκεί καταστήσει γενεὰ τῶν προγόνων αὐτοῦ εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος τὸ αἰώνιον.

« Καὶ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. » — Ἐπαναλαμβάνει σχετλιαζών.

ΨΑΛΜΟΣ ΜΘ'.

« Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » — Καὶ οὗτος ὁ ψαλμὸς περὶ τῆς κοινῆς κρίσεως· πλὴν ἐν νῷ πρὸ τούτου μὲν κατηγορεῖται πᾶς πονηρὸς, ἐν τούτῳ δὲ ἰδικῶς οἱ Ἰουδαῖοι ἐλέγχονται.

« Θεὸς θεῶν Κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν. » — Ὁ Κύριος καὶ θεὸς καὶ δημιουργὸς τῶν ὀνομαζομένων πάντων θεῶν λαλήσει δικαστικῶς καὶ καλέσει τὴν γῆν πᾶσαν, ὅτι καὶ παγκόσμιον τὸ κριτήριον.

« Ἐκ Σιών ἡ εὐπρέπεια τῆς ὠραιότητος αὐτοῦ. » — Ἐντεῦθεν ἕως τοῦ Ἄκουσον λαὸς μου, μέσον, βουλήματα. Φησὶ δὲ νῦν ὅτι ἐκ τῆς Σιών ἔσται τὸ πρόσλημμα τοῦ Λόγου, ὅπερ ἔστι νῆος καὶ δόξα τῆς αὐτοῦ ὠραιότητος ἦτοι θεότητος.

« Ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἔξει. » — Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ κρυφίως ἐλήλυθεν· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ μετὰ δυνάμει καὶ δόξης ἔλθῃ πολλῆς.

« Ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. » — Οὐκ ἀνεξικακήσει, ἀλλ' ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

« Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καθήσεται καὶ κύκλιμα αὐτοῦ καταιγὶς σφόδρα. » — Τὸ φοικτὸν αὐτοῦ καὶ ἀνυπόστατον διὰ τούτων δηλοῖ· καταιγὶς δὲ ἔστι βραχδαία πνεύματος ῥύμη ἀφόρητος.

■ Προκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ τὴν γῆν

τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ. » — Ὑπερβατῶς, τὸν ἄνω ὄντα οὐρανὸν προσκαλέσεται καὶ τὴν γῆν ἕνεκα τοῦ ἐλέγξει τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν Ἰουδαϊκόν.

« Συναγάγετε αὐτῇ τοὺς ὀσίους αὐτοῦ. » — Ὅσίους λέγει τοὺς Ἑβραίους, ὡς ἀφοσιωθέντας αὐτῇ.

« Τοὺς διατιθεμένους τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις. » — Τοὺς διοικοῦντας καὶ ἐκπληροῦντας τὸν νόμον αὐτοῦ ἐπὶ θυσίαις μόνον.

« Καὶ ἀναγγελοῦσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς κριτὴς ἐστίν. » — Κηρύξουσιν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ὅτι ὄντως κριτὴς ἐστίν, φύσει κεκτῆμένος τὸ δίκαιον.

« Ἄκουσον, λαὸς μου, καὶ λαλήσω σοι. » — Ἐντεῦθεν οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ. Ἐν δὲ διαμαρτύρομαι, ἀντί, παρρησίᾳ λεχθήσομαι.

« Ἐγνώκα πάντα τὰ πτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἡραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » — Ἠραιότης ἀγροῦ οἱ κατὰ καιροὺς φυόμενοι καρποὶ· τὸ δὲ κατ' ἐμοῦ ἀντὶ τοῦ, παρ' ἐμοί.

« Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἶπω. » — Τοῦτο εἰρωνικόν.

« Θύσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. » — Αἰνεῖσιν τὴν εὐχαριστίαν φησίν.

« καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. » — Εὐχὰς λέγει τὰς ὑποσχέσεις τῆς εὐαρεστῆσεως· ἐξ αὐτοῦ γὰρ τοῦ δοῦλου καλεῖσθαι Θεοῦ τῷ Δεσπότη εὐαρεστεῖν ὑποσχόμεθα.

« Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός. » — Ἀμαρτωλὸν φησὶ τὸν τῶν ἱερέων καὶ γραμματέων χορὸν.

« Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθει. » — Μοιχὸν ἐνταῦθα φησὶ παντοῖον ἀκόλαστον ταῖς σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις.

« Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακία. » — Ἐπληρώθη ψεύδους. Ἀδιάφορος δὲ ἦ πάνταξὶς κἀνταῦθα ὡς πολλοῦ.

« Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις, κατὰ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς σου ἐτίθει σκάνδαλον. » — Συνεδριάζων τισὶν ἀδελφῶν δὲ καὶ υἱὸν μητρὸς ἐκ παραλλήλου φησὶ τὸν τῆς αὐτῆς φύσειως ἅμα καὶ πίστεως κοινωνόν· σκάνδαλον δὲ τὴν παγίδα, τουτίστι τὴν ἐπιβουλήν.

« Ταῦτα ἐποίησας, καὶ ἐσίγησας. » — Ἐμακροθύμησας.

« Ὑπέλαβες ἀνομίαν ὅτι ἔσομαί σοι ὄμιος. » — Ἐμοῦ μακροθυμοῦντος, ὑπέλαβες συνευδοκεῖν με πρὸς ταῖς ἁμαρτανύσσιν.

« Σύνετε δὲ ταῦτα, οἱ ἐπιλανθανόμενοι τοῦ Θεοῦ. » — Οἱ ἀμνημονοῦντες τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ.

« Μήποτε ἀρπάσῃ, καὶ οὐ μὴ ᾗ ὁ ρυόμενος. » — Μήποτε ἀρπάσῃ τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀγγέλων ἀποτύμων.

« Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με. » — Τὴν δι' εὐχαριστίας θυσίαν ἔχω δόξαν ἐμὴν καὶ οὐ τὴν διαζώων.

« Καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ἦν δεῖξω αὐτῷ τὸ σιτηρίον μου. » — Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ θυσίᾳ ἐστὶν ὁδὸς δι' ἧς

δείξω τῷ οὕτως θύοντι τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν.

ΨΑΛΜΟΣ Ν΄.

« Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Λαυῖδ. Ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην· ἤνικα εἰσῆλθε πρὸς Βηρσαβέ. » — Ἐν τῷ ἤνικα ἐνταῦθα ὑστεροχρονίαν δηλοῦν ἐφτιν ἀντὶ τοῦ μεθ' ὃ.

« Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀκτιρμῶν σου, ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά μου. » — Ἀξίως τοῦ μεγάλου σου ἐλέους ἐλέησόν με μεγαλύτερος ἡμαρτηκότα σοι.

« Ἐπὶ πλεῖον πλύνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρσον με. » — Συνεχωρήθη γὰρ καὶ διὰ Νάθαν. Κοῖται δὲ τὸ ἐπιπλεῖον ἀντὶ τοῦ ἄγαν.

« Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός. » — Ἐλέησόν με, φησίν, ὅτι οὐκ ἐπελαθόμην τῆς ἁμαρτίας μου, καταφρονήσας αὐτῆς, ἀλλ' ἐν νῷ ταύτην στρέφω αἰεί.

« Σοὶ μόνῳ ἥμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. » — Βασιλεὺς ὢν καὶ σοὶ μόνῳ δικαστῇ ὑποκείμενος, σοὶ μόνῳ ἥμαρτον. Ἀλλίως δὲ, Κἀν τὸν οὐρὶν ἠδίκησα. ἀλλ' αὕτη ἁμαρτία ἐπὶ σὲ διαβάλλει· τοὺς σοὺς νόμους γὰρ παραβέβηκα. Πῶς δὲ, τοὺς ἄλλους λαθὼν, σοὶ μόνῳ ἔγνωσμαι ἥμαρτηκός.

« Ὅπως ἐν δικαιοσίῃς ἐν τοῖς λόγοις σου. » — Ἐὖ ὅπως οὐκ ἐστὶ νῦν αἰτίας δηλωτικόν, ἀλλ' ἐκδέχεται. Φησὶ γὰρ, Ἐποίησα τὸ κακὸν κατὰ τῆς ἐμαυτοῦ κεφαλῆς ἵν' ἐν ταῖς δικαιολογίαις σου ταῖς πρὸς ἐμὲ σὺ μὲν δεδικαιωμένος ὀρθῆς καὶ ἀνεπίληπτος, ἐγὼ δὲ καταδεδικασμένος καὶ ὑπαίτιος, καὶ ἐν τῷ ἄγειν σεκυτὸν εἰς κρίσιν μετ' ἐμοῦ, σὺ μὲν νικήσης, ἐγὼ δὲ ἡττηθῶ. Κρίνεται δὲ ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, ὅταν ἐλέγξῃ ἡμᾶς.

« Ἴδού γὰρ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίστησά με ἡ μήτηρ μου. » — Συνεσχέθην ταῖς ἀνομίαις· ἡ μήτηρ μου, ὡς ἔσικεν, εἰς τοῦτό με ἀγέννησεν, εἰς τὸ ἁμαρτάνειν· τὸ γὰρ ἐκίστησεν ἐγέννησεν εἶπεν ὁ Σύμμαχος.

« Ἴδού γὰρ ἀλήθειαν ἠγάπησας. » — Ὁμολογῶ τὰς ἀνομίας μου, διότι ἀγαπᾶς τὴν ἀλήθειαν.

« Ταῦτα ἀδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι. » — Πρὸς οἴκειαν αἰσχύνην τοῦτό φησιν.

« Ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπάρ χιόνα λευκανθήσομαι. » — Ταῦτα δύνανται ἔχει εὐχῆς. Ὑσσώπον δὲ τροπικῶς ὀνομάζει τὴν ἄφειν.

« Ἄκουτεῖς με ἀγαλλίασιν καὶ εὐφροσύνῃ. » — Ταῖς ἀκοαῖς τῆς ψυχῆς μου ἐνηχίσεις χαρὰν τῇ πληροφορίᾳ τῆς συγχωρήσεως.

« Καὶ ἀγαλλιάσονται ὅσπερ τεταπεινωμένα. » — Λιὰ τῶν ὀσῶν ἕλον δηλοῖ ἐκείνους κατακαμφθέντα τῷ φορτίῳ τῆς ἁμαρτίας.

« Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. » — Πάριδέ μου τὰ ἁμαρτήματα.

« Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός. » — Καρδίαν τὴν ψυχὴν λέγει. Κτίσον δὲ τὸ ἀποκατάστησον.

« Καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. » — Πνεῦμα εὐθὲς τὸ πνευματικὸν χάρισμα τῆς εὐθιότητος. Τὸ δὲ ἐγκαίνισον, ἀντὶ τοῦ, καινῶς ἔμβαλε ἔγκατα δὲ καλεῖ τὰ κρύβια τῆς διανοίας, καὶ τὰ βάρη τῶν λογισμῶν.

« Ἄπυθός μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου. » — Τὴν χαρὰν ἣν εἶχον ἐκ τοῦ σώζεσθαι διὰ σοῦ.

« Καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με. » — Κραταίωσόν με χάρισματι κυριευτικῶ τῶν παθῶν, καὶ ὁδηγῶ πρὸς τὰ κρείττονα.

« Αἰδέξω ἀνόμους τὰς ὁδοὺς σου, καὶ ἀσεβεῖς ἐπὶ σὲ ἐπιστρέψουσιν. » — Τοῖς ἄλλοις ἀμαρτωλοῖς ἕσονται τύπος μετανοίας καὶ ἐπιστροφῆς.

« Ἦῦσαί με ἐξ αἱμάτων, ὁ θεός, ὁ θεός τῆς σωτηρίας μου. » — Αἷματα λέγονται καὶ οἱ ἄδικοι φόνοι, καὶ οἱ τούτοις ἐπιχίροντες δαίμονες.

« Ἀγαλλιάσεται ἡ γλῶσσά μου τὴν δικαιοσύνην σου. » — Τῇ ἀπαγγελίᾳ τῆς παρὰ σοῦ γενομένης μοι δικαιοσύνης εἴπουν ἐλευθερίας ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου.

« Κύριε, τὰ χεῖλη μου ἀνοίξεις, καὶ τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν ἀῖνέσιν σου. » — Ἀνοίξεις πρὸς τὴν σὴν δοξολογίαν καὶ ὕμνησιν κεκλεισμένα τῇ καταγνώσει διὰ τὴν ἀμαρτίαν.

« Ὅτι εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἂν ὀλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις. » — Τὸ εὐδοκήσεις, ἀντὶ τοῦ ἀποδέξῃ.

« Θυσία τῷ θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. » — Ἐκουσίως τεταπεινωμένη ψυχὴ.

« Καρδίαν συντετριμμένην ὁ θεός οὐκ ἐξουδενώσει. » — Οὐκ ἀποδοκιμάσει, οὐκ ἀπιστραφήσεται.

« Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών. » — Ἀγάθυνον μὲν τὰ ἀγαθοποιήσον, Σιών δὲ καὶ ἡ τῶν πιστῶν συναγωγὴ καὶ μία ἐκάστη ψυχὴ εὐσεβῆς, τάχῃ δὲ καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας προϊσταμένη, καὶ οὐ τὴν ψυχὴν ὀχυροῦντες στερεοὶ λογισμοί· θυσία δὲ δικαιοσύνη, ἥτοι δικαία ἢ ἀρετὴ. Καὶ ἀναφορὰ μὲν, εἴπουν ἀναφαίρεμα, ἢ μερικὴ ἀρετὴ· ἢ δὲ καθόλου καὶ τελεία ὀλοκαύτωμα· μέσχοι δὲ ἔσσι διὰ πράξεως καὶ θειορίας κερταίζουσι τὸν διάβολον, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας προσάγουσιν ἑαυτοὺς τῷ θεῷ.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΑ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, συνέσεως τῷ Δαυίδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν Δαυὶδ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαούλ καὶ εἰπεῖν αὐτῷ· Ἦλθε Δαυὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀχιμέλεχ. » — Φεύγων Δαυὶδ Σαούλ ἐπέειπε, καὶ ἀπελθὼν εἰς Νομβὰ πόλιν τῶν ἱερέων πρὸς Ἀχιμέλεχ τὸν ἀρχιερέα, κατεμενύθη τῷ Σαούλ παρὰ Δαυὶδ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν βασιλικῶν ἡμιόνων. Ἐκμυνοῖς δὲ ὁ Σαούλ ἠγάγετο καὶ κατέσφαξε τοὺς τριακοσίους πεντήκοντα ἱερεῖς διὰ Δαυὶδ, καὶ πάσαν τὴν πόλιν αὐτῶν πανικληθρῶ παρέδωκεν, ὁ μαθὼν ὁ Δαυὶδ τὸν παρόντα ψαλμὸν συντέθεικε . . . στέον καὶ ὅτι τὸ Ἀχιμέλεχ σφάλμα δοκεῖ γραφικόν, γεγονώς ἐν τῷ

Ἑβραϊκῶ διὰ τὴν πολλὴν ἐμφέρειαν τῶν πρὸ Ἑβραίοις στοιχείων, τοῦ τε γὰρ καὶ βήθ· Ἀχιμέλεχ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως αἱ Βασιλεῖαι διαγορεύουσιν.

« Τί ἐγκαυχῶ ἐν κακίᾳ! » — Δυνατὸς ἐν κακίᾳ καὶ Δαυὶδ καὶ ὁ προδότης Ἰουδῆας, καὶ ὁ διάβολος μᾶλλον καὶ πᾶς ὀπτηρῆτης αὐτοῦ.

« Ὁ δυνατὸς, ἀνομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλογίσαστο ἡ γλῶσσά σου. » — Ἀσυνδότης ἀνομίαν, ἀδικίαν διακωντὸς ἐρηγέξατο ἡ γλῶσσά σου.

« Ὡσεὶ ξυρὸν ἠκοντημένον ἐποίησας δόλον. » — Ὁξεῖαν καὶ ἐραστηρίαν κατεσκεύασας βολήν.

« Ἠγάπησας πάντα ῥήματα καταποντισμοῦ, γλῶσσαν δολίαν. » — Λήγους καταποντιστικούς καὶ ἀφανιστικούς ἀνθρώπων.

« Διὰ τοῦτο ὁ θεός κατέλοι σε εἰς τέλος. » — Τὰ εὐκτικὰ ἀντὶ μελλόντων ὀριστικῶν· προφητεῖαι γὰρ εἰσιν ἐν τύπῳ ἀράς.

« Ἐκτίλει σε, καὶ μεταναστεύσει σε ἀπὸ σκηνώματός σου. » — Σκήνωμα τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· τοῦ δὲ Σατάν ἢ παρ' ἡμῖν προσεδρία.

« Καὶ τὸ ῥίζωμα σου ἐκ γῆς ζώντων. » — Ῥίζωμα τὸ γένος καὶ ἡ τῆς προσεδρίας ἐδραίωσις.

« Ὀφονται δίκαιοι καὶ φοβηθήσονται. » — Ὀφονται τοῦ πονηροῦ καταστροφῆν, καὶ ἀσφαλέστεροι τῶν φόβῳ ἀφύκτου δίκης γενήσονται.

« Καὶ ἐπ' αὐτὸν γελάσονται καὶ ἐροῦσιν· Ἴδοὺ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἔθετο τὸν θεὸν βοηθὸν αὐτοῦ. » — Ἄνθρωπος λέγεται καὶ ὁ διάβολος διὰ τὸ φιλήδονον αὐτοῦ.

« Ἀλλ' ἐπέληπεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τοῦ πλούτου αὐτοῦ, καὶ ἐνεδυναμιώθη ἐπὶ τῇ ματαιότητι αὐτοῦ. » —

Πλουτοῦν καλεῖ καὶ τὴν κτῆσιν τῆς κακίας.

« Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ ἐλαία κατὰ καρπὸς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ. » — Προφητεύει ὅτι ἀκέραιος φυλαχθήσεται ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ θεοῦ, καθάπερ ἐλαία, ἧς οὐκ ἀπερρύθη ὁ καρπός.

« Ἐξομολογήσομαί σοι εἰς τὸν αἰῶνα ὅτι ἐποίησας. » — Ἐποίησας, ἐκδίκησιν δηλαδὴ.

« Καὶ ὑπομενῶ τὸ ὄνομά σου. » — Καὶ ἔτι προσδοκήσω σε, δηλονότι ἐκδικητήν.

« Ὅτι χρηστὸν ἐναντίον τῶν ὀσίων σου. » — Ὅτι ὠφέλιμον τοῦτο παρὰ τοῖς ἀφωσιωμένοις καὶ ἀνακειμένοις σοι.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΒ΄.

« Εἰς τέλος ὑπὲρ Μελὲθ συνέσεως τῷ Δαυίδ. » — Εἶ καὶ τῷ τρισκαιδεκάτῳ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ὁ αὐτὸς ἐστίν, πλὴν ὀλίγων τινῶν, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν ἔχει διαφορὰν μυστηριώδη· ὅλος γὰρ τῆς κατὰ Χριστοῦ τῶν Ἰουδαίων λύττης κατηγορεῖ.

« Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι θεός· διεφθάρησεν, καὶ ἐδδελύχθησεν ἐν ἀνομίαις. » — Ὁ ἄφρων Ἰουδαϊκῶς λαὸς ἐλογίσαστο ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ ἔδογματίσει περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι θεός, ἀλλ' ἄνθρωπος ψιλός.

« Ὅτι θεὸς διεσχόρπισεν δατὰ ἀνθρωπαρέσκων. » — Ἀνθρωπαρέσκους ὀνομάζει τοὺς Ἰουδαίους, οἱ καὶ τὸν Καίσαρα θεραπεύοντες· εἰδῶν· « Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » ὧν διεσχόρπισε τὰ δατὰ, ἥτοι τὰς φυλάς δι' ὧν συνέστατο.

« Κατησχύνθησαν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξουδένωσεν αὐ-
τούς. » — Αἰσχύνῃ πᾶσιν ἔθνεσι προετίθησαν,
διότι ὁ Χριστὸς ἐξουδένωμα καὶ ὄνειδος αὐτούς
ἐποίησε.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΓ'.

« Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις συνέσειος τῷ Δαυὶδ, ἐν τῷ
ἐλθεῖν τοὺς Ζιφάιους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ· Οὐκ ἰδοὺ
Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν; » — Ἐν τῷ ἐλθεῖν
τοὺς Ζιφάιους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαούλ, Οὐκ ἰδοὺ
Δαυὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. Φεύγων τὸν Σαούλ ὁ
Δαυὶδ ἐκῆθισεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ. Οἱ δὲ Ζιφάιοι τὴν
μὲν πρὸς Δαυὶδ φιλίαν ὑπεκρέθησαν, κατεμήνησαν δὲ
αὐτὸν τῷ Σαούλ, καὶ οὗ ἐπεσπράτευσε κατ' αὐτοῦ.
Ἦν ὕψω δὲ τοῦτο, πόλεμος τῶν ἀλλοφύλων ἐγένετο,
καὶ τοῦ Σαούλ ἀντιπερίστασθέντος πρὸς τὸν τοιοῦ-
τον τῶν ἀλλοφύλων πόλεμον, ἀδείας τυχῶν ὁ Δαυὶδ
καὶ φεύγων ἐκεῖθεν τὸν παρόντα ψαλμὸν συντέθει-
κεν εὐχαριστήριον τῷ Θεῷ.

« Θεὸς, ἐν τῷ ὀνόματί σου σῶσόν με. » — Ὅτι ὁ
Σωτήρ ὀνομάζει, καὶ ἔτι σῶσόν με, ἢ ὅτι ἀρκεῖ μοι
πρὸς σωτηρίαν ἡ τοῦ σοῦ ὀνόματος ἐπίκλησις.

« Καὶ ἐν δυνάμει σου κρῖνόν μοι. » — Καὶ ὅτι δυ-
νατὸς, εἰ, ἐκδίκησεις με.

« Ὁ Θεὸς, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου· ἐνώπι-
σαι τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, ὅτι ἀλλότριον ἐπα-
νέστησαν ἐπ' ἐμέ. » — Ἄλλοτρίους λέγοι ἂν τοὺς
Ζιφάιους ὡς ἀποξενωθέντας τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας·
κραταιοὺς δὲ τοὺς περὶ τὸν Σαούλ διὰ τὴν πολεμι-
κὴν παράταξιν. Ἡμεῖς δὲ τοὺς δαίμονας οἶδαμεν
τοὺς αὐτῆν ἐπιβουλεύοντας τὴν ψυχὴν ἀλλοτρίους
μὲν, ὡς ἀποτάτας Θεοῦ, κραταιοὺς δὲ εἰς κακίαν
καὶ ὡς ἀσωμάτους καὶ ὡς κοσμοκράτορας.

« Καὶ οὐ προσέθεντο τὸν Θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν. »
— Οὐ προσέθεντο τὸν Θεὸν πρὸ προσώπου τῆς ψυ-
χῆς αὐτῶν, εἴτουν οὐκ ἐμνήσθησαν ὅτι ὄρατὰ πάντα
καὶ κρινεῖ δικαίως.

« Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς. »
— Αἰεὶ ἀληθῆς εἶ, ἀφάνισον αὐτούς ψευδοὺς ὄντας,
καὶ ἄλλα μὲν λέγοντας, ἄλλα δὲ σπείδοντας.

« Ἐκουσίως θύσω σοι. » — Οὐκ ἐξ ἀνάγκης νο-
μικῆς, ἀλλ' ἐκ προαίρεσις θερμῆς θυσίαν εὐχαρι-
στίας προσάξω σοι.

« Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματί σου, Κύριε. » —
Εὐχαριστήσω σοι· τοῦτο δὲ σαφηνιστικὸν ἔστι τοῦ
« θύσω σοι. » Εὐχαριστήσω σοὶ δὲ, διότι ἐκ πάσης
θλίψεως ἐρρύσω με.

« Ὅτι ἀγαθόν, ὅτι ἐκ πάσης θλίψεως ἐρρύσω
με. » — Ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ.

« Καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπεῖδεν ὁ ὀφθαλμὸς
μου. » — Καὶ ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἤδη εἶδον ὄμμα-
σι προβλεπτικῶς ὁ ἐβουλόμην δηλαδὴ, τουτίστι· ἐκ-
δίκησιν. Ἔστι δὲ ἀντὶ μέλλοντος ὁ παρρηχηκῶς.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΔ'.

« Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις συνέσειος τῷ Δαυίδ.
Ἐνώπιαι, ὁ Θεὸς, τὴν προσευχὴν μου, καὶ μὴ ὑπερ-
ίδης τῆς δόξης μου. Πρόσχεες μοι, καὶ εἰσάκουσόν
μου, ἐλυπήθην ἐν τῇ κδολεσχίᾳ μου, καὶ ἐπαράχθην. »
— Ἀδουλεσχίαν ἐνταῦθα τὴν συνέχειαν ὀνομάζει τῶν
συμφορῶν, ἢ καὶ τὴν συνεχῆ ἐμμελέτησιν καὶ τῇ

ἀμηχανίᾳ τοῦ πῶς ἂν ἐκφύγοι τὰς ἐπιβουλάς τῶν
ἐχθρῶν· διάφορα γὰρ ἐμφαίνει τὸ τῆς ἀδουλεσχίας
ὄνομα. πανταχοῦ μέντοι τὸ συνεχῶς δηλοῖ.

« Ἀπὸ φωνῆς ἐχθροῦ καὶ ἀπὸ θλίψεως ἀμαρτω-
λοῦ. » — Φωνὴν ἐχθρῶν τὰς διαβολὰς φησι, τοὺς
ὄνειδισμοὺς καὶ τὰς ὕβρεις. θλίψιν δὲ τοὺς διωγ-
μοὺς.

« Ὅτι ἐξέκλιναν ἐπ' ἐμὲ ἀνομίαν· » — Ἐκίνησαν
ἐπ' ἐμὲ, ἦν οὐκ ἦδειν ἀνομίαν, ἐπίβουλον εἶναί με
τοῦ βασιλείως συκοφαντήσαστες.

« Καὶ ἐν ὀργῇ ἐνεκόντων μοι. » — Καὶ ἐν τῷ ὀρ-
γίζεσθαι κατ' ἐμοῦ ἐμνηστικῶς μοι.

« Φόβος καὶ τρόμος ἦλθεν ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐκάλυψέ με
σκότος. » — Τὴν ἀθυμίαν φησί.

« Καὶ εἶπα, Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περι-
στερᾶς, καὶ πετασθήσομαι καὶ καταπαύσω; » —
Περιστερᾶς ἐζήτησε πτέρυγας, ὡς τόσον ὅτι ὀξείως
τὸ ζῶον ἵπταται ὕψον διὰ τὸ ἀπόνηρον αὐτοῦ· ἐπεὶ
τοιούτως καὶ ὁ προφήτης ἤτησε καὶ πετασθήσεσθαι
εἰς τόπους ἀσφαλείς, καὶ καταπαύσαι ἀπὸ τῶν συν-
εχῶν φόβων τε καὶ πόνων.

« Ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθην ἐν τῇ
ἐρήμῳ. » — Ἀντὶ τῷ φεύγων.

« Προσεδεχόμεν τὸν Θεὸν τὸν σώζοντα ἀπὸ ὀλιγο-
ψυχίας καὶ ἀπὸ κακουργίας. » — Καταιγίδα λέγει
τὴν ζάλην τῶν πειρασμῶν.

« Καταπόντισον, Κύριε, καὶ καταπότισε τὰς γλιόπ-
σας αὐτῶν. » — Τὰς τῶν Ἰουδαίων βγασημένους ἄς
μὲν ἀγκλίσσον ἐν τῇ στόματι αὐτῶν καὶ ἀφίονους
ἀπέργασαι, τῶν δὲ τὴν συμφωνίαν διάλυ. διασκορ-
πίσας τοὺς θεοκτίνους ὕψους παρέλθοι τῶν Ῥω-
μαίων ἢ μάχαιρα.

« Ὅτι εἶδον ἀνομίαν, καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει. »
— Τεθέαμαι τοῖς προφητικαῖς ὕμνασιν ἐν τῇ πό-
λει Ἱερουσαλήμ ἀνομίαν μὲν ὅτι ἐζήτησαν θανατώ-
σαι τὸν χορηγὸν τῆς ζωῆς. ἀντιλογίαν δὲ, ὅτι ἀντ-
ἔλεγον αὐτῷ διδάσκοντι τὰ σωτήρια.

« Ἡμέρας καὶ νυκτὸς κυκλώσει αὐτὴν ἐπὶ τὴ
τείχῃ αὐτῆς ἀνομία. » = Διαπαντὸς περιέλαβε τὴν
ὅλην πόλιν ἡ παρανομία.

« Ἀνομία καὶ κόπος ἐν μέσῳ αὐτῆς καὶ ἀδικία. » —
Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κόπος ἦν τῇ πόλει ἐν ταῖς κατὰ
τῶν ἐναντίων μηχαναῖς, καὶ ἀδοξία ἐν τῷ πλεονε-
κτεῖν· καὶ τόκος τοῦ νόμου τοῦτο κωλύοντος. καὶ
ἀπάτη ἐν τοῖς συναλλάγμασιν αὐτῶν.

« Ὅτι εἰ ὁ ἐχθρὸς ὄνειδισέ με, ὑπήνεγκα ἂν. » —
Τὰ ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Ἰούδαν προσώπων τοῦ Χρι-
στοῦ.

« Σὺ δὲ, ἀνθρώπε ἰσόψυχε, ἠγεμὸν μου, καὶ γνω-
στὸς μου. » — Λεῖπει τὸ, ἵνα τί ὄνειδισας εἴτουν ἐξου-
δένωσας, καὶ ἵνα τί ἐμεγαλοῦρήμνησας; εἴτουν
ἀπειναντιχύντησας. Ἰσόψυχον δὲ τοῦτόν φησιν, ὡς
ἀγαπητόν ἠγεμῶνα δὲ ὡς μετὰ τῶν ἄλλων μαθη-
τῶν χειροτονηθέντα διδάσκαλον τῶν πιστευόντων
καὶ ἄρχοντα γνωστόν δὲ ὡς οἰκειώτατον.

« Ὅς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγκύβητάς μοι ἐδόξματα. » —
Ὅς τὸν ἐμοῖ ὡς ἑδωκῆς μοι βρώσιν αἰσθητὴν τε
ὡς ὑπηρέτης, καὶ νοσητὴν ὡς ἀπόστολος· εἶπ' δ' ἂν
αὕτη τοῦ κηρύγματος ἢ διδασκαλία.

« Ἐν τῇ οἰκῷ τοῦ Θεοῦ ἐπορεύθημεν ἐν ὁμονοίᾳ. » — Εἰς τὸ ἱερὸν ἐπορεύθημεν ὁμυγιωμόνως· ἐπὶ τοσοῦτόν σε ἀχώριστον εἶχον καὶ γνήσιον.

« Ἐλθέτω δὴ θάνατος ἐπ' αὐτούς· καὶ καταδότησαν εἰς ᾄδου ζῶντες. » — Ταῦτα προΐων ὁ Λαυδὸς ἐπαρτάται τῷ προδότη καὶ τοῖς λοιποῖς χριστοκτόνοις τὰ μέλλοντα τούτους δευνὰ καταλήψασθαι, καὶ θάνατον μὲν τὸν ἀπ' ἀγχόνης λέγει καὶ πολέμου, καὶ εἴ τις ἄλλος πικρὺς· ᾄδην δὲ τοὺς κρημνοὺς καὶ τοὺς λάκκους, οἷς ἑαυτοὺς ζῶντας καθῆκαν οἱ Ἰδραῖοι ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ Ἰωραϊκοῦ πολέμου.

« Ὅτι πονηρία ἐν ταῖς παροικίαις αὐτῶν, ἐν μέσῳ αὐτῶν. » — Παροικίας ὀνόμασε τὰς κατοικίας αὐτῶν διὰ τὸ πρόσκαιρον αὐτῶν· ἐν μέσῳ δὲ εἶπεν ἀντὶ τοῦ, εἰς βάθος καὶ οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν.

« Ἰσπέρας καὶ πρωὶ καὶ μεσημέριος διηγήσῃμαι καὶ ἀπαγγεῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου. » — Τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια οὐλαοῦ.

« Λυτρώσεται ἐν εἰρήνῃ τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ τῶν ἐγγιζόντων μοι. » · · Ῥύσεται, φησὶ, τὴν ψυχὴν μου χωρὶς πολέμου ἀπὸ τῶν συγγενῶν μου· βαρύτητος δὲ ὁ λόγος. Κίεν δ' ἂν ἐγγιζόντες καὶ οὐ ἐπικείμενοι ἤδη πογέμιοι. Τὸ δὲ ἐν πολλοῖς, ἀντὶ τοῦ σὺν πλήθει. Τὸ σὺν ἐμοὶ δὲ τὴν ὕπ' ἐχθρῶν οἶονεὶ κατάληψιν ἐμφαίνει, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ γενέσθαι αὐτὴν τε καὶ τοὺς διώκοντας.

« Οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς ἀντάλλαγμα, καὶ οὐκ ἐφοβήθησα τὸν Θεόν. » — Οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς ἐν ἀλλαγῇ ἀπὸ τῆς κακίας.

« Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῇ ἀποδιδῶναι. » — Λιὸ καὶ ἤδη ἐξέτεινεν, ἔγουν ἐκτενεῖ ὁ Θεὸς τὴν κυλαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐπὶ τῷ ἀποδιδῶναι αὐτοῖς τὴν ἐπιφειλομένην τιμωρίαν.

« Ἐθεβήλωσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ. » · · Περιεφρόνησαν γὰρ τὸν νόμον αὐτοῦ καὶ τὸ εὐαγγέλιον.

« Διεμερίσθησαν ἀπὸ ὀργῆς τοῦ προσώπου αὐτοῦ. » — Ἐκ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ διεμερίσθησαν, ἀχμαλωτιζόμενοι καὶ πανταχοῦ διασκοδαννόμενοι, καὶ ἔγγισαν αἱ καρδίαι αὐτῶν, ὥστε ἐπιγνώναι τὸν Κύριον, λέγοντες· Μήποτε διὰ τὸν Ἰησοῦν ταῦτα πάσχομεν οὐ μὴν ἀπέγνωσαν ἀληθῶς.

« Ἠπαλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπὲρ ἔλαιον· καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » — Μὴ ζήτει πραγμάτων ἀκλουθίαν καὶ τάξιν ἐν τοῖς προφητικαῖς. Ἰδοὺ γὰρ τοῦτο τὸ ῥητὴν τοὺς πρὸς Χριστὸν ὑποκριτικοὺς λόγους τῶν Ἰουδαίων προαγγέλλει· λόγους γὰρ ἀπαλοὺς προσέφερον αὐτῷ πρὸ αὐτῶν ἀνελεῖν, Ῥαββὶ καλοῦντες, καὶ ὅτι ἀληθῆς εἶ, λέγοντες, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἔνδον δὲ ἦσαν ἠκονημένα βέλη οὐοῦ αἵματος διψῶντες αὐτοῦ.

« Ἐκίβριψεν ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. » · · Τοῦτο κοινὴ πρὸς ἅπαντας ἐπιβουλομένους παραίνεσις.

« Οὐ δώσει εἰς τὸν αἰῶνα σάλον τῷ δικαίῳ. » — Οὐ παραχωρήσει μέχρι τέλους ἐπάγεσθαι τὴν δικαίαν πλεονασρὸν πειρασμοῦ.

« Σὺ δὲ, ὁ Θεός, κατάξεις αὐτοὺς εἰς φρέαρ δια-

φθορᾶς. » — Φρέαρ διαφθορᾶς τὸ βαθύ καὶ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἐκόλλισεν, ἔνθα τοὺς ἐπιβουλοῦντας τοῖς ἀθώοις κατάξει ὁ Κύριος· ὅταν ἀποδίδωσιν ἐκάστην τὰ πρὸς ἀξίαν.

« Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισέσῃσαι τὰς ἡμέρας αὐτῶν. » — Τοῦτο δι' ἐκφύθησιν καὶ τῆς κακίας ἀναστολὴν ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος εἴργεται· τινὲς γὰρ τῇ κακίᾳ συγκατεγήρασαν.

« Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δολιότητος. » — Οἱ αἰμοχαρεῖς καὶ οἱ δόλιοι.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΕ.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμένου, τῇ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν, ὅποτε ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλέφυλοι ἐν Γέθ. Ἐλέησόν με, ὁ Θεός. » — Ὅποτε πρὸς τοὺς ἀγροὺς πρὸς τὸν ἀλλόφυλον ἀπελθὼν Δαυὶδ, ἐγνώσθη καὶ ἐάλω, εἶτα μανίαν ὑποκριθεὶς διέφυγε, τότε τὸν παρόντα ψαλμὸν συνέθετο. Βουλόμενος δὲ τὴν εἰς αὐτὸν θείαν εὐεργεσίαν ἐκκηρύττεσθαι, εἰς στηλογραφίαν ἐπίγραψε, τουτέστιν εἰς ἀνέκλιπτον γραφὴν· ἐκ μεταφορᾶς τῶν λιθίναις ἢ χαλκαῖς στήλαις ἐγγραφόντων ῥήματά τινα εἰς μνήμην εὐτηνεκῆ. Ἀρμάζει δὲ ὄλος καὶ τῷ αἰχμαλωτισθέντι· λαῶν αἰσθητῶς τε καὶ νοητῶς· τὴν μεμακρυμένην τῶν ἁγίων εἴτε τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ κατὰ σῶμα, εἴτε τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κατὰ διαγωγὴν.

« Ὅτι κατεπάτησέ με ἄνθρωπος, ὄλην τὴν ἡμέραν πολεμῶν ἔηλιψέ με. » — Ἄνθρωπος νοεῖται καὶ ὁ Σαουλ, καὶ ὁ Βαβυλώνιος βασιλεὺς διὰ τὸ ἀνθρωποπρεπὲς αὐτοῦ καὶ φιλήθουνον. Τὸ δὲ κατεπάτησε δηλοῖ τὸ τε κατεφρόνησε, τὸ συνέτριψε, καὶ τὸ κατέλαβε διώκων καὶ οἶονεὶ συνεπάτησεν.

« Ἀπὸ ὕψους. » — Τὸ ὕψος τὴν τε δυναστείαν δηλοῖ, καὶ τὴν εὐστοχίαν· ὁ γὰρ ὕψοθεν βάλλων κατευστοχεῖ.

« Ἡμέρας οὐ φοβήθησομαι· ὅτι ἐγὼ ἐλπῶ ἐπὶ σέ. » — Ἡμέρας τὰς εὐημερίας φησὶ τῶν ἐχθρῶν.

« Ἐν τῷ Θεῷ ὑπανέσω τους λόγους μου. » — Ἐν τῷ περὶ Θεοῦ λέγειν, ἐπαινετοῦς ποιήσω τους λόγους μου.

« Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα· οὐ φοβήθησομαι· τί ποιήσει μοι σάρξ. » — Σάρξ λέγει τὸν ἐμπαθῆ.

« Ὅλην τὴν ἡμέραν τους λόγους μου ἐβδελύσσομαι. » — Ἄπεισπρέφοντο, περιεφρόνου.

« Κατ' ἐμοῦ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν εἰς κακά. » — Εἰς τὸ κακῶσαι με.

« Παροικήσουσι, καὶ κατακρύψουσιν. » — Παραμηνούσι καὶ κατακρύψουσι μοι ἐνέδρας.

« Αὐτοὶ τὴν πτέρναν μου φυλάξουσιν. » — Τὴν πορείαν μου ἐπιτηρήσουσιν ὥστε παγιδεῦσαι με.

« Καθάπερ ὑπέμειναν τὴν ψυχὴν μου. » — Ὅσπερ αὐτοὶ ἐνεδρεύοντες περιέμειναν με, οὔτις καὶ σὺ ἀπελάτεις αὐτοὺς ἀντ' οὐθενός, ὃ ἐστὶ ῥαδίως, ὡς οὐδὲν ὄντας· ἢ γὰρ ὑπὲρ ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς ἀντί.

« Ἐν ὀργῇ λαοὺς κατάξεις. » — Δίονον ὀργισθεῖς ὄλα πλῆθη συντρίψεις. »

« Ὁ Θεός, τὴν ζωὴν μου ἐξήγγειλά σοι. » — Τὴν πολιτείαν μου ἐφανέρωσά σοι.

« Ἐθου τὰ δάκρυά μου ἐνώπιόν σου, ὡς καὶ ἐν

τῆ ἐπαγγελίᾳ σου. » — Ἐπαίδες τὰ δάκρυά μου ὡς ἄπληθεις ἐπιγγείλω ἐν νόμῳ σου περὶ τοῦ ἀδικουμένου· σπενδάων λέγει πρὸς με καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ· ἐλεήμων γὰρ εἶμι.

« Ἐπιστρέψουσιν οἱ ἐχθροὶ μου εἰς τὰ ὄπισθον, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρα ἐπικαλέσωμαί σε. » — Τοῦτέστι φεβζονται.

« Ἴδού ἔγνω, ὅτι Θεὸς μου εἶσός. » — Ἡδὴ ἔγνωσαν εἰτρυν εὐθὺς γινώσκω εἰσακουόμενος ὅτι Θεὸς μου εἶσός.

« Ἐπὶ τῷ Θεῷ αἰνέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ Κυρίῳ αἰνέσω λόγον. » — Καὶ ὡς τὸ αἰνέσω, ἀντὶ τοῦ αἰνετὸν ποιήσω, καὶ ῥῆμα μὲν ὁ βραχὺς λόγος, λόγος δὲ ὁ μείζων.

« Ἐπὶ τῷ Θεῷ ἤλπισα· οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. » — Ὅν εἶπεν ἄνθρωπον ἐν ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ, τοῦτον κἀνταῦθά φησιν.

« Ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, εὐχαί, ἃς ἀποδώσω αἰνεσιῶς σου. » — Ἐν τῇ μνήμῃ μου εἰσιν αἱ ὑποσχέσεις τοῦ ἐπαινεῖσαι, ἃς καὶ ἐκπληρώσω.

« Τοῦ εὐχρεσθῆσαί με ἐνώπιον Κυρίου ἐν φωτὶ ζώντων. » — Εὐάρεστα τῷ Κυρίῳ πράξω ἕως ἂν τὸ φῶς τοῦτο βλέπω τὸ φαίνον τοῖς ζῶσιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΖ.

« Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν, ἐν τῷ αὐτὸν ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐκέλευσέν με, Θεός, ἐλεησόν με· ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχὴ μου. » — Ἰδίᾳ καθ' ἑαυτὸ ἀναγνωστέον· κοιμημένῳ γὰρ τῷ Σαοὺλ ἐπελθὼν ξιφῆρης ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦτο τὸ πρόρρημα κτεπέδων ἑαυτοῦ συνεχέστερον κατέσπειρε τὸν θυμὸν καὶ οὐκ ἀνεῖλεν αὐτόν. Παραίνει δὲ καὶ ἡμᾶς μὴ διαφθεῖρειν τὴν ἀνεξικακίαν. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τῆς τῶν ἔθνων Ἐκκλησίας. Συνετέθη δὲ ὁ ψαλμὸς μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τὸν Προφήτην τοῦ σπηλαίου.

« Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων σου ἐλπιδῶ, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » — Σκιᾷ πτερύγων τὴν σκέπην φησὶν· ἀνομίαν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐξ ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, ἧς τότε παρέλθοι, ὅταν ἔλθῃ ἡ πρὸς θάνατον ἀνάλυσις.

« Ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔσωσε με. » — Ἐξ ὕψους ἀπέστειλε δύναμιν.

« Ἐδῶκεν εἰς ὕψος τοὺς καταπατοῦντάς με. » — Ὅνειδος τὴν αἰσχύνην φησὶν.

« Ἐξακέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐφόρυσά με τὴν ψυχὴν μου ἐκ μέσου σκύμων. » — Ἀλήθειαν παλλαχοῦ τὴν δικαιοσύνην φησὶν ἣν ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός, ἵνα καταδικάσῃ τοὺς ἀδικούντας· τὸ δὲ ἔλεος, ἵνα ἐλεήσῃ τὸν ἀδικούμενον· διὰ δὲ τῶν σκύμων ἡ ἀπῆλεια δεδηλωταὶ τῶν ἐχθρῶν.

« Ἐκοιμήθην τεταραγμένος. » — Ἐν τῷ σπηλαίῳ συγκεκλισμένος, ἢ ἐν ταῖς νυκτεριναῖς ἐπιθέσει τῶν δαιμόνων στροβούμενος.

« Υἱοὶ ἀνθρώπων ὀδόντες αὐτῶν· ὄπλα καὶ βέλη. » — Διὰ τούτων τοὺς λόγους ἐδήλωσε τῶν ἐπιθυμιῶν. Ἐλεν δ' ἂν καὶ δαιμόνων ὀδόντες καὶ γλῶσσα οἱ πονηροὶ λογισμοί.

« Ἰψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς, ὁ Θεός· καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » — Ἰψηλὸς καὶ ἐπουράνιος γινώσθητι καὶ τοῖς μὴ εἰδῶσι σε, καὶ δραμῆτω ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ μεγαλειότης σου.

« Παγίδα ἠτοίμασαν τοῖς ποσὶ μου· καὶ κατέκαμψαν τὴν ψυχὴν μου. » — Θύρατρά μοι ἐπιθυμιῶν κατεσκεύασαν καὶ ἐθανάτωσάν με.

« Ὄρουσαν πρὸ προσώπου μου βόθρον καὶ ἐνέπεταν εἰς αὐτόν. » — Πύτρεπισάν μοι βόθρον ἀπωλείας διὰ λόγων· αὐτοὶ δὲ ἐκινδύνευσαν.

« Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἔτοιμη ἡ καρδία μου· ἄστομαι καὶ ψαλῶ. » — Τὴν σὶν οὖν ἔχων ἀντίληψιν ἔτοιμός εἶμι πρὸς πάντα πειρασμὸν ἐπερχόμενον.

« Ἐν τῇ δόξῃ μου. » — Δόξαν λέγει τὴν σύνεσιν δι' ἣν ἐδοξάζετο.

« Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου. » — Δόξαν οὖν αὐθίς φησὶ τὸ προφητικὸν χάρισμα.

« Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα. » — Τὸ μὲν ψαλτήριον ἀνάγεται εἰς ψυχὴν, ἡ κιθάρα δὲ εἰς τὸ σῶμα.

« Ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου. » — Τὸ ὄρθρου, ἀντὶ τοῦ ταχέως.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΖ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης· τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν. » — Τῆς αὐτῆς ἔχεται ὑποθέτως τῷ πρὸ αὐτοῦ μετ' ἐκεῖνόν τε γέγραπται πρὸς τὸν Σαοὺλ, προηγουμένως καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀποτεινόμενος, ἐπομένως δὲ καὶ πρὸς πάντας τοὺς μιμουμένους τὴν πονηρίαν αὐτῶν.

« Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθεῖα κρινετε, οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » — Εἰ ἀληθῶς δίκαια λέγετε, ὅτι ἐπίβουλον ὑμῖν ἐμὲ γενόμενον καταδιώκετε, ὄρθρως ἀποράσεις ἐξενέγκατε ἐν τίνι με πονηρὸν ἐγινώκατε.

« Καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε. » — Λεῖπει τὸ, ἀλλ' οὐ δύνασθε ὄρθρως κρῖναι· καὶ γὰρ ὄνομα μελετᾶται. Πρόσκειται δὲ τὸ ἐν τῇ γῆ, ὅτι ἐν τῇ ἄθῃ οὐχ οὕτως ἔσται αὐτοῖς.

« Ἐν τῇ γῆ ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσιν. » — Συμπλέκουσιν εἶπε διὰ τὸ ποικίλον τῶν ἐπιχειρημάτων.

« Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. » — Σχεδὸν ἔτι γεννώμενοι, ἄλλοτρίους ἑαυτοῦ τοῦ Θεοῦ πεποιήκασιν, σύντροφον τὴν πονηρίαν κτησάμενοι.

« Ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βουούσης τὰ ὦτα αὐτῆς. » — Θυμὸς πάλιν αὐτοῖς ὡσεὶ ἀσπίδος ἐθελοκωφούσης.

« Ἦτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς ἐπαθόντων, καὶ φαρμακοῦ τε φαρμακούμενου πρὸς σοφοῦ. » — Ἐπῆδοντα καὶ φαρμακὸν ἦτοι γήγτα, καὶ σοφόν, ἦγον τεχνίτην, τὸν θηρεπιθὸν ὀνομάζεται, ὅς ἐπιθῶντις τισὶ καταθιγῶν τὰ ἔρπετά, ἐξημεροῖ καὶ πρὸς χρησιν ἰατρίας λαμβάνει. Τούτῳ τὴν ἐφοδὸν ὅτι γινῆ ἡ ἀσπίς ἀποφράττει διὰ πανουργίας, ἵνα μὴ θελχθεῖσα ἄλῃ.

« Ἐξουθενωθήσονται ὡσεὶ ἕδωρ διαπορευόμενον. »

— Εὐκαταφρόνητοι γενήσονται ὡς τὸ χεόμενον ὡς ἄ
ἔτυχεν ὕδωρ καὶ σκεδαννόμενον.

« Ἐντείνων ἐντενεῖ τὸ τόξον αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀσθενήσειεν. » — Οὐ πύσεται βάλλον ταῖς τιμωρίαις αὐτοῦς, ἕως οὗ καταλύσει τούτων τὴν δύναμιν.

« Ἐπεσε πῦρ ἐπ'αὐτούς, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. » — Ἐλθὼν ὁ θεόλατος θυμὸς ἐπ'αὐτούς, καὶ τῆς ζωῆς στερηθήσονται.

« Πρὸ τοῦ συνιέναι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν ῥάμνον. » — Ῥάμνος ἐστὶ φυτὸν ἀκανθῶδες μέγα τε καὶ σκληρόν, Ἀποστρεφόμενος οὖν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς φησι, Πρὸ τοῦ τῆς ὑμῶν ἀκάνθας ἦτοι τὰς ἀμαρτίας ἐπιγνώνας τὴν ῥάμνον πρακτικῶς ἕκαστὸν αὐξήθηναί· καὶ μεγαθυρηθῆναι αὐτὰς, τοῦτο πεσεῖται τὸ πῦρ.

« Ὡσεὶ ζῶντας, ὡσεὶ ὄργῃ καταπίεται ὑμᾶς. » — Ἐν τῷ ῥήθῳ ἐηλαθῆ πῦρ. Τὸ μὲν οὖν ὡσεὶ ζῶντας, ἀντὶ τοῦ ἔτι ζῶντας· τὸ δὲ ὡσεὶ ἐν ὄργῃ, ἀντὶ τοῦ ἀποτόμως. Ἐν δὲ καταπίεται τὸ εὐχερὲς δηλοῖ τοῦ ἀφανισμοῦ.

« Εὐφρανθήσεται δίκαιος ἕταν ἰδὼν ἐκδίκησιν ἀσεβῶν. » — Οὐκ ἐπὶ τῆς πτώσει τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δικαιοκρατίας τοῦ Θεοῦ.

« Τὰς χεῖρας αὐτοῦ νύφεται ἐν τῇ ἀϊματι τοῦ ἀμαρτωλοῦ. » — Οὐ τῷ ἀϊματι τρύτας μολύνων, ἀλλ' ἐν τῷ ὀλέθρῳ τοῦ ἀμαρτωλοῦ αὐτὸς νύφεται. Τουτέστιν ἀθῶος τοῦ τοιοῦτου ὀλέθρου δειχθήσεται.

« Καὶ ἔρει ἄνθρωπος· Ἄρα ἐστὶ καρπὸς τῷ δικαίῳ· ἄρα ἐστὶν ὁ Θεὸς κρίνων αὐτούς ἐν τῇ γῆ; » — Καὶ ὁ συνετὸς ἄνθρωπος ἔρει· « Περὶ καρπὸς ἐστὶ τῷ δικαίῳ ἢ ἐκδίκησις· ὅντως ὁ Θεὸς δικάζει τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀδίκον ἐν τῷ κόσμῳ. »

ΨΑΛΜΟΣ ΝΗ.

« Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφέρῃς· τῷ Λαυὶ εἰς στηλογραφίαν, ὅποτε ἀπέστειλε Σαοὺλ, καὶ ἐφύλαξε τὸν οἶκον αὐτοῦ, τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. Ἐξελθὼ με ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ Θεός. » — Παρεγγυῖ ὁ ψαλμὸς εἰς τὸ τέλος τῶν πειρασμῶν ὄρῃν καὶ μὴ διαφθείρειν τὴν ὁπομονήν· πεποιήται δὲ εἰς ἀνέκλειπτον μνήμην τῶν γεγεννημένων ὕλους τέ ἐστι κατὰ τῶν θεοκτόνων.

« Καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαί με. » — Ἐπανισταμένους τοὺς ἐπιτιθεμένους καὶ ἐφορμῶντάς φησιν.

« Ὅτι ἰδοὺ ἐθήρευσαν τὴν ψυχὴν μου, ἐπέθεντο ἐπ' ἐμὲ κραταιοί. » — Ὅσον τὸ ἐπ'αὐτοῖς.

« Οὔτε ἡ ἀνομία μου, οὔτε ἡ ἀμαρτία μου, Κύριε. » — Λεῖπει τὸ αἷμα· οὔτε γὰρ ἠνόμησα, οὔτε ἠμάρτηκα εἰς αὐτούς· ἀλλὰ χωρὶς πταισματος ἐπολιτευσάμην, καὶ διὰ τοῦτο μέγλα κατώρθισα. Ταῦτα δ' ἂν ἀρμόζει μᾶλλον τῷ ἀναμαρτήτῳ Χριστῷ, ἀδίκως ἐπιβουλευομένων πρὸς τὸν Ἰουδαίων.

« Ἐξεγέρθητι εἰς συνάντησίν μου καὶ ἴδε. » — Κινήθητι πρὸς τὸ συναντήσαι μοι φεύγοντι, καὶ ἐπιβῶσαί με, καὶ ἴδε ὅσα πάσχω.

« Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. » — Ὁ τῶν ἀγγέλων Θεὸς ἢ ὁ δυνατὸς, ἢ δυνάμεις χορηγός.

« Πρὸς χάρις τοῦ ἐπισκέψασθαι πάντα τὰ ἔθνη. »

— Ἐπισκέψασθαι δυσωπῶν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως.

« Μὴ οἰκτερίσῃς πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. » — Τοὺς ἀνεπιστρέφους ἔχοντας, εἴτε τοὺς πρὸς τὸν Σαοὺλ εἴτε τοὺς θεοκτόνους, εἴτε τοὺς δαίμονας.

« Ἐπιστρέφουσιν εἰς ἐσπέραν. » — Ἀπὸ τῆς διασπορᾶς ἐπιστρέφουσιν ὑψὲ γαί μόλις εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ οὔτε τροφῶν εὐπορήσουσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄγους πελασθήσονται καὶ κύκλω τῆς πόλεως ἕξω που ἀλλισθήσονται.

« Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι τὴν πόλιν. » — Εἰς παράδειγμα τὸν κύνα παρέλαβε διὰ τὸ λιμώττειν ἄγαν τοῦτο τὸ ζῶον καὶ διὰ τὴν ἀνάδειαν.

« Ἴδου αὐτοὶ ἀποφθέγονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » — Τὸ αἷτιον ὅτι αὐτοὶ ἐξενέγκωσιν ἀπόφασιν διὰ τοῦ οἰκείου στόματος κατὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντες, Σταυρωθήτω.

« Καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν. » — Ῥομφαίαν καλεῖ τὴν θανατηφόρον ἀπόφασιν ἣν ἐξήνεγκον, ὡς μηδενὸς ἀκούοντος ἢ ἐφορῶντος.

« Ὅτι τίς ἤκουσεν; » — Ὅτι οὐδεὶς ἤκουσεν ἐνόμισαν.

« Καὶ σὺ, Κύριε, ἐγελάσῃ αὐτούς, ἐξουδενώσεις πάντα τὰ ἔθνη. » — Ἐθνη φησὶν ἐνταῦθα τὰ ταῖς θεοῖς νόμοις ἀντιναττόμενα καὶ τὰ τῶν δαιμόνων συστήματα.

« Ἐν τῷ κράτει μου πρὸς σὲ φυλάξω· ὅτι σὺ, ὁ Θεός, ἀντιλήπτωρ μου εἶ. » — Τὴν βασιλείαν πρὸς σοὶ ἔδωκα ὥστε λήψεσθαι τούτην ἐκ σου.

« Ὁ Θεός μου, τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με. » — Προλάβῃ τὴν ἐμὴν αἵτησιν· οὕτω ταχύς ἐστὶν εἰς βοήθειαν.

« Ὁ Θεός μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. » — Λεῖπει τὸ ὄσα βούλομαι.

« Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς· μὴ ποτε ἐπιλάβωσιν τοῦ νόμου σου. » — Ὁ θάνατος γὰρ ἀφαιρεῖ τὴν μνήμην.

« Διασκόρπισον αὐτούς ἐν τῇ δυνάμει σου καὶ κατάγαγε αὐτούς ὁ ὑπερασπιστής μου, Κύριε. » — Τὸ κατάγαγε δηλοῖ τὸ ταπεινώσον.

« Ἀμαρτίαν στόματος αὐτῶν, λόγον χειλέων αὐτῶν. » Ἡ ἀμαρτία τῆς χριστοκτονίας διὰ τοῦ στόματος αὐτῶν ἐτελέσθη, καὶ οὐκ αὐτόχειρες ἐγένοντο ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου· ὁ λόγος ὃν εἶπον, Ἄρον, ἄρον, σταύρωσον αὐτόν, αὐτὸς ἦν ἡ ἀμαρτία τῆς χριστοκτονίας, αὐτὸς ἀνείλε τὸν Κύριον.

« Καὶ συλληφθήτωσαν ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ αὐτῶν. » — Ἐπεὶπερ ἀλαζονευόμενοι κατὰ Χριστοῦ ἔλεγον, « Οὐκ ἔχομεν βασιλέα ἕτερον εἰ μὴ μόνον τὸν Καίσαρα » παραδοθήτωσαν τῇ τοῦ Καίσαρος βασιλείᾳ.

« Καὶ ἐξ ἀρᾶς καὶ ψεύδους διαγγελήσανται συντελείαι. » — Καὶ ἐκ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς συκοφαντίας ἦτοι διὰ τὴν κατὰ Χριστὸν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν διάγγελμα καὶ περιλάλημα γενήσονται ἐπὶ τῇ συντελείᾳ, τουτέστι καταστροφῇ.

« Ἦν ὄργῃ συντελείας καὶ οὐ μὴ ὑπάρξουσιν. » —

Οὐκ ἐπὶ ἀπλῶς συντελείᾳ, ἀλλ' ἐπὶ θυμῷ συντελείας, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι πάλιν εἰς πολιτείαν συστήσονται· συντέλειαν γὰρ οὐ τὴν πικνωλεθρίων ἔφρασαν, ἀλλὰ τὴν τῆς πολιτείας καταστροφὴν, ἣν οὐχ ἀπλῶς παθεῖν τοὺς χριστοκτόνους, ἀλλὰ σὺν ἐπαγωγῇ τιμωριῶν προαγγέλλει πολλῶν καὶ σφοδρῶν.

« Καὶ γινώσκονται ὅτι θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακώβ, καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. » — Θεὸν ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησιν.

« Αὐτοὶ διασκορπισθήσονται τοῦ φαγεῖν· ἐὰν δὲ μὴ χορτασθῶσι καὶ γογγύσωσιν. » — Διασκορπισθήσονται: προσαιτουῦντες, ἕνεκα τοῦ φαγεῖν· ἐπεὶ δὲ οὐ χορτασθήσονται, οὐ μετανοήσουσι πρὸς Κύριον, ἀλλὰ γογγύσουσιν ὡς οἱ πρόγονοι τούτων. Περικτὸς δὲ κἀνταῦθα ὁ καὶ σύνδεσμος.

ΨΑΛΜΟΣ ΝΘ'.

« Εἰς τὸ τέλος, τοῖς ἀλλοιωθησομένοις, ἔτι εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαυὶδ εἰς διδασχὴν, ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωθῶν, καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωάβ, καὶ ἐπάταξε τὸν Ἐδῶμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἀλῶν δώδεκα χιλιάδας. — Ἔστι δὲ εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαυὶδ εἰς διδασχὴν, ὅποτε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σωθῶν, καὶ ἐπέστρεψεν ἐν Ἰωάβ καὶ ἐπάταξεν ἐν τῇ φάραγγι τῶν Ἀλῶν δώδεκα χιλιάδας. Τόπος ἐστὶν ἡ φάραγγς τῶν Ἀλῶν, δι' ἧς τοὺς κατοικοῦντας ἐδήλωσεν. Ἀλλοιωθησομένους δὲ λέγει τοὺς ἀπὸ τῆς τῶν αἰχμαλωτευσάντων δουλείας εἰς ἐλευθερίαν ἐλθόντας Ἰουδαίους, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐκ τῆς δαιμονικῆς τυραννίδος ἐλευθερωθέντας διὰ τοῦ βαπτίσματος, διδασχὴν δὲ λέγει εὐεργεσίας ἢ ὑπομονῆς.

« Θεὸς, ἀπίσω ἡμᾶς καὶ καθεῖλες ἡμᾶς, ἀργίσθης, καὶ οὐκ ἐτίρησας ἡμᾶς. » — Σεισμὸν καὶ ταραχὴν ἱστορικῶς μὲν τῆς γῆς τῶν Ἰουδαίων φησὶν, ἥως τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν αὐτῇ πόλει, καὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν σύγχυσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀναγωγικῶς δὲ τὴν τῆς οἰκουμένης μετάθεσιν ἐξ εὐδωλολατρίας εἰς θεογνωσίαν καὶ ἀπὸ τοῦ νόμου πρὸς τὸ εὐαγγέλιον τὸν τε θόρυβον ὃν ἔπασχον οἱ ἄνθρωποι ἐκ τῆς φήμης τῶν θαυματουργημάτων καὶ τῶν διδασμάτων τοῦ Χριστοῦ καθ' ὃν οὗτος καιρὸν ἐπολιτεύετο ἐπὶ γῆς.

« Ἰασαι τὰ συντρίμματα αὐτῆς ὅτι ἐσαλεύθη. » — Ἰστορικῶς μὲν συντρίμματά φησι τὴν πτώσιν τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ τῶν περὶ αὐτὴν πόλεων ἀναγωγικῶς δὲ τὰς ψυχικὰς ἀντιστάσεις τῶν ἀνθρώπων κυρίως, καὶ σάλον τὴν παρατροπὴν τοῦ θένοντος.

« Ἐδειξας τῷ λαῷ σου σκληρά. » — Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις τὰ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπίπονα, τοῖς δὲ πιστεύουσι τὴν τῆς ἀρετῆς στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν.

« Ἐπότινας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως. » — Οἶνος κατανύξεως αἱ θλίψεις αἱ φέρουσαι τῶν προεπετισμένων μετάμελον, καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα εὐφραίνον ὁμοῦ καὶ πρὸς μετάνοιαν ἄγον.

« Ἐδωκας τοῖς φοβούμενοι σε σημείωσιν τοῦ θυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου. » — Οἶονεὶ ἐνσεσημασμέ-

νοι ἦσαν οἱ φοβούμενοί σε καὶ οὐκ ἀνηρέθησαν διὰ τοῦ τόξου ἐξ πᾶν πολεμικὸν τόξον δεδήλωκε. Σημείωσις δὲ αὐτοῖς ἂν σφραγὶς τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καὶ ὁ τύπος τοῦ ζωηφόρου σταυροῦ. δι' ὧν φεύγομεν ἐκ τοῦ τῶν θαιμόνων ποικίλου τόξου.

« Ὅπως ἂν ἴσυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. » — Ἴτὴν αἰτίαν λέγει πάλιν τῆς σημειώσεως.

« Σῶσον τῇ δεξιᾷ σου, καὶ ἐπάκουσόν μου. » — Δεξιὴν λέγει νῦν τὴν δύναμιν.

« Ὁ θεὸς ἐλάλησεν ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. » — Τοῦτο προσώπῳ οἰκείῳ φησὶν ὁ Δαυὶδ, λέγων, « Ὁ θεὸς ἐλάλησε διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ Πνεύματος, » δηλαδὴ, Ἄγαλλιάσομαι τῇ εὐαρεστίᾳ τοῦ ἑμαυ λαοῦ, καὶ κληροδοτήσω αὐτοῖς τὴν πόλιν τῆς φυλῆς Ἐφραΐμ, τὴν καλουμένην Σίκιμα καὶ τὸ πρὸ τῶν Σικίμων κείμενον χωρίον, ὃ Σκηνῶν καλεῖται κοιλάς. Διὰ τούτων δὲ σύμπασιν τὴν Ἰουδαίαν ἐδήλωσεν.

« Ἐμός ἐστι Ἰαλαὰ καὶ ἐμός ἐστὶ Μανασσῆς. » — Διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων πάσας δεδήλωκε τὰς φυλάς, ἃς οἰκιστοῦται ὁ θεὸς πάλιν, κἂν δι' ἀμνησίαν ἀπίστατο. καὶ ὁ Χριστὸς λέγει ἂν ταῦτα. οἰκιστοῦμενος τοὺς αὐτοῦ κατὰ σάρκα προπάτορας, καὶ μᾶλλον διὰ τοὺς πιστεύσαντας ἐξ αὐτῶν.

« Καὶ Ἐφραΐμ κραταίωσις τῆς κεφαλῆς μου. » — Κεφαλὴν τὴν ἀρχὴν ὀνομάζει: καὶ βασιλείαν, ἣν οἰκοῦνται διὰ τὸν λαόν.

« Μωαβ λέσθης τῆς ἐλπίδος μου. » — Μωαβ ἦτορ τὸ Μωαβιτῶν ἔθνος, λέσθης ἔσται, ἦγουν ὑπηρέτης· ὑπηρετικὸν γὰρ κτεῦος ὁ λέσθης· ὑπηρέτης δὲ τῆς ἐλπίδος μου, τουτέστι τῶν ἐλπίζόντων εἰς ἐμέ.

« Ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν ἐκτενῶ τὸ ὑπόδημά μου. » — Ἰπόδημα τὴν πορείαν λέγει. φησὶ δὲ ὅτι καὶ τοὺς Ἰδουμαίους ὑποτάξω τῷ λαῷ μου, συνεκοσμητοῦσας αὐτῷ. λέγεταί δὲ καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος ὑπόδημα ἢ θεοφόρος αὐτοῦ σάρξ, δι' ἧς ἐπιδημησάτω καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις εὐδόκησεν, τουτέστι ἀγαγεῖν αὐτοὺς πρὸς ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ.

« Ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ὑπετάγησαν. » — Τὸ ὑπετάγησαν ἀντὶ τοῦ ὑποταγήσονται.

« Τίς ἀπάξει με εἰ, πάλιν περισχῆς; » — Προσώπῳ μὲν τῶν αἰχμαλιωτῶν τὴν Ἰερουσαλήμ ὁ Προφήτης ἀνακαλεῖται, πόλιν περισχῆς ὀνομάζων ταύτην, διὰ τὸ ὑπετίχιστον. Οἰκείῳ δὲ προσώπῳ τὴν Ἐκκλησίαν ἰδεῖν ἐπιθυμοῦσι τῶν πιστῶν, τὴν τετραχισμένην ταῖς ἀρεταῖς καὶ τοῖς πνευματικαῖς χαρίσμασι καὶ τῆς θεοῦ δυνάμεσιν.

« Ἢ τίς ὁδηγήσει με ἕως τῆς Ἰδουμαίας; » — Ὁμοίως καὶ τὴν ἀπίστον Ἰουδαίαν καταδουλώσασθαι μὲν ἐφίενται οἱ αἰχμαλιῶται· ὁ δὲ Προφήτης πιστεύουσαν καὶ ταύτην ἰδεῖν ἐκζητεῖ.

« Οὐχὶ σὺ, ὁ θεὸς, ὁ ἀποισάμενος ἡμᾶς; » — Ἦτοι τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ἡμαρτήσαντα.

« Καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ, ὁ θεὸς, ἐν ταῖς δυνάμεσιν ἡμῶν; » — Ἀρμόζει ταῦτα καὶ τῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ.

« Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐν θλίψεσι, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου. » — Ἢ παρὰ ἀνθρώπου σωτηρία ψευδής.

« Ἐν τῷ θεῷ ποιήσομεν δύναμιν. » — Διὰ τοῦ

Θεοῦ δυνατὰ ἔργα, τουτέστιν μεγάλα κατορθώματα, ἄζωγν, διαμενεῖν αὐτὸν λέγων διηγουμένως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

ΨΑΛΜΟΣ Ξ΄.

« Ἐὶς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις τῷ Δαυΐδ. Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, τῆς δεήσεώς μου, πρόσχες τῇ προσευχῇ μου. » — Τὸν σκοπὸν ὁ παρὼν ψαλμὸς ἔχει τοῦ πρὸ αὐτοῦ. Ἐν ὕμνοις δὲ, ὅτι ὕμνεῖ τὸν εὐεργέτην, τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ διηγούμενος.

« Ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς πρὸς σὲ ἐκέκραξα. » — Ἀντὶ τοῦ, ἐκ τῆς Βαβυλῶνος· περάτω γὰρ τῆς γῆς καὶ ἡ Βαβυλῶν λέγονται ἄν, ὡς ἐσχατιὰ τῆς ἡμετέρας οἰκουμένης· ἢ ἀντὶ τοῦ μακρόθεν. Μακρὰν δὲ ἔστι τοῦ Θεοῦ ὁ μὴ πολιτευόμενος ἀρθῶς καὶ Θεοφιλῶς.

« Ἐν τῷ ἀκηδιάσει τὴν καρδίαν μου, ἐν πέτρᾳ ὕψιστός με. » — Ὅτε ἀπέκαμον ταῖς θλίψεσιν, ἐπὶ τῇ ὕψος καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς εἰς σὲ ἐλπίδος ἀτήγαγός με, μὴ ἐξσας συγχωσθῆναι ταῖς συμφοραῖς.

« Ὁδήγησάς με, ὅτι ἐγενήθης ἐλπίς μου. » — Ὁδήγησάς με ἐπὶ τὰ καλὰ καὶ σωτήρια, ἐπειδὴ ἔσχον ἐλπίδα σωτηρίας.

« Πύργος ἰσχύος ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, Ἐγενήθης πύργος ἰσχυρὸς ἐνώπιον ἐχθροῦ ὥστε κωλύειν αὐτόν.

« Μαρικήσω ἐν τῷ σκηνώματί σου εἰς τὸν αἰῶνα. » — Σκηνώμα Θεοῦ ὁ ὅσιος ναὸς καὶ ὁ οὐράνιος χῶρος. Ἦ δὲ εἰς τοὺς αἰῶνας τὸ διηγουμένως δηλοῖ.

« Ἐδωκας κληρονομίαν τοῖς κοθουμένοις τὸ ὄνομά σου. » — Δεῦτε γὰρ, φησὶ, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. Ἱστορικῶς δὲ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἶποι τις ἄν.

« Ἡμέρας ἐφ' ἡμέρας τοῦ βασιλείως προσθήσεις. » — Πολλὰς ἡμέρας προσθήσεις ἐπὶ τὰς ἡμέρας, φησὶ, τοῦ βασιλείως διὰ τὴν θεοφίλειαν αὐτοῦ. Λέγει δὲ τὸν Κοροθαύβη ὁ Ἰουδαῖος. Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς οὐδενὶ ἄλλῳ ἀρμόζει πλὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείως Χριστοῦ. Οὗ ἐπὶ τὰς ἀριθμητὰς ἡμέρας τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς αὐτοῦ· ἡμέρας ἀναριθμητοῦς οὖν αὐτῶν οἰκῶν Θεὸς Δύτος προσέθετο κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον τούτου ζωῆν· διὸ καὶ τὰς πρυστεθεῖσας ἡμέρας σαφηνίζων ὁ Προφήτης, ἐπήγαγε τὰ ἐξῆς, καὶ μήτις τῷ τῆς πρυσθήκης ταρταττέσθω ὀνόματι· δύναται γὰρ τῷ πεπερασμένῳ πρυστεθῆναι ποσῶν τὸ κατὰ τέλος ἀπειρον, εἴτουν τὸ ἀτελεῦτόν· οὐ μὴν τὸ ἀνάπαλιν.

« Τὰ ἔτη αὐτοῦ ἕως ἡμετέρας γενεᾶς. » — Ἦτο σαφηνιστικὸν τῆς προσθήκης· τὰ ἔτη αὐτοῦ γὰρ, φησὶ, ἕως τῆς τελευταίας ἡμέρας τῶν δύο γενεῶν, τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου λαοῦ, τουτέστιν ἕως τῆς συντελείας· τοῦ γὰρ ἦν τὸ δεόμενον πιστώσεως· μετὰ γὰρ τὴν συντέλειαν ὁπλον ἅπασιν ὅτι ζήσεται διαπαντός· οὐκ ἔτι γὰρ κυριεύει ὁ θάνατος ἐν οὐδενί.

« Δι' ἀγένει εἰς τοὺς αἰῶνας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » — Σαφωτάτα χίαν ὁ Δαυΐδ τὴν τοῦ Χριστοῦ διδάσκει

« Ἐλεος καὶ ἀλήθειαν αὐτοῦ τίς ἐκζητήσει; » — Πύδοις ἐκζητήσει ὥστε μαθεῖν ἀκατανόητα γάρ.

« Οὕτως ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου εἰς τοὺς αἰῶνας. » — Ὡσπερ νῦν, οὕτω, φησὶν, ὕμνήσω σε διαπαντός.

« Τοῦ ἀποδοῦναί με τὰς εὐχάς μου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. » — Ὡστε ἀποδοῦναί με σοι τὰς τῆς ὕμνησεως ὑποσχέσεις μου καθ' ἡμέραν ἐξ ἡμερας, ἔγουν ἐν διαδοχῇ ἡμερῶν ὑπέσχηται γὰρ πολλάκις ἐν τοῖς προλαβοῦσι ψαλμοῖς αἰεὶ ὕμνεῖν τὸν Θεόν.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΑ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ Ἰδιθούμ ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ. »

— Προαγορεύει ὁ ψαλμὸς τὴν τῶν Μακκαβαίων ὑπὲρ εὐσεβείας ἔνστασιν· προτρεπόμενος καὶ ἡμῖν ὑπομονὴν καὶ ἐλπίδα τὴν εἰς Θεόν. Ἀρμόζει δὲ πᾶσι τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνισμένοις.

« Οὐχὶ τῷ Θεῷ ὑποταγήσεται ἡ ψυχὴ μου; παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ σωτήριόν μου. » — Οὐ τοῖς θεοῖς ἐμμενῶ διατάγμασιν.

« Ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ σαλευθῶ ἐπὶ πλεῖον. » — Σάλλον τὴν δεξιάν καλεῖ.

« Ἔως πότε ἐπιτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον; φονεύετε πάντες ἡμεῖς; » — Ὑπερβτικῶς, Ἔως πότε ἐπεμβαίνετε πάντες ἡμεῖς ἐπ' ἄνθρωπον ἀσθενῆ, ὡς ὑπερβαίνει τις τοίχῳ κεκλιμένῳ εἰς πτώσιν, καὶ φραγμῶν ἐκτετιναγμένῳ ἵνα τέλεον καταστραφῶσιν αὐτῷ, ἕως πότε φονεύετε;

« Πλὴν τὴν τιμὴν μου ἐβουλεύσαντο ἀπώσασθαι. » — Ἐβουλεύσαντο οἱ ἐχθροὶ ἀπώσασθαι ἀπ' ἐμοῦ τὴν εὐσέβειαν· ὄντως γὰρ τιμὴ τὸ δουλεύειν Θεῷ.

« Ἐδραμον ἐν οἴψει. » — Ἐσπευσαν ἐν ἐπιθυμίᾳ πολλῇ πρὸς τοῦτο.

« Ἦ τῷ στόματι αὐτῶν ηὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρῶντο. » — Χεῖλεσι μὲν ἐκολάκευον. ψυχῇ δὲ ὕβριζον.

« Ὅτι παρ' αὐτοῦ ἡ ὑπομονὴ μου. » — Δύτά μοι δίδωσι τὴν ἐν θλίψεσι καρτερίαν.

« Ὅτι αὐτὸς Θεός μου, καὶ σωτήρ μου· ἀντιλήπτωρ μου, οὐ μὴ μεταναστεύω. » — Οὐ μεταβήσομαι ἀπὸ τῆς εἰς Θεὸν δουλείας.

« Ἐπὶ τῷ Θεῷ τὸ σωτήριόν μου καὶ ἡ δόξα μου. » — Ἐπὶ τῷ Θεῷ, οὐκ ἐπ' ἄνθρωπον, καὶ τὸ σώζεσθαι με καὶ τὸ δοξάζεσθαι.

« Ὁ Θεὸς τῆς βοηθείας μου, καὶ ἡ ἐλπίς μου ἐπὶ τῷ Θεῷ. » — Ὁ Θεὸς ὁ Βοηθός μου.

« Ἐλπίσατε ἐπ' αὐτόν, πᾶσα συναγωγὴ λαῶν, ἐκχέετε ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς καρδίας ὑμῶν· ὅτι ὁ Θεὸς βοηθός ἡμῶν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ἐκκενώσατε ἐνώπιον αὐτοῦ πάντας τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν· ἀφιέρωσατε τούτους αὐτῷ καὶ διχόνοιαν μὴ ἔχετε εἰς αὐτόν.

« Πλὴν μάταιοι υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » — Ὅντως ἀνόητοί εἰσιν οἱ τοῖς ἀνθρωπίνους προστετηκότες καὶ μὴ εἰς Θεὸν αἰεὶ βλέποντες.

« Ψευθεῖς υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι. » — Τὰς κρίσεις καλεῖ καὶ φησὶ « Ψευθεῖς

κρίνουσιν ἀνθαιρούμενοι τῶν ἐστίων τὰ ἄστατα, ἄστε αὐτοὺς ἀδικῆσαι καὶ ἑαυτοὺς ψυχικῶς καὶ ἑτέροισι πραγματικῶς.

« Αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἰσιν, ἤγουν ὁμοιοῦσι διὰ ματαιότητα.

« Πλοῦτος ἐὰν ῥέη, μὴ προστίθῃσθε καρδίαν. » — Ἐὰν φέρηται κατὰ ῥοῦν ὁ πλοῦτος ὑμῖν, μὴ προσηλοῦτε αὐτῇ τὴν καρδίαν.

« Ἄπαξ ἐλάλησεν ὁ Θεός· δύο ταῦτα ἤκουσα. » — Τὸ ἄπαξ ἀντὶ τοῦ βεβαίως καὶ χωρὶς δισσολογίας τινός.

« Ὅτι τὸ κράτος τοῦ Θεοῦ, καὶ σοῦ, κύριος τὸ ἔλκος. » — Ὅτι ὁ Θεὸς μόνος κραταιός, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μόνος ἐλεήμων, καὶ ὡς μὲν κραταιὸς ἀπίστανται τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὡς ἐλεήμων δὲ ἐλεήσει ἡμᾶς καὶ προσλάθῃται.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΒ.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας. Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρῶ. — Οὕτως ἐν ταύτῃ τῇ ἐρήμῳ, καὶ μετὰ τῆς τοσαύτης διαθέσεως ἐνεφανίσθη σοι, ἐν τῇ σκηνῇ λατρεύων σοι.

« Ἐν γῆ ἐρήμῳ καὶ ἀδάτῳ καὶ ἀνύδρῳ, οὕτως ἐν τῷ ἀγίῳ ὤφθη σοι, τοῦ ἰδεῖν τὴν δύνάμιν σου καὶ τὴν δόξαν σου. » — Ὁ ὀρῶν δέ σοι παρίσταμαι, ὥστε ἰδεῖν τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν μου δύναμιν σου καὶ τὴν δόξαν σου ἢ δοξασθῆσθαι ὡς τῶν ἐλπίζόντων ἐπὶ σὲ βουθός.

« Ὅτι κρεῖσσον τὸ ἔλεός σου ὑπὲρ ζωῆς. » — Ζωῆς λέγει τὰς τρυφηλὰς καὶ ἀπολαυστικὰς βιοτάς.

« Οὕτως εὐλογῆτω σε ἐν ζωῇ μου. » — Οὕτως καὶ νῦν, τουτέστιν ἐξ ὅλης ψυχῆς.

« Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀρῶ τὰς χεῖράς μου. » — Εἰς σὲ μόνον ἀναπετάσω τὰς χεῖράς μου.

« Ὡς ἐκ στέατος καὶ πιότητος ἐμπλησθήσῃ ἡ ψυχὴ μου. » — Ὡς περὶ ἐκ στέατος καὶ λίπους ἐδύνηται τις, οὕτως καὶ ἐκ τοῦ ὑμνεῖν σε.

« Καὶ χεῖλη ἀγαλλιᾶσεως αἰνέσει τὸ στόμα μου. » — Καὶ στόματι ἀγαλλιωμένῳ αἰνέσω σε

« Ἐὶ ἐμνημόνεόν σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρθοις ἐμελέτων εἰς σὲ ὅτι ἐγενήθης βοηθός μου. » — Ἀντιχρονικῶς, ἐπεὶ μέμνημαί σου καὶ ὑπνῶν, διὰ τοῦτο εὐθὺς ἅμα τῷ ἀφυπνισθῆναι λογίζομαι περὶ σοῦ.

« Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σοι. » — Ἐδεήθη ὀπισθὲν σου τῷ τῆς σῆς ἀγάπης δεσμῷ διὸ καὶ ἀντελάθου μου.

« Παραδουθήσονται εἰς χεῖρας ῥομφαίας. » — Χεῖρας ῥομφαίας ἐπὶ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν τὸ ἄφικτον τοῦ ξίφους, ἢ τὴν πολεμικὴν δεξιὰν νοητέον ἐπὶ δὲ τῶν ἀοράτων τὴν τιμιότητα κατώτατον δὲ τῆς γῆς τὸν τάρταρον.

« Μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται. » — Ἡ ὅτι τῆς θηρίοις βορὰ προκεισονται, ἢ ὅτι καὶ ὑπὸ εὐτελῶν καὶ ἐλαχίστων ἀναιρεθήσονται τῶν δαιμόνων δὲ ἀναίρεσις ἡ ἧττα καὶ παντελῶς ἀπεσώθησις.

« Ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὑμνῶν ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐνεσφράγη τὸ στόμα λελοῦντων ἔθνη. » — Ἐθὸς ἦν

ὄρκον ποιῆσθαι τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως. Διέξεται δὲ μᾶλλον ὁ ὑμνῶν ἐν τῷ Θεῷ, τουτέστιν ὁ βεβαίως καὶ ἐδράζων ἑαυτὸν ἐν τῷ Θεῷ τὸ γὰρ ὑμνεῖν σύμβολόν ἐστι βεβαίωσης καὶ ἐδρασμοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΓ.

« Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, φωνῆς μου ἐν τῷ θέσθαι με πρὸς σέ. » — Καὶ οὕτως τῷ πρὸ αὐτοῦ ἀκολουθεῖ, τὰς τῶν ἀνωτέρω ῥηθέντων ἐχθρῶν ἐπιβουλάς διηγούμενος.

« Σκέπασόν με ἀπὸ συστροφῆς πονηρευομένων, ἀπὸ πλήθους ἐργαζομένων ἀδικῶν. » — Συστροφὴν λέγει τὸ σύστημα.

« Ἐνέτειναν τὸ τόξον αὐτῶν, πρᾶγμα πικρὸν, τῷ ἀποτοξεῦσαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον. » — Ὑπερβατικῶς ἠυτέρισαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν ὡς τόξον ὥστε δι' αὐτῆς ἐπιχειρῆσαι λάθρα κατὰ τοῦ ἀναιτίου ὑπερ ἐστὶ πρᾶγμα πικρὸν.

« Ἐξάπινα κατατοξεύουσιν αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσονται. » — Τὸ ἐξάπινα τὸ αἰωνηδίως δηλοῖ οὐ φοβηθήσονται δὲ τὴν θείαν ὀργήν.

« Ἐκραταίωσαν ἑαυτοὺς λόγον πονηρόν. » — Ἐκύρωσαν παρ' ἑαυτοῖς τὸν λόγον τῆς ἐπιβουλῆς.

« Διηγῆσαντο τοῦ κρύψαι παγίδας, εἶπον· Τίς ὄψεται αὐτούς; » — Εἰσηγήσαντο, συνεδούλευσαν.

« Ἐξηρεύνησαν ἀνομίαν. » — Ἐζήτησαν ὥστε χρῆσασθαι αὐτοῦ.

« Ἐξέλιπον, ἐξερευνῶντες ἐξερευνήσεις. » — Ἡτόνησαν, ζητοῦντες ζητήσεις θυλαράς.

« Προσελεύσεται ἄνθρωπος καὶ καρδίᾳ βαθείᾳ καὶ ὑψωθήσεται ὁ Θεός. » — Προσέλη αὐτοῖς εἰς ὑπηρεσίαν τῆς μηχανῆς ἄνθρωπος, καὶ οὕτως δουλώτατος καὶ μηδὲν αὐτοῦ ἐσχύσαντος δοξασθήσεται ὁ Θεός.

« Καὶ ἐζησθήσονται ἐπ' αὐτούς αἱ γλῶσσαι αὐτῶν. » — Γλώσσας λέγει τὰς συσκευάς.

« Ἐταράχθησαν πάντες οἱ θεωροῦντες αὐτούς. » — Ἐθοροῦθησαν οἱ θεωροῦντες αὐτούς, τῶν ἐπιχειρημάτων ἀποτυγχάνοντες οἱ παρψημένοι δὲ ἀντὶ μελλόντων.

« Καὶ ἀνγγείλαν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ ποιήματα αὐτοῦ συνῆκαν. » — Ἐγνώσαν οἷα ποιεῖ βοηθῶν τοῖς δούλοις αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΔ.

« Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, ὧδ' Ἰερεμίου, καὶ Ἰεζεκιήλ τῷ λαῷ τῆς παροικίας, ὅτε ἐμελλον ἐκπορεύεσθαι. » — Ἦ μὲν προσθήκη τῆς ἐπιγραφῆς πᾶσιν ἄπαξ ἀπλῶς ὡδέλισται τοῖς ἐξηγηταῖς. Φαίνεται δὲ δηλοῦσα ὅτι πρότερον μὲν στόματι μόνῳ διὰ τινὴν σεισχάδιον Ἰερεμίου καὶ Ἰεζεκιήλ ἦσαν ὁ Προφήτης τὸν παρόντα ψαλμὸν ὑστερον δὲ δι' ἑαυτοῦ ὁ Προφήτης σὺν ὀργάνῳ ψαλτηρίῳ τὸν τοιοῦτον ψαλμὸν ἐψαλτῶδει προσωπῶπιρ αἰχμαλώτου λαοῦ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐν Βαβυλῶνι παροικίας ἤμελλε πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκπορεύεσθαι· προφητεύει δὲ περὶ τε τῆς ἐπανάδου τῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ περὶ τῆς εὐσεβείας τῶν ἰθύνων.

« Σοὶ πρόπαι ὕμνος, ὁ Θεός, ἐν Σιών· καὶ σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ ἐν Ἱερουσαλήμ. » — « Εἰσακούσον προσευχῆς μου, πρὸς σὲ πάσῃ σὰρξ ἔξει. » — Τοῦτο προφητεία περὶ τῆς θεογνωσίας καὶ μᾶλλον τῆς περὶ τὴν συντέλειαν γεννησομένης.

« Λόγους ἀνόμων ὑπερεδυναμίωσαν ἡμᾶς. » — Τοῖς λόγοις τῶν ἀνόμων οὐκ ἠσθενήσαμεν τὴν εἰς σὲ πίστιν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐνεδυναμιώθημεν· διὸ ταῖς προτέραις ἀσεβείαις ἡμῶν σύγγνωθι.

« Κατασκηνώσει ἐν ταῖς ἀύλαις σου. » — Αὐλαὶ Θεοῦ αἰσθητῶς μὲν οἱ θεῖοι ναοὶ, νοητῶς δὲ αἱ ἄνω μοναί.

« Πλησθησόμεθα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ οἴκου σου. » — Οἶκος Θεοῦ ὁ οὐράνιος χῶρος, καὶ ἀγαθὰ αὐτοῦ αἱ τοῦς δικαίους μένουσαι ἀπολαύσεις· καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ τῶν πιστῶν οἶκος Θεοῦ, καὶ ἀγαθὰ ταύτης τὰ θεῖα ὄνυμα.

« Ἅγιος ὁ ναὸς σου, θαυμαστὸς ἐν δικαιοσύνῃ. » — Ἄγιασμοῦ πλήρης ὁ σὺς ναός. Ὁ κἄτω καὶ ἄνω καὶ ἐν τῇ σῇ δικαιοσύνῃ θαυμάζεται· ὁ κἄτω μὲν διὰ τῶν σῶν λογίων διδασκῶν αὐτόν· ὁ ἄνω δὲ πρακτικῶς αὐτὴν διηγούμενος διὰ τῆς κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ διανομῆς τῶν ἐκεῖ ἀναπαύσεων.

« Ἐπάκουσον ἡμῶν, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἡ ἐλπίς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάσῃ μακρὰν. » — Τὸ μακρὰν τὸ πόρρω τῆς ἠπειροῦ δηλοῖ, διὰ δὲ τῆς θαλάσσης τὰς νήσους ἐσήμανεν.

« Ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. » — Συνεξακούεται τὸ ἔστι· τὸ ἐτοιμάζων δὲ τὸ ἐδράζων δηλοῖ.

« Περιεζωτημένος ἐν δυναστείᾳ. » — Περικεκυλωμένος τῇ ἀπειρῇ δυνάμει.

« Ταρταρήσονται τὰ ἔθνη, καὶ φοβηθήσονται οἱ κατοικοῦντες τὰ πέρατα ἀπὸ τῶν σημείων σου. » — Διὰ τὸ ἄηθες καὶ ξένον τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

« Ἐξόδους πρωίας καὶ ἐσπέρας τέρψεις. » — Καὶ τὰς ἐξόδους τῆς πρωίας ἤγουν ὄθεν ἐξέρχεται· καὶ ἄρχεται ἡ πρωία, καὶ τὰς ἐξόδους τῆς ἐσπέρας, ἤγουν καὶ τὴν ἀντολήν καὶ τὴν δύσιν, ἤτοι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εὐφρανεῖς διὰ τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως.

« Ἐπεσκέψω τὴν γῆν καὶ ἐμέθυσας αὐτήν. » — Ἐπεσκέψω τοὺς ἐπὶ γῆς τῇ σῇ παρουσίᾳ, καὶ ἐνέπλησας αὐτοὺς τῆς εὐφροσύνης διδασκαλίας σου.

« Ἐπλήθυνας τοῦ πλουτῆσαι αὐτήν. » — Ἐπλήθυνας τὴν εὐαγγελικὴν ἀρθεσίαν, ἵνα τὴν εἰρημένην γῆν πλουτίσῃς ταῖς ἀρεταῖς.

« Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. » — Ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος Ἰησοῦς· ὕδατα δὲ τὰ τούτου διδάγματα. Οὕτως ὄχρητοὺς τοὺς ἀποστέλους ἀπέρρευσε καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κατήρδυσεν.

« Ἡτοίμασας τὴν τροφήν αὐτῶν· ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία σου. » — Ἡτοίμασας τὴν λογικὴν τροφήν τῶν ἔθνων· ὅτι οὕτως ἐτοιμασία τῆς ἀληθινῆς τροφῆς, καὶ οὐκ ἄλλως· τουτέστιν, ἄριστα παρεσκεύασας διδάχουσαι· τὰ ἔθνη τὴν εὐσέβειαν.

« Τοὺς αὐλάκας αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. » — Αὐλάκας τῆς εἰρημένης

γῆς τὰ βάθη τῶν καρδιῶν· γεννήματα δὲ αἱ ἀρεταί.

« Ἐν ταῖς σταγύσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. » — Σταγόνες αἱ ἀπὸ τῶν διδασκάλων στάζουσαι ψεκάδες τῆς διδασχῆς, ὑφ' ὧν πιανθήσεται θάλλουσα τε καὶ αὐξουσα. Τὸ δὲ αὐτῆς τὸ δι' αὐτὴν εἶναι τὰς σταγόνας δηλοῖ.

« Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητός σου. » — Ἅγιον ποιήσεις καὶ ἐπαινούμενον τὸν κύκλον τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς σῆς ἀγαθότητος. Ἐνιαυτὸς δὲ τῆς τοῦ Κυρίου ἀγαθότητος ὁ τῆς ἐπιδημίας τούτου καιρὸς.

« Καὶ τὰ πεδία σου πλησθήσονται πίετης. » — Διὰ τῶν πεδίων καὶ τῶν βουνῶν καὶ τῶν κοιλάδων ἐκφαίνει ὡς ἅπας τόπος ὑποδέχεται τοὺς πιστούς.

« Πιανθήσονται τὰ ὠραία τοῦ ἐρῆμου· καὶ ἀγαλλασιν οἱ βουνοὶ περιζώσσονται. » — Ὄραία τῆς ἐρῆμου τὰ ταύτης ἐπιτήδεια μέρη ταῖς ὠραῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἤγουν τὰ καρποφόρα. Διὰ τούτων δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς κατοικούντας θεοδόξωκεν.

« Ἐνεδύσαντο οἱ κριοὶ τῶν προβάτων. » — Κριοὶ τῶν προβάτων οἱ τῶν πιστῶν ἡγεμόνες, ἐνδεδυμένοι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

« Καὶ αἱ κοιλάδες σου πληθунοῦσι σίτον. » — Σίτον φησι τῶν καρπῶν τῶν ἀρετῶν.

« Κεκραξόνται καὶ γὰρ ὕμνήσουσι. » — Βοήσουσιν εὐχαρίστως πρὸς Κύριον καὶ τὸν εὐεργέτην ὕμνήσουσι· περιττὸς δὲ τὸ γάρ.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΕ΄.

« Ἐξ τὸ τέλος, ὡδὴ ψαλμοῦ ἀναστάσεως. » — Τὸ ἀναστάσεως ἀντὶ τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως· ἱστορικῶς μὲν τῆς Βαβυλωνίας τῶν αἰχμαλωτισθέντων· ἀναγωγικῶς δὲ τῆς ἐξ ἁμαρτίας τῶν ἐπιστρέφόντων· προφητεῖαι γὰρ ὁ ψαλμὸς περὶ τῆς πίστεως τῶν ἔθνων, ἔτι τε περὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαρτύρων.

« Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ. Ψάλατε δὲ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. » — Δότε δόξαν τῇ ἀνέσει αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐνδόξως αἰνέσατε αὐτόν.

« Ἐν τῷ πληθῆι τῆς δυνάμεώς σου ψεύσονται σοὶ οἱ ἐχθροὶ σου. » — Οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ τὴν εἰς σὲ πίστιν ψευδῶς ὑπεκρίθησονται διὰ τὸν φόβον τῆς πολλῆς δυνάμεώς σου, τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν εὐσεβῶν.

« Δεῦτε καὶ ἴδετε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὡς φοβερός ἐν βουλαῖς ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » — Λίαν φοβερός καὶ μέγας ἐστὶν ἐν μεθόδοις καὶ οἰκονομίαις, ὅταν θέλη σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ.

« Ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » — Τὸ διελεύσονται ἀντὶ τοῦ διήλθοσαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν. Ποδὶ δὲ ἀντὶ τοῦ πεζῆ καὶ οὐ μετὰ πλοίου. Περὶ τοῦ Ἰορδάνου δὲ φησὶν ὅτι διέδη αὐτόν ἡ κιβωτὸς διὰ ξηρᾶς.

« Ἐκεῖ εὐφρανθήσόμεθα ἐπ' αὐτῷ, τῷ δεσπόζοντι ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ αἰῶνος. » — Τὸ ἐκεῖ ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς τοιούτοις θαύμασιν εὐφρανθήμεν ἐπὶ τῷ Θεῷ, τῷ δεσπόζοντι παντὸς αἰῶνος. Ἐν τῇ ἀπειρῇ δυνάμει αὐτοῦ οἰκιοῦται καὶ τὴν τῶν προγόνων εὐφροσύνην.

« Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. » — Ἀ Τὸν ἐξ ἔθνων λαὸν αὐτοῦ ἐπισκέπτεται.

« Οἱ παραπικράνοντες μὴ ὑψούσθωσαν ἐν αὐτοῖς. » — Οἱ γογγυσταὶ Ἰουδαῖοι μὴ μέγα φρονείτωσαν ὡς λαὸς περιούσιος.

« Εὐλογεῖτε, ἔθνη, τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ ἀκουτίσατε τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ. » — Ἀκουστὴν ποιήσατε, τουτέστιν, ἐξάρτατε μεγαλοφώνως αὐτὴν, καὶ τοὺς ἄλλους ταῦτα διδάξατε.

« Τοῦ θεμένου τὴν ψυχὴν εἰς ζωὴν, καὶ μὴ δόντος εἰς σάλλον τοὺς πόδας μου. » — Τοῦ ῥυσαμένου με ἀπὸ θανάτου ψυχικοῦ καὶ μὴ παραχωρήσαντος τῆς εὐσεβείας παρατραπήναί με.

« Ὅτι ἐδοκίμασας ἡμᾶς, ὁ θεὸς, ἐπύρωσας ἡμᾶς, ὡς πυροῦται τὸ ἀργύριον. » — Οὗτοι οἱ λόγοι τῶν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῶν, ἐξήτασας ἡμᾶς, λεγόντων, ὅπως ἔχομεν πίστεως καὶ ὑπομονῆς.

« Εἰσήγαγες ἡμᾶς εἰς τὴν παγίδα. » — Παγίδα λέγει πάσης κακώσεως συνοχὴν.

« Ἔθου θλίψεις ἐπὶ τὸ νῶτον ἡμῶν. » — Τὰς μάστιγὰς φησι καὶ τὰ βάρη τῶν πειρασμῶν.

« Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν. » — Ἰπέταξας ἡμᾶς τοῖς ἐχθροῖς.

« Διήλθωμεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος· καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναφυχὴν. » — Πῦρ καταπιμπρῶν καὶ ὕδωρ συμπνίγον ἢ σφοδρότης τῶν πειρασμῶν· ἀνοψυχὴ δὲ ἢ ἀνάπαυσις.

« Εἰσελεύσομαι εἰς τὸν οἶκόν σου ἐν ὀλοκαυτώμασιν. » — Οἶκος εἶη ἂν τοῦ θεοῦ ὁ οὐρανός· ὀλοκαυτώματα δὲ αἱ ὀλοτελεῖς ἐργασίαι τῶν ἀρετῶν.

« Ἀποδώσω σοι τὰς εὐχὰς μου ἃς διέστειλαν τὰ χεῖλη μου. » — Εὐχαὶ αἱ ὑποσχέσεις. Τοῦ δὲ διέστειλεν ἐφερμηνευτικὸν τὸ ἐλάλησεν.

« Ὀλοκαυτώματα μεμυαλωμένα ἀνοίσω σοι. » — Ὀλοκαυτώματα μεμυαλωμένα, τουτέστι πίονα, αἱ ἐξάρτεοι ἐργασίαι τῶν ἀρετῶν.

« Μετὰ θυμιάματος καὶ κριῶν. » — Θυμίαμα ἢ ψυχικὴ εὐωδία· κριοὶ δὲ οἱ ἡγεμονικοὶ τῆς ψυχῆς λογισμοὶ κερατίζοντες τὰ πάθη.

« Ποιήσω σοι βόας μετὰ χιμάρων. » — Βόες αἱ ἐνέργειαι τοῦ σώματος· γῆς μὲν γὰρ ἐργάτης ὁ βούς, ἐκ γῆς δὲ τὸ σῶμα· χίμαροι δὲ αἱ ὑπὲρ ἁμαρτίας δόσεις· πάλαι γὰρ ὁ χίμαρος ὑπὲρ ἁμαρτίας ἐθύετο.

« Πρὸς αὐτὸν τῷ στόματί μου ἐκέκραξα καὶ ὕψωσα ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου. » — Ὑψωσα τὴν φωνὴν μου δηλαδὴ· τὸ δὲ ὑπὸ τὴν γλῶσσάν μου ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ γλώσσει μου.

« Ἀδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω μου Κύριος. » — Ἀδικία λέγεται καὶ ἡ ἀπλῶς κακία, ὡσπερ καὶ δικαιοσύνη ἢ ἀπλῶς ἀρετή. Παιδευτικὸς δὲ ὁ λόγος τὸ πῶς δεῖ δέεσθαι τοῦ θεοῦ.

« Εὐλογητὸς ὁ θεός, ὅς οὐκ ἀπέστειλε τὴν προσηχὴν μου, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ. » — Ἐπ' αὐτοῦ δηλονότι.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΖ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις ψαλμὸς ᾠδῆς τῷ

Δαυίδ. » — Τὴν τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησιν προαγορεύει καὶ τοῦτον ὕμνεῖν παρακελεύεται.

« Ὁ θεὸς οἰκτειρήσας ἡμᾶς καὶ εὐλογήσας ἡμᾶς, ἐπιφάναι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς. » — Εὐχεται ὁ Προφήτης πληρωθῆναι τῆς οὐσίας ἐνανθρωπήσεως τὸ μυστήριον καὶ οἰκτηρηθῆναι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, τυραννομένην ὑπὸ τοῦ διαβόλου· εἶτα καὶ ἀγιασθῆναι.

« Τοῦ γινῶναι ἐν τῇ γῆ τὴν ὁδόν σου. » — Ὡστε γινῶναι τοὺς ἐν τῇ γῆ τὴν ἐπιδοτήριάν σου, καὶ τοὺς ἐν πᾶσιν ἔθνεσι τὴν σωστικὴν ἐνανθρώπησίν σου.

« Ὅτι παρέστησας αὐτούς. » — Ὅτι κατακρινεῖς μὲν δικαίως τοὺς ἀπειθεῖς τῶν Ἰουδαίων λαούς· τὰ πεπιστευκότεα δὲ ἔθνη ὁδηγήσεις ἐν τῇ γῆ τῶν πραείων.

« Ἡ ἔδωκε τὸν καρπὸν αὐτῆς. » — Καρπὸς τῆς γῆς ὁ Χριστός.

« Εὐλογήσας ἡμᾶς ὁ θεός, ὁ θεὸς ἡμῶν. » — Ὅρα τὸ θεὸς ὄνομα τριπλασιασθὲν καὶ τὴν αὐτῶν ἀνωνομίαν ἐνικῶς ἐπαγθεῖσαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΖ΄.

« Ἐς τὸ τέλος, τῷ Δαυίδ ψαλμὸς ᾠδῆς. » — Οὗτος ἐκδηλότερον προκηρύττει τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν.

« Ἀναστήτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. » — Ἡ ἀνάστασις δηλοῖ τὴν εἰς ἐκδίκησιν κίνησιν.

« Καὶ φυγέτωσαν οἱ μισοῦντες αὐτὸν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. » — Φυγέτωσαν ἀπὸ γῆς ἐπιφανεῖας αὐτοῦ οἱ ἀντικείμενοι.

« Ὡς ἐκλείπει καπνὸς, ἐκλείπεται ὡς τήκεται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς, οὕτως ἀπολοῦνται οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ. » — Εἰς ἀέρα σκεδαννύμενος.

« Καὶ οἱ δίκαιοι εὐφρανθήτωσαν, ἀγαλλιάσθωσαν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, τερφθῆσονται ἐν εὐφροσύνῃ. » — Οἱ δικαιοθῆντες διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καταλυθείσης τῆς τῶν Ἰουδαίων τυραννίδος χαρήτωσαν.

« Ὀδοποιήσατε τῷ ἐμβεβηκότι ἐν δυσμίῳ. » — Πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ λόγος· Εὐτρεπίσατε διὰ τοῦ κηρύγματος τὴν ὁδὸν τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐν τῷ κυρίῳ εἰς ἐπιφοίτησιν, ὅς ἔχων ὁδὸς ἀπρόσιτον φῶς ἐπέβη ἐπέβη ἐπὶ δυσμιῶν τῆς ἡμετέρας εὐτελείας καὶ ταπεινότητος. Καὶ ἄλλως δὲ δυσμαῖς εὐόκωμεν διὰ τὸ σκότος τῆς πλάνης. Αὐτῷ δὲ ἐστὶν ὄνομα Κύριος, ἀπλῶς πάντων ἢ ἐστὶν ὁ θεός.

« Ταρχυθήτωσαν ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, τοῦ πατρὸς τῶν ὄρφανῶν καὶ κριτοῦ τῶν χηρῶν. » — Οἱ δαίμονες δηλαδὴ.

« Ὁ θεὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ. » — Λεῖπει τὸ ἐστὶ· τόπος δὲ ἅγιος τοῦ θεοῦ καὶ ὁ οὐρανός καὶ ὁ ναός, καὶ πᾶς ἄνθρωπος θεοφιλής.

« Ὁ θεὸς κατοικίξει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ. » — Μονοτρόπους φησὶ τοὺς εὐθεῖς καὶ μηδεμίαν ἐπιπλοκὴν κακίας ἔχοντας· οὕς κατοικίξει ὁ Κύριος

εἰς οἶκον ἀχειράπολητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς.

« Ἐξάγων πεπεδημένους ἐν ἀνδρίᾳ. » — Ἐλευ-
θερῶν ἐστὶν ἐν πολλῇ δυνάμει τοὺς πεπεδημένους
τοῖς τῶν δαιμόνων δεσμοῖς, ἤγουν τοὺς τῆ
πλάνῃ τῆς
εἰδωλολατρείας κατεχομένους.

« Ὁμοίως τοὺς παραπικραίνοντας τοὺς κατοικοῦν-
τας ἐν τάφῳ. » — Οὐ μόνον τούτους τοὺς ἔθνι-
κούς, ἀλλ' ὁμοίως τούτοις καὶ τοὺς γογγυστάς
Ἰουδαίους, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν τάφῳ, ἤγουν
τοὺς ἀπ' αἰώνων νεκρούς· πάντας γὰρ ἦλθε σώσει,
τοὺς τε ἐν τῷ κόσμῳ, τοὺς τε ἐν τῷ ἄδῃ πιστεύσαντας
εἰς αὐτόν.

« Ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι σε ἐνώπιον τοῦ
λαοῦ σου, ἐν τῇ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ. » —
Ἐν τῷ ἐξέρχεσθαι σε τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ἐνώπιον
ἦτοι φανερώς ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ τῶν ἔθνῶν
συναγωγῇ, τῇ ἐρήμῳ παντὸς ἀγαθοῦ, ἢ γῆ ἐρείσθη
κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεώς σου,
καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔταξαν τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος
καθόδον τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς.

« Ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σινᾶ, ἀπὸ προσ-
ώπου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ. » — Ταῦτα δὲ γεγονόσιν
ἐκ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ Σινᾶ ὄρους τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ
Ἰακώβ. Ἐμνήσθη δὲ τούτων, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ ἐν τῷ
ὄρει δοὺς τὸν νόμον, καὶ τῷ Ἰακώβ φαντασθεὶς, αὐτὸς
καὶ ταῦτα ποιεῖ.

« Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς, ὁ Θεὸς, τῇ κληρονο-
μίᾳ σου. » — Βροχὴ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ὃ ἀρ-
δούτων ψυχᾶς ἐκούσιος δὲ εἴρηται, διὰ τὸν Μωσαϊ-
κὸν νόμον, οὗ κατὰ θέλησιν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν
ἐξηνεγμένον ὑπὸ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων
σκληροκαρδίαν.

« Καὶ ἠσθένησε, σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » —
ἠσθένησεν ἡ συναγωγὴ τῶν ἔθνῶν πάλαι τῇ εἰ-
δωλολατρείᾳ· σὺ δὲ ἀρτίαν ἐπύθησας, ἀνακαινίσας τῷ
Θεῷ βαπτίσματι.

« Τὰ ζῷά σου κατοικοῦσιν ἐν αὐτῇ. » — Οἱ τὴν
ἐν σοὶ ζωὴν ζῶντες ἀπόστολοι, κατοικοῦντες ἐν τῇ
κληρονομίᾳ σου.

« Ἡτοίμασας ἐν τῇ χρηστότητί σου τῷ πτωχῷ
ὁ Θεός. » — Ἡτοίμασας τὸν εὐαγγελικὸν πλοῦτον καὶ
τὰ ἄρρητα ἀγαθὰ τῷ πτωχῷ παντὸς ἀγαθοῦ λαοῦ
ἔθνῶν διὰ τὴν ἀγαθότητά σου.

« Κύριος θύσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις
δυνάμει πολλῇ. » — Τοῖς ἰδιώταις ἀποστόλοις ὁ
Πατὴρ θύσει λόγον ἐν δυνάμει πολλῇ, τουτέστι, δυ-
νατοῦς ἀποδείξει ἐν λόγῳ αὐτοῦς.

« Ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπητοῦ, τοῦ
ἀγαπητοῦ. » — Δυνάμεις τοῦ ἀγαπητοῦ Υἱοῦ τῶ
οὐράνια τάγματα καὶ πάντες οἱ κατ' ἐχθρῶν αὐτοῦ
δαιμόνιον παραταττόμενοι.

« Καὶ τῇ ὠραιότητι τοῦ οἴκου διελέσθαι σκύλα. »
— Δώσει ῥῆμα εἰς τὸ διαμετρήσασθαι αὐτοῖς τὰ
λάφυρα τοῦ διαβόλου, τουτέστι τὰ ἔθνη ἐν τῇ τοῦ
Πνεύματος χάριτι· αὕτη γὰρ ὠραιότης καὶ καλλω-
πισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν.

« Ἐὰν κοιμηθῆτε ἀναμίσειν τῶν κληρῶν. » — Αἰψο-
ψευθεῖ δὲ τὰ λάφυρα τοῦ διαβόλου, εἰάν ἐγχεροῦσθε

ὡ ἀποθάνητε μέσον τῶν κληροδοτηθέντων ὑμῖν
ἔθνῶν, ὧν πτέρυγες τοῦ Πνεύματος οἱ ὑπερημέ-
νοι τῶν γερῶν, οἱ τῇ λαμπρότητι τοῦ κηρύγματος
περιηργυρωμένοι, καὶ κεχρυσωμένοι τῇ τιμιότητι
τῆς γνώσεως τῶν ἀποκρύφων μυστηρίων τοῦ Πνεύ-
ματος.

« Ἐν τῷ διαστέλλειν τὸν ἐπουράνιον βασιλέα ἐπ'
αὐτῆς. » — Τοὺς αὐτοὺς ἀποστόλους καὶ βασιλεῖς
ἀνομιάζει ὡς ἡγεμόνας τῶν ἔθνῶν καὶ κληρονόμους
τῆς βασιλείας Χριστοῦ. Φησὶν οὖν ἐν τῷ διαστεῖλαι,
τουτέστι τῷ διαίρησαι καὶ κληρῶσαι τὸν Χριστὸν
τοὺς ἀποστόλους ἐπ' αὐτῆς τῆς εἰρημένης κληρονο-
μίας τῶν ἔθνῶν, χιονωθήσονται οἱ ἀπόστολοι, τουτέ-
στι, λευκανθήσονται καὶ λαμπρυνθήσονται τῇ
ἀγλῇ τοῦ Πνεύματος ἐν τῇ Σελμῶν ἤτοι τῇ Ἱερου-
σαλήμ.

« Ὅρος τοῦ Θεοῦ, ὄρος πῖον. » — Τὴν Ἐκκλη-
σίαν καλεῖ ὄρος μὲν ὡς ὑπερκειμένην τῶν γερῶν,
τοῦ Θεοῦ δὲ ὡς ὑφειωμένην αὐτῷ. Πῖον δὲ διὰ τὸ
δαψιλές καὶ εὐχρηστον τῆς ἐν αὐτῇ πνευματικῆς
νομῆς. Τετυρωμένοι δὲ διὰ τὸ συνεστῶς καὶ στερεὸν
τῶν ἐν αὐτῇ δογματικῶν τῆς πίστεως.

« Ἴνα τί ὑπολαμβάνετε ὄρη τετυρωμένα ; » —
Πρὸς τοὺς κακοδόξους, διατί ὑπολαμβάνετε ἕτερα ὄρη
τετυρωμένα παρὰ ταύτην.

« Τὸ ὄρος ἢ ἠυδῶκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν
αὐτῷ. » — Τοῦτο, φησὶ, τὸ ὄρος ἐστὶν εἰς ὃ ἠρέσθη
ὁ Θεὸς κατοικεῖν· καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ κατασκηνώσκει ὁ
Κύριος διαπαντός.

« Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες
εὐθγνούτων. » — Ἄρμα τοῦ Θεοῦ εἰσὶν οἱ τῆς Θείας
ἐπιθέσεως ἄξιοι. Συγκρίνει οὖν τὸ πλῆθος τῶν πρὸ
τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ δικαίων τῷ πλήθει
τῶν μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ δικαίων· καὶ
φησὶ τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ νῦν μυριοπλάσιον, τουτό τε
ἄρματος, καὶ πῶς τότε μὲν ὀλίγοι, νῦν δὲ χιλιάδες
εἰσὶν ὅλοι τῶν εὐθγνούτων τῇ καρποφορίᾳ τῶν
ἀρετῶν.

« Ὁ Κύριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σινᾶ ἐν τῷ ἁγίῳ. »
— Καὶ διὰ τούτων τὸν αὐτὸν κηρύττει τῆς Παλαιᾶς
καὶ τῆς Νέας Θεῶν· Κυριος γὰρ, φησὶν, ἐν αὐτοῖς
ἐστὶν ὡς ἐν Σινᾶ ἦν τῷ ἁγίῳ. Λαίπει τὸ ὄρος, καὶ
παρέλκει ἢ μία προθέσις. Ἀνέβη εἰς ὕψος, ἐκου-
σίως ἀναβὰς εἰς ὕψος τοῦ σταυροῦ· οὗς ἀπατήσας
ἐχθρὸς ἠχμαλώτευσεν ἀπὸ σοῦ, τούτους σὺ καθε-
λὼν αὐτὸν ἀντηχμαλώτευσας ἐξ αὐτοῦ.

« Καὶ γὰρ ἀπειθοῦντες τοῦ κατασκηνῶσαι· Κύ-
ριος ὁ Θεὸς εὐλογητός. » — Ἐρμηνεύει ποῖα δόγ-
ματα ὁ Κύριος ἔλαθε, καὶ φησὶ. Καὶ γὰρ τοὺς
ἀπειθοῦντας ἔλαθε ἔθνικους, ὥστε κατοικῆσαι ἐν
αὐτοῖς.

« Εὐλογητὸς Κύριος ἡμέραν καθ' ἡμέραν. » —
Ἡμέραν, ἀνὰ πᾶσαν δηλονότι. Τούτου δὲ σαφηνι-
στικὸν τὸ καθ' ἡμέραν ἐστί.

« Κατευσδύσει ἡμῖν ὁ Θεὸς τῶν σωτηριῶν ἡμῶν.
— Τὸν δρόμον τοῦ κηρύγματος εὐωδοθήσκει αὐτοῖς
εὐχοντα· οἱ ἀπόστολοι.

« Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σώζειν, καὶ τοῦ
κυρίου Κυρίου αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου. » — Τῆς

τοῦ Κυρίου δυνάμειός ἐστι· τὸ διεξάγειν ἐκ θανάτου εἰς ζωὴν· μόνου γὰρ αὐτοῦ γέγονεν ἡ ἐξοδος τοῦ θανάτου καὶ διεξέλευσις.

« Πλὴν ὁ Θεὸς συνηλάσει κεφαλὰς ἐχθρῶν αὐτοῦ. » — Κεφαλὰς ἐθνῶν τὰς καιριωτάτας δυνάμεις τῶν δαιμόνων φησί.

« Κυρυφὴν τριχὸς διαπορευομένων ἐν πλημμελείαις αὐτῶν. » — Τῶν διαπορευομένων καὶ ἐξιχνυζόντων ἐν ταῖς πλημμελείαις αὐτῶν πλημμελούντων ἀνθρώπων καὶ τὴν κυρυφὴν, τουτέστι τὸ ἀκρότατον τῆς τριχὸς ἤγουν τῶν ἐξερευνώντων ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λογοθέτου τῆς ψυχῆς, καὶ τὰ λίσαν τῶν ἀμαρτημάτων σμικρότητος.

« Εἶπε Κύριος· Ἐξ βασάν ἐπιστρέφω. » — Βασάν αἰσχύνει· ἐρμηνεύεται. Ἐπέστρεψεν οὖν ὁ Κύριος πρὸς ἑαυτὸν τὰ ἔθνη ἐκ τῆς τῶν εἰδώλων αἰσχύντης καὶ τῆς τῶν παθῶν ἀτιμίας.

« Ἐπιστρέφω ἐν βυθοῖς θαλάσσης. » — Ἐπέστρεψε καὶ τοὺς ἐν βυθοῖς θαλάσσης ἤγουν τοὺς ἐν τῷ βάθει τῆς πολυκλύδωνος ἀμαρτίας ὅπως ἂν βαρῆ ὁ πόνος σου. Τοῦτο, φησί, ποιήσεις, Κύριε, ὅπως τέλειον νικήσης τοὺς δαίμονας. Ὁ λόγος δὲ μεταφορικός.

« Ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου ἐξ ἐχθρῶν, παρ' αὐτοῦ. » — Πάλιν ἡ γλῶσσα τῶν κυνῶν σου βαρῆ παρ' αὐτοῦ, τουτέστιν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἐξ ἐχθρῶν ὄντος αἵματος δηλαδή. Κύνες δὲ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ οἱ θεῖοι ποιμένες, οἱ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὡς ἀγρίους θήρας παράσσοντες καὶ μονοῦ τοῦ αἵματος τούτου ἀπογευσάμενοι. Πῶς δὲ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, ἥς αὐτὸς κεφαλὴ.

« Ἐθεωρήθησαν αἱ πορεῖαί σου, ὁ Θεός. » — Αἱ ἀναστροφὰί τῆς ἐνσάρκου πολιτείας σου, τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Πατρὶ ὄντος γίου, ὠφθησαν τοῖς σοῖς αὐτόπταις.

« Προέφθασαν ἄρχοντες ἐχόμενοι ψαλλόντων. » — Προέλαβον πάντας οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν ἀποστολοὶ πρῶτοι· πιστεύσαντες ἐχόμενα, τουτέστι σύνεγγυς τῶν ψαλλόντων ἦτοι ἐκφωνοῦντων τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῶν προφητῶν καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τῷ κηρύγματι ἀκολουθοῦντες αὐτοῖς.

« Ἐν μέσῳ νεανίδων τυμπανιστριῶν. » — Ἐν μέσῳ δηλονότι πιστεύσαντες τῶν Ἰουδαϊκῶν συναγωγῶν, αἱ νεανίδες διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς πολιτείας αὐτῶν τυμπανίστριαι δὲ, διὰ τὸ σωματικὸν τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας.

« Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » — Πηγὰς Ἰσραὴλ φησι τὰς τῶν προφητῶν καὶ τοῦ νόμου Γραφὰς, αἷς συνδέειν τὸν εἰς Θεὸν ὕμνον διακελεύεται.

« Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος. » — Ἐκεῖ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, δηλαδή ὁ Βενιαμὴν, ἦτοι ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ ἐκ φυλῆς Βενιαμίτιδος νεώτερος, ἦτοι τῶν ἄλλων ἀποστόλων ὕστερον πιστεύσας.

« Ἐν ἐκστάσει. » — Διὰ τὴν ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἀρπαγὴν.

« Ἄρχοντες Ἰούδα ἡγεμόνες αὐτῶν ἄρχοντες Ζαβουλῶν, ἄρχοντες Νεφθαλίμ. » — Ἠγεμόνες αὐτῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν οἱ ἄρχοντες εἴτουν ἔξο-

χοὶ καὶ ἀπόλεκτοι τῆς Ἰουδαϊκῆς φυλῆς, ὡς οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ οἱ τοῦ Ζαβουλῶν καὶ τῆς τοῦ Νεφθαλείμ, ἥως οἱ ἀπὸ Γαλιλαίας ἀπόστολοι· ἡ Γαλιλαία γὰρ τῷ Ζαβουλῶν κεκληροδότηται καὶ τῷ Νεφθαλείμ.

« Ἐντειλεῖ, ὁ Θεός, τῇ δυνάμει σου. » — Τοῦτο πρὸς τὸν Πατέρα, ἵνα ἐντειληταὶ τῷ γίῳ τὰ περὶ τοῦ κηρύγματος ὡς τὸ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου.

« Δυνάμωτον, ὁ Θεός, τοῦτο ὁ κατειργάσω ἐν ἡμῖν. » — Τοῦτο πρὸς τὸν γίον, κραταίωσον ἐν ἡμῖν τὸ κήρυγμα, ὅπερ ἀπήρτισας διὰ τοῦ ναοῦ σου, ἦτοι τοῦ προσλήμματός σου, ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Ἱερουσαλήμ ὡς τὸ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ.

« Σοὶ οἴσουσι βασιλεῖς δῶρα. » — Ναοὺς τε καὶ ἀναθήματα.

« Ἐπιτίμησον τοῖς θηρίοις τοῦ καλάμου. » — Φίμωσον τοὺς νοητὰς λέοντας, τοὺς ἀγρίους καὶ ἀπηνεῖς θαλίμνας.

« Ἡ συναγωγὴ τῶν ταύρων ἐν ταῖς θαλάσσις τῶν λαῶν. » — Οἱ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενοι ἐν ταῖς θαλάσσις τῶν λαῶν, τουτέστιν ἐν μέσῳ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, ἐγίνοντο δηλονότι, ὥστε τοὺς δοκίμους τῷ Εὐαγγελίῳ τοὺς ἀποστόλους ἐγκλεισθῆναι, τουτέστι κωλυθῆναι κηρύττειν τε καὶ εὐαγγελίζεσθαι.

« Διασκόρπισον ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους ἐβέλοντα. » — Τοὺς αἰσθητοὺς τε καὶ νοητοὺς πολεμίους τῆς Ἐκκλησίας.

« Πξουσι πρέσβεις ἐξ Αἰγύπτου. » — Ἐλευσονται πιστοὶ πρεσβεύοντες ὑπὲρ τοῦ κόσμου παντός ἐξ Αἰγύπτου, τουτέστι πάσης γῆς ἐθνικῆς, ὅσης ἐκυρίευσεν ὁ νοητὸς Φαραώ.

« Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. » — Ἄντι τοῦ προφθάσει, τουτέστι ποιήσει φθάσαι καὶ πλησιάζει τῷ Θεῷ διὰ προσευχῆς καὶ δόξων προσαγωγῆς τὰς χεῖρας αὐτῆς. Διὰ αὐτῆς, διὰ τῆς Αἰθιοπίας δὲ τὰ τῆς γῆς ἠνίξαστο πέρατα, καὶ γὰρ ἔσχατοι πάντων ἀνθρώπων ἐν ἀνατολῇ τε καὶ δύσει κατοικοῦσιν Αἰθιοπες.

« Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἄσπετε τῷ Θεῷ· ψάλατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς. » — Ἡ πρώτη ἐπὶ ἀντι τῆς ἀνά, τῷ ἀναβεβηκότι ἐπὶ τὸν ἀνώτερον οὐρανὸν κατὰ ἀνατολάς, ἥως εἰς τὰς ἀνατολάς, τουτέστιν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ δόξαν τε καὶ λαμπρότητα.

« Ἰδοὺ δώσει τῇ φωνῇ αὐτοῦ φωνὴν δυνάμειος. » — Τοῖς ἀποστόλοις δώσει λόγον ἐνδύναμον.

« Ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἡ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ. » — Τῷ θεωρητικῷ ἀνδρὶ τὰ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖα γνωρίζονται, καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ τῷ ὑπαρηρμένῳ τῶν γενηρῶν.

« Θαυμαστὸς ὁ Θεός ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. » — Θαυμάζεται ὁ Θεός ἐπὶ τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, ἥως ἐπὶ τῇ πολιτείᾳ τούτων καὶ τῇ τερατουργίᾳ.

« Ὁ Θεός Ἰσραὴλ, αὐτὸς δώσει δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » — Εἰς τὸ ἐμμένειν τῇ ἀμωμήτῳ πίστει αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΗ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, ψαλμὸς τῷ Δαυτῷ. Σῶσόν με, ὁ Θεός. » — Ὁ ψαλμὸς προσώπων τοῦ ἀίχμαλιώτου λαοῦ, οἵτινες ἠλλοιώθησαν, ἀντὶ δούλων γεγονότες πάλιν ἐλευθεροί. Μᾶλλον δὲ καὶ ἀριθύντως προσώπων τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἣν οὗτος ἠλλοίωσεν, ἐκ τῆς νοητῆς ἀίχμαλιώσεως εἰς τὴν ὄντως ἐλευθερίαν μεταγαγών.

« Ὅτι εἰσῆλθουσιν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου. » — Ὑδατα τοὺς πειρασμούς λέγει, οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλ' εἰς βάθος, ἕως ψυχῆς διαύσαντας. Ἐμφανίζει διὰ τούτου τὴν τῆς ἀλγηδόνος σφοδρότητα.

« Ἐνεπάγην εἰς ὕλην βυθοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. » — Τὸ ἀπέραντον ὑποσημαίνει τῶν ὀλίφων μεταφορικῶς· οἱ γὰρ ἐγγωννύμενος τῇ κατὰ βυθὸν ὑποτάθμη τοῦ ὕδατος οὐχ εὐρίσκουσιν ὑπόστασιν, εἴτουν ἐδραίωσιν, ἀεὶ συνιζανούσι διὰ τὸ τελματῶδες.

« Ἦλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταγιγίσκατε πάντες με. » — Πάλιν τὰς συμφορὰς διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν πικρίαν βάθη θαλάσσης ἐκάλεσε· καταγιγίσκατε δὲ τὴν τούτων σφοδρότητα.

« Ἐκοπίασα κράζων· ἐδραχίασεν ὁ λάρυγξ μου. » — Τὸ συνεχὲς τῆς δεήσεως καὶ ἐπιτυταμένον ἐνέφηνεν.

« Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου. » — Ἀπέκαμον, ἠτόνησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Δηλοῦν δὲ τὸ τῆς εἰς Θεὸν προσδοκίας ἐπίμονον.

« Ἄ οὐχ ἤρπασα, τότε ἀποτίνουν. » — Ὑπὲρ τῶν οὐχ ἠδέκτησα, τίνας ἀπεδίδουν τότε ὅπου ἀπητούμενην αὐτάς.

« Ὁ Θεός, σὺ ἔγνωσ τὴν ἀφροσύνην μου. » — Οἶδας δτι κατ' αὐτῶν ἠφρονεσάμην.

« Καὶ αἱ πλημμέλειάί μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν. » — Καὶ εἴ τι πρὸς αὐτοὺς ἐπλημμέλησα, οὐ διέλαθέ σε.

« Μὴ αἰσχυνθεῖσάν ἐπ' ἐμὲ οἱ ὑπομένοντές σε, Κύριε, Κύριε τῶν δυνάμεων. » — Μὴ αἰσχυνθεῖσάν ἡ ἐμὲ ἀποτυγχόντα τῆς ἀπὸ τοῦ προσδοκωμένης βοήθειας.

« Μηδὲ ἐντραπέυσαν ἐπ' ἐμὲ οἱ ζητοῦντές σε, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ. » — Ζητοῦντας τοὺς ἐπικαλουμένους φησί.

« Ἀπὸ τῶν ἀπληροῦς ἐγενήθη τὰς ἀδελφοῖς μου καὶ ξένος τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου. » — Τὰ ἐντεῦθεν εἶτι ἀριθύντοτερον ἀρμύζουσι τῷ Χριστῷ.

« Ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. » — Ζῆλον λέγει τὴν δικαίαν ὑπὲρ ἱεροῦ ἀγανάκτησιν.

« Καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζόντων σε ἔπεσαν ἐπ' ἐμέ. » — Καὶ ὀνειδίσθην ὑπὸ τῶν ὀνειδίζόντων σε διὰ τῶν πονηρῶν αὐτῶν πράξεων· δι' αὐτοὺς γὰρ βλασφημεῖται τὸ ὄνομα σου ἐν τοῖς ἔθνεσι.

« Καὶ συνεκάλυξα ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου. » — Ἐκρυψα ἑμαυτὸν διὰ νηστείας τῷ διαβόλῳ καὶ ὑπέλαθε ψιλὸν εἶναι με ἄνθρωπον.

« Καὶ ἐγενήθη εἰς ὀνειδισμούς ἐμοί. » — Καὶ ἡ

Ἀ νηστεία γέγονέ μοι εἰς ὀνειδος· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ διάβολος ὡς ἄνθρωπον ἐξουθένου με.

« Καὶ ἐθέμην τὸ ἐνδομή μου σάκκον. » — Σάκκον καλεῖ τὴν σάρκα διὰ τὸ σκληρὸν αὐτῆς καὶ ἀντίτυπον. Ἐνεδυσάμην ὤν, φησί, σάρκα, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν ὁ διάβολος τίς εἰμι.

« Καὶ ἐγενήμην αὐτοῖς εἰς παραβολήν. » — Μετὰ τὸ σταυρωθῆναι τὸν Κύριον παράδειγμα ἐποιούοντο τοῦτον οἱ Ἰουδαῖοι, ἀγνοοῦντες ὡς δι' αὐτὸν ταῖς ἀληθείαις παραδειγματισθίσονται.

« Ἐγὼ δὲ καὶ ἡ προσευχὴ μου πρὸς σέ, Κύριε. » — Ἐγὼ δὲ πρὸ τοῦ παθεῖν τῇ προσευχῇ μου, πρὸς σέ προσευχόμεν δὲ λαλῶν, λέγων· Κύριε, καιρὸς εὐδοκίας· Πάτερ, ἐλθῆλθεν ἡ ὥρα· εὐδοκία γὰρ τὸ ἀγαθὸν θέλημα, τὸ διὰ σταυρικοῦ θανάτου ζωοποιῆσαι τὸν Κύριον ἡμᾶς τοὺς νεκρωθέντας τῇ ἀμαρτίᾳ.

« Καιρὸς εὐδοκίας, ὁ Θεός. » — Νόμῳ φύσεως ἀνθρωπίνης ἀπαλλαγμὸν ἐζήτει τῶν πειρασμῶν ὁ Χριστός.

« Ἐν ἀληθείᾳ τῆς σωτηρίας σου. » — Ἀντὶ τοῦ, ἐν τῇ ἀληθινῇ σωτηρίᾳ σου· μόνη γὰρ ἀληθὴς ἡ σωτηρία ἡ παρὰ σοῦ. Σῶσόν με τῆς ἰλύος τῶν πειρασμῶν, ἵνα μὴ τέλεον συγχωρηθῶ.

« Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου βύσσαί με. » — Ἴνα μὴ ἐπιχαρῶσι τῇ ἀπωλείᾳ μου.

« Σὺ γὰρ γινώσκεις τὸν ὀνειδισμόν μου, καὶ τὴν αἰσχύνην μου, καὶ τὴν ἐντροπήν μου. » — Οἶδας ὅσα με ὀνειδίζουσι· καὶ αἰσχύνουσι καὶ ἐντρέπουσιν ὡς αὐτοῖς δοκεῖ.

« Ἐναντίον σου πάντες οἱ ὀλίβοντές με. » — Σὺ γὰρ τὰ πάντα ὄρῃς.

« Ὀνειδισμόν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου καὶ τάλαιπωρίαν. » — Προεγίνωσκον, φησί, πάντα.

« Καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρακαλοῦντας, καὶ οὐχ εὔρον. » — Τὸ μὲν ὑπέμεινα, ἀντὶ τοῦ περιέμεινα· οὐ δὲ παρακαλοῦντας, ἀντὶ τοῦ παραμυθουμένου.

« Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βριῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » — Τὸ μὲν εἰς τὸ βριῶμα, ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ φαγεῖν με· τὸ δὲ εἰς τὴν δίψαν μου, ἀντὶ τοῦ ὅτε ἐδίψων.

« Ἐνηθίτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον. » — Διὰ μὲν τῆς τραπέζης τὴν εὐφροσύνην δηλοῦν, διὰ δὲ τῶν ἐπαγομένων τὴν λύπην. Ἀνταπόδοσιν δὲ λέγει τὴν δικαίαν ἀπότισιν. Τύπῳ δὲ ἀρᾶς προφητεύει τὰ γενησόμενα.

« Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοί αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. » — Τοὺς ψυχικούς φησιν ὀφθαλμούς.

« Καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διαπαντος σύγκαμψον. » — Δεῖ δουλείαν αἰνίττεται τὸ ῥητόν.

« Ἐνηθίτω ἡ ἐπαυλις αὐτῶν ἠρημιωμένη, καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν. » — Ἐπαυλιν λέγει τὴν πόλιν Ἰερουσαλήμ, ἐν ᾗ κοινῶς οἱ θεοκτόνοι ἠλύζοντο· σκηνώματα δὲ ἰδίως τὰς οἰκίας αὐτῶν.

« Ὅτι ὄν σὺ ἐπάταξας αὐτοὺς κατεδίωξαν. » —

Ὅτι ὄν σὺ παταχθῆναι παρεσκευάσας αὐτοὶ κατέ-
δραμον, ἄχρις ἂν ἐφόνευσαν.

« Καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέ-
θησαν. » — Ἠύξταν μοι τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων,
τῇ προσθήκῃ τοῦ ἀνειδισμού· ἢ καὶ τῆς συκοφαν-
τίας, ὅτι ταφείς ἐκλάπην, ἀλλ' οὐκ ἀνέστην.

« Πρόσθεσ ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. » —
Τὰς ἀξέχσεις προλέγει τῶν συμβησομένων συμφο-
ρῶν τοῖς Ἰουδαίοις· ἀνομίαν γὰρ ἐνταῦθα νῆν δι'
ἁμαρτίαν ἐπυρομένην τιμωρίαν φησί.

« Καὶ οὐκ εἰσεληθέωσαν ἐν δικαιοσύνῃ σου. » —
Καὶ οὐ μὴ ἔλθωσιν εἰς τὸ δικαιωθῆναι παρὰ σοῦ
καὶ τυχεῖν ἐλέους.

« Ἐξαιφιρήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων. » — Ζών-
τας λέγει τοὺς κληρονόμους τὴν ἐν τῇ βασιλείᾳ
τῶν οὐρανῶν ζωὴν εἰς αἰώνιον. Βίβλον δὲ τροπικῶς
τὴν θείαν γινώσκιν καλεῖ.

« Καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήτωσαν. — Τοῦτο
τοῦ ἄνω ἐφερμηνευτικόν.

« Πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμὶ ἐγώ. » — Πτωχὸς μὲν
ὁ Κύριος κατὰ σάρκα καὶ τῶν ἐπὶ γῆς εὐτελέστα-
τος· ἀλγῶν δὲ τοῖς δι' ἡμᾶς πάθει τοῦ παναγίου
αὐτοῦ σώματος.

« Ἡ σωτηρία σου, ὁ Θεὸς, ἀντελάβετό μου. » —
Τὰ ἐντεῦθεν προσώπων τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἀπὸ σοῦ
σωτηρία, λεγομένης, ἡλευθέρωσέ με τῆς πλάνης.

« Καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον κέρατα
ἐκφέροντα καὶ ὄπλις. » — Τοιοῦτος γὰρ ὁ κατὰ νό-
μον θυόμενος μόσχος, ἀκμαῖος ἤδη· τοῦτο γὰρ ἡ
ἀρτιφυία τῶν κεράτων καὶ τῶν ὀνύχων ὀπλοῦ· μάλ-
λον δὲ τὴν τῆς νομικῆς λατρείας νέκρωσιν διὰ τῆς
τῶν κεράτων καὶ ὀπλίων νεκρότητος ὁ Προφήτης
ἠνίξαστο.

« Εἰδέτωσαν πτωχοὶ καὶ εὐφρανθήτωσαν. » —
Οἱ πτωχοὶ πιστοὶ ἰδέτωσαν ὅσα ὁ Κύριος πέπονθε δι'
αὐτοὺς καὶ ὅσα κατώρθωσε.

« Ὅτι εἰσῆκουσε τῶν πενήτων ὁ Κύριος, καὶ πε-
πεδημένους αὐτοῦ οὐκ ἐξουδένωσε. » — Ἐν τῇ πρὸ
τούτου ψαλμῷ περὶ τῶν πεπεδημένων διέλετται.

« Ὅτι ὁ Θεὸς σώσει τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθή-
σονται αἱ πόλεις τῆς Ἰουδαίας. » — Σιών λέγει τῶν
πιστῶν Ἐκκλησίαν τὴν καθολικὴν· πόλεις ἢ Ἰου-
δαίας τὰς κατὰ μέρος συναγωγὰς, αἱ δι' ἐξομολογή-
σεως προσέρχονται τῷ Χριστῷ· Ἰουδαία γὰρ ἐξο-
μολόγησις ἐρμηνεύεται.

« Καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ καὶ κληρονομήσουσιν
αὐτήν. » — Οἱ δοῦλοί σου δηλαδὴ, τουτέστι οἱ ἀπό-
στολοι καὶ οἱ ποιμένες, ὧν σπέρμα οἱ μαθηταὶ αὐ-
τῶν Χριστιανοί.

ΨΑΛΜΟΣ ΞΘ'.

« Εἰς τὸ τέλος τῷ Δαυίδ εἰς ἀνάμνησιν, εἰς τὸ
σῶσαί με Κύριον. Θεὸς, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσ-
σχες· Κύριε, εἰς τὸ βοηθησαί μοι σπεῦσον. » — Τὸ
τῇ ἐπιγραφῇ προκειμένον τὸ εἰς τὸ σῶσαί με Κύ-
ριον δηλαδὴ, τοῖς ἐξηγηταῖς ὠθέλισται· δηλοῖ δὲ
ὁμοῦς ἐν βραχεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ ψαλμοῦ· συνθέμε-
νος γὰρ ὁ Προφήτης τὸν παρόντα ψαλμὸν ἐξ ὧν ἐν
τῷ λθ' προείρηκα, πρόχειρον εἶχεν ἀεὶ καὶ δι' αὐτοῦ
τῆς κατὰ τὸν Οὐρανὸν παρανομίας ἀναμνησκόμενος

καὶ τῶν ἄλλων ἐπιβουλῶν τῶν τε παρὰ τῶν νοτιῶν
ἐχθρῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἤτοι σωτηρίαν ἐκ τοῦ
Θεοῦ, χρώμενος τῇ τοιοῦτῳ ψαλμῷ καὶ οἷα τινὲ
ἐπιφθῆ κατὰ πάσας προσβολῆς παντοίων ἐχθρῶν.

ΨΑΛΜΟΣ Ο'.

« Τῷ Δαυίδ ψαλμὸς, τῶν υἱῶν Ἰωναδὰβ, καὶ τῶν
πρώτων ἀρχιμαλωτισθάντων. » — Προσώπων τῶνδε
συντίθεται ὁ ψαλμὸς, ἀρμόζει δὲ τοῖς τῆς εὐσεύειας
ἀγωνισταῖς, ὑπὸ αἰσθητῶν πολεμουμένους καὶ νοου
μένων ἐχθρῶν.

« Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, μὴ καταστυγνῶσίν με
ἐν τῷ αἰῶνι. » — Ἄμψ τῷ τεχθῆναι ἐπὶ σὲ ἡδρά-
σθην ὡς ἐπὶ ἐρήσειμα.

« Ἐν σοὶ ἡ ἕμνησίς μου διαπαντός. » — Σὲ, φη-
σίν, ἀεὶ ὕμνω· τὸ γοῦν ἐν σοὶ, ἀντὶ τοῦ εἰς σέ.

« Ὅσει τέρας ἐγενήθη τοῖς πολλοῖς· καὶ σὺ
βοηθός μου κραταῖός. » — Συντακτεῖς ὑπὸ νηστείας
καὶ σακκενθῶτων, καὶ εἰδεχθῆς ἐκ λύπης, φερόμενος
οἶονεὶ τέρας ἐνομήσθην τοῖς χυδαίοις, ἀλλ' οὐ τοῖς
ἐμφορσι.

« Πληρωθήτω τὸ στόμα μου αἰνέσειος, ὅπως
ὕμνησω τὴν δόξαν σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὴν μεγα-
λοπρέπειάν σου. » — Τὸ πληρωθήτω ἀντὶ τοῦ πλη-
ρωθῆναι, ὡς ἂν ὕμνησω, φησί, τὴν μεγαλοσύνην σου,
καὶ οὐχ ἄπαξ, ἀλλ' ὅλην τὴν ἡμέραν, τουτέστι δια-
παντός.

« Μὴ ἀπορήψῃς με εἰς καιρὸν γῆρας· ἐν τῷ
ἐκλείπειν τὴν ἰσχύον, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » — Ὁ ἐκ
νεότητος βοηθῶν μοι μὴ ἀπίωσθαι με ἐν τῷ καιρῷ τοῦ
γῆρας· γῆρας δὲ νοεῖται καὶ ἡ ἁμαρτία διὰ τὴν ψυ-
χικὴν ἀσθένειαν.

« Ὅτι εἶπον οἱ ἐχθροί μου ἐμοί. » — Τὸ ἐμοί,
ἀντὶ νοῦ ἐπ' ἐμοί, τουτέστι δι' ἐμέ· εἶπον δὲ πρὸς
ἀλλήλους.

« Καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχὴν μου ἐβουλεύσαντο
ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Φυλάσσοντας λέγει τοὺς ἐπιτηροῦντάς
τε καὶ ἐπιβουλεύοντας.

« Ὁ Θεός μου, μὴ μακρόνης ἀπ' ἐμοῦ· ὁ Θεός
μου, εἰς τὴν βοήθειάν μου πρόσσχες. » — Μακρόνει
ὁ Θεὸς οὐ κατ' οὐσίαν, ἀόριστος γὰρ, ἀλλὰ κατὰ
πρόνοιαν, ὅταν ὑπὸ τῆς δυσωδίας διώκεται τῶν
ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

« Ἐγὼ δὲ διαπαντός ἐλπίζω ἐπὶ σέ, καὶ προσθήσω
ἐπὶ πᾶσαν τὴν αἰνεσίαν σου. » — Πᾶσαν εἶπεν ὅτι
οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἐστὶν αἰνε-
σις· φησί γὰρ ὁ Σωτὴρ, « Ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ
ἔργα ὑμῶν καὶ δοξάζωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. »

« Ὅτι οὐκ ἔγνω γραμματείας. » — Ὑποσχό-
μενος ἀναγγεῖλαι τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην καὶ τὴν
παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· εἶτα συνεχῆς ὅτι οὐκ ἔστιν
ἱκανὸς, μετροφρονεῖ λέγων· Διότι οὐκ ἔμαθον σοφι-
στείας τεχνικὰς ἵν' ἐντεῦθεν δυνηθῶ ἀξίως ἀναγ-
γεῖν· διὰ τοῦτο εἰσελεύσομαι εἰς τὴν ὑπάσχεσιν
ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ ταύτη θάρσῶν ἐπιχει-
ρήσω τῷ ἀναγγεῖλαι.

« Κύριε· μνησθήσομαι τῆς δικαιοσύνης σου μή-
νου. » — Μόνου εἶπεν ὡσπερ εἰ ἔλεγε, Σὺ μόνος
δικάσεις ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἐχθροῖς.

« Ὁ Θεός, ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου καὶ μέχρι νῦν ἀπαγγεῖλῶ τὰ θαυμάσιά σου. » — Ὑπερβατικῶς, Ὁ Θεός μου, ἀπαγγεῖλῶ τὰ θαυμάσιά σου, ἃ ἐδίδαξάς με ἐκ νεότητός μου καὶ μέχρι τοῦ νῦν, τὰ τε ἐν βίβλοις γεγραμμένα, καὶ ὅσα ἐν ταῖς ἡμέραις μου γέγοναν.

« Καὶ ἕως γήριος καὶ πρεσβύτου, ὁ Θεός μου, μὴ ἐγκαταλίπῃς με. » — Τὸ ἕως ἀόριστον, ἰδιώματι γραφικῶν. Πρεσβύτου δὲ τὸ ἔσχατον γῆρας ἐστίν, ὅθεν καὶ πρεσβύτης.

« Τὴν δυναστείαν σου καὶ τὴν δικαιοσύνην σου. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « ἕως ἂν ἀπαγγεῖλω. » Ἦστι δὲ ἡ δυναστεία ἐφεσηνευτικὸν τοῦ βραχίονος. Τὸ δ' ἐξῆς ὑπερβατικῶς, τὴν ἕως τῶν ὑψίστων δικαιοσύνην σου. Ὑψιστοὶ δὲ, τουτέστιν ὑψηλότατοι, οἱ οὐρανοί.

« Ὁ Θεός, ἕως τῶν ὑψίστων ἃ ἐποίησας μεγαλεῖα. » — Τὸ ἃ καὶ τὸ ὅσας ἠθικῶς ἀναγνωστέον ἀπὸ καρδίας· εἴτα ἐπενεκτέον τὸ ἐξῆς, ὅτι πολλάς καὶ κακωτικὰς εἴτουν βαρείας.

« Ὅσας ἔδειξάς μοι θλίψεις πολλές καὶ κακὰς καὶ ἐπιστρέφας ἐζωποίησάς με· καὶ ἐκ τῶν ἀθύσων τῆς γῆς ἀνήγαγές με. » — Θανάτῳ γὰρ αἱ σφρουδραὶ θλίψεις εὐκαταίν.

« Ἐπλεόνασας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλιωσύνην σου. » — Ἐναντί τοῦ ἐποδησιεύου.

« Καὶ γὰρ ἐγὼ ἐξομολογήσομαί σοι ἐν λαοῖς, Κύριε. » — Ὁ γὰρ σύνδεσμος παρέλκει.

« Ἐν σκεύεσι ψαλμοῦ τὴν ἀλήθειάν σου, ὁ Θεός. » — Σκεύη, ψαλμῶν τὰ διάφορα εἶδη τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ἧ καὶ αὐτὰ τὰ ψάλλοντα ὄργανα φωνητικὰ καὶ ἄλλως δὲ τὰ εἶδη καὶ οἱ χαρακτῆρες τῶν ὕμνων· ἀναγοικῶς δὲ καὶ τῶν πιστῶν αἱ ψυχαί.

« Ψαλῶ σοι ἐν κιθάρᾳ, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. » — Ἡ κιθαρα ἀνάγεται εἰς τὴν ψυχὴν· ἅγιος δὲ τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ἀγιάζων τὴν Ἰσραήλ.

« Ἀγαλλιᾶσεται τὰ χεῖλη μου ὅταν ψαλῶ σοι· καὶ ἡ ψυχὴ μου ἦν ἐλυτρώσει. » — Ἐξ ὀρατῶν δεηθῆναι καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν.

« Ἔτι δὲ καὶ ἡ γλῶσσά μου ὅλην τὴν ἡμέραν μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου. » — Τὸ μελετήσῃ, ἀντὶ τοῦ ἐπιμόνως λαλήσῃ.

« Ὅταν αἰσχυνθῶσι καὶ ἐντραπῶσιν οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι. » — Ἐλέσον γὰρ ἀπαλλαγὰς τῶν ἐχθρῶν ἀπερισπάστως ἐνδοατρίψω καὶ ἐμφιλοχωρήσω τοῖς ὕμνοις σου.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΔ΄.

« Εἰς Σολομῶντα. » — Οὗτος ὁ ψαλμὸς προδήλως εἰς τὸν εἰρηνικώτατον ἐβρέθη Χριστόν· ὁ γὰρ Σολομῶν οὔτε συμπαρέμεινε τῷ ἡλίῳ οὔτε πρὸ τῆς σελήνης ἦν, οὔτε κατεκυρίευσεν τῶν περάτων τῆς γῆς, οὔτε πρὸ τοῦ ἡλίου τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

« Θεός, τὸ κριμὰ σου βασιλεῖ δὲς, καὶ τὴν δικαιοσύνην τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως. » — Προειρωτικῶς ὁ Δαυὶδ τὰ κατὰ Χριστόν προκαλεῖ ταχῶναι ταῦτα, καὶ δοθῆναι αὐτῷ ὡς ἀνθρώπῳ ἃ εἶχεν ὡς Θεός. Βασιλέα δὲ καὶ βασιλέως υἱὸν ἐκάλεσεν αὐτὸν ὡς Θεὸν καὶ Θεοῦ γιόν, καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐκ βασιλικῆς φυλῆς καταγόμενον, καὶ τοῦ βασιλέως

Δαυὶδ ὄντα υἱόν. Κριμὰ δὲ ὠνόμασε τὴν κρίσιν, οὗ ἐφεσηνευτικὸν ἡ δικαιοσύνη.

« Κρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τοὺς πτωχοὺς σου ἐν κρίσει. » — Τοὺς λαόν μὲν ὄντας Θεοῦ νῦν διὰ τὴν πίστιν, πτωχοὺς δὲ διὰ τὴν προτέραν ἀπιστίαν κρίνει, φησὶ, μετὰ τοῦ διαβόλου· τὴν κρίσιν γὰρ πᾶσαν ὁ Πατήρ δέδωκε τῷ υἱῷ, καθὼς ὁ Κύριος εἶρηκε. Καὶ πάλιν, « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου. »

« Ἀναλαβέτω τὰ ὄρη εἰρήνην τῷ λαῷ, καὶ οἱ βουνοὶ δικαιοσύνην. » — Τῶν ἐν ἔρει καὶ βουνηῖς τιμωμένων στασιαστῶν καὶ ἀδίκων δαιμόνων ἀπελθόντων. Ὁ αὐτός ἐστι συκοφάντης καὶ ὁ διάβολος, ὁ τοῦ Κυρίου καταψευσάμενος, ὅτι διὰ φθόνον ἀπηγόρευσε τοῦ φυτοῦ τὴν μετάληψιν.

« Κρίνει τοὺς πτωχοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σώσει τοὺς υἱοὺς τῶν πενήτων, καὶ ταπεινώσει συκοφάντην. Καὶ συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεᾶς γενεῶν. » — Διὰ τοῦ μὲν συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ τὸ ἀτελεύτητον τοῦ Κυρίου ἐδήλωσε· διὰ δὲ πρὸ τῆς σελήνης τὸ ἀναρχον· ἐπήγαγε γὰρ πρὸς ἀμφοτέρω τὸ γενεᾶς γενεῶν, ὅ ἔστι τοῦ ἀπείρου καὶ αἰδίου ἐμφαντικόν.

« Καταθήσεται ὡς ὑετός ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν. » — Π μὲν τοῦ ὑετοῦ πρὸς τὸν πόκον κατάβασις τὴν ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου κάθοδον τοῦ Λόγου ὑποδηλοῖ τῆς ἐκ τοῦ πλανηθέντος προβάτου τὴν γένεσιν ἐσχηκυίας· ἡ δὲ τῆς σταγόνος πρὸς γῆν, τὴν δευτέραν τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν οἰκουμένην ἐπέλευσιν· ἐκεῖ μὲν γὰρ πηλὸ τὸ λεληθὸς, ἐνταῦθα δὲ τὸ ἀλάθητον οὐδένα λανθάνει· φορᾶς σταγόνων πρὸς τὴν ἀντίτυπον γῆν. Ὅρα δὲ καὶ τὴν τῶν συμβόλων ἐνάργειαν· πρότερον ὁ ὑετός ἐν πόκῳ, καὶ τότε ἐν γῆ, καὶ ὅτε μὲν ἐν τῷ πόκῳ οὐκ ἐν τῇ γῆ, ὅτε δ' ἐν τῇ γῆ πάλιν οὐκ ἐν τῷ πόκῳ.

« Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη. » — Ἐπειδὴ τῆς δευτέρας ἐμνήσθη τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας, λέγει τίνα ἔσται τότε. Φησὶν οὖν λάμψαι πανταχοῦ τὴν δικαιοσύνην, ἧτις ἐστὶν ἡ τῆς δημιουργοῦ Τριάδος ἐπίγνωσις καὶ προσκύνησις, καὶ ἡ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου διανομή.

« Καὶ πληθὸς εἰρήνης. » — Τότε γὰρ τελείως λυθήσεται τὸ τῆς ἐχθρας μεσότειχον, πάντων ὑποταγμένων τῷ πλάσαντι.

« Ἔως οὗ ἀντανιρεθῆ ἡ σελήνη. » — Τοῦτο δηλοῖ τὴν τῆς εἰρήνης διηέκτισιν· τὰ γὰρ ποιήματα τοῦ Θεοῦ ἀλλοιωθήσονται μὲν τὸ κρεῖττον καὶ ἐνδοξότερον· οὐ μὴν ἀνιρεθῆσονται πώποτε.

« Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης· καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως τῶν περάτων τῆς γῆς. » — Τὰ τοῦ ὠκεανοῦ μέρη τοῦ κυκλοῦντος πᾶσαν τὴν γῆν διὰ μὲν τὸν πληθυσμὸν τῶν ὑδάτων θαλάσσης ὠνόμασε, διὰ δὲ τὸ ἀέννητον ποταμούς. Κυριεύσειν δὲ λέγει τὴν κατ' ἐπίγνωσιν.

« Ἐνώπιον αὐτοῦ προσπεσοῦνται Αἰθίοπες. » — Τὴν ὑποταγὴν πάσης τῆς οἰκουμένης διὰ τῶν τὰ ἄκρα ταύτης οἰκούντων ἐνέφηεν.

« Καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι. » — Οἱ δαίμονες, φησὶ, τελείως καταδοληθήσονται.

« Βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσίσουσιν· βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβῶν δῶρα προσάξουσιν. » — Θαρσεῖς τὴν τῆς Λιβύης Καρχηδῶνα φησὶν, Σαβᾶ δὲ πόλιν Ἰνδίας περιφανῆ. Διὰ τῆς προσαγωγῆς οὖν τῶν δώρων, τῆς ὑπὲρ αὐτῶν τε καὶ τῶν κατὰ Θίλασσαν νήσων, τῆς ἀπάσης γῆς καὶ θαλάσσης ἐδήλωσεν ὑπακοὴν ἀκούσιον εἰς Χριστόν.

« Ὅτι ἐβρύτατο πτωχὸν ἐκ δυνάτου, καὶ πένητα οὐχ ὑπῆρχε βοηθός. » — Πτωχὸν καὶ πένητα λέγει τὸν ἐξ ἔθνῶν λαόν· δυνάτην δὲ τὸν κατακυραυνούντα τούτου πάλαι διάβολου.

Φείσεται πτωχοῦ καὶ πένητος καὶ ψυχὰς πενήτων σώσει. » — Ποτὲ μὲν περὶ τῆς δευτέρας ἐπιδημίας τοῦ Σωτήρος φησὶ· ποτὲ δὲ περὶ τῆς πρώτης μεταβαίνων τῷ λόγῳ καὶ τὴν τάξιν μεταλλάττων τῆς διηγήσεως, ἔθει κροφητικῶ.

« Ἐκ τόκου καὶ ἐξ ἀδικίας λυτρώσεται τὰς ψυχὰς αὐτῶν. » — Τόκον λέγει τὴν καθ' ἡμῶν πλεονεξίαν τοῦ Σατανᾶ καὶ ἀδικίαν, τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ καταδούλωσιν, ἐξ ὧν τοὺς πιστεύσαντας ὁ Κύριος ἐλυτρώσεται.

« Καὶ ζήσεται καὶ δοθήσεται αὐτῷ. » — Μετὰ τὴν τριήμερον ταπῆν ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

« Ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » — Πάλιν διὰ τῆς δωροφορίας τὴν ὑποταγὴν σημαίνει.

« Καὶ προσεβήσονται περὶ αὐτοῦ διαπαντός. » — Τὸ περὶ αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας.

« Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῇ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. » — Ἔσται ὁ Χριστὸς στήριγμα ἐν τῇ γῇ, τουτέστι τοῖς ἐν τῇ γῇ, ἤγουν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, τῇ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, ἥτις τῇ περιφανεί καὶ περιόπτῳ ταῖς ἀρεταῖς.

« Ὑπεραρθήσεται ὑπὲρ τὸν Δάβανον ὁ καρπὸς αὐτοῦ. » — Ὁ καρπὸς, ἤγουν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, τουτέστι τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ Δαβάνου ὑψωθήσεται· τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τὸ μέλλειν ὑψωθῆναι καὶ δοξασθῆναι τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ πάσης εἰδωλολατρείας κυριεύσαι, κατείδωλον γὰρ ὕψος ὁ Δάβανος.

« Καὶ ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλειος ὡσεὶ χόρτος τῆς γῆς. » — Ἐξανθήσουσιν ἐκ πόλειος ἀπάσης οἱ πιστοὶ δίκην χόρτου διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἐπίδοσιν.

« Καὶ ἐνευλογισθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι οἱ φυλαὶ τῆς γῆς. » — Τὸ ἐνευλογηθήσονται, ἀντὶ τοῦ ἀγιασθήσονται.

« Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος. » — Ἴδοὺ καὶ Θεὸν ἐκάλεσεν αὐτὸν φανερῶν καὶ μόνον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν.

« Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ· γένοιτο, γένοιτο. » — Προλέγει καὶ τοῦτο τὴν πίστιν ἀπάντων ἔθνῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΒ΄.

« Ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι Δαυὶδ τοῦ υἱοῦ Ἰεσσαί. Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » — Πάντες μὲν οἱ ψαλμοὶ ποιήματα τοῦ Δαυὶδ, οὐ πάντες δὲ ὑμνωδῆθησαν παρ' αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐξέλιπον οἱ ὕμνοι

Δαυὶδ, τουτέστιν οἱ ἐξῆς ψαλμοὶ οὐχ ὑμνωδῆθησαν παρὰ τοῦ Δαυὶδ· διὸ καὶ οὐχ οἱ ψαλμοὶ, φησὶν, ἐξέλιπον τοῦ Δαυὶδ, ἀλλ' οἱ ὕμνοι. Ἰσχυριάζονται δὲ ὁ πρῶτος ψαλμὸς πρῶτον τοῦ ἐν Βαβυλῶνι δουραλιώτου λαοῦ· ἀρμύζει δὲ καὶ παντὶ μικροψυχῶντι, ἐφ' οἷς οἱ πονηροὶ εὐπραγοῦσι καὶ δυσπραγοῦσιν οἱ ἀγαθοί, τὴν τριαύτην μικροψυχίαν παραμυθούμενος.

« Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, τοῖς εὐθέτι τῇ καρδίᾳ. » — Ἄϊον ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ· εἰ παιδεύει γὰρ, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης καὶ πρὸς διόρθωσιν. Τοῦτο δὲ οὖν κρίνεται παρὰ τοῖς ὀρθῶς λογιζομένοις· καρδίᾳ γὰρ τὸν λογισμὸν ἐνταῦθα ὑποληπτέον.

« Ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσκληρώθησαν οἱ πόδες. » — Πόδας καλεῖ τοὺς ὑπερεϊδόντας τὴν ψυχὴν εὐσεβεῖς λογισμοὺς. φησὶ δὲ, Μικροῦ παρεστράτην καὶ ὑπεστέρην εἰς ὄλισθον, τοῦ μὴ τὸν Θεὸν οἴεσθαι προνοεῖν τοῦ κόσμου.

« Παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαβήματά μου. » — Τουτέστιν, ἐχυνώθη τὰ διανοήματά μου.

« Ὅτι ἐζήλωσα ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν θεωρῶν. » — Ὅτι ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ἐχθροῖς ἐθυμώθη, δικαίως ὡς ὑπελάμβανον, ἐν ἀταραξίᾳ παντελεῖ διάγοντας βλέπων αὐτούς.

« Ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάευσις ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν. » — Ἀνάευσις ἢ ἀπαχάρευσις. φησὶ γοῶν· Οὐκ ἔστιν ἀπαυκτὸς ὁ θάνατος αὐτῶν, ὥστε κατὰ φύσιν καὶ μὴ βιαίως ὑπερχόμενος.

« Καὶ περιέωμα ἐν τῇ μάστιγι αὐτῶν. » — Οὐδ' ἐπιμονὴ ἐν τῇ πληγῇ αὐτῶν· εἰ γὰρ ποτε κακωθεῖεν, ταχὺ τῆς θλίψεως ἀπκλλάττονται.

« Ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἴσι, καὶ μετὰ ἀνθρώπων οὐ μαστιγωθήσονται. » Οὐκ εἴσιν ἐν κόποις ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων· τὸ γὰρ κοπιᾶν ἴδιον ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀπόνως κτῶνται τὰ ἀγαθὰ καὶ καθὼς οἱ λοιποὶ ἀνθρώποι, οὐ κακωθήσονται, ὡς ἔμοιγε φαίνεται.

« Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς ἡ ὑπερηφανία αὐτῶν εἰς τέλος, ἐξελεύσεται ὡς ἐκ στέατος ἡ ἀδικία αὐτῶν. » — Λιπαρὰ καὶ θαψιλῆς τοιοῦτον γὰρ τὸ ἀπορρέον ἐκ στέατος.

« Διήλθον εἰς διάθεσιν καρδίας. » — Πλῆθος εἰς ἕξιν τῆς ἀδικίας· ἕξις γὰρ ἡ περὶ τι μένουσα διάθεσις, ἥτις σχέσις τῆς καρδίας.

« Διενούθησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ. » — Ἐκ μελέτης καὶ σκέψεως ἐλάλησαν πονηρὰ, καὶ οὐ κατὰ συναρπαγῆν.

« Ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐπέλασαν. » — Κατὰ τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἐβλάστησαν, λέγοντες μὴ εἶναι αὐτὸν Θεόν.

« Ἦθοντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα διήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς. » — Ἦθονον μὲν τὸν Θεόν· κατεπέδηον δὲ τοὺς ἀνθρώπους.

« Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψει ὁ λόγος μου ἐνταῦθα. » — Διὰ τὴν κακίαν οὖν τῶν ἐχθρῶν, φησὶν ὁ Θεός, ἐπιστρέψει ὁ ἐν αἰχμαλωσίᾳ λόγος μου ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα.

« Καὶ ἡμέρα· πλήρεις εὐρεθήσονται ἐν αὐτοῖς. »

— Πεπληρωμένοι, ὅσον εἰς μέτρον ζωῆς ἢ ὅσον εἰς ἀρετήν, ἤγουν γηράσκουσιν ἢ εὐφραστῆσθε μοι.

« Καὶ εἶπον· Πῶς ἔγνω ὁ Θεός; » — Ὅσοι τοῦ λαοῦ μικροψυχότεροι καὶ ἀσυνετιότεροι τὰ τογμώμενα βλέποντες, εἶπον· Πῶς ἔγνω καὶ ὑπομένει ταῦτα ὁ Θεός;

« Καὶ εἰ ἔστι γινώσκεις ἐν τῷ Ἰψίστῳ; » — Ἐζητήσαν εἰ ἔστι γινώσκεις τῶν οὕτω γινομένων ἐν τῷ Θεῷ.

« Ἴδού οὗτοι οἱ ἀμαρτωλοί. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ εἶπον· Ἴδού οὗτοι οἱ Βαβυλωνιοὶ ἀμαρτωλοί εἰσι.

« Καὶ εὐθηνούντες εἰς τὸν αἰῶνα, κατέσχον πλοῦτου. » — Διαπαντὸς κατεκράτησαν πλοῦτου.

« Καὶ εἶπα· Ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐνψάμην ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου; » — Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἔπαθόν τι τοιοῦτον ὁ μεγαλοψυχώτερος καὶ συνετιότερος, καὶ εἶπον ἐν ἑαυτῷ, Ἄρα διακεντῆς ἐδικαίωσα τὴν ψυχὴν μου, ἐποίησα καθάρσας αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἀδικίας.

« Καὶ ἐγενόμην μεμαστιγμένος ἕλην τὴν ἡμέραν. » — Ἦγουν τεταλαιπωρημένος ταῖς δι' ἀρετὴν κακουχίαις.

« Καὶ ὁ ἔλεγχός μου εἰς τὰς πρωίας. » — Καὶ ἐξανιστάμενος τῆς κοίτης, εὐθὺς ἤλεγχον ἑμαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου, ἐξαγορευόμενος τούτῳ τὰς ἀμαρτίας μου. Ἐλεγχον οὖν φησὶ τὸν ἐλεγκτικὸν λόγον παρ' αὐτοῦ κατὰ πρωί προσφερόμενον εἰς κατηγορίαν αὐτοῦ.

« Εἰ ἔλεγον· Διηγῆσομαι οὕτως. » — Ἀσυνθέτως λέγεται τὸ παραβαίνω τὰς συνθήκας, καὶ ἀκυρῶ. Γενεὰ δὲ τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰσραηλίτης λαός, μᾶλλον δὲ οἱ τῇ ἀληθείᾳ Πατέρα καὶ Δημιουργὸν γινώσκοντες τὸν Θεόν, καὶ τὰς αὐτοῦ φυλάσσοντες ἐντολάς. Φησὶν οὖν· Εἰ ἔλεγον ἐν ἑμαυτῷ, ὅτι Διηγῆσομαι οὕτως, τουτέστι εἰ κατατιθέμενον εἰς τὸ ἐξειπεῖν καὶ ἀποφηνᾶσθαι οὕτως καθὼς ὁ λογισμὸς μοι ἐνώχλησεν, ἤγουν ὅτι ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου καὶ τὰ ἐξῆς, ἰδοὺ ὅσον ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ μου διηγῆσαι καὶ ἀποφάνσαι παρέβης ἐν τῷ λαῷ σου τὰς πρὸς Ἀβραάμ καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν περὶ τῆς ἐπαγγελίας συνθήκας σου· δῆλον οὖν ὅτι τὸ οὕτως ἐννοῆσαι πανάτοπον. Ὑπέλαβον οὖν ἤτοι ἤλπισα γινῶναι· δηλονότι· τὸ ἀπορούμενον χαλεπὸν εἰς διάγνωσιν.

« Καὶ ὑπέλαβον τοῦ γινῶναι τοῦτο. Κόπος ἐστὶν ἐνώπιόν μου. » Κόπος μοι ἐστίν, ἕως οὗ ἔλαθον εἰς τὸν νόον τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν ᾧ ἀγιάζεται ὁ λαός, καὶ συνῶ, τουτέστι γινώσκωμι τὸ ἀπορον, δηλονότι· ἐν τοῖς τέλεσιν αὐτῶν, ἤγουν τῶν Βαβυλωνίων· τότε γὰρ γινώσκωμι ἀληθῶς ὅτι οὐ μόνον ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν μου, καὶ τὰ ἐξῆς, ὅταν τέλος τοῖς Βαβυλωνίοις ἐπέλθοι καὶ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς πολιτείας, ἐγὼ δὲ τὴν προτέραν εὐκλείαν ἀπολάθω. Ταῦτα δὲ προφητεία σαφής.

« Πλήν διὰ τὰς δολιότητας αὐτῶν ἔθου αὐτοῖς κακὰ. » — Τὸ ἔθου ἀντὶ τοῦ ἀπόβητα ἐποίησας, ἐταμιεύσω ἡτοίμασας.

« Κατέβη αὐτοὺς ἐν τῷ ἐπαρθῆναι. » —

Ἐπαρθῆντας πλοῦτον καὶ πάση εὐημερίᾳ κατέβησας.

« Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν ἐξάπινα; » — Προϊδὼν τὴν καταστροφὴν αὐτῶν ἀποθαυμάζει τὸ ἀφνίδιον τῆς μεταβολῆς ὡσεὶ ἐνόητον, ἐξεγειρομένου, ὡς τὸ ἐράσιμον ὄναρ ἀπόλλυται ἐξεγειρομένου ἐκ τοῦ ὕπνου τοῦ φανταζομένου αὐτό.

« Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουθενώσεις. » — Διὰ τὴν πόλιν σου Ἱερουσαλήμ τὴν εὐημερίαν αὐτῶν ἀτιμάσεις, τὴν εἰκόνη· ἐοικυῖαν, ὡς ἤδη μὴ οὔσαν, ἀλλὰ δοκῶσαν μόνον διὰ τὸ προσκαιρον καὶ ἀθέβαιον.

« Ὅτι ἐξεκαύθη ἡ καρδία μου, καὶ οἱ νεφροί μου ἠλλοιώθησαν. » — Ἐξεκαύθη τῷ πυρὶ τοῦ θυμοῦ. Διὰ δὲ τῶν νεφρῶν τοὺς κρυπτομένους αἰνίττεται· λογισμοῦς, οὓς εὐσεβεῖς, φησὶν, ἔχων μικροῦ θεῖν ἐξετράπην διὰ τὴν ἐκείνων ἀλαζονείαν.

« Καγὼ ἐξουθενωμένος, καὶ οὐκ ἔγνω. » — Τὰ ἐντεῦθεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀρμόζει. Ἐξουθενωμένος ἤμην, φησὶν, εἶπον ἀπειργμένος τότε ἀπὸ σοῦ διὰ τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνω τὸ ἀπορούμενόν μοι, μὴ ἔχων τὸν ἀπὸ σοῦ φωτισμόν.

« Κτηνώδης ἐγενήθην παρὰ σοί. » — Οὐδὲν τοῦ κτήνου διήλλαττον, ὡς πρὸς σὲ συγκρινόμενος τὰς σὰς οἰκονομίας μηδὲ ὡς εἰδώς.

« Καγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ. » — Ἐγὼ διαπαντὸς μετὰ σοῦ ἔσομαι μηδὲ τῶν σῶν περιεργαζόμενος, μηδὲ σκανδαλιζόμενος, ἀλλὰ σὲ μόνον ἐννοῶν, καὶ τῆς σῆς μνήμης μὴ ἀφιστάμενος.

« Ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. » — Χειραγωγῶ δίκην ἐπελάθου τῆς χειρὸς μου, καὶ ἐξήγαγές με τῆς γῆς τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῆς δουλείας αὐτῶν.

« Καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. » — Καὶ ὑπέθεο μοι βουλήν δι' ἧς βράδια μοι γέγονεν ἡ διαβάσις διὰ τῶν ἐθνῶν.

« Καὶ μετὰ δόξης προσελάθου με. » — Καὶ περιφανῆ μοι τὴν εἰς τὴν σὴν πόλιν ὁδὸν ἐχαρίσω.

« Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῇ οὐρανῷ; » — Εἰ μὴ σὺ δηλονότι.

« Καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; » — Εἰ μὴ σὲ καὶ τὴν βοήθειαν δεηθῆναι.

« Ἐξέλιπεν ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου. » — Ἐδαπανήθη ἡ καρδία μου, τηκομένη τῷ πυρὶ τοῦ πόθου σου· ἡ σὰρξ μου πάλιν ἐδαπανήθη, ἀποστρεφόμενη τὴν εὐπάθειαν διὰ τὴν σὴν ἀγάπην καὶ πυκνῶς ταλαιπωρουμένη.

« Ὁ Θεὸς τῆς καρδίας μου, καὶ ἡ μερίς μου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ἐνδιαθέτως οὖν ὁ Θεὸς τῆς ψυχῆς μου, καὶ ὁ Θεὸς ὅς ἐστι μοι μερίς καὶ κληρὸς διαπαντός.

« Ὅτι, ἰδοὺ, οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ ἀπολοῦνται. » — Ὁ ἀπιστάμενος τῆς εἰς Θεὸν πίστεως καὶ τῆς φυλακῆς τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν, ἐκεῖνος καὶ μακρύνει καὶ πορνεύει ἀπὸ Θεοῦ, καὶ λαμβάνει τὸ ἐπιτίμιον ἀπώλειαν καὶ ἐξολόθρευσιν, δι' ἧν δηλοῦται τῆς σωτηρίας ἡ ἔκπτωσις.

« Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθόν

ἔστι· τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. » — Α Ἡρυσκολλᾶτα! τις τὴν Θεῶν δι' ὀρθῆς πίστεως καὶ..... ἐντολῶν φυλάκῃς.

« Τοῦ ἐξαγγελῆσαι με πάσας τὰς αἰνέσεις ἐν ταῖς πόλεις τῆς θυγατρὸς Σιών. » — Εἰσὶ καὶ νοηταὶ πόλεις Σιών, αἱ κατὰ τύπους ἐκκλησίαι δι' ὧν εἰσὶ τις εἰς τὴν ἔνω Σιών.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΓ'.

« Συνέσεως τῷ Ἀσάφ. » — Ἀπαγγέλλει τὰς τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς τὰς κατὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων τελευταίαν ἄλωσιν, εὐαγγελίζεται δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν.

« Ἴνα τί, ὁ Θεὸς, ἀπέσω εἰς τέλος; » — Τὸ ἴνα τί ὀυσιπητικὸν ἐνταῦθα καὶ οἰκτρὸν· τὸ δὲ εἰς τέλος τὴν παντελῆ ὁηλοῖ ἐγκατάλειψιν.

« Ἐργίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβχτα νομῆς σου. » Β — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἴνα τί. Καὶ πρόβχτα μὲν ὁ λαὸς· νομὴ δὲ τὰ ἱερὰ λόγια τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς.

« Μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου ἧς ἐκτίσω ἀπ' ἀρχῆς. » — Διὰ τοῦ πρώτου καὶ ἄλλην ὑτέραν ἐνδείκνυται ὁηλονότι τῶν ἐξ ἔθνῶν.

« Ἐλυτρώσω ῥάβδον κληρονομίας σου. » — Ἀπολύτως ἀναγνωστέον· Ἐλυτρώσω ἐκ παλέμων καὶ ζιχμαλιωσιῶν τὴν ῥάβδον, ἦτοι τὸ σκῆπτρον καὶ τὴν βασιλείαν, τουτέστι τὸν βασιλευόμενον λαὸν τῆς κληρονομίας σου, ἥως ὅν ἔσχεσ ὡς κληρον καὶ κτῆμα ἴδιον.

« Ὅρος Σιών τοῦτο θ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. » — Τὸ ὄρος Σιών τὸ πολυῶμητον τοῦτό ἐστιν ὁ κατεσκήνωσας τὸν λαὸν σου, ἢ σὺ αὐτός. Τὸ ἐν αὐτῷ δὲ ὡς παρέλκον κείμενον, βεβαίωσιν ἐμφαίνει.

« Ἐπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν εἰς τέλος. » — Κατάθαλε τὰς ἐπάψεις τῶν ἐχθρῶν τέλεον.

« Ὅσα ἐπονηρέυσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἀγίῳ σου; » — Ἐνδιαθέτως, Φεῦ! πόσα πονηρὰ ἐποίησεν ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ νατῷ σου· καὶ γὰρ πολλὰ παρονήσας εἰς αὐτὸν πολυτρόπως τοῦτον ἐξέτριψεν.

« Ἐθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν σημεῖα, καὶ οὐκ ἔγνωσαν ὡς εἰς τὴν ἔξοδον ὑπεράνω. » — Τὰ σημεῖα αὐτῶν ἦτοι τὰς σημαίας ἔθεντο, τουτέστιν ἔστησαν ὡς εἰς τὴν ἔξοδον, ἦτοι πρὸς τὰς πόλεις τῆς πόλεως, ἐπάνω αὐτῶν, ἦγουν εἰς τὸ τεῖχος. Ἰὸ ὡς δὲ ποιότητα ὁηλοῖ ταύτης. Ἐστησαν οἱ Ῥωμαῖοι, σημεῖα νίκης πορθήσαντες τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ οὐπω ἔγνωσαν οἱ ἔνδον ἔτι περὶ ἑορτὴν ἀσχολούμενοι.

« Καὶ ἐνεκαυχῆσαντο οἱ μισαῶντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου. » — ἑορτὴν τὴν τοῦ Πάσχα καθ' ἣν ὁ Τίτος ἐπολιόρησε καὶ ζιχμαλώτισε τοὺς ἐν ταύτῃ τῇ ἑορτῇ τὸν Σιωτήρα σταυρώσαντας.

« Ὡς ἐν δρυμῷ ξύλων ἀξίνας ἐξέκοψαν τὰς θύρας αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Δρυμὸς ἐστὶν ἡ ἐν ὕρει ξυλοφόρος γῆ. Φησὶν οὖν ὅτι κατέκοψαν τὰς πόλεις τῆς πόλεως· ἐπὶ τὸ αὐτό, τουτέστιν ὁμοῦ πάσας, ὡς περ ἐὰν ἴσταντι ἐν δρυμῷ ξύλων, οἱ κατακόπτοντες αὐτὰ, καὶ ἐκοπτον ὁηλονότι ξύλα ἀπλῶς.

« Ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέρραξαν αὐτήν. » — Αὐτῆν, ἦγουν τὴν πόλιν, κατέρραξαν, ἦτοι κατέβαλον, ἐν πελέκει μὲν τὰ στέγη καὶ τὰς

θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ ὅσα ἐν ξύλοις, ἐν λαξευτηρίῳ δὲ τὰ τεῖχη καὶ τοὺς τοίχους καὶ ὅσα ἐν λίθοις· τὸ λαξευτήριον γὰρ λιθουργικὸν ἐστὶν ὄργανον.

« Ἐνεπύρισαν ἐν πυρὶ τὸ ἁγιαστήριόν σου, εἰς τὴν γῆν ἐβεβήλωσαν τὸ σκῆνωμα τοῦ ὀνόματός σου. » — Τὸ ἐβεβήλωσαν ἀντὶ τοῦ βεβήλωσος καὶ ἀνοσίως κατέρραξαν· ἁγιαστήριον δὲ καὶ σκῆνωμα Θεοῦ ὁ ναός.

« Εἶπον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν αἱ συγγένειαι αὐτῶν ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Εἶπον πρὸς ἀλλήλους ὁμοῦ πάσαι αἱ συγγένειαι τῶν ἔθνῶν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτῶν, τουτέστιν ἀπὸ καρδίας· Δεῦτε καὶ ἀογήσωμεν τὰς νομικὰς λατρείας τοῦ Θεοῦ τούτου ἢν Ἰουδαῖοι σέβουσιν, ἀφανίσαντες τοὺς νόμους καὶ τὰς πολιτείας αὐτῶν.

« Ἰὰ σημεῖα ἡμῶν οὐκ εἶδομεν. » — Τὰ τεράστια ἃ λέγουσι τὸν Ἰησοῦν αὐτῶν θυματοουργεῖν δι' αὐτούς, ἡμεῖς τέως οὐχ ἐμράκαμεν εἰς ἑαυτούς.

« Οὐκ ἔστιν ἔτι προφήτης· καὶ ἡμᾶς οὐ γνώσεται ἔτι. » — Οὐκ ἔστιν ἔτι, ἦγουν εἰς τὸ ἐξῆς, προφήτης ἐν αὐτοῖς, εἰς τὸ προειδέναι τι καθ' ἡμῶν καὶ λέγειν καὶ θαρρύνειν αὐτούς. Τοῦτο γὰρ ὁηλοῖ τὸ ἡμᾶς οὐ γνώσεται, ὅπως ἐξομεν δευλαδῆ, τὸ δεύτερον δὲ ἔτι ἀντὶ τοῦ λοιπόν.

« Ἔως πότε, ὁ Θεὸς, ἐνειδιεῖ ὁ ἐχθρὸς; παροξυνεῖ ὁ ὑπεναντίας τὸ ὄνομά σου εἰς τέλος; » — Ὁ Θεὸς ἐνειδιεῖ δὲ καὶ ἡμᾶς καὶ σε, παροξυντικὰ ῥήματα κατὰ σοῦ φθεγγόμενος, εἰ καὶ σὺ μακροθυμεῖς παραχωρῶν αὐτοῖς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.

« Ἴνα τί ἀποστρέψεις τὴν χεῖρά σου καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου εἰς τέλος; » — Κόλπος Θεοῦ ὁ τῶν ἀγαθῶν θησαυρὸς, χεῖρ δὲ καὶ δεξιὰ ἡ μεταδοτικὴ τῶν ἀγαθῶν ἐνέργεια. Φησὶ γοῦν, Διὰ τί τῶν ἀγαθῶν οὐ μεταδίδως ἡμῖν, ὡς πρότερον; Ἰὸ δὲ εἰς τέλος τὴν διτηνεκῆ ὁηλοῖ τῶν Ἰουδαίων παρόρασιν.

« Ὁ δὲ Θεὸς βασιλεὺς ἡμῶν πρὸ αἰῶνος εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » — Τὸ πρὸ αἰῶνος, ἀντὶ τοῦ ἐξ ἀρχῆς· τὸ δὲ ἐν μέσῳ τῆς γῆς, ἀντὶ τοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων, ἦτοι φανερώσ λίαν. Σωτηρίαν λέγει τὴν ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας ἐλευθερίαν τῶν Ἰουδαίων, μᾶλλον δὲ τὴν τῆς νοητῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν ἡμῶν διὰ τῆς θείας ἐνανθριωπήσεως.

« Σὺ ἐκραταίωσας ἐν τῇ δυνάμει σου τὴν θάλασσαν. » — Ἐστερέωσας τὰ διαιρεθέντα μέρη τῆς Ἐρυθρᾶς, ἢ κραταιάν κατὰ δαιμόνων ἐποίησας τὴν θάλασσαν τοῦ βαπτίσματος.

« Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. » — Τοὺς Αἰγυπτίον ταξίάρχους, ἢ τὰς δαιμονικὰς ἀρχάς.

« Σὺ συνέθλασας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος. » — Ὁ δράκων ἐνιαιὸς ὁ αἰσθητὸς Φαραὼ καὶ νοητὸς, θλάσις δὲ κεφαλῆς ἡ συντριβὴ τῆς ἀρχῆς καὶ βασιλείας αὐτῶν.

« Ἐδωκας αὐτὸν βρῶμα λαοῖς τοῖς Αἰθίοψι. » — Τὸ ἐδωκας ἀντὶ τοῦ ἐξέδωκας διὰ τὸ τοῦ Φαραὼ καὶ πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν χώραν ὑποδηλοῖ ἦν οἱ Αἰθίοπες ὄμοροι τοῖς Αἰγυπτίοις ὄντες καὶ πάλαι,

τούτοις ἐπιβουλεύοντες, ἐληίσαντό τε καὶ κατηνάλωσαν, τὴν ξένην κώτων μαθόντες συντριβῆν. Νουύνται δὲ Διήροτες καὶ οἱ μεμελανωμένοι πρὶν τὰς ψυχὰς, οἷς διὰ τοῦ βαπτίσματος ὁ διάβολος ἐκδεδόται παρανάλωμα γίνεσθαι.

« Σὺ διέβρῆξας πηγὰς καὶ χειμάρρους. » — Τὸ πλινθοντικὴν ἀντὶ ἐνικοῦ. Λέγει δὲ τὸ ἐκ πέτρης ὕδωρ πηγὴν μὲν διὰ τὴν βλύσιν, χειμάρρον δὲ διὰ τὸ σφυῆρόν τῆς φορᾶς, καὶ ὁ Κύριος δὲ διέβρῆξεν ἦτοι ἀνέδωκε πηγὰς καὶ χειμάρρους διδασκαλίας πνευματικῆς ἐν τῇ πρὶν ἐρήμῳ Ἐκκλησίᾳ τῶν εθνῶν.

« Σὺ ἐξήρανας ποταμοὺς Ἰθὰμ. » — Τὸ Ἰθὰμ ἀρχαίως ἐρμηνεύει. Λέγει δὲ τοὺς τῶν Σουδύμων καὶ Γομόρρων, οὓς ὁ Θεὸς ἀπετέρωσεν. Εἶν δ' ἂν ποταμοὶ Ἰθὰμ, καὶ αἱ ἐν Ἰουδαίῳ γινόμεναι προφητεῖαι.

« Σὴ ἐστὶν ἡμέρα καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ, σὺ κατηρτίσω εαῦσιν καὶ ἥλιον. » — Φαῦσιν τὴν ἀνατολὴν τῆς ἡμέρας, ἦτοι τὸν ὕψθρον φησὶν, ὡραία δὲ τοὺς ἐτεσίους καρπούς.

« Σὺ ἐποίησας πάντα τὰ ὄρια τῆς γῆς· θέρος καὶ ἔαρ σὺ ἐπλασας αὐτά. » — Διὰ τῶν δύο ἐντιμωτέρων ὠρῶν τὸν ἐνιαυτὸν ὄλον ἐδήλωσεν. Ταύτης δὲ εἶπεν, ἦγουν τῆς συναγωγῆς σου καὶ μᾶλλον τῆς νέας. Ἡ παλαιὰ καὶ γὰρ ἐπιλέλησται τέλων.

« Ἐχθρὸς ὤνειδισε τὸν Κύριον. » — Ὁ Τίτος ἢ Ῥωμαίων στρατὸς, μᾶλλον δὲ ὁ Ἰουδαῖος καὶ Ἑλλήν ὤνειδισαν τὸν Χριστὸν ὡς μὴ ὄντα Θεὸν καὶ ὡς ἀσθενῆ, καὶ ὡς ἀδύνατον. Οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ λαὸς ἄφρων, ὡς μὴ φρονούντες ὀρθῶς περὶ Θεοῦ.

« Μὴ παραδῶς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογούμενήν σοι. » — Οἱ αἰθιτοὶ καὶ νοητοὶ ἐχθροὶ θηρία· τὸν ὄλον δὲ ἄνθρωπον ἐδήμιωσεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς· τὸ δὲ ἐξομολογούμενήν ἀντὶ τοῦ εὐχαριστοῦσαν.

« Ὅτι ἐπληρώθησαν οἱ ἐσκοτισμένοι τῆς γῆς οἴκων ἀνομιῶν. » — Οἴκος ἐνταῦθα ὡς πολυχώρητον μέτρον παρελήθηται. Ἐσκοτισμένους δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνους φησὶν, ὅσοι τῇ ἀγνοίᾳ δουλεύουσι καὶ τοῖς πάθεσι.

« Μὴ ἀποστραψήτω τεταπεινωμένος κατησχυμένος. » — Ὁ λαὸς σου δηλονότι· ἐν τῷ μὴ εἰσακούεσθαι θεόμενος.

« Ἄνάστα, ὁ Θεὸς, δίκασεν τὴν δίκην σου » — Ἡ γὰρ τοῦ λαοῦ σου δίκη σὴ ἐστίν.

« Μνήσθητι τοῦ ὀνειδισμοῦ σου, τοῦ ὑπὸ ἀφρονος ὄλην τὴν ἡμέραν. » — Τοῦ ὄλην τὴν ἡμέραν, ἦγουν ἀεὶ γινόμενου εἰς σὲ ὀνειδισμοῦ.

« Ἡ ὑπερηφανία τῶν μισούντων σε ἀνέβη διαπαντός. » — Ὑψώθη, ἐκορυφώθη ἢ ἀνέβη ἐνὸπλιόν σου.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΔ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρης, ψαλμὸς ᾠδῆς τῷ Ἀσάφ. » — Προσώπων συνετέθη τοῦ ἐν Βαβυλώνι δορυαλώτου λαοῦ. Προβόρησιν δὲ ἔχει τῆς ἐν τῇ συντελείᾳ, παγκοσμίῳ κρίσεως παρεγγυώμενος εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὅρῳ ἕκαστον καὶ μὴ διαφθεῖρειν αὐτὸ ταῖς ἀμαρτίαις.

« Ἐξομολογησόμεθα σοι, ὁ Θεός· ἐξομολογησόμεθα σοι, καὶ ἐπικαλεσόμεθα τὸ ὄνομά σου. » — Ἐπικαλεσόμεθα εἰς βοήθειαν.

« Διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου, ὅταν λάβω καιρὸν. » — Τὸ ρητὸν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· Ὅταν λάβω, παρ' ἐμαυτοῦ δηλονότι, τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, δικαίας κρίσεις κρινῶ τοῖς τε ἀδικοῦσι καὶ τοῖς ἀδικουμένοις.

« Ἐτάκη ἡ γῆ καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. » — Ἐρχομένης τῆς κρίσεως ἡ γῆ ἐτάκη, τουτέστιν, διελύθη τὴν δύναμιν. Τὸ ἐτάκη δὲ, ἀντὶ τοῦ τακῆσεται.

« Ἐγὼ ἰστερώσα τοὺς στύλους αὐτῆς. » — Ἐμοῦ κελεύσαντος ἐτάκη· ἐγὼ γὰρ αὐτὴν κατ' ἀρχὰς ἔδρασα. Στύλοι δὲ τῆς γῆς ἡ συνέχουσα ταύτην δύναμις.

« Εἶπα τοῖς παρανομοῦσι· Μὴ παρανομεῖτε, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι, Μὴ ὑψώτε κέρας. » — Φησὶν ὁ Δαυὶδ· Κρίσιως γίνεσθαι μελλούσης διεμαρτυράμην καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν λέγων, Μὴ κυχῶσθε· τὸ γὰρ κέρας δηλοῖ μὲν καὶ τὴν δύναμιν, δηλοῖ δὲ καὶ τὸ καύχημα· διότι τὰ κερασφόρα ζῶα καὶ ἀμύνονται καὶ γαυριῶσιν ἐν τοῖς κέρασιν αὐτῶν.

« Ὅτι οὔτε ἐξ ἐξόδων, οὔτε ἀπὸ δυσμῶν, οὔτε ἀπὸ ἐρήμων ὀρέων. » — Ὅτι οὔτε ἐξ ἐξόδων, ἡλιακῶν δηλαδή, τουτέστιν ἀπὸ ἀνατολῆς, οὔτε ἀπὸ δύσεως, οὔτε ἀπὸ τῶν ὄρων τῶν ἐρήμων ἀνθρώπων καὶ ἀοικήτων, ἦτοι τῶν βορείων ἄκρων καὶ νοτίων, λέληθε τι, ἐν τῇ κρίσει δηλονότι· καὶ ἡ αἰτία, ὅτι κριτῆς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ πάντα εἰδώς πρὶν γενέσεως αὐτῶν.

« Τοῦτον τιμωροῖ, καὶ τοῦτον ὑψοῖ. » — Τὸν μὲν ἀτιμάζει, τὸν δὲ τιμᾷ κατ' ἀξίαν τῶν βεβιωμένων.

« Ὅτι ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἴνου ἀκράτου πλήρες κεράσματος. » — Χεῖρα μὲν Κυρίου καλεῖ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, πρότερον δὲ οἴνου τὸ σκεῦος τῆς τιμωρίας· ἀκράτος δὲ οὗτος ὁ οἶνος ὡς αὐστηρὸς καὶ ἀπότομος καὶ ἀμιγῆς φιλανθρωπίας. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον πρότερον ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. « Πλήρες κεράσματος, ἦτοι φιλανθρωπίας· » κέρασμα γὰρ οἴνου μὲν ὕδωρ, αὐστηρίας δὲ φιλανθρωπία. Ἄσυνδέτως οὖν ἀναγνωστέον καθ' ἑαυτὸ τὸ πλήρες κεράσματος, συνεξακουομένου τοῦ καὶ συνδέσμου ἔλκοντος καὶ ἐπὶ τούτου, « τὸ ποτήριον ἐν χειρὶ Κυρίου. »

« Καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο. » — Ἐνέχεεν ἐκ τοῦ σκεύους τῆς ἀποτόμου ὀργῆς ἐπὶ τὸ σκεῦος τῆς φιλανθρωπίας ὥστε ποιῆσαι μίγμα καὶ ποτίσαι τοὺς ἰσέλτους καὶ ἐπιστρέφοντας.

« Πλὴν ὁ τρυγίας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκινώθη· πίνονται πάντες οἱ ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » — Τρυγίαν ὠνόμασε τὸ τάχος τῆς ἀκράτου τιμωρίας, τὴν ἐσχάτην κόλασιν, ἣτις ὑπολείπεται τοῖς μὴ μεταβαλλομένοις ἀπὸ κακίας, οὓς καὶ ἀμαρτωλοὺς κυρίως ὠνόμασεν.

« Ἰγὼ δὲ ἀγαλλιάσομαι εἰς τὸν αἰῶνα· ψαλῶ τῷ Θεῷ Ἰκωβ. » — Ἐλευθερωθεὶς δηλονότι τῆς τοῦ ἐχθροῦ δουλείας.

« Καὶ πάντα τὰ κέρατα τῶν ἀμαρτωλῶν συν- A
θλάσω. » — Ἰῶν αὐθις πολεμησόντων με δυσμε-
νῶν.

« Καὶ ὑψωθήσεται τὰ κέρατα τοῦ δικαίου. » —
Δίκαιον καλεῖ πάντα εὐσεβῆ. Κυρίως δὲ δίκαιος ὁ
Χριστὸς ὡς ἀναμάρτητος.

ΨΑΛΜΟΣ ΘΕ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ἐν ὕμνοις ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ, ἠδὲ
πρὸς τὸν Ἀσσύριον. » — Τὸ πρὸς τὸν Ἀσσύριον, ἀντὶ
τοῦ πρὸς τὰ κατὰ τὸν Ἀσσύριον Συναχθῆναι τὴν
συντριβὴν γὰρ αὐτοῦ προφητεύει, μᾶλλον δὲ τοῦ νοητοῦ
Ἀσσυρίου τοῦ διαβόλου. Διαλαμβάνει δὲ καὶ περὶ τῆς
μελλούσης κρίσεως. Ἐν ὕμνοις δὲ, ὅτι εὐχαριστήριος
ὁ ψαλμὸς.

« Ἰνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. » — Ἰουδαίαν
καὶ Ἰσραὴλ καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἰσραηλιτικὴν B
ὑποληπτέον Γραφὴν, ἐν ἣ γινώριμος ἐστὶν ὁ Χριστὸς
καὶ μέγα καὶ ἐνδοξον τὸ ὄνομα αὐτοῦ προκαταγγέ-
λεται. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ Ἰουδαία νέα καὶ Ἰσραὴλ καὶ
ἡ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησία.

« Καὶ ἐγενήθη ἐν εἰρήνῃ ὁ τόπος αὐτοῦ. » — Εἰρήνην
φησὶ τὸν ἐργαζόμενον ἄνθρωπον, πρὸς τοὺς ἀνθρώπους
μὲν ἐν τῇ ἀγαπᾷ αὐτοῦ, πρὸς τὰ πάθη δὲ ἐν τῷ
ὑποτάττειν αὐτά. Ἐν τῇ τριούτῳ δὲ γίνεται τὸ
προσχωριστικὸν τοῦ Θεοῦ. Σιών δὲ σκοπευτήριον
ἐρμηνεύεται, καὶ εἶη ἂν Σιών ὁ πόρρωθεν τὰς τῶν
δυσμενῶν ἐπελεύσεις κατασκευόμενος.

« Ἐκκεῖ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, ὕπλον, καὶ
ῥομφαίαν, καὶ πάλεμον. » — Ἐκεῖ ἐν τῇ εἰρήνευ- C
σιν ἀνθρώπων συνέτριψεν ἤτοι κατήργησεν πάντα τοῦ Βελίαν
τὰ μηχανήματα.

« Φωτίζεις σὺ θαυμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων. » —
Φωτίζεις φωτὶ χαρᾶς καὶ ἀντιλήψεως τοὺς ἐν σκότητι
λύπης καὶ ἀπογνώσεως. Ὅρη δὲ αἰώνια ὑποληπτέον
τοὺς οὐρανοὺς διὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ διερκεῖς, μᾶλλον
δὲ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις δι' ὧν πρὸς τὸ κρεῖττον
καθοδηγούμεθα.

« Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῇ καρδίᾳ. » —
Ἐταράχθησαν οἱ Ἀσσύριοι ἀναιρούμενοι καὶ οἱ δαίμονες
κατατροπούμενοι, οἱ καὶ ἄμφω ὡς θεομάχοι ἀσύνετοι
καὶ ἀνόητοι.

« Ἰπνῶσαν ὕπνον αὐτῶν· καὶ οὐχ εὔρον οὐδὲν
πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ πλοῦτου ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » —
Ἐκοιμήθησαν πάντες οἱ ἄνδρες καὶ οὐχ εὔρον ἐν ταῖς
χερσὶν οὐδὲν τοῦ πλοῦτου ὃν προσεδόκησαν λαβεῖν.
Ἄνδρας δὲ νοητέον καὶ τοὺς Βαβυλωνίους, καὶ τοὺς
δαίμονας· ὕπνος δὲ τῶν δαιμόνων ἡ ἀργία, καὶ πλοῦτος D
τὸ ἀμαστίσαι τῆμας.

« Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνόσταξαν
οἱ ἐπιθεθικότες τοῖς ἵπποις. » — Ἐπιτίμησιν λέγει
τὴν κατὰ τῶν πολεμίων ἀπόφασιν· νοσταγμὸν δὲ τὴν
πάρεσιν τῆς δυνάμεως· ἐπιθετηκέναι δὲ τοῖς ἵπποις
τοὺς ἐχθρούς, ἐπιθεθῆκεναι δὲ τοῖς ἵπποις καὶ οἱ
δαίμονες λέγονται διὰ τὸ τάχος καὶ τὴν ἐν τοῖς
θηλυμνέσιν ἀνάπυσιν.

« Σὺ φοβερὸς εἶ· καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; ἀπὸ τότε
ἡ ὕργη σου. » — Τὸ ἀπὸ τότε ἡ ἀορίστως ἀντὶ πάλαι,
πρὸ πολλοῦ, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἀφ' οὗ, δηλονότι κατὰ σοῦ
ἐβλασφήμησαν.

« Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκούτισας κρίσιν. » — Ἰὴν
δηλωθεῖσαν ἀπόφασιν ἀκουστὴν μοι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
πεποιήκας ὡς προφήτης, μᾶλλον δὲ τὴν παγκόσμιον
κρίσιν ἀκουστὴν ἐποίησας πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς
παρὰ σοῦ ἀνωθεν ἐμπνευσθείσης ἀγίας Γραφῆς.

« Ἰὴ ἐροθήθη καὶ ἠσύχασεν. » — Ἰὴν καλεῖ πάντα
γενεὴν καὶ μᾶλλον τοὺς φρονούντας τὰ γήινα.
Ἠσύχασαν δὲ οἱ ἄνθρωποι, καταργηθέντος ἔργου
παντός ἐν τῷ κινήθηναι εἰς τὴν ἐχθεῖταν κρίσιν τὸν
Θεὸν ὥστε σῶσαι πάντας τοὺς δικαίους· ἴδιον γὰρ
δικαίου παντός ἡ πράξις.

« Ὅτι ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι. » —
Τότε, φησὶ, πᾶν ἐνθύμιον ἀνθρώπινον, αὐτὸ ἑαυτοῦ
ἀποκαλύψει σοὶ δικάζοντι.

« Καὶ ἐγκατάλημμα ἐνθυμίου ἐορτάσει σοι. » —
Καὶ τὸ λείψανον δὲ τοῦ ἐνθυμίου, τουτέστι τὸ
βραχύτατον αὐτοῦ μῦθον, ἐορτάσει σοι, ἡγουν ἐπι-
δειξίς ἐστὶ τοῦ ἐορταζομένου πράγματος καὶ θεα-
τρισμός.

« Εὐξασθε, καὶ ἀπόδοτε Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν. » —
Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων ὑποσχέσεις μετα-
τοίας ποιήσατε πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπόδοτε ταύτας
αὐτῷ ὡς χρέος ἀναγκαϊότατον.

« Πάντες οἱ κύκλι αὐτοῦ οἴσουσι δῶρα. » —
« Κύκλι τοῦ Θεοῦ οἱ ἀγαπῶντες αὐτὸν οἱ πάντες
οἴσουσι τούτῳ δῶρα, τὰς ἀρετὰς.

« Τῷ φοβερῷ καὶ ἀπαιρουμένῳ πνεύματι ἀρχόν-
των, » — Πνεύματα τὰς ψυχὰς, λέγει· βασιλεῖς δὲ
τῆς γῆς τὸν Φαραὼ καὶ ἄλλους, ὅσοι τῶν θείων τερά-
τουργημάτων πεπεύρανται.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΖ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ Ἰδιουὺμ, ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. » —
Τὸ ὑπὲρ Ἰδιουὺμ τὸ ὑπὸ Ἰδιουὺμ δηλοῖ· τῷ γὰρ
Ἰδιουὺμ ἐδόθη ὁ ψαλμὸς πρὸς τὸ ψαλτωδηθῆναι· τοῦ
δὲ μὴ εὐκαιρήσαντος ὁ Ἀσάφ αὐτὸν ἐψαλτώδησεν.
Ἐσχημάτισται δὲ προσώπων τοῦ αἰχμαλωτισθέντος εἰς
Βαβυλῶνα λαοῦ.

« Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα· φωνῆ μου
πρὸς Θεόν, καὶ προσέσχε μοι. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ
ἐκέκραξα.

« Τὸν Θεὸν ἐξεζήτησα. » — Ἰὸ ἐξεζήτησα τὴν
σπουδαίαν ζήτησιν δηλαῖ.

« Ταῖς χερσὶ μου νυκτὸς ἐναντίον. » — Ἀπὸ
κοινοῦ τὸ ἐξεζήτησα. Ταῖς χερσὶ δὲ ἀντὶ τοῦ, αἶρων
τὰς χεῖρας εἰς προσευχὴν. Νυκτὸς δὲ, διότι τότε
πανταχόθεν ἄδεια. Ἐναντίον δὲ ἔποι ἐνώπιον αὐ-
τοῦ, ὡς πάντα βλέποντος, οὐκ ἠπατήθην καὶ ταῖς
ἐλπίσιν, ἡγουν οὐκ ἠστύχησα βοηθὸν ἐλπίσας εὐρεῖν
αὐτόν.

« Ἀπηνήνατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου. » —
Ἀπηγόρευσε παρηγορηθῆναι ἐξ ἀνθρώπου λίαν βα-
ρυθυμοῦσα.

Ἐμνήσθην τοῦ Θεοῦ καὶ εὐφράνθην. » — Μόνον
τότε παρηγορήθην, ὅποτε ἐμνήσθην ὅτι δύνανται ὁ Θεὸς
βοηθῆταί μοι.

« Ἠδούλεσχησα, καὶ ὀλιγοψύχησα τὸ πνεῦμα μου. » —
Ἐμελέτων ἐν ἑαυτῷ καὶ ἐφρόντιζον πῶς ἀπαλ-

λαγείην τῶν ἀλγεινῶν, καὶ μὴ εὐρίσκοντός μου λύσιν, ἅμα: ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασίων σου. » — Ἄπο κοινουὸ ληπτέον αὐθις τὸ καὶ εἶπα. Ἔργα δὲ Κυρίου καὶ ἐπιτηδεύματα καλεῖ τὰς πρὸς ἀνθρώπων σωτηρίαν οἰκονομίας αὐτοῦ.

« Προσκατελάθοντο φυλακὰς οἱ ὀφθαλμοί μου. » — Ἔθος ἐν τοῖς στρατοπέδοις διάθροισθαι τὴν νύκτα πᾶσαν εἰς τέσσαρα μέρη, καὶ καθ' ἓν ἕκαστον τεταρτημόριον τῆς νυκτὸς ἐπαγρυπνεῖν στρατιώτας ἀμοιβαῶν καὶ φυλάσσειν τὸ ἅλον στρατόπεδον. Ἐντεῦθεν οὖν τὰ τέσσαρα τεταρτημόρια τῆς νυκτὸς ἰονομάσθησαν φυλακαί. Προέλαβον οὖν, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί μου τὰς τῆς νυκτὸς φυλακὰς, ἤγουν οἱ πάσαι φυλακαὶ τῆς νυκτὸς ἀγρυπνοῦντά με κατελάμβανον· ὑπὸ γὰρ τῆς συνεχοῦς μερίμνης ἀπῆν ὁ ὕπνος τῶν ἐμῶν ὀφθαλμῶν.

« Ἐταράχθην, καὶ οὐκ ἐλάλησα. » — Συνεχύθη ταῖς θλίψεσιν, ἀλλ' οὐκ ἐξέφθνα ταύτας πρὸς τοὺς ἐχθρούς· ἵνα μὴ καὶ μᾶλλον ἐπιχαρῶσάι μοι.

« Διελογισάμην ἡμέρας ἀρχαίας· καὶ ἔπη αἰώνια ἐμνήσθην. » — Ἀνελογισάμην τοὺς ἑκπαλαι καιροὺς, ὅτε τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἐλυτρώθησαν οἱ τότε καὶ μωρὶα εὐηργετήθησαν. Τὸ δὲ ἐμνήσθην ἀντὶ τοῦ ἐνεπυλέμνησα κατὰ νοῦν· τὸ δὲ ἐμελέτησα τὴν μετὰ σκέψιν ἀνάμνησιν δηλοῦ.

« Καὶ ἐμελέτησα νυκτὸς, μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδουλέσχουν. » — Τὸ νυκτὸς ἀντὶ τοῦ ἐν νυκτί, ὅτι ἡρεμία πάντων. Μετὰ τῆς καρδίας μου ἔδ, ἀντὶ τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ μου.

« Καὶ ἔσκαλλεν τὸ πνεῦμά μου. » — Τὸ ἔσκαλλον, ἀντὶ τοῦ ἀνώρυττον, ἀντρεῖναι. Τί δὲ τὰ ἐπαγόμενα;

« Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀπόσταται Κύριος, καὶ οὐ προσθήσει τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι; » — Τὰ προσθήσει ἐπὶ τοῦ τὰ αὐτὰ καὶ πάλιν ποιῆσαι καὶ ἐνεργῆσαι τάσσεται παρὰ τῆς Ἰραφῆς. Τὸ γοῦν « μὴ οὐ προσθήσει εὐδοκῆσαι » ἀντὶ τοῦ, μὴ οὐχὶ καὶ πάλιν εὐδοκῆσει, τουτέστι ἀγαθὰ θελήσει, ἤγουν εὐεργετήσει. Τὸ τοῦ δὲ παρέλκει· ἐπαπορητικὰ δὲ τὰ ῥήματα μέχρι τοῦ· « Καὶ εἶπα, Νῦν ἠρξάμην. »

« Ἢ εἰς τέλος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκρύψει; » — Τὸ εἰς τέλος νῦν ἀντὶ τοῦ πνευτελῶς.

« Συνετέλεσε ῥῆμα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. » — Μήποτε, φησὶ, τὸ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ῥῆμα, τουτέστι τὴν ἀρχαίαν ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν συντέλεστον, εἴπουν συνέκλειστον ὡς μὴ παραιτέρω χωρήσει.

« Καὶ εἶπα, Νῦν ἠρξάμην. » — Εὐγνωμοσύνης ὁ λόγος· ἀναλογισάμενος γὰρ φησὶν· Ἄ ἤμαρτον, εἶπα ὅτι νῦν ἀρχὴ μοι τῆς εὐεξίας τιμωρίας· τὰ γὰρ μέχρι τοῦ νῦν προσέβια ταύτης.

« Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς θεξίας τοῦ Ἰψίστου. » — Ἡ ἐναλλαγὴ, φησὶν, ἡ ἀπὸ ἐλευθερίας καὶ αἰνέσεως εἰς στενοχωρίαν τῆς θείας ἔργον χειρὸς, κολαζούσης ἡμᾶς. Ἀναχωρικῶς δὲ περὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ὁ λόγος· ταύτην γὰρ πρυφτικῶς ὀμνῶσιν ἰδῶν ὁ Δαυὶδ παρηλλαγμένον τῆς νομικῆς, φησὶν ὅτι αὕτη τοῦ Χριστοῦ ἔστιν ἔργον· οὗτος γὰρ θεξία καὶ βραχίων τοῦ Πατρὸς προσαγορεύεται κατὰ τὴν θεότητά, ὡς ποιητῆς πάντων καὶ ὡς δύναμις.

« Ἐμνήσθην τῶν ἔργων Κυρίου, ὅτι μνησθήσο-

μα: ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν θαυμασίων σου. » — Ἄπο κοινουὸ ληπτέον αὐθις τὸ καὶ εἶπα. Ἔργα δὲ Κυρίου καὶ ἐπιτηδεύματα καλεῖ τὰς πρὸς ἀνθρώπων σωτηρίαν οἰκονομίας αὐτοῦ.

« Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ ἁγίῳ ἡ ὁδὸς σου. » — Ἦγουν ἐν ἀγιότητι ἡ πρᾶξις σου· πᾶσα γὰρ πρᾶξις Θεοῦ ἁγία καὶ ἀμεμπτος. Καὶ ἄλλως δὲ ἅγιος ὁ Χριστὸς ὁ μόνος ἀναμάρτητος, ἐν ᾧ ἡ περὶ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας οἰκονομία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐνηργήθη.

« Τίς Θεὸς μέγας ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; » — Τίς θεὸς τῶν ἀλλοφύλων οὕτω μεγαλοδύναμος καὶ μεγαλοεργὸς καθὼς ὁ ἡμέτερος;

« Σὺ εἶ Θεὸς, ὁ ποιῶν θαυμάσια. » — Σὺ εἶ ὁ κυρίως Θεὸς, ὁ ποιῶν θαυμαστά ἔργα.

« Ἐγνώρισας ἐν τοῖς λαοῖς τὴν δυνάμιν σου. » — Ἐγνωρίσθη μὲν ἐν ταῖς Αἰγυπτίαις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀλλοφύλοις ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἔργοις αὐτοῖς (λαοὺς γὰρ ἐνταῦθα τὰ ἔθνη φησὶν), ἐγνωρίσθη δὲ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὕστερον ἡ ἐνυπόστατος δύναμις τοῦ Πατρὸς.

« Ἐλυτρώσω ἐν τῷ βραχίονί σου τὸν λαόν σου τοὺς Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ. » — Ἐν μὲν θεία δυνάμει τερατουργῶν λελύτρωται τῶν ἐθνῶν ὁ ἐξ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ κατηγμένος λαὸς παλαιός, ἐν δὲ τῷ Χριστῷ τῆς τοῦ διακρόλου τυραννίδος ὁ νέος λαὸς ἡμεῖς λελυτρώμεθα, οἵτινες καὶ οἱ υἱοὶ Θεοῦ καλούμεθα καὶ Ἰακώβ καὶ Ἰωσήφ, ὡς ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ λαοῦ υἱοθετηθέντες αὐτῷ καὶ τὴν ἐκείνου, δὴ τοῦ παλαιοῦ λαοῦ, καὶ οὐκείωσιν καὶ κλησὶν κληρονομήσαντες.

« Εἶδουσάν σε ὕδατα, ὁ Θεὸς, εἶδουσάν σε ὕδατα, καὶ ἐρουήθησαν, καὶ ἐταράχθησαν ἄβυσσοι. Πλήθος ἤχους ὑδάτων φωνὴν ἔδωκαν αἱ νεφέλαι. » — Περύρανται μὲν τῆς θείας δυνάμεως τὰ τῆς Ἐρυθρᾶς ὕδατα καὶ οἷονεὶ φοβηθέντα διέσττησαν, ὅτε καὶ τὰ βάλθη, τῆς θαλάσσης ἐταράχθησαν τῷ ἐμπεσόντι ἀνέμῳ τοῖς ὕδασι, καὶ πλῆθος γέγονε τότε τοῦ ἤχου τῶν ὑδάτων, τουτέστι πολὺς ἤχος· εὐρίσκεται γὰρ καὶ τὸ ἤχος εὐθεῖα· εἶδουσαν δὲ ὕδατα τὸν Χριστόν, ὅτι τοῦ πλοίου βυθίζομένου, διοπνισθεὶς αὐτὸς ἐπέτιμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσῃ, καὶ ἐφοβήθη καὶ ἠσύχασε. Τότε δὲ ἐταράχθησαν καὶ αἱ ἄβυσσοι τῆς θαλάσσης τῷ φόβῳ τῆς δεσποτικῆς ἐπιτιμῆσεως. Ἔτι δὲ τὸ πλῆθος τοῦ ἤχους τῶν ὑδάτων ἦτοι τῶν ἠχηθέντων κυμάτων ἡ πληθὺς.

« Καὶ γὰρ τὰ βέλη σου διαπορεύονται, φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ. » — Καταγίδος γενομένης εἰκὰς καὶ βροντᾶς γενέσθαι καὶ ἀστραπᾶς, εἰς κατάπληξιν τῶν Αἰγυπτίων, φωνᾶ δὲ τῶν νεφελῶν αἱ βρονταί· βέλη δὲ διαπορευόμενα κατ' ἐχθρῶν νοηθεῖεν ἂν αἱ ἀστραπαί. Τὸ μέντοι διαπορεύονται ἀντὶ τοῦ διαπορεύοντο ἀντιχρονικῶς, καὶ ὁ γὰρ σύνδεσμος περιττός. Φωνὴν δὲ ἔδωκαν αἱ νεφέλαι ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως. Φησὶ γὰρ· « Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς νεφέλης λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· βέλη δὲ Χριστοῦ οἱ ἀπόστολοι, διαπορευόμενοι εἰς τὸν κόσμον καὶ ἀναιροῦντες τοὺς δαίμονας.

Ἦχος τῆς ὑπὸ σοῦ κτισθείσης βροντῆς, ἐν ἐκάστω ἄρματι ἦν· τροχὸς γὰρ ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον ἄρμα κληθῆναι δύναται, ὅφ' ἧς δὴ τῆς βροντῆς ἐκταραχθέντων τῶν ἵππων συνεδέθησαν ἀλλήλοις οἱ ἄξονες τῶν τροχῶν καὶ ἤγετο μετὰ βίαις ἡ Αἰγύπτιος στρατιά. Φωνὴ δὲ βροντῆς καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ὡς ἐξ οὐρανοῦ ἤχον καὶ ὡς στερεὸν καὶ ἐξάκουστον πᾶσιν ἀνθρώποις. Τροχὸς δὲ ὁ κόσμος διὰ τὸ ἄστατον αὐτοῦ.

« Ἐφάναν αἱ ἀστραπαὶ σου τῆ οἰκουμένη. » — « Ἐφάνησαν ἅπασιν αἱ λαμπρότητες τῶν θαυμασίων σου. »

« Ἐσαλεύθη καὶ ἔντρομος ἐγενήθη ἡ γῆ. » — « Ἐφροσύνθησαν πάντες ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν τεραστίων σου. »

« Ἐν τῇ θαλάσῃ ἡ ὁδὸς σου, καὶ αἱ τρίβοι σου ἐν ὕδασι πολλοῖς· καὶ τὰ ἴχνη σου γνωσθήσονται. » — Ἐπεὶ προσπορεύετο κύριος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ· διὰ τῆς θαλάσσης δὲ διελέλυθεν ὁ λαὸς, διὰ τῆς θαλάσσης ὠίδευσεν ὁ Κύριος. Τὰ ἴχνη δὲ τῆς τοιαύτης πορείας σου οὐ γινώσκονται, διὰ τὸ συναχθῆναι πάλιν τὸ ὕδωρ ἑαυτοῦ, καὶ ἐνωθῆναι τὴν θάλασσαν. Ὁ Χριστὸς δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ τὴν ὁδὸν ἐποίησατο ὅτε ἀπῆλθε πρὸς τοὺς μαθητὰς, πεζεύων ἐπάνω τῆς θαλάσσης. Τὰ ἴχνη καθ' ὕδατος οὐ συνίστανται.

« Ὁδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ Μωϋσῆ καὶ Ἀαρὼν. » — Ὡς πρόβατα εἶπε, σημαίνων τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπιμέλειαν, ἐπεὶ καὶ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζεται. Στρέφεται δὲ ἡ ἀναγωγὴ τοῦ ρητοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὗ νέος λαὸς ὁ Χριστιανικός. Χεὶρ δὲ ἡ χειραγωγία καὶ ὁδήγησις τοῦ Χριστοῦ· ὅς ἐστι Μωϋσῆς μὲν ὡς νομοθέτης τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου, Ἀαρὼν δὲ, ὡς μέγας ἀρχιερεὺς, ὅσας ἑαυτὸν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΖ΄.

« Συνέσεως Ἀσάφ. » — Συνέσειος γὰρ δεῖ πρὸς τὸ γινῶναι ὅτι ὁ Δαυὶδ προσίπων Χριστοῦ τὸνδε τὸν ψαλμὸν λέγει πρὸς τοὺς πιστούς.

« Προσέχετε, λαός μου, τῷ νόμῳ μου, κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου. » — Νόμον λέγει τὸν εὐαγγελικόν.

« Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου· φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς. » — Τὰς εὐαγγελικὰς παραβολὰς ὀνόμασε καὶ προβλήματα. Ἀηλοῦσι δὲ καὶ ἄμφω τὸ αἰνιγματικῶδες· μάλλον μέντοι τὰ προβλήματα ἐνταῦθα αὐτὰ σημαίνει τὰ προκαλύμματα. Δηλοῦνται δὲ διὰ τούτων κεκαλυμμένα καὶ ἀπόκρυφα πράγματα· οὕτω γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἠρμήνευσε· « φθέγξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· » τὰ τοῦ Χριστοῦ γὰρ οἰκονομήματά τε καὶ κατορθώματα κεκρυμμένα ἦσαν ἀπ' αἰῶνος· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἃ δὴ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐσθέγξατο καὶ εὐηγγελίσσατο.

« Ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτά. » — Τὸ ὅσα καθ' ἑαυτὸν ἀναγνωστῶν θαυμαστικῶς, ὡσάν· Ὅσα ἠκούσαμεν παρά τε τῶν θείων Γραφῶν· ἠκούσαμεν δὲ εἶπε διὰ τὸ πρόσλημμά· ἔγνωμεν δὲ ἀντὶ

ἡ βεβαιώθημεν καὶ ἐπληροφόρηθημεν. Κούλεται δὲ ἀπαριθμηθῆσθαι τὰς τῶν Ἰουδαίων εὐεργετίας, τοὺς αὐτῶν παροργισμοὺς εἰς τὸν εὐεργέτην, τὰς ἐντεῦθεν διαφορὰς παιδείας καὶ ἰατρείας, ὅφ' ὧν τῆς κακίας μὴ ἐκτριβείσης ἀναγκαιῶς δηλονότι τὸ τῆς Θείας ἐνανθρωπήσεως αἴτιον τὸ συνετῶς παραδεικνύται.

« Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν. » — Οἱ μὲν πατέρες διηγήσαντο αὐτὰ τοῖς πρῦσεχῶς τέκνοις αὐτῶν· τὰ δὲ τέκνα οὐκ ἔκρυψαν ἄπερ ἔμαθον πρὸς ἑτέραν μετ' αὐτοὺς γενεάν, ἀλλ' ὁμοίως διηγήσαντο αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν, καὶ οὕτω καθεξῆς νόμος γὰρ ἦν λέγων· « Διδάξεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σου, καὶ τοῖς υἱοῖς τῶν υἱῶν σου. »

« Ἀπαγγέλλοντες τὰς αἰνήσεις τοῦ Κυρίου καὶ τὰς δυναστείας αὐτοῦ καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἃ ἐποίησεν. » — Τὸ, « οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν, » τῷ ἀπαγγέλλοντες συντάσσεται καθ' ὑπερβατόν. Αἰνήσεις δὲ φησι τὰ αἰνετὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

« Υἱοὶ τεχνησόμενοι καὶ ἀναστήσονται καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν. » — Τὸ ἀναστήσονται ἀντὶ γεννηθήσονται.

« Ἴνα αἰῶνται ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν, καὶ μὴ ἐπιλάθωνται τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν. » — Μανθάνοντες δηλαδὴ, ὅσα ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπ' αὐτόν.

« Ἐνεὰ ἤτις οὐ κατηύθνε τὴν καρδίαν αὐτῆς. » — Οὐκ ὤρρωσε τὴν καρδίαν αὐτῆς, ὥστε ἀπλῶς καὶ βεβαίως πιστεύειν, ἀλλ' ἐσχολίαζε δισταζούσα.

« Καὶ οὐκ ἐπιστώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. » — Οὐ πιστῆ ἐγένετο ἡ ψυχὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ.

« Υἱοὶ Ἐφραΐμ ἐντείνοντες καὶ βάλλοντες τόξον ἐστράφησαν ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἐφραΐμ οἱ ἐντείνοντες τόξα καὶ βάλλοντες ἐκ τόξων, ἐστράφησαν, δεδώκασι νῶτα φεύγοντες. Ἀηλοῖ δὲ διὰ τῆς τοῦ Ἐφραΐμ φυλῆς καὶ τὰς ἄλλας φυλάς ὅσαι εἰδωλολατρήσασαι παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν· ἡ γὰρ φυλὴ τοῦ Ἐφραΐμ υἱοῦ Ἰωσήφ τοξικωτέρα τῶν ἄλλων ἦν καὶ ἐν πολέμοις χρησιμωτέρα.

« Οὐκ ἐρύλαξεν τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ. » — Ἐνταῦθα τὸ τῆς ἡττης αἴτιον διασαφεῖ. Διαθήκην δὲ λέγει τὰς συνθήκας, ἃς διαφορῶς ἐποίησατο μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ὁ Θεός, ἄγων αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· νόμον δὲ τὰς ἐντολάς.

« Καὶ ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ καὶ τῶν θαυμαστίων αὐτοῦ, ὧν ἔδειξεν αὐτοῖς. » — Θαυμάσια λέγει τὰς τῶν Αἰγυπτίων πληγὰς καὶ τὸν ὄλεθρον αὐτῶν. Ἐδειξε δὲ αὐτοῖς ταῦτα διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς διδασκαλίας τῶν πατέρων αὐτῶν.

« Ἐναντίον τῶν πατέρων αὐτῶν ἃ ἐποίησε θαυμάσια ἐν γῆ Αἰγύπτῳ ἐν πεδίῳ Τάνεως. » — Ἡ Τάνεις πόλις ἦν Αἰγυπτιακὴ ἐν ἣ τοῦ Φαραὼ τὰ βασίλεια.

« Παρέστησεν ὕδατα. » — Τὸ παρέστησεν ἀντὶ

ἔθον κἀκείθεν ἀνέστησι τὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης. **A** μούς καταπνέουσι τόπους ἐν οἷς θιαιτᾶται τὸ γένος τῆς ὀρυγομήτρας.

« Ὡσεὶ ἀσκόν. » — Ἄντι τοῦ, ἐξογκουμένης δίκην ἀσκού.

« Διέρρηξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ. » — Ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Χωρῆθ. Διὰ τῆς ἀθύσσου δὲ τὸ πλῆθος τῶν ὑδάτων ἐδήλωσεν.

« Καὶ ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμούς ὕδατα. » — Τοῦτο ἕτερον θαῦμα γεγονὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ Καδ... δις γὰρ ἐκ πέτρας ἀνέδωκε κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τόπους· παρεπίκραναν τὸν Ἰψιστον ἐν ἀνδρῶν τόπῳ ἢ γῆ ὀηλονότι.

« Καὶ ἐξεπίρασεν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν· τοῦ αἰτῆσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. » — Περιφραστικῶς ἀντὶ αὐτοῖς.

« Καὶ κατελάλησαν τοῦ Θεοῦ. » — Οὐ λαβεῖν τὴν **B** χρεῖαν ἐζήτησαν, ἀλλ' ὡς ἀδυνάτου Θεοῦ κατηγόρησαν.

« Ἐπεὶ ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐρρύθησαν ὕδατα, καὶ χεῖμαρροι κατεκλύσθησαν. » — Ἄντι σφοδρῶς ἐρρέυσαν.

« Ἡ ἐτοιμάσαι τράπεζαν. » — Τὸ ἢ ἀντὶ τοῦ καὶ.

« Διὰ τοῦτο ἤκουσε Κύριος. » — Ἐὶ ἐν ταῖς καρδίαις ἐλάλησαν, ἀλλ' ὁ καρδιογνώστης ἤκουσε.

« Καὶ ἀνεβάλετο. » — Ἦως ὠργίσθη καὶ οἶον ἀνέρυσεν τὴν στολὴν εὐτρεπιζόμενος ὡς πρὸς ἄμυναν, ἢ ἀνεβάλετο δοῦναι αὐτοῖς τὴν ἐπηγγελμένην γῆν τοῖς πατράσιν αὐτῶν.

« Καὶ πῦρ ἀνήφθη ἐξ Ἰακώβ, καὶ ὄργη ἀνέβη ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. » — Ἰακώβ καὶ Ἰσραήλ ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός. Τὸ πῦρ δὲ οὐ κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, ἢ γὰρ ἂν ἠφάνισεν ἅπαντας, ἀλλὰ πρυστάγματι Θεοῦ **C** ἀναφθὲν πλῆσιον τῆς παρεμβολῆς ἀνέβη ἐν ὄργῃ· τουτέστι, μετὰ σφοδρᾶς καὶ ἀσχετοῦ ὀρμῆς πρὸς τὴν παρεμβολὴν, καὶ μέρος τι ταύτης κατέφλεξεν.

« Ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἔλπισαν ἐπὶ τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » — Τούτῳ καταιδόντες τεράστια, οὐκ ἐπίστευσαν τῇ δυνάμει τοῦ Θεοῦ. Περιττὴ δὲ ἢ ἐν πρῶθεσις.

« Καὶ ἐνατείλατο νεφέλαις ὑπεράνωθεν. » — Ἐνατείλατο ταῖς νεφέλαις ὑπεράνωθεν ἥτοι ἐξ ὕψους βῦται ὀηλονότι τὸ μάννα.

« Καὶ θύρας οὐρανοῦ ἀνέμψε. » — Τὰς νεφέλας καὶ θύρας οὐρανοῦ κέκλιεν ὡς προβεβλημένους αὐτοῦ.

« Καὶ ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα φαγεῖν, καὶ ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. » — Ἄρτον δὲ οὐρανοῦ τὸ **D** μάννα φησὶ, διὰ τὸ ὄσκειν ἐξ οὐρανοῦ καταγεσθαι ἢ τὸν ἀέρα πρυσηγόρευσε οὐρανόθεν. Τὸ δ' αὐτὸ μάννα καὶ ἄρτον ἀγγέλων ὠνόμασεν, ὡς δι' ἀγγέλων γυρηγηθὲν· τοῦτο καὶ ἐπισιτισμὸν, τουτέστι τροφὴν εἴρηκε.

« Ἀπῆρεν νότον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγαγεν ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ λίθα. » — Ἀπῆρεν ἀντὶ τοῦ ἐκίνησεν... βρίζε δὲ εἶπε διὰ τὸ δίκην βροχῆς ἀνωθεν πυκνῶς καὶ συγνῶς καταφύρεσθαι.

« Καὶ ἐβρέξεν ἐπ' αὐτούς ὡσεὶ χυρὸν πάχους. » — Διὰ τὴν θαψίλειαν καὶ τὸ ἀλλεπάλληλον. Ἐμνήσθη δὲ νότου καὶ λίθους, ἐπειπερ οὗτοι οἱ ἀνεμοὶ τοὺς θερ-

« Καὶ ἔφαγον, καὶ ἐνεπλήσθησαν σφόδρα, καὶ τὴν ἰπιθυμίαν αὐτῶν ἤνεγκεν αὐτοῖς. » — Ἐπιθυμίαν νῦν ἔφησε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἰπιθυμίας.

« Ἐτι τῆς βρώσεως οὔσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » — Ἰδόντες τὴν ὀρυγομήτραν οὐκ ἐπίστευσαν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑπεσχημένου μέχρι μηνὸς διαὐρέψαι αὐτοὺς ἐν αὐτῇ εἰς πλησιονήν, ἀλλὰ φοβηθέντες μὴ ποτε ἐκλείψειεν, ἔψυξαν ἑαυτοῖς εἰς φυλακὴν. Διὸ καὶ ὠργίσθη ὁ Θεὸς εἰς τὸν λαόν, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν χυλέρᾳ πολλούς· τὸ γὰρ ἐν ταῖς πλείουσιν ἦτοι τοὺς πλείονας συγκριτικῶν ὄν', ἀντὶ ἀπλοῦ ἐστὶν ἐνταῦθα. Ἐκλυκτοὺς δὲ ἑαυτοὺς εἴρηκε, ὡς ἐπιλεγέντας εἰς τὸ παρατάττεσθαι.

« Ἐν πᾶσι τούτοις ἤμαρτον ἔτι· καὶ οὐκ ἐπίστευσαν ἐν τοῖς ἠρημασίαις αὐτοῦ. » — Ἐν πᾶσιν οἷς τε εὐηργετοῦντο, οἷς τε ἐκολάζοντο, ἤμαρτον ἔτι ἀλλὰ τε πολλὰ καὶ ὅτι ἐθελίασαν τοὺς ἐνοικούντας τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας, μὴ θαρσύναντες τῷ ἐπαγγελιαμένῳ Θεῷ.

« Καὶ ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν. » — Ἐν ἀταξίᾳ καλῶν καὶ ἐν ἐπιθυμίαις σαρκικαῖς μόνᾳ γὰρ ταῦτα διώκοντες ἐν τῇ ἐρήμῳ πάντες ἀπώλοντο.

« Καὶ τὰ ἔτη αὐτῶν μετὰ σπουδῆς. » — Κίπῶν μετὰ σπουδῆς τὸ ταχὺ τοῦ θανάτου ἐδήλωσεν.

« Ὅταν ἀπέκτεινεν αὐτούς, τότε ἐξεζήτησαν αὐτόν. » — Εὐεργετούμενοι μὲν οὐκ ἠσθάνοντο, κυλαζόμενοι δὲ ἐσιωφρόνου.

« Καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. » — Οὐκ ἀπὸ διαθέσεως καρδίας, ἀλλὰ λόγους μόνους εὐφήμοις.

« Καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτῷ. » — Λόγῳ μὲν ἐπαγγελλλόμενοι πιστεύειν αὐτῷ καὶ πείθεσθαι, ἔργῳ δὲ ἀπειθοῦντες.

« Ἡ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐπιστήθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » — Οὐκ εὐθεῖα, οὐκ ὀρθή, πρὸς τὸ πιστεύειν αὐτῷ. Οὐκ ἐπίστευσαν οἷς ἐπηγγείλατο αὐτοῖς.

« Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ οἰκτίρμων, καὶ ἰλάσεται ταῖς ἀμερτίαις αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ. » — Ἀντιχρονικῶς, τουτέστιν ἰλάσατο καὶ οὐ διεφθειρεν εὐθὺς ἢ εἰς τέλος.

« Καὶ πληθυνεῖ τοῦ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ. » — Ἐλλειπτικῶς καὶ ἐπλήθυνε τὸ οἰκτεῖραι ὀηλονότι, εἴτουν λίαν αὐτοὺς ἰκτεῖρειν, ὥστε ἀποτρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ.

« Καὶ ἐμνήσθη ὅτι σὰρξ εἰσι, πνεῦμα παρευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον. » — Ὡσπερ ἡ λήθη τῆς συνήθους προσεσχίας ἀναβύλῃν ὑπαινίττεται, οὕτω δὴ καὶ ἡ μνήμη τὴν ἐξαίφνης ἀντίληψιν. Ἀντελάβετο γοῦν, ὅτι σὰρξ ἦσαν ἀσθενῆς καὶ ὀλιγοχρόνιος καὶ πνεῦμα μεθιστάμενον ἐνταῦθεν, καὶ οὐκέτι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ παλινουτσούν.

« Καὶ ἐπιστρέψαν καὶ ἐπέρασεν τὸν Θεὸν· καὶ τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ παρόξυναν. » — Ἀπέστρεψαν ἀπὸ τῆς προτέρας κακίας ἐφ' ἑτέρας, ἀπὸ τοῦ γυγγύζειν ἐπὶ τὸ δοκιμάζειν τὴν δυνάμιν τοῦ Θεοῦ.

« Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἡμέρας ἕως ἄρτι ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ χειρὸς ἠλιθίουτος. » — Οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐλυτρώσατο αὐτούς ἐκ τῆς τυραννίδος τοῦ Φαραώ.

« Ὡς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ τὰ τέρατα αὐτοῦ ἐν πεδίῳ Γάνωως. » — Οὐκ ἐμνήσθησαν πῶς ἔθετο ἐν Αἰγύπτῳ τὰ σημεῖα αὐτοῦ καὶ μετέστρεψεν εἰς κίμα' τὸν Νεῖλον καὶ τὰ ἐκαίθην μετασχευόμενος βεῖθρα πυταμούς φησιν ὁμβρήματα δὲ τὰς δεξαμενάς. Εἰπὼν δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπήγαγε τὸ αὐτῶν ἦτοι τῶν Αἰγυπτίων.

« Ἐξάπετειλεν εἰς αὐτούς κυνόμυϊαν, καὶ κατέφαγεν αὐτούς. » — Οὐ τίθηται τὰς πληγὰς κατὰ τάξιν. Ἡ κυνόμυϊά ἐστὶν ἀγρία μυῖα καὶ ἀναιδής. Τὸ δὲ κατέφαγε καταχρηστικῶς εἶρηκεν ἀντὶ τοῦ κατέδακεν.

« Καὶ βάτραχον, καὶ διέφθειρεν αὐτούς. » — Ἐλυμήνατο δάκνων καὶ αὐτὸς καὶ τὰς ροὰς προκράζων καὶ πάσης ἀθῆρας ἐμπιπλῶν.

« Καὶ ἔδωκεν τῇ ἐρυσίβῃ τοὺς καρπούς αὐτῶν, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι. » — Ἐρυσίβη ποιεῖ ὡς κονιορτιώδη φθορὰν των σπερμάτων· τὸ γὰρ ἐπικαθίζον τοῖς καρποῖς παχυνῶδες καὶ κατακαῖον αὐτούς, ἐκείνῳ φησιν ὁ Προϊδιανὸς ἐρυσίβην.

« Ἀπίκτεινον ἐν χαλάζῃ τὴν ἀμπυλον αὐτῶν, καὶ τὰς σκαμίνους αὐτῶν ἐν τῇ πάχυν. » — Ἐναπινέκρωσεν εἰς καρπογονίαν.

« Καὶ παρέδωκεν εἰς χάλαζαν τὰ κτήνη αὐτῶν καὶ τὴν ὑπαρξίαν αὐτῶν πυρί. » — Ἐπαρξίν λέγει τὴν κτήσιν τὴν ὀθενδῆποτε προσοῦσαν αὐτοῖς.

« Ἐξάπεσειλεν εἰς αὐτούς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ. » — Ὀργὴν θυμοῦ εἰπὼν τὴν σφουδρὰν ἐδήλωσεν ἀγανάκτησιν, καὶ δι' αὐτῆς τὰς τιμωρίας ἀπερ ἦσαν τῆς θείας ἀγανακτῆσεως ἀποτελεσμα.

« Θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ ἠλίψιν, ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » — Θυμὸν μὲν ἤστυν κολαζούσης τιμωρίας εἶρηκεν, ὀργὴν δὲ τὰς μᾶλλον ἠλίψεις ἐμπιουόσας, ἠλίψιν δὲ τὰς ἐπι σφουδρτέρας πονηρούς δὲ ἀγγέλους τοὺς πόνους ἐμποιοῦντας ἔφησεν, ἦτοι τοὺς καλαστικούς.

« Οὐκ ἐφείσατο ἀπὸ θανάτου τῶν ψυχῶν αὐτῶν. » — Οὐκ ἐφείσατο τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἀπὸ θανάτου ὥστε μὴ θανατώσασαι. Λέγει δὲ περὶ τῶν πρωτοτόκων.

« Ὄδουποίησε τρίβον τῇ ὀργῇ αὐτοῦ. » — Τῇ ὀργῇ αὐτοῦ πρότερον ἤρεμούση διὰ φιλανθρωπίαν ὁδὸν κατεσκεδάσεν, ὥστε βαδίζειν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων σκληρυνομένων.

« Καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν εἰς θάνατον συνέκλεισε. » — Διὰ τοῦ συνέκλεισεν τὸ ἀφυκτον τῆς τιμωρίας δεδήλωκε.

« Καὶ ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ἀπαρχὴν παντὸς πόνου αὐτῶν ἐν τοῖς κτηνώμασι Χάμ. » — Ἀπαρχὴν λέγει τὸ ἐξάριετον καὶ τιμιώτατον πόνον δὲ τὴν κτήσιν· κτήσις δὲ καὶ τὰ τέκνα. Δῆλοι δὲ πάλιν τὰ πρωτότοκα κτηνώματα δὲ Χάμ ἢ Αἰγύπτου· ὁ γὰρ Αἰγύπτου, ἀφ' οὗ ἡ χιῶ-

Α ῥα οὕτωςωνόμασται, προπάτορα εἶχε τὸν Χάμ.

« Καὶ ἀπήγαγεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ. καὶ ἀνήγαγεν αὐτούς ὡσεὶ ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. » — Ἀπήγαγεν αὐτούς ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὀδηγῶν καὶ περιέπειον ὡς ποιμὴν πρόβατα.

« Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς ἐπ' ἐλπίδι, καὶ οὐκ ἐδειλίασαν· καὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτῶν ἐκάλυψε θάλασσα. » — ὠδήγησεν αὐτούς ἐξερχομένους ἐν τῇ πρώτῃ νυκτί· ἐπ' ἐλπίδι δὲ τῆς πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελίας. Οὐκ ἐδειλίασαν δὲ ἐν τῇ νυκτί ἐκείνῃ· ὕστερον γὰρ καὶ πᾶν ἐδεδίσαν.

« Καὶ εἰσήγαγεν αὐτούς εἰς ὄρος ἀγιάσματος αὐτοῦ. » — Ὅρος λέγει τὸ Σιών· ἀγιάσματος δὲ ὡς ἀπονενεμημένον τῇ κιδιωτῷ· ταύτην γὰρ ἐκάλουν ἀγίασμα.

« Ὅρος τοῦτο ὃ ἐκτίσαστο ἢ δεξιὰ αὐτοῦ. » — Ἡ ἐκτίσαστο οὐχ ἡ ἀνδρία τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ.

« Καὶ ἐξέλαβεν ἀπὸ προσώπου αὐτῶν ἔθνη. » — Ἐπτὰ ἔθνη, Χεϊτταίους, Γεργεσαίους, Ἀμορρῆσους, Λαβαναίους, Φερεζαίους, Εὐαίους καὶ Ἰεβουσαίους.

« Καὶ ἐκλήροδότησεν αὐτούς ἐν σχοινίῳ κληροδοσίας. » — Οὕτως ἀκωλύτως διένειμεν αὐτοῖς τὴν γῆν τῶν ἐθνῶν, ὡς εἴ τις πατήρ ἐν σχοινίῳ μετρήσει τοῖς παισὶν αὐτοῦ κλήρους γῆς ἑαυτοῦ.

« Καὶ ἀπέστρεψαν καὶ ἠθέτησαν. » — Ἀπέστρεψαν ἀπὸ Θεοῦ καὶ εἰδωλολάτρησαν καὶ ἠθέτησαν τὸν Θεόν.

« Καθὼς οἱ πατέρες αὐτῶν μετεστράφησαν εἰς τόξον στρεβλόν. » — Μετεστράφησαν ἀπὸ τῆς εὐεργεσίας εἰς δυσσεβείαν δίκην τόξου στρεβλοῦ· καθὼς γὰρ τὸ διεστραμμένον τόξον οὐκ ὀρθῶς τὰ βέλη ἀφίησιν, οὕτω καὶ ὁ νοῦς αὐτῶν διαστραφεὶς οὐκ ὀρθῶς ἀφίει τὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας. Ἔστιν οὖν ἐν ταῦθα τὸ εἰς ἀντὶ τοῦ ὡς.

« Καὶ παρώργισεν αὐτὸν ἐν τοῖς βουνοῖς αὐτῶν. » — Τὰ γὰρ ἔθνη ἐν τοῖς βουνοῖς ἔθνον. Γλυπτὰ δὲ ἦσαν τὰ εἰδῶλα αὐτῶν. Τὸ δὲ παρεζήλωσαν αὐτὸν ἀντὶ τοῦ, παραζηλώσαι· ἐποίησαν, ὃ ἐστὶ δικαίως ὀργισθῆναι διὰ τὰ γλυπτὰ, καὶ οἰονεὶ ζηλυτοπῆσαι ὡς τοῦ ἀνήκουστος αὐτῷ σεβασματος ἀρπαζομένου καὶ διδομένου τοῖς παραγράπτοις Θεοῖς.

« Ἦκουσεν ὁ Θεὸς καὶ ὑπερεῖθε. » — Ἦκουσε βούσεως τῆς ἀσεβείας αὐτῶν, καὶ ὑπερεῖθεν, ὃ ἐστὶν, ἀπεστράφη τὸν Ἰσραήλ.

« Καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. » — Ἦτοι ἄτιμον καὶ εὐκταφρόνητον ἐποίησε· δικόφροισ γὰρ ἔθνεσι διαφόρως παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν.

« Καὶ ἀπόστατο τὴν σκηνὴν Σηλώμ. » — Ἀπόστατο τὴν κατοικίαν τὴν ἐν Σηλώμ, ἕως οὐκ ἠθέλησε διὰ τῆς κιδιωτοῦ κατοικεῖν ἐτι ἐν Σηλώμ· οὐκ ἦν γὰρ ἄλλη ὡς κιδιωτὸς εὐερίθη τοῖς πολεμίοις.

« Σκηνώμω, οὗ κατεσκηνώσεν ἐν ἀνθρώποις. » — Τὴν σκηνὴν ἣν κατεσκηνώσεν διὰ τῆς κιδιωτοῦ ἐν ἀνθρώποις· ἐν Σηλώμ γὰρ πρότερον κατέκειτο ἡ κιδιωτός. Σηλώμ δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξέλεξατο.

« Καὶ παρέδωκεν εἰς αἰχμαλωσίαν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν. » — Ἰσχὺν καὶ καλλονὴν αὐτῶν ὀνομάζει τὴν

κιβωτὸν ὡς βωννύουσαν ἄχρι τότε καὶ κοσμοῦσαν αὐτούς.

« Καὶ αἱ παρθέναι αὐτῶν οὐκ ἐπενθήσαν. » — Ἐκάστη τῶν αὐταῖς προσγενῶν περὶ τὰς οἰκείας συμφορὰς ἀσχολουμένη.

« Οἱ Ἰσραεῖς αὐτῶν ἐν βρομφαίᾳ ἔπεσον. » — Ὅφνει καὶ Φνει καὶ Φινεὲς υἱοὶ τοῦ Πλεῖ οἱ συνθεθέντες τῇ κιβωτῇ καὶ ταύτην ἐπιφερόμενοι ὁμοῦ ἀνιρέθησαν.

« Καὶ αἱ χῆραι αὐτῶν οὐ κλαυθήσονται. » — Λιγυναῖκες αὐτῶν χῆραι γεγонуῖαι οὐκ ἔσχον τοὺς κλαύσοντας ἤτοι πενθήσοντας. Ἔστι δὲ ἀντιχρονία.

« Καὶ ἐξηγέρθη ὡς ὁ ὑπνῶν Κύριος, ὡς δυνατὸς κεκραυπαλῆκώς ἐξ οἴνου. » — Ἵπνον καὶ μέθην ἰσχυρὰν τὴν εἰς τοὺς ἐχθροὺς μεγάλην μακροθυμίαν φησί.

« Καὶ ἐπάταξε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ εἰς τὰ ὑπίσω ὄνειδος αἰώνιον ἔδωκεν αὐτοῖς. » — Τὸ ἐπάταξε ποτὲ μὲν δηλοῖ τὸ ἀνείλε, ποτὲ δὲ τὸ ἀπλῶς ἐπληξεν, ὡσπερ καὶ νῦν εἰς τὰ ὑπίσω δὲ ἤως εἰς τὰς ἔδρας ὄνειδος αἰώνιον ἔδωκεν ὄνειδος γὰρ ἦν τὸ ἐν ταῖς ἔδραις πληγῆναι, ἐλεγχυμένης ἐντεῦθεν τῆς ἀκολάστου καὶ ἀσχήμονος αὐτῶν βιοτῆς.

« Καὶ ἀπώσατο τὸ σκῆνισμα Ἰωσήφ. » — Τὴν σκῆνωσιν τὴν ἐν Ἰωσήφ, εἶπουν τὴν ἐν ταῖς ὁρίοις τῆς φυλῆς Ἰωσήφ. Λέγει δὲ τὴν Σηλώμ.

« Καὶ τὴν φυλὴν Ἐφραΐμ οὐκ ἐξελέξατο. » — Ἔσπε βασιλεῦσαι αὐτήν, καὶ ἐξελέξατο εἰς βασιλείαν δηλαδὴ.

« Καὶ ἐξελέξατο τὴν φυλὴν Ἰούδα, τὸ ὄρος τὸ Σιών ὃ ἠγάπησε. » — Ἄντι μὲν τῆς Σηλώμ τῆς ἐν τῇ ὄρει Ἐφραΐμ ἐξελέξατο εἰς κατοικίαν τῆς κιβωτοῦ, ὃ καὶ ἀγαπηθῆναι λέγει, διὰ τὸ μεγαλυνθῆναι καὶ ὀνομαστὸν γενέσθαι ἀφ' οὗ τὴν κιβωτὸν ὑπεδέξατο. Ἄντι δὲ τῆς ἀνδρικωτάτης φυλῆς τοῦ Ἐφραΐμ ἐξελέξατο εἰς βασιλείαν τὴν Ἰούδα φυλὴν, ἧς ἦν ὁ Δαυὶδ· τὰ γὰρ κατὰ τὸν Σαοὺλ ἐκ τῆς φυλῆς ὄντα Βενιαμὴν παρεσιούπησε, διὰ τὸ μηδὲ κατὰ θεῖαν ἐντολὴν γενέσεως τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ λαοῦ κλίαν.

« Καὶ ὑποκόμησεν ὡς μονοκέρως τὸ ἀγίασμα αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, ἐθεμελίωσεν αὐτὴν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Καὶ ὑποκόμησεν ὡς ἀντιχρονικῶς· προφητεύει γὰρ νῦν περὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ. Τὸ δὲ ὡς μονοκέρως προσπακουστέον τὸ κέρασ. ὡσπερ γὰρ τοῦ μονοκέρως τὸ κέρασ ἐν ἔστι, καὶ μέγιστον καὶ κάλλιστον καὶ ἰσχυρὸν, οὕτω καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἠκούσθη τότε ἐν ὅλῃ τῇ γῆ εἰς, καὶ μέγιστος καὶ κάλλιστος καὶ ἰσχυρὸς τῇ κατασκευῇ καὶ μόνος μόνου Θεοῦ. — Τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν ἠδραίωσεν εἰς τὸν αἰῶνα ἐν τῇ γῆ, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν ἧς ἄδου πύλαι οὐ κατισχύουσιν· φυλὴ γὰρ αὕτη τοῦ νέου Ἰούδα Χριστοῦ· τοῦ γὰρ παλαίου ἡ φυλὴ ποῦ ἔστι θεμελιωμένη, διαπαντός;

« Καὶ ἐξελέξατο Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀνέλαθεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων· ἐξόπισθεν τῶν λοχυομένων ἔλαθεν αὐτόν. » — Οὐδὲ τέλος· καὶ γὰρ ἦν ποιμὴν, ἀλλ' ὑπὲρ ποιμένος τοῖς τίκτουσι τῶν προβάτων ἐπόμενος.

« Καὶ ἐποίησαν αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκακίᾳ τῆς καρδίας αὐτοῦ· καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. » — Ἀκακίαν μὲν φησὶν ἀπόνηρον, καὶ ἀπλοῦν, καὶ πρᾶον· συνέσεις δὲ χειρῶν τὰς λελογισμένας πράξεις.

ΨΑΛΜΟΣ ΟΒ'.

« Ψαλμὸς τῇ Δαδφ. » — Ὑπὲρ ἐρμηνεύεται συλλέγοντος. Πρυαναφωνεῖ τὴν τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχου κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπόνηριαν, σχηματισθεῖς εἰς πρόσωπον τῶν ἐν αὐτοῖς τότε θεοσεβεστέρων. Ἀρμύζει δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τυράννων διωκομένοις Χριστιανοῖς.

« Ὁ Θεὸς, ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου. » — Τὸν εἰς κληρὸν σοῦ ἀποτεταγμένον λαόν.

« Ἰμίαναν τὴν ναὸν τὸν ἅγιόν σου. — Ποσὶν ἀνάγωνις τοῦτον πατήσαντες καὶ μιὰς θυσίας ἐπιτελέσαντας ἐν αὐτῇ· καὶ εἰσαγαγόντες εἶδωλα, καὶ ἄλλως κοινώσαντες. Ἔστι δὲ ὁ ναὸς Θεοῦ πανάγιον τέμενος.

Ἔθεντο Ἱερουσαλήμ ὡς ὀπωροφυλάκιον. » — Τὸ ὀπωροφυλάκιον καλύβη, ἐστὶν ἢ σκηνή, ἐν ἧ μόνων τις φυλάσσει τὰς ἀκμαζούσας ὀπώρας. Οὕτως οὖν, φησί, καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐποίησαν ἐρείπιον, σχῆμα μόνον πύλεως ἔχουσαν, ὡς οὐκίαν φέρει σχῆμα τὸ ὀπωροφυλάκιον. Καλοῖτο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ πᾶσα πόλις Χριστιανῶν.

« Ἔθεντο τὰ θνησιμαῖα τῶν δούλων σου βριώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, τὰς σάρκας τῶν ὀσίων σου τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. » — Θνησιμαῖα τὰ τεθνηκότα σώματα κλεῖ.

« Ἐξέχεαν τὸ αἷμα αὐτῶν ὡσεὶ ὕδωρ, κύκλιψ Ἱερουσαλήμ· καὶ οὐκ ἦν ὁ θάπτων. » — Τὸ κύκλιψ τὸ πανταχοῦ δηλοῖ. Οὐκ ἦν δὲ ὁ θάπτων, τῶν μὲν πεφευγόντων, τῶν δὲ αἰχμαλωτισθέντων.

« Ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. » — Γείτονας λέγει τὰ ἐγγειτονοῦντα αὐτοῖς ἀλλόφυλο ἔθνη. Πμῖν δὲ γείτονας οἵ τε Ἰουδαῖοι καὶ οἱ αἰρετικοί, ὡς κατὰ τι πλησιάζοντες ἡμῖν εἰς τὴν πίστιν.

« Μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλιψ ἡμῶν. » — Μυκτηρισμὸς μὲν ἔστιν ὁ κατάγελως, χλευασμὸς δὲ τὴν κωμωδίαν ὑποληπτέον.

« Ἔως πότε, Κύριε, ὀργισθήσῃ εἰς τέλος. » — Τὸ εἰς τέλος ἀντὶ τοῦ παντελῶς ἦτοι σφοδρότατα.

« Ὅτι κατέφαγε. » — Κατέφαγον ἐν στόματι βρομφαίας οἱ περὶ τὸν Ἀντιόχον τὸν παλαῖον Ἰσραὴλ, οἱ διώκται δὲ τῆς πίστεως τὸν τῆς χάριτος.

« Μὴ μνησθῆς ἡμῶν ἀνομιῶν ἀρχαίων. » — Ἀρχαίας ἀνομίας τὰς προλαβούσας φησὶν.

« Ταχὺ προκαταλαθέτωσαν ἡμᾶς οἱ οἰκτιρμοὶ σου, Κύριε, ὅτι ἐπιτωχέυσαμεν σφόδρα. » — Ἐπιτωχέυσαμεν ἐκπεσόντες ἴων εἶχόμεν, ἢ καὶ τῶν ἀρετῶν. Σιωτήρα δὲ τὸν Θεὸν καλοῦσιν, ὡς πολλάκις σωτηρίας αὐτοὺς ἀξιώσαντα.

« Βοήθησον ἡμῖν, ὁ Θεὸς ὁ Σιωτῆρ ἡμῶν· ἔνεκεν τῆς δόξης τοῦ ὀνόματός σου ῥῦσαι ἡμᾶς. » — Εἰ καὶ ἀνάξιοι ἐλέους, ἀλλὰ γε ῥῦσαι ἡμᾶς, ἵνα μὴ δόξη τὸ σὺν ὄνομα παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ὀνειδιζόμενον ὡς ἀσθενὲς, καὶ μὴ δυνάμενον ἐξαλεῖσθαι τὸν οἰκειὸν λαόν.

« Εἰσελθέτω ἐνώπιόν σου ὁ στεναγμὸς τῶν πεπεδημένων. » — Τῶν εἰς ἀίχμαλωσίαν ἀπαγομένων ἢ τῶν ἐν φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς.

« Κατὰ τὴν μεγαλωσύνην τοῦ βραχίονός σου περιποίησαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθνατωμένων. » — Βραχίονα τὴν ἰσχὺν λέγει. Τὸ δὲ περιποίησαι δηλοῖ τὸ διάσωσον.

« Ἀπόδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν ἑπταπλασίονα εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν. » — Ἑπταπλασίονα τὸν ὀνειδισμόν, ἦτοι πολλαπλασίονα τὴν ἐξουθενώσιν. Εἰς τὸν κόλπον δὲ εἰπῶν ἀναπόβλητον ἠνίκατο αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν τοῦ εἰς Θεὸν ὀνειδισμού, καὶ αἰεὶ ἐπικειμένην αὐτοῖς.

« Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου, καὶ πρόβατα νομῆς σου, ἀνθομολογησόμεθά σοι εἰς τὸν αἰῶνα. » — Ἡμεῖς δὲ λαὸς σου ἔσμεν, εἰ καὶ ἐπταίσαμεν. Νομὴ δὲ Θεοῦ τὰ θεῖα ἐντάλματα. Ἀνθομολόγησις τὴν ἐπ' εὐεργεσίᾳ εὐχαριστίαν δηλοῖ.

ΨΑΛΜΟΣ ΘΘ'.

Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, μαρτύριον τῷ Ἀσάφ, ψαλμὸς ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου. — Τὸ ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων μεταβολὴν πραγμάτων σημαίνει πανταχοῦ. Τὸ δὲ μαρτύριον δηλοῖ τὸ διαμαρτύρεται, ἥως ἀναγγέλλει τὰς ἐσομένας τοῖς Ἰουδαίοις συμφορὰς ἵνα σωφρονέστεροι γένωνται. Τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ Ἀσσυρίου ἀντὶ τοῦ περὶ τοῦ Ἀσσυρίου, τουτέστι περὶ τῶν Ἰουδαίων ποιήσειεν ὁ Βαβυλώνιος Ναβουχοδονόσορ, ὁ ἐξ Ἀσσυρίων ἔλκων τὸ γένος. Ἀρμόζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν πολεμίων τῆς πίστεως κακοπαθοῦσι Χριστιανοῖς. Ἐν τῷ τέλει δὲ περὶ τῆς θείας προαγγέλλει ἀνθρωπότητος.

« Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ πρόσσχες, ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον Ἰωσήφ. » — Ἀντιχρονικῶς ἀντὶ τοῦ ὁ ποιμάντας καὶ ὀδηγήσας, τῷ μὲν Ἰσραὴλ ἦτοι τῷ Ἰακώβ ὑπέσχετο συνεῖναι, καὶ φυλάττειν αὐτὸν· τὸν Ἰωσήφ πάλιν τῆς θηριώδους γνῶμης καὶ μανίας ἀπαλλάξας τῶν ἀδελφῶν, ὠδήγησεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ πάντιν ἦν χειραγωγῶν, καὶ τῶν ἐπερχομένων κινδύνων λυτρούμενος. Λέγουτο δ' ἂν καὶ ὁ ἐξ ἐκείνου κατηγμένος λαὸς Ἰσραὴλ καὶ Ἰωσήφ· ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ ἔθνων λαὸς τοῦ Χριστοῦ, ὡς ὀρῶντες τὸν Θεὸν καὶ ὡσπερ προτεθειμένοι τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστοῖς. Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, φησὶν, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς ταύτης. Ἰωσήφ δὲ πρόθεσις ἐρμηνεύεται.

« Ὁ καθύμνητος ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, ἐμφάνθη. » — Ὁ ἐπαναπαύμενος ἐν τοῖς Χερουβὶμ, ἐμφάνθη, τουτέστι γνώσθητι ὅτι ἔληθες βοηθὸς δηλαδὴ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου· ἀπὸ γὰρ τῶν τριῶν ἐπιφανεστέρων τότε φυλῶν τὸ σύμπαν Ἰσραηλιτικὸν ἐστήματε γένος. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Χριστιανικὸς λαὸς Ἐφραΐμ ὡς καρποφόρος ταῖς ἀρεταῖς, Βενιαμὴν ὡς δεξιὸς ἐν τῇ πίστει· Μανασσῆς δὲ ὡς λήθη λαβὼν τῆς προτέρας πλάνης. Ἐρμηνεύονται δὲ καρποφορία μὲν ὁ Ἐφραΐμ, υἱὸς δεξιᾶς ὁ Βενιαμὴν, ἐπιπλησιμότης δὲ ὁ Μανασσῆς.

« Ἐξέγειρον τὴν δυναστείαν σου, καὶ ἔλθε εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς. » — Ἐξανάστησον τὴν ὑπερφυῆ δύ-

ναμίν σου εἰς ἀντίληψιν ἡμῶν· τῇ μακροθυμίᾳ οἶον καθεύδουσιν.

« Ὁ Θεὸς ἐπίστρεψον ἡμᾶς, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου, καὶ σωθησόμεθα. » — Ἀπὸ τῶν λυπηρῶν εἰς τὰ εὐθυμα, ἢ πρὸς σὲ ἐπίστρεψον ἡμᾶς συνεργῶν εἰς τὰ σὰ θελήματα.

« Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ἕως πότε ὀργίξῃ ἐπὶ τὴν προσευχὴν τοῦ δούλου σου. » — Ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐπιστρέφῃ.

« Ψωμίεις ἡμᾶς ἄρτον δακρύων καὶ ποτιεῖς ἡμᾶς ἐν δάκρυσιν ἐν μέτρῳ. » — Ἔως πότε φαγεῖν δώσεις τὸν ἄρτον ἐν δάκρυσιν, καὶ πιεῖν τὸ πόμα πάλιν ἐν δάκρυσιν· ἢ ἀντὶ βρώματος καὶ πόματος δώσεις ἡμῖν δάκρυα πιεῖν τε καὶ φαγεῖν. Τὸ δὲ ἐν μέτρῳ ἀντὶ τοῦ πρὸς μέτρον, ὃ ἔστιν ἀναλόγως ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν.

« Ἐθου ἡμᾶς ἀντιλογίαν ταῖς γείτοσιν ἡμῶν. » — Ἀντιλογίαν ἐνταῦθα τὸ ὕνειδος φησιν.

« Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. » — Ἄμπελον νοητέον καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν διὰ τὸ εὐθαλές, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν ὁμοίως, ἐκ τῆς σκοτεινῆς Αἰγύπτου ἀγνωσίας μετενηνεγμένην ἐπὶ τὴν ἀγαθὴν τῆς εὐσεβείας.

« Ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. » — Ἐθνη δὲ καὶ ἀλλόφυλοι καὶ οἱ δαίμονες· διὰ δὲ τοῦ κατεφύτευσας τὴν ἐδραῖον κατοίκησιν ὑπεδήλωθεν.

« Ἐδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς καὶ κατεφύτευσας τὰς ρίζας αὐτῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν. » — Ὅδον ἐπιύψασας ἐξελὼν τὰ ἔθνη, δίκην ἀκανθῶν καὶ σκύλων ἐτέρων, ἢ νόμον δοῦς ἡ' οὐ βαδίζεται, τουτέστι πολιτεύσεται ἢ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ τῆς ρίζας ἢ βασιλείας. Ἦν δὲ νοητέον τὴν τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας. Ὅδοποίησις μὲν τὰ εὐαγγελικὰ διατάγματα, ρίζαι δὲ αὐτῆς τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα. Ἦν δ' ἐνταῦθα νοήσεις καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

« Ἐκάλυψεν ὄρη ἢ σκιὰ αὐτῆς· καὶ αἱ ἀναδενδράδες αὐτῆς τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ. » — Ἡ σκιὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς συναγωγῆς ἢ κατὰ νόμον λατρεία· ὄρη δὲ τὸ ἐν Σηλῶμ καὶ Σιών, ἐν οἷς κατέκησεν ἢ σκηνή. Ἡ σκιὰ μὲν ἢ ἐξουσία καὶ ἢ δυναστεία ἢ ἐπιτεθεισα αὐτοῖς, ὄρη δὲ τὰ ἡμορα ἔθνη· καὶ κέδροι μὲν οἱ ἄρχοντες τῶν ἔθνων τοῦ Θεοῦ ὄντες καὶ αὐτοῖ, ὡς ὑπὸ Θεοῦ τὸ ἀρχεῖν εἰληφότες· ἀναδενδράδες δὲ οἱ τῶν Ἰουδαίων κριταὶ καὶ ἡγούμενοι· κλήματα δὲ τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ. Θάλασσα δὲ ἢ Ἰουδαϊκὴ παραφύλαξ δὲ οἱ ἐξ ἀλλογενῶν προσήλυτοι πρὸς θεογνωσίαν· ποταμοὶ δὲ Εὐφράτης πληθυντικῶς τῆς Ἐκκλησίας σκιὰ ἢ δόξα καὶ ἢ ἐπισκιάζουσα ταύτην χάρις τοῦ Πνεύματος· ὄρη δὲ οἱ κατὰ πρακτικὴν ἀρετὴν ὑψηλοὶ κέδροι· δὲ οἱ κατὰ τὴν θεωρητικὴν ἀναδενδράδες δὲ τὰ περὶ θεότητος δόγματα. Θάλασσαν δὲ νοητέον πᾶσαν καὶ ποταμοὺς πάντας δι' ὧν δηλοῦται ἡ οἰκουμένη.

« Ἴνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς καὶ τρυγῆσιν αὐτήν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; » — Φραγμὸν λέγει τὴν φρουροῦσαν αὐτοὺς θείαν ἐπισκοπὴν· τρυγῆν δὲ τὸ λυμαίνεσθαι· παραπο-

ρευομένους δὲ τοὺς πολύπορον αὐτῆς ποιῶντας τὴν ἄσφον. » — Οὗτος διατύρει τὴν Ἰβραϊκὴν ἀγαρι-
στίαν καὶ ἀπειθεῖαν, καὶ διδάσκει τὴν ἀποδόλῃν
αὐτῶν ἐξασφαλιζόμενος τὸν νέον λαόν, ἵνα μὴ καὶ
οὗτος τὴν τοῦ παλαίου μιμησάμενος κακίαν ἀπο-
βληθῆ.

« Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὡς ἐκ θρυμῶν· καὶ μονιὸς
ἀγριος κατενεμήσατο αὐτὴν. » — Ὁ Βαβυλώνιος
Ναβουχοδονόσορ ὡς μὲν λυγροῦ ἄν ὡς ἀκάθαρ-
τος καὶ τῷ τῶν ἡθονῶν βυρβόρω ἐγκαλινδού-
μενος· μονιὸς δὲ ὡς μόνος οἷμα συμμάχων ἐπι-
στρατεύσας Ἰουδαίους· ἀσυναγέλαστος γὰρ ὁ μονιὸς
δι' ὑπερβολὴν ἀγριότητος. Δρυμὸς δὲ Βαβυλῶν
ὡς θασεία τῷ πλήθει τῶν ἐνοικούντων, καὶ πρὸς
τὴν ἀρετὴν ἀκαρπος καὶ τῶν νοητῶν θηρίων ἐν-
διαίτημα. Ἐῆ δ' ἄν καὶ ὁ διάβολος ὡς, καὶ μονιὸς,
ὡς ἐνηθόμενος ταῖς ἀκαθαρσίαις καὶ τῇ κακίᾳ
ἰδιάζων. Δρυμὸς δὲ αἱ ταῖς πάθεσιν ὑλομανοῦσαι
ψυχαί, αἷς οὗτος ἐφήδεται καὶ ἐντεκηνσι, κατὰ τού-
την τὴν ἀγωγικωτέραν ὁρμὴν τοῦ λόγου. Διηγούμε-
νος ἐντεῦθεν ὁ Προφήτης ὅποια ἦν πρότερον ἢ
συναγωγῇ τῶν ἐθνῶν ἐπισπεύδει τοῦ Κυρίου τὴν
ἐνανθρώπησιν.

« Καὶ κατάρτισαι αὐτὴν ἦν ἐφύουσαν ἡ δεξιὰ
σου. » — Περιφραστικῶς ἦν ἐφύουσαν σὸ, του-
τέστι κατάρτισαι. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνῶν συναγωγῆς
φυτεῖαν νοήσεις τὴν δημιουργίαν.

« Ἐμπεπυρισμένη, πυρὶ καὶ ἀνεσκαμμένη. » —
Λεῖπει τὸ ἐστίν. Αἰνίττεται δὲ διὰ τῆς ἀμπέλου τὴν
γῆν αὐτῆς εἶπουν τὴν πόλιν ἢ τὰς πόλεις. Τὴν δὲ
ἐθνῶν συναγωγὴν τὰ πνεύματα τῆς ἀκαθαρσίας
ἐξέκασαν, ἐν ταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις, καὶ τοὺς
ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς δημιουργηθέντας ἀνέτρεψαν τῇ
κακίᾳ εἰς τὸ παντελὲς οἱ τῆς κακίας ἐφευρεταί.

« Ἀπὸ τῆς τιμῆσεως τοῦ προσώπου σου ἀπολοῦν-
ται. » — Ἐπιτίμησις ἢ ὀργὴ νοεῖται. Πρόσωπον δὲ
καὶ δεξιὰ τοῦ Πατέρου ὁ Υἱός, τὸ μὲν ὡς οἰκῶν καὶ
χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, τὸ δ' ὅτι δι'
αὐτοῦ ὡς διὰ χειρὸς πάντα παρήγαγεν ὁ Πατήρ.
Ἐλλείπει δὲ τὴν στίχῳ, οἱ ἐχθροί.

« Γενηθήτω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἄνδρα δεξιᾶς σου. »
— Χεὶρ μὲν Θεοῦ ἡ θεία δύναμις, ἄνδρα δὲ δεξιᾶς
Ἰουδαῖοι μὲν Ζωροβάβελ φασίν, ὡς καὶ δεξιώτατον,
ἡμεῖς δὲ τὸ πρόσλημα τοῦ Υἱοῦ.

« Καὶ ἐπὶ μίῶν ἀνθρώπων ἦν ἐκραταίωσας σου-
τῶν. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἐπίβλεψον. Υἱός δὲ ἄν-
θρώπου κατὰ μὲν Ἰουδαίους ὁ Ζωροβάβελ, κατὰ δὲ
τὴν προφητικὴν θεωρίαν ὁ προσληφθεὶς ἄνθρωπος
τῷ Θεῷ Λόγῳ, ὃν αὐτὸς ὁ προσλαβὼν ἐκραταίωσεν
ἑαυτῶν· ἥως ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως
μεταδοὺς αὐτῷ καὶ δυναμίως κατὰ τοῦ πολεμίου·
πρὸς τὸν προσλαβόντα γὰρ ἡ εὐχὴ περὶ τοῦ προσ-
ληφθέντος ἀνθρώπου, ἵνα προσλάβῃ ἦσσαν αὐτὸν
διὸ τὸ ἐκραταίωσας ἀντὶ τοῦ κραταίωσας. Ὅν ὁ Υἱός
κραταίος, τουτονὸν ὁ Πατήρ κραταίος κατὰ τὴν πρὸς τὸ
πρῶτον αἴτιον ἀναφορὰν.

« Καὶ οὐ μὴ ἀποστῶμι ἀπὸ σοῦ· ζωώσεις ἡμᾶς·
καὶ τὸ ὄνομά σου ἐπικλησόμεθα. » — Ταῦτα προσ-
ώπῳ τῶν μελλόντων πιστεῦσαι ἐθνῶν καὶ ἀφροσι-
θῆναι τελείως Θεῷ. Ζωώσεις ἡμᾶς, φησὶ, τοὺς νε-
κρωθέντας ταῖς συμφοραῖς ἢ, μᾶλλον τῇ ἀπιστίᾳ.

ΨΑΛΜΟΣ II.

« Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ληνῶν ψαλμὸς τῷ

Ἄσφ. » — Οὗτος διατύρει τὴν Ἰβραϊκὴν ἀγαρι-
στίαν καὶ ἀπειθεῖαν, καὶ διδάσκει τὴν ἀποδόλῃν
αὐτῶν ἐξασφαλιζόμενος τὸν νέον λαόν, ἵνα μὴ καὶ
οὗτος τὴν τοῦ παλαίου μιμησάμενος κακίαν ἀπο-
βληθῆ.

« Ἀγγαλιᾶσθε τῷ Θεῷ τῷ βοηθῷ ἡμῶν· ἀλαλάξατε
τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » — Λάβετε διδασκαλίαν πνευματικὴν,
καὶ ὅτε νεκρωσιν τῷ ἐπὶ γῆς μελῶν.

« Λάβετε ψαλμὸν καὶ ὅτε τύμπανον ψαλτήριον τερ-
πνὸν μετὰ κιθάρας. » — Ψαλτήριον λέγει τὴν θεω-
ρίαν· κιθάραν δὲ τὴν πράξιν.

« Σαλπείσατε ἐν νεομηνίᾳ σάλπιγγι, ἐν εὐσίμῳ
ἡμέρᾳ ἑορτῆς ὑμῶν. » — Καθὰ τοῖς ἱερεῦσι νό-
μος ἐκέλευε σαλπίζειν κατὰ πρώτην τοῦ ἐβδόμου
μηνὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ σάλπιγγος
οὐρανοῦ, κελεύει τοῖς ἱεροῖς διδασκάλοις τὸ Πνεῦμα
σαλπίζειν τὸ ἅγιον, εἶπουν κηρύττειν κατὰ τὴν ἡμέ-
ραν τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως αὐτὴν τὴν τοῦ Κυρίου
ἀνάστασιν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμέραν νεομηνίαν μὲν
ὀνομάζει διὰ τὸ κατ' αὐτὴν ἀνακαινισθῆναι τὴν κρίσιν,
εὐσημον δὲ ἦτοι ἐπίσημον ὡς ἑορτῶν ἑορτήν.
Σάλπιγγα δὲ τὴν γλώτταν καλεῖ.

« Ὅτι πρόσταγμα τῷ Ἰσραὴλ ἔστι, καὶ κρίμα
τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » — Οὕτω, φησὶν, ἐντέλλομαι
ἡμῖν, ὅτι καὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ πρόσταγμα θεῶν
ἔστι τὸ σαλπίζειν ἐν τῇ νεομηνίᾳ, καὶ κρίσις εἶπουν
ἀπόφασις εἰς τοῦτο τοῦ Θεοῦ.

« Μαρτύριον ἐν τῷ Ἰωσήφ ἕθετο αὐτὸν, ἐν τῷ
ἐξελεῖν αὐτὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » — Αὐτὸ τὸ σαλ-
πίζειν διαμαρτυρίας καὶ παραγγελίας ἐποιήσατο ἐν τῷ
λαῷ ὅτε ἐξῆλθεν αὐτὸς ὁ λαὸς ἐξ Αἰγύπτου.

« Ἰλῶσσαν, ἦν οὐκ ἔγνω, ἤκουσεν. » — Διάλεκτον
ἦν οὐκ ἔγνω, τουτέστιν ἀσυνήθη καὶ ξένην, ἤκουσεν
ὁ λαός, διαταττομένου Θεοῦ αὐτοῖς τὴν διάλεκτον.
Ὅτε, φησὶν, ἐφοβήθησαν· πᾶς ὁ λαὸς δὲ ἀπέστησαν
μακρόθεν.

« Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρτων τὸν νότον αὐτοῦ. »
— Διδάξας οὐκ ἔξωθεν χάριτος ὁ λαός, διδάσκει
καὶ τὴν προλαβῶσαν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ,
ἦτοι τὴν τῆς Αἰγυπτιακῆς δουλείας ἀπαλλαγὴν.
Ἄρσεις δὲ λέγει τὰ βαστάγματα τοῦ πλητοῦ καὶ τῆς
πληθῆς.

« Ἐν θλίψει ἐπικαλέσω με, καὶ ἐρυσάμεν σε. »
— Ἐντεῦθεν τὸν δεσπότην Χριστὸν εἰσάγει ὁ Δαυὶδ,
διαλεγόμενον τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ διδάσκοντα ὅτι αὐτὸς
ἦν πάλαι τὸν λαόν εὐεργετήσας, ὁ νῦν ἐν σαρκὶ
καθηρόμενος.

« Ἐπὶ κούρᾳ σου ἐν ἀποκρύφῳ κτεριγίδος. » —
Ἐν ἀποκρύφῳ ἦν, τουτέστιν ἀσφάλει ὢν, ἐπὶ κού-
ρᾳ σου, ἦτοι ἐπὶ κούρᾳ τὴν δόξιν σου καὶ τῶν Αἰ-
γυπτίων ἐλυτρωσάμεν σε· διὰ τῆς καταγίδος τῆς
συνταρραξάνης αὐτοῦ δὴ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ
ἀγαγούσης βιαίως ἐπὶ τὸν ὄλεθρον ἐδοκίμασά σε,
συνεχώρησα διψῆσαι σε μικρὸν, καὶ εὐρον εὐθὺς
ἀχάριστον καὶ ἀγνώμονα. Λέγει δὲ ὅτι εἰς Μερ-
βῶν ἦλθον καὶ μικρὸν εὐρόντες τὸ ὕδωρ τοῦ Μωυσῆ
κατεγγύγυσαν, τοῦ Θεοῦ καταλάλισσαν. Καὶ ἀπὸ τοῦ
πράλματι τὴν προσηγορίαν ὁ τόπος ἐδέξατο.

« Ἀκούσον, λαός μου, καὶ διαμαρτύρομαι σοι. »

— Παρήγγελα βοῶ σοι καὶ ἐμμερτύρως ὅτι, ἐὰν ἀκούσης τὸν λόγον μου καὶ πιστεύσης εἰς ἐμὲ καὶ γνωσθῇ Θεὸς ἐν σοὶ κατ' ἐπίγνωσιν, οὐκ ἔσται ἐν σοὶ Θεὸς τις νέος ἄλλος παρὰ τὸν πρῶτόν σου Θεόν, οὐδὲ προσκυνήσας ἐμοὶ ξένῳ προσκυνήσεις Θεῷ παρ' ὃν προσεκύνουν οἱ πατέρες σου· αὐτὸς γὰρ ἐγὼ ὁ νῦν εἰς τὴν ἐμὴν ἐπίγνωσίν τε καὶ πίστιν ἐνέγων σε, αὐτὸς εἰμι πρῶτος Θεός σου, ὃς σε, τουτέστι τοὺς σὺς πατέρας ἐκ τῆς Διγύπτου ἀναγαγὼν αὐτῆς εἰμι καὶ οὐχ ἕτερος, εἰ καὶ σὰρκα προσείληφα διὰ σέ.

« Πλάτυνον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτό. » — Ἄνοιξον τὸ στόμα τοῦ νοῦς σου, καὶ τροφῆς ἐμπλήσω τοῦτο πνευματικῆς, εἴπουν σοφίας θείων νοημάτων, ἧ καὶ τὸ αἰσθητὸν σου στόμα τῆς καταλλήλου ἐμπλήσω τροφῆς, ἧ καὶ πάσας τὰς αἰσθήσεις σου περανῶ τὰς ἐπὶ συμφέροντι δηλαδὴ.

« Καὶ ἐξαπέστειλα αὐτοὺς κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. » — Καὶ ἀφῆκα αὐτοὺς φέρεσθαι κατὰ τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐπικρίσεις τῶν οἰκειῶν λογισμῶν ὡς ἀπειθεῖς. Ἐγὼ δὲ μετέβην ἐπὶ τὰ ἔθνη.

« Ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν ἐταπεινώσω. » — Τὸ ἐν τῷ μηδενὶ τὸ ἀπόνως καὶ εὐχερῶς δηλοῖ. Ἐχθροὺς δὲ τοὺς αἰσθητοὺς λέγει καὶ νοητούς.

« Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐφύσαντο αὐτῷ. » — Ἰαθῶν γὰρ καλοῦντες καὶ διδάσκαλον ἀγαθὸν ἀπώσαντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Μὴ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ θανάτῳ τοῦτον παραδεδώκασι.

« Καὶ ἔσται ὁ καιρὸς αὐτῶν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Διὸ καὶ διαπαντὸς ἔσονται· τούτων αἱ συμφοραὶ καιρὸν γὰρ οἱ Ἑβραῖοι καὶ Σύροι τὰς συμφορὰς ὀνομάζουσι.

« Καὶ ἐψώμισεν αὐτούς. » — Ἦτοι· παρέσχεν εἰς τροφήν τὸ μάννα.

« Ἐκ στέατος πυροῦ καὶ ἐκ πέτρας μέλι ἐχάρτασεν αὐτούς. » — Ὅ ἐστι τὸ τοῦ σίτου ἐντός, ὃ ἐστι τὸ λεπτότατον ἄλευρον, ἧ σερμίδαλις· τοιοῦτον γὰρ ἔδοξε τοῖς Ἰουδαίοις τὸ μάννα σιλιγνίτης ἄρτος· ὡσπερ καὶ τὸ ὕδωρ μέλι γλυκύτατον.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΑ΄.

Ψαλμὸς τῷ Ἀσάφ. — Προαγορεύει τὸν παρὰ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τῶν γραμματέων καὶ τῶν Φαρισαίων ἔλεγχον.

« Θεὸς ἔσθη ἐν συναγωγῇ θεῶν. » — Τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους ὁ Προφήτης Θεοὺς ὠνόμασε διὰ τὸ ἀρχικὸν καὶ δικαστικὸν ἀξίωμα.

« Ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ. » — Τουτέστι, φανερώς ἐλέγξει ὅποιοί εἰσιν.

« Ἔως πότε κρίνετε ἀδικίαν καὶ πρόσπιπα ἀμαρτωλῶν λαμβάνετε; » — Τοῦτο τὸ ἔλεγχος. Τὸ δὲ λαμβάνετε ἀντὶ τοῦ εὐλαβεῖσθε. Ἄμαρτωλοὺς δὲ νῦν τοὺς ἀδίκους φησὶν ἰδίως.

« Κρίνατε ἄρπυγῶν καὶ πτωχῶν, ταπεινὸν καὶ πένητα δικαιώσατε. » — Τὸ δικαιώσατε ἀντὶ τοῦ δικαίαν ψῆφον ἐξενέγκατε. Τοῦτο δὲ σαφηνισμὸς ἐστὶ τοῦ κρίνοντος.

« Οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνήκων ἐν σκότει διαπο-

ρεῖονται. » — Τὸ οὐ συνήκων σαφηνισμὸς ἐστὶ. Τὸ οὐκ ἔγνωσαν ἀσύνετοι φησὶν, ἔμειναν πρὸς τοὺς θείους λόγους τούτους ἐθελοκωφώσαντες· ἐν πλάνῃ γὰρ πολιτεύονται.

« Σαλευρήτωσαν πάντα τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » — Ἀγανακτήσεως ὁ λόγος, οἷον μηδὲ ἡ γῆ ἀνασχέτω μένειν ἀτάλευτος οὕτω παρανομούντων τῶν διδασκάλων Ἰσραήλ.

« Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες. » — Ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς κριτὰς Θεοὺς ὠνόμασα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἐξόδου, φήσας πρὸς τὸν λαόν, « Θεοὺς οὐ κατολογήσεις ἰδίως· ἢ πάλιν υἱοὺς Ἰψίστου ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ἰδὲ πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. »

« Ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωπος ἀποθνήσκετε καὶ εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. » — Θνητοὶ μόνον καὶ μηδὲν τὰ γῆινα εἰδότες οὕτως ἀποθνήσκετε, τουτέστιν, ὡς πρὸς τὸ ἀποθανεῖν μόνον ζητεῖτε, καὶ οὐ πρὸς τὸ τὴν κρείττω καὶ ὄντως ζῆσαι ζωὴν, καὶ ἀποπίπτετε τῆς ὑμῖν ἀφωρισμένης τιμῆς ὡς εἰς τῶν ἐν ἀγγέλοις ἀρχόντων, τῶν μὴ προστηκόντως χρησαμένων τῇ ἀρχῇ διὰ οἴησιν.

« Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν. » — Ἐντεῦθεν ὁ Προφήτης οἰκείῳ προσώπῳ τὸν μόνον ἴδιον ἰκετοῦε κριτὴν ἐπιφανῆναι ταχέως καὶ κρίναι δικαίως καὶ τοὺς ἀδίκους παῦσαι κριτὰς. Εἶη δ' ἂν καὶ περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος πρόβησις τὸ ρητόν.

« Ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. » — Καὶ γὰρ σὺ κληρονομίαν ἔξεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΒ΄.

« Ἰδοὺ ψαλμοῦ τῷ Ἀσάφ. » — Προσώπῳ τῶν ἐπανελθόντων ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Ἱερουσαλὴμ πολεμουμένων φόβῳ ὑπὸ τῶν γειτονούντων καὶ λοιπῶν βεβάρων ἐθνῶν ἃ δὶ, καὶ κατετροπώσαντο στρατηγούντος Ζοροβάβελ. Ἀρμόζει δὲ ὁ ψαλμὸς καὶ τοῖς διωκομένοις ὑπὲρ Χριστοῦ.

« Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; » — Τὸ τίς διαπορητικὸν ἀντὶ τοῦ οὐδεὶς.

« Μὴ σιγήσης, μηδὲ καταπραΰνης, ὁ Θεός. » — « Μὴ μακροθυμήσης, μηδὲ ἀνεξικακήσης. »

« Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν καὶ οἱ μισοῦντές σε ἔβραν κεφαλὴν. » — Ἦτοι· μετὰ βοῆς ἔδραμον καθ' ἡμῶν. Τὸ δὲ ἔβραν κεφαλὴν δηλοῖ τὸ ἐπήρθησαν.

« Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργέσαντο γνώμην, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σου. » — Κατὰ [τῶν ἁγίων σου] πανοῦργον καὶ δολερωτάτην μελέτην συνεσκεύασαντο.

« Εἶπαν· Δεῦτε, καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτοὺς ἐξ ἔθνους. » — Τοῦτο ἡ γνώμη. Τὸ δὲ ἐξ ἔθνους ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ εἶναι ἔθνος.

« Καὶ οὐ μὴ μνησθῇ τὸ ὄνομα Ἰσραήλ ἔτι. » — « Οὐ μὴ μνημονευθῇ, οὐκ ἔτι ὕλως ὀνομασθῇ. »

« Ὅτι ἐβουλεύσαντο ἐν ἡμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν ὁμοῦ δηλοῖ καὶ εἰς ἓνα τόπον συναγωγὴν τῶν ἐθνῶν.

« Κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο. » — Διαθήκην τὴν συνθήκην φησὶ.

« Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων καὶ οἱ Ἰσραηλι-
ται Μωῦσῶ καὶ οἱ Ἀγαρηνοί. » — Αἱ πόλεις τῶν
Ἰδουμαίων, ἕως οἱ Ἰδουμαῖοι ἀλλόφυλοι, οἱ Φιλι-
στιαῖοι καὶ οἱ Παλαιστινηαῖοι, ὡς παροικούντες τοῖς
Ἰουδαίοις ἐγγύτατα, διαφερόντως ἐναλοῦντο ἀλλόφυ-
λοι.

« Καὶ γὰρ καὶ Ἀσοὺρ συμπαρεγένετο μετ' αὐ-
τῶν. » — Περιτεύει τὸ γὰρ. Λέγει δὲ Ἀσσυρίους
τοὺς Σαμαρείτας ὡς ἀποίκους αὐτῶν· μετὰ γὰρ
τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν δώδεκα φυλῶν ταῖς τῶν Ἀσ-
συρίων ἔκησαν πόλεις.

« Ἐγενήθησαν εἰς ἀντίληψιν τοῖς υἱοῖς Λιὸτ. »
— Ἀντίληψιν συμμαχίαν φησὶν· υἱοὺς δὲ Λιὸτ τοὺς
Μωαβίτας καὶ Ἀμανίτας.

« Ποίησον αὐτοὺς ὡς τῇ Μαδιὰμ καὶ τῷ Σισάρα,
ὡς τῷ Ἰαβὶμ ἐν τῷ χειμάρρῳ Κισσαῖν. » — Τὴν μὲν
γὰρ στρατιάν τῶν Μαδιηναίων ἀπειροπληθῆ οὔσαν,
μόνον τριακασίοις ἀνδράσιν ὁ Γεδεὼν ἐξωλόθρευσε.
τὸν δὲ Σισάραν στρατηγὸν ὄντα τῆς δυνάμεως Ἰαβὶμ
βασιλέως Χαναὰν κατεπολέμησεν ὁ Βαράκ, ἀπὸ
Δεβώρας κελευσθεὶς τῆς κρινούτης τότε τὸν Ἰσραήλ.
Ἐσαύτως δὲ ὁ αὐτὸς Βαράκ καὶ τὸν βασιλέα Ναβεὶμ
πανστρατιᾷ διέφθειρεν ἐν τόπῳ ἐπιλεγομένῳ χει-
μάρρῳ Κισσαῖν.

« Ἐξωλοθρεύθησαν ἐν Ἀενδώρ. » — Ἡ Ἀενδώρ
τόπος ἐστὶν ἐν ἧ καταπολεμήθη ὁ Σισάρα.

« Ἐγενήθησαν ὡσεὶ κόπρος τῆ γῆ. » — Ἀτα-
φοι κείμενοι ἦσαν πάντες καὶ διαλυθέντες. —

« Θεοῦ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ὡς τὸν Ἐρῆθ καὶ
Ζήθ, καὶ Ζεθεὲ καὶ Σαλμανάν. » — Τούτους ἅπαντας
ἀνεῖλεν ὁ Γεδεὼν.

« Πάντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν, αἵτινες εἶπον,
Κληρονομήσωμεν ἑαυτοὺς τὸ ἁγιστήριον τοῦ Θεοῦ. »
— Κτησώμεθα τὸν ναὸν, χάριν ἀρπαγῆς τῶν ἱερῶν
σκευῶν καὶ ἀναθημάτων.

« Ὁ Θεὸς μου, θεοῦ αὐτοῦ ὡς τροχὸν καὶ ὡς κα-
λάμην κατὰ πρόσωπον ἀνέμου. » — Ἀστατούντας
αἰεὶ καὶ περιστροφόμενους ταῖς τῶν συμφυρῶν ἀλλε-
παλλήλοις μεταβολαῖς.

« Οὕτως καταδιώξεις αὐτοὺς ἐν τῇ καταιγίδι σου·
καὶ ἐν τῇ ὀργῇ σου συνταράξεις αὐτούς. » — Κα-
ταιγίδα λέγει τὴν ἀξίαν κίνησιν τῆς ὀργῆς. Οὕτω
δὲ, φησὶ, καταδιώξεις αὐτοὺς, ὡς καταδιώκει τὴν
ἕλην τὸ πῦρ.

« Πλήρωσον τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀτιμίας, καὶ
ζητήσουσι τὸ ὄνομά σου, Κύριε. » — Ἀπὸ τῆς πα-
ρδόξου γὰρ ἥττης ἀίσχυνθέντες, ἐρωτήσουσι μετ' ἑ-
κπλήξεως, Τίς οὗτος ὁ Θεὸς ὁ τοιαῦτα τερατοερ-
γῶν;

« Αἰσχυνθήτωσαν καὶ ταραχθήτωσαν εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐκτραπήτωσαν καὶ ἀπολέ-
σθωσαν. » — Τύπη ἀρᾶς προλέγει τὰ γενησόμενα,
ὅτι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα οἱ μέχρι τέλους μεί-
ναντες πονηροὶ ἀίσχυνθήσονται, δημοσιευομένων
τῶν πονηρῶν αὐτῶν πράξεων, καὶ τῇ ἀπνομίᾳ τοῦ
δικαστοῦ ταραχθήσονται, εἴτα σὺν ἀτιμίᾳ πολλῇ
τοῦ κλήρου τῶν δικαίων διακριθήσονται, καὶ τὴν
ἐν τῇ γεννῇ ἀπώλειαν κατακρίσθωσαν, καὶ γνώ-
σωσιν ἔργοις αὐτοῖς ὅτι μόνος ὁ Θεὸς κατὰ ἀλή-

θεϊαν Κύριος ἀνομάζεται, ὁ κυριεύων πάντων, καὶ
αὐτὸς μόνος ἀληθινὸς Θεὸς ἀπάσης τῆς γῆς· Ὑψι-
στον γὰρ τὸν Θεὸν ἐκάλουν ὡς ὑπερουράνιον.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΓ'.

« Εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ληνῶν τοῖς υἱοῖς Κορὲ,
ψαλμός. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου. » — Σκη-
νώματα ἐνταῦθα τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας κα-
λεῖ.

« Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει
ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς ἀυλὰς τοῦ Κυρίου. » — Τὸ
ἐκλείπει ἐπὶ τῶν θεριῶν λέγεται ἐραστῶν, μὴ δυ-
ναμένων ὑπομεῖναι τῶν πηθουμένων τὸν χωρισμὸν.
Ἐκλύεται γοῦν, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τῷ πυρὶ τοῦ πό-
θου· εἴποι δ' ἂν ταῦτα καὶ πᾶς ὁ τῆς οὐρανόου κα-
ταπαύσεως ἐρῶν. Ἐπιποθεῖν δὲ ἐστὶ τὸ ἐξ ἐπιτετα-
μένου πόθου εἰς τι ἐπιέχεσθαι.

« Ἡ καρδία μου καὶ ἡ σὰρξ μου ἠγαλλιάσαντο
ἐπὶ Θεὸν ζῶντα. » — Καὶ τὸ σῶμα δὲ τῆς ψυχικῆς
κεκοινωνήσεως θυμηδίας τῆς ἐπὶ τῷ Χριστῷ.

« Καὶ γὰρ στρουθίον εἶβεν ἑαυτῷ οἰκίαν, καὶ
τρογῶν νοσσιὰν ἑαυτῷ, οὐ θῆσει τὰ νοσσία ἑαυτῆς. »
— Καὶ γὰρ ἡ ἐξ ἐθνῶν κληρονομία σου, ἡ δίκην
στρουθίου καὶ τρογῶνος πλανημένη πρὶν ἐν ἐρήμῳ,
θείας διδασκαλίας εἶβε νῦν.

« Τὰ θυσιαστήριά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων, ὁ
βασιλεύς μου καὶ ὁ Θεός μου. » — Ἦτοι τὰς ἐκκλη-
σίας σου καὶ οἰκίαν καὶ νοσσιὰν, καὶ τῆς πλάνης
κατέπαυσας, ἔπου δὴ καὶ τὰ πνευματικὰ γεννήματα
ἑαυτῆς, ἦτοι τὰς ἀρετὰς θῆσει, τουτέστιν ἐνεργή-
σει.

« Μακάριος ἀνὴρ οὗ ἐστὶν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ
σοῦ. Ἀναθήσει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο. » —
Ἀπὸ κοινοῦ, Μακάριος ὅς τὴν κοιλάδα τοῦ Κλαυθ-
μῶνος, ἕως κατὰ τὸν παρόντα χθαμαλὸν καὶ ἐπ-
ώδυνον βίον οὐκ ἐφρόνησε ταπεινά τε καὶ γήϊνα ἐν
τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐμελέτησε λογισμοὺς ἀναβιβάζοντας
αὐτὸν πρὸς Θεόν. Μακάριος δὲ ὁ τοιοῦτος· καὶ δῆ-
λον· τοῦτο γὰρ ὁ νομοθετῶν αὐτὸ, δηλαδὴ ἀφίστασθαι
τῶν γήϊνων, εὐλογίᾳ θῶσει τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ καὶ
εἰς τὸν τόπον κατ' ὃν ἔθετο, ἐν τῇ καρδίᾳ δηλονότι
αὐτοῦ τοὺς δηλωθέντας λογισμοὺς· καὶ κατὰ τὸν
παρόντα γὰρ κόσμον ἐμακάρισεν ὁ Χριστὸς τοὺς ποι-
κίλως ἀνερχομένους ἐν αὐτῷ. Ἐμακάρισε δὲ διὰ
τῶν εὐαγγελικῶν ποικίλων μακαρισμῶν· οὗτοι οἱ
τὰς ἀναθήσεις ἐν τῇ καρδίᾳ διατιθέμενοι ἐξ ἀρετῆς
μεταθήσονται· δύνამις γὰρ ψυχῆς βίωστικῆ τυγ-
χάνει ἡ ἀρετή.

« Πορεύσονται ἐκ δυνάμεως εἰς δύναντιν ὀφθήσε-
ται ὁ Θεὸς τῶν θεῶν ἐν Σιών. » — Φῶς ἐν τῷ κό-
σμῳ, φησὶν. Εὐλογίησει, τουτέστι μακαρίσει· ὁ Θεὸς
τοὺς τὰ οὐράνια φρονούντας οὐ διὰ προφήτου, οὐ
δι' ἀγγέλου φωνῆς, ἀλλ' αὐτὸς ὁραθήσεται ἐν Σιών,
σεσαρκωμένος, καὶ οὕτω θῶσει τὰς εὐλογίας εἴτουν
ποιήσεται τοὺς μακαρισμοὺς.

« Ὑπερασπιστὰ ἡμῶν, ἴδε, ὁ Θεός, καὶ ἐπίβλεψον
εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. » — Νεῦσον
εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ λαοῦ σου, ἕως εἰς τὸ ἐπιφα-
νῆναι τῷ λαῷ σου, τῷ κατὰ μετουσίαν σὺν Χριστῷ
καλούμένῳ, καθάπερ θῆ καὶ Θεῷ.

« Ὅτι κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς ἀβλαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας. » — Ἰὼν ἀπὸ Σολομῶντος τοῦ κτίσαντος τὸν ναὸν ἐτίων χιλίων ὄντων ἕως τῆς σῆς παρουσίας, Δέσποτα Χριστέ, κρείσσων τούτων ἀπάντων τῆς ἐν τῷ ναῷ σωματικῆς παρουσίας σου.

« Ἐξελεξάμην παραρρίπτεισθαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνηίσμασιν ἀμαρτωλῶν. » — Παραρρίπτεισθαι, τουτέστι παρερρίμμενος εἶναι ὡς ἔτυχεν ἐπ' ἐδάφους, ἢ οἰκεῖν ἀβρῶς καὶ ὡσπερ οἰκοδομητικῆς μετὰ ἀμαρτωλῶν.

« Ὅτι ἔλεος καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ ὁ Θεός. » — Ἐλεήσας γὰς ἡμᾶς ἐνηνθρώπησε καὶ ἀληθὲς ἐκήρυξεν Εὐαγγέλιον.

« Χάριν καὶ δόξαν δώσει Κύριος. » — Χάριν τῶν ἀμαρτιῶν ἄφεσιν, τὴν υἰοθεσίαν, τὰ θαύματα, δόξαν τὴν τε ἐνταῦθα καὶ πολλῶν πλέον τὴν ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἀγαθὰ τὰ ἀνέκφραστα.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΑ΄.

« Εἰς τὸ τέλος, τοῖς υἱοῖς Κυρὲ ψαλμός. » — Προσαγορεύει τοπικῶς μὲν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐλευθερίαν τῶν αἰχμαλιωτισθέντων Ἰσραήλων, ἀναγωγικῶς δὲ τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀπαλλαγὴν τῶν ἔθνων.

« Εὐλόγησας, Κύριε, τὴν γῆν σου. » — Ἀγαθὰ ἠθέλησας τῇ γῇ σου· ἕως εὐηργέτησας τοὺς ἀνθρώπους, τὸ πλάσμα σου. Τὰ μέλλοντα δὲ ὡς ἤδη γεγονότα νόμῳ προφητείας φησὶν.

« Ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ. » — Ἀπέστρεψας τὸν αἰχμάλωτον λαὸν τοῦ Ἰακώβ ἀπὸ τῆς κατεχούσης αὐτὸν τυραννίδος. Ἰακώβ δὲ καὶ ὁ Χριστιανικὸς λαὸς διαφόρως εἴρηται.

« Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας πάσης τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν. » — Ὁμοίως τῷ, « Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαί. »

« Κατέπαυσας πᾶσαν τὴν ὀργὴν σου· ἀπέστρεψας ἀπὸ ὀργῆς θυμοῦ σου. » — Ἀνεχώρησας ἀπὸ τῆς σφοδρᾶς καθ' ἡμῶν ἀγανακτήσεως ἐπὶ εὐμένειαν.

« Ἐπίστρεψον ἡμᾶς, ὁ Θεὸς τῶν σωτηρίων ἡμῶν. » — Λοιπὸν προσώπιον τοῦ λαοῦ ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἐπίστρεψον δὲ, φησὶν, ἀπὸ τῆς οἰασαῦν αἰχμαλωσίας εἰς τὴν προτέραν εὐγένειαν.

« Μὴ εἰς τοὺς αἰῶνας ὀργισθῆς ἡμῖν. » — Τὸ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀντὶ τοῦ διαπαντός.

« Ἦ διατενεῖς τὴν ὀργὴν σου ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν; » — Τὸ διατενεῖς ἀντὶ τοῦ παρατενεῖς. Τὸ δὲ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἀντὶ τοῦ ἐπὶ μήκιστον.

« Ὁ Θεός, σὺ ἐπιστρέψας ζωώσεις ἡμᾶς· καὶ ὁ λαός σου εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοί. » — Τὸ ζωώσεις ἀντὶ τοῦ ζωώσεις.

« Ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοί· Κύριος ὁ Θεός. » — Ὁ Προφήτης φησὶν· Ἰπόσχιον τὸ οὖς τῆς ψυχῆς, καὶ ἐνωτισθήσομαι τί εἶπεν ἐν ἐμοί ὁ Θεός· εἶτα ἐνωτισθεῖς, φησὶ, λέγει ὁ Θεός ὅτι εὐαγγελισεται εἰρήνην ἐπὶ τοὺς πιστεύσαντας εἰς αὐτὸν καὶ τῆς παλαιᾶς ἐχθρας κατάλυσιν.

« Πλὴν ἐγγύς τῶν φοβουμένων αὐτὸν τὸ σωτήριον αὐτοῦ· τοῦ κατασκηνώσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. » — Πλὴν τὸ σωτήριον αὐτοῦ τῶν φοβουμένων αὐτὸν ἐγγύς, ἕως ἢ παρ' αὐτοῦ

σωτηρία ἢ εἰς τοὺς αὐτὸν φοβουμένους ἦται τοὺς πιστεύσαντας ἕξει καὶ οὐ χρονιεῖ, ὥστε κατοικῆσαι ἐν τῇ γῇ ἡμῶν δόξαν. Εἰ μὲν οὖν γῆν νοήσεις τὴν Ἱερουσαλήμ, ὅπου κατέφκησεν ὁ Λόγος σωματωθεῖς, δόξαν νόησον διπλοῦν Χριστὸν ὡς ὄντως ἐνδοξον διὰ τὴν θεϊὰν φύσιν αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀναμαρτησίαν τοῦ προσλήμματος, διὰ τὰ ὑπερφυστικὰ θαύματα· εἰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα νοήσεις γῆν, ἀκολούθως νόησον δόξαν τὴν τοῦ Λόγου μόνην ὑπόστασιν.

« Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν· δικαιοσύνη καὶ εἰρήνην κατεφίλησαν. » — Τὸ συνήντησαν καὶ τὸ κατεφίλησαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ παριστώπι συνδρομήν καὶ ἐνωσιν τῶν δηλουμένων ἀρετῶν.

« Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν· καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν. » — Ἀλήθεια ὁ Χριστός· Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀλήθεια· οὐ ἀνατείλαντος ἐκ τῆς γῆς, κατὰ τὴν κάτω γέννησιν ἢ δικαιοσύνη, τουτέστι ὁ Χριστός ἐπέβλεψεν ἐξ' οὐς ἐπεστρέφτο πρότερον γηγενεῖς.

« Καὶ γὰρ ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα· καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. » — Χρηστότης τοῦ Κυρίου ἢ δι' ἡμᾶς αὐτούς· συγκατάθεσις τῆς ἡμετέρας γῆς εἴτῳν γενησὶς οὐσίας καρπὸς τοῦ Κυρίου πανάγιον πρόσλημμα.

« Δικαιοσύνη ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύεται. » — Δικαιοσύνη ἐνταῦθα τὴν καθόλου φησὶν ἀρετήν.

« Καὶ θήσει ὁδὸν τὰ διαβήματα αὐτοῦ. » — Καὶ λοιπὸν ὁ Χριστός τὰ διαβήματα αὐτοῦ, τουτέστι τὴν ἐνάρετον πολιτείαν αὐτοῦ, θήσει εἰς τὸ εἶναι ὁδὸν τοῖς βουλομένοις ἀνέρχεσθαι πρὸς αὐτὸν δι' αὐτῆς.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΕ΄.

« Προσευχή τῷ Δαυΐδ. Κλῖνον, Κύριε τὸ οὖς σου καὶ ἐπάκουσόν μου· ὅτι πτωχὸς καὶ πένης εἰμὶ ἐγώ. Φύλαξον τὴν ψυχὴν μου ὅτι ὁσιός εἰμι. » — Ὅστις εἴρηται· ὁ ἀφωσιωμένος καὶ ἀνατεθειμένος Θεῷ καὶ πᾶσαν ἐλπίδα ἔχων εἰς αὐτόν.

« Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι πρὸς σὲ κεκράξομαι ὄλην τὴν ἡμέραν. » — Ὅλην τὴν ἡμέραν ὅτλοῖ τὸ διαπαντός.

« Ὅτι σὺ, Κύριε, χρηστὸς καὶ ἐπιεικής. » — Ἐπιεικὴς δηλοῖ τὸν προσηνῆ τε καὶ ἡμερον, ἐνταῦθα δὲ τὸν Ἰλεον.

« Καὶ πολυέλεος πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις. » — Τοῖς ἐπικαλουμένοις οὐ χεῖλεσιν, ἀλλ' ὄλη ψυχῇ.

« Ἐν ἡμέρᾳ ὀλίψεώς μου ἐκέκραξα πρὸς σέ. » — Ἡμέραν ὀλίψεως τὴν ἐνεστῶσαν φησὶν.

« Ὅτι ἐπήκουσάς μου. » — Καὶ πάλαι γὰρ ἰκετεύσαντί μοι τὴν αἴτησιν δέδωκας.

« Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἕξουσι, καὶ προσκυνήσουσι ἐνώπιόν σου, Κύριε. » — Τοῦτο περὶ τῆς τολείας εἶη ἢ ὑποταγῆς ἀπάντων ἔθνων πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος αἰῶνος γενησομένης. Νῦν δὲ αὐπὼ δρῶμεν αὐτῇ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα.

« Ὁδήγησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ πορεύσομαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » — Ὅδον λέγει τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου· ἀλήθειαν δὲ τῶν δογμάτων

ὀρθότητα· καὶ ἀπλῶς αἰτεῖ τῆς τε πρακτικῆς ἀρετῆς καὶ τῆς θεωρητικῆς τὴν ἀκρίβειαν. Τὸ πορεύσομαι δὲ ἀντὶ τοῦ πορευθεῖν τέλειται.

« Εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τοῦ φοβεῖσθαι τὸ ὄνομά σου. » — Ἡ γὰρ ἀληθὴς εὐφροσύνη τοῦ Θεοῦ φόβου ἐστὶν ἀπογέννημα, φῶς δὲ δεικνύει τοῦ τελειωτικοῦ. Εὐφρανθήτω γοῦν, φησὶν, ἡ καρδία μου ἐκ τοῦ φοβεῖσθαί σε, ἀλλὰ μὴ ἐκ τινος τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν.

« Ὅτι τὸ ἔλεός σου μέγα ἐπὶ ἐμέ· καὶ ἰβρύσω τὴν ψυχὴν μου ἐξ ἄδου κατωτάτου. » — Ἄδην ὑποληπτέον κατωτάτου πάντα κίνδυνον ἰσχυρὸν σωματικόν τε καὶ ψυχικόν.

« Ὁ Θεός, παράνομοι ἐπανόστησαν ἐπὶ ἐμέ. » — Οἱ ἀδίκως πολεμοῦντες αἰσθητοὶ καὶ νοητοὶ θρασυμενεῖς.

« Καὶ σὺ, Κύριε ὁ Θεός μου, οἰκτίρμων, καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός. » — Οὐ ψεύδῃ γὰρ τὸ εἶναι Θεός, ὡς οἱ Θεοὶ τῶν ἐθνῶν· διὸ καὶ σώζεις τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ σέ.

« Ἐπίβλεψον ἐπὶ ἐμέ καὶ ἐλέησόν με· δὸς τὸ κράτος σου τῷ παιδί σου καὶ σῶσον τὸν υἱὸν τῆς παιδείας σου. » — Δουλός σου γὰρ εἰμι καὶ τῆς σῆς θεραπαίνης υἱός, τουτέστιν, ἀνωθεν ἐκ προγόνων ὑπὸ τὴν σὴν δεσποτείαν τελοῦ.

« Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθόν. » — Τῶν γὰρ σημεῖων τὰ μὲν εἰσι πονηρὰ καὶ ὀλέθρια, τουτέστιν ἐπίπονα καὶ ἀφανιστικά, ὡς ἐν τοῖς Αἴγυπτίοις, τὰ δὲ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια, ἢ ὡς ἀγαθόνοντα καὶ σώζοντα.

« Καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με. » — Ὑπερβάτως, Καὶ ἰδέτωσαν οἱ μισοῦντές με ὅτι σὺ, Κύριε, εὐδόκησάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με.

« Καὶ αἰσχυρῶνθήτωσαν, ὅτι σὺ, Κύριε, ἐβοήθησάς μοι καὶ παρεκάλεσάς με. » — Παράκλησιν τὴν ψυχολογίαν καλεῖ σημεῖον ὅτι εἰς ἀγαθόν τὰ τοῦ Παράκλητου χαρίσματα ἐστὶν ὄντως· τὰυτα γὰρ οἱ δαίμονες μάλιστα [φουδοῦνται].

ΨΑΛΜΟΣ ΠΖ΄.

« Τοῖς υἱοῖς Κορὲ, ψαλμὸς ᾠδῆς. — Προαγυρεύει τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν σωτηρίαν.

« Οἱ Θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι ἀγίοις. » — Θεμέλιοι αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ τὰ περὶ αὐτοῦ δόγματα· τὰυτα γὰρ ὑπόβαθρα καὶ στηρίγματα καὶ ῥίζα τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ὅρη δὲ ἅγια οἱ ἀπόστολοι ὡς στεφάνοι τὴν πίστιν καὶ ἐπερηρεσιμῆνοι γενηρῶς σχέσεως καὶ ὡς ἀρωρισμένοι Θεῷ, καὶ Πνεύματος ἁγίου πεπληρωμένοι.

« Δεδόξαμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » — Παράδοξα ἐλάληθη μοι παρὰ Κυρίου περὶ σοῦ τῆς ἀνω Σιών.

« Ἀγαπᾷ Κύριος τὰς πόλεις Σιών ὑπὲρ πάντα τὰ σκηνώματα Ἰακώβ. » — Ἰὰς κατὰ τὸν ἄγαν ἐκκλησίας πόλεις εἴπων εἰσόδους εἶρηκε τῆς ἀνω Σιών, Ἀγαπᾷ· (Δλ. ἀγαπᾷ·) Θεός (Δλ. Θεῷ) παρὰ πάσης τὰς πόλεις τῶν Ἰουδαίων. Ἐκκλησίας καὶ πόλεις τὰς συναγωγὰς νοεῖ μοι τῶν λαῶν.

« Μνησθήσομαι· Ῥαχὴ καὶ Βαβυλῶνος τοῖς γινώσκουσίν με. » — Τίνα τὰ λαληθέντα ὑπὸ Κυρίου πα-

Α ράδοξα; Μνεῖαν ποιήσομαι ἐν τοῖς γινώσκουσίν με, τουτέστι τοῖς πιστεύουσιν εἰς ἐμέ καὶ Ἀράδων καὶ Βαβυλωνίων· καὶ Φιλιστιαῖοι καὶ Τύριοι καὶ Αἰθίοπες τὰ εὐσεβέστατα ἔθνη τεχνηθῶνται διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος ἐκεῖ, ἥως ἐν τῇ Σιών, οὕτως τὰυτα παράδοξα.

« Μήτηρ Σιών ἔρει· ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ. » — Τοῦτο περὶ τῆς Σιών ὅτι ἄνθρωπος ἐκ παντὸς ἔθνους ἔρει ὅτι μήτηρ ἡ Σιών, ἥως μήτέρα ὀνομάσει τὴν Σιών. Διὰ τί; Διότι ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ ἥως ἐν τοῖς ὄρεισι αὐτοῦ ἄνθρωπος ὄντως· τὸ τῆς ἀνθρωπότητος φυλάξας ἀξίωμα, καὶ αὐτὸς ὁ γεννηθεὶς ἐν αὐτῇ ἄνθρωπος, αὐτὸς ἐθελώσεν αὐτὴν κατ' ἀρχάς, ὡς ποιητῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ ὢν ὕψιστος ὡς Θεός. Τοῦτου γοῦν γεννηθέντος ἐν αὐτῇ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἐν αὐτῇ λαβούσης τὴν πρώτην ἀρχὴν, εἰκότως ἀπάντων τῶν πιστῶν μήτηρ αὐτὴ ἐστὶν ἡ Σιών.

« Κύριος διεγγήσεται ἐν γραφῇ λαῶν, καὶ ἀρχόντων τούτων τῶν γεγενημένων ἐν αὐτῇ. » — Ὁ Χριστὸς διδάξει τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν γραφῇ λαῶν, ἥως διὰ τῆς γραφῆς τῶν λαῶν τῶν τεχθέντων ἐν αὐτῇ, ἥως τῇ Σιών καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Λέγω δὲ γραφὴ τὴν προφητικὴν, τὴν ὡσπερ τινὰ κληρὸν δοθεῖσαν τοῖς Ἰουδαίοις ἅπασιν. Ἐπληρώθη δὲ ἡ πρόφῃσις αὕτη, ὅτε ἐπεδόθη τῷ Χριστῷ βιβλίον Ἰσαίου τοῦ προφήτου, καὶ ἀνοίξας τὸ βιβλίον ἐντεῦθεν ἐδίδαξε περὶ ἑαυτοῦ, καὶ ὅτε ἠρμήνευσεν ἐν πάσαις ταῖς Ἰραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ.

« Ὡς εὐφραίνομένων πάντων ἡ κατοικία ἐν σοί. » — Τοῦτο πάλιν τῆς ἀνω Σιών, καὶ φησὶν ὅτι ὄντως ἐν σοὶ ἔσται ἡ μονή καὶ ἀνάπαυσις πάντων τῶν εὐφραίνομένων· ὁμοίᾳ γὰρ ἀπέδρα πᾶσα ἀπὸ σοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΖ΄.

« ᾠδὴ ψαλμοῦ τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ Μαελέθ τοῦ ἀποκριθῆναι λόγον συνέσεως Αἰμάν τῷ Ἰσραηλίτῃ. » — Τὸ ὑπὲρ Μαελέθ ἀντὶ τοῦ διὰ χορευ... εἶδον γὰρ καὶ ἐν τῷ ἀποκριθῆναι πρὸς τὴν δι' ὄργανου μουσικὴν ἐχόρευσιν. Αἰμάν δὲ ὅτι οὐ μόνον τοῖς υἱοῖς Κορὲ ὁ ψαλμὸς παραδέδεται, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι... ἀρχιερεῖς Αἰμάν, ὡσπερ ὁ μετὰ τοῦτον μόνον τῷ Αἰθάμ. Ἰσραηλίται καὶ ἀμφω ἐγράφησαν διὰ τὸ καλεῖσθαι καὶ ἀλλοφύλοις τοῖς ὀνόμασι τούτοις. Συνέσεως δὲ δεῖ καὶ ἐνταῦθα μυστικῆς, οὕτως προαγορεύσεως περὶ θανάτου τοῦ Χριστοῦ.

« Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐκέκραξα καὶ ἐν νυκτὶ ἐνώπιόν σου. » — Ὁ Δεσπότης Χριστὸς Κύριον Θεόν καὶ Σωτῆρα καλεῖ τὸν Πατέρα ὡς ἄνθρωπος. Διὰ δὲ τοῦ ἡμέρας καὶ ἐν νυκτὶ δηλοῖ τὸ διαπαντός.

« Ὅτι ἐπλήσθη κακῶν ἡ ψυχὴ μου· καὶ ἡ ζωὴ μου τῷ φῶγι ἤγγισεν. » — Κακῶν ἦτοι κακωτικῶν λυπηρῶν· « Περιλυπὸς γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου » ἄδην γὰρ νῦν τὸν θάνατον ὑποληπτέον.

« Προσελογίσθη μετὰ τῶν καταβαίνόντων εἰς λάκκον. » — Συνηριθμήθη μετὰ τῶν βαπτομένων· πάντες γὰρ ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον.

« Ἐγεννήθη ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος ἐν νε-

κροῖς ἐλεύθερος. » — Ὡς μετὰ τῶν νεκρῶν ἄελεύθερος ἦτοι ἀνάιτιος· ἐπιτίμιον γὰρ ἁμαρτίας ὁ θάνατος.

« Ὡσεὶ τραυματία· κατεύδοντες ἐν τάφῳ. » — Ἐγεννήθη ὡς τετραυματισμένος, κείμενος ἐν τάφῳ καὶ τὸν ὕπνον τοῦ θανάτου ὑπνώτων, ἕως οἱ ἐξ ἀναίρεσως τῆς ἐκ τραυμάτων καὶ πληγῶν ἀποθνήσκοντες καὶ μὴ φυσικῶς.

« Ὡν οὐκ ἐμνήσθης ἔτι, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς χειρὸς σου ἀπίωσθησαν. » — Ὡν ἐμνήσθη οὐπω ὥστε ζῶνται πλῆθος, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέπεσον αὐτοὶ τῆς σῆς ἀντιλήψεως, ἐπεὶ ἐπελάθου αὐτῶν. Καὶ διὰ τῶν τοιούτων δὲ λόγων ἐμφαίνει τὴν οἰκονομικὴν ἐγκατάλειψιν.

« Ἐθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, ἐν σκοτειᾷ καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. » — Τὸν τάφον φησὶ λάκκον κατώτερον καὶ τόπος σκοτεινὸς καὶ νύκτα θανάτου, τρυπέστιν, ἣν ὁ θάνατος προξενεῖ.

« Ἐπ' ἐμὲ ἐστηρίχθη ὁ θυμὸς σου, καὶ πάντας τοὺς μετειρησμούς σου ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ. » — Θυμὸν θεοῦ νόει μοι τὴν ἐπενεχθεῖσαν τῶ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦ θανάτου κατέραν, ἣν ὁ Χριστὸς εἰς ἐαυτὸν δι' ἡμᾶς κατεδέξατο. Τὸ δὲ ἐπστηρίχθη ἀντὶ τοῦ ἐπεδάρησε τέθειται, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ σταυρικοῦ βαρὺ καὶ ἐπίμονον.

« Ἐμάκρυνας τοὺς γνωστούς μου ἀπ' ἐμοῦ. » — Τῶ φρόδι σταυρωτῶν.

« Ἐθεντό με βδέλυγμα ἑαυτοῖς. » — Οἱ Ἰουδαῖοι δηλονότι.

« Παρεδόθη καὶ οὐκ ἐξεπορευόμην. » — Παρεδόθη τοῖς Ἰουδαίοις ὑπὸ Ἰσκαριώτου, καὶ δυνάμενος ἐκπορευθῆναι ὑπ' αὐτῶν οὐκ ἐποίησεν τοῦτο, ἀλλ' ἐνεκαρτέρησα ἐκὼν.

« Οἱ ὀρθαλμοί μου ἠσθένησαν ἀπὸ πτωχείας. » — Πτωχείαν ἐνταῦθα τὴν τοῦ σώματος φησι κάκωσίν τε καὶ ἔκτρησιν.

« Μὴ τοῖς νεκροῖς ποιήσεις θαυμάσια· ἡ ἰατροὶ ἀναστήσουσι, καὶ ἐξομολογήσονται σοι. » — Μὴ τοῖς ἀναισθητοῖς νεκραῖς ποιήσεις θαυμαστά ἔργα, ἡ ἰατροὶ ἀναστήσουσι τοὺς νεκροὺς καὶ οὕτως εὐχαριστήσουσί σοι οἱ παρὰ τῶν ἰατρῶν ἀναστάντες νεκροί; Ταῦτα δὲ οἱ μὲν φησι λέγειν τὸν Κύριον ἀνθρωπίνῃ δειλίᾳ τῇ πρὸς θάνατον αἰτουῦντα τὸ ζῆν, οἱ δὲ τὰς αἰτίας ἡμῶν γνωρίζαι βουλόμενον δι' ἃς ἦν ἀναγκαῖα ἡ πρὸς τὸν ἄθην αὐτοῦ καθύδως.

« Μὴ διηγῆσεται τις ἐν τῷ τάφῳ τὸ ἔλεός σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῇ ἀπωλείᾳ; » — Ἀπώλειαν τὸν τάφον ἠνόμασεν, ὡς ἐν αὐτῷ διαφθειρομένου τοῦ ἐγκειμένου νεκροῦ.

« Μὴ γνωσθήσεται ἐν τῷ σκότει τὰ θαυμάσιά σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ἐν γῆ ἐπιληλημένη. » — Τὸν τάφον φησὶ καὶ σκότος καὶ γῆν ἐπιληλημένην· ἐπιληθάνονται γὰρ αὐτῆς οἱ ζῶντες, ὡς ἐμπλαυν διαφθορᾶς.

« Καγὼ πρὸς σέ, Κύριε, ἐκέκραξα, καὶ τὸ πρῶτόν ἡ προσευχή μου παραφθάσει σε. » — Τὸ πρῶτόν μὲν δηλοῖ τὸ παχῆος· εἰς δὲ τὸ προφθάσει περιτεύει ἡ πρόθεσις.

« Ἴνα τί, Κύριε, ἀπωθεῖς τὴν προσευχήν μου, ἀποστρέφεις τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ; » Ταῦτα

ὑπὲρ ἡμῶν τῶν πρὶν ἀπεβρίμμενοι καὶ ὀργισμένοι ὁ δεσπότης φησὶ.

« Πτωχός εἰμι ἐγὼ καὶ ἐν κόποις ἐκ νεότητός μου. » — Ἦσον γὰρ ἦν πένης ὁ Κύριος ὡς μὴ ἔχειν τὴν κεφαλὴν τοῦ κλίνειν, καὶ οὕτως ἦν ἐν κόποις ἐξ αὐτῆς τῆς ἄγνυ νεότητος, ὡς ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἐπιδουλεύμενός τε καὶ διοκόμενος δι' ὄλου ταλαιπωρῶν.

« Ὑψωθείς δὲ ἐταπεινώθη. » — Ὑψώσιν νοητέον ἐκ τῶν θαυμάτων καὶ τῆν ἐπὶ σταυροῦ ταπεινώσιν τὴν ἐκ τῶν ἐμπαιγμῶν καὶ λοιδοριῶν, καὶ αὐτὴν τὴν μέχρι θανάτου καὶ ταφῆς.

« Καὶ ἐξεπορεύθη. » — Δόξα (?) καὶ ἄπυρος βοήθειας διὸ καὶ ἔλεγον· « Ἄφες ἴδωμεν εἰ ἔρχεται Ἰλλίος σώσειν αὐτόν. »

« Ἐπ' ἐμὲ διτλήθον αἱ ὀργαί σου, οἱ φοβερῖμοί σου ἐξετάραξάν με. » — Τὰς γὰρ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιτιμήσεις καὶ ἀπειλὰς ἐκ τῶν πρυσενέγκας διὰ παθῶν κατεδέξατο.

« Ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ ὕδωρ· ὕλην τὴν ἡμέραν περιέσχον με ἄμα. » — Οἱ Ἰουδαῖοι κατακλυσμοῦ δίκην περικύκλωσαν, καὶ περιέλαθόν με ὁμοῖ πάντες. Ἡμέραν δὲ τὴν τοῦ πάθους φησὶν.

« Ἐμάκρυνας ἀπ' ἐμοῦ φίλον καὶ πλησίον καὶ τοὺς γνωστούς μου ἀπὸ ταλαιπωρίας. » — Παραχώρησαντες τοῦτό σου οἰκονομικῶς.

ΨΑΛΜΟΣ ΙΙΓ'.

« Συνέσεις Αἰθῶν τῷ Ἰσραηλίτῃ. » — Συνέσεις Αἰθῶν, τῆς εἰς Παβυλῶνα ἀγωγῆς τῶν ἀίχμαλωτισθέντων καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ προκρόρευσις.

« Τὰ ἔλεή σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι, εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου. » — Ἐλέη θεοῦ καὶ ἀλήθειάν φησι τὴν πρὸς αὐτὸν θεῖαν ὑπόσχεσιν, τὸ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ δοῦναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν σωτηρίαν δι' ἔλεος ἄφατον.

« Ὅτι εἶπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται. » — Ἐκοδόμηται γὰρ ἐκ παρθενικῆς ὕλης ὁ οἶκος τῆς ἐνυποστάτου λόγου σοφίας θεοῦ, ἕως ὁ Ἰησοῦς ἔλεος ὦν ἀεὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

« Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου. » — Ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἠδράσθη· ἐτοιμον γὰρ πολλαχού τὸ ἐδραῖον ἡ Ἑβραῖς οἶδε γραφή.

« Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου. » — Προσώπῳ θεοῦ ταῦτα. Καὶ διαθήκην μὲν λέγει τὴν ἐπαγγελίαν· ἐκλεκτοὺς δὲ τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῆ.

« Ὁμοσα Δαυὶδ τῷ δούλῳ. » — Ὁ ὕρκος τὸ βέβαιον τῆν ἐπαγγελίαν ἀηλοῖ.

« Ἦως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου. » — Ὁ γὰρ Χριστὸς ἠδράσεν εἰς τὸν αἰῶνα, ζῶν καὶ βασιλεύων διτνεκῶς.

« Καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεάν καὶ γενεάν τὸν ὄρθον σου. » — Οἰκοδομήν τὴν ἀπάρτησιν λέγει ὄρθον δὲ τὴν βασιλείαν. Τοῦ Χριστοῦ δὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Δαυὶδ φησι διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατάγειν τὸν Χριστόν.

« Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου,

Κύριε. » — Οὐρανοὺς λέγει τοὺς ἐν οὐρανοῖς νοεῖς, καὶ τοὺς τῆν οὐράνιον κεκτημένους διαγωγῆν ἐπὶ γῆς, οἷ, φησὶ, μεγάλουσι τὰς θαυμαστάς καὶ ἀληθινὰς ἐπαγγελίας σου ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν ἐκ οὐρανοῖς ἀγίων σου καὶ τῶν ἐπὶ γῆς.

« Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ, ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ ; — Ὅτι οὐδεὶς ἐν τῷ ὕψει ἢ ὡς ἄγγελος ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ οὔτε ἐν ἀγίοις ἀνθρώποις ὁμοιωθήσεται.

« Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλήν ἁγίων. » — Ἐν συναγωγῇ δοξάζεται ὄντως καὶ ὑμνεῖται ὁ Θεός.

« Μέγας καὶ φουερός ἐστὶν ἐπὶ πάντα τοὺς περὶ κύκλῳ αὐτοῦ. » — Οἱ ἅγιοι πέρξ θημικοῦσιν. ἄγλους δὲ τοὺς τε ἀγγέλους νοεῖ καὶ τοὺς ἐν ἀνθρώποις φιλεῖ οἷς μέγας καὶ φουερός ὁ Θεός, ὡς τῆν αὐτοῦ ἀκριβῶς ἐπισταμένοις ὑπεροχῆν.

« Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμιων, τίς ὅμοιός σοι ; δύνατος εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλῳ σου. » — Οὐ μόνον δυνατός εἶ ποιῆσαι ἃ ἐπαγγέλλη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλήθεια οὐδέποτε ἀφέστηκεν ἀπὸ σοῦ.

« Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης. » — Κράτος θαλάσσης τῆν βίαν τῶν κυμάτων φησὶ, λέγων, Τὸ σὸν νεῦμα διεγείρει τῆν θάλασσαν καὶ πάλιν τῆν γαλήνην ἐργάζεται.

« Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον. » — Ὅντως ἐστὶν ὁ διάβολος. Ὡς τραυματίαν δὲ εἶπεν, ἐπεὶ περ οἱ τετραυματισμένοι ταπεινοὶ εἰσι, τῷ ἄλλοι τοῦ τραύματος συγκραμπτόμενοι.

« Τὸν βορρᾶν καὶ τῆν θάλασσαν σὺ ἔκτισας. » — Βορρᾶν τὸ βόρειον μέρος φησὶν θάλασσαν δὲ τὸ νότιον ἃ καὶ κυρίως ἄκρα τοῦ κόσμου εἰσὶ.

« Θαδῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται. » — Διὰ τῶν ἔρων τούτων ὀρίων ὄντων τῆς γῆς ἐπαγγέλλει τῆς πρὸς τῆν ποσαύτην ἐδήλωσε γῆν, καὶ ὅτι τὰς πλείους διατριβὰς ὁ Χριστὸς ἐν τούτοις ἐποιεῖτο τοῖς μέρεσι. Καὶ ἐν Θαδῶρ μὲν μετεμορφώθη, ἐν Ἑρμῶν δὲ τὸν υἱὸν τῆς χήρας ἀνέστρεψεν ἐνταῦθα γὰρ ἡ πόλις Ναῆμ.

« Σὺς ὁ βραχίλων μετὰ δυναστείας. » — Πρὸς τὸν Πιτέρα ὁ λόγος, Ὁ σὺς βραχίλων ἔτι δύναιμις μετὰ δυναστείας, ὃ ἐστὶν δυνατωπάτη καὶ ἰσχυρά.

« Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. » — Τῆν δύναιμις πάλιν ἐκάλεσε καὶ χεῖρα καὶ δεξιάν, κραταιομένην μὲν κατ' ἐχθρῶν, ὑψουμένην δὲ εἰς σκέπην τῶν οἰκείων. Δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

« Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐταιμασία τοῦ θρόνου σου. » — Ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ κρίσει ἔτι δικαίαις κρίσεως ὁ δικαστικός σου θρόνος ἠδραστει· διὸ καὶ μετὰ τοῦ τυραννῆματος κρίσεις δικαίως ἤμας.

« Μακάριος ὁ λαός, ὁ γινώσκων ἀλαλαγμέν. » — Μακαρίζει τοὺς εἰδότες νικᾶν τοὺς ἀσράτους ἐχθροὺς καὶ κατ' αὐτῶν ἀλαλάζειν, καὶ φησὶν Ὅσοι ἐν ταῖς ἐπιτολαῖς τοῦ Υἱοῦ σου πολιτευθήσονται.

« Καὶ ἐν ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τῆν

ἡμέραν. » — Ἐν σοὶ εὐφρανθήσονται διὰ παντός, καὶ ἐν τῇ Γῆ σου δοξαθήσονται.

« Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ. » — Δύναμις τῶν Χριστιανῶν ὁ Χριστός, οὐ καύχημα ὁ Πατήρ ἐφ' ᾧ σεμνύεται, καὶ ἐφ' πάντα τὰ ἑαυτοῦ ἀνατίθησι κατορθώματα.

« Καὶ ἐν εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτῶν. » — Εὐδοκία τοῦ Πατρὸς ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Υἱοῦ.

« Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις, καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλείως ἡμῶν. » — Τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι ἡμῶν ἔργων ἐστὶ τοῦ Κυρίου καὶ βασιλείως ἡμῶν, ὅς ἐστιν Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ.

« Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασι τοῖς υἱοῖς σου. » — Υἱοὺς μὲν Θεοῦ τοὺς προφήτας ἐνταῦθα φησὶ τῇ διὰ τῆς ἀρετῆς οἰκειώσει. Τὸ δὲ ἐν ὄρασι ἀντὶ τοῦ ἐναργεῖος ἡ γὰρ ὄρασις ἐναργεστέρα τῶν ἄλλων αἰσθησεων. Τὸ τότε δὲ τὸν χρόνον δηλοῖ καθ' ὃν ἐνεπνεύσθησαν οἱ προφῆται τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ.

« Καὶ εἶπας Ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατῶν. » — Δυνατῶν λέγει τὸν Ἰησοῦν ὡς ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τῆν τοῦ Θεοῦ δύναιμις, ἦτοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· τοῦτον γὰρ καὶ βοήθειαν λέγει παρεσχηκέναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· ἐπεὶ εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς ἤνωται ὁ Λόγος τῷ Ἰησοῦ.

« Ὑψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου. » — Ἦν αὐτὸν λέγει καὶ ἐκλεκτὸν, ὡς καὶ ἐκλεγόμενον εἰς τῆν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ ὑψωθέντα δι' αὐτῆν τὸν λαὸν δὲ λέγει τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐκ τούτου γὰρ ἡ τυτὸν γεννήσασα.

« Εὐρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου. » — Ἦν αὐτὸν λέγει καὶ Δαυὶδ, ὡς ἐκ Δαυὶδ καταγόμενον.

« Ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ μου ἔχρισαι αὐτόν. » — Ἦως ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι.

« Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναντήσεται αὐτῷ, καὶ ἡ βραχίλων μου κατισχύσει αὐτόν. » — Χεὶρ καὶ βραχίλων Θεοῦ ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἢ ὡς ὁ Υἱός. Τὸ δὲ κατισχύσει ἀντὶ τοῦ ἰσχυρότητα ποιήσει· καὶ γὰρ ἐν τοῖς τοιούτοις ἡ κατὰ πρόθεσις ἐπίτασιν δηλοῖ ὡς καὶ ἐν τῷ καταργήσει, ἀντὶ τοῦ ἀνεύργητον ποιήσει τελείως, καὶ ἐν τοῖς ὁμοίοις.

« Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρός ἐν αὐτῷ. » — Οὐκ ἀνύσει ὁ διάβολος ἐν αὐτῷ πειράζων.

« Καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » — Ὁ αὐτὸς καὶ υἱὸς ἀνομίας λέγεται, καὶ ἀνομος, ὅς οὐ προσεπιχειρήσει, πειράζων ἠτῆσαι αὐτόν, ἀποκρουσθεὶς κατὰ τὸν καιρὸν πρῶτον τοῦ πειρασμοῦ.

« Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ. » — Τὴ συγκόψω δηλοῖ τὸ ἀνελεῖν. Τὸ δὲ ἀπὸ προσώπου τὸ ἀπ' ἐνώπιον. Ἐχθροὶ δὲ καὶ μισοῦντες αὐτὸν οἱ τε εὐαίμονες καὶ Ἰουδαῖοι.

« Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ. » — Ἀλήθεια καὶ ἔλεος πατρικὸν ὁ Υἱός.

« Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ. » — Καὶ ἐν τῷ καλεῖσθαι τῷ ἐμῷ ὀνόματι ἦως Κύριος καὶ Θεός, μεγαλυνθήσεται ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐκλήθη δὲ τῷ τοιούτῳ ὀνόματι ὁ Ἰησοῦς

ἦτοι τὸ πρόσλημμα κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀντιδό- A
σεως·

« Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ. » -- Διὰ μὲν τῆς θαλάσσης τὰς νήσους ἐδήλωσεν, διὰ δὲ τὸν ποταμὸν τὴν ἠπειρον. Χεῖρα δὲ καὶ δεξιὰν ἐνταῦθ' ἀφ' ἧς τὴν κατοχὴν τε καὶ κυριότητα.

« Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, Πατήρ μου εἰ σὺ Θεὸς μου, καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου. » -- Κατὰ τὸν ἠνωμένον μοι Λόγον σου. Θεὸς μου δὲ καὶ ἀντιλήπτωρ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην οὐσίαν.

Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι. « -- Ἀδελφοὺς γὰρ ἔχει ὁ Κύριος τοὺς πεπιστευκότας ὡς ἄνθρωπος, πρωτότοκος ὢν ἐν αὐτοῖς, ὁ κατὰ τὴν Θεῖαν φύσιν μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς.

« Ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς. » -- Καὶ ὡς ἄνθρωπος γὰρ πάντων δεσπόζει διὰ τὴν θέωσιν τοῦ προσλήμματος.

« Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου. » -- Ἐλεος εἴρηται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἐπεὶ δι' αὐτοῦ ἠλέησεν ἡμᾶς, καὶ τοῦ τυράννου ἐβύβαστο. Δεδήλωται δὲ διὰ τοῦ ῥητοῦ τὸ ἐς ἀεὶ ἀχώριστον τῶν ἐνωθεισῶν ἐπὶ Χριστοῦ φύσεων.

« Καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ. » -- Καὶ ἡ πρὸς τὸν Δαυὶδ ἐπαγγελία μου βεβαία ἔσται ἐπ' αὐτῷ, τουτέστιν, εἰς αὐτὸν ἀποθήσεται τὸ εἰρημένον πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἦτοι τὸ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου.

« Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ. » -- Σπέρμα τοῦ Χριστοῦ ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία αὐτοῦ ἢ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.

« Καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. » -- Θρόνον τὴν βασιλείαν λέγει· ἡμέραν δὲ οὐρανοῦ τὸν οὐράνιον αἰῶνα, τουτέστι τὸν ἐν ταῖς ἄνω, τὸ θεῖον καὶ ἀτελεύτητον.

« Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου, καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν. » -- Οἱ υἱοὶ τοῦ Χριστοῦ οἱ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς καλιγγενείας ἀναγεννηθέντες αὐτῷ.

« Ἐὰν τὰ δικαιώματά μου βεβηλώσωσι, καὶ τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν. » -- Βέβηλον λέγεται πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἀδύτου τὸ πᾶσι βατὸν καὶ κοινὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἐξηυτελισμένον καὶ ἄτιμον.

« Ἐπισκίψωμι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν. » -- Ῥάβδος καὶ μάστιγες αἱ συμφοραὶ καὶ οἱ πειρασμοί.

« Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν. » -- Πως οὐ τελεῖαν ποιήσομαι αὐτῶν ἐγκατάλειψιν.

« Οὐδὲ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου. » -- Οὐδ' οὐκ ἀδικήσω τὴν ἀληθειάν μου ἐκ τοῦ ψεύσασθαι, οὐδ' οὐ μὴ ἀτιμάσω τὴν ἐπαγγελίαν μου ἐκ τοῦ ἀθετήσαι αὐτήν.

« Οὐδὲ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου. » -- Διαθήκην δὲ λέγει τὸ, « Ἐλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν. »

« Καὶ τὰ ἐκπορευόμενα αὐτοῦ διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω. » -- Ὅπως τὰ δηλούμενα διὰ τῶν λόγων μου.

« Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῇ ἀγίῳ μου. Εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. » -- Ὅμοσα κατὰ τῆς ἐμῆς ἀγιωσύνης ἄπαξ ἕως ἀνευ παλλογίας τινός. Τὸ δὲ εἰ ἀντὶ τοῦ αὐτοῦ. « Τὸ σπέρμα αὐτοῦ. » Τὸ σπέρμα τοῦ Δαυὶδ ὁ Χριστὸς, καθάπερ προείρηται.

« Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα. » -- Ὅπως τοῦ σπέρματος Δαυὶδ. Τὸ δὲ ὡς ἥλιος καὶ ὡς ἡ πεπληρωμένη (ἴστω σελήνη) ἕως ἡ πανσέληνος καὶ ἀλόφωτος τὸ ἐπίσημον ἄμα καὶ μόνιμον τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας δηλοῖ.

« Καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός. » -- Καὶ ὁ διαμαρτυρούμενος εἶπουν ἐπαγγειλάμενος ταῦτα ἐν τῷ οὐρανῷ ὢν βέβαιός ἐστιν.

« Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας ἀνεβάλου τὸν χριστὸν σου. » -- Τὰ ἐντεῦθεν προσώπων τοῦ ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτου λαοῦ. Διὰ τούτων δὲ τῶν ῥητῶν ὁ Προφήτης ὑποδηλοῖ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀτύνητον ἐν Ἰραφίς καὶ ἀνόητον· μὴ συνιέντες γὰρ εἰ τὸ σπέρμα Δαυὶδ καὶ τίς ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἀνοηταίνουσι, ψευδῆσαι τὸν Θεὸν ὑποκακιδόντες. Τὸ δὲ ἀνεβάλου τὸ παρεκρούσω δηλοῖ. Χριστὸν δὲ λέγει τὸν Δαυὶδ πρὸς ὃν ἡ ἐπαγγελία.

« Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου. » -- Κατέλυσας τὴν ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς αὐτόν.

« Ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἀγίασμα αὐτοῦ. » -- Παρεχώρησας ἀτιμωθῆναι εἰς τὴν γῆν, ὃ ἔστι καταπεσεῖν καὶ κοινωθηθῆναι τὸν ναὸν ὃν ὁ Δαυὶδ μὲν οἰκοδομήσας προέθετο, Σολομὼν δὲ τὸ ἔργον εἰργάσατο τοῦ πατρὸς.

« Καθῆδες πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ. » -- Φραγμοὶ τοῦ Δαυὶδ ἦτοι τοῦ ἐξ αὐτοῦ καταγομένου λαοῦ τὰ τεῖχη τῶν πόλεων. Ὀχυρόματα δὲ οἱ προμαχοῦντες πολεμισταί. Λέγεται δὲ ἀνομία ὁ ἕναμος, καὶ δόξα ὁ ἐνδιξος, καὶ δολία ὁ δειλὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁμοίως· Τὸ δὲ ἔθου τὸ εἰργάσω δηλοῖ.

« Διήρπασαν αὐτὸν πάντες οἱ διωδεύοντες ὁδόν » -- Αὐτὸν ἦτοι τὴν παρουσίαν αὐτοῦ διήρπαζον οἱ αὐτῆς πεποιθήμενοι τὴν ὁδὸν ἐγγειτονοῦντες ἀλλόφυλοι.

« Ὑψώσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν. » -- Ἐν τῷ παῖειν αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ εὐφραντας πάντα τὰ γείτονα ἔθνη. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν ἣν συνήθως ἐν μάχαις αὐτῷ παρεῖχες.

« Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς Ῥωμαίας αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀντελάσσει αὐτὸν ἐν τῷ πολέμῳ. » -- Τῷ πρὸς Βαβυλωνίους.

« Κατέλυσας αὐτὸν ἀπὸ καθαρισμοῦ. » -- Κατέλυσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ συνήθους καθαρισμοῦ, τουτέστιν, ἀνεῖλες τὰς ἐορτάς αὐτοῦ· ἐν ταύταις γὰρ ἔχρῳντο περιφόρον τῶν καὶ καθαρσίαις οἱ Ἰουδαῖοι.

« Τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβραξας. » -- Τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἀνέστρεψας.

« Ἐσκίρυνας τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ. » -- Χρόνον λέγει τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ σπέρματι

τοῦ Δαυὶδ τὸν εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ἐσμίκευνας ἄ τὰς ἡμέρας ἀντὶ τοῦ συνέπεμας μακρὸν ὑποσχέ- θέντα.

« Κατέχεας κἀτῆρ αἰσχόντην. » — Αἶ γὰρ αἰσχό- ναι τῶν ἀπογόνων ἀσχύνας τοῦ προγόνου δοκῶσιν. Ἐπχύνθησαν δὲ ἐξανδραποδισθέντες καὶ παθόντες τὰ ἀτιμώτατα.

« Μνήσθητι τίς μου ἡ ὑπόστατις. » — Μνήσθητι διὰ τί ὑπέστην πάντως ἵνα ζῶν δοξάσω τὰ μεγα- λεῖά σου.

« Μὴ γὰρ ματαίως ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων; » — Ἴνα δίκην ἀχρήστου καὶ πε- ριττοῦ τινὸς ὡς ἔτυχε παραπόλιντο.

« Τίς ἐστὶν ἀνθριωπος ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ἴψεται θάνατον, ῥύσεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου; » — Ἄδου χεῖρα καλεῖ τὴν τοῦ θανάτου κατά- σχεσιν. Ἐπει, φησὶν, ἀναγκάτως ἀποθανεῖν μέλλομεν, ζῶσιν ἡμῖν μετὰδος φιλικηρωπίας.

« Ποῦ εἶσι τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῆρ Δαυὶδ ἐν τῆ ἀληθείᾳ σου; » — Αἶ ἐπαγγελίαι σου αἶ ἐκπλάι, ἃς ἐδύβαλου τῆρ Δαυὶδ ἐν τῆ ἀληθείᾳ.

« Μνήσθητι τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου (οἱ ὑπέσχου ἐν τῆρ κόλπῳ μου) πολλῶν ἐθνῶν. » — Τῶν δούλων σου τῶν Ἑβραίων παρὰ πολλῶν ἐθνῶν παρὰ τε τῶν αἰχμαλωτισάντων καὶ τῶν περιόχων, ὅτινα ὀνειδισμὸν ὑπέσχου ἤως ἐδόστα- σας ἐν τῆρ κόλπῳ μου, τουτέστι ἐν τῆ καρδίᾳ μου. Πρὸς τὴν σχολουθίαν δὲ τοῦ ὀνειδισμοῦ ἐπή- νεγκε τὸ οὔ, κατὰ τὴν Ἀττικὴν συνήθειαν.

« Οἱ ὀνειδίσαν οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οἱ ὀνειδίσαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ Χριστοῦ σου. » — Ὁ διπλασια- σμὸς τοῦ οὔ ὀνειδίσαν ἐκφαντικὸς πάθους ἐστί. Χριστὸν δὲ Θεοῦ φησὶ τὸν βασιλέα Δαυὶδ ἀντάλ- λαγμα δὲ τοῦ Δαυὶδ τὸν Ἰεχονίαν, ἢ τὸν Σεδεκίαν, ὡς ἀντ' ἐκείνου βασιλεύσαντα, οἷς καὶ ὀνειδίζον τὴν αἰχμαλωσίαν.

« Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα γένοιτο. » — Εὐφημητὸς, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀεὶ πάντων ἕνεκα γέ- νοιτο, γένοιτο πᾶσιν εὐφημητὸς.

ΨΑΛΜΟΣ ΠΘ'.

« Προσευχὴ Μωϋσῆ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. » — Πρὸ τοῦ τὰ ὄρη γεννηθῆναι καὶ κτισθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ ἀεὶ καὶ ἕως τοῦ ἀεὶ σὺ εἶ μόνος. Διὰ τῆς τευτολογίας δὲ μέγε- θος τῆρ λόγῳ περιέθηκεν.

« Μὴ ἀποστρέψης ἀνθρώπου εἰς ταπεινώσιν. » — Ταπεινώσιν ἐνταυθὶ φησὶ τὸ ὑποταγῆναι τῆρ ἐχθρῶ, Μὴ παραχωρήσης, λέγων, ἀποστραφῆναι εἰς ταύτην ἀνθρώπον φυγόντα εἰς σέ.

« Καὶ εἶπας, Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. » — Καὶ γὰρ σὺ ὤρισας ἐπιστρέφειν τοὺς ἀνθρώ- πους δεῖξαι οὖν ἡμᾶς ἐπιστρέφοντας.

« Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθὲς, ἣτις διήλθε, καὶ φυλακὴ ἐν νυκτί. » — καὶ τοῦτο πρὸς ἀπὸδ... τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ παρέλαβε, καὶ φησὶν Ὅντως τὰ ἐλευθέρμενα χίλια ἔτη λογίζονται ἐνώπιόν σου ὡς μία ἡμέρα, καὶ

αὕτη ἡ χθὲς ἦτοι παρελθούσα, καὶ ὡς ἐν τι μόριον, νυκτός ἢ μὲν γὰρ χιλιοῦνταετηρὶς παραρρεῖ, σὺ δ' ἀκίνητος εἶ καὶ ἀίδιος. Τὸ δὲ ἣτις διήλθεν ἐφορμηνευτικὸν ἐστὶ τοῦ χθὲς.

« Ἐὰν ἐξουθενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται. » — Πε- ριττὴ γὰρ οἶον ἢ πρόθεσις εἶτα σκληρυνθήσεται. Εὐτελείσας τοῖς ἀνθρώποις χίλια ἔτη, φησὶν, ἔτι αὐτὰ ἐξουθενώσω.

« Τὸ πρῶτ ὡσεὶ χλόη παρέλθοι, τὸ πρῶτ ἀνοθή- σαι, καὶ παρέλθοι τὸ ἑσπέρας ἀποπέσει, σκληρυν- θείη καὶ ξηρανθείη. » — Ἐαχέως ὡσπερ χλόη παρ- ἔλθοι τὰ χίλια ἔτη καὶ χλόη τῶν ὄλων χλοῶν (χλοωνῶν) οἰκυμορωτέρη, ἣτις κατὰ τὸ πρῶτ μὲν τῆς ἡμέρας ἀνοθήσει, καὶ εὐθὺς παρελεύσεται ὑπὸ τοῦ ἀνοθεῖν, κατὰ δὲ τὸ ἑσπέρας πέσει, τουτέστι κλιθήσεται εἰς γῆν θαπανωμένης τῆς ἐν αὐτῆρ ἰ- μάθους, καὶ οὕτω τελείως ξηρανθήσεται. Ἐὰ δὲ εὐ- κτικὰ νῦν ἀντὶ μελλόντων ὀριστικῶν.

« Ὅτι ἐξελίπομεν ἐν τῆ ὀργῆ σου, καὶ ἐν τῆ θυμῶ σου ἐταράχθημεν. » — Ἐὶ ὅτι διηγηματικὸν ἐνταυθ. Τὸ δὲ, ἐξελίπομεν ἀντὶ τοῦ ὀλιγωρήθη- μεν, ἀπολόμεθα, ἐν τῆ ὀργισθῆναι σε ἡμῖν ἀμαρ- τάνουσιν, καὶ ἔθου αὐτάς ἐναντίον σου, καὶ ἔθου αὐτάς γυμνάς ἐνώπιόν σου, καὶ ὀρώμενοι παροξύνουσί σε καθ' ἡμῶν.

« Ὁ αἰὼν ἡμῶν εἰς φωτισμὸν τοῦ προσώπου σου. » — Ὁλη ἡ ζωὴ ἡμῶν ἤως αἶ κατ' αὐτὴν πράξεις, τουτέστι τὰ ἀμαρτήματα εἰς τὸ ἐμφανὲς τῆς σῆς ἐπισκοπῆς κεῖται, ἤως πεφανέρωται σοι.

« Ὅτι πᾶσαι αἶ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον καὶ ἐν τῆ ὀργῆ σου ἐξελίπομεν. » — Τεθνήκαμεν ἤδη ταῖς συμφοραῖς, ταῖς θλίψεσιν ἀπεπνίγημεν.

« Ἐὰν ἔτη ἡμῶν. » — Ἐὰν ἔτη ἡμῶν τῶν ἀνθρώ- πων ἐλογιζόμεν ἐγὼ ὡσπερ εἶ τῆ ἀράχνη.

« Ὡσεὶ ἀράχνη ἐμελέτων. » — Ἀντὶ τοῦ ἐμελε- τῶντο ἤως μελετῶντά ἐστι, τουτέστι λογίζονται ὡς ὁ τῆς ἀράχνης ἴστος, διὰ τὸ πολυμο... καὶ ἀπαρα- μόνιμον.

« Καὶ αἶ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐδο- μήκοντα ἔτη. » — Ἐν αὐτοῖς ὄντων, ἤως ὅτε αὐ- τῶν ἐκ μὲν τῶν οἰκείων μελῶν κατεξουσιάζοντες καὶ ἐκ ὀνάμεως κινούμενοι.

« Ἐὰν δὲ ἐν δυναστείας ὀδοῦκοντα ἔτη. » — Εἶναι μέλομεν ἦτοι καταδυναστεύεσθαι ὑπὸ τοῦ γήρους καὶ ἐν βίᾳ ζῆν.

« Καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. » — Καὶ τὸ πλεῖον τῶν ἀπηρηνημένων ἐτῶν, ἵνα μὴ λέγω τὸ πᾶν, ἐν ταλαιπωρίᾳ καὶ ὀδύνη διαβιβά- ζομεν.

« Ὅτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς, καὶ παιδευθῆ- σόμεθα. » — Ἐὰν κατὰ τὸν βίον ἀλγεῖνὰ πάντα πραότητά φησὶ, τουτέστι φιλόανθρωπον τιμωρίαν καὶ παιδευσιν ἡμερον.

« Τίς γινώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου; » — Ἐὰν ἡ μικρὰ παιδεία σου τοσαύτην ἡμῖν αἰσθησιν ἐμπούει, τίς ἄρα γινώσκει τὴν ἰσχὺν τῆς ὀργῆς σου, πῶσθ ἐστὶ τοῖς μὴ ἐπιστρέψασιν; Αἰνίττεται δὲ καὶ αἰωνίαν κόλασιν.

« Καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμὸν σου ἐξαρῖθ - μήσασθαί ; » — Καὶ πάλιν τίς γινώσκει μετρήσαι τὸν θυμὸν σου, τουτίστι διαγινῶναι αἴτιός ἐστιν ; ἢ πάντως αἰθεῖς, διὰ τὸ εἶναί σε φοβερὸν ἄγαν, ἐξαρῖθμήσασθαί τὴν δεξιάν σου οὕτως ἦτος ἐν πρακτικῇ παιδεύων με δηλαδὴ, ὅς μοι γινῶναι τὴν δεξιάν σου ἐκ τοῦ στήναί με ἐν αὐτῇ, καὶ τοὺς πεπεδημένους τὴν ψυχὴν ἐν τῷ φόβῳ σου ἐκ τοῦ συνταγῆναι αὐτοῖς.

« Ἐπίστρεψον, Κύριε· ἕως πότε ; καὶ παρακλήθητι ἐπὶ τοῖς δούλοις σου. » — Δηλονότι οὐκ ἐπιστρέφεις· παρακλήθητι, δυσωπήθητι.

« Ἐνοπλήσθημεν τὸ πρῶτὸ τοῦ ἐλέους σου, Κύριε. » — Ἄντι τοῦ ἐμπλήσθειμεν, καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως ἀντι εὐκτικῶν.

« Καὶ ἴδε ἐπὶ τῶν δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου. » — Ἐπίσκεψον ἡμᾶς, καὶ τοὺς υἱοὺς ἡμῶν, εἴτε σαρκικούς, εἴτε πνευματικούς, ὁδήγησον ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου.

« Καὶ ἔστι ἡ λαμπρότης Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς. » — Λαμπρότης Θεοῦ ἡ ἐκ Θεοῦ χάρις, ἡ λαμπρόνουςα τὸν νοῦν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν. Ἔργα χειρῶν αἱ πράξεις. Καλὴ δὲ τοῦ ἐφ' ἡμᾶς ἡ προσθήκη· καὶ γὰρ ἡμέτερον τὸ κέρδος τῆς ἀρετῆς. Ἔργα δὲ χειρῶν ἡ ἐκ πράξεων ἐπισυμβαινούσα γνώσις. Παρακαλεῖ γοῦν ὁ Προφήτης μήτε κατὰ πρᾶξιν μήτε κατὰ γνώσιν παρεγκλίνειν τῆς εὐθύτητος, ἥτοι τοῦ πρέποντος.

ΨΑΛΜΟΣ Λ΄.

« Λίνος ῥόδης τῷ Δαυίδ. — Οὗτος ὁ ψαλμὸς διτῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὸ ἄμαγον.

« Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου ἐν σκέπῃ τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀύλισθησεται. » — Ὁ ἐπίμονον ἔχων τὸν νοῦν τῇ βοήθειᾳ τῇ ἐκ Θεοῦ, διὰ τὸ εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἐλπίζειν, αἰεὶ δὲ οὗτος τῇ σκέπῃ τοῦ οὐρανοῦ Θεοῦ διαίξει, τουτίστιν ὑπὸ Θεοῦ φυλαχθήσεται πάντοτε.

« Ἐρεῖ τῷ Κυρίῳ, Ἄντιλήπτωρ μου εἶ, καὶ καταφυγή μου. » — Ἐρεῖ τῷ Θεῷ μετὰ θάρρους καὶ παρρησίας.

« Ὁ Θεός μου, ἐλπίζω ἐπ' αὐτόν. » — Ἐρεῖ πάλιν ἐνώπιον πάντων· Θεός μου οὗτός ἐστιν.

« Ὅτι αὐτός ῥύσεται σε ἐκ παγίδος θηρευτῶν. » — Ὁ λόγος ἐστράφη πρὸς τὸν ἐλπίζοντα εἰς μόνον τὸν Θεόν. Θηρευτὰς δὲ λέγει τοὺς αἰσθητοὺς ἐπιβούλους καὶ νοητοὺς.

« Καὶ ἀπὸ λόγου ταραχώδους. » — Λόγον ταραχώδη τὸν τῆς συκυφαντίας φησὶ καὶ διαβολῆς· πολὺ γὰρ οὕτως οἷδε ταρασσεν τὴν ψυχὴν.

« Ἐν τοῖς μεταφρένοις αὐτοῦ ἐπισκιάσει σοι. » — Ἐπινῶς ἔμπροσθέν σου πρόμαχος καὶ φυλάττων σε πολειμώμενον.

« καὶ ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐλπιεῖς. » — Σκεπάσει γὰρ σε καὶ ὡς νεοσσόν.

« Ὅπλις κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. » — Τῷ ὅπλι αὐτοῦ ἦτοις τῷ σταυρῷ περιφρουρήσει σε ἡ ἀλήθεια, τουτίστιν ὁ Χριστός.

« Οὐ φοβήθησθαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ. » —

Ἄπαγομένου εἴτε ἐξ ἀνθρώπων εἴτε ἐκ δαιμόνων.

« Ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας. » — Ἀπὸ βέλους ἀριεμένου ἐν ἡμέρᾳ, εἴτε πλοητῶς, εἴτε νοητῶς.

« Ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου. » — Διὰ τοῦ πράγματος ἐδήλωσε καὶ τοὺς κακούργους ἀνθρώπους, καὶ τοὺς δαίμονας, καὶ τὰ πάθη τὰ ἐν νυκτὶ ἐπορχήμενα.

« Ἀπὸ συμπτώματος. » — Σύμπτωμα μὲν ἔστι τὸ ἀπροσδοκῆτως συμβαῖνον ἀβούλητον.

« Καὶ δαιμονίου μεσημέρινοῦ. » — Ἦν πάθος ὅπερ ἐπανίσταται μετὰ τροφῆν.

« Μεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου. » — Κλίτος τὸ ἀριστορὸν ἐκάλεισε μέρος.

« Χιλιάς καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, πρὸς σὲ δὲ οὐκ ἐγγεῖ. » — Βελῶν δηλονότι τοξευθήσῃ γὰρ, φησὶ, παρὰ τῶν νοητῶν πολεικῶν, πολλὰ μὲν ἐξ ἀριστορῶν, πλείω δὲ ἐκ τῶν δεξιῶν, ἀλλ' ἀπρακτα πεσοῦνται τὰ βέλη, σοὶ δὲ οὐδὲ πλησιάσουσι μόνον δὲ τοῖς νεοσσοῖς σου ὀφθαλμοῖς γνώστη αὐτὰ, καὶ τὴν τιμορίαν τῶν ἀμαρτωλῶν δαιμόνων θεάσει. Τίς δὲ ἡ τιμορία ; Τὸ τῶν προούλων αὐτῶν ἀνευέργητον.

« Ὅτι σὺ, Κύριε, ἡ ἐλπίς μου, τὸν Ὑψίστον ἔθου καταφυγήν σου. » — Δείπει τὸ εἶπας.

« Οὐ προσελεύσεται πρὸς σὲ κακὰ. » — Κινκὰ λέγει τοὺς πειρασμούς, οὐδὲ τῆς ψυχῆς μὴ κατακρατεῖ πειρασμός, οὐδὲ οὐκαὶ τούτω προσέρχεται.

« Καὶ μάστιξ οὐκ ἐγγεῖ ἐν τῇ σκηνώματί σου. » — Οὐ γὰρ ὑπολαμβάνεται τι ἀλγεινὸν πλησιάσαι τῷ σώματι τοῦ μὴ ἐντεῦθεν βλαπτομένου τὴν ψυχὴν.

« Ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » — Ὅδοὺς τῆς πράξεως φησὶ.

« Ἐπὶ χειρῶν ἀρούσῃ σε. » — Χεῖρες ἀγγέλων αἱ σωστικαὶ δυνάμεις αὐτῶν.

« Μήποτε προσκύψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. » — Αἶθος ἢ ἀμαρτία· πῶς ἢ πολιτεία.

« Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ, καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » — Ταῦτα πάντα ὁ διάβολος ὀνομάζεται.

« Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἔλπισε, καὶ ῥύσεται αὐτόν. » — Εἰσάγει τὸν Θεὸν ὁ Προφήτης βεβαιούοντα τοὺς λόγους αὐτοῦ.

« Σκεπάσω αὐτόν, ὅτι ἔγνω τὸ ὄνομά μου. » — Γινώσκει ὅτι ὁ Θεός ὁ ἀξίως προσφερόμενος.

« Μακρότητα ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτόν. » — Τὴν αἰωνίαν λέγει ζωὴν.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΔ΄.

« Ψαλμὸς ῥόδης εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. » — Σάββατον ἔνταῦθα τὸν μέλλοντα αἰῶνα νοητέον, ὅς ἐστιν ἀργία παντελῆς καὶ κατάπαυσις τῶν ἀνθρωπείων πάντων πραγμάτων.

« Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστα. » — Διὰ τοῦ πρῶτου καὶ τῆς νυκτὸς πάντα τὸν χρόνον ἐδήλωσε· καὶ διὰ μὲν τοῦ ἐλέους τῆς περὶ ἡμᾶς εὐεργεσίας, διὰ δὲ τῆς ἀδικίας τὴν κατὰ τῶν ἀδικούντων ἐκ-

δίκησιν· πολλάκις γὰρ ἀλήθειαν τὴν δικαιοσύνην ἄκακος τῆ αἰωνίῳ ζωῆ· πολυπληθὴς δὲ τῆ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν.

« Ὅτι εὐφρανὰς με, Κύριε, ἐν τῷ ποιήματί σου. » — Ποίημα λέγει τὴν σύμπασαν σίσθητὴν κτίσιν ὀλικῶς. Ἰὰ δὲ εἶδη ταύτης τὰ κατὰ μέρος καὶ τὴν συντήρησιν καὶ διαμονὴν καὶ πρόνοιαν, καὶ τὰς ἀρρήτους οἰκουνομίας τοῦ Θεοῦ χειρῶν ἔργα φησί.

« Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, σφόδρα ἐθαύνηθησαν οἱ διαλογισμοί σου. » — Διαλογισμοὺς φησι τὰς βουλάς καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ· διὰ δὲ τοῦ ἐθαύνηθησαν τὸ ἀνεπίκτον τούτων ὁηλοῖ καὶ ἀνεξερεύνητον.

« Ἄνθρωποι ἀφρων ὃ γινώσκεται, καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα. » — Τῆς θείας φρονήσεως ἄμυρος οὐ νοήσει ταῦτα, ὅτι ὁηλοῦν μεγάλα καὶ θαυμαστά σου τὰ ἔργα καὶ ἡ βουλή καὶ σοφία σου ἀνεξερεύνητος.

« Ἐν τῷ ἀνατεῖλαι τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὡσεὶ χόρτον, καὶ διέκυψαν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. » — Ὁ καὶ περιττός. Ἰδὲ δὲ διέκυψαν ἀντὶ τοῦ ἐβλάστησαν, ἔφυσαν, διέκυψαν τῆς γῆς. Φησὶ γοῦν, Ἐπληθύνθησαν οἱ πονηροὶ ἐνταῦθα, ἵνα κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα τὴν ἐν γέννησι κληρώσονται ἀπώλειαν· ἡ γὰρ αὐξήσις τῆς πονηρίας τοιοῦτον ἔχει τὸ τέλος.

« Σὺ δὲ ὕψιστος εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε. » — Σὺ δὲ τὸ ὕψος τοῦ κράτους αἰώνιον ἔχεις.

« Ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, ὅτι οἱ ἐχθροὶ σου ἀπολυῶνται καὶ διασκορπισθήσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀνομίαν. » — Ἐχθροὶ Κυρίου πάντες οἱ τῷ ἀποστάτῃ διαβόλιῳ πεινόμενοι, ὅτινες ἀπολυῶνται ἐν γέννησι καὶ εἰς τὰς διαφόρους κολάσεις διασκορπίζονται.

« Καὶ ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρωτες τὸ κέρασ μου. » — Κέρασ τοῦ Δαυὶδ ὁ Χριστὸς, ὃς μεγαλυνθήσεται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς παγκοσμίου κρίσεως ὑπερβαλλόντως πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ταπεινωθέντων αὐτῷ.

« Καὶ τὸ γῆρας μου ἐν ἑλαίῳ πίονι. » — Λείπει τὸ ἔσται ἐπεὶ γὰρ, φησὶν, ἔγνωμεν ὅτι οὕτως τὸ κέρασ μου ὑψωθήσεται, τὸ γῆρας μου διαυξήσεται ἐν ἑλαίῳ πολλῷ.

« Καὶ ἐπέιδεν ὁ ὀφθαλμὸς μου ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου. » Τὸ ἐπέιδεν ἀντὶ τοῦ ἐπόψεται. Ἐλλείπει δὲ τῷ ῥητῷ τὴν ἐκδίνησιν. Ἐχθροὺς δὲ νητέους τοὺς δαίμονας καὶ τοὺς ἀσεβεῖς.

« Καὶ ἐν τοῖς ἐπανισταμένοις ἐπ' ἐμὲ πονηρευομένοις ἀκούσεται τὸ οὖς μου. » — Πάλιν τοὺς αὐτοὺς λέγει ἐπανισταμένους ἐπ' αὐτὸν καὶ πορευομένους ἀσυνδέτως. Ἀκούσεται δὲ τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότητος ἀπόφασιν· τοῦτο γὰρ ἑλλείπει τῷδε τῷ ῥητῷ.

« Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει· ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ δισβάνῳ πληθυνθήσεται. » — Τὸ ταχυμάραντον τῶν ἁμαρτωλῶν διὰ τοῦ χόρτου ὁηλώσας, τὸ ἀειθαλὲς τοῦ δικαίου διὰ τοῦ φοῖνικος δεδήλωκε· διὰ δὲ τῆς κέδρου τὸ πολυπληθὲς· πεπληθυσμένη γὰρ βύτη ταῖς κόμαις. Ἀειθαλὲς μὲν οὖν ἔσται ὁ δι-

κακος τῆ αἰωνίῳ ζωῆ· πολυπληθὴς δὲ τῆ ἀφθονία τῶν ἀγαθῶν.

« Μεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου ἐν ταῖς ἀβύλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσιν. » — Περιζωννύμενοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἀληθῶς πιστῶν, κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἐν ταῖς οὐρανίαις μοναῖς τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐνδείξονται, τὰς ποικίλας ἀπολαύσεις τῶν πολυειδῶν ἀγαθῶν.

« Ἐτι πληθυνθήσονται ἐν γῆρει πίονι. » — Ἰῆρας πῶν φησι τὸ βαθύτατον. Διὰ τούτου δὲ τὴν μέλλουσαν παρεδύλωσε τελειότητα, ἐν ἣ πολλὰπλάσιοι ἄγαν δέξονται· τὸν τῆς δικαιοσύνης καρπὸν οἱ δίκαιοι καὶ εὐπάθως τὰς ἀρρήτους ἀπολαύσεις κερδήσαντες, ὥστε εἰπεῖν γεγηθειὰ ψυχῆ, Ὅντως δίκαιος ὁ Κύριος ὁ ἀποδιδούς ἐκάστην κατὰ ἔργα αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΒ΄.

« Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ προσασθῆναι, ὅτε κατήκιστο ἡ γῆ, αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαυίδ. Κύριος ἰσχυρίλευσεν. » — Ὁ Χριστὸς βασιλεύων ὡς Θεὸς ἐβασίλευσε καὶ ὡς ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀνάστασιν· ἡ βασιλεία ὑποληπτέον τὸν κατ' ἐπίγνωσιν.

« Εὐπρίπειαν ἐνεδύσατο, ἐνεδύσατο Κύριος δυνάμιν καὶ περιεζώσατο. » — Τὴν ὡς Θεῷ πρέπουσαν αὐτῷ δούξαν καὶ δυναστείαν καὶ ἐξουσίαν ἐφάνερωσε, καὶ τὴν πρότερον κρυπτομένην θείαν δούξαν αὐτοῦ, ἣν καὶ περιεζώσατο, τουτέστι ἠὔρεπίσατο πρὸς καθαίρεσιν τῶν ἀποστατικῶν δυνάμεων.

« Καὶ γὰρ ἰστερεύσει τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » — Οἰκουμένην φησὶ τὴν ἐν ὕλῳ τῷ κόσμῳ καθολικὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν.

« Ἐτοιμος ὁ θρόνος σου ἀπὸ τότε, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. » — Ἐδραία ἡ βασιλεία σου ἀπ' ἀρχῆς.

« Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » — Ποταμοὺς ἐνταῦθα φησὶ τοὺς ἀποστόλους, οἵτινες ὑψωσαν τὰς φωνὰς αὐτῶν εἰς τὸ κήρυγμα.

« Ἄρουσιν οἱ ποταμοὶ ἐπιτρέψεις αὐτῶν. » — Ποταμοὺς νῦν φησὶ τοὺς ὑστερον διδασκάλους, οἵτινες ταῖς ὁδοῖς τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας ἐπηκολούθησαν· ἐπιτρέψεις γὰρ εἰσὶν αἱ τομαὶ ὡς χαράττυσιν οἱ ποταμοὶ, ἐπιτρέποντες τὴν γῆν ἐν τῷ φέρεσθαι. Ἰδὲ δὲ ἀρουσιν ἐνταῦθα ὁηλοῖ τὸ λήψονται.

« Ἀπὸ φωνῶν ὕδατων πολλῶν. » — Ὑδατα πολλὰ νητέον τοὺς ἀποστόλους καὶ λοιποὺς διδασκάλους· φωνὰς δὲ αὐτῶν τὰς διδασκαλίας· θάλασσαν δὲ τὴν πληθὺν τῶν πιστευσάντων ἔθνῶν· μετεωρισμοὺς δὲ τὰς πρὸς Θεὸν ὑψώσεις τῶν διανοιῶν.

« Θαυμαστὸν ἐν ὑψηλοῖς ὁ Κύριος. » — Μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς πράγμασιν ἥως τοῖς βῆθεισι μετεωρισμοῖς θαυμαστός ὁ Κύριος, ὁ κατορθώσας τὰ θαυμαστά.

« Τὰ μαρτύριά σου ἐπιστώθησαν σφόδρα. » — Δὲ περὶ σοῦ μαρτυρικὰ προφητεῖαι λίαν ἐδείχθησαν ἀληθεῖς.

« Τὸ οἶκόν σου πρέπει ἅγλασμα, Κύριε, εἰς μακρότητα ἡμερῶν. » — Οἶκος Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν ἣ πρέπει τὸ εἶναι ἅγια διηγουσῶς καὶ μα-

λυσμου καθαρότητος παντός ὡς ἔνοικον ἐχοῦσι τὸν ἄντως ἅγιον.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΓ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ τετραῶν Σαββάτου. Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος. » — Θεὸς ἐκδικητῆς ὁ Κύριός ἐστι. Παρηγορίαν ὁ ψαλμὸς τοῖς ἀδικουμένοις εἰσφέρει.

« Θεὸς ἐκδικήσεων ἐπαβρῆσιάσατο. » — Τὸ ἐπαβρῆσιάσατο ἀντὶ τοῦ παβρῆσιάζεται, τουτέστι τὴν ἑαυτοῦ σανερώσει δίκαιοκρισίαν.

« Ἀψώθητι ὁ κρίνων τὴν γῆν· ἀπόδος ἀνταπόδωσιν τοῖς ὑπερηφάνοις. » — Ὑπερηφάνους λέγει τοὺς δυναστας ὡς τῶν πενήτων καταφρονούντας.

« Φθέγγονται καὶ λαλήσουσιν ἀδικίαν. » — Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Ἔως πότε λαλήσουσι πάντες. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἀδικίαν.

« Χήραν καὶ ὄρφανὸν ἀπέκτειναν· καὶ προσήλυτον ἐφόνευσαν. » — Ἀποκτενεῖ καὶ φονεύσει πᾶς ὁ ἀρπάξων τὰ ἀλλότρια· προσήλυτος δὲ παρὰ μὲν Ἰουδαίοις ὁ ἐξ ἔθνων τῷ Ἰουδαϊσμῷ προσελθὼν, παρ' ἡμῶν δὲ ὁ πάρισκος.

« Καὶ εἶπαν· Οὐκ ὄψεται Κύριος, οὐδὲ συνήσει ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ. » — Τὸ συνήσει ἀντὶ τοῦ γινώσεται.

« Σύνετε δὴ ἄφρονες ἐν τῇ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. » — Ἐπίγνωτε τὰ πᾶσι γινώριμα.

« Ὁ φυτεύσας τὸ σῶν οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν οὐχὶ κατανοεῖ; » — Τὸ κατανοεῖ ἀντὶ τοῦ ὄρα.

« Ὁ παιδεύων ἔθνη οὐχὶ ἐλέγξει; » — Ἄ καὶ τὰ μὲν νόμον δεξιόμενα θεῖον ἔθνη παιδεύων καὶ συνετίζων διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς νόμων δι' ὧν οἱ πταίνοντες κολάζονται, οὐχὶ ἐλέγξει, τουτέστι κολάσει παρνομοῦντας ὑμᾶς;

« Ὁ διδάσκων ἀνθρώπων γινώσιν. » — Ὁ χορηγὸς τῆς γνώσεως Θεὸς πάντως γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν τὰ ἀνθρώπινα φρονούντων καὶ γήϊνα, καὶ διὰ τοῦτο περὶ τὴν θεϊαν πρόνοιαν ἀμαρτανόντων ὅτι εἰσὶ ψευθεῖς καὶ ἐσφαλμένοι.

« Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, Κύριε. » — Ὅν ἂν συνετίσῃς τῇ παρὰ σοῦ διδασκαλίᾳ.

« Καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν. » — Εἴτε τοῦ φυσικοῦ εἴτε τοῦ γραπτοῦ.

« Τοῦ πράξαι αὐτὸν ἀφ' ἡμερῶν πονηρῶν. » — Ἦς μὴ σχετλιάζειν αὐτόν, μὴ ἀγανακτεῖν ἐκ τῶν ἐπιπόνων ἡμερῶν, ὅτι ἡ κακία καιακυριεῖ, ἀλλ' ὑπομένειν τε καὶ μακροθυμεῖν ἕως ἂν πᾶς ὁ τῶν θεϊῶν ἐντολῶν παραβάτης εἰς βόθρον ἐκβληθῇ αἰθίου κακίσεως.

« Ἔως οὐ ὀρυγῇ τῇ ἀμαρτωλῇ βόθρος. » — Ἔως ἂν ἡ αὐτοδικαιοσύνη Χριστοῦ ἐκ τῆς νῦν ἀνοχῆς ἐπὶ τὴν μέλλουσαν κρίσιν τροπῇ καὶ ἐχομένη (ἐχόμενου) καὶ ἐγγὺς αὐτοῦ πάντες οἱ δίκαιοι.

« Τίς ἀναστήσεται μοι ἐπὶ πονηρευομένοις; » — Τίς βοθηθήσει μοι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐχθρῶν τῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοητῶν;

« Ἦ τίς συμπαραστήσεται μοι ἐπὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, » — Παραταπτομένη κατὰ τῶν δυσμῶν.

« Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἐδοκίμησέ μοι· παρὰ βραχὺ προφύκητε τῷ ἔθῃ ἢ ψυχῇ μου. » — Ἄντι τοῦ ἐνφύκησεν. Ἄθῃν δὲ λέγει τὸν κίνδυνον, εἴτε τὸν σωματικὸν εἴτε τὸν ψυχικόν.

« Εἰ ἔλεγον, Σεσάλευται ὁ πούς μου· τὸ ἔλεός σου, Κύριε, ἐβούθη μοι. » — Εἰ ἐξομολογούμην τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν τῆς σῆς φιλανθρωπίας ἐτύγγαλλον.

« Κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου εὐφραναν τὴν ψυχὴν μου. » — Ἀναλογουῦσαν ταῖς ὀδύνας μου ταῖς ἐν τῇ καρδίᾳ μου παρὰ σοῦ ἐδεχόμεναι παραψυχῆν.

« Μὴ συμπροσέσθῃ σοι θρόνος ἀνομίας. » — Θρόνον ἀνομίας τὸν δαιμονικὸν ὀνομάζει ἑσμὸν διὰ τὸ τὴν ἀνομίαν ἐν αὐτοῖς καὶ βασιλεύειν καὶ ἀναπαύεσθαι. Εὐχεται δὲ, μᾶλλον δὲ προφητεύει τύπῃ εὐχῆς μὴ τοὺς δαίμονας συμπαρεῖναι κρίνοντι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ πρὸ τῆς αὐτοῦ καθόδου τὴν ἡτοιμασμένην ἐκεῖνοις κληρώσασθαι γένναν, ἵνα μὴ λίαν ὄντες μισάνθρωποι κατηγορῶσι τῶν δικαίων, εἴ τι καὶ παρὰ γνώμην τούτοις ἡμάρτηται.

« Ὁ πλάσσει κύπον ἐπὶ πρόσταγμα. » — Ὁ δαιμονικὸς ἑσμός ἐπὶ τὸ ἐλαφρὸν πρόσταγμα τοῦ Χριστοῦ κύπον πλάσσει, κατασκευάζων ἐφ' ἑαυτὰς τὰς κυριακὰς ἐντολὰς ἐπιπόνους, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὰς παρατιτουμένου.

« Θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου. » — Τὴν αἰτίαν λέγει δι' ἣν ἀπεύχεται τὸν δαιμονικὸν ἑσμὸν παρεῖναι τῇ κριτηρίῳ τοῦ Χριστοῦ· πάρισσι γὰρ, φησὶν, οἱ δαίμονες· θήραν στήσουσιν ἐπὶ τὸν δίκαιον, κακηγοροῦντες παντοίως διαμισοῦντας ὑπερβολῆν.

« Καὶ αἷμα ἀθῶον καταδικάζονται. » — Τὸν ἀθῶον φησι περιφραστικῶς, ὃν, εἰ πάρισιν οἱ δαίμονες, κατάδικον ποιήσουσιν ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς.

« Καὶ ἐγένετό μοι Κύριος εἰς καταφυγὴν. » — Ὁ παρφυγκίως ἀντὶ μέλλοντος.

« Καὶ ὁ Θεὸς μου εἰς βοηθὸν ἐλπίδος μου. » — Βοηθὸς τῆς ἐλπίδος μου ἦτοι βοηθὸς ἐμοῦ τοῦ ἐλπίζοντος ἐπ' αὐτόν.

« Καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς Κύριος τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν· ἀφανεῖ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. » — Οὐδαμοῦ γὰρ φανήσονται διὰ τὸ κατακεχῶσθαι τῷ ἡτοιμασμένῃ τούτοις πυρὶ.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΔ'.

« Αἶνος ψῆδης τῷ Δαυΐδ. Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ· ἀλαλάξωμεν τῷ θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν. » — Ὡς νεικηκῆτα τοὺς τυραννοῦντας δαίμονας ἐπιφαίνει.

« Προφθάτωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει. » — Προλάθωμεν τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ἐξαγορεύσει τῶν πεπλημμελημένων, τουτέστι πρὸ θανάτου μετανόησωμεν· τὸν γὰρ ἀποθανόντα ἡδὴ κατέλαβεν ἡ β' ἔλευσις τοῦ Χριστοῦ.

« Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς θεοὺς. » — Εἰ καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη

ὁ Κύριος, πέπονθε δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ θεὸς μέγας ἐστὶ, καὶ πάντων ἐξουσιαστὴς καὶ ὑπομιουργός.

« Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. » — Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ τὰ ὕψη τῶν ὄρεων αὐτοῦ εἰσὶν. » — Αὐτοῦ εἰσὶ κτίσματα δηλαδὴ.

« Δεῦτε προσκυνήσωμεν αὐτῷ καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. » — Προσκυνήσωμεν ὡς δοῦλοι, προσπέσωμεν ὡς τῆς αὐτοῦ βοηθείας θεόμενοι, κλαύσωμεν ὡς ἁμαρτωλοί.

« Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς λαὸς νομῆς αὐτοῦ. » — Ὡς παρατρεφόμενοι καὶ προσκομίζομενοι.

« Καὶ πρόβατα χειρὸς αὐτοῦ. » — Ὡς παρ' αὐτοῦ ἰθυνόμενοι καὶ διεξάγόμενοι.

« Σήμερον εἰάν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσῃτε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν. » — Τὸ σήμερον ἀορίστως τοῦ ἐν αἴῳ δέποτε καιρῷ.

« Ὡς ἐν παραπικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. » — Παραπικρασμὸν τὴν ἀντιλογίαν φησὶ καὶ ἀπήνευεν.

« Οὐ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. » — Ὅπου δισταζόντες τὴν ἐμὴν δύναμιν ἐδοκίμαζον. Εἰσήγαγεν αὐτὸν Κύριον διαλεγόμενον ὁ Δαυὶδ.

« Τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ. » — Τὸ προσώχθισα ἀντὶ τοῦ ἐπαχθῶς ἔσχον, δυσηρεστήθην.

« Καὶ εἶπα· Ἄει πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. » — Ἦτοι ἀστατοῦσιν αὐτοί, οὐκ ἔγνωσαν. Τὸ δὲ ἀντὶ τοῦ γάρ. Ἰνώσιν δὲ λέγει τὴν διὰ πράξεως ὑδοὺς δὲ τὰς ἐντολάς.

« Ὡς ὄμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. » — Ἄβαν βεβαίως ἀποφηνάμεν ἐν τῷ ὀργισθῆναί με, Ἄει εἰσέλθωσιν εἰς τὴν παρ' ἐμοῦ ἐπηγγελμένην αὐτοῖς γῆν, τὴν τεσσαράκονταετοῦς μεταδόσεως καὶ πλάνης κατάπαυσιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΓ΄.

« Ὡδὴ τῷ Δαυίδ, ὅτε ὁ οἶκος ὠκοδόμητο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· ἄσατε τῷ Κυρίῳ, πᾶσα ἡ γῆ· ἄσατε τῷ Κυρίῳ, εὐλογήσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » — Ἐπι καινοῖς πράγμασι καινῆς χρείας τῆς ὑμνωδίας, καὶ ὅτι τὰ Χριστιανικὰ πάντα καινὰ, πρὸς τὰ παλαιὰ δηλονότι καὶ νομικὰ.

« Εὐαγγελίζεσθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » — Διαγγέλλετε αὐτὸ καὶ κηρύσσετε τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην τῷ κόσμῳ σωτηρίαν διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως.

« Ἀναγγείλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐν πᾶσι τοῖς λαοῖς τὰ θαυμάσια αὐτοῦ. » — Δόξα τῷ δεσπότη τῷ ὑπὲρ ὁούλων παθεῖν.

« Ὅτι μέγας Κύριος, καὶ αἰνετός σφόδρα φανερός ἐστιν ὑπὲρ πάντας τοὺς θεούς. » — Δύναται γὰρ καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι κολάζειν, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ οὐ σώμα μόνον ἀλλὰ καὶ ψυχὴν· οἱ δὲ θεοὶ τῶν ἐθνῶν οὐδαμῶς· ὁ γὰρ δοκῶσι δύνασθαι, φαντασία ἐστὶ καὶ οὐκ ἀλήθεια.

« Ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Ὁ δ'

Κύριος τοὺς οὐρανοὺς ἐπαίτησεν. » — Ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν ἐδήλωσεν.

« Ἐξομολόγησις καὶ ὠραιότης ἐνώπιον αὐτοῦ. » — Οἱ δ' ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ἐκείνων ἀπολύσεως ὠραῖοι γινόμενοι τὰς ψυχὰς οἰκείωσιν ἔχουσι πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν ἔξω. Τοὺς ἔχοντας ὑπεδήλωσεν.

« Ἀγιωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ. » — Ἁγιάσμος ἐστὶν ἡ ναὸς αὐτοῦ, ὃν ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων ἐδείματο, ὅς ἔχει καθαρότητα (καὶ γὰρ ἀναμάρτητος) καὶ μεγαλοπρέπειαν. Ἔργα δὲ εἰργάσατο μεγάλα, ὄντως ἐπιπρεπῆ.

« Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ, αἱ πατρίαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν καὶ τιμὴν. » — Τὰς τῶν ἱερέων καὶ διδασκάλων ὑμηγύρεις πατριάς οἶδαμεν πνευματικὰς τῶν ἐθνῶν.

« Ἐνέγκατε τῷ Κυρίῳ δόξαν ὀνόματι αὐτοῦ. » — Δόξα μὲν καὶ δι' ὑμνολογίας προσφέρεται τῷ θεῷ, τιμὴ δὲ διὰ τῆς σεμνῆς πολιτείας ἡμῶν.

« Ἄρατε θυσίας, καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλάς αὐτοῦ. » — Θυσίαι ὄντως αἱ ἀρεταί, αὐλαὶ δὲ τοῦ θεοῦ αἱ τῶν πιστῶν ἐκκλησίαι, πολλαὶ μὲν τῷ ἀριθμῷ, μία δὲ τῇ πίστει· τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ ἐπαγομένου. Ἐδήλωσε δὲ ὁ προφήτης ἀπάσης ἀρετῆς εἶναι τοὺς διδασκάλους ἀρχέτυπά τε καὶ ὑποδείγματα.

« Σαλευθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » — Μετακινήθητωσαν τῇ ἐπιφανείᾳ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν.

« Καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » — Ἦδε κάκεισε πλανωμένῃ, πρώτῃ, νῦν εἰς τὴν εὐθειαν ἤδρασε πίστιν τὴν παγκόσμιον Ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἧς ἄδου πύλαι οὐ κατισχύσουσι.

« Κρίνει λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » — Κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν.

« Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιέσθω ἡ γῆ. » — Ὁ γὰρ οὐράνιος, εἶτα ἐπίγειος τῷ οὐρανίῳ καὶ τῷ ἐπιγείῳ κόσμῳ σωτηρίαν ἐχαρίσατο.

« Σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » — Διὰ τῆς θαλάσσης τοὺς νησιώτας ἐδήλωσε· διὰ τῶν πεδίων δὲ καὶ τῶν ξύλων τοῦ ὄρυμ῏ο τοὺς ἐν πεδίοις οἰκοῦντας καὶ τοὺς ἐν ὄρεσιν· εἰώθασιν δὲ οἱ προφῆται καὶ τοὺς ἀψύχοις περιτιθέσθαι χαρὰν, ὅταν ὑπερέβησαν εὐφροσύνην ἐμφῆναι βούλωνται. Τὸ σαλεύεσθαι δὲ ποῦ μὲν δηλοῖ τὸ μετακίθεσθαι καὶ μεταβάλλεσθαι, ποῦ δὲ τὸ ὑπὸ φόβου ταραττεσθαι, ποῦ δὲ τὸ ὑφ' ἠδονῆς σκιρτᾶν, ὡς ἐνταῦθα.

« Ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται. » — Ἐξουσι τὰ σύμπαντα ἠδονὴν ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔρχεται κατορθῶσαι τὴν οἰκουμένην.

« Ὅτι ἔρχεται κρίνειν τὴν γῆν. » — Διὰ τοῦτου τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Κυρίου ἐσήμανε, καθ' ἣν ἀποδώσει ἐκάστην κατὰ ἔργα αὐτοῦ.

« Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. » — Ἐν δικαιοσύνῃ μὲν ὡς

ἀπροσωπόληπτος, ἐν ἀληθείᾳ δὲ, ὡς πάντα εἰδώς, Α καὶ διὰ τοῦτο ἀπαραλογίστως κρίνων τὸν δίκαιον.

ΨΑΛΜΟΣ 17.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ὅτι ἡ γῆ αὐτοῦ καθίστατο. Κύριος ἐβασίλευσεν· ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ· εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί, νεφέλη καὶ γνόφος κύκλω αὐτοῦ. » — Νεφέλη καὶ γνόφος ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, ὡς ὑποκρύπτουσα τὴν θεότητα.

« Δικαιοσύνη καὶ κρίμα καθήρθωσι τοῦ θρόνου αὐτοῦ. » — Ὁ θρόνος γὰρ, ἦγον ἡ κατ' ἐπίγνωσιν αὐτοῦ βασιλεία, δικαιοσύνην καὶ κρίσιν ἀδέκαστον, τοῦ μὲν τυράννου καθαίρειν, τῶν δὲ τυραννομένων ἐλευθερίαν.

« Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύεται. » — Ταῦτα τοῦ καιροῦ τῆς παγκοσμίου κρίσεως.

« Καὶ φλογεῖ κύκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » — Β Ἰὸ κύκλω ἀντὶ τοῦ πανταχοῦ.

« Ἐβρᾶναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ. » — Ἀστραπὰς λέγει τὴν ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ διελευσομένην δόξαν αὐτοῦ καὶ λαμπρότητα.

« Εἶδε, καὶ ἐσαλεύθη ἡ γῆ. » — Ἰδόντες τὸν κριτὴν τρομάζουσι πάντες οἱ γηγενεῖς.

« Τὰ ὄρη ὡσεὶ κηρὸς ἐτάκησαν ἀπὸ προσώπου Κυρίου. » — Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες καὶ βσιλεῖς κηροῦ δίκην πυρὶ πελάζοντος τῷ φόβῳ διαλυθήσονται.

« Αἰσχυνοθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς. » — Καὶ γὰρ τὸν ἀληθινὸν ἰδόντες Θεὸν ἄβύρτητον κληρώσονται τὴν αἰσχύνην οἱ τοῖς εἰδώλοις λατρεύσαντες.

« Προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ. » C — Αὐτῷ γὰρ κλῖμπει γόνυ πλῆθος ἅπαν ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων.

« ἤκουσε καὶ εὐφράνθη Σιών, κτλ. » — Σιών λέγει τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν· θυγατέρα δὲ τῆς Ἰουδαίας τὰς κατὰ τόπους μερικὰς συνχωγὰς τῶν ἀπίστων. ἤκουσε δὲ τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ εὐφράνθη ἕνεκεν τῆς δικαίας αὐτοῦ κρίσεως, ὅτι ἀποδώσει τοῖς μὲν ὄντως πιστοῖς ἀνάπαυσιν αἰώνιον, τοῖς δὲ ἀπίστοις ὁμοίως κόλασιν αἰώνιον.

« Ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ ῥύσεται αὐτούς. » — Ἀμαρτωλὸς κυρίως ὁ διάβολος, ὡς πάσης ἀμαρτίας δημιουργός.

« Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ εὐφροσύνη. » — Ἀντιχρονία· « Λάμπουσι γὰρ, φησί, δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος. »

« Εὐφράνθητε δίκαιοι ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐξομολογεῖσθε τῇ μνήμῃ τῆς ἀγιωσύνης αὐτοῦ. » — Εὐχαριστεῖτε ἐν τῷ μνημονεύειν, ὅτι ἡγιασθητε παρ' αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ 18.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἕσμα καινόν· ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν ὁ Κύριος. » — Τὸ θαυμαστότερον τοῦ τὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαι καὶ τὰλλα κατορθῶσαι ὅσα διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον·

« Ἔσωσαν αὐτῷ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἅγιος αὐτοῦ. » — Ἐπανεσώσατο αὐτῷ ἡ οἴκηλα ἀν-

τίληψις τοὺς ἀίχμαλωτισθέντας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ δούλους.

« Ἐγνῶριξε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » — Ἐφάνερωσε τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην διὰ τῶν ἀποστόλων ἐν πάσι τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι ἦλθε σῶσαι μὲν ἡμᾶς, καθελεῖν δὲ τὸν παλῆμιον.

« Ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. » — Πάλαι ὁ Θεὸς ἐπαγγελάμενος τῇ Ἀδραὰμ ἐλεῖσαι τὸ γένος αὐτοῦ, τουτέστι τοὺς ἐξ Ἰακώβ· ὁ γὰρ Ἠσαῦ μεμίστηται καὶ ἀποδέδληται· δι' ὅρκου τε βεβαιώσας ὅτι ἀληθεύσει· ὕστερον ἐμνήσθη τοῦ ἐπαγγελθέντος ἐλέους, καὶ τῆς βεβαιωθείσης ἀληθείας, ἐν τῷ Ἰακώβ γενέσθαι, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐκεῖθεν ἀναλάμψαι καὶ σῶσαι πάντας τοὺς πιστεύσαντας ἀληθῶς εἰς αὐτόν· αὗτοι γὰρ καὶ Ἰακώβ καὶ οἶκος Ἰσραὴλ διὰ τὴν πρὸς Χριστὸν τὸν ἐξ Ἰακώβ οἰκειώσιν τὴν διὰ πίστεως.

« Εἶδον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » — Ἐνώπιον αὐτῶν ἀποκαλυφθὲν διὰ τῶν ἀποστόλων.

« Ψάλλετε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν κιθάρᾳ καὶ φωνῇ ψαλμοῦ. » — Ψάλλει ἐν κιθάρᾳ ὁ διὰ τῆς πρακτικῆς δοξάζων Θεόν· ὁ δὲ διὰ θεωρίας ἕμνος φωνῇ ψαλμοῦ εἶη ἄν.

« Ἐν σάλπιγγιν ἐλαταῖς, καὶ φωνῇ σάλπιγγος καρατίνης. » — Αἱ τέσσαρες γὰρ εὐαγγελικαὶ σάλπιγγες εἶπουν διδασκαλίαι, ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χαλκευθεῖσαι καὶ κατασκευασθεῖσαι ὡς εὐηχοὶ πρὸς μίαν συνάπτονται κερατίνην, ἦγουν ζωηράν· ἐκ ζωῆς γὰρ τὸ κέρας. Φωνὴν δὲ νοητέον τὴν συμφωνίαν τὴν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς καὶ τοῖς δόγμασι.

« Σαλευθήτω ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » — Τὸ σαλεύεσθαι ποτὲ μὲν δηλοῖ μετακίνησιν καὶ μεταβολήν, ποτὲ δὲ σκίρτησιν ἐκ χαρᾶς, ἄλλοτε τρόμον ἐκ φόβου, ὅτε δὲ ἔκστασιν ἐκ θαύματος θαυρόδησίν τε καὶ ὄλως ταραχῆν.

« Ποταμοὶ κρυθήσουσι χειρὶ ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Ποταμοὺς ὑποληπτέον τοὺς τὰ ῥεῖθρα τῆς διδασκαλίας προχέοντας, οὓς κρυτεῖν ἐν χειρὶ διακελεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστι τὸν τῆς διδασκαλίας ἦχον ἐν πράξει ἀποστελεῖν· μακάριος γὰρ ὅς ποιήσει· καὶ οὕτως διδάξει.

« Τὰ ὄρη ἀγαλλιᾶσονται ἀπὸ προσώπου Κυρίου ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἦκει κρίναι τὴν γῆν. » — Ὅρη λέγει νῦν τοὺς ὑψηλοὺς τὴν διάνοιαν.

« Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. » — Τὸ ἀληθὲς καὶ εὐθὲς, τὸ δὲ ψεῦδος καὶ σκολιόν.

ΨΑΛΜΟΣ 19.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυίδ, Κύριος ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθησαν λαοί. » — Τοῦ Χριστοῦ βασιλεύσαντος Ἰουδαῖοι μὲν ἐκμικνέσθησαν, ἡ δὲ οἰκουμένη μετατιθέσθω πρὸς τὴν εὐσεβείαν.

« Ὅτι φοβερόν καὶ ἅγιόν ἐστιν. » — Φοβερόν μὲν τοῖς ἐχθροῖς, ἐλαύνον καὶ μαστιζόν αὐτούς, ἅγιον δὲ τοῖς οἰκειοῖς, ἀγιάζον καὶ καθαίρον αὐτούς.

« Καὶ τιμὴ βασιλείας κρίσιν ἀγαπᾷ. » — Τὸ ἀξίωμα τοῦ βασιλέως δικαιοσύνην ἀγαπᾷ· διὸ βοηθήσει

μὲν τοὺς τυραννουμένους, καταβαλεῖ δὲ τὸν τυραννοῦντα διάβολον.

« Σὺ ἡτοίμασας εὐθύτητας. » — Σὺ δέδωκας τὸν νόμον ἐν ᾧ εὐθετήθητι.

« Ἰψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ· ὅτι ἅγιός ἐστιν. » — Ἰποπόδιον τοῦ Χριστοῦ κατὰ μὲν τὴν θείαν αὐτοῦ φύσιν ἡ ἀγία εὐχὴ αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ὁ σταυρὸς, ἐφ' οὗ ἕστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ προσηλωθέντες.

« Καὶ ἐκδοκῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν. » — Εἶγε τις εὐρίσκεται ἀνθιστάμενος.

« Ἰψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὄρος ἅγιον αὐτοῦ, ὅτι ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. » — Καὶ προσκυνεῖτε, δηλονότι τὸν Κύριον, ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει αὐτοῦ. Ὅρος δὲ ἅγιον ἡ Σιών καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ τὸ ὕψος τῆς θεογνωσίας.

ΨΑΛΜΟΣ ΛΘ΄.

« Ψαλμὸς εἰς ἐξομολόγησιν. Ἀλκλάξατε τῷ Θεῷ, πᾶσα ἡ γῆ· δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν εὐφροσύνῃ. » — Τῷ ἀπαλλάξαντι ἡμᾶς τῆς πικρᾶς τυραννίδος τοῦ διαδόλου.

« Αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς. » — Τοῦτο ἐστὶ, Θεοῦ ἐσμὲν ποίημα καὶ οὐχ ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ δοκοῦσιν οἱ πατέρες ποιεῖν τὰ τέκνα, ἀλλ' οὐδ' ὁ Θεὸς ταῦτα ποιεῖ. Οἱ δὲ πατέρες μόνον διακονοῦσι τῷ Θεῷ προστάγματι.

« Εἰσέλθετε εἰς τὰς πύλας αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ ἐν ὕμνοις. » Πύλας καὶ αὐλὰς Θεοῦ τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησίας καλεῖ.

« Δίνετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ὅτι χρηστὸς Κύριος· εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ἕως καὶ γενεᾶς ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ. » — Ἀλήθειαν εἶργον ἐνταῦθα τὸ τῶν θείων ἐπαγγελιῶν ἀψευδές.

ΨΑΛΜΟΣ Ρ΄.

« Τῷ Δαυὶδ ψαλμὸς. Ἐλθὼν καὶ κρίσιν ἔσονται σοι, Κύριε. » — Ἰπομνήσω σου μετ' ᾧδῆς, Κύριε, τὸν ἔλεον καὶ τὴν κρίσιν· ἐλεήμων γὰρ ὑπάρχεις καὶ δικαίος.

« Ψαλῶ καὶ συνήσω ἐν ὁδῷ ἀμύμων. » — Ὁδῶν πολιτευόμενος ἀμύμων, ψαλῶ σοι, καὶ συνήτω τὰ ψαλλόμενα, τουτόστι, ψαλῶ μετὰ συνέσειως.

« Πότε ᾄξεις πρὸς με; » — Διαπύρως ἐπιθυμοῦντα τοῦ ἐλθεῖν σε πρὸς με καὶ μονὴν μετὰ τοῦ Πατρὸς σου ποιήσασθαι παρ' ἐμοῦ.

« Οὐ προετιθέμην πρὸ ὀφθαλμῶν μου πράγμα παράνομον. » — Οὐκ ἠνειχόμεν ὄρθην ἢ κισσητῶς ἢ νοσητῶς, τουτόστι, ἐνθουμείσθαι πράξιν παράνομον.

« Ποιοῦντας παραβάσεις ἐμίσησα. » — Τοὺς παραβαίνοντας τὰς θείας ἐντολάς, εἴτε τὰς πρὸς ἀνθρώπους συνθήκας, ἀπεστρεφόμεν.

« Ἐκκλίνοντες ἀπ' ἐμοῦ τοῦ πονηροῦ οὐκ ἐγίνωσκον. » — Ἀντὶ τοῦ κατεφρόνου, καὶ ὡς μὴ γυγνοῦσαν ἡγουμένη τὴν αὐτοῦ ἐποχώρησιν· οὐ γὰρ τῆς τοῦ πονηροῦ φιλανθρωπίας ἀντέγχεσθαι, εἰ μὴ μεταβάλλοι τὸν τρόπον.

« Ἰπρηψάνω ὀφθαλμῷ καὶ ἀπλήστῳ καρδίᾳ

αὐτοῦ οὐ συνήσθιον. » — Ὡς ἀλαζόνι καὶ πλεονέκτῃ ἀνθρώπῳ ἀπὸ μέρους τὸ ἔλκον.

« Οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς. » — Ἐκείνοις προσείχον, καὶ συνέδροις ἐχρώμην τοῖς πιστοῖς ἐπιδεικνυμένοις τῷ Θεῷ ἐκ τῆς θεοφιλοῦς πολιτείας αὐτῶν.

« Ἀπλῶν ἄδικα οὐ κατεύθουν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου. » — Ἀέγων ἄδικα οὐ κατευθ. . . τὸ ἐνώπιόν μου ἐφ' οὗς ἐσπούδαζε διχλαδῆ· ἀλλ' ἐλέγχεται δηλονότι καὶ τοῦ σκοποῦ διημάρτανεν.

« Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς. » — Ἱστορικῶς μὲν ὁ μακάριος Ἰωσίας τοὺς ἐν τῇ ὑπ' ἐκείνων γῆ ὄντας ἱερεῖς τῶν εἰδώλων ἀπέκτανε καὶ πάντας τοὺς μὴ πρὸς Θεοσέβειαν ἐπιστρέφοντας ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξωλόθρευε κατὰ τὰς πρωίας, τοῦ τοιοῦτου μύσου· ἐκκαθαίρων τὴν ἱερὰν πόλιν, ὅταν τῆς διανοίας νηφούσης ἀσφαλές τῶς αἰ πράξεις γίνωνται. Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν πρωίαν ὑποληπτέον, ὅταν ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἀκτὶς ἐπιλάμπῃ τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀμαρτωλοὺς γῆς ἀποκτεινομένους, εἴτουν ἀφανιζομένους, τοὺς ἐμπαθεῖς λογισμοὺς τοὺς ἐκ τοῦ γεώδους σώματος καὶ τῶν γηίνων ἀπλῶς φουμένους, πόλιν δὲ Κυρίου τὴν εὐσεβῆ ψυχῆν. Δηλοῖ δὲ ἡ πρωία καὶ τὸ ταχέως καὶ τὸ φανερώς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ΄.

« Προσευχῇ τῷ πτωχῷ, ὅταν ἀκηδιάσῃ, καὶ ἔναντι Κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. » — Πτωχὸν ἐνταῦθα φησι τὸν θείας ἐπικουρίας δεόμενον, ἀκηδιάσαντι τῷ πολέμῳ τῶν εἴτε ὀρατῶν εἴτε ἀοράτων ἐχθρῶν. Ἐγκεινται δὲ τῷ ψαλμῷ καὶ προφητεῖαι περὶ Χριστοῦ.

« Κύριε, εἰσάκουσον τῆ προσευχῆ μου· καὶ ἡ κραυγὴ μου πρὸς σὲ ἐλθέτω. » — Ὡς ὑπὸ πυρὸς πεφρυγμένον ξύλον, οὕτω τὰ ὀστά μου κτεξηράνθησαν· ἡ γὰρ ἀθυμία τὴν ἐν αὐτοῖς φυσικὴν ἰκμάδα κατεδάπανησεν.

« Ἐπλήγη ὡσεὶ χόρτος, καὶ ἐξηράνθη ἡ καρδία μου. » — Ὡς περὶ ὁ χόρτος πληγεὶς μαραίνεται, οὕτω καὶ γὼ πληγεὶς τοῖς πειρασμοῖς ἐμαράνθη τὴν καρδίαν.

« Ὅτι ἐπελαθήμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου. » — Οἱ παλαιοὶ τὴν ὑρεξίν μνήμην καλοῦσι τροφῆς, τὴν δὲ ἀνορεξίαν λήθην τροφῆς.

« Ἀπὸ φωνῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκυλλήθη τὸ ὄστρον μου τῇ σαρκὶ μου. » — Ὁ γὰρ ἀληθῆς στεναγμὸς ἀναλίσκει τὴν πυχύτητα τῶν κρεῶν, τῶν μεσαζόντων ὁσπῶ καὶ δέρματι· τὸ δέρμα γὰρ ἰνόμενται σάρκα.

« Ὡμυκώθη πελεκᾶνι ἐρημικῶν ἐγενήθη ὡσεὶ νυκτικόραξ ἐν οἰκοπέδῳ. » — Δι' ἐκάστου τῶν εἰρημίνων ὀρνίθων τὴν ἑαυτοῦ δουλείαν ὑπέφτηεν· ὁ τε γὰρ πελεκᾶν ὑπὸ δειλίας τοῖς ἐρήμοις ἐνδαιατᾶται, καὶ ὁ νυκτικόραξ ὁμοίως τοῖς ἐρειπίοις προστρέχει τῶν οἰκημάτων, καὶ τὸ στρουθίον δὲ διὰ δειλίαν ἀγρυπνεῖ καὶ μόνον μένει ἐπὶ τοῦ δώματος, ὃ ἐστὶ τὸ ἀναι τῆς στέγης καὶ ὑπαθρον.

« Ὅλην τὴν ἡμέραν ἀνετίθιζόν με οἱ ἐχθροί μου, καὶ οἱ ἐπαινοῦντές με κατ' ἐμοῦ ὕμνου. » — Οἱ τὰ ἐμὰ θαυμάζοντες πρότερον ὕμνου ὑστερον κατὰ

τῶν ἐμῶν συμφορῶν, Μὴ πάθοιμεν, λέγοντες, ἃ ὁ θεὸς οὐκ ἐποίησεν, ἢ ὑμῶν ἐπιβουλῆς ὠμνῶν κατ' ἐμῶν.

« Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον, καὶ τὸ πόμα μου μετὰ κλαυθμοῦ ἐκίρων. » — Καὶ παρὰ τὸν τῆς τροφῆς καιρὸν ἐπὶ πρόσωπον ἐβόησεν, ἐπὶ σποδοῦ καὶ πενθῶν, τῇ ἄχνῃ τοῦ πνεύματος σποδὸν ἔσπων ἀντὶ τροφῆς, ἐφύρετο δὲ μου τὸ πόμα τοῖς δάκρυσιν.

« Ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ τοῦ θυμοῦ σου. » — Ταῦτά μοι συνέβησαν ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου, περιφραστικῶς.

« Ὅτι ἐπάραις κατέρραξάς με. » — Ὅτι ὑψώσας πρότερον, καταπεσῆν ὑστερον καὶ συντριβῆναί με παρεχώρησας.

« Αἱ ἡμέραι μου ὡσεὶ σκιὰ ἐκλίθησαν· καὶ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθη. » — Ταχέως παρήλθουσαν δίκην σκιᾶς· ἡ σκιά γὰρ τάχιστα μεταπίπτει τε καὶ παρέρχεται.

« Σὺ ἀναστὰς οἰκτειρήσεις τὴν Σιών. » — Κατὰ μὲν τὸ πρόχειρον τὴν αἰσθητὴν Ἱερουσαλήμ, κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον τὴν τῶν πιστῶν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως.

« Ὅτι καιρὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι αὐτὴν, ὅτι ἦκει καιρὸς. » — Ὅτι ἡ αἰχμαλωσία ὠρισμένος καιρὸς, τουτέστιν οἱ ἔτη πεπλήρωνται, ἢ ὅτι πάντες συνεπιτίθενται καὶ πολέμοισι τῇ Ἐκκλησίᾳ.

« Ὅτι ηὐδόκησαν οἱ δοῦλοι σου τοὺς λίθους κτύπος· καὶ τὸν χροῦν αὐτῆς οἰκτειρήσουσιν. » — Ὅτι καὶ τοὺς καταλελυμένους λίθους τῆς Ἱερουσαλήμ ἠγάπησαν οἱ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνασωθέντες, καὶ ὁ ἐκ τῆς πορθήσεως χροῦς οἴκτον αὐτοῖς ἐντίθησιν· ἢ ὅτι οἱ ἀποστολοὶ τοὺς στερεωτέρους μὲν πρὸς εὐσέθειαν εἰς οἰκοδομήν τῆς Ἐκκλησίας ἠτοίμασαν, τοὺς ἀσθενεστέρους δὲ κρηπίδων ἐπιμελείας ἀξιόσουσιν.

« Καὶ φοβηθήσονται τὰ ἔθνη τὸ ὄνομα σου, Κύριε, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς τὴν δόξαν σου. » — Ὅτι διὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὸ σάτυρον μεταβολὴν τῶν αἰχμαλωτισθέντων, ἢ διὰ τὰ τελούμενα σημεῖα καὶ τέρατα ἐκ μόνης τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπικλήσεως, μᾶλλον δὲ ὑστερον, ὅτε ἔξει Κύριος μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.

« Γραφήτω αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν. » — Ἀφορισθήτω αὕτη ἡ προσευχὴ, τουτέστιν ὁ παρῶν ψαλμὸς, εἰς τὴν τοῦ νέου λαοῦ γενεάν· ἐπειδὴ ὁ παλαιὸς ταῖς ἐγκειμέναις αὐτῇ περὶ Χριστοῦ προφητεῖαις ἠπίστησεν.

« Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος ἀνέσει τὸν Κύριον. » — Ὁ κτιζόμενος εἶρηκε διὰ τὴν ἄχρι συντελείας ἐπίδοσιν τῶν πιστευόντων. Κτίσιν δὲ μοι νόει μὴ τὴν οὐσίωσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν.

« Ὅτι ἐξέκυψεν ἐξ ὕψους ἀγίου αὐτοῦ. » — Ἄνω μέλας καὶ κάτω φανερός.

« Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπέβλεψε. » — Διὰ τῆς ἐπισκοπῆς τὴν παρουσίαν ἐνέφηνε.

« Τοῦ ἀκινῶσαι τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων. » — Τοῦ στεναγμοῦ ὃν ἐστὶναζον οἱ δίκαιοι ὑπὲρ τῶν πεπεδημένων ταῖς τῶν ἀμαρτημάτων σειραῖς.

« Τοῦ λῦσαι τοὺς υἱοὺς τῶν τεθανατωμένων. »

A — Ὅστε λῦσαι τοῦ δεσμοῦ τῆς τῶν δαιμόνων δουλείας τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀποθανόντων τῇ ἀπιστίᾳ.

« Τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐν Σιών τὸ ὄνομα Κυρίου. » — Τὸ τοῦ Πατρὸς Ἐφανέρωσα γὰρ σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις.

« Καὶ τὴν ἀνεσιν αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. » — Ἦνει γὰρ τὸν Πατέρα συνεχῶς, αὐτῷ τὰ πάντα ἀνατιθεῖς.

« Ἐν τῷ ἐπισυναχθῆναι λαοὺς ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ βασιλεῖς τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. » — Ἐπολεῖ δὲ τὴν ἀνεσιν τοῦ Πατρὸς, ὅτι συνήγοντο πρὸς αὐτὸν οἱ λαοὶ καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἥως ἀπόστολοι ἐπὶ τῷ πιστεύσαντες δοῦλοι εἶναι αὐτοῦ, Κύριον ὄντως κατὰ τὴν θεότητα.

B « Ἀπεκρίθη αὐτῷ ἐν ὁδῷ ἰσχύος αὐτοῦ. » — Συμπεράνας ταύτην τὴν προφητείαν, ἔχεται πάλιν τῆς πρώτης ἀκολουθίας, καὶ φησιν ἀπεκρίθη, ὃ ἐστὶ νῦν ἀντὶ τοῦ ἐλάλησεν ἀπλῶς αὐτῷ, ἦτοι τῷ θεῷ, πρὸς ὃν ἡ προσευχὴ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ. Ἐλάλησε δὲ ὁ πτωχός, δηλαδὴ ὁ ἀκηδίασας. Ὁδὸν δὲ ἰσχύος ὑποληπτέον τὸν καιρὸν ἐν ᾧ ἔτι δύναται, καὶ οὐπω τέλειον ὑπὸ τῆς ἀκηδίας ἠσθῆνησιν οὐδὲ καταβέβληται παντελῶς.

« Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγειλόν μοι. » — Τὴν ὀλίγην ποσότητα τῶν ὑπολειφθεισῶν μοι τῆς ζωῆς ἡμερῶν δήλωσόν μοι, ἵνα συντονωτέραν θήσω τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ψυχῆς.

« Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου. » — Ἀναγωγὴν λέγει τὴν ἐκδομίαν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος· ἡμῖς δὲ ἡμερῶν τὸν πρὸ τοῦ γήρους καιρὸν. Φησὶν οὖν· Δός μοι τὴν μέχρι γήρους ζωὴν, ἵνα ποιήσω καρπὸν σιωπηρίας.

« Ἐν γενεᾷ γενεῶν τὰ ἔτη σου. » — Παρέλκει τῇ προσευχῇ καὶ ὀύγματα καὶ γενεᾶν μὲν γενεῶν τὸ αἰεὶ φησιν, ἔτη δὲ καὶ τοῦ εἶναι παράτασιν.

« Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας. » — Ἐδραϊάν ἐποίησας.

« Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. » — Τῆς ἐνεργητικῆς σου δυνάμεως ποιήματα ὁ οὐρανὸς καὶ τὸ στερέωμα.

« Αὐτοὶ ἀπολυθῶνται. » — Ἀλλοιούμενοι ὡς ποιήματα.

« Σὺ δὲ διαμένεις. » — Ἀναλλοίωτος ὡς ποιητής.

« Καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται. » — Ἐφερμηνευτικῶς ταῦτα τῶν ἀνωτέρων. Ἰὸ δὲ ἐλίξεις ἀντὶ τοῦ συστελεῖς, παλαιωθέντας ἀηλονότι, καὶ μεταποιήσεις πρὸς καινότητά.

« Οἱ υἱοὶ τῶν δούλων σου κατασκηνώσουσιν. » — Οἱ υἱοὶ τῶν ἀποστόλων κατασκηνώσουσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν, ἦτοι τὸ κήρυγμα αἰωνίως κατευθυνθήσεται εὐδοκούμενον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΒ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ. » — Τῷ Κυρίῳ εὐχαριστήριος.

« Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου. » —

Εντὸς λέγει τοὺς λογισμοὺς, τὰς ἐπιθυμίας καὶ ἅσας δυνάμεις ψυχῆς.

« Καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσαι τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ. » — Ἀνταποδόσεις φησὶ τὰς εὐεργεσίας λαβόντες γὰρ καλὰ ἀπεδώκαμεν πονηρὰ διὰ τῆς παρακοῆς· αὐτὸς δὲ αὐτοῖς ἀνταπέδωκεν ἀγαθὰ. Ἔπειτα καταλέγει τὰς ἀνταποδόσεις ἐπιζητῆς.

« Τὸν λυτρωμένον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου. » — Τὸν ἀφθαρτον ζωὴν σοι δωρούμενον ἐν τῇ ἀναστάσει.

« Τὸν στεφανουῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς. » — Τὸν δρόμον τελέσασαν καὶ τὴν πίστιν τηρήσασαν. Ἐν ἐλέει δὲ εἶρηκεν, ὅτι οὐδὲς ἐξ ἔργων μόνον δικαιοῦται, εἰ μὴ τὸν ἔλεον παραμίσξας ὁ Δεσπότης ἀναπληρώσει τὸ ἐλλεῖπον.

« Τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου. » — Τὴν ἐν ἀγαθοῖς δηλονῶντι, τουτέστι τὸν κορευνόντα σε ἀγαθῶν, πεινῶντα ἀγαθῶν.

« Ἀνακαινοθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » — Τὸ ἐκ τῶν παθῶν γῆρας ἀπορρίπτουσης, ὡς ἐκεῖνος τὸ ἐκ τῶν πτερυγῶν, καὶ διὰ μετανοίας ἀνανεουμένης, ὡς ἐκεῖνος διὰ παλιμοφίας πετρῶν.

« Ποῦν ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, καὶ κρίμα πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις. » — Λέπει τὸ ἐστίν.

« Ὅτι μετὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς ἐκρηταίωσε Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς φοβούμενους αὐτόν. » — Ἐκ τοῦ μείζονος ἐν ἡμῖν διαστήματος παραδειγματίζει τὸ ἄμετρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ, καὶ φησιν. Ὅσον τὸ διάστημα τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, τοσοῦτον τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐστήριξεν ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν ὁ Κύριος.

« Ὅτι αὐτὸς ἔγνω τὸ πλάσμα ἡμῶν. » — Εἰκότως ἀνέχεται καὶ φιλανθρωπεύεται· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ πλάσας οἶδε τὸ καθ' ἡμᾶς πλάσμα, τουτέστι τὴν φύσιν, ὅτι πολλὴν ἔχει ἀσθενείαν.

« Ἐμνήσθη ὅτι χοῦς ἐσμέν. » — Ἐφερμηνευτικὸν τοῦ προῤῥηθέντος· οἶδε γὰρ, φησὶν, ὅτι ἐκ χοῦς ἐπλάσθημεν αὐτόθεν ἀσθενοῦς.

« Ἄνθρωπος ὡσεὶ χύρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » — Ἐμάρανται καὶ πρόσκαιροι· ἡμέραν δὲ λέγει τὴν ζωὴν.

« Ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ σὺτως ἐξανθήσει. » — Νῦν μὲν ὡραῖος ὢν, ὕστερον δὲ μαραινόμενος καὶ φθειρόμενος κατὰ τὴν διάξουξιν.

« Ὅτι πνεῦμα θεῖον ἐν αὐτῷ, καὶ οὐχ ὑπάρχει. » — Ὅτι ἐν αὐτῷ πνεῦμα, τουτέστιν ἡ ψυχὴ, θεῖον, ἦτοι παρήλας, καὶ εὐθὺς οὐχ ὑπάρχει ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν παρόντα βίον. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ προειρημένα διὰ τὸ σῶμα ἐλέχθησαν.

« Καὶ οὐκ ἐπιγινώσεται καὶ ἔτι τὸν τόπον αὐτοῦ. » — Τὸπον αὐτοῦ τὴν ἐνταῦθα λέγει θνητοπρεπιή πολιτείαν τε καὶ κατάστασιν.

« Τὸ δὲ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοῦ ζῶντος καὶ ἕως τοῦ ζῶντος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. » — Ἀπὸ τοῦ παρόντος καὶ ἕως τοῦ μέλλοντος, ἔχουν οἷος κακεῖ· χρεὶ γὰρ κακεῖ τοῦ Θεοῦ ἐλέους πρὸς τὴν τῶν κολαστηρίων ἀποφυγὴν.

« Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ ἐπὶ οὐνοὺς τῶν οὐρανῶν. » — Δικαιοσύνην λέγει τὴν ἀμειψίαν τῶν καταρθημάτων,

ἢ καὶ τοὺς κατὰ (?) θεηκεῖς ἀπογόνους ἔσεσθαι φησὶ τῶν φυλασσόντων τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς, καὶ ἐν νῶν στρεφόντων αὐτάς, ὥστε ἐνεργεῖν καὶ πληροῦν. Ἀπογόνους δὲ νοητέον, εἴτε σαρκικούς εἴτε πνευματικούς, τοὺς τὴν πρὸς τοὺς προγόνους γνησιότητα διὰ τοῦ τρόπου ἐπαληθίζοντας.

« Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ. » — Δυνατοὺς ἐν ἰσχύϊ λέγει τοὺς ἀσθενεῖς.

« Ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. » — Οἱ πληροῦντες πᾶν πρόσταγμα αὐτοῦ ἅμα τῇ ἀκούσσει ἀγγελιοπρεπῶς τῆς φωνῆς τῶν κατὰ μέρος προσταγμάτων αὐτοῦ.

« Εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ. » — Εἰπὼν τοὺς ἀγγέλους, λέγει καὶ τὰς ἄλλας πράξεις τῶν ἀσιωμάτων δυνάμεων.

« Ἴν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. » — Εἰ πάντων δεσπόζει ὁ Κύριος, καὶ πᾶς τόπος τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Εἰ δ' ἐν παντὶ τόπῳ διδασκόμεθα τὸν Κύριον εὐλογεῖν, δῆλον ὡς οὐ μὴ δυνάμενοι τὴν ψῆθὴν κυρίου ἄδειν ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίως ἐκβάλλονται.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΓ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου. » — Ὁ πρὸ τούτου μὲν εὐχαριστήριος τῷ Κυρίῳ ἕνεκα τῶν εἰς ἡμᾶς καθ' ἐκάστην γενόμενων εὐεργεσιῶν· οὗτος δὲ ἕνεκα τῶν κτισμάτων αὐτοῦ δοξάζει τὸν Θεόν.

« Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε ὁ Θεὸς μου, ἐμεγαλύνθητι σφόδρα. » Μέγας λίαν ἐγνώσθης ἡμῖν ἀπὸ τῆς μεγαουργίας καὶ προνοίας τῶν κτισμάτων.

« Ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδώσω. » — Εὐχαριστίαν καὶ μεγαλοπρέπουσαν τιμὴν περιέθου σὺν τῷ, τὸ μὲν ὅτι δι' ἡμᾶς τὸν κόσμον παρήγαγες, τὸ δ' ὅτι τοιοῦτον ἔργον εἰργάσω μέγα καὶ θαυμαστόν.

« Ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. » — Διδάσκει διὰ τούτων ὡς ἡ θεία φύσις ὑπέρλαμπρος καὶ τῶν ὄλων ἔχει τὴν γνῶσιν, καὶ ὅτι ἀόρατος ὑπάρχει καὶ ἀκατάληπτος.

« Ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν. » — Οὕτως εὐχερῶς, ὡς ἐκτείνει τις δέρμα.

« Ὁ στεγάζων ἐν ὕδατι τὰ ὑπερῶνα αὐτοῦ. » — Τὰ ὑψηλὰ αὐτοῦ, ἦτοι τὸ στερέωμα.

« Ὁ τιθεὶς νέφει τὴν ἐπίβασιν αὐτοῦ. » — Ὁ ἐπιθέντων νέφους, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ, καὶ διὰ τούτου δὲ τὸ ἀόρατον τῆς θείας ὑποδηλατὶ φύσεως καὶ ἀκατάληπτον.

« Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερόγων ἀνέμων. » — Ὁ ταῖς πτέρυξι τῶν ἀνέμων ἐπυχούμενος. Διὰ τούτου δὲ τὸ πανταχοῦ παρεῖναι τὸν Θεὸν ὑπεστήμηκεν.

« Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον. » — Καὶ τῆς ἀόρατου κτίσεως ποιητὴν κηρύττει τὸν Θεόν· διὰ δὲ τοῦ πνεύματος τὸ ὀξύκινητον τῶν ἀγγέλων ἐδήλωσε, διὰ τοῦ πυρός πάλιν τὸ δραστικὸν καὶ ἐνεργέστατον.

« Ὁ ἡμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ἀΐσεως. » — Ὁ

περιτραπήσεται ποτε, εἰ καὶ σαλευθήσεται, οὔτε μὴν ἅπασαν τὴν κατὰ τὸ μέσον χώραν μετατεθήσεται.

« Ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβόλαιον αὐτῆς. » — Πλῆθος ὑδάτων ὡσπερ ἔνδυμα, ἢ περιβολὴ αὐτοῦ τοῦ στοιχείου, ἤγουν τῆς γῆς· ὁ γὰρ ὠκεανὸς περι-
κεῖται πανταχόθεν αὐτῇ, καὶ ὡσπερ νῆσος ἔνεστι
τούτῳ ἢ γῆ.

« Ἐπὶ τῶν ὀρέων στήσεται ὕδατα. » — Δίκην
τῶν βουνῶν ἀνάστησον τῆς θαλάσσης κύματα μετ-
εωριζόμενα.

« Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου φεύξονται. » — Ἀπὸ
τῆς σῆς σφοδρᾶς κελεύσεως εἰς τοῦπίσω τραπήσυν-
ται.

« Ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου δειλιάσουσι. » — Τὸ
αἰτιατὸν εἶπεν ἀντὶ τοῦ αἰτίου· ἐκ γὰρ τοῦ τὴν
φωνὴν ἤτοι τὴν ψόφον τῆς βροντῆς θεοῦ νεύσει
ποιῶντος πνεύματος καὶ τὰ ὕδατα τρέμει καὶ στερεὰ
καὶ σώματος πολλάκις διίσταται τοῦ δηλωθέντος
πνεύματος προσπίπτοντος αὐτοῖς. Τὸν τρόπον δὲ τῶν
ὑδάτων δειλίαν ἐκάλεσεν.

« Ἀναθαίνουσιν ὄρη, καὶ καταβαίνουσι πεδία
εἰς τὸν τόπον ὃν ἐθεμελίωσας αὐτά. » — Ἀναθαί-
νουσι τὰ ὕδατα ὡς ὀρμῇ ὑψούμενα, καὶ καταβαί-
νουσιν ὡς πεδία ταπεινούμενα, εἰς τὸν τόπον ὃν ἠδρασαν
αὐτοῖς, ἤτοι ἐν ταῖς ἀφορισθείσαις τῇ θαλάσσει
κοιλότησι· τῆς γῆς.

« Ὅριον ἔθου ὃ οὐ παρελεύσεται, οὐδὲ ἐπιστρέ-
φουσι· καλύψαι τὴν γῆν. » — Τὸ γὰρ ὀροθέσιον τῆς
θαλάσσης οὐ παρελεύσονται τὰ ὕδατα ταύτης, οὐδ'
ἐπιστραφήσονται, ὅθεν κατ' ἀρχὰς ὑπεχώρησαν, ὥστε
πάλιν καλύψαι τὴν γῆν, κατὰ ταύτην ἐκάλυπτον πρὸ
τοῦ συναχθῆναι· εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν καὶ ὀφθῆναι
τὴν ξηράν.

« Ποτιοῦσι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ· προσδέ-
ξονται ὄναγροι εἰς δίψαν αὐτῶν. » — Προσλάβονται οἱ
ὄναγροι τὰ ὕδατα, ὅταν διψῶσι. Διψῶδες δὲ ζῶον ὁ
ὄναγρος, ὡς κατάξηρον.

« Ἐπ' αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατακηνώσει. »
— Ἐπ' αὐτὰ τὰ ὕδατα, τουτέστι παρὰ ταῖς ὄχθαις
αὐτῶν, τὰ φίλυδρα σκηνώσει τῶν ὀρνέων.

« Ἐκ μέσου τῶν πετρῶν δώσουσι φωνήν. » — Τὰ
ὑδατα δηλονότι μετὰ ῥύμης καὶ ἤχου τῶν πετρῶν
ἐξερχόμενα.

« Ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερῶν αὐτοῦ. » — Ἐκ
τῶν νεφελῶν. Εἰ δὲ τὰ ὄρη ποτίζονται, καὶ πᾶσα ἢ
γῆ δηλαδὴ. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν χρεῖαν τῶν ὑετῶν, ὅτι
διὰ τὴν τροφήν οὗτοι τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν τῶν
ζῶων νομήν.

« Ἀπὸ καρποῦ τῶν ἔργων σου χορτασθήσεται ἡ
γῆ. » — Καρπὸς τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ οἱ καρποὶ
σύμπαντες· ἔργα γὰρ ἤτοι ποιήματα τοῦ Θεοῦ καὶ
ἡ γῆ καὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ ζῶα, ἐπεὶ καὶ πάντα τὰ ὄντα.
Ἰῆν δὲ λέγει συνήθως τὴν ἐπὶ γῆς.

« Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι, καὶ χλόην
τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. » — Δουλείαν τῶν ἀν-
θρώπων φησὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις δουλεύοντα ζῶα.

« Τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς. » — Ἐπὶ τοῦ-
το, φησὶ, ποτίζει τὰ ὄρη καὶ τὴν ἄλλην γῆν ὁ Θεὸς
τοῖς ὑετοῖς, ὥστε ἐκ γῆς ἐξαγαγεῖν καὶ ἄρτον, ἤτοι

ἅπασαν τὴν ἄρτου ποιητικὴν, καὶ πάλιν ἀσυνδέτως ὥστε
φαιδρῦναι πρόσωπον ἀνθρώπου ἐν ἐλαίῳ· τοῦτο δὲ
κατὰ χρῆσιν ἀρχαίαν· εἰώθασι γὰρ οἱ παλαιοὶ καὶ
τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἀλείφειν ἐλαίῳ. Καὶ
ὁ οἶνος δὲ, φησὶν, ἐκ γῆς ὢν, εὐφραίνει καρδίαν ἀν-
θρώπου, καὶ ὁ ἄρτος ἐκ γῆς ὢν θυμαροῦ τὴν τοῦ ἀν-
θρώπου καρδίαν.

« Χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου. » — Ἀρ-
θείας πλησθήσονται πάντα τὰ φυτὰ καὶ δένδρα τῆς
γῆς.

« Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἢς ἐφύτευσας. » — Διὰ
τοῦ Λιβάνου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ δένδρων καὶ τὰ λοιπὰ
δεδήλωκεν ὄρη καὶ δένδρα. Τὸ ἐφύτευσας δὲ ἀντὶ τοῦ
ἀνήκας προστάγματι.

« Ἐκεῖ στρουθία ἐννοσσεύουσι. » — Ἐν ταῖς φυ-
τοῖς δένδροις, ἐν ταῖς κέδροις· διὰ δὲ τῶν στρουθίων
καὶ τὰλλα δεδήλωκεν ὄρνεα.

« Τοῦ ἐρωδίου κατοικία ἡγεῖται αὐτῶν. » — Ἐρω-
δίου εἶδος ὀρνέου πηγνύντος πρώτου τὴν καλιάν.

« Ὅρη τὰ ὑψηλὰ τοῖς ἐλάφοις, πέτρα καταφυγὴ
τοῖς χοιρογρυλλίοις. » — Τὰ μὲν ὑψη τῶν ὀρέων
καταφυγὴ ταῖς ἐλάφοις ὑπὸ τῆς Προνοίας γεγόνασι·
αἰδὲ τῶν πετρῶν καταθύσεις τοῖς λαγωοῖς.

« Ἐποίησε σελήνην εἰς καιροῦς. » Καιροῦς λέγου-
ν τὸς τῆς νυκτός· ἢ ὅτι διὰ τὴν τῶν καιρῶν
διδακκαλίαν ἢ σελήνη γεγένηται· διὰ γὰρ τῶν αὐτῆς
αὐξήσεων καὶ μειώσεων οἱ μῆνες μετροῦνται, διὰ τῶν
μηνῶν ὁ σύμπας ἐνιαυτός.

« Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » — Μεταφορι-
κῶς ἐδήλωσε τὴν εὐκαιρον τοῦ ἡλίου ὑπὲρ γῆν πο-
ρεῖαν καὶ ὑπὸ γῆν.

« Ἐθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ. » — Ἐβρισας
σκότος παρυφιστᾶ ὑποχωροῦντος τοῦ ἡλιακοῦ φωτός,
καὶ τὸ τοιοῦτον σκότος ἐκάλεισε νύκτας.

« Σκύμνοι ὠρούμενοι τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζητῆσαι
παρὰ τῷ θεῷ βρῶσιν αὐτοῖς. » — Διὰ τοῦτο δεδή-
λωκεν ὅτι καὶ τοῖς θηρίοις ἡ Πρόνοια παρέχει τροφήν·
τὸ δὲ παρὰ τῷ θεῷ ἀντὶ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἢ παρὰ
τῷ θεῷ οὕταν.

« Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. » — Πλήρης
καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα σῶν κτισμάτων.

« Δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίξειν αὐτῷ. »
— Δράκοντα τὸ κῆτος φησὶν ὡς ἐν τοῖς ἐναλίοις
ὑπερμέγεθες, ὡσπερ ἐν τοῖς χερσαίοις ὁ δράκων.
Τοῦτο δὲ τὸ κῆτος, φησὶν, ἔκτισας ἐνσκιρτᾶν ἐν αὐτῷ,
δηλονότι τῷ ὕδατι.

« Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν τροφήν
αὐτοῖς εὐκαιρον. » — Ἐν καιρῷ χρείας.

« Δόντος σου αὐτοῖς, συλλέξουσιν· ἀνοίξαντός σου
τὴν χεῖρα τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος. »
— χεῖρα λέγει τὴν χορηγὸν δύναμιν· χρηστότητα
δὲ τὴν εὐεργεσίαν. Τὸ δὲ ἀνοίξαντος, ἀντὶ τοῦ φα-
νερώσαντος.

« Ἀποστρέψαντός σου τὸ πρόσωπον ταραχθήσυν-
ται. » — Πρόσωπόν φησι τὴν ἐπισκοπήν· ταραχθῆν
δὲ τὴν ἀθυμίαν καὶ τὴν δειλίαν· ὅταν γὰρ ἡ θυμῷ
βρασμὸς, ἢ κλύδων ἀθυμίας, ἢ κλάνος φόβου τε καὶ
δειλίας, ἢ τρικυμία λογισμῶν ἀνεοράτων καὶ ἀμ-

φιθόλων ἢ ἄλλο τι πάθος ὁμοιον ἐνοχλῆ τῇ ψυχῇ, τότε Λ ταρτάτιστα λέγεται αὐτῆ.

« Ἄντανελυῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χυὸν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. » — Ἄφελεῖς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, καὶ ἀποθανοῦνται. Περὶ τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος.

« Ἐξαπιστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται. » — Τὸ Θεῖον λέγει Πνεῦμα, τὸ ζωοποιόν, τὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀνακτίζον διὰ τῆς ἀναπτάσεως.

« Καὶ ἀνακαινίζει τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » — Καὶ σύμπασα γὰρ ἡ γῆ ἀπαλλαγῆσεται τῆς φθορᾶς.

« Εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » — Τοὺς κατορθωθησομένους διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνανθρωπήσεως.

« Ὁ ἐπιθόλεπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κονίον αὐτὴν τρέμειν. » — Ἐῖ γὰρ καὶ ὑπὸ πνεύματος γίνεται ὁ κλόνος τῆς γῆς, ἀλλ' οὖν τὸ πνεῦμα νεύσει Θεοῦ συνίσταται, καὶ οὕτως ἰσχυρῶς ταῖς σήραγγιν ἐμπέπει τῆς γῆς, ὥστε κλονῆσαι τὰ ἐν οἷς ἂν ἐμπέσει μέρη αὐτῆς. Ἡ δὲ Θεία ἐπισκοπὴ ποῦ μὲν εὐμένειαν σημαίνει, ποῦ δὲ ὀργὴν, ὡς καὶ ἐνταῦθα.

« Ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων, καὶ καπνίζονται » — Καὶ καπνίζονται τὰ ἕρη δίχην ξύλου πυρὶ πλησιάζαντος. Ἄφῆν δὲ λέγει ἐνταῦθα τὴν ἀμυδρὰν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐνδειξίν.

« Ἄσω τῷ Κυρίῳ ἐν τῇ ζωῇ μου, ψαλιῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. » — Ἔως ἂν ζῶ.

« Πδουθεῖη αὐτῆ ἡ διαλογὴ μου. » — Ἀρίστοι αὐτῆ ἡ πρὸς αὐτὸν ὁμιλία μου. Τούτου γενομένου, ἐγὼ τὴν ἐντεῦθεν εὐθυμίαν κερκώσομαι.

« Ἐκλείπειεν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἄνομοι ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς. Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. » — Ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῦς, αὐτοὶ εἰσιν, ἀλλὰ μεταβληθῆναι τῶν ὄντως ἁμαρτωλῶν καὶ ἀνόμων δαιμόνων τέλειον καταργηθέντων, οἱ καὶ ἐν ἀνθρώποις τῆτ κακίαν ἐνεργαῖσι. Ταῦτα δὲ γενήσονται περὶ τὴν δευτέραν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΔ΄.

« Ἀλληλουῖα. » — Τὸ ἀλληλουῖα αἰνεῖτε τὸν ὄντα ἐρμηνεύεται. Ὡν δὲ ὁ Θεὸς κυρίως ἐστίν. Ἐν ὅσοις οὖν ψαλμοῖς εὐρίσκειται τὸ ἀλληλουῖα ἐπιγεγραμμένον, αἰνετηρίους τῷ Θεῷ δηλοῖ τοὺς ταιούτους εἶναι ψαλμοῦς. Νῦν δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ λόγος.

« Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀπαγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. » — Μέγα προνεῖτε, καυχῆσθε ἐν τῷ ὀνομά- D ζεσθαί Χριστιανοί.

« Ἐπαινέσθε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ. Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν Κύριον. » — Ζῆτε τὸν Κύριον, ὁ δὲ διὰ τῆς ὁδοῦ τὸν αὐτοῦ φερόμενος ἐντολῶν, τῆς ἀγοῦσης πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐπικαλούμενος αὐτὸν εἰς βοήθειαν, καὶ ἐπιμόνως αὐτῷ πεποιθώς.

« Ζητήσατε τὸν Κύριον καὶ κραταιώθητε. » — Ἐκραταιώθητε εἰς τὸ ζητῆσαι, τρυτέστιν, ἰσχυρῶς ζητήσατε αὐτόν.

« Μνήσθητε τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν. » — Ἐπὶ τῷ διδάξαι.

« Τὰ τέρατα αὐτοῦ καὶ τὰ κρίματα τοῦ πνεύματος

αὐτοῦ. » — Μνήσθητε ἀπὸ κοινοῦ κατὰ ἀδιαφορίαν συντάξεως. Τέρατα μὲν οὖν λέγει τὰς ὑπερφυσίαις θαυματουργίας, κρίματα δὲ τὰς διὰ τοῦ νόμου ἀποφάνσεις.

« Σπέρμα Ἀβραάμ δούλου αὐτοῦ υἱοὶ Ἰακώβ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ. » — Ὡς περ Ἀβραάμ. Καλεῖ δὲ τοὺς ἀποστόλους ἀπογόνους Ἀβραάμ καὶ Ἰακώβ, δούλους τε Θεοῦ ἀληθεῖς καὶ ἐκ τοῦ κόσμου ἐκλεγμένους ὑπ' αὐτοῦ.

« Αὐτὸς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. » — Αὐτὸς ὁ Χριστός.

« Ἐν πάσῃ τῇ γῇ τὰ κρίματα αὐτοῦ. » — Αὐτὸς δικάσει πᾶσιν τὴν γῆν.

« Ἐμνήσθη εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ. » — Ἦς εἰς τὸν αἰῶνα ὑποσχέσεως αὐτοῦ, τῆς αἰωνίου, τῆς ἀμετακινήτου, ἐμνήσθη ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει.

« Λόγου οὗ ἐνετείλατο εἰς χιλίας γενεάς. » — Ἐμνήσθη τοῦ λόγου οὗ ἐθέσπισε, τοῦ εἰς χιλίας γενεάς, τουτέστι μᾶχρι πολλῶν ἐτῶν ἐξικνουμένου.

« Καὶ ἔταξεν αὐτὴν τῷ Ἰακώβ εἰς πρόσταγμα καὶ τῷ Ἰσραὴλ εἰς διαθήκην αἰώνιον. » — Ἦν δὲ ὁ λόγον ὑπέσχηται τῷ Ἀβραάμ. Καὶ πάλιν ἐμνήσθη τοῦ ὅρκου αὐτοῦ ὃν ὤμοσε τῷ Ἰσαάκ, καὶ ἀμετακίνητον ἔθετο αὐτὸν τῷ Ἰακώβ εἰς τὸ εἶναι πρόσταγμα, τουτέστι θέσπισμα βασιλικὸν ἀπαράβατον.

« Λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν Χαναάν, σχοίνισμα κληρονομίας ἡμῶν. » — Τὴν Παλαιστίνην ἣν κατῆσκον οἱ Χανανῆται, λέγων. « Σοὶ δώσω κληρονομίας σχοίνισμα, » ἔγων μέτρημά τε καὶ σχοίνισμα. Λέγων δὲ ταῦτα, ὑπισχνούμενος, ὅτε ἔσχον οἱ περὶ τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ ὀλίγοι τῷ ἀριθμῷ καὶ παρεπίδημοι τῇ γῇ τῶν Χαναναίων.

« Καὶ διῆλθεν ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος, καὶ ἐκ βασιλείας εἰς λαὸν ἕτερον. » — Πυκνῶς μεταναστεύοντες καὶ τόπους ἐκ τόπων ἀμείβοντες οἱ πατριάρχαι, διεπορεύθησαν ἐκ τοῦδε τοῦ ἔθνους εἰς τόδε, καὶ ἐκ βασιλευμένου λαοῦ εἰς δημοκρτούμενον.

« Οὐκ ἀφῆκεν ἀνθρώπον ἀδικῆσαι αὐτοῦς, καὶ ἤλεξεν ὑπὲρ αὐτῶν βασιλεῖς. » — Οὕτω γὰρ πλανουμένων τῶν τριῶν τούτων πατριαρχῶν, οὐδενὶ παρεχώρησεν ὁ Θεὸς ἀδικῆσαι αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ἐπηρέασαι πειραθέντας αὐτοῖς ὡς ἀδίκους ἤλεξε καὶ κατήσχυσε καὶ ἐφόβησεν, ὡς τὸν Φαραῶ καὶ τὸν Ἀσιμὲλεχ, τὸν μὲν Αἰγύπτου βασιλέα, τὸν δὲ Γογγάρων.

« Μὴ ἄπεισθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρέσητε. » — Χριστοῦς φησιν αὐτοῦς, ὡς τῶν προφητικῶν κεχρησμένους χαρίσματι· πολλὰ γὰρ προεφήτευσαν.

« Καὶ ἐκάλεσε λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν· πᾶν στήριγμα ἄρτου συνέτριψεν. » — Πᾶν ἰσχύον διαθρῆψαι σπανίσαι πεποίηκεν, οὐ μόνον δηλαδὴ σίτον, ἀλλὰ καὶ κριθάς, καὶ ὕσπρια, καὶ εἴ τι ἄλλο δύναται τρέφειν.

« Ἀπέστειλεν ἔμπροσθεν αὐτῶν ἄνθρωπον. » — Ἐμπροσθεν τῶν πρὶ τὸν Ἰακώβ ἀπέστειλε τὸν

Ἰωσήφ, τῆ πονηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν εἰς δέον χρησάμενος.

« Εἰς δούλον ἐπράθη Ἰωσήφ. » Παρὰ μὲν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τοῖς Ἰσραηλίταις, παρὰ δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς Αἴγυπτον τῷ Πενταφρῆ.

« Ἐταπείνωσαν ἐν πέδασι τοὺς πόδας αὐτοῦ. » — Οἱ περὶ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἐκάκωσαν τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐν δεσμοῖς.

« Σιδήρῳ διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. » — Τουτέστιν αὐτός. Σιδήρῳ δὲ λέγει τὸν σιδηροῦν κλοιὸν, ἢ τὸ ξίφος ὃ διέφυγεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἄχρι τούτου ἐλθοῦσα.

« Μέχρι τοῦ ἐλθεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. » — Τὴν σοφίαν αὐτοῦ καθ' ἣν ἔλυσε τοὺς ὄνειρους, ἢ τὴν φροντίδα ἣν ἐφρόντισεν αὐτοῦ ὁ Θεός.

« Τὸ λόγιον Κυρίου ἐπύρισε αὐτόν. » — Ὁ φυσικὸς νόμος καθ' ὃν ἐδοξάσκητο, γυναικὸς ἀλλοτρίας μὴ ἄπτεσθαι, παρεσκεύασεν αὐτὸν πυρωθῆναι τῆ καμίνῳ τῶν πειρασιμῶν.

« Καὶ ἐσῆλθεν Ἰσραὴλ εἰς Αἴγυπτον· καὶ Ἰακώβ παρήκχησεν ἐν γῆ Χάμ. » — Παλιλλογεῖ κἀνταῦθα, γῆ γὰρ Χάμ ἡ Αἴγυπτος.

« Καὶ ἠύξησε τὸν λαὸν αὐτοῦ σφόδρα. » — Πύξησαν, ὁ Θεὸς θηλαχθῆ. Τὸ δὲ αὐτοῦ νοεῖται καὶ ἐπὶ Θεοῦ, νοεῖται καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ.

« Καὶ ἐκραταίωσαν αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἰχθυοὺς αὐτοῦ. » — Ἐπὲρ τοὺς Αἴγυπτιοὺς, ὅτινες ἰχθυοὶ ἦσαν καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις καὶ τῷ Θεῷ.

« Μετέστρεψε τὴν καρδίαν αὐτῶν τοῦ μιτῆσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ. » — Οὐκ αὐτὸς μεταβάλων, ἀλλὰ τῷ αὐτεξουσίῳ παρὰ χωρῶν. Ἰκταῦθα δὲ τὸ μὲν πρῶτον αὐτοῦ ἀγλιωτικὸν ἐστὶ τοῦ Φαραῶ, οὐ τοῦ ἀγαπῶντος τὸν Ἰωσήφ, ἀλλ' ἐτέρου· τὸ δὲ δεύτερον αὐτοῦ μηνυτικὸν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ.

« Τοῦ δουλιῶσθαι ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ. » — Τοῦ ἐπιθουλεύειν προσέταξε γὰρ ταῖς μαΐαις ἀναφρεῖν τὰ ἄρσενά τῶν Ἰσραηλιτικῶν βρεφῶν.

« Ἐβηεν ἐν αὐταῖς τοὺς λόγους τῶν σημείων αὐτοῦ καὶ τῶν τεράτων αὐτοῦ ἐν γῆ Χάμ. » — Τὰ προστάγματα περὶ τῶν ἐν γῆ Χάμ ἐνεργηθησομένων σημείων καὶ τεράτων αὐτοῦ ἐνεργῆσαι γὰρ ἐν Αἴγυπτῳ προσέταξεν αὐτοῖς τοσάδε καὶ τοιάδε σημεία. Ὡσπερ δὲ ἐν τῷ οὗ ψαλμῷ τὴν τάξιν οὐ φυλάττει τῶν Αἴγυπτιακῶν πληγῶν, οὕτω καὶ ἐνταυτοῦ.

« Ἐξαπέστειλε σκότος, καὶ ἐσκότασε, καὶ παρεκράναν τοὺς λόγους αὐτοῦ. » — Διὰ τῶν λόγων δεδήλωκε τὸν λέγοντα Θεόν, ὃν παρελόπησαν, τοὺς λόγους αὐτοῦ ἀθετοῦντες, οἱ Αἴγυπτιοὶ· αὐτὸ γὰρ ἔκρουσαν Θεοῦ κελεύοντος ἀπολύσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ, κελεύοντος δὲ τοῦτο διὰ Μωσέως δηλονότι καὶ Ἄαρῶν.

« Ἐξείρψεν ἡ γῆ αὐτῶν βατράχους. » — Τὸ ἐξείρψεν ἀντὶ τοῦ ἐξέδωκεν ἐρπυστικῶς.

« Ἐν τοῖς ταμίαις τῶν βασιλείων αὐτῶν. » — Οὐ μόνον ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εἰς τὰ βασιλεία ταμίαις, ἔνθα πολλὴ φυλακὴ καὶ ἀσφάλεια.

« Ἐῖπε, καὶ ἔλθον κύνες καὶ σκῆψες ἐν πᾶσι

Α τοῖς ὀρίοις αὐτῶν. » — Ἡ ἀθάλη μετεστοιχείωτο εἰς σκῆψας. Ζωόφιον δὲ κωνιοποιδὲς ἐστὶν ὁ σκῆψ.

« Καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ. » — Ἀ ἐχρήσαντο παρὰ τῶν Αἴγυπτίων, οὕτω τοῦ Θεοῦ κελεύοντος, ὥστε λογισηῖναι ταῦτα μισθὸν τῆς παλαιτοῦς ὑπηρεσίας αὐτῶν.

« Καὶ οὐκ ἦν ἐν ταῖς φυλαῖς αὐτῶν ἀσθενῶν. » — Ἴνα μηδεὶς ὑπολειφθῆ διὰ νόσον. Τοῦτο δὲ μὴ ἀναγεγραμμένον ἐν τῇ Ἐξόδῳ φησὶν ὁ Δαυὶδ, παρὰ τοῦ Πνεύματος διδαχθεῖς, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά.

« Εὐφρανῆθη Αἴγυπτος ἐν τῇ ἐξόδῳ αὐτῶν. » — Αἴγυπτον φησι τοὺς ὑπολειφθέντας Αἴγυπτιοὺς.

« Ὅτι ἐπέπεσαν ὁ φόβος αὐτῶν ἐπ' αὐτούς. » — Ὁ φόβος τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔπεσε ἐπὶ τοὺς Αἴγυπτιοὺς, τουτέστιν, ἐφοδύθησαν οἱ Αἴγυπτιοὶ τοὺς Ἰσραηλιτοὺς διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν θεηλάτους μάστιγας.

« Διέβρηξε πέτραν, καὶ ἐβρύησαν ὕδατα· ἐπορεύθησαν ἐν ἀνύδροις ποταμοῖς. » — Ποταμοὺς λέγει τοὺς ἐκ τῆς πέτρας διαβρῆχθῆισης ὄχετους τῶν ὕδατων οὔτινας ἐν ἀνύδροις τόποις κατέρχονταν.

« Ὅτι ἐμνήσθη τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, τοῦ πρὸς Ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. » — Ὅτι πληθυνεῖ τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι θύσει αὐτῷ γῆν Χαναάν.

« Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς χιῶνας ἐθνῶν· καὶ πόρους λαῶν κατοκληρονόμησαν. » — Τοὺς τε ἀθετοῦντας αὐτοὺς κολάσας ἐνδικῶς καὶ τὰς οἰκίας ἐμπεδῶσας ὑμολογίας.

« Ὅπως ἂν φυλάξωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ ἐκζητήσωσιν. » — Ἀντὶ τοῦ ποθήσωσιν· ὁ γὰρ ποθεῖ τις καὶ ἐκζητεῖ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΕ'.

« Ἀλληλουῖα. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστής· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Ἐξομολογεῖσθε αἰετῶ τῷ Θεῷ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, ὅτι ἀγαθὸς καὶ ἀμνηστικός, ὅτι αἰώνιον τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ διηνεκές· αἰετὸν γὰρ ἔλασε τοὺς μετανοοῦντας.

« Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστής ποιήσει πάσας τὰς ἀνέσεις αὐτοῦ; » — Οὐδεὶς γὰρ ἀπέχρη λόγος εἰς ὑμνωδίαν τοῦ Θεοῦ.

« Μακάριοι οἱ φυλάσσοντες κρίσιν καὶ ποιῶντες δικαιοσύνην ἐν παντὶ καιρῷ. » — Μακαρίζει ὁ προφήτης οὐ τοὺς ἄπαξ, ἀλλὰ τοὺς διηνεκῶς ὀρθῶς κρίναντας καὶ δικίως καὶ ἑτέροις καὶ ἑαυτοῖς, ὥστε μὴ παρεκκλίνειν κατεξανίστασθαι τὸ χεῖρον τοῦ κρείττονος.

« Μνήσθητι ἡμῶν, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ λαοῦ σου· ἐπίσκεψαι ἐν τῇ σωτηρίᾳ σου. » — Ἰκετεύει ὁ προφήτης μνεῖν γενέσθαι καὶ αὐτοῦ ἐν τῇ διὰ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένου λαοῦ. Αἱ τοιαῦται δὲ ἰκεταὶ ὀργματὰ εἰσι προφητικά· ὥσπερ νῦν θαυμασιάζει προφητεύων ὁ Δαυὶδ μὴ μόνον τοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς τεθνεῶσι τὸ σωτήριον ἐπισκοπῆν ποιήσασθαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς ἐν τῷ ᾄδῃ καθόδου αὐτοῦ.

« Τοῦ ἰδεῖν ἐν τῇ χρηστότητι τῶν ἐκλεκτῶν σου, τοῦ εὐφρανθῆναι ἐν τῇ εὐφροσύνῃ τοῦ ἔθνους σου. » — Ὡστε ἰδεῖν καὶ ἡμᾶς, ἵνα γινώσκωμεν καὶ

παθεῖν τὴν γαθωσιν καὶ θυμηδίαν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ σου.

« Ἠμάρτομεν μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν. » — Οὐ συνήκαν τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαυμάσια σου, οὐδὲ ἐμνήσθησαν τοῦ εἰς αὐτοὺς γενομένου ἐλέους σου, ἀλλ' ἰδόντες τοὺς Αἰγυπτίους ὀπίσω αὐτῶν, ἐροθήθησαν καὶ ἐγόγγυζον, μὴ πιστεύοντες τῇ δυνάμει σου.

« Καὶ παρεπίκραναν ἀναθαίνοντες ἐν τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσῃ. » — Ἀναθαίνοντες εἶπεν, ὅτι χθαμαλή ἐστὶν ἡ Αἴγυπτος· ὅθεν ἀνέβαινον πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἐν ὑψηλοτέροις κίμασι κειμένην καὶ πλησιάζουσαν τῇ ἐρήμῳ.

« Καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ἕνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » — Ἴνα μὴ βλασφημηθῇ ὡς ἀσθενής· αὐτοὶ γὰρ ἀνάξιοι ἦσαν σωτηρίας.

« Τοῦ γνωρίσαι τὴν δυναστείαν αὐτοῦ. » — Ὡστε γνωρίσῃ πανταχοῦ παιῖται τὸ μεγαλοδύναμον αὐτοῦ.

« Καὶ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ. » — Ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτοῦ.

« Καὶ ἤνεσαν τὴν ἀΐνεσιν αὐτοῦ. » — Τὴν ἐπινίκιον ψῆδὴν ἣν ὑπεγόρευσε αὐτοῖς Μωϋσῆς.

« Ἐτάχυναν, ἐπελάθοντο τῶν ἔργων αὐτοῦ· καὶ οὐχ ὑπέμειναν τὴν βουλήν αὐτοῦ. » — Ταχέως ἐπελάθοντο τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ. Ὅτι πεινάσαντες καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βρωμάτων μνησθέντες διεγόγγυζον, οὐκ ἀνέμειναν τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ ἵνα γένηται εἰς αὐτοὺς, ὅπερ ἐβούλετο ὁ Θεός.

« Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. » — Βρωμάτων δηλαδῆ.

« Καὶ ἐπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνδρῶν. » — Ἐν ἀνδρῶν τόπων ἢ γῆι δηλονότι ἐδοκίμασαν τὸν Θεόν, λέγοντες μετὰ δισταγμοῦ, Πότερον δύνата διαθρέψαι ἡμᾶς ἐνταυθοῖ;

« Καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ αἶτημα αὐτῶν. » — Αἶτημα λέγει τὴν ἐπιθυμίαν, τὸ ζήτημα τῆς ψυχῆς ὅπερ ἠτήσαντο.

« Ἐξάπέστειλε πληθμονὴν εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν. » — Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔδωκε τὴν ὀρυγομήτραν καὶ τὸ μάννα καὶ τὸ ὕδωρ τότε ἐν Μερρῶ γλυκανθὲν καὶ τὸ ἐκ πέτρας ρυέν, ἀλλ' ἄχρι κόρου.

« Καὶ παρώργισαν τὸν Μωϋσῆν ἐν τῇ παρεμβολῇ, Ἀαρὼν τὸν ἅγιον Κυρίου. » — Κατὰ Μωσαῖος μὲν γὰρ ἐμελέτησαν τυραννίδα οὐ περὶ Δαθάν καὶ Ἀθειρών· οἱ περὶ Κορὲ δὲ τὴν τοῦ Ἀαρὼν τοῦ καθιερωμένου τῷ Θεῷ ἱερωσύνην ἀρπάσαι ἐπειράθησαν.

« Ἦνοιχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιε Δαθάν· καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀθειρών. » — Ἐκάλυψε τὴν συναγωγὴν τοῦ Ἀθειρών ἀπὸ κοινοῦ δὲ τὸ ἡ γῆ.

« Καὶ ἐξεκάλυψε πῦρ ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, φλόξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλοὺς. » — Ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν περὶ Κορὲ πῦρ ἀναφθὲν κατέκαυσε τῇ τούτου φλογὶ τοὺς ν' καὶ σ' ἀνδρας, τοὺς προσφέροντας τὸ θυμίαμα ὡς ἁμαρτωλοὺς εἶπεν, ὡς ἀρπάσαι τὴν ἱερωσύνην ἀναξίως ἐπιχειρήσαντας.

« Καὶ ἠλλάξαντο τὴν οὐξὴν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι

μόσχου ἐσθίουτος χόρτον. » — Μετέστησαν τὴν τιμὴν τοῦ Θεοῦ εἰς εἰδωλον μόσχου χορτοφάγου. Τοῦτο δὲ ἐπὶ διασυρμῇ τῆς τῶν Ἑβραίων ἀλογίας προστέθειται.

« Καὶ εἶπε τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς. » — Εἶπε γὰρ ὁ Θεὸς πρὸς Μωϋσῆν. « Ἐκασὸν με, καὶ θυμηθεῖς, ἐκτρίψω αὐτούς. » Εἶπε γοῦν περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς.

« Εἰ μὴ Μωσῆς ὁ ἐκλεκτὸς αὐτοῦ ἔσται ἐν τῇ θραύσει ἐνώπιον αὐτοῦ. » — Ἐφη πρὸς Κύριον ὁ Μωϋσῆς, « Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου τῆς ἔργασίας. »

« Καὶ ἐξουδένωσε γῆν ἐπιθυμητήν. » — Ὡς οὐδὲν αὐτὴν λογισάμενοι, ὅτι δηλονότι οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὴν εἰρημένην γῆν κατάσκοποι ὑποστρέψαντες τὴν δειλίαν ἐνήκαν τῷ λαῷ, γενναίους εἰπόντες εἶναι τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ· τότε γὰρ ἡ συναγωγὴ τοῦ λαοῦ πᾶσε ἔκλαιον ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτῶν καὶ ἐγόγγυζον.

« Οὐκ ἐπίστευσαν τῷ λόγῳ αὐτοῦ. » — Ὅτι δώσει αὐτοῖς αὐτὴν.

« Καὶ ἐγόγγυσαν ἐν τοῖς σκηνώμασιν αὐτῶν· οὐκ εἰσήκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου. » — Οὐκ ἐπεισθήσαν τῷ Θεῷ παρεγγῆσαντι τῆς ἐπηγγελμένης ἐπιβῆναι γῆς.

« Καὶ ἐπῆρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς. » — Καὶ ἐκίνησε τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπ' αὐτούς.

« Τοῦ καταβαλεῖν αὐτούς ἐν τῇ ἐρήμῳ. » — Ὡστε θανατῶσαι αὐτούς.

« Καὶ τοῦ καταβαλεῖν τὸ σπέρμα αὐτῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι· καὶ διασκορπίσαι αὐτούς ἐν ταῖς χώραις. » — Τοὺς μὲν πατέρας ὡς ἀπειθεῖς ἄλλῃ τρόπῳ κατέβαλε, τῷ θανάτῳ γὰρ, τὰ τέκνα δὲ κατέσπειρεν, ὅ ἐστι, κατέρκισε πανταχοῦ, ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἡγουν τῇ γῆ τῶν ἐθνῶν τῇ ἐπηγγελμένῃ. Ἐπ' ἀγαθῷ δὲ εἴρηται καὶ τὸ διασκορπίσαι· δίκην γὰρ σπέρματος ὥστε ἐκκριζωθῆναι καὶ ἀξήθηθαι καὶ πληθυνθῆναι ἐν ταῖς χώραις τῶν ἐθνῶν ἀπάσαις, ἡγουν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας.

« Καὶ ἐτελέσθησαν τῷ Βεελφεγῶρ. » — Βῆλ καὶ Βάκλ καὶ Βέελ τὸ αὐτὸ ἐστὶν, εἰδωλον τοῦ Πριάπου, λίαν ἀσχημονέστατον. Φεγῶρ δὲ τοπικὸν ὄνομα. Τὸ Βεελφεγῶρ οὖν σύνθετος λέξις ἐστὶ, τὸ τε εἰδωλον δηλοῦσα καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ τὸ εἰδωλον ἦν. Τὸ δὲ ἐτελέσθησαν δηλοῖ τὸ ἐμνήσθησαν, ἠκείνωθησαν, ἀφιερώθησαν.

« Καὶ ἔφαγον οὐσίας νεκρῶν, » — Νεκρὰ λέγει τὰ εἰδωλα ὡς ἀναίσθητα.

« Καὶ παρώξυναν αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτοῦ. » — Ἐν ταῖς τοιοῦτοις ἔργοις αὐτῶν.

« Καὶ ἐπληθύνθη ἐν αὐτοῖς ἡ πτώσις. » — Ἀποθνήσκόντων πολλῶν.

« Καὶ ἔσθη Φινεὲς καὶ ἐξιλίαστο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θρηῦσις. » — Ἀνέστη καὶ ἐξελίωσατο τὸν Θεόν, καὶ ἐπάύσατο ἡ θνητοφόρος πληγὴ τοῦ λαοῦ· τὸν γὰρ Ζαμβῶρ, μινύμενον φανερώς τῇ Μαδιανίτιδι, ζήλου πλησθεὶς ὁ Φινεὲς καὶ λαθῶν δόρου, συνεῖλε τῇ γυ-

ναικί πληγῆ μιᾶ, καὶ οὕτως ἔσται ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ, ἅξι λειωθέντος τῷ ζήλω τοῦ Φινεές.

« Καὶ ἐλογίσθη αὐτῆ εἰς δικαιοσύνην εἰς γενεάν καὶ γενεάν ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Καὶ ὁ φόβος οὗτος εἰς ἀρετῆ, παρὰ πάντων ἐλογίσθη τῆ Φινεές διαπαντός.

« Καὶ παρώργισαν αὐτὸν ἐπὶ ὕδατος ἀντιλογίας. » — Τὸ ἐν ἐρήμῳ κἀδῆς ἐκ πέτρας ῥυέν ὕδωρ ἀντιλογίας ὕδωρ ὠνόμασται ἀπὸ τῆς προηγησαμένης ἀντιλογίας καὶ ἀπειθείας τῶν Ἰουδαίων ὅτε διψήσαντες ἐγόγγυζον, καὶ οὐχ ὑπήκουον Μωσεί ἐφ' οἷς ἔλεγεν, ἀλλὰ διελοιδυροῦντο μᾶλλον αὐτῶ.

« Καὶ ἐκακώθη Μωσῆς δι' αὐτούς. » — Ἐκακώθη παρὰ Θεοῦ κατακριθεὶς ἔξω τῆς ἐπηγγελμένης γῆς ἀποθανεῖν, αὐτός τε καὶ Ἄαρών.

« Ὅτι παρεπίκραναν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. » — Ἐλύπησαν τὴν ψυχὴν τοῦ Μωσέως γογγύζοντες καὶ ὑβρίζοντες αὐτὸν, καὶ ἀναγκασθεὶς εἶπε διστακτικῶς, « Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξέλθω ὑμῖν ὕδωρ ; »

« Καὶ διέστειλεν ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτοῦ. » — Τὸν Μωσέως ἐξ ὁλιγορίας λόγον διὰ τοῦ διέστειλεν ἦτοι ἤνοιξε τὰ χεῖλη αὐτοῦ εὐφῆμως ἐδήλωσεν ὁ Δαυὶδ. Τινες δὲ τὸ διέστειλεν ἀντὶ τοῦ διστακτικῶς ἐλάλησε νενοήκασιν. Ὡς τὸ ἐν τοῖς χεῖλεσιν ἔσται ἀντὶ τοῦ διὰ τῶν χειλῶν. Οἶδε δὲ ἡ παλαιὰ Γραφή ἀντὶ τοῦ ἀπλῶς χρᾶσθαι λέγειν τὸ διαστῆλαι.

« Καὶ ἐμίγησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἔμαθον τὰ ἔργα αὐτῶν. » — Ἔργα τὰ παράνομα καὶ ἀσεβῆ.

« Καὶ ἐδοῦλευσαν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν· καὶ ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς σκάνδαλον. » — Τὸ δουλεῦσαι τοῖς γλυπτοῖς ἐγένετο τοῖς Ἰουδαίοις εἰς πρόσκομμα καὶ πτώσιν.

« Καὶ ἐφονοκτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι. » — Καὶ ἐπλήσθη ἐξ ἀποκάντους ἦτοι σφαγῆς ἡ γῆ διὰ τῶν αἱμάτων καὶ ἐμολύνθη διὰ τῶν θυσιῶν καὶ αἰσχροσυργιῶν.

« Καὶ ἐπόρνευσαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. » — Ἀποστάντες γὰρ τοῦ Θεοῦ ἐκαλλήθησαν τοῖς δαίμοσι, δι' ὧν εἰργάζοντο εἰδωλολατριῶν τε καὶ ἀσελγειῶν.

« Ἠλεονάκις ἐφρόσατο αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ βουλῇ αὐτῶν. » — Ἐν τῇ γνώμῃ αὐτῶν τῇ ἀχαρίστῳ καὶ πονηρῶ.

« Καὶ ἐταπεινώθησαν ἐν ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν. » — Κατεπτοήθησαν, ἡσθένησαν ἐν τῷ τὰ ἄνομα ὄρῳ.

« Καὶ ἐμνήσθη τῆς διαθήκης αὐτοῦ· καὶ μετεμνήσθη κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔλεους αὐτοῦ. — Μετέβαλε τὴν ὄργην εἰς οἶκτον, ὡς πολυέλεος. »

« Καὶ ἔδωκεν αὐτούς εἰς οἰκτιρμούς. » — Ἰουτέστιν, ἤκτισεν αὐτούς.

« Ἐναντίον πάντων τῶν αἰχμαλωτευσάντων αὐτούς. » — Περιφανῶς ὥστε πάντας τοῦτο μαθεῖν τοὺς αἰχμαλωτευσάντας αὐτούς· ὡς διάφορα γὰρ ἔβη, αὐτοὺς ἠχμαλώτευσεν.

« Σῶσον ἡμᾶς, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ ἐπισυνάγαγε ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐθνῶν. » — Εἰς τὴν προτέρην ἱεσίαν ἀνέδραμεν. Ἔθνη δὲ λέγει τὰ παράνομα, ἐν οἷς Ἰουδαῖοι διεσπάρησαν μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν

παρὰνομίαν. Προφητεύει δὲ διὰ τούτων ὁ Δαυὶδ ὅτι καὶ πιστεύσουσι τῆ Χριστῆ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ἐπισυνερχθήσονται καὶ αὐτοί.

« Τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι σου τῆ ἀγίῳ, τοῦ ἐγκαυχᾶσθαι ἐν τῇ ἀνέσει σου. » — Μεγα ὄντως κούχημα τὸ ὑμνεῖν τὸν Χριστόν.

« Εὐλογητὸς Κύριος, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Ἐρεῖ τὸ, « Εὐλογητὸς Κύριος. » Καὶ τοῦτο προφητικόν, ἅπας γὰρ ὁ λαὸς, ὕστερον ὑμνεῖν τὸν Ἰησοῦν ὡς Θεόν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΖ'.

« Ἀλληλουῖα. Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Εἰπάτωσαν ὅτι χρηστός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

« Εἰπάτωσαν οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ Κυρίου, οὓς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ. » — Ἐχθρὸν νοητέον τὸν διάβολον· περὶ γὰρ τὸν Χριστὸν πιστευσάντων ὁ λόγος.

« Καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτούς. » — Ἐκ τῶν ἐθνικῶν χωρῶν εἰς μίαν Ἐκκλησίαν καὶ πίστιν.

« Ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης. » — Ἐκ τῶν τεσσάρων γὰρ περάτων τοῦ κόσμου συνήχθησαν.

« Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνύδρῳ. » — Ἐπλανήθησαν πρότερον ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ ἐρήμῳ καρπῶν ἀρετῆς, καὶ μὴ ἐχούσῃ πόμα θείας διδασκαλίας.

« Ὁδὸν πόλεως κατοικητηρίου οὐχ εὔρον. » — Κατοικητηρίου πόλις ὁ οὐρανός· ὁ γὰρ ἐπίγειος κόσμος ἅπας παροικία ἐστίν. Ἡ δὲ πρὸς οὐρανὸν ἄγουσα ὁδὸς ἡ ὀρθὴ πίστις μετὰ τῶν ἀρετῶν.

« Πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλειπεν. » — Ἦσαν δηλονότι οὐκ εἶχον γὰρ ἰσογνωσίαν ἢ διδασκαλίαν τρέφουσαν καὶ ποτίζουσαν ψυχᾶς· τὸ δὲ ἐξέλειπε ὀηλοῖ τὸ ἠτύνησαν ἄγαν, ἐκ τῆς καθ' ὑπερβολῆς ὀηλαδὴ πείνης καὶ δίψης πνευματικῆς.

« Καὶ ἐκέκραζαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς. » — Ἐκέκραζον οἱ προφῆται ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ οἱ θεῖοι ἄγγελοι οἱ προεστηκότες τῶν ἐθνῶν.

« Καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐφρόσατο αὐτούς. » — Ἐκ τῶν δαιμονικῶν τυραννίδων.

« Καὶ ὠδήγησεν αὐτούς εἰς ὁδὸν εὐθείαν τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. » — Τὴν εὐσεβῆ καὶ ἐνάρετον διαγωγὴν τὴν ἄγουσαν εἰς τὸν οὐρανόν.

« Ἐξομολογήσασθωσαν τῷ Κυρίῳ τὰ ἔλεα αὐτοῦ, καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ὑλοῖς τῶν ἀνθρώπων. » — Τὸ ἐξομολογησάσθωσαν ὡς δὲ ὀηλοῖ τὸ ἐξαγγελιάτωσαν.

« Ὅτι ἐχόρτατε ψυχὴν κενήν, καὶ ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθοῖς. » — Κενὴν φησι τὴν ἐστερημένην τροφῆς καὶ πόσιως, πνευματικῆς ὀηλαδὴ.

« Καθιμένους ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου. » — Σκότις καὶ νύξ θανάτου ψυχικοῦ ἢ ἀγνοια καὶ ἡ ἀπιστία πρὸς Θεόν.

« Παπεδῆμένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. » — Τῶν

ἀρετῶν καὶ πειρηταῖς εἶπουν ἰσχυροῖς τῶν ἀμαρτημάτων ἡσυχαστῶν.

« Ὅτι παρεπίκραναν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. » — Διὰ τῶν λογίων διηλοῖ τὸν λέγοντα· τούτων γὰρ ἀθετουμένων, παραλυπεῖται ὁ Θεός· λόγια δὲ Θεοῦ νογτέον νῦν τὸν το φυσικὸν νόμον, καθ' ὃν πάντες ἀνθρώποι τὴν τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ διάκρισιν ἔχομεν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸν ἀσθενεῖα τοῖς Ἰουδαίοις γραπτὸν νόμον, καὶ τοὺς λόγους τῶν προφητῶν.

« Καὶ τὴν βουλὴν τοῦ Ἰψίστου παρώξυναν. » — Εἶπουν τὸν βουλούμενον τὴν σωτηρίαν αὐτῶν Θεὸν παρώξυναν.

« Καὶ ἐταπεινώθη ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν. » — Καὶ κατεπτόθησαν ἐν ταλαιπωρίαις τῆς ἀμαρτίας.

« Ὅτι συνέτριψε πόδας χαλκᾶς. » — Πόδας ἄδου στερεαὶ καὶ μοχλοὶ ἰσχυροὶ τὸ ἀσθενεῖον αὐτοῦ καὶ τὸ ἀειεξόδευτον, ὅπερ ἀνέστρεψεν ὁ Χριστός, αὐτὸς τε ἀνεληθὺν ἐκείθεν, καὶ κατεχυμένους ψυχὰς ἐξχαγῶν.

« Ἄντελάβετο αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν. » — Πτοὶ ὁδεύοντων ἀνομία.

« Πᾶν βρώμα ἐβδελύξετο ἡ ψυχὴ αὐτῶν. » — Δι' ὑπερβολὴν καχεξίας ψυχικῆς πᾶν βρώμα πνευματικόν, πᾶσαν διδασκαλίαν ψυχικοφελῆ ἐμίσησαν.

« Καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. » — Πύλαι καὶ εἴσοδοι πρὸς θάνατον ψυχικόν.

« Καὶ τῶν ἀμασσημάτων ὑπερβολαί. » — Ἀπέστειλε τὸν Λόγον, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ, καὶ ἴασατο πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος.

« Καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφορῶν αὐτῶν. » — Ἐκ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν.

« Καὶ θυσάτωσαν αὐτῶν θυσίαν αἰνέσως, καὶ ἐξαγγελιάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. » — Τὰ κατορθώματα τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως.

« Οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν ἐν πλοίοις. » — Περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος τῶν πρὶν ἁλίωτων, ὅτε ἦσαν ἐν τῇ θαλάσῃ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ αὐτὸς ἐκάθευθε, καὶ τὸ πλοῖον ἐβυθίζετο ὑπὸ τῶν κυμάτων, καὶ διωπνισθεὶς ἐπέτιμισε τῇ θαλάσῃ καὶ τοὺς ἀνέμους.

« Ποιοῦντες ἔργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. » — Ἐργασίαν ἁλίσιας.

« Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταγιδοῦς. » — Πρῶταταξε, καὶ ἀνέστη λαίλαψ ἀνέμου μεγάλη.

« Καὶ ἐψώθη τὰ κύματα αὐτῆς. » — Εἰς ὕψος ἤρθη τὰ κύματα τῆς θαλάσσης.

« Ἀναβαίνουσιν ἕως τῶν οὐρανῶν, καὶ καταβαίνουσιν ἕως τῶν ἀβύσσων. » — Τὰ κύματα τότε νῦν μὲν σφόδρα ὑψούντο, νῦν δὲ λίαν ἐταπεινοῦντο, καθ' ὑπερβολὴν δὲ ὁ λόγος.

« Ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν κακοῖς ἐτήκετο. » — Ἐν κινδύνοις ἐξελίμπανεν.

« Ἐταράχθησαν, ἐταλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων. » — Κλόνον καὶ παρατροπῆν ἔπαθον τῶν φρενῶν οἱ γὰρ πρὸ θεθαλμῶν τὸν θάνατον ἤδη βλέποντες ἐν τῇ καθεστηκότι ἔχουσι τὸν λογισμὸν.

« Καὶ πάντα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. » — Ἡ

περὶ τὸ ναυτίλλεσθαι αὐτῶν ἐμπειρία ἠφανίσθη.

« Καὶ ἐπέταξε τῇ καταγιδοῖ, καὶ ἔστη εἰς αὔραν. » — Ἡ καταγιδοῖ ἔστη τῆς σφοδρότατης ὀρμῆς, ὥστε γενέσθαι ταύτην τὴν αὔραν, ἦτοι πρῶτον καὶ γαλιηναῖον πνεῦμα.

« Καὶ εὐφράνθησαν ὅτι ἠσούχασαν. » — Ὅτι ἠσούχασαν τὰ κύματα.

« Καὶ ὠλόγησεν αὐτοὺς ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτῶν. » — Διμήν γὰρ ὄντως αἱ τοῦ Κυρίου ἐντολαί, τὸν ἐνεργοῦντα ταύτας τηροῦσαι ἀπείρατον ναυαγίου παντὸς ψυχικοῦ.

« Ἰψωσάτωσαν αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαῶν· καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεσάτωσαν αὐτόν. » — Ἐν συνεδρίῳ ὑπερεχόντων.

« Ἔθετο ποταμοὺς εἰς ἔρημον. » — Τοὺς ποταμοὺς εὐρυσύντας ἐν λόγοις Ἑλλήνας ἔθετο εἰς ἔρημίαν σοφίας, ἐπιστομιζόντων αὐτοὺς τῶν ἀγραμμάτων ἁλίωτων.

« Καὶ διεξήλθους ὕδατων εἰς δίψαν. » — Καὶ τὰς πλημμύρας τῶν λόγων αὐτῶν εἰς ξηρασίαν.

« Ἰτὴν καρποφόρον εἰς ἄλμυρ, ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ. » — Καὶ τὴν γῆν τῶν Ἰουδαίων τὴν καρποφοροῦσαν τοὺς προφήτας εἰς ἀκαρπίαν ἔθετο· καὶ γὰρ ἀκαρπος ἡ ἄλμυρὰ γῆ. τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων.

« Ἔθετο ἔρημον εἰς λίμνας ὑδάτων, καὶ γῆν ἀνυδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων. » — Τὴν πρὶν ἔρημον θείας διδασκαλίας Ἐκκλησίαν τὴν ἐξ ἐθνῶν ἔθετο εἰς τὸ ἔχειν τε εἰς πλῆθος αὐτὴν τὰ τοῦ θεοῦ λόγου νάματα καὶ προχέειν καὶ ἐπέροις αὐτά.

« Καὶ κατήκισεν ἐκεῖ πεινῶντας. » — Τοὺς πρὶν ἐνδεεῖς τροφῆς πνευματικῆς κατήκισεν ὁ Χριστός ἐν τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ.

« Καὶ συνεστήσαντο πόλεις κατοικησίας. » — Πόλεις κατοικίας πνευματικῆς τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας τῶν πιστῶν φησίν.

« Καὶ ἔσπειραν ἀγρούς. » — Ἐσπειραν οἱ ἀπόστολοι τῷ σπόρῳ τοῦ κηρύγματος τὰς ἠγριωμένας πρότερον τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς.

« Καὶ ἐφότευσαν ἀμπελῶνας. » — Τὰς ψυχὰς αὐθις νόησον ἀμπελῶνας καρποφορούσας βότρυας ἀρετῶν.

« Καὶ ἐποίησαν καρπὸν γενήματος. » — Ἐνήματος μυστικοῦ προσφερομένου τῷ Δεσπότη Χριστῷ καὶ τοῦτον εὐφραίνοντος.

« Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς. » — Φησὶ γὰρ ὁ Λουκᾶς περὶ τῶν ἀποστόλων, ὅτι καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτοὺς, δηλονότι δι' αὐτῶν καὶ τοὺς διαδόχους τῆς πίστεως αὐτῶν.

« Καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα. » — Δέκα γὰρ καὶ ἑβδόμηκοντα εἰς μυριάδας ἀναρίθμων ηὐξήθησαν.

« Καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμικρύνθη. » — Κτήνη ἂν εἶεν τὰ πρῆβητα, τὰ παρὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ποιμαίνοντα διδασκάλων, ἦτοι ὁ κοινὸς Χριστιανικὸς λαός.

« Καὶ ὠλιγώθησαν καὶ ἐκαχώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης. » — Προλέγει τοὺς διωγμοὺς, τὴν ἐξ ἀναρίσεως ὀλίγωσιν τῶν πιστῶν, καὶ τὴν ἐκ

ἠλίψεως τῶν πειρασμῶν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὁδόνης κέκωσιν.

« Ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας αὐτῶν. » — Οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτῶν οἱ βασιλεῖς ὁμοῦ καὶ διῶνται ἐξουδενώθησαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὡς ἀχρεῖσι.

« Καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβύσσῳ καὶ οὐχ ὁδοῦ. » — Πλανηθῆναι παρεχώρησεν αὐτοὺς ἐν τοῖς ἀσειβίσι δόγμασιν ὡς ἀνιάτους.

« Καὶ ἐβοήθησε πένητι ἐκ πτωχείας. » — Ἐπ' ἐκ πτωχείας τῆς διὰ Χριστὸν πένητι λαῶν.

« Καὶ ἔθετο ὡς πρόβατα πατριᾶς. » — Πατριᾶς ἦτοι φυλὰς ὀνομάζει τὰ συστήματα τῶν κατὰ τύπους ἐκκλησιῶν. Ἄ ἔθετο ὁ Κύριος, εἶπουν ἔταξεν ὡς οἰκεία πρόβατα, ὥστε ποιμαίνειν ταῦτα καὶ ὁδηγεῖν. Πατριᾶς δὲ εἶπεν αὐτὰ διὰ τὴν ἐκ πίστεως συγγένειαν ἔχοντα Πατέρα ἕνα τὸν Θεόν.

« Ὅφονται εὐθεῖς καὶ εὐφρανθήσονται. » — Θεάσονται πληρούμενα τὰ ἔδη προφητευθέντα οἱ τὴν εὐθεῖαν ὁδεύοντες ἀσεβεῖς καὶ χαρήσονται.

« Καὶ πᾶσα ἀνομία ἐμυρᾶξει στόμα αὐτοῦ. » — Ἀνομίαν λέγει τοὺς ἀνόμους καὶ ἀσεβεῖς.

« Τίς σοφὸς καὶ φυλάξει ταῦτα; » — Παρατηρήσει ταῦτα πιστεύων ὅτι γενήσονται.

« Καὶ συνήσουσι τὰ ἔλεη τοῦ Κυρίου. » — Γνώσονται ταῦτα ὅταν λάθωσι πέρας.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΖ'.

« Ὡδὴ ψαλμοῦ τῷ Δαυίδ. Ἐτοίμη ἡ καρδία μου, ὁ Θεός, ἐτοίμη ἡ καρδία μου ἔσομαι καὶ ψαλῶ ἐν τῇ δόξῃ σου. » — Ταῦτα καὶ ἐν τῷ νσ' ψαλμῷ ῥητέ.

« Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπητοὶ σου. » — Ἀγαπητοὶ περιῶν φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἀγαπήσας γὰρ τοὺς ἰδίους ἐν τῷ κόσμῳ εἰς τέλος ἠγάπησεν αὐτούς » τὰ οὐ λοιπὰ τὰ καθ' ἑξῆς καὶ ἐν τῷ νθ' ψαλμῷ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΠ'.

« Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Θεός, τὴν αἰνεσίαν μου μὴ παρσιωπήσης. » — Τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὰ μέτρα πληρῶν ὁ Δεσπότης Χριστὸς εὐχεται πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ φησὶ, « τὴν μετὰ αἰνεσεως ὀησίαν μου μὴ παρέλθῃς ἐν σιωπῇ » τουτέστι, μὴ ἀπρόσδεκτον ποιήσης, μὴ ἀνεργήσῃς.

« Ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνοίχθη. » — Ἀμαρτωλὸν καὶ δόλιον τὸν Ἰούδαν νοητέον, ὅς ἤνοιξε στόμα κατὰ τοῦ Σωτῆρος ὅτε συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις τοῦ λαοῦ περὶ τῆς προδόσεως αὐτοῦ.

« Ἐλάλησαν κατ' ἐμοῦ γλώσση δολίκα. » — Εἰσάγει καὶ τοὺς μεθ' ὧν ὁ Ἰούδας συνελάλησεν, ἄρχιερεῖς καὶ πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, καὶ φησιν. « Ἐλάλησαν οὕτως τὸ κακῆνοι, κατ' ἐμοῦ ὄδλους ράπτοντες ἐπιθουλὰς. »

« Καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με. » — Παλλάκις γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι κυκλοῦντες αὐτὸν ῥήματα μίσους ἐλάλουν, διασύροντες, ὑβρίζοντες ἡρώτων κακούθως.

« Καὶ ἐπολέμησάν με ἀνομίαν. » — Μάτην, ἀνομιολόγως.

« Ἐντὶ τοῦ ἀγαπῆν με ἐνδιέβαλλόν με. » — Δύον ἀγαπῆν με καθ' ἑκάστην αὐτοὺς εὐεργετοῦντα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Οἱ δὲ τοῦναντίον διεκωμώδουν με,

πλάνον ἀποκαλοῦντες καὶ παράνομον, ἀνέθεον.

« Ἐγὼ δὲ προσηχόμεν. » — Ἐπὲρ αὐτῶν δηλονότι ἢ τὴν παρὰ τοῦ βοήθειαν ἐπικαλούμενος.

« Καὶ ἔθεντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν. » — Εἰργάσαντο κατ' ἐμοῦ κακὰ ἀνθ' ὧν εὐεργετήθησαν ἀγαθῶν.

« Καὶ μῖσος ἀντὶ τῆς ἀγαπήσεώς μου. » — Ἀντὶ τῆς ἀγάπης ἧς ἠγάπων αὐτούς.

« Κατάστησον ἐπ' αὐτὸν ἀμαρτωλόν. » — Τὸ κατάστησον ἀντὶ τοῦ παραχώρησον. Παραχώρησον καταστήναι, τουτέστι καταστήσεται· σχήματι γὰρ ἄρᾳ προφητεύει τὰ μέλλοντα. « Εἰσῆλθε γὰρ, φησὶν, εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. »

« Καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. » — Στήσεται ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τουτέστιν, οἰκειωθήσεται αὐτῷ.

« Ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν ἐξέλθοι καταδικασμένος. » — Ἐν τῷ κρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ αἰετοῦ συνειδήτους ἐξελεύσεται ἀπὸ τοῦ συνεδρίου, κατακεκριμένος καὶ ὑφ' ἐαυτοῦ καὶ ὑπ' ἐκείνων. « Πιμαρτον γὰρ, φησὶ, παραδόους αἷμα ἀθῶον. Οἱ δὲ εἶπον, Τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ἴψει. » Καταγνώσιως δὲ τὸ σὺ ἴψει.

« Καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ γενέσθω εἰς ἀμαρτίαν » — Εἰς ἀπυτυχίαν, ἤγουν ἀποτεύξεται ὧν αἰτήσῃ διὰ τὴν δυστροπίαν αὐτοῦ.

« Ἐνεθῆγαν αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὀλίγαι. » — Τελευτήσῃ ταχέως.

« Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. » — Τὴν ἀποστολικὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λήψεται ὁ Ματθίας.

« Ἐνεθῆγαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὄρφανοὶ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ χήρα. » — Εἰπὼν ἄνω, τί πεποίηκεν αὐτῷ ὁ Ἰούδας; ἔπηγγαγε καὶ, τί τὸ Ἰουδαϊκὸν συνεδρίον πεποίηκε πάλιν αὐτῷ· εἶτα τύπῳ ἄρᾳ τὰ ἐπισυμβήσασθαι τῷ προδότῃ προαγορεύσας ἤδη προλέγει καὶ ὑπὸ τοῖς θεοκτόνοις ἐπισυμβλήσονται· καὶ πρῶτον τῶν ἄλλων φησὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀναίρεσιν αὐτίων, καὶ τὸν τῶν γυναικῶν καὶ παίδων αὐτῶν ἀνδραποδισμόν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀίχμαλωσίας ἀπυρίαν τῶν ἀναγκαίων.

« Ἐκβλήθησαν ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν. » — Οὐδ' ἐν τοῖς οἰκοπέδοις ἔτι τοῖς ἐρεπίτοις τῶν οἰκημάτων αὐτῶν οἰκεῖν συγχωρηθήσονται. Δανειστῆς ὡδὲ τὸν ἀπλῶς λήπτῃν φησὶ· διὸ καὶ ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ δανειστής πράκτωρ ἠρμήνευσε. Λέγει γοῦν τὸν ψευδολόγον· Οἱ γὰρ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῷ λαμβάνειν τεταγμένοι τὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἐπικείμενον φόρον, καὶ κατακεκοιμημένα τῶν Ἰουδαίων ἀκριβῶς ἐρευνήσαντες πάντα διήρπασαν.

« Ἐξερευνησάτω δανειστής πάντα οἷα ὑπάρχει αὐτῷ. » — Οὐπω γὰρ τεσσαράκοντα διεληλυθότων ἐνιαυτῶν τὸ ὀνομαστόν ὅπερ εἶχε καὶ ἐνδοξὸν ὁ τῶν Ἰουδαίων λαὸς τελείως ἀπίωλεσεν.

« Ἐνεθῆγαν τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἐξολόθρευσιν· ἐν γενεᾷ μιᾷ ἐξάλειφθῆναι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » — Ἀνομίαν πατέρων λέγει τὸ ἀποκτεῖναι τοὺς προφήτας. « Μὴν γὰρ, φησὶν, αἷμα δίκαιον ἐκχυθῆν ἀπὸ Ἀβελ ἕως Ζαχαρίου τοῦ προφήτου ἐκόκκηθησεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. »

« Ἀναμνησθεῖς ἡ ἀνομία τῶν πατέρων αὐτοῦ ἔναντι Κυρίου. » — Μητέρα (μητέρα) τοῦ εὐσεβοῦς τούτου λαοῦ τὴν ἀρχαίαν λέγει συναγωγὴν τὴν κολλάκις παραπικράνασαν τὸν Θεόν.

« Γεννηθήτωσαν ἔναντιον Κυρίου δι' ἅπαντας. » — Ἀνεπίληστοι ἔσονται περὶ τῆς Θεοῦ, ἡ ἀνομία ὁμολογήσεται καὶ ἡ ἀμαρτία.

« Καὶ ἐξολοθρευθεὶς ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. » — Δῆλον ἐντεῦθεν ὡς περὶ πάντων ἐρεστηκῶτων φησὶν. Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτῶν. Διὰ δὲ τοῦ μνημοσύνου τὸ μνηστικὸν τυγχάνον ἐδήλωσεν ἐκ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀδόμενον ὡς ἐπίστημον.

« Ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. » — Διότι οὐκ ἐμνήσθη ὧν εὐηργετήθη παρὰ Χριστοῦ, ὥστε ἐλεῆσαι αὐτὸν ὡς ἀδίκως κτεινόμενον.

« Καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον πένητα καὶ πτωχόν. » — Πένης καὶ πτωχὸς ὁ Κύριος διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ μὴ ἔχειν ποῦ κλίνειν τὴν κεφαλὴν.

« Καὶ κατανευγμένον τῇ καρδίᾳ τοῦ θανατώσαι. » — Κατὰ τὸ, « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πραῖός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. »

« Καὶ ἠγάπησε κατάραν καὶ ἔξει αὐτῷ. » — Ἐὰ κακὰ γὰρ τὰ οἴκουθεν ἐκ τῶν οἰκείων πράξεων ἐπισημαίνουσι τοῖς αἰρουμένοις αὐτά.

« Καὶ ἐνεθύσατο κατάραν ὡς ἱμάσιον. » — Διὰ τοῦ ἱματίου δηλοῖ τὴν περισχὴν, διὰ τοῦ ὕδατος τὴν σφρόδρότητα, διὰ τοῦ ἐλαίου τὴν μονιμότητα καὶ τὸ δυσέκνιπτον, διὰ δὲ τῆς ζ. . . τὸ συνέχον καὶ συμπιέζον αἰεὶ.

« Τοῦτο τὸ ἔργον. » — Τοῦτο τὸ ἔργον, ἡγουν ἡ τιμωρία παρὰ Κυρίου τῶν σκυφαντούντων με καὶ τῶν μελετώντων ἐπίπανα καὶ θανατηρὰ κατ' ἐμοῦ.

« Ὑπερβατίως, « Ποίησον μετ' ἐμοῦ τὸ ἔλεός σου, ὅτι ἀγαθὸν αἰεὶ. » Τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἔστιν ὅτε καὶ βλαβερόν. Παιδεύων δὲ ἡμᾶς ὁ Δεσπότης μετριωφρονεῖν, « Ποίησον, φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα, τὸ ἔλεός σου μετ' ἐμοῦ, » οὐχ ὅτι ἀξίός εἰμι, ἀλλ' ὅτι ἐλεήμων εἶ καὶ φιλόανθρωπος.

« Τῶν ἐνδιαβαλλόντων με παρὰ Κυρίου. » — Οὕτω ταχέως ἀνηρέθη ὡς ἀναρεῖται ἡ σκιά ἐν τῷ αὐτῷ παρελθεῖν.

« Καὶ γνώτωσαν ὅτι ἡ χεὶρ σου αὐτῇ, καὶ σὺ, Κύριε, ἐποίησας αὐτῇ. » — Οὕτως ἐκόλλως ἐξετινάχθη τῆς παρούσης ζωῆς ὑπὸ φθόνου ὡς τοῦ τυχόντος τύπου αἱ ἀκρίδες ἀπὸ ἀνέμου.

« Οἱ ἐπανιστάμενοί μοι κίσχονθήτωσαν. » — Πηλοῦσθε πρὸς σκληρότητα τοῖς παλαιοῖς γὰρ ἔθους ἦν λουόμενοις ἀλείφασθαι ἐλαίῳ καὶ ἀπαλύνειν ἐντεῦθεν τὴν σάρκα.

« Ὁ δὲ θυλὸς σου εὐφρανθήσεται. » — Ἐνδοξάζον γὰρ καὶ ἐνέπαιζον αὐτῷ οἱ μαιφρόνοι ἔτι δὲ καὶ τὰς κεφαλὰς ἐκύνουν, λέγοντες, « Ὁ καταλύσει τὸν ναὸν, » καὶ τὰ ἔξῃς.

« Περιπαλλέσθωσαν ὡς διπλοῖδα σίσχονην αὐτῶν. » — Γνώτωσαν ὅτι ἡ βοήθειά σου ἔστιν αὐτῇ ἡ ἐν ἐμοὶ γεννησόμενη βοήθεια, καὶ ὅτι σὺ ὁ Πατὴρ ἐβουλόθησάς μοι ὡς ἠγαπημένῳ υἱῷ, καὶ σὺ παρεῖδες με ὡς ἀντίθεον.

« Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ σφόδρα ἐν τῷ στό-

ματί μου· καὶ ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτόν. »

— Λίσχονθήσονται καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀνάστασιν, πλέον δὲ μετὰ τὴν παγκόσμιον.

« Ὅτι παρέστη ἐκ δεξιῶν πένητος, τοῦ πῶσαι ἐκ τῶν καταδιωκόντων τὴν ψυχὴν μου. » — Ἐπὶ τῇ διὰ τοῦ ἐμοῦ πάθους σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων.

Διπλοῖς λέγεται χλαμὸς διπλουμένῳ ἐν τῷ φορεῖσθαι.

Καὶ οὕτως εὐχαριστεῖ τῷ Πατρὶ, καὶ αἰνεῖ αὐτὸν ἐν μέσῳ πολλῶν διὰ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ δεξιοῦ μέρους οἱ συμπαυνοῦντες παρίστανται. Ἔσωσε δὲ αὐτὸν ἀναστῆσας ἐκ τῶν νεκρῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΘ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυΐδ. » — « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. » — Ὁ Πατὴρ εἶρηκε τῷ υἱῷ ταῦτα μετὰ τὴν ἐκ γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν. Ὡσπερ δὲ διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Κυρίου τὸ ἰσότημον δεῖκνυται, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ὧν γὰρ ἡ καθέδρα κοινή, τούτων καὶ ἡ βασιλεία κοινή. Τὸ μὲν οὖν καθῆσθαι τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν τὴν γνησιότητα καὶ ὁμοτιμίαν.

« Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἰχθυοὺς τοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » — Ἐνταῦθα τὸ ἕως, καθάπερ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς, τὸ μᾶλλον μὲν τοῦδε δηλοῖ· τὸ δ' ἐφ' ἔξῃς οὐκ ἀναίνεται· τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐχθροὶ δὲ Χριστοῦ οἱ μὴ πιστεύοντες αὐτῷ, καὶ οἱ πιστεύοντες μὲν, οὐκ ὀρθῶς δὲ, καὶ οἱ δαίμονες οἱ πάντες ὑμῶν ὑποταγῆσονται τῷ Χριστῷ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὑποπόδιον τεθῆναι αὐτοῦ. Ὑποτάττει δὲ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ υἱός· κοινή γὰρ ἀμφοῖν ἡ ἐνέργεια.

« Ἐξουσίαν δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών. » — Ἡ βλάβος ποῦ μὲν τὴν κόλασιν δηλοῖ, ποῦ δὲ τὴν ποιμανσιν, ποῦ δὲ τὴν βασιλείαν, ἐνταῦθα δὲ τὴν δύναμιν. Δύναμιν δὲ φησὶ δυνάμειος τὴν ἐπιτεταμένην δύναμιν. Σιών δὲ νοσητέον τὸν οὐρανόν, ἡ καὶ τὴν κάτω Ἰερουσαλήμ, ὅθεν ἡ τῶν κατορθωμάτων δύναμις ἤρξατο καὶ ἡ τοῦ κηρύγματος.

« Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. » — Ἐν σοὶ ἡ βασιλεία, οὐκ ἐξώθεν ἐπιγενομένη, ἀλλ' ἐνοῦσα τῇ φύσει τῆς θεότητός σου. Ἡμέρα δὲ δυνάμειος τοῦ Χριστοῦ, ὅτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ οἰκείῳ παραστήσει βῆματι, ὅτε οἱ ἅγιοι αὐτοῦ λάμπουσιν ὑπὲρ τὸν ἥλιον.

« Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἐπισφόρου ἐγέννησά σε. » — Διὰ τῆς γαστροῦ τὴν φυσικὴν παρέστησε γνησιότητα· μόνος γὰρ ὁ λόγος γνησιότητα φυσικῆ ἡ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν πρὸ ἐπισφόρου τὸ ἄχρουν ἐδήλωσε τῆς θείας γεννήσεως.

« Ἔμυσες Κύριος, καὶ σὺ μεταμελήσῃς. » Ὁ μὲν ὅρκος τὴν βεβαίωσιν δηλοῖ, τὴν μεταβολὴν δὲ ἡ μεταμέλεια, γινομένη πολλὰκις ἐν οἰκονομίᾳ τινός. Τί δὲ ὤμοσεν ὁ Θεός; Ὡς ἱερῶς εἰς τὸν αἰῶνα, ἡμετε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων κατὰ τὴν θεότητα, μήτε ζωῆς τέλος, κατὰ τὴν τάξιν Μεληχισεδέκ. Ἡ τοι

Χριστοῦ ἱερωσύνη· καὶ γὰρ ἄρτου καὶ οἴνου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς μετέδωκε κατὰ τὸν δεῖπνον τὸν μυστικόν, ὡς τοῖς περὶ τὸν Ἄβραάμ ὁ Μελχισεδέν.

« Κύριος ἐκ δεξιῶν σου. » — Βοηθός σοι ὡς ἀνθρώπων.

« Συνέθλασαν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ βασιλεῖς. » — Ἀντιχρονικῶς ἐν τῇ τῆς κρίσεως γὰρ ἡμέρᾳ συντρίψει τοὺς ἀσεβεῖς βασιλεῖς ἐν ταῖς ἀποτεταγμέναις κολάσεσι. Δῆλον δὲ ὅτι καὶ τοὺς ὑπηκόους τῆς ἀσεβείας αὐτῶν.

« Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι. » — Κρινεῖ τὰ ἔθνη.

« Πληρώσει πτώματα. » — Πολλοὺς καταδαλεῖ.

« Συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς πολλῶν. » — Περιφραστικῶς ἀντὶ τοῦ πολλούς.

« Ἐκ χειμάρρου ἐν ᾧδῶ πίεται, διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν. » — Πειρασθήσεται καὶ διὰ τοῦτο δοξασθήσεται, χειμάρρος γὰρ ὁ πειρασμός· ἡδὺς δὲ ὁ παρὼν βίος· πόσις δὲ ἡ μέθεξις· ὑψωμα δὲ κεφαλῆς ὁ δοξασμός.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙ.

« Ἀλληλουῖα. Ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε, ἐν ὄλῃ καρδίᾳ μου, ἐν βουλήν εὐθέων καὶ συναγωγῇ. » — Ἐν τῷ γὰρ μὴ διεστραμμένῳ συλλόγῳ δῆλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, ὅποιά εἰσι τὰ τε κτίσματα, τὰ τε θαυματουργήματα.

« Μεγάλα τὰ ἔργα Κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάντα τὰ θελήματα αὐτοῦ. » — Ἐξηκριθιόμενα εἰς πάσας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἤτοι ἱκανὰ λίαν εἰσὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ παρασκευάσει τοὺς ὀρθοὺς φρονήσας εἰς τὸ ποιεῖν τὰ θεῖα προστάγματα.

« Ἐξομολόγησις καὶ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ. » — Πᾶν ἔργον Θεοῦ ἱκανὸν κινεῖν εἰς εὐχαριστίαν καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀίνεσιν τοῦ ποιήσαντος αὐτό.

« Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Παραμυθία τὸ ῥητὸν τοῖς ἀδικουμένοις.

« Μνεῖαν ἐποιήσατο τῶν θαυμασίων αὐτοῦ. » — Οὐ διέλιπε θαυματουργῶν.

« Τροφήν ἔδωκε τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » — Τροφήν πνευματικὴν.

« Μνησθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκης αὐτοῦ. » — Μνημονεύσει διαπαντός τῆς πρὸς Ἄβραάμ διαθήκης, ὥστε αὐτὴν ἐκτελέσαι κατὰ τὸν πρόβλεπτον καιρὸν, καὶ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἄβραάμ, ἔργον ἐν τῷ Χριστῷ, εὐλογηταί πάντα τὰ ἔθνη.

« Ἴσχυν ἔργων αὐτοῦ ἀνήγγειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ. » — Ἐν ἀνήγγειλε ἀντὶ τοῦ ἐφανέρωσεν.

« Τοῦ δοῦναι αὐτοῖς κληρονομίαν ἔθνων. » — Ὅστε δοῦναι αὐτοῖς τὴν ἐπηγγελμένην γῆν.

« Ἔργα χειρῶν αὐτοῦ ἀλήθεια καὶ κρίσις. » — Ἔργα αὐτοῦ περιφραστικῶς.

« Πισταὶ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ. » — Ἐπεὶ ἀληθὴς ὁ Θεὸς καὶ δίκαιος, τί ἂν ψευδὲς ἢ ἀδικον ἐντελεῖσθαι ὥστε ἀπαράδεκτον εἶναι καὶ ἀνατραπήσασθαι· ὀφείλειν αὐτὰ· ἀξιόπιστοι γοῦν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παντίως διαπαντός, ἐνταλθεῖται ἀψευδῶς καὶ δικαίως ὁμοῦ· κἂν γὰρ πολλαὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου διαταγαὶ παρηλλάχθησαν, ἀλλὰ συγκαταβάτως ἦσαν ἐκεῖνα· καὶ οὐ καθολικῆς ἀπο-

φάνσεως, οἰκονομίας, ἀλλ' οὐ τελείας νομοθεσίας. Ὅρα δὲ ὅτι οὐ τελείως ἀνετραπήσαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ βέλτιον προήχθησαν καὶ τὸ ὑψηλότερον.

« Ἀνθρώπων ἀπέστειλε τῷ λαῷ αὐτοῦ. » — Ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν λυτρούμενον τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ἐπεγνωκότας αὐτόν.

« Ἐνετείλατο εἰς τὸν αἰῶνα διαθήκην αὐτοῦ. » — Εἰς τὸν αἰῶνα οὖσαν διαθήκην αὐτοῦ λέγει τὴν εὐαγγελικὴν.

« Ἄγιον καὶ φανερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » — Ὁ Χριστὸς γὰρ τοῖς μὲν εἰλικρινῶς πιστεύουσιν καθαρίσας παντὸς μολυσμοῦ, τοῖς ἀπιστοῦσι δὲ τιμωρία καὶ κόλασις.

« Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. » — Τὸν στοιχειωτικὸν φόβον φησὶ θεμέλιον εἶναι τῆς ἀληθοῦς σοφίας, ἣτις ἐστὶν ἡ τῶν θείων ἐντολῶν φυλακὴ.

« Σύνεσις δὲ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν. » — Τοῖς ἐργαζομένοις τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ γνώσιν προσγίνεται ἀγαθὴ· διὰ γὰρ τῆς τῶν ἐντολῶν φυλακῆς θεοειδῆς γίνεται νοῦς. Ἡ πρᾶξις γὰρ θεωρίας ἐπίστασις. Ἀγαθὴ δὲ εἶπεν ἐπεὶ καὶ γνώσις ἐπιπονηρὰ, ὡς σοφία τοῦ κακοποιήσια.

« Ἡ αἴνεσις αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Ἡ ὕμνησις τοῦ Χριστοῦ ἀτελεύτητος ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΑ΄.

« Ἀλληλουῖα. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ βελήσει σφόδρα. » — Διὰ τοῦτο φησι μακάριον οὐ τὸν ἀπλῶς φοβούμενον τὸν Θεόν, καὶ τοῖς θαύμασι γὰρ φοβερὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸν φοβούμενον τὸν Θεόν, ὥστε ποιεῖν τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, καὶ οὐχ ἀπλῶς ποιεῖν, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας· τοῦτο γὰρ διὰ τοῦ βελήσει θεώλωκεν.

« Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. » — Δυνατούμενοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἴσονται ὑπὸ Θεοῦ κατὰ τῶν ἐπιηρεζόντων οἱ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως δεικνύοντες διὰ τοῦ τρόπου.

« Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται. » — Δῆλον τοῦτο· καὶ γὰρ τῇ γενεᾷ τῶν διεστραμμένων οὐκ ἐπιανεῖται ὁ δίκαιος.

« Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. » — Δόξα παρὰ Θεοῦ καὶ πλοῦτος ἐν ἀγαθοῖς ἔργοις.

« Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Δικαιοσύνην λέγει νῦν τὴν καθόλου ἀρετήν.

« Ἐξάνειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἐλεημάτων, καὶ οἰκτιρῶν, καὶ δίκαιος. » — Ἐλαμβεν ἐν τῷ σκότει τῶν πειρασμῶν ἀναψυχῆς τοῖς ὀρθῶς φρονούσιν ὁ ἐλεήμων καὶ οἰκτιρῶν καὶ δίκαιος ὁ Θεός.

« Χρηστὸς ἄνθρωπος ὁ οἰκτιρῶν καὶ κειρῶν. » — Ὁ δωρεὰν διδούς τοῖς ἀπόροις, καὶ θανείζων τοῖς χηρῶν χρηζοῦσι θανείου.

« Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει. » — Οὗτος εὐθέτως ποιήσει τὰς ἀπολογίας αὐτοῦ ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει, τουνέστιν, οὐ καταδικασθήσεται.

« Ὅτι· εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται. » — Ὅτι διαπαντός ἀσάλευτος μενεῖ τοῦ ὄρθου φρονήματος

τῆς εἰς Θεὸν πεποιθήσεως καὶ τῆς θεαρέστου δι-
γωγῆς.

« Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος. » — Διὰ
γὰρ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ μνημῆς τυγχάνει διηγουσθεὶς
παρὰ τὸ Θεῷ καὶ τοῖς φρονούσι τὰ τοῦ Θεοῦ.

« Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται. » —
Ἀπὸ ἀγγελίας φόβον ἐμποιεῖται δυναμένης οὐ δει-
λιάσει.

« Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὲν φοβηθῆ,
ἕως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. » — Οὐ μὲν
φοβηθῆ ἕως ἂν ἐπίδη ἐπὶ τοὺς αἰσθητοὺς καὶ νοη-
τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἃ πέσσονται, πολλὰ μᾶλλον οὐδὲ
μετὰ ταῦτα γραφικὸν γὰρ ἰδίωμα τὸ τὰ συνουού-
μενα παρασιωπᾶν.

« Ἐσχόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν. » — Τὸ ἐσχόρ-
πισε τὴν τε τῆς μεταδόσεως ἐμφαίνει δαψίλειαν,
καὶ τὸ σποράν εἶναι τὴν ἐλεημοσύνην, ἀποταμιευο-
μένην τῷ ἐργαζομένῳ τὸν ἀνάλογον ἱερισμόν.

« Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος· τὸ κέραι αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ. » —
Δικαιοσύνην ἐνταῦθα τὴν ἐλεημοσύνην φησὶ κοινῶν
γὰρ ὀνόματι πᾶσαν ἀρετὴν δικαιοσύνην οἷον καλεῖν,
ὡς ἐκπλήρωσιν ἐντολῆς. Δίκαιον γὰρ τοὺς βροτούς
ἐκπληροῦν τὰ τοῦ Δεσπότου ἐντάλλματα, καὶ οἷον
... αἰοῦνται δύνανται κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἢ
ἀρετῇ τὸν ἐργάτην αὐτῆς. Καὶ ἕνα φησὶ δίκαια
τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα σύμπαντα, ὡς ὅτι αὐτο-
δικαιοσύνη ἐστίν.

« Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ἠργισθήσεται. » —
Ἐλεγχὸν τῆς οἰκείας ἀπανθρωπείας τὴν τοῦ δικαίου
κρίνων φιλανθρωπίαν.

« Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει καὶ τακῆται. » —
Βρύξει μὲν τὴν ἐνδον ὀδόντην θεικύνος οὐ ταλμᾶ δὲ
φθέγγασθαι φραττούσης αὐτοῦ τὸ στόμα τῆς ἀρε-
τῆς τῷ φθόνῳ τακῆται.

« Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται. » — Συν-
ἀπόλλυται γὰρ ταῖς ἐπιθυμουμένοις πράγμασι φθαρ-
τοῖς οὖσι· εἶνος γὰρ τῶν ἀφθάρτων ἐπιθυμῆσαι ὁ
ἀμαρτωλός;

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΒ΄.

« Ἀλληλουῖα. Λινεῖτε, παῖδες, Κύριον· αἰνεῖτε
τὸ ὄνομα Κυρίου. » — Παῖδας τοὺς δούλους ὠνόμα-
μασεν.

« Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου ἐλλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν
καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Καὶ λόγοις καὶ ἔργοις,
δοξαζόντων ἡμῶν τὸν Θεόν.

« Ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αἰνετὸν τὸ
ὄνομα Κυρίου. » — Οὐκ ἐν Παλαιστίνῃ μόνον τὸ
παγκόσμιον γὰρ προαγορεύει κήρυγμα.

« Ὑψηλὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη Κύριος, καὶ ἐπὶ
οὐρανούς ἡ δόξα αὐτοῦ. » — Ὑψηλὰ φρονούντων
καὶ ὑποματιζόντων περὶ αὐτοῦ τῶν ἔθνων.

« Τίς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν; » — Τοῦτο πρὸς
γλυπτὴν τῶν ψευδωνύμων ἔθνων.

« Ὁ ἐν ὑψηλαῖς κατοικῶν. » — Τοῦτο διὰ τὰς
οὐρανίους δυνάμεις τὰς ὑλοκλήριος ἐνεργούσας τὸ
θελημα τοῦ Θεοῦ, ἐπεὶ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτον.

« Κ· τὰ ταπεινὰ ἑσώρων ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ

Δ γῆ. » — Οὕτω συντακτικῶν. Τίς ὡς Κύριος ὁ Θεὸς
ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ.

« Ὁ ἐγείρων ἀπὸ γῆς πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας
ἀνοψῶν πένητα. » — Διὰ γῆς καὶ τῆς κοπρίας τὴν
εὐτέλειαν δηλοῖ.

« Τοῦ καθίσει αὐτὸν μετὰ ἀρχόντων, μετὰ ἀρχόν-
των τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » — Ὡστε συνέδρον ποιῆσαι
καὶ ὑμῶτιμον τοῖς ἀρχουσι τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κτισθέν-
τος λαοῦ. Νοεῖται δὲ τὸ βῆτον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκ τῆς
τῶν παθῶν ἀτιμίας ὑψωθέντος καὶ τοῖς ἀποστόλοις
ἰσοτίμου γεγονότος λαοῦ ἔθνικοῦ.

« Ὁ κατοικίζων στείραν ἐν οἴκῳ μητέρα ἐπὶ
τέκνοις εὐφραينوμένην. » — Ὁ τὴν στείραν ποιῶν
οἴκῳ ἐν οἴκῳ μητέρα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας λαμβάνεται. Οἶκον δὲ τοὺς οἰκείους νοη-
τέον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΓ΄.

« Ἀλληλουῖα· ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου,
οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγενήθη Ἰουδαία
ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ. » — Μετὰ
τὸ ἐξελεῖν, φησὶ, τοὺς Ἰσραηλίτας ἐξ Αἰγύπτου,
καὶ τὸ γένος τοῦ Ἰακώβ ἐξ ἔθνους τοῦ Αἰγυπτια-
κοῦ ἐγένετο ἡ Παλαιστίνη ἀνάθημα τῷ Θεῷ, καὶ ὁ
Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐξουσιαζόμενος ὑπ' αὐτοῦ κατ'
οἰκείωσιν.

« Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν. » — Ἡ Ἐρυθρὰ
θάλασσα ἔγνω ἀπόρρητος τὴν θεῖαν δύναμιν, καὶ
διηρέθη. Τὸ τάχος δὲ τῆς διαρέσεως διὰ τοῦ ἐξυγεν
ὑποδήλωσεν.

« Καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ἦτι ἐπεστράφης εἰς τὰ ὀπί-
σοι; » — Ἐπὶ Ἰησοῦ ὅτε ἀνεχαίτισε τὸ βεῦμα αὐ-
τοῦ.

« Τὰ ὄρη ὅτι ἐσχιρτήσατε ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ
ὡς ἀρνία προβάτων. » — Τὴν ὑπερβάλην τῆς
τηνικαῦτα χαρᾶς διὰ τούτων αἰνιττεται.

« Ἦ σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες; » — Διὰ
μὲν τὸ ὑπερφύει τοῦ πράγματος εἰς ἐρώτησιν σχη-
ματίζει τὸν λόγον, διὰ δὲ τὴν ἄψυχον καὶ ἀλογον
τῶν στοιχείων αὐτὸς ποιεῖται ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀπό-
κρισιν.

« Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ, ἀπὸ
πρυμπίπου τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. » — « Ἐγὼ γὰρ εἶμι,
φησὶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσάκ, καὶ ὁ
Θεὸς Ἰακώβ. »

« Τοῦ στρέψαντος τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων. »
D — Τοῦ μεταβάλλοντος τὴν πέτραν ἀπὸ τῆς κατὰ φύσιν
σκληρότητος εἰς τὴν λιμνάζειν ὑδασι.

« Καὶ τὴν ἀκρότομον εἰς πηγὰς ὑδάτων. » —
Παλλήλοισι συνήθως. Ἀκρότομον δὲ τὴν πέτραν εἶ-
πεν, ὡς ἐκ τῶν ἀκρων μόλις ἀποθραυσμένην σιδήρῳ
διὰ τὴν ἄγαν ἀντιτυπίαν.

« Μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι σου
δοξάσαν. » — Μὴ δοξάσης ἡμᾶς· ἀνάξιοι γὰρ ἐσμεν·
ἀλλὰ τὸ ὄνομά σου δοξάσον ἐν τῷ ἀληθεῖ ἔλεει σου,
ἦτοι ἐν τῷ κυρίως ἔλεει τὸ γὰρ ἀνθρωπίνον ἔλεος οὐ
τοιούτων.

« Ἐπὶ τῷ ἔλεει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου· μήποτε
εἴπωσι τὰ ἔθνη, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν; » —

Μήποτε ἀσθένειαν εἰς σὲ τὸν παντοδύναμον ὄνειδί-
σωσι τὰ ἔθνη.

« Οἶκος Ἰσραὴλ ἠλπίσεν ἐπὶ Κύριον· βοηθὸς καὶ
ὑπερασπιστὴς αὐτῶν ἐστίν. » — Ἐὰ μὲν εἰδὼλα
τῶν ἔθνῶν τοιαῦτα, καὶ οἱ τιμῶντες αὐτὰ οὕτως
ἀνόητοι μὴδὲ μιᾶς ἐπικουρίας ἀπολαύοντες, ἐφ'
ῶν πεποίθησιν. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸν ὄντως πεποιοῦντες
θεὸν, καὶ τῆς αὐτοῦ βοήθειας εὐροιοῦμεν καὶ ἀν-
τιλήψεως, Διαίρει δὲ τὸν λαὸν εἰς τὸν ἀπλῶς Ἰσ-
ραηλιτικὸν, εἰς τὸν ἱερατικὸν, καὶ εἰς τοὺς ἐξ ἔθ-
νῶν προσηλύτους.

« Κύριος μνησθεὶς ἡμῶν εὐλόγησεν ἡμᾶς, εὐλό-
γησε τὸν οἶκον Ἰσραὴλ. » — Εὐφημεῖσθαι καὶ με-
γαλύνεσθαι ἡμᾶς παρεσκεύασεν εὐεργετήσας μυ-
ρία.

« Εὐλόγησε τοὺς φοβούμενους τὸν Κύριον, τοὺς
μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. » — Μικροὺς καὶ με-
γάλους μὴ καθ' ἡλικίαν μόνον ὑποληπτέον, ἀλλὰ καὶ
κατὰ δύναμιν καὶ δόξαν καὶ τὰ τοιαῦτα.

« Προσθεῖη Κύριος ἐφ' ὑμᾶς, ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐπὶ
τοὺς υἱοὺς ὑμῶν. » — Ἀήλον δὲ ὅτι τῶν Χριστιανῶν
ἡ προφητεία ὑπερέυχεται, τὸ δεῦτερον πρόσωπον
ἀποτελείουσα τὴν ψυχὴν.

« Εὐλογημένοι ὑμεῖς τῷ Κυρίῳ τῷ ποιήσαντι
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » — Μέλλων γὰρ ὁ Χρι-
στὸς ἀναληφθῆναι, τοὺς αὐτοὺς εὐλόγησε μαθητὰς
καὶ δι' αὐτῶν ἅπαντας τοὺς πιστοὺς.

« Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ. » — Πρῶτος
οὐρανὸς οἰκητήριον γέγονε τῷ Χριστῷ.

« Ἦν δὲ γῆν ἔδωκε τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. »
— Εἰς κατοικίαν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῆς.

« Οὐκ οἱ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ πάν-
τες οἱ καταβαίνοντες εἰς ᾄδην. » — Νεκροὺς ὀνο-
μάζει τοὺς ἀσεβεῖς ὧν ᾄδης ἔσται οἰκητήριον· ζῶν-
τας δὲ τοὺς ὄντως εὐσεβεῖς ὧν ἐν οὐρανοῖς ἡ ἀνά-
παυσις· οὗτοι γὰρ ἀνάξιοι τοῦ Κυρίου ὑμνῆσαι καὶ
νῦν καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα τὸν ἀτελεύτητον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΔ'.

« Ἀλληλουῖα. Ἠγάπησα ὅτι εἰσκακῶσεται Κύ-
ριος τῆς φωνῆς τῆς δευσεώς μου· ὅτι ἔκλινε τὸ οὖς
αὐτοῦ ἐμοί· καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις μου ἐπικαλέσο-
μαι. » — Εὐφράνθη, εἰδὼς ὅτι εἰσκακῶσεται μου
ὁ θεός, ἐπεὶ καὶ πρότερον παρέσχε μοι τὸ οὖς αὐ-
τοῦ· διὸ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου
ἀδιστάκτως ἐπικαλέσομαι αὐτόν.

« Περιέσχον με ὠδίνες θανάτου· κίνδυνοι ᾄδου
εὐρύσαν με. » — Διηγείται οἷς περιπέπτωκε καὶ
ἐσώθη ὑπὸ θεοῦ.

« Ἦ Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου. » — Αἰτεῖται
καὶ νῦν ῥυσθῆναι ὡς πρότερον.

« Ἐλετήμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος. » — Παιδευτικὸς
ὁ λόγος· « Μὴ ἀπογνῆς, φησὶν, ἀμαρτήσας· ἐλετή-
μων γὰρ ὁ θεός· ἀλλ' ὄρα μὴ ἀναπέστης, ἐπεὶ καὶ
δίκαιος. »

« Καὶ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ. » — Δείκνυσιν ἐντεῦ-
θεν ἐπιβόρεστερον εἶναι πρὸς φιλανθρωπίαν τὸν
θεόν. Ὁ θεός δὲ ἡμῶν εἴρηκε διὰ τοῦ ψευδοκινύ-
μους θεοῦ.

« Φυλάσσω τὰ νήπια ὁ Κύριος. » — Λείπει τὸ

ἔστι. Τῆς θείας δὲ προνοίας ἐξαγγελτικὸν τὸ ῥη-
τόν.

« Ἐταπεινώθη, καὶ ἔσωσέ με. » — Ἐταλαιπω-
ρήθη, τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ἐρρύσατό με αὐτῶν.

« Ἐπίστρεψον, ψυχὴ μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου,
ὅτι Κύριος εὐεργέτησέ σε. » — Ἀρμόζουσι τὰ
ῥητὰ τοῖς ἐξερχομένοις ἤδη τοῦ σώματος δικαίοις.

« Ὅτι ἐξείλετο τὴν ψυχὴν μου ἐκ θανάτου, τοὺς
ὀφθαλμοὺς μου ἀπὸ δακρύων καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ
ὀλισθήματος. » — Θάνατος ἡ ἀμαρτία, δάκρυα οἱ
πειρασμοὶ, ὀλισθημα ὁ παρά τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν
ὑποσκελισμὸς.

« Εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώρᾳ ζώντων. »
— Χώρα ζώντων ὁ μέλλων κόσμος, ἐν ᾗ οὐδεὶς ἐν-
εδρεύει· διὸ καὶ ἀκατέλυτος εἰς θεὸν εὐαρέστη-
σις.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΕ'.

« Ἀλληλουῖα. Ἐπίστευσα· διὸ ἐλάλησα. » —
Ἐπίστευσα ὅτι εὐαρεστήσω ἐνώπιον Κυρίου ἐν χώ-
ρᾳ ζώντων· διὰ τοῦτο καὶ ἀπερηγάμην αὐτῷ ἐν
τῷ τέλει τοῦ προλαβόντος ψαλμοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐπήρ-
θη. Ἐντεῦθεν δὲ λίαν ἐταπεινώθη· οἶδα γὰρ ἑμαυ-
τὸν τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας ἀνάξιον.

« Ἐγὼ δὲ ἐταπεινώθη, σφόδρα. » — Ἐκπλαγεὶς
ἐκείνην τὴν χώραν τῶν ζώντων ἦν μοι τὸ Πνεῦμα
ὁπέδειξε διαβρῆδην, εἰπὼν ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη εὐ-
δαιμονία οὐδὲν, ματαιότης γὰρ ἀληθῶς, πρὸς τὴν
ἐκείνων μακαριότητα.

« Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀν-
ταπέδωκέ μοι; Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ, ἀνθ' ὧν
εὐεργεσιῶν δέδωκέ μοι;

« Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι· καὶ τὸ ὄνομα
Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » — Ποτήριον σωτηρίου τὸν
ὑπὲρ εὐσεβείας ὠνόμασε θάνατον ὡς σώζοντα. Φη-
σὶν οὖν. Οὕτω τῆς εἰς θεὸν εὐσεβείας ἀνθέξομαι ὡς
εἰ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς λαβεῖν θάνατον. Τοῦτο ἀνταποδώ-
σω τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰς τοῦτο δὲ ἐπικαλέσομαι· τὸ
ὄνομα τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ τὸ οὕτως ὑπὲρ εὐσε-
βείας ἀγωνίσασθαι με, δῶρόν ἐστι καὶ εὐεργέτημα
τοῦ θεοῦ.

« Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον
παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » — Τὰς ὑποσχέσεις μου
ταύτας φανερώς ἐνώπιον τοῦ λαοῦ ἐκτελέσω, ἄγων
τούτους πρὸς μέμνησιν.

« Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ἁγίων
αὐτοῦ. » — Χαίρω ἀποθνήσκων ὑπὲρ θεοῦ· τίμιος
γὰρ παρά θεοῦ ὁ θάνατος τῶν ἀφωσιωμένων αὐτῷ.

« Διέρρηξας τοὺς δεσμοὺς μου. » — Δεσμοὺς ὀνο-
μάζει τὰς ἐκ τῶν πειρασμῶν λύπας· θυσίαν δὲ
αἰνέσεως τὴν εὐχαριστίαν καὶ ὕμνησιν.

« Σοὶ θύσω θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἐν ὀνόματι Κυ-
ρίου ἐπικαλέσομαι. » — Ἀντὶ τοῦ, τὸ ὄνομα Κυρίου
ἐπικαλέσομαι· καὶ εἰς τοὺς ἐξῆς δηλαδὴ πειρα-
σμούς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΖ'.

« Ἀλληλουῖα. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον πάντα τὰ ἔθνη,
ἐπαινέσατε αὐτόν πάντες οἱ λαοί. » — Ὑπὲρ πάν-
των γὰρ ἐνανθρωπήσας ὁ Κύριος καὶ θηνῶν, ἄξιους
ὑμνεῖσθαι καὶ παρά πάντων.

« Ὅτι ἐκραταιώθη τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐρ' ἡμᾶς. » **A** ἰσχυρὸν γέγονε.

« Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Τὸ, « Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, » καὶ τὸ, « Πύλαι ἄβου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας. »

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΖ'.

« Εἰπάτω δὴ οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι ἀγαθός· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Πάντες γὰρ τῆς ἀγαθότητος καὶ τοῦ ἔλεους ἀπέλαυσαν τοῦ Κυρίου.

Ἐκ θλίψεως ἐπεκχλεσάμην τὸν Κύριον, καὶ ἐπήκουσέ μου εἰς πλατυσμόν. » — Εἰς τὸ πλατύναι ἀπὸ στενοχωρίας καὶ ἀγαγεῖν εἰς ἐλευθερίαν.

« Κύριος ἐμὸν βοηθός, καὶ γὰρ ἐπόψομαι τοὺς ἐχθρούς μου. » — Τοὺς μὲν αἰσθητοὺς τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, τοὺς δὲ νοητοὺς τοῖς νοητοῖς ἴδω προ- **B** πουμένους δηλονότι καὶ ἠττωμένους.

« Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με· καὶ ἐν τῇ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. » — Ἐθνη νοητέον καὶ τοὺς πέριξ τῆς Παλαιστίνης ἀλλοφύλους, καὶ τῶν θαιμόνων τὰ πλήθη· καὶ ταῦτα γὰρ καθ' ἑνὸς δικαίου πολλάκις συνεπιστρατεύουσιν.

« Κυκλιώσαντες ἐκύκλωσάν με, καὶ τῇ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς. » — Διὰ μὲν τῶν ἐν κηρομέλιτι μελισσῶν τὸ σφοδρὸν τῆς προθυμίας κινίττεται τῶν ἐχθρῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐν ξηραῖς ἀκάνθαις ἐκκαίμενου πυρός τὸ ἀκάθεκτον τῆς τούτων ὀρμῆς.

« Ὄφθεις ἀνετράπην τοῦ πεσεῖν· καὶ ὁ Κύριος ἀντελήθητό μου. » — Ἦτοι ἐγγὺς γέγονε τοῦ πεσεῖν, εἴτε σωματικῶς εἴτε ψυχικῶς τῇ ὀβησμῇ τῶν ἐχθρῶν.

Ἰσχύς μου καὶ ἠμνησίς μου ὁ Κύριος· καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. » — Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἰσχύω καὶ δοξάζομαι, ὅτι ἐγένετό μοι σωτηρία.

« Φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων. » — Ἀπὸ κοινοῦ « καὶ ἐγένετό μοι φωνὴ ἀγαλλιᾶσεως, » τουτέστιν αἴτιος φωνῆς τὴν ἀγαλλίασιν καὶ τὴν σωτηρίαν ἣν μοι δεδιώρηκεν ἄδούσης, ἔνθα κατοικοῦσιν οἱ δίκαιοι.

« Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν· δεξιὰ Κυρίου ὕψωσέ με· δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν. » — Ἡ τοῦ Θεοῦ ἰσχύς δυνατόν με καὶ ἐνδοξὸν ἀπειργάσατο.

Οὐκ ἀποθνεύομαι· ἀλλὰ ζήσομαι· καὶ διηγέσομαι τὰ ἔργα Κυρίου. » — Οὐκ ἀποθνεύομαι λοιπὸν ἀπὸ τῶν κυκλωσάντων με.

« Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος· καὶ τῇ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ μοι. » — Τίνα τὰ ἔργα Κυρίου σωφρονίζων με εἶπας πειρασθῆναι· οὐ μὲν τέλος ἐγκατέλιπεν, ὥστε κατακυριευθῆναι ὑπὸ τῶν πειρασμῶν.

« Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῇ Κυρίῳ. » — Δι' τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία· πολλάκι οὖσα· τὸν ἀριθμὸν, τὴν δὲ πίστιν μίαν πύλας δικαιοσύνης λέγονται, καὶ πύλη τοῦ Κυρίου· δι' αὐτῶν γὰρ ἡ πρὸς Θεὸν εἰσόδος γίνεται, τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην καὶ τὸν ἴντως Κύριον. Προφητεύει γοῦν ὁ Δαυὶδ, ὅτι ὁ πιστεύσας καὶ

αὐτὸς ἐν ἄδῃ καὶ τῆς ἐκεῖ Ἐκκλησίας γενόμενος τοῦ Χριστοῦ, ἢ καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, πολλάκι γὰρ ἐν ἄδῃ συναγινῆαι πεπιστεύκασιν, οὕτως εἰσελεύσεται πρὸς Θεόν.

« Ὅπως εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς. » — Ἴδὲ ἐν αὐταῖς ἀντὶ τοῦ δι' αὐτῶν.

« Ἄντι, ἡ πύλη τοῦ Κυρίου, δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » — Ἴδὲ ἐν αὐτῇ ἀντὶ τοῦ δι' αὐτῆς.

« Λίθον, ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγεννήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » — Λίθον λέγει τὸν Χριστὸν, οἰκοδομοῦντας δὲ τοὺς ὑποδοκίμους τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τοῦ νόμου προκεχειρισμένους. κεφαλὴν δὲ γωνίας τὸν Κύριον, ἡγοῦν ἀκρογωνιαῖον, ὡς συναπτικὸν τῶν δύο λαῶν, τῶν πιστευσάντων ἔκ τε περιτομῆς καὶ ἐκ τῶν ἔθνων. Γωνίαν δὲ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο λαῶν ἣτις ἐγένετο οὐ παρὰ ψιλοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Κυρίου. Καὶ ἔστι τὸ ἔργον θαύματος ἄξιον τοῖς γινῶναι ἠξιωμένοις αὐτό.

« Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » — Ἡμέραν λέγει τὰ ἐν τῇ καιρῷ τῆς ἀναστάσεως κατορθώματα τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Κύριε, σῶσον δὴ, ὦ Κύριε, εὐδῶσον δὴ. » — Ἐπισπεύδει τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν κόσμῳ, τῶν ἐν ἄδῃ, καὶ ἐπὶ παραδόξῳ πράγματι εὐχεταὶ τὴν εὐδῶσιν.

« Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. » — Ἦτοι ὄνομα ἔχων οὐ προφήτου ἀλλὰ Κυρίου Θεοῦ.

« Εὐλογῆκαμεν ὑμᾶς ἐξ οἴκου Κυρίου. » — Ἡμεῖς οἱ προιδόντες εὐλογῆκαμεν ὑμᾶς τοὺς ἐξ οἴκου Κυρίου ὄντας. Οἶκος δὲ Κυρίου ἡ Ἐκκλησία τῶν πιστῶν.

« Θεὸς Κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν. » — Θεὸς ἐστὶν ὁ Χριστός· Κύριός ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις διὰ σαρκῆς.

« Συστήσασθε ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσι· ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου. » — Ἐορτάσατε διὰ θυμάτων πνευματικῶν, πυκαζόντων ἦτοι καλυπτόντων, ὅ ἐστι πυκνούντων τῇ ἐπαλληλίᾳ τὸ θυσιαστήριον τῆς ψυχῆς. ἕως τῶν κεράτων, ἦτοι τῶν ἄκρων αὐτοῦ, τουτέστι διὰ πανπληθείας ἑορτάσατο ἀρετῶν.

« Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ἐξομολογήσομαί σοι. Θεὸς μου εἰ σὺ, καὶ ὑψώσω σε. » Εἰ καὶ ἀνθρώπος γέγονας ἵνα σώσης με. **D**

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΙΓ'.

« Ἀλληλούια. Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδοῖ· οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. » — Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ὄντες ἐν τῇ παρόντι βίῳ. Ἦνες δὲ οὗτοι· οἱ πολιτευόμενοι κατὰ νόμον Θεοῦ.

« Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ· ἐν ἄλλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν. » — Οἱ μετ' ἐπιστάσεως ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ὥστε κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς βιωτεῦσαι.

« Οὐ γὰρ οἱ ἐργαζόμενοι ἀνομίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ ἐπορεύθησαν. » — Οὗτοι ἐν ὅλῃ ψυχῇ θελή-

σου· βαδίσει πρὸς Θεὸν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν.

« Σὺ ἐνετείλω τὰς ἐντολάς σου φυλάξασθαι σφόδρα. » — Οὐ γὰρ οἱ παρανόμως ζῶντες ἠδυνήθησαν πορευθῆναι ἐν ταῖς εἰς αὐτὸν φερούσαις ὁδοῖς· διὸ οὐ βαδιοῦσιν οὗτοι πρὸς Θεόν· ὁδοὶ δὲ Θεοῦ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ αἱ ἄγουσαι πρὸς αὐτόν.

« Ἦτέ οὐ μὴ αἰσχυνοῦ, ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. » — Σὺ προσέταξας ἐν τῷ νόμῳ φυλάττειν τὰς ἐντολάς σου, ὥστε καὶ κατάραν ἐπήγαγες τοῖς μὴ ἐμμένουσιν ἐν πάσαις αὐταῖς. Εἶθε γοῦν κατευθυνθείησαν αἱ ὁδοὶ τῆς πολιτείας μου, ὥστε πληρῶσαι τὰς ἐντολάς σου.

« Ἦτέ οὐ μὴ αἰσχυνοῦ. » — Ὅτε κατευθυνθῶσιν αἱ ὁδοὶ μου, ὡς εἶρηται, τότε οὐ μὴ αἰσχυνοῦ· διὰ δὲ τὸ μηδὲ μίαν παραβλέπειν ἐντολὴν σου.

« Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν εὐθύτητι καρδίας ἐν τῷ μεμαθηκέναι με τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » — Ὅτε μάθω τὰς ἐντολάς σου ὥστε ποιεῖν αὐτάς, εὐχαριστήσαι τότε δυνήσομαι ψυχῆς εὐθύτητι· καθότι γὰρ οὐ φυλάσσει τις τὸν νόμον σου, κατ' ἐκεῖνο σκολιὰν ἔχει τὴν οἰκίαν ψυχὴν.

« Μὴ με ἐγκαταλίπῃς ἕως σφόδρα. » — Ἦτος σφόδρα ἀντὶ τοῦ μέχρι τοῦ λίαν καὶ παντελοῦς τὴν τελείαν ἐγκατάλειψιν ὁ προφήτης ἀπεύχεται.

« Ἐν τίνι κατορθώσαι νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου. » — Ἢ γὰρ φυλακὴ τοῦ νόμου τὴν βίον ὀρθοῖ τοῦ νέου, καὶ τὸ πρὸς τὸν τῆς ἀμαρτίας κρημνὸν ἐπιρρόπας τῆς νεότητος χάριν, οὐ δίκην, κατ' ἔχει καὶ ἀνατέλλει.

« Ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξεζήτησά σε· μὴ ἀπόσω με ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. » — Εὐχέσθαι τῶν σῶν ἐντολῶν διαπικνυτὸς παρασκιάσασιν, ἀνάπτων μοι τὴν θερμὴν τῆς αὐτῶν φυλακῆς, καὶ μὴ παραχωρήσης πόρρω με γενέσθαι αὐτῶν.

« Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » — Ἐν τῇ ψυχῇ μου ἐταμειυσάμην τὴν μνήμην τῶν ἐντολῶν σου, ἵνα μὴ ταύτας παραβῶ διὰ λήθην.

« Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε· διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. » — Ἄξιός ὑμνεῖσθαι παρὰ πάντων εἶ, Δέσπυτα. Παρακαλῶ δὲ τὰς ἐντολάς σου μαθεῖν ἔτι βεβαιωτέρον τε καὶ ὑψηλότερον.

« Ἐν τοῖς χεῖλεσί μου ἐξήγγειλα πάντα τὰ κρίματα τοῦ στόματός σου. » — Διὰ τῶν χειλέων μου ἐδίδαξα τὰς ἐντολάς σου πάσας.

« Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρφθην ὡς ἐπὶ παντὶ πλούτῳ. » — Βαδίζων τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν σου, οὕτως εὐφράνθην ὡς πάντα πλοῦτον κτησάμενος.

« Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχῆσω· καὶ κατανοήσω τὰς ὁδοὺς σου. » — Ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου συνεχῶς μελετήσω, κἀντεῦθεν ἀκριβέστερον γνώσομαι ταύτας.

« Ἄνταπόδος τῷ δούλῳ σου· ζήσομαι καὶ φυλάξω τοὺς λόγους σου. » — Ἀντὶ τῆς ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου ἀδολεσχίας, καὶ τοῖς δικαιώματί σου μελέτης, ἀπόδος ἀμοιβὴν τῷ δούλῳ σου. Τίς δὲ ἡ ἀμοιβή; Διαφεύξομαι τὸν θάνατον τῆς ψυχῆς, καὶ τηρήσω

τὰς σὰς ἐντολάς. Εὐκτακὴν δὲ δύναμιν ἔχουσι τὰ ὀριστικά.

« Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. » — Περίελε τὸ κάλυμμα τῶν τῆς διανοίας μου ὀφθαλμῶν, καὶ γνώσομαι τὰ ἐγκεκρυμμένα τῷ νόμῳ σου θαυμαστά νοήματα.

« Πάροικος ἐγὼ εἶμι ἐν τῇ γῆ· μὴ ἀποκρύψῃς ἀπ' ἐμοῦ τὰς ἐντολάς σου. » — Παροδικῶς κέχρημαι τῷ παρόντι βίῳ· διὸ γνώρισόν μοι βαθύτερον τὰς σὰς ἐντολάς ἵνα συντονώτερον τρέχω πρὸς ἡν ἐπισπεύδω ζωὴν.

« Ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου ἐν παντὶ καιρῷ. » — Σφόδρα ἐπεπόθησεν ἡ ψυχὴ μου τὰ κρίματά σου, ὥστε ἐπιθυμίαν ἔχειν αὐτῶν ἐν παντὶ καιρῷ.

« Ἐπετίμησας ὑπερηφάνοις· ἐπικατάρτοι οἱ ἐκκλίνοντες ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου. » — Ἠπείλητας κόλασιν τοῖς ὑπερόπταις τοῦ νόμου· διὸ καὶ γέγραπται· « Ἐπικατάρτος ὅς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. »

« Καὶ γὰρ ἐκάθισαν ἄρχοντες καὶ κατ' ἐμοῦ καταλάλουν. » — Ἄρχοντας λέγει τοὺς αἰσθητοὺς τε καὶ νοητοὺς οἱ ὠνεῖδιζον αὐτῷ τὴν ἐν τῷ νόμῳ μελέτην ὡς ἄχρηστον. Ὁ δὲ συνεχέστερον ἐμποιαῖ τοιαύτην.

« Ἐκυλλήθη τῷ ἰδάφει ἡ ψυχὴ μου· ζῆσόν με κατὰ τὸν λόγον σου. » — Ἐκυλλήθη τῇ γῆ, τουτέστιν ἐταπεινώθη σφόδρα· διὸ ζῆν με ποιήσον κατὰ τὸν νόμον σου.

« Τὰς ὁδοὺς μου ἐξήγγειλα, καὶ ρητήκουσάς μου. » — Τὰς πράξεις μου ἐξηγορευσάμην ἐνώπιόν σου, τουτέστι τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ ἐπήκουσάς μου ζητήσαντος ἄψοσιν· « Λέγε γὰρ σὺ, ὦσι, τὰς ἀνομίας σου πρῶτος ἵνα δικαιωθῆς. »

« Δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου. » — Ἀκριβέστερον καὶ βαθύτερον.

« Ὅδον δικαιωμάτων σου συνέτισόν με, καὶ ἀδολεσχῆσω ἐν ταῖς θαυμασίαις σου. » Τὴν τρίτον τῶν ἐντολῶν σου γνώρισόν μοι, καὶ ἔμμελετήσω, οἷς τεθυματούργηκας, ὥστε διηγεῖσθαι ταῦτα καὶ μεγαλύνειν σε.

« Ἐνύσταξεν ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ ἀκηδίας· βεβαίωσόν με ἐν ταῖς λόγοις σου. » — Ἐχαυνιώθη ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἐπαγομένης ἀκηδίας, εἰς τὸ συντόμως ὁηλαδῆ ταῖς ἐντολαῖς σου ἐμμελετᾶν. Στήριξόν με οὖν αὐτὸς εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐντολῶν σου.

« Ὅδον ἀδικίας ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τῷ νόμῳ σου ἐλέησόν με. » — Πράξιν ἀδικῶν ἀπέλασον ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐλέησόν με, καθὼς νόμος σοι ἐλάσει τὸν δεόμενόν σου ὀλοφύχως.

« Ὅδον ἀληθείας ἠρετισάμην, καὶ τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » — Ὅδος ἀληθείας τὰ ἀληθινὰ δόγματα.

« Ἐκυλλήθη τῷ τοῖς μαρτυρίαις σου, Κύριε, μὴ με κατασχόνης. » — Δυσχεροσπᾶστος ἔχω τῶν σῶν ἐντολῶν. Μὴ οὖν παραχωρήσης αἰσχυνοῦσθαι ἐν τῷ ἡττηθῆναι ὑπ' ἐχθρῶν.

« Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. » — Σπουδαίως ἐβάδισα τὴν ὁδὸν τῶν σῶν ἐντολῶν, ὅταν τῆς τῶν πειρασμῶν με στενουχωρίζῃ ἀπήλλαξας.

« Νομοθέτησόν με, Κύριε, τὴν ὁδὸν τῶν δικαιοματίων σου, καὶ ἐκζητήσω αὐτὴν διαπαντός. » — Νομοθέτησον αὐτὴν ἐν τῇ ψυχῇ μου, τουτίστι συνίεναι με ποιήσον ταύτην οὕτως ἀκριβῶς ὡς περ νενομοθέτηται.

« Κλίον τὴν καρδίαν μου εἰς τὰ μαρτύριά σου, καὶ μὴ εἰς πλεονεξίαν. » — Ἐρέψον τὴν ψυχὴν μου εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ἐντολῶν σου, καὶ μὴ εἰς κτησιν τῶν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων.

« Ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμούς μου τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα· ἐν τῇ ὁδῷ σου ζῆσόν με. » — Ἀπόστησον τῆς διανοίας τὰ ὄμματα, ὥστε μὴ ἐμβλέψαι τῇ τοῦ βίου τερπνότητι, καὶ κατὰ τὸν σοὶ δοθέντα πολιτεύεσθαι νόμον.

« Στήσον τῷ δούλῳ σου τὸ λόγιόν σου εἰς τὸν φόβον σου. » — Ἐρρίξωσον ἐν ἐμοὶ τὸν νόμον σου εἰς τὸ φυβεῖσθαί σε. Φόβον δὲ λέγει τὸ τελειωτικὸν οὗ πρόξενος ἢ τῶν ἐντολῶν φυλακὴ, ὡς περ ταύτης ὁ στοιχειωτικός.

« Περὶλε τὸν ὄνειδισμόν μου ἢν ὑπώπτεισα, ἔτι τὰ κρίματά σου χρηστά. » — Τὸν παρὰ τῶν δαιμόνων διὰ τὴν ἁμαρτίαν μοι προστριβέντα, ἢν ὑπεστάλην καὶ ἐφοβήθην· περὶλε γούν τοῦτον· ἐπεὶ αἱ κρίσεις σου ἀγαθαί· τοῖς μετανουῶσι γὰρ ἀνεξικακεῖς.

« Τὸ σωτήριόν σου κατὰ τὸν λόγον σου. » — Εἶπε γὰρ ἐν τῷ νόμῳ ἔλεεῖν καὶ σώζειν τοὺς φυλάσσοντας αὐτοῦ τὰ προστάγματα.

« Καὶ ἀποκριθῆσομαι τοῖς ὀνειδίξουσί μοι λόγον ὅτι ἤλπισα ἐπὶ τοῖς λόγοις σου. » — Καὶ τοῖς ὀνειδίξουσί μοι τὴν ὑπὲρ ἀρετῆς κακοπάθειαν ἀποκριθῆσομαι τοῦτον τὸν λόγον, ἠλπισα ἐπὶ τοῖς λόγοις τοῦ Θεοῦ ὑπεσχημένου πολλὰ ἀγαθὰ τοῖς φυλάσσουσι τὰς αὐτοῦ ἐντολάς.

« Καὶ μὴ περιέλης ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον ἀληθείας ἕως σφόδρα, ὅτι τοῖς κρίμασί σου ἐπήλπισα. » — Φυλάττων γὰρ τὰς ἐντολάς σου, ἐλπίζω ὅτι οὐ μὴ παραχωρήσης ἐκ τοῦ στόματός μου περιαιρεθῆναι τὴν ἀλήθειαν, ἕως τοῦ λίαν οὐ μὴ παραχωρήσης αὐτὸ, τουτίστιν οὐδὲ τὸ σύνολον.

« Διαπαντός εἰς τὸν αἰῶνα. » — Καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀχραιφνέστατον.

« Καὶ ἐπορευόμην ἐν πλατυσμῷ, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐξεζήτησα. » — Καὶ ὀλιθόμενος οὐκ ἐστενουχωρούμην, τὸ ἀγαπήσαι με τὰς ἐντολάς σου παρηγορίαν μεγάλην ἠγοόμενος.

« Καὶ ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυρόμην. » — Καὶ ἐλάλουν τοὺς νόμους σου ἐνώπιον βασιλέων, καὶ οὐκ ἠσχυρόμην ὡς ἀπ.... ἔχων τοῖς λόγοις μου τὴν διαγωγὴν.

« Καὶ ἐμελέτων ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου, αἷς ἠγάπησα σφόδρα. » — Οὐ μόνον ἐμελέτων ἀναγινώσκων αὐτάς, ἀλλὰ καὶ ἔπραττον.

« Μνήσθητι τῶν λόγων σου τῷ δούλῳ σου, ὧν

ἐπήλπισάς με. » — Μνήσθητι ἐπ' ἐμοὶ τῷ δούλῳ σου τὸν λόγον σου, ὅτι ἐλεήσεις καὶ σώσεις τοὺς φυλάσσοντας τὰ προστάγματά σου, ἐφ' ὧν λόγον ἐλπίζεις με ἐποίησας. Αὕτη ἡ ἐλπίς παρηγόρησέ με ἐν τῇ κακοπαθείᾳ μου τῇ ἐκ τῶν πειρασμῶν. Ὁ δὴλωθεὶς λόγος σου ἀνεξίωσέ με νεκρωθέντα ἤδη τοῖς πειρασμοῖς.

« Ἵπερήφανοι παρηνόμεον ἕως σφόδρα· ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐξέκλινα. » — Ἵπερτῶνους ὀνομάζει τοὺς ὑπερόπτας τοῦ νόμου.

« Ἐμνήσθην τῶν κριμάτων σου ἀπ' αἰῶνος, Κύριε, καὶ παρεκλήθην. » — Ἐτῶν ἀπ' αἰῶνος ἦτοι ἀπ' ἀρχῆς κριμάτων σου πῶς πάντας τοὺς ἐπ' ἀρετῇ κακοπαθήσαντας ἐδόξασας ποικίλων ῥυσάμενος πειρασμῶν.

« Ἀθυμία κατέσχε με ἀπὸ ἁμαρτωλῶν τῶν ἐγκαταλιμπανόντων τὸν νόμον σου. » — Ἐθύμησα δι' αὐτοῦς ὅτι τε ἀθετοῦσι τὸν νόμον σου καὶ ὅτι ἀπόλλυνται.

« Ἐὰν μὴ ἦσάν μοι τὰ δικαιώματά σου ἐν τῷ πειρασμῷ μου. » — Ἄδων τὰ δικαιώματά σου τὸν βίον διώδενον.

« Ἐμνήσθην ἐν νυκτὶ τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, καὶ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου. » — Νύκτα λέγει τὴν αἰσθητῆν καὶ τὸν ζόφον τῶν πειρασμῶν.

« Αὕτη ἐγενήθη μοι, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐξεζήτησα. » — Αὕτη ἡ μνήμη γέγονέ μοι ἀπὸ τοῦ σφόδρα ζητεῖν τὰ δικαιώματά σου.

« Μερὶς μου εἶ, Κύριε, εἶπα τοῦ φυλάξασθαι τὸν νόμον σου. » — Κληρονομία μου εἶ καὶ πλοῦτός μου, Κύριε· διὸ συνεθέμην φυλάξαι τὸν νόμον σου.

« Ἐδέξθην τοῦ προσώπου σου ἐν ὅλη καρδίᾳ μου· ἐλέησόν με κατὰ τὸ λόγιόν σου. » Ἐδέξθην σου ὀλοφύχως περὶ τῆς ἁμαρτίας μου.

« Διελογισάμην τὰς ἡδοὺς σου, καὶ ἐπέστρεψα τοὺς πόδας μου εἰς τὰ μαρτύριά σου. » — Ἐπεσκεψάμην τὰς ἐντολάς σου, καὶ οὕτως ἐπολιτευσάμην κατ' αὐτάς ἵνα μὴ ἐκ συναρπαγῆς ποιήσω τὸ μὴ καλῆσκον.

« Ἦτοιμάσθην καὶ οὐκ ἐταράχθην τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου. » — Παρεσκευάσθην καὶ ἠδραιώθην ὥστε φυλάξαι τὰς ἐντολάς σου· διὸ οὐκ ἐταράχθην τῇ ἐπιθέσει τῶν δαιμόνων.

« Σχοινία ἁμαρτωλῶν περιεπλάκυσάν μοι, καὶ τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθόμην. » — Ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν τε καὶ νοουμένων ἐχθρῶν σχοινία ἐκάλεσεν.

« Μεσονύκτιον ἐξηγειρόμην, τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου. » — Ἐξηγειρόμην ὥστε εὐχαριστῆσαι σοὶ διὰ τὰς δικαίας κρίσεις σου ἅς ἐποίησας ἐμοὶ τε καὶ τοῖς ἐχθροῖς.

« Μέτοχος ἐγὼ εἶμι πάντων τῶν φεβουμένων σε, καὶ τῶν φυλασσόντων τὰς ἐντολάς σου. » — Τὸ μέτοχος ἀντὶ τοῦ κοινωνῆς φίλος.

« Τοῦ ἐλέους σου, Κύριε, πλήρης ἡ γῆ· τὰ δικαιώματά σου δίδαξόν με. » — Ἐπιπὶ πάντας ἐλεεῖς, ἐλεήσας καὶ διδάξον τελειώτερον τὰς σὰς ἐντολάς.

« Χρηστότητα ἐποίησας μετὰ τοῦ δούλου σου, Κύριε, κατὰ τὸν λόγον σου. » — Κύεργεσίαν ἐποίησας μετ' ἐμοῦ, καθὼς ἐν τῇ νόμῳ ἔφης εὐεργετεῖν τοὺς εὐχρεστοῦντάς σοι.

« Χρηστότητα καὶ παιδείαν καὶ γνῶσιν δίδαξόν με, ὅτι ταῖς ἐντολαῖς σου ἐπίστευσα. » = Χρηστότητα πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς παιδείαν τὴν ἐν πρακτικῇ, γνῶσιν τὴν ἐν θεωρητικῇ. Ἐὐ ἐπίστευσα δὲ τὸ ἐπίσθην δηλοῖ.

« Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι ἐγὼ ἐπλημμέλησα διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα. » — Ἡμαρτον εἶτε κατεκάμφθην τοῖς πειρασμοῖς· διὸ γοῶν ἐπειρήσθην, ἐφύλαξά σου τὰς ἐντολάς, ἵνα μὴ πάλιν ἁμαρτήσας πειρασθῶ.

« Ἐπληθύνθη ἐπ' ἐμὲ ἀδικία ὑπερηφάνων· ἐγὼ δὲ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου ἐξερευνήσω τὰς ἐντολάς σου. » — Πολλά με ἠδίκησαν οἱ παράνομοι.

« Ἐτυρώθη ὡς γάλα ἡ καρδία αὐτῶν· ἐγὼ δὲ τὸν νόμον σου ἐμελέτησα. » — Ἐσκληρύνθη κατ' ἐμοῦ ἡ καρδία αὐτοῦ δίκην γάλακτος πηγομένου εἰς τυρόν.

« Ἀγαθόν μοι ὅτι ἐταπεινώσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιοῦματά σου. » — Συμφέρον μοι γέγονεν ὅτι κατέκαμψάς με τοῖς πειρασμοῖς, ἵνα μάθω τὸ δίκαιόν σου, πῶς κολάζεις τοὺς ἁμαρτάνοντας.

« Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με· συνέτισόν με, καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. Οἱ φοβούμενοί σε ὕψονται με καὶ εὐφρανθήσονται, ὅτι, εἰς τὰς λόγους σου ἐπήλπισα. » Ὑψονται με ὅτι εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα, καὶ εὐφρανθήσονται.

« Ἐγνων, Κύριε, ὅτι δικαιοσύνη τὰ κρίματά σου, καὶ ἀληθεία ἐταπεινώσάς με. » — Ἐγνων τῇ πείρᾳ ὅτι δίκαιαι αἱ κρίσεις σου, καὶ δικαιοσύνη ἐπειράσάς με.

« Γενηθήτω δὴ τὸ ἔλεός σου τοῦ παρακαλέσαι με κατὰ τὸ λόγιόν σου τῷ δούλῳ σου. » Τὸ λοιπὸν γενέσθω μοι τὸ ἔλεός σου ὥστε ψυχαιωθῆσάί με, καθὼς ἐν νόμῳ ἐπηγγείλω τῶν μετανουόντων ἀντιλαμῆνεσθαι.

« Ἐλθέτωσάν μοι οἱ οὐκίριμοί σου, καὶ ζήσομαι, ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν. » — Ἐλθέτωσάν μοι, διάτι λοιπὸν ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν.

« Δυσχυνήτωσαν ὑπερήφανοι, ὅτι ἀδίκως ἠνόμισαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἀδολεσχῆσω ἐν ταῖς ἐντολαῖς σου. » — Δυσχυνήτωσαν ἐν τῷ ἡττηθῆναι.

« Ἐπιστρεφάτωσάν με οἱ φοβούμενοί σε, καὶ οἱ γινώσκοντες τὰ μαρτύριά σου. » — Ἐποτε ἀποπλανηθῶ τῶν ἐντολῶν σου.

« Γενηθήτω ἡ καρδία μου ἕνωμος ἐν τοῖς δικαιοῦμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχυθῶ. » — Ἀκριβῶς τὰ δικαιοῦματά σου φυλάττουσα, ἵνα μὴ τὸ συνειδὸς καταισχυθῆ.

« Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἡ ψυχὴ μου· εἰς τοὺς λόγους σου ἐπήλπισα. » — Πόθῳ σφνδρῶ προσδεχόμενος τὴν παρὰ σοῦ σωτηρίαν ἐκτέκωμαι, εἰς αὐτὴν ἔτι βραδύνουσαν καὶ ἀναβαλλομένην αἰεὶ προσδοκῶν. Προσδοκῶ δὲ ταύτην τῇ ἐλπίδι σῶν ὑποσχέσεων· ἔφης γὰρ σωτήρ ἔσεσθαι τοῖς τὰς σὰς φυ-

λάσσουσιν ἐντολάς καὶ ἀντιλήπτωρ τοῖς μετνοοῦσιν.

« Ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου εἰς τὸ λόγιόν σου λέγοντες· Πότε παρακαλέσεις με; » — Ἐξελεύθησαν οἱ τῆς ἐμῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί καὶ ἠτόνησαν εἰς τὴν σὴν ἀφοριῶντες ὑπόσχεσιν, καὶ ζητοῦντες πότε με ψυχαιωθήσῃς ἀπαλλάξας τῶν πειρασμῶν.

« Ὅτι ἐγενήθη ὡς ἄσχος ἐν πάχνη, τὰ δικαιοῦματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » — Ὅτι ὥσπερ ἄσχος ἐν πάχνη πῆγνυται καὶ σκληρύνεται, οὕτω καὶ αὐτὸς συνεπιέσθην καὶ κατεξηράνθην τοῖς πειρασμοῖς, καὶ τὰς δικαίας σου κρίσεις εἰς μνήμην ἔχω διαπαντός.

« Πόσαι εἰσὶν αἱ ἡμέραι τοῦ δούλου σου; πότε ποιήσεις μοι ἐκ τῶν καταδικόντων με κρίσιν; » — Πόσαι εἰσὶ; Πάντως ὀλίγαι. Πότε ποιήσεις μοι δικαίωσιν ἀπὸ τῶν καταδικόντων με ὀρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν πόρρω ἀπελάσας αὐτούς;

« Διηγῆσαντό μοι παράνομοι ἀδολεσχίας, ἀλλ' οὐχ ὡς ὁ νόμος σου Κύριε. » — Ἐφθέγγαντό μοι παράνομοι πολυλογίας ἐναντίας τῷ νόμῳ σου, οἱ μὲν συμβουλεύοντες ἀνελεῖν τοὺς ἐχθρούς, οἱ δὲ συνεστραμμένα εἰσάγοντες δόγματα. Παρανόμους δὲ πρώτους ὑποληπτέον τοὺς δαίμονας.

« Πᾶσαι αἱ ἐντολαί σου ἀλήθεια· ἀδίκως κατεδίωξόν με βοήθησόν μοι. » — Πᾶσαι ἀληθεῖς ἐν αἷς ἐκέλευσας μὴ ἀδικεῖν. Ἀδικουμένῳ οὖν βοήθησόν μοι.

« Παρὰ βραχὺ συνετέλεσάν με ἐν τῇ γῆ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐγκατέλιπον τὰς ἐντολάς σου. » — Παρ' ὀλίγον ἀνείλθον με, συνετέλεσαι παρασκευάσαντες τὴν ζωὴν ἐν τῇ τάφῳ. Ἐγὼ δὲ οὐδ' οὕτως ἀπέστην τῆς μελέτης καὶ φυλακῆς τῶν σῶν ἐντολῶν.

« Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ. » — Ἀεὶ τὸ πρῶταγμα σου ἀσάλευτον διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ· ἡ ἀλήθεια τοῦ τοιοῦτου προστάγματος διὰ πάσης γενεᾶς ἀληθεύει, μὴ μετακινουμένης τῆς ὀρισθείσης τάξεως τῷ οὐρανῷ.

« Ἐθεμελίωσας τὴν γῆν, καὶ διαμένει. » — Ἐστησας τὴν γῆν, καὶ διαμένει καθὼς διετάξω· καὶ ἡ ἡμέρα δὲ καθὼς διετάξω διαμένει, ἀξιομένη δηλαδὴ καὶ μειουμένη καὶ αἰεὶ τὴν νύκτα διαδεχομένη· πάντα γὰρ σοι δουλεύει, συνελόντι· εἰπεῖν, καὶ πᾶσιν νεύματι ἄγεται.

« Εἰ μὴ ἦτι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. » — Εἰ μὴ διότι ὁ νόμος σου μελέτη μου ἐστίν, ἐβοηθήθην, τότε ἂν ἀπωλόμην ψυχικῶς ὅτε ἐταπεινώθην καὶ κατεκάμφθην τοῖς πειρασμοῖς.

« Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιοῦμάτων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐζήσάς με. » — Διὰ παντός μνημονεύσω τῶν προσταγμάτων σου τοῦ ποιῆσαι αὐτά· οἱ αὐτῶν γὰρ ἐζώσάς μου τὴν ψυχὴν ἤδη τοῖς πειρασμοῖς ἀποθνήσκουσαν.

« Σὸς εἰμι ἐγὼ, σῶσόν με· ὅτι τὰ δικαιοῦματά σου ἐξεζήτησα. » — Σὸς ἐγὼ δοῦλος, διότι τὰ δικαιοῦματά σου ἐξεζήτησα.

« Ἐμὲ ὑπέμειναν ἁμαρτωλοὶ τοῦ ἀπολέσαι με. » — Περιέμειναν ἐνεδρεύοντες.

« Τὰ μαρτυριά σου συνῆκα. » — Συνετίσθεις παρὰ Ἀ
σοῦ, διότι τούτοις ψυχαγωγοῦμαι.

« Πάσης συντελείας εἶδον πέρας· πλατεῖα ἡ ἐν-
τολή σου σφόδρα. » — Πάσης συνεργίας καὶ βοηθείας
ἀνθρωπίνης ἔγνων τελευτήν· ἡ δὲ σὴ ἐντολή πάνυ
εὐρύχωρος καὶ βοήθεια καὶ ἀτελεύτητος, προξε-
νοῦσα τοῖς ταύτην φυλάσσουσι τὴν ἀπέραντον ἐκεί-
νην ζωὴν.

« Ὡς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε, ὅλην τὴν
ἡμέραν μελέτη μού ἐστίν. » — Οἱ μὲν φόβῳ τιμι-
ρίας πληροῦσι τὸν νόμον, οἱ δὲ διὰ ὀρέξιν ἀνθρωπί-
νην, οἱ δὲ γνήσιοι τῆς ἀρετῆς τῇ περὶ τὸ ἀγαθὸν
διαθέσει.

« Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐτόφισάς με τὴν ἐν-
τολήν σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐμέ ἐστίν. » — Ἐκεί-
νοι μὲν γὰρ δωρεὰν πεύδουσιν ἀνελεῖν· ἐγὼ δὲ
οὐδὲ ἀμύνασθαι τούτους ἀνέχομαι· διὰ παντός
γὰρ ἡ ἐντολή σου ἰφκειωμένη τυχάνει καὶ πεφιλ-
μένη (?) μοι.

« Ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα, ὅτι
τὰ μαρτύριά σου μελέτη μού ἐστίν. » — Καὶ αὐτῶν
τῶν διδασκάλων μου συνετώτερον καὶ σοφώτερον πε-
ποίηκέ με τῶν σῶν ἐντολῶν ἢ μελέτη.

« Ὅτι σὺ ἐνομοθέτησάς με. » — Σὺ νομοθέτην
ἐπιστάμενος καὶ οὐχ ἕτερον.

« Ἀπὸ τῶν ἐντολῶν σου συνῆκα· διὰ τοῦτο ἐμί-
σησα πάσῃ ὁδῶν ἀδικίας. » — Ἐκ τούτων γέγονα
συνετός.

« Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ἡ νόμος σου καὶ φῶς ταῖς
τρίβοις μου. » — Πόδας καὶ τρίβους τὴν πολιτείαν
καλεῖ.

« Ὁμῶσα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα
τῆς δικαιοσύνης σου. » — Τὴν βουαίαν τῆς ψυχῆς
ψῆφον ὕρκον ὠνόμασε· στίβιν δὲ τὴν ταύτης ἐπι-
ἐδραίωσιν.

« Ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα, Κύριε· ζῆσόν με
κατὰ τὸν λόγον σου. » — Ταπεινῶσιν λέγει τὴν ἐκ
τῶν πειρασμῶν, ἔκ τε τῆς ἐκουσίου κακοτυχίας κα-
τάχαμψιν.

« Τὰ ἐκούσια τοῦ στόματός μου εὐδόκησον δὴ,
Κύριε, καὶ τὰ κρίματά σου διδάξόν με. » — Τὰς
ἐκουσίους ὑποσχέσεις μου, αἷον τὸν ὄρκον ὃν ὠμῶσα,
κατέβουσαν, Δέσποτα, καὶ διδάξόν με τὰ πρωστάγ-
ματά σου, φυλάσσειν δηλονότι, καθὼς ὑπέσχημαι.

« Ἡ ψυχὴ μου ἐν ταῖς χερσὶ σου διαπαντός, καὶ
τοῦ νόμου σου οὐκ ἐπελαθήμην. » — Τὴν ψυχὴν μού
σοι ἐγχειρίζων πάντοτε σε ποιῶμαι ταύτης φρου-
ρόν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπελαθήμην τοῦ νόμου σου,
ἵνα μὴ ἐκπέσω ἀπὸ τῆς φυλακῆς σου.

« Ἐθεντο ἀμαρτωλοὶ παγίδα μοι, καὶ ἐκ τῶν ἐν-
τολῶν σου οὐκ ἐπλανήθην. » — Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπλα-
νήθην, ἵνα μὴ ἐμπέσω ταῖς τῶν ὁρατῶν καὶ ἀορά-
των ἀμαρτωλῶν παγῖσιν, εἴπου ἐπιβουλαῖς.

« Ἐκληρονόμησα τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα,
ὅτι ἀγαλλίαμα τῆς καρδίας μου εἰσιν. » — Κληρο-
νομίαν ταῦτα ἐμυσηθῆν ἰδέμην δευτερεῖα.

« Ἐκλίνα τὴν καρδίαν μου τοῦ ποιῆσαι τὰ δικαιώ-
ματά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ἵδι' ἀντάμειψιν. » — Ἐτρέψα

ἐμαυτὸν ποιῆσαι τὰς ἐντολάς σου ἀεὶ διὰ τὴν ἐπι-
κειμένην ἀμοιβὴν τοῖς εὐχρηστοῦσί σοι.

« Βοηθός μου καὶ ἀντιλήπτορ μου εἰ σὺ· εἰς τοὺς
λόγους σου ἐπήλπισα. » — Εἰς τὸν νόμον σου τε-
θάρσθηκα τὸν ἐπηγγελμένον ἀγαθὰ τοῖς πληροῦσιν
αὐτόν.

« Ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, πονηροῦμενοι, καὶ ἐξε-
ρευνήσω τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ μου. » — Οἱ πονηροὶ
γὰρ ἄνθρωποι καὶ οἱ δαίμονες διὰ τῶν ἀτόπων αὐ-
τῶν συμβουλῶν ἐνοχλοῦντες παρεμποδίζουσιν εἰς
αὐτό.

« Ἀντιλαβοῦ μου κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ ζῆσόν
με, καὶ μὴ κατασχῶνής με ἀπὸ τῆς προσδοκίας
μου. » — Μαθῶν ἔφης ἐν νόμῳ ὑπερασπίζεῖν τῶν
φυλασσόντων αὐτόν, καὶ μὴ κατασχυνθῆναι με
ποιήσης, ἀποτυχόντα τῆς ἐπὶ σοὶ ἐλπίδος μου.

« Βοήθησόν μοι, καὶ σωθήσομαι καὶ μελετήσω ἐν
τοῖς δικαιώμασί σου διαπαντός. » — Σωθήσομαι ἀπὸ
τῆς ἐπιβουλῆς τῶν ἐχθρῶν.

« Ἐξουδένωσας πάντας τοὺς ἀποστατοῦντας ἀπὸ
τῶν δικαιωμάτων σου, ὅτι ἀδικῶν τὸ ἐνθύμημα αὐ-
τῶν. » — Ἐφάβλισας καὶ ἀπόσω πάντας, οἱ ἀρί-
στινται τοῦ νόμου σου παρανομοῦν ἐνθυμούμε-
νοι.

« Παραβάλλοντας ἐλογισάμην πάντας τοὺς ἁμαρ-
τωλοὺς τῆς γῆς· διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰ μαρτύριά
σου. » — Παραβάτας ἠγησάμην πάντας τοὺς ἁμαρ-
τίνοντας ἐν τῇ κόσμῳ· διὸ ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς παρ-
βάτης λογισθῶ, τὸν νόμον σου ἠγάπησα.

« Καθήλωσον ἐκ τοῦ φόβου σου τὰς σάρκας μου·
ἀπὸ γὰρ τῶν κριμάτων σου ἐφοβήθην. » — Ἐκ τοῦ
ἀναγωνίσκειν τὰ κρίματά σου ἐφοβήθην μὲν κατὰ
ψυχὴν, οὐκ ἔχω δὲ τὸ σῶμα, τῷ τοιούτῳ φόβῳ συ-
στελλόμενον. Καθήλωσον οὖν καὶ αὐτὸ τῷ φόβῳ σου
τούτῳ, πρὸς τὸ μὴ κινεῖσθαι εἰς ἀτάκτους ὁρμάς καὶ
πράξεις ἀτόπους.

« Ἐποίησα κρίμα καὶ δικαιοσύνην· μὴ παραδῆς
με τοῖς ἀδικοῦσί με. » — Ἐποίησα κρίσιν δικαίαν.

« Ἐνδεξαι τὸν δούλόν σου εἰς ἀγαθόν· μὴ σφο-
φαντησάτωσάν με ὑπερήφανοι. » — Προσκαρτέρη-
σον, ἀνάσχοι, μακροθύμησον τῷ δούλῳ σου ὑπὲρ
ἀγαθοῦ, ὥστε διὰ μετανάσας ἀποτρίψασθαι τὴν ἁμαρ-
τίαν. Μὴ σφοφαντησάτωσάν με οἱ αἰσθητοὶ καὶ
νοητοὶ παράνομοι, ὡς σὺ διὰ τὴν πλημμεληθεῖσαν
ἁμαρτίαν ταλαιπωροῦμενον τοῖς ἀκουσίσι τοῖς πει-
ρασμοῖς, καὶ τῇ ἐκουσίῳ κακοπαθείᾳ.

« Καιρὸς τοῦ ποιῆσαι τῷ Κυρίῳ· διεσκέδασαν τὸν
νόμον σου. » — Καιρὸς σοὶ τῷ Κυρίῳ ποιῆσαι ἐκ-
δόκησιν δηλονότι... κατέλυσαν γὰρ, ἔγουν λίαν ἠθέ-
τησαν τὸν νόμον σου οἱ ἐχθροί, καὶ οὐκ ἔτι χρεῖα μα-
κροθυμίας.

« Διὰ τοῦτο ἠγάπησα τὰς ἐντολάς σου ὑπὲρ χρυ-
σίου καὶ τοπαζίου. » — Διότι διεσκέδασαν αὐτόν
ἰκαῖνοι, ἐγὼ μάλλον ἠγάπησα τοῦτον ὑπὲρ χρυσίου,
ὑπὲρ λίθων ἅπαντα τίμιων· ἀπὸ γὰρ τοῦ τοπαζίου
προτιμωμένου τότε τῶν ἄλλων τιμίων λίθων ἐδήλω-
σεν ἅπαντας.

« Διὰ τοῦτο πρὸς πάσας τὰς ἐντολάς σου καταπ-
νοῦμήν· πᾶσαν ὁδὸν ἰδικῶν ἐμίσησα. » — Διότι

οὕτω ταύτας ἠγάπησα, ἰθύνωμην πρὸς πάσας καὶ εὐωδούμην.

« Θαυμασιὰ τὰ μαρτύριά σου διὰ τοῦτο ἐξερεύνησεν αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου. » — Θαυμασίως γὰρ πᾶν μὲν εἶδος ἀρετῆς παιδεύουσι, πᾶσιν δὲ κακίαν ἐλαύνουσιν.

« Ἡ δόξα σου τῶν λόγων σου φωτισεῖ καὶ συνετιεῖ νηπίους. » — Ἡ φανέρωσις, ἡ διασάφησις τῶν ἐντολῶν σου καὶ αὐτοῖς τοῖς νηπίοις τὸν νοῦν φῶς γνώσεως παρέχει καὶ σύνεσιν.

« Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ ἐίλωσα πνεῦμα, ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν. » — Τῇ γὰρ τῶν θείων ἐντολῶν ἐπιθέσει τὸ στόμα τῆς ψυχῆς εἶπουν ἡ διάνοια πρὸς ὀλκὴν ἀνοίγεται, πνεύματος σοφίας τε καὶ συνέσεως.

« Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ καὶ ἐλέησόν με κατὰ τὸ κρίμα τῶν ἀγαπήντων τὸ ὄνομά σου. » — Ἐπίβλεψον ἐπ' ἐμὲ πειραζόμενον καὶ ἐλέησόν με, κατὰ τὸν ὄρον ὃν διέθευ τοῖς ἀγαπῶσί σου, κρίνας ἐλεεῖν αὐτοῦς, καὶ μᾶλλον ὅταν ὦσιν ἐν πειρασμοῖς, καὶ βοηθεῖν αὐτοῖς.

« Τὰ διζυήματά μου κατεύθυνον κατὰ τὸ λόγιόν σου, καὶ μὴ κατακυριεύσάτω μου πᾶσα ἀνομία. » — Τὴν πολιτείαν μου ἴθύνον κατὰ τὸν νόμον σου, καὶ μὴ πᾶσα, τουτέστι μὴδὲ μία καταδουλωσάτω με ἀδικία ὥστε ποιῆσαι αὐτήν.

« Τὸ πρόσωπόν σου ἐπίφανον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, καὶ διδάξόν με τὰ δικαιώματά σου. » — Πρόσωπον Θεοῦ φησὶν ὁ προφήτης τὴν θείαν ἐπισκοπὴν.

« Διεξόδοις ὕδατων κατέβησαν εἰς ὀφθαλμοί μου, ἐπεὶ οὐκ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου. » — Διεξόδοι ὕδατων αἱ χαράδραι καὶ τὰ κοιλώματα, φησὶν οὖν ὅτι κοιλώματα ὑπεσιήλοσαν, ἤγουν ἐκοιλάνθησαν καὶ ἐτάκησαν οἱ ὀφθαλμοί μου πληθὺς δακρύων ἀπορρέοντες, διότι οὐκ ἐφύλαξαν τὸν νόμον σου οἱ παρνομοῦντες· γνώμη γὰρ συμπληθητικὴ τοῦς ἀλλίους ἀπεκλαιόμην.

« Ἐνετείλω δικαιοσύνην τὰ μαρτύριά σου, καὶ ἀλήθειαν σφύδρα. » Προσέταξας τὰς ἐντολάς σου, ἤγουν ἐξέηου τὸν νόμον σου, δικαιοσύνην αὐτόχρημα καὶ ἀλήθειαν.

« Ἐξέτηξέ με ὁ ζήλος σου, ὅτι ἐπελάθοντο τῶν λόγων σου οἱ ἐχθροί μου. » — Ἐκτακῆναί με ἐποίησεν ὑπὲρ σου δικαία ὀργή, καταφρονουμένου ὅτι ἐπελάθοντο τῶν ἐντολῶν σου οἱ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐχθροί μου.

« Πεπυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφύδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό. » — Καθαρὸς λίαν μύμου παντός ὁ νόμος σου καὶ ἀκίβδηλος.

« Νεώτερος ἐγὼ εἶμι καὶ ἐξουθενώμενος· τὰ δικαιώματά σου οὐκ ἐπελαθήμην. » — Εὐχαριστεῖ ὁ Δαυὶδ τῇ θεῷ, ὑπὲρ οὗ νεώτερος ὢν τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν, καὶ ἐξουθενωθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐνώπιον Σαμουὴλ, ἐμνημόνευσε τῶν θείων ἐντολῶν παρὰ πάντας τοὺς προκριθέντας αὐτοῦ.

« Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » — Ἡ ἐντολή σου δικαιοῖ αἰωνίως τὸν ταύτην φυλάσσοντα, καὶ ὅσα ὁ νόμος σου ἐπαγγέλλεται τηροῦσιν αὐτὸν, ἀψευδῆ εἰσι.

« Ἠλίφεις καὶ ἀνάγκαι εὗροσάν με· ἐντολαί σου μελέτη μου. » — Κἂν Ἠλίφεις εὗρον μέποτε, κἂν πειρασμῶν ἀνάγκαι, μελέτη μου ἦσαν αἱ ἐντολαί σου, παρηγοροῦσαι καὶ τὸ ἄλλως ἐπικουφίζουσαι.

« Δικαιοσύνη τὰ μαρτύριά σου εἰς τὸν αἰῶνα· συνέτισόν με, καὶ ζήσομαι. » — Οἱ γὰρ μὴ συνετιθόντες οὐδὲ ὄντως ζῶσι, φαύλην ζῶντες καὶ διεψευσμέντην ζωὴν.

« Ἐκέκραξα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, ἐπάκουσόν μου, Κύριε· τὰ δικαιώματά σου ἐκζητήσω. » — εἰ ἐπακούσεις μου κεκραγότες ἐν Ἠλίφει. Κραυγὴν δὲ λέγει πρόθυμον καὶ ὀλοσχερῆ τᾶσιν τῆς ψυχῆς πρὸς Θεόν.

« Πρυέφθασα ἐν ἀωρίᾳ καὶ ἐκέκραξα· εἰς τοὺς λόγους σου ἐπέλπισα. » — Πρυέλαβον τὸν ὄρθρον, μήπω τῆς ὥρας ἐπιστάσης, καθ' ἣν ἀνίστανται οἱ ἀνθρωποι, καὶ ἐκέκραξα πρὸς σε.

« Πρυέφθασαν οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον τοῦ μελετᾶν τὸ λόγιόν σου. » — Πρυέλαβον οἱ ὀφθαλμοί μου τὴν ἡμέραν πρὸς καιρὸν ὄρθρου, ὥστε ἀναγινώσκειν τὸν νόμον σου.

« Τῆς φωνῆς μου ἤκουσον, Κύριε, κατὰ τὸ ἔλεός σου, κατὰ τὸ κρίμά σου ζήσόν με. » — Ἐνόμως ζῆν με ποιήσον.

« Προτήγγισαν οἱ καταδιώκοντές με ἀνομία· ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου σου ἐμακρύνθησαν. » — Ὅσον γὰρ ἐγγίζουσι τῇ ἀνομίᾳ, τοσούτον μακρύνουσι τοῦ νόμου σου.

« Ἐγγύς εἰ, Κύριε, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοί σου, ἀλήθεια. » — Ἐγγύς εἰ· πανταχοῦ γὰρ πάρει, καὶ λανθάνει τῶν πραπτομένων οὐδέν· διὸ πᾶσαι αἱ κρίσεις σου ἀψευδεῖς.

« Κατ' ἀρχὰς ἔγνων ἐκ τῶν μαρτυρίων σου, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐθεμελίωσας αὐτά. » — Ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἔγνων ὅτι ἀσάλευτα πεποιήκας τὰ ἐντάλματά σου· κἂν γὰρ παρὰ τοῦ Εὐαγγελίου καταλυθῆναι τὰ πλεῖστα τοῦ νόμου δοκῆ, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἐγκεκρυμμένον νοῦν, κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον καὶ σκιῶδες. Ἐγνων δὲ, φησὶ, τὸ ἀσάλευτον τῶν σῶν ἐντολῶν ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν ἐντολῶν μου μελέτης καὶ καταλήψεως.

« Κρῖνον τὴν κρίσιν μου, καὶ λύτρωσαί με. » — Ἦν μετὰ τῶν πολεμούντων μοι κρίσιν μου.

« Διὰ τὸν λόγον σου ζήσόν με. » — Διὰ τὸν νόμον σου ζωοποίησόν με, ὅτι ὃν κινδυνεύω ἀποθανεῖν, ἢ διὰ τὴν ὑπόσχεσίν σου, καθὼς εἴρηκας σώζειν τοὺς τυραννοῦντας τὸν νόμον σου.

« Πολλοὶ οἱ ἐκδιώκοντές με καὶ ὑλίθοντές με, ἐκ τῶν μαρτυρίων σου οὐκ ἐξέκλινα. » — Κἂν πολλοὶ ὄρατοί τε καὶ ἀόρατοι ἐχθροὶ κατατρέχουσί μου, ἀλλ' ἵσχυσαν οὐδέλλως τοῦ νόμου σου παρατρέψαι με.

« Εἶδον ἀσυνετοῦντας καὶ ἐξετρεκομένους, ὅτι τὰ λόγια σου οὐκ ἐφυλάξαντο. » — Τῇ ζήλῳ κατησθιόμην ἀβουμένους ὑπὸ τῶν ἀφρόνων τοῦ νόμου σου.

« Ἀρχὴ τῶν λόγων σου ἀλήθεια καὶ εἰς τὸν αἰῶνα πάντα τὰ κρίματά τῆς δικαιοσύνης σου. » — Καὶ ἡ

πρώτη ἀρχὴ τῶν λόγων σου ἀψευδής, καὶ αἰώνιοι Α
πᾶσαι αἱ ἀποφάνσεις σου. » Ἦς κατὰ καιρὸν δὲ
θείας ἐπαγγελίας φησὶν.

« Ἀρχόντες κατεδίωξαν με δωρεάν, καὶ ἀπὸ τῶν
λόγων σου ἐδειλίασεν ἡ καρδιά μου. » — Ἀδίκως οἱ
πολέμιοι κατέδραμόν μου· ἀλλ' ἐγὼ ἐφειδόμενην αὐ-
τῶν, τὰς σὰς φοβούμενος ἐντολάς.

« Ἀγαλλιάσομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ λόγια σου, ὡς ὁ εὐ-
ρίσκων σκύλα πολλά. » — « Πολεμίων μνησθεὶς καὶ
σκύλων ἐμνήσθη.

« Ἐπιτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά σε ἐπὶ τὰ κρίματα
τῆς δικαιοσύνης σου. » — Πολλάκις τῆς ἡμέρας
ὑμνησά σε, διὰ τὰς δικαιοσύνας κρίσεις.

« Εἰρήνη πολλὴ τοῖς ἀγαπίῃσι τὸν νόμον σου, καὶ
οὐκ ἔστιν αὐτοῖς σκάνδαλον. » — Πρὸς Θεὸν καὶ τοὺς
ὁμογενεῖς. Σκάνδαλον δὲ λέγει τὸ πρῆσφροσυμα Β
καὶ τὸ ἐμπόδιον τῆς ἐπιλοφίσεως εἰρήνης.

« Ἐφύλαξα τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ μαρτύριά
σου. » — Ἠγάπησα πάντας, ἵνα ἔλθῃ μοι τὴ προσ-
δοκώμενον.

« Ὅτι πᾶσαι αἱ ὁδοί μου ἐνάντιόν σου, Κύριε. »
— Αἴτιον τῆς φυλακῆς αὐτῶν, ὅτι ὑπὸ σοὶ θεατῆ
πολιτεύομαι.

« Ἐγγιστάω ἡ δέησίς μου ἐνώπιόν σου, Κύριε·
κατὰ τὸ λόγιόν σου συνέτισόν με. » — Αὕτη ἡ
δέησις, ἵνα σύνεσιν καὶ γνώσιν λάβω εἰς τὸν νόμον
σου.

« Εἰσέλθῃ τὸ ἀξιωμα μου ἐνώπιόν σου, Κύριε·
κατὰ τὸ λόγιόν σου ῥῶσαί με. » — Ἀξιωμα φησι τὴν
ἀξιωσίαν καὶ παράκλησιν· λόγους δὲ ἐνταυθοὶ τὴν
ὑπόσχεσιν.

« Ἐξερεύξαντο τὰ χεῖλη μου ὕμνον, ὅταν διδά-
ξης με τὰ δικαιώματά σου. » — Ἐξενέγκοιεν
ὕμνον εὐχαριστήριον ὅταν διδάξης με τὸν νόμον σου
ἐντελῶς. »

« Γενέσθῃ ἡ χεὶρ σου τοῦ σῶσαί με, ὅτι τὰς ἐν-
τολάς σου ἠρετισάμην. » — Παραγενέσθῃ ἐπὶ τῶ
σῶσαί με.

« Ζήσεται ἡ ψυχὴ μου καὶ αἰνέσει σε, καὶ τὰ
κρίματά σου βοηθήσει μοι. » — Ζήσεται τὴν
ὄντως ζωὴν, καὶ αἰνέσει σε διηνεκῶς καὶ τὰ ἐν-
τάλματά σου βοηθήσει μοι, φυλάξαντι ταῦτα. »
Εὐκτικῶν δὲ δύνάμιν ἔχουσι τὰ ῥήματα.

« Ἐπλανήθην ὡς πρόβατον ἀπολωλός· ζήτησον
τὸν δοῦλόν σου, ὅτι τὰς ἐντολάς σου οὐκ ἐπελαθό-
μην. » — Εἰ γὰρ καὶ παρέσθῃ ποτέ τις, ἀλλὰ λή-
θην τούτων οὐ δέδεκτο παντελῆ· ἡ πλάνην φησὶν D
ὁ πρופήτης τὴν ἐν τῷ καταδιώκεσθαι θίαιταν ἐν
ἡρεσι, ζήτησιν δὲ τὴν πρὸς τὴν προτέρην κατοικίαν
ἀνάκλησιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΙΘ'.

Ἐπιθὴ τῶν ἀναθημάτων. » — Αἱ τῶν ἀναθημάτων
ψῆλαι πέντε καὶ ὀκτώ οὗται, ἱστορικῶς μὲν περὶ τῆς
ἐκ Βαβυλωνίας πρὸς Ἱερουσαλήμ ἀναθήσεως πρυ-
φητεύουσι τοῦ αἰχμαλιώτου λαοῦ, ἰκετεύσαντος καὶ
εἰσακουσθέντος, ἀναγωγικῶς δὲ περὶ τῆς εἰς τὴν
ἄνω Ἱερουσαλήμ ἀνόδου ἕκ γε τῆς τοῦ παρόντος
βίου συγχύσεως ἐκδιδάσκουσι παρακαλεῖν τοὺς νυτ-
τοὺς αἰχμαλωτισθέντας εἰς δουλείαν παθῶν.

« Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα,
καὶ εἰσήκουσέ μου. » — Ἐν τῇ θλίψει τῆς αἰχμα-
λιωσίας καὶ τῆς ἐκεῖθεν κακοπαθείας. Νόμῳ δὲ προ-
φητείας ὡς παρεληλυθότα λέγει τὰ μέλλοντα. Προσ-
ώπῳ δὲ τοῦ εὐσεβεστεροῦ μέρους οἱ λόγοι.

« Κύριε, ῥῶσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ χειλέων ἀδι-
κῶν καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίης. » — Ἄδικα χεῖλη
κοινῶς μὲν πάντα τὰ παράνομά τε καὶ βλάβημα,
ἰδίως δὲ τὰ τῶν συκοφαντούντων· γλώσσα δὲ δολία
ἢ τε αὐτῶν τούτων καὶ ἰδικῶς ἢ τῶν ἐπιβουλεύον-
των.

« Τί δοθῆναι σοὶ καὶ τί προστεθῆναι σοὶ πρὸς
γλώσσαν δολίαν; » — Πρὸς τὸν ἰκετεύοντα φησὶν ὁ
Προφήτης· Τί δοθήσεται σοὶ ἀμυντήριον, τεθήσεται
σοὶ πρὸς τοιοῦτον πρᾶγμα δυσκαταγώνιστον, τὴν
γλώσσαν τὴν δολερὰν· ἢ πάντως οὐδὲν ἀνθρώπινον
ἀμυντήριον· τὰ βέλη δὲ τοῦ μόνου δυνατοῦ Θεοῦ,
ἀτινά εἰσιν ἔκονημένα μετὰ καὶ ἀνθρώπων ἐρημο-
ποιῶν· διὸ ταῦτα μόνον τοὺς παρνώμους, καὶ τέ-
μνειν καὶ καίειν καὶ ἀφανίζειν ἰσχύουσι. Βέλη δὲ καὶ
ἀνθρακας τὰς διαφόρους τιμηρίας ὠνόμασεν.

« Οἴμοι, ἦτι· ἡ παροιμία μου ἐμακρύνθη! » —
Ἠάλιν ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ ἰκετεύοντος, ἀποδουρομένου
τὸ τῆς αἰχμαλωσίας πολυετές.

« Κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηθάρ. »
Κατεσκήνωσα μέσον τῶν σκηνοῦν Κηθάρ. Χώρα δὲ
ἔστιν αὕτη παρακειμένη Βαβυλωνίως, οἰκίτορας
ἔχουσα βδελυροῦς, ἔνθα τοὺς Ἰουδαίους οἱ Βαβυλωνί-
οι σκηνοῦν ἔταξαν. Ἐρμηνεύεται δὲ Κηθάρ σκο-
τασμός. Σκηνώματα δὲ σκοτασμοῦ ἢ ἐν τοῖς πάθεσι
διατριβή.

« Πολλὰ περιήκθῃ ἡ ψυχὴ μου. » — Πολλὰ ἔτη
ἐν παροιμίᾳ τῆς αἰχμαλωσίας διήγαγον.

« Μετὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρήνην ἤμην εἰρη-
κός. » — Ὁ λόγος ἡμᾶς παιδεύει καὶ μετὰ τῶν φι-
λωνείων εἰρηνεύειν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς.

« Ὅταν ἐλάλουν αὐτοῖς ἐπολέμου με δωρεάν. »
— Ὅταν ἐλάλουν εἰρηνικά, μάτην οἱ τῆς Κηθάρ
ἐπολέμου με· ἐγὼ δὲ καὶ οὕτως εἰρήνευον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚ'.

« Ἐπιθὴ τῶν ἀναθημάτων. Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς
μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου. Ἡ βοή-
θειά μου παρὰ Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρα-
νὸν καὶ τὴν γῆν. » — Αὕτη ἡ ἐπιθὴ προφητεύει ἃ
ἔλεγον ἤδη τῆς Βαβυλωνίας ἐκστάντες, καὶ πρὸς
Ἱερουσαλήμ ἀναθαίνοντες. Ὅρη δὲ λέγει τοὺς οὐρα-
νοὺς.

« Μὴ ὀφθῆς εἰς σάλον τὸν πόδα σου· μηδὲ νυστάξῃ
ὁ φυλάσσων σε. » — Τρόπη φιλαδελφίας ἕκαστος
ἑκάστου ὑπερεύχεται, μὴ σαλευθῆι, λέγων, ἡ βῆσις
σου, τούτεστιν ἡ ὀρθὴ πολιτεία σου, μηδὲ διὰ
τοῦτο ῥαθυμῆσαι περὶ τὴν φυλακὴν σου ὁ φυλάσσων
σε Θεός. Νυσταγμὸν δὲ Θεοῦ καὶ ὕπνον νοητέον τὴν
ἐγκατάλειψιν ἐνταυθαῖ.

« Ἰδοὺ σὺ νυστάζει οὐδὲ ὕπνῳσει ὁ φυλάσσων τὸν
Ἰσραήλ. » — Εἰ βαίνει ὁ Ἰσραήλ ἀσφαλῶς.

« Κύριος φυλάξει σε, Κύριος σκέπη σου, ἐπὶ
χεῖρα δεξιάν σου. » — Κύριος φυλάξει σε οὕτω
βαδίζοντα, Κύριος σκέπη σου ἔσται παρὰ τὴν δεξιάν

σου χεῖρα, τουτέστι παραστάτης ἐκ δεξιῶν σου ἅ
σταίη ὑπερασπίζων σου.

« Ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε, οὐδὲ ἡ σελήνη τὴν νύκτα. » — Πρὸς ἔμφρασιν εἶπε τοῦτο τῆς ἄκρας ἐπιμελείας. Ἑλληπτικῶς δὲ εἴρηται τὸ ῥητόν. Τὸν δὲ ὄλον, οὐδὲ ἡ σελήνη τὴν νύκτα βλάψει· οὐ γὰρ οὐ συγκαίει ἡ σελήνη, κρηθάρειαν δὲ μᾶλλον ἐμποιεῖ καὶ ὠχρότητα.

« Κύριος φυλάξει τὴν ἐξοδὸν σου καὶ τὴν ἐξουδὸν σου ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Τὰ τῆς ἐξοδου καὶ τῆς ἐξουδου τὴν ἅπασαν δεδήλωκε τοῦ βίου ἀποστροφῆν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΑ'.

« Ἐδοῦ τῶν ἀναθαμῶν. Εὐφράνθην ἐπὶ τοῖς ἐρηκόσι μοι. Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα. » — Τοῦτο ἔλεγον ὁδεύοντες καὶ προκόπτοντες μετὰ περιχαρείας.

« Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς ἀυλαῖς σου, Ἱερουσαλήμ. » — Ἀκούσαντες ὅτι πορευσόμεθα εἰς οἶκον Κυρίου, ἐδόξαμεν ἐπτάνα· ἐν Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τῆς τοῦ πόθου σφοδρότητος.

« Ἱερουσαλήμ ψυχοδομημένη ὡς πόλις. » — Ἡ Ἱερουσαλήμ ἡ πάλαι οἰκήμασι κτιζομένη κατὰ κάστην ἐντὸς καὶ κατακυκνουμένη ὡς κατ' ἀλίθειαν πόλις.

« Ἦς ἡ μετοχὴ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. » — Ἡ Ἱερουσαλήμ ἦς τὰ μετόχια, τουτέστι τὰ οἰκήματα ὁμοῦ συνημμένα διὰ τὴν ἄγαν πυκνότητά.

« Ἐκεῖ γὰρ ἀνέβησαν αἱ φυλαὶ φυλαὶ Κυρίου μαρτύριον τῆς Ἰσραήλ. » — Ἐκεῖ πρὸ τῆς ἀίχμαλωσης ἀνέβαινον καὶ ἠθροίζοντο πᾶσαι αἱ ἠκραιωμένοι τῷ Κυρίῳ φυλαὶ Ἰσραηλιτικαί, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα, τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τῆς Σκηνοπηγίας· διὰ μαρτύριον, εἴτουν θείαν κέλευσιν, διωρισμένην τῆς Ἰσραηλιτικῆς λαφ.

« Τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματι Κυρίου. » — Ἐπὶ τῷ εὐχαριστῆσαι διὰ τῆς νεομοθετημένης λατρείας.

« Ὅτι ἐκεῖ ἐκάθισαν θρόνοι κρίσιν, θρόνοι ἐπὶ οἶκον Δαυὶδ. » — Ἐν Ἱερουσαλήμ ἰδρύνθησαν θρόνοι βασιλικοὶ εἰς τὸ κρίνειν τὸ Ἰσραήλ ἔνθα ἦσαν τοῦ Δαυὶδ τὰ ἀνάκτορα.

« Ἐρωτήσατε δὴ τὰ εἰς εἰρήνην τῇ Ἱερουσαλήμ· καὶ εὐθηνία τοῖς ἀγαπῶσί σε. » — Προσαγορεύσατε δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ τὰ εἰρηνικά, τουτέστιν εἴπατε αὐτῇ, Εἰρήνη σοι, καὶ εὐπραγία μὴ μόνον τοῖς πολίταις σου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν πέριξ ἐθνῶν τοῖς εἰρήνην ἔχουσι μετὰ σοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα προφητεῖαι.

« Γενέσθω δὴ εἰρήνη ἐν τῇ δυνάμει σου. » — Δύναμιν λέγει τοὺς στρατιώτας, οἷς εἰρήνην τὸ μὴ ἔχειν πολέμιον.

« Καὶ εὐθηνία ἐν ταῖς πυργωβάρεσί σου. » — Εὐπραγία καὶ πλοῦτος τῶν πυργωμάτων ἢ ὀχυρότης.

« Ἐνεκα τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν πλησίον μου ἐλάλουν δὴ εἰρήνην περὶ σοῦ. » — Ὁ Δαυὶδ φησι πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ὅτι διὰ τοὺς ὁμογενεῖς μου Ἰσραηλίτας ἠύχόμην εἰρήνην ἐν σοί, καὶ διὰ τὸν ἐν σοὶ γόνον τοῦ Θεοῦ ἐξηγησάμην ἰκε-

τηρίαν σοι, ἵνα οἱ μὲν ἀπαλλαγῶσι τῶν δεινῶν, ὁ δὲ τὴν ἀρχαίαν ἀπολάβῃ εὐπρέπειαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΒ'.

« Πρὸς σε ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ. » — Τὸ εὐκτικὸν ἀντὶ μέλλοντος ὀριστικοῦ. Καὶ οὗτοι δὲ ἔτι ὁδεύοντων οἱ λόγοι.

« Ὅτι ἐπὶ πολὺ ἐπλήσθημεν ἐξουθενώσεως. » — Εἰς μακρὰν ὀνειδίσαν μεγάλως καὶ ἐφάυλισαν ἡμᾶς οἱ ἀίχμαλωτεύσαντες.

« Ἐπὶ πλεῖον ἐπλήσθη ἡ ψυχὴ ἡμῶν. » — Τῆς εἰρημένης ἐξουθενώσεως.

« Τὸ ὄνειδος τοῖς εὐθηνῶσι, καὶ ἐξουθενώσις τοῖς ὑπερηφάνοις. » — Ἀντιστραφεῖν δηλονότι.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΓ'.

« Κὶ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, εἰπάτω δὴ Ἰσραήλ· εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν ἐν τῇ ἐπαναστῆναι ἀνθρώπους ἐφ' ἡμᾶς. » — Ταῦτα ἔδη ἐπανελθόντων εἰς τὴν πατρίδα τὰ ῥήματα, ὅτε τὰ πλησιόχωρα ἔθνη φθόνῳ κινούμενα ἐπεστράτευσαν αὐτοῖς, μήπω κτισθείσης τῆς Ἱερουσαλήμ.

« Ἄρα τὸ ὕδωρ ἂν κατεπόντισεν ἡμᾶς. » — Ἰδὼρ λέγει τὴν ῥύμην αὐτῶν καὶ σφοδρὰν κίνησιν.

« Χεῖμαρρὸν διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. » — Τὴν ἄτακτον φορὰν αὐτῶν διεφύγομεν.

« Ἄρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον. » — Ὅντως διεφύγομεν τὴν ῥύμην αὐτῶν, τὴν ἀνυπόστατον.

« Ἡ παγὶς συνεπρίβη, καὶ ἡμεῖς ἐρρύσθημεν. » — Παγίδα λέγει τὰς ἐνίδρας καὶ μηχανάς.

« Ἡ βοήθεια ἡμῶν ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » — Θύξ ὄπλοις ἐδοκίμηθημεν, ἀλλὰ τῇ ἐπικλήσει τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΔ'.

« Οἱ πεποιθότες ἐπὶ Κύριον ὡς ἕως Σιών. » — Ὡς τὸ ὄρος Σιών ὑπάρχουσιν, ἀσφαλεῖς δηλονότι καὶ ἀπερίτρεπτοι.

« Οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ. » — Οὐ περιτραπήσεται πᾶς ὁ κατοικῶν ἐν Ἱερουσαλήμ παρ' ὄλον ἀφωρισμένον αἰῶνα.

« Ὅρη κύκλω αὐτῆς· καὶ ὁ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » — ἔχει μὲν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πέριξ ὀρέων ἀσφάλειαν, ἔχει δὲ καὶ τὴν ἀπὸ Θεοῦ φυλακὴν.

« Ὅτι οὐκ ἀφήσει Κύριος τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν ἐπὶ τὸν κληρὸν τῶν δικαίων. » — Διότι λέγει τῆς ἐκ Θεοῦ φυλακῆς· ἀμαρτωλοὺς δὲ φησι τοὺς ἀσεβεῖς καὶ παρανόμους ὅποιοι εἰσι· πρώτως οὐ δαίμονες· ῥάβδον δὲ τὴν βασιλείαν ἢ τὰ ὄπλα· δικαίους δὲ τοὺς ἐν νόμῳ βιοῦντας.

« Ὅπως ἂν μὴ ἐκτείνωσιν οἱ δίκαιοι ἐν ἀνομίαις χεῖρας αὐτῶν. » — ἵνα τοιαύτης ἀπολαύοντες παρὰ Θεοῦ φυλακῆς μὴ ἄψινται παρανομίας, ἀλλὰ θεραπεύωσι τὸν εὐεργέτην.

« Ἀγάθυνον, Κύριε, τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ. » — Ἀγαθὰ ποιήσον.

« Τοὺς δὲ ἰκκλίνοντας εἰς τὰς στραγγαλίαις ἀπά-

ξει Κύριος μετὰ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν. » — Ἀπάξει: εἰς κόλασιν ὁμοίως τοῖς παρανόμοις. Στραγαλιὰς δὲ λέγει: τὰς σκολιότητας.

« Εἰρήνη ἐπὶ Ἰσραήλ. » — Εἶη, δηλονότι. Ἄρμόζει δὲ μᾶλλον ὁ ψαλμὸς τοῖς κατοικοῦσι τὴν ὑψηλὴν καὶ ἀκθλίρην Ἐκκλησίαν, ἧς κύκλιον οἱ ὑψηλοὶ διδάσκαλοι τειχίζοντες αὐτὴν καὶ φυλάσσοντες, καὶ ὁ Χριστὸς κύκλιον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΕ΄.

« Ἐν τῇ ἐπιστρέφει Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών, ἐγενήθημεν ὡσεὶ παρακεκλημένοι. » — Ἐπιστραφέντες ὑπὸ Κυρίου εἰς τὴν πατρίδα ἡμεῖς οἱ αἰχμάλωτοι τῆς Σιών, ἐγενόμεθα λίαν εὐθυμοί.

« Τότε ἐπληρώθη χαρὰς τὸ στόμα ἡμῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀγαλλιάσως. » — Χαρμοσύνων ῥημάτων, δηλούντων τὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς.

« Τότε ἐρούσιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν Ἰμεγάλωνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῶν. » — Τότε ἐρούσι τὰ ἔθνη, Μεγάλα εἰργάσατο ὁ Κύριος διὰ τοῦ ποιῆσαι ἔλεος μετ' αὐτῶν.

« Ἰμεγάλωνε Κύριος τοῦ ποιῆσαι μετ' ἡμῶν. » — Καὶ καὶ ὄντως ἐμεγαλοῦργησεν ὁ Θεὸς, ὡς τὰ ἔθνη φασίν.

« Ἐπίστρεψον, Κύριε, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῶν ὡς χειμάρρους ἐν τῇ νότῳ. » — Ἄπαντας μὲν ὁ Κύριος τοὺς Ἰουδαίους ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀλλὰ πολλοὶ τὴν ἐν Βαβυλῶνι παροικίαν μυχθηρίᾳ γινόμεναι προέκριναν, οὓς τὸν Κύριον ἐπιστρέψει: μετὰ πολλῆς ῥύμης, ὡς τοὺς χειμάρρους ῥύακας, διὰ τοῦ ὀμβροφόρου νότου, οἱ ἐπανελθόντες καθικατεύουσιν.

« Οἱ σπεύροντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριαῦσι. » — Φησὶν ὁ Δαυὶδ: « Οἱ μετὰ δακρῶν θεόθεν τὴν σωτηρίαν αἰτοῦντες ἐν χαρᾷ τὸ αἶτημα δέχονται. »

« Πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἔκλαιον βᾶλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν. » — Ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ μετέβη πρὸς τὸ μερικόν, Ἀπερχόμενοι, λέγων, εἰς Βαβυλῶνα οἱ αἰχμάλωτοι, ἐπορεύοντο μετὰ κλαυθμοῦ θεύθεν αἰτοῦντες τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλαγὴν. Ἐπανερχόμενοι δὲ ἐκεῖθεν, ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει, τοὺς καρποὺς τῶν μετὰ βρήνου δεύσεων κομιζόμενοι.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ΄.

« Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκουδήσῃ οἶκον. » — Τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν ἀρξάμενοι κτίζειν οἱ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνασωθέντες, ἐκωλύοντο παρὰ τῶν γειτονοῦντων ἐθνῶν ἄχρι καὶ τετρακακονταετίας, οὓς ὁ Προφήτης ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγειν πλεύδει, καὶ μὴ θάρσει τῇ οἰκίᾳ σπουδή. »

« Εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκουδοιοῦντες. » — Λαιπὸν ἢ μηδὲ τὸν ἄρτον χωρὶς ὑδῶν ἐπιβίωσι εἰς μάτην ὑμῖν γίνεται τὸ ἀρθρίζειν εἰς τὴν οἰκουμένην καὶ ἰγείρεσθαι εὐθὺς μετὰ τὸ καθῆσθαι καὶ ταχύνειν ἐπὶ τὸ ἔργον.

« Ὅταν δὴ τοῖς ἀγαπητοῖς αὐτοῦ ὕπνου. » — Ὅταν ὁ Θεὸς δὴ τοῖς ἠγαπημένοις ὑπὸ αὐτοῦ ἄνυσιν καὶ ἀμεριμνίαν, οὐ μόνον ἀπαρτισθήσονται: τὰ

Ἀ σπουδαζόμενα, ἀλλὰ καὶ διάδοχοι ἔσονται υἱοί, κληῖρος Θεοῦ χρηματίζοντες διὰ τὴν εὐσέθειαν.

« Ἴδου ἡ κληρονομία Κυρίου, υἱοὶ ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρὸς. » — Ὁ μισθὸς, ἔργον ἢ ἀμοιβή, τῆς ἀρετῆς, ἡ ἀπὸ τῆς καρπογονίας τῆς γαστρὸς δοθεῖσα.

« Ὡσεὶ βέλη ἐν χειρὶ δυνατοῦ, οὕτως υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων. » — Ὡς τὰ βέλη ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δυνατοῦ φαίνονται φοβερά διὰ τὴν ἐκείνων ῥύμην, οὕτω καὶ οἱ υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἔσονται φοβεροὶ τοῖς ἐχθροῖς διὰ τὴν ἀμαχὴν ἰσχὺν τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοι δὲ οἱ κατὰ πνεῦμα υἱοὶ, τῶν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δαιμόνων ἐκτετιναγμένων διδασκάλων ἡμῶν, φοβεροὶ τοῖς δαίμοσιν.

« Μακάριος ὃς πληρώσει τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν. » — Ἐξ αὐτῶν προειρημένων, τῆς ἀμεριμνίας, τῆς εὐπαιδίας καὶ τῶν ἄλλων.

« Οὐ κατασχυνθήσονται ὅταν λαλῶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν ἐν πόλει. » — Οἱ πληρώσαντες τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν ἐξ ὧν εἴρηται. Ἔθος δὲ ἦν πρὸ τῶν πολῶν τῆς πόλεως διαλέγεσθαι: τοῖς τῶν ἐχθρῶν ἀγγελιαφόροις. Πύλαι δὲ τῆς ἀνω πόλεως αἱ ἐκκλησίαι καὶ ἐχθροὶ οἱ ἑτερόδοξοι.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΖ΄.

« Μακάριοι πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. » — Κἂν δοῦλοι, κἂν βάρβαροι, κἂν ἀνάπηροι.

« Οἱ πορευόμενοι ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. » — Ὁ γὰρ ἐν ἀληθείᾳ τὸν Θεὸν φοβούμενος τὰς αὐτοῦ τηρεῖ ἐντολάς.

« Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι. » — Πρὸς τὸν φοβούμενον τὸν Θεὸν τρέπει τὸν λόγον. Καρποὺς δὲ τὰς χειρᾶς φησὶν, ἐκ μέρους τὸ πᾶν μέρος δὲ τῆς χειρὸς ὁ καρπός. Λέγει γοῦν ὅτι τὰς πράξεις κερδανεῖς.

« Ἡ γυνὴ σου ὡς ἄμπελος ἐὼθηναῦσα ἐν ταῖς κλί-
τεσι τῆς οἰκίας σου. » — Ἡ γυνὴ σου ἐὼθηναῦσα τέκνους, ὡς ἄμπελος βότρυσι. Τοῖς μὲν οὖν σωματικῶς Ἰουδαίους εὐκταῖα καταλλήλως ἀγαθὰ τὰ σωματικά: τῇ δὲ πνευματικῇ Ἰσραὴλ γυνὴ μὲν νοῦ ἢ σίζυγος ψυχῆ, κομῶσα ταῖς ἀρεταῖς, οἰκία δὲ τὸ σῶμα, υἱοὶ δὲ οἱ τῆς θεοσεβείας μιμηταὶ καὶ διάδοχοι, βᾶλλοντες ἐν ἀξίᾳ πνευματικῆς ἡλικίας καὶ κυκλοῦντες αὐτὸν διδάσκοντα καὶ ἐσθίοντα τοῖς ἐδέσμασι λογικαῖς.

« Ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. » — Εὐλογίαν τὴν χάριν καὶ εὐεργεσίαν φησὶν ὡς εὐφημίας ἀξίαν.

« Εὐλόγησαι σε Κύριος ἐκ Σιών: καὶ ἴδοις τὰ ἀγαθὰ Ἱερουσαλήμ πάντα τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. » — Ἐπαινέσαι χαριτωσαί ἐξ οὐρανοῦ.

« Καὶ ἴδοις υἱοὺς τῶν υἱῶν σου. » — Ἀγαθὰ τῆς ἀνω Ἱερουσαλήμ ἢ ἀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν.

« Εἰρήνη ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. » — Εἰρήνη ἐπὶ τὸν πνευματικὸν Ἰσραὴλ τὸ τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτὴν ἀστασίαστον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΠ΄.

« Πλεονάκεις ἐπολέμησάν με ἐκ νεότητός μου. » — Προσιώπων τοῦ λαοῦ ταῦτα πολλάκις πολεμηθέν-

τος παρὰ τῶν πλησιοχώρων ἐθνῶν. Νεότητά δὲ λέγει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπανόδου.

« Εἰπάτω δὴ Ἰσραὴλ. » — Εἰπάτω διαρρήθην, ὅπως γνώσι πάντες ἀφ' οὓων κινδύνων ἐξήρυσται ἡμᾶς ὁ Θεός.

« Καὶ γὰρ οὐκ ἤδυνήθησάν μοι. » — Οὐκ ἴσχυσαν ἐν ἐμοί.

« Ἐπὶ τοῦ νώτου μου ἐτέκταινον οἱ ἀμαρτωλοί. » — Οὐ μόνον φανερώς, ἀλλὰ καὶ ἀφανῶς κατεσκούαζον μηχανὰς καὶ ἐπιβουλάς ἐπ' ἐμοί.

« Ἐμάκρυναν τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. » — Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπολέμουν μοι.

« Κύριος δίκαιος συνέκοψεν αὐχένους ἀμαρτωλῶν. » — Κατέβαλε τὴν ὑψυχενίαν τῶν ἀδίκως πολεμούντων ἐπικρατεστέρους ποιήσας ἡμᾶς.

« Δίσχυνθήτωσαν καὶ ἀποστραφήτωσαν εἰς τὰ ὀπίσω πάντες οἱ μισοῦντες Σιών. » — Ἀρμόζει τὰ τοῦ ψαλμοῦ, καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεσθαι τῶν πιστῶν.

« Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χόρτος ἑωμέτων. » — Εὐμραντότατος γὰρ οὗτος.

« Οὐ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὡς τὰ θράγματα συλλέγων. » — Ἦγουν ὅν οὐκ ἐβέβησε τις ὡς προδιαφθαρήντα.

« Καὶ οὐκ εἶπον οἱ παράγοντες Εὐλογία Κυρίου ἐφ' ὑμᾶς. » — Καὶ ἐφ' οὗ χόρτου οὐκ εὐλόγησαν τοὺς θερίζοντας οἱ παροδεύοντες, ὡς ἔθος ἐν τῇ θεριαμῇ, τοῦ ὀρίμου χόρτου καὶ καρποφόρου.

« Εὐλογήκαμεν ὑμᾶς ἐν ὀνόματι Κυρίου. » — Καὶ οὗτος τῶν παροδευόντων ὁ λόγος, Ἐὐλογίαν, λεγόντων, ἠνιξάμεθα ὑμῖν ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΚΘ'.

« Ἐκ βάθρων ἐκέκραξά σοι, Κύριε, Κύριε, εἰσακουσον τῆς φωνῆς μου. » — Ἐκ βάθους καρδίας, οὐκ ἐξ ἄκρων χειλέων.

« Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσης, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; » — Ἐὰν ἀνομίας πάσης ἐξετάσης, τίς ὑπομενεῖ τὴν ἐξέτασιν ταύτην; ὅτι παρὰ σοὶ ὄντως ἐν σοὶ ἐστὶν ὁ ἔλεος· διὸ μετὰ φειδῶς ἐξετάσεις.

« Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου ὑπέμεινά με, Κύριε. » — Οὐ διὰ τὰ κατορθώματά σου προσεδόκτῃς σε Σαωτήρα, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐξουθενωθῇ τὸ ὄνομά σου παρὰ τῶν πολεμίων, ὡς μὴ δυνάμενον σώζειν τὸν λαόν σου.

« Ἰπέμεινε ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸν λόγον σου. » — Ἦλπισα εἰς τὴν ὑπόσχεσίν σου, ὅτι σώσεις τοὺς εὐαρεστοῦντάς σοι καὶ τοὺς μετανοοῦντας.

« Ἦλπισεν ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τὸν Κύριον. » — Οὐκ εἰς ἄλλο τι τῶν ἀπάντων.

« Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός ἐλπιάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον. » — Φυλακὴν πρωίας ὀνομάζει τὸ τελευταῖον τεταρτημόριον τῆς νυκτός, ὡς τὴν πρωίαν ἤδη μηνύον, καὶ λήγον εἰς αὐτήν. Πρανεῖ τοίνυν ἐλπίζειν τὸν ὄντως Ἰσραὴλ ἐπὶ μόνον τὸν Κύριον παρ' ἄλλην ζωὴν· δεδήλωκε γὰρ τὴν κοκλαφορικὴν περίοδον παντὸς ἡμερονοκτίου

διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός » ἕλκε ὀθλονότι, καὶ πάλιν ἐπαναγαγεῖν ἀπὸ φυλακῆς πρωίας καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὀθλαδῆ.

« Ὅτι παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἔλεος καὶ πολλὴ πρᾶ- αὐτῷ λύτρωσις. » — Πηγὴ γὰρ οὗτος ὑπάρχει λυτρώσεως.

« Καὶ αὐτὸς λυτρώσεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πασῶν τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν. » — Εἴπερ ὁ Ἰσραὴλ εἰς τὸ ἐξῆς εὐαρεστήσει.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑ'.

« Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου. » — Σπεύδει ὁ ψαλμὸς μὴ ἐπαίρεσθαι.

« Οὐδὲ ἐμετωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » — Οὐκ ἀνέσπασα τὰς ὀφρῦς ἐξ ὑπερηφανίας.

« Οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ. » — Οὐδὲ τοῖς ἐνδόξοις καὶ ἀξιωματικοῖς, ἢ τοῖς ἐπὶ πλούτῳ θαυμαζομένοις, ἐπεθύμουν συναναστρέφασθαι, τοῖς ὑπὲρ ἐμὲ οὔσιν, ἢ νομιζομένοις.

« Εἰ μὴ ὑταπεινοφρόνουν, ἀλλὰ ὑψώσω τὴν ψυχὴν μου. » — Ἀσυνδέτως καὶ ὑπερβάτως ἀναγνώστεον. Ἐὰν οὐκ ἤμην ταπεινόφρων, ὡς τὸ τῆς θηλῆς ἤδη ἀποχόμενον βρέφος ἐπὶ τὴν ἐαυτοῦ μητέρα, ἀλλὰ ἐπήρθην, ὄντως ἀποδοίης εἰς τὴν ψυχὴν μου τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐπάρεως.

« Ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Ἐμὲ μιμούμενοι.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΛΔ'.

« Μνησθήσῃ, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ. » — Ἰκτεοῦσι ὁ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθὼν λαός, ἀναστῆναι τὸν λαόν, εἰ καὶ μὴ δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ γε διὰ τὴν πρόγονον τούτων Δαυὶδ ὃ ἡ πραότης εἶπουν ἀνεξικακίᾳ προστῆν κατὰ τὸ ἐξάριτον.

Ὡς ὄμιστε τῷ Κυρίῳ, ἠῤῥατο τῷ Θεῷ Ἰακώβ. — Μνησθήσῃ αὐτοῦ πῶς ὑπέσχεται τῷ Κυρίῳ, οὐ μὴ ποιήσω τῆδε καὶ τῆδε ἕως οὗ εὖρω τόπον τῷ Κυρίῳ ἄξιον εἰς τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, ἤτοι εἰς τὴν κιβωτόν.

« Ἰδοὺ ἤκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθαῖ εὖρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρουμοῦ. » — Τοῦ Ἐφραθαῖ οἶκος ὀθλονότι καλεῖται ἡ Βηθλεὲμ, φέρουσα τοῦ προκατασχόντος ὄνομα. Ἦρσιν οὖν, ὅτι ἐξήλωσεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐζήτηε τόπον κατοικίαν τῷ κιβωτῷ, τουτέστι ναόν· ἐπειδὴ ἤκούσαμεν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐνεχθῆναι αὐτὴν εἰς τὴν Βηθλεὲμ, καὶ πάλιν εὖρομεν ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀλιζομένην αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρουμοῦ, καὶ τῆδε κάκεισε περιφερομένην, διὰ τὸ μὴ εἶναι τόπον ἀρωρισμένον αὐτῇ.

« Εἰσελετωσάμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. » — Προφητεῖται ταῦτα, ὅτι ἀναστήσεται ὁ λαός, καὶ εἰσελεύσονται καὶ προσκυνήσουσι καὶ λατρεύσουσιν ὡς τὸ πρότερον. Εἰς δὲ καὶ τοῦ Χριστοῦ σκηνώματα οἱ ἐν Παλαιστίνῃ τόποι. Τόπος δὲ ὅπου ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, ὁ σταυρός.

« Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, οὐ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἀγιάσματός σου. » — Εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, τουτέστιν εἰς τὴν ναόν σου, ἤγουν

εἰς οἰκοδομήν αὐτοῦ, διεγέρθητι· σὺ καὶ ἡ κιβωτός σου ἡ ἀγιωσύνη σου· δύναται γὰρ καὶ αὕτη· ἐπεὶ σὺ διὰ τοῦ νόμου σου ἐνοικεῖς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀγιωσύνης περιπλῆξ καὶ δυνάμειος. Ἐπισπεύδουσι ταυτὶ τὰ βήματα καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὸς τὸν τῆς ἐν οὐρανῶν βασιλείας αὐτοῦ θρόνον ἀποκατάστασιν. Κιβωτός δὲ τῆς ἀγιωσύνης τοῦ Δεσπότητος Χριστοῦ πρόσλημμα τὸ τῆς θεότητος σκηνώματι.

« Οἱ ἱερεῖς σου ἐνδύονται· δικαιοσύνην, καὶ οἱ υἱοὶ σου ἀγαλλιάσονται. » — Ἀντὶ τοῦ ἐνδυσάσθωσαν. Δικαιοσύνην δὲ λέγει τὴν ἀγίαν λατρείαν, ἢ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείαν. Ὁσίοις δὲ φησι τὸν λαὸν ὡς ἀφωτισμένους τῷ Θεῷ.

« Ἐνεκεν Δαυὶδ τοῦ δούλου σου μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου. » — Περιφραστικῶς, τὸν χρισθέντα ὑπὸ σοῦ εἰς τὸ ἄρχεῖν ἡμῶν μὴ ἀποστρέψῃς ἄπρακτον ὑπὲρ τοῦ νοῦ καὶ τῆς πόλειος καὶ τῆς βασιλείας δεόμενον μεθ' ἡμῶν, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα φησὶν ὁ Δαυὶδ. Εἰ καὶ μὴ δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ γε δι' ἐμὲ τὸν δούλον σου μὴ ἀποστρέψῃς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ σου.

« Ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. » — Τὸν κυρίως βασιλέα χαρακτηρίζει τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ καὶ ρυθμίζειν καὶ περιέπειν αὐτούς, καὶ ὑπερκαθησκάσειν αὐτῶν. Τοιοῦτος δὲ ὁ Χριστός, ὁ ἀληθὴς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ τὴν μητέρα καθεστῆκώς.

« Ἐὰν φυλάξωνται οἱ υἱοὶ σου τὴν διαθήκην μου, καὶ τὰ μαρτύριά μου ταῦτα ἃ διδάξω αὐτούς. » — Σαφῆς μὲν ἡ κατὰ τὸ πρόχειρον ἔννοια ἐνταυθοί, κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ὁ λόγος πρὸς τὸν Χριστόν· Ἐὰν τὰς διὰ σοῦ δεδιδαγμένας τηρήσωσιν οἱ διὰ πίστεως καὶ βαπτίσματος υἱοθετηθέντες σοι, οὐκ αὐτοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τούτων κατ' ἀλήθειαν μαθηταὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου βασιλείας κληρονομήσουσιν.

« Αὕτη ἡ κατάπαυσις μου εἰς αἰῶνα αἰῶνος. » — Αὕτη ἡ κατάπαυσις τοῦ Θεοῦ αἰώνιος, ἢ τῶν πιστῶν Ἐκκλησία τῆς ἡδύς πύλαι οὐ κατασχύσουσι.

« Τὴν θῆραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογήσω. » — Θῆραν νοητέον τὸν πορισμὸν καὶ τὴν συγκυμίδην τῆς τροφῆς, κυρίως δὲ τὴν θῆρευσιν, δι' ἧς ἐξιώγουσιν τοὺς λαοὺς οἱ ἀπόστολοι. Τὸ δὲ εὐλογῶν εὐλογήσω ἐπίτασιν καὶ βεβαίωσιν ἐμφαίνει τῆς εὐλογίας καὶ χαριτώσεως.

« Τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτων. » — Χορτασμὸν μὲν ἄρτων λέγει τὸν ἀπλῶς πλουτισμὸν· σωτηρίαν δὲ τὴν ὑγίαν τε καὶ ἀσφάλειαν. Πτωχοὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οἱ πτωχοὶ τῶν πινεύματι, οὓς ὁ Θεὸς ἐμπλήσει τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἀκηράτου τροφῆς· σωτηρία δὲ ἀληθὴς ἢ πρὸς Θεὸν διάβασις καὶ ἀποκατάστασις· ἀγαλλίασις δὲ ἢ τοῖς ὕψους ὁσίοις διαδεχομένη χαρὰ ἀνεκλάλητος.

« Ἐκεῖ ἐξαντελῶ κέρασ τῷ Δαυὶδ. » — Ἐν τῇ Σιών ἐκ τοῦ γένους Δαυὶδ ἀνατελῶ αὐτῷ κέρασ, ὕψος, τιμὴν, βασιλεύοντος τοῦ γένους αὐτοῦ. Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ ἐξαντελεῖεν ὁ Θεὸς ὕψος καὶ τιμὴν τῷ Δαυὶδ τὴν βασιλείαν τοῦ ἐξ αὐτοῦ καταγομένου Χριστοῦ.

« Ἐτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » — Ἐτοίμασα ἐν τῇ βασιλείᾳ μου Δαυὶδ λύχνον, εἴτουν εὐκλειαν καὶ λαμπρότητα τοῦ γένους αὐτοῦ. Τῷ σωτῆρι δὲ Χριστῷ καὶ Θεῷ λύχνος ἐτοιμασθεὶς ἢ κατασκευασθεῖσα αὐτῷ φαεινὴ τῇ λαμπρότητι τῆς ἀναμαρτησίας σάρξ, ἢ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ φῶς τῆς θεότητος. Λέγεται δὲ λύχνος καὶ τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁ Πρόδρομος.

« Τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐνδύσω αἰσχύνην. » — Ἐχθροὶ τοῦ Δαυὶδ οἱ ἐχθροὶ τοῦ γένους αὐτοῦ· ἐχθροὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ οἱ δαίμονες, καὶ πάντες οἱ τῇ ἀληθείᾳ ἐχθραίνοντες· οἱ σύμπαντες αἰσχυνθήσονται, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παγκόσμιον ἀνάστασιν.

« Ἐπὶ δὲ αὐτὸν ἐξανθήσει τὸ ἅγιον μου. » — Ἐπὶ αὐτὸν ἀντὶ τοῦ κατ' αὐτὸν Δαυὶδ, ἦτοι κατὰ τὴν γυνᾶν αὐτοῦ φαιδρυνθήσεται θάλλων ὁ ναὸς μου. Ἦνές δὲ κέρασ καὶ λύχνον τὸν Κοροβάβελ φησὶ, καὶ τούτου λέγουσι τοὺς ἐχθροὺς αἰσχυνθῆναι, καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐξυθῆσθαι τὸν ἀπομαρνανθέντα πάλαι ναόν· ἀναγωγικῶς δὲ, εἰς τὸν Χριστόν ἐξανθήσει ἡ ἅγια Ἐκκλησία, ἡ ἀγιάζουσα τοὺς ὀρθῶς προτερχομένους, καὶ αὐτὸν ἐς ἄνω καὶ εὐπρέπειαν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΚ΄.

« Ἰθὺς δὲ τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ἐπὶ τὸ αὐτό; » — Ἐπὶ τοῦ Ῥοβόαμ διεγέρθησαν αἱ φυλαί, καὶ αἱ μὲν δέκα τῶν Ἰεροβόαμ ἐκολούθησαν, αἱ δὲ ὅσες τὴν Δαυὶτικὴν ἠσπάσαντο βασιλείαν. Μετὰ μόντοι τὴν ἐκ Βαβυλώνας ἐπάνοδον συνῆλθον πάλιν εἰς ὀμόνοιαν, περὶ οὗ προφητεύει ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐπαινῶν τὸ τῆς ὀμονοίας χρῆμά φησι. « Τί καλὸν ὄντως ἢ τί δυνάμενον τέρπειν, ὡς τὸ κατοικεῖν ἀδελφοὺς ὑμῶν, τούτεστιν ἐν ὀμονοίᾳ; »

« Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα. » — Οὕτω καλὸν ἢ ὀμόνοια καὶ τερπνόν, ὡς τὸ νομικὸν μύρον, τὸ καλὸν μὲν ὡς ἅγιον, τερπνόν δὲ ὡς εὐώδες, ἐκεῖνο λέγει τὸ ἐπὶ κεφαλῆς χεόμενον τοῦ ἱερέως, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐπὶ τὸν πώγωνα κατερχόμενον, καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ὄψιν ἦτοι τὸ στόμα τοῦ ἱματίου αὐτοῦ.

« Τὸν πώγωνα τὸν Ἀαρὼν. » — Τὸν πώγωνα τὸν τοῦ Ἀαρὼν εἶρηκε· διότι πρῶτος αὐτῆς ἐχρίσθη. Δύναται δὲ πάντα ἱερέα καλεῖν Ἀαρὼν, ὡς ἐξ' Ἀαρὼν καταγόμενον.

« Ὡς ὄρυθος Ἀερμῶν ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. » Ἀερμῶν ὄρυθος ἐστὶ παρακείμενον τῷ Λιβάνῳ, χιόνα πολλὴν ἔχον ἀεὶ. Ὅθεν ἀτμοὶ ὄρυθου ἀναυθόμενοι θέρμην ἀποτελοῦσι, καὶ τοῖς ὕρεσι τῆς Σιών ἐπιπέμπουσι, ἢ καλὴν μὲν οὖσαν, ὡς ἀναγκαίαν τῇ γῆ, τερπνὴν δὲ, ὡς ὀμαλῶς καὶ ἠδέως καταφερομένην. Ἐπεὶ οὖν ἐκ τοῦ Ἀερμῶν ἔχει τὴν

αίτιαν τῆς γενέσεως ἢ ὀρθόσος αὐτή, ὀρθόσον Ἀερμίων ἅ καὶ ἐκάλεσεν αὐτήν.

« Ὅτι ἐκεῖ ἐνετείλατο Κύριος τὴν εὐλογίαν, ζωὴν ἕως τοῦ αἰῶνος. » — Ἐκεῖ, τοιούστιν ἐν τῇ μεθ' ὁμοιοῦσας οἰκῆσει, καὶ τὴν αὐτοῦ χάριν ἐνετείλατο εἶναι ὁ Κύριος καὶ ζωὴν μακρὰν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΓ'.

« Ἴδοὺ δὴ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον, πάντες οἱ δοῦλοι Κυρίου, οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν. » — Ἐπεὶ ὁ πόλεμος πέπαυται καὶ ὁ ναὸς σὺν τῇ πόλει ἀνφοδόμετος, προτρέπεται ὁ ψαλμὸς εὐχαριστεῖν ἀεὶ τῷ Θεῷ τοὺς πληρωτάς τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τῆς ἐν τῷ ναῷ στάσεως ἡξιομένους ἀνατείνειν τὰς χεῖρας εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, μὴ μόνον ἐν ἡμέραις, ἀλλὰ καὶ ἐν νυκτί, καὶ ἀγρυπνοῦντας εὐφραμεῖν τὸν Θεόν, εἴτα ὑπερεύχεται τούτων.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΔ'.

« Δίνετε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε δοῦλοι Κυρίου οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν. Δίνετε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος. » — Τοῖς γὰρ μὴ ἐστῶσιν ἐν τῷ ναῷ οὐκ ἐξῆν ὑμνεῖν τὸν Θεόν.

« Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὅτι καλόν. » — Καλὸν τὸ ψάλλειν Θεῷ· καθαίρει γὰρ τοῦ ψάλλοντος τὴν ψυχὴν.

« Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος. » — Ἰακώβ ὀνομάζει τὸν ἐξ Ἰακώβ κατηγμένον λαόν, ὃν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν ἐξελέξατο καὶ ἀνέθηκεν ἑαυτῷ ὁ Κύριος.

« Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἐκυτῶ. » — Περιουσιασμὸν φησι τὴν περιουσίαν, τὴν ὑπαρξιν, τὸν πλοῦτον.

« Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς θεούς. » — Ἐγὼ, φησὶν, ἔγνωκα ἀκριβέστερον τὴν μεγαλειοσύνην τοῦ Θεοῦ· τῶν γὰρ ἀναθέθηκόντων ἐστὶν ἡ τοιαύτη γνῶσις.

« Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. » — Θαλάσσης μὲν λέγει τοὺς διαφόρους κόλπους ἀβύσσους δὲ τὰ κατώτατα, τὰ ἀνεξερευνήτα.

« Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτων τῆς γῆς. » — Ὁ ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατωτάτου βάρους τῆς γῆς βρεΐας νεφέλας μετεωρίζων.

« Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. » — Εἰς τὸν ὑετὸν ἐποίησε καὶ ἀστραπὰς, καὶ τὰ φθαρτικὰ ἀλλήλων, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ, ὁμοῦ συνετήρησεν.

« Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. » — Ἡσαυρούς αὐτοῦ λέγει τοὺς ἀποκρύφους τόπους ὅθεν ἐξέρχονται οἱ ἀνεμοὶ, ἢ ὡς ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ διὰ τὸ εὐκόλον τῆς ἐξαγωγῆς.

« Καὶ ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε. » — Τὸ ἐν μέσῳ τὸ πανταχοῦ δηλοῖ καὶ τὸ φανερῶς.

« Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς, τὸν Σηὼν βασιλέα τὸν Ἀμορραίων,

καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν, καὶ πῖσας τὰς βασιλείας Χαναάν. » — Τοὺς ἡγεμόνας τῶν τοιούτων ἐθνῶν.

« Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ τὸ μνημόσυόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν. » — Διὰ ταῦτα, φησὶ, τὸ ὄνομα σου καὶ ἡ μνήμη σου αἰδία ἔσονται· παρὰ τοῖς εὐεργετηθεῖσιν.

« Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ. » — Ἢ τοὶ ἐδικαίσει βλαπτόμενον παρ' ἐχθρῶν.

« Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. » — Ἰλουμένοις αὐτῶν ἐπικαμφθήσεται καὶ ἀντιλήφεται τούτων.

« Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. » — Εἰδῶλόν ἐστίν, οὗ τὸ πρωτότυπον, ἀνυπόστατον· εἰκὼν δὲ ἐστίν, ἔχουσα πρωτότυπον ὁρατῶς.

« Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρὼν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον. » — Ὑμνήσατε πάντες διὰ τὰς θηλωθείσας εὐεργεσίας.

« Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ. » — Ἄξιος ὑμνεῖσθαι ὁ Κύριος ἵνα τὸν Σιών, ὃς ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ ἔχει τὸ οἰκητήριον, ἦτοι τὸν ναόν. Νεεῖται δὲ ὁ οὐρανὸς Ἱερουσαλήμ καὶ Σιών.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΕ'.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Ἐύχαριστεῖτε τῷ Κυρίῳ ὑπὲρ τῶν μυρίων εὐεργεσιῶν αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἔλεος αὐτοῦ αἰώνιον ἐστὶ μὴ διακοπτόμενον πώποτε. Πρὸς ἐπίτασιν δὲ τοῦ τοιοῦτου ἔλεους ἀκροταλεύτιον ἐν πάσι τοῖς ἐφ' ἐξῆς τέθεικε στίχοις τὸ, « Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. »

« Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Καὶ τῶν δαιμόνων, θεῶν ἦτοι τῶν εἰδῶλων, ἢ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων αὐτὸς ἐστὶ θεός· αὐτὸς γὰρ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παρήγαγεν.

« Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Διὸς γὰρ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ Κύριος τῶν κυριούντων.

« Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Τῷ μόνῳ πρὸς ἀντιδιαστολήν κεῖται τῶν εἰδῶλων τε καὶ δαιμόνων· ἕνα γὰρ Θεὸν καὶ Κύριον λέγει τὸν παντοουργὸν καὶ παντοδύναμον.

« Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Σύνεσιν τὴν σοφίαν φησὶ.

« Τῷ στερωσάντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Εἴρηται ἐν τῷ κγ' ψαλμῷ περὶ τούτου.

« Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » — Εἰς τὸ ἐπικρατεῖν τῆς ἡμέρας καὶ ὁ οὐρανὸς δὲ καὶ οἱ φωστῆρες καὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ καὶ τὰ καθόλου καὶ τὰ μέρος θαυμάσια πάντα δι' ἀγαθότητα καὶ ἔλεος γέγονε τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτῶν δοκούντων πάσχειν κακῶς

εὐεργετουμένων διὰ τοῦ τὴν κακίαν κολάζεσθαι καὶ ἔκτριβεσθαι.

« Τῷ πατάξαντι Λίγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκους αὐτῶν ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Τουτέστι τῷ ἐκπλήξαντι.

« Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Ἐκ μέσου αὐτῶν τῶν Λίγυπτίων. Χεῖρα δὲ καὶ βραχίονα τὴν δύναμιν ὀνομάζει.

« Τῷ καταδιδόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Διαίρεσεις λέγει τὰ κτήματα εἰς δύο γὰρ μέρη διείλον αὐτήν.

« Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Ἐκτινάξιν φησι τὴν ῥήξιν καὶ καταπόντισιν.

« Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Καὶ τὸ διαδῆναι τὴν ἔρημον ἀβλαβῶς μέγιστον θαῦμα, μήτε λιμοῦ μήτε δίψης, μὴ καύσεως μὴ ψύχους, μὴ θηρίων, μὴ τινος ἄλλου θνηθέντος αὐτοῦς λυμηνασθαι.

« Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Ταπεινουμένων ἡμῶν ἔτι κακοπαθούντων ἰδὼν γὰρ, φησὶν, εἶδον τὴν κίκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. Οἰκισθῆναι δὲ τὰ τῶν προγόνων διδούσ τροφήν κατάλληλον ἐκάστη φησὶ.

« Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. » - Εἰ καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ ποιητῆς καὶ δεσπότης δηλονότι καὶ τῶν ἐμπεριχομένων τῷ οὐρανῷ, λέγεται δὲ ἰδίως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν οὐρανόων Θεός, κατ' οἰκειώσιν, ὡς τῶν ἄνω δυνάμεων τῇ ἐκπληρώσει προκείμενων τοῦ θεοῦ θελήματος.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ'.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ Ἰερεμίου. » - Τουτέστι διὰ Ἰερεμίου. Ἀθετεῖται δὲ παρὰ τοῖς ἐξηγηταῖς ἢ ἐπιγραφή τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ὡσπερ καὶ τῶν δύο τῶν μετ' αὐτὸν, ἐν οἷς τὸ τοῦ Ζαχαρίου ὄνομα ἐπιγράφεται. Ἀθετοῦνται δὲ αἱ τοιαῦται ἐπιγραφαί, ὡς μήτε τῷ Ἑβραϊκῷ, μήτε τοῖς ἄλλων ἐξηγητῶν βιβλίοις ἐγκείμεναι, καὶ ὡς ἐντύθη ὑποπευόμεναι τοῦ μὴ εἶναι πάντας τοὺς ψαλμοὺς ποιήματα τοῦ Δαυὶδ. Μήποτε οὖν ἐπεὶ μόνος ὁ Δαυὶδ τὸ βασιλικὸν κατέχων ψαλτήριον ὑψάλλεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἀρχιερεῖς ἑτέροις ὄργανοις ἐχρῶντο πρὸς ψαλμῶσιν, ἤρξατο μὲν ὁ Δαυὶδ τοὺς εἰρημίνους ψάλλειν ψαλμοὺς, διὰ τὴν δὲ περιστάσιν ἐμποδισθεὶς, Ἰερεμίας τινὶ καὶ Ζαχαρία τὸ ψαλτήριον ἐνεχείριστο, καὶ διὰ τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ὡς δι' ἐαυτοῦ, τοὺς δηλωθέντας ψαλμοὺς ὑψάλλεθαι.

« Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών. » - Πρῶτον τῶν κίχραθωτισθέντων ἐν Βαβυλῶνι ψαλμῶν ὁ παρῶν συνετέθη ψαλμὸς. Οἱ αἰχμάλωτοι ὄντες ἔξω τῶν πόλεων ἠύλιζοντο,

« Ἐπὶ ταῖς ἰσάσις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. » - Ἐν μέσῳ τῆς χώρας Βαβυλῶνος. Ὅργανον δὲ λέγει ψαλτήριον, κιθάραν καὶ τὰ λοιπὰ καὶ γὰρ πρὸς ὕμνησιν θεοσεβείας ἐπεφέροντο ταῦτα.

« Ὅτι ἐκεῖ ἐπιρρίθησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμάλωτοι ἡμᾶς λόγους ὑδάτων. » - Εἶπον ἡμῖν οἱ αἰχμάλωτοι ἡμῶν ἀπὸ Ἰσραὴλ καὶ ἀπαγαγόντες εἰς Βαβυλῶνα, λόγους ὑδάτων λαλῆσαι δηλονότι, καὶ ὕμνον ὑμνῆσαι δηλαδὴ.

« Καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς, ὕμνον ᾄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὑδάτων Σιών. » - Λέπει τὸ λέγοντες.

« Πῶς ᾄσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίᾳ; » - Προσυπακουστέον τὸ εἶπομεν.

« Ἐὰν ἐπιλήθωμαι σοῦ, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἢ δεξιὰ μου. » - Ἐπιλαθοίμην τοῦ ἔχειν δεξιάν χειρα γεγονούσας αὐτῆς ἀναισθήτου τε καὶ ἀνενεργήτου.

« Κοληθεῖ ἢ γλώσσά μου τῷ λάφυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ. » - Ἦγουν ἄλλως γενοίμην. Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς περὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ νοεῖν ὀφείλομεν.

« Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου. » - Πάθοιμι ὅπερ εἶπον ἐὰν μὴ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνατάξωμαι ἐν τῇ μνήμῃ μου τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου οὕσαν τῆς οἰασυθέντος, τουτέστι κεφάλαιον χάσας μου καὶ πρῶτην ἡδονήν.

« Μνησθήσῃ, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ. » - Μνησθήσῃ τῶν ἡμετέρων συγγενῶν Ἀραβίων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς συμφορᾶς Ἱερουσαλήμ, πῶς διακείνται δηλονότι, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς.

« Τῶν λεγόντων, Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς. » - Οἱ γὰρ Ἀραβιοὶ διὰ φθόνον συνεμάχησαν τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ κατασκαπτομένης τῆς Ἱερουσαλήμ ἔπειγον αὐτοῖς ἀναμοχλεύειν καὶ τὰ θεμέλια.

« Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος. » - Προφητεῖται ταῦτα περὶ τῶν τυμῶν τῶν Βαβυλῶνι ὄσον καὶ ἀθλίαν ταύτην ὠνόμασεν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΖ'.

« Ἐξομολογήσομαι σοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, καὶ ἐναντίον ἀγγέλων ψαλῶ σοι. » - Τουτέστι μετὰ ἀγγέλων ὕμνήσω σε. Λέγεται δὲ καὶ ὁ ἱερεὺς ἄγγελος Κυρίου καὶ Θεός.

« Ἐξομολογήσομαι τῷ ὀνόματι σου ἐπὶ τῷ ἔλει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου. » - Ὅτι ἀληθῶς με ἔλεησας, ἢ ὅτι ἀληθεύσας ἐφ' οἷς ἐπιγγέλω μοι.

« Ὅτι ἐμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου. » - Ὅτι μέγας ἔδειξας ὄνομά σου εἰς πᾶν ὃ εἰργάσω.

« Πολυμῆρσις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου. » - Πολλῆς κηδεμονίας ἀξιώσας, φυλάξεις κατὰ ψυχὴν διὰ τῆς δυνάμεώς σου.

« Ἐξομολογήσῃσθε μοι, Κύριε, πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » - Οἱ εὐσεβεῖς δηλαδὴ.

« Ὅτι ἔκρουσαν πάντα τὰ ῥήματα τοῦ στόματός σου. » - Ἐὰν οἱ τοῦ νόμου καὶ προφητῶν, τὰ διέ

τοῦ Κυαγγελίου καὶ τῶν ἀποστόλων· ἐνταῦθεν γὰρ ἡ Α εὐσέβεια ἢ ἀληθὴς εὐεργεσία τῆς ψυχῆς.

« Καὶ φάσιντες ἐν ταῖς ὁδοῖς Κυρίου. » — Διὰ τῶν ὁδῶν Κυρίου, ἤτοι τῶν εἰς Κύριον πεποιτημένων ὑμολογιῶν.

« Ὅτι μεγάλῃ ἢ δόξᾳ Κυρίου, ὅτι ὑψηλὸς Κύριος, καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορᾷ. » — Ὑψηλὸς μὲν τὴν φύσιν, μέχρι δὲ τῶν εὐτελεστάτων καὶ φαυλοτάτων ἐκτείνει τὴν πρόνοιαν.

« Καὶ τὰ ὑψηλὰ ἀπὸ μακρόθεν γινώσκει. » — Καὶ τὰ μεγάλα τῶν πραγμάτων πρόβλεπεν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπίσταται.

« Ἐάν πυρευθῶ ἐν μέτρῳ ἠλίψως, ζήσεις με. » — Ἐάν ἐμπεριληφθῶ κινδύνους ζώων, διασώσεις με.

« Ἐπ' ὀργὴν ἐχθρῶν μου ἐξέτεινας χεῖράς σου. » — Ἐπὶ τὴν κατ' ἐμοῦ λύσσαν τῶν ἐχθρῶν μου ἐπήγαγες τὴν δύναμιν σου, καὶ κατέσθεις αὐτήν· ἐμὲ δὲ ἔσωσας.

« Κύριος ἀνταποδίδωει ὑπὲρ ἐμοῦ. » — Τοῖς ἐχθροῖς δηλαδὴ.

« Κύριε, τὸ ἔλεός σου εἰς τὴν αἰῶνα. » — Ἐπειὶ διηνεκῆς καὶ ἐλεήμων εἰ καὶ δημιουργὸς ἡμῶν, μὴ παρίσθις ἡμᾶς ἐπικαλουμένους σε.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΗ΄.

« Εἰς τὸ τέλος τῆς Δαυὶδ ψαλμὸς Λαχαρίου ἐν τῇ διασπορᾷ. » — Προσώπων τοῦ βασιλέως Ἰωσίου προσευχομένου καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ πρόβλεψιν ἐκπληττομένου καὶ θαυμάζοντος ὅπως ἐκ δυσσεβῶν βλαστήσας προγόνων ὅλως γέγονε τοῦ Θεοῦ.

« Κύριε, ἐδοκίμασάς με, καὶ ἔγνωίς με. » — Τοῦτο ἐστὶ δοκίμως καὶ ἐπιστημόνως γινώσκεις με.

« Σὺ ἔγνωίς τὴν καθέδραν μου καὶ τὴν ἔγερσίν μου. » — Ἦτοι τὸν βίον μου· καὶ γὰρ ἐν ἀργίᾳ καὶ ἐνεργίᾳ σύμπας ὁ βίος.

« Σὺ συνῆκας τοὺς διαλογισμούς μου ἀπὸ μακρόθεν. » — Πρὸ τοῦ κινήσθαι αὐτούς.

« Τὴν τρίβον μου καὶ τὴν σχεῖνόν μου σὺ ἐξεγνώσασας. » — Τὴν ὁδὸν τοῦ βίου μου πᾶσαν καὶ τὸ μέτρον αὐτῆς ὅσον μὲν προέβη, ὅσον δὲ λείπεται, σὺ ἀκριβῶς οἶδας.

« Καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς μου προεῖδες. » — Καὶ τὰς πράξεις μου πρὸ τοῦ γενέσθαι ἑώρακας ὡς ἰπώσας ἐνώπιόν σου.

« Ὅτι οὐκ ἔστιν δόλος ἐν γλώσσῃ μου. » — Οἶδας μετὰ τῶν ἄλλων ὡς οὐκ ἔστι πανουργία ἐν τοῖς λόγοις μου.

« Ἰδοὺ, Κύριε, σὺ ἔγνωίς πάντα τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα. » — Σὺ, Κύριε, συλλήθῃ ἐπίσταται σύμπαντα, τὰ τε γενησόμενα καὶ τὰ γεγονότα.

« Σὺ ἐπλάσας με, καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου. » — Οὐ μόνον δεδημιούργηκας, ἀλλὰ καὶ τῆς προνοίας σου σκέπεις με.

« Ἐθαυμασιώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ. » — Ἡ γνώσις τῆς σῆς οὐσίας ἐμεγαλύνθη ὅπ ἐρέμει, ὑπὲρ τὴν ἐμὴν κατάληψιν γέγονεν.

« Ἐκραυγίσθη, καὶ οὐ μὴ δύναμαι πρὸς αὐτήν. » — Ἰσχυροτέρα γέγονεν, ἢ ὥστε καταληφθῆναι ἐμοὶ λογισμοῖς· οὐ μὴ ἰσχύσω περιδράξασθαι αὐτῆς.

« Πῶς πυρευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου πού φύγω; » — Ἀπὸ τοῦ νῦν διδάσκει τὸ πανταχῶ παρῆναι τὸν Θεὸν τῇ δυνάμει καὶ τῆς προνοίας καὶ πάντα πληροῦν. Πνεῦμα δὲ καὶ πρόσωπον Θεοῦ τὸν Λόγον κατὰ περίφρασιν. Ἀνάβασιν δὲ, φησὶ, καταβαίνουσι νοεράν.

« Ἐάν ἀναλάβωμι τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης. » — Πτέρυγας ὀνομάζει τὴν ὀξυκινήσιον τοῦ νοῦς. Κατ' ὄρθρον δὲ εἶρηκε, διὰ τὸ νύφειν τότε πλέον τὸν νοῦν. Ἐσχατον δὲ τῆς θαλάσσης τὰς ἀβύσσους φησὶ.

« Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεῖρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » — Ὁ γὰρ περιττός κἀκί, φησὶν, εὐρήσει τὴν δύναμίν σου ὑμπροσθῆν μου καὶ κατὰσχῆ με ἐν ἀσφάλει.

« Καὶ εἶπον· Ἄρα σκότος καταπατήσει με· καὶ νύξ φωτισμὸς ἐν τῇ τρυφῇ μου. » — Ἐλογισάμεν οὖν, Ἄρα σκότος καταπατήσει δυνήσεται καὶ κρύψει με ἀπὸ σοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ νύξ φωτεινὴ ἐστὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐστὶν ἡ ἐμὴ τρυφή. Διὰ τούτων δὲ διδάσκει τὸ ἀλάθητον τοῦ Θεοῦ.

« Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ νύξ ὡς ἡμέρα φωτισθήσεται. » — Ὅτι τὸ σκότος οὐχ ἔξει φύσιν σκότους ἐνώπιόν σου, ἀλλὰ καὶ ἡ νύξ τὰ τῆς ἡμέρας ἐπιδειξέται ἴδια.

« Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » — Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς τῆς νυκτὸς φωτεινὸν παρὰ σοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ φῶς αὐτῆς τῆς ἡμέρας, μηδὲν πλέον ἔχον εἰς τὸ φαίνειν· ἴσα γὰρ καὶ ἄμφω παρὰ σοῦ.

« Ὅτι σὺ ἐκτίστω τοὺς νεφροὺς μου. » — Οὐ μόνον τὰς πράξεις οὕτως οἶδας λίαν ἀλαθῆτως, ἀλλὰ καὶ τὰ κατώτερα καὶ βαθύτερα τῶν διαλογισμῶν μέρη μετὰ σοῦ ἔχεις ἀεὶ καθάπερ ἴδιον κτήμα.

« Ἀντελάθου μου ἐκ γαστρὸς μητρὸς μου. » — Γί λέγω βάθη λογισμῶν; ὅλον ἐμὲ ἰδιοποιήσω ἐκ νηδύος μητρικῆς, οὐδὲ μίαν τὸ λοιπὸν κίνησιν ἢ σώματος ἢ ψυχῆς πρόβλεπον τῆς σῆς καθέστηκε γνώσεως.

« Ἐξομολογήσομαι σοὶ ὅτι φαιδρῶς ἐθαυμασιώθης. » — Εὐχαριστήσω σοὶ μόνον μετὰ φόβου γὰρ τελλόμενα τὴν σὴν σοφίαν καὶ οἰκονομίαν καὶ δύναμιν.

« Θαυμάσια τὰ ἔργα σου, καὶ ἡ ψυχὴ μου γινώσκει σφόδρα. » — Καὶ ἐγὼ γινώσκω λίαν τοῦτο, ὅτι θαυμαστά σοὶ τὰ ἔργα· ἐγὼ γὰρ ἐξετάζω περὶ αὐτῶν.

« Οὐκ ἐκρύβη τὸ ὄπισθόν μου ἀπὸ σοῦ, ἢ ἐπολήσας ἐν κρυφῇ. » — Οὐκ ἀφανῆς σοὶ καὶ ἀγνωστος τῶν ἐμῶν ὄπισθόν ἢ σήμερις, ἢν κατασκεύασας ἀφανῶς ἐν τῇ νηδύϊ τῆς μητρὸς μου, οὐκ ἀφανῆς σοὶ πῶς ἔχει φύσας.

« Καὶ ἡ ὑπόστασίς μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. » — Ἀπὸ καινοῦ τὸ, οὐκ ἐκρύβη ἀπὸ σοῦ, ἦγον ἐν τῇ βάθῃ τῆς γῆς κρυπτομένη μετὰ θανάτου ἢ τοῦ σώματός μου ὑπόστασις οὐκ ἀφανῆς σοὶ, ὁτλονότι· πῶς ἔχει φύσεις, τούτῃστιν οἶδας ἀκρι-

ὅπως καὶ τοὺς τῆς συμπήξεώς μου λόγους, καὶ τοὺς τῆς διαλύσεως.

« Τὸ ἀκατέρχαστόν μου εἶδον οἱ ὑφ'ὀφθαλμοῦ σου. »
— Καὶ τί λέγω σύμπραξιν καὶ διάλυσιν; αὐτὸ τὴν πρώτην ἀφ'ορμὴν τῆς ἐμῆς γενέσεως δεδιωκώς σπέρμα μήπω τυχὸν ἐν τῇ μητρὶ μηδεμιᾶς ἐργασίας βρεφουργικῆς οὕτως υἷδας ὡς αὐτοτελῆ μου ὑπόστασιν.

« Καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται. »
— Καὶ οὐ μόνον ἐμὲ γινώσκεις οὕτως, ὡς ἐφην, ἀλλὰ καὶ ἀπαξάπαντας· βιβλίον μὲν γὰρ Θεοῦ ἡ ἀκριβοῦς γνώσις· γραφὴ δὲ αὐτοῦ ἡ διττικῆς μνήμη. Τὸ γραφήσεται δὲ νῦν ἀντὶ τοῦ γεγραμμένοι εἶσι· τὰ πάντα γὰρ οἶδεν ὁ Θεὸς πρὶν γενέσεως αὐτῶν· ἐν μὲν οὖν τῷ βιβλίῳ τῆς ἀπλῆς γνώσεως γεγραμμένοι τυγχάνουσι σύμπαντες· ἐν δὲ τῷ κατ' οἰκειώσιν γνώσεως μόνον οἱ δίκαιοι.

« Ἡμέρας πλασθήσονται, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς. »
— Πάντες μέντοι γε οἱ ἐν τῇ βίβλῳ σου γεγραμμένοι πλασθήσονται πλάσιν ἡμέρας, ἥτοι πλάσιν ἡμερινῶν, καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς ἔσται, ὁτλονότι μὴ τοιαύτην πλάσιν πλασθεῖς. Τουτέστι, πᾶσα φύσις βροτῶν διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἀναπλασθήσεται· περὶ ταύτης γὰρ νῦν ὁ προφήτης φιλοσοφεῖ, πλάσιν ἡμερινῶν ὀνομάζων αὐτὴν ὡς τοῦ σκοτους τῶν παθῶν ἀπληλαγμένην, ὡς μηδὲν ἔχουσαν κρυπτόν ἐνεργούμενον, ὡς διάδοχον. Τὴν ζωὴν τῆ τοῦ θανάτου σκιᾶ κεκτημένην καὶ ἀκατάλυτον, ὡς πάντων ἀπλῶς καθαρύουσαν διὰ τὴν πρώτην γένεσιν, πλάσιν νυκτερινῶν ὁ λόγος οὕτω καλεῖν.

« Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμύθησαν οἱ φίλοι σου, ὁ Θεός. »
— Φίλοι Θεοῦ ὅσοι δι' ἀρετῆς οἰκειοῦνται αὐτῷ.

« Κίαν ἐκραταιώθησαν αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν. » — Αἱ ἐξουσίαι αὐτῶν κραταιαί· κατακυριεύσουσι γὰρ πάθους παντὸς καὶ κατὰ πάσης ἀεὶ κακίας ἐγείρουσι τρύπαια τῆ ἀμάχῃ ἰσχύϊ τῆς ἀρετῆς.

« Ἐξαρῖθμῆσομαι αὐτοὺς, καὶ ὅπερ ἄμμιον πληθυνθήσονται. » — Καὶ ὀλίγοι τῶν ποσῶν τυγχάνοντες, ἀπειροπληθεῖς ἐμοὶ καθυστερήσονται· πολλὰ γὰρ μυριάδες οὐκ εἰσὶν ἐνός τούτων ἀντάξια.

« Ἐξήγερθην καὶ ἔτι εἰμὶ μετὰ σοῦ. » — Ἐξανέστην τῆς τῶν συμφορῶν καταπτώσεως, καὶ οὐκ ἀπέστην τῆς ἀρετῆς, ὕπερ πάχουσιν ἐν εὐημερίᾳ πολλῇ.

« Ἐὰν ἀποκτείνῃς ἀμαρτωλοὺς, ὁ Θεός. » — Προσπακουστέον τὸ εὖ ἔχει. Αἰτεῖ δὲ οὐ τὴν τῶν ἀνθρώπων φθορὰν, ἀλλὰ τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν.

« Ἄνδρες αἰμάτων, ἐκκλίνατε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἐρισταί ἐστε εἰς διαλογισμὸν. » — Ὅτι ἐρίδας καὶ μάχας ἀεὶ διαλογίζεσθε καὶ μελετᾶτε.

« Ἀψφοντζι εἰς ματαιότητα τὰς πόλεις σου. » — Οἰκήσουσιν, ὦ Κύριε, μάτην τὰς πόλεις σου οἱ τοιαῦτοι, μένοντες εἰς ἀρετὴν ἄκαρποι. Πᾶσα δὲ πόλις τοῦ Κυρίου, ἐπεὶ καὶ πᾶσα ἡ γῆ.

« Καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην. — Ἐδᾶπανῶμεν τῷ πυρὶ τοῦ κατ' αὐτῶν δικαίου θυμοῦ.

« Δοκίμασόν με, ὁ Θεός, καὶ γνώθι τὴν καρδίαν μου· ἔτασόν με, καὶ γνώθι τὰς τρίβους μου. »

— Κατ' ἀρχὰς εἰπὼν πρὸς Θεὸν Ἐδοκίμασάς με,

ἔγνωσ με, πῶς πάλιν φησ', δοκίμασόν με καὶ γνώθι τὴν καρδίαν μου; ἢ δῆλον ὅτι: κἂν ἀποτείνῃ τὰ ῥήματα πρὸς Θεὸν, ἀλλ' εἰς πληροφάναν τῶν ἀκουόντων τοῦτο ποιεῖ καὶ ἰωφέλειαν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλάκις εἰώθαμεν, ὅποτε τι πληροφρητικῶν διηγουμένα πρὸς Θεὸν σχηματίζουσι τὴν τοιαύτην διήγησιν· ὁ γοῦν λέγει τοῦτο ἔστιν, ὅτι Δεδοκιμασμένως καὶ ἀκριβοῦς ἐπίσταται ὁ Θεός, ὡς οὐκ ἔστιν ἐν ἐμοὶ πρᾶξις ἀδίκος· τὸ γὰρ εἰ δύναιμι ἔχει ἀρνήσεως.

« Καὶ ἴδε, εἰ ὁδοῦς ἀνομίας ἐν ἐμοὶ καὶ ὁδὴ γησόν με ἐν ὁδοῦ αἰωνίᾳ. » — Ἐπάγαγέ με πρὸς ζωὴν αἰώνιον.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΑΘ'.

« Εἰς τὸ τέλος, ψαλμὸς τῷ Δαυίδ. Ἐξελοῦ με, Κύριε, ἐξ ἀνθρώπου πονηροῦ· ἀπὸ ἀνδρὸς ἀδίκου ῥῦσαί με. » — Τὸ ἐλογίσαντο ἀντὶ τοῦ ἐμελέτησαν.

« Ὅτινες ἐλογίσαντο ἀδικίας ἐν καρδίᾳ, ὅλην τὴν ἡμέραν παρετάσσοντο πολέμους. » — Ἐν ἔλῳ τῶν βίβῳ αὐτῶν ἠὲ τρεπίζοντο εἰς πολέμους. Πόλεμον δὲ ὀνομάζει πᾶσαν ἐπήρειαν, ἐν διανοίᾳ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ θεωρουμένην.

« Ἐκόνησαν γλῶσσαν αὐτῶν ὡσεὶ ὄφεις. » — Ὁξύναν εἰς λόγους βλαπτικὸς δίκην Ἰησοῦ.

« Ἦς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. » — Λόγος ὀλέθριος ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.

« Φύλαξόν με, Κύριε, ἐκ χειρὸς ἀμαρτωλοῦ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἀδίκων ἐξελοῦ με. » — Χεῖρα καλεῖ τὴν ἐνέργειαν. Ἀμαρτίαν δὲ καὶ ἀδικίαν καὶ πονηρίαν τὴν καθόλου κακίαν φησίν.

« Ὅτινες διελογίσαντο τοῦ ὑποσκελίσαι τὰ διαθήματα μου. » — Τὸ τοῦ περιττόν· Ὅτινες ἐμελέτησαν ἐμποδίσαι τῇ κατὰ νόμον πορείᾳ μου.

« Ἐκρυψαν ὑπερήφανοι παγίδα μου. » — Ὑπερήφανος πᾶς παράνομος ὡς ὑπερόπτης τοῦ νόμου.

« Καὶ σχοινία διέτειναν παγίδας τοῖς ποσὶ μου. » — Καὶ πολυπλόκοις ἐπιβουλαῖς ἤπλωσάν μοι τῆς κατὰ Θεὸν πορείας ἐμπόδια· ταῦτα γὰρ ὀνομάζει καὶ παγίδα καὶ σκάνδαλα.

« Ἐχόμενα τρίβου σκάνδαλα ἔθεντό μοι. » — Ἐγγύστα τῆς ὁδοῦ ἔθεντό μοι προσκόμματα ὥστε περιπεσεῖν με τούτοις ἀφυλάκτως βυθίζοντα.

« Εἶπα τῷ Κυρίῳ· Θεός μου εἶ σύ. » — Ἐν τοῖς τοιοῦτοις κινδύνοις μόνον ἐπεκαλεσάμην τὸν Κύριον, εἰπὼν αὐτῷ, Θεός μου εἶ σύ· μὴ παρίδης τὸ δημιούργημα σου.

« Ἐνώτισαι, Κύριε, τὴν φωνὴν τῆς δεήσεώς μου. » — Δευμένου ῥυσθῆναι.

« Κύριε, Κύριε, δύναιμις τῆς σωτηρίας μου. » — Δύναιμι σώζουσά με.

« Ἐπισκίασας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου ἐν ἡμέρᾳ πολέμου. » — Μὴ μόνον βελῶν καὶ ξιφῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἡλιακῆς προσβολῆς, ἀθιγῆ τετήρηκάς με τῇ σκέπῃ σου· Ὁμολογῶ δὲ τὰς προσλαβούσας εὐεργεσίας εἰς ἀντίληψιν καὶ ἔτι αὐτὸν ἐπισκώμενος.

« Μὴ παραδῶ Κυρίε, ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας μου ἀμαρτωλῶν. » — Ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἣν ἔχει κατ' ἐμοῦ ὁ ἀμαρτωλὸς, μὴ παραδῶς με αὐτῷ, τουτέστι

μη παραχωρήσης ὄρασαί τι αὐτὸν, ὧν ἐπιθυμῶ εἰς Ἀ
ἐμέ.

« Διελογίσαντο κατ' ἐμοῦ· μὴ ἐγκαταλίπῃς με,
μήποτε ὑψωθῶσιν. » — Ἐμελέτησαν κατ' ἐμοῦ οἱ
ἀμάρτωλοι· μὴ ἐάτης με ἀσύθητον, ἵνα μὴ ἐπὶ
πλεον ἐκ τῆς κατ' ἐμοῦ νίκης ἀλαζονεύσῃται.

« Ἡ κεφαλὴ τοῦ κυκλώματος αὐτῶν. » — Τὸ
κεφάλαιον τῆς κυκλωσάσης με ταύτης ἐπιβουλῆς ἡ
μοχθηρὰ κατ' ἐμοῦ συμβουλή αὐτῶν πεσῖται
ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀφανίσει αὐτούς.

« Πεσοῦνται ἐπ' αὐτοὺς ἄνθρωποι. » — Ἄνθρω-
ποι ἐμπυρίους τὴν θεήλατον τιμωρίαν εἶρηκε νῦν.

« Ἐν πυρὶ καταβάλλεις αὐτούς. » — Ἐν ταλαι-
πωροποιοῖς κακώσῃ, καὶ οὐ μὴ ὑπενέγκωσι ταύ-
της διὰ σφοδρότητα.

« Ἄνθρω γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς
γῆς. » — Τὸν ὕβριστήν, τὸν ἐριστήν, τὸν φλύαρον
οὐ κατευθωθήσεται γνωμολογεῖ.

« Ἄνδρα ἀδικὸν κακὰ θηρεύσει εἰς διασθοράν. »
— Τὸν ἀδικὸν ἄνδρα τὰ κακὰ τούτου ἔργα ἀγρεύου-
σιν εἰς ἀπίθειαν, οὐκ εἰς σωτηρίαν ὡς ἡ ἄγρα τῶν
μαθητῶν τοῦ Κυρίου.

« Ἔγνω ὅτι ποιήσει Κύριος τὴν κρίσιν τοῦ πτω-
χοῦ καὶ τὴν δίκην τῶν πενήτων. » — Εἰ καὶ μὴ νῦν,
ἀλλὰ γε κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ποιήσει Κύριος
τὴν τῶν καταδυναστευομένων ἐκδίκησιν.

« Πλήν δίκαιοι ἐξομολογήσονται τῷ ὀνόματί σου. » —
Πλήν καὶ τῆς ἐκδικήσεως βραδυνούσης οἱ δίκαιοι οὐ
σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' εὐχαριστήσουσι καὶ οὐ-
τως, καὶ κατοικήσουσι σὺν σοί, τουτέστι, τῇ σῇ μνίμῃ
συνέσσονται. Τοὺς αὐτοὺς δὲ λέγει δικαίους καὶ οὐθεῖς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜ'.

« Κύριε, ἐκέκραξα πρὸς σέ, εἰσάκουσόν μου·
πρόσχεῖς τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου ἐν τῷ κειρα-
γένοι με πρὸς σέ. » — Ὁ προφήτης τὸν παρόντα
ψαλμὸν καὶ τὸν πρὸ αὐτοῦ καὶ τὸν μετ' αὐτῶν, διω-
κόμενος ὑπὸ τοῦ Σαούλ, συντέθεικε. Κραυγὴν δὲ ὀνο-
μάζει τὴν ἐπίτασιν τῆς πρὸς Θεὸν νουεῖας ἐντέξεως.

« Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα
ἐνώπιόν σου· ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπε-
ρινή. » — Εὐδοκίητω, φησὶν, ἡ προσευχή μου ἐμ-
προσθὲν σου ὡς θυμίαμα καὶ ἡ τῶν χειρῶν μου
ἀνάστασις ὡς θυσία ἐσπερινή. Τοῦ μὲν νομικοῦ θυ-
μιάματος ἡ πρυσάγωγὴ πολυτελῶς καὶ καθαρῶς
κατεσκευασμένου καὶ εὐωδιστάτου τυγχάνοντος λίαν
εὐπρόσδεκτος ἐδόκει θεῶν· δύο δὲ θυσίων καθ'
ἐκάστην τελουμένων, τῆς μὲν ἑωθινῆς, τῆς δὲ ἐσπε-
ρινῆς, ἡ ἐσπερινὴ τιμιωτέρα τῆς ἑωθινῆς ἐκρίνε-
το, ὡς ἐπισφράγισμα ταύτης καὶ τῆς ἡμερινῆς ἀπά-
σης ἱερουργίας ἀπρωτισμός. Λέγει δ' ἂν καὶ οὕτως
ὁ Προφήτης· Ἐκλύτω κατ' εὐθὺ καὶ ἀνεμποδίστως
ἡ προσευχή μου ἐμπροσθὲν σου, τουτέστιν, εἰς σέ,
ὡσπερ θυμίαμα εὐωδιάζουσα καὶ ἀποδεκτῆς, καὶ ἡ
τῶν χειρῶν μου ἔπαρσις θυσία ὄντως λογισθήτω
σοι, καὶ γενέσθω εὐπρόσδεκτος. Τὸ δὲ ἐσπερινὴ
προσκείμενον τὸν καιρὸν εἶη ἂν δηλοῦν καθ' ὅν ἡ
παροῦσα ψαλμικὴ δόξις συνεκτάσει χειρῶν τῷ θεῷ
προσενήνεκται.

« Θεοῦ, Κύριε, φυλακὴν τῷ στόματί μου, καὶ θύ-

ραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλά μου. » — Φυλακὴν καὶ
θύραν ἀσφαλείας, ἤγουν ἀσφαλίζουσαν, εἶρηκεν ἐκ
παραλλήλου, τὴν ἐπιστασίαν τοῦ νοός· εἰδότες τίνα
μὲν ἐκρέειν τοῦ στόματος, τίνα δὲ κατέχειν ἔνδον
χρεῶν· τοῦτο δὲ θείας ἐπικουρίας ἔργον οἶδε· δυσ-
κῆθεκτον γὰρ ἡ γλῶσση καὶ ἡ ταύτης εὐκολία
πολλῶν κακῶν αἰτία καθέστηκε.

« Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονη-
ρίας τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. »
— Μὴ παραχωρήσῃ· ἐκτραπῆναι τὴν καρδίαν μου
εἰς πονηροὺς λογισμοὺς, ἵσπε καὶ προφασίζεσθαι
προφάσεις ἐν τῷ ἀμαρτάνειν ὡς τῆς μὲν πορνείας
αἰτίαν ἠγεῖσθαι τὴν βίαν τῆς ἐπιθυμίας, τῆς κλοπῆς
δὲ τὴν τῆς ἐνδοείας ἀνάγκην καὶ ἄλλων ἀμαρτιῶν,
ἄλλα τίνεσθαι αἰτία, καὶ μὴ τὸ κυρίως αἴτιον ὁμολο-
γεῖν, τὴν βλάβην τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀθάλακτον
ἐπὶ τὰ φαῦλα ὄρμη.

« Σὺν ἀνθρώποις ἐργαζομένοις τὴν ἀνομίαν. »
— Τοῦ προφασίζεσθαι μετὰ τῶν παρανόμων· τούτων
γὰρ ἐστὶ τὸ προφασίζεσθαι μετὰ τὴν ἀμαρτίαν.

« Καὶ οὐ μὴ συνδύασω μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν αὐ-
τῶν » — Καὶ εἰ βλαθῆτε μοι, οὐ μὴ συνδυασθῶ
οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς ὑπερέχουσι τῶν παρανόμων.

« Παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει καὶ ἐλέγξει με. »
— Φιλανθρωπευόμενος γὰρ παιδεύσει ὁ δίκαιος, τὴν
σωτηρίαν τοῦ πλημμελήσαντος ἐκζητῶν. Κρείττων
οὖν ἡ τοῦ δικαίου παιδεία καὶ ὁ ἐλεγμὸς ἢ τῶν
ἀμάρτωλῶν ἢ φιλοφροσύνη.

« Ὅτι ἔτι ἡ προσευχή μου ἐν ταῖς εὐδοκίαις αὐ-
τῶν. » — Οὐ μόνον φεύγω τοὺς παρανόμους καὶ
ἀπιωθοῦμαι τὴν βεραπειάν αὐτῶν, ἀλλ' ἔτι καὶ προσ-
εύχομαι κατὰ τῶν εὐδοκιῶν, ἥτοι θελήσεων αὐτῶν
ἵνα μὴ τελεσθῶσιν αὐταί.

« Κατεπόθησαν ἐχόμενοι πέτρας οἱ κριταὶ αὐ-
τῶν. » — Ἀντιχρονικῶς καταποθήσονται οἱ δυνά-
σται αὐτῶν, ἤγουν ἀφανισθήσονται οἱ δυνάσται αὐ-
τῶν. Ἦγουν ἀφανισθήσονται ἔγγιστα πέτρας, του-
τέστι παραπλησίως πέτρα καταπονητιζομένη ἧς
οὐδὲν ἔχρος ὑπολιμπάνεται.

« Ὅσει πάχος γῆς ἐβράγη ἐπὶ τῆς γῆς. » —
Καθὼπερ πάχος ἀρίστου διατεμνόμενον βήγνυται·
καὶ σκορπίσονται ἐπάνω τῆς γῆς, οὕτω τὰ υστῆ
αὐτῶν διασκορπισθήσονται ἐν τῷ τάφῳ. Τοῦτον γὰρ
ὠνήμασεν ἄθην. Κύχτης δὲ δύναμιν ἅμα καὶ προφη-
τείας ἔχουσι τὰ ῥητά.

« Ἐπὶ σοὶ ἠλπισα, μὴ ἀντανέλης τὴν ψυχὴν μου. »
— Μὴ ἀνέλης τὴν ψυχὴν μου, ἤγουν ἐμέ, τουτέστι
μὴ παραχωρήσης ἀναίρεθῆναί με ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.
Ἡ δὲ ἀντιπρόθεσις ὡσπερ πολλάκις κἀνταῦθα πα-
ρέλκει. Νοῦνται δὲ καὶ τὴν ὑπὸ δαίμόνων ἀναίρε-
σιν ἀπευχόμενα τὰ ῥητά.

« Πεσοῦνται ἐν ἀμφιβλήστρω αὐτῶν οἱ ἀμαρτω-
λοί. » — Μεσοῦνται τῷ δικτύῳ τῆς κατ' ἐμοῦ αὐτῶν
συσκευῆς.

« Κατὰ μόνος εἰμι ἐγὼ ἕως οὗ παρέλθω. » —
Μεμονωμένος εἰμι ἀπ' αὐτῶν καὶ ἀναστροφῇ καὶ
προαιρέσει μέχρις ἂν ἀποθάνω.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΑ'.

« Συνέτεις τῷ Δαυίδ ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τῷ

σπηλαίῳ προσευχή. » — Σπηλαίον λέγει τὸ διπλοῦν ἔργον φεύγων τὸν Σαούλ ὁ Δαυὶδ ἠύλιστο κατὰ τὸ ἐνδότερον· εἶτα παρερχόμενος ὁ Σαούλ, κατεπλήνωσεν ἐν τῷ ἐξωτέρῳ ἀγνοῶν. Γινούσ δὲ ὁ Δαυὶδ ὅτι συγκέκλεισται τοιαῦτα προσήξατο.

« Φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, φωνῆ μου πρὸς Κύριον ἐδέχθη. » — Φωνὴν κράζουσαν φησι κένταυθα τὴν τοῦ νοῦς σύνταξιν ἔνταξιν πρὸς Θεόν.

« Ἐκχεῶ ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν δέησίν μου. » — Ἐκκενώσω, προσθήσω.

« Ἐν τῷ ἐκλείπειν ἐξ ἐμοῦ τὸ πνεῦμά μου, καὶ σὺ ἔγνωσ τὰς τρίβους μου. » Ταῦτα ποιήσω ἐν τῷ κινδυνεύειν ἦτοι ἀποθνήσκειν. Σὺ δὲ, Κύριε, ἔγνωσ τὰς ὁδοὺς τῆς πολιτείας μου· μηδὲν γὰρ ἠδικηκῶς τοὺς ἐπιβουλεύοντας μάτην κινδυνεύω διὰ φθόνου.

« Ἐν ὁδῷ ταύτῃ ἢ ἐπαρευόμην ἔκρυψαν παγίδα μοι. » — Ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ τῆς φυγῆς κρυφίως ἐπελθόντες ἀπέκλεισάν μοι τὴν ἔξοδον.

« Κατενόουν εἰς τὰ δεξιὰ καὶ ἐπέβλεπον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιγιγνώσκων με. » — Ἐκ τοῦ δεξιοῦ γὰρ μέρους εἰώθασιν οἱ φίλοι παρίστασθαι καὶ συμμαχεῖν. Ἀπεσκόπουσ οὖν, φησὶν, εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ οὐδεὶς γνωστῶς ἦν βοηθῶν.

« Ἀπόλωστο φυγὴ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὴν ψυχὴν μου. » — Ἐξέλιπεν ἀπ' ἐμοῦ καὶ τὸ δύνασθαι με φυγεῖν, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀναζητῶν με ὥστε βύσσασθαι τῆς καθείρξεως τῶν ἐθνῶν.

Ἐκέκραξα πρὸς σέ, Κύριε· εἶπα· Σὺ εἶ ἡ ἐλπίς μου. — Πανταχόθεν ἀπελπίσας εἶπα, Σὺ μόνος ἐλπίς μου, σὺ μόνος κληρὸς μου καὶ μετοχή μου, ἐν τῷ πρυστόπῳ τῆς γῆς, ἔνθα οἱ ζῶντες.

« Ῥύσαί με ἐκ τῶν διωκόντων με· ὅτι ἐκραταιώθησάν ὑπὲρ ἐμέ. » — Ἐν ἀφύκτῳ μου συγκλεισθέντος.

« Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου τοῦ ἐξομολογήσασθαι τῷ ὀνόματί σου. » — Ἐξάγαγέ με, φησὶν, ἐκ τοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ συγκλεισμοῦ, ὥστε εὐχαριστήσασί σοι.

« Πρὸς σέ τὴν δέησίν μου· ὅτι ἵταπεινώθησάν σου σφόδρα. » — Τὴν πολλὴν κακουχίαν καὶ ταλαιπωρίαν εἰς ἱκεσίαν προβάλλεται.

« Ἐμὲ ὑπομενοῦσιν οἱ δίκαιοι ἕως οὗ ἀνταποδώσῃ μοι. » — Ἀκούσας· Ἐμὲ περιμενοῦσ· δίκαιοι ἕως οὗ ἀμείψῃ με, τουτέστιν ἐκχρεμεῖς ἔσονται οἱ δίκαιοι ἐπ' ἐμοῖ, προσδοκῶντες ἀεὶ τὴν εἰς ἐμέ σου εὐεργεσίαν, τὴν τῆς τοιαύτης μου ταλαιπωρίας καὶ ὑπομονῆς ἀντίδοσιν· ἔργα γὰρ ἀρετῆς τὸ τοῖς ἀδίκως πάσχουσι συναλαγεῖν καὶ τὴν σωτηρίαν ἐκείνων λογιζέσθαι ἑαυτῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΒ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ, ὅτε καταδιώκει αὐτὸν Ἀβισσαλώμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Κύριε, εἰσάκουσον τῆς προσευχῆς μου· ἐνώτισαι τὴν δέησίν μου ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » — Ὡς ἀληθῆς· ἐπεγγείλω γὰρ εἰσακούειν τῶν ὀρθῶς ἐπικαλουμένων σε.

« Εἰσάκουσόν μου ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. » — Ὡς τὸν ἀδικούμενον δικαιοῦν.

« Καὶ μὴ ἐσέλθῃς εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ θούλου σου. » — Μὴ δικαιολογηθῆς μετ' ἐμοῦ.

« Ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἐνώπιόν σου πᾶς ζῶν. — Ὅτι οὐκ ἀθωωθήσεται πᾶν ἄνθρωπος ἔμπροσθέν σου ζωῆς μεμασχῶν· οὐδεὶς γὰρ ἀξίως, ἢ εὐηργετήται παρὰ σοῦ, τὰς σὲ ἐψύλαξεν ἐντολάς. »

« Ὅτι κατεδίωξεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου. » — Τὸ μὲν προηγησάμενον ὅτι αἰτιολογικόν, τοῦτο δὲ διηγηματικόν· ἐχθρὸς δὲ καὶ ὁ Ἀβισσαλώμ καὶ ὁ διάβολος.

« Ἰταπεινώσων εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου. » — Κατέκαμψε σφόδρα.

« Ἐκάθισέ με ἐν σκοτεινοῖς ὡς νεκρὸς αἰῶνος. » — Ὡς νεκρὸς αἰωνίου, ἦτοι παλαιού, ἐνέθαλέ μοι σκότει, τουτέστι λίαν ἐξόφωσεν τὸν νοῦν μου ταῖς ἠλίψεσι.

« Καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου. » — Πηρύπησεν ἐν ἐμοῖ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἠμηχάνησε καὶ ἀπενάρκητε τῇ τῆς λύπης ὑπερβολῇ.

« Ἐν ἐμοῖ ἐταράχθη ἡ καρδία μου. » — Θορυβηθεῖσα καὶ στροβιθεῖσα.

« Ἐκινήσθησ ἡμερῶν ἀρχαίων. » — Ἐν αἷς εὐαρεστῶν τῷ Θεῷ καλῶς ἐφερρόμην.

« Ἐμελέτησα ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις σου. » — Ἀνελίττων παρ' ἐμαυτῷ τὰ θαυμάσια καὶ λογιζόμενος τοὺς παραδόξους ἀπαλλαγέντας τῶν συμφορῶν.

« Ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτησ. » — Ἐν τοῖς δημιουργήμασι σου διέτριβον τῇ μνήμῃ. Καὶ εὐρίσκων αὐτὰ προνοίας τῆς καὶ παρὰ σοῦ τυγχάνοντα, εὐελπίς ἦν· νῦν περιόψε με.

« Ἡ ψυχὴ μου ὡς γῆ ἀνυδρὸς σοι. » — Ἡ ψυχὴ μου πρὸς σέ διψῶσα βοήθειας ὡς γῆ ἀνυδρὸς πρὸς δετὸν διψῶσα ὕδατος.

« Ταχὺ εἰσάκουσόν μου, Κύριε· ἐξέλιπε τὸ πνεῦμά μου. » — Ἐξέλιπεν, ὅταν οὐπω ἀφῆκεν, εἰ μὴ ταχέως ἀκούσεις μου.

« Μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ὁμοιωθήσομαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » — Καὶ γενήσομαι ὡσεὶ νεκρὸς.

« Ἀκουστὸν ποιήσόν μοι τὸ πρῶτὸ τὸ ἔλεός σου· ὅτι ἐπὶ σοὶ ἔλπισα. » — Ἐπάγγειλά μοι ταχέως τὸ ἔλεός σου.

« Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ περεύσομαι. Ὅτι πρὸς σέ ἦρα τὴν ψυχὴν μου. » — Ποίησον ἐγνωσμένην μοι τὴν πολιτείαν ἣν θεὸς πολιτεύεσθαι με. Ἰνώτιν δὲ λέγει τὴν ἔμπρακτον, καθὼς καὶ παρακατιῶν φησι, « Δίδασόν με τὸ θέλημά σου, οὐχ ὥστε εἰδέναι ἀλλ' ὥστε ποιεῖν. »

« Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ. » — Ἐν ὁδῷ ὀρθῇ. Τοιαύτη δὲ ἡ τῆς ἀρετῆς.

« Ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με. » — Οὐ διὰ τὴν ἐμὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ ὄνομά σου ζωοποιήσόν με, νεκρωμένον ἦδη ταῖς ἀμαρτίαις ἡμοῦ καὶ ταῖς συμφοραῖς.

« Ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου. » — Ἐν τῷ δικαιοῦν με τὸν ἀδικούμενον.

« Ὅτι ἐγὼ δοῦλός σου εἰμι. » — Πρὸς σέ ἀεὶ κεληνῶς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΓ΄.

« Ψαλμὸς τῷ Δαυὶδ πρὸς τὸν Γολιάθ. » — Ἦγον διὰ τὸν Γολιάθ. Εὐχαριστήριος ὁ ψαλμὸς πρὸς Θεόν

μετὰ τὸ κατὰ τὸν Γολιάθ τρόπιον, ἄλλας τε νίκας ἄ
πολλὰς.

« Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς μου. » Ὁ ρυθμίζων
καὶ εὐδοῖν τὰς χεῖράς μου ἐν παρατάξει, ἥως ἐν καιρῷ
παρατάξιος.

« Ὁ διδάσκων τὰς χεῖράς μου εἰς παράταξιν, τοὺς
δακτύλους μου εἰς πόλεμον. » — Ὁ διδάσκων τοὺς
δακτύλους μου ἐν καιρῷ πολέμου.

« Ἐλεός μου καὶ καταφυγή μου. » — Ἐλεήμων
ἐστὶ μοι καὶ τὰ λοιπά.

« Ὁ ὑποτάσσων τὸν λαὸν μου ἐπ' ἐμέ. » — Ἐν τῇ
τῶν οἰκείων γὰρ ὑποταγῇ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς ἄνωθεν
βοήθειας.

« Κύριε, τί ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ἐγνώσθης αὐ-
τῷ ; » — Ὅτι ἐχαρίστω αὐτῷ τὸ γινώσκειν σε
Θεόν.

« Ἡ υἷς ἀνθρώπου, ὅτι λογίζῃ αὐτῷ ; » — Ὅτι
γνωρίζῃ αὐτῷ Θεός. Ἐκ παραλλήλου δὲ φησι τὰ αὐτὰ,
μέγεθος τῆς λόγῳ περιτιθεῖς.

« Ἄνθρωπος ματαιότητι ὁμοιώθη. » — Διὰ τὸ
σῶμα λέγει ταῦτα, καὶ τὸ μηδὲν τῶν ἀνθρωπίνων
εἶναι βέβαιον.

« Δὲ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιά παράγουσιν. » —
Ταχέως παρέρχονται. Ἐπὶ ὅταν δὲ πάρῃσιν, οὐδὲ μίαν
ἰσχὺν ἔχουσιν, ὡσπερ οὐδ' ἡ σκιά.

« Κύριε, κλῖνον οὐρανοὺς καὶ κατέβηθι ἄψι τῶν
ὀρέων, καὶ καπνισθήσονται. » — Ἄνθρωποπρεπῶς
ταῦτά φησιν, ἵνα διὰ τῶν ψυθερῶν τούτων ῥημάτων
καταπλήξῃ τοὺς καταφρονητὰς τοῦ Θεοῦ.

« Ἄστραψον ἄστραπην, καὶ σκορπιεῖς αὐτούς. »
— Ἄστραψον ἄστραπὴν καὶ βέλη τὰς θεηλάτους
τιμωρίας καλεῖ. Νουνοῦνται δὲ τὰ ῥητὰ καὶ περὶ τῆς
πρώτης τοῦ Κυρίου ἐπιδημίας, καθὼς ἐν τῇ ἰζ'
ψαλμῷ περιείληπται· κάκει γὰρ κλίσεις οὐρανοῦ καὶ
ὀρέων καὶ καπνοῦ καὶ βελῶν καὶ ἀστραπῶν μνεία
γέγονε. Νοτιεῖεν δ' ἂν ταῦτα καὶ περὶ τῆς δευτέρας
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας.

« Ἐξαπύστειλον τὰ βέλη σου, καὶ συνταράξεις αὐ-
τούς. » — Τὴν ἀντιληπτικὴν σου δύναμιν.

« Ἐῤῥοῦσά με ἐξ ὑδάτων πολλῶν. » — Ἐῤῥοῦσά με
ἐκ τῆς σύρροισαν τῶν πολεμίων φησὶν.

« Ἐκ χειρὸς υἱῶν ἄλλοτρίων. » — ὡσπερ υἱοὺς
ἀνθρώπων τοὺς ἀνθρώπους φησὶν, οὕτω καὶ υἱοὺς
ἄλλοτρίων τοὺς ἄλλοτρίους λέγει· ἂν τοὺς ἀποξενω-
μένους αὐτοῦ δι' ἔχθραν, ἢ καὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τὰς πα-
ρανυμίας αὐτῶν.

« Ὡς τὸ στόμα ἐλάλησε ματαιότητα. » — Ψεῦδος
καὶ διαβολὴν.

« Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτῶν δεξιὰ ἀδικίας. » — Χεῖρ
ἀδικίας ἢ ἐργαζομένη τὴν ἀδικίαν.

« Ὁ Θεός, ψῆδὴν καινὴν ἄσσομαί σοι. » — Ἐπὶ
νέῃ ἐνεργείᾳ νέαν καὶ τὴν εὐχαριστήριον ψῆδὴν
ἄσσω σοι.

« Ἐν ψαλτηρίῳ δεκχόρδι ψαλῶ σοι. » — Ὅταν
πάντα αἰσθησῇ καὶ πᾶσαν ψυχῆς δύναμιν ἔχη τις
τοῦ Θεοῦ, τότε δι' ἑαυτοῦ καὶ οὕτως ὡς διὰ ψαλτη-
ρίου ψάλλει Θεῷ.

« Γῶ διδόντι τὴν σιωπηρίαν τοῖς βασιλεῦσιν. » —

Οὐχ ὕπλα γὰρ οὐδὲ στρατόπεδα πλὴν τῆς θείας βοήθειας
δύναται σῶσαι αὐτούς.

« Ἐν λυτρουμένῳ Δαυὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ ἐκ
βρομαίας πονηρᾶς. » — Ἐκ πολέμου δεινοῦ, ἐκ θα-
νάτου πικροῦ.

« Ὡς οἱ υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἐν τῇ νεότητι αὐ-
τῶν. » — Τὴν εὐημερίαν αὐτῶν ὑπογράφει καὶ τὸν
πλοῦτον, ὧν, φησὶν, οἱ υἱοὶ εὐθαλεῖς ἀκμάζοντες ὡς
νεόφυτα ηὐξημένα ἐν τῇ νεότητι αὐτῶν.

« Αἱ θυγατέρες αὐτῶν κεκαλλωπισμέναι· περι-
κεκοσμημέναι ὡς ὁμοίωμα ναοῦ. » — Ὅμοίως καὶ
ἢ ὡς δοκεῖν ὁμοίωμα ναοῦ κατὰ τὸν κόσμον καὶ τὸν
καλλωπισμὸν.

« Ἐὰν ταμιεῖα αὐτῶν πλήρη ἐξερευγόμενα ἐκ τού-
του εἰς τούτο. » — Ἐκβάλλοντα καὶ ἀποκενοῦντα
εἰς ἕτερον, διὰ τὸ στενωχωρεῖσθαι τῷ πλήθει τῶν
ἀποτεθησαυρισμένων.

« Ἐὰν πρόβατα αὐτῶν πολύτοκα πληθύνοντα ἐν
ταῖς ἐξόδοις αὐτῶν. » — Ἐξόδον ὑποληπτέον τὴν ἐκ
τῆς μήτρας ἐξέλευσιν, ἢ γονὴν γέννησιν. Τὸ πλη-
θύνοντα δὲ ἀντὶ τοῦ πληθύνόμενα, τούτεστι κατὰ τὴν
μίαν ἐκάστην γέννησιν πολλὰ τικτόμενα καὶ οὐχ
ἓνα· τούτο γὰρ ὁμοίως τὸ πολύτοκα παροξυτόνως
εἰρημένον.

« Οὐκ ἔστι κατάπτωμα φραγμοῦ. » — Φραγμὸς
λέγεται καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως καὶ ὁ τῆς οἰκίας
τοιχος.

« Οὐδὲ διέξοδος, οὐδὲ κραυγὴ ἐν ταῖς πλατείαις
αὐτῶν. » — Οὐδὲ ἐκδρομὴ οὐδὲ θόρυβος ἐν ταῖς ὁ-
δοῖς τῆς πόλεως αὐτῶν. Διὰ τούτων δὲ ὑπογράφει τὴν
εἰρήνην τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ τὸ ἀπολέμητον.

« Ἐμκαχάρισαν τὸν λαὸν ἢ ταῦτά ἐστιν. » — Ἐμκα-
χάρισαν οἱ πολλοί.

« Μακχάριος ὁ λαὸς οὗ Κυρίου ὁ Θεὸς αὐτοῦ. » —
Οὐ κυριεῖε ὁ Θεός, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πειθομένου ταῖς
ἐντολαῖς αὐτοῦ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΔ΄.

Ἄνεσις τῷ Δαυίδ. — Ἄνεσις εἰς Θεὸν κοινὴ καὶ
πᾶσιν ἀρμόζουσα.

« Ἐψῶσω σε, ὁ Θεός μου, ὁ βασιλεὺς μου· καὶ
εὐλογήσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. » — Ἐψῶσιν καὶ εὐλογίαν οὐ
μόνον τὴν διὰ θεολογίας καὶ ὑμνολογίας φησὶν, ἀλλὰ
πλέον τὴν δι' ἀγαθοεργίας, δι' ἧς μᾶλλον μεγαλύνε-
ται καὶ δοξάζεται ὁ Θεός.

« Μέγας Κύριος καὶ αἰνετός σφόδρα, καὶ τῆς
μεγαλοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. » — Μέγας ὡς
μεγαλοουργός τε καὶ μεγαλοδραστήριος καὶ διὰ ταῦτα
λίαν αἰνετός.

« Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου. » —
Τοὺς ἐν τῇ παρουσίᾳ καὶ τῇ ἐπιούσῃ γενεᾶ φησι
συνετούς. Ἔργα δὲ λέγει τὰ γε δημιουργήματα καὶ τὰ
θαυματουργήματα.

« Καὶ τὴν δύναμίν σου ἀπαγγελοῦσιν. » — Πρῶτα
μὲν παρ' αὐτοῖς μεγαλυνοῦσιν, εἶτα καὶ ἄλλοις
διηγήσονται τὴν ἐν ταῖς ἔργοις σου καὶ ἐν τῇ ἐνε-
ργείᾳ, ἢ κηλάξιν δύναμίν σου.

« Τὴν μεγαλοποιέειαν τῆς δόξης τῆς ἀγιωσύνης
σου λαλοῦσι· καὶ τὰ θαυμάσιά σου διηγήσονται. »

— Μεγαλοπρέπεια καὶ μεγαλιωσύνη τὸ ὑπερέχον τῆς A
φύσεως καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Θαυμάσια
δὲ ὅσα λαμπρά τε καὶ αξιοθαύμαστα. Φοδερὰ δὲ ὅσα
φρικώδη καὶ ἀπειλητικά.

« Μνήμη τῶν πλήθους τῆς χρηστότητός σου ἐξ-
ερεύζονται. » - - Πειπισμένοι μήτε τὴν ἀρετὴν
ἀγέραςτον φθῆναι, μήτε τὴν κακίαν ἀτιμώρητον.

« Καὶ τῆ δικαιοσύνη σου ἀγαλλιάσονται. » —
Ἀπαγγελοῦσι διήγησιν ἔχουσαν μνήμην τῆς πολλῆς
ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας.

« Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι· ἐξομολογη-
σάσθωσάν σοι, Κύριε, πάντα τὰ ἔργα σου. » —
Εὐχαριστήτωσαν τὰ μὲν λογικὰ θεῖ' αὐτῶν, τὰ δὲ
ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα δια τῶν ὑράντων αἰτὰ καὶ κα-
τανουόντων.

« Καὶ οἱ ὄσιοί σου εὐλογησάτωσάν σε. » — Λόγω τε B
καὶ βίῳ δεξαζέτωσάν σε οἱ ἀψιτικωμένοι.

« Δόξαν τῆς βασιλείας σου ἐροῦσι, καὶ τὴν δυνα-
στείαν σου λαλήσουσι. » — Διδάξουσιν περὶ τούτων
τοὺς ἀγνοοῦντας ὥστε γνώριμα ταῦτα τούτοις κατα-
στήναι.

« Ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων,
καὶ ἡ δεσποτεία σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. » —
Διαιωνίζουσα καὶ παντοκροῦ τῶν γενεῶν ἐκτεινο-
μένη.

« Πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ
ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » — Κέθαιος καὶ
ἀληθὴς ἐφ' οἷς λέγει, καὶ ἐφ' οἷς ποιεῖ ἄμεμπτος,
μηδερμίαν μηδενὶ παρέχων βλάβην.

« Ἰπυστηρίξει Κύριος πάντας τοὺς καταπίπτον-
τας καὶ ἀνορθοῖ πάντας τοὺς κατεβράχμενους. » —
Τοὺς μὲν καταπεσεῖν μέλλοντας ἐδραιοί, ὥστε μὴ C
καταπεσεῖν, τοὺς δὲ καταπεπτωκότας ἀνιστά, βου-
λομένους δηλαδὴ καὶ μὴ ἀντιτείνοντας.

« Οἱ ὀρθοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, Κύριε. »
— Ὅμοια ταῦτα τοῖς ἐν τῇ ργ' ψαλμῷ εἰρημένους, τῶν
πάντα προσδοκῶσι καὶ ταῖς ἐξῆς.

« Δίκαιος Κύριος ἐν πάσαις ταῖς ὑδοῖς αὐτοῦ·
καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. » — Δίκαιον
ἐνταῦθα τὸν ἀπταιστον λέγει καὶ ἀνεπισηφαλῆ·
ὁδοὺς δὲ τὰς οἰκονομίαις καὶ πράξεις ὡς εἶναι καὶ τὸν
ἐξῆς στίχον τοῦ παρόντος ἐφερμηνευτικόν.

« Ἐγγύς Κύριος πᾶσι τοῖς ἐπικλυμένοις αὐτόν,
πᾶσι τοῖς ἐπικλυμένοις αὐτόν ἐν ἀληθείᾳ. » —
Ἐγγύς ὥστε σκέπειν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι· τὸ δὲ ἐν
ἀληθείᾳ τὸ ὀρθῶς θελοῖ καὶ ὡς χρῆ.

« Θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτόν ποιήσει. » — D
Τὸ θέλημα γὰρ τοῦ φοβουμένου τὸν Κύριον οὐκ ἀπάδει
τοῦ θεοῦ θελήματος.

« Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. »
— Φυλάσσει Κύριος τοὺς ἀληθῶς ἀγαπῶντας αὐτόν
ἀφ' ὧν προσήκει φυλάττειν αὐτούς.

« Καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. »
— Τοὺς δὲ ἀνεπιστρόφως ἀμαρτάνοντας ἐξολο-
θρεύσει Κύριος ἐκ τοῦ κλήρου τῶν ἀγαπῶντων
αὐτόν.

« Καὶ εὐλογεῖτω πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον
αὐτοῦ. » — Συνεκδοχικῶς τὸν ἄνθρωπον ὅλον λέγει,
τὸν πιστὸν δηλαδὴ.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΕ'.

« Ἀλληλοῦτα, Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. » — Ἀθε-
τεῖται καὶ ἡ τοιαύτη προσθήκη. Εἴη δ' ἂν ἀρμούζον
κάνταῦθα τὸ εἰρημένον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ρλς'
ψαλμοῦ.

« Λένει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον· αἰνέσω Κύριον ἐν
ζωῇ μου· ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. » — Ἐν
πάσῃ μου τῇ ζωῇ.

« Οἱ οὐκ ἔστι σωτηρία. » - - Οἷς οὐκ ἔστι τὸ σῶσαι
ἐαυτοὺς ἐκ θανάτου. Εἰ δὲ ἐαυτοὺς οὐ σώζουσι, πῶς
ἐτέρους δυνήσονται τῶσαι;

« Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιστρέφει εἰς
τὴν γῆν αὐτοῦ. » — Δεικνύουσι πῶς οὐκ ἔστιν αὐτοῖς
σωτηρία· ἐξελεύσεται γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀρχοντος
καὶ ἐπιστρέφει, πύτος δηλαδὴ, ταυτέστι τὸ σῶμα
αὐτοῦ, εἰς τὴν γῆν ἀφ' ἧς ἐλήφθη.

« Μακάριος οὗ ὁ Θεὸς Ἰακώβ βοηθὸς αὐτοῦ, ἡ
ἐλπίς αὐτοῦ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ. » — Μα-
κάριος οὗ βοηθὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ἐφ' ὃν ὁ
Ἰακώβ πεποιθὼς ὄσως καὶ οἷας βοηθείας ἀπήλκυ-
σεν.

« Τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν
θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. » — Τοῦ βοηθοῦ
λέγει τὴν δύναμιν.

« Τὸν φυλάσσοντα ἀλήθειαν εἰς τὸν αἰῶνα. » — Τὸν
ἀεὶ ἀληθῆ καὶ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις τῶν εὐεργεσιῶν καὶ
ἐν ταῖς ἀπειλαῖς τῶν τιμωριῶν.

« Ποιοῦντα κρίμα τοῖς ἀδικουμένοις. » — Ἡμεῖς
γὰρ, φησὶν, ἐκδικήσας· ἐγὼ ἀνταποδώσω καὶ κατὰ
τὴν μέλλουσαν δηλαδὴ κρίσιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐνταῦθα.

« Διδόντα τροφὴν τοῖς πεινώσιν. » — Τὴν σωμα-
τικὴν τε καὶ τὴν πνευματικὴν.

« Κύριος λύει πεπεδημένους. » — Πεπεδημένους
οὐ μόνον ἐν συμφοραῖς βιωτικαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν
σειραῖς ἁμαρτιῶν, καὶ τυφλοὺς οὐ μόνον τοὺς
σωματικούς ἀφθαλμοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ψυχικούς καὶ
κατεβράχμενους οὐ μόνον ἐξ ὑγείας εἰς νόσον, καὶ
εὐπραγίας εἰς δυσπραγίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀρετῆς εἰς
κακίαν. Μάντας τούτους εὐποιεῖ Κύριος, εἰ οὐκ
ἀνθίστανται.

« Κύριος ἀγαπᾷ δικίους. » — Δικαίους μὲν
ὑποληπτέον ἄρτι τοὺς εἰς ἕξιν ἤδη πεφλοκίτας τῆς
ἀρετῆς, προσηλύτους δὲ τοὺς ἀρτιπαγεῖς πρὸς αὐτόν.

« Ὀρφανὸν καὶ χήραν ἀναλήψεται. » — Ὀρφανὸν
καὶ χήραν φησὶ τοὺς καταλιπόντας τὰ οἰκεία διὰ
τὸν Κύριον· ἀνάληψιν δὲ τὴν ἰδιοποίησιν τε καὶ
οἰκείωσιν.

« Καὶ ὁδὸν ἀμαρτωλῶν ἀφανιεῖ. » — Τὴν πρᾶξιν
τῶν ἀμαρτωλῶν ἤτοι τὴν ἁμαρτίαν, τὴν κακίαν, τὴν
πονηρίαν.

« Βασιλεύσει Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα. » — Βασιλεύσει
καὶ ὡς ἄνθρωπος.

« Ὁ Θεὸς σου, Σιών, εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. » —
Ἀπὸ κοινοῦ τὸ βασιλεύσει. Σιών δὲ νοητέαν τὴν
Ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜς'.

« Ἀλληλοῦτα, Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. » — Περὶ
τῆς ἐκ Βαβυλώνης ἐξανόδου ὁ παρὼν ὕμνος εἶναι
ψαλμὸς.

« Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς ψαλμὸς. » — Ἄ — Ὅτι ἀγαθὸν ὁ αἶνος, ἡ ὑμνολογία τοῦ Θεοῦ.

« Τῷ Θεῷ ἡμῶν ἠδυνθεῖται αἴνεσις. » — Ἡδύα λογισθεῖται, προσδεχθεῖται. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ὁ αἰνῶν βίον ἔχῃ θεάρεστον.

« Οἰκοδομῶν Ἱερουσαλὴμ ὁ Κύριος. » — Ἔστι δηλονότι καὶ οὐκ ἄλλος οὐδεὶς.

« Τὰς διασπυράς Ἰσραὴλ ἐπισυνάξει. » — Περὶ τῶν ὑποληφθέντων ἢ προφητεῖται· οὐ γὰρ ἄθροισ πάντες συνήχθησαν.

« Ὁ ἰώμενος τοὺς συντριμμένους τὴν καρδίαν. » — Ἄπο συμφορῶν δηλονότι καὶ πειρασμῶν.

« Καὶ θεσμεύων τὰ συντρίμματα αὐτῶν. » — Δεσμοὶ συντριμμάτων αἱ δι' ἔργων καὶ λόγων θεραπείαι, παρηγορίαι.

« Ὁ ἀριθμῶν πλήθη ἄστρων καὶ πᾶσιν αὐταῖς ὀνόματα καλῶν. » — Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου χρηστότητας εἰπὼν, νῦν καὶ περὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ φησι καὶ δυνάμεως, ὅ τὸν ἀριθμὸν γινώσκων τοῦ πλήθους τῶν (?) καὶ ὀνόματα κατάλληλα τούτοις ἐπιτιθεῖς, ὅ τῆς ἀκριβοῦς καὶ οὐσιώδους γνώσεώς ἐστιν ἐμφαντικόν.

« Μέγας ὁ Κύριος ἡμῶν, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. » — Μὴ ζήτηι, φησί, πῶς ἐπισυνάξει τὸν ἐν τρισαύτῃ γῆ διεσπαρμένον, εἴτουν ἐσκορπισμένον λαὸν αὐτοῦ· μεγάλη γὰρ ἡ τοῦ Κυρίου δύναμις, καὶ ἡ σοφία αὐτοῦ ἀμετρῆς.

« Αναλαμβάνων πρᾶξις ὁ Κύριος. » — Ἀνακτώμενος, φέρων, διαβαστάζων πατρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς.

« Ταπεινῶν δὲ ἀμαρτωλοῦς ἕως γῆς. » — Καθαίρων σφόδρα τοὺς ὑπερηφάνους· τούτους γὰρ εἶπεν ἀμαρτωλοῦς, ὡς περ πρᾶξις τοὺς ταπεινοῦς τῆ καρδίᾳ.

« Ἐξάρξατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἔξυμολογήσει. » — Ἐξάρξατε αὐτῷ ὑμῶν δηλονότι ἐν εὐχαριστίᾳ.

« Ἐπ' ἐτοιμάζοντι τῇ γῆ ὑετόν. » — Συνψύχοντι τοῖς ἐν τῷ ῥγ' ψάλμῳ· οἷον τὸ ποτίζων ὄρη ἐκ τῶν ὑπερήρων αὐτοῦ, καὶ ἐξῆς.

« Διδόντι τοῖς κτήνεσι τὴν τροφήν αὐτῶν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένους αὐτόν. » — Τῶν γὰρ κοράκων τοὺς οἰκείους ἐγκαταλιπόντων νεοσσοῦς δι' ὠμότητα καὶ μισοτεχνίαν, ὁ Θεὸς τῷ τῆς προνοίας ὑπερβάλλοντι τρέφει τούτους οἰκονομεῖ κεχηνύτας ἄνω καὶ κρίζοντας, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος συνεφέλωντας τοῖς στόμασιν αὐτῶν ζωοφάγα τινα πρὸς τροφήν.

« Οὐκ ἐν δυναστείᾳ τοῦ ἵππου βελήσει· οὐδὲ ἐν ταῖς κνήμασι τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκᾷ. » — Ἐπίπερ οἱ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀθθενεῖς ἦσαν καὶ ἄσπλοι, θεραπείαι διὰ τούτων αὐτούς. Θέλησιν δὲ καὶ εὐδοκίαν τὴν θεῖαν λέγει ῥοπήν· δυναστείαν δὲ καὶ κνήμας τὴν δύναμιν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΖ'

« Ἐπαίνει, Ἱερουσαλὴμ, τὸν Κύριον· αἶνει τὸν Θεόν σου, Σιών. » — Ἱερουσαλὴμ μὲν ἡ οἰκοδομηθεῖσα πόλις, Σιών δὲ τὸ ἄρος, ἐφ' οὗ αὕτη φηροδόμητο· τῆς αὐτῆς δὲ ὀνόματα καὶ ἀμφότερα.

« Ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου. » — Ἔεις αὐτοὺς ἀδυσδύητους τοῖς πολεμίοις.

« Εὐλόγησε τοὺς υἱούς σου ἐν σοί. » — Ἐγαρίτωσεν αὐτοὺς εἰς πλῆθος, εἰς ἰσχὺν, εἰς σύνεσιν, εἰς πλοῦτον, καὶ τὸ δὴ μέγιστον ἐν σοὶ συνηγμένους, μὴ διεσπαρμένους.

« Ὁ τιθεὶς τὰ ὄριά σου εἰρήνην. » — Ἐὰ ἠροθέσια τιθεὶς οὐ βουνοῦς, οὐ στήλας, ἀλλ' εἰρήνην ἐκ τοῦ ἀπελαύνειν σου πάντοθεν τὸν πόλεμον.

« Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιμπλῶν σε. » — Καὶ εἰς πληθμονὴν διδοῦς σοι μὴ σίτον ἀπλῶς, ἀλλὰ πιμμένην σίτου· λέγει δὲ τὴν σεμίθαιον.

« Ὁ ἐπιστέλλων τὰ λόγια αὐτοῦ τῇ γῆ· ἕως τῆς ὄψεως δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ. » — Λόγιον καὶ λόγον φησὶν ἐνταῦθα τὸ συνεκτικὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς πρόσταγμα θεῖον, ἢ τὴ δραστήριον διὰ τοῦ ἕως τῆς ὄψεως δραμεῖται δεδήλωκε.

« Διδόντος χιόνα ὡσεὶ ἔριον. » — Οὕτω πολλὴν καὶ οὕτως ἀθρόαν, ὡς ἐν βραχεῖ πᾶσαν καλύπτεσθαι τὴν γῆν, καθάπερ ὑπὸ τινος ἔριου λευκοῦ.

« Ὁμίχλην ὡσεὶ σπυρδὸν πάσσοντος. » — Πολλὴν καὶ ἀθρόαν καὶ ταύτην.

« Βάλλοντος κρύσταλλον αὐτοῦ ὡσεὶ ψωμούς. » — Περὶ τῆς χαλάζης ὁ λόγος ἦτις ψωμοῦ κέρμασιν ἔοικε.

« Κατὰ πρόσωπον ψύχους αὐτοῦ τίς ὑπιστήσεται; » — Καὶ τοῦτο θαυμαστὸν πῶς τοιοῦτον καὶ τοσοῦτον ψύχος αἰωνίδιον.

« Ἄποστι τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά. » — Τὸ θεῖον νεῦμα καὶ πρόσταγμα.

« Πνεύσει τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα. » — Πνεύσει ὁ ἄνεμος· τοῦτο γὰρ, φησί, πνεῦμα αὐτοῦ ὡς κτίσμα αὐτῆς, καὶ ἔλη ὑετός.

« Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ. » — Νῦν φησὶ τὸ λόγιον αὐτοῦ καὶ δικαιοῦματα καὶ κρίματα· Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ τὸν ἐκεῖθεν κατηγμένον λαόν.

« Οὐκ ἐποίησεν οὕτως παντὶ ἔθνει. » — Τὸ οὐκ ἐποίησε παντὶ ἀντὶ τοῦ οὐδενὶ ἐποίησε.

« Καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. » — Οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν γραπτὸν νόμον εἰ μὴ μόνον τὸν φυσικόν.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΗ'

« Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ταῖς ὑψίστοις· αἰνεῖτε αὐτόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτόν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. » — Πηχόσμιοι ὁ προφήτης τὸν θεῖον ὕμνον διὰ τῶν τελευταίων τριῶν τούτων ὑμναίνει ψαλμῶν, ἅμα μὲν οὐκ ὄντα θεικῶς ἐαυτὸν μόνον ἱκανὸν πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐφημίαν, ἅμα δὲ καὶ πάσης κτίσεως ὁρατῆς καὶ ἀοράτου ποιητὴν ἀνακηρύττων τὸν εὐφημούμενον. Ἐκ τῶν οὐρανῶν δὲ τοῦ πρώτου μὲν καλεῖ πρὸς αἴνεσιν τοῦ Κυρίου τὰ λειτουργικὰ πνεύματα ἀγγέλους καὶ δυνάμεις ὀνομάζων αὐτά, τὸ μὲν ὅτι τὰ θεῖα διαγγέλλουσι ῥήματα, τὸ δ' ὅτι δύνανται πληροῦν τὰ ἐπιτατόμενα· ἐκ τοῦ δευτέρου δὲ οὐρανοῦ καλεῖ τοὺς ἀστέρας, καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ φῶς· ἐκ τῆς γῆς δὲ προῖόν καλεῖ πάλιν ὅσα κατὰ τὴν γῆν· καὶ καταλείπει τὸν λόγον εἰς

τοὺς ἀνθρώπους τοὺς οὐρανοῦ τε καὶ γῆρας οὐ-
σίας μετέχοντας. Τέσσαρας δὲ τρόπους οἶδε θεο-
λογίας, ἓνα μὲν τὸν νοερὸν, οἷος ὁ πῶν ἀγγέλων, καὶ
ὅταν ἡμεῖς κατὰ νοῦν θαυμάζοιμεν καὶ μεγαλύνω-
μεν τὸν θεόν· δεύτηρον τὸν διὰ ῥημάτων· τρίτον
τὸν διὰ τῆς ὄψεως καὶ κατανοήσεως τῶν ἔργων τοῦ
θεοῦ· ὅταν γὰρ αἰνοῦντα παρειαίη τὰ κτίσματα,
τότε δείκνυσιν ὡς ἕκαστον τῶν ὄντων καὶ γινόμε-
νων ἀξίον τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας ὅστις τέταρ-
τον τὸν διὰ βίου καὶ ἔργων καθ' ὃν οἱ κατὰ θεὸν
ζῶντες ὑμνοῦσι τὸν θεόν, καὶ ἀπὸ μόνης τῆς αὐτῶν
θεαρέστου διαγωγῆς. Τὸ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ
ἐν τοῖς ὑψίστοις, εἴησιν ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις μέρει
δηλαδὴ, ταυτὸν ἐστίν.

« Δίνετε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη· αἰνεῖτε αὐτὸν,
πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. » — « Ἥλιον καὶ σελή-
νην καὶ ἄστρα φωτοδόχα νοητέον οὐράνια σώματα·
φῶς δὲ τὸ γεγονός ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, καὶ καταμε-
ρισθὲν εἰς αὐτὰ ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ καθ' ἣν γεγό-
νασιν.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ
ἕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » — Καὶ τοῖς πλῆ-
θυντικαῖς ὀνόμασιν ἀντὶ ἐνικῶν ἢ Ἑβραϊκῶς οἶδε χρῆ-
σθαι διάλεκτος. Τὸ ὑπεράνω δὲ τοῦ στερεώματος
κτίσμα, καὶ τὸν πρῶτον οὐρανὸν, κἂν μὴ βλέπω-
μεν, ἀλλὰ παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς διδασκόμε-
θα, καὶ οὕτω καὶ παρ' αὐτῶν ὑμνεῖται θεὸς δι' ἡμῶν.

« Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα
τοῦ αἰῶνος. » — Ἀμετακίνητοι δια παντός ἔχειν
τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτὰ παρεσκευάσεν.

« Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται. » —
Ἔθετο αὐτοῖς πρόσταγμα τῶν ὄρων, καὶ οὐ τολμή-
σουσι τοῦτο παρεξελθεῖν.

« Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῆς γῆς ὀρέκοντες καὶ
πᾶσαι ἄβυσσοι. » — Ὀρέκοντας ὀνομάζει τὰ μεγάλα
κῆτη· ἀβύσσους δὲ τὰ πολυθενῆ πελάγη.

« Πῦρ, χάλαζα, χιὼν, κρύσταλλος, πνεῦμα κατα-
γίδος τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ. » — Τὰ διακο-
νοῦντα ἐν τῇ προστάγματι αὐτοῦ καὶ μὴ ὡς ἔτυχε
γινόμενα. Πῦρ δὲ νῦν λέγει τὴν ἀστραπήν.

« Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου. » — Ὅτι
ὑπερέχων ἐστὶ μόνος καὶ οὐκ ἄλλος θεός.

« Ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ. » —
Ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ θεολογία αὐτοῦ ἐπὶ γῆς ἐν
ἀνθρώποις καὶ ἐπ' οὐρανοῦ ἐν ἀγγέλοις.

« Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ. » — Καὶ μεγα-
λυνεῖ τὴν δόξαν τοῦ οἰκείου λαοῦ.

« Ὕμνος πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
λαῶ ἐγγίζοντι αὐτῷ. » — Τὸ ὑμνεῖν αὐτῷ πρέπει
τοῖς ἀφωσιωμένοις αὐτοῦ τοῖς ἀληθῶς Ἰσραηλίταις
λαῶ ἐγγίζοντι, τουτέστιν ἠκραιωμένῳ αὐτῷ διὰ τῆς
ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς ἀλλης θεαρέστου διαγωγῆς.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΜΘ΄.

« Ἄσατε Κύριε ψῆμα καινόν· ἢ αἰνεῖσις αὐτοῦ ἐν
ἐκκλησίᾳ ὁσίων. » — Οἱ κυρίως Ἰσραηλίταις τῆς
ἀνω Σιῶν τὰ τέχνα χρητέωσαν, ὅτι τοιοῦτον ἔχουσι
ποιητὴν καὶ βασιλέα· ὑπὲρ αὐτῶν θέντα καὶ αὐτὴν
τὴν ψυχήν.

« Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ. » —

Α Αἰνεσάτωσαν αὐτὸν ἐν εὐφωνίᾳ καὶ κοινῇ ὕμνω
δίῳ.

« Ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ. »
— Ἐν τεράξει καὶ θεωρίᾳ· τυμπανὸν μὲν γὰρ ἡ
νέκρωσις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν· ψαλτήριον δὲ
ἡ ἀνω τάξις τοῦ νοῆς, κάκειθεν ἔλλαμψις καὶ ἐντήχη-
σις· τὸ γὰρ ψαλτήριον ὄργανον ἀνωθεν ἔχει τῶν
φθόγγων τὰς ἀφορμὰς.

« Ὅτι εὐδόκεε Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » — Ἦ-
πει καὶ ἀγαθὸν θέλημα ἔχει.

« Καὶ ὑψώσει πραεῖς ἐν σωτηρίᾳ. » — Δοξάσει
αὐτοὺς μετὰ καὶ τοῦ σώσαι.

« Καυχῆσονται ὅτιοι ἐν δόξῃ. Ἀγαλλιάσονται ἐπὶ
τῶν κοιτῶν αὐτῶν. » — Ἐκαυχῆσαντο μὲν οἱ ἐκ
τῆς ἀίχμαλωσίας ἐν τῇ δόξῃ τῆς ἀπὸ τῆς Ουρίας συμ-
μαχίας ἢ τὰ περίξ αὐτῶν νενικήκασιν ἔθνη, τὰ κω-
λύοντα τὴν ἀνοικοδομήν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως.
Καὶ ἠγαλλιάσαντο κοιμηθέντες ἀφῆδως τε καὶ ἠδέως
τῇ τῶν πολεμίων ἀπαλλαγῇ. Καυχῆσονται δὲ μᾶλλον
οἱ ἀπόστολοι· ἐν τῇ μελλούσῃ δόξῃ, καὶ ἀγαλλιά-
σονται· ἐπὶ τῶν ὑπηρετισμένων αὐτοῖς αἰωνίων μόνων
τε καὶ ἀναπαύσεων.

« Αἱ ὑψώσεις τοῦ θεοῦ ἐν τῇ λάρυγγι αὐτῶν. »
— Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ὑμολογίας τοῦ θεοῦ ἔδοντες
καὶ σπάθας συνέχοντες κατέκοπτον τοὺς ἐχθρούς·
οἱ δὲ ἀπόστολοι ταῖς δι' ὕμνων καὶ θεολογίας θεοπρε-
πέσι φωναῖς καὶ ταῖς πραγματικαῖς ἀρεταῖς ἐτρο-
ποῦντο τοὺς δαίμονας.

« Τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς
ἐν τοῖς λαοῖς. » — Ἦπὲρ τοῦ ποιῆσαι τὸν θεὸν ἐκ-
δίκησιν εἰς τὰ ἔθνη, ἀνθ' ὧν ἠδίκουν τοὺς Ἰουδαίους.
Ἐλεγμοὺς δὲ πάλιν εἰς τοὺς Ἰουδαίους λαοὺς ἦτοι
τὰς φυλάς, ἐλεγχομένας ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν
ἄχρι τότε κατεπονούντο. Τοὺς ἀποστόλους δὲ ποιῆ-
σαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐν τῇ βύσασθαι· αὐ-
τοὺς τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου. Ἐλεγμοὺς δὲ ἐν
ταῖς λαοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ ἐλέγχειν αὐτοὺς πα-
ρανόμους καὶ θεομάχους καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς ἀλη-
θείας τυφλώττοντας.

« Τοῦ δεῖσαι βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις καὶ τοὺς
ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς. » — Ἦπὲρ
τοῦ τὸν θεὸν μὴ μόνον ἀπίσασθαι· τοὺς πολέμιους,
ἀλλὰ καὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας αὐτῶν δεσμώ-
τας δοῦναι· τοῖς Ἰουδαίοις· τοὺς ἀποστόλους δὲ, τοῖς
ἰσχυροῖς δεσμοῖς τῆς πίστεως δεῖσαι καὶ αὐτοὺς

Π τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας τῶν ἔθνῶν, ἢ τοὺς πρό-
τερον ἐξουσιάζοντας τῶν ἔθνῶν δαίμονας καὶ ἐντί-
μους ὄντας αὐτοῖς ἀνενεργήτους ποιῆσαι τὸ λοιπὸν
ἐν τοῖς ἔθνεσι.

« Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγγραπτον. » —
Ἦπὲρ τοῦ ποιῆσαι τὸν θεὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν
τῷ λαῷ κρίσιν ἀνάγραπτον βιβλίους. Δύτη δὲ ἐστὶν
ἡ ἐνδικὸς ἀπώλεια τῶν ἔθνῶν. Τοὺς ἀποστόλους δὲ
ποιῆσαι ἐν τοῖς ἐξ ἔθνῶν νόμους ἔγγραφους πολι-
τείας θεοφιλοῦς.

« Δόξα αὕτη ἐστὶ πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ. » —
Ἰουδαίοις μὲν δόξα τὸ οὕτως νικῆσαι παραδόξως
διὰ τῆς συμμαχίας τοῦ θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις δὲ

καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῶν μιμηταῖς τὸ τοιαῦτα κατορθῶσαι.

ΨΑΛΜΟΣ ΡΝ'.

« Δίνετε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ. » — Διὰ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ ὅτι τοιαύτην ἀγγελικὴν πολιτείαν εἰς τὸν βίον εἰσῆγον.

« Δίνετε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. » — Διὰ τὸ στερέωμα τὸ παρὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ γεγονός.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ. » — Διὰ τὰς δυνάμεις ἃς ἐργάζεται.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ. » — Διὰ τὸ ἄπειρον τῆς αὐτοῦ μεγαλειότη-
νος.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ᾗχῳ σάλπιγγος. » — Τοῖς μὲν Ἰουδαίοις χρεῶν ἦν ἐν πᾶσι μουσικοῖς ὄργανοις ὑμνεῖν τὸν Θεόν· ἡμῖν δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐν πᾶσι μέλει σώματος. Τοῦτο δὲ πῶς; εἰ καὶ χεῖρες καὶ πόδες καὶ ὀφθαλμοὶ καὶ πάνθ' ἀπλῶς τὰ μέλη τοῦ σώματος τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐκτελεῖ πρὸς δοξολογίαν καὶ τιμὴν τοῦ πεποιηκότος.

« Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ. » — Χορδὰς, οἰμαι, λέγει τὰς τῆς μουσικῆς αὐτῆ γὰρ πολύχορδος μάλλον. Ὅργανον δὲ ἰδίως τὸ παρ' ἡμῖν οὕτω καλούμενον.

« Πᾶσα πνευ, αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » — Πᾶσα ψυχὴ, τουτέστι πᾶς ἄνθρωπος, συνεχδοχικῶς πᾶσα.

INDEX ANALYTICUS

AD

NICEPHORI BLEMMIDÆ EPITOMEN LOGICAM

(Hujus voluminis col, 685-1103.)

Revocatur Lector ad numeros grandiores textui Latino insertos.

A

Abductio ad impossibile, quid 246.
Ab uno ἀφ' ἑνός) vocabula quæ dicantur, 21.
Accidentis definitiones, 112, 136. Accidens interdum etiam essentialis proprium declarat, 114. Accidens et accidentale differunt, 146. Accidentis non est syllogismus, 389.
Activæ philosophiæ partes, 3, 60, 61 sive 62.
Activæ (πρακτικαί), artes quæ, 229.
Activa verba unde et quomodo judicanda, 227.
Ad unum (πρὸς ἓν), quæ dicantur, 29.
Ad aliquid (τὰ πρὸς τι), definiuntur, 214, 239 Eorum relatio multiplex, 215. Propria, primum et secundum, 216. Tertium, 218. Quartum, 220. Omnia ad convertentia dicantur) 218. Quomodo in illis relatio sit faciendum, 219. Eorundem conversio, 220. Simul sunt natura, *ibid.* Coexistunt et se mutuo tollunt, 230. Dividuntur pluribus modis, 231, 232.
Æquale non recipit magis et minus, 217.
Affirmatio quid, 300. Affirmatio ex transpositione, quæ, 302. Cur ita dicatur, 302, 304.
Agere quid, 229. Agere et pati non sunt contraria, 230.
Albi proprium, 205.
Alterio, motus species, 193.
Animal quid, 107, 165.
Animæ potentis vegetantis quæ et quot, 33, 34. Vitales et appetentes, *ibid.* Cognoscentes, *ibid.* Animæ divisio et subdivisio, 61. Anima partim separatur, partim inseparabilis est a materia, 63.
Anypostaton duo significat, 154.
Apprædicatum quid, 271.
Ars propria: suam ut plurimum assequitur, 290. Ex opinione cum ratione et diavna consistit, 39. Artis triplex definitio, 31, 32.
Arithmetica quid, 60.
Asperum quid, 208.
Astronomia quid, 60.
Ἀποψία quid et unde, 38.

C

Caro Domini non est hypostasis, sed euhypostates, 155.
Causa (αἰτιότητα) quid, 291. Causa nominis, 278. Causa verbi, *ibid.*

Categoria cur sic dicat, 130, 136. Vide Prædicamentum.
Commune quatuor modis dicitur, 119.
Conceptus mentis duplex, 49. Conceptus descriptio, 260. Cur passio animæ dicatur, 36. Conceptus qui veri, qui falsi, 260.
Connexum (συντηγμένον) quid, 361, 362.
Contemplativæ philosophiæ partes, 56. Objectum, 37. Finis, 62.
Contemplari quid et quotuplex, 282.
Contingens triplex, 290. Ut plurimum, ex æquo, ut minimum, *ibid.*
Contingens utramvis aciderit. (ὁπόσεν ἔτοχέ), cur sic dictum, *ibid.*
Contradictio (ἀντίρροπος), unde dicta, 269. Quid, 247, 269. Dividit verum et falsum, 248.
Contraria quid, 210. Contraria vel utraq; sunt species vel alterum ab altero est extrema prolapsio, 239.
Contraria immediata quæ et quotuplicia, 240. Contrariorum tria consecutaria, 242. Contrariorum continentia sunt ad aliquid, 241. Contrariorum æquum genus qualitas, 243.
Conversio (ἀντιπροσῆ) unde dicta, 32. Conversio in terminans quæ, *ibid.* In syllogismis quæ, *ibid.* In propositionibus quæ, 322. Contingens, *ibid.* Cum contrapositione, 323. Simplex, *ibid.* Propositionis universalis affirmantis, 324. Universalis negantis, *ibid.* Particularis affirmantis, particularis negantis, universalis negantis in materia contingenti, 325.
Corpus et substantia et quantitas, diverso respectu, 189.
Cynici unde dicti, 53.
Cyrænici unde dicti, *ibid.*

D

Definitionis definitio, 8. Definitionis virtus, 9. Vitium 10. Proprie dicta definitio a descriptiva definitione differt, 12. Definitionis descriptivæ utilitas, *ibid.* Definitiones sumuntur aut ex genere et differentiis constituentibus, *ibid.* Aut ex materia et forma, 13. Aut ex subjecto et fine simul, 14. Aut ex subjecto solo et fine solo, *ibid.* Definitionum (ὀρισμῶν καὶ ὄρων), appellatio translatis, 15. Definitiones definitis primo et essentialiter in sunt, 114.

Democritus tranquillitatis causa in desertum fugit, 381.

Demonstrativa scientia universalis affirmativam propositionis potissimum studiosa est, magis quam negativæ, 333.

Demonstratio universalis quærit, particularia negligit, *ibid.* Demonstratio proprie dicta efficitur ex illis, quæ sunt per se et primo, 115.

Descriptoria definitio ex quibus, 112. Descriptio ex quibus, *ibid.* Utriusque utilitas, *ibid.* Appellatio unde sumpta, 15.

Denominativa quære in paronymis.

Denaum, quid, 208.

Τὸ θεόν, homonymum, 370.

Deus, ἀποσοφία, hoc est, ipsa sapientia, 47. Deus quatenus quieverit ab opere suo, et adhuc operetur, 99.

Digressio, epidigressio, hypodigressio, seu divisio, super divisio et subdivisio quod differant, 24.

Dianæa quid, 36. Eiam mens potestate dicitur, 37. Differt ab opinione quæ cum ratione est, *ibid.* Dianæam operatio, hæc est, intellectio quare passio dicitur, *ibid.*

Differentiæ definitiones, 106. Differentia essentialis et propriissime dicta, quæ sit, 105. Differentiæ propriissime dicuntur et divisivæ et constitutivæ diverso respectu, 106. Efficiunt aliud, 113. Conducunt ad definitiones, *ibid.* Differentia essentiæ adjuncta quotuplex, 110. Differentia communiter quæ, *ibid.* Differentia propria, *ibid.* Differentiæ communiter et proprie, diversum efficiunt, 112. Non conferunt ad definitiones tantum, sed ad descriptiones, *ibid.* Differentiæ dicuntur etiam species, non tamen sine discrimine, 108.

Disjunctum quid, 361.

Dispositio quid, 202.

Diversum tribus modis dicitur, 151. Diversa quid, 67. Diversivoca (ἑτερόνομα) quid, 68.

Dividendi modi octo, 20. Quorum tres quidem ita proprie, cæteri magis abusive sic dicuntur, 22.

Divisio antepredicamentis prior, 122. Posterior, 130.

E

Electio quid, 34.

Enluchus, 381, 385.

Enhypostaton duo significat, 154.

Eas quid, 136. Eas non est genus prædicamentorum, *ibid.* Entia in quibus versatur philosophia contemplativa, sunt triplicia, 56. Entium quinque genera ex sententia Platonis, 99.

Enuntiatio quatuor modis præfertur, 269.

Est, fuit et erit duplicem significationem habent, existentia et temporis, 263. Dicuntur verba primigenia, 264.

Experientia quid, 10. Unde sit et oriatur, 30, 38.

F

Facere (ποιεῖν) quid, 26, 227. Facere triplex, 228. Facere (quod alias vocant agere), et pati non sunt contraria, 230.

Factivæ (ποιητικαὶ) artes quæ, 229.

Figura quid, 207. Figura et forma differant, *ibid.*

Figura syllogistica prima, 329. Secunda, 330. Tertia, *ibid.* Figurarum trium communia, 330, 331. Figurarum propria, primæ, 331. Secundæ, *ibid.* Tertie, 331, 332. Figurarum ordo, 332. Figura prima, perfecta, 348. Secunda et tertia imperfectæ, *ibid.* Figuræ primæ probatio qualis, 337. Secundæ, 348. Tertie, 348, 349.

Forma duobus modis dicitur, 207.

Fortuna quid, 291.

G

Generis significata, 86. Genus logicæ quid, 87. Genera propriarum specierum causas sunt, 89. Genus generalissimum quid, 16. Genera generalissima decem, 100. Genera subalterna quid, 90. Genera et species dicuntur ante multa, in nullis, et post multa, 96, 97.

Generalio et corruptio quare mutationes, non motus, 192.

Geometria quid, 60.

H

Habere est homonymum, 231.

Habere prædicamentale quid sit, 126, 232. Habere et possidere quid Platoni differant, *ibid.* Habere prædicamentalis divisio, 232, 233.

Habitus quid, 202. Habituus ulius perticiens, alius depravans subjectum, 202. Habitus varia significata, 244.

Helenus quis, 47.

Helena quis, *ibid.*

Heterogenea et heteroidea quid differant, 152. Heteroidea, quæ maxime dicuntur, *ibid.* Heteroypostata quæ, 151.

Hominis definitio, 9, 166.

Homoidea et homogenea quid differant, 151, 152.

Homonia quid, 154.

Homoypostata quid, 151.

Homonyma quid, 68. Homonymorum requisita.

Hypostasis duo significat, 154.

Hypostasis, individuum et persona patribus unum, 156.

I

Idem quoad diversas rationes in diversis prædicamentis poni esse, 218.

Imaginatio quid, 35. Imaginationis vis mirabilis, 207.

Imaginatio Aristoteli mens patiens, 35. Imaginatio a sensu differt, *ibid.* Item a nuda animi actione, 36. Imaginationi complexam intellectionem habemus, 36.

Impossibile duplex, 289. Impossibile et absurdum differunt, 349, 350.

Imperatori hæc logica conscripta, 65, 264.

In aliquo esse dici undecim modis, 146.

Inæquale recipit magis et minus, 217.

Indifferens (ἀδιάφορον), quid, 241.

Individuum quatuor significat, 100. Individua neque natura neque cognitione terminata sunt, 98. Individuorum species non sunt genera, 91.

J

Judæi qui, et unde et quot modis dicantur, 87.

L

Latio (φορὰ) quid, 191.

Læve quid, 208.

Læve et asperum positiones, non qualitates sunt, *ibid.*

Locus quid, 187.

Logicæ utilitas, 1. Definitio, 86.

M

Magis et minor est imperfectorum, 247. Est in contrariis, 179, 211.

Malum non est species, sed perfecta a bono clapsio, 239. Malum varium est et multum, 243. Malum bono et malo contrarium, *ibid.*

Materia et forma physica magis sunt substantialia, quam substantiæ, 173.

Materia propositionum quid, quotuplex et unde dicta, 270. Materie propositionum differunt a modis, 280. Materie contingentis subdivisio, 280.

Mathematicæ subdivisio, 58, 59. Mathematica cur sic appellata, 58. Mathematica essentiæ qualis, 62.

Medium Archytas etiam in relativis constituit, 241. Medium ut extremis ens opponatur, 242.

Mens (νοῦς) quomodo cognoscat, 38. Secundum mentem operantes qui et quales, *ibid.*

Metaphysica cur ita dicta, 62.

Musica quid, 60.

Μεταβάλλον, id est, quod mutatur, quot modis mutatur, 192.

Modus propositionum quid, 271. Modi tales, quot, *ibid.*

Modus syllogisticus quid 330. Modi asyllogistici qui, 339, 342. Modi syllogistici primæ figuræ, 336. Secundæ, 340. Tertie, 342.

Monstra, rara sunt, 290.

Moralis philosophus quis, 60.

Mors duplex, naturalis et electiva, 45. Et quid utraque, *ibid.*

Modus non est quantum, sed in quanto consideratur, 191. Motus species, *ibid.* Motus locales septem, 191, 192. Motus alius intellectualis, alius naturalis, 192. Motui omni etiam quies aliqua opponitur, 193. Motui celesti soli non est aliquis motus contrarius, 196.

N

Natura ut plurimum in suis operibus recte fungitur suo munere, 290. Navigium aerum, seu quod in aere feratur, figmentum, 50.

Necessarium duplex, 289.

Negandi particula si per se transponatur, propositiones immutat, 306.

Negatio quid, 269, 301. Quomodo fiat, *ibid.*, et 304.

Nigri proprium, 205.

Nomen quid, 255. Nomina sunt ἀπὸ συνθήκην, hoc est, ex institutio et compositione, 255, 256. Nominis parte

significationis expertes sunt, 257. Nomen est sive tempore, 258. Nomina a verbis quo differant, *ibid.* Nomina quæ a Logicis dicantur, *ibid.*

De nullo (κατ' οὐδένος) quid sit, 318.

O

Œconomicus quis, 60.

De omni (κατὰ παντός) quid dicatur, 318. To *omnis* non ipsum universale, sed quod universaliter significat, quomodo accipiendum, 281.

Opposita quid et quot modis dicantur, 238.

Oratio quid, 267. Orationis quinque species, *ibid.* Oratio enuntiativa quæ, 269. Orationis enuntiativæ species, *ibid.* Oratio et dictio differunt.

P

Pallor ob metum quomodo fiat, 206.

Paralogismi omnes ad ignoracionem elenchi reducuntur, 385. Quare sophistici elenchi vocentur, 388.

Παρθένου etymologia, 73.

Paronyma unde dicta, 70. Quid sint, 72. Paronymorum quatuor requisita, 72, 73. Quo differant a vocabulis ab uno, 74.

Partes similes et dissimiles (μέρη ὁμοιομερῆ καὶ ἀνομοιομερῆ) quæ, 20.

Particularia mutationi sunt obnoxia, 123.

Passibilis qualitas et passio differunt, 204. Utraque etiam in inanimatis spectantur, *ibid.* Passibilis qualitas inanimatorum triplex, *ibid.* Passibiles qualitates inanimatis vel quoad animam vel quoad corpus cognoscuntur, 205.

Passiones quæ, 206. Passiones et inanimatorum et animatorum sunt, 207. Passiones animatorum sunt vel quoad animam vel quoad corpus, 206.

Pater major est filio, causa naturæ, 389.

Pati quid, 126, 227. Pati aliud perfectivum, aliud corruptivum, 229, 230.

Peripatetici unde dicti, 54.

Per se et primo differunt, 115.

Philosophiæ sex definitiones, 43, 44.

Philosophica meditatio mortis, 44, 45. Philosophica similitudo cum Deo quanta in hominem potest cadere, 46. Philosophia ars artium, et scientia scientiarum, 47. Philosophus divisio, 56. Philosophiæ contemplativæ subdivisio, *ibid.* Philosophiæ contemplativæ partium objecta et ordo, 57, 58. Philosophiæ practicæ subdivisio, 60. Philosophica perfectio animæ, 61.

Philosophus quis, 47. Philosophus activæ quis, 61.

Physiologia quid et circa quæ, 62.

Potentia quid, 203.

Posterius quinque modis dicitur, 139.

Prædicamentum (κατηγορία) cur sic dictum, 130, 135. Prædicamentorum definitio, 134. Prædicamentorum investigatio et ordo, 133, 138. Prædicamenta omnia sunt simplicia, 134. A quinque vocibus seu prædicabilibus differunt, 135.

Prædicatio equaliter et inæqualiter se habens ad subiectum, 142. Prædicatio de subiecto quæ, 143. Prædicatio in subiecto quæ, 144.

Prædicatus terminus quis, 270.

Prius natura quid, 25. Prius quinque modis dicitur, 157.

Privationis significata, 245. Privatio proprie quando dicatur, 246. Privatio hæc ipsius potentialis est, *ibid.* Privatio non est mali, sed boni, *ibid.* Privatio quomodo judicanda, 247.

Propositio unde data, 270. Propositio quid, *ibid.* Propositio ex subiecto et prædicato una, 272. Propositiones plures, 273. Propositiones indefinitæ, 270. Definitæ, *ibid.* Universales ut universaliter acceptæ, 281. Universales ut particulares, 282. Particulares a singularibus differunt, *ibid.* Propositiones contrariæ quæ et cur ita dictæ, 283. Subcontrariæ, 285. Subalternæ, *ibid.* Contradictorie oppositæ, 198. Quæ verum et falsum semper dividunt, 287. Propositiones cum modis, quæ vulgo (modales) vocant, 304. Propositio syllogismi simplicis major, 319. Minor, *ibid.* Major et minor in syllogismis compositis, *ibid.* Propositio in syllogismo quæ melior, quæ deterior, 319, 420. Deteriorem propositionem sequitur conclusio, *ibid.* Ex duabus propositionibus particularibus vel negantibus, nunquam syllogismus fit, 321, 322. Propositiones imprædefinitæ quibus æquipollent, 294, 295. Propositiones singulares in materia contingenti quoad futurum tempus indefinite se habent, 298. Propositio, quæstio, enuntiatio, instantia, conclusio habitudine tantum differunt, 273. Propositio privativa quæ et cur ita dicta, 393. Negativa de quibus dicatur, 394.

Proprium in definitionibus et descriptionibus differentia rationem obtinet, 16. Proprium etiam essentiæ adjunctum quovis accidente est præstantius, *ibid.* Proprium essentiale, aliud essentiæ adjunctum, 80. Propria in definitionibus assumuntur, 82. Proprium hominis duplex et quare, 82, 118. Proprium dicitur quatuor modis, 116, 117. Proprium Platonicum trifariam accipiunt, 120.

Q

Qualia quid, 209.

Quatuor modis accipiuntur, *ibid.*

Qualitas quid, 201. Qualitatis species, *ibid.* Qualitatis propria, primum, 210. Secundum, *ibid.* Tertium, 211.

Quando quid et quotuplex, 126.

Quantum continuum quid, 59, 186. Quanti continui species, 187. Quantum continuum aliud est in mansione et statu, aliud in motu, 60. Quantum discretum quid, 59, 186. Quotuplex, 186. Quantum discretum aliud est per se, aliud habet respectum ad aliud, 59. Quantum continuum et discretum etiam in toto mundo spectatur, 188. Quantum alia habent positionem partium ad se invicem, alia non habent, 189. Quanta definita quæ, 177. Quantum secundum accidens, 190. Quanti propria, primum et secundum, *ibid.* Tertium, 211.

R

Rarum quid, 209. Rarum et densum in aliis corporibus præter elementa positiones suos, 208.

Reductio secundæ et tertiæ figuræ ad primam, 361.

Regere scientia quid, 3.

Regni et philosophiæ cognatio et continentia, 2, 3.

Rubor ob pudorem unde oriatur, 206.

S

Scarabæi, 219.

Schesis quatuor modis dicitur, 88, 221.

Scientia quid, 32. Cur sic dicta, 33. Ex diavsa et mente generatur, 39. Differt ab arte, *ibid.* Non est particularium, 123.

Secta in philosophia quid et quotuplex, 52.

Sensus quid, 35.

Signa propositionum quatuor, 280. Semper subjectis junguntur, *ibid.* Absolute apud Græcos feminino genere preferuntur, 283. Si per se translocentur propositiones interdum evertunt, 307.

Simia revera non ridet, 117, 383.

Simul tribus modis dicitur, 160.

Situm esse quid, 126. Situm esse quotuplex, 127, 129.

Species duo significata, 87. Species quid logicis, 88. Species et genus e numero sunt eorum quæ ad aliquid dicuntur, 88, 89. Species specialissima quid, 89, 90. Species specialissima cognitione comprehendi non possunt, 98, 124. Species ἀντιδιαφορετικæ dicantur, 27.

Species (in) et individuis id quod natura prius est non spectatur, 26.

Stoici qui et unde dicti, 53.

Subiecti significatum duplex, 130. Subiectum ad prædicationem quid, *ibid.* In subiecto esse et de subiecto dici, 131, 132.

Subiectus terminus quis, 270.

Substantia quid, 136. Substantia prior est natura accidentibus, 138. Substantia et substantiæ differunt, 136. Substantia (ὀνεία) duo significat, 163. Substantiæ divisio prædicamentalis, *ibid.* Substantiæ primo et proprie et maxime utrum sint individua ad species, 168. Substantia propria, primum, 173. Secundum, 174. Tertium, 176. Quartum, 178. Quintum et sextum, 179.

Substantia, natura forma unum sunt patribus, 169. Syllogismus quid, 314. Alius simplex, alius compositus, 311. Syllogismi perfecti qui, 346. Imperfecti qui, 347. Syllogismus hypotheticus quis, 361. Hypotheticus primus, 362. Secundus, *ibid.* Uterque per continuationem, 364. Tertius per distantiam ex complexione negativa, *ibid.* Quartus ex disjunctivo, 365. Quintus et ipse ex disjunctivo, *ibid.* Sextus ex totis hypothesisibus, 367.

Synonyma (univoca) quid, 66.

Synonymon (univocum) dupliciter accipitur, 175.

T

Terminus propositionum quid, 317. Termini propositionum quanti esse possunt, *ibid.* Terminus cum in propositionibus transponitur, diversas figuras efficit, 329. Termini simplicis syllogismi tres, 328.

Thesis quid, 52.

Toto (in) quid, 317. Non in toto quid, 318.
Transposita affirmatio et negatio de quibus dicatur,
394. Cur ita dicatur, 302, 394.

U

Ubi quid et quotuplex, 126.
Unum uni est contrarium, 242.
Universalis eodem semper se modo habent, 127.

V

Verbum quid, 255. Verba sunt $\alpha\tau\tau\acute{\epsilon}\ \sigma\upsilon\upsilon\beta\acute{\iota}\chi\tau\upsilon$, id est ex
instituto et compositione, 255, 256. Non sunt natura,
ibid. Quid significant, 258. Verba quid vocent logici,
ibid. Verba per se nec verum nec falsum significant, 259.
Verborum primæ et secundæ et quædam tertiæ personæ.

cur verum vel falsum significant, 128, 129. Verba du-
plicem significationem important, 301.
Verum quid, 261.
Visio citra intervallum et distantiam operatur, 375.
Vita duplex, alia quidem naturalis, alia vero electi-
va, 44.
Voluntas quid et qualis animæ potentia, 34.
Voluptarii unde dicti, 53.
Vox articulata et inarticulata, 77. Articulata quæ,
255. Inarticulata quæ, *ibid.* Vox significationis experta, 77.
Vox significativa et prædicativa quid, *ibid.* Vocis prædi-
cative subdivisio, *ibid.* Quinque vocum ordo, 78, 79.
Quinque voces magis sunt rationales, quam prædicativæ,
135. Voces simplices neque verum dicunt, neque men-
tiuntur, 127, 259, 260. Voces natura sunt, 256. Vox
simplex, dictio, terminus, nomen et verbum subjecto
idem sunt, sed schesi differunt, 261.

INDEX ANALYTICUS

AD

NICEPHORI BLEMMIDÆ EPITOMEN PHYSICAM

(Hujus voluminis col. 1005-1319.)

Revocatur Lector ad numeros grandiores textui Latino insertos.

A

Actu esse quid, 39, 40, 45.
Actu esse duplex, 47. Actus esse et actus differunt, 45.
Æquinoctialis circulus quis, 287. Æquinoctiali circuli
medietas semper supra terram, 331. Æquinoctialis sub
polo fit et arcticus et horizon, 366.
Æquinoctium verum quando fiat, 350, 352. Autumn-
nale quando, 351, 352.
Aer quis et quomodo moveatur, 256. Aeris partes, 145.
Aeris pars terræ vicina, qualis, 144.
Æternitas quid, 270.
Æther quid et unde dictus, 281. Ætheris pars alia sin-
cera, alia minus sincera, 145.
Ætherii corporis locus, 144. Quæ non agunt, et non
aguntur, quæduplex, 27.
Anima quid, 38.
Animalia quomodo moveantur, 64, 54, 55, 64.
Anni pluviosi, ventosi, et equalidi, 191.
Antæci qui, 337, 338. Antæcorum communia et diversa
364.
Antiperistasis quid, 170.
Antipodus qui, 337, 338. Ad antipodes nobis omnia in-
versa sunt, 362, 1.
Aqua figuræ orbicularis est, 334.
Aquarum causæ quæ in terram decidunt, et ex terra
redduntur, 175.
Aquarum differentia, 179.
Aqua supra firmamentum infinita multitudinis, 187,
275.
Arctici et Antaretici circuli qui, 347. Mutantur pro loco-
rum variatione, 287, 348.
Argestes qualis ventus, et quibus aliis nominibus vo-
catur, 194.
Aspirationes ex terra quid, 190, 200.
Augmentatio naturalis quomodo fiat, 56, 88. Quomodo
mathematica, 56.
Augmentatio et alteratio differunt, 89.
Auri generatio, 254.

B

Boreas quis ventus, et quomodo vocetur, 195.
Britannorum nox quanta et qualis tempore solstitii æs-
tivi, 364.

C

Cæcias ventus, 195.
Calefacta prius et celerius et vehementius refrigeran-
tur, 173.

Canopus stella, 340.
Capra quid vocetur, 148.
Causa est in iis quæ sunt alienius gratia, 29, et quæ
secundum naturam sunt, 30. Est et in brutis operacioni-
bus. *Ibid.*, 15, est æquivocum, 31, 15.
Catægis, 199.
Causa et principium differunt, 3, 24.
Causa multis modis dicitur, 3.
Causæ proprie, quæ, 4.
Causarum divisiones variæ, 24.
Causa cujusque rei emprema, id est præcipua, inqui-
renda, 27. Causæ ita assignandæ ut effectis conveniant, 29,
quædam sibi invicem suæ causæ, 29. Causæ per accidens
quæ, 29.
Causæ plures, quin et omnes in eodem effecto consi-
derantur, 28.
Cecadas apud Lacedæmonios quid, 119.
Centrum, circuli et principium et finis et medium, 66.
Circulus omnium planarum figurarum prima, 267.
Circulorum ratio ad propriam diametrum, 296, 344.
Circuli tropici cur ita dicti, 287. Ubique idem sunt, et
æquinoctialis, *ibid.*, 16.
Clepsydra qui veteribus, 369.
Clima sub æquatore quale, 347, 362.
Climatum enumeratio, 363.
Climata in quibus dies bimestris, trimestris, et major
efficitur, 365.
Cælum Græcis $\sigma\upsilon\upsilon\alpha\upsilon\delta\epsilon$, ejus Græcæ appellationis ety-
mologia proponitur, 258.
Cælum generatum, id est, conditum est, 63. Cælum
primum omnes creaturas sensibiles et intelligibiles con-
tinet, 258.
Cælum primum non est firmamentum, 259. Cælum an
sit corpus quintum, 260, 361. Cælum stelliferum nulli
pro sphaera inerrante habuerunt, 261.
Cælum primum stellis carens non est simplex, 262.
Cælum est compositum, compositione scilicet meliore,
268. In cælo ignis prædominatur, 260, 263, 277. Cæli fi-
gura rotunda, 267.
Cæli partes, 269. Cælum Peripateticis ingenitum et in-
corruptibile, 269.
Cælum ex Platonis sententia ortum est, 270. Cælum
primum et stellarum experta quale, 375. Quomodo in-
ventum, 378.
Color puniceus et purpureus quomodo fiat, 231.
Coma seu crinis stellarum qui apparet circa stellas
non inest ipsis stellis, 156.
Coma seu crinis alias movetur simul cum stellis, alias
non movetur simul, 156.

Cometæ homonymia, 155.
 Cometarum constitutio, 157.
 Cur non ita multi cometæ, nec ita crebro, et potius extra tropicos quam intra tropicos existant, 157.
 Concretum et rigidum quid dicatur, 132.
 Contiogens, triplex, 30.
 Contraria prima et suprema forma et privatio, 7.
 Contraria vel ambo sunt species, vel alterum ab altero cadit longissime, 9. Quæ contraria sint sub eodem genere, 10. Contrarietas principalis quæ, 127. Contrarietates sub lacum venientes quæ, 128. Contraria contrariis insunt, 130. Quodammodo magis contraria sunt ignis et aqua, quodammodo ignis et terra, 137.
 Coronæ seu aræ generalio, 238. Corona quando et quanta appareat, 235. Quid significet, *ibid.* Circa solem rarius concrevit, 236. Quare coloribus non variet, ut Iris, 246. Sæpe integer circulus appareat, 247.
 Corporum affectiones septem, 268. Quomodo sese habent in corporibus rotundis et non rotundis, *ibid.*
 Corruptio quid, 59, 81.
 Corruptio nec motus nec quies est, 82.
 Crinita stella quid, 155.

D

Deus opus suum non in nihilum, sed in melius est mutaturus, 272.
 Deus omnis creaturæ causa est efficiens, 34. Omnis motus suprema causa, 106. Primus et verus artifex conditor, 102.
 Dies brevissimus, 349. Maximus, 351, 352.
 Dierum et noctium incrementa non sunt æquali accessione, 352.
 Dierum et noctium inæqualitatis causa, 362.
 Diminutio naturalis quomodo fiat, 88.
 Divinum numen, interminatum, 259. Et partium opera, s. infinitum, 43. Non dicitur naturaliter quiescere, 48. Est ipsum ens seu esse, *ibid.* Vacat omni materiæ, *ibid.*

E

Ecuephias ventus quid, 213, 214.
 Elementa et simplicia corpora cur ita vocentur, 127.
 Elementa quibus qualitatibus informantur, 133. Elementa quomodo ex se invicem generentur, 133. Elementa quomodo contraria, 134. Elementa quatuor, 136. Elementorum contrarietas et cognatio, 136. Elementorum pondera, 137. Elementorum et principiorum differentia, 139, quatuor elementa prima et sincera non dantur, sed tantum mente percipiuntur, 140. Et per se nascuntur sunt, 141. In propriis locis aut subsistunt aut circulariter moventur, 264. Elementis rectus motus inest, cum adhuc generantur, 263. Elementaris ignis cur succensio seu fomes vocetur.
 Entelechia quid significet, et unde dicta sit, 37.
 Ens et non ens simpliciter dicitur, 17. Entium conjugationes decem secundum Pythagoram, 86.
 Exemplaris causa, 25.
 Exhalatio duplex, 146, 190.

F

Fax meteorum quid, 148.
 Faces sæpe ex nubibus excidere videntur, 22.
 Firmamentum ejusdem cum sole est naturæ, 187, 281. Cur ita dictum, 276. Quomodo moventur, 282, 377 et 378. Firmamenti ambitus, 293. Diameter, *ibid.* 5. Intervellum a firmamento ad succensionem est maximum, 377.
 Flamma quid, 205. Flamma ardens, 147.
 Flammæ color alias per fumum diversus appareat, 221.
 Fluviorum differentia, 177.
 Fontes et scaturigines differunt, 176. Fontes aut ex mari principium habeant, 177.
 Forma, essentia quædam, 10. Non est accidens, tamen in subjecto esse dicitur, 10. Non est proprie substantia, ut deque materia, n. Sed magis essentialia, quam essentialia, n. Forma secundum quid magis essentia quam materia, 12.
 Forma seu species perfecta qualibet et ens est et non ens, 18. Forma continet materiam, ut cujus extremitas et finis sit, 85. Forma secundum alios secunda et minus substantia, secundum alios primo et proprie substantia dicitur, 135. Formæ encopia, *ibid.*
 Fortuna est causa efficiens per accidens, 29, 20 in iis

quæ secundum electionem sunt, 30. Bona fortuna, *ibid.* Mala fortuna, 24. Fortuna, iugense εὐτυχία, 31. Fortunatum esse in quibus reperitur, *ibid.* Fortunati lapides Protarcho, *ibid.*
 Fossilia quæ dicantur, 253.
 Fovea meteorum, quid, 222.
 Frustra quid et quotuplex, 32.
 Fulgur quid vocetur, 212. Fit post tonitru, *ibid.*
 Fulminum species, *ibid.* Fulmen quomodo fiat, 217.
 Fulmen arges cur ita vocetur, *ibid.* Fulmiva quæ helicis et scepli dicuntur, 218.
 Fumus Græce καπνός, qui etiam simpliciter exhalatio dicitur, 146.

G

Generatio quid, 57, 80. Generatio duplex, 58. Generatio et corruptio non sunt proprie motus, sed tantum mutationes, 76, 81. Per contradictionem dicuntur, 80. Generatio non est quies, 82. Generatio simpliciter et alteratio quid differant, 257.
 Genimen et opificium quid differant, 275.
 Grando quid et quomodo fiat, 170, 171.
 Grandinum differentia, 172.

H

Habitationum differentia, 359. Periscia, *ibid.* Amphiscia, *ibid.* Heteroscia, *ibid.*
 Hiatus meteorum quid vocetur, 222.
 Horarum anni quaternio, 346, 329.
 Horizon circulus quis, 288.
 Humidum quid, 129. Humidi homonymia, 131. Simpliciter humidum quid, 132. Humectum quid, 131.

I

Ignis elementaris etiam succensio vocatur, 138, 377.
 Ignis elementaris et usualis noster differunt, 138, 144.
 Ignis qui excernitur, quomodo moveatur, 151. Ignis perfecti motus circularis est, 263, 265.
 Ignem et album cum trans nigrum aut in nigro videtur, multas exhibet colorum differentias, 221.
 Imber quomodo fiat, 163, 165. Imber et ros differunt, 167. Imbris differentia, 169.
 Infiniti quinque significati, 148. Infinitum quibus rebus inest potestate cognoscitur, 121. Infinitum actu non est in mundo, 124.
 Intermedium contrarii rationem obtinet ad utrumque extremorum, 77.
 Iridis causa, 238. Iris quomodo fiat, *ibid.* 240. Iridis prima circumferentia, 240, n. Secunda, *ibid.* Tertia, 241. Iridis circumferentiarum quantitas et ordo, 241. Iridis color flavus unde, 242. Dux sæpe a sole fiunt Irides 243. Secunda iris quomodo fiat, 245. Iris quando appareat, 248. Iris ex luna quæ et qualis, 243.

L

Labyrinthus cur infinitus, 119.
 Lac meteorum quid, 160, 3.
 Lacteus circulus quomodo fiat, 158. Maximus et obliquus est circulus, 159.
 Lacunæ seu paludes quæ dicantur, 180.
 Lælaps ventus quid, 200.
 Latio quid et quotuplex, 53. Primus est et maxime proprius omnium motuum, 54, 55. Latio in obliquum, est motus mistus, 152. Latio circularis, sola perfecta, 266.
 Loci definitio, 107. Locus est veluti vas quod transferri non potest, 107. Locus propinquus, 108, 112, 3. Loci alia definitio, 108.
 Locus duplex, ad naturam pertinens et ex accidente, 109. Locus inseparabilis quis, 110. Locus separabilis, quis, 111. Locus latiore significatione quis dicatur, n. Quæ secundum locum moventur, quodammodo sunt in loco, quodammodo non sunt in loco, 111.
 Lumen visorum cum externo lumine multum familiaritatis habet, 231.
 Luna Græcis αἰθήρα est, cujus etymologia traditur, 314, 391. Lunæ corpus quale sit, 286, 312, 376, 391. Luna in umbram terræ incidens eclipsin patitur, 325. Lunæ eclipsis totalis, 323. Partialis, *ibid.* Lunaris eclipses perisymata, 326, 395. Lunæ conjunctio, 318. Genitura, *ibid.* Ortus, *ibid.* Lunæ periodus, 318. Luna quomodo illuminet, 312. Lunæ maxime proprium, 313. Lunæ apparitiones, 313, 316, 319, 392.

Lunaris incrementi et decrementi modi, 3150. Non una semper eademque pars lune illuminatur, 314, 392. Lunæ mensis brevissima, 321. Longissima, *ibid.* 42. Lunæ umbra, quanta, 363. Luna non sola tantum, sed et terra minor, et quot vicinis, 365.

M

Madens quid dicatur, 131.
Mare cur non sit effluviu, 160. Non est principii expertus, 182. Cur non fiat majus per flumina ingredientia, 164. Nec minus propter exhalationes ascendentes, *ibid.* Cur neque dulcius, neque amarius fiat, 185.
Maris locus, simpliciter aquæ lacus est, 183. Salsedinis et amaritudinis causæ, 183.
Materia quid, 7. Materia subijcitur formæ, non opponitur, 8. Materia secundum quid magis est substantia quam forma, 12. Materia per accidens dicitur non ens, 17. Materia per se ens, *ibid.* Materia quomodo cognoscatur, 18. Materiam Plato magnum et parvum appellavit, 19. Materia, quale corpus, 20. Materia in hoc suum habet esse, quod potentia est, 20. Materia quomodo generationi subjecta, et quomodo unum subjecta, 21. Materia quomodo alterationis experta, 22. Materia separatim non existit, 81.
Mensuræ quatuor, 115.
Meus oculus animæ, 373.
Mentes quomodo corporatæ et materialæ, ac versus corporis et materiæ expertes, 238.
Mercurii nomina et motus, 286, 390.
Meridiani circuli quid, 339.
Μεταβολή, quid et unde dicta et in quibus consideretur, 76.
Metallica quæ et quotuplicia, 254.
Motus etiam perfectus actus, 36.
Motus definitio, 37.
Motus qualis entelechia, 38.
Motus est actus imperfectus, *ibid.* Motus est passivus quidam actus ejus quod potentia est, 39. Motus non in eo quod movet, sed quod movetur, est, 42.
Motus idem et ut actio et ut passio est, 44. Motus categoria, *ibid.* Motus in quatuor categoriis consideratur, 53. Motus est æquivocum, 54. Motus secundum locum omnium mortuum primus est, 54, et generationis et corruptionis motus localis prior est, 57, et quali generatione, *ibid.* Motus localis triplex, 53. Motus ex oppositis finit in opposita, 59. Motus continuus quid, 60. Finit et principium in motu divisionis sunt experta, *ibid.* Motus super recta linea nullus infinitus, 62, 63. Motus continui qui, 62. Motus deinceps qui, 62. Motus animalis, inæquabilis, 64. Motus qui comparari possunt, 66, 67. Motus genere differentes, 66. Motus specie differentes, 67. Motus numero differentes, 67. Quilibet motus et quietem et motum habet oppositum, 68. Quilibet motui quoad numerum uni et quies motum præcedens, et quies motum sequens repugnat, 68. Motus contrarii qui, 69. Motus locales tres sunt proprie simplices, 69. Motus naturalis corporis simplices est simplex, 70. Motus ex ortibus et occasibus non sunt contrarii, 70. Motus retilineus quatenus circulari non sit contrarius, 70, et quatenus sit eidem contrarius, *ibid.* 71. Motus et motibus et quietibus adversantur, et rursus ipsæ quietes ratione contrariorum locorum, qualitatum et quantitatum sibi contrariantur, 72. Motus alio modo motui, et alio modo quieti opponitur, 72. Motuum principia, Deus, anima, et natura, 106. Motus secundum locum qualis, 111. Motus duplex, 115. Motus circularis omnibus localibus prior, 58. Solus continuus esse potest, 59. Infinitus esse potest, 64. Recto comparari non potest, 66. Motus circularis est æquabilis, 64, 65. Quæ moventur super recta linea, inæqualiter moventur, 64.
Motum esse quid, 61.
Mundus quid, 368, 370.
Mutatio quoad tenens et simpliciter quid, 78. Mutatio latius patet, quam motus, *ibid.* Mutationes per accidens, generationes et corruptiones quædam sunt, 83. Mutatio in meliora, generatio: mutatio in deteriora, corruptio dicitur in omnibus prædicamentis, 84.
Mutatione (α) vacuitas, ἀμεταβολεία, quid, 83.

N

Natura secundum Platonem magis organica, quam efficiens causa, 4, 58, 102.
Naturalibus (in) forma et finis idem sunt, 28.
Natura formæ causa omnia antecedentia molitur, 28.
Naturæ debilitas, 91, 102. Naturæ causa est Deus, 92.

Natura secundum rationem agit, *ibid.*
Natura secundum naturam differunt, 95.
Natura (quare) non nunquam aberret, 96. Præter naturam et supra naturam differunt, *ibid.*
Natura utrum materia an forma, an compositum, an ipsa naturalis rei productio, 98. Naturæ nomen, quod Græcis est φύσις, et notio differunt, 99. Naturæ et artis statuarie analogia, 99, 100.
Nebula quid, 160, 168. Sereñitatis potius, quam pluvie indicium, 164. Quomodo fiat, 168.
Nervi oculorum cavi sunt et canaliculati, 228.
Niphelos (ningor), quid, 169.
Nix quid et quomodo fiat, *ibid.*
Nubes quid, 168. Nubium densitas inæqualis, 212.
Numerus duplex, *ibid.* Quod numeratur, illidem duplex, 113.
Nunc quid et quotuplex, 116.
Nutritio et augmentatio quando simul, quando nutritio tantum, et quando nutritio et diminutio simul fiat in corpore vegetabili, 90.
Nychthemera omnia accurate loquendo non sunt æqualia, et quare, 355.

O

Oculorum spiritus lucidus et clarus, 228.
Optica theoremata, 240-244, 252, 304.

P

Paralleli circuli quinque, 387.
Paraboli quomodo ei ubi, et quando fiant, 252.
Pater filii causa efficiens in naturali generatione, 93. In divina generatione non est Pater filii causa efficiens, sed pura essentialis, *ibid.*
Pericci qui, 336.
Periccorum inter se communia et diversa, 360.
Pluvia quid, 165, 169.
Poli quid, 284.
Polaris stella quatenus mobilis, quatenus immobilis, *ibid.* Sub polo boreo habitantibus dies major quam septimestris, 367.
Potestate (τὸ) quid, 26, 39, 45, 274.
Potestate (τὸ) duplex, 46.
Potentia (τὸ) et potentia differunt, 43.
Præter terrestres, 200.
Præter igneus, 217.
Principium nullis modis dicitur, 3. Principii alia significata, 5, 6.
Principium animalis est cor, 5.
Principium temporis est nunc, *ibid.*
Principium motus, cinema, *ibid.*
Principium cujusque continui duplex, *ibid.*
Principium et causa corporum naturalium, 6.
Principia tria, 7, 16.
Privatio est principium per accidens, 8. Duplex est, logica et physica, *ibid.*
Privatio et forma contrariorum oppositione pugnant, 9. Privatio simpliciter mutationis principium et causa per se, 12. Privationis ignorantia generationem et corruptionem tollit rerum naturalium, 16.
Privatio est per se non ens, 17. Eos per accidens, *ibid.*
Præna quando, quomodo et ubi fiat, 166. Præna quid, 168. Præna et nix differunt, *ibid.*
Psecus quid, 165.
Puteorum usus, 180.

Q

Quantitatis et divisionis expertia quæ, 116.
Quies quid, 9, 48, 60. Quies non est statio, 68. Quietes sibi invicem ut extrema opponuntur, 72.
Quiescere proprie quid dicatur, 48.

R

Remigatio, 213.
Ros quid, 169. Quo modo et quando fiat, 166. Ros semicongelatus, drosopachne, 169.

S

Scaturigines ex montibus profluant, 176.
Secretio concretione melior, 86.
Sensus in sentientibus quomodo, 42.
Sensibilem quædam videri, quædam tangi nequeunt, 127.
Siccum quid, 130. Sicci homonymia, 132. Simpliciter siccum quid, *ibid.*
Signa quid, 283, 393. Signorum nomina et characteres, 292. Singula signa quando sol attingat, *ibid.*
Signorum in triginta partes divisio, et unius tricesimæ partis in sexaginta minuta prima subdivisio, et unius minuti primi in alia sexaginta secunda minuta

ulterior divisio et sic deinceps, 293. Signa non sunt unius et ejusdem temperamenti, 297. Semper sex signa supra horizontem sunt, 330.

Situs duplex, 108, 112. Situs ejus quod movetur quid, 111. Situs etiam in corporis ratione ordinis intelligitur, 112.

Sol qualis stella, 376. Contrariarum passionum suo motu causa est, 163. Quomodo moveatur, 289. Terra major et quidem plus quam centies sexagesies sexies, 303. Oriens et occidens cur major videatur, 307. Alias alios colores habet, et quare, 308. Ubi sol altior, ibi luna terræ vicinior, 320. Duplici suo motu dies et noctes, et horas anni efficit, 343. Quarta zodiaci æquales partes æquali tempore non percurrit, 334. Quibus in signis diutius moretur, 355. Plus septemdecim vicibus distat a luna, quam ipsa distat a terra, 313, 376.

Solis defectus quomodo fiat, 304, 303.

Solis defectus totalis quando fiat, 305. Particularis, 306. Qualis defectus solis fuerit tempore passionis Christi, *ibid.*

Solis magnitudo quomodo inventa, 307.

Solis paralleli circuli quomodo se habeant, 346. Secundum inclinationem mundi mutantur, 348.

Solari circulus quis, 289, 379. Ad zodiacum est excentricus, 354. Qui circa solare lumen occupantur diutius, cur et quomodo visu lædantur, 232.

Specula nubium qualia, 227, 239, 240.

Spectrorum in celo apparentium divisio, 129, 225.

Sphæra omnium figurarum solidarum prima 267,

Sphære planetarum et secundum et supra naturam moventur, 70. Sphære errantes quales, 281. Quomodo moveantur, 283. Sphære septem erraticarum stellarum, 284. Earundem ordo et motus periodicus, 286. Sphære planetarum eccentricæ, 320. Sphærarum quæ prime sphære contrario motu feruntur quæ sit perfectio, 296. Sphæra aplanæ seu inerrans quæ, 281.

Squalor quid, 204.

Squalidis annis pluviosi succedunt, 164.

Stagna quid, 180. Stagnorum seu lacuum differentia, 181. Stagnum seu lacus sub monte Caucasio, 182.

Statio est actus, 68.

Stella barbata quid, 135.

Stellæ prosilientes, 148, 149, 151. Stellæ omnes densæ sunt et splendide, 281. Habent figuram sphericam, 282. Circa suum centrum et axem ex Platonis sententia convertuntur, 282.

Stellarum divisio, 376.

Stellæ inerrantes tribus motibus moventur, 283. Similiter et erraticæ, 284, 378. Stellæ erraticæ, cur ita dictæ, 283, 378. Non sunt fixæ in firmamento, 377. Non moventur inordinate, 289. Flexuose et tortuose moventur, *ibid.* Solarem circulum permutant, 290. Sublimiter deprimuntur, humiliter deprimuntur: humiliter attolluntur, sublimiter attolluntur, *ibid.* Quinque figuratibus ad se invicem figurantur, *ibid.* Ad quodvis a sole intervallum recedant, exceptis Venere et Mercurio, 292. Conjunctionem cum sole faciunt diversis temporibus, *ibid.* Erraticarum stellarum domus, 297. Exaltationes et dejectiones, et adversitates, 297, 299. Erraticarum stellarum ordo et motus periodicus, 285, 390.

Stellæ orientes et occidentes cur puniceæ appareant, 221.

Strobilus ventus, quis, 200.

Subsolanus quibus aliis nominibus vocetur, 194.

Substantiæ nihil esse contrarium quomodo intelligendum, 11.

Substantiæ intentionis et remissionis ratione dicitur, 11.

Succensio quid, 144, 147, 371. Succensionis divisio, 145.

Syenes incolæ qualem umbram habeant tempore solstitii æstivi, 308.

T

Tactus primus omnium sensuum, 118.

Tangere se invicem quæ dicantur, 127.

Tempus quid, 112, 113. Tempus non tantum motuum, sed et quietum mensura est, 114. Tempus quare numerus, 115. Temporis divisio, 116. Tempus præsens quid, *ibid.* Temporis partes primario æternitatis sunt, 370.

Terra centri rationem obtinet ad firmamentum, 329, 330, 333. Etiam ad solare sphæram, 334. Sed non etiam ad lunæ sphæram, 332. Orbicularis figuræ est, 333. Ejus quinque sunt partes, quas zonas vocant, 335. Eiusdem ambitus quantus, 330, 341. Diameter quanta, *ibid.*

Terræ motus quomodo fiat, 201. Et quando, 202, 203. Fiunt et squalidis et pluviosis temporibus, 204. Terræ motus tremulus, 205. Terræ motus pulsæ et palpitationi similis, *ibid.* Terræ motuum plures species, 207. Terræ motibus analogæ etiam in mari sunt, 208.

Thule (in) dies maximus est mensuris, 364. Et tropicus æstivus cum arctico coincidit, 366.

Thyella quid, 199.

Tonitru quid, 211. Tonitruorum soni varii et dispares, 212.

U

Umbra calathoides, cylindroides, canoides; umbra terre conoides seu turbinata est, 303. Umbra terræ cum sole semper circumit, 360. Corporum a sole illuminatorum umbrae cum umbra terræ circumaguntur, *ibid.*

Unum idemque contrariorum causa est, 12.

Unum idemque et ens et non ens dicitur diverso respectu, 18.

V

Vacuum quid et quotuplex, 367, 368, 371.

Vacuum in mundo non est, 368.

Vapor quid, 147, 164. Vaporis duplex locus, 163. Non evolat sursum nisi celo sereno existente, 166.

Veneris nomina et motus, 285, 390.

Ventorum materia, 193.

Venti sunt ibi minimi, ubi flares incipiunt, 193. Ventorum motus obliquus est, 194.

Venti duodecim, 194.

Venti qui sereni, 193. Humidi, sicci nivales, æstuosi, fulgura afferentes, grandinosi, ænephici seu procellosi, 196. Sibi mutuo offlantes, 197. Orientales, 198. Occidentales, *ibid.* Septentrionales, *ibid.* Meridionales, *ibid.* Apogei, encolpæ, lyphnici, ænephici, aequales, rectos flatus habentes, reflexis præditi flatibus, eleasi seu universarii, oruthici seu avarii, 199. Eorum quæ videntur in celo et alias etiam, alia secundum subsistentiam, alia tantum speciem sunt, 232. Quod videtur, etiamsi sit splendidum, tamen diversi coloris apparitionem exhibere potest, 235.

Virtutes et extremis, et extrema sibi invicem contrariantur, 72.

Visio quomodo fiat, 226, 227. Visio quibus rebus opus habeat ut perficiatur, 232.

Visus lumen opus habet etiam externo lumine, 228. Visus operatur per corradiationem seu collucentiam, 232.

Vortex, Græce τὸν, quid, 114, 216. Vorticis effecta 216.

Z

Zodiacus circulus quis, et cur ita dicitur, 288, 392. Dividitur in tres circulos, 388. Parillos secat inæqualiter, 353.

Zonæ terræ quinque, 335. Zonarum temperatarum divisio, 336. Zonarum circumferentia etiam in firmamento supputatur, 294.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

GEORGIUS CYPRIUS CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA.

Notitia ex Leone Allatio de Georgiis. 9
Georgii seu Gregorii Cyprii, Patriarchæ CP, Vita, quæ ex codice Lugduno Batavensi nunc primum Græce in lucem prodit cum Latina interpretatione et notis; accedunt Dissertationes duæ historicæ et dogmaticæ, cum epistola ejusdem Cyprii, ad amicum, et Moschamperis, exchartophylactis, ad ipsum, quæ Byzantina Georgii Pachymeris Historia illustratur; auctore Fr. Jo. Franc. Bern. M. De Rubis, ordinis Prædicatorum. 17
Ad lectorem. 17

Gregorii Cyprii particularis historię sermo res suas continens. 19

Notæ historicæ, chronologicæ et criticæ in superiorem Georgii seu Gregorii Cyprii Vitam. 31

Dissertatio prima historica, et dogmatica de præcipuis Georgii seu Gregorii Cyprii gestis: deque Processione Spiritus sancti a Patre et a Filio, seu per Filium 47

CAP. I. — Nonnullorum patriarcharum nobilita, qui Gregorio Cyprio præcesserunt. Annus expenditur quo Arsenius iterum patriarcha, depositus est, itemque annus quo dignitatem sumpsit, et abdicavit Germanus; Possidius Bandurius et Cuperus emendati. Annus etiam evecti ad sedem patriarchalem Josephi Galesiotæ. Arsenianorum et Josephitarum factiones. 47

CAP. II. — Georgius Cyprius ordinatus lector a Josepho patriarcha, ascriptusque clero palatino, titulo proto-apostolarii. Unionem utriusque Ecclesie, Latine et Græcæ, constituendam curat Michael Palæologus imperator. Germanus controversie status de Processione Spiritus sancti a Patre, et a Filio, seu per Filium. Notæ controversiæ tempora. Imperatori operam suam cum aliis præstat Cyprius contra Josephum patriarcham et Joannem Beccum chartophylactem. 56

CAP. III. — Joannes Beccus, diligenter expensis Patrum testimonia, mutat sententiam, pugnatque pro catholico dogmate: nonnullorum Patrum testimonia. Iuxta conventionem quadam, Josephus patriarcha tantisper secedit in monasterium. Missi ad concilium Lugduense legati: Petavius emendatur. Ecclesiarum unio constituitur. Decretum fidel exponitur. 67

CAP. IV. — Josephus patriarcha sedem abdicat, eligiturque Joannes Beccus. Plura ab ipso edita scripta pro catholico dogmate, eidem rectam adhuc proficente, aut simulante Gregorio Cyprio. Fidem et obedientiam Romano Pontifici emisso juramento profiterentur Michael imperator, et Andronicus collega, et Beccus patriarcha. Accusationes in Beccum delatæ, eique jus statoris ereptum ab imperatore. Nuntii Pontificii agunt pro voce, Filioque adjicienda ad Symbolum. 71

CAP. V. — Beccus patriarcha secedit in monasterium, ac paulo post in ædes patriarchales revertitur. Subdolis conficitur libellus, Romano pontifici offerendus. Scripta reponit Beccus, summa quorum affertur, ac illustratur; agiturque de Hoptotheca Andronici Camateri Genuinus unathematismorum sensus, quos publice in Ecclesia legendos instruxerat ipse Beccus. Mortem obit Michael imperator: ubi de anno emortuali agitur. Succedit An-

donicus, qui statutam Ecclesiarum pacem rumpit: ita rumpit secedit Beccus in monasterium. 73

CAP. VI. — Josephus Galesiota iterum patriarcha promovetur ab Andronico; ac Prusam exsul mittitur Beccus, rem etiam consentante Georgio Cyprio. Sermonem is Antirrheticum scribit contra Becci blasphemias, ut aiebat. Orationem Beccus reponit, quæ perperam inscripta videtur oratio secunda in Tomum Cyprii. Hujuscæ asserta cum Becci refutatione, nostrisque animadversionibus. Quid sit missio personarum, et in quo propria ejus ratio posita sit latiore sermone enucleatur. Locus expenditur homilia de Spiritu sancto sub Joannis Chrysostomi nomine. 87

CAP. VII. — Mortem obit Josephus patriarcha: cui sufficitur Georgius Cyprius, in professione monastica sacrae ordinationi præmissa vocatus Georgius. Synodus habita in Blacheris, et alia Adramytili in Mœsia Asiatica: Chronotaxis. Colloquium cum Becco, et sociis, Prusa revocatis, de Processione Spiritus sancti: quod illustratur animadversionibus. Beccus ipse in arcem Sancti Gregorii relegatus. 101

CAP. VIII. — Gregorio Cypri patriarchæ provincia imponitur, ut Joannis Damasceni testimonia exponat, et concibat in tomo, qui coram palamque in ecclesia legatur Graves in eo deprehensis difficultates. Ipsum refellit Beccus: Cypriusque rem agit novæ hæresos, quæ postea Palamitica dicta est. Tomum corrigere abnuit Cyprius; plures tamen scribit libellos apologeticos. Sancti Joannis Damasceni mens diligentius exponitur. Sancti Thomæ Aquinatis de Damasceno judicium. Itemque de Theodoro. Doctrinæ anacephaleosis contra Photii objectiones. 108

CAP. IX. — Gregorius Cyprius patriarcha secedit in monasterium. De abdicanda dignitate pertractat, dummodo testimonium de sua orthodoxia accipiat. Hæc de re epistola ab ipso scripta, nunc primum Græcæ et Latine edita: ejusdemque Notæ chronice. Pollicitatio, a Georgio Moschamperis facta datis litteris, quæ nunc primum Latine produnt. Sedem Cyprius patriarchalem dimittit, scripto libello abdicationis, quem multiplex ex capite reprehendit Pachymeres. Athanasius monachus e monte Cimo eligitur: mortem obit Gregorius. 125

Georgii Cyprii epistola ad amicum. 125

Moschamperis epistola. 129

CAP. X. — Errores Græcorum varii de processione Spiritus sancti simul colliguntur; ac primo, Spiritum sanctum per Filium non procedere ex Patre. Aiebant alii, in ejusdem Spiritus processione ex Patre instrumentale misterium præbere Filium. Præpositioni per, originis ordinem, ac omnem efficientiam quidam denegantes, procedere sanctum Spiritum per Filium, perinde esse affirmabant ac procedere cum Filio: Gabriel Severus refutatur. Efficientiam Gregorius Cyprius præpositioni restituens, cum referebat ad quandam Spiritus sancti æternam splendescentiam, a Deitate distinctam. Frequentior error est. Spiritum sanctum sumi pro largitione temporali donorum; et hanc esse ex Filio, et per Filium, sicuti a Patre ac ipso etiam Spiritu sancto. Acta nonnulla in Florentina synodo, ac decretum unionis. 132

Dissertatio secunda, historica et dogmatica, de additione vocis Filioque ad Symbolum: deque vane inde sumpta Græcorum scissionis prætextu. 143

CAP. I. — Joſephus Becei patriarchæ Conſtantinopolitani iudicium de additione vocis *Filioque*, expenditur contra Georgium Pachymerem. Huiusmodi additamenta vindicantur exemplo Symboli, quod apoftolorum dicitur, eratque in uſu in Occidentis et Orientis Eccleſiis. Itemque Symboli Conſtantinopolitani, quod eſt Nicænum ad ditionibus auctum, ab aliis Eccleſiis uſu receptum, non ab aliis. 145

CAP. II. — Tempore Damasi papæ, et ſynodi Conſtantinopolitanæ, Symbolo adjecta non fuit particula *Filioque*. Eam tamen paſſim docent, ac tuentur Eccleſiæ Patres, diuinitatem Spiritus ſancti vindicantes. Decretum ſynodi œcumenicæ Ephesiſiæ, quo novæ Symboli formulæ velantur. Vocis *Filioque* adjectioni, quæ poſtea facta eſt, non obſtat. Inſigne Cyrilli Alexandrini teſtimonium expenditur. Hæc pertinet adjectioni, vel omiſſio ad Eccleſiæ diſciplinam: ſynodi Chalcedonenſis acta. Peculiares aliquæ fidei confeſſiones inſtar Symboli editæ, et in ſynodis œcumenicis approbatæ. 156

CAP. III. — Fidem alteram, quæ ſcilicet rectæ fidei orthodoxæ aduerſatur, proferri, aut conſcribi velant ſynodus œcumenica Chalcedonenſis, et ſynodi poſteriores. Conſtantinopolitanum Symbolum poſt eandem ſynodum Chalcedonenſem paſſim vocari Nicænum conſuevit. Illud fecere Liturgiæ partem Eccleſiæ orthodoxæ Orientales. Regula fidei expenditur, quæ ſynodo Toletanæ iudicia reperitur. In concilio œcumenico particula *Filioque* addita non eſt ab Symbolo; ſed illam paſſim extra Symbolum adhibebant Patres. 168

CAP. IV. — Hiſpaniarum Eccleſiæ ſexto ſæculo additamentum ad Symbolum Conſtantinopolitanum recipiunt: ipſamque capere ceperunt inter Miſſarum ſolemnia. Id etiam ſæculo octavo ab Eccleſiis Gallicanis factum: cauſa et occaſio exhibetur, vindictaque afferuntur Paulini Aquileienſis. Definitio concilii Nicæni ſi œcumenici expenditur: ac Baronii aſſerta quedam refelluntur. Ab eodem Additamento alienam ſe præbet Eccleſia Romana: Colationis acta cum Leone III illuſtrantur. Imo neque Symbolum hæc ætate in eadem Romana Eccleſia aut cauebatur, aut legebatur in Liturgia. 176

CAP. V. — Sæculo nono, Photiano tempore, Symbolum voce *Filioque* non auxerat Romana Eccleſia: Photii fraudeſ et commenta. Altera ſæculi undecimi medietaſe, inuectique per Michaelem Cerularium ſchiſmate, interpolatum in eadem Eccleſia Romana Symbolum in uſu erat: ſchiſmatis vera cauſa. Incepto eodem ſæculo, Symbolum ipſa in Liturgia canere, aut recitare cepit. Au eodem tempore additamentum admiſerit, an antea, opinionem variam: quæ expenduntur. An demum Symbolum Conſtantinopolitanum, illudque interpolatum, adhibuerit nunquam in baptiſmatis adminiſtratione: Aquileienſis Eccleſiæ ritus exhibetur. 195

CAP. VI. — Vanus Græcorum ſchiſſionis ab Eccleſia Romana ex additamento vocis *Filioque* prætextus deſumptus. Objecta refutantur. 211

Index nominum et rerum præcipuarum quæ in Georgii Cyprii Vita, in notis et in diſſertationibus continentur. 221

In ſequentia Georgii Cyprii ſcripta apologetica Anſelmi Bandurii monitum. 227

Georgii Cyprii Expoſitio fidei. Accedit Joan. Chilia. Ephesi metropolitæ, epiſtola ad imperatorem. 233

Contra Marcum ex Iudæo Chriſtianum. 247

Apologia pro tomo ſuo, præuæ doctrinæ ſuſpecto. 254

Epiſtola ad Andronicum imp. 267

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI, 269

LAUDATIO SANCTI GEORGII. 299

Prologus. 299

CAP. I. — Sancti Georgii patria, parentes, oblatio ſui ultronea et prima coram tyranno tormenta. 301

CAP. II. — A ſupplicio rotæ et vivæ calcei ſoſſa illæſus exit ſanctus Georgius. 309

CAP. III. — Crepidis ignitis calceatus Georgius tyrannum redarguit. 315

CAP. IV. — Veneficia ſeparata, morti ſuſcitati. 327

CAP. V. — Extrema Georgii de idolis victoria: capitis ſupplicium toleratum. 333

Epilogus.

ORATIO LAUDATORIA IN ERP. D. MICHAHELEM PALEOLOGUM NOXUM CONSTANTINEM. 345

ORATIO LAUDATORIA IN IMPERATOREM D. ANDRONICUM PALEOLOGUM. 387

GEORGI CYPRII CURIA. 417

Georgii Cyprii Epiſtolarum Index. 421

EPISTOLA AD AMICUM (*Vide col. 125.*) 433

EPISTOLA AD ANDRONICUM IMP. (*Vide col. 267.*) 439

ENCOMIUM MARIS, ſive de univerſa aquæ natura. 433

PROVERBIORUM COLLECTIO. 445

ATHANASIUS CPOLITANUS PATRIARCHA.

Notitia ex Anſelmi Bandurii Imperio Orientali. Epiſtolarum ordo ex eod. Reg. 471

1. Epiſtola ad imperatorem, de epiſcopis, qui hic reperiuntur.

2. Epiſtola ad imperatorem, narrans frequentes incurſus maxime circa urbis muros et portas fieri; neque permittendum eſſe quempiam cum armis in urbem introire.

3. Epiſtola ad imperatorem; quod abjiciendi ſint qui nefaria agunt, nec differendum in futurum, maxime in circuitu Sanctæ Sophiæ.

4. Epiſtola ad imperatorem, de recta fidei doctrina.

5. Epiſtola ad eum, qui librum dono miſerat; cui poſtea remiſſus fuit.

6. Epiſtola ad imperatorem, de legitimo conubio.

7. Epiſtola, de congregandis in Choriæ monaſterium pontificibus, ut ad imperatorem communis utilitatis cauſa ſimul conveniant.

8. Epiſtola ad imperatorem de elemoſyna: conſilium rogat circa captivos.

9. Epiſtola ad imperatorem, de non mittendis per nuntios certis negotiis, ſed os ad os ſignificandis.

10. Epiſtola ad imperatorem, ut ſinguli epiſcopi ſuis ſedibus reſtituantur.

11. Epiſtola ad magnam directam, ut per injuriam ablata reſtituat.

12. Epiſtola ad imperatorem propter chryſobuliam: ubi de rebus temporalibus monaſteriorum adminiſtrandis.

13. Epiſtola ad imperatorem, ut ſinguli epiſcopi in ſuam Eccleſiam concedant.

14. Epiſtola ad imperatorem, ut juſtitia, temperantia et miſericordia immutabiles ſerventur.

15. Epiſtola ad imperatorem, ut ſinguli epiſcoporum ad ſuam Eccleſiam redeant, ut doceant populum ſuum.

16. Epiſtola, ne quis paſtor ovile deſerat.

17. Epiſtola ad imperatorem, ut epiſcopi, vel eponte vel inviti, redeant ad Eccleſiam ſuam.

18. Epiſtola ad imperatorem dominum Michaelem, ut inter ſexcentas curas de iis quæ in ſancto baptiſmate promiſimus, ſolliciti ſimus.

19. Epiſtola ad dominam Mariam imperatricem.

20. Epiſtola ad imperatorem, ut inſtituat liberos et ſubditos omnes ſecundum Dei beneplacita.

21. Epiſtola ad imperatorem de converſione ad Deum, et ut cognoſcat unusquisque privata ac publica, et de ſtrepitu facto.

22. Epiſtola ad imperatorem, ut adminiſtretur juſtitia, miſericordia et veritas.

23. Epiſtola ad imperatorem, ne bona facere differat.

24. Epiſtola ad imperatorem, de Duicidis Judæis, ut ex urbe diſcedant.

25. Ad imperatorem, quantam ſubditorum curam imperatores gerere debeant in principio ſanctorum jejuniorum. Indict. iv.

26. Ad imperatorem, de eadem re iterum. Indictione v.

27. Ad imperatorem de feſto Nativitatis Chriſti, rogans venerandum eum illi decretum, ne quis a vespere Sabbati et regie feſtivalitatis in balneum aut tabernam ad libandum intromittatur.

28. Ad imperatorem, invitans ipſum ad Dormitionem intemeratæ et Deiparæ Dominiæ.

29. Ad imperatorem, excitans eum ad miſericordiam.

30. Quod ii qui cum imperatore in catechumencis conveniunt, non ad præces, ſed ad voluptatem reſpiciant.

31. Ad imperatorem, cur non jubeat paſtores ſingulos ad gregem ſuum pergere.

32. Epiſtola ad imperatorem, ne per diſtationem illa minima delicta, quæ referuntur, ſive remedio mancant, veu litteræ ſolum per ſoneſtram projiciantur.

33. Ad imperatorem, de domibus quæ divinis ac venerandis Ecclesiis proximæ et conjunctæ sunt. Quod in hoc sit grave delictum.

34. Ad imperatorem ut commiserentur iis qui Paxem ex carcere eduxerunt.

35. Quod oporteat omnes ad Salvatoris sepulturam concurrere.

36. Ad universum populum, cohortans eum ut ad Domini sepulturam concurrat.

37. Ad imperatorem de eadem re.

38. Epistola ad imperatorem, invitans eum ad celebritatem sepulture Salvatoris.

39. Ad imperatorem invitans eum ad festum Dominationis sanctissimæ Deiparæ.

40. Epistola ad imperatorem, de assercenda in libertatem Ecclesia Christi.

41. Epistola ad imperatorem. Quod non ex humano affectu, sed tantum civitatis causa hæc referamus.

42. Epistola ad imperatorem, de iis qui sitiunt populum Dei devorare sicut escam pauli, et quod ipse condoleat plusquam amici et cognati, de irumpis quæ accidunt.

43. Epistola ad imperatorem. Ne omittat pro dono sibi collato, conferenti Deo dignos referre fructus.

44. Epistola ad imperatorem, de cogendis episcopis ut cum grege suo assidue commorentur, et recte populum Dei pascant.

45. Ad imperatorem, quod debeant singuli episcopi in Ecclesiis suis manere, neque ab iis plus sex mensibus abesse, ut legibus et canonibus statutum est: et ne habitent in regia urbe.

46. Ad imperatorem, quem hortatur ut OEmetie beneficium imperiali.

47. Epistola ad imperatorem. Quæ merces ei danda, qui in sancta Dei Ecclesia synodicum retulerat.

48. Epistola ad imperatorem, contra turpis lucri cupidos, et de privilegiis Ecclesiæ.

49. Epistola ad imperatorem de honorandis et exornandis divinis templis; quod ueniam debeat in catechumenis habitare; neque domos quorumpiam divina templa contingere par sit.

50. Ad imperatorem, ut ne cuivis loquenti aurem prebeat, nec colonos ab agris colendis coerceat.

51. Epistola ad imperatorem, de impudentibus, sanguinaris, et in malitia locupletibus.

52. Epistola ad imperatorem. Quod ii quibus gladius a Deo traditus est, non ad tradentis placitum illo utantur; quod ad Deum ira inflammandum, et ad animarum perniciem vergit. Et ut Tyrius et Alexandrinus episcopi ex urbe discedant.

53. Novella, seu relatio patriarchæ domini Athanasii, et congregatæ apud eum synodi, ad religiosissimum imperatorem dominum Andronicum Paleologum; de quibusdam juris capitibus, in modum Novellæ, quam imperator approbavit.

54. Epistola qua cohortatur imperatores, principes, sacerdotes et monachos, ut nudis pedibus cum divinis imaginibus processionem obeant.

55. Ad imperatorem, cohortans eum ut ad Salvatoris sepulturam accedat.

56. Ad imperatorem de fame quæ populus laboravit.

57. Ad eundem, de eadem re, ac ne inscio patriarcha frumentum vaneat.

58. Epistola ad imperatorem de eadem re, et ne premium augere liceat.

59. Epistola ad imperatricem, quod oporteat eam cum conjuge moribus convenire.

60. Epistola ad imperatorem. Quod ii qui amore ducuntur Deo placita suggerant, et magnum vi perficere nitantur, id sibi lucro esse rati.

61. Epistola ad imperatorem. Quod orthodoxis recte statutum et propositum sit, ut divina templa excitent: iis qui in diversis locis ad hoc deputati sunt concedendum: ut divini canones enuntiant.

62. Epistola ad imperatorem, ut curet combustibilia ligna suppeditari, quo possit patriarcha pulmentum pauperibus coquere.

63. Epistola ad imperatorem ut quisque episcopus in sua Ecclesia resideat. Et de clericis qui officiorum et rogæ causa continuæ sunt.

64. Epistola ad imperatorem, se ea quæ refert, non amicorum, cognatorum, munerum, aut gloriæ causa referre.

65. Epistola patriarchæ, qua infamia notatur Joannes quidam Drimys, qui execranda sibi societatem conciliaret contra gregem Christi, contra Ecclesiam, et a Deo coronatum imperatorem.

66. Epistola ad imperatorem, excitans eum ut Ecclesiam componat, et subditos ad vitam secularium leges deducat.

67. Epistola ad pastores, ne monasteria subdita quasi propriam possessionem sibi attribuant, aut vendant aut aliis tradant, nisi prout canonice statutum est.

68. Epistola ad imperatorem, de despota Joanne suo filio.

69. Ad imperatorem, quomodo imperatrix graviter succenseat filio suo felicissimo despote.

70. Epistola ad imperatorem, de domino et filio suo Joanne, ut pro sumptibus et pro dignitate necessaria ipsi subministrantur.

71. Epistola ad imperatorem, de publicanum rerum administratore, qui quemdam induxit ut securi imaginem Salvatoris perculeret ac deiceret: ac de eo qui frumentum abripere ausus est.

72. Epistola ad imperatorem de iis qui nolabant festum divinorum apostolorum celebrari: et quod ipsa imperator non passus sit, ut id prætermitteretur, et sacræ liturgiæ in domum miserit pretiosum ac pulchram tunicam talarem.

73. Epistola ad imperatorem de domino Niphone, Cyziceno episcopo, et de accusationibus ipsi oblati.

74. Epistola in gratiarum actionem ad imperatorem. Quod cum in tanta mundi cura constitutus sit, non alteri primas detulerit, in reducenda ovis quam perisse audierat.

75. Epistola de monachis, qui arbitrio suo sacros canones conculcarunt, et a monasterio suo auferunt.

76. Epistola ad imperatorem, ut post Deum sive in dextris sive in sinistris a spiritualis patris nullo pendeat.

77. Epistola ad imperatorem, ut provideat fructum et panis venditionem justam esse.

78. Epistola qua imperatores, principes et omnes subditi ad conversionem et ad penitentiam excitantur.

79. Abdicatio prioris patriarchatus.

80. Posterioris patriarchatus abdicatio.

81. Sanctissimis Dei presulibus, gloriosissimo senatu, et honoratissimis e clero sacerdotibus et monachis; iis etiam qui militiam exercent, ac civibus divitibus pauperibusque viris et mulieribus omnibus Dei misericordiam conferri supplico.

82. Epistola ad magistrum libellorum supplicum, de electione qua creatus patriarcha fuerat episcopus Cyzici.

83. Epistola. Quomodo et quare prima et secunda patriarchatus abdicatio facta sit.

Abdicatio prioris patriarchatus.

479

Rescriptum patriarchæ, quo infamia notatur Joannes quidam Drimys qui societatem cum execranda factione iniverat contra gregem Christi, contra Ecclesiam et a Deo coronatum imperatorem.

483

Abdicatio secundi patriarchatus.

491

Epistola, quomodo et quare prima et secunda patriarchatus abdicatio facta sit.

495

Epistola ad imperatorem contra turpis lucri cupidos, et de privilegiis Ecclesiæ.

503

Epistola ad imperatorem de domino Niphone Cyziceno, quoad accusationes contra eundem ipsi oblatas.

503

Epistola ad magistrum libellorum supplicum de electione qua patriarcha creatus fuerat episcopus Cyzici.

506

Epistola ad imperatorem de deicidis Judæis, ut ex urbe discedant.

510

Epistola ad imperatorem ut instituat liberos et subditos omnes secundum Dei placita.

514

Epistola de congregandis in Chora monasterio pre-

shyleris ut ad imperatorem communis utilitatis causa simul conveniant. 513

ATHANASII CP. PATRIARCHÆ DE NIKKISSARIA EPISCOPI ORDINIS RESIDENTIA EPISTOLÆ OCTO. Latine edidit Turrianus ad calcem libri de residentia pastorum, 4°, Florentiæ 1557. 513

EPISTOLA I. — Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, episcopo Cretæ, volenti proficisci ad episcopatum suum. 513

EPIST. II. — Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, episcopo Sardensium. 516

EPIST. III. — Gratia et pax tibi a Deo omnipotente. Athanasius patriarcha Constantinopolitanus episcopo Apameæ. 518

EPIST. IV. — Athanasius patriarcha episcopo Apameæ. 519

EPIST. IV. — Athanasius patriarcha episcopo Apameæ. 519

EPIST. V. — Athanasius, patriarcha Constantinopolitanus, episcopis ad dioceses suas proficiscentibus. 521

EPIST. VI. — Ejusdem ad imperatorem, ut jubeat episcopis ire ad suas dioceses. 523

EPIST. VII. — Ejusdem ad eundem imperatorem, de eadem re. 526

EPIST. VIII. — Ejusdem ad eundem, de eadem re. 527

NICEPHORUS BLEMMIDA.

Notitia ex Fabricii Biblioth. Gr. 1527. 527

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCII. 533

Oratio I. — Demonstrans sanctorum Patrum testimonium per Filium, et ex Filio Spiritum sanctum dici, ad Jacobum Bulgaricæ archiepiscopum. 533

Oratio II. — De nonnullis dogmaticis questionibus, ad primum imperatorem Constantinopolitanum, Theodorum Ducam Lascarium. 565

Editorum Patrologiæ Monitum 585

NICEPHORI BLEMMIDÆ SERMO ad monachos monasterii ab ipso extracti, ex tertio ipsius libro De fide. 585

NICEPHORI BLEMMIDÆ MONACHI ET PRESBYTERI QUOD IN CRATIBUS EST MONASTERII EPISTOLA UNIVERSALIOR ET AD MULTOS, de Marchesina, imp. Joannis Ducæ pellicæ, quam templo ejecerat Blemmida. 603

De Nicephori Blemmidæ oratione politica editoris Romani monitum. 609

ORATIO QUALEM OPORTET ESSERE REGEM. 611

Ejus orationis textus alter. 657

NICEPHORI BLEMMIDÆ EPITOMES ISAGOGICÆ LIBER PRIMUS. 675

Joannis Wegehini Augustani epistola nuncupatoria textui Græco, anno 1605 Augustæ Vindellicorum edito, præmissa. 675

Lectori benenolo. 679

Joannis Wegehini Augustani epistola nuncupatoria, textui Latino Logicæ, anno 1607 Augustæ Vindel. edito præfixa. 683

Epitomes Logicæ capitulæ. 685

EPITOME LOGICA. 687

Proœmium. 687

CAP. I. — De definitione. 691

CAP. II. — De divisione. 702

CAP. III. — De experimento, experientia, arte et scientia; ubi etiam de animæ potentiis. 710

CAP. IV. — Quænam sint philosophiæ definitiones. 719

CAP. V. — De conceptu mentis. 723

CAP. VI. — De sectis. 726

CAP. VII. — Quæ sit philosophiæ divisio. 730

CAP. VIII. — De univocis, diversivocis et diversis, æquivocis item et multivocis et denominavit. 738

CAP. IX. — De quinque vocibus. 746

CAP. X. — De genere et specie, ubi etiam de schesi. 754

CAP. XI. — De genere et specie, ubi etiam de individuis. 739

CAP. XII. — De differentia et accidente. 767

CAP. XIII. — De proprio; in quo etiam de communi. 778

CAP. XIV. — De prædicamentis. 782

CAP. XV. — Adhuc de prædicamentis. 787

CAP. XVI. — De iis quæ prædicantur; ubi etiam de iis quæ sunt in aliquo. 798

CAP. XVII. — De uno, eodem et diverso; ubi etiam de hypostasi. 803

CAP. XVIII. — De priore et posteriore et simul. 810

CAP. XIX. — De substantia. 815

CAP. XX. — Adhuc de substantia. 822

CAP. XXI. — De quanto, ubi etiam de motu. 831

CAP. XXII. — De quali et qualitate. 843

CAP. XXIII. — De iis quæ sunt ad aliquid. 854

CAP. XXIV. — De facere, pati et habere. 863

CAP. XXV. — De oppositis. 871

CAP. XXVI. — De nomine et verbo. 880

CAP. XXVII. — De oratione et propositionibus. 895

CAP. XXVIII. — De materiis quæ in propositionibus considerantur, et de prædicatione seu signo. 903

CAP. XXIX. — De imprædicitis propositionibus. 918

CAP. XXX. — De affirmatione et negatione. 922

CAP. XXXI. — De syllogismo et conversione. 931

CAP. XXXII. De tribus figuris. 942

CAP. XXXIII. — De prima figura. 947

CAP. XXXIV. — De secunda et tertia figura. 951

CAP. XXXV. — De secundæ et tertiæ figuræ reductione ad primam, et de abductione et impossibile. 963

CAP. XXXVI. — De hypotheticis seu conditionalibus syllogismis. 974

CAP. XXXVII. — De sophismatis in dictione. 982

CAP. XXXVIII. De sophismatis extra dictionem. 986

CAP. XXXIX. — De elencho, et quod omnes paradoxismi ad ignorationem elenchi reducantur. 994

CAP. XL. — De propositionibus et syllogismis. 999

NICEPHORI BLEMMIDÆ EPITOMES ISAGOGICÆ LIBER II. 1005

Joannis Wegehini Augustani Præfatio, textui Græco, anno 1605, Augustæ vindelicorum edito, præmissa, 1005

Joannis Wegehini Augustani Præfatio, textui Latino, Aug. Vind. anno 1605, edito præmissa. 1015

EPITOME PHYSICA. 1023

CAP. I. — De naturalibus principiis et causis, 1023

CAP. II. — De materia et forma et privatione. 1034

CAP. III. — De causis et effectis, ubi etiam de fortuna et casu. 1039

CAP. IV. — De motu et quiete; ubi etiam de entelechiis, ac eo quod potentia et actu est. 1080

CAP. V. — Adhuc de motu et quiete. 1062

CAP. VI. — De generatione et corruptione. 1078

CAP. VII. — De natura. 1090

CAP. VIII. Adhuc de natura. 1094

CAP. IX. — De loco et tempore. 1099

CAP. X. — De infinito. 1110

CAP. XI. — De elementis. 1114

CAP. XII. — De flammis ardentibus quæ in celo apparent, et de iis quæ capræ et faces et stellæ discurrentes vocantur. 1127

CAP. XIII. — De cometis et lacteo circulo. 1135

CAP. XIV. — De pluvia grandine, nive, rore et pruina. 1142

CAP. XV. — De fontibus et fluviiis. 1151

CAP. XVI. — De mari. 1155

CAP. XVII. — De ventis et reliquis flatibus.	1163	CAP. XXVI. — De sole.	1250
CAP. XVIII. — De terræ motu.	1171	CAP. XXVII. — De luna.	1255
CAP. XIX. — De tonitruis et fulguribus, æuephia et typhone, et prætere et fulmine.	1177	CAP. XXVIII. — De terra et ejus zonis, ac primum quod terra ad cœlestem spheram, quin et ad ipsam solem centri rationem obtineat.	1270
CAP. XX. — De ostentis quæ in cœlo conspiciuntur.	1187	CAP. XXIX. — De diebus et noctibus et quatuor annis horis.	1282
CAP. XXI. — De aëre, et primum de visione.	1190	CAP. XXX. — De habitationibus.	1291
CAP. XXII. De iride.	1199	CAP. XXXI. — De vacuo.	1299
CAP. XXIII. — De virgis et parheliis, insuper de metallicis in terra et fossilibus.	1210	CAP. XXXII. — Ex expositione in Psalmum octavum.	1303
CAP. XXIV. — De cœlo et quod mundus non sit æternus.	1214	EXPOSITIO IN PSALMUM.	1321
CAP. XXV. — De ætere et stellis.	123		

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI SECUNDI.